ما شاء الله لا قوة الا بالله

غیاث اللغات ۱۳۲۳

بر حاشیہ

منتخب اللغات

و

چراغ ہدایت

مطبوعہ ... پریس

عاجز ... محمد سعید تاجر کتب کلکتہ خلاصی ٹولہ نمبر ۵

M.A.LIBRARY, A.M.U.
PE12134

اس مختصر فہرست میں بعض وہ کتابیں جو احقر نے اپنے مطبع انتظامی ورزاقی میں طبع کی ہیں یا مصطفائی اور نظامی وغیرہ میں طبع کرائی ہیں درج کی جاتی ہیں۔ علاوہ اسکے ہر قسم کی کتب مطبوعہ ہندوستان و مصر وغیرہ کا ذخیرہ بھی موجود ہے جسکی مفصل فہرست شائقین کی طلب پر بھیجی جاتی ہے بفضلہ تعالیٰ نیازمند نے اہتمام کیا ہے کہ حتی المقدور خریداروں کو خراب اور غلط چھپی ہوئی کتاب نہ بھیجی جاوے البتہ جو کتاب صحیح وعمدہ اس وقت تک تمام ہندوستان میں طبع ہی نہیں ہوئی یا طبع ہوکر نایاب ہوگئی اور اب کسی قیمت پر مل ہی نہیں سکتی وہ کتاب بدرجہ مجبوری غیر صحیح اور خراب روانہ ہوتی ہے اور اگر شائقین علم لکھدیا کریں کہ جو کتاب عمدہ صحیح نہیں مل سکتی وہ خراب چھاپہ کی نہ بھیجی جاوے تو ہرگز غلط اور خراب کتاب کسی حالت میں نہ روانہ ہوگی۔

المشتہر

محمد سعید تاجر کتب کلکتہ خلاصی ٹولہ نمبر ۹۵

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
قرآن شریف و فوائد بغدادی و تجوید		
قرآن شریف رزاقی احمدی ایسا صحیح اور کم ہدیہ کا قرآن مجید آج تک تمام ہندوستان میں طبع نہیں ہوا تھا۔	ع	[illegible]
ایضاً کاغذ گندہ	ع	[illegible]
قرآن شریف مترجم وضیح رزاقی ترجمہ شاہ رفیع الدین	ع ہ	[illegible]
قرآن شریف مترجم بدو ترجمہ فارسی واردو بر حاشیہ تفسیر جلالین تفسیر عباسی	ع ف ہ	[illegible]
ہفتی یعنی سات پارہ اول		
قرآن شریف۔	ع	۵۔ر
الم سے والناس تک علحدہ علحدہ فی پارہ۔	ع	۔ر
پارہ عم مع قاعدہ سہ جزء	ع	۱ر
پارہ عم نقل ترتیب	ع	۔ر
پارہ عم تقطیع خورد	ع	۔ر
پارہ عم مترجم	ع ہ	۲ر
پنجسورہ مترجم	ع ہ	۔ر
قاعدہ یک جزء	ع	۔ر
قاعدہ دو جزء	ع	۔ر
قاعدہ سہ جزء	ع	۱ر
مجموعہ تحفۃ القاری مع		
مخارج الحروف	ہ	۱ر
مفید القاری	ہ	۴ر
کتب و وظائف		
مجموعہ مہنت ... مع ...	ع	۱ر

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
مجموعہ گنج العرش	ع	۔ر
مجموعہ درود اکبر	ع	۔ر
مجموعہ علاج الاعظم	ع	۔ر
دلائل الخیرات سادہ	ع	۲ر
دلائل الخیرات مترجم بہ ترجمہ فارسی و اردو	ع ف ہ	عہ
حزب البحر مترجم	ع ہ	۔ر
قصیدہ بردہ مترجم نظم	ع ہ	۱ر
اعمال قرآنی	ہ	۔ر
جواہر خمسہ کامل	ہ	۳عہ
مجموعہ عہد نامہ کلاں	ع	۔ر
مجموعہ اوراد مترجم	ع ہ	۔ر
مجموعہ وظائف	ع	۴ر
شفاء العلیل ترجمہ قول الجمیل	ہ	۴ر
اوراد احسانی	ہ	۱ر
مہر سلیمانی	ہ	۱ر
فضائل الشہور والایام	ہ	۲ر
مقاصد المؤمنین	ہ	۔ر
عہد نامہ خورد مترجم	ع ہ	۔ر
درود تاج و درود لکھی	ع	۔ر
کتب تفاسیر		
تفسیر موضح القرآن	ہ	[illegible]
تفسیر پارہ تبارک الذی	ہ	[illegible]
خلاصۃ التفاسیر	ہ	عہ
تفسیر حسینی	ف	[illegible]
تفسیر مرادیہ پارہ عم	ہ	۱۱ر
تفسیر عزیزی پارہ عم	ہ	۱۴ر
تفسیر سورۃ فاتحہ	ہ	۱ر
تفسیر سورۃ یوسف	ہ	۵ر

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
حدیث		
ابوداؤد محشی	ع	[illegible]
مشارق الانوار	ہ	۸عہ
لباب الاخبار مترجم	ع ہ	۴ر
دقائق الاخبار مترجم	ع ہ	۲ر
حدیث اربعین	ع ہ	۔ر
دقائق الحقائق	ع ہ	۶ر
منبہات ابن حجر مترجم	ع ہ	۳ر
زواجر ہندی	ہ	۴ر
چہل حدیث مترجم نظم	ع ہ	۔ر
وصیۃ النبی مترجم	ع ہ	۲ر
فقہ و مسائل		
منیۃ المصلی	ع	۸ر
حلوۃ الرحمن ترجمہ منیۃ المصلی	ہ	۶ر
علم الفرائض	ہ	۲ر
سراجی	ع	۶ر
احکام عیدین	ہ	۲ر
ارشاد فی مسئلۃ الضاد	ہ	۔ر
تحقیق تعلیم انگریزی	ہ	۱ر
جواب سائلین	ہ	۱ر
مسائل موتے	ہ	۲ر
ترجمہ شرح وقایہ ۴ جلد	ہ	[illegible]
مالابدمنہ	ف	۵ر
ترجمہ مالابدمنہ	ہ	۳ر
زاد الآخرۃ	ف	۱۲ر
رسالہ تنبیہ	ہ	۔ر
راہ نجات مع خطبہ	ہ	۱ر
تحریم النسا	ہ	۔ر

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
مفتاح الجنۃ	ہ	۳ر
خلاصۃ الفقہ	ہ	۱ر
کبیری شرح منیۃ المصلی	ع	۹عہ
تسہیل الفرائض	ہ	۶ر
تسہیل الفرائض	ع	۶ر
نیت نامہ	ع ہ	۔ر
ہزار مسئلہ	ہ	۱ر
شرع محمدی	ہ	[illegible]
حیرۃ الفقہ	ہ	۔ر
مصباح الحیوۃ	ہ	۵ر
مسائل نکاح وطلاق	ہ	۱ر
خلاصۃ المنکاح	ہ	۱ر
خلاصۃ المسائل	ہ	۲ر
ترتیب الصلوۃ	ہ	۴ر
ترکیب الصلوۃ	ہ	۱ر
ہدایۃ الاسلام	ہ	۲ر
تمیز الکلام	ہ	۔ر
رفاہ المسلمین ترجمہ		
مسائل اربعین	ہ	۳ر
مصباح الصلوۃ	ہ	۵ر
مفتاح الصلوۃ	ف	۵ر
رسالہ تجہیز وتکفین	ہ	۔ر
حقیقۃ الصلوۃ	ہ	۔ر
نام حق مترجم	ہ	۔ر
وعظ و نصیحت و کتب دینیات و خطب		
تعلیم الدین	ہ	۶ر
نصیحۃ المسلمین	ہ	۔ر
قرۃ الواعظین ترجمہ درۃ الناصحین	ہ	۱۲عہ
انیس الواعظین	ہ	۱۱عہ

نام کتاب	کتاب زبان	کتاب قیمت
رانڈوں کی شادی	ہ	۔ر
مجموعہ خطب علمی	ع ہ	۱ر
مجموعہ خطب دوازدہ ماہی	ع	۴ر
مجموعہ خطب دوازدہ ماہی مترجم	ع ہ	۱ر
مجموعہ خطب مترجم حسین		
خطبہ دہر بھی شامل ہے	ع ہ	۱ر
خطبہ بیکیٹ	ع ہ	۔ر
مجالس الابرار	ع ہ	لعہ
حارق الاشرار	ہ	۔ر
تقویۃ الایمان	ہ	[illegible]
آثار محشر	ہ	۱ر
صبح کا ستارہ	ہ	۱ر
مجموعہ شریعت کالٹھا	ہ	۔ر
زلزلۃ الساعۃ	ہ	۱ر
قیامت نامہ	ہ	۱ر
نسب الانبیا	ہ	۔ر
قصہ رمضان	ہ	۔ر
مجموعہ توشہ عقبیٰ	ہ	۔ر
فالنامہ قرآن شریف	ہ	۔ر
مجموعہ وفات نامہ	ہ	۔ر
نورنامہ کلاں	ہ	۔ر
نورنامہ خورد	ہ	۔ر
تحفۃ الزوجین	ہ	۲ر
تنبیہ النسا	ہ	۔ر
ہدایۃ النسوان	ہ	۔ر
تعلیم النسا مع وطن نامہ	ہ	۔ر
زینۃ النسا	ف	۱ر
ضمان الفردوس	ہ	۱ر
تنبیہ الغافلین	ہ	۔ر
مفید الواعظین	ہ	۔ر

مالک کتاب عبدالقوی عرف ...

ما شاء الله لا قوة الا بالله

حسب فرمایش جناب حاجی محمد سعید صاحب تاجر کتب

کلکتہ خلاصی ٹولہ کا مکان نمبر ۸۵

غیاث اللغات

[illegible]

باہتمام کمترین محمد عبدالصمد [illegible]

جناب حاجی محمد مصطفیٰ خان مرحوم مغفور

مطبع [illegible] طبع

عاجز کے کارخانے سے ہر قسم کی کتابیں بہ نرخ تاجرانہ جلد بہ کفایت ویلیو پے ایبل روانہ ہوتی ہیں المشتہر محمد سعید تاجر کتب کلکتہ خلاصی ٹولہ نمبر ۸۵

بسم الله الرحمن الرحیم

صراح لآلی بیان صحاح جواهر تبیان حمد معبودیست که دُرِ یکتای قاموس اسم سامیش تاج اسامی ارباب فرهنگست + ولطائف کارستان قدرتش بحدیست که زبان گهربار فصحا مجلس از فرط بیسامانی خویش دلتنگ بلوامع شموس معرفتش معدن قلوب بحر الجواهر عرفان + و بمفتاح عنایتش کنز اسرار دشوار سخت آسان جهمیر کشف بعض اسرارش دولت جهانگیر کر بقلم معیّن + و شهسوار سخن برکاب بوسی نامش مؤید و مظفر در حصول قنیه رشیدیست + گوهر بزمی لغت هندی ست که ره گم کردگان ظلمت آباد غوایت را چراغ هدایت در شهرستان عنایت رسانیده و بصمصام وحی منزل که بر ثبوت رسالتش برهان قاطع ست بیخ کفر منقطع گردانیده + اشاعت انوار فیض مدار سراج اسلامش موجب افتخار عرب و عجم + و مصباح شمائم فردوس شمائلش در تفتیش باعث بهار عجم + حبذا مطلع منتخب دیوان نبوت که بسرو بلند ذکر ارستایش جان عالمگیر سروری + ولقد نکر مجامد آل اطهار و چار شربت ملاح اصحاب اخیار رضدل حزین را از تلخی اندوه خویش دوری **اما بعد** بر رای عالم آرای دانشمندان روشن ضمیر مخفی نماند که چون بعضی از احبا در تعلیم و تعلّم نظم و نثر فارسی بدریافت صحت لغات و معانی آن تلاش کتب بهر سو میگردیدند + و باوجود بهم رسیدن یک دو کتاب بمطلب نمیرسیدند + ناچار ازین هیچمدان استکشاف آن نموده بجهت تسهیل تدریس کتب مروّجه استدعای کتاب کافی میکردند + لهذا اضعف عباد رب العالمین محمد **غیاث الدین** بن جلال الدین بن شرف الدین اصلح الله شانهم و نوّر جنانهم ساکن بلده مصطفی آباد عرف رامپور متعلق پرگنه شاه آباد دلکهنو سرکار سنبهل مضاف صوبه دار الخلافه شاه جهان آباد باوجود وفور علائق وکثرت افکار و ازدحام درس و تدریس طلبا و اشتغال تالیف و تصنیف بعض کتب مثل مفتاح الکنوز شرح سکندرنامه نسخه باغ و بهار و انشا و غزلیات و قصائد وغیره در عرصه چهارده سال بعبارت سهل عام فهم این کتاب تالیف نموده که مشتملست بر تحقیق جلیه معانی لغات ضروریه کثیر الاستعمال عربیه فارسیه ترکیه و کنایات و اصطلاحات و مباحث بعض علوم که درین کتب مندرج ست مثل گلستان و بوستان سعدی و یوسف زلیخای جامی و نیرنگ عشق غنیمت و انشای امان الله حسینی و انشای مادهو رام و انشای یوسفی و انشای منیر و انشای جامع القوانین خلیفه شاه محمد و کشایش نامه مشخصه و طوطی نامه ضیاء الدین نخشبی و بهار دانش عنایت الله و رساله عبد الواسع هانسوی و مجمع الصنائع نظام الدین احمد و نصاب ابو نصر فراهی و انوار سهیلی حسین واعظ کاشفی و مکاتبات علامی ابو الفضل و انشای طاهر وحید و شرح ظهرای تفرشی و نلدمن فیاضی و سکندرنامه و مخزن اسرار نظامی و مثنوی و دیوان ناصرعلی و دیوان صائب و دیوان خواجه حافظ و قران السعدین خسرو و تحفة العراقین و قصائد خاقانی و قصائد انوری و توقیعات کسری و گل کشتی میر نجات و ترانه بازار و رقعات و سه نثر ظهوری و رسائل طغرای مشهدی و حسن عشق و وقائع نعمت خان عالی و قصائد عرفی و قصائد بدر چاچ و مثنوی مولوی روم و اخلاق ناصری شیخ نصیر الدین طوسی و دیگر کتب فارسی و کتب طبیه وغیره و صحت اکثر الفاظ و محاورات و بغرض احتیاط در تحقیق لغات این صحیفه موجز بدو سه کتاب لغت اکتفا نکرده بهزار سعی و تتبع التجا نموده شد بقاموس شیخ مجد الدین محمد فیروزآبادی و صحاح جوهری و صراح ابوالفضل محمد و کنز اللغات ملا رؤف محمد و منتخب اللغات ملا عبدالرشید که آنرا رشیدی عربی نیز گویند و بحر الجواهر محمد بن یوسف و لب الالباب جلال الدین سیوطی و کشف اللغات محمد عبدالرحیم و مدار الافاضل شیخ الهداد سهرندی و مؤید الفضلای محمد لاد و لطائف اللغات عبداللطیف و فردوس اللغات علاء الله و برهان قاطع محمد حسین متخلص ببرهان و فرهنگ جهانگیری جمال الدین حسین انجو و رشیدی فارسی ملا عبدالرشید مذکور و چراغ هدایت و سراج اللغات

سراج الدین علیخان آرزو و مصطلحات الشعرای وارسته و جواهر الحروف و بهار عجم ٹیکچند بهار و فرهنگ سروری جلال محمد قاسم و لغات ترکی و مزیل الاغلاط و شمسی و شرح مقامات حریری و رساله معربات عبد الرشید و مجموع اللغات ابو الفضل بن مبارک و شرح الشعراء عبد الباسط و چهار شروح نصاب ابو نصر فراهی اول از محمد بن فصیح و شت بیاضی دوم از یوسف بن مانع سوم از نظام هروی چهارم لاادری و بعض تفاسیر مثل حسینی و بیضاوی و مدارک و بحر مواج و تهذیب اللغات و نفائس الفنون و زبدة الفوائد و آئین اکبری و تقویم البلدان و حدود الامراض و رساله او هام الخواص محمد بن حاج و چندین رسائل قواعد فارسی و فصول اکبری و چار بردی و کتب علم هیات و طب و رسائل عروض و موسیقی و نجوم و تواریخ و تذکرها و شروح ثقات و دیگر کتب که بیان آنها موجب تطویل است و حرف اول لغت را باب و حرف ثانی را فصل مقرر ساخت و بجهت زود یافتن لغت مطلوب برعایت ترتیب حرف آخر نیز پرداخت و در بعض جا برای آسانی تفهیم اشکال هم تحریر نموده و بنا بر سند تحت هر لغت نام کتابی که آن لغت از ان بتحقیق رسیده مرقوم کرده مگر بعض جا این التزام ترک نیز شده است و اختلاف و اتفاق کتب هم بیان ساخته و بجهت دریافت لغت ترکی و یونانی و سریانی و رومی و هندی و معرب کنایات اشارت رفت و چون بسبب بعضی موانع فصل لغت عربی و فارسی را علیحده نوشتن متعذر است لهذا بنا بر شناخت لفظ عربی و فارسی علامت بیان کرده میشود هر لغتیکه سند آن از قاموس یا صراح یا منتخب یا کنز یا بحر الجواهر باشد عربیست اگر سند آن از جهانگیری یا رشیدی یا برهان یا سراج اللغات باشد فارسی است و در سند دیگر کتب احتمال هر دو زبان باقی است ازینجهت چند آثار و علامات دیگر بیان کرده می آید بدانکه لغتیکه دران حرفی ازین حروف هشتگانه که ثای مثلثه و حای مهمله و صاد و ضاد و طا و ظا و عین مهمله و قاف باشد در آید عربیست دیگر آنکه هر لفظیکه در آخر آن تای فوقانی ما قبل مفتوح باشد عربیست دیگر آنکه هر لفظیکه اولش همزه که بالف شهرت دارد واقع شود و قبل از حرف آخر نیز الف باشد عربیست دیگر آنکه هر لفظیکه با بتدا اش همزه که مشهور بالف است یافته شود یا تای فوقانی هم اکثر چنانست که عربی باشد دیگر آنکه هر کلمه که بر وزن فکر و شکر یا بر وزن فاعل بکسر عین باشد اکثر چنانست که عربی باشد پس لفظیکه دران یکی ازین علامات مذکوره یافته نشود محتمل که فارسی باشد و هر لفظیکه دران بای فارسی و جیم فارسی و زای فارسی و کاف فارسی و یا و واو و یای مجهول یا ما قبل آخر آن یک حرف یا دو حرف ساکن باشد فارسی است و از اسمای بعضی کتب لغت بجهت تخفیف و اختصار لفظ لغات و غیره حذف کرده چنانچه کشف اللغات و منتخب اللغات و لطائف اللغات و برهان قاطع و مؤید الفضلا و مدار الافاضل را کشف و منتخب و لطائف و برهان و مؤید و مدار نوشته چون این کتاب نوادر انتساب که بغیاث اللغات موسوم است در سنه یکهزار و دو صد و چهل و دو (١٢٤٢) هجری باختتام رسیده هفت تاریخش باین اسلوب از عالم غیب بعرصهٔ شهود جلوه گر گردید اول بهار فضائل دوم صیقل الفاظ سوم خاتم عقلا چهارم نظاره عجائب پنجم اعلام مستتر ششم وضوح کتب هفتم تحقیقات کبار درین اثنا بعض محبان از غلبهٔ رغبت و فرط اشتیاق فرصت نظر ثانی نداده با وجود عذر بسیار نقلش برداشته باطراف بردند چون اتفاق نظر ثانی افتاده نسبت نسخهٔ سابق تغییری و محو و اثبات و زیادت و نقصان بوقوع آمد نسخهای سابق بجهت منتشر شدن جمع دوبارا اصلاح پذیر نشدند لهذا از اهل انصاف و تمیز آنست هر جا که درین کتاب نقصانی پدید آید بر دو رد ... معاف سازند و زبان بملامت را بجهت حرف گیری نداده باصلاح بپردازند من الله التوفیق و منه الوصول الی التحقیق

باب الالف

فصل الهمزه الممدوده مع الالف

آئینه سکندر چون سکندر شهر اسکندریه در سرحد فرنگ معمور کرد و دران شهر بر کناره دریا برای آگاهی از شورش اهل فرنگ مناره بنا کرد و آئینه از حکمت و طلسم ساخته بران نهاده و دیدبانی معین کرد تا سپاه آمدن ایشان را آئینه دیده فوج سکندر را آگاه گرداند و بار باین تدبیر شکست دادند بار سوم دیدبان غفلت کرد اهل فرنگ آمده شهر اسکندریه را خراب کردند و آن آئینه را در دریا انداختند چون سکندر را خبر شد باز آن آئینه را از دریا بر آورده بر مناره نصب کرد از فتوحات شاهان بران تصرف یافتند از کشف اللغات و برهان و در تواریخ بهجة العالم مسطور است که در شهر اسکندریه بلیناس بفرمودهٔ اسکندر مناره عظیم ساخته بود به بلندی سیصد گز و بر سر آن آئینه نصب کرده که قطر آن هفت گز بود و آن بسبب دیگر گز بود آنقدر بجا چون بدریا دران نگریستی هرچه در مسافت ... واقع بودی دران آئینه ظاهر می بود.

آئینه دار خادم که آئینه پیش کسی گذارد و بمعنی مقابل و برابر و بمعنی ظاهر کننده عیب یا خوبی.

آئیس با الف ممدوده و کسر همزه و سین مهمله بمعنی نا امید از لطائف و این مقلوب یائس است که ماخوذ از یاس باشد.

آئینه پیل تابهای آهنی صیقل و پیراسته که در جنگها بالای برگستوان پیل نصب کنند تا زخم بر پیل نرسد از شرح سکندرنامه از خان آرزو و رشید احمد آبادی.

آئین زیب و آرایش و طرز و دستور از برهان و در بهار عجم نوشته که بلفظ دادن و گرفتن و داشتن و بستن و نهادن و کردن و بر انداختن

وسازکردن و تازه کردن مستعملست -
آئینه بپیش نفس داشتن در حالت بیهوشی تمام آئینه بپیش نفس گذاشته حال متنفس دریافت کنند اگر آئینه مکدر شود زنده است والا مرده -
آئینه مکرر آئین بمعنی زیب و آرایش و ما نسبت چه از دیدن آئینه زینت و آرایش میکنند یا آنکه در اصل آهینه بود و آهن بزبان گیلان آهن را گویند و ظاهرست که آئینه در اصل از آهن ساخته شده بود از بهار عجم -
آئین بندی زیب و آرایش کوچه و بازار شهرها بهنگام قدوم سلاطین کنند از رشیدی

فصل الف ممدوده مع بای موحده

آباء پدران این جمع اب است که در اصل ابو بود واو متحرک در جمع همزه شده آباء گشت
آب بمعنی عزت و رونق و خوبی و درخشندگی و تیزی تیغ و طرز و روش و نام ماه رومی و آن باماه بهادون که ماه هندیست باندک تفاوت مطابقت دارد و نیز لفظ آب به کلمه نسبت چون سیراب بمعنی دخانه و گوراب گورابه بکاف فارسی بمعنی گنبدیکه بر سر قبرها سازند از لطائف و شرح نصاب وغیره و بهار عجم -
آب آلو سرخ شراب -
آبدست بمعنی وضو و استنجای آب و بمعنی رونق کار و صنعت از شرح قران السعدین و بهار عجم
آب ترنج بواو معروف و جیم عربی بمعنی قند و سپید نیز آید و باضم مقرون از رشیدی و برهان
آب سرخ شراب سرخ -
آب منجمد پیاله بلور -
آب اهرمن بیماری نزول آب در پرده چشم که نابینا میگرداند از چهار شربت و برهان
آب سند بکسر سین مهمله و سکون نون دریای اتک -
آب در جگر نداردن بمعنی مفلس است از رشیدی و برهان -
آب دزد بضم دال مهمله اول و سکون زای معجمه نوعی از رهگذر آب که پنهان در زیر آن آب جاری شود و طلا از این معنی آورده و بمعنی ظرفی تنگ سر که در نه آن سوراخها باشد که بهندی آنرا بنجوره گویند از چراغ هدایت و بهار عجم
آبخور بمعنی نصیب و قسمت و بمعنی رودخانه و تالاب که مردم و بهائم از آنجا آب خورند از برهان
آباد ضد ویران و بمعنی آفرین و ستایش و آبادان مزید علیه آباد است از بهار عجم -
آب گوهر بیماری نزول آب در پرده چشم که نابینا میگرداند از چهار شربت و برهان
آبخوره بمعنی نصیب و قسمت و بمعنی رودخانه و تالاب و نهر که مردم و بهائم از آنجا آب خورند از برهان -
آبار بروزن باز از در فارسی بمعنی اسپ سوخته و در عربی جمع بئر که بمعنی چاه است بقلب مکانی در همزه و با از برهان و غیر آن
آبال رود بیست در کشمیر
آبشخور بزیادت شین معجمه و واو معدوله روزی و قسمت و محل اقامت و جای آب
خوردن مردم و حیوانات از بهار عجم -
آبشار رهگذر آب که از بالا به پهنائی بزیر ریزد -
آبکوه بکاف عربی سیکه مردم از آب و نان او نفع برند از بهار عجم -
آب انگور شراب انگوری -
آب انار شراب سرخ از شرح سکندرنامه
آب خضر آب حیات -
آبگیر بکسر کاف فارسی تالاب و حوض از رشیدی و کشف و برهان -
آبخیز بمعنی موج و بمعنی زمینیکه هر جا دران کنند آب برآید از رشیدی -
آب باز بمعنی شناور
آب شیرازه شراب .
آب گردش بیماری که از خوردن آبهای مختلف خصوصا در سفر بهم رسد و بمعنی روزی و قسمت از بهار عجم -
آب رنگ سفیده و شنگرف و روغن که برای صفای رنگ بر چهره مالند و آنرا گلگونه و غازه گویند شرح دیوان فغان از بهلول
آب خشک پیاله بلور -
آبسالان بسین مهمله بمعنی باغ از جهانگیری
آب گل بکسر کاف فارسی کنایه از قالب بشری
آب احمر شراب -
آب بر آئینه ریختن رخ دل سهمیست که در قفای شخصیکه بسفر میرود چند برگ سبز بر آئینه گذاشته آب بران بریزند که بسلامت باز آید از چراغ هدایت -
آب از پی ریختن گریستن آئینه و چشم تر کردن آئینه و آئینه از پی
داشتن اینهمه اصطلاحات شگون زود رسیدن از سفر دانند از مصطلحات -
آبتین بروزن آستین نام پدر فریدون از جهانگیری و رشیدی -
آبسالان بمعنی باغ از برهان -
آبدستان آفتابه که بدان وضو کنند آبدست بمعنی وضو والف و نون برای نسبت
آبان نام ماه شمسی و آن مدت ماندن آفتاب است در برج عقرب و آن با ماه هندی که اگهن است باندک پیش مطابقت دارد و نام روز دهم از هر ماه شمسی از رشیدی تا لفظ عقرب
آبدان تالاب و بمعنی ظرف آب از برهان -
آب رفته در جو آمدن بعد از زوال نعمت از سر نو کامیاب شدن -
آب روشن در اصطلاح بمعنی رونق -
آب آتشین شراب تند -
آب لب جا هم خوردن بمطلق انسان و خود سر معاش کردن -
آب سبک کردن اتکا بر سر نیاره کردن
آب جاویدان آب حیات -
آب از دهان رفتن و بدهان گردیدن کنایه از آب حسرت بدهان آمدن -
آب دست پای کسی ریختن کردن کنایه از خدمتگاری او کردن -
آب زیر کاه انداختن مکاری و حیله گری
آب چشم کسی گرفتن ترسانیدن
آب زیر کسی هشتن و سر دادن فریب دادن -
آب ریسمان بستن تلاش بیجا نمودن

در حصول آنچه میسر نباید انتهی اصطلاحات
از مصطلحات ـ
آب خوردن اندک توقف کردن
از شرح سکندرنامه ـ
آب ناخوردن درنگ نکردن از
رشیدی و برهان ـ
آب و روغن تکلف کردن
در سخن آرائی از لطائف ـ
آب گرفتن بیماری که از فساد آب پیدا شود
آب برده کار آوردن رونق و خوبی
در کار پیدا کردن عزت و امتیاز حاصل نمودن
آب دهان خوردن بمعنی تحمل کردن
از شرح قران السعدین ـ
آب دندان قسمی از حلوای لذیذ و مجازاً
بمعنی شیرینی و بمعنی مرد ضعیف و زبون
و باصطلاح قماربازان حریف زبون و نادان
و توجیه انار و امرود از رشیدی و چراغ هدایت
و بهار عجم و برهان ـ
آب شدن از غایت شرمنده شدن از رشیدی
آب در پوست افگندن رسیدن میوه
به پختگی و بالغ شدن کودک از چراغ هدایت
آب در جگر داشتن توانگر و صاحب
مقدور بودن از برهان ـ
آب دیده داشتن حیا کردن ـ
آب در غربال [illegible] کنایه است [illegible]
از مدار الافاضل ـ
آب کمان بمعنی زور کمان از بهار عجم
آبرو آب بفتح و در اصل اضافت معنی
ترکیبی آن خوبی رو و صفای چهره و بمعنی جاه

و اعتبار مجاز است و در عرف بفک اضافت
بلفظ بردن و باختن و شکستن و ریختن
مستعمل است از بهار عجم ـ
آب در جو کنایه از دولت و فراغی
و بمعنی کامیاب ـ
آباره بمعنی حساب از سراج اللغات
آبگینه چیزیست مشابه بسنگ شفاف
که آنرا بهندی کانچ گویند و بمعنی شیشه
که در آن می و گلاب و مثل آن نهند معلوم نیست
که ازین هر دو معنی کدام مجاز است از برهان
و شرح نصاب و بهار عجم نوشته که آبگینه بمعنی
شیشه و بلور حقیقت و مجاز بمعنی شراب ـ
آبخانه مستراح یعنی پاخانه ـ
آبکامه آبیست ترش که از حموضات
متعدده راست کنند ـ
آب مرده آب غیر جاری و افسرده ـ
آب سیه آب سیه و طوفان آب و بمعنی
آب که در پرده چشم جمع شده نابینا
گرداند و بمعنی سیاهی دوات و بمعنی شراب
و بمعنی نکبت و خواری از شرح قران السعدین
و بهار عجم و شرح سکندرنامه و چهار شربت
آب به پالان آمدن بمعنی کمال شائق
و مشتاق چیزی مرغوب ـ
آبای علوی بفتح عین مهمله و سکون
لام بمعنی پدران بلندی و کنایه است
از نه فلک یا از هفت ستاره سیاره ـ
آبی نام میوه که آنرا بهی گویند و هر چیز
که با آب تر شده باشد و بمعنی خرما چنانکه
[illegible]

بهم خورد و بحاشیه نوشته است و نام رنگی که
با سفیدی اندکی نیلگون باشد بعربی بمعنی
انکار کننده چراکه همزه فاعلست از اباکه
بمعنی انکار است ـ
آب بازی بمعنی شناوری ـ
آبیاری آب رسانیدن بکشت و درختان را

فصل الف ممدوده مع تای فوقانی

آتشپا بیقرار از لطائف ـ
آت بترکی اسپ را گویند ـ
آتش پدر آفتاب ـ
آتش تر شراب ـ
آتش کار آتش دادن و گرم
کردن مطبخ و آتشبازی ـ
آتشخوار نام مرغیست که آتش میخورد
از رشیدی و بعضی گویند که آن جانوریست
که بهندی آنرا چکور گویند ـ
آتشگاه بکسر کاف فارسی چیزیکه آتش از
مشعل و دیگران بآن بردارند ـ
آتش بالفتح و کسر فوقانی هر دو درست
از جهانگیری و سراج اللغات و در برهان بکسر تا ـ
آتش محلول آب گرم و روغن گرم کنایه
باشد از شراب باعتبار سرخی و گرمی ـ
آتش [illegible] جانوریست که آنرا ققنس گویند
و بیان لفظ ققنس [illegible] است و بمعنی چقماق
نیز آمده از شرح سکندرنامه و برهان ـ
آتش زبان کنایه از شاعر فصیح الکلام
و تیز زبان ـ
آتش دهقان آتشی که دهقانان
بتابستان [illegible]

باران بسیار و شتاب که یاد او بر آید از
مؤید الفضلا و برهان ـ
آتون زنی که دختران را علم خواندن آموزد
از رشیدی ـ
آتشکده کانون و دکان [illegible]
سنگ آهنی با چوبی که بدان آتش
را مشکنند و مشتعل می کنند ـ
آتشگیره بکسر کاف فارسی چیزیکه آتش
از مشعل و دیگران بآن بردارند ـ
آتش زنه چقماق و بمعنی چوبی باریک که
بدان آتش را میشکنند از شرح مثنوی ـ
آتش نمرودی آتش عظیم که بامر
یک فرسنگ نمرود برای سوختن ابراهیم
علیه السلام افروخته بود و آنقدر حرارت
داشت که در چهار فرسنگ آن می حیات نگذاشتی
بحکم الهی آن آتش بر آنحضرت سرد شد و از
میان آن انواع گل و ریحان پدید آمد ـ
آتشدستی چالاکی و تیزدستی و جلدی
آتش فارسی آتشکده که بعهد پادشاهان
دین زردشت در فارس بود و آتش آنرا
نگذاشتندی که خاموش شود و نام مرضیکه
آنرا نار فارسی نیز گویند و آن بثری چند
که بر بدن ظاهر شود و سوزش باشدت دارد
و در اول انسان آید و این مرض غیر
آتشک است و بمعنی ثانی مجاز است بمعنی اول
بمناسبت شدت سوزش و سرخی و تابندگی از رشیدی

فصل الف ممدوده مع ثای مثلثه

آثار شریف نشانهای قدم مبارک رسول
صلی الله علیه و آله و سلم از منتخب اللغات

[illegible]

از منتخب بمعنی افعال از بابی ... چنانکه
اثر آتش سوختن و اثر آب تر کردن و مثل [illegible]
ازاله اقتباس ... بهار عجم نوشته که آثار بمعنی
عوض و بجوار ... در کلام استادان آمده
و اسم آثار بمعنی ... مرام اشتهار
دارد و در کتب لغات عربی و فارسی شناسای
[illegible] ... باشد ... [illegible]
ظاهر ایجاد بعض هندوستانیان فارسی
تراش است چون شهرت گرفته حکم
اصطلاح پیدا کرده ناچار باید نوشت
آثم بکسر ثای مثلثه گناهگار از کشف و کنز
آثام جمع اثم بکسر اول بمعنی گناه است

فصل الف ممدوده مع جیم عربی و فارسی

آجر بضم جیم ... [illegible] ... خشت پخته که با آتش پخته
باشد از کشف و منتخب
آجار مشترک است در فارسی و هندی
از سراج اللغات بمعنی ... [illegible]
آجل بکسر جیم عربی ... [illegible]
دیر باشنده ... [illegible] ... آخرت
باشد از کشف و منتخب
آجال جمع اجل بمعنی وقت ... [illegible]
... [illegible] ... مرگ ... باشد
آجام جمع اجم بفتحتین ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible] ... سراج اللغات
آجیده ... [illegible]
... [illegible]

فصل الف ممدوده مع حای مهمله

آحاد جمع احد ... [illegible] ... احد
که بمعنی یکی است از کشف ... [illegible]
مرتبه ... [illegible] ... عدد
... [illegible] ... مرتبه ... [illegible]
تا نه صد ... [illegible] ... و گاهی ... آحاد
بمعنی عوام الناس ... [illegible]
خرد و ریزه کار ... [illegible]
و امراء و خادمان و ریقان ندارند

فصل الف ممدوده مع خای معجمه

آخشیج بیای مجهول و جیم عربی بمعنی ضد و
مخالف است مجازاً باعتبار ضدیت بمعنی یکی
از عناصر اربعه که خاک و باد و آب و آتش است
از جهانگیری و مدار ... [illegible]
... [illegible] ... آخشیج
مبدل آخشیج ... معرب آن
آخر ... [illegible] ... از ... [illegible]
بهار عجم ... [illegible]
آخور ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
آخته ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible] ... سراج اللغات
... [illegible]
... [illegible]

کردن ... گردن ... بالای سینه ... است
بهندی ... گویند
آخور ... [illegible] ... جای ... [illegible]
و جای ... [illegible]
آخورچی ... [illegible]
آخورچه ... [illegible]
... [illegible]
اسپان خورند ... [illegible]
آمده و بمعنی مطلق آرامگاه ... [illegible]
برای ... [illegible] ... بهار عجم ... [illegible]
آخشیگ بیای مجهول و کاف فارسی
بمعنی ضد و خلاف است و مجازاً باعتبار
ضدیت بمعنی یکی از عناصر اربعه که خاک
و باد و آب و آتش است از جهانگیری و مدار
و رشیدی و برهان ... سراج اللغات
... [illegible] ... آخشیج ... [illegible]
... [illegible] ... معرب آن
آخشیج ... [illegible]
آخفش ... [illegible]
... [illegible] ... سراج اللغات و برهان
... [illegible]

فصل الف ممدوده مع دال مهمله

آداب جمع ادب ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]

کرده میشود بدان بیان شعر ... از
... [illegible] ... و علم انشای
نثر ... [illegible] ... و علم محاضرات یعنی
علم تواریخ ... [illegible]
از منتخب
آدرم ... [illegible] ... که
... [illegible] ... بهندی ... گویند
آدرش ... [illegible] ... بمعنی ... [illegible]
... از سراج اللغات
آدم وجه تسمیه آنکه از ادیم الارض یعنی از
روی زمین ای از خاک ... مخلوق
نشده بود و بعضی گویند که او گندم گون بود
در این صورت از ادمت ماخوذ است
و ادمت بالضم بمعنی گندم گونی است
و آدم بمعنی شتر سفید و آهوی سفید که
بر پشتش خطهای سیاه باشند نیز آمده
از ... [illegible] ... تفسیر
... [illegible]
آدم ... [illegible]
... [illegible] ... آدم
... [illegible]
... [illegible]
آدم ... [illegible]
از ... [illegible]
آدینه ... [illegible]
... [illegible] ... است
... [illegible]
... [illegible] ... کرده چه
... [illegible] ... است

[illegible]

و با ابراهیم نسبت ... آزر پیش
اسلاما نان ظاهر است -
آدم ثانی حضرت نوح علیه السلام
آدم آبی نوعی از حیوانات بحری
که به صورت آدمی می باشند از بهار عجم -

فصل الف ممدوده مع ذال معجمه

آذرگشسپ [illegible] بفتح
شین معجمه و سکون سین مهمله و بای فارسی
آتش چند که عبارت از برق است
و نام آتشی نیز چون همیشه آتش آن
شعله زن میبود لهذا بدین نام مسمی
گردید و بعضی گویند که این مخفف آذر
گشسپ [illegible]
بود و از سراج اللغات شرح سکندرنامه [illegible]
آذر بفتح ذال معجمه آتش و نام ماه شمسی
فارسی و آن مدت ماندن آفتاب است
در برج قوس [illegible]
[illegible]
روز نهم از ماه شمسی فارسی [illegible]
ذال معجمه [illegible]
و آن مدت ماندن [illegible]
و این ماه [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
و سروری [illegible]
[illegible]
آتش بفتح ذال [illegible]

و در سراج اللغات بضم ذال معجمه بمعنی آتش
و در بهار عجم بفتح آن [illegible]
که آذر بدال [illegible] آمده که بمعنی آتش
[illegible] ذال معجمه [illegible] فارسی [illegible]
آذار بفتح ذال معجمه نام ماه رومی و مطابق
آن بهندی [illegible] جیم فارسی باشد
از منتخب و کشف و سراج و سروری [illegible]
آذریش [illegible] ذال معجمه [illegible] آمده
[illegible] آتش [illegible]
[illegible]
در خانه استوار گشت -
آذربادگان نام شهری -
آذربایجان [illegible] آذربادگان که
ملکیست [illegible] ایران [illegible]
آنجا شهر تبریز [illegible]
در قدیم [illegible] وغیره -
آذرین بمعنی آتشین [illegible]
از بهار عجم [illegible] جهانگیری -
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

فصل الف ممدوده مع رای مهمله

آزر [illegible]
[illegible] جهانگیری
و [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

آرش بفتح رای مهمله [illegible] نام پهلوان
ایران [illegible] نظیر خود
نداشت گویند که [illegible]
[illegible] تا ملک [illegible]
از جهانگیری و رشیدی [illegible]
آروغ بمعنی باد که از معده بر آید
و [illegible] بلفظ زدن
و گرفتن مستعمل از بهار عجم -
آرام [illegible] است و [illegible]
[illegible]
[illegible] مستعمل از بهار عجم -
آرزم [illegible]
[illegible] کارزار -
آرستن [illegible]
کردن [illegible] آراستن
و آراستن [illegible] دست [illegible]
از جهانگیری -
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

و آتی بود [illegible] بدل کردند
از همزه چرا که [illegible]
[illegible] قلب [illegible]
[illegible] آوردند
[illegible] همزه
[illegible]
را بالف بدل کردند [illegible]
[illegible] فارسی بجای همزه [illegible]

فصل الف ممدوده مع زای معجمه عربیه و فارسیه

آزرده [illegible] گوزپشت -
آزخ [illegible] فارسی [illegible]
[illegible] آدمی پیدا [illegible]
[illegible] از سراج اللغات و [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

از بهر دیگر باشد و آزاد و بجائی مستعمل میشود که اختیار رهائی او بدست کس باشد.

آزرده بفتح زای فارسی و سکون رای مهمله و دال مهمله بمعنی بسیار خوردن از برهان.

آزر بفتح زای معجمه نام پدر حضرت ابراهیم خلیل الله علیه السلام و اهل تاریخ گویند که نام عم ایشان است و اکثر اهل عرب عم را نیز پدر گویند لهذا مخالف قرآن نیست از منتخب و کشف و بمعنی آذر و رها و شعر و ورم [illegible] لطیف مهادس آزر.

آز بزای معجمه بمعنی حرص.

آژنگ بفتح زای فارسی و سکون نون و کاف فارسی بمعنی چین و شکنی که در حالت پیری بر چهره و اندام پیدا میشوند و بمعنی چین و شکن نوشته اند از لطائف و رشیدی و برهان.

آزرم بفتح زای معجمه و سکون رای مهمله شرم و حیا و شفقت و مهربانی و بزرگی و عدل و حرمت و راحت و آشتی و صلح و طاقت و غضب و نام دختر خسرو و آشکارا و غم و اندوه و گناه از لطائف و جهانگیری و برهان و مدار.

آزمودن امتحان و آزمایش از برهان.

آزردن بفتح زای معجمه و بضم آن غلط است چرا که مخفف آزار بردن است از کشف.

آزخ و آزخ بفتح و بضم زای معجمه گیاه از قسم تاتیل چه در اصل آزخ بود بیای زده قد بضم و تشدید قاف بعربی دانهٔ است که بالای اندام برآید و در دهن [illegible]

چنانچه در آخور که در اصل آخور بود و قاف را مخفف کرده اند و گاهی باتباع شهر زدا وا نیز بیفزایند و مجازا بلحاظ علاقه بمعنی آلت بر عذای طفل اطلاق نمایند و بدال معجمه و لفظ اول را بفتح آن خطاست.

آزده بزای فارسی و فتح دال مهمله بمعنی پیچ و شکنج از جهانگیری و در برهان بمعنی نشان خلانیدن چیزی و استره زدن.

فصل الف ممدوده مع سین مهمله

آسا بمعنی مثل و مانند و ترکیب اسم بمعنی آسوده کننده و بمعنی خمیازه از بهار عجم و غیره.

آسیا مخفف آسیاب که در اصل آس آب بود چون همزه الف ممدوده که در حقیقت دو الف است حرفی بالفظ در آید الف اول بیای تحتانی بدل شود و آسیا آسی باشد که بمعنی آسیاب میگردد و آسیا بمعنی مطلق آس هم مستعمل میشود.

آستر ضد ابره یعنی درون جامه است از [illegible].

آساس بالمد بمعنی بنیادها و این جمع اسس است که بفتحتین بمعنی بنیاد باشد و بفتح و ضمه مفرد است بمعنی بنیاد و اسس بضمتین جمع آن است.

آس بعربی نام درختیکه بفارسی آنرا مورد گویند و بفارسی دو سنگ که بر روی هم گذارند و ازان غله را آرد سازند.

آسمان مرکب است از لفظ آس و کلمهٔ ان که بمعنی مانند و نسبت است یعنی مانند آسیا چه در منتهای بلاد شمالی گردش فلک بلحاظ گردش آفتاب بطور گردش آسیاست و بوضع گردش دولاب بهمین حال باشد

در منتهای زمین جنوبی پس آنکه مانند آسیا بگرد بودن خیمه فلک معروف میشود و نام روز بیست و نهم از هر ماه شمسی از رشیدی و غیره.

آستین افشاندن و آستین زدن یعنی رد کردن و منع نمودن و گاهی آستین افشاندن بمعنی آفرین و تحسین کردن و بمعنی رقص و سماع نیز آید از بهار عجم.

آستین به چشم و دیده و دل کشیدن کنایه از دلاسا و غمخواری است از مصطلحات.

آسیه بکسر سین مهمله و فتح تحتانی نام زن فرعون که مسلمان بود و پنهان بموسی علیه السلام ایمان آورده بود از شرح مثنوی معنوی.

آسمانه سقف خانه.

آسیمه بیای معروف بمعنی پریشان و سراسیمه بمعنی آن است از رشیدی و برهان.

آسی طبیب را نشیند بمعنی غمناک از منتخب و بعضی شروح.

آسمانی قسمی از آتشبازی که آنرا هوائی نیز گویند.

فصل الف ممدوده مع شین معجمه

آشنا بمعنی شنا که بمعنی شناوری است از برهان.

آشوب بمعنی شور و فتنه و غوغا و بمعنی پیدا کردن آن از بهار عجم نوشته که بلفظ افگندن و افتادن و نشستن و خاستن مستعمل است.

آش بمعنی طعام رقیق که آنرا توان آشامید از بهار عجم و بمعنی طعام مطلق نیز نوشته آید.

آشام [illegible] امر از آشامیدن [illegible]

ترکیب اسم بمعنی آشامنده و بمعنی خوردنی

و نام ملکیست که شمال و مشرق بنگاله واقع است و آنرا بسبب پنج گنبد بهندی پنج گویند از لطائف و برهان قاطع و رشیدی.

آشامیدن نوشیدن.

آشفتن پیچیدن و خمیر کردن از برهان.

آشنائی دادن شناساندن یعنی از بهار عجم.

آشیان و آشیانه مطلق خانهٔ حیوانات و بمعنی سقف خانه هم چنانچه خانه یک سقفه را یک آشیانه و دو سقفه را دو آشیانه گویند و بمعنی اول بلفظ چیدن و نهادن و بستن و گذاشتن و گرفتن و ساختن و کردن و افراختن و پرداختن مستعمل از بهار عجم.

آشنا رو بمعنی روشناس از بهار عجم.

آشناه مزید علیه شناه و شناه بمعنی شناوری و شناخت [illegible] از بهار عجم.

آشنا فروشی صرف کردن آشنا.

آشنائی [illegible] بمعنی [illegible]

آشتی بمعنی صلح.

فصل الف ممدوده مع صاد مهمله

آصف بفتح صاد مهمله نام وزیر سلیمان علیه السلام از منتخب اللغات و برهان و بعضی از اهل لغت نوشته اند که آصف بن برخیا یکی از علمای بنی اسرائیل بود.

آصال جمع اصل که بمعنی شبانگاه است و آن از ایام بعد عصر تا غروب است.

فصل الف ممدوده مع غین معجمه

آغا بمعنی خداوند و برادر کلان و این لفظ ترکیست از رشیدی و مدار.

آغوش بمعنی بغل و کنار و بمعنی بنده [illegible]

و غلام و کنیز از سراج اللغات و برهان و رشیدی و کشف۔

آغال جای خوابیدن گوسپندان صحرا و بمعنی رفتار کردن کسی را بر جنگ تیز کردن از برهان۔

آغالیدن تیز کردن کسی را برای جنگ و خصومت از برهان۔

آغاریدن سرشتن۔

آغوش وادادن کنایه از بی خبر شدن از مصطلحات۔

آغشتن بفتح غین معجمه آمیختن و تر کردن از سراج اللغات۔

آغشته بفتح غین معجمه بمعنی آلوده از برهان و کشف و جهانگیری۔

فصل الف ممدوده مع فا

آفتاب معروف است و بمعنی روشنی آفتاب نیز آمده و بمعنی شراب و بمعنی حلقه که از تار سازند از کشف و غیره و در سراج اللغات نوشته که آفتاب بمعنی قرص خورشید است و بمعنی روشنی خورشید مجاز است بخلاف مهتاب که بمعنی روشنی ماه است و بمعنی قرص ماه مجاز است و قیاس مهتاب بر آفتاب و قیاس آفتاب بر مهتاب خطاست۔

آفتاب سوار کنایه از مردم صبح خیز و شب بیدار از بهار عجم۔

آفتاب گیر بمعنی سایبان۔

آفاق جمع افق بمعنی کنارهٔ آسمانست که در میدان صحرای وسیع با زمین پیوسته از دور بنظر می آید و مراد از آفاق عالم اجسام است که دنیا باشد چرا که همه عالم در میان کنارهای آسمانست این مستفاد است از بعض کتب لغت و شروح و نزد فقیر مؤلف تحقیق آنست که آفاق جمع افق باشد که نزد اهل هیأت دائره ایست که تنصیف میکند فلک را میان فوق و تحت مرئی یعنی دائرهٔ افق فرق میکند آنقدر فلک که بالای زمین دیده میشود و میان آنقدر فلک که از نظر ناظر محجوبست بزیر زمین و چون تمامی معمورهٔ عالم باعتبار تفاوت رؤیت حرکت فلک افق سه قسم است دولابی و حمائلی و رحوی و دولابی بر بلاد خط استوا است و حمائلی بر اکثر بلاد معمورهٔ عالم و رحوی یعنی افقی که بر آن حرکت فلک بطور گردش آسیا مرئی و محسوس میشود بر عرض تسعین که قطب شمالی در آنجا سمت الرأس است و از او افق حمائلی کثیر است چه در هر اقلیم متفاوت باشد در میلان کجی و راستی پس مراد از لفظ آفاق مجموع عالم باشد از خط استوا تا عرض تسعین یعنی از ابتدای اقلیم اول تا انتهای اقلیم هفتم۔

آفل بکسر فا بمعنی فرو رونده از ارباب لغت۔

آفتاب لب بام نزدیک بمرگ از چهار شربت۔

آفتاب وادادن نگاه داشتن چیزی را در آفتاب از چراغ هدایت۔

آفریدن بفای موقوف امر از آفریدن و بمعنی تحسین و حمد از سراج اللغات و جهانگیری و سراج اللغات و بمعنی آفریده نیز آمده۔

آفلین فرو رفتگان۔

آفتابی شدن ظاهر شدن۔

آفتاب خوردن محنت و تعب کشیدن۔

آفتابه آوند لوله دار که بدان وضو کنند در اصل آب تابه بود با را بفا بدل کردند از چراغ هدایت۔

آفاق مائله عبارت از ربع مسکون چرا که ربع مسکون از خط استوا بجانب شمال واقع شده است و آفاق مائله همین افقها حمائل است و تفصیل این تحقیق لفظ آفاق مسطور است۔

آفتابی سورج مکهی که بر سر سایه سازند و در بهار عجم بمعنی متغیر و شکسته رنگ و چیزیکه آنرا آفتاب داده باشند و در فرهنگ بمعنی ظرف آهنی که بهندی آنرا کڑاهی گویند۔

فصل الف ممدوده مع قاف

آقا بقاف بمعنی خداوندگار و صاحب بهار عجم نوشته که این لفظ را چون بر اسم شخص مقدم کنند برای تعظیم باشد و اگر از اسم مؤخر آرند برای تحقیر باشد و این لفظ ترکیست۔

آقسنقر بسکون قاف و ضم سین مهمله و سکون نون و ضم قاف دوم و را مهمله بمعنی سنقر سفید چه در ترکی آق سفید را گویند و سنقر طائر شکاریست و در مقابله این قراسنقر است بمعنی سنقر سیاه چه قرا بفتح در ترکی سیاه را گویند و این هر دو اسم نام غلامان ترکان نیز میباشد۔

آقچه روپیه و بمعنی اشرفی نیز آمده از آقا ترکی۔

آقاسی داروغهٔ دیوانخانه و این ترکیست

فصل الف ممدوده مع کاف عربی

آکا بکاف عربی در ترکی برادر کلان۔

آک بمعنی عیب و آفت برای نسبت و تشبیه آید چون مغاک منسوب بمغ که بمعنی عمق است و مغاک بمعنی ابله مشابه بمغ که بمعنی بیست و چون لفظ اک در آخر صیغهٔ امر آید معنی حاصل بالمصدر دهد چون خوراک و سوزاک بمعنی خورش و سوزش۔

فصل الف ممدوده مع کاف فارسی

آگنده گوش بفتح کاف اول و فارسی کسیکه نصیحت نه شنود۔

آگین آنچه از قسم پنبه و پر مرغ و مثل آن در تکیه پر کنند۔

آگن بفتح کاف فارسی صیغهٔ امر از آگندن۔

آگنیدن بکاف فارسی پر کردن۔

آگاهی بلفظ آمدن و آوردن و داشتن و دادن و یافتن و بودن مستعمل است از بهار عجم

فصل الف ممدوده مع اللام

آلاء نعمتها جمع الی بکسر اول بمعنی نعمت۔

آلتمغا بمعنی بخشیدن زمین و جاگیر کسی را نسلاً بعد نسل چه آل در عربی بمعنی فرزندان و اهل خانه و پیروان آمده است از منتخب۔

آل عبا باضافت و فتح عین مهمله و بای موحده عبارت از حضرت فاطمه و علی و حسنین رضوان الله علیهم چه عبا بمعنی گلیم و چادر باشد منقول است که روزی آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم هر چهار تن مذکور را بالبیه مبارک خود مخلوط بود و در خود

در ایشان کشید آیهٔ تطهیر را خواندند و همانا

آل بسوی عبا نظر باستعمال عرب خیلی ندرست دارد چه لفظ آل مضاف بسازند بذوی العقول فقط و لفظ اهل را بذوی العقول و غیر ذوی العقول هر دو۔

آلت بمعنی دست افزار لفظ عربیست چنانکه در هندوستان این لفظ بمعنی قضیب شهرت دارد ظاهر ادر ولایت مستعمل نباشد مگر در کلام ظرفا آلت مردی واقع شده از بهار عجم۔

آلات جمع آلت و آن چیزیست که بدان کاری و چیزی بسازند۔

آلاف هزاران جمع الف۔

آلنگ بفتح لام و سکون نون با غنه و کاف فارسی لفظ ترکیست بمعنی سبزه زار و چراگاه و صحیح از سراج اللغات۔

آل درفارسی بمعنی رنگ سرخ و آب بود و نوعی از شراب چوب جمید و نام مرضی که زنان نوزائیده را باشد و تمغا باریک که بدان جامه را سرخ کنند از برهان و سراج اللغات و مؤلف لفظ آل بمعنی سرخ و مهر پادشاه در لغات ترکی دیده ام و در بهار عجم نوشته که تمغا مهر پادشاهان را گویند شاید در قدیم مهر پادشاه بشنجرف میکرده باشند و آل تمغا بمعنی بخشیدن زمین جاگیرست کسی را نسلاً بعد نسل درین صورت لفظ آل عربی باشد و بعربی بمعنی فرزندان و اهل خانه و پیروان کذا فی المنتخب۔

آلم بفتح لام سنج و درد رسانیده تر۔

آلام جمع الم که بمعنی درد و رنج ست

آلفتن بضم لام بمعنی آشفتن از برهان

آلفته بضم لام و فا و تای فوقانی رند مشرب

آلوچه نام میوهٔ ولایتی که شیرین و لذیذ باشد

آلیجی کیر برده و ستاننده از لغات ترکی

فصل الف ممدوده مع المیم

آما صیغهٔ امرست از آمودن بمعنی پر کن مگر بترکیب اسم معنی فاعل میدهد بمعنی آماینده و پر کننده۔

آماج نشانهٔ تیر و تفنگ از برهان و رشیدی و بعض محققین نوشته اند که آماج بجیم عربی و بجیم فارسی خاک توده که بران نشانهٔ تیر و تفنگ نصب کنند و این لفظ ترکیست

آمرزگار بکاف فارسی خلیق سازگار از بهار عجم

آمر بکسر میم بمعنی امر کننده یعنی حاکم۔

آموزگار بمعنی استاد و بمعنی شاگرد نیز آمده از شمسی و برهان۔

آمیغ بغین معجمه بمعنی آمیز بتبدیل زای معجمه بغین معجمه درین صورت اکثر بمعنی آمیزش باشد از شرح مثنوی و برهان۔

آمال بروزن افعال جمع امل که بفتحتین بمعنی امید ست از بهار عجم و منتخب۔

آمل بضم میم نام شهری از مازندران از برهان و مدار و سراج اللغات۔

آمیختن لازم و متعدی هر دو آمده از بهار عجم

آمین اسم فعل ست بمعنی قبول کن دعا را یا بمعنی چنین باد از صراح۔

آمدن و آمده هر دو بفتح میم ست

وکسانیکه آمدن را بروزن ساختن خوانند خطاست از جهانگیری و برهان

آمنه بکسر میم و فتح نون اسم والدهٔ آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم۔

آمخته بضم میم مخفف آموخته از رشیدی

آمله بضم میم ثمر درختیست مشهور از برهان

آمون و آموی نام رودیست میان ایران و توران از شرح مثنوی مولوی روم

فصل الف ممدوده مع نون

آنات بمعنی اوقات

آنس بکسر نون و سین مهمله انس و بستگیرنده و بفتح نون خوگیرنده تر از منتخب۔

آنف بکسر نون بمعنی مطیع و فرمانبردار از شرح نصاب۔

آنک آنگ بفتح نون و کاف تصغیر اشارتست به بعید چنانکه اینک بقریب و بمعنی آبله که بر اندام ظاهر میگردد از برهان و بمعنی اکنون کنون نیز نوشته اند۔

آنک بضم نون و کاف عربی بهندی سیسا گویند که ازان گلوله های بندوق سازند از شرح نصاب و برهان۔

آن درعربی بمعنی وقت و هنگام و بمعنی اندک وقت و در فارسی بمعنی مال و ملکیت چنانکه گویند فلان چیز از آن تست یعنی از مال و ملکیت تست و حرف اشاره بچیزی دور و بمعنی طور و انداز و ادا کیفیتی که در حسن معشوق پیدا شده

آنچه کلمهٔ نسبتست چون ما نند بسالا و پر و زر آ

فصل الف ممدوده مع واو

آوا مخفف آواز بحذف زای معجمه از بهار عجم و در جواهر الحروف نوشته که آوا مخفف آوای ست که مبدل آواز باشد چرا که زای معجمه بیای تحتانی بدل میشود

آوخ بفتح واو و خای معجمه بمعنی آه و افسوس و کلمهٔ تعجب از کشف و لطائف و در کرامانیه و برهان بمعنی نصیب و قسمت نیز نوشته است

آوند در اصل آب‌وند بود بمعنی ظرف آب بای را بواو بدل کردند بعد ازان بجهت اجتماع دو واو یک واو را حذف کردند از رساله عبد الواسع۔

آورد بفتح واو و ضد برد بمعنی جنگ و کارزار از جهانگیری۔

آویش بالکسر نام دوائیکه آنرا سعتر گویند از شرح نصاب و برهان و در جواهر الحروف نوشته که آویشن بیای مجهول و شین معجمه گیاهیست که درویشان ازان تره پزند و بعربی سعتر گویند و اطبا صعتر بالصاد نویسند تا التباس بشعیر نباید که بمعنی جو باشد

آونگ ریسمانی باشد که بدان جامه و خوشهای انگور و امثال آن آویزند بهندی الگنی گویند از برهان و جهانگیری

آوردن بفتح واو ضد بردن از جهانگیری و بهار عجم ظفرا گوید بیت چو کاکش سرنگونکاری برآورده دلا کو بیداد خود شده گل زرد و بضم واو نیز آمده چنانچه سعد خان در صفت شیرین خسرو گوید۔

ما و در برهان آویش بشین معجمه و نون آخر بر وزن پاشید نوشته

بیت لبالب که ز زه صافی ز بهر دُرد دُهٔ
بنزدیک لب هر یک چو آورده‌اند
آوان بالف ممدوده جمع آنست
که بهمزهٔ مفتوحه باشد بمعنی اوقات از کشف
و شرح میر نور الله بر گلستان۔
آواز گرفتن افتادن آواز و این را
بر اشیدن آواز و نشستن آواز نیز
گویند از بهار عجم۔
آوه بمعنی آه تبدیل موحده بواو از لطائف
آواره بمعنی جدا از لطائف۔
آوه بمعنی آه از جوشی و ثنوی دم
آونه بکسر واو و فتح نون و تنها و این
جمع او انست که بمعنی وقت باشد

فصل الف ممدوده مع ها

آها کلمه ایست که بوقت خوش آمدن
چیزی استعمال کنند از شرح نصاب۔
آهن ربا بضم رای مهمله سنگی ست که
آهن را جذب میکند آنرا مقناطیس نیز گویند
و آهنجیدن ناسند بضم جیم فارسی و تشدید میم
آهنج بالفتح ها و سکون نون و جیم عربی
بمعنی قصد و آهنگ۔
آها را آنچه از نشاسته و غیره بر پهلوی آتش
پخته بر کاغذ و جامه مالند از جهانگیری و بهار عجم
آه سرد آهی که بجوشش ثنای راز
حسب بخواه بآواز بلند گرمی جوشش دل
کشیده نشود و نفس تند برآید۔
آه نیمکش آهی که بجوشش ثنای راز
حسب بخواه بآواز بلند کشیده نشود
آهک بالفتح ها و کاف عربی چونه سفید۔

که آنرا بعضی مردم قلعی گویند وجه تسمیه آنکه
چون آب بر وی پاشند بخاری مانند آه
از آن بر می خیزد از رشیدی۔
آهنگ لشکر و تعجیل و طرز و روش
و کشش و قصد و اراده و بمعنی کوه موافق
و نام سرود و بمعنی آوازیکه قبل از سرود
کشند و این از معنی قصد و اراده ماخوذ ست
چرا که در لغات گویند که چه آهنگ ست
یعنی قصد کدام مقام ست و بهندی الاپ
گویند از رشیدی و برهان و دیگر شروح۔
آهوی حرم آن آهو که در صحرا گرد
دنواح مکه معظمه باشند و صید آن حرام ست
و حدود زمین حرم این ست جانب مشرق
که شش کروه و بطرف جنوب دوازده
کروه و بسوی مغرب هژده کروه و بجانب
شمال بیست و چهار کروه از شرح کنز الفقه
آهرمن بفتح ها و سکون رای مهمله بمعنی
دیو و شیطان و باعتقاد مجوس آهرمن فاعل
شرست و یزدان فاعل خیر از برهان۔
آهن سرد کوفتن کوشش بیفایده کردن
آهیختن برکشیدن و اکثر با تیغ و خنجر
مستعمل میشود از رشیدی و برهان
آهو دو معنی دارد اول جانور معروف
دوم بمعنی عیب از رشیدی و برهان
آهوی بیستی کنایه از کمال محبت شکار

فصل الف ممدوده مع یای تحتانی

آیا کلمه تمنا بمعنی فیهس و بمعنی شاید
و کلمه استفهام و برای تعجب و بمعنی والله اعلم
نیز و هر شاعر گوید بیت آن انکه

سخن میگفتند آیا چه شنیدند که خاموش
شدند از رشیدی و برهان وغیره۔
آیت نشان و علامت از شرح نصاب۔
آیات محکمات آیاتیکه محتاج بتاویل
نیست و حکم آن ظاهر از بهار عجم۔
آیان بمعنی آینده چنانکه بالان بمعنی بالنده
آیات متشابه آیاتیکه معنی آن صریح
معین نباشد بلکه تاویل طلب باشد و احتمال
معنی کثیر دارد چنانکه حروف مقطعات
و غیر آن نیز چنانکه يَدُ اللهِ فَوْقَ اَيْدِيهِم
وَالرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى۔
آیانی بکسر نون بمعنی شایستگی و خوبی
از مصطلحات و بهار عجم۔
آی آی بمعنی آمد آمد۔
آی ترکی ماه را گویند که بعربی آنرا شهر نامند

فصل الف مقصوره مع همزه

ائمه جمع امام ست در اصل اَأْمِمَةٌ بود
بر وزن اَفْعِلَة پس حرکت میم اول که کسره
بود نقل کرده بهمزه دادند و میم را در میم
ادغام کردند ائمه شد چون همزه مکسور بود
آنرا بصورت یا نوشتند و بعضی همزهٔ مکسور
ثانی را بیا بدل کنند و ائمه معصومین عبارت
از دوازده امام ست رضی الله عنهم

فصل الف مقصوره مع بای موحده

ابتلا بالکسر در موحده و ببلا افتادن
از کنز و صراح۔
ابتغا بالکسر و غین معجمه خواستن
و خواهش از کنز۔

ابقا بالکسر و فات باقی داشتن۔
ابا بکسر اول بمعنی انکار و بفتح اول بمعنی
آش و شوربا و در فارسی بمعنی مع و به بزیادت
الف بر حرف با از کشف و منتخب وغیره۔
ابطا بالکسر درنگ کردن۔
ابنا بالفتح پسران از منتخب جمع ابن
که در اصل بنو ست و بالکسر بنا کردن۔
ابرا بالکسر ادا کردن و بیزار شدن
و پاک شدن و به کردن۔
ابدا بالکسر آشکار کردن و آفریدن از کنز
ابن العنب بکسر عین مهمله و فتح
نون و موحده کنیت شراب۔
آب بالفتح و تخفیف با بمعنی پدر و این
در اصل ابو بود و بعضی فارسیان
بتشدید نیز آورده اند از بهار عجم۔
ابوت بضم اول و ضم بای موحده و تشدید
واو مفتوح و فوقانی پدر شدن از کنز
ابن الوقت شخصیکه بمقتضای
وقت عمل کند از چراغ هدایت۔
ابهت بضم اول و تشدید بای موحدهٔ
مفتوحه و فتح ها بمعنی بزرگی از منتخب و مدار
اباحت بکسر و فتح حای مهمله حلال و مباح گردانیدن
ابلوج بالفتح قند و شکر سفید از لطائف
و برهان۔
ابن صبح کنایه از آفتاب۔
اباد بالفتح نفرین که بر کسی بد در فارسی
بمعنی آفرین و دعای خیر از لطائف
ابعاد بالفتح جمع بعد که بضم ست بمعنی

(ملاحظه) حال آنکه درین مثال بدل کردن همزهٔ مکسور را بیا که بعد همزهٔ متحرک ست نزد جمله
صرفیان واجب ست ۱۲ و اسلوب وزن محاوره و تکلم فارسی نیز درست ست ۱۲ امیر

و دوری بالکسر دور اندختن۔

اباعن جدٍّ یعنی پدر را از جد آبا عن جدٍّ در اصل عن اب عن جدٍّ بود کلمهٔ عن را از اول حذف کردند و لفظ آبا را منصوب ساختند بقاعدهٔ نحو که گاهی حرف جر را حذف کنند و مجرور آنرا منصوب سازند و این قسم منصوب را در اصطلاح نحویان منصوب بنزع خافض گویند۔

ابد بفتحتین همیشه و زمانه که نهایت ندارد از منتخب۔

ابوزید مردی بود نهایت زیرک و دانا و بغایت فصیح و ظریف و عیار پرکار و عبد الواسع در شرح بوستان نوشته که شطرنج بازی بود در فن شطرنج بازی ضرب المثل۔

ابجد کنایت از حروف مفردات که الف با تا ثا باشد تا آخر و هشت کلمهٔ معروف که بحساب جمل بجهت ترتیب اعداد حروف تهجی معین داشته اند چنانچه ابجد هوز حطی کلمن سعفص قرشت ثخذ ضظغ معانی این الفاظ مذکور صاحب ارالافاضل چنین نوشته ابجد ای ابی وجد فی المعصیة یعنی پدر من که آدم بود یافته شد در گناه یعنی گناهی از وی بوجود آمد هوز ای تبع هواه یعنی پیروی کرد هوای نفسانی خود را حطی ای حط و ثبت بالتوبة و الاستغفار یعنی کم کرده شد گناه او بتوبه کردن و استغفار کلمن ای تکلم بکلمة فتاب علیه بالقبول و الرحمة یعنی کلام کرده بکلمه پس قبول شد توبهٔ او سعفص ای ضاق علیه الدنیا فاریق علیه یعنی تنگ شد بر وی دنیا پس تنگ شد بر وی قرشت ای قر بذنبه فشرف بالکرامة یعنی اقرار کرد بگناه خویش پس شرف بکرامت یافت ثخذ ای اخذ من الله قوة یعنی گرفت از حق تعالی قوت را ضظغ ای سد عنه نزغ الشیطان بالعزیمة یعنی بند شد از وی نزغ شیطان بعزیمت ای بکلام حق و توحید و بعضی نوشته که ابجد و نام پادشاهی بود که ابجد مخفف آنست و هفت کلمات باقی اسامی هفت فرزندان وست چنانچه در صراح و غیره تصریح آن کرده اند و بعضی نوشته که مرامر نام مردی بود که خط نوشتن ایجاد وست این هشت کلمات اسامی هشت فرزندان وست و در رسالهٔ ضوابط عظیم معنی هشت الفاظ مذکوره چنین نوشته ابجد آغاز کرد هوز در پیوست حطی واقف شد کلمن سخنگو شد سعفص از وی آموخت قرشت ترتیب کرد ثخذ نگاه داشت ضظغ تمام کرد تم کلامه و الله اعلم بالصواب۔

ابو البشر حضرت آدم علیه السلام۔

ابکار بالفتح جمع بکر بالکسر است و نیز جمع بکره بالضم که بمعنی بامداد است از لطائف۔

ابره بفتحتین مزید علیه بر که بمعنی بالاست و در بهار عجم نوشته که ابر بالفتح و سکون با ترجمهٔ سحاب ظاهرا مرکب از آب که لغتی ست در آب با الف و حرف را که کلمهٔ نسبت است بر قیاس انگشتر بمعنی خاتم

ابتر بالفتح و تای فوقانی مفتوح و رای مهمله بمعنی دم بریده و دنبال بریده و ناتمام بی فرزند از کشف و کنز و فردوس اللغات و در بهار عجم نوشته که فارسیان این لفظ را بمعنی پراگنده و ضائع نیز آورده اند۔

ابی جعفر امام محمد باقر رضی الله عنه۔

ابحار بالفتح و بحار دریاها و این جمع بحر است۔

ابرار بالفتح نیکوکاران جمع بارّ و برّ بتشدید را از منتخب۔

ابقر بفتح اول و قاف بمعنی شتر و از بستان

ابخاذ بفتح اول و سکون موحده و خای و ذای معجمتین نام ولایتی ست سمت گرجستان از رشیدی و در برهان ملکی از ترکستان و صاحب قاموس گوید که نام طائفه ایست از عجم

ابراز بالکسر و در آخر زای معجمه بیرون آوردن و ظاهر کردن از منتخب کنز و قاموس و آنچه که بعضی مردم گویند که ابراز بمعنی دفع البراز است در کتب معتبرهٔ لغات یافته نشده

ابریز بالکسر خالص از زر و نقره از منتخب

ابلاس بالکسر و سین مهمله نا امید شدن و غمگین شدن از منتخب و کنز۔

ابلیس بالکسر نا امید از رحمت و نام شیطان از منتخب۔

ابن العرس بکسر عین مهمله و سین مهمله راسو که بهندی نیولا گویند۔

ابرش بروزن مهوش اسپیکه نقطها بران مخالف رنگ او باشند و بمعنی رنگ سرخ و سفید بهم آمیخته از برهان و کشف و کنز

ابرص بالفتح کسیکه برانداموش داغهای سفید باشند از لطائف۔

ابیض سفید رنگ۔

ابط بالکسر و طای مهمله بمعنی بغل از کنز

ابداع بالکسر پیدا کردن چیزی که نو و تازه باشد از کشف و زبدة الفوائد و نوعی از صنائع شعر

ابتلاع بالکسر و عین مهمله بحلق فرو بردن از منتخب

ابرق بفتح نوعی از سنگ که سفید و براق و طبق بر طبق باشد ظاهرا ابرق معرب ابرک ست چون طبق بر طبق بودن با ابر مشابه است لهذا ابرک بکاف تصغیر اسم آن سنگ شده یا آنکه اسم تفضیل ست از برق که بمعنی درخشیدن باشد بلحاظ درخشندگی اسم سنگ مذکور مقرر شده

ابریق بالکسر و یای معروف آوندچرمین لوله دار که بدان وضو کنند و این معرب آبریز است از کشف و صراح۔

ابتهال بالکسر تضرع و زاری کردن از کشف و کنز۔

ابل بکسرتین و بکسر اول و سکون دوم شتران و این جمعیت که واحد ندارد از منتخب و صراح و کشف و بحر الجواهر

ابهل بضم اول و سوم تخم سرو کوهی که بهندی ہاؤبیر گویند از برهان و کنز

ابطال بالکسر باطل کردن و بالفتح دلیران از منتخب۔

ابدال بالکسر بدل کردن و بالفتح گروهی از اولیاء الله که حق تعالی عالم را بوجود ایشان قائم دارد و آن همه در عالم

سطه نزغ بالفتح نون و سکون زای معجمه و آخر غین معجمه بمعنی تباهی افگندن و برغلانیدن میان مردم از باب منع یمنع قال الله تعالی در سورهٔ یوسف مِن بَعْدِ أَن نَّزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي ای از پس تباهی افگندن شیطان در میان من و برادران من فافهم ۱۲

مقتدا و شخص اند چهل در شام می باشند و شصت
کس در جاهای دیگر اگر یکی از ایشان بمیرد
دیگر از مردم بجای او مقرر شود از منتخب
بدانکه ابدال جمع بدل ست که بکسر اول
و سکون دال باشد بمعنی شریف و کریم
چون اولیاء الله شریف و کریم خلائق
اند ایشان را ابدال گفتند یا آنکه ابدال
جمع بدیل ست که بمعنی بدل چیزیست
چون این قسم اولیا را بدل یکدیگر شدن
مقررست لهذا ایشان را ابدال گویند
و در بهار عجم و مصطلحات نوشته که ابدال
اگرچه جمعست مگر فارسیان بمعنی قلندر
واحد استعمال کنند و هم بر مرید اطلاق
نمایند کوچک ابدال اضافت دلی اضافت
مرید قلندر را گویند نه آنکه مرید خرد سال
مراد باشد۔

ابتذال در باختن نگاه داشتن چیزی را
از صراح و مجازاً بمعنی بی اعتباری و بیقدری

ابابیل بمعنی گروهها مرغان جمع اباله
که بکسر اول و تشدید موحده بمعنی گروه
مرغانست و بمعنی طائر معروف که در سقف
عمارات بیشتر از دیگر مرغان آشیانه سازد و
خطا ست آنرا ابابیل خطاف بضم اول
و تشدید دوم گویند جمع آن خطاطیف
بفارسی پرستو گویند و هندی نام آن
بسمع نرسیده از کشف و آداب الفضلا
و رشیدی و فقیر مولف گوید که چون طائر
مذکور گروه گروه شده اکثر پرواز مینماید
اگر باین مناسبت طائر مذکور را ابابیل
میگفته باشند شاید که درست باشد

ابن السبیل مسافر چون مسافر را کسی
نمی شناسد لهذا نسبت کرده اند بسوی راه
از شریفی شرح مقامات حریری۔

ابهام بالکسر پوشیده گفتن و پوشیده
گذاشتن و در رسیدن و بمعنی نر انگشت
از لطائف و کنز۔

ابرام بالکسر استوار کردن و ستوه آوردن
و ملول کردن از منتخب و کشف و در کنز استوار
کردن و سخت تافتن ریسمان و یوسف
شارح نصاب بمعنی دوتو کردن ریسمان
نوشته و در منتخب نیز همین معنیست۔

ابتسام اندک خنده کردن بمعنی شگفتن مجاز

ابریشم بفتح اول و یای مجهول و ضم شین
معجمه از برهان و بهار عجم و معرب آن ابریسم
است که بکسر اول و یای معروف و فتح سین
مهمله باشد کذا فی الصراح و این لفظ سوای
معنی مشهور بمعنی تارهای ساز نیز آید چراکه
از ابریشم هم تارهای ساز می سازند
کذا فی الرشیدی و بهار عجم۔

ابکم بفتح اول و سوم بمعنی گنگ از کنز

ابراهیم ادهم یکی از اولیای کبار که قبل
از اختیار فقر پادشاه بلخ بودند و نام
ایشان ابراهیم ست و نام پدر ایشان
ادهم از لطائف و غیر آن۔

ابوالقاسم کنیت حضرت محمد مصطفی
صلی الله علیه و آله و سلم چراکه نام فرزند آن
حضرت صلی الله علیه و سلم قاسم بود که
بطفلی وفات یافته

اَبّان بالکسر و تشدید بای موحده
هنگام و وقت از منتخب و صراح۔

ابوریحان یکی از ائمه علم هیأت
که آنرا ابوریحان بیرونی گویند۔

ابن سیرین بکسر سین مهمله از اکابر
تابعین ست ماهر در علم تعبیر خواب۔

ابن اللبون بفتح لام و ضم موحده
شتر بچه شیرخواره از لطائف۔

ابقای ماکان بکسر اول باقی
داشتن آنچه که بود۔

ابرو زدن رضا دادن از مصطلحات

ابجد روان ساختن الف با تا
خواندن از مصطلحات۔

ابرو نازک تنگ کردن ناز و غرور
نمودن از مصطلحات۔

ابره بالکسر سوزن و نیش از شرح نصاب
و بالفتح در فارسی بمعنی ابر مرده نیز آمده
و آن چیزیست مشابه بنمد بغایت جاذب
آب باشد و بمعنی جانب بالای جامه دوتو
مثل قبا و غیره و این ماخوذ از ابر ست
که بتحقیق بمعنی بر باشد که ترجمه علی ست لفظ
زائده و های نسبت چون توالی حرکات
در فارسی ثقیل بود لهذا از لفظ ابره حرف
ثانی را بجهت تخفیف ساکن کردند۔

ابخره بالفتح و خای معجمه مکسور و رای مهمله
مفتوح بمعنی بخارات۔

ابنیه بالفتح و نون مکسور و فتح و تخفیف
یا جمع بنا که عمارت باشد۔

ابعاد ثلاثه بالفتح طول و عرض و عمق را
گویند و عمق مراد از سطبریست از کشف

ابوشحمه بفتح شین معجمه و سکون حای مهمله
کنیت پسر حضرت عمر رضی الله عنه و بعضی
گویند که او زنا کرده بود حضرت عمر بر وی حد
جاری کردند او بضرب حد بمرد و بعضی
نوشته اند که خمر خورده بود۔

ابله بالفتح و های ملفوظ احمق از کنز

ابن هبنقه[له] بفتح ها و فتح بای موحده
و نون مشدد مفتوح و قاف کنیت مسخره۔

ابن مقله بضم میم و سکون قاف و فتح
لام نام مرد خطاط که بتاریخ سیصد و ده
هجری از خط معقلی و کوفی و غیر آن شش خط
اختراع نموده برای هر حرف طرز خاص
ورده و اسامی آن شش خط نسخ
ثلث و توقیع و محقق نسخ و ریحان رقاع
بعد از ان بمرور ایام استادان و خواجه میر
علی تعلیق از رقاع و توقیع دوم نستعلیق
از نسخ و تعلیق استنباط نموده اند از منتخب و در
مدار الافاضل نوشته است که بسبب جرمی که از
ابن مقله بوقوع آمده حاکم وقت دستش برید

ابرهه بالفتح و سکون موحده و فتح رای مهمله
و فتح های اول اسم نائب پادشاه حبشه
که برابر کعبه حسد برده در یمن بتخانه
بنا کرده آنرا قلیس نام کرد هرچند که تاکید
مساخت مگر کسی بپرستش آن نمی گرائید
خیال نمود که اگر کعبه را منهدم کنم پرستش
این مکان بوجه احسن خواهد شد باین

له صحیح سبقه سجده نه لفظ ابن کذا فی القاموس والصحاح وغیرها ۱۲

از اراده لشکر با فیلان برای تخریب کعبه فرستاد چون قریب کعبه آمدند بحکم الهی طائران گروه گروه پرواز آمده سنگریزها بر سر ایشان باریدند هر سنگریزه که بر سر هر کس میرسید از آدمی و فیل بر دیگر گذشت جمله هلاک شدند۔

ابادواشد بفتح اول و فتح دال مهمله یعنی هلاک گرداند خدای تعالی از صراح۔

ابی بفتح اول و کسر بای موحده و یای معروف در عربی بمعنی کسرش بفتح اول و یای مجهول در فارسی بمعنی بی که حرف نفی ست الف درین صورت در لفظ ابی زائده است بضم اول و فتح موحده و تشدید یای تحتانی نام یکی از اصحاب و فارسیان بالیمعنی بتخفیف نیز آرند۔

ابدالی بالفتح بمعنی فقیر و ترکی بنا کردن و در بار بالضم بمعنی والا فت و گستاخ آورده

ابلجاوذی از بیتکه بر سر ابلقری باشد

ابهری بر وزن احمدی منسوب بابهر که شهریست قریب زنجان و نام قریه باصفهان از لب الالباب

ابی بالفتح و در آخر الف بصورت یا یعنی نیز یا تنزا اکثر۔

ادوی بفتحتین و کسر واو منسوب باب که بمعنی پدر باشد

ابن آوی بالف ممدوده و واو مفتوح و در آخر الف مقصوره بصورت یا یعنی شغال از کنز۔

فصل الف مقصوره مع تای فوقانی

اتکا بکسر اول و تشدید تای فوقانی نام ترکیه

کردن از منتخب۔

اتعاب بالکسر و رنج اندختن با لفتح رنجها

اتراب بالفتح و در آخر موحده بمعنی زنان نو عمر همزاد و دختران که شیر خورده باشند و هم عمران این جمع تربست که بالکسر باشد

اتبرح بضم اول و سوم و جیم تبرج از برهان

اتخاذ بالکسر و تشدید تای فوقانی و خای معجمه و ذال معجمه بمعنی بر گرفتن از منتخب۔

اتجار بجیم و رای مهمله بر وزن اتفاق یعنی تجارت کردن از لطائف۔

اتمش بکسر اول و کسر میم و شین معجمه لفظ ترکی بمعنی کرده که صیغه ماضی است نیز آمده

اتباع بر وزن اتفاق بمعنی پیروی و بر وزن انواع یعنی پیروان۔

اتساع بکسر اول و تای مشدد و کسر سین و عین مهمله فراخ شدن نام مرضی از تشنج که ضعف بهم آرد از مؤید لطائف و صراح

اتحاف بالکسر بر وزن اسلاف یعنی تحفه دادن از منتخب۔

اتصاف بکسر اول و تای فوقانی مکسور مشدد صفت کردن و بمعنی موصوف شدن از منتخب

اتلاف بالکسر تلف کردن یعنی هلاک کردن از منتخب۔

اتفاق بالکسر موافقت کردن با کسی و واقع شدن کاری بی سبب۔

اتاق بضم لفظ ترکیست بمعنی خانه و خیمه و بجای قاف غین معجمه نیز آمده اند در مصطلاحات و لغات ترکی۔

اتلّه صحیح بر وزن احتمال است ... از اقبال الزمان ... نیست ... تمام

اتراک بالفتح ترکان که قومی از مغلان باشد و مجاز بمعنی سپاهیان یعنی خوبان آمده از صراح و غیره۔

اتابک بفتح اول و حرف چهارم بای موحده مضموم لفظ ترکیست بمعنی استاد و امیر و در رشیدی مرقوم است که اتابک بکسر بای موحده و کاف فارسی مرکب از لفظ اتا که بمعنی پدرست و لفظ بک که مخفف بیگ است بمعنی امیر یعنی امیر که بجای پدر باشد و صاحب مدارالافاضل از شرفنامه نقل کرده که اتابک بمعنی او یکو گوداکان و اتالیق است و نیز لقب سعد زنگی پادشاه شیراز چرا که سلطان سنجر شهر ممالک نسبتی سعد زنگی را که استاد او بود پادشاهی خود بخشید بعد وفات سلطان سنجر اتابک سعد زنگی پادشاه شد و اتابک که لقب قدیمی او بود در شهرت و لفظ پادشاه برادرزادگان سلطان مرحوم متقرر گردانید و لفظ اتابک بمعنی چوبی که وقت خم دادن کمان در زه در آورده کمان لت بندند تا راست گردد از شرح قران السعدین و بعربی بالفتح بهنچه بمعنی پدر بزرگ و آب هم آمده

اتماک بفتح اول و فتح میم و کاف عربی و در ترکی نان را گویند از مؤید و سواء تمامی بمعنی آب و نان۔

اتصال پیوستن و اصطلاح تعبیر عبارت از نزدیک کردن کوکبست با کوکب دیگر یا عبارت ... مرقوم است ... ۔

اتیان بالکسر و حرف سوم یای تحتانی در آمدن از منتخب و صراح و کنز چون بعد این حرف باء واقع شود بمعنی آوردن و بجا آوردن میگردد۔

اتان بفتح اول ماده خر از شرح نصاب و کنز و منتخب و صراح۔

اتقان بالکسر و قاف استواری و محکم کردن از کنز۔

اتو بالضم و تشدید فوقانی و تخفیف آن هر دو آمده و آن معروف است در اصل نام ست افزاریست که آنرا گرم کرده نقوش بر جامه میکنند۔

اتکه بفتح اول و ثانی و کاف فارسی ترکی شوهر دایه را گویند کما فی دریای لطافت و این مخفف اتاگاست چه در ترکی آتا بمعنی پدرست و اتا گاه کسیکه قائم مقام پدر باشد

اتاقه بضم اول و بجای قاف غین معجمه نیز آمده بمعنی کلغی که از پرهای بعضی مرغان سازند و این لفظ ترکیست بلفظ زدن و داشتن مستعمل۔

فصل الف مقصوره مع ثای مثلثه

اثنا بالفتح میانها جمع ثنا بالکسر از منتخب و مؤید

اثواب بالفتح جامها و پوششها جمع ثوب

اثاث البیت بالفتح رخت و متاع خانه

اثاثت بفتح اول و دو ثای مثلثه بمعنی بسیار شدن و انبوه شدن درخت و متاع خانه و امثال آن از منتخب و صراح

اثمد بالکسر و سکون ثای مثلثه و کسر میم و دال مهمله سنگ سرمه از منتخب و بهار

اثیر بفتح اول و کسر ثای مثلثه بمعنی عالی و بلند و بمناسبت بلندی فلک را گویند و بمعنی کرهٔ نار نیز میگیرند چراکه کرهٔ نار بلندترین عناصر است از کشف و لطائف -

اثر بفتحتین نشان پا و نشان زخم و بمعنی مطلق نشان نیز و بمعنی سنت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و بفتح اول و سکون ثانی جوهر شمشیر و نقل کردن سخن و حدیث نبوی و بالکسر نشان پس چیزی از صراح و شمسیه و منتخب و کنز -

اثقال بالفتح و قاف گرانیها و بارها و بالکسر گران کردن از کنز -

اثل بالفتح نوعی از درخت گز از برهان و در منتخب شوره گز نوشته -

اثم بالکسر گناه -

اثیم بر وزن کریم بمعنی گناهگار از کنز -

اثنین و اثنان بمعنی دو در حالت نصبی و جری بیا و در حالت رفعی بالف و این ملحق تثنیه است

اثمان بالفتح قیمتها -

اثنیه بالفتح و کسر نون و فتح تحتانی جمع ثنا که بمعنی مدح است -

اثاثه بفتح اول و دو ثای مثلثه رخت و متاع از منتخب و صراح -

اثفیه بالضم و ثای مکسوره و تحتانی مشدده مفتوحه بمعنی یکپایه از سه پایهٔ دیگدان از لطائف و شرح نصاب و منتخب -

اثافی بفتح اول و فای مکسوره بمعنی دیگپایها یعنی دیگدان که از سه پایه مرکب شود

این جمع اثفیه است -

اثنا عشری بالکسر و عین و شین مفتوحتین طائفهٔ شیعه منسوب بائمه اثنا عشر یعنی دوازده امام صلوات الله علیهم اجمعین و نام روده ایست تحت معده و آنرا اثنا عشری از آن گویند که طولش دوازده انگشت مضموم باشد بانگشتان صاحبش از بعضی کتب و مفرح القلوب طب -

فصل الف مقصوره مع جیم

اجتبا بالکسر برگزیدن از مؤید -

اجترا بالکسر دلیری از لطائف و کنز و شرح مقامات -

اجلا بر وزن علیا جمع جلیل است

اجری بالضم و بالکسر و را مهمله مفتوح و الف مقصوره بصورت یا بمعنی وظیفه یعنی طعام هر روزه که محتاجان هند و علوفه از لغات و شرح تحفة العراقین -

اجزا بالکسر و زای معجمه بسنده ادن و بی نیاز کردن و جزا دادن و بالفتح پارهای چیز از منتخب -

اجانب بفتح اول و کسر نون و بای موحده بمعنی بیگانگان جمع اجنبی است از منتخب -

اجتناب بالکسر دور شدن و یکسو شدن از منتخب -

اجرب بالفتح صاحب مرض خارش

اجوبه بضم اول و ضم جیم فارسی و واو غیر ملفوظ و سکون با فارسی لفظ ترکی است بمعنی گشاده -

اجرت بالضم مزد از کنز -

اجابت بکسر اول جواب دادن از منتخب و صراح و مجازاً بمعنی قبول نمودن و باصطلاح اطبا دفع براز کردن که بهندوستان دست نامند -

اجالت بکسر گردانیدن جولان دادن از منتخب -

اجاج بضم اول و دو جیم نمک تلخ و آب شور از سروری و شرح نصاب و کنز -

اجتهاد بالکسر کوشش کردن بجای صواب جستن و باصطلاح فقها عبارتست از استنباط مسائل شرعیه بقیاس از کلام الله و حدیث و اجماع بشرط آنکه در کتب اصول مسطور است چنانچه واقفیت کما حقه از محاورات لسان عرب علم صرف و نحو و شان نزول آیات و علم حدیث داشته باشد -

اجناد بالفتح افواج لشکر یا و این جمع جند است

اجساد بالفتح بدنها و جسمها -

اجلواذ بکسر اول و کسر لام و تشدید واو و ذال معجمه شتابی رفتن از فردوس اللغات و صراح

اجیر بر وزن نذیر بمعنی مزدور از منتخب

اجبار بالکسر کسی را بزور بر کاری واداشتن از منتخب و غیره -

اجهار بالکسر بمعنی زنهار -

اجور بالضم جمع اجر -

اجهر بفتح اول و سوم روزکور از کنز -

اجلاس بالکسر نشاندن از منتخب

اجاص بالکسر و تشدید جیم و صاد مهمله قسمی از آلو که میوه ایست معروف از لطائف و منتخب -

نوشته که این معرب است چراکه در کلام عرب جیم و صاد جمع نمیشود -

اجماع بالکسر اتفاق کردن جماعت بر کاری

اجتماع باصطلاح اهل نجوم آنرا گویند که آفتاب و ماه در یک برج یک درجه و یک دقیقه جمع شوند و درین وقت ماه از نظر گم و غائب باشد و چنین وقت منحوس باشد -

اجمع بالفتح ...

اجلاف بالفتح مردمان فرومایه و بیمعنی ستمگاران جمع جلف که بالکسر ... بمعنی جفاکننده و خم تهی و سرحه میان تهی باشد از منتخب و کنز -

اجوف بفتح اول و سوم چیزیکه اندرونش خالی باشد و نزد صرفیان لفظیکه میان آن مقابل عین فعل حرف علت باشد -

اجحاف بالکسر بتقدیم جیم بر حای مهمله نقصان کردن و بردن چیزی و نزدیک شدن و کار برکسی سخت گرفتن -

اجاق بالضم و جیم عربی لفظ ترکیست بمعنی دیگدان و خاندان که چراغ هدایت

اجل بفتحتین و تشدید لام بمعنی بزرگتر و بفتحتین و تخفیف لام بمعنی مهلت و مدت مرگ و وقت چیزی و نهایت زمان عمر

اجم بفتح اول و سکون جیم بمعنی برانگیختن ... از کشف و منتخب و کنز -

اجدل بالفتح و دال مهمله مفتوح طائری است که بفارسی آنرا شاهین گویند

اجلال بالکسر ... برای سواری از منتخب -

اججام بالکسر و حرف سوم حای مهمله باز داشتن و نزدیک بهلاک رسیدن از منتخب۔

اجم بفتحتین بیشه‌ها و انبوه‌های درختان این جمع اجمه واحد از منتخب و کشف۔

اجرام بالفتح بمعنی جسم‌ها مگر اکثر اطلاق این لفظ بر کواکب چنانکه اجرام سماوی گویند و بر اجسام حیوانی و نباتات روا ندارند مگر بندرت چنانکه اجرام ادویه و اعضا۔

اجر غیر ممنون ثواب بی نقصان۔

اجفان بالفتح و فا پلکهای چشم و موهای مژگان۔

اجله بفتح اول و کسر جیم و تشدید لام مفتوح بمعنی بزرگان این جمع جلیل ست۔

اجنحه بالفتح و نون مکسور و حای مهمله بازوهای مرغان و بازوهای آدمیان و این جمع جناح ست از منتخب۔

اجوبه بفتح اول و سکون جیم و کسر واو و بای موحده جمع جواب از شرح اصول اکبری۔

اجوره بفتحتین لفظ عربیست بمعنی مزد از بهار عجم۔

اجنه بفتح اول و کسر جیم و تشدید نون جمع جن غلط ست چرا که این جمع جنین ست و جمع جن جنه ست بالکسر و نون مشدد از مزیل الاغلاط و منتخب۔

اجنبی بالفتح بیگانه از کنز۔

اجی بفتح اول و کسر جیم فارسی برادر کلان و این لفظ ترکی ست از لطائف و آنچه در بعض نسخ بمعنی اخی بجیم نوشته اند از غلطی کاتبان ست۔

فصل الف مقصوره مع حای مهمله

احصا بالکسر شمردن و ضبط کردن از منتخب و کنز۔

احبا بفتح اول و کسر حای مهمله و موحده مشدد بمعنی دوستان این جمع حبیب که بمعنی دوست باشد۔

احلی بفتح اول و سوم شیرین تر۔

احیا بالکسر زنده کردن و نام کتابیست احیاء العلوم از امام محمد غزالی رحمة الله علیه و آن کتاب چهار ربع ست یک ربع آن در عادات و دوم در عبادات سوم در منجیات که در ان اسباب نجاتست چهارم در مهلکات که در ان بیان اسباب هلاک و عقوبت ست و هر یک از ارباع آن مشتمل ست بر ده باب و بالفتح زندگان و بمعنی قبیلها و محلها این معنی جمع حی ست از منتخب و شمیسه و فردوس اللغات و صراح۔

احشا بالفتح و شین معجمه آنچه در سینه و شکم باشد از دل و جگر و معده و روده از کشف و منتخب

احتوا گرد فرو گرفتن از کنز۔

احتما بالکسر پرهیز کردن بیمار و حمایت کردن از کشف و لطائف۔

احیانا بالفتح جمع حین لیکن بمعنی گاه گاه مستعمل میشود و نصب آن باعتبار ظرفیت ست۔

احتجاب بالکسر در پرده شدن از منتخب و شمیسه۔

احتساب نهی کردن از چیزها که در شرع ممنوع باشد و بشمار آوردن از منتخب۔

احزاب بالفتح و زای معجمه و موحده گروهها از منتخب۔

احالت بالکسر حواله کردن و حیله کردن و محال گفتن و یکسال شدن از منتخب۔

احسنت بالفتح و سین مهمله مفتوح و سکون نون و فتح تای فوقانی صیغه واحد مذکر حاضر از باب افعال یعنی نیکو گفتی مگر در فارسی تای فوقانی را موقوف خوانند و بمعنی تحسین و آفرین مستعمل کنند۔

احداث بالکسر و ثای مثلثه نو پیدا کردن و بالفتح مردم نوجوان و نو خاسته از منتخب

احتیاج نیازمندی بلفظ آوردن و داشتن و افتادن مستعمل از بهار عجم۔

احفاد بالفتح و فا فرزندزادگان و بمعنی خادمان نیز از منتخب۔

احقاد بالکسر و قاف کینه آوردن کسی را و بالفتح کینها از منتخب و لطائف۔

احد بفتحتین کوهیست نزدیک مدینه و بفتحتین یکی و کسی و یکم و روز یکشنبه و بمعنی یگانه صیغه صفت مشبه که اصل آن وحد بوده بروزن حسن و او را بر خلاف قیاس بهمزه بدل ساخته احد خوانند و اطلاق این لفظ در وصف حق تعالی کنند نه بر دیگری و بتشدید دال نیز تر از منتخب و صراح وغیره۔

احور بفتح اول و ثالث مرد سفید پوست که سیاهی چشم او بغایت سیاه باشد و نام مشتری از منتخب۔

احضار بالکسر حاضر کردن از منتخب۔

احجار بالفتح جمع حجر که بمعنی سنگ ست۔

احبار بالفتح و بای موحده دانایان از فردوس اللغات۔

احمر بالفتح بمعنی سرخ و گاهی بمعنی خشت و زشت آید چنانچه موت احمر موت سخت را گویند یعنی موتیکه در ان تاسف و ماتم بسیار باشد و مقتول را نیز گویند از منتخب یعنی شبوت امیر رسد۔

احرار بالفتح و هر دو رای مهمله بمعنی آزادگان این جمع حر ست که بالضم بمعنی آزاد باشد از منتخب و کشف و لقب عبید الله نقشبندی که پیر مولوی جامی بودند و در حقیقت لقب ایشان خواجه احرارست چرا که چون اسم ایشان عبید الله واقع گشت که معنی آن بنده کوچک خداست برای تدارک آن خواجه احرار لقب کردند گاهی لفظ خواجه در استعمال حذف کنند۔

احتکار بالکسر غله بنیت گرانی جمع کردن تا بنفع فروخته شود از منتخب و کشف۔

احراز در آخر زای معجمه استوار کردن و نگاهداشتن و جمع کردن از منتخب و کنز۔

احتراز بالکسر پرهیز کردن و خود را نگاهداشتن از منتخب۔

احتباس بالکسر و فوقانی و موحده و سین مهمله در بند داشتن و باز داشتن و بخل کردن و باز ایستادن بول یا غائط از منتخب و کنز۔

احساس بالکسر و سینین مهملتین دیدن و دریافت نمودن از منتخب و در بعضی کتب لغت نوشته که احساس دیدن و بلمس بدن چیزی معلوم کردن و آنچه بیکی از حواس خمسه دریافته شود۔

احمض بالفتح و میم مفتوح و ضاد معجمه

بمعنی ترش از منتخب و گاهی مجازاً بمعنی ناخوش و دشوار آید -

احتیاط گرد و فرو گرفتن از کنز -

احتراف بالکسر بمعنی پیشه ورزی و در منتخب بمعنی پیشه وری -

احرف بفتح اول و سکون ثانی و ضم رای مهمله جمع حرف -

احنف بالفتح کج پا و لقب پسر قیس که با لطافت و بزرگی حمیده باشد و تمام مردم در نهایت فضل و کمال از ذمرهٔ تابعین از منتخب -

احراق بالکسر سوختن و سوزانیدن از منتخب و کنز -

احتراق بالکسر سوخته شدن و باصطلاح اهل تنجیم نهان شدن یکی از پنج ستاره سیاره سوای قمر در زیر شعاع خورشید بسبب باهم شدن پیچ را حداز منتخب -

احداق بالفتح مردمکهای چشم جمع حدقه

احق بالفتح سزاوارتر و لائق تر از منتخب

احتکاک بالکسر باهم خراشیدن و باهم دمالیدن که ومیدان یاسی از منتخب وغیره -

احمال بالکسر بار برداشتن و بالفتح بارها که ایجما از منتخب و کنز -

احتیال بالکسر حیله انگیختن از لطائف و منتخب و کشف -

احول بالفتح کج چشم یعنی کسیکه یک چیز را دو بیند از منتخب وغیره -

احوال بالفتح جمع حال و حالت که بمعنی گذشته در چیست و بجای مفرد نیز

آرند از منتخب و صراح و بهار عجم

احلیل بالکسر راه بول و ذکر از منتخب و کنز -

احتمال بالکسر و تای فوقانی بکسر برداشتن و گمان کردن از منتخب و شمسی -

احزم بفتح اول و فتح زا معجمه بسیار هشیارتر و دانا تر از منتخب -

احتشام بالکسر خداوند خادمان و خدم بودن و مجازاً بمعنی شان و شکوه و بمعنی شرم داشتن از منتخب -

احرام بالکسر در خود حرام گردانیدن چیزهای حلال مباح را چنانچه روزه و پیش و زیارت خانهٔ کعبه از ممتنعات احرام [illegible] و همچنین در ایام حج و حجاز آحرام بمعنی دو جامهٔ نادوخته که در ایام احرام یکی را لنگ کنند و دیگری را بر دوش پوشند و در بهار عجم نوشته که احرام بالکسر در حرم شدن و در عرف شرع آنست که حاجیان لباس دوخته و استعمال خوشبو و اصلاح ریش و بروت و مباحات وغیره بر خود حرام گردانند و اللّٰه احرام بستن بمعنی قصد و نیت کردن مستعمل است -

احتکام بالکسر استوار کردن و بالفتح حکم او و با لنهاست پادشاهی تمام که ما در اصول فقه -

احسن بالفتح نیکوتر و بهتر کردن و ... بمعنی بهتر افعال -

احتجام بالکسر و بدوند حجامت در حسم آستر (؟) ... سراسر ... گشیدن الدلها الخ -

احمر الفتح بقاف و تای فوقانی بمعنی نهایت سرخ مائل بسیاهی و غبار -

احتشام بالفتح زکرات و خدمتگاران از کنز -

احلام بالفتح خوابها از کنز و در منتخب بمعنی خوابها و عقلها و بردباریها -

احاسن [illegible] جمع احسن [illegible]

اختلال بالکسر و زای معجمه اندوگین کردن و بالفتح اندوهها از منتخب -

احصان بالکسر و صاد مهمله زن شوهردار و شوهر کردن زن و پارسا کردن و حصار کردن و پرهیزگار شدن از منتخب و کنز و در خیابان شرح گلستان نوشته که احصان در اصل بمعنی نگاه داشتن از بدیها و این با خود است تحصین نیز از آن بمعنی زن خواستن مستعمل است -

احتضان بالکسر و بضاد معجمه در کنار گرفتن از منتخب -

احیان بالفتح وقتها از منتخب -

احدی [illegible] بکسر اول و سکون حا و و لازمه و فتح دال الف مقصوره بصورت یا و ضم دال مهمله و کو ... و فتح نون و با کسر اول و سکون یای ثانی بمعنی یکی از دو ... است -

احد بالکسر و ... بفتح بمعنی کینه ... از منتخب ... صراح -

احمر ... الفتح ... سرخ

مائل بسیاهی مشابه بلون خون -

احتیالی بالکسر حیله انگیزی و ... آنکه ... در آخر ... از عالم اسلامی ... و فضولی چراکه احتیال خود مصدر است حاجت بیای مصدری ندارد و این نوعی از الفریبست -

احدی بفتحتین کسی که بشیاری باشد از انواع منصبداران و این از عهد اکبر پادشاهست و چون لفظ ... در بهار عجم نوشته که چون احدیان تنها منصب ذات دارند و سوار و پیاده و تعینه سرکار خود ندارند پس گویند که احدی آنست ... پادشاه بهر کار اجرای حکمی بر آمر استسلاط پیشود و بعضی مردم که احدی بسکون حا گویند صحیح نیست -

فصل الف مقصوره مع خای معجمه

اخها بالکسر و ... مهمله خصمی کردن ... لطائف

اخلّا بفتح اول و کسر خای معجمه و لام مشدد بمعنی دوستان چها و این جمع خلیل است که بمعنی دوست باشد از منتخب -

اخفیا بفتح اول و کسر خا معجمه و تشدید سین مهمله جمع خسیس -

اختبر ... جو ... که نام ... جو ... ستاره ... بود ... است -

اخای بکسر اول برادری و دوستی کردن و ... از آخی یعنی اخا ... برادر ... و کردند از منتخب -

اخترب ... بفتح و ... با اصطلاح ... از ...

واقع شود و خرب بالفتح اگرچه در لغت بمعنی ویران کردن است لیکن باصطلاح عروضیان انداختن میم و نون مفاعیلن است تا مفاعیل بماند و مفعول بضم لام که لفظ مستعمل است بجای آن نهند چون اول و آخر رکنی را انداختند خرابی تمام در آن راه یافت لهذا اخرب نام کردند —

اخوت بضم اول و ثانی و تشدید واو مفتوحه بمعنی برادری یعنی برادر شدن و بکسر اول و سکون ثانی و فتح واو بمعنی برادران از منتخب و کشف —

اختیارات بالکسر نام کتابی است در علم طب که بیان خواص ادویه و آن را اختیارات بدیعی نیز گویند —

اخت بالضم خواهر —

اخوات بفتحات خواهران —

اختلاج بالکسر و بآخر جیم عربی پریدن عضوی و بیتحاشی لرزیدن اندام —

[illegible]

اخذ بفتح اول و ذال معجمه بمعنی گرفتن و بمعنی تالاب که در بیابان باشد و بمعنی زمین که بجهت خود پادشاه گرفته باشد از منتخب بفتح اول و خای معجمه مشدده بمعنی سخت گیرنده و بسیار گیرنده —

اختر ستاره و بمعنی فال و شگون و بمعنی طالع و نیکو و اسپی نام فرشته که در عالم آیین آیین گریان گرد و هر جایی که آیین و برابر واقع شود یا جاجت میسر شود از لطائف و مصطلحات و سروری و برهان —

اخضر بالفتح و ضاد معجمه مفتوح بمعنی سبز که رنگ معروف است —

اخبار بالکسر خبر دادن و بالفتح جمع خبر بمعنی اما و بشنود و تواریخ نیز می آید و لفظ اخبار نویس بالفتح است نه بالکسر از منتخب —

اختبار بالکسر حرف چهارم بای موحده شکر گرفتن بمعنی امتحان و آزمودن —

اختیار برگزیدن بمعنی مختار هم آمده —

اختصار باصطلاح اهل معانی سخن را قلیل الالفاظ و کثیر المعنی آوردن [illegible]

[illegible]

و شرح [illegible] و قرارت —

اخص بفتحتین جمع خاص و خاصه [illegible]

اخمص بالفتح و صاد مهمله میان کف پا که بزمین نچسبد از منتخب و کشف و کنز

اختلال بالکسر خلل یافتن و تباه شدن از منتخب

اخلاط بالفتح جمع خلط و نام شهری و واحد غیر شیء از منتخب و غیره —

اختراع بالکسر پیدا کردن چیزی که بیش از وی مثل آن پیدا نشده باشد و این مشتق است از خرع بالفتح که بمعنی شکافتن است

اخلاف بالفتح پس ماندگان مرده و فرزندان بسعادت شده و این جمع خلف است [illegible]

[illegible]

اختیال بالکسر گردن کشی کردن و خیال کردن از منتخب —

اخوال بالفتح جمع خال است که بمعنی برادر مادر و علم لشکر و نقطه سیاه باشد [illegible]

اخزم بالفتح و زای معجمه [illegible] نام جد حاتم طائی که ادب پیش [illegible] کرده بود از منتخب و شرح نصاب —

اخرم بالفتح کسی که دو اره بینی او بریده باشد و بینی بریده و باصطلاح عروض وزن [illegible] واقع شود و خرم بالفتح اگرچه در لغت بمعنی [illegible] است لیکن باصطلاح عروض [illegible] انداختن میم مفاعیلن است تا فاعیلن بماند مفعولن که لفظ مستعمل است بجای آن نهند [illegible]

[illegible]

اخدان بالفتح دوستان [illegible] بالکسر که بمعنی دوست است۔

اخسر شمردن کنایه از بیدار ماندن۔

اختر دسپهر چین کردن به آرام و بی قرار کردن۔

اخشان بالکسر تای فوقانی [illegible] نام پادشاه که ممدوح خاقانی [illegible]

اخاذه بکسر اول و ذال معجمه بمعنی آبگیر تا الاب نه شرح نصاب [illegible]

اخته خانه بالفتح طویله [illegible]

اخچه بالفتح و جیم فارسی بمعنی ریزه [illegible] و اخچه بقاف نیز گویند و الف [illegible]

اخبیه بالفتح و با موحده [illegible] نام منزل بیست و چهارم از منازل قمر آن چهار ستاره [illegible]

اخمه بالفتح [illegible]

اخکلیسه اندازی بضم اول و سکون خای معجمه و فتح کاف عربی و سین [illegible] تیر بازگشتی زدن از چراغ [illegible]

اخیافی بالفتح و یای تحتانی [illegible] برادرانیکه پدر ایشان [illegible] و مادر واحد باشند از کشف و علائی برادرانیکه [illegible] علیحده و پدر واحد باشند [illegible] و مادر و پدر شریک باشند۔

اخی بمعنی برادر من۔

اخشیکی [illegible]

فصل الف با دال مهمله

ادبار بضم اول و فتح دال و بای موحده بمعنی [illegible]

ادعام بالکسر و تشدید دال مهمله در کردن و آریده کردن [illegible] از منتخب۔

ادا بالفتح رسانیدن و گذاردن و بیان کردن این مصدر نیست مگر بمعنی [illegible] می آید و بفارسی [illegible] حرکات معشوق [illegible] و اشاره [illegible]

ادنی بالفتح نزدیک تر و دون تر [illegible] و ناراست [illegible] از منتخب۔

ادیب [illegible] ادب [illegible] و علوم عربی مثل صرف و نحو [illegible] از منتخب و بهار عجم وغیره۔

ادات بالفتح و در آخر تای فوقانی بمعنی آلت [illegible] و در اصطلاح [illegible] در مقابله اسم و فعل [illegible] بالفعل [illegible] لفظی که [illegible] الفاظ [illegible]

ادراک [illegible]

ادبار بالفتح [illegible] از منتخب۔

بافرق [illegible]

ادبار بالکسر پشت دادن دولت از منتخب وغیره۔

ادوار بالفتح گردشهای فلک یعنی زمانها از منتخب۔

ادرار بالکسر [illegible]

ادغام بالکسر و تشدید دال مهمله [illegible] از منتخب [illegible]

ادخار [illegible] تای فوقانی [illegible]

ادیب [illegible]

ادناس بالفتح [illegible]

ادلی [illegible]

ادهم بالفتح [illegible] سیاه [illegible]

[illegible] ولی کامل بود [illegible] منتخب و لطائف۔

ادیم بالفتح مطلق پوست دباغت داده [illegible] و اول هر چیز [illegible] ادیم الارض [illegible]

ادام [illegible] طعام با نان خورش [illegible]

ادغام [illegible] کردن حرفی را در حرف [illegible] از منتخب۔

ادیان بالفتح و یای تحتانی جمع دین از منتخب۔

ادون بالفتح و واو [illegible] تر و حقیر تر و نزدیک تر از منتخب۔

ادکن بالفتح کاف [illegible] رنگ [illegible] سیاهی مائل باشد۔

ادمان بالکسر دائم کردن کار [illegible]

[illegible]

ادوات بالفتح [illegible] جمع [illegible]

ادله بالضم [illegible]

ادیه [illegible] فارسی [illegible]

[illegible]

...انگینه [illegible] شود وبران پارچه رنگین کلابتون از انواع نقش ونگار دوزند چون آن را بر پلنگ گسترده بالای آن هیچ شکست چادر کشند آن پارچه منقش مذکور از چهار طرف درمیان هر چهار پایه پلنگ مستقل فرش زمین آویزان باشد۔

ادعیه بفتح اول وسکون دال وکسر عین وفتح تحتانی جمع دعاست ویای تحتانی را مشدد خواندن خطاست۔

ادعیه ماثوره حرف هشتم ثای مثلثه یعنی دعاهائیکه از رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم منقول ست۔

ادله بفتح اول وکسر دال وتشدید لام جمع دلیل ست۔

ادانی بالفتح ونون مکسور بمعنی نزدیکتر [illegible] از منتخب۔

فصل الف مقصوره مع ذال معجمه

اذا بکسر اول بمعنی چون وبمعنی وقتی وبمعنی پس وبمعنی ناگاه از کنز۔

اذی بفتحتین بروزن بقا بمعنی ایذا دادن ورنجانیدن از منتخب۔

اذکی بالفتح زیرکتر از کنز۔

اذهاب بالکسر بردن وروان کردن وزایل کردن وبیرون کردن از منتخب۔

اذناب بالکسر ونون وبای موحده گناه کردن وبالفتح دمها جمع ذنب [illegible] وگاهی مجاز آ بمعنی پسماندگان وکمتران ولواحق باشد از لطائف۔

اذاعت بکسر اول وفتح عین مهمله آشکارا کردن از زبدة الفوائد۔

اذیت بفتح اول وکسر ثانی وتشدید تحتانی آزار ورنج۔

اذخر بالکسر وخای معجمه نیز گیاهیست خوشبو دار که بهندی آن را مرچیا گند گویند از منتخب وغیر آن۔

اذخار بالکسر ذخیره نهادن وذخیره کردن۔

اذکار بالکسر یاد دادن وبالفتح یاد کردنها از منتخب۔

اذفر بالفتح وفای مفتوح ورای مهمله بمعنی تیز بو از مؤید ومنتخب وکشف وصراح بمعنی خالص۔

اذیال بالفتح دامنها۔

اذل بفتحتین وتشدید لام ذلیل تر۔

اذلال بالکسر خوار کردن از منتخب۔

اذهان بالفتح جمع ذهن۔

اذعان بالکسر وعین مهمله فرمانبرداری واطاعت از منتخب وکنز۔

اذربیجان بفتح اول وسکون ذال معجمه وفتح رای مهمله وکسر موحده ویای معروف وجیم عربی معرب آذربایگان که نام شهریست ومعنی ترکیبی آن آتش آباد چون در آن شهر آتشکدهای بسیار بودند لهذا بدین اسم موسوم شد وبعضی نوشته که آذر نام پادشاهی در اینجا مقام کرده فرمود [illegible] شهری شد چون این پیشه بزرگ شد نام آن آذربایگان کرد [illegible] آذر بلند را گویند وبایگان [illegible] را گویند [illegible] اذربیجان شد از رشیدی۔

اذن بالضم [illegible] از بحر الجواهر۔

[illegible] منتخب وکنز وبالکسر بمعنی امر وفرمان۔

فصل الف مقصوره مع رای مهمله

ارتقا بالکسر وقاف بالا رفتن از منتخب وکنز۔

ارجا بالکسر وجیم امیدوار کردن وپس انگندن [illegible] وبالفتح کرانها یا جمع رجاست که بمعنی کناره وطرف باشد از لطائف وشمس۔

ارتجا بالکسر وجیم امید داشتن از منتخب۔

اردا بالکسر ودال مهمله هلاک کردن از منتخب ولطائف۔

ارمیا بالضم ومیم مکسور وتحتانی نام خضر علیه السلام وبعضی گویند که نام الیاس علیه السلام است از منتخب وبرهان۔

ارضا بالکسر وضاد [illegible] کردن [illegible] از کشف وصراح وکنز ومنتخب۔

دارضا بفتح اول [illegible] بترکی پشت را گویند۔

اروا بالکسر وحرف سوم واو سیراب کردن وروان کردن از کنز ومنتخب۔

ارتضا بالکسر پسندیدن از کشف وکنز ودر منتخب بمعنی خوشنود شدن۔

ارنب بالفتح ونون مفتوح وموحده خرگوش از منتخب وشرح نصاب۔

ارتیاب بالکسر در شک افتادن از منتخب ولطائف۔

اربعا بالکسر [illegible] از منتخب وشرح نصاب وکنز۔

اربعا بضم اول وکسر ثانی [illegible] ابدال الف واو بهمزه۔

ارباب بالفتح لفظ عربیست جمع رب که بمعنی پرورش کننده است مگر لفظ ارباب بمعنی صاحبان [illegible] وخداوندان مستعمل میشود وباصطلاح اهل ولایت رئیس ده را گویند [illegible] از اصطلاحات [illegible]

ارتکاب بالکسر گناه کردن [illegible] بکاری نامشروع کردن وسوار شدن بر چیزی از منتخب وکنز وصراح۔

[illegible] بفتح اول وکسر همزه [illegible] جمع [illegible] که بالکسر باشد۔

اردی بهشت بضم اول وسکون را وکسر دال مهمله ویای مجهول نام ماه شمسی که بهندی مطابق آن [illegible] ست واین مرکبست از ارد که بمعنی مانند ونظیر ست وبهشت ویا از اشباع کسره اضافت پیدا آمده پس معنی مرکب مانند بهشت باشد چون با پیران [illegible] این ماه [illegible] بهاری شود لهذا بدین اسم موسوم شد ونام روز سوم از هر ماه شمسی [illegible] جهانگیری ورشیدی وکشف [illegible]

اراقت [illegible] ریختن آب از کنز۔

اراحت بکسر اول وحای مهمله آسودن وآسایش دادن [illegible] چرانیدن وگنده شدن ومردن [illegible] در یافتن از منتخب۔

اراقت [illegible] آب وغیره۔

ارباب حجت کنایه از اهل منطق

ارتعاش بکسر اول وسکون ثانی [illegible]

[illegible]

سیراش واصل وکار قدیم که بود انست
بدیگری رسید وبقیه چیزی وخاکستر
بالفتح آتش افروختن از منتخب۔

ارج بفتح اول وسکون ثانی وجیم عربی
در فارسی بمعنی قیمت زیراکه در اصل ارز بود
زای معجمه را بجیم بدل کرده اند ومجازا بمعنی
مرتبه وقدر وبعربی بالفتح اول وکسر رای مهمله
هر چیزی که خوشبودار باشد بمعنی فارسی
در جهانگیری وسروری وفردوس اللغات
ومعنی عربی از منتخب وشروح نصاب وکنز ودر
برهان بمعنی کرگدن نیز نوشته۔

ارتجاج بالکسر حرف چهارم وششم جیم بمعنی
جنبیدن ولرزیدن از منتخب ولطائف۔

ارگنج بضم اول وسکون را وفتح کاف
فارسی نام شهر از خراسان که بجیحون
ماوراء النهر پیوسته است از برهان ور
رشیدی نوشته که ترکان جرجانیه را گویند
که پای تخت خوارزم ست۔

ارتباح بالکسر فوقانی وموحده وحای
مهمله سود کردن در تجارت۔

ارواح بالفتح بمعنی ملائکه وبمعنی روحها۔

ارتیاح بکسر اول وکسر تای فوقانی
وبعده تحتانی ودر آخر حای مهمله بمعنی شاد
شدن از کشف وکنز ومنتخب۔

ارجمند بالفتح وجیم موقوف بر وزن
نقشبند بمعنی صاحب قیمت ومجازا بمعنی
صاحب مرتبه وگرامی وقدر وعزیز وبالضم جیم
خواندن خطاست از برهان ومدار وموید
وکشف وجهانگیری وسروری۔

ارمزد بضم اول وسوم وزای معجمه ودال مهمله
ستاره مشتری ونام روز اول از هر ماه
شمسی از برهان ورشیدی۔

ارد بالفتح بمعنی قهر وخشم وبالضم بمعنی
مانند ونظیر وبالکسر نام روز بیست وپنجم
از هر ماه شمسی از جهانگیری ورشیدی
وبرهان واردشیر لقب پادشاهی از معنی
اول یا از ثانی مرکب است۔

اروند بالفتح نام کوه که آنرا الوند نیز گویند

ارتداد بالکسر روشدن از اسلام برگشتن
از منتخب۔

ارم بفتح اول وفتح میم صاحب مدار بمعنی
السیل خشم او وروکند با سرخی وسیلان آب

ارشد بالفتح راه راست یابنده تر۔

ارتیاد بالکسر بعد فوقانی تحتانی ودال مهمله
جستن وطلب کردن از منتخب۔

ارشاد راه حق نمودن۔

ارچند بمعنی هرچند۔

ار بالفتح بمعنی اگر

اردشیر مرکب از لفظ ارد بالفتح که بمعنی
خشم وقهر یا از لفظ ارد بالضم که بمعنی مانند
ونظیر است وبهر تقدیر لقب بهمن بن اسفندیار
است چون جدش گشتاسب او را بسیار
دلیر دید بدین لقب ملقب کرد ونیز لقب
ساسان بن ساسان که نبیره بهمن وجد
زاده بابک بود واو را اردشیر بابکان
نیز گویند بالف ونون نسبت از رشیدی
وجهانگیری وبرهان وکشف۔

ارزی بضم اول وسوم زای معجمه نام روز
اول از هر ماه شمسی از برهان ورشیدی۔

ارجمه بفتح اول وسکون رای مهمله وکسر
زای معجمه بمعنی قلعی که آنرا بهندی رانگ گویند

ارز بفتح اول وضم رای مهمله وتشدید زای
معجمه بفتحتین نیز بمعنی برنج بفارسی معرب است
وبفتح اول وسکون رای مهمله وزای معجمه
موقوف در فارسی بمعنی قیمت از منتخب
وشروح نصاب وشرح تحفة العراقین وکنز۔

ارشمیدس بفتح اول وثانی وسکون
شین معجمه وکسر میم ویای معروف وضم دال
مهمله وسین مهمله نام حکیمی است از برهان۔

ارس بفتحتین وسین مهمله نام شهر ورودیست
کناره آذربیجان از مدار الافاضل۔

ارسطاطالیس بفتحتین وزیر سلطان
سکندر وارسطو مخفف همین ست واین
لفظ یونانی ست۔

ارش بفتحتین وشین معجمه از آرنج
تا انگشتان [illegible] نام شهر ونوعی از جامه سفید
رنگ وبفتح اول وکسر ثانی بمعنی عاقل
وزیرک وبمعنی انجمن از جهانگیری وکشف
ولطائف وبرهان وغیره ودر منتخب نوشته
که مقدار هر دو دست آدمی که برابر قامت
آدم ست وبعربی بفتح اول وسکون رای
مهمله بمعنی برانگیختن فتنه وجنگ ودیت
جراحت از منتخب ولطائف وکنز۔

ارتعاش بالکسر وعین مهمله وشین معجمه
بمعنی لرزیدن از منتخب ولطائف وکنز۔

ارماض بالکسر وضاد معجمه بمعنی سوختن
از ریگ گرم از کنز۔

ارض بالفتح زمین باید دانست که
بر صد وحساب معلوم کرده اند که دایره
عظیمه که بر زمین فرض کنند هشت هزار فرسخ
است هر فرسخی سه میل وهر میلی سه هزار گز وهر گزی
سی ودو انگشت معمول وهر انگشت مقدار
عرض شش جو معتدل وقطر ارض دو هزار
وپانصد وچهل وپنج فرسخ است تقریبا که
هفت هزار وششصد وسی وپنج میل
میشود واینچه باتفاق چند کتب معتبره نقل و
تحلیل دریافت شده نسبت که مساحت
تمام کره ارض شش کرور وبیست ولک
وسی هزار ودوصد وبیست میل ست
ومساحت معموره از ربع مسکون یک کرور
وچهل لک وسی هزار ودوصد وبیست
میل ست وبعد مقعر فلک قمر از مرکز
عالم چهل ویک هزار ونه صد وسی وشش
فرسخ ست وبعد مقعر فلک عطارد که مقعر
فلک عطارد ست از مرکز عالم هشتاد وپنج
هزار وهفت صد وسه فرسخ ست وبعد
مقعر فلک شمس یک لک وچهل وبیست
هزار وهشت صد وهشتاد ودو فرسخ
ست وبعد محدب فلک ثوابت که مقعر
فلک اعظم باشد سی وهشت لک وبیست
وچهار هزار وسه صد ونه فرسخ ست واما
محدب فلک اعظم مجهولست که آنرا بجز
خدای تعالی کسی نمیداند وتحقیق معلوم
شده که مقدار آفتاب صد وشصت هزار وپنجاه [illegible]
[illegible] ست [illegible]
[illegible] شش برابر زمین ست [illegible]

۳۱

[illegible]

یعنی یکصد و شصت و شش بار مانند زمین ست و قطر قمر هفت صد و سی یک فرسنگ ست و جرم وی سدس سبع جرم زمین ست والله اعلم بالصواب و بمعنی ارباب تحقیق چنین نوشته اند که تمام دائرهٔ کرهٔ زمین هشت هزار فرسنگ ست و بحساب کروه بیست و چهار هزار کروه طول ربع مسکون از مشرق تا مغرب دوازده هزار کروه و عرض از جنوب تا شمال نود درجه که شش هزار کروه باشد و هر کروه چهار هزار گز و هر گز بیست و چهار انگشت و هر انگشت شش جو و هر جو شش موی یال اسپ آنکه مساحت معمورهٔ زمین که ربع مسکون باشد چهل و شش لک و هفتاد و شش هزار و هفت صد و چهل فرسنگ ست بدانکه هر درجهٔ زمین شصت و شش کروه و دو هزار و ششصد و شصت و شش گز و شانزده انگشت است و شصتم حصهٔ درجه را دقیقه گویند و مسافت هر دقیقهٔ زمین یک کروه و چهار صد و چهل و چهار گز و هر دقیقه را شصت ثانیه باشد و مسافت هر ثانیه هفتاد و چهار گز و یک انگشت و بدانکه طول هر برج فلکی سی درجه باشد و عرض هر برج یک صد و هشتاد درجه یعنی طول هر برج یک کروه و هفت صد و لک و شصت و شش هزار و دو صد و شصت و هفت فرسنگ و بدانکه هر برج فلکی شصت درجه باشد و چهار لک و هر برج فلکی مساحت که دو هزار و پنج صد و چهل و دو فرسنگ ست و چهار صد و چهل و دو هزار و یک صد و شصت و شش کروه است بدانکه هر درجه را شصت و شش کروه باشد و شصت و شش دقیقهٔ فلکی بحساب کروه نوزده هزار و شش صد بیست و شش کروه ست بدانکه هر درجهٔ آسمان هفتده هزار و شش صد و چهل و شش برابر درجهٔ زمین ست پس ازین ظاهر شد که فلک ثوابت هفتده هزار و شش صد و چهل و شش برابر زمین ست والله اعلم بالصواب پیمایش زمین بطور حکمای هند چنین ست که در عرض هشت موی یال اسپ یک جو و در عرض هشت جو یک انگشت و بیست و چهار انگشت یک دست و چهار دست یک دنده و دو هزار دنده یک بانس و بیست بانس یک توسن و دو هزار نلی یک کروه یعنی هشت هزار دست را یک کروه نامند و چهار کروه را یک جوجن نامند و جوجن یک دیس یعنی چهار صد کروه را دیس گویند و صد دیس را یک منزل و صد منزل را یک کهند و نه کهند را تمام زمین۔

ارتباط بستن چیزی را با چیزی دیگر

ارتجاع بالکسر چیزی را بسوی چیزی متوجه گردانیدن۔

ارتجاع باز گردانیدن۔

ارتفاع بالکسر و فتح فا بلندی و بلند شدن و از جای برآمدن از کنز و منتخب و در خیابان بمعنی بلند شدن و برداشتن

غله و مجازاً بمعنی محصول حاصل زراعت و حاصل ملک تم کلامه بمعنی دفع و دور کردن

ارباع بالفتح دبای موحده و عین مهمله منزلها و خانها جمع ربع بالفتح که بمعنی خانه است و نیز جمع ربع بالضم۔

اراجیف بالفتح بیهودگان و سخنهای دروغ بیم مهمل و این جمع ارجاف است از کنز و منتخب۔

ارتشاف بالکسر و شین معجمه مکیدن از منتخب و لطائف۔

ارق بفتحتین بیخوابی و بیداری و تشدید قاف بازیک و شقاف از منتخب سراج۔

ارتفاق بالکسر و فا بمعنی رفاقت کردن و بر آرنج تکیه کردن از منتخب۔

ارزاق بالفتح جمع رزق۔

ارشق بفتح اول و فتح شین معجمه خوش قامت و زیبا اندام تر۔

ارماق بالضم مصدر ترکی بمعنی زدن از شرح نصاب۔

اراک بالفتح و کاف عربی قطعهٔ زمین و بمعنی درخت پیلو که از بیخ آن مسواک سازند از منتخب و تاج الاسامی۔

ارک بالفتح و کاف عربی هر قلعه که مسکن پادشاه باشد و این لفظ را بمعنی بتصدیق نوشته اند و بعضی بزیادت الف گفته اند و در رشیدی و جهانگیری نوشته که ارک بفتح اول و سکون ثانی هر قلعه که در درون شهر باشد و نام لاتین است و در برهان بفتح اول و سکون ثانی

و کاف فارسی بمعنی قلعهٔ کوچک

ارائک بفتح اول و کسر همزه که رابع است بمعنی تختها جمع اریکه از کنز و منتخب

اردک بضم اول و سکون ثانی و فتح دال مهمله و کاف عربی لغت ترکی ست بمعنی مرغابی از مصطلحات۔

ارتجک بفتح اول و سکون رای مهمله و فتح فوقانی و جیم و کاف هر دو عربی بمعنی برق از جهانگیری و برهان و صاحب رشیدی بالکسر نوشته۔

ارتنگ بالفتح نگارنامهٔ مانی و نام تبخانه و صفحه و تختهٔ نقاشان از رشیدی و کشف و برهان۔

ارژنگ نام نقاشی از چین که نظیر مانی بود و هر کتابیکه صور و اشکال داشته باشد از رشیدی و در برهان نوشته که ارژنگ نگارخانهٔ مانی ست و بعضی گویند نام مانی ارژنگ بود و واضع دعاست که نقیرا و شد۔

ارتجال بالکسر و جیم بی اندیشه و بی تامل چیزی گفتن و بی اندیشه بیسیار شعر و خطبه گفتن و بی فی الفور کردن کاری از منتخب و کنز

ارتحال بالکسر و حای مهمله چیزی را از جای بردشتن و بجائی رفتن از منتخب و کنز

ارذل بذال معجمه بیدولت تر و ناکس تر از کنز

اراذل ناکسان از کنز اللغات۔

ارذال بالفتح و حرف ثالث ذال معجمه فرو مایگان از منتخب۔

ارذل بالفتح و ضم دال مهمله و کسر

سوحده و یای مجهول نام شهریست
ازبل الالباب و در کشف بدال مهمله
ارجل بالفتح اول و فتح جیم عربی اسپیکه
یکپای او سفید باشد و سه پای دیگر غیر
سفید باشد و این یکی از عیوب نفس
اسپ است نحوست تمام دارد۔
ارامل بفتح اول و کسر میم زنان بیوه
از کشف و در خیابان چنین تحقیق کرده
که ارامل جمع ارمله است بمعنی مرد بی زن و زن
بی مرد و در کفایه شرح هدایه نوشته که ارامل
جمع ارمل است که بوزن احمق باشد بمعنی
مرد بی زن که قدرت بر هیچ چیز نداشته باشد
ارسال بالکسر لفظ عربیست بمعنی
فرو گذاشتن و فرستادن و فارسیان بمعنی
سوغات استعمال کنند از مصطلحات۔
ارغام بالکسر حرف سوم غین معجمه خوار
کردن و بینی بخاک بسائیدن از منتخب
ارتطام فرو رفتن و گرفتار شدن و در
گل افگندن چیزی را از کشف و منتخب۔
ارحام بالفتح و حای مهمله رحمها
خویشیها جمع رحم از منتخب۔
ارقم بالفتح و قاف مفتوح مار سیاه که
نقطهای سفید بر پشت دارد و بعضی
چنین نوشته ارقم ماریکه خطوط و نقطها
سیاه یا سپید بر پشت آن باشند۔
ارقام بالفتح خطها از کنز اللغات۔
ارتسام بالکسر نقش بستن از کشف
و صورت بسته شدن از کنز
ارم بکسر اول و فتح دوم نام شهر عاد و نام
پدر عاد از منتخب و در کشف نوشته که ارم
بهشت شداد است و این بهشت هشتم
دانستن خطاست و در تواریخ عجائب العالم
نوشته است که ارم شداد و مابین صنعا
وحضرموت است در اقلیم اول و مساحت باغ ارم
دوازده فرسنگ در دوازده فرسنگ است
و ارتفاع دیوارش سیصد درعه۔
ارغنون بالفتح و غین معجمه مفتوح
بروزن اندرون و ارغون بروزن
افزون و ارغن بفتح اول و سوم بمعنی
هر سه لفظ واحد است نام سازیکه افلاطون
واضع آنست و آن کدوی خالی باشد
بچرم اندر کشیده و بران رودها بندند از
برهان و مداره شرفنامه و در مؤید بضم
غین معجمه و آنچه حالا بهم میرسد مربع باشد
مشابه بصندوق۔
ارمن بفتح اول و بالکسر نیز آمده نام
ملکی است مابین ایران و روم و فرنگ
از برهان و غیر آن۔
ارمان بالفتح بمعنی آرزو و لفظ ترکی است
[illegible] بالفتح نام عدو که لقب [illegible]
گویند مجاز از اینست که [illegible]
بگوشه نشسته ریاضت و عبادت [illegible]
ارژن بالفتح نام درختیکه از چوب آن
عصا سازند و نام جائیکه بهشتی آنرا
چینا گویند و نام موضعیست در فرسنگ
از شیراز از منتخب و غیر آن۔
اردوان بروزن پهلوان نام پادشاهی
که اردشیر بابکان نوکر او بود او را اردشیر [illegible]
پادشاه شده و نام لایقی از رشیدی و برهان
اران بفتح اول و تشدید رای مهمله نام
ولایتیکه آنجا [illegible] نقره است
از کشف و برهان۔
ارسلان بالفتح بمعنی بنده و غلام و بمعنی شیر
درنده که بعربی آنرا اسد گویند و این لفظ
ترکی است از سروری۔
ارکان جمع رکن بمعنی جزو اعظم است
و در صراح رکن بالضم جزیکه قوی تر باشد
و گاهی از ارکان اربع عناصر مراد باشند
ارغوان بفتح اول و سوم درختیست
که شاخهای باریک دارد و در موسم بهار
همه درخت از گلها سرخ میگردد و هیچ برگ
ندارد و در موسم دیگر برگ میشود و در
برهان بنون پهلوان نام گلی است سرخ رنگ۔
ارمغان بالفتح بروزن پهلوان بمعنی
تحفه از برهان و مؤید و صاحب جهانگیری
و کشف و مداره بهار عجم نوشته اند که بفتح اول
و ضم سوم است و در رشیدی بفتح سوم۔
ارضین بفتح اول و کسر ضاد معجمه جمع
ارض که بمعنی زمین است۔
اردو بضم اول و ثالث و دال مهمله و واو معروف
لشکرگاه و لشکر پادشاه از بهار عجم
ارنب بالفتح و نون مفتوح موحده خرگوش
[illegible] از منتخب و شرح نصاب و صراح
ارسیه بضم اول و سکون را و کسر سین و موحده
و تشدید یای تحتانی [illegible] از صراح۔
[illegible] بالفتح و ضاد معجمه [illegible]
[illegible]
ارگجه بالفتح و کاف فارسی و جیم عربی
خوشبوئیست مرکب از صندل و گلاب
و کافور و مشک و عنبر و روغن [illegible] سازند
ارسه بضم اول و سکون ثانی و فتح سین و یا
بمعنی مخفف ارسیا که نام حضرت [illegible] علیه السلام است
اریکه بفتح اول و کسر رای مهمله و سکون
تحتانی بمعنی تخت آراسته از منتخب و صراح
و ابن حاجب نوشته تخت و سریکه بران
حجله یا شامیانه باشد۔
ارابه بالفتح و موحده بروزن عرابه بمعنی
گردون که از چوب سازند و بران بار کشند
از برهان و صاحب بهار عجم نوشته که ارابه
بالف و بای موحده و عرابه بعین مهمله و بای
موحده هر دو غلط است آنچه بتحقیق پیوسته
صحیح عراده بعین مهمله و دال مهمله است غیر مؤلف
گوید که چون در برهان و جهانگیری
عرده بفتح غین معجمه و دال مهمله بمعنی گردون
چوبی نوشته است باین دلیل عراده
صحیح باشد بفتح غین معجمه بدلیل عرده مذکور
و این چنین زیادت الف در فارسی
بسیار آمده و بقول برهان که اهل لسان
دریافت باشد که ارابه بمعنی گردون
لغت علحیده است۔
اربعه متناسبه در علم حساب قاعده
است که بدان معلوم کرده میشود عدد
مجهول و برای این مرتبا ردو چهار اعداد
متناسب باین طور که نسبت عدد اول
بثانی آنچنان باشد که نسبت ثالث برابع
پس اول و رابع را طرفین گویند و ثانی

وشانزده را وسطین باشد هرگاه که یکی از طرفین مجهول باشد وسطین را باهم ضرب کرده حاصل ضرب را بر تقسیم کن بر اعداد طرف معلوم پس آن قدر که بیک عدد از اعداد طرف معلوم رسید همان قدر طرف مجهول خواهد بود مثلاً اگر کسی پرسد که دو چیزِ را نسبت آن تا فقد میباشد چهارده روپیه چند آثار قند خواهد بود گوییم که چون درینجا یکی از طرفین مجهول است پس وسطین را که شش و چهارده باشد باهم ضرب کردیم حاصل شد هشتاد و چهار پس آن را بر طرف معلوم که دو باشد قسمت نمودیم بهر یک عدد چهل و دو رسید معلوم گردید که طرف مجهول درینجا چهل و دو آثار قند است الکنون ظاهر است که چنانچه دو را با شش نسبت مثلیث است همین طور چهارده را با چهل و دو نسبت مثلثیت ست وهو المطلوب قیاس کن برین وقتی که یکی از وسطین مجهول باشد و این قاعده را باربار است سهل برای تفهیم علما هم نوشته ام

ارءاقه بکسر اول و قاف بمعنی ریختن آب و مثل آن از کنز و منتخب۔

ارنی بفتح اول و کسر رای مهمله و کسر نون بمعنی بنما مرا و این اشارتست بقصهٔ موسی علیه السلام قال رب ارنی انظر الیک گفت موسی علیه السلام ای پروردگار من بنما مرا دیدار خود تا به بینم بسوی تو قال لن ترانی فرمود حق تعالی که هرگز دیدن نتوانی مرا و کلمهٔ ارنی مرکبست از لفظ ار و نون وقایه و یای متکلم و ار در اصل ارءی بود بر وزن اکرم امر از باب افعال حرکت همزه نقل کرده بما قبل دادند و همزه را از جهت التقای ساکنین یا را از جهت وقف که در آخر امر میباشد حذف کردند ار باقی ماند چون نون وقایه و یای متکلم با و مقرون گشت ارنی شد و لفظ ارنی که در فارسی بسکون رای مهمله نیز آمده چنانچه در مخزن اسرار مولوی نظامی گفته بیت موسی از ین جام تهی دید و ست + شیشه بکه پایهٔ ارنی شکست۔

ارجعی بکسر اول و سکون رای مهمله و کسر جیم صیغهٔ واحد مؤنث امر حاضر ست بمعنی بازگشت کن تو ای زن و این خطابست بروح مومن بوقت مرگ۔

ارزکیپ پرالی ظرافت و تمسخر و ضراط زدن از مصطلحات۔

اراضی جمع ارض چنانکه اهالی جمع اهل و لیالی جمع لیل زیرا که جمع فعل بر وزن فعالی نمی آید مستفاد از فصول اکبری و شافیه و از صراح هم همین ثابت اگرچه بعض اهل لغت مثل ابن صلاح و غیره انکار دارند و در قاموس نوشته که اراضی جمع ارض ست لیکن غیر قیاسی

ارزانی ضد گرانی نرخ اشیا و قیمت داشتن و افزونی و بمعنی بخشیدن و دادن و بخشیدن و منسوب بکسی و از ان که شهرتست بهر بار بکسر و هم منسوب ارزان که موضعیست سمرقند که از شعر در بهار عجم ارزانی بمعنی لایق و سزاوار و مسلم و برقرار آمده۔

ارسی بالفتح بمعنی شهد از شفق و شرح نصاب و کنز

ارمنی بالفتح منسوب بارمن که ملکیست قریب روم از لب اللباب۔

فصل الف مقصوره مع زای معجمه

ازا بکسر اول بمعنی مقابله و برابر از کشف و کنز

ازبیرا بالفتح اول و یای مجهول مزید علیه زیرا بمعنی از جهت از برهان۔

ازکیا بالفتح پاکان صاحبان فهم صافی

ازگی بالفتح و در آخر الف بصورت یا پاک تر و لد به تر از کنز۔

اژدرها بالفتح بمعنی مار بزرگ جثه و این جمع اژدر نیست بلکه اژدرها لفظ مفرد است از برهان و رشیدی۔

ازاحت بکسر اول و حای مهمله دور کردن از منتخب۔

ازسردست بی تامل و چست و چالاک از رشیدی۔

ازدواج بالکسر حرف سوم دال مهمله بکسر و چهارم واو باهم جفت کردن مرد و زن را و قرین و جفت شدن باهم از منتخب و لطایف و ازدواج ماخوذ از زوج ست چون در باب افتعال بود و تای افتعال را دال بدل کردند و صلاح نام صنعتی که در آخر ابیات دو و دو لفظ متشابه بالاخر یا دو لفظ متحد الالفاظ و مختلف المعنی آرند چنانچه درین شعر بیت ای زلعل آتشینت در دل گلنار نار + غیر دل بردن نداری ای بت مکار کار۔

ازعاج بالکسر و عین مهمله و جیم بمعنی جنبانیدن و بر آوردن و برخیزانیدن از کشف و کنز و منتخب۔

ازقعاد بالکسر و عین مهمله و دال مهمله سخت بانگ کردن شتر از لطایف و منتخب۔

ازدیاد بکسر اول و سوم زیاده شدن از منتخب درین لفظ دال اصل بدل از تای فوقانیست

ازدراد بالکسر و دالین مهملتین بگلو فرو بردن از منتخب۔

ازهر بر وزن انور بمعنی روشن تر از منتخب و کنز۔

ازبر بالفتح و سوم دو بمعنی حفظ نمودن و بخاطر نگاه داشتن چیزی از برهان

اژدها بالفتح و زای فارسی و فتح دال مهمله بمعنی مار بزرگ جثه که آنرا اژدر ها نیز گویند و نیز نام شکلیست در فلک بصورت اژدها که آنرا راس و ذنب نیز گویند۔

ازار بکسر اول دستار و بمعنی شلوار و تنبان و بمعنی لنگی و لنگ از برهان۔

ازاهیر بفتح اول و ثانی و یای معروف شگوفها و این جمع ازهار است و ازهار جمع زهره که بالضم و بالفتح و بفتحتین و بضم اول و فتح ثانی بمعنی شگوفه است۔

ازهار بالکسر روشن کردن چراغ و بالفتح بمعنی شگوفها و این جمع زهره که بفتحتین و بضم اول و فتح ها باشد از منتخب۔

ازحیث که بمعنی ابتدا و علت و تجرید و دیگر معانی آید هر جا که دو حرف از جمع شوند حذف یکی از ان جایز داشته اند بیت شاعر بیت دولت خوب تر از فاطر خود در دفتر نیست + سایهٔ بال هما بهر پریشانست چنانچه پای هوس

دربن مصرع صائب مصرع جوی عیب خودرسیدن نمیرسد بر چراغ هدایت وصاحب بهار عجم درجواهر الحروف نوشته که حرف ازاجلها باشد یعنی بمعنی برای چنانکه ظهوری گوید بیت نه گلچینان باغش فصل خرداد شگفته غنچها از جنبش باد یعنی برای گلچینان باغ تصویرات ممدوح درفصل خرداد که آخر بهارست غنچها شگفته میشوند از جنبش باد یعنی در انتهای برگریز عالم هم ابتدای بهار او میشود وزائد تضمینیه چنانکه مصرع یکی راتب امد زصاحبدلان و امری بیانیه بیت برانگیخت رزمی چوباینده میغ تگرگش زپیکان وباران زتیغ و گاهی بمعنی حرف را آید بیت بخوبی سندرسیم بنیاد ها دولت بنیکی کند یاد ها یعنی دولت رابرامورات نیکی یاد میکند وبمعنی در چنانچه مصرع کاو هم ازچهل روز گردد تمام یعنی در چهل روز مثال دیگر چنانکه مصرع نیامد ورا یاد کرد از نخست یعنی در نخست و معنی علی نظامی گوید مصرع عروس جهان از فشان ازبرش یعنی بر بالا او و بمعنی مع مصرع دل بستگی از سنبل گیسوش تو دارد یعنی باسنبل گیسوش تو دارد و بر چند الفاظ زائد هم آید چنانکه ازناگاه واز بهر واز برای واز پی واز بسکه و غیره از انواع لفظا از انتزاعیه است بیت نگشاه زان دادچوگان من گرنازوکشم ملک خوشتن

اگر ضمیر او راجع بطرف دارا باشد و برای اعراض بیت گرگزیند سرمه از خاک درش مژگان چو باز چه چنگل انداز بزاغ دیده بینای من ۔
ازیر بفتح هردو وزای معجمه آواز جوش دیگ و آواز رعد از لطائف و منتخب ۔
ازلغ [illegible] مبعنی نفرت وکینه از لطائف و رشیدی ۔
ازلاف بالکسر نزدیک کردن و جمع کردن و واجب شدن از لطائف و منتخب ۔
ازاحیف تغیرات ارکان بحور شعر و این جمع ازحافست و ازحاف جمع زحف ست
ازرق بفتح اول وسکون زای معجمه که مقدم ست بر رای مهمله بمعنی نیلگون و کبود و بمعنی آب صاف و کسی که سیاهی چشم او مائل به کبودی یا سبزی یا زردی باشد از صراح و منتخب و شرح نصاب ۔
اژدهای فلک شکلیست فلک بصورت اژدها که آن عقده ئیست که بعربی آنرا راس و ذنب گویند و تنین را نیز گویند که صورتی از جمله چهل و هشت صورتهای فلکی ست از برهان و رشیدی
ازانجا که بمعنی برای آنکه از بهار عجم ۔
ازنگ بفتحتین وسکون نون و کاف فارسی چینهای روی و اندام از برهان
ازل بفتحتین همیشگی و زمانی که آنرا ابتدا نباشد از کنز ۔
ازمیل بالکسر و میم مکسور و یای معروف

بمعنی نشکرده کفشگران که بدان چرم را می تراشند از منتخب و بهندی آنرا آنپی گویند
ازدحام بکسر اول وسکون زای معجمه عربی و کسر دال مهمله و حاء حطی بمعنی انبوه کردن انبوه از منتخب و مدار و صراح و بزای فارسی و بهای هوز غلط ست چنانکه شهرت گرفته و این ماخوذ از زحم ست که بمعنی انبوه باشد چون در باب افتعال بردند تاء افتعال بدال بدل شد چراکه فاء کلمه زای معجمه واقع شده است ۔
ازدحام بالکسر انبوهی کردن از منتخب وغیره
ازهم بضمتین درترکی انگور را گویند از لطائف
ازمان بالکسر دیرینه شدن و بالفتح وقتها از کنز و منتخب ۔
ازپیش پای کسی برخاستن بتعظیم او برخاستن از مصطلحات ۔
ازجا برداشتن کسی را ترقی دادن برتبه او از مصطلحات ۔
ازترس هندوانه افگندن مرادف بیضه افگندن از مصطلحات
ازجا برامدن بی حوصلگی کردن از مصطلحات
ازدور بوسه زدن کنایه از نهایت ادب و تعظیم از مصطلحات ۔
ازصحرا یافتن و یا ازصحرا جستن و از صحرا آوردن مفت و رایگان یافتن و جستن بمعنی یافتن بسیار آمده
ازخلاف برآمدن بی حجاب شدن
ازسرتازیانه دادن باشاره

تازیانه بخشیدن ۔
ازکسی کسوت وجامه داشتن کنایه از مرید و خلیفه او بودن از مصطلحات ۔
ازکسی کشیدن و برداشتن جور وستم او برداشتن از مصطلحات ۔
ازکف دست موبرآمدن کنایه از وجود گرفتن امر ممتنع الوقوع در مقام تعلیق محال بالمحال از مصطلحات ۔
ازکسی ذخیره داشتن شکوه او دردل گرفتن از مصطلحات ۔
ازکیسه رفتن ضایع شدن و گم کردن از مصطلحات ۔
ازهم گذشتن مردن از یک دیگر جدا شدن از مصطلحات
ازدست رفتن و از دست شدن بیخود و بی اختیار شدن از رشیدی ۔
ازخرافتادن کنایه از مردن از رشیدی و برهان و لطائف ۔
ازطرف برشکستن روتافتن و کناره کردن و اعراض نمودن از بهار عجم ۔
ازته ریش گذشتن فریب دادن
ازجا درآمدن از حالت نیک بحالت بد رفتن ۔
ازین جهتی و چنین شرح گلستان از زمان آنزمو
ازهم گذرانیدن کنایه از قتل کردن
ازچراغ هدایت ۔
ازچشم افتادن بی اعتبار شدن

دادچوگان ... مصرع بالاآمیست ... چهان زندگی از چشمه بنوش گهوارد ... از رساله ... وقضای کلمه ... بی نوش گویند

باب الالف مع اللام

در نظر کسی از چراغ هدایت۔

از نفس افتادن خاموش شدن بی صدا کردن از چراغ هدایت۔

از ره افتادن راه گم کردن از بهار عجم۔

از جا رفتن بی شدن بی حوصلگی کردن و مضطرب شدن و غضبناک گردیدن۔

از بن دندان کنایه از نهایت رغبت و الحاح و منت کشی و ظاهرست که درچنین حالت اکثر بیخهای دندان ظاهر میگردند از رشیدی و برهان و بعض شرح نصاب۔

از طاق دل کسی افتادن نامقبول و ناپسند شدن پیش او۔

از نظر افتادن ناپسند و بی اعتبار شدن از بهار۔

از جگر گذشتن جدائی نامردی کردن

از سر باز کردن و از سر وا کردن کنایه از دفع کردن آن و از سر جدا کردن۔

از بیکار افتادن بمعنی ضایع و بیکار شدن بلے بیکار بمعنی رایان و نظام ست از مصطلحات۔

از پوست بر آمدن کنایه از شگفته حال خود کردن از خودی خود بر آمدن و کمال شگفتگی و شادی از مصطلحات۔

از دهن مار بیرون آمده کنایه از چیزیست که کمال رهست باشد که هیچ کجی و روی نباشد از رشیدی و برهان و در شرح بمعنی چیزی که کمال لطیف و نفیس باشد با صفا و روشنی۔

ازّ بسر فتح اول و کسر زای معجمه و تشدید میم مفتوح جمع زمام که بمعنی مهار است از منتخب و بفتح اول و کسر زای معجمه و فتح میم غیر مشدد بمعنی پیچ و سختی و قحط از لطائف۔

ازمنه بالفتح و میم مکسور و نون مفتوح جمع زمانه۔

ازاله بالکسر دور کردن از منتخب و کنز۔

اژده بالفتح و سکون زای فارسی و دال مهمله ناهمواری و درشتی سوهان و بالف ممدوده نیز آمده است۔

ازلی بتحتین است نه بفتح اول و سکون ثانی منسوب بازل و تحتین ابدی نیز بتحتین ست از کشف۔

فصل الف مقصوره مع سین مهمله

استبقاء باقی داشتن و باقی گذاشتن از منتخب و لطائف۔

استقاء بالکسر نوشانیدن آب و شراب و مثل آن از کنز۔

استواء بالکسر برابر شدن و گاهی مجاز ابمعنی وقت نیمروز از کنز۔

استرضاء رضامندی خواستن و خوشنودی خواستن۔

استا بالضم و تای فوقانی تفسیر ژند که کتابیست از زرتشت در دین آتش پرستی از جهانگیری و مؤید و کشف و در برهان نوشته که استا بالفتح و بالضم تفسیر ژند و بالکسر استایش بالضم مخفف ستایش۔

استدعاء بکسر اول و ثالث در خواستن

استقراء تلاش و جستجو کردن از کشف و کنز و پیروی و تتبع از منتخب۔

استقصاء بالکسر و قاف و صاد مهمله طلب نهایت چیزی کردن بنهایت چیز رسیدن از منتخب و مجازا بمعنی بخل و جزرسی و کوشش بسیار۔

استعفاء خطا از کسی معاف کنانیدن و مجازا بمعنی بحال او یعنی عهده و خدمت را گذاشتن اینچه گویند که فلان از کار خود استعفا داد غلط است صحیح چنین باشد که از کار خود استعفا کرد ولیکن اگر آن کاغذ را مجازا استعفا گویند که دران کلمات استعفا مرقوم باشد و آن هم درست باشد۔

استیفاء تمام فرا گرفتن و تمام گرفتن حق از منتخب و کنز و صراح۔

استیلاء از باب استفعال بمعنی دست یافتن و غالب شدن از کنز و صراح۔

استعلاء بلند شدن و بزرگوار شدن از کنز۔

استثناء بیرون کردن از مجموعه چیز را از کنز و بمعنی انشاء الله تعالی گفتن از لطائف۔

اسراء بالکسر بشب رفتن از منتخب و بضم اول و فتح سین مهمله و رای مهمله و بعد الف همزه اسیران و بندیان۔

استحصاء بحا و صاد مهملتین شمار کردن و ضبط نمودن

استسقاء آب خواستن و تشنگی و باران خواستن و نام مرضی که دران شکم رو بزرگی و بزرگ تر میشود از لطائف و صراح۔

اساری بضم اول و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی اسیران و این جمع اسیر است۔

استهزاء بالکسر و زای معجمه بافسوس کردن

استغناء بنیاز شدن از کنز۔

استلقاء بقاف بر پشت و خسپیدن از کنز و صراح۔

اسماء بکسر اول بلند کردن و بالا بردن از سهو از شیخ بدیست۔

استبطاء بالکسر بای موحده و طای مهمله درنگ کردن

اسماء بالفتح نام زنی صاحب جمال از عرب که سعد نام مردی بر او عاشق بود از منتخب و غیره۔

استجلاء بالکسر روشن و مجلی ساختن۔

اسفا بفتح اول و ثانی و فا بمعنی واندوه الف در آخر این لفظ برای ندبه است

اسخیا بالفتح جمع سخی۔

استشفاء صحت و شفا خواستن۔

استضاء بضاد معجمه روشنی گرفتن۔

استجلاب بالکسر و جیم و موحده بسوی خود کشیدن و بمعنی حاصل کردن مستعمل از منتخب۔

استیعاب همه را فرا گرفتن از اول تا آخر و تمام گرفتن ماخوذ از وعب که بمعنی جمله و همه باشد از صراح و منتخب و فردوس اللغات

اسلوب بالضم بمعنی نسق و طرز و گونه و روش از منتخب و برهان و صراح و کشف و بالفتح خطا است۔

اسالیب جمع اسلوب۔

استسحاب بالکسر بسیار گفتن و در بیابان رفتن و پیش رفتن اسپ از منتخب

اسحب بالضم و رای مهمله نیز سیاه که بدان گوی میزند و ... ساز ند۔

استطرلاب بالضم وطای مهمله نیز مضموم نام آلتیست که بدان ارتفاع آفتاب وکواکب معلوم کنند واین لفظ را بصاد مهمله هم مینویسند ومشروحا بیان این در فصل الف مع صاد مهمله مذکور خواهد شد۔

استکساب حاصل کردن چیزے یا بهنرے بسعی خود وطلب گرد آوردن چیزے نمودن۔

استکتاب بالکسر کتابت کردن ونوشتن

استمالت بالکسر بسوی خود میل دادن کسے را وراضی وراغب کردن بسوی خود از کنز وصراح۔

استقامت راست شدن۔

استهانت خوار شمردن۔

استدامت همیشگی خواستن۔

استعاذت بذال معجمه پناه گرفتن۔

استغاثت فریادرسی خواستن۔

استعادت طلب بازگردانیدن۔

استحالت محال وناممکن بودن چیزے۔

استنارت حرف چهارم نون بمعنی نور گرفتن وروشن شدن از کنز وصراح

اسائت بکسر اول وفتح همزه که حرف چهارم ست بدی کردن۔

اسطقسات بالضم وطای مهمله وقاف واین هردو نیز مضموم وبعده سین مهمله مشدد وتای فوقانی بمعنی عناصر واین جمع اسطقس ست که بمعنی عنصر باشد از کشف۔

استجابت قبول کردن وجواب گفتن از منتخب۔

استطابت پاکی خواستن وخوشی کردن وخوشبودار کردن ولذیذ شدن۔

استکانت فروتنی وحقارت وعجز وبعضے گفته اند که مشتق از کین ست که بمعنی لحم فرج ست چون آن اسفل موضع وذلیل ست پس معنی حقیقی استکانت مثل کین گردیدن باشد در حقارت از چاربردی شرح شافیه وکنز۔

استطاعت قدرت ومقدور ودسترس ودستگاه۔

است بالکسر سوراخ دبر لفظ عربیست از فردوس اللغات۔

استعلاج طلب علاج کردن از منتخب۔

استدراج خرق عادت که از کافر ظاهر شود وخرق عادت ولی را کرامات گویند ونبی را معجزه۔

استمزاج مزاج دانی کردن از منتخب۔

اسفیدباج بالکسر سفیدبا که بمعنی شوربا سے گوشت بے مصالح زرد که مریضان را دهند۔

اسفیداج بالکسر سفیداب یا سفیداجه ودر کلمه که آخر آن الف باشد در حالت تعریب جیم زائد کنند ودر عرف آنرا اسفیده کاشغری گویند۔

استصلاح صلاح پرسیدن۔

اسفاناخ بالکسر فا ونون وخای معجمه نام تره که بهندی آنرا پالک گویند از بحر الجواهر واسپاناج بجیم عربی نیز آمده چرا که خای معجمه بجیم بدل کرده شود۔

استلاخ بالکسر [illegible]

اسپهبد بالکسر وبای فارسی مفتوح وسکون ها وفتح بای موحده بمعنی سپه سالار چه لفظ بد بالفتح بمعنی صاحب ودارنده است از رشیدی۔

استبداد بالکسر تنها بسر کاری ایستادن ومنع کسے قبول نکردن از کشف وکنز واین ماخوذ ست از بد بالفتح وتشدید دال بمعنی پریشان کردن۔

استاد بالضم مخفف استاد وجه استاد در لغت فرس بمعنی کتابیست ودو بالفتح واو ودال مهمله بمعنی دانا وترکیب مقلوبست از عالم کلاه بذال معجمه مهر آن وجمعش اساتذه از بهار عجم وغیره۔

استعداد آمادگی از صراح۔

استطراد طلب برآمدن وطلب راندن چیزی کردن وروانی کار از کشف المعانی ومنتخب ودر محاورات بمعنی بالتبع۔

استبعاد دوری جستن ودور شمردن از منتخب

استیعاب حرف چهارم عین مهمله وپنجم بای موحده بهمه گرفتن از منتخب۔

استشهاد گواهی خواستن۔

استسعاد سعادت خواستن یعنی نیکبختی جستن ویاری خواستن از کنز۔

استیلاد ولادت خواستن۔

اسعاد بالکسر یاری ونیکبختی از منتخب۔

اسود بفتحتین جمع اسود بفتح اول وسکون سین وفتح واو سیاه وبمعنی مار سیاه۔

اسناد بالکسر تکیه دادن چیزی بچیزی ونسبت کردن چیزی را بچیزی وبالفتح جمع سند از لطائف ومنتخب وصراح۔

اسد بفتحتین شیر درنده ونام برج پنجم از بروج فلک۔

استرداد بدالین مهملتین طلب باز پس چیزے کردن داده را وپس خواستن از کنز ومنتخب

استلذاذ لذت گرفتن۔

اسفندارمذ بکسر اول وسوم وضم میم وذال معجمه نام ماه دوازدهم وآن مدت ماندن آفتاب ست در برج حوت۔

استخر بالکسر وتای فوقانی مفتوح وسکون خای معجمه بمعنی تالاب ونام قلعه فارس چرا که درو تالابی عظیم واقع ست از رشیدی۔

اسفندیار بکسر اول وسوم ودال مهمله موقوف نام پادشاه که بنهایت بهادر وپهلوان بود رستم او را به تیر دوشاخه کور کرده کشت ونام پدر او گشتاسپ بود از برهان وکشف۔

اسکدار بکسر اول وسکون ثانی وکاف عربی موقوف بمعنی ڈاک چوکی از رشیدی وجهانگیری وقد سروری بمعنی قاصد

اسیر بمعنی محبوس وبندی وبمعنی حبس وقید که مصدر ست نیز می آید چرا که فعیل نیز از اوزان مصدر ست چون نعیم بمعنی نعمت از بهار عجم۔

استغفار بکسر اول وثالث طلب مغفرت وآمرزش خواستن از منتخب۔

استوار بالضم وتای فوقانی نیز مضموم بمعنی محکم از برهان وبهار عجم۔

استبشار خبر خوش پرسیدن۔

اسمار بالفتح افسانهای شب واین

جمع سمر ست که بمعنی افسانه شب و حکایت باشد از کشف و سروری -
استقرار آرام گرفتن و ثابت شدن از منتخب
استمرار روان شدن و همیشه بودن از منتخب و فردوس اللغات -
استظهار یاری خواستن و پشت پناه شدن و قوی پشت شدن و از بر خواندن از منتخب و خیابان -
استحقار خوار داشتن از کنز و فردوس اللغات
استحکام بمعنی محکم و قائم از مصطلحات
اسفار بالفتح و فا بمعنی مسافران و سفرها و سپیدی های روزها و کتابهای کلان بمعنی اول جمع سفر ست و بمعنی دوم و سوم جمع سفر ست و بمعنی اخیر جمع سفر بالکسر ست از کنز و اسفار بالکسر روشن شدن از کشف المعانی و لطائف و منتخب -
اسود و احمر یعنی سیاه و سرخ کنایه از ملک حبش و روم و بعضی عرب و عجم نوشته
اساطیر بفتح و طای مهمله بکسر و افسانها باطل یعنی جمع اسطوره است که بالضم باشد و نیز بمعنی خطوط و سطور ظاهرا بمعنی جمع الجمع سطر ست از منتخب و غیره
استکثار بثای مثلثه بسیار خواستن
اسمر بالفتح گندم گون و افسانه گو و قصه خوان از کنز و منتخب -
استکبار خود را بزرگ مرتبه پنداشتن و گردن کشی کردن از مؤید و منتخب -
استبصار بمعنی بینا شدن و دیدن و دانائی و بینا شدن -

استجبار بجیم و بای موحده تکبر و گردن کشی کردن از منتخب -
استحار بالفتح بامدادها و افسونها -
استحضار بحای مهمله و ضاد معجمه یاد داشتن و حضور کسی خواستن -
استر بالفتح و تای فوقانی مفتوح نام حیوانیکه از جفتی خر نر و اسپ ماده پیدا میشود بهندی خچر گویند -
استار بالفتح پردها جمع ستر بالکسر ست بمعنی پرده و استار بالکسر نام وزنیکه چهار مثقال و نیم باشد از رشیدی و قاموس -
استتار بالکسر و تای فوقانی در پرده پنهان گردیدن از منتخب
اسر بفتحتین و تشدید رای مهمله بمعنی مسرور تر از لطائف
استثمار بالکسر حرف چهارم ثای مثلثه میوه چیدن و میوه خواستن
استشعار حرف چهارم شین معجمه و پنجم عین مهمله پنهان در دل ترسیدن از منتخب
اسغر بالضم و غین معجمه مضموم خارپشت از لطائف
اسرار بالفتح جمع سر که بمعنی راز باشد
استکرار بالکسر تکرار کردن یعنی بار بار خواستن
استنصار بالکسر طلب نصرت کردن و یاری خواستن -
استفسار بالکسر اظهار خواستن و پرسیدن
اساس بالضم و همزه مفتوح بر وزن سحاب بنیاد و بیخ عمارت و نبار از کشف

و صراح و کنز و لطائف و آساس بالمد جمع اسس ست که بفتحتین بمعنی بنیان عمارت باشد از کنز و در بهار عجم نوشته که اساس بلفظ کردن و بستن و نهادن و گستردن و کشیدن و انداختن و برآوردن مستعمل ست
اسطقس بضم اول و سکون سین و ضم طای مهمله و قاف و سین مهمله لفظ یونانی است بمعنی عنصر -
استیناس خو گرفتن و الفت و محبت از منتخب و در خیابان گفته الفت گرفتن -
استنفاس حرف چهارم نون و پنجم فا زندگانی خواستن و خون برآوردن
استعماش بعین مهمله و در آخر شین معجمه ضعیف البصر کردن -
اسپغش بضم اول و ضم بای فارسی کرمیکه در پوستین و نمد و گندم افتد از لطائف
استرخاص رخصت خواستن
استخلاص رهانیدن
استنباط بمعنی استخراج یعنی بیرون آوردن چیزی را از چیزی از کنز و این ماخوذ از نبط بمعنی آبیکه از قعر چاه برآید
اسباط بالفتح بمعنی پسران پسران و دختران و این جمع سبط بالکسر ست که بمعنی پسرزاده و دخترزاده باشد و بمعنی امت موسی علیه السلام چرا که امت ایشان اولاد دوازده پسران یعقوب علیه السلام بود و لفظ اسباط بمعنی گروهها مستعمل بدانکه استعمال لفظ اسباط در اولاد یعقوب مثل استعمال لفظ

قبائل ست در بنی اسمعیل و تسمیه انها با سباط و تسمیه آنها با قبائل برای آنست تا فرق باشد میان فرزندان اسمعیل و فرزندان اسحاق
اسقاط بالکسر افگندن و بمعنی بچه انداختن از شکم و خطا کردن در سخن از منتخب
استنفاع منفعت جستن و نفع خواستن از منتخب
اسماع بالکسر شنوانیدن و دشنام دادن و سرود گفتن و بالفتح گوشها از منتخب و کشف.
استرجاع چیز داده را واپس گرفتن و انا لله و انا الیه راجعون خواندن از کشف و کنز -
استشفاع شفاعت خواستن از کنز -
اسجاع بالکسر قافیه در سخن آوردن و بالفتح سخنهای با قافیه و آوازهای کبوتر و فاخته از منتخب -
اسبوع بضم اول و ضم بای موحده هفته و هفت روز از شرح نصاب و کنز -
استدفاع دفع چیز از چیزی خواستن
استطلاع آگاهی جستن و اطلاع خواستن
استنقاع نقوع گرفتن یعنی بعض از میوه خشک را در آب تر کرده از دست مالیده آب آن گرفتن -
استفراغ فراغت خواستن و باصطلاح اطبا تهی شدن بدن از فضلات از کنز و بمعنی قی کردن نیز مستعمل -
اسباغ بالکسر و بای موحده و غین معجمه تمام کردن و کامل کردن از کنز -
اسف بفتحتین اندوه سخت و اندوه

وضم با هم آمیخته و یا آنچه که بجهالت عم گویند از دنیاست از کشف و صراح و بحر الجواهر

استنکاف حرف چهارم نون بمعنی ننگ و عار داشتن از کشف —

استقف بضم اول و سکون ثانی و ضم قاف خطیب و اعظ نصاری که انجیل بخواند و عالم دین و پیشوای ایشان از منتخب و سوید و غیر آن —

استعاف بالکسر حاجت روا کردن از کشف و صراح و منتخب —

استعطاف مهربانی خواستن و دل بدست آوردن از منتخب —

استئناف حرف چهارم یای تحتانی از سر گرفتن و آغاز کردن از منتخب

اسلاف بالفتح پیشینگان از کنز و منتخب و بالکسر پیش فرستادن از منتخب

استسلاف طلب الفت نمودن و محبت خواستن —

استخفاف سبک داشتن و خوار داشتن —

اسراف بالکسر زیاده از حاجت خرج کردن —

اسیف [illegible] و غمگین از شرح نصاب —

استکشاف بالکسر کشف کردن [illegible] از کنز و منتخب و صراح —

اسیاف بالفتح جمع سیف بمعنی شمشیر از کنز و منتخب —

استغراق [illegible] از کنز

استیشاق بالکسر و حرف چهارم یای تحتانی و بعده ثای مثلثه بمعنی استوار خواستن از کشف و کنز

استراق بالکسر دزدیده گوش بسخن کسی داشتن از کنز و لطائف و صراح —

استنطاق سخن پرسیدن و گویائی خواستن از منتخب —

استحقاق سزاوار شدن از منتخب

اسواق بالفتح بازارها و این جمع سوق است که بمعنی بازار باشد —

استطلاق بالکسر [illegible]

استنشاق بالکسر [illegible]

آب بینی و دوا به بینی در کشیدن —

استبرق بالکسر [illegible] کذا فی المنتخب و در قاموس گفته که [illegible] وگفته است مثل اطلس [illegible]

رساله احوال قیامت که تالیف کرده شاه رفیع الدین [illegible]

شده [illegible]

استساک [illegible]

اسیک بالفتح و یای فارسی [illegible]

[illegible] کلان —

اسپرک بالکسر [illegible]

[illegible]

کربلان جامها [illegible]

اسم [illegible] بالکسر [illegible]

[illegible]

اسکی بالکسر [illegible]

جامه و جاری کردن از کنز —

اسجول بالفتح [illegible]

[illegible]

گروش [illegible]

دارد [illegible]

از رشیدی و غیر آن [illegible]

استقبال پیشوائی نمودن [illegible] کردن ماه و آفتاب [illegible]

[illegible] وقت ماه تمام [illegible]

استمال [illegible]

[illegible]

بر [illegible]

استفال [illegible]

[illegible] از صراح —

استقلال [illegible]

[illegible]

اسهال بالکسر جاری شدن شکم —

استدلال دلیل آوردن و گواهی خواستن از کنز —

استقبال [illegible]

[illegible]

استقبل [illegible]

[illegible]

[illegible] از کنز

همه سوره خدا —

اسطبل بالفتح اول و فتح ثا [illegible] پایگاه و طویله اسپ [illegible]

اساقل [illegible] اول و کسر [illegible] پائین [illegible] از منتخب و غیر آن —

استیصال بیخ بر آوردن از بیخ برکندن [illegible]

[illegible] —

[illegible]

جمع سمرست که بمعنی افسانه شب و حکایت باشد از کشف و سروری۔

استقرار آرام گرفتن و ثابت شدن از منتخب

استمرار روان شدن و همیشه بودن از منتخب و فردوس اللغات۔

استظهار یاری خواستن و پشت پناه شدن و قوی پشت شدن و ازبر خواندن از منتخب و خیابان۔

استحقار خوار داشتن از کنز و فردوس اللغات

استحواذ بمعنی محکم و قائم از مصطلحات

اسفار بالفتح و فا بمعنی مسافران و سفرها و سپیدی های روزها و کتابهای کلان بمعنی اول جمع سفیرست و بمعنی دوم و سوم جمع سفرست و بمعنی اخیر جمع سفر بالکسرست از کنز و اسفار بالکسر روشن شدن از کشف المعانی و لطائف و منتخب۔

اسود و احمر بواو عاطفه کنایه از ملک حبش و روم و بعضی عرب و عجم نوشته

اساطیر بفتح و طای مهمله بکسر افسانهای باطل بمعنی جمع اسطوره است که بضم باشد و هم بمعنی خطوط و سطور نظیرها یا بمعنی جمع اجمع سطرست از منتخب و غیره

استکثار بثای مثلثه بسیار خواستن

اسمار بالفتح گندم گون و افسانه گو و قصه خوان از کنز و منتخب۔

استکبار خود را بزرگ مرتبه پنداشتن و گردن کشی کردن از مؤید و منتخب۔

استبصار بیقین دانستن و دیدن و دانائی و بینا شدن۔

استجبار بجیم و بای موحده تکبر و گردن کشی کردن از منتخب۔

اسحار بالفتح بامدادها و افسونها۔

استحضار بحای مهمله و ضاد معجمه یاد داشتن و حضور کسی خواستن۔

استر بالفتح و تای فوقانی مفتوح نام حیوانیکه از جفتی خر و اسپ ماده پیدا میشود و بهندی خچر گویند۔

استار بالفتح پردها جمع ستر بالکسرست بمعنی پرده و استار بالکسر نام وزنیکه چهار مثقال و نیم باشد از رشیدی و قاموس

استتار بالکسر و دو تای فوقانی در پرده پنهان گردیدن از منتخب

اسرّ بفتحتین و تشدید رای مهمله بمعنی مسرور تر از لطائف

استثمار بالکسر حرف چهارم ثای مثلثه میوه چیدن و میوه خواستن

استشعار حرف چهارم شین معجمه و عین مهمله پنهان در دل ترسیدن از منتخب

اسغر بالضم و غین معجمه مضموم خارپشت از لطائف

اسرار بالفتح جمع سر که بمعنی راز باشد

استکرار بالکسر تکرار کردن یعنی بار بار خواستن

استنصار بالکسر طلب نصرت کردن و یاری خواستن۔

استفسار بالکسر اظهار خواستن و پرسیدن

اساس بالفتح همزه مفتوح بر وزن سحاب بنیاد و بیخ عمارت و نبار از کشف

وصراح و کنز و لطائف و آساس بالمد جمع اسس ست که بفتحتین بمعنی بنیان عمارت باشد از کنز و در بهار عجم نوشته که اساس بلفظ کردن و بستن و نهادن و گستردن و کشیدن و انداختن و برآوردن مستعمل ست

اسطقس بضم اول و سکون سین و ضم طای مهمله و قاف و سین مهمله لفظ یونانی است بمعنی عنصر۔

استیناس خو گرفتن و الفت و محبت از منتخب و خیابان انس و الفت گرفتن۔

استنفاس حرف چهارم نون و پنجم فا زندگانی خواستن و خون بیاوردن

استعماش بعین مهمله و در آخر شین معجمه ضعیف البصر کردن۔

اسلیش بضم اول و ضم بای فارسی کرمیکه در پوستین و نمد و گندم افتد از لطائف

استخلاص رخصت خواستن

استخلاص رهانیدن

استنباط بمعنی استخراج یعنی بیرون آوردن چیزی را از چیزی از کنز و این ماخوذ از نبط بمعنی آبیکه از قعر چاه برآید

اسباط بالفتح بمعنی پسران پسر و پسران دختر و این جمع سبط بالکسرست که بمعنی پسرزاده و دخترزاده باشد و بمعنی امت موسی علیه السلام چرا که امت ایشان اولاد دوازده پسران یعقوب علیه السلام اند و لفظ اسباط بمعنی گروهها مستعمل برانکه استعمال لفظ اسباط در اولاد یعقوب مثل استعمال لفظ

قبائل ست در بنی اسمعیل و تسمیه انها باسباط و تسمیه آنها باقبائل برای آنست تا فرق باشد میان فرزندان اسمعیل و فرزندان اسحاق

اسقاط بالکسر انداختن و بمعنی بچه انداختن از شکم و خطا کردن در سخن از منتخب

استمتاع منفعت جستن و نفع خواستن از منتخب

اسماع بالکسر شنوانیدن و دشنام دادن و سرود گفتن و بالفتح گوشها از منتخب و کشف۔

استرجاع چیز داده را واپس گرفتن و انا لله و انا الیه راجعون خواندن از کشف و کنز۔

استشفاع شفاعت خواستن از کنز

اسجاع بالکسر قافیه در سخن آوردن و بالفتح سخنهای با قافیه و آوازهای کبوتر و فاخته از منتخب۔

اسبوع بضم اول و ضم بای موحده هفته و هفت روز از شرح نصاب و کنز۔

استدفاع دفع چیز از چیزی خواستن

استطلاع آگاهی جستن و اطلاع خواستن

استنقاع نقوع گرفتن یعنی بعض از میوه خشک را در آب تر کرده از دست مالیده آب آن گرفتن۔

استفراغ فراغت خواستن و باصطلاح اطبا تهی شدن بدن از فضلات از کنز و بمعنی قی کردن نیز مستعمل۔

اسباغ بالکسر و بای موحده و غین معجمه تمام کردن و کامل کردن از کنز۔

اسف بفتحتین اندوه سخت و اندوه

وضم با هم آمیخته و یا آبی که بحالت غم گویند از منتخب است از کشف و صراح و مجمع البحرین

استشکاه ... حرف چهارم نون یعنی ننگ و عار داشتن از کشف —

استقف بضم اول و سکون ثانی و ضم قاف خطیب و اعظم نصاری که انجیل بخوانند و عالم دین و پیشوای ایشان از منتخب و مؤید و غیر آن —

اسعاف بالکسر حاجت روا کردن از کشف و صراح و منتخب —

استعطاف ... مهربانی خواستن و دل بدست آوردن از منتخب —

استغناف ... حرف چهارم یای تحتانی ... آغاز کردن از منتخب

اسلاف بالفتح پیشینگان از کشف و منتخب و بالکسر پیش فرستادن از منتخب

استسلاف طلب الفت نمودن و بیعت خواستن —

استخفاف ... خوار کردن —

اسراف بالکسر زیاده از حاجت خرج کردن —

استعفا ... بر ... دل ... دیگرش از شرح نصاب —

استکشاف بالکسر کشف کردن از شرح نصاب و کنز و منتخب و صراح —

اسیاف بالفتح جمع سیف یعنی شمشیرها از کنز و منتخب —

استشاق بالکسر و حرف چهارم یای تحتانی و بعده تای مثلثه یعنی بتوار که خواستن از کشف و کنز —

استراق بالکسر دزدیده گوش به سخن کسی داشتن از کنز و لطائف و صراح —

استنطاق سخن پرسیدن و گویائی خواستن از منتخب —

استحقاق سزاوار شدن از منتخب

اسواق بالفتح بازارها و این جمع سوق است که بمعنی بازار باشد —

استطلاق بالکسر ... از ...

استنشاق بالکسر ... آب ... در بینی کشیدن —

استبرق بالکسر ... کذا فی القاموس ... سندس ... مثل ... رساله احوال قیامت ... شاه ... الدین ... شده ... [illegible]

اسحاق ... [illegible]

اسیاق بالفتح ... [illegible]

استیفاق بالکسر ... [illegible]

... [illegible]

جامه و چادری کردن از کنز —

اسفول بالفتح ... جمع ... گوش ... گوش ...

اسمعیل ... از رشیدی ...

استقبال پیش ... آمدن ... کردن ماه و آفتاب ... در ... وقت ماه تمام ...

استعمال ...

استهلال ...

استظلال ... سایه ... از صراح —

استقلال ...

اسمال بالکسر ...

استیصال ... از کنز —

[illegible]

پسندیده خدا —

اسفل بفتح اول و فتح فا ... پائین ...

اسافل بفتح اول و کسر فا ... پائین ... از منتخب و غیر آن —

استیصال ... بر آوردن ... از ... از کنز اللغات —

[illegible]

پیوست اسم گشت و تنه بمعنی و او مکسوره بهمزه مبدل است و گوفیان اشتلاء اشتقاق او را اصل جر قلب کنند و بهمزه را منتقل الغا دانند و شکی نیست که بر خلاف اصل است ازین جهت گفته اند که ابج قول السنت از تفسیر برهان و سراج.

استسلام طلب سلامت و گردن نهادن۔

اسم اعظم اسم بزرگ از جمیع اسمای حق تعالی و در تعیین آن اختلاف بسیار است نزد بعضی الله و نزد بعضی صمد و نزد بعضی الحی القیوم و نزد بعضی الرحمن الرحیم و نزد بعضی مهیمن والله اعلم بالصواب.

اسیلم بضم اول و فتح سین مهمله و سکون تحتانی و کسر لام تصغیر اسلم است نام رگی است که میان خنصر و بنصر باشد۔

استفهام بمعنی چیزی خواستن از منتخب۔

استلام بالکسر بلب لمس کردن سنگ اسود است بالب از منتخب و صراح و این کنایه است از بوسه دادن و ثلاثی مجرد آن سلم است که بمعنی سنگ باشد پس معنی گردن نهادن بالب حجر الاسود یعنی سنگ بوسه بالب و لب گردن نهادن است مجاز است لغوی مجرد کسانیکه استیلام بزیاد تحتانی خوانند غلط است از کنز۔

استشمام بمعنی بوئیدن۔

استقبال بمعنی استقبال کردن

استبراء بضم اول و سوم رنگ پاک کردن از باران.

استرون بفتح اول و سوم و فتح واو بمعنی عقیم یعنی زن نازای از رشیدی

استخوان نوعی از سلاح زنگیان از شرح سکندرنامه۔

اساطین بالفتح جمع اسطوانه بالضم که بمعنی ستون است از کنز۔

استحسان بالکسر نیک شمردن و پسندیدن و این از صراح و زبدة الفوائد و کنز.

استن بالضم و تای فوقانی مضموم بمعنی ستون۔

اسنان بالفتح و جزم سوم نون ها دندان از کنز.

اسفل السافلین کنایه است از هفتمین طبقهٔ دوزخ که زیر همه طبقات دوزخ است۔

اسطوره بالضم و طای مهمله مضموم بمعنی افسانه و سخن باطل از منتخب۔

اسلنه بالفتح و کاف عربی مفتوح و نون آن نیست نجاران را که در چوب باران سوراخ کنند بهندی نکاچ و سنا نیز گویند از رشیدی و در بعضی بمعنی کمان آهنگ بالکسر و در لغات ترکی بالکسر و سین مهمله نهان نجاران ذکر کرده اصح است و در رشیدی بالکسر بمعنی بیرون نجاران آمده و در برهان نیز بالکسر و شین معجمه نیز آمده است۔

اسناده بالفتح و تای فوقانی بمعنی دال مفتوح جمع استادگی بمعنی استاد که بدال مهمله باشد۔

استفاه بفتح اول و ثانی بمعنی واندوه چرا که اسف بمعنی اندوه و غم است الف و ها برای ندبه یعنی تاسف و افسوس مستعمل است۔

استفاضه فیض گرفتن۔

اسبوعه بالضم و بای موحده مضموم و عین مهمله بمعنی هفته که مجموع هفت روز متعارف باشد۔

اسکندریه شهریست در شمال ملک مصر بنا کرده اسکندر بن فیلقوس۔

استه بالضم و تای فوقانی تخم خرما و مانند آن و شکل کنار و مستعمل او از رشیدی و کشف و سروری و در برهان بالفتح۔

اسوه بالضم بمعنی پیشوا و در مقالات از منتخب و بحر الجواهر و کنز و صراح و بالفتح غلط۔

استره بالضم و تای فوقانی مضموم معروف است و ظاهر است از استرون از بهار عجم۔

استنباه آگاهی جستن۔

استعاره بعاریت خواستن از تاج المصادر و کنز و فوزی اوراق نوشته که استعاره در لغت بعاریت گرفتن چیزی و در اصطلاح شعرا مجاز را مانند و آنرا اضافت مجازی و اضافت بالاستعاره خوانند چنانچه سر هوش و قدم فکر که سر هوش و فکر را شخصی فرض کرده برای او سر و قدم ثابت کرده و در رساله عبد الواسع نیز چنین است۔

و صاحب مجمع الصنائع نوشته که استعاره عبارت از انست که لفظی را که معنی حقیقی داشته باشد شاعر آن لفظ را از معنی حقیقی آن نقل کرده بر چیزی دیگر بسبیل عاریت استعمال نماید از جهت مشابهتی که میان این هر دو است چنانچه لفظ نرگس و آهو بجای چشم آوردن و لفظ سنبل بجای زلف و سرو بجای قد گفتن مثال دیگر از حدیث رسول الله صلی الله علیه وسلم الفتنة نائمة لعن الله من ایقظها خوابیده بیداری برای لفظ فتنه استعاره واقع شده مثال در فارسی بیت چشم دولت ز سواد ظلمت گشته شیر مانع دانش ز سحاب کرست گشته نضیر و بعضی از محققین این فن چنین تصریح کرده اند که استعاره قسمی از مجاز است و مجاز آنرا گویند که لفظی را در غیر معنی اصلی حقیقی او بسبب گونه علاقه و مناسبتی استعمال کنند اگر همین علاقه امریست سوای تشبیه مثل سببیت یا لزوم یا غیر ذلک آنرا مجاز مرسل نامند و اگر علاقه تشبیه است آنرا استعاره میگویند و در اصطلاح استعاره تشبیه است که در وی ذکر مشبه به و ارادهٔ مشبه کنند و مشبه به را ذکر کرده آنرا استعاره بالتصریح نامند چنانچه درین بیت اسدی بیت همی تشنه با او شکر همی ریخت دو نرگس کمان کش دو گل درع پوش

واگر مشبه به را متروک کنند و مشبه را ذکر نمایند آنرا استعاره بالکنایه خوانند و استعاره مکنی نیز گویند و بدانکه گاهی استعاره محسوس برای شی محسوس باشد به جهت امر حسی یا به وجه عقلی و گاهی استعاره شی معقول برای شی معقول گاهی استعاره محسوس برای شی معقول گاهی استعاره معقول برای شی محسوس باشد و بدانکه تقسیم باعتبار لفظ مستعار بر دو قسم است اصلیه و تبعیه استعاره اصلیه آنست که لفظ مستعار اسم جنس باشد مثل استعاره اسد برای مرد شجاع و استعاره گل برای رخسار و سخن را [illegible] استعاره تبعیه آنست که لفظ مستعار فعل یا مشتق فعل باشد با این حیثیت که ما اشتقاق راجع بمعنی مصدر آن باشد چنانکه درین بیت بیت [illegible] خیالات [illegible] آویختن استعاره کرده و اجتناب کردن [illegible] [illegible] تقسیم استعاره باعتبار تجرید و ترشیح بر سه نوع است نوع اول استعاره مطلقه و آن چنانست که چیزی از ملایمات و صفات مستعار له و مستعار منه در آن مذکور نباشد چنانکه درین بیت [illegible] چون جراره دلبر زلفش را [illegible]

جراره استعاره نموده و مناسبات مستعار له و مستعار منه هیچ یکی را مذکور نساخت نوع دوم استعاره مجرده و آن چنانست که صفات و ملائمات مستعار له را ذکر کنند فقط چنانچه درین بیت فردوسی بیت بناخن شبه رنگ بافته از مشک ناب * در آویخت از گوشه آفتاب * زلف را شبه استعاره نموده و لفظ ناخن و مشک ناب آویختن از ملائمات مستعار له است یعنی زلف چنانچه درین بیت خاقانی بیت از شورش آه من همه شب بادام تو دوش ناخفته * چشم را بادام استعاره نموده و لفظ ناخفته را که ملائمات چشم است مذکور ساخته نوع سوم استعاره مرشحه و آن چنان است که ملائمات و صفات مستعار منه را مذکور سازند فقط چنانکه درین بیت انوری بیت [illegible] گر نه عزم خود جست [illegible] چون آبگیر [illegible] آبگیر را [illegible] استعاره نموده و لفظ [illegible] چنانکه درین بیت خاقانی بیت [illegible] آفتاب را [illegible] استعاره نموده [illegible]

اما استعاره بالکنایه عبارتست از ذکر مشبه و اراده مشبه به بنا بر قرینه و قرینه درینجا استعاره تخییلیه خواهد بود و طریقش چنانست که با مشبه مذکور چیزی چند از لوازم مشبه به محذوف ذکر نمایند پس ذکر مشبه و حذف مشبه به عبارتست از استعاره بالکنایه است و اثبات لوازم مشبه به محذوف برای مشبه مذکور عبارتست از استعاره تخییلیه و این بر سه قسم می آید برای آنکه لوازم یکی از آنها به مشبه به دارد و آنرا از برای مشبه اثبات [illegible] بیرون نیست یا قوام مشبه به با وست یا تکمیل مشبه به موقوف بر آنست یا دخلی در قوام و تکمیل ندارد مثال اول چنانکه زبان حال من شکایت گویاتر درینجا حال [illegible] بمتکلم تشبیه داده این استعاره بالکنایه است و اثبات زبان که قوام متکلم با وست استعاره تخییلیه مثال دیگر سنائی گوید بیت [illegible] هرزه می لافند * دین [illegible] بافند [illegible] تشبیه داده و این استعاره بالکنایه است و لفظ پای [illegible] استعاره تخییلیه مثال دوم چنانکه گوئی [illegible] فلان کس [illegible]

مرگ که مشبه است اثبات نموده این استعاره تخییلیه است مثال سوم چنانکه گوئی زمام حکم در دست فلان است درینجا تشبیه حکم بناقه استعاره بالکنایه است و اثبات زمام که از لوازم غیر متقومه مشبه به است برای مشبه استعاره نموده و این استعاره تخییلیه است

استخاره در لغت بهتر خواستن از خدای تعالی و باصطلاح آگاهی جستن از غیب و آن کار رسم نزد سفیهان [illegible] مختصر آنکه دعائی [illegible] یا دیگر ادعیه خوانده تسبیح را [illegible] مناسبات آن [illegible] مشاهده کنند و اکثر [illegible] بعد از خواندن ادعیه چشم بسته تخمینا مقام ثلث دانهای تسبیح را بدو انگشت بگیرند و از انجا تا امام دو دو دانه طرح میکنند اگر در آخر یک دانه ماند علامت خیر است و اگر دو ماند علامت شر است -

استجازه بجیم [illegible] اجازت خواستن [illegible] -

استشاره [illegible] کردن [illegible] -

[illegible]

[illegible] خواستن و داد خواهی [illegible]

اسلحه بفتح اول و کسر لام و حای حطی جمع سلاح است که یعنی آلات جنگ باشند مثل تیغ و تبر و نیزه و غیره -
اسکیزه بالکسر کاف عربی مکسور و زای معجمه یعنی شلنگ جستن و دولتی انداختن اسپ و خر از لطائف و رشیدی و برهان -
استکراه بالکسر یعنی کراهیت کردن
استراده بالکسر و ضم دال حطی گشتن
اسطوانه بضم اول و ضم طای حطی و ترجمه ستون است بمعنی ستون از منتخب
اسپاده بکسر اول و حرف چهارم دال حطی و سپاده یعنی بالش -
اسامی بالفتح جمع الجمع اسم است چه اسامی جمع اسما است و اسما جمع اسم است و اسامی بالف ممدوده نوشتن یا بیای حطی نگاشتن یا بالف و نون جمع کردن اسامیان گفتن این هر سه صورت غلط است از بهار عجم و کشف رسائل
اساری بضم اول و فتح رای حطی در آخر الف مقصوره جمع اسیر است که بمعنی گرفتار و قیدی شده از لطائف و کشف و منتخب برای مصلحت مکرر نوشته شده -
اسماعیلی بمعنی قربانی و نام طائفه از گبران که آلت اسپ را پرستش میکنند از لطائف -
اسی بفتح اول و کسر ثانی و تشدید یا [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

اشتفی بیالش و رانیز همین فصل مسطور است -
اشهی بفتح اول و سکون ثانی و فتح ها و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی آرزو آورده تر و خوب تر است
اشداء بفتح اول و کسر شین معجمه و تشدید دال حطی بمعنی شدید ان شدت کنندگان -
اشتهای آرزو کردن و فارسیان بمعنی آرزوی طعام استعمال کنند -
اشهب هر چیز سیاه رنگ که سفیدی در رنگش غالب باشد و اسپ سبز که [illegible] سفید [illegible] سیاه او غالب باشد در این لفظ [illegible] بسیار مستعمل است [illegible] اشهب [illegible] از [illegible] است که [illegible] و عنبر [illegible] بهتر باشد از صراح و بحر الجواهر و کنز و کشف و سروری -
اشارات کتابی است نام کتاب بوعلی سینا در علم حکمت از کشف و سروری -
اشاعت بالکسر آشکارا کردن و پاشیدن و پراگنده کردن از منتخب
اشقیا بفتح اول و کسر شین معجمه و تشدید [illegible] جمع [illegible] صراح شجاع است -
اشعث بالفتح [illegible] مفتوح
[illegible]
[illegible]
[illegible]

آن [illegible] خود را از شعث گذرانیده و دوس بفتح دال نام قبیله و همین از مصطلحات -
اشج بالفتح و تشدید جیم شکسته سر از شرح نصاب -
اشباح بالفتح و بای موحده و حای حطی شخصها یعنی بدنها و جسمها و این جمع شبح است که بفتحتین باشد بمعنی کالبد از منتخب
اشتداد شدت و سختی و گاهی مراد از کمال چیزی باشد -
اشکاف [illegible] باشد [illegible]
[illegible] از شرح تحفة العراقین -
اشجاد بالفتح بر وزن [illegible] نام [illegible] بیست و ششم از سی روز [illegible]
اشیر [illegible] سخت تر
اشعار بالکسر آگاهی دادن و بالفتح [illegible] جمع موهای سر و بدن است
اشقر [illegible] که رنگش [illegible] و سیاه [illegible] و آنچه [illegible] رنگ باشد آخر انیز گویند [illegible] آن سرخ رنگ باشد و گاهی بمعنی مطلق اسپ استعمال کنند از مدار الافاضل و بحر الجواهر و صراح
[illegible] اول [illegible] است -
اشر بفتح اول و کسر شین معجمه و [illegible]
[illegible]
اشیاء [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

سیاه [illegible] که بعد از [illegible] آید [illegible] از آن گشتن از مصطلحات -
افتخر [illegible] بالکسر [illegible] کردن از کنز -
اشیاع بالفتح گروههای دوستان جمع شیعه از لطائف -
اشباع بالکسر بای موحده و عین مهمله سیر کردن و باصطلاح شعر خواندن فتحه یا ضمه یا کسره را بطرزیکه [illegible] حروف علت که مناسب آن باشد پیدا آید و باصطلاح قافیه حرکت ما بعد الف تاسیس را گویند چنانچه کسره ها و در [illegible] و فتح واو در یاور -
اشنع بفتح اول و نون بدتر و قبیح تر -
اشجع بفتح اول و فتح جیم [illegible] از [illegible] کنز -
اشرف بالفتح بزرگ و [illegible] و بالکسر [illegible] بمعنی [illegible] از برهان و رشیدی -
اشراف بالکسر بلند شدن و بر بالا بلندی شدن و استادن بر سر چیزی و واقف شدن از چیزی [illegible] و در کشف از بالا بر چیزی نگریستن و بمعنی آماده شدن بر چیزی نیز آمده -
اشتلم بضم اول و ثالث بمعنی [illegible] این لفظ ترکی است -
اشاق بضم اول لفظ ترکیست بمعنی غلام ساده و نام غلام ترکان نیز باشد -
اشرق [illegible] شین [illegible]

[illegible]

بفتحتین و تشدید قاف شوار نزار و منتخب

اشفاق بالکسر مهربانی کردن و ترسانیدن و بالفتح جمع شفقت ست از کنز و لطائف

اشراق بالکسر درخشیدن و روشن شدن و وقت صبح بعد از طلوع از منتخب

اشتقاق بالکسر گرفتن کلمه از کلمه دیگر گرفتن و بمعنی جزء آن شکافتن از منتخب

اشتباک بالکسر بهم در رفتن و انگشتان هر دو دست میان همدیگر در آوردن و بهم در رفتن شاخهای درخت و مثل آن و گاهی از لفظ اشتباک اجتماع و انبوه مراد باشد —

اشک بکسر اول و فتح ثانی و کاف عربی بمعنی خر که بعربی حمار گویند و این لفظ ترکیست از لطائف و در لغات ترکی بتشدید شین معجمه نوشته و بالفتح و سکون ثانی بمعنی قطره یعنی آب چشم —

اشباک بالفتح و سوم بای موحده جمع شبکه بمعنی دامها —

اشکال بالکسر دشواری و بالفتح صورتها و رسمها بمعنی جمع شکل بالکسر ست که بمعنی رسن باشد —

اشهل بالفتح سیاه زردی مائل و بمعنی انسان میش چشم از منتخب و غیر آن

اشعال بالکسر افروختن و شعله زدن کردن آتش —

اشغال بالفتح و غین معجمه شغلها —

اشکل بالفتح بای جنبد و رستی که بآن بالان ... از ... زود و بمعنی

سرخ چشم و سرخی و سپیدی آمیخته و خوشتر و پوشیده ترود شوارتر و بمعنی اسپیکه دست راست و پای چپ و سپید باشد از منتخب

اشکیل بالفتح بمعنی اسپیکه دست راست و پای چپ او سپید باشد و بمعنی کرو حیله نیز آمده از برهان —

اشتعال بالکسر افروخته شدن آتش —

اشتمال بالکسر گرد فرو گرفتن از کنز —

اشلم بضم اول و سوم و چهارم قلیه ترکی و زور و تندی از برهان و بهار عجم ﻋﺎ لبا بلکه یقیناً این لفظ ترکی ست چه در لغات ترکی اشلم بمعنی ستم نوشته است گو که در بهار عجم برهان اشاره بترکی بودنش کرده اند —

اشمام بالکسر بوئیدن و بویانیدن —

اشنان بالضم گیاهیست شور زمین شور رویده چون بدان جامه شویند مثل صابون سفید گردانند و هیزم گاه که آن را می سوزند شخار میشود یعنی کهی گرد و از برهان و رشیدی —

اشنقان بالکسر پاشیدن از برهان —

اشراقیان بالکسر یا کله اشراقیین گروهیست از حکماے سلف که از باعث اشراق و روشنی باطن خود با آنکه از کثرت ریاضت صفا پیدا کرده بودند تعلیم و تعلم میکردند و مراقبه میکردند و حاجت بر فتن پیش یکدیگر نداشتند بخلاف حکمای مشائین که ایشان نزد یکدیگر رفته مقدمات دریافت بسیار میکردند چنانچه افلاطون از اتباع و ذمره اشراقیین بوده —

اسپرکه بالکسر طارشکاری که آنرا شکره گویند —

اشنه بالضم و نون چیزیست مثل گیاه خشک که سیاه و سپید باشد که بهندی چهاریچهیلا گویند و بعضی چهریلا نامند و بعضی ما اگیر خوانند از برهان —

اشنوسه بالکسر عطسه از برهان و در رشیدی بالفتح —

اشقر بفتح اول و کسر شین معجمه و تشدید عین مهمله مفتوح جمع شقاع و کسانیکه بسکون شین خوانند خطاست —

اشربه بفتح اول و سکون ثانی و کسر رای مهمله و بعده بای موحده جمع شراب که بمعنی مطلق هر چیز رقیق ست از جنس خوردنی و آشامیدنی مثل آب و شیره و خمر و شهد وغیره —

اشباه بالفتح امثال و نظائر جمع شبه که بالکسر است —

اشبه بفتح اول و فتح بای موحده و بای ... بسیار ... است از ... —

اشکنه بالکسر و کاف تازی ... ... از مصطلحات ... نیز آمده —

اشرفی بسکون شین معجمه و فتح رای مهمله درست زر و آن منسوب است باشرف که پادشاهی بود سکه زر بر آن زده باشد از برهان و روایت ... از شرح دیوان خاقانی و کسانیکه بفتح شین و سکون را خوانند غلط محض ست —

... ...

اشکال جنوبی و شمالی بدانکه بر فلک ثوابت چهل و هشت اشکال قرار داده اند بحسب قطعه آنچه واقع است و شکل بر منطقة البروج واقع اند که دوازده برج مشهور عبارت از آنهاست پانزده اشکال از آن بجانب جنوب منطقة البروج است و بیست و یک شکل بطرف شمال و تفصیل این اشکال در فصل بای موحده مع ... ... مسطور ست —

اشعری منسوب بسوی اشعر که شخصی بود کیموی بادریش او را از ... ... موی دراز بود از لب الالباب —

اشفی بالفتح و فای مفتوح و الف بصورت یا آلتی آهنی که بدان در چرم سوراخ کنند بهندی ستالی گویند و درینجا بلحاظ شکل نوشته شد —

اشهی بفتح اول و فتح ... ... از منتخب ... ... شده درینجا بلحاظ شکل ... نوشته شد —

فصل الالف المقصوره مع صاد مهمله

اصغا بالکسر گوش نهادن از ... و ... قرار او ... از کنز —

اصفیا بالفتح برگزیدگان و این جمع صفی ست از منتخب —

اصدقا بفتح اول و کسر دال ... بمعنی دوستان و این جمع صدیق ست که مردن ... باشد —

اصلا بمعنی ... ... —

... ...

چراکه اصلاد حقیقت اصل بود او گشت

اصطفا بالکسر گزیدن و برگزیدگی از منتخب و لطائف۔

اصحا بفتح اول و کسر صاد و تشدید حای مهمله تندرستان این جمع صحیح ست۔

اصهب بالفتح هر شی سرخ رنگ که سپیدی زند از صراح۔

اصلاب بالفتح جمع صُلب که بضم ست بمعنی استخوان پشت که محل نطفهٔ مردست و از اصلاب مراد آبا و اجداد ست در لطائف۔

اصحاب یاران و خداوندان و این جمع صاحب نیست بلکه جمع الجمع صاحب ست چراکه اسم جمع صاحب صحب ست بالفتح و جمع صحب اصحاب ست و جمع اصحاب اصاحیب می آید از لطائف و صراح و سعد الدین تفتازانی و جماعهٔ دیگر میگویند که اصحاب جمع صاحب ست چنانکه اطهار جمع طاهر و انصار جمع ناصر و اجهال جمع جاهل و جار الله زمخشری ازین انکار دارد۔

اصوب بالفتح با صواب تر و نیک تر۔

اصطرلاب بضم اول و ثالث آلتی ست که از برنج یعنی پیتل میسازند بصورت قرص و اندرون آن چند اوراق باشد از برنج و بیان اوراق و دوائر کثیره و خطوط بسیار منقوش میباشند و بر سطح اعلای آن عضاده میباشند که آنرا می گردانند و آنرا عضادهٔ اصطرلاب گویند پس بقواعد علم اصطرلاب که علمی ست برای دریافت احکام اصطرلاب موصوف ارتفاع

آفتاب و ستارگان و بلندی هر چیز معلوم کنند و این لفظ را بسین مهمله هم مینویسند بدانکه اصطر بزبان یونانی ترازو را گویند ولاب بمعنی آفتاب چون اکثر بدان احکام آفتاب و ستارگان معلوم کنند و بزرگ ترین ستارگان و دیگر اشیا آفتاب است لهذا آنرا بآفتاب منسوب کردند و واضع آن بقول اصح ارسطو و بلیناس ست که از جام کیخسرو استخراج نموده اند از برهان و منتخب و کشف و لطائف و بعضی محققین نوشته اند که واضع اصطرلاب ابرخس حکیم یونانی ست ابرخس بفتح اول و فتح موحده و سکون رای مهمله و فتح خای معجمه و سین مهمله بعضی از محققین نوشته اند که اسطرلاب در اصل بسین مهمله بود و بفتح اول و ضم طای مهمله چه اسطر جمع سطر ست ولاب بمعنی آفتاب پس اسطرلاب بمعنی سطرهای آفتاب که احوال آفتاب بدان شناخته می شود بعد از آن سین را بجهت مناسبت طا بصاد مطبقه بدل کردند چنانچه در صراط که در اصل سراط بسین بود۔

اصابت بکسر اول بمعنی رسانیدن و صواب یافتن از کشف و کنز۔

اصحاب السبت یاران روز شنبه که قومی از بنی اسرائیل بود و حقتعالی امر کرده روز شنبه ماهیان صید نکنند اتفاقاً دران روز ماهیان بسیار جمع میشدند ایشان حیله کرده ماهیان را در پهان

آب بند میکردند و بروز یکشنبه میگرفتند چون ظلم ایشان از حد گذشت حقتعالی همه را مسخ کرده بوزنه ساخت و آنها بعداد چند روز هلاک شدند از لطائف۔

اصطلاح در لغت باهم صلح کردن و معنی اصطلاحی لفظ اصطلاح هم اتفاق نمودن قومی برای معین داشتن معنی لفظ سوای معنی موضوع آن لفظ و اصطلاح ماخوذ از صلح ست چون در باب افتعال صاد مقابل فا افتاد تای افتعال را بطا بدل کردند اصطلاح شد۔

اصباح بالفتح جمع صبح بمعنی بامدادها و بالکسر صبح کردن و در صباح رفتن و از حالی بحالی گشتن از منتخب۔

اصطخر بالکسر و بالضم نام شهر که قلعهٔ شهر فارس ست از مؤید و مدار۔

اصفاد بالفتح و فا و دال مهمله زنجیرها و قیدها و بمعنی بخشش ها از لطائف و منتخب۔

اصطیاد صید کردن از لطائف و منتخب۔

اصطخر بالکسر و فتح طای مهمله و سکون خای معجمه و در آخر رای مهمله نام شهر که قلعهٔ فارس است معرب استخر که سابق گذشت از لب الالباب و برهان۔

اصرار بالکسر تنها پر کردن کاری مستعد شدن و منع کردن کسیرا قبول نساختن۔

اصطبار بالکسر صبر کردن و طای آن بدل از تای فوقانی ست و در منتخب شکیبائی نمودن۔

*ه بروزن خبر یعنی باشد ۱۲ سب

اصاغر بفتح اول و غین معجمه مکسور بمعنی خردان۔

اصفر بالفتح بمعنی زرد۔

اصابع العذار نام شیرینی که بشکل انگشتان باشد بغایت سفید۔

اصطناع بالکسر نکوئی کردن و گردانیدن از کشف و مدار و منتخب و کنز۔

اصلع بالفتح و در آخر عین مهمله بمعنی کل یعنی شخصیکه موی سرش زائل شده باشد از بحر الجواهر و لطائف۔

اصابع بالفتح و بای موحده مکسور انگشتان

اصبع بالکسر و بای موحده مفتوح و عین مهمله بمعنی انگشت دست یا پا از کنز۔

اصباغ بالفتح و بای موحده و غین معجمه رنگها جمع صبغ۔

اصناف بالفتح قسمها و انواع و گونها و گروه ها و این جمع صنف ست

اصداف بالفتح جمع صدف۔

اصول خفیف یکی از هفده اصول موسیقی و اصول را بهندی تال گویند۔

اصف بفتحتین بمعنی کبر که ثمرهٔ نباتیست از سپارسی دراز تر و مزهٔ آن ترش از شروح نصاب و کنز۔

اصحاب کهف بمعنی صاحبان غار و ایشان هفت تن بودند از دوستان حق که از خوف دقیانوس نام پادشاهی ظالم از شهر گریخته در غاری پنهان شده بخفتند و سگی بصحبت ایشان همراه بود بحکم الهی بعد سه صد سال بیدار شده

بارز نخفقند باز بقیامت خواهند برخاست نام ایشان باتفاق اکثر مفسرین اینست اول یملیخا دوم مکسلمینا سوم کشفوطط چهارم تبیونس پنجم کشافطیونس ششم آذرفطیواتس هفتم یونس بوس ونام سگ ایشان قطمیر بود۔

اصداق بالکسر راست کردن قول کسے و بالفتح راستی ها۔

اصطکاک بالکسر آواز بر یکدیگر کوفتن دو چیز سخت از کنز و لطائف و در منتخب بهم واکوفتن۔

اصطبل بکسر اول و سکون صاد مهمله و فتح طای مهمله و سکون بای موحده مکان بستن اسپان از صراح و مزیل الاغلاط۔

اصحاب الشمال دوزخیان۔

اصل بالفتح بیخ درخت و غیر آن و نسب۔

اصل ثقیل یکے از هفده اصول موسیقی و اصول را بهندی تال گویند۔

اصیل بفتح اول و کسر صاد بمعنے شبانگاه از لطائف و صاحب اصل یعنی صاحب نسب ای کسیکه آبا و اجداد او شریف و نجیب باشند۔

اصحاب منقل یعنی یاران هم صحبت از مصطلحات۔

اصول جمع اصل که بمعنی بیخ ست و نام علمیکه دران از سه چهار اصول فقه که او له شرعیه عبارت از آن ست بحث کنند و آن اینست کتاب و سنت و اجماع امت و قیاس و رینجا معنے کتاب و سنت قرآن و حدیث ست پس اجماع امت عبارت ست از اتفاق صحابه یا مجتهدین بر چیزی و قیاس عبارت است از تشبیه چیزے بچیزے بسبب اشتراک آن هر دو در امرے تا که ثابت شود در چیز اول حکمیکه ثابت ست در چیز دوم چنانکه تشبیه دادن لواطت را بوطی در حالت حیض بسبب اشتراک هر دو در نجاست پس ثابت کردند برای لواطت حکمیکه ثابت ست برای وطی مذکور یعنے حرمت و باصطلاح فارسیان بمعنے حرکت موزون خوش آینده و باصطلاح موسیقیان بمعنی آنکه بهندی آن را تال گویند از چراغ هدایت و کشف بداکر۔ اصول هندی آن را تال گویند نزد عجم هفده است یکی تمس دوم بحر ترک ضرب و آنرا ترکی نیز گویند سوم دویک چهارم و در پنجم ثقیل ششم خفیف هفتم چهار ضرب هشتم درافشان نهم ماتین دهم ضرب الفتح یازدهم اصول فاخته دوازدهم جبر سیزدهم نیم ثقیل چهاردهم اوفر پانزدهم ارصد شانزدهم رمل هفدهم هزج۔

اصنام بالفتح بتها و این جمع صنم ست۔

اصم بفتحتین و تشدید میم بمعنی کر و ناشنوا و بمعنی سنگ سخت و شهر الله الاصم عبارت از ماه رجب زیرا که در وی قتال حرام بود و آواز داد خواه و آواز سلاح شنیده نمیشد و حاتم اصم نام بزرگی ست از منتخب۔

اصول کلام عبارت از مسائل علم کلام که دران مطالب علم نقلی را بدلائل عقلی ثابت کنند۔

اصفهان بالکسر و فتح فا شهر مشهور ملک ایران و نام پرده از موسیقی از لب اللباب و بهار عجم۔

اصول فاخته نام ضربی از موسیقی و نوعے از فواختن ساز کشف و در برهان نوشته که صورتی باشد از هفده بحر اصول و در بهار عجم نوشته که بهندی آن را سور فاخته گویند۔

اصمعی بفتح اول و ثالث یکی از تابعین ماهر لغات عرب منسوب بجد خود که اصمع نام داشت و بکسر اول غلط از لب اللباب۔

اصلی نوعی از لغت عرب آن لغتیست که در اصل موضوعست چون حماد۔

فصل الف مقصوره مع ضاد معجمه

اضحی بالفتح و در آخر الف بصورت یا جمع اضحاتست و ضحات مفرد ست در اصل اضحیه بود بمعنی قربانی و اضحی فعلے ست از افعال ناقصه بمعنی آن کردن کار در وقت چاشت چون اضحی زید قائما یعنے در وقت چاشت زید قائم شد و افعال ناقصه از آن ناقصه گویند که آن فقط بفاعل خود تمام نشود بلکه بخبر محتاج باشد۔

اضراب بالکسر و گردانیدن و منقسم شدن بجای و سر فرو کردن و زیر پا و افگندن و بیرگردانیدن و پیدا گردانیدن شیل بالفتح ماشیرها از انواع از منتخب۔

اضطراب بالکسر خلل یافتن و پریشان حال شدن و لرزیدن و طپیدن و دویدن شمشیر و جز آن بایکدیگر و بلفظ کشیدن و کردن و افگندن و ریختن و دادن مستعمل و در مثنوی معنوی اضطرابا بمعنی مضطر بانه آمده از منتخب و بهار عجم و لطائف۔

اضاعت بالکسر ضایع کردن۔

اضارت بکسر اول و حرف چهارم همزه مفتوح روشن کردن۔

اضافت نسبت کردن چیزی را بسوے چیزی و مخفی نماند که اضافت باصطلاح نحویان نسبتی ست که میان دو اسم واقع شود بر وجه تقیید اسم اول را مضاف و اسم ثانی را مضاف الیه گویند و در فارسی حرف آخر مضاف را بنا بر علامت اضافت کسره میدهند در تلفظ و این اضافت ده قسم ست اول تملیکی و آن اضافت ملک بالکسر ست بسوے مالک چون اسپ زید و گنج قارون و قصر سلطان و همچنین اضافت مالک بملک چون خداوند خانه و سلطان روم و مالک دینار و این را اضافت حقیقی نیز گویند و بعضی اضافت لامی هم نامند چرا که در عربی ترجمه این قسم اضافت و اسم معنی لام تملیک مستتر باشد دوم تخصیصی و آن اضافت مخصص ست بفتح صاد بسوی مخصص بکسر صاد بدفع اشتراک خاص مراد چون آئینه حلبی و زنگ شتر و پوست انار و دکان عطار و از همین قسم ست اضافت مسبب بسوے سبب چون کشته غم و اضافت سبب بسوے

سبب چون تیغ انتقام و این اضافت تخصیصی هم لامی ست چرا که تقدیر لام در مضاف الیه پیدا شده و از همین قبیل ست اضافت ابنی یعنی اضافت پسر با نسبت بسوی پدر بحذف لفظ ابن چنانکه ابو الفضل مبارک و عبد الصمد افضل محمد و بوعلی سینا یعنی ابو الفضل ابن مبارک و عبد الصمد بن افضل محمد و بوعلی بن سینا سوم توضیحی و آن اضافت مبهم ست یعنی مضاف مبهم بسوی موضح بکسر مضاف مبهم چون شهر بصره و خطهٔ بخارا و باد شمال و درخت اراک و روز دوشنبه و این را اضافت عام بسوی خاص نیز گویند چهارم تبیینی و این را بیانی نیز گویند و درین بیان کرده میشود حقیقت و مادهٔ مضاف بمضاف الیه چون دیوار گل و خاتم طلا و کاسهٔ بلور و جامهٔ دیبا و قلمدان چوب با آنکه فرق در توضیحی و بیانی آنست که توضیحی بجائی باشد که مضاف بدون مضاف الیه هم یافته شود و مضاف الیه بدون مضاف یافته نشود یعنی وجود مضاف الیه را وجود مضاف لازم باشد و بیانی آنست که گاهی مضاف بدون مضاف الیه یافته شود و گاهی مضاف الیه بدون مضاف هم یافته شود یعنی وجود هر یکی را وجود دیگری لازم نباشد پنجم تشبیهی و آن اضافت مشبه به است بسوی مشبه و بعضی این را اضافت مجازی نیز گویند چون دشمن نفس زلال دنیا گلشن دولت و همای اقبال و کلاه شکوفه و طفل شاخ و سنبل زلف و نرگس چشم و بلای اجل و صندوق سینه ششم توصیفی و آن اضافت موصوف ست بسوی صفت چون شمشیر تیز و کار کرده و اسپ کبود و مرد شجاع هفتم مجازی و آن اثبات مضاف مر مضاف الیه را محض فرضی و اعتباری باشد باین وضع که قائل تشبیه و شیء در ذهن خود فرض کرده لوازم مشبه به را مضاف بسوی مشبه کند و این قسم را استعاره نیز گویند چنانکه سر هوش و قدم فکر و دست عقل در صورت اثبات سر و قدم برای هوش و فکر محض تخیل متکلم ست که هوش و فکر را شخص صاحب سر و قدم ملاحظه نموده هشتم ظرفی و آن اضافت مظروف ست بسوی ظرف چون نشینندهٔ بازار و آب دریا و آسیا و هوای صحرا و گاهی اضافت ظرف باشد بسوی مظروف چون شیشهٔ گلاب و صندوق کتاب نهم اقترانی و آن چنان ست که مضاف بمضاف الیه اقتران معنوی داشته باشد یعنی مضاف الیه حال باشد مر مضاف را چنانکه درین عبارت نامهٔ عنایت که بنام فقیر صدور یافت بدست ادب گرفته بسر ارادت نهادم و بانامل نیاز مفتوح ساخته بچشم عقیدت برخواندم یعنی نامه که مقترن بعنایت بود بدست ادب که بحالت ادب اقتران داشت گرفته بر سر که با سر ارادت مقارنت دارد نهادم و بر همین قیاس فقرهٔ دیگر یعنی این را اضافت بادنی ملابست نامند دهم یعنی صورت آن علیحده است چنانکه مذکور میگردد دوم اضافت بادنی ملابست یعنی نسبت کردن یکی را بدیگری بر کمتر مناسبتی که بینها واقع ست مثال آن ایران ما به از توران شما ست ظاهر ست که قائل این کلام در محلهٔ شهری از مضافات ایران قیام داشته باشد و همچنین مخاطب این از کی مناسبت که ذکر کرده آمده تمام ایران را از آن خود قرار داده و این اضافت متفرع ست از اضافت تملیکی که در صدر مذکور شد باید دانست کلماتیکه آخر آن الف یا واو ساکن باشد جهت اظهار کسرهٔ اضافت و توصیف یای تحتانی زائده مکسور آید چون دانای عصر و دیبای لطیف و روی خوب و بازوی ... و باید دانست در کلماتیکه آخر آن های مختفی باشد وقت اضافت و توصیف آن ها را بهمزهٔ ملینه بدل کنند چون خوشهٔ انگور و بادهٔ صاف و گاهی بنابر تخفیف کلام مضاف الیه را بر مضاف مقدم نمایند در ینصورت کسرهٔ مضاف حذف ساخته و این اسلوب را اضافت مقلوب نامند یعنی اضافت مقلوبی گویند چنانکه اورنگ زیب یعنی زیب اورنگ و نجار پسر یعنی پسر نجار و نیک مرد یعنی مرد نیک و جهان پادشاهی یعنی پادشاهی جهان و گردون آفتاب یعنی آفتاب گردون و گل آب یعنی آب گل و از چند الفاظ معینه بنابر ضرورت شعری یا کثرت استعمال یا غلبهٔ اسمیت مضاف بر مضاف الیه بحیثیتی مقدم باشد کسرهٔ علامت اضافت را از آخر مضاف ساقط کنند و این عمل را فک اضافت خوانند و آن الفاظ اینست مثل سر و صاحب و قابل و دشمن و عاشق و پسر و مالک و الفاظیکه در او آخر آن بعد مدهٔ نون باشد و علی العموم این قاعدهٔ فک اضافت این قسم نون جائز نباشد مگر آنکه چند لفظ بر سمع موقوف باشند نه بر قیاس و الفاظیکه در او آخر آن های مختفی باشد چنانکه سرخیل و سرگروه و سر انگشت و صاحب غرض و صاحب دل و قابل شمار و دشمن حیا و عاشق سخن چنانکه ظهوری گوید بیت درین انجمن کیست عاشق سخن * که عشقش نورزید با شعر من * مثال دیگر از استادی مصرعه گرچه بیغم دلی عاشق قمار افتاده ام * و پسر قصاب چنانکه طبیب گوید بیت دیرینه همدمی که دلم زخم وار او ست * ما را ز ابرو درست ترا اگر پسر قصاب ست * مثال فک اضافت لفظ مالک خاقانی گوید بیت جمله بدین داور ... بر در صفا شده کوست خویشم ... مالک رقاب * مثال

دیگر بدر گوید بیت ای بنفاذ امور بر سر تخت سرور * بر همه شاهان عصر حکم تو مالک رقاب * مثال فک اضافت نون خاقانی گوید در لفظ شبان بیت ضمیر من امیر آب حیوان * شبان دانست امین * مثال دیگر بدر گوید در لفظ کمان بیت روی زمین چو تیر شد راست ز نوک کلک تو * جز کجی که در کمان ابرو طاق دلبرست * مثال فک اضافت از یای مختفی مولوی فرماید بیت گر خدا خواهد که پرده کس درد * میلش اندر طعنه پاکان برد * مثال دیگر در حذف کسرهٔ اضافت ظهیر فاریابی گوید بیت نثار مجلست از چرخ گوهر باد * که در حساب نیاید بها چنان گوهر * یعنی حرف یای تحتانی در آخر لفظ بها که برای اظهار کسرهٔ اضافت بطرف چنان گوهر ضرورست در تنجیبا برای استقامت وزن محذوف شده است و لهذا اول در بعض محل مقطوع الاضافت آید نظامی فرماید مصرعه چو اول شب آهنگ خواب آورم * و همچنین لفظ نیم همه جا بدون کسرهٔ اضافت آید چون نیمروز و نیم شب و همچنین لفظ پس گاهی مقطوع الاضافت آید چنانکه پس فردا و پس انگاه و پس کوچه و همچنین از لفظ ولیعهد و ولی نعمت کسرهٔ اضافت ساقط کنند مثال آنکه بحث ثلثیه امیست کسرهٔ اضافت

ساقط شده باشد چنانکه مرغابی و گلنار و گل گذر که هر دو اسم رنگ مشهورست و بستانفروز و جارهٔ خوک که بعربی مخلب هندی کانی گویند و تیزترین نوعی از تیر که سواران ولایت در زین نگاه دارند و باید دانست که کلمهٔ مضاف چون مرکب باشد بشین ضمیر یا تای خطاب یا میم متکلم چون علامتش و سپیت و شمشیرم در ینصورت برعایت فتح ماقبل و سکون ضمیر متصل کسرهٔ اضافت ظاهر نشود و دیگر وقتیکه بجای ضمیر متصل ضمیر منفصل که آن زیاده از یک حرف باشد گذارند چون غلام او و اسپ تو و شمشیر من و همین حالت در کلمهٔ بی و بلا و جز و غیره که باوجود ثبوت معنی اضافت علامت کسره ظاهر نشود مثال لفظ بی درین مصرع مصرعه بی یار بسر مخفتو الا مجرد * و با تصنع بیگویم و جز عشق ضایع ست و دل بپرور دیگر وقتیکه بجای این الفاظ کلمهٔ دیگر که مترادف اینها باشد مثل سوای و غیره و ماعدا بگذارند کسرهٔ علامت اضافت پیدا آید و همچنین از لفظ برای موحده بمعنی پیش که لازم الاضافت بما بعد خویش باشد چنانکه درین بیت سعدی بیت جوان از میان رفت بر روند پیر * که رو زد بر تخت سلطان اسیر * ای پیش تخت سلطان نظامی فرماید مصرعه نظامی نشستند بر شاه روم * و همچنین از لفظ بر وقتیکه بمعنی بالا باشد چنانکه درین مصرعه نشسته افسر باده

کوه وش * مثال فک اضافت آن مصرعه نشاندش زبردست دستور خویش * یعنی بالای مسند وزیر اولین خود و اگر زبردست را صفت مقدم وزیر دوم گفته شود چنانکه بعضی گمان برده اند فعل نشاندش ناقص خواهد بود و همچنین اگر لفظ شان ضمیر جمع غایب و کلمه مصدر بالف ممدوده مانند آسیا و مقصوره مانند ایزد و مضاف الیه واقع شود کسرهٔ اضافی گاه در مضاف جائز و روا است مصرعه گر دو رخ شان ز مجاست کنار * یعنی زنخدان مثلان مثال الف ممدوده چنانچه سیلاب * مثال ایزد از نظامی مصرعه بنام بزرگ ایزد داد بخشش * مثال دیگر از نظامی مقوله خاقان چین بیت ایزد ببین نعمتی در خزد * سپاس ایزدم چون نماید بود * جامی گوید مصرعه بنام ایزد عجب گلدسته نو رد * و گاهی الف ایزد در کتابت هم ساقط کرده باقبل موصول سازند چنانکه بنامیزد و می توانند که کسرهٔ اضافت از آخر لفظ بزرگ و سپاس در هر دو شعر نظامی و از آخر لفظ نام در مصرعه جامی در هر امثله مذکوره سلامت دارند و الف ایزد را هر سه جا بضرورت نظم ساقط کنند چنانچه سقوط این قسم الف در نظم بسیار در منصورت از ما نحن فیه نخواهد بود و باید دانست که گاهی کلمه را بدل کسرهٔ اضافت آرند چنانچه مصرعه مصرعه لعبه ۵

نیوشندگان را شکیب * ای شکیب نیوشندگان و همچنین درین مصرعه مصرعه کسان را فشاند تا دک اندر حریر * یعنی تا دک آن کسان در حریر نرفت و چنانکه از بعض الفاظ سقوط کسرهٔ اضافت منظر آمده همچنین در بعض جا بدون حاجت اضافت زیادت کسره نیز دیده شده چنانکه کسرهٔ لفظ سر درین بیت ظهوری بیت بزیر تصرف در رش در تماشا * سر نقشت حقل دست بالا * مثال دیگر از ظهوری مصرعه همه از ایشان سر صندل آلوده کرده * و بعضی درینمقامات بیای تحتانی می نویسند و میگویند که این یای زایده است * آنکه هرچند در کلام اساتذه سقوط کسرهٔ اضافت و زیادت آن در بعض محل واقع ست لیکن ازین هر دو امر اجتناب لازم بل الزم مگر اسقاط کسرهٔ اضافت از لفظ صاحب سرچشمه است چون آن یکی از اقسام اضافت بیانست در خبری از شباهات آن نیز گفته شود تا تمیز مثال گذشته دا لهاز یک نوع فایده است و چنانکه مثال بصاحب و مضاف الیه ترکیب بدل و مبدل است درینصورت حذف آخر اسم اول را کسره مخلوطه نگر آخر هر دو اسم را موقوف ساخته نمایند چنانکه امام حسن و شاهزاده مهر و میرزا ابراهیم سخن شناس * محمود بیگ و پس هم امام و اسم شاهزاده و میرزا سخن شناس را کسره نباید خواند برای

این هر سه اسم سید است و حسن علی و هرمز و محمود بیگ این سه اسم بدل است از آنها و باید دانست که قریب اسلوب ترکیب اضافی ترکیبیست بحذف حرف تشبیه باشد از مشبه و باسقاط لفظ ورا از مشبه چنانکه آئینه رو یعنی چون آئینه در رو و سرو قامت یعنی چون سرو در قامت و دیگر ترکیب تمیز چون پیسته مرتبه بلند همت یعنی پیسته از روی مرتبه و بلند از روی همت اندرین هر دو ترکیب آخرین نیز حرف آخر اسم اول را موقوف خوانند و اصلا مکسور بر زبان نرانند و هر یکی را ازین قسم اسمای مرکبه چنانکه آئینه رو و سرو قامت و پیسته مرتبه و بلند همت و امثال آنرا القاب گویند۔

اضداد بالفتح جمع ضد۔

اضرار بالکسر ضرر رسانیدن۔

اضطرار بالکسر بے اختیاری و بیچارگی کردن از صراح۔

اضمار بالکسر ضمیر آوردن برای اسمے در کلام۔

اضیع بفتح اول و سکون ثانی و فتح تحتانی و عین مهمله ضائع کننده تر۔

اضلاع بالفتح جمع ضلع که بمعنی پهلو باشد و گاهی بمعنے گوشها و اطراف و جوانب مستعمل میشود۔

اضطجاع بکسر اول و کسر طای مهمله و جیم عربی بپهلو خفتن از کنز و منتخب و صراح۔

اضعاف بالکسر دو چند گردانیدن و بالفتح دو چندها۔

اضیاف بفتح اول جمع ضیف که بمعنی مهمان باشد و این جمع خلاف القیاس است۔

اضیاف بالفتح جمع ضیف است که بمعنی مهمان باشد۔

اضعف بفتح اول و فتح عین مهمله ضعیف تر۔

اضلال بالکسر بے راه گردانیدن کسے را از کنز۔

اضغاث احلام ضغاث بفتح اول و ضاد و غین معجمتین و ثای مثلثه بمعنی دستهای گیاه خشک و تر با هم آمیخته چه اضغاث جمع ضغث بالکسر است و احلام بالفتح و حای مهمله بمعنے خوابها جمع حلم که بالضم است بمعنی خواب پس مجموع اضغاث احلام بمعنی خوابهای پریشان که تعبیر درست نداشته باشند بجهت اختلاط احوال معقول و غیر معقول۔

اضحوکه بالضم و حای مهمله آنچیز و سخنی که مردم را بخنده آرد۔

اضعاف مضاعفه بالفتح دو چندها دو چند کرده شده و کنایه ازین کثرت در کثرت و بسیاری در بسیاری است۔

فصل الف مفتوح مع طای مهمله

اطفا بالکسر کشتن آتش و کشتن چراغ از منتخب۔

اطرا بالکسر مبالغه کردن در ثنا نیکو از صراح۔

اطناب بالکسر درازی سخن و بالفتح رسنهای خیمه از منتخب و بهار عجم نوشته که اطناب بلفظ دادن و آوردن و رفتن مستعمل۔

اطیب بفتح اول و فتح تحتانی خوشبو دارتر و پاکیزه تر۔

اطالت بالکسر دراز کردن۔

اطارت بکسر اول پرانیدن۔

اطراح بالکسر و حای مهمله انداختن از آداب الفضلا و منتخب۔

اطراد بالکسر و تشدید طای مهمله بمعنی راست شدن کاری و پی یکدیگر شدن و بتخفیف بمعنے راندن از صراح و منتخب۔

اطراز بالکسر نقش کردن و بالکسر و تشدید نیز بمعنی نقش کردن۔

اطلس بمعنی درم بے نقش و سکه و نام جامهٔ ابریشمی که اکثر از نقش ساده باشد و بمعنے سطح مقعر فلک نهم که سطح محدب آنرا عرش گویند زیرا که چنانچه درم بے نقش از نقوش ساده باشد همچنین فلک نهم از نقوش کواکب ساده است و بمعنی گرگ درنده تیره یعنی سرخ تیره رنگ از منتخب و شرح نصاب و شروح قران السعدین۔

اطروش بضم اول و سوم و واو معروف و شین معجمه بمعنے کر که بهندی بهرا گویند از شرح نصاب۔

اطماع بالکسر کسی را در طمع انداختن از کنز و بالفتح جمع طمع۔

اطراف بالفتح کنارها و باصطلاح اطبا بمعنی دست و پا از کنز۔

اطلاق بالکسر روان کردن و رها کردن از بند و کشادن و گفتن و شکم راندن از کنز و منتخب۔

اطریفل بالکسر معرب تری پهل چه در هندی تری بمعنی سه باشد و پهل بمعنے ثمر از رسالهٔ معربات چون دوای معروف از هلیله و بلیله و آمله مرکب است بدین اسم مسمی گردید۔

اطلال بالفتح نشانهای سرای کهنه و ویران از لطائف و کنز و منتخب۔

اطریه بالفتح و حرف چهارم یای تحتانی رشته که از میده ساخته با شیر و شکر میپزند از برهان۔

اطروبه بالضم و رای مهمله مضموم و بای موحده آنچه مردم را بطرب آرد و بمعنی رامش و مزامیر و نغمه مستعمل میشود۔

اطره بالضم زن بی ناختن از بحر الجواهر۔

اطعمه بفتح اول و کسر عین مهمله جمع طعام۔

فصل الف مفتوح مع ظای معجمه

اظهار بالکسر غالب گردانیدن و پیدا کردن از منتخب۔

فصل الف مفتوح مع عین مهمله

اعیا بالکسر و یای تحتانی مانده شدن و مانده کردن از بسیاری رفتن یا حرکت از منتخب۔

اعتا بالفتح سرکشان این جمع عتوست از لطائف۔

اعمی بالفتح و میم مفتوح و در آخر الف بصورت یا بمعنی نابینا۔

اعشا بالفتح و شین معجمه مفتوح و در آخر الف بصورت یا لقب شاعری عظیم الشان که بزبان هندی سوتیان نامند۔

از عرب از سروری و در منتخب بمعنی شکور نیز آمده است ۔

اعتزار بزای معجمه نسبت داشتن و خود را بکسی نسبت کردن از منتخب ۔

اعصار بالکسر نافرمانی کردن و جمع کردن گروهی برابر خیر و شر ۔

اعتلا بالکسر بلند شدن از منتخب ۔

اعلا بالکسر بلند کردن و بزرگوار کردن از منتخب ۔

اعتنا بالکسر و تای فوقانی نیز مکسور و بعد آن نون غمخواری کردن و تیمار داشتن و اهتمام و مهربانی کردن از کشف و کنز و منتخب ۔

اعتفار بفتح اول و کسر ثانی و تشدید فا بمعنی عفیفت ۔

اعطا بالکسر دادن و بخشیدن از منتخب ۔

اعراب بالکسر و فتح در روشن گردانیدن و بیان کردن و حرکات اواخر کلمات عربیه چه الکه و اشتر میکند معانی مقتضیه را یا آنکه دور میکند فساد و التباس را یا بمعنی ماخوذ ست از عربت معده او افسد ست پس برین تقدیر همزه باب افعال برای سلب باشد و بالفتح عربان جمع اعرابی باشد این لفظ جمعیست که مفرد ندارد از قاموس و صراح و لطائف و کنز و غیره

اعجاب بالکسر و تکبر غرور اندوختن و تکبر کردن و بچیزی تعجب آوردن و عجیب داشتن از منتخب ۔

اعشا بالفتح گیاهای تر ۔

اعاجیب بفتح اول ثانی و کسر جیم جمع عجیب چنانکه احادیث جمع حدیث از قاموس

اعقاب بالفتح پس ماندگان و پس آیندگان و پسران و اولاد جمع عقب ۔

اعادت بکسر اول بازگردانیدن و بازگفتن از منتخب و کنز ۔

اعنات بالکسر و حرف سوم نون در آخر تای فوقانی خود را بکار سخت افگندن و نام صنعتی که آنرا التزام ما لا یلزم نیز گویند ۔

اعوجاج بالکسر و واو مکسور و هر دو جیم یعنی کج شدن از منتخب و کنز

اعرج بفتح اول و ثالث لنگ از منتخب

اعتداد بالکسر بمعنی اعتبار و بمعنی بشمار آوردن از لطائف و منتخب ۔

اعداد بالکسر آماده ساختن و بالفتح جمع عدد از منتخب ۔

اعتضاد بالکسر و ضاد معجمه بازو دادن یعنی یاری و مدد کردن چنانکه گاهی اعتضاد که مصدر ست بمعنی معتضد باشد که اسم فاعل ست چنانکه مرا و بمعنی یاری

اعتماد بکسر اول و ثالث پشت تکیه کردن بچیزی از کشف ۔

اعتقاد در دل گرفتن و سخت محکم بستن و بلند داشتن مستعمل از بهار عجم ۔

اعتیاد بالکسر و بعد فوقانی تحتانی باز آمدن و عادت کردن از منتخب ۔

اعذار بالکسر حرف سوم ذال معجمه عذر کردن و ختنه کردن و طعام ختنه از منتخب و شرح نصاب و کنز ۔

اعصار بالکسر و صاد مهمله گردباد که بهندی بگوله گویند و بالفتح جمع عصر که بمعنی زمانه است از کشف و منتخب و شرح نصاب ۔

اعتبار بالکسر عبرت گرفتن و باور داشتن از پی چیزی رفتن و چیزی را نیک انگاشتن از منتخب ۔

اعور بالفتح و واو مفتوح بمعنی شخص یک چشم و نام یک رود از شش رود که آنرا مدخل دجله جیحان یک رود است از بحر الجواهر و کنز ۔

اعتذار بالکسر عذر خواستن ۔

اعمار بالفتح عمرها و زندگانیها این جمع عمرست از منتخب و مدار ۔

اعشار بالفتح و شین معجمه جمع عشر که بالضم بمعنی دهم حصه باشد از چیزی ۔

اعزاز بالکسر عزت دادن ۔

اعجاز بالفتح سرینها و بالکسر عاجز کردن کسی را و خرق عادت که از نبی ظاهر شود چراکه کافران از دیدن آن عاجز میگردند از منتخب و غیر آن ۔

انعکاس بالکسر از گون کردن و عکس چیزی در آب و آئینه وغیره انداختن ۔

اعمش بالفتح و میم مفتوح و شین معجمه آنکه آب از چشمش بسبب مرض جاری باشد و لقب عالمی از منتخب و لطائف ۔

اعواص بالکسر و صاد مهمله دشوار کردن کار بر خصم از منتخب ۔

اعراض بالکسر روی از چیزی گردانیدن و بالفتح نشانها و بیماریها و باصطلاح اطبا بمعنی مرض که بسبب مرضی پیدا شده باشد و جمع عرض که بمقابله جوهر باشد یعنی چیزهای که ثابت و مستقل بنفس خود نباشد و قائم بغیر باشد و اعراض نفسانی عبارت از غم و هم و فزع و فرح و خجلت است ۔

اعتراض پیش آمدن مر کسی را و در میان آمدن و حائل شدن از کشف و کنز اللغات ۔

اعتیاض بمعنی عوض دادن درین لفظ یا بدل از واو ست از لطائف ۔

اعتساف بالکسر از عسف بمعنی بیراه رفتن و بیداد کردن از کنز و کشف و منتخب

اعراف بالفتح مقامیست مابین دوزخ و بهشت و بد انجهت آنرا اعراف گویند که ساکنان آنجا عارف باشند از کسی شناسنده تا باشند باحوال بهشتیان و دوزخیان این روایت از امام زاهد است از مدار الافاضل و کشف و منتخب و صراح کشف و منتخب بمعنی بوها نیز نوشته ۔

اعتراف بالکسر بخطای خود اقرار کردن و شناختن از منتخب و لفظ و اشتق آوردن مستعمل ۔

اعتکاف بالکسر باز ایستادن از چیزی از کنز و در منتخب گوشه نشینی در مسجد ۔

اعطاف بالفتح و بر بانی از کنز جمع عطف

اعتناق معانقه کردن از لطائف ۔

اعتاق بالکسر بنده آزاد کردن از منتخب

اعناق بالفتح گردنها و بزرگان قوم

از لطائف و منتخب -

اعتزال بالکسر و زای معجمه یکسو شدن از کسی و در لطائف گوشه نشینی و یکسو شدن و منکر عالم باطن شدن و در محسوسات ماندن تم کلامه و باصطلاح اکثر از محققین اعتزال قائل بقدم عرش شدن و عباد را خالق افعال خود با خیر و شر دانسته و اصلح در حق عباد از طرف باری تعالی واجب داشتن ست -

اعدل بفتح اول و فتح دال شایسته تر بگواهی دادن او داد دهنده تر از صراح -

اعمال بالکسر کار فرمودن و بالفتح کارها و بمعنی دهات و پرگنات نیز آمده ظاهرا بمعنی اخیر مجاز ست -

اعزل بالفتح و زای معجمه مفتوح در لغت بمعنی مرد بی سلاح ست و نام ستاره که آن را سماک اعزل گویند چه قریب او کوکب دیگر که بمنزله سلاح و نیزه او باشد نیست بخلاف سماک رامح که قریب او کوکبیست که بمنزله سلاح و نیزه باشد از شرح قران السعدین و منتخب -

اعجال بالفتح شتابیها و شتابی کنندگان و گوسالها -

اعتدال بالکسر میانه شدن در گرمی و سردی و خشکی و تری یا در طول و عرض و برابر بودن هر چیز و گاهی کنایه باشد از اعضا و اندام چه اکثر اعضای بیرونی انسان دو دو هستند و با هم عدل یعنی برابری دارند و این مجاز ست که اطلاق

مصدر باسم فاعل شده است -

اعتلال بالکسر بیمار شدن و بهانه آوردن و علت و سبب آوردن برای چیزی و هم باز داشتن کسی را از کاری - از صراح و منتخب -

اعتقال بالکسر و قاف بند کردن و بسته گردانیدن از کنز و منتخب -

اعتصام بالکسر خود را از گناه محفوظ داشتن و چنگ در زدن بچیزی از کنز و منتخب -

اعظام بالکسر بزرگ کردن و بزرگ داشتن

اعاظم بفتح اول و کسر ظای معجمه بمعنی بزرگتران این جمع اعظم ست چنانکه افاضل جمع افضل -

اعلام بالکسر خبر دادن و آگاه کردن و بالفتح علمهای فوج و نشانهای لشکریان و بمعنی اسمهای مردم و نامهای شهر و بمعنی کوهها از منتخب -

اعدام بالکسر نیست کردن -

اعم بفتح اول و ثانی و تشدید میم فراگیرنده تر همه را از منتخب -

اعجم بالفتح آنکه سخن فصیح گفتن نتواند و بمعنی گنگ نیز آمده از منتخب وغیره -

اعمام بالفتح جمع عم که بمعنی برادر پدر است از منتخب -

اعوام بالفتح بمعنی سالها و این جمع عام است که بمعنی سال باشد از منتخب -

اعلان بالکسر ظاهر کردن و آشکارا کردن از کنز و صراح -

اعلن بفتح اول و سوم آشکاراتر -

اعوان بالفتح یاران بمعنی مددگاران و یاوران از کنز و منتخب -

اعیان بالفتح بمعنی بزرگان و چشمها و اشیا و ذوات موجودات در خارج از منتخب -

اعجوبه بضم همزه بمعنی عجیب و آنچه مردم را در تعجب اندازد نه بغیر همزه از زلال الافلاط

اعنه بفتح اول و کسر عین و تشدید نون مفتوح جمع عنان اسپ -

اعزه بفتح اول و کسر عین و تشدید زای معجمه مفتوحه بزرگواران و عزیزان و این جمع عزیز ست -

اعونه بفتح اول و سکون عین و کسر واو و بعده نون یاری کنندگان و این جمع عائن ست خلاف القیاس و عائن صیغه اسم فاعل باشد از عون -

اعیان ثابته صور اسمای الهی از کشف درر ادراک الافاضل بمعنی صور علمیه نوشته است -

اعضای رئیسه دل و دماغ و جگر وغیره

اعمای فطری بالفتح و میم مفتوح و فای مکسوره بمعنی کور مادرزاد -

اعیائی بالکسر و بالفتح نام دردی که صاحبش از حرکت ایذا بیابد -

اعالی بالفتح بلندان و بلند مرتبگان و جاهای بلند از کنز و کشف -

اعادی بفتح اول و ثانی و کسر دال بمعنی دشمنان از منتخب و کنز و کشف -

اعجمی بالفتح مراد از نادان و غیر فصیح

از شرح تحفة العراقین -

اعرابی بالفتح بمعنی یکی از اعراب و این منسوب است باعراب که بمعنی عربان صحرانشین ست -

اعنی بفتح اول و سکون ثانی و کسر نون بمعنی قصد میکنیم و مراد میداریم این صیغه متکلم واحد ست از عنی یعنی عنایه -

فصل الف مقصوره مع غین معجمه

اغر بالکسر جنگ بر انگیختن کسی او بر غلانیدن از کشف و منتخب و کنز -

اغضا بالکسر ضاد معجمه اغماض و چشم پوشی -

اغوا بالکسر گمراه کردن از منتخب -

اغنا بالکسر توانگر کردن و بی نیاز گردانیدن از منتخب -

اغتراب غریب یعنی مسافر شدن از لطائف -

اغاثت بکسر اول و حرف چهارم ثای مثلثه بمعنی فریاد رسی از منتخب -

اغریرث بکسر اول و سوم و پنجم و در آخر ثای مثلثه نام پادشاه برادر افراسیاب از مؤید و برهان و مدار -

اغیاد معشوقان این جمع اغید ست که صیغه اسم تفضیل باشد بمعنی نازک بدن تر و نرم اندام تر از منتخب و صراح -

اغبر بالفتح و بای موحده نیز مفتوح بمعنی خاک رنگ گرد آلود از کنز و منتخب -

اغتفار مغفرت از لطائف -

اغار بالفتح بمعنی نم زمین نمناک و جنبیدن و بر غلانیدن و آمیختن از لطائف -

اغمار بالفتح نادان و ناآزموده کاران -

اغلس بفتح اول و ثالث و رابع

نام پادشاهی از ترکستان از مدار و شرح و بعضی محققین بضم اول و سوم و چهارم نوشته
اغماض بالکسر چشم پوشی و آسان گرفتن در معامله از منتخب -
اغلوط بمعنی غلط تر -
اغلاط بالکسر غلط کردن بالفتح جمع غلط -
اغلاظ بالفتح و ظای معجمه چیزهای درشت و ستبر -
اغتراف از کف آب خوردن از لطائف
اغلاق بالکسر دربستن از کنز و منتخب و باصطلاح دشوار کردن حصول مدعا -
اغراق بالکسر غرق کردن و مبالغه کردن و کمان سخت کشیدن از منتخب و بعضی از محققان نوشته اند که اغراق آن مبالغه را گویند که حسب عقل ممکن باشد و باعتبار عادت محال نماید و آنکه بعادت و عقل هر دو محال باشد آنرا مبالغه غلو نامند -
اغفال بالکسر فرو گذاشتن و بیخبر کردن از منتخب -
اغلال بالفتح طوقهای آهنی جمع غل بالضم و آبهای روان و بالکسر خیانت و کینه از لطائف -
اغنام بالفتح بزو گوسپندان این جمع غنم است
اغلام بالکسر کار شهوت با مردان و کودکان کردن -
اغصان بالفتح و صاد مهمله جمع غصن بالضم که بمعنی شاخ درخت است از کشف و کنز و منتخب -

اغلاظ الایمان بالفتح و ظای معجمه مکسور و الف مفتوح بمعنی قسمهای درشت -
اغلوطه بضم اول و ثالث چیزی یا سخنی که بآن کسی را در غلطی و وهم اندازد از منتخب و غیره -
اغذیه بفتح اول و سکون ثانی و کسر ذال معجمه و فتح تحتانی جمع غذا -
اغانی بالفتح جمع اغنیه که بضم اول و تشدید یای تحتانی مثل امنیه و امانی و اضحیه و اضاحی و اغنیه سازی را نیز گویند که سبب نفخ دم مینوازند مثل چنگ و رباب و مزمار آنرا گویند که بنفخ دم نوازند مثل نی و موسیقار از شرح گلستان از میر نور الله و منتخب -

فصل الالف المقصوره مع فا

افنا بالکسر نیست کردن از منتخب -
افعی بفتح اول و سکون فا و فتح عین مهمله و در آخر الف بصورت یا نوعی از مار سیاه که بغایت زهرناک باشد فارسیان بکسر عین خوانند -
افسا بالفتح و سین مهمله بمعنی افسونگر از برهان
افشا بالکسر آشکارا و ظاهر کردن از منتخب -
افترا بالکسر بمعنی بهتان -
افراس آب بالفتح و سین مهمله مکسور بمعنی حبابها که بوقت بارش بر روی آب پدید آید از سروری -
افراسیاب بالفتح پادشاهی عظیم الشان از پادشاهان توران که بغایت شجاع و بهادر بود و بمعنی حبابها نیز باشد یا یمینی چون در انقلاب دو الف ست الف اول بیای تحتانی موافق قاعده بدل شده است
افت بالضم بمعنی افتادن میانه دو کس یعنی در کشتی دو کس را از هم جدا کردن از شرح گل کشتی -
افاضت بکسر اول فیض دادن و خیر بسیار رسانیدن و پر کردن ظرف از منتخب
افاقت بالکسر بهتری باز آمدن از منتخب و کنز
افلاج بالکسر فالج شدن و بحس و حرکت گردیدن عضو -
افلاح بالکسر فیروزمندی و رستگاری از منتخب
افتتاح بالکسر گشادن و آغاز کردن از منتخب
افراح بالکسر در آخر حای مهمله سرور و شادمانی کردن -
افراح بالکسر شاد کردن از کنز -
افضاح بالکسر و ضاد معجمه فضیحت کردن و رسوا کردن -
فضیح بالفتح رسوا تر -
افتضاح بضاد معجمه رسوائی -
افتقاد بالکسر و حرف چهارم قاف بمعنی گم کردن یعنی ناموجود کردن و بمعنی تفحص کردن و بمعنی گم شده را باز جستن و مهربانی کردن از لطائف -
افناد بالضم نبات بمعنی اتفاق از مدار و کشف
افساد بالکسر فساد کردن و تباه کردن و بالفتح تباهیها از منتخب -
افخاذ بالفتح و خای معجمه و ذال معجمه رانها
افتقار بالکسر احتیاج و درویشی و خواری و عاجزی از منتخب و غیره -
افکار بالفتح و کاف عربی جمع فکر و در فارسی بفتح اول و کاف فارسی بمعنی ریش و زخم یعنی مجروح از رشیدی و برهان -
افطار بالکسر روزه شکستن و روزه کشادن از منتخب -
افدر بالفتح و دال مهمله مفتوح بمعنی برادرزاده و خواهرزاده از کشف و سروری و مدار و در برهان و رشیدی نوشته که صحیح آنست که برادر پدر را گویند که بعربی عم نامند -
افشار بالفتح و شین معجمه طائفه ایست از قزلباش از فرهنگ ترکی -
افسار بالفتح و سین مهمله ریسمانیکه بدان اسپ را بندند بهندی باگدور گویند -
افزار مصالح طعام مثل گشنیز و قرنفل و زیره وغیره و این مخفف ابزار است -
افسوس بالضم بمعنی طنز و بازی و ظرافت و تمسخر و بالفتح دریغ و حسرت و ظلم از رشیدی و در برهان همه معنی بالفتح -
افلاس بالکسر بیچیز شدن یعنی بجائی رسیدن که گویند فلسی ندارد و از صراح چنانکه درین لفظ خاصیت باب افعال سلب ماخذ است -
افتراس بالکسر گردن شکستن و کشتن و به تنهایی دریافتن چیزی را و سوار شدن از منتخب
افراس بالفتح اسپان و این جمع فرس است که بمعنی اسپ باشد -

که در گشت بنصب کنند و این لفظ ترکی است در لغات ترکی بالف ممدوده و بسکون قاف نوشته است -

اقضیه بالفتح و ضاد معجمه مکسوره جمع قضا که بمعنی حکم باشد -

اقاله بکسر اول بیع را فسخ کردن یعنی بعد از فروختن چیزی بر خریدار و فروشنده برضای یکدیگر اراده بیع درگذرند و بمعنی از گناه درگذشتن و بمعنی موقوف کردن اراده از منتخب و شرح مقامات حریری -

اقمشه بفتح اول و کسر میم جامهای پشمینه درختها و متاعها و این جمع قماش است -

اقاحی بفتح اول و حاء مهمله مکسوره درختان از منتخب و کنز -

فصل الف مقصوره مع کاف عربی

اکفا بالفتح و فا بمعنی همسران و همچشمان چراکه جمع کفو است و بالکسر یکی از عیوب قافیه که حرف روی یا قید مختلف باشد بقرب مخرج چون صباح و سیاه و بحر و شهر از منتخب و رساله عطائی -

اکاذیب بفتح اول و کسر ذال معجمه سخنهای دروغ جمع کاذیب خلاف القیاس چنانکه اباطیل جمع باطل یا آنکه جمع اکذاب باشد و اکذاب جمع کذب -

اکتیاب اندوهمند و غمناک شدن از لطائف و کنز -

اکتساب بالکسر حاصل کردن چیزی بسعی خود از منتخب -

اکباد بالکسر جگرها و باب موحده

انگون افتادن از لطائف و در منتخب نوشته که بر و افتادن و بر رو افگندن لازم و متعدیست -

اکرات بضمتین جمع اکره بضمتین جمع کره باشد مثل کره عناصر و کره افلاک -

اکراد بالفتح و کاف عربی و دال مهمله جمع کرد بالضم قومیست از عجم اکثر ایشان صحرانشین باشند از منتخب وغیره

اکید بفتح اول و کسر کاف عربی بروزن فعیل بمعنی محکم و استوار -

اکدر بالفتح تیره تر از لطائف -

اکار بالفتح و تشدید کاف برزگر یعنی مزارع ای دهقان که زراعت کند از منتخب

اکثار بالکسر و ثای مثلثه بسیار گفتن و بسیار کردن و بسیار خوردن از منتخب -

اکسیر بالکسر بمعنی کیمیا از کشف و سروری و مؤید

اکیس بفتح اول و سکون کاف و فتح یای تحتانی و سین مهمله زیرک تر از لطائف -

اکدش بکسر اول و سکون کاف عربی و کسر دال مهمله بمعنی مجدب و بمعنی کسیکه مادرش از سپیده و پدرش از ترکستان باشد از جهانگیری و لطائف و اسپیکه مادرش ترکی و پدرش عربی باشد و آن بغایت تیز رفتار بود و گاهی مجازاً بمعنی مرکب و مجهول آید -

اکارع بفتح اول و کسر رای مهمله و عین مهمله پایهای گاو و گوسفند از صراح -

اکناف بالفتح بمعنی اطراف و کنارها و بمعنی پناه ها و این جمع کنف است که بمعنی پناه و کناره و طرف باشد از منتخب و کنز -

اکتناف بالکسر پناه گرفتن از لطائف

اکاف بکسر اول پالان خر و اسپ از شرح نصاب و کنز و منتخب -

اکحل بالفتح و حای حطی مفتوح آنکه بجای رستن مژگان او سیاه باشد و سرمه در چشم کرده نام رگیست که آنرا هفت اندام گویند و آن میان رگ سر و باسلیق ست از کنز و منتخب

اکول بالفتح بروزن فعول بسیار خورنده -

اکال بالفتح و تشدید کاف بسیار خورنده -

اکیل بالفتح همکاسه یعنی همراه خورنده -

اکمال بالکسر کامل کردن و تمام کردن -

اکتحال بالکسر سرمه در چشم کشیدن از کنز -

اکلیل بالکسر بمعنی تاج و نام منزل هفدهم از منازل قمر و آن سه ستاره است بشکل مثلث بصورت تاج بر پیشانی عقرب از شرح قران السعدین و کشف و مدار -

اکل بضمتین بمعنی میوه و بفتح اول و سکون کاف بمعنی خوردن از لطائف -

اکمل بمعنی کامل تر -

اکارم بفتح اول و کسر رای مهمله گرامی تران و بخشنده تران -

اکتتام بالکسر و بدو تای فوقانی پنهان داشتن و پوشیدگی و خضاب کردن -

اکمام بالفتح آستینها و غلافهای شگوفه از منتخب

اکسون در برهان بروزن مجنون و قیاس میخواهد که بالضم باشد چه این لفظ ظاهر امزید علیه کنون است بضمتین باشد چون الف در اول ثلاثی و رباعی و غیره در آرند ما بعد او ساکن کنند و همان حرکت ما بعد بدو دهند -

اکوان بالفتح و کاف عربی و فارسی نام دیویکه رستم را در دریا انداخته بود و باز بدست رستم کشته شد از بهار و رشیدی و در عربی بمعنی موجودات و مخلوقات و این جمع کون است که بالفتح باشد و میتواند که جمع کائن باشد که بمعنی پیدا شونده است -

اکنان بالفتح و کاف عربی و حرف سوم نون پردها و این جمع کن است که بالکسر و التشدید بمعنی پرده و پوشش باشد کذا فی المنتخب -

اکسون بالکسر و کاف عربی و ضم سین مهمله دیبای سیاه از جهانگیری و مؤید و کشف و رشیدی و سروری و در برهان بالفتح و بالکسر آمده -

اکاسره بفتح اول و کسر سین مهمله جمع کسری که لقب نوشیروانست لیکن اکاسره اولاد او را گویند و گاهی از لفظ اکاسره سلاطین متکبر عجم مراد باشد از منتخب -

اکیله بفتح اول و کسر کاف خورده و غذا چرا که فعیله بمعنی مفعوله است -

اکمه بالفتح کور مادرزاد از لطائف و کنز -

اکلمه بفتح همزه و کسر کاف نام مرحق شوهر اول از مزیل الاغلاط -

اکتناه بالکسر بکنه چیزی رسیدن -

اکراه بالکسر بزور و ستم کسی را بر کاری داشتن از کنز -

اکاله بالفتح و تشدید کاف بسیار بسیار خورنده -

الکسیری بالکسر کیمیاگر۔

فصل الف مقصوره مع لام

الا بکسر اول و تخفیف بمعنی نعمت و سیکے و بفتح اول بمعنی بدان و آگاه باش درین صورت حرف تنبیه است از کنز و شرح نصاب و در فارسی بالفتح کلمهٔ خطاب ست بمعنی ای از برهان ۔

الکا بالضم و کاف عربی لفظ ترکیست بمعنی پرگنه و زمین و ملک و وطن ۔

التقا بالکسر باهم شدن و باهم پیوستن و یکدیگر را دیدن از منتخب و کنز ۔

الفا بالکسر رسانیدن و افگندن از منتخب و کنز و صراح ۔

التوا بالکسر و تاے فوقانی بمعنی پیچیدن از منتخب و کنز ۔

الفا بالکسر و فا مصدر ست از باب فعال بمعنی یافتن و بضم اول و فتح لام بایکدیگر الفت کنندگان و دوست دارندگان ۔

الجا بالکسر و جیم نگاه داشتن از بدی و انداختن کار خود را بر خدا از منتخب ۔

الحا بالکسر و حاے مهمله در نزع انداختن از صراح ۔

التجا پناه آوردن از منتخب ۔

الباب بالفتح و دانشها ۔

التهاب بالکسر افروخته شدن آتش و شعله زن شدن از منتخب و کنز

الوب بضم اول و ثانی و واو غیر ملفوظ و سکون بای موحده ترکیست بمعنی شده ۔

اولو الالباب صاحبان عقلها و خرد یا اولو بضمتین بمعنی صاحبان و الباب بالفتح جمع لب که بالضم و تشدید بای موحده بمعنی عقل و خرد باشد ۔

القبا بالکسر گونه رحیقم نگریستن از مدار

الست بفتح اول و ثانی و سکون سین مهمله و ضم تای فوقانی و در استعمال فارسیان بسکون تای فوقانی بمعنی آیا نیستم چه الف در اول لفظ الست برای استفهام ست و الست صیغهٔ واحد متکلم و لفظ الست اشاره باشد بآیهٔ کریمه اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ قَالُوا بَلٰی ۔

الهیات مباحث و مسائل علم الٰهی که یکی از فنون حکمت ست ۔

الفت خو کردن و دوستی بلفظ دادن و نهادن و گرفتن و کردن مستعمل ۔

الموت بفتح اول و ثانی و ضم میم و واو معروف و تای فوقانی نام قلعه ایست مشهور که مابین قزوین و گیلان واقعست از برهان ۔

الواث بفتح و ثای مثلثه آلودگیها ۔

استغاث بکسر غین معجمه بمعنی دادرسی میخواهم در اصل اطلب الغیاث بود بجهت تخفیف اطلب که فعل بود حذف کردند الغیاث مفعول آن باقی ماند و در استعمال عرف الغیاث بمعنی فریاد مستعمل میشود ۔

التیاج بالکسر و جیم عربی شعله کردن ۔

الحاح بالکسر و مهر دو حای مهمله زاری کردن و در خواستن از مدار و مؤید و کنز و منتخب مبالغه کردن در کاری ۔

الوح بالفتح و حای مهمله بمعنی چیزها یکه پهن باشد مثل تخته با خواه از چوب باشد خواه از عاج و مس و آهن وغیره این جمع لوح ست از منتخب ۔

الوند بفتح اول و سوم و سکون نون نام کوهیست بلند در نواحی همدان از برهان

الد بفتحتین و تشدید دال سخت خصومت کننده از منتخب و صراح ۔

التذاذ بالکسر و هر دو ذال معجمه لذت و مزه یافتن از منتخب ۔

الذ بفتحتین و تشدید ذال معجمه لذیذتر و با مزه تر ۔

البرز بالکسر نام کوهیست قریب شیراز و از و چشمه بیرون آمده که کناره رکن آباد جاریست از مدار ۔

اولو الامر بضمتین بادشاه و امیر و هر کسیکه صاحب حکومت باشد ۔

البرز بالفتح و بای موحده مضموم و سکون رای مهمله و نون معجمه نام کوهیست که باب مازندران از قسمتی برآن نام کوهی است میان ایران و هندوستان ۔

التمز بفتح اول و سکون لام و کسر تای فوقانی و زای معجمه نام بادشاه ترک و خوارزم از مؤید و برهان ۔

الدگز بکسر اول و سکون لام و ضم دال مهمله و فتح کاف فارسی و زای معجمه نام پدر قزل ارسلان از مؤید و برهان ۔

الماس بالفتح جوهریست سفید شفاف بغایت سخت گران قیمت که بهندی هیرا گویند و قسمی ست از فولاد جوهردار و کارد قلمتراش و تیغ و خنجر را نیز گویند از بهار عجم و کشف و برهان و شرح نصاب و مؤید ۔

الیاس بالکسر نام پیغمبر علیه السلام که برادر خضر علیه السلام اند و همراه خضر آب حیات خورده همیشه زنده اند چنانچه خدمت بر بخضر مفوض ست همچنین خدمت بحر به الیاس مقررست ۔

الوس بضمتین و واو غیر ملفوظ و سین مهمله ساکن در ترکی قوم را گویند ۔

التماس بکسر در خواستن از منتخب و باصطلاح اهل علم عربی سوال با مساوی و در فارسی سوال ادنی با اعلی ۔

التمش بالفتح و تاے فوقانی نیز مفتوح و کسر میم و سکون شین معجمه بمعنی فوج پیشین و این لفظ ترکیست و در لغات ترکی نوشته که التمش بمعنی فوجیکه میان هراول و سردار باشد و در ترکی بمعنی عدد شصت نیز آمده ۔

الش بضمتین انچه از پیش امرا و طعام نوکران و هند دادار و این لفظ ترکیست گاهی مطابق رسم الخط ترکی الوش بواو نویسند مگر خواندن آن بی واو خطاست ۔

الوش بضمتین و واو غیر ملفوظ آنچه از پیش امرا طعام نوکران دهند و طعام پس مانده و این لفظ ترکیست ۔

الغش بضم اول و کسر میم و شین معجمه لفظ ترکیست بمعنی شده ۔

القاط برچیدن از کنز ۔

التیاع بالکسر و حرف ثالث فوقانی و رابع تحتانی و در آخر عین مهمله بمعنی سوزش دل از عشق از کشف و صراح
التلع بالکسر و عین مهمله درخشیدن و لمعیدن از منتخب و کنز۔
الغ بفتحتین و در آخر غین معجمه بمعنی کلان و بزرگ و این لفظ ترکیست از مدار و کشف و برهان۔
الثغ بالفتح و ثای مثلثه نیز مفتوح و در آخر غین معجمه کسیکه حروف بمخرج ادا کردن نتواند بجای رای مهمله لام گوید و بجای شین معجمه سین مهمله
الپ لغ کلمه مرکب است بمعنی دلیر بزرگ از لطائف۔
الاغ بضم اول و در آخر غین معجمه بمعنی سواری و مرکب که آنرا بیگار گیرند از رشیدی و در لطائف بمعنی اسپ کسیکه بڈاک چوکی بجائی رود و در برهان بمعنی قاصد و اسپ ڈاک چوکی۔
الطاف بالکسر لطف کردن و بالفتح نوازشها از منتخب۔
الفاف بالکسر بهم پیچیدن و بالفتح درختان بهم در شده از منتخب و لطائف
الطف بالفتح نازکتر و پاکیزه‌تر از منتخب
الوف بضمتین هزارها این جمع الف است
الیف الفت گرفته شده از لطائف
الف بفتح اول و سکون لام بمعنی هزار که عدد معروفست و بکسر اول و سکون لام خو گرفتن و دوستی یار و دوست و بفتحتین نیز بمعنی خو گرفتن و دوستی یار از منتخب و کنز و قاموس و بفتح اول و کسر لام بمعنی مرد جواد و سخی و لقب مردی بزرگ و نام یکی از حروف تهجی آن خط مستقیم است که در میان لفظی یا آخر لفظی ساکن واقع میشود بضغطه زبان و اگر آن خط مستقیم در ابتدای لفظ متحرک باشد یا در میان یا در آخر لفظ ساکن بضغطه زبان واقع شود همزه نامند مگر در عرف محاورات اهل فارسی و عربی اگر ساکن باشد یا متحرک بهر حال الف گویند بدانکه الف در فارسی بر چند قسم است اول برای فاعل چنانکه دانا و بینا و جویا دوم برای مفعول چنانکه پذیرا یعنی پذیرفته شده یا سوم برای لیاقت چنانکه خوانا و پذیرا یعنی لائق خواندن و لائق پذیرفتن مصرعه پذیرا سخن بود شد جهانگیر و درین دو قسم فرقی باریک است چهارم برای تکلم چنانکه ملاذا و معاذا یعنی ملاذ من و معاذ من پنجم برای اتصال یعنی مرادف با اتصال آید چنانکه رنگارنگ و شباشب یعنی رنگ برنگ و شب بشب ششم برای افسوس چون حقا و دردا هفتم مصدر چون پهنا و درازا یعنی پهن شدن و فراخ بودن نظامی گوید مصرعه به پهنا شدی چهره را پهن ساز هشتم برای کثرت چون خوشا و بدا و اندکا یعنی بسیار خوش و بسیار بد و بسیار اندک نهم برای دعا چون بادا و کنادا و همانا دهم برای ندبه یعنی برای مدحوت که بجهت دفع بخار غم در نوحه و ناله بکار برند چون واذریا و وادریغا و دردا و واویلا یازدهم برای ندا چون خدایا و کریما و دلا و مهتا دوازدهم برای قطعه چون شبا روز و سالا ماه و سراپا و دوشادوش لفظ آنه بجای واو عطف است سیزدهم زائد و آن گاهی در اول زائد چون اشتر و شتر و اگر و گر و ابر و بر و اشکره و شکره و اسکندر و سکندر و گاهی در وسط چون نگونسار بمعنی نگون مصرعه حرام خوابگی حرام وز آن و یاسمین بمعنی یاسمن و گاهی در آخر چون نیکا بمعنی نیک و درویشا بمعنی درویش و گفتا بمعنی گفت و این الف زائد اکثر در نظم می آید برای حصر وزن چهاردهم الف تسمیه که برای تعظیم در آخر اعلام و القاب آرند چون جلالا و نصیرا و ظهیرا و طالبا و نقیبا و رضا و غیره پانزدهم برای افاده معنی اختصاص چون سترا یا شما شانزدهم برای نسبت چون گندا بمعنی چیزیکه بوی ناخوش بدید آید بجامی گوید مصرعه گنده دهن همچو بیمار و ترش چو دوغ و غیره هفدهم که بزردی نمو ... زیبا منسوب بزیب هیجدهم برای اشباع یعنی بسیار خواندن ... چون تماشا ... مهاراجه و ... اصل و الف است نوزدهم الف تنوین و آن در اواخر اسمای عربی واقع میشود در مقام نصب نویسند و در حالت وقف الف خوانده میشود چون یقیناً و مطلقاً و قطعاً و ظاهراً و مثلاً و اصلاً و این تنوین نصبی مفید معنی تمیز است یعنی از روی یقین چنین است یا لفظ اصلا منصوب بنزع خافض است یعنی بدور کردن باکه حرف جاره است ای اصلا در اصل باصل بود یعنی بوجه از هیچ وجه نوزدهم الف جمع و آن در فارسی جز بالفظ ها یافته نشده و در عربی بسیار است چون تدابیر و تراکیب و عناصر و مساجد و عواطف بیستم الف ابدال و این مخصوص بعربی است چنانچه بدل واو آید بصورت الف نویسند و خوانند چون عصا که در اصل عصو بود و چون بدل یا آید بصورت یا نویسند و الف خوانند چون هدی که در اصل هدی بود و همچنین در مرتضی و مصطفی اگرچه یای این هر دو در اصل واو بود بیست و یکم الف تانیث که با اواخر الفاظ عربی ملحق شود و بصورت یا نوشته میشود چون حبلی و عقبی و دنیا لکن دنیا را مثل علیا بالف نویسند بیست و دوم الف مجهول الاصل و این را نیز بیا نویسند که بعض فارسیان این الف را باعتبار صورت کتابت یا خوانند چون موسی و عیسی بیست و سوم بمعنی سوی و طرف چون سرازیر و سراپا یعنی سربسوی

زبر بمعنی طرف بالا و راستا و جیا بشست چهارم
الف بمعنی لفظ است که حرف ندا است چنانکه
بیت در لبها گردن طاعت نهادن + گر شن
همراه بودی دست دادن + یعنی و برنج است
عرفی گوید بیت آن جام که از زر است بزنک
ساخت + زر و آنکه کند غنچه گل شهرت جم را +
یعنی زده وست و این حرف گاهی بجای هوده
بدل شود چون استعدیدن بسعیدن تزرین بیز
بمعنی ساخته و آماده شدن و بجای
چون سته وخسته بالفتح استخوان خرما و
کناره وغیر آن و بدال مهمله چون بان و
بدان بزای معجمه چون لی و بکاف فارسی بلام
چون سنگ آبی و سنگ بی جانوری
که چند بیار متعرزان بهم سد ونبوند چون
اغول و غول بواو معروف جایی که در
بیابان برای رمه گوسفندان سازند
و آورد و ناورد بمعنی جنگ بواو چون
آرنج و وارنج و تاغ و توغ نام درخت
و یکسان و یکسون بمعنی برابر و بهای
هنوز چون انباز و هنباز و یاسا و یاسه
بمعنی رسم و قاعده مغلان و بیای
تحتانی چون ارمغان و یرمغان و
چدن افتاد و بیفتاد —

الصاق بالکسر چسپیدن
و چسپانیدن از منتخب —

التزاق بزای معجمه و **التساق**
بسین مهمله و **التصاق** بصاد مهمله
هر سه لغت است بمعنی چسپیدن
از منتخب و کشف —

الاچق بضم اول وضم جیم فارسی خانه
صحرائیان که از موسازند از لطائف —

الاق بضم سواری و مرکب آنرا بیگار
گیرند از رشیدی و در لطائف بمعنی آن
و کسیکه بذاک چوکی بجائی و رده برد
بمعنی قاصد اسب ڈاک چوکی بمعنی
خرینه آمده و این لفظ ترکیست —

الدق بضم اول وضم دال در ترکی
مصدر است بمعنی شدن —

الخالق بفتح اول وضم لام ترکیست
صاحب لغات ترکی نوشته پوشاک معروف
که زیر قبا پوشند —

النگ بضم اول و فتح لام و سکون
نون وکاف فارسی بترکی بمعنی سبزه زار
و بفتحتین بمعنی دیوار مورچال قلعه گیری
از برهان —

التعجیل بفتح اول و سکون لام و فتح عین
و فتح جیم مصدر است و الف و لام در
اول زائده در ترکیب مشغول مطلق است
که صیغه امر از اول این حذف شده
در اصل چنین بود اعجل التعجیل یعنی زودی
بکن زودی کردن ای کمال زودی بکن

الحال بالفتح بمعنی اکنون مرکب است
از الف و لام عهد و کلمه حال بعضی
از مردم که یک لفظ منفرد دانند و بالکسر
خوانند غلط محض است —

ال بالکسر و تشدید لام بمعنی حق و ایمان
و سوگند از منتخب و شرح نصاب کنز

الهام بالکسر آنچه در دل کسی اندازد

خدا تعالی از خیر و قوع خیر یا شر از
بحر الجواهر و لطائف منتخب و کنز

التیام بالکسر بهمدیگر پیوسته شدن
و بهم آمدن و به شدن زخم از زبده الفوائد
و منتخب و مؤید —

اولوالعزم خداوندان عزم و بمعنی
پیغمبرانیکه جهد و ثبات داشتند در کارها
و صبر بر بلا و ابتلا بیشتر کرده اند و آن
شش بودند نوح و ابراهیم و داود و
یعقوب و یوسف و ایوب و موسی و
عیسی و محمد علیهم الصلوة والسلام از
بیضاوی و منتخب وغیره —

الزام بالکسر لازم گردانیدن برخود
یا بر غیر از منتخب وغیر آن —

التزام بالکسر برخود لازم گرفتن
کاری را از منتخب —

الزم بالفتح و زای معجمه مفتوح لازم تر
الم بفتحتین رنج و درد —

الیم دردناک —

التثام بکسر اول و سکون لام و کسر
فوقانی و ثای مثلثه بوسه دادن بر
چیزی یعنی بوسیدن یا خود از لثم که بمعنی
بوسه دادن است —

اللهم در اصل یا الله بود لفظ یا را
حذف کردند و میم مفتوح و مشدد عوض
او در آخر در آوردند —

التوت بالفتح و تای فوقانی و واو
معروف در ترکی زر سرخ را گویند و نام
حرم طغان شاه و بمعنی کنیزک از لطائف

الحان بالکسر خوشخوانی و بضمه و
بالفتح آوازها از منتخب —

الکن بفتح اول و فتح کاف عربی آنکه
زبانش در سخن گرفته شود از منتخب

الان بالفتح و تشدید لام نام ملکی
از کشور روس در برهان ولایتی از
ترکستان و بالفتح و تخفیف لام و مد
الف دوم در عربی بمعنی اکنون —

الپ ارسلان بفتحتین قتلغ بسکون
لام و بای فارسی بمعنی شیر و لیکن الپ
بمعنی دلیر و ارسلان بمعنی شیر درنده و هر دو لفظ
ترکیست و این لقب یاد شاهی است

الی الان بمعنی تا هنوز و تا اکنون —

الماس و دندان شدن کنایه از
کمال الحاح و فروتنی کردن —

الف کشیدن از ادوات تین کشیدن
داغ بصورت الف بر بدن سوختن و بعضی
گویند که در ایام ماتم اشتر یا بر سینه نهند
که نشانهایش بشکل الفها پیدا میشوند و
در بهار عجم نوشته که این رسم ولایت است
که عاشقان و قلندران و ماتمیان الف
بر سینه می کشند —

السن بفتح اول و سکون لام و ضم
سین مهمله و نون جمع لسان است

الف قامتان مژگان و کنایه از
نگاه از مصطلحات —

الف بر خاک یا بر زمین کشیدن
کنایه از خجالت کشیدن —

الف بر خاک کشیدن

الیناغ بالکسر و حرف ثالث فوقانی و رابع تحتانی و در آخر غین مهمله بمعنی سوزش دل از عشق از کشف و صراح

التماع بالکسر و جیم مهمله درخشیدن و لمعه زدن از منتخب و کنز

الغ بفتحتین و در آخر غین معجمه بمعنی کلان و بزرگ و این لفظ ترکیست از مدار و کشف و برهان —

الثغ بالفتح و ثاے مثلثه نیز مفتوح و در آخر غین معجمه کسیکه حروف بمخرج ادا کردن نتواند بجای را مهمله لام گوید و بجاے شین معجمه سین مهمله —

الپ لغ کلمه مرکب ست بمعنے ولیر بزرگ از لطائف —

الاغ بضم اول و در آخر غین معجمه بمعنے سواری و مرکب که آنرا بیگار گیرند از رشیدی و در لطائف یعنی اسپیکه بیگار کسیکه ڈاک چوکی بجائی رود و در برهان بمعنی قاصد و اسپ ڈاک چوکی —

الطاف بالکسر لطف کردن و بالفتح نوازشها از منتخب —

التفاف بالکسر بهم پیچیدن و بالفتح درختان بهم در شده از منتخب و لطائف

الطف بالفتح نازک تر و پاکیزه تر از منتخب

الوف بضمتین هزاران این جمع الف

الیف الف گرفته شده از لطائف

الف بفتح اول و سکون لام بمعنی هزار که عدد معروفست و بکسر اول و سکون لام خو گر شدن و دوستی یار و دوست و بفتحتین نیز بمعنے خو گرفتن و دوستی از منتخب و کنز و قاموس و بفتح اول و کسر لام بمعنے مرد خو گیرنده و بمعنی دو تو بودن و بمعنی وی و لقبوے مرد پیر زن و نام یکے از حروف تهجی و آن خط مستقیم ست که در میان لفظے یا آخر لفظے ساکن واقع میشود بے ضمه و فتحه و کسره بالفظ دیگران خط مستقیم در ابتداے لفظ متحرک باشد یا در میان یا در آخر لفظ ساکن بضغطه از زبان واقع شود همزه نامند مگر در عرف محاورات اهل فارسی و عربی اگر ساکن باشد یا متحرک بهر دو حال الف گویند آنکه الف در فارسی بر چند قسم ست اول برای فاعل چنانکه در دانا و بینا و جویا دوم برای مفعول چنانکه پذیرا یعنی پذیرفته شده یا سوم برای لیاقت چنانکه خوانا و پذیرا بمعنی لائق خواندن و لائق پذیرفتن مصرعه پذیرا سخن بود شد جاگیر و درین دو قسم فرق باریک ست چهارم برای تکلم چنانکه ملاذا و معاذا یعنی ملاذ من و معاذ من پنجم برای اتصال یعنی حرفے که در میانه آید چنانکه رنگا رنگ و شبا شب یعنی رنگ برنگ و شب بشب ششم برای تشبیه چون حقا و شنفتم مصدر یعنی بهتا بدون فا بمعنی شنیدن و ذرا حج بودن نظامی گوید مصرعه بهپا شدی چهره ایمن ساز نهتم برای کثرت چون خوشا و بدا و بدا یعنی بسیار خوش و بسیار بد و بسیار اندک نهم برای دعا چون بقا و دو کنا دو همانا دو میر دو مصر را دو با و در اصل نهم بود دهم برای ندبه یعنی برای ندبه که بجهت زنیع و بجای غم در نوحه و ناله بکار برند چون وا و یا و یا وا و در دریغا وا دردا و اویلا یازدهم برای ندا چون خدایا و کریما و دلا و مهتا دوازدهم برای تعلیل چون شبا روز و سالا ماه و سراپا و دوشبا دو که در لفظ آنه بجای واو عطف ست سیزدهم زائد و آن گاهے در اول آید چون اشتر و شتر و اگر و گر و ابر و بر و اشکره و شکره و اسکندر و سکندر و گاهی در وسط چون نگون سار بمعنے نگون سر و حرام خوار بمعنی حرام خور و یاسمین بار بمعنی یاسمین بر و گاهی در آخر چون نیکا بمعنے نیک و درویشا بمعنی درویش و گفتا بمعنے گفت و این الف زائد اکثر در نظم مے آید بضرورت شعر وزن چهاردهم الف تسمیه که برای تعظیم در آخر اعلام در القاب آرند چون جلالا و نصیرا و ظهیرا و طالبا و تقیا و رضیا و غیرها پانزدهم برای افاده معنی ابتدا چون سراپا شانزدهم برای نسبت چون گندا بمعنے چیزیکه بوی ناخوش دهد چون ترهای جامی گوید مصرعه گندا و تیز چو پیاز و ترش چو دوغ هفدهم بمعنے پاره گل و غیره که بر روی شوهر اندازند و تزیند زیبا مصوب نیز بمعنی تسخیر هجدهم برای اشباع یعنی الفیکه بسبب خواندن فتحه پیدا شود چون تماشا یعنی تماشے نوزدهم بمعنی مار و انجیار و اجار این الف در اصل دو و الف ست بیستم الف تنوین و آن در اواخر اسماے عربی واقع میشود و در حالت نصب نویسند و در حالت وقف الف خوانده میشود چون یقینا و مطلقا و قطعا و ظاهرا و شتا و امثال و این تنوین نصبی بمعنے تمیز ست یعنی از روے یقین و چنین است اگر لفظ اصلا منصوب نیز بمعنی خافض ست یعنی بدور کردن باکه حرف جاره است ای اصلا در اصل بالاصل بود یعنی بهیچ وجه بیست و یکم الف جمع و آن در فارسی جز بلفظ ها یافته نشده و در عربی بسیار ست چون تدابیر و تراکیب و عناصر و مساجد و عوارض بیست و دوم الف ابدال و این مخصوص بعربی است چون بدل واو یا یا بصورت الف نویسند و خوانند چون عصا که در اصل عصو بود و چون بدل یاء آید بصورت یا نویسند و الف خوانند چون منتهی که در اصل منتهی بود و همچنین در مرتضی و مصطفی اگرچه یای این ها هم در اصل واو بود بیست و سوم الف تانیث که در آخر الفاظ عربی ملحق شود و بصورت یا نوشته میشود چون حبلی و عقبی و دنیا مگر دنیا را مثل علیا بالف نویسند بیست و دوم الف مجهول الاصل و این را نیز بیا نویسند که بےفارسیان این الف را باعتبار صورت کتابت یا خوانند چون موسی و عیسی بیست و سوم یعنی سو و طرف چون سر از زیر و سر بالا یعنی سر بسوی

زدیم سر طرف بالا و راست او چنانچه بیت چهارم الف بمعنی لفظست که حرف ابدست چنانکه بیت ور لیا گردن طاعت نهادن + گرش همراه بودی دست دادن + یعنی ور بیست عرفی گوید بیت آن جام که از زر است ز فلک ساخته + زدا که بغنچه گل شهرت جم را یعنی زد و دست و این حرف گاهی بها بدل شود چون اسعد بمعنی بسعدیدن برزن بمعنی پیش ساخته و آماده شدن و بجای معجمه چون ستم و خسته بالفتح استخوان خرماد کنار و غیر آن و بدال مهمله چون باتن و بدان بزای معجمه چوبی و بکاف فارسی بلام چون سگ آبی و سگ لابی جانور آبی که چند جهة سهر از آن بهم رسد و بنون چون افغول افغول بواد معروف جاییکه در بیابان برای رمه گوسفندان سازند و آورد و ناورد بمعنی جنگ بواو چون آریج و واریج و تاغ و توغ نام درخت و یکسان و یکسون بمعنی برابر و بهای هوز چون شیاز و هنباز و پاسا و پاسه بمعنی رسم و قاعده مغلان و بیای تحتانی چون ارغوان و یرمغان و چون افتاد و یفتاد —

الصاق بالکسر چسپیدن و چسپانیدن از منتخب —

التزاق بزای معجمه و التساق بسین مهمله و التصاق بصاد مهمله بر سه افت بمعنی بچیزی چسپیدن از منتخب و کنز —

الاجق بضم اول و ضم جیم فارسی خانه صحرائیان که از موسازند از لطائف —

الاق بضم سواری و مرکب آنرا بیگار گیرند از رشیدی و در لطائف بمعنی اسب و کسیکه بداک چوکی بجاید و دیدن بمعنی قاصد و اسب ڈاک چوکی بمعنی خریز آمده و این لفظ ترکیست —

الدق بضم اول و ضم دال در ترکی مصدریست بمعنی شدن —

التحالق بفتح اول و ضم قاف ترکیست صاحب لغات ترکی نوشته بوشاک معروف که زیر قبا پوشند —

النگ بضم اول و فتح لام و سکون نون و کاف فارسی بترکی بمعنی سبزه زار و بفتحتین بمعنی دیوار مورچال قلعه گیری از برهان —

التعجل بفتح اول و سکون لام و فتح عین و فتح جیم مصدریست و الف و لام اول زائده و ترکیب مفعول مطلق نیست که صیغهٔ او از اول این حذف شده در اصل چنین بود اعجل التعجل یعنی زودی بکن زودی کردن امی کما ان زودی بکن —

التحال بالفتح بمعنی اکنون مرکبست از ال بمعنی این و لام عهد و کلمه حال بمعنی از مردم که یک لفظ مفرد دانند و با خوانند غلط محض است —

ال بالکسر و تشدید لام بمعنی پیمان و امان و سوگند از منتخب و شرح نصاب و کنز —

الهام بالکسر انچه در دل کسی اندازد خدای تعالی از خیر وقوع خیر یا شر از بحر الجواهر و لطائف و منتخب و کنز —

التیام بالکسر بهمدیگر پیوسته شدن و بهم آمدن و به شدن زخم از زبده الفوائد و منتخب و مؤید —

اولو العزم خداوندان عزم و بمعنی پیغمبرانیکه جهد و ثبات داشتند در کارها و صبر بر بلا و ترک الیف کرده اند و آن شش تن بودند نوح و ابراهیم و داود و یعقوب و یوسف و ایوب و موسی و عیسی و محمد علیهم الصلوة و السلام از بهنها وی و منتخب و غیره —

الزام بالکسر لازم گردانیدن بر خود یا بر غیر از منتخب و غیر آن —

التزام بالکسر بر خود لازم گرفتن کاری را از منتخب —

الزم بالفتح و زای معجمه مفتوح لازم تر

الم بفتحتین رنج و درد —

الیم دردناک —

التثام بکسر اول و سکون لام و کسر فوقانی و ثای مثلثه بوسه دادن بر چیزی یعنی بوسیدن با خود از لثم که بمعنی بوسه دادن است —

اللهم در اصل یا الله بود لفظ یا را حذف کردند و میم مفتوح و مشدد عوض او در آخر در آوردند —

التون بالفتح و تای فوقانی و واو معروف در ترکی زر سرخ را گویند و نام درم طغان نشانه و بمعنی کنیز که از لغات

الحان بالکسر خوشخوانی و لحنها بالفتح آوازها از منتخب —

الکن بفتح اول و فتح کاف عربی آنکه زبانش در سخن گرفته شود از منتخب —

الان بالفتح و تشدید لام نام ملکی از کشور روس در برهان ولایتی از ترکستان و بالفتح و تخفیف لام و مد الف دوم در عربی بمعنی اکنون —

الپ ارسلان بفتحتین قبیل سکون لام و بای فارسی بمعنی شیر دلیر و الپ بمعنی دلیر و ارسلان بمعنی شیر درنده هر دو لفظ ترکیست و این لقب بادشاهی است —

الی الآن بمعنی هنوز و تا اکنون —

الماس و ندان شدن کنایه از کمال احتیاج و فروتنی کردن —

الف کشیدن و الف بر تن کشیدن داغ بصورت الف بر بدن سوختن و بعضی گویند که در ایام ماتم آتشره را بر سینه نهند که نشانهایش بشکل الفها پیدا میشوند و در بهار عجم نوشته که این رسم ولایتست که عاشقان و قلندران و ماتمیان الف بر سینه می کشند —

السن بفتح اول و سکون لام و ضم سین مهمله و نون جمع لسان است

الف قامتان مژگان و کنایه از نگاه از مصطلحات —

الف بر خاک یا بر زمین کشیدن کنایه از خجالت کشیدن —

الف بر خاک کشیدن

زیرا که میان سپر جسمیست که میت را در خاک کرده هفت بار سورهٔ انّا انزلناه خوانند و هر بار بر قبر الف کشند از مصطلحات —

البته بالفتح و بای موحده و تشدید فوقانی اول و تخفیف فوقانی ثانی که در حالت وقت بها بدل شده مصدریست و برای تاکید و مبالغه مستعمل میشود در اصل بتّه بمعنی قطع ست یعنی یکبار بریدن الف و لام در و زائد آورند که عوض فعل عامل ست از کنز —

السنه بفتح اول و سکون لام و کسر سین مهمله و فتح نون جمع لسان که بمعنی زبانست و برهمین وزن اطعمه جمع طعام و امتعه جمع متاع و اقمشه جمع قماش و اسلحه جمع سلاح و غیر آن —

الیه بالفتح و یای تحتانی نیز مفتوح بمعنی سرین و بالکسر چنانکه مشهورست غلط است از مزیل الاغلاط و بحر الجواهر و در شرح نصاب و کنز الیه بالفتح بمعنی دنبهٔ گوسپند و گوشت سرین حیوان —

الف و نون زائده یعنی الف و نون که مقابل فا و عین و لام نیست چنانکه در رحمان و عطشان که بروزن فعلانست —

الفیه بالفتح و فای مکسور و تشدید تحتانی نام کتابی در علم نحو و صرف که هزار بیت دارد و باصطلاح رندان ایران کنایه از قضیب و ذکر از بهار عجم و رشیدی —

الکه بالضم و کاف عربی بمعنی کشور لفظ ترکیست از لغات ترکی و ایران —

الله در لغت بمعنی معبود برحق و در اصطلاح علم للذات الواجب الوجود المستجمع لجمیع الصفات و در اصل این اختلاف ست نزد امام اعظم رحمة الله علیه بر اصل خود ست زیرا که در ذات او تعالی تغیر نیست پس در لفظ اسم ذات او هم تغیر نباید کرد و نزد سیبویه دو قول ست یکی آنکه اصل آن الاله بود و همزه را بقاعدهٔ تسهیل حذف کردند و لام اولی را ساکن کرده در لام دوم ادغام کردند الله شد و دیگر آنکه اصل آن الٰه بود و همزه را حذف کردند خلاف قیاس پس عوض او الف و لام در آوردند دو لام جمع شدند اول را در ثانی ادغام کردند الله شد و هم نزد سیبویه اصل لفظ الله لاه بوده از لیه بالفتح که بمعنی پوشیدن و در پرده رفتن ست پس دخل کرده شد برلاه الف و لام زائد لازم غیر عوضی و بعده ادغام جاری شد بمحل اسم علم از صراح و منتخب و بعض حواشی و همین ارجح ست —

لله لله در مقام تعجب استعمال کنند —

الویه بالفتح و او مکسور و تحتانی علمهای فوج یعنی نشانهای لشکر و این جمع لواست —

الاچه بضم اول و ثانی و جیم فارسی پارچهٔ ابریشم مخطط که دو رنگ باشد از لغات ترکی —

الچی بالفتح بمعنی مال بندی که در تاخت ملک بیگانه گیرند و نوعی از پارچهٔ ریشمی الوان این لفظ ترکیست از مصطلحات —

الهی بیناه کسی که در عالم علم حکمت الهی باشد و الهی نام قسمیست از سه قسم حکمت که طبیعی و ریاضی و الهی باشد —

الفیه شلفیه نام کتابی که حکیمی برای تقویت باه پادشاهی مستعمل بر اشکال عجیبهٔ جماع ترتیب داده بود و الفیه کنایه از آلت تناسل و شلفیه کنایه از فرج زن از مصطلحات —

الف تازیانه خطیکه از ضرب تازیانه بر بدن ظاهر شود از مصطلحات —

المعی بالفتح و میم نیز مفتوح و کسر عین مهمله کسیکه رای او همیشه بصواب باشد و در فکر او خطا نیفتد و ناپرسیده از فراست خود معلوم کند از شرح حریری و در کنز بمعنی زیرک —

ایلچی بالفتح مال و جنسی و بندی که در تاخت ملک بیگانه گیرند و بمعنی گیرنده و ستاننده و این لفظ ترکیست از مصطلحات —

الهی این لفظ مرکبست از لفظ اله که اسم ذات حق تعالی ست و از حرف یای متکلم پس معنی مجموع اله منست و در بعض محل یاء این لفظ مکرم برای نسبت نیز مفهوم می شود چنانچه درین عبارت که حکم الهی همچنین بود و کسانیکه این یا را از نفس کلمه دانند غلطست و الهی نام یکی از اقسام ثلاثهٔ حکمت نیز ست اقسام ثلاثهٔ حکمت ریاضی و طبیعی و الهی پس الهی علمیست که بحث کرده شود دران از امور یکه به وجود خارجی و تعقل هر دو محتاج نباشد بسوی ماده و آن معرفت الله تعالی ست و مقربان حضرت او که بعزان او اسباب دیگر موجودات شده اند چون عقول و نفوس و احکام و افعال ایشان —

الف کوفی کنایه از چیز کج چرا که الف خط کوفی کج باشد از کشف و در مدار الافاضل و برهان نوشته که الف کوفی کنایه از قضیب و آلت تناسل —

الدقی بضم دال در ترکی بمعنی شدن و یای تحتانی در آخر ضمیر غائب ترجمهٔ لفظ او گردید است بسوی های هوائی —

فصل الف مقصوره مع میم

اما بکسر اول و تخفیف میم جمع امة ست بفتحتین بمعنی کنیزک باشد از لطائف و بکسر اول و تشدید میم در عربی ترجمهٔ یا که حرف تردید ست و بفتح اول و تشدید میم معنی لیکن دهد —

امضا بالکسر نشان و علامتی که بر پشت فرامین و قباله نویسند و معنی لغوی آن بگذرانیدن ست و روان گردانیدن فرمان از بهار عجم و مدار و کشف و منتخب و کنز —

امرا بضم اول و فتح ثانی و ثالث و در آخر همزه جمع امیر از منتخب عجب از بعض مردم بے التفات که بسکون میم خوانند —

املا بالکسر پر کردن و از یاد چیزی نوشتن و آشکار کردن و از خود چیزی گفتن و در اصطلاح بمعنی رسم الخط

یعنی نوشتن ترکیب حروف موافق
قاعده از منتخب و مدار۔
امتلا بالکسر پر شدن و در عرف بسیار
پر شدن معده از غذا و بدهضمی۔
امنا بالضم اول و فتح میم و نون بمعنی
امانت داران و این جمع امین ست۔
امعا بالفتح رودهای شکم و این جمع معا ست
بکسر میم باشد و روده هم شش ست
اول اثنا عشری دوم صائم سوم دقیق
چهارم اعور پنجم قولون ششم مستقیم از
لطائف و مفرح القلوب۔
ام القری بالضم اول و میم مشدد مضموم
و ضم قاف و فتح رای مهمله و در آخر الف
بصورت یا کنایه مکه معظمه چرا که اول از همه
قریه‌های آن نواحی آباد شده است۔
امشب بمعنی این شب و در معنی
شب گذشته و شب آینده هر دو مستعمل
میشود بدانکه در سه محل لفظ ام بالکسر بمعنی
لفظ این آید یکی امشب دوم امروز
سوم امسال از بهار عجم و غیر آن۔
ام الکتاب کنایه از سورهٔ فاتحه
و بمعنی قرآن مجید و بمعنی لوح محفوظ و آیات
محکمات از کنز و در اصطلاح سالکان
عقل اول که اشارت بمرتبهٔ وحدت ست
از بهار عجم و لطائف۔
امنیت بالضم و نون مکسور و یای
تحتانی مشدد و مفتوح بمعنی آرزو و امید
بالفتح و نون مکسور و تشدید تحتانی مفتوح
بمعنی بیخوفی و امن از مدار و کشف و منتخب۔

امانت بکسر اول و فتح تای فوقانی
سپردن و گشتن کسی را از منتخب۔
امارت بکسر حکومت و بفتح بمعنی
نشان و علامت است۔
امارات بفتح اول علامتها و
نشانها از صراح و کشف۔
امهات بالضم و تشدید میم مادران
جمع امهة و این لغتیست در ام بمعنی
مادر باشد و استعمال امهات در انسان است
و در غیر انسان امات گویند بتشدید میم
کذا فی القاموس والصراح۔
امت بفتحتین بمعنی کنیزک و بفتح و سکون
میم پشته زمین و جای بلند و بضم اول
و تشدید میم مفتوح بمعنی گروه انسان
و بمعنی پیروان انبیا از منتخب و کنز و
فردوس اللغات و مولانا یوسف بن ملغ
چنین تحقیق کرده که امت ماخوذ از ام ست
که بمعنی قصد کردن باشد و برین تقدیر
امت گروهی بود که قصد کردن چیزی
یکدل باشد و بمعنی جمع و بمعنی ملت و امام
و پیشوا و بعضی از روزگار و تارک سر۔
ام الخبائث شراب۔
امتزاج بالکسر و جیم آمیخته شدن
چیزی بچیزی از منتخب۔
املاح بالکسر و حای حطی چیزی را
نمکین کردن۔
اما بعد اما لفظ متضمن بمعنی شرط و لفظ
بعد از ظروف زمانی ست بمعنی پس چون
در بیجا مضاف الیه محذوف و منوی نیست

مبنی علی الضم باید خواند یعنی دال بعد را
در اما بعد مضموم باید خواند و مضاف الیه
محذوف آن اکثر لفظ حمد و نعت باشد۔
امداد بالکسر مدد کردن از منتخب۔
امتداد کشیده شدن و درازی از منتخب۔
امجد بالفتح بزرگتر از منتخب۔
امجاد بالفتح بزرگان۔
اماجد بزرگان۔
امرد بالفتح بی ریش ساده زنخ از صراح۔
امارد بفتح اول و کسر رای مهمله جمع امرد۔
امید بضم اول و کسر میم و یای مجهول
و گاهی میم مشدد کنند و مجهول را معروف
خوانند در اکثر محل درست باشد از مدار و مؤید
ام ولد باضافت باصطلاح فقه کنیزکیکه
منظور مالک خود پسر یا دختر زائیده باشد
در حین حیات خود مالک او را روا نبود
که آن کنیز را فروخت نماید و بعد از مردن
مالک خود آن کنیز آزاد باشد بکسی در
میراث نخواهد رسید۔
امصار بالفتح شهرهای کلان و این
جمع مصر است که بمعنی شهر ست از منتخب۔
امطار بالفتح بارانها این جمع مطر
است که بمعنی باران باشد از منتخب۔
امرار بالکسر گذرانیدن از کنز۔
اموات الحمر مقتولان و شهیدان۔
امر بفتح اول و سکون میم بمعنی حکم و بمعنی
کار اگر بمعنی حکم باشد جمع آن اوامر می آید اگر
بمعنی کار باشد جمع آن امور می آید از منتخب
امس بالفتح دیروز از کشف۔

اطلس بفتح اول و فتح لام ساده و هموار
و صاف و نرم از کشف و کنز و صراح۔
امرؤ القیس بکسر اول و سکون میم و
فتح رای مهمله و ضم همزه که بصورت واو
است و فتح قاف و سکون تحتانی و سین
مهمله نام شاعری که افصح شعرای عرب
بوده است بعضی گویند که او هفت قصیده
غرای خود نوشته بر کعبه آویخته بود بگفتن
جواب صلای عام در داده در ان ایام
آیهٔ کریمهٔ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ
وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ
وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ
نازل گشت بملاحظهٔ این آیه شهرهٔ فصاحت
امرؤ القیس سپری گشت۔
امتصاص بالکسر و هر دو صاد مهمله
مکیدن از کنز۔
امتاع بالکسر نفع رسانیدن۔
ام الدماغ بالضم کنایه از جای دماغ
و آن جوفیست از استخوان و غشائیست
صلب که محیط جوهر دماغ ست۔
امر معروف امر کردن بکارهای نیکو
که در شریعت اسلام معروف و شناخته
شده هستند چنانچه صوم و صلوة و حج و زکوة و
صدقهٔ عید الفطر و قربانی۔
املاق بالکسر مفلسی و درویشی از منتخب۔
امام ناطق یعنی امام ناطق بحق عبارت
از امام جعفر صادق رضی الله عنه۔
املاک بالکسر مالک چیزی گردانیدن
و بالفتح جمع ملک بالکسر۔

امتثال بالکسر و حرف چهارم ثای مثلثه بمعنی فرمانبرداری از کشف و منتخب و کنز۔

اطلال بالکسر ملول کردن از منتخب۔

امهال و استمهال هر دو بالکسر مهلت و فرصت دادن از لطائف۔

امثال بالفتح داستانهای مشهوره و صفتها بمعنی مانندها از منتخب۔

امیر نحل بفتح نون و سکون حای حطی لقب حضرت علی کرم الله وجهه از مدار۔

اماثل بفتح اول و کسر ثای مثلثه جمع امثل که بمعنی مشابه و نظیر ست یا جمع امثال که جمع مثل ست از شرح اصول اکبری و بمعنی همسران مستعمل۔

امل بفتحتین بمعنی امید از منتخب۔

ام بالفتح و سکون میم حرف عطف ست بمعنی یای تردید و بالضم و تشدید میم بمعنی مادر و اصل هر چیز۔

ام العلوم کنیت علم صرف زیرا که اصل و مبدای اکثر علوم ست۔

ام ملدم بکسر میم دوم و سکون لام و فتح دال مهمله کنیت تپ دائمی که مادر مرگ ست از شرح تحفة العراقین و مؤید و منتخب۔

امم بضم اول و فتح میم بمعنی گروههای مردم از منتخب و کنز۔

امام بالفتح بمعنی پیش و در و بر و و بکسر بمعنی پیشوا و بمعنی رشته معماران که بآن بنا راست کنند۔

امن بفتح اول و سکون ثانی بی هراس شدن از بهار عجم و کشف و منتخب۔

و کسانیکه از بی التفاتی بفتحتین خوانند غلط ست۔

امان بالفتح بیخوف بودن و ایمنی و زینهار و بمد اول جمع امن که بمعنی بیخوف ست۔

امین امانت دار از صراح۔

امعان بالکسر تیز کردن نظر و در رفتن در کاری یعنی در کاری غور کردن از منتخب۔

ام الصبیان نام دیویکه اطفال را آسیب رساند و نزد اطبا نوعی از صرع ست که باطفال عارض میشود از مصطلحات۔

ام غیلان بکسر غین معجمه بمعنی مادر دیوان چه ام بالضم بمعنی مادر و غیلان بالکسر جمع غول که بمعنی دیو باشد لیکن بمناسبت مسکن و ماوای دیوان بودن بمعنی درخت خار دار که بهندی ببول و کیکر گویند مستعمل ست و مغیلان مخفف همین ست از منتخب و بعض شروح و در صراح و قاموس نوشته که ام غیلان بفتح غین معجمه درخت سمره که آنرا طلح نیز گویند و آن درختان بزرگ اند خار دار و در ریگستان عرب۔

امتان بضم اول و تشدید میم مفتوح جمع امت بطور فارسی۔

امتنان بالکسر نعمت دادن و منت نهادن از منتخب و کنز۔

اماکن بفتح اول و کسر کاف جمع امکنه که جمع مکان ست چه جمع مکان امکنه باشد و جمع امکنه اماکن ست۔

امام مبین بضم میم سوم و کسر بای موحده بمعنی لوح محفوظ۔

امکان بالکسر مصدر ست از باب افعال بمعنی قدرت دادن و جای دادن بر تقدیر معنی اول ماخوذ ست از مکنت که بمعنی قدرت باشد و بر تقدیر معنی دوم ماخوذ باشد از مکانت که بمعنی جای جاگیر شدنست و در محاوره فارسیان بمعنی طاقت و قدرت آید و گاهی از ان ماسوی الله مراد باشد و باصطلاح اهل حکمت چیزیرا گویند که عدم و وجود او هر دو ضروری نباشد چنانچه جزئیات حادثه مثل انسان و دیگر حیوانات و شجر و حجر و امتناع آنرا گویند که عدم وی ضروری باشد چنانچه شریک باری و وجوب آنکه وجود وی ضروری باشد چنانچه واجب تعالی۔

امکنه بالفتح و کاف مکسور و نون جمع مکان۔

اماله بکسر اول میل دادن چیزیرا از جای او بسوی دیگر و باصطلاح اهل عرب میل دادن فتحه را بسوی کسره بطرزیکه الف صورت یای مجهول پیدا کند چنانچه کتیب اماله کتاب و رکیب اماله رکاب و در الفاظ فارسی نیز اماله می آید چنانچه آزیر اماله آزار و آبید اماله آباد از رساله ناجی و عبد الواسع وغیرهما۔

امثله بفتح اول و سکون میم و کسر ثای مثلثه جمع مثال۔

امتعه بالفتح و تای فوقانی مکسور و عین مهمله مفتوح جمع متاع۔

امزجه بفتح اول و سکون میم و کسر زای معجمه و فتح جیم عربی جمع مزاج۔

امور عامه بتشدید میم دوم در اصطلاح اهل حکمت چیزها را گویند که ذات آنها عام باشد و مختص بیک قسم از اقسام موجودات نباشد بلکه شامل باشد هر سه قسم موجودات را یا دو را از ان جمله موجودات سه قسم ست واجب و جوهر و عرض پس وجود وحدت و کثرت از جمله امور عامه است که مخصوص بیک قسم از انها نیست چنانچه وجود و وحدت یافته میشود در هر سه اقسام موجودات و کثرت یافته میشود در دو قسم که جوهر و عرض باشد۔

امامیه فرقه شیعیان که بجز دوازده امام بولایت کسی اعتقاد ندارند۔

امّی بضم و تشدید میم در حقیقت منسوب بام ست که بمعنی مادر باشد یعنی آن کسی که پرورش در ایام طفلی او میسر دواز تربیت پدر محروم بوده در کنف مادر یا دایه پرورش یابد و ازین جهت علم نوشتن و خواندن او را حاصل نشود و مجازاً بمعنی هر آن کسیکه نوشتن و خواندن نداند اگرچه پیش پیر جوان شده باشد و لفظ امّی لقب پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم از ان ست که آنحضرت از کسی تعلیم نگرفته بودند تا فضیلت استاد بر آن حضرت ثابت نشود

از بهار عجم و منتخب و شرح سکندرنامه و کنز -
ام هانی بالضم و تشدید میم مکسور نام دختر ابوطالب یعنی خواهر حقیقی حضرت علی کرم الله وجهه که خواهر عم زاده پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم باشد از اسماء الرجال شیخ عبد الحق و جامع الاصول و کسر میم مختص فارسی ست و آنچه که بعضی از اهل لغت بمعنی عمهٔ آنحضرت نوشته اند محض غلط ست -
امهات سفلی اربعهٔ عناصر یا طبقات زمین
امانی بفتح اول و کسر نون و تشدید تحتانی بمعنی آرزوها و مرادها و این جمع امنیه ست که بالضم باشد بمعنی آرزو و بالف ممدوده خواندن یا بتخفیف یا داشتن غلط است مگر فارسیان بمجهول خوانند بتخفیف یا میخوانند از کنز و مدار و منتخب و لفظ امانی بتخفیف یا بمعنی منسوب بامان که بمعنی امن ست و هم منسوب بامانت بحذف تای فوقانی -
امام محمد غزالی بابتدای حال بعلوم ظاهر پایهٔ عظیم داشتند چنانچه بر معاصران خود تفوق جستند و بآخر از زهد و تزکیه و تصفیهٔ باطن نصیبی کامل بحال ساختند و کتب مفیده بسیار تصنیف کردند چون کتاب احیاء العلوم و جواهر القرآن و تفسیر یاقوت التاویل چهل مجلد و مشکوة الانوار و غیر آن و خان آرزو در خیابان نوشته است که لفظ غزالی را ملا عصام در شرح قصیده برده بتخفیف نوشته و مولوی عبد الغفور در حاشیهٔ نفحات بتشدید گفته چنانکه عبد الباسط بلیقانی در حواشی قاموس تصریح کرده و همچنین ابن خلکان نیز بتشدید تحقیق نموده لیکن سمعانی در کتاب الانساب بتخفیف زای معجمه گفته چون غزاله بالفتح دهی ست از مضافات طوس ظاهرا همین تخفیف اصح ست امام مذکور در سنه پانصد و پنج بجوار رحمت حق پیوست -
اموی بضم اول و فتح میم و کسر واو منسوب به بنی امیه و امیه بضم همزه و فتح میم و تشدید تحتانی نام یکی از اجداد یزید به پشت چهارم -

فصل الف مقصوره مع نون

انطفا بالکسر فرومردن آتش و چراغ از منتخب -
اندروا بفتح اول و حرف پنجم واو بمعنی آویخته و نگونسار و سرگشته و حیران از برهان و رشیدی -
انجلا بالکسر و جیم روشن و صاف شدن و دوا شدن و جدا شدن چه از خانه و وطن بیرون رفتن از منتخب و کنز -
انحا بالفتح و حای مهمله جمع نحو است که بمعنی راه و طور باشد -
انسا بضم اول و فتح نون و سین مهمله جمع انیس که بمعنی همدم و غمخوار و رفیق ست
انزوا بالکسر و زای معجمه گوشه نشینی و یکسو شدن از خلق -
انتشا بالکسر و تای فوقانی نیز بکسر بمعنی نشه یافتن و بمعنی افزودن نشه و بالیدگی از قاموس و صراح و منتخب و مدار و کنز و بهار عجم و بعضی مردم که بمعنی پر و مملو گویند غلط ست -
انها بالکسر خبر دادن از منتخب -
انبا بالکسر خبر دادن از منتخب -
انحنا بالکسر و حای مهمله مکسور و نون خمیده شدن و کوز پشت شدن از منتخب و این باب از باب انفعال ست مجرد او حنا بالفتح بمعنی خمیدن -
انطوا در نوردیده شدن از منتخب -
انا بالفتح در ترکی مادر و در عربی بمعنی من و بکسر اول بمعنی وقت و اگر در آخر بعد الف همزه زیاده کنند بمعنی ظرف و آوند باشد از شرح نصاب و فردوس اللغات -
انتفا بالکسر نیست کردن و نیست شدن از منتخب و کنز -
انقضا سپری آمدن مدت از منتخب -
انثی بالضم و ثای مثلثه ماده که در مقابله نر ست از منتخب و کنز -
انشا بالکسر آفریدن و آغاز کردن و از خود چیزی گفتن و نام علمی ست که دانسته شود بدان ترکیب عبارات نثر و باصطلاح علم عربیت و منطق کلامیکه احتمال صدق و کذب نداشته باشد و اقسام آن بسیار ست منجمله آن امر و نهی و غیره از قسم تعجب از منتخب و مناظره لا انشا و صراح و کشف و کنز -
انتشا نشه یافتن کاکل و اشهر و بسوا از مصطلحات -
انتخاب بیرون کردن و برگزیدن بلفظ زدن و کردن مستعمل از منتخب و بهار عجم
انتحاب بجا و حال حیلتین کوز پشتی
انتساب نسبت داشتن بکسی -
انسب بالفتح مناسب تر -
انجذاب کشیده شدن از منتخب و تاج المصادر -
انسکاب بالکسر ریختن آب و گریستن بسیار از منتخب -
انقلاب بالکسر گردیدن و واژگون شدن و برگشتن از کاری و حالی و رجعت کوکب و بلفظ گرفتن و کردن و افتادن مستعمل از بهار عجم و غیره
انساب بالفتح نسبها و نژادها -
انسلاب بالکسر گم و نیست شدن -
انتهاب بالکسر غارت کردن از منتخب و صراح و تاج المصادر و کنز و منتخب -
انبوب بالضم و حرف سوم بای موحده مضموم بمعنی نی که او میان خالی باشد و این لفظ عربیست از منتخب -
انقاب بالفتح سوراخها و سرنگها که در زمین کنند و بدین صورت جمع نقب است و بمعنی راه بندها و درین صورت جمع نقاب ست -
انصباب بالکسر و صاد مهمله و دو بای موحده ریخته شدن آب و هرچه رقیق باشد از منتخب -
انیاب بالفتح و حرف سوم یای تحتانی و در آخر موحده و بند انیاب نیشتر

کهوند گان باشند واین جمع لیست از صراح
انکباب بالکسر وبای موحده بجای او دیگر گرفتن وبر روی افتادن از منتخب وغیر آن۔
انتصاب بر پا شدن۔
انابت بکسر اول وحرف چهارم موحده مفتوح وبعده فوقانی توبه کردن ودعا خواستن از کشف ومنتخب وصراح باز گردیدن بسوی خدا وباز گشتن از کارهای بد۔
اندپت بالکسر مخفف اندرپت که دهی بود والحال داخل قلعه شهر دهلی ست۔
انگشت بالفتح وکاف فارسی مکسور چوب سوخته که سرد شده سیاه گشته باشد از برهان ومدار وجهانگیری وکشف۔
انفت بالفتح وفای مفتوح بمعنی ننگ وعار داشتن از کنز ومنتخب۔
انارت بکسر اول وفتح همزه که حرف چهارم ست بمعنی دیر ودرنگ وآهستگی وتانی مزید همین ست از لطائف ومنتخب۔
انات بالفتح بروزن قنات بمعنی درنگ تای این لفظ در رسم الخط عربی گرد می نویسند۔
انوثیت بضمتین بزیادت یای تحتانی غلط ست بمعنی زن شدن وماده بودن وانوثت بدون یای تحتانی صحیح بخلاف رجولیت که مصدر جعلی ست چرا که رجل اسم جامد ست وانثی مشتق ست از انوثت لیکن چون انوثیت هم در کلام ثقات واقع شده استعمالش جایز باشد عرفی گوید بیت

ما پرورش انوثیت
باز در بطن مادر اندازد

اناث بکسر اول ودر آخر ثای مثلثه بمعنی ماده ها این جمع انثی که بمعنی ماده ست از مدار ومنتخب وکنز وکشف ولطائف۔
انبعاث بکسر اول وکسر بای موحده وعین مهمله وثای مثلثه برانگیخته شدن از منتخب۔
انیث بروزن فعیل بمعنی آهن نرم از شرح نصاب وکنز۔
اندماج بالکسر در رفته شدن چیزی ودر آمدن واستوار شدن بجای خود از کشف ومنتخب۔
اندراج داخل شدن ودر آمدن ولوز دریده شدن از کنز۔
انبج معرب انبه۔
انموذج بالضم ومیم مضموم وذال معجمه مفتوح بمعنی نمونه ونمودار ودر فارسی گاهی مجازاً بمعنی اندک مستعمل میشود باید دانست که صاحب قاموس نموذج بدون الف وبفتح نون معرب نمونه نوشته است وانموذج را که بالف ست خطا گفته لیکن از مفتاح سکاکی وکتب معتبره دیگر معلوم شده که انموذج بزیادت الف صحیح ست چرا که رتبه صاحب مفتاح در علم عربیت زیاده از رتبه صاحب قاموس ست وهر دو شارح مفتاح انموذج را که بالف ست صواب دانسته معرب نموده گفته اند نه معرب نمونه بدلیل آنکه قاعده تعریب دلالت میکند که معرب نموده باشد چه دال مهمله در تعریب بذال معجمه بدل میشود ولفظ نموده که بدین جا مذکور شده صیغه اسم مفعول است نه ماضی ونمونه مخفف نموده ست واین از تحقیقات استادی عبد الکریم خان مغفور ست ومؤلف نیز از کتب معتبره همین تحقیق نموده۔
انضاج بالکسر وضاد معجمه وجیم پخته کردن خلط وماده وریش ورسیده کردن میوه ونیز باصطلاح اطبا غلیظ کردن خلط رقیق را ورقیق کردن غلیظ را۔
انگشت پیچ عهد وپیمان ودست آویز۔
انجلاح بالکسر وجیم وحای مهمله واکردن حاجت از منتخب وکنز۔
انفتاح گشاده شدن از منتخب۔
انشراح گشاده شدن دل از منتخب۔
انتصاح نصیحت پذیرفتن۔
انتطاح سرون زدن گاو وقوچ ومثل آن از لطائف۔
انتساخ بالکسر ودر آخر خای معجمه نسخه گرفتن از منتخب وکنز۔
انتفاخ پر باد شدن وآماسیدن از منتخب۔
انقیاد فرمانبرداری وفروتنی از منتخب۔
انتقاد نقد ستانیدن وکاه از دانه جدا کردن از منتخب ولطائف ویکی از اعمال علم معما ست وآن اشارت کردن ست بعض حروف یا الفاظ مناسب آن حروف چنانچه حرف اول را سر ورخ ولب وتاج گفتن وحرف وسط را میان ودل وکمر وحرف آخر را پا ودامن وغیره خواندن چنانکه برای اسم شمس درین مصرع مصرع اول شام ومیان چمن ودامن نرگس++
انعقاد بکسر اول وکسر عین مهمله وقاف ودال بسته شدن ومجتمع شدن۔
انشاد بالکسر وشین معجمه شعر خواندن وانشاد سرا بمعنی شعرخوان۔
اند بالفتح مخفف اندک ولفظ اند بمعنی چند نیز آمده از شرح نصاب ودر برهان وجهانگیری نوشته که اند لفظی ست برای شمار عدد مجهول از سه تا نه۔
انسداد بکسر اول وکسر سین مهمله بسته شدن راه از منتخب۔
انفراد تنها شدن۔
انبان باد وپوستیکه آنرا پر باد کرده آهنگران آتش افروزند۔
انفاذ بالکسر وفا وذال معجمه جاری کردن وروان کردن وروان شدن وفرستادن وشمشیر وخنجر بر چیزی گذرانیدن از منتخب۔
انصار بالفتح یاری دهندگان وگروهی از اصحاب رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم که در ایام هجرت در مدینه بمدد آن سرور رسیدند از مدار۔
انتشار پراگنده شدن وبمعنی استاده شدن ذکر وقضیب از منتخب وصراح۔

انظار بالفتح نظرها۔
انفجار بالکسر بدرآمدن آب از منتخب و روان شدن ریم از و بیل۔
انگار بالفتح و کاف فارسی صیغهٔ امر از انگاشتن یعنی فهم و بدان و خیال کن
انظار چیزی بچشم داشتن بلفظ داشتن و بردن و کشیدن و کردن مستعمل و انتظاری بزیادت یای مصدری
غلط ست مگر بعضی فارسیان جائز۔
انکسار شکسته شدن و شکستگی۔
انحصار بالکسر کوتاه شدن و در
گنجیدن در چیزی۔
انمار بالفتح پلنگان و نام قبیله از بنی سبا از منتخب۔
انوار بالفتح شگوفها و روشنی ابر تقدیر اول جمع نور بالفتح و بر تقدیر معنی دوم جمع نور بالضم از منتخب و کنز۔
انذار بالکسر و ذال معجمه پند دادن و ترسانیدن از منتخب و لطائف۔
اندار بالفتح و دال مهمله بمعنی افسانه از فرهنگ امیر عضد الدوله انجو۔
انبر بالفتح و حرف سوم بای موحده مضموم در ترکی نام آلتی ست که آهن گرم را بدان گیرند بهندی سنڈاسی گویند از رشیدی و فردوس اللغات۔
انبار بالفتح تودهای غله و متاع جمع نبر که بالکسر یعنی توده و جای غله ریختن ست چنانکه در منتخب و صراح و در فارسی صیغهٔ امر
... و سنسی گویند ۱۲

از انباشتن که بمعنی پرکردن و ذخیره کردن ست از بهار عجم۔
انگشت زنهار مقلوب که بجهت خواستن امان و پناه جستن پیش غالب انگشت شهادت برمیدارد۔
انفطار پاره پاره شدن و آفریدن از لطائف۔
انشار بالکسر زنده کردن از لطائف۔
انداز بالفتح بمعنی ادای دلپذیر و بمعنی قیاس و قصد و حمله کردن و قدرت و مقدار و مرتبه و حال و انداز رسا کنایه از فکر رسا و طرزیکه هر کسی را پسند آید از کشف و بهار عجم و جهانگیری و رشیدی و سروری و برهان و چراغ هدایت۔
انگژ بالفتح و ضم کاف فارسی و زای فارسی انجیر سلیمانان درست ارنداز برهان و در جواهر الحروف نوشته که در اصل انکس بود بضم کاف عربی و سین مهمله چون باتصال کاف مضموم بسین مهمله لفظ قبیح پیدا میشد لهذا کاف عربی را بکاف فارسی و سین را بزای معجمه بدل کردند و بعضی زای عربی را بزای فارسی بدل نمایند۔
اندرز بفتح اول و سوم نصیحت و پند و وصیت از مدار و سروری و رشیدی و جهانگیری و برهان۔
انتهاز بالکسر فرصت یافتن و قابو یافتن از منتخب و کنز۔
انباز بالفتح شریک۔
انجاز بالکسر و جیم وفا کردن وعده و روا

کردن حاجت از منتخب و کنز۔
اناس بضم اول بمعنی مردمان و این مفرد ست جمع نیست مگر بمعنی جمع می آید از بحر الجواهر و کنز و منتخب۔
انس بالکسر آدمیان و این مفرد ست بمعنی جمع و بالضم خو گرفتن و آرام گرفتن بچیزی و الفت گرفتن و بفتحتین نام یکی از اصحاب کرام رض از منتخب و کنز۔
اندراس بالکسر و دال مهمله نیز کهنه شدن و کهنگی از منتخب۔
انتکاس واژگون شدن۔
انغماس بالکسر و غین معجمه در آب فرو رفتن از منتخب و تاج۔
انغراس بالکسر و غین معجمه و رای مهمله رویدن درخت۔
انفس بفتح اول و ضم فا جمع نفس که بسکون فا بمعنی روح و ذات ست و عالم انفس مراد از عالم ارواح و عالم باطنی و آفاقی کنایه از عالم ظاهری و عالم اجسام از شمسیه و گفته اند که عالم انفس و آفاق همین عالم ظاهری باشد چه اکثر نفوس و جمیع آفاق در همین عالم ظاهر موجود اند۔
انیس خوگرفته شده و همدم و غمخوار و مهربان از منتخب و کنز و صراح و لطائف۔
انعکاس بالکسر باژگونه شدن و نمودار شدن شکل چیزی در هر جسم شفاف مثل آب و آئینه وغیره۔
اندلس بفتح اول و فتح دال مهمله و ضم لام ملکی ست در مغرب از

لب اللباب۔
انجاس بالفتح پلیدیها از منتخب۔
انقاس بالفتح و قاف و سین مهمله سیاهیهای نوشتن و این جمع نقس ست که بالکسر بمعنی سیاهی نوشتن باشد از منتخب۔
انجس بالفتح و ضم جیم بمعنی پلیدتر اسم تفضیل از نجس۔
انتعاش بلند شدن و برخاستن و نیکو شدن و این از باب انفعال ست از منتخب و کنز و فارسیان بمعنی عیش و نشاط استعمال کنند از بهار عجم۔
انتباش حرف چهارم بای موحده برهنه کردن و گفتن و دزدیدن از لطائف۔
انقص بالفتح کمتر و عیبناک تر از منتخب۔
انتقاص بالفتح کمیها و عیبها و بالکسر کم کردن و ناقص کردن۔
انقباض بالکسر گرفته شدن و گرفتگی از منتخب۔
انتقاض بالکسر و قاف شکستگی عهد و جز آن از منتخب۔
انتهاض بالکسر برخاستن و کوچ کردن از منتخب و کنز۔
انقراض برده شدن و گاهی بآخر رسیدن مدت از ین مراد باشد از کنز۔
انخفاض بالکسر و بجای معجمه و ضاد معجمه و فا بکسره شدن کلمه و نشیب افتادن از کنز۔
انبساط بمعنی گستاخی و کشاده شدن و فراخی و مجازاً بمعنی خوشی و گسترده شدن

از منتخب و مجموع اللغات —
انخراط در میان جماعتی در رفتن از کنز و در مجموع اللغات در میان چیزی درآمدن و رشته در سوزن کشیدن و در صراح درکشیده شدن و در رشته از منتخب بمعنی تراشیده شدن مستفاد میگردد —
انحطاط بالکسر و حای مهمله فرود آمدن و درویکی نهادن پیری از کنز و منتخب —
انضباط پیوستگی و مضبوطی —
انبان نفط بکسر نون سوم و سکون فا و طای مهمله حقه چرمین باشد که از نفط یا باروت پر کرده بعد و آتش بر شمنان اندازند —
انتزاع بالکسر و زای معجمه بیرون کشیدن و برکندن و برکنده شدن لازم و متعدی از منتخب و کشف —
اندفاع دور شدن —
انصداع شگافته شدن از منتخب —
انتفاع نفع گرفتن از منتخب بلفظ بردن مستعمل —
انقلاع بخای معجمه برکنده شدن از منتخب —
انطباع بالکسر و طای مهمله و موحده نقش شدن چیزی بر چیزی از منتخب —
انقلاع بقاف برکنده شدن از کنز —
انباع بالفتح و سوم موحده و غین معجمه دو زن که در نکاح یک مرد باشند هر یکی مر دیگر را انباع باشند بهندی سوت گویند از برهان
انقاع نقطه جالی در شرح دیوان حافظ

بمعنی شروح نوشته در دار الیقاع بفتح اول و سکون تحتانی و قاف بمعنی غماز و غنود و گفته و در مجموع اللغات و فرهنگ دیگر بسکون تحتانی بمعنی گوالیدن کودک بمعنی حرف زدن کودک و بمعنی نو آموختن سخن و بهلول شارح دیوان حافظ بمعنی روستائی نوشته —
انزیاع بزای معجمه و یای تحتانی و غین معجمه میل کردن بطرف دیگر از جانب حق و اعتدال —
انصباغ بصاد مهمله و بای موحده رنگین شدن از منتخب و کنز —
اندباغ پخته یافتن پوست —
انحراف بالکسر خم شدن و برگشتن و بطرفی مائل شدن و مراد گاهی بمعنی کجروی و بیوفائی آید از کنز —
انصراف بازگشتن و مراجعت انقلاب —
انعطاف خم گرفتن برگردیدن از منتخب
انکشاف وا شدن —
انکساف بسین مهمله کشو شدن آفتاب
انکفاف باز ایستادن و باز داشتن از اطراف
انضعاف ضعف کردن برابر شدن که بر هیچ طرف زیادتی نشود —
انف بالفتح بینی —
انتصاف داد یافتن و نصفت یافتن و نیمه شدن از منتخب —
انوف بضمتین جمع انف که بمعنی بینی است —
انیق بفتح اول و کسر نون و سکون

یای تحتانی خوب و عجیب از منتخب —
انملاق بکسر اول و سوم دوستی و چاپلوسی و لطف نمودن و هموار شدن و خلاص یافتن از منتخب —
انفاق بالکسر روزی دادن و خرج کردن از منتخب —
انتساق طریق و انتظام پذیرفتن و روش و دستور چیزی ترتیب دادن لازم و متعدی هر دو آمده —
انساق بالکسر روش و دستور و ترتیب دادن و بالفتح جمع نسق —
انزهاق بالکسر و زای معجمه نیست شدن و هلاک شدن از منتخب —
انخراق دریده شدن —
انغلاق بالکسر و غین معجمه بسته شدن در —
انطباق بهم پیوستن —
انسلاک درآمدن چیزی در چیزی از کنز و منتخب —
انهماک بالکسر کوشیدن در کاری و مبالغه کردن در آن از کنز و منتخب —
انهاک بالکسر لاغر و ضعیف کردن از منتخب
انفکاک بالکسر و فا بمعنی از هم جدا شدن و آزاد شدن از منتخب و کنز —
انسباک بالکسر و حرف چهارم بای موحده گداخته شدن زر و نقره و دیگر فلزات —
اندیاک بالفتح بر وزن نزدیک کلمه تمنا بمعنی امید است از شرح قصاید خاقانی و برهان —
انفال بالفتح و فا غنیمتها که از کفار گیرند

جمع نفل بفتحتین از منتخب —
انحلال بالکسر و حای مهمله کشاده شدن و ناچیز شدن و نابود شدن از منتخب و مجموع اللغات —
انجیل بالکسر کتاب عیسی علیه السلام معرب انگلیون بعد حذف واو و نون قلب مکانی کردند میان لام و یا و الف را کسره دادند چه افعیل بالفتح در کلام عرب نیامده —
انجل بالفتح و جیم مفتوح فراخ چشم از شروح نصاب و کنز و صراح —
اندمال به شدن زخم و جراحت از منتخب —
انخلال بالکسر و خای معجمه تباهی —
انامل بفتح اول و کسر میم بمعنی سرهای انگشتان و این جمع انمله است که بمعنی سر انگشت باشد از منتخب و غیر آن
انفعال شرمنده شدن و اثر چیزی پذیرفتن از منتخب و کنز و بلفظ داشتن و بردن و کشیدن و دادن مستعمل از بهار عجم —
انتحال بحای مهمله سخن کسی یا شعر کسی بر خود بستن از منتخب و کنز —
انتقال از جای بجای رفتن از منتخب و کنز —
انفصال فرزند شدن از لطائف —
انتقام بالکسر کینه کشیدن از کسی از منتخب و کنز بلفظ کشیدن و گرفتن مستعمل —
انهدام ویران شدن از پا درآمدن عمارت و غیره از منتخب و کنز —
انصرام بالکسر بریده شدن و منقطع شدن و آخر شدن از منتخب و کنز —

انهزام بالکسر و زای معجمه بمعنی شکست
لشکر که در مقابل بفتح ست از منتخب و کنز۔
انقسام بالکسر حصه حصه شدن
و بخش بخش شدن۔
انضمام بالکسر فراهم شدن چیزے
بچیزی و پیوستگی و آمیختن و بهم شدن
از منتخب و کنز۔
انعام بالکسر نعمت دادن و نازک کردن
و زیاده شدن و بالفتح چارپایان و مخصوص
جمع نعم ست که بفتحتین باشند و نام سورهٔ
قرآن مجید از منتخب و کنز۔
انجم بفتح اول و ضم جیم ستارها و این جمع
نجم ست که بمعنی ستاره باشد از قاموس و منتخب
انتظام بالکسر آراسته و مرتب کردن۔
انام بالفتح بمعنی مخلوقات از جن و انس و
آنام بالمد نیز آمده و انیم هم نوشته اند و این
هر سه لفظ اسم جمع ست نه جمع مثل قوم
و رهط از قاموس و منتخب۔
انعدام بالکسر نابود شدن صاحب
مزیل الاغلاط نوشته که این لفظ غلط ست
چرا که باب انفعال مختص بعلاج و تاثیر
ست مگر استعمال آن بسیار ست۔
انفصام بالکسر و حرف سوم و چهارم فا
و صاد مهمله بمعنی شکسته شدن از منتخب۔
اندام مطلق عضو ظاهر و مجازاً تمام بدن
بلکه مطلق جسم را گویند لهذا اندام گل اندام
کوه و اندام آفتاب هم آمده از بهار عجم۔
انتسام بکسر اول و کسر تای فوقانی و
سین مهمله بمعنی بوی خوش گرفتن از کنز۔

انجام بالفتح بمعنی انتها از برهان
و در مدار بمعنے آخر کار۔
اندگان بالفتح و کاف فارسی نام شهرے
از توران مابین سمرقند و چین از برهان
اندجان بالفتح و جیم عربی نام
شهریست از توران و این معرب اندگان
است از قاموس۔
انسان بالکسر بمعنے آدمی و بمعنی
مردمک چشم از کنز و مدار و مولانا یوسف
در شرح نصاب نوشته که انسان در اصل
انسن بود الف و نون مزیدتان بدان
ملحق شده و این ماخوذ ست از انس بضم
که بمعنی الفت گرفتن و ظاهر شدن ست و بعضی
گفته که ماخوذ از نسیان ست و مردمک
چشم را از آن انسان گویند که بیننده را
شکل انسان دران نظر می آید بهمین
جهت در فارسی مردم و مردمک گویند
و بهندی پتلی نامند چه در هندی معنے
حقیقی لفظ پتلی تصویر آدمی ست۔
انسان عین مردمک که بهندی پتلی نامند
انجمن بالفتح و جیم مضموم جائیکه در ان
مردم بسیار نشسته باشند و در آخر این
لفظ نون برای نسبت ست بسوی
انجم یعنی مناسبت با ستارگان دارد ا
چنانکه ستارگان باهم متصل میباشند
و تا جهای مختلفت دارند و در خردی و
بزرگی تفاوت بهمین طور حال مجلس ست
و این از شرح نصاب۔
انگشت شهادت بکاف فارسی بمعنی

دانستن و پنداشتن و بکاف عربی خواندن
غلطست از جهانگیری و لغت بابا۔
انداییدن بالفتح کهگل کردن دیوار
و بمعنی آلودن از مدار و برهان۔
اندهان بالفتح و دال مضموم بمعنی
غمگین از لطائف۔
انین بفتح اول و یای معروف بمعنی
ناله و نالیدن از لطائف و منتخب و کنز۔
انجیدن استرزدن و ریزه ریزه
کردن از برهان۔
انجیدگان بمعنی زخمیان۔
انیران بفتح اول و یای مجهول نام روز سی ام
از هر ماه شمسی از جهانگیری و برهان۔
انثیان و انثیین بضم اول هر دو
ثای مثلثه بیضه و خایه از کنز۔
انبان بالفتح پوست باغت داده
زنبیل فقیران که از چرم میباشد و مشکیزه۔
اندیدن تعجب کردن از برهان۔
انگلیون بالفتح و کاف فارسے
مفتوح و یای تحتانی و واو معروف بمعنی
انجیل عیسی علیه السلام و نام کتاب مانی
نقاش و نام سازی و نام جامه هفت رنگ
و هر شئے که عجیب و غریب باشد از
رشیدی و برهان۔
انگشت در دهان ماندن
[illegible] ماندن۔
انگشت بر لب نهادن کسی را
بسکوت آوردن و گویا گردانیدن از
جهانگیری و برهان و کنایه از استدعای

سخن از مصطلحات۔
انگشت بر حرف نهادن
عیب گیری کردن۔
انگشت نیل کشیدن بمعنے
ترک کردن از برهان و جهانگیری۔
انگشت بدندان گرفتن کنایه
از تعجب کردن و حسرت خوردن۔
انگشت بر چشم نهادن
قبول کردن فرمان از برهان۔
انگشت بر در زدن
استجازت باز کردن در۔
انگشت بر جبین نهادن
کنایه از سلام کردن۔
انار یاسین وزن و رود چهل بار سورهٔ
یاسین بر انار دمیده هر که آن انار بی شرکت
غیر بخورد تمام سال از امراض محفوظ ماند۔
انگشتو ریزه هاے نان بروغن
و شکر مالیده از برهان۔
انبره بفتح اول و سکون نون و ضم
بای موحده آلتی ست که آهن گرم را
بدان می گیرند بهندی سنسی گویند از
برهان و رشیدی۔
انمله بالفتح و میم مضموم بمعنی سر انگشت جمع
این انامل می آید [illegible]
و مدار و در منتخب بکسر میم و صاحب
قاموس گوید که بهر سه حرکت الف و
بهر سه حرکت میم درست ست۔
اندازه بمعنی طاقت و یارای جرأت
و تخمین و نمونه و نشان و بمعنی قصد

وارادہ از بہار عجم ۔
انوشہ بفتحتین و واو مجہول و شین معجمہ بمعنی خرم و خوشحال و بادشاہ نوجوان و مجازاً بمعنے دانا و بمعنی مرد نوکتخدا از جہانگیری و رشیدی و مدار ۔
انگارہ بالفتح و کاف فارسی و رای مہملہ بمعنی نقش ناتمام و نقشہ اول تصویر و ہر چیز ناتمام و بمعنی نگارش و بمعنی افسانہ و دفتر حساب از برہان و رشیدی و بہار عجم ۔
انتباہ بالکسر آگاہ کردن و خبردار شدن و آگاہی از کشف و سروری و منتخب ۔
انبوبہ بالضم و بای موحدہ مضموم و واو معروف و بفتح بای موحدہ بمعنے نائزہ آفتابہ و ناشورہ از منتخب و برہان و حرف ثانیہ را یای تحتانی دانستن خطاست ۔
انگلہ بفتح اول و ضم کاف فارسی حلقہ کوچک کہ گوی گریبان را در آن داخل کنند از رشیدی و در برہان بفتح کاف فارسی بمعنی گوی گریبان ۔
انگوزہ در اصل انگوزد بود و انگو بمعنی درخت حلتیت چہ انگ بمعنے حلتیت و زد بمعنی صمغ پس فارسی اراء زای عربی و دال را بہا بدل کردہ انگوزہ بدو واو صحت از رشیدی وغیرہ ۔
انفحہ بالکسر و فای مفتوح و تخفیف و تشدید حای مہملہ ہر دو درست و بفتح اول و کسر فا نیز آمدہ است بمعنی پنیر مایہ صاحب قاموس و اقسرائی نوشتہ اند انفحہ شیری باشد کہ منجمد و بستہ شود در شکنبہ بچہ اشتر یا میش یا بز وغیرہ بشرطیکہ آن بچہ تا حال گیاہ نخوردہ باشد پس شکم شکافتہ شیر مذکور کہ بزرہی مائل شود بیرون می آرند و خشک کردہ بدواہا بکار می برند و از منتخب و شکر اللہ جواہر و کشف نیز ہمین تحقیق شدہ ۔
انبانہ بالفتح و آن پوستی باشد مثل مشک کہ غلہ و رخت در آن پر کنند از برہان ۔
انیقہ بروزن صحیفہ بمعنی خوب و عجیب از منتخب و خود از انق بفتحتین شاد شدن و بغایت خوش شدن ۔
انبہ بفتح اول و ضم موحدہ مخفف انبوہ و بفتح اول و سکون نون و فتح بای موحدہ و ہای ملفوظ لفظ عربی است بمعنے تنبیہ کنندہ و خبر دہندہ تر از منتخب و بفتح موحدہ و ہای مختفی میوہ است مشہور کہ آن را آنب گویند ۔
انسیہ بالضم و یای مشدد منسوب بانس کہ بالضم بمعنی خوگرفتن است و لغت مونث است ۔
انطاکیہ بالفتح شہریست بشام ۔
انگشتری و انگشترین مرجع علیہ این ہر دو لفظ انگشتر است از عالم ہمین کہ در اصل ہمی است و یا و نون زائدہ و انگشتر مخفف انگشتور است یعنی صاحب انگشت پس واو را بجہت تخفیف حذف کردہ اند از خیابان ۔
انداہی بالفتح امر از انداییدن بمعنی گلابہ و کہگل بر دیوار و غیرہ مالیدنست و بمعنی آلودن و بمعنی بدگوئی و بمعنے روبای صحرا و قد از برہان ۔
انسی بالکسر آدمی و بمعنی جانب اندرونی عضو و ہر چیز و جانب راستست از کنز ۔
انائی بالفتح بیدانش از لطائف ۔
انفسی مراد از عالم ارواح و عالم باطنی و آفاقی مراد از آن عالم ظاہری و عالم اجسام کہ دنیا باشد از شمسی ۔
اندامی جامہ خوش اسلوب کہ بر بدن چست و درست و راست آید ۔
انی رامی نام دیوان روح اللہ خان کہ رنگارہ دار بود ۔

فصل الف مقصورہ مع واو

اوا بالفتح صواب تر و سزاوار تر و بالضم بمعنی تحسین مونث اول از منتخب و صراح و بضم اول و واو غیر ملفوظ و کسر لام بمعنی خداوندان ۔
اولیا بالفتح دوستان و نزدیکان قرابت و نزدیکان حق تعالے را از منتخب و فردوس اللغات ۔
اودا بفتح اول و کسر واو و تشدید دال مہملہ جمع ودید است بمعنی دوستداران و دوستگان ۔
اوصیا بالفتح جمع وصی ۔
اوسط قضایا کنایہ از حد اوسط و آن عبارتست از لفظ مکرر در قیاس و قیاس مرکب باشد از دو قضیہ چنانچہ العالم متغیر و کل متغیر حادث پس لفظ متغیر حد اوسط است چون از ہر دو قضیہ صغری و کبری ہر دو لفظ مکرر را کہ حد اوسط است دور کنی نتیجہ حاصل آید العالم حادث ۔
اول بہا مشتاک بہا این مثل در محاورہ سوداگرانست باین معنی کہ فروختن متاع بعوض قیمتیکہ خریدار اولین میدہد بہتر است ۔
اوجی بفتح اول و فتح ثانی و سوم الف لطورت بالمعنی شتال صاحب انساب این لفظ را بضرورت نظم مخفف این آوری آوردہ است ۔
اوتوپ بضم اول و ضم تای فوقانیہ و بای واو غیر ملفوظ در ترکی بمعنی گذشتہ ۔
اوجبا بفتح اول و فتح جیم بمعنی واجبات ۔
اول شب در اصل ترکیب اضافیست لیکن بکثرت استعمال کسرۂ اضافت محذوف شدہ چنانچہ نیم شب و جز آن مقطوع الاضافت ستاید نظامی گوید بیت چو اول شب آہنگ خواب آورم ٭ تسبیح نامت شتاب آورم ٭ از بہار عجم ۔
اوہن البیوت بالفتح و ہای مفتوح سست ترین خانہا ۔
اول قنوت کنایہ از وقت فجر چراکہ شافعی در آن قنوت میخواند از مدار ۔
اویماقات بضم اول و واو معدولہ و سکون یای تحتانی جمع اویماق کہ لفظ ترکیست بمعنی قوم و قبیلہ از لغات ترکی نوشتہ شد ۔
اوداج بالفتح رگہای گردن جمع

و داج که بالکسر ست از منتخب -

اوج بالفتح طرف بالای هر چیز و اوج بلندترین درجهٔ کواکب بود و آن ملاقات سطح محدب فلک باشد از افلاک سبعهٔ سیاره و این معرب اوچ ست و اوچ بضم اول و واو معدوله و سکون جیم فارسی لفظ هندیست از منتخب و برهان و برجندی و در بهار عجم نوشته که اوج بالفتح باصطلاح هیأت و تنجیم نقطه ایست از فلک خارج مرکز که دورترین نقاط ست از مرکز عالم و هر یکے را از سبعهٔ سیاره اوجی باشد و گاهی حضیض -

اوستاخ بمعنی گستاخ از لطائف -

اوساخ بالفتح جمع وسخ که بمعنی چرک و ریم ست از لطائف -

اوج مریخ کنایه از برج اسد که محل اوج مریخ ست -

اوتاد بالفتح میخها و این جمع وتد ست و قسمی از اولیاء الله که همه عالم چهار تن بیاشند از منتخب -

اوراد بالفتح دعاهائیکه بوقت معین خود خوانند از منتخب -

اولاد بالضم نام دیو مازندران -

اورمزد بواو معروف و رای مهمله موقوف و ضم میم و سکون زای معجمه بزبان پهلوی ستارهٔ مشتری که قاضی فلک ست -

اورند بالفتح تخت و فر و شکوه و مکر و حیله از برهان -

اوحد بالفتح یگانه از لطائف -

اوتار بالفتح و تای فوقانی بمعنی تارهای ساز و رودهای کمان و این جمع وتر ست که بفتحتین باشد از منتخب -

اوطار بالفتح حاجات -

اوبار بالفتح و بای موحده مراد از اوباریدن بمعنی بحلق فرو بردن و این امر ترکیب اسم بمعنی بحلق فرو برنده آید -

اودر بفتح اول و کسر دال مهمله برادر پدر که بعربی عم گویند از کشف و برهان و رشیدی -

اوزار بالفتح آلات و ادوات کارگران و مصالح طعام از برهان و بعربی گناهها و سلاحها و بارها که بر پشت بردارند کذا فی کنز اللغات -

اولی تر بهتر لفظ تر محض زائد ست برای مبالغه نیست چرا که اولی که صیغهٔ اسم تفضیل ست حاجت به مبالغهٔ دیگر ندارد یا آنکه درین ترکیب کلمهٔ اولی بتجرید مستعمل شود از بهار عجم و نور الله در شرح گلستان نوشته که چون معنی تفضیلی از لفظ اولی مستفاد ست کلمهٔ تر محض زائد چون در کلام قدما کثیر الاستعمال ست اصلاح نمی توان کرد -

اوزکبر اول و فتح واو و تشدید زای معجمه مرغابی از منتخب و قاموس -

اوس بالفتح و سین مهمله گرگ درنده و عطا و عوض و نام قبیلهٔ از عرب از شرح نصاب و فردوس اللغات و لطائف -

اوباش بالفتح بمعنی مردم مختلف درهم آمیخته و مردم فرومایه و ناکس و در عرف عام بمعنی مرد بیباک و رند و این جمع بوش ست که بالفتح باشد که بطریق قلب حروف واقع شده واو را بر با مقدم کردند فارسیان بجای مفرد استعمال کنند از بهار عجم و کشف و صراح و لطائف و منتخب و شرح گلستان -

اواسط بفتح اول و کسر سین مهمله میانها و میانه تران و این جمع اوسط ست -

اوجاع بالفتح دردها جمع وجع که بمعنی درد ست از کنز -

اوتاد طالع بدانکه نزد منجمین اوتاد طالع مولود چهار ست اول برج طالع که خانهٔ اول ست و آن تعلق دارد بتن و جان و عمر و زندگانی مولود دوم خانهٔ چهارم و آن تعلق دارد بمعاش و روزی و ملک و مقام و پدر سوم خانهٔ هفتم و آن تعلق دارد بتزویج و زوجه و مراد و مقصود چهارم خانهٔ دهم و آن تعلق دارد بحکومت و شغل و عمل و دولت -

اولاغ بضم اول و واو غیر ملفوظ و غین معجمه لفظ ترکی ست بمعنی خر -

اوتاغ و اوتاق در ترکی خانه و حجره -

اوجاغ و اوجاق در ترکی دیگدان -

اوقاف بالفتح املاکیکه بر فقرا و مزارات وقف کرده باشند از منتخب -

اوفق بالفتح و فای مفتوح موافق تر از منتخب -

اوشاق بضم اول و واو غیر ملفوظ در ترکی بمعنی طفل و امرد -

اوثق بالفتح و ثای مثلثه محکم تر و استوار تر از منتخب -

اوغرشماق بضم اول و سکون غین معجمه و کسر رای مهمله و سکون شین معجمه مصدر ترکی ست بمعنی دزدیدن -

اولنگ بالضم و واو مجهول و فتح لام و سکون نون بغنه و کاف فارسی بمعنی سبزه زار و مرغزار و این لفظ ترکیست -

اونناک بضم اول و واو غیر ملفوظ و کسر نون اول و سکون نون دوم و کاف فارسی در ترکی بمعنی آنها -

اوشنگ بالفتح هندی الگنی از برهان -

اوائل بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست جمع اول -

اوغول بضم اول و ضم غین معجمه و سکون لام و هر دو واو غیر ملفوظ علامت ضمهٔ ماقبل لفظ ترکی ست بمعنی کودک و پسر مجازاً گاهی بمعنی معشوق آید -

اوجال بالفتح و جیم بیمها و خوفها -

اول بفتح اول و تشدید واو مفتوح صیغهٔ اسم تفضیل بمعنی پیشتر و منصرف آمدن لفظ اول اسم تفضیل و عدم استعمال آن بیکی از استعمالات ثلاثهٔ اسم تفضیل که من و اضافت و الف و لام ست از جهت کثرت استعمال ست

لهذا بعض صرفیان وزن آن فوعل مثل جوهر قرار داده اند بضم اول و فتح و تخفیف واو جمع اولی که مؤنث اولست و بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون لام در ترکی بمعنی آن که بای معیت و هم اشارت ست ـ

اوزم بضم اول و واو غیر ملفوظ و ضم زای معجمه لفظ ترکیست بمعنی انگور از لطائف ـ

اوهام بالفتح جمع وهم ـ

اوثان بالفتح و ثای مثلثه بمعنی بتها این جمع وثن ست که بمعنی بت باشد از منتخب ـ

اوطان بالفتح جمع وطن ـ

اوان بالکسر بمعنی ایوان و کوشک و بفتح و کسر بمعنی وقت و هنگام از منتخب و قاموس و در صراح بمعنی هنگام فقط بالفتح ـ

اوباریدن بحلق فرو بردن ـ

اولین در استعمال فارسی زیادت یا و نون مزید علیه اول ست مثل نخست و نخستین و مه و مهین و کمتر و کمترین از شرح نور الله ـ

اوژن بضم اول و فتح زای فارسی صیغهٔ امر ست از اوژنیدن بمعنی بینداز و بیفکن و قتل بکن و بکش از برهان ـ

اولان بضم اول و واو غیر ملفوظ در ترکی بمعنی شونده ـ

اوج مصرف نام نغمه ایست از موسیقی ـ

اوده بقول محققین و های مختفی صوبه‌ ایست از هندوستان در قدیم شهری بود بزرگ اجودهیا نام بهرائچ و لکهنؤ و بلگرام داخل این صوبه است ـ

اوقیه بضم اول و واو معروف و کسر قاف و تشدید یای تحتانی چهل درم بوزن اواقی جمع آن از منتخب و مؤید و کشف و در کنز نوشته که اوقیه بالضم مقدار ده درم و پنج سبع درم ای حصه هفتم درم و در حدیث بمعنی چهل درم ـ

اوخکسه بضم اول و واو غیر ملفوظ و خای معجمه ساکن و کاف عربی مفتوح و سکون سین مهمله ترکی ست بمعنی تیر باز گشتن زدن از چراغ هدایت و بهار عجم بمعنی کج و منحرف و برگشته ـ

اولمش اوله در ترکی بمعنی شده باشد چه اولمش بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون لام و کسر میم و سکون شین معجمه بمعنی شده و اوله بضم اول و فتح لام بمعنی باشد ـ

اولکه بضم اول و واو معدوله و سکون لام و کاف عربی بمعنی کشور و این ترکیست ـ

اوعیه بفتح اول و سکون واو و کسر عین مهمله و یای تحتانی بمعنی ظروف آوندها این جمع وعاست که بکسر بمعنی آوند باشد و بمعنی آوند واحد نیز مستعمل میشود ـ

اواره دفتر حساب از برهان ـ

اوّاه بالفتح و تشدید واو دعا خواننده بزاری و مومن و آه کننده و کسیکه بزبان حاجت ندارد و هر چه کند

بدل کند از لطائف ـ

اورده بفتح اول و سکون واو و کسر را و فتح دال رگهای غیر جهنده و این جمع ورید ست ـ

اوره بفتح اول و سوم ابرهٔ قبا و ابرهٔ رضائی و غیره ـ

اولی اجنحه بضم اول و کسر لام و فتح الف و سکون جیم و کسر نون و حای مهمله صاحبان بازوها و این کنایه است از ملائک چراکه منقول ست که فرشتگان پر و بال دارند ـ

اولی بضم همزه که بصورت الف ست و واو مکتوبه نه ملفوظه و کسر لام بمعنی خداوندان جمع ذو بالضم و این جمع خلاف مادّهٔ مفرد ست ـ

اوجی بالفتح و جیم مکسور تخلص شاعری ـ

اوانی بفتح اول و کسر نون بمعنی ظروف و آوندها و این جمع آنیه است و آنیه بکسر نون جمع اناست و انا بکسر اول بمعنی آوند ست از صراح ـ

اوغلی بضم اول و ضم غین معجمه منسوب به اوغلان که نام قومیست از ازبک الف و نون در حالت نسبت حذف شده و در لغات ترکی نوشته که اوغلی بمعنی پسر او چه اوغل بمعنی پسر و بچه و یای معروف بمعنی او زیرا که ضمیر غائب ست ـ

اویس قرنی بضم اول و فتح واو و قاف و را مهمله هر دو مفتوح نام ولی کامل منسوب بقرن چه قرن بقول محققین نام قبیله ایست

در تلفظ این از قاموس و منتخب و صراح پیسادن را خواندن غلط ست ـ

فصل الف مقصوره مع های هوز

اهدا بکسر هدیه و تحفه فرستادن ـ

اهوا بالفتح خواهشها و آرزوهای نفس از منتخب ـ

اهلا و سهلا و مرحبا دستور عربیست که چون کسی از راه دور بیاید این هر سه کلمات گویند اهلا یعنی آمدی تو اهل و اقربای خود را سهلا یعنی سیر کردی تو زمین نرم را مرحبا جای تو فراخ ست ـ

اهاب بکسر اول و بای موحده بمعنی پوست حیوان که آن را دباغت نداده باشند یا پوست مطلق از منتخب ـ

اهلیت بالفتح و لام مکسور و تشدید یای تحتانی سزاوار بودن و لیاقت و شرافت

اهبت بالضم و حرف سوم بای موحده ساز و یراق از منتخب ـ

اهانت بالکسر سبک داشتن کسی را از صراح ـ

اهوج بفتح اول و سکون ثانی و فتح واو و جیم عربی احمق شتاب کار و مرد بزرگ جثه و دراز بالا از منتخب ـ

اهلیلج بالکسر و هر دو لام مکسور و یای معروف و جیم معرب هلیله از عصمت شرح خلاصة الحساب و در صراح بر وزن اطریفل ـ

اهواز بالفتح نام شهری از خوزستان که هوای بد دارد و گژدم زهرناک در آنجا بسیار باشد از برهان و جهانگیری ـ

اهتزاز بالکسر و هر دو زای معجمه جنبش کردن و خوشحالی کردن از منتخب و کنز و صراح

اهل بفتح اول و سکون ثانی سزاواری و انس گرفتن و کدخدا شدن و کسان و مردمان خانه از منتخب و در خیابان نوشته که اهل بمعنی صاحب آید و گاهی بمعنی صاحبان مفرد و جمع هر دو آید۔

اهوال بالفتح جمع هول که بمعنی وحشت و ترس ست از کنز و منتخب۔

اهمال بالکسر فرو گذاشتن چیزی را بخود از صراح و منتخب و در بهار عجم نوشته که اهمال بمعنی درنگ زیاده مهل در لغت یافته نشد مگر امهال بتقدیم میم بمعنی مهلت دادن آمده مبنی بر تقدیر اهمال قلب امهال باشد۔

اهرمن بفتح اول و سوم بمعنی شیطان و کفچه سطبر و کلان مار۔

اهتمام بکسر اول و کسر تای فوقانی غمخواری کردن و در کاری همت برگماشتن و توجه دلی کردن و حاصل معنی آن کوشش کردن از کشف و صراح و منتخب۔

اهم بفتحتین و تشدید میم سخت در اندوه اندازنده و کنایه از مشکل تر و ضرورتر از کشف و منتخب۔

اهرمن بالفتح و رای مهمله مفتوح و فتح میم بمعنی شیطان و باعتقاد مجوس فاعل شر چنانکه یزدان فاعل خیر از برهان۔

اهون بالفتح آسان تر۔

اهل تخته بهای موحده زند و خرابی از بهار عجم۔

اهله بفتح اول و کسر ثانی و تشدید لام جمع هلال ست

اهویه بفتح اول و سکون ها و کسر واو و فتح تحتانی جمع هوا چنانکه اغذیه و ادویه جمع غذا و دوا۔

اهل ذمه کافران مطیع پادشاه اسلام و گاهی عبارت از رعیت باشد۔

اهالی بالفتح اعیان و اشراف الاهالی جمع الاهل علی خلاف القیاس از شرح نصاب و کنز۔

اهبتی بضم اول و سکون ثانی و فتح بای موحده و تای فوقانی و یای مجهول بمعنی ساز و یراق و این لفظ در حقیقت اهبت ست بدون یای تحتانی بمعنی ساز و یراق چون در انشا بیاء واقع شده است لهذا درینجا برعایت بعضی کسان بها نوشته ظاهر اهبه دان یا از غلطی کاتبان ست که بجای کسره موصوف یا نوشته است یا آنکه برای تعظیم باشد یعنی ساز و یراق بزرگ و بسیار۔

فصل الف مقصوره مع یای تحتانی

ایلیا بالکسر و لام نیز مکسور و بعده یای تحتانی بلغت سریانی معنی این لفظ صدیق اکبر ست و این لفظ برای بسیار معنی آید و نام شهریست و نام بیت المقدس و لقب حضرت علی کرم الله وجهه و نام حضرت خضر علیه السلام از منتخب و برهان۔

ایها بفتح اول و سکون تحتانی و فتح ها با تنوین بمعنی هیهات ای بعد بمعنی الماضی یعنی دور شد۔

ایا بالفتح کلمه ندا ست و کلمه افسوس و برای استفهام آید چنانکه گوئی ایا این مقصود بحصول خواهد پیوست از برهان و رشیدی وغیره۔

ایرسا بالکسر و یای معروف و سین مهمله بیخ سوسن و قوس قزح از برهان۔

ایغیا بالکسر بیابه بنیاد و کسان از کشف۔

ایفا بالکسر وا دادن و گزاردن حق کسی بتمام از صراح۔

ایطا بالکسر پامال کردن و مکرر کردن قافیه و آن بر دو قسم ست ایطای خفی و ایطای جلی خفی آنست که تکرار ظاهر نباشد چون دانا و بینا و آب و گلاب و جلی آن ست که تکرار ظاهر باشد چون زیباتر و خوشتر و ستمگر و افسونگر و زرین و سیمین و گریان و خندان و گفتن و شنیدن و یاران و عزیزان و این عیب فاحش ست۔

ایاب بالکسر بمعنی بازگشت و رجوع از کشف و لطائف۔

ایسوب بکسر همزه و یای تحتانی غیر ملفوظ و ضم دال مهمله و واو غیر ملفوظ و سکون بای موحده در ترکی بمعنی ساخته۔

ایوب نام پیغمبری که بر انبیاء السلف بمرض و رنج بسیار صابر بودند۔

ایجاب بالکسر لازم کردن و ثابت و مقرر بودن از صراح و منتخب۔

ایت بیای معروف در ترکی سگ را گویند۔

ایلاقات بالکسر مساکن و اطراف ترکان و این لفظ ترکی ست۔

ایالت بالکسر سیاست و نگاه داشتن و بفتح غلط از منتخب و کشف و کنز۔

ایماقات بضم اول و سکون تحتانی خاندانها و قبایل و این جمع ایماق ست که لفظ ترکی ست از مفتاح اللغات و لغات ترکی و برای فائده مکرر نوشته شد۔

اینت بالکسر و یای معروف و نون ساکن با فتحه و تای فوقانی کلمه تحسین و تعجب بمعنی زهی از برهان و لطائف۔

ایراث بالکسر و ثای مثلثه میراث رسانیدن و بقیه چیزی دادن از منتخب وغیره۔

ایارج بکسر اول و فتح رای مهمله و جیم عربی و اصیست مرکب مسهل منقی دماغ از بحر الجواهر و منتخب۔

ایرج بکسر اول و بیای مجهول و فتح رای مهمله و جیم عربی نام پسر فریدون از برهان و بعضی نوشته اند که در ملک او هیچ شهر مشک خیز نبود۔

ایچ بالکسر و جیم فارسی بمعنی هیچ از برهان۔

ایلاج بالکسر اندر آوردن چیزی در میان چیزی از کشف و فردوس اللغات۔

ایضاح بالکسر روشن و آشکارا کردن از منتخب۔

ایخ بکسر اول و یای رسم الخط غیر ملفوظ

وسکون لام وفای معجمه بمعنی گله اسپان لفظ ترکیست واز بعض ترکان ایلغی بزیادت یای تحتانی در آخر مسموع گردید۔
ایجاد بالکسر در وجود آوردن و پیدا کردن۔
ایراد بالکسر فرود آوردن و چیزی به کسی وا رکردن از صراح و منتخب۔
ایزد بکسر اول و فتح زای معجمه نام حق تعالی و در وجه ترکیب این نام والا که از این چهار حروف ست چنین گفته اند که چون مدار عالم بر طالع اول و عاشر و سابع و رابع ست که آنها را اوتاد اربعه گویند پس این نام مبارک را بلحاظ اعداد مذکوره ازین حروف ترکیب کردند بانکه برای الف یکعدد ست و برای یا ده و برای زا هفت و برای دال چهار از رشیدی و برهان۔
ایلاد بالکسر زائیدن۔
ایزاد بمعنی زیاده غلط ست چرا که درینجا بودن یای تحتانی بمقابله فای نعل وجهی ندارد چرا که اصل این اجون ست مگر ازاده بحسب قیاس صحیح باشد۔
ایسر بالفتح و سین مهمله مفتوح آسان تر و بمعنی جانب چپ از کنز۔
ایدر بروزن دیگر بمعنی اینجا و اکنون از برهان و لطائف و رشیدی۔
ایثار بالکسر و ثای مثلثه برگزیدن یعنی منفعت غیر را بر مصلحت خود مقدم داشتن و این کمال درجه سخاوت ست۔
ایر بالفتح ذکر و قضیب از منتخب و صراح۔
ایلغار بکسر اول و یای غیر ملفوظ چرا که علامت کسره الف ست چه در ترکی حرکات را بحروف علت مینویسند و سکون لام و غین معجمه مفتوح و الف غیر ملفوظ و سکون رای مهمله پس ایلغار در لفظ الغر بروزن خنصر باقی ماند بمعنی بسرعت بر فوج دشمن دویدن۔
ایار بالفتح یکی از ماه رومیان که آفتاب در ثور باشد و مطابق آن بهندی جیتهه است از برهان و شرح نصاب وغیره۔
ایجاز بالکسر کوتاه کردن سخن و اختصار نمودن از کنز و منتخب۔
ایاس بالفتح نام غلام سلطان محمود غزنوی و سین مهمله این بدل از زای معجمه است از برهان۔
ایکدش بکسر اول و یای تحتانی غیر ملفوظ و سکون کاف عربی و کسر دال و شین معجمه دو چیز بهم آمیخته و کسیکه مادر و پدرش یکی چینی و رومی یا زنگی و هندی باشند و اسپ مجنس یعنی اسپیکه از جفتی اسپ ترکی و تازی پیدا شده باشد از جهانگیری و این لفظ ترکیست۔
اینمش بکسر اول و یای تحتانی غیر ملفوظ و سکون نون و کسر میم و شین معجمه در ترکی بمعنی فرود آمده۔
ایقاظ بالفتح و قاف و ظای معجمه بیداران از کنز و بالکسر بیدار کردن۔
ایقاع بالکسر واقع کردن و بجنگ در انداختن از منتخب۔
ایاغ بالفتح پیاله شراب خوری و این لفظ ترکیست از برهان و رشیدی۔
ایفاع بالفتح و سکون تحتانی و فا و غین معجمه در مدار الافاضل بمعنی غماز و بمعنی غنوده و بهلول شارح دیوان حافظ بمعنی روستائی و قطب علی بمعنی شوخ نوشته۔
ایتلاف بالکسر و یای معروف و کسر تای فوقانی با همدیگر آمیختگی گرفتن۔
ایراق بالکسر برگ آوردن درخت از منتخب۔
ایاق بضم اول و سکون یای تحتانی بمعنی تیار و قبیله از مفتاح اللغات۔
ایتلاق بالکسر سپیده نمودار شدن مجازاً بمعنی درخشیدن و روشن شدن۔
ایاق بالفتح پیاله و فراگذاری و بمعنی پای و این لفظ ترکیست از برهان و رشیدی۔
ایبک بالکسر و یای مجهول و فتح بای موحده و کاف عربی بمعنی بت که بعربی صنم گویند گاهی مجازاً بمعنی معشوق آید از برهان و رشیدی و در لطائف بمعنی غلام و قاصد۔
ایاس بالفتح بیشتر در انبوهی درختان از منتخب وغیر آن۔
اینک بکسر اول و فتح نون بمعنی اینست و این قریب و اکنون۔
ایصال بالکسر رسانیدن از منتخب۔
ایل بالکسر و یای معروف بزبان سریانی نام حق تعالی و از ینجاست جبرئیل علیه السلام و میکائیل علیه السلام بمعنی بنده خدا و بترکی بمعنی سال ست و بکسر اول و تشدید تحتانی مفتوح در عربی بمعنی گوزن و بز کوهی از منتخب و برهان و کنز و بکسر اول و یای مجهول در ترکی بمعنی مردمان و قوم و جماعت۔
ایلول بالفتح و لام مضموم و واو معروف نام ماه رومی که آفتاب در سنبله باشد و مطابق آن بهندی ماه کنوار ست از شرح نصاب۔
ایم بالفتح مار سفید از منتخب۔
ایلام بالکسر دردمند کردن از منتخب۔
ایتام بالفتح جمع یتیم۔
ایهام بالکسر در غلط انداختن و در شک افگندن و نام صنعت شعری و آنچنان باشد که در شعر لفظ ذو معنیین آرند یعنی لفظی ذکر کنند که دو معنی داشته باشد و معنی بعید مراد باشد از کشف و مجمع الصنائع۔
ایام روزها جمع یوم فارسیان بمعنی مطلق وقت و هنگام نیز آرند سلیم گوید
بیت چون شام سلیم آمد ایام قدح نوشی ست + فیضی نهد در روز ساغر چو گل شب بو از بهار عجم۔
ایمن بالکسر و میم مکسور بمعنی بیخوف و بی دهشت اما ایمن بکسر میم که اسم فاعل ست از امن و ایمن بالکسر و میم مفتوح بمعنی بیخوف تر و این اسم تفضیل ست بفتح میم که اسم تفضیل از امن ست و ایمن بالفتح و میم مفتوح بمعنی مبارک تر و جانب دست راست چه بر تقدیر بمعنی مبارک تر اسم تفضیل از یمن بر تقدیر بمعنی دیگر ماخوذ ست از یمین که بمعنی دست راست۔
ایوان بالکسر و یای معروف نشستگاه

بلند که بران سقف باشد و کوشک و دالان بزرگ این معرب ایوان بالفتح از شرح نصاب و بهار عجم و کنز و در منتخب نوشته که ایوان بالکسر صفهٔ بزرگ که ظاهراً معرب ایوان است که در فارسی بفتح مستعمل میشود -

ایکن بکسر اول و یای تحتانی غیر ملفوظ و کسر کاف فارسی و سکون نون در ترکی بمعنی بوده

ایلسان بالفتح گوشهٔ عالم ما بین مشرق و شمال ظاهراً این لفظ هندیست -

ایدون بالفتح بمعنی اکنون و بالکسر بمعنی اینچنین و اینجا و این هر دو از برهان و رشیدی -

ایرمان بالکسر و یای معروف طفیلی که همراه مهمان آید و بمعنی حسرت و ندامت و بمعنی عاریت از برهان و رشیدی -

ایقان بالکسر بیقین دانستن از کنز -

ایمان بالفتح سوگندها و قوتها و دستها که راست و بالکسر گرویدن و امان دادن از منتخب و صراح -

ایام الرهان بکسر را و مهمله آن روزها که مردم عرب دران اسپان بگرو میدوانند هر که اسپ خود پیش برد گرو از حریف بگیرد از منتخب و غیره -

ایکلین بالکسر نام غلام ترکست از شرح خاقانی

ایان بالفتح و تشدید تحتانی و فتح نون بمعنی که و آن سوال ست از زمان از کنز و منتخب و صراح -

ایران بالکسر ملکیست مشهور که ما بین جیحون و فرات واقع ست و آن عراق و خراسان و طبرستان و فارس و همدان و نهاوند و آذربیجان و کرمان و غیره باشد از رشیدی و شرفنامه و برهان و در رساله ناجی مسطور ست که ایران منسوب بایرج آفرایرج هم میگویند نام پسر فریدون

این بالفتح و نون مفتوح بمعنی کجا از شرح نصاب

ایروان بیای معروف و واو نام شهریست -

ایکه بالفتح بیشه و انبوهی درختان از منتخب و غیر آن -

ایه بکسر اول و سکون یای تحتانی موقوف و کسر ها بمعنی زیاده کن از شرح نصاب و کنز

ایلچه بکسر اول و یای غیر ملفوظ و سکون لام و جیم عجمیه رسه و گله اسپان و مجازاً بمعنی اصطبل نیز آمده و این لفظ ترکیست -

ایلیه بکسر اول و یای غیر ملفوظ و فتح لام و

ایرله بکسر اول و یای غیر ملفوظ و سکون را بمعنی محاوره ترکی ترجمهٔ پای بیعت -

ایچره بکسر اول و یای تحتانی غیر ملفوظ و سکون جیم فارسی در ترکی بمعنی درمیان و اندرون

ایمه بالفتح بمعنی اکنون و بمعنی بیهوده و بالکسر مخفف ایمهه از رشیدی و کشف و برهان و در بهار عجم بمعنی اینکه اسم اشارتست بقریب و بمعنی همچنین نیز آمده و بفتح اول و کسر همزه که حرف دوم ست و تشدید میم لفظ عربیست جمع امام و آنچه در کوا عذا اخی و املاک نویسند که ایمه داران پرگنه فلان غلط ست بجای آن ایمه داران صحیح ست چه ایمه بکسر تحتانی و فتح میم در ترکی خوراک و روزینه را گویند و ایمه بکسر الف و یای تحتانی غیر ملفوظ و فتح میم هم باین معنی آمده این تفاوت از تفاوت لهجهٔ بعض ترکان ست -

ایادی بالفتح نعمتها و نکوئیها و دستها و این جمع ایدی ست و ایدی جمع ید ست از کشف و سروری و کنز و در منتخب نوشته که ایدی و ایادی هر دو بفتح دستها و نعمتها لفظ اول بمعنی دست بسیار استعمال یافته و لفظ ثانی بمعنی نعمت و خان آرزو در خیابان نوشته که ایادی جمع ایدی ست و ایدی جمع ید ست بمعنی دست که گاهی بطریق مجاز بمعنی نعمت و قدرت مستعمل میشود و بعضی نوشته اند که مشترک ست بهر دو معنی حقیقی و بعضی نوشته که ید بمعنی دست جمع کرده میشود بر ایدی و برای نعمت بر ایادی -

ایشیک آقاسی ترکی ست بمعنی داروغهٔ دیوانخانه چه ایشیک بهمزه و یای تحتانی و شین معجمه و تحتانی و کاف عربی فضای دروازه و آقاسی بمعنی سردار هم از مصطلحات و بهار عجم -

ای حرف ندا است در عربی بالفتح و در فارسی و هندی عوام بیای مجهول و این از توافق لسانین ست لیکن در هندی کتابی ای بهای هوز ست مگر لفظ ای که برای تعظیم است در فارسی نیز بالفتح مستعمل میشود از بهار عجم و مؤید و بفتح اول و ضم یای مشدد در عربی بمعنی چه و کدام از کنز اللغات -

ایای بکسر اول و تشدید یای اول و فتح یای ثانی بمعنی مرا -

ایشی بالکسر صفت زنان باشد چون بی بی که در عربی ستی بالکسر و تشدید تای فوقانی و ترکی بیگم از جهانگیری -

ایلاقی بالکسر منسوب بایلاق که ملکی ست از شاش قریب ترک -

ایلخی بکسر اول و یای تحتانی غیر ملفوظ و سکون لام و کسر خای معجمه و یای معروف رمه و گله اسپان این لفظ ترکی ست

باب بای عربی

فصل بای عربی مع الف

بار خدا بمعنی خدای تعالی بزرگ و نیکوکار چه لفظ بار بمعنی نیکوکار و بزرگ است از مؤید و کشف و بعضی نوشته که حق تعالی را ازان بار خدا گویند که هر کسی را بار میدهد یعنی هر کس هر وقت از وعرض حاجت خود میتوان کرد -

بالا بمعنی فوق و بمعنی قد و قامت و بلندی و درازی اسپ کوتل کنایه از ملک خراسان از برهان و بهار عجم

بادپا بمعنی تیز رفتار و اکثر صفت اسپ واقع میشود از برهان —

باسا بسین مهمله بمعنی سختی از منتخب و کنز و صراح —

باب اسمار کهکشان از لطائف —

بادبرد الفتح بای فارسی که حرف چهارم است و ششم واو دریچه را گویند که برای آمدن باد کشاده باشد از شرح خاقانی

با در عربی مرد کثیر الجماع و در فارسی مخفف باز ست که طائر شکاری باشد

و بدانکه لفظ باکه حرفی ست که آنرا بای مسمی ازانست بمعنی در فارسی برای چند معنی آمده اول بمعنی مع چنانکه گوئی اسپ با زین مکمل خریدم دوم بمعنی باوجود چنانکه با آنکه او را بسیار نعمتها نمودم مگر فهمید سوم برای مخالفت آید بیت فرق ست میان آنکه یارش در بر باآنکه دو چشم انتظارش بر در چهارم بمعنی طرف و جانب چنانکه بیت برد از و پیام چند باد و زلیخا را دهد مویز باد و پنجم بمعنی را چنانکه مصرع گفتا بچه شیوه با کو ششم بمعنی کوه را ششم برای التقابل چنانکه بیت باروی تو آفتاب برم نیست ولیکن آن ندارد هفتم برای معاوضه مصرع فرهاد کوه عمر را با جان نمی فروشد هشتم برای استعانت عرفی گوید بیت باصیقل ضمیر تو چون عکس آینه مرئی شود

از ظلمت پریرخ رست عواس و بای مسمی یعنی فقدان بای مسمی بدون الف آن نیز در فارسی برای چند معنی آید اول بمعنی مع چنانکه بخیر و عافیت در نجا رسیدم دوم بمعنی باوجود چنانکه مصرع بعصیان در رزق برکس نبست سوم بمعنی طرف و جانب چنانکه مصرع بکوی او ندهیم طفل اشک را رخصت مصرع دیگر بملک عجم رغبت شاه خاست چهارم بمعنی مقدار چنانکه بیت بجو میشاند زر دهقان پیر همین میفرستد بدیوان میر پنجم بمعنی برای چنانکه مصرع بدیدار مردم شدن عیب نیست مصرع دیگر از داوف کعبه رفتم بحرم ره ندادند ششم برای تقابل بیت تا مدار ای ظلمت یکی بخواهد بود و اگر هزار عقیق از یمین شود پیدا هفتم برای توافق چنانکه مصرع عیبش مباش جو کاری بمدعا تو نیست مصرع مطرب بگو که کار جهان شد بکام ما هشتم برای قرب چنانکه مصرع طبع برد شوخی بصاحب دلی مصرع دیگر که فرو دآمد ابو خسروی مصرع او را بمی و با و بارزسان نهم برای سبب چنانکه بیت بجرم عشق تو ام میکشند غوغائیست تو نیز بر لب بام آکه خوش تماشائیست دهم برای تشبیه چنانکه بیت لطفش بهار شاد باشست قهرش بسموم مهرگانیست مصرع بحسن صورت او برزمین نخواهد بود

مصرع بصورت تو بتی کمتر آفرید خدا یازدهم بمعنی عوض مصرع پدرم روضه رضوان بدو گندم بفروخت بیت نه پرهیزگار و نه دانشور اند همین بس که دنیا بدین میخرند مصرع که علم و ادب میفروشد بنان دوازدهم برای قسم چنانکه بیت زابروان تو بی اختیار میترسم بترکیبی که ازین و النقاری ترسم سیزدهم برای تیمن و توسل چنانکه رباعی یارب برسالت رسول الثقلین یارب بغزا کننده بدر و حنین عصیان مرا دو حصه کن در عرصات نیمی بحسن بخش و نیمی بحسین چهاردهم برای استعانت چنانکه مصرع بچوگان خدمت توان برد گوی مصرع بلشکر توان کرد این کار زار مصرع تازه میسازم بناخن بازداغ خویش را پانزدهم برای صله و اتصال چون رنگ برنگ و دمبدم شانزدهم بمعنی زیر چنانکه تیغ بمعنی زیر تیغ بیت چنین تا بمقدار هفتاد مرد به تیغ آمد از رو میان در نبرد مصرع کرا پای خاطر در آید بسنگ هفدهم برای آغاز چنانکه مصرع بنام جهاندار جان آفرین اگرچه در حقیقت این با استعانت ست لیکن چونکه بعد حذف جار متعلقه خود که ابتدا میکنم ست در ابتدای کلام واقع شده لهذا مجازاً بای ابتدائیه و با آغاز گویند هژدهم بمعنی تیغ و سمت چنانکه مصرع بگردون فتد سرکش تند خو نوزدهم بای ضافی و آن مرادف اضافت هژده مصرع زر دارد که

بزور محتاج نه بیستم بمعنی لائق چنانکه صائب گوید بیت صائب کنون که درد بدرمان نمانده است آن به که راه چاره و تدبیر بسپریم یعنی درد کار به هلاکت رسانیده لائق معالجه نمانده بیست یکم بمعنی از چنانکه بیت تن بو یا کند گلهای تصویر نهالی را بیا بیدار ساز و خفتگان نقش قالی را بیت حافظا بخود نپوشید این خرقه می آلوده ای شیخ پاک دامن معذور دار ما را یعنی از خود نپوشید بیست دوم بمعنی در چنانکه مصرع دشنام مبر ز ادای شکر بیان تو بیست سوم بمعنی بر چنانکه بیت آن شمع اگر بغبارم فتاده است پروانه چون سخن بمزارم فتاده است مصرع مشت آبی بروی غفلت آن بیست چهارم بمعنی را چنانکه مصرع بدارند او انچه داد مصرع نفس چون سهم آید زدل بیست پنجم زائده و آن را اول اسمای حروف مفتوح می آید در ابتدای افعال اکثر جا مکسور و بعضی جا مضموم مثال بای زائده مفتوحه بر اسم مصرع آن قطره ام که چرخ بدور افگند مرا مصرع بتنها ماند است وی رهی مثال بای زائده مفتوحه بر حرف مصرع بجز این نکته که حافظ ز تو ناخوشنود است مثال بای زائده مکسوره بر ماضی و امر و مضارع چنانکه برفت و بگیرد و برو مصرع در نسیخته بیرد اندر عشار مثال بای زائده مضموم بر ماضی و مضارع و امر چون بگفت و بگند و بجز و در عربی برای جمیع معانی مکسوره

می آید واین حرف گاهی بواو بدل شود چون برنا و ورنا دوازه و بازو لفا چون زبان و زفان بمیم چون غژب غژم و بکاف عربی و فارسی چون باد و گاله بمعنی نوعی از جوال و بهای هوز چون بوش و هوش بمعنی کروفر -

باب در عربی دروازه و نام کتابی و در ترکی و فارسی بمعنی شایسته و برابر و درخور ولائق و بمعنی باره و حق چنانکه گویند در باب فلان یعنی در حق فلان از منتخب و برهان و لطائف -

باتب گوشهٔ عالم ما بین مغرب و شمال و این لفظ هندی ست -

باب الابواب سرحد یست بملک خزر و آن از محل انقطاع جبال از کیان تا دریای خزر سدی از سنگ و چونه و آهن وارزیز کشیده اند و در میان سد بجهت آمد و شد دو قفل که از ایران بترکستان یا از ترکستان بایران باشد دروازهٔ کلان از آهن نصب نموده اند بوقت حاجت مرور قوافل نگهبانان پادشاه ایران آن دروازه میکشایند و باز مقفل مینمایند و این را در بند خزر هم میگویند از تواریخ وغیره -

باب قصاب وادی ست از کشتی و آن یکبارگی بزور گلو و گردن حریف را کج کرده بزمین زدن ست چنانکه قصاب چهار پایه را بزمین میزند -

باد جنوب بادیست مخالف مزاج آدمی چنانکه در کتب طبیه بذمت بسیار مسطور ست -

بابت لائق و سزاواری و بمعنی لائق و سزاوار نیز آمده و این مصدر جعلی است از بهار عجم وغیره -

باغات جمع باغ بطور عربی و نام محله در اصفهان که اکثر ساکنانش بندهٔ او باش بوده باشند از شرح گل کشتی -

بالشت بکسر لام و سکون شین معجمه آنچه بوقت خواب زیر سر نهند و این مزید علیه بالش ست که بمعنی تکیه شهرت دارد از برهان و بالشت پیل آنچه مقدار تکیهٔ کلان از نمد است کنند و پیل نو گرفتار را بآن بادبی و هند از شرح قران السعدین -

بالین پرست شخص کاهل و بی کار آرام دوست که سر از بالین نتواند برداشت از مصطلحات -

بالیست بکسر یای تحتانی بمعنی حاجت و نیاز و لوازم چیزی از برهان -

بادست بر وزن دال مهمله مسرف و کسیکه مال را جلد خراب و پریشان کند و بمعنی مفلس نیز آمده از برهان و رشیدی و چراغ هدایت -

بازخواست طلب و جستجو و مواخذه و واپس گرفتن چیزی -

بازیافت بمعنی خریدن -

باروت و **باروت** در اصل بمعنی شوره است و بمعنی داروی تفنگ مجاز ست زیرا که جزو اعظم آن شوره باشد از بهار عجم -

باد دست بحاصل و تهیدست و بمعنی بیحاصلی و تهیدستی از برهان -

باد بروت تکبر و غرور و بمعنی لاف نیز از برهان و سروری و لطائف -

بالادست حریف و غالب و بمعنی هر چیز نفیس بهتر و کامل و بمعنی صدر مجلس از برهان -

باعث برانگیزنده -

باحث بکسر حای مهمله کاونده زمین و کاونده سخن از منتخب -

باج زریکه از سوداگران بطریق محصول میگیرند و زریکه پادشاه غالب از مغلوب گیرد -

بادلیج بدال مهمله و یای معروف و جیم عربی نوعی از توپ که آلت جنگ است از چراغ هدایت ظاهرا بادلیج سوب بادلش ست بادلش بدال مهمله و کسر لام و شین معجمه در ترکی توپ را گویند چنانکه در لغات ترکی مسطور ست -

بادنج خام طمع و کار بیفایده کننده -

بادسج کنایه از دم مسیح که اموات را حیات می بخشید -

بادسرخ مرضی ست معروف -

بادمعنی اول معروف ست و نام روز بست و دوم از هر ماه شمسی و بمعنی کلام و سخن و هیچ و آه و ناله و تیز و تند و نام گنجی از گنجهای خسرو پرویز و نخوت و تکبر و کلمه ایست برای دعا و بد بمعنی مخفف بواوست باد از مزید علیه بادست و نام فرشته و نام مرضی که از فساد خون پیدا میشود و تن از ان بیمار شود و بمعنی جوشش خون که آنرا شخ باد نیز گویند از برهان و جهانگیری و باد بمعنی صد هم نیز آمده چنانچه باد و خشام و باد تیر و باد سیلی و باد خاسه و باد تازیانه و باد رکاب و باد تفنگ و باد شمشیر و باد رسم وغیره از مصطلحات و بهار عجم -

بارد بکسر رای مهمله در عربی بمعنی سرد و سردی کننده و فارسیان بمعنی بیمزه و ناخوش آرند و مجازا بمعنی عنین که بر زن قادر نباشد از بهار عجم وغیره -

باد آورد بفتح واو نام گنج دوم از هشت گنج خسرو پرویز و وجه تسمیه اش اینست که قیصر روم از خوف پرویز چند کشتی از مال و زر پر کرده بجزیره میفرستاد باد مخالف آن کشتیها را بسوی ملک پرویز آورده لهذا آن مال را گنج باد آورد نام کردند و نیز نام بوته خار دار سفید رنگ و نام نوائیست از موسیقی از رشیدی و برهان و کشف مدارک -

باربد بفتح حرف چهارم که بای موحده است نام مطربی از مطربان خسرو پرویز بود و در فن موسیقی مهارت عظیم داشت این مرکب ست از بار که بمعنی دخل و رخصه ست و بد بالفتح بمعنی خداوند و دارنده چون پرویز او را محرم دخول مجالس خاص ساخته بود لهذا باین لقب ملقب گردید از رشیدی

در کشف ترتیب برهان صاحب برهان نوشته که بفتح موحده و فتح آن نیز درست باشد و در رشیدی نوشته که ضمه خطاست

با سعود کنیت ابوالحسن خرقانی رحمة الله علیه از لطائف -

با یزید کنیت یکی از اولیای کبار که اکمل وقت بودند و مولد ایشان شهر بسطام ست -

بازوبند بزای معجمه دعا و عاطفه مصالح هر چیز چنانکه رشته تسبیح و دوال و امثال آن برای شمشیر

باغ هراد باغیست در هرات

باقر بکسر قاف مرد بسیار علم و بسیار مال و شیر درنده و لقب امام پنجم که پسر امام زین العابدین علیهم السلام بودند از منتخب

باوقر بدال مهمله بفتح فا کی از بازیچهای اطفال که بهندی آنرا پهرکی گویند و آنرا از کاغذ میسازند و بعضی نوشته که چرمی باشد مدور برو سوراخ که رشته سفته برو دست در کشاکش آید

بار این لفظ چند معنی دارد اول تامیست از نامهای حق تعالی دوم بیشه خرد و انبار سوم بزرگی چهارم گرانی پنجم برگ و شکوفه ششم نصیب هفتم رخصت و دخل هشتم میوه نهم درخت دهم مراد و کار یازدهم گرسته دوازدهم بارگاه سیزدهم بسیار کی هر چیز و جایی بوده هر چیز چون نگبار و دریابار سیزدهم گرو میوه هر درخت

چهاردهم حمل زنان پانزدهم نقش آمیخته که در مشک و زعفران کنند شانزدهم سازه هفدهم بار بفتح بعد هم بارنده و امراز باریدن از جهانگیری معانی این لفظ بسیارست چون بعضی از آن در کتب متداوله مستعمل نشده بود ترک کردیم و بعربی بار بتشدید را بمعنی نیکوکار از منتخب و در چراغ هدایت و بهار عجم بار بمعنی شاخ درخت نوشته است -

بابا کیوز نام شخصی که فقیر بنگ نوش بود -

باحور بضم حای مهمله و واو معروف بمعنی سختی گرما در ماه تموز و ایام مقرری آن هشت روز است از تموز و هم تموز تا بیست و ششم ماه مذکور و این هشت روز اگر بیفا گرمی بگذرند علامت ارزانی سال و اگر به سردی بگذرند علامت گرانی باشد و نزد بعضی این لفظ

باخوذ از بحران که بمعنی حکم باشد بعنی هشت روز مذکور حاکم اند بر احوال هشت ماه از اول مرداد تا آخر اسفندارمذ از برهان و منتخب و صراح و لطائف و اکثر اهل لغت و بعضی شارحین قصاید عرفی را در تحقیق این لفظ خطا واقع شده -

بار گیر بمعنی اسب و شتر و گاو از برهان

بادگیر بکاف فارسی دریچه و روزنی که برای باد در خانه سازند و خانه که از هر چهار طرف بادگیر بهت وزیدن باد داشته باشد -

باغ فرط نام باغیست در کرمان

بود در اصفهان از مصطلحات -

باهر بکسر ها بمعنی روشن و ظاهر از منتخب

باختر بمعنی مشرق اکثرست و گاهی بمعنی مغرب نیز می آید و لفظ باختر مخفف با اختر ست و اختر آفتاب را گویند و ماه را نیز اختری گویند و بمعنی ملکی خراسان و نواحی آن نیز بیاد از رشیدی و برهان و سروری و مدار و جهانگیری و کشف و شرح خاقانی -

باور بفتح واو ست نقیض آن بمعنی اعتبار کردن و قبول داشتن بلفظ کردن و افتادن و داشتن مستعمل از برهان و بهار عجم -

بازار ظاهرا در اصل بازار بود زیرا که در تشبیه جا با اکثر از اطعمه با با بمعنی مطلق جای فروختن استعمال یافته و بازار تیز و گرم و رایج از صفات اوست و مقابل آنها بازار کشته و افسرده و شکسته و بسته و غیر رایج و لفظ بازار بمعنی سود و سودا و رونق و رواج نیز آمده از بهار عجم -

باسره بضم یای موحده و سوم نام پادشاهی که جهانگیر او جهار از حسام نبیره شاه تیمور صاحب قران باشد -

باورد بکسر دال شا جهان اول الف

باوام ترجمه با ضافت ترکیب بجا نقید از مصطلحات -

با کعبتین و الا بکار بکعبتین نیز

و کسر الف که حرف دهم ست بمعنی شام و بامداد -

باز بزای معجمه مسافت هر دو دست فراخ کرده از سر انگشت دستی تا سر انگشت دست دیگر که بتری آن را قلاج گویند و بمعنی تکرار و معاودت کاری و بمعنی گشاده و نشیب و تمیز و تفرقه و جانب و گذرگاه و بمعنی جدا و نام طائر شکاری و شراب باج و خراج و بمعنی بر گشتن و صیغه امر از باختن و بازیدن ابنهمه سیزده معانی شد از برهان جهانگیری و رشیدی مؤلف گوید هر چند که لفظ باز بمعنی وقت هنگام در کتب لغت نیامده مگر در کتب فارسی مثل ظهوری و ابوالفضل وغیره جا بجا واقع شده چنانچه بر متتبع متامل پوشیده نیست و در لفظ دیر باز حرف چهارم یای تحتانی ست و بیانش در محل خود خواهد آمد -

باخرز بفتح خای معجمه و سکون رای مهمله و بعده زای معجمه بر وزن نامرد نام قصبه از خراسان و نام گوشه ایست از چهل و هشت گوشه موسیقی از رشیدی و برهان و جهانگیری -

بارز بکسر را مهمله و بعده معجمه بمعنی ظاهر و هویدا شونده و آشکارا -

باران گیر آنچه از چوب و خشت مثل سایبان سازند بهندی چهجه گویند از شرح قران السعدین -

باراندار فروکش شدن و مقام گزیدن از مصطلحات -

بالوس بواو معروف و سین مهمله بمعنی کافور مغشوش یعنی کافوریکه چیز دیگر بفریب دران آمیخته باشند از موید و رشیدی و برهان و مدار -

باس بسین مهمله بمعنی خوف و بیم و عذاب و سختی و قوت جنگ و دلیری از کشف و کنز و منتخب -

بائس بکسر همزه سخت محتاج شونده و درویش از لطائف -

باباخمس بخای معجمه نام شهری -

باش بشین معجمه در ترکی بمعنی سر که بعربی راس گویند از لغات ترکی -

بازنگوش بکاف فارسی بمعنی شوخ و شنگ و طفلیکه گوش بر آواز باشد و طفلان دیگر دارد و این لفظ بکاف عربی خطاست از برهان و چراغ هدایت و جهار شربت -

باقلمش بسکون قاف و فتح لام و سکون فوقانی و کسر میم و سکون شین معجمه لفظ ترکیست بمعنی دیده شده باق بمعنی دید و لام علامت مجهول و میم علامت مفعول و بجای باکر و آخر صیغهٔ ماضی مفعول آمده چنانکه در گفته و رفته و گشته -

باتمش بفتح اول و سکون خای معجمه و الف غیر ملفوظ و کسر میم در ترکی بمعنی دیده که صیغهٔ ماضی ست -

بادریس بیای معروف عطر و ولایت از لطائف -

بادفروش خوشامد گو و لات زن و در هندوستان لقب قومیست که آنرا بهات گویند و آنرا بادخوان نیز نامند و همین صحیح ست از بهار عجم -

بالش بکسر لام تکیه که زیر سر نهند و بمعنی بالیدگی و افزایش از برهان و در جواهر الحروف نوشته که بالش و بالین تکیه که آنرا زیر سر نهند ماخوذ از بال که بمعنی پر ای بازوی مرغانست چه در اصل وضع از پر مرغان می آگندیدند و در لفظ اول شین معجمه و در لفظ ثانی یای تحتانی و نون برای نسبت ست یا آنکه ماخوذ از بالیدن بمعنی افزودن چون زیر سر نهادن تکیه موجب افزایش خوابست لهذا بشین نسبت آنرا بالش گفتند -

باسط فراخی دهنده و یکی از اسمای الهی -

بادشرط بضم شین معجمه باد موافق چون شرط بالضم در اصل بمعنی نشان و علامت ست باد موافق را که باد شرط گویند از همین جهت است که علامت روان شدن جهاز و دور شدن منوقانست از مدار و رشیدی و لطائف و سراج اللغات و صاحب تاریخ ولایت نامه که بشهر لندن دار السلطنت انگریز رفته بود چنین نوشته که باد شرط باد نرم ست چون نسیم موافق که بعد فرو شدن طوفان وزیدن گیرد این باد اگرچه اهل جهاز را بعد تصدیعات طوفان راحتی حاصل شود لیکن در روش جهاز قصور راه یابد زیرا که جهاز هر قدر که زود تر

بمنزل مقصود رود بهتر ست -

باع بعین مهمله مقدار دراز کردن هر دو دست از منتخب -

بالغ بضم لام پیمانهٔ شراب -

بازغ بکسر زای معجمه و غین معجمه روشن و طالع شونده از منتخب -

باغ معروفست مشترکست در عربی و فارسی در عربی جمع آن بیغان چنانکه تیجان و نیران جمع تاج و نار و بالفا نیز آمده از بهار عجم و در ترکی باغ بمعنی بند که از ان چیزی را بندند -

بارق روشن و تابان -

باسق بکسر سین دراز و بالنده از بسوق که بمعنی بالیدن و دراز شدن است از صراح و کنز و منتخب -

باسلیق لفظ یونانی ست و آن رگیست مشهور و معنی لغوی آن پادشاه عظیم ست چرا که این رگ از دل و جگر رسته ست از بحر الجواهر و تحفه که بترکی هم باشلق بشین معجمه و کسر لام بمعنی پادشاه و امیر و سردار ست و درین هر دو لفظ یونانی و ترکی توافق لسانین ست اندک فرق -

بالاچاق بمعنی غالب حاکم زبردست و بالا و صاحب بلندی مقابل زیرچاق که بمعنی مغلوب و محکوم و فرمانبردار باشد از چراغ هدایت و چهار شربت -

بادفق بدال مهمله مکسور و فتح فا و سکون فوقانی مرضیست که خایه بزرگ شود -

باربک بکسر با سے موحده و دوم و کاف

فارسی بمعنی امیر اعظم که او بر وقت خواب بدرگاه پادشاه باریابد و این مرکب ست از بار که بمعنی دخل ست و از بگ بالکسر که مخفف بیگ ست بمعنی صاحب و امیر و این لفظ را بفتح بای ثانی نیز نوشته اند که بگ بالفتح بمعنی امیر و صاحب ست در ترکی و این لفظ بمعنی عرض بیگی که عرض مردم را بحضور پادشاهی برد نیز آمده از کشف و شرح قران السعدین -

بابک بفتح بای دوم و کاف عربی نام پادشاه پارس که جد مادری اردشیر ابن ساسانست و بعضی گویند که نام شبری که ساسان را بشارت تولد اردشیر داده بود از رشیدی و کشف و در برهان نوشته که بابک بمعنی امین و استوار و نام پادشاهی که اردشیر دختر زادهٔ او بود و بمعنی پرورنده و تصغیر باب که بمعنی پدر باشد و این تصغیر برای تعظیم ست و صاحب جواهر الحروف نیز نوشته که در بابک کاف برای تفخیم و تعظیم ست -

باسک بفتح سین مهمله و کاف عربی بمعنی دهن دره که بهندی آنرا جماهی گویند و نزد و سور خمین هنود نام پادشاه ماران -

بال از کتف تا سر ناخن و بعضی گویند از شانه تا آرنج و بازوی مرغان و لغوی از ماهی بزرگ و امر از بالیدن و بعربی بمعنی دل و جان و حال و فراخی عیش و شان و عظمت و بترکی عسل را گویند از برهان و لطائف و منتخب و کشف و مدار و موید -

بابل بکسر بای دوم نام شهر قریب کوفه بضم بای عربی و فتح بای سوم که سید برهان منتخب و در مصطلحات نوشته که نام شهری ست در عراق و در انجا چاهیست که هاروت و ماروت دران معذب اند و قال عزوجل ببابل هاروت و ماروت و بعضی اهل لغت بضم سوم نیز نوشته اند و شعر ایشان مانده انظامی گوید بیت
در و کمر آن چشم سیه امشب + باج خواه ساحران بابل ست + سلیم گوید بیت
در رو عشق ای دل ازو مشو فسون این مباش + خانه مور این صحرای چاه بابل ست + بنابی قافیه سرد و غزل رشید است -

باقل بکسر قاف تره فروش نام مردی که نهایت کند زبان و احمق بود از کنز و در مصطلحات و بهار عجم نوشته که کودک نشان پیش بر آورده و نام شخصیکه بحمق مشهور بود و سخنی که بکاهلی و ماندگی بیان شود -

بازل بکسر زای معجمه شتریکه سال نهم در آید از منتخب -

باذل بکسر ذال معجمه بمعنی بخشنده و سخی از منتخب -

باسل بکسر سین دلیر و بهادر سازنده از منتخب
بالشت بیعل آنچه در اوائل حال برای آموختن بیل کودکان از پنبه بمقدار کلیکلان درست کنند یا ولی و هندا از شرح قران السعدین -

باتی حال بکسر اول و فتح ثانی و تشدید یای تحتانی مکسور و تنوین آخر که ولا است آن و در زیر لام ست یعنی بهر حالیکه باشد با چاره است و آی اسم استفهامیه بهر در دشمان و بحالی مضاف الیه واست گاهی مفعول خود را عام می گردانند چنانکه هم درینجاست -

بالغدو والآصال بضمتین غین معجمه و دال مهمله و واو اول مشدد و مد الف که ما قبل صاد مهمله است یعنی بامداد و شبانگاه ها -

بالاستقلال بالذات و بلا واسطه و تنها بکاری استادن -

بالغ بضم غین مهمله کشمیر از چراغ لیت باهم طرف بیرونی سقف خانه دیتیفت صبح و بیگاه و در این صورت مخفف بالا است از برهان -

بادشام بضم دال مهمله و سکون شین مفتوحه خدام باشد از رشیدی -

بالن نام درختیست نام خوشبو سرخ و شاکه بید را نیز گویند از برهان و تحقیق انست که بان درخت ست تا ذکر او نوشتنا که از تخم آن روغن گیرند در بسیار نافع و خوشبو باشد و آن درخت در بلاد هند بسیار است و در هندوستان نباشد و آنچه بعضی نوشته که بان بمعنی درخت بید مشک است و آنرا بیدمشک گویند که در خشت بکار رود از منتخب است از منتخب و خیابان و روزنامی یعنی رنگ

دلول بمعنی ماده رنده آید چون فیلبان و در هندی بان چیزیست که بیاد دشت بر کرده سید آتش بر فوج مخالف اندازند و آن شکل هوائی باشد که آتشبازی معروفست ظاهرا مشتق اگن بانست چه بان در هندی تیر را گویند و اگن بمعنی آتش باستان بمعنی قدیم و کهنه و بعضی کهنه این لفظ را بیای فارسی خوانده خطاست از رشیدی و کشف و برهان و جهانگیری -

بایزن حرف سوم یای موحده موقوف و زای معجمه مفتوح سیخ کباب بریان کنند از رشیدی و سروری -

بازرگان بفتح زای معجمه یعنی سوداگر و این مخفف بازارگان است و کسیکه باشد از فقرا بازار که معروفست و از لفظ گان که برای لیاقت آید یعنی بازارگان کسیکه لائق بازار باشد و آن سوداگر است و کدا انکه بضم زاخوانند غلطست از کشف و برهان و در بهار عجم نوشته که بازارگان جمع بازاره که بهای نسبت یعنی کسیکه در بازار نشیند بازرگان بفتح زای معجمه بعربی مخفف بازارگان و اطلاق آن بر شخص واحد را عالم فرنگان و دران گفته فره و در نسبت یعنی بمفرد استعمال میشود و بمعنی سوداگر مجاز است -

باوران نیلوفر نام جائیست -
بارخونک طالب شدن مقابل شدن -
بایکان بفتح یای زهره و دوم کتا

عربی منسوب بیابک که نام جهان در اردشیر ابن ساسان ست چون اردشیر از بابک پرورش یافته بود بابک منسوب شد الف و نون برای نسبت ست و بعضی گویند که بابک نام مجوسی ساسان را بشارت تولد اردشیر داده بود بهذا باو نسبت کردند از رشیدی -

باونجان بذال معجمه مکسور و جیم عربی معرب بادنگان ترکاری معروف که بهندی بیگن گویند از قاموس و غیر آن -

باروان برا و دال مهملتین بمعنی آونده و ظرف که دران چیزی نهند از برهان و شرح نصاب و در رشیدی نوشته که جوال و خرجی و بمعنی صراحی نیز آمده -

بارودن نام شهر از لطائف -

بالین آنچه بوقت خواب زیر سر نهند در هندوستان تکیه شهرت دارد و آن طرفی سر را گویند که بدان طرف سر می نهند بهندی سرهانه گویند -

باهادان بمعنی باد او و الف نون زائد است از عالم بهاران و صبحگاهان از خیابان -

باورن بمعنی بادکش که بهندی پنکها گویند -

باخوردن بمعنی بی اختیار شدن
باو کوفتن کار بیهوده کردن از بهان
باوخوان نوشتگر ضربه گواز بهان
باو در بروت افکندن و باد در سبلت افکندن تکبر و غرور

ولادت بودن —

باختن لازم و متعدی هر دو آمده بمعنی کردن با چیزی از قمار و نقد خود را در قمار بخشیدن و داده عاجز ماندن که بهندی هارنا گویند

باب رسانیدن بنا و رسیدن بنا با آب بنای خانه محکم و استوار شدن و کردن از جهت عمیق کندن جای بنا و بمعنی خراب کردن نیز آمده —

باریک شدن لاغر شدن از مصطلحات —

باریک رسیدن کاری بغور تمام وارسیدن و نکته اندک بکمال خوبی سرانجام دادن از مصطلحات —

باز ارزدن فایده خاطر خواه گرفتن و سود و معامله و سودا را نیز بازار گویند از مصطلحات —

باز کردن جدا نمودن و کشادن از مصطلحات —

بازو کشادن جوانمردی و سخاوت از مصطلحات —

باسمی آتش شدن فی او در خشم شدن —

بالا گرفتن بلند شدن و شخصی را غافل کرده چیزی از مال او بردن و خارج کردن و بمعنی برداشتن رونق و انتظام یافتن از بهار عجم و مصطلحات —

بالین شکستن از کسی تعظیم کردن از مصطلحات —

بازی خوردن فریب خوردن —

باد بدامان کردن کنایه از غرور و رعنائی و بعضی گویند که عبارتست از امر غیر ممکن بظهور آوردن

بار افگندن بمعنی فرو کش شدن و مقام گزیدن از مصطلحات —

باد در کله داشتن بضم کاف عربی و های ملفوظ کنایه از غرور و نخوت از مصطلحات

بار بستن کنایه از سفر کردن —

باغ سبز نمودن بمعنی فریب دادن از چهار شربت و چراغ هدایت و بهار عجم باغ سبز نمودن بوعده های دروغ فریب دادن —

بانگ جوال شدن فی معنی از تهذیب جهان که بانگ در یک جوال کرده می شنید و کنایه از یگانه شدن با هم هم از برهان وغیره

باز کشیدن بمعنی نوشتن ابو الفضل در مکاتبه آورده و آنکه در باب باز کشیدن فقره را چند قلمی نموده الی آخره —

بال تذرو لکه ابر یعنی پارچه ابر از شرح گلگشتی —

باز قوت و استعداد —

بالنگو بکسر لام بادرنجبویه از برهان —

بارو بضم را بمعنی دیوار قلعه و حصار از لطائف و کشف و برهان —

باکو بواو مجهول شهریست قریب شروان از سراج وغیره —

بازگو بزای معجمه و کاف فارسی و واو مجهول بیان کننده —

باهو بواو معروف چوبدستی بزرگ از برهان —

بارقه بکسر را و رای مهمله و قاف چیزیکه درخشنده باشد و مجازاً بمعنی روشنی و درخشندگی چه بارقه ماخوذ از برق است که بمعنی درخشیدن باشد و در رساله بمعنی ابر با برق و در منتخب و کنز و قاموس بمعنی شمشیر با دو مصراع بمعنی شمشیر واحد —

باره حصار قلعه و دیوار قلعه و بمعنی اسپ تیز رفتار و بمعنی کرت و نوبت و بمعنی حق و شان چنانچه در باره فلان یعنی در حق فلان و بمعنی قاعده و بمعنی بوزه که نشه می کند از برهان و رشیدی و سروری و کشف و لطائف و مدار و در مصطلحات بمعنی دست هم آمده —

باغنده بضم غین معجمه خالو پنبه رشته نشده (بهندی پونی) از برهان —

بالوعه بواو معروف و عین مهمله حوضی باشد کوچک مراد اندرون فراخ که آب صحن خانه و آب سرد در آن جمع میشود از منتخب و مدار و کنز و در کشف راه آبها —

باوفراه و باوافراه لغت اول بسکون دال مهمله و فتح فا و لغت ثانی بفتح الف و سکون فا جزای گناه مکافات بدی از برهان و مؤید و رشیدی و کشف و مدار و سروری —

باده شراب چه باد بمعنی غرور آمده و ها برای نسبت است از رشیدی و بهار عجم نوشته که باده شرابیکه خام از خم بر آورده استعمال نمایند و بر عرق نیز اطلاق کنند و این تسمیه بآن است چه باد غرور را گویند و خوردن شراب نیز غرور می آرد و مجازاً بمعنی پیاله الشراب خوری هم می آید —

باخره بالضم معجمه گرهیکه در بندگاه سنبل

باخبهان بمعنی وسی پارسی بهر سد بهندی اوبنها گویند از رشیدی —

باکره بکسر کاف بمعنی دوشیزه و از مدار و کشف بمعنی زن نارسیده نابالغ —

باغچه باغ کوچک و کسانیکه بفتحه گویند غلط است از کشف —

بالیه بکسر لام کهنه و قدیم از منتخب و کشف و کنز ماخوذ از بلا بکسر بمعنی کهنه شدن —

باخمر بخای معجمه جانور آبی است که بهندی گدوا گویند از جهانگیری و این لفظ ترکیست

باکوره بضم کاف عربی و واو معروف میوه نورسیده که اول بار از همه آنها رسیده نو رسیده پخته شده باشد از منتخب و لطائف و کنز وغیره —

بازمانده ای معجمه اسباب محمل و بمعنی پسماندی بمعنی اواخر و بمعنی کمان برده اند که پارچه را است از رشیدی و لطائف و در برهان این لفظ ترکیست بمعنی معانی برابر بمعنی قدیم است —

بالغه بمعنی کامله —

باتیه بکسر او هیا بان بمعنی عربیست و ترکی پیاله بزرگ را گویند چنانکه در لغات ترکی مسطور است —

بایسته لایق و بهتر —

بازخه بکسر زای معجمه و خین معجمه [illegible] کننده و نام [illegible] از نسل [illegible] پدر ایست علیه السلام [illegible] رسید از منتخب —

باحلق [illegible] گیرنده و حمله کننده از منتخب —

باچلم بکسر دال و های [illegible]

عربی بفتح و بالمد بمعنی شهوت و باه زنان و این مرکبست چه طِلا بمعنی خارش ست چون باه در برج در عروق و اعصاب اندام مرد و زن مستولی میشود حالتی مثل خارش پیدا میشود از کتب طب و منتخب -

باد کله بکسر دال مهمله و کاف عربی مضموم بمعنی ضربت جلاجل ازچراغ هاست -

بالمشافهه بضم میم و فتح شین معجمه و فتح فا و هاء مهمله ای دیگر که بدل از تاست یعنی بارو برو سخن گفتن و کسانیکه فا را مکسور خوانند یا در آخر یک ها می نویسند و یک ها میخوانند خطاست لایق آن بود که این لفظ را در باب میم می نوشتم لیکن بنا بر مصطلح درینجا نوشته شد -

بادریسه بسین مهمله چوب مدور یعنی قرص چوبین سوراخ دار که بر ستون خیمه نهند از برهان -

باداسه قسمی از پارچه نفیس و نوعی از ابریشم کمینه که پهلو آنرا از هم کشاده باشند و بمعنی خرقه مرقع از برهان -

باسگونه بمعنی واژگونه -

بابکانه بکاف عربی در آخر و کاف برای تصغیر در آخر که حرف نسبت ست زاید انا شرح خاقانی و در برهان نوشته که **بالکانه** بهای فارسی و لام و کاف فارسی بمعنی بام بلند دریچه خانه -

باواهه بمیم بادام ها کیه تا بوت مرده از ان ندارد کنایه از چشم محبوب از بهار عجم -

بازیچه انچه میان اطفال بازی کنند و بهندی کهلونا گویند بازیچه اگرچه در ظاهر تصغیر بازیست مگر تحقیق آنست که کلمه چه درین لفظ برای نسبت ست از خیابان -

بارانی نوع باسقرلاقی جامه و کلاهیکه در بارش پوشند و بمعنی بارش نیز آمده از مصطلحات و در برهان و رشیدی نوشته که قبیله ایست از ترکان -

بازندگی بمعنی مکاری و حیله گری از مصطلحات و بهار عجم -

با فلان چه داری یعنی با او چه خصوصیت داری از مصطلحات -

بادریحانی شرابیکه در ان اقسام گلهای خوشبو دار انداخته بکشند -

بارگی بکسر کاف فارسی بمعنی اسپ از لطائف و جهانگیری و برهان -

بانی بنا کننده از منتخب -

بادعیسی دم عیسی یعنی قم باذن الله گفتن عیسی علیه السلام -

باشه بفرمان و از طاعت بیرون شونده -

بازی در عربی باز را گویند که طرفه شکاری ست و در فارسی سوای معنی معروف بمعنی فریب و دغا نیز آمده -

بادی آغاز کننده و بمعنی اول هر چیز از کشف و لطائف و منتخب -

بادی الرای اول فکر بدانکه بادی اسم فاعل ست از بدایت که بمعنی آغاز و اول ست چون این را اضافت کردند بسوی الرای الف در هیچ کلام فناد ضمیر بر یا ثقیل بود انداختند و تنها -

ساکنین شد سیان یا و لام یا افتاد در لفظ مگر این یا را در رسم الخط مینویسند و در حالت جری نیز همین حکم ست مگر در صورت نصب یا را حذف نکنند و مفتوح خوانند -

باسکه بکسر کاف عربی بمعنی گریه کننده از منتخب -

باری نام حق تعالی در اصل باری بود در کنز بمعنی آفریننده نوشته و در فارسی بیای مجهول لفظیست که برای قلت قبول و استعمال قلیل آید -

بانگ خلیل اللهی کشتی گیران چون حریف را از جا بردارند و خواهند که بر زمینش زنند به بانگ بلند الله اکبر میگویند و آنرا بانگ خلیل اللهی نامند زیرا که آنحضرت اکثر در کشتی برخاسته الله اکبر میگفتند از بهار عجم -

بالی کهنه از منتخب -

باشی بشین معجمه در ترکی بمعنی سردار -

باولی بفتح واو منسوب بباول که شهریست جامه ریشمی در انجا خوب بافند -

بادوستی بدو دال مهمله بمعنی سرعت و چالاکی و اسراف -

باکیه سلیمانی باغ طلسم که شعبده و سحر بنظر متخیل گردانند -

باقلانی بقاف و نون نام بندی و بلیست -

باجی بجیم عربی لفظ هندی بمعنی حصه طعام که بتقریب شادی یا ماتم بخانه مردم میفرستند و هم لفظ فارسیست بمعنی خراج

و باج دهنده و در ترکی بمعنی خواهر و همشیره از چراغ هدایت و بهار عجم وغیر آن -

بارنکی حرف چهارم باے موحده نقطه ندارد و دارد و غلطی -

بازی بازی یعنی بی پروائی کار کردن از بهار عجم -

فصل بای موحده مع بای عربی و فارسی

ببغا بفتح موحده اول و سکون ثانی و غین معجمه بمعنی طوطی و حرف ثانی را بای فارسی نیز نوشته اند از برهان -

ببر بر وزن صبر درنده است که دشمن شیر باشد از مدار و در برهان و رشیدی نوشته که ببر بفتحتین جانور صحرائی که شبیه بگربه که دُم ندارد و بفتح اول و سکون ثانی درنده معروف و مسموع شده که نوعی از شیر ست که پشم دار باشد و در بهار عجم نوشته که ببر بفتحتین درنده ایست از قسم شیر و جمیع آن فارسیان بسکون استعمال نمایند -

پشت بهم رفتن و گاری کردن و مجازاً مفاخرت را گویند از مصطلحات -

به پیری رسیدن قریب مرگ شدن و از زیست بتنگ آمدن -

به بینی خط بر زمین کشیدن کمال عجز و فروتنی کردن -

پوست افتادن عیب جوی

کسے فرمودن ۔
بپوست گفتن سخن در پرده گفتن یعنی برمز و ایما گفتن ۔
بپرکار بودن بقاعدهٔ قانون بودن ۔

فصل بای موحده مع تای فوقانی

بتا بکسر اول یعنی بگذار صیغهٔ امر ست از برهان ۔
بت بالفتح و تشدید فوقانی یعنی بریدن و ادینجا ست بت که بشنگرف بر سر هر فقرهٔ نثر میگذارند و آن اشارت ست باینکه فقرهٔ اول تا اینجا قطع شده فقرهٔ دیگر شروع گردید تا لفظ بریدن از منتخب و لطائف و باقی از زبان ثقات ۔
بتاسانید ۔ یعنی برسانید از لطائف ۔
بتر بفتحتین مخفف بدتر و بعربی بفتح اول و سکون ثانی بریدن و از بیخ برکندن و بفتحتین بریده دم شدن و بی فرزند شدن از منتخب ۔
بتول بفتح اول و ضم ثانی حضرت فاطمه رضی الله عنها را ازان لقب ست که بتل بالفتح در لغت بمعنی قطع ست و بتول بمعنی قطع باشد که صیغهٔ اسم فاعل ست یعنی قطع کننده چون حضرت فاطمه رض قاطع علاقهٔ دنیا بودند ازین سبب بتول گفتند از لطائف ۔
بتن بهره گشتن و برگرفتن تحمل کردن ناملایم و مکروه را ۔
بتیاره بالکسر و سکون تای فوقانیه و لیده تحتانی و را ء مهمله بمعنی بلا و آفت و بمعنی افسون و فریب و دیو از برهان سروری و لطائف و مؤید و در رشیدی بیای فارسی یعنی مکروه و مهیب ۔
بتک اده بالضم و باضافت یعنی مانع راه ۔

فصل بای موحده مع ثای مثلثه

بثث بالفتح و تشدید ثای مثلثه آشکار اکردن و فاش کردن و اندوه و اندوه کنه منتخب ۔
بثر بفتحتین آبلهٔ خرد و دانه باشد که از جوشش خون بر اندام پیدا آید از کشف ۔
بثور بضمتین جمع بثر از کشف و منتخب ۔
بثره بضم آبلهٔ کوچک از منتخب ۔

فصل بای موحده مع جیم عربی و فارسی

بچاق بکسر بای موحده و جیم فارسی بر وزن کتاب بمعنی کارد از لغات ترکی که بغایت معتبر ست و بمعنی بچاق بمعنی تو اند و در مصطلحات هم بیای موحده و تشدید جیم فارسی آمده ۔
بچشک بکسر اول و ثای موحده و جیم فارسی و سکون شین معجمه و کاف عربی بمعنی طبیب از برهان و رشیدی و جهانگیری و در فرهنگ نورالدین حسین بکسر اول و فتح ثانی و در کشف و مدار بفتحتین گر اول اصح ست ۔
بجول بضمتین با و جیم عربی بر وزن اصول بمعنی استخوان شتالنگ و با شتالنگ بازی قمار کنند استخوان می سازند
بر ان فارسی و برادر بر وزن طول و در رشیدی بفتحتین و این لفظ ترکیست و در لغات ترکی که بغایت معتبر ست بضم بای موحده و ضم جیم و دال مهمله و ذال معجمه واقع شده همین اصح ست ۔
بجیم کردن انتخاب کردن و جمع و وقار نهادن از مصطلحات ۔
بجیم کم دیدن نقیر دیدن و تحقیر ساختن از مصطلحات ۔
بجیان با تا نام ششم پیر باغ از برهان ۔

فصل بای موحده مع حای حطی

بحیرا بفتح اول و کسر ثانی و زیرا بمعنی بضم اول و فتح ثانی نام راهبیکه در راه شام آنحضرت را در ایام طفلی پیغمبر آخر الزمان شناخته ایمان آورده بود ۔
بحت بفتح اول و سکون ثانی و تای فوقانی یعنی خالص محض صرف از کشف و منتخب ۔
بحه بضم و تشدید حا یعنی گرفتگی آواز از حدود الامراض ۔
بحث بالفتح و ثای مثلثه کندیدن و کاویدن زمین و بمعنی تفحص نیز مستعمل میشود از منتخب و غیر آن ۔
بحر بفتح اول و سکون ثانی دریا و دریای بزرگ از منتخب و علمای ادب وزن شعر بحر میگویند بجهت آنکه شعر را به دریا تشبیه کرده اند بسبب اشتمال او بر انواع جواهر معانی ست چنانچه بحر در انواع جواهر ست و چنانکه کسی در دریا افتد حیران و سرگردان میشود همچنین کسیکه در بحر اشعار افتد بجهت تغیرات بحر و ارکان واقع ست متحیر میشود که این چه بحر ست و چهه وزن دارد و هفده بحر مشهورند و دو است طویل و مدید و بسیط و وافر و کامل و هزج و رجز و رمل و سریع و منسرح و خفیف و مضارع و مقتضب و مجتث و قریب و جدید و مشاکل و متقارب و متدارک از رسائل عروض و در مصطلحات بمعنی غور و فکر نیز آمده ۔
بحور بضمتین جمع بحر خواه بمعنی دریا باشد خواه بمعنی وزن شعر ۔
بحار بکسر اول دریاها و این جمع بحر ست که بمعنی دریا باشد ۔
بحر اخضر یعنی دریای سبز و سبز بودن دریا محض فرضی ست یا از کثرت عمق سبز نموده باشد و نیز بحر اخضر دریاییست که بجانب شرقی آن چین و غیره آبادی شمال آن نیز هند و بجنوب آن دریای محیط طولش دو هزار فرسنگ و عرض پانصد فرسنگ ست و جزائر آباد بسیار دارد چنانکه ازان سراندیب است ۔
بحر معلق کنایه از آسمان ۔
بحل بکسر تین و تشدید لام بمعنی حلال و عفو کردن ... از لطائف و ... و در بهار عجم ... معاف آمده و مولوی گوید ... فارسی ... یعنی حلال ... لفظ عربی ... و دال ... عربی ...

وقاموس ومنتخب وغیره ملامه بجل بهیچ معنی نیامده لذین معلوم شده که در اصل بجل بوده باشد بالفتح اهل بکسر ای باهوز صیغه بصفت مشبه بمعنی ترک کرده شده و گذاشته شده مجازاً بمعنی معاف مستعمل مأخوذ از بهل بالفتح که مصدر ست بمعنی ترک کردن و گذاشتن کمرا د کمافی الصراح والقاموس پس از غلطی کاتبان قدیم و عدم التفاق اهل تعلم و تعلیم بجای حلی شهرت گرفته یا آنکه در اصل بهل بکسرتین باشد صیغه امر از بهیدن بمعنی گذاشتن که در بعض محل بمعنی اسم مفعول واقع میشود چنانکه گزیر که صیغه امر ست بمعنی اسم مفعول مستعمل میگردد لیس بر تقدیر بهای هوز درست باشد مگر آنکه بودن حای حطی بابدال باشد چنانکه در حیز و حال که در اصل هیز و هال بوده لیکن این قسم دعوی ابدال خالی از ضعف نمی نماید و بعضی گفته اند که بحل بفتحتین و تشدید لام ست بمعنی بحلال شدن چه باے موحده مفتوحه براے ظرفیت یا معیت باشد بقاعده فارسی و حل بالفتح و تشدید لام مصدر بمعنی حلال شدن چنانکه در منتخب ست سروری که شارح گلستان ست بعربی بودن توجیه آخر اختیار نموده ۔

بحر روم دریای روم و فارس نام شهریست در اقلیم دوم بجانب مغرب ۔

بحر روان عبارت از کشتی ۔

بحران بالضم تغییر عظیم که دفعتاً در مرض و ظاهر شود از مقاومت طبیعت با مرض یا سبب صحت کشیده یا سبب هلاک تفصیلش آنکه طبیعت با سلطان و مرض ایذا دشمن بدن با ملک و روز بحران ابر و قتال ایشان گردد درین روز سلطان که طبیعت ست دشمن که مرض ست از ملک براند بحران تام جید گویند و اگر دشمن غالب شود نعوذ بالله منها و سلطان از اکشته و ملک را فرو گیرد بحران تام ردی نامند ۔

بحر کمان فاصله که بعد کشیدن کمان میان زه و کمان بهم رسد از مصطلحات ۔

بحر سیه دریای عمیق و خطرناک ۔

بحتری بالضم نام شاعری از عرب منسوب به بحتر که به رقبیله از سطه بود از منتخب وغیره ۔

فصل بای موحده مع خای معجمه

بخارا نام شهر از توران مشتق از بخار که بمعنی علم ست چون در ان شهر علما و فضلا بسیار بودند بخارا موسوم کردند از لطائف و مؤید گوید که بخار بمعنی علم در کتب دیگر بنظر نیامده ۔

بخشا امر بخشیدن و بخشائیدن از رشیدی ۔

بخت بالفتح بهره و نصیب و این در عربی نیز آمده در اصل بخش بود شین معجمه را بتا بدل کرده اند از جواهر الحروف و بهار عجم ۔

بخ بالفتح کلمه ایست بمعنی خوشا که بوقت خوش آمدن چیزی گویند از شرح نصاب ۔

بخ بخ بهر دو بای موحده مفتوح بمعنی خوشا و آفرین و این کلمه ایست که بوقت تحسین چیزی گویند از منتخب وغیره ۔

بخرو در لسان الشعرا بالفتح و در مدار بالکسر بمعنی هوشیار و در برهان نیز بالکسر بمعنی دانا و هوشیار ۔

بخت سفید بخت نیک ۔

بخت بلند لقب امیری زمیندار ۔

بخور بفتح اول و ضم معجمه و واو معروف بمعنی خوشبو از مؤید صاحب منتخب نوشته که آنچه از ان بو دهند و در بهار عجم و مدار خوشبوئیکه از سوختن بعضی ادویه حاصل شود مثل عود و لوبان وغیره و در لطائف بفتحتین عطریات سوختنی ۔

بخت نصر بضم بای موحده و سکون خای معجمه و بعده فوقانی و فتح نون و صاد مهمله مشدد مفتوح و بعده راء مهمله نام پادشاهی که کافر بود و این مرکب ست از بخت که در اصل بوخت بود بمعنی پسر و نصر که نام بت ست چون او را در حالت طفلی پیش بت یافته بودند و نام پدرش معلوم نبود لهذا بآن بت منسوب کردند و شتر بخته منسوب بآن پادشاه ست از قاموس ۔

بخر بفتحتین بدبوی دهان از شرح نصاب و لطائف ۔

بخار بالضم دود و آنچه مانند دود با رطوبت از آب و غیره برخیزد و مجازاً بمعنی تب نیز آمده ۔

بخس بالفتح بسین مهمله بمعنی زر قلب یعنی درم ناسره از لطائف و در کنز بمعنی ناقص و نقصان کردن و نیز در لطائف نوشته که در فارسی بیای فارسی بمعنی گداخته و پژمرده ۔

بخشایش از گناه درگذشتن از برهان ۔

بخش بمعنی حصه و نصیب از برهان و کشف ۔

بخش بخش بمعنی پاره پاره ۔

بخت و اتفاق منفعت کثیر حاصل شدن بکسی بلا وجه بی سعی و تلاش چنانکه مال یافتن کسی در زمین یا در اثنای جاده کندن و فرق در میان بخت و اتفاق آنکه بخت خاص ست و اتفاق عام اگر یافتن منفعت کثیر ست بخت گویند و اگر یافتن چیزی بمقدار چنانچه پاره شیشه یا پاره ظروف چینی در بن چاه نو کنده یافتن یا پیش آمدن مکروهی که در انجا وجودش متصور نباشد اتفاق گویند ۔

بخام کشیدن در پوست دباغت ناکرده کشیدن چنانکه نقاره را در پوست گاو کشند یا گنهگار را در پوست خر و سگ کشند از مصطلحات ۔

بخشائیدن و بخشایش در محل رحم و عفو مستعمل ست لیکن بمعنی جود و کرم هم استعمال کرده اند مگر بندرت از بهار عجم ۔

بخشودن رحم کردن از رشیدی و لطائف الحدائق و برهان ۔

بخیه از روی کار افتادن بمعنی فاش شدن راز ۔

بخیده بر وزن رسیده پنبه و پشم برزده و از هم جدا گشته از رشیدی و مدار و برهان ۔

بخردی بالکسر دانائی از برهان ۔

بختی بالضم نوعی از شتر قوی و بزرگ سرخ رنگ که از جانب خراسان آرند و این منسوب به بخت است که پادشاهی بوده است آنرا بخت نصر نیز میخوانند پادشاه مذکور ماده شتر عرب و نر شتر عجم را جفت ساخته بود نتیجه که از ان حاصل شد آنرا شتر بختی گویند از لطائف و منتخب و کشف —

فصل بای موحده مع دال مهمله

بدلا بضم اول و فتح دال مهمله طائفه ایست از اولیاء الله و ایشان در همه عالم هفت تن میباشند و ایشان غیر از ابدال اند چه ابدال در همه عالم هفتاد شخص اند از منتخب —

بدست بکسرتین از سر انگشت کوچک تا سر انگشت نر که بعربی آنرا وجب بالفتحتین و شبر بالکسر نامند و بهندی بالشت گویند از رشیدی و جهانگیری و مدار و برهان —

بدارت بکسر اول حرف چهارم همزه بمعنی آغازه و آغاز کردن از منتخب و تاج و کنز —

بدعت چیزی نو که در دین پیدا شود و در زمان رسول علیه السلام نبوده باشد از منتخب و کنز —

بداهت بالفتح و حرف چهارم ها هوز بی اندیشه آمدن سخن ناگاه آمدن چیزی از کنز —

بدیهیات بفتح اول و فتح دال و کسر ها و تشدید تحتانی زیرا که چون نسبت منسوب بیا کنند یای او محذوف شود و کسرهٔ عین کلمه بفتح بدل یابد چنانچه حنفی در نسبت حنیفه پس بدیهیات اشیائیکه علم آنها موقوف بتفکر نباشد چنانچه واحد نصف اثنین است و کل اعظم است از جزو و بدیهی بمعنی بدیهیات نیز آمده بسکون تحتانی اول و تشدید تحتانی دوم —

بد بالضم و تشدید دال بمعنی چاره و علاج از منتخب و در فارسی بالضم و به تخفیف دال مخفف بود و بالفتح بمعنی صاحب و خداوند از برهان —

بدرود بالکسر و بای موحده و واو معروف بمعنی وداع و بمعنی رخصت کردن و ترک کردن از برهان و رشیدی و جهانگیری و مؤید و مجمع الفرس و کشف و مدار بالکسر و بالضم هر دو —

بدید بفتح ظاهر از کشف —

بدر بفتح اول و سکون دال ماه تمام و نام جائیکه در ان بزمانه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم جنگ واقع شده بود از مدار و منتخب و بعض محققین نوشته اند که بدر ماه تمام را از ان گویند که بعد غروب شمس مبادرت می نماید در وقت طلوع خویش بر دیگر اشکال محاق —

بدور بضمتین جمع بدر که بمعنی ماه تمام است بدخشان بفتحتین نام ولایتی مشهور و بدخشی منسوب بدان و بدخشان گرانمایه شده که عبارت از شراب سرخ باشد —

بدیع نو پیدا شده از منتخب —

بدیع بکسر اول و سکون ثانی نو پیدا شدن و بکسر اول و فتح دال چیزهای نو پیدا شده در دین جمع بدعت از منتخب —

بدائع بفتحتین چیزهای نو پیدا شده جمع بدیع مجازاً بمعنی عجائبات مستعمل —

بداغ بضم اول و در آخر غین معجمه بمعنی شاخ درخت از لغات ترکی و در فردوس اللغات بمعنی شمشیر نوشته والله اعلم بالصواب —

بدول ترسناک از برهان —

بدل بفتحتین باصطلاح کشتی گیران نوعی بند که آنرا در عرف هند توڑ گویند از بهار عجم —

بدل ما یتحلل عوض چیزی که تحلیل میشود از بدن —

بدسگال بکسر سین مهمله و کاف فارسی بمعنی بد اندیش و دشمن —

بدیل بفتح اول و کسر دال مهمله بدل چیزی و نام حکیم خاقانی از منتخب —

بقال بفتح اول و تشدید ثانی بمعنی آنکه غله فروشد و مردم آنرا بقال گویند در لغت بقال آنرا گویند که تره فروشد از مزیل الاغلاط —

بدرام بفتح بای موحده توسن سرکش و بکسر بای فارسی آراسته و خرم از رشیدی و جهانگیری و در برهان بالفتح بمعنی خوش و بهتر —

بدین بالفتح بمعنی باین و بالکسر ... ان از مقامس و مردمان ظالم و فاسق —

بدست کم گرفتن حقیر و بی قدر دانستن از مصطلحات —

بدو بفتح اول و سکون دال و ضمتین و تشدید واو هر دو صحیح بمعنی ظاهر شدن و پیدا آمدن و بفتح اول و سکون دال سوای معنی مذکور بمعنی بیابان و صحرا از صراح و منتخب و لطائف و کنز و هم بفتح اول و سکون دال بمعنی ابتدا کردن و ابتدا و آغاز با بمعنی در اصل بدء بود بدون قاعدهٔ عربی فارسیان موافق ضابطهٔ خود همزه را بواو بدل کردند چنانکه جزء کتاب و غیره را جزو بواو نویسند و خوانند —

بدجلو بکسر جیم و فتح لام اسپ سرکش از بهار عجم —

بدزهره بفتح زای معجمه ترسناک —

بدره بفتحتین خشکه پلاو از برهان —

بدیهه بی اندیشه آمدن سخن و ناگاه آمدن چیزی از کنز و شعر و غزل که برمحل خوانده شود —

بدره ساحب رشیدی و کشف نوشته اند که بالفتح خریطه و همیان از شرفنامه و برهان نیز همین ثابت شده و در کنز و منتخب نوشته که پوست بره و بزغاله و همیان هزار درم و یا ده هزار درم یا هفت هزار درم و دینار —

بدرقه بفتح اول و سکون دال و فتح را و رای مهمله بمعنی راهبر از منتخب و مدار و کاشف سفر کویند جماعتی که راهبر قافله باشند

وابن عربی الاصل نیست بلکه مولد است —
بدنی بفتحتین منسوب به بدن و سکون
دال غلط و همین لفظ بفتحتین ست عربی
و حبشی بکسرتین و همگی غلطی —
بدی بفتح اول و کسر دال و سکون
تحتانی مشدد بمعنی نخستین و اولین و در
اصل این لفظ بروزن فعیل ست از
شرح نصاب —
بدوی بفتحتین مردم صحرانشین —
بدیهی بفتح اول و کسر دال چیزی که علم آن
موقوف بتفکر نباشد چنانچه واحد نصف دو ست

فصل باء موحده مع ذال معجمه

بذر بالفتح تخمیکه از تخم و کوکنار باشد —
بذله بالفتح بمعنی لطیفه و سخن خوش
و مرغوب که مجلس دوستان آراید و
تهیج ترا آنکه برای تماشا نماید از لطائف و
برهان و در بهار عجم بالضم و بالکسر نیز یافته
و در کتب بمعنی این لفظ عربی الاصل شبه کرده
و در اکثر کتب فارسی بدال ست
بذی بفتح و کسر ذال معجمه و تشدید تحتانی
مرد فاحش و بی شرم از منتخب —

فصل باء موحده مع راء مهمله

برنا بالفتح جوان مرد جوان از برهان —
برایا بالفتح خلائق و این جمع بریه است
که بفتح با و کسر را و تشدید تحتانی ست بمعنی
خلق باشد از کنز و منتخب —
برصیصا بالفتح راء و صاد مهمله نام
ولی که بوسواس شیطان کافر شده بود
از لطائف —
برخیا بالفتح و خای معجمه مکسور و تحتانی نام
پدر آصف که وزیر سلیمان علیه السلام بود —
بربر بالضم و بفتح را از بسیاری سخن گفتن از کنز
بربرک بفتح عبارت از تنگهای نقره که
زواله آرد گندم پهن کرده بشکل برگ
سازند و بشربت و قند پزند بغرا بفتح
موحده و سکون غین معجمه نام پادشاه
ترکستان که موجد طعام موصوف ست
از مصطلحات و بهار عجم —
برائت بروزن فراغت بیزاری از
چیزی و پاک شدن و دور شدن از کنز
براشته لفظ فارسی ست کاغذ نوشته
که بموجب آن از خزانه زر بدست آید
بلفظ نوشتن و کردن و دادن و گرفتن و
آوردن و زدن و شدن مستعمل از بهار عجم —
برغست بفتح اول و فتح غین معجمه و
سین مهمله و فوقانی نام ترهٔ که بشکل بادرنگ
باشد و بمعنی هیچ آید از لطائف —
برنشست بمعنی سواری —
برنشسته بمعنی سوار شده
از لطائف و برهان —
برودت بفتحتین بمعنی سردی —
براعت بفتح اول و عین مهمله و فوقانی
و فصاحت و فضیلت و کامل شدن در
فضل و هنر از مؤید و کشف و لغت و صنعت
براعت الاستهلال نزد اهل بدیع عبارت ست
از آنکه شاعر یا منشی در ابتدای خطبه
کتاب یا در مطلع قصیده الفاظی چند ذکر کند
که بمطلب اشعر باشد و در منتخب نوشته که
استهلال بمعنی بانگ کردن کودک بوقت
ولادت ست ظاهر آنکه وجه تسمیه آنست که
چون بچه را بانگ کردن مولود بوقت ولادت
شناخته میشود که پسر ست یا دختر همچنین
از صنعت مذکوره از الفاظ مناسبه
در شروع کتاب و قصیده دریافته میشود که این
کتاب و قصیده در فلان مضمون ظاهر است —
بروت بفتحتین بمعنی سبلت یعنی موی
لب از بهار عجم و مؤید و کشف و مدار —
برکت بفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی
بالیدن و افزون شدن و گاهی بسکون
ثانی نیز آید چنانچه قدسی گفته بیت
پشیمان با شمشیر دستی فشانده که دخترش
عمر برکت نماند از بهار عجم و آنچه در عوام
بتشدید کاف مستعمل ست محض غلط —
برسیت قاعده و قانون و دستور
از برهان —
بریت بفتح اول و کسر ثانی و تحتانی
مشدد و مفتوح بمعنی خلق که با لفتح ست
از منتخب و کنز —
برغوث بالضم و غین معجمه نیز مضموم و
واو معروف و ثای مثلثه بمعنی کیک که
بهندی پسو گویند از شرح نصاب و کنز —
برنج بکسرتین معرب پرنگ که بهندی پیتل
گویند و الف در حسبت مثل زج باشد —
برخ بفتح اول و سکون ثانی و خای معجمه بمعنی
پاره و حصه و بهره از برهان و لطائف —
برزخ بالفتح و زای معجمه مفتوح و خای
معجمه چیزیکه میان دو چیز حایل
باشد خواه از آن پرده و تخالف و خود نفسه
دانسته باشد یا نه چنانچه اعراف برزخ ست میان
بهشت و دوزخ و بوزنه برزخ ست میان
بهائم و انسان و خسته خرما و مردم گیا برزخ
است میان حیوانات و نباتات و سپید یعنی
مونگا برزخ ست میان نباتات و جمادات
و برزخ بمعنی زمانیکه مابین وقت مرگ و زمان
قیامت ست از صراح و منتخب و دیگر کتب —
برخوردن بسکون رای دوم ماضی آن است
یعنی ملاقی شد و هم مصدر بمعنی ملاقات
و بفتح رای دوم بمعنی ملاقی شود —
برو بالفتح بروزن سرو بمعنی سروشکن
و بمعنی بعد او بمعنی خواهید کردن و بهیشه
بودن و قیام نمودن و بالضم نوسی
از جامه و قصیده مرده اشتباه ست
و بفتحتین بمعنی ازاله و تحریک و بفتح اول و
کسر دوم هر چیز که سرد باشد و در فارسی بالضم
یک قسم بازی شطرنج که مهره حریف همه
گرفته شود نه قبال شاه بماند و این معنی از
منتخب است معنی اول از صراح و منتخب
و مؤید و کشف و معنی آخر از لطائف —
برگ سپید نوعی از پیکان و تیر که بشکل
برگ بید سازند از شرح نصاب و لطائف —
برید بفتح اول و کسر ثانی و یای معروف بمعنی
قاصد و نامه بر مستعمل ست کذا فی الکنز و منتخب
و نیز در منتخب و رساله معربات که نهایت
معتبره است چنین تحقیق کرده

که برید معرب بریده دم ست تمام آن استری باشد یا اسپ که دم او را ببرند برای نشان و بعضی گویند که تیز رفتار میشود و بقدار و فرسنگ نگاه دارند بجهت خبر بردن سلاطین و الحال آن شخص را گویند که بران سوار شده خبر برد بلکه درین زمان هر نامه بر و قاصد را گویند که چالاک باشد —

برجند بالکسر نام قریه از ولایت خراسان از برهان —

برو بند بالتشدید مجرب کار و ماهر و بمعنی نوعیست که فوج جنگی پرورند و بجنگ فرستند به بهای گران فروشند از مصطلحات —

برو زد فلانی نشنید یعنی مثل او بحال تباه و گرفتار آید از مصطلحات —

براز بکسر اول بمعنی می زیبد —

برومند بفتح اول و ضم ثانی بمعنی بارور و مجازاً بمعنی برخوردار و کامیاب و از خاصیت لفظ مند آنست که ماقبل آن اگر کلمه ثنائی باشد واو زائده بران زیاده کنند چون برومند و تنومند از سراج —

برخوردار مرکب ست از برخورد مع الدال بمعنی برخوردن و لفظ دار که کلمه نسبت ست و این ها زعالم خریدارست نه لفظ عالم ردار از بهار عجم و صاحب کشف درین لطیفه بر آورده که این بر امر ست یعنی بر و بخور و بدار و نزد بعضی برخوردار بمعنی درخت برخوردن چه دار بمعنی درخت و برخور بمعنی مصدر و در کسبت سلک قوج بالضم و واو معروف و جیم فارسی پیش رشتاخدار اجنگی ۱۲ منه

انسهم و امر چنانکه خونریز بمعنی خون ریختن و پابوس بمعنی پا بوسیدن —

برغار بفتحتین و غین معجمه و را مهمله بترکی نام فوجی که بروز جنگ جانب دست راست پادشاه استاده باشد از لغات ترکی نوشته شد —

برفور بفتح فا جلد و شتاب —

بروار بالفتح لواو خانه تابستانی که بغایت سرباشد از برهان و در منتخب و برهان دریچه بالاخانه که ترجمه غرفه است —

براد بفتح اول اگرچه هیچ یکی از کتب لغت لفظ براد بتصریح نظر مولف نیامده که بفتح صحیح ست یا بکسر مگر صاحب برهان نوشته است که فراو بفتح بر وزن براد در پس ازین معلوم شد که براد بفتح ست —

بر بالفتح ثمره و میوه درخت و سینه و آغوش و کنار و بغل و زن جوان و پستان زن جوان و بمعنی بهای و شکل بای موحده برای الصاق نیز آید چنانچه دوش بر دوش و زمین بزمین یعنی دوش بدوش و زمین بزمین و در عربی بالفتح و تشدید را نام حقتعالی و زمین خشک و بیابان و نیکوکار و مهربان و بالکسر و تشدید را بمعنی نیکی و بخشش و نیکو شنودی و رضامندی مادر و پدر زندگانی کردن و بضم و تشدید بمعنی گندم و بالکسر و سکون را و در ترکی بمعنی یک که عدد اول ست از لفظ الف و کنز و برهان و منتخب و لغات ترکی —

برزگر بفتح اول و سکون را مهمله و بعده زای معجمه زراعت کننده و دهقان و کسانی که ازین تحقیق آگاه نیند برگر بذال معجمه بجای را مهمله میخوانند و این نزد اهل تحقیق صحیح نیست از برهان —

بران سر یعنی بران عزم و بران اراده —

برکار بکسر پستان و سینه بر آمده جوانان و بمعنی معشوق از چراغ هدایت و در شرح گل کشتی نوشته که برکار بفتح اول و کسر را مهمله و کاف عربی بر آمدگی و بالیدگی سینه و پستان —

بر بکسر بر و بای موحده در ترکی بمعنی یک یک و بفتح بر و دال موحد ملکی ست بجانب حبشه که مردم آنجا سبزه رنگ باشند —

برج کبوتر دایران رسمست که عمارت بلند بشکل منار بسازند و آن خاصه برای کبوتران ست موسوم ببرج کبوتر چون سرگین کبوتر بکار رنگریزان آید محصول برج کبوتر در سرکار پادشاه میرسد و بعضی نوشته که برج کبوتر خانه کبوتر را گویند از مصطلحات و بهار عجم —

برهوزه بضمتین و در آخر زای معجمه برون آمدن آشکار اشدن از منتخب و بفتح اول و سکون ثانی و فتح واو و در آخر زای معجمه فارسی سجاف دامن جامه وغیره از برهان —

براز بکسر اول فضله و غائط بمعنی سرگین آدمی وغیره بمعنی بیرون آمدن و بفتح فضا ست از منتخب و کنز —

برز بالضم و در آخر زای معجمه قدر و شکوه و مرتبه و رفعت و بلندی قامت انسان و تنه درخت و بالفتح زراعت و بمعنی زیبائی از جهانگیری و رشیدی و سروری و برهان —

بردعجوز بالفتح و عین مهمله نیز مفتوح هفت روزست در آخر زمستان سه روز آخر بهمن که بهندی پهاگن گویند و چهار روز اول اسفندار که بهندی تقریباً چیت باشد چون این روزها در آخر زمستان واقع شده لهذا برد عجوز نامند چه برد بمعنی سرما و عجوز بمعنی پیرزن و بعضی گویند که دران روزها زنان در صحرا از سرما مرده بود و لهذا باین اسم مسمی گشت و اسامی آن هفت روز این ست صن بکسر صاد مهمله و تشدید نون صنبر بکسر صاد مهمله و تشدید نون مفتوح و سکون موحده و را مهمله وبر بفتح واو و سکون بای موحده و را مهمله آمر بروزن فاعل مؤتمر و معلل اول بصیغه اسم فاعل و ثانی بفتحتین و کسر و تشدید لام اول مطفی الجمر بالضم از سراج —

برگ ریز موسم خزان ایام بیدان از سراج —

برگ سبز کنایه از چیز بسیار کم مقدار و تحفه درویش که بتوقع زر و سیم پیش اغنیا گذارند از مصطلحات —

برجیس بالکسر و جیم عربی بکسره و یای معروف و سین مهمله ستاره مشتری

کربه فلک ششم تابد و سعد ست و آن را
قاضی فلک گویند خانهٔ او قوس و حوت ست
و این معرب برجیس ست که بالفتح باشد
چراکه وزن فعلیل بالفتح در کلام عرب نیامده
از برهان و رسالهٔ معربات وغیر آن —

برجاس بالضم و جیم عربی و سین مهمله بمعنی
نشانهٔ تیر وغیره از منتخب و برهان —

برجیس بضم موحده و را و فتح سین ساکن و ضم
نون فرجی که ... سیاه بافند
و از سفید هم باشد و آن لباس ترسایان
و نصاری ست و در صحاح بمعنی کلاه دراز
که درویشان می‌پوشند —

برص بضم اول و کسر ثانی و آش خربزه
و خیره از بهار عجم —

برص بفتحتین مرضی ست که داغهای
سیاه و سفید بر اندام پیدا آید از منتخب —

بربط نام سازی ست که مثل طنبوره
باشد مگر کاسهٔ بزرگ و دستهٔ کوتاه دارد از
برهان و در رسالهٔ معربات که از صاحب
رشیدی ست مسطور ست که بربط
معرب بربت ست یعنی سینهٔ بط زیرا که شبیه
باشد بسینهٔ بط —

برتع بالفتح و دال مهمله مفتوح ملکیست از
توابع ایران در آذربیجان باقلیم پنجم —

برف فرق میان برف و یخ آن ست
که برف چون عنبر سفید مثل غبار میبارد و
یخ چون سوم که افسرده قطره قطره می‌چکد

و انجماد می‌پذیرد و مثل سنگ سفید میگردد —

براق بالفتح و تشدید را مهمله بر جسته
بتابش و درخشندگی و لمعان باشد
مثل ابرک و سنگ سفید —

براوق بفتح اول آبی روشنی و درخشنده که
وتابش برق که از ابر جهد از کنز و صراح
و منتخب و کشف و گویند که سنسکرت
درخشان نیز آمده —

برق و برق روشنی و ساختگی —

برید فلک بفتح اول کنایه از ماهکه
سریع السیر ست از سراج —

برمک بفتح اول و سکون را و
مهمله و فتح میم شخصی بود آتش پرست
در آخر مسلمان شده با عیال پیش ...
رفت خالد نام پسر او در دولت عباسیه
وزیر شد و بعد از خالد پسر او که یحیی
نام داشت بدولت رسید و بعد از و
فضیل که پسر یحیی بود بدولت کامیاب
گشت و بعد از فضیل برادرش که جعفر
نام داشت به تنهایی اعلی رسید و دولت
برامکه بجعفر تمام شد از رشیدی و برهان —

بروک بفتحتین و کاف عربی فرو خفتن
شتر و ثابت شدن از لطائف —

برگ بالفتح و کاف فارسی ساز و نوا
و سامان و اسباب و سر انجام و بمعنی
التفات و پروا و بفتحتین و کاف —
قاشی باشد بضم شتر از رسالهٔ معربات —

برشکال بفتح اول و سکون ثانی
و شین معجمه موقوف و کاف عربی یعنی برسات
و بفتحتین نیز آمده در بهار عجم نوشته
که لفظ هندی ست و نزد فقیر مولف
کتاب مخفف برسکال ست که بسین مهمله
باشد چه در هندی برس بمعنی بارش و کال
بمعنی وقت یعنی بعد از تحقیق این الفاظ
در سراج اللغات تلاش کردم تحقیق بسین
مهمله نوشته خود یافتم —

بران ول یعنی بران عزم بران
اراده از بهار عجم —

برساهم بالفتح مرضی ست که اندرون
سینه ورم باشد از برهان و موید الفضلا
نوشته که بعربی آن را ذات الجنب گویند —

براهام نام حکیمی ست که کمال تخیل
و تحسین بود در زمانهٔ بهرام گور از شرح
خاقانی و موید —

بر چشم نهادن کنایه از کسی را یاد
قبول کردن —

براجم بالفتح و کسر جیم بندها ـے
انگشتان که برجم بضم اول و سوم مفرد
است از شرح نصاب —

برالت بالکسر مخفف بیرون از برهان
و رشیدی و صاحب کشف بضم نوشته —

بران بالفتح و زای معجمه مفتوح
بمعنی کوه از رشیدی —

براهین بالفتح جمع برهان و بضم

خواندن خطا ست —

برین بفتح اول و تشدید رای مفتوح
شفشه برد که تا به از عرب و روم و بفتح
و تخفیف رای مکسور فارسی بمعنی
برتر و بلند —

برگستوان بالفتح و کاف فارسی
مضموم و کسر ... و فتح و سین مهمله
ساکن آنچه از جسم ... اسب اندازند
تا زینت و حفاظت شود بهندی پاکهر
گویند و در سراج نوشته که برگستوان
بفتح کاف فارسی ست چه برگست یعنی
پناه و لفظ آن کلمهٔ نسبت —

برق یمان برقیکه منسوب بیمن باشد
یعنی برقیکه از جانب یمن که مطلع سهیل ست
درخشان شود و آن دلیل باران ست تماد
منتخب و کشف نوشته که یمان منسوب بیمن —

برهان بالضم حجت روشن و دلیل
قاطع از منتخب و فرق در میان برهان و
دلیل آن ست که دلیل عام ست و برهان
خاص با صطلاح منطق قیاسیست که مرکب
باشد از مقدمات یقینی تا نتیجه دهد مقدمه
دیگر را که یقینی باشد منطقی چنانچه کل
انسان حیوان و کل حیوان جسم پس
از ین نتیجهٔ یقینی برآمد کل انسان جسم —

برقعید بضم اول و سکون ثانی و ضم ثانی
... نام قبیله و انگشت سبابه از کنز
و در منتخب نام پدر قبیله و چنگال شیر

وچنگال هر جانور درنده و در صراح
چنگال مرغان شکاری —
برهمن بفتح حرف دوم و سکون
سوم و بسکون دوم و فتح سوم هر دو
طور آمده قومی ست از علمای هنود —
برزین بالفتح و کسر زای معجمه و یاے
معروف نام آتشکده و بمعنی آتش هم
نوشته اند از برهان و کشف و سروری
و مدار و رشیدی —
برهون بمعنی هامون از سراج —
برتکان بالفتح و تای فوقانی مفتوح
و کاف عربی بمعنی گلیم از شرح نصاب
و فردوس اللغات —
براغلیدن کسے را بر جنگ تیز
کردن از برهان —
برمالیدن مالیدن عضو از برهان —
بردن بالضم در قمار از حریف غالب
آمدن از چراغ هدایت —
برروے آب آوردن ظاهر ساختن —
برروے استادن حریف شدن
از چراغ هدایت —
برگشت شدن تمام شدن و مردن
از چراغ هدایت وغیره —
برطاق بروے کسی می خوردن
بیاد کسے شراب خوردن از چراغ هدایت —
برنشان کسے بچاه افتادن
بسبب شخصی در بلا افتادن از چراغ هدایت
برو در بادشدن خجلت زده شدن و عاجز
شدن از مصطلحات و چراغ هدایت —

برپیمان کسے پا افتادن با شخصی
بکار معامله افتادن از مصطلحات —
برخویش بخشودن قصد چیزی
کردن که از آن هلاک شود —
برخود پیچیدن تفاخر کردن و تکبر
کردن از چراغ هدایت و بهار شربت —
برپا افکندن بمعنی برداشتن —
بر طبع خوردن ناخوش و ناپسند
آمدن و غم افزا شدن —
بر رو دویدن شوخی کردن از بهار عجم —
بسر آمدن غالب آمدن بمعنی آخر شدن از بهار عجم
برافتادن ور شدن و نابود
گشتن از بهار عجم —
بر بناگوش زدن تپانچه
زدن و آگاه گردانیدن —
بر سر پیچیدن و بسر پیچیدن
نام فنی است از کشتی از بهار عجم —
بر طرف شدن دور شدن —
برابر دویدن استقبال کردن —
برابر کشیدن سنجیدن —
بر روی سیاه افشاندن خواب
بر حال گردانیدن از بهار عجم —
بر چیزی چشم سرخ کردن
طمع داشتن آن چیز —
برخوردن ملاقی شدن ملاقات
کردن و بهره مند شدن از چیزی بر چیزے
بمعنی نفع یافتن از چراغ هدایت —
برطاق بلند گذاشتن برطاق
بلند نهادن بجای اعلی رسانیدن

و چیزے را کمال نمایش دادن و بمعنی چیزے را
بر جای بلند نهادن که دست بآن نرسد
و بمعنی ترک کردن و فراموش کردن هم آمده
از برهان و بهار عجم —
برنج زدن و برنج نوشتن
وا سوختن کردن و نابود کردن و محو کردن و
زدودن و زائل کردن از برهان و سراج غیر آن
بر روی روزنه افگندن
بمعنی ظاهر ساختن —
برکردن بمعنی روشن کردن و ظاهر
کردن از سراج و چراغ هدایت —
برگ ریزان بمعنی موسم خزان از
برهان و سراج —
برگ سبز فرستادن مراد [illegible] فرستادن
برق کالا دویدن چیزے
در نظر آمدن از مصطلحات —
بر دوش کسی [illegible] کردن از مصطلحات
بر پشت کسی را [illegible] نهادن کنایه
از سحر و ظرافت نمودن از مصطلحات —
بر پشت کسی فراغت داشتن
بر پشت [illegible] بمعنی رسیدن
مستعمل ست از مصطلحات —
بر قالب زدن مهیا کردن و
سرانجام دادن از مصطلحات —
بر بالیدن بمعنی بالا کردن آستین
و بالا کردن پاچه ازار برای شتاب
رفتن و مجاز ایستاده گریختن از برهان
و مصطلحات —

برمچیدن بجیم فارسی دست را بر
برچیدن کسے مالیدن از برهان
برلنگ زدن بمعنی گریختن از
مصطلحات و برهان و بهار عجم و نیز صاحب
بهار عجم نوشته که درین تامل ست ظاهرا
لنگ بکسر لام بمعنی الف است چه لنگ است
یعنی برلنگ زدن کنایه از قطع الف بود
چرا که زدن بمعنی بریدن آمده است —
بر شکستن کناره کردن و به
رنجیده شدن [illegible] —
بر نشستن بمعنی سوار شدن —
برآستین چیزے را اسیر [illegible]
کردن از مصطلحات —
براه بردن بسر بردن از مصطلحات
برانگشت پیچیدن یاد داشتن
و مشهور کردن از مصطلحات —
بر پا [illegible] بمعنی بسیار
ترسیدن از مصطلحات
بر خر نو سوار شدن و نشستن
بمکافات عمل خود گرفتار آمدن از
مصطلحات —
بر خشت زادن محول ساختن
بار زاده است که بوقت وضع حمل خشت را
زیر پا گذاشته بر سر آن نشینند و بر برآ
زنند بالفعل بسهولت متولد شود —
برو حرفان زدن و بر عالم
حرفان زدن از حجاب و شرم
بر آن از مصطلحات —
برو بلال زدن خشمناک شدن

از مصطلحات و بهار عجم —

بُرِ شیشهٔ دندان زدن کنایه از غبطت و لوالطت چه و شیشه برین که گویند از مصطلحات

بر سر پا آمدن ظاهر شدن و پیدا شدن از مصطلحات —

بر سرین ای برزده من از مصطلحات —

بر سنگ زدن ظاهر کردن و گفتن از مصطلحات —

بر کشیدن وزن کردن مرتبه و رتبهٔ کسی افزودن کردن از مصطلحات و بهار عجم —

برغوث بفتح و ضم اول و غین معجمه مضموم شغال حیوان که از سیاهان تهی باشد و آنرا ماشه تفیری لواز ندا از رشیدی و جهانگیری و برهان —

بر فشتهٔ بکسر تین بر وزن فرشته یعنی بریان و هر چه مرغوب و محبوب باشد و حسن برفشته کنایه از حسن سبز و تند گلگون یعنی مستطیله و ملیح مائل بسبزی باشد از بهار عجم و مؤید و کشف —

برره بفتح اول و فتح هر دو را ی مهمله نیکو کاران جمع بار که بتشدید راست —

برء الساعة بفتح اول و سکون را و ضم همزه دوای مرکب یعنی نزله در ساعت و نام کتابیست در علم طب از امام زکریا رازی و بمعنی لفظ این مرکب پیدا شدن و بساعت ست —

بره بالفتح و تشدید را تخفیف یا هر دو ماوری که گوسفند آید و بمعنی برج حمل که حمل بر صورت آفتاب ست و تفتیکه آفتاب در برج حمل باشد موسم بهار شروع میشود —

برکه بالکسر حوض آب لفظ عربی ست از منتخب و کنز —

براهمه بفتح اول و کسر ها جمع برهمن بحذف حرف خامس —

برده بالفتح یعنی غلام و کنیزک و دایه از بهار عجم و این لفظ ترکی ست و در برهان یعنی اسیر —

برهنه بفتح اول و ثانی و سکون ها ترجمه عریان و بفتح اول و سکون ثانی و فتح ها نیز آمده —

برذون بالفتح و ذال معجمه مفتوح و غین مهمله پالان خراز شرح نصاب —

برطله بالضم و طا ی مهمله مفتوح کلاه از قاموس —

برج شتاء بالفتح شین معجمه بلاد کذر و از برهان —

برامکه بفتح اول و کسر میم و فتح کاف معربی کنایه از امرای عظیم الشان سخاوت پیشه و در اصل این لفظ جمع برمک ست پس برامکه اولاد و نسل برمک باشد تحقیق آنکه برمک شخصی بود و آتش سپیدا در آتشخانهٔ نوبهار که در بلخ بود و خدمت آتش افروزی میکرد و از جمیع خادمان آتشکده معزز ترین بود و در تواریخ ابن خلکان مسطور ست که بنیاد کرا اسلام آورده بود یا نه و صاحب رشیدی نوشته که در آخر مسلمان شده با عیال بجانب دمشق که دار الملک بنی امیه بود توجه نمود خالد نام پسرش در دولت عباسیه و در ابی العباس سفاح شد و بعد از خالد پسرش که یحیی نام داشت به دولت رسید و بعد از ان فضل که پسر یحیی بود به دولت کامیاب گردید و بعد از فضیل برادرش که جعفر نام داشت بمرتبهٔ اعلی رسید و در سخاوت و مروت نظیر خود نداشت و دولت برامکه بر جعفر تمام شد از تواریخ ابن خلکان و رشیدی و برهان —

برخوردار بی نور حسینی این القاب خاص بدختر نوشتن و هر دو یای تحتانی برای تانیث دانستن محض خطاست چرا که در فارسی یا برای تانیث هیچ جا نیامده مگر در هندی و اگر گویند برای متکلم ست خصوصیت و دختر نمی ماند پسر هم ثابت میشود بهر صورت این القاب بدختر بجائی از کلام بیت تثبیت —

برخی بفتح اول و سکون ثانی و کسر خای معجمه و یای مجهول یکپاره از چیزی چه برخ بالفتح یعنی حصه و بهره و یای تحتانی برای وحدت لهذا المعنی اندکی مشهور ست و بفتح اول و سکون ثانی و فتح خای معجمه بر وزن دربی یعنی فدیه و قربانی و صدقه یعنی آنچه عوض چیزی عزیز بکسی دهند از بهار عجم و جهانگیری و برهان و مدار و رشیدی و کشف و موید —

برکی بفتحتین و کاف عربی منسوب به برک که بفتحتین ست و آن قماشی باشد از پشم شتر که اکثر لباس فقرا باشد از جهانگیری —

بری بفتح اول و کسر را و تشدید یا یعنی پاک و بمعنی بیزار و بمعنی بیگناه و بفتح اول و تشدید را صحرا و زمین خشک و صحرا باشد از کنز —

بر قعلی بالضم جنسی از چادر باشد که در بافت آن خطهای باریک رنگین باشد —

برد قلمی بالضم جنسی از چادر که بافت آن خطها میباشد برابر سطر بی قلم و بعضی گویند که بران نقاشان از قلم نقش و نگار کشند —

برد یمانی بضم اول و فتح حرف چهارم که یای تحتانی ست و کسر نون و تخفیف یای تحتانی دیگر نوعی از جامهٔ مخطط که از ملک یمن آرند و الف در لفظ یمانی عوض یکی از یای مشدد ست پس گفته نمیشود یمانی بالف و تشدید تا جمع نشود عوض و معوض مگر یمانی بتخفیف —

برنائی بالفتح جوانی —

برنائی بالکسر نوعی از یاقوت رنگین —

برگ سبز بهمکاری و برگ سبز هم چیزی برگ پان یا سبزه و دیگر که کشتی گیران بجهت مقرر کردن کشتی بخانهٔ حریف خود فرستند و همچنین نیز همی فرستند و آن را گل کشتی گویند —

برهان لمی بکسر لام و تشدید میم مکسور بدانکه برهان باصطلاح منطقیین عبارت ست از قیاسی که مرکب باشد از مقدمات یقینی و آن دو قسم ست یکی لمی دوم انی لمی آن ست که حد اوسط در ان علت حکم بود در ذهن و نفس الامر چنانکه گویند

متعفن الاخلاط و کل متعفن الاخلاط
فهو محموم فهذا محموم پس حد اوسط که
متعفن الاخلاط است علت ست برای
حکم کردن محموم بر هذا در ذهن و نفس الامر
و آنرا برهان لمی ازان گویند که دلالت
میکند بر لم و علت حکم در نفس الامر —

برهان انّی بدانکه برهان انّی آنست
که حد اوسط دران علت حکم بود در ذهن
فقط نه در نفس الامر چنانکه گویند الاربعة
منقسم بمتساویین و کل منقسم بمتساویین
فهو زوج فالاربعة زوج پس حد اوسط
که منقسم بمتساویین ست علت ست
برای حکم کردن زوج بر اربعه در ذهن
فقط و آن را برهان انّی ازان گویند که
دلالت میکند بر انیت و ثبوت حکم در نفس الامر
نه بر لم و علت حکم و بعضی بعبارت دیگر
چنین تصریح لمی و انّی کرده اند برهان
لمی آنست که از علت دلیل گیرند بطرف
معلول چنانچه تعفن اخلاط علت ست
برای حمی درین مثال زید متعفن الاخلاط
و کل متعفن الاخلاط فهو محموم فزید محموم
و برهان انّی آنست که از معلول دلیل
گیرند بطرف علت چون الجسم مؤلف
و کل مؤلف له مؤلف فالجسم له مؤلف
پس مؤلف بالفتح لام معلول ست و بکسر
لام علت ست —

برهان سلّمی بدانکه برهان سلّمی برهانی
که بآن ثابت میکنند در علم حکمت تناهی
بودن ابعاد و آنرا برهان سلّمی ازان گویند
که دران شکلی میکشند بصورت سلّم برای
اثبات مطلوب تقریرش بر وجه اجمال
آنکه اگر عدم تناهی ابعاد متحقق باشد
البته ممکن بود که برآریم از یک مبدا
دو خط مانند دو ساق مثلث و هر قدر که
آن خطها را بکشیم بعد فیما بین متزاید گردد
مثلا خارج کنیم از نقطه ا دو خط بطرز
مذکور و فرض کنیم بر یک خط نقطه ب
بفاصله یک گز و د بفاصله دو گز و
و بفاصله سه گز و فرض کنیم بر خط دیگر
متقابل اینها نقطهای ج و ه و ز
[illegible]

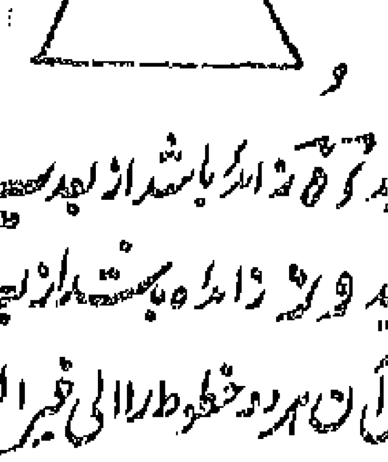

و بعد د ه زائد باشد از بعد ب ج
و بعد و ز زائده باشد از بعد د ه
پس آن هر دو خطوط را الی غیر النهایة
ممکن باشد در میان آنها بعد غیر متناهی
با آنکه محصور باشد آن بعد غیر متناهی
میان دو حاصر و این منافی عدم
تناهی ست زیرا که محصوریت متناهی را
مستلزم ست پس چگونه عدم تناهی الفراج
با وصف محصوریت متصور باشد پس
باطل شد عدم تناهی ابعاد —
[illegible]

برج بادی جوزا و میزان و دلو —
برج آتشی حمل و اسد و قوس —
برسه کهیم بالفتح و کاف عربی مضموم
نام کبوتر [illegible] —

فصل باء موحده مع زای معجمه

بزرجمهر بضمتین و سکون را و حاء و ضم
جیم عربی و کسر میم نام وزیر اعظم نوشیروان
و این معرب بزرگ مهر ست و آنچه در بعضی
لغت نوشته اند که بضم جیم ثانیه جیم و را
مهمله و جر دور اساکن باید خواند این قول
غلط ست صحیح همانست که جیم را مضموم خوانند
چرا که در عربی دو ساکن بدون مده هم
نیاید از رساله معربات صاحب منتخب
چون ضمه نسبت کسره و فتح حرکت قویست
پس کلمه معرب را که ضعیف بود باین حرکت
قوی قوت داده اند و قوت ضمه بشرح ملا
در بحث فعل مذکور ست —
بزرگوار [illegible] بزرگ از بهار عجم —
بزنگ بکسر اول و فتح کاف فارسی [illegible]
[illegible] جنگی را بجهگانه —
بزجگر [illegible] ضد بهادر —
بزازه بالفتح و تشدید زای معجمه اول
جامه فروش چراکه بز بالفتح و تشدید زای
[illegible]
[illegible] بالفتح و تشدید زای معجمه [illegible]
[illegible] در فارسی یعنی گوسپند که
[illegible]
[illegible]

[illegible] که بمعنی دل از برهان و مایی از لطائف —
بزاو بفتح نام [illegible] کشتی و اد
[illegible]
[illegible]
بزور بفتحتین [illegible]
[illegible] از لطائف —
بزاق بضم اول لعاب و کفت دهن از
کشف و منتخب و مؤید و بحر الجواهر —
بزشک بکسر [illegible] طبیب از برهان —
بزرگ بفتحتین نام مقامیست از دوازده مقام
موسیقی و بالفتح [illegible]
که بهندی [illegible] گویند از برهان —
بزقدم [illegible] ناتوان [illegible] حرکت
از مصطلحات —
بزان بضم [illegible] فردوست یعنی شهرت
دندان از لطائف —
بزگرفتن [illegible] کردن از لطائف —
بزبان مردافکن و گرفتن
[illegible] دادن [illegible]
[illegible] از مصطلحات —
بزم [illegible] مردم کثیر
جمع باشند از مصطلحات —
بزه بفتحتین یعنی گناه و خطا و بضم
اول [illegible] از برهان و سراج
اللغات و رشیدی
[illegible]
[illegible] سراج اللغات
[illegible]
[illegible]

۱۲۱۳۲

بزغاله بزکوهی چه قال یعنی شکاف و غار که در کوه باشد و با برای نسبت —
بزنگاه بکسر اول جائی که خوف رهزنان داشته باشد از مصطلحات —
بزوی منسوب به بزوه که نام شهری است —
بزگیری بکر و حیله کردن و معنی دزدی نیز آمده از مصطلحات —
بز باشی رقصانیدن بز و بوزنه از مصطلحات —

فصل بای موحده مع سین مهمله

بسا یعنی بسیار الف برای کثرت زائد —
بسالت بالفتح شجاعت و دلیری از منتخب و کنز —
بست بالضم و سکون سین مهمله نام شهریست از ایران و قتی ست منحوس بمقدار دوازده ساعت که بعید از سه شبانه روز بسبیل و درمی آید مبدأ آن از هنگام ابتدای اجتماع شمس و قمر ست بهندی آن را بهدرا گویند بالفتح بای موحده تحتانیه و تشدید دال و ... والف بالکسر مخفف بیست که ترجمه عشرین است —
بسطت بالفتح اول و سکون ثانی فتح طا یعنی فراخی و کشادگی از صراح و کنز و کنایه از دوستی و بالضم خطا ست
بسیچ بالفتح اول و کسر ثانی و یای مجهول و جیم فارسی قصد و اراده و تیاری و آمادگی از برهان و رشیدی

و جهانگیری —
بسفایج بالفتح و تحتانی نیز مفتوح معرب بسپایه نام دوائی که چوب درختی باشد از رساله معربات صاحب رشیدی و منتخب —
بسندہ بالتحتین یعنی کافی و کافی شدن از صراح و رشیدی —
بسد بالضم اول و ضم سین مهمله مشدد و تخفیف سین نیز آمده یعنی مرجان که بهندی آن را مونگا گویند از کشف و مدار و بزبان —
بستہ نگار یعنی از سر و دو رانگشتی از چراغ هدایت —
بسر بالضم خرمای خام که هنوز نپخته باشد از منتخب و شرح نصاب بالفتح اول و کسر سین بزیر انصرانی از لعل لغت —
بستان افروز رنگ تاج خروس که بعضی اهل هند آن را گلکا گویند از برهان و سراج اللغات
بس بالفتح یعنی بسیار و معنی کافی و یکی از حروف تشبیه چون شیر بس یعنی مانند شیر —
بسط بالفتح یعنی فراخی و نیز بالضم از صراح بمعنی گستردن —
بساط بالکسر فرش و گاهی مجاز بمعنی وسعت و فراخی میدان و یعنی دسترس و متاع و سرمایه و دستگاه و مسترکه چیزی بلفظ انداختن و افگندن و کشیدن و آراستن و گستردن و چیدن مستعمل از بهار عجم و کشف و فردوس اللغات —
بسیط بالفتح جای فراخ و گسترده شده و چیزی که فراخ باشد و در اصطلاح حکما هر شی که غیر مرکب است و بعضی تعریف بسیط چنین کرده اند که هر چیز که جزو آن مشابه کل آن باشد چنانچه آب و خاک و آتش و باد علحده علحده و نام بحریست از اوزده بحور شعر —
بسائط بکسر همزه که حرف چهارم ست جمع بسیط و مراد از بسائط اربع عناصر که خاک و باد و آتش و آب است —
بسیط مسطح بضم میم و فتح سین مهمله و فتح بای موحده مشدده کنایه از زمین باعتبار هفت اقلیم —
بسراق بالضم یا قوت زرد که در شهر بخارا حجر گویند از مصطلحات —
بست و بای و ثاق بکسر اول و ضم واو دوم کنایه از بیست و یک صورت شمالی و تفصیلش همین جا نموده و مسطور است —
بسمل بکسر اول و کسر میم یعنی ذبح و معنی ذبح کردن نیز آمده چرا که بوقت ذبح کردن بسم الله میگویند پس ظاهراً این کلمه فارسی الاصل نیست لفظ مستعاریست از سراج و کشف —
بست و یک پیکر اوربرو اسم ایوان شمال برآنکه ابوالحسن ازکواکب مرصوده همگی چهل و هشت صور برفلک قرار داده اند از آنجمله دوازده صور به نقش منطقة البروج واقع اند که دوازده برج مشهور عبارت است از آنست و از آنجمله بیست و یک صورت بجانب شمال از منطقة البروج اند یکی از آن دب اصغر بصورت خرس استاده کواکب آن هفت دوم دب اکبر و آن نیز بصورت خرس کلان است کواکب آن بیست و هفت سوم تنین بصورت اژدهای بزرگ با شکنهای بسیار کواکبش سی و یک چهارم قیقاوس بشکل شلیشی بزرگ کواکبش یازده پنجم عواء بصورت مرد استاده دستهای کشیده بدست راست عصا گرفته و این را حارس السماء نیز نامند کواکبش بیست و دو ششم فکه و آن را کاسه درویشان نیز گویند چرا که در استدارت آن رخنه افتاده است گویا کاسه شکسته است ستاره آن هشت هفتم جاثی علی رکبتیه بصورت مردی بزانو درآمده ای برپا نشسته ستاره آن بیست و هشت هشتم شلیاق آن بصورت سلحفات است یعنی باخه کواکبش ده و از آنجمله کوکبی است از قدر اول آن را نسر واقع گویند نهم دجاجه و آن بصورت ماکیانست کواکبش هفده دهم ذات الکرسی بصورت زنی است بر کرسی نشسته و پاها فرو گذاشته کواکبش سیزده یکی از کواکب آن کف الخضیب است و ثالث یازدهم حامل راس الغول بر مثال مردیست بر پای چپ ایستاده و پای راست برداشته دست راست بر سر نهاده و بدست چپ سر دیوخون چکان یعنی سر گرفته

کواکبش بیست و شش دوازدهم ممسک
العنان بصورت مردی ایستاده
بیکدست تازیانه و بدست دیگر عنان
کواکبش چهارده از انجمله عیوق از قدر
اول سیزدهم عقاب و آنرا نسر طائر نیز
گویند کواکبش نه چهاردهم دلفین بصورت
حیوان بحریست که بمشک پر باد کرده
مشابهت دارد کواکبش ده پانزدهم
سهم بصورت تیر کواکبش پنج شانزدهم
حوا بصورت مرد مار افسا جادوگر
کواکبش بیست و چهار هفدهم حیه بصورت
مار که بدست حوا مار افساست کواکبش
هژده هژدهم قطعة الفرس کواکبش چهار
و در لطائف اللغات بجای قطعة الفرس
فرس نام نوشته که بصورت اسپ خوش
شکل کواکبش سی نوزدهم فرس اکبر بصورت
اسپیکه او را سر و دو دست باشد و کفل
و دو پای نبود کواکبش بیست بیستم مراة
مسلسله بصورت زنی استاده دستها
کشیده و زنجیری بر هر دو پای او نهاده
و بعضی نوشته که زنجیری بر دو دست او
کواکبش بیست و یکم مثلث و آن
شکلیست که در وی طول باشد کواکبش
چهار و پانزده صور که بجانب جنوب از
منطقة البروج واقع شده انسیست
اقدم قنطس آن بشکل حیوان بحریست
که او را دو دست بود و بال ماهی چون
مرغ کواکبش بیست و دوم چهار بر شکل
مرد قائم بر کرسی و در دست عصا گرفته

و بکمر بسته و شمشیری حمائل کرده ابتصورت
راعی و زانیز گویند کواکبش سی و هفت سوم
نهر بشکل جوی باریک با گردشهای
بسیار کواکبش سی و چهار چهارم ارنب
بصورت خرگوش کواکبش دوازده پنجم
کلب اکبر بصورت سگ کواکبش هژده
منجمله آن شعری یمانی که شعری عبور نیز گویند
از قدر اول ششم کلب اصغر کواکبش دو یکی
شعری شامی دیگر مرزم هفتم سفینه بشکل
کشتی کواکبش چهل و پنج منجمله آن سهیل است
از قدر اول هشتم شجاع بصورت مار بزرگ
و در او با شکنهای بسیار بیست و پنج است
کواکبش بیست نهم باطیه و آنرا کاس نیز
گویند شکلیست مستدیر کواکبش هفت دهم
غراب بصورت زاغ کواکبش هفت
یازدهم قنطورس بصورت حیوانی مرکب
از اسپ و آدمی از سر تا پشت چون
مقدم آدمی و از کمر تا پا مثل اسپ کواکبش
سی و هفت دوازدهم سبع بصورت
حیوان درنده کواکبش نوزده سیزدهم
مجمره بصورت منقل کواکبش هفت چهاردهم
اکلیل جنوبی بشکل صنوبری کواکبش
سیزده پانزدهم حوت جنوبی بشکل ماهی
بزرگ کواکبش پانزده —
بسطام صاحب منتخب اللغات و
مؤید الفضلا و یاقوت حموی نوشته اند
که بالکسر نام شهریست که مولد حضرت
بایزید بسطامی است و ...
سراج و مدار و ... الالباب بالفتح نوشته اند.

و بالضم دریچه کتاب یا فته نقد —
بسیم بروزن فعیل یعنی متبسم کننده از لطائف
بسّام بالفتح و تشدید سین مهمله
خندان و شگفته
بسیجیدن بالفتح اراده کردن —
بستن بمعنی پیوند نیز آمده چون آئینه
بستن بمعنی پیدا کردن و شدن چون
شگوفه بستن و آبله بستن و بمعنی پوشیدن
چون پیرایه بستن و بمعنی بنا کردن چون
حصار بستن از بهار عجم —
بستان بالضم معرب بوستان از منتخب و
در سراج اللغات نوشته که لفظ فارسیست
مرکب از کلمه بست بالضم که بمعنی کنار و
جاییکه میوه خوشبو دارد باشد و الف و
نون زائده مثل شاد و شادان —
بساتین بالفتح جمع بستان و بضم
خواندن خطاست —
بسدین منسوب بسد که مرجان
باشد و مراد از سرخ
بسته و باسته اقران ترتیبش
آنست که زحل را با مشتری کوکب که زیر
اوست و مشتری را با مریخ کوکب که زیر اوست
مریخ را با کوکب که زیر اوست شمس و آن کوکب
که زیر اوست زهره با کوکب عطارد و القمر —
بسته شعر ... و آشفتن پریشان و تیره
روز بودن الما ... —
بسر بردن آخر شدن از بهار عجم وغیره
بسر ... الحاح و مساجد کردن
و نام ... از کشتی —

بسر کشیدن یکدفعه تا جرعه کشیدن
از مصطلحات
بست شکستن بالفتح از حد تجاوز
نمودن از مصطلحات —
بسر آمدن از مرض شفا یافتن
از مصطلحات —
بسر گردیدن مرادف
گرد سر گردیدن —
بسباسه بالفتح بدو بای موحده و دو
سین مهمله ... پوست جوزبوا ...
گویند از منتخب
بسمله بالفتح مخفف بسم الله و یعنی بسم الله
الرحمن الرحیم گفتن از منتخب وغیر آن —
بسحاق اطعمه بالضم و حای حطی نام شاعر
که در اشعارش همه بیان اطعمه باشد —
بسوه بالکسر لفظ هندیست بمعنی بیستم حصه
هر چیز و مجازا بمعنی بیستم حصه بیگه در
پیمایش زمین زراعت خصوصا —
بسمر بالفتح لقمه —
بساط خانه شراب خانه چراغ پرست —
بسفرجی بالفتح یکه باوراق طلا و نقره
... بالضم ... از بهار عجم
بسوجی ... از بهار عجم
بستان افروز ... در صحن خانه سازند
از سراج اللغات

فصل الباء مع الشین المعجمه

بشیر بالضم ...
و ... نام ...

علیه السلام از چاه از منتخب و تفسیر مدارک و جامع البیان و تحقیق یا بشری در باب یای تحتانی گفته خواهد شد —

بشقاب بالضم یعنی رکابی بزرگ این لفظ ترکی ست از بهار عجم —

بشارت بالضم و کسر یعنی خبر خوش و بالفتح بمعنی خطاست از بحر الجواهر و مدار و کشف و سوید و منتخب —

بشاشت بفتح کشاده رویی و خوشی طبع از منتخب و کنز و بمعنی تازه روشدن —

بشن بیدکسر اول و فتح شین معجمه سکون نون و فتح بای فارسی نوعی از سرود هندیست مثل دهرپد —

بشر بفتحتین بمعنی انسان و از آنجهت انسان را بشر گویند که دیده شود و نمایان میباشد بالبشرة ای بظاهر الجلد از شرح مقامات حریری —

بش بالفتح و سکون شین معجمه بند هر چیز مطلقا و بند هاسی آهن و نقره و برنج که بر درزها و پیوندهای صندوق و امثال آن نصب کنند برای استواری از مصطلحات و سراج اللغات —

بشاش بالفتح و تشدید شین معجمه اول بمعنی خوش و تازه و از لطائف و کنز —

بشع بفتح اول و کسر شین معجمه و عین مهمله بد مزه و گلو گیر از کنز —

بشک بالفتح دویدن و دروغ گفتن از لطائف و در رشیدی بالفتح عشوه و غمزه و بالضم بمعنی زاهد —

بشکال بالفتح برسات —

بشکن بشکن یعنی هنگامه چوش و خروش و انگشت کسا زدن که اهل رقص را باشد از چراغ هدایت —

بشولیدن پریشان کردن از برهان —

بشخودن بخای معجمه خراشیدن از برهان —

بشکولیدن چالاکی نمودن از برهان —

بشره بفتح اول و ثانی و ثالث ظاهر پوست آدمی از کشف و منتخب

بشرحافی بالکسر و حای مهمله و فا نام ولی که برهنه پا میگشت از لطائف —

فصل بای موحده مع صاد مهمله

بصیرت بینائی دل یعنی دانائی و زیرکی —

بصارت بالفتح بینائی چشم از منتخب و غیر آن

بصیر بینا و دانا از منتخب —

بصائر بینائی ها و حجتهای روشن —

بصل بفتحتین پیاز از لطائف و کنز —

بصم بالضم و جستیه میان خنصر و بنصر از شرح نصاب —

بصره بالفتح نام شهری از عراق عرب و بفتحتین جمع اباصر —

بصری بالکسر منسوب بشهر بصره اگرچه قیاس بفتح میخواست لیکن کسره داده تا فرقی باشد میان بصر بالفتح منسوب بسنگ بصره که یعنی سنگ سپید است از شرح کافیه از شهاب الدین دولت آبادی

فصل بای موحده مع ضاد معجمه

بضاعت بکسر اول مال و اسباب —

بضع بالکسر و عین مهمله از سه تا نه هر عددی که باشد بضع گویند و بالضم بمعنی نکاح و فرج زن و بالفتح گوشت بریدن و سیراب شدن از لطائف و کنز —

بضعه بالکسر گوشت پاره از لطائف و کنز —

فصل بای موحده مع طای مهمله

بطحا بالفتح و حای مهمله وادی که مسیل و مکان از بطحا مکه معظمه مراد باشد و در اصل لغت بطحا بمعنی زمین فراخ که گذرگاه آب سیل باشد و در آن سنگریزها بسیار باشد از منتخب و کنز و کشف و لطائف —

بطالت بالفتح بیکاره و معطل بودن و بکسر اول بمعنی دلیر از منتخب و صراح —

بطائح بفتح اول و حای مهمله جمع بطیحه و فراخ که گذرگاه آب سیل باشد و در آن سنگریزها بسیار باشند و این جمع بطحاست از صحاح و کنز —

بطیخ بالکسر و تشدید طای مهمله مکسوره و سکون تحتانی و خای معجمه خربزه از شرح نصاب و لطائف —

بطر بالفتح شگافتن زخم و بفتحتین وحشت و حیرانی و غفلت و ناسپاسی و نافرمانی و شادی مفرط و توانگری و فراخی عیش و بمعنی زمین شگافته نیز آمده از منتخب و لطائف و کشف و کنز —

بطلیموس بفتح و فتح لام و تقدیم یای تحتانی بر میم نام حکیم یونانی صاحب کتاب مجسطی و تقدیم میم نیز گفته اند از منتخب و در برهان بفتح و فتح لام و تقدیم میم بر یای تحتانی و گفته که بتقدیم تحتانی بر میم نیز بنظر آمده —

بطش بفتح اول و سکون ثانی سخت گرفتن و حمله کردن از منتخب و کنز و صراح —

بط بالفتح جانور معروف و این معرب بت است و صراحی شراب که بصورت بط سازند از رساله معربات و بهار عجم و برهان —

بطریق بالکسر امیر ترسایان از مؤید و برهان و در صراح و کنز سردار فوج رومیان —

بطک بفتحتین صراحی کوچک که برای شراب سازند —

بطل بفتحتین یعنی شجاع و دلیر از منتخب —

بطال بالفتح و تشدید بیکاره و در وغگو و بمعنی دلیر از منتخب —

بطن بفتح با و سکون طا شکم از منتخب —

بطین بضم اول و فتح ثانی تصغیر بطن و نام منزل دوم از منازل قمر و آن سه ستاره باریک ست بشکل مثلث که بر دم حمل واقع شده از شرح قران السعدین و بفتح اول و کسر طا بمعنی بزرگ شکم —

بطون بضمتین پوشیدن و پوشیدگی و جمع بطن که بمعنی شکم ست —

بطلان بالضم ناچیز و ضایع شدن از منتخب —

بطاق ابروی کسی کار کردن بیاد او کار کردن از مصطلحات —

بطرح دادن فروختن جنس بزور بر رعایا از بهار عجم —

بطوء بضم اول و سکون ثانی درنگ و آهستگی نقیض سرعت از صراح -

بطانه بکسر اول و چهارم نون بمعنی آستر قبا وغیره و بمعنی اندرون شکم و سینه و مجازا بمعنی اراده و باطن و بمعنی دوست ولی از لطائف و منتخب -

بطی بفتح اول و کسر ثانی و تشدید تحتانی بروزن فعیل درنگ کننده و آهسته -

بطه سرخابی صراحی شراب از مؤید

فصل بای موحده مع عین مهمله

بعث بالفتح و ثای مثلثه بمعنی برانگیختن از منتخب و کنز و گاهی از بن قیامت مراد باشد

بعد ابعد بضم اول و فتح چهارم مرکز نام دائره که بالاتر از همه افلاک حاوی فلکهاست و نیز اهل هیئت بعد ابعد بر نقطه اطلاق کنند که از مرکز عالم خارج شده باوج کوکب اتصل آن رسد -

بعث و نشر کنایه از روز قیامت چراکه در آن وقت همه مردگان از زمین برانگیخته خواهند شد و بهر طرف پراگنده خواهند گشت -

بعیر بفتح اول و کسر ثانی بروزن فعیل بمعنی اشتر از کشف و منتخب و کنز -

بعر بالفتح سرگین شتر و گوسپند و آهو و سوش بفارسی پشک گویند از منتخب و غیر آن -

بعوض بفتح اول و ضم ثانی و ضاد معجمه بمعنی پشه از کنز اللغات -

بعض بالفتح پاره از چیزی و در لفظ بعضی یای تحتانی برای وحدت است اگر وحدت منظور نباشد آوردن یا درست نیست -

بعلبک نام شهریست بشام که قوم الیاس علیه السلام در آن جا بعل نام بت را می پرستیدند از منتخب -

بعل بالفتح نام بت قوم الیاس علیه السلام و بمعنی شوهر و بمعنی صاحب و مالک از منتخب و کنز -

بعال بکسر اول بمعنی شوها و بمعنی جماع کردن و درختیست و شهر از زمینهای بلند و زمینهای باران نارسیده از منتخب و لطائف -

بعد المشرقین بالضم بدانکه مقام مطلع مشرقی صیفی و مشرقی شتوی باتفاق افق ارض تقریبا یک هزار و چهل و شش فرسخ یا کم بیش و بحساب گروه سه هزار و یکصد و سی و هشت یا کم یا بیش و چون آنکه بعد مطلع اقصر الایام از مطلع اطول الایام تقریبا چهل و هشت درجه است و هر درجه ارضی تقریبا بیست و دو فرسخ یا کم یا بالا میشود و بحساب گروه هر درجه ارضی تقریبا شصت و شش گروه یا کم بیش و از ... هر درجه ارضی ... ده ... دو هزار و ... از ... چهل و هشت درجه ... بیست ... در مطلع ... بعد مشرقین از ... مشرقین ...

چه آنکه گاهی بلحاظ شرافت و طلوع آفتاب مشرق یا قبله یا مغرب ... مشرقین گفته مقصود از آن مشرق و مغرب باشد -

بعثره بالفتح و ثای مثلثه مفتوح بمعنی برانگیختن و پراگنده شدن از کنز -

بعره بالفتح سرگین شتر و گوسپند و آهو بقای آخر ... گویند از منتخب و شرح نصاب ...

بعینه بکسر اول و کسر نون بمعنی که حقیقت خود و ذات خود -

بعالمی پر طرف افتاده کنایه از خود رائی و خود پسندی که هرگز تحسین کسی نپذیرد -

فصل بای موحده مع غین معجمه

بغرا بالفتح و غین معجمه نام پادشاه خوارزم نام آشی است که اسپهادیه افغان پادشاه خوارزم و آن چنان باشد که آش آرد ... کاغذی باریک تر از آن آرد شود و گلوله ساخته آش از آن درست میسازند ... یعنی خوک نر نیز آمده از برهان و غیر آن ... در سراج اللغات بالضم ... آش ساخته ... بغراخان پادشاه ترکستان ... استعمال بغرا خان ... و پای ... شده و در آئین اکبری نوشته که بغرا قسمی ... از ... آش ... و ... گوشت ... بغرا بفتح اول و سکون ثانی ... صاد ...

زنا کردن و فاحشه شدن از منتخب و صراح و بفارسی بمعنی تیز و ... از لطائف و رشیدی -

بغاث بهر سه حرکت حرف اول و غین معجمه و ثای مثلثه مرغیست تیره رنگ که مردار میخورد از منتخب که مظاهر اگر کس باشد و در ترجمه حریری نوشته که بغاث بکسر اول ظاهر شکاری است و در کنز از فهم بمعنی طائر ... که از تلاش طعمه عاجز ماند والله اعلم بالصواب -

بغداد بالفتح نام شهر در عراق عرب که در اصل باغ داد بود از آنکه پیش ازین باغی بود که هر هفته نوشیروان عادل در آن باغ بار دادی و مظلومان ... السؤال الف را ساقط کرده بغداد گویند از کشف و برهان و غیاث و در بعض ... بمعنی ... از ... که پر از مال باشد و ... باصطلاح اولیان ... از شرح ...

بغلطاق بفتح اول و سکون غین معجمه و فتح لام و کسر میم و سکون شین معجمه و فتح لام و سکون رای مهمله در ترکی ... اند -

بغتا بکسر اول و در آخر زای معجمه ... که در ... داخل کنند از برهان و رشیدی ... بنظر آمده والله اعلم بالصواب -

بغلطاق ... از رشیدی و در برهان ...

وطاقه و بعضی بمعنی جامه زنانه نیز نوشته‌اند
در سراج اللغات نوشته که بمعنی بغلبند
و کلاه چون طاء و قاف در فارسی نمی آید
شاید که زبان دیگر باشد۔

بغلق بالفتح نام طایر مجازاً بمعنی تکبر آمده
بغلاک گرهی باشد که در بغل آدم پیدا
شود و بدین سبب سخت گردد از برهان و رشیدی

بغلی بفتح و سکون ثانی بمعنی استر که
بهندی آن را خچر گویند و آن از خر نر و اسب
ماده پیدا می‌شود از منتخب و غیر آن۔

بغچه بالضم جامه بند که معروف است این
لفظ مرکب است از لغات ترکی ثابت شده۔

بغتةً بالفتح ناگاه و یکبارگی و دفعةً
از کشف و منتخب۔

بغی بفتح اول و سکون ثانی مصدر است
بمعنی بی فرمانی و از اطاعت بیرون
رفتن و بفتح اول و کسر ثانی و یای
مشدد بر وزن فعیل صیغه صفت مشبه
بمعنی بی فرمان از منتخب۔

بغداد خراب و بغداد کهنه
و بغداد خالی کنایه از ساغر تهی
و شکم خالی از بهار عجم۔

بغل گیری نام داو از کشتی۔
بغلی کنایه از قرآن کوچک تقطیع که
آن را بسفر در بغل توان گرفت۔

فصل بای موحده مع قاف

بقر بیشه این لفظ غلط است و بقرستان
صحیح چرا که مصدر ش قرستادن است

پس زیاده کردن یای تحتانی بعد رای
مهمله وجهی ندارد و اسقاط تای فوقانی
نیز درین لفظ از بعد سین مهمله یافته نشده

بقتری بالفتح کارگاه جولاهه از کشف
و از رشیدی معلوم میشود که راجع جولاهه باشد

فصل بای موحده مع قاف

بقلة الحمقا بالفتح و حای مهمله مفتوح
و سکون میم و بعده قاف تره خرفه و معنی
لغوی آن تره نادانست چو با وصف
فواید بسیار بیشتر در راهها و جاهای
خسیس میروید لذا باین اسم مسمی گشت
از مدار و در شرح نصاب نوشته که چون
تره مذکور باوجودیکه بسیار از سیل خراب
و برباد میرود لیکن اکثر براه سیل و
گذر آب میروید۔

بقایی پزید یعنی در بازی شطرنج
برابر ماند۔

بقر بفتحتین بمعنی مطلق گاو خواه نر خواه
ماده بخلاف ثور که گاو نر را گویند در
بقرة تای وحدت است نه برای تانیث
از صراح و شرح نصاب۔

بقراط بالفتح نام حکیم از مدار و کشف۔
بقاع بکسر اول بمعنی جاهای جمع بقعه
که بالضم است بمعنی جا از منتخب و لطائف۔

بق بالفتح و تشدید قاف بمعنی پشه
کاسه در فارسی پشه درست نظم
بتخفیف می آید۔

بقل بالفتح تره که بخته تا نخورش سازند

بقال در هندوستان بمعنی غله فروش
بسیار مستعمل شده است و باین معنی
بدال بالفتح و تشدید دال مهمله صحیح باشد
و نزد اهل زبان بقال بمعنی تره فروش
است چه بقل بالفتح تره را گویند از
چراغ هدایت۔

بقم بالفتح و تشدید قاف مفتوح نام چوبیکه
از و رنگ سرخ حاصل شود از قاموس و در
فارسی بتخفیف قاف مستعمل شده مجاز
بقاع گم کردن عاجز شدن است از
جهار شربت و در بهار عجم کنایه از جنگ
ناکرده عاجز آمدن۔

بقله بالفتح تره که بخته تا نخورش سازند
بقعه بالضم زمین که محدود و ممتاز باشد
از زمین دیگر و بمعنی سرای و خانه مستعمل
است از منتخب۔

فصل بای موحده مع کاف عربی و فارسی

بکا بالضم بدون همزه بمعنی گریه که
اشک ریختن باشد و بکاء بالضم در آخر
همزه بر وزن فعال بمعنی گریه کردن
با آواز از منتخب و شرح یوسفی۔

بکارت بالفتح صحیح است و بالضم و بکسر
غلط است بمعنی دوشیزگی از جز الاول اللاک
و صراح و کشف و منتخب۔

بکر و دفتر خراب و تباه ساختن
از مصطلحات۔

بکر درست بکاف فارسی بمعنی

تباه و ضایع است از مصطلحات۔
بگلر بالفتح و کاف فارسی بر وزن اختر
ترکی امیر بزرگ را گویند از لطائف۔

بگتر بکاف فارسی بر وزن اختر
جامه ایست که بر وز جنگ پوشند و
آن تابهای آهنی باشد که بر آن مخمل
یا بنات کشیده استعمال می نمایند از
برهان و رشیدی۔

بکر بالکسر زن دوشیزه و اول هر چیز و
هر کار است که مانند آن پیشتر نشده باشد
و بالفتح شتر جوان و نام قبیله ایست نام
ملکی است و بفتحتین بامداد و لفظ باکره
که بزیادت الف مشهور است یعنی زن
دوشیزه از مخترعات عوام است صحیح
بدون الف است و بکر بالکسر بمعنی نازک
و لطیف نیز آمده مگر بمجاز چون سخن بکر
و مضمون بکر و نکته بکر و همچنین بوسه بکر و
باده بکر یعنی باده که هنوز از آن نخورده
باشند از منتخب و صراح و بهار عجم۔

بکور بضمتین بگاه برخاستن و بامداد
رفتن از منتخب۔

بکتاش بالکسر و کاف عربی نام پادشاه
خوارزم از برهان و سراج اللغات و
مدار و در رشیدی یافته نشده و بعضی
چنین نوشته‌اند که بگتاش بالکسر و کاف
فارسی مرکب است از لفظ بگ که مخفف بیگ
است که بترکی بمعنی صاحب و امیر باشد و تاش
بمعنی غلام پس بمعنی مجموع صاحب غلام باشد
و میتواند که بمعنی هم خداوند باشد چه در ترکی

از لفظ دانش و داشتن برای اشتراک آمد۔
بگیارق بالکسر و کاف فارسی دو ار مهاره بضم و میم نام امیر و بمعنی غلامان یک صاحب از لطائف۔
بگ بالفتح و کاف فارسی غوک و بالکسر مخفف بیگ که بترکی بمعنی امیر است از لطائف و رشیدی۔
بگناس بالفتح و نون مفتوح و کاف فارسی بمعنی حیوان دم بریده از برهان و رشیدی
بگلربگ بفتح اول و سوم و کسر پنجم که بای موحده است و کاف فارسی بترکی بمعنی خان خانان و امیر امیران از لطائف
بکاول بضم بای موحده و کاف عربی و ضم واو بمعنی داروغه باورچی خانه از سراج اللغات و در بهار عجم بفتح اول و فتح واو۔
بکم بالضم جمع ابکم که بمعنی گنگ است و بفتحتین بمعنی گنگی از منتخب و لطائف و کنز۔
بگران بالضم تندگی از رشیدی و برهان۔
بگلمشان بکاف فارسی بروزن مسلمانان نام قوم از سلاطین ترک۔
بگز اشتن از رساله عبد الواسع معلوم میشود که بکسر بای موحده است۔
بکار بردن بعمل آوردن۔
بیگلار بیگیان سرداران امرا و بزرگان امیران۔
بکه بالفتح و تشدید کاف نام قدیم مکه معظم از منتخب و شرح نصاب۔
بکره بالضم صبح و بامداد و بالفتح جوان بیک

بر سر چاه نصب کنند و بمعنی چرخ کوچکی جولاهگان کلاوه را بدان کشیده دیگر دشتی آورده ریسمان بر ماشوره پیچند بهندی چرخی نامند از صراح و منتخب وغیره۔
بکارت ملکیست در اقصای مشرق و صوبه بنگاله
بکر نگاه معشوقیکه هنوز دلربائی نیاموخته باشد از مصطلحات۔

فصل بای موحده مع اللام

بلاد بالفتح بلاد جمع است از لطائف و کنز۔
بلا بالفتح آزمایش کسی کردن خواه بایذا رسانیدن خواه به نعمت دادن از شرح نصاب و در صراح بمعنی زحمت و سختی و در منتخب اللغات بمعنی نعمت و در کنز بمعنی نعمت و زحمت هر دو آمده و در منتخب آزمودن و مکروهی رسانیدن و نعمت دادن و در محاوره فارسیان بمعنی بسیار ایذا از چراغ هدایت و نیز در بهار عجم نوشته بمعنی کار بیکرانه باشد و کار عمده فوق الطاقه۔
بلغاء بضم اول و فتح لام و غین معجمه جمع بلیغ۔
بلاغت بمعنی جوان شدن و رسیدن بمرتبه انتها و کمال در ایراد کلام برعایت مقتضای حال یعنی آوردن کلام مطابق اقتضای مقام بشرط فصاحت چرا که فصاحت جزو بلاغت است و فصاحت قدما را بلاغت شرط نیست از منتخب و چند شروح و رسائل و مجمع الصنائع و در

مناظر الانشا چنین تعریف کرده که بلاغت مطابق بودن کلام است مر مقتضای مقام را یعنی لائق حال مخاطب و مناسب مقام کلام کند و خالص بودن کلام از ضعف تالیف و تعقید ثقات چنین تصریح کرده اند که بلاغت کلام آنست کلام بر وفق مقام و حال بود چنانکه بوقت احتمال ملال سامع از طول مقال احتراز کند و آنچه اهم باشد تقدیم نماید و آنچه اهم نبود موخر کند و ذکر امور بیهوده ترک رساند و امور عجیبه بمخاطب ایراد نماید و علی هذا القیاس۔
بلیت بفتح اول و کسر لام و تشدید یای تحتانی بمعنی آزار و رنج و سختی از منتخب۔
بلاهت بالفتح کم عقل بودن در امورات دنیا از کنز و در منتخب و صراح بفتح نادانی۔
بلاوت بفتح کند ذهنی از کشف و صراح و کنز۔
بلوکات بضمتین و کاف سرحد چند ده که باهم تعلق داشته باشد بهندی پرگنه گویند از اردو و در فرهنگ معتبر نوشته که بلوکات جمع بلوک است که بضم اول بمعنی قصبه چند ده باشد و این لفظ ترکیست
بلاج بالضم جیم عربی نوعی از آتش کرد و قتیکه آب و پیه گوشت بر وی افشاند معروف است از رشیدی و برهان و سراج۔
بلاحت بالفتح اول و فتح جیم و در آخر تای مهمله بمعنی بلادت...

بلخ بفتح اول و سکون ثانی نام شهر از خراسان از برهان و منتخب و بفتحتین خواندن خطاست۔
بلید بفتح کند ذهن از منتخب۔
بلند بکسر کاف ثلاثه لیکن فتح افصح است از برهان قاطع و مدار و صاحب رشیدی و جهانگیری نوشته انکه بلند بفتحتین بمعنی چوب چهارم که از سه چوب دروازه دیگر بالا باشد و صاحب بهار عجم نوشته که بلند بفتح و ضم هر چیز دور از خواه سوی فوق خواه بسوی تحت چون اینها بلند بمعنی دولت دار و بمعنی عظیم الشان بترکی نیز چنانکه احوال رای بلند و همت بلند و دولت بلند و شهر یار بلند در سراج اللغات و چراغ هدایت نوشته که بلند بالفتح ضد پست و بلهجه بضم ضم اول بمعنی دراز نیز آمده چنانکه شبهای بلند و عمر بلند و دامن بلند و بمعنی کثیر و بسیار نیز آمده چنانکه تغافل بلند۔
بلبل بفتحتین در عربی بمعنی شور و غوغای بمعنی راهبر و پیشوا از فردوس اللغات و بهار عجم۔
بلجار بالضم و جیم عربی بمعنی دعوه از لغات ترکی۔
بلغور بالضم و واو معروف چیزیکه در آسیا اندازند شکسته باشند و آش کنند از آن نیز آنرا نیز بلغور گویند از رشیدی و برهان و مدار۔
بلغار بالضم شهریست نزدیک ظلمات...

آباد کرده سکندر رومی ترکیبی آن بسیار غار است چه در آن سر زمین بسیار غار ست از سراج اللغات و بعضی گویند که در اصل بن غار ست بنون با لام بدل شده و لفظ بلغار بمعنی چرم ابود از نیز آمده که آن را ادیم گویند و صاحب بهار عجم گوید که بمعنی شهریست مشهور و بلغار گویند و صاحب رشیدی نوشته که وجه تسمیه بلغار آنست که چرم دوخته را و صاحب کشف و صاحب برهان و رشیدی بمعنی نام شهر بلغار نوشته اند —

بلادر بفتح اول و ضم دال مهمله درختی است که بهندی آنرا بهلاوا گویند و ثمر وی در جه چهارم و نام زیوریست زنان که بهندی بلادر مانند و زنان آنرا بسر بندند از رشیدی و لطائف و مدار و کشف و جهانگیری و برهان و بکسر اول و فتح دال غلط ست —

بلور بکسر اول و فتح لام مشدد سنگی سفید روشن شفاف بمعنی بفتح با و ضم لام مشدد و او معروف نیز آمده از منتخب بتخفیف لام نیز واقع شده —

بلعم باعور بفتح اول و سکون لام و فتح عین مهمله و باء موحده و واو معروف یکی از علمای بنی اسرائیل که مستجاب الدعوات بود و دعای او بر حضرت موسی علیه السلام در مانی کرد [illegible] آمد [illegible] بلغار [illegible]

علیه السلام ایمان او مسلوب گردید نام پدر او باعور بود از لطائف و غیر آن —

بلقیس بالکسر زنی بود جمیله فرمانروای شهر سبا که بنکاح حضرت سلیمان علیه السلام آمده —

بلیناس بالفتح نام حکیمی از یونانیان که بلیناس از گشاسف و دارا —

بلاس بالفتح مجازاً بمعنی مکر و فریب و وجه تسمیه این در بهار عجم و اوریست —

بلوطه بالفتح و تشدید لام مضموم نام درختی است که ثمر آنرا بصفت بلوط گویند که بهندی سیتا سپاری نامند بلوط بفتح اول و پایین و رسوم مفرس از مقابض از بحر الجواهر —

بلع بالفتح بمعنی فرو بردن چیزی را بگلو و **بلعم** بالفتح لام منزل بیست و سوم از منازل قمر و آن دو ستاره است یکی روشن و بزرگ و دیگر خفی و کوچک و آنکه روشن ست گویا از کمال روشنی خود آن کوچک را فرو می برد از مدار و در کنز چرا سیاه هر دو معنی مذکوره بفتحتین نوشته است —

بلهول و **بلوستان** بالفتح کنایه از رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم و غیره —

بلا بالفتح رسانیدن و بمعنی گمان و کنایه نیز آمده از صراح و غیره —

بلیغ رسا و رساننده و در علم بیان کمال [illegible] بیان از منتخب و غیره —

بلیغ [illegible]

در مقابله [illegible] بر کنار [illegible]

تا معلوم شود که مقابله و صحت کتاب تا اینجا رسیده بلغ صیغه ماضی ست —

بلاق بالضم چیزی است حلقه یعنی که زیور زنان ست از لغات ترکی —

بلکسه بکسر اول و فتح لام هر چیز که پیش خویش آید و بمعنی تحفه و چیز عجیب و غریب از برهان و رشیدی —

بلغی بالفتح لفظ عربی ست که برای ترکی و اضراب آید فارسیان اکثر بزیادت کاف در آخر استعمال کنند —

بلال رضی الله عنه بالکسر نام شخصی از اهل حبش که از زمره اصحاب کبار بود و در مسجد رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم بانگ نماز پنجگانه میگفتند —

بلابل بالفتح اول و کسر بای دوم جمع بلبل که طائر مشهور است و جمع بلبله یعنی کوزه لوله دار و صراحی ست —

بلبل آملی بضم میم لقب طالب آملی که شاعر مشهور است —

بلبل بفتحتین نم و تری اندک از کنز —

بلبال بفتح هر دو بای موحده بمعنی اندوه و تشویش از منتخب و کنز —

بلعم بفتح اول و فتح عین مهمله درویشی بود مستجاب الدعوات که بر موسی علیه السلام نفرین کرد و بشومی آن سلب ایمان شد [illegible]

[illegible] —

بلا گردان بمعنی قربان و تصدق کرده شده —

بلا گردانی [illegible]

از مصطلحات —

بلدان بضم اول و سکون لام بمعنی شهرها و این جمع بلد است —

بلبان بالتحریک نام سازی که باشتراک لب و دو سه نی نوازند و بهمین سبب بهندی آنرا مشک جنگ گویند از بهار عجم و صاحب کشف بلبان را بالفتح نوشته و شارح مکیه ثقه و معتبر است بلبان را بفتحتین بمعنی الغوزه نوشته و این لفظ در برهان و رشیدی یافته نشده —

بلسان بفتحتین درختی ست کوچک مانند درخت حنا که نمی روید مگر در قریه عین الشمس که در ملک مصر ست از منتخب و در برهان نوشته که بفتح با و سکون لام درختی ست در ملک مصر که از برگ آن روغن گیرند و در بحر الجواهر و کشف نیز بفتحتین نوشته که درختی ست در مصر که روغن از وی گیرند —

بلند شده بودن بمعنی کر شدن [illegible] شده از شرح قران السعدین —

بلیه بفتح اول و کسر لام و تشدید تحتانی بمعنی آزار و رنج و سختی از منتخب —

بلیه بالفتح [illegible] از رشیدی از لطائف —

بلبله بضم هر دو بای موحده بمعنی کوزه که لوله تنگ داشته گردن آن باشد و آواز صراحی و بمعنی صراحی نیز آمده و بفتح هر دو بای موحده بمعنی [illegible] اندوه و وسواس از منتخب و رشیدی و برهان —

بلیله بفتح اول و بای معروف [illegible]

دیبای مجهول تمر وخی که بهندی بهیره گویند بار و بدر ره اول و بالبس و ودوم مقوی معده از رسالهٔ الف -

بلغه بفتحات و غین معجمه علامتی که در مقابلهٔ کتاب بر کنارهٔ ورق نویسند تا معلوم شود که مقابلهٔ صحت کتاب تا اینجا رسید ظاهر ابلغه صیغهٔ ماضی مؤنث است که تای آنرا درین مقام علامت تخفیف اختصار در راز نه نویسند و در سراج نوشته که بلغه بالضم آنچه نویسند باشد و در شرح خاقانی نوشته که بلغه بالفتح مخفف بلاغ و بفتح اول و ثانی و ثالث جمع بالغ

بلده بالفتح شهر و نام منزلیست و هشتم از منازل قمر و آن شش ستاره است از برج قوس و صاحب قاموس گوید آن پارهٔ از آسمان است خالی از کواکب و بمعنی شهر و بالضم نیز آمده از منتخب و کشف و شرح نصاب از ثقات -

بلال رض بکسر مانند بلال چون حضرت بلال رضی مؤذن و صاحب سیر و فی لکنت بود در تلفظ بلالانه مراد صاحب لهجهٔ و فی لکنت بودن باشد

بله بضم با و سکون لام جمع ابله از منتخب و سراج و در کشف نوشته که ابلهان در امور دنیا و معاش و در امور آخرت در غایت تیقظ و بای تحتانی بمعنی نیز لیکن مخفف بلفظ بلیکه بمعنی آنرا نیز هست -

بلکه بدون کاف لفظ عربیست برای ترقی و اضراب فارسیان با کاف استعمال کنند و در مقام آن مستعمل از بهار عجم

مصطلحات فقیر مؤلف گوید که کاف را در لفظ بلکه دراز باید نوشت چرا که کاف غیر دراز که در حقیقت مرکب با های مختفی است بجای آن نویسند که کاف را بلفظ دیگر متصل نسازند در اینجا چون کاف بلفظ بل مرکب شد حاجت باتصال های مختفی نماند فافهم -

بلی بفتح اول و کسر لام لفظیست که برای تصدیق کلام آید در اصل این لفظ عربیست بفتح لام مگر فارسیان بکسر لام استعمال کنند -

بلندی بمعنی درازی و رفعت بلفظ داد و یافتن مستعمل از بهار عجم -

بلا اجتناشی بکسر اول و کسر شین معجمه بمعنی بی درنگ و بی اجتناب بیکسو شدن و بفتح شین معجمه بجای یای تحتانی الف خواندن تصرف فارسیان است چنانکه منشی را منشا نویسند و میخوانند -

فصل بای موحده مع میم

بم بالفتح بمعنی بزرگ یعنی بزور و زدن بر سر کسی از جهانگیری چراغ هدایت و رشیدی بمعنی صدای برو بانگ باشد که از تار درآید برآمده در مقابلهٔ زیر باشد که بمعنی آواز باریک -

فصل بای موحده مع نون

بنا بفتح اول الف بر آوردن عمارت و بسیار بنا کننده و بکسر اول و تخفیف نون عبارت و بفتح عبارت از شرح نصاب و در اللغات کنز

بهار عجم نوشته که بنا بلفظ کردن و شدن و نهادن و گذاشتن و افکندن انداختن مستعمل

بنت العنب بکسر عین مهمله و فتح نون و موحده بمعنی شراب عنب انگور را گویند و در عرب و فارس شراب از انگور بسیار زند -

بنت بالکسر بمعنی دختر -

بنات بالفتح بمعنی دختران و این جمع سالم بنت است و بنت در اصل بنوه بود واو را بر خلاف قیاس حذف کردند تای فوقانی را عوض آن گردانیدند و نون را ساکن کرده بای موحده را کسره دادند چون خواستند که جمع سالم سازند الف و تا برای جمعیت آوردند و تای فوقانی را حذف کردند و برای تخفیف بای موحده را بطرف اصل رجوع ساخته مفتوح خواندند بجهت زائل شدن خفتی که از سکون نون پیدا شده بود -

بنوت بضمتین و تشدید واو بمعنی پسری و فرزندی از منتخب -

بنج بالفتح معرب بنگ که بمعنی درخت خراسانی است اگر چه قیاس میخواهد که بنج معرب این بنگ نیز باشد که بهندی بهنگ گویند دیگر چنین نیست در استعمال اطبا بنج درخت است این خراسانی است و این بنگ را که بعضی مردم با سیما میگویند نوشته اند از ماحذ فقها قسب گویند که بنج از رسالهٔ معربات صاحب رشیدی -

بند بالفتح بمعنی قید و بمعنی مکر و تدبیر و بمعنی فریب و حیله و پیوند اندام ها و قوائمی گشتی پهلوانان و بمعنی زنجیر و قفل و بند قبا و غیر آن و دوال تیغ و بندی که پیش آب رود بندند در متن سبب و غیره و عهد و پیمان و صفت گاو که مقابله و ارابه با هم بدارند و شهر طادغم و گره رسیمان و طومار کاغذ بمعنی توقیع و طمع و نام و لامیست از سر یان و لطائف و بهار عجم و مصطلحات -

بنا میرزا این کلمه بزرگ بمعنا برای رفع چشم بد استعمال کنند و بعضی گویند در محل تعجب و قسم آرند لیکن بکثرت استعمال کسرهٔ اضافت را حذف کرده اند بلکه الف انیز و هم در رسم الخط نه نویسند سراج اللغات و کشف و بهار عجم و تحقیق گویند که اگر کسرهٔ میم را کسرهٔ اضافت قرار دهند نه برای رعایت یای تحتانی و حذف الف که بیشتر سست مع کسره خودش پیدا رید مثنوی از منتخب -

بندر بالفتح کنارهٔ دریا که جای لنگر کشتی باشد از منتخب و بمعنی شهر که بر کنارهٔ دریا باشد واقع با مستقل میشود و از آن ... صرح ... که بندر بازرگانان ... است لیکن اکثر بفتح آن ... غریب بنادر جمع ... آمده

بنادر بفتح جمع بندر که مذکور شد و بندر بالکسر انگشتی که میان ...

و فتح سین است۔
بنی نوع بشر یعنی فرزندان جنس انسان چه بنی در اصل بنین بود که جمع ابن است چون بنین را مضاف کردند بسوی نوع نون جمع موافق قاعدهٔ نحوی ساقط گردید بنی نوع ماند۔
بنی عامر قبیله ایست از عرب۔
بنگهٔ تیر کنایه از برج جوزا۔
بنگش بکاف فارسی بروزن ترکش نام ملکی ست قریب کشمیر و ساکنان آن ملک را نیز بنگش گویند از برهان وغیره۔
بنفش بفتح اول و ضم نون و فا و شین معجمه یعنی کبود رنگ و نیلگون از شرح سکندرنامه۔
بنات النعش سه ستاره اند قریب بایهٔ شرقی شمالی نعش و نعش چهار ستاره دارد بصورت چهار پایه و بنات و نعش مجموع هفت ستاره اند قریب قطب شمالی و آن همه برگرد قطب می گردند۔
بناگوش بضم اول نرمهٔ گوش از رشیدی و بهار عجم و کشف و سراج اللغات وغیره و صاحب مدار الافاضل از سکندری و شرفنامه و حل لغات همین بضم اول تحقیق کرده و صاحب فرهنگ حسینی نیز همین صحیح گفته لیکن بکسر و فتح که مشهور است محض غلط باشد و نیز صاحب بهار عجم نوشته که بنی بمعنی شاخ گفته اند۔

و بعضی بمعنی پس گوش آورده اند۔
بنو باش غلهٔ سبز رنگ که آنرا مونگ گویند از مدار و سراج اللغات۔
بناغ بفتح و غین معجمه ابریشم ریسمان خام و نوعی از سبزه و چیزی تنک و نازک بود از لطائف۔
بنادق بفتح جمع بندوق۔
بندوق در اصل بالضم است مگر در استعمال فارسیان بفتح نیز جائز یعنی تفنگ و این ماخوذ از بندق است که بضم اول و ثالث در عربی بمعنی غلوله باشد چون از تفنگ گلولهٔ آهنین یا سنگ می اندازند لهذا مجازاً تفنگ را که آله انداختن آن است نامیدند چون ضمه دال را اشباع کردند واو پیدا شد پس آن واو را نوشته بندوق گفتند۔
بندق بالضم و دال مهمله نیز مضموم غلولهٔ گلین که اندازند و میوه معروف که فندق گویند از منتخب۔
بنایان اقلاک عقول عشره۔
بنگ بالفتح و کاف فارسی بروزن رنگ نام سبزه ای معروف و نام ملکی مشهور که آنرا بنگاله گویند و تحقیق کاف عربی بروزن فلک نوعی از قماش که زیبنش از ابریشم باشد و گلها ازین نیز بروزن حی از رشیدی شاید که همین نام چیزی باشد ... چیزی که در پاک ما آنرا ... گویند۔
بنی اسرائیل اولاد یعقوب علیه السلام ... چه اسرائیل لقب یعقوب علیه السلام ...

علیه السلام چه اسرا بالکسر یعنی بزرگ بنده و ئیل نام حق تعالی از لطائف و در منتخب نوشته که لفظ سریانی ست و بعضی گفته که اسرائیل یعنی بنده خدا است۔
بنی تمیم قومی و قبیله ایست از عرب از منتخب۔
بنت الکرم بفتح کاف عربی و کون را یعنی ... شراب انگوری چه کرم بالفتح یعنی رز است که درخت انگور باشد از کنز۔
بنایان بفتح اول و تشدید نون معماران۔
بنا بر آب رسانیدن کنایه از کمال استواری بنا و جهش ظاهر است و نیز کنایه از خرابی عمارت۔
بن بستن بضم اول و فتح نون کنایه از سفر کردن۔
بنا انداختن مرادف رنگ خانه ریختن از مصطلحات۔
بند کردن دو معنی دارد یکی گرفتن و اسیر کردن دوم ذکر شود بر عضوی یعنی نهادن زور کردن و جمع کردن از مصطلحات و چراغ هدایت ... کشتی۔
بند بستن توقع و طمع داشتن۔
بنون و بنین هر دو بفتح اول جمع فرزندان و پسران از لطائف۔
بنگلان بالضم و کاف عربی بالفتح ... گویند که در هندوستان بریان شده

باشد از لطائف۔
بنین و بنداران بضم اول بفتح ساحت الحاج و حاجتی کردن در لطائف و رشیدی یعنی کمال اطاعت و رغبت و تواضع۔
بنیان بالضم یعنی بنیاد و بنا از منتخب۔
بنان بفتح سرهای انگشتان و این جمع بنانه است از بحر الجواهر و کشف۔
بنی بالضم بمعنی درخت که یعنی پنج درخت و ... که آنرا قهوه نیز گویند از لطائف۔
بندیوان در اصل بندیبان بود یعنی کسی که نگهبان قیدیان باشد و عوام در لفظ و معنی غلط کرده اند که بجای با ... واو خوانند و بجای بندی که یعنی اسیر است بندی و آن ... یعنی قیدی را اسیر گویند۔
بنیامین بروزن اسرائیل نام پسر یعقوب علیه السلام که برادر حقیقی یوسف علیه السلام بود و ابن یامین غلط است از منتخب و نام شاعری است۔
بنگو بالفتح و کاف فارسی ... یعنی ... از برهان و سراج اللغات
بنگاه و بنگله بالضم ... رخت و اسباب ... آن از لطائف و برهان ... و سراج۔
بنیاد بکسر ... اول و سکون نون یعنی بنیاد ... و پشت ... از منتخب و بحر الجواهر ... بفتح اول و کسر نون

و مشهد بسیار جای بیشتر که از شرح نصاب
بنده مرکیه از بند با الکر از بند منتهاست
و وضع آن در اصل برای صید و جوارح بوده
زیرا که در بند آهنی بی بهره از خدمت میروند
بمرور ایام بر جمیع نوع انسان اطلاق یافته
لیکن در تحقیق مضاف بسوی اسم حق باشد
و جمع آن با الف و نون قیاسی است و
و العنه نیز آمده و بیشتر صفات بنده بالای
با اضافت شود و بکسر بمعنی اصطلاح نهاده
را + و جای که سگ بنده این کار شده
همچنین بنده این کار نیز حواله نام است
سلطان گوید صفت بنده امروز پیچ و روز
گذشته + که برای چیزی فرستاده از جام
بنفشه بفتح اول و ضم نون گیاهی است
و دوائی و درختش مانند آیت باشد خوش
باریک گلش سرخ کبود با شد از
برهان و رشیدی و اردکشف النعمتین
بنانه بالفتح سر انگشت جمع آن
بنان از منتخب
بنه بضم اول و فتح نون و بای ملفوظ یعنی
رخت و اسباب از سروری و سراج
بنی بکسر و بالفتح شمس نام
قبیله از عرب
بنیاد بای اخر بای مجهول
بمعنی بنگی از کشف کامل دارد
بنی بفتح طا و تشدید الیاس نام
که ما تقدم ذی نسبت با نسبت از
با فتح تحتانی

بو علی بمعنی خوشبو و ارب
بو علی سینا پدرش از
تقوات بلخ و عامل آنجا بوده و در ایام
نوح بن منصور در شهر بخارا آمده بو علی سینا
در آنجا متولد شد و بسبب علم و دانش
هجری بده و ازده سالگی از اکثر علوم بهره ور
گشته بعض علوم بعد آن بهره مند شد
گوید که در شمس الدوله وزیر بود
کتابها در علوم تصنیف کرده و در
سال ... وفات یافت ... از ...
جهان در گذشت
... و فات
تاریخ وفات او است از سراج اللغات
از قول سید الدین علی تبریزی منقول
منقول شده
بوالفضل کنیت با بوده و کنیت
که در صحابه مرتبه افضل بوده و کنیت
از اولیا کبار از لطائف و نام استاد
پدر خاقانی که خاقانی را از و تخلص حاصل
آمده بود از شرح خاقانی
بوالمجد بالفتح های هوز کنیت حضرت
علی کرم الله وجهه و اصل ابو الحسن بود
... الف را اکثر حذف کنند
بونصر بالفتح ... کنیت ...
... علیه السلام ...
بوالطالب ... نام ...
و ...

اصلی الله علیه و آله و سلم و نام او عبد العزی بود
بو اسطه عداوت دشمنی او با آنحضرت
نفرین بر وی واقع شده لهذا ابولهب
نامش کردند از لطائف و مولانا ابو اسحق
بن مانع در شرح نصاب نوشته که چون
روی او تابان بود مثل شعله لهذا
ابولهب کنیت یافت
بو المحیب با یای تحتانی
... از ...
بو تراب کنیت حضرت علی کرم الله وجهه
چرا که ... در ...
...
رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ...
و اندام ایشان از خاک گرد آلوده دید
از راه شفقت بیدار کردن
فرمود قم یا ابا تراب از آن روز این کنیت
گشت و با این کنیت حضرت امیر افتخار
میکردند بوتراب و در اصل ابو تراب است
فارسیان الف را اکثر حذف میکنند
بوطالب و در اصل ابوطالب کنیت
والد حضرت علی مرتضی کرم الله وجهه عم
رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بود
بوالعجب ... باعث ...
بود بواو معروف کنایه از هستی و وجود
بوحنیفه ... یکی از اولیای کامل بود
رحمة الله علیه
بوسعید ... کنیت
... عبد القادر محی الدین
... رحمة الله علیه

بو و بواو معروف و ذال معجمه بود که
بدال مهمله است از لطائف و این قاعده
قاعده است اگرچه درین زبان متروک
شده و تفصیلش در رساله عبد الواسع
و رساله ناجی مسطور است
بوتیمار مرغیست سفید که بر بندی آنکار
نامند گویند که مرغ مذکور بر لب آب
نشیند و از خوف آنکه مبادا آب کم شود تا
تشنگی آب ننوشد و ... بیمار
گویند ... از رشیدی
بوالعجب ... با ...
و آن گوشت ... شد که ...
یعنی بسیار و از سراج و منتخب
بوار بفتح هلاکی و ویرانی از منتخب
بحر الجواهر و زبدة الفوائد و بهار دانش
بفتح لیکن بالضم ... مانند آمده است لیکن
در صورتی که فارسی باشد و بای
موحده زائد است و از لطائف
بور بواو مجهول اسپ سرخ رنگ از
رشیدی و کشف و سراج اللغات
لطائف و برهان ظاهر آن است که
بسوی آتش است گویند
بوعمرو نام یکی از هفت استاد
علم قراءت
بوذر بالفتح ذال معجمه نام یکی از صحابه
کرام ...
بوی ... اکرم ...

بوناز بواو معروف و نون و زای معجمه گیاهی ست که هر جا بیخ آنرا پنهان کنند زود سبز شود۔

بؤس بضم با و سکون همزه و سین مهمله بمعنی درویشی و شدت احتیاج و سختی از منتخب و شرح نصاب لطائف و گاه بضم اول و سکون واو بمعنی بوسه از بهار عجم

بوفراس بضم اول و کسر فا و سین مهمله کنیت شاعر قدیمی از عرب که نام او فرزدق بود از منتخب۔

بوقبیس بضم قاف و فتح بای موحده نام کوه در قرب و جوار مکه معظمه

بوالهوس ترکیب لفظ بو که مخفف ابو باشد بمعنی پدر و صاحب الف و لام تعریف غلط است چراکه هوس لفظ فارسی ست بمعنی آرزو پس داخل کردن الف و لام برو جائز نباشد بخلاف بوالفضول و بوالعجب امثال آن که الفاظ عربیست پس حق آن ست که بلهوس بی واو و الف ست مرکب از لفظ بل بالضم و سکون لام که بمعنی بسیار باشد و از لفظ هوس بمعنی بسیار هوس چنانکه بلکامه بمعنی بسیار کام و بلغار و بلفاک و بلغند بمعنی بسیار غار و بسیار شور و بسیار ریج شرح بوستان از میر عبدالواسع هانسوی قدس مؤلف کتاب گوید که آنچه میر عبدالواسع درینجا نوشته که هوس بفتحتین لفظ فارسی ست بمعنی آرزو بمقتضای بشریت خطا واقع شد چراکه از قاموس و صراح و منتخب صریح معلوم میشود که هوس بفتحتین لفظ عربی ست بمعنی آرزو و درین صورت داخل کردن الف و لام برو جائز باشد چنانچه بوالفضول و بوالعجب و امثال آن و آنچه در برهان و جهانگیری نوشته است که هوس بالضم بواو مجهول بمعنی آرزو و امید ست درین صورت لهذا هوس غالباً فارسی الاصل نباشد بلکه نوعی از تفریس باشد که لفظ هوس را که بفتحتین ست فارسیان بواو مجهول خوانده اند یا آنکه اتفاقاً ماده لفظ عربی و فارسی بمشابهة الحروف واقع گشته باشد پس بلهوس بدون واو و الف چنانچه عبدالواسع فهمیده بر وزن گل نوش و گلدوز ثابت می شود و حال آنکه یکی از شعرا در کلام خود باین وزن نیاورده بلکه همه بر وزن بوالعجب آورده اند فافهم۔

بوش بالفتح و شین معجمه بمعنی کر و فر و خودنمائی و مردم درویش بسیار عیال و بمعنی مردم مختلف در هم آمیخته و اوباش جمع این ست و هذا الجمع مقلوب از لطائف و جهانگیری و صراح و برهان

بونا فتح نوعی از معجون دوائی۔

بوخلاف کنیت ابلیس۔

بوعلی دقاق بفتح دال و تشدید قاف اول نام شاعر عربیست از مؤید۔

بوارق بفتح اول و کسر را و مهمله جمع بارقه که بمعنی چیز روشن و بمعنی درخشندگی و روشنی باشد مشتق از برق که بمعنی درخشیدن ست و بمعنی شمشیرها۔

بوق بواو معروف چیزی باشد از مس مانند شهنائی که ازان آواز مهیب و مکروه بر می آید از کنز و صراح و در رساله لطف نوشته که بهندی نفیر گویند و آنچه در برهان نوشته که بوق نام مهره سفید ست که بهندی سنکه گویند درست نباشد۔

بورق بواو معروف و فتح راء مهمله چیزی ست مانند نمک معرب بوره و بهندی آنرا سهاگه گویند کذا فی المنتخب و بواو مجهول در ترکی نوعی از آش ست که از شیر و گندم پزند۔

بوسحاق نام طائفه ایست که زلال آن طائفه شیرین باشد یا منسوب خواجه نظامی از شرح خان آرزو و صاحب برهان نوشته که نام کان فیروزه و نام شاعر که اکثر بیان طعام میکند۔

بوسلیک بالضم و واو معروف و کسر لام و یای معروف و کاف عربی نام مقامی از دوازده مقام موسیقی از برهان و سروری و بدیع التواریخ در نظم آورده که وقت آن بعد زوال ست و بعضی نوشته که بهندی آنرا تودی گویند و بعضی گفته که شیر برای غیره بوسلیک عاشق ست۔

بولوک بضم اول و لام و سه و واو غیر ملفوظ و سکون کاف عربی در ترکی بمعنی شهر مجازاً بمعنی ولایت نیز آمده۔

بوک بواو معروف بمعنی شاید و بمعنی مگر

بورک بالضم بر وزن کوچک نوعی از طعام و بمعنی سنبوسه نوشته اند از برهان۔

بوزک بالفتح و زای معجمه مفتوح آنچه سبزی یا سفیدی یا پنبه مانند چیزیکه از هوا بر سر نان کهنه یا اچار نشیند از برهان و رشیدی و سروری۔

بوینگ بضم اول و تحتانی و سکون نون و کاف فارسی نام نره است مثل سینگ و آنرا بادرویه نیز گویند۔

بول بالفتح شاشه از منتخب۔

بوتکم بواو معروف و فتح فوقانی بمعنی بچه و طفل و این لفظ ترکی است از لغات ترکی نوشته شده۔

بوتمام نام شاعر از عرب۔

بوالحکم بفتح حای مهمله و فتح کاف قبل از انکار اسلام کنیت ابوجهل بود چون از اسلام انکار کرد کنیت او ابوجهل مقرر کردند۔

بوعجم نام شخصی از شهر [illegible] که بر لب [illegible] بسیار دانشمند از شرح خاقانی

بویه بواو معروف بمعنی زنی که در ان قبله [illegible] شده باشد و نام [illegible] بمعنی [illegible] و ولیت بضم اول و فتح واو بمعنی [illegible] از برهان و رشیدی و

لطائف و در سراج اللغات نوشته که بوم بالضم طائریست منحوس و بدین معنی عربی ست و آن غیر جغد است و کلان تر از و باشد و قوسی گوید که بوم در فارسی زمین که هنوز دران زراعت نکرده باشند و مرز بمعنی زمینی که دران زراعت کنند و بمعنی مطلق منزل و جا و مقام نیز آمده -

بو دادن بریان کردن تخمها و مغزها از چراغ هدایت -

بوسه خوردن بوسه گرفتن از چراغ هدایت و صاحب بهار عجم نوشته که بوسه با لفظ کندن و چیدن و وزیدن و پیچیدن و برافشاندن و تخمیدن و انگندن و زدن و نهادن و کردن و خوردن و دادن مستعمل ست -

بوقلمون بفتح قاف و فتح لام نوعی از دیبای رومی که هر لحظه برنگ دیگر نماید از منتخب و بهار عجم و برهان و سروری مگر صاحب برهان نوشته که بمعنی مذکور بمعنی حربا ست و نام هر چیزی که هر لحظه برنگ دیگر نماید ظاهرا این هر دو معنی اخیر مجاز باشد از معنی اول و در سراج نوشته که بوقلمون لفظ عربیست در اصل ابوقلمون بود فارسیان الف او حذف نمایند چنانچه در بوجهل و بولهب و در صراح معنی آن دیبای زنگارنگ نوشته و قوسی گوید که فارسیان بوقلمون را بسکون لام نیز آورند و این نوعی از تلبیس ست و در خیابان چنین نوشته که بوقلمون مخفف

ابوقلمون چنانچه بوجهل مخفف ابوجهل و بعضی گویند که جانوریست از جنس باخه و تیز که صبح برنگی و شام برنگی نماید و گرفارسیان بمعنی زنگار رنگ استعمال کنند -

بو الحسن کنیت حضرت علی کرم الله وجهه

بوی پیراهن یعنی بوی قمیص یوسف علیه السلام که قبلی از آفات بیعقوب علیه السلام رسیده بود و گاهی ازین مراد یار اندکی از آثار و مقدمات حصول وصل -

بو الحکیم بضم های مهمله و فتح کاف بمعنی کم خرد و ان ساده لیست و شوران چنگیم بضم حاء مهمله و فتح کاف و تشدید جیم مکسر اول و فتح ثانی جمع حکمت باشد از شرح خان آرزو و یا بمعنی بی دانشیا باشد چه ابو الحکم بفتحتین جاء مهمله و کاف عربی کنیت ابوجهل بود از اوج مرتبه حقارت مصغر کرده جمع ساختند -

بو الحکام بفتح های مهمله و فتح کاف بغیر تحتانی مراد از سیرنیان چه ابو الحکم کنیت ابو جهل ابوجهل از اشاعت اسلام چون از اسلام انکار کرد کنیت او ابوجهل مقرر کردند -

بولی بالضم و بالفتح بیراهی و دوری و فرق میان این هر دو بالفتح افزودن آمدن از کسی حیوان از لطائف و تحقیق -

بوستان مرکب از کار و بوقلمون بستان که بمعنی جای بسیار است از سراج

بوقلمون ان چیزیست که قلندران دران اسباب گدائی نگاه دارند -

از لطائف -

بوسه با لب با قولیش زدن در اصطلاح کشتی گیران آنست که دست بیا زوی خود رسیده آوازی برکشند و دست در دست حریف کرده بزور در روند -

بو بالضم سوای معنی مشهور بمعنی نیت و طمع و سراغ و محبت و خوبی بمعنی کامشکی بمعنی شاید مخفف بود که بفتح خواه است و مخفف بوم که ظاهر منحوس ست ترکی بمعنی اینکه اسم اشارت برای قریب است از رشیدی و سراج و لطائف و شرح قران السعدین مصطلحات -

بوته بواو مجهول نام ظرف کوچکی که از گل سازند و دران طلا و نقره گدازند و ترکی بچه اشتر را گویند و بواو معروف درختی کوچک که بسیار بلند نباشد از رشیدی و سراج و لغات ترکی -

بوزنه بکسر زای معجمه جانور معروف که بهندی بندر گویند از برهان و بها ر عجم نوشته که بوزنه بکسر زای معجمه مخفف ابوزنه بتشدید نون کنیت میمون است که از لغات عربی خوانند و زنه بکسر زا معجمه و تشدید نون بمعنی تهمت ست کمافی الصراح فارسیان تصرف کرده بوزنه بیای اشباع کسرۀ زای معجمه استعمال کنند و پیدا است که بوزینه مخفف ابوزینه باشد و یای تحتانی برای اشباع باشد -

تقدیر یا سه اشباع نباشد و تخفیف عربی و در فارسی شایع ست بخلاف زیادت -

بوزینه بکسر نون و تشدید یای تحتانی بمعنی بوزنه آورده اند -

بوسیده بمعنی کهنه و فرسوده و مندرس و در اصل بهای فارسی است و بیای عربی شهرت گرفته از شرح الشعرا -

بوره بواو معروف چیزیست مانند نمک تلخ مزه بهندی سهاگا گویند از برهان -

بومره کنیت ابلیس از لطائف -

بوحنیفه رح کنیت امام اعظم کوفی رحمة الله علیه و نام مبارک ایشان نعمان بود بالضم -

بوشیده بالفتح بمعنی کروفر یافته شده از لطائف -

بودنه بالضم و دال و نون مفتوح جانوریست که بهندی بتیر گویند از سراج -

بولی بالفتح اول و سکون واو و لام بیای رسیده تیز کردن جانور شکاری بر جانور دیگر و در هند بادی شهرت دارد از چراغ هدایت -

بوتیمار بواو معروف غلط است و صحیح بوتیمار بیای یا بر دن تحتانی بضم اول و ثانی و این جمع بوتیمار است -

بیمورت جمع بیوتاست که بمعنی خانه‌ها بیوتی بالفتح یای تحتانی و سکون میم

کیست عزرائیل علیه السلام ـ

بولسری نام درختی ست که آنرا مردم مولسری میگویند چه بول بالفتح بمعنی پیشاب ست و سری بمعنی اسپ چون از پیشاب اسپ سلیمان علیه السلام پیدا شده است لهذا بدین اسم مسمی گشت ـ

بو اسحاقی کان فیروزه است در نیشاپور منسوب به بو اسحاق و گاهی همزه نکسو را ازین لفظ حذف مینمایند ـ

بواقی جمع باقی ـ

بوادی جمع بادیه که بمعنی صحراست

فصل بای عربی مع های هوز

بهار بفتح روشنی و رونق و زیبائی از و در فارسی بمعنی قیمت از لطائف

بهندر فتن حنا یعنی سیاهی زدن حنا از مصطلحات ـ

بهجت بالفتح شادمانی و تازگی و زیبائی و خوبی و بضم چنانکه مشهورست غلط ست از مدار و کشف و کنز و منتخب

بهتت بضم اول و سکون ثانی و دو تای فوقانی حیرت و تحیر از صراح

بهیت بفتح بای مخلوط الهاء و سکون تای هندی قومی از برهمنان ـ

بهیج بفتح اول بر وزن فعیل بمعنی شادمان از لطائف ـ

بهراج نام پادشاهی ـ

بهرج بالفتح و رای مهمله مفتوح و جیم بمعنی درم ناسره و هر چیز که زبون و باطل و رد باشند و این معرب بهره است از رساله معربات و شرح نصاب و کنز ـ

بهرام چرخ مریخ رنگ آن سرخ است بر فلک پنجم تابد ـ

بهم برآمدن یعنی در غضب شدن از رشیدی ـ

بهزاد با کسر نام نقاشی که در عهد شاه اسمعیل صفوی در نقاشی ید طولی داشت از سراج اللغات ـ

بهار عنبر نقاط سفید زردی آمیز که بعد از شکستن عنبر اشهب پدید آید از مصطلحات و بهار عجم و در چراغ هدایت نوشته انتشار بوی عنبر ـ

بهادر بضم دال بمعنی شجاع و این لفظ ترکی ست و بفتح دال گفتن خطا ست از مؤید و لغات ترکی و برهان ـ

بهار بفتح اول فصل ربیع و آن در بلاد اقلیم چهارم و پنجم و ششم مدت ماندن آفتاب است در حمل و ثور و جوزا و در اقلیم دوم و سوم مدت ماندن آفتاب در حوت و حمل و هر گل عموماً و گل نارنج خصوصاً و نام بتخانه و نام بتخانه قسمی از جامه نفیس و بالکسر ملکیست معروف در هندوستان و بهار بفتح بلفظ روئیدن و دمیدن و جوشیدن و ریختن و افشاندن و آمدن و رسیدن و شگفتن مستعمل از رشیدی

و بهار عجم و سراج و برهان ـ

بهیر بر وزن فقیر بازاریان لشکر ظاهرا لفظ هندیست که بتفریس مستعمل شده است

بهگت باز بفتح بای عربی مخلوط الهاء و فتح کاف فارسی و سکون فوقانی و بای موحده الف معجمه مرکبست از جزو اول هندی و جزو ثانی فارسی فرقه ایست در هندوستان که امردان را میرقصانند ـ

بهق بفتحتین علتی ست که اکثر بر اندام نوجوانان پدید آید بهندی چهیپ گویند از منتخب و مؤید و مدار و کشف ـ

بهل بکسر ثانی بمعنی بگذار و این امر است از هلیدن از مؤید و کشف و رشیدی و سراج ـ

بهلول بضم اول و واو معروف مرد خندان و رو پیشوای قوم که سردار باشد و نام عارفیست مشهور از منتخب و کشف

بهرام بالفتح نام پادشاه عراق که بسیار عادل و سخی بود چون اکثر شکار گور خر میکرد لهذا او را بهرام گور گویند و در فارسی نام ستاره مریخ که بر فلک پنجم است و نام روز بیستم از هر ماه شمسی نام سر لشکر هرمز بن نوشیروان که روزی هرمز برو غضب گرفته بود و بجهت تذلیلش چرخه و پنبه پیش او فرستاد بهرام هم آن زمان همه سلاح و اسباب سپاه گری بتاراج داد که چون من نزد پادشاه

حکم پیرزن پیدا کردم مرا بسلاح چه کار از برهان و رشیدی و لطائف و سراج ـ

بهائم بفتح چهار پایان مثل اسپ و شتر و گاو و غیره جمع بهیمه

بهیم بر وزن نسیم نام اسپ از شرح نصاب ـ

بهرام چوبین نام ندیم و امیر لشکر هرمز بن نوشیروان چون او بغایت لاغر و خشک اندام بود لهذا بهرام چوبین مشهور شد از سروری و برهان و کشف و سراج ـ

بهاران بمعنی بهار الف و نون زائده است ـ

بهلستان بالکسر نام ملکی که به بلسم مشهورست از فرهنگ نوشته شده

بهمان بالفتح اسمیست برای شخص مجهول غیر معین چنانچه فلان و این اسم در فارسی برای تمثیل استعمال کنند چنانچه زید و عمرو و بکر در عربی از برهان و بهار عجم ـ

بهرمان بالفتح گل عصفر که در عربیت آنرا گل معصفر گویند و بهندی کسنبه گویند و نوعی از بافته ابریشمی و بمعنی یاقوت سرخ از سروری و مدار و سراج و رشیدی و برهان

بهمن منسوب به بهتر یعنی چیزی که آن را بهتر میتوان گفت و گاهی یا و نون مخفف زائده باشد

لـه این وجه تسمیه یکی از شرح قران السعدین نوشته است مگر نزد فقیر معقول نمی باشد چرا که درخت سندلیست اسم او از عربی و دیگر زبان مرکب بنا بر لغت ظاهر اول و در اصل مور بود بفتح میم بمعنی تاج و سری در هندی بمعنی راجه یعنی درختیکه گلش لائق تاج سلاطین ست ۱۲ منه ـ لـه اهل اردو بهاش نیز بزیادت الف گویند ۱۲ ـ لـه فصحای لکهنو کسره گویند ۱۲

از بهار عجم —

بهتان بالضم افترا بلفظ نهادن و کردن و بستن بعمله لفظ بر مستعمل می شود از بهار عجم —

بهمن بالفتح نام ماه شمسی و آن مدت ماندن آفتاب است در برج دلو با چهار ماه هندی باندک تفاوت مطابقت دارد و نام روز دوم از هر ماه شمسی و نام عقل اول که فرشته است و پادشاهی که پسر اسفندیار بود او را نیز نسبت آن فرشته این نام شده و نام دوائی و آن دو قسم باشد یکی بهمن سفید و آن نوعی از زردک صحرائی است و دیگر بهمن سرخ و آن بیخ درخت علیحده است و نام پرده از موسیقی از رشیدی و لطائف و سروری و برهان و سراج

بهشتی روکنایه از ساده رو چراکه در بهشت همه مردان سوای رسول الله صلی الله علیه و آله و صحابه وسلم ساده رو در حالت نوجوانی خواهند بود و در رشیدی بمعنی خوبرو نوشته —

بهو بفتح اول و سکون ثانی قصر و ایوان و نشیمن از برهان و منتخب و شرح خاقانی

بهنانه بالفتح و بدو نون بمعنی بوزنه از کشف و برهان —

بهره بالفتح حصه و نصیبه بلفظ داشتن و بر داشتن و بردن بعمله از مستعمل از بهار عجم —

بهیدانه بارد و رطب در درجه دوم

بسرفه حاره و تیها مفید مضعف معده —

بهیر بفتح اول و کسر ثانی و تشدید تحتانی بمعنی روشن و تابان —

بهی بالکسر نام میوه که آنرا آبی نیز گویند —

بهیمه بفتح اول چهار پایه از لطائف

بهمنجنه بفتح اول و سکون ثانی و فتح میم و سکون نون و کسر جیم فارسی و فتح نون نام جشنی که بروز دوم بهمن ماه کنند و روز دوم هر ماه شمسی را در فارسی نیز بهمن نام است چون نام ماه و نام روز مطابق افتد در آن روز عید و جشن میکنند چون در روز بهمن ماه بهمن جشن کنند و اقسام طعامها پزند و گلهای بهمن سرخ و گلهای بهمن سفید چینند بر طعامها پاشند بهمنجنه جهت جشن روز بهمن است بهمن چنه گویند از رشیدی و برهان —

بهله بالفتح دستانه باشد از پوست که میر شکاران وغیره بر دست پوشند از برهان و در سراج و مدار و بهار عجم بالکسر است

بهیمی بفتح اول و کسر ها و یای معروف و کسر میم المنسوب به بهیمه که بمعنی چهار پایه است قیاس میخواهد که بهمی باشد بفتحتین بدون تحتانی با شد قاعده نسبت بحنفی درحنفیه —

بهی بفتح اول و کسر ثانی و تشدید یا در عربی بمعنی روشن و تابان و خوب و زیبا فارسیان بتخفیف خوانند و بهی بکسر نیز فارسی است بمعنی نیکوئی و بهتری و صحت و ترقی دولت و تندرستی

مرکب از به و یای مصدری نام میوه ولایتی که بهیدانه تخم اوست و آن دو قسم است شیرین و ترش شیرین معتدل طب در درجه اول و ترش بارد در اول و یابس در دوم از منتخب و بهار عجم و تحفة المومنین —

فصل بای موحده با یای تحتانی

بیشوا بالکسر بی سامان و بی قوت و بی چیز

بیبرسیا بالفتح ... چهارم ناسوت نام حکیم ... بوده

بیدا بالفتح بیابان و دشت از کنز —

بیضا بالفتح بمعنی روشن و سفید و بمعنی آفتاب و نام شهری در فارس که تفسیر بیضاوی منسوب بآنست از شرح نصاب —

بیت اقصی عبارت از بیت المقدس و اقصی از این گفته که آن مسجد بیست که دور تر است از اهل مکه از تفسیر حسینی —

بیت الخلا بفتح خای معجمه پاخانه —

بیوراسپ بکسر بای موحده و یای مجهول و فتح واو و سکون رای مهمله لقب ضحاک است چه بیور بمعنی ده هزار است چون ضحاک مالک ده هزار اسپ خاصه بود لهذا باین لقب ملقب گردید از برهان و شرح قصائد خاقانی —

بیبیت بوزن حیلبیت نام عجب ... از سراج

بیوت بضمتین خانها و این جمع بیت است که بمعنی خانه باشد از کنز —

بیهات بفتح اول و تشدید یای تحتانی مکسور و بعده نون بمعنی روشن کنندگان

وجهتهای روشن و گواهان صادق و این جمع بینه است و بینات نوعی از حساب اعداد حروف ابجد است و آن چنان باشد که اسم هر حرف باعتبار تلفظ گیرند یعنی حروف و حرفی را دو حرف گرفته جزو اول که مسمی اوست ترک کنند و جزو ثانی که الف است باقی ماند از آن یک عدد مراد باشد همچنین از حروف سه حرفی حرف اول را ترک کرده دو حرف که باقی ماند اعداد آنها گیرند بدین حساب سین و شین و عین و غین هر یکی را شصت عدد باشد و الف را یکصد و ده و صاد و ضاد هر یک را نود و علی هذا القیاس با و تا و ثا و را و زا هر یکی را یک یک عدد باشد و سه حرف را که می اندازند اعداد آنها از بر نیامند ... —

بیات بفتح اول و ثانی و در آخر فوقانی نام شعبه از موسیقی و در ترکی نام طائفه است از ترکان بمعنی نوشته که قومیست از ترک و بعربی بمعنی شبانگاه و نان شبینه از بهار شریعت و نصاب ترکی و ...

بیخود است بمعنی بی تلاش و بی فکر و بمعنی نا طلبیده —

بیعت بالفتح فرمانبرداری کردن و عهد و پیمان و اخلاص خود را در دستی فروختن و مرید شدن و گاهی مراد از عقد نکاح باشد از بهار عجم —

بیشت بالفتح از حرف سوم و تحتانی و سکون شین نام فوقانی

شب باشی کردن در جای کسی از کسی.

بیت بالفتح بمعنی خانه و این ماخوذ از بیتوتت که بمعنی شب گذرانیدن باشد چون اکثر اوقات بیتوتت در خانه می‌باشد لهذا خانه را بیت گفتند شرح نصاب از یوسف بن مانع.

بینونت بالفتح و حرف سوم و پنجم نون بمعنی جدائی و مفارقت.

بید بالفتح جمع بیدا که بمعنی بیابان و بمعنی پیوند و هلاک شدن و بالکسر فارسی نام درختیست گویند که بار ندارد و مؤلف این کتاب بار سرد و بار بید بیدمشک دیده لیکن قابل خوردن نباشد اگر بید سادهٔ بیخ شگوفه و ثمر ندارد و صاحب لطائف و سراج اللغات و بهار عجم و دیگر اهل لغت نوشته اند که بید بیست نوع است چنانکه گربه بید و خر بید و بید مجنون و بیدمشک و بید موش و بید طبری و بید ساده و سرخ بید و سیاه بید و بید بویا و غیره و بمعنی شعور و آگاهی چنانکه بیدار بمعنی مقابل خفته از ینجاست و بمعنی بیهوده نیز آمده در نامه و ایوان از دیوان مازندران و نام کرم که قالین و کاغذ و پشمینه را خراب سازد و نیز نام کتاب هنود که برهمنان آنرا کلام خدا گویند و آن در اصل بیکیست مشتمل بر چهار دفتر و همین سبب چار بید گویند اول رگ بید بکسر را مهمله و سکون کاف فارسی مخلوط التلفظ بها دوم ججر بید بفتح جیم اول و ضم جیم ثانی سوم سام بید بکسر سین مهمله و بعده یای تحتانی چهارم اتهربن بید بفتح الف و فتح تای فوقانی مخلوط التلفظ بها و سکون را مهمله و فتح موحده و سکون نون در بید اول از امر و نهی و وعده و وعید و سائر احکام شریعت ایشان ست و در بید چهارم از اول آفرینش تا آخر و هرچه در میان آنست.

بیداد بمعنی ظلم و ستم اگرچه قیاس میخواهد که بمعنی ظالم باشد از سراج و صاحب بهار عجم نوشته که بیداد بمعنی ظلم و ستم مرکب از بید و لفظ داد که کلمهٔ نسبت است چون درخت بید بار ندارد لهذا ظلم را که عمل بیفایده است بار درخت بید منسوب و مشابه کرده بیداد نام کردند و بمعنی ظالم مرکب از لفظ بی و داد.

بیطار بالفتح و طای مهمله و را مهمله بمعنی طبیب بیمار چارپایان از کنز و خیابان.

بیهرو نگار بمعنی شخصی که شغلی و کسبی نداشته باشد سالک یزدی گوید.

بیت دلی آواره ام ناصح بی‌قرار است مرا بیهده پیغام ناصح بیهده گار است مرا لیکن این لفظ با حرف بی که برای نفی است بر مشتقات و صفات داخل میگردد چنانکه نابالغ و ناسزا و لفظ بی بر اسمای غیر صفت می آید چنانچه بیهروزگار که بسیار ابای دعوی بیایدکش این نیز آمده چنانچه ناتوان که اسم غیر مشتق است بر و لفظ نا داخل کرده ناتوان میگویند از بهار عجم.

بیدار مرکب است از لفظ بید و لفظ دار یا دال را حذف کرده اند یا آنکه مرکب است از بید و لفظ ار که کلمهٔ نسبت است و بید بمعنی شعور است بیداری بالفاظ گشتن و شدن مستعمل است از بهار عجم.

بیت المعمور اسم مسجدیست بر آسمان چهارم از زمرد یا یاقوت مقابل کعبه بطوریکه اگر از آنجا چیزی بیفتد بر بام کعبه افتد قبل از طوفان بر زمین کعبه بود و معمور از آن نام شد که هر وقت از زیارت ملائک آباد است از مدارک و کنز و معراج و کنز.

بیدانجیر درختیست که بهندی ارنڈ گویند و بعضی اند گویند و این لفظ در اصل باد انجیر بود بمعنی شگافنده و بادجوان چون اش بکمال نازکی باشد از شدت باد شکسته می‌شود بنابرآن بیدانجیر شهرت یافت از کشف و غیره.

بیدر بیای مجهول و فتح دال نام شهری در ملک دکن.

بیر با کسر و یای معروف در عربی بمعنی چاه از شرح نصاب و لطائف و صراح.

بئس المصیر بد بازگشتگاه و بد جای بازگشتن و این کنایه از دوزخ باشد.

بیلهور بیای مجهول و فتح واو و را فروش و آنچه دانهای آبگینه و غیره فروشد از مدار و در برهان بیای فارسی آورده.

بی‌نوکر یعنی شخصی نوکری پیشه که بجای نوکر باشد غلط است بجایش صحیح نانوکر است چه لفظ نا برای نفی بر مشتقات و صفات آید چنانچه فاعل و اسم مفعول و صفت مشبهه مثلاً نابالغ و نامسموع و ناخواه و لفظ بی برای نفی بر اسمای غیر مشتق و صفات آید چنانچه اسم مصدر و اسم جامد مثلاً بی شعور و بی هنر و بی زر.

بیت المقدس مسجدیست در ملک شام که حضرت داود علیه السلام آنرا بنا نهاده و حضرت سلیمان علیه السلام آنرا باتمام رسانیده و قبلهٔ اکثر انبیا همان بوده است.

بیخویش یعنی بیخود و بیهوش از سراج.

بیاض بالفتح سفیدی ابر و چیز کاغذ ساده نانوشته و نام کتابی از شاعره و اشعار منتخب و آنچه در گلستان نوشته که اتفاق بیاض افتاد یعنی اتفاق نوشتن در بیاض افتاد و لفظ نوشتن در ینجا مقدر است و صاحب بهار عجم چنین نوشته که اتفاق بیاض افتاد یعنی از سواد به بیاض آورده ام مسوده را صاف کرده.

بیض بالفتح تنهای مرغ و بالکسر و یای معروف زنان سفید و چیز ابیض که بمعنی سفید باشد و ایام بیض تاریخ سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم اند

بیاع بالفتح و تشدید یا خریده و فروشنده و دلال۔

بیع خریدن و فروختن و این از لغت اضداد است منتخب شرح نصاب۔

بیت اللطف کنایه از لوح خانه از مصطلحات صاحب بهار عجم باین معنی بیت النطف نوشته است بضم نون کر بعد لام ست و فتح طاء مهمله جمع نطفه است۔

بیت الشرف بفتحتین شین معجمه و راء مهمله خانه بلندی و بزرگی و باصطلاح منجمین برجی که در آن یکی از هفت ستاره سیاره سعادت و شرف حاصل شود چنانچه شرف آفتاب در برج حمل است و شرف قمر در ثور و شرف مشتری در سرطان و زهره را در حوت و عطارد را در سنبله و مریخ را در جدی و زحل را در میزان۔

بیت العتیق یعنی کعبه و معنی لفظی آن خانه قدیم است چرا که اول برای عبادت آدم علیه السلام مقرر بود و بعد طوفان نوح ابراهیم علیهما السلام تجدید آن کردند و عتیق بمعنی کریم و حر هم آمده است یا آنکه آزاد کرده شده است از غرق طوفان یا آنکه آزاد است از دست خراب کردن ظالمان از تفسیر مدارک و دیگر مواج۔

بیذق بفتح اول و فتح ذال معجمه بمعنی پیادهٔ شطرنج و آن معرب پیاده است از مدار و رسالهٔ معربات بهار عجم و حالا آن پیاده را گویند که بمنتهای خانهای شطرنج رسد لیکن محققین شطرنج آن دو پیاده را نامند که روبروی شاه و فرزین نهند عام ازین که بمنتهای خانها رسد یا نه رسد۔

بیرق بالفتح بمعنی علم و نشان فوج و غیره که کوچک باشد از سروری و برهان از لغات ترکی۔

بیدمشک درختیست که گلش زرد باشد مائل بازک سبزی سیاهی بیشتر از طموی گل شگفد و بغایت خوشبو۔

بیلک بالکسر و یای مجهول نوعی از پیکان تیر که پهن باشد از کشف و رشیدی و برهان بالفتح نام امیری از سپاه خلان۔

بیجک بالکسر و یای معروف و فتح جیم عربی و کاف عربی لفظ هندی ست بمعنی انچه سوداگران قیمت خرید جنس با تمامی اخراجات محصول و کرایه و غیره نوشته نزد خود نگاه دارند تا هنگام فروختن آن ملاحظه اش نموده سود و منفعت سوای ازین بر سرمایه نموده بگیرند۔

بیساک بالکسر و یای مجهول و سین مهمله و کاف عربی بمعنی شتر دو ان یعنی شتر بچه هم آمده از برهان و سروری و در رشیدی نوشته که بمعنی گفته شتر که مادرش عربی و پدرش نخ و که بان باشد و مؤید صاحب برهان باز نوشته که بمعنی اشتر که بهندی آنرا نیز گویند نیز آمده و در سراج اللغات نوشته که بیسراک بیای موحده و یای مجهول و سین مهمله شتر جوان پر قوت و آنکه بعضی بمعنی خر الاغ و استر نوشتند صحیح نیست چرا که مدار بمعنی بیراک ست بدون سین مهمله۔

بیرنگ بیای مجهول و نون و کاف فارسی نمونه که پیش از بنای عمارت کشند و بمعنی نقشه و تصویر که هنوز در ان رنگ آمیزی نکرده باشند و بمعنی گرده نقاشان که بر کاغذ سوزن زده و دوده یا سفیده میگذرانند و برا ثر آن انجه مطلوب باشد می نگارند و بمعنی ظهور وحدانیت حق تعالی از برهان و رشیدی و سراج و بهار عجم و لطائف و مؤید۔

بیدبرگ نوعی از پیکان بصورت برگ بید باشد از رشیدی و برهان و شرح قران السعدین و سراج۔

بیگ بالکسر و کاف فارسی بمعنی امیر از لغات ترکی۔

بیگلربیگ هر دو یای مجهول هر دو کاف فارسی و فتح لام بمعنی امیر الامرا و سپه سالار این لفظ ترکیست۔

بیت المال خانه که مال غنیمت و مال متوفی که بعد از نسب او در ان نگاه دارند از بهار عجم و لطائف یعنی آن مال که مر مسلمانان را در ان حق باشد۔

بیل بیای مجهول آلتی ست آهنی که سر آن پهن باشد بدان زمین را کاوند و بمعنی چوبی که پهن سر آن باشد و ما ننده بیل که کشتی را بدان رانند از برهان و رشیدی۔

بیدل بیدل بی پروا۔

بیت الغزل بیت انتخابی و بهتر از بهار عجم۔

بیهم خوف یا لفظ کشیدن و بردن و و اکشتن و کردن و دادن و آوردن مستعمل از بهار عجم۔

بیت الحرام یعنی کعبه و حرام مصدر ست بمعنی منع در نجا مصدر بمعنی اسم مفعول است یعنی خانه که منع کرده شده است بسبب بزرگی از قتالی که در با شد از بعضی مباحات از تفسیر بیضاوی۔

بیرهم بالفتح و راء مهمله مفتوح بمعنی گرد بر یعنی برندی یاران و بمعنی تیر بزرگ و نوعی از پارچه باریک و تیری که بمعنی بیدوشتن از رشیدی و شرح نصاب و مؤید و سراج۔

بیگلربیگ کاف فارسی زن بیگ و بالفتح کاف فارسی بمعنی امیر من از لغات ترکی۔

بیژن بیای مجهول و زای معجمه مفتوح نام پهلوانی پسر گیو که خواهرزاده رستم بوده و بر منیژه دختر افراسیاب عشق داشت و در چاه محبوس مانده مصیبتها کشید از جهانگیری و مدار و در برهان بمعنی فارسی ست۔

بیابان بالفتح دشت و بعضی محققین نوشته اند که بیابان بکسر اول و فتح یا شانیه اکرده اصل آن بی آبان بود یعنی بی آب مراد اینجا آب و الف و نون جمع است یا آنکه تیست۔

و الف است لفظ دیگر مرکب شود الف اول ساقط گردد چنانکه سیاب و کلابه و الف و نون آخر برای فاعلیت است.

بیستون بالکسر نام کوهیست از رشیدی و در برهان نوشته که نام کوهی که فرهاد بحکم شیرین آن را میکند و دران و شکافها کرده و بعضی گویند که تا ازان راه جوی شیر برای شیرین روانه سازد و در شرح فتاوی جهانگیری نوشته که فرهاد بتمنای تحسین شیرین آن کوه را بگفته پرویز کنده بود و همین اقوی است.

بیلقان بالفتح نام شهریست بکسر از کشف و برهان و در سروری نوشته که بالفتح و لام موقوف و در غیاثان نوشته که شهری ست از ایران ظاهرا معرب بیلگان باشد مؤلف گوید که در صورت تعریب بالفتح اول و فتح لام صحیح باشد و بسکون لام چرا که در عربی اجتماع ساکنین بدون مده درست نباشد.

بیت الحزن بضم حای حطی و سکون زای معجمه و بالفتح هر دو بمعنی خانه و حجره یعقوب علیه السلام که در ایام مهاجرت یوسف علیه السلام دران می‌ماند و بمعنی احزان و کلبه احزان نیز گویند و بالفتح هر دو بمجاز خانه هر عاشق مهجور را بالمجاز از بهار عجم.

بیگانگان ... بالضم ...

... بمعنی مثل و بمعنی نظیر ...

... بسکون ... بمعنی کسی که ... از شوخی

بیهیج جانوران گیرد.

بیراولان بکسر اول و تحتانی غیر ملفوظ و سکون را و ضم الف و واو غیر ملفوظ در ترکی بمعنی یک شونده.

بیران بیای معروف بمعنی ویران از رشیدی و برهان و در سراج اللغات نوشته که بیران و بیرانه بمعنی ویران و ویرانه و در مدار الافاضل نوشته که بیران نام وزیر افراسیاب است و او سرلشکر توران شده در لشکر کیخسرو شبیخون آورده بمقصد پهلوان بقتل رسانیده بود.

بین بالفتح بمعنی فرق و فصل میان دو چیز و جدائی و بالفتح اول و تشدید و کسر ثانی بمعنی آشکارا از کنز و صراح و بیای معروف در هندی نام سازیست که بر چوبی که مثل گردن طنبور باشد دو کدو را است وصل کنند و بران چوب چند تار کشیده که مشابه طنبوره مینوازند و آن نیز از و یک نوع مشابهت دارد.

بیان پیدا و ظاهر کردن چیزی و سخن پیدا و گشاده گفتن و فصاحت شرح نصاب از یوسف بن ... و صراح.

بیلدن کنایه از دهقان و مزارع از شرح سکندرنامه.

بیاغالیدن جنبانیدن و انگیختن و برغالیدن بمعنی اغوا نمودن از برهان و رشیدی.

بیس القرین ... صاحب ...

بیدمجنون نوعی از بید است که برگهای باریک دارد و شاخهای نازک.

بیرون مقابل درون و برون بکسر اول مخفف آنست بلفظ شدن و افتادن و زدن و جستن و آمدن و راندن و دادن و کردن و کشیدن و آوردن و بردن مستعمل از بهار عجم.

بیرون زدن انکار کردن از بهار عجم.

بیحضور شدن بمعنی بیمار شدن از بهار عجم و در چراغ هدایت بمعنی بی‌نماز شدن.

بیت غزل برکن یک بیت یا دو بیت ضعیف المضمون که شاعر در چند اشعار برجسته و پر مضمون خود داخل نموده غزل را باتمام رساند.

بیرهنه و آشتن کنایه از اراده کردن بالجزم چه در زمانه سابق در سلاطین هند رسم بود که پیش امرا برای انعام رسانیدن هم بیره پان می‌انداختند هر کسی که آنرا برداشتی انعام آن هم بدو او واجب شدی.

بیضه در سر کسی شکستن و **بیضه در کلاه شکستن** کنایه از خطاب ساختن کسی از جهت شهرت و در سراج اللغات بمعنی رسوا کردن.

بیرق افکندن ترسیدن و زهره باختن از مصطلحات.

بیرق ... مرقعه.

بیگانه ... ناآشنا و ... نیز آمده ...

... از مصطلحات.

پیشی کوه بر آمدگی سر کوه از مصطلحات.

بینه بالفتح و یای تحتانی مشدده مکسور و نون مفتوح بمعنی حجت روشن و گواه از منتخب و شرح نصاب از کنز.

بیوه در سکندری بیوه بالفتح نوشته و صاحب مدار گفته که بکسر صحیح است.

بیجاده بالکسر جوهریست سرخ که مانند کهربا چیز سبک کاه کند و قسمی ازان زرد باشد از رشیدی و کشف و برهان و سراج.

بیشه بالفتح نخ سرخ و بمعنی نیز آمده که سپاهیان بر سر نهند و بمعنی جماعت و گروه و نخی گرما و میان هر چیز و میان شهر و نواحی و نوعی از درد سر که تمام سر شیدا باشد از منتخب و لطائف و شرح تحفة العراقین و شرح نصاب.

بیاره بالفتح بر وزن نظاره درختی که ساق آن از ریشه جو بود مثل کرده نجار از سراج.

بیرانه بالکسر بمعنی ویرانه.

بیچه بیای معروف بمعنی معشوقه و این مصغر و مخفف بی بی ست.

بیگه و **بیگاه** بالکسر بمعنی وقت شام از برهان بی سر و لا بمعنی لاابالی نیز روایان.

بیله بیای مجهول زمین خشکی را گویند که در میان آب دریا و رودخانه واقع شود و بمعنی بیلک و بمعنی خساره و بمعنی ... از شرح خاقانی ... بمعنی ... نیز آمده و بیله در ترکی بکسر بای ... و یای تحتانی

غیر ملفوظ و فتح لام

بیرل بالکسر و تحتانی غیر ملفوظ و فتح لفظ بمعنی بای معیت۔

بیکوی بکاف عربی مرادف بیکس و بی رفیق از مصطلحات۔

بیحضوری بیماری و ناتوانی را که موجب قصور عبادت و معاش ست۔

بید طبری نوعی از بید که شگوفه سرخ دارد۔

بی اندامی بی ادبی۔

بیوگانی بفتح موحده و ضم تحتانی و کاف فارسی شادی که خدائی که آن را در ترکی طوی گویند چه بیوک عروس را گویند از مصطلحات۔

بی نمازی کنایه از حیض از مصطلحات۔

بیضاوی منسوب بسوی بیضا که شهریست در فارس از لب اللباب۔

بیت المالچی کسیکه از طرف سلطان بر بیت المال متصرف باشد۔

بیقرینگی بیا بمعنی چیزی بچیزی مراد از آن یکتائی در امری و ثانی نداشتن در کاری از شرحی نوشته شد۔

بیضی بالفتح و ضاد معجمه رطوبتی ست سفید و شفاف مانند سفیدی بیضهٔ مرغ در میان چشم با بین پرده جلیدیه و عنکبوتیه۔

بیروی بمعنی بی توجهی و بیمروتی و

بیرونقی از شرح زلیخا و قران السعدین

بیرنگی بیچونی حق و نزد محققان ظهور احدیت ست و اشاره وحدت که عبارت از مرتبهٔ بیمرتبه بود که استعاطا اضافات ذات مراد از لباس اسما و صفات تعالی و تقدس از برهان۔

بیدماغی بی اتفاقی طبیعت که بعد از ضبط خشم بهم میرسد۔

بیجگری بینائی که ضد بهادریست۔

باب بای فارسی

فصل بای فارسی مع الالف

پا ترجمه رجل و بمعنی بیخ و بنیاد و تمکین و استقرار و تاب و طاقت هم آمده است و بمعنی تحت که مقابل فوقست از بهار عجم۔

پای ترسا پیاله شراب خوری۔

پارسا مرکب ست از پارس مرادف پاس و الف که چون لاحق کلمه شود افاده معنی فاعلیت کند پس معنی ترکیبی پاسدار باشد چون او حافظ نفس خود ست از منهیات لهذا باین اسم مسمی گشت و بمعنی پارسی یعنی منسوب بملک پارس باین معنی الف پارسا برای نسبت ست مصرعه ساقی مژده بشارت پیران پارسا را یعنی پیران پارسی را از رشیدی و برهان۔

پالاب اسپ کوتل از رشیدی و برهان

پای کوب بمعنی رقاص۔

پاشنه کوب کسیکه در پس گریخته برود و بعربی متعاقب گویند۔

پا برکاب مستعد رفتن۔

پای شیب مکانی ست در راه مکه و در آنجا عقبه است که چون شیطان بآنجا رسید در زمینی افتاد از شرح خاقانی۔

پان رخصت در بعضی بلاد هند رسم ست که وقت رخصت کردن پان بشخص رونده میدهند۔

پالست بمعنی بنیاد عمارت و بمعنی محکم و بمعنی گرفتار نیز آمده۔

پانصدی ذات مرا که صاحب منصب پانصدی است و مشهورست که این نام را بر آن باشد و نیز پانصد هزار ...

پایکلات بکاف عربی مکسور و دال ... فوقانی نی ست از ... کشته ... را

از گمر گرفته چنان بر دارند که پالش بلند شود از بهار عجم۔

پای تخت شهری که پادشاه در آن سکونت دارد و بعربی دار السلطنت گویند۔

پای رنج انعام و زر که بقاصد یا مهمان داده شود از برهان و رشیدی

پاسخ بضم سین مهمله بمعنی جواب از برهان و کشف و رشیدی و موید و مدار۔

پاید بفتح یای تحتانی بمعنی قائم ماند۔

پای بند رسن و دام۔

پاکره با را مهمله مددگار که در کار کسی مردانه در آید از لطائف و برهان۔

پازند بفتح زای فارسی آتشی ست آتشی که بدان آتش را افروخته و بگیرند بجمله سیستان بمعنی نام تفسیر زند که کتاب زردشت ست و در بیان دین آتش پرستی از رشیدی و برهان و مدار۔

پازهر زهر مهره در اصل پاو زهر بود بمعنی پاک کننده زهر چه لفظ پاو بمعنی شستن آمده است بمرور ایام واو حذف شد از جهانگیری برهان و صاحب رشیدی چنان نوشته که پازهر مخفف پاوزهر ست مرکب از پاد بدال مهمله که بمعنی پاسبانی ست بمعنی مرکب پاس دارنده زهر بود و پازهر مقرب آن باشد۔

پالگیر نام قومی ست در ملک دکهن۔

پاکار پیاده تحصیلدار و خدمتگار و مزدور و خاکروب۔

پایکار باضافت جائی که صانع فراهم آورده زیر عمارت انبار کنند۔

پالکیر نام داو از کشتی که یک دست پهلوان حریف گرفته بدست دیگر زور بر گردن آورده دوان۔

پارسه بمعنی سال گذشته که پارسال باشد۔

پار پار چه سال گذشته را گویند.

پالغز بمعنی لغزیدن پا و بمعنی لغزیدن پا چیزی آمده و گاهی مراد باشد از خرابی و جرم و خطا از برهان و بهار عجم.

پا سبز سیاقی و دلال و شوم قدم را نیز گویند از مصطلحات.

پاکش انداز یعنی تماشی انداز سے خریطه را بجوب و به زیر کن از بهار عجم.

پافزار بمعنی کفش از برهان.

پاییز بکسر همزه که حرف سوم ست و یای معروف و زای معجم بر وزن تاثیر بمعنی فصل خزان و آن مدت ماندن آفتاب ست در میزان و عقرب و قوس و بعضی بمعنی تیر ماه نوشته از رشیدی برهان و جهانگیری و موید و کشف و لطائف.

پارس بکسر حرف این لفظ که را اهمله باشد اگر از وزن شور زائد می آید و ساکن باشد بمعنی ولک فارسی که موسوم است بنام پارس بن پهلو بن سام بن نوح علیه السلام زیرا که در قدیم تمام ایران را پارس میگفتند و حالا چند شهر ست مثل شیراز و یزد و کرمان و بیضا و اصطخر و فیروزآباد و کازرون از کشف و برهان و رشیدی و خیابان غیر آنها و پارس ترکی پلنگ درنده را گویند از فردوس اللغات.

پابوس بمعنی پابوسیدن و پابوسنده هر دو آمده.

پاس بمعنی محافظت ربع روز یا شب چرا که نگاهداشت هر پهر بهر یک پاسبان تعلق دارد و نگاهبان هر سد که چون مقدار وقت را شمار کنند بپاس ارند لهذا مجازاً این مدت وقت پاس گویند از رشیدی شمسی برهان و در بهار عجم بمعنی حصه از روز یا شب.

پاغوش بفتح غین و شین معجمتین دو او معروف عود از رشیدی.

پالوش کافور مغشوش و بشین مهمله و بای موحده نیز آمده از برهان.

پاینده کشتی نام شهر و بمعنی سارحین بوستان پاینده بمعنی زمین گل لاله نوشته و کشتی نام جزیره.

پالایش صاف کردن.

پاداش بشین معجمه مطلق جزا و جزای بدی از برهان.

پای توغ بضم تای فوقانی و واو مجهول و غین معجمه منصب علم بردار که توغ در ترکی علم فوج را گویند.

پای کلاغ بضم کاف عربی و غین معجمه مراد از قلم چرا که مثل پای زاغ سیاه و خشک میباشد و نوعی از خط ارباب دیوان که بغایت زشت باشد.

پایک بفتح تحتانی بمعنی پیاده.

پاک ترجمه طاهر و بمعنی همه و تمام نیز مستعمل ست.

پادنگ بفتح دال مهمله و سکون نون و کاف فارسی چوب مشتالی کوب که هندو بعضی کلی گویند و آن آلتی ست چوبین که گاهی فرو زنان کاغذسازان را که چون پا بر یک سر آن نهند سر دیگرش بلند شود و همین که پا بردارند سر آن در هاون خورد مرکب از لفظ پا و دونگ که نام چوبی کوتاه ست زیرا که جای حرکت پیما میرا از برهان و رشیدی غیر آن.

پالهنگ رسنیکه لجام بسته اسپ کوتل را آن کشند و در محاوره هندی باگ ڈور خوانند و تحقیق آن ست که لهنگ مرکبست از لفظ پالا که بمعنی اسپ کوتل ست و آهنگ و هنگ بمعنی قصد کردن و کشیدن بوقت ترکیب یک الف را بسبب اجتماع الفین حذف کردند پالاهنگ شد بعد از آن تخفیف نموده پالهنگ گفتند از خیابان و رشیدی و برهان.

پای در گل گرفتار و حیران.

پاتمال بمعنی خراب.

پاچال بجیم فارسی گوی باشد که جولاهه بوقت بافتن هر دو پا در آن می اندازد و بهندی گاره گویند از برهان.

پاچی نام آدمی باشد یا جانور که جانوران پرنده را با آواز بسوی خود کشند از برهان و در شرح نصاب نوشته که پایدام بمعنی دام کو نوعی از دام هست.

پارهم بضم دال بمعنی دمچی زین اسپ از لطائف و برهان.

پاسن بکسر سین مهمله و سکون نون بمعنی پاشنه از شرح قران السعدین.

پاکوفتن رقص کردن از برهان.

پالائیدن بمعنی صاف کردن از برهان.

پابرنجن حرف سوم بای موحده مکسور و نون و جیم عربی بمعنی خلخال از برهان.

پالودن صاف کردن.

پارگین بکسر کاف فارسی بر وزن آستین حوض کوچک که در آن آب سرا و غسلخانه و مطبخ و غیره جمع شود از مدار و برهان.

پاریدن پرواز کردن از برهان.

پائیدان حرف سوم یای تحتانی صف نعال است صف آخرین مجلس که در آنجا کفش از پا گذارند و بمعنی ضمانت و کفیل و بمعنی رهن گرو و بمعنی ایلچی گری و نگهبان از برهان و لطائف.

پالان پلاسی که بر پشت خر اندازند.

پائیدن پایداری کردن از خیابان.

پاعلم نگین کردن بحذف اضافت پا انست که کسی را از فوج دشمن گرفته زیر علم شود و در وقت نگون گردن میزنند و الا زیر علم و گوسپندان ذبح میکنند.

پا در از کشیدن غلطیدن و دعوی کردن از بهار عجم.

پاعلم خوان کسیکه در ایام عاشورای بزیر علم مرثیه خواند.

پا بدر و سر کسی گردانیدن کنایه از عاجز ساختن و دست جنبانک

[illegible]

هندیان گویند شنگرفی [illegible] از شرح گلکشتی —

پاپچناریان بفتح جیم فارسی و نون و را و جمله جمع پاچناری که پاچنار مقامیست در ایران که ساکنان آنجا از دل نا مقید اند لهذا مردم کم قدر و فرومایه و خدمتگار را پاچناری گویند از مصطلحات و چهار شربت —

پای پاچان [illegible] در پریشان و اگر چون کسی کنایه کند او را [illegible] فعال که مقام احتیاط است بیکبار ایستاده کنند و گوش او و پیشه او گیرند از موید و برهان —

پای درش بفتح شین معجمه و اون زیر فرو نشستن ایوان سلطان و این لفظ هندی ست در اصطلاح شاهان دهلی —

پای خاکی کردن پیاده آمدن و قدم رنجه کردن از بیان و بعض شرح

پا بقدر گلیم دراز کردن بقدر دسترس و استعداد خود کاری کردن —

پا بالا جهادون بر دویدن و شتاب رفتن از مصطلحات —

پا جفت کردن در تلاش کاری سعی و قوت از حد در بجا آوردن از مصطلحات —

پاپیشک آوردن ضرب خوردن در پا از سنگ که در راه باشد بهندی ٹهوکر گویند و این کنایه است از پیش [illegible]

آمدن فاطره —

پاگرفتن قایم گرفتن از مصطلحات —

پاکیزه منسوب به پاک زیرا که مرکبست از لفظ پاک و نیزه که کلمه تصغیر و نسبت ست و نظیر این آتشیزه یعنی کرم شب تاب و چون کلمه نسبت زائده نیز می آید میتوانند که پاکیزه مزید علیه پاک بود یا مرکب از لفظ پاکی و زه بود یعنی چیزیکه زاده از پاکی باشد از بهار عجم —

پا شکسته [illegible] خلو [illegible] [illegible] از جهانگیری —

پا تابه [illegible] [illegible] از برهان —

پاچاه گوی باشد که بدلام وقت [illegible] [illegible] [illegible] و بهندی گانژهم گویند از برهان

پالنگ بلام و کاف فارسی و نون بام باشد [illegible] پاشنگ [illegible] از برهان —

پاریشه [illegible] [illegible] سال تمام [illegible] —

پازاگ و پازگ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

پار [illegible] [illegible] از برهان و شرح [illegible] —

پا [illegible] [illegible]

پاچنگ بجیم فارسی [illegible] از لطائف [illegible]

پادشاه بیای فارسی صحیح ست و بیای عربی وانکه در هندوستان بیای عربی شهرت دارد ظاهرا از جهت استکراه جزو اول ست از کلمه مذکور که بزبان هندی قبیح ست و لفظ پادشاه مرکب است از پاد و شاه لفظ اول که پاد ست معنی تخت پاسبان چه در اصل پات بود تای فوقانی را بدال بدل کردند لهذا پات بمعنی پاسبانی و پاسبان نیز آمده و لفظ شاه بمعنی خداوند ست از برهان و جهانگیری و چراغ هدایت و رشیدی —

پادسپان [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

پالکی [illegible] [illegible] از مصطلحات —

پانچی بجیم عربی مردم اصطلاحات [illegible] و در کلام قدما [illegible] —

پلاچ گویند [illegible] فارسی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آن [illegible] —

پاچنگ [illegible] [illegible] در ایران که ساکنان آنجا قوم ارذل باشند از مصطلحات و صاحب بهار عجم [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] گویند [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] مستعمل ست —

پارگی بکاف فارسی [illegible] [illegible]

[illegible]

و حوض کوچک که آب غسل خانه و مطبخ دران جمع شود —

پاکمن [illegible] [illegible] خدمتگاری —

پاکوبی کنایه از رقص —

پای کم آوردن از کسی کوتاهی کردن در کاری بمقابله کسی —

پای بهادن [illegible] کنایه از ترک کردن آن چیز است —

پالیس [illegible] [illegible] از برهان —

پارگی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

پالاتی [illegible] —

پامزی [illegible] [illegible] از خیابان —

فصل بای فارسی مع بای فوقانی

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] فارسی [illegible] [illegible] [illegible] از شرح [illegible] —

پتک [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

[illegible]

مار دندا این لفظ هندیست —
پلپیاره بالکسر آلتست ... از برهان —

فصل بای فارسی با تای فوقانی

پتچ بفتح اول و سکون تای فوقانی و جیم فارسی بمعنی کوفته و پهن شده و بمعنی پست نیز آمده یعنی پژمرده از برهان —
پتخ بضم بای فارسی و تای فوقانی و خای معجمه بزبان خراسان برادر را گویند یعنی سرگین آدمی و غیره باشد
پتر ... کشتی و از لغات ترکی بتصحیف ... سیر ... که لفظ ترکی است —
پتخته خوار مردم آرام طلب و گدا را گویند ... و بمعنی گدا هم آمده و بمعنی ... نیز مستعمل شده از بهار عجم و غیره —
پتخس بفتح اول و سکون خای معجمه و سین مهمله یعنی پژمرده و گداخته از برهان —
پتشید بالضم پژمرده و ترنجیده از ... —
پتشر بالفتح چیزی که از دانه جدا کرده شده باشد از رشیدی —

فصل بای فارسی با دال مهمله

پدر بالفتح معروف ... از برهان —
پدرام بالفتح و الکسر ... از ... —
پدرود بالضم و الکسر ... کردن ... —
پدید بالفتح ... ظاهر و آشکار از برهان —
پدیره بکسر اول و فتح ... و دال ... —
بفتح اول چنانکه مشهور است از ... —
پدام ... —
... از ... —

وجهانگیری و برهان —

فصل بای فارسی با ذال معجمه

پذیرا بالفتح و کسر ذال یعنی قبول و نیز استقبال نمودن از برهان —
پذیره بالکسر یعنی استقبال کردن و پیش کسی رفتن و بمعنی قبول نیز آمده از مدار —

فصل بای فارسی با رای مهمله

پر بالضم مملو و معروف و نیز ... که بمعنی عاشق باشد و الف در آخر برای فاعلیت است از شرح قران السعدین —
پر بالفتح یعنی ... و التفات ... از ... و ... رشیدی و جهانگیری
پرا ... گوید که ... بهم ... و خوف ... اهل تحقیق نوشته اند که ... احتیاج ... بمعنی ... وسعت و فراخی است لهذا صاحب ... نوشته حق ... که ... و انکار ... از ... احتیاج از ... از سراج اللغات و ... تا ... آمده —
پرا ... اول و کسر ... و ... —
... —
... از بهار عجم —

پر یا کبوتر یا مور —
پرتاب بالفتح بمعنی انداختن تیر که ... از تیر که بسیار دور رود و مسافتی که میان موضع رها کردن تیر و محل افتادن تیر واقع باشد از برهان و سراج اللغات و غیر آن —
پرست بالضم بمعنی پرده از ... —
پرند بفتحتین حریر ساده بافته ابریشمی و بمعنی تیغ و ... و پروین که آنرا ثریا گویند از ... رشیدی و برهان و جهانگیری و سراج اللغات و سروری —
پرستار بفتح اول و ثانی بمعنی مطلق خدمتگار خواه غلام باشد خواه کنیز خواه مرد یا زن که بخدمتگاری نوکر باشد و آنکه بمعنی مردم هندوستان مخصوص بمعنی کنیز دانند خطاست از سراج —
پروه ... از برهان —
پرواره بالفتح ... خانه تابستانی که سرد باشد و ... جانوران ... پرورش ... تا فربه شوند ... —
... و بهار عجم و سراج —
پرکار بالضم ... بمعنی دانا و ... باشد و بالفتح ... آهنی ... که ... دایره ... دایره ... و ... از شرح ... —
... بالفتح ... —
... فارسی ... —

معرب این فرجار است چه کاف فارسی در تعریب بجیم عربی بدل کنند و کاف عربی را —
پروردگار ... وقت ... دال ... بمعنی مصدر است و کار ... فارسی ... بمعنی فاعلیت ... پروردگار ... پرورنده و اکثر اطلاق این بر باری تعالی است
پرنیان بفتحتین ... و نسبت آن ... چنانچه ... از ... گاه ... نسبت کنند و این ... صحیح باشد ... و بالفتح بمعنی برگ ... و کناره هر چیز از چراغ هدایت و رشیدی —
پرده ... از ... —
پرویز بفتح اول و بای مجهول ... یعنی پرواز از شرح نصاب و سراج ... که ... پرواز ... —
پرویز بالفتح ... نام پادشاه که ... خسرو گویند ... عاشق شیرین ... نام ... از ... —
... بود ... که ... —
... بالفتح ... و ... —
... اند که ... —

بپرند چون از شکرین کلام بود
استناد پروین نام کردند از برهان و
سراج اللغات —
پرواز بالفتح و دال مهمله و زای معجمه
بمعنی تحریر باریک که گرد تصویر و نقش
مصوران میکشند چنانچه بر تصویر برگ
سبزهای رگهایش خطوط سازند بمعنی
آرایش و مشغول شدن —
پروزه بالفتح اول و سکون دوم و فتح واو
و در آخر زای معجمه قرار یعنی سجاف
دامن جامه وغیره از برهان —
پرطاس بالفتح و سین مهمله نام ولایتی
است از حدود روس و نوعی از پوستین
روباه که از ملک پرطاس پیدا میشود
از کشف و قاموس نوشته که نام قومیست
که رنگ او مثال شفق سرخ باشد —
پرسیاوشان و پرسیاوش شکلیست
بر آسمان بطرف شمال منطقه مرکب از
بست و شش کوکب آنرا حامل راس الغول
نیز گویند از شرح بیست باب فارسی و شرح
تذکره نصیر الدین طوسی وغیره —
پرپیش بالفتح اول و یای تحتانی مجهول
و شین معجمه صیغه امر است یعنی پریشان
کن ترکیب اسم معنی آهم فاعل میبخشد
چون خاطر پرپیش یعنی پریشان کننده
خاطر از برهان وغیره آن و در سراج اللغات
بکسر ثانی و یای مجهول آ...
پرخاش بالفتح ... و خفض ...
از برهان ... ابراهیم ...

جای سوخته —
پرشکستن مرغ پر باهم جمع کردن
مرغ برای پریدن —
پرستک بالکسر اول و کسر ثانی و سکون
شین مهمله و ضم فوقانی و کاف عربی
طایریست کوچک سیاه و سفید که عمارات
چینی از برای آشیانه سازد و باسم ابابیل
شهرت دارد از برهان و جهانگیری —
پردل بهادر و شجاع —
پرتگال بالفتح تای فوقانی ...
و کاف ... نام ملکی ... از فرنگ
... و نوعی از ... است
که ... هفت بار ... حاصل میشود —
پرچم بالفتح و جیم فارسی ... چیزیست
که از ... سیاه ... ساخته بر سر علم
... موی دم گاو کوهی را نیز
... از سراج اللغات و برهان
... که یعنی موی دم گاو و
کوهی است ...
نیز ...
پرکهم بالفتح ...
... باشند
... —
پرخم ... بکسر اول و فتح خای ...
... در ...
از شرح ... —
... کردن و
... —
پر ... بالفتح ...

گرد گشته جا و پیاز شود نیز مکلم شدن
پیچ وغیره و چرخی از برهان و مصطلحات —
پریشان صاحب بهار عجم نوشته که
پریشان ... بمعنی پراگنده ... و جهانگیری
و برهان بالفتح اول و یای ...
... است —
پرداختن بالفتح مشغول شدن و
پرداختن ساختن و فارغ شدن و خالی
ساختن و آخر رسیدن و رفع نمودن
و ترک کردن و تمام شدن یعنی آراستن
از جهانگیری و برهان —
پرچین شدن بالفتح مکلم شدن
چیزی ... چون ... آهنی درشته
فرو ... شود گویند که ... پرچین شد
از ... و سراج —
پریاوشتن و پریاوشدن
مرده ... شدن —
پرانیدن و پراندن ...
... کسی کردن ...
... از مصطلحات
... کردن ...
... چشم و
... شرح —
... یعنی ...
... از برهان —
... بالفتح ...
از برهان ... —
... از برهان —
... بالفتح ...

منقول از مظهر نامه
پرن بالفتح یعنی پروین که ...
ثریا گویند از سروری و برهان —
پروین بالفتح ... ستاره کوچک
که ... آن ...
از اول ... باشد —
پرویزن بالفتح ... غربال از
سروری و برهان و لطائف —
پرستو بکسر اول و کسر ثانی و سکون سین
مهمله و ضم تای فوقانی طایریست
کوچک سیاه و سفید که در سقف عمارات بلند
از برای آشیانه سازد و باسم ابابیل
شهرت دارد از برهان و جهانگیری —
پرتو بالفتح اول و فتح تای فوقانی یعنی
فروغ و روشنی و عکس و شعاع که از چیزی
نورانی ظاهر شود و یعنی سایه چنانکه مشهور
شده خطاست از برهان و کشف ...
پرسیم بالضم ... از مصطلحات —
پرقازه ... نام ...
... ولایت ... است
در ... و مصطلحات —
... وقت ...
... یعنی ...
... از ...
...
...
...

بمعنی آن فرمان می آید از بهار عجم —

پرکاله بالفتح ... [illegible] ... از برهان —

پرگیره بفتح اول و سکون ثانی ... [illegible] ... از برهان —

[illegible]

اول بمعنی قفس

[illegible]

پریشان کرده شده از برهان —

[illegible] ... در سراج اللغات بالکسر ... بالفتح آورده —

فصل باء فارسی مع [illegible]

[illegible]

فصل باء فارسی مع [illegible]

[illegible]

پدرش پس برادرش و آفریدگان است که
اول را با وجود تقدم ذاتی و زمانی و جل
در وجود ثانی بود چنانکه گفته شود که
زید با کل سقمونیا مبادرت نمود پس او را
اسهال شد اکل سقمونیا علت و سبب است
مر اسهال را و از خواص لفظ پس یکی آن
است که مقطوع الاضافت هم می آید چنانکه
پس کوچه و پس دیوار و پس فردا و پس آنگاه
پسرک لفظ ترکیست بمعنی پسرکه [illegible]
خرد و اسب باده پیدا شود از مصطلحات —
پس آهنگ بفتح سین کره خر که
چند اول گویند از بهار عجم —
پس خم گرفتن پس سر کردن
رو گردانیدن از مصطلحات —
پس گام زدن آهستگی از چراغ هدایت
پس گام [illegible] ترک مقصود خود کردن
و از کار در گذشتن از سراج اللغات —
پس آورده بمعنی پس انداز از مصطلحات
پسنده بفتح اول و ثانی [illegible]
و آن قرصهای [illegible] باشند که در [illegible]
کنند و گاهی [illegible] بریان کنند —
پسندیده بکسر [illegible] برگزیده از مؤید
و در برهان [illegible] است —
پس افکنده بمعنی چیزیکه از خرج باز گیرند
و نگاه دارند برای وقت دیگر بمعنی پس انداز
و سرگین و اسپ از سراج و برهان —

فصل بای فارسی مع شین معجمه

پشم و پن آغاز لفظیست که در مقام
تحقیر گویند از مصطلحات —
پشت معروف است بمعنی تحمل
کردن و مهره چیزیکه برای تقویت پشت
داخل شراب کنند از چراغ هدایت —
پشیز بالفتح بر وزن کنیز بمعنی فلس
و پول ریزه کوچک که از مس باشد ظاهرا
آنست که در دیار عالمگیری مشهور است
از سروری و رشیدی و جمل لغات و در
برهان بکسر نیز —
پشک بالکسر و بالضم و کاف عربی
سرگین شتر و گوسپند و آهو [illegible]
[illegible] گویند از برهان [illegible]
بعضی گویند در لغات ترکی [illegible]
بکسر اول و فتح ثانی است —
پشمک قسمی از حلوا است —
پشنگ بضم اول و فتح ثانی و سکون
نون و کاف فارسی نام پدر افراسیاب
از رشیدی و در برهان و سراج اللغات
پشنگ [illegible] نام [illegible] نام پدر افراسیاب
و نام [illegible] است —
پشوتن [illegible] برهان —
پشکل بالکسر و کاف عربی [illegible] سرگین
شتر و گوسپند [illegible] از برهان —
پشت [illegible]
را [illegible] از مصطلحات —
پشین [illegible] اول و یای معروف نام [illegible]
کیقباد از سراج و [illegible] برهان و رشیدی
پشن بفتحتین و در آخر نون نام [illegible] است
از مؤید و رشیدی —
پشم در کلاه داشتن عزت و
اعتبار داشتن [illegible] از مصطلحات و چراغ هدایت
بمعنی غرور و نخوت کردن —
پشم در کلاه نداشتن بمعنی مفلسی
و خواری [illegible] از سراج —
پشم و پن لفظیست که وقت تحقیر گویند
پشم کشیدن بمعنی هلاک کردن —
پشت دست [illegible]
[illegible] کنایه از کمال [illegible]
و زاری و فروتنی کردن —
پشت [illegible]
بمعنی رد کردن چیزی [illegible] از چراغ هدایت
و سراج و مصطلحات —
پشت چشم نازک کردن
اغماض نمودن و تغافل کردن و ناز
کردن از چراغ هدایت و در کتاب
معتبر بمعنی آزردگی و ناز آمیز [illegible]
اظهار [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] از مصطلحات —
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
سراج اللغات —
پشت ماهی کنایه از [illegible]
از رشیدی و برهان —
پشت گرمی بمعنی مددگاری و تقویت —

فصل بای فارسی مع فا

[illegible]
[illegible] کردن [illegible] —

فصل بای فارسی مع کاف عربی و فارسی

پکس بالفتح و کاف فارسی [illegible]
و [illegible] این لفظ هندیست —
[illegible] بفتح اول و سکون ثانی و نون
[illegible] از جهانگیری —
پگاه و پگه بفتح [illegible] بفتح اول و
کاف فارسی بمعنی صبح و فجر [illegible]
[illegible] از سراج و بهار عجم
پگلی بالفتح و کاف [illegible] نام [illegible] از
مصطلحات [illegible] —

فصل بای فارسی مع لام

[illegible]
[illegible] است —
پلاس بالفتح و سین [illegible]
[illegible] از برهان [illegible]
[illegible] گویند و نام [illegible]
[illegible] گویند و [illegible]
[illegible] از سراج [illegible]

از شمشیر سطر و در بہار عجم نوعی از جامہای
کمربہا و بمعنی مکر و حیلہ نیز نوشتہ اند —
پلنگتوش نام شخصی کہ بوکالت شاہ
توران نزد شاہ عباس رفتہ بود و بعضی از
محققین نوشتہ کہ پلنگتوش بیای تحتانی
است یعنی پہلوان سینہ چہ پیل بمعنی
پہلوان و انک از حروف اضافت و
توش بواو مجہول در ترکی بمعنی سینہ —
پلارک[1] بفتح اول و چہارم شمشیر جوہر دار
و نوعے از فولاد از رشیدی و سراج و
جہانگیری و برہان —
پلاس بفتحتین پوست گرد اگرد چشم و بمعنی
موی مژہ نیز آمدہ و در بہار عجم نوشتہ کہ
پلاس بفتح اول و سکون لام بکاف
پشم بفتحتین نیز آمدہ —
پلنگ بفتحتین نام درندہ است از
رشیدی و مدار و جہانگیری و لطائف و
سراج و مؤید و بہار عجم و برہان و کسانیکہ
بکسر اول و فتح لام خوانند یا بمعنی چیتا دانند
غلط ست و سراج الدین علیخان آرزو
علیہ الرحمۃ در شرح گلستان ہم نوشتہ اند
کہ اکثر مردم سبب تحقیق ہندوستان
پلنگ جانورے را دانند کہ بہندی
آنرا چیتا گویند و این خطاست زیرا کہ
پلنگ جانور دیگرست کہ بعربی آنرا نمر
گویند و چیتا را در فارسی یوز گویند
و پلنگ در بہار عجم نوشتہ پلنگ درندہ
ایست غیر از یوز کہ بہندی چیتا گویند

و چارپایی چوبین و بمعنی ہندیست
کہ در شعار بعضے از اہل ولایت
نیز واقع شدہ —
پل بالضم معروف ست و بمعنی فلس
کہ آن قرص مس مسکوک باشد از برہان
و آنچہ کہ مثل فلوس از پشت یعنی اندام
ماہی بر می آید —
پل شکستن محروم کردن از برہان
و بہار عجم و بعضی گویند بمعنی غرق کردن —
پلکان بالکسر و لام مشدد و مفتوح و
کاف فارسی بمعنی نردبان زینہ چوبین
از چراغ ہدایت —
پلاو بالفتح بمعنے نعمت و طعام معروف
پلو بالضم از مزیل و مؤید و بہار عجم —
پلیہ بفتحتین و تخفیف لام درخت
و دہاک از برہان و سراج و بفتح و تشدید
لام درجہ و مرتبہ و ترازو و پایہ نردبان
از برہان قاطع —
پلیتہ بفتح پیش از اصفہان بالفتح با دادہ و
فتیلہ معرب پالیتہ است کہ کلام مولوی گوید
کہ فتیلہ لفظ عربیست علیحدہ ماخوذ از فتل
کہ بمعنے ریسمان تافتن و پلیتہ معرب پلیتہ
فتیلہ خواہد بود و فلیتہ مشتق از فلتہ
کہ بمعنے ناگاہ است و فلیتہ بمعنی ناگاہ
گیرندہ باشد یعنی جلد و ناگاہ گیرندہ شعلہ
با آنکہ فلیتہ قلب فتیلہ باشد —
پلنگینہ مشابہ پوست پلنگ و نوعے
از جامہ کہ در نقش شبیہ بہ وی ست

پلنگ باشد —
پلفنہ بضمتین و سکون فا بمعنے
آتش پارہ کہ ہوا آنرا ببرد و بہندی آنرا
چنگاری گویند از رشیدی —
پلیچی بالضم و جیم فارسی فلوس فروش
و بمعنے خرمہرہ نیز آمدہ از رشیدی و اگر
حرف اول یای تحتانی مضموم باشد در
ترکی گذربان و گدای راہ نشین —

فصل بای فارسی مع نون

پنجپا جانور آبی کہ بفارسی خرچنگ و
بعربی سرطان گویند —
پنج دعا کنایہ از پنج نماز —
پنج کشت بفتح اول و ضم کاف
فارسی نباتی ست کہ بہندی سنبھالو
گویند از برہان —
پنج نوبت نوبت پنج وقت کہ بر در
پادشاہان زنند و این از عہد سلطان
سنجر مقرر شدہ است پیش ازین سہ نوبت
میزدند و نیز عبارت ازان پنج چیز کہ
مینوازند چون دہل و دمامہ و طنبک
و نای و طاس و نیز کنایہ از بانگ نماز
پنجگانہ از بہار عجم —
پنج و چہار کنایہ از پنج انگشت یا پنج حواس و چہار طبع
پہلوان پنجگیر کسیکہ پنج آب و پنجی باشد
پنج گنج در سراج اللغات نوشتہ کہ کنایہ از
حواس خمسہ و صلوٰۃ خمسہ و بعضی خمسہ نظامی گفتہ
و بعضی نوشتہ کہ عبارت از پنج خزانہ از جملہ

ہشت گنج پرویز و آن ہشت اول گنج
بادآورد کہ آنرا شایگان نیز گویند دوم
گنج گاو سوم گنج عروس چہارم گنج سوختہ
پنجم گنج شادآورد از برہان و غیرآن —
پنج ارکان حج نزد شافعی اول
احرام بستن دوم سعی کردن میان صفا
و مروہ سوم وقوف عرفات چہارم
مزدلفہ پنجم طواف کعبہ و نزد امام اعظم
سہ ارکان سوای سعی و مزدلفہ —
پند بفتح نصیحت بلفظ بردن و کردن و
پذیرفتن و شنیدن و دادن و گفتن مستعمل —
پندار بالکسر تصور و تکبر و خیال از
برہان و جہانگیری —
پنجرہ[2] ہر چیز مشبک باشد و آنچہ از چوب
و غیرہ جالی سازند —
پنیرو دوز بمعنی کہنہ دوز غلط ست
صحیح پنبہ دوز ست بروزن کینہ توز بمعنی
کسیکہ جامہ کہنہ و خرقہ و امثال آن دوزد
از سراج اللغات —
پنج حس بکسر حای حطی و تشدید سین
مہملہ پنج قوتہای ادراک و آن سمع
و بصر و شم و ذوق و لمس و تفصیل این
در تحقیق حواس خواہم نوشت —
پنجرہ الماس پنجرہ فولادے کہ
کشتی گیران برای ورزش سازند و الماس
درینجا بمعنی فولاد ست از بہار عجم —
پنج نوش نوعے از ترکیب مرکب
باشد از سیماب و مس و آہن و فولاد و

[1] پلارک یعنی حرف چہارم لام ہم یعنی شمشیر ۱۲ برہان [2] پنجرہ بردن سنجر مخفف پنجرہ است و ہر چیز کہ مشبک و مشبک دار باشد ۱۲ ۱۲ ۱۲ ۱۲ ۱۲

وطلق ورم آهن واین را هند یان پنج امرت گویند یعنی پنج آب حیات و اطبای فرس فقط بیم آهن را گویند معرب آن فنجنوش ست از شرح خاقانی —

پنبه دهان کنایه از کم گو و کم سخن از بهار عجم —

پنبه کردن یعنی نرم ساختن و عاجز کردن از لطائف —

پنگان بالکسر و کاف فارسی کاسهٔ مسین که آنرا در آب اندازند و از آن گهری گیرند و آن کاسه را نیز گهری گویند از لطائف —

پنج ارکان عبارت از پنج بناست اسلام و آن کلمهٔ طیبه و نماز و روزه و حج و زکوة ست —

پنج نوبت زدن اظهار جاه و سلطنت کردن —

پنجگاه اوقات نماز پنجگانه و نام پرده از موسیقی و گاهی کنایه از حواس خمسه باشد

پنجره هر مشبک باشد و انچه در بعض عمارات جالی سازند و خانهٔ چوبین که برای پرندگان و طیور سازند —

پنجاه بلفظ گرفتن و کردن و پیدا آوردن و داشتن مستعمل از بهار عجم —

پنجو بالفتح نام میوهٔ معروف و بالکسر چنانکه مشهور ست از مؤید و برهان و منتخب —

پنچیه بهار عجم بالضم و در لطائف بالفتح —

پنجه بالفتح جا و مقر باشد و بیاری برابر ... بالکسر ...

فارسی و نون و جیم فارسی و کنگرهٔ تیز گویند و بعربی سرطان خوانند و نام برج چهارم از بروج فلک که آنرا سرطان نام ست از برهان و غیر آن —

پنج هزاری کسیکه منصب پنج هزاری ذات دارد بدانکه پنج هزاری ذات مدار یک کرور دام معین باشد چون دام چهلم حصه روپیه میشود پس کرور دام را دو نیم لکه روپیه باشند و این منصب از دیگر منصبها اعلی و افزون ست —

فصل بای فارسی مع واو

پوپا بواو مجهول یعنی وزن و دوان چنانکه گویند که اسپ را پوپا کردم از برهان ابو علی سینا حکیم پوعلی که نام پدر او سینا بود —

پور سقا شیخ صنعان که در عشق دختر ترسا کفر اختیار کرده بود و باز هدایت یافت از شرح خاقانی —

پوپک بواو مجهول و فای فارسی یعنی جگر و اشتا یعنی انچه در سینه و شکم باشد چون قلیه از وی پزند و آنرا دلپک پوتی گویند از لطائف —

پوست ... از مصطلحات و بهار عجم و سراج اللغات —

پوچ بواو معروف یعنی خالی بی مغز از بهار عجم —

پوخ بالضم و بواو غیر ملفوظ ... سرگین آدمی لغت ترکی ست —

پود بالضم بواو معروف و آن رشته و ریسمانی باشد که بعرض جامه آن را می اندازند بهندی بانا گویند و تار پود یعنی تانا بانا می آید از برهان و غیر آن —

پولاد بواو مجهول نوعی از آهن که بغایت سخت باشد از مؤید و کشف و رشیدی —

پور بالضم بر وزن نور یعنی پسر از برهان و سراج —

پور هاجر کنایه از اسمعیل علیه السلام چرا که والدهٔ آنحضرت هاجره نام داشت

پوره بواو معروف و مجهول هر دو یعنی چهار پایان و چیره بسیار کم از برهان و سروری و لطائف —

پوزش عذر و معذرت از برهان و سراج —

پوسق بواو مجهول امر بود و رشدن از برهان و بعضی گویند که در اصل پوالیست لیکن پرده بالیست —

پور پشنگ افراسیاب —

پوشاک پوشش مفت پوشش و آک ... نسبت از رسالهٔ معتبر

پوستین قبا از چرم یعنی حیوانات ... از برهان —

پوست کندن کنایه از ظاهر ساختن و عیب کسی بیان کردن از مصطلحات —

پوست کنده گفتن بلا ... صریح گفتن —

پوستین ... لازم ... آمده از مصطلحات —

پوستین ... بمعنی ... سوده

شدن و از کهنگی قریب ریخته شدن از مؤید و شرح الشعرا و در مردم بای موحده شهرت گرفته —

پوپیر رفتار قریب و بدن از برهان —

پوشناهه بواو مجهول و شین معجمه و نون نام جائیست در کوهستان سر راه کشمیر از سراج اللغات —

پوست کنده صریح و آشکار از بهار عجم —

پول سیاه مس سکو که بهندی پیسا گویند از بهار عجم —

پوشیده یعنی خلعت و دام صیا و هر دو آمده —

پولچی بضم اول و واو معدوله و سکون لام یعنی راهبر نوشته اند و این خطاست صحیح پولچی ست بضم یای تحتانی و واو معدوله و سکون لام و جیم فارسی یعنی گدای راه نشین چه پول بالضم بزرگ پل در ترکی یعنی راه و کلمهٔ چی یعنی واهنده و صاحب ... —

فصل بای فارسی مع ها

پهن ... بضم ... از چهار ... از مصطلحات ... و بهار عجم —

پهن بفتح اول و سکون ... یعنی فراخ و عریض —

پهلو تهی کردن کناره کردن از کاسه از لطائف و بهار عجم و برهان —

پهلو زدن برابری کردن از لطائف و برهان —

پہلو کردن یعنی کنارہ کردن —
پہلو دادن مدد کسے نمودن از چراغ ہدایت —
پہلو بچیزی زدن برابرے بآن کردن از مصطلحات —
پہلو خوردن صدمہ خوردن از مصطلحات —
پہلو نہادن خوابیدن از مصطلحات
پہلو دزدیدن خویشتن را باز داشتن از چیزے بنہجیکہ کسے بہان مطلع نشود از بہار عجم —
پہلو بفتح اول و ثالث یعنی شہر و زبان پہلوی منسوب بدان ست چراکہ این زبان در ایام قدیم بشہرہا بود و بمعنی مرد شجاع و دلاور و مرد صاحب جاہ و مال نام پسر سام بن نوح علیہ السلام و پارس پسر او بود و بفتح اول و ضم لام ہر دو طرف سینہ و شکم و بعضی بفتح ہ فامدہ از برہان رشیدی و جہانگیری —
پہا بالفتح کلمہ تحسین ست بمعنی خوشا و حبذا از برہان —
پہ پہ بفتح ہر دو باے فارسی مرادف وہ وہ کہ مخفف واہ واہ است و لیکن براے مطلق تحسین نیست بلکہ براے تحسین حیرت آمیختہ ست در ترکی از بہار عجم —
پہلوی نام بانیست از ہفت زبان فارسی و آن زبان شہریست چہ پہلو بمعنی شہر ست و بعضی گویند منسوب بپہلہ کہ نام ملک ری و اصفہان و دینور ست و جمعی گویند کہ پہلوانان پای تخت کیان بہان تکلم میکردند از برہان و سراج اللغات نوشتہ کہ پہلوی منسوب بپہلہ کہ بمعنی جہان و ارکان ست بسبب اینکہ محل اجتماع ایشان کہ اردو ست اطلاق کنند پس پہلوی زبان اردو ست و درست منسوب بدربخانہ پادشاہ است —

فصل باے فارسی مع یاے تحتانی

پیرا بیاے مجہول امر از پیراستن بمعنی پیرایندہ یعنی کم کنندہ از چیزی بر آے زیبائی از بہار عجم و برہان —
پیلپا نوعی از بیماری با ورم پای زرگ و گردو آہنی و جمعے ادویہ از رشیدی و برہان
پیل پای الاعجمی بمقدار قامت پیل —
پیر اندر پیر کنایہ از آدم علیہ السلام چراکہ از بہشت برزمین پیر اندر پیر افتادہ بود
پیلیپ ست نائب و پیشکار نیز بمعنی غالب و مددگار از سراج و بہار عجم —
پیلیپچ بکسر اول و یاے مجہول بعد لام تاے فوقانی و باے فارسی و یاے مجہول و جیم فارسی چیزیکہ مثل فتیلہ تابیدہ یافتہ باشد و این در اصطلاح لوطیانست و نام داو کشتی کہ دست خود زیر بغل حریف بردہ بگردن او پیچیدن از شرح گل کشتی —
پی سفید شدن قدم از مصطلحات —
پیلیند مہرہ ایست در بازی شطرنج کہ در پس پیل خود و پیادہ نہند تا این مہرہ تقویت دہد گرنہ بیند و مہرہ کہ حریف را بایں طرف آمدن نہ نہند و پیلبند حریف را بہ پیادہ خود می شکنند —
پیش خورد بمعنی چاشنی طعام و طعام اندک کہ نہار بدان شکنند از مصطلحات و بہار عجم —
پیش آمد سلوک و رعایت —
پیش نہاد یعنی ارادہ و منظور خاطر —
پیکار بالفتح و کاف عربی بمعنی جنگ از کشف و در برہان بکاف فارسی ست و در سراج اللغات نوشتہ کہ پیکار در برہان بکاف فارسی ست و بکاف عربی شہرت دارد تم کلامہ و در بہار عجم نوشتہ کہ پیکار بکاف عربی ست و بکاف فارسی نیز در برہان واقع ست علی التقدیرین معنی ترکیبی آن امریکہ نسبت داشتہ باشد بپاکوبی چہار ست زا شبات قوم خسرو یا کہ از لوازم جنگ ست بمعنی جنگ و وجدال مجاز ست —
پیرانہ سر یعنی حالت پیری از سراج اللغات و در خیابان نوشتہ کہ لفظ آنہ گاہی مفید معنی وقت باشد و معنی آن وقت پیرے ست کہ عبارت ست از سفیدی موی سر —
پیلہ ور بیاے معروف و واو مفتوح بمعنی شہنہ گر و عطار و ابریشم فروش از برہان —
پی سپر بکسر سین مہملہ و ضم باے فارسی بمعنی پامال از برہان —
پیشہ دوز رفوکنندہ یعنی کسیکہ پارچہ بر کفش و جامہ وخرقہ و امثال آن دوزد از سراج اللغات —
پیشواز و پیشباز در آخر ہر دو لفظ زاے معجمہ و در لفظ دوم قبل از الف باے موحدہ است بمعنی استقبال کردن و بمعنی استقبال کنندہ از سراج و بہار عجم و مصطلحات —
پیش خیز خدمتگار چالاک و شدید و آہنگ سرود از شرح —
پیس بیاے مجہول بمعنی برص و بمعنی مبروص یعنی کسیکہ بر اندام اش داغہاے سفید پیدا شدہ باشد از سراج اللغات و بہار عجم و برہان —
پیش رس میوہ کہ پیشتر از دیگر میوہ جات موسم خود پختہ شود —
پیش بمعنی ماضی و بمعنی حضور اکثر آید و بمعنی مستقبل شاذ و نادر ست از سراج اللغات و صاحب بہار عجم انکار معنی مستقبل آوردہ اینست مصرع سرباز ایم رسوائی نشستم تا چہ پیش آید + بدرجاتی گو بیست پیش درین خاکدان چہ شد ندر روی نیست + خاطر خود را چو زلف پیش پریشان مدار +
پیش کش یعنی نذرانہ از مصطلحات —
پیش لوح بکسر لام نوعے از اسلحہ و نام فنے از کشتی و آن ست بر دست حریف کردہ باوضاع مختلف بزور زدن ست در ہندی آن را کیلی نامند از بہار عجم و شرح گل کشتی —
پیشطاق یعنی صحن خانہ و دروازہ بلند قصر امرا و ملوک و بمعنی صحن پیش

[illegible]

دروازه از مصطلحات —

پلیسک بالفتح و سین مهمله و را مهمله و کاف عربی اشتر جوان از رشیدی و صاحب کشف نوشته که لفظ و کیست که بفارسی اشتر و بهندی چهتر نامند —

پلیش آهنگ آنکه پیش پیش لشکر و قافله رود از بهار عجم —

پیچاک بیای مجهول یعنی پیچ و خم و در مدار یعنی طره و زلف —

پیل وال پامال کردن کسی را پای اختر در تپیل از برهان و اشاعت یعنی مال بسیار یعنی پیل مجرد ازاله —

پیخال بیای معروف و خای معجمه سرگین مرغان —

پیلسم بکسر اول و یای معروف و فتح سین مهمله نام پهلوانی برادر پیران که سپه لشکر افراسیاب بود و که از دست رستم کشته شده از برهان و جهانگیری —

پیام و پیغام بلفظ گزاردن و کردن و دادن و رسانیدن و آمدن و آوردن و بردن مستعمل از بهار عجم —

پیراستن بالکسر بیای مجهول و تا و بعضی گویند بالفتح بمعنی کم کردن و بریدن چیزی را بجهت آرایش و زیبایی که آن غالباً شود زیاده آدمی را بریدن یا شاخ درخت نا شناسب بود در قطع کردن تا خوشنما گردد از سراج اللغات و رشیدی و برهان و جهانگیری و مؤید —

پیرامون بیای مجهول [illegible]

از رشیدی و برهان —

پیراهن در مؤید بالفتح است مطابق رشیدی و در برهان بالکسر و یای مجهول و ضم میم چیزیکه مخفف پیرامون است و در سراج پیراهن بالفتح بر وزن پیراهن یعنی گرد اگرد چیزی —

پیش بین دانا از برهان —

پیش دندان چیزیکه بزار دندان شکنند از مصطلحات —

پیش کشیدن در عتاب گرفتن از مصطلحات —

پیش و اپس یعنی نا هموار از مصطلحات

پیل افگندن کنایه از عاجز کردن و غالب آمدن از سراج و برهان —

پیش دادیان اولاد هوشنگ که او در فارسی اول عادل بوده است و بعضی یازده تن گفته اند کیومرث و هوشنگ و طهمورث و جمشید و ضحاک و فریدون و منوچهر و نوذر و افراسیاب و طهماسپ و گشتاسپ از برهان —

پیل اهنستان و دادن کنایه است از مستی و شورش آوردن پیل را و این فعل مخترع اهل ایران و توران است از شرح خاقانی و کریم سکندرنامه است —

پیغش بیای فارسی از برهان و جهانگیری و معنی آن مشهور است —

پیغمبران کنایه از ابراهیم علیه السلام

پیمان رسیدن عمر بآخر رسیدن —

پیمان بالفتح بمعنی عهد که در عرف آنرا قول و اقرار گویند —

پی کردن یعنی رگ پی پا را از بالا پاشنه به شمشیر قطع کردن از پیچیدن قطع پای قابل رفتار نمی ماند اگرچه زخم به شود و پی کردن گاهی بمعنی عاجز کردن و بی رفتار کردن نیز آید —

پی گم کردن ره پیچ کاری با ایشان [illegible] مکر و فریب کردن از مصطلحات —

پی سپران یعنی رهنوردان و مسافران و پامال کردگان —

پیکو بیای مجهول و کاف فارسی نام ملکی است بجانب شیرآباد از مصطلحات و آن در شرق هندوستان است و بالفتح و کاف فارسی قسمی از جواهر است —

پیلو بالکسر و یای معروف و ضم لام و واو معروف بمعنی چیزی از خشک کرده شده که عرب از آن تا هنوز بش ساوند و بترکی آنرا قروت گویند بمعنی ... چیزها است نیز آمده از برهان و شرح نصاب و سراج اللغات —

پیشمرد بالفتح بای فارسی یعنی خادم و سه ... پیدا [illegible] سرود از مصطلحات و بهار عجم —

پیرایه بالکسر بیای مجهول آرایش و لباس و بمعنی زیور از برهان و مؤید و بکسر و یای معروف خواندن صحیح است از سراج اللغات و بهار عجم —

پیغاره بالفتح بمعنی سرزنش و طعنه از سروری و سراج و برهان و مؤید و کشف و قیل بالکسر بیای مجهول —

پیغوله بالفتح بمعنی گوشه از بیان و جهانگیری و مدار و مؤید و کشف —

پیله بالکسر و یای معروف کرمی باشد که از دهن آن ابریشم حاصل شود از برهان و در رساله الفت سوای این معنی ... یعنی پلک چشم نیز نوشته و در سراج اللغات ... بر وزن حیله یعنی پیله ابریشم که کرم ... در آن ... گیرد و کرم ... نیز آمده —

پیشگاه صدر مجلس و فرشی که پیش ایوان و پیش سقف و مسند سلاطین و امرا گسترانند و صحن خانه از سروری و برهان و رشیدی و بهار عجم و کشف و مصطلحات —

پیشینیان [illegible] که قدمای ظاهر و وقایع حال پیشینیان از آن گویند ... جبرئیل علیه السلام بر دل رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم را اول ... نازل ... کرده بود —

پیاده ... یعنی باد آورده ... که ... مشهور ... بالفتح ... از بهار عجم —

پیلتن ... بالفتح ... و سین مهمله ... مشترک است در هندی و فارسی و بالکسر بیای مجهول و ... یعنی ... ماه ... از برهان و بهار عجم و سراج —

[illegible]

پیر چهل ساله کنایه از جبرئیل علیه السلام و در سراج اللغات نوشته که کنایه از قوت عاقله که در عمر چهل سالگی تمام کامل میشود —

پیسه بیاء معروف و های ملفوظ چیزی سیاه و سفید که بر گوشت آن زردی تخم تیره پیدا باشد آنرا ابرص چرخی گویند —

پیسه افشاندن براوحله و تضمین چیزی که برای جوانان در هنگام پیری کردن پیچ لغ است مصطلحات —

پی بالفتح چیزیست سفید نرم در سپیدن و سخت که در ستن کرده بدن نیرو دانات بهم پیوسته آنرا در عربی عصب نامند و بهندی پیٹها گویند و بمعنی ریشهای عصب مذکور که بر کمان و غیره چسپانند و بمعنی پا و بمعنی نشان قدم و بمعنی دنبال و عقب و بمعنی برای و بمعنی بار و کرت چنانچه و بمعنی تاب و طاقت از جهانگیری و برهان و بالکسر حرفی ست از حروف مخصوصه فارسی و این حرف در ترکیب بغیر تعریب بباء بدل شود چون پیل و فیل و سپید و سفید و بیای موحده چون پزده و بزده و تپ و تب و بجیم عربی چون پالیز و جالیز

و بقبین معجمه چون پرویزن و غرویزن و بکاف تازی چون پیچ و کیچ بمعنی چرک چشم و بلام چون سرانه پیسه سرانه ذیل و تمیم چون سپاروک سپاروک بمعنی کبوتر و بواو چون چارپا و چاروا —

پیکاسه بالفتح جنسی از لعل و لؤلؤی از لؤلؤ شاد و قسمی از یاقوت چراغ هدایت و برهان و سراج —

پیلان مصری پیلان کلان که بر آنها نشسته از دریا عبور کنند —

پیرانه سری بمعنی حالت پیری از سراج اللغات و در خیابان نوشته که لفظ آن گاهی مفید معنی وقت باشد معنی آن وقت پیریست که عبارتست از سفیدی موی سر

پیغنج بکاف عربی بر وزن پیرکی بمعنی غنودگی و مقدمه خواب از مصطلحات —

پیشدستی بمعنی نیابت و سبقت نمودن

پیشانی دو معنی دارد اول معروف دوم بمعنی سختی و بیشرمی و شوخی از لطایف و در مصطلحات بمعنی لیاقت و شایستگی آمده و در بهار عجم بمعنی وسعت و فراخی و بمعنی نصیب و قسمت ست —

باب تای فوقانی

فصل تای فوقانی مع الهمزة

تا در لغت عرب حرف قسم و در فارسی بمعانی متعدد چنانکه یکتا و دوتا و بمعنی ته جامه و غیره و بمعنی تخته کاغذ و غیره تار که بر سر ساز ها بندند و بمعنی هرگز و زنهار چنانکه بیت ز صاحب غرض تا سخن نشنوی + و گر کار بندی پشیمان شوی + مصرعه تا در ستی مهر نیفزاری + و برای تنبیه یعنی برای آگاهی دادن چنانکه بیت تا چه خواهی خریدن ای مغرور + روز درماندگی بسیم دغل + و بمعنی اگر که کلا ظهیر طلسته عرفی گوید بیت تا تیغ یکجا بالی بر نفس دو دستی زن + تا سنگ یکفت آید بر شیشه هستی زن + و برای ابتدای زمان چنانکه مصرعه تا عاشق تو در سینه

مکان کرد کرا جای + و برای انتها آید گاهی زمانی باشد چنانکه مصرعه تا روز جزا ببالی باد + و گاهی مکانی چنانکه مصرعه ز مشرق المغرب طغیته اندر + و برای ربط بمقام کاف ربط آید مصرعه بفرمود تا داغ شان بر نهند و برای اختصار آید چنانکه بیت بفرمود تا کاروانان روم بشوید رفتند زان مرز و بوم + و برای علت آید بیت دمن صورت نه بند معنی آزار خاطرها بیا و کس نیالم تا نباشم بار خاطرها + و برای بیان آید یعنی قائم مقام کاف بیانیه چنانکه بیت عمر گرانمایه درین صرف شد + تا چه خورم صیف و چه پوشم شتا بیت دیران اگر تا بر و نسفید

قلم چون تراشند از شما سپید + و برای نتیجه و ترتیب فائده آید بیت چشم من گرد و بهر گوشه روان سیل سرشک + تا سهی سرو ترا تازه بآبی دارد + مصرعه بیا تا بگردیم میدان نوشست + و بمعنی ها ندم یعنی برای شدت التزام بین الامرین و سرعت ترتب ثانی بر اول چنانکه بگوید تا موش از سوراخ بر آمد گربه اش خورد و در نظم صائب گوید بیت تا زار دو رو دیدم رفت هوش و عقل من + میشود نزدیک منزل کاروان از هم جدا + و تای مسمی یعنی تای مدون الف برای خطاب و اصل آید و آن دو قسمست یکی تای که مضاف الیه فتد و آن را در آخر اسما آید و معنی تو د … چنانکه رویت خواسته

و خلامت بیک دوم مفعول افتد و آن را در آخر افعال و اسما آید چنانکه بیت را دو انیدم مصرعه نگویمت که همه سال می پرستی کن + و بمعنی خود آید مصرعه گیرم که غمت نیست غم ما هم نیست + مصرعه براهت سر بنهادم ساکردی جبینم + و زائد آید چون هشت و بالشت بمعنی تکیه و فرامش فرامشت و دسترس و دسترست و تا در عربی هشت قسم آید تای تانیث که در آخر اسما و افعال شود و در حالت وقف ها گردد چون ضاربه مضروبه و فاسقه و مستوره و تای مصدریه چون ضاربیه و مضروبیه و رحمت و قناعت و غفلت و تای وحدت چون ترّه بمعنی نخراسه

واحد وحمامه بمعنی کبوتر یا قمری و احد و تای زائده چون تای تزئین تای مبالغه چون تای علامه و نسابه و تای عوض چون عدة که در اصل وعد بود و تای نقل ای تا که برای نقل کلمه از معنی وصفی بسوی معنی اسمی می آید چون تای کافیه و خلیفه زیرا که این هر دو لفظ در اصل بدون تا بودند و معنی وصفی مید اشتند حالا که از ان معنی وصفی منقول گشته اسم شدند تا بجهت دلالت بر همین معنی آوردند و تای قسم و این جز بر لفظ الله در نیاید چون تالله بمعنی قسم خدا و این حرف بجیم تازی بدل شود چون فارت و فارج چنانکه در فرهنگ تو سیست و لت ولج و بجیم فارسی چون تس و حسن بیخ با دا ستعل کهی صدا باشد و بدال مهمله چون توت و تود و بسین مهمله چون سیز بوزن و معنی تیز که مقابل کند ست و بکاف عربی چون چاشت و چاشک بمعنی اول روز و در تعریب بثای مثلثه و بطای مهمله بدل شود چون طهورث معرب تهمورث بدو تای فوقانی —

تاسا بسین مهمله اند وه و ملال و اضطراب و بیقراری از برهان و لطائف —

تاب بمعنی طاقت و توانائی و بمعنی رونق و بمعنی پیچیدگی و بمعنی روشنی و بمعنی گرمی و امر پیچیدن و امر پرورید ن و امر بروشن کردن و این لفظ اکثر بتقریب مراد ف افاده معنی میکند چنانچه

تاب و طاقت و پیچ و تاب و آب و تاب و تب و تاب و تنگ و تاب و لفظ تاب بهر گاه که بمعنی پیچ باشد بکار خوردن و افتادن و افگندن و گرفتن و زدن و دادن مستعمل از بهار عجم —

تائب بکسر همزه که حرف سوم ست توبه کننده —

تاهب بالفتح اول و ثانی و تشدید های مضموم ساخته و آماده شدن —

تابوت صندوق مرده —

تا رت یکبار و یک مرتبه از کنز و منتخب —

تا رات جمع تارت و بمعنی نوشته که در فارسی مبدل تاراج ست —

تا مات بسکون ثانی و تشدید میم بمعنی کاملات جمع این جمع تامه است که مونث تام باشد و تام بتشدید میم اسم فاعل ست از تمام که مصدر ست —

تاجیج بدو جیم عربی زبانه زدن آتش —

تاراج غارت کردن لفظ فارسی ست بکار بردن و کردن مستعمل از بهار عجم —

تاریخ وقت چیزی پدید کردن از منتخب و در اصطلاح تعیین کردن مدتی را از ابتدای امر عظیم و قدیم مشهور تا ظهور امر ثانی که عقب او ست تا که دریافته شود بزمانه آینده و دیگر مدت ظهور این امر ثانی بلحاظ نسبت بعد مدت امر قدیم مشهور اول —

تالد بکسر لام مال کهنه و قدیم از کنز و منتخب —

تابید جاوید کردن از منتخب —

تاشکند بالفتح کاف فارسی شهری ست در توران —

تارو پود بسکون واو عاطفه و ضم بای فارسی و واو معروف تار ریسمان طول و عرض جامه بهندی تانا با نا گویند

تار معروف ست و ریسمان جامه که بهندی تانا گویند و بمعنی تاریک و بمعنی میان سر و درین صورت مخفف تارک ست و نام درختی مشابه به درخت خرما بمعنی مفرس تار ست که برای نقل هندیست و در ترکی تار بمعنی تنگ ست که در مقابل فراخ باشد —

تاجر بکسر جیم سوداگر و کسانیکه بفتح و ضم جیم خوانند محض غلط —

تار و مار بمعنی زیر و زبر و درهم و برهم و پریشان و پراگنده و گاهی بهمین معنی تال مال نیز می آید کشف و سراج اللغات و مصطلحات —

تالار چهار ستون در زمین فرو برده بالای آن مانند تخت از چوب و تخته پوشند از رشیدی و سراج اللغات و مصطلحات و جهانگیری و برهان ظاهرا همین ست که بهندی آنرا اتاند گویند

تابعدار این لفظ غلط ست چراکه لفظ تابع که صیغه اسم فاعل ست ترکیب لفظ دار حاجت ندارد و اگر اتفاق افتد بجایش تبعه اسپید و ن الف یا فرمان بردار باید گفت —

تازه مخفف تازه از لطائف و در

لغت ابا بمعنی تاختن و بمعنی محبوب —

تاج خروس گلیست سرخ رنگ که دو سه پارها آنرا کلغه گویند — نام کتابی

تاش خوگر فتن بچیزی —

تاسیس استوار کردن و بنیاد نهادن و نام حرف از حروف قافیه از منتخب و شمسی —

تارش بکسر ای مخفف دویدن از برهان

تاش بشین معجمه بمعنی خداوند و یار و شریک و در ترکی یکی از الفاظ شرکت است چنانچه کلمه هم برای شرکت مستعمل میشود چنانکه همراه و هم سبق همچنین لفظ تاش در آخر اسمی آرند برای اشتراک پس خواجه تاش بمعنی هم خواجه باشد یعنی بندگان یک خداوند باین معنی مستعمل و بهتر باشد که لفظ ترکی ست و بمعنی کلفت که بر روی بعضی مردم پیدا آید و بمعنی یار و خانه و غلام نیز آمده و در ترکی سنگ را گویند از برهان و جهانگیری و کشف و مدار و لغات ترکی —

تالاش بر وزن شاباش بمعنی سعی و جستجو ظاهرا غلط ست چراکه در کلام اساتذه و کتب لغت نیامده مگر اینکه بگوئیم این لفظ ترکیست و در ترکی حرکات را بحروف علت مینویسند پس الف اول فتح تای فوقانی ست نوشتن این الف درست باشد و خواندنش نادر ست —

تاج شمع شعله شمع از مصطلحات —

تاخ بفتحتین بمعنی کوه از لطائف و سکندری و
در سراج اللغات نوشته که تاخ و تاخ
اول بفتحتین بمعنی کوه و ثانی بجای معجمه
درختی ست که آتش چون در ان زنند
قوسی گوید که ترتیب باد [illegible] و در رسالۀ
نوشته که آنرا آزاد درخت نیز گویند
چنانکه درست تاتون است —
تاسی [illegible] از منتخب اللغات
تالیف دو چیز یا چند چیز با هم
پیوستگی و ربط دادن و بمعنی جمع
نمودن با ترتیب و گاهی تالیف که مصدر
است بمعنی اسم مفعول نیز می آید در کتب
[illegible] کتابی باشد که در ان از چند کتب
مطالب [illegible] نموده باشند و این
مستفاد [illegible] شرح —
تالف پروزن تاسف الفت
دوستی و ساده کاری یافتن از منتخب
کنز و غیر آن —
تالم بضم لام مشدد غمگین
شدن از منتخب —
تالوم [illegible] از نهایه —
تانی [illegible] قوم [illegible]
[illegible] شدن از لطائف —
تالیه [illegible] در رفتن [illegible]
[illegible] دیگر [illegible]
و از برهان —
تاج [illegible]
اول [illegible] شده باشد

و اکثر ایشان سوداگر باشند لهذا از
تاجک گاهی سوداگر مراد باشد از
جهان و سراج —
تارک بفتح رای مهمله میان سر آدمی
و فرق سر از برهان و دارد این تعبیر تار
است که بمعنی میان سر است —
تاریک [illegible] در استعمال این لفظ
است [illegible] تیره عام چرا که هر چیز که
تاریک باشد آنرا تیره توان گفت
و هر چه تیره باشد آنرا تاریک نتوان گفت
از چراغ هدایت —
تاجیک [illegible] عرب زاده که در عجم کلان
شود و تاجک و تازیک [illegible]
باشد از لطائف و سراج و در لغات
ترکی بمعنی اهل فرس نوشته —
تال دو پیاله کوچک کم عمق باشند
از برنج که هنگام رقص و سرود با هم زنند
و برای آن اصول سرود نگاه دارند و
این لفظ هندیست از برهان و بهار عجم —
تاویل بازگشت کردن از چیزی
[illegible] اصطلاح
گردانیدن کلام از ظاهر [illegible]
که احتمال [illegible] باشد و نیز عاقبت پیدا
کردن و گویند که تاویل مشتق از اول
است پس تاویل گردانیدن کلام
باشد [illegible] اول [illegible] کردن از
عبارتی [illegible] منتخب و مدار
و فرهنگ [illegible]
از [illegible]

معفو رست —
تال حال بمعنی پریشان از برهان —
تامل اندیشه نمودن از منتخب —
تاهل بروزن تامل زن خواستن و صاحب
عیال و اطفال شدن از منتخب —
تاجیل بکسر جیم بروزن تفعیل مهلت دادن
تاکید المدح بما یشبه الذم ستایش
کسی بوجهی نمودن که اگر بعد از آن خواهد
که برای تاکید ستایش صفت دیگر افزاید
بلفظ [illegible] آغاز کند که سامع را تصور آن شود
که بعد از ین ذم خواهد کرد لیکن چون صفت
کمال [illegible] افزاید
[illegible] ستایش [illegible] فروش
[illegible] روز [illegible]
تاکید الذم بما یشبه المدح خلاف آنست —
تالمه [illegible] از منتخب [illegible] کنز —
تام بتشدید میم بمعنی تمام و کامل —
تاپیل [illegible] در پی چیزی شدن و لپ
چیزی رفتن از صراح و منتخب و صاحب
[illegible] الالفاظ نوشته که این مصدر است
[illegible] تفعیل بمعنی پیروی [illegible]
این مصدر [illegible] اسم فاعل [illegible]
[illegible] پیروی کننده چنانکه جمع این
فارسیان تابیان [illegible] آرند —
تابدان [illegible] روزنی که در عمارات برای
آمدن روشنی آفتاب [illegible] گذارند —
تارواله [illegible] در ان [illegible]
[illegible] ستاره [illegible] را [illegible] دارند تا
[illegible] بکار آید —

تازیان شتابان از لطائف و بمعنی
عربان عربی زبانان —
تابعین باصطلاح محدثین جماعۀ
مسلمانان که [illegible] با بیشتری اصحاب
رسول الله صلی الله علیه وسلم ملاقات
نموده باشند و تبع تابعین آنانکه تابعین
را دیده باشند —
تاموزی [illegible] از شراب از برهان —
تاخه بفتحتین بمعنی [illegible] از لغات ترکی —
تاسه بسین مهمله بمعنی اندوه و ملال
و بمعنی اضطراب و بیقراری از برهان
و لطائف و بهار عجم —
تابخانه بمعنی حمام و خانه که در ان
تنور باشد یا بخار از جهانگیری و
بمعنی خانه خالی دار [illegible] که در ان
تپش و تاب حاصل شود —
تابه قرص آهن که بران نان پزند
و بهندی توا گویند —
تافته قماش ابریشمی از بهار عجم —
تاریانه [illegible] اسپ را زنند
بهندی کوره [illegible] تازی که [illegible]
تازیست و آن [illegible] —
تاله [illegible] تفعل [illegible] و [illegible]
میم [illegible] همزه و کسر لام مشدد و عبادت و
زاری کننده [illegible] اخلاق [illegible]
[illegible] باقی
[illegible] گویند —
تاویه بکسر دال [illegible]
[illegible] —

تاقی بکسر قاف کلاه از لغات ترکی —

تازی بزای معجمه یعنی زبان عربی و بمعنی اسپ تازی و بمعنی سگ شکاری از برهان و در سراج اللغات نوشته که تازی بمعنی عربی و این منسوب بتازست چون لفظ تاز بمعنی تازنده نیز آمده و در اوائل اسلام عربان تاخت و تاراج بسیار در ایران کرده اند بدینجهت نسبت تاز کرده —

تانی بفتح اول و ثانی و تشدید نون مکسور بمعنی درنگ و دیر از کشف و کنز و نوشته اند که این ماخوذ از اناست که بکسر اول باشد بمعنی درنگ و دیر در رسیدن چیزی یافتن —

تاسی بفتح اول و ثانی و تشدید سین مهمله مکسور اطاعت و پیروی کردن از منتخب —

تاسی بمعنی جامه و بمعنی جعد و بمعنی لوکه آنرا تو ولای نیز گویند از برهان و جهانگیری و در ادات بمعنی تخته کاغذ و بمعنی طاق که ضد جفت باشد نیز گفته اند —

تارود بمعنی دانائی و خوشحالی —

تالی بمعنی از پی رونده اسم فاعل است از تلو که بالکسر بمعنی پس چیزی رفتن است و گاهی بمعنی قائم مقام آید و باصطلاح منطق بمعنی جزو ثانی قضیه شرطیه چه جزو اول آنرا مقدم گویند چنانچه قضیه حملیه موضوع و محمول گویند در شرطیه مقدم و تالی خوانند چنانچه ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود جزو اول را که ان کانت الشمس طالعة باشد مقدم گویند و جزو ثانی را که فالنهار موجود باشد تالی نامند و این نیز ماخوذ از تلو است و نام اسپ چهارم و تفصیلش را در تحقیق لفظ مجلی باید جست از شرح نصاب و غیر آن —

تاری بخفت تاریک از شرح نصاب و سراج اللغات —

تانیث مونث بصطلاح نحویان اسمیکه در ان از علامات تانیث که تای فوقانی در آخر و الف ممدوده و مقصوره است چیزی باشد مگر در استعمال عرب ضمیر مونث بسوی آن راجع کنند یا علم مونث باشد که در ان علامات تانیث نباشد چون شمس و ارض و عقرب و هند و زینب

تاجه نام مرغی ترسا —

فصل تای فوقانی مع بای موحده

تبرا بر وزن تمنا بمعنی بیزاری از لطائف —

تباب بفتح بالک و زیانکاری از لطائف —

تبت بر وزن علت و تشدید ثانی نام جائیست مشک خیز در میان مشرق و شمال کشمیر و مشک خوب از انجا آرند و بتخفیف موحده نیز آمده از برهان و سراج اللغات —

تبحیت بفتحتین کسر ثانی مهمله و تشدید

تحتانی پیرو شدن —

تبعات بفتح اول و ثانی پیروان و لوازم چیزی و گاهی مراد از عقوبات معاصی باشد و تبعات انتقام کنایه از رنجها و مشقتها —

تبرزد قند سفید و نبات مشفاف چون از غایت صفائی قابل آن است که آنرا به تبر بشکنند تبرزد نام کردند و طبرزد معرب آن است و در سراج اللغات نوشته که تبرزد شکر سفید و سخت که گویا اطراف آن به تبر تراشیده اند —

تبلد بر وزن تولد بمعنی کندذهن شدن و متحیر گردیدن از منتخب و کنز —

تبر بالکسر بمعنی طلا که بفارسی آنرا زر گویند از لطائف و کنز —

تبار بفتح در عربی بمعنی هلاکی و در فارسی بمعنی خاندان و اولاد از منتخب و مدار —

تبختر بفتح اول و ثانی و سکون خای معجمه و ضم تای فوقانی بنازو خرام رفتن است بر وزن تفعلل رباعی مزید —

تبور خسران و هلاک کاهلی از لطائف —

تبذیر بحرف سوم ذال معجمه پراگنده کردن و بیجا صرف نمودن کیاه از زمین و بی اندازه خرچ کردن از منتخب —

تبحر بر وزن تفکر بمعنی بسیار علم شدن از کنز —

تبادر با هم شتافتن و پیشی گرفتن در کاری از کنز —

تباشیر گاهی این را معرب کرده

طباشیر گویند و آن دوائی باشد سفید قدری مائل بکبودی که از میان نی پیدا شود و بمعنی روشنی اول صبح نیز می آید از مدار و جهانگیری و در سراج اللغات نوشته که تباشیر بمعنی اول هر چیز و تباشیر صبح اول صبح و سپیده آن و درین صورت لفظ عربی است چنانکه صراح تصریح کرده و تباشیر دوای سفید که از نی پیدا شود فارسی است و طباشیر بطای حطی معرب آنست —

تبریز بالفتح نام شهریست در آذربایجان در اقلیم پنجم و نام شعبه از موسیقی از چهار شعبه و غیره و مردمان آنجا اکثر آهنگر اند و جلال الدین سیوطی در لب الالباب نوشته که تبریز بالکسر شهریست قریب آذربایجان و این معرب آنست —

تباغض با هم بغض و عداوت داشتن از کنز —

تبسمل بر وزن تفعلل ماخوذ از بسمله که بالفتح بمعنی کشادگی است —

تبجیح بر وزن تفعیل و در آخر جیم مهمله کار نیک بالیدن از شرح نصاب و کنز —

تتبع بفتحتین پیروی کردن و بمعنی پیرو یعنی پیروان و احد و جمع هر دو آمده از منتخب —

تبشیر بر وزن تفعیل بمعنی بشارت دادن چیزی و کردن کاری که در آن باشد از منتخب و گاهی بمعنی ...

عبادت ... آید —
تبلیغ یعنی رسانیدن —
تبوراک طبلی کوچک که در ادوات نقاره
بجهت رسانیدن آن طبول و نیز نام دهل
چوبی است که در دو جانب یکی را بزنند تا
مرغان بگریزند و بمعنی زبان و خوان کفچه دار
آهنی از اداة الفضلا و جهانگیری —
تبوک بفتح اول بمعنی استوار شدن و
نام موضع میان حجر و ناحیهٔ شام که غزوه
آنجا مشهور است از لطائف —
تبرک برکت داشتن و مبارک گرفتن
از کنز و گاهی بمعنی متبرک آید در این صورت
مصدر بمعنی اسم مفعول باشد —
تبت ... بلاکه شهری در دست ترک —
تبارک بفتح را بمعنی بغایت مبارک کردن
و بلند شدن و پاک گشتن و زیاده شدن
و بزرگ شدن و بفتح را صیغه ماضی معلوم
از باب تفاعل یعنی بزرگ شدن چون
اسم الهی را حال واقع میشود لهذا معنی
بزرگست و پاک باشد و نام سورهٔ قرآنی —
تبجیل بر وزن تفعیل بزرگ داشتن و عزت
کردن و تعظیم کردن از کشف و منتخب —
[illegible] —
تبتل بفتحتین و تشدید تای فوقانی مضموم
باز گردیدن و دل از دنیا جدا کردن از
لطائف —
تبسم آهسته خندیدن از منتخب و در
آخر باب ... لفظ تبسم بوزن ... بمعنی
نفس زدن و دم مجذوب کشیدن و
گاهی ازین دم زدن و اظهار لاف
و گزاف مراد باشد —
تبرّم بر وزن تفعّل استوار شدن
و بستوه آمدن و ملول شدن و مانده
شدن از منتخب وغیره —
تبیان بالکسر مصدر است از باب
تفعیل بمعنی روشن و هویدا شدن و
آشکارا کردن از شرح نصاب و صراح
و لطائف و کنز و نوشته اند که گاهی
بنفس کلام هم اطلاق کرده میشود —
تبن بکسر اول و سکون ثانی کاه خشک
از کنز و منتخب —
تبیین بالفتح و دو یای تحتانی بر وزن
تمییز و تغییر بمعنی بیان کردن و آشکار را
ساختن از منتخب و صراح و شرح قرآن —
تبرخون بالفتح سرخ چوبی باشد
سرخ و ... دیگران از رشیدی و
سراج اللغات و برهان و بعضی گویند
از آن صندل سرخ است از برهان
بمعنی بقم —
تباین بفتح اول و ضم یای تحتانی
بمعنی تفاوت و فرق بودن ...
میان دو چیز —
تبرزین ... از تبر باشد که سپاهیان
... دارند از برهان
و سراج اللغات —
تفسیدن گرم شدن و بمعنی اضطراب
... و املای عربی
نوشتن رسم متاخرین ست از بهار عجم

تبخاله بالفتح و خای معجمه آبله های خرد که از
گرمی تب بر اطراف لب پیدا آید ...
مقارنت تب است بلفظ افتادن و دمیدن
و زدن مستعمل و درین لفظ الف اضافت
است و تبدیل بای فارسی بعربی
و زیادت با به بای فارسی و بدون با
نیز آمده از بهار عجم و سراج اللغات —
تبلرزه تب لرزه از لطائف و در بهار عجم
نوشته که تب لرزه بزای معجمه بمعنی
تب و لرزه بلفظ گرفتن و افتادن
و زدن مستعمل —
تبعه بفتح اول و ثانی و فتح عین مهمله
تابعان و پیروان این جمع تابع است
و لوازم و ... هر چیزی و بفتح اول
و کسر بای موحده کار بد و عاقبت بد
از منتخب وغیره —
تبقیه بر وزن تصفیه باقی داشتن از کنز —
تبارک الله بفتح را بمعنی بزرگ شد
و پاک شد الله تعالی و استعمال این
در ... بوقت تعجب باشد —
تبیره بفتح اول و کسر بای موحده
و یای معروف بمعنی طبل و کوس و
دهل از کشف و رشیدی —
تهیه بفتح اول و سکون ثانی و کسر
ها ... مهیا کردن ... نیز در شرح
از شمسی و منتخب و کنز وغیره —
تبتی بکسر اول و تشدید بای موحده مفتوح و کسر
فوقانی منسوب به تبت که شهریست در کوهستان
جنوب هندوستان قریب کشمیر —

فصل تای فوقانی مع تای فوقانی

تتاج بالضم و جیم عربی نام قسمی از آتش است
در ترکی از لطائف و سراج و مدار —
تتار بفتحتین مخفف تاتار که شهریست
در ترکستان —
تتابع بضم بای موحده بپایی شدن
از منتخب —
تتبع بفتح هر دو تای فوقانی و بای موحده
مشدد مضموم در پی چیزی رفتن بطلب
آن از منتخب و در مدار تفحص و تلاش و
در کنز پیروی کردن —
تتق بفتحتین بمعنی سراپرده از بهار عجم
و سراپرده از کشف و نیز صاحب کشف
نوشته که این لفظ عربی نیست —
تتمیم بر وزن تعظیم بمعنی تمام کردن —
تتن بضمتین در ترکی تنباکو گویند —
تتمه بفتح تای اول و کسر تای ثانی و تشدید
میم مفتوحه بمعنی بقیه و آخر هر چیز و کسانیکه
بکسر اول و فتح ثانی خوانند خطاست
از کشف —
تتری بفتح هر دو تای فوقانی منسوب
به تتر که مخفف تاتار است و آن ملکی ست
از ترکستان که ساکنان آنجا در سابق
کافر بوده اند —

فصل تای فوقانی مع ثای مثلثه

تثریب سرزنش و ملامت کردن از منتخب
تثاوب بفتح اول و ثای مثلثه

وضم همزه که بصورت واو است وبا ے
موحده بروزن تفاعل حرکتی طبیعی ست
که بجهت دفع بخارات دهن باز میگردد
بفارسی فاژه و دهن دره گویند و
بهندی جماهی نامند ـ
تثلیث باصطلاح منجمین بودن قمر با سعد
بمفاصله پنج برج یا نه برج چنانچه قمر
در حمل باشد ومشتری در اسد یا آنکه
مشتری در قوس باشد درین صورت
از حمل تا اسد پنج خانه است واز حمل تا
قوس نه خانه واین نظر تمام دوستی باشد
واین ستاره سعد ناظر وخادم باشد قمر را
واین را تثلیث ازان گویند که میان
قمر وسعد بحساب درجات سوم حصه
فلک باشد و آن چهار برج بود باین طور
که سه برج سالم و بقدر یک برج از جمع
کردن درجات برج قمر و برج سعد حاصل
آنکه میان قمر وسعد مفاصله یک صد و
بیست درجه حاصل باشد واگر مفاصله
سه برج یا یازده برج باشد این را نظر
تسدیس گویند واین نیم دوستی باشد
واگر بمفاصله چهار برج یا ده برج باشد
این تربیع ست نظر نیم دشمنی دارد واگر
مفاصله یک برج یا هفت برج باشد
این را مقابله گویند این نظر تمام دشمنی ست
واگر دو کوکب در یک برج باشد آنرا
قران گویند نظر تربیع در جمیع کارها
گیرند مگر تربیع ماه بمشتری برای بنای
مسجد وکندن چاه وجوی بهتر وتربیع
ماه باعطارد برای تعلیم خوب بود از شرح
قران السعدین گوید ودر او دیگر رسائل ـ
تثمیر میوه چیدن وبمعنی نفع یافتن ـ
تثاقل گرانبار شدن وگرانی خاطر ـ

فصل تای فوقانی مع جیم

تجارب بروزن تفاعل همدیگر را
آزمودن وبکسر را از جمله جمع تجربه ـ
تجنب دور شدن ویکسو شدن
از منتخب ـ
تجدید از سر نو ساختن و در
منتخب نو کردن ـ
تجرید برهنه کردن چیزی را از
زوائد آنچه بر آن باشد و پیراستن اصلاح
نمودن وتمام کتابی از منتخب ـ
تجوید نیکو کردن وسره کردن وحروف
بمخارج ادا کردن ـ
تجرد برهنه شدن وبرهنگی ومجازا
بمعنی ترک دنیا وقطع علائق ـ
تجلد بضم لام مشدد چالاکی وچالاکی
نمودن در مقابله دشمن ـ
تجبر حرف سوم بای موحده مضموم مشدده
گردن کشی کردن از منتخب وکنز ـ
تجاسر بضم سین مهمله دلیری کردن
وشوخی وگستاخی کردن از کشف و
کنز ومنتخب ـ
تجار بالضم وتشدید جیم سوداگران
واین جمع تاجر ست ـ
تجهیز بروزن تجویز ساختن اسباب
مرده وساختن اسباب عروس ـ
تجهز آماده شدن از منتخب ـ
تجسس جستجو کردن وخبر
پرسیدن از منتخب ـ
تجمیش بروزن تفعیل از جمش که بالفتح
است ودر منتخب نوشته که جمش بالفتح
ستردن موی از بار یک بازی وعشق
در زبان یکسی ـ
تجرع بفتحتین وضم را مهمله مشدد
بمعنی جرعه جرعه نوشیدن اندک
اندک نوشیدن از منتخب وغیر آن ـ
تجویف خالی کردن ودر میان درون آنچه
که در میان چیزی خالی باشد ـ
تجفیف خشک کردن از کنز ومنتخب ـ
تجاهل باوجود دانستن خود را نادان
ونادانسته وا نمودن ـ
تجمل شان وشکوه وجمال وآرایش
خود نمودن از کنز ومنتخب ـ
تجسم بسین مهمله برگزیدن کسی از میان
قوم وقصد کردن بچیزی وتا در شدن
وبکار بزرگ شدن از منتخب ـ
تجشم بشین معجمه رنج ومشقت کشیدن
از کنز ومنتخب ومدار ـ
تجره بفتح اول وسکون جیم وکسر را
مهمله بمعنی آزمایش بالفظ گرفتن کردن
مستعمل از بهار عجم ومنتخب وتذکره ولطرقه
نیز بروزن تبصره ست که مذکور شد
تجزیه جزء جزء وپاره پاره کردن
چیزی را از منتخب وغیر آن ـ
تجلی نمودن وتجلی روشن وآشکار کردن
تجلی آشکار شدن از کنز ودر منتخب
روشن وآشکارا کردن وجلوه کردن
وباستعمال فارسیان کنایه از غلبه نور
الهی که موسی علیه السلام را بر طور ظاهر
شده بود وموسی علیه السلام از آن
بیهوش شد پس تجلی بلفظ داشتن
وشکستن وتراویدن ورسیدن وکردن
مستعمل از بهار عجم وگاهی فارسیان
تجلی را تجلا میخوانند اگرچه یای ماقبل
مکسور را الف خواندن خلاف قاعده عربی
است لیکن این تصرف نوعی از تفریس
است چنانکه تمنی را تمنا وتماشی را
تماشا میخوانند ـ
تجنی بهتان نهادن وگناه بر کسی بستن ـ

فصل تای فوقانی مع حای حطی

تحت الثری عبارت از زیر زمین
چه ثری بفتح اول وثانی خاک نمناک
را گویند ـ
تحارب بضم را مهمله با هم جنگ
کردن از کنز ـ
تحیت بفتح اول وکسر ثانی وتشدید
یاے تحتانی مفتوح سلام گفتن ودر
ماندن ویادشاهی وملک از صراح
ومنتخب ـ
تحمید بسیار ستودن وبی عیب
ستایش کردن از منتخب ـ
تحدید تیز کردن وحد چیزی پیدا

کردن از منتخب —
تحذیر بالفتح و ذال معجمه بکسور بمعنی ترسانیدن از کشف —
تحریر آزاد کردن غلام و کنیزک و بمعنی نوشتن و پاکیزه گفتن و لو معنی از نغمه که بپیچیدگی آواز باشد مهندسی گیکری گویند و بمعنی خطهای باریک که او مصور به نقوش و نقشها رسمند و نام کتاب در علم اشکال هندسه از اقلیدس از کنز و کشف و بهار عجم و مصطلحات —
تحشیر بشین معجمه تنگ داشتن نفقه بر اهل و عیال از لطائف —
تحجیر بفتح اول و فتح حای حطی و ضم جیم مشدد شکل سنگ سخت گردیدن چیزی —
تحریز بهرده زای معجمه چیز کردن و صلح
تحرز بردن نصرت و تقدیم را —
اهل پرهیز کردن و خویش را نگاه داشتن از منتخب —
تحریض براء مهمله و ضاد معجمه کسی را بر جنگ برانگیختن از کشف و مدار —
تحت الشعاع کنایه از دو روز یا سه روز که آخر هر ماه می باشد که جرم قمر در آن ایام از غایت باریکی او باعث قرب شمس زیر شعاع و روشنی شمس از نظر معدوم می گردد و آن ایام منحوس است —
تحفه بضم اول و فتح ثانی هیچ تحفه مستعار از فضول الکبری —
تحریف گردانیدن سخن و چیزی را از وضع

و حالت خود و موضع خود از منتخب —
تحت الحنک حرف ششم حای حطی مفتوح و فتح نون معمول زیاد است که یک پیچ عمامه از تحت حنک گردانده بسر پیچند و حنک بفتحتین بمعنی کام و زیر زنخ از مصطلحات —
تحریک حرکت دادن و گاهی مجازاً بمعنی رغبت دادن و رغلانیدن آید —
تحرک جنبیدن —
تحلیل از هم کشادن چیزی را و حلال کردن و بجای فرود آمدن ثانی کردن چیزی را نگداختن و باصطلاح معاد و تحقیق کردن لفظی را یا زیاده از یک معنی علیحده گرفتن و بعضی را بحال خود گذاشتن چنانچه در بسماء که اسم اسد لفظ اسباب را به تحلیل و جمع کرده یکی اسم و دوم باب و سیوم لفظ مراد اند معنی ایشان چرا که لفظ اسم بحال خود مانده و از لفظ باب مرادف او که در است خواسته شد و از لفظ دو حرف را لیل اسقاط که کلمه لا تنها رست اشارتست بر آن به حذف نموده پس لفظ اس را ابدال که از کلمه دوباقی مانده لحق کرده اسم اسد حاصل شد —
تحویل برگردیدن از برگشتن و گردانیدن لازم و متعدی هردو آمده و مستعمل بمعنی سپردن و حواله نمودن و داخل شدن از کشف —
تحکم حروف ثالث تا سه فوقانیه

بردن تکلم بمعنی واجب شدن از کشف و کنز و منتخب —
تحکم جوئی کردن و غلبه کردن و حکومت بزور و در خیابان نوشته که تحکم خواه نخواه حکم کسی قبول کردن —
تحجم بیرون برآمدگی هر چیز که ابست نمودن و کمیدن و باز داشتن بر آمدن پستان از منتخب —
تحشم بفتحتین و ضم شین معجمه مشدد غضب نمودن و صاحب چاکران و خدمتگاران شدن —
تحزن بردن تاسف اندوهگین شدن از منتخب —
تحصن در حصار شدن —
تحسین بضم نون مشدد و هر طلی کردن —
تحریمه تکبیر اولی یعنی تکبیری که بعد نیت نماز گویند و این تکبیر از همه تکبیرات نماز اول می باشد و معنی اصلی این حرام گردانیدن بر خود کلام دنیا و دیگر حرکات و معاملات —
تحیه بفتح اول و کسر حای حطی و فتح یای مشدده بمعنی سلام و درود و بمعنی زنده گانی دادن و ملک و پادشاهی از صراح و کنز و منتخب —
تحلیه شیرین کردن و زیور بستن و کسی را صفت کردن از منتخب —
تحاشی بکسر شین یکسو شدن از کشف و کنز —
تحری بر وزن تسلی بمعنی صواب تر جستن و سزاوارتر جستن و در کار کردن

بجا آوردن و قصد کردن بسوی چیزی از لطائف و منتخب —
تحانی بکسر نا نیکو شدن و جدا شدن از لطائف —

فصل تای فوقانی مع خای معجمه

تخم معنا از عرف معلوم میشود که بیضه است —
تخریب خراب کردن —
تخت حساب نجمان را تخته حساب می باشد که بر آن خاک انداخته نقوش حساب طالع درست کنند —
تخت معروف و چاق شدن دماغ از لفظ از مصطلحات و صاحب بهار عجم نوشته که تخت بمعنی اریکه مشترک است در عربی و فارسی —
تخالج بضم لام و بعده جیم شک و وسواس در دل آمدن از کنز —
تخریج بیرون آوردن و ادب دادن بر کسی —
تختهٔ بند بمعنی حبس و قید و بمعنی محبوس و قیدی و بمعنی چوبهای کوچک که بر دست و پای شکسته بندند و بمعنی دست و پای شکسته که بر آن چوبها بسته باشند نیز آمده از رشیدی و برهان —
تختهٔ نرد تخته که بر آن بازی نرد بازند —
تخمیر بمعنی بکی از لطائف و منتخب

باب الثامن الواو

باب التاسع الیاء

وصراح بمعنی هلاک کردن۔
تخش بالفتح وشین معجمه کمان تیر ناوک از بهار عجم ودر برهان نوشته که نوعی از کمان ست که تیر کوچک دارد و قسمی از تیرست ودر مصطلحات مرقوم ست که نوعی از کمان ست که تیر ازان بتعبیه اندازند ودر سراج اللغات آورده که تخش بالفتح بالا وصدر مجلس ونوعی از تیر و تیر آتشبازی را نیز گویند چون تخشیدن بمعنی بالا نشستن ست تیر آتشبازی را بهمین سبب تخش نامند که درهوا بسیار بلند میرود ونیز نوشته که بعضی گویند که نوعی از کمان ست۔
تخالط آمیختن وآمیزش کردن باطل درکلام ازمدار۔
تخشع بروزن تکلف فروتنی وعجز کردن ازکشف۔
تخویف بمعنی ترسانیدن۔
تخاوف باهمدیگر خوف کردن۔
تخالف بضم لام مخالفت دگرگونی
تخلف بروزن تصرف خلاف کردن در وعده۔
تخاق بالضم بمعنی میخ کوب آن چوبی باشد که بدان میخهای خیمه کوبند این لفظ ترکی ست از مصطلحات و لغات ترکی۔
تخریق پاره کردن از لطائف۔
تخلق بروزن تحلق خلق گرفتن و خو کردن وخوشخو شدن از منتخب وغیره۔

تخته شلنگ ورزش کشتی گیرانست که هفت هشت تخته بدیوار قائم کرده ورنگها بوضع معهود بران شلنگ زنند از مصطلحات وبهار عجم
تخته اول لوح محفوظ از شرح مخزن اسرار۔
تخلل رخنه شدن وخرابی وتباهی۔
تخییل بروزن تفعیل خیال کردن وکسی را درخیال انداختن۔
تخیل بروزن تکلف درخیال آوردن از منتخب۔
تخلخل بدوخای معجمه اول مفتوح ودوم مضموم جدا شدن اجزای چیزی از یکدیگر ضد تکاثف از منتخب۔
تخاقوئیل بفتح اول وضم قاف و کسر همزه سال مرغ چه تخاقو در ترکی بمعنی مرغ وئیل بمعنی سال چنانکه دوره دوازده ماه را سال باشد از هیچنین ترکان دوره دوازده سال نیز مقررست و هر سال را نامی علیحده باسم جانوریست پس تخاقوئیل نام سال دهم ست از جمله دوازده سال وکسانیکه نام ماه فهمند غلط ست۔
تخم گل گرهی باشد سرخ رنگ که بعد از برطرف شدن گل بر درخت گل پیدا میشود۔
تخوم بضم نشانها وحدود میان دو زمین و نام شهر۔
تخته بر سر شکستن خراب ورسوا کردن از مصطلحات۔

تخته زدن رسم نمازی ست که هنگام پرستش بضرب اصول تخته بر تخته زنند از شرح گلگشتی۔
تخم چیزی برافتادن کنایه از نابود ومعدوم شدن آن از مصطلحات
تخشیدن بالانشستن از برهان۔
تخمین اندازه کردن۔
تخت سلیمان نام مقامی است در کشمیر۔
تخت رونده کنایه از اسپ۔
تخشوره در ترکی بمعنی دم تخت تون زائد است ولفظ ده بهای مختفی بمعنی در
تخمه بضم اول وسکون ثانی در فارسی اصل ونژاد و اولاد وبضم اول وفتح دوم وسوم در عربی بمعنی بدهضمی طعام که از امتلای معده پیدا شود از برهان ورشیدی ولطائف وسروری وسراج
تخلیه خالی کردن از کنز۔
تخطیه بروزن تصفیه بمعنی خطا گرفتن درکار کسی از کنز۔
تخاقوی بفتح اول وضم قاف بمعنی مرغ واین ترکی ست از لغات ترکی نوشته شد۔
تخم بازی روز نوروز وروز عید که کودکان به بیضهای رنگین بازی کنند از مصطلحات۔

فصل تای فوقانی مع دال مهمله

تدریج درجه بدرجه وپایه بپایه چیزی را بسوی چیزی بردن یعنی آهسته آهسته کاری کردن۔
تدبر بروزن تفکر پس کار اندیشیدن از منتخب۔
تدبیر در پس کاری آمدن ودر عقب کاری غور کردن از کشف ودر صراح پایان کاری نگریستن
تدمیر هلاک کردن وبه هلاک افکندن کسی را از منتخب۔
تدویر بمعنی لغوی گردگردانیدن چیزی وباصطلاح علم هیئت فلک کوچک که میان فلک دیگر باشد از منتخب بدانکه هر فلکی از افلاک هفتگانه مرکبست از چند افلاک یعنی از چند اجزای مدور وهم اسمای اجزا این ست ممثل ومائل وجوزهر ومدیر وخارج المرکز وحامل وتدویر پس درحامل وخارج المرکز تفاوت همین ست که در فلک شمس خارج المرکز نامند ودر افلاک دیگر حامل گویند ممثل ومائل ومدیر جوزهر بر یک شکل باشند یعنی هر یکی ازین جوزهر بعد مرکوز شدن حامل انچه باقی ماند بدو متمم مختلفات الثخن نامیست میانه دیگر حاوی حامل ودیگر محوی حامل ورقت مساوی غلظ ... اوج ... دیگر ... فلک قمر مرکبست از چهار اجزا یکی مائل دوم حامل سوم تدویر چهارم جوزهر که محیط اند بر سه اجزای مذکوره

باب سابع الجیم مع الیاء

اوست و فلک عطارد مرکب از چهار فلک یکی ممثل دوم مدیر سوم حامل چهارم تدویر و فلک شمس مرکب از دو فلک یکی ممثل دوم خارج المرکز و تدویر ندارد و شمس در ثخن خارج المرکز خود بجای تدویر مرکوز ست و فلک زهره و مریخ و مشتری و زحل هر یکی ازینها مرکب ست از سه فلک یکی ممثل دوم حامل سوم تدویر و سوای شمس هر یکی از سیاره در کناره تدویر خویش مرکوز ست و تدویر در ثخن حامل خود در اینجا شکل فلک قمر نوشته می شود که ازان سوای فلک عطارد بشکل پنج فلک دیگر به قیاس میتوان آورد چون از جوزهر قطع نظر کنند صورت فلک زهره و مریخ و مشتری و زحل مشخص میشود و چون جوزهر و تدویر هر دو را از نظر اندازند شکل فلک شمس ظاهر میگردد

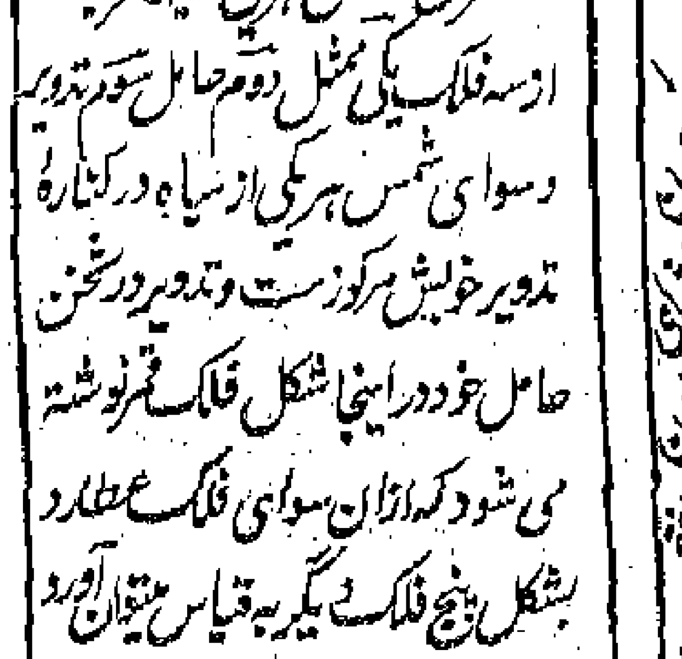

تدریس سبق دادن۔

تدنیس بالنون و تحتانی و سین مهمله بچرک آلودن۔

تدقیق باریک کردن و نیک گفتن از منتخب و کنز۔

تدارک بضم را مهمله دریافتن چیزی که

فوت شده باشد و بهمدیگر رسیدن از کنز

تداخل بهم در شدن در یک دیگر از منتخب و باصطلاح اطبا در غذا منهضم غیر منهضم را آمیختن

تداول بضم واو از یک دیگر دست بدست فرا گرفتن و بنوبت از یک دیگر گرفتن از کشف و کنز و منتخب۔

تدوین جمع نمودن و تالیف کردن از منتخب

تدین بفتح اول و ثانی و ضم تحتانی مشدد دیندار شدن از کنز و منتخب۔

تدهین روغن مالیدن و چرب کردن۔

تدسیه بالفتح و سین مهمله مکسور و تحتانی تباه کردن و گمراه کردن از منتخب۔

تداوی دوا کردن و درمان نمودن از کنز و منتخب۔

فصل تای فوقانی مع ذال معجمه

تذبیب بر وزن تقریب دنباله پیدا کردن چیزی را از منتخب۔

تذبذب بفتح اول و ثانی و سکون موحده و ضم ذال معجمه دوم دو دله شدن و متردد بودن و جنبیدن چیزی که بهوا آویخته باشد از منتخب۔

تذهیب زراندود کردن از منتخب و کنز

تذکار بالفتح ذکر نمودن و بالکسر خطاست چرا که سوای تبیان و تلقای هیچ مصدری بر وزن تفعال بالکسر نیامده مگر اسم جنس و صفات برین وزن اکثر می آید چنانچه تمثال و تمساح و تلعاب بمعنی بسیار بازی

کننده از رساله ابن حاج۔

تذکیر مذکر گردانیدن و بمعنی یاد دهی کردن

تذکر بتشدید کاف مضموم یاد کردن و بیاد آمدن۔

تذلل فروتنی نمودن و عجز کردن و خود را خوار داشتن از صراح۔

تذرو بفتح اول و ثانی که ذال معجمه ست بمعنی خروس صحرائی و بدال مهمله نوشتن و خواندن و بمعنی کباب گفتن خطاست از جهانگیری و فرهنگ حکیم نورالدین و در سراج اللغات از فرهنگ قوسی نقل کرده که تذرو بذال معجمه مرغی از جنس ماکیان و خروس که در بیشهٔ استرآباد و مازندران بسیار باشد و بغایت خوش رنگ و باز سراج الدین علی خان آرزو قول قوسی را پسند نموده نوشته که اعتماد بر قول قوسی ست که صاحب زبان ست۔

تذکره بکسر کاف بمعنی یادداشت و بمعنی یاد آوردن و پند دادن از کشف و کنز۔

فصل تای فوقانی مع رای مهمله

ترسا بالفتح نصاری و آتش پرست و این لفظ رومی ست از برهان و سراج

ترطیب تر کردن و تری در مزاج در آوردن۔

ترتیب راست کردن در جای هر چیز و نهادن چیزها بمقام و مرتبهٔ خود ها۔

ترتب بر وزن تصرف است و درست شدن۔

ترکی ضرب نوعی از اصول نواختن سازها۔

ترهیب راهب شدن از لطائف

تراب بالفتح خاک خشک از شرح نصاب

ترب بالکسر و بای موحده بمعنی هم عمر که بفارسی همزاد گویند از صراح و شرح نصاب۔

ترائب بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست استخوانهای سینه و این جمع تریبه است و مجازاً بمعنی سینه آمده از منتخب و صراح وغیره۔

ترحیب مرحبا گفتن از لطائف۔

ترحیب بمعنی تعظیم از لطائف۔

ترقب چشم داشتن از کنز۔

ترهیب بر وزن ترکیب بمعنی ترسانیدن از منتخب۔

تربت بالضم بمعنی خاک و مجازاً بمعنی قبر از کنز۔

ترمت و هرمت بفتح اول و فتح میم و سکون هر دو را و مهمله بمعنی زیر و زبر از لطائف۔

ترهات بضم اول و رای مهمله مشدده سخنهای باطل بیهوده آمیز جمع ترهه که بمعنی باطل ست از صراح و کنز۔

ترد ست بمعنی چست و چالاک از رشیدی و برهان و بعضی محققان نوشته اند که بمعنی مشاق و کامل هنر و مستعمل در کار ریگ سیاست تعلق دارد و در سراج اللغات بمعنی چالاک و مست و اطلاق این لفظ

بر کسانی کنند که عمل بدست نمایند چنانکه نقاش و کاتب۔

ترویج بمعنی رواج دادن و روائی دادن

ترنج بضمتین میوهٔ معروف و بمعنی چین و شکنج نیز بضم اول و فتح ثانی از کشف و برهان و جهانگیری و رشیدی می گوید و مدار و بمعنی بوته‌ٔ کلان که بر هر چهار گوشه چادر و دوشاله و بعضی جاهای قبا و غیره از کلابتون و ابریشم الوان نقش کنند۔

ترویح راحت دادن و خوشبودار کردن از منتخب و کنز۔

تراویح جمع ترویحه و بیست رکعت نماز نفل که در شبها ماه رمضان گذارند آنرا تراویح بهمین سبب گویند که بعد هر چهار رکعت خود را راحت و آرام میدهند۔

ترح بفتحتین و حای مهمله بمعنی اندوه و غم که ضد فرح ست از لطائف۔

ترشیح تراویدن از منتخب و مجازاً بمعنی اندک باش مستعمل میشود۔

ترشیح آب دادن و نام صنعتی از شمسی۔

ترجیح بر وزن تفعیل افزونی نهادن و غالب شدن از تاج المصادر و منتخب بلفظ داشتن و دادن و کردن و نهادن مستعمل از بهار عجم۔

تربد بالضم و بای موحده نیز مضموم نام دوائی مسهل بهندی نسوت گویند

تردید باز گردانیدن و باز آوردن و زبون و فاسد گردانیدن از منتخب

تردد و گردیدن و رفتن و آمد و شد کردن و مجازاً بمعنی فکر و اندیشه از تاج المصادر و منتخب و کنز۔

ترصد چشم داشتن از منتخب و شمسی کنز۔

ترکی تمام شد عزرد کسی آخر شدن از مصطلحات۔

ترجیع بند بمعنی این در لغت برگردانیدن بند ست و در اصطلاح آنکه شاعر چند بند در بحر موافق و بقوافی مختلف تصنیف نماید و بعد هر بند یک بیت معین را که متفق الوزن و مختلف بقوافی هر بند باشد بار بار بیارد بشرطیکه آن بیت کرر بمضمون بیت آخر هر بند مربوط باشد۔

ترکیب بند آنکه شاعر چند بند به بحر موافق بقوافی مختلف تصنیف نماید و مابین هر بند بیتی علاحده غیر مکرر متفق الوزن و مختلف القوافی حائل کنند۔

تر بالفتح برای تفصیل آید و بمعنی تازه و آبدار و صاف و پاکیزه چون شربت تر و شکر تر و کباب تر و بوسهٔ تر و شعر تر و نغمهٔ تر و ناله‌ٔ تر و کافور تر و دیده تر و لفظ تر بمعنی نادم و شرمنده نیز آمده از بهار عجم۔

تریاق کبیر معجونی ست مرکب از هفتاد دوا و این را تریاق فاروق نیز گویند دافع جمیع زهرها و مقوی دل و دماغ۔

ترکتاز بالضم سلاق تاختن یعنی ناگاه تاختن بر سبیل غارت مثل تاختن

ترکان و بمعنی مرد سپاهی و غارتگر از بهار عجم و سراج و مدار۔

ترکش بکسر شین و یای معروف نه بفتح اول قطعهٔ از جامه و قبا و آن مثلث باشد از برهان و کشف و مدار۔

تراز بالکسر نام شهری و نقوش جامه و مجازاً زینت و آرایش و بالفتح نیز آمده و طراز بطای معرب آنست از رشیدی و در سراج اللغات نوشته که تراز بالکسر علم جامه و بمعنی زینت و آرایش و نام شهریست از ترکستان که اهل آن بکمال حسن شهرهٔ آفاق اند و بفتح نیز گفته اند و قوسی نوشته که تراز بفتح سنجاف جامه و طراز آستین و گریبان و آن زینتی است که قبل ازین می کردند و بکسر شهرے از ترکستان۔

ترس بالضم و سین مهمله در عربی بمعنی سپر و در فارسی بمعنے چیز سخت می آید از کشف و رشیدی و سروری و برهان۔

تراش بالفتح افتخار و آرایش و توقع بمعنی طمع و توقع از رشیدی و سراج اللغات و لطائف و مصطلحات۔

ترکش در اصل تیرکش بود بمعنی جای تیر کشیدن بجهت کثرت استعمال کسره برای تخفیف بفتح بدل شده و یا را حذف کردند

ترش بفتحتین و بضم اول و سکون ثانی هر دو صحیح نام مزه معروف که بعربی حامض گویند از مدار و کشف و بهار عجم۔

ترصیص بصاد و ضاد مهمله استوار کردن چیزی بوجه کمال و باز نگرفتن چیزی را از کنز و کشف و منتخب۔

ترخیص رخصت کردن و اجازت دادن

تربص بر وزن تصرف و حرف سوم بای موحده و چهارم صاد مهمله چشم داشتن چیزی را و توقف کردن و غله نگاه داشتن برای فروختن از کشف و صراح و کنز و لطائف۔

تراضی بفتح اول و ضاد معجمه با یکدیگر راضی شدن در اصل تراضی بوده یا بجهت تخفیف حذف شده است۔

ترجیع باز گردانیدن و در مصیبت إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ گفتن

ترفع بلندی جستن و کنایه از غرور و تکبر از لطائف وغیره

تراجع بضم جیم باز گشتن و منقلب شدن و با یکدیگر رجوع کردن و رجعت کردن کواکب از حرکت الغربی یعنی از مغرب بسوی مشرق می باشد۔

ترع بضم اول و فتح ثانی و عین مهمله بمعنی سبزه زار از شرح نصاب و در کنز اللغات نوشته که ترع بوستانها و چمنها و این جمع ترعه است که بالضم باشد۔

ترعرع بفتح اول و ثانی و سکون عین مهملهٔ اول و ضم رای مهملهٔ دوم بالیدن کودک و نشو و نما گرفتن از منتخب و صراح

ترحیل در میان قمر و ستارهٔ دیگر تفاوت چهار برج یا ده برج باشد مثلاً اگر قمر در حمل

باشد و زهره در سرطان و یا قمر در جوزا باشد و زهره در حوت و این نظر دلیل دشمنی ست اندرار و این را تربیع از آن گویند که درمیان قمر و کوکبی دیگر بحساب درجات مفاصله نود درجه که چهارم حصه فلک بود و آن سه برج باشد بدین طور که دو برج سالم و بقدر یک برج از جمع کردن درجات برج قمر و برج دیگر کوکب و در منتخب چهار گوشه کردن چیزی و نظر کردن کوکب از برج سوم که ربع فلک ست بکوکب دیگر۔

ترصیع جواهر نشاندن در چیزی و در سخن مقابله هر لفظ بلفظی دیگر آوردن که قافیه آن تواند شد و بعضی محققان چنین نوشته اند که ترصیع جواهر نشاندن در چیزی و باصطلاح شاعریا نثری برابر هر کلمه کلمه دیگر بیارد که متفق الوزن موافق القوافی باشد مثال آن از قرآن مجید۔ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِیْ نَعِیْمٍ وَّاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِیْ جَحِیْمٍ

تردماغ سرخوش و نیم مست۔

ترادیف قرینه ها یعنی دو چیز یا بیشتر که با هم مشابه یکدیگر باشند۔

ترف بالفتح پنیر و جغرات خشک از مؤید و در برهان نوشته که نانخورشی است که از جغرات می پزند۔

ترفق بر وزن تملق بمعنی مهربانی کردن و نرمی نمودن۔

تریاق بالکسر معرب تریاک و آن دوای مرکبست معروف که چند ادویه را کوفته و بیخته در شهد آمیزند و آن دافع اقسام زهرهای نباتی و حیوانی باشد۔

ترغاق بالضم پاسبانی و نگاهبانی از سراج اللغات و این لفظ ترکیست۔

ترک بالفتح و کاف عربی بمعنی گذاشتن و بلفظ گفتن و کردن و گرفتن مستعمل و بمعنی کلاه و گوشه کلاه و بمعنی خود آهنی و بالضم نام قومی منسوب بترک که مردی بود از فرزندان نوح علیه السلام و مجازاً بمعنی سپاهی و بمعنی معشوق از رشیدی و جهانگیری و بهار عجم و مؤید لغات ترکی و برهان و منتخب مگر فارسیان برای معنی خود آهنی در بعض محل بکاف فارسی نیز استعمال کرده اند۔

ترک فلک ستاره مریخ و بعضی گویند که کنایه از آفتاب ست۔

تریاک صاحب مؤید و برهان و مدار بفتح و کسر اول نوشته اند و در جهانگیری بفتح فقط نام معجونی و مطلق پادزهر و بمعنی افیون و در سراج اللغات نوشته که تریاک بالکسر بمعنی پادزهر که بعرف آنرا زهرمهره گویند و مجازاً بمعنی معجونی مقرری که دافع زهر باشد اطلاق کنند و در مصطلحات نوشته که بمعنی افیون اصطلاح جدید افیونیان ست که شهرت گرفته۔

ترغاک بالضم و غین معجمه و کاف عربی بمعنی پاسبان و پاسداری شب این لفظ ترکی ست از برهان۔

ترنگ بفتحتین و کاف فارسی آواز کمان بوقت تیر انداختن از برهان۔

ترنگا ترنگ آواز تیغ بوقت زدن بر چیزی سخت۔

ترازوی عدل ترازو که سنجیدن در هر دو پله آن کمی و بیشی نباشد بلکه برابر باشد۔

ترحال بالکسر و حای حطی کوچ کردن از لطائف۔

ترتیل قرائت قرآن باداء مخارج حروف باهستگی و آراستگی۔

ترهل بر وزن تحمل نرم گوشت شدن و نرم شدن عضو از کنز و در منتخب بمعنی سست شدن۔

تراکم بر وزن تفاعل بر هم نشستن و گرد آمدن از کشف و صراح و کنز و مجازاً بمعنی هجوم و انبوه۔

ترخیم بخای معجمه نرم گردانیدن و انداختن حرف آخر از کلمه منادی و غیر منادی۔

ترنم بضم نون بمعنی سرائیدن و سرود از منتخب۔

ترشدن شرمنده و منفعل شدن از چراغ هدایت و سراج و شمسی و مصطلحات۔

تردامن فاسق و فاجر از صراح۔

ترزبان ناطق بفصاحت سخن گوینده۔

ترکی کردن ظلم و ستم کردن از رشیدی۔

ترقیدن شگافته شدن و این مستعمل ترکیب نشده از جواهر الحروف۔

ترجمان بالفتح و جیم مضموم بمعنی فصیح و تیز زبان و خوش تقریر و کسیکه داننده دو زبان باشد که صاحب یک زبان را بصاحب دیگر زبان بفهماند و این معرب ترزبان ست و ضم جیم از آنست که زبان بضم اول ست و بفتح نیز آمده و بعد معرب کردن این لفظ مصدر و افعال و اسمای از آن اخذ کردند چون ترجم یترجم ترجمة فهو مترجم چون دحرج یدحرج و دحرجة فهو مدحرج از رساله معربات ملا عبد الرشید صاحب رشیدی و در کشف و اردو منتخب نیز بضم جیم ست و در مؤید بفتح جیم و در صراح بضم و فتح جیم بمعنی تلماچی و لفظ ترجمان بمعنی نا دان نیز آمده است چنانکه در بهار عجم یافته شد۔

ترکمان بضم اول و سکون ثانی نام قومی از ترک از لغات ترکی و برهان و در سراج نوشته که چون اینها از ترکان پایه کمتر دارند چنین موسوم شدند یعنی مانند ترکان و بعضی نوشته که مرکب نیست۔

ترقین بفتح اول و کسر قاف نزدیک بهم نوشتن سطرهای کتاب و نقطه و اعراب کردن و آرایش دادن کتاب را و خضاب کردن بحنا و سیاه کردن شخصی را بقدر حساب که زائد دانگان بنویسند که اینجا را برای نوشتن سفید گذاشته اند از منتخب و صراح۔

ترن بفتحتین گل نسرین از برهان

ترنگبین بفتحتین و کاف فارسی دوائی ست شیرین مثل شکر که مانند شبنم بر درخت خاص که خاردار باشد منجمد گردد از برهان۔

تریدن بفتح کشیدن و بضم بمعنی رسیدن از برهان۔

ترکان بالفتح و کاف عربی لقب زنان از عالم بی بی و بیگم از لطائف۔

ترک چین کنایه از آفتاب۔

ترنجبین بفتح اول و سکون نون و ضم جیم معرب ترنگبین ست و آن چیز باشد مانند شهد بشیرینی و قوام که بر خارهای درخت اشترخار در ملک خراسان از هوا مانند شبنم می افتد و بازخشک شده مانند شکر سرخ میگردد از مدار و مؤید و سدیدی و بحر الجواهر۔

ترازوی پولادسنجان کنایه از نیزه سواران از سراج۔

ترخان بالضم و خای معجمه کسیکه پادشاه او را از تکالیف آداب معاف کرده باشد و بگناهی مواخذه نکند و نوعی از سبزه که مانند پودینه با نان خورند و قومی از ترکان جغتائی و رئیس و شریف را نیز گویند و لقب ابونصر خاقانی از رشیدی و خان آرزو در سراج اللغات نوشته که ترخان بمجاز در عرف حال بمعنی مسخره نیز مستعمل میشود۔

ترازو شدن یک سر تیر و نیزه از چیزی گذشتن و ماندن نصفی

از آن بطرف کماندار و مقابل شدن و برابر شدن از چراغ هدایت و رشیدی و سراج و برهان۔

ترازوی سنگ زن

ترازو که یک پله آن زیاده باشد و دیگر کم از بهار عجم۔

تره بکسر اول و فتح ثانی بمعنی کینه و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی باطل و بفتحتین و تخفیف و تشدید را در فارسی بمعنی برگ بعضی نباتات که پخته یا با نان خورند بهندی ساگ گویند از شرح نصاب و لطائف و کنز وغیره۔

ترجمه بفتح اول و سکون ثانی و فتح جیم بیان کردن مطالب زبانی بزبان دیگر و ماخذ این ترجمان ست که معرب ترزبان باشد و ترجمان بمعنی کسیکه کلام دو شخص متغایر اللسان را بیکدیگر بفهماند چون عربان ترزبان را معرب کرده ترجمان ساختند پس از آن مصدر و افعال و اسماء اشتقاق کردند چون ترجم یترجم ترجمة فهو مترجم چون دحرج یدحرج دحرجة فهو مدحرج اگرچه در لفظ ترجمان بفتح و ضم جیم اختلاف کرده از چنانچه صاحب منتخب و صراح اگر در لفظ ترجمه بحرکت جیم اختلاف نباید کرد چرا که بروزن دحرجه است سوای این بحر الجواهر و کشف و منتخب و کنز و مزیل الاغلاط همه بفتح جیم ثابت میکنند۔

ترقوه بالفتح و قاف مضموم استخوان چنبر گردن که بهندی هنسلی گویند از منتخب و کنز۔

تریاق اربعه معجونیست دافع زهرها و مفید صرع و لقوه اجزائش چهار ست جنطیانا حب الغار و زراوند و مر۔

تراشه بفتح آلتی ست آهنی که از و سنگ را می تراشند۔

ترکه بفتح اول و کسر را مهمله و فتح کاف عربی آنچه مال و متاع از مرده ماند از مؤید و منتخب و صراح و مدار۔

ترنانه بالفتح و مد و نون بمعنی نان با نانخورش از لطائف۔

ترنجیده بفتحتین بمعنی پرچین و ترش رو از جهانگیری و برهان و در رشیدی نوشته که این لفظ از ترنج ماخوذ ست بواسطه چین و شکنج که بر پوست آن باشد۔

ترفیه بالفتح و کسر فا و سکون تحتانی و های ملفوظ بر وزن ترجیح بمعنی آسودگی از مؤید و در منتخب آسایش دادن و خوشوقت گردانیدن۔

ترفه بفای مشدد مضموم و های ملفوظ آسودگی و دولت مندی۔

ترانه بمعنی سرود و نغمه و نوعی از سرود از سراج اللغات در باعی را نیز ترانه گویند۔

تردامنی گناهگاری و فاسقی۔

ترجی بفتحتین و کسر جیم مشدد امید داشتن بچیزی که ممکن باشد۔

تریاکی کسی که با فیون خوردن عادت

دارد و نام شاعری۔

ترانههای خسروانی مراد ترانههای عمده و ترانههای که آن را پادشاهی یا امیری تصنیف کرده باشد۔

ترسی بالضم و سین مهمله هر چیز که بصورت سپر مشابه باشد

تردماغی حالت عقل و شعور و بمعنی فرحت و سرور و مستی مستعمل و بمعنی تازگی نیز آمده۔

تراجی باهم مراد داشتن۔

تریاق لالی با زهر لالی والان نام کوهیست از بهار عجم و منتخب

تراخی بر وزن فراخی بمعنی کاهلی و تقصیر نمودن از کشف و کنز و منتخب تاخیر کردن۔

ترامی بفتح نوباده و میوه نورسیده از برهان و جهانگیری و رشیدی و سراج۔

ترخانی بالضم و خای معجمه منصب بزرگی پیش سلاطین ترکستان که صاحبش از جمیع تکالیف نوکری معاف باشد و مجازاً بمعنی مسخرگی نیز آمده از چراغ هدایت۔

ترکتازی بمعنی سلطان تاختن و بمعنی تاگاه تاختن بسبیل غارت مثل تاختن ترکان و بمعنی مردجلالی و سپاهی با یای نسبت باشد از بهار عجم۔

تری بیدماغی و ناخوشی و ظرافت از مصطلحات و در چراغ هدایت بمعنی درشتی و آزردگی۔

ترنوازی خوشخوانی ...

تراضی از همدیگر رضامند و خوشنود شدن از کنز و منتخب۔

ترمذی بحرکات ثلاثه و کسر میم بضم آن و فتح و ذال معجمه منسوب بشهر ترمذ که آن طرف جیحون است از لب اللباب سیوطی

فصل تای فوقانی مع زای معجمه

تزویج جفت کردن و قرین کردن و مرد را زن دادن و زن را شوهر از منتخب

تزاید بفتح اول و ثانی و ضم یای تحتانی افزون شدن از منتخب

تزاریر بفتح بمعنی چیزها که تنها که مشابه بیافتن تر و باشد۔

تزویر مکر و فریب کردن و بیاراستن دروغ از صحاح و کنز۔

تزعزع بدو زای معجمه و بدو عین مهمله و حرف چهارم مضموم بمعنی جنبیدن از منتخب

تزییف بروزن تصریف بمعنی زبون و ناچیز کردن و ناسره گشتن از لطائف

تزغیب بغین مهمله بالا کردن

تزریق ریا و نفاق و دروغ و کسی را بریا و نفاق و دروغ نسبت کردن۔

تزک بضمتین و کاف عربی بمعنی ترتیب و انتظام و ضابطه لشکر و مجلس و این لفظ ترکیست گاهی تزک بزیادت واو نویسند مطابق رسم خط ترکی از انتخاب ترکی و شمسی و لغات ترکی۔

تزلزل بفتحتین و حرف چهارم زای معجمه مضموم لرزیدن و جنبیدن۔

تزلل بروزن تامل لغزش و لغزیدن

تزاحم بزای معجمه و ضم حای مهمله بمعنی انبوهی و انبوه کردن از کنز۔

تزیین زینت دادن و آرایش کردن از منتخب۔

تزبرق بیان بمعنی کاذب رونق گو۔

تزاو بفتح تای فوقانی و فتح زای معجمه فارسی و دو آخره ادویه ای از سپاهان و نام سپه سالار از شرح خان آرزو بر سکندرنامه

تزکیه پاک گردانیدن و زکوة دادن از کنز

تزگی بضم اول و فتح زای معجمه و تشدید کاف عربی نام امیری است از امرای سلطان معز الدین از شرح۔

فصل تای فوقانی مع سین مهمله

تسحب بفتح اول و ثانی و حای مهمله مشدد و مضموم و بای موحده و بمعنی نازکه معشوقان را بها شنقان باشد از شرح نصاب و منتخب و کنز۔

تسدید البیوت باصطلاح منجمان آن است که شکل در دوازده خانه بروج بر تخته یا کاغذ کشند و مطابق بودن کواکب در برج فلکی در هر خانه آن اسم کوکب نویسند و در آن شکل نظر کرده نحوست و سعادت طالع مولود دریافت نمایند۔

تسبیح سبحان الله سبحان الله گفتن و بپاکی خدا را یاد کردن و نماز کردن از منتخب و مجازاً بمعنی یکصد دانه در رشته کشیده نیز آمده از بهار عجم۔

تسامح بضم میم و حای مهمله آسان گرفتن از کنز و کشف و جوانمردی کردن۔

تسلیخ در آخر خای معجمه پوست کندن

تسافد بضم فا و دال مهمله جماع کردن بهائم از کنز۔

تسدید راست و درست نمودن و درستی و استواری۔

تسوید سیاه کردن و گاه با نوشتن از کنز

تسخیر رام کردن و فرمانبردار کردن از منتخب

تسطیر بمعنی نوشتن از منتخب۔

تستیر پوشیده کردن و پرده بستن۔

تسییر سیر کردن۔

تسییر سیر دادن و روان کردن و از شهر بدر کردن۔

تساکر بضم کاف خود را مست وانمودن بغیر مستی و نشه۔

تسویس وسواس کردن۔

تسدیس شش گوشه کردن و باصطلاح اهل تنجیم اگر میان دو ستاره تفاوت بسه برج و یا یازده برج باشد چنانکه قمر در حمل باشد و مشتری در جوزا یا آنکه قمر در جوزا باشد و مشتری در حمل و این نیم دوستی است از مدار و این را التسدیس ازان گویند که میان قمر و کوکب دیگر مقاصله بقصت درجه که سدس یعنی ششم حصه فلک باشد واقع بود۔

تس بالضم در فارسی بمعنی گوز بی صدا از مصطلحات۔

تسلس بهر دو سین مهمله بروزن تملق بمعنی سالوسی و مکاری از لطائف

تسلط بر کسی دست یافتن و غلبه کردن از منتخب و شمسی۔

تسویغ در آخر غین معجمه روان کردن و روان نمودن از منتخب و مؤید و کشف۔

تسویف تاخیر کردن و در درنگ انداختن و وعده های فریب دادن از منتخب و مدار و کنز۔

تسلسل پیوسته شدن و روان شدن از کنز و منتخب و باصطلاح تسلسل عبارت از وجود امور غیر متناهیه در یک وقت بر سبیل توقف که یکی ازان موقوف بر دیگری باشد و آن دیگری موقوف بر دیگری از انها و همچنین الی غیر نهایت چنانکه مراتب اعداد که غیر متناهی اند اگر در یک وقت جمع شوند از جانب انتها فرضی۔

تسبیح سال رشته سالگره از مصطلحات۔

تسویل آراستن کاری و سوال کردن و خواستن و بیان و نیز آراستن شیطان گناهان را در نفس مردم و افترا و سخن آرائی از منتخب و مدار و کشف و فرهنگ حسینی و لطائف و کنز۔

تسهیل آسان کردن و باصطلاح اهل معما یکی از اعمال تتمیمیست که انواع آن چهار است انتقاد و تحلیل و ترکیب و تبدیل انتقاد اشارت کردن است

بعض حروف چنانچه حرف اول را سر و سخ ولب وتاج وحرف وسط را میان ودل وکمر وحرف آخر را پا ودامن وغیره گفتن چنانچه برای اسم شمس درین مصرعه
مصرعه اول شام ومیان چمن ودامن نرگس + وتحلیل آنکه لفظ مفرد را دوپاره کرده عمل نمایند یعنی لفظی را که باعتبار معنی شعری مفرد باشد باعتبار معانی مرکب دارند بدو جزو یا بیشتر چنانکه در اسم تقی فرد خوید
مهرومای طرفه ساقی + بود پیوسته رخسار تو باقی + لفظ باقی را که باعتبار معنی شعری مفرد ست باعتبار معنی معانی مرکب داشتند از لفظ با که برای الصادق وصله می آید واز لفظ قی چون رخساره لفظ تو را که تای فوقانی باشد با لفظ قی ضم کردند تقی پیدا شد وترکیب عبارت از آنست که دو لفظ را که در معنی شعری هر یکی مستقل باشد یا غیر مستقل برای حصول صورت اسمی آن هر دو لفظ را مرکب کرده یک لفظ فرض نموده معنی آن مراد کنند چنانچه در اسم عمر بیت مرغ دلهای کسان را به پیام آن غمزه + صید خود ساخته بیداند ودام آن غمزه + از ترکیب لفظ دام ولفظ آن وامان مرکب نموده واز دامان بعمل انتقاد حرف آخر غمزه که ها باشد مراد داشته ودامن کنایه از لفظ ع عین غمزه پس بنفی نقطه و نفی ها عمر حاصل شد تبدیل عبارت ست از انکه بعض حروف را از کلمه بجهت صورت

گرفتن اسم مطلوب بحرف دیگر بدلالت های لطیف بدل نمایند چنانچه در اسم عوض **بیت** بر لب حوض چون دهان شستی
چشمه خضر شد کناره حوض + چون کناره لفظ حوض را که حای حطی ست برادرت چشمه که لفظ عین باشد بمناسبت تجانس بلفظی بحرف عین بدل سازند عوض پیدا میگردد.

تساکم با همدیگر صلح کردن از منتخب.

تسلیم سپردن وسلام کردن وگردن نهادن از منتخب وبسلامت داشتن از کنز.

تسلیم نهریست در بهشت که بالای غرفها جاری ست از منتخب.

تساوی الطرفین برابر شدن دو طرف.

تسخین بالفتح وخای معجمه مکسور بمعنی گرم کردن که مقابل سرد کردن باشد و بالکسر وبمعنی کفش که در پا کنند از شرح نصاب ومدار وکنز.

تسمین فربه کردن وروغن بجو رد کسی دادن از منتخب وکنز.

تسویه بالفتح واو مکسور راست کردن وبرابر کردن از منتخب وکنز.

تسعه بالکسر وسکون سین مهمله و فتح عین مهمله بمعنی نه که عدد معروف است از کنز.

تسمیه بالفتح ومیم مکسور وتخفیف تحتانی مفتوح نام نهادن وبسم الله الرحمن الرحیم گفتن از منتخب وکنز.

تسمه بازی وغلی فریفته نوعی از قمار

از مصطلحات وچراغ هدایت.

تساوی بالفتح برابر شدن دو چیز از منتخب.

تس تفسی بالضم مراد از بیهوده گویی از مصطلحات.

فصل تای فوقانی مع شین معجمه

تشبیب سوم وجیم بای موحده و چهارم تحتانی ذکر احوال ایام شباب کردن وصفت معشوق از منتخب ودر حدایق العجم نوشته که تشبیب در لغت آتش فروختن وباصطلاح شعرا آنچه در ابتدای قصیده قبل از مدح ممدوح بیتی چند در بیان عشق ذکر کنند چرا که شاعر بذکر معشوق آتش شوق را اشتعال میدهد.

تشعب شاخ در شاخ شدن وگروه درگروه شدن.

تشرب نوشیدن وآشامیدن.

تشتت بفتح اول وثانی وفوقانی مشدده مضموم وبعده تای فوقانی پراگنده شدن وپریشانی از منتخب وکنز.

تشت بروزن هشت آوند معروف وطشت معرب آنست از مزیل.

تشبث بفتح اول وثانی وتشدید بای موحده مضموم وثای مثلثه چنگ درزدن از کنز ومنتخب.

تشنج کشیده شدن عضو که از حرکت انبساطی باز ماند خواه از برودت خواه از یبوست.

تشطیح بکسر طای مهمله وحای مهمله بیجایی کردن وباصطلاح صوفیه کلمات مخالف ظاهر شرع گفتن از منتخب.

تشریح بکمال وضاحت بیان کردن وآشکارا کردن ودر اصطلاح اطبا بیان کردن حقایق واشکال اعضای درونی وبیرونی وشمار استخوانها وبیان محل پیوند هر عضو وبیان رگها وعصبها.

تشدید استوار کردن وسخت نمودن از منتخب.

تشدد سختی کردن.

تشهد بدولت تو ابدکاری شهادت خواندن واشهد ان لا اله الا الله گفتن از منتخب.

تشاهد بفتح اول وضم ها باهم گواهی دادن وباهم حاضر شدن وملاقات

تشیید برافراشتن بنا وبلند کردن دیوار با آهک وگچ وجز آن ومجازا بمعنی استوار ومحکم کردن از منتخب وجز آن.

تشوید بحای مهمله ونای معجمه تیز کردن کارد وشمشیر از کنز ومنتخب.

تشهیر شهرت دادن ورسوائی کسی را چنانکه کسی را بر خر سوار کرده بشهر گردانند.

تشمیر دامن برچیدن زد ومجازا چستی وچالاکی از منتخب.

تشویر اشارت کردن وخجالت شرمساری از لشت وبهار عجم ومنتخب ودر کنز بمعنی شرمساری واشاره کردن ودر صراح بمعنی خجلت واشاره کردن

و در کتابی نوشته که عرق کردن از خجالت و اشارت کردن -

تشتر بضم تای اول و فتح دوم نام شهر از منتخب -

تشش بالکسر مخفف تشنه -

تشویش پریشان کردن از منتخب

تشخیص معین کردن چیزی و معنی اجاره گرفتن نیز مستعمل میشود -

تشخص تعین یافتن و معین گردیدن

تشنیع زشت گفتن کسی و ملامت کردن کسی را از منتخب و صراح -

تشیع دعوی مذهب شیعه کردن و خود را شیعه نمودن از منتخب -

تشریف بمعنی بزرگ کردن و بزرگ داشتن و نزد فارسیان بمعنی خلعت آمده که امرا و سلاطین بکسی دهند برای بزرگ گردانیدن او و الفاظ تشریف بلفظ پوشیدن و داشتن و برای معنی رفتن بلفظ بردن و دادن و آوردن و فرمودن مستعمل از بهار عجم -

تشویق بآرزو درآوردن کسی را از منتخب -

تشوق آرزومند بودن از منتخب -

تشکک در شک افتادن -

تشکیک در شک افکندن کسی را از تاج و منتخب و کنز -

تشابک بضم بای موحده باهم درآمیختن بیکدیگر و چیزها در یکدیگر درآوردن و بهم دیگر کردن انگشتان

و غیر آن و بمعنی انبوه و ازدحام چیزها مستعمل

تشبیک در بهم دیگر کردن انگشتان و چیزهای طولانی در یکدیگر درآوردن -

تشکیل صورت دادن و شکل کشیدن از چیزی از منتخب -

تشکل بروزن توکل صورت گرفتن چیزی از منتخب -

تشنیم بمعنی بو دادن -

تشرین بالکسر و یای معروف نام دو ماه در زبان رومی یکی را تشرین اولی گویند و آنرا بهندی تقریباً کاتک گویند و دیگری را تشرین اخری نامند و آنرا بهندی تقریباً اگهن خوانند از مدار و شرح نصاب -

تشت و خایه نام بازی که در بیضه مرغ شبنم پر کنند و دهن آن را بموم و لازقه بندند و در تشت گذاشته در آفتاب نهند آن بیضه بهوا می آید و بعضی گویند که سیماب پر کنند و بر آتش نهند از برهان -

تشتو بروزن ابشه پیاله که روغن که بدان روغن در چراغ اندازند از برهان

تشویه بروزن تصفیه بریان کردن از کنز

تشنیه بلفظ دادن و کردن مستعمل است از بهار عجم -

فصل تای فوقانی مع صاد مهمله

تصویب راست و درست داشتن و راستی فرمودن و آوردن از منتخب -

تصفح بفتح اول و ثانی و فای مشدد مضموم و حای مهمله در کاری خوب جهد نظر کردن و صفحه صفحه نگریستن از منتخب و کشف و حاصل آن تلاش و تفحص و جستجو ست -

تصافح بضم فا و حای مهمله دست یکدیگر گرفتن و این قائم مقام معانقه است -

تصحیح راست و درست کردن و باصطلاح نظر و موجودات سپاه گرفتن -

تصعید برآمدن بر جای بلند از منتخب و باصطلاح اطبا و هوسان اجزای لطیفه بعض ادویه بتاثیر آتش از میان دیگ و غیره بسر پوشش آن منجمد ساختن چنانکه نوشادر و کافور و غیره را کنند -

تصاعد بالا برآمدن بر جای بلند -

تصید بدو یای تحتانی صید کردن -

تصور در دل خود صورت چیزی بستن و باصطلاح اهل منطق حصول صورت شی در عقل بغیر حکم چنانکه تصور زید و عمرو بکر و تصور غلام زید -

تصویر بمعنی صورت کردن و این مصدر بمعنی اسم مفعول مستعمل است از کشف -

تصدیر دیباچه نوشتن و مقدم گردانیدن از منتخب -

تصویر سایه دار بت که از سنگ و آهن و غیره باشد در مذهب شیعه شکستن آن واجب است بخلاف

تصویر رنگ از مصطلحات -

تصنع روش نیکو نمودن از خود و آراستن و حسن خود را از منتخب و بمعنی خوش آمد و چاپلوسی مستعمل

تصدیع درد سر دادن بلفظ دادن و کشیدن مستعمل -

تصلف بروزن تصرف لاف زدن از منتخب و کنز -

تصاریف گردانیدنها و گذشتنها و برگشتنها -

تصوف پشمینه پوشیدن ماخوذ از صوف بالضم که بمعنی پشم و نوعی از پشمینه و باصطلاح از خواهش نفسانی پاک شدن و اشیای عالم را مظهر حق دانستن چون در زمان سابق صاحبان صفات مذکوره صوف می پوشیدند لهذا مجازاً اعمال و افعال ایشان را تصوف نامیدند و میتواند که تصوف ماخوذ باشد از صوف بالفتح که بمعنی یکسو شدن و رو گردانیدن است چون و صلان حق از ما سوی الله یکسو میشوند و رو میگردانند لهذا کار ایشان را تصوف گفتند و جه آخر در کشف نیز مسطور است -

تصنیف صنف صنف کردن و نوع نوع گردانیدن و جدا ساختن بعض نوع را از بعض از کشف و مؤید و در بعض کتب چنین نوشته که تصنیف نوع نوع گرفتن و جمع کردن ماخوذ از صنف که بالکسر است -

تصحیف - خطا کردن در کتابت و باصطلاح معنا تغییر کردن در نقاط و حروف اثبات یا محو کردن از شرح بوستان و بعضی چنین تصریح کرده که تصحیف باصطلاح معما لفظی را بدون نقطه یا آوردن نقطه یا به نقل نقطه لفظ دیگر مقرر گردانند چنانچه بوسه را بتغییر نقاط توشه گردانند.

تصفیق - حرف سوم فا برآوردن شراب از ظرفی بظرفی دیگر و دست برهم زدن از صراح و منتخب.

تصدیق - راست گو داشتن و راست پنداشتن و باصطلاح منطق تصور با حکم باشد چنانچه گوئی زید نویسنده است یا نویسنده نیست.

تصادق - با یکدیگر راستی نمودن در دوستی و سخن از منتخب.

تصادم - بهم واکوفتن و بهندی دهکا گویند و گاهی مراد از آن انبوه باشد.

تصمیم - خالص کردن و استوار کردن از منتخب.

تصنیف تهادن بمعنی پنهان کردن از شرح قصائد خاقانی.

تصدیه - زیادت ها در آخر این لفظ غلط است و صحیح تصدیع است بدون ها از بهار عجم فقیر مؤلف گوید که اگر در آخر لفظ تصدیه تای فوقانی که از جهت وقعت باشد است برای مرة قرار دهند و بمعنی یکبار درد سر دادن لے

یکبار تکلیف دادن مستعمل نمایند درست باشد و این مستفاد است از فصول اکبری.

تصفیه - صاف کردن و پاک نمودن.

تصدی - بروزن تسلی پیش آمدن از منتخب و صراح.

تصابی - امردپرستی.

فصل تای فوقانی مع ضاد معجمه

تضعیف بیوت شطرنج - دو چند گردانیدن خانهای شطرنج یعنی در هر خانهٔ شطرنج دو چند کردن اعداد چیزی از اعداد خانه که بالای اوست مثلاً اگر در خانهٔ اول یک برنج نهند در خانهٔ دوم دو برنج نهند و در خانهٔ سوم چهار برنج و در خانهٔ چهارم هشت برنج و در خانهٔ پنجم شانزده برنج و در خانهٔ ششم سی و دو برنج نهند علی هذا القیاس تا خانهٔ شصت و چهارم بدانکه مراتب اعداد اینست اکئی دهائی سیکڑی سهس ده سهس لکهن ده لکهن کروڑ ده کروڑ اربن ده اربن کهربن ده کهربن نیلن ده نیلن پدم ده پدم سنکهن ده سنکهن مهاسنکهن پس اعداد برنج خانهٔ شصت و چهارم شطرنج بالاتفاق این است نود و دو سنکهن بیست و سه پدم سی و هفت نیل بیست کهرب سی و شش ارب هشتاد و پنج کروڑ چهل و هفت لک هفتاد و پنج هزار و هشت صد و هشت برنج و اعداد برنج جمیع اعداد کل خانهای شطرنج از خانهٔ اول

تا خانهٔ شصت و چهارم اینست یک مهاسنکهن هشتاد و چهار سنکهن چهل و شش پدم هفتاد و چهار نیل چهل کهرب هفتاد و سه ارب هفتاد کروڑ نود و پنج لک پنجاه و یک هزار شش صد و پانزده برنج چون اینقدر برنج را وزن کرده منهای پخته ساختم این شد هشتاد و سه کهرب هفتاد و هشت ارب هفتاد و نه کروڑ چهار هزار چهار صد و ده من شد و باقیماند نه آثار سه ماشه هفت سرخ و هفت برنج و جرا که درین وزن یک من چهل آثار پخته و هر آثار بوزن هشتاد و دو و هر روپیه ده ماشه و شش سرخ و هر ماشه هشت سرخ و هر سرخ هشت برنج در برنج وزن یک روپیه شش صد و هشتاد و هشت میشود و در روپیه یا سی یک من پخته سه هزار و دو صد و حاصل ضرب آن وزن یک من پخته دو کرور بیست لک و شانزده هزار و دو صد و هشتاد و شد و اگر همه برنج تضعیف بیوت شطرنج را کسی کرد من پخته هر روز وزن کند در دو هزار سه صد و بیست و هفت سال پنج ماه نه روز وزن کرده شود و چهار هزار چهار صد و ده من نه آثار سه ماشه هفت سرخ و هفت برنج باقی ماند والله اعلم بالصواب.

تضاد و تشدید دال مهمله با همدیگر ضد بودن و با همدیگر دشمنی کردن از کنز.

تضجر - بروزن تحیر و حرف سوم جیم دلتنگی و بی آرام شدن از غم از منتخب.

تضییع بیا و یای تحتانی بروزن ترجیح بمعنی ضایع کردن.

تضرع زاری کردن از منتخب و کنز.

تضعیف - دو چند گردانیدن از منتخب.

تضایق - بر همدیگر تنگ شدن در یکجا گنجیدن از منتخب.

تضرم بفتح اول و ثانی و را مهمله مشدده مفتوح صیغهٔ امر بمعنی آتش برافروز از باب تفعل.

تضمین پذیرانیدن و ضامن گردانیدن کسی را و در پناه خود آوردن و در آوردن شعر مشهور دیگری را در شعر خود چیزی را در میان نهادن از منتخب.

فصل تای فوقانی مع طای مهمله

تطیب - بفتح اول و ثانی و یای تحتانی مشدد مضموم و بای موحده خوشبودار کردن و خوشبودار شدن.

تطییب بروزن تفعیل بدو یای تحتانی خوشبو کردن و پاک کردن و خوش کردن از کنز.

تطهیر پاک کردن از منتخب.

تطوع بفتح اول و ثانی و واو مشدد مضموم و عین مهمله فرمان بردن و آنچه بر خود لازم نباشد بجا آوردن یعنی مستحبات و نوافل از کشف و منتخب و کنز.

تطرق - بفتح اول و ثانی و ضم را مهمله مشدد و راه کردن و راه یافتن و گشادن از منتخب و غیر آن.

تطاول بضم واو گردن کشی و تکبر از منتخب وکنز و صراح و مراداً بمعنی ظلم مستعمل میشود و در خیابان نوشته که تطاول بمعنی درازدستی و کنایه از ظلم و تعدی -
تطویل دراز کردن -
تطفیه - بروزن تصفیه میرانیدن و سرد کردن آتش -

فصل تای فوقانی مع ظای معجمه

تظاهر باهم پشتی دادن و مددگاری کردن -
تظلیل سایه انداختن و سایه داری از منتخب وغیر آن -
تظلم فریاد کردن و نالیدن از بیداد کسی از منتخب وکنز -

فصل تای فوقانی مع عین مهمله

تعدا بفتح اول و تشدید دال بمعنی ظلم در اصل این لفظ تعدی بیای تحتانی است مگر فارسیان بتصرف خود اکثر یای الفاظ این وزن را بدون قاعده عربی بالف بدل نمایند چنانکه تمنی و تولی و تجلی و ترائی را تمنا و تولا و تجلا و تماشا خوانند و این نوعی از تفریس است -
تعالی بفتح لام بمعنی بلند شد و این صیغه ماضی معلوم است از باب تفاعل که اکثر اسم الهی را حال واقع میشود چنانچه خدای تعالی و حق تعالی یعنی برترست خدا -
تعصب بضم صاد مهمله مشدد و بای موحده حمایت کردن و یاری دادن و پشتی کردن و خویشاوندی کردن از کشف وکنز و مؤید و منتخب و لطائف -
تعب بفتحتین رنج و ماندگی از منتخب -
تعاقب در پس گریخته دویدن -
تعضب بضاد معجمه و بای موحده تیز زبانی از منتخب -
تعینات - بعین و دو یای تحتانی بروزن تحقیقات جمع تعین و فارسیان بمعنی متعین استعمال کنند و این مجازست از بهار عجم -
تعزیت بتخفیف یای تحتانی ماتم پرسی کردن از منتخب -
تعنت بروزن تصرف عیب کسی جستن و بدگوئی از منتخب وکنز و خیابان -
تعداد بالفتح شمار کردن و همچنین تذکار و تکرار نیز بفتح و هیچ مصدر بروزن تفعال بالکسر نیامده مگر دو یکی تبیان و دوم تلقاء -
تعقید پوشیده سخن گفتن چنانکه نیک نتوان دریافت و بسیار گره زدن و باصطلاح علم معانی تقدیم و تاخیر کردن الفاظ بجهت رعایت وزن و در مصطلحات نوشته که تعقید دو قسم است معنوی و لفظی معنوی آنست کلامیکه غیر ظاهر الدلالة باشد بر معنی مقصود از جهت عدم انتقال ذهن از معنی لغوی بسوی معنی مقصود متکلم بنابر ذکر لوازم بعیده بجهت وسائط کثیره با وصف اختفاء قرائن و لفظی آنست کلامیکه دلالت ظاهر ندارد بر معنی مقصود از جهت تقدیم یا تاخیر الفاظ یا سببی دیگر از حذف و امثال آن که موجب دشواری فهم معنی باشد و این دو قسم از معائب فصاحت و بلاغت است و بعضی نوشته که لفظی عیب است و معنوی هنر مثال تعقید لفظی مصرعه چون برائی میکنم افغان و زاری زین ورم - مثال تعقید معنوی بیت ازان سو هزاره و ازین سو هزار چو باهم زده گشته ده صد هزار -
تعدید شمار کردن -
تعند عناد کردن و ستیزه کردن -
تعهد سرانجام کار کسی بذمه خود گرفتن و نگاهبانی کردن از کنز -
تعبد بندگی کردن و عبادت کردن از شمسی وکنز -
تعود بروزن تصرف عادت گرفتن و خوگر شدن از کنز -
تعویذ پناه دادن و در پناه آوردن از منتخب و مجازاً بمعنی انچه از دعیه یا اعداد و اسمای الهی نوشته در گلو و بازو بندند بجهت پناه دادن از لطائف -
تعزیر اول زای معجمه و ثانی رای مهمله کمتر از حد زدن و اقل درجه حد چهل دره است و بعضی گفته سیاست کردن کسی را آن مقدار که مصلحت وقت باشد از منتخب و کشف وکنز -
تعسر دشواری از منتخب -
تعطر خوشبو کردن از منتخب -
تعیر بیای تحتانی سرزنش از منتخب -
تعطر خوشبو شدن از منتخب -
تعبیر بیان کردن و بیان نمودن معنی خواب بلفظ کردن و نهادن و راندن و رفتن و زدن مستعمل از بهار عجم -
تعذر دشوار شدن کار و عذر و حجت آوردن از منتخب و صراح -
تعریس بسین مهمله با خر شب فرود آمدن مسافر از لطائف -
تعیش بروزن تصرف اسباب معیشت ساختن از منتخب -
تعطش بروزن تصرف بمعنی تشنگی و تشنه شدن -
تعریش بتخفیف یا برگوشتک بردن و سر برداشتن و دهن باز کردن خر از لطائف -
تعریض بکنایه سخن گفتن و پیش آوردن از منتخب -
تعرض پیش آمدن کسی را از منتخب و بچیزی در پرداختن از کنز -
تعطف مهربانی کردن از منتخب -
تعسف بیراه رفتن از منتخب -
تعفف پرهیزگاری و پارسائی از لطائف و منتخب -
تعارف یکدیگر را شناختن و کلام روزمره -
تعاطف باهم مهربانی کردن -
تعنیف سرزنش کردن و درشتی و ستم نمودن از منتخب -

تعرّف بروزن تکلف بمعنی شناختن.

تعویق باز داشتن و در بند کردن و در کتابی نوشته که تعویق منع ساختن و باز داشتن و درنگ افگندن مشتق از عوق بالفتح که بمعنی باز داشتن است.

تعلیق آویختن چیزی را از منتخب.

تعمیق دور اندیشیدن در کاری و غور کردن و مغاک کردن از منتخب وغیره.

تعمّق غور کردن و بکنه چیزی رسیدن از منتخب.

تعانق بغلگیر شدن.

تعدیل برابر کردن چیزی را بچیزی و راست و درست کردن از منتخب.

تعجیل شتاب کردن در کاری پیش از وقت آن و این مذموم است.

تعطیل بیکار کردن کسی را از منتخب.

تعطّل بیکار ماندن.

تعلّل علت انگیختن و سبب پیدا کردن و معنی تاخیر و بهانه جوئی از آن پیدا باشد از کنز و در کتابی نوشته که تعلل بجهت آمیختن چون جهت باعث درنگ و تاخیر میشود لهذا مجازاً بمعنی درنگ و تاخیر مستعمل میشود و باصطلاح ادبا اندک اندک خوردن چیزی را.

تعقّل فکر نمودن در کاری.

تعالی بالفتح بمعنی بیا از الالات.

تعسیل عسل دادن از صراح.

تعمیم عام و شامل گردانیدن چیزی را از منتخب.

تعلیم کسی را چیزی آموختن فارسیان بمعنی لازم نیز آورده اند جامی گوید بیت
گرد بود یدگرد اگر دبیرستش * بچه تعلیم بین شاگرد بوستش.
بلفظ فرمودن و گفتن و دادن و کردن و یافتن و گرفتن مستعمل از بهار عجم.

تعلّم بفتح اول و ثانی و لام مشدد مضموم از کسی آموختن و بفتح اول و ثانی و لام مشدد مفتوح در صورت صیغهٔ امر است بمعنی بیاموز از باب تفعّل.

تعمّ حرف ثالث تای فوقانی مشدد مضموم درنگ و تاخیر کردن از صراح.

تعمیر بسین مهمله جمع داشتن.

تعشّق بشین معجمه سخت پیر شدن و خشک شدن.

تعیین بروزن تحقیق بدو یای تحتانی معین کردن و مخصوص نمودن چیزی را از میان چیزها اگر فارسیان یک یا را برای تخفیف حذف نمایند و این نوع از تفریس باشد.

تعدیل ارکان باصطلاح فقه باهستگی راست و درست ادا کردن رکوع و سجود وغیره.

تعفّن بضم فای مشدده گنده شدن و بدبو شدن و مجازاً بمعنی بدبوئی.

تعاون بضم واو باهم مددگاری یکدیگر کردن.

تعیّن مخصوص شدن چیزی از میان چیزها از منتخب و گاهی مراد از هستی و وجود نیز باشد.

تعبیه در صراح بمعنی آراستن و در منتخب بمعنی پنهان کردن و پوشیدن چیزی را و در خیابان نوشته که تعبیه بمعنی آراستن و بمعنی ساختن چیزی که قدری غریب نماید.

تعدیه گذرانیدن و فعل لازم را متعدی کردن از منتخب.

تعمیه نابینا کردن و پوشیدن چیزی را و بمعنی معما گفتن از معنی اول و ثانی مجاز است از منتخب و کنز.

تعدّی تجاوز کردن از حد خود و مجازاً بمعنی ستم و ظلم آید از منتخب و کنز وغیره.

تعلیمه تسمه که بر سر لجام اسپ باشد.

فصل تای فوقانی مع غین معجمه

تغلّب بفتح اول و ثانی و تشدید لام مضموم غلبه کردن و چیره شدن.

تغییر بکسر یای تحتانی اول و سکون تحتانی ثانی بروزن تشریف بروزن تقریر فارسیان یک یا را برای تخفیف حذف کنند و این نوعی از تفریس است و بلفظ دادن و کردن مستعمل از سراج و رایت و بهار عجم.

تغار بالفتح بمعنی طشت گلی از برهان.

تفلیس بالکسر و یای معروف و سین مهمله نام شهری که دار الملک ارمن است از شرح سکندرنامه از خان آرزو و در رسالهٔ معربات تفلیس بالفتح و فاسین نوشته.

تغلق بضم اول و سوم بمعنی سردار از لغات ترکی نوشته شد و نام پادشاهی.

تغافل بلند داشتن و کردن و زدن مستعمل است از بهار عجم.

تغابن یکدیگر را در زیان افگندن و بزیان یکدیگر را فریفتن و گاهی تجرید نموده بمعنی زیان کاری و زیان زده شدن آورند چون زیان کار است را افسوس لازم است مجازاً بمعنی افسوس خوانند از منتخب و خیابان.

تغذیه خورش دادن و پروردن از منتخب.

تغائی بالفتح بزرگی برادر مادر را گویند که بهندی ماموں نامند از لغات ترکی نوشته شد.

تغشّی بفتح اول و ثانی و شین معجمه مکسور مشدد پوشیدن و غش آوردن.

فصل تای فوقانی مع فا

تفتہ بالفتح گرم و سوخته و خشمناک و مجازاً بمعنی مفلس نیز آمده و نام جائی از مضافات یزد و سنبله که برای نهادن گل و میوه سازند از مصطلحات و سراج و لغت بابا.

تفاوت به سه حرکات واو درست باشد که بمعنی دوری میان دو چیز از قاموس و صراح و منتخب و این خلاف قیاس مخصوص بهمین لفظ.

تفتّش بروزن تصرف حرف سوم

وچهارم تای فوقانی ریزه ریزه شدن
از کنز۔
تفتت بفتحتین وتای مشدده بمعنی
ناخن وموی بغل وموی سر را
تراشیدن وغسل کردن در روز عید
حج ورمی ونحر وغیره از صراح وکنز
ومنتخب
تفرج بفتح اول وتای فوقانی وراء مهمله مشدده
مضموم وجیم بمعنی گشایش یافتن دل از
تنگی ودشواری بیرون آمدن وخوش شدن
ودر استعمال فارسی مجازاً بمعنی سیر
وتماشا از منتخب ولطائف ومدار وغیره
خیابان نوشته که تفرج در لغت بمعنی
گشادگی گرفتن است وفارسیان اکثر
بمعنی سیر وتماشا استعمال کنند چراکه
سیر سبب گشادگی گرفتن خاطر
تنگدلان است۔
تفاح بالضم وتشدید فا وحای مهمله
بمعنی سیب که میوه مشهور است۔
تفصیح [illegible] سرواکردن۔
تفسیح حرف سوم سین مهمله بمعنی فراخ
کردن وفراخی از منتخب وکنز۔
تفقد گم شده را باز جستن وپرسش
نمودن ومجازاً بمعنی دلجوئی ومهربانی
وغمخواری از منتخب وشمس وخیابان۔
تفرد یگانه شدن وخلوت گزیدن
نام رساله از تصنیف [illegible]
تفرید یگانه کردن وتنها ماندن از منتخب
تفنید حرف سوم نون است بمعنی [illegible]

[illegible] نسبت
کردن از منتخب۔
تفکر گریختن وترسیدن وپرهیزگاری۔
تفرس دریافتن چیزی را در اول نظر
بدلالات وآثار از منتخب وکنز۔
تفلیس بالفتح وسین مهمله معرب
تبلیس نام شهری که دار الملک ارمن است۔
تفشی بفتح اول وکسر فا وشین معجمه
بغایت گرمی۔
تفتیش کاویدن وکندیدن وجستجو
کردن از منتخب۔
تفحص کاویدن از منتخب۔
تفویض سپردن وبازگذاشتن
کار خود را بکسی یا بخدا۔
تفریط کوتاهی کردن در کار
وضایع کردن از منتخب۔
تفلسف [illegible] شدن ونهان
وانکار حقائق کردن وسوفسطائی
شدن از لطائف۔
تفجع دردمند شدن از منتخب۔
تفرطح حرف سوم را [illegible] ساکن
تفلست بفتحتین وسکون لام و
ضم سین مهمله بمعنی شکست۔
تفت بالفتح بخار وگرمی بالضم آب
دهن انداختن از صراح وبرهان
ودر جهانگیری در چهار جا نوشته که آب
دهن [illegible] ولعابه افگندن وزدن
وکردن مستعمل۔
تفوق برتری نمودن از منتخب وکنز۔

تفاریق بالفتح جدا نموده‌ها وتفرقه
کرده‌ها واین جمع تفریق است۔
تفتیق پاره کردن وکشادن از
لطائف ومنتخب۔
تفنگ وتفک بمعنی بندوق لفظ
اول مبدل تپک که تصغیر تفک است و
[illegible]
[illegible]
[illegible]
وافگندن وسپردن وخوردن مستعمل
است [illegible]
تفاصل از هم جدا نمودن وفرق
نمودن۔
تفاضل از همدیگر افزون آمدن۔
تفاؤل بفتح اول وثانی وکسر [illegible]
ضم همزه که بصورت واو است فال
نیک زدن وشگون نیک گرفتن
از منتخب وغیره۔
تفل وتفال بالفتح [illegible]
بمعنی زنجبیل [illegible] است۔
تفخیم بخای معجمه بزرگ کردن از منتخب
وکشف۔
تفحیم بحای مهمله سیاه کردن ودر تاریکی
شب کردن از لطائف۔
تفنن گونه گونه شدن وشاخ
شاخ شدن۔
تفسیدن بالفتح وسین مهمله گرم
شدن از برهان ولغت بابا۔
تفسان بالفتح وسین مهمله [illegible]

گرم از جهانگیری۔
تفتان حرف سوم تای فوقانی
انچه از آفتاب یا از آتش گرم شده باشد
[illegible] از آن که آنرا هندی [illegible] گویند
از مصطلحات وغیره۔
تفو بفتحتین بمعنی تف یعنی آب دهان
از جواهر الحروف۔
تفته بالفتح سخت گرم شده از سوز
وبرهان ومدار۔
تفتیده آنچه از آفتاب وآتش
گرم شده باشد۔
تفرقه بفتح اول وسکون ثانی وکسر
را وفتح قاف وکسانیکه بفتح فا وراء
خوانند خطاست بمعنی فرق کردن
میان دو چیز یا چند چیز۔
تفشله بفتح اول وکسر فا وسکون [illegible]
بمعنی چیزی [illegible] نگذاشته باشد [illegible]
[illegible]
تفکله بفتح اول وثانی وکاف مشدد مضموم
[illegible] میوه خوردن۔
تفسیده بالفتح وسین مهمله تفتیده
گرم شده از برهان۔
تفصی رهایی [illegible] بمعنی
از تنگی ودشواری خلاصی یافتن
از منتخب وکنز۔

فصل تای فوقانی مع قاف

تقا بضم اول پرهیزگاری از لطائف [illegible]
تقالیب برگردانیدن وبازگونه

کردن و بدل کردن حرفی را بحرفی۔
تقالیب بازگونه گشتنها و انقلابات و گردشهاے زمانه۔
تقلب بسیار گردیدن و گردش۔
تقریب نزدیک گردانیدن و باصطلاح راندن سخن بوجهیکه مستلزم مطلوب باشد۔
تقیید بر وزن تفعیل بدو یای تحتانی بمعنی قید کردن و بند نمودن از منتخب۔
تقید بضم یای تحتانی مشدد بر وزن تولّد و کسانیکه بفتح یاے تحتانی خوانند خطاست۔
تقلد بضم لام مشدد بر گردن خود کارے گرفتن و پیروی و تعهد۔
تقاعد بضم عین مهمله از کردن کارے باز نشستن و از کارے باز ماندن از کشف و کنز۔
تقلید گردن بند در گردن انداختن و کار بعهدهٔ کسے ساختن و بر گردن خود کار بگرفتن و مجازاً بمعنی پیروی کسے بے دریافت حقیقت آن از منتخب و شمسی فرهنگ حسینی و زبدة الفوائد۔
تقذیر بضم ذال معجمه مشدد پلید داشتن از لطائف۔
تقتیر حرف سوم تاے فوقانی تنگی کردن در نفقهٔ عیال۔
تقصیر کوتاه کردن و سستی و کوتاهی کردن در کاری از منتخب۔
تقریر سخن گفتن و قرار دادن و باقرار آوردن از منتخب و بهار عجم۔
تقرر قرار گرفتن از منتخب
تقشیر پوست دور کردن از حبوب و میوه و غیره۔
تقاطر پیاپی قطره چکیدن از منتخب۔
تقدس پاک کردن و پاک شدن از منتخب و کنز۔
تقدیس پاک کردن بپاکی و بزرگی یاد کردن او از صراح
تقطیع لباس پیراستن و آرایش لباس
تقدمة الجیش بفتح اول و سکون ثانی و کسر دال بمعنی پیشروانی لشکر از شمسی اگرچه تقدمه مصدر است بمعنی پیش کردن لیکن اینجا برای مبالغه بمعنی مفعول آمده از قبیل زید عدل۔
تقاعس بر جستن چیزی و بالکسر شدن جامه و کسب و در هم کشیده شدن از کنز
تقریع بکفتن ملامت کردن و کوفتن و گشتن از پهلو به پهلو و بیقراری از لطائف و منتخب و کشف و صراح۔
تقاطع باهم قطع نمودن یکدیگر را
تقدم بالشرف تقدم پیش بودن شی بر شی ثانی بدانکه تقدم پنج نوع است اول تقدم بالمکان چنانکه تقدم امام بر مقتدی و این را تقدم بالرتبه نیز نامند دوم تقدم بالزمان چنانکه تقدم آدم علیه السلام بر پیغمبر ما صلی الله علیه و آله وسلم سوم تقدم بالشرف چنانکه تقدم پیغمبر ما صلی الله علیه و آله وسلم بر آدم علیه السلام چهارم تقدم بالعلیة چنانچه تقدم حرکت دست بر حرکت کلید پنجم تقدم بالطبع و آن بودن شی مقدم بچیزیکه محتاج باشد بطرف او متاخر و نبود مستقدم علت تامه برای متاخر چنانچه تقدم وضو بر صلوة و تقدم واحد بر اثنین۔
تقشف بقوت اندک و جامهٔ درشت و چرکین زیست کردن و بمعنی درویشی مستعمل و از تقشف جلد عبارت از تیرگی و خشونت جلد از منتخب و مصدر و الامراض۔
تقماق بالضم میخ کوب که بعضی مردمان هند از آن میخ کوبند از مصطلحات و لغات ترکی۔
تقبیل بوسیدن و چیز را بوسه دادن از کنز۔
تقبل بفتحتین و تشدید بای موحدهٔ مضموم پذیرفتن و قبول کردن از منتخب۔
تقابل با یکدیگر رو گشتن۔
تقلیل کم کردن و اندک نمودن۔
تقلقل بفتحتین و قاف ثانی مضموم بمعنی بیقراری و آوازه آواز کردن صراحی از کشف و صراح۔
تقویم قیمت کردن راست نمودن و حساب سالهٔ منجمان و آن درستی چند باشد که در آن حرکات و احوال کواکب سیاره ثبت نمایند و بمعنی قائم کردن چیزی و بمعنی صورت نیز از کشف و منتخب و شمسی و چند شروح۔
تقسیم بخش کردن و پراگنده کردن و نیکو کردن از منتخب و نام صنعتی است که شاعر در مصرع چند چیز را ذکر کند بعده چند چیز دیگر ذکر نماید که با آنها هر واحد تعلق دارد۔
تقدم بضم دال مشدده پیش شدن و بفتح دال مشدد صیغهٔ امر است از همین باب بمعنی پیش شو۔
تقدمه بر وزن تکمله و تصفیه پیش کردن و در پیش شدن از منتخب و کنز که بمعنی مفعول آید و بمعنی مقدمه و پیشوا مستعمل میشود و باصطلاح زریکه پیش از کار بکارگر دهند و در فارسی پیشداد گویند از مصطلحات و بهار عجم۔
تقضی بضاد معجمه بر وزن ترقی آخر آمدن مدت از کنز۔
تقی بتشدید تحتانی بر وزن فعیل بمعنی ترسنده از خدا و مجازاً بمعنی پرهیزگار مستعمل از شرح نصاب از مولانا یوسف ابن ناظم۔
تقوی بفتح اول و فتح واو و در استعمال فارسیان گاهی بکسر واو نیز مستعمل و در ینجا این لفظ برای رعایت رسم الخط نوشته شد و بمعنی ترسیدن و پرهیزگاری از کنز و منتخب۔
تقاوی قوت دادن و باصطلاح عمّال زریکه بمزارعان نادار دهند برای درستی کار زراعت۔

فصل تاے فوقانی مع کاف عربی و فارسی

تگ و تا بمعنی دویدن بپای خود و دوانیدن اسپ، چه تگ بمعنی دویدن بپای خود و تا مخفف تاز است بمعنی دوانیدن اسپ از سراج –

تکرج بفتح اول و ثانی و ضم رای مهمله مشدد و جیم متغیر شدن لون و بوی و مزهٔ طعام یا چیزی دیگر و این مصدر جعلیست از کرج که معرب کره باشد و کره بفتحتین و کاف عربی سبزی یا مثل پنبه چیزی که در ایام برسات بر اچار وغیره پیدا آید بهندی پهپهوندی گویند –

تکاثر بضم ثای مثلثه افزون شدن و بمعنی بسیاری و افزونی مستعمل –

تکثیر بثای مثلثه بسیار کردن از منتخب و باصطلاح علم حساب ضرب کردن دو عدد را که باهم برابر باشند چنانچه هفت را در هفت ضرب کردن –

تکثر بسیار شدن از منتخب –

تکسیر بسیار شکستن چیزی را و باصطلاح تعویذنویسان تقسیم کردن اعداد اسم را بر خانهای تعویذ بنحوی که از هر طرف شمار برابر افتد –

تکسر شکسته شدن از منتخب –

تکریر و تکرار براء مهمله بالفتح بار بار گردانیدن و بارها باز آمدن چیزی از منتخب –

تکفیر کفارت دادن و کسی را کافر خواندن و پوشیدن و صاحب منتخب گفته که تکفیر بمعنی کافر خواندن روایت نشده و صاحب قاموس نیز نیاورده اما در کتب بسیار مستعمل کرده اند از منتخب –

تکاور بفتح اول و کاف فارسی و فتح واو بمعنی اسپ تیزرو و این مرکبست از تک که بمعنی دویدن باشد و از لفظ آور که صیغهٔ امر است از برهان و جواهر الحروف –

تکش بفتحتین و کاف عربی و شین معجمه نام پادشاه ترکان از برهان و در مدار بکسرتین –

تکرع براء و عین مهملتین بروزن تحمل بمعنی وضو کردن و این مأخوذ از کارع است که بمعنی پاچه باشد چون در وضو دست و پای شسته میشود لهذا تکرع گفتند از شرح نصاب یوسف بن مانع –

تکلف بر خود رنج نهادن از خود چیزی نمودن که آن در وی نباشد از منتخب –

تکلیف کسی را در رنج انداختن و کار فرمودن کسی را که باندازهٔ طاقت او نباشد از منتخب و غیر آن و در بهار عجم نوشته که فارسیان بمعنی تعارف و فرمودن آرزو بطعام کردن مستعمل است تکلیفات [illegible] –

تکمیل [illegible] –

تکاثف بضم ثای مثلثه سطبر و غلیظ شدن و فراهم آمدن از صراح –

تکثیف بثای مثلثه سطبر و غلیظ گردانیدن و فراهم آوردن از صراح –

تکوک بالفتح و کاف فارسی بمعنی ته چاه و ته دیگ و مثل آن چون ته حوض و بن چاه و عمق و بمعنی دویدن و این لفظ بکاف عربی نیز آمده است از برهان و موید و در سراج اللغات نوشته که لفظ تک بکاف فارسی صحیح است و آنچه سروری و برهان بکاف عربی آورده اند خطاست –

تگرگ بفتح اول و ثانی و سکون را و کاف فارسی بمعنی ژاله بهندی اولا گویند و در سراج نوشته که تگرگ بمعنی آب بسته که از آسمان بارد و بعضی بمعنی ژاله نوشته و ژاله بمعنی شبنم نیز دیده شده –

تکاسل خود را کاهل ساختن و

تکاهل خود را کاهل نمودن –

تکفل ضامن و متعهد چیزی شدن از منتخب –

تکرم [illegible] –

تکلم بفتح لام صیغهٔ امر از تکلم که بضم لام است مصدر بمعنی سخن گفتن –

تکوین هست نمودن و در وجود آوردن و پیدا کردن از منتخب و کنز و اصل آن کون بالفتح که بمعنی بودن –

تکون بضم واو مشدد هست شدن و بودن از منتخب و کنز –

تکلان بالضم بمعنی اعتماد و توکل از منتخب و کنز –

تکین بکسر و کاف فارسی نام پادشاه خراسان که پدر سلطان محمود بود و در لطائف تگین بفتح اول بمعنی پهلوان و آتش و حوض خرد –

تکفین کفن پوشانیدن مرده را –

تکانیدن بکاف فارسی بمعنی افشاندن از بهار عجم –

تکافو بحروف چهارم و با همدیگر برابر شدن از منتخب و کنز و صراح –

تکلتو بفتح اول و ضم کاف عربی و ضم تای فوقانی بمعنی جل اسپ و این لفظ ترکیست و در لطائف نوشته که تکلتو گلیم اسپ که آنرا نمدزین گویند و ریش که با [illegible] باشد و [illegible] بمعنی نمدزین و ریشی که سیلت داخل کرده [illegible] –

تکاپو بکاف عربی و فارسی هردو آمده از برهان بمعنی دویدن و جستجو –

تکمه بالضم گوی گریبان از برهان و لطائف ترکی که بهندی آنرا گهندی گویند و بمعنی حلقه که [illegible] آن گوی گریبان را [illegible] مشهور است [illegible] درست است –

تکیه لفظ عربیست بمعنی پشت بچیزی گذاشتن و بمعنی متکا آمده یعنی چیزی که بران پشت گذارند و مکان بودن فقرا [illegible] نوشته که تکیه بالش و چیزی که بران تکیه کنند

وابن فارسی ست مأخوذ از تکاو بروزن
کلاه که در عربی بمعنی آمده و بمجاز پشته
پناه را گویند و مکان بود و باش فقرا
و بمعنی اعتماد مجاز ست با لفظ کردن و
زدن و دادن و آوردن و داشتن مستعمل ـ
تُکُش بالضم و کاف عربی نام پادشاه
شیراز از بیان ـ
تَکّه بالفتح و تشدید کاف عربی مفتوح
بمعنی ازار بند از شرح نصاب و کنز ـ
تکافی برابر شدن با هم از منتخب ـ
تکاسستی بفتح اول و کاف فارسی
و فتح میم و کسر شین معجمه کلمه مرکب ست
از تک و ستی و الف برای اتصال ست
چنانچه در تکاپو و ...
تکاستی بمعنی تکاپو و بسیار دویدن باشد
و چون لفظ تک بمعنی عقب و پس نیز می آید
درین صورت الف برای اتصال ... آن
تعاقب باشد یعنی در پی کسی دویدن ـ

فصل تای فوقانی مع لام

تَلا بالفتح بعربی رو ... نعره
قلندران از مؤید ـ
تِلقاء بالکسر و قاف بمعنی طرف و جانب
که مقابل رو باشد و جهت برابر و دیدار
کردن و دیدن از صراح و منتخب ـ
تلا بمعنی ... که فارسیان ... ان را
نوشته اند ... از سراج اللغات ـ
تلب بالضم گروه و طائفه از لطائف ـ
تلبس بالضم ... شدن ... شدن

آتش و زبانه کشیدن آتش ـ
تلقیب لقب کردن و لقب
دادن ـ
تلخ کمیت کمیتی که رنگش مائل
بسیاهی باشد ـ
تلاطج بالفتح و در آخر جیم عربی شور و غوغا
از کشف و سراج و برهان ـ
تلهّج بروزن تفعّل شیفتگی و حریص ...
تلمیح ... بمعنی نگاه ... کردن بسوی
چیزی از منتخب و باصطلاح اهل معانی
اشارت کردن در کلام بقصه یا آوردن
اصطلاحات نجوم و موسیقی و غیره یا در کلام
خود آوردن آیات قرآن مجید یا احادیث
تلویح ... اشارت کردن و ... کردن
کردن و ... ظاهر ساختن و نام کتابی
در اصول فقه از منتخب و کنز ـ
تلخ بسکون لام از بهار عجم سیاهی ...
معروف بمعنی رنگ سیاه نیز می آید و
در اصطلاحات ... معروف ست
و بمعنی ناگوار و نامرغوب سیاه نیز
می آید ...
...
تلمیذ بالکسر بمعنی شاگرد و این ...
است ... از منتخب و مدار ـ
تلامذه بمعنی شاگردان این جمع
تلمیذ ست ـ
تلمّذ بفتح اول و ثانی و ضم میم مشدد و مفهوم
و ذال معجمه بمعنی شاگردی از مؤید ـ
تلف ... بفتح فوقانی و فا ... اول

مفهوم مزه گرفتن ـ
تلبیس جامه پوشیدن از منتخب و بمعنی
مکر و فریب مستعمل چنانکه از مکر و فریب آید بمعنی
اراده که خود را ... پوشید ـ
تلاش بروزن خراش بمعنی تفحص و جستجو
از لغات ترکی تالاش بر وزن قباش
خواندن غلط و نوشتن درست بعضی گمان
برند که لفظ تلاش عربی ست چرا که
معنی تلاش ... لفظ متلاشی از تلاش
ماخوذ گشته این هم محض غلط و صحیح بجاے
متلاشی لفظ متلاشی ست چرا که لفظ
تلاش ترکیست از بهار عجم و سراج ـ
تلخیص خلاصه کردن و پاک و صاف
کردن و نام کتابی در علم معانی از
منتخب و شمسی و مدار ـ
تلمّع بفتح اول و ثانی و ضم میم مشدد
بمعنی روشن شدن و درخشیدن
از منتخب ـ
تلف بفتحتین بمعنی هلاک شدن
یعنی ضائع و تباه مستعمل ـ
تلقّف ... در ربودن از منتخب و کنز ـ
تلقیق حرف سوم قاف مشدد
مفهوم ... فرا گرفتن چیزی را و
چالاکی نمودن از منتخب ـ
تلافیف ... پیچیدن ...
و این جمع تلفیف ست ـ
تلهّف بروزن تکلف بمعنی دریغ
و یعنی اندوه از کشف و منتخب و کنز ـ
تلفیق ... فراهم آوردن و ترتیب دادن

از منتخب و لطائف و صراح و مدار ـ
تلک بمعنی ... پیمانه از مصطلحات
و بکسر اول و سکون لام و فتح کاف
عربی ترجمه لفظ این که اسم اشارت ست
برای قریب ـ
تلنگ بکسر اول و فتح لام ملکیست
از دکن که آن را تلنگانه نیز گویند حیدرآباد
دارالملک آنست و بکسر ... بمعنی زدن
انگشت بروف و دائره و امثال آن
از سراج و در مصطلحات ... انگشت
نواختن دف و دائره و مرادف کوک
نیز آمده و باول مفهوم حاجت خواهش و تلنگی
یعنی گدا و حاجتمند تلنگا گداپانه ـ
تل بالفتح و تخفیف لام و تشدید نیز
آمده زمین بلند و پشته از کشف و بهار و
چراغ هدایت و لطائف و کنز و سراج اللغات
و لغات ترکی ظاهرا در صورت مشدد
بودن معرب و مخفف ست ـ
تلال بکسر اول گروها و پشته ها ـ
تلثیم بثای مثلثه بروزن تکریم بوسیدن
و بوسه دادن چیزی را از منتخب و این لفظ
را با سین مهمله نوشتن خطا ست ـ
تلثّم بثای مثلثه بروزن تکلم بوسه
دادن و بوسیدن ـ
تلاطم با همدیگر طپانچه زدن و بر یکدیگر
زدن موج های دریا از منتخب و کشف و تلاطم
را با طای مهمله نویسند خطا ست ـ
تلویم ملامت کردن از لطائف ـ
تلقین فهمانیدن و تعلیم کردن از منتخب

وکنز تلج و ماخوذ از تلقن بمعنی فهمیدن
و گرفتن سخن از کسی و در بهار عجم نوشته
که تلقین بلفظ کردن و زدن و آوردن و
داشتن و دادن مستعمل۔
تلوین گوناگون کردن و باصطلاح
اهل تصوف نام یکی از مقامات است
تلون بضم واو مشدد رنگارنگ
شدن از منتخب۔
تلهٔ خرفان کافر نعمتان۔
تلالؤ بفتح اول و ضم لام ثانی و در آخر
همزه بصورت واو بمعنی درخشیدن از کنز۔
تلو بکسر اول و سکون لام بمعنی پیرو
و بچهٔ شتر که در پی مادر خود رود از کشف
و مدار و صراح۔
تلامذه بفتح اول و کسر میم بمعنی شاگردان
و این جمع تلمیذ است۔
تلخه بالفتح و خای معجمه خلط صفرا و نیز بمعنی
ظرف آن خلط که بهندی پتا گویند۔
تلنگ دایره دف را بانگشتان
زدن تا صدا برآید و به تلنگ دایره
بدر کردن لوطیان ایران نوا خوانی را گویند
که برای دفع خلل مجلس خود خوانند چون
آن دفع شود گویند که به تلنگ دایره بدر
کردیم از مصطلحات۔
تلم و پٹیاله هر دو نام جایی در حوالی
سهارنپور از شمسی۔
تلبیه بر وزن تذکره بمعنی لبیک
گفتن حاجیان۔
تلواسه بالفتح و حرف

ثالث نیز مفتوح بمعنی اندوه و اضطراب و
بیقراری از کشف و بهار و صراح۔
تله بکسر اول و تشدید لام زیرا که بطلا
شهرت دارد و طلا عربی است
از رشیدی و تله بفتحتین و تخفیف لام در
ترکی بمعنی نوعی از دام صیادان طیور
از بهار و سراج و در مصطلحات نوشته
که تله بفتحتین چیزیست که آن را از خاک
پنهان کرده بدان جانوران را شکار
کنند سوای دام و در چراغ هدایت
بالفتح و تشدید و تخفیف حلقه‌ها است
سه قسم است که بدان طیور را شکار کنند۔
تلیسه و تلیسمه بالفتح نام [illegible]
[illegible] کرده از [illegible]۔
تلافی دریافتن و بدست آوردن از کنز۔
تلاقی یکدیگر را دیدن و باهم ملاقات
کردن از صراح۔
تلی بفتح و کسر لام مخفف تالی که لفظ
هندیست۔
تلنگی بکسر تین و کاف فارسی نزد
بعضی بفتح نواختن دف و دایره
بانگشت و بمعنی مروت در هندی نیز
آمده بمعنی گدایی که نیز واقع شده از
بهار عجم و دیگر شروح۔
تلها [illegible] از کنز۔
تلقی بفتح اول و ثانی و تشدید قاف
ملاقات کردن و پذیرفتن از مدار۔

فصل تای فوقانی مع میم

تماهم اجزا بمعنی کامل و بی قصور
از چراغ هدایت۔
تماشا لفظ عربیست مصدر از باب
تفاعل در اصل تماشی بود ماخوذ از مشی
فارسیان درین قسم مصادر یا را بالف
بدل میکنند از عالم تمنا و تولا و تقاضا
که در اصل تمنی و تولی و تقاضی است
پس معنی تماشا باصل لغت با یکدیگر پیاده
رفتن است چون یاران برای تفرج
اکثر باهم پیاده سیر میکنند لهذا در عرف
بمعنی تفرج و دیدن بشوق مستعمل شده
ازین باعث بطرف دیده منسوب
داشته اند و تماشا بلفظ کردن مستعمل است
و با دیدن دیده نشده انتهی و نیز
که تماشا بمعنی چیزیکه در وی تعجب باشد
بشوق نظر کنند مستعمل میشود و بمعنی
هنگامه نیز آمده شرح گلستان و از
میر نورالله و مصطلحات و چراغ هدایت
و خیابان و در بهار عجم نوشته که تماشا
بلفظ داشتن و کردن و نمودن و دیدن
هم مستعمل است۔
تمنا آرزو کردن در اصل بآخر این لفظ
یای تحتانی است مگر فارسیان
بالف نویسند و خوانند و این تصرف
نوعی از تفریس است و در بهار عجم نوشته
که تمنا بلفظ داشتن و کردن و بخشیدن و
بستن مستعمل است۔
تمغا بالفتح و غین معجمه در ترکی بمعنی
نشان و مهر و داغ که بر ران اسپ

و غیره نهند و باج گرفتن از سوداگران و
مردم که تمغا گویند غلط است از کشف و
شرفنامه و لغات ترکی و در مصطلحات
نوشته که تمغا بالفتح باجیست که بر درهای
بلاد و معابر [illegible] و بمعنی مهر که
بعد گرفتن باج بر اجناس تجار زنند
و بمعنی فرمان سلطانی و دیگر بستن شاعر
مضمون خود را۔
تمشیت بفتح اول و سکون میم و
کسر شین معجمه و فتح یای تحتانی بر وزن
تفعلت ماخوذ از مشی بمعنی جاری کردن
و روان کردن و کسانیکه بر وزن تفعیل
گویند غلط است چرا که درین حال یای تحتانی
زاید میگردد و حال آنکه اصلی است۔
تمویه بفتح اول و سکون میم
و کسر واو زراندود کردن و کنایه از سخن
تملق و فریب۔
تموج موج زدن آب۔
تملیح نمک کردن در چیزی و آوردن
ملیح از منتخب۔
تمساح بالکسر [illegible]
بمعنی نهنگ که جانور آبی است از منتخب
و لطائف اللغات۔
تماسیح نهنگان این جمع تمساح است
که بمعنی نهنگ باشد۔
تمدیح مدح کردن۔
تمسیح [illegible] روغن یا مانند آن
بر بدن مالیدن از منتخب۔
تمخ بفتح و ضم میم [illegible] و خای معجمه

باب التاء مع الباء

[illegible]

برگردیدن صورت کسی بصورت دیگر که بدتر از صورت پیشین باشد از منتخب.
تمجید به بزرگی نسبت کردن کسی را از صراح و منتخب.
تمهید گسترانیدن و هموار و نیکو کردن کار از منتخب.
تمرد سرکشی کردن از منتخب و شمسی و کنز.
تمر بفتحتین خرمای خشک از منتخب و نام زن اعرابی از لطائف و در فارسی بفتح اول و سکون ثانی نام بیماری که در چشم پیدا شود و بکسر اول و ضم میم بزبان ترکی آهن را گویند و نام یکی از سرداران مغل و نام پادشاه عظیم الشان که مرده نا واقف هند آن را تیمور لنگ بروزن زنبور و رسم الخط ترکی را ندانسته که ضمه را بصورت واو و فتحه را بصورت الف و کسره را بصورت یا نویسند از برهان و مدار و شرح قران السعدین و لغات ترکی نوشته شد.
تمام عیار کامل عیار و خالص از بهار عجم.
تموز بزبان رومی مدت ماندن آفتاب در برج سرطان و بهندی تقریبا ماه ساون باشد چون در ماه مذکور گرمی بسیار میباشد لهذا در فارسی مجازا بمعنی شدت موسم گرما مستعمل از رشیدی و برهان و سراج و خیابان.
تمییز بدو یای تحتانی بروزن تفصیل بمعنی جدا کردن ماخوذ از میز بالفتح اما فارسیان یک یا را بنا بر تخفیف حذف کنند و تمیز

بر ورشن عزیز میخوانند از چراغ هدایت و غیر آن.
تمارض خود را بیمار نمودن بی مرض و خود را بتکلف مریض وانمودن از منتخب.
تمتع برخورداری یافتن و منفعت گرفتن از منتخب و در بهار عجم نوشته که تمتع بلفظ دیدن و گرفتن و بردن و بر دوشتن مستعمل است.
تمسک چنگ در زدن در چیزی از منتخب.
تمسک با هم چنگ در زدن و خویشتن را نگاه داشتن و مجازا بمعنی ... و ... آمده.
تملک مالک شدن.
تملیک مالک گردانیدن کسی را برای ... و یا چیزی از منتخب و کنز.
تمالک بفتح اول و ضم لام باختیار خود بودن و مالک نفس خود شدن و بمعنی اختیار و طاقت مستعمل است از منتخب و غیر آن.
تمثال بالکسر بمعنی صورت و پیکر و مجازا بمعنی فرمان پادشاهی جمع آن تماثیل آید از کشف و منتخب.
تمغا ... بمعنی چهارم تای ... و بمعنی فرمانهای پادشاهی نیز آمده از شمسی.
تمول بفتح اول و ثانی و ضم واو بمعنی مالدار شدن و بمعنی مکر و حیله نمودن از منتخب و کنز.
تمول مالدار شدن ...

از منتخب و کنز.
تمهل درنگ کردن از منتخب و کنز و صراح.
تململ بفتح اول و ثانی و سکون لام و ضم میم بیقراری و سبک آرامی و بمعنی حالتیکه در میان خواب و بیداری باشد.
تمام درست و کافی و کامل از منتخب.
تماهم بالفتح بدو تای فوقانی کسیکه در کلام تای فوقانی بسیار تکرار کند و بهندی آن را تتلا گویند از منتخب و صراح.
تم بالفتح آفتیست که در چشم پیدا شود مانند پرده و مجازا بمعنی تاریکی و سیاهی آید ... بمعنی تمام کردن.
تمکین ... بمعنی ... و ... دادن و پای برجای کردن و بمعنی قدر و وقع از بهار عجم و کنز و نام یکی از مقامات سالکان.
تمکین کردن و تمکین دادن مدح و وقع گذاشتن از مصطلحات.
تمکن جای گرفتن و قائم شدن از منتخب و کنز.
تمر بالضم اول و فتح میم ... از کسر ... شمسی دور ترکی عیار ... از ...
تمول ... بروزن تملق ... و مجازا ...
گردانیدن ... و بمعنی ... نرم شدن ... و بمعنی ...
کردن ... از منتخب.
تمره بفتح اول و سکون میم بمعنی یک خرما از منتخب.
تماهی بالفتح بمعنی تعویذ و بمعنی مهره سیاه

و سفید که در گردن طفلان اندازند تا ...
جمع آن از منتخب و صراح.
تموبه با لفتح و در آخر بای ملفوظ بروزن تفویض بمعنی زر اندوده کردن و آرایش نمودن و بمعنی مکر و فریب و تملق از منتخب و رواله ...
تمنی آرزو کردن از منتخب.
تمغاچی کسیکه از جانب کوتوال بر ... مهر کرده محصول و باج آن گیرد.
تمطی بفتح اول و ثانی و طای مهمله مشدد بمعنی خمیازه که بهندی آنگرائی گویند.
تمادی بالفتح و نهایت رسیدن و دراز شدن از منتخب و غیر آن.

فصل تای فوقانی مع نون

تنها بمعنی خالی نیز آمده از مصطلحات.
تنگ‌شا بالفتح و کاف فارسی و واو معروف و شین معجمه نگارخانه و تصویرخانه رومیان از مؤید و شرح شعر او شارح قصائد بدر چاچی نوشته که نام نقاشی است که کتاب ارژنگ تصنیف اوست.
تناسب بمعنی لطافت از بهار عجم.
تناسب با هم مناسبت داشتن.
تنسوقات بالفتح ... و قاف چیزهای خوب و اشیای کمیاب ... لطافت ... بمعنی ... و در ... شرح ... که ... تنسوق ... رشیدی نوشته که تنسوق معرب تنسوک است ...

[illegible]

نوعی از جامهٔ نفیس که آنرا تنزیب گویند و مجازاً بمعنی تحفه و چیز نفیس و عجیب هم آمده و در سراج نوشته که تنسوق و تنسیق تنسوق ست و تنسوق معرب تنسخ ست که بالفتح و سین مهمله مضموم و خای معجمه باشد مفرس تنسکه که لفظ هندی ست بالفتح و سین مهمله مضموم و کاف عربی بمعنی مخلوط التالیف و آن قسمی از جامهٔ نفیس از ملک بنگاله آورند چون جامهٔ مذکوره از تحفهای نفیس هندوستان است مجاز بهر تحفهٔ نفیس گفتند.

تنسمات نسیمها و نسیم بویها.

تنسیق پیوستن کلمات ... وغیره ... از منتخب و غیر آن.

تنقیح پاک و صاف کردن چیزی را از زوائد و عیوب و خالص کردن از صراح و منتخب و کنز.

تنقیه بفتح اول و ثالث ... بضم اول و فتح نون و دوم و کسر قاف مشدد کردن از صراح.

تنشیط ... شدن ... روح از قفا ... آن ... و دیگر از منتخب.

تنو مند بمعنی قوی جثه و ... بمعنی نوشته اند که تنو مند بمعنی صاحب قوت چه تنو بمعنی قوت و مند بمعنی صاحب و خان آرزو گوید که دال در ترکیب کلمه دو حرف ... و لفظ مند زیاده کنند

چنانکه ... ورزمند.

تناد باهم نداد ادن یکدیگر را و یوم التناد کنایه از روز قیامت از منتخب و لطائف.

تنفیذ بذال معجمه روان کردن فرمان و نامه از منتخب.

تندر بالضم و دال مهمله مفتوح بمعنی بانگ رعد از برهان و سراج و شارح قصائد خاقانی بمعنی بلبل نیز نوشته.

تناور بفتح واو بمعنی فربه و سطبر از برهان و مؤید و در سراج اللغات نوشته که تناور بفتح واو بمعنی قوی جثه و این مرکب ست از تن و لفظ آور که کلمه نسبت ست.

تنکار بالفتح و کاف فارسی ... که ... و ... از ... برهان ... و رشیدی.

تنگی ... بمعنی رسانیدن ... از فنون کشتی و آن ... حریف ... گرفته ... زدنست ... اصطلاحات.

تنافر نفرت نمودن و گریختن ست و در اصطلاح علم معانی اجتماع الفاظ چنانکه تلفظ آنها ثقیل باشد و از تلفظ آن طبع نفرت گیرد چنانکه صدق قول و حقا نکه عبارت ... و خصوصاً ... دوم ... و ... بگویند چنانکه

الفاظ خواجه توجه تجارت میکنی.

تنویر روشن کردن از کنز و بمعنی روشنی مستعمل.

تنشیر پراگنده کردن.

تنور لفظ فارسی ست در صورت تشدید نون معرب آن از سراج.

تنکبار بالفتح جایگه دران هرکس را دخل نباشد از برهان.

تنکوز بالفتح و کاف فارسی مضموم و سکون زای معجمه قبل از الف ... بترکی خوک را گویند از لغات ترکی.

تنافس باهم نفس ... و فخر کردن.

تنقیش نقش کردن.

تنابز ... .

تنفس نفس ... دن.

تنفیص ... از منتخب.

تنافر ... از منتخب.

تنشیط ... و شادمانی نمودن از منتخب و کنز.

تنوع گوناگون شدن و قسم قسم شدن از منتخب.

تنازع باهم خصومت کردن از منتخب و تنازع کنند باهم دو فعل با هم ظاهر که بعد آنها باشد در فاعلیت چون ضربنی و اکرمنی زید یا در مفعولیت چون ضربت و اکرمت زیدا یا در فاعلیت و مفعولیت یعنی یکی فاعل را خواهد و دیگری مفعول را مثل ضربت و اکرمنی زید پس نحاة بصریین اعمال فعل ثانی ست بجهت قرب او و فعل

اول اگر اقتضای فاعل کند در بصورت موافق اسم ظاهر در فعل مفرد ضمیر مستتر فرض کنند و در غیر آن ضمیر بارز چنانچه ضربنی و اکرمنی زیدا و ضربانی و اکرمت الزیدین اگرچه در بصورت اضمار قبل الذکر لازم می آید لیکن نزد بصریین در تنازع در فاعل جائز ست و اگر اول مفعول را خواهد ضمیر مفعول را حذف کنند بشرطیکه آن هر دو فعل از افعال قلوب نباشد چنانچه ضربت و اکرمت زیدا یعنی زدم او را و گرامی کردم زید را تا اضمار قبل الذکر لازم نیاید در مفعول و کسائی خلاف بصریین اضمار فاعل در فعل اول روا ندارد بخوف اضمار قبل الذکر بلکه حذف میکند ضمیر فاعل را از فعل اول و فرّا اعمال فعل ثانی روا نداشته بوقت خواستن فعل اول فاعل را برای خوف حذف فاعل یا اضمار قبل الذکر و این هر دو ممنوع ست و مختار کوفیین اعمال فعل اول ست بجهت سبقت آن فقط.

تنصیف دو نیم کردن چیزی را و از نیم نصفه کردن از کنز.

تنسیق انتظام و ترتیب دادن از منتخب و کنز و صراح.

تنمیق نوشتن از لطائف و کنز.

تنبک بالضم حرف سوم و بای موحده مفتوح و بل کوچک و نقاره کوچک از رشیدی و جهانگیری و بمعنی ساز معروف که بعرف هندوستان آنرا طبله گویند نیز آمده

تنسک بفتح اول و ثانی و ضم سین مهمله مشدد بمعنی خداپرستی از لطائف۔
تنین فلک بالکسر اشارتست بعقده که راس و ذنب که محل تقاطع حامل قمرست مائل بمعنی کهکشان نیز از برهان۔
تنک بضمتین و کاف عربی باریک و کم و اندک و نازک و لطیف از مدار و شکرستان و بهار عجم۔
تنگ بفتح اول و کاف فارسی خیار بمعنی باریک خر آنرا بر دو تو آنکه بدان زین اسپ مضبوط کنند و کارنامه نقاشان و نام ملکی از بدخشان و نام ملکی از ترکستان و بمعنی قریب و نزدیک و بالضم کوزه که شکمش کلان و گردنش کوتاه و دهانش تنگ باشد و بالکسر منقار مرغان از رشیدی و جهانگیری و برهان و مؤید۔
تنزیل بجیم زای معجمه بمعنی فرو فرستادن و بمعنی قرآن مجید و نام کتابی در علم سلوک از لطائف و کنز و منتخب و غیر آن۔
تناول بضم واو فرا گرفتن و برداشتن از کنز و مجازاً بمعنی خوردن مستعمل۔
تنبول بر وزن مقبول برگ پان از برهان و این لفظ هندی کتابیست۔
تنک سال بمعنی سال تجرد و مساک باران از بهار عجم۔
تنبل بالفتح و حرف سوم موحده مفتوح بمعنی آدم فربه و جاهل و کاهل و بیکار و بالضم مکر و حیله از لطائف و برهان و لغات ترکی و سراج۔
تناسل از هم زائیدن از کنز۔
تنعم بناز و نعمت پرورده شدن از منتخب۔
تنجیم ستاره شناسی و مطابق قواعد علم نجوم ساعات سعد و نحس شناختن از منتخب و غیر آن۔
تنسم بر وزن تکلم نفس زدن و دم بخود کشیدن و بوئیدن و بو گرفتن از سراج و غیره۔
تنسحم بعین ۷ با نام دو شنبه ... سکرده از آنکه بجانب شمالی ... در آنجا نازل می آید چو با تمام میرساند۔
تنظیم جواهر برشته کشیدن و مجازاً بمعنی درستی امورات شهر و دربار و غیره۔
تنگ چشم بخیل و ممسک و نزد دولتمند و بمعنی معشوق آید چرا که بسوی کسی نمی بیند از بهار عجم۔
تنگ تعلیم بالضم تنبکی ست که او قت تعلیم و ورزش کشتی نوازند و این رسم ولایت ست از بهار عجم۔
تنزون بالفتح خاموش شدن از رشیدی و مؤید و برهان و کشف۔
تنبان بالضم شلوار و پاتجامه زیر کیست از برهان و لغات ترکی۔
تنیده ریسمان چیزیست که بهندی آنرا اٹیا گویند۔
تن بالفتح بمعنی تنخواه و دفتر تن بمعنی دفتر تنخواه است از چراغ و ارسیات بالضم
تنخواه گرفتن کون گرفتن از چراغ شرحست و مصطلحات۔
تنین بالکسر و نون اول مشدد مکسور و یای معروف بمعنی اژدها از مدار و کشف و منتخب و کنز۔
تناین بفتح بمعنی اژدها ها و این جمع تنین ست۔
تنیدن کاهی جولاهه و عنکبوت و بمعنی بافتن نیز می آید و بمعنی پیدا کردن هم آمده و گاهی بگرد چیزی گردیدن و توجه و التفات آید از بهار عجم و شرحست
تن در دادن قبول کردن و راضی شدن از سراج۔
تنک ... نام ... از برهان۔
تنباکو بالفتح آشیدن مستعمل اهل زبان و بلفظ نوشیدن محض خطاست از بهار عجم۔
تندرو بالضم بخیل از سراج۔
تنقیه پاک و صاف کردن از منتخب و کنز۔
تنبیه بمعنی آگاه و هوشیار کردن و مجازاً در ... بمعنی زدن و قید کردن کوتاه اندیشان۔
تنبه بر وزن توکل بمعنی آگاه شدن از منتخب۔
تنزیه دور کردن و پاک کردن از چیزی زشت از منتخب و کنز۔
تنزه بر وزن تصرف دور شدن از ... سیر باغ و سبزه و عمارات مجازاً بمعنی خوشی و شادی از منتخب و غیره۔
تنوره نوعی از پوشش که روز جنگ پوشند و آن مانند جوشن باشد و بمعنی چرخ زدن و حلقه زدن از رشیدی و برهان و سراج و بمعنی چار آئینه و خفتان نیز نوشته اند
تنهم بالفتحتین نیز درخت از بالای زمین تا محل رستن شاخها و در مصطلحات بمعنی رام و مطیع نیز نوشته در بهار عجم برای معنی دوم بضمتین ست۔
تنکه بالفتح و کاف عربی بمعنی قرص رائج خواه از زر باشد خواه از نقره ... و این مفرس تنکه است و تنگه بالضم و کاف فارسی تنبان چرمی که تا سر زانو باشد و وقت کشتی گرفتن پوشند از مصطلحات و بهار عجم۔
تنخواه بالفتح داد و دهش و گرفتن و کردن مستعمل از بهار عجم۔
تنوقه بفتح اول و ضم نون و قاف بمعنی بیابان از شرح نصاب و کنز۔
تمسم بر وزن ... بالیدگی از کنز۔
تن آسانی راحت و آرام۔
تن خواری کاهش تن کردن از ... غم و اندوه در بهار عجم بمعنی ... عذاب۔
تناهی بپایان چیزی رسیدن و باز داشتن از چیزی از منتخب و کشف و کنز بمعنی نهایت پذیرفتن و به پایان رسیدن۔
تنگ چشم کنایه از بخیل ...

صاحبش بسبب دوری و نابینایی تاب
پسند نموده و کنایه از کم نگاهی معشوق
این لفظ در صفت معشوق واقع شود
از انجهت که معشوق از غرور حسن یار او
فرود سیاه بسوی کسی نمی بیند شرح سکندرنامه
از خان آرزو۔
تنباکو ... بفتح اول و سکون
نون و کاف فارسی و فتح دال ... و
احتمال دارد از چراغ هدایت و بعضی گویند که
بضم اول و فتح نون و کاف عربی بمعنی
تنگی و وصل دو چیز با یکدیگر که محل
وصل آنها ظاهر و معلوم نشود۔
تنکار ... بفتح اول و سکون ...
[illegible]
[illegible] اول ... وجه ثانی ...
از صحاح است و سطبری که دارد ... چیزها
از رقت خود یا از سنگینی خود آنرا ...
پدید میشود از چراغ هدایت و غیر آن۔
تنگری بکسر اول و سکون نون مخفی و
سکون کاف فارسی و را مهمله ... یا
معروف و بکسر کاف ... بزبان ترکی نام
حضرت الهی است از لغات ترکی ...
تنگراهی ... [illegible]
تنگناهی ... [illegible]
[illegible]

فصل تای فوقانی با واو

تو ... بفتح اول و ثانی ... [illegible]
[illegible]

برگشتن و دوست داشتن و حکومت نمودن
و یکبار کسی قیام نمودن اگرچه برای این معنی
توالی بیای تحتانی است لیکن فارسیان
تصرف نموده بالف خوانند چنانچه تمنی را
تمنا گویند و بواو مجهول در فارسی بمعنی
سگ سیاه گیر۔
توتیا بالضم بمعنی سرمه و بطا نوشتن
خطا است از صراح و منتخب۔
توا بالفتح هلاکت از منتخب و لطائف
تو و خدا اور مقام قسم گویند چنین بخدا
... مو گند خدا آید از مصادر اللغات۔
توتیاء بفتح اول ... باید ... و
... ذکره ... از منتخب و
... [illegible]
تو ... بفتح اول و تشدید واو ...
پذیرنده از منتخب۔
توریه بالفتح بروزن توفیق کج و
کج نمودن و باور ... گرفتن۔
توپ بواو مجهول و بای فارسی در ترکی
بمعنی توپ است از لغات ترکی۔
توپچی توپچیان بمعنی توپچی و فوج
... بسیار۔
تولیت بفتح اول و کسر سوم والی
گردانیدن و ... از
منتخب و ... [illegible]
و عمل دادن کسی ... و ...
بر گردانیدن چیزی را آنچه خرید باشد
... [illegible]
... [illegible] کرد

داد نمود از برهان۔
توریت بالفتح کتاب موسی علیه السلام۔
توضیح بالفتح و کسر ضاد معجمه و حای مهمله
روشن و پیدا ساختن و نام کتابیست
در اصول فقه از منتخب و مدار۔
توشیح حمائل در گردن انداختن و
آرایش دادن و نام صنعتی شعری
که شاعری بطریقی شعر انشا نماید که چون
حروف اول مصاریع یا ابیات جمع کنند
اسمی بیرون آید چنانچه اسم علی از این
رباعی برآید ... من برد ... بری
... دل تنگ ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
و ... حروف اول
از مصاریع این دو بیت ... یکجا
کنند نام ... پیدا میشود۔
توبیخ ملامت و سرزنش از لطائف
و منتخب و کنز۔
توشیح فن ... است از ... که
... هر دو دست ...
میان هر دو ... انداخته زور
کنند ... اندرون ... و شاخ
... دست و پای ... بر ... [illegible]
تو ... بالفتح ... [illegible]
تو ... [illegible]
از ... [illegible]
توسیر ... [illegible]
از منتخب و ... [illegible]

خاصیت و تاثیر نیز مستعمل میشود۔
توقد بضم قاف مشدد
افروخته شدن آتش۔
توارد بفتح اول و ثانی و ضم رای
مهمله باهم یکجا فرود آمدن از منتخب و کنز و
باصطلاح شعرا واقع شدن مصرع یا
بیت از طبع شاعر بی اطلاع
یکدیگر۔
توزیر بفتح اول و کسر زای معجمه بر وزغ
بر ذمه کسی گناه بستن۔
توفیر بسیار کردن و بسیار شدن
از منتخب و کنز و در عرف آنچه در اجاره
فایده بر دارند۔
توقیر عزت و حرمت نگاه داشتن
از منتخب۔
تور بواو معروف و رای مهمله نام پسر
کلان فریدون که ملک توران منسوب
باوست و نیز نام ولایت توران است
و بمعنی پهلوان و بهادر و نام گیاهیست
تلخ مزه و بمعنی ... از لغات ...
رشیدی و تور بواو مجهول در ترکی جالی
را گویند که بر محفه سواری عورات و
بیگمات ... دام ماهی نیز
آمده و بعربی تور بالفتح بمعنی تغار و کوزه
آب و طبق و جمع آن اتوار از منتخب و مدار۔
توانگر بضم اول در اصل بمعنی صاحب
قوت است مرکب از توان بمعنی طاقت
و گر کلمه نسبت و بمعنی مالدار مجاز است
این لفظ را در اصل رسم الخط ...

الف نوشتن خطاست و خواندن روا باشد از بهار عجم و خیابان -

تواتر سپے درپے شدن ماخوذ از وتر بالکسر بمعنے تنها تنها و یک یک بهم آمدن از منتخب وغیر آن -

توز بالضم بواو مجهول و زای معجمه صیغه امر است بمعنی اندوز و بترکیب اسم بمعنی جوینده و اندوزنده و کشنده و نام پوست درختی ست که مثل سپے بر کمان و زین بکار برند از برهان و کشف و سراج و خان آرزو و در شرح سکندر نامه نوشته که توز را بهندی بهوج پتر گویند و در شرح خاقانی نوشته که توز همی است از کتان -

توش بواو مجهول و شین معجمه بمعنے سینه از لغات ترکی و در برهان بمعنے قوت و توانائی و جسم بدن -

توسط میانه روی و اعتدال از شمسی و واسطه کردن -

توقع بضم قاف مشدد و مردم از بے التفاتی بکسر یا بفتح قاف خوانند -

تواضع بضم ضاد معجمه فروتنی نمودن و خود را فرو نهادن و مردم از بے التفاتی بکسر ضاد خوانند -

توزیع بروزن تصرف پراگندگی و پریشانی از کشف و منتخب و کنز -

توقیع نشان کردن پادشاه بر نامه و منشور بمعنے دستخط و نشان پادشاه و فرمان پادشاهی که بظهر باشد بخلاف

منشور از صراح و منتخب و کنز و مؤید -

تودیع وداع کردن و سپرد کردن و رخصت کردن -

توزیع حرف سوم زای معجمه پراگنده کردن و بخش کردن از منتخب و لطائف و کشف -

تولع بروزن تملق بمعنے حرص کردن و بهوسناکی -

توسع فراخی کردن و فراخ بودن از صراح -

تورع برای مهمله مشدد مضموم پرهیزگاری

توسیع فراخ کردن از منتخب -

توجع درد پیدا شدن -

توشغ بواو مجهول و شین معجمه بمعنی علم و نشان از لغات ترکی و سراج -

توفیق در لغت چیزی با چیزے برابر کردن و باصطلاح موافق گردانیدن خدا اسباب را موافق خواهش بنده تا آن خواهش او سرانجام یابد و استعمال لفظ توفیق در بهم رسیدن اسباب امور خیر باشد نه امورات شر -

توافق باهم یکجا شدن و موافق بودن از منتخب و کنز و در صراح یکی شدن و هم پشتی کردن -

توثیق بروزن توفیق و حرف ثالث ثای مثلثه بمعنے محکم و استوار کردن از کشف و مدار و کنز -

توق بالفتح آرزومندی و غلبه شهوت از منتخب -

توزک بضم اول و واو غیر ملفوظ و ضم زای معجمه و کاف عربی لفظ ترکی ست بمعنی سامان و آرایش و بمعنی انتظام و ترتیب لشکر و مجلس و دربار -

توشک بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون شین معجمه بمعنی فرش از لغات ترکی و در برهان و سراج بواو مجهول بمعنے نهالین -

توبرگ بضمتین و سکون رای مهمله و کاف فارسی بمعنی خرفه و آن تره معروف است از جهانگیری و رشیدی و در برهان بروزن کوچک -

توکل بخدا سپردن و دل برداشتن از اسباب دنیا و بحضرت مسبب الاسباب توجه نمودن -

توغل بغین معجمه بروزن توکل در صراح نوشته که بمعنے دور در شدن و رفتن یعنے درکارے بمرتبه کمال رسیدن و مشق کامل داشتن -

توکیل وکیل گردانیدن و کار را بکسے گذاشتن از منتخب و کنز -

توبال بالضم و معروف و بای موحده براده مس و آهن از برهان و کنز -

توشمال بکاول و خوان سالار از مصطلحات لفظ ترکی ست -

توابل بالفتح و بای موحده مکسور بمعنے مصالح طعام مثل زیره و قرنفل و فلفل وغیره از مدار و کشف -

توهم در وهم انداختن از لطائف -

توأم بفتح اول و سوم بروزن کوکب آن یک بچه که با بچه دیگر از یک حمل زن پیدا شده باشد و بمعنے برج جوزا نیز می آید از مدار و منتخب -

توأمان بفتح اول و سکون دوم و فتح سوم بروزن نوجوان آن هر دو بچه که از یک حمل زن زائیده میشوند این تثنیه توأم ست و بمعنی برج جوزا از منتخب و مؤید -

توران بالضم ملکی ست معروف منسوب بتور که پسر فریدون بوده از برهان -

توسن بفتح اول و سکون واو و فتح سین مهمله و نون کره اسپ که تند و شوخ و سرکش باشد از مدار و سراج و در کشف بضم و صاحب بهار عجم و جواهر الحروف نوشته که ظاهرا اصح بواو مجهول و شین معجمه است که بکثرت استعمال مهمله شده است چه توشن بمعنی قوت و توانائیست تندی و شوخی اسپ دال بر توانائی اوست -

توختن بواو مجهول حاصل کردن و خواستن و جمع کردن و بمعنی ادا کردن و گزاردن و این از لغات اضداد است از برهان و لطائف -

توشقان بضم اول و سکون شین معجمه و واو غیر ملفوظ و قاف لفظ ترکی است بمعنی خرگوش از لغات ترکی نوشته شده -

تولیدن بواو مجهول بمعنی رمیدن

از لطائف و برهان۔

تون بالضم زبان دحمام وسولخ حمام وگلخن وجاسے سرگین انداختن از لطائف و برهان۔

توانین این لفظ غلط ست صحیح تنانین است بمعنے اژدها این جمع تنین ست۔

تومان بضم اول وفتح میم و واو والف غیر ملفوظ بمعنے گروه وپرگنه ومعنی ده هزار و بمعنے زرانقدر که بیک پیسه رسد و باشد از لغات ترکی۔

توان بضم اول بمعنے زور وقوت و فتح اول خطا از کشف و برهان و بهار عجم ورشیدی و موید و جهانگیری و سراج۔

توقان بالفتح آرزو مندی و غلبه شهوت از منتخب۔

توزین بالفتح سنجیدن و وزن کردن

تو بالضم و واو مجهول پرده و تهه و لا سے از برهان و رشیدی و در بهار عجم نوشته که تو بواو معروف بمعنی اندرون چیزے و بواو مجهول بمعنی خود و ترا نیز آمده۔

توره بواو مجهول و رای مهمله در ترکی بمعنی رسم و قاعده مطلق و مجاز از شریعتے را گویند که چنگیز خان از خود وضع کرده اند سراج حالا بمعنی حکم شدید پادشاهی مستعمل

تولکیدن بالفتح گستردن پلی پیر فردن بمعنے پامال کردن از منتخب و سراج و مجاز از تهدید مدعا را گویند۔

توزاک الله بتر بوست دار و بتر الله تعالی

تولبه بالضم و واو مجهول بچه سگ

از سنگ شکاری که بوی جانوران بوئید شکار را از زیر بوته های آرد از برهان و رشیدی و مصطلحات۔

توله بمعنی توله که لفظ هندی ست اسم وزن دوازده ماشه متاخرین فارس بعد حذف های مختفی بلفظ چیز زائد کرده نوعی از تفریس کرده اند از جواهر الحروف

توش بواو مجهول زاد راه مرکب از توش بمعنے قوت و توانائی و های نسبت بلفظ کشیدن و کردن و برداشتن و گرفتن و بستن مستعمل از بهار عجم۔

توشه خانه ظاهر این لفظ غلط ست صحیح توشکخانه است چه توشک بمعنے رخت ست چنانکه در برهان و جهانگیری

توران شاه نام وزیر۔

توجیه بضم جیم مشدده و بکسر جیم غلط ست چنانکه بمعنے هر دو گویند بمعنی رو بسوی چیزے یا بسوے کسی آوردن۔

توجیه گردانیدن روبسوی چیزے و نیک بیان کردن از منتخب و نام حرکت ما قبل روی ساکن۔

توبه بالفتح از گناه بازگشتن و عوام بالضم گویند از منتخب و بلفظ گفتن و کردن و فرمودن و دادن و شکستن و گسستن مستعمل از بهار عجم۔

توسعه بفتح اول و کسر سین مهمله فراخی و فراخ کردن آگاهی از تغیر با قص هم بدین وزن مصدر می آید۔

توقیه بفتح اول و کسر قاف و فتح یای تحتانی

تمام دادن و نیک وفا کردن۔

تولیه کار بدست کسے کردن از صراح۔

تولی بالفتح اول و ثانی و تشدید لام برگشتن و سر و بر و گردانیدن و حکومت نمودن و بکار کسے قیام نمودن از منتخب و مدار و کنز و صراح۔

توازی بزای معجمه باهم برابر شدن از منتخب

توقی بتشدید قاف مکسور از باب تفعل نگهبا ستن۔

توزی بالضم و زای معجمه نوعی از جامه نفیس و در سراج نوشته توزی نام جامه منسوب بشهر توز که شهریست از ملک فارس۔

توانی بالفتح سستی کردن و تقصیر کردن از منتخب۔

توی بالضم و واو مجهول در ترکی شادی و سروست را گویند و ترکی بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون یای تحتانی بمعنے شادی متاخرین بلطافت بست بند۔

تونی بالضم و کسر نون سوم نون بمعنے کناس و دوزخ و تهاباز۔

توانائی بضم اول از کشف۔

توالی پیاپی شدن از منتخب و کنز با خود از ولا بکسر که بمعنی پیهم بکاری نمودست و با صطلاح اهل هیئت حرکت توالی حرکت افلاک سبعه سیاره را گویند که از مغرب بسوی مشرق است بترتیب پیاپی بودن بروج از حمل و ثور تا حوت

چنانکه هر روزه از حرکت خاص قمر معاینه میشود و این حرکت خلاف حرکت فلک الافلاک ست که دائم از مشرق بسوی مغرب میباشد این حرکت خلاف توالی سریع ترست از حرکات توالی بودن روز و شب تعلق بحرکت فلک الافلاک دارد۔

تواری بالفتح پنهان شدن و پوشیدگی از کشف و صراح و سروری و کنز۔

فصل تای فوقانی مع های هوز

تهذیب پاک کردن و صلاح دادن از منتخب و کنز۔

تهمت بضم اول و فتح ها و فتح میم گمان بد کردن از منتخب و در بهار عجم نوشته که این لفظ در فارسیان بسکون دوم مستعمل و بلفظ کردن و انداختن و نهادن و زدن و بستن و کشیدن و برداشتن استعمال می یابد۔

تهنیت بفتح اول و سکون ثانی و کسر نون و فتح تحتانی مبارکباد گفتن و گوارا کردن از منتخب و صراح و کنز و در بهار عجم نوشته که بلفظ گفتن و دادن و کردن و ساختن مستعمل۔

تهبیج بفتح اول و ثانی و ضم بای موحده مشدده و جیم مشابه آماس شدن چه بهج بفتحتین آماسیدن ست و باب تفعل برای تشبیه آید۔

تهیج بفتح اول و ثانی و ضم تحتانی

مشدد و جیم برخاستن باد و غبار وغیره از لطائف ـ

تهجد بروزن تکلف در شب خفتن و در شب بیدار شدن از کشف و منتخب و مجازاً بمعنی نمازیکه صلحا بعد نصف شب از خواب برخاسته هشت رکعت یا سه تا یازده یا زیاده ازین میگذارند ـ

تهدید بمعنی ترسانیدن از منتخب ـ

تهتی آخر بمعنی تجهیز ملیده و تم کیسه یعنی تلاب که مخزن آب و دانه باشد از مصطلحات ـ

تهور بفتح اول و ثانی و تشدید واو مضموم مردانگی و بقول حکما افراط قوت غضبی و آن مذموم ست ـ

تهاکر بتای اثقل و ضم کاف عربی لفظ هندیست بمعنی خداوند و هندوان در محاورات خود بر همسالک یعنی سمدهی اطلاق کنند ـ

تهوع بروزن تصرف بشدت قی کردن از کشف و قاموس و منتخب و کنز و در کفایه چیزیکه بود که از معده حادث شود برای دفع چیزیکه درد باشد بی آنکه چیزی دفع شود ـ

تهتک بفتح اول و ثانی و ضم تای فوقانی مشدد پرده دریدن و پرده دری و بی تحملی و رسوائی از منتخب و صراح و کنز ـ

تهلیل لا اله الا الله گفتن ـ

تهمتن بفتح اول و دوم و چهارم لقب رستم مرکب از تهم که بمعنی دلاور ست و هم بمعنی بزرگ و قوی و تن بمعنی جثه و جسم از برهان جهانگیری ـ

تهاون بفتح اول و ضم واو خوار و حقیر داشتن از منتخب ـ

ته ریش گذشتن فریب دادن ـ

ته نشان آنچه قبضهای تیغ وغیره کنده تارهای طلا و نقره را دران کوفته می نشانند بطوریکه نقوش گلها پیدا آیند ـ

ته کردن زانو بادب نشستن چنانکه در نماز می نشینند ـ

تهیه بفتح اول و کسر های هوز و فتح یای تحتانی مشدد آمادگی کردن از منتخب ـ

تهلکه بالفتح و بهر سه حرکت لام بمعنی نیست شدن و مردن از منتخب ـ

ته جرعه کنایه از شراب اندک که در ته جام بماند باضافت و بدون اضافت از بهار عجم ـ

ته گیره چیزیست که آنرا ته دیگچه گویند از مصطلحات ـ

تهیگاه بمعنی کمر و آن جائیست زیر بالای استخوان سرین و زیر استخوانهای پهلو

ته بندی باصطلاح صباغان رنگیکه برای تقویت پیش از رنگ مقصود کشند و بمعنی چیزبندی کتابها از مصطلحات ـ

تهادی بدال مهمله بهم فرستادن

ته میدانی باضافت مردم بی سر و پا خانه بدوش از مصطلحات و در بهار عجم نوشته که جمعی از لوطیان که در ته میدان یک گوشه افتاده میباشند ـ

تهجی بفتح اول و ثانی و کسر جیم مشدد هجو گفتن کسی را و هجا کردن یعنی حروف مفرده را باهمدیگر ترکیب دادن و حروف تهجی حروف الف با تا ثا را گویند ـ

ته جرعگی اندک شراب که بعد از نوشیدن در پیاله باقی مانده باشد ـ

تهانی بفتح اول و کسر نون باهم مبارکباد گفتن و تهنیت کردن با یکدیگر مصدر است از باب تفاعل و هم جمع تهنیت مثل تجارب بکسر راء جمع تجربه چنانچه در فصول اکبریست ـ

فصل تای فوقانی مع یای تحتانی

تیر کاکل ربا بمعنی تیریکه از سر نشان بگذرد و بسر هدف رسد و آنرا بعضی تیر سرگذار گویند از چراغ هدایت و در مصطلحات نوشته که تیر کاکل ربا بمعنی تیریکه موی کاکل را از سر رباید و شخص را آسیب نرسد و این کمال مبالغه است در تیراندازی ـ

تیبا بالکسر بمعنی دفع کردن و انتظار و عشوه از لطائف ـ

تیغ سوزن ربا و تیغ سوزن دار تیغیکه بکمال آبداری سوزن را بردارد از مصطلحات ـ

تیناب بروزن سیماب بمعنی خواب که بعربی آنرا رویا گویند از سراج ـ

تیرپرتاب بفتح بای فارسی قسمی از تیر که بکار دوراندازی آید و به نشان نمیرسد از مصطلحات و در بهار عجم نوشته که بمعنی تیر هوائی نیز آمده ـ

تیغه پشت قطار مهرهای پشت ـ

تینات نام موضعی بفاصله ده فرسخ از مصر از لطائف ـ

تیهوج بالکسر و جیم عربی در آخر معرب تیهو که طائریست کوچکتر از کبک ظاهراً بهندی لوا نامند ـ

تیماج بالکسر و یای معروف و جیم عربی چرم بود که آنرا ابلغار و ادیم نیز گویند و این لفظ ترکیست از کشف و بهار عجم و مؤید و در مدار بجیم فارسیست ـ

تیرچرخ عطارد از برهان ـ

تیغ مهند بضم میم و فتح ها و نون مشدد مفتوح تیغ ساخته هند چراکه در ملک عرب و ایران تیغ هندی اعتبار تمام دارد ـ

تیسیر بالفتح بروزن تکبیر و تعمیر آسان کردن و آسانی از کنز و منتخب ـ

تیمار بالکسر غمخوارگی و خدمت کردن از برهان ـ

تیسر بروزن تکبر آسان شدن از منتخب ـ

تیمور بکسر تای فوقانی و ضم میم و سکون را ر مهمله این لفظ ترکیست بمعنی فولاد و نام پادشاه مشهوریست چون در ترکی قاعده ایست که بعد حرف مضموم واو و بعد مفتوح الف و بعد مکسور یا می نویسند مگر آن واو و الف و یا در خواندن نمی آید درین لفظ نیز یا و واو بخواندن نمی آید چراکه علامت کسره و ضمه است و اگر در نظم بسبیل اشباع خوانده شود جائز باشد ـ

تیر بالکسر معروفست و بمعنی ستاره

عطارد و نام ماه شمسی بزبان پارسی که بحساب هندی تقریباً ساون باشد و نام روز سیزدهم از هر ماه شمسی و چوب راست سقف و کفشی و بمعنی طاقت و قدرت از کشف و لطائف و سراج ۔

تیار بتشدید بمعنی جلد رفتار و جهنده و مواج از منتخب و صراح و آنچه در محاوره گویند که فلان چیز تیار است یعنی درست و مهیاست باین معنی مجاز باشد از معنی لغوی یعنی فلان چیز از باعث درستی خود جهنده و جلد رفتار است بسوی استقبال اسی مقتضی استعمال است پس لفظ تیار عربیست کسانیکه فارسی گمان برند خطاست و در بهار عجم و چراغ هدایت و سراج اللغات نوشته اند که برای معنی آماده و مهیا طیار بطای حطی است چه در اصل اصطلاح میرشکار است که چون جانور شکاری از گرسنگی بر آمده مستعد و آماده پرواز و شکار انداختن میشود گویند که این جانور طیار شده چون باین معنی شهرت گرفته مجازاً هر شی مهیا را طیار گویند پس طیار و تیار هر دو بطور صحیح باشد ۔

تیر آور مکار و حیله گر و فرساق ۔

تیر ساز مضراب ساز ۔

تیز بالکسر و یای معروف و زای معجمه صدائی که از راه پائین معده آنان بر آید آنرا گوز نیز گویند از برهان و سراج ۔

تیس بالفتح و سکون تحتانی و سین مهمله بمعنی بز نر که در گله نحل شده بفارسی آنرا نهاز نامند و بهندی بوک گویند از منتخب و شرح نصاب و کنز ۔

تیر خش بفتح تای فوقانی و سکون خای معجمه و شین معجمه بمعنی تیر هوائی و تیر ناوک و تیر آتشبازی را نیز گویند از برهان و سراج ۔

تیر روی ترکش بمعنی تیر خوب و بهتر که آنرا بیرون ترکش جا سازند و در آنجا گذارند از چراغ هدایت ۔

تیش بالکسر و یای مجهول و شین معجمه لفظ ترکیست بمعنی دندان و لفظ تیشه که آله نجار است ازین ماخوذ است و حرف ها برای تشبیه و مشابهت چنانکه در لفظ دندانه ۔

تیرکش بمعنی تیردان که لفظ ترکش مخفف آنست از برهان و بمعنی سوراخیکه در دیوار قلعه و قصر ملوک برای انداختن تیر و بندوق بجانب دشمن میسازند ۔

تیقیظ بفتح و قاف و ظای معجمه بر وزن تهدید بمعنی بیدار کردن و بمعنی بیداری مستعمل میشود ۔

تیقظ بفتح و قاف و ظای معجمه بر وزن تفکر بیدار شدن و بیداری از منتخب ۔

تیغ مبدل تیز چون آمیز و آمیغ و ستیز و ستیغ بر هر چیز برنده اطلاق کنند چون کارد و خنجر و شمشیر از بهار عجم و در مدار

بمعنی پشت نیز آمده ۔

تیغ مُعرّف تیغ خمدار که زخمش عمیق میباشد یا تیغی که وقت زدن آن قدری دست را بیکجانب خم کرده زنند تا زخم عمیق دهد ۔

تیق بفتح اول و کسر ثانی بمعنی بر خود از شرح نصاب و کنز ۔

تیغال بالکسر و یای معروف و غین معجمه بمعنی ترنجبین[1] از برهان ۔

تیه بنی اسرائیل بالکسر بیابانی که موسی علیه السلام با دوازده سبط بنی اسرائیل که در هر سبط پنجاه هزار مردم بودند چهل سال سرگردان و حیران و محبوس ماندند و نتوانستند که بیرون آیند از مدار ۔

تیول بضمتین و واو معروف جاگیر و منصب معاش و این لفظ ترکیست از لغات ترکی نوشته شد و در مدار تیول بفتح اول و ضم ثانی ۔

تیم بالکسر و یای معروف در فارسی کاروان سرای و کنایه از دنیا از مؤید و بالفتح در عربی بمعنی بنده از منتخب ۔

تیغ خم تیغیکه مثل محراب خم داشته باشد از مصطلحات ۔

تیر تام تیر کامل و بی عیب ۔

تیبن بالکسر و یای معروف بمعنی انجیر ۔

[1] در اصل و در اسپ دیگر است ترنجبین که آنرا شکر تیغال گویند ۱۲ منه

سیوه معروفست از کنز ۔

تیر بکسی دادن سلاطین چون بکسی امان دهند و خواهند که مزاحمتی از لشکریان باو نرسد تیری که نام پادشاه بر و منقوش باشد از جیبه خاص باو دهند و این نشان امان باشد از مصطلحات ۔

تیر کشیدن درد کردن از مصطلحات

تیمن بابرکت شدن از منتخب ۔

تیغ شدن برو شدن از بهار عجم ۔

تیغ بخاک کردن کنایه از ترک فتنه و خونریزی از مصطلحات ۔

تیغ و ترنج بمیان آوردن کنایه از امتحان باخذ آن تیغ و ترنج دلیخاست که بامتحان حسن یوسف بدست زنان مصر داده بود از مصطلحات ۔

تیرک زدن جاری شدن خون از زخم تیر از مصطلحات ۔

تیردان قندیل تیر و بمعنی ترکش بزای معجمه مقصد است از مصطلحات ۔

تیهو بالکسر بر وزن لیمو و در سراج اللغات نوشته که طائریست مشابه بکبک لیکن کوچکتر از وی و این طائر مخصوص ولایتست و در هندوستان نباشد مگر آنکه از انجا آرند چنانکه سید امین الدین خان از کابل آورده بود و مؤلف در دهلی آنرا دیده و تیهوج معرب آنست کما هو از سراج و در برهان نیز همین نوشته که طائریست کوچکتر از کبک مؤلف گوید ظاهراً هندی

آزالوانا مند۔

تیره بالکسر تاریک و کدر و خشمناک از بهار عجم۔

تیر وکمانه تیرکه چون کشاد یابد بجائی برسد از انجا جسته بجای دیگر خورد از مصطلحات۔

تیرخانه چوبهای سطبر است که از ان سقف خانه سازند

تیرسبک از خمه و تیرشکر زخمه مراد از تیر بی خطا۔

تیغ کوه یعنی بلندی کوه و سر کوه و قلعهٔ کوه از برهان۔

تیغ دو دم تیغیکه بهر دو طرف او تیزی آبداری باشد۔

تیه بالکسر و سکون یای تحتانی و در آخر های ملفوظ بیابانی که رونده دران هلاک شود و بمعنے تکبر کردن و رفتن بهر جا سرگردان و باصطلاح بیابانے که موسی علیه السلام با دوازده سبط بنی اسرائیل که در هر سبط پنجاه هزار نفر بودند دران بیابان مدت چهل سال سرگردان بودند از صراح و شرح نصاب و لطائف۔

تیر و ستی بمعنے عصا۔

تیرگی تاریکی و سیاهی و بمعنے کدورت خاطر از برهان۔

تیره ور بمعنے عیاری و مکاری از مصطلحات۔

تیغ مغربی نوعی از تیغ بعضے گویند که از ملک مغرب می آید و بعضے گویند که در شهر گجرات ساخته میشود و بجانب دروازه مغربی شهر مذکور راز ین سبب مغربی گویند

تیغ کشیدن بینی کنایه از خشک شدن گوشت بینی مریض و این علامت بد است از مصطلحات۔

تے بالکسر و یای معروف مخفف تهی۔

تی تی بفتح هر دو تای فوقانی تقلیدیست که مطربان هنگام رقص گویند چنانچه رقاصان هند تا تا تھی گویند و بکسر هر دو

تیلے تای فوقانی و مهر دو یای معروف طلب کردن مرغ بچگان را برای دانه از لطائف و غیر آن و در زبانی از حروف انکار است چنانکه در فارسی نے نے۔

تیر هوائی تیریکه بهوا اندازند یعنے بسوی آسمان اندازند و قسمی از آتشبازی از مصطلحات۔

تیر گردانی آنست که چون چیزی گم شود اسامی حاضران برده بر پیاله نویسنده تیر گذاشته فسون خوانند تیر خود بخود بحرکت آمده بر نام دزد ایستد از مصطلحات۔

باب ثای مثلثه

فصل ثای مثلثه مع الف

ثاقب بکسر قاف و بای موحده بمعنے روشن و درخشان از کشف و منتخب و نام دردیست که صاحبش چنان پندارد که کسے در اندام سوراخها میکند از لطائف و کنز۔

ثابل بهمله بمعنی کم و سرما از منتخب و کنز۔

ثار انتقام خون کردن از منتخب و غیره۔

ثالیا بحرف دوم همزه ممدوده و کسر لام بر وزن سرا ویل بمعنی آن خها و این جمع ثولولیست که بهندی آنرا مسه گویند۔

ثانی اثنین کنایه از مثل و مانند و نظیر چرا که عدد دوم از مجموع دو عدد بالضرور در ذات و اکثر صفات مثل عدد اول خواهد بود۔

ثالث ثلاثه قوم نصاری که سه خدا قائلند حقتعالی و عیسی و مریم علیهما السلام۔

ثانوی بمعنے دوم۔

فصل ثای مثلثه مع بای موحده

ثبات بفتح بمعنے قرار و قیام از منتخب۔

ثبت بفتح اول و سکون ثانی قرار دادن و نوشتن و حجت مرد معتمد از منتخب و ثبت اگرچه مصدر است گاهی بمعنی اسم مفعول بیاید چنانچه ثبت بمعنے قرار داده شده و نوشته و مرقوم می آید

ثبور بضمتین هلاکت از منتخب و لطائف و در کنز هلاک شدن و وا هلاکا گفتن۔

فصل ثای مثلثه مع جیم

ثج بالفتح و جیم مشدد بمعنی ریختن آب و خون

فصل ثای مثلثه مع خای معجمه

ثخن بکسر اول و فتح خای معجمه بمعنی حجم و سطبری از کنز و منتخب۔

ثخین بفتح اول و کسر خای معجمه محکم و سطبر و غلیظ از منتخب و کنز و بحر الجواهر و در قاموس غلیظ و صلب۔

فصل ثای مثلثه مع دال مهمله

ثدی بکسر و فتح اول و سکون دال مهمله بکسرتین نیز آمده پستان زنان و مردان از صراح و کنز و ابن حاجب نوشته که پستان مردان را ثندوه گویند و پستان بهائم را ضرع۔

فصل ثای مثلثه مع رای مهمله

ثریا بمعنے پروین و آن شش ستاره است متصل بهمدیگر و آن منزل سوم است از منازل قمر و اصل لغت تصغیر ثروی است که صیغه مؤنث افعل التفضیل است مشتق از ثروه بمعنے کثرت است چون در ستارگان مذکور قدری کثرت است لهذا بدین اسم مسمی گشت از صراح و در رشیدی شرح نصاب نوشته که تصغیر در ثریا بلحاظ خردی کواکب او است یا این تصغیر بجهت تعظیم باشد۔

ثری بفتح اول و ثانی و در آخر الف مقصوره بصورت یا خاک نمناک و زمین از صراح و منتخب و غیر آن۔

ثرب بالفتح چادر پیست از شحم رقیقه بر امعا محیط شده از بحر الجواهر و منتخب و صراح و کنز و در چند و الالفاظ نوشته پوستیست

ثروت بالفتح بسیاری مال و توانگری و نعمت و بهتری از لطائف و مدار و منتخب و کشف و صراح و کنز۔
ثرید بالفتح بر وزن حمید نوعی از طعام که پارهای نان را در شوربای گوشت ترکنند از بحر الجواهر و لطائف۔
ثرط بالفتح سرشش از منتخب و صراح۔

فصل ثای مثلثه مع عین مهمله

ثعلب بالفتح اول و سکون عین مهمله و فتح لام و بای موحده بمعنی روباه از کشف و منتخب و کنز۔
ثعالب بالفتح اول و کسر لام و باها جمع ثعلب
ثعلبان بالفتح و بزیادت الف و نون بمعنی روباه و در کنز ثعلبان بضم اول و سوم روباه نر
ثعبان بضم اول و سکون عین مهمله و بعده بای موحده بمعنی مار بزرگ و اژدها از کنز و منتخب۔
ثعابین بفتح اول و کسر بای موحده جمع ثعبان ست که بمعنی اژدها باشد۔
ثعلبیه بالفتح نام مقام ست۔
ثعلب مصری نام دوائی ودرین تخفیف کرده اند چه این اصل خصیة الثعلب بود چه دوای مذکور بشکل خایه روباه چون در نواحی مصر پیدا میشود و بمصر منسوب کنند ظاهراً لفظ ثعلب مصری یا ثعلب گفتن درست نباشد مگر آنکه گوئیم چون لفظ خصیه مکروه ست لهذا اگر فته باشند

ثعلب موسوم کنند جائز باشد۔

فصل ثای مثلثه مع غین معجمه

ثغر بفتح اول و سکون غین معجمه بمعنی دندان و دهان تنگ و سرحد میان ملک کفر و اسلام از منتخب و لطائف۔
ثغور بضمتین و غین معجمه بمعنی سرحدها جمع ثغر و شکرستان و خیابان و بمعنی دندانها۔
ثغ بالضم و غین معجمه بمعنی بت از برهان و بعضے محققان نوشته اند که چون در فارسی ثای مثلثه نیاید این لفظ فع بفاست۔
ثغرچی بالضم اول و سکون غین معجمه مغاکی که میان سینه و شکم باشد و مغاک زیر گلو از شرح نصاب و کنز۔

فصل ثای مثلثه مع فا

ثفر بفتحتین و فا و را مهمله بمعنی پاردم بهندوستانی دمچی گویند از شرح نصاب

فصل ثای مثلثه مع قاف

ثقب بالضم و بفتحتین سوراخها جمع ثقبه از صراح۔
ثقت بکسر اول و فتح قاف استواری۔
ثقات بکسر اول جمع ثقه و کسانیکه بضم خوانند خطاست از منتخب و کنز۔
ثقل بکسر اول و فتح قاف بر وزن عنب گرانی و گران شدن و بکسر اول و سکون ثانی گرانی بار و بفتحتین هر چیز نفیس نگاهداشتنی از منتخب و قاموس۔
ثقیل گران و نام وردی ست که عضو

از ان گران معلوم میشود۔
ثقلین بفتحات اول و دوم و سوم بمعنی دو گروه یعنی عالم انس و جن از کشف و کنز۔
ثقه بکسر اول و فتح قاف اعتقاد کردن و استواری و مرد معتمد که بر قول و فعلش مردم اعتماد کنند از کنز و صراح و منتخب۔
ثقبه بالضم و حرف سوم بای موحده بمعنی سوراخ از صراح۔
ثقبه عنبیه بضم اول و کسر عین و فتح نون و کسر بای موحده سوراخیست در وسط طبقه عنبیه بسیاهی چشم مانند سوراخیکه در عنب یعنی انگور پیدا شود بوقت جدا کردن آن از چوب خوشه و آن سوراخ را که ثقبه عنبیه عبارت از ان ست بفارسی مردمک و بهندی تل گویند بکسر تای فوقانی و آن منفذ نور بصر ست۔

فصل ثای مثلثه مع کاف

ثکلی بالفتح و لام مفتوح زنی که فرزند او مرده باشد از منتخب۔

فصل ثای مثلثه مع لام

ثلاثا بالفتح و دو ثای مثلثه نام روز سه‌شنبه بر بودن این روز مبارک ست از منتخب و کنز و کشف و مزیل۔
ثلب بالکسر و بای موحده شتر پیر و ثلبه ناقه پیر دندان ریخته از شروح نصاب و صراح و کنز۔
ثلث بالضم و بضمتین سوم حصه هر چیز

از منتخب و صراح و صاحب مدار و کشف نوشته اند که ثلث بالضم بمعنی سوم حصه و نام خطی از خطوط هفتگانه و آن اینست متاشیر محقق نسخ ریحان رقاع ثلث تعلیق و متاخرین یک خط دیگر ازین استخراج کرده اند که نامش نستعلیق باشد و اصلش نسخ تعلیق ست زیرا که مرکب است از خط نسخ و خط تعلیق و ثلث را از ان ثلث گویند که دران سوم حصه وصول قلم باشد۔
ثلج بفتح اول و سکون لام و جیم عربی بمعنی برف از کشف و منتخب و کنز۔
ثلم بالفتح بینی بریدن از لطائف۔
ثلثان بالضم دو حصه از جمله سه حصه۔
ثلاثه غسالة بفتح اول و فتح غین و سین مهمله مشدد سه پیاله شراب که بوقت صبح نوشند و آن غنویدن غمها و شستن کثافت بدن و مزیل کدورت بشریت باشد از کشف و مدار و مؤید۔
ثله بالضم و تشدید لام بمعنی گروه مردم از منتخب و کنز۔

فصل ثای مثلثه مع میم

ثمرات بفتحتین میوه ها و این جمع ثمره است۔
ثمد بفتح اول و کسر میم آب اندک از شروح نصاب و منتخب و کنز و در صراح هم بهمین معنی بفتحتین ست۔
ثمود بفتح اول و ضم میم نام شخصی ست

از نسل نوح علیه السلام بچهار واسطه بنی ثمود کرامت حضرت صالح پیغمبرست بثمود منسوب و مشهوراند تا نافه حضرت صالح را پی کردند و نتیجهٔ آن همه سوختند از لطائف و کنز —

ثمر بفتحتین میوه و بار درخت و مال و زر و فرزند از منتخب —

ثمار بکسر میوه ها و این جمع ثمرست —

ثمیر میوه دار —

ثم بالضم و تشدید میم مفتوح بمعنی پس و باز و بالفتح و میم مشدد مفتوح بمعنی آنجا —

ثمن بفتحتین بمعنی قیمت و بالضم و بضمتین هشتم حصهٔ چیزی از قاموس و منتخب و کنز —

ثمانین بفتح اول و کسر نون بمعنی هشتاد از منتخب —

ثمین بفتح گران قیمت —

ثمینه چیز گران قیمت —

ثغرو صاحب قاموس و صراح نوشته اند بفتحتین است نه بسکون میم و دیگر آنکه جمع این ثمار بالکسر ثمرات بحرکات ثا و میم درست —

ثمانیه بفتح اول و کسر نون بمعنی هشت کہ عدد معروف ست از منتخب و کنز —

فصل ثای مثلثه مع نون

ثنایا بالفتح چهار دندان پیشین دو از بالا و دو از زیر از منتخب و بالضم خطاست —

ثنا بالفتح ستایش از منتخب —

ثنائی بفتح اول بمعنی لفظ دو حرفی و دندان ثنائی هر دو دندان پیشین —

ثنی بفتح اول و کسر نون و تشدید تحتانی بمعنی گاو و گوسفند و اسپ کہ در سال سوم باشد و اشتر شش ساله از شرح نصاب و در منتخب و کنز گاو و گوسپند که یا در سال سوم نهاده باشد و شتر پنج ساله که پا در ششم نهاده باشد —

فصل ثای مثلثه مع واو

ثوابت جمع ثابته بغیر راء آخر قاف منتخب —

ثوب بالفتح جامه و لباس —

ثواقب بفتح اول و کسر قاف بمعنی روشنیها و لوامع —

ثوابت بفتح اول و کسر بای موحده بمعنی ستارهای غیر متحرک که حرکت بذات خود نداشته باشند سوای این هفت سیاره اگرچه بحرکت بعض ثوابت کما قائل انشاء لیکن چون نهایت بطی سیر اند لهذا حرکت آنها معتبر ندارند چنانچه نشر کرده در بیست و چهار هزار سال یک دوره تمام میکند —

ثور بالفتح گاو نر بمعنی مطلق گاو و لقب عام ست خواه نر خواه ماده و نام برج دوم فلک که آن بصورت گاو نر ست —

ثولول بهر دو واو معروف و دو واو اول بدل از همزه هست گوشت پاره که بر اعضا پدید آید بهندی مسّا گویند جمع آن ثآلیل —

ثوم بالضم سیر بهندی لهسن گویند —

ثوران بفتحتین بمعنی جوش و برخاستن گرد و فتنه از دستور و بحر الجواهر و منتخب و کنز —

ثوبان بالفتح و بای موحده نام غلام آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم —

ثوانی بالفتح جمع ثانیه که بمعنی دوم است و شصتم حصهٔ دقیقه —

فصل ثای مثلثه مع یا

ثیاب بکسر اول جامهای پوشیدنی و این جمع ثوب ست —

ثیبات بفتح اول و کسر یای تحتانی مشدده زنان شوهر دیده —

ثیب بفتح اول و کسر یای تحتانی مشدده و فتح بای موحده ضد بکر یعنی زن شوهر دیده خواه شوهرش زنده باشد خواه مرده —

باب جیم عربی

فصل جیم عربی مع الف

جابلسا بالضم بای موحده و سین مهمله نام شهریست در سرحد مغرب و بعضی گویند شهریست در عالم مثال از برهان —

جابلقا بالضم بای موحده و قاف نام شهری است بسرحد مشرق و بعضی گویند شهری است در عالم مثال از برهان —

جام جهان نما عبارت از جام کیخسرو که احوال خیر و شر عالم از آن معلوم می شد —

جان من و جان شما یعنی شما را سوگند بجان من و مرا سوگند بجان شما یا آنکه جان من فدای بجان شما باد و نیز جائیکه کمال اتحاد باشد گویند یعنی جان من و جان شما هر دو یکی هست —

جاری بفتح [illegible] بمعنی [illegible] —

جالب بکسر لام و بای موحده بمعنی نمو کشنده چیز برا —

جاهلیت زمانه که پیش از زمانه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم بود که قبائل عرب بتها رامی پرستیدند —

جالوت نام پادشاه کافر که طالوت همراهی حضرت داود علیه السلام او را شکست داد از لطائف —

جامه [illegible] نقش کرده باشند از مصطلحات —

جای فلان سبز است [illegible]

و سبز است و خالی ست در مقام یاد کسی گویند یعنی درینجا آدمی باید از مصطلحات —

جامه بفتح جامه که روز جنگ بر زره پوشند و [illegible] از مصطلحات —

جاجیم [illegible] —

جاوید [illegible] —

جاوشی [illegible] از برهان گوید

دکشت و سروری ـ

جاحد بکسر حاے حطی منکر و انکار کننده با وجود دانستگی ـ

جار همسایه و بمعنی نگهبان و شریک در بنهار داده شده از کنز و در ترکی لفظ جار بدو معنی آمده یکی بمعنی ندا کردن و منادی دوم بمعنی جمعیت الالفات ترکی ـ

جائر آنکه از راه حق میل کند براه باطل و جور کننده و ستمگار از منتخب ـ

جار بلچار در فرسی بمعنی شکست و بست نوشته و تحقیق این ست که چون لفظ جار در ترکی بمعنی ندا و آواز دادن ست و لفظ بل بضم موحده در ترکی بمعنی فراوان و بسیار لهذا جار بلچار عبارت از اندک طلب و بسیار طلب باشد یا آنکه بلچار بالضم در ترکی بمعنی وعده نیز آمده و جار بمعنی ندا و آواز دادن پس جار بلچار مجموع بمعنی طلب و وعده باشد ـ

جاندار و **جامه دار** سلاحدار و بمعنی دوست و مددگار نیز آمده ـ

جاگیر و **جایگیر** بزیادت تحتانی قطعه از ملک که بهنگام تعیین منصب از سرکار پادشاهی بامرا مقرر گردد و این لفظ اگرچه در اشعار متاخرین ایران واقع است مگر اصطلاح هندیان ست نه زبان خود شان از سراج وغیره ـ

جاغر بفتح غین معجمه چینه دان مرغان که بتازی حوصله گویند از سراج و برهان

در رشیدی ـ

جاجنگر به دو جیم عربی نام شهر در هندوستان از برهان و در سراج نوشته که بدین نام شهری در هند نیست بالفعل ظاهر اینست جاجپور است که قصبه است از توابع ـ

جاپوز بباے فارسی و زای معجمه شهری ست از ترکستان ـ

جاموس در آخر سین مهمله معرب گامیش که مخفف گاومیش ست از رساله معربات و درین دیار مردم این زمانه بجهت تفرقه نر و ماده نر را جاموس گویند بتعریب ماده را گاومیش خوانند چنانکه اصل ست ـ

جالینوس نام حکیمی ست و این معرب گالینوس ست که بوا و معدوله باشد از رساله معربات ـ

جاورس بفتح واو و سین مهمله معرب گاورس و آن نوعی از غله باشد ـ

جالس نشیننده و نشاننده ـ

جاوش بشین معجمه توده غله و انبار هیزم چیز از شرح نصاب و در برهان نام افتادن و ترکی بجیم فارسی است اصح همین ست ـ

جاحظ بحای حطی و ظای معجمه نام عالمی مشهور و آنکه حدقه چشم او بیرون برآمده باشد از منتخب ـ

جائع گرسنه از منتخب ـ

جامع بمعنی مسجد بکه در آن جمعه گزارند ـ

جاتاغ بتاے فوقانی و غین معجمه لفظ ترکی است بمعنی کلبه و خیمه و بار ربیعه از سراج ـ

جاف بتشدید فا بمعنی خشک از شرح نصاب ـ

جاثلیق بفتح ثاے مثلثه لقب رئیس ترسایان در بلاد اسلام و او زبردست بطریق انطاکیه است بعد از جاثلیق مطران است و بعد از آن اسقف بعد از آن قسیس و بعد از آن شماس از منتخب ـ

جامه شوک بواو مجهول گیاهیست نباتیست باریک که در میان آب ایستاده پیدا میشود و بهندی کائی گویند ـ

جامغول بغین معجمه و واو مجهول بمعنی حرامزاده و شریر از لطائف ـ

جاعل بکسر عین مهمله گرداننده و پیدا کننده و سازنده ـ

جاجم بکسر جیم دوم نوعی از فرش رنگین لفظ ترکیست از برهان ـ

جام پیاله شراب خوری و ولایتی ست از خراسان مولد عبدالرحمن جامی و لقب حکام ولایت سنده هفت تا از هر چیز و غیبیه ای جام از بهار عجم و سراج ـ

جازم بکسر زای معجمه قطع کننده و ساکن کننده حرف متحرک را و خداوند استوار کننده از منتخب ـ

جاحم بفتح حرف چهارم جیم عربی است نام کتاب ـ

جالوقم بضم ثاے مثلثه ـ

کابوس از منتخب ـ

جا برای کسی خالی کردن از روی تعظیم بجای خود نشاندن از مصطلحات ـ

جاز زدن منادی کردن از مصطلحات ـ

جام خالی دادن امتحان کردن ساقی هوش مست را از مصطلحات ـ

جان بردن زندگانی کردن ـ

جا گرم کردن کنایه از قرار گرفتن در جائی تا دیری از جهانگیری و سراج ـ

جانشین بمعنی قائم مقام ـ

جامه کنده استن مردن از اولیا و سلاطین از بهار شریعت و مصطلحات ـ

جاکاهین بجیم حرکت شدگان و هلاک شدگان و بیجا ماندگان از منتخب و لطائف ـ

جان بتشدید نون نام ابوالجن که پدر جن و پریان بود از صراح و مؤید و گاهی این لفظ را مجازا بر نوع جن اطلاق کنند ـ

جان جان باضافت کنایه از روح اعظم و اشاره بذات حق تعالی و مراد از آتش تیز زیرا که خلقت جان یعنی پدر جن از آتش بوده است و نوعی از نان که چند تو باشد بهندی پراٹها نامند از برهان وغیر آن ـ

جامه سرخ پوشیدن سلطان غضب و قهر بودن سلطان از مصطلحات ـ

جامه کن بفتح کاف عربی جامه خانه حمام از لطائف ـ

سله جاجپور در سلف زمان از توابع قنوج خوا بود و حالیا از مضافات کانپور ست و بفاصله دو کروه از کانپور بجانب مشرق مائل بشمال واقع ست ۱۲

[illegible]

جان در میان داشتن کنایه از نهایت مهر و محبت از مصطلحات.

جام جهان بین عبارت از جام کیخسرو که احوال خیر و شر عالم از آن معلوم می‌شد.

جانان بمعنی جان و الف و نون در آخر زائد همچنین در جاویدان از رسالهٔ عبدالواسع.

جاندارو بمعنی تریاق و نوشدارو از برهان و سراج.

جادو بمعنی ساحر و سحر هر دو آمده فغان آرزو در سراج نوشته که آنچه در رشیدی نوشته که جادو ساحر و جادوی بیای نسبت بمعنی سحر است و عوام جادو سحر را گویند و ساحر را جادوگر این غلط است مؤلف گوید که فی الواقع در کلام قدما جادو بمعنی ساحر است و در کلام شعرای متاخر هند مثل امیر خسرو و فیضی و شاعران متاخرین ایران جادو بمعنی سحر و جادوگر بمعنی ساحر بیش از آن است که تعداد توان کرد پس تغلیط این هر دو لفظ بر سبیل اطلاق درست نباشد و از همینجاست که در برهان جادو بمعنی سحر و ساحر هر دو آمده.

جام جم و جام کیخسرو و مناسبت جام بجمشید آنست که جمشید آن را اختراع نموده و کیخسرو جامی ساخته بود مشتمل بر خطوط هندسی چنانچه از خطها و ارقام و دوائر اصطرلاب ارتفاع کواکب و غیره ... از آن جام حوادث روزگار معلوم میکرد چنانچه در کتب تواریخ مسطور است و نیز جام جم نام کتابیست.

جار الله نام عالمی اجل که صاحب تفسیر کشاف است ساکن شهر زمخشر.

جاذبه قوتیست که در اعضا موجود است تا آنچه مناسب بقیه باشد جذب کند و بمعنی تاثیر و کشش محبت نیز مستعمل.

جانا بمعنی معشوق از برهان.

جاجرم نام یکی از نواحی است و در فارسی بمعنی جان بربادده ...

جارحه بکسر را و حای حطی و بعده های هوز ... بمعنی عضو است جراکه جرح بمعنی خسته کردن و کسب کردن است از دست و پا برآید از شرح نصاب و کنز.

جائزه ... عطیه و انعام و خطی مستقیم که برسر آن ... بتصحیح ... از مدار ... نوشته و لطائف در مصطلحات نوشته که جائزه بمعنی ... و باصطلاح اهل دفتر صورت الفیست که بر سر اعداد و بعد مقابله و تصحیح کشند و آن علامت صحت باشد.

جاریه بفتح جیم و کسر را و یای تحتانی بمعنی کشتی و سفینه و بمعنی آفتاب و بمعنی کنیز و دختر و آب روان جمع آن جواری بفتح جیم می‌آید از مدار و کشف و منتخب.

جام ... پوشیدنی و گستردنی و ظرف ... و پیالهٔ شراب بمعنی اخیر ... جام ... از بهار عجم.

جاده بتشدید دال ... بمعنی راه باریک راه راست که در ... از آن ... و در فارسی ...

دال مستعمل است از کنز و چراغ هدایت

جالدهو ... چند ... که ... چند ... یاد کرده ... آن تعبیه کنند ... از دریا عبور کنند از رشیدی و برهان.

جامچی ... در ترکی نقیب منادی کننده لفظ ترکی است از مصطلحات.

جام عالی پیالهٔ بسیار کلان.

جام فرعون ... فرعون را جامی بود از زر که چهار کس آن را در مجلس ... می‌آوردند از شرح خاقانی.

جانی بمعنی گل جاهی جو ... جانی منسوب بجان که بمعنی روح ... بمعنی از الفاظ فارسی است و نیز صیغهٔ اسم فاعل بمعنی گنهکار از جنایت که بمعنی گناه و تقصیر باشد و هم منسوب بجان که پدر پریان و جنات بود و اگر جانی بمعنی اول از جان مشدد است ... در این هر دو صورت لفظ جانی عربی است.

جالی جلا دهنده و زداینده کدورت و صفا و روشن کننده.

جامگی بکاف فارسی روزینه و وظیفه و جامه کهنه و ماهیانه که بهای جامه بدهند و دُردی که در جام باقی ماند بعد از نوشیدن شراب از کشف و بهار عجم و رشیدی ... در سراج نوشته که جامگی بفتح میم ... و وظیفه و این مرکب است از کلمهٔ جامه و کلمهٔ گی که بکاف فارسی برای نسبت است جامگی ... بمعنی ... از ...

جاژ بمعنی خوراک که نوکر و غلام در هند شهرت گرفته.

جادوی سحر و ساحری.

جاربردی بفتح بای موحده نام شارح شافیه و این منسوب است بجاربرد که شهریست و لفظ جاربرد معرب چاربرد است که بجیم فارسی و بای فارسیست و کسانیکه جاربردی بکسر با خوانند خطا است از مؤید.

جافی جفا کننده و جور کننده.

فصل جیم عربی مع بای موحده

جبا بفتح جیم و فتح بای موحده پیاله شود در ... بمعنی ... جمع کردن از مصطلحات و چراغ هدایت.

جبراً از روی بی اختیاری.

جب بالضم و تشدید بای موحده بمعنی چاه.

جبت بالکسر و در آخر تای فوقانی بمعنی بت و کاهن و ساحر و هر چیز ... خیر و ... پرستیده شود از منتخب و صراح.

جبروت ... عظمت و بزرگی و تکبر و در اصطلاح سالکان عالم عظمت و جلال اسما و صفات الهی ... را گویند که حقیقت محمدی است و تعلق ... صفات دارد از منتخب و مدار و کنز و کشف.

جبایت بکسر اول و چهارم یای تحتانی گرد کردن مال خراج از منتخب.

جبات ... اول جمع جابی است که بمعنی گرد کننده مال خراج است.

[illegible]

۱۳۱

باب الجیم مع الباء

جبال راسیات بکسر جیم یعنی کوههای بلند و استوار از لطائف -

جبل الرحمت کوهیست بیان عرفات

جبلت بکسر جیم و لام مشدد مفتوح آفرینش از صراح و مؤید و کشف و کنز -

جباه بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم است [illegible] کوههای کوچک باشد که بر [illegible] از صراح -

جبر بالفتح و سکون بای موحده شکسته را بستن و نیکو کردن حال کسی را و بزور بر کاری واداشتن کسی را از منتخب -

جبر و دستش کنایه از [illegible] از رشیدی -

جبل بفتحتین کوه -

جبال بکسر اول کوهها -

جبین بالفتح پیشانی [illegible] خطاست از رساله و کشف و منتخب -

جبن بضمتین [illegible] اول و سکون ثانی [illegible] که از آن [illegible] آنست که [illegible] سفید و شیر باقی ماند و آن اگر [illegible] باشد [illegible] [illegible] مال [illegible] بضم اول و سکون [illegible] موحده [illegible] از [illegible] و شرح نصاب بحر الجواهر و قاموس و کشف -

جبان بالفتح [illegible] از [illegible] بضم اول [illegible] از لطائف -

جبا کردن بفتح دادن [illegible] از [illegible] و مصطلحات -

جباه بکسر اول پیشانی‌ها و این جمع جبهه است که بمعنی پیشانی باشد -

جبله بالضم [illegible] از کنز -

جبر و مقابله علمیست از فنون حساب که [illegible] بسیاری [illegible] عدد به زیادت کردن و کم کردن عدد و [illegible] جبر در اصطلاح این علم بمعنی زیاده کردن است و مقابله بمعنی کم کردن و ساقط کردن -

جبهه بالفتح [illegible] و سکون بای موحده [illegible] [illegible] -

جبهه [illegible] -

جبیره بالفتح [illegible] باشد [illegible] خطاست از منتخب -

جباره بالفتح و تشدید [illegible] از منتخب و کنز -

جبهه بالفتح پیشانی [illegible] و آن [illegible] ستاره است که [illegible] پیشانی [illegible] از [illegible] -

جبلی [illegible] باشد [illegible] از [illegible] از [illegible] خطاست از کشف -

فصل جیم عربی مع تای فوقانی

جتشی بالفتح [illegible] بر کندن از منتخب -

جثمان بالضم بدن و تن از صراح و شرح نصاب -

جثه بالضم و تشدید [illegible] مردم و غیره از منتخب -

فصل جیم عربی مع حای [illegible]

جحد بالفتح و [illegible] انکار [illegible] از صراح و منتخب -

جحش بالفتح [illegible] از منتخب -

جحفل بالفتح [illegible] از صراح -

[illegible] از منتخب -

جحیم بالفتح [illegible] دوزخ [illegible] -

[illegible] از منتخب -

جحاف بالضم [illegible] از [illegible] -

فصل جیم عربی مع دال مهمله

[illegible]

[illegible] از منتخب -

[illegible]

[illegible] از منتخب -

[illegible] از صراح -

[illegible] از منتخب -

جِدال بالکسر جنگ و خصومت کردن از صراح۔

جَدَل بفتحتین بمعنی جنگ و پیکار و بافتادن و افشتن مستعمل از بهار عجم۔

جَدوَل بالفتح بمعنی نهر و جوی بست مشابهت مجازاً بمعنی خطوط شنگرف وغیره که گرد صفحه کشند از بهار و کشف۔

جَداوِل بفتح اول و کسر واو جمع جدول یعنی خطوط و انهار۔

جُدران بالضم دیوارها جمع جدار بالفتح و بالضم از منتخب و صراح۔

جَدیدان بالفتح روز و شب از منتخب و صراح۔

جُده بالضم و دال مهمله مشدده مفتوح [illegible] نام شهری بر کناره بحر [illegible] و [illegible] و صاحب منتخب نوشته که بالمعنی بالکسر است و بالفتح بمعنی [illegible]۔

جُدَیر [illegible] بالضم اول و سکون ثانی و [illegible] و یای معروف [illegible] از آنکه [illegible] الاطفال [illegible] از کنز و جواهر و منتخب و در صراح بضم اول و فتح ثانی و بفتحتین هم آورده۔

جَدْی بالفتح اول و سکون دال بزغاله و نام برجیست از بروج آسمان و ستاره است نزدیک قطب شمالی که [illegible] آن ستاره را قطب گویند و اهل [illegible] این ستاره را [illegible] از [illegible] جُدَیّ بضم جیم و فتح دال و تشدید یای [illegible]

تحتانی خوانند از منتخب و فارسیان بامعنی بتخفیف یا نیز آرند۔

فصل جیم مع ذال معجمه

جَذر بالفتح و بالکسر و سکون ثانی اصل هر چیز و از بیخ بر کندن از صراح و منتخب و باصطلاح علم حساب جذر بمعنی عدد یکه چون در نفس خودش ضرب کنند عدد دیگر حاصل آید و آنچه از ضرب حاصل آید آنرا مجذور گویند [illegible] و جذر دو قسم است یکی جذر منطق [illegible] برای عدد منطق و دیگر جذر اصم [illegible] عدد [illegible] که چون [illegible] سالم در نفس خودش ضرب کنند عدد دیگر سالم پیدا آید چنانچه عدد سه که چون سه را در سه ضرب کنند نه حاصل میشود و همچنین عدد چهار که چون چهار را در چهار ضرب کنند شانزده حاصل میشود پس درین هر دو مثال عدد سه و چهار جذر ست و عدد نه و شانزده مجذور [illegible] و دیگر جذر اصم و آن چنان است که هر عدد یکه [illegible] مجذور فرض کنند برای آن جذر سالم بهم نرسد مگر آنکه [illegible] واقع باشد چنانچه عدد ده که اگر [illegible] آن جذر تجویز کنند سه عدد سالم و [illegible] باشد چون این را در نفس خودش ضرب کنند نه عدد سالم و [illegible] و [illegible] عدد ده کامل [illegible] شود [illegible] کسر [illegible] جزو [illegible] جزو

مذکور باقی ماند [illegible] جذر مذکور تقریبی شمار [illegible] تحقیقی و چون این قسم جذر [illegible] دلالت [illegible] دال [illegible] نیست [illegible] تقدیر دلالت [illegible] پس گویا اصم است [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] از منتخب۔

[illegible] بالکسر [illegible] از [illegible] منتخب۔

[illegible] بالضم اول [illegible] از [illegible] منتخب [illegible]

[illegible] بالفتح [illegible] از منتخب۔

[illegible] آتش از منتخب۔

[illegible] آتش [illegible]

[illegible] بالفتح [illegible] کشیدن [illegible] بمعنی کشش الهی۔

فصل جیم مع رای مهمله

جِرجیس [illegible] بالکسر [illegible] نام پیغمبریست که بانواع عقوبت [illegible] و باز بامر الهی زنده میشد [illegible] را دعوت میکرد [illegible] کمی از درون زنده میشد۔

جَرَب بفتحتین [illegible] مرض [illegible] از کشف و منتخب و [illegible] از جواهر و صراح۔

[illegible]

[illegible] بالفتح [illegible] فوقانی [illegible] و دو چیز [illegible] سودن دندان [illegible] از [illegible] از رشیدی و سراج و [illegible] از کشف [illegible]

[illegible] بیان کردن [illegible] از [illegible] ماوراء النهر است از شمسی و فرهنگ نور الدین۔

جِراح [illegible] بالکسر [illegible] از بهار عجم و منتخب و جواهر و کنز و صراح۔

[illegible] از منتخب [illegible] جواهر

[illegible]

جراو بالفتح بمعنی ملخ از کشف و منتخب و بحر الجواهر ـ

جرمیقا قاصد و جاسوس از لطائف ـ

جرائد بفتح اول و کسر همزه که حرفیست بهائم است بمعنی دفترها ـ

جره بفتح و تشدید را و واو عاطفه فتح جیم و تشدید دال بمعنی قبض و بسط جره بمعنی کشیدن و بمعنی دراز کردن یعنی فراهم کردن و پهن ساختن چنانچه امواج بحر محیط را حالست و تحقیق نیست که بجای جرید لفظ جزره صحیح ست جزر بفتح جیم و سکون زای معجمه و در آخر رای مهمله بمعنی بازگشتن آب دریا و کم شدن آن آن از پا خلاف المدست چنانکه در قاموس و صراح و منتخب مسطورست ـ

جریر بفتح و جیم و در آخر رای مهمله نام شاعر عظیم الشان از شعرای عرب و ازاریج این خلکان و کشف و لطائف ـ

جرنغار و برنغار بضم اول و ثانی و سکون نون و فتح غین معجمه فوج جانب دست چپ پادشاه در روز جنگ و لفظ دیگر یعنی برنغار بضم اول و ثانی فوج جانب دست راست پادشاه در روز جنگ و این هر دو لفظ ترکیست از لغات ترکی ـ

جرار بالفتح و تشدید رای مهمله اول کسیکه خورکشنده و لشکر بسیار و انبوه که از بسیاری مردم آهسته رود از سروری و کشف و منتخب و برهان و کنز ـ

جر بالفتح و تشدید را کشیدن و بزه کردن و گناه کردن و حرکت زیر و بمعنی ز ... جره از منتخب و فارسی جر بالفتح بمعنی ... و زمین باشد و مجازاً بمعنی نقب و کوچه سلامت و بالضم زین اسپ از رشیدی و بهار عجم ـ

جراز بضم اول و در آخر زای معجمه بمعنی تیغ و شمشیر بران از شرح نصاب و کنز ـ

جرز بضمتین و در آخر زای معجمه زمین بی گیاه از شرح نصاب و کنز ـ

جرس بالکسر و بالفتح و سکون راء و سین مهمله بمعنی آواز زم چون آواز نگه مناسب آنمعنی بود و درا جرس بفتحتین گفته از شرح نصاب مولانا یوسف و کنز و در بهار عجم نوشته که جرس بفتحتین درای کلان و کلکز پایان ـ

جرجیس بکسر جیم اول و فتح جیم ثانی نام پیغمبری که بانواع عقوبت او را میکشتند و باز بامر الهی زنده میشد و تا ... از منتخب ـ

جرش ... بمعنی ... از شرح نصاب ـ

جرف بضمتین مکان ... که آب ... سیل کنده باشد از کنز و صراح و منتخب بمعنی آبگیر نوشته ـ

جرگ بفتح اول و سکون را و ... فارسی حلقه مردم که شکار گیران از چهار طرف ...

جرغیل بفتح جیم و تشدید را که ... نام ... ست

گردن و ... کشیدن و برداشتن بارهای گران ... چنانچه گردون که بار را به شهرت دارد و بهندی گاری و چهکرا گویند یکی از اقسام جر ثقیل است ـ

جرم بالضم بمعنی گناه و بالکسر بمعنی جثه و تن و اطلاق این لفظ بر علویات و سفلیات هر دو آید چون جرم کوه و جرم خاک و جرم قمر و جرم شمس و اکثر استعمال این در جمادات باشد از بهار عجم و در صراح نیز نوشته که جرم بالکسر بمعنی جسم ست و اکثر اطلاق این بر فلکیات و معدنیات باشد و گاهی بر جوهر عضو حیوان نیز مجموع جسم حیوان و بفتحتین گزید و چاره از منتخب ـ

جرائم بفتح جیم و کسر همزه که حرف تهجی است بمعنی گناهها و خطاها و این جمع جریمه است که بمعنی گناه و خطا باشد ـ

جرم گاه ... از زبان و گنهکار و ساحب گناه از منتخب و شارح گل کشتی بمعنی جریانه هم نوشته است ـ

جرن بالضم جائیکه خرمن کنند از منتخب و صراح ـ

جریان بفتحتین روان شدن آب وغیره از کشف و بهار عجم و در خیابان نوشته که در فارسی بسکون ثانی نیز مستعمل ست ـ

جرمه بفتح اول و سکون ثانی اسپ نقره خنگ از مؤید و برهان و در بعضی کتب بمعنی سبز خنگ نوشته اند ـ

جراره بالفتح و تشدید ثانی لشکر گران و نوعیست از کژدم که دم بر زمین کشان میرود و در زمین اهواز بسیار می باشد هر کسی را که میگزد خون از هر بن موئیش روان میشود و اگر مسافر را نمیزند از منتخب وغیره ـ

جره بالضم و رای مهمله مشدد بمعنی دلیر و شجاع و بمعنی اسپ که بران سوار شوند و بمعنی نر و فحل مطلقاً و بمعنی نر باز خصوصاً یعنی جره نرست و باز ماده آن ست و نسبت باز جره کوچک و کم شکار و ضعیف میباشد و باینمعنی ترکیست از بهار عجم و مدار و برهان و جهانگیری و سراج و رشیدی و جره بکسر جیم و تشدید را بمعنی نشخوار یعنی آنچه چهارپایان گیاه خوار از معده بیرون آورده باز میخایند بهندی جگال گویند و باینمعنی عربی است از شرح نصاب ـ

جریده بمعنی تنها بمعنی شاخ درخت بی برگ و بمعنی دفتر نویسندگان از منتخب و برهان و خان آرزو در سراج نوشته که جریده بمعنی دفتر معلوم نیست که عربی است یا فارسی ـ

جرده بالفتح بمعنی رنگ که سیاه باشد و بمعنی اسپ سبز خنگ نیز می آید از برهان جرعه بسه حرکت جیم یکبار آشامیدن و بالضم آن مقدار چیزیکه یکبار در یکدم نوشیده شود از منتخب ـ

له در اردو جگالی بزیادت یای تحتانی معروف ۱۲

جرگه بالفتح وکاف فارسی مفتوح صف کشیدن و انبوه مردم و نوعی از شکار کردن که چند مردم گرد صید حلقه بسته میگیرند از بهار عجم و برهان و بالکسر خطاست و این لفظ ترکیست
جرماشه بالضم انچه از گنهگار گیرند و جریانه که شهرت دارد درست نیست از بهار عجم
جریمه بفتح اول و کسر ثانی بمعنی گناه از منتخب و صراح
جری بفتح اول و کسر ثانی بمعنی دلیر از لطائف و بفتح اول و سکون ثانی بمعنی وکیل و رسول و بکسر اول و فتح ثانی و الف مقصوره بمعنی وظیفه در راتبه از لطائف
جرمی بکسر اول و فتح ثانی منسوب بجرم که نام جاییست در ایران

فصل جیم مع زای معجمه

جزو لایتجزی چیزیست که از کمال خردی و باریکی قابل آن نباشد که آن را دو یا با سه جا تقسیم توان کرد و متکلمین قایل تقسیم آن نیستند و حکما تقسیم آن را بتوجیهات ثابت میکنند
جزالت بفتح محکمی و استواری و خوبی و بزرگی و تمام شدن از کشف و صراح و منتخب و کنز
جزر بفتح بریدن و شتر کشتن و میوه باز کردن از درخت و باز گشتن آب دریا و کم شدن و این خلاف مد است و بفتحتین زردک درین صورت معرب گزر است از صراح و منتخب و قاموس
جزائر جمع جزیره و نام سلاح جنگ و آن بندوق کلان باشد

جزء بالضم قسمی ست از چاره بخشی و گاهی بمعنی پارهٔ چیزی می آید درین صورت مخفف جزو ست که لفظ عربی باشد و در عبارت عربی بهمزه خوانند و در عبارت فارسی بدون همزه مگر در عبارت عربی این همزه اگر مضموم باشد بصورت واو نویسند چنانچه هذا جزو که و اگر مکسور باشد بصورت یا نویسند چنانکه مررت الی جزئک و اگر مفتوح باشد بصورت الف نویسند چنانکه رأیت جزأک و در عبارت فارسی که لفظ جز بدون همزه نویسند چون آن را مضاف نمایند بجای همزه واو نویسند چنانکه گویند جزو بدنست لفظ جز بدون واو کلمه فارسیست و همه جا بمعنی لفظ غیر آید هر چند که مرادف لفظ غیرست مگر بخلاف لفظ غیر مقطوع الاضافت باشد یعنی بکسر که علامت اضافت ست مستعمل نمیشود چنانکه لظائی فرماید مصرعه جز آن که سخن نشانم گگلی + این از تحقیقات صاحب بهار عجم و خیر الله منجم ست
جزع بفتحتین ناشکیبائی و بفتح اول و سکون ثانی بمعنی مهرهٔ یمانی که سفید و سیاه باشد و گاهی از لفظ جزع چشم مراد دارند باعتبار سفیدی و سیاهی از منتخب و مدار و بحر الجواهر و کنز
جزائل چیزهای محکم و بسیار جمع جزیله
جزیل بزرگ و محکم از کنز و در منتخب و صراح بزرگ و بسیار
جزل بالفتح بریدن و هیزم خشک و سطبر و سخن درشت و محکم و خیر بسیار و کریم

بسیار عطا و دانای درست رای و آواز کبوتر و بفتحتین ریش کوهان شتر که از بار آلان بهم رسد از منتخب و صراح
جزم بالفتح بریدن و ساکن کردن حرف را و عزم کردن بر کاری و بمعنی یقین نیز آمده از منتخب
جزیله محکم و بسیار
جزدیده بالضم نابینا از شرح سکندرنامه
جزورسی بضم اول کفایت اندیشی و بخل

فصل جیم مع سین مهمله

جسارت بالفتح دلیری از منتخب شارح فاضل نوشته که جسارت بمعنی تجاوز دگذشتن است لهذا پل را جسر گویند که بران تجاوز واقع میشود چون در دلیری تجاوز از حد خود میشود لهذا دلیری را جسارت گفتند
جسد بفتحتین تن بمعنی گویند که تنها جسم آدمی را گویند از شرح نصاب
جسر بفتح اول و سکون ثانی پل که بر رودها و انهار بندند از صراح و کنز و منتخب
جسته کلاغ بالفتح ورزشی ست کشتی گیران یکبارگی بتحقیقه گاه گذاشته بزور یکپا مثل کلاغ از جا جسته بجای دیگر جستن از مصطلحات
جسک بالفتح درد و رنج و بلا از برهان و لطائف
جسته رگ بالفتح خبدا از لطائف
جسم اسم عام ست هر چیز که طول و عرض و عمق دارد و در جسم و جرم فرقی نیست

مگر آنکه استعمال جسم در چیزهای کثیف است و استعمال جرم در چیزهای لطیف و این هم کلیه نیست
جسیم فربه و صاحب جسم
جسم تعلیمی مقداری که برای آن طول و عرض و عمق باشد

فصل جیم مع شین معجمه

جشا بالضم بمعنی آروغ از منتخب
جشب بفتح اول و کسر ثانی و بای موحده طعام سخت یعنی نان بی نانخورش از منتخب و شرح نصاب
جشن بالفتح کوفتن و شکستن از صراح
جشنیش بهر دو شین معجمه بر وزن فعیل بمعنی بلغور خواه پخته باشد خواه خشک که بهندی دلیا گویند از شرح نصاب
جشن بفتح اول و سکون ثانی و نون مجلس شادی و بمعنی خوشی و کامرانی از جهانگیری و کشف
جشن سده بفتح سین مهمله و فتح دال نام جشن که بروز دهم ماه بهمن کنند از برهان

فصل جیم مع صاد مهمله

جصص بالفتح و تشدید صاد عربی گچ که بهندی چونه عمارت باشد و بالکسر نیز آمده از منتخب

فصل جیم مع عین مهمله

جعد بالفتح موی مرغول و بالضم

باب الجیم مع الکاف

خطاست از منتخب شرح قرشی مؤید و صراح و کشف

جعفر بالفتح اول و ثالث بمعنی جوے خُرد و پدر قبیله از بنی عامر و نام مردے از صراح و منتخب و نیز نام مردی که آنرا جعفر برمکی گویند و نیز و بمعنی نام کیمیاگر و نام برادر عم زادهٔ رسول محمد صلی الله علیه واله وسلم که ایشانرا جعفر طیار گویند زیرا که بعد شهادت حق تعالی ایشانرا بال و پر داده بود که در باغات عالم برزخ پرواز میکنند۔

جعاشیش بفتح اول و هر دو شین معجمه بمعنی گدایان از لطائف جمع جعشوش و در صراح جعشوش بمعنی مرد درشت و روست

جعل بضم اول و فتح ثانی جانوریست سیاه پردار مشابه زنبور که در سرگین و نباتات پیدا میشود و بفتح اول و سکون ثانی بمعنی گردیدن و گردانیدن از منتخب و کشف و لطائف و در اصطلاح نقل جیسے بکه بران دعوی اصلی نمایند۔

جعبه بروزن کعبه بمعنی ترکش از بهار عجم و منتخب و کشف۔

جعبه ساده باصطلاح عرفاے موسیقی عبارت از ساده خوانی و جعبه پرخم بجائے تیغ کنایه از مبالغه در تحریرات و ادا و بیان از شرح خاقانی۔

جعفری گلے ست زرد رنگ مجازاً بمعنی مطلق رنگ زرد و در بهار عجم جعفری نوعی از صد برگ۔

جعلی بالفتح چیزی نقلی را گویند که مثل چیز اصلی ساخته باشند۔

جعفر برمکی نام وزیر هارون رشید

فصل جیم مع غین معجمه

جغ بالضم چوبی که بر گردن گاو و قلبه نهند بهندی جوا گویند و بالفتح چوبیکه در حفرات گردانند تا روغن برآید از برهان و سروری و شرح نصاب۔

جغرافیان بالضم و حرف پنجم فا دانندگان علم جغرافیه یعنی دانندگان علم هیئت ارض و اشکال اقالیم و ربع مسکون۔

جغله بالکسر و بالفتح امرد و ساده رو از مصطلحات و در لغات ترکی مرد رقاص۔

فصل جیم مع فا

جفا بالفتح و بے همزه بمعنی ستم و بالضم والمد خاشاک سیل و چرک زر و نقره از لطائف و منتخب و در بهار عجم نوشته که جفا بمعنی ستم بلفظ کردن و زدن و رفتن و آمدن و گفتن و کشیدن و بردن و دیدن و جستن و گستردن مستعمل ست۔

جفان کالجواب بکسر جیم و بکسر نون مع التنوین و فتح جیم ثانی و کسر با موحده کاسهای بزرگ همچو حوض۔

جفت بالضم ضد طاق و هر شے که دوگان باشد و زن و شوهر و نر و ماده و بمعنی هر دو گاو قلبه از رشیدی۔

جفیر بروزن فقیر بمعنی ترکش از شرح نصاب و کنز و صراح و غیره۔

جفت کردن نظر بنور تمام نظر کردن از مصطلحات۔

جفر بالفتح بره و بز خاله چهار ماهه و جاایست بکوه و نام علم معروف که ازان بر احوال غیب آگاهی دست دهد از منتخب و صراح و غیره۔

جفاف بفتح خشک شدن از منتخب

جفن بالفتح پژمرده و محو از لطائف

جفت طاق بالضم کنایه از دو ابرو

جفتک بالضم جفت سرخاب بهندی چکوی چکوا گویند از برهان۔

جفته زدن بالضم اعلام کردن چراکه جفته بمعنی سرین ست از مصطلحات۔

جفت شدن جماع کردن۔

جفت ران بالضم کسیکه قلبه رانی کند

جفن بالفتح و سکون ثانی پلک چشم و نیام شمشیر و باین معنی بالکسر نیز آمده از صراح و منتخب و قاموس۔

جفان بالکسر کاسهای بزرگ و شاخهای رز جمع جفنه از لطائف و صراح۔

جفته بالضم و حرف سوم تای فوقانی لگدے که اسپ و خر بهر دو پا اندازد از رشیدی و بمعنی چاه و گود و سوراخ از لطائف و بمعنی سرین و کفل آدمی از سراج و چراغ هدایت و بالفتح بمعنی خمیده و کج و باین معنی بجیم فارسی نیز آمده از برهان۔

فصل جیم مع قاف

جق جق بالفتح هر دو جیم شور و غوغای بی معنی از مصطلحات۔

فصل جیم مع کاف فارسی و عربی

جگر بند مجموع جگر و شش و دل و غیره و کنایه از فرزند از برهان و خیابان و لطائف و صراح۔

جکر بفتحتین جیم و کاف هر دو عربی مفرس لفظ هندیست که اصلش جهکر ست و معنی آن باد تند غبار آگین ست که از سمت مغرب وزد و بکسر اول و فتح کاف فارسی عضو معروف و گاهے مجازاً بمعنی رنج و غم و غصه و ترحم و اضطرار و تاب و طاقت آید از سراج اللغات و برهان و بهار عجم۔

جگر بند نهش زاغ نهادن کنایه از اختیار محنت و بلا از بهار عجم۔

جگر داشتن تاب طاقت داشتن از مصطلحات

جگر باختن بدولی و ترسیدن از بهار عجم و چهار شربت۔

جگر گوشه کنایه از فرزند عزیز۔

جگی جگی بهر دو جیم مکسوره هر دو کاف فارسی و هر دو یای معروف لفظیست که هنگام عجز و اضطرار گویند و لفظ جگی جگی بمعنی غبغب که گوشتی نرم زیر زنخدان باشد از سراج۔

فصل جیم مع لام

جلاء بالفتح و در آخر همزه و در محاورهٔ فارسی بے همزه از خان و مان بیرون کردن کسے را یا از خود ترک وطن کردن و بالکسر سرمه یا سرمه ایست منحه و جلی بمعنی زدودن یعنی از زنگ

پاک کرده روشن ساختن و بالفتح و تشدید لام بمعنی بسیار جلا دهنده این لفظ بهمه معانی عربیست و جلّاب بکسر بمعنی دوم بلفظ کردن و دادن و زدن و گرفتن مستعمل از منتخب و صراح و کشف و بهار عجم —

جلساء بالضم جیم و فتح لام همنشینان و این جمع جلیس ست از کنز۔

جلباب بالکسر بمعنی چادر از منتخب و کشف و صراح و حل اللغات۔

جل آب بالضم و تشدید لام باضافت سبزی که بر روی آب استاده بود از مصطلحات۔

جلب بالفتح کشیدن و بفتحتین بیع و سوداسود و نفع و آنچه برای فروختن از شهری بشهری برند و بالضم و الکسر و سکون ثانی ابر تنک بی باران با نهمه معانی عربی ست در فارسی بمعنی زن فاحشه و بمعنی شور و غوغا از لطائف و منتخب و سراج و بهار عجم و کشف۔

جلّاب بالفتح و تشدید لام بمعنی کشنده و چیز برا از جائی بجائی برنده و کسیکه دواب را برای فروختن از جائی بجائی کشد کذا فی المصطلحات و بالضم و تشدید لام معرب گلاب و بمعنی شربت که از قند و گلاب سازند با بطور که قند را در گلاب قسم اول و بهتر با هم آمیخته جوش دهند و در شیشه نگاه دارند لغایت مفرح ست از منتخب و رساله معربات و کتب طبیه و در سراج اللغات نوشته

که جلاب معرب گلاب کذا فی القاموس غائیتش تشدید از تعریب بوده از کتب لغت بمعنی شربت قند دریافت شده و آنوری این لفظ را بتخفیف لام نیز باینمعنی آورده است و آنچه لفظ جلاب بمعنی مسهل در هندوستان رواج دارد در صحت آن تامل ست ظاهر اصطلاح اطبای فارسی ست فقیر مؤلف گوید که وجه استعمال لفظ جلاب بجای لفظ مسهل آنست که مسهل بمعنی جاری کننده شکم ست چون این لفظ خیلی مکروه بود لهذا بجای آن جلاب گفتند بمجاز اطلاق جزو بر کل —

جلافت بالکسر میان تهی بودن مجازاً بمعنی جهل و حماقت ماخوذ از جلف بالکسر که بمعنی خم تهی و حیوان شکم دریده تهی کرده است از منتخب و صراح۔

جلاوت بفتح جیم و واو جلا و روشنی و صفا۔

جلالت بالفتح بزرگ شدن و بزرگی از منتخب۔

جلوت بالفتح ظاهر کردن و نمودن خود را بمردم و این ضد خلوتست۔

جلادت بفتح جیم و دال مهمله چستی و چابکی و دلیری از کشف و صراح و کنز۔

جلید بفتح اول و یای معروف بر وزن فعیل بمعنی شبنم که در ایام سرما منجمد گردد و آن برف ست و جلیدی بمشابهت آن نام یکی از سه رطوبات چشم ست

از کشف و سروری —

جلد بالفتح تازیانه زدن و چست و چالاک و تیز و شتاب و بدین معنی مشترک است در عربی و فارسی و بالکسر پوست حیوان از منتخب و بهار عجم۔

جلود بضمتین پوستهای حیوانات۔

جلمد بر وزن سرمد بمعنی سنگ سخت۔

جلّاد بالفتح و تشدید لام در اصل بمعنی شخصیکه درّه میزند چه جلد بالفتح بمعنی درّه زدن ست یا آنکه ماخوذ ست از جلد بالکسر بمعنی پوست کشنده باشد چون سیافی و پوست کشی نزدیک بهم اند بهر دو معنی استعمال یافته و از صراح مستفاد میشود که جلاد بمعنی سیاف از رو اصل ست چه تجالد و مجالده بمعنی شمشیر زدن یکدیگر را نوشته است از خیابان پس آنچه در عرف بمعنی سیاف ست که خونیان و مجرمان را بشمشیر قتل میکند مطابق صراح باشد

جلمود بضم جیم و میم سنگ سخت از منتخب

جلنار بالضم و تشدید لام معرب گلنار از قاموس و رساله معربات۔

جلوریز بکسر اول و فتح ثانی بمعنی سبک عنان و جلد و شتاب چه جلو بمعنی عنان ست از بهار عجم۔

جلیس همنشین از منتخب۔

جلوس بضمتین نشستن از منتخب و بعض محققین نوشته اند که جلوس نشستن کسیکه خوابیده یا ساجد باشد

و قعود نشستن کسیکه استاده باشد۔

جلف بالفتح بریدن و برکندن و بالکسر جفاکننده و خم تهی و حیوان پوست کنده شده و شکم دریده و هر چه میان تهی باشد از منتخب و صراح۔

جلق بفتحتین مشت زدن بشهوت انزال کردن بیش از ادخال و این مبدل زلق است بابدال زا بجیم زیرا که در کلام عرب جیم و قاف در اسم واحد جمع نشده مگر در الفاظ معرب یا مبدل۔

جل بالفتح نام جای رخوت و ازاربند و بالضم و تشدید پوشش ستوران فارسیان بتخفیف نیز آرند و معرب گل از بحر کر باشد و جل بفتح جیم و تشدید لام ملتزم صیغه ماضی بمعنی بزرگ ست۔

جلیل بفتح جیم و کسر لام در عربی بمعنی بزرگ از منتخب و بضم جیم و فتح لام جل اسپ نقاب چیزیست از مصطلحات۔

جلاجل بفتح جیم اول و کسر جیم دوم زنگولهای خرد که بر حرم دوزند و در گردن اسپ و شتر و گاو اندازند و این جمع جلجل ست از منتخب و برهان و در بهار عجم نوشته که جلاجل بمعنی چیزیکه قرص شکل از روئین سازند و در دف و دائره ها تعبیه نمایند و گاهی علاحده استعمال نمایند اگر کلان باشد جهانجهه نامند و اگر کوچک باشد تال گویند۔

جلال بالفتح و تشدید گاو کیسر اندازنده

۱۴۷

تنجور روا از مصطلحات و در بهار عجم بمعنی کناس که نجاسات را بر خر وغیره بار کرده برد ـ

جلائل بفتح اول وکسر همزه بزرگیها ـ

جلجلان بضم هر دو جیم کشنیز از منتخب وشرح نصاب ـ

جلبان بالضم وبای موحده بمعنی ماش سبز از بحر الجواهر و برهان ـ

جلدو بالضم بمعنی انعام وصله و این لفظ ترکیست از مدار و بهار عجم و بالکسر نیز آمده ـ

جلو بکسر اول وفتح لام عنان اسپ و بمعنی اسپ کوتل و دوانیدن اسپ و این لفظ ترکیست از بهار عجم ولغات ترکی وسراج ـ

جلکه بالضم وسکون لام وکاف فارسی مرغزار این لفظ ترکیست ـ

جلاله بالفتح لفظ الله است که در جزوی از اجزای مصحف مجید متواتر پهلوی هم واقع شده بنابر تکرار جلالین گویند ارباب تفاسیر نوشته که در اثنای قرأت جلالین هر دعائیکه کنند درجه قبول یابد بعضی گویند که اسم اعظم همین است از مصطلحات ـ

جلاک و جلاله بالتشدید کنایه که نجاسات را از کوی و برزن بر خر و استر بار کرده برد از مصطلحات و بهار عجم ـ

جلوه بالکسر نوع خاص خود را کسی نمودن چراکه بر وزن فعله بالکسر است که برای حالت باشد از مدار و کشف و فرهنگ حسینی ولطائف و زبدة الفوائد

و در منتخب و بهار عجم بالفتح است بمعنی نمودن و عرض کردن خود را بر کسی و گاهی مجازاً بمعنی خرام معشوق نیز مستعمل میشود ـ

جلی بفتح اول وکسر لام وتشدید یا روشن و آشکارا و باصطلاح کاتبان خط سطر که به پر قلم نویسند ـ

جلقی بفتحتین کسیکه ذکر را بدست مالیده انزال کند

فصل جیم مع میم

جمادی الاولی بضم اول وفتح دال بحذف الف مقصوره در تلفظ که بصورت یاست چرا که چون الف از الف ولام تعریف بدرج کلام ساقط شد اجتماع ساکنین لازم آمد میان الف مقصوره ولام پس الف مقصوره را در تلفظ حذف کردند و جمادی صیغه مفرد صفت مشبهه است بر وزن حبالی بمعنی افسرده و یخ بسته چون در آخر این لفظ الف مقصوره که علامت تانیث است واقع گشت صورت مؤنث پیدا شد لهذا وصف آن بلفظ اُولی که مؤنث اول است آوردند نه بلفظ اول تا تطابق صفت و موصوف در تذکیر و تانیث از دست نرود و جمادی الاول چنانکه مشهور است خطاست از صراح و مؤید و مناظرة الانشا و منتخب و قاموس و صحاح و بحر الجواهر وغیره و در کتابی معتبر نوشته است که چون در وقت تسمیه شهور این ماه در ابتدای موسمیکه دران انجماد آبها میشد واقع گشته لهذا باین اسم مسمی گشت ـ

جمادی الاخری بضم اول وفتح دال بحذف الف مقصوره که بشکل یای تحتانی است موصوف کردن بلفظ اخری یا بلفظ آخره اولی چرا که بیشتر باستعمال عرب همین است و جمادی الثانی چنانکه مشهور شده بهتر نیست گویند که اطلاق لفظ ثانی آنجا باشد که برای او بعد ازان ثالث نیز بود از صراح و مناظرة الانشا و مزیل و صحاح و منتخب قاموس و بحر الجواهر چون بوقت تسمیه شهور این ماه در آخر موسمیکه دران انجماد آبها میشد واقع گردید لهذا باین اسم مسمی شد ـ

جماعت بالفتح گروه مردم و نام شکلی از شانزده گانه اشکال رمل ـ

جمعیت بفتح جیم وسکون میم وکسر عین ویای تحتانی مشدد ومفتوح فراهم آمدن وگروه مردم چون لفظ جمع بمعنی مجموع نیز مستعمل لهذا بالحاق یا و تا مصدر ساخته اند ـ

جمادات بالفتح چیزها که جان ندارند واکثر اطلاق آن بر سنگها و چیزهای معدنی آید ـ

جماد بالفتح هر چیزیکه از حیوانات نباشد و بمعنی زمین سخت و هر چیزیکه جان ندارد و زمینیکه آب باران بدان نرسیده از کشف وصراح و مدار و منتخب و مؤید و در منتخب نوشته که بدین معنی بکسر اول نیز آمده و در صراح نوشته که جماد بکسر اول جمع جدست که بالضم بمعنی جای بلند و سخت باشد ـ

جمود بضمتین منجمد و بسته شدن آب وغیره و افسرده شدن و بفتح اول وضم میم بسته شده ـ

جمد بفتحتین بمعنی یخ از شرح نصاب ـ

جمشید بیای مجهول و معروف خواندنش نیز درست نام پادشاهی اگر بلفظ خاتم و نگین و اسپ و تخت و باد و آصف و ماهی وطیور و امثال آن باشد مراد ازان حضرت سلیمان علی نبینا وعلیه السلام است و اگر بسد و آئینه و آب و حیوان و امثال آن باشد سکندر مراد است و اگر بجام و شراب و بزم و جشن و نوروز و امثال آن باشد جمشید پادشاه مراد باید کرد از کشف و مؤید ـ

جمهور بالضم بمعنی گروه و بفتح چنانکه مشهور شده خطاست و همچنین هر اسم که برین وزن آید بالضم باشد چنانچه دستور و زنبور و عصفور و صندوق و مشابه مگر لفظ صعفوق بمعنی لئیم بالفتح است و نزد بعضی صعفوق عجمی است از زبدة الفوائد و اسم جماعه داراینچه در عوام جمدار مشهور شده از صحت خیلی بعید باشد از بهار عجم ـ

جمغفیر بالفتح و میم مشدد بمعنی انجوم عام و جماعت کثیر و معنی جم گروه است و غفیر بغین معجمه و فا بر وزن فعیل بمعنی

پوشنده باشد وقطا اهریست که گرده عظیم
وسینه او ابیوش بود کذا فی [illegible] و منتخب
جماهیر بالفتح گروهای مردم و این
جمع جمهورست
جمار بکسر اول سنگریزهای حاجیان
واشارتست برمی الجمار یعنی انداختن
سنگریزها چنانکه حاجیان در ادای
مناسک حج میکنند از شرح خاقانی و
جمار بمعنی سنگریزه انداختن نیز آمده
چنانکه در منتخب —
جمدهر بالفتح لفظ هندیست [illegible]
جمع اندازد [illegible]
رسد [illegible] از مصطلحات —
جماسق بالفتح وتشدید میم [illegible]
کثیر الجسق یعنی آنکه در [illegible] بسیار
بود [illegible] فارسیان
این لفظ را بجیم فارسی استعمال کنند
[illegible]
از مدار و فرهنگ بهاول —
جمع بالفتح همه گرد کردن مردم و نام
صنعتیست که شاعر چند چیز را در یک وصف
جمع کند چنانچه بیت [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
جمع آنست که دلالت کند بر زیاده از
دو و [illegible] دو نوع است
یکی سالم که صیغه مفرد در جمع سلامت
ماند آنکه [illegible]

ونون مذکر را ویا الف تا است مونث را
این جمع سالم [illegible] جمع قلت است
و [illegible] کثرت هم آید [illegible] جمع مکسر [illegible] است
قسم اول جمع قلت که دلالت کند بر سه
تا ده و وزنش چهار است افعل بالفتح
اول وضم عین افعال بالفتح و افعله
بفتح اول وکسر عین فعله بالکسر واین
اوزان گاهی برای معنی کثرت هم آید
وقسم ثانی جمع کثرت که دلالت کند بر زیاده
از ده و اوزانش بسیارست چون
فعل بالضم چنانچه [illegible] جمع [illegible]
[illegible] فعل بالضم [illegible] عین چنانچه
[illegible] و فعل [illegible]
[illegible]
[illegible] و فعال [illegible]
کسر فا وفتح عین چنانچه فرق جمع فرقه و [illegible]
و فعله بفتحتین چنانچه طلبه جمع طالب
وغیره و فعله بالضم فا وفتح عین چنانچه
قضات جمع قاضی که در اصل قضیه بود یا
بحرکت خود وفتح ما قبل الف شده [illegible]
و فعله بکسر فا وفتح عین چنانچه قرده
جمع قرد وغیره و فعل بالضم فا وتشدید
عین چنانچه [illegible] جمع جاهل وغیره
و فعال بالضم فا وتشدید عین چنانچه
جهال جمع جاهل وغیره و فعال بالکسر
چنانچه کرام جمع کریم وغیره
و فعول بضمتین [illegible]
و فعلان بالضم [illegible]
[illegible] وغیره و فعلان بالکسر چنانچه

غیران جمع غار وغیره و فعالی بفتح فا و لام
چنانچه [illegible] و فعالی [illegible] بفتح
لام چنانچه [illegible] جمع [illegible] و فعلا بالضم فا وفتح
عین چنانچه [illegible] و افعلا بالفتح
همزه وکسر عین چنانچه انبیا و اولیا جمع
نبی و ولی و فعالی بفتح فا و لام چنانچه
صحاری جمع صحرا و یتامی جمع یتیم و
فعالی بالضم فا وفتح لام چنانچه اساری
جمع اسیر و فعالی بفتح فا وکسر لام چنانچه
لیالی جمع لیل و فعالی بفتح فا و
کسر لام وتشدید یا چنانچه [illegible] جمع [illegible]
و فعائل بفتح فا وکسر [illegible] چنانچه [illegible]
رسائل جمع رساله و فواعل بفتح فا
وکسر عین چنانچه کواهل جمع کاهل و
افاعل بفتح همزه وکسر عین چنانچه
اصابع جمع اصبع و افاعیل بفتح همزه
وکسر عین چنانچه اقالیم جمع اقلیم و تفاعل
بفتح تا وکسر عین چنانچه تجارب جمع تجربه
و تفاعیل چنانچه تماثیل جمع تمثال
و مفاعل بفتح میم وکسر عین چنانچه
مساجد جمع مسجد و مفاعیل بفتح
میم وکسر عین چنانچه [illegible]
[illegible] و فعالل بفتح فا وکسر لام
چنانچه [illegible] جمع [illegible] و فعالین بفتح
فا چنانچه سلاطین جمع سلطان و فعالل
بفتح فا وکسر لام چنانچه [illegible] جمع [illegible]
و فعالیل بفتح فا چنانچه [illegible] جمع
قرطاس و فعاللة بفتح فا وکسر لام اول
چون [illegible]

[illegible]
[illegible]
جمع بسیارست [illegible]
[illegible]
فعل [illegible] بفتح اول و سکون
ثانی باشد بشرطیکه اجوف واوی و صفت
مشبه نباشد جمع آن بر وزن فعول
بضمتین اکثر می آید چنانچه فلوس جمع
فلس و [illegible] اجوف واوی [illegible]
باشد [illegible] بر وزن افعال [illegible] می آید
چنانچه [illegible] جمع [illegible]
[illegible] بر وزن فعال
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
چنانچه [illegible]
جمع [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

بالکسر جمع ضعیف و ضعفان بالضم جمع ضعیف
و فعول بضمتین جمع کهل و ورد جمع ورد و
فُعُل بضمتین جمع سهل [?] سهام بضم اول و
فتح ثانی جمع ورطة بالکسر جمع رجل
یعنی جوان بست کلمه ثلاثی که بروزن
فِعْل باشد یعنی اسمیکه بکسر اول و سکون
ثانی باشد بشرطیکه صفت مشبهه نبود اکثر
بروزن فعول بضمتین آید چون حمول جمع
حمل هم جمع فعل بالکسر چند وزن دیگر
سماعا نیز می آید چون قداح بالکسر جمع قدح
یعنی تیر بی پر و پیکان و صنوان بالکسر
جمع صنو و قرده بکسر قاف و فتح را مهمله
جمع قرد و ذوبان بالضم جمع ذئب و جمع فعل
اکثر بر افعال می آید چون احمال جمع حمل
آید بروزن افعل کم می آید چون ارجل
جمع رجل بالکسر و اگر صفت مشبهه بر این وزن
بود جمعش اکثر بروزن افعال باشد چون
اجلاف جمع جلف بروزن فعول بفتح اول
ضم سوم کم می آید چون [illegible]
و کلمه ثلاثی که بروزن فُعْل بود یعنی اسمیکه
بضم اول و سکون ثانی باشد جمع آن اکثر
بروزن فعول بضمتین و افعال بالفتح آید
چون قروء و اقراء جمع قرء و اسم جمع این
وزن بر چند وزن دیگر هم می آید سماعا
چنانچه خفاف بکسر اول جمع خف و فلک
[illegible]
قرطا بکسر اول [illegible]
و کلمه بر این وزن باشد جمعش بروزن
فعلان بالکسر آید سماعا چنانچه عبدان

جمع عود و اگر صفت مشبهه بر این وزن
باشد جمعش بروزن افعال آید چنانچه
احرار جمع حر و اسم ثلاثی که بروزن
فُعُل بضمتین باشد بشرطیکه اجوف
نبود اکثر جمعش بروزن افعال آید
چنانچه اجمال جمع جمل و اگر اجوف بود
بروزن فعلان بالکسر آید چنانچه تیجان
جمع تاج و نیران جمع نار و هم جمع این
وزن سماعا بر چند وزن دیگر نیز می آید
چنانچه ذکور بضمتین جمع ذکر و ذربان بالکسر
جمع ضرب و ازمن بفتح اول و ضم ثالث
جمع زمن و حملان بالضم جمع حمل و جیره
بالکسر جمع جار و حجلی بالکسر و الف مقصوره
جمع حجل و اگر صفت مشبهه بر این وزن آید
جمعش اکثر بروزن فعال بالکسر آید چون
حسان جمع حسن و نیز بروزن فعلان
بالکسر آید چون اخوان جمع اخ که در اصل
اخو بود و فعلان بالضم چون ذکران
جمع ذکر و فعل بضمتین چون [illegible] جمع
[illegible] یعنی [illegible] سال و افعال چون
[illegible] آید و اسمیکه بروزن
[illegible] بفتح اول و کسر ثانی باشد جمعش
اکثر بروزن افعال آید چنانچه افخاذ جمع
فخذ و هم جمع این وزن سماعا بروزن
فعول آید چنانچه نمور جمع نمر و اگر صفت
مشبهه بر این وزن باشد جمعش اکثر بروزن
فعال چون [illegible] جمع [illegible] و بروزن
فُعُل بضمتین چون خشن جمع خشن و افعال
چون [illegible] جمع [illegible] آید و بروزن فعالی

بفتح کم می آید چنانچه حذاری جمع حذر
و اسمیکه بروزن فَعُل بفتح اول و ضم
ثانی باشد جمعش اکثر بروزن افعال
چون اعجاز جمع عجز و بروزن فعال بالکسر
کم می آید چنانچه سباع جمع سبع و اگر صفت
مشبهه بر این وزن باشد جمعش بروزن
افعال آید چنانچه ایقاظ جمع یقظ و کلمه که
بروزن فِعَل بکسر اول و فتح ثانی باشد
جمعش اکثر بروزن افعال آید چون اعناب
جمع عنب و بر فعول و افعل کم آید چنانچه
[illegible] و اضلع جمع ضلع و کلمه که بروزن
فِعِل بکسرتین باشد جمعش بروزن افعال
آید چون آبال بالالف ممدوده جمع ابل
و کلمه که بروزن فُعَل بضم اول و فتح
ثانی باشد جمعش اکثر بروزن فعلان بالکسر
آید چنانچه صردان جمع صرد و هم جمع این وزن
سماعا بر این وزن آید چنانچه رباع بالکسر
جمع ربع و ارطاب جمع رطب اسمیکه بروزن
فُعُل بضمتین باشد جمعش بروزن افعال
آید چنانچه اعناق جمع عنق و اگر صفت مشبهه
باشد جمعش نیز بروزن افعال آید چنانچه
اجناب جمع جنب و کلمه که بروزن فَعْلة
بالفتح و سکون عین باشد جمعش بروزن
فعال بالکسر آید چون قصاع جمع قصعة
و بر فعول و فِعَل بکسر اول و فتح دوم نیز
آید چون [illegible] جمع بدره [illegible]
بضم اول و فتح دوم چون [illegible] جمع
[illegible] آید و گاهی بروزن فعائل نیز
آید چون ضرائر جمع ضره و بروزن فعلی

بکسر لام نیز می آید چون لیالی جمع لیلة
و کلمه که بروزن فِعْلة بکسر اول و سکون
ثانی باشد جمعش اکثر بروزن فِعَل بکسر اول
و فتح دوم آید چون نِعَم جمع نعمة و بروزن
فِعال بکسر اول و افعل بفتح اول و ضم
سوم کم می آید چون لقاح جمع لقحة و انعم
جمع نعمة و کلمه که بروزن فُعْلة بضم اول
و سکون ثانی باشد جمعش اکثر بروزن
فُعَل بضم اول و فتح ثانی آید چون غرف
جمع غرفة و هم جمع این وزن بروزن
فعول آید چون [illegible] جمع [illegible] و فعال
بکسر چون برام جمع برمة کم می آید و گاهی
بروزن فعائل نیز می آید چون حرائر
جمع حرة و کلمه که بروزن فَعَلة بفتحات
باشد جمعش اکثر بروزن فعال بالکسر
آید چون رقاب جمع رقبة و گاهی
بروزن افعل بفتح اول و ضم سوم آید
چون انیق جمع ناقة که در اصل نوقة بود
بروزن فِعَل بالکسر و فتح ثانی آید چون
تیر جمع تارة و بروزن فُعْل بالضم نیز آید
چون بُدن جمع بدنة و کلمه که بروزن
فَعِلة بفتح اول و کسر ثانی باشد جمعش
بروزن فَعِل بفتح اول و کسر ثانی آید
چون معد جمع معدة و کلمه که بروزن
فُعَلة بضم اول و فتح ثانی باشد جمعش
بروزن فُعَل بضم اول و فتح ثانی آید چون
تهم جمع تهمة و اسمیکه بروزن فَعال بالفتح
باشد جمعش اکثر بروزن افعلة بفتح
اول و کسر عین آید چون ازمنه جمع زمان

وهم جمع این وزن سماعا بر وزن فُعُل
بضمتین آید چون قُذُل جمع قذال و
بر وزن فِعلان بالکسر چون غِزلان جمع
غزال و بر وزن فُعول چون عُنوق جمع عناق
آید و اگر صفت مشبه برین وزن آید جمعش
بر وزن فُعَلاء بضم اول و فتح ثانی آید چون
جُبَناء جمع جبان و بر وزن فُعُل بضمتین
آید چون صُنُع جمع صَناع و بر وزن فِعال
بکسر اول چون جیاد جمع جواد آید و اسمیکه
بر وزن فِعال بالکسر باشد جمعش اکثر
بر وزن اَفعِلة بفتح اول و کسر عین و فُعُل
بضمتین آید چون اَحمِرة و حُمُر جمع حمار و
گاهی سماعا بر وزن فِعلان بالکسر چون
صیران جمع صوار بر وزن فعائل چون
شمائل جمع شمال آید و اگر صفت مشبه
برین وزن آید جمعش بر وزن فُعُل
بضمتین چون کُنُز جمع کناز و بر وزن فِعال
مفرد و جمع بر یک وزن آید چون هجان
جمع هجان و اسمیکه بر وزن فُعال بالضم
باشد جمعش اکثر بر وزن اَفعِلة بفتح اول
و کسر عین آید چون اَغرِبة جمع غراب
و گاهی بر وزن فُعُل بضمتین چون
قُرُد جمع قراد و بر وزن فِعلان بالکسر
چون غِربان جمع غراب بر وزن فُعلان
بالضم چون رُقاق جمع رقاق و بر وزن
فِعلة بالکسر چون غِلمة جمع غلام و بر وزن
فُعل بالضم چون ذُبّ جمع ذباب آید
و اگر صفت مشبه برین وزن باشد
جمعش بر وزن فِعلان بالکسر آید چون

شُجعان جمع شجاع و بر وزن فُعَلاء بضم اول
و فتح ثانی چون شُجَعاء جمع شجاع آید و اگر
برین سه وزن مذکوره مؤنث سماعی
آید جمعش بر وزن اَفعُل بفتح اول و ضم
ثالث آید چون اَعنُق جمع عناق و اَذرُع
جمع ذراع و اَعقُب جمع عقاب آید و
اَیمُن بفتح اول و ضم ثالث شاذ است
و اسمیکه بر وزن فَعالة مثلث الفاء
باشد یعنی فاء او مضموم یا مفتوح یا مکسور
بود جمعش بر وزن فعائل آید چون حمائم
جمع حمامة و رسائل جمع رسالة و ذوائب
جمع ذؤابة و اسمیکه بر وزن فَعیل باشد
جمعش اکثر بر وزن اَفعِلة بفتح اول
و کسر عین آید چون اَرغِفة جمع
رغیف و بر وزن فُعُل بضمتین چون رُغُف
جمع رغیف و بر وزن فُعلان بالضم چون
رُغفان جمع رغیف و گاه بر وزن
اَفعِلاء بفتح اول و کسر عین چون انصباء
جمع نصیب و بر وزن فِعال بالکسر چون
فِصال جمع فصیل و بر وزن افاعل
بفتح اول و کسر عین چون افائل جمع
افیل و بر وزن فِعلان بالکسر چون ظِلمان
جمع ظلیم و بر وزن افاعیل نیز چون
احادیث جمع حدیث و اگر مضاعف
برین وزن آید جمعش بر وزن فُعُل بضمتین
آید چون سُرُر جمع سریر و اگر صفت
مشبه برین وزن باشد جمعش بر وزن
فُعَلاء بضم اول و فتح ثانی آید چون کُرَماء
جمع کریم و بر وزن فِعال بالکسر چون

کِرام جمع کریم و بر وزن فُعُل بضمتین چون
نُذُر جمع نذیر و بر وزن فُعلان بالضم چون
قُضبان جمع قضیب و بر وزن فِعلان بالکسر
چون خِصیان جمع خصی و بر وزن اَفعال
بالفتح چون اشراف جمع شریف و بر وزن
اَفعِلاء بفتح اول و کسر عین چون اصدقاء
جمع صدیق و بر وزن اَفعِلة بفتح اول و
کسر عین چون اَحِبّة جمع حبیب و بر وزن فُعول
چون ظُروف جمع ظریف و گاهی بر وزن
فَعالی بفتح اول و چهارم نیز آید چون
یتامی جمع یتیم و اگر صفت مشبه ازین
وزن بمعنی مفعول باشد جمعش اکثر بر وزن
فَعلی بفتح اول و فتح لام آید چون قتلی
جمع قتیل و گاه بر وزن فُعَلاء بضم اول
و فتح ثانی چون قُتَلاء جمع قتیل و بر وزن
فُعالی بضم اول و فتح لام چون اُساری
جمع اسیر آید و مرضی بالفتح جمع مریض شاذ
است و اگر صفت مشبه بر وزن فَعیلة
باشد جمعش اکثر بر وزن فعائل بفتح
آید چون صبائح جمع صبیحة و بر وزن فِعال
بالکسر چون صِباح جمع صبیحة و گاهی بر وزن
فُعَلاء نیز آید چون خُلَفاء جمع خلیفة
و اسمیکه بر وزن فَعول باشد بالفتح
جمعش اکثر بر وزن اَفعِلة بفتح اول و
کسر عین آید چون اَعمِدة جمع عمود و بر وزن
فُعُل بضمتین چون عُمُد جمع عمود و گاهی
بر وزن فِعلان بالکسر چون قِعدان جمع
قعود و گاهی بر وزن فِعال بالفتح چون
افلاء جمع فلو و بر وزن فعائل چون [illegible]

ذَنائب جمع ذَنوب اگر اسمی بر وزن
فَعولة بفتح اول باشد جمعش بر وزن
فعائل چون حمائل جمع حمولة آید و اگر
صفت مشبه برین وزن باشد اکثر
جمعش بر وزن فُعُل بضمتین آید چون
صُبُر جمع صبور و گاهی بر وزن فُعَلاء
بضم اول و فتح عین چون وُدَداء جمع
وَدود و بر وزن اَفعال چون اعداء
جمع عدو آید و اگر صفت مشبه برین وزن
بر مؤنث آید جمعش بر وزن فعائل آید
چون عجائز جمع عجوز و کلمه که بر وزن
فُعول بضمتین باشد جمعش سماعا بر وزن
افاعیل آید چون اَعاریض جمع عروض
و اگر اسمی بر وزن فاعل باشد جمعش
اکثر بر وزن فواعل بفتح آید چون کواهل
جمع کاهل یعنی مابین دو شانه و گاهی
بر وزن فُعلان بالضم چون حُجران جمع حاجر
و بر وزن فِعلان بالکسر چون جِنّان جمع
جانّ و اگر صفت یعنی اسم فاعل صفت مشبه
برین وزن آید جمعش اکثر بر وزن فُعَّل بضم اول
و تشدید عین بفتح آید چون جُهَّل جمع جاهل
و بر وزن فُعّال بضم اول و تشدید عین چون
جُهّال جمع جاهل و بر وزن فَعَلة بفتحتین چون
فَسَقة جمع فاسق و اگر ناقص باشد بر وزن
فُعَلة بضم اول و فتح ثانی چون قُضاة جمع
قاضی [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

جمع شاعر و بروزن فُعْلان بالضم چون صُحبان جمع صاحب و بروزن فِعال بکسر چون تِجار جمع تاجر و بروزن فُعول بضمتین چون قُعود جمع قاعد و بروزن فَعالی نیز آید چون طَهارے جمع طاهر و بروزن افاعیل نیز آید چون اَباطیل جمع باطل و فَوارِس جمع فارس شاذ است و اگر مؤنث برین وزن باشد جمعش بروزن فَواعل آید چون حَوائض جمع حائض و بروزن فُعَّل بضم اول و تشدید عین چون حُیَّض جمع حائض و اگر اسمی بروزن فاعِلة باشد جمعش اکثر بروزن فَواعِل آید چون کَواثب جمع کاثبة و اگر صفت یعنی اسم فاعل و صفت مشبه بروزن فاعِلة آید جمعش نیز بروزن فَواعِل آید چون لَوائم جمع لائمة و بروزن فُعَّل بضم اول و تشدید عین مفتوح چون نُوَّم جمع نائمة و اگر اسمے بروزن فَعْلِے یعنی اسم چارحرفی که رابع او الف مقصوره باشد و فای او بهر سه حرکت که باشد جمعش بروزن فَعالی بالکسر آید چون فَتاوی جمع فَتوی و اگر صفت مشبه بطور آید جمعش نیز بروزن فِعال آید چون عِطاش جمع عَطشا و بروزن فَعالے بفتح اول و بهام چون حَرامی جمع حَرمی و بروزن فَعالِی بفتح اول و کسر لام نیز سے آید چون دَعاوی جمع دعوے و اگر فُعْلی بالضم مؤنث اسم تفضیل باشد

جمعش بروزن فُعَل بضم اول و فتح ثانی آید چون صُغَر جمع صُغری و اگر اسمے بروزن فَعْلاء بالفتح باشد جمعش بروزن فَعالے بفتح فا و لام آید چون صَحارے جمع صحرا و بروزن فَعالِی بکسر لام چون صَحاری جمع صحرا و بروزن فَعالی بفتح اول و کسر لام و تشدید یا چون صَحاریّ جمع صحرا و اگر صفت مشبه برین وزن باشد جمعش بروزن فِعال بکسر چون بِطاح جمع بطحا و بروزن فَعالی بفتح اول و کسر لام و تشدید یا چون عَذاریّ جمع عذرا و اگر صفت مشبه بروزن فُعَلاء بضم اول و فتح ثانی باشد جمعش نیز بروزن فِعال آید چون عِشار جمع عُشَرا و کلمه که بروزن فُعالی یعنی اسم پنج حرفی که آخرش الف مقصوره باشد جمعش بروزن فُعالَیات بضم اول و فتح لام آید چون حُبارَیات جمع حُبارے و گاهی بروزن فَعالِی بکسر لام آید چون حَبالی جمع حُبلے و بروزن فَعائل نیز آید چون حَبائر جمع حباری و اگر اسمے بروزن اَفْعَل آید یعنی بلا تعیین حرکت اول و ثالث جمعش بروزن اَفاعِل آید چون اَرانب جمع ارنب و اَنامِل جمع اَنمُل و اگر صفت مشبه بروزن اَفْعَل آید جمعش بروزن فُعْلان بضم آید چون حُمران جمع احمر و بروزن فُعْل بالضم چون حُمر جمع احمر و اگر اسم تفضیل برین وزن باشد جمعش بروزن اَفاعِل آید چون اَفاضِل جمع

اَفضل و اسمیکه بروزن فَعْلان بحرکات ثلثه فا و سکون عین بود جمعش وزن فَعالین بفتح آید چون شَیاطین بسر جمع شیطان و سَراحین جمع سِرحان گاهی بروزن فِعال بکسر نیز آید چون سِراح جمع سِرحان و گاهی بروزن فَعالِی بفتح اول و کسر لام و تشدید یا چون اَناسیّ جمع انسان و اگر صفت مشبه برین وزن باشد جمعش بروزن فِعال بکسر نیز آید چون غِضاب جمع غَضبان و بروزن فَعالے بفتح اول و فتح لام چون سَکاری جمع سَکران و جمعیکه از صفت مشبه بروزن فَعالی بفتح آید فا کلمه آنرا درین جا لفظ ضمه داده میشود چون کُسالی جمع کَسلان و سُکاری جمع سکران و حَبالی جمع حَبلان و غَیاری جمع غَیران و کلمه که بروزن فَعِلان بفتح اول و کسر ثانی باشد جمع آن بروزن فَعالِی بکسر لام و تشدید یا آید چون ظَرابیّ جمع ظَربان و گاهی بروزن فِعْلی بکسر فا و فتح لام چون ظِربے جمع ظَربان و کلمه که بروزن فُعْل بفتح فا و کسر عین باشد جمعش بروزن اَفْعال آید بالفتح چون اَکباد جمع کَبِد و بروزن فِعال بکسر چون جِیاد جمع جَید و بروزن اَفْعِلا بفتح اول و کسر عین چون اَنبیا جمع نبی آید و گاهی بروزن فُعَلا بفتح نیز آید چون سُفَها جمع سفیه و لفظیکه بروزن فُعّال بضم اول و تشدید عین باشد جمعش بروزن

فَعالیل آید چون عُوّار جمع عَواویر و لفظیکه بروزن مَفْعول و مِفعال بالکسر باشد جمعش بروزن مَفاعیل آید چون مَلاعین جمع ملعون و مَفاتیح جمع مِفتاح و لفظیکه بروزن مُفْعِل بضم میم و کسر عین باشد جمعش نیز گاهی بروزن مَفاعیل آید چون مَناکیر جمع مُنکِر و مَفاطیر جمع مُفطِر و کلمه که بروزن مَفْعَل و مَفْعِل بفتح میم یا بکسر میم باشد جمعش بروزن مَفاعِل آید چون مَساجد جمع مسجد و مَحامد جمع محمدة و مَقاطع جمع مَقطع و مَحاجم جمع مِحجمة و کلمه که بروزن مُفْعِل بضم میم و کسر عین باشد جمعش بروزن مَفاعِل آید چون مَداخل جمع مُدخِل و کلمه که بروزن فِعْری بالفتح و بِصَرِّی بضم اول و کسر را مشدد و تشدید یای ثانی و سِعْلاة بالکسر و قَلَنسُوة بفتح اول و ثانی و سکون نون و ضم سین و حُبْرور بالفتح اول و ثانی و عُصْفُر بالکسر باشد جمعش بروزن فَعالِے بفتح اول و کسر لام آید چون صَحاری و سَراری و سَعالِی و قَلانِسی و قَبالی و عَشاری جمع حبری بروزن فَعالی بفتح اول و فتح لام و فَعالِی بفتح اول و کسر لام و تشدید یا نیز آید چون صَحارے و صَحاری و کلمه که بروزن حِلْبار و قُوبار و جولا باشد جمع او بروزن فَعالِی بفتح اول و کسر لام و تشدید یا بود و کلمه که هموزن جرامیق

[illegible]

دفرتیا ر و جبار بی اثواب باشد جمعش بروزن فعائل آید چون جبائر و دفراسث و جبائر و ثوابت و کلمه که بروزن افعیل و افعال باشد جمعش بروزن افاعیل آید چون اقالیم و اقاویل و کلمه که بروزن [illegible] باشد جمعش بروزن تفاعیل بفتح اول و کسر عین چون تجاریب و تجارب آید و کلمه که اول آن تا و رابع آن مده بود جمعش بروزن تفاعیل آید چون تماثیل جمع تمثال و تصاویر جمع تصویر و کلمه که بروزن [illegible] بکسر اول و فتح ثانی باشد جمعش بروزن فعالین بفتح اول و کسر لام آید چون بلاغین و جمع رباعی مجرد هرچه ملحق بآن باشد بروزن فعالل آید چون جعافر جمع جعفر و [illegible] خماسی مجرد و مزید بروزن [illegible] آید مگر بحذف حرف خامس چون سفارج جمع سفرجل و جمع غیر رباعی مزید یا ملحق بآن که حرف مد زائد [illegible] باشد جمعش بروزن فعالیل آید چون قراطیس جمع قرطاس و [illegible] قنادیل جمع قندیل و [illegible] اسمیکه منسوب باشد [illegible] بروزن فعالله و مفاعله و فعالیه [illegible] بفتح اول و کسر حرف چهارم [illegible] آید چون [illegible] اشعر [illegible]

جمع تلمیذ که هر دو عجمی اند و گاهی لفظ جمع را بار دیگر جمع کنند چون اکالب جمع اکلب که جمع کلب است و جمائل جمع جمال که جمع جمل است و اناعیم جمع انعام که آن جمع نعم است و بیوتات جمع بیوت که جمع بیت است و گاهی جمع برماده که واحد خود نباید چون [illegible] و نسوان که هر سه لفظ جمع افزاره است و گاهی جمع موافق قیاسی که مفرد آن هیچ [illegible] نیاید و این جمع خلاف القیاس گویند و استعمال آن بر سمع موقوف است چون محاسن جمع حسن و مطاعم جمع طعام و ملاعن جمع لعنة و لوامح جمع [illegible] و طوایح جمع [illegible] و الضاحج [illegible] و گاهی لفظی باشد که از اوزان جمع نباشد و معنی جمع در و یافته شود و آنرا اسم جمع گویند چون رکب بفتح اول و سکون ثانی بمعنی سواران اسم جمع راکب و خدم بفتحتین بمعنی خادمان اسم جمع خادم و ظرب بفتح اول و کسر ثانی اسم جمع ظربان که بالکسر است و عبد بفتح اول و ضم ثانی بمعنی عابدان اسم جمع عابد و رجاله بالکسر بمعنی پیادگان اسم جمع راجل و رفقه بضم اول و سکون ثانی بمعنی رفیقان اسم جمع رفیق و جامل بکسر میم اسم جمع جمل بمعنی شتر [illegible] بروزن فعیل بمعنی بندگان اسم جمع عبد و توأم بضم اول و در سوم اسم جمع توأم که بفتح اول و سوم است

و قصبة بالفتح اول و سکون ثانی اسم جمع قصب که بفتحتین بمعنی نی ست و شیوخا بفتح میم و سکون شین و ضم خا اسم جمع شیخ و صحابة بالفتح بمعنی یاران اسم جمع صاحب و چون از لفظ مفرد که چیزی منسوب باشد یای نسبت حذف کنند آن مفرد معنی جمع پیدا شود چون روم جمع رومی و عرب جمع عربی و چون در آخر لفظی تای وحدت باشد هرگاه آن تا را حذف کنند معنی جمع آن لفظ پیدا شود چون کلم بفتح کاف و کسر لام جمع کلمة و تمر بفتح اول و سکون ثانی جمع تمرة و معد بکسر میم و سکون عین جمع معدة و گاهی لفظی در معنی جمع پیدا شود بزیاده کردن تا در آخرش چون کماة و جباة که مفرد آن کمأ و جبا است هر دو بمعنی سماروغ و جمع بالف و تا در آخرش [illegible] مؤنث می آید چنانچه هندات [illegible] و اگر صفت مؤنث باشد جمعش بالف و تا نیاید چنانچه حائض را جمع حوائض [illegible] آید نه حائضات و لفظیکه در وی تای تأنیث [illegible] بر صفت تای تأنیث آن محذوف کرده بالف و تا جمع نمایند تا اجتماع دو علامت تأنیث لازم نیاید چنانچه فتیات و ظلمات جمع فتاة [illegible] و ظلمة [illegible] مذکر که صفت غیر عاقل باشد گاهی جمعش نیز بالف و تا آید چون [illegible] و مرفوعات [illegible] اورا جمع تکسیر نیاورده

باشد جمعش نیز بالف و تا آید چنانچه سرادقات جمع سرادق یا آنکه در خماسی جمع تکسیرش بحذف خامس آمده باشد یا قیاسی اصول [illegible] جمعش آید چون سفرجلات جمع سفرجل که جمع تکسیرش سفارج آمده است بحذف خامس و لفظیکه بروزن فعله باشد بفتح اول و سکون ثانی در حالت جمع بالف و تا عین کلمه آن فتح یابد بشرطیکه اجوف نبود چون از تمرة بسکون میم تمرات آید بفتح میم و اگر اجوف باشد عین کلمه همچنان در جمع ساکن ماند چنانچه در مفرد بود مثلا از جوزة و بیضة جوزات و بیضات آید بسکون واو و یا مگر قوم هذیل در اجوف نیز بطور صحیح و غیره فتح خوانند چنانچه از جوزة و بیضة جوزات و بیضات آرند بفتح واو و یا و لفظیکه بروزن فعله بکسر اول و سکون ثانی باشد در حالت جمع بالف و تا عین کلمه آن فتح و کسره یابد چون از کسرة کسرات بکسر اول و فتح سین و هم کسرات بکسر اول و ثانی [illegible] در غیر [illegible] مذکور و سکون عین کلمه نیز خوانند چنانچه کسرات بسکون سین و لفظیکه بروزن فعله بکسر فا و سکون عین اگر اجوف باشد مطلقا یعنی خواه واوی خواه یائی یا ناقص واوی بود پس عین کلمه درین هر دو صورت وقت جمع سکون و فتح یابد چون دیمات بسکون یا و فتح یا [illegible]

[illegible]

١٥٢

که اصل آن دوسته بود بمعنی باران
بی رعد و برق چون بجات بسکون یا
فتح یا جمع بیعة بمعنی معبد نصاری چنانچه
کنیسه معبد یهود و لفظیکه بر وزن
فعله بضم اول و سکون ثانی باشد
در حالت جمع عین کلمه آن فتحه و ضمه
یابد چنانچه از حجرة حجرات آید بضم جیم
و فتح آن و جیم بسکون نیز خوانند چنانکه
حجرات بسکون جیم لفظیکه بر وزن
فعله بضم فا و سکون عین اگر ناقص
یائی یا اجوف مطلقاً باشد درین حالت
جمع عین کلمه آن سکون و فتح یابد مثال
ناقص یائی چون از رقیة رقیات بضم و فتح
و سکون قاف و حلیة و حلیات مثال
اجوف چنانچه از دولة دولات و دولات
و دولات بهر دو بسکون و فتح واو و اگر
صفت مشبه صحیح یا مضاعف خواه
بر وزن فعلة بالفتح باشد یا فعلة بالکسر
یا فعلة بالضم بود در حالت جمع بالف
و تا عین کلمه بسکون آید فقط چون از
صعبة صعبات و از صفرة صفرات
و از صلبة صلبات و از مدة مدات و از
شدة شدات و از ... و هر
لفظیکه بر وزن فعل باشد بحرکات ثلثه
فا و سکون عین بشرطیکه مونث ست
بتقدیر تا پس آن نیز حکم فعلة مثلث
الفا دارد چون ارض ارضات
بفتح را چنانچه از ثمرة ثمرات و جمع عرس
عرسات بضم را و فتح آن چنانکه حجرة

جبرات جمع جبیرات بسکون و فتح یای
تحتانی چنانکه ادویة و یکات بسکون و
فتح یا و جمع بواو و نون برای لفظی
ست آید که در آخر آن تای فوقانی نبود
و علم باشد مذکر عاقل چنانچه زیدون
جمع زید یا آنکه صفت باشد مر مذکر را
چنانچه ضارب و مضروب را جمع
ضاربون و مضروبون می آید و الف
مقصوره را در حین جمع بیفگنند چنانچه
مصطفی جمع مصطفون می آید لیکن
سنون جمع سنة و قلون جمع قلة و
اهلون جمع اهل و ارضون جمع ارض
خلاف القیاس ست و افعل فعلاء چنانچه
احمر و فعلان فعلی چنانچه عطشان و
صفتیکه مشترک باشد میان مذکر و مونث
چنانچه جریح و صبور این هر سه قسم الفاظ
را جمع بواو و نون نمی آید و این جمع
بواو و نون بحالت رفعی باشد و الا
در حالت نصبی و جری بیای جمع سالم
مذکر بیای معروف و نون آید چنانچه
رأیت زیدین و ضاربین و مضروبین
و مررت بزیدین و ضاربین و مضروبین
و جمع الجمع نزد صرفیان جمعیکه از لفظ
جمع آورده باشند چون اکالب جمع اکلب
که جمع کلب ست و اناعیم جمع انعام که
جمع نعم ست و باصطلاح صوفیه شهود خلق
است قائم بحق معنی اول از فصول اکبری
و معنی ثانی از لطائف -
جمل بالفتح شتر نر و بضم جیم و تشدید و فتح میم

بمعنی حساب هذا حروف ابجد و باین معنی
بتخفیف میم نیز آمده از صراح و قاموس مؤید
و منتخب و لطائف -
جمال بکسر اول و این جمع جمل ست
و بفتح خوبی صورت و سیرت بالضم و
تشدید و تخفیف میم خوبرو و خوش سیرت
و بالفتح و تشدید میم شتربان از منتخب -
جمیل خوب و نیکو و خوبصورت از منتخب
جماع الاثم بکسر اول و فتح ثم بمعنی
خوردن شراب چه اثم بمعنی شراب
آمده و جماع الاثم بمعنی شراب نیز
آمده از منتخب -
جمام بفتح آسودگی اسپ بعد از
ماندگی و بالضم و بالکسر آب منی که نخل را
از ترک جماع حاصل شود و هر سه حرکات پر و
لبالب گشتن ظرف و پیمانه از منتخب -
جمان بضم مروارید و مهره های سیمین
که بشکل مروارید سازند از منتخب -
جماز بفتح اول و تشدید میم و زای
معجمه صیغه مبالغه بمعنی اشتر تیز رفتار
از منتخب و در کتب فارسی بتخفیف
میم نیز آمده -
جمجمه بالضم و بجیمین روز آوینه
از منتخب -
جمره بالفتح اخگر آتش و سنگریزه
و انداختن در حج سه مرتبه نام موضعی
که آن شوری چند بهم باشند بغایت
سرخ با سوزش عظیم و در فارسی
حراقی و بخاریست که در آخر زمستان

بسه مرتبه از زمین بجهد در جمره اول
زمین گرم میشود و در جمره دوم آب
گرم میگردد و در جمره سوم نباتات
گرم شوند و برگ و شگوفه پیدا آید از
برهان و منتخب و لطائف -
جمیله خوب و نیکو و خوبصورت -
جمهد بالضم بمعنی بزرگ بلند از بهار عجم -
جمجمه بضم هر دو جیم کاسه سر که آن را
کاجاک نیز گویند و قدح چوبین چاهیکه
در شورستان باشد از کشف و سروری
و منتخب و شرح نصاب و مولانا یوسف
و کنز و مصطلحات -
جمع افگنی آنچه از کمالات تیر اندازی
که تیرها بسیار در یکجا زنند از چراغ هدایت
جمگی بکاف فارسی بمعنی همه و درین
لفظ یای مصدری نیست بمعنی کل شدن
و پا که در آخر لفظ جمله است بکاف فارسی
بدل شده چنانکه در حالت نسبت شل
پردگی و خانگی و بعضی محققین نوشته اند
که شنیده اند که در اصل یکجاگی بوده از عالم
تنهائی که بدون یا مستعملست از بهار عجم -

فصل جیم مع نون

جنگلی یکپا نوعی از حیوانات بصورت
انسان که یکپا دارد و از تمیز و نطق
بی بهره است مجازاً مردم بی شعور و بی تمیز را
جنم ... یا کنایه از ... -
جناب بالفتح درگاه و آستانه و
گرداگرد سرای و کنار ملو و از جنب

که بمعنی پهلو و کناره باشد و کسانیکه برای این معنی بالضم خوانند غلط است چراکه جناب بالضم بمعنی درد پهلوست منتخب وصحاح ولطائف وکنز . و در فارسی جناب بالفتح نام بازیست و بمعنی گروه شرط و قمار و بالضم بمعنی دوگان دوگان و بالکسر ریسمان باشد که برگردن چارپای بندند و هرجاکه خواهند برند از برهان وغیر آن ـ

جنوب بالفتح طرف دست راست کسیکه رو بسوی مشرق داشته باشد و بمعنی باد یکه از طرف دست راست آن شخص وزد از صراح ومنتخب وکشف و مدار ولطائف وکنز و مولانا یوسف بن مانع که از اکابر اهل تحقیق اند چنین نوشته اند که جنوب بادیکه از جانب یمین کعبه وزد چه کعبه را مربع یک شخص قرار داده اند که رویش بسوی مشرق است وجنوب ماخوذ از جنب است که بمعنی پهلو باشد تخصیص جنب به یمین ازین سبب کردند که جنب یمین شق اعظم بدن است ـ

جنائب بالفتح اول وکسر همزه که حرف چهارم است و موحده بمعنی اسپان آراسته که پیش سواری سلاطین و امرا برند و این جمع جنیبت است از منتخب وکنز و شمسی ـ

جنب بضمتین مرد بیغسل و بفتح اول وسکون ثانی بمعنی پهلو و کناره از منتخب

جنیبت بفتح اول وکسر نون و یای معروف و فتح موحده و تای فوقانی اسپ کوتل که پیش سواری سلاطین و امرا برند از کشف و بهار عجم وصراح ـ

جناة بضم جیم جمع جانی که بمعنی گنهگار باشد ـ

جنت بالفتح بهشت و در اصل بستان را گویند که درختان او زمین را پوشیده باشند چه در هر لفظ عربی که جیم و نون باشد معنی خفا و پوشیدگی دران ملحوظ باشد چنانچه پری را جن ازان گویند که از نظر پوشیده است و جنین بمعنی بچه که در شکم پوشیده باشد و جنه بالضم بمعنی سپر که مرد را بپوشد از شرح نصاب مولانا یوسف بن مانع رحمة الله علیه ـ

جنابت بالفتح دوری مجازا بمعنی حالت غسل چراکه دران نیز دوری از طهارت باشد از کشف وبهار عجم ـ

جنایت بکسر گناه کردن از منتخب وصراح وکنز ـ

جنایات بکسر تقصیرات ـ

جناح بالفتح بال مرغ و بازوی و میسره و مقدمهٔ لشکر که آن را امیر اول گویند و بالضم بمعنی گناه از مدار و منتخب و بحر الجواهر و کشف وصراح وبهار عجم ـ

جنجش بفتح تمسخر کی ـ

جند بالضم لشکر و سپاه و نام دو داکها یعنی کشکاری باشد و بالفتح نام شهر از توران ـ

از شرح نصاب وبرهان وکشف ومنتخب وسروری وکنز ـ

جنود بضمتین لشکرها و این جمع جند است از کشف وکنز ـ

جنید بضم جیم وفتح نون وسکون تحتانی نام یکی از اولیای کامل ساکن بغداد ـ

جنتر بفتح اول وسکون نون وضم تای فوقانی لفظ هندیست نام سازیکه آنرا دهن نیز گویند و شکل او با تراز و مشابهت دارد و آن چوبی باشد مثل گردن طنبوره و زیر هر دو سر آن دو کدوی مدور وصل کرده باشند و بران چوب که بالای هر دو کدو باشد مثل طنبوره تارها کشند پس آن چوب بمنزلهٔ شاهین تراز وست و هر دو کدو بمنزلهٔ هر دو پله و در بهار عجم نوشته که جنتر لفظیست از بین ست زیادت چند تار و بین و بعضی از آلات رصد ـ

جنس بالکسر یک نوع از هر چیز که در اقسام چیزها باشد از منتخب وصراح و باصطلاح منطقیان جنس آنرا گویند که در تحت آن چند نوع مندرج بود و نوع آن را گویند که تحت آن اصناف واقع شود و صنف آن را نامند که در تحت آن افراد باشند چنانچه حیوان که جنس است و انسان نوع فرنگی و حبشی و هندی و کوهی اصناف اند و اشخاص هر صنف افراد هستند ـ

جناس بکسر اول در عبارت دو یا زیاده لفظ آوردن که در لفظ اشتباه باشند ـ

جنیبت کش میرآخور از سراج ـ

جنف بفتحتین میل کردن بسوی ظلم از شرح نصاب وکنز ـ

جناغ وجناق بالفتح و در آخر لفظ اول غین معجمه بمعنی شرط و گرو باشد که دو کس باهم بندند و بضم دامنهٔ زین و زین پوش از رشیدی و برهان لغات ترکی و در مصطلحات نوشته گرو که باهم بندند و آنرا مرایاد و فراموش نیز گویند ـ

جنگ بالفتح و کاف فارسی بلفظ کردن و آوردن و جستن و افتادن و داشتن مستعمل شود از بهار عجم و جنگ بالضم بیاض بزرگ که دران هر قسم اشعار وغیره مندرج باشند از برهان ـ

جنباک بضم اول وفتح بای موحده جنبش کردن و خبر کردن از برهان ـ

جنگلی پا پاک حیوانیست بصورت آدمی که یکپا دارد از بهار عجم ـ

جنبش اول کنایه از حرکت فلک یا حرکت سیارات از برج حمل یا حرکت قلم و قضا از بهار عجم وسراج ـ

جندل بالفتح بر وزن صندل بمعنی سنگ بزرگ از شرح نصاب ولطائف ـ

جنان بالفتح بر وزن سحاب یعنی دل و بکسر جیم جمع جنت که بمعنی بهشت است از کشف و قاموس ومنتخب ـ

جن بالضم سپر و بالکسر پری و این اسم جنس است که بر واحد و کثیر اطلاق میتوان کرد چنانکه انسان

از شرح نصاب و لطائف —

جنین بفتح بر وزن فعیل بچه که در شکم مادر باشد از منتخب و کشف —

جنه بالکسر و تشدید نون پریان از منتخب و جنه بالضم و تشدید نون بمعنی سپر فراخ از شرح نصاب —

جنبابه بضم اول و حرف چهارم باء موحده دو کودک که بیک حمل متولد شوند و بترکی توامان گویند و مجازاً بمعنی دوکان و دوگان از برهان وغیره —

جنازه بالفتح والکسر تابوت مرده از منتخب و صراح و بهار عجم —

جنی بالکسر و تشدید نون منسوب بجن واحد و جن اسم جنس ست پریان را و جن مشتق از جن ست که بمعنی پوشیده شدن باشد چون پری صفت استتار و پوشیدگی دارد او را جن گفتند و کسانیکه جمع جن اجنه گویند بفتح اول و کسر جیم و تشدید نون غلط ست چرا که اجنه جمع جنین ست بمعنی بچه اگو بینه که در شکم باشد و جنی بفتح اول و کسر نون و یا مشدد میوه را گویند که از درخت چیده شود از شرح نصاب و مولانا ... —

جنگ زرگری جنگ مصلحت و جنگ ساختن که بدون کینه باشد برای فریب دادن شخص دیگر از رشیدی و چهار شربت و برهان و سراج و مصطلحات —

جنوان جوهری بفتح دال مهمله نوعی از ... که در ایام بهار ...

جوانان را ظاهر شود از بهار عجم —

جنس عالی باصطلاح منطق آنکه فوق جمیع اجناس باشد چنانکه جوهر که فوق جسم مطلق ست و جسم مطلق فوق جسم نامی و جسم نامی فوق حیوانست و حیوان فوق انسان همین جهت انسان را نوع سافل گویند —

فصل جیم مع واو

جوزو یا بمعنی بالکل —

جوزا بالفتح نام برجیست از بروج آسمان و در اصل لغت جوزا بمعنی گوسفند سیاه که میان او سفید باشد و چون این چنین گوسپند در میان گله گوسپندان سیاه مطلق نهایت اظهر و نمودار باشد همچنین برج مذکور نیز نسبت بدیگر بروج کواکب روشنی دارد و در میان همه بروج ممتازست لهذا باین اسم مسمی گردید و صورتش بشکل دو کودک برهنه ست که یکی بدیگری ... از دو سو ... آن جوزا نام صورت دیگرست از صور ... جوزا بصورت مرد قائم ... منطقه ... حائل ... و دست راست ... بالای سر گرفته و دست چپ را آستین کشیده و بمعنی ... حافظ ... جوزا ... برابر ... از منتخب و شرح نصاب ... —

جوجی بفتح اول و در آخر الف مقصوره

که بصورت یاست بر وزن نوا بمعنی سوزش دل از عشق و محبت از منتخب و کشف —

جورب بالفتح موزه و آنچه پای را پوشد از کشف —

جواب بالفتح پاسخ و باصطلاح بمعنی مقابل ... بفتح جیم و سکون واو و الف ممدوده آشی که جو دران پخته شده بیماران دهند و آنرا آش جو نیز گویند. بفتح اول و ثانی و سکون سوم و کسر بای موحده حوضهای بزرگ بمعنی مراحل جوابی بوده جمع جابیه یای تحتانی بجهت تخفیف حذف کرده از منتخب —

جوع الکلب علتیست که هرچند خورد سیر نشود و اشتداد اشتهای طعام و حرص بر ماکولات همیشه باشد و این مرض را شهوت کلبی نیز گویند —

جواذب بفتح اول و کسر ذال معجمه جمع جاذبه بمعنی کشنده ست و بمعنی کشش مستعمل میشود و بضم اول طعامیست که از شکر و برنج و گوشت پزند از منتخب —

جودت بالفتح نیکی و نیک شدن و نولی هر چیز و بالضم تیز رفتاری اسپ از منتخب و کشف و شرح نصاب —

جوارح بفتح اول و کسر راء مهمله و حاء مهمله عضوهای چهار بمعنی دستها و پاها و زبان و دیگر اعضای آدمی و جانوران شکاری از منتخب و کنز —

جود بالفتح نیکو و بسیار باریدن یا باران

بسیار و بالضم بخشش و سخاوت و نام دیهی ست از شرح نصاب و منتخب و لطائف وغیر آن —

جواد بمعنی کریم از سراج —

جوهر فرد جزو لایتجزی که نزد متکلمین قابل قسمت بهیچ وجه نباشد مگر نزد حکما قابل قسمت ست و نزد شعرا کنایه از دهان معشوق —

جواز بفتح اول و تخفیف واو بمعنی لفظی بسیار جو کننده و یکی از اسمای صفات حق تعالی است و بمعنی اسپ تیز رفتار برای هر سه معنی مذکوره بتخفیف واو ست و بتشدید واو خطاست از منتخب و قاموس و کنز اللغات و صراح و مؤید و کنز و لطائف —

جوع البقر مرضی ست که جمیع اعضا را حالت گرسنگی طاری شود با وجود سیری معده —

جوی شیر شیرین معشوقه خسرو اکثر غذا بشیر میکرد و گوسپندانش چهار کروه دور از شهر برکوه می چریدند پرستاران باوردن شیر رنج می بردند فرهاد بحکم شیرین از کوه تا شهر نهر ساخت که شبانان و ... دران نهر شیر میدوشیدند بیزحمت در شبانگاه جوی ... می رسید —

جویبار جائیکه دران جوی بسیار باشد از سراج —

جوهر بفتح اول و فتح ها ... معرب ... که ... آن جزو اول ... است لهذا ... که بهر سه اجزا

ونیکیان که مائل وحائل وتدویرست محیط گردیده وبمعنی هر یکی از عقدهٔ راس وذنب وآن دو نقطهٔ تقاطع حائل ومائل ست ومجازاً بمعنی تیز تیز آمده از برهان ومؤید وغیر آن —

جوار بکسره وبضم نیز بمعنی همسائگی نه بفتح چنانکه مشهورست از صراح ومنتخب وقاموس وکشف ومدار وکنز —

جوهر معرب گوهرست بمعنی سنگ قیمتی واصل هر شی وخلاصه آن وباصطلاح چیزی که بذات خود قائم باشد واین جوهر ضد عرض ست وعرض آنرا گویند که بذات خود قائم نباشد بلکه قیام عرض بوسیلهٔ جوهر باشد چنانکه لوح ونقش پس لوح جوهرست ونقش عرض وجامه ورنگ جامه جوهرست ورنگ عرض وخان آرزو در سراج نوشته که جوهر معرب گوهرست وبمعنی موج آهن وموج چوب واستخوان واین اطلاق فارسیان عربی دانست والا در عربی بایمعنی یافته نشده —

جوذر بالفتح وذال معجمه مکسور معرب گودره بمعنی بچهٔ گاو دشتی از منتخب ورسالهٔ معربات —

جودر بفتح اول وفتح دال مهمله گیاهیست که میان زراعت گندم وجو میروید ودانهٔ آن باریک باشد از برهان —

جور بالفتح میل کردن از راستی وستم کردن از منتخب وباصطلاح

فارسیان نام خطیست که بر کنارهٔ جام میخواران ولایت میباشد چنانکه در برهان ومجازاً جام پر ومالامال —

جوز بالفتح معرب گوز که بفتح کاف فارسی ست بمعنی وسط چیزی وبمعنی گردگان که بهندی اخروٹ گویند وبعضی ثمر درخت که مدور باشد چنانچه جوز هندی بمعنی مغز ناریل —

جوزه بضم اول ودر آخر زای معجمه معصره وآن آلتیست چوبی که بدان روغن از کنجد وعرق از نیشکر گیرند بهندی کولو گویند از برهان وکشف ومدار وبهار عجم ومؤید ورشیدی وسروری وبفتح اول در عربی گذر وگذشتن وروان شدن سوای منتخب وصراح —

جوائز عطایا وانعامات وتحفها —

جوش بالفتح زره وجوشیدن دیگ وشوریدن دل وبالضم وبالفتح سینهٔ انسان از منتخب وصراح وبالضم در فارسی بمعنی حلقه وجوشیدن دیگ وشورش دل از برهان وهر دو معنی اخیر بتفاوت فتح وضم وتوافق لسانین ست ودر بهار عجم نوشته که جوش ترجمهٔ فور بلفظ زدن وکردن وگرفتن وبرخاستن ودمیدن وبلند شدن وافتادن ونهادن وریختن وآمدن مستعملست —

جوارش بضم اول وکسر رای مهمله دوای مرکب که خوش مزه وهاضم باشد بخلاف معجون که در آن خوش بودن

مزه قید نیست وکسائیکه بفتح جیم وشین را مهمله گویند خطاست چراکه معرب گوارش از بحر الجواهر —

جوع بالضم گرسنگی از منتخب —

جوامع جمع جامعه ومجازاً بمعنی تمام وهمه

جواهر تسعه گاهی مراد از نه فلک باشد وگاهی عبارت از نه جوهر باشد که بهندی نورتن گویند وآنها اینست لعل ومروارید والماس وزمرد ویاقوت وفیروزه ومرجان ونیلم وعقیق وبعضی بجای عقیق لهسنیا را شمارند وسوای اینها چند جواهر دیگر نیز اند —

جوف بالفتح شکم واندرون هر چیز وجای خالی که درمیان چیزی باشد وبالضم نوعی از ماهی از منتخب وکشف —

جوالق بضم جیم وکسر لام معرب گوال که بمعنی جوال ست بلکه جوال هم معرب گوالست از رسالهٔ معربات ورشیدی —

جوزق بفتح جیم وفتح زای معجمه غوزهٔ پنبه قبل از شگفتن ومانند آن معرب گوزه ودهی ست بهرات از منتخب —

جوق بالضم وواو معروف بمعنی فوج وگروه مردم وگروه مرغان وگروه جن واین لفظ ترکی ست از لغات ترکی نوشته شده ودر فرهنگ فرنگی فواس وشیر خانی بواو مجهول نوشته ودر منتخب وبهار عجم وکشف بالفتح ظاهراً در صورت فتح معرب باشد چراکه در منتخب لفظ ترکی وفارسی بی تعریب نیامده و

تفطیکه در جیم وقاف باشد در کلام عرب نیاید مگر آنکه معرب باشد ودر مصطلحات نوشته که جوق بالضم بمعنی گروه در اصل لفظ ترکیست وبجیم فارسی بمعنی چوبیکه بر گردن گاو دگر دون وقلبه وچرخ بندند —

جوسق بفتح اول وسین مهمله مفتوح معرب کوشک از رسالهٔ معربات وسروری وبرهان —

جوسنگ مقدار جواز لطائف —

جوال بضم اول چیزی که دران غله پر کرده بر خر ویابو نهند وبمعنی دلق ونوعی از پارچهٔ درشت که درویشان پوشند نیز آمده از مدار وجهانگیری ومؤید وبهار عجم وکشف وبمعنی جوال را بمعنی دلق بجیم نوشته شعر نظامی گنجوی سند آورده اند

بیت
تا هم از سیرمرغی هم از پهلوی
کو شیم تا جان بود در جوال

ظاهراً این مجازست ولفظ جوال معرب گوال ست وبفتح اول در عربی بمعنی گرد بر گردیدن از منتخب —

جوهر فعال بتشدید عین بمعنی عقل عاشر چه حکما گویند که سوای نه فرشته وهشت فلک همه عالم را حکم حقتعالی عقل عاشر آفریده است —

جوهر اول کنایه از جبرئیل علیه السلام یا قلم یا نور محمدی صلی الله علیه وآله وسلم یا آدم علیه السلام ونزد حکما کنایه از عقل اول —

جوز مائل ثمره هتوره -

جول بواو مجهول بیابان -

جوگندم ریش که سیاه و سپید باشد از مصطلحات -

جوامع الکلم بفتح کاف وکسر لام چند احادیث اند که هر یک از انها با وجود اختصار الفاظ و عبارت بمطالب کثیره مشتمل ست -

جوهان بالفتح گرسنه از منتخب -

جوت بالفتح نام رودی -

جوزن بالفتح بمعنی ساحر وجادوگر چرا که معمول ساحرانست که بر جوز افسون خوانده میزنند از شرح سکندر نامه و برهان وسراج -

جولستان بضم بواو مجهول بمعنی بیابان هموار و این لفظ ترکیست صحیح بجیم فارسی مبنی الصحتی ریختی نوشته شده ان لغات ترکی و برهان و رشیدی -

جوشن بالفتح وشین معجمه مفتوح و نون بمعنی سینه و زره و نوعی از لباس جنگ که غیر زره است چه در زره تمام حلقه باشند و جوشن مرکب از حلقه ها و پارچه ها است که آهن باشد از برهان و بهار عجم مگر در بهار عجم بضم و بواو مجهول نوشته و در سراج نوشته که جوشن مرکب از جو بمعنی دگر نشن که رای نسبت باشد و لفظ جوشن بمعنی حلقه بفتح و ضم اول هر دو درست ازین عالم ست و شن که مرکبا از دو بمعنی رخ د شن که کلمه نسبت

است لفظ گلشن نیز ازین عالم ست نیش در جوشن یک شین بسبب اجتماع دو شین حذف کرده اند -

جولان بالفتح اول وثانی وثالث مگر در فارسی بسکون دارد مستعمل بمعنی دویدن و تیدن اسپ و گردیدن بالفظ زدن دادن و کردن مستعمل و بالضم بمعنی زنجیری که در پای مجرمان و گنهگاران اندازند از بهار عجم و کنز ومنتخب و زبدة الفوائد و فرهنگ حسینی -

جوبکستن نوعی از فال زدنست -

جو بالفتح وتشدید واو بمعنی فرجی که درمیان زمین و آسمان ست و بمعنی باد نیز آمده بمناسبت آنکه باد را موضع همین ست -

جوهر دار و جوهر نواز سر مرکبان جواهرات حل کنند بغایت قوی المرست -

جوده بالفتح نیکی و نیکو شدن و نیکو و بالضم دویدن و نیکو رفتن اسپ از منتخب شرح نصاب گفته اگرچه کلمه بسیار تمای مرزه نوشتن حاجت نبود مگر بسیار محاوره بمعنی یکسان تا چار چنین کرده -

جوشه بالضم و او معروف نوعی خوشنا والمه درعطارد از منتخب و شرح نصاب -

جوهره صدور باشد و شاید -

جولهه بالفتح ولام مفتوح و های ملفوظ نساج و سفید باف و عنکبوت از رشیدی وغیره -

جولیده بالضم بمعنی ژولیده و پریشان -

جواهر مجرده عقول عشره و آن نزد حکما و فرشته اند -

جوهش بهره بهای موحده و یا معروف دوا از جمله عطاهایست که از آرد فطیر سازند و فیره ران اندزند از مصطلحات -

جوان سنگ بدیده بمعنی بهادر ریاضت کشیده از مصطلحات -

جواله بالفتح وتشدید او چیزی که بسیار گرد گردنده باشد و شعله جواله آن را گویند که چوبی را در گرفته بهر دو سر آن شعل افروخته بسرعت تمام آن را گرد اگرد سر و پهلوی خود بگردانند -

جودی بالضم نام کوهی که کشتی نوح علیه السلام بوقت نزول طوفان بر ان قرار گرفته بود از سروری -

جوفی بالضم نوعی از ماهی از کشف -

جولقی بالفتح ولام مفتوح وکسر قاف بمعنی ژنده پوش قلندر پشمینه پوش از برهان -

جواتی بالضم وحای حطی بکسرنام مسخره که در نهایت ظریف بوده از مصطلحات -

جوهری طایفه ایست که حقیقت اجسام را جوهر گویند یعنی طول و عرض و عمق را ثابت میکنند و نام شاعری -

جواهر ثلثه ... عقول عشره -

جواری بالفتح اول وکسر رای مهمله بمعنی کنیزان و دختران کشتیهای دریا و چیزهای بسیار که شونده جمع جاریه از کشف و غیر آن -

جوان و جواسی بهره و بالضم

اشکرستان و مدره بهار عجم بالفتح نوشته -

جوزهندی بمعنی مغز ناریل -

جوز خراسانی اخروت -

جوزی بالفتح منسوب بجوزه نام قریه است منسوب ست بآن عالمی بزرگ محدث -

جولانی اسپ و پیاله شراب از مصطلحات و بهار عجم -

فصل جیم مع های هوز

جهل مرکب اعتقاد داشتن بر ماهیت چیزی بطوریکه دانستن او بخلاف ماهیت آن چیز باشد از بحر الجواهر چنانچه کسی پاره از زبرا نقره داند و جهل بسیط ندانستن حقیقت چیزی را مطلقا چنانچه ندانستن مردم این دیار آن چیز را که بران نبات سرخ را رنگ سرخ دهند -

جهالت بالفتح وکسر از کشف و صراح -

جهت بکسر اول و فتح ثانی بمعنی طرف و جانب و بمعنی برای و سبب نیز مستعمل بهلول در شرح دیوان حافظ نوشته هرگاه که لفظ جهت مراد طرف و جانب باشد بیای درازنویسند و هرگاه لفظ جهت مرادف کلمه برای و سبب باشد بیای دیگر مرقوم نمایند -

جهد بالضم و بالفتح بمعنی طاقت و کوشش و بالفتح رنج و مشقت از منتخب

وسراج وسروری وترجمهٔ مقامات حریری ولطائف وآنکه بفتح کوشیدن وبالضم طاقت —

جهد جهید بفتح هر دو جیم کوشش بسیار کوشش کرده شده —

جهاد بکسر اول باکفار کارزار کردن از منتخب —

جهر بالفتح آشکارا کردن وآواز بلند کردن در خواندن از منتخب وکنز —

جهار بکسر آشکارا شدن از منتخب —

جهاد اکبر یافت فقر ونفس کشی وزهد —

جهاد اصغر باصطلاح صوفیان جنگ کردن باکافران —

جهیز بکسر جیم ویای مجهول وزای معجمه اما لهٔ جهاز بمعنی ساختگی واسباب ورخت برای دختر وعروس وزر ثمار از لطائف وبهار عجم ومصطلحات —

جهاز بفتح کشتی بزرگ وفرج وپالان شتر وبکسر اسباب عروس واسباب میت ومسافر از مؤید ومنتخب وبحر الجواهر —

مجاهد **لمقبل** بضم میم وکسر قاف کوشش درویش وسعی اندک از لطائف —

جهل بالفتح نادانی وناشناختن وبالکسر خط استاد از سراج وکشف ومنتخب —

جهول بفتح سخت نادان از منتخب —

جهنم بفتح نون مشدده وبضم آن بمعنی جای عمیق وبام ودوزخ از منتخب ومؤید وکشف وبهار —

جهانیان بکسر اول مردم است —

جهان بکسر جنبنده وجهان بمعنی عالم نیز بکسر جیم است چون از اینکه ناپایدار و بی‌بقا است گویا که جنبنده است از کشف ولطائف وخیابان وبهار عجم ومؤید بفتح وکسر بمعنی روزگار وبعضی گویند که جهان در اصل گهان بود مخفف گاهان مرکب از گه بمعنی وقت والف ونون نسبت چون موجودات ارضی را با اوقات وازمنه تعلق تام است لهذا بجهت تسمیه آن حرف اول گهان را بجیم بدل کرده جهان گفتند —

جهودانه پارچهٔ زرد که جهودان بر دوش دارند وآن را علامت داشتند از لطائف —

جهلا بفتح اول ودوم وسوم جمع جاهل است —

جهودی بفتح جیم وضم ها یک شخص از قوم جهود که کفار موسائی هستند واین منسوب به جهود است حرف یا درین لفظ برای وحدت است نه برای نسبت —

فصل جیم عربی مع یای تحتانی

جیب بالفتح گریبان وپیراهن وسینه ودل از منتخب ومجازاً بمعنی کیسه که زیر گریبان می‌دوزند بالا کیسه را دامن اطلاق کنند واین مجاز در بهار است چنانکه در ثنایه شمس ساطع گفته ودر اصطلاح اهل هیئت نیمهٔ وتر است یا نصف قوس — از ترجمهٔ بیست باب است وتصویرش اینست —

جیاب بالکسر جمع جیب خلاف القیاس زیرا که فعل بالفتح را که اجوف یائی باشد جمع بروزن فعال نمی‌آید —

جید بالفتح ویای مشدد مکسور بمعنی خوب وسره ونیک وبکسر اول وسکون ثانی بمعنی گردن وعنق از منتخب —

جیاد بکسر اول وتخفیف یا جمع جید که بمعنی سره ونیک است وبمعنی اسپان تیزرفتار درین صورت جمع جود است که بمعنی اسپ تیزرفتار باشد وبمعنی گردنها درین صورت جمع جید است که بروزن عید که بمعنی گردن باشد —

جیش بالفتح لشکر وجوشیدن دیگ وشوریدن دل از سراج وکنز —

جیوش بضمتین لشکرها جمع جیش از کنز —

جیف بکسر اول وفتح دوم جمع جیفه که بمعنی حیوان مرده بوگرفته است از صراح —

جیپال بالفتح نام یکی از راجهای هند که سلطان محمود بر وی غالب آمد وگاهی بمعنی مطلق پادشاه استعمال کنند —

جیتل بالکسر ویای معروف وفتح تای فوقانی نوعی از سیم مسکوک واین لفظ هندیست وبعضی نوشته که بمعنی دام است که بیست وپنجم حصهٔ فلس باشد —

جیم این حرف ثنائی فوقانی ...

عربی وفارسی وشین معجمه وبکاف فارسی بدل شود وجیم فارسی در تعریب بصاد مهمله بدل شود وشین معجمه در فارسی ویای تحتانی چون موریاه وموریانه بمعنی زنگ آهن گاهی زا هم آید چون لفچ بفتح بمعنی لب —

جیحون بفتح رودی است میان خراسان وماوراءالنهر نزدیک بلخ از منتخب وکنز —

جیران بالکسر همسایگان جمع جار است که بمعنی همسایه باشد از کنز —

جیلان بالکسر نام ولایت ودهیست نزدیک بغداد وآن را جیل نیز گویند کذا فی المنتخب —

جیوه بالکسر ویای معروف بمعنی سیماب از برهان ولطائف —

جیغه بیای معروف وغین معجمه زیوریست مرصع که آن را بر سر دستار زنند از چراغ هدایت —

جیغه جیغه چیزی باشد که با سوده طلا بهم آمیخته بر آن زر ق نیز گویند ومخصوص ان لایت بر پیشانی وابرو چسپانند مثل مقیش ریزه چنانچه جلال اسیر گوید فرد کرده جیغه جیغه ابرو را داده عرض جوهر شمشیر را — از چراغ هدایت —

جیفه بالکسر حیوان مردار بوگرفته از منتخب ولطائف وکشف

جیغه بروزن تیره طلا را گویند از چراغ هدایت —

جیلیم بالکسر ویای مجهول نام ...

بمعنی کمر وچین لفظ ترکیست از لغات ترکی و در بہار عجم نوشته که چیبه بفتحتین در ترکی زره را گویند جی بالفتح نام پرگنه از ملک صفاهان از شرح خاقانی —

باب جیم فارسی

فصل جیم فارسی مع الف

چاروا بمعنی چارپا از برهان —

چارضرب نوعی از اشغال صوفیان و نوعی از نوازش ساز که بهندی چوتالا گویند و در مصطلحات نوشته که چار ضرب کنایه از تراشیدن موی ریش و بروت وابرو که بعضی قلندران کنند —

چارمذهب حنفی شافعی مالکی حنبلی

چارقب نوعی از لباس امرا و این لفظ ترکی ست —

چاراسباب علل اربعه یعنی علت مادی و علت فاعلی و علت صوری و علت غائی —

چارام الکتاب از قرآن مجید مراد که کتاب چارم ست بعد از توریت و انجیل و زبور —

چاشت یک پهر روز بر آمده و طعام آن وقت را نیز گویند از برهان —

چارده روایت مراد از چارده روات شاگردان هفت امام قرأت ست چرا که هر امام را دو دو شاگرد اند —

چاچ بهردو جیم فارسی نام شهری ست از توران که تاشکند شهرت دارد و کمان خوب از آنجا آرند و تاش معرب همین ست از بهار عجم و سراج —

چاچ نوعی از تعویذ که جرم را بچاچ دست و پا بندند از برهان —

چارشاخ نوعی از تعذیب از لطائف

چاره مخفف چاره از سراج —

چاغر این لفظ بجیم عربی صحیح باشد بمعنی چینه دان مرغان که بعربی حوصله گویند —

چارتکبیر کنایه از ترک چیزیست چه این کنایه است بنماز جنازه چرا که در نماز جنازه فقط چار تکبیر می باشند —

چارمغز تخم خنلیست از قسم میوه بفارسی گردگان و بهندی اکهروت گویند از برهان و سروری —

چارنفس نفس اماره نفس لوامه نفس ملهمه نفس مطمئنه —

چاوش بشین معجمه بروزن طاوس لفظ ترکیست بمعنی نقیب لشکر و قافله و این در اصل چاووش بهر دو واو ست اول را بهمزه بدل کرده اند و بفتح همزه و واو بروزن پاپوش نیز آمده از برهان وغیره —

چالش بکسر لام بمعنی حمله جنگ از برهان —

چالیدن خرامیدن از لطائف —

چاش بشین معجمه یعنی خرمن کاه پاک کرده شده از برهان و لغات ترکی —

چاربالش مسند از برهان —

چارم عرض یعنی نوشته اند که مجازاً بمعنی انسانیت چه انسان رتبه چهارم ست از جسم مطلق و جسم نامی و حیوان —

چارمیخ بفتح میم و کسر آن بجیم تحتانی بمعنی چارمیخ از لطائف

چاق ترکی ست بمعنی فربه و قوی و بمعنی چست و تندرست و تازه از برهان و چراغ هدایت و لغات ترکی —

چارق بضم را و بفتح را نوعی از کفش صحرائیان این لفظ ترکیست از لطائف و سراج و مصطلحات —

چارطاق نوعی از خیمه چارگوشه که بهندی راوٹی گویند از رشیدی و سروری و لطائف و برهان و سراج —

چابک بضم بای موحده چست و چالاک و چلد و تازیانه از برهان و بهار عجم و سراج و سروری —

چالیک بیای معروف و کاف عربی نام بازی اطفال که بهندی گلی ڈنڈا گویند از برهان —

چارپرگنام گلیست زرد بمعنی لاله کوهی —

چاردانگ کنایه از چیزیکه نسبت شمال خود و چند باشد چه دینار شش دانگ میباشد و دانگ ششم حصه دینار ست پس چار دانگ نسبت دو دانگ زائد میباشد و لفظ چاردانگ که گاهی در صفت هندوستان واقع میگردد بنابر آنست که چون عرض و طول هندوستان سوا روس از اکثر بلاد عالم زائد ست یا آنکه آبادی و تحصیل هندوستان نسبت

تحصیل دیگر بلاد عالم بیشتر ست لیکن بسبب تمام عالم را یک دینار فرض کرده اند و هندوستان سا از آن بمنزله چهار دانگ شمرده اند یا آنکه هندوستان در چهار اقلیم واقعست چنانکه در نقشه ربع مسکون ظاهر ست در فصل های مع الالف —

چال اسپیکه موئیش سرخ و سپید در هم آمیخته باشد و بمعنی مغاک و چاه چرا که های هوز بلام بدل میشود و دوا و قمار و بمعنی زغلیه آمرا کیک گویند از رشیدی و برهان —

چارمنزل شریعت طریقت معرفت حقیقت —

چارمرغ خلیل کبوتر و زاغ و خروس و طاوس حضرت خلیل بموجب امر حقتعالی کشته هریک را از آن چهار بر سر کوهی نهاده باز بسوی خود طلب فرمود آنها زنده شده حاضر آمدند و در ذبح طیور مذکور اشارتست بدان که کبوتر کنایه از الفت خلق و از خروس شهوت و از زاغ حرص مال و از طاوس زیب و آرایش ظاهر یعنی هر چهار صفات ترک کن —

چارخم بفتح های معروف ستاره کشتی و بمعنی کمال کشیده شدن کمان و نوعی از کمانست از مصطلحات و چراغ هدایت —

چامیدن شاشیدن از برهان —

چہامین بول و غائط از برہان -
چہاویدن فریاد کردن گنجشک را گویند از برہان و بمعنی خائیدن نیز از بہار عجم مستفاد میشود -
چہاکران بکسر کاف عربی مرکب ست از چہاک و ران و این کنایہ است از فرج یا از دبر از لطائف -
چہار تکبیر زدن بمعنی ترک کلی دین کنایہ از نماز جنازہ است چرا کہ در نماز جنازہ چہار تکبیر میشوند از مدار و برہان -
چہار طاق فلک و فراش از مدار -
چہار زبان کنایہ از بزرگوی کثیر الکلام
چہار میخ شدن کمال محکم شدن و نوعی از تعذیب مجرمان کہ وراز بر زمین انداختہ بچہار میخ دست و پا بندند -
چہار خوان چہار جوی بہشت یا نیل و فرات و دجلہ و جیحون -
چہار طوفان عبارت از طوفان آب کہ بر قوم نوح علیہ السلام رسیدہ و طوفان باد بر قوم ہود علیہ السلام و طوفان آتش بر قوم لوط علیہ السلام و طوفان خاک بر قوم صالح علیہ السلام و بعضے نوشتہ کہ چہار طوفان کنایہ از جہل کہ ضد حکمت ست دوم جبن کہ ضد شجاعت ست سوم حرص کہ ضد عفت ست چہارم جور کہ ضد عدالت ست -
چہار کان عبارت از کان آتشی کہ گوگرد و نوشادر کانی ازان برآید و بعضے نوشتہ کہ کنایہ از کان لعل و یاقوت دوم کان آبی کہ مروارید و مرجان ازو است سوم کان بادی کہ نباتات قیمتی ازان خیزد چہارم کان خاکی کہ الماس و زر و نقرہ ازان پیدا شود -
چہار ارکان اربعہ عناصر -
چہار گرن ظالم و مکار -
چہار نشیان چہار خراب و بی آب
چہار ستارہ جہوتی از رسد ست کہ منجمان نشست گرد چاہی کاوند و بالای آن بامی برار زند نشست گاہ بندوآن را مشبک ساختہ نشینند و کیفیت نجوم و افلاک دریابند از مصطلحات -
چہار سو بازاری کہ بہر چہار طرف راستہ و دکانہا دارد و مشہور راہ کلان کہ دران چہار راہ مجتمع شدہ باشند -
چہار گاہ نام شعبہ از موسیقی و کنایہ باشد از کالبد عنصری کہ مرکب از اربعہ عناصر ست -
چہار آئینہ نوعی از لباس جنگ کہ چہار تختہ از آہن ساختہ و در نباتات یا مخمل گرفتہ گرد پشت و سینہ کشند -
چہار شانہ تنومند و قوی ہیکل و فربہ و نامزد و ن قد بلند اندام از سراج و چراغ ہدایت
چہار قندہ در ترکی بمعنی در وقت چرا کہ چاق بمعنی وقت و ہنگام و لون در آخر ... بمعنی در -
چہار ... بمعنی گرد اسپ -
چہار پارہ نوعی از رقص و نام سازیکہ چہار وصل وارد از شرح خاقانی -
چہار گامہ بکاف فارسی اسپ تیز رفتار
چہارہ نبون گرد اگرد دہان و بمعنے فک اسفل نیز نوشتہ اند و آن استخوان زنخ باشد از سراج -
چہارہ علاج و تدبیر و مکر و فریب -
چہاشنی اندک چیزی از خوردنی طعام و بعضے مزہ و مزہ و شیرینی و چیز اندک کہ بقدر چشیدن باشد و قدری حلاوت از بہار عجم و شرح سکندرنامہ از خان آرزو و برہان و سراج و مدار -
چہار جوی بمعنی چشمہ کہ ازان آب دوم از شیر سوم از خمر چہارم از عسل و بعضی نوشتہ کہ کنایہ از جیحون و سیحون و نیل و فرات -
چہاپلوسی چرب زبانی و خوشامد -
چہاچی ہر چیز منسوب بچاچ عموماً و کمان خصوصاً و چاچ شہریست از توران -
چہاکیہ بضم یای موحدہ ... رفتار رسیدہ
چہاچہای بجیم فارسی نام دو ... است و کنایہ ... گویند غلط ست از برہان -
چہاشتی نام منصب از طرف بادشاہ باشد

فصل جیم فارسی مع بای فارسی

چپاندار کسیکہ تیر باز گشتی زند از شرح سکندرنامہ و در مصطلحات بمعنی مکار و محتال -
چپچلیس بفتح اول و سکون بای فارسی و ضم وات و فتح لام و شین معجمہ ... شمشیر را گویند از لطائف ترکی -
چپاول ترک کردن از مصطلحات
چپ فقن و چپاول بمعنی مخالفت کردن از مصطلحات -
چپچاچ بفتح اول و سکون بای فارسی بیشہ بلند یا کوہ پارہ برف کہ کودکان بسر بران نشستہ از بالا بنشیب لغزند -
چپاتی نان تنک تقلیدی منسوب بچپات کہ در فارسی طپانچہ را گویند چون اہل ہند دست بنسبت کلیچہ زیادہ ملائمہ اند لہذا چپاتی گفتند از برہان وغیرہ -

فصل جیم فارسی مع تای فوقانی

چپتر زدن در زنی ست از کشتی گیران رائج بر ... دو دست استادہ شدہ بر دو پا راجعت کردہ بگردش در آیند از شرح گل کشتی

فصل جیم فارسی مع خای معجمہ

چخیدن کوشیدن و ستیزہ کردن از برہان جہانگیری و لطائف و معنی دوم زدن خود را بہم کشیدن بوقت جماع از رشیدی -

فصل جیم فارسی مع رای مہملہ

چرخ قبا مراد از دامن قبا یا چرخ جیب از اطلس ست و چرخ قبا باضافت بمعنی قبای اطلس باشد از شرح قران السعدین -
چرا بفتح اول بمعنی چریدن و چراگاہ و بکسر اول بمعنی برای چہ زیرا کہ این لفظ مرکب است از کلمہ چہ کہ برای استفہام است و از لفظ را کہ بمعنی برای باشد ... از لطائف و بہار عجم ... و دیگر محققان بکسر اول تحقیق کردہ نوشتہ اند

وسراج الدین علیخان آرزو در چراغ هدایت و خیابان نوشته که لفظ چرا موافق قاعده مکسور ست مگر چون صاحب رشیدی وغیره بفتح نوشته اند لهجهٔ دیگر این دو زبان هم مخصوص ست پس بالمعنی بفتح هم غلط نباشد اگرچه مخالفت قیاس و محاورهٔ بعض مردم است و در سراج نوشته که چرا بکسر اول بمعنی برای چه لهجهٔ عراقیانست و لهجهٔ دیگران بفتح اول وقیاس مخالف مطابق عراقیانست ـ

چرخاب گرداب از مصطلحات ـ

چرخ بالفتح هر چیز که گرد و مدور و گردان باشد و آلتی ست گردگلان را که آونگی بران میسازند و دولاب که بر چاه استاده کنند و بمعنی آسمان و دور و دامن قبا وغیره و نوعی از جامهٔ ابریشمی و بعضی گویند که نوعی از اطلس که آنرا اطلس چرخی نامند و بمعنی رقص نیز آمده دیگر دویدن و بمعنی گریبان و پیراهن و بمعنی کمان سخت و نام دیهی از برهان و شرح قران السعدین و سراج ولطائف ـ

چرخ ایوان در اوجی دیده وار در مصطلحات

چرخ اخضر کسیکه روزگار بناد و نعمت گزارد و بمعنی فراخی وجه معاشش از مصطلحات و شرح خاقانی ـ

چرز بالفتح و در آخر زای عجمه نام طائر گوشتش بحلال ست از برهان و سراج ـ

چرخ انداز کماندار که تیر انداز باشد از برهان و رشیدی ـ

چراغ روز عبارت از چراغ بی فروغ

وهم کنایه از آفتاب از مصطلحات ـ

چرکس بفتح اول و کاف عربی در ترکی قومیست از کفار ـ

چراغ صاحب موید بکسر نوشته و در مدار و برهان بفتح تحقیق نموده و صاحب بهار بضم نوشته که برای چراغ افروختن لفظ افروختن و برکردن و گرفتن و سوختن و روشن کردن و برای اطفای چراغ لفظ نشاندن و کشتن و خاموش کردن و گل کردن مستعمل و لفظ چراغ بفتح اول بمعنی چریدن نیز آمده بزیادت غین معجمه

چرغ بالفتح و غین معجمه طائر شکاریست نوعی از شکره از موید و برهان و سراج ـ

چرخ فلک عبارت از ستمگر

چرک بالکسر ریم که از زخم برآید بهندی پیپ آنرا نیز گویند و بمعنی چیز تیره که بر بدن و جامه پیدا شود و بهندی میل گویند و کثافت آهن وغیره که در آتش جدا میشود از برهان ـ

چربک بالفتح و بای موحده مفتوح بمعنی چیزیکه نقاشان و بمعنی ناک تنک کاغذ بروغن بریان کنند بهندی پوری گویند و بمعنی سر شیر که بهندی بالائی گویند و بالضم بمعنی دروغ و خوشامد و بمعنی طنز و سخریه و بمعنی خجلت و بمعنی چیستان که بعربی لغز گویند و بهندی پهیلی نامند از لطائف ـ

چراغ از چشم رسیدن کنایه از صدمه رسیدن بچشم چه درچنین حالت در چشم مثل لمعهٔ برق تخیل میگردد ـ

چراغان نوعی از تعذیب که سر گناهگاران را چند جا زخم زده هر زخم یک فتیله افروخته میگذارند از مصطلحات ـ

چراغ پیمانه غالباً بمعنی افروختن ساغر

چرخ کمان بمعنی حلقهٔ کمان ـ

چرمدان بالفتح بمعنی کیسه از لطائف ـ

چرخ زدن بمعنی چرخ زدن و رقص کردن کشتی گیران در مقام غالب آمدن بر حریف از مصطلحات ـ

چرادن بفتح اول بمعنی چریدن ـ

چراغواره قندیل و چراغدان ـ

چرمیه بالفتح کاغذ باریک قدری چرب کرده یا پوست آهو که نقاشان آن را بر تصویر بنقش دیگر نهاده نقل آن دارند از چراغ هدایت و برهان و لطائف ـ

چرده بالفتح بمعنی رنگ مگر این لفظ با لفظ سیاه مستعمل میشود از موید و در بهار و رشیدی و سراج و جهانگیری رنگ و پوست روی آدمی و بجیم عربی خطاست ـ

چرزه بالفتح و حرف ثالث زای معجمه بمعنی پوست آدمی و حیوان از برهان و کشف ـ

چرده بمعنی رنگ پوست آدمی از رشیدی و رسالهٔ عبدالواسع و برهان و غیره حرکت اول کسی ذکر نکرده غالباً بالفتح باشد بقیاس چرده ـ

چرخشت چیستان و جامهٔ ریسمانی از کشف ـ

چراغ آسمانی برق از مصطلحات ـ

چرخشتی بالفتح و یای معروف پیچ زدن و رقص کردن کشتی گیران بوقت غالب آمدن بر حریف و بعضی گویند که نام رقصی

است که چرخ زنان بعمل آرند

چرمی نوعی مرد اول از مصطلحات

فصل جیم فارسی مع سین مهمله

چسبنده خوار کسیکه اطعمهٔ مرغوب بی تلاش بدو رسد و بخورد چنانکه چسبنده چیزی خورد و میپیچد از مصطلحات ـ

چسپ بالضم گو بسبب صدا از مصطلحات ـ

چسنده بالفتح و سین مهمله و فوقانی چیزی باشد از پوست اسپ خر و شتر از برهان و بالضم شیر انگور و مقعد انسان وغیره و آن معدهٔ اولین بچهٔ زهره و معدهٔ حیوانات سبزه خوار از سراج و رشیدی بالفتح و کسر ثانی مبرین را از چهارپایان نوشته ـ

فصل جیم فارسی مع شین معجمه

چشداشت بالفتح توقع و امید ـ

چشت بالکسر نام موضع ـ

چشم زد بالفتح بمعنی دال بمعنی طرفة العین که بهندی پل گویند و بمعنی اشاره کردن از چشم ـ

چشم زخم زدن بمعنی هراسیدن ـ

چشم بند افسون خواب بندی از چراغ هدایت ـ

چشم شور چشم بد که زود اثر کند از مصطلحات ـ

چشمهٔ خضر چشمهٔ آب حیات ـ

چشمهٔ شاپور باولی که شاپور نام فهرست اصفهان ارمن که در آن چشمه از الماس و دیگر جواهرات مرصع ساخته اند که درخشنده

ادویات العز مغزاست از شرح قصائد عرفی و در مصطلحات نوشته که چشمهٔ شناور چشمهٔ مشهور است که شناور بیننده کاری هنر دارند زمین ازین از سنگ تراشیده و آنچنان صیقل دارد نظر بر آن نمی ایستد —

چشم خروس دانه ایست سرخ رنگ با نقش سیاه بهندی گهنگچی گویند از رشیدی و جهانگیری و سراج و برهان —

چش بالفتح مخفف چشم از برهان —

چشم و چراغ کنایه از سبب بینائی و شنوائی و بصارت —

چشم زاغ بمعنی ازرق از مصطلحات —

چشمک اشاره بچشم بسوی کسی بسبیل اختفا از برهان وغیره —

چشم بلبل نوعی از قماش که آنرا بلبل چشم گویند از چراغ هدایت —

چشم معروف و کنایه از قبول سئوال و بمعنی امید و توقع و بمعنی چشم زخم و دانهٔ سیاه که آنرا چاکسو گویند از مصطلحات و چراغ هدایت —

چشم زخم آزار و نقصان که از اثر نظر بد کسی رسد از سراج و برهان —

چشم رسیدن از نظر بد رسیدن آسیب —

چشم سیاه کردن حسد کردن و غضب کردن و طمع داشتن و روشن کردن چشم از رشیدی و برهان و مصطلحات —

چشم سرخ کردن بمعنی طمع داشتن و بمعنی عاشق شدن و بمعنی خشمگین شدن —

چشم بندان ساحران —

چشم را آب دادن کنایه از تماشا کردن و دیدن چیزی مرغوب بسیار چنانچه شربت و مربا از سراج و بهار عجم —

چشم آویختن تماشا کردن از مصطلحات —

چشم گرم کردن نظاره کردن و نیز کنایه از بیداری از مصطلحات —

چشم در رو داشتن حیا و آزرم داشتن از مصطلحات —

چشم بی آب داشتن بی حیا بودن از مصطلحات —

چشم کردن چشم زخم رسانیدن —

چشم دیدن کنایه از تجربهٔ بسیار از مصطلحات —

چشم دریده بمعنی شوخ و بیحیا از مصطلحات —

چشم سیاه اطلاق در تعریف چشم معشوق و خوبان نسبت بچشم کنند مراد چشم بی نور باشد یعنی از لفظ سیاه تیره مراد دارند —

چشم فرنگی مراد از عینک —

چشم حبشی بکسر حای حطی و تشدید سین مهمله عبارت از چشم ولایتی —

چشم روشنی بمعنی مبارکباد از مصطلحات

فصل جیم فارسی مع غین معجمه

چغد بالضم طائریست منحوس که بعربی بوم و آنرا بتازی بوم و کنگره قصر از لطائف و تحفة السعادة و برهان —

چغز بالفتح و رای مهمله بمعنی غوک و جراتی که نیز گویند و بعد از آن پیدا شود و اندرون آن هر که جمع شده باشد از شرح نصاب —

ودر برهان بالضم ست و بالفتح نیز —

چغک بالفتح چوبی که در حضرات گردانند بهندی پرگی گویند و بالضم چوبی که برگردن گاو نهند بهندی جوا نامند از برهان —

چغوک بالفتح سر خاب از سراج اللغات و در برهان بمعنی کنجشک —

چغل بالضم بمعنی غماز از لغات ترکی —

چغندر شلغم بهندی شلجم از برهان —

چغبر بالفتح ریسمان بزرگ پیچیده که بهندی بندبا گویند از برهان —

چغانه بالفتح و غین معجمه و نون نام سازیست و آن چوبی باشد مانند قشقه نادان که سر آنرا شکافته جلاجل سیند و در آن تعبیه سیند و اصول بدان نگاه دارند و نام پرده از موسیقی از رشیدی و مؤید و جهانگیری و سراج وما اردو کشف و برهان —

فصل جیم فارسی مع فا

چفت بالضم چیست و فربه و نقص و بالفتح چوب بندی باشد مربع گاهی شاخهای انگور بران سپرد مانند بهندی ٹٹی گویند از برهان و رشیدی و سراج و لطائف —

چفسیدن بفتح چفسیدن نیز ... —

چفته بالفتح بمعنی خمیده و کج و بمعنی پاچ و بمعنی سرکوفته و بمعنی تهمت و برابر از لطائف

فصل جیم فارسی مع قاف

چقاچاق آواز تیغ و تیر و جز آن

که بدن انسان در خورد و این لفظ مطابق لهجهٔ ترکان است —

چقماق بالفتح آهنی است که بر سنگ زده آتش برآورند و قطعه و سرزنش از مصطلحات —

فصل جیم فارسی مع کاف عربی

چکمه سرحاج بفتح اول و کسر میم دوم چکمه بترکی موزه و سرحاج مخفف سیر حاج که قافلهٔ سالار حاجیان باشد و سیر حاج لقب شخصی بوده است که پاها گنده و طولانی داشت موزه او اکثر پاره پاره میشد در لوطیان این مثل مقرر شد که چکمه را گویند که ازینجا برو دگرنه کونت را چکمه سیر حاج کنم —

چکاد بفتح اول و کاف عربی و دال مهمله بمعنی پیشانی از برهان و سراج —

چکس بفتحتین و سین مهمله نشیمن باز و جره و باشه از سراج اللغات و در رشیدی بضمتین چوبیکه باز و باشه را بران نشانند و در برهان و جهانگیری بفتحتین و شین معجمه —

چکش بفتح اول و ضم کاف و شین معجمه دست افزار یست آهنگران که بدان آهن را میکوبند بعربی مطرقه گویند از سراج و در مصطلحات نوشته که چکش بفتح و شین معجمه نشستنگاه باز و جره و بلبل بهندی اڈا گویند و نیز دست افزار یست آهنگر از آکه آهن را بدان کوبند و بمعنی آن کیست —

چکلش بکسر اول و سکون کاف فارسی

از فتح لام و کسر میم و شین معجمه بترکی از جبه ارکشیده شده ـ

چکاوک بفتح اول وچهارم وسوم و کاف عربی غلط است از کنجشک اندکی بزرگ و خوش آواز و تاج برسر دارد و بهندی پندول گویند ودر جواهر الحروف نوشته که پرنده است از کنجشک بزرگ تر و خوش آواز که بهندوستان آنرا چل گویند بفتح جیم عربی و بعربی قبره نامند شارح نصاب بمعنی کباب نیز نوشته و نیز نام نغمه از موسیقی و بعضی بمعنی سرخاب بهندی آنرا چکوی چکوا گویندگمان برده اند بمناسبت لفظیکه میان چکاوک و چکوا است و این خطا است از رشیدی و برهان و سراج ـ

چکک بالفتح و کاف عربی بمعنی قباله و حد چیزی از زمین و باغ و پیمانه و طشتوره و شتنه بذات و چوبی باشد پهن قاشق که جزمن کوفته را بدان سکرد اندو بمعنی براث و قباله و مخفف چکیدن از شرح و برهان و سروری و سراج و جهانگیری و کشف و مؤید ـ

چکل بکسرتین و کاف فارسی شهریست در ترکستان حسن خیز از برهان و سروری و مدار و رشیدی و مؤید و در جهانگیری بفتح اول و کسر ثانی نیست ـ

چکیدن بکسر بمعنی آن معروف است از کشف ـ

چکان بکسر بمعنی چکنده مشتق از چکیدن از مدار و کشف ـ

چکن بکسرتین و کاف عربی نوعی از کشیده که از ابریشم الوان بر جامه و غیره نقش کنند از رشیدی و مدار و برهان و کشف ـ

چکره بالفتح و کاف عربی بمعنی رشحه یعنی آنچه قطره بچکد از لطائف و برهان ـ

چکمه بالفتح موزه را گویند ـ

چکیت بالفتح و پای پارسی ینکه اصل نیخ وچیانه ذقت کنایه از قابلیت و استعداد از اصطلاحات ـ

چکسه بالفتح و سین تو ما یا رچه که خد یا برگ درخت که در آن دوا بسته بپیچه باشند بهندی آنرا پوٹلی گویند از رشیدی ـ

فصل جیم فارسی مع لام

چلیپا بالفتح اول و کسر لام و یای معروف و بای فارسی چوب چهار گوشه بصورت دارکه نصاری حضرت عیسی علیه السلام را بزعم خود بران آرکشیده بودند شکلش اینست

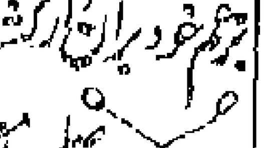

چلیپ مسرب هین چلیپاست از رشیدی و برهان و مجازاً بمعنی کج دار و پرخم باشد و در کشف مسطور است که نصاری آنرا پرستش نمایند و در سراج نوشته که چلیپا صلیب نصاری است آن شکل دار است که باعتقاد ایشان حضرت عیسی علیه السلام را بران آرکشیده اند و ترسایان از طلا و نقره شکل آن ساخته بسبیل تبرک بر گردن آویزند تا احوال ایشان بمردم یاد باشد که در راه این همه تصدیع کشیده اند ـ

چلغیب بالکسر و قاف مفتوح و بای موحده بمعنی چلغه ـ

چلغد بالکسر و قاف مفتوح بمعنی چلغه ـ

چل بالفتح امر از چلیدن بمعنی رفتن و این مشترک است در فارسی و هندی و بکسر مخفف چهل که عدد معروف است بمعنی عرق و آنکه در هندوستان شیخ چلی نیز باد نسته تحتانی شهرت دارد از تحقیقات است از سراج ـ

چلیدن بالفتح مصدر فارسی و هندی مشترک بمعنی رفتن یعنی رسیدن مراد از شدن آلات بروزن از شرح گلستان گشتی ـ

چلستان بروزن گلستان در ترکی و دشت بی آب ـ

چلاو بضم بمعنی خشکه برنج ـ

چلغوزه بالکسر نام میوه که مغز تخم درخت چیز باشد از جهانگیری و برهان و رشیدی و در مؤید و مدار بفتح و در سراج بالکسر درخت صنوبر چون غوزه آن بسیار است چلغوزه نام کردند و مجازاً بار آنرا نیز گویند ـ

چلپاسه بفتح و کسر جانوری شبیه بچکر باکه در سقف خانها باشد بهندی چهپکلی گویند از سراج و برهان ـ

چلپچی بفتحتین و سکون بای فارسی و بعده جیم فارسی بمعنی طشتیکه در آن دست شویند و این ترکیست مردم از نادانی چلمچی گویند از نصاب ترکی نوشته شد بعضی بکسر اول و فتح ثانی نوشته ـ

چلیم بکسرتین بمعنی کوس و بعضی از جهانگیری و بعضی بضم اول بمعنی نامردی نوشته ـ

فصل جیم فارسی مع میم

چمگرس خرامش بهار گیاه از مصطلحات ـ

چماق بضم اول گرز آهنی شش پهلو چوبدستی سطبر که سر آن گرد دار باشد و مجازاً بمعنی آلت تناسل از کشف و مصطلحات برهان لغات ترکی و سراج ـ

چم بالفتح خرامش ز ناز و بضم اول از برهان ـ

چمیدن بالفتح خرامیدن و خمیدن از برهان ـ

چمال بالفتح بنا خرامان رفتار از سیاره بهر شمول کننده از برهان و رشیدی و در لطائف بمعنی کرهای بول نیز نوشته ـ

چمن بالفتح مقامی خاص باشد که در آنجا انواع گلها کارند از مدار و سراج و در رشیدی چوتره میان باغ که چهار طرف آن گلها کارند و یکی از اهل تحقیق نوشته که چمن در اصل بمعنی جای خرام رفتار است که گرد و بر چهار خیابان باغ سازند بصورت آنرا روش گویند بلبل آنکه چمن مرکبست از چم که بمعنی چمیدن و خرام باشد و نون که یکی از حروف نسبت است و آنچه در بعض مقام بمعنی خیابان باغ واقع شده مجاز است بلحاظ مقارنت بهمدیگر ـ

چمیلی بفتح اول و فا انگور از برهان و لطائف ـ

چمکاو بفتح میم کرده ای قفس بصورت پیاله که در آن شراب خورند و بمعنی خرامان و چمان و چماچم بر پاست با چناگر روان و روان از رشیدی و برهان و کشف ـ

چمچم باللفظ ترکی است بمعنی قاشق که کفگیر کوچک است ـ

چهی بمعنی مغز که مقابل صوری باشد از برهان

فصل جیم فارسی مع نون

چند عدد مجهول از سه تا نه و این لفظ گاهی برای استفهام آید و گاهی برای تکثیر دادن بعد از لفظ چند صیغهٔ جمع آوردن متاخرین رواج ندارد از بهار عجم و مصطلحات وغیره

چنار بالفتح درختی باشد در ولایت بسیار کلان برگش بشکل پنجهٔ انسان تشبیها از وا نگر بارده عمرش بهزار سال رسد و بار ندارد از مؤید و برهان و کشف و مدار و بکسر خطاست۔

چنبر بحیط دائره را گویند و بمعنی دف و حلقه و طوق و بمعنی کمند و بمعنی قید و بمعنی چرخ زدن از برهان۔

چنبلوک بالفتح کسیکه دستهای او کج و ناراست شده باشد از لطائف۔

چنگ بالفتح پنجهٔ دست و نام سازی هر چیز که خمیده باشد و کسانیکه لفظ چنگ را بمعنی پنجه بضم اول خوانند خطاست از کشف و رشیدی و برهان و جهانگیری و بهار عجم و مدار۔

چنگال بالفتح و کاف فارسی پنجهٔ آدمی وغیره از مؤید و بهار عجم و جهانگیری و مدار۔

چنگل بفتح اول و ضم کاف فارسی پنجهٔ آدمی وغیره از مؤید و برهان جهانگیری و مدار۔

چنداول بالکسر و واو مضموم بمعنی ساقه نوعی از لغات ترکی و فوجی را گویند که برای محافظت پس لشکری آید بخلاف هراول۔

چنداول بالفتح فرومایه و بمعنی پاسبان نیز آمده از چراغ هدایت۔

چندان بمعنی قدر و مقدار از مدار و مصطلحات

چنان بضم و بعضی بکسر گویند کلمهٔ اشارت به بعید مگر ضم اقوی است چراکه در کلام اکثر قدما و بعضی متاخرین چونان بواو دیده شده و این دلالت صریح دارد که بضم اول ست نه بکسر از چراغ هدایت۔

چنین بضم اول در اصل چونین بود واو و الف را حذف کردند بجهت تخفیف چنین شد چنانکه فردوسی او را سلامت داشته بیت منوچهر خندید گفت انگهی + که چونین نگوید مگر ابلهی + و اکثر اشخاص هند و ولایت بکسر مین گویند و جهتش ظاهر نمیگردد از شرح الشعرا۔

چنگیز خان بکسر اول پادشاهی بود عظیم القدر کافر مذهب از ترکستان که در سنه پانصد و چهل و پنج بوجود آمده و هلاکو خان بن تولی خان بن چنگیز خان بغداد و اکثر امصار آن نواحی را در سنه ششصد و پنجاه و شش قتل نمود از نفائس الفنون و کشف و مدار۔

چنگیز شراوان از بکان۔

چنبر جهاندن نیزه گردانیدن و بعضی نوشته که گرداگرد حرکت اسپ دوانیدن۔

چناچن بفتح هر دو جیم فارسی بمعنی آواز تیر و چقاچق از علمی کاتبان است از شرح خان آرزو۔

چندن بالفتح چوبیست خوشبو دار و این مشترک باشد در هندی و فارسی و صندل معرب همین است۔

چنو بفتحتین مخفف چون آواز کشف و برهان و سراج۔

چند مرده یعنی قائم مقام چند مرد از مصطلحات۔

چنگی بالفتح چنگ نواز۔

چنبر بازی کنایه از چرخ زدن و رقص کردن

چند مردهٔ حلاجی یعنی موازنهٔ چند حلاج جاییکه کسی به سر لاف زنی و خود ستائی آید گویند به تنهایم چند مردهٔ حلاجی چه از عهدهٔ چند منصور حلاج توانی برآمد از مصطلحات۔

فصل جیم فارسی مع واو

چوخا بواو معروف و خای معجمه جامهٔ پشمین کوتاه که نوعی از لباس فقراست لفظ ترکیست از رشیدی و سروری و برهان

چوبدستی و چوبدست بمعنی عصا که بهندی لاٹھی گویند۔

چوگان زر کنایه از تیغ۔

چوب گز چوبیکه بدان پارچه وغیره پیمایش کنند۔

چوب طریق از طرف سلاطین شخصی در بلاد معین و مقرر باشد که هر که از اطوار ادب برگردد او را چوبکاری کند از آن چوب را چوب طریق گویند از مصطلحات

چوب تحویل چوبیکه در دست محصل باشد از مصطلحات۔

چوب تعلیم چوبیکه معلم اطفال ایران ادب کنند و بمعنی چوبیکه در دست اطفال نو آموز دهند تا بر حرف گزارند و اشکال آن محفوظ دارند از مصطلحات۔

چوپان بفتح اول و حرف سوم بای فارسی گله بان۔

چوشیدن بر وزن نوشیدن بمعنی مکیدن از برهان۔

چوبک زن مهتر پاسبانان و معمول او آنست که چوبکی و تختهٔ بدست گرفته بشب میگردد و چوبک را بر تخته میزند تا از صدای آن دیگر پاسبانان بیدار شوند از سراج و بعضی بمعنی نقارچی نوشته اند۔

چون برای چند معنی آید اول چون و چونکه بمعنی وقتیکه حافظ فرماید بیت خیال روی تو چون بگذرد بگلشن چشم + دل از پی نظر آید بسوی روزن چشم + دوم برای تشبیه که بمعنی مانند آید سوم برای شرط چهارم برای استفهام آید بمعنی چگونه و بمعنی چرا نیز آید۔

چولستان بالضم و واو غیر ملفوظ بروزن گلستان و در ترکی دشت بی آب را گویند از برهان و لغات ترکی۔

چوخیدن لغزیدن از برهان۔

چوگان مخفف چولگان که مرکب است از چول بمعنی خمیده و گان کلمهٔ نسبت و صول جان مرتبهٔ نیست چون سر چوگان خم دار باشد لهذا بدین اسم مسمی گشت از سراج

چو بواو مجهول حرف تشبیه است و برای تشبیه آید و برای علت هم آید.

چوتره معروف است و چبوتره غلط است و بعضی گویند که چبوتره هندیست و چوتره فارسی از مؤید و رشیدی و برهان.

چوله نام قوم از ترک.

چوگانی اسپی که در چوگان بازی خوب دود از مصطلحات.

چوکی چهار از مصطلحات.

فصل جیم فارسی مع های هوز

چها بکسر اول بمعنی چه بسیار.

چهار میخ حیات کنایه از اربعه عناصر.

چهار باد صبا و دبور و شمال و جنوب صبا باد مشرقی ست و دبور بادی که از طرف مغرب وزد.

چه مه گرد که او فته خواهد گرد یعنی این ما قریب خواهد آمد.

چه مه گردی یعنی چه حاصل کرد از مصطلحات.

چهار اقلیم هند کنایه از تمام هند چرا که هندوستان را در چهار اقلیم واقعست.

چهار میر خلفای اربعه رضوان الله علیهم.

چهره پرداز مصور.

چهره خیز رد شن و جلاد مصفا.

چهار طبع گرمی و سردی و خشکی و تری.

چهار دانگ تحقیق این لفظ در بیان لفظ چار دانگ در فصل جیم فارسی مع الف گذشت.

چهره گردیدن و چهره شدن حریف و مقابل شدن از چراغ هدایت.

چهار رکن منارشاهی دیوانی و عراقی و حجر اسود و این هر چهار ارکان کعبه است.

چه مه گرد و ته کردن جایی مستعمل کنند که شخصی متوجه کاری گردد که از و بزرگتری هم لیاقت آن کار نداشته باشد چنانکه چه مه گرد که ته خواهد گرد از چهار شربت.

چه بیژن بکسر موحده و یای مجهول و فتح زای معجمه چاهی که بیژن نام پهلوان را افراسیاب در آن قید کرده بود بسبب عاشق شدن بر منیژه نام دختر افراسیاب.

چهل تنان گروهی از ابدال که روح تعالی عالم را بوجود ایشان قائم دارد.

چه زهره کنایه از محل هبوط زهره و آن برج سنبله است.

چهار تاره نام سازی.

چهار گاه نوعی از نغمه از مدار.

چهار موج یعنی گرداب.

چهچهه بالفتح آواز بلبل و مانند این حکم کلمات اصوات دارد.

چه این حرف برای چند معنی آید اول برای استفهام چنانکه چه میکنی دوم برای تعظیم چنانکه مصرعه چه دلاوریست دزدی که بکف چراغ دارد. سوم برای تحقیر مصرعه چه باشد بوی خراج آوری مثال دیگر مصرعه من چه باشم که بران خاطر عاطر گذرم. چهارم برای کثرت مصرعه چه شبها نشستم در این سیر گم. پنجم برای تصغیر چنانچه بالچه و طاقچه و سراچه. ششم برای علت چنانکه از انجا برآ که خوف دزدان بود مثال دیگر درین عبارت چه گونه بر قدما اعتراض توان کرد چه قدما هر چه گفته اند سند ست هفتم برای تفصیل چنانکه مصرعه جهان یکسر چه ارواح و چه اجسام. هشتم مخفف چیز چنانکه هر چه نپاید دلبستگی را نشاید. نهم برای تسویه یعنی برابر شمردن دو چیز را که با هم مغایر اند چنانکه بیت چو مردانگی آمد رهزنان چه مردان لشکر چه خیل زنان. دهم برای تسهیل چنانکه مصرعه چه غم است کوه را چندین خطر و باید دانست که مردم ایران کسره چه را باشباع خوانند و هندیان مجهول.

چهره گشائی یعنی نقاشی و مصوری.

چه هستی یعنی چه غم بودی این قرمست.

از غم داست و یای تمنائی شرطیه.

فصل جیم فارسی مع یای تحتانی

چیره دست بمعنی غالب و سرکش.

چیره بند کیسکه دستار رنگین و منقش نبرد و باصطلاح هندیان توپی که منور بکر باشد.

چیز میز اندک و قلیل.

چیز لیز بهر دو کلمه و یای معروف و زای معجمه بفتحتین بمعنی بضاعت مزجات از لطائف.

چیک چیک آوای از مرغان از لطائف.

چیچاپ بمعنی آلم لفظ ترکیست از سراج.

چینه دانه حوصله مرغان از برهان.

چیلد بالکسر و یای معروف و سکون لام و دال مجهول بمعنی انعام این لفظ ترکیست از لغات ترکی مگر در فارسی چلدو بکسر جیم عربی و سکون لام و داو معروف شهرت تمام دارد و ظاهرا مفرس آنست.

چیره بالکسر و یای معروف بمعنی غالب و شجاع از چراغ هدایت و برهان و در سروری بیای مجهول.

چینه بالکسر ته دیوار از برهان و دانه که مرغان خورند.

چیره دستی غلبه و سرکشی.

چی بیای معروف لفظ ترکیست بمعنی دارنده.

باب حای مهمله

فصل حای مهمله مع الف

حاشا بمعنی پناه و بمعنی بعیدست و پاکی و خالی و بمعنی مگر که کلمه استثنا است و نام دوائی و آن نوعی از پودینه کوهی ست از مدار و کنز و کشف و برهان.

حاجب بکسر جیم و بای موحده شخصی پرده دار و دربان و چوبدار و بمعنی ابرو از لطائف و نوعی از زر دلیف ست

که قبل از قافیه و آمشو د یا میان هر دو قافیه و هر مصرعه بیت و قافیتین حائل گردد -

حانب بکسر نون که حرف سوم ست و بای موحده گناهگار از مدار و منتخب -

حالب کسیست در ران و بمعنی دوشنده شیر از لطائف -

حانوت بضم نون واو و سکون تای فوقانی بمعنی دکان از کشف لطائف و منتخب

حارث بکسر رای مهمله و بعده تای مثلثه بمعنی اسد و شیر درنده و بمعنی زراعت کننده و مزارع و نام ابن هشام که از صنادید عرب بود از کشف و لطائف و کنز -

حانث بکسر نون و بعده تای مثلثه گنهگار بسبب خلاف کردن قسم از کشف و مدار -

حاج بتشدید جیم بصیغه اسم فاعل بمعنی حج کننده و هم جمع حاجی بحذف یای نسبت چنانکه روم و یهود جمع رومی و یهودی مگر در فارسی بتخفیف آید از کنز و شکرستان و خیابان و منتخب -

حاد بتشدید دال مهمله تیز و تند از کنز -

حافد بکسر فا بمعنی یاری دهنده و خدمتگار و فرزند زاده و دختر زاده و داماد و برادر زن و برادر زن از کنز -

حار بتشدید رای مهمله بمعنی گرم که ضد سرد ست و بمعنی گرمی کننده

حاضر بمعنی آگاه

حافر بکسر فا بمعنی سم اسپ و کننده چاه و جز آن و حوافر جمع آن از مدار و منتخب -

حاجز بکسر جیم و زای معجمه مانع و حائل میان دو چیز و نام منزلیست در راه مکه معظمه از منتخب و صراح -

حارس بکسر راء و سین مهمله بمعنی پاسبان از منتخب -

حافظ معروف و فارسیان بمعنی مطرب و قوال آرند از بهار عجم و بهار و مصطلحات -

حاق بتشدید قاف بمعنی میان چیز از منتخب

حاذق بکسر ذال معجمه زیرک و دانا و استاد در کار از منتخب و صراح و بدال مهمله غلط -

حائک بکسر همزه جامه باف که بهندی جولاهه گویند از لطائف و کنز -

حامل بردارنده چیزی بر خود و باصطلاح علم هیئت فلکی باشد میان هر یک فلک سیارات از افلاک سیارگانه که تدویر کوکب در ثخن آن مرکوز باشد سوای فلک شمس و شکلش در تحقیق لفظ تدویر مرقوم شد در آنجا باید جست -

حامل راس الغول شکل یازدهم از بست و یک شکال شمالی که بر فلک مرسم است بصورت مردی بر پای چپ خود استاده و پای راست بر داشته و دست راست بر سر نهاده و بدست چپ سر ولیتون بکان بموی سر گرفته کواکبش بست و شش

حال زمانیکه در وی باشند از منتخب و باصطلاح فارسیان بمعنی رقص و وجد نیز نوشته اند و بمعنی کودکی و کودکان نیز آمده و بمعنی [illegible] در اصل بهای هوز و لفظ [illegible]

و بتشدید لام در عربی بمعنی فرود آینده -

حائل بکسر همزه باز دارنده و مانع شونده میان دو چیز از صراح و منتخب و کنز -

حام نام پسر نوح علیه السلام که جد سیاهان است از منتخب -

حاتم بکسر تا و بفتح آن نام سخی مشهور از مزیل و منتخب و در مدار بفتح تا و دیگر کتب بکسر و میر نور الله در شرح گلستان بکسر تا تصحیح نموده و در شرح گلستان خان آرزو نوشته که شعرای متاخرین با خم و تم قافیه کنند و حاتم مذکور ابن عبد الله بن سعد طائی منسوب بقبیله طی

حاتم اصم یکی از اولیای کامل ست غیر از حاتم طائی از شرح بوستان مرعبد الواسع -

حازم بکسر زای معجمه دانا و هوشیار و دور اندیش و پیش بین -

حال گردیدن متغیر شدن حال از مصطلحات .

حال کردن وجد کردن از مصطلحات

حال گر و حال گاه میدانی را گویند که دران بزرگان بازی کنند و حال شاید که از ترکی [illegible] در اصل هال گاه بهای هوز چه هال در فارسی بمعنی گوی ست

حاسه بتشدید سین مهمله قوتیست که دریابد چیزی را چون سامعه و باصره و لامسه و غیره و حواس جمع آنست -

حاش تنزیه و حاشا لله بمعنی پاکی و دوریست خدای را از ین کار از منتخب

حاشیه [illegible] بمعنی کناره و [illegible]

شاگرد پیشه و خدمتگاران از منتخب

حاشیه قدیمه حاشیه است از محقق دوانی بر شرح تجرید که از علی قوشچی ست و تجرید کتابیست از نصیر الدین الطوسی در علم عقائد شیعه اگر شارحین و محشیان المنطق و حکمت را بسیار دخل دران داده اند و بدانکه حاشیه شرح شرح را گویند -

حاره کشت زار از شرح نصاب -

حاکی حکایت کننده از کنز -

حاوی احاطه کننده و گرداگرد گیرنده و از همه سو بر چیزی پیچیده شونده از کنز

حامی حمایت کننده و نگاه دارنده از کنز -

حافی برهنه پا از لطائف و منتخب -

حاضری طرفیست ما حضر یعنی طعام موجود از مصطلحات

حالی بیای مجهول بمعنی رقتی و بیانی معروف بمعنی فی الحال و بمعنی کسیکه بزیور آراسته باشد و صاحب حلیه بود -

حاجی بتشدید جیم منسوب بحاجه و حاجه صفت ست برای موصوف محذوف که لفظا جماعت باشد و حاجه [illegible] اسم فاعل ست پس حاجی کسیست که منسوب باشد بجماعت حاجه بحالت الحاق یای نسبت تا [illegible] ازان جماعه ساقط شد [illegible] در حاجی معتزلی و [illegible] بیان تخفیف جیم خوانند و بمعنی توهم نموده اند که در اصل حاج بوده بکسر جیم یا بالقلب کرده اند بر اهل تتبع مخفی نخواهد بود که مثل این صیغه اسم فاعل و دیگر اسماء [illegible] اگر چه

در افعال این قسم قلب آمده است۔

فصل حای مهمله مع بای موحده

حبذا بالفتح وتشدید موحده مفتوح وذال معجمه کلمهٔ مدح ست بمعنی خوب ست و بهتر ست۔
حبا بکسر اول کشیدن از کنز ومنتخب وصراح۔
حبلی بالضم ولام مفتوح زن آبستن از کنز۔
حبالی بالضم اول وفتح لام بمعنی زنان حامله این جمع حبلی است از کنز۔
حباری بالضم اول وبعده رای مهمله والف مقصوره بصورت یا نام طائریست برابر رغابی ورنگ زرد وسیاه باشد بفارسی آنرا چرز گویند از شرح نصاب مولانا یوسف وصحاح وصاحب منتخب نوشته که آنرا بفارسی تعذری گویند۔
حب بالضم وتشدید با دوستی و بالفتح بمعنی دانه از منتخب و آنچه از روی مثل دانه گوئی خبر زند و بالکسر وتشدید با بمعنی دوست ودوستی از صراح
حبوب بضمتین دانها مثل گندم ونخود وغیره واین جمع حب ست
حباب بالفتح گنبد آب که بر روی آب ظاهر شود از قاموس وصراح وفرهنگ تحریری وکشف ودر منتخب بالضم ست ودر بهار عجم بالضم وبالفتح هر دو نوشته ونیز در منتخب حباب بکسر دوستی کردن و بالضم دوستی مار ودیو۔
حبور بضمتین شاد کردن وشاد شدن از منتخب وکنز وجمع حبر نیز ست۔
حبر بالکسر سیاهی دوات وبمعنی دانشمند ونیکوکار از منتخب ولطائف۔

حبط بالفتح وطای مهمله نا چیز ومعدوم وضائع شدن از کشف۔
حبوط بضمتین باطل وناچیز شدن ثواب وعمل از صراح۔
حبک بالفتح نیکو بافتن جامه واستوار ونیکو کردن هر چیز وبریدن وزدن و بضمتین راههای ستارگان وموی مجعد وشکن آب وزره وریگ توده و ذوالحبک مراد از آسمان از منتخب ولطائف
حبل بالفتح اول وسکون ثانی بمعنی رسن وبمعنی رگ چنانچه حبل الورید رگی ست در گردن وبفتحتین حمل زن از منتخب۔
حبائل بالفتح زنان حامله این جمع الجمع حبلی است زیرا که حبلی را جمع حبالی آید و حبالی را جمع حبائل چنانچه حباری را جمع حبائر آید وبمعنی رسنها ودامها درینصورت جمع حباله باشد که بمعنی رسن ودام ست و بعضی نوشته اند که نام شیطان زنانست چنانکه ابلیس نام شیطان مردان ست و حبائل شیطان کنایه از زنان فاحشه۔
حبل المتین بمعنی رسن استوار واکثر مراد ازان قرآن مجید باشد۔
حباله بکسر دام ورسن از منتخب۔
حبه بالفتح وتشدید بمعنی دانه وبمعنی وزن یک سرخ که بهندی رتی گویند ونزد بعضی وزن جو متوسط از مؤید وکتب طب۔
حبشی بالفتحتین نسبت بحبش بسکون با وحده خطا

فصل حای مهمله مع تای فوقانی

حتف بالفتح اول وسکون تای فوقانی بمعنی مرگ وموت از منتخب وکنز۔
حتم بالفتح استوار کردن کار ومحکم کردن وواجب کردن کاری بر کسی از منتخب۔

فصل حای مهمله مع ثای مثلثه

حث بالفتح وتشدید ثای مثلثه بمعنی برانگیختن وتحریص از منتخب۔

فصل حای مهمله مع جیم عربی

حجی بکسر حا وفتح جیم والف مقصوره بصورت یا بمعنی عقل وخرد وکرانه چیزی و زمزمهٔ گبران وبفتحتین حریص شدن وبخیل شدن وملازم شدن از منتخب ولطائف وکنز وشرح نصاب۔
حجاب بالضم اول وتشدید جیم پرده داران ودربانان این جمع حاجب ست وبکسر اول وتخفیف جیم بمعنی پرده از منتخب۔
حجب بضمتین بمعنی پرده ها واین جمع حجاب ست از منتخب۔
حجت بالضم وتشدید دلیل وبرهان از منتخب۔
حجامت بکسر خون کشیدن بزخمهای کوچک استره یا شاخ کاو از صراح وبهار عجم و بحر الجواهر ومحققین هم مصدر یکه معنی آن بصنعتی تعلق دارد بکسر ست چنانچه حیاکت وخیاطت وباغت ودراست وصناعت وصباغت وغیره وبمعنی موی سر تراشیدن که در عرف مردم مشهور شده در

هیچ کتابی یافته نشده ظاهرا غلط ست غالبش اصطلاح متاخرین هند باشد۔
حجابت بکسر اول پرده داری ودربانی وایلچی گری۔
حجاج بضم حا وتشدید جیم اول جمع حاج که صیغهٔ اسم فاعل ست از مضاعف بمعنی حج کننده وبالفتح نام امیری ظالم که پدرش یوسف نام داشت نوشته اند که حجاج هفتاد هزار کس را بناحق کشته است از منتخب وکشف ولطائف وتواریخ۔
حجج بضم اول وفتح ثانی وحرف سوم نیز جیم بمعنی حجتها واین جمع حجت ست وبکسر اول جمع حجه که بمعنی سال ست از کنز۔
حجر الاسود سنگی ست سیاه در کعبه که بوس کردن آن موجب ازالهٔ معاصی ست۔
حجر بهر سه حرکت اول حرام وباز داشتن کسی را از تصرف وبفتحتین بمعنی سنگ وبکسر اول وسکون جیم بمعنی خرد وعقل وبضم اول وفتح جیم جمع حجره وبالفتح اول وسکون ثانی بمعنی بغل وکنار از کشف ومنتخب۔
حجاز بکسر اول نام ملکیست از عرب که مکه و مدینه وطائف وشهرهای دیگر که مابین زمین نجد وغور واقع ست ونام مقامیست از موسیقی از منتخب ومدار وصراح ومؤید وکشف وحجاز ماخوذ از حجز باشد که بمعنی میان دو چیزی در آمدن ست چون ملک حجاز مابین نجد که زمین بلند ست وتهامه که زمین نشیب ست حائل وحاجز لهذا بدین اسم مسمی گشت۔

حجیز بکسر تین و یای مجهول اماله حجاز که ملکی ست از عرب —
حجل بالتحتین یعنی کبک که بهندی چکور گویند از منتخب و بضم حا و فتح جیم حجله او لطائف —
حجال بکسر اول جمع حجله از لطائف —
حجت محکم آلت مصنوعی که زنان حکه بخود فرو کنند از مصطلحات —
حجم بر وزن بزم بر آمدگی چیزی و سطبری و حجم است چیزی از منتخب و صراح —
حجام بالفتح و تشدید جیم خون کشنده یا سترهٔ زدن از منتخب و درین زمان حلاق و موتراش را از آن مجاز احجام گویند که در زمانهٔ قدیم این قوم شاخ هم میکشیدند —
حجله بفتح اول و ثانی و ثالث مگر در استعمال فارسیان بسکون جیم مستعمل بمعنی موضعیکه بپردها آراسته کنند برای عروس بهندی چهپرکهٹ گویند و آنچه در مردم بضم اول و سکون جیم مشهور شده غلط است از مدار و منتخب و کشف و صراح و بهار عجم —
حجه بالکسر و بالفتح و تشدید جیم مفتوح بمعنی سال از شرح نصاب و بمعنی یکبار حج کردن از منتخب

فصل حای مهمله مع دال مهمله

حدی بضم اول و فتح دال مهمله و بعده الف بصورت یا سرود که در عرب شتربانان میسرایند و شتر بدان مست شده چالاک میگردد از مدار و منتخب و صراح حداء بالضم اول بمعنی راندن شتر بنغمه —
حدب بالتحتین بر آمدن پشت و کوژ نشتی و زمین بلند و بفتح اول و سکون ثانی بمعنی مهربانی کردن از منتخب و لطائف و کنز —
حداثت بالفتح نو شدن و تازگی و نوی و اول چیزی از منتخب و کنز —
حدثات بفتح اول و سکون ثانی زنان نوجوان —
حدت بکسر اول و فتح دال بمعنی تنها بودن و تنهائی و ازینجاست علیحده و بالکسر و تشدید دال تیزی و تندی از منتخب —
حدثان بفتح اول و فتح دال مهمله و بعده ثای مثلثه نو شدن و بفتح اول و سکون ثانی طفل امرد و مرد نو خاسته از منتخب و دستکر ستان و لطائف و صراح —
حدیث بمعنی خبر و سخن چیز نو و در اصطلاح شرع سخن و فعل رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم
حدوث نو پیدا شدن چیزی و این صفت مخلوقات ست از منتخب و غیره —
حدائج بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم است و جیم عربی کجاوهای پرده دار که زنان در آن نشینند و محفه های زنان —
حد بالفتح و تشدید دال حائل میان دو چیز و نهایت و کناره چیزی و زدن گنهگار را تا بار دیگر گناه نکند و باصطلاح منطق تعریف بذاتیات چنانکه تعریف انسان بحیوان ناطق بخلاف رسم که آن تعریفی شی بعرضیات چنانکه تعریف انسان بماشی و ضاحک —
حداد بالفتح و تشدید دال بمعنی آهنگر —
حدید چیزی که آنرا تیز کرده باشند و بمعنی آهن و این ماخوذ از حدست که بمعنی منع باشد چون حدید یعنی آهن مانع تعرض دشمن ست لهذا آهن بدین اسم مسمی گشت از منتخب و لطائف و شرح نصاب و کنز —
حدر بفتح اول و سکون ثانی فرود آمدن از بالا بنشیب از صراح و قاموس —
حدس بفتح اول و سکون دال مهمله دانائی و دریافتن و فراست از منتخب و کنز و کشف —
حدق بالفتح گرد فرو گرفتن و بفتحتین سیاهی دیده واحدش حدقه و بمعنی بادنجان نیز آمده از منتخب —
حدائق باغهای پر درخت که گرد آنها دیوار باشد از منتخب
حدثان بفتح اول و سکون ثانی و ثای مثلثه بمعنی واقعه که پیدا شود و از کشف و در منتخب بفتحتین بمعنی حادثه و بضم جوانان نو خاسته —
حدیث حسن یکی از اقسام حدیث نبویست که آنچه پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم بزبان مبارک ارشاد فرموده بصحت روایات پیوسته باشد —
حداثت سن بکسر سین مهمله و بعد نون بمعنی نوزادگی و طفلی و خردسالی —
حدقه بفتحتین بمعنی سیاهی چشم از قاموس و منتخب و کنز و صراح و بحر الجواهر و بعضی از محققین چنین نوشته اند که حدقه بفتحات سیاهی چشم و حدقه بالفتح بمعنی کاسهٔ چشم نیز آمده بمعنی اول ماخوذ از حدق بفتحتین که بادنجان باشد بمناسبت سیاهی لون و بمعنی دوم ماخوذ از حدق بالفتح که مصدر است بمعنی گرد چیزی فرو گرفتن چون کاسهٔ چشم جوهر چشم را گرد فرو گرفته است لهذا کاسهٔ چشم را حدقه گفتند —
حدیقه باغیکه گرداگرد او دیوار باشد یا پیرامون او احاطه باشد از چوب و خار از منتخب و شرح نصاب —
حدیبیه بضم اول و فتح ثانی و سکون تحتانی و کسر موحده و تشدید تحتانی نام موضع قریب مکه به و فرسخ از لطائف —
حدبه بفتحتین و بای موحده بر آمدگی پشت یعنی کوزی پشت از صراح —

فصل حای مهمله مع ذال معجمه

حذا بکسر اول و ذال معجمه و الف بمعنی برابر از کشف و کنز —
حذاقت بفتح اول و ذال معجمه و قاف بمعنی زیرکی و دانائی از صراح و منتخب و کنز و بدال مهمله غلط ست —
حذر بفتحتین پرهیز کردن و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی خائف و ترسان از منتخب —
حذار بکسر اول ترسیدن خوف از لطائف —
حذور بروزن صبور بسیار ترسناک از لطائف —
حذف بفتح اول و سکون ثانی انداختن و دور کردن حرفی از کلمه از منتخب —
حذام بفتح اول و کسر میم نام زنی از عرب از منتخب
حذو بالفتح برابر کردن دو چیز را باهم و نام حرکت ماقبل ردف و قید ست از منتخب و کنز در مسائل قوافی —
حذلقه بضم اول و فتح ثانی و فا نام

179

صحابی که واقف اسرار رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بود از لطائف —

فصل حای مهمله مع رای مهمله

حراء بکسر اول کوهیست بمکه مشرفه که حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم پیش از نبوت چند روز که در غار آن کوه بعبادت مشغول بودند از منتخب — حما بالفتح بمعنی سزاواری چنانچه حری بر وزن فعیل سزاوار است —

حرب بالفتح کارزار و بفتحتین خشمگین شدن و بی بهرگی از صراح و منتخب —

حراب بکسر اول جمع حرب که بمعنی کارزار است از لطائف و صراح —

حرب بفتحتین جنگها و کارزارها —

حرافت سوزش و سوختگی مگر در کتب معتبر لغات بطور مبالغت بنظر نیامده —

حرفت بالضم سوزش از صراح و مدار و منتخب و کنز —

حرفت بالکسر کسب و پیشه از منتخب —

حرکت بالفتح اول و ثانی و ثالث و بسکون ثانی چنانکه مشهورست لیکن بعضی استادان بسکون ثانی نوشته اند مگر بهتر نیست ملا فوقی گوید بیت ز بس خوش حرکت و شیرین ادا بود + که گر میداد تیزی خوشنما بود + و بعضی عوام که بتشدید کاف گویند محض غلط است از چراغ هدایت و کشف و صاحب بهار عجم نوشته که حرکات بفتحات جنبش و این مصدر ثلاثی است که از وی هیچ صیغه از باب ثلاثی مجرد مشتق نشده —

حرکات بفتحات جمع حرکت فارسیان بسکون نیز آرند چنانچه جاسے ظهورا آورده است از بهار عجم —

حرمت معززه دار جمع شدن و حرام شدن از کنز —

حریت بالضم و تشدید رای مهمله مکسور و تشدید تحتانی آزادگی و آزاد شدن از قید بندگی یعنی بنده و مملوک کسے نبودن —

حراثت بکسر اول و حرف چهارم ثای مثلثه کشتکاری کردن و کشاورزی نمودن —

حرث بالفتح و ثای مثلثه بمعنی کاشتن و افروختن آتش و جمع کردن مال و قرآن خواندن و لاغر کردن ستور را از بسیاری راندن از منتخب و لطائف —

حراث بالضم و تشدید رای مهمله در آخر ثای مثلثه مزارعان یعنی زراعت کنندگان و این جمع حارث است بمعنی زراعت کننده باشد از کشف و خیابان —

حرج بفتحتین در آخر جیم عربی بمعنی تنگی و سختی مگر بلفظ مرج که آن نیز بفتحتین آمده بمعنی فساد و هرج و لفظ را بسکون را مهمله خوانند از صراح و مدار و منتخب —

حر بالضم و تشدید را بمعنی مرد آزاد و بنده آزاد شده و بمعنی برگزیده که از هر چیز و بمعنی کبوتر و بالفتح و تشدید را بمعنی گرمی و گرم شدن و بمعنی زمین سنگلاخ و بکسر فرج زنان از منتخب و لطائف و کنز —

حرور بالضم گرما و بالفتح باد گرم که بشب وزد و سموم باد گرم که بروز وزد و بمعنی گرمی آفتاب و آتش از منتخب —

حروف چشمه دار آن حرفهای که دایره دار شوند جیم و سین و شین و صاد وغیره از سراج و نزد فقیر مولف صاد و ضاد و طا و ظا و ها —

حرف بار گیر حرفے که تکیه کلام کسے باشد از مصطلحات —

حریر جامه ابریشمی و بمعنی مرد گرم شده از غضب و حزن آب از منتخب —

حرف چو[illegible] حرف خوب از مصطلحات —

حرف ورق گیر حرف درازی که تحریر آن ورق را در گیرد از مصطلحات —

حرف گیر عیب گیر —

حرف نگو سخن ناخوش و تلخ از مصطلحات —

حرز بالکسر پناه گاه و جای استوار و تعویذ از منتخب و صراح و کشف و لطائف و کنز —

حرس بالفتح نگهبانی کردن و بفتحتین بمعنی نگهبانان از منتخب و صراح —

حرض بفتحتین و ضاد معجمه بیماری که از عشق وانده باشد و فساد بدن و مرضی که بموت کشد و فساد مذهب و فساد عقل از لطائف —

حریف بهم پیشه و هم کاره و بکسر حا و تشدید را بمعنی تیز مزه و گزنده زبان از منتخب و صراح و کنز —

حرف بالفتح سخن و طرف و کناره و لب شمشیر و عیب و باصطلاح نحویان لفظیکه معنے آن بدون انضمام کلمه دیگر حاصل نشود چنانچه در عربی من و عن و الی و علی و در فارسی از و در و بر و تا و بالکسر کسب کردن و بالضم بمعنی حب الرشاد که آنرا بفارسی سپندان و بهندی هالون نامند از کشف و بحر الجواهر و کنز و مدار و برهان —

حراق بالضم و تشدید و تخفیف را بمعنی سوخته که از سنگ و چقماق بران آتش گیرند و بالفتح و تشدید بمعنی سوزنده از منتخب —

حریق سوزش و سوخته شده آتش زبانه کشنده از منتخب و لطائف و صراح —

حرق بالفتح سوختن و بفتحتین آتش از منتخب و صراح —

حریف و تغل نام داؤ از کشتی —

حرم بفتحتین احاطه گرداگرد خانه کعبه است آدمی محرم و دیگر حیوانات را دران قتل کردن حرام است و فارسیان بمعنی اندرون سرای مردمان اشراف و بمعنی منکوحه و بمعنی کنیزے که با و وطی کرده شود نیز استعمال کنند از منتخب و لطائف و کشف و مدار و بهار عجم —

حرام بفتح منع کردن و منع کننده و ناروا و ناشایسته —

حریم احاطه گرداگرد خانه —

حرف حروف سهلی که تحقیر مخاطب باشد —

حروف معجم بضم میم و سکون عین مهمله و فتح جیم بمعنی حروف منقوطه و گاهی مطلق حروف تهجی مراد باشد از بهار عجم —

حرم بفتحتین عبارت از کعبه که در مکه معظمه و اقعست و روضه آنحضرت صلی الله

علیه وآله وسلم که در مدینهٔ منوره موجود ست و
باطلاق حرم در کل بمعنی مکهٔ معظمه و مدینهٔ منوره
می آید ـ

حرمان بالکسر نا امیدی از منتخب و در
کلام بی نصیبی ـ

حران بالفتح اول و تشدید ثانی مردشه
ونام شهری بشام که مولد زردشت بود
از منتخب و مؤید ـ

حرامیان دزدان و رهزنان ـ

حرف در کاسه کردن بر قول
او ابراد گرفتن از مصطلحات ـ

حرون بالفتح اول وضم ثانی سرکش از
مدار و لطائف و کشف و سروری ـ

حرف زدن سخن گفتن ـ

حربه بالفتح کارد و آلت جنگ و
چوب دستی نیزهٔ کوتاه از منتخب لطائف

حرفه بالکسر پیشه ـ

حره بالضم و تشدید زن آزاد که کنیز کسی
نباشد و بالفتح سنگستان از لطائف ـ

حراقه بالفتح و تشدید ثانی کشتی انداز
و بالضم و تخفیف سوخته چقماق و شعله
از لطائف و صراح و منتخب و در کنز حراقه بالضم
و تشدید بمعنی کشتی دریا ـ

حرام توشه حرام خوار و نمک حرام ـ

حراره بالفتح اول و بهرد و رای مهمله بمعنی
رقص کردن و تاب دادن دف را از
آتش و آواز که از چند ساز و چند حلق
یکبار مرتبه بر آید و غوغای مردم از
لطائف اشرح ـ

حرمگاه محل سرای و بمعنی منکوحه و حلیله
نیز آید تسمیة الحال باسم المحل فارسیان
بعض الفاظ با وصف معنی ظرفیت
لفظ گاه و خانه زیاده کنند چنانچه
حرمگاه و مکتب خانه و منزل گاه و بزم
گاه و حرم سرا از مصطلحات ـ

حرز یمانی ادعیه چند ست که رسول الله صلی الله
علیه وآله وسلم حضرت علی کرم الله وجهه را
بوقت سفر یمن تلقین و تعلیم فرموده بودند ـ

حرامی دزد و سارق و رهزن ـ

حرکت مذبوحی کنایه از حرکت
اندک و بیفایده ـ

حرکات نفسانی حرکاتی ست که
موجب تحریک روح باشد مثل غضب و
لذت و فرح و خوف و بیقراری دل و حزن
و غم و خجالت و تصورات و تفکرات ـ

حرارت غریزی بالفتح غین معجمه و رای
مهمله مکسوره و تحتانی و زای معجمه بمعنی گرمی
طبعی و گرمی خلقی که از حرارت اصلی
روح در بدن باشد و آن بخاری ست
لطیف که صعود میکند از جوف قلب و سیاره
میگردد در عروق و اعصاب ـ

حرارت غریبی بالفتح غین معجمه و کسر
رای مهمله و تحتانی و بای موحده گرمی غیر
طبیعیه که خلقی و اصلی نباشد چنانچه گرمی که
از ملاقات آفتاب بمزاج در آید
و گرمی دوا و گرمی تعفن که در بدن واقع
شود و گرمی که از حرکت پیدا شود ـ

حرمی بالفتح اول و کسر را و تشدید

بالبعی شرادار و لائق از منتخب و کنز و
لطائف و شرح نصاب ـ

حرف حبشی سخن سخت ناهموار ـ

حرف تو آنچه او کسی بشنوند و بگویند بفهم
معنی و ادراک مضمون از مصطلحات ـ

فصل حای مهمله مع زای معجمه

حزب بالکسر و در آخر بای موحده
بمعنی گروه مردم از منتخب لطائف ـ

حزر بالفتح اول و سکون ثانی اندازه کردن
غله را و گشت میوه را بر درختان از صراح ـ

حزاز بجای مهمله مفتوح دو و زای
معجمتین سبوسهٔ سرکه بهندی بهپا گویند
از صدود الامراض ـ

حزم بالفتح استواری و هوشیاری از
کشف و صراح و منتخب و لطائف در اصل
تنگ ساو رسیتن ست مجازاً بمعنی
استواری و آگاهی و بعض محققین چنین
نوشته اند که حزم اندیشه کردن ست در عاقبت
و انجام امر موهوم و احتراز نمودن بقدر
امکان از خلل و زلل آن ـ

حزام بکسر اول تنگ ستوره دست
بند طفل گهواره از منتخب ـ

حزیران بالفتح اول و یای معروف
ماه نهم از سال رومیان و آن مطابق
ماه خرداد باشد و باندک تفاوت
مطابق اساره است ـ

حزین بالفتح اول و کسر زای معجمه
اندوهگین از مؤید و کشف ـ

حزن بالضم و سکون ثانی و بفتحتین
نیز بمعنی اندوه و بالفتح اول و کسر ثانی
غمگین از کشف و منتخب و لطائف ـ

خرمهره بالضم رستهٔ کافد و دستهٔ خوشهٔ
گندم هندی آنرا گلری گویند بتشدید لام
هندی از شرح نصاب و منتخب ـ

حزب الله بالکسر عبارت از گروه صلحا ـ

فصل حای مهمله مع سین مهمله

حسنی بضم اول و سکون ثانی و فتح نون
نیکوتر و این مؤنث احسن ست ـ

حسنا بالفتح اول و سکون ثانی و نون و
الف ممدوده زن جمیله ـ

حسن المآب خوبی جای بازگشت و
نیکوئی بازگشت و قرب الهی ـ

حسن طلب طلب کردن چیزی را از
کسی بکنایات و اشارات پاکیزه بطوریکه
قبح سوال ظاهر نشود چنانچه ستودن
چیزی کسی را بخواهش مالکش ـ

حسب بفتحتین اندازه و شمار چیزی
و شرف و بزرگی از مال و جاه و دین و
بمعنی موافق و این گاهی بالفظ نسب
مستعمل شود و بالفتح اول و سکون ثانی
شمردن و موافق و مآل و مثل و بسند
شدن و مقدار چیز و کافی و بس کننده از
منتخب و بهار عجم و کنز و لطائف ـ

حسیب بکسر تین یای مجهول و بای
موحده اماله حساب و بالفتح اول و کسر
سین مهمله سپس معروف بزرگوار

وکافی یعنی حساب کننده —
حسناسنا بفتحتین نکوئیها جمع حسنه از مؤید وکشف ومدار —
حسن صباح نام ولی الله —
حسن صباح نام پادشاهی که خیلے پر قدرت بود که بلباس فقرا از امرا سازش کرده قلعهٔ الموت بتصرف درآورده و در مصطلحات نوشته که حسن صباح نام مردیست که تفصیل مکاری او در کتب تواریخ مفصلاً و در تذکرهٔ دولتشاهی مجملاً مسطور ست —
حسد بفتحتین و دال ابجد کسی را خواستن بلفظ بردن وکردن و داشتن مستعمل از بهار عجم —
حسن خلق مشهور حسن مخلوقات ست که گاهی مقصود وهم گاهی سپید اطیف و جعد و سیاهی و نهایتی دارد و گاهی حسن مطلق که آن نامحدود ست —
حسد بضم و تشدید سین مهمله یعنی حاسدان و این جمع حاسد ست —
حسود بفتح اول و ضم ثانی بدخواه و بسیار حسد کننده از منتخب و مدار و بضمتین جمع حاسد وهم مصدر ست یعنی بدخواستن و بضم اول و ثانی که بمعنی حاسد شهرت دارد غلط ست از خیابان —
حسور بضمتین مانده شدن و فرو ماندن بینائی از دیدن و درماندن از منتخب و صراح —
حسیر مانده و درمانده شده از لطائف —
حسن گلوسوز یعنی حسن صبیح چه گلوسوز کنایه از چیزی که بسیار شیرین باشد

چراکه از افراط شیرینی گلو را بسوزد پس معنی حسن گلوسوز حسن شیرین باشد و شیرین مقابل نمکین ست چون حسن سیاه را حسن ملیح و نمکین گویند لهذا بمقابله آن حسن صبیح یعنی حسن سفید را حسن گلوسوز گفتند یعنی حسن شیرین و در بهار شرب حسن گلوسوز را حسن لحسیب و مطبوع نوشته —
حسطیس بر وزن سین مهمله بر وزن فعیل یعنی آواز نرم و باریک آتش از لطائف —
حساس بالفتح و تشدید ثانی نیک دریابنده از منتخب —
حس بالکسر و سین مهمله مشدد بمعنی دریافتن یکی از حواس خمسه از کشف —
حسن مطلع بیت دوم از غزل و قصیده که بعد مطلع باشد —
حسن مطلق حسن باری تعالے که عدم و زوال ندارد —
حسک بفتح اول و ضم ثانی بمعنی خار دار و مجازاً بمعنی زشت و شریر ست از لطائف —
حس مشترک بالکسر قوتی ست که آن قبول میکند جمیع صور محسوسات را که مرتسم و منقوش میشوند در حواس خمسه ظاهره پس حس مشترک بمنزلهٔ حوض ست و پنج حواس ظاهری بمثال پنج نهر که آب بحوض میرسانند و محل آن در جوف پیشانی ست —
حسک بفتحتین معرب خسک که بهای معجمه باشد آن خمیست خار دار که بدا ها بکار آید بهندی آنرا گوکهرو گویند و هم یعنی خارهای آهنی که بصورت خسک

سازند و در میدان جنگ که گذرگاه فوج دشمن باشد اندازند تا اسپ و پیادهٔ دشمن فگار گردد از رسالهٔ معربات و بحر الجواهر و مؤید و مدار و برهان —
حسن ابدال بفتحتین و سین مهمله و نون و فتح الف نام بزرگی و نام شهری که در آن مزار آن بزرگ واقعست —
حسن التعلیل آنچه شاعر از منشی اثبات کند صفت چیزی را و ادعا کند برای ثبوت آن صفت سببی و علتی مناسب مگر در حقیقت سبب و علت آن نباشد مثال آن در فارسی میر خسرو فرماید بیت لاله که بدل گره شد ش و د + از آه نشست حسرت آلود
حسام بالضم اول یعنی شمشیر از مؤید و کشف و صراح و منتخب و شرح نصاب —
حسم بالفتح بریدن و قطع کردن از منتخب —
حسان عجم بفتح اول و تشدید ثانی لقب خاقانی چراکه حسان بن ثابت مداح رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم بیان کرده همچنین خاقانی نیز اکثر مدح و نعت آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم کرده است لهذا باین لقب مشرف شد —
حسن بفتحتین خوب و نیکو و بالضم نیکوئی و خوبی و محاسن جمع آن حسن انسان کنایه از تناسب اعضا است یا خوشنمائی رنگ و استعمال این لفظ بر چند جاست چنانچه حسن بهار و حسن گلستان و حسن معاش و حسن سعادت و حسن سلوک و حسن قبول و حسن خدمت و حسن سعی و حسن

ظن و حسن تدبیر و امثال آن از بهار عجم —
حسین بضم اول فتح ثانی تصغیر حسن ست —
حسن بسن هردو لفظ بفتحتین بمعنی بسیار نیک چراکه حسن بمعنی نیک ست و بسن مؤکد و تابع اوست لفظ بسن علیحده معنی ندارد —
حسان بالفتح و تشدید سین بمعنی بسیار خوب نام شاعر مداح رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم که آنرا حسان بن ثابت انصاری گویند و بکسر و تخفیف بمعنے خوبان از منتخب —
حسبان بالضم شمار کردن و اندازه کردن و شمارها و احد و جمع هردو آمده و بمعنی فداشه بالکسر پنداشتن از صراح —
حساب نگرفتن معتبر نداشتن و توجه نکردن از بهار عجم —
حساب از کسی بردن بروا شتن و نگرفتن ترسیدن از و از مصطلحات —
حسو بفتح اول و ضم ثانی آنچه شوربا و جز آن اندک اندک نوشند از منتخب —
حسابی منسوب بحساب و بعضی گفته که حساب تخلص شاعری ست والله اعلم بالصواب —
حسنه بفتحتین نیکی و نیکی از منتخب —
حساب الله مردود غلط ست چراکه الف و لام بر کلمهٔ فارسی نیارند و حساب الامر صحیح از مزیل —
حسن بر شته بکسر بای موحده بمعنے

سبز که گلگون یعنی هیچکه از ته رنگش سرخی نمایان باشد از بهار عجم و در چهار شربت میرزا قتیل یعنی حسنه بطنی بالزوال باشد و در شرح الشعرا بمعنی حسن پخته و تمکین —

حسی بکسر حای و تشدید سین مکسوره یکی از حواس خمسه ظاهری —

حسینی بضم اول و فتح ثانی نام مقامی سرود از کشف و آنرا در آخر شب سرایند —

حسبی کفی بس است مرا و کافی است مرا کفی بالفتح کاف و فتح فا صیغه ماضی است در اصل کفانی بود بقرینه حسبی یای متکلم حذف کردند —

حسنی بفتحتین منسوب بامام حسن علیه السلام از لب اللباب —

فصل حای مهمله مع شین معجمه

حشا بالفتح آنچه در شکم و سینه باشد از دل و جگر و سپرز و گرده و بمعنی دل اکثر مستعمل میشود از منتخب و شرح نصاب و لطائف —

حشمت بالکسر بمعنی دبدبه و بزرگی و بالفتح خطاست از مزیل شمسی و در منتخب و صراح بالکسر بمعنی غضب و شرم و بفتحتین خدمتگاران و نالبعان و بسکون شین نیز باین معنی آمده —

حشرات بفتحتین جمع حشره که این نیز بفتحتین است بمعنی جانوران ریزه و جانورانی که در زمین سوراخ کرده خانه سازند لهذا بسوی زمین اضافت کرده حشرات الارض گویند از کشف و صراح مثل مار و راسو و موش —

حشر بالفتح برانگیختن و مجازاً بمعنی قیامت و بفتحتین یعنی گروه و انبوه از مدار و کشف و بهار عجم —

حشیش بالفتح و بهر دو شین معجمه و یای معروف بمعنی گیاه خشک از کشف و کنز —

حشائش گیاههای خشک —

حشم بفتحتین چاکران و خدمتگاران که برای او خشم نمایند و دیگران از منتخب و کشف و صراح و کنز —

حشو بفتح اول و سکون ثانی بمعنی آگندن و بمعنی آنچه از قسم پنبه و پشم در لحاف و بالش و غیره پر کنند و کلام زائد که در ادای مطلب واقع شود و بمعنی شتران خرد از منتخب و در شرح نصاب بمعنی شتر جوان —

حشفه بفتحتین و فا که حرف ثالث است نیز مفتوح بمعنی سر ذکر از بحر الجواهر و کنز —

حشاشه بضم اول و هر دو شین معجمه اندک جان که در بعض مجروح مانده آنرا رمق نیز گویند از منتخب و شرح نصاب —

فصل حای مهمله مع صاد مهمله

حصا بالفتح سنگریزها و این جمع حصات است بدرستی تا از لطائف و منتخب و کنز و در صراح سنگریزه —

حصبا بالفتح و حرف سوم بای موحده بمعنی سنگریزه از منتخب و کشف —

حصب بفتحتین بمعنی هیزم و هر چه بدان آتش افروخته شود از منتخب و صراح —

حصات بالفتح سنگریزه واحد و حصا بحذف تا جمع آن —

حصافت بالفتح و حرف چهارم فا بمعنی استواری عقل و مطلق استواری و خشکی و تنگی از منتخب و صراح و کنز —

حصانت بکسر اول استواری و بالفتح پرهیزگاری و بکسر اول و ضاد معجمه بمعنی دایگی کردن و بچه زیر خود را شیر دادن از لطائف و کنز و منتخب —

حصد بالفتح و بفتحتین و در آخر دال مهمله درودن زراعت و گیاه خشک و استوار کردن از منتخب و غیره حصاد بالفتح و در آخر دال مهمله درودن زراعت و غیره از منتخب —

حصار بکسر اول بمعنی قلعه و احاطه و نام شعبه از موسیقی از منتخب و برهان و سراج

حصر بالفتح گرد گرفتن چیزی را و احاطه کردن از منتخب —

حصور بالفتح مردی که با وجود مردی بزن میل نه کند از منتخب —

حصیر بروزن فقیر بمعنی بوریای خرما از کشف و سروری —

حصص بکسر اول و فتح ثانی و در آخر نیز صاد مهمله جمع حصه و بفتحتین بمعنی دکم موشیدن سر از لطائف —

حصحص الحق بفتح هر دو حای مهمله و سکون صاد مهمله اول و فتح صاد مهمله ثانی صیغه ماضی از باب رباعی مضاعف بمعنی ظاهر شد حق —

حصرم بکسر اول و سوم غوره انگور از منتخب

حصن بالکسر جای پناه و قلعه و بالضم عفت زن از منتخب —

حصول بضمتین تلعها و بفتح اول و ضم ثانی مرد پرهیزگار از لطائف —

حصین بفتح اول بروزن متین بمعنی محکم و استوار از کشف و کنز و منتخب و در شرح نصاب بمعنی زندان —

حصان بکسر اسب نر و نیکو که نسل آن نگاهداشته شود از منتخب و کنز —

حصینه بروزن نگینه بمعنی استوار و محکم

حصبه بالفتح و بالضم و بفتحتین دانهای سرخ و باریک و سوزنده که بر بدن پیدا آیند بفارسی سرخچه گویند از منتخب —

فصل حای مهمله مع ضاد معجمه

حضرت بالفتح نزدیکی و حضور و درگاه از منتخب و بهار عجم و صراح و بمعنی حاضر شدن و کلمه تعظیم برای اسامی بزرگان شارح فاضل نوشته که حضرت بمعنی حضور است و در عرف کلمه تعظیم شده که بر بهان شخص اطلاق کنند از غایت شهرت بر سامعه گرانی ندارد و شارحی نوشته که حضرت کلمه ایست مشعر بعظمت مسمّی که پیش از اسمای ایشان آرند تو طینان عموماً استعمال کرده باسمای اسلی هم استعمال نمایند —

حضرات جمع حضرت کنایه از بزرگان و مخدومان چرا که لفظ حضرت در مین زمان برای تعظیم مستعمل میشود —

حضر بفتحتین بمعنی حضور که ضد سفر باشد

یعنی خانه باشی و بشهر آمدن از صحرا و مخفف حضر موت که ملکی ست از ولایت یمن از شرح خاقانی و لطائف ۔

حضاره بالضم و تشدید ثانی بمعنی حاضران و این جمع حاضر ست ۔

حضور بضمتین مصدر ست یعنی حاضر شدن نقیض غیبت و در عرف کلمه تعظیم ست که بر ذوات مخدومان اطلاق کنند بالفتح غلبه از صراح ۔

حضاجر بفتح اول و کسر جیم بمعنی کفتار که جانوریست درنده بهندی هنڈار گویند بعضی گفته اند که حضاجر غیر منصرف ست یعنی لفظ حضاجر علم جنس ست نحوی برای تنوین و جر نمی آید چراکه مشتق از صیغه منتهی الجموع ست و صیغه اصل حضاجر جمع حضجر ست که بکسر اول و فتح ثانی باشد و حضجر بمعنی بزرگ شکم ست چون کفتار بسیار بزرگ شکم میباشد لهذا بر واحد او اطلاق جمع کردند تا دلالت کند بر کمال بزرگ شکمی او منصرف آنرا گویند که برو تنوین و جر آید و غیر منصرف باصطلاح نحویان آن باشد که بشرط بودن دو سبب یا یک سبب که قائم مقام دو سبب باشد از اسباب تسعه منع صرف برو تنوین و جر نیاید در حالت رفعی بر حرف آخرش ضمه آید و در حالت نصبی و جری فتح و اسباب منع صرف در کتب نحوی بتفصیل مسطور ست ۔

حضوض بفتحتین به هر دو ضاد معجمه دوائیست که آن را بهندی رسوت گویند از بحر الجواهر و مدار و منتخب ۔

حض بالفتح و تشدید ضاد معجمه بمعنی تازه از شرح نصاب ۔

حضیض پستی و نشیب از منتخب و دیگر کتب ۔

فصل حای مهمله مع طای مهمله

حطب بفتحتین هیمه برچیده از منتخب ۔

حطبوق بمعنی آشنا و یار نوشته اند شاید که دیده باشند ۔

حطیم بروزن لئیم بمعنی شکسته و سنگ باب کعبه مابین رکن و زمزم و دیوار بیرون خانه کعبه بجانب شرقیه که درانجا ناودان کعبه ست از منتخب و لطائف ۔

حطام بضم اول بروزن غلام بمعنی خرد شکسته شده یعنی ریزه گیاه خشک و ریزه هر چیز و کنایه از اندک مال دنیا از منتخب و بحر الجواهر و کشف اللغات و در خیابان نوشته که حطام ریزه گیاه مراد از آن مال دنیاست چه مال دنیا بجانب درجات اخروی یا لعوق انسان که خیر و منفعت اخرویست حکم ریزه گیاه دارد و بقا ماند خرمنهای خاکسار که تشبیه اوخوانند خالی انشا ۔

حطمه بضم و فتح ثانی آتش دوزخ و نام دوزخ از منتخب ۔

فصل حای مهمله مع ظای معجمه

حظائر جمع حظیره ۔

حظ بالفتح و تشدید ظای معجمه بهره و نصیب از منتخب و مدار و کشف و در بهار عجم نوشته که فارسیان بمعنی خوشی و خرمی استعمال کنند ۔

حظیره احاطه که از چوب و نی برای حیوانات سازند و بمعنی احاطه قبرستان و گنبد قبر مستعمل از منتخب و مؤید ۔

حظی بفتح اول و کسر ظای معجمه و تشدید تحتانی بمعنی صاحب منزلت و نام باب هشتم که در نصاب بضرورت نظم بجای حظی مشدد حظی مخفف آورده از شرح نصاب ۔

فصل حای مهمله مع فا

حفظ الغیب کسی را در عقب او بخوبی و نیکی یاد داشتن ۔

حفاوت بالفتح و الکسر و حرف چهارم واو بمعنی حال پرسیدن و شادی آشکار کردن و مهربانی نمودن از منتخب و غیره ۔

حفد بالفتح خدمت شتاب نمودن و بضم اول و کسر فا و فتح دال مهمله صیغه ماضی مجهول بمعنی خدمت کرده شده ۔

حفیر گور کنده شده از منتخب ۔

حفر بالفتح زمین کندن از منتخب ۔

حفص بالفتح و صاد مهمله جمع کردن و آرمیدن و بچه شیر درنده و نام امام قرائت که قرائت او در رواج تمام دارد و این شاگرد عاصم کوفی ست و ابو حفص کنیت حضرت عمر رضی الله عنه از منتخب ۔

حفاظ بکسر اول و در آخر ظای معجمه عار و حمیت و مروت و نگهبانی و مواظبت کردن و پرهیزگاری از منتخب و بهار عجم و بالضم و تشدید فا بمعنی حافظان از لطائف ۔

حف بالفتح و تشدید گرد چیزی شدن و پیراستن ریش و بریدن و خدمت و مهربانی کردن و آواز کردن بال مرغ و پریدن از لطائف و منتخب ۔

حفصه بفتح اول و سکون فا و صاد مهمله نام دختر حضرت عمر رضی الله عنه که در نکاح حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم بود ۔

حفره بالضم سوراخ و مغاک از قاموس ۔

حفله بالفتح انبوهی و بسیاری ۔

حفی مهربان ۔

فصل حای مهمله مع قاف

حقب بالضم و بضمتین هشتاد سال و بفتحتین روزگار و بفتحتین تنگ پالان شتر ...

حقارت بالفتح خواری از صراح و منتخب و کشف و خیابان و بکسر اول که در شهرت دارد بی اصل ست ۔

حقد بالکسر بمعنی کینه و عناد از منتخب و کشف ۔

حقه بازی بمعنی بازیگری و حقه ظرفی را باشد با سرپوش که اندرون آن چند طبقه باشد و درمیان هر طبقه چیز دیگر نماید و حقه باز مجازا بمعنی عیار و مکار از برهان و مصطلحات ۔

حقیق ثابت سزاوار و لائق از منتخب ۔

حق بالفتح و تشدید ثابت و سزاوار و واجب و بمعنی راستی و راست و درست یکی از نامهای او سبحانه تعالی از منتخب و در محاوره فارسیان بمعنی مردن نیز آمده و در استعمال فارسی بمعنی مذکور بتخفیف اکثر آمده از مصطلحات و بالضم و تشدید جای گوی که در بندگاه استخوان باشد ۔

حقن بالفتح باز داشتن و بند کردن

چیزی را از خروج از کنز —

حقبه بالضم و حرف سوم بای موحده بمعنی مدتی هشتاد سال از منتخب —

حقه بالضم و تشدید قاف ظرفی باشد از چوب که دران مروارید و جواهرات و معاجین و عطر و غیره نهند و بالکسر و تشدید شتر بچه سه ساله که پا در چهارم گذاشته باشد از منتخب و در بهار عجم مصطلحات نوشته که حقه مراد فت قطی چنانچه حقه لعل و حقه جواهر و حقه معجون و در هندوستان قلیان را نیز گویند لیکن در کلام شعرای ایران و توران بمعنی دیده نشده مگر میرزا فضل ثابت و میر امامی در شعر خود آورده اند ثابت گوید بیت کشیدی حقه و در آتش غم سوختی ما را مبادا ز آتشش دود دلش شود لو ز خارج صافیه و ظاهرا در محاوره هندی لبسته باشد —

فصل حای حطی مع کاف عربی

حکمت دانائی و درست کرداری و نام علمیست که دران بحث کرده شود با حوال اشیای موجودات خارجیه چنانکه هست در نفس الامر بقدر طاقت بشری و آن بر سه گونه است طبیعی و ریاضی و آلهی طبیعی علمیست که بحث کرده شود دران از اموری که در تعقل و وجود خارجی محتاج باشد بسوی ماده چنانچه آب و هوا و دیگر اجسام بسیطه و مرکبه و ریاضی علمیست که بحث کرده شود دران از اموری که فقط در وجود خارجی محتاج بسوی ماده باشد چنانچه مقدار و عدد خاص که موجود در ماده باشد نه مطلق عدد زیرا که بعضی از مطلق عدد موجود در خارج بیدون ماده است چنانچه در عقول عشره و الٰهی علمیست که بحث کرده شود دران از امور یکه بوجود خارجی و تعقل هر دو محتاج نباشد بسوی ماده چنانچه باری تعالی و عقول باید دانست که بعضی محققان چنین تفصیل کرده اند که حکمت دانستن چیزها باشد چنانکه هست و تمام نمودن بکار با چنانکه باید پس حکمت منقسم می شود بدو قسم یکی علمی و دیگری عملی علمی تصور حقائق موجودات بود و این را حکمت نظری نیز گویند و عملی ممارست حرکات و مزاولت صناعات باشد و این را حکمت عملی خوانند حکمت نظری سه قسم است اول علم مابعد الطبیعت دوم علم ریاضی سوم علم طبیعی اما اصول علم مابعد الطبیعت دو باشد یکی علم آلهی دوم علم فلسفه اولی و فروع آن چند نوع است چون معرفت نبوت و بحث امامت و احوال معاد اما اصول ریاضی چهار است علم هندسه و علم عدد و علم موسیقی و فروع آن علم مناظر و مرایا و علم جرّ اثقال اما اصول علم طبیعی هشت صفت باشد اول اسماع طبیعی ثانیا سماع عالم ثالثا علم کون و فساد رابعا آثار علوی خامسا علم معادن سادسا علم نباتات سابعا علم حیوانات ثامنا علم نفس و فروع آن علم طب و علم احکام نجوم و علم فلاحت و غیر آن باشد اما علم منطق غیر ازین علوم است و آن آلت است برای تعلیم علوم هر چند از علوم حکماست که ارسطو آنرا وضع کرده لیکن داخل هیچ یکی ازین علوم نیست مگر در تحت حکمت نظری داخل است و حکمت عملی سه قسم است اول تهذیب الاخلاق دوم تدبیر منازل سوم سیاست مدن —

حکیم اقزار تیر انداز کامل که هرگز نشانه را خطا نه کند از سروری —

حکاک بالفتح و تشدید تراشیدن و دور کردن و سودن چیزی را بچیزی از کنز —

حکاک بالفتح و تشدید ثانی حک کننده و بمعنی نگینه ساز مهر کن و نام ورد یست که از خاریدن اعضا سوزش بهم رسد از شرح نصاب —

حکم بالضم فرمان دادن و دانستن و باصطلاح منطقیین اواثبات کردن امر که قائل را سکوت بران صحیح باشد و بالفتح باز داشتن و لگام در دهن اسپ کردن و بفتحتین میانجی و حکم کننده و داور و تمیز کننده نیک را از بد و نام شخصی و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی حکمتها در نصیحت جمع حکمت است از منتخب —

حکام بالضم و تشدید کاف بمعنی حاکمان و این جمع حاکم است —

حکیم دانا و راست کار و خداوند جمیع علوم حکمت و اقسام علوم حکمت در بیان لفظ حکمت مذکور شد —

حکمت العین نام کتابی که در علم حکمت فن میبذی و صدرست —

حکه بالکسر و تشدید کاف خارش که گاه گاه بر بعضی از اعضا پیدا میشود و آن خارش که مرض باشد از شرح نصاب —

حکمت یمانیه شریعت محمدی صلی الله علیه و آله و سلم چه اهل عراق و فارس که را از متعلقات ملک یمن شمارند —

حکمت مدنی قوانین انتظام شهر و بمعنی شریعت محمدی که ظهور آن از مدینه است —

حکمت عملی دانستن انتظام احوال معاش و معاد بوجه کامل و افراد آن سه ست تهذیب الاخلاق و تدبیر منازل و سیاست مدن —

حکم بیاضی یکی از اصناف حکم پادشاهی و آن از حکم دفتری معتبر باشد از مصطلحات —

فصل حای حطی مع لام

حلفا ر بالفتح و فا گیاهی ست که آنرا دوخ گویند و لوخ نیز نامند که از آن بوریا بافند از شرح نصاب و کنز و بضم اول و فتح لام سوگند خورندگان و این جمع حلیف ست —

حلوا ر بفتح اول و سکون لام مونث اسم بمعنی هر چیز شیرین —

حلیب شیرین و تازه و خام از کنز —

حلب بالفتح و بفتحتین شیر دوشیدن و بفتحتین نام شهری ست در شام از منتخب و لطائف —

حلت بکسر حا و تشدید لام مفتوح و تای فوقانی بمعنی حلال شدن و گشادن —

حلاوت شیرینی —
حلقیت بکسر اول و سکون لام و کسر تای فوقانی و سکون تحتانی و بعد آن تای فوقانی انگوزه از شرح نصاب و منتخب —
حلاج بالفتح و تشدید لام و جیم بمعنی کسیکه پنبه را از پنبه دانه جدا کند و لقب حسین بن منصور که انا الحق گفته بود چراکه روزی پنبهٔ حلاجی را بمدد کرامت خود از پنبه دانه جدا کرده بود که حلاج ازان متحیر ماند —
حل و عقد کشادن و بستن —
حلوای بی دود کنایه از میوهای شیرین چراکه از گرمی آفتاب پخته میشوند و دود این آتش نمیرسد بخلاف حلوای معروف مصنوعی —
حلوای شهید نوعی از حلواست —
حلاحل بالکسر پلاس و گلیم سطبر و بالفتح و تشدید لام مکسور بمعنی دلیر و شجاع از منتخب و شرح نصاب —
حلقه بگوش کنایه از غلام و فرمانبردار چه در ولایت معمولست که بگوش غلام حلقه می اندازند طلا یا نقره از سراج —
حلاف بالفتح و تشدید لام بسیار سوگندخوار از لطائف —
حلف بالفتح و بالکسر بمعنی سوگند خوردن و بفتحتین گیاهیکه آنرا درخ گویند و لوح تیز نامند از منتخب و کنز —
حلق بالفتح گلوی و نای و سوتراشیدن از کنز —

حلاق بالفتح و تشدید لام بمعنی موتراشیدن یعنی استره و بمعنی حجام عربی —
حلکات بفتحتین سیاهی سخت از منتخب در لطائف بالضم حالک سخت سیاه —
حلاحل بضم حای اول و کسر حای مهمله ثانی بمعنی مهتر و سید قوم یعنی سردار قوم از منتخب و شرح —
حل بالکسر و تشدید لام روان شدن و از احرام بیرون آمدن بالفتح و تشدید لام بمعنی کشادن و فرود آمدن حلال بمعنی روغن کنجد از منتخب و صراح —
حلل بضم اول و فتح ثانی جمع حله که بمعنی جامه باشد از منتخب —
حلال بالفتح و تشدید لام اول بسیار کشاینده گره و فروشندهٔ روغن کنجد از منتخب —
حلول بالضمتین فرود آمدن از منتخب در کشف و مصطلح حکمت اختصاص چیزی بچیزی بحیثیتی باشد که اشارت بیکی عین اشارت بدیگر باشد چنانچه سواد بجسم و حلول دو قسم است سریانی و طریانی حلول سریانی آن بود که اجزای حال در اجزای محل در آید و حلول طریانی آن بود که اجزای حال در اجزای آن محل در نیاید بلکه مجموع در مجموع باشد و آنچه حلول کند آنرا حال گویند و آنچه در ان حلول کند آنرا محل نامند —
حلم بالکسر آهستگی نمودن در عقوبت کسی بالضم و بضمتین خواب دیدن بالغ و آنچه در خواب دیده شود از منتخب —
حلام بالضم و تشدید لام بچهٔ بز و گوسپند

و بره و آنچه در مردم لفظ حلوان برای معنی بچهٔ گوسپند مشهور شده غلط است از منتخب و مؤید و بجای لحم ابرود مار از کشف —
حلیم بردبار و در استعمال فارسیان نام آشیست معروف از بهار عجم —
حلاج کردن حرفهای سخت تصریح یا بکنایه گفتن کسیرا از مصطلحات چراغ هدایت —
حلالی خواستن چون کسی بسفر بیرون شود استغفار حقوق از دیگران و بحل خواستن او از یاران از مصطلحات —
حلان بالضم و تشدید لام بچهٔ بز و گوسپند و آنچه در عرف لفظ حلوان برای بچهٔ گوسپند مشهور است غلط از منتخب و مؤید —
حلقه بر در زدن کنایه از تفتیش حال و طلب صاحب خانه —
حلو بالضم اول و سکون لام شیرین از کنز —
حلیله بای معروف زن منکوحه —
حلفه بالفتح و فا یکبار قسم خوردن از شرح نصاب —
حلبه بالضم و حرف سوم بای موحده تخمیست زرد رنگ که تره آن میخورند بهندی میتهی گویند از منتخب و غیر آن
حلمه بفتحتین سرپستان از منتخب —
حلیه بالکسر و بالضم بمعنی زیور و بالکسر بمعنی خلقت و صورت و خلقت و آرایش و صفت چیزی از منتخب و لطائف و کشف و صراح و مؤید —
حله بالضم و تشدید لام بمعنی برد یمنی و جامه

و ازار و ردا از منتخب و صراح و لطائف —
سروری و بالفتح و تشدید لام نام شهر قبیله و نام موضع بشام و محله و بالکسر نام منزل در راه مکه و بمعنی مقام و منزل و مجلس از منتخب و لطائف —
حلقه ازکه مروم ز عبارت از مجلس است —
حلیمه نام دایهٔ رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم —
حلی بضم اول و کسر لام و تشدید یا بمعنی زیورها که از سیم و زر باشد و این جمع حلی است که بالکسر باشد و در فارسی بتخفیف یا نیز متحمل بشود از منتخب —
حلوای مغزی نوعی از حلوا که بغایت سفید باشد و در ان مغز پسته و بادام بسیار می آمیزند و قرصها می بندند —
حلوای مقراضی نوعی از حلوا که سیوجات بغایت باریک تراشیده در ان مخلوط نمایند —
حلوای لبستی نوعی از شیرینی —
حلیچه بفتحتین حلبی که شیرینی معروف است از ایران —

فصل حای مهمله مع میم

حمرا بالفتح سال سخت و زن سرخ رنگ و هرچیزی که سرخ رنگ باشد از منتخب —
حمیرا بالضم اول و فتح ثانی تصغیر حمرا و لقب حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها از منتخب و لطائف —
حمیا بالضم حا و فتح میم و تحتانی و قاف

زن کوچک که احمق باشد۔

حماة بفتحتین گل سیاه ولای از منتخب۔

حمی بکسر اول و فتح میم و در آخر الف بصورت یا بمعنی سبزه زاریکه برای چرانیدن ستوران نگاه داشته باشند و بضم اول و تشدید میم مفتوح بمعنی تپ گرم از منتخب و کنز۔

حموضت بضمتین و ضاد معجمه مفتوح ترشی از کشف و منتخب و کنز و صراح۔

حماقت بالفتح بیعقلی از منتخب و کشف۔

حمرت بالضم سرخی و بمعنی سفیدی نیز آمده از منتخب۔

حماست بفتح دلیری از منتخب۔

حممت بضم اول و تشدید میم گرمای سخت و سیاهی از منتخب۔

حمایت بکسر نگهبانی۔

حمیت بفتح اول و کسر ثانی و تشدید تحتانی بمعنی غیرت و ننگ و بکسر اول و سکون میم و فتح تحتانی پرهیز فرمودن و حفاظت و نگاه داشتن از منتخب و صراح و کنز۔

حمات بفتح اول گل و لای سیاه در اصل حمأ بود همزه را بتای تانیث بدل کردند و بضم اول و تخفیف میم حمایت کنندگان بمعنی جمع حامی است و در بعض نسخ عربی تای این لفظ را مثلثه نوشته‌اند بمعنی مذکور از شرح نصاب و صراح و کنز۔

حمد ستودن و ستایش از منتخب و در اصطلاح خاص بیان کبریا و جلال و عظمت حق سبحانه تعالی را گویند و بعضی از محققین چنین نوشته‌اند که حمد در لغت شاکر و ستایش بزبان بر خوبی اختیاری کسی برای تعظیم وی چنانچه گوئی زید خوش نویس است و کتاب خوب میخواند و در اصطلاح فعلیکه آگاهی دهد از تعظیم منعم خواه بزبان باشد خواه بدل خواه بحرکت و مدح آنست که ثنا بزبان باشد بر خوبی کسی که آن خوبی باختیار او نباشد چنانچه گوئی زید کمال حسین است و نهایت ذهین و نزد بعضی حمد و مدح مترادف اند اختیاری و غیر اختیاری شرط نیست۔

حمائد بفتح اول و کسر همزه خوبی ها و خصلتهای ستوده۔

حمیر بکسر اول و سکون میم و فتح تحتانی قبیله ایست از قبائل بنی سبا و ضحاک پادشاه ازان قبیله بوده است و موضعی ست در بیابان عرب که گرگ آنجا بغایت درنده و خونریز باشد و بفتح اول و کسر میم جمع حمار است بمعنی خران از منتخب و شرح دیوان خاقانی و شرح نصاب۔

حمص بالکسر و تشدید میم مکسوره و صاد مهمله بمعنی نخود و بضم اول و تشدید میم مفتوحه نیز آمده از منتخب و شرح نصاب۔

حماض بالضم و تشدید میم و ضاد معجمه تره ایست ترش مزه که آنرا بفارسی ترشه گویند از شرح نصاب و منتخب۔

حمق بالضم و بضمتین نادانی و بیعقلی از منتخب و بحر الجواهر و کشف۔

حمل بالفتح آنچه در شکم باشد و بار درخت و بکسر اول باریکه بر پشت یا بر سر برداشته آورده

حمل بضمتین جمع ... ... باشند و بر درخت ... بر پشت یا بر سر و در قبیل بندند و این اصطلاح طلبت و بفتح اول بسیار بردارنده بار و مجازا بمعنی صابر و متحمل۔

حمل بفتح اول و سکون ثانی برداشتن و بمعنی بار شکم و باریکه بر گردن بردارند و بالکسر باریکه بر پشت یا بر سر کشند و بمعنی گناه و بفتحتین بمعنی بره و نام برج اول از افلاک از منتخب و صحاح و آن برج مذکور بصورت میش نر است صاحب دو شاخ سر او بطرف مغرب و دم بطرف مشرق و پشت بشمال و پا بجنوب متوجه شده است بسوی پشت خود و زمانیکه آفتاب درین برج داخل شود همان روز نوروز است زیرا که آفتاب درین برج می شود و مدت ماندن آفتاب را درین برج فروردین گویند و بهندی بیساکه باشد و در ولایت ابتدای بهار ازین ماه است و در هندوستان این ماه آخر بهار است و لفظ حمل بفتح بمعنی گمان بردن و قیاس نمودن نیز آمده۔

حمائل بفتح اول و کسر همزه و دال شمشیر و آنچه در بر او نیز از منتخب و کشف و ظاهر از قرآن مجید که جابجا لفظ حمائل آمده جهت حمائل گویند که از سینگی تا ابل آن باشد که آن را در بر او آویزند و لفظ حمائل بمعنی بار نیز آید صاحب صراح نوشته که حمائل جمع حماله است که با اول باشد بمعنی دوال شمشیر تم کلام مگر در فارسی بمعنی واحد مستعمل می شود۔

حمیم بمعنی گرم و آب گرم و خویشاوند و دوست گرفته از شرح نصاب۔

حمام بکسر اول بمعنی مرگ و بفتح بمعنی کبوتران و کبوتر و این لفظ بمعنی جمع و واحد هر دو آمده و در صورت جمع بودن جمع حمامه است از شرح نصاب و منتخب و حمائم نیز جمع آن می آید و بالفتح و تشدید میم گرمابه چرا که گرم کننده ابدان باشد از بحر الجواهر و کشف و لطائف۔

حمائم بفتح اول و کسر همزه که جمع حمام است جمع حمامه که بمعنی کبوتر و هر مرغ طوق دار است مثل فاخته و قمری وغیره۔

حمام زبان بجاز جای پر شور و غوغا از مصطلحات۔

حمدان بالفتح آلت تناسل از مصطلحات۔

حمدون بالفتح آلت تناسل و بعضی نوشته نام استاد و معماره بعضی معماری گفته۔

حمدونه بالفتح و حرف پنجم نون بمعنی بوزینه از مؤید و برهان و مدار۔

حمزه بالضم نام شکلی از شانزده شکال رمل۔

حملات بفتحتات بردارندگان این جمع حامل است۔

حمه بضم اول و فتح میم بمعنی زهر گزندم از منتخب و صراح و شرح نصاب۔

حمزه بفتح اول و سکون میم و زای معجمه نام عم رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و نام مرد و نام گیاهی است که آن را تره تیز گویند از صراح و منتخب۔

حمامه بفتح کبوتر و احد و قمری و فاخته و هر مرغ طوقدار و حرف تا در آخر

این لفظ برای تانیث نیست برای وحدت است از منتخب و کنز و کشف و شروح نصاب و بحر الجواهر و زبدة الفوائد۔

حموی بفتح اول و ضم میم مشدد منسوب بحمویه که نام جد اوست از لب الالباب۔

حمری بالضم بمعنی سرخ منسوب بحمرت در حالت الحاق یای نسبت تای مصدری حذف نمایند چنانکه از صورت صوری و از فطرت فطری۔

حمله گیری کنایه از تحمل حملهٔ حریف۔

فصل حای حطی مع نون

حنی بالکسر و تشدید نون مفتوح و الف مقصوره بصورت یا برگیست معروف که از ان دست و پا سرخ کنند در استعمال فارسی بالف نویسند و بتخفیف خوانند و در سراج نوشته که حنا بالکسر و تشدید برگ معروف و نیز حنای زرین پس هر دو معنی شده بالکسر است و بتخفیف هم درست۔

حنید بفتح اول و کسر نون و تحتانی و دال معجمه بخانهٔ الاخر بریان کرده شده از لطائف۔

حنجر بالفتح بمعنی حلق و گلو از لطائف و در منتخب حلقوم۔

حنش بفتحتین و شین معجمه بمعنی مار از شرح نصاب و کنز۔

حنوط بفتح اول خوشبوهای در آمیخته که برای مرده میسازند از منتخب و کنز۔

حناط بالفتح و تشدید نون گندم فروش و خوشبو فروش از منتخب۔

حنیف راست دین و کسیکه از باطل بسوی حق مائل باشد و آنکه بر ملت ابراهیم علیه السلام باشد از منتخب و کنز۔

حنق بفتحتین کینه و دشمنی و خشم گرفتن از شرح نصاب و صراح۔

حنجرهٔ غلطک خوش خواندگی سرود و نوعی از آواز که صوت از حلق غلطانیده بر آید بهندی گٹکری گویند۔

حنک بفتحتین کام دهن که بهندی تالو گویند از منتخب۔

حنظل بالفتح و بالکسر گیاهیست بشکل خربزه لیکن کوچک تر از ان بغایت تلخ باشد بهندی پهرکهیند و اندرائن گویند از منتخب و لطائف۔

حنین بفتح اول و کسر نون آرزومند و بسیاری گریه و بمعنی ناله و بضم اول و فتح نون نام جای است که کتبها بانی با ترجمه کرده و نام موضعی است میان مکه معظمه و طائف که در آنجا کفار با حضرت صلی الله علیه و آله و سلم جنگ کرده بودند و نام موزه دوزی که از اهل دانش بود اعرابی موزهٔ حنین را قیمت کرده نخرید حنین در غضب شده از کوچهٔ دیگر رفته بر سر راه اعرابی یک موزه را آویخت و پیش رفته موزهٔ دیگر را در سر راه دوزی انداخت و کمین کرده بجای نشست اعرابی موزهٔ حنین را دید و گفت اگر موزهٔ دیگر با این می بود میگرفتم چون پیش رفت موزهٔ دیگر در راه افتاده یافت از شتر فرود آمد و از آن شتر بست و برای گرفتن موزهٔ اول برگشت حنین فرصت یافته شتر را در ربود اعرابی با آن دو موزه چنین بخانهٔ خود برگشت۔

حنجرهٔ غلطان خوانندهٔ خوش خوان از مصطلحات

حنای سر ناخن کنایه از چیزی که قریب بزوال باشد از مصطلحات

حنان بالفتح و تشدید نون بخشاینده و رحمت کننده و یکی از اسمای الهی از کنز

حنانه بالفتح و تشدید نون اول نوحه کننده و نام ستون و آن چنانست که ستونی از چوب بود که آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم پشت را بآن تکیه کرده خطبه میخواندند چون منبر مقرر شد و بر منبر آمده خطبه خواندند از ان ستون ناله بر آمد مانند طفلی که از مادر جدا شود از لطائف۔

حنیم بفتح اول و کسر نون و تشدید تحتانی بمعنی کمانی که به تیر انداختن آواز کند از منتخب۔

حنجره بالفتح بمعنی حلق و گلو از لطائف و در منتخب حلقوم۔

حنطه بالکسر طای مهمله بمعنی گندم از منتخب

فصل حای حطی مع واو

حوبا بالفتح و بای موحده بمعنی تن انسان از شرح نصاب و صراح و کنز۔

حوض ترسا حوضی باشد که ترسایان برای شراب در ان انگور افشرند۔

حورا بالفتح بمعنی زن سفید پوست که سیاهی چشم او و موی او بغایت سیاه باشد

حوت بالضم ماهی و نام برج دوازدهم از فلک که بصورت ماهی است و آن خانهٔ مشتریست۔

حوب بالفتح و حرف سوم بای موحده گناه کردن از صراح۔

حوائج جمع حاجت خلاف القیاس اصمعی در جواز این انکار دارد و استعمال جمع سالم این که حاجات است بهتر باشد و جمع تکسیر حاجت حاج است چنانکه هام جمع هامه از صراح و اوهام الخواص۔

حواج بفتحتین و تشدید جیم بمعنی حج کنندگان از منتخب و این جمع حاجه است چنانکه دواب جمع دابه و حاجه در اصل جماعهٔ حاجه بوده است موصوف را حذف کرده فقط صفت را قائم مقام موصوف ساخته جمع آن حواج کرده اند و می تواند که جمع حاج باشد که صیغهٔ اسم فاعل است از حج چنانکه کواهل جمع کاهل و سواحل جمع ساحل و حواج در اصل حوانج بوده است جیم را در جیم ادغام کرده اند۔

حوافر بفتح اول و کسر فا بمعنی سمهای ستوران و این جمع حافره است که بمعنی سم اسپ و خر باشد از کشف و منتخب۔

حور بالفتح بر وزن غور بمعنی نقصان از صراح و بالضم بر وزن نور جمع حورا که بالفتح است بمعنی زنیکه سفیدی پوست و چشم او بنهایت سفید و سیاهی چشم

ومویِ او بغایت سیاه باشد و معشوقهای
که در بهشت نصیب مومنان خواهند شد
از کشف و مدار و آنکه بعضی محققان نوشته اند
که فارسیان حور را بمعنی مفرد استعمال
کنند لهذا بالف و نون جمع کرده حوران
گویند و همین حال ست لفظ مشائخان
واکابران وامیران که هر سه لفظ چون
انضمام الف و نون که علامت جمع فارسی ست
جمع شیخ واکبر وامیر ست واین خالی از
رکاکت نیست مؤلف گوید که چون
حوران در کلام ثقات بسیار مستعمل
شده ست استعمال آن جائز بخلاف
مشائخان واکابران وامیران چراکه
اینها از ثقات مسموع نیست و خان آرزو
نوشته که بعضی از اساتذه لفظ عربی را
که جمع باشد بالف و ها جمع کرده اند
چنانکه میر معزی صاحب گوید شعر
زلفش بستم ... [illegible]
اگر بالف و نون جمع عربی را جمع کنند
همین حال دارد —
حوار انصار عیسی علیه السلام از شرح خاقانی
حواس جمع حاسه که بتشدید سین مهمله
ست و آن قوتیست که حس کند و اقسام
آن ده اند پنج ظاهری و پنج باطنی آنکه
ظاهری اند اول آنها قوت باصره که ادراک
الوان و اشکال کرده میشود دوم قوت
سامعه که از آن ادراک اصوات کرده
شود سوم قوت شامه ... [illegible]
از آن ادراک بوهای بد و خوش ...

کرده میشود چهارم حس ذوق که آن قوت
ذائقه باشد از آن ادراک مزه بعض
اشیا کرده میشود پنجم حس لمس که آن
قوت لامسه باشد آن در همه اعضا
موجود ست اما در دست زیاده خصوصا
در جلد انمله سبابه و این حس درشتی و نرمی
وسردی وگرمی و مانند آن دریافته میشود
واین همه را حواس خمسه ظاهری گویند
وآن پنج حواس باطنی که باشد حس
مشترک و خیال و وهم و حافظه و متصرفه
حس مشترک قوتیست در مقدم بطن اول
از بطون ثلاثه دماغ و آن قبول کند
جمیع صور را که مرتسم ست در حواس خمسه
ظاهره پس این حواس خمسه ظاهره
بمنزله جواسیس ست این حس مشترک را
یا مشابه انهار خمسه که آب بحوض میرسانند
لهذا این را حس مشترک گویند و خیال قوتی ست
در مؤخر بطن اول از دماغ که نگاه دارد
صور محسوسه را بعد غیبوبت آن خزینه
حس مشترک ست و وهم قوتیست در آخر بطن
اوسط و کار او آنست که چیزهای دیده
ونادیده راست یا دروغ اندیشه نماید
خواه آن چیز در عالم موجود باشد خواه
نباشد مثلاً اگر کسی آفتاب بر آسمان
توهم کند و حال آنکه شب ست ...
واین قوت در حیوانات غیر انسان
بجای قوت عقل ست ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]

دشمنی گرگ و دوستی سگ را بدین قوت
دریابد واین قوت تابع عقل نگردد بخلاف
قوتهای دیگر چنانکه شخصی در خانه تاریک
تنها با مرده مجاور باشد هر چند عقل حکم کند
که مرده جماد ست از و ترس نباید کرد اما وهم
وسوسه می اندازد و خالف میکند و
حافظه قوتیست در اول بطن مؤخر دماغ
نگاه میدارد هر چه را حواس ظاهره
و باطنه بدو رسد و متصرفه قوتیست
در اول بطن اوسط و کار این ترکیب
بعضی صور مع بعضی معانی و این قوت
را باعتبار استخدام نفس ناطقه در ترکیب
مدرکات خود متفکره گویند و باعتبار
استخدام وهم در ترکیب مدرکات
خود متخیله گویند بدانکه مراد از صور که اینجا
مذکور شد آن چیزیست که ادراک آن
بیکی از حواس ظاهری ممکن شود چنانچه
لذت و لمس و سمع و شم و مراد از معانی
چیزیست که ادراک آن بیکی از حواس
ظاهر ممکن نباشد چنانچه دوستی و دشمنی
و برای تشریح شکل راس انسان مع شکل
دماغ ... [illegible] نوشته میشود —

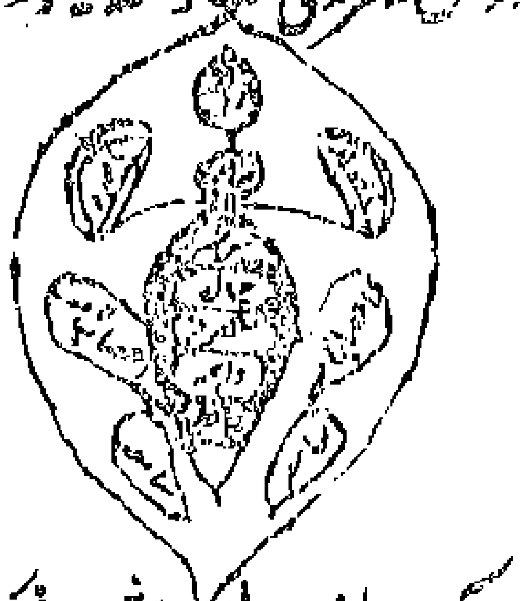

... [illegible] بالفتح ... ستاره ایست مثل سهیل ...
آنرا ... گویند ... [illegible]

از شرح نصاب و فرهنگ برهان و کشف نوشته
که ریحان کوهیست که آنرا بادروج نامند
حول بالفتح بازگشت و باز گردیدن
و قوت و توانائی و گردیدن و بمعنی سال
و بفتحتین کج بین شدن و احول شدن
و بکسر اول و فتح واو برگشتن و رفتن از جائی
بجای دیگر از منتخب و لطائف و صراح —
حوصل بفتح اول و کسر صاد مهمله
مرغیست سفید که اکثر بر کناره آبها
نشیند و چون حوصله نهایت کلان دارد
بر واحد اطلاق جمع کردند چه در حقیقت
حواصل جمع حوصله است از منتخب
و سروری و دیگر کتب —
حوامل بالفتح زنان حامله —
حواریان بالفتح و یای تحتانی
مشدد جامه شویان عیسی علیه السلام
و آنها گازران بودند یا سفید پوست
بودند از لطائف —
حوریان برای معروف مزید علیه
حوران چه گاهی در آخر لفظ حور یای
زائده آرند چنانکه در همیان و همیانی
از جواهر الحروف —
حور العین بکسر عین بمعنی زنان سفید
پوست فراخ چشم چه حور بالضم جمع حوراء
است و حوراء بالفتح بمعنی زن سفید پوست
که موی سر و سیاهی چشم او بغایت سیاه
باشد و سفیدی پوست و سفیدی چشم
او بنهایت ... [illegible] عین بالکسر جمع عیناء
ست و لفظ عیناء بالفتح بمعنی زن ...

فراخ چشم ست از تفسیر مدارک وکنز۔

حوصله بالفتح صاد مهمله بمعنی معدهٔ مرغ بهندی پوٹه گویند بکسر صاد یا بالسکون صاد خطاست از مؤید و بهار عجم و مدار وکشف و برهان۔

حوضه بالفتح و ضاد معجمه مشابه بحوض باو رآخر برای تشبیه ست یا آنکه تای وحدتست که بوقف باشد بمعنی یک حوض یا آنکه زائد باشد۔

حواره بالضمان میده سفید رنگ

حوزه بالفتح و زای معجمه نیز مفتوح بمعنی ناحیه و میان مملکت از کشف و صراح و منتخب و کنز۔

حواشی جمع حاشیه بمعنی خدمتگاران نیز می آید۔

حوشی بفتح اول و یای مجهول بالله حواشی که جمع حاشیه ست۔

حواری بفتح و تشدید یا بمعنی گازر و سفیدپوست و یاران عیسی علیه السلام و بمعنی مطلق یاری دهنده مجازست و بضم اول و در آخر الف مقصوره بجوزت پانان سفید و آرد طعام سفید بتشدید واو نیز آمده از منتخب و لطائف۔

حوالی بفتح اول و کسر لام و یای معروف بمعنی گرداگرد چیزی بدانکه لام این لفظ کسره دادن و در آخر یای معروف خواندن تصرف فارسیان ست زیرا که درحقیقت حوالی بفتح لام و در آخر الف مقصوره بضرورت است و در استعمال عبارات عربی همیشه مضاف باشد بسوی یکی از ضمائر درین حالت الف آخرش بطور الف لفظ علی بیای تحتانی تبدیل می‌یابد چنانکه در حدیث صحیح بخاری اللّهم حوالینا ولا علینا و درین مصرعهٔ بوستان مصرع حوالیش گل فج عمیق لام حوالیش مفتوح باید خواند و مکسور خواندن غلط است از مؤید و صراح و قاموس و بهار عجم وغیره و نزد بعضی حوالی بفتح لام و در آخر یای تحتانی صیغهٔ تثنیه ست بجهت تکریر که بضمیر مضاف شده نونش ساقط شده است و آنچه بعضی گمان برند که حوالی بکسر لام جمع حول ست چنانکه اهالی جمع اهل این قیاس خطاست چراکه در لغت استعمال نشده است و قیاس در لغت ازین محل نیست

حوالی بفتح اول و کسر واو و یای اول مجهول و یای ثانی معروف بالله حوالست تصرف فارسیان بکسر لام و یای معروف باشد و الا حوالی در حقیقت بفتح لام است بمعنی گرداگرد هر چیز و حالا خاص اسم جاده معروف ابدار رخانه مقرر و مشغول شده است مستفاد از بهار عجم۔

فصل حای مهمله مع یای تحتانی

حیثما بفتح اول و سکون تحتانی و ضم ثای مثلثه بمعنی هرکجا از شرح نصاب۔

حیا بفتح اول و در آخر همزه بمعنی شرم و بمعنی باران و فراخی سال و بدون همزه نیز آمده از منتخب و شروح و در کنز نوشته که بفتح اول و در آخر همزه بمعنی شرم و بفتح اول و بدون همزه بمعنی باران۔

حیضا بالفتح و ضاد معجمه زنیکه بحالت حیض باشد۔

حیاطت بکسر اول نگهبانی و احتیاط ماخوذ از حوط که بمعنی گرد آوردن و نگاه داشتن ست۔

حیرت بالفتح بریکحال ماندن از تعجب

حیثیت بفتح اول و سکون تحتانی و کسر ثای مثلثه و تشدید یای تحتانی مفتوح و این مصدر جعلی ست مجازاً بمعنی وضع و اسلوب۔

حیات بفتح اول و تشدید تحتانی جمع حیه که بمعنی مارست و حیات بمعنی کرمهای دراز نیز آمده این لفظ در مثنوی بضرورت نظم بتخفیف آمده است و نیز لفظ حیات که بمعنی زندگی ست مصدر باشد از ثلاثی مجرد لفیف مقرون در اصل حیوة بود بروزن فلکة واو متحرک ما قبلش مفتوح آن واو را بالف بدل کردند حیات شد و لفظ حیات را در رسم الخط عربی حیوة نویسند الف را بشکل واو و تای فوقانی را مدور نگارند۔

حیدر بمعنی اسد و شیر درنده و لقب حضرت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه از جبر الجواهر۔

حیز بالفتح و یای تحتانی مشدد مکسور و مهمله زای معجمه کرانه هرچیز و بمعنی مکان از منتخب و صراح و باصطلاح حکما سطح باطنی جسم حاوی که مماس سطح ظاهری جسم محوی ست و بکسر اول و یای تحتانی معروف بمعنی مخنث و با این معنی فارسی ست از برهان و در صراح نوشته که حیز که بمعنی مخنث ست بهای هوز صحیح باشد چراکه در فارسی حای حطی نمی آید۔

حیص بیص بفتح اول و سکون یا و صاد مهمله و فتح موحده و سکون تحتانی و صاد مهمله دو لفظ اند مجموع در محاورهٔ عرب بمعنی جنگ و غوغا لفظ اول بمعنی یکسو افتادن از راه و ثانی بمعنی سختی و تنگی از منتخب۔

حیاض بکسر اول جمع حوض۔

حیف بالفتح ظلم و ستم و جور از کنز و خیابان

حیال بالفتح و تشدید یای تحتانی بسیار حیله کننده و مکار۔

حیل بکسر اول و فتح ثانی جمع حیله بالفتح بمعنی توانائی از منتخب و لطائف۔

حیص الرجال غیبت و کلام بی فائده از لطائف۔

حی العالم نباتی ست و دوائی که همیشه سبز و خرم باشد از بهار عجم

حین بالکسر وقت و هنگام و روز قیامت و بالفتح هلاکی و مرگ از صراح و منتخب و کشف و لطائف۔

حیوان بفتحات مصدر ست زنده بودن و زندگانی و بمعنی جاندار مجازست فارسیان بهر دو معنی بفتح و سکون ثانی استعمال کنند از بهار عجم و در حواشی بعض کتب

منطق دیده شده که حیوان بالتحریک بمعنی حیا قسمت و بالفتح اول و سکون ثانی صفت مشبه است چنانکه سکران -

حیطان بالکسر و طای مهمله دیوارهای خانه و این جمع حائط ست از کنز -

حیتان بالکسر و حرف ثالث تای فوقانی جمع حوت که بمعنی ماهی ست از کنز -

حیزبون بالفتح و زای معجمه مفتوح و ضم بای موحده بمعنی زال یعنی زن پیر از شرح نصاب و کنز -

حیه بالفتح و تشدید تحتانی بمعنی مار -

حی کرده بالفتح یعنی احاطه کرده و دور قید آورده و گرفتار ساخته و این معنی از معنی جمع کردن و فرو گرفتن مستعار ست -

حیره بالکسر اکثر شارحان نصاب در تحقیق این لفظ عاجز شده او نوشته اند که ظاهرا ذوی پس را بفارسی حیره میگفته باشند و شارحی گفته که حیره بجیم فارسی ست بمعنی پسر و این زبان قومی ست از بلاد ماوراء النهر و در برهان نوشته است که حفا هیرک لفظیست بمعنی صورت روی نیکو ظاهرا قومی با هوز را بجای حطی بدل نموده در آخر الف زائد کرده باشند و این نزد فقیر مؤلف از توجیهات سابقه وجیه است و الله اعلم بالصواب -

حیطه بالکسر بمعنی دیوار گرد چیزی بر آوردن از منتخب و بمعنی جای احاطه کرده شده مستعمل -

حیاصه بالکسر اول و صاد مهمله دوالیکه تنگ اسپ بدان استوار کنند از منتخب و در موید بمعنی حلقه تنگ اسپ -

حیلوله بالفتح و واو معروف میان دو چیز در آمدن و حائل شدن -

حیوانی عبارت از گوشت خوردن و آنچه از حیوان پیدا شود مثل شیر و جغرات و روغن و غیره و این اصطلاح عاملان افسون خوانست از مصطلحات -

حیی بضم اول و فتح یای اول و تشدید یای دوم بمعنی شرمگین از لطائف -

حی بالفتح و تشدید بمعنی زنده و نام حقتعالی و بمعنی میان محله و قبیله از عرب و بمعنی جمع کردن و فرو گرفتن و اسم فعل است بمعنی بیا و حی علی الصلوة بمعنی بیا بر نماز از منتخب و لطائف برای همه معانی مذکوره در فارسی تخفیف یا نیز می آید و در کنز نوشته که حی بالفتح و تشدید جمع کردن گرد و فرو گرفتن و بالفتح و تشدید و فتح یا اسم فعلست بمعنی بیا -

باب خای معجمه

فصل خای معجمه مع الالف

خا اسم یکی از حروف تهجی و این حرف بجیم عربی بدل شود چون سفاناخ و اسفاناج تره معروف و بشین معجمه چون افراختن و افراشتن و بغین معجمه چون ستیخ و ستیغ بمعنی چیز راست مانند نیزه و ستون و بقاف چون چخماخ و چقماق و بکاف عربی چون خمان و کمان و خمند و کمند و خرنا و کرنا و بهای هوز چون خاک و هاک و خای مصدر و ماضی در اکثر جا بزای عربی بدل شود چنانکه در دوختن و ریختن و سوختن و تافتن و یافتن و ساختن و آموختن و آمیختن و آویختن و افروختن و اندوختن و بیختن و پختن و پرداختن و گریختن و گداختن و نواختن و در شناختن بسین مهمله و در فروختن بمعنی بیع بشین معجمه بدل شود و انگیختن و گسیختن -

خاشاوست از جواهر مکروه -

خارا سنگ سخت و نام نوایی از موسیقی و نوعی از جامه ابریشمی که مانند صوف موجدار باشد از رشیدی و کشف و برهان و بهار عجم و مصطلحات -

خاتون یغما کنایه از آفتاب از برهان و سراج -

خاتون عرب کعبه از برهان -

خائب بکسر همزه که در تلفظ سوم است و بعده بای موحده بمعنی ناامید و مایوس بی بهره از منتخب و موید و مدار و کشف -

خاطب بر وزن خواهنده و خواستگاری کننده و شوهر و داماد -

خار عقرب کنایه از مریخ چرا که برج عقرب خانه مریخ ست -

خاک مرکب مراد از موالید ثلاثه که نباتات و جمادات و حیوانات باشد -

خاک بر لب قسم خوردن و زنکار آوری از بهار شریعت و مصطلحات -

خاربست آنچه از خار گرد باغ و زراعت حصار سازند از برهان و سراج -

خارق عادات معجزها انبیا و کرامت‌های اولیا -

خاریشت بشین معجمه جانوریست مثل روباه که در زمین سوراخ کرده میماند و بر پشت و دم مثل دوک خارها باشد بهندی سیهی نامند -

خاصیت بتشدید صاد مهمله مکسور و تشدید یای تحتانی مفتوح طبیعت و خوی و اثر و در محاوره فارسی بتخفیف صاد و تشدید تحتانی یا بتخفیف هر دو صحیح و درست است -

خاست بتای فوقانی غلیواز -

خاج چلیپا و صلیب نصارا که آنرا از برهان -

خاد بدال مهمله بمعنی غلیواز از لطائف و سراج و برهان -

خاوند بالفتح واو مخفف خداوند از برهان و در سراج نوشته که خاوند مخفف خانه خداوند بمعنی صاحب‌خانه لیکن خاوند را بمعنی مطلق صاحب حمل ست -

باب الذال مع القاف

خال نرد یاد آنچه در اخیر بازی نرد در حریف غالب از اعداد مطلوبه اثر افتد یعنی انیکس را برای بردن بازی چهار عدد مطلوب است و بر کعبتین شش خال ظاهر شود ازانجمله چهار خانه را مهره گرفته دو عدد را زیاده فروگذاشت پس این دو عدد فروگذاشته شده را که از حاجت زاید بود خال نرد یا دگویند و در سراج اللغات نوشته که زیاد نام یکی از بازیهای نرد است ناخود از معنی لفظ عربی چراکه در بازی مذکور در نقش یک خال زیاده کرده اند و آنرا خال زیاد گویند

خار شیدا آنچه خار و چوب گرد باغ کشته شود برای محافظت۔

خالد بکسر لام جاودان و همیشه و نام مردی که نهایت کریم بود از شرح دیوان خاقانی۔

خانهٔ خورشید برج اسد۔

خالو بر بای موحده نام موضعی ست از ترکستان۔

خار خار تردد و تفکر و اندیشه و طبیعت برای امر مرغوب و غیر مرغوب از برهان و بهار عجم

خار شتر نام گیاهی ست خاردار که شتر آنرا برغبت تمام خورد و آنرا اشترخار نیز گویند از جهانگیری۔

خانه گیر نام بازی چهارم از هفت بازی نرد و آن سفت انقیست خانه و نردیاد و ستاره و خانه گیر و طویل و هزاران و منصوبه از برهان و رشیدی۔

خانهٔ تیر خانهٔ عطارد که برج جوزا ست و آن از بروج بادی ست۔

خاور بفتح واو بمعنی مشرق و بمعنی مغرب نیز می آید از مؤید و سراج و بهار عجم و بعضی گویند که در اصل خاوربر بود چرا که خاور بمعنی باد شب چهار دهم ست که بعربی بدر خوانند چون ظهور بدر از مشرق میباشد لهذا لفظ اول را بجهت تخفیف حذف کرده و مشرق را خاور نامیدند

خاسر بکسر سین آنکه بسیار و بال دنیا واقع شود و کسیکه نقصان نمود کند۔

خاطر آنچه در دل گذرد و دل را نیز گویند چراکه در حرف دل صاحب خطره است از منتخب و بهار عجم و خیابان۔

خاک جگر گیر یعنی که دل را ازانجا بر آمدن نه بود از مصطلحات۔

خاک خوردن تیر بر زمین افتادن بهدف نه رسیدن تیر از مصطلحات۔

خانه دار یعنی مالک خانه و بمعنی مرقوم خانه و پاسبان خانه از مصطلحات۔

خاکسار مانند خاکروب مجاز بمعنی ذلیل و خوار و گاهی اطلاق این لفظ بمعنی غریب و فانی کنند سهیل مرحوم از برهان و خیابان۔

خانی الفلک باصطلاح منجمان قمر را خالی السیر و فتی گویند که نظر هیچ کوکب با او نباشد و هرگاه حیا حیوانی مسلوب گردد هیچ کوکب با طالع او نظر سعد نکند نباشد از شرح قصاید خاقانی۔

خام سوز چیزی که از بالا سوخته گردد و از اندرون خام باشد از بهار عجم

خایه ریزان خورشی که از بیضهٔ مرغ سازند و آنرا خاگینه گویند از سراج۔

خاک انداز هرگاه که چیزی کم شود از بهر تفحص مشغول در خاک بیند آرند تا وزد چیزی گم شده را در خاک پنهان کرد بنظر نه آید و دزد رسوا نشود از مصطلحات

خانه رس آن میوه که آنرا خام از شاخ جدا کرده در خانه پخته و رسیده کرده باشند

خاموش بمعنی خاموشی نیز آید و همچنان لفظ اصحاب بمعنی مهمانی و همچنین لفظ سیاهی بمعنی سیاه گری از چراغ هدایت۔

خاتون نشین بمعنی مادر زن و مادر شوهر از رشیدی۔

خانه بدوش مسافر و فقیر بی تعلق و رندی که خانمان مرحوم بقید دنیا خالی از بهار عجم و غیره۔

خام ریش بمعنی سبزه از لطائف۔

خافض بکسر فا و ضاد معجمه فرو اندازنده و حرکت کسره دهنده و نام یکی از نامهای حق تعالی یعنی آن فرو اندازنده جباران است

خاضع بکسر ضاد معجمه فرو اندازنده و فروتنی کننده و تواضع کننده۔

خاشع عاجزی و فروتنی کننده۔

خاطف بکسر طا مهمله بمعنی ربانیده نور برق خاطف از آن واقع شود که دنیا را

مردم دیر بایدا نه چراغ و ابر و کفر

خارق از بهم در نده و پاره کننده

و مجازا بمعنی کرامت ولی چرا که آن نیز عادت را پاره میکند۔

خالق بکسر نون خفه کننده گلو۔

خایسک بفتح یای تحتانی و سکون سین مهمله مطرقه آهنگران و زرگران که بهندی هتوڑا گویند از رشیدی و در برهان و سراج بکسر سوم که یای تحتانی ست

خال بزرگی در فرهنگ بکسر و بمعنی برادر مادر که بهندی ماموں گویند و نقطهٔ سیاه که بر اندام مردم باشد و این لفظ بهمه معانی عربیست مجازا و استعمال فارسی بمعنی آبله و تبخاله نیز آمده از سروری و لطائف و منتخب و شرح نصاب و کنز۔

خایل گمان و فرومایه از لطائف۔

خاتم بکسر تای فوقانی و فتح نیز انگشتری آنچه انتها چیزی باشد بفتح از مدار و کشف و سراج و بهار عجم از قاموس و در تالیف خود نوشته که خاتم بفتح تای فوقانی مهر و انگشتری و جزآن که بدان مهر کنند چه فاعل بفتح عین بمعنی مفعول مستعمل شود مثل العالم ما یعلم به لصانع پس خاتم بمعنی ما یختم به باشد و آن انگشتری ست۔

خام حریر و ابریشم نا کرده و بمعنی خام لعوق شعر از لطائف و رشیدی و کشف و برهان۔

و در لطائف کشف در بهار عجم نوشته که خام مقابل پخته و رسیده باشد نا کرده و بمعنی خاص چون ... خام تیر خام باده خام بمعنی اصل نیز کی ... خام خیال خام سودا خام

خام قلم ... یعنی

وبمجاز آ بمعنی افسرده شهر آمده -

خانهٔ ششم کنایه از برج سنبله هم بمعنی برجی که از برج طالع ششم افتد و آن خانهٔ بیماری و خوف و خطر است نزد منجمین -

خافقین بکسر فا و فتح قاف مشرق و مغرب از مدار و کشف و لطائف و کنز -

خاتون در ترکی از القاب زنان کبار است مگر جمع این لفظ بتصرف فارسیان عربی دان خواتین آمده بطور تعریب این از مدار و بهار عجم و لغات ترکی -

خان لقب پادشاهان ترکستان و ختا بمعنی رئیس و امیر از رشیدی و برهان و کشف و لطائف و جهانگیری و موید و لغات ترکی و در سراج نوشته که خان لقب سلاطین ترکستان است و امیران نیز داخل اسمای خود سازند بعد سلاطین میشود و بمعنی خانه و کاروانسرای نیز آمده -

خان و مان خان مخفف خانه و مان بمعنی رخت از بهار عجم و منقول از شرفنامه

خانه بر خیرویش باز کردن کنایه از خراب کردن خانه از چراغ هدایت -

خایه غلامان نوعی از انگور از چراغ هدایت و مصطلحات -

خاطر نشان [illegible] این لفظ را [illegible] و بمعنی این نشانده خاطر باشد و [illegible] مناسب نماید مگر بجایش خاطرنشین مستعمل شود بدانکه اگر نشان بمعنی علامت در قرار داده کنند معنی نشان خاطر بمعنی منقوش در خاطر باشد یا آنکه آنچه در ضمیر خطور کند آنرا خاطر گویند اگر خاطرنشان بمعنی نشانندهٔ خطرات و تفکرات گویند درست شود چه گاهی بسبب عدم دریافت چیزی تردد باشد چون از حقیقتش آگاه شود آن آگاهی نشانندهٔ تردد و اضطراب میگردد -

خازن بکسر زای معجمه خزانچی و نگهبان خزانه از لطائف -

خاقان پادشاه بزرگ از لغات ترکی و در قدیم لقب پادشاهان چین و ترکستان بوده حالا بر هر پادشاه اطلاق کنند -

خاوران بمعنی خاور الف و نون زائد است خاور مشرق را گویند و در رشیدی مسطور است که نام ولایتی است بجانب مشرق از ایران و در سراج اللغات ولایتی است از خراسان -

خانهٔ آبادان کنایه از شخصی که امید بسیار در کار باشد از چراغ هدایت -

خاک ریحان آنچه در سفال خاک پر کرده ریحان و سبزه میکارند از شرح سیفی احمد آبادی و خان آرزو -

خاک مال کردن بر زمین آوردن پهلوان را از چراغ هدایت -

خائن بکسر همزه که حرف سوم است بمعنی خیانت کننده و بد فعل باشد -

خاکدان جائی که بران خاک و خاشاک اندازند از برهان -

خارقان نام [illegible] نزدیک بسطام از لطائف -

خانه کن بفتح کاف خانه ویران کننده و نا خلف از لطائف بهار عجم -

خارچین آنچه برای محافظت گرد باغ و زراعت و دیوار خانه از خار و چوب بند سازند برای عدم دخول مردم غیر و حیوانات موذی -

خامه زدن بمعنی قلم را قط زدن -

خار در راه نهادن کار مشکل پیش نهادن از مصطلحات -

خاک فراموشان کنایه از قبر از مصطلحات

خارج زدن یعنی زر خلاف را خارج انداز از بسکه زدن از مصطلحات -

خانه کردن کمان کج شدن گوشه‌ها کمان از وضع اصلی خود از مصطلحات -

خایه نهادن بیضه دادن مرغ و کردن کاری که ثمرهٔ آن باز آید و بمعنی ترسیدن نیز آمده از مصطلحات -

خالو عربیست در این لفظ واو زائد برای تحسین کلمه بود در لغت بمعنی برادر مادر است و در این زمان بمعنی شوهر خاله شهرت تمام گرفته -

خاکدان دنیو کنایه از دنیا -

خازه بزای معجمه [illegible] خوابیدن [illegible] هردو بفتح است از رشیدی و برهان و سراج و کشف و جهانگیری -

خاکینه نان خورش معروف بکاف فارسی بمعنی بیضهٔ مرغ است [illegible]

خاره بزای [illegible] بمعنی سنگ سخت [illegible] از [illegible] آن و [illegible] نور آفتاب پاره پاره شود چنانچه کتان در مهتاب از چراغ هدایت و سراج اللغات -

خازه بزای معجمه گل سرشته که بآن دیوار را اندایند از برهان و سروری -

خالیه بحرف چهارم یای تحتانی بمعنی گذشته و قدیم -

خاصره بکسر صاد مهمله تهیگاه و کمر -

خانقاه بفتح نون مکان بودن مشایخ و درویشان معرب خانگاه که بمعنی خانقاه و گاه از عالم منزلگاه و جلسگاه فارسیان بسکون نون نیز استعمال کنند از بهار عجم -

خانواده خاندان خان مخفف خانه و واده بمعنی بنا و اصل از برهان -

خاشه بمعنی خاشاک -

خاکروبه گرد و خاشاک که از رفتن صحن و جا پیدا می آید -

خاک انگیخته مراد از کرهٔ زمین -

خاک فیروزه آنچه فیروزه از کان [illegible] بزرگ برای نگینهٔ انگشتری [illegible] سازند و آنچه ریزه باریک آید آنرا خاک فیروزه گویند از چراغ هدایت و بهار عجم -

خاک مرده زمینی که زراعت در آن نباشد از مصطلحات -

خایه مرغ بیضهٔ مرغان و بیضه مردان و بمعنی [illegible] دیگر [illegible] پایان است -

خاصه بتشدید صاد مهمله [illegible] یا شدکه یا فته شود دیگر [illegible] مثل [illegible] یا انسان [illegible] دیگر [illegible] یافته نمیشود [illegible] نسبت و استعمال

فارسیان یعنی چیز بهتر که لائق مردم خاص و امرا باشد و بهمین جهت نام نوعی از جامه سفید و طعام میکه برای بندگان پزند۔

خالصه خاصه و نیا میخته چیزی و باصطلاح زمین و ملک پادشاهی که بجاگیر کسی نباشد معنی لغوی از منتخب۔

خانه خواه چون مسافر در شهر وارد شود و با هر کسیکه آشنائی و معرفت داشته باشد بخانه اش در آید صاحب آن خانه خواه است از مصطلحات۔

خاصگی بصاد مهمله و کاف فارسی مقرب و مصاحب پادشاه و رساله دار فوج و خزینه دار و کنیزکه برای مباشرت و معاشرت باشد و هر چیز نفیس و غریب از برهان و بهار عجم۔

خاکشی نام دوا که بنام خوب کلان شهرت دارد۔

خانی بکسر نون حوض کوچک از سراج و در مصطلحات نوشته که خانی قسمی از زر مسکوک رائج در توران۔

خانهٔ ماهی کنایه از آب۔

خارج آهنگی بیرون شدن نغمه از پرده و از بحر و قواعد خود۔

خام دستی ناتجربه کاری و مال بی مصرف خرج کردن از مصطلحات۔

خاتم بندی و خاتم کاری آنکه از عاج و استخوان شتر و چوب و غیره گلها و نقوش بر بعض چیزها کنده وصل نمایند از بهار عجم۔

خاطی کسیکه بارادهٔ خود خطا کند و مخطی کسیکه ارادهٔ صواب کند و بی قصد خطا از و ظاهر گردد از صراح۔

فصل خای معجمه مع بای موحده

خبا بالفتح پنهان کردن و پوشیدگی و باران و گیاه و بالکسر و در آخر همزهٔ ممدوده بمعنی خیمه از منتخب۔

خبایا بالفتح اول و چهارم یای تحتانی خیمه ها و پوشیدگی های هر چیز۔

خبب بالفتح و تشدید موج زدن دریا و مکار و حیله گر و دلیر و بکسر فریب دادن از منتخب و لطائف۔

خبخب بالفتح آواز بوسه از مصطلحات۔

خبر بالکسر دانش و دانستگی و آزمایش و بالضم بهره از گوشت و جز آن و دانستن چیزی از منتخب۔

خبث بالضم پلیدی و پلید شدن و ناخوش شدن از منتخب۔

خبیث پلید و ناخوش۔

خبث الحدید چرک آهن که در وقت گداختن آهن از و بیرون آید و آنرا ریم آهن نیز گویند از منتخب۔

خبار بالفتح زمین نرم و سوراخناک از منتخب۔

خبر بفتحتین بمعنی آگاهی و بمعنی سخنی که بدان اعلام کنند و بمعنی حدیث نبوی صلی الله علیه و آله و سلم و این لفظ گاهی بمعنی خبردار باشد میرزا جلال اسیر گوید بیت بیهوشی شراب نگاهش نیافتم ٭ وقتی خبر شدم که دل از کار رفته بود ٭ از منتخب

و چراغ هدایت و بهار عجم و مصطلحات۔

خبازه بالفتح و تشدید ثانی و زای معجمه نان پز۔

خبز بالضم و در آخر زای معجمه بمعنی نان و بالفتح نان پختن از منتخب۔

خبیص بر وزن فعیل بمعنی ظریف و خوش طبع از لطائف۔

خبیص بفتح اول و کسر ثانی و در آخر صاد و مهمله طعامیکه از روغن و خرما سازند از منتخب۔

خبط بالفتح آشفتگی عقل یا جنون۔

خبال بالفتح اول دیوانگی۔

خبن بالفتح بهم چیدن کنار جامه و چیز آن را دو خبن آن تا کوتاه شود و در عروض کردن حرف دوم ساکن از رکن چنانکه مستفعلن سین حذف کرده متفعلن ساختند و فاعلاتن را فعلاتن سازند از منتخب و رسائل عروض۔

خبر کسی گرفتن و خبر کسی کردن بمعنی نگاه داشتن باشد از چهار شربت و در چراغ هدایت نوشته که خبر کسی گرفتن بفتحتین باصطلاح لوطیان ولایت بمعنی زنا و لواطت کسی کردن چون با حرف از مستعمل میشود این معنی منظور نباشد۔

خبخبه بفتح خای معجمه و سکون بای موحده و جیم عربی تمر هندی و بجای موحده نون خواندن غلط است از سراج۔

فصل خای معجمه مع تای فوقانی

ختان بالضم اول پاک کردن گوشت از کیانا خود رو از موید و در سراج بالفتح اول۔

ختام بکسر موم و لاک و غیره که بران مهر کنند از لطائف و صراح۔

ختن بفتحتین بمعنی داماد و بضم اول و فتح فوقانی نام شهر در حدود چین از منتخب و لطائف و سروری۔

ختامه بکسر موم و لاک و غیره که بران مهر کنند و در آخر تای تانیث زائده۔

ختیعه انگشتوانه که تیراندازان در سرانگشت پوشند۔

ختمه بالفتح یعنی با مهر چه در عربی ختم بمعنی مهر کردن و نون زائده و حرف ها در ترکی بمعنی یای معیت۔

ختلی بالفتح اسپیکه از ختل آورند و ختل بالفتح ولایتی است از بدخشان و آنرا ختلان نیز گویند بزیادت الف و نون اسپ آنجا خوب پیدا میشود و بعضی اهل لغت نوشته اند که ولایتی است بترکستان قریب بلخ از برهان و جهانگیری و رشیدی و مؤید و مدار و بالضم خطاست چرا که ختل بالضم و تشدید فوقانی مفتوح شهر دیگرست بما وراء النهر کذا فی المنتخب و لب اللباب و ختلی بالفتح بمعنی فریبنده نیز آمده کذا فی الصراح و المنتخب و در سراج نوشته که ختلی بالضم منسوب بختلان و اکثر این لفظ بمعنی اسپ خوب می آید در نسبت الف و نون ساقط میشود۔

فصل خای معجمه مع جیم

خجالت بفتحات مصدر است بمعنی شرمنده شدن و خجالت بزیادت الف خطاست

از مؤید الفضلا و صراح و منتخب.

خجالت بالفتح و خجلت بفتحتین [illegible] شرمندگی و حیا اکثر فارسیان خجلت را بسکون ثانی استعمال کنند و بلفظ کشیدن و بردن و برداشتن و رسیدن و دادن استعمال کنند صاحب منتخب گوید خجالت لفظ خطای عام است مگر اکثر استادان [illegible] عرفی گوید [illegible] بیت [illegible] از مرحم آن کند خجالت [illegible] که صنعت [illegible] تا محک زر قلب باوا باد. [illegible] گوید بیت [illegible] راستی [illegible] نمود شاهای [illegible] برا [illegible] خجالت کر [illegible] از قامت [illegible] دارم. از بهار عجم.

خج [illegible] خجالت.

خجسته [illegible] و لقب اور [illegible] آباد که [illegible] شهر [illegible] و دکن.

خجند بضم اول و فتح جیم و سکون نون نام [illegible] از ماوراء النهر از صراح.

خجیر بکسر و ثانی یای معروف و قیل بفتح اول بمعنی خوب و پسندیده از صراح.

خجور بضم اول و جیم فارسی و واو معروف بمعنی همه و [illegible] فارسی خجور [illegible] آمده یعنی صدود و نواحی مالک [illegible] مصطلحات [illegible] نوشته که نام [illegible] و شوار گذار از ممالک آذربایجان [illegible] وارد و [illegible] صاحب المرور.

خچلک نام [illegible] از سرداران [illegible].

خجل بفتح اول و کسر جیم بمعنی شرمنده و بفتح اول و سکون جیم بمعنی شرم و حیا داشتن از منتخب و صراح.

خجسته بضم اول و فتح جیم و سکون سین [illegible] بمعنی مبارک [illegible] و [illegible] از برهان و جهانگیری و مدار و مؤید [illegible].

فصل خای معجمه با دال مهمله

خدا بالضم بمعنی مالک و صاحب [illegible] لفظ خدا مطلق باشد بر غیر ذات باری تعالی اطلاق نکنند مگر در صورتیکه بچیزی مضاف شود چون کدخدا [illegible] [illegible] که خدا بمعنی خود آینده است [illegible] از کلمهٔ خود و کلمهٔ آ که [illegible] است از آمدن [illegible] ترکیب اسم [illegible] فاعل [illegible] [illegible] [illegible] صفت [illegible] از رشیدی [illegible] [illegible] [illegible] والامام فخر الدین [illegible] نقل کرده.

خدارسته [illegible] اول [illegible] بعد ه [illegible] بفتح اول [illegible] بمعنی [illegible] از منتخب.

خدمت [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از منتخب [illegible].

خدا [illegible] بکسر اول [illegible] دال [illegible] [illegible] بسکون دال.

خداع بالکسر [illegible] بمعنی [illegible] و [illegible] از [illegible] [illegible] از منتخب بفتح اول.

خدا [illegible] [illegible] بمعنی خدا [illegible] از [illegible].

خداوند [illegible] بمعنی صاحب [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] انجا بمعنی مانند [illegible] نیست [illegible] [illegible] خداوند [illegible] ترکیب [illegible] از رشیدی [illegible] و [illegible] صراح نوشته که خداوند بمعنی مالک و صاحب [illegible] [illegible] [illegible] حاصل [illegible] [illegible] [illegible] لفظ خداوند [illegible] استادان [illegible] [illegible] [illegible] خداوند [illegible] [illegible] [illegible].

خد بالفتح و تشدید دال بمعنی [illegible] از منتخب [illegible] فارسی [illegible] [illegible] [illegible].

خداوندگار [illegible] فارسی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible].

خدیو [illegible] [illegible] [illegible] از [illegible] [illegible] [illegible].

خدر بالکسر و [illegible] [illegible] ستی از ام و فتح اول و کسر ثانی [illegible] [illegible] از منتخب [illegible] و شرح نصاب و صراح و کنز.

خدود بفتح اول و ضم دال مهمله [illegible] و کاهل از لطائف.

خدیج بکسر و فتح اول و سکون ثانی [illegible] [illegible] از منتخب و صراح.

خداع بکسر اول فریب دادن از منتخب [illegible] [illegible] [illegible] که [illegible] آن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] اسم [illegible] از رشیدی [illegible] [illegible] و رشیدی و سراج [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آید [illegible] [illegible] و پریشانی و وسواس [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

خدم بفتحتین [illegible] [illegible] اسم جمع خادم است از کنز.

خدام بالضم و تشدید [illegible] خادم.

خداکردن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از [illegible] [illegible] [illegible].

خدایگان [illegible] پادشاه و خداوند [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] اند لفظ خدایگان.

بمعنی کسیکه لائق خدا باشد یعنی سزاوار تقرب و عنایت خدای تعالی باشد بعض متبدیان در بادی الرای گمان برند که خدایگان جمع ست و خیال نمیکنند که گاف از کجا آمد چرا که اسمیکه در آخر آن های مختفی باشد در حالت جمع ها را بکاف فارسی بدل کرده بالف و نون جمع کنند چنانکه بندگان جمع بنده و در آخر لفظ خدا های مختفی نیست که بکاف فارسی بدل گردد لیکن اگر باین دلیل خدایگان را جمع گویند جائز باشد که صاحب بهار عجم در رساله جواهر الحروف نوشته است که کاف فارسی گاهی غیر کلمه ذوات الهاء در حالت جمع زائد هم آرند چنانکه قمریگان بمعنی قمریان و درین باب شعر میرمعزی بسند آورده و در سراج اللغات نوشته که خدایگان مرکبست از لفظ خدا و لفظ گان که کلمه نسبت ست چنانکه ایلگان و شایگان که در اصل ایلهگان و شاهگان بود یعنی آنچه که در راه ایلند که صفت باشد و آنچه لائق شاه بود دیگر آنکه در خدایگان گان نسبت افاده تشبیه میکند چنانکه لفظ وند در خداوند یعنی شخصیکه مثل خدا مالک و متصرف و غالب باشد۔

خدو بضم اول و ثانی آب دهن هندی تهوک گویند از برهان۔

خدیو بضم اول و کسر دال و یای مجهول بمعنی خداوند از کشف و در مؤید بکسر دال بضم نیز و در برهان و جهانگیری بکسر بمعنی بادشاه و خداوند و بعضی محققان نوشته اند که خدیو بضم اول مخفف خدیوند که اماله خداوند ست و بعضی گفته که اماله لفظ خدای ست چون الف بقاعده اماله یا شد اجتماع دو یا که ثقیل ست لازم آمد یای دوم را بواو بدل کردند خدیو شد۔

خدعه بالضم و بالفتح و بفتحتین بمعنی مکر و فریب از شرح نصاب و مدار و کشف و منتخب و در کنز بضم۔

خدیجه بفتح اول و کسر دال بروزن نتیجه مادر حضرت فاطمه رضی الله عنها منقول ست اول کسیکه از زنان ایمان آورد حضرت خدیجه بودند از مدار و شرح نصاب۔

خدشه بالفتح بمعنی خراش و مجازاً بمعنی شک و شبهه از منتخب و صراح۔

خدری بفتحتین درویست که مثل عصفور باطل کند از شرح نصاب۔

خدمتی بیای معروف بمعنی تحفه و پیش کش و نذرانه اگرچه این لفظ عربیست اما بدین ترکیب در فارسی استعمال یافته از سراج و برهان و بهار عجم۔

فصل خای معجمه مع ذال معجمه

خذف بفتحتین و ذال معجمه سفال ریزه از قاموس و صراح و در منتخب و کنز بزای هوز۔

خذول بفتح اول و ضم ثانی بمعنی شرمنده و بے بهره از لطائف۔

خذلان بکسر اول و سکون ذال معجمه بمعنی بے بهرگی و فرو گذاشتن و بازماندن از صراح و مؤید و مدار و کشف و کنز۔

فصل خای معجمه مع رای مهمله

خرس و رکوه بو علی سینا جاییکه عدم دانائی ست هرنادان حکم دانا دارد از بهار عجم۔

خراب بالفتح مصدر عربیست بمعنی ویران کردن فارسیان باستعمال برابر خود بمعنی ویران و ضائع آرند و مجازاً بمعنی مست و بیخود نیز آرند و بمعنی گدا و بمعنی ویرانه هم آید از منتخب و برهان و بهار عجم و سراج اللغات و رشیدی۔

خرچوب آن چوب و چک که بر پوست کاسه رباب نهند و تارها بران کشند از شرح قران السعدین۔

خروب بالضم و رای مهمله مشدد و مضموم نام گیاه بهندی ببولا که برید آن خانه خراب شود از لطائف۔

خرب بفتح اول و کسر ثانی بمعنی ویران از شرح نصاب و لطائف۔

خرافات بضم اول سخنان بیهوده و پریشان که خوش آینده باشند از مؤید و مدار و منتخب و کشف و صراح و این جمع خرافه است و خرافه مجازاً بمعنی کلام پریشان و بیهوده و در حقیقت خرافه بضم اول نام مردیست از عرب که پریان بر وی عاشق بودند و او از ان عالم حکایات میکرد و مردم متعجب شده باور نکردندی لهذا هر سخن که قابل اعتماد نباشد آنرا خرافه و خرافات گویند از سروری۔

خرافت بضم اول کلام پریشان و بیهوده که قابل اعتماد نباشد در حقیقت خرافه نام مردی از عرب که پریان بر و عاشق بودند و او از ان عالم حکایات میکرد و مردم متعجب شده باور نکردندی لهذا هر سخن که آن قابل اعتماد نباشد آنرا خرافه گویند از سروری۔

خرت بالضم سوراخ سوزن از کنز۔

خرق عادت کنایه از کرامات اولیا چرا که خلاف عادت صحیح باشد۔

خرابات میخانه و قمارخانه از برهان و سراج۔

خرج بالفتح و جیم عربی بیرون شدن و برآمدن ضد دخل و فارسیان بمعنی مالی که آنرا خرج توان کرد استعمال نمایند و بجیم فارسی از غلطی ست مگر حالا از کثرت استعمال مردم عیب آن مستور گشته از بهار عجم و غیره۔

خروج بضمتین بیرون رفتن و بمعنی بغی شدن نیز آمده۔

خراج بفتح اول محصول زمین و باج و آنچه که پادشاه و حاکم از رعایا بگیرد و باینمعنی بکسر خطاست و در بهار عجم نوشته که خراج بفتح آنچه از تحصیل مزروعات ملک از پادشاهان زبردست بدست آید و آنچه حق صیانت و حفاظت از

سوداگران گرفته شود باج ست قم کلاه بالضم اول و قل و ریشی که در بدن پدید می آید از منتخب و کنز و صراح و خان آرزو در خیابان نوشته که خراج بالفتح باج و در فارسی بکسر شهرت دارد بنا آنکه طور سیاق است که مصدر باب تفعیل که بر وزن فعال بود بفتح اول آنرا بکسر اول خوانند در بعضی مواقع چنانکه قار و مار و وداع و خراج و رواج که در اصل همه مفتوح الاول هستند فارسیان همه را بکسر اول خوانند همچنین خدمتگار مفاعله از او اخر نا قص کنند چنانکه مدارا و مواسا و محاکا و محابا که در اصل مدارات و مواسات و محاکات و محابات است همچنین بعضی الفاظ مضموم الاول را مفتوح خوانند چون صندوق و زنبور که بالضم است و به فتح شهرت دارد و این نوعی از تفریس است چنانکه عرب در تعریب تصرفات نمایند همچنین فارسیان نیز تصرفات دارند از زبانهای دیگر پس این قسم الفاظ را در فارسی غلط نتوان گفت اگرچه این قاعده در ظاهر مخالف قول اکثری از علما ست بلکه مخالف بعضی اقوال خودم نیز ست اما آنچه بعد تحقیق و تنقیح به ثبوت پیوست نوشته آمد۔

خرداد بالضم نام ماه سوم ست که بهندی تقریبا اساره باشد و نام روز ششم از هر ماه شمسی از برهان -

خرسند بالضم بدون واو بمعنی قانع و بمعنی خوش و شادمان و راضی و بواو نوشتن خطاست از مؤید و سراج و برهان و جهانگیری۔

خراو بالفتح و تشدید ثانی آنکه چوبها را بر چرخ خراشیده هموار کند چون ماخذ این لفظ در کتب معتبره لغات عرب یافته نشد ملا نورالدین ظهوری در خوان خلیل بلفظ نهاد لفظ خراو را فارسی است ظاهرا طای خراط را فارسیان بتصرف خود بتای قرشت بدل کرده بجهت قرب مخرج بدال مبدل نموده اند و در صراح نوشته که باصطلاح شعرای عرب این عمل را اجازه گویند که در یک مصرع حرف روی طای مهمله آوردن و در مصرع دیگر دال آوردن۔

خراند بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست زنان بکرو شرمگین و دوشیزه ها ناسفته از منتخب و صراح۔

خرده بفتح اول و چهارم مضموم بمعنی ریزه ریزه از لطائف

خرد بالضم ضد بزرگ و بمعنی ریزه هر چیز باین هر دو معنی بواو نوشتن نباید مگر هرگاه که ماضی خوردن یا معنی حاصل بالمصدر باشد بواو نویسند از سراج و بهار عجم و مؤید۔

خرشید بضم اول و کسر شین معجمه بمعنی که آن آفتاب روشن خرشید بالضم بدون واو بمعنی آفتاب و خورشید مجهول بمعنی روشن این لفظ خر

بالضم تنها استعمال کنند متاخرین و تو جست امتیاز از لفظ خر بالفتح و چون باشید ضم کنند بدون واو نویسند از رشیدی و در سراج اللغات نوشته که در لفظ خورشید واو معدوله است این را بسبب واو نباید نوشت اگرچه در رشیدی بی واو گفته است۔

خروار بالفتح توده چیزی که بقدر بلندی جسم خر باشد یا آنکه چیزیکه در بار بقدر برداشتن خر باشد یعنی خر آن را تواند برداشت یا آنکه دارد در اصل بار بود بقلب اضافت یعنی بار خر آبار که معنا بر داشتن خر باشد یا آنکه خر بمعنی کلان و خر بار بمعنی بار کلان پس درین هر دو صورت اخیر بار را بسبب قرب مخرج بواو بدل کردند از مؤید و مدار و رشیدی و غیرها

خرز بالفتح حیوان معروف که بعربی حمار گویند و بمعنی لای شراب و گل تیره و بمعنی بزرگ و کلان چنانچه خرپشته بمعنی پشته کلان و خرسنگ بمعنی سنگ بزرگ و بمعنی چوبکی که بر کاسه رباب و ستار و چنگ نصب کنند و تار بر آن کشند و آنرا خرک نیز گویند و بهندی گهوڑچ گویند و گاهی از لفظ خر مراد مرد احمق باشد از شرح قران السعدین و جهانگیری و رشیدی

خرطنبور چوبی یا استخوان کوچک که بر کاسه طنبور نصب کنند و تارها را بر آن کشند بهندی گهوڑچ گویند۔

خرخیز بالفتح بدو خای معجمه و اول را مهاد ثانی زای معجمه بروزن پر ریز

نام ولایتی ست از ترکستان قریب ختا از کشف و برهان۔

خردمند نام آتشخانه ست آنکه عقل بدریافت آن نمیرسد و در بعضی نوشته که بزبانی خرد بمعنی گنا هست از شرح و برهان۔

خرخیز بدو خای معجمه مفتوح و در آخر زای معجمه نام شهر از شرح۔

خرز بالفتح و در آخر زای معجمه مهره و دوختن و بالضم و زنها می نشک و موزه و بضمتین جمع خرازه از منتخب

خراز۔ بالفتح و تشدید ثانی چرم دوز

خرمگس بفتح اول و سوم و فتح کاف مگس کلان که بر چهار پا نشسته گزد می آزارد۔

خروس بفتحتین و واو معروف مرغ خانگی از مؤید و کشف و برهان۔

خرکس بضم کاف عربی بمعنی احمق از مصطلحات۔

خرسل بالکسر و سین مهمله جانوریست پشم دار که بهندی ریچه گویند و نام دو شکل ست فلکی بجانب شمال که بعضی خرس را دب اکبر و دیگری را دب اصغر نامند و خرس بالضم بیت جشن لادت و جمع اخرس که بمعنی لال و گنگ ست و بضمتین بمعنی گنگ شدن و گنگی و بالفتح هم که ظرف معروفست از منتخب و کنز و شرح نصاب۔

خراس بالفتح آسیایی که آنرا خر یا گاو یا سیکرا ستاده و جوارد دهقانان

باب الزای معجمه

کبدان او کنند و غیره و دشمن گیرند و بالفتح
و تشدید ثانی خم سازنده که آنرا کلال
گویند از برهان و شرح خاقانی و کنز
خروش بضمتین و واو مجهول بمعنی شور
و غوغا از لشفه و برهان -
خروه فروش هندی آنرا بساطی
گویند از چراغ هدایت -
خروس عرش در کتب منقولاتست
مسطورست که بالای عرش خروسی
که پیش از صبح اول او بانگ کند بعد از آن
باتباع او خروسان زمین در آواز
آیند از بهار عجم و غیر آن -
خرص بالفتح و صاد مهمله تخمین کردن
میوه بر درخت و زراعت بر زمین
و دروغ گفتن و بالضم سنان چوب
نیزه و نخل پیراسته و حلقه زر و نقره
و بالکسر نیز و بتثلیث [illegible]
از منتخب و لطائف و صراح -
خراط بالفتح و ثانی مشدد آنکه چوبها
بر چرخ خراشیده هموار کند ماخوذ از خرط
بالکسر و خراطی بالکسر [illegible]
عوام ست از مزیل و منتخب و
بهار عجم -
خرط بالفتح چوب تراشیدن و هر چیز
تراشیده و خراشیده و صفا دادن از
منتخب و غیره -
خرطبه [illegible] کلان و نیز بمعنی ابله و احمق
مستعمل از لطائف -
خرنیع بالفتح و یای تحتانی مفتوح
و عین مهمله بچه خرگوش از شرح نصاب
خریف بمعنی خزان آن وقتی باشد
که آفتاب به میزان در آید از بحر الجواهر
و در منتخب نوشته که این ماخوذ از خرف
که بالفتح بمعنی میوه چیدن باشد چون
درین موسم از درختان میوه چیده میشود لهذا
خریف گویند -
خرفت بفتح اول و کسر راء مهمله بمعنی
پیری که تغییر در حواس او یافته باشد از کنز
و تجرید عقل و بالتحریک تباهی عقل از
کلان سالی و بالفتح میوه چیدن از
خروف بفتح اول بمعنی بره گوسفند
و غیره از منتخب و صاحب نصاب بمعنی بچه
خرگوش آورده -
خرق بالفتح دریدن و پاره شدن
و بفتحتین شرمنده شدن و در اصطلاح
حکما شرم و حیا کردن جائیکه شرم و حیا
لازم نباشد از منتخب و غیره -
خرق پرده دریده شده از لطائف
خریک بالکسر و سین مهمله مفتوح [illegible]
عربی نام بازی اطفال و آنچنان باشد
که بر زمین دائره بکشند یکی در میان دائره
استاده شود دیگران آمده او را بزنند
و او پای خود را دراز کرده جنباند هر کرا
که پای او خورد او را بجای خود نشاند
از رشیدی و سراج و برهان و در مصطلحات
نوشته که خرسک بالکسر نام بازیست
اطفال که طفلی را خرس قرار دهند
و اطفال دیگر گرداگرد او چرخ زنند [illegible]
للکد زنند و بازاو را خرس سازند و نوعی است
از مفروشات از عالم قالین و فرق
آنکه ریشهای قالین کمی تراشند و خرسک
را از ریشهای [illegible] ریشهای آن مثل پشم خرس
آویزان باشد -
خرچنگ بالفتح و جیم پارسی [illegible]
سرطان گویند و هندی آنرا [illegible]
[illegible] فارسی [illegible] گویند
و آن جانوریست که در تالاب ها
میباشد و نیز خرچنگ نام برج فلک
که بعربی سرطان گویند از سروری و
برهان و لطائف -
خرسنگ سنگ بزرگ کلان از
برهان و مصطلحات -
خردل بالفتح و دال مهمله مفتوح
دانه ایست بغایت کوچک تیز مزه این
عربیست فارسی سپندان گویند از منتخب
و بالفتح و کسر دال بمعنی نامرد و ترسنده
از برهان -
خرطوم بضم اول طای مهمله بمعنی فیل
و بالفتح از مدار و صراح -
خرام بکسر اول رفتار نرم با ناز از مدار
[illegible] جهانگیری و سروری [illegible]
خرم بفتح اول و سکون دوم [illegible] شگفتن
[illegible] آنرا [illegible]
و [illegible] از منتخب بالضم
و ثانی مشدد [illegible] و [illegible]
بمعنی تازه و [illegible]
و [illegible] و با [illegible]
میان فارسی و عربی از منتخب و سراج
و بهار عجم [illegible] بحث کرده
القیاس بلفظ [illegible] متکلم
خرق و التیام پاره شدن و باز
بهم پیوستن و حکما در خرق و التیام
افلاک منکر اند -
خرمن بالکسر توده غله با کاه
آمیخته یا توده غله صاف و بالفتح انبار
خوشه [illegible] غله که هنوز زیر پای
گاوان مالیده و شکسته باشند از مؤید
و کشف [illegible] و جهانگیری و مدار و سروری
و در برهان نوشته که خرمن بالکسر توده
غله کوفته و بمعنی مطلق توده نیز آورده
و در مصطلح اللغات نوشته که خرمن بالکسر
توده هر چیز یا توده غله خصوصا
مگر صحیح آنست که بالفتح باشد چراکه خر
بالفتح بمعنی بزرگ و من بمعنی بار باشد
اگر چه ترکیب این هر دو لفظ معنی صحیح
نمیدهد [illegible] لهذا حرف اول را
مکسور خوانند -
خراسان نام ملکی در ایران و در
اصل بمعنی مشرق است چون [illegible]
خراسان از فارس و عراق بطرف مشرق
واقع است لهذا باین اسم موسوم شد از
جهانگیری و برهان و سراج و [illegible] از رشیدی
خرامان بالکسر از لطائف و برهان بمعنی
خوش [illegible] -
خرد [illegible] تازه کردن
با اصطلاح [illegible]

از شروح سکندرنامه و بهار عجم -
خرقه از کسی پوشیدن مرید شدن از مصطلحات -
خر گرفتن کسی را احمق فرض کردن
خرکمان بمعنی کمان کلان و سخت که مزارعان برای کشتن شغال وغیره دارند و چیزیست که کمانگران کمان را بآن چاق کنند از مصطلحات و چراغ هدایت
خر در پیش خانه خود بستن و خر در از بستن کنایه از بیغم و فارغ البال بودن و عرض دادن جاه و شان خود را از مصطلحات -
خراطین معرب خراتین کرمی را نامند که در زمین نمناک پیدا شود مرکب از خر که بمعنی کلان است و آتین بمعنی پیدا شده از سراج اللغات
خرمن کهنه بباد دادن بدولت گذشته لاف زدن و غرور کردن از مصطلحات و بهار عجم -
خرج راه شدن در راه کشته شدن از چراغ هدایت -
خرزن بالفتح تازیانه از لطائف
خریدن مشهور است و بمعنی رهانیدن از چیزی و بمعنی باز خریدن نیز آمده از بهار عجم
خرو بالضم و بالکسر سرگین الاغ از منتخب وغیر آن -
خرخشه بفتح هر دو خای معجمه بمعنی مجادله کردن از جهانگیری و کشف و سروری و مؤید و لغات ترکی
خرگاه بالکسر بمعنی جای خوشی چراکه خر بالکسر بزبان پهلوی بمعنی خوشی لیکن خرگاه بمعنی خیمه مستعمل است بمناسبت آنکه خیمه نیز جای خوشی است از رشیدی و مدار و مؤید و کشف و صاحب برهان نوشته که خر بالفتح بمعنی کلان چنانکه در لفظ خرپشته و خرمگس و لفظ گاه بمعنی خیمه مطلق پس لفظ خرگاه بالفتح بمعنی خیمه کلان باشد و در سراج اللغات نوشته که خرگاه بالکسر بمعنی جای خوشی و تحقیق آنست که خرگاه بفتح باشد موافق قیاس بمعنی جای بزرگ و کسر خا سبب کراهت فتح خاست که از اشتراک بمعنی حمار پیدا می شود
خربزه بفتح اول و ضم بای موحده بمعنی میوه خوشبودار کلان چراکه خر بالفتح بمعنی کلان و بزه بضم موحده و فتح زای معجمه بمعنی میوه شیرین و خوشبودار چون خربزه بنسبت اکثر میوه ها کلان و شیرین و خوشبودار است لهذا باین اسم مسمی گردید از رشیدی و مؤید و مدار و سروری و سراج
خرمن ماه بالکسر هاله ماه از رشیدی و مصطلحات -
خرده بالضم بدون واو ریزه هر چیز و بمعنی اخگر و عیب و نکته از کشف و برهان و لطائف و جهانگیری و همچنین خرد و خرده و خرد بمعنی کوچک نیز مثنا خرین تحقیق کرده اند که بدون واو است اگر بمعنی با واو نیز روا داشته اند از شرح زلیخا
از محمد افضل اله آبادی و شرح گلستان از میر نور الله -
خرقه بالکسر جامه پاره پینه و کهنه پاره دوخته از قاموس و صراح و کشف و بهار عجم و منتخب یا آنکه خرق بمعنی چاک شدن و پاره شدن است چون جامه فقیران اکثر از پیش گریبان چاک باشد لهذا خرقه میگفته باشند -
خرمهره مهره سفید که بعربی ناقوس گویند و بهندی سنکهه نامند و مجازا خرمهره های کوچک که در هندوستان در خرید و فروخت رایج است از سراج و در خیابان نوشته که خرمهره را در رشیدی بمعنی مهره بزرگ کم بها گفته و در مؤید از تحفه نقل کرده که خرمهره علی که آنرا رنگ داده بر گردن خری نبندند ظاهرا همانست که بهندی کوڑی گویند و از اینها آرایش خران سازند و خر در اینجا بمعنی بزرگ نیست چنانکه صاحب رشیدی فهمیده تم کلامه فقیر مؤلف گوید که لفظ خرمهره که داخل نقود است بمعنی چیزی که در عربی ځار گویند زیرا که از آن آرایش خران میسازند و لفظ خر در خرمهره که بمعنی ناقوس و سنکهه است بمعنی بزرگ و لفظ خرمهره هم بمعنی چیزی سفید که در گل تا لاها هم میرسد بهندی گهونگا گویند و بمعنی در اصل خرمهره بود و چه خره بالفتح بمعنی گل و لای است
خربنده بالکسر خرکه خادم خر باشد
خرزهره درختیست که یک قسم آن گل سرخ دارد و قسم دیگر سفید از سراج و سروری و رشیدی
خرابی بصره کنایه از خرابی که معلوم کیموت باشد -
خرگه مه کنایه از برج سرطان که خانه ماه است خاصیت برج مذکور سرو تر است و گاهی از خرگه ماه هاله ماه مراد باشد
خروشته بمعنی کریوه و لشته کلان
خرده بفتحتین کنجاره یعنی ثفل روغن کنجد و سرشف و بمعنی توده خاک و گل تیره و بضم اول و فتح ثانی خور لیست از حق تعالی و قسمی از مهره که بعربی ادهم و بهندی دیک گویند و بفتحتین با سے ملفوظ بمعنی خروس و مجازا بمعنی ظرفی که آنرا بشکل خروس ساخته باشند از جهانگیری -
خرابه ویرانه و مجازا بمعنی خلیج آنکه سینه
خریده بالفتح بر وزن خمیده بمعنی خرم نارسیده و بکر و زن سرگین و در نسخه از منتخب و برهان و کنز و مؤید و سروری -
خرزه بالفتح و حرف دوم زای معجمه آلت یعنی کیر و قضیب در اردو سطبر از لطائف
خرپاچه بمعنی بچه خر -
خردله بالفتح و دال مهمله مفتوح بمعنی یکدانه خردل چراکه ها در آخر کلمه یا بدل شده است برای وحدت و بهندی آنرا رائی نامند -
خرابی بپای مادر، اگرچه خراب شود

[illegible]

مصدریست بمعنی ویران شدن که در فارسی اکثر لفظ خراب بمعنی ویران [illegible] مستعمل میشود و امثال یای مصدری لحق کرده خرابی گویند -

خراسانی نام طعام -

خرج کردن چیزی بمعنی فروختن [illegible] از مصطلحات [illegible]

فصل خای معجمه مع زای معجمه

خزاین جمع خزانه بمعنی [illegible]

خزریج بالفتح و زای معجمه [illegible] الیت از عربیات از لطائف

خزر بفتحتین بعد [illegible] نام ملکیست شمالی از ترکستان مردم آنجا مطعون [illegible] از شرح خاقانی

خز بالفتح و تشدید در عربی نام نوعی از جامه ابریشمی از سروری و لطائف و مولانا یوسف بن ناظم در شرح نصاب نوشته که جامه ایست که آنرا از پشم و ابریشم بافند و در برهان مرقوم است که نوعی از پوستین است و در فارسی بالفتح بمعنی بلندی ران و مخفف خزان هم و از خزینه نام شهر از لطائف و غیر آن -

خزف بفتحتین سفال از منتخب و کنز و در صراح بذال معجمه -

خزعبیل بالضم خای و فتح زای معجمه و سکون [illegible] بمعنی [illegible] باطل [illegible] از منتخب و کنز -

خزان [illegible] بالفتح [illegible] ناصره [illegible] خزان [illegible] مقابل بهار و سرسبزی و جهانگیری و سراج اللغات و مؤید و سروری بالفتح بمعنی مدت ماندن آفتاب در برج میزان و عقرب و قوس چنین در شرفنامه مذکور است و صاحب خان آرزو گویا که [illegible] صحیح تر آنست که نام موسم است و [illegible] شهور بود باشد و حق این است که خزان بالفتح [illegible] خزیدن است و الف و نون نسبت یعنی موسم سرما که منسوب بخزیدن مکانات گرم است یا آنکه خز بالفتح نوعی از جامه پشمین و پوستین است و الف و نون نسبت یعنی منسوب به پوشیدن خز است

خزران بفتح اول و سکون زای معجمه و [illegible] نام ولایت قریب کشمیر از جهانگیری و سروری و سراج -

خزاعه بضم اول نام قبیله از عرب

خزانه بالکسر [illegible] شرح [illegible] خزانه که بفتح قاف ظریف [illegible] خزانه بالفتح در کشف نوشته که خزانه بالکسر خانه که در و مال نهند و در صراح بالکسر گنجینه خزاین جمع آن و [illegible] بالکسر بمعنی گنجینه [illegible] و فارسی در مؤید و مدار و لطائف و کنز [illegible] تحقیق کرده از لیس شده بمعنی مال و نقد و گنجها باشد باطلاق اکثر [illegible] باطلاق [illegible] [illegible] شرح الزین [illegible] آورده و نوشته که خزینه لفظ فارسی است بدال [illegible] خزانه و خزینه بمعنی [illegible] [illegible] آورده

و ظاهر است که ابدال خای معجمه بهای هوز در کتب قوانین فارسیه جا بجا مسطور است و عبدالواسع در شرح بوستان نوشته که خزینه بفتح خای معجمه بای [illegible] [illegible] مفعول [illegible] بود و لیکن در کتب لغت [illegible] و عبارات هم مستعمل شده [illegible] ظاهر آنست که خزینه [illegible] اولی [illegible] خزانه باشد و صاحب [illegible] نوشته که خزینه [illegible] در کلام استادان بمعنی خزان نیز آمده

خزینه بفتح اول و کسر ثانی و تشدید یا بمعنی [illegible] و بکسر اول و سکون زای معجمه بمعنی [illegible] از منتخب و شرح نصاب

خزری منسوب بخزران که نام ملکی است از شرح سکندر نامه خان آرزو

خزانگی منسوب به خزانه یعنی چیزیکه خاص و ممتاز پادشاه باشد و ترانهای خزانگی مراد از ترانهای خاص که آنرا پادشاه یاد دارد و میسراید یا آنکه آنرا پادشاه تصنیف کرده است -

فصل خای معجمه مع سین مهمله

خسیس بالکسر و تشدید سین بمعنی بخیلی

خسارت بفتح هلاکی و گمراهی و زیان از منتخب -

خساست بفتح ناکسی و زبون شدن و بمعنی بخل مستعمل از منتخب و غیر آن

خسر بالضم در عربی بمعنی زیان که در مقابله منفعت است و در فارسی بفتحتین بمعنی پدر شوهر و پدر زن از منتخب و جهانگیری و رشیدی و سراج

خسرو بفتح اول و ضم ثانی بمعنی

زیان دیده از لطائف -

خس بالفتح خاشاک کاه و هیزمهای باریک و نوعی از گیاه که خوشبو باشد و بالفتح و تشدید در عربی بمعنی تخم کاهو و فرومایه و زبون و ناکس [illegible] و باین معنی در کتب فارسی بتخفیف مستعمل میشود از منتخب و کنز و برهان [illegible] ناکسیها و زبونیها و چیزهای [illegible] زبون -

خسوف بضمتین بزمین فرو شدن و گرفته شدن ماه چنانکه کسوف گرفته شدن آفتاب را گویند از منتخب

خسف بالفتح بزمین فرو شدن و گرفته شدن ماه از کنز

خسک بفتحتین لفظ فارسی است دانه باشد خاردار که بهندی گوکهرو گویند و آنچه بشکل آن از آهن ساخته در میدان جنگ اندازند و بالکسر گل کاچیره از سراج

خسران بالضم زیان از منتخب و کنز

خسمن [illegible] گرفتن [illegible] گرفتن [illegible] کردن دامان خواستن چون خود بر جماعه غالب آیند آن جماعه مغلوب [illegible] گوید که ما حکم گاو داریم کشتن ما روا نیست از رشیدی و برهان -

خسرو بالضم نام [illegible] [illegible] نام پرویز [illegible] شیرین [illegible] که عاشق شیرین بود از مؤید و جهانگیری و کشف و مدار و برهان و جز آن -

هر پادشاه را نیز گویند و در سراج اللغات و بهار عجم نوشته که خسرو بضم اول ست و بعضی بکسر اول گفته اند و همین کسره اقوی ست که معربش کسری دلالت بر کسره دارد و نیز کراهست لفظ خسر که بپدر زن ست متقاضی باین معنی ست اگرچه خسر بالضم باشد مگر بکسره خواندن اولی ست و نیز صاحب بهار عجم از استاد خود نقل کرده که خسرو بالضم اول و سوم باشد قلب خورشید چه خر بالضم آفتاب و سو بالضم فروغ است پس معنی ترکیبی آن آفتاب فروغ باشد و نیز نوشته که دور نیست که مبدل خوشرو باشد بمعنی خوبرو و نزد فقیر مؤلف خسرو بالکسر بر وزن درهم معربش روست و بالضم چنانکه مشهور ست درست نباشد چراکه درین صورت بر وزنی از هر نوع اوزان اسباب رباعی نه باشد —

خسته بالفتح بمعنی تخم خرما و شفتالو و کنار و مثل و بمعنی خراب و عاشق و بیمار و بمعنی زخمی و شکسته و گاهی بمعنی مفلس آید از برهان —

خسک دانه بکسر اول و سکون سین تخم گل معصفر از برهان —

خساره بالفتح زیان و هلاکی و گمراهی از منتخب —

خسروانی نوعی از سرود از سراج اللغات —

فصل خای معجمه مع شین معجمه

خشب بفتحتین و در آخر بای موحده بمعنی چوب و هیزم از لطائف و شرح نصاب —

خشت بالکسر نیزه کوچک آهنی هندی سانگ از رشیدی و برهان و در سراج نوشته که خشت بالکسر معروف و نیز چوبک که در میان آن حلقه از ریسمان یافته بندند که انگشت سبابه در میان آن حلقه کرده بر دشمن اندازند —

خشونت بضمتین درشتی و درشت شدن از منتخب و کنز —

خشیت بالفتح و شین معجمه مکسوره ترسیدن و ترسانیدن از لطائف و منتخب —

خشک کبیده نوعی از علاج زخم که زخم را بدرد آن بستن و دیگر علاج کنند از چراغ هدایت —

خشک آخور بمعنی خاوش باشد از لطائف —

خشک زرین کنایه از آفتاب و بمعنی زر خالص —

خشک قمار نشستن که مقامران بران بجول اندازند از مصطلحات —

خشک مغز سودائی و دیوانه —

خشک ریش [illegible] —

خشوع بالضم تواضع و جبین بر زمین نهادن و فروتنی و خوف از کشف —

خشف بالفتح جهیدن در رفتن و بسیار گوشت و بالکسر بچه آهو از منتخب و شرح نصاب —

خشکار بالضم بمعنی حرف و ناکس و بمعنی بینائی و بمعنی بخیل از برهان و چراغ هدایت و بهار عجم —

خشکسار بمعنی زشت و حرامزاده و [illegible] زبان از لطائف —

خشکنای بالکسر پارچه چهار گوشه که زیر [illegible] جامه و میان [illegible] باشد از [illegible] —

و در آخر برای تشبیه ست —

خشم بالکسر بمعنی غصه از مزیل و لطائف و در ابراهیمی و شرح سکندر نامه و در سراج نوشته که خشم بالفتح بمعنی غضب و بکسر نیز گفته اند مگر فتح اقوی ست —

خشن بفتحتین و در آخر نون در فارسی بمعنی پلاس و در عربی بفتح اول و کسر ثانی بمعنی هر چیز که درشت باشد و نام درخت که پوست آن را سخت و درشت گرداند از برهان و منتخب و شرح نصاب —

خشک پهلو بمعنی بخیل از مصطلحات —

خشخش بانگ کاغذ و جامه نو و [illegible] و سروری —

خشیه بفتح اول و سکون ثانی و لیعده تحتانی بمعنی خوف از منتخب —

خشک مغزی و خشکی دماغ بمعنی دیوانگی و جنون —

خشنودی بضمتین با و در وزن و واو شنوم که بمعنی [illegible] خوشنود گویند از رشیدی و کشف —

خشکاری بالضم آرد نابیخته که نخاله از وی گرفته باشد و در بعضی نسخ خشکاری بواو نوشته اند از شرح خاقانی —

فصل خای معجمه مع صاد مهمله

خصل بفتحتین و در زمین [illegible] که [illegible] اول [illegible] واقع شود [illegible] از بهار عجم [illegible] اول و سکون [illegible] [illegible] —

و لبسیاری گیاه و شهر آباد از منتخب و غیره —

خصوصیت بفتح اول و تشدید یای تحتانی خاص کردن و خاص شدن چیزی را چراکه خصوص بفتح صفت مشبه است و یای تحتانی و فوقانی برای مصدر و در قاموس و منتخب بضم و بفتح هر دو نوشته —

خصر بفتح اول و سکون ثانی میان مردم یعنی کمر و بفتحتین سرما و سرد شدن و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی سرد تر جمه ابرد از منتخب —

خصائص بفتح جمع خصیصه یعنی خوبها و اثرها باشد —

خصل بفتح آنچه از قسم نقود بر سر داو قمار گذارند از چراغ هدایت و مدار و کشف و در منتخب نوشته که خصل بالفتح آنچه که بر سبک گرو نهند و در برهان نوشته که خصل بالفتح داو و شرط گرو بندی در قمار —

خصام بکسر اول جنگ و جدال کردن و جدال کنندگان درین صورت جمع خصم ست از منتخب —

خصم بالفتح دشمن و بمعنی مالک و صاحب و ازین رو شوهر را خصم گویند از مصطلحات —

خصیبن شهر که بدان [illegible] شکار کنند —

خصمانه عبور [illegible] دست داین از عالم [illegible] باشد که [illegible] بمعنی ترس ست درین صورت خصمانه بمعنی ترسیدن باشد که مانند دشمن بر احوال شخصی نظر کرده ادراک ترسیدن نمایند و بمعنی مانند دشمن و بمعنی [illegible] و درین صورت الف و [illegible]

و بهای آن بهای نسبت و تشبیه با شد یعنی مانند حریف از جاییح هدایت و بهار بعجم

خصاصه بفتح و ضم و صاد مهمله بمعنی درویشی و بدحالی بالضم انچه بعد از چیدن در درخت از انگور بماند از منتخب و لطائف

خصیصی بیای معروف بمعنی خصوصی و خصیصی الکیه [illegible] و بعضی در الفاظ [illegible]

فصل خای معجمه مع ضاد معجمه

خضر بالفتح سبزه و گیاه سبزه و هر چیز سبز و نیز که سبز باشد و نام عمارتست در سپاهان و بمعنی آسمان و بمعنی معظم قوم از منتخب و قاموس و صراح وغیره

خضاب بالکسر رنگ عموما و بمعنی وسمه و حنا خصوصا بمعنی گلگونه نیز آمده بانده از بستن و زدن و نهادن و کردن و ساختن و دادن و رسانیدن مستعمل

ز بهار عجم و بمعنی رنگین و خضاب کرده شده نیز می آید سعدی گوید مصرع

بدامنش نرسد دست و پنجه خضاب

خضیب بالفتح بر وزن رقیب بمعنی رنگ کرده شده و رنگین از منتخب و بضم اول و فتح ضاد معجمه نام غلام حبشی و بمعنی بانیمعنی بصاد مهمله نیز نوشته اند

خضاب بالفتح رنگ کردن و بالکسر چیزی که بدان موی را رنگ کنند از منتخب

خضرت بالضم سبزی از منتخب

خضر بفتحتین بضم اول و سکون ضاد معجمه نباتات سبز تر کنایه

از سبزکاری و تره ها و این جمع خضر است چنانکه حلیات جمع حلی است

خضر بالکسر نام پیغمبریست علیه السلام و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی شاخ سبز و کشت و تره و نام پیغمبر مذکور بجهت آنکه هر جا او می نشیند سبزه می روید یا آنکه سبزه شدن سبزه زار راست یا آنکه وقت بر کتی دارد که هر جا گذرش میفتد آن سرزمین سبز و خرم می شود و در نبوت ایشان اختلاف است نزد بعضی نبی اند و نزد بعضی ولی و بفتحتین بمعنی تازگی و سبزی غرض که لقب پیغمبر گذار دیانام اصلی ایشان بد است و جهت یکی خضر بکسر اول و سکون ثانی باشد دوم خضر بفتح اول و کسر ثانی باشد از لطائف و منتخب و خضر بفتح اول و بضمتین [illegible] سبزها

خضرمی [illegible] بفتحتین بمعنی [illegible] کردن از منتخب و صراح

خضرت بالفتح بمعنی جانب الخضر [illegible]

خضراء دمن بفتح اول و سکون ضاد معجمه و کسر دال مهمله و فتح میم بمعنی سبزه که بر جای انداختن سرگین و خاکرو به سبز شده باشد از منتخب خضراء دمن کنایه از زنان جمیل بد اصل و هر شی که بظاهر آراسته باشد و در حقیقت بی اصل و بد بود

خضر خان نام یکی از امرای هند که شاه تیمور او را نائب خود کرده متوجه سمرقند شد و بعد از چند سال خضر خان

بر تخت دهلی نشست و نام یکی از سلاطین عجم

خضاره بضم اول بمعنی دریا از شرح نصاب و صراح

فصل خای معجمه مع طای مهمله

خط استواء استواء بالکسر و تای فوقانی بمعنی برابر بدانکه خط استوا خطیست موهوم که یک سر آن بمشرق و سر دیگر بمغرب که حکما همین مقابله و محاذات دائره معدل النهار بر وسط زمین فرض کنند بجهت آنکه دائره معدل النهار قاطع عالم شده زمین را هم قطع نماید پس زمین از جائی که قطع شود همانجا خط استواست و معدل النهار دائره ایست که تنصیف فلک نماید از مشرق تا مغرب این دائره را معدل النهار از آن گویند که چون سیر آفتاب برین دائره میگردد لیل و نهار در جمیع عالم برابر می شود و دیگر در ارض تسمیه آفتاب را برین دائره اتفاق سیر در سال دو بار افتد یکی در اول حمل و دیگر در آخر سنبله و خط استوا را خط استوا از آن گویند که در آنجا دوازده ماه لیل و نهار برابر می باشد بالتقریب و خط استوا از جنوب چین شروع شده بر لنکا و جزیره جاوه گذشته بر جنوب سراندیب و جزائر زنگ و بر جنوب سیاهان مغرب بجزائر قیانوس منتهی می شود و خط استوا را خط معدل النهار نیز گویند

خطا بالضم اول و فتح ثانی و ... [illegible] جمع خطیب است

خطا بکسر اول و سکون دوم و همزه بمعنی گناه مگر فارسیان همزه را با الف بدل کنند بالفتح گناه کردن و ناراست که آن نقیض صوابست و گناهی که بی اراده باشد و بمعنی بی همزه نیز آمده است از منتخب و صراح و بفتح و بدون همزه نام شهریست ابین ترکستان و چین و توران

خطا ترسا خط قوم ترسا که نهایت پیچ باشد

خطایا بالفتح جمع خطیه که بمعنی گناه کردن است از صراح

خطوب بضمتین جمع خطب که بفتح اول و سکون دوم بمعنی کار بزرگ باشد از لطائف

خطاب بکسر اول سخن با کسی رو برو گفتن و نام و لقب که دران مدح باشد و بمعنی ضد غیبت و بمعنی عتاب بسیار می آید معنی اول از منتخب و لطائف و دوم از لطائف و سوم و چهارم از شمسی

خطاب بالکسر کلمه که خاطب تنگاح گوید و بمعنی کلمه که رافع نزاع باشد و بضم خا و فتح طا جمع خطبه که دیباچه کتاب را نیز گویند

خطبت بالکسر کلمه که خاطب تنگ گوید و بمعنی کلمه که رافع نزاع باشد

خطوات بضمتین گامها یعنی قدمها این جمع خطوه است

خط بغداد نام خط دوم از طرف کناره از جمله هفت خط جام جمشید و اسامی آن خطها اینست اول خط جور که بفتح جیم دوم خط بغداد سوم خط بصره چهارم خط ازرق پنجم خط ورشکر ششم خط کاسه گر

هفتم خط فرودینه از برهان و بهار عجم و مدار و رشیدی و در سروری مرقوم است که خط لب جام را از آن خط جور نام نهادند که چون خواهند که حریف را بنیاد ازند تا خط جور پر کرده می‌دهند۔

خطر بفتحتین قدر و جاه و عظمت و بزرگی و بمعنی آفت و دشواری و اندیشه ضرر از کشف و منتخب و کنز و سروری و برهان۔

خطیر بمعنی عظیم و بزرگ از کشف۔

خطا جو آن خطیبه برای گذشتن کالا و زنده بگذربانان نویسند از مصطلحات۔

خطف بالفتح ربودن و خیره کردن برق بینائی را از منتخب۔

خطاف بالضم و تشدید طا پرنده که در عرف آن را ابابیل گویند از کشف و کنز۔

خطاطه ازرق بالفتح الف و سکون زا [illegible] جمعه فتح را بمعنی نام خط چهارم از دوازده کناره جام هفت خط و جام جمشید از برهان و رشیدی۔

خط استدل دایره عرض خانهای [illegible] مصطلحات۔

خط مستقیم خط راست

خط [illegible] کرده [illegible]

خط ریحان نام خطی [illegible] اختراع کرده ابن مقله و نیز خطی که در [illegible] اقسام آن‌ها نگارند و آنرا [illegible]

[illegible]

خط بر آب کشیدن کار بیفایده کردن امر دشوار و صنعت عجیب نمودن۔

خط بر خاک کشیدن کنایه از تحیر و انفعال از مصطلحات۔

خط کشیدن کنایه از مجوز کردن و معروف نمودن و بر طرف ساختن و بمعنی ریش بر آوردن و بمعنی نوشتن از برهان و مصطلحات۔

خطیره بالکسر و تشدید طا زمینی که بسبب بنا کردن عمارت گرداگرد و خطیره بالفتح و حد و سپیدا کرده شده باشند تا دیگری دران دخل نکند و بمعنی پاره زمین و در عرف شهر کالان را گویند از سراج و منتخب و لطایف و مدار و کشف۔

خطیئه [illegible] و کسر طا و تشدید یای [illegible] یای مفتوح گناه از منتخب

خطبا [illegible] بالضم آنچه [illegible] دو لفظ [illegible] و بمعنی دیباچه کتاب [illegible] از منتخب و کنز۔

خطاطیف بالفتح پاره [illegible] که بینائی را ادبار [illegible] کند [illegible]

خط [illegible] مسافتی که بران [illegible] واقع شود از [illegible] و منتخب و سروری و شرح نصاب

خط [illegible] خط [illegible]

خط [illegible] از مصطلحات۔

[illegible]

[illegible] سفید [illegible]

خطی بالفتح و طای مشدد منسوب بخط که نام موضعی ست بمعنی نیزه و درین صورت منسوب بموضع مذکور یا منسوب بخط در راستی و نوعی از بردیمانی ست که خطها دران بافیده باشند و آن نسبت ساده قیمتی باشد از مدار۔

خطمی بالکسر گل خیرو از کشف و بحر الجواهر و کنز

فصل خاء معجمه مع فا

خفایا بالفتح نهانها از کشف و کنز۔

خفا بالفتح پوشیدگی از صراح و کشف و در بحر الجواهر خفا بالکسر بمعنی پوشش۔

خفر بفتحتین بمعنی شرم و حیا و نگاهبانی از شرح نصاب۔

خفیر بمعنی شرمناک و فریادرس و نگهبان و بدرقه و قاصد از لطایف۔

خفت و خفیر بالضم آهستگی و زنگ و تاخیر و نیز بمعنی جماع از رشیدی و برهان و سروری و لطایف و بهار عجم و سراج۔

خفاش بالضم و تشدید فا و شین معجمه نام جانوری که آن را شبپره گویند از قاموس و منتخب و مدار و بحر الجواهر۔

خفض بالفتح و در آخر ضاد معجمه فرود آوردن و اندک کردن کسی را از مرتبه خود و کلمه را کسره دادن و آسانی عیش [illegible]

خفت بالضم و تشدید بمعنی موزه و بالفتح سوختن [illegible] چخماق [illegible] از لطایف و کنز۔

[illegible] بالضم و تشدید فا [illegible] موزه [illegible]

خفرق [illegible] بمعنی [illegible] با بدک سرخی یا سفیدی [illegible] ۱۲

زشت و پید از مدار و مؤید و در کشف بالفتح اول و ثالث و در لطایف نیز بالفتح اول و سوم بمعنی زشت و بدخو و در سراج اللغات خفرق بالفتح و رای مهمله مفتوح بمعنی بیغیرت و این معرب خفرک است چه خف گیاهی ست بغایت نرم و رگ بمعنی معروف درین صورت کنایه از دیوثی که بیغیرت نست و بعضی نوشته که بالفتح معرب خفرگ است و خفرگ و خفرک بمعنی سست و بیغیرت و ضمه خا را بالفتح بدل کرده اند هم‌وزن فعلل بضم در کلام عرب نیامده۔

خفرق بمعنی زشت و بدرا از لطایف [illegible]

و خفرق با کاف بمعنی سست مگر الفتر اما بمعنی شرم و ندامت آمده۔

خفخفه آواز رفتن آب و آواز وزیدن باد و صاحب خفقان و مرض باشنده از غلبه خواب از منتخب و نام مرضی نیز نوشته‌اند۔

خفاق بالفتح و جیم فارسی قومی ست از ترکان صحرانشین و دشت قبچاق صحرائی ست که دران قوم خفیاق بوده باشند و اند و آنچه بعضی آن را بنده خفاق نام سپاهی است [illegible] از لطایف

ترکی [illegible] نموده شد۔

خفتان [illegible] بالضم و حرف سوم تای فوقانی [illegible] از برهان۔

خفقان [illegible] نام مرضی و [illegible] و صاحب آن را [illegible] خفقان

نفحات کرفا رسیان [illegible] ثانی
نیز آرند بمعنی طپیدن دل —
خفقان بالفتح [illegible]
یعنی [illegible] از جهانگیری [illegible] و برهان
[illegible] بر دارد و مؤید [illegible]
خفا [illegible] و برهان و منتخب و سراج [illegible]
است که خفا [illegible] اول [illegible]
الیست و در عرب [illegible] و امر [illegible] آن
[illegible] میکنند [illegible] فارسی [illegible]
خفچه بالضم و جیم فارسی [illegible]
کوچک که بر سر آن [illegible]
کنند [illegible] برای راندن گاو
در دست دارند [illegible]
[illegible]
واین [illegible]
نصاب و سراج —
[illegible] گلو [illegible] و بهار عجم
و در جواهر الحروف نوشته [illegible]
مثنوی بود [illegible] فارسی یعنی افسردن [illegible]
و بمعنی آنکه او را [illegible] افسرده [illegible]
خفتشه بالفتح بمعنی [illegible]
مثنوی [illegible]
[illegible] بمعنی [illegible] است از
لطائف و برهان و در سراج اللغات
[illegible] بالضم [illegible] است —
[illegible] اول و ثانی [illegible]
ثانی [illegible]
در اصل بمعنی [illegible]

ضمیر [illegible] ذوق [illegible] خاطر بار باشد.

فصل خای معجمه مع لام

خلا بالفتح [illegible] لام [illegible]
خلا [illegible] بالفتح [illegible] جای [illegible] خالی
شدن [illegible] خلا [illegible]
الیشان [illegible] که [illegible] عالم موجود
[illegible] و هر شی [illegible]
در عرف خالی [illegible] است
خلاب بالفتح [illegible]
و گل که در راهها [illegible] باشد از برهان و
کشف و سراج و جهانگیری مؤید [illegible]
و در [illegible] نوشته که خلاب بالکسر و
قبل بالفتح زمین گلناک [illegible]
باند و بدشواری [illegible]
آب و گل [illegible] شود —
خلا [illegible]
[illegible]
[illegible] اول [illegible]
[illegible] و سکون لام [illegible]
بمعنی [illegible] از صراح و شرح نصاب
[illegible] شدن [illegible] از لطائف
[illegible] بالکسر [illegible] مرض [illegible] خوردن
[illegible] از فرمان [illegible] آوردن
[illegible] پریشان شدن [illegible]
[illegible] از منتخب و لطائف —
خلافت بالکسر [illegible] سراج
[illegible] بالکسر [illegible]
[illegible]
[illegible]

والطائف و سوری [illegible]
[illegible] بالکسر [illegible] لغات
خلاصت [illegible] اول [illegible]
درخت [illegible] کشیدن [illegible] نیست
که در اصل [illegible] باشد [illegible]
کشیده [illegible]
بالکسر [illegible]
و در عرف [illegible]
و آن [illegible] باشد —
خلاوت [illegible] الفتح [illegible]
شدن [illegible]
از [illegible] کشف [illegible]
بهار [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
برای [illegible] —
خلج [illegible] اول [illegible]
[illegible] و ثانی [illegible]
باشد [illegible] برهان و مصطلحات
خلج [illegible] جان [illegible]
و این [illegible] را —
[illegible]
[illegible] طفلی [illegible]
[illegible] در انجا باشد —
خلخ [illegible] اول [illegible] لام [illegible]
فرسخ [illegible] شهری از ترکستان از سراج
[illegible]
[illegible] —

خلا [illegible] بالفتح [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] از شرح دیوان خاقانی
[illegible] اول [illegible]
[illegible]
ذال [illegible] بمعنی [illegible]
[illegible] کنایه [illegible] و
[illegible] سراج و [illegible]
[illegible] بمعنی [illegible]
[illegible]
[illegible] باشد —
خلاش [illegible]
[illegible] جهانگیری
[illegible] از برهان —
خلاش [illegible] اول [illegible]
[illegible] مستعمل [illegible]
لام غلط است از برهان —
خلاص [illegible] اول بمعنی خالص [illegible]
و بمعنی صدق [illegible] بمعنی [illegible]
و بفتح مصدر است بمعنی [illegible] از
کشف [illegible] صاحب بهار عجم
نوشته که خلاص بفتح مصدر [illegible]
[illegible] و فارسیان
[illegible] خلاص [illegible]
[illegible]
[illegible]

سفراز هم خلاصی یکه و بعضی نوشته‌اند
همان در بحر اشتراک کشتی به کنار آید
و لفظ اخلاص که مصدر در محاوره فارسی
بمعنی مفعول نیز آید یعنی پاک و آزاد
خلوص بضمتین ساده و پاک شدن
و مجازاً بمعنی دوستی و خالص و یکدلی
کردن چیزی باند باشد از منتخب
خلاط بالکسر هر چیز که آمیخته شود و یکی
از اخلاط اربعه که صفرا و سودا و بلغم و خون
باشد و بالفتح آمیختن از منتخب
خلیط بمعنی شریک انباز و حقوق
ملک شوهر و ابن عم با شریک آمده
با کسی و گل آمیخته با کاه از منتخب
خلعت بالفتح جامه بر آوردن و بمعنی
بر آمدن عضو از جای خود و تیر از کمان
جامه دوخته و بمعنی خلاصه و دل با ستم
طلاق گرفتن زن بعوض بخشیدن مهر
و کابین با نهادن مال دیگر از کشف
و منتخب و اول الکشف دو کس
خلاع بالکسر اول جمع خلعت که می‌شدند
خلفت بالفتح جمع بسیار فرزند بد اطوار
و بفتحتین بمعنی از پس آینده و فرزند نیک
و صالح و بالضم خلاف کردن و عده و بکسر
اول و سکون ثانی از ابتدا و منتخب
[illegible]
[illegible]
[illegible] اول درخت بید نا سازگاری
کردن [illegible] معنی این لفظ اصل
استاده شده است و بمعنی ناسازگاری

مجازیست بلفظ کردن و افگندن و افتادن
مستعمل از منتخب و کشف و شرح نصاب
و بهار عجم و بعضی برای معنی درخت بید
بفتح نیز نوشته‌اند
خلوق بفتح اول و ضم ثانی نوعی از
خوشبو از مدار و سروری و صراح و مؤید
و کشف و از کتابی دریافت شده که
تاج اللغات شرفنامه نیز همچنین است و در
منتخب نوشته که نوعیست از بوی خوش
خلاق بکسر نوعی از خوشبو و بالفتح بهره
تمام از خیر و بالفتح و تشدید بسیار آفریننده
و نام حق تعالی از منتخب
خلق بفتح اول و سکون ثانی آفریدن
و آفریده و آفریده شدگان و آفرینش
و اندازه کردن و دروغ گفتن و بالضم
و بضمتین خوی و عادت و مروت و اکثر
اطلاق آن بدون قید بر نیک آید و گاهی
بقید بد بمعنی خوی بد آید و بمعنی دین
و بفتحتین کهنه شدن جامه و بمعنی جامه
کهنه و بمعنی کهنه بکسر لام نیز آمده از منتخب
و بهار عجم و لطائف و صراح
خلال بالکسر بمعنی در میان فاصله میان
دو چیز و دوستی کردن و بمعنی از [illegible]
و خلال جمع خلت [illegible]
و [illegible]
و بمعنی [illegible] نیز آید [illegible]
[illegible] از [illegible]
خلیل بمعنی دوست صادق و
لقب حضرت ابراهیم علیه السلام

خلخال بالفتح حلقه طلا و نقره که
در پای کنند و آنرا در فارسی پای
برنجن گویند و نام شهریست در آذربایجان
از سراج و منتخب و برهان
خل بالکسر و تشدید لام بمعنی یار و دوست
و بالفتح و تشدید لام بمعنی سرکه از سروری
و شرح نصاب و کنز
خلل بفتحتین گشادگی و رخنه و تباهی
کار بلفظ آمدن و افگندن و انداختن
مستعمل از منتخب و بهار عجم
خلم بالکسر آب بینی غلیظ که از بینی
می بر آید و بعربی بمعنی یار و دوست
از کشف و سروری و برهان برای
معنی آب بینی غلیظ بالضم است
خلجان بفتحتین و حرف ثالث جیم
عربی بمعنی خلیدن و کنایه از تردد و
تفکر و وسواس از زبان اثر و بهار عجم
نوشته که خلجان بر وزن مهمان لفظ
عربیست فارسیان گاهی بسکون
ثانی نیز استعمال کنند
خلافکاران کنایه از حاسدان و
دشمنان و مفسدان
خلقان بضم اول و سکون لام
[illegible] از [illegible] در
صراح [illegible] نوشته که خلقان [illegible]
جامه کهنه [illegible] خلق است
[illegible] بمعنی جامه کهنه باشد
[illegible] جان خود [illegible]
[illegible] و جدا کردن [illegible]

و در این محل چیزی بیانست که [illegible]
حاصل [illegible] و در اصطلاح [illegible]
عمل [illegible] گویند [illegible]
خلال بالضم و تشدید لام بمعنی
دوستان [illegible] جمع خلیل است [illegible]
[illegible] گویند که [illegible] خلال [illegible]
مشتق از [illegible]
گرد [illegible]
خلیل [illegible]
[illegible]
[illegible]
و [illegible] از منتخب
خلا [illegible]
خلد بفتح اول و ثانی [illegible]
هر چیز که [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
و بعضی [illegible]
خلط بالضم انبازی و آمیزش و
معاشرت کردن با کسی از منتخب
خلابه بفتح فریفتن بزبان از [illegible]
و منتخب
خلیده از [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

مناسب استعمال کردند و نظر از معنی حقیقی کرده مفهوم میشد بر داشتند چنانچه در الفاظ کافیه و شافیه و شبیه و این تا را تای نقل گویند چرا که نقل میکنند مرد را علیحده و درا از معنی وصفی بسوی معنی اسمی —

خلال مائده بکسر اول نشیبه است که بشیر و شکر خورند بهندی سوییان گویند

خلاصی این لفظ غلط است چرا که خلاص دن یافتو مصدر ست از تالیفات نور الله خان آرزو و بعضی گویند که جائز باشد چراکه این نوعی از تصرف فارسیان ست —

خلاق المعانی بفتح اول و تشدید لام لقب خاقانی —

خاجانی بفتح ... لقب پهلوانیست که محمد قایم نام داشت از چراغ هدایت و بهار عجم —

فصل خای معجمه مع میم

خمود بضمتین سرد شدن آتش و ساکن شدن و آرام گرفتن از لطائف و منتخب

خمار بکسر اول بمعنی دامنی یعنی چادر باریک که عرض کنند زنان بر سر پوشند و بالفتح و تشدید میم بمعنی خمر ساز و می فروش و بضم اول و تخفیف میم آنچه بعد زائل شدن نشه شراب عارض گردد و درد سر باشد و در منتخب نوشته که خمار بقیه مستی ست که در سر ماند —

[illegible] داشته باشد و آن مقدمه قلب

و سمند و همیشه و ساقه باشد چنانکه در ترکی هراول قراول و جرنغار و برنغار و جنداول از منتخب و لطائف و کنز

خمط بالفتح نوعی از اراک که میوه کوچک دارد و اراک پیلو را گویند و شیر ترش و هر چیز ترش و هر چیز تلخ و درخت خاردار از منتخب و صراح و شرح نصاب و صحاح —

خمع بالکسر و عین مهمله بمعنی گرگ درنده از منتخب و صراح و کنز —

خمیازه خشک آرزوی بیجا از مصطلحات —

خمول بضمتین گمنام بودن و گمنامی از منتخب و صراح و کنز و کشف —

خمل بفتح خای معجمه و سکون میم ریشهای جامه و بمعنی خالدار از منتخب —

خم و خمچه بفتح اول و فتح جیم فارسی ناز و ادا که از معشوق بهنگام خرام بروی کار آید از بهار عجم —

خم زدن کنایه از [illegible] از بهار عجم

خم افلاطون در کتب تواریخ نوشته اند که چون افلاطون بسن پیری رسید در خم بزرگ نشست شاگردان او بسبب هیبت او سر خم را بسته در غار کوهی نهادند

خماهن بضم اول بر وزن گشادن نوعی از سنگ سخت تیره رنگ بسرخی مایل از برهان و سروری —

خمیازه بر چیزی کشیدن در آرزو و اشتیاق آن چیز بودن از مصطلحات —

خم کسی خوردن فریب کسی خوردن از مصطلحات و بهار عجم —

خم اندر خم داشتن ساده و در چراغ بودن از چراغ هدایت —

خمخانه بالضم شراب خانه باعتبار آنکه اکثر در شراب خانه خمها نهاده میباشند از برهان

خمسه متحیره پنج کواکب سیاره سوای قمر و شمس و آن عطارد و زهره و مریخ و مشتری و زحل باشد و متحیره از آن گویند که انها را گاه گاهی رجعت میشود یعنی سیر طولی خود گذاشته بجانب عقب خود رفتار میکنند باز از آن طرف بر سر گردیده بسیر طولی خود آیند —

خمسه مسترقه بضم میم و دوم قاف بدانکه سال شمسی سیصد و شصت و پنج روز و ربع روز ست مگر منجمان تاریخ فرس هر ماه شمسی را سی روزه گیرند و پنج روز زائد را در آخر اسفندارمذ افزایند و این پنج روز را خمسه مسترقه گویند و از آن ربع روز باقی مانده در یکصد و بست سال یک ماه جمع کرده سال صد و بستم را سیزده ماهه گیرند و اسامی خمسه مسترقه اینست اهنود و اشنود و اسفندارد هشت و هشتویش و خمسه مسترقه از آن گویند که گویا این پنج روز را از میان سالی دزدیده اند و بعضی نوشته که دزدیدن یکی از سلاطین عجم حاصل این پنج روز را از تمام ممالک و ملکیت خود می برد و بحساب نمی آورد —

خمیر مایه چیزیکه نشاسته با او در آن تخمیر یابد در عرف فقط خمیر گویند از بهار عجم

خمره بالضم و تخفیف میم بوریا و بالفتح مخفف خمیره و بالضم و تشدید میم خمره کوچک

خمیازه لفظ فارسی ست بمعنی دهن دره و فاژه و بهم کشیدن اعضا بسوی بالا و این را خمیازه از آن گویند که اعضا را خم میگرداند از سراج —

خم عیسی یکی از معجزات عیسی علیه السلام بود که اگر جامه صد رنگ را در خم می انداختند سفید و سیاه بر می آمد از لطائف —

فصل خای معجمه مع نون

خنفسا بضم اول و فتح فا و سین مهمله کرمیست سیاه مانند کیک که در نجاست پیدا میشود و بعربی آنرا جعل نیز گویند و بهندی گبریلا —

خنثی بضم و ثای مثلثه مقصور بمعنی شخصیکه علامت مرد و زن هر دو داشته باشد از منتخب و صراح و برهان

خنیا بر وزن دنیا بمعنی سرود و نغمه از برهان و سروری و سراج —

خنکاشت بالکسر و کاف فارسی و ضم بای موحده بمعنی سفید مهره که آنرا پیاله بلور و نام عاشق از شرح خاقانی

خنیاگر بالضم سرود [illegible] قوال —

خنصر بالکسر [illegible] از منتخب —

خنج بالکسر [illegible] که از سوختن استخوان و چراغ خاموش برآید از برهان —

خنصر بالکسر و صاد مهمله مکسور و مفتوح [illegible]

و ضمّ بمعنی انگشت کوچک از منتخب
خنور بفتح اول و ضم نون و واو معروف ظرف و کاسه و آوند و مطبخ از برهان و لطائف و بمعنی کنار وی غله و کندوی آب نیز آمده —
خُنْدگار بضم اول و سکون نون و دال مهمله موقوف و کاف فارسی مخفف خداوندگار و مجازاً بمعنی سلطان و شاهنشاه و بمعنی استاد و معلم نیز آمده در ضرورت مخفف خوندگار است
خندریس بروزن زنجبیل شراب کهنه و گندم کهنه از منتخب و کشف —
خنّاس بالفتح و تشدید نون پس کشنده و واپس رونده از منتخب —
خنافس جمع خنفساء که کرمی باشد سیاه رنگ در سرگین و نجاست —
خنوس بفتحتین جمع خنسی یعنی شیرین بفتح اول و ضم ثانی بهیان شونده از منتخب و غیره
خندق بالفتح معرب کنده که بفتح کاف عربیست از رساله معربات —
خنق بفتح اول نون بکسر و خفه کردن گلو و کسیکه او را خفه کرده باشند از لطائف و صراح —
خِنگ بالکسر و کاف فارسی یعنی سفید خصوصاً اسپ سفید چون بسیاهی یا بسبزی مائل باشد سبزه خنگ گویند و اگر سفید خالص باشد نقره خنگ نامند از رشیدی و خنک بفتحتین و کاف عربی بمعنی سرد و تازه و خرم و گاهی

یعنی نامرد آید از سروری و سراج اللغات و لطائف و برهان و جهانگیری و کشف و سکندری لیکن در مدار الافاضل خنگل بمعنی سرد بضم اول و فتح نون آمده —
خُنْبک بالضم و بای موحده مفتوح برهم زدن کفهای دست بنوعی که آواز باصول برآید و نوعی از جامه درشت که فقیران پوشند از برهان و در کشف بمعنی خروش و سر و دم زدن —
خنده جام رسخ جام شراب
خنده زنجیر صدای زنجیر و بانگ آن از سراج —
خنیده بفتح اول بروزن رسیده بمعنی پسندیده از رشیدی و در مؤید بالضم و در برهان بالفتح و ضم هر دو —
خنگلیس اسپ سفیدی که بر بدن او خالهای سیاه یا سرخ باشد —

فصل خای معجمه با واو
خوشا بمعنی بسیار خوش الف در آخر لفظ خوشا برای افاده معنی کثرت است
خوانا بواو معدوله بمعنی خواننده و خطی که بسهولت توان خواند از بهار عجم —
خون بها ترجمه دیت یعنی زری و چیزی که در عوض خون بوارثان مقتول دهند از بهار عجم گاهی مجازاً بمعنی مقابل و مانند باشد —
خود حساب کسیکه محاسب اعمال خود باشد از مصطلحات —
خود رو مرادف ... یعنی جنگ

در بیانست از مصطلحات —
خوست بفتح خای معجمه که بوی ضم دارد و واو معدوله بمعنی کوفته و مالیده از برهان
خواست بمعنی خواستن و سؤال کردن از خیابان —
خوشه چرخ برج سنبله و گاهی بمعنی فقط لفظ خوشه آید از برهان —
خوخ بالفتح و هر دو خای معجمه بمعنی شفتالو از شرح نصاب
خورداد بالضم نام ماه شمسی است که بهندی تقریباً اساڑه باشد و نام روز ششم از هر ماه شمسی در برهان این لفظ را بواو و الف هم آورده و صاحب اشاره کرده —
خویشاوند مانند خویش و نسبتی بخویش و لفظ آوند برای فاعلیت باشد مانند ... و بعضی گویند ... لفظ خویش بمعنی خود باشد و ... در رشته قریب باشند ... خویشاوند در رعایت پاس داری و طرفداری مانند نفس خود باشند لهذا برادران و عزیزان را مانند جان خود تصور نموده خویشاوند گویند —
خورش بمعنی القی از لطائف و در سراج اللغات از شرح ... بمعنی طعام ... بمعنی ... و ... که بمعنی کوچک اصل بی واو ... و ... لیکن شهرت او ... از ... دلالت ... بمعنی ... که بمعنی واو و ... شدن ... بنا کردن ... از ...

خوشید بواو مجهول و شین معجمه و یای معروف بمعنی خشک شد و این صیغه ماضی است از خوشیدن از کشف و برهان
خواب صهبا و کنایه از غفلت یا خفته از مصطلحات و در چراغ هدایت بمعنی مکر و فریب —
خوشنود قلب خشنود یا خوشنود کرده دون هر دو کلمه نسبت ... خشنود بدون واو نیز رسم خط است از بهار عجم —
خود بواو معروف بروزن زود بمعنی کلاه آهنی از برهان و بفتح اول و واو معدوله بمعنی خویش و گاهی زائد هم آید —
خورشید بکسر شین معجمه و یای مجهول است که معروف خوانند آن فصیح ... متاخرین در لفظ خورشید از شدن واو تجویز کرده اند کسانیکه بفتح شین خوانند خطاست از برهان و مدار و غیره و در رشیدی نوشته که خور بالضم بمعنی آفتاب و شید بمعنی روشن چون این ... آفتاب تنها استعمال کنند بواو نویسند ... بفتح که ترجمه ... و چون باشد ضم کنند بی واو نویسند —
خوید بفتح اول و کسر واو بروزن سپید و خوید بالکسر و واو بروزن تمید ... درست از سراج و چراغ هدایت و برهان ... در سراج اللغات ... نوشته ... شعر در سند ... از فرهنگ قوسی و غیره منقول است —
خورشید ... که او نه خواهد کرد ... کنند که ... بسیار

فلانی چه پروا دارد که باید برفشان خواهد نمود —

خون کبوتر شراب سرخ —

خورده کار یعنی بوالهوس و قیمتی پسند و باریک بین —

خورشید [illegible] مشهور در فارسی بالضم و واو معدوله بمعنی [illegible] و آفتاب [illegible] شمسی [illegible] آفتاب است [illegible] بجهت [illegible] و [illegible] از [illegible] حکیم نورالدین و جهانگیری و کشف —

خوار بضم اول و فتح واو و در عربی بمعنی آواز گاو و بضم اول [illegible] در فارسی بمعنی ذلیل [illegible] از [illegible] از شرح [illegible] قاآنی —

خوانندگار [illegible] —

خورشید [illegible] کنایه از سحر خیز و بیدار دل از سراج اللغات —

خویشتن دار مرد با احتیاط که خود را از آفات نگاه دارد —

خوازه بکسر اول و واو معدوله و زای معجمه بمعنی خواهنده و خواهشگر از مؤید الفضلا —

خوالگر و خوالیگر بضم اول [illegible] معروف و کاف فارسی [illegible] طباخ و باورچی از کشف —

خونکار بضم کاف فارسی بمعنی چیزی شیرین یا الوان لذیذی که طبیعت مائل خوردنش شود از کشف مؤید —

خوده سوار [illegible] از مصطلحات —

خوندگار بضم اول و واو معدوله و سکون نون و دال مهمله موقوف و کاف فارسی صاحب و صاحب فرمان از [illegible] خداوندگار [illegible] پادشاهان روم نزد اهل ایران —

خوگر بکسر کاف فارسی [illegible] شخصی که بچیزی عادت داشته باشد از کشف و لطائف و در سراج اللغات نوشته که خوگر بفتح کاف فارسی بمعنی الفت گیرنده و این مخفف خوگار است —

خواجه [illegible] استادان علم موسیقی که در فن [illegible] و سرود [illegible] —

خون [illegible] بمعنی [illegible] خون [illegible] مصدر است [illegible] از بهار عجم —

خون خروس کنایه از شراب سرخ —

خون ناموس کنایه از شراب از مصطلحات —

خوش بفتح خای معجمه [illegible] و واو [illegible] و سکون شین معجمه [illegible] شاد و بمعنی خوب [illegible] غلط لهذا خوش را با سرکش [illegible] قافیه کرده اند [illegible] لفظ خود نیز بفتح خای معجمه و واو و دال مهمله و سکون دال است لهذا خود را با بد قافیه کنند از بهار عجم —

خویش بواو معدوله قوم و قریب و بمعنی خود و آنچه در هندوستان برادر را خویش گویند [illegible] مجاز است [illegible] در محاوره زبان دانان یافته نشد از سراج [illegible] لطائف بمعنی قلعه و مزارع [illegible] تفاوت [illegible] —

خواجه تاش [illegible] غلامان و نوکران [illegible] از بهار عجم و کشف [illegible] باشد و دال [illegible] بدل کرده اند [illegible] چنانچه [illegible] بمعنی [illegible] —

خواب [illegible] از کشف و سراج —

خواص بتشدید صاد و در محاوره فارسی [illegible] جمع خاص که مقابل عام باشد و جمع خاصه و بمعنی خدمتگاران و پرستاران ممتاز و بمعنی خدمتگار و صاحب احمد نیز آمده از مصطلحات و غیره و صاحب بهار عجم گوید که [illegible] بمعنی اخیر اصطلاح ممتازان هندست —

خوض بالفتح و ضاد معجمه [illegible] آب در آمدن [illegible] در چیزی [illegible] از کشف و منتخب و سروری —

خوش غلاف شمشیری که باندک حرکت از نیام خود بخود برآید —

خواطر [illegible] جمع خاطر [illegible] —

خوارق [illegible] خارق [illegible] عادات [illegible] از مردمان باشد [illegible] کرامات اولیا —

خورنق بفتح اول و دوم و چهارم که نون باشد [illegible] —

خودک بضم واو معدوله و فتح دال مهمله و کاف عربی بمعنی طفلان [illegible] از سراج —

خوراک [illegible] از [illegible] —

خوشگوار [illegible] —

خوال [illegible] —

خوش قلم [illegible] باشد

که بخوبی توان نوشت از مصطلحات
خواتم بفتح اول و کسر تای فوقانی
این جمع خاتم است -
خودکام خودرای از برهان -
خورشید لب بام کنایه از آخر عمر -
خوش عنان اسپ مطیع
و فرمانبردار که بادنی اشاره عنان
به هر جا که خواهند بگردد -
خوشیدن خشک شدن از برهان
خوشانیدن متعدی خوشیدن است
یعنی خشک شدن از خیابان -
خوشدامن مادر زن یا مادر شوهر از
برهان و سراج و بعضی محققان نوشته‌اند که
این فارسی نیست بلکه [illegible] است
خوان [illegible] آنچه بر آن چیزی
ونهادن [illegible] آرایش [illegible]
داشتن [illegible] از بهار عجم -
خواقین بفتح اول جمع خاقان لغت
ترکی است که در اصل لقب پادشاهان
ترکستان است و الحال در لقب امرا
مستعمل شده و فارسیان بطریق عربی
این لفظ را بطور عربی جمع کرده‌اند
خواقین جمع خاقان [illegible] بمعنی
پادشاه بزرگ است ترکی -
خواتین جمع خاتون است که در ترکی
زن پرده‌نشین است و این جمع
بطور تصرف فارسیان عربی دان است -
خورنگیدن بضم اول و واو معدوله
و سکون رای مهمله خای معجمه موقوف

و کسر جیم عربی و سکون تحتانی و فتح واو
دیو است که در زنان برای فاحشه
حلول کند از مؤید و شرح خاقانی -
خوردن معروف و بمعنی واندوه [illegible]
شدن چون چیزی [illegible] بر جسم
مضروب در چراغ هدایت بمعنی
ملاقی شدن نیز آمده
خوزستان نام [illegible]
از فارس از برهان
خوانجان [illegible] واو معروف
[illegible]
[illegible]
[illegible]
خواب پریشان خواب [illegible]
[illegible]
[illegible] مصطلحات -
خود را بکسی رساندن [illegible]
حاصل کردن از مصطلحات -
خود [illegible] کنایه از مصطلحات
خود [illegible] کننده از مصطلحات
خود [illegible] روان شدن
کنایه از [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
و دور کردن [illegible]
از لطائف -

خواسته مال و زر و اسباب از برهان
و در شرح نصاب آورده که چون مال را
مردم می‌خواهند لهذا خواسته نام کرده‌اند -
خون گرفته اجل گرفته -
خوهله بفتح خای معجمه که بوی خوش دارد
و واو معدوله و لام و نارا ست از برهان
خورده بالضم ریزه هر چیز و بمعنی نکته
و دقیقه [illegible] از لطائف [illegible]
محققان این لفظ را [illegible]
صحیح گفته‌اند [illegible] لفظ را
بواو و بدون واو هر دو [illegible] نوشته -
خواجه بمعنی خداوند [illegible] لقب
سادات [illegible] نیز اگرچه
برای این معنی خواجه [illegible]
هندوستان [illegible] از لطائف
[illegible] بالضم الف [illegible]
[illegible] از چراغ هدایت
و [illegible] الف لفظ خواجه را در لغات
ترکی بمعنی مالک [illegible] معلوم شد که
این لفظ ترکی است و بعضی فرهنگها
خواجه [illegible] نوشته‌اند -
خوشگاه [illegible]
[illegible] مصطلحات -
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] در چراغ هدایت [illegible]
[illegible]
[illegible] از برهان -

خودسری تکبر و سرکشی کردن [illegible]
خورای بمعنی لایق و قبول از فرهنگ نامه
خون گرمی الفت و محبت -
خواری بمعنی رسوائی نیز آمده از بهار عجم
خواستگاری طلب نمودن چیزی را که
بمعنی شادی تقریب نسبت نکاح مستعمل -
خوی بضم اول و واو معدوله بمعنی عرق
که [illegible] و بمعنی جامه [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] از شرح
[illegible]
[illegible]
[illegible] اول -
خود [illegible]
[illegible]
خوشی [illegible]
کنایه [illegible] است که [illegible]
نیز گویند از سراج -
خواجه [illegible] خواجه‌ای که اصلی باشد
خوره [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] از سراج
[illegible]

خهی بالفتح اول کلمه تحسین و تعجب چنانکه زهی و این در اصل خه بود و الف برده خهی را بقیاس زهی بکسر خا خوانند غلط است از سراج و مؤید و سروری و برهان

فصل خای معجمه مع یای تحتانی

خیفا بالفتح و حرف سوم فا مؤنث اخیف است و خیفا بمعنی اسپ ماده باشد که یک چشم سیاه و دیگر سپید دارد و بهمین مناسبت نام معنی است که یک کلمه آن منقوط و دیگر غیر منقوط باشد از شرح مقامات حریری —

خیاب بالفتح و تشدید تحتانی و در آخر بای موحده بی بهره و ناامید —

خیر است به تشدید یای تحتانی یعنی خیر است

خیرات اعمال نیک این جمع خیر است و خیر در اصل اخیر بود بصیغه افعل التفضیل همزه را حذف کرده حرکت یا بما قبل داده اند

خیاطت بکسر اول و ضم جامه دوختن

خیبت بالفتح و حرف ثالث یای حطی و رابعه فوقانی بمعنی ناامیدی و یاس از کشف و در کنز بی بهرگی —

خیانت بکسر نقلی و ناراستی از منتخب و صراح

خیرباد کلمه ایست که در وقت رخصت باکدیگر گویند مجازاً بمعنی رخصت سفر مستعمل شود از بهار عجم —

خیار بکسر اول قسمی از ترکاری که آنرا اکثر خام خورند و بمعنی اختیار و برگزیدن و برگزیدگان و مدت خیار در بیع سه روز است از مؤید و مدار و منتخب

خیّر بالفتح و تشدید یای مکسوره صیغه صفت مشبه یعنی بسیار نیکوکار و بالفتح و تخفیف یا نیکوئی باین معنی مصدر است و بمعنی نیکوتر در این صورت مخفف اخیر است که صیغه اسم تفضیل است همزه را از اول حذف کرده حرکت یا بما قبل داده اند از منتخب و صراح وغیره

خیره سر بیهوده گرد و بوالهوس و پریشان و سرکش —

خیر خیر بهر دو خای معجمه و هر دو یای معروف بمعنی بیهوده —

خیز بیای مجهول و زای معجمه بمعنی موج آب و مستی باده که بوقت نشاط تر از مؤید —

خیز و میز مرکب بدو یای مجهول و دو زای معجمه بمعنی ذوق و شوق و اختلاط و انبساط —

خیره کش بالکسر و یای [illegible] و فتح کاف عربی ناحق کش و بی سبب کش و آنچه در مؤید بمعنی ضعیف کش نوشته خطاست از بهار عجم و سراج و رشیدی و برهان و سروری بمعنی بی محابا و بیباک و ظالم —

خیش بالفتح نوعی از جامه که تارهایش سطبر باشد و آن از انواع کتان و قصب و ملحی باشد از قاموس و صحاح و صراح و صاحب بحر الجواهر نوشته که خیش بالفتح جلباب باشد از کتان و صاحب منتخب گوید که خیش بالفتح نوعی از جامه است که تارهای سطبر دارد و صاحب مؤید الفضلا نوشته که خیش بالکسر و یای مجهول جامه معروف که در بافت آن پنبه بار میکنند و صاحب رشیدی نوشته که خیش بالکسر یای مجهول جامه سطبر کتان که تارهای آن گنده باشد و نیک غفص یافته باشد و صاحب مدار الافاضل نوشته که خیش بالکسر یای مجهول جامه باشد غلیظ گنده و این پنبه در بافت آن داخل کنند چنانکه پشم در غالیچه و صاحب جهانگیری نوشته که خیش بالکسر یای مجهول نوعی از پافته که در بلاد گجرات و سند اکثر بافند و در برهان بالکسر فقیر مؤلف گوید که چون از پنج کتب خاص لغات عرب معلوم شد که بالفتح و از پنج کتب دیگر در یافت گردید که بالکسر یای مجهول است پس بوضوح پیوست که نزد فارسیان بالکسر یای مجهول است و نزد عرب بالفتح از خلاصه تقاریر همه صاحبان فقیر را بثبوت میرسد که خیش همین است که در دیار ما آنرا کهیس گویند و این تفاوت از تغیر لهجه هند یا نسبت و آنکه بعض صاحبان قید کتان آورده اند شاید که در بعض بلاد از تارهای کتان میبافته باشند و در بعض با ریشم سے آمیخته باشند و چون قید تارهای گنده و سطبر کرده اند این سبب که ریسمان آنرا دو تاره کرده میبافند و برای تحقیق قول صاحب جهانگیری از نساجی که در بافتن کهیس مهارت تمام داشت پرسیدم که اصل کهیس از کدام ملک است گفت از ملک سند و پنجاب پیش ولی آنست که لفظ خیش را بالفتح خوانند مطابق قاموس و صحاح و غیرهما اگرچه بالکسر نیز صحیح است تا التباس نشود بلفظ خویش که در ملک ما بمعنی اقارب مستعمل است و لفظ کهیس چنانچه مشهور است ظاهراً عند التحقیق از زبان بلغا نازیبا باشد والله اعلم بالصواب —

خیلتاش بالفتح کلمه مرکب است بمعنی گروه غلامان و نوکران که از یک رساله باشند و بمعنی صاحب و امیر نیز آمده از رشیدی و در سراج اللغات نوشته که جماعه سپاه که شریک باشند در قوم طایفه و فقیر مؤلف گوید که تاش در لفظ مبدل داش است که بدال مهمله در ترکی کلمه اشتراک است چنانکه در فارسی لفظ هم در لفظ هم قوم و هم گروه پس خیلتاش بمعنی هم خیل باشد یعنی چندکس که در خیل یک صاحب حاضر باشند —

خیاط بکسر اول بمعنی سوزن و بالفتح و تشدید یا بمعنی درزی از منتخب و شرح نصاب و کنز و در مهذب و صحاح بکسر اول بمعنی رشته نیز آمده —

خیط بالفتح بمعنی رشته خیط ابیض و سیاهی و خیط ابیض شانی جمع از منتخب و کنز —

خیف بالکسر یای معروف و کاف عربی بمعنی مشک که در وی آب پر کرده می آرند از رشیدی و سروری —

خیارک بکسر اول قسمی از ورم دنبل که در بن ران پیدا آید —

خیطل بالفتح و طای مهمله بمعنی گربه که حیوان معروفست از شرح نصاب

خیل بالفتح سواران و گروه مردم وغیره و گله اسپان و بمعنی بسیار و بمعنی که از کشف و صراح و مدار منقول از شرفنامه و در بهار عجم نوشته که خیل بالفتح سواران و اسپان و این جمعیست که واحد ندارد و بعضی جمع آن خیول گفته اند فارسیان بمعنی مطلق جماعه و گروه استعمال کنند خواه بلا لکه و پری خواه انسان و طیور و وحوش و حشرات

خیال بفتح پندار و صورتی که در خواب بینند یا در بیداری تصور کرده شود و بمعنی صورتی که در آب و آئینه نماید از کشف و صراح و کنز و صاحب بل الاغلاط نوشته که بفتح صحیح ست بکسر و صاحب مجمع الجواهر گفته که بالفتح نام قومیست که نگاه میدارد چیزی را که قبول کرده است از احساس شترکه صور تهای محسوسه اگر چه غائب شوند آن صور تهای محسوسه و صاحب منتخب نوشته که بکسر بمعنی تصور و پندار و در فرهنگی نوشته که شخصی باغ و کشت برای با ماندن طیور نصب کنند و در بهار عجم نوشته که خیال بکسر و لکه ان و بلفظ بستن و بافتن و کردن و پختن ان

کوکشیدن و دیدن و خاستن مستعمل و بلفظ پختن کنایه از طمع و توقع داشتن

خیول بضمتین اسپان و سواران از کنز —

خیام بکسر اول جمع خیمه از منتخب و کشف و کنز و بالفتح و تشدید یای تحتانی بمعنی خیمه دوز از کنز و تخلص شاعری —

خیم بکسر اول و فتح یای تحتانی جمع خیمه از منتخب و بالکسر و یای معروف در فارسی بمعنی خو و عادت از برهان و در سراج اللغات نوشته که اگر چه بمعنی خوی و عادت ست مگر از کلام فردوسی بمعنی خوی بد ظاهر میشود —

خیشوم بالفتح و شین معجمه بمعنی استخوان بینی از کنز —

خیاشیم بفتح اول پردهای بینی و بنهای بینی —

خیمه بفتح میم کلمه ایست که در وقت قیمت ستی ز رو آمدن دوستی گویند بجهت تعقول نیک و استنفسار و گاهی بمعنی خیر مقدم آمدن نو ... بسیار باشد بکسر ... اول بمعنی ... از رشیدی —

خیزران بالفتح و زای معجمه بضم و ... سوم ست درختی که هندی ... گویند و این خیزر ... یعنی که بکسر اول و یای مجهول ... و زای معجمه باشد یعنی زای معجمه ... ساکن است

از رساله معربات و منتخب و مؤید و مدار و کشف و قنیه و برهان و در کتابی دیده ام که این لفظ مرکبست از ده و امر گی خیز دیگر لفظ ران چون اکثر از چوبش دسته چابک اسپان سیاه ... و آن آنکه خیز آمدن و راندن اسپ ست لهذا باین اسم مسمی گشت —

خیروان بالفتح نام موضعیست گویند که ظهور مهدی آخر الزمان آنجا خواهد شد —

خیر باد گفتن رخصت و وداع نمودن و رخصت شدن از سراج اللغات —

خیو بفتح اول و ضم تحتانی و واو معروف آب دهن از مؤید و جهانگیری و در برهان نوشته که بالکسر و یای معروفست و بفتح اول و ضم تحتانی نیز صحیح باشد و در سراج اللغات نوشته که خیو بضمتین و قیل بکسر اول و ضم دوم آب دهان و اینکه در برهان بکسر اول و سکون دوم نوشته خطاست —

خیره بالکسر خطمی از سراج —

خیره بالکسر و یای معروف در فارسی گستاخ و حیران و متحیر و بسیار و آشکارا و شوخ و سست و تاریک و تیره و عضو بخواب رفته و بیهوده گفتن و دوری ... و بهار عجم و سراج ... و رشیدی ... و بکسر اول و فتح یای تحتانی ... و برگزیده ... بمعنی نیکان و

نیکوتران و نیکوتر و جمع خیرست بمعنی نیکو و نیکوتر باشد از بیضاوی و منتخب و فصول اکبری —

خیمه بالفتح صحیح و الکسر خطا ست چرا که این لفظ عربیست در عربی یای مجهول هیچ جا نیامده است در حالت امالا از مؤید در بیل و کشف و سراج و صاحب بهار عجم نوشته که بالفتح بلفظ زدن و کشیدن و کردن و بر آوردن و نصب کردن مستعمل و بلفظ افگندن هم آمده —

خیشخانه بالفتح خیش خانه که در موسم گرما از بادبیزه خیش سازند و آب بران پاشند خیش قسمیست از کتان که تار های طرار و تناک بیاید از شرح خاقانی و منتخب

خیلخانه خاندان از سراج —

خیری بالکسر و یای معروف بر وزن پیری و انواع آن بسیار است زرد و سفید و سرخ و کبود و آن از خطمی و گل خیرو نیز نامند از برهان و بهار عجم و در صراح نوشته که این معرب خیروست —

خیلی بمعنی بسیار از بهار عجم

خیره رای سست رای و پریشان فکر

خیرگی بمعنی حیرت و تیرگی و تاریکی و شوخی از برهان و بهار عجم —

خیمگی بالفتح منسوب بخیمه که ستون خیمه و دری باشد و هم بمعنی شخصی که در خیمه باشد و بمعنی فراش نیز آمده از بهار عجم —

باب دال مهمله

فصل دال مهمله مع الف	دادا مربی از منتخب	دارا نام پادشاه و بمعنی پادشاه	دار آگاه بیننده گاهی اشارت براست

باب الدال مع الالف

حق تعالی کنند چه دار بمعنی دارنده و حق تعالی دارندهٔ همه عالم ست و بمعنی توانگر که مقابل نادار باشد از بهار و مصطلحات وغیره۔

دار بمعنی بیماری و مرض و در فارسی بدون همزه بمعنی زده دیوار از سروری و جهانگیری و سراج و برهان و صراح۔

دار الشفا دواخانه و مطب طبیب۔

دار الصفا خانهٔ کعبه۔

دار الضرب جائیکه دران سیم و زر سکه زنند بهندی ٹکسال گویند از بهار عجم۔

دار الحرب بالفتح حای مهمله و سکون رای مهمله و بای موحده ملک کفار که مطیع اسلام نباشند چون این چنین ملک لائق غزا کردن ست لهذا دار الحرب گفتند۔

داء الثعلب بفتح ثای مثلثه و سکون عین مهمله و فتح لام و موحده علتی ست که موی بریزاند در عرف بال خوره گویند۔

داراب پسر بهمن۔

دامن شب آخر شب۔

داغ عرب کنایه از ذلیل و خوار از چراغ هدایت۔

داب در آخر بای موحده بمعنی خو و خصلت از سروری۔

دار السلطنت لقب لاهور۔

دار الامارت فی زماننا لقب کلکته۔

داربست آنچه از چوب برای ساختن عمارت بندند و معماران بران برآمده کار کنند و بمعنی چفته که تاک انگور و کدو بران اندازند از مصطلحات۔

داج بجیم عربی لفظ فارسی ست بمعنی تاریکی و تاریک و داج بتشدید جیم معرب آنست و نزد بعضی عربی الاصل بمعنی بسیار تاریک از سراج و منتخب و سروری و برهان۔

داروی جراح مراد از دارو بهوشی۔

دار الجهاد در زمانهٔ عالمگیر حیدرآباد را میگفتند۔

داماد بمعنی مرد نوکدخدا یعنی مردیکه تازه شادی عروسی او شده باشد و آنچه در هندوستان بمعنی شوهر دختر شهرت دارد مجازست و بعضی گویند که این لفظ دعاست و مخفف دائم آبادست۔

داء الاسد بمعنی جذام۔

داد عدل و انصاف و عطا و بخشش از بهار عجم۔

داور بفتح واو بمعنی حاکم و در اصل این لفظ دادور بود بمعنی صاحب داد پس بجهت تخفیف دال ثانی را حذف کردند از برهان و سراج۔

دار بمعنی مطلق چوب و درخت ست و نیز چوبی دراز سر بسته که در زمین فرو برده دزدان و گنهگاران را در گلو رسن بسته بدان کشند و بمعنی خانه و محله و سرای از سراج و برهان و بهار عجم۔

دار العیار جائیکه دران صیرفیان و نقادان از سیم و زر عیار گیرند و سره را از ناسره تمیز کنند و زر و سیم بسنجند۔

دار السرور لقب بیجاپور۔

داوار بهر دو دال مهمله بمعنی حاول مرکبست از داد و کلمهٔ ار که مفید معنی نسبت است از سراج۔

دادر بفتح دال ثانی بمعنی برادر و دوست و این لقب را دار النهرست از لال الف و مؤید و رشیدی و جهانگیری و برهان۔

دائرهٔ نصف النهار دائره ایست سمت الراس بالقدم که از جنوب بشمال بهر دو قطب عالم گذشته تنصیف دائرهٔ معدل النهار و منطقة البروج میکند۔

دار البوار خانهٔ هلاکت یعنی دوزخ از کشف و بهار عجم۔

دار القرار نام بهشت از جملهٔ هشت بهشت و لقب قندهار۔

دار و گیر کنایه از حکومت و ریاست از بهار عجم و بمعنی جنگ و پیکار و ستیزه نیز آمده۔

دابه بکسر بای موحده بسرینه و بقیهٔ چیزی و اصل باز منتخب۔

دانش آموز بمعنی استاد و شاگرد هر دو آمده۔

دار باز بازیگر که بر چوبی دراز برآمده بازی کند بهندی نٹ گویند۔

دارائی شب اندر روز نوعی از دارائی که بقدر یک انگشت سیاه و یک انگشت سفید باشد۔

دار الملک ز دار الملک و تختگاه سلطان و شهر امیر صاحب ملک چه مرز بفتح میم و سکون رای مهمله و بعده زای معجمه بمعنی زمین آبادست۔

داس بسین مهمله آلتی ست آهنی که بدان کاه و زراعت را قطع کنند و بمعنی خس بار یک که بر سر غلاف هر دانهٔ خوشهٔ گندم و جو باشد۔

داش بشین معجمه هر جائیکه دران آتش بسیار افروزند خواه دران خشت پزند خواه کاسه پزند خواه آهک پزند از رشیدی و جهانگیری و مدار و سراج و در ترکی بمعنی سنگ بمعنی همچنانکه یکداش بمعنی همراه۔

داحض بکسر حای مهمله و ضاد معجمه لغزنده و دور شونده و باطل از منتخب و لطائف۔

دامغ بکسر میم و غین معجمه سر شکننده از منتخب

دانق بکسر و فتح نون معرب دانگ است از چند کتب۔

دار الملک شهریکه دران بادشاه سکونت دارد و آنرا دار الخلافت نیز گویند۔

دانگ در وزن دانگ اختلاف بسیارست مگر باتفاق اکثر ثقات چنین تحقیق شده که وزن دانگ شش حبه است و در لطائف بمعنی شش حبه نیز نوشته۔

دال بتشدید لام در عربی بمعنی راه نماینده و دلالت کننده بر چیزی از منتخب و در فارسی طائر شکاری که آنرا عقاب نیز گویند از برهان و حرف دال باصطلاح تقویم علامت برج اسد ست و هم علامت ستارهٔ عطارد بدانکه حرف دال بیای معروف بدل شود چون دالان بالان یعنی دهلیز خانه و بتای فوقانی چون خاد و دخات یعنی غلیواز و شواد و شوات بضم شین معجمه

طائریست که بفارسی چرز گویند و بعربی حباری نامند و بجیم عربی چون گرد گرج بضم کاف فارسی نام ولایت و بذال معجمه چون آذر و آذرو در تعریب نیز بذال معجمه بدل شود چون استاد و استاذ و بهای معجمه چون سرخ مرد و سرخ مرز بمعنی لال پولانی گویند و بشین معجمه چون کوداب و کوشاب نام آتشی ست و بکاف فارسی چون کلند و کلنگ نام دست افزار و بلام چون دغ و لغ بالفتح زمین سخت و بیگیاه و بنون چون گزیده و گزینه بمعنی منتخب و چیده و برین قیاس نموده و نمونه و بواو چون بید و بیو بمعنی مجهول معنی کرسی که نشیننده را اشتباه کند و بها چون تبرزد و تبرزه نوعی از شکر سفید و بیای تحتانی چون آذر بادگان و آذر بایگان و بازند و پازند رسیده زن پیر و در آخر افعال افاده معنی حال کند چون کند و زند و گزرد و در آخر اسما زائده آید چون شفتالو و شفتالود و پیچ و پیچد و نار و نارود

داخول بواو معروف و داخل بضم خای معجمه بمعنی درگاه و دالان که بر در سلاطین برای نشستن مردم از چوب سنگ سازند از رشیدی و برهان و در سراج اللغات و شرح قران السعدین چنین نوشته که داخل بمعنی سراپرده و آن احاطه باشد که در پیش سراپرده خاص پادشاه بکشند و بر در آن علم استاده کنند تا در وی کسی سوار گذشتن نتواند بسبب بزرگی علم و نیز در سراج اللغات از برهان نقل کرده آنچه علامتی که بر اطراف زراعت سازند بجهت منع وحوش و طیور

داء الفیل مرضیست که ساق و قدم بزرگ شود و رنگش مائل بسیاهی شبیه بپای پیل گردد و سبب آن ماده سوداویست از کفایه -

داهول بواو معروف مرادف هرسه و آن آدم مشکلی برای رمانیدن وحوش و طیور در باغ و کشت سازند از منتخب

دار الجلال در زمانه سابق لقب دهلی بود

دام معروفست و جانوران عیدزنده صحرائی که گیاه خورند مثل آهو و گوزن و امثال آن و نقیض دد که بمعنی چارپایان ذی ناب ست مثل شیر و پلنگ و گرگ سگ از سراج و نام بمعنی معروف بلفظ نهادن چیدن و زدن و کشیدن و گستردن

وام افتادن مستعمل از بهار عجم و رنما بمعنی امراد سلاطین پادشاه سراج ملک و وام چهار حصه از پنجم حصه و بیست و هم بمعنی بست پنجم حصه از خلوص در اوزان دوم و هم دام پخته سیزده ماشه و نزد بعضی بست و ماشه باشد و هم خام ده و ازده ماشه

دار النعیم نام بهشت و مراد ازین بهشت ست --

دار السلام خانه سلامت و نام بهشت و نام جائی ست عرب از رفا الافت

و نتخب و بعضی بغداد را نیز نوشته اند

دابشلیم بکسر موحده و یای معروف نام راجه هند که بسیار دانا عادل بود و قصه های کلیله منسوب اوست -

دائن بکسر همزه که حرف سوم ست بمعنی قرض دهنده -

دادن معروف و بمعنی کردن چون وعده دادن و بمعنی نهادن چون گوش دادن و بمعنی گفتن چون حال دادن و بمعنی گذاشتن چون کوچه دادن و بمعنی کشیدن چون چاره سیر دادن از بهار عجم -

داستان قصه و حکایت و شهرت و مثل بمجاز و لقب زال پدر رستم از سراج

والان ملتجی و ولان تبت برید لا مسم بدون الف و دال خطا ست منفیش مفرد فشا از مؤید و کشف و برهان

دامغان شهریست در اقلیم چهارم از ملک قهستان و در تواریخی نوشته که از طبرستان -

داغ گازران آنچه بر پارچه نشانی نهاده بگازر میدهند که بشستن زائل نشود از شرح خاقانی

دامن افشاندن غرور و ناز کردن از شروح و سراج -

دامن چیدن کناره کردن -

دامن بر زمین کشیدن بغرور راه رفتن در خوشی و رعنائی از چهار شرح و مصطلحات -

دامن بدندان گرفتن عبارت

از تیز گریختن از بهار عجم -

دامن چاک بودن منسوب بودن دختر با پسر از مصطلحات -

داغ برنج زدن آزار بشفی رسانیدن که او شادی نشود از مصطلحات

داو در آخر واو بمعنی دیوار خواه پخته باشد خواه خام و آنرا وای نیز گویند و بمعنی زیاده کردن حصل قمار و نوبت قمار باختن و بمعنی مکر و حیله و بمعنی دشنام از سراج -

داهیه بکسر ها و فتح تحتانی بروزن حادثه بمعنی سختی زمانه و حادثه از کشف و کنز

دار الخلافه هر شهر که تخت گاه پادشاه باشد خصوصا لقب دهلی ست اگره را نیز گویند

دار القمامه بضم قاف عبادت خانه ترسایان از مؤید و شرح خاقانی و هم در شرح مذکور بمعنی محل اجتماع زنان فاحشه نیز نوشته است و در منتخب جائیکه خاشاک و سرگین اندازند -

داغ گاه دیوان کچهری پاپراکه کاغذ آنجا مهر میسندار مصطلحات -

داعیه خواهش و اراده و دواعی جمع آن

دامن کوه صحرای پایین کوه از بهار عجم

داچه بنون و جیم فارسی بمعنی ... از برهان

داقمه آن قوتیست در بدن که بجذاز تقنیه بدن فضله باشد ... را حیثیت جدا شدن نداشته باشد آنرا مندفع گرداند

دائره بکسر همزه که حرف سوم ست گرد و گردش زمانه از منتخب و نام ساز

که معروفست و نزد بعضی حلقهٔ مجلس ولشکری که بر جای فرود آمده باشند، ظاهرا این سه معنی مجازست از معنی اول از منتخب فافهم-

دالبوغه بضم بای موحده و واو معروف و غین معجمه بمعنی هندوانه که آنرا تربز گویند از شرح نصاب-

دابه بتشدید بای موحده هر حیوان که بر زمین راه رود و غالبا اطلاق این بر آن چهارپا میشود که بران سوار شوند یا بار کشند از منتخب و لطائف-

داه کنیزک از رشیدی و برهان-

دانیه بکسر نون نزدیک شونده از دنو بمعنی نزدیک شدن-

دانگانه بدو نون و کاف فارسی آن باشد که جمعی چون اسپیر و کشته بر بندند هر کدام زری بدهند تا ازان سر انجام خوردنی کنند از لطائف و بمعنی خرت و متاع خانه نیز نوشته اند-

دائرهٔ عظمی و دائرهٔ عظیمه آنکه دائرهٔ عظیمه آنرا گویند که تنصیف کره نماید که این دائره بران کره فرض کرده شود و اگر دائره تنصیف کره نماید آنرا دائرهٔ صغیره گویند و دوائر عظیمه که اهل هیئت بر فلک فرض کرده اند هشت اند اول معدل النهار و این را معدل النهار ازان گویند که چون شمس بر این دائره میگردد لیل و نهار برابر می شود در جمیع نواحی تقریبا مگر در عرض تسعین برابر نمیشود و شمس را برین دائره اتفاق سیر در سال دو بار می افتد یکی در اول حمل و دیگر در آخر سنبله و در تحت این دائره در عین محاذات این دائره یک دیگر بر روی زمین فرض کنند بنحیکه اگر دائرهٔ معدل النهار قاطع عالم شود زمین را هم قطع نماید پس زمین از جائے که قطع شود همان خط استوا است و خط استوا ازان گویند که در انجا همیشه لیل و نهار برابر باشد بالتقریب دوم دائرهٔ منطقة البروج که دائرهٔ معدل النهار را آن تقاطع نموده است حمائلے و چون شمس بهر دو نقطهٔ محل تقاطع رسد لیل و نهار در جمیع بقاع غیر عرض تسعین و بالقرب منه برابر میشود و این دو محل تقاطع را دو نقطهٔ اعتدال گویند و آن نقطه که چون آفتاب ازو گذرد و شمالی شود وی را اعتدال ربیعی گویند آن راس حمل است و نقطهٔ دیگر که مقابل آنست چون آفتاب ازو گذرد و جنوبی شود آنرا اعتدال خریفی خوانند و آن راس میزانست و سیر شمس دائما بر همین دائره میباشد و این دائره را منطقة البروج ازان گویند که همه دوازده بروج بر همین دائره واقع شده اند سوم دائره مارّه بالاقطاب الاربعة و این دائره ایست که بر هر دو قطب منطقة البروج و هر دو قطب معدل النهار و بر هر دو میل کلی گذشته است و میل کلی عبارتست از غایت بعد منطقة البروج از معدل النهار چهارم دائرة الافق و این دائره ایست که تنصیف فلک میکند درمیان مرئی و غیر مرئی یعنی دائرهٔ افق فرق میکند آنقدر فلک که بالای زمین دیده میشود و میان آنقدر فلک که از نظر ناظر محجوب ست زیر زمین و طلوع و غروب کواکب باین دائره تعلق دارد و قطبین این دائره سمت الراس و القدم اند و این را افق حسی گویند و نزد محققین افق سه قسم ست یکی بیان کردم و بیان دوم و سوم تطویل را میخواهد و هر یک ازین هر سه افق بلحاظ حرکت فلک حمائلی ست و دولابی و رحوی و دولابی بر خط استوا است و حمائلی در اکثر بلاد معمورهٔ عالم و رحوی یعنی بطور گردش آسیا بر عرض تسعین ست که قطب شمالی در آنجا سمت الراس باشد پنجم دائرهٔ نصف النهار و این دائره ایست که بهر دو قطب عالم که عبارت از هر دو قطب معدل النهار ست گذشته بسمت الراس و القدم میگذرد و تنصیف میکند آنقدر فلک را که فوق افق مرئی ست و بالقدر غیر مرئی تنصیف خواهد کرد و این تعریف بلحاظ اکثر بلاد معمورست چرا که در عرض تسعین صادق نمی آید ششم دائرة الارتفاع چون قوس ارتفاع کواکب ازین دائره ماخوذست لهذا باین اسم مسمی گشت و این دائره میگذرد بسمت الراس و القدم و این دائره در روز و شب دو بار با دائرهٔ نصف النهار منطبق میگردد و در هر وقت از محل خود تجاوز میکند هفتم دائرهٔ اول السموات و این دائره است که مرور میکند بقطبین الراس و القدم و بر دو نقطهٔ مشرق و مغرب و قطبین این دائره هر دو نقطهٔ جنوب و شمال است و بر خط استوا منطبق می شود بمعدل النهار و در افق رحوی مقاطع معدل النهار باشد بزوایای قائمه و در آفاق مائله مقاطع معدل النهار نیز باشد مگر بر غیر قوائم هشتم دائرة المیل و این دائره ایست که مرور میکند بهر دو قطب معدل النهار و شناخته میشود باین دائره بعد کوکب سیاره از معدل النهار و میل منطقة البروج از معدل النهار و باید دانست که هر دو نقطهٔ اعتدالین را میل نباشد و چون کواکب از نقطهٔ اعتدال تجاوز کنند پیوسته میل می افزاید تا میل کلی که نقطهٔ سر انقلابین ست نهم دائرة العرض و این دائره ایست که مرور میکند بر دو قطب بروج و شناخته میشود بان عرض کوکب و بعضی متاخرین فن

باب الدال المهمله

هیئت سوای نه دایرهٔ مشهورهٔ مذکوره
دایرهٔ دیگر نیز نوشته‌اند و آن را وسط السماء
الرؤیة نامند و آن میگذرد با قطاب
منطقة البروج و افق و هر دو قطب
آن [illegible] دایره
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
وسط السماء الرؤیة [illegible]
[illegible]
[illegible]
واول السموات [illegible] دایرهٔ [illegible]
کرده‌ام [illegible] از شرح [illegible] فارسی
در کتب علم هیئت —
داهی بمعنی زیرک از کشف
داعی [illegible] دعا کننده [illegible]
کننده و قصد کننده و التماس کننده —
دارائی بمعنی پادشاهی و نوعی
از ابریشم که مشهور است —
داروی [illegible] و آن چیزیست که
در [illegible] برای [illegible]
[illegible]
هست [illegible] —
داغ [illegible] کرم
کرده [illegible] سوراخ
کردن در چیزی [illegible] باشد —
[illegible]

دانی بکسر نون ناکس و فرومایه است
و بمعنی نزدیک که بمعنی اول از دنائت
و بمعنی ثانی از دنو —
داوری بفتح اول [illegible]
[illegible]
[illegible] از سراج —

فصل دال مع الباء الموحده

دب [illegible]
شرح نصاب و لطائف —
[illegible]
از برهان [illegible]
[illegible]
[illegible] از لطائف
دباب [illegible] از لطائف
[illegible] بمعنی
نرم کوفته از لطائف —
دباغت بکسر [illegible] پاک
کردن پوست از سراج [illegible]
مجازاً بمعنی آلودن و خشک کردن
رطوبات اصلیه از چیزی آید —
دبور بفتح اول و ضم بای موحده
و واو معروف بادی که از مغرب وزد و این
باد [illegible]
[illegible]
نصاب [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] اول و
[illegible]

از نزدیک [illegible] قطب شمالی [illegible] که
کلان [illegible] هر دو را بنات النعش
صغری و بنات النعش کبری نیز گویند
دبر بالضم و بضمتین نقیض قبل یعنی
پشت و پس هر چیز و مجازاً یعنی
مقعد از منتخب و بحر الجواهر و غیره —
دبیر نویسنده و منشی از برهان و در
بهار عجم نوشته که بمعنی منشی [illegible]
هر دو [illegible] و در سراج [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] که دبیر در اصل [illegible] بود
بضم دال [illegible] منشی
[illegible]
[illegible] و دبیرست
دبوس بفتح اول و واو معروف
و سین مهمله بمعنی گرز آهنی [illegible]
معرب آن از سراج و برهان
[illegible]
[illegible] از برهان و لطائف
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] اللغات
[illegible]
[illegible]
[illegible]

واقع شده است چون کسی [illegible] وقت
طلوع آن [illegible] شود از شرح
قران السعدین و منتخب —
دبستان بفتح اول و کسر ثانی بمعنی
مکتب و این لفظ در اصل ادبستان بود
چون مکتب جای ادب است این اسم
مسمی شد از برهان و سراج —
[illegible] پل افکندن
[illegible] از سراج —
[illegible]
[illegible]
[illegible] خام باشد
اکثر در آن روغن پر کنند از منتخب و
لطائف و بهار عجم —
دبدبه آواز طبل و نقاره و مجازاً
بمعنی جاه و حشمت و بزرگی از فرهنگ
حسینی و برهان و در سراج نوشته که
ظاهراً این لفظ عربیست —
دبیقی بفتح نوعی از دیبای لطیف
[illegible]
[illegible] —

فصل دال مع التاء

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

فصل دال مع الثاء

[illegible]
[illegible]

وصراح و مؤید ـ

دجاج بفتح و بکسر هر دو جیم عربی ماکیان و خروس را نیز گویند از منتخب

دجاجه بفتح و کسر یک ماکیان یا خروس و تا در آخر این لفظ علامت تانیث نیست بلکه برای وحدت است و نام شکلی از اشکال شمالی فلک که بصورت ماکیان است

دجله بالفتح و بالکسر از قاموس و منتخب و بهار عجم رودیست که زیر بغداد میرود و مجازاً هر رود را دجله گویند و صاحب مؤید و رشیدی و کنز و کشف فقط بالکسر نوشته اند

فصل دال مهمله مع حای مهمله

دحرجه بالفتح و سکون حای مهمله و فتح رای مهمله و جیم عربی گردانیدن و غلطانیدن از کنز ـ

فصل دال مهمله مع خای معجمه

دختر آفتاب شراب

دخت بالضم مخفف دختر از برهان

دخ بالضم و تشدید بمعنی دود آتش از شرح نصاب ـ

دختر رز شراب انگوری از برهان ـ

دخل بالفتح در آمدن و بمعنی آمدنی که ضد خرج باشد و اعتراض کردن در کار و عمل کسی ـ

دخیل آنکه در کار و عمل کسی دخل داشته باشد و حرفیست از نه حروف قافیه که واقع باشد درمیان روی و الف تاسیس مثل فین در شاغل و ضاد معجمه در فاضل از لطائف بمعنی دست خلیص

دخان بضم اول دود که از آتش میبر آید از منتخب ـ

دخنه و **دخنه** بالضم و نون بعده باشد که آنرا ارزن و گاورس گویند و بهندی چینا نامند از کنز و شرح نصاب

دخمه بفتح اول و سکون خای معجمه بمعنی آن ته خانه که کفار عجم مردگان را دران نگاه میداشتند و گورخانه گبران از رشیدی و برهان و کشف و سراج

فصل دال مهمله مع دال مهمله

دد بفتح دال اول و سکون دال ثانی هر چهارپایه که درنده باشد مثل شیر و گرگ و یوز و سیاه گوش از برهان ـ

دده بفتح هر دو دال مهمله بمعنی چهارپایه که درنده باشد مثل شیر و غیره از برهان ـ

فصل دال مهمله مع رای مهمله

دریغا بکسرتین در این لفظ الف زائد است و میتوانید که برای ندبه باشد که در آخر منادی زائد کنند برای مدصوت خان آرزو نوشته که الف در دریغا رابطه است یعنی دریغ است و همین قسم الف خوشا و بسا بمعنی خوش است و بس است

درا بالفتح جرس در آخر این لفظ وقتیکه مضاف یا موصوف شود چون الف صلاحیت حرکت ندارد بجهت اظهار کسره یا می نویسند و در فارسی چنین است هر لفظیکه در آن آخر الف یا واو باشد فافهم و فتح لفظ درا از سروری و کشف و بهار و با نسبت در مؤید بکسر تحقیق کرده شده

درخشان دانا درخشیدن و چیز برانداس هر که بر گران زیر سر نهاده خواب کند آنچه فراموش شده باشد یاد آید از شرح خاقانی

درهم بفتح اول و سکون ثانی و هاء بمعنی سرنگون و آمیخته و محتاج و بمعنی حاجت هم آمده از شرح خاقانی ـ

دریب بالفتح و بای موحده بمعنی دروازه و بالضم بمعنی عقل و عادت از صراح و منتخب و غیرها ـ

درایت بکسر اول عقل و دانش و دانستن از منتخب ـ

در دوست کنایه از تمام بمعنی بی تصرف غیری از بهار عجم ـ

درکات بفتحات جمع درکه بفتحتین بمعنی نه و نشیب است و این در مقابله درجات است و درکات بمعنی منازل دوزخ است ـ

درجات بفتحات پایه های نردبان جمع درجه و درجات سپهر سه صد و شصت اند ـ

درست بضمتین بمعنی تمام و غیر ناقص و بمعنی اشرفی زر نیز و بمعنی درم و دینار از رشیدی و برهان و سراج ـ

دراست بکسر اول دانائی و سبق دادن و سبق گرفتن از منتخب ـ

در ساعت بمعنی فی الفور ـ

دریای ثالث مراد از باران بدانکه دریا سه قرار داده اند اول انهار بهشت که بالای آسمان اند دوم دریای محیط که گرداگرد زمین است سوم دریائیکه درمیان آسمان و زمین

است و آن باران باشد شرح سکندر نامه از خان آرزو و سیف الله و بهار عجم

درج بالفتح پیچیدن چیزی در چیزی و نوردیدن و کاغذ و طومار و بمعنی نامه و قصیده و نثر که شاعر یا منشی که بزند نوشته با خود دارد بجهت اظهار کمال و نام مقامیست در عرش که رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم شب معراج از آن گذشته و بالضم صندوقچه و طبله که زیور و جواهر دران نهند و بفتحتین جمع درجه بمعنی راهها و پایهای نردبان از منتخب و کشف و کنز و برهان و لطائف و غیره

دربند نام قلعه ایست و بمعنی مطلق قلعه و حصار و بمعنی دروازه و نام شهر نزدیک شروان که آنرا باب الابواب گویند و بمعنی گذرگاه دریا که آنرا بند گویند و فاصله میان دو ولایت از برهان و سروری و لطائف و رشیدی ـ

دربند نام شهر و بمعنی بند و قفل بزیادت دال چنانچه تنومند و برومند

دُرد بالضم شراب تیره و هر کدورتی که به چیز رقیق ته نشین شود از لطائف و سراج ـ

درخور بمعنی لائق و سزاوار از برهان

درود بضمتین اگر از طرف حق تعالی باشد رحمت مراد باشد و اگر از ملائکه است استغفار مراد باشد و اگر از جانب مؤمنان است بمعنی دعا باشد از بهار عجم و طیور بمعنی تسبیح از مؤید و رشیدی و جهانگیری

و کشف و برهان و این لفظ بمعنی بریدن زراعت و قطع کردن چوب نیز آمده ـ
دُرَر بضم اول و فتح دوم جمع دُرّه که بمعنی مروارید بزرگ است ـ
دَرّ بالفتح و تشدید شیر گاو و گوسپند و غنیمت و کار نیکو و نکوئی و خوبی و خیر ازینجاست که گویند لله درّه یعنی خدای راست خوبی و نکوئی او و بالضم مروارید بزرگ از منتخب و صراح و در بهار عجم نوشته که دُر بالضم و تشدید را بتخفیف آن فارسیان مطلق مروارید را گویند و در غنت حرب دره بروزن حره مروارید کلان را گویند ـ
دریای اخضر مراد از فلک نام دریای هفت دریا که هر یکی شاخی از بحر محیط است ـ
دِرَه بضمتین روان شدن عرق و شیر و غیره درخور لائق و سزاوار از برهان
دریابار بمعنی دریا بار که رگ و لایتی را گویند که بر کناره دریا باشد از برهان و در لطائف بمعنی جزائر ـ
درودگر بضمتین و واو معروف بمعنی نجار و این خود از درو دنست که بالضم چوب و زراعت قطع کردن باشد از رشیدی ـ
درودگر بضمتین مخفف درودگر که استاد چوب تراش باشد و بکسر اول و فتح ثانی قطع کننده زراعت از برهان ـ
درز بضمتین و در آخر زای معجمه جمع درزه بمعنی محل پیوند دو چیز [illegible]
درس بفتح اول و سکون ثانی خواندن کتاب بلفظ گفتن و دادن و گرفتن و کردن و خواندن مستعمل از بهار عجم ـ
درفیبس بفتح هر دو دال مهمله و سکون رای مهمله و کسر بای موحده و یای تحتانی معروف و سین مهمله بروزن خندریس بمعنی زن پیر و بمعنی سختی و بلا از شرح نصاب و لطائف ـ
درازگوش بمعنی خر که گوش دراز دارد نصاری تعظیم آن کنند زیرا که مرکوب عیسی علیه السلام بوده است از شرح خاقانی ـ
درباش بالضم مخفف دورباش و آن نیزه کوچک دو شاخه است که پیش سواری ملوک برند تا مردم آنرا دیده از راه دور شوند ـ
درویش بالفتح بمعنی خواهنده از درها و این در اصل درویز بود زای معجمه بدل کردند و درویز در اصل دراویز بود بمعنی آویزنده از درچون گدا بوقت سوال از درها می آویزد یعنی درها را میگیرد لهذا گدا را درویش گفتند و بعضی محققان نوشته اند که درویش در اصل دریوز بود درمیان یا و واو قلب مکانی کردند درویز شد بعد از آن شین بدل کردند و لیوز صیغه امر است از یوزیدن که بمعنی جستجو کردن است این وجه آخرین مستفاد است از سراج اللغات و وجه اول که سابق مذکور شد از مدار و مؤید و سروری
و سراج چرا که چون اطلاق این لفظ بر خدا رسیدگان گوشه نشین صادق نمی آید و زیبا نمی نماید لهذا فقیر صاحب معرفت را بجست تمیز روش بضم دال باید گفت درین صورت مرکب شد از در که بمعنی مروارید است و ویش که در اصل واش بود و ویش و واش کلمه تشبیه است چنانکه مهوش ... داده الف را بیا بدل کردند کسی از اهل لغت این وجه ننوشته فقیر مولف بعنایت روشنان از قوانین فارسیه استخراج نموده اگر منصفان پسندند ثنا نمایند فیها و الا معذور دارند ـ
درفش بضم اول ... کافش که بر سر علم بندند و چون معنی درفشیدن که ... آن نیز درفش ایزدان گویند که از بادی لرزد و آلتی است که بدان در چرم سوراخ کنند آنرا بهندی ... گویند از رشیدی و سراج و صاحب مدار و مؤید نوشته که بفتحتین آلتیکه بدان در چرم سوراخ کنند و بضم اول و فتح ثانی بمعنی علم و نشان ... و در جهانگیری بهر دو معنی بفتحتین و بکسر اول و فتح ثانی نیز آمده و در برهان بکسر اول و فتح ثانی آلت ... و زبان علم و فوج ـ
درخش بضم اول و فتح ثانی و بفتحتین نیز بمعنی برق و فروغ و روشنی را نیز گویند از برهان و جهانگیری و مدار و لطائف و سراج و درخش بالکسر ره از منتخب و بیدار و گشت
دریغ بکسر تمنی افسوس و اندوه از برهان و سروری و مؤید و کشف ـ
دروغ بضمتین کذب از مؤید و بالفتح اول نیز آمده ـ
درنجف بالضم و باضافت سنگیست سفید و شفاف مانند بلور که در میان آن موهای سیاه معائنه میشود و آن موها را بجناب علی کرم الله وجهه نسبت کنند و تعظیم نمایند از بهار عجم ـ
درق بفتحتین بمعنی سپر که از زخم تیغ حفاظت کند از لطائف ـ
درک بالفتح دریافتن و بفتحتین و بالفتح طبقه دوزخ از منتخب ـ
دراک بالفتح و تشدید را نیک دریابنده از منتخب ـ
درنگ بفتحتین بمعنی صفت و آهستگی از رشیدی و مدار و سراج و در برهان و لطائف بکسر اول ـ
درکل بفتح اول و ضم کاف عربی لفظ مرکب است بمعنی بالکل و تمام ـ
درّ یتیم مروارید بزرگ و آبدار که در صدف همین یک دانه تنها پیدا شده باشد از سراج اللغات ـ
درازدهن بفتح دال و ضم ها ... تعظیم آن کنند چرا که بوقت طلوع آفتاب ... از شرح خاقانی ـ
درهم ... بروزن ... نزد اکثر ... و ...

باب الدال المهمله — فصل الالف

در طسوج طسوج دو جو باشد و با صطلاح فقها سهم شرعی چنانکه آن را اندر باشد که در کف دست متوسط الحال آید قرار گیرد و در سراج نوشته که درم بکسر اول و فتح دوم در بیست و در سیم فقها بیست و سه حبه چنانکه بعضی گفته اند که در هم فارسی بیست و در هم معرب است و دراهم جمع آن چنانکه در کلام مجید سوره یوسف واقع است و جمعی از محققان لغت قرآنی درهم را معرب گفته اند سیوطی و غیره از معربات قرآنی آنرا بیاورده پس درم مخفف درهم باشد و این تخفیف از تصرف فارسیان است اگرچه در سراج درهم را معرب درم گفته درفش بفتح اول و سکون ثانی و فتح شین معجمه و سکون واو نام افتاد جهت بمعنی علم و کلید و بمعنی پادشاه در انجا می نشیند — درمان بالفتح علاج بیمار و معنی گذاره درین صورت است — درن بفتحتین ریم و آن کرم است آزو چرکین بکار از برهان — درزن بفتح اول و فتح زای معجمه معنی سوزن که با آن دوزند و درزی خیاط که بدان دوزد — و درزی ماخوذ از آنست کردرزن بمعنی سوزن بسیار آمده است و ازالدرزی معنی بیجیده بعنی بدرد — درکار کردن کسی را در آوردن و حق کسی چیزی سرشت ساختن

درخشیدن بفتح اول و کسر دوم تابیدن برق و مانند آن از شرح مویدو برهان و سراج — درویدن بضم اول و کسر دوم — درودن بفتحتین بمعنی بریدن و کشتن و چیدن و ارادت قطع کردن از برهان و مویدو رشیدی و کشف — درفشان بفتح بمعنی درخشان از برهان — درودن بفتح اول و ضم ثانی — در میان از برهان — درائیدن بفتح و کسر آواز کردن جرس و غیره و گفتن از موید و برهان و سراج — درفشیدن بفتح اول و فتح ثانی از برهان و درفشان بمعنی درخشان از رشیدی و برهان بفتحتین معلوم شده و از موید و سراج بفتحتین — درفشان بفتحتین بمعنی درخشان و تابان از کشف و برهان — درخوردن کار سیر و روی گو — در آویختن از آویختن اصطلاح بر افتادن بدست کسی و نمودن و ظاهر کردن عیب کسی از برهان و مصطلحات و بهار عجم و خیابان — در پوست کسی افتادن سخن را کنایه از غیبت کسی — در گرفتن چراغ و آتش و مثل آن بعنی اثر کردن — در انداختن — درافتادن با کسی

کردن با هم چنانکه جست و خودن از برهان و بهار عجمی — در انداختن کسی را و فرو انداختن مشهور — در آمدن بمعنی بر آمدن و داخل شدن — در سر کردن — در گرفتن — در سر شدن آخر شدن از عمر — در پا افتادن بعید کردن — در کاسه کسی کاسه افکندن و انداختن — در کاسه کسی کاسه برافکندن بعنی آمده از چراغ هدایت — در گوش نشستن — در اوفتادن از برهان و رشیدی — و مصطلحات — در پای کسی افتادن — در پوست افتادن از مصطلحات و چراغ هدایت

در جوال کردن فریفتن و خوردن از مصطلحات — در گوش آوردن کسی را از مصطلحات — در کار کردن کنایه از صحبت کردن از مصطلحات — در دل گردان زاری کردن — در پوست افتادن کنایه از واقف شدن بر راز کسی — درو بکسر اول و فتح ثانی قطع کردن زراعت از برهان — دروازه نام حصاری است از روم از شرح قران السعدین — درو بکسر اول و سکون را و فتح سیم ... — در اصطلاح ... — و مدار در کشف نوشته که آن نوطه باشد — کرده ... بالضم و تشدید را و مهمله ... از جامه که اکثر از صوف باشد و فارسیان بتخفیف نیز استعمال کنند — دره بالکسر و را مهمله مشدد ... — دره بالفتح ... تشدید و تخفیف در فارسی بمعنی راه ... از رشیدی و سراج و کشف و برهان و منتخب

دراجه بفتح اول و تشدید ثانی و جیم عربی بوزن برج بزرگ که بطریق برج [illegible] قلعه میسازند از شرح خاقانی —

دریوزه و دریوزه بفتح و یای مجهول آنچنان اند درها برای سوال پیشه گدائی از مؤید و کشف و جهانگیری و در سراج نوشته که دریوزه و دریوزه [illegible] کردن از در که عبارت از گدائی است و در روی [illegible] گدا نیز آمده [illegible] و چون در یوزه [illegible] صحیح است و در یوزه [illegible] دریوزه است —

درمنه بفتحتین و سکون میم و فتح نون [illegible] گیاه دوائی از رشیدی [illegible] —

دریچه بفتح اول و کسر [illegible] و جیم فارسی یعنی کوچک [illegible] که در زیاده بودن یای تحتانی تامل است لیکن اکثر استادان دریچه [illegible] تحتانیه آورده اند عربی [illegible] دریچه [illegible] پیدا [illegible] بهوا کعبه [illegible] دریچه در اصل دریزه بود که زای [illegible] فارسی بدل کردند [illegible] و در لفظ دریزه که یای تحتانی [illegible] [illegible] خورد که [illegible] حالت [illegible] کنند [illegible] یعنی دروازه کوچک باشد چنانکه [illegible] یعنی [illegible] —

[illegible] یعنی در پیچ [illegible] بیرون [illegible] حالی از غرائب [illegible] [illegible] و در [illegible] شرقی [illegible] غربی [illegible] انسیر [illegible] واستاد [illegible] —

درجه بفتح اول و ثانی [illegible] پایگاه [illegible] و [illegible] جواهر [illegible] علم هیئت و نجوم [illegible] فلک را [illegible] قسمت کنند [illegible] [illegible] [illegible] سیصد و شصت [illegible] [illegible] انانیه [illegible] و همچنین [illegible] [illegible] که مسافت [illegible] فلک [illegible] مسافت [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] مسافت [illegible] فلک [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] مسافت [illegible] [illegible] باشد — و [illegible] بفتح اول و ثانی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

[illegible] پادشاه [illegible] —

درقه بالفتح یعنی سپر [illegible] از بهار [illegible] —

درمنه ترکی [illegible] که شبیه [illegible] بسیار [illegible] شود [illegible] گرم و خشک [illegible] خلال [illegible] که گویند [illegible] باریک [illegible] [illegible] و گلش سفید [illegible] ازرق و [illegible] از [illegible] تحفة المؤمنین —

دراز [illegible] قسم [illegible] —

دراز [illegible] یعنی [illegible] کردن [illegible] گفتن از بهار —

دروی یعنی [illegible] شود [illegible] مجاز [illegible] و دری [illegible] است و بدون یای تحتانی فارسی —

دراری بفتح اول یعنی ستارگان روشن و بزرگ و این جمع دری است که یعنی ستاره روشن باشد —

دری [illegible] ستاره روشن [illegible] باشد [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

لهذا [illegible] خوانند [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] که پادشاه [illegible] دری [illegible] زبان [illegible] زبان [illegible] فارسی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

[illegible] [illegible] دانسته [illegible] [illegible] قبول [illegible] [illegible] ساکن [illegible] ساکن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

[illegible]

[illegible] دری [illegible] —

[illegible]

[illegible]

ورد دهنا بالضم سفیدی که در دست و پا بعد بستن حنا اندازد چراغ هدایت و بهار عجم —

دژ بفتحتین بکسر دال و سکون زای فارسی و ضم ها و سکون خای معجمه و تای فوقانی بمعنی بیت المقدس از برهان —

دژ بکسر اول و سکون زای فارسی بمعنی قلعه و حصار و بمعنی زشت و بد نیز از جهانگیری و برهان و در سراج نوشته که دز بالکسر و زای عربی بمعنی قلعه و بمعنی که بزای فارسی نوشته اند درست نباشد پس بزای عربی صحیح است —

دلمق بفتح دال و لام و کسر میم در ترکی بمعنی آراسته —

دژم بکسر اول و سکون زای فارسی و کسر های معجمه و یای معروف بمعنی ... و زشت خوار و سرد و سرکش از رشیدی و برهان و جهانگیری و سراج —

دژم بفتحتین زای فارسی بمعنی افسرده و اندوهگین از جهانگیری و در برهان بکسر اول و فتح ثانی و بعضی از محققین نوشته که دژم بکسر اول و فتح ثانی آشفته و بد داغ و این اصل دژن بود بمعنی آشفته و خشمگین —

دژن بضم اول و فتح ثانی هر چیز که بر وی آن تیز باشد از برهان —

دژ رویین نام قلعه که در خواهران گشتاسپ در وی محبوس بود و اسفندیار آن قلعه را فتح کرد و خواهران خود را آزاد و دژ رویین گاهی مراد باشد از آسمان —

فصل دال مهمله مع سین مهمله

دست پاچه بمعنی حیرت و تلاش از مصطلحات

دست آلا بمعنی قالب و مهره —

دست آموز کنایه از آفتاب —

دست آویز بمعنی امداد و اعانت از مصطلحات —

دست افزار بمعنی چیزی که بهندی چکنائی گویند خواه از روغن کنجد و غیره باشد خواه از روغن گاو خواه از پیه —

دستان بالفتح بمعنی دارد اول مکر و فریب که بعربی آن را حیله گویند دوم قاعده و رسم سوم نغمه چهارم صدر و مسند که آن را چار بالش نیز گویند پنجم قوت و قدرت و توانائی ششم طرز و روش و قاعده هفتم یک چیز تمام چون یک دست جامه و یک دست سراج هشتم گرسنه و مرتبه چنانکه یک دست بازی و یک دست سفر یعنی یک گرسنه بازی و یک سفر نهم مانند ... و سطور روده ... از جهانگیری و رشیدی و لطائف و گشت و در برهان سوا معنی مذکوره بمعنی فرصت و سبب مرغان شکاری نیز نوشته و صاحب بهار عجم نوشته که دست بمعنی فرصت نیز آمده و بمعنی مسند و چار بالش عربیست لیکن فارسیان نیز استعمال کرده اند و بالالف اطرا ... گویند کرد و فتح اسپ است —

دست بکار بمعنی ... مشغول بودن از مصطلحات —

دست بیعت ... دست برده که

دست از بهار عجم —

دست آخیج بمعنی هشت و ... مزد و اجرت و مزدی که در کار دست پدا شود از برهان و منقول از شرح الغرائب نیز از ... مصطلحات —

دست آویز بمعنی دست آویز و ذریعه از چراغ هدایت و بهار عجم —

دست بدو بضم بای موحده یعنی غلبه و فیروزی از برهان —

دست بند چیزی که بر زنان بر دست بندند از مصطلحات و در بهار عجم بمعنی اندر رقص که رقاصان دست یکدیگر با هم گرفته رقص کنند —

دست برد و دستبرد مزد و دوری از مصطلحات بیان —

دستور بالفتح قانون و قاعده و طرز و آئین و بمعنی وزیر و صاحب اجازت و بمعنی وزیر امیر صاحب مسند و این لفظ مرکب است از لفظ دست که بمعنی مسند و قدرت باشد و از لفظ ور که بمعنی صاحب آمده بجهت تخفیف با قبل واو را ساکن کردند چنانکه در رنجور و مزدور و دستور بالضم معرب این است چرا که در زبان فارسی الفتح در عربی بنا ... از برهان و بهار عجم و رشیدی و سراج و رساله المعربات —

دستیار مددگار بمعنی سراج نیز آمده —

دستار بالفتح ... و دستور —

دستکار ... بمعنی صناع و

دانستنی ... از مصطلحات —

دست شکیب و ... بمعنی ... سلامی نیز گفته اند از بهار عجم —

دست پرور پرورش یافته از دست از مصطلحات —

دست تنگ کنایه از کم خرجی و در کلام قدما بمعنی دشنام مستعمل آمده از بهار عجم و چراغ هدایت و سراج اللغات —

دستگیر گیرنده دست برای معاونت و مددگاری و بمعنی دست گرفته شده نیز آمده یعنی گرفتار و قیدی ... یعنی اسم فاعل و اسم مفعول هر دو آمده از برهان و بهار عجم —

دست ... نام آلتی ست که بدان تیر راست کنند و بعضی گویند که آن را بهندی بانگ گویند و بدان تیری تراشند از شرح قران السعدین —

دست افزار بمعنی آله کار پیشه وران کاسبان که بهندی هتهیار گویند مثل تیشه و رنده و غیره و امثال آن از لطائف —

دست شوی بمعنی ... یا ... بر دست از شرح دیوان ... بمعنی ... برهان و در سراج اللغات نوشته که ... بمعنی ... یا آنکه ... بالکسر صحیح —

دستک ... چیزی که او ... دست ... شده باشد و بمعنی ... دیر دست مشغول ... و بمعنی ... باشد از برهان و جهانگیری و رشیدی و لطائف و بهار عجم و شان آرزو

و در شرح سکندرنامه بمعنی قدرت و استقلال و شوق نیز نوشته است —

و دست کش آزمایش بیست فرسوده شده بمعنی تحفه نیز آمده و در اصطلاحات بمعنی عصای کورکش و بمعنی مقدار سیاه نیز نوشته —

و دست باد کنایه از آسمان —

و دستار بزرگ قلندران از اصطلاحات —

و دست و دل بمعنی قوت و همت —

و دست بدل کنایه از بیقرار و مضطرب زیرا که هر که را دل — دست بدل خود میگذارد و در شرح الشعرا بمعنی حاضر و

و دست بدل گذاشتن [illegible] کردن نیز آمده [illegible]

از فضایل [illegible]

و دهم [illegible] اول [illegible]

[illegible] از منتخب —

و دست [illegible] کنایه از آفتاب

و [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

و دست [illegible]

[illegible]

[illegible] —

و دست [illegible]

[illegible]

پوشیده و علامه [illegible] کرده [illegible] علامه [illegible] ترند —

و دست [illegible] کردن از سراج —

و دست [illegible] کنایه [illegible] باختن مال و اسباب [illegible] و [illegible] —

و دست [illegible] از سراج —

و دست [illegible] از [illegible] —

و دست [illegible]

[illegible] و

[illegible]

و دست [illegible] سلام کردن [illegible]

و دست [illegible] کشیدن [illegible]

و دست [illegible] کردن —

و دست [illegible] ماندن

[illegible]

و دست [illegible] —

[illegible]

[illegible] کردن —

و دست [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

وشت بالفتح معروف الکبیر ... مفرد ... نزد اکثر فرهنگ نویسان مصحف است و صحیح دشت بمعنی دست ... دشت و در هندی کنایه از شهر کرده است —

و دشخوار بالضم نشانی یعنی دشوار و دشوار بفتح اول و شین ... سختی و دشوار —

و دشوار بالضم مرکب از دش یعنی زشت و وار کلمه نسبت ... —

دش بالفتح نحو از ... اطلاق کنند و بالضم یعنی زشت ... و دشمن ...

و دشنام ... نام ... و دشخوار ... شکل ... زشت و ...

دشت ... نام ولایتی است در خراسان که ... شاعر از آنجا است ... —

و دشنام بالضم ... نام ... و ... تاریخ و ...

و دشمن کا ... مرکب از دش یعنی بد و من ... —

و دشمن کرانی ... و ... باشد و این ... مفرد ... یعنی جمع ... و ... و در اصل دشمن بود ... —

یعنی ... و دل ... —

دشت بالفتح ... و ... سردی ... بالکسر است —

فصل دال مهمله مع العین المهمله

و دعوت بالفتح خواندن کسی را بطعام و غیره و بالکسر ... خواندن ... نسب ... از ... —

و دعوات بالفتحتین جمع دعوت ... —

... —

و دعا بالضم اول و ... —

... از منتخب ... —

... —

و دعا کردن و دعا گفتن رخصت کردن و وداع شدن از مصطلحات —

و دعوی ... را ... ثابت کردن —

و دعوی ... بفتح جیم ... —

... از مصطلحات —

و دعا ... از مصطلحات —

و دغا ... بالفتح اول ... —

چنانکه ... و ... است از شرح نصاب الکبری —

و دغل بالفتح اول و کسر ثانی و تشدید یا ... —

... —

فصل دال مهمله مع الغین المعجمه

و دغدغه بالفتح دال و ... —

... شده —

و دغل ... بفتحتین ... مکر و حیله یعنی ... —

... —

و دف ... —

... —

فصل دال مهمله مع فا

و دف ... —

... —

و دق بالفتح ... —

پنهان کردن از منتخب —

و دفاعن بالفتح اول و کسر ... جمع دفینه که مال مدفون باشد —

و دفن ... —

و دفتر ... بالفتح ... —

... —

و دفع ... —

و دفینه ... —

... —

و دق ... بالکسر ... از برهان —

و دقیقه ... اول ... —

... از مصطلحات —

فصل دال مهمله مع قاف

و دقیانوس ... بفتح ... و سکون ... —

... —

و دق ... بالفتح ... —

... —

... —

وشقت نیز آمده از لطائف —

وقانه ولیمز بفتح دال اول و کسر دال دوم بفتح بای موحده نام قبیی از کشتی از بهار عجم و چراغ هدایت یعنی خوش آینده مؤلفت گوید که این اسم [illegible] کیبست از بهار لفظ دن بالفتح بمعنی گونگی و ملال [illegible] لی عجاز —

دقیانوس بالفتح نام پادشاه ظالم که اصحاب کهف بخوف او از شهر خود گریخته در غار پنهان شده بودند از لطائف —

دق بالفتح بمعنی گدائی و نوعی از لباس پشمینه که فقیر [illegible] مأخوذ کرده کاسه نوعی از قماش نفیس بالفتح و تشدید کوفتن و آرد کردن [illegible] بالکسر باریک و اندک و نام علتی است که آدمی را باریک سازد از برهان لطائف و تحفه [illegible] و بهار عجم نوشته که دق بمعنی گدائی مجاز است زیرا که آن دیگر را کوفتن [illegible] —

دقیق آرد باریک چیز اندک و چیز باریک از تحفه لطائف —

دق و لق بفتح دال و لام مرکب و ملک است [illegible] بی گیاه و درخت از رشیدی —

دقاق بالضم باریک اندک و کسر بفتح دقیق که بمعنی باریک است بالفتح و تشدید قاف کوبنده چیزی و قصار که جامه را سنگ بر آب و فروش از تحفه وغیره —

دقل بفتحتین [illegible] و نخل پر بار و خرمای زبون از تحفه شرح نصاب —

دقوم بالکسر و تشدید قاف بارکم [illegible]

دبا بالضم گرد و غبار و نکهت یا قواب آمیخته از [illegible] بالفتح و تشدید قاف و در آخر [illegible] نسبت فارسی یعنی جامه که بآن چیزها گویند و لباس گدائی —

دقیقه چیزیکه باریک باشد و باصطلاح هیئت [illegible] دقیقه یعنی یک حصه از شصت حصه درجه و تمامی درجه های فلک [illegible] [illegible] را [illegible] [illegible] ناشیم —

فصل دال مهمله با کاف عربی و فارسی

دکه بالفتح دال و ضم کاف عربی نام آبی است [illegible] شروان از شرح خاقانی —

دک بالفتح و ضم دال مهمله و کاف فارسی آواز بر هم زدن دندان از خنده [illegible] —

دک بالفتح [illegible] [illegible] را یعنی محکم [illegible] و ساده و [illegible] گیاه از جهانگیری و در عربی بالفتح و تشدید کاف کوفتن و [illegible] هموار از منتخب —

دکان بفتحتین کاف فارسی یعنی دکان [illegible] شود —

دکان بالضم و تشدید کاف عربی دکان [illegible] [illegible] و [illegible] گو و [illegible] و [illegible] دکان [illegible] [illegible] آن [illegible] و دکان [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

بهار عجم نوشته که دکان بالفتح و تشدید است [illegible] این تخفیف خوانده و بفتح خواندن آن [illegible] خطاست —

دکاکین بفتح اول و کسر کاف دوم جمع دکان است از کنز —

دکان گرو بدان کنایه از گری بازار [illegible] دکان از [illegible] —

دکه بالضم و تشدید کاف عربی [illegible] دکان [illegible] بالفتح و تشدید [illegible] [illegible] [illegible] —

و کلیسا بالفتح و کاف فارسی [illegible] [illegible] —

فصل دال مهمله مع لام

دل [illegible] [illegible] زبان —

دلالت [illegible] و باصطلاح بودن [illegible] چیزی [illegible] که لازم میشود از علم آن [illegible] علم بشئ دیگر چنانچه از علم وجود [illegible] [illegible] [illegible] دال میشود و اقسام دلالت [illegible] است —

دلالت بالکسر و تمامی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از [illegible] لطائف —

دلق بالفتح [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] شده [illegible] [illegible] بالکسر و بفتح دال و کسر لام [illegible] [illegible] [illegible]

دست از پوست آن پوستین سازند از لطائف و صراح و منتخب —

دلک بالفتح پست مالیدن بدن را و مالش دادن از منتخب و بفتحتین دال آفتاب بغروب مایل شدن از لطائف —

دلاکه بالفتح و تشدید لام آنکه در حمام اندام مردم را مالیده [illegible] کند از لطائف —

[illegible] [illegible] آفتاب از بالا [illegible] فرو شدن آفتاب بالفتح آنچه بدین [illegible] [illegible] [illegible] از منتخب —

دلکش بفتح دال و قاف نام [illegible] از لطائف —

دلل بفتحتین ناز و کرشمه —

دلال بالفتح و کسر همزه و اشاره [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] اول بمعنی ناز —

دلیل رودن بمعنی نحو و نظام [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] گفتند [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] شیدی —

دلدل بالضم [illegible] دال نام [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] رسول الله صلی الله علیه و آله [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از منتخب و صراح —

دلدل [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آمده

آزرده شدن یعنی داشتن چیزی دیگر و در اصطلاح اطبا بول رنجور را گویند که طبیب امراض بیماران از آن معلوم میکند از لطائف —
دلچه بفتح هر دو دال نام خیمهٔ کلان —
دل دادن دلبر ساختن —
دل دوجا نیکی کردن کمال اهتمام در کاری کردن —
دل بدریا کردن کنایه از سخاوت فوق المقدور از مصطلحات —
دل بچیزی دوختن متوجه کردن دل بچیزی از مصطلحات —
دل گرفتن غنیمت کردن از مصطلحات
دل بلب دویدن کنایه از گریه خونین از مصطلحات —
دل زل کردن بیقراری کردن از مصطلحات —
دل دویدن عاشق شدن طمع کردن از مصطلحات —
دلو بفتح اول و سکون لام ظرفیکه بدان آب از چاه کشند و نام برج فلک که وبال آفتاب در آنست —
دلیده قطعه از آسیا شکسته که آرد نشده باشد از برهان و سراج —
دلاله بالفتح و تشدید لام اول زنیکه دیگر زنان را ابدراه کند —
دلمه بالفتح شیر که بعد از مایه زدن بسته شود از سراج اللغات —
دلیل القدره ... یعنی دردلربائی

لق در ترکی علامت مصدر است مثل ...
دلقاوه بفتح دال بمعنی درکه علامت ظرفیت است —
دلقمیثن تخفیف گرمی صحرائی از شرح نصاب و در مصطلحات بهار عجم بمعنی روباه سفید و نام زن حیله گر —
دلالت ثلاثه در اصطلاح صوفیان فنا فی الشیخ و فنا فی الرسول و فنا فی الله و نزد منطقیین دلالت مطابقی و دلالت تضمنی و دلالت التزامی —
دلی ... حرف نوی از سببیت —
دلدهی تسلی کردن دلیر کردن و عاشق شدن از جا ... از مصطلحات —
دلگرمی بمعنی مرد —
دلبستگی علاقهٔ محبوبی —
دلالت مطابقی آنست که لفظ بر تمام موضوع له خود دلالت کند چنانکه دلالت لفظ انسان بر مجموعه حیوان ناطق که موضوع له اوست و این را مطابقی بهمین سبب گویند که مطابقت لفظ بر تمام موضوع له که حیوان ناطق باشد بدانکه موضوع له معنی را گویند که واضع برای همین معنی لفظ را وضع کرده باشد و لول معنی ...
دلالت تضمنی آنست که دلالت لفظ بر جزو موضوع له باشد در ضمن دلالت مطابقی چنانکه دلالت لفظ انسان بر حیوان یا بر ناطق در ضمن مجموعه حیوان ناطق و این را تضمنی برای همین گویند که دلالت بر معنی حیوان ناطق در ضمن موضوع له که حیوان ناطق باشد ملحوظ و مفهوم میشود —
دلالت التزامی آنست که دلالت لفظ بنسبت دلالت مطابقی بر چیزی باشد که آن چیزی خارج از حقیقت موضوع له آن لفظ باشد مگر لازم در آن بود چنانچه دلالت لفظ انسان بر کاتب و ضاحک در ضمن معنی حیوان ناطق و این را التزامی برای آن گویند که مدلول یعنی کتابت یا ضحک لازم موضوع له است که حیوان ناطق باشد —
دلیل ترسی بضم تای فوقانی و سکون رای مهمله و کسر سین مهمله عبارت از برهان ترسی است این چنین برهان مطلبی است که مذکور شد و این برهان ترسی ثابت میکنند در علم حکمت تناهی بودن ابعاد را و ابطال میکنند عدم تناهی ابعاد را و ترسی از آن گویند که درین بحث شکلی میکنند بصورت ترس یعنی سپر باین وضع

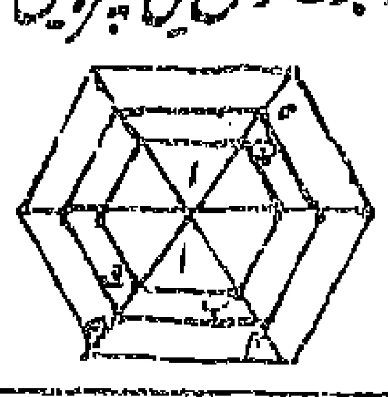

فصل دال مهمله مع میم

دم بکسر خونبها و این عربی است که بمعنی خون باشد —
دمشت بفتح اول و چهارم تای ... زمین هموار یعنی هر چیز نرم خوبی —
دم بفتح اول دم یعنی دعوی و اسد لقب حضرت علی مرتضی کرم الله وجهه تعالی ... بمعنی شیر است علی مرتضی

دامغ بفتح دال یعنی بالا کرا ... در فارسی بکسر اول شهرت دارد نام خراج و رواج این لفظ اولی است تفصیل این در تحقیق لفظ خراج گذشت از غیاث و آنچه این لفظ بمعنی داغ در مردم شهرت دارد غلط محض است —
دمدمه ... از مصطلحات —
دم ... در خانه ... رفتن از کنز —
دم گرفتن ... همراه دیگری نغمه خواندن و پیروی او کردن ... مطلق ... بهار عجم —
دمع بالفتح ... بمعنی اشک چشم ... است که آب از چشم بیرون می آید ... —
... جمع ... باشد —
دماغ بکسر اول بمعنی مغز و اطبا چنین تشریح کرده اند که عضویست که محل روح نفسانیست آن مرکب است از مخ و دو پرده ... غشای رقیق که ملاقی نفس است و غشای صلب ... این غشا است و ... شکل دماغ ... کسر دماغ ... بمعنی که مذکور شد بفتح ... دماغ بفتح اول ... است و کسر لفظ دماغ که بالا مذکور شد ... و دلالت ثابت است ... لفظ دماغ بطریق مجاز بمعنی عجب

و کشتی طاقت تیزی آب و صاحب بهار عجم نوشته که دماغ بالکسر است که در محاوره فارسیان بفتح نیز جائز است بمعنی مغز سر و بمعنی نخوت و غرور مجاز است و بمعنی نشه و کیفیت و بمعنی خواهش لیکن باین معنی در محل تعظیم آید —
دمشق بکسر اول و فتح میم و بکسر میم نیز شهریست پای تخت ملک شام بنا کرده دمشاق بن نمرود از منتخب و کنز و در صراح بکسر اول و فتح میم فقط و در مؤید و مدار و کشف بکسر میم نوشته اند و خان آرزو در نوادر نوشته که لفظ دمشق از قاموس بکسر اول و فتح میم معلوم میشود و قیاس نیز همین خواهد بود ازین صورت اشتهار و مثل جلیبی در حواشی باول بکسر میم گفته و آنچه شهرت دارد و دیگر با عشق قافیه کرده اند همه اشتباهی دارد دیگر آنکه گویم لفظ صحیح است زیرا که دمشق نام غلام نمرود که آنرا بنا کرده بود لهذا بهمین صحیح مشتهر شد هر چند برای فارسیان مضر نیست چرا که اینها در بعضی الفاظ عربی تصرف کرده دارند و شارح فاضل نوشته که دمشق بکسر میم نیز بمعنی با نمود اشتراک —
دم گرگ بضم دال و ضم کاف فارسی کنایه از صبح کاذب باعتبار درازی و باریکی و سفیدی یا مائل بسیاهی از رشیدی و بهار عجم و برهان —
دم مار بفتح و تشدید میم در عربی بمعنی خون و این دم اصل او دمی بود یای آن حذف شد بطریق استعمال و در کنز نوشته که دم در اصل

دمو بود و در فارسی دم بالفتح بمعنی نفس و سخن با افسون و فریب و مکر و حیله و اندکی از آب و انبان و آهنگران بمعنی غرور و نخوت و تیزی شمشیر و هنگام و وقت و لاف از رشیدی و برهان و جهانگیری و بهار عجم و شرح نصاب و منتخب و لطائف و مصطلحات —
و صبح نشستن بروی از لطائف —
و دم بالفتح قیمت و روا بمعنی مرد افسون کردن بمعنی خاموشی و دم غالبی با ضمیر و مصطلحات —
و دمیدن بمعنی دمیدن آب و رستن گیاه و دمیدن سبزه و گل و بهار و بمعنی چشیدن از دن و بعدی دمیدن و ورق و بمعنی دم دادن چون دمیدن کرنا و نی و صور و شروع و هموش و افسون آه و نی و وزیدن چون دمیدن باد و بمعنی طلوع کردن چون دمیدن صبح و آفتاب و غیره لازم و متعدی هر دو آمده از بهار عجم —
و دماغ سیاه بمعنی مست و سرخوش شدن و دم سرد کشیدن بمعنی حسرت بسیار کردن و ذکر بسیار نمودن —
دم سیاوشان بفتح دال و کسر میم گوشت و خون است سرخ رنگ که آنرا خون سیاوشان نیز گویند و بعربی دم الاخوین نامند —
دمان بفتح دال و تخفیف میم شدیده و دمنده و کنایه از مستقیم شاکی و از منتخب مفرد و فربه و آکنده و این لفظ بغیر ام فاعل است از دمیدن و اما صفت مشبه ... بمعنی از حیوانات و رسالت [illegible]

و بمعنی نفسهای تند و تند چنانچه پیل و مار و درگر و اکثر این لفظ صفت پیل و اژدها و شیر واقع میشود از برهان و رشیدی و سراج و صاحب بهار عجم نوشته که این لفظ صفت نهنگ و دریا و پیل نیز آمده —
دم تیره بودن بمعنی هرزه کار سست کردن از لطائف —
دمن بکسر اول و فتح میم سرگین جمع که گفته و در جائیکه خاک و پهن نجاست در آنجا انداخته و بمعنی مطلق سرگین از صراح و منتخب و برهان —
دم خوردن فریب خوردن از صراح —
دم بستن خاموش شدن از مصطلحات —
دم زدن سخن گفتن از مصطلحات —
دم گرفتن مرادف آستین بمعنی گرفتن از مصطلحات —
دم مهره بمعنی گفتن کنایه از کثرت ذکر و چون کثرت حرکت فکری باعث گرمی دماغ است از اینجا گفته از خیابان —
دم گاو بضم دال و کسر میم یادی بزرگ که گاو در او دارد از منتخب و [illegible] و از آنجا که نیز گویند از لطائف —
دم گرم بضم دال و فتح کاف فارسی کنایه از آه و ناله هر آینه فی از کشتی از بهار عجم — و [illegible] یاد و بمعنی تمام آمده [illegible] ... [illegible] باشد از مکر آنکه صورت ... [illegible] و در بهار عجم و کاری که از دست ... بفتح [illegible] ... آن کس ... [illegible]

از سوراخ دمیدن بمعنی بیرون آید و ذکال بسیار درم ساعت می افزود و بمعنی آلت دمیدن آهنگران از برهان و شرح قران السعدین و شرح سکندرنامه از خان آرزو و کشف و رشیدی و صراح —
و دمدمه بالفتح پرده دال فریب و چاپلوسی و مکر و حیله و بمعنی نقاره و دهل و بمعنی آواز نقاره و سرکوب قلعه را نیز گویند و آن برج مانند باشد که در محاذی قلعه دشمن از چوب و سنگ و گل سازند و بالای توپ ها نهاده بجانب قلعه دشمن گلوله اندازند و در عربی بمعنی هلاک از لوازم و منتخب و هذا سیار از سراج و لطائف و برهان و رشیدی و منتخب و کنز —
و دمامه بالفتح نقاره از رشیدی و برهان —
و دمنه بالکسر و فتح نون نام شغالیست که بسیار مکار بود و قصه آن در کتاب کلیله و دمنه مشهور است چون او بسیار مکار بود بمجاز بر هر مکار و حیله گر اطلاق کنند از سراج و بکسر اول بمعنی شغال که روباه هر دو را در برهان نوشته و سروری [illegible] و دمنه بمعنی هم نوشته است و ... [illegible] کذا فی المنتخب —
دم الاخوین بمعنی خون دو برادر چون خون سیاوشان است که بیان آن بالا گذشت [illegible] برهان و سراج —
دموم بضم اول جمع دم ... [illegible] ... [illegible] آن که در دیار ... [illegible] ... [illegible] جهانگیری —

دم قمری بفتح دال و ضم قاف نام لحنی است مستعمل از شرح خاقانی —
دمگی ... بادیگری همراه و موافقت کردن و بیاوری آوازه دمگیری کردن —
دم کشی نام فتنی از کشتی از بهار عجم —
دمیاطی بالکسر ... شهری است که ... آرند —
دمیوی بفتح دال و فتح میم و کسر واو منسوب بدم که بمعنی خون باشد —

فصل دال مهمله مع نون

دنیا بالضم ... بمعنی اصلی زن بسیار نزدیک شده ... مشتق از دنو که بمعنی نزدیک ... چرا که دنیا از آخرت ... نسبت ... و نیز مشتق از دنائت ... و نوشته اند ... بخلاف الف لفظ عقبی و صغری و کبری وغیره برسم الخط عربی و فارسی بشکل الف نویسند چرا که ... ساکن الف که بیای تحتانی ... بشکل الف نویسند ... مثل ... وغیره مگر در لفظ یحیی و ... چنانکه ... رند —
دنجیه بالضم ... —
دناوت ... بفتح ... حرف ... از ... —
دندان ... از ... —
دندان پارسی اسپ پیران اگویند که از پیری دندانش از گوشت بیخ خود اندکی بیرون آمده باشد از شرح خاقانی —
دندانه بفتح دال و کسر نون ثانی جمع دیار ... دیار بود و کسر دال ... و تشدید ... دندان ... اول را ... بدل کردند ... از بحر الجواهر —
دندان زده و مسمار ... نشان ... چیزی ... نصب کنند ... آن ... چراغ ... —
دندان دراز بمعنی حریص از بهار عجم —
دندان ... نام ... —
دندان بفتح اول و کسر ... از ... از منتخب و شرح ... —
... —
دندانگی بالفتح و کاف فارسی ... —
... بمعنی ... بکار ... —
... آید ... —
... بالکسر ... —
... تاریخ از ... —
... —
... از برهان و جهانگیری —
... و لطائف و مصطلحات —
... بالضم بمعنی ... —
... —
... بالفتح و تشدید نون در فارسی —
مستعمل بفتح ... بمعنی ... بزرگ و خم دار ... زمین ... از منتخب و قاموس —
دندان بکسر ... —
دندان ... کنایه از ... و در ... از برهان و سراج —
دندان تیز کردن طمع کردن کنایه کردن از برهان و سراج —
دندان کنان ... از برهان و لطائف —
دندان ... که گوشت آن ... از شرح خاقانی —
... از شرح خاقانی —
دندان ... کردن ... کردن ... از بهار و شرح ... و مصطلحات —
دندان ... زبان ... حرف ... کردن از مصطلحات —
دندان معروف و بوسه از مصطلحات —
دندان ... کنایه از صبر کردن ... و خوردن —
دندان ... کنایه از ... نهادن ... از بهار عجم وغیره —
دندان ... کردن ... مصطلحات —
دندان ... کردن از مصطلحات —
... بفتح اول ... و تشدید ... نزدیک ... از منتخب —
وشیه بفتح اول و کسر نون و تشدید یای تحتانی ... —
دنبه بالضم دال و سکون نون ... بای موحده ... بمعنی ... باشد که ... نامند ... باطلاق جزو بر کل ... گویند ... نیز آمده —
دنبال بالضم ... باشد ... دنبال بمعنی ... پایان ... حرف ... برای تشبیه باشد ... از منتخب ... آمده ... حرف ... باشد —
دنیه بفتح دال و کسر نون و تشدید یای ... فارسی ... بمعنی ... از منتخب ... لطائف —
دنیوی بالضم دال و سکون نون و فتح یا و کسر واو منسوب به دنیا بالضم دال و کسر نون و سکون ... الف ... دنیاوی ... الف نیز جایز از صراح و این حاج نوشته که دنیاوی بواو و دنیاوی ... غلط است —
دندان ... خصومت ... کردن از مصطلحات —

فصل دال مهمله مع واو

دو ... چند ... —
دواب بفتح دال و بای موحده مشدد ...

جنبیدگان و این جمع دابه است که
بتشدید بای موحده باشد یا تو دانند بسبب
که یعنی بر زمین جنبیده شد و تمامی تانیث در
دابه برای تقدیر موصوف مؤنث باشد
مثل تاء سفینه بسببی که در اصل لغت
یعنی جنبنده که مطلق جاندار باشد مگر اکثر
استعمال این لفظ در حیوانات است که بران
سوار شوند و بار بر بند مثل اسپ و خر و شتر
و فیل و استر و جاموش و گاو از منتخب —
و دولاب بالضم و واو معروف و بالفتح
نیز چرخی که آب از چاه آسیا کشند و این معرب
دولاب است که بواو مجهول باشد و دوالیب
جمع آن از منتخب و غیر آن و در اصطلاحات نوشته
که دولاب باصطلاح پریشان حالی کرا او
یکی قرض گرفتن بدیگر قرض خواه دادن —
و دوال قضیب کنایه از ذکر کذا در برهان
از شرح قران السعدین —
و دوشاب شیره انگور و شیره خرما
از لطائف و منتخب و بعضی گفته که شیره
انگور که آنرا بجوشانند تا غلیظ شود تا بسبب
شود و تاین عیب آن از دوشاب گویند که
آب انگور است و شب بر آن گذشته —
و دولت بالفتح گردش زمانه بنیکی و ظفر
و اقبال و مال و چیزی که دست بدست
بگردد و مال و ظفر را دولت از آن سبب
گویند که دست بدیگر می‌رسد و دست
بدست بگردد و بالضم بمعنی غنیمت و نیز
در جنگ از منتخب و کنز و غیر آن و در صراح
نوشته که دولت بالفتح و بالضم رسیدن
مال و ظفر بسوی کسی —
و دوردست یعنی جائیکه رسیدن
در آنجا مشکل باشد از برهان —
و دوات از آلات مشهور ظرفی که در آن
سیاهی کتابت نگاه دارند و کسانیکه دوات
بالف خوانند خطاست و بفارسی آنرا
خوانند هم دون خانه از بهار عجم —
و دوست مقابل دشمن المؤنث دوستان
یعنی چیزیکه بوی معشوق جان و تن
با هم بجان و دل پیوسته هر کدام آن
دیگر برا دوست باشد و دوست اصل
دوس بود صیغه امر یعنی فاعل تا در آخر
زائد است از قبیل کوس دکوست یعنی
نقاره و بالش و بالشت یعنی تکیه از
جواهر الحروف و بهار عجم —
و دوسیست بالضم اول و کسر دال و یای
معروف یعنی دو صد این خاص اسم دو صد
است بدین قیاس بهاری سیست و
دولیست و هم شرعی که بر آن اداء
زکوة فرض باشد و ... دو چهار تولهٔ و
هشت ... از بدار —
و دواج بالضم اول و در آخر جیم ... بالا پوش
... از منتخب و در
از لطائف بکسر اول یعنی لباس و در برهان
... اول ...
... اول یعنی قبا —
و دوخ بالضم و واو معروف ... یکی
گیاهیست که از آن بوریا بافند —
و دوغ ... که در ...
بزبان فارسی و آن هفت طبقه است
بالای یکدیگر بر ... زمین اول بهم
بعده لکی بعده حطمه بعده سعیر بعده
سقر بعده جحیم بعده هاویه —
و دود دال اول مضموم و واو معروف
یعنی کرمها و این اسم جمع ست و واحد
آن دوده که بمعنی یک کرم ست از منتخب
و صراح و بحر الجواهر و کنز —
و دوله بضم یای موحده عبارت از
عرض دلو —
و دوار بضم اول گردش سر از ... و
بالفتح اول ... بسیار گردش
کننده از منتخب و بحر الجواهر —
و دو پیکر برج سوم از دوازده برج فلکی
که آنرا جوزا گویند و برج مذکور بصورت
دو کودک برهنه است که پای بهم گیر در آمده اند
و چین ... نیز گویند —
و دوتار نام سازی مثل ستار —
و دواس ... چهارم ... از
و دوره بالفتح گردش و باصطلاح تو قفست
... در آن ... تسلسل است
... کرده اند و در
... دیگر برهان
... چنانچه ... توقف ...
و دوچه ... توقف ... و لفظ
و دوم ... و واو ... و ...
... لفظ است ... قضیه
برای ... تمام ...
و دوغ ... بالفتح پادشاه هفت اقلیم
و تسخیر کننده آفاق —
و دور قمر از زمانه آدم تا این زمان
بهمه دور قمر است و دور هر کوکب سیاره
هفت هزار سال پیدا شده و دور قمر
دور آخر است از جملهٔ ادوار هفت
ستارگان و آدم علیه السلام در ابتدای
دور قمر پیدا شده اند از برهان و
سراج اللغات و مولف گوید چون از
آیین اکبری دریافته میشود که تا امسال
که سنه یکهزار و دو صد و چهل و دو
هجری است آدم علیه السلام را هفت هزار
و یکصد و هفتاد سال شمسی گذشته
از این معلوم می‌شود که بالفعل دور قمر نیست
بلکه دور زحل باشد و از ان تا حال
یکصد و هفتاد سال شمسی گذشته اند —
و دوچار بر وزن خمار یعنی مقابل
و بالفار روا و خطاست از برهان —
و دوربار بالضم و چهارم یای موحده نیز
که در ... از دو طرف ... در ...
... از شرح خاقانی —
و دوبار ... که ... اکثر ...
... شده و ... بود —
و دوالپای ... از رشیدی —
و دوس بالفتح ... که ...
و پامال کردن ... کردن و
... و نام ...
سراج ...
و دوش ... گذشته ...
... از ...

دوشش بمعنی داو دوازده که در بازی نرد میباشد —

دوشیش بمعنی که برای دیر آمدن در حمام وغیره سازند از مصطلحات —

دورباش بواو معروف وشین معجمه نیزه باشد که سنان آنرا دو شاخه سازند و چوب آنرا بزر و جواهر زینت میدهند و پیشاپیش سواری پادشاهان برند بدانجهت که چون مردم آنرا از دو شاخه کشند بدانند که سواری پادشاه می آید از راه دور شوند و راه خالی سازند و نیز اگر کسی در روز جنگ کند بجانب پادشاه اندازد و آن دفع کنند و قطع سازند و گاهی بطریق استعاره از آه مراد باشد و گاهی کنایه باشد از موانع از لطائف و رشیدی و برهان —

دوافع جمع دافع —

دوغ بواو مجهول معروف شیر یکه از و مسکه بر آورده باشد از بهار عجم —

دوغ فرغ بمعنی نفس ناطقه از شرح خاقانی و بعضی بمعنی صورت و هیولی نوشته —

دو حرف مراد از لفظ کن که کلمه تکوین است بمعنی بشو و این صیغه امر است از کان یکون که خدا روز اول برای پیدا شدن مخلوقات امر کرده بود پس عالم جهان با آن موجود شد —

دوالک [illegible] را گویند که بدان قمار بازند و قماربازان [illegible] از برهان و خان آرزو در شرح سکندرنامه نوشته که دوالک [illegible] از بازیها است که بدال [illegible]

دوک بواو معروف آهنی دراز که در چرخه ریسمان باشد از برهان —

دوار المسک بکسر میم و سکون سین معجونی است مقوی قلب که مشک جزو اعظم آنست —

دوریک بسیار دورتر یعنی کاف برای تعظیم باشد چنانکه در رساله عبدالواسع و در رساله مجمع البحرین نوشته که این کاف زائد است —

دوآهنگ رسن زنجیر از آن دو بیرون رود آن را دو کش نیز گویند از مؤید —

دورنگ منافق —

دول بهر سه حرکت دال و فتح واو جمع دولت از قاموس و دول بضم اول و واو مجهول لفظ فارسی است بمعنی دلو آب کش و بمعنی مکار و ریا و بمعنی تیر کشتی و بمعنی خریطه که بدو نجاست خریطه را که بر میان بندند و میان گویند بضم دال و حذف واو از لطائف و مصطلحات —

دوال بفتح تسمه چرم که بدان چیزها بیندند و تسمه سطبر که بدان نقاره را نوازند و بمعنی تیغ و شمشیر نیز آمده از برهان و جهانگیری و سراج اللغات و رشیدی بضم دال است —

دورکل بالفتح و بضم کاف عربی نوعی از سرود —

دوازده مقام در اصطلاح موسیقی مقام پرده سرود را گویند و آن دوازده است چنانکه اول راست دوم صفاهان سوم بوسلیک چهارم عشاق پنجم زیر بزرگ ششم زیر کوچک هفتم حجاز هشتم عراق نهم زنگله دهم حسینی یازدهم رهاوی دوازدهم نوا و بعضی بجای صفاهان [illegible] نوشته اند —

دوازده امام اول امام حضرت علی دوم امام حسن سوم امام حسین چهارم امام زین العابدین پنجم امام محمد باقر ششم امام جعفر صادق هفتم امام موسی کاظم هشتم امام علی موسی رضا نهم امام محمد تقی دهم امام محمد نقی یازدهم امام حسن عسکری دوازدهم امام مهدی سلام الله علیهم اجمعین —

دوستکام کسیکه بحسب مراد دوستان مقصود او حاصل باشد از لطائف و سراج —

دوستکامی بمعنی لفظ ثانی است بزیادت یای تحتانی خلاف قاعده است چراکه یاواو [illegible] هیچ مناسبت نیست لیکن چون در نظم بعضی استادان آمده است مگر صحیح دوستکام است بدون یای تحتانی و در بهار عجم نوشته که دوام بفتح همزه نیز آمده —

دوشیم [illegible] دوپاره از بهار عجم —

دودمان بالضم خاندان و قبیله و تبار از برهان و لطائف —

دولکاله بواو معروف و کاف عربی چرخه که بدان ریسمان پنبه ریسند —

دو [illegible] کنایه از آسمان و زمین —

دوشیدن بالضم شیر از پستان گاو و غیره بر آوردن —

دوال بالضم بمعنی سواد و غیره از رنگ

و نزدیک و زیر مقابل فوق و غیره و پیش و سفلی از لطائف و منتخب —

دوتایان کیشگان خسیسان —

دوزبان منافق —

دو رخ نهادن کنایه از مات دو رخی کردن چراکه چون بمقابله شاه حریف هر دو رخ نهاده گشت و بهند بهر دو راه مات واقع گردد —

دوران بفتحات ثلاثه یعنی بفتح اول و ثانی و ثالث یعنی گردش فلک که زمانه باشد و بمعنی گردش سر که بمرض مشهور است بدانکه هر لفظ که بروزن فعلان آید از مصادر در معنی حرکت و انتقال باشد پس آن لفظ بفتحات ثلاثه آید چنانچه دوران و جریان و طیران و سیلان و سریان و هیجان و غلیان و جولان مگر فارسیان اکثر اینها را بسکون ثانی استعمال کنند و گاهی بفتحات —

دود بر آوردن خراب کردن از سراج اللغات —

دود اندن خجل کردن از مصطلحات و سراج اللغات —

دود کردن غلغله کردن از مصطلحات —

دود زدن آگاه کردن از مصطلحات —

دودیاخ بتشدید یا و بیابان از شرح [illegible]

دوده [illegible] سیاه و ریش او [illegible] پیری [illegible] باشد —

دود دل [illegible] از سراج اللغات

دورو منافق —

دووه بضم دال و واو معروف و فتح دال ثانی در عربی بمعنی کرم واحد و این کرم که نوشته شد کمتر کاف عربیست دود بضم بدون تاو دیدان بالکسر جمع است از منتخب اللغات و بحر الجواهر و در فارسی دوده بمعنی خاندان و خویش و تبار بمعنی دود چراغ از برهان و لطائف و چراغ هدایت و سراج اللغات —

دوحه بالفتح و های مهمله درخت بزرگ از منتخب و صراح و کنز و شرح نصاب —

دوشیزه دختر بکر و زن جوان که هنوز نزدیک مرد نشده باشد از جهانگیری و برهان و غیره —

دوشاخه چوبی باشد دو شاخه که بطور شکنجه برگردن مجرمان نهند از جهانگیری و برهان و سراج اللغات —

دوگاه شعبه مقام حسینی و آن مرکبست از دو نغمه از رساله موسیقی و در بهار عجم نوشته که رام کلی ست و گاهی کنایه از نماز دوگانه هم باشد

دواله بضم بمعنی چهار چیست لاگ —

دواله بکسر دال دوم مشدد و دوگا هی بمعنی منافق

دوگانه دو رکعت نماز از سراج اللغات —

دوره بواو مجهول مرتبان کوچک که در میان آن شهد و معجون نگاه دارند از لطائف —

دواسپه کنایه از سرعت و بمعنی شتاب

دو جلد چرا که صاحب دو اسپ که به نوبت بر دیگری سوار میرفته باشد البته نسبت صاحب یک اسپ یا و جلد راه قطع خواهد کرد از رشیدی و برهان و بهار عجم —

دوقالبه بضم قاف و تشدید لام یعنی قلقتین بمذهب شافعی رح این مقدار آب از استعمال غیر طاهر نشود —

دو پنجه فی میکرد و تشبیه شد با شاید

دو نیمی نام مشهور صاحب این منصب ها را که هشتاد هزار و امیر مقرر باشد چون جهانگیر اسلام اکبر و مشتی تا این منصب ها هزار روپیه تنخواه —

دو سر و تلی تفاق —

دو روئی بمعنی نفاق از برهان —

دوائر فلکی بدانکه دوائر عظام یعنی دائره های کلان که فلک را بتنصیف میکنند ده اند اول دائره معدل النهار دوم دائره منطقة البروج سوم دائره ماره بالاقطاب الاربعه چهارم دائره میل پنجم دائره عروض ششم دائره افق هفتم دائره نصف النهار هشتم دائره اولی السموت نهم دائره ارتفاع دهم دائره وسط السماء الرویه و سوای اینها دائره مدار از دیگر دائره های کوچک که فلک را با برابر تقسیم نمی کنند دائرها بسیار اند تشریح بیشتر ... از تفصیل دوائر عظام در فصل دال با یا ... الدال باید شد در کتابها ...

دوگانی و دوستکانی نقد از اول بکاف فارسی ... بمعنی پیاله ... که از راه ... ست

واخلاص یکدیگر دهند از کشف و در سراج اللغات نوشته پیاله پر از شراب که دوستان بر دوستان دهند که بیاد فلان بنوش و این مشوق دوستان ست یعنی معشوقان و مصطلحات بهار عجم و دستگاهی پیاله خود را بدیگری دادن با تواضع کردن —

دوال پاری ... از قارکه تسمه اسپ سپیده از آن ... بیک بر باشد از بهار عجم —

دوهی بالفتح دال و کسر واو و تشدید یا آواز کردن گوش اگر آواز نرم و غلیظ بود دوهی گویند و اگر باریک و تیز بود طنین نامند و جمعی آواز باد و آواز مگس و پشه دانند —

آواز یا ... از منتخب و لطائف و کشف و تاج الاسلامی —

دوشاخه ولیکن در ساعت چیزی سیل کردن مثل زنان باردار از مصطلحات —

دوائی بزیادت یا و ... دوا این تصرف فارسیان متاخرین است در قدیم نبود اشرف گوید ... باده در شکم کند چون گرد و دوائی میشود ... دختر زر پیر ... شد و سیائی می شود از چراغ هدایت —

دوزخی با الف فتح زای ... جای ... موقوف ... نزح —

دوالکاس ... سکاری حیالی ... ازرق ... الملح ...

دوائی بالفتح ... باشد ... دایت ... واحیا است —

دولاب بالفتح ... ذکرها ... خانه و این ... دانه است که ... ساده و آنست باشد —

فصل دال مهمله مع ها

دها بالفتح زیرکی و جودت فکر از منتخب و صراح

دهکیا بکسر اول و کسر کاف عربی و بعده تحتانی رئیس ده و مقدم ده —

دهات بضم اول و تخفیف ها و تای فوقانیه یعنی زیرکان و این جمع داهیست —

دهلیز بکسر اول و سکون ها و کسر لام و تشدید تحتانی زا معروف فوقانی یعنی چوبی در و خانه ... خواه ... —

دهمت با الضم سیاهی از منتخب —

دهشت با دهشت حیرت و سرآسیمگی از منتخب —

ده آیت دائره ناخرده که در زمانه قدیم در قرآنها هر ده آیت نشانی از دو الا و غیره میکردند و حالا هر آیت ... از شرح خاقانی —

دهقنت با الضم و بالکسر کشاورزی و کار و بار زراعت —

دهان شهد یعنی تعویذ که در گلوی گوسپندان بندند تا از گرگ محفوظ ماند و پیشتر تعویذی که برای زبان بندی شبانان و دیگر بانان نویسند —

دهور جمع دهر که بمعنی زمانه است —

دهرو بمعنی قلیل از بهار عجم فقیر گوید که در روز ... قلیل ... از ان گویند کرده کنایه از عدد و واسطه چرا که ... دو و ... و باشد —

دهش بکسر ... بمعنی ... ت —

دهان ... با ... ست ... —

دهلی بکسر دال ... و بالالف از منتخب —

دهلی بفتح ... نام ... شهر ... از ...

و سروری و مدار و کشف و رشیدی —
ده دل بالفتح بمعنی شجاع از لطائف وغیره —
ده عقل نزد حکما همگی ده فرشته اند
بدین طور که اول حق تعالی یک فرشته
پیدا فرمود پس آن فرشته یک فرشته
دیگر و یک آسمان پیدا کرد و بعده فرشته
دوم یک فرشته و یک آسمان پیدا ساخت
همچنین نه فرشته و نه آسمان پیدا شدند
و فرشته دهم همه عالم را بحکم حق تعالی
پیدا کرد و عقل باصطلاح حکما آن ست
که در شرع آن را ملک گویند و بنا ست
فرشته نامند —
دهقان بالکسر معرب دهگان ست که مرکب
است از ده که بمعنی قریه باشد و لفظ گان که
کلمه لیاقت و نسبت ست از رشیدی —
دهاقین بالفتح دال و کسر قاف جمع
دهقان که مزارع باشد —
دهل دریدن منع کردن کسی را از نعمه
و آواز از شرح خان آرزو —
دهستان بالکسر نام ملکیت و در
بهار عجم نوشته که دهستان در مقابله شهرستان
دهن بالضم بمعنی روغن خواه از نباتات خواه
از حیوانات و نباتات از شرح نصاب —
دهره بالفتح اول و سیوم هرزه گوی
بسیار گو از بهار عجم و سراج —
دهی بالفتح دهای ملفوظ عدد و بمعنی دهای
مختفی نیز آمده و بالکسر های ملفوظ بمعنی قریه
و اینکه بعضی دهی بیای تحتانی گویند اغلب
که صحیح نباشد زیرا که در کلام استادان
یافته نشده از سراج اللغات و حاجی در
شرح سکندرنامه و خان آرزو چنین نوشته
کرده ده و دیه هر دو آمده مثال دیه در مولوی
نظامی در مجموعه اند بیت چاه دیه رو باه
چاره دگر جو نیز و یک آن و یکروه گاو در
و در لطائف نوشته که ده بالکسر کلمه نفرین
و از میان راندن بالفتح امر معروف از نهی
ادشکر لفظ ده بالفتح دال و های مختفی در ترکی
ترجمه لفظ ارکه حرف ظرفیت ست —
دهره بالکسر بمعنی ده ویران —
دهل دیده بمعنی رسوا و بعضی بمعنی
خاموش نیز نوشته از سراج اللغات —
دهله بالفتح دال اول و کسر دال ثانی
بمعنی طوس و بمعنی سبا در شیوع بمعنی شور
و پریشان خاطر از برهان و لطائف —
دهره بالفتح نوعی از شمشیر کوچک و دمکه
سر آن مانند سنان نیزه باریک باشد از سراج
دهنه بالفتح دال و ضم نون بمعنی ز پور و
آرایش و زیبا از برهان صاحب بهار عجم
نوشته کرده نه کنایه از زیب چرا که لفظ زیب
بمعنا سیا بکجا بوده شده و اره که ده و ده ستا
دهانه بالفتح کناره دریا و سرحد و شک و نام
دو اکر آخر او هند فرنگ گویند معرب
آن دهنج ست —
دهکده بالکسر بمعنی خانه ده بمعنی خانه که در
ده واقع باشد لقلب اضافت —
دهم بالفتح بمعنی هر دو دال و یای معروف بمعنی
سبز و خالص و کامل عیار از رشیدی و
لطائف و سروری بمعنی روشن و در
مصطلحات نوشته در رائج و کامل عیار و در
هندی باره بانی گویند و از آئین اکبری
بوضوح معلوم شد و شیخ ابو الدین علی قوسی نوشته
زر یکی در آتش نهند مطلقاً اثر آن کم و خشنود
و کم نگردد —
دهی زر کم عیار بیاره حش از مصطلحات
دهن منفذ بالضم روغن بلسان —
دهری بالضم پیر سال خورده و بالفتح و
بالضم آنکه عالم را قدیم داند و بقیامت قائل
نباشد و بضم اول بجهت آنست که بنا و
حرکات بعض الفاظ در حالت نسبت تغیر
می یابد از منتخب و قاموس و صراح و در
جار بردی دهری بالکسر گفته —
دهی بالکسر بمعنی مسید و مرا چرا که هر گاه
با صیغه مضارع یای استمرار ملحق شود
بمعنی ماضی گرداند —
دهن خوانی بالفتح دال الزام
دادن از مصطلحات —

فصل دال مهمله مع یای تحتانی

دیاقوذا بهر دو دال مهمله بزبان یونانی
شربت خشخاش را گویند و حرف شیم را دال
بعجمه خواندن صحیح نباشد از بحر الجواهر و برهان
با آنکه در صورت ذال معجمه معرب آن باشد —
دیا با مجهول حریر رنگین از سراج اللغات
دیبا بالفتح دال و کسر میم سعید لقمار نبی
و کنایه از فلک از شرح خاقانی —
دیبچه بکسر اول و یای تحتانی مفتوح بمعنی
خوان بهار آن در شرح ده مرا سرا سیم
است از منتخب و لطائف وغیره و در
بهار عجم نوشته که دست افزار سیان بمعنی
مطلق حربا نیز آورند —
دیوش بالفتح و تشدید تحتانی و واو
معروف و ثانی شد انه بمعنی بیغیرت و
بیحمیت از منتخب و کنز و لطائف و
قاموس و در رساله معربات نوشته که این
معرب ست در اصل دیوث بتخفیف تحتانی و تا
فوقانی بوده و بعضی نوشته که دیوث بمعنی
کسیکه زن خود را بدیگران دهد —
دیباج بیای معروف و جیم معرب معرب
دیبا و دیباه بزیادت ها همین دیبا ست که
نوعی از جامه ابریشمی منقش باشد از سروری
و کشف و صراح و در منتخب و رساله معربات
نوشته که دیباج معرب دیبا ست بزیادت کردن
جیم و در آخر معروف کردن یای مجهول —
دیواخ مسکن دیوان —
دیوزاد کنایه از سپاه تو بی کل و تیره رو —
دیوزده کسیکه آسیب پری رسیده باشد
از مصطلحات —
دیوار پلید کنایه از دولتمند از مصطلحات —
دیوباد گردباد از سروری و برهان —
دیوسپید دیو که رستم او را کشته ست
تمام و ماژندران کشته بود —
دیماه بالفتح دی بمعنی ذال معجمه
مفهوم نام ماه دهم از ماه شمسی از
برهان و سراج و رشیدی —
دیمهر بالفتح نام روز پانزدهم از هر ماه
شمسی از برهان و در رشیدی بالیا مستی

دی بمعنی زیادت بای موحده مکسور که بعد
یای تحتانی آمده —
دیجور بالفتح و جیم عربی مضموم و واو معروف
شب تاریک و دیاجیر جمع آن است از
منتخب و در لطائف نوشته که بمعنی شب
تاریک و شب بیست و ششم از مهر ماه و در
برهان بمعنی سیاه و تاریک نوشته و قید
شب نکرده و در سراج نوشته که دیجور بمعنی
تاریک کسی از دیج است که الف الداج
باشد و لفظ ور نسبت چنانکه در گنجور و
رنجور و مزدور و مگر برین تقدیر کسر اول باشد
اگرچه داج در عربی بمعنی سیاه مستعمل است
مگر در فارسی بمعنی سیاهی شب است —
دیار بکسر اول جمع دار است که بمعنی خانه باشد
و مجازاً بمعنی ملک و بلاد مستعمل و بالفتح و تشدید
یا بمعنی باشنده و صاحب خانه —
دیوبار بمعنی اژدها —
دیوگیر نام شهر دولت آباد که در دکن است
از برهان —
دیر بالفتح در رشیدی گنبدی که برای
عبادت ساخته باشند و در برهان مطلق
عبادت خانه ترسایان لیکن بمعنی معبد
ترسایان مشهور است چنانکه در کنز
آورده از سراج و در بهار عجم نوشته که
دیر بالفتح پرستشگاه کناره و فارسیان
بمعنی میکده استعمال کنند —
دیدار دیدن روی و چهره و بینائی و دیدن و چشم
از فرهنگ نور الدین و بهار عجم و برهان —
دینار در اصل دنّار بکسر دال و تشدید نون بود
نون اول را بیا بدل کردند تا ملتبس نگردد
با آن مصادر که بر وزن فعال است چنانکه
در قول حق تعالی وَکَذَّبُوا بِآیَاتِنَا
کِذَّابًا جمع آن دنانیر آید بنون
اصلی که بیا بدل شده بود باز در حالت
جمع عود کرد از بحر الجواهر و نیز لفظ دینار نام
دوائی که شربت آن را شربت دینار گویند
و آن تخم کشوث است که داخل اجزای
شربت مذکور است —
دیوسار مانند دیو و سار بمعنی مانند
آمده از سراج —
دیو هفت سر کنایه از کره ارض
با قیاس اقالیم سبعه از سراج و مؤید —
دیر باز بیای موحده بمعنی دراز
زمان و مدت زمان دراز و قدیم خطا
است صحیح با بمعنی دیر یاز بیای تحتانی
است بیای موحده و لفظ یاز مشتق
از یازیدن که بمعنی درکشیدن کردن است
از سراج اللغات و جواهر الحروف —
دیز بالکسر بیای مجهول و زای معجمه بمعنی
رنگ از برهان و لطائف —
دیزه بمعنی اسپ سیاه رنگ و بمعنی رنگ سیاهی که
رنگ سیاه و سفید باشد از سراج و برهان —
دیسن بیای مجهول بمعنی مانند و این لفظ
برای تشبیه آید بمعنی مثل و مانند
از سراج و برهان و لطائف —
دیبا بالکسر و بای معروف و کاف
عربی بمعنی خروس از برهان —
دیهیم قلب کسر یا و قاف لقب پادشاه روم —
دیو مردم نوعی از حیوان که بهندی آن را
بن مانس گویند بمعنی مردم بیابان شریر مفسد
نیز آمده از برهان و شرح —
دیهیم بالفتح و یای و و میم معروف بمعنی
تاج از مؤید و سروری و مدار و کشف و
جهانگیری و سراج اللغات و برهان —
دیلم بفتح دال و لام نام طائفه معروف و بمعنی
دیلمیان و گروه و در سراج فراز
منتخب بمعنی اسپ یا و دستی از حبش و
پدر ایشان از ترک باشند یا عکس آن و ادعوید
ذکر و در سراج اللغات نوشته که دیلم بیای
مجهول و لام مفتوح نام ملکیست که مردم
مردم آنجا دیلم باشند —
دیم بکسر یای معروف بمعنی روی و چهره
و لونی از چیم بود از جهانگیری —
دیان بالفتح و تشدید یا پادشاه و حکم دهنده
و شمار کننده و حساب کننده و این اسمیست
از اسمای صفات حق تعالی از منتخب و کنز
و لطائف —
دیدن بفتح دال و واو دال در عربی
بمعنی عادت از کنز و بکسر اول در
فارسی بمعنی ملاقات کردن این محاوره
اهل ایران شائع است —
دیاوردن بفتح دال و حرف سوم
بای موحده و کسر دال —
دیماه بالفتح بروزن سرزمین
نام ماه روز دهم و سوم از مهر ماه
شمسی و نام یکی از سراج و رشیدی —
دین بالکسر و یای معروف در فارسی
نام روز بیست و چهارم از مهر ماه شمسی
و در عربی بمعنی مذهب و بمعنی پاداش
دادن و بمعنی حساب چنانکه مالک
یوم الدین یعنی مالک روز حساب و بالفتح
در عربی بمعنی وامی که در و تعیین وقت
مقرر باشد که در فلان روز ادا کرده خواهد شد
اگر وقت ادای آن معین نباشد آن را
قرض گویند معنی فارسی از برهان و
معنی عربی از منتخب —
دیدبان شخصی که بر جای بلند نشسته
نظر در اطراف گمارد و از آمدن فوج
دشمن قلعه نشینان را خبر میداده باشد
و بمعنی جاسوس نیز آمده از بهار عجم —
دیرپا بالکسر بمعنی بقا و پایدار است
و بمعنی باقی و پایدار —
دیده سرخ کردن طمع داشتن و بعضی
گویند که بمعنی عشق ورزیدن است —
دیلان بالکسر و یای معروف و ... که بمعنی
... است که از کنز و صراح —
دیوان ... دیوان تنخواه
دیوان برپا کردن برگزیدن شاهان
دیگ برای طبخ طعام از مصطلحات —
دیرشدن بمعنی تمام شدن و خراب
شدن است یعنی از آن بمعنی فوت شدن
مستعمل شده از سراج و بهار عجم —
دیوال بالکسر معرب دیوار که بیای
مجهول است بمعنی بنای صحیح شده و دم
مجازاً بمعنی دفتر محاسبه و بمعنی

و سروری و مدار و کشف و رشیدی —
دودل مشتاق بمعنی شجاع از لطائف وغیره
وعقل نزد حکما همگی ده فرشته اند
باین طور که اول حق تعالی یک فرشته
پیدا نمود پس آن فرشته یک فرشته
دیگر و یک آسمان پیدا کرد و این فرشته
دوم یک فرشته و یک آسمان پیدا ساخت
همچنین نه فرشته و نه آسمان پیدا شد و
فرشته دهم همه عالم را بحکم حق تعالی
پیدا کرد و عقل باصطلاح حکما آن ست
که در شرع آنرا ملائکه گویند و بنا سبب
فرشته نامند —
دهقان بالکسر معرب دهگان ست که مرکب
است از ده که بمعنی قریه باشد و لفظ گان که
کلمه لیاقت و نسبت ست از رشیدی —
دهاقین بفتح دال و کسر قاف جمع
دهقان که مزارع باشد —
دهل دریده پهن کردن کسی را از نعمه
و آواز از شرح خان آرزو —
دهستان بکسر و تین نام ملکیست و در
بهار عجم نوشته که دهستان در مقابله شهرستان
و همن بالضم بمعنی روغن خواه از نباتات خواه
از حیوانات و نباتات از شرح نصاب —
دهره بفتح اول و سوم هرزه گوی و
بسیار گو از بهار عجم و سراج —
ده بالفتح و های ملفوظ مده و معین بهای
مختفی نیز آمده و بالکسر های ملفوظ بمعنی قریه
و اینکه بعضی ده بیای تحتانی گویند غلط
و صحیح نباشد زیرا که در کلام استادان

یافته نشده از سراج اللغات و حاجی در
شرح سکندر نامه خان آرزو چنین نوشته
کرده دیه بمعنی ده آمده مثالش دمیز و لوحی
نظامی فرموده اند بیت ده امید نه بگذرد باره
چاره دگر چیز نیزد یکی آن دیکر ده گذره
و در لطائف نوشته که ده بالکسر کلمه نفی
واز بیش راندن بالفتح امر معروف و نهی
از شکر لفظ ده بفتح دال های مختفی در ترکی
ترجمه لفظ اکر حرف شرط نیست —
دده بالکسر بمعنی دیوان —
دهل دیده بمعنی رسوا و بعضی بمعنی
خاموش نیز نوشته از سراج اللغات —
دهوله بفتح دال اول و کسر دال ثانی
بمعنی ملبوس و بمعنی بهادر و شجاع و بمعنی مشهور
و پریشان خاطر از برهان و لطائف —
دهره بالفتح نوعی از شمشیر کوچک و دمکه
سر آن مانند سنان نیزه باشد از سراج
دهنه بفتح دال و ضم نون بمعنی دلیر و
از دلیری و سپاه از برهان صاحب بهار عجم
نوشته که دهنه کنایه از سپاه است چرا که لفظ سپاه
بمعنای سپاهی که دهنه ده هزار و اورکه و ده هزار است
و دهنه بالفتح کناره دریا و سر ملک و نام
دو اکر آمده از هند فرنگ گویند معرب
آن دهنه ست —
دهکده بالکسر بمعنی خانه ده بمعنی خانه که در
ده واقع باشد لقب ضیافت —
دهمویی بفتح هر دو دال و یای معروف بمعنی
سیر و خالص و کامل عیار از رشیدی
لطائف و سروری بمعنی روشن و در

مصطلحات نوشته در رائج و کامل عیار و در
هندی باره بانی گویند و از آیین اکبری
ظاهر میشود که جلال الدین جلی دهوی نوشته
زر که با ابریشم بهند مطلقاً از رائج سوخته و
و کم نگردد —
دهی زر کم عیار را گویند از مصطلحات
و دهن بمعنی سرخ بالضم روغن اللسان —
و دهری بالضم پیر سالخورده و بالفتح و
بالضم آنکه عالم را قدیم داند و لیکن باید قائل
نباشد و بضم اول بجهت آنست که بنا و
حرکات بعضی الفاظ در حالت نسبت تغییر
مییابد از منتخب و قاموس و صراح و در
جاربردی دهری بالکسر گفته —
دهی بکسر بمعنی مبیدا و مراجرا که هرگاه
با صیغه مضارع یای استمرار ملحق شود
بمعنی ماضی گرداند —
دهن غوالی بفتح دال الزام
دادن از مصطلحات —

فصل دال مهمله مع یای تحتانی

دیاقوده سر دو دال بفتحتین بزبان یونانی
شربتی خشخاش را گویند و حرف ششم را دال
معجمه خواندن صحیح نباشد از جواهر و برهان
با آنکه در صورت ذال معجمه معرب آن باشد —
دیابا بحول چیزیست از سراج اللغات
دیاسطا بفتح دال و کسر میم صید نصاری است
و کنایه از فلک است شرح خاقانی —
دیت بکسر اول و یای تحتانی بفتح بمعنی
خون بها و آن در شرع ده هزار درهم

است از منتخب و لطائف وغیره و در
بهار عجم نوشته که دیت افارسیان بمعنی
مطلق بیعانه نیز آرند —
دیوث بالفتح و تشدید تحتانی و واو
معروف و ثای مثلثه بمعنی بیغیرت و
بیحمیت از منتخب و کنز و لطائف و
قاموس و در رساله معربات نوشته که این
معربست از اصل دیوت بتخفیف تحتانی و تای
فوقانی بود و بعضی نوشته که دیوث بمعنی
کسیکه زن خود را بدیگران دهد —
دیباج بیای معروف و جیم عربی معرب
دیبا و دیباه بزیادت با هاء و دیبا ست که
نوعی از جامه ابریشمی منقش باشد از سروری
و کشف و سراج و در منتخب و رساله معربات
نوشته که دیباج معرب دیبا ست بزیادت کردن
جیم در آخر و معروف کردن یای مجهول —
دیوان بالفتح ساکن دیوان —
دیو زاد کنایه از سپاه تو سیکل و بیرزو —
دیو زد کسیکه آسیب دیو بوی رسیده باشد
از مصطلحات —
دیوار بلند کنایه از دولتمند از مصطلحات —
دیوباد گردباد از سروری و برهان —
دیو سپید دیو که رستم او را کشته است
تمام در مازندران کشته بود —
دیماه بالفتح و حرف پنجم ذال معجمه
مضموم نام ماه دهم از هر ماه شمسی از
برهان و سراج و رشیدی —
دی مهر بالفتح نام روز پانزدهم از هر ماه
شمسی از برهان و در رشیدی باین معنی

باب الدال المهمله

دی بهر زیادت بای موحده مکسور که بعد
یای تحتانی آمده —

دیجور بالفتح و جیم عربی مضموم بواو معروف
شب تاریک و با تیره جیم آن هست از
منتخب و در لطائف نوشته که بمعنی شب
تاریک و شب بیست و ششم از هر ماه و در
برهان بمعنی سیاه و تاریک نوشته و قید
شب نکرده و در سراج نوشته که دیجور بمعنی
تاریکی مکیف از دیج است که ادا از داج
باشد و لفظ ور نسبت چنانکه در گنجور و
رنجور و مزدور و مگر برین تقدیر بکسر اول باشد
اگرچه داج در عربی بمعنی سیاه مستعمل است
اگر در فارسی بمعنی سیاهی شب است —

دیار بکسر اول جمع دار است که بمعنی خانه باشد
و دیار بمعنی ملک و بلاد مستعمل و بالفتح و تشدید
یا بمعنی باشنده و صاحب خانه —

دیومار بمعنی اژدها —

دیوگیر نام شهر دولت آباد که در دکن است
از برهان —

دیر بالفتح در رشیدی گنبدیکه بر پرسش
عبادت ساخته باشند و در برهان مطلق
عبادت خانه ترسایان لیکن بمعنی معبد
ترسایان لفظ عربیست چنانکه در کنز
آورده از سراج و در بهار عجم نوشته که
دیر بالفتح نشستگاه کفار و فارسیان
بجهت عبادت استعمال کنند —

دیدار روی و چهره و بینائی و دیدن و چشم
از فرهنگ نور الدین و بهار عجم و برهان —

دینار در اصل دنار بکسر دال و تشدید نون بود
نون اول را بیا بدل کردند تا ملتبس نگردد
با آن مصادر که بر وزن فعال است چنانکه
در قول حق تعالی وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
كِذَّابًا جمع آن دنانیر می آید لفظ ن
اصلی که بیا بدل شده بود باز در حالت
جمع عود کرد از ابراهیمی و نیز لغتا دینار نام
دوائی که شربت آن را شربت دینار گویند
و آن تخم کشوث است که داخل اجزای
شربت مذکور است —

دیوسار مانند دیوچه سار بمعنی مانند
دیو از سراج —

دیو سفید مصر کنایه از کرهٔ ارض
با قتباس [illegible] از سراج و مؤید —

دیرباز ببای موحده بمعنی دراز
زمان و در تشدید زبان و دراز و قدیم [illegible]
است صحیح با معنی دیریاز بیای تحتانی
است بجای موحده و لفظ یاز مشتق
از یازیدن که بمعنی حرکت کردن است
از سراج اللغات و جهانگیری —

دیزه بالکسر و یای مجهول و زای معجمه بمعنی
رنگ [illegible] از برهان و لطائف —

[illegible]
[illegible] از جهانگیری و برهان —
[illegible] یای مجهول وزن [illegible]
برای [illegible]
از سراج و برهان و لطائف —
[illegible] بالکسر و یای معروف [illegible]
[illegible] از برهان —
[illegible] در پیست [illegible]

دیهرتل بکسر [illegible] لقب پادشاه روم —

دیو [illegible] نوعی از حیوان که بهندی آنرا
بن مانس گویند یعنی [illegible] و میان شهر و مفسد
نیز آمده از برهان و شرح —

دیهیم بالفتح و یای دوم معروف بمعنی
تاج از مؤید و سروری و مدار و کشف و
جهانگیری و سراج اللغات و برهان —

دیلم بالفتح و لام طائفهٔ معروف و بمعنی
ولایت ایشان و گروه و در سراج فراز
منتخب بمعنی اسیر که باو [illegible]
پرورش از ترک باشد یا بعکس [illegible]
کنند و در سراج اللغات نوشته که دیلم بیای
مجهول و لام مفتوح نام ملکیست که موسی
مردم آنجا منسوب باشند —

دیم بکسر یای معروف بمعنی روی و چهره
و نوشته از جهیم بود از جهانگیری —

دیان بالفتح و تشدید یا پادشاه و جزا دهنده
و شمار کننده و حساب کننده و این اسم است
از اسمای صفات حق تعالی از منتخب و کنز
و لطائف —

[illegible] بالفتح [illegible] دال در عربی
بمعنی [illegible] و بکسر اول در
فارسی بمعنی [illegible]
اهل ایران شایع است —

[illegible] بالفتح دال و حرف سوم
بای موحده و کسر لام —

[illegible] بالفتح بر وزن سرزمین
[illegible] نام روز [illegible] سوم از هر ماه
[illegible] از سراج و رشیدی —

دین بالکسر و یای معروف در فارسی
نام روز بیست و چهارم از هر ماه شمسی
و در عربی بمعنی مذهب و بمعنی پاداش
دادن و بمعنی حساب چنانکه مالک
یوم الدین یعنی مالک روز حساب و بالفتح
در عربی بمعنی وامی که در وی تعیین وقت
مقرر باشد که در فلان تاریخ وا داده خواهد شد
اگر وقت ادای آن معین نباشد آن را
قرض گویند معنی فارسی از برهان و
معنی عربی از منتخب —

دیدبان شخصیکه بر جای بلند نشسته
نظر در اطراف گمارد و از آمدن فوج
دشمن قلعه نشینان را خبر رسانیده باشد
و بمعنی جاسوس نیز آمده از بهار عجم —

دیریان بالکسر یعنی تا دیر پائیدار است
و بمعنی باقی و پایدار —

دیده سرخ کردن طمع داشتن یعنی
گویند که بمعنی عشق ورزیدن است —

دیران بالکسر و یای معروف جمع دوده که بمعنی
کرم است که بالکسر باشد از کنز و صراح —

دیوان [illegible] تخفیف دیوان نخواه —

دیگ بر پا کردن برگیدان شادی
دیگ برای پختن طعام از اصطلاحات —

دیر شدن بمعنی تمام شدن و خراب
شدن است بعد از آن بمعنی فوت شدن
مستعمل شده از سراج و بهار عجم —

دیوان بالکسر معرب دیوان که بیای
مجهول است بمعنی [illegible]
[illegible] بمعنی دفتر محاسبه [illegible]

باب الیاء مع الدال

ایرا العدالت و مکان نشستن ملوک و
امرا و صاحب ایرالعدالت و صاحب
و بمعنی دفتر باشد و جرائد بمعنی کتاب
شعر اما جمع آن دواوین بود و اوست و
دواوین و دیاوین از منتخب و بهار عجم و
کشف و غیر آن و شریشی شارح مقامات
حریری نوشته که دیوان در اصل دوّان
بود بکسر دال و تشدید واو پس بدل کردند
واو اول او را بیای تحتانی بسبب کسرهٔ
ما قبل آن و همین دلیل است لفظ
دواوین که جمع آنست و لفظ دیوان
در اصل لغت بمعنی جمع شدن صحایف
دفتر مستعمل شده چه معنی اصل ماده این
لفظ جمع و تالیف است و از اینجاست که
تدوین بمعنی جمع کردن و فراهم آوردن
آمده و نیز گفته اند که این لفظ فارسی است و وجه
تسمیه اش آنکه روزی نوشیروان بر اهل
محاسبه امر کرد که متفق شده درست سازند
فلان حساب را روزی درست کنند پس
بر ایشان گذر کرد و دید که ایشان
بسرعت تمام حساب میکردند و
نوشتند پس نوشیروان گفت ایشان
متعجب گشت و گفت که ایشان دیوان
هستند یعنی جن و آنوقت اسم اهل محاسبه
و اسم جای ایشان مقرر گشت چون
یای مجهول و زیر را یا یای معروف
کرده معرب ساختند ـــ
دیوانه بکسر کاف و دیوان کنایه از
با جزو دیوان و دیوان مستعمل است ـــ

دیهیم بالکسر و یای معروف و وزن بمعنی
دیهیم یعنی رو که نقشه مقول و از
تحفهٔ الفرس و سراج و در بهار عجم نوشته که بمعنی
منسوب به یعنی منسوب به دیه و گذشته ـــ
و دیهیم بمعنی افسر ـــ
دیوچه کرمیست آبی و دراز و سیاه که
بهندی آن را جونک گویند یعنی کرم سیاه
از زمین برآید اگر بر سبیل کسی آنرا
تباه ساخته گل کنند و بهندی دیمک
گویند از لطائف و سراج ـــ
و نیز دیگر در کلام اهل لسان بلفظ
زیاده دیوچه در سراج نوشته اغلب که
تصحیح باشد زیرا که در کلام اساتذه دیوچه نوشته
در سراج سکندر نامه جان آرزو نوشته
کرده و دیوچه هر دو معنی آمده مثال
دوم مولوی نظامی فرماید بیت شعر
چو دیوچه چاره گر ره بر فرد کیسه آن
دیگر ده گذر و ابراهیم خوار و فرهنگ
نوشته که دیوچه قریب تاییدی تیر شده ورس
بهار عجم نوشته که باشد این دو است ـــ
دیولاخ در اصل بیای مجهول بوده
که منسوب شامل دیوان باشد در
عدد حرکات بالکسر و در آخر او بلفظ
کسرهٔ بی معنی است و نسبت و شاهیت
باشد از بهار عجم و سراج ـــ
دیلمان دیلم و دیلمان بالفتح نام
جنوب چون اولاد دیلم گروه لشکر
بالاکسر و از مصطلحات ـــ
و دیوچه با یای مجهول نیز نام یک دیلمان

الف است چنانکه خاره و خامه از سراج ـــ
و سیاه و مزه طعمه و سیاهه از بهار عجم ـــ
دیباچه بیای مجهول و جیم فارسی معرب
دیباست نوعی از جامهٔ ابریشمین که قبا بر
سلاطین از آن باشد که بجواهر مکلل باشد
ساختند و آن از لوازم لباس پادشاهی
چنانکه سالار نوشته دیبا است از اصیل
خرابی کتاب نیز گویند و بعضی محققان نوشته اند
که دیباچه بیای معروف و جیم عربی لفظ
معرب است بمعنی چهره و روی و رخساره
از لغات اکثر چون خطبهٔ کتاب بمنزلهٔ
روی کتاب است لهذا خطبهٔ کتاب را
نیز مجازاً دیباچه گویند چون صاحب
برهان در فرهنگ نیز بیای مجهول و جیم
فارسی نوشته اند پس از اینجا ظاهر است
که دیباچه بیای معروف و جیم معرب
اند است و نیز بعضی محققان نوشته اند
که ماخوذ است از دیباج که معرب دیبا است
دیبا است زینت و رونق و حرف
های مختفی در آخر لفظ دیباچه برای
نسبت و شباهت است ـــ
دیجور بالفتح و ضم جیم تاریکی و ظلمت و
نوعی از جیم از سراج و در عربی بمعنی سیاه
و تاریکی است بیای تحتانی بهار دانش ـــ
دیر بالفتح نام ماه ده آن حرف ماه است
آفتاب که دیر بر آن حبشی بهندی آن را
نامند یعنی آنکه گویند چون دیر
آفتاب شعاع سر بالا شد لهذا آگاه شو
از لفظ دیر سر امرا باشد و نام

روز ششم از هر ماه شمسی یعنی شب
تاریک که بیای معنی مخفف دیجور است
دیک بکسر و بیای معروف و فارسی و گشته و
آنچه در هندی گویند از برهان قاطع
و فرهنگ و در سراج از لطائف نوشته که دی
بالکسر معنی دیروز گذشته و بالفتح نام ماه
دهم از ماه شمسی که وقت آن فصل زمستان
و آن باشد و مجازاً لفظ دی بمعنی
زمستان نیز می آید و اکثر لفظ دی را
مخفف دیجور گویند و آن مصرع
خواجه حافظ آرد که مصرع زلف و
رخ تو دیجور و دی را اختصار است چه
در کلام فصحا شب و اشتر شده است آنکه
دیجور مطابق شب سیاه است اگر این
این خطی است از سراج ـــ
مصرع چه زلف و رخ تو دی شمس
و مخفف است دی از لغت بمعنی صورت
مثال شمس شب و شباهت زلف و
رخ در سیاه شد پس دی را اختصار
نوشته اند که دی بمعنی روز است ـــ
و دی بمعنی روز در شعر امرا بالکسر
دلیا اسلام از شرح سکندر نامه ـــ
دیوان بالفتح معنی کتاب که جمع گردیده
باشد و از برهان و بهار و از کسی
ولی بالکسر اول معلوم است و غیر آن نام
درست و نیز گفته که مقام و وزن بود
چنانچه بکسر و نیز اند ـــ
و دیوانی ایشان دیوان است معنی
صاحب دیوان از سراج ـــ

باب ذال معجمه

فصل ذال معجمه مع الف

ذا یعنی این مرد و این از اسماء اشارتست برای مفرد مذکر قریب —

ذا بصیغه آخر یعنی موی پیشانی ... از منتخب و در لطائف ... که ... باشد ... شده باشد و بعضی گذاشته —

ذات الجنب بالفتح جیم و سکون نون ورمی باشد در جانب که آن ... است [illegible] ... با وجود ... —

ذات بمعنی صاحب ... و بمعنی ... و مونث ذو ... بطرف ... جانب لفظ ذات ... حقیقت اسم اشارتست کسی ... اوزاده ... چون ... لفظ ذات ... الیه ... [illegible]

ذات لفظ هندی الاصل است ... و نقل آن باشد که ذال معجمه و هندی ... آن لفظ که در ... شعر ... لفظها را ذات بذال معجمه ... آورده است ... کرده ... کلام ... ... لفظ ذات ... بذال معجمه ... خطا باشد ... آنست که ذات برای معجمه ... که ذات ... ابدال ... جیم ... برای ... راجع ... برای معجمه ... کرده ذات خوانده شود —

ذات ... بفتح یای ... و سکون ... که ... —

ذات الکرسی ... که ... در شرح ... گفته —

ذات العماد ... باشد ... —

ذات عرق بکسر عین مهمله و سکون را نام مکانیست که عراقیان از آنجا احرام بندند —

ذاک بفتح کاف اسم اشارت است سوی بعید ترجمه اش بفارسی آن —

ذات الشمال مراد از گنهگاران و کافران ... که ... اعمال ایشان را بدست چپ ... آید از لطائف —

ذال یعنی قافل از منتخب —

ذال نام ... از منتخب و نام حرف معروف ... اختلاف کرده اند که این حرف در فارسی ... است و آنجا که ... شود ذال ... ... باشد و مولانا شرف الدین ... نوشته که ذال معجمه در زبان اهل فارس ... ... از جواهر الحروف —

ذات البروج بفتح یای ... یعنی آسمان ... —

شمالی و آن بصورت زنی ... بر کرسی نشسته ... و ... گذاشته —

فصل ذال معجمه مع بای موحده

ذباب بضم اول مگس از منتخب و ... و ... —

ذب بالفتح ... و دور کردن و باز داشتن و درآمدن و لاغر شدن و ... از منتخب و لطائف —

ذبح یعنی ... و ذبوح —

ذبح بفتح اول و سکون ثانی ... کردن از لطائف و صراح

ذبح بکسر اول گوسفندی که ... اسمعیل علیه السلام از بهشت ... بود و بمعنی قربانی عید الضحی —

ذبل بالفتح ... از منتخب و صراح —

ذبول ... لاغری ... اول ... ثانی یعنی لاغر و پژمرده از منتخب ...

ذبال بضم ... فتیله ... از لطائف ...

...

فصل ذال معجمه مع خای معجمه

ذخر بضم اول و سکون ثانی چیزی نگاهداشتن و نگاه داشته شده برای وقتی از منتخب —

ذخیره آن چیز که نگاه داشته شود که وقتی بکار آید از منتخب و صراح —

ذخائر جمع ذخیره —

ذخره بضم اول و سکون خای معجمه ذخیره و عطی از شکرستان —

فصل ذال معجمه مع رای مهمله

ذربت بفتحتین و بای موحده نوعی از اسهال که طعام در معده تغییر نه پذیرد و رنگ کند گاهی اسهال میشود و گاهی بند میشود از بحر الجواهر و منتخب و کفایه —

ذریت بضم اول و تشدید رای مکسور و تشدید یای تحتانی بمعنی فرزندان و فرزندزادگان و بمعنی نسل آدمی و جن و ذراری جمع آن بفتح اول از لطائف و منتخب و صراح و کنز —

ذروح بالضم و تشدید واو حای مهمله کرمیست پردار ابلق بر بادام کوچک سرخ رنگ با نقطهای سیاه خوردن آن سم است —

ذراریح جمع ذروح از منتخب —

ذرور بضم اول و ضم رای مهمله و واو معروف و بعده رای مهمله دیگر یعنی دوای خشک که آنرا در چشم یا در زخم میپاشند از منتخب و صراح و قرابادینات و کشف و کنز —

ذرا بجیم ذره که موی چه خرد باشد از لطائف —

ذبر بالفتح بمعنی دانا یعنی گذار از شرح نصاب —

ذراع بکسر اول و عین مهمله بمعنی بازو و ارش دست یعنی از آرنج تا انگشتان و در حیوانات دست و پاچه بالاتر را ذراع گویند و گز که بآن چیزها را پیمایند و ذراع ران شتر و نام منزل هفتم از منازل قمر آن ستاره چند است که بر ساعد برج اسد افتاده اند از منتخب و کنز —

ذرائع بمعنی وسیلها این جمع ذریعه است از لطائف —

ذرع بالفتح طاقت و پیمایش پیمودن و بفتحتین طمع و بچهٔ گاو وحشی از کنز —

ذرق بالفتح سرگین مرغ از منتخب —

ذروه بالضم و بالکسر بمعنی بلندی کوه و بالای سر کوه از منتخب و صراح و کشف و در کنز بالاترین موضع چیزی برای بودن نوشتن و بالفتح خواندن خطاست —

ذریعه بفتح بمعنی وسیله و دست آویز و در اصل ذریعه یعنی شتر ماده که صیاد پس آن پنهان شود تا صید را بزند از منتخب و کنز —

ذره بالفتح و تشدید را مورچه خرد و آنچه در روزن آفتاب بنظر درآید اجزای باریک باریک دیده میشوند و بمعنی مقدار یکه صد و صد از یک جو باشد و بالضم و تشدید را نام غله که آنرا ارزن گویند و بمعنی غله زرد که آنرا هندی جوار گویند خوشهٔ آن بالای درخت بزرگ باشند و در وسط درخت از منتخب و مدار و رشیدی و صراح و کشف —

ذرانی بفتحتین و بفتح اول و سکون ثانی نوعی از نمک سخت و سفید از صراح —

ذعاف بضم اول و عین مهمله زهر قاتل و زود و جان برد از مدار و کنز و منتخب —

ذفر بفتح ذال و فتح فا بعده رای مهمله بوی خوش که تیز باشد و بوی ناخوش که تیز باشد و بمعنی بوی بغل و ازینجاست مشابه از و فرد و بغل از فرد این لغت از لغات اضداد است از بحر الجواهر و صراح و منتخب —

ذفیه بمعنی دود و سیاه از منتخب —

ذقن بفتحتین زنخدان —

فصل ذال معجمه مع کاف

ذکا بالضم اول بمعنی آفتاب و بفتح اول بمعنی دانش و تیزی طبع و زیرکی و فروختن شعله کشیدن از منتخب و صراح و لطائف و کشف و مدار و سرور و شرح نصاب و کنز —

ذکر بالکسر یاد کردن بزبان و بفتحتین آلت مرد بمعنی نر که ضد ماده باشد و بمعنی فولاد از منتخب —

ذکور بضمتین بمعنی مردان و این جمع ذکر است که بمعنی نر باشد که ضد ماده است —

ذکاره بالکسر و حرف چهارم مفتوح و رای مهمله شده نوعی از ذکر درویشان که لفظ آن بشرکت زبان و سینه باشد بوجهی که صدای اره و انداز کشیدن اره بدان مفهوم شود یعنی لفظ الله را اول بسوی دماغ کشند و لفظ هو را بجانب قلب و سینه و این کشیدن و فرو بردن هر دو لفظ ذکر بزور و شدت باشد لیکن با آواز متوسط و صوت حزین —

ذکی بفتح اول و کسر کاف و تشدید یا بمعنی تیز طبع از لطائف —

فصل ذال معجمه مع لام

ذلت بالکسر و تشدید لام بمعنی خواری و گناه از منتخب و قاموس و صراح و لطائف —

ذلاقت بفتح اول و فتح قاف تیز زبانی و فصاحت یعنی تیزی و صفائی تقریر از منتخب و کشف —

ذلق بفتحتین تیز زبانی و بی آرام شدن و بجای ماندن مرغ و تیزی هر چیز از منتخب و کنز

ذلیق تیز زبان و سنان تیز از منتخب و کنز —

ذلیل خوار و بتشدید قاف و طائف بمعنی خوار و گنهکار و رام و مطیع و نرم و آسان —

ذل بالضم و تشدید لام خواری بالکسر رامی و رام شدن از منتخب و کریه و صراح و مدار —

ذلول بفتح اول و ضم ثانی بمعنی رام یعنی نرم و مطیع —

ذلق بیان بفتحتین فصیح و بلیغ —

فصل ذال معجمه مع میم

ذمت بکسر اول و تشدید میم عهد و پیمان و عهده و ذمیان —

ذم بالفتح و تشدید میم نکوهش و گفتن کسی را و نکوهیدن از منتخب و لطائف و کنز —

ذمیم نکوهیده از شرف و آب بینی دابه ناخوش و بمعنی چیزی که چون عیبه بود از مسام بدن انسان بیرون آید از منتخب و لطائف —

ذمائم بفتح اول و کسر همزه که حرف

چهارم ست جمع ذمیمه که بمعنی بد و ناپسندیده و چیز زشت است از خیابان -

ذمیمه نکوهیده و زشت

ذمه بالکسر و تشدید میم عهد امان و زنهار و ضمان و اهل ذمه اهل کتاب که بعهد و پیمان در دار اسلام باشند از منتخب و صراح و کنز

ذمی بالکسر و تشدید میم اهل کتاب که در زنهار باشند منسوب بعهد و پیمان یعنی کافر مطیع الاسلام و جزیه گزار از منتخب وغیره

فصل ذال معجمه مع نون

ذنب بفتح اول و سکون ثانی بمعنی گناه و بفتحتین دم حیوانات و نام ستاره است که آنرا ذنب الفرس گویند و نام شکلیست در آسمان که از تقاطع منطقه فلک جوزهر و مائل بصورت مار بزرگ بهم میرسد یک طرفش را راس گویند و طرف دیگر را ذنب از منتخب و لطائف وغیره

ذنوب بضمتین و بای موحده بمعنی گناهان این جمع ذنب است که بمعنی گناه باشد و بفتح اول و ضم ثانی [illegible] از منتخب و لطائف

فصل ذال معجمه مع واو

ذوب بالفتح و بای موحده بمعنی گداختن و [illegible] شدن [illegible] از منتخب

ذو لیا [illegible] از لطائف

ذو نابت [illegible]

تا مانند بیابان معروف -

ذوائب بفتح اول و کسر همزه و بای موحده بمعنی گیسوها و دو ماهی پیش سر و این جمع ذوابه است از منتخب و کنز -

ذوات بفتح جمع ذات که بمعنی صاحبان و خداوند و بمعنی حقیقت هر چیز است -

ذو الخمار بکسر خای معجمه نام مردی که عمامه بر رو انداختی و آن مردی بود کاهن و لیکن [illegible] شعبده از وی امور عجیبه ظاهر شدی از لطائف -

ذو الفقار بفتح صحیح است نام تیغ حضرت مرتضی علی کرم الله وجهه و حقیقتش اینکه شمشیر عاص بن منبه که در جنگ بدر کشته شده بود تحفه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم منتقل شد از پیغمبر بمرتضی علی از منتخب و کشف و قاموس و صراح و در [illegible] فقار بفتح فقار استخوان مهره پشت از گردن تا کمرگاه [illegible] و چون بر پشت شمشیر مذکور فقار مهره ها [illegible] یعنی [illegible] ساخته شده بود لهذا باسم ذو الفقار موسوم شد [illegible] صاحب [illegible] اشارت کرده [illegible]

ذو الکلاع [illegible] نام [illegible] از صراح وغیره -

ذوق بالفتح چشیدن مزه از لطائف و منتخب و در بهار عجم نوشته که ذوق بالفتح چشیدن و چاشنی کار رسیدن بمعنی لذت و مزه و تنها و خوشی آرند و بلفظ فاعل و چشیدن و کردن و زدن و بردن و داشتن و انگیختن و دیدن و دریافتن و تراویدن مستعمل -

ذو الحبک بضم حای مهمله و ضم بای موحده کنایه از آسمان حبک جمع حبیکه است که بمعنی راه در ریگ توده و شکن آب و شکن زره و موی جعد باشد ذوات الحبک نیز آمده -

ذو جسدین بالضم جیم عربی مفتوح و فتح سین مهمله و دال مهمله مراد از ستاره عطارد چراکه خانه او جوزا است که آنرا جسدین و دو پیکر گویند زیرا که بصورت دو کودک [illegible]

ذو النون لقب یونس پیغمبر علیه السلام چراکه بعضی روز در شکم ماهی مانده بودند و نیز لقب ولی که ذو النون مصری [illegible]

[illegible]

و یا آنکه کریم الطرفین بود از مادر و پدر یا آنکه داخل شده بود در نور و ظلمت از مجمع البحرین که جامع لغات قرآن و حدیث است و بعضی محققین نوشته که ذو القرنین که در قرآن مجید احوالش واقع است پادشاهی دیگر بوده است نه سکندر رومی ابن فیلقوس است چراکه میان این هر دو تفاوت زمانه بسیار است -

ذو النورین لقب عثمان رضی الله عنه چراکه دو دختر رسول صلی الله علیه و آله و سلم در نکاح ایشان آمده بودند

ذو المنن صاحب نعمتها و صاحب احسانها منن بکسر میم و فتح نون جمع منت است -

ذو الیزن بیای تحتانی و زای معجمه نام پادشاه یمن که در دلیری و نیزه زنی معروف بود از منتخب

ذو فنون صاحب هنرها -

ذو بال بالفتح [illegible]

[illegible]

مستحسن بل الف واگر شعاع آن هنگام طلوعش بسوی مشرق باشد ذو ذنابه گفتنش اولی ست ونکته این تفریق بر ارباب خبرت محتجب نیست فافهم ذنابل

ذوابه بالضم اول حرف چهارم بای موحده گیسو موی پیشانی و علاقه شمشیر از منتخب

فصل ذال معجمه مع ها

ذهن دریا گرداب قعر دریا از مصطلحات

ذهب بفتحتین زر سرخ و طلا از کنز

ذهاب بالفتح مصدر ست بمعنی رفتن و گذاشتن از مزیل شرح نصاب و در لطائف بکسر و ذهاب ایاب بمعنی رفتن و بازگشتن

ذهلت بالفتح بمعنی غفلت

ذهول و ذهولت بضمتین غفلت و فراموشی از لطائف و کنز و صراح

ذهن بالکسر فهمیدگی و زیرکی و قدرت ادراک از مدار و منتخب و بهار عجم و لطائف و کشف

و در فارسی بمعنی نه و باطن از مصطلحات

ذهین بالفتح و بکسر ها بر وزن مبین بمعنی زیرک از منتخب و کشف

ذهن کشتی بکسر ذال معجمه و کاف عربی بجا ماندن کشتی بسبب نه رفتن باد از مصطلحات

فصل ذال معجمه مع یای تحتانی

ذیب بکسر اول و سکون تحتانی و موحده بمعنی گرگ درنده و بجای تحتانی همزه نیز آمده از منتخب و کنز

ذیاب بکسر اول بمعنی گرگان این جمع ذیب ست که بمعنی گرگ باشد از کنز

ذیابیطس بکسر اول و کسر نون و یای معروف و ضم طای مهمله و سکون سین مهمله نام مرضی که نوعی از سلسل البول است چون ذیابیطس بزبان یونانی دولاب را نیز گویند و صاحب این مرض آب بار بار مینوشد و بول نیز بار بار میکند لهذا باین

اسم مسمی گشت از برهان و بحر الجواهر و در حدود الامراض نوشته که لفظ ذیابیطس ست بالفتح ذال معجمه و تحتانی بالف کشیده و کسر بای موحده و کسر نون و سکون تحتانی و ضم طای مهمله و سکون سین مهمله که مؤلف گوید که برین تقدیر اگر نون را بتخفیف حذف کنند و بای موحده را ساکت دارند چنانچه مشهور ست هم درست باشد

ذیل بالفتح دامن از کنز

ذی بال بکسر صاحب شان و صاحب عزت ست و بمعنی صاحب بال نزد خطا چه که بال بمعنی بازو فارسی ست بلفظ ذی عربی باشد مرکب کردن بی محاوره و بر ذی هوش قیاس نباید کرد زیرا که ذی هوش در کتب بلغا دیده نه شده

ذی سلم بکسر اول و فتح سین مهمله و فتح لام نام مقام سلم التحقیق در خفیف نجا رزار

ذی القعده بمعنی لفظی صاحب نشستن و چون این ماه از جمله شهور حرام ست که در انها محاربه حرام بود پس عرب درین ماه از محاربه و مقاتله توقف میکردند و از سب باز مینشستند

ذی الحجه بالکسر و تشدید جیم بمعنی یکبار حج کردن و قیاس آنست که بالفتح باشد نه بکسر چرا که وزن فعله بالفتح برای مرة آید و فعلة بالکسر برای حالت و نوع آید پس چون درین ماه یکبار حج کرده میشود لهذا ذی الحجه گویند یا آنکه حج بالکسر و تشدید جیم بمعنی سال هم آمده است چون این ماه منتهای سال باشد و سال برین کامل میگردد گویا که این ماه صاحب سال ست از لطائف ذی الحجه می گفته باشند

ذی بالکسر بمعنی خداوند و صاحب

باب رای مهمله

فصل رای مهمله مع الف

را این حرف علامت مفعول ست و گاهی بمعنی برای آید چنانچه خدارا یعنی برای خدا و گاهی بدل اضافت آید چنانکه مصرعه کسانرا تشد ناوک اندر حریر یعنی ناوک آن کسان و گاهی افاده معنی از سببیه کنند چنانکه قضا را یعنی بسبب قضا و گاهی زائد باشد از جهیر و گوید بیت گرچه تن من نیست سزاوار رحمت تو از پی این و زر رحمت

شال و بکر شعر هر آن شال که توقیع توبران بنود به زمانه طی نکند چرخ پر اختیار ایه و این حرف بجیم عربی بدل شود و بشین معجمه و بغین معجمه چون کنار و کناغ بمعنی کناره دریا و بنهر و بکاف فارسی چون لنکار و لنگاز و بیای معروف و بزای معجمه و لوعی از جامه و نفیس و بلام چون چنار و چنال و این بسیار و بنون چون لستار و لستان و استوار و استوان و بواو چون پر و پرو

بمعنی استظهار و بها چون نوبر و نوبه بمعنی نشانه آدم و در آخر کلمه برای نسبت آید چون لنگر بفتحتین بمعنی شیر نه زیرا که له بمعنی شیر است و در آخر زاید نیز آید چون شنا و شنار بمعنی شناوری

رانا لقب راجه جیپور و در چراغ هدایت نوشته که رانا بنون لفظ هندیست بمعنی راجه عموما و لقب راجهای اودی پور که ملکی ست ما بین مالوه و اجمیر و گجرات

رؤسا بالضم اول و فتح همزه که بصورت واو ست و سین مهمله و بعد الف همزه دیگر بمعنی سرداران این جمع رئیس ست چنانچه شرفا جمع شریف

راکب سوار

راسب بکسر سین مهمله ته نشین و درد ته نشسته

راس و ذنب آنچه در آسمان از تقاطع منطقه فلک جوزهر بشکل صورت

ماربزرگ بهرسد یک طرفش اراس گویند و طرف دیگر را ذنب و این آنین فلک نیز گویند مستفاد از منتخب برهان و صاحب قاموس گوید که تنین سفید یست در آسمان که تنه اش در شش برج ست و دمش در برج هفتم و سیر میکند چون کواکب سیاره —

راهب بکسر ها و بای موحده پارسا و عابد ترسایان و بعضی نوشته که راهبان اکثر در کمر یا بر دست زنجیری دارند از منتخب وغیره —

راست بمعنی صدق و درست و نام مقامیست از دوازده مقام موسیقی از کشف و بعضی نوشته اند که وقت آن بعد از طلوع تا چاشت ست بعضی گفته اند که بهندی اسری راگ گویند —

رافت مهربانی —

راوت بفتح واو لفظ هندیست بمعنی بهادر و مهتر از شرح قران السعدین —

رایت علم لشکر از منتخب —

رایات علمها و نشانهای لشکر از منتخب —

راحت آرام و آسایش و بمعنی کف دست از منتخب و کشف و لطائف —

راسیات جمع راسیه که بمعنی کوه استوار ست از لطائف —

رازیانج بهر بیار از یانه که آنرا بادیان نیز گویند —

رانج بکسر میم و جای مهمله افزون غالب و فائق و بهتر و پایه تر از و که از گرانی قوت سنجیدن زیر بر آید در مرجوح پایه بالا —

رابح بکسر با موحده سود و و هنده و نفع کننده —

رائح در آخر حای مهمله شبانگاه رونده و بمعنی شراب کفهای دست و باین معنی جمع راحت ست که بمعنی کف دست باشد از منتخب و لطائف و کشف و بمعنی راه و بمعنی قرار گرفتن نیز آمده —

راح روح نام تخمی ست از تخم سخن باریدی از سراج —

رامح بکسر میم و حای مهمله نیزه دار و نیزه زن و سماک رامح ستاره ایست که نزدیک او ستاره دیگرست که آنرا نیزه سماک گویند و سماک دیگر نیز ست که نزدیک خود ستاره دیگر ندارد و آنرا سماک اعزل گویند یعنی بی سلاح از منتخب —

راسخ استوار در جا از منتخب —

راد سخی و بهادر از رشیدی و سراج و برهان و بتشدید دال در عربی بمعنی رد کننده —

رائد بکسر همزه که حرف سوم ست آنکه او را برای آب و علف فرستند و بمعنی دست آس از منتخب —

راوند بفتح واو و دو ای ست زرد رنگ مبرد بالعرض که با سهال گرمی جگر فرو نشاند و مقوی قوت جاذبه جگر ست یونانی اما لفظ آن عربی ست از تحفة المومنین وغیره —

راصد مراد از منجم —

راعی العباد بکسر عین اول و دوم و یای تحتانی در عبارات فارسی غیر ملفوظ مگر در عربی بحالت نسبی بمعنی نگهبان بندگان مراد از پادشاه —

راکد بکسر کاف آب استاده که جاری و روان نباشد از شرح نصاب —

راهوار بمعنی خوش رفتار خطاست صحیح راهوار ست بواو و رهوار نوعی از رفتار ست که بسیار هموار بود و صاحب این رفتار را نیز رهوار گویند از سراج —

رامشگر بکسر بمعنی مطرب از برهان و نوشته اند که رامش مخفف آرامش ست چون ساز و نغمه باعث آرامش دل میشود لهذا و رنجا مجازا اطلاق مسبب بر سبب کرده از سراج —

رانجهر نام جائی ست —

راس بمعنی سر و بالای چیزی از منتخب —

رئیس سردار و مهتر قوم از منتخب —

رؤس بضم اول و ضم همزه که حرف دوم ست و سکون واو جمع راس که بمعنی سر ست و گاهی بمعنی مهتران و سرداران —

رامش بکسر میم نغمه و سرود —

راش بشین معجمه توده و انبار غله و امثال آن مهمله شود از سروری و برهان و سراج —

راقص رقص کننده و نام ستاره ایست که در دهان اژدهای فلک واقع شده است —

رائض بکسر همزه که حرف سوم ست و ضاد معجمه کسی که اسپ را ریاضت فرماید و آن چابک سوار باشد از سروری و کشف —

رافضی بکسر فای حده و ضاد معجمه بمعنی قلعه دار چه رابض بفتحتین دیوار گرداگرد شهر را گویند کذا فی المنتخب —

راتع بکسر تای فوقانی بمعنی چرنده از شرح نصاب و منتخب —

رابع بالنده و افزون شونده و رساننده و غله که از کشت حاصل شود —

رادع بکسر دال مهمله و عین مهمله باز استاده کننده از چیزی از منتخب —

رافع بردارنده و حرکت پیش دهنده کلمه را و او خواه و قصه و حال خود پیش حاکم برنده از منتخب —

راقع التیام دهنده پیوند زننده جامه وغیره —

راغ بغین معجمه صحرا و دامن کوه و مرغزار از برهان و مدار و سراج و کشف و رشیدی —

راوغ بکسر واو بمعنی فریبی و حیله گر از روغ بالفتح از منتخب —

رؤف بفتح اول و ضم همزه و سکون واو بمعنی مهربان —

راف بالسبابه از برهان بمعنی جا و تری و در نصاب باین معنی راب آورده و در سراج اللغات بمعنی چبوتره —

راعف بهر دو فا بمعنی درخشنده از منتخب و صراح —

راتق بکسر فوقانی بمعنی بسته کننده اسم فاعل از رتق که بمعنی بستن ست کذا فی المنتخب —

راوق بفتح واو پالونه شراب یعنی جامه وغیره که بآن شراب را صاف کنند از صراح و در مؤید نوشته که بمعنی شراب نیز آمده و در رساله معربات آورده که راوق معرب راوک است و این حاجی نوشته که راوق بروزن فاروق ست بمعنی پالونه شراب راوق بفتح واو و ضم کلام حق نیست که راوق بفتح واو مخفف راوک ست

کرده و ثانی را حذف کرده واو اول را فتح داده اند زیرا که در کلام عرب فاعل بضم عین نیامده است بعد تشدید در استعمال فارسیان او را بمعنی شراب مجاز باشد باطلاق سبب بر مسبب —
راٰیق بکسر همزه آب جاری و صاف و هر چیز صاف و لطیف باشد —
راجل بکسر جیم پیاده از منتخب
راس المال سرمایه تجارت از منتخب
راسم سطیع والفت گرفته و فرمان بردار و نام روز بیست و یکم از هر ماه شمسی و یک نوع درخت است از مؤید و کشف و برهان و سراج —
رامی زن مراد از عاقل و زاده بمعنی وزیر —
رابگان بکاف فارسی بمعنی مفت و بی عوض و چیزیکه در راه یافته شود از برهان و نوشته اند که رایگان در اصل راهگان بود بمعنی لایق راه و در سراج اللغات نوشته که رایگان چیزیکه در راه یافته شود چنانکه در اصل راهگان بود ها را بهمزه ملینه بدل کردند رایگان شد —
رامی العین بضم تحتانی دیدن بچشم
رامین نام عاشق ویس نیز نام چنگی که چنگ خوب می نواخت و قیل این نام واضع چنگ است و بعضی نوشته که نام زن چنگی از لطائف
رامین بکسر نون که حرف سوم است شاید از برهان و مؤید —
راسن بفتح سین مهمله دوائی گیاه که دو ا کرده بوی نا خوش دارد از برهان
راه زنی با ضافت شهر و گلها از مؤید
راه شیر کذا شتن رهنمائی کردن از مصطلحات —
راه کوه رفتن کنایه از ملامت کردن از مصطلحات —
رایحه بکسر همزه مطلق بو مگر بمعنی بوی خوش مستعمل از لطائف
رابطه بکسر موحده صحیح ست و بفتح موقوف خواندن خطاست چیزیکه بان چیزی را بچیزی ببندند از منتخب لهذا بمعنی علاقه مستعمل ست —
رابیه بکسر بای موحده و تحتانی بمعنی زمین بلند از منتخب —
راهشه بروزن خاسته صنف و کار نمای بازار از برهان
راحله بکسر حای مهمله ستور بار کش و شتر سواری و هر کجا که نر باشد خواه ماده و تا و را آخر برای مبالغه است از صراح و منتخب لطائف و غیره —
راه بمعنی روش از جهانگیری و بعض فرهنگ بمعنی پرده سرود و بمعنی اندازه و بمعنی کرت و بار چنانکه صد ره بمعنی صد بار —
راست بمعنی شیرین مزه —
راویه بکسر واو و ابجد و تحتانی شتر آبکش و ظرف آب از صراح از لطائف —
رابعه بکسر موحده و فتح عین مهمله دختر چهارم و نام زنی زاهده که او پیر خود را دختر چهارم بود و بر پنجم —
راست با خانه بمعنی کسی که راست و درست باشد از مصطلحات —
راه بریده بالاضافه کسیکه سبب رهزنی قطاع الطریق غیر مسلوک شده از مصطلحات —
راتبه حرف سوم فوقانی و چهارم موحده بمعنی ثابت و بیک جا استاده و قرار گرفته مشتق از رتوب بمعنی بیک جا استاده و ساکن شدن —
رادی بدال مهمله سخاوت و المروی و حکمت و شجاعت از لطائف
رافضی منسوب برافضه و رفضه گروهی از لشکری که سردار خود را بگذارند و فرقه از شیعه که شهید بن علی بن حسین بیعت کردند بعد از آن گفتند که از شیخین تبرا کن یا تو همراهی کنیم زید انکار نمود و گفت که چگونه تبرا کنم از ایشان که وزیر و معاون جد من بودند پس ایشان او را رفض کردند یعنی گذاشتند تا آنکه حجاج او را شهید کرد از منتخب
راهی تیر و سنگ انداز نده و تیر انداز نده از منتخب و لطائف —
راعی نگهبان و والی و حاکم و شبان یعنی چرا ننده چهارپایان از منتخب و شرح نصاب و خیابان —
راقی بکسر قاف افسون خوان از منتخب لطائف
راوی روایت کننده و آبکش و بمعنی کسی که تشنگان را با آب سیراب کند از منتخب و شرح خاقانی
راقی بکسر قاف افسون گر و کسیکه خواند و کسیکه بر مرض افسون خواند از ...
و غیر آن بمعنی بالا رونده ...
راهوی بضم ها و کسر واو نام ...
از دوازده مقام موسیقی از برهان و بعضی نوشته که وقت آن بعد از طلوع است و بعضی نوشته اند که وقتش از صبح تا طلوع و بهندی آنرا للت نامند —
راتی بمعنی عقل و فکر و بمعنی راجه مهتر آمده بمعنی اول و دوم عربی ست و بمعنی سوم هندی ست —
رامشی مطرب از برهان و غیره
رازی منسوب بری بزیادت زای معجمه و ری نام شهریست —
راعنا کوهی کنایه از منافق معنی راعنا آنست که مراعات کن مارا صحابه یعنی یاران رسول اصطلاح بحضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم خطاب میکردند و یهود آنرا نیز داده را عنیا میخواندند یعنی شبان ما و حق تعالی صحابه را منع کرد که کلمه راعنا بار دیگر خطاب بآنحضرت نکنند بلکه انظرنا گویند کذا فی المنتخب ظاهر آن پس منافق باشند و کلمه راعنا را بلهجه دیگر گفته باشند که موسیان راعنا فهم می شدند و راعنا کوهی همان راعنا است که در تلفظ آن را عینا متلفظ و مراد باشند —
راه شهسواری نام نوایست از موسیقی از ابو نصر فاسی یا ربید از برهان —
راستباری بفتح و بای موحده و غین مهمله و فتح سین مهمله از برهان که باجیر زرد گویند علامت ... زر درا گویند ...
راینه خوده ... کذا فی البرهان و ...
... بمعنی لفظی

راهب عسلی آنست که راهب خوش
آینده و مقبول الخلق چه معنی عسل خوش آینده
صاحب حق تعالی است کسی را البوسه خلق
راشی رشوت دهنده

فصل راء مهمله مع بای موحده

ربا بالکسر اول زیاده شدن و نشو و نما کردن
و زیاده گرفتن و رواج و ربیع از منتخب
ربیب پسری که آن زن را از شوهر
سابق آورده باشد پس آن کودک این
شوهر حال را ربیب باشد
رب بالفتح و تشدید با خداوند و پرورنده
و بصلاح آرنده و بالضم و تشدید
آب انگور و انار و سیب و غیره که بپزند تا غلیظ
شود و بالضم و تشدید و فتح با بمعنی بسیار یعنی
اندک از منتخب و لطائف
رباب بالفتح اول نام ساز معروف
و در ... نام زن جمیله که معشوق ... نام
عاشق بود و نوعیست ... و کوهی ...
از منتخب و صراح و بعضی نوشته که رباب بمعنی
ابر ... سربانی ست و در رشیدی
... کشتن بمعنی نام ساز
معروف بالفتح اول است و در برهان نوشته
که رباب بالضم اول نام ساز که آن طنبور ...
بود بزرگ شکم و کوتاه دسته و بر روی آن
بجای تخته پوست آهو باشد و در رساله
معربات مسطور است که رباب معرب رواوه
است بمعنی رواوه آواز حزین دارنده
است ... رواوه بمعنی آواز ...
نسبت ... و در صراح نوشته که رباب بالفتح

معرب رباب بالضم است.
رباعیات بالفتح چهار دندان که میان
ثنایا و انیاب باشد و این جمع رباعیه است
که بالفتح اول بر وزن ثمانیه باشد از منتخب
رباح بالفتح اول و حای مهمله نام غلام
آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم از شرح نصاب
ربح بالکسر و حای مهمله نفع و سود که در تجارت
حاصل بشود از شرح نصاب.
ربع شداد بالفتح اول و سکون موحده
مراد از باغ ارم.
ربیع الآخر بالفتح خای معجمه صحیح است
نه ربیع الثانی که در استعمال عام است چرا که
استعمال عرب بیشتر ربیع الآخر است و
بعضی گویند که اطلاق لفظ ثانی آنجا کنند
که برای آن ثالث نیز باشد چون بوقت
تسمیه مشهور این ماه در آخر فصل ربیع واقع
شده بود لهذا باین اسم مسمی گشت از رساله
علم نجوم که بسیار معتبر بود نوشته شد.
ربض بالتحتین و ضاد معجمه دیوار شهر پناه
و بمعنی گرداگرد قلعه و بمعنی زن و بمعنی الخانه
از زن و مادر و خواهر و باشد و بالضم
بضمتین نیز آمده از منتخب و شرح نصاب
و صراح و لطائف.
رباط بالفتح مسافرخانه و بمعنی چیزی که بآن
سخت ببندند چیزی را از لطائف.
ربنا اللوح فرشته که حق تعالی برای
... از انواع
... فرموده
...

ربع بالضم چهارم حصه چیزی و آلتی ست
منجمان را از قبیل اسطرلاب که بدان ارتفاع
آفتاب و ساعتها و علمهای دیگر معلوم کنند
و آنرا ربع مجیب نیز گویند بضم میم و فتح
جیم و تشدید یا و بالکسر یک دو روز در میان
گذاشته آید که از روز نوبت تا روز نوبت
دیگر چهار روز باشد و با لفتح سرای و خانه
و محله و منزل از منتخب و بحر الجواهر و شرح نصاب
ربیع موسم بهار و آن بهر هندی ... ساله
است ... و دیگر ... و نام
مردی ... که او را ربیع بن ... گویند
ربیع الاول چون بوقت تسمیه شهور
این ماه در ابتدا فصل ربیع واقع شده بود
لهذا باین اسم مسمی گشت از رساله نجوم
که بسیار معتبر بود نوشته شد.
ربودن بضمتین بزور و سرعت چیزی را
از کسی بردن از کشف و سروری
ربع مسکون ربع زمین که کوه ...
کرده ... انسانست مراد از ربع مسکون
هفت اقلیم باشد چرا که هفت اقلیم مانند
هفت بساط ... از مشرق تا مغرب
در ربع مسکون واقع اند برابر یکدیگر
بدانکه زمین کروی شکل است بصورت
گوی که دوره آن هشت هزار فرسنگ
است که بیست و چهار هزار کروه باشد با حساب
... ربع مسکون دوازده هزار
کروه است ... میانه آن ... هزار
کروه ... زمین ...
... کرده ... در جهت

نامند و هر درجه شصت و هفت
کروه باشد کمی بیا باشد چون زمین کروی
شکل است یکصد و هشتاد درجه سخت
و یکصد و هشتاد درجه فوق از جمله یکصد
و هشتاد درجه فوق نود درجه جنوبی
زیر زمین بآب است و نود درجه شمالی که خشک
است آنرا ربع مسکون نامند از جمله نود درجه ربع
مسکون شصت درجه از خط استوا شمالی اخراج نموده
چرا که تمام کوهها برف است و در آنجا جانوری
... ست درجه که باقی ماند محل
آبادانی ست و نزد بعضی عرض معموره
عالم از خط استوا تا پنجاه و نهم درجه است
و نزد بعضی ... و شش درجه و طول
معموره عالم از جزایر خالدات تا ساحل
بحر محیط شرقی یکصد و هشتاد درجه مساحت
تمام کره زمین ... کروه ... هزار
... کروه است و مساحت معموره
ربع مسکون بقول اکثری از ثقات یک کرور
چهل لکهه ... هزار ... کروه است
ربو بالفتح اول و سکون موحده کوندی
از جنود الامراض.
ربقه بالکسر حلقه رسن از صراح و منتخب و کشف
ربیبه دختری که آن زن از شوهر سابق
همراه آورده باشد از شرح نصاب
ربوه بالفتح زمین بلند از شرح نصاب
و منتخب ... الف بحرکات ثلاثه بمعنی
... و جای بلند ... زمین ...
... زمین ... گویند
... زمین ... چهار

فرسنگ بلندتر است.

رپژه بپای فارسی و زای عربی بمعنی خوش و خرد از لطائف.

رباعی بفتح اول شتر هفت ساله و گاو و اسپ و گوسپند چهار ساله و شتر هفت ساله را رباعی از آن گویند که بهفتم سالگی چهار دندان میشود و بضم اول در اصطلاح شعرای عجم چهار مصراع که مصراع چهارم با اول و ثانی هم قافیه باشد و در مصراع سوم لازم نیست که همان قافیه باشد و این رباعی در بحر هزج اخرب اخرم مثمن آید وزنش خاص اینست لا حول و لا قوة الا بالله و اگر برین وزن نباشد آنرا قطعه گویند رباعی نگویند از سروری و شرح نصاب و در منتخب نوشته که رباعی بفتح اول اسپ و گاو چهار ساله که پا در سال پنجم نهاده باشد و گوسپند سه ساله که پا در چهارم نهاده باشد و شتر شش ساله که پا در هفتم نهاده باشد.

فصل راء مهمله مع تای قرشت

رتبنا بفتحتین از جهت میان ریسمان و مسابه از صراح.

رتلج بکسر اول و جیم در واز بزرگ که در خرد میان او باشد و بمعنی بند در و شتران لاغر از لطائف.

رتق بالفتح و سکون تای فوقانی بستن از منتخب.

رتق و فتق هر دو لفظ بفتح اول با سکون ثانی بمعنی بستن و گشادن از صراح.

و بکسر الجواهر.

رتم بالفتح رشته که بجهت یاد داشت بانگشت بندند و آنرا بفارسی یادآور گویند از لطائف.

فصل راء مهمله مع ثای مثلثه

رثیثه بالفتح و تشدید ثای مثلثه بمعنی کهنه از منتخب در لطائف بمعنی بد حالی نیز آورده.

فصل راء مهمله مع جیم عربی

رجا بفتح اول و بعد الف همزه بمعنی امید و امیدوار شدن و بمعنی ترسیدن نیز آمده و بغیر همزه جانب و کناره چیزی مثل کناره آسمان و کناره چاه و بکسر اول چنانکه مشهور شده خطاست از شرح نصاب و صراح و لطائف و منتخب و کنز.

رجب بفتحتین ماخوذ از ترجیب که بمعنی تعظیم است چون این ماه را عرب شهر الله گفتندی و تعظیم کردندی لهذا باین اسم مسمی شده از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم نیز روایت است که رجب نهری است در بهشت شیرین از برف سفیدتر هر که درین ماه روزه دارد از آن جوش آب مینماید ازین سبب ماه مذکور را رجب نام کردند از رساله نجوم که بکمال معتبر بود.

رجولیت و رجولت بضمتین مردی و مرد بودن از صراح و منتخب.

رجوع بالفتح بمعنی بازگشتن و بازگشتن مرد بسوی زن مطلقه و بازگشتن کوکب سیاره سوای مهر و ماه از سیر طبیعی خود که از

مغرب بسوی مشرق است از منتخب و صراح و در لطائف بالضم.

رجز بالکسر و در آخر زای معجمه بمعنی پلیدی و عذاب و شرک و بفتحتین نام بحری از نوزده بحور شعر که وزنش شش بار مستفعلن است و هشت بار نیز و بمعنی اشعاری که عربان در معرکها و جنگها در مقام مفاخرت از مردانگی و شرافت قوم خود میخوانند و نوشته اند که رجز بفتحتین در لغت بمعنی اضطراب و سرعت است و نیز نوشته اند که رجز نام بیماری شتر است که شتر در رفتن میلرزد چون حرکت کند باز ساکن شود چون درین بحر در اول ارکان بحر رجز دو سبب خفیف است از جهت آنکه بعد حرکتی سکونی واقع است بدین مناسبت این بحر را رجز نام کرده است چند معانی اول از منتخب و سروری و کشف و باقی از عروض سیفی و غیره.

رجس بالکسر پلیدی و عقوبت گناه از منتخب.

رجیع هر چه رد کرده شود و سرگین آدمی و ستور و نشخوار و شتر لاغر از منتخب.

رجفن بالفتح زلزله و سخت جنبیدن زمین و جز آن از منتخب و لطائف.

رجل بالکسر بمعنی پا و بفتحتین پیاده شدن و بفتح را و ضم جیم مرد یکه بحد بلوغ رسیده باشد و بفتح را و بکسر جیم موی فرو هشته خلاف جعد از منتخب.

رجال بکسر اول بمعنی مردان جمع رجل از منتخب.

رجم بالفتح سنگ زدن و سنگسار کردن

و نفرین و بگمان سخن گفتن در آمدن و دشنام دادن از منتخب.

رجوم بالفتح راننده و بضمتین ستاره ها که بآن رانده شوند شیاطین از منتخب و لطائف.

رجیم سنگسار کرده شده و رانده شده از منتخب.

رجم شیاطین راندن شیاطین و آن توجیه ز ستاره باشد شعله مانند که ملائکه بدفع شیاطین از آسمان می اندازند و نزد حکما بخارات بورقی است که بکره ناری مشتعل میشود.

رجحان بالضم و جیم و حای مهمله برتری ترازو و ماندن آن بیک طرف و افزون آمدن از منتخب و بمعنی زیادتی و فوقیت نیز مستعمل میشود.

رجله بالفتح تره خرفه از منتخب و برهان.

رجفه بالفتح و حرف سوم فا لرزه زمین و جز آن از منتخب.

رجعت القهقری بمعنی قهقری بعقب باز گشتن و خود رفتن چنانکه رو بسوی مغرب کرده بطرف مشرق رفتن چه قهقری بروزن فعللی و قهقر بروزن زلزله مصدر است بمعنی پس پای رفتن از صراح و مجمع البحار.

فصل راء مهمله مع حای مهمله

رحا بفتح آسیا.

رحما بضم اول و فتح ثانی جمع رحیم.

رحی بفتح اول و ثانی و در آخر الف مقصوره بصورت یا سنگ آسیا و سر زیرین سنگ را حیان گویند بفتح اول و ثانی از صراح.

رحلت بالکسر کوچ کردن از منتخب و صراح

رحراح بالفتح و در آخر حای مهمله فراخ از منتخب
رحیض در آخر ضاد معجمه هر چیز که کرشسته باشد از منتخب
رحیق شراب خالص و صاف از سروری و منتخب
رحل بالفتح مسکن و منزل و رخت و اسباب و پالان شتر و کوچ کردن از صراح و منتخب وغیره و در قاموس بمعنی مرکب شتر نوشته است و مجازاً بمعنی دو تخته چوبین که قرآن مجید را در ان نهند در هنگام تلاوت مستعمل
رحال بکسر جمع رحل که بمعنی کوچ کردن و پالان شتر است
رحیل بمعنی کوچ از منتخب و صراح
رحم بفتح اول و کسر ثانی جای ولد در شکم آنرا زهدان گویند و بمعنی قرابت که در رحم شریک باشد و بفتح اول و سکون ثانی بخشودن از منتخب و مؤید و مدار و کشف
رحمان مشتق از رحمت صیغه صفت مشبه معنی آن بخشاینده و اطلاق این لفظ بجز ذات حقتعالی بر دیگری روا نیست بخلاف رحیم زیرا که حق تعالی امر کرده است قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ پس ازینجا ثابت شد که رحمن هم مثل لفظ الله که اسم ذات است حکم خصوصیت پیدا کرده و در رسم الخط بدون الف باید نوشت زیرا که رحمان یکی از نامهای مسیلمهٔ کذاب هم است و آن کافری بوده که دعوی نبوت کرده پس نوشتن و نانوشتن الف بجهت تمیز و تفرقه باشد و دیگر آنکه در نانوشتن الف اتباع خط قرآنی است از

شرح نصاب و صراح وغیره
رحبه بالفتح و سوم بای موحده زمین فراخ و صحن مسجد وغیره و کاروان سرای از منتخب وغیره

فصل را از مهمله مع خای معجمه

رخشا مخفف رخشان
رخا بالفتح نرمی و سستی و فراخی عیش از منتخب و کشف و صراح و کنز
رخوت بضمتین جمع رخت
رخت بالفتح جامه و لباس و آنچه بدان جامه و کاغذ وغیره ساخته شود و بمعنی اسپ و باین معنی در اصل رخش بوده شین معجمه را بفوقانی بدل کردند از نامهای اوست رستم [illegible] عنان من از راه رخت امنی از زر اسپه که مرکب من بآسانی بگذرد از جواهر الحروف وغیره
رخاوت بفتح سستی از صراح
رخصت بالضم ارزانی و اجازت و آسانی و دستوری از منتخب و غیر آن
رخ بالفتح رخسار و عوض بالضم رخساره و نام مرغی است عظیم که فیل را گرفته بر میپرد و بالای برد و بمشابهت آن نام مهرهٔ شطرنج است که از دو مهرها میبرد از منتخب و رشیدی و برهان مؤید و صراح و در نفایس الفنون مسطور است که رخ جانوریست مانند شتر و آنرا دو بال باشد و دندانهای پیشین و نیش بود و هیچ حیوانی از وی خلاص نتواند یافتن معلوم شد که چهار پایه باشد

رخش بالفتح رنگ سپید و سرخ در هم آمیخته و بعضی گویند رنگیست میان سیاه و بور چون اسپ رستم همین قسم رنگ داشت از جهت اسپ رستم را رخش گفتندی و مجازاً هر اسپ را رخش گویند از رشیدی و برهان
رخیص در آخر صاد مهمله بمعنی ارزان از سروری و شرح نصاب
رخم بفتحتین دوستی و مهربانی و نرمی از منتخب
رخیم مرد نرم آواز و ضعیف و کنایه از زاهد
رخام بالضم اول سنگ سفید نرم از منتخب و صراح و کنز و در برهان نوشته که اقسام آن زرد و سرخ و سبز باشد و در خیابان نوشته [illegible] است
رخشان بالضم تابان و روشن از برهان و رشیدی و مؤید و کشف
رخشیدن بالفتح تابش و تیز زدن از دویدن و بار بر داشتن از رشیدی و برهان
رخ کسی بردن کنایه از روی او بختن از مصطلحات
رخت بستن سفر کردن از برهان و بهار و شمس
رخت افکندن مقیم شدن از برهان
رخو بالکسر نرم و سست شدن
رخوه بالکسر درد پست که اندام را مست گرداند از شرح نصاب و در اصل لغت بمعنی نرمی و سستی است و حروف رخوه چیزهایی از حروف است که بنرمی از زبان بر آیند و آن شانزده حرف است ثای مثلثه و حا و خا و ذال و زا و سین و شین و صاد و ضاد [illegible]

وصاد و ضاد و ظای معجمه و غین معجمه و فا و ها
رخنه سوراخ و عیب و فساد

فصل را از مهمله مع دال مهمله

ردا بکسر اول چادر که بر دوش گیرند از منتخب
رد درست بفتح اول و فتح همزه که حرف چهارم است فاسد و زبون شدن و تباه گشتن از منتخب و صراح
رد بالفتح و تشدید باز گردانیدن و باز گشتن و باز آوردن از منتخب و بمعنی رده دیوار و رد بالکسر و در آخر همزه یار و دوست از صراح
ردو بدل بفتح اول و ضم ثانی و واو در لغت دباغی عربی مفتوح سخنهای که گاه درحات بحث و مکابره بر زبان آرند
ردی الکیموس غذایی که در وی اخلاط غیر معتدل القوام و الکیفیت پیدا شود
ردیف کسیکه بر پشت اسپ پس سوار نشیند و در لطایف نوشته پس دیگری سوار شونده ماخوذ از ردف که بالکسر سرین است و بمعنی لفظ مکرر که در آخر مصرعها و ابیات آید
ردف بکسر اول و سکون ثانی بمعنی سرین و بمعنی در پی هم در آمدن و پس سوار نشسته و حرف علت ساکن ما قبل حرکت موافق که بی فاصله پیش حرف ساکن پیش از حرف روی واقع میشود
ردیف سلطان کنایه از مرد و اسیر
ردع بفتحتین بمعنی صد و منع از لطایف و جهانگیری

رَدِی بفتح اول و کسر دال و یای مشدد بروزن فعیل ضد جید و بتشدید دال مکسور خطاست از منتخب الاغلاط-

فصل رای مهمله مع ذال معجمه

رَذَایا بفتح جمع رذیه بمعنی پاشکسته فرومانده بر راه از صراح

رَذِیلت و رَذالت هردو بفتح بمعنی ناکسی و فرومایگی از صراح -

رَذِیل بفتح اول ناکس و فرومایه -

رَذائِل ناکسیها و فرومایگیها این جمع رذیلت است -

رُذاله بالضم اول ثقل هر چیزیکه خلاصهٔ آن از و کشیده باشند کما فی القاموس و مجازاً بمعنی ناکس و فرومایه و بفتح اول نیز آمده درین حالت مصدر است بمعنی ناکس و فرومایه شدن کما فی القاموس والمنتخب درین صورت اگر قیاس بر عدل مصدر بمعنی صفت گرفته بمعنی ناکس و فرومایه گویند جائز باشد چنانچه در مدار بضم و در کشف بفتح است و فی رذاله بکسر اول و زای هوز چنانچه شهرت گرفته بایمعنی در هیچ کتاب معتبر یافته نشده

رُذُولِیّت ناکسی فرومایگی بوزن ناکسی و فرومایه از صراح و منتخب -

فصل رای مهمله مع زای معجمه

رَزَایا بفتح مصیبتها از منتخب -

رَزانت بفتح آهستگی و گرانباری و آرامیدگی از بحر الجواهر و صراح و کشف و مدار بمعنی استواری

رزم یا رزوه رخ رزمی بر ده است

که یازده پهلوان ایران و یازده پهلوان توران دو دو باهم معارض شدند آخر پهلوانان ایران ظفر یافتند از شرح قصائد خاقانی

رَز بالفتح درخت انگور و بمعنی انگور که ثمر درخت است و امر از رزیدن که بمعنی رنگ کردن است چنانچه در رنگ رز است از سراج و برهان -

رَزم بفتح اول و سکون ثانی بمعنی جنگ و جدل و بفتحتین صیغهٔ متکلم مستقبل از رزیدن از سراج و برهان -

رَزیدن بفتح رنگ کردن از برهان

رَزین بروزن ترین بمعنی آرامیده و آهسته و گرانمایه و در فارسی بمعنی استوار مستعمل [illegible] از کشف و برهان و مؤید و منتخب و صراح -

رَزمه بالفتح پشتواره و بقچه جامه رخت از مؤید و برهان -

رَژدَه بفتح اول و سکون زای فارسی و فتح دال مهمله بمعنی حریص بسیار خورنده از برهان -

فصل رای مهمله مع سین مهمله

رُسُوب بضمتین و بای موحده هر چیزیکه در ته آب و شراب و بول متلهم فرو نشیند آنرا در فارسی دُرد گویند بضم دال از منتخب و کشف مگر صاحب کشف بفتح نیز نوشته

رِسالت بکسر اول پیغام بردن و پیغمبری

رُستم پیلد یکیست نام پهلوان است سوای رستم زال و آن یکی است که از آن رستم بزرگ بود از مصطلحات

رُسُوخ بضمتین استوار شدن

و پای رجا بودن از منتخب و صراح

رَسَد بفتحتین حصه و کاروان حبوب غله از چراغ هدایت

رسن باز بازیگر که بر رسن دود -

رستخیز بالضم قیامت و معنی ترکیبی و بیدار شدن برخاستن از کشف و مؤید و رشیدی و صاحب بهار و جهانگیری بالفتح نوشته اند و معنی ترکیبی باشد و برخاستن گفته اند

رستاخیز بالفتح بزیادت الف نزد بعضی الف برای عطف است و در سراج اللغات رستاخیز و رستخیز بالضم است بمعنی قیامت -

رُسغ بالضم و بضمتین و غین معجمه پیوندگاه باریکی ساعد با کف دست بهندی کلائی گویند از منتخب و صراح -

رستم برف از برف صورت پهلوان سازند که بر هیبت باشد از مصطلحات -

رَسُول بمعنی فرستاده شده و بمعنی پیغمبر یکه صاحب کتاب باشد بخلاف نبی که آن اعم است خواه صاحب کتاب باشد خواه نباشد و لفظ رسول بمعنی قاصد و پیک نیز مستعمل است از شرح نصاب -

رُسُل بضمتین جمع رسول که بمعنی قاصد و پیغمبر است -

رَسائِل مکتوبات نامها و همراهان و در لطائف بمعنی همرهانان

رسیل همراه و پیغام برنده و فرستاده از لطائف

رَسم بالفتح نشان و آئین و نوشتن و بمعنی داغ و بمعنی عادت از منتخب و لطائف و بهار

و در سراج اللغات نوشته که رسم بالفتح قاعده و قانون و این لفظ عربیست و مجاز بمعنی وظیفه و مشاهره هم کلانسته باصطلاح منطق تعریف شئ بعرضیات چنانکه تعریف انسان بماشی و ضاحک بخلاف حد که آن تعریف شئ بذاتیات باشد چنانکه تعریف انسان بحیوان ناطق

رُسُوم نقوش و آئین ها و عادتها -

رَسّام بالفتح و تشدید نقاش و مصور مشتق از رسم که بمعنی نقش کردن است از کشف و منتخب و در برهان و کشف نوشته که نام نقاش و نام آهنگر است این قول هردو خطاست -

رسیدن معروف و بمعنی پخته شدن میوه و بفتح یافتن و بکمال رسیدن و انهم معانی مجاز است از سراج -

رُسغ بالضم و غین معجمه پیوندگاه سرو دست و پای از منتخب و صراح -

رَسته بالفتح بمعنی صف یعنی چند چیز که پهلوی هم باشند چنانکه دکان های بازار که تا دور برابر باشند از برهان و رشیدی و مدار و در سراج و چراغ هدایت نوشته که رسته بالفتح بمعنی صف دکان و مجازاً بمعنی بازار و راه و بمعنی رها شده و آزاد و بالضم بمعنی روییده شده و بمعنی [illegible] صیغهٔ اسم مفعول از رستن که [illegible] گویند

رِساله مصدر است که بمعنی اسم مفعول مستعمل میشود -

رُستی بالضم و کسر تای فوقانی بمعنی

راحت و فراغت و نعمت و فربهی از رق
در روز و ماران جلوه از برهان و جهانگیری.
رسهی بالفتح بمعنی چاکر و بمعنی خراج گزار

فصل راء مهمله مع شین معجمه

رشا بکسر اول بمعنی رسن و منزل بیست
و ششم از منازل قمر و آن چند ستاره
خرد است مسلسل مانند رسن و بالفتح بچه آهو
رشاقت بالفتح نیکو قد شدن از منتخب و لطائف
رشاوت بالفتح بر راه رشوت بودن
رشح بالفتح تراویدن آب از منتخب.
رشاح بفتح و حای مهمله جمع رشح و آن جمع
جمع شاذ است.
رشد بضم اول و سکون ثانی و بفتحتین براه
شدن و در راه رست یافتن از منتخب و لطائف
رشید براه راست نماینده و درست تدبیر
و نام پسر خاقانی از منتخب و لطائف.
رشاد بفتح راست بودن براه راست
بودن از منتخب و صراح و در بحر الجواهر
بالفتح بمعنی خردل و سپند از منتخب بمعنی تخم
تره تیزک که آنرا ابوالحسن گویند.
رشته سالکه رشته سالگره از مصطلحات
از رشته عمر ... رشته که بست جوار
که بعربی ارضه و بهندی ... از برهان
رشک بالفتح رونده از ... آهسته
دارد از جامه ... باز ... و ... بسی
... گویند و ... تاریخ ... سالها قسمت
و ... بود ... بالفتح
... بالفتح
اول ... بمعنی چکیدن آب

رشکان آب ... دن و باران اندک از صراح
و بهاران و جهانگیری و لطائف و منتخب
رشفت بالفتح مکیدن از منتخب..
رشته مریم کنایه از ریسمانیست که رشته حضرت
مریم چنان باریک بودی که بدون دوتا
کردن یافته نمی شد از شرح خاقانی
رشته زدن پیمودن ابنا سباز
... نوشته شد..
رشته دراز دادن مهلت
... دادن و تنگ گرفتن.
رشکیلان بالفتح و کاف عربی منسوب
برشکیل ... شکرف در سراج اللغات
نوشته که این مرکب است از رشک ... و کلمه
گین ... دو کاف بهم آمدند یکی را حذف
کردند ... تا زیادی حذف کرده باشند
بخلاف چرکین که کاف دوم را که فارسی
بود حذف کردند.
رشته بانگشت بستن بمعنی
یاد داشتن از مصطلحات.
رشته سبحان ... سبحان از مصطلحات
رشحه بالفتح و حای مهمله آب که از جایی
تراوش کند و کم ... از منتخب.
رشته تار ... مروارید و رشته ماند
... ساخته باشند ... خورند
و بهندی ... نام ... ماند تار
... می آید بهندی آنرا
... گویند ... بالفتح
... رنگ کرده شده ...
... از ... بود

بگفته خویشه و تراویدن مستعمل می شود
و در فارسی دیده نشده.
رشیقه نیکو قد و زیبا اندام از منتخب
رشا شه بفتح اول و بدو شین معجمتین
چکیدگی و تراوش آب از رسن و بارش
قطرهای باریک از منتخب و کشف و برهان
و مدار و مؤید.
رشوه بالکسر و بالضم ... ستد
تا کار سازی نماید ... و در فارسی قدیم
آنرا پاره گویند از منتخب و شرح ...
رشیدی ... نام شاعر ...
رشته ... خطائی ... چیزیست از قبیل
ماهیچه ... از ابریشم آنرا با نبات
و گلاب ... نوشته از مصطلحات.
رشته کاغذی نام طعام از قسم ماهیچه.

فصل راء مهمله مع صاد مهمله

رصانت بفتح اول و فتح نون و تا
فوقانی استواری و محکمی از منتخب و صراح
رصد ... بفتحتین ... و بمعنی نظر
کنندگان و چبوتره که بلندی ... صد گز
بر ... کوه باشد ... و منجمان بر آن
نشسته احوال کواکب معلوم کنند از
رساله ... مؤید و در شرح ...
فارسی ... آمده که ... ان ... شد
که ... باشد که ... بلندی
باشند ... آنرا ... سطح و قصر
در مقابل یکدیگر بنا کنند در یکی بسوی
مشرق و ... دیگر ... و در میان
... بود

و طول هر یکی از این ... چهار صد گز
باشد و بلندی ... صد گز ...
و در تواریخ ولایت نامه مسطور است
که در ملک فرنگ صد ... بنا کرده
ارتفاعش قریب هزار دست ... چاه
زیر زمین ... دست ... و دور
و پیش ... ساخته و ... تا
... بر ... بالای آن ...
... دیده ...
... که ... در ...
آفتاب از بالای ... تا بته چاه نمایان
باشد و در میان ... جابجا کتابهای
علم هیئت و نجوم نهاده باشند ... بالا
برآمده بوسیله شیشه دوربینهای کلان
احساس بروج و سیارها نمایند.
رصاص بفتح اول ... و صاد مهمله
بمعنی ارزیز یعنی قلعی که بهندی رانگه
گویند از منتخب و بحر الجواهر و کشف.
رصد در کار بستن کار را تجویز
تمام کردن از مصطلحات.
رصدگاه بفتح اول جای رصد چبوتره
یا جایگاه یعنی جای که در آن سوداگر
... متاع خود دهند از برهان سراج
و تحقیق آنکه ... معنی ... مهمله
نوشته چرا که رصد بمعنی ... کار ...
... باشد ... ظاهر ...
و ظاهر است که چبوتره یا جایگاه محل آمدن
کاروان ... است.

فصل راء مهمله مع ضاد معجمه

رضا بکسر خوشنودی و بفتح و مد خوشنود شدن و باصطلاح اهل تصوف خوشنودی کردن بر هر چه از قضای الٰهی به بنده رسد و فرود تر ازین مرتبه صبر است و بالاتر ازین مرتبهٔ تسلیم و لقب علی بن موسی بن جعفر علیهم السلام در منتخب نوشته که بمعنی بفتح نوشته و صاحب کشف و صراح و مؤید الفضلا و این جاعت بمعنی اول بکسر نوشته اند۔

رضاعت بالفتح و ضاد معجمه و عین مهمله شیر خواری بچگان از منتخب و کشف و صراح

رضیع طفل شیر خوار و همشیر یعنی دو طفل که از یک دایه شیر خورده باشند هر یکی مر دیگری را رضیع باشد۔

رضاع بالفتح و بکسر شیر کشیدن بچه و شیر خوار آرا از منتخب و مدار و لطائف و صراح۔

رضوان بالکسر بمعنی خوشنودی و نام فرشته که موکل و دربان بهشت است از مدار و کشف و صراح و سروری۔

رضیه بفتح اول و کسر ضاد معجمه و تشدید تحتانی خوشنودی کرده شده۔

رضویه بفتحتین و واو مکسور و تشدید تحتانی منسوب بامام موسی علی رضا رضی الله عنه

رضی خوشنود از لطائف۔

فصل را مهمله مع طای مهمله

رطب بفتح اول و سکون ثانی بمعنی چیزیکه از رطوبت اصلی خود تر باشد با خاصیت و تاثیر نیز باشد و بضم اول و فتح ثانی بمعنی خرما نیکه تازه و تر باشد و هنوز خشک نشده باشد از منتخب

و کشف و لطائف۔

رطل بالکسر و بالفتح پیمانه نیم من یعنی نیم آثار و سن دوازده اوقیه و اوقیه چهل درم و گاهی لفظ رطل بمعنی پیاله شراب آید که در آن نیم سیر شراب گنجد و بمعنی مطلق پیاله شراب نیز آید از منتخب و بحر الجواهر و کشف و مهذب۔

رطل گران پیمانه بزرگ از برهان

رطوبت اصلیه تری رطوبت خلقی که در اعضای ابدان است۔

فصل را مهمله مع عین مهمله

رعایا بالفتح جمع رعیت چنانکه قضایا جمع قضیه بمعنی مکاوان و نگاهداشته شدگان از منتخب و غیر آن۔

رعا بکسر اول علف و گیاه و بفتح چریدن و چرانیدن از صراح و در لطائف بکسر اول بمعنی گله گاو و گله گوسپند و غیره و در کشف بکسر اول شبانان و حاکمان۔

رعنا بالفتح زن گول است از صراح و در منتخب و کنز بمعنی زن خویشتن آرا و از لطائف و کشف و مؤید و خیابان شرح خاقانی دریافته شده که رعنا در محاوره فارسیان بالف مقصوره بمعنی زیبا و خوش نما و جمال آرا و متکبر مستعمل میشود و نام گلی که از اندرون سرخ و از بیرون زرد باشد و مجازاً بمعنی دو رنگ نیز آمده چنانکه سرو رعنا بمعنی سرو دو رنگ۔

رعیب بمعنی خائف از لطائف۔

رعایت بکسر نگاهداشت چیزی کردن

از منتخب و صراح۔

رعونت بفتحتین نادانی و نرمی و سست شدن در سرکشی و خود آرائی و زینت از سروری و منتخب و کشف و مدار و مؤید و صراح و رشیدی۔

رعیت بفتح اول و کسر عین مهمله ما یحفظه الراعی ای الخیمه که نگهبانی کند آنرا شبانان و نگاهبانان از رشیدی۔

رعات بضم اول و در آخر تای فوقانی نگهبانان و مجازاً بمعنی حاکمان و سلاطین این جمع راعی است۔

رعاث بکسر اول و ثای مثلثه شاخان نصاب نوشته اند که بمعنی گوشواره و گلوبند است و بمعنی تاج چنانکه در نصاب آورده بنظر نیامده و همین در کنز نوشته

رعد بالفتح آواز ابر و گویند که آواز فرشته است که ابر را میراند از منتخب و نام عاشق رباب از لطائف۔

رعاف بضم اول خونی که از دماغ براه بینی آید از بحر الجواهر و مؤید و منتخب

رعشه بالکسر لرزشی است که از آن سستی آدمی بی اراده می لرزد از بحر الجواهر و منتخب بالفتح

رعی بفتح اول و سکون عین چریدن و چرانیدن و نگاهبانی کردن و بفتح عین گیاه که ستوران میخورند از مؤید و لطائف

رعنائی خود آرائی و زیبائی۔

فصل را مهمله مع غین معجمه

رغیبه پسندیده از لطائف

رغائب جمع رغیبه چیزهای مرغوب

رغد بفتحتین عیش خوش و نعمت از منتخب و لطائف۔

رغیف گرده نان که برای پختن بقدر معین کرده باشند از شرح نصاب۔

رغام بالفتح خاک ریگ آمیز از شرح نصاب و منتخب

رغم بالفتح اول و سکون ثانی خاک آلوده شدن و کرده خوار شدن و مجازاً بمعنی کاری برخلاف کسی کردن از منتخب و لطائف

رغو بحرکات ثلاثه اول و سکون ثانی کفک که بهندی جهاگ گویند از صراح

فصل را مهمله مع فا

رفقا بضم اول و فتح ثانی جمع رفیق از کشف و مدار۔

رفات بضم شکسته و از هم ریخته و ریزه ریزه از منتخب و لطائف۔

رفاقت بالفتح همراهی از قاموس۔

رفعت بالکسر بلندی از منتخب و کنز۔

رفاهت بفتح و رفاهیت بفتح و تخفیف تحتانی تن آسانی و فراخی عیش شدن از منتخب و صراح و ظهوری تشدید یای تحتانی آورده مصرع که دارد رفاهیتش کوچه بند

رفث بفتحتین تای مثلثه بمعنی جماع و فحش یعنی سخنان زشت گفتن از منتخب و شرح نصاب و کنز و لطائف۔

رفد بالکسر و بالفتح کاسه بزرگ و بخشش از منتخب و صراح۔

رفس بالفتح و سین مهمله پا زدن

چیزی را از منتخب و لطائف.

رفض بفتح تمیز و بالفتح و ضاد معجمه گذاشتن و ترک دادن از منتخب و لطائف.

رفع بالفتح برداشتن و حرکت پیش دادن کلمه را و قصه پیش حاکم بردن و برداشتن غله از منتخب و در خیابان بمعنی معزولی.

رفرف بفتح هر دو را مهمله بمعنی بال جنبانیدن مرغ تا فرود آید و طاق در عمارت و جاهای سبز و بالش و خیمه و نام مقام اسرافیل علیه السلام از منتخب.

رف بالفتح آنچه برای نشستن مردم به صورت طاق بر در عمارت سازند و برآورده باشد از دیوار از صراح و منتخب و کشف.

رفق بالکسر نرمی و ملاطفت از منتخب و صراح

رفاق بکسر جمع رفیق از لطائف و صراح.

رفتن معروف و بمعنی مردن و این مجاز است از مصطلحات.

رفیع الشان لقب شاهزاده.

رفو بفتح درست کردن و اصلاح دادن جامه از مدار و مؤید و سراج اللغات و برهان و در منتخب بضم.

رفقه بالضم و سکون فا اسم جمع است بمعنی گروه هم سفر از صراح.

رفاه بکسر اول تن آسانی و فراخی عیش و هم جمع رفه که بفتح اول و سکون ثانی بمعنی تن آسانی است.

رفاده بکسر اول و در عرف چهارم دال مهمله پارچه چند تو پیچیده که بر رگ فصد کرده و غیره بندند و رفیده امالهٔ

همین است از صراح و منتخب.

فصل را مهمله مع قاف

رقبا بالضم اول و فتح قاف و بای موحده جمع رقیب که بمعنی نگهبان و متکفل است.

رقطا بالفتح هر شئی منقش که بر آن نقطه‌های سیاه و سفید باشند و نام ... که در آن یک حرف منقوط و یک حرف غیر منقوط باشد.

رقص ... نوعی از رقص و باصطلاح لولیان حرکت جنباندن اعضا را گویند از مصطلحات.

رقاب بکسر اول جمع رقبه که بمعنی گردن است و بمعنی غلامان و کنیزان.

رقیب بمعنی پاسبان و نگهبان و کسی که بر یک معشوق عاشق باشند هر یکی مر دیگر را رقیب باشد چرا که هر یکی از دیگری نگهبانی و محافظت معشوق می‌کند.

رقیت بالکسر و تشدید قاف مکسور و تشدید یای تحتانی بندگی کردن و غلام نمودن از لطائف.

رقابت بفتح انتظار و نگهبانی از منتخب

رقت بالکسر و تشدید قاف نرمی و بلای از لطائف و مجاز آ ... بمعنی ... و گریه نیز آورده ... در شرح ... رقت است.

رقود بالضم اول و در آخر دال مهمله بمعنی خواب و خفتن از شرح ... و صراح و منتخب.

رقود ... خواب کردن و خواب کنندگان جمع راقد از منتخب

رقاع ... ... و این جمع رقعه ... ... از منتخب.

رقائق جمع رقیقه ... از اسرار و رموز

رقاق بالضم اول نان تنک از منتخب

رق بالکسر و تشدید قاف بندگی و غلامی و بالفتح و تشدید قاف پوست آهو که بر او نویسند از منتخب.

رقیم اول کنایه از نور محمدی یا عرش

رقص ... نوعی از رقص که ... رقص ... تال راست.

رقائم بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم است جمع رقیمه.

رقیمه ... بالفتح ... جمع ... بمعنی گردن ... کسانیکه بسکون قاف خوانند خطا مگر بفتح اول و سکون بمعنی زمینیکه نزدیک آب باشد از منتخب و بحر الجواهر و مدار الافاضل زمین متعلقه ... را گویند.

رقعه بضم اول و سکون قاف و فتح عین پارچه جامه و کاغذ و مردم از بی اتفاقی که تشدید قاف بدون عین خوانند غلط.

رقیه بضم اول و سکون قاف و تخفیف تحتانی سحر و افسون بضم اول و فتح قاف و تشدید یای تحتانی ... رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم از منتخب و ... رقیه ... است که ... از ...

رقص ... ... نوعی از رقص

رقص چهار ... نوعی از رقص

... رقص ... نوعی ... از ...

از انواع رقص است از مصطلحات.

فصل را مهمله مع کاف

رکاب بکسر اول شتران سواری و حلقه آهنی که بر زین بندند تا وقت سواری پای در آن نهند از منتخب و در برهان نوشته که در فارسی رکاب بکسر اول بمعنی پیاله دراز نیز آمده و بمعنی نوشته که بمعنی پیاله دراز مجاز است در ... بمعنی کشتی است.

رکیب بکسر بمعنی رکابی ... رکاب.

رکوب بالضم سوار شدن و بالفتح مرد بسیار سواری کننده و ستور یکه لائق سواری باشد از منتخب و صراح.

رکاکت بفتح سستی و ضعیفی و باریکی و بیمزگی از منتخب و صراح و غیره.

رکعت بالفتح بر وزن غفلت جزو صلاة که ربع صلاة است یا ثلث یا نصف آن باشد ... در آن اجل باشد و اکثر مردم از بی اتفاقی بر وزن صلاة و جلوه خوانند از مؤید.

رکضات بفتحات ... رکنا بالضم نام نهر که گاهی از شیراز است از صراح.

رکن ... بمعنی ... ... و آن ... را ...

رکاب دار کسیکه رکاب نگاه دارد ... ... از مصطلحات.

رکاز بکسر اول و در آخر زای معجمه گنج و خزانه که در زمین باشد از شرح نصاب و در منتخب بالفتح است۔

رکض بالفتح و ضاد معجمه پای جنبانیدن و اسپ تاختن از کشف و صراح و بمعنی دوانیدن ستور از بحر الجواهر۔

رکیک سست و ضعیف و باریک شونده و کم، بر انجا خود غیرت ندارد از منتخب۔

رکو و رکوی و رکوه و رکوک بضمتین بمعنی لته و جامه کهنه و مطلق کرباس از برهان و سراج اللغات و در شرح نصاب بمعنی چادر یک تخته نیز نوشته۔

رک بالفتح و کاف عربی ضعیف شدن از لطائف۔

رکن حطیم یکی از ارکان کعبه است۔

رکیدن انود و نجود و سخن گفتن از روی قهر از برهان۔

رکون بضمتین آرام گرفتن و میل کردن بسوی چیزی از منتخب و لطائف۔

رکن بالضم در شرح نصاب بمعنی خویش و قریب و در منتخب جانب قوی چیزی و در مدار و کشف نوشته که رکن بالضم جزو اعظم از چیزی و کرانه کوه و قوت و گوشه دیوار است۔

رکین بالفتح اول محکم و استوار و مرد آهسته و آرامیده از منتخب۔

رگ گردن بالفتح اول و سوم و سکون دوم و کاف فارسی بمعنی غرور و سرکشی۔

رگ گردن شکستن کنایه از ترک غرور کردن از سراج۔

رگ جان شریان را گویند از...

که بدان تعلق دارد۔

رکوه بالکسر بمعنی ابریق چرمین که بهندی چهاگل گویند از لطائف وغیره و منتخب۔

رکیه بالضم یا سوحده بمعنی زانو از...

رکیه بالفتح اول و کسر کاف و تشدید تحتانی بمعنی چاه و او جا از شرح نصاب و منتخب۔

رکی بالفتح اول و کسر کاف و تشدید تحتانی چاهها و این جمع رکیه است۔

رکابی بکسر اول طبقچه و پیاله شراب از شرح خاقانی و بستان۔

رکنی بالضم و نون بمعنی زر خالص منسوب برکن که نام کیمیاگرست که زر خالص میساخت از برهان و در سراج اللغات نوشته که رکنی بالضم زر خالص منسوب برکن الدین نامی که زر خالص رائج کرد چنانچه فوق نوشته۔

رکن یمانی یکی از ارکان کعبه است۔

فصل راء مهمله مع میم

رمح بالضم و حای مهمله بمعنی نیزه از کشف و مدار و صراح۔

رماح بکسر جمع رمح که بمعنی نیزه است و بالضم و تشدید میم بمعنی نیزه داران و نیزه سازان از لطائف و بالفتح و تشدید میم بمعنی نیزه باز کامل۔

رماد بالفتح و دال مهمله بمعنی خاکستر از منتخب و کشف و بحر الجواهر و مدار۔

رمد بفتحتین بمعنی شرح گردیدن و درد چشم و آن اکثر باد رد و جریان آب بود و این استفاده است از کتب طب لغات۔

رمش بفتح اول و کسر میم گرگین و رسید...

رمص بفتحتین و صاد مهمله چرک سفید که در کنج چشم گرد آید و آنچه روان شود آن را غمص گویند بالفتح و بفتحتین از منتخب۔

رمق بفتحتین بقیه جان از منتخب۔

رماک بکسر اول بروزن کتاب مادیانها و این جمع رمکه است از صراح۔

رمل بالفتح بمعنی ریگ و نام علمی و بفتحتین نام بحری از نوزده بحور شعر که وزنش اکثر چنین باشد فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلات از منتخب این بحر را از آن رمل گویند که رمل در لغت حصیر بافتن است چون ارکان این بحر را و تدی در میان دو سبب و دو سبب در میان دو وتد لیس گویا که اسباب را با وتاد بافته اند چنانکه حصیر را بریسمان میبافند و نزد بعضی ماخوذ از رملان باشد که بمعنی دویدن شتر است بشتاب چون این بحر بعجلت و شتاب خوانده میشود رمل نام کردند و اصل این بحر هشت بار فاعلاتن است۔

رمال بکسر اول بمعنی ریگها و این جمع رمل است که بالفتح اول و سکون ثانی بمعنی ریگ باشد از صراح و دیگر کتب۔

رمیم پوسیده و کهنه از کشف و لطائف۔

رمق بالفتح گرگین از برهان و در سراج نوشته که رم بالفتح رمیدگی و در عربی نیز رم بتشدید بمعنی گرگین آمده اسم استعمال میشود اند که تخفیف از تصرف فارسیان است و بمعنی گله اسپ... گوسفندان نیز هم...

بانی بمعنی مخفف رمه باشد و نام صحرا و بیابانی است از برهان و مؤید۔

رمان بالضم و تشدید میم بمعنی انار از منتخب۔

رمضان بفتحات ثلاثه ماخوذ از رمض که بمعنی سوختن است چون ماه صیام گناهها را میسوزد لهذا باین اسم مسمی گشت از رساله علم نجوم که کمال معتبر بود نوشته شد یا آنکه مشتق از رمض است و معنی رمض گرم شدن پای از گرمی زمین چون ماه صیام موجب سوختگی و تکلیف نفس است لهذا باین اسم مسمی گشت از شرحی معتبر نوشته شد و در نصاب رمضان بمعنی سنگ گرم است و از سنگ گرم پای رندگان بسوزند و شاید که بوقت وضع این اسم ماه صیام در شدت گرما باشد۔

رمه بفتحتین گله گوسفند از سروری و برهان۔

رماعه بالفتح و تشدید میم و عین مهمله بمعنی تارسر یعنی موضعی در سر که طفلی نرم و جنبنده باشد و بهندی تالو نامند از شرح نصاب۔

رمکه بالفتح اسپ ماده از شرح نصاب۔

رمی بفتح اول و سکون میم بمعنی انداختن و تیر انداختن و تهمت نمودن و دشنام دادن از منتخب و شرح نصاب۔

فصل راء مهمله مع نون

رنگ لیست سنگی که در اکثر پایدار و برقرار و بی تغییر باشد از رشیدی و چراغ هدایت و سراج و برهان۔

رنگ بالکسر... که انکار او از امور شجیعه از زیرکی باشد نه از جهل و بالفتح بمعنی...

ربودن ودزدیدن و بمعنی خوشبوی باشد و بمعنی گرد و خاک و تراشه چوب که از رنده کشیدن فرو می افتد از رشیدی و شرح خاقانی.

رنود بضمتین جمع رند است تصرف فارسیان عربی دان چه این مردم الفاظ فارسی را هم گاهی بقاعدهٔ عربی جمع آرند.

رندانه کردن یعنی کار رندانه کردن از مصطلحات.

رنجور در اصل رنج ربود بجهت تخفیف ماقبل واو را ضمه داده واو را ساکن کرده اند.

رنگریز این لفظ بزیادت یای تحتانی غلط است و صحیح رنگرز است از کشف و سروری و مؤید و مدار و در سراج نوشته که رنگریز بزیادت تحتانی بجای رنگرز غلط است و اگر بمعنی نقاش و مصور و معمار گویند صحیح باشد.

رنگ آمیز کنایه از نقاش.

رنگ این لفظ فارسی یک معنی دارد اول مشهور است که لون باشد دوم مقصد و نصیب سوم عیب و عار چهارم رنج و کلفت پنجم توت و توانائی ششم جان هفتم شتر قوی هشتم مال نهم گنج و فائده دهم زنده دلی یازدهم طرز و روش دوازدهم بز کوهی و گاو دشتی سیزدهم مکر و حیله چهاردهم رویدن و رستن پانزدهم خوبی شانزدهم خوشی هفدهم رستی هفتدهم خجالت و شرم نوزدهم خون نوزدهم رونق واطافت و پیشتر مایه اندک است و یکم زر و سیم و دزدی است و دوم قمار و حاصل قمار است و سوم غدار وند

و والی است و چهارم پدر را گویند است و پنجم خال است و ششم نقطه است و هفتم شیرین کار را گویند است و هشتم جلاجل است و نهم خشم و غضب سی ام ابریشم سی و یکم خیانت از جهانگیری و لطائف و برهان و در برهان دو معنی زیاده است یکی مال و اسباب دوم مثل و نظیر و بهشت معنی اخیر از معانی سی و یکم در برهان نیست.

رن بالفتح مشقت و محنت ظاهرا مخفف رنج است.

رنگ ریختن طرح عمارت افگندن و بنای کار گذاشتن از چراغ هدایت و مصطلحات.

رنگ شکستن فائده برداشتن.

رنگ بر رو شکستن زرد شدن رنگ چهره از کثرت غیرت و شرم یا از کثرت بیم و خوف.

رنگ کردن و غا و فریب کردن.

رنگ یا آب بر روی کار آوردن رونق دادن.

رنگ آب زدن و ریختن منصوبهٔ تازه برانگیختن.

رنگ دادن و گرفتن کنایه از متغیر شدن.

رنگ شکسته رنگ متغیر اصفر این هر دو اصطلاح از مصطلحات.

فصل راء مهمله مع واو

روستا قریه و ده و روستائی

از سروری و خیابان کشف و برهان و سراج اللغات.

رؤیا بالضم اول و سکون ثانی و که در حقیقت همزه است و یای تحتانی بمعنی آنچه در حالت خواب دیده میشود.

رؤسا بالضم اول و فتح همزه که بصورت واو است و سین مهمله در آن واین جمع رئیس است.

روهینا بواو مجهول و یای معروف و نون بالف زده نوعی از فولاد جوهردار از برهان و مؤید و کشف.

روح توتیا جسمیست که از سوختن آن از دیگ و چرخ ... بمعنی شراب نیز آمده از مصطلحات.

روایت بکسر نقل کردن سخن از منتخب.

روحات بالفتح بوهای خوش و بادهای خنک و آسایشها و خوشی‌ها.

روات بضم اول نقل کنندگان سخن و آبیاری کنندگان و بمعنی ساقیان نیز آمده این جمع راوی است.

رویست تنی از کشتی که آن پای دریای حریف بند کرده روی دست بر سینه حریف برد و بر زمین زند که از جا در آید و کنایه از مکر و فریب و بمعنی طلبانچه از مصطلحات و چراغ هدایت منتزع.

روبه بازی بمعنی شارع حقیر و خوار که در دکان بیرونی دکان سید ارزند و بعضی نوشته‌اند که آمرزند که دست نهاده در که و پایه از فروشند.

روعت بالفتح خوف و ترس بالضم دل یا عقل.

روضات بالفتح باغها و مرغزارها وا ... جمع روضه است.

رویثا بالضم سکون ثانی و فتح تحتانی بمعنی ... و ... و در فتح اول و کسر واو و تشدید تحتانی بمعنی ... و ... از منتخب و صراح.

روز بازخواست روز قیامت.

روشنا بالفتح ... بمعنی ... رشنه واحد و بکسر ... از منتخب و در شرح نصاب بمعنی ... .

روان ... بالفتح ... یعنی ... و ... از ... دیگ ... از کشف ... ازو ... بار از ... .

روح ... بالضم ... و سکون ... و فتح نون و شانی ... .

روی سوخته ... .

رواج ... بالفتح ... و در آخر جیم ... آویختن ... و در بحر الجواهر ... و منتخب ... شبانگه ... از زوال تا شب.

روح ... بالفتح بمعنی ... آسایش ... و نا ... آمیز ... .

و نام حضرت ... علیه السلام.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

نقل از ابراهیمی ست -
رواتح بفتح اول وکسر همزه که حرف چهارم است جمع رائحه که بمعنی بوی خوش باشد -
رواق مسیح کنایه از فلک چهارم -
روز استفتاح پانزدهم شهر رجب و وجه تسمیه آنکه در رحمت و درهای بهشت درین روز گشاده میشود و درکعبه نیز بجهت زائران گشاده میشود و بعضی گویند که زبان عیسی علیه السلام درین روز گشاده شده بود از لطائف -
روخ بالضم وخای معجمه گیاهیست از خالی از برگ دبار که بدان بوریا بافند از برهان وسراج -
روح مجرد روح مطلق وجبرئیل علیه السلام وعیسی علیه السلام -
روسفید معزز وممتاز ودولتمند از چراغ هدایت -
رود بالضم بمعنی نهر که عظیم و جاری باشد ونام ساز وبمعنی روده گوسپند وغیره وبمعنی روده کمان و تار که بر روی سازها کشند وبمعنی فرزند نیز آمده از برهان وکشف ودر سراج نوشته که رود بالضم وبواو مجهول آب عظیم که جاری باشد وبمجاز زه کمان و تار ساز چراکه از روده بچه گوسپند سازند پس تار آهنی را رود نه گویند واز بسکه درین معنی شهرت دارد مجازاً ساز را نیز نامند -
روسپی شکر جمع از مصطلحات
روید او ماجرا واحوال

روزگار بمعنی زمانه مطلق ومجاز بمعنی امتداد ومدت فرصت واین لفظ مرکب است از روز وکلمه گار که بمعنی کننده باشد چون زمانه حرکت فلک الاعظم است که موجب حرکت افلاک دیگر میگردد وفلک شمس نیز از انجمله است پس زمانه یعنی حرکت فلکی سازنده وکننده روز است وروزگار بمعنی شغل وپیشه ونوکری نیز مستعمل واین در اصل روزگار باشد پس ها در لفظ روزه برای نسبت است یعنی آنچه بروز تعلق دارد وحالا بکثرت استعمال بدون ها نویسند وخوانند چنانچه از زبان اهل ایران بمعنی روزگار بفتح زای معجمه مسموع است این فتح زا بر بودن ها دلالت میکند قال از سراج
رودبار جائیکه دران جوبهای آب بسیار جاری باشند وبمعنی جوی عظیم نیز آمده از برهان وسراج -
روزبازار بمعنی رونق وگرمی بازار وبمعنی جائیکه دران بروز معین مردم جمع شده خرید وفروخت نمایند از برهان وسروری وسراج -
روید اور کنایه از حیران -
روز دگر روز قیامت از مصطلحات
روئین دژ بدال وزای فارسی قلعه بود از ولایت توران که ارجاسپ نبیره افراسیاب والی آن قلعه ودختران گشتاسپ را از بلخ برده دران قلعه محبوس ساخته بود واسفندیار از راه هفتخوان رفته آن قلعه را فتح کرد از سراج

رود خیز بمعنی سیل وبمعنی موج -
روح القدس قاف ودال هر دو مضموم حضرت جبرئیل علیه السلام از مدار -
روس بالضم نام ملکی وسیع در اقلیم ششم وهفتم
روناس بواو معروف ونون وسین مهمله بیخیا که بدان سرخ رنگ رزند بهندی مجیٹهه گویند از برهان وسراج -
روزه مریم نوعی از روزه فقرا است که از شب نیت کرده همه روز از کسی کلام نکنند وگویند که این روزه حضرت مریم است علیها السلام روزه مریم نیز گویند -
روشناس کنایه از شخص معروف ومشهور وبمعنی وجیه از برهان -
روش شرمنده کننده از جهار شربت ودر سراج بمعنی حریف ودر چراغ هدایت بمعنی حریف ومقابل -
روش بفتح اول وکسر واو بمعنی رفتار وبمعنی طرز وبمجاز بمعنی راهی که در باغ باطراف تختهها سازند وبواو مجهول مخفف روشن که بنون باشد بحذف نون از سراج وبرهان وجهانگیری
روز بخش باضافت روز ازل -
روض بالفتح جمع روضه بمعنی بوستان ومرغزار باشد از لطائف -
روابط جمع رابطه -
رؤف بفتح اول وضم همزه وسکون واو بمعنی بسیار مهربان از منتخب چون همزه را صورت معتد بها نیست بلحاظ کتابت

در ینجا نوشته شد -
رواق بکسر وبضم بمعنی سقفی که در مقدم خانه سازند از مزیل مولف گوید که ازین تقریر مستفاد میشود که همین است که بهندی آنرا چھجه گویند وصاحب شرح قاموس نوشته اند پرده که درکشیده باشند از سقف وصاحب کشف ومدار بکسر نوشته واز منتخب بفتح وضم بمعنی سقف وبمعنی ابر وسحاب ودر چراغ هدایت بمعنی صاف وخالص نوشته ودر برهان بکسر است بمعنی پیشگاه خانه وایوانی که در مرتبه دوم عمارت ساخته باشند -
روباه تربک بضم فوقانی بمعنی بکوی که آنرا بعربی عنب الثعلب گویند از برهان
رودنگ بواو مجهول وفتح دال ونون وکاف فارسی بیخهای باریک که جابجا بها بدان سرخ رنگ رزند بهندی مجیٹهه نامند از برهان وشرح نصاب - کشف
روح ولرم جبرئیل علیه السلام از سرورد
روح اعظم جبرئیل علیه السلام -
روز امید روز هفتم روز بخشش -
روزه مهر کنایه از خاموشی از مصطلحات
روان بالفتح بمعنی فی الحال وزود وبمعنی هر چیز که تابع وجاری باشد وبمعنی رونده وبمعنی روح وجان ونفس ناطقه وبعضی گویند که روان نفس ناطقه را گویند وجان روح حیوانی را گویند ونفس ناطقه را روان از ان گویند که همیشه در حرکت فکری است ونکسانیکه لفظ روان بمعنی روح بضم خوانند غلط است از رشیدی وکشف

و مدار و سروری و لطائف و مؤید برهان و جهانگیری و در سراج اللغات و لطائف از رساله معراجیه شیخ ابو علی سینا منقول ست که مراد از روان نفس ناطقه است و از جان روح حیوانی۔

روحانیان بالضم فرشتگان و پریان از صراح۔

روح الامین جبرئیل علیه السلام از سروری و کشف روح نام جبرئیل ست و امین صفت او ست و خطاب امین ازان یافت که آنچه از کلام جناب الٰهی مسموع میکرد بعینه پیش پیغمبر علیه الصلوٰة والسلام ادا می نمود۔

روشن و روشن هویدا و جهول است و در رساله معربات نوشته که روشن بالفتح معرب روشن بالضم ست که بمعنی تابان ست و در سراج اللغات نوشته که روشن بالضم معروف ست مراین مرکب ست از رو که بمعنی رخساره و چهره باشد و از لفظ شن که کلمه نسبت ست از عالم گلشن و چه شن چون چهره به نسبت دیگر اعضا اظهر و تابان تر ست لهذا بمرتبه تابان و ظاهر را روشن گفتند و بالفتح معرب آن ست۔

روشن تابدان سامی عمارت۔

روشنائی بالضم تابانی از کشف و برهان

روشندان روزنه که برای روشنی در خانه گذارند این لفظ مرجع غیر القیاس درست باشد چرا که خود روشن بمعنے تابدان آمده از تحریست جمع آن روشن می آید مگر آنکه لفظ دان زائد باشد از عالم زنخدان از سراج و غیر آن یا آنکه روشندان در اصل روشنی دان است یا را بجهت تخفیف حذف کرده اند۔

رواقیان حکمای اشراقین که از مکاشفه احوال ضمائر معلوم میکردند و در کتابے نوشته بود که رواقیان ازان گویند که ایشان بر رواق نشسته معالجه بیماران میکردند و احتیاج نبض گیری نداشتند۔

روئین تن لقب اسفندیار ست گویند که بدعای یکے از صاحب کمالان عصر خود بر جلد بدن او تیغ و تیر کار نمی کرد از سراج۔

رود خیزان جمع رود خیز که بمعنی موج باشد

روین بروزن سوزن نام گیاهے باریک که جامه را بدان رنگ سرخ رزند بهندی مجیٹھ گویند از برهان و شرح سکندرنامه از خان آرزو۔

روزن بالفتح معرب روزن بالضم کذا فی المغرب و روزن بمعنی سوراخ دیوار و سوراخ هر چیز و دریچه۔

روازن تابدانها و دریچها و سوراخهاے هر چیز۔

روز و بر شدن در اصطلاح بمعنے ... مولوی ... در مثنوی ... آورده اند از لطائف۔

رو نیافتن توجه و شفقت نیافتن

روشن فارغ بالیدن ... و خوشنما کردن و فرمیدن از چراغ هدایت و بهار شریعت و مصطلحات۔

روانداختن سوال کردن از چراغ هدایت بمعنے عجز و الحاح نمودن از مصطلحات

روی دستی خوردن فریب خوردن و طپانچه خوردن از چراغ هدایت۔

روساختن شرمنده شدن از خجالت کشیدن از بهار شریعت و سراج و مصطلحات و برهان و چراغ هدایت و بمعنی تصویر نوشتن نیز گفته اند۔

روفرمودن شرمنده کردن۔

روز سنگ و آهن یکجا بودن۔

رو کردن حاصل شدن و رو برو کردن و توجه کردن بمعنے ظهور کردن۔

رو نگشیدن عجز و الحاح نمودن این چهار اصطلاح از مصطلحات۔

رو بچیزی انداختن متوجه آن شدن

رو گرفتن پوشیدن رو۔

رو بهم انداختن یکجا بودن۔

روی چیزی نداشتن از شرمندگی مجال دیدن روے او نداشتن۔

رو دادن توجه کردن و حاصل شدن این پنج اصطلاح از مصطلحات

رود خانه جای رود و آن زمینے باشد که سیلاب رود دران جاری شده باشد از سراج اللغات۔

روزنامچه کاغذیکه دران حساب یا احوال هر روزه کسے مرقوم باشد

روضه باغ و مرغزار یعنی سبزه زار از منتخب و لطائف و شرح نصاب

روبه بالفتح او ... و ... حاجت و فکر و تامل در کاری از منتخب و صراح و بمعنی طریقه و دستور مجاز ست باطلاق سبب بر مسبب و در کشف الحروف نوشته که روبه بمعنی طریقه و دستور فارسی ست مرکب از رو که امر ست از رفتن و کلمه به که در آخر امر معنی حاصل بالمصدر دهد و اول اصح ست۔

روز سیاه روز بد و نحس و روز ماتم از برهان۔

روح الله حضرت عیسیٰ علیه السلام۔

روحانی بالفتح و حای مهمله منسوب بروح که بمعنی نسیم و آسایش و تازگی باشد یعنی از مقوله آسایش و نسیم ست لطافت و پاکیزگی و روحانی بالضم آنچه منسوب بروح و آنچه از مقوله روح و جان باشد چنانکه میگویند این چیز روحانی ست بالضم و فتح هر دو خوانده اند و در لفظ روح بالفتح و بالضم در حالت نسبت الف و نون زائد میکنند از منتخب و غیر آن۔

روعانی بالضم و عین مهمله بروزن روحانی بمعنے لی دعقلی منسوب بروع که بمعنی دل و عقل ست از منتخب۔

روح حیوانی بخاریست لطیف که از لطافت اخلاط در دل بسبب امتزاجی مخصوص متکون میشود و بواسطه شرائین بتمام اعضا منتشر گردد و اعضا را بدو حیات و استعداد و قوای حس و حرکت و تغذیه و تنمیه و تولید حاصل شود و این قول معلم اول و متفقان حکما کما فی شرح ... است که در هر ... مظاهر ... ازوه سورست

داثری پیدا میشود چنانکه اگر بدماغ
رسد نفسانی گویند و اگر بجگر رسد طبعی
نامند بحسب ظاهر قول اطبا همین ست کہ
هر یک را استقلال روحے علحده
است از کفایه منصوری وغیر آن —
روح نفسانی آنچه از روح حیوانے
بدماغ رسد کیفیتے دیگر پذیرد و این روح
منفض حس و حرکت میشود و قوت نفسا
بدان قائم باشد و مراد بدین روح
النفس بالمضاست چنانکه در کتب
الٰهی مراد بروح نفس ست —
روح طبعی آنچه از روح بجگر رسد و اورا
کیفیتے دیگر حاصل شود و قوت طبعی بدو قائم
بود و از و تغذیه و تنمیه و تولید حاصل گردد از کفایه
روستائی باشنده ده یعنی دهقان
از جهانگیری و سراج —
رودکی منسوب برودک که ناحیه است
بسمرقند از لب الالباب ظاهرا رودکی
شاعر قدیم که موجد غزل فارسی ست
ازانجاست لیکن از ینجا معلوم میشود
که بکاف عربیست والله اعلم بالصواب
روئی بواو مجهول روین ظرفها که
فارسی زبان فاحشه و بدکاره و زن
قحبه که لولی باشد از لطائف و کشف
و سراج و رشیدی و برهان
روانی بفتح اول و نون بیای رسیده
نوعی از اصول موسیقی از چراغ هدایت
روائی بفتح بمعنے رواج و رونق برآوردن
حاجت و گواهی بمعنے برآوردن آید

از چراغ هدایت و برهان و سراج —
روهی بواو معروف بمعنی چهره و سیاست
و طلاقت و امید از جهانگیری منقول
از شرفنامه و بواو مجهول نوعی از فلزات
که بهندی کالسی گویند از مستفید روح و رو
عربی بفتح اول و کسر واو و تشدید یا بمعنے
سیراب و تازه و نام حرف اصلی قافیه
که مدار قافیه بر نست از لطائف و منتخب
و در رساله عطائی مسطور ست که روی را
از رو اگرفته اند و رو در لغت بمعنی رسن ست
که بدان بار بر شتر بندند چون ابیات
بر قافیه است و بنای قوافی برین حرف
گویا که باین حرف ابیات برهم بسته میشود
لیکن و رابر و از تشبیه کرده اند و برای
اوزای از ان اشتقاق کرده و لغت گفته
که رواسی در لغت بمعنی برهم تابنده است
چنانکه برهم تابنده رسیمان اجزای
رسیمان جمع میکند این حرف نیز ابیات را
با یکدیگر جمع میکند پس بر سبیل تشبیه بدان
مخصوص روی نام کردند و روی در اصل
بتشدید یاست اما شعرا بسبب عجم آنرا
بتخفیف استعمال کنند —
روشنائی مرکب از روشنا که مخفف
روشنا است بمعنی روشن نیز یاوت الف
و نون و یای مصدری بمعنی روشنی و نام
دوا ایست چشم و نام شخصی که در اوائل
پیدا شده او هم مسلمانان آنجا نیز امیر
تاریکی گوید از سراج و مولانا گوید که روشنائی
بمعنی روشن شدن که از ... علیه

و یای مصدری و همزه برای رفع التقای
ساکنین در میتوانند که یای نسبت باشد
در تصور ست روشنائی بمعنی نوری و پرتو
که ... روشنی شده و فهم
روبه بازی مکر و فریب و دغابازی

فصل راء مهمله مع هاء

... خالص از لطائف —
رهابیست بالفتح و حرف سوم موحده
و کسر نون و تشدید تحتانی زهد ترسایان
و رهبانی ست و آن باز داشتن نفس ست
از حظوظ و لذات شرعیه چنانکه نکاح
و غذا لذیذ و غیره چنانکه زاهدان ترسایان
برای ... شهوت ... التبتل الی الله ...
رهج ... و جیم عربی گرد و غبار و شور
و غوغا از منتخب —
رهآورد سوغات تحفه از برهان و در
مدار الافاضل نوشته کره آورد آن تحفه را
گویند که شخصی از سفر آید و چیزهای تحفه
دیگر شهرها پیش دوستان خود آرد —
رهگذار ... بمعنی شاهراه ...
نیز مجازاً مستعمل میشود —
رهص بالکسر ... و بالفتح
... از منتخب و لطائف
رهط بالفتح اول و سکون ثانی و طای
مهمله بمعنی گروه و جماعت مردان از شرح
نصاب و لطائف و منتخب —
رهی ... بمعنی ... و گمراه شدن
و در ... بمعنی ...
و فرو ... و خوردن ...

داشتن و تباهی و دریافتن چیزی و تکبر
نمودن و مدهوش شدن و ستم کردن و عیب
کردن و شتافتن از منتخب و لطائف و صراح
رهاق بضم اول ابتدای بلوغ —
ره انجام اسپ تیز رفتار و مرکب قاصد
چراکه راه را بانجام میرساند از کشف و سروری
و برهان و سراج و رشیدی —
رهبان بکسر اول گروه راهب و ترسیدن
بتاختن اسپ جمع و مصدر هر دو آمده
از صراح و منتخب و لطائف —
ره داشتن بمعنے انتظار بردن از شرح
سکندرنامه و بعضے بمعنی حفاظت راه نوشته
رهیدن بالفتح بمعنے گرد و گره کردن و گرد
دادن از کشف و مدار و منتخب و قاموس —
رهاسیدن بالفتح رانه بکسر خلاص کردن
از کشف و مؤید —
رهیدن بالفتح خلاص شدن از سراج
و مؤید و برهان و جهانگیری —
رهاندن بالفتح آزاد کردن از بند
رهیده بالفتح گرد کرده شده از کشف —
رهبان بالضم و حرف ثالثه با موحده
صاحب مؤید و مدار و منتخب و صراح
نوشته اند که بمعنی عابدان ترسایان چراکه
این جمع راهب است و صاحب برهان نوشته
که این لفظ مفرد است یعنی زاهد قوم نصارا
و پرهیزگار و نیز صاحب مدار گفته که در
آداب الفضلا این لفظ را مفرد نوشته
بمعنی زاهد ترسایان و صاحب قاموس
نوشته که این لفظ مفرد و جمع هر دو آمده

و این مشتق از رهبت که بمعنی خوف باشد و راهب کسیکه از عذاب خدا خائف باشد و در لطائف از کشاف منقولست که رهبان بالضم ترسیدن و بالفتح ترسنده۔
ره نشین مراد از طبیب ره نشین۔
رهمه بالکسر باران نرم از شرح نصاب
رهو بالفتح زمین پست و نشیب از شرح نصاب و در منتخب بجای بلند و در صراح نوشته که زمین پست و زمین بلند را این از لغات اضداد است۔
ره بالفتح بمعنی کرة و مرتبه و بمعنی قاعده و قانون و آهنگ و نغمه از برهان۔
رهی بکسر ثانی غلام و چاکر از کشف و مؤید۔ و در برهان بفتح اول نوشته و در سراج نیز بفتح اول۔
رهاوی بفتح و در آخر یای معروف نام مقامیست از دوازده مقام موسیقی از کشف و مدار و مؤید و برهان و رشیدی و جهانگیری نوشته اند که وقت سرائیدن آن از صبح تا طلوع است و بهندی ترالت گویند۔

فصل را مهمله مع یای تحتانی

ریخته بالفتح بمعنی تیز قدم و در صد المعانی نوشته که ریخته باسپی که تناسب اعضایش بکمال خوبی باشد گویا که بقالب ریخته اند۔
ریمیا بروزن کیمیا نام علمیست که از ان در هرجا که خواهند در یک لحظه بروند از مدار۔
ریق یا بزنی از انگور از جهار شربت۔
ریب بالفتح بمعنی شک از منتخب و کشف۔
ریاضت بکسر اول رنج کشیدن از منتخب

و در لطائف زمانی بردارد و نفس کشیدن و باصطلاح اطبا حرکتیست ارادی که انسان اضطرار گرداند به تنفس عظیم متواتر و بمعنی تعلیم اسپان که بجهت سواری باشد نیز آمده۔
ریبت بالکسر و فتح موحده و فوقانی بمعنی گمان و شک از شرح نصاب و در منتخب بمعنی تهمت و آنچه در شک افگند۔
ریح بالکسر بمعنی بوی مطلق خواه خوش باشد خواه ناخوش و بمعنی باد که در عالم میوزد و باد بلغم و غیره که باشد و نیز باد که در مقابل آن در رگهای پیوند اندامهای درد پدید آید از کشف و شرح نصاب۔
ریچ بیای معروف و جای فارسی بمعنی چنگال مرغ ریختن بمعنی استهزا و تمسخر از کشف و لطائف
ریش بیای و بیای معروف غرور و تکبر از لطائف۔
ریوند نام دوایی که گویند که آن دق را دور کند و گرمی جگر را بالعرض فرو نشاند و تفصیلش در راو ند گذشت۔
ریخته گر کسیکه ظروف رویین و غیره در قالب ریخته درست سازد از مصطلحات۔
ریچار و ریچال و ریچاله بمعنی آچار از برهان۔
ریشتر بفتح نیز بیای مجهول و در آخر زای معجمه بمعنی ریشی که تا آخر جاک نکنند به نشود از لطائف۔
ریاس بالکسر بمعنی لوح ستی باشد از نباتات نازک و خودروی که مردم آن را

بیخ وزر دمزه که آن مخلوط باشد با ترشی اندک و شیرینی از برهان و سراج اللغات و جهانگیری
ریش بیای معروف در عربی بمعنی پر مرغ و در فارسی بیای مجهول بمعنی جراحت و بمعنی مجروح و زخمی۔
ریاض بکسر اول مرغزارها جمع روضه بتبدیل واو بیا بجهت کسر ما قبل۔
ریط بالفتح و طای مهمله بیا در یک تخته از شرح نصاب۔
ریع بالفتح و عین مهمله افزونی در زراعت و آنچه از زراعت حاصل شود و محصول زراعت از سروری و شرح نصاب۔
ریق بالکسر و یای معروف آب دهن و بمعنی ناشتا که بهندی نهار گویند از لطائف۔
ریم بالکسر و یای معروف بمعنی چرک که بر زخم و جاهای نشیند و آنچه سفید بر روی جراحت مایل غلیظ تر از خون از میان جراحت بر آید و بمعنی کثافت فلزات چنانچه ریم آهن و ریم نقره از برهان و غیر آن۔
ریخته و هم بمعنی یا کار رسیده آن یعنی تیز است آسیا آن از زدن او بر چیز سخت شکسته و ریخته باشد۔
ریاسه بمعنی خراب کردن۔
ریگ روان زمینیست بطرف جنوب که همیشه ریگ در آن جاری میباشد از برهان و شرح قصائد۔
ریحان نام خطی و برگ گیاهیست سبز و شاه سپرغم که آن را نازبو گویند و سبز گیاه خوشبو دار و بمعنی گلهای که سوا

گل سرخ باشد و گاهی مجاز بمعنی سر آید از مؤید و کشف و منتخب و مدار۔
ریاحین بفتح اول جمع ریحان نه بکسر چنانچه مشهور شده۔
ریان بالفتح و یای تحتانی مشدد بمعنی سیراب و تر و تازه از کشف و منتخب۔
رین بالفتح غالب شدن گناه بر کسی و خبیث و درشت نفس گشتن و بالکسر افتادن در چیزی که برآمدن از آن میسر نشود از منتخب۔
ریعان بالفتح و عین مهمله بمعنی اول و آغاز هر چیز و آغاز شباب که نوجوانی عبارت از آنست از صراح و منتخب و غیره
ریدن بالکسر غائط کردن یعنی نقل غذا از راه معین بیرون آمدن از کشف۔
ریشیدن بشین معجمه آمیختن و رنگ کردن از برهان و غیره۔
ریسیدن بالکسر و سین مهمله رشته پنبه و پشم از پیچ و تافتن از برهان و سراج۔
ریستن بالکسر بمعنی ریدن از لطائف و برهان۔
ریسمان بالکسر رسن و تار باریک که از پنبه و غیره میسازند۔
ریمن بالکسر چرک آلود و سرکش و مکار از برهان۔
ریم آهن کثافت آهن که در وقت چکش زدن افتد از برهان۔
ریمگین چرک آلود۔
ریب المنون بفتح میم حوادث روزگار از منتخب و لطائف۔
ریو بیای مجهول بمعنی مکر و حیله و فریب

از کشف و برهان و سراج.
ریش گاو بمعنی احمق ابله و خام طبع و مسخره از سروری و کشف و برهان و چراغ هدایت.
ریگ شستن ریگ تا خرده زر و نقره از آن حاصل کنند از مصطلحات.
ریه بکسر اول و فتح ثانی بمعنی شش و لفظ شش بالضم نام عضو درونی که بهندی پهیپهرا گویند از شرح نصاب.
ریحانه آنچه در آن ریحان کارند.
ریشه بالکسر بیخهای درخت که باریک باشد و بمعنی زلف و بمعنی طرهٔ دستار از مصطلحات و غیر آن و بیاید.

سوفت در عربی بمعنی یک پر مرغ.
ریباری بالفتح و حرف سوم بای موحده جازه سوار یعنی سانڈنی سوار از آئین اکبری.
ریحانی نوعی از شراب باشد رقیق و سبز رنگ و خوشبو و لطیف القوام و صاف از بحر الجواهر و قسمی از تنباکو خوشتنی که بعضی بهشت معطر کنند از لطائف.
ریسمان بازی بمعنی بازی گری که غازیان و ارباز کنند از مصطلحات.
ریاضی بکسر اول و ضاد معجمه قسمی ست از سه اقسام حکمت و آن سه قسم است طبعی ریاضی الهی بدانکه در ریاضی بحث

کرده میشود از اموریکه فقط در وجود خارجی محتاج بسوی ماده باشند چنانچه مقدار و عدد خاص که موجود در ماده یافته است نه مطلق عدد و اقسام علم ریاضی چند است علم هندسه و علم عدد یعنی علم حساب و علم نجوم و علم موسیقی و علم مناظر و مرایا و علم جبر و مقابله و علم جر اثقال.
ریش قاضی پنبه که در دهان شیشه شراب نهند از رشیدی و چراغ هدایت و بهار شریعت و در سراج اللغات و برهان نوشته که ریش قاضی بمعنی لته که بر شیشه و کدو بندند تا از آن شراب صاف شده در پیاله بیاید و در مصطلحات نوشته که ریش

قاضی پارچه صافی که شراب صاف کنند.
ریش گاوی بمعنی حماقت.
ریزه خوانی بیای مجهول و زای معجمه اول از پیچیده کشیدن از نغمات که آنرا گچرگری گویند بهندی ظهر بکاف مکسور مخلوط التلفظ بها و در آخر رای مهمله از چراغ هدایت.
ریزه کاری خرده کاری از مصطلحات.
ریزه سرائی نغمه سرائی از مصطلحات.
ری بالفتح شهریست در عراق عجم از برهان و در تعلیقی شرح سکندرنامه نوشته که میان ری و بخارا رود جیحون حائلست و با لفتح و تشدید یا بمعنی سیراب شدن از منتخب و لطائف.
ریشالی بتای فوقانی و شین معجمه و لام و نون بمعنی تخمینی از برهان.

باب زای معجمه

فصل زای معجمه مع الف

زا این حرف معجم حرف عربی بدل شود چون روز و روج و ارز و ارج بمعنی قیمت و قدر و بجیم فارسی چون پزشک و پجشک و بسین مهمله چون ایاز و ایاس نام غلام سلطان محمود و بشین معجمه چون زلوک و شلوک بمعنی دیوچه و بغین معجمه چون گریز و گریغ دبقا چون زغند و فغند بمعنی برجستن و بکاف تازی چون مزیدن و مکیدن و بهای هوز چون روازه و رواه بمعنی سرنگون و بیای تحتانی چون آواز و آوای و در آخر زائد نیز آید چون تریز و تریر بالضم تای فوقانی و فتح

موحده از جواهر الحروف.
زاغ پا بمعنی طعنه از سروری و در برهان طعنه و سرزنش و بعضی نام مرغی نیز نوشته اند.
زاج بجیم عربی معرب زاک که بهندی پهٹکری گویند.
زاد در عربی بمعنی توشه که در سفر همراه بردارند و در فارسی بمعنی فرزند و بمعنی سن و سال از برهان.
زاهد آنکه رغبت و خواهش و نیاز او از مال و جاه و ناموس تعلق نگیرد از منتخب و لطائف.
زامیاد نام روز بیست و هشتم

از هر ماه شمسی از برهان.
زائر زیارت کننده.
زاجر بکسر جیم منع کننده.
زاهر روشن و بلند از منتخب.
زار بمکان روئیدن و بمعنی انبوهی و بسیاری هر چیز و بمعنی ضعیف و خوار و نالان از برهان و در لطائف بمعنی عجز و اندوه و در سراج نوشته که زار بمعنی مکان و کثرت و انبوهی چیزی چنانکه لاله زار و گلزار و بازار که بمعنی جای کثرت باشد که مخفف ابا بمعنی طعام باشد و همچنین کارزار بمعنی جنگ که محل کثرت کارست پس آنکه بمعنی مکان روئیدن گفته خطاست

و بمعنی ضعیف چنانکه زار و نزار گویند بدون لفظ نزار بدین معنی دیده نشده و زار در عربی بمعنی آواز نیز آمده پس زاری بیای نسبت بمعنی آواز و فریاد بود و آنکه عاشق زار و گریه زار بمعنی بسیار استعمال کنند پس بدین معنی پارسی است و بمعنی ناله عربی.
زئیر بر وزن فقیر بانگ شیر درنده و غریدن وی از قاموس و صراح.
زاده شش روز کنایه از عالم چرا که از تحت الثری تا عرش در شش روز حق تعالی پیدا کرده است.
زاغ نام طائر معروف و بمعنی گوشه

کمان وآن پاره شاخ سیاه باشد که بر هر دو گوشهٔ کمان وصل کنند و نام نوئی ست از موسیقی و در عربی صیغهٔ ماضی ست بمعنی گشت ومیل نمود چنانچه ما زاغ البصر وما طغی مؤید همین معنی ست از لطائف وبرهان وجهانگیری۔

زاک پھٹکری۔

زاده خاک کنایه از زر وسیم

زاهد خشک زاهد بی ذوق عبادت از برهان۔

زاحل بکسر حای معجمه درخت زقوم از برهان

زاحل بحای مهمله مانده شونده و زائل شونده از منتخب۔

زابل بضم بای موحده وکسر آن نیز نام شهری از ولایت سیستان و نام مقامی از مقامات سرود از سراج وچراغ هدایت وجهانگیری۔

زاغنول بضم نون و واو مجهول نام سلاح آهنی مثل تبرزین که دسته دار باریک نوک گاهی بدان جنگ کنند وگاهی از آن زمین کنند از مصطلحات و برهان

زال زن پیر فرتوت سفید موی ومرد پیر و نام پدر رستم چرا که او سفید موی متولد شده بود از برهان وسراج۔

زادبوم مجهول بر قلب بمعنی وطن وزمینی که در آن متولد شود۔

زابلستان بضم بای موحده ملک سیستان

زال مدائن زالی بود در مدائن که حجرهٔ خود را بدست نوشیروان نفروخت هر چند که نوشیروان قیمت آن سی افزود از شرح خاقانی۔

زانو زدن بمعنی نشستن بادب چنانچه در نماز می نشینند۔

زاغ کمان نوک گوشهٔ کمان از مصطلحات وچراغ هدایت۔

زاو در آخر واو بمعنی بنیاد وبنای عمارت وبمعنی قوی ویر زور از لطائف۔

زائچه انچه منجمان در رسالان برای دریافت مدعا لنفسه با جمال نوشته نگاه دارند تا بوقت حاجت تفصیل احکام از ان معلوم کنند واین لفظ تقولا مرکبست از زا که بمعنی زاینده است و لفظ چه برای تصغیر یعنی زاینده کوچک چرا که احکام طالع مولود وغیره از آن برمی آید یا آنکه زائچه در اصل بجیم عربی بوده باشد صیغهٔ نسبت از ماخذ زیج بر قیاس نامره بمعنی زن حسناتمر و زیج علمی ست که دران اصول احکام علم نجوم مندرج ست چنانکه زائچهٔ مولود را جنم پتر اگویند۔

زاده فرزند از برهان۔

زاویه کنج وپیغوله وگوشهٔ خانه وگوشهٔ هر چیز از لطائف وصراح۔

زاویهٔ قائمه چون بر خطی راست مفروض خطی قائم کنند پس سطحی که میان مفاصلهٔ ضلعین واقع شود آنرا زاویهٔ قائمه گویند شکلش اینست ⊥

زاویهٔ منفرجه چون خطی بالای خطی بنهج کنند که مستقیم نبود بلکه بیک طرف مائل باشد پس مفاصلهٔ ضلعین اگر بطرف سیلان است زاویهٔ حاده گویند بتشدید دال ومفاصلهٔ ضلعین را که بطرف غیر سیلان باشد آنرا زاویهٔ منفرجه نامند شکلش اینست

زال کوفه پیرزنی بود در کوفه که از تنور او طوفان نوح جوشیده بود وباد مضرت نرسیدش از برهان

زانو زدن جاسی کنایه از نشستن با کسی

زار نالی ضعیف نالی از چراغ هدایت

زاری در عربی بمعنی معیوب کننده وعتاب کننده کذا فی الصراح ودر فارسی بمعنی ضعیفی ونالیدن وعجز نمودن چنانکه در برهان ولطائف ست۔

زاوی ریته وگوشهٔ هر چیز

فصل زای معجمه مع بای موحده

زبان لقفا گل ناقرمان چرا که در بیس گل مذکور چیزی بصورت زبان گنجشک دیده میشود وبهمین جهت آنرا نافرمان گویند چرا که شخصی که فرمان سلطان قبول نکند برای تعذیب زبانش از گدی بیرون می کشند۔

زبانا بضم اول وحرف چهارم نون نام منزل شانزدهم از منازل قمر و آن دو ستاره اند که از آن ستاره شاخ پیشین برج عقرب ست مستفاد از منتخب۔

زبابا لفتح وتشدید با نام شهر پادشاه جبره که بسیار دانا وصاحب غیرت بود لبضم اول وبدون تشدید بالفتها ای بلند کرد آسیلی بدان نرسد از برهان ومنتخب

زبیب بر وزن حبیب بمعنی مویز وآن انگور ست که خشک کرده می آرند بهندی آنرا داکهه گویند واکثر ناو افغان این دیار آنرا مسقی نامند۔

زب بالضم وتشدید بای موحده بمعنی ذکر کودکان از شرح نصاب ودر لطائف بالفتح بمعنی رایگان وآسان نیز آورده

زبرج بکسر اول وثالث زر وزینت وآرایش از جواهر وقماش وابر اندک که سرخی داشته باشد از منتخب۔

زبان بند تعویذی که برای زبان بندی دشمنان وبدگویان نویسند۔

زباد عرق خصیهٔ حیوانیکه آن نوعی از گربهٔ صحرائی باشد وآن عرق خوشبودار وسیاه رنگ وسفید بزردی مائل نیز باشد لقوام شهد از بحر الجواهر وکشف ومؤید ومنتخب وسروری اهدار ودر برهان لضم وفتح مؤلف گوید که بهندی آنرا مشک بلائی گویند ویکی از آشنایان فقیر آنرا دیده است ودر مصطلحات نوشته که گربهٔ زباد از گربهٔ شهری اندکی کلان باشد وپوزاو قدری دراز بود ده نیز دم ناف وانه مقدار جوز خرد تراوش مستی او سفید باشد زردی آمیز

زبد لفقتین کف آب وکف شیر ومثل آن وکف سیم قدر گداخته وآن چرک زر وسیم باشد از منتخب ولطائف۔

زبرجد بفتح اول وثانی وجیم نوعی

از زمرد از برهان و در منتخب نوشته که جوهریست سبز رنگ بزردی مائل و این چیزیست علیحده از زمرد و نیز صاحب منتخب نوشته که صاحب صحاح وقاموس مرو را بزبرجد تفسیر کرده است

زبان بشهد حر و کنایه از شراب از مصطلحات۔

زبان گیر جاسوس۔

زبور بالفتح بمعنی نبشته فعول بمعنی مفعول و نام کتاب داود علیه السلام از منتخب و صراح و برهان۔

زبر بالفتح بروزن ابر بمعنی نوشتن و بمعنی عقل و بمعنی توانا و محکم و بانگ برزدن و بالکسر کتاب و بضمتین کتابها و آهن پارها و لوح محفوظ از منتخب و لطائف و بکسر اول و فتح ثانی در فارسی بمعنی حفظ خواندن از برهان۔

زبان فروش پرگوی بمعنی بسیار گوی از مصطلحات۔

زبال بالکسر سرگین اسپ وغیره از منتخب

زبان عضو معروفست و روز مره قولی دارین لفظ در مدار بالفتح و در رشیدی بضم و در بهار عجم و کشف بفتح و ضم و در سراج نوشته که اکثر در رشیدی لفظ زبان بضم اول نوشته تخصیص ضم خطاست بفتح نیز آمده بلکه بلهجه ایران بفتح ست غایتش هر دو صحیح انتهی۔

زبرقان بکسر اول و سکون موحده و کسر را مهمله و بعده قاف نام مردی از اصحاب و بمعنی ماه تمام و نگاهی از زمین کاغذ سفید مراد باشد از منتخب و صراح وغیره۔

زبون بالفتح اول شتر لگد زن و بمعنی عاجز و ضعیف و خوار و بیچاره از برهان و در سراج نوشته که زبون بفتح اول و بضمتین بمعنی اسیر و ضعیف نیز آرند و در ترکی بمعنی بروزن شست۔

زبانیان بالفتح مردمان سرکش و دربانان دوزخ۔

زبان دان فصیح و بلیغ از سراج

زبان دادن وعده و عهد و پیمان و شرط کردن از مصطلحات۔

زبان ترکردن سخن کردن از سراج

زبان بر دیوار مالیدن بمعنی تنا و توکل

زبان بکسی یکی کردن بمعنی موافقت با کسی کردن۔

زبان سنگین زبان الکن۔

زبان بر خاک مالیدن کنایه از عجز این چهار اصطلاح از مصطلحات۔

زبان ترازو زبانه خار ترازو زر سنج از مصطلحات۔

زبانه بالفتح و بالضم شعله آتش و آنچه بر پشت شاهین ترازو زرسنج خاری باشد بهندی کانتا گویند از رشیدی و برهان۔

زبره بالضم پاره آهن و نام کوکبی روشن که بر دو شق سهم اسد واقع است و آن منزل یازدهم ست از منازل قمر

و بالکسر نوشته و کتاب واحد از منتخب

زبانیه بالفتح اول و کسر نون موکلان دوزخ این جمع زبانی ست از منتخب و صراح و غیر آن۔

زبیره بالضم ستاره ایست و قطعه بزرگ از آهن از منتخب

زباه بضم اول و زیادت ها در آخر پشته ها بلند زمین که آب سیل بآن نرسد جمع زبیه بالضم و مثل ست در عرب بلغ السیل الزبی یعنی مشکل و دشوار رسید کار را انوری گوید

مصرع: عمر چنین به نقش مشکل بلغ السیل

زباه هم از منتخب۔

زبیده بضم اول و فتح بای موحده و سکون تحتانی زن هارون رشید و آن زن بسیار بزرگ ست و نیکوکار بود۔

زبانی بالفتح اول و کسر نون بمعنی متمردان و موکلان دوزخ و این جمع زبنی یا زبنیت ست ماخوذ از زبن که بمعنی رفع و برداشتن ست کما فی البیضاوی و الصراح و القاموس فارسیان زبانی را مفرد استعمال کنند و بطور فارسی بالف و نون جمع کرده زبانیان گویند چنانچه حور را که جمع حوراست بمعنی مفرد استعمال کنند و بالف و نون جمع کرده حوران گویند۔

زبان گندمی زبان ملائم گو۔

زبان بازی برابری و خصومت از مصطلحات۔

فصل زای معجمه مع جیم

زجاج بضم اول و جیم عربی آبگینه که بهندی آنرا کانچ گویند بمعنی چیزی که از آن قندیل از آبگینه سفید و شفاف سازند و بمعنی شیشه که در آن عرق و غیره کنند نیز آمده و بفتح اول و تشدید جیم اول الف یکی از ائمه نحو از منتخب و صاحب لب الالباب نوشته که امام مذکور ساکن جاجه بود و کوره جایه ...

زجیر باز و ارنده از لطائف۔

زجر بالفتح باز داشتن و منع نمودن از منتخب و در خیابان نوشته که زجر در اصل بمعنی باز داشتن ست لیکن در محاوره فارسیان بمعنی لازم آن که ضرب و سرزنش باشد مستعمل ست

زچه بالفتح و تشدید جیم فارسی زن نو زائیده از برهان جهانگیری و مؤید۔

فصل زای معجمه مع حای مهمله

زحیر نام مرضی و صورتش اینست که روده فرودین که متصل بسفره است بی اختیار حرکت و در وی پیکند بجهت دفع کردن مبادرو هیچ خارج نمیشود از ان مگر رطوبت لزجه با خون آمیخته و بفارسی انجالت پیچش گویند و در عرف بمعنی ناخوش و آزرده مستعمل ست اگر مجازا بمعنی ناخوشی و آزردگی مستعمل شود بهتر باشد مگر آنکه گوییم چنانکه برای مبالغه منظور باشد مصدر را بمعنی اسم فاعل استعمال کنند چنانکه زید عدل پس درینصورت زحیر بمعنی ناخوش هم درست باشد

زحل بالفتح فتح حای ... کوکبی ست ...

سله زباه بالضم جمع زبیه بمعنی زمین پشته بلند که آب سیل بآن نرسد از منتخب و کلمه یا جز کلمه نیست در کلام انوری برای ضمیر ... شده ست ... سله ۵ یعنی عرف ... ۱۲

باب الشین مع الدال

[illegible]

بر فتن حیوان و بنقصان رسیدن تیر بر نشان لیکن برگ تیر اول نزدیک به هدف بر زمین افتد بعد از آن بقوت باقی خود به هدف رسد از منتخب و بمعنی خطا شدن تیر نیز گفته اند و در لطائف بمعنی خوردن تیر شدن [illegible] [illegible] و در فتن نیز نوشته

زحل [illegible] اول و فتح ثانی ستاره [illegible] [illegible] فلک هفتم تابد و آن نحس اکبر است از منتخب و سراج و لطائف و در مدار [illegible] [illegible] است —

زحم بالفتح [illegible] از [illegible] [illegible]

زحمت [illegible] [illegible] منتخب —

زحیر [illegible] بالضم [illegible] و باب [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] کنار [illegible] دریا سازند [illegible] [illegible] [illegible] لیکن [illegible] از سراج —

فصل زای معجمه مع خای معجمه

زخ بالفتح بمعنی شور و بانگ و صدا اگر چه از بربان و در [illegible] آواز [illegible]

زخار بالفتح و تشدید [illegible] بمعنی بسیار پر و مالامال شونده [illegible] [illegible]

زخم بالفتح بمعنی پر شدن دریا و رود [illegible] از منتخب و سراج و [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible]

زخم دامن از زخم فریب از مصطلحات

زخم تیغ عبارت از زخم عمیق از بهار عجم

زخرف بالضم اول و سوم و سکون دوم بمعنی زر و هر چیز آراسته باشد و بمعنی آرایش از منتخب و کشف و سراج و مدار —

زخارف بالفتح اول و کسر را ء مهمله آرایشهای دنیا و زر اندودها و ملمع کرده بالعنی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از منتخب و سراج و منتخب —

زخمه هر چیز که بآن ساز ها را نوازند از بربان و سراج نوشته که زخمه [illegible] [illegible] [illegible] بر آن ساز ها نوازند [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] بمعنی حرکت [illegible] نیز نوشته

زخرفه بالفتح و بالضم آراستن دروغ از [illegible] [illegible] [illegible] که [illegible] آراسته باشد

فصل زای معجمه مع دال مهمله

زدودن [illegible] [illegible] زنگ از چیزی دور کردن و صاف و روشن کردن [illegible] و [illegible] و غیره [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و در [illegible] [illegible] [illegible] ضم ثانی و در [illegible] اللغات بکسر اول و ضم اول [illegible] [illegible] گفته —

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] اول [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] زدن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

و چرخ زدن و تلنگر زدن و حسنه زدن و لقا فعل زدن و در کلام قدما سلام زدن هم آمده لیکن محاوره حال نیست چهارم بمعنی مشابه بودن چنانچه این رنگ بفلان رنگ میزند پنجم بمعنی کشادن چون رگ زدن ششم بمعنی افگندن چون قرعه زدن و فرو زدن هفتم بمعنی گردانیدن چون عنان زدن هشتم بمعنی [illegible] [illegible] [illegible] بمعنی لازم و متعدی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] نهم بمعنی سوختن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] آتش زدن [illegible] [illegible] دهم بمعنی مالیدن چون روغن زدن یازدهم بمعنی [illegible] [illegible] چون [illegible] زدن [illegible] زدن و قلم زدن و دوازدهم [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] چون حال زدن و [illegible] زدن سیزدهم بمعنی نهادن و گستردن چون تخته [illegible] [illegible] زدن و [illegible] زدن چهاردهم بمعنی [illegible] چون [illegible] زدن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] زدن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] زدن و [illegible] زدن و [illegible] زدن [illegible] [illegible] بمعنی [illegible] چون [illegible] زدن [illegible] بمعنی غارت کردن چون راه زدن [illegible]

بمعنی قطع کردن چون سینه زدن و ناف زدن [illegible] [illegible] بمعنی تاختن کردن و رسانیدن چون بر قوم [illegible] [illegible] [illegible] سوم بمعنی دیدن چون فال زدن [illegible] چهارم بمعنی ساختن چون قلم زدن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و داخل شدن چون [illegible] زدن [illegible] زدن و سوا [illegible] این نیز آمده —

زرای [illegible] اول [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

فصل زای معجمه مع رای مهمله

زرد قا بالفتح [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] است گویند که زردقا از یک روزه را [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] منتخب —

زرنب بالفتح اول و فتح نون و بای موحده نام دوائی که برگ درختی باشد از منتخب

زراب بالفتح نام کوهی است در [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] بالفتح و تشدید [illegible] [illegible] [illegible] نام [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

زرتشت بالفتح [illegible] [illegible] مفتوح و [illegible]

باب الشین مع الراء

[illegible]

245

دعوی نبوت کرد و دین آتش پرستی وضع ساخت و مجوس پیرو اویند و نام او ابراهیم گویند و کتابی که ترک ساخته او ست آنرا آسمانی دانند و این اسم مرکب است از لفظ زرد و کلمه وشت که بمعنی بد و زشت است و گاهی دال لفظ زردشت را بتای فوقانی بدل کنند و گاهی بعد دال با زاید کنند چون زربیشت آن شخص زرشت و معروف بود و اصلا زرتشت گرفت لهذا این اسم خوانند و اکثر اهل اسلام او را کاذب دانند مگر فاضل شهروزی و علامه شیرازی و علامه دوانی و میر صدر الدین و چند علمای دیگر او را نبی و حکیم کامل دانند از رشیدی و کشف و برهان و مدار -

زرین درخت درخت ترنج یعنی ترنج و بعضی گویند که درخت دیگر است از بهار عجم و برهان -

زر صامت لیماد هر از زر خاموش که عین طلا و نقره باشد و صامت مقابل ناطق چنانچه مال صامت زر و نقره است و مال ناطق غلام و کنیز و اسپ و فیل -

زرسته بضم اول و سکون ثانی و تشدید نیز فلکه معروف که بهندی چرخ گویند و خود سیخ آن پر سر زرسته نقش باشد -

زرنیخ بکسر اول معرب زرنی دوای معروف و بهندی خمای معجمه نام دوا که بهندی هرتال گویند از بحر الجواهر و کشف -

زر در چنگ کنایه از عاشق -

زر سرخ طلا و اشرفی -

زر سفید سیم و روپیه -

زراوند بفتح اول و فتح چهارم نام دوائیست و آن دو نوع باشد یکی طویل و دیگر مدحرج از برهان و مؤید و کشف و نام مشخصه

زرنباد بضمتین نام دوا که بهندی نرکچور گویند از بحر الجواهر و برهان صاحب مدار و مؤید بالفتح نوشته -

زرد بفتح اول و سکون ثانی لقمه فرو بردن گلو و زرده بافتح و ضمتین بمعنی زره از منتخب و صراح و در سراج زرد بالفتح بمعنی بسیار خوردن و چون لفظ عربیست بزای فارسی غلط باشد و بالضم و سکون دوم و تشدید دوم نیز غالیه معروف که بهندی جوار گویند بمعنی زرت بتای فوقانی نیز آمده -

زراد بالفتح و تشدید ثانی و در آخر دال مهمله بمعنی زره گر که زره را میسازد و نام عالمیست از منتخب للا الفت و غیرها -

زرود بفتح اول و ضم ثانی و دو مهمله معروف و دال مهمله نام ریگستان یست در راه مکه معظمه از منتخب -

زریر گیاه و دوائی باشد که آنرا اکلیل الملک گویند و آنرا اسپرک نیز گویند و رنگ آن سبز مائل بزردی باشد از سراج اللغات و سروری و برهان و در رشیدی آنرا نوشته که گیاهی زرد رنگ که بدان جامه را رنگ کنند و نیز صاحب برهان نوشته که بعضی گویند که برگ زرد چوبست و بعضی گویند که گلیست -

زر بالفتح اکثر بمعنی طلا او فرهنگ آید و گاهی بر نقره و سیم و روپیه و نقود نیز اطلاق کنند و بمعنی پیر فرتوت خواه مرد باشد خواه زن و بمعنی زال که پدر رستم بود مخفف زرد هم آمده از برهان و سروری

زر مصری زر خالص در ملک مصر با کمال سخت که زر بهتر از آن حاصل نشود و چون ملک مصر نسبت قرب دارد بنیز زر مصری بهتر فروخته باشد و امثال زر بکور را المصری اندند و بعضی گویند زر مصری عیار خاص از زرهای که مصر است که خوش و خوش نمی باشد -

زردشت افشار نوعی از زر بغایت که خسرو پرویز داشت که با نشدید دوم بوده از جهانگیری و برهان و در سراج نوشته که بعضی گویند که بکیمیا ساخته کرده بود -

زر دو گوش شاخ و نشست بحال از رشیدی و برهان و بهار عجم -

زرخالص بکسر اول زر خالص و زمین پاک از سراج -

زرع بالفتح بمعنی روئیدن و رویانیدن و کاشتن و بمعنی کشت و زراعت از منتخب -

زرافه بضم و فتح اول و تخفیف را ر مهمله حیوانی که آنرا بفارسی اشتر گاو پلنگ گویند از منتخب و مدار و بحر الجواهر و کشف و در نفایس الفنون مسطور است که او را دو شاخ باشد مثل شاخ آهو سیاه رنگ و گردن دراز او بگوش و پای گاو مانند و در برهان و سراج بمعنی او و برهان و کشف گاو پلنگ و در منتخب بمعنی سر دو و کو است از منتخب بود چون پوست پلنگ در سراج

نوشته که زرافه را بهندی بندران خرمانند و هر دو دست دراز و هر دو پای کوتاه بیشتر در ولایت نوبه میرسد -

زرق بالفتح دروغ و مکر و ریا و نفاق و سپید انداختن مرغ و گردیدن چشم و نگاه شیدان و جهانی و بالضم کبود چشمان و نابینایان و رنگ نو ده و سنان های نیزه و آبهای صاف جمع ازرق و زرقا بفتحتین کبود چشم و صاف شدن آب و مانند آن و بالضم و تشدید ثانی نیز رنگ سفید شکاری چیزه از منتخب و کشف و بعضی بمعنی نوعی نیز نوشته اند -

زراق بالفتح و تشدید ثانی صاحب نفاق و ریا -

زرشک بکسر ثانی و سکون شین معجمه و کاف عربی نام دوائی که میوه باشد کوچک برابر نخود و ترش مزه سیاه رنگ مائل بسرخی از برهان و کشف و مدار -

زرک بفتحتین ریزه های ورق طلا از برهان و غیره -

زرخشک زر خالص از برهان و در سراج نوشته که زر خشک یعنی تنها آمده یعنی زری که در آن غش نباشد -

زر وشم نوعی است از مرغان شکاری و اسناد آن چند است مثل باز و باشه و جره و شاهین و شکره و غیره -

زرفین بالکسر و بالضم و کسر فا و یای معروف بمعنی حلقه در و زنجیر از منتخب و سراج و برهان -

زرشناو بشین معجمه و در آخر واو یعنی زر خالص از سراج -

زرد آلو نام میوه چون آنرا خشک کنند خوبانی نامند -

زره بکسر تین و های ملفوظ معروف است از بهار عجم و رشیدی و مدار و کشف و برهان و جهانگیری -

زرافه بالضم اول و تشدید ثانی و فا و زرد بیضے بالفتح اول جانوری است که اشتر گاو و پلنگ نام دارد چه گردنش بگردن شتر ماند و سرش بگاو و رنگش به پلنگ و دستش یعنی دو قائم آخر و دو دندان پیشتر او بسیار دو دست دراز و پای او کوتاه بیشتر در ولایت حبش میباشد از سراج و منتخب و بتخفیف نیز آمده -

زرده اسپ زرد رنگ از برهان -

زرادخانه بالفتح و تشدید یعنی سلاح خانه

زراق خانه یعنی خانه که باشندگان آن اهل نفاق و ریا باشند -

زر جعفری زر خالص منسوب به جعفر کیمیاگر که در اکسیر یکتا بود و در تواریخ آمده است که قبل از جعفر سکه ملکی کرد و زر بدون رشید بود و زر خالص سکه می کرد و چون او زر بی غش نمود که مالدار راغب گردید سکه بنام او ساختند و زر ایشان را زر جعفری گفتند از برهان و رشیدی نیز آمده لیکن با حوالی -

زر ده دهی بالفتح هر دو دال مهمله زر خالص و تمام عیار از سروری و سراج

زر ده دهی بکسر میم یعنی زر خالص این زر را گویند که عیار آن بیک مرتبه از زر ده دهی کمتر باشد یعنی ده حصه طلا خالص و یک حصه غش و اصل آن خود از برهان و سراج -

زر سرخی بالضم سوم زر خالص منسوب به رکن که کیمیاگر بود از برهان -

زر مشتی بفتح سین زر خالص از برهان و در سراج اللغات نوشته که زر مشتی بفتح سین زر خالص در ایام سابق از جایی بر آمده بود که مشت زر خالص بود -

زر مغربی زر خالص چه در ملک مغرب کانی است که از آنجا زر بهتر حاصل میشود از برهان و غیره -

زر روی نوعی از زر خالص -

زر افشان ستاره یعنی توانگری که تارهای زر و نقره را بر تیغ و شمشیر و غیره بسیار کار میکنند -

زر عوفی بالفتح و تشدید مدوره رده و لولی دوای مرکب معجون که در قوام قند ادویه ایارج کرده و آمیزند -

نو بسیار از کنار است از رشیدی -

زعاف بالضم اول و عین مهمله و الف بمعنی قاتل و کشنده از صراح و منتخب -

زعاق بالضم اول و عین مهمله و قاف بمعنی شور و مزه از صراح و منتخب -

زعیم بالفتح اول و کسر ثانی بمعنی کفیل و بمعنی رئیس و مهتر از لطائف و صراح -

فصل زای معجمه مع غین معجمه

زغن پرنده ایست معروف که بهندی چیل گویند از برهان و جهانگیری و رشیدی -

زغن بفتحتین بلوا از برهان -

فصل زای معجمه مع فا

زفت بالفتح درخت و حکمت و غیره

زفان بالضم و بالفتح بمعنی زبان از برهان

زفانه بالضم و بالفتح زبانه آتش از برهان و سراج

فصل زای معجمه مع قاف

زق بالکسر و تشدید قاف بمعنی مشک

زقوم بالفتح و قاف و تشدید درختی است تلخ که در دوزخ بروید

زقه بالضم و تشدید قاف

فصل زای معجمه مع کاف

زکریا بالفتح و کسر کاف و تشدید یا نام پیغمبری علیه السلام

زکات بالفتح اول پاک کردن مال

باب السین مع الالف

این لفظ را بصورت واو تا راگرد نوشتن
وآن بیست و چهارم حصه از مال که بعد از سالی
در راه خدا دهند و در قلت در حبه آن مال
دو صد درهم است که شصت و پنج روپیه
این حساب میشود -

زگال بالضم اول و کاف فارسی اخگر کشته که سیاه شده باشد از رشیدی و برهان -

زکیدن بالفتح خود بخود از قهر سخن کردن از برهان -

زکی بفتح اول و کسر کاف و تشدید تحتانی بمعنی پاک از فساد از شرح نصاب -

فصل زای معجمه مع لام

زلیخا بالضم اول و فتح لام بروزن سویدا از بهار عجم و مؤید و مدار و برهان بدانکه زلیخا بالضم اول و فتح لام تصغیر زلخا که صیغه صفت مشبه باشد مؤنث ازلخ ماخوذ از زلخ که بالفتح بمعنی جای لغزیدن پای است کما فی الصراح والمنتخب چون زن معلومه بحسن و جمال محل لغزیدن پای عقل بینندگان بود لهذا بدین اسم موسوم شد یا آنکه بکمال لطافت و صفای بشره بغایت صافی و املس بود و ازین باعث محل لغزیدن مناسبتش دیده زلیخا نامش کردند و این تصغیر بجهت ترحم و محبت است و یا برای تعظیم و بعضی محققان نوشته اند که مولد زلیخا بلکه معرب است اسم اصلی او بزبان سریانی راعیل بود و اسم زلیخا که شهرت دارد وضع کرده عرب است الحاصل لفظ زلیخا در مردم بالفتح اول و کسر لام شهرت دارد غلط است زیرا که هیچ وزنی از اوزان علم تصریف مؤید صحتش نمیشود و بعضی گویند که زلیخا بالفتح اول و کسر لام مهمله است بالتشکیل و ظاهر این لفظ [illegible] از خرما و بعضی گویند که اسم عجمی است والله اعلم بالصواب -

زلیبا بکسرتین نوعی از شیرینی که بهندی جلیبی گویند از مدار -

زلفت بالضم درجه و منزلت و نزدیکی و پاره اول شب از منتخب در فارسی گاهی مجازاً بمعنی دوستی آید -

زلت بالفتح و بالکسر لام مشدد مفتوح بمعنی لغزش و لغزیدن و بکسر ذال معجمه خواری از لطائف و در خیابان نوشته که زلت بمعنی لغزش که عبارتست از کار ناپسندیده و این لفظ را بطریق ادب استعمال کنند چنانچه زلت انبیا علیهم السلام

زلات بالفتح و تشدید لام بمعنی لغزشها مراد از آن خطایا -

زله بفتح اول و تشدید لام کاسه که طعام پس مانده یک وقت را بوقت دیگر نگاه دارد -

زلف در اصل بضم اول و فتح لام لفظ عربیست جمع زلفه بالضم که بمعنی پارهٔ شب است و فارسیان عربی دان تصرفات خود بسکون لام خوانند و مجازاً بمناسبت سیاهی اطلاق بمشبه به کرده موی مخصوص قریب گوش را زلف گفتند و در منتخب نیز نوشته که زلف جمع زلفه را و زلفه پاره شب را گویند و همین مناسبت در فارسی موی مخصوص قریب گوش را زلف گویند چرا که هر دو سیاه میباشند و نشان ازین در سراج نوشته که ظاهر الفاظ زلف مخفف زلفین با شبه که بضم اول و کسر فا بمعنی زنجیر است پس بجهت تشبیه بر موی صدغ اطلاق کنند و از منتخب معلوم است که زلف جمع زلفه که بمعنی پاره شب است بدین صورت نیز بنا بر تشبیه خواهد بود -

زلق بفتحتین لغزیدن و زمین هموار بی گیاه از منتخب و بمعنی بیرون انزال کردن نیز آمده و بعضی مجازاً بمعنی خوشامد نوشته اند بمناسبت معنی لغزیدن -

زلوک و **زلو** هر دو لفظ بفتحتین کرمی باشد در تالابها که خون میکشد بهندی آنرا جونک گویند از رشیدی و صاحب جهانگیری هر دو لفظ را بالفتح اول و ضم لام و واو معروف نوشته و در برهان و سراج نیز بالفتح اول و ضم لام -

زلزال بالکسر لرزانیدن و جنبانیدن از منتخب -

زلازل جمع زلزله -

زلل بفتحتین لغزش و بمعنی نقصان و کجی در قرآن و جای لغزش از منتخب و لطائف -

زلال بضم اول کرمی باشد که از میان برف بهم رسد برابر انگشت و آن پرده است پر از آب صاف و آن کرم را اندک حیاتی و حرکتی باشد چون در عرق آب شیرین [illegible] ازینها مذکور را [illegible] آبی که از [illegible] نمیشود چرا که بغایت سرد و شیرین باشد و بجای آنکه هر آب شیرین را گویند از شرح [illegible] نوشته شد که کمال معتبر است از برهان نیز ثابت است و در سراج نوشته که زلال بالضم آب صاف و شیرین لفظ عربیست و بعضی گویند که کرمی است که در برف پیدا میشود -

زلفین بضم اول و کسر فا زنجیر از سراج -

زله بالفتح و تشدید و در عربی آنچه از طعام بهتر نگاه دارند و پس خورده و طعامیکه مردم فرومایه از جایی بردارند و بهندی کرمیست پردار که در موسم گرما شبها آواز کند بهندی جهینگر گویند از منتخب برهان و مؤید -

فصل زای معجمه مع میم

زمخت بفتحتین و سکون خای معجمه [illegible] باشد بهندی آن ترش را کسیلا گویند از مدار و بهار عجم و برهان و جهانگیری و در سراج بالفتح اول و ضم میم -

زمرد بفتحتین و تشدید را و دال مهمله مضموم جوهریست سبز رنگ معرب بالفتح را مهمله نیز آمده از بهار عجم و کشف و مؤید -

زمیاد بالفتح اول و کسر میم و تشدید تحتانی و دال نام روزیست [illegible] از [illegible]

[illegible] بالفتح اول و سکون ثانی [illegible]

زمهریر بالفتح [illegible] اندک [illegible] و اندک [illegible] شدن

وبضم اول وفتح میم گروه های متفرق از مردم ونام سورهٔ قرآن از منتخب ولطائف.

زمخشر بفتحتین وخای معجمه وفتح شین معجمه قصبه ایست از مضافات خوارزم مولد جار الله صاحب کشاف ونحو زمخشری کتابیست در نحو از وست.

زمهریر بالفتح بمعنی سرمای سخت وآن سرمائیست که بدان کافران را عذاب خواهند کرد ومقام آن در وسط کره هواست وکره هوا تحت کره نارست وفوق کره ارض از لطائف ودیگر کتب ودر علم حکمت آمده است که بخارات دریا تصاعد نموده چون بطبقه زمهریر میرسد از برودت منجمد شده ابر میگردد ودر برهان نوشته است که زمهریر مرکبست از زم که بمعنی سرمای سخت است وهریر بمعنی کننده است.

زمین فولوا نام ورزشی ست که ایستاده شده دستها بر دیوار بند کرده وزور بر دیوار زده لشنو و ند یعنی ذنڈ می کنند از مصطلحات وشرح.

زمین دوز نوعی از خیمه.

زهم بالفتح نام رودی ست در مرو.

زمام بکسر اول مهار شتر ورسنی که در چوب بینی شتر بندند وبفتح خدا است از منتخب ومدار و مؤید در سروری وکشف وبهار عجم.

زمزم چاهیست نزدیک کعبه از منتخب.

زمم بفتحتین استوار.

زمستان بفتح اول وکسر ثانی مرکبست از لفظ زم که بمعنی سردیست ولفظ ستان که برای کثرت ونیز برای ظرفیت باشد از رشیدی.

زمن بفتحتین بمعنی زمانه وروزگار ووقت وبمعنی آفت وبفتح اول وکسر ثانی بمعنی کسیکه از جای نتواند جنبید یا بپای رفتن نتواند ونزد کسی راه رود وبمعنی برجا مانده ومبتلا شده بآفت زمانه از منتخب ولطائف وغیرها.

زمان بمعنی ساعت وزمانه وروزگار وبمعنی مرگ وعهد ووقت وفرصت وهرگاه که لفظ زمان بمقابله زمین واقع شود بمعنی آسمان باشد از لطائف وشرح.

زمین بفتح اول بمعنی معروفست واین مرکبست بلفظ زم که بمعنی سرد ویا ونون نسبت چنانکه در سیمین وزرین چون جوهر ارض سرد است لهذا باین اسم مسمی گردید گاهی نون حذف کرده زمی هم گویند ودر عربی لفظ زمین بر وزن فعیل بمعنی کسیکه پای او شل شود واز جای خود حرکت نتواند کرد واو را زمن نیز گویند بفتح اول وکسر میم چنانچه خود از زمانست.

زمین مرده زمین خشک که قابل زراعت نباشد از مصطلحات وغیره.

زمزمه بالفتح هر دو زای معجمه نغمه وترنم باشد که باهستگی سرایند وکلامی که مغان وقت آتش پرستی بر زبان رانند از لطائف ومنتخب ودر برهان نوشته آنچه که آهسته آهسته سرایند چه زمزم بمعنی آهسته آهسته است ودر خیابان نوشته که زمزمه در اصل زمزم است که آن مرکب از زم زم که بمعنی آهسته است چون مغان دعاهای مذهب خود را آهسته آهسته خوانند بدین معنی مجازاً مستعمل گردید.

زمرد شاه نام پادشاه.

زمین کینه بلا اضافت شخصی که سخت کینه باشد وکینه او بکمال است وپست فطرتی باشد.

زمره بالضم گروه مردم از لطائف ومنتخب.

زمجی بکسرتین وجیم مشدد در شرح نصاب بمعنی دنبه ودر شرح دیگر بمعنی بیخ دم طائر نوشته ودر منتخب محل روئیدن دم مرغ.

زمکی بکسرتین وتشدید کاف مفتوح در شرح نصاب بمعنی دم مرغ ودر شرحی بمعنی بیخ دم طائر نوشته ودر منتخب محل روئیدن دم مرغ.

فصل زای معجمه مع نون

زنار بضم جامهٔ سفیدیا را در آتش بخاقانی.

زنابیرنوج بمعنی خوا قدح.

زنخ بفتحتین وخای معجمه بمعنی زنخدان وذقن وبمعنی طعنه وبیهوده نیز از رشیدی وسراج وبهار عجم.

زند بالفتح نام کتاب زردشت که ادعا میکرد که از حق تعالی بر من نازل شده است گویند وبمعنی بزرگ وعظیم هم آمده وبعربی استخوان ساعد را گویند از برهان ورشیدی وجهانگیری وکشف ولطائف.

زنده رود نام رود صفاهان وبمعنی لفظی رود بزرگ است چه اگر زنده بمعنی کلان آمده از جهانگیری.

زنده پیل احمد لقب بزرگی که شیخ احمد نام داشت ساکن جام که قریه است.

زنگانه رود نام سازی که زنگیان نوازند ونام رودخانه که از پهلوی زنگان میگذرد وزنگان شهریست از برهان ورشیدی.

زن بمزد بحرف چهارم زای معجمه قرمساق را گویند که زنان را بمردان رساند از برهان.

زنبور بالضم معروف است از قاموس ومؤید وبهار عجم وبمعنی نوعی از پیکان تیر وبمعنی توپ کوچک که آنرا زنبورک نیز گویند.

زنجار بالکسر معرب زنگار چرا که فعلال بفتح اول مخصوص بناهای مضاعفست در غیر آن جائز نیست چنانچه خلخال وسلسال.

زنهار بالکسر بمعنی پناه وامان ومهلت وعهد وپیمان وبرای تاکید باشد وبمعنی هرگز وبمعنی امانت وبیم وخوف وشکوه وشکایت وپرهیز وحسرت وافسوس وشتاب وجلد وهوش وآگاهی از برهان وجهانگیری.

زنهار خوار بالکسر عهد شکن وپیمان گسل از برهان ورشیدی وکشف.

زندان سکندر یه خانه ایست در شهر یزد وگویند که تابوت سکندر دران گذاشته اند.

زندباف بالفتح وحرف چهارم بای موحده بمعنی بلبل وقمری وفاخته از مؤید وکشف وبرهان ورشیدی وسراج.

وجهانگیری گمر زدر دار بزای فارسی -
زندلاف بالفتح بلبل وقمری وفاخته ودیگر مرغان خوش آواز و بمعنی محبوس زندخوان نیز آمده از برهان -
زندیق بالکسر آنکه قائل بدو صانع باشد واز هر دو نور وظلمت ویزدان واهرمن تعبیر کنند و آنکه ایمان بحق تعالی و آخرت نداشته باشد و آنکه ایمان ظاهر کند و باطن کافر باشد و بعضے گفته اند که این معرب زن دین ست یعنی آنکه دین زنان دارد امی یعنی چون دین زنان بے اصل باشد مگر صحیح آنست که معرب زندیست یعنی آنکه اعتقاد بزند کتاب زرتشت دارد که قائل بیزدان واهرمن بود موافق قاعدهٔ تعریب قاف را در آخر زیاده کرده اند چون وزن فعلیل بالفتح درکلام عرب نیامده است لهذا حرف اول را که زای معجمه است کسره داده اند از منتخب ورسالهٔ معربات ودر خیابان نوشته که زندیق بالکسر معرب زندیکست و آن مرکبست از زند بالفتح که نام کتاب زرتشتست و یای نسبت و کاف تصغیر برای تحقیر وکسر اول بجهت تعریب بمجاز بمعنی بیدین و از دین برگشته و مخلط المذهب اطلاق کرده میشود -
زنبق بالفتح و بای موحدهٔ مفتوح گلی است خوشبو از منتخب و در سراج نوشته که معرب زنبه است و آن گلی ست سفید که بر گیاهی در ازد و دراز و باریک خوشبو و بعضے محققین نوشته اند که زنبق معرب جنبه است و جنبه گلیست تیزبو و بادامی رنگ مایل بسرخی لا طنیه اموید همین است مصرعه رخ زنبق طلسم رنگ کاهی است و بمعنی روغن یاسمین نیز آمده چنانچه در منتخب و کشف مسطور ست -
زنبورک در ترکی بندوق کلان که بر شتران نهاده برند -
زنگ جرس که بهندی گهنته گویند و بمعنی ناقوس نیز آمده و باین هر دو معنی ترکی ست یا مشترک و نام ولایتی ست و انچه بر آهن و مس و غیره بسبب تری نشیند و بمعنی پرتو ماه و آفتاب و بمعنی تند و تیز و بمعنی آب و شراب از برهان سراج -
زنجبیل بالفتح چشمه ایست در بهشت و نام دوای معروف و باین معنی معرب شنگویرست از سرور و رسالهٔ معربات -
زنده پیل بالفتح اول بمعنی فیل بزرگ جثه چه زنده بمعنی بزرگ و عظیم ست و لقب بزرگی که شیخ احمد نام داشت و ساکن جام که قریه ایست از برهان -
زنبیل چرمی ست که گدایان دران چیزها که در یوزه نگاه دارند از سراج -
زنیم بالفتح اول و کسر ثانی بروزن فعیل بمعنی سند یعنی آنکه در بدی نشانه بود از شرح نصاب و در منتخب کسیکه منسوب بقومے باشد و از ان نبود -
زندخوان بالفتح کنایه از بلبل و فاخته از برهان -
زنگان بالفتح نام شهریست در ایران مابین قزوین و تبریز زنجان معرب آنست از سراج اللغات -
زنگه شاوران بالفتح وکاف فارسی و شین معجمه و واو نام پهلوانے ایرانی از شرح سکندرنامه -
زنخ زدن هرزه گوی کردن از برهان -
زنخدان در ین لفظ کلمهٔ دان زائد ست از سراج -
زنگوله بستن حاصل کردن مرتبهٔ بلند در فن و بعضے گویند دعوی مرتبه بلند کردن در ولایت رسم ست که شاطر یا پهلوان چون بکمال فن رسد زنگوله بندد از مصطلحات -
زنبوره نوعی از پیکان تیر و بمعنی توپ کوچک از برهان و بعضی بمعنی مورچه و نام ساز نیز گفته اند -
زنده بالفتح بمعنے کلان و بزرگ از رشیدی و در بعض لغت بزای فارسی -
زنیه بفتح اول و کسر نون و سکون تحتانی و فتح نون دوم بمعنی تهمت کردن و گمان بد بکسے بردن و بمعنے ... از منتخب و صراح -
زنگوله و زنگله هر دو لفظ بضم کاف فارسی بمعنی درای چلاجل و نام مقامی از موسیقی و زیوری ست نوعی از پازیب که بوقت رفتن و رقص کردن آواز کند از برهان و رشیدی و چراغ هدایت و غیرها -
زنگانه بالفتح نام پردهٔ از موسیقی و نام بودخانه از برهان -
زنهاری کسیکه امان طلبد و عهد و پیمان کند از برهان و بمعنے کافری که به زنهار و پناه مسلمانان در بلاد اسلام مقام سازد از شرح نصاب -
زنجیری دیوانه از برهان -
زنبوری جائیکه نشیند از مصطلحات -

فصل زای معجمه مع واو

زوایا بالفتح گوشها جمع زاویه از منتخب و کشف و صراح -
زورا بالفتح قدح و ظرف نقره و جلیه و شهر بغداد و موضعیست در مدینه نزدیک مسجد و نام بازاریست در مدینه از منتخب و برهان -
زوزا بدو زای معجمه و واو مجهول در ترکی گریه و نوحه و شور و غوغا -
زویت بضم اول و کسر واو و تشدید تحتانی بمعنی پیچیده شدن و طالقه و پارهٔ از شب از لطائف -
زوج بالفتح بمعنے جفت خواه مذکر باشد خواه مؤنث مگر فقهاے متاخرین در مؤنث ها زیاده کرده اند و زوجه گویند اگرچه نزد اهل لغت نیست و ابن حاجب نوشته که هر دو نر و ماده مجموع را زوج گفتن خطاست زیرا که هر واحد را از نر و ماده زوج باید گفت و هر دو مجموع را از وجان یا زوجین باید خواند و زوج بمعنی عدد یکه چون نیم کنند

هر دو حصه مساوی باشد لغیر شکست عدو مثلاً چهار بدو شش و هشت -

زود لو و کنایه از بجار بحساب از مصطلحات -

زود بضم اول و در آخر ذال معجمه بمعنی همین زود که بمعنی جلد و شتاب باشد و این اتفاق معاصر فارسی بعض بلادست که اگر قبل از دال حرف علت باشد آن دال را ذال معجمه خوانند از لطائف و غیر آن -

زواهر بفتح اول و کسر ها بمعنی روشنها و بلندها جمع زاهره که بمعنی روشن و بلندست کذا فی المنتخب بمعنی شگوفها نیز نوشته اند -

زواجر بفتح اول و کسر جیم باز دارندگان و منع -

زور بالضم و واو معروف بمعنی دروغ از منتخب -

زودسیر بیای مجهول کسیکه از صحبت دوستان زود ملال آگین شده بر در بیگانگی زند از مصطلحات -

زوار بضم اول و تشدید واو زیارت کنندگان و این جمع زائرست بالفتح و تشدید واو صیغه مبالغه بمعنی بسیار زیارت کننده و هم صیغه نسبت و در مشهور بمعنی کسیکه خدمت مزارات بزرگان بعهده او باشد خصوصاً خادم زیارات ائمه اهل عشیر اگویند رضی الله عنهم -

زودخیز بمعنی چالاک از برهان -

زورق بفتح اول و سوم کشتی خرد از منتخب و صراح و برهان -

زوال بفتح گشتن از حالی و دور شدن از جای و نیست شدن از منتخب -

زوزن بضم واو مجهول و فتح زای معجمه ثانی نام شهریست در خراسان مابین هرات و نشاپور در لب اللباب و رشیدی و در برهان بالفتح و در سراج نیز بالفتح -

زولعان بفتح اول و کسر واو و سکون تحتانی و عین مهمله شیطانان و شریران از لطائف و او از قاموس مجمل نقل کرده -

زو بالضم مخفف زود که بمعنی جلد و شتابست -

زواله گلوله آرد خمیر کرده را گویند که برای نان پختن تیار کرده باشند از برهان -

زوزه بضم زای اول و فتح زای معجمه ثانی بر وزن کوزه در ترکی بمعنی گریه و نوحه و شور و شغله یعنی غوغا از برهان و شرح نصاب و در سراج بواو مجهول -

فصل زای معجمه مع ها

زهرگیا گیاه زهردار از لطائف -

زهرِ با بهای حطی حلوا ای که زهر در آن آمیزند برای هلاک دشمن از لطائف -

زهرا بفتح اول و سکون دوم لقب حضرت فاطمه رضی الله عنها از آنکه آن حضرت سفید پوست بودند ماخوذ از زهره بالضم که بمعنی بیاض و حسن است از مؤید و منتخب -

زهاب بالفتح تراویدن آب بود از کنارهٔ چشمه و در رودخانه و تالاب و امثال آن از لطائف -

زهادت بالفتح پرهیزگاری و رغبت نکردن به دنیا از منتخب -

زهومت بالکسر بوی گنده و بوی گوشت و بوی ماهی از صراح -

زهرخند خنده که بجهت قهر و خجالت کنند از برهان -

زهد بالضم خلاف رغبت کردن و خواهش نمودن بلذات دنیا از صحاح و منتخب -

زهاد بالضم و تشدید ها و در آخر دال مهمله بمعنی پرهیزگاران و این جمع زاهدست -

زه و زاد بفتح اول مراد و عائله بمعنی بچه و فرزند و مراد از این اهل و عیال و بعض عوام زهوزات گویند و این خطاست از جهانگیری و رشیدی -

زهار بکسر اول فرج زن و ذکر مرد از برهان و سوراخی در سنگ و غیره که آب از آن بر آید -

زهگیر بالکسر چیزی مانند انگشتری باشد که از شاخ حیوان و استخوان و غیره سازند و وقت تیراندازی در انگشت کنند از برهان -

زهر بضم اول و فتح ثانی جمع زهره که است که بالفتح و بالضم بمعنی شگوفه باشد از صراح و منتخب -

زهیر بفتح اول و کسر ثانی شگوفه دار و درخت پر شگوفه -

زهف بالفتح سبک شدن و شتابیدن از منتخب و لطائف -

زهلق بفتحتین زمین هموار و کسر ها تیز رفتار و بالفتح نیست شدن از منتخب و لطائف -

زهوق بضمتین نیست شدن و هلاک شدن و باطل شدن و گذشتن تیر از نشانه و بفتح اول نیست شونده از منتخب و صراح و لطائف -

زهیدن جوشیدن و بیرون آمدن از لطائف -

زهره بافتن نامردی و ملامت و چهار شدن -

زهدان بالفتح بمعنی رحم که قرارگاه نطفه باشد از مؤید و کشف و برهان -

زه بر زدن بمعنی بند کردن حد چیزی و شیرازه بستن -

زهرداروی بمعنی تریاق از برهان -

زهازه بکسر هر دو زای معجمه بمعنی آفرینها بیایی و آفرین و تحسین که از هر کنار باشد -

زه بالکسر کلمهٔ تحسین و آفرین و لفظ زهی ازین ست و بمعنی چله کمان و کنارهٔ هر چیز چون زه گریبان و زه حوض و بالفتح نطفه و بچه و فرزند و بمعنی زادن از مدار و مؤید و کشف و برهان و سراج و جهانگیری -

زهره بمعنی ستاره معروف اگرچه در عرب با بمعنی بضم اول و فتح ثانی و ثالث صحیح ست لیکن فارسیان بسکون ثانی استعمال کنند از منتخب و مزیل و کشف و در لطائف مرقوم ست که زهره دو خانه دارد یکی ثور دوم میزان و جای او به فلک سوم ست و رنگ او سپید و اقلیم ماوراء النهر حواله او ست و نیز نام زنی که هاروت و ماروت شیفته او بودند و بفتح اول و سکون ثانی بمعنی خوبی و آرایش و تازگی دنیا و بالضم بمعنی سپیدی و حسن و نام قبایه از قریش و شگوفه زرد یا مطلق شگوفه و بضم اول و فتح ها ستاره ناهید و شگوفه زرد یا مطلق شگوفه و بسکون ها نیز آمده -

کما فی المنتخب و زهره بالفتح در فارسی بمعنی پیستی باشد مانند کیسه که دران آب زرد و تلخ پیدا شود و آن بجگر هر حیوان چسپیده پیدا شود و بمعنی دلیری و شجاعت و قوت و قدرت از برهان و بهار عجم و کشف و مؤید و مدار و زهره که بمعنی شگوفه باشد دران اختلافست در منتخب و مدار بالضم اول و فتح ثانی و نیز در منتخب کتابی دیگر بالضم و در شرح نصاب و بهار عجم و کشف بفتحتین و نیز در مدار و بهار عجم و برهان و مؤید بالفتح و صاحب قاموس نوشته است که زهره بالفتح و بفتحتین بمعنی شگوفه زرد و بهجت و نضارت دنیا و بالضم بمعنی سپید و حسن۔

زهی بکسر ایتن کلمه تحسین ست

فصل زای معجمه مع یای تحتانی

زیربا بالکسر و حرف چهارم بای موحده نوعی از آش و طعام۔

زینب بالفتح نام دختر جحش که در نکاح آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بود و نیز دختر آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم و نیز نام دختر حضرت فاطمه رضی الله عنها که خواهر حضرت امام حسین رضی الله عنه بود۔

زیادت مصدر ست بمعنی افزونی لازم و متعدی هر دو آمده و زیادتی بیای تحتانی زائده محاوره عوام ست و زیاد بحذف تای فوقانی نیز مستعمل فارسیان و صاحب بهار عجم چند شعر حافظ و صاحب و شفیع برین سند آورده است۔

زیبت بالفتح و در آخر تای فوقانی روغن تخم درخت زیتون در بعض بلاد آنرا بچراغ میسوزند و برای دفع درد گزیدن زنبور اثر تمام دارد از منتخب و دیگر کتب و شروح۔

زیردست بمعنی مغلوب و مخفی یعنی شتاب

زیادات نام کتاب فقه حنفی از امام محمد رحمة الله علیه از لطائف۔

زیافت بکسر اول و فتح حرف چهارم که فاست بمعنی ناسرگی و ناسره شدن از لطائف

زیج بکسر و یای معروف و جیم عربی معرب زیک و آن رشته باشد که بنایان طرح عمارت کنند و بمناسبت آن نام علمیست در اصول احکام علم نجوم و هیئت که تقویم ازان استخراج کنند از منتخب و سراج اللغات و کشف و برهان و قاموس و رشیدی و در سراج الاستخراج و شرح خفتی فارسی چنین نوشته که زیج معرب زیک ست و آن رشتها باشد که در دست سیکنند ازان نساجان بصور نقوش و تصویرات در بافتن جامها همچنین زیج قانون منجم ست که در جدول آن اوضاع کواکب و خطوط طول و عرض که دران مستفاد بر حرکات مراکز کواکب شد و حرکات تدابیر و اوجها معلوم می کنند

زیباج بالکسر و سوم موحده و پنجم جیم عربی نوعی از طعام۔

زیاد بکسر اول فزون و افزون شدن و نام مردی کافر که گواهی دروغ برای آنسرور صلی الله علیه و آله و سلم داده بود برآنکه آنسرور زنا کرده لهذا از زیاد منکر

گفتندی و نام بازی از هفت بازی نرد باین نوع که بر نقش که در کعبتین افتد هنگام باختن یکی ازان زیاده بازند از لطائف و نام هفت بازی نرد و در برهان باین ترتیب مسطور ست اول فارد و دوم زیاد و سوم ستاره چهارم خانه گیر پنجم طویل ششم نزاره هفتم منصوبه و در سراج نوشته که زیاد نام یکی از بازیهای نرد ماخوذ از معنی لغوی عربیست چرا که در بازی مذکور در هر نقش یک خال زیاده کرده اند و آنرا خال زیاده گویند و نیز لفظ زیاد کنایه از عبید الله بن زیاد۔

زیرخورد نام پرده از موسیقی که در آخر شب سرایند از لطائف۔

زیراباد بالکسر شهریست در اقصای بنگاله

زیاده سر بمعنی سرکش و مغرور و خودپسند از برهان و بهار عجم و چراغ هدایت و در سراج نوشته که زیاده سر کسی که از اندازه خود قدم بیرون گذارد۔

زینهار بالکسر بمعنی پناه و امان و ترک کردن و مهلت و عهد و پیمان و بمعنی هرگز و شکاره و شکایت و پرهیز از برهان۔

زیر بالکسر و یای معروف آواز باریک در مقابل بم باشد و بم آواز غلیظ را گویند و لفظ زیر بمعنی تار ساز که آواز باریک دارد نیز آمده و نام پرده از موسیقی و هر شئی باریک را نیز گویند از لطائف

زیروزار بمعنی آواز حزین و آواز آهسته از برهان و بهار عجم۔

زیغ بالفتح و غین معجمه میل کردن از حق بسوی دیگر از منتخب۔

زیج و قافت بیای مجهول معرف و قاف کنایه از سخنهای بیهوده از لطائف

زلیف بالکسر زر ناسره و ناروا و بالفتح ناروا شدن درم از جهت غش از منتخب و در شرح نصاب زیف بالفتح درم ناسره

زیرچاق بمعنی محکوم و مغلوب و نرم و فرمانبردار و کوفی از مصطلحات و چراغ هدایت و رشیدی و بهار عجم و جهار شربت و برهان و سراج۔

زیبق بالکسر و یای معروف و فتح بای موحده و قیل بکسر بای موحده معرب جیوه که بمعنی سیماب ست از منتخب و غیره و در خیابان نوشته که زیبق در گوش افگندن باعث ناشنوائی و اذیت میگردد۔

زیچک بره شیرخواره که آنرا پاک کرده و درهم تپیده بر سیخ کباب کنند و بعضی گویند که گوسپند را از آلایش پاک نموده از مصالح پر کرده بریان سازند از برهان

زیرک بالکسر عاقل و دانا و حکیم از برهان

زیربزرگ نام پرده از موسیقی که در نیم شب سرایند از لطائف۔

زین بالفتح آراستن و آرایش و خوبی و زیب از منتخب و لطائف و کشف۔

زیبان بالکسر و یای مجهول و حرف سوم بای موحده بمعنی خوب و زیبا از برهان۔

زیرافگن تو شک نام شعبه ایست از بست و چهارم شعبه موسیقی از لطائف و برهان

باب الشین مع الکاف

و در برهان نوشته که آن را کوپک نیز گویند و در مصطلحات نوشته که بهندی آن را بهیرون گویند -
زیرهٔ کرمان که بهرکات عربی بمعنی زیرهٔ سیاه و کرمان شهریست متصل بفارس شاید که در دیگر بلاد ایران زیرهٔ سیاه از کرمان بیرون [illegible] و در هندوستان از کشمیر آرند -

زیر سپهر کاسه کنایه از فلک [illegible] نظام [illegible] ساخته [illegible] شاهد [illegible]
زیاده کردن عروس کنایه از کم کردن از مصطلحات -
زیره بالکسر نردبان -
زیکله بالفتح چیزیست [illegible] از [illegible] کرده [illegible] از خزانة اللغات -

زیر کاسه نام [illegible] و از گشتن [illegible]
زیرزا [illegible] از [illegible]
زیر جامه ازار و پائجامه از مصطلحات -
زیهی بالکسر زه [illegible] بمعنی طرف [illegible]
وزه و [illegible] بالفتح بمعنی حیات و زندگی
از برهان و بالضم [illegible]
زیوی بالکسر [illegible] بمعنی [illegible]

و جانب [illegible] مستقل [illegible]
زی بالکسر [illegible] بمعنی لباس و جامه کذا فی المنتخب والصراح -
زیتونی بالفتح رنگیست سبز [illegible] مائل
زیادوری [illegible] خورد [illegible]
زیربایی [illegible] حرف چهارم [illegible]
[illegible] -

باب زای فارسی

فصل زای فارسی با الف

ژاژ بالفتح بمعنی بیهوده و یاوه [illegible] از برهان
ژاژ بهردو زای فارسی گیاهیست سفید و خاردار [illegible] چنانکه [illegible] ژاژخائی
کرسخنهای بی معنی و بی فائده را گویند از رشیدی و برهان و سراج و جهانگیری و بهار عجم [illegible] -
ژاله [illegible] گویند [illegible] شعر [illegible]
[illegible] چون [illegible]
[illegible] آنچنان [illegible]
[illegible]
ژاژخائی [illegible] بیهوده گوئی [illegible] از [illegible] وغیره -

ژخ بالفتح [illegible] بار [illegible]
[illegible] بزبان [illegible] ازرا
[illegible] گویند [illegible] از برهان
ژدو بالفتح وسکون [illegible] دال
[illegible] از رشیدی و برهان
[illegible] زبان [illegible]
فاتحه [illegible] باشد که در عربی
بزای عربی و در فارسی بزای فارسی
ژرف بالفتح عمیق از برهان -
ژرفش [illegible] بالفتح [illegible] فارسی [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] کاف [illegible]
[illegible] از برهان -

ژغار بالفتح [illegible] دار [illegible]
[illegible] از [illegible]
[illegible] و [illegible] و جهانگیری -
ژکرو [illegible] نام [illegible] اصفهان -
ژند [illegible] بالفتح بمعنی [illegible]
[illegible] برهان و [illegible] جهانگیری
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ژنده بالفتح [illegible]
[illegible]

ژو [illegible] بالضم [illegible] فارسی [illegible]
[illegible] که [illegible]
[illegible] از [illegible] رشیدی
و جهانگیری و [illegible] سراج [illegible]
[illegible] باشد -
ژولیده بالضم [illegible] پریشان [illegible]
ژنج [illegible] بدل
[illegible] باشد -
ژیان [illegible] جهانگیری
[illegible]
[illegible]
[illegible] از [illegible] -
ژی [illegible] بالکسر [illegible]
[illegible]

۲۵۱

باب سین مهمله

فصل سین مهمله مع الالف

سالما و غانما یعنی در آن حال که سلامت باشنده و غنیمت آرنده بود.
سار بمعنی خالص لیکن در غیر صفت عنبر مشک و زر مستعمل نشده از رشیدی و سراج و بهار منقول از مجمع الفرس و در کشف بمعنی از عنبر.
سالب رباینده از منتخب.
ساخت دوال و اسباب زین و زیور اسپ از برهان.
ساحت بفتح حای مهمله کشادگی و فضای مکان و ناحیه از منتخب.
سائحات بکسر همزه که حرف سوم ست و حای مهمله زنان روزه دار و سیر کنندگان از منتخب.
ساعت باصطلاح ارباب علم نجوم دو نیم گهری باشد و لفظ ساعت بمعنی قیامت نیز آمده و بمعنی اندک زمان و زمان حال از منتخب.
ساوشت بواو بمعنی مردانه این لفظ هندیست.
سادات جمع سادت ست که در اصل سید بود جمع تکسیر سائد و سائد بر وزن فاعل بمعنی سید ست پس سادات جمع الجمع سائد باشد نه جمع سید از منتخب وغیره.
ساکت بکسر کاف خاموش.

سامت بفتح اول و حرف دوم بر وزن طامت بمعنی طول شدن و بستوه آمدن از منتخب و صراح.
سایه پرست با ضافت مرد وانسته.
ساپه پرست بضم را مهمله کنایه از نازپرورده از مصطلحات.
ساج بجیم عربی مرغ کنجد خوار و بمعنی چوب سیاه و بمعنی چوبیکه از ان کشتی سازند و بهندی نراسال گویند از رشیدی و برهان و سراج و کشف و در رساله معربات نوشته که ساج معرب سال که چوب معروفست و در صراح و منتخب بمعنی طیلسان و لوحی از سنگ که بدان صیقل کنند.
سافج بفتح ذال معجمه و جیم عربی رب ساده و نیز نام دوائیست که بهندی تیزپات گویند از برهان و بهار.
ساده لوح کنایه از احمق و بی‌شعور.
سانح بکسر نون و حای مهمله بمعنی صیدیکه از جانب دست چپ بطرف دست راست تیرانداز در آید و اینطور رسید با شکاری نحس دانند و باوج راکه ضد آنست شوم گویند و نیز سانح چیزیکه ظاهر شود و کسیکه از صراح و مدار و موید فقیر مولف گوید که از معنی لغوی سانحه معلوم میشود که بمعنی ظهور چیز بسیار خوب باشد مگر استعمال آن در ظهور مقدمات ناپسندیده.

و دوشش ست دو چشش ویره نشده.
ساتگور رنگی بمعنی بیهوده که در برهان.
ساز دستیر ساخته و آراسته از برهان و بمعنی ساز نگار شرح سکندرنامه از خان آرزو.
ساعد بکسر عین مهمله در صراح و منتخب بمعنی بازو نوشته است و در استعمال فارسیان مابین کف دست و آرنج را گویند.
سار مرغیست سیاه رنگ خوش آواز که خالهای سفید دارد و آنرا فرع ملخ میکند و بمعنی جاسوسی خار و ندیما چنانچه سر سار و بمعنی سر نیز آمده چون نگون سار بمعنی نگون سر و بمعنی رنج و محنت نیز و این لفظ برای کثرت هم آمده چون کوهسار و شاخسار و بمعنی مثل و مانند نیز آید چون دیوسار و خاکسار و بمعنی جا چون کمسار و بمعنی شتر چون ساربان از رشیدی و برهان و کشف و سراج.
ساجور بجیم عربی و واو معروف قلاده و گلوبند سگ از برهان و منتخب و صراح و چوبیکه بر گردن سگ بندند.
ساقی کوثر حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله وسلم و از طرف حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله وسلم حضرت علی مرتضی رضی الله تعالی عنه ساقی کوثر خواهند شد.
سائر بمعنی باقی و جمیع و بمعنی سیر کننده از منتخب و معنی آخر مشهور نیز آمده

و در ضیا بیان نوشته که سائر بمعنی جمیع مشهور ست لیکن اکثر اهل تحقیق نوشته اند که بمعنی باقی ست و در جامع الرموز شرح مختصر الوقایه مسطور ست که سائر بهمزه اصلی بمعنی باقی ست و مبدل آن بیا بمعنی جمیع باشد مولف گوید که اکثر ثقات لغت عرب سائر بمعنی باقی نوشته اند و در صحاح و صراح بمعنی جمیع مرقوم ست و بشتر بهمین معنی مستعمل.
ساطور کارد بزرگ و تبر از منتخب و کشف و لطائف.
سالار مرکب بمعنی سردار.
ساغر بفتح غین معجمه پیاله شراب از مدار و بهار عجم و برهان.
ساده پرکار معشوق شوخ و عیار.
سازنده آن که ساز و چیزیکه مطربان نوازند مثل دف و چنگ و ستار و بمعنی ترکیب و بمعنی سلاح جنگ و مهمانی و ضیافت و جهاز و توانا و موافق و ساز اداره مکر و حیله و مثل و مانند و بفتح از لطائف و بمعنی رسن بازو دار باز از مصطلحات.
سالوس بواو معروف بمعنی خوشگو و چرب زبان از برهان و در سراج بمعنی فریب و فریبنده.
ساذج ... از منتخب.
سابس کرم هر لوکه در چهار پاسبانی باشد

بهندی کهکل گویند از برهان -
سائیس بروزن فانیند غلط است وسائس بوزن فاسن وسیئس بوزن رئیس تیماردار اسپان از سراج و مؤید و مدار و بهار عجم -
سائس بکسر همزه سیاست کننده و بمعنی مطلق نگهبان خصوصاً نگهبان اسپان از مؤید و غیره -
ساق عروس نوعی از شیرینی ولایت از چهار شربت -
سام ابرص کرمیست که آنرا چلپاسه نیز گویند از منتخب و برهان و در کنز سوسمار -
ساقط افتاده و ناکس و فرومایه از لطائف -
سابع هفتم -
ساطع بلند از منتخب -
سامع شنونده -
سالغ بکسر لام و غین معجمه گاو و گوسپند شش ساله از منتخب -
سائغ بکسر همزه که حرف سوم است و غین معجمه گوارنده از مدار -
سارغ بفتح رای مهمله و غین معجمه درختی است نام گلیست زرد رنگ -
سالف پیش رفته از منتخب -
سائل بکسر همزه گدای را گویند که سوال کند و هم نرا گفته باشد از مصطلحات -
سارق بکسر رای مهمله بمعنی دزد
سابق بمعنی اول و پیش شونده و سبق برنده کودکان -

ساچق بکسر جیم فارسی دستوریست که یک دو روز پیش از یوم شادی کتخدائی از قسم پیرایه و لباس مع میوه‌های خشک و نقل و آرایش از طرف داماد بخانه عروس فرستند و این لفظ ترکیست از لغات ترکی نوشته شد -
سائق بکسر حرف سوم که همزه است بمعنی راننده یعنی شخصیکه از پس راند ناچار چنانچه قائد از پیش کشد بیاراز منتخب و کشف و لطائف کشنده -
سارک طائریست سیاه خوش آواز که خالهای سفید ریزه ریزه دارد و در جثه برابر بلبل است از برهان -
سالک بکسر لام رونده و باصطلاح صوفیه طالب تقرب حق تعالی که بعقل معاش هم داشته باشد -
سالوک بسیار رونده چراکه صیغه مبالغه است بمعنی مرد کثیر السلوک یعنی سیاح و بعضی صعلوک نوشته‌اند بمعنی فقیر از مؤید و مدار و در برهان سالوک را بمعنی دزد و راهزن نوشته -
ساده دل نادان احمق از برهان -
ساحل کناره دریا -
سافل فروتر است -
سائل پرسنده و خواهنده و روان شونده و جاری از منتخب -
سال بزبان یونانی کشتی را گویند و بهندی نام درختیست معروف از سراج -
سام نام جد رستم و نام کوهی و گاه نام پسر نوح علیه السلام و بمعنی ورم و درد از اینجاست

سرسام بمعنی ورم دماغ و بمعنی آتش و از اینجاست چاوریکه در آتش پیدا شود سامند میگویند الف در درج کلام افتاده سمندر شده و در عربی بمعنی مرگ و هلاک و زهر نیز آمده است از رشیدی و برهان و سروری و منتخب -
ساتگین بتای فوقانی موقوف و کسر کاف فارسی در ترکی محبوب را گویند و مجازاً پیاله شراب خوری از رشیدی و برهان و در جهانگیری و مؤید فقط بمعنی پیاله شراب است -
ساسان بهردو سین مهمله نام پسر بهمن که از خوف خواهر خود که همای نام داشت و بسبب زن گشتن در نکاح بهمن پدر خود بود فقیر شده سر در عالم نهاد و ساسانیان از نسل او نیند از رشیدی و برهان و مدار و کشف و نیز صاحب برهان و کشف نوشته که ساسان در لغت بمعنی گدا و فقیر است -
سان بمعنی طرز و روش و رسم و عادت و نظیر و مانند و سنگ فسان که بران کارد و شمشیر را تیز کنند و سامان و سرانجام و بمعنی سوهان و پاره و حصه از برهان و جهانگیری -
ساوین بکسر واو سبد سرتنگ که بهندی پٹاری گویند از برهان -
ساربان دارنده سار و لفظ سار بمعنی اشتر است چنانکه در برهان -
سالیان جمع سال خلاف قیاس و بمعنی سال واحد نیز در ضرورت الف

و نون زائد باشد چنانکه در بهاران از مؤید و کشف و برهان و در سراج چنین نوشته که سالیان جمع سالی یعنی چیزیکه سال از آن قرار گرفته باشد و آن هفت و زمانه است پس سالیان یعنی ازمنه و اوقات باشد -
سایه برافکندن توجه نمودن -
ساز برتار بستن کوک کردن ساز -
ساعت سنگین ساعت نحس از مصطلحات -
ساخته رو بمعنی شرمنده که روی خود ترش کرده باشد و کسیکه روی خود تکلف آراسته باشد -
ساو در آخر واو بمعنی باج و خراج و حصه و بهره و طلای خالص را نیز گویند که ریزه ریزه باشد از لطائف و برهان -
ساز گاو تسمیه چرم که آن چارپایه را سیر انشد از لطائف -
ساخته بمعنی مستعد و آماده -
ساده امرد و بی ریش و بمعنی احمق و نادان و بمعنی خالص از برهان -
ساچمه بجیم فارسی قوت در ترکی گلولهای خرد که در توپ و بندوق اندازند و بهندی چهره گویند بفتح اول و نیز در مصطلحات نوشته که کیسه پر از فلوس که بجای گوله در توپ گذارند تا بسیار کس از غنیم کشته شوند -
ساحه بکسر حای حطی و بای موحده باران شدید از شرح نصاب -
ساقه القافات دنباله لشکر و فوج پسین
ساه و همچنین سایه وزن جا کذا فی البرهان ١٢

٢٥٥

از پنج نوع سینه که بترکی آنرا چیداول
گویند از منتخب و مؤید الفضلا رشیدی ـ
ساسه بکسر سین تخفیف ... کوش
کرا در اکمل الصناعات و آلهٔ ادراک گویند ـ
سالار بکسر لام از منتخب و سالبه بکسر انجام
کاری باشد و معرفت و شناختگی از صحاح
ساحره زن جادوگر ـ
ساهره روی زمین هموار از صراح و غیره ـ
ساماچه و ساماچیه سینه بند زنان
که پستان ها دران بندند از برهان ـ
ساره نوعی از چادر و بمعنی پرده و بمعنی
رشوت هم آمده و نام زنی نیک سیرت
ظاهرا بمعنی مخفف سایره است
که زوجه حضرت ابراهیم علیه السلام بود
از برهان و تفسیر ...
سالبه کلیه حملیه که دران نفی کل باشد
چنانکه لا شیئ من الانسان بحجر ـ
سالبه جزئیه حملیه که دران نفی بعض باشد
چنانکه لبعض الحیوان لیس بانسان ـ
ساوه بفتح واو نام شهر در عراق عجم
مولد سلمان نام شاعر منسوب بآن ساوجی
لیکن کاف فارسی را بجیم عربی بدل کرده
ساوجی گویند از سرور و برهان ـ
سانحه بمعنی صیدی که از سوی دست
چپ بطرف دست راست شکار انداز
در آید و این طور صید را مبارک شمرند
و بارح که ضد آنست بشوم گویند و تفصیل
این لفظ در لفظ سانح گذشت
سالحه بکسر لام و ... قاف بمعنی زره

طلا ... از ساوقتی ...
در زمین ... از منتخب ...
چنانکه در منتخب و صراح ـ
سامری بکسر میم و کسر راء و تشدید یا
اگر ... کاف فارسی ... نام
مردی باشد منسوب بشهر سامره که او از بعض
آثار جبرئیل علیه السلام را شناخته خاک پای
مادیان جبرئیل را برداشته در جوف
گوساله که از نقره و طلا ساخته بود انداخت
گوساله زنده شد و بآواز آمد جمعی
کثیر را از امت موسی علیه السلام بسبب
گوساله گمراه ساخت از منتخب و لطائف
و قصه این در تفاسیر بتفصیل مسطور
سامی ... کوشنده و دونده و بحوالی
بزرگی کشنده از منتخب ـ
سامعه بتخفیف ... قوت شنوائی ـ
سامانی ... نام ... بهار عجم
سامره ...
... کننده از منتخب و برهان ـ
سال جلالی نوعی از سال شمسی
منسوب بتاریخ جلال الدین ملکشاه
سلجوقی ایام سال ... شمسی ...
در سال روز ...
آخر اسفندارمذ پنج روز افزایند و در
سال چهارم شش روز افزایند تا کمال
که یکبار از دو ... سال
تاریخ جلالی هفتصد و ... است ـ
سامری ...
ساذکری بکاف فارسی نام پرده

مرکب از عراقی و صفاهان از شرح
و ...
ساقی ... بمعروف و ...
... معروف و در ترکی ...
اضافت و بمعنی ... آید ـ
فصل السین مع الباء الموحده
سبا بالفتح نام شهری که در یمن بود و حضرت
سلیمان علیه السلام را زنی بود بلقیس نام ملکه
است و شهر مذکور در ملک یمن است
در اقلیم اول و نیز نام پدر عبد الله از منتخب
و مدار و کشف و مؤید و برهان ـ
سباعه ... بالفتح اول و ضم ... عبادت
از ... و ... و صیام
و ... باشد
سبا ... رفتار ـ
سبا بالفتح ... بمعنی شام
و ... از منتخب
سباسب بالفتح ... سین مهمله
و سکون ... بمعنی بیابان
و صحرا از شرح نصاب و منتخب ـ
سبب بفتحتین رسن و هر چه بدان
بچیزی رسیده شود و ... اصطلاح
... چیزی را گویند که موجود باشد
...
دیگری ... چیزیکه وسیله ...
باشد ...
که ... ساکن باشد ...
متحرک ...
سباحت بالفتح ... حای مهمله

بمعنی شناوری از صراح و کشف و بحر الجواهر
سبلت بفتح اول و ثانی و ثالث
بمعنی بروت یعنی موی لب از منتخب و
بحر الجواهر و غیاث الاغلاط بسکون
دوم ... باشد و در برهان
و سبلت بکسر اول و سکون دوم نوشته اند
و بالضم چنانکه مشهور باشد خطاست ـ
سبعیت بفتح اول و ضم باء و کسر عین
و تشدید تحتانی بمعنی درندگی و درنده شدن
سبعه معلقات ... شاعران فصیح بلیغ
عرب هفت قصیده که از روی تفاخر
بر در دروازه کعبه آویخته بودند تا صادر
و وارد هر دیار مشاهده نماید ـ
سبقت بفتحتین پیشی گرفتن از منتخب ـ
سبت بالفتح و در آخر تای فوقانی
بمعنی روز شنبه از منتخب و لطائف ـ
سبات بضم اول ... بمعنی خواب
و راحت و آسایش و نام مرضی است
و آن خواب گران طویل باشد چنانکه
بدشواری بیدار شود از منتخب و لطائف
و کتب طبیه منقول از مهذب اللغات ـ
سباح بالفتح و تشدید بای موحده
و حای مهمله بمعنی شناور ـ
سبک روح کنایه از ... لطیف و ظریف
و ... کبر و عناد
و ... چست و چالاک
و ... شرح ... بهار عجم و رشیدی
و ... برهان ـ
سبوح بالفتح اول و تشدید باء موحده

و در آخر جای مهمله بمعنی ثنا کننده و بالضم بسیار پاک و این یکی از اسماء الٰہی است از منتخب و صراح و گاہے ازین لفظ اشارت باشد به سبوح قدوس ربنا و رب الملٰئکة والروح

سباح بکسر اول و خای معجمه زمینهای شوره ناک از صراح۔

سبع شداد بالفتح و ضم بای موحدہ مکسور مراد از ہفت فلک و شداد بکسر جمع شدید ست و درینجا کنایه از فلک۔

سبد بفتحتین ظرفے باشد از چوبهای باریک از مؤید و برہان۔

سبزوار نام شهرے در ایران۔

سباغ بفتح اول و فتح غین معجمه نام پہلوان

سبکسار بمعنی فارغ البال از برہان۔

سباک بکسر فروماید از سراج۔

سبز کار کسیکه از وکارہای خوب سرزند از مصطلحات۔

سبز و نیم سبز حرف دوم و نهم با موحده و حرف سوم و دوم زای معجمه دو نوع از رنگ سبز یکے جائیت سبز باشد و دیگرے نیز سبز باشد مائل بزردی و مردم از نا واقفی سیر نیم سیر گویند و بجای موحده فای معجمه و بجای تحتانی دال مهمله خوانند از بہار عجم

سبک خیز دو خیز از سراج۔

سبک مغز بی عقل و بی وفا از لطائف

سبز و نیم سبز نام لحنی از موسیقی از مصطلحات

سبز بالفتح معشوق ملیح و نام شهریست

در توران در نواحے سمرقند۔

سبوس بفتح اول و ضم ثانی پوست گندم یعنی آنچه که در غربال بعد بیختن باقی ماند از برہان مدار و سراج۔

سبط بالکسر فرزند زاده خواه اولاد از پسر باشد خواه از دختر و طائفه از فرزندان یعقوب علیه السلام و بالفتح و بفتحتین و بفتح اول و کسر بای موحده بمعنی مویے که پیچیده نباشد یعنی فرو هشته باشد از منتخب و لطائف۔

سبع بفتح اول و سکون ثانی و عین مهمله بمعنی ہفت و بفتح اول و ضم ثانی بمعنی درنده مثل گرگ و شیر وغیره از مدار و بفتح اول و سکون بای موحده بمعنی ہفتم حصه از چیزی و ہفتم حصه از قرآن و آنرا منزل گویند که برای تلاوت ہفته مقرر کرده اند مثل ختم فمی بشوق از خیابان و لطائف۔

سباع بکسر اول بمعنی درندگان مثل گرگ و شیر و این جمع سبع است که بفتح اول و ضم ثانی بمعنی درنده باشد۔

سبق بفتح اول و سکون ثانی بمعنی پیش رفتن و از دیگران در گذشتن و بفتحتین آنچه گرو بندند بدان در سپوختن اسپ بدن و تیر انداختن و جز آن که مردم بهندی شرط گویند و مقداری از کتاب که هر روز آموخته شود از منتخب وغیره۔

سباق بکسر پیشی کردن در میدان از منتخب

سباک بالفتح و تشدید بای موحده و کاف

عربی بمعنی زر گر مشتق از سبک بالفتح که بمعنی زر و سیم گداختن ست کذا فی المنتخب والسروری۔

سبک بفتح اول و ضم ثانی ضد گران از جہانگیری و برہان بہار عجم و در سراج نوشته که سبک بفتح اول و ضم دوم ضد گران و کنایه از بیوقار و بمعنی چست و چالاک و بمعنی بی تعلق و بمعنی بی شتاب نیز که این لفظ بلهجه عوام بفتحتین ست و بلهجه اهل ایران بفتح اول و ضم ثانی۔

سبرک نام طائر از برہان و ظاہراً همین طائر ست که بهندی نیز اتل کنجه گویند

سبع طوال بکسر طای مهمله مراد از سبع معلقات که مذکور شد۔

سبل بفتحتین آشوب و سرخی که در چشم پیدا شود از منتخب و در برہان نوشته که بمعنی موی و از گون که در اندرون پلک روید و در چشم منجر از کشف طلب معلوم شد که سبل مرضی ست که رگهای چشم سرخ و ممتلی شوند و عیان گردند و از ان چشم نگار و آب جاری گردد و سبل بضمتین بمعنی راهها در منتخب جمع سبیل ست که بمعنی راه باشد۔

سبال بکسر جمع سبلت که بمعنی بروت ست از لطائف

سبیل بمعنی راه و طریق و در معنی وقف نیز آمده و بمعنی آب باشر بتی که در راه خدا و قف کنند۔

سبز چشم کبود چشم که در عالم قیافه

به سبز و تی مخصوص ست از مصطلحات

سبکتگین بضمتین و تای فوقانی مکسور و کاف دوم فارسی نام پدر سلطان محمود غزنوی از مدار و مؤید کشف و برہان و بعضے از محققین نوشته اند که سبکتگین بفتح تای فوقانی بمعنی سبک قدم ست۔

سبز تر گلگون معشوق ملیح سبز رنگ که از تر پوست او سرخی خون بسبب نازکی و نزاکت نمایان باشد۔

سبوحیان مراد از ملائک چرا که سبوحیان بمعنی منسوبان بسبوح ست و سبوح بمعنی بسیار پاک نامی است از نامهای حق تعالی اگر ملائک را سبوحیان باین وجه گفته شود که ملائک خود پاک مانند از لوث بشریت یا آنکه منسوب اند بسبحانه تعالی شرح زلیخا از محمد ساجد۔

سبزان مشرقان سبز رنگ ملیح۔

سبزان چمن کنایه از درختان۔

سبز شدن بمعنی روئیدن و بمعنی ظاهر شدن و سبز زرشتان از بہار عجم و مصطلحات۔

سبز کردن کاشتن و رواج دادن

سبک عنان تیز رفتار از برہان

سبطین بالکسر و طای مهمله مفتوح مراد ازین امام حسن و امام حسین رضوان الله علیهما از لطائف۔

سبحان اسم مصدر ست پاک کردن خدا را از بدی و پاکی خواندن حق تعالی را از منتخب و صراح۔

سبعه الوان هفت رنگ مشهوره و آن سیاه و سپید و سرخ و سبز و زرد و کبود و گلگون که درین زمانه عباسی گویند و طعامهای هفت رنگ و آن از قسمهای زعفرون است از برهان وغیره —

سبعین بفتح اول و کسر عین عدد هفتاد —

سبو بفتح اول و ضم موحده ظرف آب معروف است از بهار عجم و کشف و در مدار لغتین —

سبحه بالضم دانهای در رشته کشیده که بعرف آنرا تسبیح گویند و بالفتح خواندن چنانکه از سراج و بهار عجم و منتخب و کشف —

سبابه بالفتح و تشدید انگشته که قریب نر انگشت است چون در عربی سب بالفتح بمعنی دشنام باشد و در ایام جاهلیت در عرب رسم بود که چون کسی را دشنام دادندی بجانب خصم باین انگشت اشارت میکردند بهمین جهت این اسبابه گویند و کسانیکه سبابه را بالفتح خوانند غلط است و اهل اسلام سبابه را مسبحه نام کرده اند بضم میم و فتح سین مهمله و کسر بای موحده مشدده نام این انگشت از شرح نصاب و کشف و بحر الجواهر —

سبعه بالفتح بمعنی هفت و گاهی مراد از هفت قراءت باشد —

سبزه و جا از لیست سبز رنگ مقدار کبوتر و آنرا سبزک نیز گویند از شرح خرد است از شرح قران السعدین

سبزه و بیگانه سبزه خود رسته —

سبز خیمه معشوق سبز رنگ و ملیح و جوان از چهار شربت و سراج و چراغ هدایت —

سبحان الله پاکی یاد کردن الله تعالی را و استعمال این کلمه اکثر در مقام استعجاب باشد —

سبکی بالفتح اول و ضم بای موحده نه بسکون آن بمعنی معروف که ضد گرانی باشد و نیز بمعنی سبک مغزی و بیوقاری —

سباعی بالضم اول نظمی از شعر که هفت مصرعه باشد و گاهی از آن هفت فلک یا هفت سیاره مراد باشد —

سبحتی بفتح اول و ضم ثانی و کسر عین و یای معروف بمعنی درندگی —

سبع المثانی بفتح اول و فتح میم کنایه از سوره فاتحه چرا که با بسم الله هفت آیت است و مثانی جمع مثنی است که بفتح میم و سکون ثای مثلثه و فتح نون باشد و دو تا از زمان بعضی از شته که مثانی جمع مثنی است که مشتق مثنی باشد چون سوره فاتحه دو بار نازل شده یکی در مکه و بار دیگر در مدینه لهذا به سبع المثانی مسمی شد یا آنکه در هر دو رکعت دو بار خوانده میشود و درای ادای آن کرده میشود بخلاف دیگر سورها و نیز بعضی سبع المثانی عبارت است از تمام قرآن مجید —

سبز بختی نیک طالعی و خوش نصیبی بمعنی سبکی و بی کمالی و بمعنی ابلهی و سخن گفتن تیز از سبکسری و سبکی بمعنی سخافت و بیباکی —

فصل سین مهمله مع بای فارسی

سپیجاب بکسر تین و بای معروف و جیم و بای بهروز و فارسی نام شهری در ترکستان —

سپید بخت نیکبخت و خوش نصیب —

سپید دست بمعنی سرخی دلیل حضرت موسی علیه السلام از برهان و در شرح خاقانی بمعنی دزد و خیانت پیشه از رشته —

سپانارج بکسر اول و در آخر خای معجمه نام تره پالک —

سپید بکسر تین و یای مجهول بمعنی ابیض و نام قلعه در توران و نام دیو و نام رود از برهان و رشیدی —

سپید رود نام رودیست مابین شروان و گیلان —

سپیدک نام کوهی از لطائف —

دخلیب است معروف که برای دفع نظر بر سوختن آن فیسید —

سپهسپید بکسر اول و فتح ثانی و سکون ها و فتح بای موحده بمعنی سردار و سپه سالار از مدار و بهار عجم و کشف و در برهان بالضم هم آمده —

سپید کار بمعنی صالح و متقی از برهان —

سپیدار بالفتح اول و کسر ثانی درختی باشد خوش قامت که بار ندارد و در اصل سپیدار بوده چون دو حرف از یک جنس واقع میشوند یک حرف را ساقط میسازند از قبیل سپیدیو که در اصل سپید دیو بوده چرا که چوب آن سپید باشد از رشیدی و برهان —

سپوز بکسر اول و ضم ثانی از سوختن

که بمعنی چیزی را بزور فرو بردن است و بمعنی بر آوردن نیز آمده از لطائف —

سپرز بفتحتین و در آخر زای معجمه عضوی است اندرون شکم از مدار —

سپس بکسر اول و فتح ثانی و سین مهمله بمعنی پس و پستر و بعد از برهان و سراج —

سپاس بکسر اول شکر از بهار عجم و برهان و جهانگیری و مؤید و مدار و صاحب بهار عجم نوشته که در تحقیقات خیر المحققین چنین است که معنی ترکیبی لفظ سپاس پاس داشتن سه چیز باشد که لسان و جنان و ارکان است یعنی زبان و دل و دست و پا تا از هر کدام هر چه صادر شود بشعر تعظیم و تبجیل منعم باشد —

سپاش بفتحتین و در آخر شین معجمه گرمی باشد که در رگهای مردم و سپر پیدا شود و بهندی جرن گویند از مدار و کشف و لطائف —

سپاریش و سفارش هر دو بضم اول و کسر چهارم کسی را بکسی سپردن یا استدعای کسی بکسی سپردن از بهار عجم —

سپید دم صبح صادق از برهان —

سپرغم بکسر اول و فتح بای فارسی و فتح غین معجمه بمعنی ریحان که آنرا نازبو گویند و بهندی مروه نامند بفتح میم و واو و چه بواسطه بوی خوش تقویت قلب می کند گویا که سپر است برای دفع غم از رشیدی و جهانگیری —

سپید شدن کف ظاهر آشکارا شدن از برهان و مجازا بمعنی نامور و معزز شدن

سپاهان بکسر اول نام شهر در ایران که آنرا معرب کرده اصفهان گویند و نام پرده موسیقی —

سپندان بکسر اول و فتح ثانی و بفتحتین نیز آمده بمعنی خردل و بالون نیز نوشته اند که تخم تره تیز باشد و بمعنی مجمر نیز گفته در نصور مخفف سپندان است یک دال را حذف کرده اند از برهان و لطائف و در سراج نوشته که سپندان بکسر اول بمعنی حریف و بهندی رائی گویند —

سپوزیدن بکسر اول چیزی را بعنف و زور در چیزی فرو بردن —

سپر افکندن و سپر در آب انداختن در جنگ نامردی کردن و عاجز شدن و سپر کسی در آب انداختن یعنی کسی را در جنگ مغلوب کردن و عاجز کردن از رشیدی و برهان و غیره —

سپوختن بکسر اول و ضم ثانی چیزی را در چیزی بزور فرو بردن و بمعنی بر آوردن نیز از جهانگیری و برهان و این از لغت اضداد است و در برهان بفتح نیز آورده و در سراج نوشته که سپوختن و سپوزیدن بکسر اول بزور فرو بردن در چیزی و بر آوردن بزور —

سپردن بفتحتین دادن و تسلیم کردن و قناعت از مؤید و کشف و مدار و از بهار عجم نیز همچنین مفهوم میشود و صاحب منتخب الاغلاط بکسر اول و ضم ثانی بمعنی امانت گذاشتن نوشته است و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی

طی کردن راه و رفتن و پامال کردن از رشیدی و صاحبان مدار و مؤید و کشف بضم اول و فتح ثانی بمعنی رفتن و پامال کردن نوشته اند و در جهانگیری برای همین معنی بکسر اول و ضم ثانی نوشته و نیز صاحب مدار بفتح اول و ضم ثانی نوشته است و بمعنی رفتن و پامال کردن و در برهان بکسر اول و ضم ثانی چیزی پیش کسی امانت گذاشتن و بمعنی قناعت کردن و پامال کردن و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی طی کردن و راه رفتن و بمعنی اول بفتحتین نیز آمده و بضمتین بمعنی بانتها رسانیدن و تمام کردن و خان آرزو در سراج نوشته که سپردن پیش مؤلف بضم سین و کسر آن اختلاف لهجه است و همچنین بای فارسی که بعضی مضموم خوانند و بعضی مفتوح و بمعنی اول تفویض و تسلیم است و بمعنی توکل و فروتنی مجاز و نیز بمعنی طی کردن حقیقت و بمعنی پامال مجاز است —

سپری شدن بکسر اول و فتح ثانی طی شدن و گذشتن و تمام گشتن —

سپستان بفتح اول در اصل سگ پستان بود کاف فارسی را بجهت تخفیف حذف کردند و آن ثمر درختی است که به پستان سگ مشابه باشد از رشیدی و در برهان بکسر تین —

سپیده کنایه از روشنی صبح و نام دوائیست معروف از برهان —

سپنجی سرای بکسر اول کنایه از دنیا

و دو شبانان که بسیار سست و بی ثبات باشد چرا که سپنج کنایه از سه و پنج روز که مدت قلیل است از سراج و کنایه از دنیا نیز باشد —

سپاری بکسر چیزیست که بپان خورند از منتخب الاغلاط فارسی —

سپری بکسر اول و فتح ثانی بمعنی گذشته و آخر شده و لیکن سپیده دنیا چیز از مصطلحات و جهانگیری و برهان و مدار و مؤید و در سراج نوشته که سپری بروزن تنگری یعنی طی کرده شده و مجازاً بمعنی تمام و آخر شده مشتق از سپردن —

فصل سین مهمله با تای فوقانی

ستا بکسر اول امر از ستودن و بمعنی ستاینده و نوعی از چهار باشد که آنرا شاهیانه نیز گویند و نام لحنی است از موسیقی و بمعنی طنبوره که سه تار داشته باشد و درین صورت مخفف سه تار است و بمعنی سه پیاله شراب که بر ناشتا نوشند از لطائف —

ستاخیز دو سه نخل با هم آمیخته را گویند از جهانگیری —

ستاک بفتح و کسر اول و ضم نیز شاخ درخت که بسیار لطیف و تازه رسته باشد و بمعنی مطلق شاخ هم آمده از سراج —

ستام بکسر اول و فتح ثانی صیغه ماضی بمعنی گرفتم باید دانست که الف ساکن ما قبل مفتوح که والا است بمناسبت سوای این صیغه ماضی و بمعنی نیامده بیک روز دوم آمد سوم شد

ستاره سحر و ستاره صبح ستاره زهره که در آخر شب طلوع کند و گاهی بوقت شام نمایان میشود و بمعنی آفتاب نیز نوشته اند —

ستاغ بفتحتین استقبال و این لفظ برکاب داشتر و اسپ آید از جهانگیری و برهان و سراج و مدار و مؤید و کشف —

ستانبه بکسر اول و فتح فوقانی و سکون نون و صاد مهمله چند بار زدن و گفته در اختیار است —

ستپر بکسر اول و فتح فوقانی و سکون تای نام شهریست از برهان و سراج —

ستر بفتح و کسر اول بمعنی ستور در فارسی مخفف ستاره و بکسر تین بمعنی وزن پانزده مثقال از لطائف و برهان —

ستر بالکسر بمعنی پرده و بالفتح مصدر بمعنی پوشیدن و بفتحتین در فارسی نیز استر که بهندی خچر گویند از سروری و مؤید و سراج —

ستار بالفتح و تشدید پرده پوش و یکی از اسمای الهی است اولیائی خود را از نظر با فعال زشت ستر کند و خدای تعالی را بهمین مناسبت ستار گویند —

ستبر بکسر تین و بای موحده بمعنی ستبر و نا ساز گار — و ام بمعنی ستم —

ستاغش بکسر اول و چهارم بمعنی ثنا و مدح و دعا و شکر و لطف از برهان —

ستیهش بکسر تین جنگ و ستیزه

از برهان و کشف -
ستاک بکسر اول و کاف عربی شاخ نورسته و نازک از درخت از جهانگیری و برهان و سراج -
سترگ بضمتین بمعنی بزرگ و کلان از سراج و مدار -
ستام بکسر اول زین و پوستی که خاص باسپ تعلق دارد از کشف و برهان و سراج -
ستازن بکسر ستار نوازنده لفظ ستا مخفف ستارست و بمعنی سیخ کباب که بسه شاخه باشد -
ستدن بکسر اول و فتح ثانی گرفتن از چراغ هدایت باید دانست که ازین مصدر سوای یک صیغهٔ ماضی که ستد باشد دیگر افعال مشتق نشده است -
ستودن بکسر اول و ضم اول هر دو بمعنی مدح کردن از سروری و برهان و جهانگیری و لیکن در سراج اللغات نوشته که ستودن بکسر اول صحیح است چراکه ستایش حاصل بالمصدر ستودن است دلالت بر کسره دارد -
ستودان بضمتین گورخانه و مقبره گبران و آن خانه باشد که آتش پرستان تابوتهای مردگان را در آن خانه نهند از برهان و سراج و رشیدی و کشف -
ستاره شمردن بیدار ماندن از برهان -
ستیهیدن بکسر تین ستیزه کردن
ستردن بضمتین موی تراشیدن

از برهان گوید و کشف و در جهانگیری بکسر اول و ضم ثانی -
ستروَن بفتحتین و سکون را مهمله و فتح واو بمعنی زن عقیمه که بهندی بانجه گویند و وجه تسمیه اینست که ستر بفتحتین حیوان معروف که آنرا خچر گویند و لفظ ون کلمهٔ تشبیه است چون از حیوان مذکور توالد و تناسل نمیشود و پیدایش او از خر نر و اسپ ماده باشد لهذا بدین مسمی گشت اگرچه معنیش از مؤید و کشف ثابت شده مگر وجه تسمیه باین تصریح از استقرای فقیر مؤلف است و اند کی در برهان و سراج یافته -
ستون بضمتین معنیش معروفست از برهان -
ستان بکسر بمعنی استان یعنی جای نبوه چیزها چون درگستان و گاهی این لفظ را بمعنی مطلق جا نیز استعمال کنند چون شبستان و ابستان و بمعنی کسیکه بر پشت خود خوابیده باشد که بهندی چیت گویند بکسر جیم فارسی که بمعنی صبر و طاقت از جهانگیری و مصطلحات و غیره -
ستوده بکسر مدح کرده شده از رشیدی
ستوه بضمتین بمعنی تنگ آمده و ملول و عاجز و بازمانده و بمعنی مصدر نیز آمده از مؤید و سراج و کشف و برهان -
ستنبه بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون و بای موحده بمعنی سست و مکروه نام دیو که بخواب ترساند از لطائف و برهان

ستاره نام سازی که آنرا ستار نیز گویند از بهار عجم و بمعنی بخت و طالع از مصطلحات و بمعنی شمسه قبای رنگین که معماران بر سقوف منازل میسازند از شرح خاقانی
ستوقه بفتح اول و ضم ثانی و فتح قاف معرب سته که بمعنی درم ناسره است از منتخب و قاموس -
سته بالکسر و تشدید بمعنی شش از منتخب بکسر اول و تخفیف تا و های ملفوظ در فارسی بمعنی درم ناسره و این در اصل سه ته بود چراکه هر دو جانب آن دو ته نقره باشد و در میان یک ته مس باشد و ستوقه معرب اینست از شرح نصاب
ستی بفتح اول و یای معروف بمعنی فولاد و آهن و نوعی از نیزه و سنان و بکسر زن نیک و خاتون از لطائف و برهان -

فصل سین مهمله با جیم عربی

سجا بالفتح عنوان کتاب و نامه را گویند از برهان -
سجایا بالفتح خوها و عادتها جمع سجیه از منتخب
سجیات بفتح اول و کسر جیم و تشدید تحتانی و در آخر تای فوقانی خصلتها و عادتها
سجع بالفتح آواز طیور خوش آواز مثل بلبل و قمری و غیرها و نیز لفظیکه در آخر فقره نثر واقع شود و مناسب آن در آخر فقرهٔ دیگر چنین یک لفظ واقع شود بیان این مدعا بعبارت دیگر سجع در لغت آواز قمری و باصطلاح عبارت از برابر بودن دو لفظ او اخر فقرتین

بهمانکه هر آواز قمری موافق یکدیگر میباشد و ایراد کلمات او اخر فقرتین را برحسب موافقت بهمدیگر سجع گفته‌اند و سجع منقسم بود بسه قسم متوازی بزای معجمه و مطرف بتشدید را و متوازن سجع متوازی موافق بودن دو لفظ بحرف روی و وزن و عدد حروف چون گل و مل و بهار و مزار و صبوری و دوری و مهجوری و مخموری و نظر و شکر و سجع مطرف موافق بودن دو لفظ بحرف روی فقط و در وزن و عدد حروف مختلف چون وقار و اطوار و مال و منال و بود و وجود و سجع متوازن موافق بودن دو لفظ در وزن و عدد حروف و در روی مختلف چون اعمار و ارزاق و مراتب و مراسم و تحریر و تسوید پس سجع متوازن نسبت بسجع متوازی و مطرف مستحسن و مرغوب نیست بدانکه اطلاق لفظ قافیه در نظم میکنند و آنچه بصورت قافیه در او اخر فقرات نثر باشد آنرا سجع گویند و او اخر آیات قرآن مجید را که بصورت قافیه باشد فواصل خوانند و حد را فاصله آن نامند کتب لغت و رسائل تحقیق کرده شد -
سجف بکسر اول و سکون ثانی پرده و بمعنی پرده فروهشتن از منتخب -
سجاف بکسر اول بدون نون آنچه براطراف جامها دوزند و سنجاف بالفتح و نون چنانکه مشهورست خطا باشد

از بهار عجم و مزیل الاغلاط

سجّیل بالکسر و تشدید جیم مکسور و تحتانی معروف معرب سنگ گل و آن نوعی از سنگ خام است از شرح نصاب

سجل بکسرتین و تشدید لام چک یا محضر و نامه که مهر و دستخط قاضی در آن باشد و قبالهٔ شرعی و حکمنامهٔ قاضی بالفتح و سکون جیم دلو بزرگ پر آب از صراح و منتخب و کشف و بهار عجم و لطائف -

سجال بکسر اول دلوها جمع سجل و مساجله باهم فخر کردن و آب بر یکدیگر ریختن و جز آن از منتخب -

سجنجل بکسر اول و فتح [illegible] جیم [illegible] آینه از لغات رومی است از منتخب -

سچقان ئیل بالفتح نام سال اول از دوازده سال که نزد ترکان مقرر است یعنی سال موش چه سچقان در ترکی موش را گویند و ئیل بمعنی سال -

سچ [illegible] بالکسر و تشدید جیم مکسور [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] نامهای [illegible] و [illegible] بود و دو اول [illegible] در جیم و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] -

سچماق بالفتح و سکون جیم فارسی [illegible] در ترکی موش [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] -

[illegible] بالکسر [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

کردن از مصطلحات -

سجّاده بالفتح و تشدید مصلی از صراح و مدار و بهار عجم و مؤید و در سروری و کشف اللغات بالضم و بالفتح و صاحب مزیل الاغلاط فقط بالضم نوشته -

سجده در بهار عجم و کشف بالفتح و بالکسر و در مزیل الاغلاط فقط بالفتح و در منتخب و صراح بالکسر نوشته و گاهی نام سوره قرآن مجید سجده بالفتح است -

سجنجبیر بالفتح اول و کسر ثانی و تشدید [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] کشف -

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

سجاوندی کتابی در علم قراءت که در آن علامات وقف [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] -

فصل سین مهمله مع حای مهمله

[illegible] بالفتح و در آخر جیم [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

سحر بالفتحتین و در آخر [illegible] خوانده شود [illegible]

سحور بالفتح اول و ضم [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

مانده باشد یعنی چار پنج گهری شب باقی بود از لطائف -

سحق بالفتح سودن و سائیدن از منتخب -

سحیق بسیار سائیده شده -

سحبان وائل بالفتح نام مردی فصیح و بلیغ از عرب که پدرش وائل نام داشت لفظ وائل بواو و کسر همزه که حرف دوم است -

سحر حلال شعر و سخن فصیح و بلیغ که غیر از [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از لطائف -

سحیل بالکسر و یای تحتانی [illegible] [illegible] از صراح

سحبان بالفتح نام مردی [illegible] فصیح و بلیغ از عرب -

سحرگاهان بالف و نون [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از شرح [illegible] -

سحره بالفتحات جمع ساحر [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] علیه السلام [illegible] [illegible] [illegible] -

سحفه بالفتح [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

سحاب [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] -

سحاقی [illegible] نام [illegible] -

فصل سین مهمله مع خای معجمه

سخت سا نام داو انگشتی که هندیان گهتنا گویند -

سخافت بالفتح اول و حرف چهارم فا بمعنی تنگی که بمعنی سستی و سبکی که ضد سنگینی است و بمعنی کم ظرفی و بی عقلی از منتخب و صراح -

سخریت بالضم استهزا کردن و تمسخر کردن -

سخونت بالفتحتین گرم بودن از منتخب

سخونه بالفتح اول و ضم ثانی بمعنی مکروه از الالفت که منقول از قاموس است -

سخط بالفتحتین و خای معجمه [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] بالضم و بالفتح و سکون ثانی -

سخف بالفتح سبک شدن و کم ظرف شدن از منتخب -

سخت [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از منتخب -

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] بسیار [illegible] [illegible] -

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] هر چیز که گرم باشد -

[illegible] [illegible] بالفتح [illegible] -

سخن بالضم و فتح [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] -

سخنی [illegible] بالضم اول [illegible] [illegible]

و بفتح اول و ضم ثانی بمعنی سه و صد درست است و گاهی اطلاق این لفظ بر شعر کنند از برهان و بهار عجم و کشف.
سخون بفتح اول و ضم ثانی بمعنی سخن و کلام از برهان.
سخته بضم و تای فوقانی نیز مضموم روده گوسپند را گویند که دران گوشت و برنج و مصالح پر کرده بروغن بریان کرده باشند از برهان و رشیدی و سراج اللغات و مصطلحات.
سخت جان چاودیده و هرزه و فریب از چراغ هدایت.
سختی کمان کنایه از کمان از لطائف و غیره.
سخره بالضم اول و سکون خای معجمه بر وزن شهره مسخره و خوش طبعی و آنکه بر وی استهزا و خنده کنند یعنی مسخره و در فارسی بمعنی کار بی مزد که آنرا بهندی بیگار گویند از برهان و منتخب و بهار عجم و جهانگیری و مدار و خیابان و مؤید.
سخته بالضم بر وزن پخته و بالفتح نیز بمعنی سنجیده و وزن کرده شده از برهان و رشیدی و کشف.

فصل سین مهمله مع دال مهمله

سداب بالضم اول و دال و در آخر بای موحده گیاهی باشد مثل لوبیه از برهان و مؤید و جهانگیری و مدار و کشف و بحر الجواهر بالفتح اول و گویند که برای اسقاط حمل بکار آید و برای خواندن سحر و افسون نیز بکار برند.

سداد بفتح اول راستی و درستی در کردار و گفتار و راست و درست شدن از مدار و منتخب و لطائف و کشف و صراح و بکسر اول بمعنی چنانکه مشهور شده غلط است چرا که سداد بالضم مرضی است که بدان سنفذ بینی و سینه بسته شود.
سد بالفتح و تشدید دال بمعنی حائل و مانع میان دو چیز و بند کردن و استوار شدن چیزی از صراح و منتخب.
سدید درست و محکم و استوار از منتخب.
سدیر بکسر و بفتح نام قصر نعمان بن منذر برای بهرام گور ساخته بود از منتخب و برهان.
سدیم بفتح اول و کسر دال بمعنی حیران که چشمش از حیرت بازمانده و بفتحتین تیرگی چشم که با گرانی و گردش سر پدید آید و بکسر اول و سکون دال کنار که میوه معروف است.
سدس بالضم و بضمتین شش یک حصه از منتخب و مؤید.
سدس بفتح اول گاو و گوسپند و آنچه پنج ساله و شش ساله و هشت ساله از شرح نصاب.
سدق لفظ ترکیست بمعنی ترکش از مصطلحات.
سدوم بفتح اول و واو معروف نام قاضی شهر لوط و او فتوی بلواطت داده بود و مجازاً حاکم ظالم را نیز گویند و نام قریه از قریهای قوم لوط از برهان.
سدیو نام دیویست که انگشتری حضرت سلیمان علیه السلام برده بود از لطائف و نام بر بهمنی.
سده بفتحتین در فارسی نام جشنی از جشنهای مغان که بروز دهم ماه بهمن باشد و بالضم و تشدید دال در عربی بمعنی آستانه و بمعنی گره مانند چیزی که در رود یا در رگ در آید و راه آنرا بند نماید از برهان و لطائف و صراح و رشیدی و غیر آنها و در سراج نوشته که سده بفتحتین و هم روز بهمن چون درین روز عدد فرزندان آدم که کیومرث عبارت از انست بعدد صد رسیده لهذا روز جشن مقرر شده و لفظ صد در اصل بسین مهمله است که حالا بصاد مشهور شده.
سدنه بفتحتین و نون نیز مفتوح بمعنی دربانان و خادمان و این جمع سادن است از منتخب و کشف و بحر الجواهر.
سدره بالکسر بمعنی درخت کنار و درخت کناریست بالای آسمان هفتم و آنرا سدرة المنتهی گویند و حد رسیدن جبرئیل علیه السلام همان جاست از منتخب و لطائف و غیره.
سدرة المنتهی بالکسر درخت کناریست بر فلک هفتم که منتهای اعمال مردم و منتهای رسیدن علم خلق و منتهای رسیدن جبرئیل علیه السلام است و هیچکس از ان نگذشته مگر پیغمبر ما صلی الله علیه و آله و سلم از منتخب و لطائف.
سدر الفی کنایه از سبز رنگ.

فصل سین مهمله مع رای مهمله

سرا بفتح امر از سراییدن و بمعنی خانه از رشیدی و سروری و لطائف گوید آنکه فقط لفظ سرا بمعنی مسافرخانه در مردم مستعمل است ظاهرا درست نباشد بجای آن چهار سرا باید گفت و بالفتح و تشدید در عربی بمعنی نرمی و راحت لیکن باین معنی در آخر همزه است فارسیان بدون همزه نیز آرند.
سهی رعنا بمعنی سرو خوشنما آراسته چراکه رعنا بمعنی زن خویشتن آرا باشد و گاهی مراد ازین معشوق بود و سرو رعنا بمعنی سرو دو رنگ نیز نوشته اند.
سرو سهی بمعنی مشتاق و پریشان و آواره.
سراپا بمعنی خلعت و بمعنی تمام از اول تا آخر و وصف تمام اعضای معشوق.
سرادقرا بفتح سین و تشدید راء و دال طعنه و فتح دال معجمه و تشدید رای مهمله و لفظ در اصل بالف ممدوده است بمعنی راحت و رنج مگر فارسیان بجهت تخفیف بالف مقصوره خوانند از خیابان.
سهروردی باضافت یکدیگر منسوب از مصطلحات.
سهره بالضم طائر معروف که بر کناره آبها نشیند و وجه تسمیه آنکه ماده اش بخلاف طیور دیگر وقت شهوت چیزی کند از مصطلحات و نام فنی از فنون کشتی و آن دست در کمر حریف انداخته بر زمین زدن است و بمعنی گلگونه و غازه و بمعنی شراب و نام رودیست در نواحی کابل و نام کتاب در علم رمل و نام پسر رستم که او را سهراب هم نامست از برهان.
سرکوب بلندتر از امثال و بمعنی دمدمه که از چوب و سنگ و گل جای را بلند سازند برای جنگ قلعه از برهان.

سرشیب بمعنی سرنگون.
سرمه چوب میل سرمه.
سرب بفتحتین و بای موحده بمعنی ارزیر که بهندی سیسا گویند که ازان گولیهای بندوق سازند از مدار و شرح نصاب.
سرحساب بمعنی آگاه و خبردار از اصطلاحات.
سراب بالفتح آنچه در ایام گرما مسافر تشنه را از تابش آفتاب یک صحرا از دور چون آب نماید و گاهی در شب ماهتاب نیز همچنین می نماید از منتخب و لطائف و بهار عجم و صراح و غیرها و بضم خواندن خطا ست.
سرداب الکسر معرب سردابه بالفتح خانه که در زیر زمین سازند تا در گرما بآن پناه برند و آب درانجا نگاه دارند تا سرد ماند از برهان و مؤید.
سرانديب در آخرهای قار ابلاد جنوب هندوستان جزیره ایست که آنرا سیلان نیز گویند و آن قریب خط استوا است و شهری دران جزیره واقع است و آنرا نیز سرانديب نامند و بعضی گویند که سرانديب را سنگلديب نیز گویند از سراج و خیابان.
سرسوت راز و آنچه پنهان کرده شود از منتخب و صراح و در تشبیه مجازا بمعنی خصلت و طبیعت.
سرعت بالضم بمعنی شتاب قبیله مولانا ابو من مالکی در شرح نصاب نوشته اند که فی الحقیقت بمعنی سرعت شتاب نیست زیرا که شتاب ترجمه عجلت است و بمعنی سرعت زود کردن و کار ساختن فرق میان سرعت و عجلت آنست که سرعت عمل بسیار کردنست در زمان اندک و عجلت که شتاب باشد کردن کاریست پیش از هنگام لیکن هر دو بجای همدیگر مستعمل میشوند و در منتخب است که سرعت شتاب کردن بکاری در اول وقت و آن محمود است و عجلت شتاب کردن پیش از وقت و آن مذموم است.
سرادقات بالضم سرا پردها و خیمها از منتخب و صراح.
سرشت بکسر زمین خمیر و طینت و آمیختگی و خلقت و مجازا بمعنی طبیعت از مدار و مؤید و جهانگیری و برهان و سروری و لطائف و کشف و صراح.
سرایت بکسر اول بمعنی تاثیر و در رفتن و اثر کردن چیزی در چیزی از لطائف و منتخب و صراح و در گذشتن از چیزی.
سرانگشت بفک اضافت مستعمل است و سوای این لفظ سر انگشت بالکسر اضافت آمده است از بهار عجم.
سرسری بالفتح اول و کسر رای مهمله فی الفور و بالای کی و بلا اضافت بمعنی حقیر و کم عیار و نام چوبی است قلندران از اصطلاحات.
سرقت بالفتح اول و کسر رای مهمله و فتح قاف بمعنی دزدی کردن از منتخب و غیاث.
سرسپرد بمعنی خادم.
سرمه سست سرمه که بشوخی و رعنائی در چشم کشند.
سرهم رست آنکه پست او از کار بسیار کردن آزابله خراشیده باشد سهم از اصطلاح از اصطلاحات.
سرخ بت بالضم نام بتی بود متجرع و نام معشوق از شرح خاقانی.
سراج بکسر اول چراغ و آفتاب و بالفتح و تشدید را بمعنی زین فروش و زین ساز از منتخب و لطائف.
سرج بالفتح زین که بر پشت اسپ نهند از منتخب و شرح.
سرتاج کسیکه بهترین آنان از مصطلحات.
سرفوچ بفتح فا و واو معروف و جیم فارسی نام دانه ازکشتی.
سرح بفتح اول و سکون رای مهمله و حای مهمله بمعنی ستور چرنده و چریدن و بچرا گذاشتن و درختان بلند از صراح و منتخب و بمعنی آسانی نیز آمده.
سرلوح نقش و نگار که بورق اول کتاب کنند.
سرطان نیتیه و دائم از منتخب و سماح و لطائف و صراح.
سرود بضم تین و واو مجهول بمعنی نغمه و سماع یعنی راگ از برهان و جهانگیری و مؤید.
سرسبز بالفتح بمعنی تر و تازه.
سرآمد بمعنی بهتر و ممتاز و سرنا سرفراز بمعنی تمام شده.
سربند کوچه بند از چراغ هدایت و بمعنی اختیار و آگاهی را نیز نوشته اند.
سرو آزاد سرویکه یک شاخ باشد و راست بسته بود از رشیدی و کشف و برهان و بعضی از ثقات نوشته اند که آزاد صفت سرو از بن سبب است که سرو را خزان نمیباشد گویا که سرو از تغیر خزان آزاد است بخلاف دیگر درختان.
سرخ بید نوعی از بید باشد که سرو است از سرورے و برهان.
سرواد بالفتح و حرف سوم واو کلام منظوم و افسانه از برهان.
سرو بمعنی بهی و عنصر در محاوره گویند که فلان کار در سرو بند فلان پادشاه واقع شد.
سرکنند جای پناه و جای محافظت و نجات و وجه از مصطلحات.
سرفرازی بمعنی زنده است و اعتبار دار از مصطلحات.
صروخ اسم و نام بزرگی.
سر بالفتح فکر و خیال و زور و قوت و سردار و مقدم و میل و خواهش چیزی و بمعنی فوق و زیده و خلاصه و در عربی بالکسر و تشدید بمعنی راز پوشیده از برهان و منتخب و صراح.
سرشار حرف سوم شین معجمه بمعنی لبریز و ماهی ترکیب آن از سر و پر شده است و هوشیار بمعنی ریختن باشد و اقلا این اشارتست و قطرا بهر است چون ظرفی

باب الصاد مع الدال

کمال نرمی شود انچه در آن باشد از سرش میرید و نیز بمعنی مردم که بهر دو شین معجمه گویند خطاست از رشیدی و سراج و برهان ۔

سر تخت داور بگردد سر فصیل بمعنی مفعول است مشتق از سر بالفتح که بمعنی بریدن است پس باعتبار بریدن آنرا چنین نامند چوب تخته را سر گویند از شرح نصاب و سیر نام قلعه بر سمت کر نا فی البرهان ۔

سر و مهر بمعنی محبت و لی رحم ۔

سرا ئر بکسر همزه که جمع چهارم ست سرایر بمعنی سرها و رازها و این جمع سریره ست ۔

سر و کار بمعنی خواهش کار چه لفظ سر بمعنی میل و خواهش ست ۔

سر جدول یا زر که بر جدول کتاب در قرآن که طلایی دار باشد ۔

سر شیرازه کسر الفتح و تحتیه ام را باشد ۔

سر خط با فتح بمعنی فال که در پایین بهر سطرک گذاری گیاهی که سر جای خود در اول نوشته شده نیز چو بکه سر خربالای او دارد اشتهر کناره بانیقه گذارند از مصطلحات ۔

سر سطر بضم اول نام معانی اول دو آیه که بسم الله با اطفال نوشته بجهت سبق دهند از مصطلحات و در برهان نوشته که بمعنی سر بهانه نقشی و نشانی که در صفحه قرآن بر هر ده آیه کنند ۔

سر سخن بمعنی عنوان و ابتدای فاتحه در هر حرف نیز عزم و ارادہ ۔

سرپنچه بر شده تو کرار و نیز مجاز بمعنی سرکش و جنگجو ۔

سرو ناز بمعنی سرو نورسته که شاخهای آن بهر سو مایل شده از برهان و بهار عجم و مؤید ۔

سرانه از مجمع مقنعه و بازو تخت خرامنده از مصطلحات ۔

سرخس بفتحتین و خای معجمه و سین مهمله شهری است عظیم در خراسان از فرهنگ و منتخب و سراج ۔

سریش بکسر تین چیزیست چسپنده معروف از فرهنگ و برهان ۔

سر تشت بمعنی حصه و بمعنی حصه کلاه از برهان و شرح سکندر نامه ۔

سر خوش بمعنی شور باشد و مثل آن که در اول جوش از سر دیگ برآید و آنرا از شراب که اول گلابست و مثل آن که بر اول خوشه بگیرند و آن خلاصه باشد از برهان و رشیدی و غیره و کنایه از هر چیز صاف و خلاصه از مصطلحات ۔

سر خوش کسیکه از نشه شراب خوش حال باشد و کسیکه مستی او اعتدال باشد از برهان و غیره و در سراج نوشته که مستی چند مرتبه دارد اول سرخوش بعد از آن تر دماغ بعد از آن مست بعد از آن خراب ۔

سروش بفتحتین نام جبرئیل علیه السلام و هر فرشته که پیغام خیر آرد و نام روز هفدهم از هر ماه شمسی از برهان و جهانگیری

ومدار و سراج ۔

سر آغوش بمعنی گیسوپوش زنان و آن مانند کیسه طویل باشد که گیسو را درمیان آن می اندازند و بر آن نقش و نگار از زر و جواهر میکنند و بمعنی سر آغوچ بجیم نیز آمده و این طریقه مخصوص زنان ولایت ست و دیگر شبکه که مانند دام بافته باشد از رشیدی و برهان و شرح و مصطلحات ۔

سر طراطا بکسر تین هر دو طای مهملتین بمعنی پالوده از شرح نصاب ۔

سرمشق بمعنی تعلیم خوشنویسان خط یادداشت روز تو کری ۔

سرانج بکسر اول شاخهای تازه درخت انگور روایت جمع سرج ست که بالفتح باشد از منتخب و صراح ۔

سریع شتاب کننده و جلد و نام بحری از عروض که وزنش مستفعلن مستفعلن فاعلات چون در این بحر اسباب بیشتر اند از او تاد زود و تر گفته میشود ۔

سراغ بضم اول بمعنی معجمه نقش پی و نشان پای آدمی و غیره و مجازا بمعنی تلاش و این لفظ ترکی ست ۔

سرمی بمعنی یاعث نام لولی زبان فر که پاره ریگ باشد مایل بتقص ۔

سرغه بالفتح و شین معجمه نیز مفتوح چیزیست زرد که از آن روغن گیرند سر سوار نامند از برهان و مؤید ۔

سر زلف کنایه از زلف از مصطلحات و در برهان بمعنی ناز و عشوه و عتاب ۔

سرمشق قطعه نوشته خوشنویس که بجهت آنرا تعلیم گویند از بهار عجم و چراغ هدایت ۔

سرادق بضم اول و کسر دال سراپرده و شامیانه از مدار و منتخب و بعضی نوشته که این معرب سراپرده است و این قول جای تأمل ست ۔

سروق بفتح اول و ضم ثانی بسیار دزدی کننده ۔

سرهق بفتح اول و ثالث سرهنگ سر سه نام تره که آنرا بهندی تهوا گویند از مدار و مؤید ۔

سرشک بکسر تین قطره آب چشم که آنرا اشک نیز گویند و بمعنی مطلق قطره نیز آمده از برهان و سروری و مؤید و بهار عجم و مدار ۔

سرهنگ سردار لشکر و پیشرو لشکر و هراول و بمعنی نقیب هم بمدار نیز آمده و بمعنی پهلوان و کوتوال نیز و وجه تسمیه آنکه سر بمعنی سردار و امیر و هنگ بمعنی سپاه ست از برهان و جهانگیری و سراج و رشیدی و بهار عجم ۔

سر نای نام بازی معروف که کودکان بازند بهندی دای بچه تا گویند از برهان و سراج ۔

سر جنگ بفتح اول و فتح جیم تازی و سکون نون و کاف فارسی

دست‌ها بر زور بر کسی زدن از شرح اشعار

سر و برگ بمعنی خیال و پروا –

سراویل بفتح شلوار و پاجامه و درین لفظ اختلاف است نزد بعضے عربی است و پیش جمعی عجمی گردیده واحد گویند و ملا الهداد جمع دانند و فقیر مولف گوید که سراویل جمع و معرب است که بمعنی واحد مستعمل گردیده ظاهرا در اصل شلوار بود که مرکب است از شل بفتح شین معجمه بمعنی ران است کذا فی البرهان و وار که کلمه بمعنی لائق باشد پس [illegible] مهمله را با لام بدل کرده سروال [illegible] شده [illegible] و اول را کسره دادند چرا که وزن فعلال بالفتح در کلام عرب نیامده الا خزعال سروال شد چون جمع کلمه خماسی که رابع آن مده باشد بر وزن فعالیل می‌آید ازین جهت جمع سروال سراویل آورده‌اند مگر این لفظ جمع در محاورات بمعنی واحد مستعمل شده است چنانکه الفاظ حور که جمع حوراست و بمعنی واحد مستعمل شده ازین جهت فارسیان بالف و نون جمع کرده حوران گویند –

سرافیل نام فرشته که مقرب خداست و دافل صور –

سر حلقه [illegible] کنایه از عقل اول –

سرخار نام سرخاری یا مغیلان –

سر [illegible] گل سرهای [illegible] کردن تمام

شگفتن گل سرخ یعنی گلاب [illegible] باشد از شرح قران السعدین و مصطلحات –

سر غول باضافت کلیست فلک بصورت مردی که بر پای [illegible] ایستاده و پای راست برداشته و دست راست بر سر نهاده و بدست چپ سر دیو [illegible] بموی سر گرفته –

سر [illegible] [illegible] و هر چه پوشیده شود از [illegible] –

سرسام [illegible] باشد که در دماغ ورم پیدا شده [illegible] مرکب [illegible] و سام [illegible] ورم باشد از شرح قانون [illegible] در [illegible] نوشته [illegible] صاحب این مرض را [illegible] ایذا بدنی آرام شود –

سرانجام بمعنی عاقبت و پایان کار و اینکه گویند کار سرانجام نمود یعنی با آخر رسانید نه آنکه سرانجام بمعنی اسباب و سامان باشد از رشیدی و غیره و در سراج اللغات نوشته که سرانجام بمعنی عاقبت و آخر هر چیز مجازاً بمعنی سامان چون سامان و سبب هر چیز موجب با آخر رسیدن و تمام شدن آن چیز است لهذا مجازاً بمعنی سامان هم آمده –

سر [illegible] بضم [illegible] و فتح شین معجمه [illegible] بمعنی [illegible] که بکار [illegible] آید از رشیدی و سراج –

سردم بفتح اول و فتح دال [illegible] که [illegible] آواز بود –

سرگرم بمعنی مشغول در چراغ هدایت بمعنی در کاری مشغول شونده و بمعنی مست نیز آمده –

سر [illegible] بفتح کاف فارسی [illegible] از چار شربت و غیره –

سرگرم بضم کاف فارسی [illegible]

سرطان [illegible] دهان [illegible] و [illegible] و درد [illegible] و ایام [illegible] خراشیده و پوست خراشیده از [illegible] –

سر [illegible] [illegible] کشیده از مصطلحات –

سرطان بفتحات اول و ثانی و ثالث جانوریست در جو [illegible] مشابه بشکل عنکبوت [illegible] گویند [illegible] اول و رفتار آن [illegible] است باشد [illegible] سرگاهی کج [illegible] یعنی [illegible] و بعقب [illegible] و نام برج چهارم از بروج آسمان [illegible] برج بشکل سرطان است و آن [illegible] [illegible] آفتاب [illegible] برج در فارسی [illegible] و تمام [illegible] باشد و هر روز بزرگتر شود و در [illegible] سرخ و سبز [illegible] سرطان در آن ظاهر باشد [illegible] و [illegible] کنایه [illegible] –

سرطل [illegible] اول و ضم ثانی [illegible] [illegible] و [illegible] –

در جهانگیری و کشف –

سرین بضم اول و کسر ثانی معروف است و گاهے این لفظ بمعنی طرف پائین انسان نیز آمده –

سرشتن بکسر ثین خمیر کردن یعنی چیز تر را در چیز خشک آمیختن از برهان –

سر [illegible] در جهانگیری [illegible] اول و [illegible] کشف [illegible] اول و [illegible] –

سرودن [illegible] بمعنی سرائیدن [illegible] و از برهان [illegible] [illegible] سرود [illegible] از چراغ هدایت –

سرچال با الکسر [illegible] [illegible] از [illegible] و شرح نصاب –

سرفین با الکسر [illegible] در رساله معربات –

سرطان بفتحات اول و ثانی [illegible] رفتن چیزی [illegible] اجزا [illegible] از [illegible] –

[illegible]

[illegible] از برهان –

سر [illegible] [illegible] –

سر [illegible] [illegible] تمام کردن از سراج –

سر کردن شروع کردن و با تمام رسانیدن و کامل کردن و سردار کردن و حاکم نمودن از چراغ هدایت و غیره۔

سر زدن ظاهر شدن۔

سر بر گشتگان اطاعت کنندگان۔

سر باز ماندن حیران ماندن۔

سر گره زدن ابرو ترش کردن۔

سر که جبین ترش رو و بد خلق۔

سرمه خوردن گنگ شدن۔

سرمه بگلو کشیدن کنایه از گنگ شدن چون سرمه بادی است گویند از کثرت خوردن آن آواز بند میشود۔

سر دادن گذاشتن و رها کردن جانوران و غیره و آتش دادن بندوق و توپ را از شرح الشعرا۔

سر کنگبین بمعنی سکنجبین که معروف است چه سکا بمعنی سرکه و انگبین بمعنی انگبین

سر در چیزی کردن خود را بکشتن دادن و در المتأخرین از خیابان و در مصطلحات بمعنی سعی کردن در چیزی و بمعنی خواهش و طلب است۔

سر نهادن خراب کردن۔

سر وا زدن اعراض کردن از مصطلحات۔

سر افتادن از حد تجاوز بودن از مصطلحات۔

سر آمدن آخر شدن و بمعنی کامل آمدن

سر بند کسی گرفتن از نه کار خبر دار بودن از مصطلحات۔

سر پا زدن باضافت فک اضافت

بمعنی شب تا پا زدن و سیاحت و سیر کردن از مصطلحات۔

سر چیدن زبده و برگزیده و برگزیده نیز بمعنی سیاه از مصطلحات۔

سر خاریدن توقف و بهانه کردن۔

سر از چیزی بیرون آوردن از عهده آن بر آمدن۔

سرخ شدن غضبناک شدن از مصطلحات

سر خانه رسانیدن فن را بکمال رسانیدن و باصطلاح موسیقیان آواز بلند را گویند۔

سر در کلاه کسی نهادن تابع و منقاد او بودن از مصطلحات۔

سر دستی گرفتن امداد و اعانت نمودن

سر زده آمدن و رفتن بیخبر و ناگاه آمدن و رفتن۔

سر بسته بنا خوردن باضافت سر بسته رسیدن دور و دم تخمه از مصطلحات۔

سر سخن مقطوع الاضافت عنوان داستان که آنرا سرخط نویسند۔

سر قلم حرب شدن کنایه از جماع از مصطلحات۔

سر جنبانیدن تحسین کردن و بمعنی امتناع از کار نیز آمده

سر قلیان چلم حقه تنباکو۔

سر کن بکاف عربی مضموم بمعنی سرا فوج از مصطلحات۔

سر نگرفتن موافقت نکردن و در نگرفتن صحبت۔

سر گوش گرفتن مطیع و منقاد شدن

سر بفتحتین بوا و معروف بمعنی مطلق شاخ حیوان و پاره شاخ آهو و غیره که برای دفع نظر بگلوی اطفال آویزند و بمعنی پیاله شراب خوری از برهان و شرح خاقانی و بفتح اول و سکون راء مهمله و واو معروف که راست میباشد۔

سر دادن تراز و زیاده بودن یک پله تراز و از مصطلحات۔

سر وال بالکسر بمعنی شلوار از مصطلحات۔

سره بضم و تشدید راء عربی بمعنی ناف و بفتحتین و تخفیف در فارسی بمعنی خالص و پاکیزه و خلاصه و برگزیده و بی عیب از کشف و سراج و خیابان و برهان۔

سراچه بفتح بمعنی خانه کوچک از برهان و بمعنی خیمه کلان و نام ساز نوشته اند

سر پنجه بمعنی پنجه دست و بمعنی زور و قوت و مجازاً بمعنی ظلم و تعدی و بمعنی مرد قوی دست که مشق زور پنجه رسانیده باشد و کنایه از مردم پر قوت و ظالم از برهان و بهار عجم و سراج و خیابان۔

سر دابه بالفتح و حرف سوم دال مهمله و پنجم بای موحده ته خانه۔

سرخچه بضم بمعنی باشد سرخ رنگ که بیشتر بر اندام اطفال پدید آید از جهانگیری۔

سر خانه باصطلاح موسیقیان بمعنی آواز بلند و بمعنی منتهای چیزی از مصطلحات و بمعنی پایه و رتبه از بهار عجم۔

سرو پیاده سرو کوچک که بقدر

قامت مرد پیاده بود و آن بسیار خوشنما باشد از چراغ هدایت و بهار عجم۔

سر اینده بفتح و کسر نغمه کننده از مؤید و غیره۔

سرفه بضم و حرف ثالث فا جانوری است که درخت را سوراخ کند و بمشابهت آن نام علتی است که بعربی سعال و بهندی کهانسی گویند از سروری۔

سرقه بفتح اول و کسر ثانی و قاف بمعنی دزدی است از مدار و کشف و سراج۔

سریه بفتح اول و کسر ثانی و تشدید تحتانی لشکری که زیاده از پنج کس باشد تا چهار صد کس و باصطلاح اهل حدیث لشکری که حضرت رسالت پناه خود بذات مقدس در آن نباشند و لشکر کردگی یکی از اصحاب فرستاده باشند و بضم اول و تشدید راء مکسور و تشدید تحتانی بمعنی کنیزکی که برای جماع و تمتع باشد و این منسوب است بلفظ سر که بکسر اول بمعنی جماع باشد و این ضمه سین از تغیرات نسبت است از منتخب و مؤید و لطائف۔

سر پنجه بفتح طائر معروف که بهندی ممولا گویند از برهان۔

سر زده یعنی بی خبر از چراغ هدایت۔

سرگره و سر گریه بالفتح و فتح کاف فارسی و زای معجمه جزیه که از کفار گیرند۔

سر اسیمه بمعنی شوریده سر چه آسیمه بمعنی شوریده و پریشان است از برهان۔

سرافه بضم اول و حرف چهارم فا

نام یکی از صنادید قریش از لطائف .

سرینگاه بمعنی شقیقه غلط است صحیح سروینگاه بواو معروف چه سرون بالفتح اول و ضم ثانی شاخ حیوان را گویند و سرونگاه موضعیکه ازانجا شاخ حیوان برآید و آنجا را بعربی شقیقه و بهندی کنپتی گویند از شرح سکندرنامه از خان آرزو .

سرونگاه بفتح اول و ضم ثانی جای رستن شاخ حیوان و آن هر دو طرف سر است در عرف آنرا بعربی شقیقه گویند از سراج .

سرگره بفتح کاف عربی سرگروه و سردار .

سراپرده بالقلب اضافت بمعنی پرده سرای و بمعنی خیمه نیز مستعمل آید .

سرپوشیده بمعنی دوشیزه .

سرسجده بمعنی نمازیکه بجای سجده کنند .

سرزنده سرسبز که چه زنده بمعنی بزرگ است .

سرگذشته از جان سیرآمده و ترک سرگرفته این چهار اصطلاح از مصطلحات .

سرتوقی بمعنی با سرخی یعنی آنچه حاضر باشد و چوبیکه قلندران در دست دارند از برهان و مصطلحات و چراغ هدایت .

سرکوچکی فرومایگی و حقارت از برهان .

سرتابی بالضم بمعنی شهنائی از مؤید و سورنائیست چه سور بمعنی شادیست از برهان و سراج و بهار عجم .

سرو سهی سرو و شاخه که هر دو شاخ آن راست رسته باشد چه سهی

کمترین بمعنی راست است از برهان و بهار عجم و رشیدی .

سرگردکی بمعنی سرداری .

سرکی بمعنی سرداری از برهان .

سرخوشی سرو نشه شراب یعنی مستی باعتدال از برهان و آنکه بمعنی نیم مستی نوشته .

سربازاری آواره بازار .

سرکاری بمعنی دار و غگی و سررشته کار و مختاری و اهتمام بسرانجام امری از چراغ هدایت .

سربراری درستی .

سرپایی پیوسته و پای موزه ترکی ... انکسار و بزرگی از شرح کلکشتی .

سرفی بفتح اول و کسر را مهمله و فتح یای تحتانی بمعنی سر ابزدن که بهندی ... گویند .

سرگوشی در گوش کسی آهسته سخن گفتن .

سربارهی کسیکه بار بر سر نهاده باشد و بمعنی بار سر بمعنی بار اندک که بر بالا بار گذارند بعربی آنرا علاوه گویند از شرح بوستان و سراج .

سرائیلی منسوب است بسرائیل کنایه از سامری و دیگر کافران بنی اسرائیل .

سرایلی بفتح اول و کسر یای ... چیزی منقش از برهان .

سرکه پیشانی ترش رو .

سرسیلی بفتح اول و کسر را و ... و فتح سین مهمله و فتح قاف ... طای مهمله نام بزرگی از منتخب .

سرآوری بمعنی گردآوری از مصطلحات .

سرپرستی تیمار حال کردن .

سرپاقی بمعنی جام از مصطلحات .

سرمه سلیمانی سرمه که چون بچشم کشند مخفیات عالم معاینه کنند از مصطلحات .

فصل سین مهمله مع زای معجمه

سزکا بالکسر بمعنی تماشا چه سز بالکسر در ترکی بمعنی شما و لفظ کا مرادف کاف است و سز و یا و ... کلمات ترکیه برای نفی آید چنانچه آمده سز ... از رسالهٔ ... و لغات ترکی .

سزاول ... بالضم واو ... مجهول کننده ... و این لفظ ترکی است .

سزیده لایق و سزاوار .

سزیارش بمعنی احمق .

فصل سین مهمله مع طای مهمله

سطرلاب بضمتین بهمان اسطرلاب که سابق مذکور شد .

سطوت بالفتح بمعنی قهر و بمعنی تحت گرفتن و حمله بردن از منتخب و کشف و صراح .

سطح بالفتح روی هر چیز و بام ... که باشد و باصطلاح علم هندسه آنچه طول و عرض دارد و عمق ندارد از شرح ...

سطیح بر وزن فعیل در آخر حای مهمله نام کاهنی از قوم ... غسان .

سطل بالفتح ... و ... و ... .

سطل ... از منتخب و سراج .

سطر بکسر اول و فتح ... و ... .

سطبر بکسر اول و فتح تای فوقانی بمعنی اک و گنده و فربه .

سطیم ... بضمتین ... کشنده ... .

سطوال بالفتح و بالکسر آوندی باشد مثل طشت از بحر ... از مصطلحات و در منتخب و صراح طاس دسته دار .

فصل سین مهمله مع عین مهمله

سعد بمعنی نیکبختی بسیار و نام ستاره مشتری و نیز زهره است که نام هر دو ستاره باسعادت و اقبال بوده .

سعد اکبر بفتح اول و او عاطفه و فتح همزه و سکون عین مهمله اول نام مشتری و دوم نام زهره ... در عرب بوده اند .

سعتر بالفتح و بکسر اول و فتح عین مهمله و سکون تای فوقانی ... فراخی و گنجایش ... از منتخب و سراج .

سعایت بکسر اول و حرف چهارم تحتانی غمازی و بدگوئی از کشف و صراح .

سعد ذابح منزل بیست و دوم از منازل قمر و آن دو ستاره است که میان آنها دوری اندک است ... و ... یکی از آنها کوچک است خرد که آنرا گویا میخواهد که ذبح کند از منتخب .

سعد بلع بالفتح بمعنی نیک و نیکبختی و منزل بیست و سوم از منازل قمر و آن دو ستاره است که هر دو بر ... یکی و یک ستاره دیگر است نزدیک آنها ... ستاره مذکوره که آنرا اشاره سعد گویند یعنی گوسپند و گویا این سعد گویا آن گوسپند را ذبح میکند و بدین جهت آنرا سعد ذابح گویند و نام پادشاهی ... که بهندی ...

تا گر موتها گویند از برهان و منتخب وغیره۔

سعد السعود ستارهٔ مشتری نام منزل بست و چهارم از منازل قمر۔

سعود بضمتین ستارگان با سعادت مثل زهره و مشتری و قمر بالفتح اول نام منزل بست و چهارم از منازل قمر و آن چهار ستاره است خرد بر دنبال جدی و دلو از شرح نصاب و بعض کتب مرقوم شد۔

سعاد بضم اول نام زن محبوبه که در عرب بوده است۔

سعتر بالکسر نوع از رشته که فروخته شود از مدار و مؤید۔

سعتر بالفتح گیاهیست که در این خوانند آتش میکنند و فقرا از آن نان خورش سازند و کرده بدوا بکار برند در اطبا آن را صعتر نیز گویند و در کتب طب بصاد نویسند تا ابتباس نشود از منتخب وغیره۔

سعد اکبر مشتری۔

سعیر آتش فروخته و زبانه آتش سوزان از منتخب و در لطائف نام طبقه چهارم از هفت طبقات دوزخ است و نسخ۔

سعتر بالفتح زنی که بالت جریی با دیگر جماع کند از برهان۔

سعال بضم اول تیزی سرفه از منتخب۔

سعدان بالفتح نام موضعی از منتخب۔

سعی در بهر دو معنی مشتری۔

سعسع بالفتح حرف سوم قافیه که پیش پیدا شود و در ابتدا اشتر آشفته باشد و بفتح شود ابله و خشک پیش نشود۔

بهندی گنج گویند۔

سعی بفتح اول و سکون عین بمعنی دویدن میان صفا و مروه بهفت بار و این هم از لوازم حج است و شتاب کردن و کار کردن از صراح و مجازاً بمعنی کوشش و مرسوم از بی التفاتی بفتح اول و کسر ثانی گویند۔

سعدی شیرازی شاعر مشهور منسوب به سعد بن زنگی پادشاه شیراز و نام ایشان مصلح الدین۔

سعتری بالفتح بمعنی زنی که با آلت چیزی با زن دیگر جماع کند و مجازاً بمعنی ... از برهان۔

فصل سین مهمله مع الغین معجمه

سغبه ... گرسنگی از منتخب۔

... از صراح ...

سغد بالضم زمین ... بکار ...

... از برهان۔

سغراق بالضم ... بزرگ بالفتح پیاله ...

سغراق بالفتح کوزه لوله دار و در این ترکی است۔

سغبان بالفتح ... از صراح ...

... بالفتح ... و ده ... بالفتح بمعنی ...

... و چیزی ... از لطائف۔

سغری بالفتح ... و ... از لطائف۔

سغدی بالضم منسوب به سغد نام ...

زبانی از جمله هفت زبان فارسی۔

فصل سین مهمله مع الفا

سفها بضم اول و فتح فا جمع سفیه که بمعنی نادانست۔

سفید آب ... سوخته و آن را بعضی مردم سفیده کاشغری گویند ظاهراً صحیح سفیده کاسه گرست چرا که آن را بکار کاسه گران و نقاشان در هم ازان سپید آید۔

سفارت بکسر رسالت و پیغمبری از منتخب و صراح۔

سفید بخت خوش نصیب و نیک بخت۔

سفاهت بالفتح ... و بیخردی و سبکی عقل از بهار عجم و ... از صراح و منتخب۔

سفرمه ... الکاتبی گوید ... و دو شاخ از درختی که ... مقوی ...

... از برهان ...

... سراج اللغات ...

... بالضم بمعنی ... وش۔

سفتاح ... آخر جای مهمله ... زنا گران و بالفتح و تشدید تا بمعنی ... و صحیح قاموس ... بمعنی ...

ابو ... سفاح بن محمد اول خلیفه از خلفای عباسی از منتخب و صراح۔

سفال بکسر ... زیر باده ... جماع ... از منتخب۔

... بکسر ... آشفته و پریشانی۔

... بالفتح و تشدید فا ... معمور ...

سیخ که آن را بزبان نیز گویند از منتخب و صراح۔

سفر بالکسر کتاب و نامه و بالفتح نوشتن از مدار۔

سفیدار بکسر تین و یای مجهول درختیست که چوبش سفید باشد و ثمر ندارد و شاخهای نازک دارد که بادک باد و ... از هوا مسموع و غیره۔

سفرجل ... قاصد از منتخب۔

سفته ... غلام و کنیز و بمعنی مطیع از برهان و سراج۔

سفوف ... اول و ضم ثانی آرد بیخته مطلقاً و خصوصاً آرد و دوا از صراح و رساله ابن حاجب۔

سفک بفتح اول و سکون ثانی ریختن خون از منتخب۔

سفاک بالفتح و تشدید فا خونریز و قاتل از منتخب و کشف۔

... میوه ... که آن را ... نیز گویند از منتخب۔

سفال بفتح اول ... و حذف از مدار و مؤید و برهان ... در ... کسره ... و سراج نوشته که سفال بضم و کسر ... صحیح باشد۔

سفل بالکسر و بالضم بمعنی پستی از منتخب و شرح نصاب۔

سفول بضمتین ... بمعنی پستی ... از منتخب و لطائف۔

... بفتح اول و کسر چهارم که ... بمعنی ... ها۔

سفالات بکسر نام شهر و نام پرده ...

از موسیقی از کشف و مؤید -

سفیان بالضم نام دو کس از علمای محدثین

سفن بفتحتین پوست درشت از ماهی یا نهنگ و غیره که بر قبضه شمشیر وصل کنند تا گرفت خوب شود و بمعنی سوهان آهنی و بفتحتین جمع سفینه است که بمعنی کشتی باشد از کشف و منتخب و صحاح -

سفقتین بکسر اول و کسر تای فوقانی بر وزن مسکین نام ولایتی از ترکستان از برهان -

سفینه کردن ظاهر و نمودار کردن از مصطلحات -

سفید گردیدن و سفید شدن نمودار و نمایان و آشکار اشدن و منزه گردیدن از چراغ هدایت و سراج و بهار عجم و مصطلحات و برهان -

سفنج بالضم معرب سفته که بهندی آنرا هندوی گویند از رساله معربات -

سفینه بالفتح بیاض اشعار و کشتی و با -

سفه بفتحتین و بای ملفوظ سبکی عقل و نادانی از منتخب -

سفله بالکسر فرومایه از بهار عجم و منتخب و نیز صاحب منتخب و کشف و سراج نوشته اند که بالفتح اول و کسر ثانی است و جمع است مفرد نیست و بعضی از محققین نوشته که سفله بالفتح اول و کسر فا اسم جمع است اگاهی بحسب تخفیف بکسر اول و سکون فا نیز استعمال کنند و در قاموس بکسر اول و سکون دوم و فتح اول و کسر دوم هر دو گفته و بلفظ اسافل که دلالت بر جمعیت کند تفسیر نموده و از نهایه جوزی مستفاد میشود که اصل بالفتح اول و کسر دوم است و در محاورات استعمال میشود اما گاهی بتخفیف بکسر اول و سکون دوم نیز میگویند چون فعله بالفتح اول و کسر ثانی از اوزان جمع نیست ظاهر این است که اسم جمع باشد و در خیابان نوشته که این لفظ از کتب لغت بکسر اول و سکون دوم و فتح اول و کسر دوم هر دو معلوم میشود اما بمعنی جمع است لیکن فارسیان بمعنی مفرد استعمال کنند -

سفته بالضم نوعی از پیکان و بالفتح کاغذ زر که بهندی هندوی گویند و بمعنی تحفه و هدیه نیز و بالکسر هر چیز سطبر و محکم خصوصاً جامه از رشیدی و برهان -

سفید مهره بمعنی خرمهره کلان که بهندی سنکه گویند بالفتح اول -

سفره بالضم در عربی توشه دان مسافر و مجازاً بمعنی دستار خوان که بر آن طعام چیده باشد و بفارسی بمعنی مقعد که مخرج غائط است از بهار عجم و کشف و منتخب و مدار و سروری و چراغ هدایت و مصطلحات بدانکه چون سفره را که بمعنی دستار خوان است با سفره که بمعنی مقعد باشد در تلفظ التباس واقع شده باعث استکراه و ملال طبع گردید لهذا سفره را که برای معنی دستار خوان است با تالفتح مقرر کردند بجهت رفع التباس برای معنی دیگر لازم معین داشته شد چنانکه بود -

سفیه بالفتح اول و کسر ثانی و در آخر ها مظهر بروزن فصیح نادان و کم عقل از منتخب -

سفلی بضم اول و سکون ثانی و فتح لام و در آخر الف بصورت یا بمعنی پست تر و زیرین مؤنث اسفل است و بالکسر یا بالضم و کسر لام منسوب بسفل که بمعنی پستی است -

سفید چشمی بیحیائی و بیباکی از مصطلحات -

فصل سین مهمله مع قاف

سقمونیا بالضم عصاره درختی است مائل بسبزی و زردی تلخ مزه از کشف و مؤید و منتخب و مزیل سودای آدمی است بحر الجواهر نوشته که بالفتح است کما فی الملغز و تهذیب الاسماء -

سقا بالفتح و تشدید و در آخر همزه مگر باستعمال فارسی بدون همزه کسیکه آب نوشاندن پیشه او باشد و این صیغه نسبت است چنانکه حداد و طباخ و صباغ -

سقلاب بالفتح و در آخر موحده ولایتی است از ترکستان انتهای بلاد شمالی قریب روم مردم آنجا سرخ رنگ باشند از سروری و مؤید و برهان و مدار و بالضم خطا است -

سقرلات و سقلات لفظ اول بفتح اول و کسر ثانی و لفظ دوم بالکسر نام کرپشمینه معروف است از قاموس منقول که سقلات بالکسر جامه سوف از رشیدی و مؤید و برهان و در سراج نوشته که سقرلات بالفتح جامه سرخ و نا حاصل این لفظ ترکی باشد -

سقایت بالکسر آب دادن از منتخب -

سقنقور بفتح اول و ثانی و سکون نون و ضم قاف دوم جانوریست از حشرات الارض مثل سوسمار یعنی مثل گوه گوشت او بجهت باه مقوی باه است از برهان -

سقوطره بفتح اول و چهارم و ضم قاف نام جزیره که صبر آنجا خوب باشد -

سقر بالفتح چرغ که مرغ شکاری است و بفتحتین بمعنی دوزخ از منتخب -

سقط بالفتح و سکون دوم مردن چارپایه و بکسرتین و بکسر اول و سکون ثانی بچه ناتمام از شکم افتاده و بفتحتین خطا کردن در کتاب و در حساب از لطائف و در منتخب بالکسر بچه ناتمام از شکم افتاده و بفتحتین آنچه افتاده باشد از چیزی و متاع زبون و سهو و غلط در حساب و نوشتن و در مدار بفتحتین مردن چارپایه خصوصاً مردن اسپ و خر و در خیابان نوشته که سقط بفتحتین در اصل بمعنی غلط و خطا است و بمجاز بمعنی گفتن مستعمل است -

سقلاط و سقرلاط بالکسر جامه معروف که در عرف آنرا بنات گویند از رشیدی و مؤید و برهان -

سقراط بالفتح نام حکیمی از برهان و صاحب مدار از سکندری همین نقل کرده -

سقال بکسر در ترکی ریش که بعربی لحیان و لحیه گویند از برهان و مؤید -

سقای نیل کنایه از ابر چرا که نزد حکما پیدائش ابر از بخارات دریاست گویا ابر سقائی است که از دریا آب می آرد یا آنکه ابر را سقای نیل از آن

باب الصاد مع القاف

صدق بالفتح و الکسر راستی خلاف کذب

گفته که بارش بر برودها آب میرساند و جمع شود
زیادت آب رود میگردد۔
سقم بالضم و بفتحتین بمعنی بیماری از منتخب
و در صراح بالفتح۔
سقیم بیمار و مجازاً بمعنی چیز ناقص
نیز می آید۔
سقام بفتح بیماری و بکسر اول بمعنی بیماران
شرح سقیم است از منتخب و صراح۔
سقلاطون بالفتح بمعنی سقرلاط که
عرف آنرا بنات گویند و آن پارچه است
که در بعض جزو ابریشم باشد و بمعنی رنگ
کبود هم نوشته اند از برهان۔
سقط فروشان کسانیکه میوهٔ
افتاده را برداشته ارزان فروشند کنایه
از شاعرانی که الفاظ و معانی سهل
و افتاده و مبتذل در اشعار بندند۔
سقای هر غارت سؤال بهیانه
کالای خوصلا او گویا که حوصلهٔ او
او است و در منتخب نوشته هر ... گرد
زیر گلو آید نگاه میدارد۔
سقط چین ریزهٔ هر چیز جمع
آورنده از مصطلحات۔
سقط بستن کنایه از حرف نا
درست بستن از مصطلحات۔
سقطه بالضم پاره که از چیزی بیفتد یعنی
پاره ابرو چیز که ساقط شود و از ... الطاف
و در منتخب بالفتح لغزیدن و افتادن۔
سقابه بکسر و بعد الف های تحتانی پیمانهٔ
آب و ظرفی که دران آب خورند

و جای آب از منتخب و کشف و مصطلحات
و آنکه در مساجد خزانهٔ آب مهیا شد باید
که آنرا سقایه گویند و اینکه مردم سقاوه
بفتح اول و واو گویند خطا باشد۔
سقیفه بفتح اول و کسر قاف صحیح است
و عوام که بجای آن شگوفه گویند خطاست
چنانکه سخن دروغ را گویند فلانی شگوفه
بسته است حقیقتش چیست که سقیفه
ایوانی بود پنهان که عرب برای مشوره
باطل دران جمع میشدند و مجازاً مشوره
و سخن بیهوده را گویند از منتخب۔
سقسقه بفتح هر دو سین مهمله بانگ
و چیز ... و نهی۔
سقطی بفتحتین منسوب به سقط فروشی یعنی
خرده فروشی و لقب یکی از اولیا که ایشان را
سری سقطی گویند بفتح هر دو ...
... از لب اللباب و غیره۔

فصل سین مهمله با کاف عربی و فارسی

سکبا بالکسر و حرف سوم بای موحده آشی
است که از بلغور گندم و سرکه و نبات
و گوشت کشمش سازند از برهان۔
سکنی بضم اول و سکون کاف و فتح نون
در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی
سکونت و ساکن شدن بجای یعنی باشنده
خانه از صراح منتخب۔
سکو بالفتح اول و ضم ... عربی ...
موعده نام مرد ترسا از مؤید۔
سکاری بفتح و بضم مستان از منتخب۔
سکرات بفتحتین بیهوشی و بی هوشیها

و تکلیف که وقت مرگ باشد از مؤید و کشف
سکوت بضمتین خاموشی از کشف۔
سکینت بفتح بر وزن غنیمت بمعنی آرام
و آسایش و آهستگی از کشف و صراح۔
سکنات بفتح اول و دوم و سوم
ضد حرکات این جمع سکنه است که بفتح
اول و سکون ثانی بمعنی سکون مستعمل
باشد چنانکه در منتخب است۔
سگسست بضم سین اول و ضم کاف
فارسی بمعنی انقطاع و بی سگست بمعنی
بی انقطاع از لطائف۔
سگ کلیست بمعنی کلیست چکاره
است از چوب ... نوشته سگ
کلیست یعنی حمایت داکلیست۔
سکنجبین بفتح اول و ضم کاف و فتح ...
و سکون نون و جیم عربی گنده دهن یعنی
کسیکه دهان او بو آید از کشف و صراح
و مدار ... جهانگیری۔
سکباج بکسر اول سکون ثانی و بای موحده
و جیم عربی معرب سکبا که نوعی از آش است که از
سرکه و برنج یا بلغور سازند از لطائف۔
سکره رایج ترانه بود که بهر گرد از اصول
و پرده بیرون نرود از شرح گلگشتی۔
سکر بالضم و تشدید کاف مفتوح عرب شکر
که طعام را بدان شیرین کنند و بضم اول
و سکون کاف بمعنی مستی و نشه از شرح
نصاب و منتخب۔
سکندر نام پادشاه مشهور رومی یعنی
اسکندر ذوالقرنین میدانند لیکن ذوالقرنین

اکبر که خضر در زمان او بود و دیگر است
و بعضی گویند که او فریدون بود و بمعنی
سکندری خوردن اسپ یعنی بسر در آمدن
اسپ از برهان۔
سگسار مثل سگ یعنی بد و پلید۔
سگزه بالکسر و سکون کاف فارسی و زای
معجمه کوهیست از زابلستان مابین کچ و
مکران و دریا ... از پهلوی آن میگذرد
از برهان سگزی منسوب بانست و سکه
بفتح سین و تشدید و کسر کاف عربی در ترکی
نام عدد هشت که بعربی آنرا ثمانیه گویند
آنکه گویند۔
سگالش بکسر اول کاف فارسی فکر
و اندیشه و مشوره و این لفظ بکاف عربی
و فارسی هر دو آمده از برهان و رشیدی۔
سکاک بالفتح و تشدید کاف اول یعنی
آهنگر چه سک بالفتح و تشدید حلقهٔ آهن را
گویند و یعنی کسیکه بر درم و دینار سکه زند
و بضم اول و تخفیف کاف جوی که میان
آسمان و زمین است از منتخب و شرح نصاب
و در منتخب بمعنی هوائی که میان زمین
و آسمان است و کیهست بن نافع در شرح
نصاب بمعنی باد نوشته۔
سکسک بضم هر دو سین مهمله اسپ
کم رفتار که راهوار نباشد و نام درختی
است که آتش چوب آن دیر بماند
از لطائف و مصطلحات۔
سکسا بضم اول و تشدید کاف عربی
نوعی از خوشبوی مرکب باشد و بالکسر

وتخفیف کاف عربی در فارسی بمعنی سرکه و بالفتح و کاف فارسی نام قومی از ترک بمعنی اول و ثانی از برهان و منتخب -

سگال بکسر اول و کاف فارسی خیال و اندیشه از برهان و سراج -

سکون بضمتین آرام از مؤید -

سکان بالضم و تشدید کاف نشینندگان و این جمع ساکن است و بمعنی دنباله کشتی از کشف و مصطلحات و سراج و خیابان -

سکنجبین بکسر اول و ضم جیم معرب سکنگبین و این مرکب است از سک که بمعنی اول و سکون کاف بمعنی سرکه است و انگبین که بمعنی کاف فارسی بمعنی شهد و این ترکیب از زمانه سابق است و در زمانها بجای شهد قند یا شکر سفید داخل میکنند و در لفظ سکنجبین بضم جیم از کشف مؤید بثبوت رسیده -

سکبین بکسر اول و کسر کاف [illegible] بکار دارند از منتخب و شرح نصاب -

سکاهن بکسر اول و کاف عربی رنگی باشد سیاه که آنرا از سرکه و آهن سازند چه سک بکسر سین بمعنی سرکه باشد و آهن معروف از برهان و جهانگیری و مدار -

سگالیدن بکسر کاف فارسی اندیشه کردن و قصد کردن از رشیدی و برهان -

سکینه بفتحتین آرام و الفت و برکه و آرام گیرنده و زن و فرزند و نام مرغی و بفتح اول و سکون ثانی و کسر ثالث باشندگان خانه از لطائف و سراج -

سکندری خوردن بسر در آمدن و بسر افتادن [illegible] در اصطلاحات سکندری بسر کردن موافق گفته جبل آوردن از مصطلحات -

سکو بکسر اول و ضم کاف و واو معروف چوبی باشد بشاخه بسته دار که بدان خرمن غله کوفته گردانند و گاهی سیاه و دو تا از کاه جدا شود و بمعنی غله افشان که بهندی [illegible] گویند از برهان و شرح نصاب -

سکاچه بضم اول و جیم فارسی شکلی چوبین که آدمی از آن بگواهی تر سرد باشند [illegible] [illegible] از شرح نصاب و برهان -

سکنه بفتحتین نشینندگان و این جمع ساکن از منتخب -

سکینه بضم اول و فتح کاف نام دختر حضرت امام حسین رضی الله عنه از منتخب و کشف و بفتح اول و کسر کاف آرام و آسایش و آهستگی و تمام و بضم اول بفتح آمده -

سکبال بالکسر و تشدید کاف [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از منتخب -

سکه بالفتح [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ملیح بیدار زند از منتخب و لطائف -

سکیزه بکسر تین کاف عربی و یای معروف و زای معجمه بمعنی بر جستن و لگد انداختن و جفته انداختن از برهان و لطائف -

سکره بفتحتین و تشدید را کاسه گلی که خرد باشد و اسکره بزیادت الف نیز آمده از لطائف -

سگ ترنجه بفتح غین معجمه و جیم فارسی بمعنی سگ تیره و لی [illegible] در شرح خاقانی بمعنی سگ صحرانشین -

سگاوند بفتح اول و فتح کاف فارسی و کاف عربی و واو و زای [illegible] و نون نام داروی از کشتی -

سگ جانی بمعنت جانی و حریص بودن -

سگزی صاحب کشف نوشته که بفتح اول و سکون کاف فارسی و زای معجمه نام کوهی ست [illegible] از بهوت زبان فارسی و در سراج نوشته که سگزی با کاف و کاف فارسی و زای معجمه بمعنی سیستانی یعنی سیستان را سگزستان گویند و نوشته اند که لو لیان [illegible] در آنجا شده است -

سگ خورد شدن و سگ خوری [illegible] [illegible] [illegible] از مصطلحات -

سگ درهوی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از آن [illegible] [illegible] نوشته -

سگ شیر [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] -

سگلی بفتح سین و فتح کاف فارسی و [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

انگشتی که هر دو دست هر دو حریف در یکدیگر بند شده و با پا را هر دو حریف باهم بندکرده هر یکی بسوی خود کشند مثل بند شدن سگ با ماده از شرح گل کشتی -

فصل سین مهمله مع لام

سلا بالضم و تشدید لام فارسی خرما از سراج -

سلوی بفتح اول و سوم نام مرغی که آنرا سمانی گویند و بفارسی بودنه نامند و بهندی بٹیر خوانند از منتخب -

سلمی بالفتح نام زن معشوقه که در عرب بوده است و مجازا از معشوق را گویند از کشف و منتخب و این اسم را گاهی بالضم هم میخوانند -

سلب بفتح اول و سکون ثانی ربودن و نیست کردن و بفتحتین ربوده شده و پوست حیوان و نیکی از لباس و رشته مثل جوشن و خفتان که بر وقت جنگ پوشند از منتخب و کشف و بحر الجواهر -

سلاح بکسر جامه با تمام از منتخب -

سلحفات بضم اول و فتح لام و سکون حا و فا و تای فوقانی بمعنی باخه که بهندی کچهوا گویند از شرح نصاب -

سلاست نرم و آسانی همواری [illegible] و روانی از [illegible] [illegible] [illegible] کلام است و آسانی که در ان الفاظ ثقیل نباشد -

سلاح و [illegible] بکسر اول هر حربه که بدان جنگ کنند -

سلماست بضم اول جای

بیخ ناخن و در منتخب و صراح نوشته استخوانهای انگشتان دست و پا۔

سلطنت در از دستی و دراززبانی و بمعنی قهر و غلبه از منتخب و خیابان۔

سلت بالضم و تای فوقانی بمعنی جو کوتاه معروفست از شرح نصاب۔

سلوت بوزن رحمت بمعنی آرام و خوشی و بمعنی تسلی از منتخب و صراح و لطائف۔

سلالات بالضم اول جمع سلاله و معنی آن در اخیر همین فصل مسطورست۔

سلامت بی گزند شدن و بی عیب شدن و رهائی یافتن از صراح و در جهانگیری فارسی این مصدر بمعنی مفعول بسیار می آید بمعنی مسلّم و سلامتی نزد بعضی درست نباشد چراکه سلامت خود مصدرست حاجت بیای مصدری ندارد انتهی و بعض تصانیف خان آرزو و در بهار عجم و خیابان نوشته که ضابطهٔ فارسیانست که در آخر بعض کلمات یا زائد الحاق کنند خواه اسم جامد باشد خواه مصدر خواه فارسی باشد خواه عربی چون ارمغان و ارمغانی و فلان و فلانی و قربان و قربانی و نقصان و نقصانی و جریان و جریانی و خلاص و خلاصی و فضول و فضولی و سلامت و سلامتی و سلاست

نام زنی محبوبه از عرب۔

سلاح بالکسر آله که بدان جنگ کنند از بهار۔

سلیح بکسر اول و کسر لام و یای مجهول و حای مهمله اماله سلاح۔

سلّاخ بالفتح و تشدید لام و خای معجمه بمعنی پوست کن از لطائف و منتخب۔

سلخ بالفتح اول و سکون لام پوست کندن و بمعنی روزیکه در شام آن هلال دیده شود و وجه تسمیه آنکه سلخ در لغت بیرون آوردن گوسپند از پوست باشد چون در ان روز ماه از زیر شعاع آفتاب بیرون می آید لهذا روز مذکور باین اسم مسمی گشت از رسالهٔ علم نجوم که بغایت معتبرست نوشته شد۔

سلحشور بکسر اول و فتح لام و سکون حای مهمله کسیکه ورزش و استعمال سلاح بسیار کند چراکه این مرکب است از سلح مخفف سلاح باشد و از لفظ شور که مشتق از شوریدن باشد و معنی شوریدن اهتمام زدن چیزها و استعمال و ورزش کردن از بهار عجم و برهان و کشف و سراج۔

سلس روان و هموار از منتخب۔

سلف بفتحتین در گذشتن و بمعنی پیشین و پیشینگان و آبا و اجداد و گذشته و با کاف شوهر خواهر زن یعنی شوهران خواهران بهر یک مر دیگر را سلف گویند و بفارسی هم زلف گویند از منتخب و برهان و مؤید و سروری۔

سلاحف بالفتح اول و کسر حای مهمله بمعنی باخها و این جمع سلحفاتست۔

سلاف بالضم اول آنچه از انگور چکیده پیش از فشاردن و بمعنی شراب از منتخب۔

سلق بالکسر چغندر که ترکاریست معروف مشابه بشلغم از منتخب و برهان۔

سلجوق بالفتح نام مردیکه پدر کلان پادشاهان سلجوق است که اول ایشان معروف طغرل بیگ بن میکائیل بن سلجوق است از سراج۔

سلاق بالضم سرخ و غلیظ شدن پلکهای چشم از صدور والامراض۔

سلمک بالفتح اول و سکون لام و فتح میم و کاف عربی آوازه ایست از جملهٔ شش آوازهٔ موسیقی و آن شش آوازه اینست شهناز و گردانیه و گوشت و مایه و نوروز و سلمک از برهان رشیدی و در بهار و سروری نوشته که نام پرده است از موسیقی۔

سلک بالکسر رشتهٔ مروارید وغیره و بالفتح در کشیدن چیزی را در چیزی از صراح۔

سلاک بالفتح بروزن هلاک شوشهٔ طلا و نقره از برهان عوام هند آنرا سلاخ گویند۔

سلیک بالفتح اول و کسر لام بمعنی منسلک یعنی چیزیکه در چیزی کشیده شده باشد از منتخب۔

سلوک بضمتین راه رفتن و نیکی کردن در امورات و باصطلاح صوفیان طلب تقرب حق تعالی۔

سل بالفتح و تشدید لام در عربی برکشیدن شمشیر و کارد و جز آن و باصطلاح اطبا بریدن رگ را گویند و بالکسر آنچه بیرون کشیده شود از چیزی و بمعنی نطفه و نام مرضی و در فارسی نوعی از کشتی که از چوب و نی بر هم بندند و یکی از اسلحه و آن نیزهٔ کوچک باشد که هندی آنرا سیل گویند از منتخب و صراح و برهان۔

سلاسل بالفتح سین اول و کسر سین ثانی بمعنی زنجیرهای آهن وغیره و این جمع سلسله است از منتخب۔

سلسال بالفتح آب شیرین و خوشگوار و آب صافی از منتخب و لطائف و کشف۔

سلسبیل بفتح هر دو سین مهمله بر وزن زنجبیل نام چشمه ایست در بهشت و بمعنی چیز نرم و خوشگوار و شراب از منتخب و لطائف۔

سلیل بفتح اول و کسر ثانی فرزند و بچه از صراح و منتخب۔

سلقل بفتح سین و سکون لام و ضم قاف کلمهٔ ترکیست بمعنی دست چپ سل بالفتح بمعنی چپ و قل بالضم بمعنی دست۔

سلامان و ابسال نام عاشق و معشوق و نام کتاب قصهٔ ایشان از جامی۔

سلس البول بفتح سین اول و کسر لام اول و فتح سین دوم مرضی که بول بی اراده خارج شود از صدور والامراض و کسیکه بول را ضبط نتواند و بفتحتین مرضیست که بول بی اراده بیرون می آید از منتخب۔

سلالم بفتح اول و کسر لام ثانی نام قلعه از قلاع خیبر از شرح نصاب۔

سلام بفتح اول و در عربی بمعنی گردن نهادن و بی گزندگی و دیگری از سلام گفتن

ونامی ست از نامهای حق تعالی از منتخب
وغیره و در فارسی سلام بروزن کلام
بمعنے صد هزار که بهندی لکهه گویند و در
سراج اللغات از کتاب دبستان نقل
کرده است که مراتب اعداد نزد فارسیان
بدین گونه است یک و صد هزار سلام
یعنی صد هزار و صد سلام را شمار گویند و صد
شمار را شمار و صد شمار را داده و صد داده را آوُ
و صد آوُ را [illegible] گویند
سلیم درست و صاحب سلامت
و مرد ساده و احمق و مار گزیده و باین
معنی از روی تفاول نیک [illegible] اند
منتخب و سراج و خیابان.
سلم بفتح اول و سکون لام نام پسر
بزرگ افریدون و بالکسر و بفتحتین [illegible]
[illegible] اطفال از برهان و جهانگیری و رشیدی
و در عربی نام درختی ست و نیز نوعی از
بیع ست و آن دادن بهای چیزی ست
بایع را پیشتر از تیار شدن آن چیز [illegible]
[illegible] شرعیه اول جنس چنانچه گندم
یا جو یا نخود دوم نوع چنانچه [illegible]
سوم قدر چنانچه [illegible] یا دو من چهارم
وصف چنانچه قسم اول یا قسم دوم [illegible]
یا غیر آب داده [illegible] از آلایش [illegible]
از آلایش پنجم اجل یعنی وعده چنانچه
[illegible] روز [illegible] ششم بیای تسلیم
[illegible] مکان [illegible]
[illegible] کردن [illegible] چنانچه
[illegible] اول

وتشدید لام مفتوح بمعنی نردبان چوبین
وبکسر اول وسکون لام بمعنی صلح و آشتی
باین معنی نیز عربیست از کشف
ولطائف ومنتخب وصراح.
سلجم بالفتح معرب شلغم و بشین معجمه خطا
است چراکه در تعریب شین معجمه به سین مهمله بدل
میشود از رساله ابن حاجب.
سل کردن روان کردن.
سلطان بالضم بمعنی والی و حجت
وقدرت از منتخب.
سلمان بالفتح نام شاعری مشهور
که او را سلمان ساوجی گویند و نام یکے
از اصحاب رسول الله صلی الله علیه
وآله وسلم که او را سلمان فارسی
گفتندی از مؤید.
سلو بالفتح وبضمتین وتشدید واو
خرسند شدن وزائل شدن اندوه
وفراموش کردن.
سلاهم ترازو [illegible] کفه ترازو [illegible]
که جنس باشد از مصطلحات.
سلسله بالکسر سین دوم نیز بمعنی
زنجیر آهن وطلا ونقره وغیره ونام
کتابی از منتخب ومجازا بمعنی نسل و
اولاد وقرابت وبمعنی ترتیب اسامی
پیران طریقت تا باسم یکی از نامورا
اهل ارشاد.
سلاله بالضم آنچه بیرون کشیده شود
از چیزی ونطفه از منتخب وصراح
وبمعنی بچه وطفل صغیر از شرح [illegible]

مقامات حریری و در کشف مجازا
بمعنے خلاصه.
سلیقه سرشت و طبیعت از منتخب وصراح.
سلف بفتحتین رفته و گذشته شده
و گذشتگان و بالضم [illegible]
از منتخب وغیره.
سله بالفتح وتشدید لام در ترکی
سبد و زنبیل و بعضے نوشته اند که بمعنے
ظرفیکه بهندی آنرا پٹاره گویند از کشف
و برهان و لطائف و مؤید.
سلاحی بالکسر بمعنے سپاهی.
سلاخی بالفتح سین وتشدید لام و
خای معجمه بکسر پوست برکندن [illegible]
[illegible] برسلاخ [illegible] نسبت ست
از سلاخ که بمعنے پوست کننده باشد.

فصل سین مهمله مع میم

سما بالفتح بمعنے آسمان و لفظ سما ماخوذ
از سمو ست که بمعنی بلندی باشد شرح
نصاب از یوسف بن [illegible]
سمیر بالفتح اول و یای معروف نام موضعی
است در راه [illegible] از برهان.
سمانی بضم اول وفتح نون و در آخر الف
[illegible] است که آنرا سلوی نیز
گویند از شرح نصاب و منتخب و بهندی
بٹیر گویند.
سماعت بالفتح اول بمعنی شنیدن.
سماجت بالفتح اول و حرف چهارم جیم
بمعنی [illegible] از منتخب.
سماحت بالفتح اول و حای [illegible]

از کشف و منتخب سمح در لغت بمعنی سهل
تا چیزیکه سهل نگیرند بدان آن دشوار
میباشد پس جوانمردی سهل گرفتن مال
در ضمن دارد و سماحت بمعنی سهل گرفتن
و اغماض کردن نیز آمده.
سمعت بالضم سین وسکون میم وفتح
عین مهمله شنوانیدن عمل خیر خود را بمردم
چنانکه ریا نمودن افعال حسنه تا مردمیکه
بشنوند از [illegible] از منتخب.
سمرت بالضم گندم گونی از منتخب.
سمت بالفتح راه راست و روش
نیکو و قصد و آهنگ و صورت و هیئت
و جانب و بکسر سین وفتح میم داغ و نشان
ونقش از قاموس ومنتخب و [illegible]
[illegible] الفوائد.
سمات بکسر اول ونشانهای نیکو وصورتها
و جانبها و باین معنی جمع سمت ست بالفتح
و بمعنی داغها و نشانها جمع سمت ست
بکسر اول وفتح میم باشد.
سمیح بالفتح اول و کسر میم و جیم عربی بمعنے
[illegible] از منتخب.
سمج و سمچه بضم اول و سکون میم و جیم فارسی
خانه که زیر زمین سازند و گاوان و
گوسفندان را در آن آرام دهند از لطائف.
سماج بالفتح و [illegible]
[illegible] از لطائف.
سماخ بکسر اول و خای معجمه سوراخ
گوش [illegible]
و [illegible] آمده.

باب الصاد مع الواو

باب الصاد مع الهاء

باب الصاد مع الیاء

سمرقند معرب سمرکند صاحب مؤید وکشف نوشته اند که در تواریخ طبری مرقوم است که سمر نام پادشاهی و کند بزبان ترکان شهر را گویند و معنی ترکیبی آن شهر سمر است تم کلامها و این خلاف است در تواریخ نمود و شرلیشی در شرح مقامات حریری نوشته اند که کند بکاف عجمی بمعنی خراب و سمر نام پادشاه شهری را خراب کرده بود لهذا آن شهر را سمرکند گفتندی حالا معرب کرده سمرقند گویند و صاحب رشیدی نوشته که در اصل شمرکند بشین معجمه زیرا که شمر بن افریقش ابن ابرهه با اهل مدینه سغد جنگ نموده و بعد فتح کردن مدینه سغد را ویران کرده شهر از سر نو تعمیر نموده شمرکند نام نهاد و کند در لغت ماوراء النهر بمعنی شهر و قریه باشد

سمسید بفتح اول و ذال معجمه بمعنی نان سفید میده۔

سمور بفتح اول و تخفیف میم مضموم و واو معروف نام جانوری است از قسم روباه که پوستش سرخ مائل بسیاهی و تیرگی باشد از پوستش پوستینها سازند و پوست جانور مذکور را نیز سمور گویند از مؤید و مدار الفاضل وغیره و در بحر الجواهر بفتح اول و تشدید میم

سنمار بالکسر و حرف سوم نون نام معماری که بحکم نعمان بن منذر پادشاه برای بهرام گور قصر خورنق ساخته بود و بعد تمام شدن آن قصر نعمان معمار مذکور را از بالای آن قصر بزیر انداخت تا مثلش بجای دیگر نسازد و بعربی سنمار بکسرتین و تشدید میم

نون بر میم مقدم و گویند از مؤید و مدار و کشف و برهان و جهانگیری۔

سمندر بفتحتین و کسر دال و بفتح دال و ضم دال جانوری باشد بشکل موش بزرگ که در آتشکده پیدا میگردد و چون از آتش بیرون می آید میمیرد و مشتق است از سام اندر یعنی سام بمعنی آتش و اندر کلمه ظرفیت از برهان و جهانگیری و لطائف و بعضی نوشته که جانوری است پرداری که در آتش نمیسوزد۔

سمر بفتحتین افسانه و گفتگو و مجاز بمعنی سخن از کشف و منتخب۔

سم الفار بالفتح و میم مشدد و مضموم و سکون لام و بعده فا نوعی از زهر است و آن سنگی باشد سفید و زرد و سرخ نیز که بهندی سنکهیا گویند و معنی لفظی آن زهر موش است چه سم بمعنی زهر و فار موش را گویند و عوام از غلط آن را سنبل کهار گویند از منتخب۔

سمسار بالکسر و سکون میم و سین مهمله و را از الفاظ عربیست بمعنی دلال و در عرف آنکه اجناس کهنه مردم فروشد از چراغ هدایت۔

سمت الراس بالفتح بمعنی جانب سر و اکثر این لفظ میان اهل نجوم و اهل هیئت مراد باشد چه انسان را که جانب سر خود جای وسط آسمان معلوم میشود۔

سمّور بالکسر دارید از منتخب و صراح بالفتح

سموط بضمتین جمع سمط که مروارید است از منتخب

سم الخیاط بالفتح سین مهمله و کسر خای معجمه سوراخ سوزن۔

سماط بالکسر اول بمعنی صف و دسترخوان و سفره و قطار از بهار عجم و مدار و سروری و مؤید و منتخب و خیابان و صراح۔

سماع بالفتح شنیدن و بمعنی رقص و سرود و وجد مجاز است از لطائف و بهار عجم و از منتخب و صراح بالفتح بمعنی شنودن و در مدار بفتح شنیدن سرود و در سروری بالفتح بمعنی سرود و صاحب کشف نوشته که بالفتح بالفتح شنیدن و بکسر اول در فارسی بمعنی خاص سرود شنیدن و مجازا بمعنی وجد و حالت مشایخ نیز و در شعر خواجه حافظ بمعنی سرود و نغمه آمده است بیت

ببین در رقص کتان سرود ناله چنگ
کنیم در رقص آخر بود و استماع سماع

سماخ بالفتح بمعنی شنیدن و بمعنی سوراخ گوش و بالکسر پرگاه از کشف را از صراح و منتخب و در شرح نصاب بمعنی پنبه گوش که سوالش نوشته۔

سماق بالضم و تشدید میم نام دوائی و آن میوه باشد ترش و بالفتح و تخفیف میم نوعی از سنگ که سفید و محکم باشد از مدار و منتخب و صراح و سروری۔

سماک بالکسر اول نام ستاره و آن منزل چهاردهم است از منازل قمر از کشف و منتخب و مدار و قرار صاحب منتخب نوشته که سماک دو ستاره اند یکی را سماک اعزل و دیگری را سماک رامح گویند و آن برج بمنزله دو پای برج اسد است و رامح بکسر میم و حای مهمله بمعنی نیزه دار و سماک

رامح ستاره ایست که پیش روی ستاره دیگر است که آنرا نیزه سماک گویند و سماک دیگر که اعزل باشد پیش رو ستاره دیگر ندارد همین سبب آنرا سماک اعزل نامند و اعزل بفتح اول و سکون عین مهمله و فتح زای معجمه بمعنی مرد بی سلاح است و در کفایة التعلیم آورده سماک که منزل قمر است سماک اعزل است که برکف سنبله برج شده است

سمک بالفتح اول و سکون میم بمعنی بلندی سقف و مقدار بلندی و بلند گردانیدن و بفتحتین بمعنی ماهی از قاموس و منتخب و برهان و لطائف و در فارسی اکثر بمعنی آن ماهی مستعمل میشود که زیر زمین است و بر پشت آن ماهی گاو و بر شاخ آن گاو زمین و آنرا سمکه در بالای بمعنی ماهی بسکون میم آورده۔

سمهیل بالفتح یادگرم بفتحتین بمعنی زهرها در بیش در سخ چیم بهار عجم و بحر الجواهر منتخب مؤید۔

سم بالفتح و تشدید میم زهر و بمعنی سوراخ سوزن و بالضم در فارسی ناخن خر و مثلها ناخن است و خرو مثلها و بالفتح نام پهلوانی نیز است از صحاح و برهان وغیره۔

سمان بالفتح نام روزی است از هر ماه شمسی از برهان۔

سمین بالفتح اول فربه و چیزی باشد سفید مشابه پنیر که از گوشت حیوان فربه پیدا آید که بهندی رواج گویند از کشف و منتخب و کتب طبیه۔

سمن بالفتح ... گل ... بکسر اول

و فتح میم بمعنی فرچی بفتحتین و بر فارسی گلی سفید و خوشبو از کشف و سراج و منتخب -

سکیبان بفتح اول و ثانی و کسر کاف عجمی کنایه از اهل زمین چرا که زمین نزد اهل نجوم بر پشت گاو است و گاو بر پشت ماهی

سماطین دو رده و دو رسته از درختان و مردم و غیر آن -

سمع الکیان بفتح کاف عربی بسکون کتابی در علم حکمت طبیعی که پادشاهان باخود می‌داشتند و معنی آن شنیدن احوال موجود است از منتخب -

سمو بفتحتین و تشدید واو بمعنی بلندی

و بفتح اول و ضم میم بمعنی بلند

سمیط سلک مروارید -

سمه بکسر اول بمعنی پوشیده و نهان آمده از برهان -

سمسه بضم و او نوعی است از قسم بهوه مثل بادام و پسته بهندی چرونجی گویند از برهان -

سمینه بفتح اول و کسر میم نام جامه که بار یک و نازک باشد از برهان -

سمن آفگنده کنایه از انگشت مانده از رفتن راه از رشیدی و سراج -

سما سیلی رطال القر است گر او قصه سپهبد استتن میکند از مؤید -

سمی بفتح اول و کسر میم و یای مشدد همنام از بحر الجواهر و کشف -

سمنانی بالکسر و دو نون منسوب بسمنان که شهریست میان ری و دامغان

و خواربار ازلب الالباب شیخ علاء الدوله سمنانی از آنجاست -

فصل سین مهمله مع نون

سنا بفتح بدون مد بمعنی روشنی کمتر از ضیاء و نور و بالمد بمعنی رفعت و بلندی و نام برگ گیاهی است که آن بهسال میکند از منتخب و لطائف و کشف و شروح نصاب -

سنگیا بمعنی سنگی که بهندی جهانوا گویند

سنجاب بالکسر و جیم عربی و بای موحده نام جانوریست که از پوست آن پوستین سازند و آن خاکستر گون باشد و پوست آنرا نیز سنجاب گویند از برهان و مدار و سروری و در بحر الجواهر و کشف و جهانگیری بالفتح -

سنت بالضم و تشدید نون مفتوح بمعنی راه و روش و عادت و باصطلاح فقها آنچه پیغمبر و صحابه بران عمل کرده باشند و امری که پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم آنرا همیشه کرده باشند مگر در عمر خود یکبار یا دو بار بقصد ترک هم کرده باشد از منتخب و لطائف و صراح -

سنگ پشت جانوریست آبی که آنرا کشف باخه نیز گویند و بهندی کچهوا نامند

سنگ مجاعت بفتح میم سنگی که برای دفع گرسنگی بشکم بندند و این مسنون است و مجاعت بفتح بمعنی گرسنه بودن از منتخب -

سنگ نیست بمعنی محکم و میوه که هنوز

تا رسیده باشد و اثر خامی در وظاهر شود از لطائف -

سنوات بفتحات جمع سنه که بمعنی سال است و قطب الدین علی شارح قصائد عرفی بمعنی زمین شوره نوشته -

سنگین بست و د کسیکه بتامل و تانی کار کند از مصطلحات -

سنج بالفتح و جیم عربی دو طبق کوچک از روئین که بهم زنند و این معرب مبدل جهنج است که لفظ هندی باشد و آنرا جهانج نیز گویند و بمعنی وزن کردن و وزن و بمعنی مبدل سنگ است به تبدیل کاف فارسی بجیم عربی از سراج و غیره -

سنوح بفتحتین و حای مهمله ظاهر شدن شکار از سوی دست چپ و جانب بمعنی پیدا شدن حادثه از منتخب و کشف و سراج -

سنگلاخ زمین سخت که چون آنرا کاوند سنگها بسیار بر آیند و جائیکه در ان سنگ بسیار باشند از برهان چراکه لاخ بمعنی مکان کثرت چیز است و در لطائف بمعنی سنگ سخت نیز نوشته -

سنگ و دی سنج کنایه از شخص محکوم و مطیع امر از مصطلحات -

سنجد بالفتح و جیم مکسور نام میوه که شبیه بعناب باشد از رشیدی و در بهار عجم و کشف بالکسر -

سند بفتحتین تکیه گاه و آنچه پشت بر او گذارند و نسبت کردن چیزی را بچیزی و منسوب شدن بچیزی پشت به پشت

و بمعنی بلندی چیزی از سراج و غیره و قند فارسی بالکسر و سکون نون بمعنی حرامزاده و پدر و شریر و در قافیه معیوب ظاهرا مخفف سناد باشد و نام ملکی است از هندوستان و نام رود بزرگ در سند که از او دریای اتک نامند از منتخب و برهان و کشف و لطائف و سراج و صاحب مصطلحات نوشته که سند بالفتح بمعنی سرگین انسان است که بغایت سطبر و سخت و گنده باشد -

سناد بکسر اول و در آخر دال کی از عیوب قافیه و آن اختلاف ردف است مانند زمین و واو و یا در دو و دید از منتخب و رسائل قافیه و معنی اصلی مخالفت است -

سندباد بالفتح و حرف چهارم بای موحده نام کتابیست تصنیف کرده حکیم ازرقی در نصائح و پند و حکمت و در برهان کتابیست و در سراج نوشته که سند بالفتح و قیل بالکسر نام کتابی است از ازرقی شاعر در موعظ و نصائح و نام پسر گشتاسپ ظاهرا پسر گشتاسپ مذکور حکیم باشد و این اقوال از و روایت کرده باشند پس باین قدر نام کتاب مذکور نصائح سندباد است -

سنجار بالکسر و جیم عربی نام شهریست میان عراق و موصل نام موضعی است که مولد سلطان سنجر است از منتخب و قاموس و رشیدی -

سنجر بالفتح نام پادشاه عادل است

سنگسار نوعی از سیاست که آدمی را

باب الضاد مع الباء

باب الضاد مع التاء

تاکرد رفاک نشانند و بران سنگ باران کنند محمد کیمیر دار برهان و سراج -
سنقر بسین مهمله و قاف هر دو مضموم پرنده ایست شکاری مثل باز که در هندوستان بواسطهٔ حرارت نزیند این ترکیست از لطائف و نام یکی از پادشاهان ترک و نام یکی از غلامان -
سنگر بکسر اول و کسر کاف فارسی بمعنی تیرهٔ کوچک از فرهنگ نوشته شد -
سنگ نر بمعنی محک -
سنگ انداز مرادف کلوخ انداز و آن سوراخی ست که در میان کنگره های قلعه سازند بهندی رندگو یند بفتح را مهمله از مصطلحات و بمعنی فلاخن هم آمده و بمعنی منجنیق مشهور تیست که سنگ ایلان در را داخر از منیات کنند و آن بمعنی سلیخ ماه شعبان نیز آمده از برهان -
سنور بفتحتین بمعنی سرحد که فاصله باشد میان دو ولایت و این ترکی ست -
سندس بالضم و دال مهمله نیز مضموم و بعده سین مهمله قسمی از دیبای بیش قیمت بنا بیت رقیق و باریک و لطیف و نازک و بیشتر لباس بهشتیان از آن باشد -
سندروس بالضم و دال مهمله مفتوح و را مهمله مضموم و واو معروف و سین مهمله و آن صمغیست زرد رنگ که آنرا کهربا گویند و در برهان بالفتح و در سراج نوشته که سندروس صمغیست زرد رنگ که بروغن کمان و غیره از آن سازند و آن شبیه بکهربا باشد بلکه کهربا یکی همین

و یا معتاد نیست از آن ساخته میشود -
سنا کش بمعنی سنان کشیده ای سنان دراز از شروح -
سنجق بالفتح و جیم عربی مضموم لغت رومی بمعنی علم و نشان فوج و بمعنی کمر نیز آمده از رشیدی و برهان و کشف و سراج و مؤید و منتخب و مدار -
سنا برق بفتح برق روشن و طلوع استعاره آمده نیز مراد و ارتداد از لطائف -
سنگ ومشق مراد از محک -
سنگ مجازاً بمعنی مقدار و گرانی و وزن و وقر و قیمت و قدر از سراج و چیز نیست که آنرا از سنگ یا از چوب سازند و بضربت اصول بهم برزنند تا آواز بر آید هندیان آنرا جهانجهی گویند بفتح هر دو جیم فارسی و دو کاف عربی در ایام عاشورا پیش علمها رواج تمام دارد و نیز بمعنی سنگ نیز درست که کشتی گران بردوش گردانند -
سنبک کشتی کوچک که رکاب جهاز باشد از مصطلحات -
سنبل گیاهیست خوشبو سیاه رنگ که در کتب طب آنرا سنبل الطیب نامند و بهندی آنرا بالچهر گویند و بمعنی خوشهٔ گندم و جو چرا که چون تای وحدت در آخر لفظ سنبل لاحق کنند سنبله گویند و ظاهر که این هر دو تشبیه بزلف دارند و این معانی مسطوره را صاحب مدار از آداب الفضلا و دو ابراهیمی نقل کرده

و صاحب مؤید از شرفنامه آورده و صاحب کشف بعد معانی مذکوره اظهار کرده که در کوه رهتاس نواب خان زمان شاهان سنبل مراد نموده بود بلیس آن گیاهی دیگر بود سوای بالچهر و در برهان نوشته که گیاهیست خوشبو سنبل الطیب ممکن از افضلست خان آرزو در سراج اللغات نوشته که درین ایام در هندوستان گلی از ولایت آورده و لود نند که مانند نرگس پیازه دارد و گل آن مائل بکبود نیست بوی خوشبو دارد مرغول و برگه گلهای او قدری جعدوست دارد از بعض مردم فهمیده شد که سنبل همین ست و آنچه بعض بیر سیاه و شان را که بعربی شعر الجن خوانند و بهندی از سراج نامند و شبیه زلف دارد سنبل گویند در فارسی با شبیه زلف نیامده -
سنام بالفتح کوهان شتر از منتخب -
سنجابیان بکسر اول قومی ست که از ملک ایشان سنجاب پیدا شود و سنجاب جانوری باشد که از پوستش پوستین سازند از شرح خان آرزو -
سن بالکسر و تشدید نون بمعنی دندان و بمعنی سال و مقدار عمر از منتخب و سراج و مدار و بفتح نصاب و در برهان نوشته که سن بالفتح در ترکی بمعنی لفظ تو ست که در فارسی کلمهٔ خطاب باشد -
سندان بکسر اول و فتح دال و در کسر ترجمهٔ حرف آمده
سن سن بالفتح هر دو سین در ترکی

بمعنی تو تی تو تی -
سنسن بکسر هر دو سین و سکون هر دو نون بمعنی حرام مغز و آن چیزیست سفید از جنس عصب که میان سوراخهای مهره پشت و گردن میباشد خوردن آن حرام ست -
سنون بضم اول و فتح نون اول جمع سنین بکسر اول بمعنی سالها و این جمع سنه است که بفتحتین بمعنی سال باشد از منتخب و بمعنی قحط و سالهای قحط از شرح نصاب باید دانست که سنین بفتح سین هم جائز ست و این جمع سالم مذکر ست از لفظ سنه را که بفتحتین باشد یا و نون جمع سالم آورده سین را کسره داده اند بر خلاف قیاس تا دلالت کند بر شذوذ این جمعیت چرا که شرط جمع یا و نون بواو و نون بر آنکه اسم علم مذکر عاقل است درین لفظ این شرط مفقود ست چه لفظ صفت نیست هم -
سنبولت بفتح اول و سنم بمعنی دارد که بر دخان مانند از منتخب -
سنگون ترازوی کم وزن باشد از -
سنگ کران در اصطلاح جوهریان جوهر باشد مثل یاقوت و زمرد و الماس و غیره -
سناسیان بفتح اول و تشدید نون و کسر سین مهمله دوم جمع سناسی آن فرقه ایست از فقیران هنود و این لفظ هندیست -
سنان بکسر نیزه و تیزی هر چیز و بمعنی زبان که تیغ بران تیز کنند از منتخب و لطائف -
سندان بالکسر یکی از آلات آهنگران

ور بر گران که آهن و زر و غیره بران نهاده میکوبند بهندی آن را اهرن گویند و بمعنی آنکه بهندی آن را [illegible] و بمعنی سنگی آهنی که بر تخته [illegible] تا اگر کسی [illegible] خود حلقه را بر [illegible] سنگ آهنی که سندان گویند [illegible] بر [illegible] در بهار عجم و سوید و کشف و بالفتح -

سنگ [illegible]

[illegible]

سنگ [illegible] و بیقرار شدن -

سنگ [illegible] کردن بمعنی [illegible] پنهان کردن نیز آمده -

سنگ [illegible] از مصطلحات -

[illegible]

غوزکی که مقدمه خواب است بالضم و تشدید نون بمعنی راه و روش [illegible] و بالکسر [illegible] چیزی و در فارسی بالضم و تشدید نون مفتوح بمعنی [illegible] پسر [illegible] بمعنی بهشتیان نیز آمده از منتخب [illegible] برهان و جهانگیری -

سنگچه [illegible] برای [illegible] است از سراج -

سنگ [illegible] برای افتاده [illegible] -

[illegible]

مرتبه اعلی [illegible] وارد از کشف -

سنبی بفتح اول و کسر نون و تشدید [illegible] بمعنی روشن و تابان نیز آمده -

سنگ جانی بیرحمی و سخت جانی -

سنبلی نوائی از موسیقی -

سنگ [illegible] شدن بیماری سخت شدن بیماری از مصطلحات -

فصل سین مهمله مع واو

سو [illegible] بالضم [illegible] آن [illegible] -

سودا بمعنی [illegible] و نام خلطی از اخلاط اربعه و در فارسی بمعنی دیوانگی [illegible] سودا [illegible] و در ترکی بمعنی خرید و فروخت -

سوا بکسر [illegible] بمعنی غیر [illegible] بالفتح برابری و برابر از منتخب -

سویدا بالضم اول و فتح ثانی نقطه سیاه که بر دل است از منتخب [illegible] سودا [illegible] -

سوق [illegible] بالضم اول و فتح [illegible] ثانی مثلثه نام بازار [illegible] در بغداد [illegible] خرید و فروخت [illegible] -

سوار [illegible] از برهان -

[illegible]

مشهور است [illegible] آرزو در سراج نوشته که در صراح سوغ بالفتح بمعنی روان کردن طعام آمده و نیز سوغات در اصل بمعنی چیزیکه برای کسی بفرستند و بمعنی هدیه آوردن [illegible] تم کلام پس ازین تقریر خان آرزو ظاهر میشود که سوغات لفظ عربی باشد -

سورت بالفتح تیزی و حدت و تندی هر چیز و ظلم و خشم و بالضم شرف و منزلت و پاره قرآن مجید و نام شهری که در هند بر ساحل دریای شور است از منتخب و غیره -

سوسی بفتح اول و کسر او و تشدید یای تحتانی بمعنی برابری و اعتدال از منتخب و کشف -

سومنات بالضم و واو مجهول و میم موقوف نام بتخانه در ملک گجرات و در اصل این لفظ هندیست سومناته بود چه بهندی سوم قمر را گویند و ناته بمعنی خداوند است چون آن بت را هیکل قمر ساخته بودند لهذا باین اسم مسمی گردید و در استعمال فارسی حرف ها از آخر ساقط شده از سراج و کشف و رشیدی و مؤید از برهان -

سوورت بالضم [illegible] از شرح نصاب و منتخب و شرح [illegible] بضم اول و سکون همزه که بصورت واو و فتح دال بمعنی پیشوائی و ظاهرا [illegible] این [illegible] از دال است -

سوء المزاج بمعنی مرض و بیماری چه سوء بالضم بمعنی بد است -

سوانح عبارت از احوالات و رو دیداد ها مگر اکثر استعمال این لفظ در رو دیدادهای متوحش و ناپسندیده باشد و این جمع سانحه است و تحقیق این در سانح و سانحه گذشت -

سواد بالفتح سیاهی رنگ و بمعنی حوالی شهر و نواحی و بمعنی ملک و ذهن و بمعنی مسودّه از مؤید و کشف و منتخب و صراح -

سؤدد بالضم اول و سکون همزه که بصورت واو ست و فتح دال اول و دال ثانی زائد برای الحاق ست بمعنی سرداری و پیشوائی از منتخب و صراح -

سود بالضم در عربی جمع اسود که بمعنی سیاه ست و در فارسی بمعنی فائده و نفع از لطائف -

سوهان گیر کنایه از نرم و ملائم -

سوسمار بالضم جانوریست که بهندی گوه گو یند بکاف فارسی و واو مجهول از برهان وغیرها -

سوار بضم بر وزن خوار بمعنی راکب و بکسر در عربی نام زیوریست که بهندی کنگن گویند از مدار و مؤید و محققی چنان نوشته که سوار بالفتح بمعنی راکب است و بمعنی راکب دیگر سوار ریا مجاز باشد چه مخفف اسوارست و اسوار مرکب ست از لفظ اسو که بر وزن سرو باشد بمعنی اسپ و لفظ وار که کلمهٔ نسبت ست -

سور بالضم و واو معروف چند معنی دارد اول بمعنی جشن و شادی و عروسی

دوم رنگ سرخ و بمعنی جهت لاله و گل و مثل آنرا سوری گویند سوم رنگ خاکستری بسیاهی مائل مراسپ و خر و شتر را و بمعنی چهارم در عربی دیوار قلعه و شهرپناه و پنجم در عربی بمعنی نیم خورده و پس خورده ششم باصطلاح اهل منطق لفظ کل و لفظ بعض است که وضع کرده اند برای چندی افراد موضوع و این معنی مجازست از معنی چهارم کما لا یخفی و بضم اول و فتح واو سورهای قرآن از برهان و جهانگیری و رشیدی و منتخب وغیره -

سورهٔ نور نام سوره از سورهای قرآن مجید -

سوختن زر بمعنی تلف شدن زر تنخواه از چهار شربت -

سوس بواو معروف کرمی ست که جامه ابریشمی را تباه کند و نام درختی که بیخ آنرا اصل السوس گویند از برهان -

سوختگی نفس تنگی دم که در حبس دم و دویدن پیدا آید -

سوهش بالضم و واو معروف و کسر نون و شین معجمه براده که از سوهان فرو ریزد و براده آهن را لباس و مس وغیره از سراج و برهان -

سورهٔ اخلاص قل هو الله ست

سوط بالفتح تازیانه و بتازیانه زدن از صراح -

سوسع بضم اول و عین مهمله نام بتی

قوم نوح علیه السلام که بصورت زنی بود از شرح نصاب -

سواطع جمع ساطعه که بمعنی بلند ست -

سوغ بالفتح و غین معجمه جواز و روائی و گوارائی از مدار و کشف -

سوء رضاع مرض دماغ -

سوالف بالفتح اول و کسر لام بمعنی گذشتها و این جمع سالفه است از منتخب -

سوفسطا بالضم بمعنی حکمت از برهان و این لفظ یونانی ست و در عربی بفتح سین و فتح فا بمعنی سرانجام و بمعنی زود باشد و این حرفیست که بر فعل مستقبل آید -

سوابق گذشتها -

سوء طریق بدی راه و بدراهی -

سوق بالفتح راندن و روانی و بالضم بمعنی بازار و بمعنی ساقها درین صورت جمع ساق ست از منتخب وغیر آن -

سولیق بفتح اول و کسر واو لیست که بهندی ستو گویند بفتح سین مهمله و تشدید فوقانی -

سواک بفتح اول رفتار نرم و بمعنی برابر تو درین صورت مرکب از لفظ سوا که بفتح بمعنی برابرست و کاف خطاب و بکسر اول بمعنی مسواک از منتخب وغیره -

سوگ بواو مجهول و کاف فارسی بمعنی ماتم و این لفظ مشترک ست در هندی و فارسی از سراج -

سو و آهک بواو عاطفه هر دو لفظ

ترکی ست اول بضم بمعنی آب و ثانی بفتح بمعنی نان -

سواحل کنارهای دریا و رود -

سؤال بضم اول و فتح همزه که بصورت واو ست بمعنی خواستن و پرسیدن از منتخب و کشف و صراح و بسا رعجم مزیل الاغلاط -

سؤول بفتح سین و ضم همزه و سکون واو بر وزن فعول صیغهٔ مبالغه بمعنی بسیار سوال کننده از خیابان -

سوزن بال و سوزن پنجه مرغ سیخ پر از مصطلحات -

سواد اعظم شهر بزرگ از برهان -

سوهم بالفتح گران فروختن و وقت نمودن و خواری و رنج کشیدن و بمعنی گیاه چریدن چارپایه از لطائف و منتخب -

سؤم بکسر اول و ضم همزه و سکون میم ترجمهٔ ثالث و بالکسر و همزهٔ مشدد مضموم و سکون میم نیز آمده و آله هروی گوید -

بیت درصورت و معنی از تعظم خوانندش دو جهان جهان سوم

از بهار عجم و خان آرزو در سراج نوشته که سوم بمعنی گویند بضم اول و تشدید واو و سه که بعربی ثالث گویند و آله هروی در مدح قطب نامی گفته بیت قطب سه سه حرف در تکلم زان یافته زینت چرخ سوم مولهٔ میر گشته منتخب در آخر از

چنانکه یکی از آلات آهنگران

ترائی سبکه کرغلیسه گیهای و برآورده و آن برهینه شمشیر باشد آنرا نیز گویند از مصطلحات ۱۲

مذکور بالضم و بفتح هردو آمده ضم چنانکه دوم گذشت و فتح چنانکه ملا نظیری در قصیده که قافیه و ردیفش ضمیرها و کرم است همان دوم را بسته است و در هندی همین قسم می آید چنانکه ایکم بمعنی یکم و پنجم بمعنی پنجم چون موافقت درین زبان بیش از بیش است این هم دلالت بر فتح دارد و بهر حال لفظ سه های مختفی گردد مکتوبی مختفی ست در شمار نمی آید مثل که و چه نیست را در ترکیب با میم سعد و حال که و چه باشد و های که و چه در حالت ترکیب بسبب کسرهٔ کاف و جیم بیاء بدل شود چنانکه کیم و چیم درین صورت سیم بیای ثابت شده چون درین حال اشتباه با سیم که سعد و ثالث است میشود لهذا او در کتابت سه و دم زیاد میکنند نه بینی کسانیکه بضم ما قبل خوانند واو را نیز خوانند و آنانکه بفتح واو خوانند درین صورت تشدید واو حساب ندارد۔

سواد بر گرفتن خواندن و مطالعه کردن

سواکن بفتح اول و کسر کاف جمع ساکنه یعنی باشندگان۔

سوبن بواو مجهول نام ... [illegible]

سوسن نام گلیست آسمان گون ... [illegible]

... [illegible] بفتح و سیاب ... [illegible]

والضم فارسی۔

سوبنجاکن بضم و را مهمله مکسور بیخ نباتی ست سفید از بحر الجواهر و برهان۔

سوختن باصطلاح شعرای ایران تن بعشق و هجر معشوق در دادن و لهذا واسوختن بمعنی بیزار شدن از معشوق۔

سوزیان بواو معروف و زای معجمه موقوف و تحتانی سرمایه و غمخوار و نفع و سود و تحفه و راز از مؤید و برهان و جهانگیری۔

سورن برای مهمله لفظ ترکی ست الله اکبر یا مثل آن گفتن لشکریان آواز بلند در هنگام تاختن بر خصم از مصطلحات۔

سودان بالفتح آدمیان سیاه۔

سواد روشن کردن ملا ... نوشته خواند مهر سانیدن از مصطلحات۔

سواد کردن نوشتن۔

سوی کسی گرفتن جانب کسی رفتن از مصطلحات۔

سوداییان سوداگران۔

سو بالضم در فارسی بمعنی طرف و در ترکی بمعنی آب و شراب از لغات ترکی و لطائف و سو بالضم و در آخر همزه در عربی بدی و اندوه و تغیر مزاج بسوی ... روا ست و آتش و برص و هر آفتی و رنجیکه باشد و بالفتح اندوهگین کردن و بد کردن و باز خنجی کشف و بحر الجواهر و در ... سطور است و وقتیکه لفظ سو مضاف باشد بالضم خوانند چنانکه

در سوء الحساب و سوء الدار و هنگامیکه مضاف الیه باشد بالفتح خوانند چنانکه ظن السوء و دائرة السوء۔

سوزه بمعنی تکه قبا در رشیدی بمعنی پارهٔ چرم مربع که در بغل پیراهن دوزند و بمعنی تریز جامه نیز منقول ساخته۔

سوخته بمعنی جامه سوخته که بران از سنگ و چقماق آتش گیرند و نام گنجی ست از گنجهای خسرو پرویز و بمعنی جامه سنجیده و موزون و گویند که در ولایت روم مرد طالب علم را سوخته گویند از لطائف۔

سوسم بالضم کرم گندم از برهان۔

سوسنی اسپ کبود و هر شی که کبود و نیلی باشد۔

سوری بالضم نام گلیست سرخ رنگ و هر گل و لاله را که سرخ باشد سوری گویند چه سور بمعنی سرخ ست و نوعی از پیکان از جهانگیری و رشیدی۔

سوانی بفتح اول و کسر نون شتران آبکش و این جمع سانیه ست از صراح۔

سواقی جمع ساقیه که بمعنی جوی خرد ست۔

سوفسطائی بالضم قومیست از حکمای باطل که نفی حقائق میکنند و آن سه قسم اند عنادیه و عندیه و لاادریه عنادیه قائل بحقائق اشیا نیستند و میگویند که عالم وهم و خیال ست و عندیه منکر اند ثبوت اشیا را و تابع اند اعتقادات خود را و میگویند اگر اعتقاد کنیم شی را جوهر جوهر ست و اگر عرض عرض ست و اگر قدیم قدیم

است و اگر حادث حادث ست لاادریه منکر اند ثبوت را و نه نفی را از لطائف و برهان۔

سوهی بالضم در فارسی بمعنی طرف و در ترکی بمعنی آب از لغات ترکی و لطائف۔

سوزن عیسی گویند که چون عیسی علیه السلام را بآسمان می بردند در دامن ایشان سوزن بود بحکم الهی همین سبب بر فلک چهارم ماندند و بالاتر نبردند چرا که سوزن یکی از اسباب دنیاست از برهان و غیر آن۔

سوقی بالضم منسوب بسوق یعنی بازاری و بمعنی دکاندار نیز آمده۔

سوچی بواو معروف و جیم فارسی آبدار و می فروش سوچیخانه بمعنی میخانه در زبان ترکی سو بمعنی آب و شراب است از مصطلحات۔

فصل سین مهمله مع های هوز

سها بالضم اول ستاره ایست باریک در بنات النعش و آن متصل ست با ستارهٔ دوم از شش ستارهٔ بنات۔

سهراب بالضم و در آخر بای موحده نام پسر رستم که برای مقابله رستم در میدان آمده با رستم کشتی کرد و حال آنکه یک دیگر را نمی شناختند آخرش بعد خرابی رستم او را زیر کرده دشمن خود پنداشته خنجر زد بعد از رسیدن زخم یک دیگر را شناختند رستم پشیمان شد

باب الضاد مع العین

و بسیار افسوس کرد سود نداشت آخر سهراب بمرد.

سهولت بضمتین بمعنی آسانی و نرمی مردم که سهولیت بزیادت یای تحتانی گویند خطاست.

سه ظلمت کنایه از صلب پدر و شکم مادر و زهدان از سراج.

سهم السعادت و سهم الغیب بقاعده که بعلم نجوم و دلائل مخصوص باشد از مواضع کواکب در طالع مولود.

سه روح روح حیوانی و نباتی و جماد و این هر سه را موالید ثلاثه نیز گویند از برهان و غیر آن.

سهاد بضم اول و در آخر دال مهمله بمعنی بی خوابی از شرح نصاب و منتخب.

سهند بالکسر نام شهریست در سند که بعضی آن را سرسند گویند.

سه بعد طول و عرض و عمق از کشف.

سهر بفتحتین بیداری و بیدار بودن از منتخب و صراح و بالضم مرضیست که مردم را بیداری و بیخوابی مفرط باشد.

سه نوع موالید ثلاثه.

سه قرشت بفتح حرز و قافست سه کتاب است که نزد ترسایان از منتخب و برهان و در شرح خاقانی نوشته که نزد نصاری سه نوع شراب است چنانکه در قرآن مجید شراب سه نوع مذکور است شراب طهور و شراب زنجبیل و شراب سلسبیل.

سهیل بضم اول و فتح ثانی نام ستاره معروف که بر شانی خطا است چه اکثر این بر و زن جلیل مقصود است از منتخب و غیره.

سهل بالفتح آسان و نیز بمعنی نرم و هموار از منتخب و صراح.

سهم بالفتح در عربی بمعنی تیر که از کمان رها کنند و بمعنی حصه و بهره و در فارسی بمعنی بیم و خوف از منتخب و مؤید الفضلا و برهان.

سهام بالفتح و تشدید بمعنی تیر انداز و بکسر اول و تخفیف بمعنی حصه‌ها و تیرها و این بمعنی جمع سهم است که بمعنی تیر و حصه باشد و بضم اول و تخفیف تاریکی و تغیر چهره و لاغر شدن و بفتح و تخفیف شدت حرارت تابستان و غیر آن اشارت باشد.

سهم الغیب که بفتح ظهور آنچه از صاحب آن است که بیان آن تا شاید که بیان آن گذشتی دولت و اقبال و اصحاب طالع است از منتخب و شرح خاقانی.

سهیم بفتح اول و کسر ها بمعنی شریک و صاحب حصه از منتخب.

سهم الحشم نام عهده چنانچه سر لشکر و کشتی نوح از سروری.

سه خواهران ستاره‌ها پهلوی هم از هفت ستاره بنات النعش.

سه خوان اقنوم سه از نصاری که آن را خدا میخوانند خدای عز و جل و عیسی و مریم علیها السلام از برهان.

سهو بالفتح و اسکون بمعنی فراموش کردن و غافل شدن از منتخب.

سهوسیلمه بضم اول و کسر ثانی نوعی از نجوم.

سه زبانه کنایه از حرف تشبیه و شعر حکایه.

سه حرف کنایه از لفظ یعنی جانی و سری و گانی عبارت از آدمی و او سواد.

سهم مرکب نام تیر است.

سه اسبه کنایه از کمال تیز دوی و از مصطلحات.

سه قبله قبله عبارة از سه قبله است مسلم و در شرح خاقانی نوشته که خانه کعبه و بیت المقدس و بیت المعمور که قبله کروبیان است.

سه ده روزی بالضم و حرف چهارم راء مفتوح و حرف شش دال مهمله نشو بیمار که شهریست در عراق عجم.

سهره اسم نوعی از قبا که با چاک‌های دراز و در شرح خاقانی نوشته که سه چاک که دارد دو چاک دو پیش و یک چاک از پس و آن رسم و راه صوفیان و صاحب ولایت باشد.

سهی بفتح اول و کسر دوم بمعنی راست خصوصا و سرو و یک بغایت راست باشد خصوصا از برهان و جهانگیری و در سراج اللغات نوشته که سهی بفتح پرورش صفتی بمعنی راست و این سرو و صفت سرو واقع کشیده سرو بشاست سرو سهی قد و سهی قامت نیز گویند پس تنها سهی بمعنی راست نباید.

فصل سین مهمله با یای تحتانی

سیما بالکسر بعلم السر که ازان استقبال روح دو سوز و گری کنند و بهر شکل که خواهند در آینده خیال‌ها حاصل سوز و آنچه در خاطر آرند که در حقیقت هیچ آنها نباشد از مدار و منتخب.

سینا بالکسر نام کوهی قلعی و بالفتح و بالکسر نام حکیمی که مشهور است و نام پدر ابوعلی سینا که بزرگ ست و ناپ منتخب و مؤید و کشف و در برهان بالکسر و بالفتح نام کوه طور و بالفتح نام کوه طور و در سراج بالکسر نام جد شیخ ابوعلی.

سیما بالکسر نشان و علامتی که شناخته شود بدان خیر و شر و مجازا بمعنی پیشانی مستعمل است چرا که علامات خیر و شر در پیشانی مفهوم میشود و از مرزوری و مؤید و صاحب بهار عجم نوشته که بمعنی نشانها که از کثرت سجود در پیشانی پیدا میشود نه مجازا بمعنی پیشانی و صاحب منتخب نوشته که بمعنی نشان پیشانی است و در مصطلحات نوشته سیما لفظ عربی است بمعنی نشان و علامت است کما قال الله تعالی سیماهم فی وجوههم من اثر السجود مگر فارسیان مجازا بمعنی پیشانی استعمال میکنند و سیما بالکسر و تشدید یای تحتانی مفتوح بمعنی زر خالص و کسانیکه این را بالفتح خوانند خطا است.

سیالی شدن جدا و روشن شدن چراغ و مثل آن بمعنی حقیقت آسمان ست.

سیلاب بیای مجهول بمعنی سیل

از مؤید و صاحب برهان نوشته که بالفتح نه بکسر و همین صحیح است۔

سیراب بیای مجهول خلاف تشنه یعنی کسی و چیزیکه از آب سیر باشد از مؤید۔

سیه تاب رنگی باشد سیاه و بنفش که آنرا بیشتر در دیده ها آب لیمون و گرمی آتش رنگ کنند از سراج۔

سیج چار و سیاه نیز جنسی که جاروب از آن سازند۔

سیه بالفتح و یای موحده [illegible] ووحش از لطائف و منتخب۔

سیاست پاس داشتن ملک و حکم راندن بر رعیت و کار کردن [illegible] نمودن و شب [illegible] اختن مردم [illegible] ترسانیدن و زدن از منتخب و کنز۔

سیاوش [illegible] سبیل۔

سیاقت بکسر روان کردن۔

سیا آمت بر وزن طلیبات بمعنی سیاها و گناهها از منتخب و غیر آن۔

سیه مستان و سیاه مستان بمعنی [illegible] وبسیار مست۔

سیادت بالکسر بزرگی و سرداری۔

سیاحت بکسر اول و حای مهمله گردیدن و رفتن بر زمین از منتخب۔

سیر شتا بالکسر عادت و طریقه از منتخب و در مصطلحات نوشته که فارسیان بمعنی عرض و ناموس آرند۔

سیاح بالفتح و تشدید تحتانی و دای مهمله بسیار سیر کننده از منتخب۔

سیدر بالکسر و یای معروف یعنی گرگ درنده و بالفتح و یای مشدد و کسر و بمعنی پیشوا و مهتر قوم و سردار و بهمین معنی بتخفیف تحتانی بر وزن قید نیز آمده چراکه تخفیف یای مشدد جائز است چنانکه میت را بتخفیف میت خوانند بر وزن بیت و کسانیکه بیای مشدد و مفتوح خوانند خطاست۔

سیاه [illegible] کنایه از [illegible] شرق [illegible] و غیره [illegible] و اسلام۔

[illegible]

سیاه [illegible] بالکسر [illegible] بیرون [illegible] آنرا سیه بهار گویند۔

سیه کور بالفتح و واو معروف نوعی از جامه لطیف ابریشمی سیاه رنگ از رشیدی و کشف و برهان۔

سیه کار فاسق و بدکار۔

[illegible] بکسر اول و تحتانی معروف و فتح سین [illegible] و دوم و سکون نون و فتح [illegible] و [illegible] و انتزاع زیرا که [illegible] راگیر زه و [illegible] کنند [illegible] چون [illegible] راگیرزه دیگر نقل کنند انتزاع شود و [illegible] آن [illegible] نیز گردد چون برگزیده [illegible] و عقرب بالنده آرام بخشند و این لفظ معرب [illegible]۔

سنبل است از برهان و لطائف و رساله معربات۔

سیج پر بچه جانور پرنده که هنوز پر [illegible] کامل بر نیامده و خوب پهن نشده باشند و مانند خار و خس و ارشود از برهان۔

سیب تخور بواو معروف نوعی از سیب که پوست آنرا مانند عود بخور کنند از مصطلحات۔

سیاه پیر یعنی غلام پیر از مصطلحات۔

سیر بکسر اول و فتح یای تحتانی در عربی [illegible] و [illegible] این جمع سیرت است و بعلم تواریخ و بیان احوال گذشتگان [illegible] و فتح اول و سکون یا بمعنی رفتن [illegible] و بفارسی بکسر اول و یای مجهول [illegible] مشهور کنایه از [illegible] و بیای معروف چیزیست که [illegible] گویند۔

سیهم [illegible] سین مهمله و فتح تحتانی و سکون میم و فتح یای موحده و راء مهمله [illegible] کنایه است که [illegible] گویند و نام جشن خوانند گاری راجهای [illegible] آن چنان باشد که چون دختر راجه [illegible] رسد [illegible] تمامی راجهای [illegible] را طلب [illegible] و [illegible] انداز جهای که دختر [illegible] مروا [illegible] اندازد و شادی [illegible] دختر [illegible] شود۔

سیاه دل [illegible] کنایه از [illegible] و مراد از پاره های سیاره [illegible] و [illegible] باشد [illegible] و [illegible] از مصطلحات۔

سیاوش بکسر اول و ضم واو و بعده شین معجمه و صاحب بهار عجم نوشته که بفتح واو است و در سراج اللغات نوشته که بکسر اول و ضم واو سهو و صحیح سیاوش بواو معروف بر وزن [illegible] نام پسر کیکاوس [illegible] معلوم است که سیاوش [illegible] پسر کیکاوس [illegible] [illegible] رنجیده شده نزد افراسیاب [illegible] کیکاوس [illegible] افراسیاب [illegible] خوش [illegible] دختر خود را [illegible] [illegible] افراسیاب [illegible] [illegible] کنایه [illegible] که سیاوش [illegible] خوش [illegible] از [illegible] سیاوش [illegible] و شادمان مراد دارند۔

سیاه گوش و سیه گوش نام جانوری [illegible] گربه [illegible] گوش سیاه [illegible] [illegible] سیاه گوش [illegible] [illegible] شود [illegible] از برهان۔

[illegible]

سیاوفش نام پادشاه -
سیاوخش بکسر اول و فتح واو و سکون خای معجمه نام پسر کیکاوس از سراج -
سیاط بکسر اول جمع سوط که بمعنی تازیانه است
سیاع بکسر اول و عین مهمله بمعنی کهگل که دیوار را بدان اندوده کنند از شرح نصاب -
سیمرغ جانوریست مشهور و سیمرغ ازان گویند که بیرون که در پر هر یک سی مرغ پیدا شد همه در پر های او موجود و بعضی گویند که بتغییر سی مرغ اسم فرضی و وجود ندارد از کشف و صاحب آن سیمرغ را عنقا نوشته است -
سیوف بضمتین شمشیرها جمع سیف -
سیّاف بالفتح و تشدید ثانی شمشیرزن و بمعنی قاتل و جلاد و خونریز -
سیاق بکسر اول راندن از منتخب و کشف و در مؤید نوشته که بمعنی پای بند باز است بدانکه چون در علم حساب تحریک زبان و راندن قلم بسرعت تمام است لهذا علم حساب را سیاق گفته باشند یا آنکه حفظ حساب بمنزله باز است که از دست خاطر اکثر پرواز نماید و نوشتن آن برای یادداشت بمشابه پای بند ست از بن سبب قواعد نوشتن حساب را سیاق نام کردند -
سی اخلاق مرد بداخلاق -
سیر آهنگ بالکسر بیای مجهول بمعنی بلند آهنگ و در بعضی الفاظ آهنگ بمعنی آواز است -
سیف الله اسفر تنگ سیف نام شاعر باشد باشنده اسفرتنگ و اسفرتنگ بالکسر و سین مهمله و را مهمله و فا و نون و کاف

فارسی شهریست قریب سمرقند -
سیک بالکسر و یای مجهول و کاف فارسی بمعنی آلت تناسل مردان از لغات ترکی -
سیامک بکسر اول و فتح میم نام پسر کیومرث از برهان -
سیکسک بالکسر و یای معروف و کاف عربی مفتوح و فتح نون و کاف عربی دیگر بمعنی آهسته و این لفظ ترکی ست از لغات ترکی نوشته شد -
سیاه سال بمعنی خشک سال -
سیول بضمتین سیلابها و این جمع سیل ست -
سیه چال بجیم فارسی چاه بی آب که مجرمان را دران محبوس نمایند لفظ اول در اصل چاه بود ها را بلام بدل کرده اند چنانچه در جواهر الحروف -
سیّال بالفتح و تشدید تحتانی رقیق و جاری شونده -
سیرحاصل بیای مجهول جائیکه زراعت دران بهتر باشد -
سیورغال بضمتین و واو معروف و غین معجمه بمعنی مدد معاش و این لفظ ترکی ست از مدار و در لغات ترکی بفتح اول و ضم تحتانی و واو معدوله و سکون را مهمله و غین معجمه بمعنی انعام -
سیه گلیم بکسر کاف فارسی بمعنی بدبخت و بیدولت از برهان و سراج -
سیاه قلم بمعنی نوعی از تصویر که بسیاهی کشند و هیچ رنگ آمیزی نداشته باشد و آن اکثر خاصه فرنگ ست و معشوق

ملیح را نیز گویند از مصطلحات -
سیه کاسه بدبخت و نامراد -
سیه کردن چشم بمعنی روشن کردن چشم مستعمل از مصطلحات -
سیه چشم طائر شکاری را گویند چراکه چشم بعض نوع طائر شکاری سیاه میباشد مثل بحری و شاهین و چرغ وغیره و این لفظ گاهی در صفت معشوق واقع میشود بدو وجه یکی آنکه سیاهی چشم موجب حسن و خوبی ست دوم دیگر آنکه طائر شکاری سیاه چشم بیوفا باشد بخلاف طائر شکاری زرد چشم که در عرف آنرا کال چشم گویند -
سیه آبی که در کشتی در آید و ملاح آنرا بیرون نماید باشد از شرح قران السعدین -
سیل العرم بالفتح و عین مهمله مفتوح و کسر را مهمله آب بسیار جاری که سد و دیوار شکسته باشد چه عرم بمعنی رودخانه و سدیکه پیش رودخانه گرفته باشند بهندی میند گویند از منتخب و ظاهر ست که این قسم آب جاری که میند را شکسته روان شده باشد بغایت تند و تیز و پر هیبت باشد و سیل العرم اشاره است بسوی آیت فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ -
سیام بکسر اول نام کوه نزدیک سمرقند از برهان -
سیاه باداهم چشم معشوق از برهان

سیلان بفتح اول و سکون ثانی نام جزیره ایست که از کوهش یاقوت بهتر حاصل میشود و آن بطرف جنوب هند و بفتح اول و ثانی در عربی جاری شدن آب و خون وغیره از برهان و رشیدی و صراح و سراج -
سیران بالفتح مصدر ست بمعنی سیر کردن و رفتار نمودن -
سیحون بفتح اول و حای مهمله نام رودیست و صاحب لطائف نوشته رودیست میان اندجان و سمرقند و در مدار نوشته که نهر هندیست بعضی گویند که آب سند ست و افغانان آنرا باسین و هندیان نیلاب و اکثری دریای اتک گویند و اتک قلعه ایست بر کنار دریای مذکور و بعضی گمان برند که رود گنگ ست و از تحقیقات خان مغفور عبد الکریم خان و در کشف نیز همین احتمال است و صاحب منتخب نوشته که نهریست بما وراء النهر و نهریست بهند -
سین این حرف بجیم عربی بدل شود چون ریواس و ریواج که رستنی ست و بخوش و بجیم فارسی چون خروس و خروج و بدال چون پاس و پاد بمعنی حفاظت و بزای معجمه چون سمارو غ و زمارو غ و بشین معجمه چون کستی و کشتی که پهلوانان کنند و فرسته و فرشته و بفا چون چست و چفت بالضم بمعنی جامه تنگ و چسپان و بلام چون سج و لج بمعنی

رخساره و بواو چون بالش و بالو بیای عربی و واو معروف یعنی شرنج و تجابای هوز چون خروس و خروه و آماس و آماه و سین مصدر و ماضی و مضارع و امر در بعض ابواب بواو بدل شود چون جستن و جست و جوید و بجو و رستن و رست و میرو ید و برو و در بعض ابواب بهای هوز چون کاستن و کاست و میکاهد و بکاه و بیای تحتانی چون آراستن و آراست و می آراید و بیارای از جواهر الحروف -

سیب سیمین نوعی از سیب -

سیلی بستن و سیلی کشیدن یعنی سیلی زدن از مصطلحات -

سیم بر سنگ زدن کنایه از جماع کردن از مصطلحات -

سیاه پستان زنی که فرزندان او زنده نماند از برهان

سیه زبان کسیکه دعای بد او اثر کند -

سیاه شدن زبان از کار افتادن زبان و بد گفتن -

سیم باد افشاندن سیم ریست در ولایت که بر تابوت مرده باد ادهار

سیاه کرده می افشانند

سیاهی کردن نمودار شدن از چراغ هدایت -

سیخ شدن راست شدن -

سیماب شدن گریزان شدن و ناپدید شدن و لرزان شدن -

سیمرغ در لوزینه کردن کنایه است در شادی کسی غم انداختن -

سیم آمدن اول شدن و تنگ آمدن از سراج -

سیم سوخته نقره نرم و خالص از برهان و رشیدی و در جای گفته لاجورد نما را آماده -

سیه بیه بالفتح و یای تحتانی مشدده کسی و دیده همزه مفتوحه [illegible]

سیه سیه بالکسر و یای معروف و فتح بای [illegible] ترکی ست یعنی سه چیز و آن خنده [illegible] سرود سپاه آن جنگ سازند -

سیاهه باصطلاح متصدیان [illegible] مسوده روزنامچه که آمد و خرج نقود یا اجناس هر روزه بطریق اجمال

بلا تفریق و تفصیل کجا مینگارند -

سیه جرده بفتح جیم عربی و دال مهمله یعنی سیاه رنگ چه جرده یعنی لون و رنگ است از برهان و گاهی از سیه جرده مراد باشد شخص ملیح سبز رنگ -

سیاه یعنی غلام حبشی از سراج -

سیلی بدو کرده بالکسر و یای مجهول کنایه از مساوی و برابر -

سیاره بالفتح و تشدید یای تحتانی یعنی [illegible]

[illegible]

سیه [illegible]

سیه کاسه بخیل [illegible]

سیه [illegible] یعنی زندان [illegible] از مصطلحات -

سیلی [illegible] ضربی که بر گردن زنند [illegible]

از جهانگیری و رشیدی و برهان [illegible] یای اول را مجهول گفته و نام ورزشی ست کشتی گیران را که پنجه را در کرده بر بازو و ران و سینه و زانو زنند -

سی بالکسر و یای معروف در ترکی [illegible] لفظ او کرضمیر غائب ست [illegible] و برای اضافه هم آرند -

سیلینه بازی کنایه از دو رنگی چه که سلینه بازو دو رنگ میباشد یعنی سیاه و سفید -

سیکی بالکسر [illegible] یای مرده [illegible] یک حصه باقی مانده باشد [illegible] اول مجهول بر وزن [illegible]

سیم قراری [illegible]

سیه کاری کنایه از ظلم [illegible]

سیرکی بالفتح نام [illegible]

سیر السوالی [illegible] و آن نهایت [illegible] باشد -

فصل شین معجمه مع الالف

شانه بها مراد از قیمت اندک یعنی آن مقدار مال که در قیمت خرید شانه کفایت کند -

شاد اسب یعنی سیر اسب و پر آب

و ترو تازه از برهان و سراج -

شاخ قمر کنایه از هلال اول ماه -

شاب در آخر بای موحده مشدد و در استعمال فارسی مخفف یعنی مرد جوان از کشف -

شاه [illegible] حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و علی آله و اصحابه و سلم -

شاهیق [illegible] باند و بلند بالا خصوصا بلند بالای کوه -

شاه [illegible]

[illegible]

شاه [illegible]

[illegible]

غزل یا قصیده [illegible] شد -

شاخ نبات انچه بصورت شاخ در کوزهای نبات بر رشتها بسته شود و نام معشوقهٔ خواجه شمس الدین حافظ شیرازی رحمة الله علیه از بهار عجم.
شاخ شاخ درخت و شاخ حیوان و پارهٔ جدا و نوعیست از پیاله دراز و صراحی.
شاخ شاخ بمعنی پاره پاره.
شاباخ در آخر خای معجمه نام غلّه ایست سفید رنگ که بهندی ساوان گویند.
شاهرخ نام پادشاهزاده و نام مهرهٔ شاطر بود در شطرنج بازی و بمعنی شهرخی که در شطرنج میباشد و آن کشتیست که حریف بازنده بیک ضرب هم رخ و هم شاه را تهدید کند.
شلخ بکسر میم و فای معجمه بمعنی پلید و نجس از منتخب.
شاهد حاضر و گواه و فارسیان بمعنی صاحب حسن استعمال کنند و در بیت باب دوم گلستان بمعنی خوشبوئی و خوشنما از خیابان.
شادمهر این لفظ غلطست چراکه لفظ شاد صفتست بمعنی شاد شونده پس باید مقدم کرده شود صاحب صفت پس درست نباشد بجای آن مهر شاد صحیح است از تحقیقات شارحان و بعضی مولفان گویند که اگر مقصود شادی مهر گرفته شود درست خواهد شد.
شاگرد در اصل شاه گرد است و بمعنی تلمیذ مجاز است گرفته از خیابان و بعضی گویند ظاهر الفظ شاگرد در اصل شاه گرد

بوده زیراکه خادمان گرد اگرد شاه و مخدوم خود استاده شدندی و در صد قدیم ایران خدمت پیاده شدندی بهمین جهت خدمتگاران را بالعربی حواشی گویند.
شاره بکسر را و راء حطی و ببدهٔ دال مهمله بمعنی روده از منتخب و مجازاً بمعنی پریشان مستعمل.
شاذ بتشدید ذال معجمه جدا شده و تنها مانده و منفرد و باصطلاح صرفیان لفظی که خلاف قیاس بود و بمعنی مطابق قوانین و قواعد کلیه نباشد از منتخب و صراح وغیره.
شادخوار بمعنی آسوده و خوشحال و فارغ بال.
شادبهر ار دلیر شاد و خودبین.
شاطر بکسر طای مهمله دلاور و چالاک و بمعنی پیک شاطر که باز شوخ و بیباک و آنکه بیخ آورده باشد اهل خود را به بدخوی از لطائف و صراح و منتخب و مولانا یوسف بن مانع در شرح نصاب نوشته که شاطر بمعنی دزد و دیگر و برد شطرنج باز و چالاک و انچه معانی مناسبت آنست که شاطر ماخوذ از شطارست که بمعنی دوری کردن باشد پس شاطر بمعنی کسی است که حیله کند و دور از ذهن و عقل مردم بود و هم کلام را فرقه از سپاهیان چالاک که بلباس خاص خود پیش سواری سلاطین و امرا دوند.
شاعر داننده و دریابنده و شعر گوینده.

شاپور بضم بای فارسی نام پادشاهی و نیز نام پهلوانیست از کشف و در سروری و برهان نوشته که نام مصوری که میانجی بود درمیان خسرو و شیرین.
شانه سر بمعنی هدهد از سراج.
شاراشهر و مدینه و عمارت بلند و گفتن آب و سماع و رقص و غنش که در طلا و نقره باشد و جامهٔ باریک و رنگین که بهندی ساری گویند و نام طایر سیاه که بهندی آنرا مینا گویند و راه کشاده و فراخ و پادشاه غرجستان از برهان و جهانگیری و سراج.
شارچارتوعی از مار بزرگ از شرح خاقانی.
شاخ بدپلوار بمعنی گردن کش و مغرور از مصطلحات.
شاد بهر خوش حال و نیک نصیب از برهان و سراج.
شاشتر بدو شین معجمه و فتح فوقانی بروزن اختر بزبان سنسکرت نام علم عقائد و فقه هنود است.
شاخ آهوس کنایه از شبهه آهوس از شرح خاقانی.
شاش بدو شین معجمه معرب چلچ که آنرا الحال تاشکند گویند از رسالهٔ معربات و در فارسی بمعنی پیشاب از برهان.
شاباش مخفف شادباش و بمعنی نیاز و پیش کش نیز آمده از کشف و رشیدی و سراج و بهار عجم و مصطلحات.
شاخص بکسر خای معجمه و صاد مهمله

مردچشم باز مانده و حیران از منتخب.
شائع بکسر همزه که حرف سوم است بمعنی آشکارا و فاش یعنی مشهور از منتخب.
شایع بمعنی آشکار و فاش از لطائف.
شارع بکسر را و حای مهمله و عین مهمله راه راست و راه بزرگ و صاحب شرع و عالم عامل که تعلیم دین بمردم کند از کشف و منتخب و لطائف.
شاه براغ بضم بای موحده و در آخر غین معجمه نام شخصیکه خدمت شمع و چراغ شاه عباس داشت.
شارع بفتح را و حای مهمله و غین معجمه بمعنی دستار و این لفظ ترکیست از شرح خاقانی.
شارف بکسر را و حای مهمله شترماده که پیر باشد از شرح نصاب و منتخب.
شاهق بکسر سوم بمعنی بلند و بنای بلند و باصطلاح اطبا جنبشی است از اجناس نبض که در حرکت میل به بلندی داشته باشد یعنی اجزای آن در ارتفاع محسوس گردد و سبب آن شدت حاجت بتبرید است از منتخب و کتب طبیه.
شارق بکسر را و حای مهمله روشن و تابان و بمعنی آفتاب از منتخب.
شاق بتشدید قاف بمعنی دشوار و کار دشوار از منتخب.
شادی مرگ موتی که بسبب شادی بسیار که یکبارگی در طبیعت درآید پیدا میگردد و نام جاییست.

شالنگک بفتح لام وکاف فارسی آنچه بعوض چیز فوت شده چیز دیگر از کسی بگیرند بهندی آنرا لگهی گویند از مدار و در برهان چنین نوشته که تخته [illegible] دیگر بجهت بلّی که از دیگری دارد بگیرند بهندی آنرا اول گویند بواو مجهول و بمعنی برجستن پیاده و شاطران و نوعی از گلیم که زیر فرش دوزند -

شالنگ بالام و یای مفتوح و نون وکاف فارسی بمعنی مکر و حیله و گرو بستن رهن و ظلم و ستم و سرکش از جهانگیری و مؤید وغیره -

شاک مرد با سلاح تمام یعنی سوار و سپاهی ماخوذ از شکه که بمعنی سلاح است و بمعنی شکار کننده و کمان برنده از صراح وغیره -

شارک بفتح رای مهمله وکاف عربی نام جانوری سیاه رنگ که بهندی مینا گویند از برهان

شاه لعمرک بفتح لام و فتح عین مهمله و ضم رای مهمله کنایه از سرور کائنات صلی الله علیه و آله وسلم از رشیدی -

شاخل بضم و کسر خای معجمه نام غله از برهان که آنرا بهندی آرهر گویند -

شاغل بکسر غین معجمه مانع و بازدارنده از منتخب -

شال نوعی از چادر با اقسام الوان که در کشمیر از پشم گوسفند بافند چون دو شال را جمع کنند دوشاله گویند -

شاه نخل بفتح نون و سکون حای مهمله

[illegible] گویند ۱۲

بمعنی پادشاه زنبوران شهد و در زنبوران شهد یک زنبور کلان باشد و هر جا که او رود همه در پس او روند و نیز لقب امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه چه آنحضرت را یعسوب المؤمنین لقب است و یعسوب پادشاه زنبوران شهد را گویند

شاخ گل معروف است و کنایه از معشوق از مصطلحات -

شاقول بقاف چیزیست از برنج و آهن و سنگ که بریسمان آویخته معماران کجی و راستی دیوار معلوم کنند از مصطلحات

شاه اسپرغم بمعنی ریحان که آنرا [illegible] گویند -

شاه قام لفظیست که شطرنج بازان بوقت مات خوردن حریف گویند لفظ قائم در اصل بفتح میم ست صیغه [illegible] یعنی شاه باز ایستاده از حرکت و رفتار خود است مات شد -

شاهام بمعنی طعام شام از مصطلحات و نام ملکی ست چرا که آن ملک بجانب شامه کعبه یعنی بجانب یسار کعبه واقع است چه [illegible] کعبه را [illegible] قرار داده اند که رو بمشرق است -

شاگرد فاسق [illegible] بفتح الف و کسر قاف کنایه از [illegible] صلی الله علیه و آله وسلم از رشیدی بلحاظ فحوای آیت [illegible] پس [illegible] شده [illegible]

شایان لائق و سزاوار از برهان

شائیدن لائق بودن -

شائیدن و شاندن بمعنی شانه کردن مخفف شانیدن از جهانگیری

شایگان بمعنی فراخ و بمعنی لائق بیکران و هر چیز بهتر و خوب را نیز گویند که لائق شاه باشد چه در اصل شاهگان بود و های هوز [illegible] بدل کردند و نام گنجی از گنجهای خسرو پرویز و بمعنی بیگار یعنی کار بی مزد چرا که این هم تعلق بشاه و حاکم دارد و نوعی از قافیه معیوب چنانکه صیغهای اسم فاعل را که گریان و خندان باشد با الف و نون زمان و فغان قافیه کنند یا آنکه یا و نون نسبت را با یا و نون که از ذات کلمه باشد قافیه آرند مانند سیمین و آهنین را با حسین و گزین یا الف و نون جمع را با الف و نون اصلی قافیه نمایند چنانکه دوستان و پایان را با زمان و کمان قافیه سازند و همچنین [illegible] و حادثات و کائنات و [illegible] قافیه فقط بیک بار آوردن درست باشد از برهان و سراج -

شادن بکسر دال مهمله بمعنی بچه آهو از شرح نصاب -

شادروان بضم دال مهمله بساط و فرش و پرده و شادروانه و سایبان از بهار عجم و برهان و جهانگیری [illegible] بفتح دال [illegible] رشیدی [illegible] و در سراج اللغات [illegible]

شارستان بمعنی شهرستان یعنی شهر از برهان و در [illegible] بمعنی شهرستان و قصبه بزرگ که اطرافش باغهای بسیار باشد تم کلامه و میتواند که بمعنی جایی که گذرگاه آب باشد یا گذرگاه مردم چه در جهانگیری و برهان شارع بمعنی راه فراخ و ریختن آب مسطور است بعد از تحریر مقام از تالیفات بعض ثقات بثبوت پیوسته که شارستان جاده که بشهر پیوسته باشد -

شاریدن آب ریختن از برهان جهانگیری

شاهین طائریست شکاری و چوب راست ترازو که بهر دو جانب آن هر دو پله آویزند از برهان و رشیدی و [illegible] ثانی ترکی ست [illegible] و بعضی بمعنی زبانه ترازو نیز نوشته اند و آن چیزیست باشد که بوقت [illegible] ترازو در دست گیرند -

شاوران بواو نام شهریست از برهان و سراج -

شاه [illegible] نوعی از [illegible] -

شام غریبان نام شهری است [illegible]

شابران [illegible] نام شهر که آنرا شادران نیز گویند [illegible]

شادمان مرادف شاد [illegible]

[illegible]

شان در فارسی بمعنی خانه زنبوران

که دران عسل باشد و نوعی از پارچه سفید و در عربی بمعنی شوکت و عظمت و بمعنی کار و حال و بمعنی حق چنانچه این آیت و شان او ست یعنی در حق او ست از برهان و لطائف و صراح و منتخب و رشیدی و سروری -

شاه تیرکان از اسباب -

شانه بین کنایه از فال گیر و این فال مخصوص بشانه ی باشد از بهار عجم و مؤلف را مسموع ست که در ولایت بر شانه ی گوسپند می‌نویسند و حساب آن پی بمقصود برند -

شانه در آب گذاشتن کنایه از مهیای آرایش بودن از مصطلحات -

شاو در آخر واو بمعنی خالص چنانکه زر شاو بمعنی زر خالص کذا فی سراج اللغات -

شاملو طائفه از قزلباش و قزلباش فرقه ایست از مغلان ایران و در یکی از لغات ترکی نوشته که شاملو بمعنی شامی چراکه لفظ لو بضم لام و واو معروف در ترکی برای نسبت آید -

شاخ آهو کنایه از زلفان از برهان و رشیدی -

شانوتبای فوقانی در ترکی نردبان باشد از مصطلحات -

شاره بمعنی چیزی [illegible]

شاقه بتشدید قاف بمعنی دشوار از منتخب

شاهنشاه یعنی پادشاه پادشاهان -

مخفف شاهان شاه ست از برهان

شاطر زاده کنایه از خدمتگار چست و چالاک -

شانه حرف ثالث نون نام سلاح از فرهنگ سکندرنامه و چیزیست معروف که بآن موی را آهسته کنند و کتف مردم و بمعنی راچه چولاهه و بمعنی کوچ جولاهه نیز آمده -

شایسته بر وزن آهسته بمعنی لائق و بهتر از برهان -

شائبه بکسر حرف سوم که همزه است بمعنی آمیزش چیزی در چیزی بهتر و آلودگی از صراح و مدار -

شاخشانه بهر دو شین معجمه قسمی از حیله و تهدید گدایان که شاخ گوسپند را بیک دست و شانه گوسپند را بدست دیگر گرفته آن هر دو را العنوانی باهم بمالند که صدای غریب از ان بر می آید تا مردم از ان متنفر شده زود چیزی باو دهند از برهان و سراج اللغات و نیز در سراج اللغات نوشته که در هندوستان بمعنی آوردن وجوه و تحقیق در امر مستعمل است -

شاره دستار منقش که در هندی چیره گویند و نوعی از جامه باریک و رنگین از برهان -

شاه گوهر زر بی [illegible] سطر [illegible] از فرهنگ سکندرنامه -

شاه جگنی بجیم فارسی دریای معروف

وقرن نوعی از حنا از برهان -

شاکی شکایت و گله کننده -

شاطی کناره دریا و رود از شرح نصاب و منتخب -

شاهین ترازو ذری کم سنجیدن بچالاکی دست -

شافعی بکسر فا اسم امام مذهب منسوب بشافع که جدش بود از شرح ولب الالباب

شاه چهره هندی بیوه گردان درخت و بهتان و تهمت سازی و بمعنی لعبت بازی از رشیدی و برهان و سراج اللغات و مصطلحات -

شانه آویزی نوعی از تعویذ که آدمی یا شانه بر سر بسته می آویزند از چراغ هدایت

شانه گردانی عبارت از تیشت گردانیدن ابرو و گردانیدن اعراض کردن از مصطلحات و چراغ هدایت -

شاهی زریست مسکوک ایران که پنجاه دینار ست از مصطلحات -

شاه خواری شراب خوردن بی تهمت غیر از مصطلحات -

شامی بمعنی وقت شام -

شانی بکسر نون بمعنی دشمن از صراح -

فصل شین معجمه مع بای موحده

شباب بفتح اول نام پرده از موسیقی و در عربی بمعنی جوانی و جوانان با بمعنی جمع شاب باشد و بکسر اول بمعنی نشاط اسپ و بضم اول و تشدید ثانی جوانان و باین معنی هم جمع شاب ست از منتخب و صراح

شب بالفتح و تشدید دوائی مثل نمک که بهندی پهتکری گویند و بمعنی جوانی و جوان شدن و آتش افروختن و بمعنی جنگ و بلندی هر چیز از منتخب و صراح و در کشف بمعنی پهتکری بکسر اول ست

شبت بفتح اول و کسر ثانی و در آخر فوقانی نام تره که بهندی سوی گویند از بحر الجواهر

شبکات بفتح اول و دوم و سوم جالهها عمارت و دام های صیاد -

شب برات باضافت شب پانزدهم ماه شعبان که دران شب ملائکه بحکم الهی حساب عمر و تقسیم رزق میکنند -

شبح بفتحتین و در آخر حای مهمله شخص و جسم و کالبد و جمع آن اشباح از قاموس و منتخب و صاحب منتخب و مدار بالفتح نیز نوشته -

شب پره [illegible] و هم گریخت از مصطلحات -

شبگرد بکاف فارسی مفتوح عسس و کوتوال -

شبدر بالفتح و تشدید بای موحده مضموم بمعنی نفیری و نائی که از زرین سازند و این معرب شبوره ست از برهان و رساله معربات -

شبر بالکسر بمعنی وجب که آنرا بدست نیز گویند و آن مسافتی ست از سر ناخن خنصر تا سر ناخن سر انگشت هندی آنرا بالشت نامند و نام

شمر بن ذی الجوشن که قاتل امام حسین رضی الله عنه بوده است از منتخب و برهان و مدار و کشف و مؤید و لطائف و صاحب منتخب نوشته که بالفتح و تشدید بای عربی مفتوح نام حضرت امام حسین رضی الله عنه و بمعنی تخفیف با نیز آمده۔

شبیر بالفتح و تشدید بای عربی مکسور نام امام حسین رضی الله عنه از منتخب و در لطائف و برهان ببای فارسی نوشته و گفته که لغت سریانی معرب است۔

شبّر و شبیر و مشبر اول بالفتح و تشدید بای مفتوح و ثانی بالفتح و تشدید بای مکسور و ثالث بروزن محدث هر سه نام فرزندان هارون علیه السلام که حضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بدان نامها حسن و حسین و محسن را مسمی کردند از منتخب و در برهان و لطائف ببای فارسی است۔

شبگیر بمعنی شب گیرنده بمعنی سحرگاه و آخر شب و سفر کردن در اول شب و شب گیرنده که آخر شب آواز حزین کند از برهان و مصطلحات و رشیدی و بهار عجم و بمعنی مردی که تا آخر شب بعبادت برخیزد۔

شبیار بالفتح بمعنی دوالی است که هندی با بیلا گویند از جهانگیری و برهان و رشیدی و در بهار عجم است دوالی که در آخر شب خورند۔

شب قدر باضافت و تعیین این اختلاف است مگر نزد اکثری شب بست و هفتم رمضان است عبادت این شب برابر عبادت هزار ماه باشد۔

شب زنده دار بمعنی کسیکه تمام شب در عبادت بیدار ماند۔

شب افروز بمعنی زر بفت که زمینش از نقره باشد از مصطلحات۔

شبانروز بمعنی شب و روز چرا که الف بمعنی واو عاطفه است و شبانروز زیاد نون مخفف شبانه روز است عرفی گوید مصرع عمر شبانه روز زند شاطر سپهر [illegible]

شبدیز نام اسپ خسرو پرویز گویند که رنگ آن اسپ سیاه بوده و شبدیز بمعنی شب رنگ است چه دیز بیاء مجهول و زای معجمه رنگ را گویند و نوشته اند که شبدیز از همه اسپان جهان چهار وجب بلندتر بود و آن را از روم آورده بودند از برهان و رشیدی و سراج اللغات و سروری و مصطلحات است که شبدیز نام اسپ شیرین مرکب از لفظ شب و دیز [illegible] و [illegible] است و این [illegible] سین مهمله را بجای [illegible] کرده و در لطائف نام کنیزی از [illegible]۔

شبدیز [illegible] در روز [illegible] ابریشمی که سیاه و سفید باشد [illegible] و بهار عجم است و مصطلحات۔

شب پوش [illegible] خواب [illegible] کلاه نیز آمده۔

شباط بضم اول نام ماه رومی است که بهندی تقریباً پهاگن باشد از برهان و شرح نصاب و در صحاح بسین مهمله گفته۔

شبع بکسر اول و سکون موحده و عین مهمله سیری از طعام و غیره و این نقیض جوع است از صراح۔

شب چراغ گوهری باشد قیمتی که به شب مانند چراغ روشنی دهد و گویند که گاو مانند جانوری در دریا پیدا شود به هنگام شب به جستجوی چریدن از آب بیرون می آید و آن گوهر را از دهن بر آورده بر زمین می نهد و بروشنی آن می چرد و باز بدهان گرفته بدریا میرود و مردم بحیله گیرند آن گوهر را میسر باشد از برهان۔

شباک بالفتح و تشدید موحده و کاف عربی بمعنی سوراخ کننده۔

شب چک باضافت و فتح جیم فارسی و کاف عربی بمعنی شب برات که در آن چراغان و آتشبازی کنند از بهار عجم و سراج۔

شب آهنگ [illegible] کننده بوقت شب نام ستاره روشن که در بعضی ایام بوقت شام تابان شود و در بعضی ایام از صبح طلوع کند و گویند [illegible] از برهان و سراج اللغات [illegible] ستاره که وقت شام اول [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] سکندر نامه [illegible] شعری [illegible]

مگر سیف الله احمد آبادی و محمد شاه هر دو شارحان سکندر نامه شب آهنگ را بمعنی شبانگاه نوشته و بعضی اهل لغت بمعنی ستاره شعری گفته اند و آن ستاره روشن است که بعد جوزا برآید۔

شب رنگ نام اسپ سیاوش از سراج اللغات۔

شب کوک گدائی باشد که شبها بر در خانه آمده سوال کند از جهان۔

شباک بالکسر دو که دیبا در رشته دو و بفتحتین دام صیاد از لطائف۔

شبل بالکسر بچه شیر درنده از منتخب و شبم بفتحتین سرما و سرد شدن و بفتح شین و کسر بای موحده بمعنی سرد از منتخب و شرح نصاب۔

شبهم [illegible] که از هوا بر زمین افتد مترشح شود و نام جامه سفید باریک [illegible]

شبان بضم اول بمعنی چوپان و کسیکه نگهبانی گوسفندان کند از برهان و مؤید و کشف و در سراج اللغات نوشته که شبان بفتح اول و ضم [illegible] اکثر است زیرا که شبها نیز پاسبانی گوسفندان میکنند الف و نون زائد [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

شبانی [illegible] کنایه از [illegible]

علیه السلام کرده سال شبانی حضرت شعیب علیه السلام کرده آخر شعیب بدختر خودش نام زد کرد از برهان وغیره آن ۔

شبگیر زدن آخر شب کوچ کردن از چراغ هدایت ۔

شب نشین شبها در مجلس نشستن یعنی نشیننده شبها از مصطلحات ۔

شبخون بوقت شب پنهان بر دشمن تاختن و بوقت شب قتل کردن فوج دشمن را و در سکندرنامه بمعنی مطلق جنگ و قتال آمده از برهان و شروح بدانکه ترکیب این لفظ باضافت مقلوب نیست و در صورت قلب کسره جنانست هیچ یکی از مضاف و مضاف الیه نباشد و در بعضی محل این لفظ بسکون بای موحده موافق قیاس می آید و در بعضی محل این لفظ بخلاف قیاس بضرورت نظم بزیادت اشباع کسره بای موحده واقع میشود چنانچه باین طور در اشعار ثقات بسیار موجود است ۔

شبستان خانه که شبها در آن باشند از سراج ۔

شبهان بالفتح بمعنی پرشکم ۔

شب رو بفتح را و زدیکه شبها براے دزدی رفتن کار او باشد بمعنی اهل بعید که شب بیدار باشند ۔

شبه بفتحتین و بای مختفی و انهاے آنکه بزبان هندی پوت گویند از مدار و نوید و کشمش و خیابان و در برهان و سراج و جهانگیری نوشته که نام سنگیست سیاه و براق که سبک و نرم باشد مانند کهربا و در عربی بهای مظهر ملفوظ بمعنی برنج که آن از ترکیب مس و جست حاصل شود و بهندی آنرا پیتل گویند و بکسر اول و سکون موحده و بای ملفوظ و بکسر اول و فتح موحده هر دو صورت بمعنی مثل و مانند و نظیر از بحر الجواهر و کشف ۔

شبکه بفتحات دام صیاد از منتخب و مؤید ۔

شبانه بالفتح و تشدید ثانی و بعد الف نون طائریست خوش آواز و بفتح اول و تشدید موحده و حرف چهارم نیز ماسی موحده بمعنی آتش افروزنده شرح سکندرنامه از خان آرزو و سایر اقند و غیرها ۔

شبنم چیزیکه بران شب گذشته باشد و از گذشتن شب در سبزه یا رنگ آن تغیر شده باشد بهندی آنرا باسی گویند ۔

شبیه بروزن فصیح بمعنی نظیر و مشابه تاکید و در اصطلاح تصویرے که مطابق شکل و صورت شخص معین کشیده باشند ۔

شبلی بالکسر نام یکی از اولیای کامل ۔

فصل شین معجمه مع بای فارسی

شپش بضمتین و بای فارسی و هر دو شین معجمه کرم خرد که در جامه مردم پیدا شود از برهان و مدار و بهار عجم و نیز در برهان نوشته که بکسر تین و بفتح اول و ضم ثانی هم آمده ۔

شپلاق بالفتح و لام نیز مفتوح بمعنی طپانچه از لغات ترکی ۔

شپلیدن بالکسر بمعنی افشردن از جهانگیری و رشیدی و در برهان بالفتح ۔

فصل شین معجمه مع تای فوقانی

شتار بکسر اول موسم سرما و زمستان ۔

شتی بالفتح و تشدید تای مفتوح و در آخر الف بصورت یا بمعنی پراگنده و این جمع شتیت است که بمعنی پراگنده باشد و در استعمال از لفظ شتی بمعنی کثرت و بسیاری چیزی مراد میگیرد و چیزیکه پراگندگی اعداد را کثرت و بسیارے لازم است از منتخب وغیره ۔

شتان بینهما بفتح اول و تشدید ثانی و فتح نون بمعنی بسیار فرقست میان هر دو ۔

شتر بضمتین است بروزن هنر حیوان معروف از برهان و مدار و بهار عجم و بفتح اول و سکون ثانی در فارسی بمعنی کناره و گوشه از برهان و نام قلعه بایران و در عربی شتر بالفتح بریدن و بفتحتین بریده شدن و برگشتگی پلک از بالا و پایین و شگافتن پلک چشم زیرین و نوعی ست از تصرف عروض در بحر هزج که بران تصرف مفاعیلن را مفاعلن سازند از منتخب ۔

شتر غلط بضمتین و سکون لام نام داوی از شرح گلگشتی ۔

شتر مرغ نوعی ست از مرغ که در بعضی از اعضا مشابه بشتر باشد گویند که آن آتش هم میخورد ۔

شتل بفتحتین آنچه که در قمار بازی حریف برده بعد از گرو بردن اندکی از زر حاصله خود حاضران مجلس قمار را بدهد از برهان و مدار و مصطلحات و این ترکی است ۔

شتم بالفتح دشنام از منتخب و لطائف ۔

شتلم هر سه حرف از اول مضموم بمعنی ظلم و تعدی از برهان ۔

شتغو بکسر اول و ضم ثانی و غین معجمه مضموم و واو معروف نام سازے است که مطربان نوازند لفظ ترکی است از لغات ترکی ۔

شتر گربه هر چیز مخالف و نامناسب و نامشابه را گویند از برهان ۔

شتر حجره هر آن دو شئے که با هم نامناسب و مخالف باشند و در چراغ هدایت بمعنی کلام بی نسبت ۔

شتر دلی بضمتین بد دلی و نامردی که ضد بهادریست اندر رشیدی و برهان

فصل شین معجمه مع جیم عربی

شجاعت بالفتح صحیح است و بالضم غلط قوتیست متوسط میان جبن و تهور از مزیل الاغلاط و منتخب و صراح ۔

شجاع بهر سه حرکت اول و مشهور بضم شین بمعنی دلیر و بهادر و نوعے از مار بزرگ از منتخب و صراح ۔

شجرهٔ کلیم درختیکه موسی علیه السلام در وادی ایمن بجوانب کوه طور تجلی انوار حق تعالی بران درخت مشاهده نموده بود و این را شجر طور و نخل طور نیز گویند ۔

شجن بالفتح باز داشتن حاجت کسی را از کار و بمعنی راه وادی بسیار درخت و اندوه و اندوهگین شدن و غم و حاجت و شاخ درهم شده بشاخ دیگر و شعبهٔ شاخ از هر چیز از منتخب و لطائف مگر در لطائف بفتحتین هست بمعنی اندوه و حاجت و در سراج اللغات بفتحتین بمعنی سرهای درخت

شجعان بالکسر جمع شجاع ـ

شجره بالفتح بمعنی درخت و بمعنی نسب‌نامه و آنچه مشائخان اسامی پیران خود بترتیب نوشته بمریدان دهند ـ

فصل شین معجمه مع حای مهمله

شحج بفتح اول و [illegible] و دوم و سوم [illegible] بمعنی بخیل و حریص از سراج و منتخب ـ

شحیح بخیل بمعنی بسراج و لطائف ـ

شحم حنظل بفتح حای مهمله و سکون نون و فتح ظای معجمه مغز ثمرهٔ حنظل و آن دوائی است [illegible] ـ

شحم بالفتح پیه [illegible] آنرا [illegible] گویند از منتخب ـ

شحن بالفتح پر کردن و راندن و دور کردن از منتخب و لطائف ـ

شحول بفتح قوی و بزرگ از لطائف

شحنه بکسر اول و سکون حای مهمله و فتح نون [illegible] از پادشاه برای ضبط کارها و [illegible] شهر [illegible] آنرا کوتوال و اکثر گویند و این لفظ بفتح [illegible] از قاموس و صراح و منتخب و

مزیل الاغلاط و بهار عجم و صاحب خیابان گوید که شحنه در مدار الافاضل بفتحتین گرفته و نگهبانان شهر و پارسیان بسکون حا استعمال نمایند ـ

شحمه بالفتح آنکه پیه و چربی در میان گوشت و بناگوش از منتخب ـ

فصل شین معجمه مع خای معجمه

شخ بالفتح و خای معجمه کوه و زمین سخت و بمعنی سخت و هر چیز که محکم و سخت باشد مثل کمان و غیره و مخفف شاخ خواه درخت خواه شاخ گاو و غیره از برهان و رشیدی و بهار عجم مگر شخ [illegible] ـ

شخا [illegible] اول چیزیست از قسم [illegible] که بهندی [illegible] گویند و بالفتح و تشدید [illegible] از کشف و مدار و در برهان بفتح اول بروزن چهار ـ

شخص بالفتح کالبد مردم و جز آن و بدن انسان و غیره از منتخب [illegible] [illegible] در شرح [illegible] نوشته [illegible] که شخص [illegible] از [illegible] است که [illegible] پیدا [illegible] ـ

شخول و شخیل و شخلی [illegible] بفتح اول [illegible] [illegible] [illegible] کردن و [illegible] از لطائف ـ

شخ کمان تیراندازی [illegible] او بسیار سخت باشد و کشیدن کمان سخت دلیل بر قدرت و قوت [illegible] ـ

شخالیدن [illegible] خراشیدن از برهان

شخولیدن پژمردن و سست یاد کردن از برهان ـ

شخیدن بمعنی لغزیدن از برهان

شخودن ریش کردن بناخن از لطائف و در سراج بمعنی خراشیدن

شخوده بناخن خراشیده ـ

فصل شین معجمه مع دال مهمله

شد بالضم بمعنی رفت و گذشت و بالفتح و تشدید دال در عربی بمعنی استوار کردن و باصطلاح موسیقیان نغمه را بلند و پست کردن تا وقتیکه موافق بر عارا هست آید از برهان و منتخب و بعضی نوشته که بمعنی دراز کشیدن آواز و در جهانگیری [illegible] و بلند کردن نغمه و مولانا [illegible] در شرح اخلاق ناصری نوشته که شد تغیر نغمه واحد بسیط است و در چراغ هدایت مسطور است که باصطلاح فارسیان دراز کشیدن آواز و حروف [illegible] مشد کردن [illegible] دراز کشیدن [illegible] زیر و بم است ـ

شد [illegible] دال [illegible] بعربیست [illegible] فارسیان [illegible] [illegible] [illegible] شد یار بالضم و سکون دال [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و در برهان [illegible] بالکسر

شدیا [illegible] بفتح اول [illegible]

مشد دزیرا که مضاف است بمعنی آن دار بلند که بشد و مد تمام بلندی از جا در آوردن حریف بر کشند ـ

شدق بفتحتین فراخ شدن کنج دهن و بالکسر کنج دهن از لطائف و صراح و منتخب

شد پهلوان بالفتح و باضافت آواز بلند است که کشتی گیر را اول کشتی گرفتن بر می کشند از اصطلاحات ـ

شذره بالفتح بمعنی علم و نشان ـ

شد [illegible] باصطلاح علم قرات حرفی است که [illegible] از مخرج او بسته شود اگر او را ساکن خوانی آواز [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و جیم و دال مهمله و کاف و قاف و طای مهمله و بای موحده و تای فوقانی از فصول اکبری و دیگر کتب ـ

شذر عراقی بالفتح [illegible] [illegible] پهلوانان عراق [illegible] [illegible] [illegible] و الفاظ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ـ

فصل شین معجمه مع رای مهمله

[illegible]

و حدود الامراض -
شرفا بضم اول و فتح را جمع شریف -
شرکا بضم اول و فتح ثانی جمع شریک
شرب بالکسر نصیب بهره از آب و بالضم نوشیدن و بالفتح در فارسی بمعنی کتان تنک و باریک از منتخب و رشیدی -
شراب هر شی رقیق که نوشیده شود مگر اکثر مستعمل بمعنی می و خمر ست و باصطلاح اطبا بمعنی شربت دوا چنانکه شراب بنفشه بمعنی شربت بنفشه -
شربت بالضم مقدار یکبار خوردنی و آشامیدنی از آب و غیر آن و باین معنی بفتح نیز آمده و بالفتح یکبار آشامیدن از منتخب و نیز شربت باصطلاح اطبا مقدار دوای خشک یا تر که در یکبار خورده شود -
شرة بالکسر و تشدید ثانی مفتوح بمعنی بدی و بد شدن از شرح نصاب -
شریعت جوی بزرگ و جای آب در آمدن و کناره آبی که خلائق از انجا آب خورند و راه پیدا کرده خدا برای بندگان در دین محمدی از عبادات و معاملات از شرح نصاب و منتخب و صراح -
شرج بفتح اول و سکون ثانی و جیم عربی روان شدن آب از سنگستان بدشت و همین در روغ گفتن و بریکدیگر چیدن و استوار بستن خریطه و بفتحتین کهکشان و فراخی وادی و شکاف کمان و مسند خیمه و یک خایه

از خایه دیگر بزرگ تر شدن از منتخب
شرح بفتح اول و سکون ثانی کشادن و بیان کردن و آشکارا کردن از منتخب
شرح تجرید شرحیست از علامه قوشجی بر تجرید که متن ست در علم عقاید شیعه از خواجه نصیر الدین طوسی -
شرب الیهود بالضم معنی لغوی شراب خوردن یهود ست چون آن قوم از خوف مسلمانان شراب بر سبیل اخفا خورند بمعنی پنهان شراب خوردن مستعمل از مصطلحات و چراغ هدایت و مدار -
شراب بیشت دار شرابی که ادویه مقویه انداخته کشند -
شراب طهور بکسر بای موحده و فتح طای مهمله شراب پاک که در بهشت نصیب بهشتیان خواهد شد -
شربت دینار شربتی دوائی ست زرد رنگ مسهل و افع قبض و دینار بزبان یونانی تخم کشوث را گویند چنانکه در منتخب اللغات ست چون تخم مذکور داخل این شربت ست لهذا شربت دینار نامیدند -
شرر بفتحتین یکپاره آتش از صراح و مؤید
شراره بفتح پاره ای آتش که بجهد از منتخب و صراح مگر در استعمال فارسیان بمعنی آتش پاره واحد -
شرور بضمتین بدیها و شرارتها -
شراب شیراز نوعی از شراب انگوری سرخ رنگ که بهتر از اقسام شرابهاست

ایران باشد -
شرط بالضم باد موافق و نشانی و علامت و باد موافق را شرط از همین جهت گویند که علامت روان شدن جهاز و دور شدن طوفان ست از مدار و رشیدی و لطائف و سراج و در منتخب و صراح نوشته که شرط بالفتح لازم گردانیدن و لازم شدن چیزی در بیع و مانند آن و تعلیق کردن کاری را بکاری و نشتر زدن و عهد و پیمان و بفتحتین نشان و میر نور الله در شرح گلستان نوشته که شرط بفتح باد موافق و بضم نشتر زدن حجام -
شراع بکسر اول و عین مهمله بادبان کشتی از شرح نصاب و صراح -
شرح مطالع بفتح میم کتابی ست در علم منطق از ملا قطب الدین -
شروف بالفتح و تشدید را مضموم بمعنی زبر و آن تخته باشد که بر هر دو سر آن دسته از چوب تعبیه کنند و بران گل و خاک کشند و در شرفنامه بمعنی منقل کذا فی الرشیدی -
شریف هر شی بزرگ قدر و مرد بزرگ قدر و نجیب و اصیل و بمعنی حاکم ملک معظمه که سید باشد از خیابان -
شرح موقف بفتح میم و کسر قاف شرحی ست از میر سید شریف بر موقف که متن ست در علم عقاید و کلام از قاضی عضد -
شراسیف بفتح اول و کسر سین مهمله

سرهای استخوانهای پهلو که سوی شکم باشند و استخوانهای نرم که در پهلو باشند و این جمع شرسوفست که بالضم باشد از منتخب -
شرف بفتحتین بمعنی بزرگی از مدار و مؤید و منتخب و شرف آفتاب در درجه نوزدهم برج حمل ست در منزل بطین و شرف ماه در درجه سوم برج ثور در منزل ثریا و عطارد را در سنبله و زهره را در حوت و مریخ را در جدی و مشتری را در سرطان و زحل را در میزان از شرح قران السعدین و غیره -
شرق بالفتح بمعنی آفتاب و تابان و روشن شدن و جای بر آمدن آفتاب از منتخب -
شروق بضمتین بر آمدن آفتاب و شگافتن گوش گوسپند و جز آن از منتخب و مجازا بمعنی ظهور و روشنی -
شرک بفتحتین چوششی بود از غایه خون و بمعنی حلقهای دام و بمعنی راه و سیع و بزرگ از برهان و لطائف -
شراک بکسر اول دوال نعلین که بر عرض آن باشد از منتخب و در مدار بفتح -
شرنگ بفتحتین و سکون نون و کاف فارسی خربزه صحرائی که خوش رنگ و خوش شکل باشد لیکن بغایت تلخ مزه بود بعربی آنرا حنظل گویند بهندی اندراین نامند از کشف و رشیدی و سراج و برهان -

شروان بالکسر و واو نام شهر خاقانی ـ
شروین بالفتح بر وزن پروین نام قلعه شروان ست از جهانگیری ـ
شراب انداختن بمعنی شراب ساختن
شرطین بفتحات سه حرف اول تثنیه شرط یعنی علامت و دو ستاره است در اول حمل و آن منزل اولین ست از منازل قمر از منتخب و در شرح قران السعدین نوشته که شرطین دو ستاره اند بجا سه هر دو شاخ برج حمل واقع شده اند و آن تثنیه شرط است که بالضم اول بمعنی اول هر چیز باشد ـ
شرح کشاف خواندن کنایه از زیاده گوئی کردن و بیهوده گوئی نمودن از چراغ هدایت و مصطلحات و بهار عجم ـ
شریان بالکسر و حرف سوم یای تحتانی هر رگی جهنده و در آن روح بنسبت خون زیاده میباشد از منتخب ـ
شراین بالفتح رگهای جهنده این جمع شریان ست از منتخب ـ
شرحه شرحه بالفتح و را و حای مهمله یعنی پاره پاره از منتخب و لطائف ـ
شرنجه بالفتح اول و یای معروف و جیم عربی کمانی که از پشه سازند ـ
شرمهر بالفتح بمعنی شرمنده و خجل ـ
شر طلیه کنایه از قصیده شرطیه چنانچه این کافیه الشمس بالغداة لنار سعوده ـ
شراب گوشه شراب خوردن که گوشه نوشته افتاده از مصطلحات ـ

شره بفتحتین غالب شدن حرص از منتخب و مدار و کشف و صراح و مؤید و سروری و لطائف و صاحب لطائف از حل لغات نقل کرده که شره بکسر اول نشاط و تیزی و جوانی و حرص در منتخب و صراح بفتح اول و کسر ثانی بمعنی حریص ـ
شرطه بالضم با موافق مراد و نشانی و علامت از مدار و لطائف و رشیدی و سراج ـ
شرفه بالضم و حرف سوم فا در عربی بمعنی کنگره عمارت و بالفتح در فارسی هر آواز را گویند خصوصاً آواز پا از برهان و سروری و منتخب لطائف ـ
شرمنده اسم فاعل از شرمیدن و در استعمال متاخرین بمعنی ممنون آید اگرچه شرم اسم جامد ست مگر فارسیان گاهی از اسم جامد هم اشتقاق نمایند چنانکه از دیده دیدیه و بعضی از محققین بر اشتقاق جامد قائل نیستند و نوشته اند که شرمنده بفتح میم ست در اصل شرم مند بود ه بقاعده معروف میم اول را حذف کردند چنانکه در شمن سفید بود و های مختفی در آخر برای تشبیه آوردند چنانکه در دندانه و زبانه بمعنی مشابه دندان و مشابه زبان پس شرمنده بفتح میم بمعنی شخصیکه مشابه بصاحب شرم باشد فافهم ـ
شرعه بالکسر و عین مهمله روده کمان و چله کمان از شرح نصاب ـ
شرزه بالفتح خشمناک و مهیب و سهمناک

و این لفظ اکثر در صفت شیر و پلنگ واقع شود از رشیدی و مؤید و کشف و برهان و سراج و بهار عجم ـ
شرذمه بکسر شین معجمه و سکون را مهمله و کسر ذال معجمه جمعی اندک از مردم و پاره از میوه و غیره از منتخب ـ
شراره بفتح آتش پاره واحد که بجهد از صراح و منتخب ـ
شرره بفتح اول و ثانی و ثالث یکپاره آتش که بجهد از صراح و این لفظ بهمین حرکات مذکوره بمعنی جمع شرر نیز آمده چنانچه جمع شبیه ست و این مستفاد ست از فصول اکبری ـ
شرنجی نام جامه ابریشمی باریک و لطیف و نازک و نام نوعی از شیرینی از سراج و رشیدی و در چراغ هدایت
شرنجه نوعی از زرد آلو نیست سیاه رنگ قریب ....
و نوعی از ز....
شراب زدگی کمال بیهوش شدن از نشه شراب ـ

فصل الشین المعجمه مع السین المهمله

شستست بالفتح نام که ....
....

سازد و حلقه کنند و نر انگشت از مدار و رشیدی و بهار عجم و چراغ هدایت و لطائف و برهان و جهانگیری و گویند که گرفت سوفار تیر را از آن شست گویند که بوقت گرفتن تیر در کمان انگشتان بشکلی متمثل میشوند که در عقد انامل برای عدد شصت باشد ـ
شست میر بالفتح تیرانداز کامل
شست گیر تیرانداز ـ
شستک آلت حربی که بونان برای دفع حلقه بکار برند و بمعنی کیسه و تضییب نیز آمده ـ
شستری بالضم و حرف سوم تای فوقانی مفتوح نوعی از دیبای نفیس منسوب بشهر ششتر ـ

فصل الشین المعجمه مع الشین المعجمه

ششجهت بکسر میم و فتح ها بمعنی اطراف عالم که مشرق و مغرب و جنوب و شمال و تحت و فوق باشد ـ
ششپر حرف سوم بای فارسی مفتوح نوعی از گرز آهنی که سر آن شش پهلو دارد ـ
ششدره کنایه از جائیکه راه های از آن مسدود باشد مجاز آمده و حیران و متحیر نیز مستعمل و ششدر ....
ششخانه ....
....
از آن دوازده در ....

باین طور که برین و بسار هر تخته شش شش قسمت میشوند و در میان رها یمین و یسار اندکی فاصله میباشد پس هرگاه که مهره در میان دری که در منتهای تخته هست بند گردد از شش خانه جانب خود به هیچ خانه رفتن نتواند رهائی آن بدون رهائی دادن حریف ممکن گرمحال و کنایه از لفظ ششدر کنایه باشد

از شش جهات عالم ـ

شش دانگ عیار کنایه از کامل عیار و بمعنی ناقص عیار هم آمده

شش روز ایام آفرینش عالم کما قال الله تعالی اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِیْ سِتَّةِ اَیَّامٍ ـ

شش بالضم نام عضویست درون سینه که بهندی پهیپهرا گویند

شش دانگ مراد از تمام چیز چراکه شش دانگ یک دینار میشود از قهستانی شرح مختصر فقه ـ

شش ارکان شش ضروری را گویند یعنی شش چیز که تا وقتیکه انسان زنده است بی اینها نباشد اول هوا که محیط ابدانست دوم اکل و شرب سوم حرکت و سکون بدنیه چهارم حرکت و سکون نفسانیه مثل غضب و فرح و خوف و حزن و غیر آن پنجم نوم و یقظه یعنی نوم و بیداری ششم استفراغ و احتباس استفراغ مثلاً خروج براز و بول و فصد و جماع

و حمام و احتباس عدم خروج چیزهای مذکوره است از بدن ـ

شش پستان بضم شین اول بمعنی نرم پستان و افتاده پستان ـ

شش خاتون شش ستاره سیاره سوای آفتاب ـ

شش زمین کنایه از ولایت روم از مؤید ـ

شش ضربه باصطلاح نرادان شش بازی را گویند که پیاپی از حریف ببرد و بعضی گویند که داو شش زده بازی از حریف ببرد ـ

شش روزه عبارتست از عالم که از عرش تا فرش در شش روز ساخته شده است ـ

شش دره محل هلاکت کنایه از عجز و تحیر و ابهام است که شش جهت مذکور

شش سری بمعنی زر خالص و تمام عیار را گویند که در خراسان شش سری بود از طلای خالص که شش سره بنشان اهل اسلام آن را شکسته چون زر آن نهایت خالص بود لهذا زر کامل عیار را شش سری تعبیر میکنند از برهان و مؤید و گزنده

فصل شین معجمه مع طای مهمله

شطحیات بالفتح و حای مهمله مکسور و تحتانی مشدد باصطلاح صوفیه چیزهای مخالف ظاهر شرع گفتن و کلمات خلاف شریعت بر زبان آوردن از منتخب و در کشف نوشته کلماتی که در وقت مستی و ذوق بی اختیار از بعضی واصلین صادر میشود چنانکه گفتن منصور انا الحق و گفتن جنید رحمه الله لیس فی جبتی سوا الله و گفتن بایزید بسطامی ما اعظم شانی مشائخان این کلمات خلاف شرع را نه رد کرده اند نه قبول منقول از معدن المعانی ـ

شطرنج بالکسر از قاموس مؤید الفضلا و تحفه و بهار عجم و دیگر اهل لغت نیز بالکسر نوشته اند و بالفتح ضعیف گفته اند چراکه معربست و وزن فعلل بالفتح در کلام عرب نیامده و صاحب بهار عجم نوشته که این معرب ستر نگ است که لفظ فارسی است بمعنی هیچکه بصورت آدمی باشد و لهذا آن را مردم گیا نیز گویند چون اکثر مهرهای این بازی بنام انسان است لهذا این بازی را نیز سترنگ گفته اند و نیز صاحب بهار عجم نوشته که بعضی محققین چنین گفته که معرب چترانگ است که لفظ هندیست معرب از چتر که بمعنی عدد چهار است و انگ که بمعنی عضو است در هندی بمعنی رکن استعمال یافته لهذا چترانگ فوجی را گویند که چهار رکن داشته باشد و این بازی نیز چهار رکن دارد سوای شاه و فرزین که فیل و اسپ و رخ و پیاده است و بعضی معرب شش رنگ که مراد از رفتن شش رنگ باشد و بعضی معرب صد رنگ گفته اند و رنگ بمعنی حیله و نام و اضع شطرنج حکیم بطلاجس است بهروکهیم کلامه و بعضی محققین نوشته اند که اختراع شطرنج صصه بن داهر کرده و فیلسوف است

و صاحب رشیدی در حاشی نوشته که شطرنج بمعنی اقسام غله که بهم آمیز باشد پس از این مستفاد میشود که شطرنج معرب آن باشد و بمناسبت آمیزش اقسام مهره های بازی معروف را نیز شطرنج میگفته باشند و خان آرزو در سراج اللغات نوشته که اگرچه لفظ شطرنج را صاحب قاموس بالکسر نوشته لیکن بالفتح هم صحیح است ـ

شطر بالفتح و سکون ثانی بمعنی نصف هر شی و بمعنی جانب و طرف و جهت و نمیه و پاره از چیزی از منتخب و صراح ـ

شط بالفتح و تشدید طا سمهله رود و کنار و رود از شرح نصاب و صراح و لطائف ـ

شطرطا بالفتح و [illegible] ـ

شطرنج بالفتح و تای مهمله معرب شتل چیزی که قمار بازند و کیسه که در میان ایشان خالی نشسته باشد پس قمار بازی که از حریف خود نقد ستاند چیزی بآن مرد که خالی نشسته است میدهد از کشف

شطاطل بالفتحتین رسن دراز از منتخب و شرح نصاب و صراح ـ

شطر نامهان نام شیخ ـ

شطری بالفتح بمعنی یک نیمه و مستعمل بمعنی بعضی و از کسی ـ

شطاحی بالفتح و تشدید طای مهمله و حای مهمله بیحیائی و شوخی از منتخب و غیر آن ـ

شطرنجی شطرنج باز و نوعی از فرش

فصل شین معجمه مع ظای معجمه

شظایا بالفتح اول وظای معجمه وحرف چهارم یای تحتانی بمعنی ذره انهای هر چیز وپاره وریزها هر چیز این جمع شظیه است از منتخب ودر لغات تنلیب نوشته که شظایا بمعنی الشپها سه حرام مغز۔

فصل شین معجمه مع عین مهمله

شعب بالفتح بمعنی شکافت وغار وراهی که در کوه باشد وبضم شین وفتح عین جمع شعبه است از منتخب وکشف وبحر الجواهر
شعاب بکسر اول راهها که در کوه باشند وشگافها ودرزها واین جمع شعب است از شرح مقامات حریری ومنتخب۔
شعیب بالضم شین معجمه وفتح عین وبای تحتانی وبای موحده نام پیغمبریست از منتخب۔
شعر بالفتح موی آدمی وغیره ونوعی از جامه باریک ابریشمی وبعضی نوشته که آن سیاه رنگ میباشد وبالکسر بمعنی دریافتن ودانستن ودر اصطلاح سخن موزون ومقفی که قائل قصد موزونی آن کرده باشد ونزد بعضی محققین قافیه شرط بودن شعر نیست از مؤید وغیره ومولانا ابو سعید در شرح نصاب نوشته که شعر بمعنی موزون چیزهای باریک ودر اصطلاح مخصوص شده واول کسیکه در عربی شعر گفت یعرب بن قحطان است شعر او اینست شعر الناس بین ابن آدم خلیفة جهل بیمنه الزم کلام صدق بیمینه

از محققان نوشته که اول کسیکه در فارسی شعر گفته بهرام گور است شعر اول اینست بیت منم آن پیل دمان ومنم آن شیر یله نام بهرام مرا وپدرم بوجبله وبعضی نوشته که مصرع ثانی چنین است واز معشوقه اوست در جواب او مصرعه نام بهرام ترا وپدرت بوجبله والله اعلم بالصواب۔
شعار بکسر اول جامه که زیر جامه دیگر پوشند یعنی جامه که متصل به بدن باشد یا جامه که ببدن چسپیده ماند مثل قبا وازار وکلاه وآن جامه بالا را دثار گویند مثل چادر ورضائی از کشف ومنتخب وصراح۔
شعور بالضم بمعنی دانستن ودریافتن از منتخب وبحر الجواهر
شعائر عبادات وقربانیها واحدش شعیره
شعبه بروزن مقبره نام غلهٔ سیه رنگ که بفارسی وهندی آنرا جو گویند از منتخب مولانا ابو سعید بن یانع در شرح نصاب نوشته که شعیر بالفتح از شعر است که بمعنی موی باشد زیرا که جو بر سر دارد وگندم ندارد یا آنکه کم دارد۔
شعبده بازی بالفتح بازیگری کار را وبازیها به تعجب انگیزد از هر کنند
شعوبیت بضم شین معجمه وعین مهمله شعوب جماعتی گرداننده ودوستی کیسی را تمام گرفتن ودوستی وا را از منتخب وصراح۔
شعریان بالکسر دو شعری که مذکور شد
عبور وغمیصا یا شعری شامی وشعری یمانی واین تثنیه شعری است نه جمع۔
شعبان چون درین ماه خیر کثیر منشعب میگردد وارزاق عباد منشعب میشوند وتمامی امورات مقدره عالم علیحده علیحده میشوند لهذا باین اسم مسمی گشت از کتابی معتبر نوشته شد۔
شعلبیت بالضم ولام مکسور منسوب بشعله یا ونون برای نسبت چنانکه گویند
شعبده بالفتح وبای موحده نیز مفتوح بروزن دبدبه بمعنی بازی که اسپ وغیره کنند از کشف ومؤید ومدار۔
شعشعه بالفتح هر دو شین معجمه وسکون عین مهمله اول وفتح عین مهمله دوم بمعنی روشنی آفتاب وآب آمیختن شراب وبمعنی شراب نیز گفته اند از مدار وشعشعه وکسانیکه یک عین نویسند خطاست وصاحب منتخب نوشته که بمعنی پرنور وروشنی آفتاب چنانکه شعشعه بیت در کلام عرب نیامده۔
شعبه بالضم طائفه از هر چیز وپاره شاخ درخت ودر اصطلاح موسیقی نغمه که از نغمه دیگر بر آورده شود چنانکه شعبه است وچهار آنند که شعبه از سر دوازده مقام دوازده گانه مشهور اند از شعبه دیگر بر آورده وغیره۔
شعله بالضم زبانه آتش وبالفتح خلاست از منتخب ومؤید وکشف وصراح۔
شعایر جوال بالفتح جیم عربی پوست بید

واو بتخفیف واو نیز بمعنی شعله که گرد برگردد وبسیار گردنده باشد وآن چنان باشد که بهر دو سر نی مشعل ابسته گرد سر ودوش خود میگرداند وبسر عت تمام سر بجنبد آنرا بنیلی گویند۔
شعله زاده کنایه از ابلیس وشیطان از مصطلحات۔
شعیره وفیش بفتح شین معجمه وکسر عین مهمله وسکون یای تحتانی مخفف از شعیره او مستی از مصطلحات وچراغ هدایت۔
شعری بالکسر ودر اصل بفتح بروزن حربا گرد در استعمال فارسی را مهمله ساکن کرده بروزن دلی خوانند وآن ستاره روشن است که بعد از جوزا برآید چنانکه در آخر زمستان سر شام بر فلک نمایان میشود وشعری دو هستند یکی را شعری عبور خوانند بفتح عین بواسطه آنکه از مجره عبور کرده است وآن بسیار روشن است ودیگری را شعری غمیصا نامند بضم غین معجمه وفتح میم بجهت آنکه گویا او خواهر سهیل است که از دو دور افتاده بر او میگرید که چشم او چرک آلود شده یعنی کم روشنی دارد وآن روشن نیست ودر شعری عبور هستند که آنرا در ایام جاهلیت یعنی قریش بخدائی پرستش میکردند هر جا که فقط شعری مذکور شود مراد شعری عبور باشد که از غایت روشن است وسوای شعری عبور وشعری غمیصا بنا بر اطلاق شعری بر یک دو ستاره

دیگر نیز کنند از منتخب و مؤید و بحر الجواهر وغیره -

شعری شامی ستاره ایست کم روشنی که بطرف شمال طلوع میکند چون ملک شام بجانب شمال عرب واقع ست لهذا بشام نسبت کردند و در برجندی شرح بیست بابی نوشته است که شعری شامی را شعری غمیصا نیز گویند -

شعری یمانی ستاره ایست روشن که بطرف جنوب تابد چون یمن بطرف جنوب عرب واقع ست لهذا بیمن نسبت کردند و بعضی نوشته اند که مراد ازین بطرف یمن باشد و بعضی نوشته که شعری یمانی سهیل را گویند و این خطاست چرا که از شرح تذکرهٔ نصیر الدین طوسی و شرح چغمینی فارسی این واضح میشود که سهیل سوای شعری یمانی ست و در برجندی شرح بیست بابی نوشته که شعری یمانی را شعری عبور نیز گویند -

فصل شین معجمه مع الغین معجمه

شغب بالفتح و بفتحتین ذغ [illegible] شور و خروش و فتنه و فساد از بهار عجم و منتخب -

شغاد بالفتح و در آخر دال مهمله نام برادر رستم که رستم را بحیله در چاه انداخته کشته از برهان و سراج -

شغ بالفتح و بالضم شاخ حیوان که از میان تهی باشد از برهان -

شغاف بالفتح غلاف قلب و پردهٔ دل و سویدای دل یا حجاب اندرون دل از منتخب و صراح -

شغف بالفتح شدت محبت از بحر الجواهر و در کشف بفتحتین بغلاف دل رسیدن آن بهت و دوستی و در منتخب رسیدن چیزی در پردهٔ دل و بفتحتین در آویختن چیزی بچیزی و شیفته گردانیدن و رسیدن دوستی بمیان دل از مهذب -

شغال بفتح جانور معروف از مؤید و برهان -

شغل بالضم و بضمتین و بالفتح و بفتحتین بهر چهار وجه درست یعنی کار و بی فرصتی و باز داشتن از منتخب -

شغبه بالفتح پوست یعنی اندام که از کثرت کار کردن سخت و درشت و سیاه شود و مجازاً یعنی ذلیل و خوار از شرح بوستان از عبد الواسع و بعضی شغبه را بمعنی فرفنیه نوشته اند -

فصل شین معجمه مع فا

شفا بکسر اول و در آخر همزه صحت و تندرستی و بیرا از مرض و نام کتاب ابو علی سینا که کتاب مذکور جامع جمیع علوم معقول مشتمل منطق و حکمت طبیعی بفتح اول و بی همزه بمعنی آخر و کناره و دل لب هر چیز پس بهر دو معنی اول بفتح خواندن خطاست بهار عجم گفته و این حاج و صراح و منتخب -

شفقت بفتحتین مهربانی از منتخب و کشف و صاحب بهار عجم گوید که این لفظ را اکثر فارسیان بفتحات استعمال کرده اند اگر چه در عرف بسکون ثانی شهرت دارد و در خیابان نوشته که شفقت تحریک بمعنی مهربانی چنانکه در صراح ست و تحقیق آنست که شفقت بفتحات در اصل لغت بمعنی ترس ست چون مهربان از آفات و بلیات دوست خود را ترساننده باشد مجازاً بمعنی مهربانی مستعمل شده -

شفت بفتحتین بمعنی لب -

شفافه بالفتح و تشدید چیزی لطیف که از پس آن چیز دیگر را توان دید چنانکه آب و شیشه و بلور وغیره -

شفعه بالکسر و تشدید بمعنی افزونی و بمعنی یکی و این از دفا [illegible] از شرح نصاب -

شفا چیرچیت بفتح شین و ضم جیم و رای مهمله لب کناره وادی آنکه چه شفا بفتح بمعنی کناره و طرف و جرف بضمتین بمعنی کناره وادی که آب وا گیرد -

شفق بفتحتین سرخی شام و بامداد و بمعنی سرخی بامداد نیز اصابت ملیح صفحه نامبردانش شفق بر آمم رخصت لاله گون شود و می باده رنگ ران چو شفق صبح و شام را باقر کاشی گوید چه شفق نه بزد بمیان دامن مستان شراب ناخن زنا گوشه رنگ شفق کنار صبح را از بهار عجم -

شفشاهنگ بالفتح اول و ثانی بر وزن [illegible] چنگ که در ان ... اشد -

بزرگ و باریک زرگران که تار طلا و نقره وغیره برای دراز کردن دران سوراخها سکنند و بهندی جنتر گویند از برهان -

شفشین بفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی هر دو لب -

شفتالو میوهٔ معروف و نیز بمعنی بوسه معشوق از رشیدی و بهار عجم و جهار شربت و برهان و مؤلف کتاب را شعر بیست که بچهار نام میوه بصنعت ایهام دران درج شده بیت ز باغ حسن خوبانی که سیب آبی سبا دآ سزا و بجز شفتالو شیرین بهی دیگر نی دارد؛

شفاه بکسر اول لبها و این جمع شفت ست که در اصل شفهه بوده از صراح -

شفره بالفتح آلتی ست کفش گران را که بدان چرم را قطع کنند بهندی رانبی گویند و بضم یا پلک چشم که مژه بر وی روید از منتخب -

شفعه بالضم همسایگی از منتخب و صراح -

شفنه بالفتح بر وزن هفته بیضه مانندی باشد از ریسمان که بر دوک پیچیده شود از برهان -

شفوی بفتحتین منسوب بشفت که بمعنی لب ست چون شفت در اصل شفه بود بار ا در حالت نسبت بواو بدل کرده شفوی گویند چنانکه منسوب بشهر غزنه را غزنوی گویند از منتخب وغیره و در صراح و بهم در منتخب نوشته که شفوی درست نباشد چنانکه مشهور

شده و صحیح شفتی ست و حرف شفوی با و فا و میم ست۔

شفتالوی آروی بالف ممدوده قسمی از شفتالو۔

شفتالوی کاردی قسمی از شفتالوی نفیس۔

فصل شین معجمه مع قاف

شق عصا بفتح اول و کسر قاف مشدده چرا که مضاف ست یعنی مخالفت جماعت اسلام از قاموس و صراح و کنایه از جنگ و جدال چه از شکست عصا عصا شکسته میشود۔

شقرت بالضم رنگیست که زرده و مایل باندک سرخی باشد از مفرح القلوب و بحر الجواهر نوشته که رنگیست میان سرخی و زردی و در منتخب نوشته که سرخی با سیاهی آمیخته۔

شقاوت بالفتح بدبختی از منتخب۔

شقر بفتح اول و کسر قاف و را مهمله لاله کوهی از شرح نصاب و برهان۔

شقدار بالکسر حاکم و سپاه و عامل پرگنات

شق نفس بالکسر مشقت نفس و رنج در ولایت۔

شق نقیض بالکسر و تشدید قاف اول کسر تعنی صورت و طور نقیض نقیض مرفوع است باشد چون انسان که وصل ست و لا انسان نقیض آنست۔

شقائق نعل نوعی از جامه و فرش که گلدوز باشد از شروح نقاشه۔

شقائق لاله واین مفرد و جمع یکسان آید از بحر الجواهر و صراح و گاهی مجاز آ

بمعنی مطلق گلها آید۔

شق بالفتح و تشدید قاف بمعنی شکافت و شکافتن و دشوار آمدن کار بر کسی نام یک قلعه از قلاع خیبر و بالکسر و تشدید بمعنی نیمه چیزی پاره از چیزی که از نه کوه و برادر ره و دوست از منتخب و صراح و لطائف۔

شقیق بمعنی برادر از شرح نصاب۔

شقاق بکسر یکدیگر گرفتن مخالفت و دشمنی کردن از منتخب و لطائف۔

شقائق نعمان نوعی از لاله که بنقاط سرخ باشد نعمان بالضم نام پادشاه از عرب لاله مذکور را از کوهستان آورده بود و بعضی گفته که پادشاه مسطور لاله موصوف را نهایت دوست داشت از منتخب و مدار و صاحب بحر الجواهر نوشته که نعمان بالضم بمعنی خون است پس نسبت کردن لاله را بخون از سبب سرخی آنست۔

شقه بالضم و قاف مشدد پارچه جامه و کاغذ و غیره و در منتخب بمعنی جامه پیش شکافته و پارچه که بر سر علم بندند

شقشقه بکسر شین و فتح قاف و سکون شین دوم و دو قاف شتر با تا کردن شتر۔

شقیقه مشدد قاف بمعنی جای نرم که میان گوش و پیشانی است بمعنی درد نیم سر از صراح

شقی بالفتح بدبخت۔

فصل شین معجمه مع کاف عربی

شک بالفتح بمعنی انگشت و گمان و در ارتباط تشبیه با از شرح قران السعدین و مصطلحات۔

شکوی بالفتح و سکون کاف و فتح واو و الف مقصوره بمعنی شکایت

یای زائده چنانکه در لفظ دعوی و بشری بمعنی گله کردن و گله از صراح و منتخب و شکوای بچهار سه مورد نوشتن غلط است۔

شکیبا بکسر تین صبر کننده از برهان

شکرخواب خواب نوشین و خواب سحر از برهان

شکر لب بمعنی معشوق و کسیکه لب او مانند شکر شیرین باشد۔

شکسته بکسرتین و یا مجهول بمعنی صبر و آرام و بفتح خطاست از مؤید و کشف و برهان و سراج و جهانگیری۔

شکر آب کنایه از آنکه رنجیده کدورتی ظاهری که در میان دوستان و در میان عاشق و معشوق واقع شود از چراغ هدایت و رشیدی و برهان و بهار عجم

شگفت بکسرتین و کاف فارسی بمعنی تعجب یعنی تعجب و عجیب و غریب بکسر اول و ضم کاف فارسی نیز آمده بمعنی از هم شدن غنچه از برهان و ارادت و مؤید و رشیدی و جهانگیری و در سراج نوشته که شگفت بکسرتین و کاف عربی بمعنی تعجب و بالفتح بمعنی وا شدن گل و بهر دو معنی بکاف فارسی شهرت دارد و آنچه تحقیق موسته لفظ الشنه است بهر دو کاف صحیح ست۔

شکایت بالکسر گله کردن۔

شکیب بفتح اول و فتح دوم بمعنی نا شکیب راتفح اول و ضم کاف گرفتن عمه هر دو نا خن چنانکه بدرد آید۔

شکل بدیهی الانتاج آنست که صغرای منطق موجبه باشد و در کبری

موضوع بشرط آنکه صغری موجبه باشد خواه کلیه خواه جزئیه و کبری کلیه باشد خواه موجبه باشد خواه سالبه باشد بدانکه شکل مرکب باشد از دو قضیه قضیه یعنی حملیات پس قضیه اول را صغری گویند و قضیه دوم را کبری نامند و لفظ مکرر که در آخر صغری و در اول کبری واقع شود آنرا حد اوسط گویند چون حد اوسط را دور کنی از شکل نتیجه حاصل آید و موضوع یعنی مبتدا و محمول یعنی خبر و شکل بدیهی الانتاج شکل اول باشد از اشکال اربعه مثال شکل اول یعنی شکل بدیهی الانتاج کل انسان حیوان و کل حیوان جسم و نتیجه این کل انسان جسم مثال شکل ثانی کل انسان حیوان ولا شی من الحجر بحیوان و نتیجه اینست لا شی من الانسان بحجر مثال شکل ثالث کل انسان حیوان و کل انسان ضاحک نتیجه اینست بعض الحیوان ضاحک مثال شکل رابع کل انسان حیوان و کل ناطق انسان نتیجه اش اینست بعض الحیوان ناطق۔

شکر خنده بمعنی تبسم از برهان۔

شکر بالضم سپاس و ثنا گفتن بر نعمت و حصول نعمت باز و دو حقان آرزو و در چیا نوشته که شکر عبارت است که والد کند تعظیم منعم بسبب انعام او خواه بزبان خواه بقلب خواه بارکان جوارح یعنی دست و پا و غیر آن و بالتحریک و سکون کاف بمعنی فرج زن و در فارسی بفتح و تشدید راء بمعنی شیرینی

سروری و گاهی مجاز آمده بمعنی شوق و پوسه نیز آمده و نام زنی نیز که خسرو برغم شیرین در عقد آورده بود و بکسر اول و فتح کاف عربی بمعنی شکست و شکار کننده و بفتحتین و کاف عربی و کاف فارسی نیز زنبور سیاه که بهندی بهونرا گویند از برهان و منتخب و بحر الجواهر و کشف و لطائف و مصطلحات.

شکار بمعنی قصد کشتن حیوان گاهی بمعنی حیوانیکه کشته شده باشد از مصطلحات و بهار عجم.

شکر ریز چیزی در شب عروسی بر سر عروس و داماد نثار کنند از برهان و سراج و بعضی گفته که کنایه از جلوه کردن است چه وقت جلوه و نکاح بر سر عروس و داماد شکر ریزی کنند و بمعنی گریه شادی نیز آمده.

شکرخش بمعنی نمونه از مصطلحات.

شکرلنگ کسیکه فی الجمله لنگ باشد از مصطلحات.

شکر رنگ ناخوش و بیزار.

شکسته رنگ مراد از زرد رنگ.

شکیل بکسر تین رسن اسب و بمعنی مکر و فریب از برهان.

شکال بکسر اول و کاف عربی ریسمانی که بر دست و پای اسپ و شتر بر بندند و بمعنی کردیدن بالفتح و تشدید کاف بسیار شکل کننده و ظریف از لطائف.

شکار قمیل آنرا گویند که همه جانوران شکاری را یکبارگی برای گرفتن صید سر دهند.

شکفتن بکسر اول و ضم کاف عربی کشوده شدن غنچه و بکاف فارسی نیز آمده از برهان.

شکیفتن بکاف عربی و یای مجهول بمعنی صبر کردن مرج بوستان از عبد الواسع.

شکوهیدن بفتحتین بمعنی خود را پیش اظهار کردن و ترسیدن از مؤید و لطائف و در جهانگیری بکسر بمعنی ترسیدن.

شکرودن بکسر بمعنی شکستن و شکار کردن از برهان.

شکوخیدن بفتحتین لغزیدن و افتادن از برهان.

شکولیدن پراگنده کردن از برهان.

شکنجیدن بکسر اول و ضم ثانی گرفتن عضوی باشد بسر ناخن از لطائف.

شکنجه کردن بکسر اول رنجانیدن و رنگ زدون کسی را.

شکستن بکسر از جهانگیری و در بهار بفتحتین.

شکسته ناخن عبارت از بی قوت و بی استعداد.

شکم خاریدن بهانه کردن و عذر آوردن از برهان.

شکم در پنجم انداختن در بعض بلاد دعوت بجوز و تعظیم مخصل در میان شکر برادهٔ عود آمیخته در مجمر سازند تا دود در بینی ماند.

شکم و خویش و زویدن کنایه از ترسیدن از مصطلحات.

شکوه بفتحتین کاف عربی و واو مجهول بمعنی حشمت و بزرگی و مهابت و شان و شوکت و بکسر اول و ضم دوم بمعنی ترس و بیم از برهان و مدار و کشف و لطائف.

شکوفه بکسر اول و کاف عربی مضموم گل درخت میوه و مطلق غنچه گل درختان بمعنی قی کردن هم نیز مضموم و مراد از دهان بیرون آید از برهان و جهانگیری و مصطلحات و در رشیدی بمعنی دوم در بهار عجم بفتحتین و بودن کاف عربی اتفاقی است.

شکار اشم بالضم و الفتح نون برای لیاقت.

شکره بکسر اول و فتح کاف و فتح راء مهمله مرغ شکاری که معروفست از برهان و سروری و مؤید.

شکنبه بمعنی غذا شوربا نوعی از تعذیب یاخنی است مشهور و مجاهدان را از سروری خیابان.

شکنه بکسر اول و فتح کاف و سکون نون و با موحده بمعنی معده حیوانات که بعد از خوردن آب غذا در آن جمع شود.

شکنبه حریص بسیار خوار.

شکم پر سنبوسه که درون آن از قیمه و مغز بادام پر نموده پز بود از سراج.

شکرنگی و شکر رنجی آزردگی قدر که میان دوستان گاهی واقع شود.

شکر تری شکر سفید و این از ایجاد فارسی دانان هند است از بهار عجم.

شکل عروسی شکلیست برای اثبات این مطلوب که مربع وتر مساوی مربع ضلعین قائمه است و این شکل را از آن عروسی نام کردند که عروس در لغت بمعنی کثرت مال است پس این شکل نیز کثیر النفع است مانند کثرت مال یا آنکه بجای عروس این شکل مشابهت دارد چه بمعنی تشکل وجه باستیفاء انواع محاسن و آن شکل اینست.

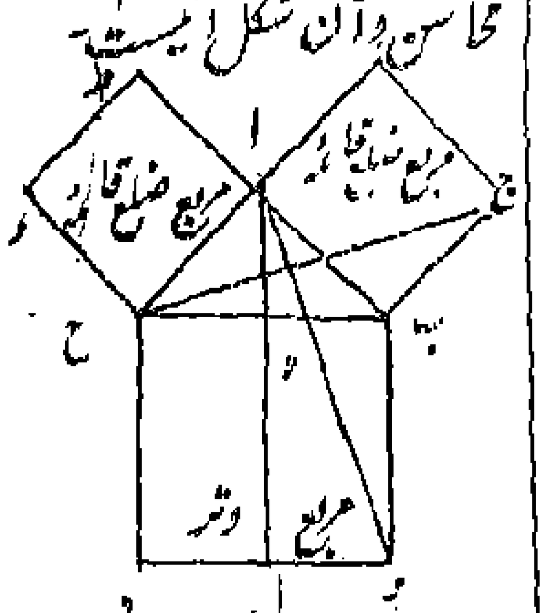

فصل شین معجمه مع کاف فارسی

شگر بفتحتین و کاف فارسی زنبور سیاه از مؤید و در برهان بکاف عربی چنانکه در سکندرنامه آمده مصرع ز پستان هر یک شکر خورده شیر.

شگرف بکسر اول و فتح کاف فارسی زیبا و نیکو و عجیب و بمعنی بزرگ اگر در اشیا استعمال کنند بمعنی زیبا باشد و اگر بمردم استعمال کنند بمعنی صاحب شکوه و بزرگ باشد از مؤید و کشف و برهان و جهانگیری و لطائف و مدار و سراج و فرهنگ تومی.

شگال بکسر بمعنی شغال از برهان.

شگون بفتحتین فال گرفتن و این مفرس لفظ سگون است که بضم سین مهمله باشد مرکب از لفظ سو که بهندی نیک است و گن بمعنی اثر.

فصل شین معجمه مع لام

شلاتیا بالفتح اول و یای مجهول و فای معجمه

نام مردی که از اصحاب عیسی علیه السلام بود از مؤید وغیر آن ـ

شلوالہ بالفتح بر وزن ہوالہ بمعنی ازار آن مرکب ست از شل که بمعنی ران ست ولفظ وار که کلمهٔ نسبت ست از بهار عجم ومؤید وسراج ـ

شلفه بالفتح زن فاحشه از برہان.

شلاق بالفتح وتشدید لام لفظ ترکی است بزور دست زدن بر سر کسی از مصطلحات ودر لغات ترکی کسی را بچوب زدنست ودر سراج اللغات بمعنی ضرب دست ومجازاً بمعنی کوفت نیز مستعمل ست ودر مصطلحات بمعنی شوخ وفتنه انگیز نیز آمده ـ

شلتاق بالفتح وحرف سوم تای فوقانی در ترکی بمعنی جنگ وخرخشه ـ

شلتوک بفتح اول وسکون ثانی وضم تای فوقانی ورواو معروف وکاف عربی بمعنی شالی یعنی برنج که هنوز در پوست باشد از برہان ـ

شلنگ بفتحتین وسکون نون وکاف فارسی برجستن از جائی بجائی از رشیدی وبرہان وسراج ودر کشف بکسر آمده ـ

شلک بالکسر وتشدید لام مکسور وکاف عربی آواز شلیک بندوق که یکبارگی سر دهند واین لفظ ترکیست از لغات ترکی نوشته شد

شلیل بفتح اول وکسر لام ویای معروف نوعی از شفتالو از رشیدی ودر جهانگیری نوشته که بکسر تین نام میوه است که رنگ سرخ وسفید دارد ودر برہان نوشته که میوه ایست شبیه بشفتالو ودر سراج

نوشته که نوعی از شفتالو که بعضی آن تمام سرخ باشد وبعربی نام جامه ایست که در زیر زره پوشند کذا فی المنتخب ـ

شل بالفتح بعربی کسیکه دست وپای او حرکت نتواند کرد وبفارسی هر چیز شکسته ونرم وبکسر اول نیزه کوچک وبالضم وبا سر نام میوه که بهندی بیل گویند ـ

شلائین بالفتح بر وزن سلاطین بمعنی شوخ رنا وخوش وحکم وسخت ودر گیرنده چیزی از لغات ترکی وچراغ هدایت وبهار عجم ودر سراج نوشته که شلائین بر وزن سلاطین شخصی که بسیار آرام کند واز منع باز نماند ومجازاً بمعنی عاشق آید ـ

شلّه بضم اول وفتح لام مخففه نوعی از طعام که برنج را در آب گوشت بطور هریسه می پزند ونادر افغان این حصار آنرا شوله گویند بواو مجهول فقیر مؤلف بعضی ثقات را دیده که بالضم وتشدید لام گویند وآن برای معنی مذکور بیمکرده ومحض خطا چرا که شلّه بالضم وتشدید لام بمعنی لذه بعضی آمده است وبمعنی فرج زن وبمعنی بُست وشُبت پرست نیز وبفتح اول وتشدید لام جامهٔ سرگین انداختن وبفتح وتخفیف لام بمعنی قصاص واین تحقیق از رشیدی وموید ومدار وبرہان وجهانگیری است ودر سراج نوشته که شلّه بضم اول وفتح لام نوعی از طعام معروف واین که در هندوستان شوله بواو مجهول شهرت دارد اصل آن دیده نشده وبضم اول وتشدید لام فرج

زنان وجای پلید بیبا که در کوچه باشد ولته خون حیض وبعضی باین معنی بفتح اول گفته اند واین قوی است

شلا یعنی شوخی وچسپیدگی بکاری ـ

فصل شین معجمه مع میم

شمولاً واستقلالاً استقلالاً کنایه از کردن کاری بذات خود بی اتباع در رفاقت دیگران وشمولاً یعنی بالتبع وبه پیروی دیگری بکاری در آمدن چنانچه پادشاهی ملازم پادشاهی شود وجمیع امرای همراهش نیز مطیع آن پادشاه غالب شوند ونصب لفظ شمول واستقلال بجهت آنست که بمحل خود در ترکیب حال واقع شده است

شماتت بضم اول وتشدید میم ودر آخر تای فوقانی شاد شوندگان بمکروهی وخرابی کسی واین جمع شامت ست که بکسر میم اسم فاعل از شماتت باشد ـ

شماتت بالفتح شاد شدن بر خرابی کسی از منتخب وصراح ـ

شمبلیت بفتح اول وسکون میم وفتح بای موحده وکسر لام ویای معروف وتای فوقانی نام گلیست زرد رنگ بمعنی تخم حلبه که بهندی میتهی گویند از برہان وشمبلید بر وزن تمهید نیز آمده ـ

شمبلید بالفتح وفتح بای موحده نام گلیست که زرد رنگ باشد وتخم حلبه آن انتهاست زرد رنگ باشد که بهندی میتهی گویند از برہان وشملید بر وزن تمهید نیز آمده ـ

شمشاد بالکسر نام درختیست که بلند باشد

وچوب آن نهایت محکمی دارد وچون رنگش خوشنما باشد لهذا آنرا از اقسام سرو دانند وبمعنی ریحان ومرزنگوش نیز وبفتح هم آمده از برہان وجهانگیری وصاحب رشیدی ضبط حرکت نکرده وگفته که نوعی از شجر باشد وبمعنی ریحان نیز ودر موید ومدار بالفتح ودر سراج نوشته که شمشاد بکسر اول درختیست که چوب آن در غایت سختی وصفا بود ودرختش راست وموزون برگهایش بسبب باریکی وهجوم بموی خوبان شباهت دارد وگاهی مراد از آن موی خط باشد که بر عذار خوبان پیدا شود وگاهی بزلف وطره تشبیه کنند پس اینهمه مجاز خواهد بود ودر تحفه بمعنی مرزنجوش گفته که آن را بهندی مروه خوانند ـ

شمشیر مرکبست از شم که بمعنی ناخن باشد وبمعنی دم وشیر نیز آمده چون آلهٔ مذکور یعنی تیغ مشابه بناخن شیرست وشکل یا مشابه بدم شیر لهذا باین اسم مسمّی گردید از بهار عجم وبرہان وجهانگیری ورشیدی ـ

شمر بفتحتین در فارسی حوض کوچک وتالاب وسر شیر که بهندی ملائی گویند از برہان وسراج ورشیدی وشمر بفتح اول وسکون ثانی در عربی بمعنی خرامیدن از منتخب وشمر بکسر اول وسکون میم نام شخصی علیه اللعنة که قاتل امام حسین رضی الله عنه بوده ـ

شموس بفتح اول ودر آخر سین مهمله سرکش وبدخو از سرور وکشف وبضمتین جمع شمس که بمعنی آفتاب است ـ

معروف گاهی مجازاً بمعنی لب معشوق و بوسه نیز آمده و نام زن حجامه که خسرو بر غم شیرین در عقد آورده بود و بکسر اول و فتح کاف عربی بمعنی شکست و شکار کننده و بضمتین بکاف عربی و کاف فارسی نیز زنبور سیاه که بهندی بهونرا گویند از برهان و منتخب و بحر الجواهر و کشف و لطائف و مصطلحات۔

شکار بمعنی قصد کشتن حیوان گاه بمعنی حیوانیکه کشته شده باشد از مصطلحات و بهار عجم۔

شکرریز آنچه در شب عروسی بر سر عروس و داماد نثار کنند از برهان و سراج و بعضی گفته که کنایه از جلوه کردنست چه وقت جلوه و نکاح بر سر عروس و داماد شکرریزی کنند و بمعنی گریه شادی نیز آمده۔

شکرخش بمعنی خوش از مصطلحات۔

شکرلنگ کنایه از اجار لنگ باشد از مصطلحات۔

شکررنگ ناخوش و بیزار۔

شکسته رنگ مراد از زرد رنگ۔

شکیل بکسر تین زین اسپ و بمعنی مکر و فریب از برهان۔

شکال بکسر اول و کاف عربی ریسمانی که بدان دست و پای اسپ و شتر و خر بربندند و بمعنی مکر و حیله و بالفتح و تشدید کاف بسیار شکل کننده و ظریف از لطائف۔

شکار فصل آنرا گویند که جمیع جانوران شکاری را یکبارگی برای گرفتن صید سر دهند۔

شکفتن بکسر اول و ضم کاف عربی کشوده شدن غنچه و بکاف فارسی نیز آمده از برهان۔

شکیباشتن بکاف عربی و یای مجهول بمعنی سهر کردن صریح بوستان از عبد الواسع۔

شکوهیدن بضمتین عظمت خویش اظهار کردن و ترسیدن از مؤید و لطائف و در جهانگیری بمعنی ترسیدن۔

شکردن بکسر بمعنی شکستن و شکار کردن از برهان۔

شکوخیدن بضمتین لغزیدن و افتادن از برهان۔

شکولیدن پراگنده کردن از برهان۔

شکنجیدن بکسر اول و ضم ثانی گرفتن عضوی باشد بسر ناخن از لطائف۔

شکنجه کردن بکسر اول رنجانیدن و شکنجه زدن کسی را۔

شکستن بکسر از جهانگیری و در برهان بفتحتین۔

شکسته ناخن عبارت از بی قوت و بی استعداد۔

شکرخاریدن بهانه کردن و عذر آوردن از برهان۔

شکر در مجمر انداختن در بعض بلاد رسمست بخور و تعظیم محفل در میان شکر برادهٔ عود آمیخته در مجمر سازند تا دود و بوی عود دیر ماند۔

شکر در خویش وزویدن کنایه از ترسیدن از مصطلحات۔

شکوه بضمتین کاف عربی و وا و مجهول بمعنی حشمت و بزرگی و هیبت شان و شوکت و بکسر اول و ضم دوم بمعنی ترس و بیم از برهان و مدار و کشف و لطائف۔

شکوفه بکسر اول و کاف عربی مضموم گل درخت میوه و مطلق غنچه گل و در تعداد آن بمعنی قی کردن طعام غیر هضم شده از دهان بیرون آید از برهان و جهانگیری و مصطلحات و در رشیدی قی بیرون بهار عجم بضمتین و بیرون قی بالاتفاق است۔

شکر بالضم و الف و نون برای لیاقت۔

شکره بکسر اول و فتح کاف و فتح رای مهمله مرغ شکاری که معروفست از برهان و سروری و مؤید۔

شکنبه بمعنی غذائی نوعی از تعذیبات و آتش است و خیابان یا از سروری و خیابان۔

شکنبه بکسر اول و فتح کاف و سکون نون و بای موحده بمعنی معدهٔ حیوانات که بعد از خوردن آب غذا در آن جمع میشود۔

شکم بنده حریص بسیار خوار۔

شکم لوره سنبوسه که درون آن از قند و مغز بادام و نخود پر کرده باشند از سراج۔

شکم رنگی و شکم رنجی آزردگی و رنجش که میان دوستان گاهی واقع شود۔

شکم تری شکر سفید این ایجاد فارسیست دانان هند است از بهار عجم۔

شکل عروسی شکلیست برای اثبات این مطلب که مربع وتر مثلث قائمه مساوی مربع و تراین قائمه باشد و این شکل را از آن عروسی نام کردند که عروس در لغت بمعنی کثرت مالست پس این شکل نیز کثیر النفع است مانند کثرت مال یا آنکه بجای عروس این شکل مشابهت دارد چه بجهت تشکل و چه باستشار انواع محاسن و آن شکل اینست

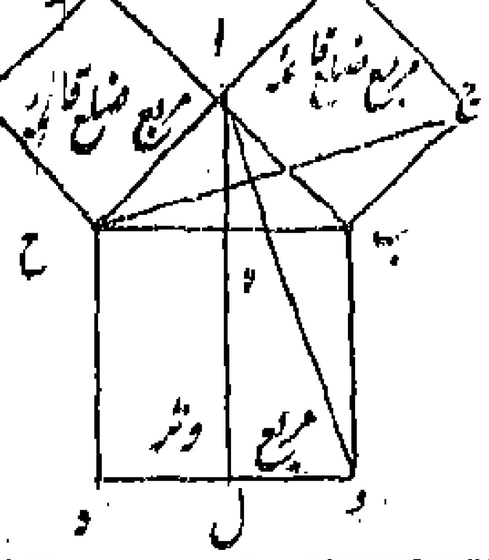

فصل شین معجمه مع کاف فارسی

شگر بضمتین و کاف فارسی زنبور سیاه از مؤید و در برهان بکاف عربی چنانکه در سکندرنامه آورده سر عمر زانپستان بهر یک شکر خورده شیر۔

شگرف بکسر اول و فتح کاف فارسی زیبا و نیکو و عجیب و بمعنی بزرگ اگر در اشیا استعمال کنند بمعنی زیبا باشد و اگر بمردم استعمال کنند بمعنی صاحب شکوه و بزرگ باشد از مؤید و کشف و برهان جهانگیری و لطائف و مدار و سراج و فرهنگ توسی۔

شگال بکسر بمعنی شغال از برهان۔

شگون بضمتین فال گرفتن و این مفرس لفظ سگن است که بضم سین مهمله باشد مرکب از لفظ سو که بهندی نیک است و گن بمعنی اثر۔

فصل شین معجمه مع لام

شلخا بالفتح اول و بای موحده و خای معجمه

نام مردی که از اصحاب عیسی علیه السلام بود از مؤید وغیر آن۔
شلوا بالفتح بر وزن هوا بمعنی از ران مرکب ست از شل که بمعنی ران ست و لفظ وا که کلمه نسبت است از بهار عجم و مزیل و سراج۔
شلف بالفتح زن فاحشه از برهان۔
شلاق بالفتح و تشدید لام لفظ ترکی است بمعنی دست زدن بر سر کسی از مصطلحات و در لغات ترکی کسی را بچوب زدن ست و در سراج اللغات بمعنی ضرب دست و مجازاً بمعنی کوفت نیز مستعمل ست و در مصطلحات بمعنی شوخ و فتنه انگیز نیز آمده۔
شلتاق بالفتح و حرف سوم تای فوقانی در ترکی بمعنی جنگ و خرخشه۔
شلتوک بفتح اول و سکون ثانی و ضم تای فوقانی و واو معروف و کاف عربی بمعنی شالی یعنی برنج که هنوز در پوست باشد از برهان۔
شلنگ بفتحتین و سکون نون و کاف فارسی بر جستن از جائی بجائی از رشیدی و برهان و سراج و در کشف بکسر آمده۔
شلک بالکسر و تشدید لام مکسور و کاف عربی آواز تفنگ و بندوق که یکبارگی سر دهند و این لفظ ترکیست از لغات ترکی نوشته شد۔
شلیل بفتح اول و کسر لام و یای معروف نوعی از شفتالو از رشیدی و در جهانگیری نوشته که بکسر تین نام میوه است که در رنگ سرخ و سپید دارد و در برهان نوشته که میوه ایست شبیه بشفتالو و در سراج نوشته که نوعی از شفتالو که بعضی آن تمام سرخ باشد و بعربی نام جامه ایست که در زیر زره پوشند کذا فی المنتخب۔
شل بالفتح بعربی کسی که دست و پای او حرکت نتواند کرد و بفارسی هر چیز شکسته و نرم و بکسر اول نیزه کوچک و بالضم و بالکسر نام میوه که بهندی بیل گویند۔
شلاطین بالفتح بر وزن سلاطین بمعنی شوخ و ناخوش و محکم و سخت و درگیرنده چیزی از لغات ترکی و چراغ هدایت و بهار عجم و در سراج نوشته که شلاطین بر وزن سلاطین شخصی که بسیار آرام کند و از منع باز نماند و مجازاً بمعنی عاشق آید۔
شلغم بضم اول و فتح لام مخفف نوعی از طعام که برنج را در آب گوشت بطور هریسه می پزند و نادانان این دیار آنرا شوله گویند بواو مجهول و فقیر مؤلف بعضی ثقات را دیده که بالضم و تشدید لام گویند و آن برای معنی مذکور مکروه و محض غلط چرا که شلّه بالضم و تشدید لام بمعنی لته حیض آمده است و بمعنی فرج زن و بمعنی جست و جستجو پرست نیز و بفتح اول و تشدید لام بجای سرگین انداختن و بالفتح و تخفیف لام بمعنی قصاص و این تحقیق از رشیدی و مؤید و مدار و برهان و جهانگیری ست و در سراج نوشته که شله بضم اول و فتح لام نوعی از طعام معروف که در هند و ستان شوله بواو مجهول شهرت دارد و اصل آن دیده نشده و بضم اول و تشدید لام فرج زنان و جای پلید بهاکه در کوچه باشد و لته خون حیض و بعضی باین معنی بفتح اول گفته اند و این قوی است
شلائی یعنی شوخی و سپیدگی بکار رسے۔

فصل شین معجمه مع میم

شمولاً و استقلالاً کنایه از کردن کاری بذات خود بی اتباع و رفاقت دیگران و شمولاً یعنی بالتبع و به پیروی دیگری بکاری در آمدن چنانچه پادشاهی تابع پادشاهی شود جمیع امرای همراهش نیز مطیع آن پادشاه غالب شوند و نصب لفظ شمول و استقلال بجهت آنست که به محل خود در ترکیب حال واقع شده است
شمّات بضم اول و تشدید میم و در آخر تای فوقانی شاد شوندگان بگرفتاری و خرابی کسی و این جمع شامت ست که بکسر میم اسم فاعل از شماتت باشد۔
شماتت بالفتح شاد شدن بر خرابی کسی از منتخب و صراح۔
شمبلیت بفتح اول و سکون میم و فتح بای موحده و کسر لام و یای معروف و تای فوقانی نام گلیست زرد رنگ و بمعنی تخم حلبه که بهندی میتهی گویند از برهان و شملید بر وزن تمهید نیز آمده۔
شمبلید بالفتح و فتح بای موحده نام گلیست که زرد رنگ باشد و تخم حلبه آن را نیز گویند که زرد رنگ باشد که بهندی میتهی گویند از برهان و شملید بر وزن تمهید نیز آمده۔
شمشاد بالکسر نام درختیست که بلند باشد و چوب آن نهایت محکمی دارد و چون درختش خوشنما باشد لهذا آنرا از اقسام سرو دانند و بمعنی ریحان و مرزنگوش نیز و بالفتح هم آمده از برهان و جهانگیری و صاحب رشیدی ضبط حرکت نکرده و گفته که نوعی از سرو باشد و بمعنی ریحان نیز و در مؤید و مدار بالفتح و در سراج نوشته که شمشاد بکسر اول درختیست که چوب آن در غایت سختی و صفا بود و درختش راست و موزون و برگهایش بسبب باریکی و هجوم مویی خوبان مشابهت دارد و گاهی مراد از آن موی خط باشد که بر عذار خوبان پیدا شود و گاهی بر زلف و طره تشبیه کنند پس این همه مجاز خواهد بود و در تحفه بمعنی مرزنجوش گفته که آن را بهندی مروه خوانند۔
شمشیر مرکبست از شم که بمعنی ناخن باشد و بمعنی دم شیر نیز آمده چون آله مذکور یعنی تیغ مشابه بناخن شیر است و بشکل یا مشابه بدم شیر لهذا باین اسم مسمی گردید از بهار عجم و برهان و جهانگیری و رشیدی۔
شمر بفتحتین در فارسی حوض کوچک و تالاب و بمعنی شیر که بهندی ملائی گویند از برهان و سراج و رشیدی و شمر بفتح اول و سکون ثانی در عربی بمعنی خرامیدن از منتخب و شمر بکسر اول و سکون میم نام شخصی علیه اللعنة که قاتل امام حسین رضی الله عنه بوده۔
شمّوس بفتح اول و در آخر سین مهمله سرکش و بدخواز سرور و منتخب و کشف و لطیف و جمع شمس که بمعنی آفتاب ست۔

شماس بالفتح و تشدید میم مهتر ترسایان که سر تراشند و در عبادتخانه نشینند
از منتخب و برهان نوشته که نام شخصی
که دین آتش پرستی وضع کرده او ست
شموع بالفتحتین بمعنی بوم از قاموس و در
منتخب نوشته که بفتحتین بمعنی بوم و بسکون
میم چنانکه مشهور ست مولد ست یعنی بعد
از اختلاط عرب و عجم بهم رسیده و صاحب
بهار عجم گوید که در فارسی بسکون میم مستعمل
است بمعنی چیزیکه از موم یا از پیه ساخته
روشن میکنند و این مجاز ست از قبیل
تسمیة الشئ باسم ماده و آنرا بفارسی
شمالگ گویند.
شموع بضمتین جمع شمع ست.
شمول بضمتین فراگرفتن چیزی را و محیط
شدن بر چیزی از منتخب و لطائف.
شمل بفتح اول و سکون میم پریشانی و
پراگنده و جمع شدن و فراگرفتن از منتخب
صراح بدانکه این لفظ از لغات اضداد ست
شمال بفتح بادیکه از طرف قطب و
بنات النعش وزد و بکسر دست چپ و بمعنی
عادت و جانب قطب بنات النعش را
نیز مجازاً شمال بکسر گویند چراکه در اصل
لغت شمال بمعنی دست چپ ست و این جا
است که بطرف چپ کعبه منسوب ست چه عرب
کعبه را بشخص قرار داده اند که رو او مشرق
است و پشت او مغرب و یمین یعنی جنوب را
از رو یمین پشت کعبه یمنی کرده اند و شمال را
شام را از شمال گرفته اند که دست چپ
کعبه باشد از منتخب و صراح و لطائف و کنز و وجه
تسمیه از شرح نصاب که از مولانا یوسف ست
بن مانع ست.
شمائل بفتح اول و کسر همزه که حرف
چهارم ست بمعنی خصلتها و عادتها و جمع
شمال و بمعنی شاخهای نو رسته درخت از
صراح و منتخب و برهان و صاحب بهار عجم
گوید که شمائل بمعنی خصائل ست مگر فارسیان
بمعنی صورت و تقطیع و وضع استعمال کنند.
شم بالفتح و تشدید در عربی بمعنی بوئیدن
و بالضم و بسکون میم غیر مشدد در فارسی
پاپوش و نعلین چرمی بمعنی اول از منتخب
و معنی ثانی از سروری و جهانگیری و لطائف
و صاحب رشیدی گوید که بالفتح پا افزار
چرمین یعنی پاپوش بمعنی نفرت و بیهوشی
و بمعنی ناخن و در برهان نوشته که شم بالفتح
در فارسی بمعنی فریب و نفرت و پریشان
و افغان و نوحه و ناخن و سم که بالضم دال
است و بعض شراح نوشته اند که شم بالضم
نوعی از ابریشم که ناقص باشد و [illegible]
نقطهای [illegible] که زنان هند بر دست
و پا نقش کنند و در صراح نوشته که شم بالفتح
بمعنی ناخن و ازین ماخوذ ست شمشیر که
در اصل بمعنی ناخن شیر ست و بالضم پا
افزار چوبین.
شمیم باد و بوی خوش برآمیخته و در
صراح بمعنی بوئیدن.
شمائم بفتح اول و کسر همزه که حرف
چهارم ست خوشبو یا آنکه بوئیده شود و این
جمع شمامه ست نه جمع شمیم.
شماسیان بالفتح و تشدید میم قومی ست
که کافر باشند و در برهان و سراج نوشته
بمعنی جماعتیکه بر دین آتش پرست باشند.
شمعون بالفتح نام مردیست نام یکی از
برادران یوسف علیه السلام که بقتل
یوسف علیه السلام مشوره کرده بود و
نام یکی از اصحاب عیسی علیه السلام.
شمع ایمن باضافت و فتح همزه و فتح
میم آنچه موسی علیه السلام در وادی ایمن
بر درختی تجلی نور حق تعالی دیده بود.
شمن بفتحتین بت پرست از برهان و سراج
شمیدن بوئیدن و این از جمله لغات
غریبه است که فارسیان دران تصرف کرده
تصریف نموده اند از عالم طلبیدن و فهمیدن
زیراچه ماخوذ ست از شم بمعنی بوئیدن
لیکن بعد نوشتن تحقیق پیدا ست که شمیدن
بمعنی بو کردن نیامده بلکه بمعنی رم شمیدن
بنون ست و شمیم [illegible] از سراج که شمیدن
در اصل فارسی بمعنی رمیدن و بیهوش شدن
و پریشان شدن و ترسیدن آمده چنانکه
در مؤید و جهانگیری ست.
شمار [illegible] کنایه از
شمار صدها و هزاران چنانچه [illegible] عقد انامل
حساب [illegible] والوف بدست چپ کنند
و شمار احاد و عشرات بدست راست نمایند.
شمیده بمعنی بیهوش و پریشان از مؤید
و جهانگیری و غیره.
شمر بالفتح و تشدید در عربی بمعنی بوی
اندک و یکبار بوئیدن چیزی و بکسر اول
و فتح میم در فارسی سرشیر که بهندی آنرا
ملائی گویند و برای معنی اول باکم خطا ست
از مؤید و کشف و منتخب و برهان و جهانگیری
و لطائف و در سراج نوشته که شمر بکسر اول
و فتح میم بمعنی سرشیر و بالفتح و تشدید میم که
بمعنی اندک مشهور ست لفظ عربی باشد
ماخوذ از شم بمعنی بوئیدن مجازاً و در فارسی
بمعنی اندک و کم مستعمل شده.
شمسه بالفتح و حرف سوم سین مهمله
بمعنی تابدان و بمعنی قرص زراندوده
که در [illegible] یعنی کلس [illegible] باشد.
شمسیه بالفتح و سین [illegible] و تشدید
تحتانی نام رساله ایست در علم منطق.
شمامه بالفتح بوی خوش که از چیزی
بوئیده شود و بالفتح و تشدید میم نوعی از
خربزه کوچک صحرائی خوشبو و آنرا بفارسی
دستنبو گویند و بهندی [illegible] گویند
از منتخب و [illegible] نوشته که شمامه
دستنبو آن گلوله باشد بصورت گوی مرکب
از خوشبو که آنرا بدست دارند و بوئید.
شمائم [illegible] که بوئیده شود
شماسی بالفتح و تشدید میم در برهان
و سراج نوشته که بمعنی [illegible] ست که بر دین
شماس باشد و شماس نام آتش پرست ست
شماخی بفتح اول و کسر خای معجمه
الیست [illegible] شروان از [illegible].

ماقبل [illegible] پا افزاری را گویند که زیر آن [illegible] و بالا [illegible] آنرا بترکی چاروق گویند [illegible]

شماخی بفتح و تشدید یکه شمع ریزد آری فارسیان اکثر یای حطی در آخر صیغهٔ امر فاعل زیاده کنند چنانکه قنادی از مصطلحات ـ

فصل شین معجمه مع نون

شنو بالفتح بمعنی شنونده و سمیع ـ

شنا بکسر اول بمعنی شنا وری و نام درختی است که هندیان آن را ... گویند و آن را شنو نیز نامند از شرح گل کشتی و مؤید و سراج و مدار و برهان ـ

شنعت بالضم و شناعت بالفتح هر دو لفظ بمعنی زشتی و بدی و طعنه از بحر الجواهر و منتخب و سراج و در تاج بالکسر ـ

شنات بالفتح بروزن ثبات دشمن دارندگان و این جمع تکسیر شانی است که مهموز اللام باشد ـ

شنبلید بالفتح و بای موحده نیز مفتوح و به یای معروف نام گلی است که زرد رنگ باشد و بمعنی تخم شنبلید آن را شنبای زرد نگ باشد که تره آن را شنبلیله ... گویند از مؤید و رشیدی و سروری و سراج و کشف و برهان و مدار و جهانگیری ـ

شناسا بمعنی شناسنده و خسرو گوید بیت سر شت بیدار او از نا آگاهیها ماست ـ شناسا نه برم سوی تیغ تیز اما از چراغ هدایت و بهار عجم ـ

شنقار بالضم و قاف و بجای قاف غین معجمه هم آمده نام طائر شکاری است سفید رنگ برابر عقاب ایلکن در قوت از عقاب زیاده و بسیار کمیاب است و این لفظ

ترکی است و در رسم الخط ترکی شنقار ز یای ... بزیادت ها و علامت ... قبل از برهان ـ

شنا بکسر اول بمعنی شنا ور و بمعنی شوم و نامبارک و خرابی و بمعنی ننگ و ... و در عربی بمعنی دشمن باز الطائف ـ

شناکی جمع بدیا و زشتیها ـ

شناهم بالفتح بمعنی بد و زشت ...

شنجرف بالفتح ... مثل شنجرف ... ـ

شنگ بالفتح و کاف فارسی در اصل بمعنی ذره ... است و بمعنی شوخ اطلاق کنند و بمعنی شوخ و ظریف از سراج و رشیدی و برهان ـ

شنگول بروزن مقبول بمعنی شوخ و زیبا از برهان و سراج و رشیدی ـ

شنگرف بالفتح و کاف فارسی مضموم بمعنی شوخ و زیبا ... از برهان ـ

شنیدن بالفتح اول بمعنی سمع یعنی سخن را گوش کردن و بمعنی بوییدن و این قول برهان و جهانگیری و مؤید و سروری و ... ـ

شنوار بالفتح اول و ضم نون و سکون واو بمعنی شنیدن از رشیدی ـ

شنفتن بالضم اول بمعنی ... ـ

شن بالفتح و تشدید نون ... آب کهنه باشد از منتخب و شرح نصاب ـ

شنلو بکسر اول و فتح نون نام درختی است که هندیان آن را ... گویند از شرح گل کشتی ـ

شنو بکسر اول و واو معروف بعده ... از رشیدی ...

شنا بالفتح ... سراج بالفتح ...

شنار بکسر اول بمعنی شنا وری از مؤید و سراج و مدار و برهان ـ

شنشنه بکسر شین معجمه اول و سکون نون اول و کسر شین معجمه دوم و فتح نون خوی و طبیعت و عادت ... این لفظ بمعنی خوی است از منتخب و شرح نصاب ـ

شنبر بالفتح اول و سکون نون و فتح زای معجمه و ... نام گیاهی ... و آن ... است ...

فصل شین معجمه مع واو

شوا بمعنی ... و در برهان نوشته که در عربی ... بر پا کردن ... کار کردن ـ

شوری بالضم و واو معروف ... آخر الف ... مشورت از ... ـ

شوب ... بالکسر ... ـ

شوربخت بمعنی بدبخت ـ

شوا ستا بفتح و ضم اول و تای فوقانی ... از برهان و جهانگیری ... بمعنی جوزی که ... گویند و بعضی گویند که فیل مرغ ـ

شوکت بالفتح فار و قوت و تیزی و شهرت ... از منتخب ـ

شوخ ... بمعنی ... از رشیدی ... و جهانگیری ... و ... بمعنی چرک ... ـ

شواهق بالفتح بکسر هاء و فای معجمه ... بلند و بلندیها این جمع شاهقه است مشتق از شهوق بمعنی بلند شدن ـ

شوارد بالفتح و بدال مهمله مکسور بمعنی رمندگان و پریشانیها از کشف و در ترجمهٔ مقامات حریری نوشته که شوارد در لغت جمع شارده است که ... رمنده و گریزنده ـ

شواهد جمع شاهد ـ

شور بالضم فتنه و غلغله و شهرت ... و بمعنی ... در اصطلاح ... از ... و ... بالفتح در عربی بمعنی ... کردن از ... ـ

شور ... ـ

خبر دار باشد از شرح خاقانی

شوشتر نام شهری از ایران و در سراج اللغات نوشته که شوشتر بر وزن خوبتر نام شهری است از خوزستان که دیبای آنجا بجمال مشهور است.

شوره گز بفتح کاف فارسی و زای معجمه نوعی از درخت گز که در زمین شوره روید از رشیدی و برهان.

شونیز بواو و یای معروف و زای معجمه تخمی است سیاه که بهندی کلونجی گویند از سراج.

شوط بالفتح تگ و گشت از صراح

شواظ بضم اول و ظای معجمه بمعنی شعلهٔ آتش از شرح نصاب.

شوارع بکسر را مهمله و عین مهمله راههای بزرگ و راههای راست از منتخب

شواهق بلندها و بلندیها این جمع شاهقه است که ماخوذ از شهوق باشد و شهوق بضمتین بمعنی بلند شدنست

شوارق روشنیها و چیزهای روشن

شوک بالفتح بمعنی خار.

شوال وجه تسمیه آنکه درین ماه عربها سیر و شکار میکردند و از خانهای خود بیرون میرفتند مشتق از شول که مصدر است بمعنی برداشته شدن.

شواغل جمع شاغل.

شورغال که بمعنی روز زینه شهور است این لفظ غلط است چرا که در کتب یافته نشده و در رسالهٔ نوشته که سیورغال

بالضم سین مهمله و ضم یای تحتانی و واو معروف و شین معجمه بمعنی مدد معاش و در لغات ترکی بالفتح اول و واو معدوله و سکون رای مهمله بمعنی انعام نوشته است.

شوم بالضم مصدر است بمعنی بدفالی بود و این لفظ بدل از مهموز است از صراح و منتخب و فارسیان بمعنی نحوست از مصدر را بمعنی اسم مفعول و در محاوره اردو مجازاً بمعنی بخیل استعمل میشود.

شور چشم کسیکه نظر او بچیزی ضرر رساند مردم را بیمار نماید از شرح نصاب و سراج

شوراندن پریشان کردن.

شوخگن بالضم و کاف فارسی بکسور معنی جامه و بدن که پر چرک باشد بهندی آنرا میلا گویند از برهان و شرح نصاب.

شوخ تراز و بمعنی دغل ماخوذ از سنگ کمتر تراز و داشتن از مصطلحات.

شوله بالفتح منزل نوزدهم از منازل قمر و آن دو ستاره اند بر نیشهای دم عقرب بجای خیش بغایت منحوس.

شوشه بالضم بمعنی توده و شوشه هر چیز و سلاک زر و نقره و آهن و غیره از کشف و برهان و سراج.

شوریده شوربزه و پریشان حال و مجازاً بمعنی دیوانه و عاشق.

شوره پز لیست معروف مثل نمکسار نام گیاهی است و در سراج نوشته که شوره زمین نمناک و خاک شوره و نوعی از درخت گز.

شوهره بفتح اول و سوم و چهارم بمعنی شهرة

اگر کاهها را بر شته بسته بر سر عروس و داماد بندند.

شوربا به آب شور درین لفظ با برای نسبت است چنانکه در سبزه و سفیده.

شومی بواو معروف بمعنی نحوست اگرچه شوم مصدر است حاجت بیای مصدری ندارد لیکن فارسیان در اواخر بعض مصادر عربی که در محاورهٔ خود بمعنی اسم فاعل و اسم مفعول استعمال میکنند یای مصدری بطور فارسی زیاده میسازند چنانکه خلاص و خلاصی و سلامت و سلامتی همچنین شوم و شومی.

شوره پشتی شوخی و کج ادائی از مصطلحات.

شوی بالضم شوهر از برهان.

فصل شین معجمه مع های هوز

شهروا بالفتح درم و دینار ناسره که خاص در یک شهر رایج باشد و این در اصل شهر روا بود یک را را مطابق قاعدهٔ معروف حذف کردند و نیز آن درم ناسره که یکی از ملوک ظالم در ملک خود بزور رایج کرده بود در ملک دیگران رواج نیافتی از رشیدی و سراج و خیابان و برهان و مولف گوید ظاهرا بایمعنی در اصل شهر روا بود و در منتخب نوشته که نوعی است از خربزه که کوچک باشد بقدر تخم خرما.

شهدا بضم اول و فتح ثانی جمع شهید.

شهر خدا ماه رجب و ماه رجب را اصم گویند که بمعنی ناشنوا کر است چرا که روز قیامت همه شهرها یعنی ماهها را بگواهی

دادن گناهان که مردم دران شهر کرده باشند طلب کنند همه شهور گواهی دهند مگر ماه رجب گواهی ندهد و گوید که من اصم بودم گواهی نتوانم داد یا آنکه رجب را ازان اصم گویند که دران آواز تیغ و سپر بر نیاید و بانگ جدال شنیده نشود زیرا که آن از شهور حرام است چنانکه دران ممنوع بود از شرح قران السعدین.

شهبا بفتح اول و سکون ثانی و حرف سوم بای موحده مونث اشهب بمعنی دیان سفید و سیاه که سفیدی آن غالب باشد بر سیاهی آن از شرح خاقانی.

شهلا بالفتح زن میش چشم از منتخب و نوعیست از نرگس که در گل آن بجای زردی سیاهی باشد مشابه چشم انسان همان نرگس است و آن قسم که زرد است آنرا عبهر گویند و در سراج نوشته که شهلا بمعنی چشم سیاهی که مائل بسرخی باشد.

شهاب بالکسر نام رنگ سرخ معروف که در اصل شاه آب بود از برهان جهانگیری و کشف اول ستارهٔ روشن و بمعنی شعلهٔ آتش بلند شده و ستارهٔ مانند چیزیکه بشکل انار آتشبازی بر فلک و دان میشود و آن رجم شیاطین است و نزد حکما آن دخان ارضی است که بکرهٔ نار رسیده مشتعل میشود از مؤید و منتخب و صراح و مدار و لطائف و دیگر کتب و در لطائف و مدار نوشته که بفتح بمعنی بیخ سنگ است.

شهلاب بالفتح نام ملکی است که روباه

آنجا دراز نمو باشد از شرح خاقانی۔

شهب بضمتین کواکب روشن از منتخب

شهوت بالفتح آرزو و شوق نفس بطرف حصول لذت و منفعت از بحر الجواهر و سروری و در شمسی نوشته که شهوت بمعنی مطلق آرزو و خواهش خواه آرزوی طعام باشد خواه آرزوی جماع۔

شهامت بفتح بزرگی و توانائی و شادمانی و چستی و دلیری از منتخب و کنز۔

شهادت خبر درست و گواهی دادن و کشته شدن برامر حق و بخیلا و حاضر شدن و ظاهر شدن و آگاهی و اطلاع و گواهی دادن بوحدانیت حق تعالی و رسالت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم و گاهی شهادت مراد از کلمهٔ شهادت باشد از منتخب و تاج المصادر و صراح و غیرها

شهر بند بمعنی حصار و بمعنی مقید و محبوس و زندان۔

شهید بمعنی گواه و کشته شده و بیگناه یا در راه خدا و آنکه از علم او هیچ غائب نباشد از منتخب، و نام شاعری

شهود بضمتین حاضر شدن و بمعنی حاضر شدگان و گواهان جمع شاهد از منتخب و در لطائف نوشته که شهود در اصطلاح سالکان رویت حق ست که از مراتب کثرات و موهومات صوری عبور نموده بمقام توحید عیانی رسیده در صور جمیع موجودات مشاهدهٔ حق نماید و غیریت دور شده هرچه بیند حق بیند۔

شهرود نام سازیست مثل موسیقار از برهان و در سراج نوشته که شهرود نام رودیست در عراق و نام سازی ست و تار بم که بر ساز ها بندند۔

شهریور بفتح اول و کسر را و یای مجهول و فتح واو نام ماه ششمی و آن مدت ماندن آفتاب ست در برج سنبله باندک تفاوت با کوار کراه هندیست مطابقت دارد

شهر بمعنی ماه که عربی ست شهور و این را ازان شهر گویند که چون مردم نظر میکنند بسوی هلال پس مشهور شده میباشد آنرا از [illegible] [illegible] نوشته شده شهر که [illegible] باشد [illegible]

شهریار پادشاه بزرگ [illegible] از برهان

شهوار [illegible] بهتر و [illegible] که لائق پادشاه باشد از برهان۔

شهور بضمتین ماه ها و این جمع شهر ست که بمعنی ماه باشد۔

شهیر بمعنی مشهور از لطائف

شهادت [illegible] شهید شدن و رشهور که تا آن معلوم نباشد پس در [illegible] آنرا شهادت کامل ندانند و احکام شهیدان جاری نسازند بهمین سبب آنرا غسل و کفن دهند و الا شهید را غسل و کفن ندهند۔

شهپر [illegible] کنایه از آدم علیه السلام و کنایه از [illegible] علیه و آله وسلم و کنایه از [illegible] زال [illegible]

شهناز بالفتح و حرف ثالث نون و زای معجمه نام نوائی از موسیقی از مصطلحات و در لطائف بمعنی عروس نیز آمده و بعضی نوشته که نام خواهر جمشید ست که ضحاک آنرا بنکاح آورده۔

شهر سبز نام شهریست از توران نزدیک سمرقند از سراج۔

شهرتاش همسایه و هم شهر۔

شهیق بفتح بمعنی آخرین آواز خر و زفیر آواز اولین خر کذا فی المنتخب و در آواز خر دو قسم صوت میباشد یکی باریک و دیگر ثقیل باریک را زفیر گویند و ثقیل را شهیق۔

شهلان بالفتح نام کوه از برهان شاید که بدل از سیلان باشد۔

شهربانو دختر یزدجرد پادشاه ایران که در خلافت حضرت عمر رضی الله عنه اسیر آمده بود و بنکاح امام حسین رضی الله عنه در آمده و امام زین العابدین رضی الله عنه ازو متولد شده بود

شهره بالفتح و بای موحده و را مهمله و مفتوح بمعنی پیرزن از شرح نصاب

شهره بالضم بمعنی سهره که از گنجشک [illegible] و این ممنوع ست

شهیر بالضم کلمه ایست که در مقام نفرت و کراهیت استعمال کنند از برهان و لطائف

شهنشاه پادشاه عظیم الشان و این مخفف شاهان شاه ست بسبب کثرت استعمال از برهان و خیابان۔

شهله بالفتح و لام نیز مفتوح بمعنی پیرزن از شرح نصاب۔

شهوت کلبی علتی ست که هرچند خورده شده اما اشتهای طعام و حرص بر ماکولات همچنان باشد و این مرض را جوع الکلب نیز گویند۔

شهر نبی مدینهٔ منوره۔

شهنائی نام سازی که آنرا سرنا گویند از برهان۔

شهیدی تربزه که از اندرون سرخ بر آید

شهی پادشاهی و بمعنی داماد و هرچیز شیرین را نیز گویند و بمعنی حلوائی که از نشاسته و تخم مرغ پزند از لطائف و در عربی بمعنی هرچیزیکه آرزو پیدا کنند و مرغوب باشد۔

شهری بالفتح نوعی از اسپ و که تازی یابو باشد از مصطلحات۔

شهوی بالفتح منسوب بشهوت بحذف فوقانی۔

شهوانی بالفتح منسوب بشهوت که بمعنی خواهش نفس و آرزو ست بزیادت الف و نون چنانکه انسانی۔

فصل شین معجمه با تحتانی

شیدا بالفتح آشفته و دیوانه از برهان و سراج

شیوا بیای مجهول فصیح و بلیغ از برهان و سراج۔

شیر خدا از جمله اسد الله یکی از القاب حضرت علی کرم الله وجهه۔

شیر سیاه بمعنی هر دو [illegible] مراد از [illegible]

وقماش و زیور که از جانب داماد بخانه
عروس برند ترکی ساچق و بمعنی پری
گویند از برهان و بهار عجم -
شیب بالفتح در عربی بمعنی پیری و
سفید موشدن و بالکسر و یای معروف
دوال باریک که بر دنباله تازیانه
وصل کنند تا بوقت زدن آواز برآید
و بالکسر و یای مجهول در فارسی بمعنی نشیب
از مؤید و منتخب و سراج
شیب و شیبا بر دو لغت با یای
مجهول بمعنی سرگشته و مدهوش از برهان -
شیرقالی با یای مجهول و ضم قاف و تشدید
لام آهنی که قفل بر آن نهند و سر در آن کنند
و آن اکثر بصورت شیر باشد بمعنی سرگشوا
گویند از چراغ هدایت -
شیخوخت بالفتح و بدو خای معجمه بمعنی
پیری بعد از پنجاه سالگی تا آخر عمر از منتخب
شیبت بالفتح پیری
شیشه ساعت نوعی از گهر یال
است آن چنان باشد که سر دو شیشه را
باهم دیگر ملاقی کرده میان نهاده سوراخ
با میان گذارند و آن مقدار ریگ
در شیشه اندازند که در عرصه یک گهری
از شیشه در شیشه دیگر ریزد باز منقلب کنند
تا از آن باز ریگ بریزد
شیست با یای معروف بچه بز و
آهو و غیره که از بسیار خوردن شیر
مادر خود سست گردد -
شیر خشت با یای معروف و کاف ...

بعجمه نام دوائی مسهل مشابه بقند معرب
شیرخشک بابدال کاف عربی بجای
فوقانی از بهار عجم -
شیث بالکسر و در آخر ثای مثلثه نام
پیغمبری که پسر آدم علیه السلام بود و بسیاری
در آخر این لفظ شین معجمه نویسند
محض خطاست -
شیخ بالفتح بمعنی خواجه و پیر از شرح نصاب
شید بالفتح بر وزن قید بمعنی ... و غیره
و بالکسر و یای مجهول بمعنی روشنی و بمعنی
آفتاب از برهان و بالکسر و یای معروف
در عربی آنچه دیوار را بدان اندایند
مثل گچ و ... و بالفتح گچ و جز آن
اندودن دیوار از منتخب -
شیار بالفتح و تشدید یا ... زمین شدیاره
شیر مست که او را مستی نشده شیر است
متوسط باشد و بمعنی معزه و صاحب ...
... از مؤید و برهان نوشته که بمعنی
... است و بمعنی ... آمده و در
... بمعنی ... است و در سراج
نوشته که شیر ... شیر افگنی و در مصطلحات
نوشته که کسی که ... رسا باشد و از جا
در نیاید و خود داری نماید -
شیپور بالفتح و بای فارسی و در عربی
دو واو ... نام سازی که در جنگ
نوازند و آن را نفیر گویند و بای روی
نیز گویند از رشیدی و برهان -
شیر و شکر نوعی از جامه ابریشمی ...
شیهو ... از اشعار ... از ...

فروختن اشیا خریداران را اول جنس
ناقص نمودن و بعد از آن جنس کامل
و بهتر را بنظر خریدار نمایش دادن تا تمیز
نیک و بد کرده قدردانی نماید و قبول
نیاز ... است که اول جامه ناقص
را نشان نمایند -
شیشه باز کنایه از مکار و دغاباز
زیرا که ... و ... باز یگران رقاص که
شیشه بر سر گرفته رقص کنند -
شیخ الرئیس لقب بوعلی سینا
شیاف ابیض بکسر اول نام دوائی
چشم است مرکب از ... که سوزش
سرخی چشم را مفید بود و جز اعظم آن
سفیده کاشغری است -
شیر غلط بیای مجهول و فتح غین معجمه
و سکون لام نام داوی از کشتی که چون
حریف بر زمین بنیاد از دو دست و پا
شکم خود را ... بر زمین چسپانید
که هر چند حریف زور کند پشت او
بر زمین رساندن نتواند ... شیر اصلا
... نخواهد -
شیلوع ... آشکارا شدن
شیرینج بیای معروف مراد از چیز
... -
شیرین ... نوعی از جامه لطیف
که آن را ... گویند و از
بعضی ... که بمعنی جامه
... باشد و ...
که بهندی آن را ... گویند -

شیشه بر سنگ کنایه از شکسته و خراب
شیشناک بالکسر و یای معروف و حرف
سوم شین معجمه و کاف عربی بمعنی بچه
گوسپند یکساله و بره با چهار تاره و این
لفظ ترکی است از ابو الحسن -
شیشه دل نامرد
شیم بکسر اول و فتح ثانی عادتها و خویها
و بای ... جمع شیمه است و بالکسر و یای
معروف نوعی از ماهی است که درم دار با...
از منتخب و برهان و سراج -
شیر اندام کسی است که سینه فراخ
و ... کمر و بازو ... باشد از مصطلحات
شیر علم تصویر شیر که بر جامه علم دوزند
برای تفول غلبه و مهابت ناظرین -
شیرین نام معشوقه فرهاد و بمعنی عزیز
و نایاب از مصطلحات -
شین بالفتح در عربی بمعنی زشتی و عیب
و این خلاف زین است و در فارسی
بالکسر و یای معروف بمعنی بنشین چرا که
... نشین است از منتخب و سراج و کشف
و برهان و نام یکی از حروف تهجی و این
حرف بتای فوقانی بدل شود چون
نخشب و نخجب و بجیم عربی چون کاشغر
و کاج و بجیم فارسی چون باشان و باچان
... چون ... و ...
... که بهندی ... گویند و ...
... بمعنی جوال ...
چون ... و ...
که ... باشد و ... چون

پاشنگ و پاهنگ بهای فارسی غبار که برای تخم نگاه دارند و شین مصدر و ماضی و مضارع و امر برا جمله بدل شود چون از کاشتن کارد و از برداشتن بردار د و از انباشتن انبارد و از گماشتن گمارد و از گشتن گردد و افاده معنی نسبت نیز کند چون پوپش بمعنی هدهد باستدلال بانگ که پوپو کند و پوپ کاکل مرغان باشد و آن پر چند ست بالیده بر سر آنها و باش تکیه که در تقدیم از بال پر مرغان بیسا خفتند و پرپش بمعنی سر شیر از جواهر الحروف -

شیدبان بالفتح و دال مجمله مضموم بمعنی گرگ درنده مطلق یا نوعی از گرگ -

شیوازبان بالکسر و بای مجهول فصیح و بلیغ و تیز زبان -

شیر گردون برج اسد و بمعنی آفتاب از برهان -

شیر شادروان تصویر شیر که بر فرش و پرده در بستن از مؤید -

شیلان بالکسر یای معروف و یای مجهول نیز بمعنی سفره و خوان طعام و در شرح خوان و مجاز آنگه بمعنی طعام نیز آمده و نام میوه که آن را عناب نیز گویند از برهان و سراج و رشیدی و بهار عجم و مؤید و کشف -

شیپور با الکسر و یای مجهول نوحه و ناله ماتم و در شرح بالفتح بمعنی نوحه و فریاد و تعبیر شین و واو معروف جمع شتان هم جمع شین که بمعنی زشتی و عیب است از رشیدی و برهان و کشف و غیره -

شیر هستی بیای معروف حسرت خوردن

شیرک شدن بمعنی سیر شدن از مصطلحات

شیشه شیشه بر سر بازار شکستن افشای راز کردن از مصطلحات -

شیروان بیای معروف و دال مهمله گوسپند و غیره را گویند بالای شکنبه پیچیده باشد نقل کرده از چراغ هدایت -

شیشکان بالفتح و کاف عربی جمع شیشک که در شرح بالفتح نیز صحیح نوشته -

شیروان بالکسر بای مجهول و واو نام شهریست از برهان و سراج

شیبان بالفتح و حرف سوم بای موحده نام ولی نام قبیله از لطائف و در منتخب نوشته که نام دو قبیله است -

شیمیدن بمعنی دزدیدن بمعنی از برهان و شرح شنیدن آمده و غیره و مجاز آ بمعنی شنیدن

شیهه بالکسر یای معروف آواز اسپ که عربی اصل گویند از برهان و سراج

شیم بالکسر یای معروف طبیعت و عادت و خوی از منتخب

شیفته عاشق و مدهوش از برهان

شیوه بیای مجهول ناز و کرشمه و طرز و روش و بمعنی هنر و کمال از برهان

شیرویه بیای مجهول نام پسر خسرو پرویز بمعنی شجاع و صاحب از برهان و سراج

شیعه قومی و گروهی علاحده که جمع شوند بر امری از مؤید و در منتخب بمعنی اتباع و انصار -

شیرخانه بیای معروف بمعنی میخانه از مصطلحات -

شیشه بیای معروف و بمعنی آینه نیز آمده گوید بلیت شیشه خویش بر و شیشه گر هزار بر سان تا کجا صبر کشم در بهر زنگار وطن تو از مصطلحات -

شیدائی سرگشتگی بیهوشی و حیرانی از برهان

شیر برفی بمعنی بلکه شیر اطفال که از برف بصورت شیر بسازند تا پس از آن از دور آن رسم خورند از چراغ هدایت -

شیشه سنجی نوعی از قصر است که آنگشتان را بر شیشه بر هم زدنی بمالند آواز آید از مصطلحات

شیدی بالکسر بای معروف لقب جمشید بجهت آنکه مرحله تشعشع ...

بر قصاب و این لفظ ترکی است از لغات ترکی نوشته شد -

شیرماهی بیای مجهول نوعی از ماهی بزرگ که از دندان استخوان آن پیش قبضه سازند از سروری و مدار -

شیرین کاری کار را بوجه احسن سرانجام دادن -

شیشه بازی نوعی است از رقاصی که رقاصان شیشه و صراحی پر از گلاب و آب بر سر گذارند و رقص آغاز کنند و باد حرکات رقص شیشه از سر نمی افتد و اگر هیچ بیشتر بکارات احول بر گردن و بازو نگهدارند و بمعنی حقه بازی نیز آمده از مصطلحات و کشفه آنچه که اطفال در شیشه ها کوچک برنگ سرخ پر کرده بازی میکنند -

شیعی بالکسر و یای معروف منسوب بشیعه یعنی از اصحاب کرم الله وجهه از لب الالباب -

شیخ نجدی لقب شیطان زیرا که چون قریش برای قتل رسالت پناه صلی الله علیه و آله و سلم جمع شدند تا که شیطان بصورت پیری در آمد چون پرسیدند که کیستی گفت از اهل نجدم از آن که بشنوم آمده ام در این مشوره باشم از رشیدی و برهان -

تمام شد جلد اول
باب صاد مهمله

فصل صاد مهمله مع الالف	صاحب ...	...	صاحب ... بمعنی وزیر ...

مالک و خداوند نیز مستعمل و این لفظ مقطوع الاضافت ست یعنی اکثر اضافت بدین نمی آید مگر بندرت چنانچه صاحب دل و صاحب قران و صاحب غرض سعدی شیرازی فرماید مصرع ز صاحب غرض تا سخن نشنوی ه از منتخب و بهار عجم و برهان.

صائب بکسر همزه که حرف سوم ست بمعنی رسا و رسنده و تخلص شاعری که محمد علی نام داشت.

صامت بکسر میم بمعنی خاموش و رسیم و صاحب اموال و مال صامت کنایه از زیور و نقود و غیره و در مقابله مال ناطق که عبارتست از کنیز و غلام و چارپایه از منتخب و دیگر کتب

صاروج بواو معروف و جیم عربی آهک آمیخته بخاکستر و جز آن معرب ساروج از منتخب و صراح.

صالح بمعنی نیکوکار و نام پیغمبریست که بدعای او ناقه از سنگ پیدا شده بود.

صافی کشاد تیری که بوقت رها شدن از شست صاف و آزاد برآید و همچنین تیر کج نپرد و نشانه خطا نه میکند.

صاعد بکسر عین مهمله از پستی بسوی بلندی رونده.

صادر از جای بیرون آینده پس صادر و وارد بمعنی رونده و آینده مستعمل ست شرح نصاب از یوسف.

صابر لقب ایوب علیه السلام

صاحب فراش بکسر فا کنایه از مریض و بیمار چرا که بیمار اکثر بر فرش افتاده میماند.

صاع زمین پست نام پیمانه ایست که چهار مد باشد و هر مدی یک رطل و ثلث رطل باشد از شرح نصاب و غرایب یکی از محققین در رساله اوزان نوشته که صاع دو صد و سی و چهار توله باشد.

صائغ بکسر همزه که حرف سوم ست و غین معجمه زرگر از کشف و منتخب.

صالغ بکسر لام و غین معجمه گاو و گوسپند شش ساله بدانکه سن گاو و گوسپند که از شش سال گذشت نام ندارد از شرح نصاب.

صافة بتشدید فا صف کشنده و بتخفیف فا مخفف صافی ست بحذف یای تحتانی ماخوذ از صفا و لفظ صاف در فارسی بمعنی شراب صاف نیز مستعمل میشود.

صارم بکسر را مهمله تیغ برنده مشتق از صرم که بمعنی قطع ست از شرح نصاب.

صائم بکسر همزه بمعنی روزه دار و نام روزه دوم از پنجگانه خمسه مسترقه از منتخب و کتب طب.

صاحبقران بکسر قاف آن مولود که وقت افتادن نطفه پدرش در رحم مادرش یا بوقت ولادت او قران عظمی باشد و بیچ قران در طالع بود و بعضی گویند که در سال ولادت او زحل و مشتری را قران عظمی باشد و این نوع قران عظمی بعد از سالهای دراز واقع میشود و همچنین مولود را پادشاهی دریابد و این لفظ صاحبقران لقب امیر تیمور ست که پادشاه شش اقلیم بوده و شاهجهان ثانی صاحبقران یا صاحبقران ثانی یعنی پادشاهی که قریب مرتبه امیر تیمور رسیده باشد و از لفظ همچنین تا آخر عبارت مؤلف ست و تحقیقات سابق از کشف و لطائف و مؤید و مدار و از سکندری منقول است آنکه وقت ولادت او زهره و مشتری را قران باشد.

صاحب الزمان لقب حضرت امام مهدی علیه السلام

صاع ستان زکوة خوار یعنی فقیر و محتاج که گندم یا جو در صدقه عید الفطر از مردمان غنی استانند.

صافن بکسر فا رگیست در ساق و پیکه بر سر سم او کناره سم پای چهارم استاده شود و همچنین اسپ تیز رو باشد از منتخب و کفایه و غیره آن

صائیم رسا و رسنده.

صاعقه بکسر عین مهمله برقیکه از ابر بزمین افتد.

صاحبی قسمی از انگور ست و نام جامه ابریشمی منقول از بهار عجم و چهار شربت و مصطلحات.

صافی بمعنی صاف و بفتح اسم فاعل ماخوذ از صفا چنانکه قاضی از قضا و راضی از رضا و صاف مخفف آنست و در استعمال فارسیان جامه که دوا یا شراب یا رنگ بدان پالایند.

صابی بیای موحده نام شاعری

صابون سلطانی توزیع حاکم یعنی تقسیم نمودن حاکم چیزی را بر جماعتی

فصل صاد مهمله مع بای موحده

صبا بالفتح و قصر بادیکه از طرف مشرق وزد و بعضی گفته که باد مشرقی که در ایام بهار وزد و اول صبح ست و نام نغمه از موسیقی و بفتح اول و بمد میل کردن دل بچیزی و بازی کردن با کودکان عاشقی و بکسر اول و بمد بمعنی کودکی و طفلی از لطائف و منتخب و شرح نصاب صراح و ابن حاج.

صب بالفتح و تشدید با بمعنی ریخته و ریخته شدن آب و بمعنی عاشق از منتخب.

صبب بفتحتین زمین نشیب و عاشق شدن از منتخب.

صباحت بفتح خوبروئی و سفیدی رنگ انسان ضد ملاحت.

صبوح بفتح اول شرابی که بوقت بامداد خورده میشود ضد غبوق که بوقت شام خورند از منتخب و کشف و بحر الجواهر و مؤید و نیز در مؤید و مدار نوشته که بفتحتین بمعنی مصدر از آن و وقت صبح.

صبیح خوبرو و سفید رنگ ضد ملیح که سبزه رنگ و نمکین باشد.

صباح بفتح اول بامداد و بمعنی خوب و جمیل و بالفتح و تشدید بای موحده صاحب حسن و شعله قنادیل و نام مردیست فرزند که آنرا حسن صباح نیز نامند از منتخب و غیره

صبر بالفتح اول و کسر ثانی ست و سکون ثانی
جائز نیست مگر بضرورت شعری و آن عصاره
تلخ ست از درختی که سبندی ایلوا گویند از
منتخب و مؤید و کشف و بحر الجواهر و خان آرزو
در خیابان نوشته که از صراح معلوم میشود
که صبر بمعنی دوای تلخ بفتح اول و کسر دوم
است اما از قاموس معلوم میشود که نزد اهل
عرب بسکون دوم جائز داشته‌اند بنا بر
ضرورت و در ضرورت آنقدر فارسیان
نباشند که بسکون دوم نخوانند [illegible]
نوشته که صبر بالفتح [illegible] و دوا
و بعضی گویند که بمعنی دوای تلخ بکسر اول
و سکون ثانی نیز جائز ست [illegible]
که بفتح اول و کسر ثانی باشد [illegible] بفتح
اول و سکون ثانی نیز جائز ست چنانکه
در کشف [illegible]
[illegible]

صبار بالفتح و تشدید بسیار صبر کننده -
صباح النجم کنایه است که هنگام طلوع
صبح ستارگان با هم گویند.
صبور بفتح اول و ضم ثانی صابر
و شکیبا و کسی که جلدی نکند در انتقام
از مؤید و بحر الجواهر.
صباغ الارض مراد از آفتاب
چرا که در جمادات و نباتات و حیوانات
رنگ از تاثیر آفتاب میرسد.
صباغ بالفتح و تشدید ثانی و غین
معجمه رنگرز از منتخب -
صبغ بالکسر و غین معجمه بمعنی رنگ و در بحر الجواهر
نوشته که صبغ بالفتح رنگ کردن -
صباغ فلک عبارت از ماه
از شرح خاقانی -
صبیان بالکسر کودکان این جمع
صبی ست و بضم نیز آمده از منتخب -
صبیه بفتح اول و کسر بای موحده و
تشدید یای تحتانی مفتوح بمعنی دختر
صبغة الله بالکسر ملت و دین محمدی -
صبره بالضم بمعنی جای که توده غله و غیره
باشد که بی وزن و اندازه کرده باشند.
از شرح نصاب و منتخب -
صبوری بفتح اول [illegible] تحمل
[illegible] از منتخب -
صبوح بفتح اول [illegible] شراب [illegible]
[illegible] شراب خوردن
صبی بفتح اول و کسر بای موحده و تشدید
یای تحتانی بمعنی کودک که از شیر باز نشده باشد
و بکسر اول و فتح بای موحده و در آخر الف
مقصوره یای تحتانی بمعنی طفلی و کودکی از
منتخب و شرح نصاب -
صبح آخرین صبح دوم
و صبح ثانی هر سه بمعنی صبح صادق.

فصل صاد مهمله مع حای مهمله

صحا بالکسر بمعنی صحنات که مذکور خواهد شد.
صحاب بکسر جمع صاحب از منتخب
و صراح و مؤید -
صحب بالفتح اسم جمع صاحب است
و اصحاب جمع الجمع است از منتخب و کشف -
صحابت بالفتح اول و حرف چهارم
بای موحده مفتوح یار شدن و یاری کردن
از منتخب و صراح و مستعمل بمعنی مع و بکسر
اول غلط است -
صحنات بالکسر و حرف سوم نون
و بتای فوقانی نام نانخورش که از ماهی
سازند که ماهی فربه پاره پاره کرده
[illegible] تنگها دارند [illegible]
[illegible]
آفتاب تنگها دارند [illegible] حرکت
[illegible] ماهی آمیخته شود [illegible]
استخوان او را از گوشت جدا کرده [illegible]
از منتخب و بحر الجواهر
[illegible]
[illegible]
[illegible]
گویند [illegible] یای تحتانی [illegible]
محض خطا و غلط [illegible] -
صح بالضم درست و تندرست [illegible] -
صحاح بالفتح تندرستی و پاک شدن از
عیب و تندرست و پاک از عیب و بالکسر
تندرستان جمع صحیح و صحاح نام کتاب
لغت عربی بعضی بفتح و بعضی بکسر
گفته‌اند و فتح افصح از منتخب و مؤید -
صحیح تندرست و پاک از عیب از منتخب
و آنکه مردم از بی التفاتی بروزن نبی
خوانند و های دوم را بتلفظ زیاد کنند
محض خطا است -
صحیح نگار اخبار نویس -
صحرا نوردی بمعنی سیر [illegible] و از شرح
قران السعدین -
صحاف بکسر اول کاسهای بزرگ
و همین از لطائف و منتخب [illegible]
جمع شدن [illegible] بالفتح و تشدید حا بمعنی
مجلد کتاب -
صحف بضم اول و فتح ثانی و بضمتین
نیز جمع صحیفه از منتخب مگر در استعمال
فارسیان بسکون ثانی نیز آمده چنانچه
نظامی گوید مصرع [illegible]
[illegible]
[illegible] بسکون ثانی آورده‌اند -
[illegible] بالفتح [illegible]
[illegible]
صحن بالفتح طبق بزرگ و [illegible]
فراخ و صحن خانه [illegible]
و لطائف و چراغ هدایت -
صحو بالفتح هوشیار شدن [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
صحیفه بمعنی کتاب و رساله از منتخب -
صحابه بالفتح یاران و یاری کردن
از صراح و منتخب -
صحت نامه قولی ست در علم
موسیقی ساخته نصیر الدین طوسی

از چراغ هدایت و بهار عجم.

صحاری بالفتح جمع صحرا.

فصل صاد مهمله مع خای معجمه

صخره صما بالفتح هر دو صاد مهمله و تشدید میم سنگی ست در بیت المقدس که در هوا معلق مانده چون یکبار زنی حامله را از خوف در زیر آن وضع حمل شده بود لهذا دیواری بزیر آن سنگ کشیده اند و گویند که دیوار با آن سنگ وصول نیافته هنوز در هوا معلق ست.

صخب بفتحتین و بای موحده بمعنی فغان و فریاد و بوقت زجر کردن از شرح نصاب و صراح.

صخر بالفتح سنگ بزرگ از منتخب.

صخره بالفتح سنگی و سنگی ست بیت المقدس و آنرا صخرهٔ صما نیز گویند بالفتح صاد و تشدید میم از منتخب و لطائف و نام جنی ست از عفریتان و در خیابان نوشته که نام آن جنی که به طلعتی شهرت دارد و انگشتری سلیمان علیه السلام برده بود.

صخریه بالفتح سنگستان.

فصل صاد مهمله مع دال مهمله

صدا بالفتح آواز که از گنبد و کوه و چاه وغیره باز آید و مطلق هر آواز را نیز گویند از برهان و منتخب.

صدارت بالفتح بالانشینی از منتخب و کشف و نام منصبی ست که قریب وزارت باشد و بمعنی شروع و ابتدا کردن و بمعنی پیش رسانی.

صدری ذات نام منصبی ست که صاحب آن منصب را و لکهه دام مقرر باشد چون یک روپیه را چهل دام میباشند پس دو لکهه دام را پنجهزار روپیه میشوند.

صدد بفتحتین و هر دو دال مهملتین نزدیکی و مقابله و برابری چیزی از منتخب و کشف و بیانا بمعنی قصد نمودن در پی چیزی افتادن.

صدر جهان بالضم قاضی جهان و فتح جیم عربی لقب بزرگی ست صدر بالفتح بمعنی بالانشین و امیرست و خجند نام شهری است در توران.

صدید زرداب که از زخم و جراحت بیرون آید از منتخب و بحر الجواهر.

صد بالفتح عدد معروف لفظ فارسی در اصل سدا بود صاد بجهت رفع اشتباه بکلمهٔ دیگر که سد باشد بمعنی حائل و مانع اسم عدد را بصاد نوشتند.

صدر بالفتح سینه و اول و بالای هر چیز و بمعنی پیشگاه خانه و اجرای بمعنی بالانشین و امیر با منصب بسر و جمع آن صدور و بمعنی بر آمدن از جائی منتخب اللغات و کشف.

صدرالدین بفتحتین بمعنی بالانشینان.

صدر نیز مصدر بمعنی از جای بیرون آمدن از شرح نصاب.

صدارج بالضم اول و غین مهمله بمعنی ورد و این ماخوذ از صدیغ ست که بمعنی شقاق بودن باشد از شرح نصاب و منتخب.

صدغ بالضم و غین معجمه بمعنی جائیکه میان گوشهٔ ابرو و گوش ست آنرا شقیقه نیز گویند و بمعنی موی پیچیده که آویخته باشند بران موضع از منتخب و بحر الجواهر.

صدف بفتحتین معروفست و نوعی از پیاله کوچک بجهت شراب خوری و شش ستاره است بشکل مثلث بر دور قطب که آنرا صدف قطب گویند از شرح خاقانی.

صدق بالفتح و بالکسر راستی خلاف کذب و بعض گفته بالفتح راست گفتن و بالکسر راستی و بالفتح نیزه راست و سخت و بالضم راست گویان و بضمتین جمع صدق از منتخب.

صادق راست گوینده از منتخب.

صداق بکسر و فتح بمعنی کابین مهر زن از خیابان.

صدیق بالکسر و تشدید دال بسیار راست گو و بغایت راست نیز از آنکه سخن کسی را و لقب حضرت ابوبکر چرا که بر تصدیق معراج حضرت صلی الله علیه و آله وسلم اول از همه ایمان آورده و بفتح اول و تخفیف دال مکسور بمعنی دوست و دوستان مفرد و جمع هر دو آمده از منتخب و ادا اللغة وغیرهما.

صد برگ گلی ست زرد رنگ که بهندی گیندا گویند بمعنی هر گلی که نسبت بدیگر اقسام خود برگ بسیار داشته باشد که در مجاورات دیار ما آنرا هزاره گویند از بهار عجم و چراغ هدایت.

صدغین بالضم هر دو صدغ.

صدره بالضم بمعنی سینه پوش و بمعنی کرتهٔ خرد و پیراهن نیم تنه وغیر آن.

صدغه بالضم و غین معجمه جای نرم که میان گوشهٔ ابرو و گوش ست.

صد و چهارده مراد از سورتهای قرآن که صد و چهارده است یا آنکه صد و چهارده قالب چهارده صد باشد مشهورست که در وجود آدمی از استخوان چهار صد بند ست که هر بندی برای فائده دیگر ست.

صدمه بالفتح یکبار سینه کوفتن دو چیز باهم و آسیب رسانیدن از منتخب.

صدقه بفتح اول و ثانی و ثالث آنچه بر راه خدا بفقرا دهند و بسکون دال نیز خطاست از جزیل و منتخب و کشف.

صدقهٔ جاریه مثل نهر و چاه و پل و مسجد وغیره که مشغول نیست.

فصل صاد مهمله مع رای مهمله

صراحت بالفتح سره کردن و خالص بودن و گردانیدن.

صرامت بالفتح دلاوری و چالاکی و بریدن و قطع کردن از صراح و در مجمع اللغات بمعنی بزرگی.

صرح بالفتح و حای مهمله قصر و کوشک و بنای عالی و آشکارا کردن و بفتحتین خالص از هر چیز از منتخب و لطائف.

صریح ظاهر و آشکارا.

صراح بالضم اول خالص هر چیز و خلاصه و نام کتاب لغت و بمعنی روشنائی از صراح و مؤید.

صعو بضم اول و فتح ثانی مرغلیست بزرگ که گنجشک را شکار کند از منتخب و در ترجمه شافیه نوشته که آنرا در فارسی درکاک و بهندی لئوا گویند -

صحن بضم و بضم میم و تشدید راقه درخشان و ساده و هموار کنایه از فلک -

صریر آواز قلم که بوقت نوشتن بر آید و بانگ ملخ و آواز نعلین و قفل و در و آواز دروازه وقت بستن و کشادن از منتخب و شرح نصاب و بحر الجواهر -

صرصر بفتح هر دو صاد و سکون ر باد تند و باد سخت سرد از لطائف -

صرام [illegible]

صریع بالفتح افگنده بر زمین و نام مرغی که صاحب خود را بر زمین می افگند بهندی آنرا مرگی گویند نعوذ بالله منها بضم اول از منتخب -

صرف بالکسر چیزی خالص و شراب خالص که در آن آب نیامیخته باشد از منتخب و بحر الجواهر و بالفتح سره کردن زر و سیم و گردانیدن و خرج کردن و بازگردانیدن و حیله و حادثه و گردش زمانه و واژگون کردن چیزی و نام علم معروف -

صروف بضمتین حوادث -

صرم بالفتح معرب چرم و بمعنی بریدن و قطع کردن از صراح و منتخب -

صریمه بفتح اول بمعنی عزیمت و قطع کردن کاری از منتخب -

صرخه بالفتح و خای معجمه افغان و بانگ و عذاب از منتخب -

صره بالضم و را مهمله مشدد همیان از قاموس و کشف و خیابان و مؤید و صراح -

صرفه بالفتح و فا ستاره ایست روشن و آن منزل دهم است از منازل قمر و بمعنی بخل و تنگی در خرج و بمعنی فائده و نفع و بمعنی حیله و مکر و بمعنی افزونی و بمعنی فضل و عدل و فرصت از صراح و منتخب و لطائف و چراغ هدایت -

صرمی بالفتح [illegible] کسی که او را مرض [illegible] باشد -

فصل صاد مهمله با عین مهمله

صعب بالفتح دشوار و سرکش و بالضم خطا است از منتخب و کشف و مؤید -

صعاب بکسر اول دشوارها و این جمع صعب است که بمعنی دشوار و سرکش باشد -

صعوبت بضمتین دشواری از منتخب و کشف -

صعید بفتح اول و کسر عین مهمله خاک و روی زمین و شهری بوده در مصر [illegible] روز راه بطول از منتخب -

صعود بضمتین بالا رفتن و بالا برآمدن و بفتح اول بالا رونده و بلندی صعب و عذاب از لطائف و بحر الجواهر -

صعلوک بالضم و واو معروف بمعنی فقیر و درویش از منتخب و کشف -

صعقه بالفتح و حرف سوم قاف بیهوش شدن از منتخب لطائف -

صعوه بالفتح در منتخب نوشته که مرغیست برابر گنجشک که سینه سرخ دارد و در کشف و لطائف و مدار نوشته که طائر معروف بهندی ممولا گویند -

صعمره بالفتح گور خران از صراح -

فصل صاد مهمله با غین معجمه

صغری بالضم و در آخر الف مقصوره مؤنث اصغر است یا زن کوچک تر و مقدمه صغری آنست که کوچک باشد و در اصطلاح اهل منطق قضیه اول را گویند [illegible] و قضیه شکل چراکه آن [illegible] و قضیه دوم [illegible] نتیجه را گویند زیرا که موضوع نتیجه اکثر خاص [illegible] و خاص [illegible] قلیل است از روی افراد چنانکه کل انسان حیوان و کل حیوان جسم پس کل انسان جسم و صغری است و کل حیوان جسم کبری است و نتیجه این هر دو کل حیوان جسم پس انسان موضوع نتیجه است [illegible] و لفظ جسم محمول نتیجه است یعنی در آن و ظاهر است که افراد انسان صغریست یعنی قلیل است بنسبت جسم مطلق که اکبر است یعنی کثیر است در افراد زیرا که جسم جمادات و نباتات و حیوانات همه را شامل است -

صغیر بمعنی خرد و کوچک -

صغر بکسر اول و فتح غین معجمه خردی و کوچکی از کشف و مدار و مؤید و شرح نصاب -

صغار بالفتح خواری و ستم و کوچکی و بکسر خردان یا بمعنی جمع صغیر است و هم جمع صغری است چنانکه کرام جمع کریم و اناث بکسر جمع انثی -

صغر سن بکسر اول و فتح غین معجمه و کسر را و کسر سین مهمله و نون بضافت مضاف الیه خردی عمر و خرد سالی -

صغری موجبه کلیه کل انسان حیوان کبری موجبه جزئیه بعض الحیوان کاتب و بدانکه از ترکیب چنین صغری و کبری شکل بی نتیجه الانتاج که شکل اول باشد [illegible] نمی شود [illegible] از اشکال اربعه [illegible] نمی شود چون این شکل [illegible] [illegible] قاضی [illegible] کرده از این سبب غلط [illegible] دلالت [illegible] -

فصل صاد مهمله با فا

صفا بالفتح پاک و بی غش و بی کدورت و نام کوهی در مکه معظمه و کوه [illegible] که مروه نام دارد نیز از آنجاست و حاجیان در میان صفا و مروه که نخستین در صفا قدم [illegible] دارند سعی کنند [illegible] در میان یکی از لوازم حج است از منتخب و صفرا بالفتح خلطیست زرد رنگ از اخلاط اربعه که بفارسی آنرا تلخه گویند و بهندی پت نامند و اخلاط اربعه آنست اول خون که مزاج آن گرم و تر است و دوم بلغم و آن سرد و تر است سوم صفرا و آن بغایت گرم است و خشک چهارم سودا و رنگ آن سیاه است و بغایت سرد و خشک [illegible] -

صفرا بمعنی تلخی آید بمناسبت آنکه خلط صفرا تلخ میباشد و چون غلبهٔ صفرا از خوردن ترشی فرو می نشاند و صفرا بمعنی هر شیٔ زرد رنگ و بمعنی کمان که بآن تیر سه انداز ند نیز آمده از منتخب و شرح نصاب و غیره -

صفورا بالفتح نام دختر شعیب علیه السلام که در نکاح موسی علیه السلام بود از لطائف -

صفوت بهر سه حرکت حرف اول و بسکون دوم و فتح واو برگزیدگی و خالص کردن و صاف شدن و بمعنی برگزیده و آنچه صاف باشد از تیرگی و غش از منتخب و قاموس و مدار و مؤید و کشف و بحر الجواهر

صفرت بالضم زردی از مؤید و بحر الجواهر

صفت بکسر اول و فتح ثانی بیان کردن حال و علامت و نشان چیزی و باصطلاح فرق میان وصف و صفت آنست که وصف کلمات مدح و ذم را گویند و صفت خصائل که در ذات ممدوح باشد و باصطلاح صرف اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبهه و افعل التفضیل

صفح بالفتح و های حطی بمعنی عفو کردن گناه و درگذشتن از خطای کسی از منتخب و کشف -

صفائح تختها و سنگهای پهن و پاره های هر شیٔ که مثل کاغذ پهن باشند و این جمع صفحه است -

صفدر بالفتح از هم درندهٔ صف لشکر -

صفار بالفتح و تشدید فا نام پادشاه

که در اوائل ظروف رویین میساخت -

صفر بالکسر بمعنی تهی و خالی و مجازاً بمعنی خالی بودن از میان و بمعنی دائره کوچک باین شکل ٥ که در علم حساب برای ده چند کردن عددی بطرف راست کشند و در هندسه بنقطه و در فارسی بعوض آن دائره کوچک نقطه مینویسند مگر در هندسه همواره مرقوم میکنند و نیز صفر در اصطلاح اهل تقویم علامت ستاره زهره است و نیز صفر بکسر یعنی نقطه علامت برج حمل ست در تقویم بهمین جهت از لفظ صفر کنایه باشد ببرج حمل و بالضم بمعنی زردی و بمعنی رویین که بهندی کانسه گویند و بفتحتین نام ماه معروف و این ماخوذ ست از صفر بالکسر که بمعنی خالی است چراکه چون این ماه صفر بعد محرم واقع ست قبل از ظهور پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم قتال در ماه محرم حرام بود و ازین سبب در ماه صفر مردم عرب برای قتال بیرون میرفتند و خانها را خالی میگذاشتند لهذا این ماه را صفر نام کردند و بعضی نوشته اند که بوقت وضع کردن اسم این ماه موسم خزان و ایام برگ ریز بود و برگ درختان زرد میشدند لهذا این ماه را صفر نام کردند و برین توجیه ماخوذ از صفر بالضم است که بمعنی زردی باشد از منتخب و کشف و لطائف و بحر الجواهر و رسالهٔ معجم که نقاب سخن نسبت بقرار بعضی کتب معتبره دیگر -

صفیر آواز طائران و آوازیکه برای طلب مرغان کنند و این معرب سپیل است از منتخب و لطائف و بحر الجواهر و رسالهٔ معربات -

صفع بالفتح سیلی زدن از لطائف -

صفصاف بالفتح درخت بید از منتخب و کشف و بحر الجواهر

صفصف بالفتح هر دو صاد مهمله زمین هموار از منتخب -

صفیق پوست درشت و در منتخب نوشته که بمعنی جامه سفت که تنک نبافته باشند و روی سخت که حیا نداشته باشد -

صفاق بکسر اول پوستی که بر گرد رودها واحشا باشد و این یک پرده است از سه پردهٔ شکم تا لفظ باشد از منتخب -

صف نعال بکسر نون صف آخرین که بجانب بیرون باشد که اهل مجلس متصل آن نعلین از پا گذارند نعال جمع نعلست و نعل بمعنی پاپوش و کفش ست -

صفاهان بکسر نام شهریست که آنرا اصفهان نیز گویند و این معرب سپاهان است در زمین آن کان سرمه است که سرمهٔ آن نهایت خوب باشد و نام پردهٔ از موسیقی که در آخر شب سرایند -

صفوان بفتح اول و سکون ثانی سنگ هموار و نام مردیست که منافقان تهمت ام المؤمنین عائشه بدان نسبت کرده بودند از منتخب -

صفت بالضم و تشدید فا ایوان خانه و دالان از منتخب -

صفوه بهر سه حرکت بمعنی خلاصه -

صفقه بالفتح یکبار دست بر دست کسی زدن در بیعت و بیع از منتخب -

صفیه بفتح اول و کسر فا و تشدید تحتانی نام یکی از ازواج مطهرات حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم -

صفت مشبهه نوعی از اسم فاعل است که به وزن فاعل نباشد و بمعنی ثبوت باشد یعنی صفتی که در ذات موصوف خود دائم موجود باشد و این را صفت مشبهه از آن گویند که مشابه بصیغهٔ اسم فاعل ست در تذکیر و تانیث و تثنیه و جمع بودن -

صفویه بفتح اول و ثانی و کسر واو و تشدید یای تحتانی منسوب بشاه صفی که از اولاد ائمه اثنا عشر بوده است شاه تیمور به کمال معنوی او اعتقاد تمام داشت شاه اسمعیل نبیرهٔ او بسلطنت اعلی رسید شاه طهماسب و شاه عباس و دیگر سلاطین متاخرین ایران از اولاد او هستند -

صفی برگزیده و دوست صافی و خالص هر چیز و لقب آدم علیه السلام از منتخب و نام مردی -

صفوی بفتحتین منسوب بشاه صفی که درویش صاحب کمال بود و اولاد او پادشاه ایران شدند -

فصل صاد مهمله مع قاف

صقالت بکسر اول صیقل کردن -
صقر بالفتح بمعنی چرغ که مرغ شکاری است و هر مرغیکه شکار کند از بحر الجواهر و منتخب -
صقال بالفتح و تشدید قاف مهره کش و صیقل کننده از لطائف و بکسر اول بروزن وصال زدودگی شمشیر و آئینه از منتخب -
صیقل زدوده شده و روشن از منتخب

فصل صاد مهمله مع کاف

صک بالفتح و تشدید کاف کوفتن و زدن و نامه و قباله معرب چک از منتخب -
صکاک بالفتح و تشدید تانی کسے که قبالهاے شرعی نویسد از کشف -

فصل صاد مهمله مع لام

صلا بفتح آواز دادن براے طعام خورانیدن یا چیزے دادن و بکسر بمعنی بریان از مدار و لطائف و منتخب و در سراج نوشته که صلا بفتح آواز کردن بسوی کسے برای دادن چیزے خواه طعام باشد خواه غیر آن مگر در کتب معتبره عربیه بدین معنی دیده نشد -
صلیب با و یرو انجم بای موحده هفتم دال ششم بای فارسی دهم دار و چوب چهار گوشه که در بنا بدانها بجهت منع دخول حیوانات سازند از شرح خاقانی -
صلب بالفتح بردار کردن و بالضم مهره ‌های پشت یعنی استخوان پشت و بمعنی سخت از صراح و منتخب و کشف و بحر الجواهر و صاحب منتخب نوشته که براے معنی سخت بفتحتین نیز آمده -
صلیب بفتح اول و کسر لام بمعنی سخت و بمعنی بردار نهاده شده و چوب چلیپ که ترسایان در زنار بندند و بفارسی آنرا چلیپا گویند و نوشته اند که این معرب چلیپ است و شکلش این باشد ✝ و وجهش آنکه چون عیسی علیه السلام را بر آسمان بردند طلطوس نام شخصے را که هم شکل عیسی علیه السلام بود بردار کشیدند و بعد این واقعه ترسایان آنرا علیبی پنداشته شکل دار با عیسی از چوب تراشیده در گلو آویختند و تعظیمش کردند و صلیب یعنی آن خط چهار گوشه که از تقاطع خط محور و معدل النهار در فلک عند الذهن فرض کرده میشود و چهار ستاره اند که در قرب نسر واقع شده اند از مدار و بحر الجواهر و کشف و منتخب -
صلت بالفتح و بالضم و تشدید لام کشاده پیشانی و چیز آشکار او سخاوت از منتخب و غیره -
صلات بکسر عطایا و انعامات -
صلاحیت بتخفیف تحتانی بروزن کراهیت از منتخب -
صلوات بهر سه حرف اول مفتوح جمع صلوة فارسیان بسکون دوم از عالم ظلمات نیز آرند از چراغ هدایت -
صلاه بفتح سنگی و دست شستن [illegible]
صلوة دعا و آمرزش و رحمت و نماز از منتخب و در صراح نوشته که بمعنی نماز و دعا از بنده و بمعنی رحمت از خدای تعالی و بمعنی درود بر رسول و فرشتگان و در شرح نصاب نوشته که صلوة ماخوذ است از صلا که بمعنی سرین است چون نماز کننده در سجود سرین بر میدارد و این [illegible] گفتند و بعضی معنی لغوی صلوة تحریک الصلاتین نوشته اند یعنی جنبانیدن هر دو سرین و معنی نماز منقول است از همین معنی -
صلاح بفتح نیکی ضد فساد و بکسر آشتی و مصالحه از منتخب -
صلد بالفتح سخت و صاف از صراح -
صلیبی خط کنایه از خط چهار گوشه و در سکندر نامه مراد از جریب مساحت -
صلع بفتحتین و عین مهمله موی پیش سر رفتن و بفارسی کل بودن و بهندی گنج گویند و صاحب این مرض را اصلع نامند -
صلف بفتحتین بمعنی لاف زدن از منتخب و شرح نصاب -
صلصل بروزن بلبل بمعنی فاخته و لقیه آب در حوض و موے پیشانی اسپ و نام موضع و نام آبے ست از مؤید و مدار و منتخب -
صلصال بالفتح گل با ریگ آمیخته و گل خشک و خام که چون انگشت بران زنند آواز برآید که خمیر آدم علیه السلام از ان بود از کشف و منتخب -
صلیل آواز آهن و آواز ضرب شمشیر از منتخب و غیره -
صلاصل بفتح صاد اول و کسر آن ثانی بمعنی بقیه آب و موی پیشانی اسپ و قد حلو
صلح کل طریقه موحدانست که آن همه مذاهب واحد دانسته با مردمان مختلف المذاهب خصومت نداشتن و آدوست و دشمن آشتے بسر بردن -
صله رحم بکسر اول و فتح دوم زن مهمله و کسر حای مهمله محبت و سلوک داشتن با خویش و اقربا -
صلصله بفتح هر دو صاد مهمله آواز زنجیر و آهن و جرس از شرح نصاب -
صلیمیه بالضم و بامو حده مکسور و تشدید تحتانی نام پرده هفتم از هفت پرده چشم که اندرون همه پرده ‌ها ست -
صلایه بکسر اول و حرف چهارم تحتانی سنگے که بدست گرفته دارو سائید و بمعنی سنگ پهن که بران دارو سائید از منتخب و بحر الجواهر
صله بکسر اول و فتح لام انعام و عطا دادن و بمعنی پیوستن و پیوند و خویشی از منتخب و صراح -
صلیبی قوم نصاری -

فصل صاد مهمله مع میم

صمام بالکسر و تشدید میم آن گرو شک سفت از منتخب -
صمت بالفتح و سکون میم و بضم اول خطا است بمعنی خاموشی از کشف و منتخب و مزیل -
صموت بالضم خاموش بودن از منتخب

صدیت بفتحتین و کسر دال مهمله و تشدید یای تحتانی مفتوح بزرگی و بی‌نیازی و پاک شدن از عادات حیوانی۔

صماخ بکسر اول و در آخر خای معجمه بمعنی سوراخ گوش از مؤید و کشف و بحر الجواهر و مدار و منتخب آمده در بحر الجواهر بمعنی سوراخ دیده نیز نوشته۔

صمد بفتحتین مهتر و بی‌نیاز و بلند و دائم و مردی که تشنه و گرسنه نباشد از منتخب و در نهایه ابن اثیر جزری نوشته آنکه قصد کرده شود بسوی او در انجاح حوائج۔

صماد بکسر اول جاهای بلند و زمینهای درشت این جمع صمد ست که بفتح اول و سکون میم باشد و بفتح اول بچه میان تهی جوف دار باشد۔

صمغ بفتح اول و سکون میم چیزیست لزج که از بعض اشجار حاصل شود بهندی گوند گویند و بفارسی ژد نامند بفتح زای فارسی و دال مهمله از بحر الجواهر و مؤید و کشف و رشیدی و بالکسر و بفتحتین چنانکه مشهور خطاست۔

صمیم خالص و خالص و ته دل و میانه دل و بمعنی اهرو ناشنوا که ادراک اصوات نکند از کشف و کنز و تاج و منتخب و صراح و بهار عجم و در بحر الجواهر نوشته که صمیم میان هر چیز و خلاصه هر چیز۔

صمصام بالفتح شمشیر بران از منتخب۔

صمم بفتحتین کری و گرانی گوش و ناشنوائی از منتخب۔

صم و بکم بضم صاد و بضم بای موحده بمعنی کران و گنگان و این هر دو لفظ جمع اصم و ابکم ست استعمال جمع بجای مفرد برای مبالغه باشد در کثرت یا آنکه فارسیان بعض جا صیغه جمع در مقام مفرد استعمال کنند چنانکه حور که جمع حورا باشد از خیابان۔

فصل صاد مهمله مع نون

صنعا بفتح و بدون نون در آخر قصبه الیست در یمن مگر در حالت نسبت نون در آخر خلاف قیاس زائد کرده صنعانی گویند از مدار و بحر الجواهر و کشف و مؤید و لب اللباب و منتخب۔

صناعت بکسر اول پیشه و کار از منتخب و کشف و صراح۔

صنعت بالفتح پیشه و هنر از کشف و صراح و منتخب و در بهار عجم بالفتح و بالضم۔

صنج بالفتح و جیم معرب چنگ نام سازی معروف که آنرا بنواز ند و بمعنی طبق رویین که آنرا بر یکدیگر بزنند و زنبور صنعت معرب جهانج باشد که لفظ هندیست هر کلمه که دران صاد و جیم جمع شود معرب باشد چرا که صاد و جیم در کلمه عربی الاصل جمع نمی‌شود از صراح و منتخب و شرح نصاب وغیره۔

صنادید بفتح مهتران و بزرگان این جمع صندید ست از کشف۔

صنوبر درخت چلغوزه که بهندی چیر گویند و در مدار نوشته که صنوبر درخت چلغوزه و سرو ناز را نیز گویند۔

صنع بالضم کار کردن و آفریدن و نیکوئی کردن بکسی از کشف و مدار و منتخب و صراح۔

صنف بالکسر هو النوع المقید بالصفات العرضیة الکلیة از بحر الجواهر و بعضی باین وضع توضیح کنند که صنف بمعنی قسمی از اقسام هر نوع از انواع موجودات چنانکه حیوان جنس ست انواع او بقر و فرس و جمل و انسان وغیره باشند پس چنانکه اقسام جنس را انواع گویند همچنین اقسام نوع را صنف نامند چنانچه اصناف نوع فرس ترکی و تازی و کچهی و کوهی ست و اصناف نوع انسان چینی و رومی و هندی و حبشی و فرنگی۔

صنوف بضمتین جمع صنف۔

صندوق بالضم سبد معروف که بر وزن فعلول آید بالضم باشد چنانکه زنبور و عصفور و جمهور مگر صعفوق بالفتح در مؤید و خیابان نوشته که تحقیق آنست که صندوق بضم اول ست نه بفتح چرا که فعلول و فعلیل بفتح در کلام عرب نیامده مگر بفتح خواندن اینچنین الفاظ نوعی از تفریس است زیرا که فارسیان هر لفظ که برین وزن آمده بفتح اول خوانند چنانکه زنبور و جمهور و صندوق۔

صنادیق بفتح اول جمع صندوق۔

صنم بفتحتین بمعنی بت و محاوره فارسیان بمناسبت خوبی صورت بر معشوق اطلاق کنند۔

صنعان بالفتح نام بزرگی که هفت صد مرید داشت و شیخ فرید الدین عطار هم از مریدان اوست گویند که از بددعای حضرت غوث الاعظم بر دختر ترسا عاشق شده از اسلام در گذشت مگر بآخر هدایت غیبی دست او گرفت از مؤید و کشف و مدار۔

صنعان بضم اول بوی بغل و گنده بغل از منتخب و شرح نصاب۔

صنوان بالکسر درختهای خرما که از یک بیخ بر آمده باشد و دو جوی از یک چشمه و برادران که از یک مادر و یک پدر باشند از منتخب۔

صندلی نوعی از تخت کوچک که بهندی چوکی گویند۔

فصل صاد مهمله مع واو

صوم العذرا روزه حضرت مریم۔

صوب بالفتح طرف جانب از کشف و مدار و در منتخب صوب بالفتح راستی که ضد خطا باشد و راست رفتن۔

صواب بالفتح راست و درست که ضد خطا باشد و بمعنی راستی و درستی از منتخب وغیر آن۔

صولت بالفتح حمله کردن از منتخب وغیر آن و بمعنی رعب و هیبت مستعمل۔

صومعه بفتح اول و واو و فتح میم و کسر همزه و تشدید تحتانی جای صومعه‌ها است که

دیده میشوند بنظر می آیند

صواب بالفتح بمعنی صلاح و تجویز

صور بالضم شاخ حیوان که آنرا مینوازند و آنچه اسرافیل روز محشر خواهد دمید یکبار جهت میرانیدن و بار دیگر برای زنده کردن و میان هر دو نفخه چهل سال مفاصله باشد و صُوَر بضم صاد و فتح واو بمعنی صورتهای باین معنی جمع صورتست —

صوامع بفتح اول و ثانی و کسر میم عبادتخانهای ترسایان این جمع صومعه است

صوارف بمعنی حوادث و گردشهای زمانه از منتخب مستفاد از معانی لفظ صرف —

صوافن گاوان و اسپان و شتران تیزرو که بسته باستند و قیل شترانی که برای قربانی استاده باشند از لطائف —

صوف بالضم بمعنی پشم بعض حیوانات و نوعی از جامه که از پشم ... از بحر الجواهر و در شرح نصاب موی دنبه و میش —

صواعق جمع صاعقه که بمعنی آتشی است که از ابر بر زمین می افتد —

صوارم تیغهای برنده و تیز —

صوم ... نوعی از روزه است ... نیست که همه روز از کسی کلام نکنند و این روزه حضرت مریم است از شرح خاقانی —

صولجان بالفتح و لام نیز مفتوح و جیم ... چوگان و در اصل لغت صولجان ... سرکج ... مشتق از صلج ... کجی است کذا فی المنتخب چوگان را

چوگان نیز سرکج میباشد لهذا چوگان را هم صولجان گویند و صولجان معرب چوگان نیست چنانکه اکثر اهل لغت گمان برده اند و اگر صولجان را معرب چوگان گویند بزیاده بودن لام را وجهی نباشد و تحقیق اینست که چون چوگان که چوبی سرکج باشد در اصل چول گان بوده مرکب از چول که بفتح بمعنی خم و کجی است و لفظ گان برای نسبت پس چول گان که اصل لغت است معرب کرده صولجان گفتند —

صون بفتح اول و سکون واو نگهبانی —

صور عبد الرحمن بضم اول و فتح ثانی کتابی است در بیان اشکال بروج و دیگر صورتهای آسمانی تالیف عبد الرحمن صوفی که یکی از حکمای متاخرین بوده است —

صور علمیه بضم اول و فتح واو باضافت باصطلاح صوفیه آنچه موجود شده و موجود خواهد شد چرا که اینهمه موجودات صورتهای است که قبل از ظهور همه در علم حق سبحانه ثابت بودند —

صومعه بالفتح و میم و عین نیز ... مفتوح عبادتخانه ترسایان ... سر آن ... بلند ... عبادتخانها ... اهل اسلام را نیز گویند از منتخب ...

صوفیان ... نام ... صوفیان —

صوفی ... بالضم ...

...

صوری ...

بجسم مطلق لاحق شود و از انواع علیحده سازد یعنی صورت نوعی حقیقی است که بدان هر نوع را امتیاز و تفرقه از انواع دیگر حاصل آید —

صوری بالضم و بواو معروف منسوب بصورت —

صوفی پشمینه پوش زیرا که صوف پشم را گویند و در اصطلاح فقرا صوفی آنرا گویند که نگاه دارد دل خود را و پاک دارد خاطر خود را از خیال غیر حق از کشف و لطائف و در شرح ... معتبر از شرح ... نوشته که صوفی منسوب بصوفه است که قومی بود از اهل تجرد و در ایام جاهلیت که خدمت کعبه می کردند و خدمت خلق برای حق می نمودند پس اهل تصوف منسوب بایشان شدند و صوفی بمعنی مخلص نیز آمده است —

فصل صاد مهمله مع ها

صهبا بالفتح شراب انگوری از منتخب و بحر الجواهر و بعض گویند بمعنی شرابی که مایل بسرخی باشد چرا که صهبا ...

صهیب ... بالضم اول و فتح ثانی ... نام یکی از اصحاب رسول صلی الله علیه و آله و سلم که از روم آمده مشرف باسلام شده بود ...

... از منتخب و غیره —

...

مفتوح بمعنی رنگ سرخ مایل بزردی و سفید و از صراح ظاهر میشود که رنگ سفید مایل بسرخی که درین دیار آنرا گلابی گویند و در بحر الجواهر نوشته که رنگ سرخ که در موی سر و ریش بمعنی مردم باشد و در منتخب گفته که رنگ سرخ بزردی مایل و در مفرح القلوب نوشته که صهوبت رنگیست متوسط میان سرخی و زردی که مایل تر باشد بسفیدی —

صهریج بالکسر و جیم اول آب جای نزدیک آسیا ... از منتخب و لطائف و صراح

صهر بالکسر بمعنی خسر یعنی پدر شوهر و پدر زن هر دو را صهر گویند و خویش شوهر و خویش زن و بمعنی شوی دختر و شوی خواهر از منتخب و شرح نصاب —

صهیل بفتح اول و یای معروف آواز اسپ از منتخب —

صهوه بالفتح میان پشت اسپ از صراح

صه بالفتح و سکون ها اسم فعل بمعنی امر یعنی خاموش باش از منتخب —

فصل صاد مهمله مع یای تحتانی

صیت بالکسر آوازه و ذکر خیر از منتخب و صراح —

صیاصی بکسر اول ... و ... از منتخب —

صیرورت بالفتح بمعنی گردیدن شدن

صیاح بکسر اول و حای مهمله بمعنی آواز ... از شرح نصاب و منتخب —

صیاد ... که آنرا شکار کنند ...

بمعنی مصدرست بمعنی شکار کردن از کشف ولطائف ومنتخب وبحر الجواهر۔

صیاغ بالفتح وتشدید تحتانی وغین معجمه زرگر از منتخب وکشف۔

صیف بالفتح موسم تابستان بمعنی گرما۔

صیقل بفتح زداینده آئینه وتیغ وجز آن وتیز کننده ومعنی آلت دور دون مجازست ومعنی صیقل کردن نیز آمده از منتخب۔

صیام بکسر اول جمع صوم که بمعنی روزه است۔

صید حرم وحشی که در سرزمین حرم باشد کشتن وشکار کردن آن حرام است واطلاق حرم بر زمین حوالی مکهٔ معظمه کنند باین حد و داربعه بطرف مشرق از مکه تا شش کروه وبجانب شمال دوازده کروه وبسمت مغرب سیزده کروه وبسوی جنوب بیست وچهار کروه۔

صیغه در لغت نوعی ریختن زر در قالب وخلقت وطریقه واصل کذا فی المنتخب والکشف وباصطلاح صرف هیئتهٔ حاصله للکلمه باعتبار تقدیم الحروف وتاخیرها وحرکاتها وسکناتها وصیغه باصطلاح خاص بمعنی نکاح نیز آمده از مصطلحات۔

صیحه بالفتح وحای مهمله بمعنی بانگ وآواز وفغان وعذاب از منتخب ولطائف ومؤید وکشف۔

صیرفی بالفتح بمعنی صراف که درم ودینار را اگر داند سره را از ناسره دریابد ومتصرف کننده در کارها ولقب خوشنویسی وتخلص شاعری از کشف ومنتخب وصراح ولطائف وغیره۔

صیقلی سنگ فسان۔

باب ضاد معجمه

فصل ضاد معجمه مع الف

ضاب بدال آخر بای موحده در سنسکرت نام منثل خنظل وزقوم۔

ضار بتشدید را مهمله ضرر رساننده۔

ضاجر بکسر جیم دلتنگ وبی آرام از غم ومضطرب از منتخب وخیابان۔

ضاغط بکسر غین معجمه وطای مهمله نام دردیست که صاحبش پندارد که آن عضو را می افشرند از شرح نصاب۔

ضاغوط بضم غین معجمه علتیست که آدمی خفته می پندارد که کسی گلوی من می فشارد از شرح نصاب وبحر الجواهر۔

ضاحک بکسر حای مهمله بمعنی خندان وخنده کننده۔

ضال بتشدید لام بمعنی گمراه از منتخب

ضالین بتشدید لام مکسور بمعنی گمراهان

ضان بمعنی بانشین بمعنی بدبوی بدن آدمی از بحر الجواهر ومنتخب وشرح نصاب۔

ضابطه بکسر بای موحده نگاهدارنده هر شیء را بجد خود وش مستعمل بمعنی قاعده ودستور۔

ضاری درپی رسیده وزنده از صراح۔

فصل ضاد معجمه مع بای موحده

ضب بالفتح وتشدید بای بمعنی سوسمار که حیوانی ست آنرا بهندی گوه گویند از شرح نصاب ومنتخب۔

ضباح بضم اول وبای موحده وحای مهمله آواز روباه از شرح نصاب۔

ضبع بفتح اول وضم ثانی وعین مهمله بمعنی جانوری که آنرا کفتار گویند وبهندی هنڈار نامند وبسکون با نیز آمده وبفتح اول وسکون ثانی بمعنی بازو وبغل از صراح ومنتخب وبحر الجواهر۔

فصل ضاد معجمه مع جیم

ضجرت بالضم وسکون بمعنی تنگدلی وبیآرامی از جم از کشف ومنتخب بالفتح

ضجور بفتح اول وضم جیم وراء مهمله بمعنی تنگدل ومضطرب وغمگین از کشف وبحر الجواهر۔

ضجر بفتح اول وکسر جیم تنگدل وغمگین۔

ضجیع در آخر عین مهمله بر وزن فعیل بمعنی همخوابه وهم بستر از منتخب ولطائف

فصل ضاد معجمه مع حای مهمله

ضحک بکسر اول وسکون حای مهمله بمعنی خنده که با آواز باشد۔

ضحاک بالفتح وحای مهمله مشدد بمعنی بسیار خنده کننده ونام پادشاه ظالم که در میان شانه او جراحت پیدا شده ودران مار پیدا گردیده بود که دماغ مردم غذای آن مار میشد وآخر ضحاک بدست فریدون گرفتار شده ولفظ ضحاک بمعنی نام پادشاه مذکور معرب ده آک ست یعنی خداوند ده عیب وده عیبش اینست اول زشت روئی دوم کوتاه قدی سوم بیدادگری چهارم دروغ گوئی پنجم بددلی ششم بدبینی هفتم بسیارخواری هشتم بی شرمی نهم بی مهری ودهم بدزبانی از رشیدی وکشف وشرح نوراللهٔ ومنتخب ویکی از ثقات نوشته که بوقت تولد دو دندان پیشین داشت چون مادر وپدرش عرب بودند از روی تفئول ضحاک نام کرد یعنی بسیار خنده کننده واین قول عند العقل راجح ست۔

ضحل بالفتح وحای مهمله آب اندک از منتخب وصراح۔

ضحم بحای مهمله کسیکه کجی در دهان ویا گردن یا در زنخدان او باشد از منتخب۔

ضحی بالفتح چاشتگاه از منتخب ودر لطائف بمعنی روشن وآشکارا شدن وطعام چاشتگاه خوردن۔

ضحکه بالضم آنکه مردم بر و خندند از منتخب

ضحوکه بالضم آنچه مردم را بخنده آرد و آنکه بروی مردمان خندد و بالفتح زن بسیار خنده کننده و راه فراخ -

فصل ضاد معجمه مع خای معجمه

ضخامت بالفتح و خای معجمه بزرگ تن شدن و ستبر و ستبری از منتخب -
ضخیم بزرگ جثه و ستبر -

فصل ضاد معجمه مع دال مهمله

ضد بالکسر خلاف و فرق در میان ضد و نقیض آنست که نقیض نه جمع شود نه مرتفع شود مثلاً عدم و وجود و ضدین جمع نمیشوند لیکن مرتفع شوند مثلاً سواد و بیاض از بحر الجواهر

فصل ضاد معجمه مع رای مهمله

ضرا بالفتح و رای مهمله مشدد و ... سختی و گزند از منتخب -
ضرب بالفتح زدن و بیان کردن و آمیختن چیزی با چیزی و تیز رفتن و بمعنی مانند و مثل و نوع از هر چیزی و معنی لفظ آخر شعر و آشکارا کردن و بالفتحتین ... از منتخب و کشف و بحر الجواهر
ضربت بالضمتین بمعنی انواع و اقسام از منتخب الاسما
ضرب لازب بالکسر ... یعنی ضربیست که ... آن را ... از خیابان -
[illegible]
[illegible]

بر درم سکه زننده و زره وز دن از منتخب و لطائف -
ضریبت بالفتح اول و کسر ثانی و چهارم بای موحده بمعنی خوی و طبیعت از منتخب -
ضراعت بالفتح زاری و عجز از صراح و منتخب و لطائف -
ضرارت بالفتح گزند رسانیدن و نابینا شدن از منتخب و کشف -
ضرورت بالفتح حاجت و بیچارگی از کشف و منتخب و صراح -
ضرب ... ضرب بمعنی زدن عددی در عددی چنانچه سه را در پنج ضرب کرد پانزده شد و قسمت بمعنی تقسیم کردن عددی را بر عددی چنانچه پانزده را بر سه تقسیم کردند بهر واحد پنج رسید -
ضریح ... از منتخب
ضرب الفتح ... زدن ... و نقاره که در ... زنند و آنرا شادیانه گویند ... و ...
ضربه بالکسر ... از ضرب کردن ... عدد ... و ... ضرب ... و ...
ضریر بالفتح نابینا که بینائی او رفته باشد و بیمار و لاغر از ... بحر الجواهر
[illegible]
[illegible]

بود حق تعالی در سه هم آن امر فرموده از منتخب و صراح -
ضر بالفتح و الضم گزند و سختی و بدحالی و لاغری و زیان و نقصان و بالکسر و الضم زن خواستن بر زن پیشین از منتخب و لطائف -
ضرس بالکسر و سین مهمله بمعنی دندان بزرگ یعنی دندان آسیا که بهندی داڑه گویند از شرح نصاب و لطائف و بحر الجواهر
ضراط بالضم اول ... بمعنی ... که آواز ... از صراح و منتخب و بحر الجواهر
ضرع بالفتح و عین مهمله پستان گاو و گوسپند و مانند آن و بفتحتین زاری و فروتنی و نام گیاهیست از منتخب و لطائف و بحر الجواهر
ضریع بالفتح گیاهیست که ... چارپایه ... از منتخب و برهان -
ضرب ... اول ... از ... -
ضرب المثل ... -
ضرغام بالکسر ... از منتخب -
ضرام بکسر اول ... آتش ... از ...
[illegible]

ضرات بالفتح و تشدید راء دو زن که در نکاح یک مرد باشد -
ضربان بفتحتین و بای موحده طپیدن دل و نوعی از درد است که شرائین ... حرکت کنند بهندی لپک گویند از حدود الامراض و شرح نفیسی -
ضریبه ... بفتح اول و کسر ثانی ... موحده ... که ... پارچه ... آنرا قره ... گویند -
ضره بالفتح و تشدید راء مهمله ... آورده شود آنرا به فارسی ... گویند و ... گویند زن ... از منتخب
ضرری بالفتح منسوب ... -
ضرغ بفتحتین ... -

فصل ضاد معجمه مع عین مهمله

ضعف بالفتح ... و نقصان و بالضم سستی و ناتوانی ... از ... -
ضعاف ... -
... ما ... باشد ... -
... از ... -
... بمعنی ... -
[illegible]
[illegible]

بیت در وضو کن به یمین استنجا ٭ وارم دست ور روی یمین را ٭

فصل ضاد معجمه مع غین معجمه

ضغط بالفتح افشردن و تنگ کردن از کشف و منتخب۔

ضیغم گزنده و درنده از منتخب۔

ضغن بالکسر و سکون ثانی بمعنی کینه از منتخب و شرح نصاب و لطائف۔

ضغائن بفتح کینها واحدش ضغینه

ضغطه بالفتح یکبار افشردن و بالضم سختی و مشقت و تنگی و فشارش از منتخب و بحر الجواهر۔

ضغینه بروزن نگینه بمعنی کینه از منتخب و شرح نصاب۔

فصل ضاد معجمه مع فا

ضفیر بفتح اول و فا و کسر ثانی موی سر که بافته باشند از کشف۔

ضفائر جمع ضفیره که بمعنی موی بافته است

ضفدع بالکسر و دال مهمله نیز مکسور و عین مهمله بمعنی غوک و این لفظ بفتح دال نیز آمده مگر ضعیف ست از صراح و بحر الجواهر و در منتخب بحرکات ثلثه و نام ورمیست که مانند غوک در حلق پیدا شود۔

ضفادع بفتح غوکها و این جمع ضفدع است

ضفیره موی پیچیده و جمع کرده بر سر از منتخب۔

ضفه بالفتح و تشدید فا کناره رود از شرح نصاب و در منتخب بالکسر۔

فصل ضاد معجمه مع لام

ضلالت بالفتح گمراهی از منتخب۔

ضلت بکسر اول و تشدید لام گمراهی۔

ضلع بالکسر و سکون لام و بکسر اول و فتح لام از منتخب و بحر الجواهر و ذخیره و آن را بعضی بفتح نیز گفته اند بمعنی استخوان پهلو۔

ضلال بالفتح گمراهی از مؤید و لطائف

فصل ضاد معجمه مع میم

ضماد بکسر اول داروی که بآب یا بچیز رقیق دیگر سرشته بر اندام پهن کنند و آن را بهندی لیپ گویند از منتخب و مؤید و کشف و بحر الجواهر۔

ضمور بضمتین ضعف و لاغری و بفتح اول و ضم ثانی لاغر از بحر الجواهر۔

ضمیر بفتح اول اندیشه و خاطر و اندرون دل و آنچه در دل گذرد و نهانی در آن از بحر الجواهر و کشف و مؤید و منتخب و بضم اول و فتح میم نام غلام آنحضرت صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم۔

ضمائر جمع ضمیر

ضمن اللفظ صنعتیست در علم شعر و آن چنان باشد که از میان لفظی لفظ دیگر مذکور سازند چنانچه درین بیت

بیت تو بی نظیر جهانی و من نظر بکنم هر چه بینی که ندارد رخ تو تاب نظر ٭

ضم بالفتح و تشدید میم بمعنی پیوستن و فراهم آوردن چیزی را با چیزی و نام حرکت که آن را پیش گویند مگر در کلام عربی از منتخب بدانکه حرکت پیش را ضم از آن نامند که بضم الشفتین یعنی فراهم آمدن هر دو لب حاصل میشود از عبد الرحمن حاشیه شرح ملا۔

ضمیران بالفتح و یای تحتانی مضموم بمعنی سپرغم که آن را ریحان و نازبو نیز گویند از مؤید و کشف و لطائف و مدار بضم اول و فتح میم و فتح اول و ثالث بمعنی سپرغم که آن را نازبو نیز گویند و در صراح ضومران نوشته بفتح اول و ضم میم۔

ضمین بفتح اول بمعنی ضامن۔

ضمن بالکسر و سکون میم اندرون از مؤید و کشف و لطائف۔

ضمان بالفتح پذیرفتاری از لطائف و در محاوره این دیار آن را ضمانت گویند۔

ضمیمه بمعنی چیزیکه آن را با چیزی فراهم و جمع کرده باشند۔

فصل ضاد معجمه مع نون

ضنت بالکسر و تشدید نون بمعنی بخل و بخیلی از منتخب۔

ضنک بالفتح تنگ و تنگی در هر چیز از منتخب و لطائف۔

ضنین بروزن فعیل بمعنی بخیل از منتخب۔

ضنی بفتح اول و کسر نون بمعنی لاغر از شرح نصاب۔

فصل ضاد معجمه مع واو

ضواحک چهار دندان که میان انیاب و اضراس واقع ست از منتخب و در بحر الجواهر نوشته که چهار دندان پیش

ضوء بالفتح روشنی آفتاب۔

فصل ضاد معجمه مع یای تحتانی

ضیاء بالکسر روشنی آفتاب بدانکه ضیا از نور قوی ترست و نور از سنا قوی ترست از شرح نصاب۔

ضیاعات بکسر اول و عین مهمله زمینها بعزر و غم۔

ضیر بالفتح گزند و نقصان از منتخب و لطائف اللغات۔

ضیق النفس تنگی دم و کوته دمی و نام مرضی که بهندی دما گویند۔

ضیاع بکسر و عین مهمله دهها و زمینهای مزروعه جمع ضیعه بالفتح از منتخب و لطائف۔

ضیف بالفتح بمعنی مهمان و مهمانان مفرد و جمع هر دو آمده از منتخب۔

ضیوف بضمتین مهمانان۔

ضیق بالکسر بمعنی تنگی و بالفتح و تشدید یای مکسور بمعنی تنگ از منتخب۔

ضیغم بفتح اول و سکون تحتانی و فتح غین معجمه گزنده و شیر درنده از منتخب۔

ضیم بالفتح نقصان کردن در حق کسی و ستم کردن و از مصرعه اندیشیدن در انتقام۔

باب طای مهمله

فصل طای مهمله مع الالف

طاطا سر پست کردن چنانکه در رکوع کنند از بحر الجواهر و غیرها۔

طاها نام سورهٔ قرآن و نام پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم چراکه اشارتست از یا طاهر

طاب بوی خوش از بحر الجواهر

طامات لاف و گزاف صوفیان و بابلا اظهار کشف و کرامات خود و هرزه گوئی از رشیدی و کشف و برهان و بهار عجم و موید و در سراج نوشته که طامات بمیم بر وزن حاجات در اصل ترّهات است بتشدید میم و فارسیان بتخفیف استعمال کنند یعنی اقوال پراگنده و سخنان بی اصل و پریشان که بعضی صوفیان برای گرمی بازار خود گویند و در رشیدی نوشته که طامات جمع طامّه بتشدید میم بمعنی واهیه و حادثهٔ عظیم مگر در فارسی بتخفیف بمعنی سخنان بلند صوفیه مستعمل میشود۔

طاغوت بضم غین معجمه و تای فوقانی نام بت و نام دیوی از لطائف

طالوت نام سرداری از بنی اسرائیل که سقا بود با جالوت نام کافر جنگ کرده داؤد علیه السلام که از سپاهیان طالوت بود و جالوت را کشتند طالوت وعده را که از داؤد علیه السلام کرده بود از آن برگشت و دشمن گردید بعد مردن او داؤد علیه السلام

ملک یافت از منتخب و لطائف۔

طالح بکسر لام و حای مهمله مرد بدکردار که ضد صالح باشد۔

طامح بکسر میم سرکش و بلند از منتخب

طافح بکسر فا و حای مهمله بمعنی پیمانه که پر شده باشد از شراب از کشف و بحر الجواهر

طاس بسین مهمله در اصل فارسی تاس است بتای قرشت فارسی زبانان عربی دان بطای حطّی نویسند و رواج گرفته نه عالم طپیدن و طلا و بمعنی طشت کلان و کاسهٔ گدائی و نیز نام جامهٔ زرتار از چراغ هدایت و در منتخب نوشته ظرفی که در آب و شراب خورند و هیچ نگفته که معرب است و در شرح نصاب نوشته که طاس از لغات مولد است یعنی عربی نیست بلکه از ان گرفته اند۔

طاقدیس بقاف و دال مهمله و یای معروف و سین مهمله نام تخت خسرو پرویز که طول آن یک صد و هفتاد ذراع و عرض آن یک صد و بیست ذراع و کلل بجواهر بود و در سراج تفصیل آن بسیار نوشته است تطویل پنداشته ننوشتم۔

طائر قدس و **طاوس عرش** جبرئیل علیه السلام۔

طالع بکسر لام بمعنی بر آینده و صعود کننده و باصطلاح منجمان برجی که هنگام ولادت

یا وقت سوال چیزی از افق شرقی نمودار باشد و اثر هر طالع از دوازده گانه نحوست و سعادت علحده است از منتخب

طالع فرمانبردار از منتخب۔

طارف بکسر را و مهمله مال که تازه و نو و بهتر باشد شرح نصاب از یوسف بن ناصح۔

طائف طواف کننده و خیال که در خواب نماید و نام ناحیه ایست قریب مکه در ملک حجاز بسبب آنکه جبرئیل علیه السلام آن ناحیه را بدست گرفته گرد خانهٔ خدا طواف نموده بود از منتخب و غیر آن۔

طابق بفتح بای موحده معرب تابه و آن ظرف آهنی است مدوّر که بر آن نان بپزند

طارق بکسر را و مهمله حادثهٔ شدید و ستاره که قریب بصبح طالع شود و هر چیزی که بشب ظاهر شود و کسیکه بشب براه رود ازین باعث دزد و ساحر را نیز طارق گویند از لطائف۔

طالق بکسر لام صاحب که الی یعنی رها از شرح نصاب

طاق بنای خمیده و جوالیق نوعی از جامهٔ پوشیدنی و آن فرجی و جبه پنبه دار باشد و بمعنی تنها و فرد که ضد جفت باشد و نام درختی از منتخب و صراح و برهان و شرح نصاب و در رسالهٔ معربات نوشته که طاق بمعنی بنای خمیده و کمان معرب

تاک است و بمعنی فرد که ضد جفت باشد معرب تاست و درین صورت قاف در آخر زیاده کرده اند۔

طاخک بفتح خای معجمه ثمر آزاد درخت از بحر الجواهر۔

طابق النعل بالنعل یعنی مطابق کننده کفش بکفش یعنی قدم نهنده بر قدم پیش روندگان و بفتح بای موحده و فتح قاف یعنی آنکه مطابق آمد کفش با کفش و بمعنی درجائی استعمال کنند که این چیز با آن مطابق آمد دیگر در بیان وجه اول است که سابق مذکور شده۔

طائل بکسر همزه بمعنی فائده از منتخب

طارم بفتح را و مهمله و ضم آن نیز بمعنی خانهٔ چوبین و خانهٔ بلند و بالاخانه و این لفظ معرب تارم است از بحر الجواهر و بهار عجم و کشف و مدار و موید و در برهان بفتح رای مهمله نوشته و در سراج بفتح و ضم رای مهمله نوشته و در مصطلحات گفته که در حرکت رای طارم اختلاف است بعضی مفتوح و بعضی مضموم آرند و سالک قزوینی مکسور آورده چرا که با بوالمکارم قافیه ساخته۔

طالقان نام شهر از لطائف۔

طاعون بضم عین مهمله دملی بود که در حصیبه یا پستان یا بغل یا بن ران واقع شود و از ماده سمّی که منتشر و فاسد کند

وقتی و غشیان و غشی و خفقان همراه آن بود از کفایهٔ منصوری و در لطائف سامست و مرگ عام و در بحر الجواهر نوشته که بثره باشد کوچک مانند باقلا سرخ یا سیاه با سوزش بسیار و در بحر ودود الامراض مرقوم است که بثره باشد بقدر کنار و عدس یا کوچکتر با سوزش از تشبیه بالی از آنها و سست.

طاعن نیزه زننده و طعنه زننده از منتخب.

طاجن بفتح جیم تعریب تابه که چیزها بران بریان کنند از شرح نصاب.

طاوس علوی آشیان

کنایه از آتش.

طاحونه بضم های هوّز و حرکت جیم آسیا و طاحون نیز آمده از شرح نصاب.

طائر سدره جبرئیل علیه السلام از برهان.

طابه و طیبه هر دو نام مدینهٔ منوره از شرح نصاب.

طاقه یک عدد و جامه از برهان و در شرح قران السعدین نوشته که چنانکه و اسب را اسب و در فیل زنجیر گویند و در جامه طاقه مستعمل کنند و طاقه بمعنی توانائی و یک تو رسن و پارهٔ سبزه.

طائفه بمعنی گروه مردم و پاره از چیزی از منتخب.

طاری از طاری شونده بر کسی ناگاه و فرود آینده از جائی از منتخب.

طاغی بکسر غین معجمه از حد درگذرنده و کسی که از حد طاعت و ادب درگذشته باشد و این ماخوذ از طغیانست و جائی در گلستان کنایه از فرعون.

طاقی نوعی از کلاه از برهان.

طاهرهٔ کبری ... و فتح را لقب بی بی فاطمه.

طاهر ثانی بر وزن های فوقانی ... اضافت یعنی با سقاط کسره ... این صفت و موصوف بود علم شخصی است که طاهر نام داشت و الکن بود بجای قاف و کاف تا میگفت و او یکی از طاهرها میرزا جوهری که مشرف میر نجات بود از شرح گل گشتی.

طاقی ... آنچه ... و لطافت الا ... آن چیزی ... در آب ... آن ... نشین شود ... .

طاس بازی نوعی از بازی بازیگران و آن چنان باشد که طاس را بر بالا اندازند بر سر چوبی باریک میگردد و بعضی شعبده باز نیز آمده و گاهی مراد از آن فریب باشد از چراغ هدایت.

طائی منسوب بطی که قبیله است از عرب که حاتم منسوب بآنست و در لفظ طی دو یا است اول مدغم دوم مدغم فیه چون یای نسبت که در عربی مشدد و میآید در آخر آن در آمد ... تا ... اجتماع ...

چهار یا از هر دو یای اصلی اول را بالف بدل کردند و ثانی را بهمزه فارسیان یای نسبت لفظ عربی را نیز بتخفیف خوانند.

فصل طای مهمله با بای موحده

طباطبا بفتح هر دو طای مهمله لقب اسمعیل بن ابراهیم حسین بن ... علیهم السلام ازینرا که در زبان ... بجای قاف طا میگفت آورده اند که در ایام خوردسالی بروز عید والد بزرگوار او باو فرمود که چه نوع جامه برای تو مهیا کنم او گفت طبا طبا یعنی قبا قبا از آن روز اسمعیل را لقب طباطبا مشهور گشت و اولاد او را سادات طباطبائی گویند از منتخب و غیره.

طبطاب بالفتح چوگانیست که آن مانند کفچه ساخته و گوی را در آن نهند و بر هوا افگنند چون باز فرود آید باز ... بروز ... زمین نگذارند که بر زمین آید تا از حال نگذارند و طبطاب بازی از آن گویند و آن ... بازی گویند از منتخب و صراح.

طبس بسه حرکت و تشدید یای تحتانی ... و نرمی و شعر از منتخب.

طباشیر بکسر ... تبشکر از کشف.

طباشیر صبح کنایه از سفیدی صبح صادق از برهان.

طبخ بالفتح و خای معجمه پختن و بیان لان.

طبیخ آب ... چیز جوشانیده شده.

طبرخون بالفتح و ... درخت ... بزرگ ... طعام ...

طبرزد بمعنی نبات معرب تبرزد چون بسیار سخت باشد گویا که اطرافش را به تبر تراشیده اند یا آنکه بسبب سختی به تبر شکسته میشود از منتخب و رساله معربات.

طباق الاضداد و کار اول موافق کردن ... چیزی که ضد هم دیگر باشد یعنی در یک جا آوردن آنها.

طباشیر معرب تباشیر و آن دوائیست سفید مائل بزردی که چوب هندی ... گویند از بحر الجواهر و منتخب.

طبل باز نقاره کوچک باشد که بازداران و شکاریان همراه خود دارند هرگاه که صید را بر زمین نشسته یا در آب شناور بینند آن نقاره را بزنند تا از آواز آن صید از جای خود برخاسته بپرواز آید و ایشان باز را بران سر دهند و این از صراح مستفاد است.

طبرستان ... نام شهری است ...

طبع بالفتح سرشت مردم که بران آفریده شود و مهر نهادن بر نامه و سکه زدن بر سیم و زر و بمعنی نقش کردن از منتخب و لطائف.

طبع بالفتح و تشدید یا صاحب طبیعت ذکی و بمعنی کوزه گر نیز آمده و بکسر اول و تخفیف یا سرشت و خوی مردم که زائل نشود از منتخب و بهار عجم و کشف و میر نور الله در شرح گلستان نوشته اند که طباع بکسر بمعنی طبیعت و سرشت مردم و طباع در وبائی استعمال نمایند که صاحب آن مشهور باشد طبیعت ... و مقامی

استعمال کنند که صاحب شرح اشعور نبوده باشد و طبع را در سرد و معنی آرند کذا فی بعض المعتبرات ولفظ اطباع بکسر اول جمع طبع و جمع طبیعت هم میشوند شد چنانکه بحار جمع بحر و صباح جمع صبح مستفاد از فصول اکبری و شافیه

طباق بکسر موافق کردن دو چیز را با هم و طبقاتی که بعضی بر بعضی باشند از منتخب

طبق بفتحتین موافق و برابر یعنی هر چیزی که برابر آن شئی دیگر باشد از منتخب و موید و ظرف معروف و نام علتی ست که اسپ را پیدا میشود و آن دردی ست که گردن اسپ بهم رسد و در لطائف نوشته که بکسر اول و سکون با بمعنی طرق و دستور و در مصطلحات نوشته که طبق قفلی ست که زنان حکه با هم کنند که عرف بالیدن رسانیدن عضو مخصوص است با یکدیگر

طبل بفتح اول و سکون بای موحده نقاره و کاران و بفتحتین چنانکه شهر وار و طبل است

طبیدن بالفتح اول و کسر بای فارسی مبدّل تپیدن در اصل بمعنی گرم شدن است چون کمال گرمی را بیتابی لازم است لهذا مجازاً بمعنی طپیدن می آید

طبل از زیر گلیم بر آمدن کنایه از ظاهر شدن راز کسی

طبل در زیر گلیم بودن کنایه از پوشیده ماندن راز کسی

طبل خوردن رسیدن و خود را کناره کردن از مصطلحات

طبرخون بید سرخ از برهان و در مدار چوبیست سرخ رنگ تلخ مزه و در مجموع اللغات و فرد و س اللغات بمعنی صندل سرخ نوشته

طبانچه درین لفظ بجای طای فوقانی نوشتن صحیح باشد چراکه لفظ فارسی ست از مزیل و خان آرزو در خیابان نوشته که طبانچه از مدر بای موحده معلوم میشود و بعضی عراق بیای فارسی خوانند مؤلف گوید که طای مطبقه در فارسی نیامده و چون بسبب اختلاط عرب و عجم که در بعض الفاظ تصرف کرده اند بجای تای فوقانی طای مطبقه نوشته اند مثلاً طلا و طپیدن و طبانچه و غیره تمّ کلامه

طبله بالفتح صندوقچه کوچک

طبایع اربعه اول سرد و تر دوم سرد و خشک سوم گرم و تر چهارم گرم و خشک

طبعی بفتح اول و فتح بای موحده و کسر عین مهمله منسوب به طبیعت چراکه حرف ثالث را اگر یا باشد در حالت نسبت حذف کنند چنانچه مدنی منسوب به مدینه و همین جهت است نام فنی از فنون حکمت بفتح اول و سکون ثانی نیز کرده درین صورت منسوب بطبع شده

طبقری بالفتح و قاف نیز مفتوح نام مقامی و قیل طبقچه از کشف و برهان

طبی بالکسر و بالضم پستان چارپایه از منتخب و صراح

طبری بفتحتین کنایه از لب معشوق منسوب به طبر درینجا مخفف طبرزد است که بمعنی نبات باشد

فصل طای مهمله مع حای مهمله

طحلب بالضم و لام مفتوح و بای موحده سبزی که بر آب ایستاده جمع میشود بهندی کائی گویند از منتخب

طحال بکسر اول سپرز و بضم اول بیماریست که در سپرز بهم رسد از منتخب

طحن بالفتح اول و سکون ثانی آرد کردن غله و غیره از منتخب

فصل طای مهمله مع رای مهمله

طرفا بالفتح و حرف سوم فا درختیست گز که بهندی جهاو گویند

طروف بفتح اول و ضم ثانی بمعنی شادمان و بضمتین شادیها از لطائف

طریقت راه و در اصطلاح سالکان تزکیه باطن و شریعت تزکیه ظاهر است و این معنی را خانصاحب عبد الکریم خان مغفور از منهاج تحقیق کرده اند

طراوت تازگی از منتخب و بمعنی تری

طرابیشه بروزنای مثلثه نام میوه از برهان

طرح بالفتح انداختن و دور کردن و قائم کردن بنای مکان و نمونه عمارت تو و بمعنی نقاشی و کناره گرفتن از کار سبب از لطائف و منتخب و چراغ هدایت

بمعنی فردخان جنسی بزور بر رعایا و در خیابان نوشته که طرح رسمیست مقرر که حکام ظالم جنس خود را بقیمت افزوده بر رعایا و زیردستان دهند

طراح بالفتح و تشدید ثانی و حای مهمله بمعنی نقاش

طرد بالفتح بروزن مرد و بفتحتین نیز بمعنی راندن و دور کردن و استعمالش اکثر در گریزانیدن هوام باشد مثل مگس و زنبور و موش و پشه و مار از منتخب و لطائف و مدار و کشف وغیره

طرفدار بفتحتین پادشاه عظیم الشان و حاکم سرحد نشین از رشیدی و برهان

طرار بالفتح و تشدید را بمعنی تیز زبان و دزد و گره بر از برهان و خیابان و طرار ماخوذ ست از طر که بالفتح و تشدید تیز کردن و بریدن باشد

طرامر بروزن قیمر و خوبصورت و خوش لقا از منتخب

طرائف بالفتح خوبصورتان و چیزهای کمتر در دان باشد

طر بالفتح و تشدید بمعنی تیز کردن پیکان و بریدن و شکافتن و بالضم بمعنی همه و جمیع از منتخب و لطائف

طرر بضم طای و فتح را اول موی پیشانیها و کرانهای هر چیز و دامنها و نقوش حاشیه و کنارهای بام و این جمع طره است از صراح و منتخب و غیر آن

طراز بکسر نقش و نگار هر چیز و نقش

وعَلَم جاسم و بمعنی سخا ونشاط بالفتح نام شهری
است خیز از حدود ترکستان و بهر دو
معنی معرب تراز است از قاموس و
لب لباب و مدار و بهار عجم و برهان
و زبدة الفوائد ابراهیمی ـ

طرابلس بضم اول وضم بای موحده
وضم لام و سین مهمله شهریست نام
وشهریست بمغرب این لفظ رومی
و معنی آن بزبان رومی سه شهرست
از منتخب و در خیابان نوشته که طرابلس
بفتح اول وضم بای موحده ولام
بلده است از شام و بلده از مغرب
و بعضی گویند که لفظ رومیست بمعنی
سه شهر چنانکه در قاموس است ـ

طرطوس بفتح نام پهلوانی و نام
دیه شهری ترکستان

طرسیقوس بضمتین و هردو
واو معروف ـ

طرسیقوس بضم اول وپنجم وسکون یای نام
پادشاهی از نصاری و بعضی گویند
حکیمی بود نصاری از مؤید وغیره ـ

طرلیف غریب و نادر و نو از ده
از لطایف و منتخب ـ

طرائف چیزهای لطیف و خوش
و بالها نو و تازه ـ

طرف بفتحتین کناره و بمعنی جانب
و پاره از چیزی و حصه و بفتح اول و
سکون رای مهمله بمعنی چشم و جنبانیدن
چشم و جنبانیدن پلک تا بر نشستن و بمعنی
گوشه و کناره و باستعمال فارسی بمعنی
کلیچه کمر که برای آرایش بندند و بمعنی بند
زر و نقره که بر کمر بندند و بمعنی حسرت
است با هم آمده از بحر الجواهر و مدار
و برهان و کشف و رشیدی و لطائف
و منتخب و مؤید و باستعمال فارسی
طرف بفتحتین بمعنی مقابل از مصطلحات
و بهار عجم و در چراغ هدایت نوشته که
طرف بفتحتین لفظ عربیست مگر فارسیان
بمعنی حریف استعمال کنند و گاهی
بمعنی وقت آید چنانکه طرف صبح و طرف
شام و نیز در مصطلحات نوشته که طرف
بفتحتین بدون صله لفظ بستن بمعنی آماده شده
است و بضم اول و فتح ثانی جمع طره
که بالضم بمعنی معشوق مستعمل میشود و
طرف با کسر بعربی بمعنی اسپ اصیل
و گرانمایه از کشف و مدار و شرح نصاب

طرق بالضم و ضمتین بمعنی راهها
این جمع طریق است از مؤید و منتخب و غیره

طریق راه و این ماخوذ از طرق
که بالفتح است بمعنی کوفتن چون پای
رونده گان راه را میکوبند لهذا راه را طریق
گفتند از شرح نصاب و بمعنی محل نیز
آمده و طریق باصطلاح رمل نام شکلی
است از اشکال شانزده گانه رمل

طراق بالفتح آواز یکه از زدن
تازیانه بر آید ـ

طربال بالکسر و حرف سوم بای
موحده بمعنی مناره بلند و دیواری
بلند و صومعه بلند از منتخب ـ

طرفدار بنجم کنایه از مریخ چه فلک
پنجم جای او ست از برهان و مظهر

طرم ـ بالکسر شهد خالص از منتخب و
شرح نصاب ـ

طرف بستن حاصل کردن فائده
و نفع برداشتن چه طرف بمعنی کلیچه کمر
است و بستن آن موجب زینت است
از رشیدی و برهان و بهار عجم و سراج و چراغ
هدایت و در چه بمعنی که مذکور شد از رشیدی

طرفة العین بفتح طای مهمله و سکون
را یکبار بر هم زدن پلک چشم از منتخب و
عزیزی و کسانیکه بضم طای خوانند محض غلط

طرف شدن مقابل و حریف
شدن از مصطلحات ـ

طرف گرفتن حمایت کردن
و گوشه نشینی از برهان و سراج ـ

طرح کردن و ریختن و فشاندن
بنای چیزی انداختن ـ

طرقوازن بالفتح نقیب جهت راز بزرگان
طرخان بالفتح نام یا دشنام ترکستان
و شخصیکه پادشاه خدمت خود او را معاف
کرده باشد و نام شهره خوارزمی از برهان و سراج

طرخون بفتح و خای معجمه رستنی است که
عاقرقرحا بیخ آنست از برهان و در شرح
نوشته که معرب بیدستر مست است از مصطلحات

طرماق بفتحتین جادوی است وارد
شدن چیزی است و رحیم از شرح
نصاب از یوسف بن نافع ـ

طرقوا بفتح اول و تشدید رای مهمله مکسور
وضم قاف و در آخر الف زائده غیر ملفوظ
علامت واو جمع صیغه امر حاضر است
بمعنی راه دهید و یکسو شوید معمول است
که نقیبان عرب پیش سلاطین طرقوا
طرقوا میگویند ـ

طرفه بالفتح و حرف سوم فا یکبار چشم
بر هم زدن و نقطه سرخی که در چشم پیدا
شود از ضربه سقطه و نام منزل نهم از
منازل قمر و آن دو کوکب است بمنزله
دو چشم برج اسد از منتخب و کشف و برهان
و طرفه بالضم چیز نو و خوش
مجاز از آن بمعنی معشوق ـ

طره بالضم و تشدید را بمعنی زلف
و موی پیشانی و کناره هر چیز و علاقه
منقش و بمعنی سقفیکه از چوب و خشت
بر در و از پاسازند و آنرا باران گیر گویند
و بهندی چهجا نامند از منتخب و طرح و بهار عجم
و مصطلحات و چراغ هدایت و برهان ـ

طراوه بفتح اول و واو جامه رنگین که
بر سر علم و نشان بندند و در مؤید بجای
واو ذال مهمله نوشته ـ

طریده بفتح اول و یای معروف بمعنی
جمله ها لبا مشتق از طرد که بمعنی گریزانیدن
عوام باشد از بهار عجم و مدار و خان آرزو
و در شرح سکندرنامه نوشته که طریده چیز
تریدکه بمعنی تنوره است و مؤلف گوید
بتواند که طریده بکسر اول و یای مجهول
اما اگر طراد باشد که بمعنی یکی دیگر حمله

آورده است کذا فی المنتخب اگر از معنی اشتراک ذکر تا را تجرید کرده بمعنی جماع ورزد گویند مضایقه ندارد۔

طرثوق گشته یعنی شمرنده شده از شمشی مؤلف گوید که طرثوق در اصل بمعنی کوفته و مضروب است و خاطر آدم خجل و شرمنده و نیز کوفته میباشد۔

طریقه روش مذهب و نیز در تنجیمات طے کردن قمر مسافت این پانزده درجه از نوزدهم درجه میزان که محل هبوط شمس است تا سوم درجه عقرب که محل هبوط قمر است و این مدت را که تقریباً یک شبانه روز و دو پهر باشد طریقه محترقه نامند و بغایت منحوس است۔

طرقی بالفتح و یای مجهول بمعنی اندکے از خیابان۔

طری بفتح اول و کسر ثانی و تشدید یای تحتانی بمعنی تازه و نو۔

طراحی بالفتح و تشدید رای مهمله و حای مهمله بمعنی نقاشی مستفاد از لطائف۔

فصل طای مهمله مع سین مهمله

طسوج بالفتح و تشدید سین مهمله و واو معروف و جیم عربی کرانه و ناحیه و ربع دانگ که مقدار دو حبه است معرب است از منتخب و در رساله اوزان نوشته که طسوج بیست و چهارم حصه سرخ را گویند۔

فصل طای مهمله مع شین معجمه

طشت معرب تشت بمعنی معروف است از سراج۔

طشت گر و کاسه گر بمعنی دونام سازنده یعنی سازنواز که در زبان بیوان…

طشت کسی از بام افتادن رسوا شدن کسی و فاش شدن راز کسے از بهار عجم است۔۔

طشت و خایه نوعی از بازی که بیضه مرغ را خالی کرده از شبنم یا سیماب کنند و در طشت نهاده با قتاب گذارند آن بیضه برقص می آید و کنایه از آسمان و زمین هم است۔

فصل طای مهمله مع عین مهمله

طعم بالفتح مزه و لذت و بالضم خوردنی یعنی طعام و طعمه مرغ از صراح و منتخب و مویده گشتند۔

طعان بکسر اول نیزه زدن و نیزه زنندگان باین معنی جمع طاعن است۔

طعن بالفتح نیزه زدن و عیب گیری کردن در کار کسی از منتخب و در قاموس بمعنی سیر و رفتار نیز آورده۔

طعمه بالضم خورش و روزی و بالفتح یکبار چشیدن از منتخب و صراح و مؤید و مدار۔

طعنه بالفتح یکبار نیزه زدن و عیب جوئی کردن از منتخب۔

فصل طای مهمله مع غین معجمه

طغرا بالضم نوعی از خط پیچیده مشهور که بر آن خط بر فرمان پادشاهان القاب نویسند ظاهر این لفظ ترکی است نزد بهار عجم و برهان و در مناظرة الانشا نوشته که طغری خط مسطری باشد پیچیده که القاب و اسم سلطان باشد

مثل السلطان الاعدل الاعظم جلال الدین اکبر پادشاه غازی

طغماج بالفتح و در آخر جیم فارسی نام ولایتی از ترکستان و این لفظ صحیح طمغاج است بتقدیم میم بر غین معجمه چنانکه در برهان و سراج است۔

طغرل بضم اول و سکون ثانی و کسر رای مهمله نام پادشاه از پادشاهان سلجوق و بضم اول و ثالث بر وزن بلبل جانوریست شکاری طائر مثل باز و عقاب از برهان و سراج و مدار و بهار عجم و در بهار عجم نوشته که تغرل بتای فوقانی در ترکی چرخ را گویند که طائر شکاری معروفست مؤلف گوید که طغرل بطا مبدل همین است۔

طغان بالضم نام یکی از پادشاهان ترک و مخفف طغیان نیز آمده۔

طغیان بالضم از حد در گذشتن از منتخب و لطائف و مجازاً بمعنی افزونی و کثرت استعمال این را فدوی چیزها نامرغوب است و ازین باعث گاهی بمعنی ظلم و بے فرمانی آمده۔

طغرل شدن مردن سلاطین چغتائیه از بهار عجم است۔

طغان شاه بضم اول نام پادشاه عظیم القدر از اولاد افراسیاب۔

طغیانی زیادت یا در آخر لفظ طغیان ظاهراً درست نباشد چراکه طغیان خود مصدر است حاجت بیای مصدری ندارد

دیگر آنکه گوئیم معمول فارسیان است که در آخر بعض مصادر یای مصدری زائد کنند چنانچه فضول و فضولی و خلاص و خلاصی و سلامت و سلامتی۔

فصل طای مهمله مع فا

طفل شب کنایه از ماه۔

طفولیت بفتح اول و تشدید یای تحتانی بمعنی کودکی و طفلی و این مصدر جعلی است بزیادت واو بخلاف القیاس در نظیر این رجولیت است۔

طفیف اندک و ناتمام از منتخب۔

طفل بالکسر نوزاده از آدمی و حیوان جمع و مفرد آمده از منتخب۔

طفیل بضم اول و فتح ثانی نام شخصے از عرب که ناخوانده در مجالس طعام میرفت از منتخب و مجازاً هر شخص که بدون طلب همراه مردم مدعو بدعوت رود و گاهے متقلدین یا در آخر زائد کرده طفیلی گویند و گاهی لفظ طفیل در محاوره فارسی مجازاً بمعنے وسیله و ذریعه آید و گاهی یا طفیلی مصدری باشد بمعنی طفیل شدن

طفل سفید مرد یک چشم از برهان

طفل چهل روزه کنایه از آدم علیه السلام از آنکه در چهل روز طینت او سرشته شد از سراج۔

طفره بفتح اول و سکون فا جستن و در اصطلاح حکما جستن از نقطه و فاصله که میان آن افتد از منتخب گشته و در اصطلاح اهل حکمت طفره اسم از این جهار است یعنی…

شی صغیر اکبر گردد و شی کبیر اصغر آنکه مساوی کبیر شود و تقریرش اینکه زاویه که پیدا میشود فیما بین محیط دائره و قطر آن اعظم باشد از جمیع زاویهای حاده که پیدا شود در میان دو خط مستقیم برهان مذکور ست در مقاله ثالثه تحریر اقلیدس و قتیکه اندک حرکت دادیم سر قطر را بجانب با وجود ثابت ماندن سر دیگرش پس ازین حرکت آن زاویه حاده که از همه اقسام زاویه صغیر تر بود ناگاه زاویه منفرجه گردید که اکبر اقسام خود ست و نگفت در اثنای حرکت مذکوره زاویه قائمه که متوسط الحال بود در خردی و کلانی و این نیست مگر طفره که شی صغیر با شی متوسط برابر نشده ناگاه کبیر گردد و صورتش اینست

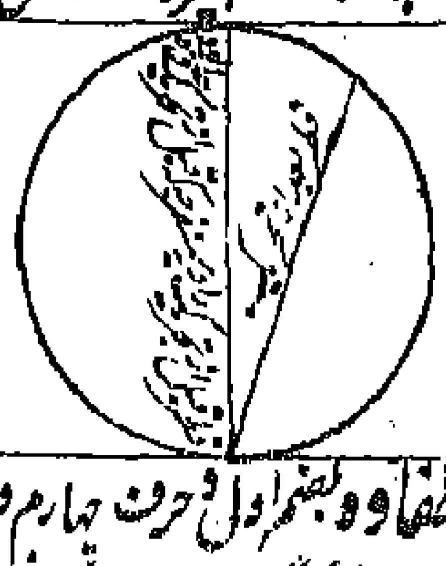

طفاوه بضم اول و حرف چهارم واو بمعنی دائره که گرد آفتاب واقع شود و دائره گرد ماه را هاله گویند از منتخب۔

فصل طای مهمله مع قاف

طقطق بفتح اول آواز بهم زدن دو چیز سخت از لطائف۔

فصل طای مهمله مع لام

طلا بالکسر دوای رقیق که بر عضو مالند و بمعنی زر سرخ و صاحب رشیدی نوشته که ظاهراً لفظ طلا معرب تلاست که لفظ هندیست بکسر فوقانی و تشدید لام بمعنی زر و بمعنی طلع کردن طلی نیز آمده است و در سراج نوشته که طلا بمعنی زر سرخ در اصل بتای قرشت بود بسبب اختلاط عجم و عرب بطای مطبقه نوشته اند حتی که طلا بمعنی زر اندوده استعمال کنند۔

طلوب بفتح اول بمعنی طالب از لطائف۔

طلاب بالضم و تشدید لام بر وزن جلاب جمع طالب۔

طلب بالضم و سکون لام و بای موحده معرب تلب بمعنی گروه مردم از برهان و لطائف و سراج۔

طلعت بالفتح دیدار و دیدن روی از منتخب و صراح۔

طلاقت بفتح و حرف چهارم قاف بمعنی کشادگی زبان و تیز زبانی و شگفته از بحر الجواهر و کشف و منتخب۔

طلح بالفتح و حای مهمله درختیست بزرگ خاردار در ریگستان و بمعنی شگوفه خرما و بمعنی درخت موز که بهندی کیلا گویند از منتخب و شرح نصاب و مدار۔

طلای دست افشار نوعی از زر بیش قیمت که خسرو پرویز داشت گویند موم نرم بود چنانکه در زر دست افشار صاحب جهانگیری و برهان نوشته۔

طلع بالفتح شگوفه خرما از منتخب۔

طلوع بر آمدن آفتاب و هر ستاره و مطلق بر آمدن بر کوه و جز آن از منتخب۔

طلاق بفتح رها شدن زن از قید نکاح و بمعنی کشادگی و روانی و آزادگی و نشاط نیز آمده۔

طلق بفتح اول و سکون ثانی درد زنان که در وقت زادن پیدا شود و آنرا درد زه نیز گویند و نوعی از سنگ که سفید و براق و طبق بر طبق باشد آنرا ابرق نیز گویند و چون ابرق محلول را بر چیزی بمالند آتش آن چیز را نسوزد از منتخب و صراح و غیره و مجازاً بمعنی شراب اید بمناسبت آنکه ابرق محلول که مانند آب میشود اکسیر اعظم ست و شراب را نیز در فوائد قرب باکسیر دانسته و همین سبب شراب را طلق روان نیز گویند و در جدود الامراض برای معنی درد زه بفتحتین نوشته و بالکسر حلال و رها شده و بر آمده از چیزی با نچه در منتخب و صراح است۔

طلق محلول انچه کیمیاگران بحکمت و ترکیبات ابرق را مثل آب میگردانند و این اکسیر اعظم است۔

طل بالفتح و تشدید لام باران قطرهای باریک و بمعنی شبنم از منتخب۔

طلل بفتحتین جسم و کالبد چیزی و جثه و نشانهای خانهای ویران طلال جمع آن از منتخب و برهان۔

طلسم بکسرتین انچه خیالهای موهوم بشکل عجیب در نظری آرند و نیز شکلی و صورتیست که بر سر دفائن و خزائن آن کشند تا موجب دفع مار و کژدم و شیاطین و ... شود و قسمی از مرکب و اجزای ارضی و سماوی ساخته میشود یعنی از بعض ادویه و ساعات مخصوصه فقیر مؤلف گوید که ظاهرا طلسم لفظ یونانی است عربی نیست چه در تقدیر عربی بودن بکسرتین آمدن این لفظ وجهی ندارد چرا که این وزن در کلام عرب نیامده اگر عربی بودی بکسر اول و فتح ثانی بر وزن قمطر آمدی۔

طلق حلال باروان صاحب مؤید نوشته که بفتح اول مجموع بمعنی شراب طلق بمعنی خالص و حلال بمعنی بیرون آمده و باروان بیای موحده صراحی۔ **با یدر دانست** که بر معنی هر دو لفظ اول کتب لغات معتبره گواهی نمیدهد دوم آنکه شراب را که حرمت آن منصوص ست حلال گفتن کفر ست فقیر مؤلف گوید که طلق مجازاً بمعنی شراب و طلق حلال عبارت از شراب مثلث که مباح ست و آن شیره انگور باشد که دو ثلث آن بجوشیدن بسوزد و یک ثلث بماند مسکری آرد و منافع آن قریب بشراب یا آنکه طلق بالکسر بمعنی انچه بر آمده باشد از چیزی موصوف و حلال صفت آن پس مجموع صفت موصوف مضاف بسوی ناردان چون که مخففه انار ست یعنی آب حلال که بر آمده است از انار یا آنکه حلال با لتخفیف مخففه حلال بالتشدید گویند درست نمیتواند شد چرا که شراب کشاینده ... و ...

طاجن بالفتح این لغت نصاب ست و در دیگر کتب دیده نشده است مگر در منتخب طاجن نوشته و معرب تابه گفته و نزد مؤلف طاجن معرب تابه نیست چه طاجن ماخوذ از طجن ست که بمعنی بریان کردن باشد ظاهر الطجن از تحریف کاتبان است و صحیح طاجن باشد —

طلبیدن بفتحتین ماخوذ از طلب که لفظ عربیست همچنین چند مصدر عربی که از تصرف فارسیان تصریف آنها بطریق فارسی میکنند مثل فهمیدن از فهم و رقصیدن از رقص و طلبیدن از طلب و بلعیدن از بلع که بمعنی چیزی را بگلو فرو بردن است و غارتیدن از غارت از چراغ هدایت و خیابان و دیگر شرح محققین

طلیعه بفتح اول و کسر لام و عین مهمله فوجیکه بشب حفاظت لشکر و شهر کند و مقدمه لشکر را نیز گویند ای فوجیکه پیش لشکر باشد تا از دشمن واقف شود و از منتخب و کشف —

طلایه بفتح و حرف چهارم یای تحتانی فوجیکه بشب حفاظت شهر و لشکر کنند از منتخب و کشف و مردم انجا که تلاوه گویند خطاست و صاحب بهار عجم در رساله جواهر الحروف نوشته است طلایه که بمعنی فوج محافظ لشکرست در اصل طلائع بود جمع طلیعه مگر فارسیان بمعنی مفرد استعمال کنند چنانچه بجای عجیب عجائب و بجای ملک ملائک چنانچه سعدی گوید مصرع

ملائک صورتی طاوس زیبی + و مشائخ و امرا و اولیا همین حال دارد —

طلبه بفتح هر سه حرف اول بمعنی طالبان و این جمع طالب ست —

طلحه بالفتح درختی و نام یکی از صحابه عشره مبشره —

طلاق رجعی طلاقیکه بعد آن درمیان مدت عدت رجوع کردن بزن بدون نکاح جائز باشد و آن یکبار یا دو بار لفظ طلاق گفتن ست بخلاف طلاق بائن که رجوع کردن زن بدون نکاح جائز نه باشد و آن گفتن ست زن را انت بائنة و آنچه در معنی این باشد و بخلاف طلاق مغلظه که در آن تا زن منکوحه شخص دیگر نشده طلاق نیابد نکاح با آن شوهر اول را جائز نباشد و آن سه طلاق دادن ست

طلق روان گوهری کنایه از شراب انگوری —

فصل طای مهمله مع میم

طمانینت بضم طای مهمله و کسر نون اول و یای معروف و فتح نون ثانی بمعنی سکون قلب کسانیکه بفتح طا و سکون نون اول خوانند و نون ثانی را نامند خطاست از منتخب و مزیل از فصول اکبری این مبرهن ست مگر از صراح جواز خوانندن بیک نون ظاهر میشود —

طمث بالفتح و ثای مثلثه بمعنی خون حیض و حائض شدن و جماع از منتخب و لطائف

طمغاج بالفتح و در آخر جیم فارسی نام ولایتی ست از ترکستان از برهان و سراج

طمس بالفتح ناپدید کردن و دور شدن و در اصطلاح صوفیه فنا بسوم عادات است بالکلیه در صفات حق تعالی و این انتها مرتبه است از لطائف و کشف و منتخب

طماع بالفتح و تشدید میم بسیار طمع کننده و بالضم و تشدید میم طمع کنندگان و این صورت جمع طامع ست از منتخب

طمع بالفتح و بفتحتین امید و حرص از منتخب

طمطراق بضم هر دو طا بمعنی کر و فر و نشان و تجمل از برهان و کشف و مدار و صاحب مؤید نوشته که طمطم بمعنی علوست و طراق بمعنی آوازه خوشی و طمطراق از این مرکب ست

طمع خام تمنای امریکه ممکن نباشد

طمطم در رسم باکاف و دال و خاطفه و کسر طای مهمله کلمه ایست مرکب بمعنی مال بسیار از لطائف

طمانین آرام و آرامش از لطائف

طماقه و **طماغه** بضم اول بهره یکی است با بدال قاف بغین بمعنی کلاه باز و جره و غیره و این لفظ ترکی ست

فصل طای مهمله مع نون

طناب بکسر ریسمان خیمه از بهار عجم و در مدار بفتح و بکسر —

طنب بفتحتین یکی ننره و بضمتین طناب خیمه از صراح و مدار و منتخب —

طنجه بالکسر و جیم عربی بالنه که از مدد دست بشرح نصاب

طنز ناز و سخریه و سخن برموز گفتن و طعنه از لطائف —

طناز بالفتح و تشدید بسیار سخن برموز گوینده و نازکننده و در رفتار بناز کننده و شوخ از لطائف و مدار —

طنبک بالضم نوعی از دهل کوچک معرب تنبک از برهان و در شرح نوشته که طنبک بالضم دهلی باشد دم دراز که با دیگران و غیره در بغل گرفته نگاه دارند و این در اصل تنبک بتای قرشت بوده —

طنین بالفتح بمعنی صدا و آواز از لطائف

طنیدن بفتح اول بر وزن ترین آواز از کاسه زنبور و پشه و آهنگ گوش و آواز طاس و آواز طنبور از لطائف و منتخب

طنبور و **طنبوره** بالضم ساز معروف و این معرب تونبره است که بلغت هندی است بمعنی کدوی تلخ چون ساز مذکور در اصل از کدو ست لهذا باین اسم مسمی گشت از بهار عجم و مدار و در منتخب و رشیدی چنین نوشته که طنبوره معرب تنبوره ست و تنبوره در اصل دنب بره بود دنب بره آنست که دنبه آنرا دنبه گویند چون ساز مذکور مشابه بدم بره است لهذا باین اسم مسمی گردید —

طنطنه بفتح هر دو طای مهمله آواز طنبور و رود و بربط و بمعنی کر و فر از لطائف و منتخب و برهان بمعنی آواز نقاره و کوس نیز مستعمل شده زیرا که هر دو نقاره یکی زیر باشد و دیگری بم لیکن آواز زیر را طنطنه نامند و آواز بم را دمدمه

فصل طای مهمله مع واو

طوبی بالضم و بای موحده بفتوح مؤنث طیب بمعنی خوشبو و ارزنده و پاکیزه‌تر و گاهی بمعنی عیش خوش و بشارت و جنت آید و نام درختی است در بهشت که بهر خانه از اهل جنت شاخی زان باشد و میوه‌ها گوناگون خوشبوها از ان حاصل آید و گاهی فارسیان برای این معنی طوبی بکسر بای موحده نیز خوانند از لطائف و منتخب وغیره۔

طور سینا بالضم و سین مهمله مفتوح کوهیست بشام که موسی علیه السلام را بران تجلی شده بود از منتخب۔

طوغا و کرها بفتح طا و فتح کاف بدرستی خوش و بدرستی ناخوش از خیابان۔

طویت بفتح طا و کسر واو و تشدید یای تحتانی مفتوح بمعنی پیچیدگی و نیت و اندیشه و جاه از منتخب و زبدة الفوائد۔

طواسیح بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم است و حای مهمله حوادث و آفات و بلاهای از صراح۔

طود بالفتح و در آخر دال مهمله کوه کلان از صراح و منتخب۔

طور بالضم بمعنی مطلق کوه و بزبان سریانی نیز کوه را طور میگویند و آن کوه که موسی علیه السلام را تجلی بران شده بود آنرا طور سینا نامست و بفقط طور نیز استعمال کنند۔

طویله در سلک مروارید۔

طومار بالضم نامه و صحیفه از منتخب و در کشف مکتوب دراز۔

طوامیر بفتح و میم بکسور جمع طومار۔

طوس بالضم معرب توس آن شهریست در خراسان و نام تخلص از رساله معربات۔

طورسیقون بضم اول و فتح واو و یای دوم و ثانی بهر دو معروف و بهر دو سین مهمله و قاف نام زاهد نصرانی و حکیم الشان و نزد بعضی نام پادشاهی از نصاری۔

طوالع بفتح جمع طالع و نام بحری است۔

طوع بالفتح و عین مهمله بمعنی طاعت و انچه واجب نباشد بجا آوردن۔

طوغ بواو مجهول و غین معجمه لفظ ترکی است بمعنی نشان و نوح و طاهای این مبدل از تای فوقانی است۔

طوف بالفتح گرد اگرد چیزی گردیدن از لطائف و بمعنی مطلق سیر و گشت نیز می آید۔

طواف بالفتح و تخفیف گرد چیزی گشتن و بالفتح و تشدید داو خادم که بنرمی و مهربانی خدمت کند و نیز بسیار طواف کننده از منتخب۔

طوق بالفتح وسع و طاقت و توانائی و گردن بند و حلقه هر چیزی که مدور باشد و گرد چیزی بر آمده باشد از منتخب و صراح و در مصطلحات نوشته که طوق نسبت چیزی از عالم علم که شکل پنجه بران کشیده باشند۔

طوارق بالفتح اول و کسر رای مهمله حوادث که بشب باز آسمان فرود می آید و حوادث زمانه جمع طارقه از منتخب و کشف۔

طوطک بواو معروف نام ساز۔

طویل دراز و نام بحریست از نوزده بحور اشعار و این بحر باشعار عرب تعلق دارد و شعر فارسی درین بحر کمیاب چرا که در فارسی مطبوع نیست اصل این بحر فعولن مفاعیلن هست چهار بار شالش بیت

ولا رأم مار اگر بوعده وفا بودی ⁂ بدی که آخر تسلی بجا بودی

و این بحر را ازین جهت طویل گویند که در علم عروض بخلاف این بحر بعض بحور مسدس وضع کرده بود و بعضی دیگر مثمن از بسبب جا کوتاه هم میشوند مجزو در هم میگردند بعضی یک رکن از آخر هر مصرعه انداز ند بخلاف این بحر که مثمن وضع کرده مجزو هم نمی آید و بعضی گویند که در ارکان بحر اوتاد مقدم اند بر اسباب و وتد طویل است بنسبت سبب انچه در مجامع بهر بحر طویل شهرت دارد و بحر یست مثمن مخبون که آنرا مضاعف کرده تا بیست و رکن تمام نمایند۔

طول امل کنایه از حرص دنیا۔

طوفان بالضم سیل غرق کننده و شدت باد تند و هر چیزی که بسیار غالب باشد و همه را فرو گیرد از منتخب۔

طوطیه اول طای حطی نوشتن غلط است صحیح بتای فوقانی باشد بر وزن ترکیب بمعنی گستردن و تمهید کردن و لی مشهور نیست۔

طویله بیاره ساکن بروزن مشتق از طول که آن بمعنی دراز باشد که بدان اسپان را می بندند و مجازا بمعنی مکان و جای اسپ که در ان اسپان را نگاه دارند و آن عمارت اکثر جا طویل باشد که در ان چند اسپان را مقام باشد و کسانی که لفظ طویله را بیای مجهول خوانند خطاست مگر آنکه این را از تصرف فارسیان دانند چنانکه بدنوش و غوطه که هر دو لفظ بواو معروف است و فارسیان بواو مجهول خوانند و طویله بمعنی سلک رشته مروارید از بهار عجم و منتخب و لطائف و کشف و مؤید۔

طوی بالضم و واو معروف معرب توی که بتای فوقانی و واو مجهول است در ترکی شادی عروسی را گویند کذا فی البرهان و مؤلف را از کتاب معتبر به ثبوت رسیده که طوی بضم طا و واو عجم ملفوظ که طا است بضمه طا است و سکون واو در ترکی شادی را گویند در اصل بتای قرشت است مگر متاخرین تای این لفظ را بطا مبدل نموده اند و بضم طا و فتح واو و الف بصورت یا نام داد است در شام که آنرا وادی ایمن نیز گویند از منتخب و بفتح طا و فتح واو و الف بصورت یا بمعنی گرسنگی از شرح نصاب۔

طوطی معرب توتی از رشیدی و آن طائریست سبز که بعربی آنرا طوطا می نامند و نیز توتی بهر دو تای فوقانی طائری کوچک است که در ایام زمستان تو بسیار می آید و خوردن گوشت او دست میدارد و این نسبت به ثبوط است۔

فصل طای مهمله مع ها

طهماسپ بالفتح وسین مهمله ساکن چنانکه در فارسی لفظ پارس و کارد و در آخر باے فارسی نام یکی از پادشاهان ایران که سخی و عادل بود از رشیدی و برهان و گویند که او جد شاه عباس بود و در سراج نوشته که طهماسپ نام پادشاه ایران و او پسر شاه اسمعیل بن حیدر صفوی ست و او پادشاه دوم از سلاطین صفویه ست

طهارت بالفتح پاک شدن از منتخب و بمعنی وضو و استنجا مستعمل ـ

طهمورث نام پادشاهی ست از ابنای هوشنگ که شیطان را مرکب خود ساخته بود در اول و آخر این لفظ تاے فوقانی خواهد بود از برهان و سراج ـ

طهر بالضم پاک شدن از حیض و ایام پاکی که ضد ایام حیض باشد ـ

طهور بالفتح اول وضم ثانی بمعنی پاک کننده و پاک ـ

طهوره پاک کننده و پاک ـ

طهران بالکسر معرب تهران که شهری است در ایران ـ

طٰهٰ و یٰس هر دو لفظ نام دو سوره قرآن مجید و در حقیقت این هر دو اسم مبارک آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم است طٰه کنایه از یا طاهر ست و یٰس اشارت ست باسم یا سید ـ

فصل طاے مهمله مع یاے تحتانی

طیب الادا کنایه است از خوش آواز و خوش گو از فرهنگ اللغات

طیب بالکسر و در آخر باے موحده بوی خوش و خوشی و پاک شدن نفس طبعی از منتخب و کشف و بالفتح اول و کسر یاے تحتانی مشدد بمعنی حلال و لذیذ و پاک

طیب و مطیب هر دو بیاے تحتانی مشدد نام هر دو پسر نبی صلی الله علیه وآله وسلم و در مردم نام ایشان طیب و طاهر مشهور است از منتخب و غزل

طیبات بالکسر خوش طبعیها و ظرافتها

طیبت بالکسر و حرف ثالث که یاے موحده است مفتوح بمعنی مزاج و خوش طبعی و حلال شدن از منتخب ـ

طینت بالکسر و حرف ثالث نون آنکه از گل و سرشت و خو از منتخب ـ

طیهوج بالکسر و یاے معروف و ضم ها و جیم عربی نام مرغیست و آن مرغی باشد شبیه بکبک لیکن از کبک کوچکتر از برهان بعضی گویند که بهندی آنرا تیتر نامند

طیر بالفتح مرغ و مرغان این لفظ جمع و مفرد هر دو آمده است از منتخب و در شکرستان نوشته که طیر اسم جمع ست احیانا بر واحد نیز اطلاق کنند ـ

طیار بالفتح و یاے تحتانی مشدد بمعنی پرواز کننده فارسیان مجازا بمعنی مهیا و آماده و مستعد استعمال کنند و تحقیق آنست که این لفظ در اصل اصطلاح شیعیان یعنی مرشکار است که در وقت شکار جانور از گریز برآمده مستعد و آماده پرواز شکار انداز می باشد و گویند که این جانور طیار شد چون باین معنی شهرت گرفته مجازا هر شیء مهیا را طیار گویند و بتاے فوقانی نوشتن فارسیان این لفظ محل تامل ست از بهار عجم و چراغ هدایت و سراج فقیر مؤلف گوید که تیار بتشدید بمعنی جاری و رفتار جهنده و متواج ست چنانکه در منتخب و صراح پس بمعنی درست و مهیا مجاز باشد از معنی لغوی و تفصیلش در باب تاے فوقانی نوشته ام ـ

طی کش روزه دارنده طی و روزه طے چنان باشد که پی سپرده و طعام خورند اگرچه بوقت شام بسه چهار قطره آب افطار کنند ـ

طیش بالفتح و شین معجمه سبکی و سبک شدن و رفتن عقل و خطا شدن تیر از نشانه از منتخب و صراح و در خیابان مجازا بمعنی غصه و بدمزاجی ـ

طیف بالفتح خیالی که در خواب نماید از منتخب ـ

طیران بفتحات هر سه حرف اول بمعنی پریدن و بسکون نیز آمده مگر اصل اول ست از منتخب و بهار عجم

طی لسان بالفتح و یاے تحتانی مشدد و کسر چرا که مرکب اضافی ست بسوی لسان بمعنی نوردیدن زبان مراد از آن خاموشی ست و گاهی کنایه از استعداد گفتن باشد ـ

طیلسان بالفتح و حرف لام بهر سه حرکت مشهور ست طیلسان نوعی از ردا و فوطه که عربان و خطیبان و قاضیان بر دوش اندازند از سراج و منتخب و برهان

طین بالکسر گل و خاک بمعنی از شرح نصاب ـ

طیان بالفتح و تشدید یاے تحتانی بمعنی گرسنه و پیچیده و گلکار یعنی کلال و نام شاعر بیهوده گو از منتخب و شرح خاقانی ـ

طیره بالکسر بمعنی خشم و غضب و بالکسر خفت و سبکی و خجالت از منتخب و خیابان و برهان و رشیدی و بهار عجم و کشف و منتخب و خان آرزو در سراج اللغات و شرح خاقانی نوشته که طیره بیاے معروف بر وزن خیره بمعنی غمناک و خجل نیز آمده و آنچه سروری گوید که از بیت سعدی که دو چیز طیره عقل ست دم فرو بستن الخ بمعنی خجالت و آزردگی مستنبط میشود مؤلف گوید که در عربی طیره بالفتح بمعنی خشم و غضب آمده چون در بیت مذکور درست نمیشود غایتش آنکه از خشم مراد سبب خشم خواهد بود و طیره بکسر اول و فتح تحتانی و راے مهمله بمعنی فال بد از منتخب و صراح ـ

طیاره کنایه از اسپ تیز رفتار و این مجاز ست و در برهان نوشته که بمعنی کشتی و جهاز نیز رو ـ

طیبه بالفتح اول و سکون یاے تحتانی و فتح باے موحده اسم مدینه منوره از صراح و منتخب ـ

طی بالفتح بروزن می نام قبیله ایست از یمن که حاتم طائی منسوب بانست و

بالفتح وتشدید یا بمعنی گرسنگی و بمعنی ابر که دانور و چیزی و نام لغتی که از ان سوی

حاشیه دارد بسیو از منتخب و موید و لطائف و شمسی و در بهار عجم نوشته که فارسیان

این لفظ را اکثر بتخفیف هم استعمال کنند و دقیقه بمعنی نور رویدن باشد

باب ظای معجمه

فصل ظای معجمه مع الف

ظاهر میدان عقب شهر و قصبه است حوالی شهر و قصبه

فصل ظای معجمه مع بای موحده

ظبی بالفتح اول و سکون بای موحده بمعنی آهو از منتخب

ظبا بکسر اول آهوان این جمع ظبی است از منتخب

فصل ظای معجمه مع رای مهمله

ظرفا بضم اول و فتح رای مهمله و فا جمع ظریف از منتخب

ظرافت بالفتح دانائی و زیرکی و خوش طبعی از منتخب

ظریف زیرک و دانا و خوش طبع از منتخب

ظرافت بالفتح وتشدید را شخصی که بدرجه کمال زیرک و خوش طبع باشد از منتخب

ظرف بالفتح زیرکی و آوند که در ان چیزی را نگاهدارند از منتخب و در مصطلحات نوشته که در محاوره فارسی ظرف بمعنی حوصله آرند تم کلامه

فصل ظای معجمه مع عین مهمله

ظعن بالفتح و عین مهمله بمعنی کوچ کردن و رفتن از لطائف و منتخب

ظاعن رونده و کوچ کننده از لطائف

ظعینه بمعنی حجله زن که در هودج باشد از صراح

فصل ظای معجمه مع فا

ظفر بفتحتین پیروزمندی و بالضم ناخن از منتخب اللغات

فصل ظای معجمه مع لام

ظلمت بالضم تاریکی از منتخب و در صراح بالضم و بفتحتین

ظلمات بفتحتین و این جمع ظلمت است و در نظم بسبب ضرورت شعری بسکون لام نیز جائز داشته اند از بهار عجم و منتخب و مزیل

ظلیت بالکسر وتشدید لام وتشدید یای تحتانی بمعنی سایه شدن از شمسی

ظلف بالکسر سم گاو و گوسفند و آهو و مانند آن بخلاف سم اسپ و خر و استر و گورخر که آنرا حافره گویند اظلاف جمع آن از منتخب و دیگر کتب معتبره

ظل بالکسر وتشدید لام سایه و خیال و نمونه و سایه اول روز و فی بالفتح سایه آخر روز را گویند از منتخب

ظل ظلیل سایه که دائم ماند و سایه کشیده و دراز و سایه تمام و کامل از منتخب و صراح و موید و مدار

ظلال بالفتح سایه ابر و جای سایه دار و بکسر اول جمع ظل است از منتخب و صراح

ظلم بالضم ستم و گذاشتن چیزی در غیر محل آن و بفتحتین تاریکی تاریک شدن و بضم اول و فتح لام جمع ظلمت است از منتخب و لطائف

ظلوم بفتح اول و ضم ثانی صیغه مبالغه بمعنی سخت ظالم و بنهایت ظلم کننده از کشف و لطائف

ظلام بالفتح تاریکی اول شب و بکسر اول جمع ظلمت و بالفتح وتشدید لام بسیار ظلم کننده و سخت ظالم و بمعنی مطلق ظالم نیز آمده از کشف و صراح و منتخب و شمسی

ظل زمین کنایه از شب است

ظل الله سایه خدا و باصطلاح بادشاه را گویند چه سایه هر شی مناسب است و حکایت می کند از ذات آن شخص پادشاه نیز همین حال دارد بذات الهی که انتظام مملکت بذات اوست چنانچه انتظام وجود ممکنات بوجود باری تعالی از خیابان

ظلمات ثلثه کنایه از سه تاریکی که یونس علیه السلام را پیش آمده یکی تاریکی شب دوم تاریکی شکم ماهی سوم تاریکی قعر دریا و بعضی گویند کنایه است از کدورت طبعی و هوای نفسانی و صفات حیوانی از برهان و در منتخب نوشته که ظلمات شکم مادر و مشیمه و پشت پدر

ظلمه بفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی ظالمان و این جمع ظالم است

ظله بالضم وتشدید لام سایبان و صفه و آنچه سایه کند و ابری که سایه افگند از منتخب و لطائف و صراح

ظلمانی بفتحتین تاریک و این نسبت بظلمه بفتحتین است نه بالضم بمعنی تاریک شدن و الف و نون ماقبل یای نسبت در بعض محل زائد آرند چنانکه در نورانی و تقانی و جسمانی

فصل ظای معجمه مع میم

ظما بفتحتین تشنگی و تشنه شدن و بالکسر و تشنگان از لطائف و منتخب

فصل ظای معجمه مع نون

ظنت بالکسر وتشدید نون بمعنی تهمت از صراح

ظنون بفتح اول بدگمان

ظن بالفتح وتشدید بمعنی گمان و بمعنی یقین و بمعنی تهمت و در اصطلاح غلبه یکی از طرفین وقوع و لاوقوع از لطائف و منتخب و مدار الافاضل

فصل ظای معجمه مع ها

ظهار بکسر اول بمعنی هم پشت شدن و گفتن مردان زن خود را که تو بمن پشت مادر منی باین گفتن مرد، آن زن حرام میشود تا کفاره ندهد حلال نگردد از منتخب ـ

ظُهر بالضم هنگام نیمروز و بالفتح بمعنی پشت و بفتحتین [illegible] و پشت از منتخب ـ

ظهیر بفتح اول بمعنی هم پشت یعنی یاری دهنده و پشتی کننده این لفظ جمع و مفرد هر دو آمده و بمعنی آنکه پشت او درد کند از منتخب

و نام شاعری از فاریاب ـ

ظهاره بکسر اول بمعنی ابرهٔ قبا و غیره از شرح نصاب ـ

فصل ظای معجمه مع یای تحتانی

ظئر بکسر اول و سکون همزه و رای مهمله دایه که بچهٔ غیر را شیر دهد از منتخب و شرح نصاب چون همزه درین لفظ بیک گونه صورت یای تحتانی دارد لهذا برای مبتدیان درینجا نوشت ـ

باب عین مهمله

فصل عین مهمله مع الف

عاقرقرحا بکسر قاف اول و فتح قاف دوم و حای مهمله نام دوائی معروف از مخزن ـ

عاشورا و عاشور بمعنی عشورا روز دهم محرم الحرام از منتخب و صراح و در آخر لفظ عاشورا الف را بها بدل کرده عاشوره نوشتن غلط است ـ

عالم آرا [illegible] شراب عالم آرا و عالم [illegible] از بهار عجم ـ

عاریت بتشدید یای تحتانی و تخفیف آن نیز آنچه بدهند و بگیرند از منتخب و مخزن و در صراح نوشته که منسوب بسوی عار چراکه طلبیدن آن عار و ننگ است ـ

عاهت بمعنی آفت [illegible] ـ

عادات [illegible] از منتخب ـ

عاطفت مهربانی کردن ـ

عایث بکسر یای [illegible] بازی کننده از لطائف ـ

عارج بکسر را عروج کننده بالا برآینده ـ

عالم [illegible] سواح [illegible] صورت و [illegible] ـ

عاد قومی که هود علیه السلام برسالت ایشان آمده و ایشان از نسل عاد ابن سام بن نوح بوده‌اند از باعث ناتوانی [illegible] هلاک شدند از منتخب و غیره ـ

عاقد [illegible] کننده و گره زننده ـ

عائد بازگردنده و رجوع کننده از منتخب و لطائف ـ

عاذر بفتح ذال معجمه نام مردی که عیسی علیه السلام بعد از چهل سال او را زنده کرده مسلمان ساخته بود ـ

عاذل [illegible] ملامت کننده ـ

عاقر بکسر قاف [illegible] زاینده و درین [illegible] برابر است یعنی [illegible] ـ

عاسر [illegible] کننده و [illegible] کننده ـ

عاصر [illegible] کننده و درین [illegible] عاصر [illegible] چون [illegible] و نام مردی از منتخب ـ

عاشر [illegible] ـ

عالم صغری و **عالم صغیر** هر دو

یکی است عبارت از انسان و عالم انسان چراکه هر چه درین عالم کبیر موجود است نظیر آن در انسان جسم انسان نیز موجود باشد چنانچه روح پادشاه و عقل وزیر و [illegible] و [illegible] و [illegible] از [illegible] و [illegible] که سیاه [illegible] و [illegible] آسمان چشم و گوش و [illegible] سیارهٔ [illegible] و استخوان کوه و موی نباتات در گیاه انهار [illegible] ـ

عالم امر عالم ارواح و عالم ملائکه ـ

عارض [illegible] لشکر [illegible] کننده لشکر یعنی [illegible] یا سالار فوج و [illegible] شود و [illegible] [illegible] سیاره [illegible] پراگنده و [illegible] از منتخب و کشف و [illegible] که آنچه در [illegible] است [illegible] عارض [illegible] ـ

عاطفت مهربانی کننده و برگردنده و [illegible] از [illegible] و اسپ که بران [illegible] از منتخب ـ

عالمگیر [illegible] ـ

برای عبادت [illegible] از منتخب ـ

عاشق و معشوق و رنگین [illegible] بر اللون که در یک خانهٔ انگشتری باشد از چراغ هدایت ـ

عاق سرکش با مادر و پدر از منتخب ـ

عائق بکسر سوم که همزه است بمعنی مانع و بازدارنده و برگردانده از منتخب ـ

عاجل بکسر جیم شتابکننده و آنچه شتابان باشد ونیز مهلت کاه [illegible] از منتخب و صراح و غیره ـ

عاطل بی‌هنر و خالی از پیرایه و بیکار از منتخب ـ

عالم مثال عالم [illegible] بنسبت این عالم اجسام هر چیزی که درین عالم بنظر می‌آید نظیر آن در ان عالم موجود است ـ

عائل بکسر همزه بمعنی درویش ـ

عادل برابر کننده و داد گر بمعنی ضد فاسق که در شرع گواهی او معتبر باشد ـ

عاذل بکسر ذال معجمه ملامت کننده از منتخب ـ

عاصم بکسر صاد مهمله بازدارنده و نگاهدارنده و نام یکی از قراء [illegible] از [illegible] ـ

عالم بکسر لام دانا و داننده و بفتح لام جهان و مخلوقات از منتخب و در لطائف بمعنی محققین نوشته اند که فاعل بفتح عین و نیست که مفید معنی اسم آله میشود چنانچه خاتم بفتح تای فوقانی بمعنی ما یختم به پس عالم بفتح لام بمعنی ما یعلم به باشد چون از دیدن عجائبات جهان علم بقدرت و ذات حق تعالی حاصل میشود لهذا جهان را عالم گویند و مجازا بمعنی انواع مخلوقات آید و در محاورات فارسی وارد و بمعنی حالت و صورت نیز مستعمل میشود۔

عام بمعنی سال و بتشدید میم همه را فرا رسنده و ضد خاص از منتخب۔

عادیات کنایه از قوم منسوب بقوم عاد بوده

عامل دریا و کان کنایه از آفتاب از سراج۔

عامر و عامره آباد کننده و آباد و معمور از منتخب و کشف۔

عارف زن شناسا و شکیبا از منتخب و بمعنی مهربانی نیز آمده۔

عاصفه بکسر صاد مهمله و فا باد تند و تیز از منتخب و کشف و عواصف جمع آن۔

عانه بفتح نون زیر ناف۔

عاضی آنچه لاحق شود و بچسپد۔

عادی هر چیز که عادت شود و منسوب بعادت و بعالم که ادا یای نسبت تای مدوره از آخر افتاده و نیز منسوب بقوم عاد که کافر بوده اند و بمعنی دشمن و بیداد کننده۔

عالم هیولانی عالم اجسام۔

عامری منسوب بقبیله بنی عامر۔

عاری بمعنی برهنه از منتخب۔

عامی در اصل بتشدید میم است منسوب بعامه اما فارسیان حرف مشدد را اکثر مخفف سازند از خیابان۔

عاصی گنهکار و بیفرمان و باصطلاح اطبا مسدده که اکثر مسهل نپذیرد و رگی که در فصد خون ندهد و ابر سیاه که بارش نکند۔

عائلی بکسر همزه که حرف سوم است بمعنی درویشی از لطائف۔

فصل عین مهمله با بای موحده

عبا بفتح گلیم از دار و گشتن و از منتخب نام پوشش مشهور است۔

عبد المطلب بضم میم و تشدید طای مهمله بکسر لام نام جد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله و اصحابه وسلم۔

عب بالفتح و تشدید بای موحده بی دم خوردن آب چنانکه چرندگان خوردن آب از منتخب۔

عباب بالضم سیل بزرگ و موج بسیار و بلندی آب اول هر چیز از منتخب۔

عبوس بالضمتین ترش روئی۔

عبودیت بالضمتین بندگی از منتخب۔

عبرت بالکسر بمعنی اندیشه و پند گرفتن از منتخب و مؤید و در محاورات گویند که اعتبار چون عبرت بالکسر بر وزن فعلت بالکسر برای حالت و نوع باشد پس معنی آن نوعی از عبرت خاص است که گرفتن داخلی است از خیابان برای آگاهی است

و آنچه اهل لغت بمعنی اندیشه و پند گرفتن نوشته اند صحیح نیست۔

عبارت بالکسر بیان کردن و تعبیر کردن

عبد الله بن قیس نام یکی از اکابر نیر بیر که چون گوشته او را احتساب فعلی تاکید داشته۔

عبید بفتح اول و کسر موحده بمعنی بندها و غلامان و این جمع عبد نیست بلکه اسم جمع است که معنی جمع دارد و بضم اول و فتح موحده تصغیر عبد از فصول اکبری و منتخب و کشف۔

عباد بکسر بندهای خدا از منتخب و بضم اول و تشدید موحده عبادت کنندگان و این معنی جمع عابد است۔

عبیر نوعی از خوشبوهای خشک که برجا باشد از سراج و منتخب نوشته که نام خوشبوئیکه از صندل و گلاب و مشک سازند و در سراج و مؤید و کشف و منتخب نوشته نوعی از خوشبو مرکب با زعفران آمیخته ظاهرا قول سراج اللغات مطابق محاوره است۔

عبهر بفتح اول و ها گلی است زرد که در میان آن زرد باشد و نرگس که سیاه باشد۔

عبور بضمتین گذشتن از آب از منتخب و در استعمال بمعنی مطلق گذر کردن از راهی و بفتح اول بمعنی ستاره مشهور نیز آمده۔

تعبیر بالفتح تعبیر خواب گفتن و بالضم بسیار از هر چیز و بمعنی گروه و گردی چشم و بالکسر بمعنی کوفت بعبور دریا آمده۔

و بالضم و بالفتح کرانه بیچ و رود و خانه و بکسر اول و فتح دوم عبرت گرفتن و اشک باریدن از منتخب و غیره۔

عبد القادر نام یکی از استادان علم موسیقی۔

عبس بالفتح و بفتحتین ترش روی و بول و سرگین خشک و بالفتح نام شخصی از لطائف و منتخب۔

عباس دوس بفتح دال و سین مهمله نام مردی که بلطائف الجمیل مشهور بود چنانکه در جامع الحکایات قصه او مسطور است و دوس قبیله است از یمن و ابن عباس از همان قبیله بود و در لطائف نوشته که عباس دوس بفتح دال و سکون واو مهمله نام گدائی است که بسیار مکار و مضحک بود۔

عبوس بضمتین و سین مهمله ترش روی و نام بیماری که ازان چینها بر پیشانی می افتد و بفتح اول و ضم ثانی شخصیکه ترش رو باشد از منتخب و کشف۔

عباس بالفتح و تشدید ثانی بمعنی شیر درنده از منتخب و نام عم پیغمبر خدا صلی الله علیه وعلی آله و اصحابه وسلم که خلفای عباسیه منسوب باو هستند و نام فرزند حضرت علی کرم الله وجهه از زوجه دیگر که بعد وفات حضرت فاطمه رضی الله عنها بنکاح آورده بودند۔

عبد مناف بفتح میم نام جد جد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله و اصحابه وسلم

عبق بفتح اول و کسر بای موحده بمعنی خوشبودار از شرح نصاب۔
عبدالملک بن مروان یکی از خلفای بغداد که بسیار ظالم بود۔
عباسیان اولاد عباس عم رسول الله صلی الله علیه وعلی آله واصحابه وسلم۔
عبدالرحمن نام یکی از ائمهٔ علم حدیث که صورت عبدالرحمن از وست۔
عبدالجنه بکسر جیم و تشدید نون کاوس از منتخب۔
عبره بالکسر محصولات که از کشتی نشینان و جهاز نشینان گیرند و محصولات را عبره هم گویند نیز آمده و گاهی مجازاً بمعنی خزانه آمده از شرح قصاید و در شرح نصاب نوشته که عبره بالفتح بمعنی اشک چشم۔
عبیده بفتح اول و ثانی و ثالث بر جمع عابد که بمعنی پرستنده است و بالفتح و ضم دال و ضم با بمعنی بنده او بعضی نوشته که عبیده تخفیف از عبیده است بمعنی بندهٔ او یکم۔
عبقری بالفتح و قاف بمعنی بادیه که عجیب و غریب باشد و بمعنی هر چیز که نفیس و بهتر باشد و این منسوب است بعبقر و عبقر موضعیست در بادیهٔ عرب که جن بسیار در آنجا مانند عربان هر چیز نفیس را که بهبیند بعبقر نسبت کنند از شرح نصاب۔
عباسی منسوب بعباس و رنگی سرخ که بزردی مائل و نیز کنایه از رنگ سیاه چرا که خلفای عباسیه لباس سیاه را مقبول خود ساخته بودند۔
عبری و عبرانی بالکسر نام زبان اهل کنعان۔

فصل عین مهمله مع تای فوقانی

عتیب بالکسر عین و یای مجهول اماله عتاب بمعنی عتاب۔
عتب بالفتح خشم گرفتن و بفتحتین درجه میان سپایه و وسط یا میان و وسطی و منبر از منتخب۔
عتاب بالکسر ملامت کردن و خشم گرفتن و ناز کردن و بالفتح و تشدید نام مردی شاعر از منتخب۔
عتابات بفتحات آستانها و تنبیها و امور ناپسندیده۔
عترت بالکسر و سکون دوم و ضم چهارم فوقانی خویشان و نزدیکان و فرزندان از منتخب و مدار و مؤید۔
عتاد بکسر اول و در آخر دال مهمله بمعنی طیار شدن و اسباب سفر و شتر و مهیا و نوشته و منزلگاه و ... از شرح نصاب۔
عتلی ... از لطائف۔
عتق بالکسر آزادی و آزاد شدن از منتخب۔
عتیق بر وزن فعیل هر چیز کهنه و آزاد شده و گرامی و برگزیده از منتخب۔
عتاق بالفتح آزاد شدن غلامان و کنیزان و غیره۔
عتیل بر وزن فعیل بمعنی اجیر از لطائف۔
عتل بضمتین و تشدید لام درشت آواز و ستمگر و غیره از منتخب و لطائف۔
عتو بضمتین و تشدید واو سرکشی از منتخب۔
عتلیه بضم اول و سکون ثانی و فتح بای موحده نام مردی و بفتحات چوب پهنی که با بیلان می شکنند و سختی و نام شکلی از علم رمل از مدار و صراح و منتخب و زبدة الفوائد۔
عتی بالضم و بالکسر و تشدید یا از حد درگذشتن و تکبر نمودن و بغایت پیری رسیدن از منتخب۔
عتابی بفتح اول و ضم ... کهنه ... که جامه مهر و فست از شرح خاقانی۔

فصل عین مهمله مع ثای مثلثه

عثرت بکسر اول و سکون ثالث لغزش و بسر درافتادن از منتخب۔
عثرات بکسر اول و فتح ثانی و ثالث لغزشها و بسر افتادگیها۔
عثر بفتح اول و سکون ثانی درافتادن۔
عثار بکسر اول و را مهمله بمعنی درافتادن از لطائف و در منتخب عثار بالفتح بسر درافتادن۔

فصل عین مهمله مع جیم

عجب بضم اول و سکون ثانی تکبر و خود بینی و مرد متکبر از صراح و منتخب و مؤید۔
عجاب بضم اول و تشدید شگفت و تعجب از منتخب۔
عجلت بالکسر شتابی از مدار و منتخب۔
عجالت بضم اول شتاب کردن و هم چیزی که در شتاب بسوی خانه آورده باشد و آنچه ... از منتخب۔
عجادات بکسر اول و دال مهمله بمعنی دانهای انگور مستقادات از منتخب۔
عجاج بفتح هر دو جیم بمعنی غبار و گرد از شرح نصاب۔
عجز بالفتح و بالکسر عاجز شدن و ناتوانی از مدار و بهار عجم و عجز بمعنی سرین از منتخب و کشف و مزیل و بفتح اول و ضم جیم بمعنی سرین از کشف و منتخب بمعنی بفتح اول و کسر جیم نیز و در شرح نصاب بمعنی بالضم و سکون جیم نیز آمده۔
عجوز بفتح اول بیوه زن بمعنی پیر زن و عجوزه بها از شرح خطاست چرا که در وزن فعول که بمعنی اسم فاعل باشد مذکر و مؤنث یکسان است از مدار و لطائف و صراح و مؤید و منتخب و جواهر و منتخب۔
عجائز زنان پیر جمع عجوز از کشف و منتخب۔
عجمت بالضم اول و کسر جیم لال و گنگ و لال عربی از شرح نصاب و منتخب۔
عجارف ... اول ... از منتخب۔
عجول بفتح اول ... شتابنده و حیران از ... و لطائف۔
عجل بالکسر گوساله که آنرا گوساله گویند و نام قبیله از عرب از منتخب۔
عجیل بفتح اول ... از قاموس۔
عجم بالفتح ... سر ... اعراب۔
عجم ... بالضم گنگ زبان باشند گنگان بالکسر ... که عربی ... باشند ... یعنی اهل ایران و توران۔

مردم غیر عرب را عجم گویند و عجب
دردانه زبیب را گویند و دانه هر چیز را از منتخب
و مؤید گویند که چون فارس و روم و دیگر بلاد و ممالک
عرب مفتوح شدند و از باعث ناواقفی زبان
عرب با تازیان کماحقه مکالمه کردن
نمی‌توانستند و خاموش می‌ماندند لهذا عرب
ایشان را عجم می‌گفتند یعنی گنگ و گنگ
زبان‌ها هستند.

عجن بالفتح خمیر کردن.

عجین بمعنی خمیر از منتخب.

عجاله بالضم و بکسر هر چیز شتاب حاضر آورده شود
از منتخب و صراح.

عجه بالضم و تشدید بمعنی خاگینه که از بیضه
و اکیان سازند از شرح نصاب و منتخب
بالفتح و تشدید یاء.

عجوه بالفتح خرمای است نیکو و ابهتر بلند
منوره هر که هر صبح هفت خرمای عجوه بر ناشتا بخورد
از زهر ایمن باشد.

عجمی بفتحتین و لیکن جیم منسوب به عجم
چنانچه در لب اللباب و در شرح خاقانی
نوشته که عجمی بمعنی غیر عرب و اعجمی بمعنی کند زبان
و آنکه عربی زبان نباشد.

فصل عین مهمله مع دال [illegible]

[illegible]

و برای بهره چهار ماه و ده روز و عدت
زنان حامله وضع حمل و لفظ عدت بالضم
و دال مشدده بر وزن مدت بمعنی
طیاری و آمادگی چیزی و ساخت و ساز
که برای دفع حادثات باشد از صراح
و کشف و بحر الجواهر و منتخب.

عدات بالضم اول و تخفیف دال
و تای فوقانی جمع عادی که بمعنی دشمن و
بیداد کننده و از حد درگذرنده است
از منتخب و صراح.

عد بالفتح و تشدید بمعنی شمردن از لطائف
عدادی بکسر اول و در آخر دال بمعنی شمار
از منتخب.

عدید بمعنی نظیر و بمعنی شمار و شمرده شده
و عدد با بمعنی بسیار و فراوان آمده از منتخب.

عدول بضمتین برگشتن از راه و انحراف
و در گذشتن و جمع عادل و العدول
و بضم ثانی گواه مقبول هر دو است کذا فی لطائف
عادل از لطائف و غیره.

عدیل هم سنگ و برابر و در قدر و در قیمت
از منتخب و دو کس که بهر دو جانب یکجا
نشینند هر یک مر دیگری را عدیل باشد.

عدل بکسر اول و سکون ثانی بار یک جانب
که بر پشت ستور برند و بالفتح اول و سکون
ثانی داد دهنده و در مصطلح کرشایسته
گواهی باشد و بمعنی راست کردن و نظیر و برابر
کردن چیزی را بچیزی و بمعنی داد و
انصاف و داد گری را با این هست
عدل گویند که ظالم را با نظام برابر
کنند و باصطلاح نحویان عدل خروج
اسم باشد از صیغه اصلی خود بی‌قاعده
تخفیف و تصرف [illegible] شود.

عدوان بالضم اول و حرف سوم و واو
بمعنی ستم کردن و ستم و طغیان [illegible]
و بمعنی دشمنان و مشهور است جمع عادی
که بمعنی دشمن و بیداد کننده باشد.

عدن بالفتح و سکون دال مهمله اقامت
کردن جائی همیشه بودن و با عنا
بهشت که مردم همیشه در آن خواهند بود
و بعضی نوشته که چون عدن بمعنی
استقامت است بهشت را عدن بهمین
سبب گویند که بهشتیان دائم در وی
اقامت خواهند داشت و بعضی نام
جزیره است در [illegible]
[illegible] لفظ عدن را
[illegible].

عدنان بالفتح نام یکی از اجداد
رسول الله صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم
[illegible]
بالاتفاق [illegible].

عدلی بالفتح اول و سکون دال
[illegible] گواهی.

عدد بالفتح اول و ضم دال و تشدید
[illegible]
از منتخب.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

دیگر محتاج نباشد و آن سه گاه [illegible]
از شرح نصاب و منتخب.

عدل تقدیری بدانکه عدل
باصطلاح نحویان خروج اسم باشد از
صیغه اصلی خود بی‌قاعده و آن
بر دو قسم است تحقیقی که خروج آن از
اصل محقق باشد و دلالت کند بر وی
دلیل بیرون منع صرف چون ثلاث
و مثلث که معدول است از ثلاثه ثلاثه
زیرا که چون یافتند اسم را غیر منصرف
پس محتاج شدند بوجود سببین یافتند
در آن وصف و آن یک سبب
دیگر سبب منع صرف نباشد [illegible]
در آن [illegible]
[illegible] و دلالت میکند بر عدل
[illegible] و آن [illegible]
[illegible]
[illegible] پس
[illegible]
[illegible]
که [illegible] اسم باشد از اصل [illegible]
نباشد بروی غیر منع صرف چون عمر
[illegible]
[illegible]
[illegible]
سبب منع صرف [illegible] کرده شد
خروج او از عامر.

فصل عین مهمله مع ذال معجمه

[illegible]

و زن بکر و نام معشوقه که وامق بر دعا عاشق بود و نام برج سنبله چراکه برج مذکور نیز بصورت دختریست که در دست او خوشه گندم ست و نام ستارهای غلبه بازی نیز دا از کشف و صراح و منتخب و مؤید و مدار و زبانی ثقات مسموع ست که در خبر دوشیزه را عذرا از ان گویند که مجامعت باو نشده زیرا که هم دارد در عین پوشیدن است۔

عذب بالفتح آب شیرین و خوش مزه و خوش گوار از بحر الجواهر و شرح نصاب و در منتخب خوردنی و نوشیدنی خوشگوار۔

عذوبت بالفتح خوش مزگی آب و بمعنی شیرینی دیگر اشیای سوای آب مجاز است از کشف و منتخب و دیگر شروح و رسائل۔

عذار بکسر زیر بنا گوش که رستنگاه خط ریش ست یعنی رخساره و عارض و رخسار اسپ و بضم خواندن خطاست نادر از کشف و صراح و منتخب و مؤید و بحر الجواهر۔

عذر بضم بهانه و حجت و عذر و بدو ضمتین از صراح

عذیوط بکسر اول و سکون ذال معجمه و فتح تحتانی و بضم ین واو و طای مهمله کسیکه بوقت انزال براز از دفا بیرون شود از مؤید الفضلا و صراح و مجازا گاهی بر مرض مذکور نیز اطلاق کنند۔

عذر لنگ بهانه ضعیف و سست و بهانه پوچ و تا معلوم از بهار و چراغ هدایت و بهار عجم۔

عذر زنان کنایه از حیض۔

عذاب الهون بضم های هوز یعنی عذاب خوار ساز۔

فصل عین مهمله مع رای مهمله

عرق النسا بکسر عین مهمله و فتح نون و بالف مقصوره نام رگیست که از سرین تا شتالنگ آید و علت دردی که در رگ مذکور بهم رسد آن را نیز عرق النسا گویند و بهندی لنگهن نامند از مؤید الفضلا و صراح و بحر الجواهر۔

عروة الوثقی بضم اول و ضم واو دوم و سکون ثای مثلثه و فتح قاف بمعنی دستاویز محکم و عروه بمعنی رسن شهرت دارد خطاست۔

عرا بالفتح و قصر یعنی بدون همزه در آخر بمعنی درگاه و ساحت سرای و بالمد گشاده گی بجای و صحرای بی درخت و گیاه که هیچ چیز در ان پناه نتوان برد از صراح و منتخب و بکسر اول باصطلاح شطرنج بازان مهره که میان شاه خود و رخ حریف حایل سازند برای حفاظت شاه۔

عرفا بضم اول و فتح ثانی جمع عارف چنانکه علما و شعرا جمع عالم و شاعر۔

عروس عرب کعبه معظمه را از برهان و سراج۔

عروب بالفتح اول و ضم ثانی و با موحده زنیکه شوهرش او را دوست دارد و زن خنده رو و زنیکه او شوهر خود را دوست دارد و ستانید از منتخب و تفاسیر۔

عرب بفتحتین بلکه معروف و بالضم

و بفتحتین مردمان ملک عرب که باشنده شهر باشند از صراح و منتخب و عرب و عربی شهر باش از کشف۔

عرفات بالفتحات نام جای استاده شدن حاجیان بروز عرفه که روز نهم است و آن صحرائیست فراخ بفاصله نه کروه از مکه حاجیان در آنجا استاده شوند و بعد از ان در مزدلفه رسند و شب در آنجا گذارند و بمکه باز گردند از کشف و صراح و غیره۔

عرصات بالفتحات جمع عرصه از کشف و منتخب بمعنی قیامت۔

عرات بالضم برهنگان جمع عاری۔

عرض حیات بخوبی و خوشی گذاشتن ایام زندگانی از مصطلحات۔

عرعر بفتح هر دو عین مهمله بوزن صرصر درختی ست که قسمی از سرو باشد و آن سرو کوهیست از کشف و منتخب و برهان و مؤید و از ثقات مسموع ست که بهندی آنرا جیر گویند که روغن چوب آن معروف ست۔

عرق بهار عرقیکه از گل نارنج و ترنج بطور گلاب کشند و بمعنی شراب نیز آورده اند۔

عرض عمر کنایه از لذت عمر۔

عرق ریزه خادم و بمعنی نجات دهنده نیز آورده۔

عروس بفتح اول زن نوکدخدا و مرد نوکدخدا مگر در عرف اطلاق این بر زن کنند و بضمتین خواندن خطاست از مدار و کشف و منتخب و صراح و بهار عجم و مزیل الغلط۔

عرائس بفتح اول و کسر همزه که بجرف چهارم ست جمع عروس که بمعنی زن نوکدخدا باشند بمعنی مرد نوکدخدا باشد چراکه جمع عروس عرس ست بضمتین از منتخب۔

عرس بالکسر زن یا شوهر و بالضم و بضمتین طعام عروسی و نکاح از منتخب و صراح و مجازا بمعنی مجلس طعام فاتحه بزرگان که بروز وفات بعد از سالی کنند چراکه رحلت از غمکده دنیا بمنزله شادی عروسی ست بحق راستان حق چنانکه سعدی فرمود بیت عروس نوبت بامنت که اگر بنا بود بخت۔

عرش تخت و سقف از شرح نصاب

عرائش کاتره و کلبه و هودج و نیز بمعنی که بران شاخهای انگور افتاده میباشد از دار الفضلا۔

عرض بالفتح ظاهر کردن چیزی را بر کسی و پهنای و متاع دنیا خانه و بمعنی ملامت و دیوانگی و بفتحتین چیزیکه قائم بچیزی دیگر باشد مثل رنگ بجامه و حرف بر کاغذ پس جامه و کاغذ جواهر باشد چراکه بذات خود قائم ست و رنگ و حروف عرض چراکه قیام آن بوسیله جامه و کاغذ ست و بمعنی بیماری و رنجی که بسبب بیخی حادث شود چنانکه صداع که بسبب تپ حادث شود و تپ

که بسبب آن حیچی پیدا گرد و در لغظ عرض بالکسر بمعنی ناموس و آبرو و نفس و جسد و بالضم بمعنی کرانه و جانب از منتخب و کشف و صراح و مدار و لطائف.
عروض بفتحتین ظهور و بمعنی عارض شدن و بفتح اول نام علمیست معروف که بدان اوزان بحور دریافته میشوند و در وجه تسمیهٔ این علم در رسالهٔ عروض بسیار وجوه نوشته منجمله آن دو وجه اینست که خلیل بن احمد در مکهٔ مبارکه باین علم ملهم شده یکی از اسمای مکه عروض است این علم را باسم مکه خواند تیمنا یا آنکه عروض بمعنی معروض است و این علم نیز معروض علیه شعر است که شعر را بران عرض میکنند تا موزون از ناموزون جدا شود و جزو آخر مصرعهٔ اول بیت را نیز عروض گویند آئین لغات را اصول رسائل عروض از کشف و منتخب نیز تحقیق نموده چون تذکرهٔ عروض درمیان آمد برای خوشی طالبان تمهید بیانش ضروری نماید حاصل مفصلا و مجملا میگوید بندهٔ کمترین غیاث الدین که چون ببعض اوقات طالبان را بعروض حاجت می افتد لهذا از منهاج العروض که مستخرج است از رسالهٔ ضیاء الدین خزرجی و حدائق السحر رشید وطواط و معیار الاشعار خواجه نصیر الدین طوسی و رسالهٔ سلمان ساوجی و هم از مدارج عقیق التلاشی و عروض سیفی و حدائق العجم محمد بن قیس

و رسالهٔ شمس الدین فقیر و تشریح الحروف و غیره مقدمات ضروری انتخاب نموده شد اول باید دانست که شعر در لغت بمعنی دریافتن و دانستن است و باصطلاح عبارتست از کلام موزون و مقفی که بقصد متکلم صادر یابد و بعضی قافیه را داخل تعریف شعر نشمرده اند که رعایت قافیه برای تحقیق نفس شعر نیست بل امر عارضی است و سکاکی در مفتاح همین قول را رجحان داده و نزد بعضی قصد متکلم نیز در شعر لازم نیست و این قول مردود است اگر کلام موزون بیقصد واقع شود آنرا شعر نگویند چنانچه در قرآن مجید ثم اقررتم و انتم تشهدون ثم انتم هؤلاء تقتلون
باید دانست که موجد و مدون علم عروض خلیل بن احمد است که اوزان را از اشعار عرب تتبع نموده مقرر ساخته پانزده بحر ساخته و ادعای حصر درین اوزان نمودن و دراز کار است و این بحور را در لفظ چند منتظم مضبوط ساخته اند و آن الفاظ را اصول و افاعیل و تفاعیل گویند و ارکان نیز نامند آن ده است و نزد بعضی هشت و این افاعیل مرکب اند از دو جزو و ترکیب یافته سبب و وتد و سبب در لغت ریسمان است و باصطلاح عروضیان کلمهٔ دو حرفی را گویند اگر حرف دوم

آن ساکن باشد سبب خفیف نامند چون بر و سر و اگر هر دو متحرک باشند سبب ثقیل نامند چون همه و رمه و حروف ها که در مثال این هر دو کلمه مینویسند محض برای اظهار حرکت ماقبل اوست و بتلفظ در نمی آید و وتد در لغت میخ را گویند و باصطلاح عروض کلمهٔ سه حرفیست اگر حرف آخرش ساکن باشد وتد مجموع نامند و بعضی وتد مقرون هم گویند مثل چمن و سمن و اگر حرف وسطش ساکن باشد وتد مفروق گویند مانند لاله و ژاله و های این نیز بجهت اظهار حرکت ماقبل است و نزد بعضی بنای افاعیل بر سه رکن است سبب و وتد و فاصله و فاصله در لغت بمعنی ستون است و باصطلاح فاصله نیز بر دو قسم است صغری و کبری فاصلهٔ صغری کلمهٔ چهار حرفی که سه حرف اولش متحرک بود چنانچه لفظ اصنا و فاصلهٔ کبری کلمهٔ پنج حرفی که چهار حرف اولش متحرک باشد چون شکنش و بعضی از عروضیان پارسی گفته اند که سبب سه قسم است خفیف و ثقیل و متوسط مثال سبب متوسط یک متحرک و دو ساکن چون کار و یار و وتد نیز بر سه قسم است وتد مجموع و وتد مفروق و وتد کثرت مثال وتد کثرت و آن دو متحرک و دو ساکن باشد چون جهان و زمان و فاصله نیز سه قسم گفته اند صغری و کبری و عظمی الی آخر

پنج متحرک دارد و یک ساکن و مثال آن از پایهٔ اعتبار ساقط فصل بدانکه افاعیل عروض که ده است بعضی خماسی و بعضی سباعی لیکن خماسی از آنها دو باشد فعولن و فاعلن هر یکی مرکب از وتد مجموع و سبب خفیف و سباعی هشت است مفاعیلن فاعلاتن مستفعلن هر یکی ازین سه مرکبست از یک وتد مجموع و دو سبب خفیف چهارم متفاعلن پنجم مفاعلتن هر یکی ازین مرکبست از یک وتد مجموع و یک فاصلهٔ صغری ششم مس تفع لن هفتم فاع لاتن هشتم مفعولات هر یکی ازین مرکبست از دو سبب خفیف و یک وتد مفروق.
فصل بدانکه بحور که از تکرار بعضی افاعیل یا از ترکیب بعضی به بعضی حاصل میشود همگی نوزده است اسامی آنها بلا ترتیب درین قطعه جمع قطعه
رجز خفیف و رمل منسرح دگر مجتث
بسیط و وافر و کامل هزج طویل مدید
مشاکل و متقارب سریع و مقتضب است
مضارع و متدارک قریب و نیز جدید
و بعضی عروضیان پارسی یازده بحر دیگر استخراج کرده اند و بیان آنها در آخر همین رساله آورده خواهد شد و آن عریض و عمیق و صریم و کبیر و ذلیل و قلیب و حمید و صغیر و اصم و سلیم و حمیم
فصل بدانکه اول خلیل بن احمد

بنا عروض همین پانزده بحر گذاشته بود
طویل و مدید و بسیط و کامل و وافر
و رمل و هزج و رجز و منسرح و مضارع
و سریع و خفیف و مجتث و مقتضب
و متقارب و بعد از و ابوالحسن اخفش بحر
شانزدهم که مسمی به متدارک است پیدا کرد
و بعد از و بحر قریب و جدید و مشاکل
از محدثات متاخرین است۔

فصل بدانکه طویل و مدید و بسیط و وافر
و کامل مخصوص بعرب است فارسیان درین
پنج بحر شعر کم گفته اند و جدید و قریب
و مشاکل مخصوص بعجم و باقی یازده بحر
مشترک در عرب و عجم و ازین بحور بعضی
از تکرار یک رکن حاصل آید و بعضی از
دو رکن آنچه از یک رکن حاصل آید هزج
و رجز و کامل و وافر و متقارب و متدارک
است و آنچه از دو رکن صورت میگیرد
طویل و مدید و بسیط و سریع و خفیف
و مجتث و منسرح و مضارع و مقتضب
بدانکه بیت در بحر طویل چهار فعولن
مفاعیلن تمام میشود و مدید از فاعلاتن
فاعلن چهار بار و بسیط از مستفعلن
فاعلن چهار بار و وافر از مفاعلتن
هشت بار و کامل از هشت متفاعلن
و هزج از هشت مفاعیلن و رجز از
هشت مستفعلن و رمل از هشت فاعلاتن
و سریع از مستفعلن مستفعلن مفعولات
دو بار و منسرح از مستفعلن مفعولات چهار بار
و خفیف از فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن
دو بار و مضارع از مفاعیلن فاعلاتن
چهار بار و مقتضب از مفعولات مستفعلن
چهار بار و مجتث از مستفعلن فاعلاتن
چهار بار و متقارب از هشت فعولن و
متدارک از هشت فاعلن و قریب از
مفاعیلن مفاعیلن فاعلاتن دو بار
و جدید از فاعلاتن فاعلاتن مستفعلن دو بار و مشاکل
از فاعلاتن مفاعیلن مفاعیلن دو بار۔

فصل اتم اجزای بیت هشت رکن
است بر سبیل کثرت و آنرا مثمن گویند
و الا بعضی از شعرا بعض بحور را بر شانزده
رکن بنا کرده اند و بعضی بر سی و دو
کرده و شش رکن باشد آنرا مسدس
نامند و اگر بیت چهار رکن دارد آنرا
مربع گویند مگر شعرای عجم بیشتر استعمال
مثمن و مسدس کرده اند و استعمال مربع
نهایت قلیل و مثلث و مثنی در فارسی
هرگز نیامده مگر در عربی۔

فصل بدانکه از جمله بحور سریع و خفیف
مسدس الاصل یعنی مثمن نمی آیند و مسدسی
که اصلش مثمن باشد آنرا مجزو خوانند
باعتبار کم کردن جزوی از ان و هر بحری که
در ارکانش تغیری راه نیابد آنرا سالم
گویند و آنچه متغیر گردد مزاحف نامند۔

فصل رکن اول مصرع اول را صدر
گویند و رکن آخر مصرع اول را عروض
و رکن اول مصرع دوم را ابتدا و مطلع
و رکن آخر مصرع دوم را ضرب و عجز
و هر رکن که درمیان این هر چهار رکن
باشد آنرا حشو نامند۔

فصل در کیفیت تقطیع بدانکه تقطیع
در لغت پاره پاره کردن و باصطلاح
عروض اجزای بیت هر بحر را باجزای
افاعیل آن بحر که این بیت در آن است
برابر نمودن بوجهی که هر متحرک در برابر متحرک
و هر ساکن در مقابل ساکن بیاید و اختلاف
حرکات که فتحه و ضمه و کسره باشد اعتبار
نیست چنانچه لفظ الهی بر وزن فعولن
و شتافتن را بر وزن مفاعیلن شمارند
در تقطیع حروف ملفوظ معتبر است نه مکتوبه
آ آن همزه ممدوده که در اول کلمه می آید بجای
دو حرف شمارند و کسره اضافت چنانکه
باشباع باشد حرف اعتبار نمایند چنانچه
من شیدا را بر وزن مفاعیلن دارند
و حرف مشدد را بجای دو حرف شمارند
و الف وصل را که ساقط کنند گاه
بحال دارند و اگر بعد از یک دو حرف
ساکن واقع شود چنانچه گوشت و پوست
و ساخت و مانند آن در میان مصرع
باشند اگر آن دو ساکن در برابر یک
متحرک واقع شوند ساکن اول متحرک
شود و ساکن دوم ساقط و اگر دو ساکن
در برابر دو متحرک واقع شوند هر دو ساکن
متحرک گردد و چنانچه واو خواستن و خورد و خواب
و خوش ساقط میگردد و واو عطف را
گاهی بجای حرکت شمارند و گاهی بجای
حرف ساکن و های [illegible]
و گاهی ساقط است و نون ساکن بعد حرف [illegible]
ممدوده اگر در وسط افتد ساقط میشود و اگر
در آخر مصرع افتد اکثر بحال ماند و هرگاه
قبل از وی ساکن باشد چون در میان
بیت افتد متحرک محسوب میشود و اگر در آخر
بیت واقع شود در حساب ساکن گردد
چنانچه ماست و پرست بدانکه در تقطیع
دانستن اوزان بحور و ارکان آن واجب
و ضرور است تا امتیاز تقطیع حقیقی و غیر
حقیقی حاصل شود مصرع بنام جهاندار
جان آفرین که در بحر متقارب که حقیقی
است این چنین تقطیع توانکرد بنام
فعولن جهاندا فعولن رجان آ فعولن
فرین فعول و در وزن غیر حقیقی نیز
تقطیع نموده میشود بنام فعولن جهاندا
مفاعیلن جان آفرین مستفعلن و زن آخر(؟)
از اوزان هیچ یکی از بحور نیست۔

فصل چون اوزان اصلی بحور سالم
معلوم شد زحافات و علل هم باید دانست
بعضی نوشته اند که زحاف در لغت از اصل
دور افتادن و باصطلاح تغیرات
چند است که در اصول افاعیل واقع میشود
و این تغیرات بر سه قسم است بنقصان
یا بافزایش یا بتسکین متحرک و نزد بعضی
زحاف که در لغت رسیدن تیر نزدیک
نشانه و باصطلاح متقدمین ارباب عروض
مثل ضیاء الدین خزرجی و جمال الدین ابهری
و رشید وطواط مولف حدائق السحر و خواجه
نصیر الدین طوسی صاحب معیار الاشعار
و سلمان ساوجی و غیرهم زحاف ساکن

یا حذف کردن حرف آخر سبب خفیف یا ثقیل را گویند پس در صورت اُخیمی حرف اول و سوم و ششم افاعیل مزاحف نمیشود چراکه حرف اول و سوم و ششم نخستین حرف سبب یا وتد است تغیّر این حرف را علل و غیره گویند و بعضی همه را زحاف نامند اسمای زحافات.

اضمار بالکسر در لغت لاغر کردن اسپ و باصطلاح ساکن کردن تای متفاعلن است و نقل کنند بلفظ مستفعلن چراکه اضمار مطر خروضیان ست اگر رکنی از زحاف یا علل غیر مانوس گردد بلفظ مانوس که موزون او بجایش نهند.

خبن بالفتح در لغت پنهان کردن و نزد بعضی فرو دیدن دامن و دوختن آن تا کوتاه شود و باصطلاح اسقاط حرف دوم ساکن از رکن چنانکه از فاعلن فعِلن بکسر عین شود و از فاعلاتن فعلاتن بکسر عین گردد و در فاع لاتن منفصل خبن نمی آید و در مستفعلن چون خبن کنند متفعلن باند مفاعلن بجایش نهند و از مفعولات معولات ماند منقول به فعولات کنند و بعضی مفاعیل بجایش نهند چون تفع لن منفصل نیز در خبن حکم مستفعلن متصل دارد و هر بحریکه ازین پنج رکن خالی است مخبون نمی گردد.

شعث بالفتح پراگنده کردن شکستن و درینجا اسقاط حرف دوم متحرک از رکن چنانچه از فاعلاتن مفاعلن کنند و قصر جز در بحر کامل

نمی آید.

طی بالفتح اسقاط حرف چهارم ساکن از دو سبب خفیف که بی فاصله اول رکن واقع شود چنانچه از مستفعلن مستعلن باند پس مفتعلن بجای آن نهند و از مفعولات مفعلات باند پس فاعلات بضم تا بجایش نهند و در تفع لن منفصل طی نمی آید و طی در بحر بسیط و رجز و سریع و منسرح و مقتضب وقوع می یابد و در بحر کامل نیز می آید لیکن بشرط اضمار.

عصب بفتح عین و سکون صاد مهملتین فراهم کردن شاخهای درخت برای بریدن و نزد بعضی خشک شدن آب و دهن در دهن و درینجا ساکن لام مفاعلتن را گویند تهمت بلفظ غیر مانوس مفاعیلن بجایش نهند و عصب در غیر بحر وافر نمی آید.

قبض گرفتن به پنجه درینجا اسقاط حرف پنجم ساکن است چنانچه از رکن مفاعیلن و فعولن در اول مفاعلن و در ثانی فعولُ بضم لام میشود و این زحاف در بحر طویل و هزج و متقارب و مضارع وقوع می یابد.

عقل بالفتح بستن بازو و ساق شتر و درینجا اسقاط لام متحرک چنانچه از مفاعلتن مفاعلن کنند و این به بحر وافر اختصاص دارد.

کف بالفتح باز داشتن درینجا اسقاط حرف هفتم ساکن است چنانچه از فاعلا

فاعلات بضم تا و از مفاعیلن مفاعیلُ بضم لام کنند و این زحاف در بحر طویل و مدید و هزج و رمل و خفیف و مجتث و مضارع واقع میشود و زحافات مفرده همین هشت است.

فصل زحافات مزدوجه یعنی مرکب از دو زحاف.

خبل بفتح خای معجمه و سکون بای موحده دست و پا بریدن درینجا اجتماع خبن و طی را گویند که بیان این هردو گذشت چنانچه از مستفعلن متعلن باند فعلتن بجای آن نهند و در مفعولات معلات باند فعلات بجایش نهند و این خاص همین دو رکن و در بحر منسرح وغیره آید.

خزل بفتح خای معجمه و سکون زای معجمه بریده شدن درینجا اجتماع اضمار و طی است چنانچه از متفاعلن مفتعلن سازند و این مختص همین رکن ست و این رکن مختص به بحر کامل.

شکل بالفتح پای چهارپایه برسن بستن درینجا اجتماع خبن و کف و این خاص در رکن فاعلاتن و مستفعلن آید چنانچه از فاعلاتن فعلات بضم تا و از مستفعلن متفعل بضم لام باند مفاعیل بجایش آرند و این در بحر خفیف و مدید و رمل و مجتث افتد.

نقص کم کردن درینجا اجتماع عصب و کف چنانچه از مفاعلتن مفاعیل کنند این مختص به بحر وافر ست قائم مقام

زحاف و آن تشعیث ست.

تشعیث در لغت پراگنده شدن و درینجا حذف یکی از دو حرف متحرک است در وتد مجموع که در فاعلاتن باشد فالاتن باند یا فاعاتن پس مفعولن بجای آن نهند و این تغیّر در بحر مدید و خفیف و رمل و مجتث می آید و در مضارع نیز آید.

معاقبه در لغت از پی دیگر آمدن است و باصطلاح دو سبب خفیف را که در شعری مجتمع باشند از زحاف ماموت و سلامت داشتن ست جوازاً یا یکی را نها و جوباً نگاهداشتن و این اجتماع هر دو سبب خواه از روی وضع باشد در یک رکنی چنانکه در مستفعلن و مفاعیلن خواه از زحاف چنانچه متفاعلن از اضمار مستفعلن شود و مفاعلتن از عصب مفاعیلن شود خواه از اتصال یک رکن بر رکن دیگر مثلاً در بحر رمل فاعلاتن فاعلاتن سبب آخر رکن اول و سبب اول رکن ثانی را سالم داشته تن فا گوئی یا نون سبب اول را حذف کرده ست فاعاصل کنی یا الف سبب ثانی را دور کرده تن ف خوانی این هر سه صورت معاقبه است و جائز نیست که ت ف گوئی چراکه تفعلا بحذف حرف دوم هر دو سبب مذکور منجر بفاصله کبری میشود و عروضیان این را ثقیل می نامند معاقبه در مدید و منسرح و رمل و وافر

و هزج و خفیف و طویل و کامل و مجتث می آید و در کامل و وافر بشرطیکه مضمر و معصوب باشد -

مراقبه در لغت با یکدیگر نگهبانی کردن و باصطلاح مفاعیلن و مفعولات و مستفعلن را حذف نکردن دو سبب خفیف گویند در مشاکل و قریب جدید مراقبه لازم ست و در سریع و منسرح غالب و در بحر خفیف مراقبه جائز -

مکانفه در لغت فراگرفتن یکدیگر را و باصطلاح در سریع و منسرح و بسیط و رجز سه حال جائز داشتن ست یعنی درین بحور جائز ست که هر دو سبب خفیف را معًا سالم دارند یا معًا حذف کنند یا یکی را سالم و یکی را ساقط کنند بدانکه علل جمع علت و باصطلاح از اول یا از آخر رکن سوای زحافات مذکوره چیزی کم کردن یا بیش نمودن ست پس از انجمله آنچه در آخر زیاده شود اینست -

اذالت بکسر بمعنی دامن دراز کردن و درینجا یک الف در وتد مجموع که در آخر رکن باشد زیاده کردن ست پیش از ساکن چنانچه در متفاعلن متفاعلان و در فاعلن فاعلان و در مستفعلن مستفعلان و این در رجز و متدارک و بسیط و کامل و سریع و منسرح و مقتضب واقع میشود و در عروض و ضرب بیشتر وقوع مییابد و در حشو کمتر و در صدر و ابتدا ممنوع -

تسبیغ بسین مهمله و غین معجمه تمام کردن اسباغ و درینجا یک الف در آخر سبب خفیفی که در عروض و ضرب واقع باشد زیاده کردنست چنانچه در فعولن فعولان و در فاعلاتن فاعلاتان پس منقول شود بفاعلیان بیدریا و در مفاعیلن مفاعیلان و این در هزج و رمل و مضارع و متقارب و مدید و طویل و مجتث امکان وقوع دارد -

ترفیل بفا دامن کشیدن و دراز کردن و درینجا بر وتد مجموع که در عروض و ضرب واقع شود سبب خفیف زائد کردنست چون متفاعلن را مرفل نمایند متفاعلن تن شود و بمتفاعلاتن منقول گردد و چون مستفعلن را مرفل کنند مستفعلن تن شود بمستفعلاتن منقول گردد و این در بحر عربی مختص به بحر کامل ست و در رجز نیز آید و آنچه اول افاعیل زیاده کنند -

خرم بالفتح خای معجمه و سکون زای معجمه حلقه در بینی شتر و غیره کردنست و درینجا یک حرف یا دو حرف یا سه حرف یا چهار زیاده کردنست و در تقطیع شمار نیکنند و آن مخصوص اشعار عربیه باشد و قدما در فارسی یک حرف آورده اند و متاخرین استعمال نکنند و از جمله علل آنچه از آخر افاعیل ساقط شود ده است -

حذف در لغت انداختن و درینجا اسقاط سبب خفیف ست از آخر رکن پس فعولن فعو و در فاعلاتن فاعلا و در مفاعیلن مفاعی که اینرا اول را بفعول بفتح عین و سکون لام و ثانی را بفاعلن

و ثالث را بفعولن منقول میکنند و حذف می آید در رمل و طویل و متقارب و مجتث و مدید و هزج و خفیف -

قطف بالفتح قاف و سکون طای مهمله بریدن خوشه انگور و غیره درینجا اسقاط سبب خفیف ست از آخر و ما قبل آن ساکن کردن چنانچه از مفاعلتن مفاعل بسکون لام میماند فعولن بجایش نهند و این مختص به بحر وافر ست -

قصر کوتاه کردن و درینجا اسقاط حرف ساکن ست از سبب خفیفی که در آخر رکن باشد و ماقبل آن ساکن کردن چنانچه از فاعلاتن فاعلات بسکون تا ماند پس فاعلان بجای آن نهند و از فعولن فعول بوقف لام و از مفاعیلن مفاعیل بوقف لام میماند -

قطع بالفتح بریدن و درینجا اسقاط یک حرف ست از آخر وتد مجموع و ماقبل آنرا ساکن کردنست چنانچه از مستفعلن مستفعل بماند مفعولن بجایش نهند و از متفاعلن متفاعل ماند فعلاتن بجای آن نهند و از فاعلن فاعل بسکون لام ماند فعلن بسکون عین بجایش نهند و نا در مذهب نصیر الدین طوسی و ابیاعش قطع در فعلاتن چنانست که سبب خفیف از آخرش بیندازند و از وتد مجموعش حرف ساکن را اسقاط نموده ما قبل او را ساکن گردانند درین صورت نیز فاعل بسکون لام میماند منقول بفعلن

میشود چنانچه در فاعلن گفته آمد و این در بحر رجز و کامل و رمل و متدارک و بسیط و مدید و سریع و خفیف و مجتث و مقتضب وقوع یابد -

حذذ بفتح حای مهمله و دو ذال معجمه کوتاه شدنست و درینجا اسقاط وتد مجموع است از آخر رکن پس در متفعلن مستفع و در فاعلن فا و در متفاعلن متفا میماند اول را بفعلن بسکون عین و ثانی را بفع و ثالث را بفعلن بتحریک عین منقول میسازند و این تغیر در بحر کامل و رجز و متدارک بیشتر آید -

صلم بالفتح گوش از بن بریدن و درینجا اسقاط وتد مفروق ست از آخر رکن مفعولات و درین صورت مفعو میماند و منقول بفعلن بسکون عین میشود و این در بحر سریع و منسرح و مقتضب آید -

وقف و آن در لغت بمعنی استادن و درینجا ساکن کردن تای مفعولات بضم تا را گویند و درین صورت منقول بمفعولان میگردد و این تغیر در سه بحر بوقوع می آید سریع و منسرح و مقتضب -

کسف بسین مهمله و آن در لغت بریدن پاشنه شتر ست و درینجا سقوط حرف متحرک چنانچه از مفعولات مفعولا بماند مفعولن بجایش آرند و قسف گویند در بحر سریع و منسرح و مقتضب آید -

بتر بالفتح بای موحده و سکون فوقانی بریدن دم را گویند و از بیخ بر کندن

باب العین مع الکاف

در اینجا اجتماع ثلم و حذف در رکن مفعولن و اجتماع قطع و حذف در فاعلاتن و اجتماع خرم و حذف در مفاعیلن چنانچه در فعولن فع و در فاعلاتن فعلن بدل از فاعلن و در مفاعیلن فع بدل از فا آرند و این به بحر تقارب و هزج و رمل و مضارع و مجتث و خفیف آید و بعضی رکنی را که در وی تبر واقع شود ملقب باتبر کنند و بعضی مقطوع و محذوف و بعضی اخرم و مجبوب نامند از جمله علل تغییر است که اول رکن ساقط شود نوشته است.

خرم بفتح خای معجمه و سکون راء مهمله شگافتن پره بینی و در اینجا اسقاط حرف اول از وتد مجموع که در رکن اول آید و این تغییر اگر تنها در مفاعیل باشد بنام خود یعنی خرم گویند و آن ساقط کردن میم مفاعیلن است فاعیلن ماند مفعولن بجایش آرند و در هزج و مضارع افتد والا در هر موضعی بلقب خاص میشود و مثلاً اگر فعولن را خرم تنها کنند اثلم گویند و با قبض اشتر نامند و قبض بیاید.

ثلم رخنه کردن و در اینجا حرف اول از رکن فعولن افگندن عولن بماند بدل آن فعلن آرند.

شتر بفتحتین و ثای مثلثه و راء مهمله شکستن و دندان پیش در اینجا اجتماع خرم و قبض در فعولن یعنی فا و نون آنرا ساقط کردن عول میماند فاع بجایش نهند و اخرم هم نامند این هر دو در طویل و متقارب افتد.

شتر بفتحتین و شین معجمه و تای فوقانی بریده شدن و برگشتگی پلک و در اینجا اجتماع خرم و قبض در مفاعیلن یعنی حرف اول و پنجم آنرا ساقط کرده فاعلن کنند و اشتر نامند.

خرب ویران شدن و در اینجا اجتماع خرم و کف در مفاعیلن یعنی بعد سقوط حرف اول و هفتم فاعیل بضم لام بماند مفعول بضم لام بجایش نهند اشتر و اخرب هر دو در هزج و مضارع افتد.

عضب بضاد معجمه شکستن شاخ و در اینجا آمدن خرم در مفاعلتن یعنی حرف اول ساقط کنند و مفتعلن بجای فاعلتن آرند و اعضب نامند مختص بوافر.

قصم بفتحتین قاف و صاد مهمله شکسته دندان و در اینجا اجتماع خرم و عصب بصاد مهمله در مفاعلتن یعنی حرف اول آنرا ساقط کرده حرف پنجم را ساکن کنند فاعلتن بسکون لام باقی ماند مفعولن بجایش آرند و اقصم نامند.

عقص بفتحتین پیچیده شدن موی در شکنج اینجا اجتماع خرم و نقص در مفاعلتن یعنی حرف اول و پنجم را ساقط کنند فاعلتن بماند فاعلن بجای آن نهند و اعقص گویند.

جمم بفتح جیم مهمله و سکون میم ... موی ... پیچیدن ... و در اینجا اجتماع خرم و نقص یعنی از مفاعلتن حرف اول و پنجم ساقط کردن و هفتم را ساکن نمودن چنانکه

مفعول منقول از فاعلت شود و اعقص نامند این چهار خاص بحر وافر است.

رفع بمعنی برداشتن در اینجا اسقاط یک سبب خفیف است از جزوی که در اول او دو سبب خفیف باشند چنانچه در مستفعلن فاعلن بدل از تفعلن آرند و در مفعولات مفعول بدل از عولات آرند و مرفوع نامند در بحر منسرح و رجز هم آید.

فصل در ترکیبات جدیده که متاخرین بعد از خلیل بن احمد استخراج کرده اند

جبّ بفتح جیم و سکون موحده خصی کردن در اینجا دو سبب خفیف از آخر مفاعیلن دور کردن یعنی چون از مفاعیلن عیلن دور کنند مفا باقی ماند بدلش فعل آرند.

هتم بالفتح دندان از بن شکستن در اینجا اجتماع حذف و قصر چون مفاعیلن را لن از حذف و یا را حرکت ما قبل از قصر بیفتد مفاع بماند بجای آن فعول بدل کنند.

زلل بفتحتین و زای معجمه لغزیدن ران در اینجا اجتماع خرم و هتم چون از مفاعیلن میم و لن و یا را حرکت ما قبل دور شود فاع بماند و این هر سه یعنی جب و هتم و زلل در هزج و مضارع افتند.

نحر بالفتح بیرون کردن چیزی و در اینجا اجتماع خبن و قطع چون مستفعلن را خبن کنند مفاعلن میشود باز که از مفاعلن بقطع فعولن گردد و ... چون ... مفاعلن ...

هر دو عمل کنند فعل میگردد.

جحف بفتح جیم و سکون حای حطی نقصان کردن و در اینجا از فاعلاتن خبن کرده فعلاتن کنند و باز فعلا را که فاصله صغری است ساقط کنند تن ماند فع بجایش نهند و مجحوف گویند.

سبغ بالفتح چاره شدن و در اینجا اجتماع خبن و قطع و بتر در فاعلاتن یعنی حذف نمودن الف فاعلاتن و الف علاتن فعل بسکون لام بماند و در رمل و مضارع آید.

نحر گاو بریدن در اینجا اسقاط هر دو سبب و تای مفعولات است چون لا بماند فع بدلش آرند و منحور گویند و این بسریع و منسرح و مقتضب آید.

جدع بفتح جیم و سکون دال مهمله بینی و گوش و دست بریدن در اینجا اسقاط هر دو سبب خفیف است از مفعولات و اسکان تا است چون لات بماند فاع بجایش نهند و مجدوع نامند و این در بحر سریع و منسرح و مقتضب آید.

فصل در فروع بعضی افاعیل بسیار مستعمل

فروع مفاعیلن شانزده است اول مفاعیلن ... دوم مفاعلن مقبوض ... سوم مفاعیل بضم لام مکفوف چهارم مفعولن اخرم پنجم مفعول بضم لام اخرب ... فاعلن اشتر ... فعولن ... مفاعیل ...

مقصور سیوم فعول بوقف لام اهتم دهم
فعل بفتح عین مجبوب یازدهم فاع ازل
دوازدهم فع ابتر سیزدهم فاعلان مقبوض
مسبغ چهاردهم مفعولان اخرم مسبغ
پانزدهم فاعلان اشتر مسبغ شانزدهم
فعولان محذوف مسبغ -

فروع فاعلاتن سیزده است

اول فاعلیان مسبغ دوم فعلاتن بکسر
عین مخبون سیوم فاعلات بضم تا مکفوف
چهارم فعلات بکسر عین وضم تا شکول
پنجم فاعلن محذوف ششم فاعلان
مقصور هفتم فعلان بکسر عین مخبون مقصور
هشتم فعلن بسکون عین ابتر و بفتحتین مقطوع
و محذوف نام نهم مفعولن مشعث دهم
فعلان بسکون عین مقطوع مسبغ یازدهم
فعلن بفتحتین مربوع دوازدهم فع مجحوف
سیزدهم فع مجحوف مسبغ -

فروع مستفعلن نیز سیزده اول

مستفعلان مذال دوم مفاعلن مخبون
سیوم مفاعلان مخبون مذال چهارم فعلاتن
بسکون عین مخذول پنجم فع مخذول
ششم مفتعلن بکسر عین مطوی هفتم مفتعلان
مطوی مذال هشتم مفعولن مقطوع نهم فعولن
مخلع دهم فعلتن بفتح عین و لام مخبول
یازدهم فاعلن مرفوع دوازدهم فاعلان
مرفوع مذال سیزدهم مستفعلان مرفل

فروع مفعولات چهارده است

اول مفاعیل بضم لام مخبون دوم مفاعیل
بوقف لام مخبون موقوف سیوم فاعلات
بضم تا مطوی چهارم فاعلات بوقف
تا مطوی موقوف پنجم فعلات بفتح عین
وضم تا مخبول ششم فعلات بوقف
تا مخبول موقوف هفتم مفعولان موقوف
هشتم مفعولن مکسوف نهم فاعلن مطوی
مکسوف دهم فعولن مخبون مکسوف یازدهم
فعلن بسکون عین اصلم دوازدهم فاع
مجدوع سیزدهم فع منحور چهاردهم مفعولن
بضم لام مرفوع -

فروع فعولن هشت است اول

فعولان مسبغ دوم فعول بضم لام مقبوض
سیوم فعول بوقف لام مقصور چهارم
فعل بفتح عین و سکون لام
محذوف پنجم فعلن بسکون عین اثلم
ششم فعلان بسکون عین اثلم مسبغ
هفتم فاع اثرم هشتم
فاع ابتر -

فروع فاعلن پنج است اول

فعلن بکسر عین مخبون دوم فعلن بسکون
عین مقطوع سیوم فعل بفتح عین و سکون
لام مخبون مقطوع چهارم فع مخذوذ پنجم
فعلان مذال -

فصل دوائر که بحور از آنها [illegible]

باید دانست که بعضی از بحور منفک
و علی‌حده از بعضی دیگر میشود بسبب آنکه
ارکان عشره مذکوره بتقدیم و تاخیر با
و اوتاد و فواصل بعضی از بعضی بصورت
دیگر حاصل میشود و تفصیل بر اهل [illegible] پنهان
او برای سهولت تفهیم آنها که بحر را
از یکدیگر پنج دائره وضع نموده برای
هر دائره نامی مناسب مقرر کرده‌اند
بعده فارسیان یک دائره مخترع افزوده
همگی شش دائره مقرر کرده اند چنانچه
بهمین تقدیم و تاخیر اجزای بحر طویل
و مدید و بسیط از یک دائره مستخرج میشود
مثلاً اگر فعولن مفاعیلن را چهار بار
مدور بر خط دائره نویسی و از فعولن آغاز
نمائی بحر طویل باشد و اگر از لن لفظ
فعولن آغاز کنی و لن مفاعیلن فعو
چهار بار بگوئی بر وزن چهار فاعلاتن
فاعلن میشود که بحر مدید است و اگر از
عیلن شروع سازی و چهار بار بگوئی
عیلن فعولن مفا بر وزن مستفعلن فاعلن
میشود که بحر بسیط است و نام این دائره
مختلفه باشد باختلاف ارکان سباعی
و خماسی و بحر وافر و کامل از یک دائره است
چه اگر هشت مفاعلتن بر خط دائره نویسی
و از مفا آغاز نمائی بحر وافر است و از
علتن آغاز کنی و علتن مفا چهار بار
بگوئی بر وزن چهار متفاعلن میشود
که بحر کامل است و این دائره را بنابر
الفت و اتحاد ارکان مؤتلفه نامند
هزج و رجز و رمل از یک دائره است
زیرا که اگر مفاعیلن چهار بار بر خط
دائره نویسی و از مفا آغاز کنی بحر هزج
و اگر از عیلن آغاز کنی و عیلن مفا گوئی
بر وزن مستفعلن میشود که بحر رجز است و اگر
از لن شروع کنی و لن مفاعی بگوئی
بر وزن فاعلاتن گردد که رمل است و نام
این دائره مجتلبه باشد بسبب جلب
ارکان از دائره مختلفه و بحر منسرح و
مضارع و مجتث و مقتضب از یک دائره
بیرون آیند زیرا که اگر مفاعیل فاعلات
مفاعیل فاعلات را یک یک و
دو حرف جدا جدا بر خط دائره نویسی
و از سیم مفاعیل آغاز نمائی و بتمامی
فاعلات دوم تمام کنی بحر مضارع مثمن
مکفوف است و اگر از عیل آغاز کنی و
گوئی عیل فاعلات مفاعیل فاع لات
مفا بر وزن فاعلات مفتعلن فاعلات
مفتعلن میشود که بحر مقتضب مثمن مطوی
است و اگر از لام مفاعیل شروع نمائی
و گوئی لفاعلات مفاعی بر وزن مفاعلن فعلاتن
مفاعلن فعلاتن میشود که بحر مجتث مثمن مخبون
و اگر از لات آغاز کنی و گوئی لات مفاعیل
فاع لات مفاعیل فاع بر وزن مفتعلن
فاعلات مفتعلن فاعلات میشود که بحر منسرح
مثمن مطوی است و این دائره را مشتبه
گویند و وجه تسمیه اشتباه [illegible] لن
و فاع لاتن است مستفع لن فاعلاتن متصل
چه اول و ثانی به مجتث و خفیف و مضارع
تعلق دارد و ثالث و رابع به بحور
دیگر و سریع و جدید و قریب و خفیف
و مشاکل از دائره منتزعه بهمه مسدس
بر می آیند زیرا که مستفعلن مستفعلن فاعلات
را دو دو و یک یک حرف جدا جدا
بر خط دائره نویسی از مفا آغاز نمائی

و بر لات تمام سازی بحر سریع مطوی
حاصل میشود و اگر از فای مفتعلن شروع نمائی
و گوئی از تعلن مفت تعلن مفت تعلن فاعا
مفت بر وزن فعلات فعلات مفاعلن میشود که
جدید مخبون است و اگر از علن مفتعلن آغاز نمائی
و گوئی علن مفت علن فاع لات مفت بوزن
مفاعیل مفاعیل فاعلات میشود که بحر
قریب مکفوف است و اگر از تای مفتعلن دوم
آغاز کنی و گوئی تعلن مفا مفعلن بروزن
فعلات مفاعلن فعلات میشود که بحر خفیف
مخبون است و اگر از لات آغاز نمائی

بگوئی لات مفت علن مفت علن فاع
بر وزن فاعلات مفاعیل مفاعیل
میشود که بحر مشاکل مکفوف است اما
متقارب تنها یک دائره داشته آنرا
منفرده میگفتند ابوالحسن اخفش از ان بحر
متدارک استخراج نمود و متفق نام نهاده
باین طریق که چون هشت فعولن را مثل خط
دائره نویسی و از فعو آغاز کنی بحر
متقارب است و اگر از لن آغاز نمائی
و بگوئی لن فعو بر وزن فاعلن می شود
و آن بحر متدارک است۔

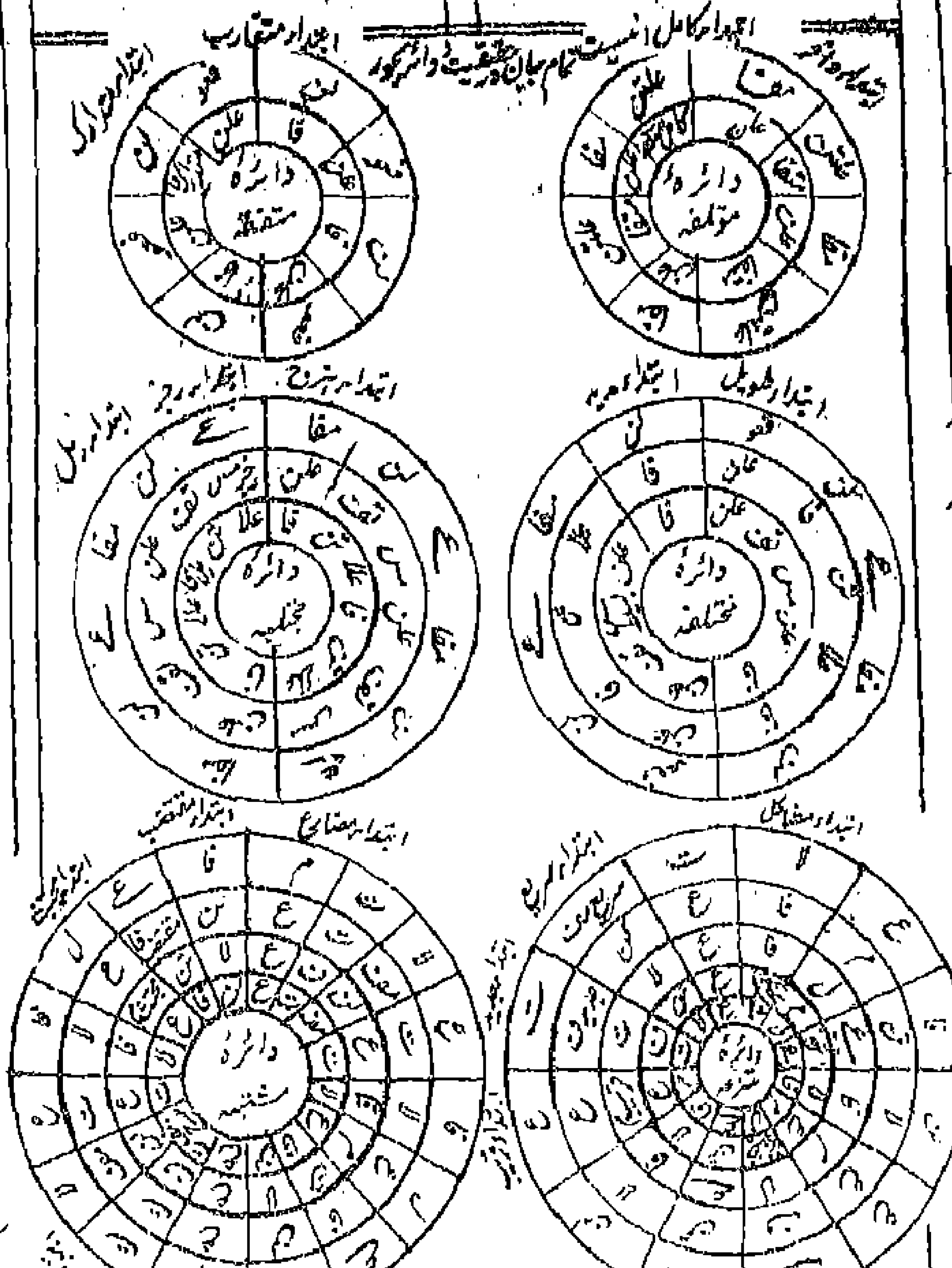

اوزان مستعمل کثیر الوقوع هر بحر معاوزان
وافاعیل هر یکی نوشته میشود تا کمیت
و کیفیت هر بحر حاصل آید۔
بحر طویل این بحر باشعار عرب
تعلق دارد و شعر فارسی درین بحر کمیاب
چراکه نزد فارسیان مطبوع نیست و طویل
ازین جهت نام باشد که واضع علم عروض
سوای این بحر بعض بحور را مسدس وضع
کرده بود و بعض دیگر را که مثمن وضع
کرده مجزو هم می آیند یعنی یک رکن از
هر مصرعه می اندازند بخلاف این بحر
که مثمن وضع کرده و مجزو هم نمی آید
بحر طویل سالم از سلمان ساوجی
بیت باحسان توئی حاتم برفعت
توئی کسری ٭ بفرمان توئی آصف
ببرهان توئی عیسیٰ ٭ مثال دیگر **بیت**
چه گویم نگارینا که با من جفا کردی ٭
قرارم ز دل بردی ز صبرم جدا کردی ٭
فعولن مفاعیلن چهار بار و گاهی بعضی
ارکان مقبوض محذوف مسبغ نیز می آید۔
بحر طویل عروض و ضرب مقبوض
از سعدی **بیت** سری طیف من یجلو
بطلعته الدجیٰ ٭ شگفت آمد از بختم که این
دولت از کجا ٭ بر وزن فعولن مفاعیلن
فعولن مفاعلن ٭ فعولن مفاعیلن
فعولن مفاعلن۔
بحر مدید سالم این بحر را از جهت
مدید گویند که مدید در لغت بمعنی کشیده
است این بحر را نیز از بحر طویل کشیده اند

و بعضی گویند که دو سبب در دو طرف
ارکان سباعی او کشیده شده است
انجاحی **بیت** دل ز هجرت ای صنم
خون خود را میخورد ٭ جان بدست
ای پسر جامهٔ تن میدرد ٭ فاعلاتن
فاعلن چهار بار۔
بحر بسیط سالم بسیط در لغت
گسترانیده است و در ابتدای رکن
سباعی او دو سبب گسترانیده شده
یا آنکه در ابتدای ارکان او اسباب
گسترانیده شده سباعی را دو سبب
و خماسی را یک سبب از حاجی **بیت**
چون خار و خس بروز شب افتاده ام
در رهت ٭ باشد که بر حال من افتد
نظر ناگهت ٭ مستفعلن فاعلن چهار بار
مثال دیگر در همین بحر از سیفی **بیت**
ای با وصالت دلم شادان ز دو بر
فلک ٭ هجر تو بر جان چون بر جراحت نمک
بحر بسیط صدر و ابتدای سالم و حشو
و عروض و ضرب مخبون از گلستان سعدی رح
بیت دانی که چه گفت مرا آن بلبل
سحری ٭ تو خود چه آدمیی کز عشق
بیخبری ٭ اشتر بشعر عرب در حالت
است و طرب ٭ گر ذوق نیست
ترا کژ طبع جانوری ٭ مستفعلن
فعلن چهار بار۔
بحر وافر وافر از آن گویند که درین
بحر حرکات بسیار باشد چنانچه در
هر رکن پنج متحرک است یا آنکه درین بحر

فصل چون این بحرها معلوم شد اوّل | دانسته آید که ابیاتی چند در نظم

٣٣٦

غیاث اللغات — باب عین مهمله

اشعار عرب بسیار است.

بحر وافر مثمن سالم از سیفی بیت

چو شد روشنا که سوی کسی بچشم وفا نمی نگری
ز رسم جفا نمی گذری طریق وفا نمی سپری

مفاعلتن هشت بار.

بحر وافر مربع از نصیر الدین طوسی بیت

مرا به چه کنی بجای
کسی که او نکند بجای تو بد

بحر کامل مثمن سالم از جمال الدین حسین بیت

بصنوبر قد دلکشی اگر ای صبا گذری کنی
بهوای جان حزین من دل خسته را خبری کنی

متفاعلن هشت بار بحر کامل را کامل ازان نامند که همچنانکه در دائره وضع کرده اند همچنان تمام مستعمل است.

بحر کامل مثمن مضمر بیت

تماشای باغ را چه شد که باندازه دل فتی ... [illegible]
... [illegible] منتی.

بحر کامل از سعدی

بلغ العلی بکماله کشف الدجی بجماله
حسنت جمیع خصاله صلوا علیه و آله

رکن صلوا علیه بر وزن مستفعلان و باقی همه متفاعلن در بحر کامل اگر سالم مقابل مضمر یا بالعکس آید جائز است در یک بیت.

بحر هزج این بحر را هزج ازان گویند که هزج در لغت آواز با ترنم خوش آینده است و عرب بیشتر اشعار که با آواز خوش در سرود می خوانند درین بحر است و درین بحر هر مثمن و چهار وزن آورده است.

هزج سالم از حافظ بیت

الا یا ایها الساقی ادر کأسا وناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها

مفاعیلن هشت بار در بنا وزن اگر بعضی سالم و بعضی مسبغ آید جائز است.

هزج مثمن اخرب مکفوف مقصور از امام محمد غزالی رحمة الله علیه بیت

شوری شده از خواب عدم دیده کشودیم
دیدیم که باقیست شب فتنه غنودیم

مفعول مفاعیل مفاعیل مفاعیل و بار درین بحر اگر آخرین رکن مفاعیل آخر دیگر فعولن باشد جائز چنانکه سعدی گوید بیت

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز
کان سوخته را جان شد و آواز نیامد

مصرع اول مفعول مفاعیل مفاعیل مفاعیل و رکن آخر مصرع دوم فعولن و اگر در حشو سالم و اخرب آید جائز باشد چنانکه عرفی گوید بیت

جم مرتبه خانی که اثر نطق
چون گل همگی گوش کند عذر اصم را

بر وزن مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیل مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن.

هزج مثمن اخرب یعنی صدر و ابتدا و حشو بعضی اخرب و باقی سالم از حافظ

ای بار شه خوبان واداز غم تنهائی
دل بی تو بجان آمد وقتست که باز آئی

مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن دو بار.

هزج مثمن مقبوض مقصور از سیفی بیت

دل برد شد از غمت غنچه دل برون نشد
زبون شدم که ... [illegible] دست غم زبون نشد

هزج مثمن مکفوف از جامی بیت

ترا لعل شکر ریز بود از چشم گهر بار ... [illegible] خنده
بود خوبی و مرا گریه ... [illegible]

بر وزن مفاعیل هشت بار.

هزج مثمن اشتر از ... [illegible] بیت

دیدن ز خود در ... [illegible] آشنا ... [illegible]
... [illegible]

بر وزن فاعلن مفاعیلن چهار بار.

هزج مجرد مسدس سالم از ... [illegible] بیت

... [illegible] لولا ... [illegible] بلالالی ... [illegible] لو لو لالا

بر وزن مفاعیلن شش بار.

هزج مسدس مقصور از جامی بیت

الهی غنچه امید بگشای
گلی از روضه جاوید بنمای

بر وزن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل نسخه یوسف زلیخا و شیرین خسرو نظامی و مثنوی ناصر علی و مثنوی ... [illegible] و مثنوی زلال درین وزن است.

هزج مسدس اخرب ... [illegible]
... [illegible] نور ... [illegible] بر وزن ... [illegible] مفاعلن مفاعیل و بجای مفاعیل فعولن آوردن هم درست است و ... [illegible] درین وزن حرف ساکن در مقابله حرف متحرک واقع شود جائز باشد چنانکه درین مصرع ... [illegible] تا ... [illegible] ساکن است در مقابله متحرک واقع گشت و درین بیت فیضی بیت

... [illegible] در مقابل اسکندر آئینه
وی اندر دل رای اسکندر

که ساکن است در مقابله متحرک واقع شد و مثنوی ... [illegible] و تحفة العراقین و لیلی مجنون نظامی برهمین وزن است چنانکه فصحای عجم اوزان رباعی که آزاد و بیست و چهار اند نیز گویند از همین بحر هزج اختراع کرده اند و آن بهمین بحر اختصاص دارد و بیست و چهار وزن برای آن در دو شجره مقرر کرده اند یکی شجره اخرب که رکن اول آن مفعول باشد دیگر شجره اخرم که رکن اول آن مفعولن باشد و هر یکی ازان هر دو شجره دوازده وزن دارد و مجموع این اوزان از اجتماع مفاعیلن سالم و ... [illegible] زحافات ... [illegible] و آن ... [illegible] تا شود مفعولن شود و چون اخرب باشد مفعول بضم لام شود و چون مقبوض باشد مفاعلن گردد و چون مکفوف آید مفاعیل بضم لام شود و چون مجبوب باشد فعل بسکون لام گردد و چون اهتم باشد فعول شود و ... [illegible] لام و چون جب را با خرم جمع کنی فع ماند و آنرا ابتر گویند و چون هتم را با خرم جمع کنی فاع شود آنرا ازلل خوانند و چون ... [illegible] فاعلن شود چنانکه در زحافات مفصل ذکر شد اوزان شجره اخرب ... [illegible]

[illegible marginal glosses]

اوّل مفعول مفاعلن مفاعیلن فاع
دوم مفعول مفاعیل مفاعیلن فاع
سوم مفعول مفاعلن مفاعیل فعل
چهارم مفعول مفاعیلن مفعولن فاع
پنجم مفعول مفاعلن مفاعیلن فع
ششم مفعول مفاعیل مفاعیلن فع
هفتم مفعول مفاعیلن مفعول فعول
هشتم مفعول مفاعیلن مفعولن فع -
نهم مفعول مفاعیلن مفعول فعل -
دهم مفعول مفاعیل مفاعیل فعول -
یازدهم مفعول مفاعلن مفاعیل فعول
دوازدهم مفعول مفاعیل مفاعیل فعل
اوزان شجرهٔ اخرم وآن اینست -
اوّل مفعولن مفعولن مفعول فعول -
دوم مفعولن مفعول مفاعیل فعولن -
سوم مفعولن مفعولن مفعول فعل
چهارم مفعولن فاعلن مفاعیل فعول -
پنجم مفعولن مفعولن مفعولن فاع -
ششم مفعولن مفعول مفاعیلن فاع
هفتم مفعولن مفعول مفاعیل فعل
هشتم مفعولن فاعلن مفاعیلن فع
نهم مفعولن مفعولن مفعولن فع -
دهم مفعول مفعول مفاعیلن فع -
یازدهم مفعولن فاعلن مفاعیل فعل
دوازدهم مفعولن فاعلن مفاعیل فع
واجتماع هر چهار وزن ازین اوزان بیست
وچهار مذکوره در یک بیت جائز ست -
هفتم بحر رجز واین را از آن رجز نامند
که رجز بفتحتین در لغت اضطراب سرین شتر

وعرب اکثر اشعاری که در معرکه مقابله
مفاخرت خود سرایند درین بحر گویند چنین
اوقات آواز مضطرب و حرکات سریع
میباشد ازین جهت بدین اسم مسمی گردید
وبعضی گویند که رجز بالفتح شتری را گویند
که چون حرکت کند باز ساکن شود و درین
بحر در اول ارکان وتد و سبب خفیف ست
وبعد حرکتی سکون از تحریک جز نامسید نظر
رجز مثمن سالم از خسرو بیت ای چهرهٔ
زیبای تو رشک بتان آزری * هر چند
وصفت میکنم در حسن زان زیباتری *
وزنش مستفعلن هشت بار و بعض استادان
رجز سالم را بربع وتد و رکن آورده اند
از عبد الواسع جبلی بیت یا صاحب الشی
الحذر * زان سرو قد سیمبر * کز عشق
او گشتم سمر * با کام خشک و چشم تر *
تشنه لب و خسته جگر * بر کند جان با تخمه
سر کرده زغم زیر و زبر * دنیا و دین
وبال و تن * آید چشم هر نفس * عالم
رخ نقش چون قفس * بی یار و در افرازد
شبها خیال و دست بس * تا چند باشم
چون جرس * بی او خروشان از هوش
هرگز مباد احوال کس * در عشق
چون احوال من * -
رجز مثمن مطوی بیت می شگفد گل
بچمنها ز نسیم سحری * وه چه شود گر نفسی
بیائی با باده خوری * وزنش
مفتعلن هشت بار -
رجز مثمن مطوی مخبون از سعدی

بیت آنکه نبات عارضش آب حیات
میخورد * در شکرش نگه کند هر که نبات
میخورد * وزنش مفتعلن مفاعلن چهار بار -
رجز مثمن مخبون مطوی از جامی بیت
فغان کنان هر سوی بکوی تو میگذرم
چو نیست ره سوی تو ام بیا هم در
میگذرم * بر وزن مفاعلن مفتعلن چهار بار
درین بحر اگر مفتعلن بجای مفاعلن
آید مضائقه ندارد -
رجز مثمن مطوی مخبون مقطوع از جامی
بیت سوی تو خواهمت کز او نیست بدین
رعنائی مه * نگویمت که نیست چنین
زیبائی * بر وزن مفتعلن مفاعلن
مفتعلن مفعولن -
رجز مسدس سالم بیت ساقی
بعشرت کوش * در دور آن گل * مگذار
از کف جام تا پایان گل * مستفعلن شش بار
رجز مسدس مخبون از جامی بیت کنون که
گرد داز بهار خوش هوا * فزون خود
بهر دل اندر رخش هوا * بر وزن
مفاعلن شش بار -
رجز مسدس مطوی بیت نیست
مرا جز تو نگاری دگری * می نکنی هیچ
بکار من نظری * وزنش مفتعلن شش بار
بحر رمل این را رمل از آن گویند
که رمل در لغت حصیر بافتن ست چون
ارکان این بحر را وتدی میان دو سبب
است و وتد و سبب در میان وتد گویا
که او تاد او را با اسباب بافته اند چنانکه

حصیر را بریسمان بیافند یا آنکه رمل
نوعی از سرود ست و این بدین وزن
باشد یا آنکه از رملان ماخوذ کرده اند
که نوعی از دویدن شتر ست بشتاب
چون این بحر از کثرت اسباب خفیف
ا بسرعت و شتاب خوانده میشود لهذا
برمل نامیده شد -
رمل مثمن سالم بیت شکل دل حسرت
که تو داری نباشد دلبری را به خواب
بند بیابی چشمت کم بود جادوگری را *
وزنش فاعلاتن هشت بار -
رمل مثمن صدر و ابتدا سالم و حشو
مخبون و عروض و ضرب مخبون مقصور
از سلمان بیت چشم دولت ز سواد
ظلمت گشت منیر * باغ دانش ز سحاب
کرمت هست نظیر * بر وزن فاعلاتن
فعلاتن فعلاتن فعلان -
رمل مثمن صدر و ابتدا سالم و حشو
مخبون و عروض و ضرب مجحوف از سلمان
بیت آن کند قهر تو با ظلم که با گل دی
آن کند لطف تو با عدل که با ترنجی *
بر وزن فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع
رمل مثمن مسبغ از سلمان بیت تا یکی
گریم بزاری همچو ابر نوبهاران * از سر
اندوه و حسرت در فراق گلعذاران *
فاعلاتن فاعلان فاعلاتن فاعلیان
رمل مثمن یک رکن مشکول و یک سالم
علی الترتیب از حافظ بیت بلا زمان
سلطان که رساند این دعا را *

کز شکر پادشاهی ز نظر مران گدا را
فعلات فاعلن فعلات فاعلاتن۔

رمل مخبون شعر از نصیر الدین طوسی
بیت چه کنم هر چه کنم با تو نمی دارد سودم
بجز آن حیله ندانم که ز عشقت بگریزم
فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعولن۔

رمل مثمن صدر و ابتدا و حشو ها سالم
و عروض و ضرب محذوف بیت بهر گرا
بینم سخن با او ز بهر چه امیکنم ٭ تا کشد قرینه کیز تو
صد تقریب بپیدا میکنم تو ورش فاعلا
فاعلاتن فاعلاتن فاعلن۔

رمل مثمن مشکول بیت از سعدی ٭ بخند
وا از رخ قمری نمای ما را ٭ سخنی بگوی و از
لب شکر نمای ما را ٭ فعلات فاعلاتن
فعلات فاعلاتن۔

رمل مثمن صدر و ابتدا مخبون و حشو
بعضی سالم و بعضی مخبون و عروض
و ضرب سالم از سعدی بیت نه بشهری
سوارم نه چو اشتر زیر بارم ٭ نه خداوند
رعیت نه غلام شهریارم ٭ غم موجود
و پریشانی معدوم ندارم ٭ نفسی میزنم
آسوده و عمری میگذارم ٭ بر وزن
فعلاتن فاعلاتن فعلاتن فاعلاتن
فعلاتن فعلاتن فاعلاتن۔

رمل مثمن صدر و ابتدا سالم و حشو ها
مخبون و عروض و ضرب مخبون محذوف
از سبحه ابرار بیت بازدل پرورزن ترنج
باتدبیری ٭ شیر اندام بتی نو چه گشتی
گیری ٭ فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

مثنوی گل گشتی میر نجات درین بحر است
و شعر مذکور هم از انست۔

رمل مثمن مخبون بیت فکرت را
شد اگر چه سپهر مرتب ٭ نگسی نیز نخجم
کند سایه بران لب ٭ فعلاتن فعلاتن
فعلاتن فعلاتن ٭ بعضی رمل مخبون را
بر شانزده رکن بنا کرده اند و در
عرف ما و اقفان از غلطی بحر طویل گویان
بر ند مثالش از عصمت الله بخاری بیت
رنگ رخسار و دو گیسو خط و خد و قد
و عارض و خال ای سرو پریرو
سمن بر شفق و کوکب شام و سحر و لولو
و گلزار و بهشت و هلال طرف چشمه کوثر
فعلاتن شانزده بار۔

رمل مسدس سالم سیفی بیت ای
نگارین روی دلبر زان مائی ٭ ریخ
حکمن پنهان چو اندر جان مائی ٭ فاعلاتن
فاعلاتن فاعلاتن۔

رمل مسدس محذوف بیت گفت
زاهد از بهشتم ده خبر ٭ گفتمش ز نهار نام
ده مبر ٭ فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
مثنوی حضرت مولانا جلال الدین رومی
و منطق الطیر شیخ فرید الدین عطار و نان
و حلوا بهاء الدین آملی درین بحر است۔

رمل مسدس مخبون مقصور سیفی بیت
شکرین لعل تو کان نمک است ٭ گرچه
شکر به مکان نمک است ٭ فاعلاتن
فعلاتن فعلات۔

رمل مسدس مخبون محذوف بیت
مشتم زاده زیبی نخوت و جاه ٭ پنجه امید طلیفه
برآه ٭ فاعلاتن فعلاتن فعلن ٭ و برین وزن
مثنویها کم واقع شده اند۔

بحر سریع چون درین بحر اسباب
بیشتر اند از اوتاد زود تر گفته میشود
لهذا سریع نام کردند و این بحر را در
فارسی همه ارکان مطوی آرند و سالم
نیاید مگر بتکلف۔

بحر سریع مطوی موقوف سعدی
بیت از قضا سر و رست چو نماند گریز
دست بگیر سر شمشیر تیز ٭ مفتعلن
مفتعلن فاعلان ٭ و درین وزن اگر
مقطوع مقابل مطوی آرند جائز است
تقدیم و تاخیر شرط نیست چنانچه نظامی
فرموده بیت هست کلید در گنج حکیم
بسم الله الرحمن الرحیم ٭ بر وزن مفتعلن
مفتعلن فاعلان ٭ مفعولن مفعولن فاعلان
درین وزن اگر عروض و ضرب مختلف
باشد هم جائز است چنانکه در آخر مصرعه
فاعلن مطوی مکسوف و در آخر مصرعه
دیگر فاعلات مطوی موقوف و درین بحر
گاهی حرف موقوف در مقابله حرف
متحرک واقع شود جائز باشد چنانکه
خاقانی فرماید بیت حلقه از کم شود
از زلفت تو به خاتم جم خواهی تا وان
آن بهای خواهی موقوف است که بجای
حرف متحرک افتاده مصرعه اول بر وزن
مفتعلن مفتعلن فاعلن ٭ ثانی بر وزن
مفتعلن مفعولن فاعلات ٭ و درین

بحریست قران السعدین و مخزن اسرار
و مطلع الانوار و درین وزن اگر
صدر با ابتدا سالم آید و حشو مطوی
و عروض و ضرب موقوف جائز است
سلمان بیت صورت اقبال
ترا بر جبین ٭ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا
مُبِينًا ٭ مفتعلن مفتعلن فاعلان ٭
مستفعلن مفتعلن فاعلان ٭ سریع
مطوی مکسوف مجدوع از جامی
بیت ای گل رویت سنبل خیز
زلف سیاهت آتش بیز ٭ مفتعلن
مفعولن فاع ٭ درین وزن اجتماع
طی و کسف در حشو جائز است۔

بحر منسرح منسرح در لغت بمعنی آسان
چون درین بحر سببها مقدم اند بر اوتاد
آسان تر گفته میشود و سالم نیاید۔

منسرح مثمن مطوی موقوف سیفی بیت
آنکه دلم صید اوست میر شکار من است ٭
دست بخون نگار کرده نگار من است ٭
مفتعلن فاعلات چهار بار ٭ مفتعلن فاعلات
مفتعلن فاعلن نیز درست است و فاعلن
مفتعلن فاعلن اگر بآن جمع شود نیز جائز چنانکه
سعدی فرماید بیت شیشه و تا کی
فلک راست شد از خرمی ٭ تا چو تو فرزند
زاد مادر ایام را ٭
منسرح مثمن مطوی و عروض و ضرب منحور
سعدی فرماید در گلستان بیت بنده اهل
طمع بنعمت دنیا ٭ پر نشود همچنانکه چاه بشبنم ٭
مفتعلن فاعلات مفتعلن فع۔

منسرح مثمن اخرب سیفی بیت سیفی
گدازان شد در شهر آن پریرو ده تا روز
دوران آید بجا نیاید * مفعول فاعلات
دوبار -
منسرح مسدس مطوی بیت شاه جهان
باد ترا زمانه بوده که کرسش خلق شاد باشی
بوده * مفتعلن فاعلات مفتعلن -
منسرح مسدس اخرب مکفوف بیت
ای نازنین که ماه منی امشب * رحمی
بکن چون شاه منی امشب * مفعول
فاعلات مفاعیلن دوبار -
بحر خفیف سبک بودن بحر بیست
در عربی مسدس آید و فارسیان بندرت
مثمن هم آورده اند -
بحر خفیف مسدس صدر و ابتدا
سالم و باقی مخبون از جامی بیت
سبز با تو دمیده یار نباده * تازه شد باغ
و آن نگار نیامد * فاعلاتن
مفاعلن فعلاتن -
بحر خفیف صدر و ابتدا سالم
حشو مخبون و باقی مقطوع و اگر عروض
فعلن آید و ضرب فعلاتن یا فعلان
یا بالعکس هم جایز است سعدی بیت
کس نه بیند که تشنگان حجاز * بر لب
آب شور گرد آیند * و نسخه تمام حق
و ما مقیمان و هفت پیکر نظامی و
هشت بهشت امیر خسرو و حدیقه
حکیم سنائی در همین بحر است -
بحر خفیف ...

از جامی بیت وقت گل شد بهوای
گلشن دارم * ذوق جام مدام هوش
دارم * فاعلاتن مفاعلن مفعولن -
بحر مضارع چون مضارعت بمعنی
مشابهت است این بحر را مضارع از آن
گویند که با بحر منسرح مشابهت دارد
و در ین که جزو دوم این دو بحر و تد
مفروق دارد و جزو دوم مضارع
فاع لاتن است مشتمل بر فاع و جزو دوم
منسرح مفعولات مشتمل بر لات و بفهم
تا و خلیل گفته که مشابه است به بحر
هزج در ین که در ارکان این هر دو بحر
اوتاد مقدم اند بر اسباب -
مضارع مثمن مکفوف مقصور از جامی
بیت خوش آن موسم بهار که بر طرف
لاله زار * به بند یار گلعذار به کف جام
خوشگوار * مفاعیل فاعلات
مفاعیل فاعلات دوبار -
مضارع مثمن اخرب عروض و ضرب
سالم از خسرو بیت خواهم که سیر بینم
روی چو یاسمینش * اما کجا توانست
چشمش چو ترسم از گیسش * مفعول
فاعلاتن مفعول فاعلاتن دوبار -
مضارع مثمن اخرب مسبغ از جامی
بیت ای لعل نوش خندت کام شکر
دهانان * سر زده است بیرون از خم
نکته دانان * مفعول فاعلاتن مفعول
فاعلاتن دوبار -
مضارع مثمن اخرب محذوف از

گلستان سعدی بیت و دیدار دیگران
و پرهیز می کنی * باز از طبیبان و آتش
ما تیز می کنی * مفعول فاعلاتن
مفعول فاعلن -
مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف از عرفی
بیت ای مرتفع ز نسبت تو ... است
علم شکلک گهر فشان تو طلب البیان
علم * مفعول فاعلات مفاعیل فاعلات
دوبار -
مضارع مسدس مکفوف عروض و
ضرب محذوف از جامی بیت خوشا
جلوه جمال تو دیدن * خوشا میوه
وصال تو چیدن * مفاعیل فاعلات
فعولن دوبار -
بحر مقتضب اقتضاب بریدن است
این بحر را از بحر منسرح بریده اند چرا که
ارکان این هر دو بحر یکیست اختلاف
همین در ترتیب است -
مقتضب مثمن مطوی از سیفی بیت
با لب چو می طلبم بوسه ز دهان چه بود
با رخت چو گرم شود بیش فغان چه بود
فاعلات مفتعلن فاعلات مفتعلن دوبار -
مقتضب مطوی مقطوع از سیفی
بیت وقت را غنیمت دان آنقدر که بتوانی
حاصل از حیات ای جان یکدم است تا دانی
فاعلات مفعولن چهار بار و گاهی در ین
وزن در وسط مصرع یک حرف از
مقطوع زائد افتد و این را مزحوف
مزوج گویند چنانکه درین بیت

می پرست ایجاد منشه ازل دارم
همچو دانه انگور شیشه در بغل دارم
ای انگور ... است -
بحر مجتث اجتثاث از بیخ بر کندنست
مسدس این بحر را از خفیف ... بر کنده اند
چرا که الفاظ این هر دو بحر یکیست اینجا
مستفعلن مقدم بر هر دو فاعلاتن
در خفیف در میان -
مجتث مثمن مخبون از سیفی بیت
ز دو رنیست مپیش نظر بروی تو باز
چه دولتست تعالی الله از قد تو باز
مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن دوبار -
بحر مجتث مثمن مخبون مقصور از سیفی
بیت بسکه در دو تو بر جان ناتوان منست
هلاک من ... هر که مهربان منست مفاعلن
فعلاتن مفاعلن فعلات دوبار و گاهی
رکن آخر فعلاتن و گاهی فعلان و گاهی
فعلان از حافظ بیت غلام نرگس
مست تو تاجدارانند * خراب باده
لعل تو هوشیارانند *
بحر متقارب زیرا که اوتاد
با اسباب او بهم نزدیک اند -
بحر متقارب مثمن سالم بیت
ز شرم رخت لاله را داغ بر دل * ز رشک
قدت سرو را پای در گل * فعولن ...
متقارب مثمن مقصور یا محذوف
از سلمان بیت چون زرامیت بود
آفتاب * که این را خدا آیدان ازو ...
فعولن فعولن فعولن فعول یوسف زلیخا

فردوسی و بوستان و سکندرنامه و
شاهنامه بر همین وزن است۔
متقارب مثمن اثلم از حافظ ع
من رند عاشق وانگاه توبه : استغفر الله
استغفر الله : فعلن فعولن فعلن فعولن دو بار۔
متقارب مثمن مقبوض اثلم از حافظ
ع گرم بجوانی ورم برانی : دل حزین را
بجای جانی : فعول فعلن چهار بار۔
متقارب اثرم مقصور از جامی
ع ای شب زلفت غالیه سای : روی
رویت غالیه پوش : فاع فعولن فعل فعول
متقارب مسدس سالم از [illegible]
ع زرد ز بیداد [illegible] که از زندگانی
بجانم : فعولن فعولن فعولن دو بار و بعضی
متقارب اثلم را بر شانزده رکن نهاده اند
از عصمت اسد بخاری ع زهی
دو چشمت بخون مردم گشاده تیر و کشیده
خنجر رخت چو ماهت صباح دولت +
خط سیاهت شب معنبر : فعول
فعلن هشت بار و بعضی بجای فعول
فعلن مفاعلاتن هشت بار نوشته اند
واحتمال بحور دیگر نموده اند و از شاعری
درین وزن یک حرف از تقطیع
زائد بسته شده و این را فروع غیر
مروج خوانند مصرع اگرچه صد سال
زنجودی بانجا که راحت فتاده باشم :
لام سال از تقطیع زائد است و این
قسم زیادت ممنوع باشد۔
بحر متدارک این را متدارک از آن
گویند که متدارک در لغت دریافتن و
پیوستن است یکدیگر را و اسباب این بحر
دریافته است اوتاد این را یا آنکه
ابوالحسن اخفش این بحر را پیدا کرده
به بحرهای دیگر که خلیل بن احمد پیدا
نموده پیوسته است : فاعلن فاعلن هشت بار۔
متدارک مثمن سالم از [illegible] ع حسن
ولایت ترا بنده شد مهر و مه چون خیال
ترا شکل چین خاک ره : فاعلن هشت بار
متدارک مثمن مخبون از سلمان ع
چو خرمن [illegible] گل باغ ارم [illegible]
[illegible] : فعلن [illegible] حرکت عین
[illegible] متدارک مخبون را
بر شانزده رکن بنا کرده اند چنانچه [illegible]
[illegible] گردش
[illegible] آن قدر
که داغ جنون زده تر شود [illegible]
فعلن [illegible] همین شانزده بار است
متدارک مثمن مقطوع از جامی
تا کی ما را در غم داری : تا کی آری [illegible]
خواری : فعلن [illegible] شانزده بار است
متدارک مثمن مخبون مقطوع از جامی
ع سنبل [illegible] بر سمن [illegible] لشکر
حبشی [illegible] فعل
فاعلان فعل و بعضی متدارک مقطوع
را بر شانزده رکن بنا کرده اند۔
بحر قریب [illegible]
[illegible]
[illegible]
یوسف نیشاپوری وضع کرده۔
بحر قریب مسدس مکفوف [illegible]
خداوند جهان [illegible] شاه عادل : شهنشاه
جوان بخت رای کامل : مفاعیل
مفاعیل فاعلاتن۔
بحر قریب مسدس اخرب مکفوف
عروض و ضرب سالم از سیفی ع [illegible]
رهی برقرار باشد : [illegible]
باشد : مفعول مفاعیل فاعلاتن۔
بحر قریب اخرب [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
مفعول فعول فاعلاتن و ضرب
[illegible]
بحر جدید [illegible]
این بحر تازه پیدا کرده شده است
بعد از خلیل بن احمد ابوالحسن [illegible]
[illegible] فاعلاتن فاعلاتن مستفعلن
است لیکن اکثر سالم نمی آید۔
بحر جدید مخبون [illegible]
گرچه [illegible]
[illegible] : فعلاتن فعلاتن مفاعلن۔
بحر مشاکل این بحر با بحر قریب
مشاکلت دارد زیرا که ارکان هردو
یکی است [illegible] فاعلاتن [illegible]
مفاعیلن [illegible]
فاعلاتن مفاعیل مفاعیلن [illegible]
و سالم نمی آید [illegible] مسدس آمده [illegible]
متاخرین مثمن نیز آورده اند۔
بحر مشاکل مثمن مکفوف از جامی
ع [illegible]
روی [illegible] سنبل [illegible]
سمن بوی : فاعلات مفاعیل فاعلات
مفاعیل چون از [illegible]
فراغت شد بیان بحور [illegible]
و عده لازم آمد باید دانست که بعضی
[illegible]
[illegible]
[illegible] کرده اند۔
[illegible] از جزو سوم دائره [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
فاعلاتن [illegible] چهار بار [illegible]
درین [illegible]
[illegible] بعضی از عروض
پارسی مثل [illegible]
و امثال ایشان [illegible]
مذکور [illegible]
پیدا کرده اند [illegible]
[illegible]
[illegible]
دو بار۔
[illegible]

بحر اصم فاع لاتن مفاعیلن فاع لاتن دو بار۔
بحر قلیب فاع لاتن فاع لاتن مفاعیلن دو بار۔
بحر حمید مفعولات مستفعلن مفعولات دو بار۔
بحر سلیم مستفعلن مفعولات مفعولات دو بار۔
بحر حمیم فاع لاتن مستفعلن مستفعلن دو بار۔
چون بحور مستحدثه اخیره در بحور رقاریه سابقه باعتبار توحد ارکان و اوزان بعضی ببعضی مندرج لذو عند التامل تغایر کلی ندارند لهذا به تفصیل اینها هیچ فائده ندانسته برهمین قدر اختصار افتاد۔

تمام شد رسالهٔ معراج العروض

عرف بفتح اول و سکون ثانی بوی خوش و بالضم شناختگی و نکوئی و احسان از منتخب۔
عروق بضمتین رگهای بدن و بیخهای درخت جمع عرق بالکسر۔
عرق بفتحتین خوی اندام و آبیکه از بخار طبخ او چیزها حاصل کنند و بالکسر بمعنی رگ بدن و بیخ درخت باریک از مؤید و منتخب و بحر الجواهر و بفتح اول و سکون ثانی گوشت از استخوان باز کردن و استخوانیکه گوشت از وی باز کرده باشند از منتخب۔
عراق بکسر اول بدانکه عراق دو هستند یکی عراق عجم که خراسان و صفهان و جبل آنست دیگری عراق عرب و ملک آن آنروی دجله است و بغداد داخل آنست و عراق در لغت بمعنی کناره دریاست چون هردو ملک مذکور بر کناره دریا واقع شده است لهذا عراق گویند عراق عجم بر کناره رود جیحون ست و عراق عرب بر کناره دجله فرات و عراق نام مقامی ست از موسیقی که بوقت چاشت سرایند۔
عراک بالکسر انبوهی کردن و بفتح اول و تشدید را رملهٔ سخت بالنده و گوشمال دهنده و کارزار کننده از منتخب و صراح و مصطلحات۔
عروسک بفتح اول منجنیق کوچک و آن از آلات جنگ قلعه گیری ست و لعبت که دختران بآن بازی کنند و نام میوه است از قسم زردآلو از مصطلحات و رشیدی و برهان و بهار عجم و مدار و سراج۔
عرض عام بفتحتین باصطلاح منطقیان کلیست که صادق می آید بر کثیرین که مختلف باشند در حقیقت و جز و افراد نباشد چنانکه ماشی که صادق ست بر انسان و فرس و بقر که مختلف اند در حقیقت و جز و ایشان نیست۔
عرم بفتح اول و کسر ثانی بمعنی دوخانه و سدی که پیش آب بسته دخانه گرفته راه آب بسته و بسیار از منتخب۔
عرم عرم بکسر عین و فتح هردو را بیکرین بهردو میم بمعنی لشکر نوشته اند و بعضی گویند که گرگیست و بعضی اقسام ترکی بعین مهمله هم می آید والله اعلم بالصواب۔
عروس سخن کنایه از عبارت پاکیزه از بهار و سراج۔
عرقچین نوعی از کلاه که در زیر دستار پوشند از مصطلحات و سراج و رشیدی و برهان و بعضی بمعنی رومال هم نوشته اند۔
عرجون بالضم و جیم مضموم خوشهٔ خرما که بشکل داس خمیده می باشد۔
عراقین تثنیه عراق یعنی هردو عراق دو اند یکی عراق عرب و دیگری عراق عجم و در منتخب نوشته که عراقین کوفه و بصره نیز باشد۔
عرفان بالکسر و فا بمعنی شناختن لیکن مستعمل بمعنی شناختن و معرفت حق تعالی ست و بمعنی شرم و حیا نیز آمده کذا فی المصطلحات۔
عرق کردن خجالت کشیدن از مصطلحات۔
عرق ریختن شرمنده شدن و بمعنی سعی در کار بسیار کردن۔
عرین بفتح اول بر وزن قرین بمعنی بیشه و صحرای پر درخت و شیر را اکثر بآن نسبت کنند چنانچه گویند شیر عرین و بعضی که از ناواقفی بجای عین مهمله غین معجمه خوانند خطاست از کشف و شرح نصاب و منتخب۔
عرخچ بالفتح و تشدید را و بضم خای معجمه آواز کردن بم و سرگین که بتهٔ انداز و الطاف۔
عرقچین بالفتحتین و قاف مکسور و تشدید یای تحتانی رومال کوچک که بآن عرق پاک کنند از سراج۔
عروه بالضم گوشه هر چیز و دسته هر چیز و دستهٔ کوزه و آفتابه و هر چیز که مثل آن باشد که بدست بتوان گرفت و کسانیکه بمعنی رسن گویند در هیچ کتاب دیده نشده ظاهر اخطاست و نام مردیست که بر عفرا نام زنی عاشق بود از مؤید و مدار و منتخب و کشف۔
عرکیه بر وزن طریقه بمعنی طبیعت و بمعنی کوهان شتر از منتخب و کشف۔
عراضه بضم اول و ضاد معجمه انچه مسافر برای دوستان خود تحفه بیارد از شرح نصاب۔
عرضه بالفتح یکبار ظاهر کردن چیزی را بر کسی و در منتخب آشکارا کردن و عرض نمودن و بالضم بمعنی حیله و در میان انداخته شده و پیش آورده شده و آنچه پیش کشیده شود و بمعنی سپر نیز مستعمل ست۔
عرینه بضم اول نام قومی که متوکل راه هستند از شرح خاقانی۔
عرض گاه بفتح اول و سکون ثانی میدان شمار کردن سپاه۔
عراده بالفتح و رای مشدد و بعد الف دال مهمله نوعی از آلات جنگ قلعه گیری و آن آلتی باشد که چاپتر از منجنیق که بآن سنگ بسیار خرد اندازند از منتخب و سراج و رشیدی و بهار عجم۔
عربده بفتح اول و فتح بای موحده بر وزن دمدمه بمعنی بدخوئی و جنگجوئی از کشف

ومنتخب وبهار عجم وصحاح -
عرفه بفتحات روز نهم ذیحجه چراکه روز استاده شدن حاجیان است در مقام عرفات وبسکون ثانی خطاست از مدار وکشف وغیره فقیر مؤلف گوید عوام هند که یک روز پیشتر شب برات وعید الفطر ونهم ماه محرم را نیز عرفه گویند خطاست -
عرصه بالفتح میدان وبساط شطرنج از کشف -
عروسی بالفتح شادی نکاح -
عراقی تخلص شاعری -
عرق مدنی بالکسر نام بیماری که بفارسی آنرا رشته نامند وبهندی ناره گویند -
عرش ثانی عبارتست از کرسی که بران همه ستارگان هستند -
عرشی تخلص شاعری -
عرض بیگی بکسر بای موحده وبا جیم ویا کاف فارسی کسیکه سوال وحاجات مردم را بعرض پادشاه رساند -
عرای بفتح صحرای بیدرخت وگیاه که هیچ چیز دران پناه نتوان جست از منتخب وبکسر اول باصطلاح شطرنج بازان مهره که میان شاه خود ورخ حریف حایل سازند برای حفاظت شاه از کشت وبعض مردم که بجای عرای لفظ عراسه گویند بزیادت بای موحده خطاست -
عرغوزی بالضم ورای مهمله مشدد وکاف فارسی مضموم وزای معجمه مکسور سرگین آوردن جیحر بالضم بمعنی سرگین است کذا فی الادات ودر مصطلحات -

عرگوزی بفتح اول وتشدید رای مهمله بمعنی شور وغوغای بی محل -
عرفی بفتحتین منسوب بعرب مردم از بی اتفاقی بسکون راخوانند -

فصل عین مهمله مع زای معجمه

عزا بالفتح صبر بمصیبت وصبر کردن ودران استعمال است ونزد ایران شکایت کردن ودر حال نیز آمده بمعنی ماتم پرسی ونسبت داشتن بکسی یا بچیزی از منتخب وصراح ومدار وکشف وغیره -
عزی بالضم وتشدید زای معجمه در آخر الف مقصوره بالفتح نیز آمده بمعنی بتی بود ونام بتی است آن درختی بود که عرب آنرا می پرستیدند بحکم پیغمبر صلی الله علیه وآله واصحابه قطع شد ... از منتخب وقاموس وفارسیان این لفظ را بتخفیف هم آورده اند -
عزل ونصب لفظ اول بالفتح ولفظ ثانی بفتح اول وسکون صاد مهمله وعوام بالضم عین وفتح صاد خوانند وآن خطاست بمعنی تغیر وتبدیل -
عزب بفتحتین وبای موحده مرد مجرد که زن نداشته باشد از منتخب وبمعنی زن بی شوهر نیز آمده -
عزلت بالضم جدا شدن از مردم وگوشه نشینی برای عبادت از کنز -
عزم بالفتح قصد ... وافسون از منتخب -
عزما بالفتح جمع عزم -

عزبات بکسر اول وسکون زای معجمه ودر آخر فوقانی بمعنی شست یعنی کسیکه قوت باه او زایل شده باشد از شرح نصاب -
عز بالکسر وتشدید بمعنی عزت وارجمندی برخلاف ذل باشد وبالفتح وتشدید بمعنی غلبه از کشف ومدار -
عزیز ارجمند ومرغوب وگمیاب ونام لقب پادشاه مصر ... مصر را عزیز لقب ... ولطایف وصراح ومنتخب -
عزوجل بفتح اول وفتح زای معجمه مشدد وواو وجیم مفتوح ... بمعنی غالب ... وبزرگ شد این ماضی برای ... است -
عزرائیل نام فرشته که قابض ارواح است -
عزازیل نام شیطان -
عزالی بالضم وتشدید زای معجمه ... ازرنگولا از کشف -
عزل بالفتح بیکار کردن وجدا کردن ودور شدن از کسی ... وزن ... کسی را بالضم خطاست از مدار ومنتخب -
عزم بالفتح اراده وقصد وآهنگ کردن وبالضم نیز آمده از منتخب ومدار وکشف -
عزائم بالفتح ... نها ... که برای ... جنیان وپریان خوانند وآیات قرآن که برای شفای بیمار خوانند ... خدا واجب کرده ... از منتخب وصراح ومصطلحات -
عزه بالفتح اسپ ...

وشکیبایی کردن بر مصیبت از صراح وغیره

فصل عین مهمله مع سین مهمله

عسی بفتحتین ودر آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی قریب است نزدیک است که چنین شود وبمعنی یقین وشاید هم آمده از لطایف وکشف ومنتخب -
عسرت بالضم دشواری از منتخب -
عسجد بالفتح وجیم نیز مفتوح بمعنی زر طلا وبمعنی جواهر چون در ویاقوت از منتخب وصحاح ومدار وشرح نصاب وکشف -
عسر بالضم وبضمتین دشواری ودشوار شدن کار وبفتح اول وکسر سین مهمله بمعنی دشوار ومشکل از شرح نصاب ومنتخب -
عسیر بفتح اول وکسر ثانی بمعنی دشوار از منتخب -
عسکر بالفتح معرب لشکر کذا فی المعرب وصراح ودر منتخب نوشته که عسکر بمعنی لشکر وبسیار از هر چیز وتاریکی شب ومحله ایست بسر من رای ونام ... که دهی است میان حرمین وازان جاست ابو علی التقی عسکری وامام حسن عسکری وعسکران عرفه ومنا -
عساکر جمع عسکر باشد -
عسار بالفتح درویشی وتنگدستی از منتخب -
عسعس بفتح اول وفتح عین دوم وسین دوم بمعنی ماضی بمعنی تاریکی درآوردن شب است از صراح -
عس بالضم وتشدید شب گردی از صراح ومنتخب -
عسس بفتحتین ...

شهر منسوب گردد از منتخب و کشف و در لطائف نوشته که عسس جمع عاس ست که بمعنی شحنه شب باشد و در فارسی بر مفرد اطلاق کنند۔

عسل بفتحتین بمعنی شهد۔

عسن بفتحتین و در آخر نون بمعنی پیه کهنه از صراح و منتخب و صحاح۔

عسقلان بفتح اول و فتح قاف نام شهریست بشام و نام رود نیز نوشته اند از منتخب وغیره۔

عسکری منسوب بعسکر که شهریست از خوزستان و اهواز میان بصره و فارس از تقویم البلدان و در منتخب نوشته که دهیست میان حرمین و کنایه از امام علی نقی عسکری و امام حسن عسکری و نوعیست از شراب که از نیشکر سازند از مؤید و کشف وغیره۔

عسلی بفتحتین پارچه زرد که یهودان بعلامت اشیا زبر دوش جامه دوزند از برهان و سراج۔

فصل عین مهمله مع شین معجمه

عشا بکسر اول تاریکی شب که وقت نماز شب ست و بفتح اول طعامی که بشب خورند و عشا بفتح اول و بی همزه بمعنی شبکوری از منتخب و مدار و کشف۔

عشب بالضم و بای موحده گیاه تر از منتخب۔

عشرت بالکسر صحیح و بفتح خطاست بمعنی خوشی و خوش زندگانی کردن باهم از بحر الجواهر و قاموس و صراح۔

عشرات بفتحتین جمع عشره که آنرا دهائی گویند و دهائی همه ده اند چنانچه ده و بیست و سی و چهل و پنجاه و شصت و هفتاد و هشتاد و نود۔

عشیت بفتح اول و کسر شین معجمه و تشدید تحتانی و بعده تای فوقانی بمعنی شبانگاه۔

عشیر بروزن فقیر بمعنی کسیکه با کسی بیک جا زندگانی کند و بمعنی خویشاوند و همسایه و بمعنی دهم حصه از چیزی از کشف و مؤید۔

عشائر بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست بمعنی خویشان و قبائل و این جمع عشیره است۔

عشر عشیر لفظ اول بالضم بروزن شکر و لفظ ثانی بروزن فقیر بمعنی حصه دهم از دهم حصه چیزی پس آن صدم حصه میشود از مجموعه اول چنانکه عشیر صد ده است و عشر ده یک است از مؤید و کشف وغیره۔

عشر بالفتح دهم حصه از چیزی گرفتن و بالضم دهم حصه از چیزی بمعنی ده آیت قرآن مجید را گویند که در زمان قدیم رسم قاریان این بود که شاگرد خود را هر روز ده آیت سبق میدادند و بضم اول و فتح ثانی هر نباتی که شیر دهد خصوصا درخت آک و بفتحتین مد و معروف که بفارسی آنرا ده گویند و ده زن چنانکه عشره وده مرد از منتخب و برهان و شمسی و دیگر کتب و شروح۔

عشش بالضم و شین معجمه مشدد آشیانه مرغ از لطائف۔

عشاق بالضم و شین مشدد و جمع عاشق و نام مقامی ست از دوازده مقام موسیقی که آنرا دو گهڑی روز باقیمانده سرایند۔

عشوق بفتح اول و ضم ثانی بسیار عشق کننده و صاحب عشق۔

عشق بالکسر بسیار دوست داشتن چیزی را از منتخب و نزد اطبا مرضی ست از قسم جنون که از دیدن صور حسین پیدا میشود و شیخ عبد الرزاق شارح ظهوری از شرح اسباب و فتوحات الحکم نقل کرده است که عشق ماخوذ از عشقه و آن نباتیست که آنرا لبلاب گویند چون بر درختی بپیچد آنرا خشک کند همین حالت عشق ست بر هر دلی که طاری شود صاحبش را خشک و زرد کند و در مصطلحات بمعنی سلام و وداع نیز نوشته چه اصطلاح آزاد انست که بجای سلام علیک عشق الله گویند۔

عشیران بروزن فقیران نام شعبه از بوسلیک که یکی از پرده های موسیقی است از کشف و مدار۔

عشق پیچان نباتی ست که بر درخت پیچد و گل آن سرخ باشد و در عرف آنرا عشق پیچه گویند۔

عشرخوان طفل نو آموز قرآن خوان چرا که طفل را اول ده آیت بطریق تبرک سبق دهند و بمعنی قاری کلام الله شریف و مجازا بمعنی معزول از رشیدی و در مصطلحات شخصیکه برگور مرده قرآن خواند۔

عشوه بهر سه حرکت عین و سکون شین معجمه کار پوشیده کردن از صراح و قاموس و در منتخب بهر سه حرکت اول بمعنی آتش که در شب از دور دیده شود و در مدار و کشف و بهار عجم و مؤید عشوه بالکسر بمعنی ناز و فریب حرکت معشوق که دل عاشق بدان فریفته شود و کسر و فتح هم ست۔

عشیرة خویشان و تبار و اهل خانه از منتخب۔

عشره ذی الحجه بالفتح ده چیز کامل و کنایه از ده روزه حاجیان که سه روزه در ایام حج دارند و هفت بعد از حج و این حکم بر کسانی ست که قدرت قربانی ندارند۔

عشقه بفتح اول و کسر ثانی و قاف بمعنی عشق پیچان از برهان۔

عشیقه بمعنی معشوقه۔

عشاری نام صنعت شعری۔

فصل عین مهمله مع صاد مهمله

عصی بالفتح نافرمانی و صیغه ماضی از عصیان بمعنی نافرمانی کردن و اشاره باین آیت وعصی آدم ربه فغوی و باصلاح آلت تناسل۔

عصب بفتحتين بمعنى پى و آن چيزى ست سفيد كه حس و حركت و مضبوطى اعضا بدان ست و در منتخب و صراح نوشته كه عصب بفتحتين بمعنى پيها جمع عصبه مؤلف گويد ازينجا معلوم شد كه اعصاب جمع الجمع عصب ست و در شرح نصاب از صحاح منقول ست كه عصب بمعنى پى زرد ست نه بمعنى پى سفيد كه آنرا عقب نامند -

عصبيت بالفتح اول و ثانى طرفدارى واستوارى و خويشاوندى -

عصيت بالكسر بازداشتن خود از گناه و بالفتح خطا ست از بحر الجواهر و مزيل و باصطلاح اطلاق اين لفظ بر پاكى ست كه از ابتداء وجود تا انتهاء عمر گناه كبيره و صغيره ازو سر نزده باشد -

عصبات بفتحتين جمع عصبه است بمعنى پسران و خويشاوندان نرينه باشند از جانب پدر -

عصات بضم اول و تخفيف صاد مهمله و در آخر فوقانى جمع عاصى و بتشديد صاد خطا ست چه در اصل عصية بود بر وزن فعلة بضم اول و فتح ثانى و ثالث و ياء متحرك ما قبل آن مفتوح آن يا را بالف بدل كردند عصات شد و برين قياس قضات جمع قاضى و رواة جمع راوى و ولاة جمع والى و غزاة جمع غازى غرضكه هر اسم فاعل كه ناقص يائى باشد جمع آن همين وزن آيد از مصراح -

و شافيه -

عصفر بضم اول و ثالث گلى كه بهندى كسنبه گويند و جامه كه برنگ آن سرخ كرده شود آنرا معصفر گويند و گل را گل معصفر گفتن چنانكه مردم ميگويند خطا ست از قاموس و منتخب -

عصار بالفتح و تشديد صاد روغنگر و بالضم خطا ست از قاموس و منتخب و اسم هر پيشه ور بهمين وزن باشد چنانكه قصاب و خباط و حلاج و غير آن از كشف و منتخب -

عصارة بالفتح ... بمعنى ... -

عصفور بالضم گنجشك و بالفتح خطا ست عصفر بالفتح ... و معنى آخر روزن يعنى افشردن از شمسى و صراح

عصير شيره انگور و غير آن و گاهى مجازا بمعنى شراب انگورى -

عصعص بضم هر دو عين مهمله و هر دو صاد مهمله بر وزن بلبل استخوان پايين هر دو سرين قريب از مقعد از منتخب و كتب طب ... و در منتخب بالفتح هر دو عين نيز گفته -

عصا بالكسر اول و دال ... كه بدان ... از آب بر دارند از منتخب و صراح و در شرح نصاب ... و نام مرد ... كه ... نعمان بن منذر بود -

عصيان بالكسر ...

لغت معنى آن سخت شدن است پس گناه را عصيان ازان نام كردند كه آدمى از گناه سخت دل ميشود از شرح نصاب از يوسف بن مالع -

عصو بالفتح بعصا زدن از شرح نصاب

عصائب بكسره نوعى از جامه كه بدان سر بندند و ... بالفتح خطا ست -

عصبه بفتحتين ... كشش حركت ... بنام اين زام بدان ... جمع آن عصب و اعصاب بالكسر ... عصبه بفتحتين پسران و خويشاوندان نرينه از جانب پدر و عصبه بالضم گروه مردان از ده تا چهل از صراح و منتخب -

عصيده بر وزن قصيده نوعى از حلوا است از منتخب -

عصاره بضم اول ثفل چيزى كه افشرده شود يعنى آنچه بفشاردن چيزى آيد از آب و روغن و جز آن از منتخب و شرح نصاب -

فصل عين مهمله مع ضاد معجمه

عضب بالفتح و ضاد معجمه ... موحده ... يعنى قطع ... از شرح نصاب -

عضد ... بالفتح ... و ... تشديد ثانى تيز زبانى -

عضو بالفتح اول و ضم ثانى بمعنى بازو ... بالفتح و بالضم و فتح اول و كسر ثانى بفتحتين و ... جمع ... از منتخب و صحاح و صراح

و بالفتح پارسى داون و نام پادشاهى از پادشاهان شيراز -

عض بالفتح و تشديد بدندان گزيدن از منتخب -

عضرفوط بفتح عين و سكون ضاد معجمه و فتح راء مهمله و ضم فا و طاى مهمله بفارسى آنرا كرباسو گويند از جانورى است و در منتخب جانوريست سفيد و نرم كه انگشتان خترا بدان تشبيه كنند -

عضل بالفتح گوشت پارهاى پيچيده ... واحدش عضله از منتخب -

عضو بالضم اندام و بالفتح خطا ست از بحر الجواهر و مدار و كشف و صراح و منتخب -

عضاده بضم اول و تخفيف ضاد معجمه و دال مهمله چوب طرف در كه آنرا بازوى در گويند از منتخب و بكسر اول قطعه باشد مستطيل ملصق بر پشت اصطرلاب كه آنرا بجهت احكام بگردش مى آرند -

فصل عين مهمله مع طاى مهمله

عطاى كبرى كنايه از عمر طبعى كه يكصد و بيست سال باشد -

عطب بفتحتين و باى موحده بمعنى هلاك كه بعربى آنرا هلاكى گويند از منتخب و صراح و لطائف -

عطالت بالفتح بيكارى از صراح -

عطالت بكسر بيكارى و معطلى ... شهرت باشد ...

عطارد بضم اول ... كوكبى ... ستاره ... از منتخب و صحاح و صراح

بر تعلق وارد و شهرت او در سنبله و بال او در قوس از صراح و قاموس و ضریل و تقاویم و نام دوائی که آنرا سنبل رومی گویند و باصطلاح کیمیاگران بمعنی جسد که یکی از فلزات است از تحفة المؤمنین وغیره -

عِطر بالکسر خوشبو و بوی خوش و بالفتح خوشبو شدن و خوشبو کردن از قاموس و بحر الجواهر و مدار و کشف و منتخب و صراح.

عطّار خوشبو فروش و در محاوره مردم بمعنی دوافروش و این خالی از کراهت نیست از کشف -

عُطاس بضم اول بمعنی عطسه عارضه که عطسه آرد از منتخب و شرح نصاب

عِطاش بالکسر تشنگان و بالضم بیماری تشنگی که هر چند آب خورده شود تشنگی نبرد از منتخب .

عَطَش بفتحتین تشنگی از صراح.

عَطف بالفتح گردانیدن و پیچیدن و میل کردن و مهربانی و سنجاف دامن جامه از بهار عجم و مؤید و بحر الجواهر و منتخب و مدار.

عَطَل بفتحتین زن بی پیرایه از منتخب و بمعنی حروف بی نقطه مثل دال و سین و لام و میم.

عَطَن بفتحتین جای آب خوردن شتران از شرح نصاب و در منتخب آرامگاه گوسپندان نزدیک آب -

عطشان بفتح اول و سکون ثانی و شین معجمه بمعنی تشنه و بمعنی تشنگی نیز آمده.

عطوف بفتح زن مهربان.

عطر جهانگیری عطری که از گلاب گیرند چون این عطر سابق نبود نورجهان بیگم در عهد پادشاه جهانگیر ایجاد نموده لهذا بعطر جهانگیری موسوم شده از چراغ هدایت

فصل عین مهمله مع ظای معجمه

عُظَما بضم اول و فتح ثانی بمعنی بزرگان این جمع عظیم است -

عظمت بهر سه حرف اول مفتوح بمعنی بزرگی و قدر از قاموس و بحر الجواهر و کشف و صراح و منتخب و بسکون ظای معجمه و ضم و فتح اول چنانکه مشهور است خطا باشد

عَظم بالفتح استخوان و بالضم بزرگی از مؤید و کشف و منتخب و بکسر اول و فتح ظای معجمه بمعنی کلانی ضد صغر

عِظام بکسر بمعنی بزرگان و کلانان و بمعنی جمع عظیم است و بمعنی استخوانها درین صورت جمع عظم است که بالفتح بمعنی استخوان باشد و بالضم و تشدید ظا و تخفیف آن بمعنی بزرگ از منتخب -

فصل عین مهمله مع فا

عفرا بالفتح نام معشوقه عروا -

عَفَرنا بفتحتین و سکون را مهمله و نون بمعنی شیر درنده از شرح نصاب -

عفونت بضمتین بدبوی و گندیده شدن چیزی -

عِفریت بالکسر بمعنی دیو از منتخب و صراح

عفاریت بفتح بمعنی دیوان این جمع عفریت است -

عفّت بالکسر و تشدید فا پرهیزگاری و پارسائی و بمعنی احتراز از محرمات خصوصاً از شهوت حرام از منتخب وغیره -

عفص بفتح اول و سکون فا و صاد مهمله نام دوائی است که آنرا مازو گویند و بفتح اول و کسر فا هر چیزیکه مزه آن تلخ و ترش با گرفتگی دهن باشد از منتخب و صراح

عفاف بفتح پارسائی و پرهیزگاری از منتخب و صراح.

عفیف مرد پارسا و پرهیزگار از حرام

عفعف بفتح هر دو عین مهمله آواز سگ

عفن بفتحتین گنده شدن هوا و گوشت و جز آن و بفتح اول و کسر فا بمعنی گنده بدبو

عفو بفتح اول و سکون فا بر وزن سرو از خطا درگذشتن و ترک کردن عقوبت گناه در حالت قدرت از کشف و منتخب وغیره مگر در ابتدای باب چهارم بوستان لفظ عفو بفتح اول و ضم ثانی و تخفیف واو آمده است چنانچه مصرع هم عفو کردم از وی عملهای زشت + و این نوع از فرس است و بفتح اول و ضم فا و تشدید واو بسیار درگذرنده از گناه کسی -

عفیفه زن پارسا و پرهیزگار از حرام

فصل عین مهمله مع قاف

عقول اول کنایه از عقول عشره که حق تعالی اول از همه عالم آن ده فرشتگان را پیدا ساخت و این قول حکمای هند است لفظ عقول که جمع است بلفظ اولی که صیغه مؤنث واحد است ...

چرا که جمع حکم مؤنث واحد دارد -

عقب بفتح اول و کسر قاف و بای موحده بمعنی پاشنه و فرزند و فرزندزاده و بالضم و بضمتین پایان کار و عاقبت و بفتحتین پی که از آن چله کمان سازند و بفتح اول و سکون ثانی مصدر است بمعنی پس چیزی در آمدن از منتخب و صراح و انوری برای معنی پس چیزی بفتحتین آورده است -

عقاب بالکسر اول عذاب نمودن و شکنجه کردن و بالضم مرغ شکاری سیاه و هر چیز بلند که بسیار بلند نباشد و سنگ بزرگ برآمده از کوه و مجازاً بمعنی بلندی مطلق نیز آمده و رشته کوچک که در سوراخ گوش کشند برای گوشواره و باصطلاح کیمیاگران بمعنی نوشادر از منتخب و صراح و شمسی و شرح سکندرنامه وغیره -

عقرب بالفتح بمعنی کژدم و نام برج هشتم از بروج آسمان و آن بصورت کژدم است و مجازاً بمعنی منحوس آید -

عقارب بفتح اول و را مهمله مکسور جمع عقرب است که بمعنی کژدم است -

عقیب پیرو و آنچه پس باشد -

عقبات بفتحات راههای دشوار و این جمع عقبه است.

عقل مجرد یکی از عقول عشره -

عقد بالفتح گره دادن و بمعنی پیمان و نکاح و بیع کردن و بفتحتین گرفتگی زبان در سخن و بالکسر بمعنی سلک مروارید

وگلوبند که آنرا بهندی ہار گویند و بضم اول و فتح ثانی جمع عقده بالضم که بمعنی گره ست از مؤید و بهار عجم و منتخب و کشف و صحاح ۔

عقائد جمع عقیده که چیزی را حق دانسته و در دل خود محکم گرفتن ست ۔

عقاقیر بفتح اول و دو قاف و یاے معروف و را مهمله جمع عقار که بالضم و به قاف مشدد ست بمعنی ادویه که از قسم بیخ نباتات است از بحر الجواهر و منتخب و صراح ۔

عقر بالفتح و سکون قاف نازائیده شدن و عقیم شدن زن و پے کردن ستور را و باز داشتن از رفتن از منتخب و لطائف

عقیم نازاینده و ناامید از لطائف و منتخب

عقار بالفتح آب و زمین زراعت دار اکثر و لوک قریه و خرما بن و بمعنی متاع و اسباب و بضم اول شراب و می از منتخب و شرح نصاب و صراح و لطائف و کشف و مدار ۔

عقعق بفتح اول و ضم قاف بمعنی ساگ گزنده از منتخب و شرح نصاب ۔

عقد نه قاف باضافت عبارت است از نکاح ۔

عقعق بفتح هر دو عین مهمله طائریست سیاه و سفید پرواز و در منتخب نوشته که مرغیست سیاه و سفید که آنرا عکه و زاغ دشتی گویند ۔

عقوق بضم عین نافرمانی پدر و مادر کردن از منتخب ۔

عقیل بفتح اول و کسر قاف مرد زیرک و بسیار دانا و نام برادر مهتر و نام پسر ابی طالب که دانا تر بود به نسبت قریش ۔

عقل بالفتح خرد و دانش و آن قوتی است نفس انسان را که بدان تمیز حقائق اشیا کند و آن را النفس الناطقه نیز گویند و مولانا یوسف بن مانع در شرح نصاب نوشته که عقل در اصل لغت مصدر است بمعنی بند در پا بستن چون خرد و دانش مانع رفتن طبیعت میشود بسوی افعال زشته لهذا خرد و دانش را عقل گویند و در اصطلاح حکما بمعنی ملک یعنی یک فرشته از ده فرشتگان که نزد ایشان متعین است ۔

عقول بضم خردمندان بمعنی جمع عقل که بمعنی دانش است و جمع عقل که بمعنی ملک و فرشته است چه نزد حکما مقرر است که حق تعالی اول یک فرشته پیدا کرده پس آن فرشته یک فرشته دیگر و یک آسمان پیدا کرده بعده فرشته دوم یک فرشته و یک آسمان پیدا کرده بعده فرشته سوم یک فرشته و یک آسمان پیدا کرده بعده فرشته چهارم یک فرشته و یک آسمان پیدا کرده همچنین ده فرشته و نه آسمان پیدا شدند و همین ده فرشتگان را عقول عشره گویند و نزد اکثر حکما زیاده از ینها متحقق نیست ۔

عقل فعال بفتح و تشدید عین مهمله بصیغه مبالغه عقل عاشر که فرشته دهم است و نزد حکما همه افراد عالم را همین پیدا کرده است و جبرئیل علیه السلام همین عقل فعال ست چنانچه در رشیدی مسطور ست

عقل اول فرشته اول که از و نه فرشته دیگر پیدا شده و جوهر اول نیز آنرا گویند و در برهان نوشته که عقل اول نور محمدیست و هم کنایه از جبرئیل علیهما الصلاة والسلام

عقل کل کنایه از جبرئیل علیه السلام و کنایه از نور محمدی و گاهے کنایه از عرش اعظم باشد از برهان و رشیدی ۔

عقال بکسر اول رسنی که بدان ساق شتر بندند یا پای دیگر ستوران بندند از بهار عجم و کشف ۔

عقد انامل نوعی از اسباب شمار مسنون که باشکال بستن و کشادن انگشتان ست و اسامی عدد ملحوظ دارند و تفصیلش اینست که برای واحد خنصر دست راست فرو باید گرفت و جهت دو خنصر را با خنصر ضم کردن و برای سه وسطی را نیز چنانکه در عدد اشیا بین البنان معهود و متعارف ست و لیکن درین سه عقد باید که رؤس انامل بسیار نزدیک باصول اصابع باشد و برای چهار خنصر را رفع باید کرد و بنصر و وسطی را معقود گذاشتن و برای پنج بنصر را نیز رفع کردن و بجهت شش وسطی را رفع کرده فقط بنصر را طرد باید گرفت چنانچه سر انمله آن بر وسط کف باشد و برای هفت خنصر را هم بر داشته خنصر تنها را عقد باید گرفت چنانکه سر انگشت نیک مائل باشد بجانب نرمه دست یعنی قریب منتهای کف بسوی ساعد و برای هشت با خنصر همان باید کرد و برای نه با وسطی نیز همان باید کرد و باید که درین عقود ثلاثه اخیر سرهای انگشتان بر طرف کف باشد تا بعقود ثلاثه اول مشتبه نگردد و برای ده سر ناخن سبابه دست راست را باطن بر مفصل ولی انمله ابهام یعنی سر انگشت باید نهاد چنانکه فرجه میان دو انگشت بحلقه مدور مشابه باشد و برای بست طرف عقد زیرین سبابه که متصل وسطی است بر پشت ناخن ابهام باید نهاد چنانچه بنداری انمله ابهام را در میان اصول سبابه و وسطی گرفته اند لیکن وسطی را در دلالت عدد بست دخلی نباشد چه اوضاع او بر عقود و احاد متغیر و متبادل گردد و اتصال ناخن ابهام بطرف عقد زیرین سبابه بحال خود دلالت بر بست کند و برای سی ابهام را قائم داشته بر انمله سبابه بر طرف ناخن او باید نهاد چنانکه وضع سبابه با ابهام شبیه باشد بصورت قوس و ورود آن و برای چهل ناخن انمله ابهام را بر ظهر عقد زیرین سبابه باید نهاد چنانکه میان ابهام و طرف کف هیچ فرجه نماند و برای پنجاه سبابه را قائم داشته ابهام را تمام خم باید کرد و بر کف باید نهاد محاذی سبابه و برای شصت ابهام را خم داده باطن عقده دوم سبابه را بر پشت ناخن ابهام باید نهاد و برای هفتاد ابهام را قائم

و انگشت باطن عقدهٔ اول یا دوم سبابه بر پشت ناخن ابهام باید نهاد چنانکه پشت ناخن ابهام تمام مکشوف باشد و برای هشتاد ابهام را منتصب گذاشته طرف انمله سبابه را بر پشت مفصل انملهٔ اولی ابهام باید نهاد و برای نود سر ناخن سبابه را باطن بر مفصل عقدهٔ دوم ابهام باید نهاد و باید دانست که آنچه در دست راست دلالت بر عقدی از عقود آحاد کند از یکی تا نه در دست چپ دلالت بر همان عقده از عقود الوف کند از یک هزار تا نه هزار و همچنین آنچه در دست راست دلالت بر عقدی از عقود نه گانه عشرات کند از ده تا نود در دست چپ دلالت بر همان عقدی از عقود مآت کند از یک صد تا نه صد بدانکه با صابع هر دو دست بدان صور هژده گانه مذکوره العدد را از یکی تا نه هزار و نه صد و نود و نه شمار توان کرد و برای عقد ده هزار طرف انملهٔ ابهام را متصل باید ساخت بطرف تمام انملهٔ سبابه چنانکه سر ناخن ابهام برابر باشد و طرفش بطرف او۔

عقیم یعنی نازاینده خواه مرد باشد خواه زن درین لفظ مذکر و مؤنث برابر است از منتخب و مرد عقیم آنست که نطفهٔ او قابل زرع نباشد۔

عقاب فکر کنایه از حلقه بگوش یعنی مطیع و غلام و عقاب بمعنی رشته است که در سوراخ گوش کشند برای مقرر کردن حلقه از شرح خان آرزو۔

عقاب آسمان چند ستاره است بصورت عقاب و آنرا النسر الطائر نیز گویند۔

عُقابین بالضم و بای موحده و یای معروف خاره های آهنی از شرح سکندرنامه و در مصطلحات بالضم اول و فتح بای موحده دو چوب بلند که مجرمان را بدان بندند۔

عقیان بالکسر و حرف سوم یای تحتانی بمعنی زر که آنرا طلا نیز گویند از شروح نصاب۔

عقبان بالکسر و حرف سوم بای موحده جمع عقاب که بمعنی شکنجه و عذاب است و بالضم جمع عقاب که پرنده معروفست۔

عقد رواں و عقد گلین نکاح متعه از مصطلحات۔

عقبه بفتحتین راه دشوار در کوه و جای دشوار و مراد از امر سخت و عظیم نیز آمده از بهار و منتخب۔

عُقده بالضم گره از منتخب۔

عقیله بالضم بمعنی بند و نام شکلی است منحوس از شکال رمل از منتخب۔

عقیله سردار قوم و بهترین هر چیز و برگزیده ترین از منتخب و لطائف بمعنی رسن و پاسی بند۔

عقیقه بروزن فعیله موی سر طفل که بروز هفتم از ولادت تراشند از شرح نصاب۔

عقود بالفتح بمعنی سیدان و مهتران از شرح نصاب۔

عقول عشره ده فرشتگان چه بقول اکثر حکما بعضی ده فرشته اند اول حق تعالی یک فرشته پیدا کرد و پس آن فرشته یک فرشته دیگر و یک آسمان پیدا کرد و بعده فرشتهٔ دوم یک فرشته و یک آسمان پیدا کرد همچنین ده فرشته و نه آسمان پیدا شدند و فرشتهٔ دهم همه عالم را بحکم حق تعالی پیدا کرد۔

عقد ولی نوعی از لعل که جوهری مشهور است۔

عقل کلی همان عقل کل که مذکور شد۔

فصل عین مهمله مع کاف عربی

عکس و طرد یکی از صنایع شعریست که نصف مصرعه را الفاظ قلب کرده مکرر آرند چنانچه درین مصرعه باده چه کنی پنهان پنهان چه کنی باده۔

عکس بالفتح باز گونه کردن و آنچه در آب و آئینه و امثال آن بنظر دیده میشود۔

عکاظ بالضم اول بازاری بود نزدیک مکه اسم بازار است از منتخب و لطائف۔

عکه بالفتح و تشدید کاف نوعی از کلاغ و آن ابلق بود از بهار و در مؤید نوشته که در عربی آنرا عقعق نیز گویند۔

عکاشه بالضم اول و شین معجمه نام صحابی است از لطائف۔

عکس مستوی در اصطلاح منطق قضیهٔ حملیه آنست که موضوع را محمول سازند و محمول را موضوع چون کل انسان حیوان عکسش چنین باشد بعض الحیوان انسان و در شرطیه آنست که مقدم را تالی سازند و تالی را مقدم چون ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود عکسش چنین باشد که ان کان النهار موجودا فالشمس طالعة۔

فصل عین مهمله مع لام

علا بالضم اول و بفتح نیز بلندی و بزرگی از صراح۔

علیا بالضم و حرف سوم یای تحتانی هر چیز که بلندتر باشد از دیگران و این تانیث اعلی است و آنچه در گلستان سعدی علیا نوشته خطاست صحیح علیا بالفتح غین معجمه و یای موحده است بمعنی باغ که درختانش بهم بر آورده دارد چنانچه در صراح است۔

علت اولی کنایه از عقل اول۔

علالا بالفتح شور و غوغا از بهار و رشیدی۔

علت آنجا بمعنی پر قان۔

علت بالکسر و تشدید لام بیماری و وجه و سبب چیزی از منتخب و صراح۔

علاة بالفتح و تخفیف لام بمعنی سندان که بران آهن را نهاده می کوبند بهندی آنرا اهرن گویند از شروح نصاب۔

علت مشایخ بیماریست که از سودا می شود بعضی پیران خارشی پیدا میشود که مقتضی مفعولیت گردد نعوذ بالله منها۔

علم نظر علم مناظره که دران آداب بحث بیان کرده شود و بمعنی علم عقلی چنانچه منطق و حکمت از شروح قران السعدین وغیره۔

علاقه و سنبله بمعنی طره دستار۔

از مصطلحات است.

علف بفتحتین خورش ستوران و دیگر بهائم از منتخب و در برهان نوعی از گیاه.

علاف بالفتح و تشدید لام بمعنی کاه فروش از منتخب و بمعنی کسیکه کاه و دانه و هیزم فروشد نیز آمده.

علق بفتحتین خون بسته و کرم سیاه آبی که خون جلد بدن میمکد و آنرا بفارسی زلو و بهندی جونک گویند و هر چیز یکه بچیزی در آویخته شود از منتخب.

علوق بفتحتین در آویختن و دوست داشتن و بسته شدن خون زن در شکم بالنطفه مرد در ابتدای ایام حمل.

علل بکسر اول و فتح لام سببها و بیماریها جمع علت از منتخب.

علیل بیمار از منتخب.

علت اصل عقل اول.

علی اجمال کنایه از زود و شتاب.

علت عالم [?] کنایه از عقل اول.

علم بفتحتین رایت و نشان لشکر و بمعنی کوه چون درین هر دو وضوح و سطوح یافته میشود لهذا مجازاً آنشخص مشهور و معروف مستعمل میگردد و بمعنی نقش جامه و بمعنی اسم خاص شخص واحد یعنی نامی که مرد یا زن و غیره بدان معروف باشد چنانچه زید و زینب و دیگر چاکی [?] که در لب بالا می باشد و بالکسر آگاه شدن و دانستن و دانش از منتخب و کشف.

علم کلام عبارت از علمیست که دران علم معتقدات نقلی با دلائل عقلی ثابت کنند و صاحبان این علم را متکلمین گویند از چهار شربت [?].

علوم بضمتین جمع علم که بمعنی دانستن و دانش است و جمع علمیکه بمعنی دانستن ماهیت فنی خاص است و علوم مدونه اینست علم صرف علم نحو علم لغت علم معانی علم بیان علم عروض علم قوافی علم انشا علم رسم الخط علم معما علم مناظره علم قرائت علم تفسیر علم حدیث علم فقه علم فرائض علم اصول علم کلام علم منطق علم حکمت و آن مشتملست بر بسیار علوم چنانچه از انها در ینجا ذکر کرده میشود علم سیاست علم تدبیر منزل علم طب علم قیافه علم کیمیا علم نجوم علم موسیقی علم مناظر و مرایا علم جبر و مقابله علم جر اثقال علم رمل علم جفر علم طلسم علم قیافه و علم مساحت علم اسطرلاب علم هیأت [?] و فراست آن لطیفه گوئی و حاضر جوابیست علم تعبیر علم تهذیب [?] و علم اخلاق و علم آداب [?] و غیره.

علام بالفتح و تشدید لام بمعنی دانا تر و بسیار دانا.

علی الرغم بفتح را و ضمها و سکون غین بمعنی برخلاف آن است یعنی برخلاف و برعکس رغم بمعنی خاک آلوده شدن و ذلیل گشتن است کذا فی المنتخب یعنی برخلاف و برعکس کردن کسی گویا که خاک آلوده شدن او خوار گشتن اوست.

علویان بفتحتین سادات و بضم و کسر اول و سکون لام ملائکه [?] و کواکب از رشیدی و برهان.

علان بکسر اول و تشدید لام نام مردی دستکار و صناع و نام قلعه نزدیک صنعا از منتخب و غیره.

علس بفتحتین بمعنی آشکارا شدن و آشکارا از صراح و شرح نصاب.

علیین بالکسر و تشدید لام مکسور و دو یای تحتانی و نون غرفهای بهشت جمع علیه و جای ارواح [?] نیکو کاران از منتخب و مؤید و قیل علیین اسم مفرد بمعنی بهشت و قیل آسمان هفتم [?] و قیل قائمة العرش الیمنی و قیل سدرة المنتهی از شرح مقامات حریری فردوس اللغات.

علتین [?] در مثنوی بمعنی تحال [?] الآخرة والاولی است از لطائف.

علم الیقین دانستن امری یا چیزی باشد بکمال یقین بکیفیت و ماهیت آن که اصلاً اوهام [?] شکی و شبهه در آن نه باشد بشرط حالتیکه آنرا دیده نباشد و این قسم اول است از سه اقسام که علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین باشد.

علن بفتحتین ظاهر شدن.

علو بضمتین و تشدید واو بلندی از صراح و بالکسر یا بالضم نیز و آنرا لفظ فارسیان گاهی بفتحتین و تخفیف واو آرند [?] در ین صورت بمعنی بلندی [?] باشد.

علاوه بالکسر آنکه بر سر بار ستور [?] نهند و هر چیز که بالای چیز دیگر باشد و چیزیکه بر چیزی زیاده کنند بفارسی آنرا سربار گویند از منتخب و بحر الجواهر و صراح و بفتح خطا است.

علانیه بفتح اول و کسر نون و تخفیف یای تحتانی بمعنی آشکارا از منتخب و در صراح آشکارگی.

علیقه بفتح بمعنی توبره که بر دهان اسپان بسته دانه خورانند از شرح نصاب.

علاقه بفتح آویزش و آنچه بدان مناسبت میان دو چیز را ربط دهد [?] و بالکسر آویختن متعلق و دوستی و بمعنی نوکری [?] آنچه بدان توانگر شود و بکسر اول جسم ظاهری که بسته و بر آن باشد چیزی مثل دوال تازیانه و شمشیر علاقه زیور و پالکی و غیر آن از مار [?] و غیر آن از منتخب و کشف و فرهنگ شیخ ابراهیم.

علیه بفتح اول و کسر لام و تحتانی مشدد بمعنی بلند از منتخب.

علوفه بضمتین و فا بمعنی خوردنی و خوراک از کشف.

علی العمد [?] شور و غوغا و فریاد از رشیدی.

علالة بضم بقیه شیر و باقی هر چیزی و بمعنی [?] ... از شرح مقامات حریری و منتخب.

علیت [?] بالکسر و تشدید ... سبب [?] ...

علی بفتح اول و کسر لام و تشدید تحتانی بمعنی بلند و نام حق تعالی و نام خلیفه چهارم کرم الله وجهه و نام بت [?] ... که تیماری [?] میکرد و بفتح لام و الف آخر [?] ... مخصوص علیه السلام نیز آمده.

علوی بفتحتین یعنی اولاد حضرت علی کرم الله وجهه و مصطلح آنست که علوی بفتحتین آنرا گویند که از اولاد حضرت علی باشد مگر از اولاد حضرت فاطمه رضی الله عنها نباشد و بضم اول و سکون لام و بکسر اول و سکون لام یعنی ملک یعنی فرشته و کوکب از لطائف و برهان ـ

علی قاپی ـ بقاف و بای فارسی یعنی دروازه بلند چه در ترکی قاپی یعنی دروازه است و علی قاپی کنایه از دروازه ملوک و سلاطین ست از مصطلحات و در چراغ هدایت نوشته که علی قاپی بقاف و بای فارسی مقامی ست در صفاهان که آستانه امیر المومنین علی علیه التحیات مقرر کرده اند و آن حکم کعبه دارد که داخل آن ایمن ست از آفات ـ

علم ریاضی علمیست که بحث کرده میشود در آن از اموری که فقط در وجود خارجی محتاج بسوی ماده باشند چنانچه مقدار و عدد خاص که موجود در مادیات ست و اصول این علم چهار ست علم هندسه و علم عدد و علم نجوم و علم موسیقی و فروع آن چون علم مناظر و مرایا و علم جبر و مقابله و علم جر اثقال ـ

علم حضوری بدانکه علم صورت حاصله نزد عقل را گویند و آن بر دو قسم ست یکی علم حصولی و دیگری علم حضوری علم حصولی علمی ست که بواسطه حصول صورت در ذهن باشد و مراد از صورت مفهوم و ماهیت کلی ست یعنی تصور حیوان ناطق بی لحاظ اعراض جسمانی من حیث انه حیوان ناطق مثلاً اگر تصور انسان کنی تو بی لحاظ اعراض جسمانی در ذهن آید که حیوان ناطق ست و اگر تصور فرس یا حمار کنی بالبداهة معلوم گردد که حیوان صاهل ست یا حیوان ناهق بهمین گونه تصور اعراض جسمانی نمی شود زیرا که قسم علم حاصل میشود بواسطه حصول صورتی که در ذهن ست علم حضوری علمی ست که حصول صورت بذهن نمیشود بلکه بحضور شی بلا واسطه صورت باشد چنانچه علم نفس ناطقه بنفس خود و بصفات مختصه خود اگر نفس ناطقه تصور نفس خود نماید بحصول صورت نمی تواند شد زیرا که اگر صورت نفس در نفس حاصل شود اجتماع المثلین لازم آید همچنین علم عقول بر نفسهای خود و علم باری تعالی بر نفس خویش و صفات خود و بر جمیع ممکنات بر مذهب بعضی علم حضوری ست که جمیع ممکنات نزد او سبحانه تعالی موجود ست محتاج بحصول صورت نیست ـ

علامه و علامی دو لفظ بفتح عین و تشدید لام یعنی بسیار بسیار داننده و تا و یا در آخر این هر دو لفظ برای تانیث و نسبت نیست بلکه هر دو برای مبالغه و یا آنکه در این هر دو اصلا دو علامت مبالغه است گر اطلاق این هر دو لفظ بر حق تعالی نکنند جهت شایبه تانیث و یا نسبت از منتخب ـ

علم لدنی بفتح لام و ضم دال و تشدید نون علمیکه کسی را از نزد سبحانه تعالی محض بفیض فضل او حاصل شود حال آنکه از استاد و نیا موخته باشد لدن در اصل عربی بمعنی نزد ست ـ

علت غائی عبارت از امریکه مرتب حصول چیزی مقصود اصلی از ساختن کاری باشد بدانکه علت یعنی سبب آن چیز را گویند که بدان توسل کنند برای حصول امری دیگر و این علت که آنرا سبب نیز گویند بر چهار قسم ست اگر سبب داخل مسبب داخل بود یا خارج اگر داخل بود بالقوه آنرا علت مادی گویند بتشدید دال چون نسبت چوب با سریر و اگر داخل بود بالفعل آنرا علت صوری گویند چون صورت سریر که مربع باشد یا مسدس و اگر خارج بود اگر آن سبب موجد اوست آن را علت فاعلی گویند چون نجار و اگر ایجاد برای آنست آنرا علت غائی گویند چون جلوس بر سریر پس علت غائی در ظهور و خارج موخر از همه علتهاست و در ذهن و تعقل از همه مقدم علت غائی در اصل علت غائیة بود یعنی علتی که غایت و نهایت جمیع علتهای اربعه است تای فوقانی را در حالت الحاق یای نسبت حذف کرده غائی گفتند و بدانکه اطلاق علت غائی در افعال حضرت حق سبحانه تعالی روا ندارند چرا که حق تعالی در خلقت اشیا محتاج بغرضی نیست این منفعتها که دیده میشود جهت اظهار صنائع خود آفریده است ـ

فصل عین مهمله مع میم

عما بالفتح و تخفیف میم گمراهی و نابینائی و بمعنی ابر سطبر و غلیظ و بمعنی ابر تنک و رقیق مانند دود از منتخب و غیره ـ

عمیار ـ بالفتح زن نابینا و هر چیز خشوک که نابینا باشد و در منتخب پوشیدگی و چیز پوشیده ـ

عمارت بالکسر آبادی و آباد کردن از منتخب و بمعنی مرمت نیز آمده ـ

عمادات بکسر اول و حرف چهارم دال مهمله بمعنی ستونهای عمارت ـ

عمرانات بکسر اول آبادیها این جمع عمران ست که بالکسر بمعنی آبادی باشد از کشف و منتخب ـ

عمرولیث بفتح اول و سکون میم و واو زائده غیر ملفوظ و فتح لام و تحتانی و ثای مثلثه نام پادشاهی که بانی شیراز بود و این نام مرکبست از اسم علم و لقب چرا که لیث یعنی اسد ست و واو زائده در این اسم برای علامت عمرو بالفتح است تا که فرق ماند میان عمر بالضم از کشف و مدار و غیره ـ

عمیده طبیواای قوم از منتخب و صراح ـ

عمود بفتح اول و ضم ثانی بمعنی ستون

وچوب خیمه و گرز و شاهین ترازو و مهتر قوم از منتخب و صحاح و مدار و کشف و باصطلاح آلت تناسل و باصطلاح علم هندسه هر خطی که واقع میشود بر خطی باین وضع که ثابت شود از ملاقات آن هر دو خط قائمه یا دو قائمه پس هر یکی ازان دو خط عمود است بر دیگری باین شکل

عمود قائمه عمود

عماد بکسر اول بمعنی ستون و بناهای بلند جمع عماده از منتخب و صراح و صحاح در کشف و منتخب نوشته است که این لفظ بمعنی مفرد و جمع هر دو آمده۔

عمد بفتح اول و سکون ثانی باختیار کاری کردن و قصد و آهنگ و بفتحتین و بضمتین ستونها جمع عمود از منتخب و صراح۔

عمر بالفتح و ضم اول و سکون میم اسم للمدة التی فیها عمارة البدن بالحیات یعنی عمر اسم است برای مدتی که در آن عمارت های آبادانی بدن میشود بسبب حیات الطبعی صحح مشکوة و صراح و عمر بالفتح و سکون میم اسم شخصی و درینصورت در آخر این لفظ واو زائده نوشتن ضرور است بنابر تمیز عمرو دیگر این واو خواندن نمی آید چرا که برای فرق آمیانه است از لفظ عمر که بضم اول و فتح میم اسمی علیحده باشد و بر عکس کردند چرا که بالضم ثقیل است و بالفتح خفیف پس من زائده نوشتن در خفیف مناسب دانسته و گاهی عمر را که بضم عین و فتح و بتخفیف میم است فارسیان

بضرورت نظم بتشدید میم آرند عمود بفتحتین گوشت میان و ندانها و گوشت بن جاهای دندان از منتخب و صراح عمش بفتحتین و شین معجمه ضعف بصر و ریختن اشک اکثر اوقات بود اصطلاح علمی از منتخب

عمر خاص لقب جرجیس پیغمبر که کافران سه بار او را کشتند و باز زنده شد

عمر عاص بعین و صاد مهملتین نام صحابی گویند که دو باره جوان شده یا جوانی ثانی کنایه از اسلام از شرح خاقانی۔

عمق بفتحتین تگ چاه و حوض و دریا و غیر آنها و بالضم ژرف شدن از مؤید و منتخب۔

عمیق ژرف و بمعنی دور و دراز نیز آمده از منتخب۔

عمعق بفتح هر دو عین مهمله نام شاعر

عمال بضم اول و تشدید میم جمع عامل و آنچه بمعنی عمالان نویسند غلط است چه صیغه جمع را باز بطور فارسی جمع کردن جهت دارد بلفظ حوران قیاس نباید کرد چرا که عمالان در نظم ثقات واقع نشده و حوران در شعر شعرا آمده است

عمیدای بضم عین و فتح میم و فتح حاء مهمله و تشدید تحتانی نام شاعری که رباعیات او در بیان شعرا بسیار است۔

عم بالفتح و تشدید میم برادر پدر از منتخب عمم بضمتین فراگرفتن همه را از صراح عمیم تمام و همه را فراگیرنده از صراح و منتخب

عمائم بفتح عین و کسر همزه که حرف چهارم است بمعنی دستارها این جمع عمامه که بمعنی دستار باشد

عمان بضم نام شهریست بیمن بر کناره بحر اعظم یعنی دریای محیط لهذا دریای اعظم را بآن نسبت کرده دریای عمان گویند از کشف و منتخب و مؤید و کنز و تاج اللغات عمان بالفتح و تشدید نام شهری است از شام و جمع عم که بمعنی برادر پدر باشد اگرچه لفظ عربی است جمع آن ا ام می آید مگر گاهی فارسیان لفظ عربی را بطور الفاظ فارسی جمع کنند و نظیر آن لفظ ملکان است جمع ملک که بمعنی پادشاه باشد انوری گوید مفسر عمه زد ورگه ملکان خنگ ابرق و ابلق و برین قیاس است لفظ غلامان

از خیابان۔

عمران بالکسر آبادی و نام پدر موسی علیه السلام و نام پدر حضرت مریم و نام ابوطالب عم حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم از منتخب۔

عمه بالفتح گمراهی و خواری فروتنی از منتخب و بفتح عین و ضم میم بمعنی برادر پدر و زن برادر پدر و اندر آمده بود بر لفظ عماد خواندنی هر دو بیست و بفتحتین لفظ خالو که در اصل خال بود بمعنی برادر مادر که در بیرون یا نه بمعنی شوهر خاله مستعمل

عمل کسب و نوا است از صحیح بمعنی کار که بنهند و دهنا سرکار گویند از عطلی ماست۔

عمامه بکسر اول و تخفیف میم اول بمعنی دستار از منتخب و مدار و سکندری و بحر الجواهر و کشف و قاموس و بهار عجم و بتشدید میم نیز آمده است۔

عمله بالکسر کار و عمل و بالفتح شیکی و بفتحتین کارکنندگان و درینصورت جمع عامل است از منتخب و مؤید۔

عملیات هر دو انجام۔

عمه بالفتح و تشدید میم خواهر پدر و گروهی از مردم۔

عمره بالضم آنچه بروی باعتماد کرده شود از صراح و صحاح۔

عمره بالضم عبادتی است حاجیان را و آن چنان باشد که احرام بسته از مکه بموضع تنعیم که بفاصله سه کروه است از مکه میروند و در آنجا چند رکعت نفل گزارده باز بمکه شریف آمده طواف خانه کعبه می کنند۔

عمادی بکسر اول نام شاعری۔

عماری بالفتح و تشدید میم آنچه بر پشت پیل نهند و در آن نشینند و آن معروف است منسوب بعمار که نام واضع آن است و عماری بالفتح و بتخفیف نیز آمده از کشف و سراج و مؤید و برهان بمعنی محافه بمعنی گردون که خواه اسپان کشند خواه نرگاوان و در مصطلحات است عماری بتخفیف میم غیر فصیح است در اصل محمل شتر است و بمعنی تابوت نیز آمده۔

عمی بضم اول و سکون میم و یا۔

تحتانی بمعنی کوران جمع اعمی و بفتح اول و فتح میم و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی کوری و نابینائی -

عَمْرِ سَعْد طبع عبارت از عمر کسی صد و بیست سال است چراکه نزد حکما عمر طبعی انسان صد و بیست سال باشد و کمی و بیشی آن بعوارض -

فصل عین مهمله مع نون

عَنَا بالفتح رنج و مشقت از منتخب و صراح و کشف -

عَنْقَا بالفتح طائریست دراز گردن که نزد بعضی وجود خارجی دارد و چون اکثر کس آنرا ندیده است عنقا آنرا ازین جهت گویند که طویل العنق بوده باشد و بفارسی نام آن سیمرغ است و در نفائس الفنون از لغات سیر مسطور است که در زمین اصحاب الرس مرغی بس عظیم با چهار پا و روئی مانند آدمی و با پرهای الوان و با فراط درازی گردن پیدا شده بود هرجا که کودکی دیدی ببردی آن قوم پیش حنظله بن صفوان که پیغمبر ایشان بود رفته از آن شکایت کردند حنظله دعا کرد حق تعالی آن مرغ را در بعضی از جزائر انداخت و در آن جزائر تولید و تزویج را اشکار کرده بخورد و هم کلا مسدود نام ساز و آن نیز گردن دراز داره و نام نوائی از موسیقی و کنی مخفی زمانه و لفظ عنقا بالضم غلط باشد چنانکه مشهور است از رشیدی و برهان و بهار عجم

و کشف و صراح -

عَنْقَاءِ مُغْرِب بفتح اول و ضم میم و سکون غین معجمه و کسر راء مهمله مرغی بود بس عظیم و دراز گردن مخرب ازین جهت گویند که طیور را فرو می برد و اطفال و دختران را نیز بلع میکرد از منتخب و بعضی نوشته اند که بفتح راء بمعنی نو و غریب آورده شده چون عنقا را حق تعالی بصفت عجیب و غریب پیدا کرده بود ازین جهت مغرب گفتند و بعضی مغرب بمعنی مخفی و نابود نوشته اند -

عَنْدَلِیب بالفتح و دال نیز مفتوح بمعنی بلبل و بالکسر خطاست از منتخب و مؤید و مدار و کشف -

عِنَب بکسر اول و فتح نون سوخته بمعنی انگور که میوه معروفست -

عِنَان باب سپی که فقد را باشاره عنان نگردد از شرح سکندرنامه -

عِنَایَت بفتح و بکسر قصد کردن و اهتمام داشتن بچیزی از منتخب و در صراح برنج کشیدن بچیزی -

عَنْکَبُوت نام کرم معروف و نام طبقه از طبقه های اصطرلاب که آن مشبک باشد -

عَنَت بفتحتین و تای فوقانی گناه و فساد و هلاک از منتخب و لطائف -

عُنْجُد بفتحتین بر خلاف حق کاوش کردن و ستیزه کردن و بفتح اول و ثانی بمعنی ستیزه کار و گمراه از منتخب

و لطائف اللغات

عَنِید ستیزه کار و سرکش از منتخب -

عَنَاقِید بفتح اول و کسر قاف جمع عنقود بالضم که بمعنی خوشه انگور است از منتخب -

عُنْصُر بضم اول و ثالث بمعنی اصل و بنیاد و نزد اطبا خاک و باد و آب و آتش از بحر الجواهر و کشف -

عَنْبَر خوشبوئیست معروف گویند آن سرگین جانوریست که بصورت گاو باشد و بعضی گفته که منبع آن چشمه ایست در دریا و صحیح آنست که مومی ست خوشبو که در کوهستان هند و چین از زنبور عسل که انواع گیاه خوشبو بخورد بهم میرسد و سیل آنرا بدریا می برد و شمع شود و صید میشود و اکثر جانور بحری آنرا فرو می برد نتواند که هضم کند آنرا بیندازد و ازین جهت بعضی گمان برند که سرگین آن جانور است از بعضی ثقات مسموع شده که مگس عسل در میان عنبر یافته اند و با آتش میگدازد و این نشان ظاهر است که موم باشد والله اعلم بالصواب از منتخب -

عَنْبَر و جوا بهر دو ابطال نام فلان -

عِنَان گردش کنایه از کاوه دادن اسپ از شرح سکندرنامه -

عُنْف بضم اول و سکون ثانی درشتی کردن و تندی و ستیزه نمودن از منتخب و صراح -

عُنْفُوان بضم اول و بدستار تند و ستیزه نمود از صراح -

عَنَق بفتحتین گردن از منتخب و صراح و بحر الجواهر و مؤید و مدار و لیکن صاحب منتخب بضم اول و فتح ثانی نیز نوشته -

عَنَاق بفتح بزغاله ماده از شرح نصاب و منتخب و بعضی نوشته اند که از حین ولادت آن تا چهار ماهگی -

عَنَادِل بفتح اول و کسر دال جمع عندلیب که بمعنی بلبل است چراکه اسمی که پنج حرفی یا شش حرفی باشد در حالت جمع یک حرف یا دو حرف از آخر آن اسم ساقط میکنند چنانکه سفارج جمع سفرجل و عنادل جمع عندلیب -

عُنْوَان بالضم دیباچه و سرنامه و اول هر چیز و آنچه فهمیده شود از چیزی از منتخب و مدار و کشف و مؤید -

عُنْفُوَان بضم اول و ضم فا بمعنی اول هر چیز و آغاز جوانی از منتخب و کشف و قاموس و مؤید و مدار -

عِنِّین بالکسر و تشدید نون مکسور جوانی که بر جماع قادر نباشد آنرا در هندی نامرد گویند از مدار و کشف و رعنی بجذب نون آخر خطاست و بعضی گویند اگر عنی را منسوب بسوی عنه که مصدریست بحذف ا گفته شود صحیح باشد -

عَنْبَر بالان قومی ست از عرب منسوب بعنبر که پدر قبیله از تمیم است این مستفاد از منتخب است -

عِنَالِیْن بکسر اول لگام و مهار و هندو انجا از آسمان ظاهر شود در وقت

نظر کردن بدان از منتخب و در لطائف

عنان بالفتح نواحی آسمان نوشته است و در صراح بالفتح بمعنی ابر نیز آمده -

عنان دادن دوانیدن اسپ

عنان زنان رفتن کنایه از شتاب رفتن سوار -

عنان بر عنان یعنی برابر و همسر از برهان و سراج -

عنان دزدیدن کنایه از باز ماندن از سراج -

عنان گران کردن یعنی استادن سوار -

عن بالفتح این لفظ را نحویان حرف گویند ترجمه این در فارسی لفظ از باشد و استعمال عن در محل مجاوزت است یعنی از چیزی گذشتن یا صوری بود مانند رمیت السهم عن القوس که تجاوز تیر است از کمان یا معنوی کقوله تعالی فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ از شرح نصاب و لا نایوست مایلهم -

عنبیه بکسر اول و فتح نون و کسر موحده و تشدید تحتانی نام طبقه سوم از هفت طبقات چشم لون آن مختلف میباشد در بعضی اشخاص سیاه و در بعضی اشهل و در بعضی ازرق بود از کفایه منصوری و غیره

عنبر چه و **عنبرینه** نوعی از زیور مثل دو مسک یعنی که جوف آن بعنبر پر کنند و گرد آن مروارید آویزند از برهان و مصطلحات و سراج و در

چراغ هدایت بمعنی شمامه -

عنکبوتیه صفحه بالائین اصطرلاب که مدار اکثر احکام اصطرلاب بر آنست و طبقه چهارم از طبقات چشم و آن عشائی رقیق ست مانند نسج عنکبوت -

عنکبوتی صفحه باشد مشبک بر اصطرلاب -

عنصری تخلص شاعر قدیم -

عنوشی اسباب شادی از جانب داماد لائق آنست که درین لفظ بجای عین الف نویسند -

فصل عین مهمله مع واو

عوا بالفتح و تشدید یعنی سگی که بانگ و فریاد بسیار کند و نام منزل سیزدهم از منازل قمر و آن پنج کواکب است بر سینه سنبله و نام شکل پنجم از اشکال شمالی و آن بصورت مرد استاده است و دستها کشیده بدست راست عصا گرفته و کواکبش بیست و دو بضم اول و تخفیف واو بانگ گرگ و سگ و شغال و روباه و آهو از منتخب و شرح نصاب و غیره -

عوجا بالفتح و جیم یعنی کمان تیر انداز از شرح نصاب -

عود الصلیب بالضم چوبیست از درخت خاص که ترسایان بدان صلیب سازند و چون آنرا در گلوی اطفال آویزند بخواب نترسد و صرع را بسیار مفید از منتخب و غیره -

عواقب آیندگان و آن چیزها که پس چیزی آیند و انجام های کار -

عورت بالفتح اندام شرم مردم و هر چه از دیدن و نمودن آن شرم آید از منتخب و صراح و بمعنی زن که در عرف شهرت دارد مجاز است و بمعنی رخنه صف لشکر و حصار که از آن بیم و هراس باشد از منتخب و جهانگیری بمعنی دشواری نیز آید

عورات بهر سه حرکت عین یعنی علیها -

عوج بالضم و واو معروف و جیم نام مردی طویل القامت که در زمان آدم علیه السلام بوجود آمد تا زمان موسی علیه السلام زیست عمرش سه هزار و پانصد سال شد طوفان نوح علیه السلام تا کمر او بود موسی علیه السلام عصای خود بر کعب او زد بیفتاد و بمرد و نام پدر او عوق بالضم ست و آنچه که در مردم عوج بن عنق مشهور شده خطا است صحیح عوج بن عوق ست بکسر اول و فتح واو بمعنی کجی از منتخب و لطائف و صراح -

عوائد بالفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست باز گردندگان و سودها و منافع و فوائد و صلها و مهربانیها از منتخب و صراح و این جمع عائده است -

عود بالفتح باز گشتن و بمعنی شهر بر گیر باشد و بالضم و واو معروف یعنی چوب مطلق از هر درخت که باشد و نام چوب است خاص که رنگش سیاه باشد و چون در آتش سوزند بوهای خوش ازو برخیزد آنرا اگر گویند و نام ساز که آنرا بربط

گویند از منتخب و صحاح و لطائف و شرح نصاب -

عوذ بالفتح و ذال معجمه یعنی پناه بردن از منتخب -

عور بالضم و واو معروف یعنی برهنه از کشف اللطائف و در منتخب بالفتح و عور بفتحتین یک چشم کور شدن و بالفتح و کسر واو بد باطن و بعضی نوشته که عور بالفتح مرضی باشد که در بن ناخن پیدا شود -

عوز بفتحتین و زای معجمه نایافت و درویش شدن از منتخب و لطائف -

عوده سوزه یعنی مجمر -

عوص بالفتح و صاد مهمله دشواری از سر گذشت -

عویص ابداد مهمله دشوار و مشکل از شرح نصاب -

عوض بکسر اول و فتح واو و ضاد معجمه یعنی بدل چیزی و مردم از پی اتفاق عوض گویند و آن غلط است از منتخب و مدار و کشف و مؤید و بهار عجم -

عوارض بالفتح جمع عارضه -

عواصف بالفتح اول و کسر صاد مهمله بادهای تند از منتخب -

عواطف مهربانیها از منتخب -

عوارف شناسندگان و سایران و احسان کنندگان و بخششها مستعمل از منتخب و بمجاز یعنی بخششها نیز آمده

عوائق بالفتح موانع و حوادث این جمع عائقه است که یعنی مانع باشد مشتق از عوق بالفتح یعنی بازداشتن

باب العین مع الواو

و برگردانیدن سپاه از منتخب -

عول بالفتح کسی را عیال خود ساختن و بسیار عیال شدن و بخشش و قسمت زیاده کردن و غلبه کردن و جور نمودن و نفقه دادن عیال را و آواز برداشتن و گریه کردن و میل کردن و دشوار شدن کار و بفتح اول و کسر واو اعتماد و تکیه کردن کسی از لطائف و منتخب -

عول بردن عیال او و گریه از منتخب -

عوالم بفتح اول و کسر لام جمع عالم که بفتح لام باشد بمعنی جهان -

عوام بتشدید میم جمع عامه و تشدید میم که ماخوذ است بمعنی همه مردم و بفتح اول و تشدید و تخفیف واو اسپی را گویند از صراح و غیره -

عوان بالفتح اول کر یا نو وزن میانه سال و بمعنی زنیکه او را شوهر باشد و بفتح و تشدید واو بمعنی سخت گیرنده و ظالم و زجر کننده و سرهنگ و دیوان سلطان از منتخب و لطائف و مدار و کشف -

عون بالفتح یاری و مددگاری از منتخب

عواره بالفتح و تشدید واو بمعنی دزد از شرح نصاب -

عویصه بمعنی مشکل و دشوار -

عوالی بالفتح چیزهای بلند و این جمع عالیه است که بمعنی بلند باشد -

عودی بالضم رنگیست مشابه بچوب عود و آن رنگی باشد سیاه مائل بازرد و سفیدی و سرخی و نوعی از جامه ابریشمی که رنگش سیاه باشد -

عود قماری بالضم قاف عود یکه از قمار آورده شود و قمار بالضم اول نام شهریست در نواحی هند قریب دریا که شود رابطه و جنوب که ذکر فی البرهان و در سراج نوشته که قمار بالضم نام شهری است از هند چون قاف در هندی نیست ظاهرا قمار بالضم معرب کمار باشد چنانچه قندهار معرب گندهار و در منتخب و لطائف و بحر الجواهر و کشف بمعنی قمار بالفتح قاف نوشته است -

فصل عین مهمله مع ها

عهد بالفتح زمانه و روزگار و پیمان و سوگند و وزیر ... از منتخب و لطائف -

عهود بضمتین جمع عهد یعنی پیمانها و سوگندها -

عهر بالکسر و بالفتح و بفتحتین زنا کردن از منتخب

عهن بالکسر بمعنی پشم رنگین از منتخب و این جا رنج -

فصل عین مهمله مع یای تحتانی

عیشا بالفتح و شین معجمه قرارگاه بچه در شکم مادر و آن اسباب که بچه بدان در رحم موجود و گرد و از مؤید و غیره -

عیاذ بالکسر اول پناه بردن از منتخب و مدار و کشف و صراح و شرح لطائف و بالفتح دیده نشده ظاهرا خطا است -

عین الحیوه چشمه آب حیات -

عید بالکسر روز جشن مسلمانان و این جشن را از آن عید گویند که عید بمعنی بازگردیدن و این عود کننده و شادی و ...

از شرح لطائف و در منتخب و صراح نوشته که عید بالکسر هر چه باز آید چون عید هر سال عود میکند لهذا عید گفتند -

عیاذ بکسر اول و ذال معجمه بمعنی پناه و پناه گرفتن از مدار و کشف و منتخب -

عیر بالفتح گورخر وحشی و بمعنی خرابی که در شهری باشد و رفتن اسپ بجولان گردن و بالکسر قافله و هر مرکبیکه بدان غله آرند از منتخب -

عیار بکسر اول چاشنی زر و سیم که آنرا بهندی بانگی گویند و بمعنی ترازوی زر سنج از مدار و مؤید و لطائف و در بهار عجم و منتخب بالفتح بمعنی سنجیدن چاشنی زر و سیم و بفتح اول و تشدید ثانی مرد بسیار آمد و رفت کننده و هر دو بسیار حرکت ماخوذ از عیر بالفتح که بمعنی بهر سو رفتن است بجولان -

عین القطر بکسر قاف نام رود و نهری سیاه و بیدار که بر کنار ان خارش دار ... و بعضی گویند چشمه که کور گردد که بمعنی مس گداخته از مؤید و منتخب و در شرح نصاب نوشته که عین القطر چشمه مس گداخته که حق تعالی برای سلیمان علیه السلام روان کرده بود و در بهار ... نوشته که عین القار ... نام چشمه سیاه که بوی گنده دارد و بر شتران گرگین مالند و بعضی اهل تحقیق نوشته اند که عین بمعنی چشمه و قطر بمعنی قطران که گندید و عفن درخت سپید است -

عین الهر بکسر ها و تشدید را بهر ... جوهریست قیمتی که بچشم گربه مشابهت دارد و بهندی لسنیا نامند از چراغ هدایت -

عین محیمه بضم میم و فتح حای مهمله و تشدید تحتانی و رای مهمله قسمی از عین که حرفیست و این اصطلاح خوشنویسان است از چراغ هدایت -

عین الثور ستاره ایست که آنرا دبران گویند اگر کسی بوقت طلوع آنرا بیند کور شود و آن ستاره برج ثور را بجای چشم واقع شده است -

عیس بالکسر و سین مهمله شتران سپید که سپیدی شان بسرخی آمیخته باشد از منتخب و گاهی از ین لفظ قافله مراد باشد

عیش بالفتح خوش زندگانی کردن از منتخب و صراح -

عیاش بالفتح و تشدید یا خوش زندگانی کننده از منتخب -

عیص بالکسر درخت بسیار پیچیده و انبوه و نام پسر حضرت اسحق علیه السلام که رومیان از اولاد اویند از منتخب و صراح -

عیوق بالفتح و تشدید تحتانی مضموم نام ستاره که سرخ رنگ و روشن است در کناره راست کهکشان که پس ثریا بر آید و پیش آن شود از منتخب و آنرا عیوق از آن گویند که او گویا نگهبان ثریاست مشتق از عوق بمعنی باز داشتن و نگهبان هم باز دارنده است از بحر و کنز از بهار عجم بنسبت یایی -

عین الدیک چشم خروس و آن دانه است سرخ رنگ که سرش سیاه باشد بهندی آنرا گھنگچی گویند -

عیال بکسر اول یعنی زن و فرزندان و دیگر توابع از منتخب و لطائف و کشف و مدار و صراح و مزیل به فتح خطا است -

عین الکمال چشم زخم یعنی نظر که بچیز زیبا و خوش اثر رسانند -

عیون بضمتین جمع عین یعنی چشمها و چشمهای آب و نام کتاب حکمت از بوعلی سینا و بفتح اول بمعنی شور چشم یعنی کسی که نظرش زود اثر رساند از صراح و منتخب و لطائف و کشف و مزیل و منهاج [illegible]

عیان بالکسر [illegible] ظاهر چنانکه است از منتخب و صراح و کشف و مزیل و منهاج و بفتح خطا است -

عین بالکسر زنان خوش چشم و این جمع عینا است که بمعنی زن خوش چشم

است بالفتح چشمه آب و آفتاب و زانو و دینار و زر سرخ و مال حاضر و باران که پیوسته از قبله آید و چشم و جاسوس و برگزیده هر چیز و ذات هر شی و برادر مادری و دیده ور و شخص و نفس و حقیقت از منتخب و الخزانه و قوم جاسوس [illegible] و جاری روان شدن آب و در [illegible] گردن از منتخب و صراح و مؤید و کشف و معانی لفظ عین بسیار است [illegible] منتخب [illegible] [illegible] کرده اند -

عین الیقین [illegible] چیزی را بیقین دریافتن [illegible] [illegible] علم الیقین [illegible] باشد بکمال تیقن [illegible] آن که اصلا [illegible] و در آن [illegible] دوم عین الیقین و آن [illegible]

بچشم خود مثلاً دیدن آتش از دور و این بنسبت اول قوی است سوم حق الیقین و آن داخل شدن است در آن چیز یا خود آن چیز گردیدن یا در آن محو شدن مثلاً داخل شدن در آتش که از دور دیده میشود و سوخته شدن در آن و این یقین از یقین دوم نیز قوی است و بعضی چنین مثال آورده اند کر چنانچه شخصی میداند که خوردن زهر [illegible] و این علم الیقین است و اگر دیده [illegible] که [illegible] او کسی زهر خورد و [illegible] عین الیقین است و اگر خود [illegible] [illegible] افتاد این حق الیقین است -

[illegible] ظاهر کردن [illegible] [illegible] -

عیله بالفتح درویشی از منتخب -

عیبه بالفتح و جز حرف میم یا ی [illegible] [illegible] جامه و آن صندوق [illegible]

ظرفی باشد از چرم که در آن جنت و سلاح و جامه نگاه دارند از منتخب و شرح نصاب و در شرح خاقانی بمعنی جوشن نوشته -

عیقه بالفتح و قاف بمعنی کناره جوی و ساحل رود از منتخب -

عین الله یعنی حفظ خدا و فرو علی العینیه عین الله چه چشمان سیاه مستش چه چیز مژگان سنان آسا چه مرد افگن نگاه مستش چه از دار -

عیسی نام پیغمبر معروف علیه السلام معرب یسوع که لفظ سریانی است از رساله معربات -

عیناتی بالفتح و حرف پنجم تای فوقانی بمعنی خرد چشمهای او و در زبان یای معروف در آخر کلمه برای ضمیر غائب آمده ترجمه او عی بکسر اول [illegible] مانده شدن از سخن از منتخب -

عین البقر نام چشمه در مدینه منوره

باب غین معجمه

فصل غین معجمه مع الف [illegible]

غا [illegible] [illegible] باشد

غاب [illegible] بیشها [illegible] خصوصاً بیشهای که در آن شیر باشد [illegible] جمع غابه است از منتخب و صراح -

غابات بیشها و صحراها -

غابر [illegible] و در منتخب فرو رونده در زمین است -

غاتفر [illegible] تای فوقانی و فتح فا و [illegible] نام [illegible] [illegible] از سمرقند از صراح [illegible] و در لطائف [illegible] نام شهر است بترکستان و [illegible] و در برهان غاتفر [illegible] نام شهر است از ترکستان [illegible] -

غافر بکسر فا بمعنی پوشنده و آمرزنده گناه از کشف و لطائف -

غادر بکسر دال [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] دوزنده -

غار [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] نام [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] -

غاشیه با قاف پوشش کنایه از مردمان [illegible] -

غالفی [illegible] [illegible] -

غائط [illegible] سرگین آدمی [illegible] است که غائط در اصل بمعنی زمین پست است [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] لهذا کنایه از سرگین آدمی را گویند

مجازاً بمعنی سرگین دیگر حیوانات از منتخب وکشف -

غارتیدن تاراج کردن ماخوذ از غارت که لفظ عربیست از عالم طلبیدن و فهمیدن از سراج و رشیدی -

غاریقون بضم قاف نام دوای مسهل که اسهال آن بجهت اخراج خلط بلغم مفید -

غایله بکسر یای تحتانی بمعنی شر و بدی و آفت و ناگاه گیرنده ماخوذ از غول که بالفتح بمعنی ناگاه گرفتن و هلاک کردن و ربیع و مشقت است از منتخب و صراح و مؤید و کشف وغیره آن -

غاشیه قیامت و بیماری اندرون و زین پوش اسپ و پالان از منتخب -

غالیه خوشبوی معروف و آن مرکب باشد از مشک و عنبر و کافور و دهن البان وغیره از منتخب -

غازه بزای معجمه گلگونه و آن سرخی باشد که زنان بر روی مالند از برهان و سراج -

غادیه بدال مهمله و یای تحتانی ابری که بامداد پیدا شود و بامداد از لطائف و صراح -

غاذیه بذال معجمه و یای تحتانی نام قوتی است که در غذا تصرف کند و آنرا مشابه جوهر بدن گرداند و تفصیل و تحقیق او در بقیه اعضا نماید -

غالی گران قیمت بمقابله کم بها -

غانی حرف سوم نون یعنی بی نیاز و توانگر و بمعنی سرود کننده -

غازی ابرقی کشنده و قتل کننده کافران و دغازی بمعنی دار باز و بازیگر ریسمانی -

نت گویند از رشیدی و برهان -

غایی منسوب بالغایت که بمعنی نهایت چیزی است -

فصل غین معجمه مع بای موحده

غبار بالفتح والمد بمعنی زمین و این مخفف اغبر است و گاهی در نظم همزه ساقط شود از کشف و منتخب و لطائف و شرح نصاب -

غبیرا بضم اول و فتح موحده شراب که از برنج سازند و نام میوه که آنرا سنجد گویند از منتخب -

غبّ بالکسر و تشدید موحده بمعنی یک روز و میان تب آمدن و در هفته یک روز ملاقات کسی کردن از منتخب -

غبغب بالفتح هر دو غین معجمه گوشت آویخته زیر زنخ از منتخب و آن هر دم پر گوشت را از لوازم خوبصورتیست -

غبغبه بالفتحتین گوشت آویخته زیر زنخ و آنرا ارق گاه نیز گویند و آن از لوازم حسن است از منتخب -

غباوت بالفتح چهارم واو کند ذهنی -

غبن فاحش خساره صریح گویند در خرید جنس به نهجیکه تشخیص آن از سلوک اهل خرید و فروخت خساره زیاده از حد عادت در آن تجویز نمایند -

غبوق بالفتح اول شراب شبانگاه و آخر روز از منتخب -

غبن بالفتحتین خطا واقع شدن در رای و غبن بالفتح اول و سکون ثانی زیان یافتن در خرید و فروخت بالفظ کشیدن مستعمل از شرح نصاب و بهار عجم -

منتخب وکشف و مدار -

غبیس ضعیف رای از لطائف -

غبطه بالکسر و طامی مهمله آرزو بردن بحال کسی بی آنکه زوال آن خواهد از منتخب -

غبی کند ذهن -

فصل غین معجمه مع ثای مثلثه

غثّ بالفتح و تشدید لاغر و بمعنی فاسد و تباه شدن گوشت و هر چیز مجازاً و گوشت گنده و رفتن ریم و خون از جراحت از صراح و منتخب -

غثیان بفتحتین و ثای مثلثه شوریدن دل یعنی تقاضای طبیعت برقی بی حرکت از منتخب و صراح -

فصل غین معجمه مع جیم فارسی

غچک بالکسر اول و فتح جیم فارسی و کاف عربی نام سازی که بهندی سارنگی گویند از فرهنگ حکیم نورالدین و جهانگیری و سراج و بهار عجم و برهان سازی که آنرا کمانچه گویند -

فصل غین معجمه مع دال مهمله

غدا بالفتح و تخفیف دال بمعنی فردا و این در اصل غد بود از شرح نصاب -

غدد بضم اول و فتح ثانی جمع غده که بضم و تشدید گره مانند چیزی سرخ که در گوشت یا پیه پیدا شود -

غدار بالفتح بیوفائی از منتخب و صراح -

غدیر بفتح اول و یای معروف و راء مهمله بمعنی تالاب که آب باران و سیل در آن جمع شده باشد از منتخب وغیره -

غدّار بالفتح و تشدید دال بمعنی

بسیار بیوفا از منتخب -

غدق بفتحتین آب بسیار از منتخب و صراح -

غدو بضمتین و تشدید واو بمعنی بامداد و بفتح اول و سکون دال بمعنی فردا از لطائف و منتخب و شرح نصاب -

غدوه بالفتح میان فجر و طلوع آفتاب از منتخب -

فصل غین معجمه مع ذال معجمه

غذی بکسرتین و یای مجهول ماله غذا از شرح خاقانی -

فصل غین معجمه مع رای مهمله

غرا بکسر اول و تخفیف رای مهمله بمعنی سریش که از ماهی بر آورند و هر چه چسپنده باشد و بالفتح و تشدید رای مهمله و همزه هر چیز مؤنث که سفید و روشن باشد از منتخب و سراج و فردوس اللغات -

غریب نادر و مسافر -

غرقاب بالفتح و به قلب اضافت بمعنی آب عمیق -

غرب بالفتح و سکون را فرو نشستن و بمعنی مغرب و بمعنی دلو کلان که بدان آب از چاه کشند و بمعنی ناسور و ورم بگوشه چشم که لطافت مبنی است پیدا شود و بفتحتین نام درختی که کبود رنگ باشد و بر لب رود خانها روید و بفارسی آنرا پده گویند از منتخب و شرح نصاب و در صراح بمعنی درخت سفیدار نوشته و بضمتین بمعنی غریب و ناداره -

غراب بالضم و در عربی زاغ را گویند

ونوعی از کشتی دریا-

غرامت بفتح تاوان زده شدن و پشیمانی وعذاب از کشف وصراح-

غریزت بچهارم زای معجمه بروزن فضیلت بمعنی سرشت وطبیعت از منتخب-

غرث بالفتح وثای مثلثه گرسنگی از شرح نصاب-

غرر بفتحتین روشنائی دخطر وگرو وخطر که دربیع وجز آن کنند وبیع غائب یعنی بیع چیزی که در تصرف نباشد چون بیع ماهی در آب ومرغ در هوا ونیز آن این منهی ست وبضم اول وفتح ثانی سپید بهاد اول چیزها وسپید بهای پیشانی وبهترهای هرچیز وسرداران قوم وبرین صورت جمع غره است ودر غرر بمعنی مروارید باشد بهتر و برگزیده از لطائف ومؤید ومنتخب-

غرغر بفتح هردو غین معجمه جرخی که ریسمان را بران کشند از جهانگیری-

غرار بکسر اول کمی ونقصان در هر چیز وناداني وتیزی شمشیر و طریقه وطور وکاسد شدن بازار از لطائف ومنتخب-

غرور بفتحتین مصدرست بمعنی فریفتن وبفتح اول فریبنده از لطائف وصراح-

غرابالکسر وتشدید مرد غافل وناآزموده کار وبالضم وتشدید بزرگان ونشانهای وسفیدیهای پیشانی دربن صورت جمع اغر ست ودر فارسی بفتح وتخفیف بمعنی بدل غرن [illegible]

وقحبه بالضم مرضی ست که خصیه از مقدار کلان شود وگاهی این مرض در پوست گلو پیدا شود از لطائف ومنتخب و شرح نصاب وجهانگیری-

غرا بکسر هردو رای مهمله بمعنی جوالها جمع غراره وبمعنی خواهای نیک وضامنان وجوانان کار ناآزموده باین معنی جمع غریر وبمعنی نقشها وبمعنی روشنها وطرزها وتیزیهای شمشیر وبمعنی نیزه و تیرها ومقدار نقدهای چیز وباین معنی جمع غرار ست از منتخب-

غرس بالفتح و [illegible] از [illegible] در زمین نشاندن [illegible] از منتخب-

غرش بضم اول وراء مهمله [illegible] آواز کردن [illegible] از صراح-

غرض [illegible] ونشانه تیر بمعنی [illegible] وناشادی [illegible] واحتیاج از شرح نصاب وکشف ومؤید ومنتخب وقاموس وبهار عجم-

غرف بضم اول وفتح ثانی جمع غرفه [illegible]

غرق بفتحتین [illegible] بمعنی تمام فرورفتن در آب [illegible] وغیره [illegible] وبفتح اول وکسر را [illegible] از کشف ومنتخب وبهار عجم-

غرانیق جمع غرنوق که بمعنی جوان [illegible] از منتخب [illegible] [illegible]

غرچک بفتح اول وفتح جیم فارسی احمق ونادان از جهانگیری-

غربال بالفتح مبدل کربال که معرب آن ونیز بعضی گویند که مبدل کربال ست معرب نیست وبمعنی پرویزن از خیابان ودر منتخب بالکسر ومعرب-

غردل بالفتح ودال مهمله بمعنی بددل که ضد شجاع باشد چه اگر غر بالفتح قحبه است از رشیدی وبرهان-

غرغم بالضم تاوان وبفارسی بمعنی [illegible] کوهی [illegible] گوید [illegible] از [illegible] از مؤید ورشیدی وشرح نصاب وبرهان وسراج-

غرام بالفتح حرص وعشق وشیفتگی وهلاک وعذاب از کشف ومنتخب ودولت-

غرامت تاوان زده از لطائف-

غراب البین بضم اول وفتح بای [illegible] زاغ سیاه [illegible] از شعوری [illegible] ومهارت [illegible] از ره میان دوستان [illegible] در صراح بمعنی زاغ ابلق [illegible] [illegible] وگویند که [illegible] زاغ [illegible] گویند که اگر کسی از خانه برآید وزاغ بانگ کند ملاقی شود والا [illegible] در میان [illegible] خیابان ست-

غرق [illegible] تمام وکامل [illegible] از شرح قران السعدین-

غرابان بالفتح وتشدید [illegible]

وآواز گران ومهیب برآرنده-

غرن این لفظ در صفت شیر واقع میشود پس این لفظ را بالغین معجمه خواندن وبمعنی شور کننده فهمیدن محض خطاست صحیح بعین مهمله است بمعنی بیشه وصحرا که در آن شیر باشد کذا فی المنتخب-

غرثان بالفتح وثای مثلثه گرسنه-

غرنوان شور کننده-

غرو بالفتح بروزن سرو بمعنی نی که از آن قلم سازند از برهان ودر شرح نصاب [illegible]-

غرو بکسر تین ویای مجهول [illegible] وغوغا از مؤید وبرهان ومزیل-

غرفه بالفتح یکبار آب برداشتن بکف وبالکسر نوعی از برداشتن آب [illegible] وبضم [illegible] رکهشت وبالاخانه برکنار بام از منتخب وکشف از لطائف بمعنی درخت [illegible] ستفاده میشود-

غرقه بالفتح بمعنی غریق چه وغرق [illegible] نسبت ست-

غرچه بالفتح وجیم فارسی [illegible] نادان وزبون از برهان-

غراره بالفتح ناآزموده کار شدن و فریب خوردن وبکسر جوال از منتخب-

غرغره بالفتح هردو غین معجمه [illegible] بمعنی گردانیدن آب در گلو وفارسیان تفریس کرده غراره گویند-

غر [illegible] از [illegible]

غر بالضم وتشدید [illegible] [illegible]

اسپ بزرگ گذراز درم و سپید قوم و بهتر از سهم چیز و اول بروزن داد را که غزه گویند پروجه استعاره از پیشانی باخوذ ست دغره بالکسر و تشدید بمعنی فریفتگی از منتخب و کشف و مؤید در لطائف با لفتح و تشدید فریفته شدن و بکسر اول و تشدید فریفتگی و غافلی —

غریزی بفتح اول و یای معروف و حرف چهارم زای معجمه بمعنی طبیعی چه غریزه بمعنی طبیعت است از کشف —

غریبی دوری از خان ومان و تماشه است بسیار نفیس از مصطلحات —

فصل غین معجمه مع زای معجمه

غز بالفتح با دشمن در جنگ کردن از صراح

غزات بالضم او زای معجمه مخففه و تای فوقانی جمع غازی که قاتل کفار باشد تشدید غلط ست —

غزوات بفتحات جمع غزوه که معنی آن بیان خواهد شد —

غزار بفتح اول و در آخر را مهمله و در شرح خاقانی نوشته که بمعنی گرداگرد دیوار و درون منزل از منتخب و صراح غزاره بزیادت تا بمعنی بسیاری و لبیار شدن شیر و آب و میوه و جز آن —

غز بالضم قومی از ترکان که بزمان سلطان سنجر خراسان را غارت کردند —

غزال بفتح آهو بره و بمعنی آفتاب نیز از مدار و کشف و مؤید و بحر الجواهر و منتخب و بهار عجم —

غزل بفتحتین بازی کردن با محبوبه و سخن گفتن با زنان و حدیث محبت و عشق زنان و بالفتح رشتن و ریسیدن و بمعنی رشته و ریسمان و رسن آرند از مدار و منتخب و صراح —

غزنین و غزنی و غزنه بفتح اول و سکون ثانی شهریست نام شهر مولد محمود غزنوی —

غزاله بفتح بچه آهو که ماده باشد و بمعنی آفتاب و بکسر اول خطاست از منتخب

غزوه بالفتح جنگ مومنین با کفار جهت اسلام بشرطیکه رسول علیه السلام یا امام وقت در آن جنگ همراه باشد و اگر جنگ مومنین با کفار سپرد کردگی امام وقت نباشد آنرا سریه گویند —

غزالی بفتح اول و تخفیف ثانی منسوب بغزاله که قریه است از مضافات طوس مولد امام محمد غزالی رحمة الله علیه از لب اللباب بمعنی گویند که غزل است بتشدید زای معجمه منسوب بغزال که ریسمان فروش باشد چون پدر ایشان ریسمان فروختی ایشان را هم نسبت شد باید دانست که این وجه صحیح خطاست —

فصل غین معجمه مع زای فارسی

غژب بالضم و بای موحده دانه انگور که پخته و تازه باشد از برهان و لطائف —

غژم بالفتح دانه انگور رکپخته و تازه با شد از برهان و رشیدی —

غژغاو ... بالفتح گاو کوهی که از دم آن چتر سازند و ...

غژگاو ... بالفتح ... از گاو است که از دم او جوهر ... از آن ... سازند و آن قسم گاو در ولایت کوهستان کرد ... و هندوستان است ... سیاه و ... آنرا سری گاو گویند ... از صراح

فصل غین معجمه مع سین مهمله

غسق ... بفتحتین تاریکی اول شب از منتخب

غساق بالفتح و تشدید سین و تخفیف آن چیزیست ... و چرک زرداب دوزخیان بر آید و جز آن از منتخب و شرح ... غسل ... بالضم شستن ... که ... گویند ... غسل ... اول و سکون ثانی ... بالفتح ... بمعنی ... شستن ... باشد و بالکسر آنچه ... از منتخب و صراح غسلین بالکسر آنچه بدان جراحت ... و مانند آن ... باشد و آنچه که از بدن دوزخیان ... از منتخب و مولانا وزید ... از صراح و منتخب و مولانا ...

غسالة بالضم آبیکه بدان روی و دست شویند و هر آبیکه بعد شستن بجای افتد از منتخب —

غسلخانه ... عبارت از حمام —

فصل غین معجمه مع شین معجمه

غشاء بکسر اول ... پرده و غلاف و بمعنی پوست تنک و باریک که بهندی جهلی گویند از منتخب و مدار و مؤید و بحر الجواهر و کشف —

غش بالکسر و تشدید شین معجمه کدورت و بالفتح بمعنی ظاهر کردن خلاف آنچه در دل باشد و بمعنی خیانت کردن و آمیزش چیزی کم بها در زر و نقره و مشک و شراب و بمعنی بیهوشی و بمعنی در اصل غشی بیای تحتانی بود که لفظ عربی باشد فارسیان یا را از آن لفظ حذف کرده با لفظ کردن مستعمل کنند چنانچه گویند فلانی غش کرد از مؤید و تاج المصادر و بهار عجم و چراغ هدایت و منتخب و مدار و سکندری و فرهنگ حسینی و زبدة الفوائد مگر صاحب صراح نوشته که بالکسر خیانت کردن و صاحب کشف نوشته که بالفتح کدورت و بکسر ... خیانت و در لطائف بالکسر بمعنی خیانت کدورت و آشوبش و بالفتح ... بمعنی خیانت کردن

غشیان بالکسر جماع کردن و بفتحتین بیهوش شدن از لطائف —

غشاوه بالکسر پرده از منتخب —

غشی بالفتح بیهوش شدن و بیهوشی

گردانیدن و جماع کردن از لطائف و منتخب.

فصل غین معجمه مع صاد مهمله

غصب بالفتح اول و سکون ثانی به ستم گرفتن چیزی را از کسی و قهر کردن بر کسی از منتخب.

غصص بضم اول و فتح صاد اول جمع غصه از منتخب.

غصن بالضم و صاد و نون شاخ درخت از منتخب.

غصون بضمتین شاخهای درخت این جمع غصن است از منتخب و در کتب طب بمعنی چینها و شکنها.

غصه بالضم و تشدید [illegible] اندوه و گلوگیر از منتخب و صراح [illegible] و در عرف بمعنی مطلق خشم و قهر مستعمل شده لیکن تحقیق اینست که لفظ غصه [illegible] است که آنرا از [illegible] باشد [illegible] باقی [illegible] اطلاق [illegible] بر حق تعالی جائز نباشد [illegible] لفظ قهر و غضب [illegible]

فصل غین معجمه مع ضاد معجمه

غضب [illegible] اول [illegible] ثانی [illegible]

غضا [illegible] صحرائی باشد که آتش چوب آن دیر ماند و [illegible] است از منتخب و در [illegible] واحد [illegible]

و بمعنی واحد شهرت گرفته.

غضنفر بفتحتین و سکون نون و فتح فا بمعنی شیر و [illegible] از منتخب و شرح [illegible]

غضیض بالفتح و تشدید ضاد [illegible] خوابانیدن و فرود داشتن آواز و تحمل کردن و برداشتن مکروه و نقصان کردن از منتخب.

غضبان بفتح اول و سکون [illegible] صیغه [illegible] از غضب [illegible] و [illegible]

[illegible] از منتخب [illegible]

[illegible] بفتح نام [illegible]

فصل غین معجمه مع طای مهمله

غطا بکسر اول و طای [illegible] بمعنی پرده پوشش از منتخب و صراح و منتخب اللغات

غطریف [illegible] بر وزن [illegible]

[illegible] آواز [illegible] از گلوی [illegible] از منتخب.

[illegible] از منتخب.

فصل غین معجمه مع فا

[illegible]

پوشیده از منتخب و کشف.

غطمطم بالفتح [illegible] از [illegible] اللغات

[illegible] قاعده [illegible] فارسی [illegible]

[illegible]

غفران بالضم آمرزش.

فصل غین معجمه مع لام

غلبه بفتح اول و سکون لام و بای موحده [illegible]

[illegible]

انقلاب [illegible] از کشف و غیره.

غلس بفتحتین [illegible] تاریکی آخر شب از منتخب و لطائف.

غلط بفتحتین خطا کردن [illegible] بمعنی [illegible] غلط [illegible] کرده شده [illegible]

[illegible] غلط [illegible] عوام [illegible] غلط [illegible]

[illegible] غلط عوام [illegible] شعرا [illegible] قافیه آورده [illegible]

[illegible] این محاوره عوام است از بهار عجم و مصطلحات و منتخب.

[illegible] بضم اول و [illegible]

[illegible] از منتخب [illegible] از [illegible]

[illegible] بکسر اول و فتح لام [illegible]

[illegible]

غلول بضمتین خیانت کردن در غنیمت و آب روان درمیان درختان و بفتح اول طعامیکه باندرون شکم نیز یا توان زود گوارا شود از منتخب و لطائف

غل بالضم طوق آهنی و بند و تشنگی و بالکسر کینه و خیانت و کدورت از بحر الجواهر و مدار و مؤید و کشف و صراح ـ

غلیل تشنگی و تشنه و کینه از لطائف و منتخب و غیرهما ـ

غلل بفتحتین تشنگی و سوزش و بضمتین تشنگان و این جمع غلیل ست از منتخب و صراح ـ

غلام بمعنی کودک و مجازا بمعنی نوکر و بنده

غلیان بالفتح و حرف سوم یای تحتانی بمعنی جوشیدن و جوش از منتخب و مؤید و نیز لفظ غلیان بمعنی حقه مستعمل چراکه آب حقه بسبب کشیدن جوش می آید و بعضی غین را بقاف بدل کرده قلیان بکسر قاف خوانند و بعضی گویند غلیان بفتحات لفظ عربی ست بمعنی جوش و درین صورت بفتح اول باید و فارسیان بجهت تخفیف لام را ساکن کنند از چراغ هدایت و بهار عجم ـ

غلمان بالکسر جمع غلام و اطلاق غلام برامرد میشود و در بهشت نیز مخلوقی بصورت امردان در خدمت اهل جنت خواهند بود اگرچه لفظ غلمان صیغه جمع است مگر در فارسیان بمعنی مفرد مستعمل و این لفظ از عالم حور ست که جمع حورا ا

است که بالفتح باشد و در فارسی بمعنی مفرد مستعمل ست از چراغ هدایت

غلتبان بالفتح و تای فوقانی و با موحده نام شخصی باشد که دو دراز و مرد بی حمیت و دیوث را غلتبان ازان گویند که چنانچه آن سنگ در اختیار گرداننده باشد آن شخص نیز محکوم زن خود باشد و غین را بقاف بدل کرده قلتبان نیز گویند از جهانگیری ـ

غلو بضمتین در لغت بمعنی در ست بلند کردن آن قدر که توان بلند کرد از منتخب و در لطائف بمعنی تجاوز و بمعنی از حد درگذشتن نیز آمده و باصطلاح علم معانی نوعی از انواع مبالغه و آن چنان باشد که ادعای متکلم بسبب عقل و عادت ممتنع و محال باشد چنانچه نظامی ز بایه پیچید ز سم ستوران در ان پهن دشت زمین شش شد و آسمان گشت هشت

غلاله بکسر جامه کوچک که در زیر جامه یا زره پوشند از منتخب و کشف و صراح و غلاله بضم اول در فارسی بمعنی زلف معشوق از برهان و سراج ـ

غلبه بفتحات بمعنی زبردستی و زور از منتخب و کشف ـ

غلوله بضمتین و واو معروف بمعنی جوش و هجوم نوشته اند مگر در کتاب معتبر بنظر در نیامده ـ

غلمه بفتح اول و سکون لام نیز شهوت و بالکسر جمع غلام از منتخب ـ

فصل غین معجمه مع میم

غم الرداء بالفتح فرو گرفتن چادر را مردم و باصطلاح جوانمرد و فراخ جود و مرد بسیار خیر عیب پوش از منتخب و مؤید در شرح خاقانی بمعنی سخاوت ست زیرا که سخاوت فرو می پوشد عیوب صاحب خود را چنانکه چادر فرو می پوشد صاحب خود را مجازا بمعنی کریم بسیار خیر از قبیل تسمیه بعد لاح

غمرات بفتحتین سختیها و انبوههای مردم و بسیاری های آب از صراح ـ

غمدان بالکسر نام شهری و کاری و گوید که از منتخب و کشف و قاموس و صراح ـ

غمر بالفتح و سکون میم آب بسیار فرا پوشیدن آب چیزی را و انبوهی و کینه کردن و تشنه شدن و جوانمرد و سخی و بالکسر کینه و تشنگی و بالضم نا آزموده کار نا آزموده و احمق از منتخب و لطائف و شروح نصاب ـ

غمار بضم اول و فتح اول را مهمله بمعنی انبوهی و بسیاری از صحاح و صراح ـ

غمگسار بضم کاف فارسی بمعنی غمخوار غمگساردن بمعنی خوردن ست از صراح ـ

غمز بالفتح اشارت کردن بچشم و سخن غمز افسون و تهمت کردن و سخن چینی از لطائف ـ

غماز بالفتح و تشدید میم سخن چین و اشاره کننده بچشم و طعنه زننده از لطائف ـ

غمیص بفتحتین و صاد مهمله بمعنی سنگ یعنی حرکت چشم و چال چشم از شرح نصاب ـ

غموض بفتح اول و صاد معجمه از قبیله

از قلاع خیبر از شروح نصاب ـ

غمض بالفتح و ضاد معجمه زمین پست و مغاک و پوشیده و دور از فهم بودن سخن و بالضم غنودن از منتخب و صراح ـ

غموض بضمتین و ضاد معجمه مشکلات سخن و پوشیدگیهای علم و هنر ـ

غمائم جمع غمامه که بمعنی ابر واحد ست

غمام بفتح بمعنی ابر و سحاب از منتخب ـ

غم این لفظ عربیست بتشدید میم و در فارسی بتخفیف میم مستعمل میشود بدانکه در کلمه مفرد فارسی الاصل حرف مشدد هیچ جا نیاید مگر بضرورت ادغام چنانکه شپرکه در اصل شب پره بود نام طائر معروف و فرخ که در اصل فررخ بود و بضرورت در نظم واقع شده بعادت نظم در نثر نیز مشدد خوانند چنانکه کلمه و پله اگر لفظ عربی که حرف آخرش مشدد باشد در فارسی بعنوان فارسی یعنی بدون الف لام واقع شود آنرا هم در فارسی بتخفیف باید خواند چنانچه غم و هم که بمعنی اندوه ست و قد و خد و در و حمر و غیر ذلک که همه مشدد هستند و در فارسی همه را مخفف باید خواند مگر در نظم بضرورت تشدید بظاهر کنند چنانچه مصرعه تو آن در مکنون یکدانه اما در صورت ترکیب عربی الاسلوب اصل کلمه را رعایت کرده تشدید ظاهر کردن انسب و اولی است چون عوام الناس و خواص الملوک و دواج بیت الله که در اصل عوام و خواص

وحوائج بود این همه از رساله عبدالواسع وغیره نوشته شد-
غمدان عمارتی بود بسیار عالی در شهر یمن وکنایه باشد از دنیا از شرح خاقانی وبرهان-
غمان بفتح غمناک از لطائف-
غمزه بابرو وچشم اشاره کردن معشوق وبمعنی افشردن نیز از منتخب وبرهان-
غمجه بالضم وجیم عربی پس خورده آب ایے جرعه از صراح-

فصل غین معجمه مع نون

غنا بالکسر توانگری وبی نیازی ودولتمندی وبکسر اول ومد یعنی در آخر همزه بمعنی نغمه وسرود خوانی وبالفتح والمد سود ونفع وفائده وبالفتح وتشدید نون ودر آخر همزه جا انبوه چنانچه قریه غنا یعنی دیه بسیار مردم وروضه غنا یعنی باغ بسیار درخت از صراح وشرح نصاب ومنتخب ورساله ابن حاجب-
غنجار آب بمعنی حباب آب از سراج-
غنیت بالضم اول وسکون نون وفتح تحتانی بمعنی مالداری وتوانگری-
غنج بالفتح وجیم عربی کرشمه وناز از مؤید وازروی منتخب ودر فرهنگی معتبر اعتدال حرکات معشوق وصاحب منتخب وصراح بالضم نوشته اند بمعنی کرشمه وناز ودر برهان غنج بالفتح بمعنی حرکت چشم وابرو-
غنده بالضم بمعنی پیچیده وفراهم آمده وجمع شده وبمعنی آماده از مؤید وکشف اللغات وسراج وبرهان وجهانگیری-
غنجار بالفتح گلگونه از مؤید وبرهان-

غنچیک بالکسر بمعنی غجیک که نام سازی است وبعضی کمانچه را گویند-
غنچه بفتحتین نرم گوسفند از منتخب-
غنجام بالضم بانهای غنیمت-
غنچه بالضم وجیم عربی گل ناشگفته ودر اصل گنجه بود بضم کاف فارسی ماخوذ از گنجیدن چراکه در ذات او گنجیدگیست بجهت آنکه برگ غنچه را اندرون باهم مجتمع وگنجان میباشد لهذا چنین گفته کاف فارسی را بغین معجمه بدل کردند برای فصاحت وقیل بجیم فارسی است از بهار عجم وکشف وبرهان وچنانچه قول از شرفنامه وابراهیم شاهی-
غنه بالضم وتشدید نون آواز بینی وتحریر است از موسیقی که در رنگها صوت غنا وسرائیدن بجنبش صوت بینی ودماغ ادا کنند از منتخب وشرح خاقانی-

فصل غین معجمه مع واو

غوایت گمراهی از منتخب-
غوث بالفتح وثای مثلثه فریادرس وفریاد از منتخب وصراح ونیز لقب یکی از اولیای دوستان که بعین وبسیار قطب باشند از شمسی-
غوچ بواو معروف وجیم فارسی پشتی شاخ دار بجای لفظ ترکی است-
غور بالفتح ودر عربی بمعنی قعر هر چیز ونیز نام بستی فرود فرقی تا فارسی وپایانیدن وبالضم وواو مجهول در فارسی نام ملکیست ازعجم از منتخب وصراح وبرهان وغیاث اللغات-
غوص بالفتح در آب ...

غوطه زدن از منتخب-
غوامض پوشیدگیهای کلام ومعنیهای باریک-
غوک بواو مجهول جانوریست که در آب وزمین نمناک میباشد بعربی آنرا ضفدع گویند از جهانگیری ودر برهان غوک بروزن خوک تخته بفتحتین بر دل گوک که بمعنی زمین گنده وعمیق ...
غوائل بالفتح اول وکسر همزه که حرف چهارم است بمعنی تختها وبدیها وبلاها وآن جمع غائله است از کشف ومنتخب-
غول بواو معروف در عربی نوعی از جن ودیو که در صحرا وکوه میباشد بهر شکل که خواهند برمی آیند ونام ستاره است که آنرا سر غول نیز گویند وبواو مجهول در فارسی بمعنی گوش وبمعنی انبوه سپاه از برهان ودر ترکی فوجی را گویند که سردار دران باشد-
غوامض بتشدید میم موهای سر که پیشانی وقفا را فروگیرند است از منتخب وصراح-
غوغا بیان گلکین بمعنی ... از تکمیلان-
غوره بواو معروف بواو مجهول ... ودر لفظ عربی بواو مجهول نمی آرند بمعنی فربه شدن است ... ونام شهریست-
غوره بواو مجهول انگور رای نارسیده که ترش میباشد از سراج-
غوزه بالفتح اول ... که پوستی که بالای آن جمع ... باشد ... ودر لفظ اصل ...

گوزک بفتح کاف فارسی بمعنی چار مغز باشد ودرای نسبت که افاده معنی تشبیه کند از صراح-
غوالی جمع غالیه بمعنی نرمی که خوشبوی خوش باشد وعنبر پیش از زیور آرایش سینهای بود از منتخب-
غواشی پرده ها وخیمها وزین پوشها وبیهوش کنندگان وبیماریها که اندرون از منتخب-
غوادی ابرها بامدادی جمع غادیه از صراح-
غوچی بالفتح وجیم فارسی گوسفندی مذاکر که گوچک از برهان-
غوی بفتح اول وکسر واو وتشدید یا بمعنی گمراه از لطائف-

فصل غین معجمه مع یای تحتانی

غیبت بالفتح ضد حضور وبالکسر عیب کسی در قفای او گفتن-
غیابت بفتح آنچه پوشیده چیز را وغائب شدن وعمق رنگ وچاه وغیره-
غیبوبت بالفتح وواو موصده ناپدید شدن از صراح ومجازاً بمعنی ملفارقت نیز مستعمل شده-
غیث بالفتح وثای مثلثه بمعنی باران که از ابر میبارد از منتخب وکشف وصراح-
غیاث بکسر اول وتای مثلثه بمعنی فریادرسی ...
... از صراح ...
... اللغات-
غیر بالفتح ...

(۳۶۱)

و برقائر از منتخب و صراح و لطائف
غیر مکمر عبارت از شخصی اجنبی که سابق
از و ملاقات نه شده باشد ـ
غیار بکسر پارچهٔ زرد که یهودان بر جامه
نزدیک دوش می دوزند تا معلوم شود
که از قوم یهود است از منتخب و مؤید ـ
غیور بالفتح بر وزن غفور بمعنی بسیار
غیرت کننده و رشک برنده از منتخب
و شرح نصاب ـ
غیژ بالکسر و یای مجهول و زای فارسی
امر است از غیژیدن که بمعنی نشسته
بزور دست و سینه رفتن است چنانکه
اطفال بدست و پایان روند از لطائف ـ
غیض بالفتح کم شدن آب و مراد ازین
آب باندک فرو رفتن آب بمعنی بخشش اندک و در
فردوس اللغات بمعنی صحرا و بیشه و در
منتخب بالکسر بمعنی شکوفه ـ
غیظ بالفتح و ظای معجمه خشم سخت از منتخب
و در لطائف خشم پنهان از مجمع ـ
غیر منصرف اسمست که در آن دو علت
یا یک علت که قائم مقام آن دو علت
باشد از نه علت منع صرف یافته شود
و حکم آن نیامدن کسره و تنوین است
مگر بضرورت و آن نه علت مذکور اینست
اول عدل چون عمر و ثلاث دوم وصف
چون احمر و اسود سوم تانیث چون حمراء
و حبلی و طلحه و زینب چهارم و پنجم معرفه
و عجمه چون ماه و جور و اسمعیل و ابراهیم
ششم جمع یعنی وزن منتهی الجموع
چون مساجد و صحائف و مصابیح و
تماثیل هفتم ترکیب چون بعلبک هشتم
الف و نون زائدتان چون عثمان و عطشان
نهم وزن فعل چون شمر و احمد ـ
غیداق بالفتح نام موضعی از ترکستان
از برهان و در شرح خاقانی غیداق بلام
نوشته نام موضعی در دشت قبچاق که
تیر خوب در آنجا میشود ـ
غیل بالکسر و یای معروف بیشه و مرغزار و بیشهٔ
و بالفتح شیر که زن در هنگام جماع یا بهنگام
آبستنی بطفل دهد و آن لبن بهست
مضر است در حق طفل و بمعنی آب روان
بر زمین و نام آبیست که در پای کوه ابو قبیس
روانست از منتخب و شرح خاقانی ـ
غیم واطل ابر ریزنده چه غیم بمعنی ابر و
واطل بمعنی ریزنده از لطائف ـ
غیم بالفتح بمعنی میغ یعنی ابر که آسمان را بپوشد
از لطائف و منتخب و شرح نصاب ـ
غیوم بضمتین جمع غیم است ـ
غیلان بالفتح نام شاعر و بالکسر دیوان
جمع غول است از منتخب ـ
غین بالفتح بمعنی ابر و ابر که آسمان را
بپوشد و بمعنی تشنگی و تیرگی از منتخب و لطائف
و صراح و غین بمعنی بلبل نیز آمده است آنکه
بلبل را بفارسی هزار گویند بلحاظ هزار آواز
بودن او و حرف غین نیز هزار عدد دارد
پس بلبل را نیز از طریق ابجد غین گفتند و نام
یکی از حروف تهجی است صاحب رشیدی
گوید که این حرف در فارسی کم آمده الا
بکلمهٔ عربی بدل شود چون غلاغ و غلاج
معنی ترکیبی آن گودال بازی است
مغ بمعنی گودال و لاغ بمعنی بازی و قاف بجای
معجمه بدل شود چون چرغ و چرخ نام پرنده
شکاری است و بقاف چون آروغ
و آروق و بمیم چون غلغج و غلمج خاریدن
زیر بغل و پهلو تا خنده آید و بواو چون
کاغنه و کاوه و بکاف عربی که طیست
سرخ پر زهر دار با نقطهای سیاه در
فالیزها بهم رسد و بها چون اسپرغم و اسپرهم
و در آخر زائد هم آید چون چرا و چراغ
بمعنی چریدن ـ
غیصهٔ بالفتح و صاد مهمله بیشه و جنگل از منتخب
غیلبه بفتح اول و حرف سوم بای موحده
ترکش و جعبه و پارهای آهن که آنرا در بکتر
و جوشن بکار برند از برهان ـ
غیداق بالفتح نوعی از تیر بغایت محکم
که منسوب الی است و از شهر غیداق آرند
که از ترکستان است از برهان ـ
غی بالفتح و تشدید یا گمراهی از لطائف
غیر موفقی ناشایستگی و نالایقی و
امری که بوجود نیامده باشد ـ

باب ف

فصل فا مع الف

فا بمعنی با چنانکه فا او گفت با او گفت
از لطائف وغیره و حرف فا در مضارع
بعض مصادر بیای تحتانی بدل شود انقلب
مکانی چون از گرفتن گیرد و گوا و چون
از شنفتن شنود و بیای عربی چون از کوفتن
کوبد و از یافتن یابد و بجای میم چون
فلاده و خلاده بمعنی مهر اسپ بتقدیم مهمله
چون فلیو و غلیو و بکاف عربی چون فلاده
و کلاده و فا بدال مهمله بمعنی مذکور و بها چون
تفو و تهو بمعنی تف بالضم ـ
فال مطهر افالیست که برای ابتدای فاتحه
قرآن مجید بسم الله یا اسم حق تعالی بر آید
و این مبارکست از شرح خاقانی ـ
فاخته ضرب نوعی از اصول
که آنرا اصول فاخته ضرب نیز گویند ـ
فاریاب معرب پاریاب و آن
شهریست در خراسان و حوالی بلخ و طن
ظهیر فاریابی که شاعریست معروف
از سراج و رسالهٔ معربات ـ
فاراب شهریست بنواحی ترکستان
آنطرف آب سیحون مولد معلم ثانی شیخ
ابو نصر فارابی و این فاراب شهریست
دیگر سوای فاریاب از سراج و منتخب

ولب الالباب و برهان۔

فائت بکسر همزه که حرف سوم ست نیست شونده و فوت کننده۔

فالج بکسر لام و جیم عربی استرخا و سستی نیمهٔ بدن آدمی و عرض بواسطهٔ خلط بلغمی که بدن از حرکت باز ماند از منتخب و بفتح لام نیز گفته اند۔

فالق الاصباح بکسر حرف ثالث شگافندهٔ سپیدهٔ صبح از سیاهی شب و آن حق تعالی ست۔

فاسد تباه و فاسد کننده و تباه و فاسد شونده و برگردانندهٔ بیع و عقد هم از منتخب۔

فاقد بکسر قاف و سکون دال گم کننده و لفظ گم در ینجا بضم کاف فارسی ست از گشتن و بدار۔

فؤاد بضم اول و فتح حرف دوم که همزه است بسبب ضمهٔ ما قبل خود بصورت واو نوشته شد بر وزن مراد از منتخب بمعنی دل و در لطائف و شرح نصاب فواد بضم اول بمعنی دل و درون دل۔

فارد یگانه از یاران و جدا از منتخب۔

فانید بکسر نون و دال شکر سفید از منتخب

فاقد البصر نابینا۔

فاتر بکسر تای فوقانی سست و زبون و آب نیم گرم از منتخب و لطائف۔

فاجر بکسر جیم مرد بدکردار زانی از منتخب۔

فاکر بکسر کاف عربی اندیشه کننده در کاری

فاره دوشان واحدش فارة و بمعنی نافهٔ مشک از منتخب۔

فاخر بکسر همزه که حرف سوم ست و روا مهمه بمعنی رسنده و رهائی و فیروزی یابنده از منتخب۔

فارس بکسر رای مهمله بمعنی سوار و خداوند اسپ و نام ولایتی ست از ایران که چهار شهر دارد اول شیراز دوم صفاهان سوم کرمان چهارم یزد در رسالهٔ معربات نوشته که فارس بکسر را معرب پارس که بسکون را است ولایت معروف۔

فاس بسین مهمله تبر که بدان چوب و غیره تراشند و شگافند از منتخب و شرح نصاب

فانوس در اصل بمعنی سخن چین ست و فانوس شمع را از جهت گویند که روشنی بیرون میدهد از منتخب۔

فاش بشین معجمه بمعنی آشکارا و ظاهر این معنی پاش ست از سراج۔

فاپیش بمعنی فراپیش۔

فاحش بکسر حای مهمله از حد درگذرنده و بمعنی هر بدی که از حد درگذرد از منتخب

فائض بکسر همزه که حرف سوم فیض بخشنده۔

فاقع بکسر قاف و عین مهمله هر چیز که بسیار زرد و اصفر باشد۔

فاصح زبان بسته و الکن کننده و سخن از فردوس اللغات۔

فاروق فرق کننده میان حق و باطل و لقب حضرت عمر و نام تریاقی ست که فرق کننده میان صحت و مرض از منتخب۔

فائق بکسر همزه که حرف سوم ست بهتر و برگزیده و افزونی از منتخب و نام کتابی در علم حدیث از جار الله زمخشری صاحب تفسیر کشاف۔

فالق شگافنده و برآرندهٔ چیزی از منتخب

فاتق بکسر تای فوقانی شگافنده از منتخب

فاق سوفار تیر ظاهر الفاظ ترکیست از چراغ هدایت و آنچه از استادان فن تیراندازی مسموع شده اینست که فاق ریسمان خام که وسط چلهٔ کمان بعرض یک انگشت پیچند تا سوفار بران بند کرده زه بکشند۔

فال بمعنی شگون و بلفظ زدن و دیدن و کشودن و گرفتن و جستن و برآوردن و بستن مستعمل از بهار عجم۔

فام رنگ و لون از سراج و در برهان بمعنی قرض و وام نیز نوشته۔

فاطن زیرک و دانا از لطائف۔

فئه بکسر اول و فتح همزه بمعنی گروه مردمان این بتشدید یا غلطی است۔

فاخره گرانمایه و نیکو از هر چیز از منتخب و مراد از مال فاخره جواهر است باشد۔

فاره بفتح رای مهمله موش و بمعنی نافهٔ مشک و بکسر رای مهمله های ملفوظ بمعنی تیز رفتار و بمعنی زیرک از منتخب و شرح نصاب۔

فازه بزای معجمه فارسی دهن دره که بهندی جمهائی گویند از سراج و در برهان بمعنی خمیازه نوشته۔

فأفأه بکسر فا و فتح همزه که حرف دوم ست و سکون ها که در اصل تا بوده در حالت وقف ها شده است فارسیان اینچنین ها در اکثر جا مختفی خوانند پس لفظ فئه بمعنی گروه مردمانست از منتخب۔

فائحه: **فائح** بکسر همزه که حرف سوم ست و حای مهمله بوی خوش دهنده و بوی خوش ماخوذ از فوح که بمعنی میدهد بوی خوش آمده از منتخب و منقول از زبدة الفوائد۔

فاکهه بکسر کاف و فتح ها و در آخر تای فوقانی که آن نیز در حالت وقف ها شده است بمعنی میوه مثل انگور و خرما و سیب و انار و غیره و فواکه جمع آن۔

فاطمه بکسر طای مهمله زنی که بچه را دو ساله از شیر گرفته باشد و نام جگرگوشهٔ حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و اصحابه وسلم از منتخب۔

فاجتاروا الیه تضرع کنید سوی او ابتهال تضرع کردن کذا فی الصراح و لطائف

فاتحه بکسر تای فوقانی بمعنی گشاینده باشد مونث فاتح و نام سورتی که در اول قرآن مجید واقع ست چون افتتاح آغاز قرآن بدان میشود لهذا آنرا فاتحه گویند و چون سورهٔ مذکور در اول قرآن مجید واقع ست لهذا فاتحه مجازاً بمعنی اول و آغاز چیزی باشد۔

فاخته بکسر خای معجمه لفظ عربیست نام طائر معروف فارسیان بجای موقوف است از کشف۔

فاضل بزرگ و افزون از لطائف۔

[illegible]

فاصله بصاد مهمله باصطلاح عروضیان دو قسم ست یکی صغری و آن کلمه چهار حرفی باشد چون جبلٌ به تنوین و دیگر فاصله کبری آن کلمه پنج حرفی باشد چون سمکةٌ به تنوین۔

فارسی و پارسی هر دو یکی ست نام زبانی معروف و این زبان به پارس پسر پهلو بن سام بن نوح علیه السلام منسوب است و این هفت گونه است یکی پارسی صرف که بلاد پارس که اصطخر دار الملک آن بوده بدان سخن کنند دوم پهلوی که مردم ری و همدان و نهاوند و مضافات آن بدان تکلم کنند و این منسوب به پهلوست و پهلو بفتح بای فارسی و فتح لام بمعنی شهرست پس پهلو بمعنی شهری ست چون در زمان سابق همین ری و همدان و نهاوند و غیره شهر بودند لهذا این زبان را پهلوی گویند سوم دری که در درگاه کوه و دستابدان ناطق بوده اند چون این زبان مخلوط بزبان دیگر نبود لهذا فصیح خوانند و این سه زبان متداول و متعارفست و چهار زبان دیگر که هروی و سگزی و زاولی و سغدی باشد متروک و مطروح ست هروی بفتحتین و سگزی بکسر سین مهمله و سکون کاف عربی و زای معجمه و زاولی بزای معجمه و واو و سغدی بضم سین مهمله و سکون غین معجمه و در رساله ناجی مرقوم ست که شیخ ابن حجر شارح صحیح بخاری گفته است که فارسی منسوب بفارس بن غاسور بن یافث بن نوح علیه السلام ست و بعضی گویند منسوب ست به فارسیان که پسران پدرام بن ارفخشد بن سام بن نوح اند چون پدرام راده پسر بود و همه ایشان سوار پس بزبان عرب فارس سوار را گویند ایشان بدین نام موسوم شدند و زبان ایشان بلقب ایشان ملقب و منسوب شد۔

فانی فنا شونده و نیست پیر از شرح نصاب۔

فانوس خیال و فانوس خیالی فانوسی باشد که اندرون آن گرد شمع یا گرد چراغ هر چیزی یعنی حلقه تصاویر از کاغذ تراشیده وصل کنند و آن چیز را بگردش آرند عکس تصاویر از بیرون فانوس بایک گونه لطف می نماید از سراج و برهان۔

فصل فا مع تای فوقانی

فتا بالفتح مرد جوان و بمعنی شجاع و سخی نیز آمده

فتح الباب کشادگی کار و آغاز موسم برسات از لطائف۔

فتوت بضمتین و تشدید واو مفتوحه بمعنی جوانمردی و مروت آزاد از منتخب و صراح و مؤید۔

فترت بالکسر بمعنی سستی و ضعف و زبان سیان و و غیره از منتخب و در صراح بهر دو معنی بالفتح ست۔

فتات بفتح اول زن جوان از صراح

فتات بضم اول و فتح و جمع فترت

فتح بالفتح بمعنی کشادن و کشایش و نام حرکت حرف که آنرا زبر گویند و استعمال آن در مبنیات ست و این حرکت را فتح ازان گویند که بتلفظ آن دهن انفتاح می یابد و نام فنی ست از فنون کشتی و آن حریف را از پس آمده درمیان کمر دست انداخته بالا کشیدن است از مصطلحات و غیره۔

فتوح بضمتین و حای مهمله کشایشها بمعنی جمع فتح و بمعنی کشایش و شادی درین صورت مصدر ست۔

فتور بضمتین سستی و سست شدن و مجازاً بمعنی خرابی از مدار و بحر الجواهر و لطائف و قاموس۔

فتر بالکسر و سکون تا و رای مهمله فرجه میان سبابه و ابهام و فرجه بالضم و جیم عربی کشادگی و فرق میان دو چیز از شرح نصاب و منتخب

فتش بالفتح کاویدن و جستجو کردن از منتخب و صراح۔

فتق بالفتح کشادگی و شگافتن و نام بیماری که خصیه کلان شود از منتخب و کشف۔

فتراک بالکسر دوالی که بر پس پیش زین اسپ آویزند بجهت بستن شکار و غیره از سراج و مجمع الفرس و برهان۔

فتن بکسر اول و فتح ثانی لفظ عربیست بمعنی فتنها چرا که جمع فتنه است و بفتحتین بر وزن چمن نام شهریست در گجرات معرب پتن از سراج و برهان و منتخب۔

فتنه بمعنی شیفتگی شدن عاشق و حیران شدن از سراج۔

فتیان بالکسر جمع فتی بمعنی مردان جوان از منتخب۔

فتان بالفتح و تشدید فوقانی فتنه انگیز از کشف و منتخب۔

فتادن بضم اول نه بکسر اول۔

فتنه عذاب و دیوانگی و باصطلاح بمعنی عاشق و فریفته و بمعنی معشوق هم آمده از منتخب و غیره۔

فتحه بالفتح حرکت زبر و استعمال این نزد بصریان در مبنی و معرب هر دو آمده

فتیله ماخوذ از فتل که بالفتح ست بمعنی تافتن و تابیدن و کسانیکه فلیته بتقدیم لام خوانند خطاست از بهار عجم و بعضی گویند اگر فلیته مشتق از فلتت بمعنی ناگاه گفته شود و معنی آن ناگاه گیرنده شعله ای جلد گیرنده شعله گویند درست باشد۔

فتاته بفتح اول و هر دو تای فوقانی بمعنی ریزه هر چیز از برهان و سراج۔

فتوی بالفتح و در آخر الف مقصوره بصورت یا حکم شرع از منتخب و کشف۔

فتی بفتح اول و فتح فوقانی و در آخر الف مقصوره بصورت یای تحتانی بمعنی مرد جوان از وقت بلوغ تا چهل سالگی و بمعنی سخی نیز آمده از شرح نصاب و در لطائف نوشته که بفتح جوان و جوانمرد و بالضم جوانان و بفتح و کسر ثانی و تشدید تحتانی مرد جوان و بالف در از نیز نویسند و بامالہ نیز خوانند۔

فصل فا مع جیم عربی

فجاء بکسر و ضم اول و مد مفاجات و ناگاه

گرفتن از لطائف و کشف و منتخب۔

فجیعت بر وزن حقیقت درد رسیدن و مصیبت از مهذب و صراح و منتخب۔

فجعت بالفتح دردمندی و مصیبت۔

فجاجت بکسر اول و بر وزن لجاجت بمعنی خامی و ناپختگی از منتخب۔

فج بالفتح و تشدید جیم راه کشاده میان دو کوه از منتخب و صراح۔

فجور بضمتین برانگیخته شدن بر معاصی و زنا کردن و بالفتح مرد بدکار از منتخب۔

فجار بالضم و تشدید جیم عربی جمع فاجر و بالفتح و تشدید بسیار بدکاری کننده از صراح۔

فجل بالضم و بضمتین ترب و بالفتح و بفتحتین سست شدن و ستبر شدن از منتخب و در لطائف بکسر اول و فتح جیم سست و نامرد۔

فجفج و فجفاج بضم هر دو فا بمعنی کسی که افواه اند بطریق اخفا و سخن با هم آهسته گفتن و این عربی یا مبدل فجفجه است از لطائف۔

فجره بفتح اول و ثانی و ثالث زناکاران و بدکاران و این جمع فاجر است۔

فصل فا مع حای مهمله

فحوی و فحوا بالفتح و در آخر الف مقصوره و ممدوده هر دو آمده بمعنی مضمون و معانی از کشف و منتخب و رساله ابن حاجب۔

فحش بالضم و حای مهمله و شین معجمه بد گفتن بدی از صراح و مؤید و مدار و منتخب۔

فحص بالفتح و صاد مهمله بمعنی نیک جستن و کاویدن چیزی از شرح نصاب و منتخب۔

فحل بفتح اول و سکون ثانی بمعنی نر که قعید ماده باشد و ستاره سهیل از منتخب و لطائف۔

فحول بضمتین بمعنی مردان نر از حیوانات و این جمع فحل است از منتخب وغیره۔

فحم بالفتح و بفتحتین بمعنی زگال یا انگشت که بهندی کوئله گویند از منتخب۔

فحاوی بالفتح جمع فحوی که بمعنی مضمون و سخن است۔

فصل فا مع خای معجمه

فخامت بالفتح بزرگی قدر و ستبر و بلندی از منتخب۔

فخت بالفتح و در آخر تای فوقانی پرتو ماه و تخت بمعنی روشنی ماه از شرح نصاب۔

فخ بالفتح بمعنی تله و آن نوعی از دام است که بدان مرغان را شکار کنند از برهان و شرح نصاب۔

فخذ بالفتح و سکون ثانی و ذال معجمه و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی ران از منتخب و شرح نصاب۔

فخار بالفتح نازیدن و کسیکه بسیار نازکننده و بالفتح و تشدید خا سفال پخته و گل خشک۔

فخور بالضم نازیدن و بالفتح اول و ضم ثانی بسیار نازنده از منتخب و فردوس اللغات نازان و متکبر و سرکش۔

فخیم بزرگ قدر و هر چیز بزرگ از منتخب۔

فخر الدین نام عالم اجل و محقق اکمل جامع معقول و منقول و از تصنیفات او مفتاح الغیب خامه در زبان ملوک ایشان را امام فخر الدین رازی گویند۔

فخفره بفتح هر دو فا بر وزن سخره نمسکه جو از سراج اللغات و رشیدی و لطائف و در برهان بمعنی غله جو و مسبوس تر و گندم هم۔

فخری بالفتح و خای معجمه و را مهمله نوعی از انگور را گویند و بهار عجم و چهار شربت و فردوس اللغات۔

فصل فا مع دال مهمله

فدا بکسر اول سر بها سر خریدن و آنچه فدا کرده شود و بمعنی مصدر هم آمده۔

فدامت بالفتح درشتی و سبک کاری از منتخب۔

فدفد بفتح هر دو فا بمعنی صحرا و زمین هموار از لطائف و منتخب۔

فدک بفتحتین نام دهی که پیغمبر صلی الله علیه و آله و صحابه و سلم در آنجا باغ خرما داشتند از صراح و مؤید وغیره۔

فدان بالفتح و تشدید دال در صراح نوشته است التوربن و در منتخب گفته که هر دو گاو با هم بندند و بقلبه غرض که چیز است بهندی او را جوا گویند که بر گردن هر دو گاو قلبه وارا بهم بندند و جمع بالکسر چیزی که اسیر را بدان بند کنند و جمع بیسر بار و سد قه از منتخب و صراح وغیره۔

فدای بالکسر سر بها شونده و عوض کسی جان دهنده و قربان شونده از فردوس اللغات۔

فصل فا مع ذال معجمه

فذلک بالفتح بر وزن مسالک اگرچه الف ندارد مگر بسبب رسم الخط لکنو نیست باصطلاح بمعنی باقی و بقیه چیزی از شرح خاقانی و در مؤید نوشته که باصطلاح محاسبان دفتر مجموع حساب بعد تفصیل۔

فصل فا مع رای مهمله

فر بالفتح بر وزن سر بمعنی پیش که بعربی قبل گویند و بمعنی نزدیک و دور و بالا نیز آمده و این کلمه ایست که گاهی زائد هم آید از سراج و در عربی بمعنی گریز از منتخب و شرح نصاب و فر بالضم و تشدید ثانی بمعنی پوستین و زر و لقب نکویست از منتخب۔

فرا بفتح اول و سکون را و فتح با و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی فربه و کلان و نوری آورده است از جهانگیری۔

فرادی بضم اول و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی تنها یان یعنی تنها تنها و این جمع فرد است از منتخب و صراح۔

فرسب بکسر تین و بای مجهول شاه تیر و دکرو و نماد طلسم از برهان و کشف۔

فرزین اصطلاحا بمعنی باشد در وسط مهره لاب قدری مرتفع از سطح عنکبوت و قطب اصطرلاب را بدان استوار کنند و آن مشابه باشد بشکل سر اسپ۔

فراست بکسر اول بمعنی زیرکی و فهم و ادراک و زیرکی و دانائی و قیافه و آن علمی است که از صورت حال احوال سیرت برند و بالفتح اول سواری اسپ کردن و دانائی در دانستن اسپان و اسپ شناختن از مزیل و منتخب و بهار عجم۔

فروسیت و فروست سواری کردن و شناختن اسپ از منتخب۔

فراهت بالفتح زیرکی و استادی و نیک رفتاری اسپ از منتخب۔

فرات بالضم اول آب خوش و آب شیرین و نام رودی نزدیک کوفه از منتخب و شرح نصاب۔

فرصت بالضم در منتخب نوشته که بمعنی نوبت چیزی و در فردوس اللغات آرام یافتن و مهلت دادن و بعض اهل لغت بمعنی موافقت روزگار نوشته۔

فرتوت بالفتح بمعنی پیر سالخورده از لطائف و برهان و در سراج نوشته که بمعنی سالخورده و از کار رفته و این صفت پیر واقع میشود۔

فرت بالکسر و تای فوقانی بمعنی شتابی و جلدی از بهار عجم۔

فرث بالفتح و ثای مثلثه سرگین که در شکنبه باشد از لطائف و منتخب و در لطائف بمعنی شگافتن و پاره پاره کردن جگر نیز نوشته۔

فرج بفتح اول و سکون ثانی و جیم عربی اندام نهانی زن و مرد و رخنه و شگاف و دریچه و شگافتن و گشادن و گشادگی میان دو چیز و واشدن اندوه و بفتحتین بمعنی گشایش و آسایش یعنی دل گشته و مصادر بفتحتین ظاهر است که بمعنی اصطلاح عجمیان است و بضم اول و فتح را بمعنی شگافها جمع فرجه از منتخب و لطائف و صراح و شرح گلگشتی۔

فروج بضمتین و جیم عربی شگافها و اندامهای نهانی زن و مرد و درین صورت جمع فرج است و بضم اول و فتح اول و تشدید رای مهمله مضموم و واو معروف بمعنی جوزه مرغ خانگی جمع آن فراریج می آید از صراح و منتخب و شرح نصاب۔

فرخج بالفتح و خای معجمه مفتوح و جیم عربی بمعنی زشت و در برهان و سراج نوشته که بفتحتین و خای معجمه ساکن بمعنی نازیبا و زشت۔

فرح بفتحتین و حای مهمله شادی و شادمانی و بفتح و کسر ثانی بمعنی شادان از منتخب۔

فرخ بفتح اول و سکون ثانی و خای معجمه عربی جوزه مرغ خانگی و غیره جمعش افراخ است و بفتح اول و ضم رای مشدد در فارسی بمعنی مبارک و همایون و زیبا و درین صورت مرکبست از کلمه فر که بمعنی زیبائی و شکوه است و رخ که بمعنی چهره باشد در اصل فرخ رخ بود یعنی کسیکه در روی او فر و زیبائی باشد و حرف از یک جنس بهم آمدند یکی را ادغام کردند از منتخب و سراج و لطائف و برهان و صراح و شرح نصاب۔

فرفخ بفتح هر دو فا و سکون رای مهمله و خای معجمه بمعنی تره خرفه و این معرب پرپهن است از منتخب و رساله معربات و شرح نصاب۔

فرسخ بالفتح و سین مهمله مفتوح و خای معجمه مقدار سه میل و این معرب فرسنگ است و هر میل چهار هزار قدم شتر راهوارست از منتخب و لطائف و رساله معربات و در برهان نوشته که هر میل چهار هزار گز و هر گز بیست و چهار انگشت و در سراج نیز نوشته که میل چهار هزار گز و هر گز بیست و چهار انگشت۔

فراخ معنی آن معروفست گاهی مجازاً بمعنی بسیار آید از سراج۔

فراسخ بفتح اول و ثانی و کسر سین مهمله جمع فرسخ۔

فرود بضمتین بمعنی زیر و تحت از کشف و در برهان بکسر اول و ضم ثانی۔

فرجد بالفتح و جیم عربی مفتوح بر وزن انجید بمعنی پدر جد از برهان و رشیدی نوشته۔

فرح آباد بحای مهمله نام شهری در ایران۔

فرغند بالفتح و غین معجمه مفتوح و سکون نون بمعنی اکاس پیل و آن نهالیست که بر درختان تار دارد پیچد از لطائف۔

فرصاد بکسر اول و صاد مهمله توت که معروفست از برهان و مدار و مؤید و منتخب و صحاح نوشته که بمعنی توت یا قوت سرخ۔

فرقد بالفتح گوساله و هر یکی از آن دو ستاره که نزدیک قطب است از منتخب و قاموس۔

فرند بکسرتین و سکون نون معرب پرند بمعنی شمشیر و بمعنی جوهر شمشیر و جامه هم معروفست از منتخب و قاموس و صحاح و رساله معربات و در سراج بکسر اول و فتح ثانی۔

فرسند بکسرتین و تای فوقانی مفتوح صحیح باشد فرسند بجای آن غلط است۔

فرزین بدانکه فرزین ... پیاده که پس او باشد مهره حریف ... چرا که اگر مهره حریف پیاده را کشد فرزین بمقامش رسد۔

فرزد بضمتین و بفتحتین و سکون رای معجمه گیاهی است که نهایت سبز باشد از برهان و مدار۔

فرزند بفتح اول و سوم پسر و دختر هر دو را گویند۔

فرائد جمع فریده که بمعنی مفرد و تنها است۔

فرس طنبور بمعنی خرک و آن چوبی یا استخوانی باشد که بر طنبور نصب کنند بهندی گهرچ گویند۔

فر بالفتح و تشدید در عربی بمعنی گریزنده و در فارسی بالفتح و تخفیف نشان و شوکت و بمعنی نور و هر نور و در مؤید بمعنی زیبا و لهذا فرخ ازین مرکب است از سراج۔

فراخور بمعنی لائق و سزاوار از سراج۔

فرخار بالفتح و خای معجمه نام شهریست در ترکستان حسن خیز منسوب بخوبرویان از برهان و سراج و رشیدی و در مؤید و کشف بمعنی بتخانه نیز نوشته۔

فرار بکسر اول گریختن و ترسیدن و بالفتح و تشدید را بسیار گریزنده از صراح و منتخب و کشف و بحر الجواهر و مؤید و لطائف۔

فرجار بالکسر معرب پرکار زیرا که فعلال بفتح اول در کلام عرب غیر از رباعی مضاعف نیامده ...

فرفیر بر وزن شبگیر بمعنی بنفشه که گل ... و در برهان نوشته که با معنی عربی است۔

فرفر بفتح هر دو فا بمعنی زود زود از جهانگیری۔

فرغر بفتح فا و فتح غین معجمه تالاب کوچک از برهان۔

فراز بفتح اول و در آخر زای معجمه بمعنی کشاده شده و بسته شده و بمعنی بالا که ضد نشیب است و بمعنی نشیب نیز آمده و بمعنی فرو و زیر و بمعنی بر که بعربی علی گویند چنانکه فراز چشم یعنی بر چشم لیکن بدین معنی اسم نیست بلکه حرف و بمعنی پیش و کشاده و بمعنی عقب و بمعنی در آمده و فرا رفته و بمعنی قریب و نزدیک و بمعنی پیش که بعربی قبل گویند و دشمن و بیابان [illegible] و فراز نام [illegible] نیز آمده از سراج و برهان و جهانگیری و لطائف۔

فرز بالکسر و در آخر زای معجمه مخفف فرزین که مهره شطرنج است و آن [illegible] و رفتار آن [illegible] باشد از برهان۔

فراویز بفتح یا [illegible] معروف [illegible] جامه از برهان۔

فرابرز بفتح [illegible] و سکون را [illegible] و زای معجمه نام پهلوانی از سپهداران دارا از سراج۔

فریبرز با الف [illegible] نام پهلوانی و نام پادشاهی از شرح خاقانی۔

فرامرز بفتح و میم مضموم نام پسر رستم ابن زال از سراج۔

فرزند [illegible] بالکسر از برهان و بمعنی فرود نیز آمده [illegible]

[illegible] پیرا که هر دال مهمله که قبل از و حروف علت باشد آنرا ذال معجمه خوانند هم و همه آن

و فروزنده بفتح اول و سکون ثانی و کسر واو مخفف فراوینده که بمعنی سجاف جامه است۔

فرنجمشک بفتح اول و یای معروف گیاهیست خوشبو دار که بهندی مرجیا گند گویند از برهان و شرح نصاب [illegible] برای فارسی گفته۔

فرهیس [illegible] اول و یای معروف و سین مهمله بعربی پیغمبری را گویند که از [illegible] از [illegible] و [illegible] و سکون [illegible] از برهان۔

فرس [illegible] و سین مهمله بمعنی اسپ [illegible] از منتخب و [illegible]

فرازیر [illegible] و تشدید رای [illegible]

فردوس بکسر دال مهمله مفتوح نام بهشت [illegible] معنی گویند [illegible] بهشت و بوستانی که [illegible] و جوی باشد از درخت انگور و خرما و غیره [illegible] باغ انگور است و [illegible] زمینی که فردوس [illegible] کذا فی التاریخ [illegible] بعربی نقل کرده اند و نیز گفته اند که فردوس [illegible] و فرادیس و منه الفردوس [illegible]

فرادیس بفتح اول و کسر الدیای

جمع فردوس از منتخب۔

فرنگیس بفتحتین و سکون نون و کسر کاف فارسی و یای مجهول و سین مهمله نام دختر افراسیاب که در نکاح سیاوش بود و کیخسرو پسر اوست از برهان و جهانگیری۔

فراست شناس قیافه شناس و قیافه علمیست که بدان از صورت سیرت شناخته شود۔

فروس [illegible] جمع فرس [illegible]

فرتیش بفتح فا و رای مهمله مکسور [illegible] [illegible] بمعنی [illegible] از سراج۔

فرش بالفتح [illegible] گستردن [illegible] و آنچه [illegible] از برهان [illegible]

فراش [illegible] بالفتح و [illegible] اول [illegible]

[illegible] از منتخب۔

فرورفتن فرود آمدن و رفتن و اقامت کردن [illegible] فرود آمدن در جای۔

فرص [illegible] اول [illegible] ثانی و صاد مهمله جمع [illegible] از منتخب [illegible] بالفتح [illegible] بریدن و شگافتن۔

فرض بالفتح تعیین کردن و [illegible] چیزی مشخص کردن و عطا دادن و اندازه کردن و فریضه و واجب کرده خدا تعالی از صراح و منتخب و سراج۔

فرافض بکسر همزه که حرف چهارم است [illegible]

فرع بالفتح بمعنی شاخ درخت از منتخب

فروع بضمتین شاخها و باصطلاح اهل علم بمعنی علم فقه۔

فروغ بضمتین بمعنی روشنی از جهانگیری و رشیدی و مؤید۔

فرق بالفتح جدا کردن و کشادن راه میان موی سر و بالای سر که بهندی مانگ گویند و بکسر اول و فتح ثانی گروه و جمع فرقه از منتخب و در لطائف نوشته که فرق بالفتح [illegible] بعربی راس گویند [illegible] کشادگی میان موی سر که در هندی مانگ گویند و در برهان نوشته که بفتح اول و سکون ثانی بمعنی میان [illegible]

فرقدان [illegible]

فرقه گروهی که از قوم جدا شده باشد [illegible] از منتخب نوشته که فرقه گروه [illegible]

فرقان [illegible]

فرسنگ [illegible] چهار هزار گز [illegible] از برهان و در سراج [illegible] و دوازده هزار [illegible]

[illegible]

چهار هزار قدم اشتر را هوار است ـ
فرهنگ بفتحتین و کاف فارسی نام ملک معروف و کنایه بمعنی صبح سفید و غیره از شرح گلکشتی ـ
فرنجک بفتحتین و سکون نون و فتح جیم عربی و کاف عربی کابوس و آن سنگینی دگرانی باشد که در خواب بر مردم افتد از برهان و بعضی نوشته که نوعی از دیو ست که بخواب مردم را زیر کند ـ
فرهنگ عقل و ادب و اندازهٔ هر چیز نگاهداشتن و بمجاز بمعنی کتاب لغات فارسی چنانکه فرهنگ جهانگیری و فرهنگ رشیدی از برهان و سراج و لطائف ـ
فرگل بالفتح و کاف فارسی مضموم نوعی از پیراهن سرمائی از بهار عجم ـ
فرجام بالفتح بمعنی انجام و انتها و آخر و نکوئی آخر کار از برهان و رشیدی و لطائف و بهار عجم و در سراج نوشته که اهل لغت فرجام را بمعنی آخر کار و انتها و مراد از انجام نوشته اند لیکن مرا بمعنی عاقبت معلوم میشود و بمعنی لائق نیز نا فرجام بمعنی بد عاقبت و بمعنی نالائق باشد ـ
فرهان بالفتح بمعنی اشتر از برهان ـ
فروردین بالفتح و واو مفتوح و سکون را مهمله و کسر دال و یای معروف نام ماندن آفتاب در برج حمل و آن سی و یک روز است و این ماه سر سال باشد و اول ماه از سه ماه بهار و لایت ایران است و بهندی این ماه اتفاقا چیت بساکه گویند و روز نوزدهم هر ماه شمسی را نیز فروردین نام است از رشیدی و برهان و سروری ـ
فرابیختن بکسر تین فریب دادن از کشف ـ
فراپیش جمع فروان و این تصرف فارسی دانان عربی دانست که جمع لفظ فارسی را بطور عربی آورده اند از بهار عجم ـ
فراوان بکسر بسیار از کشف ـ
فروزان بضمتین روشن از کشف و برهان ـ
فروکش شدن بمعنی ماندن و توقف کردن در جای و فرود آمدن از جائی بجهت است و بهار عجم و رشیدی ـ
فرستادن بکسرتین معروف است مستفاد از برهان ـ
فرزین بالفتح نام مهرهٔ شطرنج لفظ فارسی است و بالکسر معرب آنچه بتفعیل و فعاول بفتح اول و در لغت عرب نیامده لهذا از فرزین اگر بفتح اول لفظ فارسی است در جامعه است تعریب بالکسر گویند و چنین تحصیل از نوید و مدار و منتخب و کشف و برهان و در جهانگیری نوشته که فرزین بالفتح نام مهرهٔ که در بازی شطرنج است و در اصل فرزان بود بمعنی عاقل لهذا فرزانه بمعنی عاقل است بزیادت های نسبتی پس اطلاق این بر مهرهٔ مذکور مجازا بود زیرا که مهرهٔ مذکور را وزیر دانند و وزیر عاقل بود و فرزین بالکسر معرب آنست ـ
فرزین نهادن کنایه از رخ نهادن چراکه رفتار فرزین رخ پیدا شده ـ
فریدون بکسرتین نام پادشاه عظیم الشان که او ضحاک را کشته پادشاه شده بود از سروری و مدار ـ
فراگرفتن آموختن و یادگرفتن و علوم کردن از چراغ هدایت ـ
فراز افگندن عاجز ساختن
فرارسیدن اجل مقدر رسیدن
فروخوردن تحمل کردن ـ
فرقان بالضم قرآن مجید و آنچه جدا کننده حق از باطل باشد از لطائف و منتخب ـ
فرقدان و فرقدین بفتح اول و سوم و چهارم نام دو ستاره نزدیک قطب شمالی که گرد اگرد قطب میگردند و مدام از شام تا صبح ظاهر باشند و غائب نمیشوند از صحاح وغیره ـ
فرمودن معروف است و بمعنی آمدن و رفتن از مصطلحات ـ
فرهیخته بالضم فرهنگ جدید وار از لطائف
فرشه بالفتح بر وزن سرشه بمعنی پوستین روباه از منتخب ـ
فرسوده بالفتح چیزی که کهنه و ریخته شده باشد از برهان ـ
فرغانه بالفتح و غین معجمه و نون نام ولایتی است از ماوراءالنهر مابین سمرقند و اندجان و نام شعبه از موسیقی و آن شعبه از نهاوند است از سراج و برهان ـ
فرزجه بالضم آنچه که بدان آتش افروزند از خار و خاشاک و بمعنی چقماق از سراج و برهان ـ
فره بالفتح و تشدید را مهمله مفتوحه بمعنی شان و شوکت و عظمت و بکسرتین و تخفیف را مهمله و های ملفوظ بر وزن گره بمعنی زیادتی و غلبه و سبقت و ظفر و بمعنی زیاده و افزون و غالب و مظفر از سراج و کشف و بفتحتین و تخفیف بمعنی خوش منش از لطائف و در منتخب بفتحتین بمعنی سخت شاد شدن ـ
فرزانه بالفتح حکیم و دانشمند و این منسوب است به فرزان که بمعنی دانش و حکمت است از برهان و جهانگیری ـ
فرزجه بالفتح و حرف سوم زای معجمه مفتوح و جیم عربی پارچه که از او دیه تر کرده در دبر و یا قبل نهند و این معرب پرزجه است از بحر الجواهر و رسالهٔ معربات ـ
فروهیده بکسر اول بمعنی بد اصل و بی نسب از مؤید و کشف و برهان ـ
فرشته بکسرتین در اصل فرسته بود بسین مهمله اسم مفعول از فرستادن است این سین مهمله را بشین معجمه بدل کرده اند و فرشته ترجمه ملک است که ماخوذ از الوکه باشد که بمعنی فرستادن است از برهان و مؤید و رشیدی و جهانگیری و بهار عجم و سراج اللغات و نیز در سراج نوشته که فرشته در اصل پرسته بفتحتین بمعنی عبادت کننده ماخوذ از پرستیدن ـ
فروخته بکسر اول بیع کرده شده و روشن از برهان و مؤید ـ
فرجه بالضم و جیم عربی کشادگی و آن رخنه فرق که میان دو چیز باشد و شگاف

چیزی بفتحتین از تنگی و دشواری
بیرون شدن از مدار و بحر الجواهر و کشف
و صراح و شرح نصاب۔
فریسه بسین مهمله صیدی که شیر یا یوز
یا سگ گردن او شکسته باشد و بمعنی
با ولی نیز آمده۔
فرهیخته بالفتح و های مکسور و یای تحتانی
و خای معجمه بمعنی ادب آموخته شده۔
فریه بفتح اول و کسر بای موحده معروف
است و اطلاق این لفظ بر حیوانات میشود
فریه بالکسر و یای تحتانی دروغ و افترا از منتخب
فراه بالفتح نام شهریست نزدیک سیستان
و از آنجاست ابو نصر فراهی صاحب
نصاب الصبیان از منتخب و در شرح نصاب
نوشته که شهریست نزدیک هرات۔
فرضه بالضم و ضاد معجمه از بنادر مکانی
را گویند که باج از متردین تجار می ستانند
از شرح خاقانی و در صراح نوشته که دهانهٔ جوی
و جای درآمدن کشتی از لب دریا۔
فریضه فرمودهٔ خدا از نماز و روزه
از منتخب و صراح۔
فراشه بالفتح و تشدید را و شین معجمه
بمعنی جاروب نوشته اند۔
فرشوده بالفتح و شین معجمه مضموم بمعنی
سرشته و پیچیده از لطائف۔
فرایشته بکسر تین و یای مجهول اصل
فرشته بود بای موحده را بفا و دال
را بفوقانی بدل کرده تحتانی ثانی بجهت
تخفیف حذف کردند بمعنی فریب خورده

و مجازاً بمعنی عاشق آید۔
فرفته مخفف فریفته۔
فرائض پنجگانه نماز پنجگانه یا ارکان
ایمان که پنج است چنانکه صوم و صلوة
و حج و زکوة و یکبار خواندن کلمه شهادت
و نزد بعضی خمس که بسادات می دادند۔
فرخنده بفتح اول و ضم و فتح خای
معجمه هر دو درست است از مدار و مؤید۔
فروجه بالفتح و تشدید را مضموم و جیم
عربی جوزهٔ مرغ یعنی بچهٔ ماکیان۔
فرفره بفتح هر دو فا چرم مدور مدور و سوراخ
کرده که آن در رشته کشیده بدو دست
بچرخ آرند بهندی پهرکی گویند از جهانگیری
فرجی بالفتح و جیم عربی نوعی از قبای
بی بند گشاده پیش بعضی تکمه افزایند و بیشتر
بر فراز جامه پوشند از آئین اکبری۔
فرهی بفتح اول با شان و شوکت و پرنور
و زیبا منسوب بفر و بکسر تین مخفف فرهی
بمعنی افزون و غالب است۔
فردهی بالفتح و دال مهمله و یای مجهول
کلمه مرکب است یعنی یگانه و فرد بوده
از حواشی مثنوی مولانا روم۔

فصل فا مع زای معجمه

فزع اکبر بفتحتین کنایه از قیامت۔
فزع بفتحتین و عین مهمله بمعنی خوف
و ترس و بیم و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی
ترسان از منتخب و صراح و بحر الجواهر
و لطائف و شرح نصاب۔
فزودن بالضم تین یاد کردن از کشف

فزون بضمتین بمعنی افزون و قیل بفتح اول۔

فصل فا مع سین مهمله

فسحت بالضم فراخی و گشادگی مکان
از منتخب و صراح و مدار و مؤید۔
فسخ بالفتح و خای معجمه فساد کردن در
رای و فکر و باز گردانیدن بیع و نکاح
و برگردانیدن عزم از منتخب و صراح
بمعنی زائل کردن۔
فسار بکسر چیزیست از چرم که بر کلهٔ
اسپ باشد و بعضی آنرا تخته گویند و
مخفف افسار نیز که بمعنی رسن اسپ از
شرح نصاب و کشف۔
فسوس بکسر اول و واو مجهول بازی
و ظرافت و سخریه و استهزا و بمعنی دریغ
و حسرت و بواو معروف نام شهر دقیانوس
از برهان و جهانگیری و در رشیدی بضمتین
است مخفف افسوس بمعنی دریغ
و استهزا۔
فستق بالضم و تای فوقانی مفتوح
معرب پسته و بضم تا نیز درست از
منتخب و رسالهٔ معربات و در کشف
بکسر اول و فتح فوقانی۔
فسوق بضمتین بمعنی فسق و بفتح اول
و ضم ثانی مردی که همیشه فسق کند از منتخب۔
فسق بالکسر ترک امر حق نمودن و
کار بد کردن از منتخب۔
فسکل بکسر اول و سوم نام اسپ
دوازدهم و در منتخب نوشته که این نام نام
اسپ دهم است۔

فستقم بفتح اول و کسر قاف اشارتیست
به آیهٔ کریمه فاستقم کما امرت یعنی
پس استوار باش ای محمد چنانکه
امر کرده شده تو۔
فسردن بضمتین از سردی منجمد شدن
از سراج و برهان و سروری و مدار
و مؤید و جهانگیری و کشف۔
فسائیدن بهمزه و **فسانیدن**
بنون هر دو درست بفتح اول افسون
کردن و رام کردن از برهان۔
فسان بالفتح نوعی از سنگ که بدان
کارد و شمشیر تیز کنند و بمعنی چیزی پهن
و مدور که آنرا بگردش آورده کارد
و شمشیر تیز کنند و بهندی سان گویند
از برهان و در مدار بکسر نیز آمده۔
فسون بضمتین بمعنی افسون از مدار
و مؤید و برهان و کشف و گویند که افسون
آنرا گویند که در آن کلمات کفر نباشد
بخلاف سحر۔
فسیح بالفتح بمعنی فراخ از شمسی۔
فسقه بفتحات ثلاثه بمعنی فاسقان
و این جمع فاسق است۔
فسده بفتحات ثلاثه فساد کنندگان
و این جمع فاسد است۔
فسانه بالفتح مخفف افسانه بمعنی
سرگذشت و ماجرا و بمعنی حکایت
بی اصل مجاز است از سراج و برهان
فسانیدن بالفتح افسون کردن
فستقی بالضم رنگیست سبز بر رنگ پسته

برنگ مغز لیسته و این بعربی لستیبی ست

فصل فا مع شین معجمه

فشار بالفتح بمعنی افشردن و باینمعنی بکسر نیز آمده از برهان بهار عجم و جهانگیری و بضم اول نیز بمعنی بیهوده و دشنام باینمعنی هم فارسی ست از لطائف وغیره۔

فشر بالفتح نیز یاوه بیهوده از لطائف

فش بالفتح مرادف وش بمعنی مانند و بمعنی شمله دستار و بمعنی موی یال اسپ از مؤید و برهان رشیدی کشف و سراج۔

فشا فش بفتح هردو فا آواز تیغ باران در جنگ و آواز تیر انداختن پیاپی در پی از برهان۔

فشردن بفتحتین چیزی را بشت بزور گرفتن یا بر چیزی پا نهاده زور کردن از سراج و مؤید و مدار و کشف

فشاردن بکسر بمعنی افشردن و خلانیدن از مؤید۔

فشاندن در کشف بکسر اول۔

فصل فا مع صاد مهمله

فصل الخطاب احادیث نبوی صلی الله علیه و آله و اصحابه وسلم که فاصل است میان حق و باطل یعنی جدا کننده است حق را از باطل و هر کلامیکه فصیح و روشن باشد و فرق کننده بود میان حق و باطل از منتخب وغیره۔

فصل قریب باصطلاح منطق آنکه نوع خود را از جمیع مشارکات در جنس امتیاز دهد چون ناطق بنسبت انسان

فصاحت کشاده سخن شدن و تیز زبانی و خوشگوئی از منتخب و باصطلاح علم معانی خالی بودن کلام ست از الفاظیکه زبان زد بلغا نباشد و از ضعف ترکیب کلمات یعنی تراکیب غیرمانوس و الفاظ ثقیل و درشت و اجتماع دو حرف از یک جنس که موجب ثقل ست چنانچه درین الفاظ جمع علم و صدق قول که دو عین و دو قاف جمع شدند و الفاظ غیرمانوس و لغات مشکله کذا فی مختصر المعانی و دیگر رسائل۔

فصد بالفتح رگ زدن و بستن و نوشتن خطاست از مؤید و منتخب و صحاح و مدار و بحر الجواهر۔

فصل بعید باصطلاح منطق آنکه نوع خود را از مشارکات در جنس فی الجمله امتیاز دهد چون حساس بنسبت انسان۔

فص بالفتح و تشدید بمعنی نگینه که بر انگشتری نشانند و بالکسر و بالضم نیز آمده از کشف۔

فصوص بضمتین هردو صاد مهمله بمعنی نگینها جمع فص ست و نام کتاب در علم تصوف از شیخ محی الدین بن عربی در بیان اسرار حقیقت الهیه۔

فصال بکسر اول مفارقت و از شیر باز داشتن کودک را و جمع فصیل و بالفتح و صاد مشدد بمعنی جدا کننده تر دگاهی مجازاً بمعنی دربان و پرده دار آید

یا صفت پرده دار واقع شود چراکه جدا کننده است باریافتگان را از بیگانگان۔

فصیل بچه شتر از شیر مادر جدا کرده شده و دیوار قلعه و عوام که صفیل گویند غلط است از منتخب و مدار و مؤید و کشف و منول۔

فصل بالفتح یک موسم از چهار موسم سال و یک بخش از سخن و پاره از کلام و جدا کردن و جدا شدن و پرده و حجاب میان دو چیز و باز داشتن و بریدن از منتخب و مجازاً بمعنی قطع چیزی نیز آید چنانچه فصل چوب بمعنی قطع چوب و باصطلاح منطق چیزیست که تمیز دهد شئے را از مشارکات ذاتیه و واقع می شود در جواب ای شئ هو فی ذاته چنانچه ناطق که تمیز میدهد انسان را از دیگر حیوانات که شریک اند او را در حیوانیت۔

فصول چهارگانه زمستان تابستان ربیع خریف۔

فصلی بعد از حمد و صلوٰة می گوید محمد غیاث الدین مؤلف این کتاب که آنچه حقیقت تاریخات از آئین اکبری و رساله قاضی نجم الدین خان و دیگر رسائل و تقاویم زائچات و کتب تواریخ بوضوح پیوسته بسبیل اختصار ایست تعریف تاریخ چنین کرده اند لوقت معلوم تنسب الیه زمان یاتی علیه یعنی روز معین که ایام دیگر را بدو باز جویند بدانکه فصلی تاریخی ست از سال شمسی که به فصل تعلق وارد اما

ماخذ آن تاریخ هجری قمری باشد و تفصیل این اجمال برین منوال است که در عهد جلال الدین اکبر بادشاه هرگاه که در دفاتر تحصیل خراج هندوستان طرز جدید سیاق میرزایان فارس قرار یافت بجهت حمیت اسلام تاریخ سنبت بکرماجیت که در دفاتر هند از قدیم معمول بود برآورده سال هجری قمری که دران وقت بود مندرج ساختند لیکن چون مدار تحصیل خراج بر فصول شمسیه است لهذا اتفاقاً بسیار پیدا شدن گرفت ازین باعث بقول دیوان ٹوڈرمل و بقول میرزایان فارسی در آن وقت که سنین هجری نهصد و هفتاد و یک بود اتفاقاً در ان ایام مبدا سال هجری که غره محرم باشد با ایام ابتدای فصل خریف و قرب زمان اعتدال لیل و نهار که نزد هندیان یازدهم درجهٔ سنبله است مطابق افتاد و از ان وقت سنین هجری را با تقدر که گذشته بود فصلی نام نهاده آغاز سال از تحویل شمس سنبله که تقریباً ابتدای ماه کوار و شروع هنگام درودن زراعت فصل خریف باشد مقرر ساختند چون سال تاریخ هجری که قمری بود در دفاتر تحصیل خراج بسبب تعلق فصل بسال شمسی منتقل گردید و در دیگر مقامات سال تاریخ هجری بدوازده شهور قمری بدستور سابق بحال ماند پس بمقابله تعداد ایام هردو تاریخ در مدت دو سال و هشت ماه و شانزده روز

وچهار گهڑی زیادت یک ماه در شهور قمری پیدا گشت چرا که سال شمسی سه صد و شصت و پنج روز و ربع روز باشد و سال قمری سه صد و پنجاه و چهار روز و بست و دو گهڑی باشد و درینجا مراد از روز مجموع روز و شب است که شصت گهڑی باشد پس ازینجا دریافت شد که سال قمری کوتاه باشد از سال شمسی بده روز و پنجاه و سه گهڑی و نیم و سال شمسی دراز باشد از سال قمری هفت گهڑی کم یازده روز تقریباً و بهمین زیادت یک ماه را هندیان ماه لوند گویند بعد انقضای مدت صد سال فصلی شمسی زیادت سه سال و چند روز بر صد سال هجری قمری ظهور می آید چنانچه در وثائق مکتوبه عهد نور الدین جهانگیر تفاوت هجری و فصلی بدو سال ست و در ابتدای عهد عالمگیر اورنگ زیب تفاوت سه سال چنانچه در اخیر عهد اورنگ زیب میر محمد جعفر بدمی برای امر واحد مطابق سنه هجری و فصلی دو تاریخ گفته تاریخ هجری لفظ ظهیر است و تاریخ فصلی لفظ ظاهر در میان این هردو تاریخ تفاوت مقدار چهار سال است و در قبالجات مرقومه زمانه محمد شاهی تفاوت پنج سال بنظر آمده و در رفته رفته تا الیوم که یک هزار و دوصد و چهل و دو هجری است و یک هزار و دوصد و سی و چهار فصلی تفاوت میان سنین هردو تاریخ بهشت سال رسیده همچنین بزمانه آینده تفاوت در ترقی خواهد ماند در کتب اخبار مذکور است که یکی از اهل کتاب بجناب امیر المومنین علی مرتضی کرم الله وجهه آمده گفت که شما در کتاب خود میخوانید لَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِيْنَ وَازْدَادُوْا تِسْعًا یعنی درنگ کردند اصحاب کهف در غار خود سه صد سال و زیاده کردند مردم نه سال دیگر و ما زیاده بر سه صد در کتاب خود نیافته ایم پس مخالفت میان هردو کتاب از چه راه است حضرت امیر المومنین رضه فرمودند سه صد در کتاب شما بحساب یونانیان است و در کتاب ما بحساب عرب و سه صد سال یونانیان سه صد و نه سال عرب میشوند کتابی متعجب شد و اسلام آورد پس این قول حضرت امیر المومنین کرم الله وجهه هم اشعار بر همین معنی است که تفاوت شمسی و قمر در یک صد سال سه سال تقریبی ست در سه صد سال نه سال میرسد

بیان سال هندیان و وجه پدید آمدن ماه ادهک

که بعرف ماه لوند گویند بدانکه نزد هندیان سال چهار قسم است یکی سال نچهتر دوم سال شتری سوم سال شمسی چهارم سال قمری بیان اول و ثانی کرایج نیست تطویل نپداشته ترک نموده بیان شهور و سال شمسی این است که کره فلک بر دوازده حصه تقسیم شده و هر حصه را بعربی برج گویند و اسامی بروج دوازده گانه اینست حمل ثور جوزا سرطان اسد سنبله میزان عقرب قوس جدی دلو حوت هندیان برج را راس نامند و اسامی دوازده راس بطریق ترجمه بروج مذکور اینست میکه برکه متهن کرک سنگه کنیا تلا برچهک دهن مکر کمبه مین شمس بحرکت خاص خود که از مغرب بسوی مشرق است مسافت هر یکی را از حمل و ثور و سرطان و اسد و سنبله در سی و یک روز طی مینماید و جوزا را بسی و دو روز و هر یکی را از میزان و عقرب و دلو و حوت بسی روز قطع میکند و قوس و جدی هر یکی را به بست و نه روز و چند ساعت طی می نماید و مدت ماندن آفتاب را برجی ماه شمسی میگویند پس همگی مدت دوازده شهور شمسی که مذکور شد سه صد و شصت و پنج روز و پانزده و نیم گهڑی باشد و ابتدای این سال از سنکرانت میگیرند یعنی از تحویل حمل و شهور و سال قمری هندیان اینست از وقتیکه قرص قمر تکمیل شده شروع بانحطاط و نقصان کند از همان وقت ماه قمری ایشان شروع می شود و هنگامیکه قرص قمر کاه دید و روز تمام گردد ماه ایشان نیز تمام و کامل میشود و آن روز تمام ماه را ایشان پورن ماسی گویند و آن مطابق تاریخ سیزدهم ماه هلالی عرب است روز دیگر آنکه چهاردهم ماه عربی باشد قرص قمر که شروع به نقصان و انحطاط کند ایشان آن روز را پریوا نامیده اند و ابتدای ماه قمری هندی از همین روز کنند و اسامی شهور قمری هندی اینست چیت بیساکه جیٹه اساڑه ساون بهادون کوار کاتک اگهن پوس ماگه پهاگن در هر سال شش ماه ازین شهور مذکور بطور شهور عرب سی روزه باشند و هر یکی از شش ماه باقی بست و نه روز و ده گهڑی و چهل پل باشد پس همگی مدت دوازده شهور قمری که مذکور شد سه صد و پنجاه و چهار روز و بست و دو گهڑی باشد چون دانسته شد که سال شمسی که بدوازده سنکرانت تعلق دارد سه صد و شصت و پنج روز و پانزده و نیم گهڑی باشد و سال قمری هندی سه صد و پنجاه و چهار روز و بست و دو گهڑی پس تفاوت این باشد که سال شمسی ده روز و پنجاه و سه و نیم گهڑی کلان باشد از سال قمری ابتدا از یک هزار و چهار روز و سیزده گهڑی دو سال و نه ماه شمسی مرکب می شود و همچنین از یک هزار و چهار روز و نیم گهڑی دو سال و دو ماه قمری ترکیب می یابند چون در مقابله اعداد ایام شهور شمسی شهور قمری را اسبقت تعداد ایام خود در هر سال شش و نیم گهڑی کم یا زیاده روز زائد می ماند ازین باعث در مقابله

باب الفاء مع الزاء

فاز

مدت دو سال و نه ماه قمری بسبب اجتماع این زیادت چیزی کم یا زیاده روز که در سال قمری است در دو سال و دو ماه قمری بهم میرسند برای آنکه شهور شمسی کامل هستند و شهور قمری کوچک بهمین جهت در سال سوم قمری بعد سه ماهی که ایام کسور مجتمع شده مدت یک ماه مکمل میشود و آن ماه را بالضرور باسم همان ماه موسوم ساخته اینان سال سوم را سیزده ماهه گیرند یعنی آن زیادت یک ماهه در همان دو سال و نه ماه درج نموده از نظر می اندازند و علیحده بحساب ملحوظ ندارند تا سال قمری با سال شمسی برابر مانند و آن ماه زائده را و هم کسماس گویند بفتح همزه و کسر دال و های مخفی و سکون کاف عربی و بعضی خلائق لوند نامند و این ماه زائد از چیت تا کوار واقع شود و سوای این هشت ماه در پنج ماه دیگر افزوده نگردد اگر در سال سوم بنا بر مطابق شهور شمسی و قمری تدارک و تفاوت آنها یک ماه لمکت نگیرند و زیادت ایام شهور قمری را بهمان شهور قمری مندرج نسازند بالضرور سیر ماه هندی بطور شهور عرب بهر موسم دائر و سائر گردد گاهی اساڑه در زمستان آید و گاهی پوس در تابستان سعد و نزد جمهور در دو سال و هشت ماه و پانزده روز و نه گهری زیادت یک ماه فراهم آید والله اعلم بالصواب۔

بیان تاریخ رومی بدانکه اکثر

از تواریخ عنی بر شهور شمسیه اند چنانچه چند تاریخ متعارفه بتقدیم اسماء شهور آنها مذکور میگردد و اسامی شهور شهور تاریخ رومی که ابتدای آن از مهرجان یعنی کاتک گیرند نخست تشرین اول تشرین آخر کانون اول کانون آخر شباط آذار نیسان ایار حزیران تموز آب ایلول این سال و سیان سه صد و شصت و پنج روز و ربع روز است و هر یک از تشرین آخر و نیسان و حزیران و ایلول سی روز باشد و هر یک از ماههای دیگر سی و یک روز الا شباط که بیست و هشت روزه است و آن ربع زائد که در مدت چهار سال یک روز تمام میشود در ماه شباط افزایند و کبیسه گویند مبدای این تاریخ از عهد سکندر است که تا این زمان دو هزار یک صد و سی و هشت سال شمسی می شوند۔

بیان تاریخ انگریزی بدانکه اسامی

مشهوره شهور تاریخ انگلشی اینست جنوری فروری مارچ اپریل مئی جون جولائی اگست ستمبر اکتوبر نومبر دسمبر سال ایشان مانند سال رومیان است هر یک از اپریل جون و ستمبر و نومبر سی روزه و هفت ماه دیگر را سوای فروری سی و یک روز نهادند و فروری بیست و هشت روزه تا سه سال اعتبار کنند و در سال چهارم همان کسر ربع زائد را یک روز تمام گرفته در آخر فروری افزایند و بست و نه روز گیرند و آن روز کبیسه باشد قاعده برای دریافت کبیسه اینست که سنه عیسوی را بر چهار تقسیم نمایند اگر خارج القسمت صحیح بلا کسر باشد آن سنه را سال کبیسه دانند اگر یک باقی ماند سال اول از سنه سال بلا کبیسه بود و اگر دو ماند سال دوم و اگر سه ماند سال سوم و مبدای این تاریخ از زمان ولادت حضرت عیسی علیه السلام گرفته اند لهذا تاریخ عیسوی نیز گویند و درین زمان یک هزار و هشت صد و بست و هفت سال است ازین تاریخ و یکم ماه جنوری که سر سال ایشان ست بعد ده روز از تحویل آفتاب برج جدی که شروع دی ماه فارسی از آن تحویل است می شمارند شاعری شهور انگلشی قاعدهٔ دریافت کبیسه بنظم آورده اینست

نظم جنوری و فروری و مارچ و اپریل و مئی و جون و جولائی اگست و نیز ستمبر بدان و هست اکتوبر نومبر هم دسمبر آخرین از شهور سال انگریزی بسان رومیان پس بود اپریل و جون و نیز ستمبر دگر شد نومبر این همه سی روزه باشد در میان فروری دو کم بود لیکن بسال چارمین یک بر سیاق افزا کبیسه بست و نه گردد عیان هفت باقی سی و یک وز بست گر قسمت کنی سالهای عیسوی بر چار تا

مهرماه برنیاید کسر گر سال کبیسه شد همین و ز بر آید پس بتر کسر کن تقسیم آن اگر یکی ماند ز سال بی کبیسه اول ست در دوم در سه سوم سال باشد بیگمان

بیان تاریخ فارسی یزدجردی

اسامی شهور تاریخ فارسی که آن را تاریخ یزدجردی نیز گویند اینست فروردین اردی بهشت خرداد تیر مرداد شهریور مهر آبان آذر دی بهمن اسفندارمذ سال ایشان در تعداد ایام برابر سال رومیان است لیکن هر ماه را سی روزه گیرند و پنج روز زائد را در آخر اسفندارمذ زیاده کنند و آن پنج روز را خمسهٔ مسترقه گویند و آن کسر ربع را متاخرین ترک می نمایند و متقدمین در مدت یک صد و بست سال جمع کرده یک ماه تمام می گرفتند و سال صد و بستم را سیزده ماهه می ساختند و سیزدهم ماه را نیز نزد فارسیان نامی مقرر است از بهمن اردی بهشت شهریور اسفندارمذ خرداد مرداد دیبادر آذر آبان خور ماه تیر گوش دی بمهر مهر سروش رشن فروردین بهرام رام باد دیبادین دین ارد اشتاد آسمان زمیاد ماراسفند انیران بهر ماه روز یکنام بانام روز مطابق افتد عید کنند و اسامی خمسهٔ مسترقه اینست اهنود اشتود سفندار وهشت

هشتم و بیستم مبداء این تاریخ از اول
پادشاهی یزدجرد است که تا اینوقت
یکهزار و یک صد و نود و شش
سال گذشته و هر سال درین تاریخ
از تحویل آفتاب باول درجه برج حمل
گیرند آنرا روز نوروز نامند —
بیان تاریخ جلالی سال های مشهوره
تاریخ جلالی که آنرا تاریخ ملکشاهی نیز
گویند بعینه اسامی مشهوره یزدجردی
است لیکن [illegible] اسامی [illegible]
یزدجردی [illegible]
این تاریخ [illegible]
و پنج ساعت و [illegible] دقیقه [illegible]
کنند و [illegible] روز دیگر [illegible]
مستر[illegible] زیاده
کنند و در سال چهارم [illegible]
زائد جمع شود [illegible]
تا سی و شش روز گردد آنرا کبیسه گویند
و مبدا این تاریخ [illegible] جلال الدین ملک
شاه سلجوقی است که تا این زمان
هفتصد و [illegible] سال گذشته —
بیان [illegible] تاریخ [illegible]
که سال [illegible] را [illegible] سال
و [illegible] را [illegible]
مشهور تاریخ [illegible]
گویند [illegible]
[illegible]
[illegible] و [illegible] و این تاریخ
[illegible]

ازین تاریخ یکهزار و [illegible] هشتاد
و چهار سال سپری شده هرگاه را [illegible]
با هزار بر [illegible] باجیت [illegible]
سعد ای سنبت بکرماجیت تاریخ [illegible]
مقرر نمود و سال آنرا [illegible]
تا امروز از سال [illegible] سال با هزار [illegible]
و هفتصد و [illegible] سال [illegible]
[illegible] این هر دو تاریخ از [illegible]
ماه [illegible] آفتاب [illegible]
[illegible]
از تحویل آفتاب [illegible]
[illegible] باشد [illegible]
[illegible]
کنند [illegible]
شصت [illegible] باشد و [illegible]
و [illegible] یکی [illegible] فتح پای فارسی
[illegible] المزاج
برای وصف دیدن [illegible] و غیره باشد
بیان تاریخ هجری اسامی مشهوره
شهور قمری [illegible] اول
[illegible] ربیع الاول
ربیع الآخر [illegible]
[illegible] شعبان [illegible] شوال [illegible]
ذی قعده ذی الحجه [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
شهور [illegible]
[illegible]

دوازده شهور هلالی [illegible]
روز باشد و مبدای این تاریخ هجری
از زمان هجرت حضرت پیغمبر خدا صلی الله
علیه و آله و صحابه و سلم از مکه معظمه
به مدینه منوره است لهذا سال این تاریخ را
[illegible] هجری نامند و در [illegible]
[illegible] هزار و دو صد و [illegible] سال است
[illegible] لیلة [illegible]
که [illegible] تاریخ هجری [illegible]
[illegible] بود [illegible]
حضرت عمر رضی الله عنه [illegible] نوشت که از
جانب شما [illegible] صدور [illegible]
تاریخش معلوم نمیشود که کدام وقت
نوشته شده باید که باردیگر اگر [illegible] نگارند
بتعیین تاریخ آن باید پرداخت پس
حضرت عمر رضی الله عنه با صحابه [illegible]
علیه الصلوة و السلام [illegible] تاریخ
مشوره نمودند بعضی گفتند که بنای تاریخ
بر وفات سرور کائنات صلی الله علیه
و آله و صحابه و سلم باید نهاد که وا[illegible]
بود عمر رضی الله عنه این را [illegible]
که [illegible] یاد وفات آنحضرت
صلی الله علیه و آله و صحبه و سلم [illegible]
[illegible] بعضی گفتند که
[illegible]
[illegible]
[illegible]
زیرا که در آن وقت [illegible]
[illegible] تاریخ [illegible]

[illegible] این عقیده بالاتفاق
مرقوم ساختند با امیرالمومنین علی کرم الله
رضی الله عنه فرستادند آنحضرت [illegible]
بهجرت فرمودند پس بنا بر اشارت
آنحضرت مبدا تاریخ از هجرت
نمودند [illegible] ابتدای ظهور
وقت اسلام بود از آنروز
بعز دولت اسلام ترقی پذیرفت
و [illegible] از [illegible]
حضرت [illegible]
کفار [illegible] سفر [illegible] تاریخ
[illegible] صفر و داخل شدن [illegible]
دوازدهم شهر ربیع الاول و این [illegible]
تاریخ هجری بسال [illegible] بود ۱۵۰ [illegible]
از هجرت یعنی بوقت تعیین کردن تاریخ
هجری [illegible] سال بر هجرت گذشته
چون آنحضرت [illegible]
و سلم [illegible]
[illegible]
[illegible] اکرم [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
بیان تاریخ جلوسی [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] این تاریخ [illegible]
[illegible]
[illegible]

دین پناه معین الدین محمد اکبر ثانی سلسنه
وابتدای سال از تاریخ هشتم ماه رمضان

بیان تاریخ الٰهی تاریخ الٰهی
عبارتست از تاریخ جلوس جلال الدین
اکبر پادشاه که بسوم ربیع الآخر سنه نهصد
وشصت و سه هجری اتفاق افتاده
وماه شمسی حقیقی ست کبیسه درین تاریخ
نیست نام ماه ونام روزها فارسی
یعنی قدیمی یزدجردی را بحال خود گذاشته
وشمار روزهای ماه از بست ونه
تا سی و دو باشد بموجب بیت مشهور
بیت لا و لا لب لا و لا لا شش
مه بست ولل کط و کط لل شهور کوته
دو روز بسین را که سی یکم و سی دوم
باشد روز و شب نامی ساختند بالفعل
که سنه هجری یکهزار و دو صد و چهل
و دو ست سنه تاریخ الٰهی دو صد
هفتاد و یک ست۔

بیان تاریخ ترکی این را تاریخ
الغوز و تاریخ غازانی نیز گویند و اسامی
مشهور تاریخ ترکی این ست آرام آی ای
ایسی اوچونج آی ترتنج آی بیشنج آی
التنج آی ایتنج آی سکزنج آی
توقزنج ای اونج آی ازنبرنج ای
اونایکنج آی سال ترکان بطور هندیان
قمری باشد گاهی سی روزه و گاهی
نه روزه بسال سوم یکماه کبیسه بدستور
اهل هند افزوده سال سوم را سیزده ماهه
گیرند و نام ماه سیزدهم اینست سوا آی

وابتدای سال از اجتماع شمس وقمر باشد
که در برج حمل واقع شود وابتدای
هر ماه از اجتماع گیرند اگر اجتماع پیش از
نیمروز شود از همان روز ابتدای
ماه کنند و اگر بعد از نیمروز شود از روز
دیگر ابتدا کنند بهمین جهت همیشه ماه ترکیه
یک روز یا دو روز از ماه عربیه بیشتر بود
مبدای این تاریخ از ابتدای پادشاهی
غازان ست که تا این وقت چهار هزار
و یکصد و بست سال ازین تاریخ سپری
شده بود ابو ریحان گوید که ترکان نه
عدد بر سالهای ناقصه رومی افزایند
و بر دوازده قسمت کنند انچه بماند از
موش آغاز نهند و بهر حیوانی که رسد
سال وی باشد هر چند آغاز سال
معلوم نگرد و لیکن ازین حساب تخمینی
شناسائی بدست می افتد که کدام سال
است ازین دو رجه نام دار و سال
اول سچقان ییل یعنی سال موش سچقان
بکسر سین مهمله و سکون جیم فارسی و قاف
بمعنی موش و ییل بدو یای تحتانی ثانی
معروف بمعنی سال دوم اود ییل بضم
اول و سکون واو و دال مهمله موقوف
بمعنی سال گاو سوم پارس ییل بمعنی
سال پلنگ چهارم توشقان ییل بفتح
فوقانی و کسر واو و سکون شین معجمه
و قاف بمعنی سال خرگوش پنجم لوی
ییل بلام و واو مجهول و کسر یای تحتانی
اول بمعنی سال نهنگ ششم ییلان ییل

بکسر یای تحتانی اول بمعنی سال مار هفتم
یونت ییل بضم یای تحتانی و واو معدوله
و سکون نون و تای فوقانی بمعنی
سال اسپ هشتم قوی ییل بواو مجهول
بمعنی سال گوسپند نهم بیچی ییل ببای
عربی مکسور و یای معروف و جیم فارسی
بمعنی سال بوزنه دهم تخاقو ییل بفتح
تای فوقانی و خای معجمه و قاف مضموم
بمعنی سال مرغ یازدهم ایت ییل بکسر
اول و یای معروف و تای فوقانی بمعنی
سال سگ دوازدهم تنگوز
[illegible]
وضم کاف فارسی و زای معجمه
بمعنی سال خوک

تاریخ آدم علیه السلام هفت
هزار و یکصد و هفتاد سال شمسی از
ابتدای آدم تا ایندم گذشته۔

تاریخ طوفان سر آغاز از حادثهٔ
طوفان گیرند سال شمسی حقیقی و ماه قمری
ابتدای سال از حمل گیرند تا این سال
چهار هزار و نه صد و بست و هشت
سال گذشته۔

تاریخ بخت نصر آغاز از عنفوان
فرمانروائی او سال شمسی سه صد و شصت
و پنج روز بی کسر هر یک ماه سی روزه و پنج
روزه در آخر افزایند دو هزار و پانصد
و هفتاد و سه سال تا حال گذشته

تاریخ موسی علیه السلام سه هزار
و یکصد و سی و هفت سال شمسی گذشته

تاریخ جدهشتر بدانکه پیشتر در هندیان
سنبت راجه جدهشتر رواج داشت
راجه مذکور نزد ایشان در آغاز
کلجگ حال بوده و تمام جهان را
برگشاده و تا این زمان از سنبت
ایالت او چهار هزار و نه صد و بست
و هشت سال شمسی گذشته۔

تاریخ ابراهیم علیه السلام چهار
هزار و دو صد و ده سال گذشته۔

تاریخ داود علیه السلام سه هزار
و پانصد و چهل و دو سال گذشته۔

تاریخ منجم مطابق قول اهل
[illegible]
گیرند گویند که دران هنگام همگی سیاره
در اول حمل بودند سال شمسی باشد
تا اکنون یک لک و هشتاد و چهار هزار
و نه صد و سه سال گذشته

تاریخ ابتدای عالم بقول
حکمای هند ۱۹۵۵۸۰۴۹۳۳
یعنی یک ارب و نود و پنج کرور و پنجاه
و هشت لک چهار هزار و نه صد و سی
و سه سال شمسی گذشته و قول حکمای
هند آنست که حق سبحانه تعالی درین
عالم فانی چهل و سه لک و بست هزار
سال شمسی را یک دور آفریده است
مشتمل بر چهار قرن قرن اول را
جگ نام است و مدت آن ۱۷۲۸۰۰۰
یعنی هفده لک و بست و هشت هزار
سال بوده است قرن دوم را ترتیا

نام باشد مدت آن ۱۲۹۶۰۰۰ یعنی دوازده لک و نود و شش هزار سال بوده است قرن سوم را دواپر نام باشد مدت آن ۸۶۴۰۰۰ یعنی هشت لک و شصت و چهار هزار سال بوده قرن چهارم را کلجگ نام است ابتدای آن ماگهه بدی اماوس یعنی بست و نهم ماه که آفتاب در جدی بود این قرن عمل اوست مدت آن ۴۳۲۰۰۰ یعنی چهار لک و سی و دو هزار سال تا اکنون مجمله مدت کلجگ ۴۹۲۸ یعنی چهار هزار و نه صد و بست و هشت سال گذشته ۴۲۷۰۷۲ یعنی چهار لک و بست و هفت هزار و هفتاد و دو سال باقی مانده هرگاه که باقی کلجگ تمام خواهد شد دوره دیگر بترتیب مذکور شروع خواهد گشت والله اعلم بالصواب

فصل فا مع ضاد معجمه

فضا بفتح و ضاد معجمه زمین فراخ و فراخی زمین و کشادگی صحن خانه و میدان از منتخب و بحر الجواهر و شرح نصاب و صراح و بکسر خطا ست لذا
فضلا بضم اول و فتح ثانی و ثالث جمع فاضل از منتخب
فضح بالفتح رسوا شدن
فضوح بضمتین جا معلوم رسوائی از
فضول نفس بفتح اول و لام ... و سکون ... از منتخب و ...
فضل بفتح نام ... ...

که بسیار سخی و نیکوکار بود و نام صاحب علی بن عبدالله که در فراست یگانه عصر بود از مؤید
فضل بالفتح افزونی و زیادت و بخشش و غلبه کردن بکسی بفضیلت و نام شاعر از منتخب
فضائل افزونیها و هنرها و درجات بلند جمع فضیلت از منتخب و بعضی از لطائف
کرفضائل یعنیهای باطن و فواضل نعمتهای ظاهر
فضیل بضم اول و فتح ثانی نام ولی کامل از لطائف
فضول مصدر است بمعنی افزونی و هم جمع فضل بمعنی زیادتیها و افزونیها و بفتح اول و ضم ثانی بمعنی زیاده گو و کسی که بافعال غیر ضروری پردازد
فضاله چین بضم اول عبارت از باغبان که شاخهای زائد را می تراشد
فضله بالضم پس مانده خوردنیها و شاخهای که پس از چیدن میوه قابل ثمر نباشد و نزد اطبا آنچه بعد از غذا بعد از تحلیل ماکولات از معده یا امعا در دماغ و غیره خارج شود
فضا بالضم اول زیاده آمده از چیزی و آنچه زائد بر چیزی باشد بمعنی شاخها جمع دیگرهای رفته بمعنی شاخها که از آن میوه چیده باشند و آینده را قابل نگر بار نباشد ... ...
... ...

رسول الله صلی الله علیه و آله و اصحابه وسلم که باسیری آمده بود و در شرح نصاب بمعنی بفتح اول نوشته و در منتخب بضم
فضه بالکسر و تشدید ضاد معجمه بمعنی نقره از منتخب و غیر آن
فضائل اربعه اول حکمت دوم شجاعت سوم عفت چهارم عدالت بدانکه صفات اجناس این هر چهار فضیلت و بیان انواع اینها اینست حکمت را دو قسم است یکی قوت نظری و آن ادراک حقائق اشیاست بقدر طاقت بشری تا بشناختن حضرت واجب الوجود که مطلوب حقیقی ست رسد دوم قوت عملی و آن قیام کردن ست بافعال نیکو تا باخلاق پسندیده نفس را عادت شود پس انواع حکمت چهار ست اول ذکا که از بسیاری ادراک نفس ناطقه چنان قوی شود که استنباط نتائج از مقدمات بمجرد توجه تواند نمود دوم صفای ذهن و آن استعداد استخراج مطلوب ست بی اضطراب و تشویش سوم حسن تعقل و آن صیانت از سهو و خطاست چهارم تحفظ و آن چنان ست که صور معقوله محسوسه را نیکو ضبط نماید تا در وقت احتیاج ملاحظه آن باسانی رو نماید و شجاعت را که انبعاث قوت غضبی ست که نفس ناطقه را در مهالک و مخافت نترسد یازده انواع ست اول کبر نفس

و آن قیام کردن نفس ناطقه ست در کارهای بزرگ و براحت و مشقت که در ضمن آن رو نماید التفات ننمودن دوم علو همت که نفس ناطقه را در طلب ذکر جمیل و کمالات انسانی مکاره این جهان ملحوظ نظر اعتبار نباشد سوم حلم یعنی ثبات و استقامت بهنگام هیجان غضب و سبکساری و اضطراب نکردن در مشاهده امور ناملائم چهارم تواضع یعنی خود را برکسانیکه در جاه و فضیلت از و کمتر باشد مزیتی نشمرد اما بشرط اعتدال چنانکه قوت عاقله آن را پسندیده دارد پنجم حمیت و آن حفظ احکام شریعت و محافظت حرمت خود و حرمت اجناب خود باشد از امور ناملائق ششم رقت یعنی نرم دلی و شفقت بر ابنا جنس بروجهی که مشاهده آلام و مکاره ایشان معتبر شود بی آنکه اضطرابی در احوال و اقوال پدید آید و عفت آنست که شهوت مطیع نفس ناطقه شود تا تصرف او باقتضای عقل باشد و انواع این هفت ست اول حیا که ملاحظه از افعال قبیحه و احتراز نمودن از المشتبها و لحاظ استخفاف که در ضمن آن حاصل آید دوم حسن انتداء یعنی راغب بودن در اکتساب فضائل و در رفع مکاره اقران حتی المقدور کوشش نمودن سوم صبر و آن ضبط کردن قوای نفسانی ست از لذات قبیحه از رو

قدرت و اختیار یعنی صبر را دو قسم گفته یکی صبر از مطلوب و دوم صبر بر مطلوب چهارم قناعت و آن چنان بوده که نفس کار با کول و ملبوس را سهل و آگرفته بهمان قدر که سد ضرورت او کند از هر جنس که باشد اقتصار نماید پنجم وقار و آن اطمینان نفس ست در تحصیل مطلوبات و احتراز از شتاب زدگی ششم خیریت و آن ملکت اکتساب مالست از مکانیت جمیله و برت پسندیده و صرف آن در وجوه لائق موافق شریعت و حکمت باشد هفتم سخاوت و آن ملکه صرف کردن مال است با آسانی در مراد مساکین و محتاجان بر وجه اعتدال و لا خواهد مرتبه استحقاق و جهالت آنست که با هم دیگر تنها با یکدیگر اتفاق کنند در قوت و غیره را استکمال نماید تا از انفصال در خود فائق شود و انواع عدالت پنج ست اول صداقت و آن دوستی صادق بر وجهیکه هر چه در حق خود خواهد بر دوست نیز خواهد و آنچه بر خود نپسندید بر دوست روا ندارد دوم وفا و آن چرا گمراه نیست با طریقی یعنی نوع خصوصیت با اقارب خود را صله رحم گویند سوم تسلیم و آن چنان که با احکام الهی و اوامر شرعی و اوضاع نبوی رضا دهد و حسن قبول تلقی نماید اگر چه موافق طبع او نباشد چهارم

عبادت و آن تعظیم الهی ست و بجا آوردن فرائض و واجبات ششم توکل و آن چنان بود که درستی کار خود بخدا سپارد و توکیل بمعنی الوکیل نمودن خدا را سعی خود و تا یید غیر بر طرف سازد فضولی بفتحتین بمعنی مصدر شایع است اما فضول بضم جمع فضل خود مصدر بودن یا مصدری و آن وجهی معقول ندارد مگر آنکه ضابطه فارسیان چنان ست که گاهی در آخر کلمه یا زیاده لاحق کنند خواه اسم جامد باشد یا مصدر یا فاعل باشد یا عربی چون ارمغان و ارمغانی و فلان و فلانی و قربان و قربانی و جریان و جریانی و خلاص و خلاصی سلامت و سلامتی از بهار عجم و در شرح لطائف ربانی برین ... نور الله ... صاحب ... مشغول شود و زیاده ... بینند که ... بضم اول یای مصدری آوردن کار چه ضروری باشد چه فضول بضم اول و یای مصدری بمعنی کسی ست که با فعال غیر مشغول شود ... از رشیدی و برهان

فصل فا با عین مهمله

فطانت بالکسر زیرکی و دانائی از منتخب

فلاحت بالفتح زیرکی و دانائی از منتخب و کشف و سراج و ...

فطرت بالکسر آفرینش و دانائی و ...

... دو آثار گویند ... باشد

یا چهار آثار که سر آدمی خانه برغنی از منتخب و کشف۔

فطر بالفتح شگافتن و آفریدن و روزه گشودن و بالکسر روزه کشائی و روزه کشایندگان مفرد و جمع هر دو آمده از منتخب و کنز و قاموس۔

فطیر آرد سرشته بغیر خمیر معروف

فطس بفتحتین پهن بینی شدن و پهن بینی از لطائف۔

فطیس بالکسر و طای مشدد و یای معروف و سین مهمله مطرقه بزرگ یعنی پتک کلان که بدان آهن را می کوبند بهندی آن را گهن گویند۔

فطرت اول پیدایش ارواح

فطام بکسر اول موقوف کردن شیرخوارگی کودک بعد دو سالگی و بمعنی شکستگی بمفارقت از هر چیز از لطائف و منتخب

فطن بالکسر و بالفتح و بالضم و بفتحتین و بضمتین زیرک شدن و زیرکی و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی زیرک و دانا از منتخب

فطرت بالکسر خلقت و پیدایش و این منسوب بفطرت است۔

فصل فا با ظای معجمه

فظ بالفتح و تشدید ظا ... بمعنی بد دل و درشت ... از منتخب

فظاعت بفتح ... شنیع ... کردن ... از ... سراج ...

فصل فا با عین مهمله

فعل تاقص مثل کان مصادر

در اصطلاح فعل ناقص را تاقص ازان گویند که معنی آن بدون خبر فائده تام نمی بخشد بخلاف سائر افعال چنانچه گفته شود که کان زید معنی کان فائده تام نمی بخشد تا وقتیکه قائما مذکور نگردد۔

فعال بالفتح و تشدید عین بمعنی بسیار کار کننده و بکسر اول و تخفیف عین جمع فعل که بمعنای اسم و حرف باشد خواه فعل بمعنی کار باشد۔

فعل و انفعال هر دو لفظ بواو عاطفه فعل کار کردن چنانچه حرکت نجار در بریدن چوب و انفعال اثر پذیرفتن چنانچه بریده شدن چوب از بریدن نجار۔

فصل فا با غین معجمه

فغفور بالفتح نام پادشاه چین در اصل فغپور بود بمعنی پسر بت چه فغ بالفتح بمعنی بت ست و پور بپای فارسی بمعنی پسر چون پدر و مادر وی او را نذر بت کرده بودند باین نام مسمی گشت از رشیدی فغ بالفتح بمعنی بت که بعربی صنم گویند از برهان و در سراج بالضم ست فغان بکسر اول ابله و نادان از برهان و سراج ... چراغ زاده نیز نوشته اند فغان بالفتح اول بمعنی ناله و فریاد و این لفظ ... از لطائف و ... ناله بلند باشد از سراج ... و در بهار عجم و در جواهر الحروف نوشته که فغان در اصل

بمعنی ناقوس است زیرا که فغ بالضم بمعنی بت است والف ونون برای نسبت حالا بمعنی ناقوس مهجور گشته وبمعنی ناله وفریاد مستعمل شده -

فغانی تخلص شاعری -

فصل فا مع فا

فف بالضم هر دو لب بهم پیچیده یکبار بزور دمیدن بهندی پهونک گویند از شمسی وغیره -

فصل فا مع قاف

فقها بضم اول وفتح ثانی دانشمندان علم شریعت جمع فقیه -

فقاهت بالفتح دانشمندی و دریافتن و دانستن -

فقاح بالضم وتشدید قاف وحای مهمله گل وشگوفه هر چیز از منتخب -

فقد بالفتح گم کردن وگم شدن از صراح ومنتخب ودرینجا هر دو لفظ گم بضم کاف فارسی ست -

فقیر درویش که قوت وکفاف چند روزه عیال داشته باشد ومسکین آنکه بسیار محتاج باشد وهیچ ندارد از منتخب -

فقار بالفتح مهره های پشت از گردن تا کمر از منتخب -

فقاع بضم اول وتشدید قاف وعین مهمله بمعنی آبجوره که از برنج سازند ونشه می آرد از بهار عجم وسراج ودر بحر الجواهر نوشته که بمعنی شراب غیر مسکر ودر لطائف بمعنی شیشه وحباب نیز وبتخفیف بمعنی پیاله وکوزه آورده اند ودقان آرزو در شرح سکندر نامه بمعنی شربت نوشته ودر منتخب مرقوم است که بضم اول وتشدید قاف شرابی که از جو وغیر آن سازند -

فقع بضم اول وفتح ثانی خمخمات فقاع که نوعی از شراب است وبفتحتین از عجم از بهار وغ از برهان -

فقید المثل بکسر میم مثیل وعدیم النظیر

فقع کشادن بمعنی تفاخر کردن ولاف زدن وتحسین نمودن از برهان ومؤید -

فقدان بالضم وبالکسر گم شدن وگم کردن از منتخب وصحاح وکشف ودرینجا لفظ گم بضم کاف فارسی ست -

فقه بالکسر وهای ملفوظ دریافتن ونیک دانستن وعلم لیکن مخصوص شده بعلم معرفت احکام شریعت از منتخب وشرح نصاب -

فقاهه بالفتح دانائی از شرح نصاب -

فقیه بر وزن فصیح بمعنی دانشمند ودانای علم شرع -

فقره بالکسر استخوان مهره پشت وپاره از نثر بمنزله مصرعه بیت از منتخب -

فصل فا مع کاف عربی

فکاهت بضم اول مزاح ومطایبه یعنی خوش طبعی از منتخب -

فکرت بالکسر اندیشه از منتخب -

فکر بالکسر اندیشه وبالفتح نیز آمده وبکسر اول وفتح ثانی جمع فکرت از منتخب وشرح نصاب وغیره

فگار بکسر اول وکاف فارسی بمعنی مجروح وبمعنی جراحت هر دو آمده از سراج وبرهان ودرینجا است دلفگار بمعنی عاشق وکسانیکه دلفگار بمعنی معشوق گمان برند غلط است -

فکیف بمعنی ترکیبی پس چگونه از فردوس اللغات وصاحب بهار عجم نوشته که فکیف برای استفهام حالت است که بجهت علو شان امری وغرابت مرتبه آن دیده ودانسته استفسار کرده میشود وکاف که بعد وه آرند برای بیان وقت وحالت باشد چنانکه در عبارت ابو الفضل یکی ازین روابط ودر التیام ولا کافی فکیف که انبوه دواعی جمع شده باشد -

فک بالفتح وتشدید جدا کردن دو چیز بهم در شده از یکدیگر وخلاص نمودن وآزاد کردن ویکی از دو استخوان که دندان دران مرکوز اند زیرین را فک اسفل وبالائین را فک اعلی گویند بهندی جبرا نامند از منتخب ولطائف وصراح -

فگانه بفتح وکاف فارسی بر وزن بچه که پیش از ایام ولادت ساقط شود از سراج وبرهان -

فصل فا مع اللام

فلا بفتح بیابان از لطائف -

فلاپیا [illegible] نبات است [illegible]

[illegible] بالفتح [illegible]

فلاذ [illegible] بکسر [illegible] وتشدید [illegible]

وتای فوقانی جمع فلز است که بکسرتین وتشدید زای معجمه باشد هر سنگی که گداخته شود در آتش وآن هشت است مشهور مثل آهن وارزیز ومس وسیم وزر واسرب وجست وسیماب ودر روئین اختلاف است بعضی گویند که مرکب است وبعضی گویند که روئین قسم است کانی وآن کمیاب است ودیگر مصنوعی وآن بسیار است ومتعارف وآن از همه گران تر زر است واز همه سبکتر ارزیز وبرنج وروئین از ترکیب جست ومس وارزیز حاصل میشود از صراح وکشف وقاموس وبحر الجواهر ومدار وشرح نصاب وغیره -

فلاحت بالفتح وحای مهمله کشاورزی از صراح -

فلات بالفتح ودر آخر تای فوقانی بمعنی بیابان که خالی از آب وگیاه باشد وصحرای فراخ از منتخب وشرح نصاب -

فلاکت بالفتح فلاکت زدگی ونادار وگردش زمانه از فردوس اللغات واین مصدر جعلیست وضع کرده متاخرین -

فلاح بالفتح وحای مهمله رستگاری ونیکی وفیروزی وبقا وماندن در خیر ونیکی ولفتح وتشدید لام بمعنی کشاورز وبرزگر از منتخب -

فلز بکسرتین وتشدید زای معجمه وبمعنی جواهر کانی که گداخته میشود از منتخب

فلاذ الکس [illegible]

[illegible] گویند [illegible]

باب الفا مع الصاد

درم بی سکه است یعنی چنانکه درم بی سکه از نقوش ساده میباشد همچنین فلک نهم که عرش باشد نیز از نقوش کواکب ساده است -

فلس بالفتح پول که از مس باشد و جمع آن فلوس بضمتین ست اهل هند بجای مفرد هم لفظ جمع استعمال کنند و درین لفظ سهو از کشف -

فلع بفتح فا و کسر لام و عین مهمله یعنی شگافنده و معنی تبر ریش که بدان هیزم شگافند و بکسر فا و فتح لام نیز آمده -

فلق بالفتح شگافتن و بفتحتین سپیده صبح صادق از کشف -

فلک بضم اول و سکون لام بمعنی کشتی که بدان از دریا عبور نمایند و بمعنی کشتیها مفرد و جمع این لفظ بر یک وزن آمده و بفتحتین بمعنی آسمان و افلاک و فلک بفتحتین جمع آن ابجد و چراغ و در مصطلحات نوشته که فلک بفتحتین نام چوبیست که در هر دو سر آن سوراخ کنند و ریسمان از و بگذرانند معلمان در هر دو پای طفل بازی گوش افکنده تا بچوب نام او مط شود آنگاه چوب زنند -

فلک الافلاک عبارتست از فلک نهم که آن آسمان نهم آسمانها ست یعنی بالای همه افلاک که بر همه محیط است و بلسان شرع آنرا عرش نامند بدانکه عالم همه یک کره است هر کرش هر کره زمین و افلاک همه را مانند کره یکدیگر آمده مانند پوستهای پیاز از ان تو بتو یکی فلک الافلاک است که محیط شده است بجمیع افلاک و ابتدای آسمانها از فلک الافلاک است و بفلک قمر منتهی شوند و در جوف فلک قمر کره آتش است و در جوف آن کره هوا و در جوف کره هوا کره آبست و در میان کره آب کره خاکست و کره خاک و کره آب هر دو بمنزله یک کره اند چه آب کره خاک را که زمین باشد حاطه تامه نکرده بلکه ربعی از کره زمین از آب مکشوف است و بدانکه دوره کره زمین تخمیناً چهار هزار کروه است و طول ربع مسکون از مشرق تا مغرب دوازده هزار کروه و عرض شش هزار کروه و قطر زمین هفت هزار و شش صد و پنج کروه و بعد مقعر فلک قمر از سطح زمین چهل هزار و شش صد و شصت و سه فرسنگ است و بعد مقعر فلک شمس از زمین یک کرور و یک لک و هفت هزار و شش صد و دو فرسنگ است و بعد مقعر فلک ثوابت که مقعر فلک الافلاک است از روی زمین سی و هشت لک و بیست و سه هزار و شصت و سه فرسنگ است و بعد محدب فلک الافلاک بجز خدای تعالی کسی ندانسته والله اعلم بالصواب برای تفهیم و تفریح طالبان شکل افلاک و کره های عناصر که مجموع عالم باشد نوشته می شود -

فلک الافلاک که بلسان شرع عرش نامند

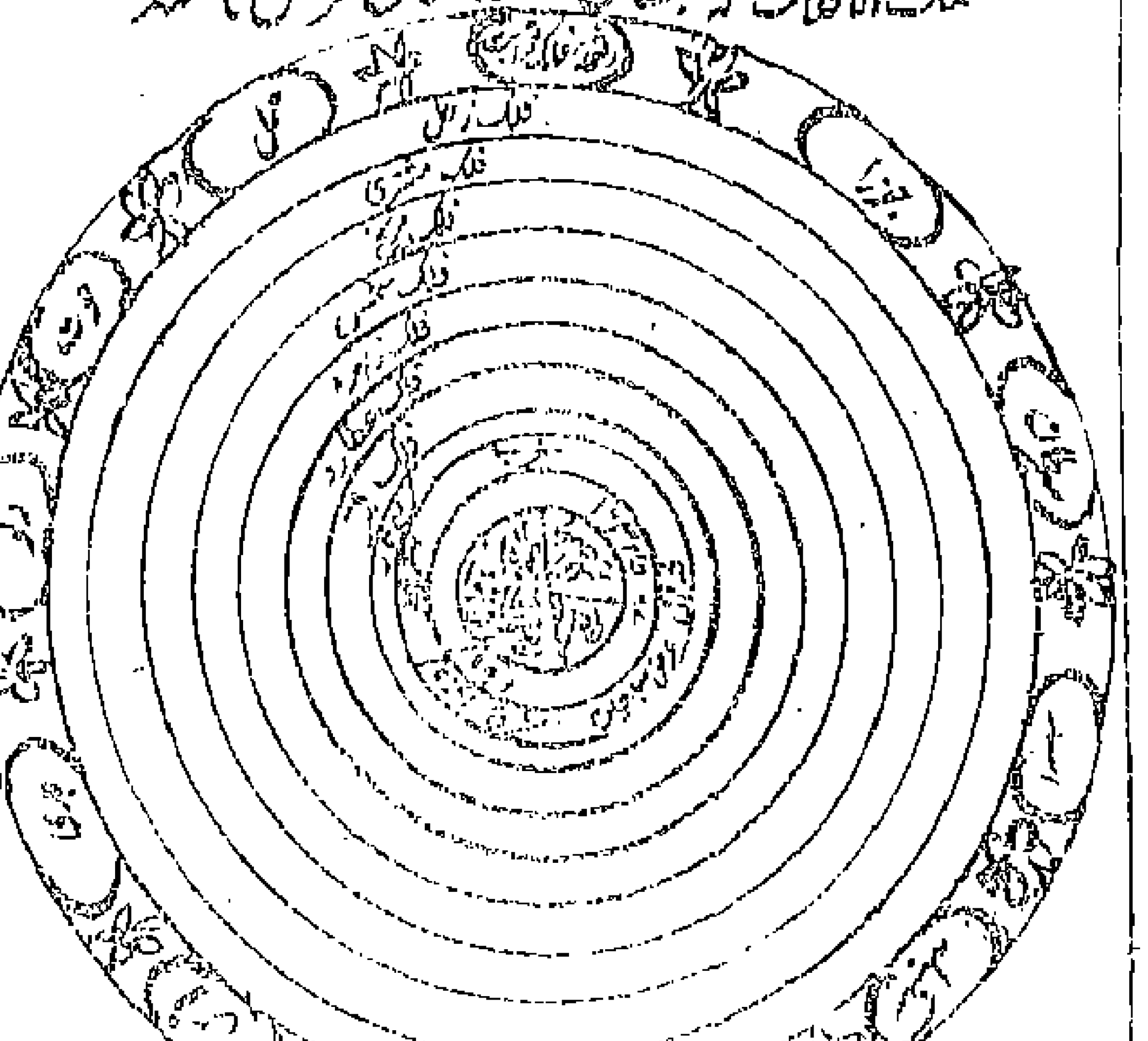

فلاسنگ بمعنی فلاخن بیابان از لطائف -

فلفل بضم هر دو فا و کسر هر دو فا دوای معروف و آن دانه سیاه باشد مر پلپل از تحفه و بحر الجواهر نوشته بضم هر دو فا نوشته -

فلخودن بالفتح و خای معجمه پنبه را از پنبه دانه جدا کردن از برهان -

فلخیدن بالفتح پنبه را محلوج کردن از برهان -

فلیوان بالفتح بیهودگان و احمقان

فلاخن بفتح اول و فتح خای معجمه چرا که مخفف فلاخان ست بمعنی آلت سنگ اندازی که از ریسمان دو تا سازند ببندند گوپهن گویند و فلاخن بضم خای معجمه چنانکه مشهور است خطا باشد ازینجاست که بعضی استادان بالفاظ من و گلشن قافیه کرده اند از سراج و سروری برهان -

فلاخان بفتح بمعنی فلاخن از برهان -

فلان بضم اول بمعنی شخص غیر معلوم این لفظ عربیست فارسیان یای در آخر آن زیاده کرده فلانی گویند چنانکه در قربانی کرده اند چه در اصل قربان است کذا فی سراج و در منتخب نوشته و کشف و مدار و شرح نیز بضم اول ست و بفتح خطاست -

فلسطین بکسر اول و فتح لام و سکون سین مهمله و کسر طای مهمله نام ملکی است در شام از لب اللباب -

فلو بفتح اول و ضم ثانی و تشدید واو بمعنی کره اسب که از شیر باز کرده شده باشد از صراح -

فلیخ بفتح اول و کسر لام و یای مجهول بمعنی بیهوده و بیفائده از لطائف

فلک ثابت بمعنی فلکیست که کواکب

فابته یعنی کواکب غیر سیاره بروی مرکوز اند و آن فلک هشتم است در شرع آنرا کرسی نامند و حکما آنرا فلک البروج گویند۔

فلکه بضم با و ریشه و آن چوبک بود در میان سوراخ بود که بر ستون خیمه نهند و قرص کوچک سوراخ دار که در دوک چرخه میکشند از منتخب و موید۔

فلذه بالکسر و ذال معجمه بمعنی پارهٔ جگر از منتخب۔

فلسفه بالفتح حکیم و دانشمند شدن از منتخب و سیر نور الله نوشته که این مصدر است جعلی از فیلاسوفا ماخوذ کرده اند۔

فلاسفه بفتح اول و کسر سین مهمله حکیمان و دانشمندان این جمع فلسفی است که بمعنی حکیم باشد۔

فلمه بضم اول و فتح لام مخففه شیر نخستین حیوان نوزاده که چون بر آتش نهند منجمد و بسته شود و بهندی آنرا کهیس و پیوسی گویند از کشف و رشیدی و سرور و در برهان بالفتح و تشدید و تخفیف لام۔

فلاطون نام حکیم از برهان و بعضی شارحان سکندر نامه نوشته که فلاطون نام پهلوانی بوده است و در کشف مسطور است که قوت نهایت الاور و در فرهنگ آمده که فلاطون زن کسی در هم را گویند۔

فلونی معجونیست که افیون و بذر البنج در آن داخل کنند از مصطلحات۔

فلس یونانی بمعنی فرفیون نوشته اند مگر در کتب لغت یافته نشده۔

فلسفی بفتح اول و سکون ثانی و سین مهمله و فا بمعنی حکیم و دانشمند و این منسوب به فلسفه که بمعنی حکیم و دانشمند شدن است کذا فی المنتخب۔

فصل فا مع میم

فم بفتح و تخفیف میم بمعنی دهان از شرح نصاب و لطائف و در منتخب بضم یعنی دهان و بتشدید میم نیز آمده۔

فصل فا مع نون

فنا بالفتح اول بمعنی حوالی و نواحی یعنی گرد اگرد خانه و پیش سرای که فراخ و گشاده باشد و بالفتح اول سپری شدن و نیست بودن و نزد صوفیان زائل شدن تفرقه و تمیز در میان حدوث و قدم از منتخب و لطائف۔

فنج بالفتح اول و سکون نون جای مهمله سیر نشدن استسقا از آب یعنی کمتر نوشیدن از سیری از منتخب و صراح۔

فند بالفتح دروغ و خطا و سستی رای از صراح و منتخب و در استعمال فارسی بمعنی بازی و مکر نیز از برهان است۔

فنجول بالفتح اول و فتح جیم و ضم زای ثانی و تشدید جیم کسیکه از چشم او را بچشم از برهان۔

فندق بضم اول و ضم دال مهمله و سکون قاف معروف که آنرا بهندی ... گویند و مجازاً سر انگشتان آنرا نیز فندق گویند که کنایه از آن باشد بمعنی سرخ کرده۔

سر انگشت حنا بسته معشوق و در برهان سر تنهم فندق از ولایت آید آنرا نیز فندق میگویند و بعد از آن بکار رسد و بلفظ فندقی بمعنی گوی که بدان بازی کنند و بمعنی کاروانسرا که بر راه باشد و نام موضعیست از منتخب و سراج الجواهر و بهار عجم و برهان و در لطائف بکسر اول و ضم دال۔

فنک بفتحتین و کاف عربی جانوریست شبیه بسفید رنگ که از پوستش پوستین سازند و پوستش را نیز فنک گویند از سراج و برهان۔

فنجان بکسر اول و جیم عربی و در آخر نون پیاله کوچک که در آن قهوه پر کنند و این ظاهر معرب پنگان است که در فارسی بمعنی پیاله باشد از مصطلحات۔

فنی خوردن و نا خوردن۔

فندق بستن سر انگشتان بحنا رنگین کردن۔

فن بالفتح و تشدید نون عربی حال را گویند و نوع از هر چیز و راندن از منتخب و در استعمال فارسیان بتخفیف نون بمعنی هنر و داو گشتی۔

فندق شکستن کنایه از بوسه دادن یعنی بوسه گرفتن از بهار عجم۔

فندقی از دل آن باشد که چیپ را بشکنند و سر انگشت سبابه و وسطی است چنانکه را بر آن انگشت سبابه وسطی دست چپ نهند۔

کرآوا زبرآید از بهار عجم و برهان۔

فصل فا مع واو

فوحات بالفتح و حای مهمله جمع فوح خوشبو از منتخب و شمسی۔

فوات بالفتح بمعنی نیستی و در گذشتن از منتخب۔

فوت بالفتح درگذشتن است و تای این اصلیست از صراح اگرچه این لفظ مصدر است لیکن در عرف مردم بمعنی فائت مستعمل میشود۔

فوهات بالفتح دهنها جمع فوه که بمعنی دهان است۔

فوج بالفتح و جیم عربی گروه و بالفظ کشیدن مستعمل است از بهار عجم۔

فوالج بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم است و جای مهمله چیزهای خوشبو دهنده و دیگهای خوش از منتخب۔

فواد بضم اول و فتح همزه که حرف دوم است و لیکن همزه را قبل بجهت ضمه بواو دل بدل کنند ... درد دل کذا فی المنتخب و اللطائف و شرح النصاب و جامع الصنائع و در منتخب نوشته که فواد بالفتح ... دل نام ... است ... تا هیچ ... نیاید۔

فولاد بالضم و واو معروف ... از کشف و شرح نصاب۔

فور بالفتح ... در حال ... و جوش ... و دیگ ...

باشد خواه در چشمه و جز آن از منتخب و کشف و لطیف و واو معروف بر وزن نور نام پادشاه قنوج از برهان -

فوز بالفتح و زای معجمه رستن و رسیدن بخوبی بمقصد و فیروزی از منتخب و کشف و در لطائف نوشته که فوز بالضم معرب پور که معنی بیخ چارپایان و جز آن باشد است

فواق بالضم بر وزن غراب بادیکه از سینه بر آید زیرا که از قعر معده صعود میکند و بعارضه فوق بفاری آنرا هچکی گویند بکسر هر دو یا و هر دو کاف عربی هچکی هندی نامند از منتخب و قاموس و غرائب اللغات و در منتخب نوشته که بمعنی حالتی که وقت نزع شخص را میشود -

فواضل بخششهای بزرگ و عطاهای نیکو از منتخب و بعضی از محققین نوشته اند که فواضل جمع فاضله که صیغه اسم فاعل است چون وصف فاعلیت متعدی است لهذا استعمال فواضل در اوصاف متعدیه می باشد یعنی صفاتی که از فاعل بسوی مفعول منتقل توانند شد چنانچه عطا و علم و هنر و ادب و فضائل جمع فضیلت است که صیغه صفت مشبه باشد چون صفت مشبه از اوصاف لازم ذاتیه است لهذا استعمال فضائل در اوصاف لازمه می باشد یعنی در صفاتی که متعدی بسوی غیر نتوانند شد چنانکه حسن و ذکاوت و حیا و اصالت و غیره -

فواصل بکسر صاد مهمله کلمهای آخر آیات قرآن مجید بمنزل قوافی در شعر از منتخب

فوفل بالضم و واو معروف و فتح فای دوم شپاری که با برگ تنبول میخورند و این معرب پوپل است از منتخب و کشف و رساله معربات -

فوم بالضم سیر که بهندی لهسن گویند و بمعنی گندم از شرح نصاب و منتخب و برهان

فوران بالفتح جوشش بالضم نام شهر قنوج از برهان -

فواره بالضم و تخفیف سر جوش نه بحر الجواهر و صاحب بهار عجم نوشته که این لفظ مستحدث فارسی زبانان عربی دان است از مادهٔ فور که بمعنی جوشیدن است اشتقاق کرده اند تمام کلامه و در سراج نوشته که فواره بالفتح و تشدید واو معروف است بعضی گویند که ظاهرا صیغه مبالغه است از فور بمعنی جوشیدن لیکن در عربی مستعمل نیست پس از تصرف فارسیان متعرب باشد و از قاموس بمعنی منبع آب یافت میشود تمام کلامه و در منتخب نوشته که فواره بالضم آنچه دیگ جوش کند و بالفتح و تشدید واو بسیار جوشش کننده تمام کلامه فقیر مؤلف گوید که فواره بضم اول و تخفیف پهواره که لفظ هندی الاصل است منسوب به پهوهار که بهندی قطرات باریک را گویند و الف آخر را که بقاعدهٔ هندی برای نسبت بود بجهت تخفیف حذف کرده تای نقل که در اواخر الفاظ عربی برای نقل از معنی وصفی بمعنی اسمی می آید لاحق کردند چنانکه تا در لفظ خلیفه و ذبیحه و کافیه و شافیه و تعریب لفظ هندی بسیار است چنانکه قرنفل و اطریفل معرب کرن پهول و تری پهل

فوطه بالضم لنگ که بندند و جامهٔ نادوخته و لنگ حمامی و بمعنی دستار و رومال نیز آمده و بمعنی زریکه رعایا داخل خزانه نمایند و در اصل فوته بتای فوقانی بود و فوطه بطا تصرف است از صراح و مؤید و مصطلحات و مدار و بهار عجم -

فوه بالضم بوی خوش چنانکه در معرب و دیوان است و صاحب مهذب اللغات بالفتح نوشته از بحر الجواهر و بالفتح بر وزن نوع بمعنی دهان و افواه جمع آن از منتخب و بالضم و تشدید واو مفتوحه و های مختفی بمعنی چوبهای باریک مائل بسرخی باشد و جامه را بدان رنگ سرخ رزند بهندی آنرا مجیتهه گویند از برهان و سراج -

فواکه بفتح اول و کسر کاف و های ملفوظ میوه ها و این جمع فاکهه است که بمعنی میوه باشد -

فصل فا مع ها

فهرست بکسر اول و سوم آنچه تفصیل باشد در اعداد و ابواب و فصول و غیره در ابتدای کتاب غیر آنکه در آن بطریق اجمال اسامی ابواب و فصول و غیره بیان کنند و بعربی آنرا فهرس گویند بحذف تای فوقانی درین صورت فهرس معرب اوست از برهان و سراج و در مؤید و رشیدی فهرست را بالفتح نوشته -

فهد بالفتح بمعنی یوز که جانور شکاری است بهندی چیتا گویند از منتخب و شرح نصاب -

فهرس بکسر اول و سوم معرب فهرست از صراح و رساله معربات و غیره -

فصل فا مع یای تحتانی

فیفا بالفتح و حرف سوم نیز فاست بمعنی بیابان هموار از شرح نصاب و صراح -

فیحا بالفتح جوش جهنم از شرح خاقانی و در دیگر کتب لغت یافته نشد مگر در صراح و منتخب بمعنی فیح مؤید معنی مذکورست و در برهان فنجا بفتح نون و جیم عربی خمیازه و قشعریره و باد که بوقت باریدن برف وزد

فیوحات بضمتین جمع حای مهمله دمیدنهای بوی خوش و از نرانیهای بهار و فراخیهای بسیار و این جمع الجمع فیح است که بالفتح بمعنی دمیدن بوی خوش باشد کذا فی المنتخب و جمع فیح فیوح است -

فیحیح بفتح اول و سکون تحتانی و ضم حای مهمله و فتح ذال معجمه و جیم عربی حالتی باشد مثل حالت تپ که خمیازه و فاژه و سرخی روی و چشم از آثار اوست این لفظ معرب بهوده است از بحر الجواهر -

فیهار بالفتح نام قلعه ایست در راه مکه معظمه که فیهار نام شخصی آنرا بنا کرده از منتخب و کشف و سروری و در برهان نام موضعیست در راه مکه

و در لباب الالباب نام شهری در راه مکه و در منتخب و برهان بمعنی خرامیدن و بفتح نیز آمده -

فیل بند ترکیبی ست در بازی شطرنج که برای حفاظت شاه و دیگر مهره های خود در پس پیل خود دو پیاده نهند تا این هر سه تقویت و تائید یکدیگر نمایند و مهرهٔ حریف را باین طرف آمدن ندهند -

فیروزمند درین لفظ کلمهٔ مند زائد است و بعضی محققین نوشته اند که زائد نیست بلکه گاهی الحاق حرف نسبت باسم لاحق به را بمعنی مصدر کند پس درین صورت فیروزمند بمعنی فیروزی باشد - و ازهمین قبیل ست مان در شادمان

فیروز بالکسر و یای معروف و بالفتح نیز معرب پیروز که بیای مجهول باشد بمعنی کامیاب چون یای مجهول در عربی نباشد در تعریب ما قبل آنرا گاهی مکسور و گاهی مفتوح خوانند و لهذا در قاموس ست که فیروزآباد بفتح و کسر نام شهر از سراج و رسالهٔ معربات

فیلقوس نام پدر سکندر و این مرکبست از لفظ فیلق که بمعنی لشکر ست و از لفظ اوس که بمعنی امیر حاصل آن امیر لشکر ست از کشف

فیلاقوس و فیلقوس نام حکیمی و نام پدر سکندر از برهان -

فیثاغورس بالفتح و غین معجمه مضموم نام حکیمی ست و این معرب پیتاگورس ست که بضم کاف فارسی و واو معدوله باشد از رسالهٔ معربات

فیض بالفتح و ضاد معجمه بسیار شدن آب رود چنانکه از اطراف بریزد و ریختن آب و خیر بسیار و فاش شدن خبر از منتخب للغات و صراح و شرح نصاب

فیلسوف بالفتح بمعنی حکیم و معنی ترکیبی دوستدار علم و حکمت چه لفظ فیلسوف مرکبست از فیل که بزبان یونانی بمعنی محب و دوست باشد و از لفظ سوف که بمعنی علم و حکمت باشد و جمعش فلسفه آید و فلسفه منسوب بآنست از بحر الجواهر و کشف و در برهان نوشته که فیلسوف مخفف فیلاسوف بمعنی دوستدار حکمت چه فیلا بالفتح بمعنی دوستدار و سوف بمعنی حکمت

فیصل بفتح فا و صاد مهمله حاکم و حکم که فصل کند میان مقدمات حق و باطل فارسیان بمعنی انفصال استعمال کنند و این مجاز ست از بهار عجم و منتخب

فیل تل توده چیزیکه بقدر قامت فیل باشد

فیجن بالفتح و جیم مفتوح بمعنی سداب آن گیاهی ست مثل پودینه از برهان و منتخب

فیروزه کهن فیروزه کهنه بهتر و خوش رنگ و بیش قیمت باشد

فیضان بفتحات ثلاثه بمعنی ریخته شدن آب از بسیاری و جاری شدن آب و فاش شدن خبر از منتخب و کشف بهار عجم بدانکه هر لفظی که بر وزن فعلان باشد از مصادر و در و معنی حرکت و انتقال باشد پس آن لفظ بفتحات ثلاثه می باشد چنانچه حیوان و سیلان و جیران و میلان و غثیان و دوران و جولان و طیران و ثوران و هیجان و غیر هم مگر فارسیان بعضی را ازین الفاظ بسکون ثانی هم آورده اند از مزیل و غیر آن -

فیل باران باران آخر شکال آن بشدت باشد از مصطلحات -

فیروزه بالکسر و یای معروف معرب پیروزه که جوهریست سبز زنگاری رنگ و بفتح اول نیز آمده -

فیلوله بالفتح و لام مضموم ضعف رای و تدبیر و خواب کردن بوقت عصر و آن سبب جنون ست از شرح نصاب

فئه بکسر فا و فتح همزه که حرف دوم ست و حرف سوم های مختفی که در اصل تا بوده پس لفظ فئه بمعنی گروه مردمانست کذا فی المنتخب این لفظ درینجا بنا بر مصلحتی مکرر نوشته شد -

فی الجمله بمعنی من وجه و اندکی و بمعنی حاصل سخن و مجمل کلام از شرح نور اللّٰه

فیروزهٔ بو سحاقی نوعی از فیروزهٔ خوب که کان آنرا ابواسحاق نام شخصی در نیشاپور پیدا نموده بود و شرح سکندرنامه از خان آرزو و دیگر ثقات -

فیروزهٔ حبابی فیروزه که بشکل حباب برانگیخته و گنبددار باشد

فی بالفتح سایه هر شی بعد از زوال یعنی سایهٔ هر چیز که بعد نصف النهار باشد و ظل سایهٔ پیش از نیم روز از منتخب و در لطائف سوای معنی مذکور بمعنی خراج و غنیمت و بازگشتن و رجاع و بکسر معروف ست که در عربی یکی از حروف جاره باشد و در فارسی ترجمهٔ آن لفظ در ست -

فیافی بفتح اول و فای دوم مکسور بیابان ها و این جمع فیفا ست از منتخب

باب قاف

فصل قاف مع الالف

قائم انگشت نما قائمی که موی دراز بقدر انگشت دست دراز دارد از شرح قران السعدین و نزد فقیر مؤلف ناقص میرسد که عبارت از پوست قاقم باشد که دم آن با شد که بوقت انگشت میساخته اند و بعد دوختن آن دمبال صحا بوده باشد یا آنکه قاقم انگشت نما مراد از آن پیشتر است

چراکه چیز بهتر را بانگشت می‌نمایند۔
قاضی بیضا صاحب تفسیر بیضاوی و بیضا شهریست در فارس۔
قالب بفتح لام وکسر لام هر دو درست بمعنی قالب خشت وکفش وچیزیکه بدان نقش چهینٹ بر جامه کنند بهندی آنرا چهاپه گویند وبمعنی جسم وبدن از منتخب ومدار وخیابان وبحر الجواهر وچراغ هدایت
قاب در آخر بای موحده خوان طعام این لفظ ترکی ست از بهار عجم ودر مصطلحات نوشته که قاب لفظ ترکی ست بمعنی آوند وظرف چون طبق ظرف طعام ست آنرا قاب نیز گویند وبمعنی استخوان آرنج وپا با تشدید ودر عربی قاب بمعنی مابین قبضه کمان وخانه کمان ومقدار چیزی کذا فی المنتخب ودر چراغ هدایت نوشته که قاب بمعنی خانه عینک وآئینه واستخوانها که بدان قمار بازند بهندی پانسه نامند
قامت بمعنی قد واشارتست باین کلمات که بوقت استاده شدن امام در تکبیر گویند قامت الصلوٰة
قانت بکسر نون فرمان برنده ودعا خواننده در نماز وخاموش از منتخب ولطائف
قاذورات بضم ذال معجمه پلیدیها ونجاستها از منتخب۔
قاضی چرخ ستاره مشتری که سعد اکبر ست۔
قاعد نشسته ونشیننده وزنیکه از حیض وزادن بازمانده باشد از منتخب۔
قائد بکسر همزه که حرف سوم ست عصا کش مردم کور وبمعنی لشکرکش وسردار فوج از منتخب
قاصد آهنگ کننده وراه راست رونده وچوب شکننده وگاهی در استعمال فارسی بمعنی مستعد قتل هم می‌آید۔
قار برای مهمله در ترکی برف را گویند ودر عربی بمعنی قیر وآن صمغی ست سیاه لهذا نسبت این لفظ بچیزهای سفید وسیاه هر دو کنند از سراج وبرهان ولغات ترکی وقار بمعنی قیر از منتخب ونیز در عربی قار برای مشدده بمعنی قرار گیرنده که صیغه اسم فاعل ست از قرار۔
قاصر کوتاهی کننده از منتخب۔
قاطر در ترکی استر را گویند که بعربی آنرا بغل نامند وبهندی خچر گویند ظاهرا این لفظ بتای فوقانی بوده متاخرین بطا بدل کرده اند۔
قاتشمه در ترکی بمعنی آمیخته اند
قاسر بکسر سین مهمله بزور بر کاری دارنده از صراح ومنتخب۔
قاشور بضم شین معجمه اسپ یا زوهم از شرح نصاب ودر منتخب نوشته اسپ وهم از ده سپ که پس همه اسپان رود وآنرا فسکل نیز گویند
قادر انداز وقدر انداز بمعنی تیرانداز کامل هنروبی خطا از رشیدی وبهار عجم وبرهان وچراغ هدایت
قائم انداز شطرنج باز کامل ومنتظر
ومراد از بمعنی غالب از بهار عجم وبرهان۔
قازبرای معجمه نام طائر معروف واین لفظ ترکی ست از سراج وغیره وآن نوعی از بط است۔
قاموس دریای عمیق وجای ژرف‌ترین از دریا ومیان دریا ونام کتابیست در لغت از مجد الدین بن یعقوب فیروزآبادی از منتخب وشرح نصاب از یوسف بن بالغ
قابوس بیای موحده وسین مهمله نام پادشاهی معرب کاوس از منتخب وبعضی نوشته که نام حکیمی که پادشاه استرآباد بود۔
قاش لفظ ترکی ست بمعنی ابرو وبمعنی پاره دراز که از جانب طول میوه تراشیده باشند بهندی پهانک گویند۔
قاص بتشدید صاد مهمله قصه خوان وواعظ وبرای کسی آینده وخبر دهنده از منتخب وقاموس۔
قامع شکننده وخوار گرداننده از منتخب
قارع بعین مهمله فال زننده بالقرعه وسلوک کشتی کننده وکسیکه موی سر او بعلت ریخته باشد وقبول کننده مشورت کسیکه باز ایستد از آنچه فرمایند از منتخب وغیره
قاع در آخر عین مهمله بمعنی زمین هموار وفراخ از کشف ومنتخب۔
قاصرات الطرف زنانی که گوشه چشم بسوی غیر شوهر خود نگردانند۔
قاف نام کوه که گرداگرد عالم است وگفته اند که از زمرد است از منتخب۔
قاطع طریق بمعنی قطاع الطریق
که رهزن باشد۔
قاق وقیق در ترکی بمعنی ترشی که در آشها کنند از سراج۔
قاشق بضم شین معجمه چمچه این لفظ ترکی ست
قادر علی الاطلاق صاحب قدرت بر هر کاری۔
قاق لفظ ترکی ست بمعنی گوشت خشک کرده شده که آنرا بریان کرده میخورند ومجازا بمعنی لاغر ونزار از برهان وور منتخب نوشته که بمعنی مرد بسیار دراز وور رساله معربات نوشته که قاق بمعنی خشک ست از زبان معرب کاک نیست بلکه تصرف فارسی زبانانست که میخواهند که تصحیح حرف زنند کاک را قاق گویند۔
قائل بکسر همزه گوینده وقیلوله کننده از منتخب ودر عرف بمعنی اقرار کننده بر خطای خود۔
قابل پیش آینده وقبول کننده وسال آینده وسزاوار وپسندیده وضامن از منتخب
قال مقال گفتگوی بسیار از چراغ هدایت
قاقم بضم قاف دوم جانوریست که پوستش بغایت سفید وملائم باشد از آن پوستین می‌سازند از برهان۔
قائم باصطلاح شطرنج بازان آنکه هر دو حریف برابر باشند از فردوس اللغات
قازغان بزای و غین معجمتین دیگ مسین از لطائف ودر غرائب اللغات نوشته که قزغان بمعنی ظرف آهنی که در آن روغن اندوخته چیزی بریان نمایند آنرا کڑهائی گویند واین لفظ ترکی ست

قاآن بروزن سامان لفظ ترکی ست نام پادشاه قبی عادل و سخی و عاقل پسر چنگیز خان کذا فی منتخب پادشاه ترکستان و مجازاً هر پادشاه جلیل القدر را گویند از نفائس الفنون و رشیدی –

قاطن بکسر طای مهمله مقیم –

قاطنین مقیمان و باشندگان ضد مسافرین –

قاب قوسین مقدار دو کمان –

قال کردن حرف زدن و نغمه خواندن

قانون این لفظ سریانی ست یا یونانی بمعنی اصل هر چیز و مسطر کتاب و مسطر جدول و نیز مقیاس هر شئ یعنی آله اندازه کردن هر چیز و مجازاً بمعنی قاعده و دستور و نام کتاب بوعلی بن سینا در علم طب و نام سازی معروف و آن تخته باشد پهن با تارها بسیار تا لفظ مقیاس هر شئ از بحر الجواهر و صراح و قاموس و شرح تهذیب باقی از جاهای دیگر و در برهان نوشته که قانون معرب کانون ست برای معالجه مذکور –

قاش زین بمعنی جنای زین

قاکم ریختن مضطرب و عاجز شدن از برهان و بهار عجم –

قارن بفتح رای مهمله نام پهلوانی در زمانه رستم از برهان و نام پسر خاقان خانان نام عبد الرحیم –

قائن برادر شوهر و برادر زن از لغات ترکی

قاقلتین هر دو الایچی سرخ و سفید

قالب تهی کردن بیهوش شدن

و جان دادن از شرع الشعرا –

قان بمعنی خون و این لفظ ترکیست از لغات ترکی نوشته شد –

قافیه شایگان قافیه که مشتمل بر ایطای جلی که حرف زائد را با اصلی قافیه گردانند چنانکه دلیران و مردان را با جانان و زمان یا آهنین و رنگین را با نسترن و چین یا خندان و گریان را با کمان و مکان یا خوردن و خفتن را با گلشن و سوسن قافیه شایگان در فارسی کار بیکه بیکار کنند پس فرد و منت بهمه بیگار گویند چون کار بیگار زشت و بیجا باشد همچنین این قسم قوافی نیز بسبب بی اهتمامی و زشتی با آن بیکار نسبت دارد لهذا این را نیز شایگان نام نهاد از رسائل قوافی نوشته شد –

قافیه تنگ شدن عاجز شدن در گفتار و کردار از برهان و سراج

قاطعین مشاجرین –

قانتین بکسر نون و کسر تای فوقانی فرمان برندگان و دعا خوانندگان در نماز و خاموشان –

قالین لفظ ترکی ست نام قالیچه که فرش مشهور ست

قاپو بضم بای فارسی لفظ ترکی ست بمعنی دروازه و بضم بای عربی در ترکی بمعنی قبا

قاطبه بکسر طای مهمله و فتح بای موحده و این لفظ را کما منصوب مستعمل آید این لفظ قاطبه تمام و همه است از بهار

و شرح نصاب و بهار عجم و غیرها –

قاب خانه قمار خانه چه قاب ببای موحده در اصل بمعنی استخوان ست که بدان قمار بسازند از چراغ هدایت –

قاروره حقه بارود و توپچی از سپاهیان و بمعنی شیشه و نزد اطبا شیشه گوی که ساده مدور که بصورت مثانه سازند و در او بول تجربه کنند و چون بول را نیز بدین نام خوانند پس این مجازاً باشد بتسمیه حال باسم محل از بحر الجواهر و لطائف

قاقله بضم قاف دوم الایچی کلان که پوست آن سرخ مائل به تیرگی باشد از برهان

قاه قاه خنده با آواز از برهان –

قابله بکسر بای موحده در اصل لغت بمعنی متکفل و ضامن ست که بمعنی دایه که بوقت تولد بسر و خدمت بچه و زچه کنند از شرح نصاب یوسف بن ناتح –

قارعه حادثه زمانه و سختی که بمعنی قیامت از منتخب و لطائف –

قاهره غالب و چیره و زبردست و نام شهری در مصر از منتخب و غیره

قافیه در لغت از پی رونده است این لفظ را از قفو گرفته اند و قفو بمعنی از پی رفتن ست چون بیشتر آن ست که قافیه در پی باقی الفاظ بیت باشد و از پی آن الفاظ آید پس بیشتر گویا از پی آنها میرود لهذا قافیه گویند و باصطلاح عبارت ست از تکرار یا بودن لفظ مشابه در آخر بیت الا و آخر با لفظ متقارب المعانی که واقع اند در

او اخر مصراع ها یا بیت ها از رسائل علما و دیگر رسائل قافیه –

قاعده بکسر عین مهمله زن نشسته و بمعنی دستور و بنیاد از منتخب –

قافله بکسر فا گروه از سفر بازگردنده یا خوف از قفول که بمعنی از سفر بازگشتن ست کذا فی الصراح حالا این قول خبر بمعنی گروه بسفر رونده نیز استعمال نمایند

قائمه بمعنی پایه از مؤید و باصطلاح علم هندسه آنرا گویند که خطی مستقیم را بر خطی مستقیم مفروض بنهی بنوعی که از هر دو پهلویش دو زاویه برابر یکدیگر پیدا شوند پس هر یکی را ازین دو زاویه قائمه گویند و هر یکی را از آن خطوط که بر آنها زاویه قائمه پیدا شود عمود نامند و شکلش این ست

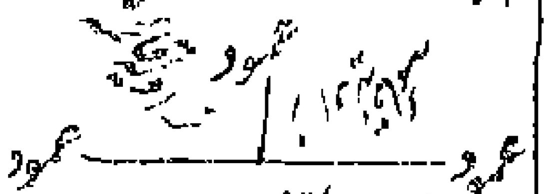

قانی بکسر نون بسیار سرخ از شرح نصاب و منتخب و درین لفظ بسیار تردد ست و ظاهر الموافق ... باشد میان ... فی

قاری خواننده از منتخب –

قاسی سخت و سیاه دل از منتخب

قاصی بصاد مهمله بمعنی دور از منتخب و بمعنی بعید باشنده راه دور مستعمل

قاضی حکم کننده و ادا کننده

قالی بکسر ... فارسی ترکی ...

قالی ... نام قوم –

قاچی ... بای فارسی ... و این لفظ ترکی ست –

فصل قاف مع بای موحده

قبا بالفتح جامهٔ دوخته معروف و بضم
قبیط ... منسوب که ...
منسوب با آن نسبت از منتخب —
قباری ... بتحتانی شتر بزرگ که بابسیار
گشته ... دریا و جزیره سخت بزرگ
و ... معروف ... از منتخب
قباچا قبای کوچک از برهان قاطع
قباب بکسر اول و دو بای موحده جمع قبه
و بهندی قبه آکلس نامند و قباب بالضم چنانکه
مشهور شده خطا ست از کشف و منتخب
قبب بکسر قاف و فتح بای موحده اول جمع قبه
قبقاب بالفتح و مد و قاف و مد بای
موحده نعلین چوبین و بمعنی درونگوی
و شتر مست آواز کننده و شتر غرنده و
اندام فراخ زن و مهره است که بدان
جامه‌ها را مهره کنند از منتخب —
قباحت زشتی و بدی —
قبج بالفتح و جیم حرفی معرب کبک
که طایری معروف است از منتخب —
قبح بالضم زشتی از منتخب —
قبیح زشت و ناز یبا —
قبایح زشتیها —
قبوح بفتح اول و ضم ثانی زشت
و زبون از فردوس اللغات —
قباد بالضم نام یکی از پادشاهان کیان
و نام پدر نوشیروان و او از آل ساسان
بوده و نام معز الدین که پادشاه دهلی
بوده است و پسر پادشاه عظیم الشان

گویند از برهان و سراج و ... و در
جواهر الحروف نوشته که در اصل این لفظ
کواد بود زیرا که قاف در فارسی نمی آید
قبق اندراز بفتحتین تیر انداز بدونشانه
زننده چه قبق بفتحتین در ترکی کدو را
گویند و در زمانهٔ قدیم ترکان کدو
از چوب دراز آویخته نشانه میزدند و در
حالا بجای کدو طشت را میزنند آن
قبله گاه مجوس کنایه از آتش از بهار
قبس بالفتح و سکون ثانی بمعنی علم
آتش گرفتن و بفتحتین پارهٔ آتش که
بی دود باشد از شرح نصاب و سراج
قبص بالفتح و صاد مهمله بسر انگشتان گرفتن
چیزی و بفتحتین درد شکم و درد جگر و
شادمانی و نرمی و بفتح اول و کسر
پادشاهان از منتخب —
قبض بفتحتین درد و گرفتگی شکم از
بحر الجواهر و بفتح اول و سکون ثانی گرفتن
و گرفتگی و در عروض نام زحاف و آن انداختن
حرف پنجم ساکن است چون در بحر سریع یا
مفاعیلن بفتید مفاعلن بماند و در بحر متقارب
از فعولن نون بیندازند فعول بماند بضم لام
قبچاق بالکسر نام دشتی است میان
توران و ترکستان که اتراک آنجا بسیار جسیم
و مردم کش میباشند متاخرین از عالم
تسمیه المحال باسم المحل باشندگان آنجا را
نیز قبچاق گویند و مجازاً لفظ قبچاق بمعنی
بیباک و نیز می آید از برهان و لغات ترکی و شرح
قبول بفتح اول پذیرفتن این ...

شاذ است و بضمتین پیش آمدن از صراح
و منتخب و کشف و بمعنی که با فتا در آخر افزوده
قبولیت گویند غلط است از غزل و قبول
در استعمال فارسی اکثر بمعنی مقبول آید
قبل بالضم فرج زن و بضمتین بمعنی گروه‌ها
و بمعنی ضد دبر که بمعنی جانب پشت است و بکسر
اول و فتح با موحده بمعنی طرف و جهت و جانب
و طاقت و بمعنی طریق هم آمده و بفتح اول
و سکون ثانی ضد بعد یعنی پیش و بفتحتین بلندی
زمین از منتخب و کشف و بحر الجواهر —
قبائل گروه‌ها جمع قبیله از منتخب
قبول پذیرفتار و بمعنی گروه مردم از منتخب
قبة الاسلام بضم لقب شهر بخارا و
در منتخب نوشته که لقب بصره است —
قبا کردن چاک کردن جامه و پیراهن
از بهار عجم و چراغ هدایت و جهانگیری و سراج
قبه بالضم و تشدید با بنا گرد آورده چون
گنبد و هر چه مثل آن باشد چون قبهٔ خرگاه و قبهٔ
عماری از منتخب و گاهی مراد از ان تیر و خیمه
و حقه باشد و بمعنی کنگره و کلس نیز آید و
در رسالهٔ معربات نوشته که معرب کلبه است
و در شرح خاقانی بمعنی سواد شهر نوشته
قبرغه بفتح قاف و ضم بای موحده
و سکون را مهمله و غین معجمه ترکی است
بمعنی پهلو و استخوان پهلو —
قباله بفتح پذیرفتاری کردن و مجازاً
بمعنی ضامنی نامه و خط شرعی از منتخب
و صراح و موید و کشف و مدار و غزل و
بکسر چنانکه مشهور است —

قبله بالضم بوسه و بالکسر کعبه و جهتی که بدان
رو کنند در نماز از منتخب و در شرح نصاب
مولانا یوسف بن بالغ نوشته که قبله در اصل
لغت بمعنی یک نوع پیش کرده شده
چه فعله بالکسر برای نوع باشد و اگر چه قبله
مصدر است مگر بمعنی مفعول مستعمل
قبیله گروهی و جماعتی را گویند که از اولاد
یک پدر باشد از برهان —
قبضه بالفتح آنچه در مشت گیرند و دسته چیزی
و بالضم مقداری که در مشت در آید و بقدر یک
مشت از هر چیز از منتخب و مدار و صراح
قبره بالضم و تشدید بای موحده طایری است
خوش آواز و تاجی مثل هدهد بر سر دارد
از شرح نصاب و در منتخب نوشته که چکاوک
که آنرا سقوینه گویند عوام آنرا با سیل نامند
و در موید بمعنی مرغاب نوشته
قباق افگنی بفتح اول و ثانی و الف
غیر ملفوظ و سکون قاف بمعنی هدف زنی
و آنچنان باشد که چوبی چهل یا پنجاه گز
طویل در میدان استاده کرده و طشت سیمین
یا نقره و غیره بالای چوب تعبیه نمایند و
سواران در عین دوانیدن اسپ تیر
یا تفنگ بران طشت میزنند و در زمانهٔ
قدیم سلاطین ترک بجای طشت کدوی
طلائی یا نقرئی ازان چوب می آویختند
چه قبق بفتحتین و بفتح اول و ضم ثانی
در ترکی کدو را گویند —
قبولی قسمی از پلاو که برنج با دال
نخود آمیخته می پزند —

قبطی بالکسر و یای نسبت منسوب بقبط که شخصی بود از نبیرگان نوح علیه السلام و قبطیان که اهل مصر و تابعان فرعون بودند از اولاد اویند.

قبضهٔ بهرامی نوعی از گرفت قبضهٔ کمان است و آن چنان باشد که قبضه و بنصر و وسطی قبضه را گرفت نمایند و سبابه و ابهام را حلقه و از ده چند تیر بآن میگیرند تا بوقت زود انگشتی هر باره حاجت بکشیدن تیر از ترکش نیفتد و این گرفت قبضهٔ کمان منسوبست به بهرام که یکی از استادان فن تیراندازی بوده است.

فصل قاف مع تای فوقانی

قتلی بفتح اول و سکون ثانی و فتح لام و در آخر الف مقصوره بمعنی مقتولان این جمع قتیل است.

قتق بفتح اول و کسر ثانی ماست و کشک و این ترکیست بمعنی ترشی که در آش کنند و نان خورش سازند از برهان و سراج.

قتیل بمعنی مقتول می آید یعنی کشته شده خواه زن باشد خواه مرد از کشف و منتخب.

قتال بکسر اول باهم جنگ و جدال و کارزار کردن و بالفتح و تشدید تا بسیار کشنده و قتل کننده.

قتام بالفتح بمعنی گرد و غبار از منتخب و شرح نصاب.

قتی بالضم و تشدید راء ...

فصل قاف مع ثای مثلثه

قثاء بالکسر و تشدید ثای مثلثه بمعنی خیار دراز از منتخب و شرح نصاب.

قثد بالفتح خوردن خیار و بالکسر خیار کوچک از منتخب و بفتحتین بادرنگ آن یعنی خیار کوچک باشد از منتخب و شرح نصاب و چراغ.

فصل قاف مع جیم فارسی

قچ بالضم میش و شاه جانوران از برهان و دو الف زاید هر این لفظ ترکیست.

فصل قاف مع حای حطی

قح بالضم و تشدید بمعنی ساده و خالص و بدوی و شتی و جاهلان از منتخب.

قحطان بالکسر ... قحطان نوح و باغ از قاموس و سراج و کشف.

قحطان بالفتح نام یکی از پسران سام بن نوح علیه السلام.

قحبه بالضم زن بدکار و فاحشه مشتق از قحاب که بالضم سرفه است چون فواحش عرب مردم را بآواز سرفه طلب می نمایند لهذا باین اسم موسوم شده.

فصل قاف مع دال مهمله

قدامت بالکسر و قدامت بالفتح دیرینه شدن و کهنگی.

قدح بالفتح ... و بفتحتین کاسه ... گرم ... دران ... کردن ... کمان ... باشد ... تیر ... بالکسر تیر بی پیکان و پر و آن تیر را در قمار ... و تیر ... از ...

قد بالفتح و تشدید دال بالا و اندام و درازی و بالفتح بریدن و کوتاه کردن سخن و بریدن بیابان و بالا و قامت و تقطیع اعتدال و پوست تیماله که از آن ظروف سازند از منتخب و بتخفیف دال نیز آمده.

قدید بالفتح بروزن شدید بمعنی گوشتی که آنرا در آفتاب خشک کرده نگاه دارند تا بوقت حاجت بریان کرده بخورند و پارچه های آن گوشت را در از و تنک می تراشند تا زود خشک شود از منتخب و برهان و کشف.

قدر بالکسر بمعنی دیگ خواه مسین باشد خواه سفالین یا کلان باشد یا کوچک و بفتح اول و سکون دال عزت و بزرگی و بزرگ داشتن و اندازهٔ چیزی و اندازه کردن و قسمت و روزی و توانگری و بی نیازی و طاقت و بفتحتین قضا و حکم و نهایت و اندازهٔ چیزی و حکم کلی مجمل الهی در روز ازل و اندازه کرده خدای تعالی برای بنده و مرادف قدر از منتخب و مدار و بهار عجم و در سعد اللغات نوشته که قدر بفتحتین و بفتح اول و سکون ثانی برابر و مساهم و شریک نیز آمده و در خیابان نوشته که قدر بسکون دال و فتح آن هر دو صحیح است چنانکه در سراج آمده بمعنی اندازه کرده خدا برای بنده و بمعنی مطلق اندازه نیز آمده تم کلامه.

قدر اندر تیرانداز بمعنی آنکه تیر ...

... نزد از چراغ هدایت و رشیدی و برهان.

قدس بالضم و بضمتین پاکیزگی و پاک و نام کوهی از منتخب و در کشف و صراح بضمتین پاک و پاک شدن و بالضم و سکون ثانی نام کوهی در زمین نجد و کوهی است در زمین بیت المقدس.

قدوس بالضم و تشدید بسیار پاک و نامی از نامهای حق تعالی.

قدر مشترک عبارتست از مفهوم که در افراد خود مشترک باشد و جود مطلق که با هیئتش مقداری است مشترک در افراد موجودات مثل حیوان و انسان و غیره.

قدر اول بدانکه جمله کواکب معدوده که یکهزار و پانزده اند و از جهت اشکال بروج و غیره مرکب شده اند هر گاه که قدما بر این ثوابت مرصوده باعتبار کلانی و کوچکی مختلف است بشش قسم مقادیر قرار داده اند هر قسمی را قدر علیحده است تفاوت هر قدر از قدر دیگر حصه است از یکدیگر پس کواکب قدر اول پانزده اند و کواکب قدر ثانی چهل و پنج و کواکب قدر ثالث دو صد و هشت و کواکب قدر رابع چهارصد و شصت و چهار و کواکب قدر خامس دو صد و هفده کواکب قدر سادس چهل و نه است از شرح چغمینی فارسی.

قدیم بکسر اول و فتح دال دیرینه شده و دیرینه و کهنگی و قدیم بودن و یکی از صفات حق تعالی است از کشف و منتخب.

باب القاف مع اللام

وصراح و بفتحتین بمعنی پای پهن و فراخ که سایه آن بگیرند و مسافت میان هر دو پای در رفتار.

قدوم بضمتین مصدر است بمعنی آمدن از جای و باز آمدن از سفر و بفتح اول و ضم دال بمعنی تیشه نجاران از منتخب و شرح نصاب.

قدر یهان بفتحتین لقب پادشاه چین از برهان و بعضی گفته اند که لقب پادشاه ترکستان.

قد کشیدن ظاهر و نمایان شدن

قدغن بالفتح و غین معجمه نیز مفتوح ظاهر اللفظ ترکیست و بمعنی تاکید و تقید

قدردان بفتح قاف و سکون دال معجمه باشد یعنی مردم از سبب اتفاقی دال را نیز متحرک خوانند و این خطاست

قدسیان بالضم فرشتگان و صلحا و اولیاء الله.

قدم به سر چیزی نهادن بمعنی ترک آن چیز کردن از مصطلحات

قدوه بالکسر والضم بمعنی پیشوا از منتخب و کشف

قدریه بفتحتین بمعنی اندک مقدار.

قدوری بضمتین منسوب به بیع قدور و این لفظ قدور جمع قدر بالکسر بمعنی دیگ سفالین وغیره از لب الالباب.

قدمی در آخر این لفظ زیادت یا باشد چنانکه در زیادتی و جدیدی

قدغنچی بمعنی تاکید کننده و یای آن و چوبدار و محصل از چراغ هدایت.

فصل قاف مع ذال معجمه

قذی بفتح اول و ثانی و در آخر الف مقصوره بصورت یا خاشاک در چشم افتادن و بمعنی خاشاک و بکسر اول نخاله یا ریگ از منتخب و قاموس.

قذر بفتحتین پلیدی و نجاست و بفتح اول و کسر ذال معجمه پلید از منتخب و در لطائف بفتحتین

قذف بفتحتین سنگ انداختن و دشنام دادن و بزنا و بدی نسبت کردن و قی کردن و بفتحتین بیابان فراخ از منتخب و لطائف و شرح نصاب.

قذعمل بضم اول و فتح ذال معجمه و سکون عین مهمله و کسر میم شتر فربه از جاربردی و ترجمه شافیه از ملا اسعد

قذال بفتح پس سر از دو طرف و دنبال گوش اسپ از منتخب و مؤید

فصل قاف مع رای مهمله

قرد ما نا بضم قاف و ضم دال کرد یا صحرائی از برهان.

قرنا و کرنا بفتح در اصل خرنا بوده نای بزرگ زیرا که خر بمعنی کلان می آید خای معجمه بقاف و کاف بدل میشود زجوا هر الحروف.

قرحی بالضم و بای موحده مفتوح گندم که هنوز خرد باشد بصورت یا بمعنی نزد و خوشه از منتخب.

قرا بکسر اول مهمانی و بضم اول مع الف مقصوره و بالضم و تشدید یا جمع قاری بالفتح و تشدید را

خوشخوان از منتخب چون مرد خواننده کار آزموده باشد اصلا مجاز بمعنی گران جان نیز آمده و بفتح اول و تخفیف در ترکی رنگ سیاه را گویند

قرء بضم اول و سکون را و بعد آن همزه بمعنی طهر که ضد حیض است و بمعنی حیض نیز آمده و این از لغات اضداد است از شرح نصاب و منتخب.

قرطبوس بکسر اول و سکون را مهمله و فتح طای مهمله و سکون عین مهمله با موحده بمعنی شی قلیل از جاربردی

قرابه بکسر اول و بای موحده نیام تیغ و خنجر و بالفتح نزدیکی از منتخب و صراح و بمعنی جبه سیاه و مشکهای آب نیز نوشته اند و در مصطلحات نوشته که قرابه بکسر اول لغت ترکی بمعنی نیام شمشیر و عبدالرحمن علی قوشچی این لفظ را بمعنی عربی نوشته لیکن اتفاق اسانید نیز با شد.

قرب بکسر اول و فتح ثانی و بای موحده مشکهای آب جمع قربه از لطائف.

قربیبا نام شهری از بوده بحور اشنوا

قرانات بکسر جمع الجمع قرن است که مدت سی سال باشد چه قرانات جمع قران و قران بالکسر جمع قرن چون بحار جمع بحر.

قربت بالضم و تای فوقانی حضرات خشک که مردم آن را نیز ترکی است از وروس اللغات

قروت بضمتین و در آخر فوقانی در ترکی پنیر و ضفرات خشک شده از فردوس اللغات

قرارات خوراکها و حلواهای سیاه

از شرح قران السعدین.

قروت شدن صحبت برهم خوردن صحبت از چهار شربت.

قرائت بکسر اول بر وزن رعایت بمعنی خواندن و باصطلاح نام علم تجوید و از مخارج بر آوردن حروف و این لفظ بر وزن حکمت نیز آمده.

قراح بالفتح و حای مهمله آب صاف و خالص هر چیز از منتخب و شرح نصاب

قرح بالفتح و حای مهمله زخم کردن و زخم که بفساد منجر شود از شرح نصاب و منتخب

قروح بضمتین جمع قرحه که بمعنی جراحت است از منتخب.

قرد بالکسر و دال مهمله بوزینه که آنرا کپی نیز گویند از منتخب.

قراد بضم اول و دال مهمله بمعنی کنه و آن جانوریست که در بدن سگ اکثر باشد

قریت خشکی چشم و خشکی چشم بمعنی شادمان از لطائف.

قرقره بفتح قاف اول و کسر قاف ثانی جمع قرقره که بفتح هر دو قاف است بمعنی آواز شکم که در اندرون شکم مفهوم و مسموع شود از بحر الجواهر و مؤید.

قر بالضم و تشدید را مهمله بمعنی سرما که فصل زمستان باشد و سردی بالفتح آتش سردی باشد از شرح نصاب

قرص لب نام دوای مرکب از دارو و دیگر ادویه که دافع زهر مار است

قراسنقر بفتح اول وضم سین مهمله و سکون نون وضم قاف لفظ ترکی است نام مرغ شکاری سیاه رنگ و گاهی کنایه باشد از شب و نام پادشاهی و نام غلامان ترکیه نیز می باشد و آق سنقر یعنی سنقر سفید و کنایه از روز.

قرمز بکسر اول و سکون دوم و چهارم کرمی معروف است و آن چیزی باشد که بدان ابریشم را سرخ رنگ رنگ زنند و در حقیقت آن جانوران باشند کوچک بقدر نخود که در بیشه کلکتار من پیدا می شوند آنرا کرده نگاه دارند و بوقت حاجت بجوشانند و رنگ سرخ حاصل نمایند و اصل قرمز معرب کرم است چون در اصل کرم کرم بود یعنی کرمیکه بدان کرز العینی ابریشم را رنگ کنند پس معرب کردند قرمز تشدید بوده تخفیف کرده قاف دوم را حذف کردند قرمز مشتق از سرخ و در برهان بکسر اول و سوم یعنی جانوران کوچک که بدان ابریشم را رنگ سرخ دهند و در چراغ هدایت بکسر اول و فتح میم.

قرموس بفتح اول وضم میم بمعنی بلندی بیخ درخت که آشیانه پرند گویند از برهان.

قرناس بالضم یعنی کوه از فرهنگ و نیز نام جانوری است.

قسطیوس بکسر قاف و سکون راء و فتح طای مهمله وضم یای مشدده بلای عظیم و داهیه از دیار روم.

قریطس بفتح اول وکسر ثانی و فتح طاء معجمه بمعنی شعر کلام منظوم از منتخب و بضم قاف و فتح را نام قبیله ایست از یهود از لطائف و سراج.

قرب فرائض آنکه حقتعالی با سالک فاعل و مدرک باشد و بنده با قوای و عضای و جوارح خود بمنزله آله باشد از کشف و در بعضی نوشته که قرب فرائض یعنی قرب حق که بنده را بسبب ادای فرائض حاصل شود.

قرطه بالضم و طای مهمله گوشواره از منتخب و کشف و سراج و در برهان نوشته که قرطه بالضم آواز و بیرون آمدن.

قرواط بالکسر یعنی از شراحان سکندرنامه معنی کشتی و صحیفه نوشته و بعضی نوشته اند که قرواط هفت اندیشه اسکندر رومی را ... نوشته و آن شکلیست چون با تیر ... تیر باد کرده بدان نشسته از دریا عبور نماید و الله اعلم بالصواب.

قریع بالفتح و عین مهمله کسی که بزرگ باشد یعنی گوشتی و برون الشجر ... معنی ... قریعه که بدان فال زنند از شرح ... در ... ملحق ... ابن ... گاه ... از ... .

معجمه که قرق و قورق مبدل از است والله اعلم بالصواب.

قراباغ بالفتح شهریست در ولایت قرابادا.

قرقف بفتح هر دو قاف بمعنی شراب و نام سه کتاب ترسایان در مذهب ایشان از منتخب و مؤید و شرح نصاب.

قرناق و قرنوق بالضم و حرف ثالث نون مردم تنگار و کنیزک و این لفظ ترکیست از لطائف.

قرق بالفتح آواز ماکیان یاین معنی افدا عربیست کذا فی المنتخب و بالفتح ترکی بمعنی دیه کذا فی المدار و بالضم نیز ترکی بمعنی نگهبانی و در مصطلحات قرق بالضم بمعنی منع و بازداشتن و در چراغ هدایت قرق شدن بضمتین بمعنی منع شدن.

قرصق بالضم معرب کرته یعنی پیرهن.

قرمساق بضم قاف و فتح را و سکون میم مرکب از خود بیگمان این هر دو لفظ ترکیست از لغات ترکی نوشته شده.

قرنفل بفتحتین وضم فا نام دوائیست معروف و باین معنی مرکب بکسر اول است و معنی آن بهندی گل لونگ چرا که این درخت بهندی لونگ را گویند و قرنفل ... گل است چون اکثر زنان هند ... گوش گذارند لهذا باین نام مسمی گشته از سراج و رشیدی.

قرا اول بفتح اول وضم واو لفظ ترکیست کسیکه پیشرو لشکر از رفتار از ... پیش باشد ... لشکر ... برق انداز و در شمسی بمعنی پیش رو لشکر و در لغات ترکی بمعنی شکار و جهنیکه ... تعیین بهرکار جنگ معین شود و در مصطلحات فوجیکه پیش پیش رود از سپاهی و کسیکه یعنی مقدمه لشکر و دشمن خبر دهد قراول در ترکی سپاهی را گویند.

قرب نوافل مولانا عبدالرحمن نوشته اند که بنده سالک فاعل و مدرک باشد و حق تعالی آله وی شود از نزد بعضی قرب حقتعالی که بنده را بسبب التزام نوافل حاصل شود.

قرمل بکسر قاف و کسر میم شتر کوچک از منتخب.

قرام بکسر اول پرده تنک و باریک و بمعنی پرده رنگین منقش نیز نوشته از کشف و منتخب و مدار.

قرم بالفتح شتر نر و مهتر قوم از منتخب و شرح نصاب.

قراقرم بفتح قاف اول وضم قاف ثانی وضم رای مهمله ثانی لفظ ترکیست نام شهریست از ترکستان.

قرن بفتح اول و سکون ثانی شاخ جیوان و گیسو و مدت طویل و در تعیین آن اختلافست صاحب قاموس نوشته که صد سال و در منتخب هفتاد سال و هشتاد سال یا صد سال و در برهان هشتاد سال و بعضی گویند که سی سال است و در صراح و کشف و غیره ... و در زمانیکه ... اهل آن ... و شتر ... .

و در منتخب نام موضع و بتحقیق پیوسته البیت از یمین و لیس قرنی از نشست

قرین — مصاحب و همنشین و یار از منتخب و بمعنی مثل و نظیر هم آمده

قراطغان بفتح قاف و ضم طای مهمله و غین معجمه نام پادشاه عراق -

قراطغان شاه بتحقیق صورت قراطغان شاه که پادشاه عراق بوده کودکان برای بازی از پشم سازند -

قرطین - بالضم و طای مهمله مفتوح دو گوشواره و حضرت حسنین رضی الله عنهما نیز مراد دارند از مدار و لطائف

قرص روین بمعنی ظرف یال و این لفظ ساخته هندیان فارسی زبان است

قرون بضمتین جمع قرن بمعنی شاخهای حیوان و زمانه های طویل -

قرائن بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم است جمع قرینه از منتخب

قربان بالضم چیزیکه در راه خدای تعالی تصدق کنند و بدان تقرب جویند بخدا از منتخب و قربان در محاوره فارسیان بمعنی کمان و آن چیزی است که در ترکش و غلاف حمائل اندر گردن اندازند بطوریکه ترکش پس پشت میماند و گاهی رسیدن کمان خود را در آن دوال نگاه دارند

قربان بالفتح بمعنی نزدیک شدن و نیز کنایه از جماع باشد از منتخب و در رشیدی و کشف و صراح باین معنی بالکسر است

قران بالکسر اول قرین شدن و هم آل کردن و

چیزی با چیزی پیوستن و باهم کردن و باصطلاح علم نجوم یکجا شدن دو کوکب از جمله هفت کواکب سیاره سوای شمس در برجی بیک درجه یا بیک دقیقه قران زهره با مشتری قران سعدین نامند یعنی دو ستاره سعد و دیگر قران زحل با مریخ قران نحسین نامند و قران نیرین آفتاب و ماه از مدار است -

قران کسیکه وقت ولادت او زهره و مشتری را قران باشد و برج قران در طالع او باشد و صاحب قران لقب امیر تیمور است که پادشاه مشهور نامی بوده است بدانکه چون برج را سی حصه کنند هر حصه را درجه گویند و چون درجه را شصت حصه کنند هر حصه را دقیقه نامند

بدانکه مجتمع شدن قمر را با شمس اجتماع نامند و مجتمع شدن یکی از خمسه متحیره را با شمس احتراق آن کوکب گویند و خمسه متحیره پنج کوکب سیاره را نامند سوای شمس و قمر و انهارا متحیره ازان گویند که گاه گاه این پنج کوکب را در سیر خود تحیر میشود یعنی در رفتار از پیش روی خود برگشته بسوی عقب روند و گاهی بر جای خود وقوف نمایند -

قرآن بالضم مصدر بمعنی کلام الله سبحانه و آن صد و چهارده سوره است و شش هزار و ششصد و شصت و شش آیت و پانصد و چهل رکوع و شمار آیات مذکوره بروایت جار الله زمخشری صاحب کشاف است و در بعضی نسخ

قصص است و در بعضی یک هزار و دویست و سی و یک هزار و دو صد و یک هزار و دو صد و ...

اما یک هزار و ...

پانصد و ... و ...

شصت و ... و شش و ...

و الله اعلم و قرآن مصدر است بمعنی خواندن

کرده منتقل شده بمعنی مفعول است

قرابه بالفتح و تخفیف و تشدید را و الف ... شیشه شراب صراحی از منتخب

قرحه بالفتح و حای مهمله طبیعت آدمی از ...

قره بالضم و تشدید را آسودگی بمعنی خنکی و سردی از صراح و کشف و مؤید و بمعنی راحت و روشنی نوشته اند گراو اثر ... و آنچه مشهور است در قرة العین بمعنی روشنی چشم شهرت دارد غلط محض است و مردم ازین مناسبت غافل اند که چشم را اثر خنکی ... اتفاق تمام است و در منتخب ... روشنی چشم ... در لطائف بمعنی روشنی چشم نوشته ...

قرطه بالضم گوشواره ... از منتخب

قره ... ... و قاف ... میل ... آماده کردن ... از شرح خاقانی -

قرینه بالکسر و یای معروف بمعنی آب از منتخب -

قراضه بضم اول ... ریزه زر از منتخب و در اصل لغت ... ریزه هر چیزی که از مقراض قطع شده بر زمین افتد ... ریزه ... زر ...

قرعه ... شدن معامله ...

خوردن و صورت نگرفتن معامله از چراغ هدایت و مصطلحات -

قرطه — بالضم بمعنی پاره یا آنچه از برنج و روپیه سازند که بدان فال گیرند و بالفتح کدوی تر از منتخب -

قریه بالفتح ده و موضع -

قرینه - پیوسته شدن چیزی بچیزی و مناسبت معنوی میان دو امر متعلقه ظاهری میان دو چیز و آنچه در بعضی بحور در وسط هر دو مصرع بیت واحد و لفظ قافیه وارد وقع شود -

قرحه بالضم و حای مهمله ریش و جراحت از منتخب و صراح و در ... الامراض بالفتح ... که از ان ریم پیدا شده باشد

قرون ... بضمتین ... زمانهای گذشته از مدار -

قرشی بالضم ... قبیله ... منسوب بقریش که نام قبیله معروف ... قبیله ... کنانه از اجداد حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم ... قریش ... و قرش با لفتح جانور عظیم الجثه است در دریا که بر تمامی جانوران دریا غالب باشد و بقول ... قبیله مذکور مقرر شده ... فی ... قرشی بضم اول و فتح ثانی ... و ... یا هر دو ... درست است ... خاقانی در تحفة العراقین قریشی آورده است

قرطی سوهی از پارچهٔ سبز و سیاه با ... ظاهراً منسوب بقرط که گنند نا آگویند

قرمزی - عبارت از سرخ رنگ است منسوب بقرمز -

قربانی - درین لفظ یای تحتانی زائد است چنانکه ضابطهٔ فارسیان است که گاهی در آخر کلمه یای زائده لاحق کنند چنانکه فلانی و فلان ... و خلاص ... قربانی یعنی آنکه ... اضحی ... قربانی کنند -

قروتی بفتحتین و ... [illegible]

فصل قاف مع ... [illegible]

[illegible] ... نام کوهی و نام فرشته ... [illegible] ... قاف و ... [illegible] ... سکون ... [illegible] ... کنند ... [illegible] ... کار ... [illegible] ... قزلباش ... سرخ ... شاه اسمعیل ... [illegible] ... سرخ ... [illegible]

عدد ترک کلاه که دوازده ترک بعدد ائمهٔ اثنا عشر علیهم السلام منظور داشته اند سرخ

قزاق - بالفتح و تشدید زای معجمه در ترکی بمعنی رهزن است از لغات ترکی -

قزل - بکسر اول و کسر زای معجمه سرخ و اصل این لفظ ... یعنی ترکیست ... و لغات ترکی ... تحقیق ... لفظ ... ترکی ... زرشت ... بفتح اول و کسر ثانی بمعنی ... از ... و کشته -

قزل ارسلان - بکسر اول و ثانی ... الف ... [illegible] ... بمعنی شیر و قزل ارسلان لقب پادشاه است که ... فاریابی ... [illegible] ... چون پادشاه مذکور ... و ... ترکیب ... عربی و ترکی ... بفتح اول و کسر ثانی ... باشد ... و کسر ... بمعنی لنگ ...

قزغان - بالفتح و ضم ... بزرگ از ... [illegible]

قزوین - بالفتح و کسر واو ... نام شهریست از ایران در عراق عجم -

فصل قاف مع سین مهمله

قسطاس - بالفتح ... [illegible] ... [illegible]

قسامه ... [illegible] ... [illegible]

... [illegible]

آن یعنی حصار از فرنگ

قسر - بالفتح بزور بر کاری بداشتن ... و دور قسری و حرکت قسری یعنی دور و حرکت چیزی که محرک آن دیگری باشد

قسطاس - بالکسر و بضم ترازو ... بزرگ که هندی ... گویند ... رومی است ... [illegible]

قسیس - بکسر اول و تشدید سین ... ثانی ... [illegible] ... [illegible]

قسطل - بالفتح ... [illegible] ... و بالکسر ... و بمعنی ... و باره ... [illegible] ... که آن ... [illegible] ... قسم ... و ... هندی ... [illegible]

قسام - بالفتح و تشدید ... قسمت کننده ... [illegible]

قسمت - بفتحتین ... و بکسر اول و سکون ثانی بهره و بخشش ... و بفتح اول و سکون ثانی بمعنی قسمت کردن و بخشش ... از منتخب ...

قسیم - قسمت کننده ... [illegible] ... بمعنی قسمت کننده ... [illegible] ... [illegible]

... [illegible]

قسطنطین - بضم ... [illegible]

قیصر روم ... نام پادشاه بانی شهر قسطنطنیه که الحال باستنبول ... دارد و آن دار الملک روم است

قسطنطنیه - بضم اول و سکون ثانی و فتح طای اول و سکون نون و کسر طای ثانی و سکون تحتانی و کسر نون و تشدید تحتانی مفتوحه نام شهر ... که آن دار الملک روم ... [illegible] ... و ... [illegible]

قساوره ... [illegible] ... و آن چنان باشد ... [illegible] ... و اهل ... گویند ... دار اسلام ... [illegible]

قسیمه ... [illegible]

قسوه - بالفتح ... دل شدن از منتخب

قسوره - بالفتح و واو ... و نیز ... بمعنی شیر ... از منتخب -

قسطلانی - بالفتح ... [illegible]

فصل قاف مع شین معجمه

قشلاق - ... [illegible]

قشر - بالکسر ... [illegible]

... [illegible]

قشعریره ... [illegible]

قشش - بالفتح و تشدید بعد از لاغری فربه شدن آدمی و ستور و نکوئی یافتن ستور از منتخب و لطائف -

قشعت - بالکسر تغیر شده رنگ گردید و بفتحتین سوختن روی از آفتاب و خشکی و از درویشی و تنگی معاش از صراح و منتخب -

قشلاق - بالکسر جاهای گرم که در زمستان دران بسر برند لفظ ترکی ست -

قشون - بضمتین این لفظ ترکیست در حقیقت بدون واو ست و واو برای اظهار ضمه در ترکی می نویسند فارسیان اکثر قشون را بواو معروف خوانند بمعنی گروهی از فوج از سراج و لغات ترکی

قشقه - [illegible] نشانی که هندوان بر پیشانی [illegible] از سراج -

قشیر [illegible] و سکون [illegible] تحتانی و فتح رای [illegible] خاستن [illegible] باقصر کرده -

فصل قاف مع صاد مهمله

قصوی - بالضم و سکون ثانی و فتح واو و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی انتها و نهایت تر و پایانی و دور تر و این صیغه مؤنث اقصی ست از کشف و غیره

قصب - بفتحتین نی و هر چه مانند نی باشد مثل نی قلم و جامه باشد از کتان و ابریشم بافند و بفتح اول و سکون ثانی [illegible] از منتخب و در خیابان نوشته که قصب بمعنی جامه معرب کسب ست و کسب بفتحتین و شین عربی جامه است که در هند مشهور ست نوعی از پارچهای ابریشمی -

قصب الجیب - بفتحتین قاف و صاد و جیم عربی بکسور و سکون تحتانی و بای موحده نوعی از خرما و گیاهی ست که اندک شیرینی دارد از خیابان گوید که آن بیخ کانس ست که در قریب [illegible] و بعضی قصب الجیب نوشته اند بضم جیم و تشدید بای موحده بمعنی جابس قصب الجیب بمعنی نی که بیجا در میان جامهای کهنه پیدا [illegible] بعضی قصب الجیب گفته اند و آن پاره کوچک از نی باشد که تا بیران نامهای امرا دران نهاده [illegible] صاحب [illegible] نوشته اند بفتح واو [illegible] و سکون تحتانی بمعنی نیشکر و در [illegible] در فقره گلستان بجای نیشکر لفظ نیشکر [illegible] می نویسند باین طور و قصب الجیب [illegible] را [illegible] شکری خورند -

قصارت - بفتح جامه شستن یعنی پیشه گازری از منتخب -

قصد - بالفتح بمعنی آهنگ و بمعنی اعتدال و هر چیز معتدل را قصد گویند و بمعنی راست رفتن و راستی راه از شرح نصاب و منتخب -

قصار - بالفتح و تشدید گازر از [illegible]

قصر - بالفتح کوشک و کوتاهی و جامه شستن از منتخب -

قصیر - کوتاه و کوتاهی کننده و نام غلامی که بسیار با وفا بود -

قصور - بضمتین کوتاهی و عاجز شدن و فرو ماندن از چیزی و جمع قصر که بمعنی کوشک ست و کوشک خانه بزرگ را گویند که از سنگ و خشت و جز آن سازند از منتخب و نام شهری از نواح لاهور ست

قصص - بکسر قاف و فتح صاد [illegible] جمع قصه و بفتحتین مصدر ست بمعنی [illegible] کردن [illegible] بصورتها اسم جمع قصه باشد [illegible]

قصی - بالفتح و تشدید صاد بمعنی سینه یا استخوان آن از منتخب -

قصب السبق - [illegible] و بفتحتین سین مهمله و بای موحده [illegible] بسازند و سواران از دور با اتفاق یکدیگر میدوند آن نی یکبارگی اسپان می دوانند اول کسیکه از جمله سواران سبقت نموده آن نی را از همه پیشتر بردارد در همه سواران معزز و ممتاز میگردد و از همه نقد مشروط میگیرد -

قصیل - غله جو نو رسیده تا نارسیده که بفارسی خوید گویند از لطائف -

قصد کردن - اراده خون کسی کردن

قصب السبق بردن غالب آمدن یا سبقت و پیشدستی کردن

قصابگان - جمع قصاب ست بلغت فارسی لیکن خلاف القیاس و گویند که نام قسمی از مرغانست از شرح قران السعدین و در صورتیکه بمعنی از مرغان باشد بکاف عربی ست جمع قصابک است غالبا که کس باشد و در رشیدی نوشته که قصابک [illegible] تیز پر و خوش رفتار که بر لب آبها نشیند

قصبه - بفتحات شهر کوچک یا ده کلان و بمعنی [illegible] هر چه مثل نی باشد و نای گلوی و بسکون صاد خطا ست از کشف و رشیدی و منتخب -

قصب الذریره - بالفتح زای معجمه و کسر رای مهمله و یای معروف و رای مهمله و های ملفوظ که بهندی [illegible] گویند بکسر جیم فارسی -

قصبه - بالکسر [illegible] بزرگ از [illegible] و در شرح نصاب بالفتح -

قصیر - پارچه از قسم کتان -

قصیده - در لغت بمعنی مغز [illegible] و در اصطلاح شعرا نظمی که هر دو مصرع بیت اول با مصرع ثانی ابیات دیگر هم قافیه باشد و دران مدح یا ذم یا وعظ یا حکایت یا امثال آن بیان شود و کمتر از پانزده بیت نباشد وجه تسمیه آنکه در قصیده معنی جلیل کثیره [illegible]

فصل قاف مع ضاد معجمه

قضا - بالفتح [illegible] گزاردن [illegible]

داد اکردن و آفریدن و تمام کردن و بیان نمودن بمعنی عطا و بیکه و قت آن گذشته باشد و در شرح نقات نظر آمده که قضا آنست که حکم الهی در حق اشیا وفا دفعهٔ واقع شده و قدر آنچه بتدریج برطبق آن حکم اولین بمرحلهٔ ظهور میرسد لهذا قضا امرست و قدر مامور و در لطائف چنین نوشته که فرق میان قضا و قدر آنست که قضا حکم ازلی در مرتبهٔ تفصیل و گاهی لفظ قضا بمعنی اتفاقا و اراده بمعنی نیز آمده چنانکه قضارا چنین باشد

قضارا بمعنی از قضا چنانکه در بیت [illegible] بمعنی [illegible] از رسالهٔ معتبره [illegible]

قضیب بالفتح اول و کسر ثانی و یای تحتانی و موحده شاخ درخت و جمع آن قضبان [illegible] از لطائف

قضات بضم اول و تخفیف ضاد معجمه و بای فوقانی جمع قاضی و باین معنی بتشدید ضاد معجمه خطاست چنانکه هر اسم فاعل که ناقص باشد جمع آن بر همین وزن قضات آید بضم اول و تخفیف ثانی چنانکه رُوات جمع راوی و غُزات جمع غازی و ولات جمع والی

[illegible]

معنون با شد به کلیت و جزئیت کذب اصل چنانچه قضیهٔ منعکسه از کل انسان حیوان بعض الحیوان انسان می آید و این را قضیهٔ منعکسه مستوی گویند

قضیهٔ معکوسه مستوی را و هم از شرح نصاب

قضبان بالضم و بالکسر و سکون ضاد شاخها و درختان این جمع قضیب است که بمعنی شاخ درخت باشد از منتخب و غیاثان

قضاعه بضم اول و عین مهمله حیوانیست بصورت سگ که در آب میماند و خایهٔ آنرا جند بیدستر گویند نام قبیله ایست از شرح نصاب

قضیه بفتح اول و کسر ثانی و یا [illegible] مشدده بمعنی [illegible] حکم گزاردن و خبر و بحکم و باصطلاح منطق گفته اند که احتمال صدق و کذب داشته باشد و باصطلاح جملهٔ خبریه گویند چنانکه العالم حادث و زید قائم

قضیهٔ کلیه آنست که حکم کرده شود در آن بر جمیع افراد موضوع مانند کل انسان حیوان

قضیهٔ مهمله آنست که نبود موضوع او شخص معین و نباشد در آن بیان کلیت و جزئیت چنانچه الانسان حیوان

قضیهٔ جزئیه آنست که حکم کرده شود در آن بر بعض افراد موضوع مثل بعض الحیوان انسان

[illegible]

مراد از جملهٔ انشائیه باشد

فصل قاف مع طای حطی

قطا بفتح مرغیست که از آواز آن نام او مشتق است اگر نیز از قطا نیز گویند که آواز کردن قطا در بیابان مسافران را دلیل باشد بر آنکه در نزدیکی آب است

قطعا بالفتح بمعنی هرگز

قطاع بکسر اول [illegible] جامه از منتخب و از آئین اکبری نوشته

که بضم اول نوعی از [illegible]

قطب بضم و فتح آهنی که آسیا بر آن میگردد و [illegible] قوم و سالار که [illegible] بر او باشد و [illegible] از منتخب و باصطلاح علم هیئت قطب یکی از آن دو نقطه است که [illegible] سیاهی کره [illegible] که چون [illegible] دولابی و هر دو نقطهٔ آن هر دو نقطه از جای خود نجنبد و نزد [illegible] دیگر [illegible] کره چون هر دو قطب فلک [illegible] در جنوب و شمال [illegible] واقع شده اند و بقدرت الهی دو ستاره در محل هر دو قطب [illegible] اند آنها را نیز قطب گویند چون ربع مسکون [illegible] ارض است لهذا قطب شمالی [illegible]

[illegible]

بحکم الهی در قبضهٔ قضا و قدر مفوض باشد

قطربا بضم و را مهمله نیز مضموم و بای موحده قسمی از جنون است قطرب در اصل اسم کرمی است سیاه که بر روی آب بسرعت تمام حرکات مختلفه بی انتظام میکند و بمناسبت آن نام مرضی که نوعی از انواع جنون و دیوانگی است صاحب این مرض در هیچ جا قرار نگیرد و از همه گریزان باشد از [illegible]

قطعیه [illegible] بریدگی و جدائی و دوری

قطاع [illegible] و زدو کنایه از [illegible]

[illegible]

قطور [illegible] [illegible]

قطار [illegible] ایلان و بالکسر [illegible] و بالضم [illegible] و باصطلاح [illegible] در میان دایره [illegible] دایره [illegible] قطر [illegible] دوران [illegible]

قطار [illegible] شتران برابر برابر بسته در یک [illegible] رونده [illegible]

[illegible]

[illegible]

آن بر جمیع هر چیزی که باشد واقع میشود-
قطمیر- بالکسر پوست باریک که بر تخم خرما میباشد یا نقطهٔ سفید که بر پشت تخم خرما میباشد یا شکاف تخم خرما یا ریشه که در میان شکاف تخم خرما باشد و گاهی کنایه بمعنی شی قلیل کوچک نیز می آید و قطمیر نام سگ اصحاب کهف است از منتخب و صراح و کشف و شرح نصاب
قطاس بضم اول و سین مهمله معرب قوتاس لفظ ترکی بمعنی موی دم گاو کوهی که آنرا کج گاو گویند از برهان و غیره آن و از لغات ترکی نیز آمده-
قط- بالفتح و تشدید بریدن چیز سخت و از ینجاست قط قلم و بالکسر گربه که هندی بلی معروف است و بالفتح و بالضم و تشدید طا و تخفیف [illegible] آن بمعنی [illegible] و بالفتح و تشدید طا [illegible] از ینجاست [illegible]
قطیع بالفتح بریدن و بمعنی زیادت ها نوشتن خطاست از بهار عجم
قطف- بالفتح چیدن میوه و غیره و [illegible] و آهسته راه رفتن [illegible] و بالکسر بمعنی میوه و بار درخت که [illegible] نام [illegible]
[illegible]

نیز نوشته-
قطائف- چادرهای پیچیده جمع قطیفه و بمعنی لوزینه و نان لوزینه و رشته که از میدهٔ گندم سازند آنرا رشته قطائف گویند از منتخب و در لطائف نوشته که حلوای [illegible]
قطاع الطریق بضم اول و تشدید [illegible] بمعنی رهزنان که مال مسافران بغارت برند یا قتل کنند یا بفریب کشند-
قطاریق- های و هوی جنگ یعنی شور و غوغا که بوقت جنگ امثال آن می برآید از لطائف-
قطران بالکسر نام شاعری نامشهور و نام روغنی باشد سیاه و بدبو که اکثر در [illegible] از برهان و [illegible] بالفتح و بالکسر [illegible] مؤلف گوید ظاهرا آن روغن [illegible] است-
[illegible] زدن [illegible] و [illegible] کردن و تیز رفتن از برهان و بهار عجم و سراج و [illegible] در مصطلحات نوشته که قطره کشیدن [illegible] کردن و فشاندن و برداشتن نیز بمعنی [illegible] کردن [illegible] آمده-
[illegible] دونده و تیز رفتار [illegible]
قطن بالضم و بضمتین بمعنی [illegible] و بفتحتین استخوان میان [illegible]
[illegible] از منتخب-
[illegible]

و چراغ هدایت و مصطلحات-
قطره- بالفتح بمعنی دویدن و پارهٔ آب که از جائی چکد از منتخب-
قطعه و قطیع- گله گوسفندان و گاو و اسپان و غیر آن از منتخب و شرح نصاب
قطاع- بالفتح و تشدید [illegible] بسیار [illegible] ماخوذ از قطع [illegible] از [illegible]
قطعه- بکسر اول و سکون ثانی پاره از چیزی و در اصطلاح شعرا [illegible] وار و پایدار دگویا که آن پاره ایست از غزل قصیده بریده شده [illegible]
و بهار عجم و بمعنی بالفتح [illegible]
[illegible]
قطنی [illegible]
[illegible] بودن این لفظ [illegible]
قطنی بضم قاف و سکون طا و کسر نون کرباس باشد که از ریسمان پنبه بافند و بمعنی جامهٔ مشروع که تار آن از ابریشم و پود آن از ریسمان پنبه باشد-

فصل قاف مع عین مهمله

قعود- بضمتین بمعنی نشستن و [illegible] بعد از خوابیدن و شتر جوان از منتخب
قعر- بالفتح ته چاه و بن چاه و غیر آن و عمق چیزی از لطائف و غیره-
قعل- بالفتح [illegible]
[illegible]

[illegible] بمعنی [illegible] و این از اهل لسان بثبوت پیوسته
قعده- بالفتح نشستن و بالکسر نوعی از نشستن و بالضم مرکبی که بران شبان سوار شوند و چیزیکه بران سوار شوند از منتخب و لطائف
قعقعه- بفتح هر دو قاف و سکون عین مهمله اول آواز کاغذ و پوست خشک و آواز سلاح از منتخب
قعید- بالفتح زنیکه [illegible] شوهر [illegible] باشد از شرح نصاب-
[illegible]

فصل قاف مع فا

قفا- بالفتح پس گردن و [illegible] از منتخب و شرح نصاب [illegible]
[illegible] پس گردن [illegible]
قفل ابجد- نوعی از قفل است که در آن چند حلقه پهلودار [illegible] باشد و بر هر حلقه با چند حرف ابجد کنده باشند چون حروف پهلوی های حلقه [illegible] ابجد با لفظی مرتب شوند قفل [illegible] و اگر حروف بر پهلو در هم باشند قفل [illegible] کشاده نشود-
قفار- بالفتح [illegible] نان [illegible] و زمین خالی از آب و گیاه از منتخب و لطائف-
قفر- بالفتح زمین خالی از آب و گیاه و گرسنه ماندن و بضمتین [illegible] اندک

گوشت شدن از منتخب ولطائف -

قفاهیر بفتح بمعنی صورت و روی نیکو از برهان و در نصاب قفاهیر بسای حطی نوشته اند و آنچه شارحان آنرا دو لفظ پنداشته در معنی آن تکلفات کرده اند ظاهرا خطاست و صاحب فردوس اللغات بجای حطی نوشته بمعنی روی وخو شرومی -

قفیز بفتح اول وکسر ثانی و یای معروف وزای معجمه پیمانه ایست مقدار دوازده صاع و هر صاع هشت رطل باشد و رطل نیم آثار بود و از ین مقدار یکصد و چهل و چهار گز شرعی از منتخب و در رساله معربات نوشته که قفیز معرب کفیز است -

قفل و سواس چیزی باشد از آهن که حلقهای آهنی دارد که بستن و کشادن آن خالی از اشکال نیست و اهل هند آنرا گورکهدهندا گویند از بهار عجم و سراج و رشیدی

قفس - بفتحتین خانهٔ مرغان این لفظ بسین و صاد هر دو عربیست لیکن این قدر هست که استعمال این لفظ در فارسی بسین و صاد هر دو می شود و در عربی فقط بصاد از سراج و کشف و غیره -

قفا نبک - بکسر قاف و فتح نون و سکون بای موحده و کسر کاف لفظ اول از مطلع قصیدهٔ امرؤالقیس که شاعر عربی بوده است و در عرب آن مطلع اینست بیت قفا نبک من ذکری حبیب و منزل بسقط اللوی بین الدخول و حومل ٭ و معنی بیت اینست که بایستید تا گریه کنیم

از یاد کردن حبیب و منزل حبیب که نام آن سقط اللوی است و آن واقع است در میان دخول و حومل که هر دو نام مکانست -

قفل بضم اول و سکون ثانی و بضمتین نیز آمده بمعنی معروف است از صراح و فصول اکبری -

قفا خاریدن شرمنده شدن از چراغ هدایت -

قفه - بالضم و تشدید فا بمعنی زنبیل بافته از صراح و از منتخب نیز همین مستفاد میشود و دیگر بمعنی بلند و جائیکه بلند مستعمل در مصطلحات

قفه مینار بمعنی آشیان که بالای مینار سازند

قفل رومی - نوعی از قفل که ...

فصل قاف مع قاف

ققنس بضم قاف و سکون قاف ثانی و ضم نون و سین مهمله جانوریست که مخفف ققنوس است که لفظ یونانی باشد و فتح نون غلط و آن مرغیست که موسیقی را از آواز او حکما استخراج کرده اند و عمرش هزار سال باشد و جفت ندارد و توالد و تناسل او باین طور میباشد که هرگاه پیر میگردد و هیزم جمع کرده در میان آن می نشیند و از منقار خود که بسیار سوراخ دارد آوازمیکشد از هر سوراخ منقارش سرودی علیحده برمی آید و سرودیکه بهنگام مردن از او برمی آید گویند نیز برمی آید و از آن هیزم آتش افروخته میشود و آن مرغ سوخته خاکستر میگردد و بعضی نوشته که در منقارش سه صد و شصت

سوراخ باشد چون موسمش آید و بر هیزم نشسته سرود آغاز کند و از آواز خود مست گشته بال برهم میزند چندانکه آتش از بال او می جهد و می سوزد پس بقدرت الهی باران بران خاکستر می بارد و دران خاکستر یک بیضه پیدا میشود باز همان جانور ازان بیضه بیرون می آید و بفارسی آنرا آتشزن گویند از کشف و برهان و مؤید و داراشکوه

فصل قاف مع لام

قلم دست و پا و استخوان ساق و آرنج از مصطلحات -

قلا - بالفتح و تشدید لام بمعنی اندک از شرح نصاب -

قلاوز بفتح اول و ثانی بمعنی قاز که مرغ معروف است از شرح نصاب مولانا یوسف ... از شرح نصاب بضم اول و فتح لام مرقوم

قلا بالفتح دشمنی و دشمن داشتن کسی را از منتخب و کشف و بضم بدون همزه بمعنی اسپیکه نگش بادامی از روی باز تا دم و خط سیاه سر تا پیش باشد -

قلب - بروزن قلب در آخر بای موحده چاه یا چاه کهنه که خام باشد از منتخب و شرح نصاب -

قلاوسه - بکسر قاف و ضم لام و واو و غیر ملفوظ و سکون بای موحده ... ترکی بمعنی کرده که ... ماضی است از کردن بالای زدن ... -

قلاب - بالضم و تشدید لام خار آهنی خمیده حلقه باشد که چیزی بدان

توان آویخت بالفتح و تشدید لام گردانندهٔ از سره بنا سره یعنی دغا باز از لطائف -

قلب بالفتح واژگون و برگردانیده شده و بمعنی دل و گویند که دل را قلب نام ازان شد که در سینه واژگون آویزان است و نیز لفظ قلب بمعنی میان هر چیز و سیم و زر ناسره و غیر خالص و نام منزل هژدهم از منازل قمر و آن ستاره ایست ستاره میانگی سرخ و بزرگ که بجای قلب عقرب واقع شده و بمعنی فوج میانه و سط لشکر که پادشاه دران باشد و چهار فوج دیگر که جناح و ساقه و میمنه و میسره بود پیرامون آن باشد از کشف و منتخب و لطائف

قلعه گلاب بضم کاف فارسی نام قلعه ایست که بر کوه گیلوله واقع است و زندانیان را دران نگاه دارند از مصطلحات -

قلت - بضم و تای فوقانی باشر هندی از برهان و بکسر اول و تشدید لام کمی کمیابی

قلم خبست حساب دیگر ... از مصطلحات -

قلم دست - کسیکه بقلم کار کند

قلمچی - بجیم و یای معروف و جیم فارسی شمشیر از لغات ترکی و در لغات ... بمعنی ... و بدون یاء این لفظ ترکیست -

قلاج - بالضم و تشدید لام و جیم برکشیدن چیزی مثل کشیدن کمان و مقدار دراز هر دو دست که گویند ... چون ... بقلاج زدی سوی کمان ...

ولفظ قلاج ترکی ست از چراغ هدایت ولغات ترکی و سراج۔

قلح بفتحتین وحای مهمله زردی دندان وچرک وآلودگی آن۔

قلائد بفتح اول وکسر همزه که حرف چهارم ست جمع قلاده۔

قلعهٔ بغداد باصطلاح لوطیان شکم را گویند۔

قلم بند سازنده موقلم که نقاشی بدان کنند وآنچه بقید تحریر آورده شده باشد۔

قلمکار نوعی از بافته که منقوش الوان منقش باشد۔

قلندر در اصل کلندر بود بکاف عربی یعنی کنده کاتراشیده که در پس در اندازند تا زود وکشاده نگردد ودرین النسبت خلاف عرب وعجم قلندر بقاف شده وبعضی معرب گفته اند اول صحیح ست از خیابان ودر جواهر الحروف نوشته که در اصل غلندر بغین معجمه بود۔

قلنطار بالضم وقاف ثانی مفتوح زنگ که بهندی چیکری گویند از برهان۔

قلاوز بفتح اول وضم واو وزای معجمه لفظ ترکیست یعنی راه برو مقدم لشکر وسوارانی که محافظت لشکر کنند از برهان وسراج ولطائف ودر لغات ترکی بضم قاف وکسر واو۔

قلیسن بضم قاف وفتح لام وسکون تحتانی وکسر دال مهمله وسین مهمله حکیم ونام کتابی که دو اشکال ضمیمه هندسه۔

این مخفف اقلیدس ست۔

قلس بالفتح وسین مهمله آنچه از گلو بیکدفعه برآید از طعام وآنچه بدو بار وسه بار آید آنرا قی گویند از منتخب وصراح

قلطاس بالضم ودو طای مهمله وسین مهمله اروی که نیخ ست معروف که آنرا پخته نان خورش سازند از برهان۔

قلماش بالضم وشین معجمه بیهوده وهرزه ظاهرا این معنی مخفف قل ماشئت باشد یعنی بگو هرچه خواستی تو ودر فرهنگ بمعنی متاع خانه مرقوم ساخته ظاهرا این معنی مزید قماش خواهد بود از لطائف۔

قلاش بالفتح وتشدید لام وشین معجمه بنام وننگ ومفلس ومردبی خیر وبیجود ونوند واین لفظ ترکیست از برهان وسراج۔

قلندس بفتح اول وضم ثانی نهاد عربی شعر بادکه خواران از منتخب وشرح نصاب۔

قلاع بکسر اول وعین مهمله جمع قلعه وبضم اول جوشش دهان که بیماری معروفست از منتخب۔

قلع بالفتح برکندن ونیز نام معدن ارزیز از منتخب۔

قلاق بالفتح نام ملکیست از ترکستان ونام قومی از ترک۔

قلپاق بیای فارسی در ترکی کلاه را گویند از مصطلحات۔

قلچاق بضم اول وجیم فارسی

در ترکی دستانه آهنی از مصطلحات۔

قلاق بضم اول لفظ ترکی بمعنی گوش از لغات ترکی۔

قلق بفتحتین بیقراری وبی آرامی وبفتح اول وکسر لام بی قرار وبی آرام وتیز سالها۔

قل بالضم در ترکی غلام را گویند وبعربی صیغه امر بمعنی بگو۔

قلقل بضم هر دو قاف آواز ریختن آب ونان از شیشه وصراحی وبفتح معنی کلام مهمل وبمعنی حب قلقل دوائیست مشابه بفلفل گرد۔

قلل بضم اول وفتح ثانی سرهای کوه جمع قله۔

قلزم بفتح اول وضم زای معجمه موضعی است درمیان مصر ومکه باضافت بحر طرف او کرده میشود چرا که کناره بحر محیط واقع ست از قاموس ودر رشیدی نوشته که رودی ست در حوالی خوارزم ودر لطائف قلزم بضم اول وسوم دریا وچاه بسیار آب وفتح سوم نیز آمده ودر عجائب المخلوقات ست که دریائیست که از جهت آبیده قلزم نام شهریست که بر کنار آن آباد ست بآن نام خوانده وفارسیان آن را قرزم نیز گویند کذا ودر بحر عجم نوشته که فارسیان قلزم را بضم اول وفتح زای معجمه بمعنی دریا نوشته قلازم بمعنی دریا وچاه عمیق بسیار آب ونیز

نوشته اند که قلزم ماخوذ از قلزمه ومعنی آن ابتلاع ست یعنی فرو بردن چیزی بگلو وچون دریاست مذکور بغایت عمیق ست لهذا قلزم گویند۔

قلم بالفتح بریدن وتراشیدن مو وناخن وقلم بفتحتین خامه تراشیده شده وهرچه بریده ومقطوع باشد ماخوذ از قلم بالفتح که مذکور شد وبمعنی اندکی از موی سرکه بر هر دو جانب درمیان ابرو وگوش فرو گذاشته بمقراض می برند بهجرا از منتخب وشرح نصاب ازیوسفی از بعض شروح وباصطلاح تصوف عقل اول را گویند۔

قلقان بالفتح وبدو قاف ترکی سپر را گویند که بهندی ڈهال گویند۔

قلیان بالکسر حقه تنباکو کشی واین در اصل غلیان بود بفتحتین که لفظ عربیست بمعنی جوشیدن فارسیان ترکی دان آنرا تصرف نموده بکسر اول وگاهی بفتح اول استعمال نموده بمعنی حقه تنباکو کشی آرند بجهت آنکه بوقت دم کشیدن آب دران می جوشد چنانکه در حقه آبگینه دیده می شود۔

قلیان بالفتح وحرف سوم تای فوقانی پیغمبری بود ویوشع ابن نون یکی برای احوال فتح زن خود واقف گردد وشمه چیزی نمایند واین تجاست در اصل قلتبان شخصی را گویند که مرد زن خود را بانای ناشایسته ببیند یا نام او ساخته

می غلطانند تا هموار و محکم گردد و شخص
بیغیرت و بیچاره را از آن قلتبان گویند
که چنانکه آن سنگ را در گردیدن اختیار
نیست و اختیارش بدست گرداننده
است همچنین او نیز محکوم زن خود است
در اصل قلتبان بغین معجمه بوده است قریب
مخرج قاف بدل شده از برهان و رشیدی
و لطائف و جهانگیری۔

قلتین بضم قاف و تشدید لام مفتوح
و فتح فوقانی بمعنی دو خم بزرگ
که در آن یک هزار و دو صد رطل عراقی
آب گنجد پس بقدر این چنین دو خم آب در
مذهب شافعی از استعمال نجس نمی شود

قلمزن کنایه از نویسنده و نقاش و
نیز آمده از سراج۔

قلم پاک کن بضم کاف و دوم پاک
کننده قلم و آن پارچه پشمینه یا کرباس
باشد که بدان قلم سیاهی آلود را پاک کنند۔

قلم در کشیدن کنایه از محو کردن از سراج

قلم ساختن [illegible] رسانیدن

قلم در سیاهی [illegible] رقم
بمعنی کشیدن از رشیدی و [illegible]
رسانیدن [illegible]

قلم [illegible]

قلم [illegible]

[illegible]

پیدا شده یعنی محل روان نمودن قلم
[illegible] معنی قلم و ملک مطبوعست

قلّاب بضم قاف و تشدید لام خار آهنی
خمدار که بران شکار ماهی کنند یا خود از
قلب بمعنی برگردانیدن۔

قلعه قهقهه نام قلعه در ایران از مضافات
آذربایجان که در آنجا [illegible] ضرب المثل
[illegible]۔

قلّه بالضم و تشدید لام سر کوه و بالای هر
چیزی و سبوی بزرگ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] با الضم و [illegible]
[illegible] کمیت [illegible]
باشد [illegible] و موی [illegible]
[illegible] باشد۔

قلیه [illegible] تحتانی
گوشت [illegible] بریان کرده [illegible]
[illegible] میان [illegible] بریان
کردن [illegible] سازند [illegible]
[illegible]

قلاوه [illegible]
[illegible] از فردوس اللغات

قلیه [illegible]
[illegible]
[illegible] از برهان۔

[illegible]

قلنسوه بفتحتین و سکون نون و سین مهمله
کلاه و ظاهر این مخفف قلنسوه است
از فردوس اللغات وغیره۔

قلعه بالفتح عمارت سنگین و حصار از
کشف و مؤید و مدار و صراح و غیر آن
و در منتخب بالکسر۔

قلقله بفتح هر دو قاف جنبش و بیقراری
و جنبانیدن حرف ساکن و [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] آوردن [illegible] و مثل آن۔

قلعی بالفتح و کسر عین مهمله [illegible]
[illegible] که از [illegible] ازان
میخیزد از صراح۔

قلقاقی بضم اول در ترکی
سردار غلامان قل غلام و [illegible] لام
و سکون [illegible]
سردار را [illegible] است۔

قلی [illegible] بمعنی غلام [illegible]
[illegible]

قلی [illegible]
[illegible]

[illegible]

مؤید و برهان **قلی** بکسرتین بمعنی [illegible] و بضم
اول و کسر لام در ترکی بمعنی غلام۔

قلی بفتحتین قسمی از برد که خط خط باشد
بجلو دار راست۔

قلاوزی بفتح اول و ضم واو و کسر
زاء معجمه رهبری و پیش روی [illegible]
[illegible] از رشیدی و سراج و برهان

قلّالی بالفتح و تشدید لام [illegible]
[illegible] فروشی و دغا بازی۔

قلندری نوعی از شعر۔

قلای بالفتح نوعی از اسپ [illegible]
[illegible] ظاهر آنست
که در بیان لفظ قله گذشت۔

فصل قاف مع میم

قُمّا بالضم و تشدید میم کنیزک و [illegible]
که برای افزودن قوت باه بکار آید [illegible]
[illegible] از لطائف وغیره۔

قمار بفتح اول و سکون میم و [illegible]
[illegible]
[illegible]

قماش [illegible] اول [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

نام شهریست در منتهای هندوستان قریب دریای شور بطرف جنوب که عود خوب در آنجا پیدا میشود از برهان و سراج و در بحر الجواهر و منتخب و کشف و لطائف نوشته اند که قمار بفتح اول نام موضعی ست از بلاد هند که عود آنجا بهتر باشد و نیز در سراج نوشته که چون قاف در هندی نیست ظاهراً قمار معرب کمار باشد که نام جائی در هند بوده باشد

قمر بفتحتین ماه و باصطلاح کیمیاگران نقره۔

قمطر بکسر اول و فتح میم و سکون طای مهمله شتر فربه و مرد کوتاه و صندوقی که در و کتاب نگاه دارند از منتخب و قاموس و بمعنی خریطهٔ کتاب نیز نوشته اند۔

قماش بضم اول رخت و اسباب و جامهٔ ابریشمی و متاع خانه و بمعنی جوهر و صفت نیز آمده از منتخب و کشف و صراح و مؤید و لطائف۔

قماط بکسر اول پارچه که طفل نوزاده را دران پیچید و بر بالای آن ریسمان بر پیچید مگر روی طفل کشاده دارند و این رسم ولایت ست و در هندوستان این رسم را کمتر شناسند و بفارسی آنرا غنداک گویند بضم غین معجمه از منتخب و سروری و شمسی و بمعنی پارچهٔ جامه که طفل نوزائیده بران بول و براز کند غلط است۔

قمع بالفتح و عین مهمله عمود زدن بر چیزی و شکستن و خوار گردانیدن از منتخب و صراح۔

قمل بالفتح و تخفیف میم شپش و بفتحتین سپش شدن و شپش کلان شدن و بالضم و تشدید میم مفتوح بمعنی کنه و ملخها و بمعنی جمع قمله است از منتخب و در برهان بضم و تخفیف میم شپش و تشدید میم کنه و کنه جانوریست که در گوسپند و شتر و گاو می افتد و خون می مکد۔

قمقام بالفتح هر دو قاف کارد بزرگ از مؤید و صراح و در منتخب بالفتح دریا و بمعنی مهتر و نوعی از شپش و آن کنه ریزه باشد

قمم بکسر اول و فتح ثانی جمع قمه بمعنی سر هر چیز و مجازاً بلند بها

قم صیغهٔ امر ست بمعنی برخیز و استاده شو و بالضم و تشدید میم نام شهریست درمیان ساده و اصفهان و بالفتح و تشدید میم جاروب کردن خانه را معنی دوم از لب اللباب و معنی سوم از منتخب۔

قمین بروزن فعیل سزاوار و لائق از شرح نصاب۔

قمران و قمرین هر دو تثنیهٔ قمر که عبارت از شمس و قمر ست بجهت تغلیب قمر زیراکه در محاورهٔ عرب قمر مذکر ست و شمس مؤنث چنانکه مادر و پدر را والدین گویند نه والدتین۔

قمه بالضم و تشدید میم سر هر چیز و بلندی هر چیز و بمعنی گروه از منتخب و غیره و در فردوس اللغات نوشته که قمه بمعنی کلس بر سر گنبد نصب کنند و بفتحتین تخفیف در ترکی نام سلاح ست دو دمه که بکمر می بندند

قمرغه بفتح اول و ضم میم و سکون را بهمله و فتح غین معجمه شکارگاه که امرا و سلاطین در احاطهٔ کلان آهو و گوزن و غیره میگذارند از لغات ترکی نوشته شد

قمره بالفتح قمارخانه و قمار۔

قمقمه بضم هر دو قاف نام ظرفی کوچک که بفارسی آنرا کوزه گویند

قمحدوه بفتح اول و دوم و سکون حای مهمله و ضم دال و فتح واو پس سر یعنی آدم خوابیده که رو بسوی آسمان کند و مجازاً سری که بر زمین تلاقی گردد۔

قمامه بضم اول خار و خاشاک که از خانه روفته شود و گروه آدمی از منتخب و در شرح قصائد خاقانی نام شهر ملحدان۔

قمی بالضم و تشدید میم و تخفیف میم نیز آمده منسوب بقم که نام شهریست در ایران و تخلص شاعری که ملک نام داشت و او یکی از ملازمان سلطان ابراهیم شاه عادل تخت نشین بیجاپور بود و دختر خود را بنکاح ظهوری داده بود۔

قمچی بالفتح و جیم فارسی در ترکی تازیانه را گویند۔

قماری بفتح قاف و کسر را مهمله جمع قمری که طائر معروفست۔

فصل قاف مع نون

قنب بالکسر و تشدید نون مفتوح موحده درختی ست که برگش نشه آرد و بهندی بهنگ گویند۔

قندیل آب نوعی از قندیل آبگینهٔ بلوری که آنرا آب پر کرده و روغن بران انداخته فتیله در آن میان آن روشن نمایند۔

قنات بالفتح کاریز و نیزه و استخوان مهرهٔ پشت از منتخب و شرح نصاب و بمعنی پرده که بپاس قائم مقام دیوار باشد ترکیست۔

قناعت بالفتح راضی شدن بیک چیز از صراح و بهار عجم و مزیل و خیابان و منتخب و شکرستان و در کشف بکسر نوشته

قنوت بضمتین فرمانبرداری و دعا خواندن و خاموشی از کشف و منتخب و نام دعای معروف و کاریزها و مهرهای پشت از لطائف۔

قنوات بفتحتین کاریزها جمع قنات و بمعنی کاریز در بیان لفظ کاریز مسطور ست

قند بالفتح شکر کذا فی المنتخب و در سراج نوشته که قند معرب کند ست و لفظ کند مفرس کهند ست که محاورهٔ اهل پنجاب باشد۔

قناد بالفتح و تشدید نون و دال مهمله قندساز و حلوائی۔

قنفذ بالضم و سکون نون و ضم فا و ذال معجمه و بفتح فا نیز آمده خارپشت و آن جانوریست خزنده که بر پشتش مثل دوک خارها باشد بهندی آنرا سیهی گویند از منتخب و لطائف۔

قند مکرر قندیکه آنرا دوباره صاف کرده باشند و باین عمل بغایت مصفی میشود و اکثر جا مراد از قند مکرر لبان

معشوق باشد از رشیدی -
قپلار بالکسر یک پوست گاو پر زر، و بعضی گفته اند که یک صد و پنجاه رطل از طلا و نقره از منتخب و برهان -
قنبر بالفتح و بای موحده نام غلام حضرت علی کرم الله وجهه -
قناره بضم قاف چوبی یا آهنی طویل که قصابان گوسپند سلخ کرده بران آویزند و بعضی قطعه فروشند از مصطلحات -
قنطار بکسر اماله قنطار -
قندز بضم قاف و سکون نون و ضم دال مهمله و زای معجمه نام ولایتی ست [illegible] از لطائف و نام جانوری سیاه مشابه سگ که در ترکستان می باشد پوست آن را پوستین سازند [illegible] ست آنرا نیز قندز گویند از برهان سراج و کشف و نیز در سراج نوشته که [illegible] گویند قندز سگ آبی ست [illegible] ترکی ست و در لغات ترکی [illegible] که قندز بالضم نام ولایتیست [illegible] بدخشان و جانوری [illegible] پوست او بغایت گرم بود و جند بیدستر [illegible] او ست -
قنص بالفتح شکار کردن و دام نهادن -
قنوط بضمتین ناامید و ناامید شدن از منتخب و شرح نصاب و در لطائف [illegible] اول و ضم ثانی ناامید -
قنوع بضمتین قانع شدن از [illegible]
قنع بکسر [illegible] پوششی که بالای مقنعه

باشد و بعضی بمعنی مقنعه گفته از منتخب -
قنداق بالضم چوبی که نال بندوق را در وی نشانند لغت ترکیست از لطائف مردم هندرا از ناواقفی کنده گویند -
قنق بضمتین مهمان و بفتح نون نیز آمده ظاهرا ترکی ست از لطائف -
قندیل بکسر صحیح و بالفتح خطاست و آن معروفست که دران چراغ می افروزند و نیز چیزی باشد میان تهی که تیراندازان اندازند برای کمال محافظت تیر از چراغ هدایت در رساله معربات قندیل معرب کندیل بالفتح -
قنوان بالکسر خوشه ها از منتخب و در منتخب نوشته که خوشه های خرمای تازه جمع قنو ست و ذو خوشه خرما و بدین معنی تثنیه است -
قنوقن بالکسر در ترکی نیام کارد و شمشیر را گویند -
قنو بالکسر خوشه خرما از منتخب و شرح نصاب
قنبره بفتح اول و سکون نون و ضم [illegible] فوقانی و رای مهمله نوعی از [illegible] که دامنش کوتاه باشد [illegible] [illegible] از مصطلحات
قنیه بالکسر [illegible] بالضم [illegible] و [illegible] منتخب -
قنینه بالکسر و نون مشدده و [illegible] تحتانی ساکن و بعد آن نون و این لفظ [illegible]

دران نگرند مثل شیشه و صراحی وغیره و قنانی جمع آن از بحر الجواهر و صراح -
قنطره بالفتح پل که بر دریا بندند از منتخب و صراح و قاموس -
قناد خانه جائیکه قندسازان در آنجا قند سازند و بهندی کهنڈسال گویند

فصل قاف مع واو

قوا بالضم اول جمع قوت در اصل قوو بود و واو متحرک ما قبل او مفتوح آن واو را بالف بدل کردند قوا شد -
قوبا بالضم و واو معروف و بای موحده علتی ست که بر جلد بدن پیدا آید بهندی داد گویند -
قوس السما عبارت از نصف فلک یا ربع [illegible] چرا که چون تمام فلک مرئی و غیر مرئی بشکل دائره تصور کرده شود پس نصف آن یا ثلث آن یا ربع آن البته بصورت قوس باشد یا آنکه از قوس السما قوس قزح مراد باشد -
قوشباقلاشتو [illegible] در ترکی بمعنی [illegible] کرده -
قورت با واو معروف و ضم رای مهمله و تای فوقانی [illegible] خشک از لغات ترکی -
[illegible] بضم اول و فتح [illegible] [illegible] [illegible] از منتخب و [illegible] و در [illegible] [illegible]

که معرب کونچ که در شکم باشد -
قوچ بالضم و واو معروف و جیم فارسی میش نر [illegible] جنگی [illegible] و نیز آمده این لفظ ترکیست از برهان و سراج و خیابان -
قول شارح مرکبی ست که مجهول باشد بمعرفت آن [illegible] آن و قول بمعنی مرکب و شارح [illegible] کننده و این مرکب که شارح معرف [illegible] قول شارح گویند چنانکه حیوان ناطق قول شارح ست که مجهول باشد و لفظا انسان معروف مشروح -
قوس قزح بضم قاف و فتح زای معجمه و حای مهمله کمان [illegible] رنگین و طوق که در هوای ابر ظاهر شود و آنرا کمان رستم و کمان شیطان نیز گویند قوس قزح ازان گویند که قزح ماخوذ ست از قزحه بالضم بمعنی زرد و سرخ و سبز یا آنکه ماخوذ باشد از قزح بمعنی ارتفاع یا منسوب بقزح که نام فرشته ایست موکل ابر از منتخب و در لطائف از کنز آورده که قزح نام شیطان ست ازینجا قوس قزح یعنی کمان شیطان فقیر مولف گوید ظاهرا چرا شیطان ازان منسوب کرده اند که چون شیطان نیز از جنس ناری ست و مجهول است که [illegible] [illegible] قوس قزح نیست و قتیکه آفتاب [illegible] بافق [illegible] باشد [illegible]

اوراز ابر بسته ترشیح قطرات صغار پیدا نبوده باشد پس آن ترشیح قطرات مذکوره ابری دیگر بود که تا افق که قریباً و ساقطاً پهن شده باشد درین صورت از کنار او نصف اندالات آفتاب عکس دران قطرات مترشحه می افتد پس آن آسمان را که ازان قطرات مترشحه بجانب آفتاب است و آفتاب پس پشت او نشانست کمان ازتشکل ملون بنظر می آید و این وجه محض بفضل حق سبحانه و تعالی فقیر مؤلف را در آئینه فکر بافضل و منکشف شده چون در بعض کتب حکمت بدیدن باعث ظهور قوس قزح اتفاق افتاد مطابق یافت الحمد لله علی نعمائه و این فقیر درین عمر سی و شش سال خود از عکس ماه هم قوس قزح بوقت شب دیده است مگر آن سفید بوده است۔

قواد بالفتح و تشدید واو و دال مهمله دلال و بمعنی مرد بی غیرت و قلتبان از لطائف و غیره۔

قود بالتحتین و دال مهمله قصاص از منتخب و صحاح و لطائف۔

قواعد نام کتاب و جمع قاعده۔

قوس النهار عبارت از مقدار مسافت سیر ظاهری شمس از افق مشرقی تا افق مغربی چراکه چون تمام فلک مرئی و غیر مرئی را بصورت دائره فرض کنند نصف آن بالضرور بشکل قوس باشد پس نصف مرئی فلک را که سیر شمس در روز باشد قوس النهار گفتند۔

قور بواو مجهول در ترکی سلاح و آهن را گویند۔

قومس بالضم و واو معروف نام شهریست۔

قواس بالفتح و تشدید واو کمان ساز۔

قوش بالضم و واو معروف و شین نام مرغ شکاری کذا فی المنتخب و غیر آن و در لغات ترکی نوشته که قوش بضم قاف و واو معدوله غیر ملفوظ و سکون شین معجمه بمعنی مرغ شکاری مثل باز و چره و شکره و شاهین عموماً و بمعنی باز خصوصاً۔

قوارع حوادث زمانه و تتمیه ها جمع قارعه۔

قورق بضم اول و سکون رای مهمله لفظ ترکی ست مطابق قاعده ترکی واو علامت ضمه قاف ست پس قورق بروزن لفظ سرخ شد بمعنی ممنوع و منع کرده شده از چراغ هدایت و بهار عجم و در مدار بمعنی نگهبانی و در لغات ترکی که نهایت معتبر است چنین نوشته که قورق بضم قاف اول و واو معدوله یعنی غیر ملفوظ و ضم رای مهمله و سکون قاف بمعنی احاطه و در فرهنگ بمعنی شکارگاه نوشته و یکی از اصحاب تحقیق نوشته که قورق بضم قاف و واو معدوله غیر ملفوظ و ضم رای مهمله بمعنی ممنوع و منع شده چنانچه اثر گوید بیت قورق شد گفتگوی می بدان نحوی که ساقی نامه شد از نسخها محو و در فرهنگ بمعنی قید و بند نوشته۔

قونشلق در ترکی بمعنی همسایگی۔

قوافل جمع قافله۔

قوال بالفتح و تشدید واو مرد زبان آور و بسیار سخن و در عرف سرود گوی را گویند از منتخب و لطائف۔

قول بالفتح در عربی گفتار و در اصطلاح موسیقیان نوعی از سرود که در ابیات عربی نیز داخل باشد و در ترکی بالضم اول فوج درمیان و انبوه سپاه و نیز در لغات ترکی قول بضم قاف و واو معدوله و سکون لام بمعنی دست بازوی و غلام و آنچه در مردم متعارفست که بوقت عهد و پیمان دست را بدست دیگری می دهند و می گویند که ما قول داریم یا قول گرفتیم درین صورت لفظ قول ترکی است پس لفظ قول را درین معنی بفتح خواندن و عربی دانستن خطاست۔

قوی ییل بضم قاف و کسر همزه که بدل از یای تحتانی ست بمعنی سال گوسپند چه قوی بترکی گوسپند را گویند و ییل بمعنی سال چرا که نزد حکما ترکستان دوره دوازده سال معین ست و هر سال را ازان بنام یکی از حیوانات منسوب کنند و احکام آنها را از خوی آن جانوران استنباط می نمایند و قوی ییل سال هشتم ست از دوازده سال مذکوره و آن اینست سچقان ییل اود ییل پارس ییل توشقان ییل لوی ییل یونت ییل ایلان ییل قوی ییل بیچی ییل تخاقوی ییل ایت ییل تنگوز ییل۔

قوام بالفتح راستی و عدل و بکسر اول نظام و اصل چیزی از مؤید و منتخب و کشف و لطائف و استادن و بقای چیزی۔

قوائم بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست پایهای چیزی که قیام آن چیز بدانست جمع قائمه و دست و پای آدمی و بهائم از لطائف و کشف و فردوس اللغات۔

قویم بفتح اول و کسر واو بمعنی راست و استوار۔

قوم بالفتح گروه مردان از شرح نصاب یوسفی۔

قویمه بفتح اول و کسر واو و هر چیز موزونی که راست و استوار باشد۔

قواره بضم اول پارچه هر چیز و پارچه مدور که خیاط وقت تقطیع پیراهن از محل گریبان بر می آرد و چیزیکه از اطراف آن بریده شود از منتخب و مؤید۔

قوقه بضم قاف اول و فتح قاف دوم بمعنی کلاه و تکمه گریبان و امثال آن این لفظ ترکی ست از رشیدی و برهان و سراج اللغات۔

قورمه بفتح اول و ضم واو و سکون رای مهمله بمعنی مطلق بریان خصوصاً گوشت بریان از لغات ترکی۔

قوصره بفتح اول و صاد مهمله خرماییه و جوال خرما که از برگ خرما سازند از لطائف

قوه بضم و تشدید واو قوت و استعداد و امکان

قورچی بالضم و هر دو قاف و جیم فارسی لفظ ترکی ست بمعنی نوکر و خدمتگار از بهار ابیات ست و غیره -

قوپچی بالضم میر شکار -

قورچی بالضم سلاح و اره و آهنگر از مدار چه قور در ترکی سلاح را گویند و در لغات ترکی قورچی بمعنی اهتمام کننده دربار پادشاه نوشته

قورچی باشی سردار سلاحداران و داروغه سلاح خانه این لفظ مرکب ست از قور که سلاح و ادوات حرب را گویند و چی علامت فاعلیت و باش بمعنی سر و حرف یای حرف اضافت ست -

قورغی بالضم قاف و واو در ترکی [illegible] برای بند و بست [illegible] و جا استعمال [illegible]

قوی بالضم قاف [illegible] و سکون یا در ترکی گوسپند را گویند و بضم اول و تشدید واو و کسره در عربی منسوب بقوه بحذف تای فوقانی مصدری -

قوای طبیعی آنکه تعلق آنها بجگر ست و آن جاذبه و ماسکه و هاضمه و دافعه و نامیه و مولده است -

قوای حیوانی آنکه از دل منبعث میشود و منقسم بحیوان باشد چون حرکت قلب و نبض و قوتیکه حافظ حیات ست و قوتیکه بدن را از نقص نگاه میدارد و غضب و شهوت و فرح از همان جنس است -

قوای نفسانی از دماغ منبعث میشود چون باصره و شامه و سامعه و ذائقه و لامسه و حس مشترک و خیال و متفکره و واهمه و حافظه -

فصل قاف مع ها

قهبلس بالفتح و بای موحده [illegible] وکسر لام و سین [illegible] ذکر [illegible] جنس از شرح نصاب و منتخب -

قهرمان بفتح اول و سکون ها و فتح را معرب کهرمان بمعنی کار فرما از برهان و در [illegible] حاکم با جلال [illegible] نوشته اند که [illegible] قهرمان [illegible] از [illegible] نسبت [illegible] بقهرکه بمعنی غلبه است [illegible] قهرمان بمعنی [illegible] و بعضی محققین نوشته اند که قهرمان بفتح اول و ثانی لفظ ترکی ست بمعنی کار فرما -

قهستان بضم اول ملکی ست از خراسان

قهوه بالفتح [illegible] که آن را [illegible] و [illegible] آ [illegible] نوشته اند و در شرح نصاب نوشته که قهوه بالفتح شراب [illegible] می آرد [illegible]

قهقهه بالفتح هر دو قاف خندیدن بسیار با آواز بلند و نام قلعه [illegible] از [illegible] از برهان و غیره -

فصل قاف مع یای تحتانی

قیام بکسر اول مصدر ست بمعنی قائم شدن و قیامت معروف و قیامت بهمین سبب گویند که در آن وقت مردگان زنده شده قیام خواهند کرد و نیز لفظ قیامت در فارسی بمعنی نهایت و بسیار و کار عجیب مستعمل میشود چنانچه فلان [illegible] قیامت شوخ ست از بهار عجم و سراج -

قیادت بکسر اول [illegible] شدن بمعنی رهبری نمودن [illegible] بمعنی [illegible] نیز آید -

قیح بالفتح و حای مهمله ریم و آن خون [illegible] ست که سفید مائل بزردی [illegible] میگردد از شرح نصاب -

قیدشه [illegible] قلعه و حصار را از کشف -

قیر بالکسر بروزن [illegible] بمعنی سیاه که [illegible] کرکین [illegible] سیاه و [illegible] که بر کشتی [illegible] تا آب [illegible] کشتی [illegible] از بهار عجم بمعنی زال نوشته و در لطائف [illegible] برهان و در منتخب چیزی ست [illegible] که بر کشتی و شتران مالند -

قیصر بالفتح لقب پادشاه روم ست هر کسیکه پادشاه باشد و [illegible] بزبان [illegible] طفل را گویند که مادرش پیش از آنکه او را زاید بمیرد و شکم مادر [illegible] افکنند و آن فرزند بیرون آید چون اول پادشاهان قیاصره که اغسطوس نام داشت همچنین بوجود آمده بود بنابران بدین اسم سلطنت ازان روز هر پادشاه روم را قیصر گویند از برهان -

قیصور بالفتح نام شهریست بجانب شرقی دریای محیط کافور خوب از آنجا پیدا میشود از برهان و سراج و نیز نام دیگر شهریست که در کوهستان کابل واقع ست از برهان -

قیماز بالفتح و زای معجمه کنیز و خدمتگار از لطائف -

قیس بالفتح و سین مهمله نام مجنون عاشق لیلی بود و نام جزیره ست در بصورت معرب کیش ست از منتخب -

قیاس بکسر اول اندازه و اندازه گرفتن میان دو چیز و برابر گردانیدن در چیزی را با دیگری و در حکمی از منتخب و مؤید و بهار عجم و کنز و کشف و صراح و باصطلاح منطقیان قولیست که از دو قضیه که لازم آید ازو نتیجه و این را باصطلاح منطق شکل نیز گویند -

قیطاوس بالفتح معرب کیکاوس و شکلیست بر فلک از اشکال شمالی بصورت مثلث بزرگ -

قیراط بالکسر و طای مهمله نیم دانگ که چهار جو میانه باشد از منتخب و از الفاظ الادویه و معدومی و کتاب حکیم [illegible] خان شاه جهان آبادی نیز همین ثبوت میرسد که قیراط نیم دانگ است که چهار جو میانه باشد و در شرح وقایه پنج جو [illegible] پانزده [illegible]

قریب باشد و در کنز اللغة وقفیز پیمانه ایست و در رشیدی نوشته که قفیز اطیب خانه و چهار خمس خشت و خشت یک جو باشد و قیل سه و نیم جو و در منتخب نوشته که صاحب قاموس نوشته که قفیز اداور هر شهر مختلف باشد و بوزن عرضگاه متعارا اکثری قول منتخب است که قفیز ادا ینید انگشت است -

قیاس مع الفارق قیاس کردن چیزی را بر چیزی بلا منا سبت و اشتراک میان هر دو -

قیماق بالفتح سر شیر که بهندی ملائی گویند از لغات ترکی -

قیمال بالکسر و یای معروف و فتحا رگیست که کشادن آن بخون گرفتن سر دردی و بکلوی مفید باشد بهمین سبب بر عرف سر درگ گویند از غفتی -

قیل بالکسر نام سبا پاتی است و کنایه از کلام و سخن دری بن صورت مخففست قیل و قال است کما اول با خنی مجهول بمعنی گفته شد و ثانی معروف بمعنی گفت

چون کلام عرب بجمعهم اکلام مباحثه با یزید و لفظ تشبیه از تداق میا فتد از جهت مجاز بمعنی کلام و سخن مستعمل میشود از لطایف و مؤید و دار و بالفتح بمعنی پادشاه و اقبال جمع آن -

قیام هم بکسر قاف استادن از بحر الجواهر و صراح و کشف -

قیم بکسر اول و فتح ثانی قیمتها این جمع قیمت گشت بفتح قاف و تشدید یای مکسوره بمعنی بر پا دارنده از منتخب -

قیوم بفتح اول و ضم تحتانی مشدد و صیغه مبالغه بمعنی بسیار قائم شونده و یکی از اسمای الهی -

قیطون بالفتح آنچه از نخ ابریشم بافند آن را بر زه دامن و گریبان جامه دوزند از مصطلحات و این ترکیست -

قیروان بالفتح و را مفتوحه نام شهریست در نواحی مغرب و نواحی افریقیه از منتخب و لب الالباب و در برهان و لطائف بالکسر یای معروف و رای مهمله

سر قوی و نیز در لطائف و منتخب بفتح شش که درو بکار روانست -

قیاست کردن کارهای عجیب و غریب بکار بردن و زیاده از طاقت در کار کردن خود را از شرح دیوان شعرا و برهان

قیمن بالفتح آهنگر بمعنی عربیست از شرح نصاب و بترکی آنکه نیام کارد و شمشیر

قیملم بالکسر یعنی قیلو له از لطائف و بالفتح مخفف قیلوله باشد و بیای معروف نوعی از فتق که خصیه بزرگ شدن خایه باشد

قیصریه نام شهر -

قیدافه بفتح قاف و حروف تحتانی و دال معجمه و بعضی بدال مهمله نیز نوشته اند نام شاهی با بادشاه بر وع از رشیدی -

قیلوله بالفتح و واو معروف خواب نیمروز و در منتخب نوشته خواب پیش از شام -

قی بالفتح رو طعام و نام زمینیکه ساکن بعضی مغلان شده است از شرح قرآن السعدین

قیسی بالفتح قسمی از زر و آلو از جهانگیری

قیچی بالفتح مقراض و این لفظ ترکیست از جهانگیری

قیروطی بالفتح و واو معروف بلغت یونانی موم روغن را گویند از برهان -

قیاس اقترانی بدانکه قیاس که باصطلاح منطقیان است بر دو قسم است اقترانی و استثنائی اقترانی آنست که در وی نتیجه بالفعل مذکور نباشد بلکه بالقوه بود یعنی ماده نتیجه در صغری و کبری موجود باشد مگر در ترتیب اجزای آن موجود نباشد چنانچه العالم متغیر و کل متغیر حادث پس نتیجه وی العالم حادث باشد و اقترانی را اقترانی از آن گویند که اقتران و مقارنت با نتیجه است بالفعل موجود نیست یعنی هیئت حالیه نتیجه مذکور نیست بلکه ماده آن موجود است و استثنائی آنست که در وی عین نتیجه یا نقیض او بالفعل مذکور باشد چنانکه ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود لکن الشمس طالعة نتیجه وی النهار موجود باشد بالفعل موجود است بعینه و اگر چنین استثنا کنند ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود لکن النهار لیس بموجود پس نتیجه وی الشمس لیست بطالعة باشد پس درین صورت در قیاس نقیض نتیجه موجود است که عبارت است از الشمس طالعة

باب کاف عربی

فصل کاف عربی مع الف

کالا اسباب و رخت و متاع که غیر حیوان باشد از برهان و سراج -

کار کیا بکسر کاف دوم که کاف عربی است و یای تحتانی مقلوب الاضافت است یعنی کیای کار یعنی خداوند کار را که کار باید و متعلق باشد و آن عبارت است از پادشاه از سراج و لطائف و در برهان بکاف دوم فارسی بمعنی زیر نوشته و بعضی اهل لغت بمعنی کارفرما و کاربرداز نیز نوشته اند و بمعنی یکه بصر از اربع عناصر نیز در برهان و لطائف مرقوم

کاغذ حلوا کاغذیکه حلوا وران بچینند پس آن کاغذ را از شکر پر و لهذا از حیث نکاره را گویند و بعضی گویند که نوعی از کاغذ است بغایت لطیف -

کاکا برادر کلان و بمعنی غلام قدیم که در خانه پیر شده باشد و بهندی افغانی

برادر پدر را گویند از برهان -

کاسب بکسر سین مهمله کسب کننده

کار آب باضافت شراب خوردن از مصطلحات -

کاتب دانا و نقشی تر که آزاد هم نیز گویند و نویسنده از منتخب -

کارطلب کنایه از شجاع و بهادر۔

کاث نام شهری از خراسان که نزدیک خوارزم واقع ست و نوعی از برنج و عصارهٔ چوب درختی که با برگ تنبول خورند از جهانگیری۔

کافت بفتح و این صیغهٔ ماضی بمعنی مصدر۔

کاشت زراعت کردن و این ماضی بمعنی مصدر ست از برهان۔

کافر نعمت پوشندهٔ نعمت یعنی ناسپاس۔

کاسات جمع کاسه که بمعنی پیاله است۔

کائنات موجودات و مخلوقات۔

کاج بجیم عربی احول و بمعنی کاش که کلمهٔ تمنا و افسوس ست با معنی جیم مبدل از شین ست و نام درختی از قسم صنوبر از برهان و لطائف سوای این معنی بمعنی سیلی نیز نوشته است که بر گردن مجرم زنند۔

کاخ بخای معجمه قصر و کوشک از برهان و در لطائف بمعنی باران نیز نوشته۔

کاسد بکسر سین مهمله بی رواج یعنی متاع و نقدی که از باعث نقصان آن کسی بر غبت نستاند۔

کارشید عمل کننده و اطاعت کننده از برهان۔

کارود براء مهمله موقوف و بفتح آن و معنی معروف ست۔

کالبد لام موقوف و ضم بای موحده قالب هر چیز یعنی تن و بدن آدمی و دیگر حیوانات و بفتح با نیز گفته اند از سراج و برهان

کاغذ بادو با فا فی و بدل افاقست

کاغذی ست معروف که بر رشته بسته بهوا کشند از مصطلحات۔

کاود بدال مهمله حرص و شره از لطائف۔

کائد بکسر همزه بمعنی مکار۔

کارسند خدمت گار۔

کاغذ معرب کاغد که بدال مهمله است و کاغد معرب از کاغ که بمعنی بانگ است باشد و بدال مهمله که کلمهٔ نسبت ست از بهار عجم۔

کافر بکسر فا بمعنی ساتر و پوشنده و چون بیدین دین حق را می پوشد و باسلام نمی گرود کافر گفتند و فارسیان بفتح فا نیز استعمال کنند چنانکه کافر با خنجر قافیه سازند از لطائف و مؤید و کشف و بهار عجم و منتخب و نیز در همین کتب مذکور ست که کافر بمعنی رود بزرگ و کشاورز و شب تاریک و آنکه بالاء زره جامه پوشند این همه مجاز ست از معنی ساتر۔

کاریگر بر وزن غریب علیه کارگر۔

کافور دوائی خوشبو و سفید و سرد و خشک و نام شیر است و نام بهشت از برهان۔

کافور شوه از سرد و نامرد از برهان۔

کالیچه بر وزن بالیچه نام قلعه در هندوستان از سراج۔

کاچار اسباب خانه از سراج و برهان۔

کاسه فغفور پیالهٔ چینی۔

کاغذ زر کسی و قبالهٔ هندوی برات و غیره از خیابان۔

کارزار جنگ و مقابله و اکثر محل کثرت کار و جزء کاری مردم ستی۔

کاسر بکسر سین مهمله شکننده و نام پرنده که صاحب آن عضو را چنداد که می شکنند از شرح نصاب۔

کام گرفتن کام گاره

کاسه گر نام مطربی که واضع قول و نام نحنی ست از شرح خاقانی۔

کاریعنی عمل ست و بمجاز صنعت و پیشه و هنر و زراعت و کشت امر بمعنی و گاهی در اواخر اسماء معنی فاعل و مفعول دهد چون جفاکار و بینا کار و بمعنی بدل بینا نکه کاراز از سراج و برهان۔

کاشغر بفتح غین معجمه شهریست از توران در اقلیم پنجم مابین توران و ترکستان و چین

کاغذ گیر بجیم و ورقی که بعلاق و کاغذ گرفته باشند از مصطلحات۔

کاسه شعر اصطلاح فارسی دانان هند بمحتاج و فقیر را گویند۔

کاز بزای معجمه خانه که از نی و علف سازند و سکائیکه شاخهای درختها بران گذارند چنانکه مزارعان و شبانان در بیابان و صیادان وقت پنهان شدن برای صید سازند و بمعنی صومعه که بر کوه سازند مجاز ست از سراج و رشیدی و برهان و کشف و جهانگیری و صاحب برهان بمعنی درخت صنوبر نیز نوشته و گفته که برای معنی درخت صنوبر برای عربی و فارسی هر دو آمده و لفظ کاز بکاف فارسی و زای عربی بمعنی ویران و منفرش که برای جامه و کاغذ

بریدن باشد یا برای طلا و نقره قطع کردن یا برای گل گرفتن شمع که آنرا گلگیر نیز گویند و بمعنی علف و گیاه که بزبان هندی آنرا گهاس گویند بای مخلوط التلفظ را که بغیر هندی تلفظ آن دشوار ست حذف کردند و سین را بزای معجمه بدل کردند و توافق این دو زبان بسیار است کذا فی سراج اللغات و رشیدی و اللطائف۔

کاریز بیای مجهول بر وزن فالیز جوی آب را گویند که مزارعان باغبانان بمعنی و در زیر زمین بکاوند که آب آن بالای زمین روان شود از برهان و سراج و زبانی بعض اهل ولایت۔

کاژ بزای فارسی احول و قسمی از صنوبر که آنرا صنوبر صغار گویند از برهان و جهانگیری و رشیدی و مؤید۔

کاس بسین مهمله نقاره و بمعنی خوک که جانور معروف ست و در عربی جام تیز آب و بمعنی مطلق جام نیز نوشته اند از برهان و منتخب و شرح نصاب و سراج۔

کاوس پادشاهی بود عظیم الشان که رستم از نوکران او بود و او را کیکاوس نیز گویند و معانی نوشته اند که او شهره بوده در اصل این لفظ بود و او بوده و دیگری از ان بهم خلط یک شد او است مانند طاوس واو اول را بهمزه بهینه بدل کردند از جهت تخفیف از سراج۔

کابوس بضم بای موحده و واو معروف

و سین مهمله حالتی ست که مرد خفته را فرو میگیرد و آن چنان باشد که آدمی شکل مهیب یا هنگامه آفتی در خواب دیده بترسد و بحیلت چیزی همگران معلوم میشود و خروش کردن آغاز دهد بیست هم میتوانند و اکثر بودن این علت را اطبا مقدمه صرع نوشته اند و این را فضا غوطه و هندیان نیز نامند و بفارسی سکاچه گویند از منتخب و لطائف و شرح نصاب و بعضی کابوس را بمعنی ابله و نادان نیز نوشته اند

کاورس نوعی از غله که بهندی چینا نامند و آن ریزه و باریک شد از مصطلحات و مؤید و بعضی بمعنی غله باجره نوشته اند لیکن اول اقوی ست -

کاویانی درفش علم فریدون منسوب بکاوه آهنگر و آن چرمی بود از پلنگ که کاوه بوقت کار کردن بر میان می بست فریدون بجنگ ضحاک آنرا بر علم بسته بود بعد از فتح آنرا بجواهر مرصع کرده از برهان و سراج -

کاش بشین معجمه کلمه آرزو و افسوس و نام شهری و بمعنی شیشه و آبگینه با معنی مفرس کانچ ست که لفظ هندی ست بتبدیل جیم فارسی بشین معجمه از برهان و سراج -

کاکل شمع دود که بر سر شمع باشد -

کاغ بغین معجمه آتش و بمعنی شخوار چارپایان و ناله و فریاد و آواز زاغ و نام طائر از برهان -

کاف مخفف تنگاف و نام جزیره

و این حرف برای چند معنی آید اول برای بیان و آن بعد یای صفت و اسمای اشارت آید مصرعه گلی که یک ورقش آبروی نه چمن ست * و گاهی این کاف آسیای توصیفی بفاصله افتد چنانکه بیت وجودی دهد روشنائی بجمع * که سوزیش در سینه باشد چو شمع * و گاهی حذف هم باشد مثال آن * بیت * با من گفتا مکن بروی نظر گفتم بچشم * سوی من بین و مبین بدیگری گفتم بچشم * و گاهی در آخر مصرعه ساکن هم آید چنانچه بیت اگر دود درون من بپر از دود تا که بپرسی حال من ای آتش جان * دوم برای معنی تعلیل که آن برای اظهار علت مدعا می آید و قائم مقام زیرا که بود مثال آن مصرعه جفا مکن که جفا رسم دلربائی نیست * سوم کاف مفاجات این را فجائیه نیز گویند و معنی ناگاه دهد چنانچه بیت لشکر اسلام چو آنجا رسید * بود زمین تشنه که دریا رسید * چهارم کاف نتیجه و ترتب فائده و تفریعیه نیز نامند چنانکه درین عبارت که چهل سال مشق کردم که خط من شانی پیدا کرد و مثال دیگر چنانچه درین مصرعه مصرعه ای بی خبر بکوش که صاحب خبر شوی * پنجم کاف عطف چنانکه در ابتدای مصرعه ثانی این بیت بیت ای بسا اسپ تیز رو که بماند * که خر لنگ جان بمنزل برد * ششم کاف ربط و آن اکثر برای ربط میان دو جمله و میان مبتدا و خبر واقع شود مثال

آن بیت گفتم که دلم گفت که بر خولت کمش + گفتم چشم گفت که بیچون کمش * هفتم کاف که امیدوار این در محل استفهام آید و استفهام سه قسم ست انکاری و تقریری و استخباری مثال انکاری بیت که میگوید که بر عزم سفر بست * بقتل عاشق مسکین کمر بست * مثال تقریری بیت که بر فروزد هر بامداد مطلع صبح * که بر فرازد هر شب بلند صبح شفق * مثال استخباری مصرعه فراق و هجر که آورد در جهان یارب * و کاف استفهام در آخر مصرع باشباع نیز می آید چنانچه درین بیت بیت گر سر قتل من مسکین بداری راست گو * جز تو کافر خصم جان عاشقان را که * باید دانست که مردم ایران کاف استفهام را باشباع کسره خوانند و هندیان مجهول هشتم کاف تفصیل و آن معنی بلکه دهد چنانکه بیت نه من بران گل عارض غزل سرایم و بس * که عندلیب تو از هر طرف هزار انند * نهم برای تردید چنانچه حافظ فرماید بیت اگر تو زخم زنی که دیگری مرهم * و گر تو زهر دهی به که دیگری تریاک * دهم کاف بمعنی از چنانکه سعدی گوید قطعه ترک احسان خواجه اولی تر * کاحتمال جفای بوابان * بتمنای گوشت مردن به * که تقاضای زشت قصابان * یازدهم کاف بمعنی هر که چنانکه بیت دگر کشور آباد

بیند بخواب * که دارد دل اهل کشور خراب * دوازدهم کاف تصغیر و آن در آخر کلمه آید و ما قبلش مفتوح باشد چون مردک و طفلک و تیزک سیزدهم کاف برای تحقیر چون مردک چهاردهم کاف برای تعظیم چنانچه بهتر که و خوشتر که پانزدهم کاف برای ترحم چون طفلک مالک شانزدهم کاف بمعنی تایید و آن مانند کاف تعلیل ست و فرق میان هر دو همین ست که ما بعد این برای تائید ما قبلش باشد چنانکه درین بیت بیت محبت را لیس از شاخ محبت لذتی باشد * که شاخ نخل پیوندی * از اول ثمر دارد * ناصر علی گوید بیت محبت که رود گر استخوانم توتیا گردد * که از سائیدن صندل کجا نقصان رسد بو را * هفدهم کاف تشبیه و آن در فارسی بمعنی چنانچه و هر بیت چنان میخورد زنگی خام را * که زنگی خورد مغز بادام را * و از همین قسم ست کاف بمعنی بجهو * بیت نیست در جنگ سلحدار که او * جو دو هیچ وفادار که او * صاحب جهان از گروت نوشته که گاهی کاف تشبیه در آخر کلمه ساکن واقع میشود چنانکه تیرک بمعنی ورقه تیر مانند تیر و جوال دوز که خلد و خشتک بمعنی پارچه چارگوشه که زیر بغل جامه و میان پائجامه دوزند چرا که مشابه بخشت باشد و در عربی کاف تشبیه بر اول کلمات عرب مفتوح می آید و آن کلمات را مجرور

سازد و چنانچه درین شعر شعر فظوبی لیا ب
کبیت العتیق ❊ حوالیه من کل فج عمیق ❊
[۱۸] هیژدهم کاف خطاب و آن درا و اخر
کلمات عربی مضاف الیه واقع شود
چنانچه کاف الله معک گاهی کاف
خطاب مفعول واقع شود و معنی ترا دهد
چنانچه ثاک الله و جزاک الله و گاهی
کاف خطاب بمعنی خود آید چنانچه کما اثنیت
علی نفسک [۱۹] نوزدهم کاف فاعل و آن در
فارسی کمتر آید چنانچه گوزک بمعنی گوز کننده
[۲۰] بستم کاف مفعول ایهم کم آید چنانچه پیچک
بمعنی غلوله ابریشم وغیره که پیچیده شده باشد
و در جواهر الحروف بجای کاف فاعل و
کاف مفعول کاف نسبت نوشته چون
پوشک بواو معروف بمعنی کوزهٔ لوله دار
منسوب با پوشیدن که بمعنی نکیدنست و پردک
بمعنی لغز و چیستان منسوب به پرده بحذف
هاء مختفی و کودک منسوب بکود که بمعنی فضله
و نجاست ست [۲۱] بست و یکم کاف زائد
چنانکه در لفظ اجزک مولوی روم فرماید
بیت گه چنین بنماید و گه ضد این ❊
جز که حیرانی نباشد کار دین ❊ جامی
میفرماید ❊ بیت این همه شور و ضطرابک
کرچه ❊ وین همه ترک خور و خواب کرچه ❊
و از همین قسم کاف برای تکیهٔ کلام چنانکه
در شرح الشعر انوشته مثالش از زلالی
بیت نخواهم جان از و با برگ گردد ❊
کرمی ترسم کز شادی مرگ گردد ❊ درین
بیت مقصود کاف ثانی در مصرع ثانی ست

مثال دیگر در زیادت کاف بمصرع
چهارم این قطعه ہاتفی قطعه طراز نده
داستان کهن ❊ چنین شد حلی نهیه یک سخن ❊
کراز فرّ اقبال شاہنشہی ❊ کراز فتنه شد
آن ممالک تہی ❊ و زیادت کاف در اواخر
بعضی اسمای هم آید چنانکه کفک یعنی کف آب
و جز آن و زلو و زلوک و رکو و رکوک
و گاهی کاف بعد و قبل لفظ تا بهر دو
صورت زائد باشد [۲۲] بست و دوم کاف
تقلیل چنانچه درین بیت بیت
لعل گون زلبلاب سرنگون ❊ روان همچنان
کز ریک کشته خون ❊ [۲۳] بست و سوم کاف
تعریف ای بمعنی معرفه و صفت چنانچه
سعدی فرماید بیت درین بوم حاتم
شناسی مگر ❊ که فرخنده خو نیست نیکو سیر ❊
[۲۴] بست و چهارم کاف دعا چنانچه سعدی
فرماید بیت مرا حاجتی شاه باج داد ❊
که رحمت بر اخلاق حجاج باد ❊ [۲۵] بست و پنجم
کاف نفی و این را التفضیلیه و استفهامیه
هم گویند زیرا که معنی نفی و تفضیل و استفهام
هر سه از و مستفاد می شود مصرع جهوی
مشک بهتر که یک ناوده گل ❊ مثال دیگر
مصرع خزینه تهی به که مردم برنج ❊
مثال دیگر چنانچه سعدی فرماید بیت
شرف نفس بجود ست و کرامت بسجود ❊
هر که این هر دو ندارد عدمش به که وجود ❊
[۲۶] بست و ششم کاف صله بمعنی کسی مثالش
درین عبارت هر که با من دوست ست
من دوست او یم یعنی هر کسیکه با من

دوست ست [۲۷] بست و هفتم کاف بمعنی
اگر بیت چو کم گردد کسی عاشق زارش ❊
کنی از لطف ای بدخو نگاهی ❊ [۲۸] بست و هشتم
کاف بمعنی هر که یعنی شرط چنانچه بیت
گفته بودی که بیایم که بجان آئی تو ❊
من بجان آمدم اکنون تو چرا می نائی ❊
[۲۹] بست و نهم کاف بمعنی هم چنانچه درین
بیت بیت اعتمادی بوفای نیست
ای کافر نیست ❊ گر همه وقت بیاید که
ترا باور نیست ❊ مثال دیگر بیت
هر سوخته جانی که بکشمیر در آید ❊ گر مرغ
کباب ست که با بال و پر آید ❊ [۳۰] سی ام کاف
بمعنی کس چنانچه درین بیت بیت
هر که استی از آن نرگس جادو باشد ❊
اخگر سوخته اش دیدهٔ آهو باشد ❊
[۳۱] سی و یکم کاف قرینه بیت چشم بد اندیش
که بر کنده باد ❊ عیب نماید هنرش در نظر ❊
[۳۲] سی و دوم کاف بمعنی قلت مثالش بیت
اندک اندک بهم شود بسیار ❊ دانه دانه
است غله در انبار ❊ [۳۳] سی و سوم کاف
بمعنی امثال آن سخن زیاده از حد دود
نخواهم گفت که مردم عیب من نکنند
[۳۴] سی و چهارم برای نسبت چنانکه پوشک
کوزهٔ لوله دار منسوب به پوشیدن که بمعنی نکیدن
است و پردک بمعنی چیستان لغز منسوب به پرده
بدانکه این کاف عربی بالهمه بدل شود چون کاغشه
و الغشه بمعنی آشفته و بلام چون تاوک
و تاول بمعنی کاو دریوان و کوچ و لوج
بمعنی احول و بمیم چون اشک و اشم

بفتح موحده بمعنی شبنم و بها چون نارک و تاره
بمعنی ارق سر و چکاوک و چکاوه نام
پرنده و بجای معجمه چون شیا ماک و شیا مانچه بمعنی
سینه بند زنان و بغین معجمه چون گرگاو و غرغاو
و کاف فارسی برای نسبت آید چون
شنگ بمعنی شوخ و ظریف مرکب از لفظ
شن بمعنی ناز و کرشمه و نیز در جواهر الحروف
نوشته که کاف فارسی گاهی در غیر کلمه
ذوات الها در حالت جمع زائد هم آرند
چنانچه قمریگان بمعنی قمریان و درین
باب شعر میر معزی لسند آورده و نیز
کاف فارسی تبدیل یابد بغین معجمه چون گاو و
و غاو و گلوله و غلوله و بدال مهمله چون
آونگ و آوند و اورنگ و اورند
بمعنی تخت و با لف چون گستاخ و
ستاخ و بهای عربی چون گاغوند و بلغوند
و بجیم عربی چون گوال و جوال بالضم و بواو
چون گل و ول بالضم و گراز و وراز
بالضم خوک نر و بیای تحتانی چون زرگون
و زریون.
کاشه بصبت بیدا کننده و برهنه کننده از منتخب
کاک در منتخب نوشته که نان ترک و کاکی
معرب او ست و در سراج گرده نان روغنی
کا پک بالضم بای موحده آشیانه مرغان
عموما و خانه کبوتران خصوصا از برهان
کاچک بجیم فارسی کاف عربی استخوان
فوق سر از برهان و سروری
کاداک خالی و بی منفعت هر چیز که میان
تهی باشد از برهان و سراج

کاچال بجیم فارسی اسباب خانه از برهان
کابل بضم بای موحده نام شهری از
بلاد شمالی هندوستان متصل ملک ایران
تا لفظ شهری از برهان ست -
کاحل نام جانوریست از نوع درنده شکار شواره
کاکل بضم کاف دوم عربی موی میان سر
مردان و کودکان و موی گردن اسپ
از برهان و سراج و در چراغ هدایت
نوشته که کاکل موی است که سبب تیزی را
که سرکرا باشد تیز کاکل را گویند -
کافل بکسر فا ضامن از منتخب -
کاهل بکسر ها سست و میان دو کتف
ستور از منتخب -
کام مراد و مقصود و کامی سقف حلق که
بهندی تالو گویند و بکاف فارسی قدم
و بهندی ده و گرید از لطائف و کام بکاف
عربی بزبان هندی بمعنی شهوت و کار است
کامنا کام پارنا چاره -
کاظم کسی که خشم فرو خورنده و لقب
امام موسی رضا ابن جعفر صادق علیهما التحیة والسلام
کالم بضم لام بمعنی پاره گوشت و بمعنی کاسه
و در قند باشد از سراج و برهان و رشیدی
هر چیزی که شوهر او مرده باشد یا او را طلاق
داده باشد و این لفظ فارسی ست -
کاو کهنه پیاوه و داون ادات
نه دارد از بسیار بود و شیرینی و در برهان
لاشه و تونین فرو کردن و در سراج نوشته که
حکایات شان ران گذشته گفته است
خود گفتن و بعضی نوشته اند که کار بیفائده کردن

و بعضی نوشته که ابتدا الهنجار سخن نمودن آن
عبارت کاه کهنه پیاوه و داون بیهده سخنانی
مرتبه مستفاد میشود فتامل -
کار فرسودن بکار آوردن و ضیح نمودن
کار برپا شدن آن پیدا شدن کنایه از
جنگ آمدن قریب بجا کشتن از ...
کابین بکسر بای موحده و یای معروف
زری که بهنگام نکاح بر مرد مقرر کنند
معرب آن اعراب گویند از برهان و سراج و رشیدی
و بعضی بمعنی مهر مؤجل نوشته اند -
کالبیچن آزار و درد از شرح مخزن نیست
کار بکار کردن قطع و ارقطع و درستی کردن
کافون آتشدان مطلقا خواه کوره
آهنگران خواه غیر آن خواه منقل و نام دو ماه
است بزبان رومی یکی کانون اول
که تقریبا بشهری پوس باشد و دوم کانون
آخر که تقریبا بشهری ماگه باشد از برهان
و منتخب و شرح نصاب -
کاسه لیسیدن بریانی و گدایان
و دو ان همتا ان از برهان -
کاسه در زیر نیم کاسه داشتن
فریبی کار اسرار ... ظاهر
کاسه شکستن بی آبرو شدن
طمع و بخل
کاسه بر سر کسی شکستن رسوا کردن
کسی را از سعدی
کار بجان رسیدن بیجان کشیدن بهلاکت
کاهیدن لاغر شدن و ... پریشان شدن
اگر چه گفتن واضح آنست که بکاف فارسی

است از رشیدی -
کاویان بفتح واو و حرف چهارم یای
تحتانی حجت ... درفش منسوب بکاوه
قسمت یعنی درفش کاویانی منسوب بکاوه
آهنگر و آن پوستی بود که کاوه آهنگر
کار کردن بر میان می بست چون بجنگ
ضحاک و فریدون آشنا بر علم بسته بود و مبارک
افتاد لهذا آن را بجواهر قیمتی مکلل نموده بود
از شرح دیوان خاقانی -
کاروان قافله از برهان -
کافتن بمعنی کافتن از سراج و برهان
کاویدن کندن از سراج -
کاستن کم شدن گاهی بمعنی کم کردن
نیز می آید از سراج -
کاه کشان کهکشان چیزیست
شکل جاده در آسمان از ستارهای خرد
باهم آمیخته که شبها گاهی پیدا آید از سراج
و گوید کاه کشان را ازان کاه کشان
گویند که آن مشابه است بجای که بر زمین
شرم از کاه و خار کشیدن پیدا آید -
کاه خوردن کنایه از عدم رنجوری
یعنی نامرد شدن از سراج -
کائن بکسر همزه که حرف سوم است
موجود شونده از منتخب مشتق از کون
بالفتح که بمعنی بودن و هست شدن است
و کائن بتشدید یا ... فتح همزه و تشدید تحتانی
مکسوره و سکون نون و کاین
بکسر همزه بروزن ضامن و کائی بالفتح
کاف ... و سکون همزه و یای تحتانی مکسوره

منون و کی بفتح کاف و سکون تحتانی و همزه
مکسوره منون و کای بفتح کاف و سکون همزه منون
هر پنج الفاظ در حقیقت گویا یک لفظ است
بمعنی کم خبریه و کم خبریه بمعنی بسیار باشد
چنانچه کم من رجل عندی یعنی بسیار مرد نزد من است
من بیس معنی کائن رجل عندی همین است
و احتراز از کم استفهامیه کرده است زیرا که
معنی کم استفهامیه بلفظ چند است چنانچه
کم رجلا عندک یعنی چند مرد اند نزدیک تو
کائن اصل همه است و باقی هر چهار
الفاظ مذکوره متفرعه شده از آن
و لفظ کائن مرکب است از کاف تشبیه
و لفظ ای استفهامیه و تنوین آخر آن
بنون ظاهر نویسند کقوله تعالی
وکاین من قریة از چهار شرح نصاب -
کاسین بکسر یا قائل گیرنده از رسائل و ابزار نورد
و ساحره ... از لطائف و منتخب
کائن و سن کلان بکسر همزه که حرف
سوم است و واو عاطفه و فتح سین کنایه از مخلوقات
کاسن بکسر میم پنهان و پوشیده شونده
از لطائف و منتخب
کاشان نام شهر
کافه رالی شهری که قریب آن است
و این کنایه از فرنج است از لطائف -
کاف و نون کنایه از لفظ کن که کلمه
عربیست بمعنی کاف مضموم امر است بمعنی
موجود شو و از کاف و نون اول حق تعالی
کن گفت علم پیدا گردید پیدا چو نظم ... اکرم
همه اشیا پیدا گردید و قلم عبارت از عقل

و حقیقت تحریریست از شرح زلیخا و غیر آن مستفاد و از مرآة الاصطلاح —
کاه در دهن گرفتن کنایه از عجز و زنهار خواستن چه زنهاری برگ کاه در دهن گرفته امان میخواهد و این رسم هندوستان است از مصطلحات —
کار کسی شدن مردن کسی از مصطلحات
کار کسی ساختن کشتن کسی از مصطلحات
کار سر نگون مفلس و نادار از مصطلحات
کاو و کاو و تجسّس و تفحص از برهان و سراج و ترقی یعنی کاوش و آواز و او نیز نوشته —
کالیوه پای مجهول سرگشته و حیران و دیوانه و احمق از برهان و سراج —
کامروپ بواو مجهول نام ولایتیست متصل بنگاله که ملک شرقی هندوستان است
کاوه نام آهنگریست که بر ضحاک خروج کرده فریدون را بتخت نشانده بود و لفظ کاوه بمعنی شجاع است بشهر دیلم هم رانده یاد شده و از سراج —
کالیده بیای مجهول سرگشته و حیران و احمق و دیوانه از برهان و سراج و رشیدی و کشف و سروری و نیز با تحتانی و نون [illegible] نوشته —
کالیده بیای معروف پریشان و درهم از رشیدی و کشف —
کامه بمعنی کام و مقصود و مراد و نام عجمی است ترشی مزه از برهان و لطائف —
کاشانه خانه کوچک مختصر از برهان و سراج و لطائف و در بهار عجم و رشیدی [illegible]

نوشته که خانه زمستانی که در آن شیشهها در تابدانها برای روشنی وصل کرده باشند مانند حمام چه کاش بمعنی شیشه است —
کاشمره بنای ابجد مقامی که صیادان در آن نشینند و بر آن شاخهای درخت گذارند تا صید او را نه بیند و فاله مزارعان که از آن دو علامت سازند و بمعنی صومعه که بر سر کوه سازند مجاز است و بمعنی پیدایی که بر در خت و غیر او مرغان در آن گذارند و کرنکان [illegible] در اینجا نشسته و هوا گیرند و بر او فرود آرند از سراج و برهان و لطائف و رشیدی و مؤید و جمیل برای معنی اخیر کاشانه فارسی است و از ای عربی و برای باقی معنی اول لیکن کاشانه عربی فارسی است —
کابیشه بکسر بای موحده و بای معروف و شین معجمه گل عصفر که بهندی کسنبهه گویند از برهان —
کاشیره و کاچیره اول بضم اسم تازی بکسر ثای مثلثه بای معروف و مثانی بمعنی عربی گل عصفر که بهندی کسنبهه گویند
کاشانه معرب آن [illegible] کاش برای اظهار کمال آنچه دنیا ساختند [illegible] و کتاب تواریخ و کتاب [illegible] [illegible] آنکه [illegible] گوشه از کشمیر آمده مؤید و مدار بر برهان و سراج —
کافه معرب [illegible] آنجا که سرا [illegible]
وسیعی تخریب تمام [illegible] [illegible]
[illegible] باشند از لطائف و مصطلحات

کارد دست کلیستا کنایه تشکل که از دست دیگران باسانی صورت نه بندد از چراغ هدایت و بهار عجم —
کافه بتشدید فا بمعنی همه از منتخب و صاحب ذیل الالفاظ نوشته که این لفظ در عربی مستعمل نشود مگر منون لیکن در فارسی بی تنوین آید —
کارگاه محل بافتن چیزها خصوصاً بافتن پارچه از سراج —
کاسه سر چیزی ریزه و بارکی که در گردن مثانه بکار رود باشد —
کاسه لیسی بمعنی بهادری و جنگجویی —
کافر ماجرائی کافر ماجرا شدن و کافر ماجرا کسیکه حال او مانند حال کافر باشد یعنی ظالم و بیداد مجاز است از بهار عجم —
کالیوکی بمعنی سرگشتگی و حیرانی و دیوانگی —
کارکیائی بکسر کاف دوم کلاه عربیست و بیای تحتانی امیری و پادشاهی کارفرمائی و بیانش بتفصیل در لفظ کارکیا گذشت —
کاشغر منسوب بکاشغر که شهریست از ترکستان
کاغ مشتری [illegible] توت —
کاسب [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از برهان —
کاوی بکسر واو که زبانیست که گلش [illegible] باشد و [illegible] آن را گویند از [illegible] سراج و برهان —
کاس [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

می پوشند و از زیر دو طرف ابرو می آرند و در مصطلحات نوشته که دو سه کاسه چینی بر آن آب میکنند و کاسه بازان و دف گون شده کاسه‌ها را بر پشت گذارند و بتحریک سر چنان آنرا جنبانند و برقص خود رسانند و قطره آب از آن نمی ریزد و مجازاً بمعنی مکاری و حیله گری آید —
کاشتاخی بضم شین [illegible] مقامی [illegible] باشد —
کافی بسر [illegible] که بر [illegible] حاجت نگذارد و افراد آن کنند [illegible] بمعنی دانا و کار گزار و کار [illegible] نام کتابیست در علم فقه و نام کتابی در علم نحو از منتخب و لطائف و در هندی نام راگنی —
کاوی بکسر واو با تشدید داغ و هندوه بر عضو از منتخب —
کاسه چوکی [illegible] خوک کاس بمعنی خوک است
کاشکی کلمه تمنا و اصل کاش که بود [illegible] مخفف کرده آخر کاف و بای بیانی بود بسبب کسره کاف بیای تحتانی بدل کرده کاشکی [illegible] [illegible] —
کاله [illegible] جانوریست که از [illegible] دارد و نام [illegible] پیش سلاطین محمود و اموال سلاطین [illegible] از سراج —
کاشی بکسر یای تحتانی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از [illegible] [illegible] —
کاولی بمعنی [illegible] از مصطلحات —

فصل کاف مع بای موحده

کبیریا بالکسر بمعنی بزرگی از منتخب
کبراء بضم اول وفتح ثانی بزرگان وایمن جمع کبیر ست۔
کبوتر پرپا بهر دو بای فارسی قسمی از کبوتر که بر پا پر دارد و نوعی از ضیعت باشد از مصطلحات۔
کبری بضم اول وفتح راء و در آخر الف مقصوره بمعنی یا شئے مونث بزرگ تر و باصطلاح منطق جزو ثانی شکل وجزو ثانی راکبری ازان گویند که همیشه کلیت و درو ثابت باشد چنانچه العالم متغیر وکل متغیر حادث پس العالم متغیر صغری ست وکل متغیر حادث کبری ست وبعضی نوشته اند که قضیه ثانی راکبری ازان نامند که مشتمل ست بر اکبر واکبر محمول نتیجه را گویند زیرا که محمول نتیجه اکثر عام باشد وعام بنسبت خاص اکبر ست یعنی کبیر ست در افراد چنانچه کل انسان حیوان صغری ست وکل حیوان جسم کبری ست ونتیجه این هر دو کل انسان جسم پس لفظ انسان موضوع نتیجه است ولفظ جسم محمول آن ظاهر ست که افراد جسم مطلق اکبر ست یعنی کثیر ست از افراد انسان زیرا که جسم جمادات ونباتات وحیوانات همه را شامل ست۔
کبیسه بر وزن نصیب بهر دو آمده و بمعنی انباره از لطائف۔
کبت بالفتح خوار کردن وهلاک کردن وبیرون افگندن از لطائف وصراح۔

کبریت بالکسر ویای معروف وتای فوقانی گوگرد که بهندی گندهک گویند و بمعنی زر دنقره خالص نیز از منتخب ولطائف۔
کبد بفتح اول وکسر ثانی وسکون ثانی و دال مهمله جگر که عضو رئیس ست در پهلوی راست واکباد جمع آن وبفتحتین سختی از شرح نصاب وصراح۔
کبابه بضم اول عشبه از شرح نصاب وصراح۔
کبود بفتح اول بروزن حسود نیلگون از برهان
کباب عبارت از برهٔ از شرح سکندرنامه
کباب قندهار نوعی از کباب ست از چراغ هدایت۔
کبریت احمر گوگرد سرخ کنایه از اکسیر چراکه اکسیر ازو ساخته میشود وآن جزو اعظم اکسیر طلا ست گوگرد سرخ بغایت کمیاب ست۔
کبر بالکسر بزرگی وبزرگ شدن بکسر اول وفتح ثانی کلان سالی وپیری وبفتحتین میوه است ترش مزه درمانده از بسیاری که ازان اچار سازند ودر ملک خراسان بسیار بسیار میشود از منتخب ولطائف وشرح نصاب۔
کبار بکسر اول بزرگان واین جمع کبیر ست وبالضم وتشدید موحده بسیار بزرگ وبمعنی بزرگان بایمعنی جمع اکابر ست۔
کبار گناهها بزرگ این جمع کبیره است۔
کبس بالفتح وسین مهمله بخاک انباشتن چاه وجوی وسر بگریبان فرو بردن وبمعنی شیخون بردن وبفتحتین به پیشانی

در مغاک افتادن وبه سر پیش آمدن وبکسر خاکیکه چاه بدان انباشته میشود از لطائف ومنتخب۔
کبش بالفتح وشین معجمه گوسپند نر یعنی میش نر شاخدار جنگی از منتخب ولطائف۔
کبوتر دم بفتح دال مهمله بوسه خاطر خواه وبضم دال تجلی ست بطرز خاص تراشیده که مشابه بدم کبوتر باشد از مصطلحات۔
کبرسن بکسر اول وفتح بای موحده وکسر راء مهمله وکسر سین مهمله وتشدید نون کلانی عمر وکلان سالی وپیری۔
کباب رسانیدن پختن کباب از مصطلحات
کبوتر پاهو نوعی از کبوتر که آواز یاهو بدان برمیارید۔
کبیسه بروزن نفیسه در لغت چاه وجوی بخاک انباشته وسر بگریبان کشیده وباصطلاح یازده روز وباد بالا از سال شمسی که در مقابله قمری زائد می افتد وآنرا جمع کرده سال سوم قمری هندی را سیزده ماهه گیرند بهندی لوند نامند وهر زیادت ایام وماه که در حساب سال دیگر اقوام افتد آنرا در ماهی درج نمایند۔
کبیشه بضم کاف وفتح بای موحده وسکون تحتانی وشین معجمه نام غلام حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم۔
کباده بفتح کمان بسیار نرم وبمعنی لیزم که پهلوانان کشند وچلهٔ اش از آهن باشد از مصطلحات۔

فصل کاف مع بای فارسی

کپنک بفتحتین کاف عربی وبای فارسی وفتح نون وکاف عربی نمدیکه مردم هنود در زمستان بر دوش گیرند۔
کپان بالفتح وبای فارسی مشدد ترازوی کلان که بدان هیزم وتمامش وجز آن می سنجند و وزن کنند بهندی تکه گویند از کشف وبرهان ودر سراج بتخفیف بای فارسی نیز آمده۔
کپی بفتح اول وکسر بای فارسی ویای معروف بمیمون وبوزنه از لطائف و جهانگیری وبرهان وبعضی نوشته که بمعنی بوزنه سیاه ودر سراج نوشته که بیای موحده بتشدید وتخفیف بمعنی بوزنه وآنچه بعضی بمعنی بوزنه سیاه نوشته اند اصلی ندارد۔

فصل کاف مع تای فوقانی

کتاب بکسر اول نبشته وبمعنی نوشتن واندازه وفرض کرده وآزاد کردن غلام وکنیزک بمعاوضه مال ایشان وبالضم وتشدید نویسندگان وبمعنی مکتب ودبیرستان از منتخب وصراح ولطائف وکشف وبالضم وتخفیف نیز بمعنی مکتب آمده ویکی از ارباب تحقیق نوشته که کتاب بکسر اول یکی از اوزان باب تفعیل ست بمعنی نوشتن پس بمعنی مکتوب مستعمل بدین اعتبار که مصدر بمعنی مفعول گرفته میشود ودر غیاث اللغات نوشته که کتاب بالضم وتشدید نویسندگان چراکه این جمع مکسر کاتب ست وبمعنی مکتب ودبیرستان ودر قاموس است که جمع بمعنی نویسندگان ست

و بمعنی مکتب و دبیرستان چنانکه در صراح ست خطاست و بعضی محققان نوشته که خطا نیست بلکه مجاز ست -

کتب بضمتین جمع کتاب از منتخب -

کتائب بفتح اول و کسر همزه جمع کتیبه که بمعنی لشکر ست -

کتیب بفتح اول و کسر ثانی بر وزن نصیب نوشته شده و بکسر هر دو و یای مجهول اماله کتاب و اماله آنرا گویند که حرکت ماقبل الف را بکسر میل دهند بطوریکه الف بصورت یای مجهول پیدا شود و در تلفظ و در کتابت نیز چنانچه کتاب و کتیب و رکاب و رکیب و حساب و حسیب و اقبال و اقبیل و در الفاظ فارسی نیز اماله میکنند چنانکه آزیر و امید اما لۀ آزار و آباد -

کت بالفتح لفظ هندیست بمعنی چارپائی و درین تفریس کرده اند از مصطلحات -

کتر بفتح اول و کسر ثانی کوهان شتر از منتخب و صراح و شرح نصاب -

کتورمش بمعنی آورده -

کتف بفتح اول و کسر ثانی و این اصل ست و بکسر اول و سکون ثانی و بفتح اول و سکون ثانی فرع آن بمعنی شانۀ مردم اندر دارد و کشف و صحاح -

کتل بضم اول و فتح ثانی زمین بلند در صراح از رشیدی -

کتم بالفتح پنهان داشتن و راز پوشیدن و نیز بمعنی پوشیدگی و پرده و بفتحتین گیاهیست که بدان خضاب کنند از ...

رد لطائف بفتحتین گیاهی که خلط کرده شود بوسمه و در برهان نوشته که لفظ عربیست بالفتح بمعنی پوشیدن و اخفا و برگ نیل که از آن وسمه سازند و بفتحتین گیاهیست شبیه بوسمه که داخل بوسمه کنند -

کتام بالفتح پنهان داشتن راز از لطائف

کتمان بالکسر پوشیدن انده و پوشیدگی و پوشیدن گواهی و غیر آن از لطائف -

کتان بالفتح و التشدید و بتخفیف فوقانی پرده درست نوعی از جامۀ باریک که از پوست گیاهی بافند و بمعنی تخمیست که روغن چراغ از آن حاصل کنند بهندی السی نامند از برهان و سراج نوشته که کتان مخفف و مشدد جامه است معروف که شاعران پاره شدن آن بسبب نور ماه گفته و بعضی گویند که مهره آن موده شده که این معنی را اصلی نیست تم کلامه و بعضی گویند که جامۀ مذکور را از پوست ساق درخت کتان که تخم او مربوط است بافند چنانکه در شرح نصاب نوشته که در معنی بالا و پوست ساق درخت کتان کشیده رابیشه رابیشه کرده مثل ابریشم و پنبه ریسند و از آن جامه بافند و آن جامه در رهنما قوت ندارد -

کتابون بفتح اول و ضم بای موحده بر وزن فلاطون نام دختر قیصر روم که در نکاح گشتاسپ بود و اسفندیار از او متولد شده از برهان و جهانگیری موید -

کتیبه بر وزن نصیبه بمعنی لشکر فراهم

است از قلاع خیبر از منتخب -

کتاره بالفتح لفظ هندیست که کتاره یتامی هندی و خدمت با مشهورست از برهان و بعضی بمعنی خنجر و شمشیر نیز نوشته و در رشیدی مسطور ست که در اصل قتاله است و عربیست اهل یمن چنین گویند -

کتک بالضم عصای کوچک و سطر این لفظ ترکی ست -

کتابه بکسر اول بر وزن و ساده انچه بخط جلی نسخ یا نستعلیق یا بخط طغرا بر ساجه و مقابر و دروازه ها مرقوم نویسند یا نقش کنند از برهان و موید و مدار و کشف -

کتبه بفتح اول و سکون تای فوقانی و بای موحده مصدرست بر وزن فعله بمعنی یکبار نوشتن فارسیان گاهی بمعنی مفعول و گاهی بمعنی مطلق نوشتن آرند و بفتحتین جمع کاتب -

کتابی بالضم و تشدید منسوب بکتاب کُتّاب بالضم و تشدید بمعنی مکتب و دبستان و بکسر اول و تخفیف فوقانی بمعنی کافر کتابی که دین منسوخ دارد -

کتان شمالی نوعی از کتان که از آن نفیس باشد از شرح -

فصل کاف با ثای مثلثه

کثیب تودۀ ریگ گرد آمده بلند شده از منتخب

کثب بضمتین و بای موحده تودها ریگ بلند شده -

کثرت بسیار شدن و مجازاً بمعنی نشستن و باجوده مردم و بمعنی علائق و دنیوی نیز آید

کثرات جمع کثرت -

کثافت بفتح ضد لطافت و سطبر و غلیظ شدن و فراهم شدن از منتخب و غیره -

کثیر بسیار و وافر

کثیف سطبر تیره ضد لطیف از لطائف و منتخب -

کثبان بالضم خاک تودۀ بلند از لطائف و در صراح ریگ تودهای بلند و این جمع کثیب ست -

فصل کاف با جیم عربی و فارسی

کجا معروف بمعنی هر جا نیز آمده از مصطلحات -

کج مج بفتح کاف و فتح میم آنکه سخنش فصیح نباشد و زبانش بکلمات خوب جاری نباشد از رشیدی و سراج -

کجواج بالفتح و هر دو جیم عربی بمعنی کج و نگون مرکبست از کلمۀ کج و لفظ واج که مبدل باز ست بمعنی نگون -

کجدار و مریز مجانبات و احکامیکه بجا آوردن آن دشوار باشد -

کجاسه آنکس که خیابانان در دست میدارد و چیزیست که طاس و قیق بدان آویزند و بمعنی چیزیست که مردم ولایت بردوش گریبان دوزند و چنبک دل و کوس را بدان نوازند از مصطلحات -

کجل بضم اول و فتح جیم فارسی درد فشار و شراب و این هندیست -

کجکول کاسۀ گدایان از برهان

کچیم و **کجین** بفتح کاف و کسر جیم عربی

فصل کاف مع بای موحده

کبر بالکسر بمعنی بزرگی از منتخب
کبرا بضم اول و فتح ثانی بزرگان و این جمع کبیر ست۔
کبوتر پرپا بهر دو بای فارسی قسمی از کبوتر که پر بر پا دارد و بپرواز نسبت باشد از مصطلحات۔
کبری بضم اول و فتح را مشدد و در آخر الف مقصوره بشکل یا مؤنث بزرگ تر و باصطلاح منطق جزو ثانی شکل و جزو ثانی را کبری ازان گویند که همیشه کلیت درو ثابت باشد چنانچه العالم متغیر و کل متغیر حادث پس العالم متغیر صغری ست و کل متغیر حادث کبری ست و بعضی نوشته اند که قضیهٔ ثانی را کبری ازان نامند که مشتمل ست بر اکبر و اکبر محمول نتیجه را گویند زیرا که محمول نتیجه اکثر عام باشد و عام بنسبت خاص اکبر ست یعنی کثیر ست در افراد چنانچه کل انسان حیوان صغری ست و کل حیوان جسم کبری ست و نتیجه این هر دو کل انسان جسم پس لفظ انسان موضوع نتیجه است و لفظ جسم محمول آن ظاهر ست که افراد جسم مطلق اکبر ست یعنی کثیر ست از افراد انسان زیرا که جسم جمادات و نباتات و حیوانات همه را شامل ست۔
کبسیه بر وزن نعیب لسیر است آمده و بیرو بی اقتاده از لطائف۔
کبشیدن بالفتح خوار کردن و هلاک کردن و بیرو افگندن از لطائف و صراح۔

کبریت بالکسر و یای معروف و تای فوقانی گوگرد که بهندی گندهک گویند و بمعنی زر و نقرهٔ خالص نیز از منتخب و لطائف۔
کبد بفتح اول و کسر ثانی و سکون ثانی و دال مهمله جگر که عضو ریس ست در پهلوی راست و اکباد جمع آن و بفتحتین بمعنی از شرح نصاب و صراح۔
کبّاد بضم اول و معجگر از شرح نصاب و صراح۔
کبود بفتح اول بر وزن حسود نیلگون از برهان
کباب چه عبارت از بغا از شرح سکندرنامه
کباب قندهاری نوعی از کباب از چراغ هدایت۔
کبریت احمر گوگرد سرخ کنایه از اکسیر چرا که اکسیر ازو ساخته میشود و آن جزو اعظم اکسیر طلاست گوگرد سرخ بغایت کمیاب ست۔
اکبر بالکسر بزرگی و بزرگ شدن و بکسر اول و فتح ثانی کلان سالی و پیری و بفتحتین میوه ایست ترش مزه و درازتر از سپاری که ازان اچار سازند و در ملک خراسان بسیار پیدا میشود از منتخب و لطائف و شرح نصاب۔
کبار بکسر اول بزرگان و این جمع کبیرست و بالضم و تشدید موحده بسیار بزرگ و بمعنی بزرگان بامعنی جمع اکابر ست۔
کبائر گناهان بزرگ این جمع کبیره است۔
کبس بالفتح و سین مهمله خاک انباشتن چاه در جوی و سر بگریبان فرو بردن و بمعنی شبخون بیرون بفتحتین بر پیشانی

در مغاک افتادن و به سر پیش آمدن و بکسر خاکی که چاه بدان انباشته میشود از لطائف و منتخب۔
کبش بالفتح و شین معجمه گوسپند نر یعنی میش نر شاخدار جنگی از منتخب و لطائف۔
کبوتر دم بفتح دال مهمله بوسه خاطر خواه و بضم دال قلمی ست بطرز خاص تراشیده که مشابه بدم کبوتر باشد از مصطلحات۔
کبرسن بکسر اول و فتح بای موحده و کسر را مهمله و کسر سین مهمله و تشدید نون کلانی عمر و کلان سالی و پیری۔
کباب رسانیدن پختن کباب از مصطلحات
کبوتر پا چوبی از کبوتر که آواز پا زود بازی بهار عجم
کبیسه بر وزن برتیه در لغت چاه و جوی بخاک انباشته و سر بگریبان کشیده و باصطلاح یازده روز و پاو بالا از سال شمسی که در مقابلهٔ قمری زائد می افتد و آنرا جمع کرده سال سوم قمری هندی را سیزده ماهه گیرند بهندی لوند نامند و هر زیادت ایام و ماه که در حساب سال دیگر اقوام افتد آنرا در ماهی درج نمایند۔
کبیشه بضم کاف و فتح بای موحده و سکون تحتانی و شین معجمه نام غلام حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم۔
کباوه بفتح کمان بسیار نرم و بمعنی لیزم که پهلوانان کشند و چلا اش از آهن باشد از مصطلحات۔

فصل کاف مع بای فارسی

کپنک بفتحتین کاف عربی و بای فارسی و فتح نون و کاف عربی نمدیکه مردم مینوا در زمستان بر دوش گیرند۔
کپان بالفتح و بای فارسی مشدد ترازوی کلان که بدان هیزم و تمامش و جز آن می سنجند و وزن کنند بهندی تکگ گویند از کشف و برهان و در سراج بتخفیف با ی فارسی نیز آمده۔
کپی بفتح اول و کسر بای فارسی و یای معروف بمعنی بوزنه از لطائف و جهانگیری و برهان و بعضی نوشته که بمعنی بوزنهٔ سیاه و در سراج نوشته که بیای موحده بتشدید و تخفیف بمعنی بوزنه و آنچه بعضی بمعنی بوزنهٔ سیاه نوشته اند اصلی ندارد۔

فصل کاف مع تای فوقانی

کتاب بکسر اول نبشته و بمعنی نوشتن و اندازه و فرض کرده و آزاد کردن غلام و کنیزک بمال و قدر مال ایشان و بالضم و تشدید نویسندگان و بمعنی مکتب و دبیرستان از منتخب و صراح و لطائف و کشف و بالضم و تخفیف نیز بمعنی مکتب آمده و یکی از ارباب تحقیق نوشته که کتاب بکسر اول یکی از اوزان باب تفعیل ست بمعنی نوشتن پس بمعنی مکتوب مستعمل بدین اعتبار که مصدر بمعنی مفعول گرفته میشود و در خیابان نوشته که کتاب بالضم و تشدید نویسندگان چرا که این جمع کاتب ست و بمعنی مکتب و دبیرستان و در قاموس است که جمع بمعنی نویسندگان ست

و بمعنی مکتب دبیرستان چنانکه در صراح ست خطاست و بعضی محققان نوشته که خطا نیست بلکه مجاز ست۔

کتب بضمتین جمع کتاب از منتخب۔

کتائب بفتح اول و کسر همزه جمع کتیبه که بمعنی لشکر ست۔

کتیب بفتح اول و کسر ثانی بر وزن نصیب نوشته شده و بکسر تین و یای مجهول مالک کتاب و آماله آنرا گویند که حرکت ماقبل الف را بکسر میل دهند بطوریکه الف بصورت یای مجهول پیدا شود و در تلفظ و در کتابت نیز چنانچه کتاب و کتیب و رکاب و رکیب و حساب و حسیب و قبال و قبیل و در الفاظ فارسی نیز اماله میکنند چنانکه آنرا آبیدا اماله آنرا رد آباد۔

کت بالفتح لفظ هندیست بمعنی چارپائی و درین تفریس کرده اند از مصطلحات۔

کتر بفتح اول و کسر ثانی کوهان شتر از منتخب و صراح و شرح نصاب۔

کتورمش بمعنی آورده۔

کتف بفتح اول و کسر ثانی و این اصلست و بکسر اول و سکون ثانی و بفتح اول و سکون ثانی فرع آن بمعنی شانه مردم از مدار و کشف و صحاح۔

کتل بضم اول و فتح ثانی زمین بلند و صحرا از رشیدی۔

کتم بالفتح پنهان داشتن و راز پوشیدن و مجازاً بمعنی پوشیدگی و پرده و بفتحتین گیاهیست که بدان خضاب کنند از منتخب

و در لطائف بفتحتین گیاهی که خلط کرده میشود بوسمه و در برهان نوشته که لفظ عربیست بالفتح بمعنی پوشیدن و اخفا و برگ نیل که ازان وسمه سازند و بفتحتین گیاهیست شبیه بوسمه که داخل بوسمه کنند۔

کتام بالفتح پنهان داشتن راز از لطائف۔

کتمان بالکسر پوشیدن از و پوشیدگی و پوشیدن گواهی و غیر آن از لطائف۔

کتان بالفتح و تشدید و تخفیف فوقانی پرده درست نوعی از جامهٔ باریک که از پوست گیاهی بافند بمعنی گمیسته که روغن چراغ ازان حاصل کنند بهندوی آلسی نامند از برهان و در سراج نوشته که کتان مخفف و مشدد جامه است معروف که شاعران پاره شدن آن بسبب نور ماه گفته و بعضی گویند که مکرر آزموده شده که این معنی را اصلی نیست تم کلامه و بعضی گویند که جامه مذکور را از پوست ساق درخت کتان که تخم و معروفست بافند چنانکه در شرح نصاب نوشته که در بعضی بلاد پوست ساق درخت کتان کشیده رایته رایته کرده مثل ابریشم و پنبه رشته و ازان جامه می بافند و آن جامه در حقیقت توسعاً ندارد۔

کتابون بفتح اول و ضم بای موحده بر وزن فلاطون نام دختر قیصر روم که در نکاح گشتاسپ بود و اسفندیار ازو متولد شده از برهان و جهانگیری موید۔

کتیبه بر وزن نعیمه بمعنی لشکر تمام

است از قلاع خیبر از منتخب۔

کتاره بالفتح لفظ هندیست که کتاره بنای هندی و حذف الف مشهورست از برهان و بعضی بمعنی خنجر و شمشیر تیز نوشته و در رشیدی مسطور ست که در اصل قتاله است و عربیست اهل یمن چنین گویند۔

کتک بالضم عصای کوچک و سطر این لفظ ترکی ست۔

کتابه بکسر اول بر وزن و ساده آنچه بخط جلی نسخ یا نستعلیق یا بخط طغرا بر ساج و مقابر و در دروازه ها را نویسند یا نقش کنند از برهان و مؤید و مدار و کشف۔

کتبه بفتح اول و سکون تای فوقانی و بای موحده مصدر ست بر وزن فعله بمعنی یکبار نوشتن فارسیان گاهی بمعنی مفعول و گاهی بمعنی مطلق نوشتن آرند و بفتحتین جمع کاتب۔

کتابی بالضم و تشدید منسوب بکتاب که بالضم و تشدید بمعنی مکتب و بستان و بکسر اول و تخفیف فوقانی بمعنی کافر کتابی کردین منسوخ دارد۔

کتان شتالی نوعی از کتان که آن نفیس باشد از شرح۔

فصل کاف مع ثای مثلثه

کثب توده ریگ گرد آمده بلند شده از منتخب

کثب بفتحتین و بای موحده توده ها ریگ بلند شده۔

کثرت بسیار شدن و مجازاً بمعنی انبوه مردم و بمعنی علائق دنیوی نیز یا نشد

کثرات جمع کثرت۔

کثافت بفتح ضد لطافت و سطبر و غلیظ شدن و فراهم شدن از منتخب و غیره۔

کثیر بسیار و وافر۔

کثیف سطبر و تیره ضد لطیف از لطائف و منتخب۔

کثبان بالضم خاک توده بلند از لطائف و در صراح ریگ توده های بلند و این جمع کثیب ست۔

فصل کاف مع جیم عربی و فارسی

کجا معروف و بمعنی هر جا نیز آمده از مصطلحات۔

کج مج بفتح کاف و فتح میم آنکه تخلفش فصیح نباشد و زبانش بکلمات خوب جاری نباشد از رشیدی و سراج۔

کجواج بالفتح و هر دو جیم عربی بمعنی کج و نگون مرکبست از کلمهٔ کج و لفظ واج که مبدل بازست بمعنی نگون۔

کجدار و مریز بجا بات و احکامیکه بجا آوردن آن دشوار باشد۔

کجک آنکس که فیلبانان در دست میدارند و چیزیست که طاس و قیق لبدان آویزند و بمعنی چیزیست که مردم ولایت بر دور گریبان دوزند و چوبیکه دهل و کوس را بدان نوازند از مصطلحات۔

کچل بضم اول و فتح جیم فارسی بد رفتار و شراب و این هندیست۔

کچکول کاسه گدایان از برهان۔

کجیم و **کجین** بفتح کاف و کسر جیم عربی

جلو بچه گیتی توان آن پوششی باشد که بروز
جنگ بر اسپان اندازند بهندی پاکهر گویند
و این ترکیست از برهان و قاطع ترکی
کچه کل کردن کنایه از ظاهر شدن
وفاش گردیدن راز نهانی از حسب معانی
با غضب بازی کچه کرد یعنی آنچه پنهان داشتند
و هر گاه اشارت بدان کنند و انسان
چهارم بازی مرادی می برد از برهان
و سراج و جهانگیری رشیدی
کچاوه بالفتح ارابه پشت شتر بندند
دو شخص دران مقابل یکدیگر نشینند از برهان
کچه بفتحتین و تشدید جیم فارسی انگشتری
بی نگین که خانه نگین هم نداشته باشد
بهندی آنرا چهلا گویند از برهان بهار عجم
و سروری و جهانگیری و رشیدی و سراج
و بالضم و تشدید جیم عربی چیزیست
که طفلان از پارهای کرباس و قو
سازند و بدان بازی کنند از منتخب

فصل کاف عربی مع حای مهمله

کحل بالضم سرمه که دران مروارید
ناسفته و مرجان سائیده اند نیز باشد
برای روشنی چشم از کشف
کحل بالفتح سرمه
کحال بالفتح اول و تشدید حای مهمله سرمه کش
یعنی کسیکه سرمه در چشم مردم کشد
و پزشک دوا باشد
کحیل بالفتح اول و کسر ثانی سرمه دار
کسیکه سرمه در چشم کشیده باشد
کحلی بالضم سرمه رنگ نام جامه ایست

سیاه که پوشند زنان و الا چه پوشند از مؤید

فصل کاف عربی مع خای معجمه

کخ کخ بالکسر هر دو کاف کلمه ایست که در
محل نفرت گویند یعنی آواز خنده بفتحتین هر دو
کاف آواز سرفه از لطائف
کخ بالضم نام گیاهی است که بدان ابریشم
با قند و بعضی گرم که در میوه ها و غیره می افتد
و صورت عجیب که طفلان را بدان بترسانند
و بمعنی صورتهای زیبا که از چوب و غیره تراشند
و داده لباس رنگین پوشانند و نیز آمده و با
مرغ تلخ و کلاه و غیره باز داشتن از برهان
و شرح دیوان خاقانی

فصل کاف عربی مع دال مهمله

کد خدا و کتخدا صاحب خانه و بمعنی لائق
و سزاوار نیز از چراغ هدایت
کد خدا و ... خانه و بمعنی
خانه و باصطلاح منجمان دو اصل است که
استخراج عمر مولود از آن کنند از سراج
کد بالفتح خانه و ده از سراج و برهان
کدیور بفتح اول و کسر دال مهمله و ده و کدیور
مزرع و فتح اسپاه و بفتحتین بمعنی تیرگی و تیره
شدن و در فارسی بمعنی گاو و کدیور کدخدای
کهنه سار که هر دو آن گیاه است صورت دانه
منتخب و برهان و سراج
کدو نوعی گیاهیست در پای کدو...
دو ... طفلان ... و جهانگیری
... اول
...
... و سراج ...

ورا که بعضی ده و نیز آورده اند خانه و مجاز آ
بمعنی رعایت کننده و با غیبان و تحقیق
آنست که کدیور را از کدا و کلمه کیست
از کد که بمعنی خانه وده باشد وکلمه ور بمعنی
صاحب با الف میان هر دو کلمه زائد است
چه هرگاه که کلمه ده و حرفی را با کلمه ترکیب
دهند الف در میان زائد
کنند چنانچه در شناور و تناور
کدرس بالضم و سین مهمله دو نیز گوشه
از شرح نصاب و سراج
کدوی حجام کدوی باشد که حجامان
مدور که حجامان بدان اشتره زدن بر ... نهند
تا جای ... نشود تا خون ... بکشد
کدام بالضم اول برای استفهام باشد
و اطلاق این بر ذوی العقول و غیر
ذوی العقول هر دو آید
کده بالفتح خانه وده از سراج و برهان
کدیه بمعنی گدائی و غیره ... آمده

فصل کاف مع ذال معجمه

کذب بالکسر دروغ و بفتح اول و کسر
ثانی بمعنی دروغ یعنی چیزیکه بدروغ
ساخته باشند دروغ گوینده بمعنی دروغ
هم آمده از صراح و منتخب
کذاب بالکسر و تشدید ذال ... دروغ گفتن
و بالفتح و تشدید ذال بسیار دروغ گوینده
کذا و کذا یعنی چنان و چنین
... از ... و شام

فصل کاف مع راء مهمله

کرا بالکسر اول کرایه و ... و کرا ...

کرویا بالفتح و واو مکسور و تحتانیه
بروزن اغنیا نوعی از زیره که مقوی
معده است از برهان
کربلا مشهد حضرت امام حسین صلوات الله
علیه ظاهرا این لفظ در اصل کرب بلا
بوده باشد بای اول را حذف کرده اند چراکه
چون دو کلمه را ترکیب دهند و آخر کلمه اول
و اول کلمه آخر از یک جنس باشد آخر
کلمه اول را حذف می کنند
کرپی بالفتح اول و ثانی دو اسم الف
بصورت یاء ... که از ... باشد
و آوازهای ... از منتخب
کرسیه بالفتح انده و کسیکه نفس باز گیرد
و دلی آرام کرده را اندوه کسی را و بفتحتین
بمعنی آرام دادن و گمین شدن از منتخب
... و ... هر دو ...
کرو ... تیج گرفت
کر ... و ... با ...
کل ... از برهان و سراج
و ... منتخب بالفتح و نون مفتوح
کرسی ... چیزیست بلند
در اصطلاح ... باشد
کریت بالضم اندوه از منتخب
کرت بالفتح و تشدید ... یکبار
... بمعنی یکبار
کرات بالفتح و تشدید را ... جمع
کرت ... و ... جمع
اندوه کسی ... باشد یا ... مثل
... باشد

کراهیت بفتح اول و کسر ها و تخفیف یای تحتانی ناپسندی از صراح و در خیابان نوشته که کراهیت بر وزن صلاحیت بتخفیف نه بتشدید ناپسند داشتن.

کرخست بفتح اول و ثانی و سکون خای معجمه بمعنی عضو بحس و حرکت و بمعنی سخت مستعمل از برهان.

کروت نام ظرف آب.

کراث بالضم و تشدید رای و ثای مثلثه گندنا از منتخب.

کرخ بفتح اول و ثانی و خای معجمه دهی است قریب بغداد و قیل محله از بغداد و بفتحتین مخفف کرخست از لطائف و برهان و سراج.

کرد بالفتح کار و عمل و بالکسر نیز بهمین معنی آید و بالضم طائفه است از صحرانشینان و بمعنی قطعه زمین که کناره های آنرا بلند ساخته در میانش زراعت کنند و آبگیر و بمعنی نشان از برهان و لطائف و رشیدی و سروری و جهانگیری.

کرهٔ ناکشاد بضم اول بمعنی بچهٔ اسپ که هنوز سواری بران نکرده باشند.

کردار بالکسر طرز و روش از سراج و جهانگیری و برهان کار و عمل و فعل و بعضی نوشته که کردار اگرچه بالکسر مشهور است مگر قیاس میخواهد که بالفتح باشد چرا که چون بر لفظ کرد الف داخل کنند صیغهٔ ماضی بیاید ماضی بمعنی مصدر شود چنانکه گفتار و رفتار و دیدار.

کردگار بالکسر نام حق تعالی و معنی لفظی این لفظ کننده کار است از سراج و در رشیدی نوشته که معنی ترکیبی این لفظ خداوند کار چه کرد بالفتح بمعنی کار و گار بمعنی خداوند است.

کر بالفتح ناشنوا یعنی کسیکه گوش او چیزی نشنود از برهان و سراج و بالفتح و تشدید را در عربی بمعنی بازگشتن و بازگردانیدن و حمله بردن و بالضم پیمانه است و آن دوازده وسق است و هر وسقی شصت صاع و نام دو رودست یکی در شروان که در زیر تفلیس بر دجله هم گذرد و دیگری در فارس از منتخب و لطائف و برهان.

کرار بالفتح و تشدید رای اول بازگردنده و بازگرداننده و بتکرار حمله برنده و ازینجا است لقب حضرت علی کرم الله وجهه زیرا که آنحضرت در جنگ بر صفوف اعدا بار بار حمله بردند و هیچ اندیشه نمی کردند از منتخب و لطائف و غیرها.

کرور بضمتین بازگشتن و گردیدن از منتخب و غیر آن.

کردر بالفتح و دال مهمله نیز مفتوح زمین سخت و پشته پشته از برهان و مؤید.

کرباس بالکسر و بای موحده و سین مهمله جامه سفید معروف از منتخب و مؤید و در سراج نوشته که این معرب کرپاس است که بالفتح باشد و در رسالهٔ معربات نیز نوشته که کرباس معرب کرپاس است که بفتح اول و بای فارسی لفظ هندی کتانی باشد یعنی پنبه و قماش بمعنی جامه که از پنبه ساخته شود و در حالت تعریب اول را کسره داده اند که وزن فعلال بفتح فا از غیر مضاعف در کلام عرب نیامده است.

کراریس بفتح اول و یای معروف جزوهای کتاب و سیپاره های قرآن مجید و این جمع کراسه است که بضم و تشدید را باشد.

کریاس بالکسر و یای تحتانی و سین مهمله در کتب لغات عرب مثل صراح و قاموس بمعنی طهارت خانه که بر بام ساخته باشند مگر در منتخب بمعنی بالاخانه و در بعضی خانه و در برهان و کشف و مدار و جهانگیری و مؤید بمعنی بالاخانه و دربار پادشاه و امرا.

کرس بکسر اول و سکون را و سین مهمله سرگین با هم نشسته از صراح و در خیابان نوشته که بمعنی کرس سرگینی باشد که گل و آب آمیخته کهگل سازند.

کرگس بالفتح و کاف دوم فارسی مفتوح و سین مهمله طائریست معروف مردارخوار که بهندی گجه گویند بکسر کاف فارسی اکثر پر او در تیر بکار برند و مجازاً پرهای تیر را نیز کرگس گویند و کرگسان گردون دو ستاره اند بصورت کرگس یکی را نسر طائر و دیگری را نسر واقع گویند از لطائف و غیر آن.

کرفس بفتحتین و سکون فا و سین مهمله دوائیست مانند جوانی بوی آن خوش و تیز باشد و آن اجمود ولایتی است و از خواص او یکی اینست که اگر کژدم گزیده اگر بخورد فی الحال بمیرد از منتخب و لطائف.

کربس بالفتح چلپاسه.

کرفش بفتح اول و سکون ثانی و فتح فا و شین معجمه چلپاسه و آن جانوریست که در سقف خانها باشد بهندی چهپکلی گویند از برهان و سراج.

کرش بالفتح و بفتح اول و کسر را و شین معجمه شکنبهٔ ستور نشخوار زننده از منتخب.

کراع بضم اول و عین مهمله پاچهٔ گوسپند و گاو و پاچه بمعنی ساق حیوانات است و بمعنی کوه و گروه اسپان و نیز طائفهٔ آن را که سلاح فراهم آورند از منتخب.

کرع بفتحتین آب باران استاده و آب بدهان خوردن از جوی و باریک ساق شدن از منتخب و لطائف.

کرگ بالفتح و کاف دوم فارسی مخفف کرگدن و آن جانوریست که بهندی گینڈا گویند از رشیدی و سراج و برهان و در بعض شروح سکندرنامه نام ملکی از روس نوشته و بالفتح و هر دو کاف عربی دهی است متصل کوه لبنان کذا فی القاموس و در منتخب بفتحتین قلعه است نواحی بلغار و در برهان بفتحتین و هر دو کاف عربی نام پرنده است دم دراز که سیاه و سفید باشد و همیشه بر کنارهای آب نشیند و او را ابلق نیز گویند.

کرنانک بالفتح و نون و تای هندی مفتوح و کاف عربی نام شهریست از ملک دکن.

کرنگ بضم اول و فتح ثانی و سکون نون و کاف فارسی بر وزن پلنگ اسپ سرخ رنگ.

از برهان و رشیدی و سروری و کشف -

کردوک بالضم و دال مهمله بمعنی کوفت عربی بمعنی قوی هیکل و بکسر اول بهیا و ربان آور و در فرهنگ دیده شده -

کرم بفتح اول و سکون ثانی درخت انگور و بفتحتین مروت و سخاوت و عزیزی و بزرگواری از منتخب و لطائف و شرح نصاب و نیز در لطائف نوشته که کرم بالضم بمعنی غم و اندوه سخت -

کرام بکسر اول بزرگان و این جمع کریم است

کروم درختان انگور و تنهاوا ندو بها از لطائف -

کرشم بکسرتین بمعنی کرشمه از لطائف -

کروهام کردار است من از حواشی مثنوی معنوی نوشته شد -

کرکم بضم هردو کاف عربی زعفران از مدار

کرزم بفتح و عرضه سوم تبر ای منجر بضم جیم کیاهی باشد خوشبو از سروری و مدار و ابراهیمی

کران بکسر اول در عربی نام ساز که آنرا بربط نیز گویند و بفتح اول در فارسی بمعنی کناره چیزی و انتهای چیزی از کشف و برهان و رشیدی و مدار -

کرمان بالکسر نام شهریست از ایران از لطائف و در قمریل نوشته که بفتح اول است و گاهی بالکسر آید فرش آنجا بغایت نفیس باشد و زیره سیاه از نواحی آن خوب بهم رسد

کرکن بفتح هردو کاف عربی غلاف سبز

شخم تخته را گویند که بریان کنند خواه تخوده باشد خواه گندم و نخود از سراج و برهان

کردستان بضم کاف و کسر دال ملکیست از ایران -

کرگدن بفتح اول و سکون ثانی و فتح کاف فارسی و فتح دال مهمله جانوریست شبیه بگاومیش و فیل و در جسم کوچک از فیل و کلان از گاومیش و پوست او بغایت سخت باشد و یک شاخ دارد بر پیشانی و بهندی گینڈا گویند و آنچه بعضی از اهل لغت نوشته که چند فیل را شکار کرده بخورد و بچه آن خاردار باشد و بعد پنج سال متولد شود همه ترافات است از سراج و برهان -

کرانیدن و کراندن هردو متعدی کردن است و کتانیدن که در عوام مشهورست غلط باشد باین قاعده که هر مصدر لازم را که متعدی سازند الف و نون قبل دن که علامت مصدر است آرند چنانچه از گردیدن گردانیدن و اگر علامت مصدر تن باشد اول امر آن مصدر برآورند و بعد آن الف و نون و یا را ملحق کرده بدال و نون مصدر متعدی نمایند و گاهی یا را از آن حذف سازند چنانچه از سوختن سوزانیدن و سوزاندن و از رسیدن رسانیدن و رساندن از امرها نمودن متعدی گردانیدن ایجاد شد ... ذکر ... مصدرها ... متعدی ... از ایشان در متعدی

کردان مصادر صاحب تن و دن قاعده و احدست چنانچه از رسیدن و سائیدن و خواندن رسانیدن و سایانیدن و خوانانیدن می آید -

کراچیدن بجیم عربی فریاد کردن مرغ خانگی بوقت بیضه نهادن از برهان -

کرازیدن بالضم و بکسر خرامیدن بناز و بکاف فارسی نیز آمده از برهان -

کردن سوای معنی معروف بمعنی شدن نیز آمده چنانچه نورالله و خان آرزو در شرح گلستان بمقام باب پنجم نوشته اند -

کرمن و ارمن دو او عاطفه مغرب و مشرق از سراج و قران السعدین -

کرگسان گردون دو ستاره بصورت کرگس یکی را نسر طائر و دیگر را نسر واقع گویند -

کرهبیان بفتح و تشدید و تخفیف را مضموم و واو معروف و بای موحده تحتانی فرشتگان مقرب از برهان و لطائف -

کرامت کردن دادن -

کرو بکسر اول و فتح ثانی کشتی خرد که در دریا باشد از جهانگیری -

کرباسو بالفتح و بای موحده و ضم سین مهمله بمعنی چلپاسه که بهندی چھپکلی گویند از سراج -

کراسه بضم اول و فتح سین بمعنی قرآن مجید و مطلق کتاب از برهان و منتخب بالضم و تشدید را و مهمله و تخفیف آن جزوی از کتاب پاره از کلام الله این لفظ عربیست

کرانه بفتح اول و نون بمعنی کناره

هر چیز از برهان و رشیدی -

کرایه بکسر اول و یای تحتانی اجرت بار کردن اسپ و شتر و بیل و اجرت نشستن خانه و دکان از برهان و بعضی بمعنی برابری و سزاواری نیز نوشته و این لفظ عربیست که فارسیان از جنس کلام خود پیدا کنند

کرایه بکسر اول کرایه کننده از بهار و این اشتقاق از مصدر جعلی است از عالم طلبیدن و فهمیدن زیرا که لفظ کرایه عربیست -

کرسنا بالفتح و سین مهمله و نون هردو مفتوح غله ایست تیره رنگ که طعم آن مابین عدس و ماش است از برهان و صاحب مصطفوی نوشته که بهندی آنرا مٹر گویند -

کره بضم اول و تخفیف را و مهمله بمعنی گوی که بدان بازی کنند و هر چیز مدور دیگر که مثل گوی باشد و بضم و تشدید را بچه اسپ و خر و بمعنی تازیانه و بضم اول و سکون دوم و اظهار ها ناخوشی و تلخی و رنج و بفتح اول و سکون ثانی جبر و ناخوشنودی و بفتح اول و کسر ثانی بروزن خجل بمعنی کریه و نامرغوب و بفتحتین مخفف کروه که بهندی کوس گویند و بمعنی اسپ تازیانه و بمعنی کوس فارسی است و باقی عربی از منتخب و لطائف و برهان و مدار و چراغ هدایت -

کروه بضمتین هندی کوس گویند و آن چهار هزار گز مسافت زمین باشد و نزد بعضی سه هزار گز و هر گز ذرعی و هر ذرع هشت گره از مؤید و سروری و برهان و جهانگیری و دیگر کتب لغت هندیان و دانایان و رسائل مساحت حساب اگرچه در کتب کوره و تعیین کروه اختلاف بسیار است مگر خلاصه همین است که نوشتیم

کرشمه بکسرتین اشارت چشم و ابرو از بهار عجم و برهان و مجمع الفرس و در رشیدی نوشته بفتحتین

کرم پیله بکسر اول و کسر بای فارسی کرم ابریشم از لطائف

کرائی بالضم و تشدید رای مهمله و ناء مثلثه گندنا گویند

کربلائی نوعی از لباس و قماش

کری بالفتح ناشنوائی

کرکی بالضم و کاف دوم عربی مکسور بمعنی کلنگ که طائر معروف است از منتخب

کرپی بالضم و بای فارسی مکسور بمعنی کاری و حیله گری و بمعنی شجاعت و دانائی هم آمده از کشف و بعضی محققان بالضم کاف فارسی و بالضم بای عربی نوشته و بیانش نموده آمد انشاء الله تعالی

کروبی بالفتح و رای مهمله مشدده منسوب بکسر بای موحده یعنی فرشته مقرب از خیابان نوشته که کروبی قسمی است از ملائکه ... الکروبی بتخفیف الرای ساداة الملائکه و بتشدید راو نیز واقع شود

کرسی بالضم تخت کوچک و فلک هشتم و کرسی خط برابر و بمقام خود افتادن حروف در نوشتن و کرسی ایوان و خانه عبارت است از بلندی زمین ایوان و خانه از لطائف و چراغ هدایت

فصل کاف مع زای معجمه و فارسی

کزاز بالضم کاف و هر دو زای معجمه رویی است که از سختی سرما در بندگاه گردن و سینه بسبب تشنج و انجماد اعصاب پیدا میشود از بحر الجواهر و کشف و صدر و الامراض

کز بالفتح و زای عربی بمعنی کج و نوعی از ابریشم کم قیمت که قز معرب آنست از برهان

کزلک بکسر اول و ثالث هر دو کاف عربی کارد که چاکسو از و هیزم و برات و کشیدن و مداد و مسوری گیرد در جهانگیری بکاف فارسی مفتوح و کسر لام و کاف دوم عربی و در سراج نوشته که بکاف عربی است و تحقیق بکاف فارسی و بالفتح و کسر اول و لام مفتوح بمعنی مطلق کارد کوچک

کژک بفتح و زای فارسی آهنی که فیلبانان بر سر فیل زنند

کژدم بفتح کاف و زای عربی و فارسی هر دو درست و بکاف فارسی چنانکه گمان برند خطا ست

کزم بالفتح سبزه باشد که بر کنار حوض و لب جوی روید از برهان

کژ و فژ بالفتح اول و ثالث هر دو و چهارم زای فارسی ... که از بالش بجا است خوب و زاری ... باشد

از رشیدی و در برهان بمعنی غیر فصیح و در سراج نوشته که بمعنی کسیکه زبانش راست نگردد و لفظ کژ مبدل کج درشت از توابع اوست

کزبره بالضم و بای موحده معجم و را مهمله مفتوح کشنیز سبز از برهان شرح نصاب

کژه بفتحتین و زای فارسی گوشت پاره که در حلق آویزان باشد بهندی کوا نامند و بعضی کاگه گویند از غرائب اللغات و برهان بمعنی کاره بزرگ که بدان گوشت قیمه کنند و جانی بمعنی مرده زخمت و جره شده

کژ و مژ بدعی و دغا باز از سراج

فصل کاف مع سین مهمله

کسا بالکسر اول بمعنی گلیم کوتاه و پشمینه از منتخب

کسری بالکسر و را مهمله مفتوح و در آخر الف مقصوره بصورت یا لقب نوشیروان و در قاموس است که کسری معرب خسرو که بمعنی واسع الملک است از سراج و بهار و مؤید و در خیابان نوشته که کسری معرب خسرو لقب نوشیروان و لقب دیگر ملوک فارس و در مدائن است جمع اکاسره آید

کسنی بالفتح اول و فتح نون و در آخر الف مقصوره بصورت یا نوی ... که ... باشد

... بالضم ... و ... کرده ... و ...

کسوت بالکسر جامه پوشیدنی از منتخب

کسالت بالفتح کاهل شدن از منتخب

کساد بالفتح اول و دال مهمله نا روائی متاع و بی رواجی اشیا و عدم خریداری آن از منتخب و سراج و هم در سراج نوشته که کساد ی بر یادت یا نیز آمده

کسر بالفتح اول و سکون ثانی شکستن و شکستگی و حرکت زیر چرا که تلفظ آن با کسر این حرکت حاصل میشود و با کسره و فتح سین پاره ها جمع کسره از منتخب و غیره

کسور بضمتین جمع کسر از منتخب و بیشتر استعمال این لفظ در پاره های اعداد آید چنانکه نصف و ثلث و ربع و خمس و غیره

کسیر شکسته شده

کس بالفتح بمعنی یار و فرج ... مطلق آدمی نیز می آید از خیابان

کسوف بضمتین گرفتن آفتاب ... بیحال شدن ... در عرف کسوف ... آفتاب ... در ماه گویند از منتخب

کسیر ... پوشیده ... از منتخب

کسل بفتحتین کاهلی و سستی از منتخب و بحر الجواهر و شرح ... مدار

کسال در حاشیه مثنوی این لفظ بمعنی ... نوشته است و ... وغیره

... باشد

کسیل بالضم اول ... کردن ... در مؤید ... گویند که این لفظ ... فارسی ... باشد

کسلان بالفتح کاهل و سست

کس و **کو** هر دو کاف عربی بمعنی اقربا و رفقا از مصطلحات۔

کسیده نا سره و متاع بے رواج از سراج و منتخب۔

کسمه بالفتح موی چند که عوض زلف آنرا مقراض کنند و خم داده بر رخساره آویزند از سراج و رشیدی و برهان و کشف۔

کسائی بکسر اول نام شخصی ست قاری و نحوی مشهور که او اکثر کسا یعنی گلیم می پوشید از منتخب۔

کسنی بالفتح مخفف کاسنی از برهان۔

کسی این لفظ برای نکره ذوی العقول می آید چنانچه گوئی کسے در اینجا نیست یعنی آدمی در اینجا نیست و در غیر ذوی العقول استعمال این لفظ نباید ساخت و آنچه بعضے گویند که کسی چوبی و کسے خط را امثال اینها محض غلط ست از نهر الفصاحت و غیر آن و در لفظ کسی یای اصلی نیست گاهی برای نکره باشد و گاهی برای وحدت و در مصطلحات نوشته که لفظ کسے سوای معنی معروف بمعنی ضمیر متکلم و مخاطب نیز آید مثال معنی اول از فطرت بیت از تن سرم جدا کن و از من جدا مباش ۞ بیرحم باش جان کسے بیوفا مباش ۞ مثال دوم اشرف گوید بیت بیا که بر سر راهت نگاه از عینک ۞ بکف گرفته تماشا زده ست انتظار کسے۔

کستی بالضم و سین با خود ازه کستن که بمعنی ما لیده ست و بمعنی کوفتن نیز و مجازاً بمعنی آنکه دو شخص ایستاده با هم آویخته زور آزمائی کنند از برهان و جهانگیری و بهار عجم و مؤید۔

فصل کاف مع شین معجمه

کشکاب بالفتح آش جو که برای بیماران پزند از برهان۔

کشتاسپ نام پادشاه چون این لفظ بکاف فارسی ست لهذا تفصیل آن در کاف فارسی مسطور ست۔

کشت بالکسر زراعت و باصطلاح شطرنج بودن شاه در آن خانه که اگر در آنجا سوای شاه مهرهٔ دیگر باشد کشته شود۔

کشوث بفتحتین و ۱۲۳ و سوم و ثای مثلثه نام دوائیکه تخم آنرا بسریانی دینار گویند و شربت دینار از انست از برهان۔

کشاد بضم کاف عربی و فارسی صیغهٔ ماضی ست از کشادن و بمعنی فراخ و تیر از کمان رها کردن و بمعنی خوشی و فتح نیز آمده از برهان و رشیدی و در جواهر الحروف نوشته که لفظ کشاد را مردم فارسی بکاف فارسی و اهل ماوراء النهر بکاف عربی استعمال کنند۔

کشکدار بکسر تین پاسبان و چوکیدار۔

کشمر بکسر اول و فتح میم نام دهی است از ولایت ترشیز و بالفتح و بالکسر میم مکسور مخفف کاشمر که شهر معروف است از برهان۔

کشور بالفتح از جهانگیری و بهار عجم و در برهان و مؤید و کشف مراد اقلیم است بمعنی ملک صاحب مدار نوشته که هر کشور از کشورهای هفتگانه بیکی از سبعهٔ سیاره تعلق دارد چنانکه هند متعلق زحل ست و چنین بشهری ست ترکستان مرکب تبنج و تیرانسان با فتاب و ماوراء النهر یعنی توران بزهره و روم بعطارد و بلخ بقمر۔

کشکنجیر بضم اول و سکون شین معجمه و فتح کاف عربی و سکون نون و جیم عربی مکسور و یای معروف و را مهمله چیزیکه بدان دیوار قلعه می شکنند و بمعنی توپ مجاز ست و این مخفف کوشک انجیر ست و معنی ترکیبی این لفظ قلعه شکاف ست از جهانگیری و سراج و در مؤید بمعنی گوله نوشته۔

کشاورز بفتح اول و چهارم و در آخر زای معجمه فراخ و دهقان از مؤید و برهان و جهانگیری و رشیدی و کشف و صاحب مدار بکسر اول نوشته و بعضی گویند که در اصل کشت ورز بود تا را برای تخفیف حذف کردند و الف زیاده نمودند و صاحب جواهر الحروف وغیره نوشته که در اصل کشت آور بود تا را بجهت تخفیف حذف کردند و قاعده است که زای معجمه را در فارسی آخر بعض الفاظ زائد هم می آرند۔

کشنیز بالضم تخم معروف ست از مؤید و کشف۔

کش بالفتح بغل و سینه و کمر از رشیدی و برهان و در کشف بمعنی تهیگاه و در برهان نوشته که کش نام شهری است از ماوراء النهر و نزدیک بخشبا متصل هر شب ماهی از چاهی که در نواحی شهر کش واقع ست می برآورد۔

کشیش لفظ ترکی ست بفتح اول و بر دو شین معجمه بروزن حریص پیشوا و معلم ترسایان و زاهد نصرانیان و بت پرستان از مؤید و کشف و برهان و چراغ هدایت و لغات ترکی و رشیدی۔

کشاف بالفتح و تشدید شین معجمه بسیار پیدا کننده و بسیار پرده کشاینده و نام تفسیر از بحار الفضائل مختصر۔

کشف بالفتح برداشتن پرده از روی چیزی و کشاده و برهنه کردن و بفتحتین جانورے است که در آب باشد و آنرا باخه و سنگ پشت گویند از لطائف و منتخب۔

کشک بالفتح و هر دو کاف عربی دوغ خشک شده و بعضی گویند که بمعنی جو مقشر و نام طعامیست مثل هریسه که از آرد گندم یا جو و شیر گوسپند راست کنند از برهان و سراج و بضم اول و فتح ثانی بمعنی قصر و ایوان چرا که مخفف کوشک باشد و بکسر اول و ثانی در ترکی بمعنے پاسبانی از لغات ترکی نوشته شد۔

کشکول بروزن مقبول کاسهٔ بزرگ که گدایان دارند از سراج و جهانگیری و برهان۔

کشخان بالفتح و خای معجمه قلتبان و دیوث از برهان۔

کشیشان زاهدان نصاری و تفصیلش در کشیش گذشت۔

کشیدن بمعنی جاع نیز آمده از مصطلحات۔

کش زدن بالفتح دست بگردن حریف زده زور کردن از چراغ هدایت و در شرح گل کشتی بضم کاف ناگهان دست در گردن حریف انداخته زور کرده بر زمین زدن۔

کشادنامه بضم کاف عربی و فارسی

فرمان پادشاهی و پروانهٔ معافی و طلاق‌نامه از برهان وغیره۔

کشته بالکسر بروزن رشته بمعنی آلو و شفتالو و زردآلو و مثال آن که دانهٔ آنها بیرون ساخته خشک کرده باشند از برهان و در آئین اکبری نوشته که کشته بالکسر چیزیست مرکب از عود و لوبان و صندل و لادن و مشک و نبات و گلاب قرص بسته نگاه دارند و سوختن بوی خوش دهد و بالضم بمعنی مقتول و مجازاً بمعنی عاشق۔

کشنیزه غورهٔ انگور که در ابتدا برابر کشنیز باشد۔

کشتی۔ بالفتح سفینه که در دریا باشد و نوعی از پیالهٔ شراب از برهان و مؤید و رشیدی و سراج و نیز صاحب رشیدی نوشته که تحقیق آنست که بفتح کاف فارسی ست منسوب بگشت و سیر و کشتی بالضم مصارعت و از روی تحقیق این لفظ بمعنی بسین مهمله است منسوب بکستن که بمعنی کوفتن است چون دو کس باهم کشتی گیرند یکی دیگری را میخواهد که بر زمین بکوبد از رشیدی و در جهانگیری و برهان و سروری و بهار عجم نیز تلفظ این بمعنی بسین مهمله تحقیق شده۔

کسپچی بکسر اول و ثانی پاسبان۔

فصل کاف مع ظای معجمه

کظت بالکسر و تشدید ظای معجمه و تای فوقانی پری معده و پری مطلق از شرح نصاب۔

کظم بالفتح خشم فروخوردن از منتخب۔

کظیم فرو خورنده از منتخب۔

فصل کاف مع عین مهمله

کعب۔ بالفتح و بای موحده شتالنگ و بمعنی استخوان مربع که بدان بازی نرد بازند معنی اول از منتخب و لطائف و باصطلاح علم حساب مرتبهٔ سوم ست از منازل جبر و مقابله چنانچه مرتبهٔ اول را شی گویند و مرتبهٔ ثانی را مال و مرتبهٔ ثالث را کعب چون شئے را در شئے ضرب کنند مال گویند و چون مال را در همان شی ضرب کنند کعب نامند مثلاً عدد سه را شی فرض کردیم چون سه را که شئے باشد در سه ضرب کردیم نه حاصل شد و این نوع حاصل ضرب را مال خوانند و چون مال را که نه است باز در شی که سه است ضرب نمائی بست و هفت حاصل شود و این قسم حاصل ضرب را که بمرتبهٔ سوم ست کعب نامند و نام پدر قبیلهٔ از عرب و نام بازی اطفال و نام یکی از صحابه یعنی کعب رضی الله عنه بن زهیر که مداح حضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بود۔

کعوبت بضمتین و حرف چهارم بای موحده نحوست و دشواری از شمسی این لفظ که در نامهٔ ابوالفضل آمده است بمعنی مذکور مناسب مقام نمی نماید و نه موافق لغات معتبره لیرا از صراح و قاموس وغیره بمعنی بلندی و ترفع مفهوم میگردد و چون مراد او شناعت واقع شده و شناعت بمعنی شناد شدید بر رنج دشمنان پس کعوبت هم بمعنی بلندی و ترفع خود باشد بر مخالفان و غالب ایست که کهوبت بالضم کاف وضم هزه بمعنی شکستگی و بدحالی چنانکه از قاموس و صراح ظاهر میشود و آنچه در نسخهای حال بعین یافته میشود باتباع تحریف کاتبان قدیم ست۔

کعیت بضم اول و فتح عین مهمله و سکون تحتانی و بعده فوقانی بلبل از صراح و شروح نصاب۔

کعک بالفتح نوعی از نان روغنی شیرین و این معرب کاک ست از شرح نصاب و رسالهٔ معربات و مؤید۔

کعب غزال کعب الغزال نوعی از شکرپاره از برهان و بعضی گویند که آنرا بهندی بتاسه گویند۔

کعب گرگ پیکان استخوان شتالنگ گرگ که پیکان در پای خود بندند بخاصیت آن از رفتن مانده نشوند۔

کعبتین دو بانسه باشند کوچک از استخوان مربع شش پهلو که بر پهلوی هر یک بانسه از یک تا شش عدد نقش کنند و بدان نرد بازند از کشف وغیره۔

کعبه اسم بیت الله در اصل بمعنی مرتفع ست چون بنای کعبه از زمین مرتفع و بلند است لهذا کعبه نام کردند یا مرتفع ست از روی مراتب از شرح نصاب و در صراح نوشته از آنکه کعبه مربع و چهار گوشه است چه کعب بمعنی چهار گوشه کردن ست و بمعنی پانسه قمار بازی هم آمده زیرا که پانسه بازی نرد مربع و چهار گوشه باشد۔

کعب اشراهی نام شخصی که نهایت حریص خوردن و پرطمع بود۔

فصل کاف مع فا

کف الخضیب بالفتح و تشدید فای مضموم و فتح خای معجمه و کسر ضاد معجمه و یای معروف و بای موحده نام ستاره ایست سرخ رنگ بجانب شمال که چون بدائرهٔ نصف النهار رسد وقت اجابت دعا ست و کف خضیب بدون الف و لام تعریف بمعنی دست رنگین از منتخب وغیر آن۔

کفالت بفتح ضامن شدن و متعهد شدن از مدار وغیر آن۔

کفایت بکسر بس شدن کافی شدن و سود گرفتن از منتخب و بکسر اول حرف چهارم همزه مانند همه بگر شدن در قوم۔

کفات بضم اول جمع کافی بمعنی دانایان کارگذار۔

کفت بفتح کاف عربی بمعنی شگافت تر کیده و این صیغهٔ ماضی ست از کفتن از برهان۔

کفتار بالفتح جانوریست صحرائی درنده که بهندی هونڈار گویند از لطائف وغیر آن و بعضی گویند بمعنی زن ساحره نیز ست که جگر مردم بنگاه خویش برآورده میخورد و بهندی ڈاین نامند و اصل انیست که کفتار در فارسی و ڈاین در هندی نام همان درنده ایست که بیشتر سگ را شکار میکند چون زن ساحرهٔ مذکوره آن درنده را بسحر مسخر کرده سواری شود مجازاً زن ساحره جگرخوار را گویند۔

کفر بالضم ناگرویدن و ناسپاسی و بالفتح بمعنی پوشیدن و کوزهٔ بزرگ از منتخب و صراح۔

کفور بضمتین ناسپاسی و بفتح اول و ضم ثانی ناسپاسی کننده از نعمت از منتخب۔

کفلیز و کفچلیز بالفتح و جیم فارسی و یای معروف و در هر دو لفظ زای معجمه نام جانور آبی از قسم وزغ و بمعنی کفچه که در آن سوراخ باشد از لطائف۔

کف بالفتح و تشدید پنجه و کف دست و بمعنی باز ایستاده کردن کسی را و دوباره دوختن چادر را بر یکدیگر و نابینا کردن و خرقه و لقمه و ساقط کردن حرف هفتم رکن بحر چون نون فاعلاتن و مفاعلتن و در فارسی بالفتح و تخفیف بمعنی کف دست و پا و بمعنی زبد چنانچه کفِ دریا و کفِ صابون و بمعنی سوختهٔ چقماق از منتخب و لطائف و صراح۔

کفاف بفتح اندازه و آن قدر معاش که کفایت کند و مستغنی سازد از طلب آن روزی و معاش و خرج روزمره باشد از بحر الجواهر و منتخب و کشف و لطائف و صراح و خیابان۔

کفک بفتحتین کف دست و بمعنی کف آب و کفِ صابون و کفِ شیر و امثال آن از شرح نصاب۔

کفل بفتحتین سُرین آدمی و حیوان و بالکسر بهره و حصهٔ چیزی و آنکه بر ستور نتواند نشست و گلیمی که بر پشت ستور اندازند از منتخب لطائف برهان و بحر الجواهر و بهار عجم۔

کفیل متعهد و ذمه دار و ضامن و قبول کننده کاری بر خود از منتخب و غیر آن۔

کف دعا گرفتن دست بدعا برداشتن۔

کفتین بالکسر و تشدید فا و تای فوقانی مفتوح هر دو پله ترازو۔

کفیدن بالفتح ترکیدن از برهان۔

کفانیدن ترکانیدن از برهان۔

کف کردن بمعنی خوردن از مصطلحات۔

کفن پاره کردن شفا یافتن از بیماری و ضعف و نجات یافتن از آفت و مهلکه۔

کفران۔ بالضم ناسپاسی۔

کفن بفتحتین لفظ عربیست فارسیان گاهی تفریس کرده کفن را بسکون فا آرند شفائی گوید مصرعه زلفت حیض خواهرت کفن کند

کفو بضمتین هم جنس و هم نسب مانند و همتا و این لفظ بضم اول و سکون ثانی نیز آمده از صراح۔

کفچه بالفتح چمچهٔ کلان و سر مار که بصورت کفچه پهن می کند۔

کفه بالفتح و تشدید فا پلّهٔ ترازو و هر چیز که مثل آن گرد باشد از منتخب لطائف و مدار و رشیدی و کشف و صراح و تاج اللغات و نیز در لطائف نوشته که بالضم و تشدید بمعنی حاشیهٔ پیراهن و بالفتح و تخفیف در فارسی خوشهٔ نیم کوفته و آنچه در وی دانه باشد۔

کفاره بالفتح و تشدید فا پوشنده گناهان و آن بدل جنایت باشد مثلاً در شکستن قسم و خوردن روزه معاوضهٔ گناه نماید و کفارهٔ قسم یک بنده آزاد کردن یا سه روزه داشتن یا ده مسکین را طعام یا ده مسکین را کسوت پوشانیدن و کفارهٔ صوم دو ماهه روزه داشتن یا شصت مسکین را طعام از منتخب و کشف و فتاوی فیروزشاهی۔

کفیده بفتح اول بمعنی ترکیده و شگافته از کشف و فرهنگ حسینی و برهان و سروری۔

کفره بفتح اول و ثانی و ثالث جمع کافر۔

کفشکی بالفتح و در آخر یای معروف نام داو کشتی که چون حریف را پا بکوبد جای خودش در بند خصم نیست ناگاه سر پا بر خصم زند تا علق بر زمین آید از شرح گلگشتی۔

فصل کاف مع لام

کلا بالفتح و تشدید لام حرفیست برای ردّ سخن پیشین حاصل معنی آن نیست که چنین نیست و گاهی برای مسلّم داشتن سخن غیر باشد درین صورت اسم باشد بمعنی حق ست و بتخفیف لام بمعنی گیاه تر از کشف و صراح و بکسر اول و تخفیف لفظیست موضوع برای معنی تثنیه در حالت بدون اضافت مستعمل نشود۔

کلیسا بکسر اول و ثانی و یای مجهول و سین مهمله پرستشگاه کفار از کشف مؤید و مدار و برهان۔

کلب عوا بالفتح عین مهمله و تشدید واو سگ بسیار فریاد کننده و نام منزلی از منازل قمر و آن چهار ستاره اند بصورت سگ آواز کننده۔

کلب بالفتح سگ و بفتح اول و کسر لام بمعنی دیوانه و گزنده از منتخب۔

کلاب بکسر اول جمع کلب که بمعنی سگ باشد از منتخب۔

کلب کلب لفظ اول بفتح کاف و سکون لام و لفظ دوم بفتح کاف و کسر لام بمعنی سگ گزنده و سگ دیوانه از منتخب۔

کلوب بالضم و تشدید لام مضموم و بای موحده انبر آهنگر که بدان آهن گرم را میگیرد از منتخب۔

کلوخ کوب آلتیست که مزارعان بدان کلوخ کلان را بکوبند و بشکنند از خیابان۔

کلاک خسپ بفتحتین و کاف عربی و ضم خای معجمه مفلس پریشان حال چه کلاک بمعنی گلخن ست از چراغ هدایت و بعضی بجای خسپ لفظ چسپ بفتح جیم فارسی نیز نوشته اند و کلاک بمعنی خاکستر نیز مرقوم ساخته اند۔

کلارت بفتح ده و قریه و قلعهٔ بالای کوه و نام فنی از کشتی از چراغ هدایت وغیره۔

کلفت بضمتین و سکون فا و بعده فوقانی بمعنی گنده و درشت و ناهموار از برهان و بهار عجم و بالضم و فتح فا کدورت و رنج و اندوه با نیمعنی عربیست از منتخب و صراح۔

کلالت بفتح مانده شدن و کُند شدن و بی پدر و مادر شدن و بی فرزند شدن از منتخب۔

کلاءة بکسر اول بروزن و معنی حراست و حفاظت از منتخب۔

کلانوت بفتح اول و نون و فتح واو

قوییست از مطربان و این لفظ هندیست

کلیح بجیم عربی ستیزه کننده

کلند بر وزن سمند آلتی آهنی که بدان زمین را برای زراعت بکاوند بهندی کسی گویند از سروری و سراج و برهان -

کلید بکسر تین آنچه که بدان قفل بکشایند

کله قند بفتح کاف و تشدید لام کوزهٔ قند -

کلب الجبار ستاره است بصورت کلب

کلوخ انداز سوراخها که در دیوار قلعه سازند که از میان آنها سنگ و کلوخ بر دشمنان اندازند والحال ازانها بندوق ها جنگ میکنند و جشنی و عشرتی و شراب خواری که در هفتهٔ آخرین ماه شعبان کنند و بعضی فلان نیز آمده از برهان و رشیدی و بهار عجم -

کلس بکسر اول و سکون لام و سین مهمله لفظ عربیست بمعنی آهک سفید و چونه و آهکی که بدان عمارت سازند و بفتحتین و سین مهمله در هندی قبه را گویند که بر گنبد عماری و برج و مساجد و کنگره های عمارات نصب کنند -

کلیات خمس بدانکه در منطق پنج کلی است اول جنس چون حیوان دوم نوع چون انسان سوم فصل چون ناطق چهارم خاصه چون ضاحک پنجم عرض عام چون ماشی -

کلاغ بضم و فتح زاغ دشتی از برهان -

کلمرغ بالفتح نوعی ست از کرکس سرخ سر که بر سر ش پر نباشد از سراج و برهان -

کلف بفتحتین داغهای تیره که بر رخساره بعضی مردم پدید آید و بمعنی عشق از شرح نصاب منقول از کنز و مغرب و بمعنی قاموس و در منتخب نوشته که بالفتح شیفته شدن بچیزی

کلمح البرق مثل درخشیدن برق یعنی بزودی تمام -

کلک بالکسر نی میان خالی را عموماً و نی قلم را خصوصاً و بفتحتین بمعنی نشتر حجام و فصاد که بهندی آنرا پچهنه گویند و بمعنی شوم و ناسپاس کرم بلا و سختی و درد و سر و بالفتح بمعنی بغل و آغوش و بالضم بمعنی پشم نرم و نیمه از سراج و مصطلحات و برهان و لطائف -

کلنک بضمتین نون و کاف فارسی دستهٔ فرازی ست که بدان زمین و دیوار کاوند و بضم اول و فتح لام پرنده مشابه بسارس نام ساز از برهان و شرح نصاب و در لغات ترکی برای معنی اول بضم اول و فتح لام نوشته و گفته که بفارسی نیز اکلند نامند و در جواهر الحروف نوشته که بفتح اول و ثانی مبدل کلند زیرا که دال مهمله بکاف فارسی بدل میشود -

کلال بفتح اول در عربی ماندگی اعضا و خیرگی و کندی و بضم اول در فارسی بمعنی کسیکه ظروف از گل سازد از منتخب و برهان -

کل بالفتح کسیکه سر او بی مو باشد از جوشش سر یا بمعنی ترکیست و بالفتح و تشدید لام بمعنی گنگ و لال در ین صورت لفظ عربیست و در منتخب بمعنی کند شدن زبان و بالضم و تشدید لام بمعنی همه و جمیع و در لطائف نوشته که این لفظ مفردست که بمعنی جمع آید و در اصطلاح صوفیه کل واحد مطلق را گویند و کل اسم حق تعالی ست باعتبار حضرت واحدیت و الهیت که جامع مجموع اسماست

کاکل بفتحتین پری چند از مرغ مخصوص که پادشاهان و جوانان بدستار و کلاه زنند و آنرا جیغه و کلغی نیز گویند از برهان و در عربی شگفتگی مرغزار با گلها مستفاد از صراح و بالکسر گنگی و بسته زبانی از لطائف -

کلمل و **کلکل** هر دو کاف مفتوح هرزه گوی از مصطلحات -

کلمکل بفتح هر دو کاف عربی و فتح میم و سکون هر دو لام شور و غوغا -

کلیل بفتح کند و سست و مانده شده و خیره و گنگ از منتخب و صراح -

کلام بفتح سخن گفتن و باصطلاح علم نحو لفظی ست که متضمن باشد دو کلمه را یعنی مرکب باشد از دو اسم یا فعل و اسم که نسبت یکی بدیگری باشد برین وجه که فائدهٔ تام دهد چنانچه زید قائم و قام زید و کلام علمی ست که دران مسائل نقلی را بدلائل عقلی ثابت کنند و متکلم دانندهٔ آن علمست از منتخب و چهار شربت -

کلام مستدام عبارتست از کلام الهی و

کلم بالفتح خسته و مجروح کردن و بفتح اول و کسر لام سخنها جمع کلمه از منتخب -

کلوم بضمتین جراحتها از شرح نصاب

کلیم سخنگوی و هم سخن و مجروح و لقب موسی علیه السلام چرا که اکثر با حق تعالی کلام میکردند و تخلص شاعر -

کلبتان و **کلبتین** بفتح اول و فتح بای موحده و فتح تای فوقانی آلتیست آهنگران را که بدان آهن گرم را گرفته بدست دیگر از مطرقه می کوبند و آنرا انبر و ماشه نیز گویند و بمعنی گلگیر شمع نیز آمده از برهان و سراج و شرح نصاب ظاهرا این هر دو لفظ تثنیهٔ کلبه است که یک پره آنرا سگفته باشد -

کلبتین بضم اول و فتح بای تحتانی و فتح تای فوقانی هر دو گرده و این تثنیهٔ کلیه است -

کلیدان بفتح اول کنده را گویند که بپای دزدان و گنهگاران نهند و بکسر اول آلت بست و کشاد در باغ و در کوچه و قفل را نیز گویند از برهان و کشف و مؤید -

کلاشکن بفتح نوعی از حلوا که بغایت سخت باشد از برهان -

کلید افگندن در ولایت رسم ست که چون زنان آنجا بفال گوش متوجه شوند افسونی خاص بر کلید دمیده بر سر راه اندازند از مصطلحات -

کلمه بر کلمه کسی زدن کنایه از گو برابری داشتن از مصطلحات -

کلاغ گرفتن و **کلاغ زدن** طعنه زدن و استهزا کردن از مصطلحات -

کلاه انداختن و کلاه بهوا انداختن و کلاه بر آسمان انداختن کنایه از کمال ذوق و شادمانی و خوشحالی از رشیدی و برهان و بهار عجم و مختفی کلاه انداختن بمعنی عاجزی کردن نیز نوشته ـ

کلاه افگندن و کلاه برکشیدن مراد از تعظیم چراکه در بعضی ملکها برای تعظیم دیگری کلاه خود را از سر بر گیرند چنانچه در اهل فرنگ معمول ست ـ

کلاه گوشه شکستن فخر کردن ـ

کلوخ خشک بر لب مالیدن کنایه از مخفی و نهان داشتن امری از برهان.

کلو بضمتین و واو مجهول بمعنی کلان تر و رئیس محله و بعضی بکسر اول خوانده اند از لطائف و بضمتین و واو معروف در عربی صیغه جمع امر حاضر بمعنی بخورید و درین صورت بعد واو الف زائد هم می نویسند برای علامت تمیز واو جمع از واو اصلی ـ

کلمه بفتح اول و کسر لام و فتح میم بمعنی سخن از کشف و مدار و منتخب و در لطائف بمعنی یک سخن نیز در منتخب نوشته که باصطلاح نحویان کلمه لفظی ست مفرد که معنی داشته باشد و منطقیان کلمه فعل را گویند ـ

کلمه بالکسر و فتح بدلام آنچه مثل خیمه کوچک از جامه باریک دوزند که بجهت منع پشه و مگس سازند از رشیدی و منتخب و برهان و بهار عجم و صاحب کشف و مؤید بمعنی خیمه سایبان نوشته و کله بالضم و تخفیف لام و های ملفوظ معروفست که بر سر پوشند و بمعنی آلت تناسل و بمعنی جنگ کاه بجای از مصطلحات و چراغ هدایت ـ

کلته بالفتح و تای فوقانی بمعنی اندک و بمعنی دُم بریده و کسیکه حرف بمخرج گفتن نتواند و چوب دستی کوچک و سطبر بهند می آنرا سونتا و گنکه گویند از جهانگیری و کشف و برهان و در سراج نوشته که در اصل بمعنی بریده و مقطوع ست لهذا کلته دم بمعنی بریدی دُم و کلته پر بمعنی بریده پر و کلته زبان بمعنی گنگ و هر شیء ناقص مجازاً کلته گویند

کلافه بمعنی کلاده و نیز ست از نختی که هر دو دست خورده بگرد لن تعریف نبند گرد او را مثل کلانه بتحقیق فای کلافه مبدل از دال ست در اصل کلاده بود از مصطلحات ـ

کلیچه بضم اول و کسر لام نان خمیری میده

کلاوه و کلابه بفتح در لغات دوم بعد الف بای موحده ریسمانی که بر چرخ کار کرده بهندی انتیا گویند از برهان و سراج ـ

کلاته بفتح و حرف چهارم تای فوقانی بمعنی ده کوچک و بمعنی مزرعه از برهان و شرح نصاب ـ

کلیه بضم اول و سکون لام و تخفیف تحتانی مفتوح گرده که عضو ... ست معروفست و بضم اول و تشدید لام مکسور و تشدید یای تحتانی بمعنی همگی و همه بودن از منتخب باصطلاح منطق مفهومی بوجهی که منع نکند نفس تصور وقوع او از وقوع شرکت در وی چنانچه مفهوم انسان که حیوان ناطق ست که صادق می آید بر زید و بکر و خالد و غیر هم ـ

کلپتره بفتح اول و سکون لام و فتح بای فارسی و سکون تای فوقانی و در آخر مهمله بمعنی نادرست از کشف و مدار و سروری و در برهان و سراج بمعنی بیهوده و بی معنی

کلانبه بضمتین و سکون نون بافتح حاء کلیچه که از حلوا و مغز بادام پر کنند از سراج

کلاله بضم اول موی پیچیده و بمعنی زلف نیز آمده و این لفظ بکاف فارسی نیز آمده از برهان و غیر آن ـ

کلبه بالضم و بای موحده خانه کوچک و بمعنی گوشه و دکان هم آمده از برهان ـ

کلاه بضم اول معروفست و بمعنی تاج پادشاهی آمده از برهان ـ

کلیله نام شغالی ست که قصه او در کتاب کلیله و دمنه مسطور ست از لطائف ـ

کلاپیسه بفتح اول و بای فارسی بکسر و یای مجهول و سین مهمله گشتن چشم باشد از حال خود چنانکه سیاهی چشم پنهان شود بلند بسیار شود یا بواسطه ضعف یا بجهت خشم و اعراض از لطائف ـ

کلاسه بکسر اول و سین مهمله ماخوذ از کلس که بالکسر بمعنی چونه و آهک صحیح چنانکه در بکر آمده پس معنی کلاسه آنچه از چونه ساخته باشند چنانکه حباله بمعنی بدام گیرنده از حبل ساخته میشود از شرح گلستان مولانا عبد الغنی و سراج و آنچه بعضی شارحان گلستان و بعض اهل لغت کلاسه بضم اول نام موضع گفته اند ظاهراً خطا ست چراکه در مسجد تخصیص موضع دیگر گنجایش ندارد

کلامی منسوب به کلام و علم کلام عبارت از معرفت عقاید درست باوله عقلیه مؤید نقلیه و گاهی مراد از کلامی شخصی که ذوق توحید عیانی نیافته باشد و راه معرفت آلهی بپای استدلال رفته باشد از لطائف ـ

کلک فرنگی نوعی از قلم که آنرا حاجت بدوات نباشد و آن چوبی میان تهی باشد و اندرون آن میلی از قسم آهن مصنوعی یا از سرب محکم کرده می نهند که بوقت نوشتن میل مذکور بکاغذ سوده حروف مائل بسیاهی ظاهر میگردند پادشاهان و امرایان اکثر بدان قلم بر عرائض مردم دستخط می نمایند ـ

کلی جزئی باصطلاح منطق کلی آنست که مفهوم آن از شرکت ابا نکند چنانچه حیوان و جزئی آنست که مفهوم او ابا کند از شرکت چنانچه زید و عمرو ـ

فصل کاف عربی مع میم

کمرجی بیا کس آخر جیم فصل مسطور ست

کمخاب صاحب کشف گفته که بالکسر صحیح ست و در برهان نوشته که بالکسر و بالفتح هر دو صحیح و در رشیدی نوشته که بالکسر صحیح نیست چراکه خواب کم دارد و خواب بمعنی آنست که آنرا بهندی روئین گویند بضم یای تحتانی پشم باریک ـ

کمات بفتح و در آخر تای فوقانی سماروغ و آن چیزیست سفید بشکل چتر و بفتح

صورت چتر در ایام برسات از زمین روید و بضم کاف بمعنی دلاوران سپاهیان این جمع کمی ست که بمعنی دلاور باشد از صراح و منتخب و این لفظ بهر دو معنی متبادر و رشیدی نیز نوشته اند۔

کُمَیت بضم اول و فتح میم و سکون تحتانی بمعنی شراب و لعل انگوری که بسیاهی زند و اسپ سرخ رنگ که بسیاهی زند و یال و دُم او سیاه باشد و نام شاعری از عرب و بفتح اول و تشدید میم مکسور و تشدید تحتانی بمعنی چندی و مقدار چیزی که سنجیده شود یا پیموده شود یا شمرده شود و شرح نصاب از یوسف بن ابو بکر و برهان و رشیدی و منتخب و صراح و غیر آن۔

کمند بمعنی ریسمانی باشد از ریشم و غیره که درویشان و صوفیان بوقت مراقبه گرد کمر و زانو پیچیده می نشینند از مصطلحات و بهار عجم و چراغ هدایت۔

کمند معروف بمعنی کمند و حد نشانه از مصطلحات۔

کَمَلیچ بضم اول و جیم فارسی نوعی از نان ست که سطبر باشد بمعنی باز ریسه خمیده و این لفظ ترکی ست از برهان و مصطلحات۔

کمند در اصل کمند بود زیرا که معنی خم و پیچ و لفظا کمند در وز الابجر ست از جواهر الحروف۔

کمر بند جائیکه بمعنی میان بند۔

کماد بکسر اول و در آخر دال مهمله گرم کردن عضوی بچیزیکه آن چیز را اول از آتش گرم کرده باشند از کشف۔

کمر بکسر بمعنی بلندی بر بلندی چو کمر بمعنی بلندی هم آمده و بمعنی برابر برابر نیز آمده از صراح و کشف و برهان۔

کمر بفتحتین معروفست یعنی میان و بمعنی میان بند که بهندی پٹکه گویند و بالمعنی مجازست و کریوه میان کوه را نیز گویند از چراغ هدایت و صراح و در خیابان نوشته که کمر در اصل بمعنی میانست و بمعنی بندیکه بر کمر بندند مجازا شهرت گرفته پس کمر بند را که بمعنی غلط گویند محل نظرست۔

کمیز بضم اول و کسر میم بر وزن گریز بمعنی بول و بکسر اول نیز آمده و بکاف فارسی نیز نوشته اند از برهان۔

کمکسیاه بتحتین عاشقی که تمکاری چرکاویا و چیه در فرهنگ از لغات ترکی نوشته شد۔

کمال تمام و تمام شدن و تخلص درویش شاعریکه از اصفهان دیگر از خجند از منتخب سوید۔

کمان رستم قوس قزح از مصطلحات۔

کم بالفتح و تخفیف میم در عربی بمعنی چند و گاه بمعنی بسیار و بالضم و تشدید میم ضمه جمع اکمام غلاف و بمعنی شگوفه و بالفتح و تشدید میم مقدار چیزی و بالضم و تشدید میم بمعنی آستین و بالکسر و تشدید میم غلاف شگوفه و اکمام جمع این هر دو از منتخب وغیره و لفظ کم بالفتح در فارسی و لفظ اندک هر دو اگرچه برای معنی تقلیل ست لیکن اکثر بمعنی نفی مطلق آید از جواهر الحروف۔

کم بفتحتین نام تالاب در کشمیر۔

کمین بمعنی پنهان شدن و رفتن از صیاد و دشمن باشد کار از برهان و در منتخب پنهان شونده در کار و در چشم آن و در صراح نوشته اند۔

کمین بر وزن نگین لفظ عجمیست از ینجا است که صاحب قاموس بمعنی کیسه آورده که بقصد کسی پنهان نشینند و کمین گاه جای شخص مذکور و کمین کردن مجازا بمعنی پنهان شدن بقصد کسی یا چیزی و میتوان کرد که کردن در ینجا بمعنی شدن باشد چنانکه سعدی فرماید مصرع طبع ترا تا هوس نحو کرد + و نیز مجازا بمعنی کمین گاه آمده چنانکه فلانی در کمین ست و در فارسی بمعنی چیز کم آمده۔

کمزن بالفتح و زای معجمه مفتوح بمعنی کم نوشته اند و بعضی گفته که کمزن یعنی ذکر کن یعنی ذکر ش ترک کن۔

کمان در اصل خمان بود بفتح خای معجمه منسوب بخم تغییر السنه خا بکاف بدل شده از برهان۔

کم چیزی که گفتن بفتح اول اضافت ناشده و نابود انگاشتن بدانکه لفظ کم قرینه معدوم و نفی مطلق استعمال کنند از مصطلحات۔

کمان حلقه کردن مستعد صید شکار بودن۔

کمان کسی کشیدن هم آورد او شدن و از عهده آن بر آمدن از مصطلحات۔

کمدان بالفتح و تشدید میم مضموم نام زردآلو که به هندی خوبانی گویند از منتخب و بحر الجواهر چون کوی از زمین مرکب باشد۔

کمر با ختن کمر تماشا کمی بی طاقت و اماندن از بیم و شکم۔

کمر کشادن ترک کردن کاری ست۔

و فراخ کردن از برهان۔

کمان شیطان قوس قزح۔

کمان از طاق بلند آویختن از ظهور امر عظیم و کار عجیب تفاخر کردن مشهور که چون کسی فتح عظیم میکند کمان خود را از جای بلندی آویزد۔

کمانچه نام سازی معروف که مضراب آن کمان شکل چیزیست از برهان و صراح۔

کمانه کمان نجاران که برمه را بدان بگردش آرند از برهان۔

کمرکوه میان کوه از صراح۔

کمان جوله بجیم عربی و واو مجهول بمعنی قربان که کمان را دران گذارند چرا که جوله بمعنی ترکش ست و چون قربان بی ترکش نه بندند لهذا چنین گفته شد از صراح۔

کمان گروهه بضم کاف فارسی و ضم را و واو مجهول کمانیکه دران غلوله نهاده رها کنند از برهان بهندی غلیل گویند۔

کمثری بالضم و تشدید میم مفتوح و سکون ثای مثلثه و فتح را و الف مقصوره بصورت یا نام میوه که آنرا بفارسی امرود گویند از منتخب و شرح نصاب۔

کمی بفتح کاف و کسر میم و تشدید یا بر وزن فعیل بمعنی دلاور و دلیر که با سلاح باشد از شرح نصاب و منتخب۔

کماهی بفتح اول و کسر ها و فتح یا و در محاوره فارسی بسکون یا بمعنی چنانچه آن مقدمه ست۔

کماهی بمعنی چنانچه که سزاوار ست

دریں لفظ کاف حرف تشبیه و لفظ ما زائده
چراکه بعد کاف تشبیه لفظ ما زائده آرند تا حرف
جاره بر فعل نیاید و نفی صیغه مضارع
از انبفار که ناقص یائی ست از باب
انفعال بمعنی سزاوار شدن -

فصل کاف عربی مع النون

کنبه بالضم و بای فارسی چوب [illegible]
وسنگین که سوراخی چند در وی داشته باشد که پای
گنهگاران دران اندازند و بند کنند -
کنب بفتحتین ریسمانی ست که آنرا از پوست
کنار بافند و آن نهایت محکم باشد و نیز
از خیار ست و بمعنی برگ و تخم بنگ و بعربی
بمعنی چرک دست و پا از برهان -
کنشت بضم اول و کسر نون و سکون
شین معجمه و فوقانی بتخانه از مدار و کشف و
جهانگیری و در رشیدی آتشکده نوشته
و در برهان بهمان حرکات مذکوره بمعنی
معبد یهود و در سراج نیز بهمان حرکات مذکوره
بمعنی عبادت خانه کفار -
کنیت بالضم و سکون نون و فتح تحتانی
و تای فوقانی نامی که در اول آن لفظ اب
باشد بنسب یا بجهت [illegible] بالفاظ [illegible]
یا ابن یا بنت چون ابو الحسن و ابی بکر و
ابا هریره و ام الکتاب و ام کلثوم و ابن
حاجب و ابن السبیل و بنت الکرم بمعنی
شراب انگوری و بنت الصدر بمعنی اندیشه
و گاهی لفظ کنیت در فارسی بمعنی لقب
هم مستعمل میشود -
[illegible] پوشیده سخن گفتن و سخن
پوشیده و باصطلاح چیزی را بچیزی [illegible]
تشبیه کرده اسم مشبه را مخفی داشته نام مشبه به
مذکور ساختن مثال آن این بیت است
لولو از نرگس فرو بارید و گل را آب داد
و ز تگرگ روح پرور مالش عناب داد
یعنی معشوق گریه شدید و اشک را از چشم
فرو بارید و رخساره را آب داد و از دندان
روح پرور لب خود را مالش داد -
کنجد بالضم و جیم عربی مفتوح تخمیست معروف
که از آن روغن گیرند بهندی آنرا تل گویند
بکسر تای فوقانی -
کند بالفتح بمعنی شکر و قند معرب آنست
و نام دهیست از خجند و بترکی مطلق ده را
گویند از سراج و در برهان بمعنی جراحت
و ریش و بمعنی گریز و گریختن نیز آمده و در
مصطلحات نوشته که باصطلاح تیراندازان
کششی که [illegible] کشیدن کمان [illegible]
کنود بالفتح اول و ضم نون و دال مهمله بمعنی
ناسپاس [illegible]
ناسپاسی از [illegible] -
کنگر بالضم و کاف دوم فارسی مضموم مخفف
کنگره که بالای عمارت سازند از سراج -
[illegible] بالضم اول و سوم [illegible]
[illegible] از منتخب -
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] نیز بالفتح بمعنی بخیل گفته -
کندآور بالضم دانا و حکیم و پهلوان از رشیدی
[illegible] بالفتح کنایه از حضرت علی
کرم الله وجهه -
[illegible] بضم کاف [illegible] و سکون نون و دال
[illegible] و کسر یای فارسی [illegible]
[illegible] سال خورده -
کنز بالفتح و زای معجمه گنج و خزانه و نام
کتابیست در علم فقه و نام کتابی در لغت -
کنوز بضمتین جمع کنز که معرب گنج است
کنیز بفتح اول و کسر ثانی بمعنی زن مملوکه
و پرستار زنان و بمعنی دختر بکر و دوشیزه
نیز آمده از برهان و در جهانگیری [illegible]
کناس بالفتح و تشدید نون و سین مهمله
آنکه خاشاک خانه مردم روبد و آنرا بفارسی
هندوستان خاکروب [illegible] گویند
[illegible] نیز آمده [illegible]
[illegible]
از صراح و غیره -
کنائس بفتح کاف و کسر همزه که بعد الف است
جمع [illegible] بمعنی مساجد و معابد [illegible]
از کشف و منتخب -
کنگاش بالکسر [illegible] دوم
فارسی [illegible] مشوره [illegible]
و این لفظ ترکیست [illegible]
[illegible] جهانگیری و لطائف ترکی -
[illegible] کاف عربی و فتح کاف فارسی
[illegible] و این [illegible] کنگاش است
[illegible] بفتح اول و کسر [illegible] و شین معجمه

بمعنی کینه و بضم کاف و کسر نون بمعنی کردار
و عمل از مصطلحات -
کنش بفتحتین جانب و کناره و پناه
از منتخب و مؤید و کشف -
کنیزک کاف آخر این لفظ جزو کلمه نیست
بلکه برای تصغیر یا تحقیر است
کنجشک بالضم و کسر جیم طائر معروف نام
[illegible] در سراج و در برهان و [illegible]
[illegible] این لفظ بضم کاف فارسی و کسر
جیم است و در جهانگیری نیز بضم کاف فارسی
و فتح [illegible]
کنگ بضم کاف [illegible] فارسی فربه
و قوی هیکل و [illegible] و بالکسر بمعنی [illegible]
[illegible] آورد و بالفتح بمعنی بال مرغ و بازوی
انسان [illegible] بضم کاف فارسی
بمعنی [illegible] زبان از لطائف -
[illegible] بضم اول [illegible]
[illegible]
و برهان -
[illegible] بالضم و دال [illegible]
[illegible]
استاده کنند و این لفظ ترکیست از
رشیدی و برهان -
[illegible] بالفتح اول [illegible]
از [illegible] -
[illegible] بالکسر و تشدید نون [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

نمایش اللغات

در روز اول در باب پیدا شدن موجودات
از منتخب و شرح نصاب بکسر اول در ترکی
بمعنی پس و عقب.
کمن مکن بمعنی امر و نهی که حکومت عبارت
از آنست از برهان.
کنعان بالفتح نام پسر نوح علیه السلام
که کافر و زندیق بود و نام شهر یعقوب علیه السلام
و نام پدر نمرود و از شرح خاقانی و مؤید و
برهان.
کنده شدن بالضم بند شدن.
کنده کردن بالضم نام دار از کشتی
و آن پای خود را در پای حرامیان بند کرده
[illegible]
کنشان بالفتح [illegible]
رسیده او نیز آمده.
کن فکان [illegible]
معنی [illegible]
کن فیکون [illegible] عالم موجودات.
کنون [illegible] از برهان
کندر [illegible]
[illegible]
کنایه [illegible] حرف چهارم یای تحتانی
پوشیده [illegible]
و ظاهر نباشد.
کناده بفتح اول [illegible]
کیش [illegible] از منتخب
و برهان و شرح نصاب.
کنشم بالضم [illegible]
بمعنی [illegible]

و بفتحتین و بای فارسی در فارسی جانوریست
است کوچک که [illegible] جانوران
چسپد [illegible]
از برهان و سراج و منتخب و غیر آن.
کندو بالضم [illegible] بزرگ
و بمعنی چوبی کلان سوراخ دار که پای
مجرمان [illegible] داخل کرده [illegible] بند
نمایند و نام [illegible] و بالفتح [illegible]
[illegible] است از
برهان و لطائف و مصطلحات.
[illegible]
[illegible] از برهان و سراج.
[illegible] از برهان
جهانگیری و رشیدی.
کنجاره بالضم [illegible]
[illegible] از برهان.
[illegible]
[illegible] از منتخب.
کندوری بالفتح و دال [illegible]
[illegible] از برهان [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] از لطائف.
[illegible]

فصل الکاف مع الواو

[illegible]

کولاب بواو مجهول بمعنی تالاب از برهان.
کواعب بفتح اول و ثانی و کسر عین
مهمله و بای موحده زنان نار پستان
و این جمع کاعب است از منتخب.
کوداب بالضم و واو مجهول و دال مهمله
و بای موحده آشی باشد که آنرا از شیره
انگور پزند از برهان.
کوچه سلامت [illegible] خندق باشد بسیار
[illegible]
[illegible]
کوه [illegible] نام کوهیست قریب بمکه
که آنرا جبل الرحمة گویند.
کوسه [illegible] بالضم [illegible] از برهان.
کوسج بالفتح و سین مهمله [illegible]
معرب کوسه که [illegible]
است از برهان و رساله معربات.
کوخ بالضم و واو مجهول [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
و سراج و لطائف.
کود بالضم و واو معروف و دال مهمله
توده خرمن [illegible]
[illegible] از برهان.
[illegible] بالفتح [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] اندیشه [illegible] آنها را بنا نمایند.
کور بالفتح و رای مهمله افزونی و بیخ و ستاره
از صراح.
کوکنار بالضم و واو مجهول و کاف عربی
و نون خوبه خشخاش مرکب از کوک که بمعنی
سرفه است و نار که ترجمه رمان زیرا که سرفه را
مفید است از برهان و سراج.
کوربر بالضم کاف و فتح رای مهمله اول در ترکی
بمعنی [illegible]
کوره خر بالضم نادان و احمق و مرد بی عقل
از برهان و رشیدی و در سراج نوشته که کور
خر باضافت کنایه از مردم بی تمیز
و احمق.
[illegible] از برهان.
[illegible] زمین که آب [illegible] سراب
از برهان و در شرح نصاب بکاف فارسی
[illegible]
کوته بالفتح و تای فوقانی [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

٣١٩

[illegible]

و بمعنی صف لشکر و پره فوج و قطار و نوعی از بازی که مشابه شطرنج ست و بمعنی گوشه جامه و گلیم و پلاس نیز آمده و بمعنی ایما و اشارت از برهان و سراج و رشیدی۔

کوشش بالضم و واو مجهول و شین معجمه نام روز چهاردهم از هر ماه شمسی از برهان و مؤید و در رشیدی باین معنی بکاف فارسی ست

کورنش بضم کاف و سکون رای مهمله و واو غیر ملفوظ که بقاعده ترکی علامت ضمه ماقبل ست و بضم نون و شین معجمه بمعنی سلام کردن کسانیکه دو را طفو زانو کنند از لغات ترکی۔

کوکلتاش برادر رضاعی از لغات ترکی لهذا برادر رضاعی پادشاه را کوکلتاش خان لقب باشد مؤلف گوید که برادر رضاعی درینجا مراد از پسر دایه نیست بلکه شخص دیگر باشد و کوکلتاش مرکب ست از کوکه و تاش و لام تجنیس زیرا که کوکه پسر دایه را گویند و تاش مبدل داش که کلمه اشتراک ست چنانکه در فارسی لفظ هم پس کوکلتاش بمعنی هم کوکه باشد یعنی دو شخص که شیر یک دایه خورده باشند بالضرور پسر آن دایه آن هر شخص را کوکه باشد و آن هر دو شخص باهم کوکلتاش باشد یعنی هم کوکه و آنچه کوکلتاش بمعنی پسر دایه گویند ظاهرا مجاز باشد که او را در ترکی فقط کوکه نامند۔

کوف بواو معروف بوم که طائر نحوس ست از فردوس اللغات۔

کوه محروق کوهیست در راه مکه۔

کوک بواو معروف و کاف عربی بمعنی آواز بسیار بلند و تخم کاهو که خوردنش خواب آرد و بواو مجهول هم آهنگ کردن سازی با یکدیگر و موافق ساختن آوازهای تارها و اصوات و بمعنی سرفه که آنرا بعربی سعال گویند و ازین جهت غوره خشخاش را کوکنار گویند که سرفه مفید ست و تبرکی بواو معروف بمعنی کبود و نیلگون از برهان و سراج و جهانگیری و رشیدی و بهار عجم و کوک بضم کاف و واو غیر ملفوظ و سکون کاف عربی در ترکی بیخ و ریشه درخت و بمعنی چاق و تندرست از لغات ترکی نوشته شد

کودک مرکب از کو دک بمعنی فهمنده و بچه است چون اطفال بهوش رسیدن اختیار و احتیاط ندارند لهذا چنین گفتند و این تحقیق هر چند در ظاهر کرده است لیکن بیان وافی را هیچ چاره نیست در عرف بر پسر امرد نابالغ اطلاق کنند از جواهر الحروف

کوینک بضم کاف و واو غیر ملفوظ و سکون تحتانی و فتح لام در ترکی بمعنی پیراهن

کوچک بمعنی خرد و نام مقامیست از دوازده مقام موسیقی از چهار شربت۔

کوشک بالضم و واو معدوله و سکون شین معجمه قصر و بنای بلند از برهان و بواو مجهول و فتح شین نیز آمده۔

کول بالضم و واو مجهول تالاب و مغاک و بالتحتین پوستینی که از پوست میش بزرگ دوزند و بعضی بمعنی گلیم گرسته نوشته و در هندی بالفتحتین بمعنی نیلوفر آفتابی که کنول

مرغ باشد و آنرا بهندی ککل نیز گویند از برهان و سراج و رشیدی

کوچک ابدال باصطلاح قلندران مرید را گویند که از دیگر مریدان صغیر و خورد سال باشد از چراغ هدایت و بهار عجم

کوتوال مفرس لفظ هندی ست بمعنی صاحب قلعه چه در اصل کوتوال بود بتای ثقیل هندی۔

کوتل بواو معدوله غیر ملفوظ و فتح تای فوقانی مرکب سواری خاص این لفظ ترکی ست از لغات ترکی۔

کوپال بضم و واو معروف و بای فارسی گرز آهنی از برهان و سروری در رشیدی۔

کواکب انجم نبات النعش۔

کوک شدن موافق شدن ساز با سازی از بهار عجم

کوک کردن موافق کردن سازی و ساز با سازی موافق کردن آواز از برهان۔

کوکن بالضم بروزن موزن نام ولایتی است از کاسه دکن که بر ساحل دریای شور است و در فارسی بمعنی جغد که طائر نحوس ست و بمعنی ململ از برهان و رشیدی و سراج۔

کون بالفتح بمعنی بودن و هستی ضد فساد و بمعنی دنیا و این جهان مستعمل است و در شرح نصاب نوشته که کون بالفتح مصدر است بمعنی موجود شدن چیزی در عالم موجودات و کون ازان گویند که بعد از نابودن بود شده و در برهان

کنون که در عرف با چیزی حادثه را گویند یعنی سابق نبود و حالا پیدا کرده شده۔

کوهکن لقب فرهاد زیرا که خسرو پرویز بفرهاد وعده وصل شیرین کوه بی ستون را از فرهاد کنده بود و راه هموار پیدا ساخته بود از سراج۔

کون خاریدن پشیمان شدن از سراج و برهان۔

کوردین بروزن پوستین جامه پشمین و گلیم از برهان و جهانگیری و مؤید۔

کورگان بالضم و واو معروف و رای مهمله مضموم و کاف دوم فارسی آنکه از جانب دریم پادشاه زاده باشد از مدار و در لغات ترکی نوشته که شخصیکه از خویشی سلاطین رسد و نسبت داماد هم داشته باشد و در سروری بکاف اول فارسی و کاف دوم عربی بمعنی پادشاهی که دختر خاقان چین در حباله نکاح او باشد

کوالیدن بفتح و بالضم بالیدن از آستانه و غیره از برهان۔

کوهیار ان نام تلی ست در کشمیر از مصطلحات

کوفتن بروزن و معنی کوفتن از برهان

کودن بالفتح و دال مهمله مفتوح اسپ یالانی که بار برو نهند و بمعنی شخصیکه تیز فهم و زیرک نباشد مجاز ست از منتخب و مؤید اسپ گران رو که رفتار ردی در خیابان از قاموس نقل کرده که این لفظ عربی ست

کوهان بواو مجهول بر آمدگی و بلندی پشت شتر و بلندی شانه گاو۔

کوچه دادن گذاشتن راه برای کسی تا بگذرد، و از چراغ هدایت -
کوچه یافتن راه یافتن کوچه -
کوچهٔ خموشان قبرستان -
کوری چشم فلان یعنی برغم فلان از مصطلحات است -
کوچه لوطیان لولیان از مصطلحات -
کوکو بضم هردو کاف و بای نونی از پیاز و دو نوع از ماکولات که از بیضهٔ مرغ سازند از مصطلحات و در رشیدی آواز فاخته -
کو بالضم بواو معروف بمعنی کوچه و بمعنی محله و خانه نیز آمده و کلمه ایست که برای استفهام ذوی العقول نیز می آید چنانچه مصرعه کو دوستی که حال مرا پرسشی کنند و بفتح کاف فارسی بمعنی مغاک -
کوره بالضم بواو معروف ظرف گلی که آتشدان آهنگران و زرگران و جاییکه خشت و گچ و امثال آن پزند لیکن بمعنی عربیست کما فی القاموس و میتواند که معرب باشد و نیز در عربی کوره بمعنی شهر و قصبه و آبادی و ناحیه و بواو مجهول در فارسی بمعنی حصه بهره و پنجم حصه از ملک فارس از سراج و رشیدی و برهان و منتخب و مدار و در بعضی فرهنگها نوشته که کوره بفتح کاف فارسی بمعنی ویران و جای خراب -
کوکبه بفتح هردو کاف و بای موحده در عربی بمعنی اختر کما فی القاموس و بمعنی انبوه و جماعت نیز عربیست و مجازاً بمعنی فر و شکوه و نشستن گوی صیقل از سراج و کشف و منتخب بمعنی بزرگی و ستاره و در برهان نوشته که چوبی باشد بلند و کج که از سر آن گوی فولادی صیقل آویزند و پیش سواری ملوک ببرند و آن از لوازم پادشاهیست و بمعنی انبوه مردم نیز آمده -
کوهه بواو مجهول برآمدگی هرچیز و برآمدگی پشت گاو و شتر و مجازاً بمعنی دوش انسان نیز آمده از برهان و سراج و رشیدی و در برهان و سروری بمعنی حمله و نهیب نیز آمده -
کوه پایه زمین دامن کوه از برهان و مصطلحات -
کوشنده بروزن گزنده شیرین آدمی از برهان -
کوزه بالضم گلی باشد سفید رنگ مشابه گل نسرین -
کورگه بفتح اول و ضم واو و سکون رای مهمله و فتح کاف فارسی بمعنی نقاره و این لفظ ترکیست بعضی محققان نوشته اند که در آخر این لفظ بجای ها الف باید نوشت و بجای ها باید خواند از سراج و رشیدی و در لغات ترکی بضم اول و فتح رای و واو معدوله و فتح کاف فارسی بمعنی نقاره کلان نوشته -
کوکه بالضم در ترکی برادر رضاعی -
کوسه بواو مجهول کسیکه بیرون از دو قسمت برآمدن ریش موی ریش و بروت نداشته باشد -
کوفته بمعنی آسیب سیاره و از رشیدی و از منتخب سفر پانزده شده و بمعنی گلوله قیمه گوشت که از دو جو قلیه باشد و دوتی حاصل نموده شود از مصطلحات -
کواکب صور ثوابت یک هزار و بیست و دو چند ستاره که ثوابت اند که اهل هیات اوائل از علما رصد آنها را معلوم کرده چهل و هشت صور که بر فلک مرتسم اند از آنها مرکبست از انجمله دوازده صور بر نفس منطقة البروج واقع اند که دوازده بروج مشهوره عبارت از انست و بیست و یک صور بجانب شمال منطقة البروج واقع شده و پانزده صور بجانب جنوب منطقة البروج و تفصیل کواکب صور در فصل بای موحده مع سین مهمله مذکور شد باین عبارت دیک پیکر نور ایوان شمالی -
کوپله بضم کاف و واو مجهول و بای فارسی حبابی که در آب و هر شی رقیق پیدا شود و شکوفه و قنفل و موی فرق و کلاه از برهان -
کوه بضم و تشدید یرا و مفتوحه وزن کوره دیوار گذار ندا از شرح نصاب -
کوتاه پاچه کوتاه قامت و نام جانور چهارپایه شهری از مصطلحات -
کوهک دلی نازک دلی و بیرحم و ترحم نیز نوشته اند -
کومتری بضم میم کوه و از خیابان و دیگر تحقیقش در لفظ متری خواهد آمد -

فصل کاف عربی مع ها

کهربا مهره باشد زرد رنگ چون آنرا بر حریر سوده بکاه قریب کنند کاه را بخود می کشد -
کهولت بضمتین دو موشدن یعنی در ریش موی سیاه و سفید پیدا شدن از کشف و منتخب -
کهید بالضم و بای مجهوله مفتوح زاهد کوه نشین و بالکسر ضرافت و خزانه دار از برهان -
کهر بضمتین رنگی باشد مخصوص اسپ و استر و آنرا کمیت هم می گویند از رشیدی و برهان و در سراج نوشته که گمان دارم که این لفظ بکسر اول و فتح دوم باشد که کلمه و بکسر کاف و های مخلوط التلفظ و سکون را مهمله لفظ هندیست و آن تصحیف باشد چونکه اهل هند را که آواز با نجره می غلطانند -
کهشه سوار سرآمد پهلوانان و نایب استاد کشتی گیران -
کهست بفتح اول و سکون ثانی تباه و بمعنی نار از کشف و منتخب -
کهول بفتح اول و ضم ثانی مردی که در ریش او موهای سیاه و سفید باشد -
کهل بالفتح مرد میانه سال یعنی نه جوان باشد و نه پیر و میان جوانی و پیری باشد -
کهین بکسرتین کوچک تر از برهان و سراج -
کهرشا و خوان بکاف بهای مخلوط التلفظ نام مشکلی که صورت کهر خوب ادا میکرد -
کهکشان بالفتح سفیدی باشد طولانی که شبها مشابه راه در آسمان نمایان از برهان و مدار که گویند که در شبها در آخر موسم برسات از سر شام نمایان باشد و بعضی گویند که بطرف دیگر بشمال و گاهی از زمین و ... هم پیدا شده و این را کهکشان از آن گویند که در شبها بدان ... که کسی کاه را در رسن بسته بر زمین بکشد آلوده کرده ... از آن بر زمین پیدا آید -

باب الکاف مع الالف

(۴۳۱)

کہ بالفتح مخفف کاہ و بالضم مخفف کوه و بالکسر بمعنی کوچک کہ رتبہ از سراج

کہنہ بفتح اول و ثانی و فتح نون جمع کاہن که بمعنی غیب گوی و فال گیر باشند۔

کہینہ بکسرتین بمعنی خرد و کوچک

کہنہ قعلہ بضم کاف و کسر نا مکار و حیله کننده و تجربه کار۔

کہی بفتح اول و یای معروف نوجی با شمامه که باطراف و جوانب فتنه برای لشکر خاص کاه و دانه و علیمه و غیره بیا رد۔

فصل کاف عربی مع یای تحتانی

کیا بکسر اول بمعنی پہلوان و خداوند و پاکیزه از لطائف و برهان۔

کیپا بکسر کاف و یای معروف نوعی از طعام که روده باریک گوسپند را پاک کرده درون آن گوشت قیمه و دال نخود و برنج و مصالح پر کرده در روغن می پزند از لغات ترکی نوشته شد۔

کیس فدایای معروف و سین مهمله آنکه مخالفت بوقت تربیت کیسهای زر از لفقه بگیرد تا بر مشغول شده تعاقب او نه کنند۔

کیاست بکسر اول و فتح سین مهمله زیرکی و دانائی از منتخب و مدار و بعضی بکاف فارسی خوانند محض غلط چرا که لفظ عربی است و در عربی کاف فارسی نمی آید۔

کیمخت معروف ست و سامانی و رکاف فارسی و روده که اصل این گیو موخت بود چه گیو دیبکه در صحرای کبستان پنهان می شد از پوست گورخر کیمخت ساخت و از و دیگران آموختند از چراغ هدایت۔

کیت و دیت بفتح کاف و فتح ذال معجمه و فتح هر دو تای فوقانی یعنی چنین و چنان

کیشونت بالفتح و ضم نون اول مضموم و نون دوم مفتوح بمعنی بودن آفرینش و پیدایش از منتخب و غیره۔

کیفیت بالفتح و تشدید یای تحتانی دوم مفتوح چگونگی و حالت و وضعی که حاصل باشد در چیزی و در فارسی به تخفیف نیز آمده۔

کیومرث نام پادشاهی ست که اول در جهان پادشاهی کرد و در جهانگیری و غیر آن نوشته که گیومرث بفتح کاف فارسی و تای فوقانی بمعنی زنده و گویا چه گیو بمعنی و گویا و مرت بمعنی زنده و آنچه در نسخه ها کیومرث بکاف عربی و تای مثلثه مشهور است درست نباشد چرا که این اسم فارسی ست و در فارسی تای مثلثه نیامده و خان آرزو در سراج و چراغ هدایت نوشته که گیومرت بکاف فارسی و فتح میم و تای فوقانی ست چه گیو قلب گوی ست بمعنی گوینده و مرت مبدل مرد ست که بدال مهمله باشد لیکن ترکیبش این مرد گویا می شود و ظاهر است که او مذکور خوش کلام بوده و طلاقت لسان خوب داشته باشد که بدین لقب ملقب گردید و در رساله معربات فاضل عبدالرشید صاحب رشیدی و منتخب چنین نوشته که کیومرث بفتح کاف عربی و فتح میم قطعی مثلثه معرب گیومرت ست که بکسر کاف فارسی و فتح میم و تای فوقانی باشد و معنی ترکیبی آن پیشوای زمین ست چه لفظ گیو بمعنی زمین ست و مرت بالفتح بمعنی سید و پیشوا و این کلمه زبان سریانی ست یا یونانی چنانچه گیو مترا که بمعنی علم هندسه است گیو بمعنی زمین و متر یا بمعنی اندازه و مرد و مارت بمعنی سید چنانچه مارت مریم گویند حضرت مریم را۔

کیقباد و معنی این لفظ آن عادل بر حق است چه کی بمعنی عادل و قباد در اصل قیاد بود به تفخیم بمعنی بر حق بقاف بدل کردند نام پادشاهی عظیم الشان از ایران که کمال عیاشی بود صد سال پادشاهی کرد از برهان و ملقب معز الدین که پادشاه دهلی و ممدوح امیر خسرو بود۔

کیسه بالفتح و در عربی بمعنی یکدیگر قریب و بد مستکاری از صحاح و صراح و با کسر و یای مجهول مخفف کیدار که یکی از [illegible] است که معاصر سکندر بود و نام یکی از معبودان هندوان و نام ستاره منحوس که بهندی کیت تا گویند از برهان و شرح سکندرنامه از خان آرزو۔

کیاد بالفتح و تشدید تحتانی و دال مهمله مکار و حیله گر۔

کیعقر بالفتح قعای مفتوح و رای مهمله پادشاه و حیرای تمل بدار کشف پنهان نجم و شمس در برهان حیرای تمکی دیدی و در سراج بر کاف فارسی و سبزاسی بدی۔

کینه توز بضم فوقانی و واو مجهول و زای معجمه کینه اندوز و بمعنی کینه کش۔

کیکاوس نام پادشاهی از ایران که رستم از رفیقان او بود و نام برادر معز الدین کیقباد سلطان دهلی

کیس بالفتح و تشدید یای تحتانی مکسور و سین مهمله بمعنی زیرک و دانا از بحر الجواهر و مدار و منتخب و با کسر بمعنی کیسه کما فی المنتخب

کیوس بضمتین جمع کاسه۔

کیلوس بر وزن محبوس غذا که در معده طبخ اول یافته مثل آش جو میگردد از برهان و غیر آن۔

کیموس بر وزن محبوس نام صورت غذا که در طبخ دوم در جگر پخته میشود مثل آب صافی باشد از برهان و بعضی از اهل تحقیق چنین نوشته که کیموس آنچه طبخ می یابد در جگر در عروق آن بصورت [illegible] باشد یعنی کلمه این لفظ سریانی ست۔

کیش با کسر و یای مجهول و شین معجمه بمعنی خوی و عادت و بمعنی ترکش که در آن تیر گذارند و بمعنی دین و مذهب و نام شهر در جزیره بحر فارس نوعی از کتان نام جانوری که از و پوستین سازند و درخت شمشاد و لفظی ست که بوقت شطرنج بازی در محل خود گویند و مردمان این زمان بجای آن کشت گویند و این غلط ست چه کیش صیغه امر ست بمعنی دور شو و در شطرنج نیز بهمین معنی مراد ست از برهان و رشیدی

کیین سیاوش نام لحنی ست از موسیقی از مصنفات باربد از جهانگیری ـ

کید قاطع بکسر اول و یای مجهول نام کوکبی منحوس دم دار و آن قاطع اعمار ست ظاهراً مفرس کیت ست که بیای مجهول در هند نام ستاره منحوس ست ـ

کیف بالفتح بمعنی چگونه و این اسم مبهم ست غیر متمکن و مبنی ست بر فتح و این برای پرسیدن حوال باشد از صراح و باصطلاح عرضی که قبول قسمت بالذات نکند چنانچه سواد و بیاض و معنی تشنه و مستی و چیزی که تشنه و بیهوشی آرد مجاز ست از فردوس اللغات وغیره ـ

کیف ما اتفق بهر طور که اتفاق افتد

کیف اتفق بالفتح کاف و دال و سقاط همزه الف در تلفظ بهر طور که اتفاق افتد

کیک بالفتح و هر دو کاف عربی کرمی ست گزنده و سرخ رنگ معروف از برهان ـ

کیل بالفتح بمعنی پیمودن و پیمانه هر دو آمده از منتخب ـ

کیال بالفتح و تشدید یا پیماننده و چیزی را به پیمانه پیمایش کننده

کیفیت و کم چگونه و چند و باصطلاح کیفیت عبارت ست از عرضی که قبول قسمت بالذات نکند چنانچه سواد و بیاض و کم عرضی ست که قبول قسمت بالذات کند چنانچه خط و سطح و جسم تعریف برای تفهیم خواص چنین تعریف هم میتوان کرد که کیف و صفتی ست که دریافت شدت و ضعف آن تعلق دارد و بذات خود قسمت پذیر نگردد مگر بمتابعت محل خود چنانچه حرارت و برودت و الم ها و بوها و الوان و خوبی و زشتی و سمیت و تریاقیت اشیا و علم و جهل و جود و بخل و غیر آن از کم آنست که بذات خود قابل قسمت باشد و دریافت مقدارش بوزن یا عدد یا پیمایش تعلق دارد چنانچه جمیع اشیای ذی جسم

کیوان بالفتح نام ستاره زحل که بر فلک هفتم ست و بمجاز افلاک هفتم را نیز گویند از سراج اللغات ـ

کیان بالفتح پادشاهان عظیم الشان و آن چهار پادشاه بوده اند کیکاوس و کیخسرو و کیقباد و کی لهراسپ و کیومرث تا آل ست از برهان و رشیدی ـ

کیمن بالفتح گوشت مدور ران مرغ از شرح نصاب ـ

کیاک در شلوار یا در موزه افتادن بیقرار و مضطرب شدن از برهان ـ

کیهان با کاف بروزن الشان بمعنی جهان و روزگار و نیز بالفتح اول نیز آمده و بکاف فارسی هم صحیح ست با ختلاف تغییر لهجه از برهان و سراج ـ

کیفدان دو به معجزات نقشی و در مصطلحات ست نوشته که ظرفی باشد که عاشقان متعدد در ان باشند و رقعه های که معشوقان در ان گذارند ـ

کیماه بالفتح پیمانه ـ

کی بالفتح و تخفیف بروزن می در فارسی کلمه ایست که برای استفهام زمان می آید و بمعنی شهنشاه و بلند قدر و این نام را در بلندی و قدر از کیوان گرفته اند که بلند ترین کواکب سیاره است و کی بمعنی عادل و لطیف و اصیل هم آمده است و در قدیم چهار پادشاه را کی می گفتند کیکاوس کیخسرو و کیقباد و کی لهراسپ و لفظ کی بالفتح و تشدید یا در عربی بمعنی داغ که آهن را بآتش گرم کرده بر عضو نهند از برهان و رشیدی و کشف و منتخب ـ

کیانی بالفتح منسوب به کیان که جمع کی باشد پس کیانی بمعنی چیزی که لائق شاهان عظیم الشان باشد از خیابان ـ

کیلوکهری نام دهی که قریب دهلی بود الحال در انجا مقبره همایون پادشاه است ـ

باب کاف فارسی

فصل کاف فارسی مع الف

گا و ترکی ترجمه حرف با که برای الصاق و صله آید و ترجمه حرف را که حرف ایصال ست و در بعضی جا افادهٔ مفعولیت نیز می کند ـ

گاد بدال مهمله ماضی از گادن که بمعنی گائیدن و جماع کردنست ـ

گاو عنبر جانوری باشد شبیه بگاو که در دریا می ماند گویند که عنبر فضله اوست و در اصطلاح گاو عنبر کنایه از مالدار فائده ده

گاو زور کسیکه بغایت فنون کشتی در نهایت قوت باشد از مصطلحات ـ

گاو زور و از قسم ای مهمله دار را مهمله دو او نام مرد کشتی که آنرا در هندی دهوبی پاٹ گویند و آن چنان بود که دست حریف کشیده سینه و بازوی او را بر پشت خود آوردن و خود را خم ساختن تا کلان دست بنحوی که حریف از بالای سر پشت بصدمه کلان از جا درآمده رو بروی و بر زمین افتد از شرح گل کشتی ـ

گاو سر و گاو سار نام گرز فریدون چرا که سر آن گرز بصورت گاو بود از جهانگیری ـ

گار براء مهمله لفظی ست که بمعنی کننده می آید چون ستمگار و گناهگار و خدمتگار و بمعنی لائق آید چون رستگار ای لائق رستن و بمعنی سبب آید چون روزگار یعنی سبب در دو شب یادگار یعنی سبب

بیاد آمدن کسی از جواهر الحروف۔

گگاژ بزای معجمه نوعی از سقراس و گاگیر شمع و بمعنی علف و گیاه که بهندی گهاس گویند که خوراک بعضی چهار پایانست و بمعنی دندان نابست از رشیدی و برهان و جهانگیری و کشف نوشته و در سراج نوشته که گاژ بمعنی علف و گیاه که بهندی گهاس گویند بهای مخلوط التلفظ که بر عجمیه هندی تلفظ آن دشوارست آن ها را حذف کردند و سین مهمله را بزای معجمه بدل کردند و توافق درین دو زبان بسیارست از برهان۔

گگاز بزای فارسی جا و مقام از برهان۔

گاوس بفتح واو و سین مهمله از تقریر صاحب تحفة المؤمنین و غیره معلوم میشود که غله ایست بفارسی ارزن و بهندی چینا نامند و صاحب مصطفوی نوشته که آنرا بهندی باجرا گویند و جادرس معرب همین است۔

گاو ریش بمعنی احمق و سخره و خام طبع از برهان۔

گگال نام غله که بسیار ریزه باشد که آنرا گاورس نیز گویند از برهان لطایف۔ و از آئین اکبری تحقیق آن دریافت شد که آنرا بهندی کنگنی گویند و نیز در برهان بمعنی مشتری و قریب و مکر و بمعنی فریاد و غلغله و بمعنی دور و تعبید و شغال و لوئی از عنکبوت و غوزه و پنبه و خرد و لوئی از گل۔

گگاهم قدم و پا و مسافتی که بوقت رفتن میان هر دو پا واقع شود و بمعنی لجام آمده از برهان و در خیابان بمعنی راه که راهی مقصود بود ر شود نوشته و دانسته باشد که شیخ شارح فاضل بمعنی اسپ نوشته که آنرا

گگاوه بضم دال مهمله قرنای که آنرا کرنای نیز گویند۔

گگان لایق و سزاوار از برهان و آنها لفظ در آخر اعداد برای تعیین تعداد آیند چنانکه دوگان و سه گان و در بهار عجم نوشته که گان و گانه تیز بمعنی اعداد است چنانکه چهار یگانه و یاد دام گانه و دوگانه و چهارگانه را همین قیاس است۔

گاونادان بفتح نون کسی که تفرقه کنند در انقطاع کلی یافتن از رشیدی بهار عجم و برهان۔

گگاو گردون بمعنی ثور۔

گگاوکون احمق از برهان و مصطلحات۔

گگاو سفالین کنایه از خم شراب از شرح خاقانی۔

گگاو آهن آهنی باشد نوکدار که بر قلبه نصب کنند تا بران زمین را بشگافند از برهان۔

گگاو زمین گاو مرکب گاو که زمین بر پشت او است و آن گاو بزرگ پشته آری

گگاو در خرمن کردن کار پیمالی کردن و سوا کردن شراب خود تیار ساختن

گگاو بیمار کردن تمارض کردن۔

گگاو بی جفری که آنرا بهندی گانو سا باشد از برهان۔

گگاره برای معجمه پیمانی که از شاخ درخت یا از چوب سقف آویزند اطفال دران نشسته بپا جنبانند بهندی جهولا نامند و بمعنی خانه که بر کنار فالیز سازند و بمعنی کمینگاه صیاد و صومعه که بکوه باشد و با بمعنی اینجا بکاف عربی هم آمده از برهان و رشیدی و جهانگیری

گگاه بمعنی تخت پادشاهی و بمعنی وقت و جای و بمعنی وقتا از برهان رشیدی

گگاودوشه و گگاودوش ظرفی باشد خاص که دران شیر گاو و غیره دوشند از جهانگیری۔

گگانه لفظیست از الفاظ زائده و افاده تکرار کند که در آخر هر یکی از اعداد واقع شود بهان عدد بیکم و زیاده مستعمل هم گردد از برهان و در خیابان نوشته که این لفظ در آخر اعداد برای تعداد آید چنانکه دوگانه و سه گانه و حنگا نوشته که در اصل یگان بود برای رفع ثقالت کاف اول را حذف کردند یگانه باقی ماند

گگاو بازی لاف و گزاف زدن نامرد در مقابله حریف از چراغ هدایت و غیره و در برهان غلبه نمودن و خصم را ستخان تهدید گفتن۔

گگاو برد اری بمعنی گاو یکی آزاد در خانه مرد یا بام تا بستان نگاه داشته و غذا الا لوی داده فربه نموده باشد سرطانیه تحقیق در رشیدی که در لفظ پرواز نموده است۔

فصل کاف فارسی مع باء عربی و فارسی

گپ بفتح کاف فارسی و بای فارسی کلام و سخن بیهوده گفتن و بمعنی گزاف نیز آمده از رشیدی و در لغات ترکی بمعنی صحبت و اختلاط نیز نوشته

گپ بفتح اول و سکون بای عربی آتش است از برهان۔

گپز بالفتح و زای معجمه قوی و ستبر

گپی بکسر اول و کسر بای فارسی و یای معروف در ترکی ترجمه لفظ مانند آید که حرف تشبیه است۔

فصل کاف فارسی مع دال مهمله

گد بالفتح مخفف گدا از لطایف۔

گدیه بالکسر گدائی کردن از برهان۔

فصل کاف فارسی مع ذال معجمه

گذر معروف و نام محلیست و بمعنی گذرگاه و بمعنی پس و بعد نیز آمده از رشیدی و غیران

گذر بضم اول و فتح ذال معجمه چنانکه از شرح الفاظ تا ایجا میگردد بمعنی گذشتن و بمعنی راه و بمعنی راهی که بجهت عبور در پایتخت باشد۔

گزارش و اکردن این لفظ برای معجمه نوشتن هم درست است از جهانگیری و بهار عجم و برهان۔

گزاف بضم اول گفتار بیهوده از موید و در سراج اللغات و برهان گزاف بکسر اول و زای معجمه بر وزن خلاف و قبل بضم ابمعنی بیهوده و در رشیدی

بضم اول و زای معجمه چیزیست که به تخمینه و گمان گویند و مجازاً بمعنی هرزه و بیهوده و بمعنی بسیار و بیحساب نیز آمده۔

گذاردن ادا کردن و بتقدیم نمودن از سراج اللغات و برهان و بعضی محققان نوشته اند که گذاردن بذال معجمه بمعنی گذرا کردن و بزای معجمه بمعنی ادا کردن۔

گذاشتن بذال معجمه نه بزای معجمه هر دو درست انجهانگیری و سراج۔

گزافه بضم اول و حرف چهارم فا چیزیکه به تخمین و گمان اید و کیل و وزن نکرده باشند از بحث بمعنی بسیار و بیحساب آید و مجازاً بمعنی هرزه و بیهوده از رشیدی و در برهان بزای معجمه

گذاره آنچه از حد در گذرد از مصطلحات و در چراغ هدایت بمعنی بیحد و بیحساب و کامل و بسیار۔

فصل کاف فارسی مع رای مهمله

گرا بالفتح و تشدید رای مهمله بمعنی حجام و بمعنی غلام از لطائف و رشیدی۔

گریزپا غلام و کنیز که بسیار گریزند۔

گران رکاب بکسر اول و رای مهمله دوم بکسر و فتح نیز مستعمل بمعنی سنگین و متحمل و با تمکین و کسیکه در جنگگاه ثابت قدم باشد و از حمله خصم از جا نرود از سراج اللغات و رشیدی و مؤید و برهان و بهار عجم۔

گران کردن رکاب بمعنی سوار شدن

گرفت بکسر اول ماضی از گرفتن و این صیغه ماضی است بمعنی مصدری آید و بمعنی لاف و طعنه و اعتراض و مواخذه هم آمده از برهان و مدار و در خیابان نوشته که گرفت متعدی و لازم هر دو آید چنانچه گویند که آواز خلائق گرفت یعنی بند شد۔

گرسنج بضم اول و کسر رای مهمله و سکون نون و جیم عربی برسنج که از شغالی گرفته باشد از برهان و شرح نصاب۔

گرگانج بضم اول و سکون نون و جیم نام دارالملک ولایت خوارزم از برهان

گرج بالضم و جیم عربی نام ولایت که آنرا گرجستان نیز گویند و با لضم کاف و جیم هر دو فارسی شوشه یعنی پاره چوب و قاش خربزه و هندوانه و غیره

گرچ بالفتح شگاف گریبان و کرته و پیرهن و بکسر اول و فتح ثانی و ضم فارسی بمعنی تیشه که در عمارت بکار آید از لطائف۔

گرد بالضم پهلوان و دلاور و بالفتح بمعنی شهر و نوعی از ابریشم نفیس و بمعنی اقسام و بمعنی غم و بمعنی نفع از رشیدی و لطائف و برهان۔

گریبند نوعی از بسفته و از انواع بیت گرگ بند گرفتار گرگان کنند از زبون و اسیر از برهان و رشیدی و شرح سکندرنامه از خان آرزو۔

گرد با دالکسر و فتح کهنه نگولنبا

گرپا بالفتح خرس خارپشت نام ... و ...

ملک ... گیاهیست که بمعنی سبا ... کنند آید چون ... گرد ...

صاحب دارنده آید چون خصومت گر و توانگر و اکثر استعمال این لفظ در چیزی کنند که جعل جاعل را تصرف در هست آن چیز باشد چون شمشیرگر و آهنگر و زرگر مجاز است زیراکه جعل جاعل را در ذات زر و آهن هیچ دخلی نیست از جواهر الحروف و رشیدی و مؤید۔

گران بهر متکبر از برهان۔

گرفتن خاطر رنجیدن خاطر از بهار

گرد بر بالکسر و دال موقوف و ضم با موحده نام بخارا از رشیدی و شرح نصاب

گرو گر بفتح اول و ضم ثانی و فتح کاف فارسی و دوم بر وزن کبوتر نامیست از نامهای حق تعالی و معنی آن مراد بخش است از رشیدی و برهان۔

گرگر بالفتح هر دو کاف فارسی نامیست از نامهای حق تعالی و معنی آن صانع الصنائع است و بمعنی تخت پادشاهان نیز آمده از برهان۔

گرفتار معروف و بمعنی گرفتاری نیز آید از مصطلحات۔

گرازه بضم اول و در آخر زای معجمه خوک نر و بمعنی سست و دلیری و شجاعت آن مرد بهادر دلیر و شجاع آید نیز ... ظالم و متکبر اطلاق کنند از سراج اللغات و برهان و کشف و سروری جهانگیری۔

و در برهان بمعنی رفتار بناز کردن و بمعنی ... آمده ... زمین ... نیز آورده

گرزه بالضم ماری ... نیز مشهور ...

مکار و حیله گر چراکه در اصل گرگ بز بود یعنی گرگ بصورت بز از رشیدی و برهان و جهانگیری و مؤید۔

گرم نهیمن چالاک از برهان۔

گریز آنچه در قصائد از ابیات حالیه یا بهاریه و غیره بدون آوردن حرف فاصل یکبارگی بمدح ممدوح انتقال نمایند

گربه روس گربه خانگی چراکه در ایران اکثر گربه روس می پرورند۔

گرس بالضم مخفف گرسنگی

گرالیش بکسر اول میل و رغبت از زبان

گرد بالش با کسر و لام نیز بالش کوچک که در وقت خواب بزیر رخسار نهند بهندی گل تکیه گویند بفتح کاف فارسی و بعضو انگل تکیه بضم اول باشد مخفف گول تکیه و لفظ گرد بالش بزبان دال است و بعضی اهل لغت قائل اند که با شین بالش بکسر و فتح هر دو صحیح

گرلیغ بضم اول و یای مجهول با غین معجمه

گرمز و گریخت از برهان و سراج اللغات

گرفتن بتا خاموش کردن چراغ

گردک با کسر و دال مهمله مفتوح خیمه و حجله و چپستان که آنرا پهیلی گویند و نوعی از نان از لطائف

گرمک بالفتح بالدال ... ولونی از خربزه در مقابله سرده و آن سفید رنگ شیرین و سعط باشد و ...

گرم ... است از برهان

گردن پاریان ... مطیع و منقاد ...

گران سنگ بکسر اول مردِ با تمکین و وقار و بمعنی صابر و قانع از برهان و سراج

گرگ بالفتح و هر دو کاف فارسی نام شهری

گرگم بمعنی جلد و شتاب —

گرگ آشتی با هم بالضم و حرف نهم دال مهمله مفتوح کنایه از صلح —

گرفتم معروف است و مجازاً بمعنی فرض کردم

گرزهم بالضم و زای معجمه مفتوح نام گیاه اعیانی اسفند یار از برهان بالفتح کاف عربی و حرف سوم زای معجمه مضموم گیاهی باشد خوشبو دار از سراج و دارو الهی

گرسنه چشم کنایه از ممسک و بخیل و حریص و گدا از برهان —

گران بکسر اول بمعنی ثقیل و سنگین که مقابل سبک باشد و ضد ارزان و هر چیز که قیمت به نسبت دیگر اشیا زاید داشته باشد از برهان و بهار عجم و مدار و مؤید و نیز در سراج اللغات نوشته که فصیح این لفظ را بتغیر لهجه بالفتح نیز خوانده هم وهم نوشته که لفظ گران بمعنی شخص ناگوار و مکروه طبع و ناخوش بر مردم گران باشد

گران جان مردم سخت جان و مرد بسیار سست و کاهل نیز از برهان —

گردن بالضم پهلوان و دلاور از رشیدی و در برهان بالفتح است —

گرگان بضم اول و هر دو کاف فارسی نام شهری از ایران معرب آن جرجان باشد از برهان —

گردنان بالضم پهلوانان و

دلاوران و در رشیدی بالفتح —

گرائیدن در مدار بکسر اول و در جهانگیری بالفتح اول و در سراج و برهان بکسر اول مستفاد میشود بمعنی قصد کردن و میل نمودن —

گرستن بکسر تین مخفف گریستن از مؤید و برهان —

گریبان بکسر تین و یای مجهول گریبان است از لفظ گری بکسر تین و یای مجهول بمعنی گردن و عنق و لفظ بان که بمعنی دارنده و محافظ باشد از بهار عجم در رشیدی و جهانگیری و برهان نوشته که لفظ گوید که یای مجهول را اگر معروف خوانند مضایقه نباشد بلکه صحیح نماید —

گرالیستن بکسر اول میل و رغبت کردن از سراج —

گرگین بالضم و حرف سوم کاف فارسی نام پهلوانی ایرانی و بالفتح و صاد مرض خارش از لطائف و سراج —

گرم خون بمعنی بسیار دوست و محب از برهان —

گرم جوشیدن بسیار محبت کردن و تپاک نمودن —

گردون فلک را که بهندی گاڑی گویند و بمعنی رتهه و بهل نیز باشد کاتب بهار عجم و در ضیا هم نوشته گردون گاڑی ... و ارابه که بهندی گاڑی گویند و چرخی که یکی از اسباب جر ثقیل است ... که گردون مرکب است از گرد بمعنی گردیدن

و دا و و نون که در اصل الف و نون بود پس گردون در اصل گردان باشد و تبدیل حروف علت بسیار است —

گرزبان بزای معجمه و میم سپرزدن پهلوان بمعنی فاک الی فلاک از جهانگیری

گرازیدن بالضم اول خرامیدن بناز از برهان و جهانگیری —

گرازان بالضم اول خرامان از برهان —

گرکسی بانیان فروشدن کنایه از کمال کامیابی او —

گرد بان نام موضعی از شهر وان

گرد برآوردن پامال کردن و هلاک ساختن از برهان —

گره گون بضم هر دو کاف مکار و حیله گر و محیل از سراج و برهان —

گرد سرآمدن بالکسر تلاش و تفحص کرد اگرد چیزی گردیدن —

گردن شخاریدن اظهار تکبر و تجبر از بهار شریعت —

گربه دستکین بالضم و میم مضموم و تشدید نوعی از گربه صحرائی که بعربی زباد گویند بفتح زای معجمه و بای موحده ... و زباد گذشت —

گردگان بالکسر میوه ایست که مثل بادام شکسته مغز آن میخورند و آنرا جوز نیز گویند و چار مغز هم نامند و بهندی آنرا اکهروٹ خوانند —

گربه در انبان مکر و حیله و مکار از لطائف

گرگین بضم هر دو کاف فارسی غلط

سهو برهان کرده شده از جهانگیری —

گره در تعجیل داشتن مکر و حیله کردن از مصطلحات —

گره باد زدن تکیه و اعتماد بر کار بی بقا کردن —

گره پوشیدن بالفتح مالیدن خاک زمین زور خانه بر بدن بهنگام کشتی

گره کردن با دال مفتوح ظهور کردن گرد کردن و نیز بلند رفتن تغیر است از مصطلحات و بکسر اول بمعنی تبع کردن از چراغ هدایت

گرفتن بکسر تین مشهور بمعنی معروف بریدن چون گرفتن شاخ دگر گرفتن ناخن و بمعنی بند کردن چنانچه در را گرفتم و خنده را گرفتم و بمعنی کندن چنانچه دندان گرفتن بمعنی دندان کندن و بمعنی فرض کردن و بمعنی شروع کردن از مصطلحات —

گرده بکسر اول و فتح ثانی و دال و بمعنی زمین و هموار آمده ... و مقیده نیز آید از بهار عجم

گرده بسته بالضم تین گولی بندوق و گلوله کمان از جهانگیری —

گران بسا به کنایه از مردم عالی قدر و صاحب شکوه و تمکین از برهان و سراج

گرده بالفتح و دال مهمله که نقاشان و آن زغال سوده است که در پارچه بسته باشد و بر کاغذ بکه و در آن بنقشه شکلها و صورتها سوزن زده باشند تا از آن نقشها طرح نقش بر کاغذ دیگر نشینند و آن کاغذ سوزن زده را نیز گرده گویند —

گرگینه بالضم و هر دو کاف فارسی

بمعنی مطلق لوستین از برهان —

گرمابه بالفتح و حرف پنجم بای موحده بمعنی حمام از سراج و برهان —

گردانیه بفتح دال مهمله و نون تحتانی نام پردهٔ از موسیقی —

گریوه بفتح و کسر بمعنی پشته یعنی زمین بلند از مؤید و کشف و برهان و در جهانگیری فقط بفتح —

گرسنه بضم اول و فتح ثانی و سکون سین مهمله کسیکه او را اشتهای طعام باشد و بضم اول و سکون ثانی و فتح سین نیز صحیح از بهار عجم و در برهان و منتخب اللغات —

گرگ باران دیده بمعنی آزموده کار و گرم و سرد روزگار دیده از مصطلحات —

گرزه بالضم و زای معجمه مفتوح کفچه مار بزرگ و بمعنی مهیب —

گره بفتحتین بمعنی سبو درین لفظ نوعی از توافق اللسانین است و بکسرتین و های ملفوظ بمعنی عقده از مؤید و برهان —

گردکوه نام کوهی است در نواحی ری از لطائف —

گروه بضمتین جماعه مردم از برهان و کشف —

گرفته بکسرتین لاف و طعنه از مؤید و برهان و بهار عجم و جهانگیری —

گردوی بالکسر نیمچی باشد زره و زیر که زنان بجهت آرایش گردد و خود بندند از برهان و در چراغ هدایت بمعنی آئینهٔ فولادی که مدور باشد —

گرای بکسر اول میل و رغبت و خواهش و قصد و صیغهٔ امر هم هست با معانی مذکوره از برهان —

گرگ آشتی بنابر مصلحت خود و بطریق فریب بظاهر با دشمن صلح کردن از برهان و غیر آن —

گرم دماغی کنایه از تکبر باشد —

گردنامی بالکسر از قسم بازیچه اطفال است که آنرا بهندی لٹو گویند از نوادر الالفاظ —

گرانجانی سستی و کاهلی —

گرمجوشی بمعنی محبت و اختلاط کردن و تپاک نمودن —

گرازی کنایه از جرأت و دلیری —

گرسنه چشمی بمعنی حرص و گدائی —

فصل کاف فارسی مع زای معجمه

گزپا نام جانوریست که پایش دراز باشد

گزیت بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی خراج و زری که از کفار گیرند و آنچه شهرت دارد بالکسر و فتح تحتانی ساخته و معرب آن جزیه باشد از برهان —

گزیدر بفتح اول و یای معروف بمعنی باج و خراج و بمعنی جزیه که از کفار ستانند از سراج —

گزند بفتحتین بر وزن کمند بمعنی آفت و آسیب و رنج از برهان و رشیدی و سراج و در مؤید هم در برهان به ضم اول هم و بهار عجم و جهانگیری بضم اول و فتح ثانی آورده اند —

گزیر بضم اول چاره و علاج از سراج اللغات و برهان —

گزار بضم اول نشتر حجام و فصاد و نقش باریک که نقاشان بدان تعیین شکل تصویر و نقشها و بیلها زنند و امر گزاردن نیز بضم و رشیدی و میر نور الله در شرح گلستان نوشته که گزار و گزاردن بمعنی رها کردن و ادا کردن است و در مردم که بذال معجمه مشهور شده غلط محض است بزای معجمه صحیح است —

گزر بفتحتین زردک که بهندی گاجر گویند از برهان و در برهان بدال و کشف —

گزکپیل اول و فتح ثانی و در مؤید بفتحتین بذال مهمله گزر بضم اول و فتح زای معجمه بمعنی راه از جهانگیری —

گزو بالفتح و زای معجمه درختی باشد که بیشتر در کنار رود خانها روید و بهندی جهاؤ گویند و نوعی از تیر که پیر و پیکان که پر در و طرفها باریک میان او گنده بود بسیار باشد از برهان و مؤید و رشیدی و دارد و جهانگیر —

گزیرش از آوردن از برهان و مؤید و رشیدی و دارد جهانگیری و لطائف —

گزارد و گزردگیه منقول از سراج اللغات بذال معجمه ثابت گردید —

گزاف بکسر اول بر وزن خلاف سخن بیهوده و بهرزه و بمعنی بی حساب و بیحد از برهان و سراج اللغات و جهانگیری و هم از برهان و سراج نوشته که این لفظ بضم اول نیز و میر نور الله احراری در شرح گلستان نوشته که گزاف بضم اول نه بکسر اول لیکن در اعرب بیجزاف گویند بکسر جیم وزن مصدر چنانچه قتال —

گزلک بکسر اول و سوم کارد کوچک خوبی از کارد قلم تراش که سر آن برگشته باشد و دنبالهٔ آن باریک این لفظ بکاف عربی نیز صحیح است از برهان و در سراج بکاف عربی و بفتح اول و سوم نیز نوشته —

گزم بالضم و سکون زای فارسی درخت بسیار گویند که درخت پسته فالست و بعربی شجرة البق خوانند از برهان و سراج —

گزم بفتح اول و سکون زای عربی درخت گز که بهندی جهاؤ گویند از برهان و سراج و نوعی از درخت گز باشد مشابه بدرخت سرو و بالفتح و کاف عربی بسیار باشد که بر کنارهٔ حوض لب جو روید از برهان —

گزکردن بکسر بیمودن —

گزیدن بفتح نیش زدن و به دندان برگرفتن چنانکه کار گزدم و مار است و بضم اول پسند نمودن و اختیار کردن از برهان —

گزین بضم اول منتخب و پسندیده از سراج و بهار عجم و در بعض شروح و رسائل مسطور است که گزین صیغهٔ امر است از گزیدن بمعنی اسم مفعول —

گزاردن بمعنی ادا کردن از جهانگیری و برهان و در شرح بوستان از عبد الواسع مرقوم است که گزاردن بمعنی ادا کردن باشد بزای هوز و گذاردن که بمعنی ترک کردن باشد بذال معجمه و میر نور الله احراری در شرح گلستان نوشته که گذاردن بمعنی رها کردن و ترک کردن

که در مردم بذال معجمه مشهور شده غلط است بزای معجمه صحیح باشد۔

گزه نوعی از تیر و پیکان باشد چوبیکه بدان نقاره نوازند۔

گزیده و گزیده بهر دو بفتح خراج و تیرید و زشت است از رشیدی و لطائف و مؤید۔

گز الهی عبارت از گز اکبری و آن چهل و یک انگشت است۔

گز بازی نوعی از فعل زیبار عجم۔

فصل کاف فارسی مع سین مهمله

گستاخ و سست بالضم جا بکسنه زبان

گستاخ بالضم شوخ و چالاک بی ادب

گسار بضم بمعنی خورنده چنانکه غمگسار و میگسار از سراج اللغات و برهان و بعضی چنین نوشته گسار بمعنی شکننده چیزیکه نرم باشد یا پیچیده شود و گر لفظیکه اسمی بدو مرکب باشد و گاهی بمعنی مجاز آ بمعنی خورنده آید چرا که از خوردن چیز کم میگردد از مقدار خود و شکسته میشود چنانکه میگسار و غمگسار۔

گسل بضم اول و کسر ثانی جدا کردن از برهان

گسیل بضم اول و کسر ثانی و یای مجهول بمعنی دفع کردن و رخصت کردن و فرستادن از لطائف۔

گستهم بضم اول و فتح تای فوقانی و فتح ها برادر کن جفتم نام پسر نوذر بن منوچهر و نام یکی از پهلوانان ایران از برهان

گستردن بفتح و ضم اول و فتح تای فوقانی پهن کردن و فرد چیدن

از برهان و غیر آن۔

گسستن بضم اول و فتح ثانی شکستن چیزی نرم که پیچیده شده و ست۔

فصل کاف فارسی مع شین معجمه

گشتاسب بضم اول و سکون شین معجمه و فتح فوقانی و الف و سین مهمله و بای موحده ساکن نام پادشاهی که پدر اسفندیار رویین تن بود از برهان و سراج۔

گشت بالفتح سیر و گردیدن۔

گشاد بضم اول و دال مهمله بمعنی فتح و ظفر و خوشی و بمعنی رها کردن تیر از شست از برهان و در جواهر الحروف نوشته که لفظ گشا در امردم فارس بکاف فارسی و اهل ما وراء النهر بکاف عربی استعمال نمایند

گشته بالفتح خوشتر۔

گشنیز بالکسر تخم معروف است از برهان و در منتخب بفتح کاف عربی شهرت دارد۔

گشن بالفتح و شین معجمه چوب خوشبو قبار بانار و کنار از برهان و سراج اللغات و رشیدی و گشنه۔

گشن بفتحتین و در آخر نون بر وزن چمن و بفتح اول و سکون ثانی نیز بمعنی بسیار و انبوهی و فحجان از هر چیز که باشد و بضم اول و سکون ثانی بمعنی فحل و نر که مقابل ماده است و بمعنی طالب نر شدن ماده و بار ور شدن ماده ساکن شود از سراج و بار ور شدن درخت خرما از برهان و مؤید و برهان و سراج و رشیدی و سروری

منقول از زاد الفضلا و گویند که درخت خرما که بار نیارد از درخت خرمای دیگر که میوه دار باشد دو چار شاخ گرفته در بن درخت بی بری بندند بقدرت الهی آن درخت بی ثمر مثمر میگردد۔

گشنی بالضم و نون بمعنی جفتی نر با ماده و بار ور کردن درخت خرما از برهان و سراج

گشفتن بمعنی کردن شرح دیوان حافظ از سراج۔

فصل کاف فارسی مع لام

گل رعنا گل دو رنگ آن گلی باشد از اندرون سرخ و بیرون زرد از بهار عجم۔

گل حمرا گلاب باصطلاح بعضی مینوشان کنایه از شراب۔

گل مهتاب با چهار مهتاب که از میان برگ درختان بر زمین می افتد و نام گلی سرکه تر اشد یعنی چاندنی گویند۔

گل شکفته بالضم لطیفه از غرایب لطائف

گلگشت بالضم سیر تماشا و سیر و تفرج۔

گلاب ... کاف و کسر لام و سکون های مهمله بر چهار کس با سرکه گل شفیق آلوده کرده در ظرف گلی باشند و صحل کنند تا با آتش تر شده شود۔

گلاج بضم و جیم عربی قسمی حلوا از سراج

گل تسبیح اما تسبیح از اصطلاحات

گل سرسبد کنایه از سرمایه رونق و چیزیکه از امثال خود بهتر و معزز و محترم باشد چه معمول گل فروشان باغبانان سر سبد گلی را که از جمله گلها کلان و بهتر باشد آنرا بر سر سبدی که از گلها پر باشد می نهند۔

گلقند معروف کنایه از لب معشوق از مصطلحات

گلبند بالضم و بای موحده مفتوح و سکون نون نوعی از جامه های رنگین که بهندی باندهنو گویند۔

گلنار نوعی از انار است که سوای گل ثمر ندارد و گل آن کلان و صد برگ باشد برابر گل گلاب و آنرا گلنار فارسی نیز گویند از برهان و سراج۔

گل ابر قطعه ابر۔

گلش بمعنی گلشن۔

گلزار بزای هوز نوشتن صحیح است و بذال معجمه محض غلط چرا که لفظ زار در کلمه گلزار از عالم لاله زار و سبزه زار و کشت زار است و کلمه زار برای کثرت و ظرفیت می آید

گلو سوز در چراغ هدایت بمعنی خوشنما و خوش آینده نوشته و در بهار عجم بمعنی شیرین آورده چرا که چیزیکه بغایت شیرین باشد گلو را میسوزد لهذا شیرین را گلوسوز گفتند و تن گلوسوز یعنی شیرین عبارت است از تن صحیح و در مقابله حسن ملیح که حسن سیاه و نمکین باشد۔

گل گره بالضم و کاف فارسی و دوم مفتوح و زای معجمه رنگیست سرخ مایل بزردی که در عرف آنرا عباسی نامند و آن رنگیست که مشابه بگل گره باشد و گل گره نیز گویند از رشیدی و سراج

گلکار نوعی از آتشبازی که بهندی مهتابی گویند۔

گل از شاخ کنایه از شعر از سراج اللغات

گل صد برگ بمعنی گل سرخ و گلنار فارسی نیز و نام گلی ست که زرد رنگ میباشد و آنرا بهندی گیندا گویند از بهار عجم

گلبانگ آواز قلندران و شاطران از سروری و چراغ هدایت لیکن بمعنی مطلق شور مردم که در وقت شادی میباشد مستعمل میشود و در برهان بمعنی آواز شاطران و آواز بلبل آورده و در فردوس اللغات بمعنی آواز خوش و شوره نیک

گل بالضم معروفست هرجا که لفظ گل بلا اضافت باسم درختی مذکور شود خاص گل سرخ مراد باشد که بعربی ورد گویند و اگر مضاف باشد بسوی درختی دران صورت عام ست چنانچه گل سوسن و گل نرگس و لفظ گل بمعنی اخگر آتش نیز ست و لفظ گل بجانه‌ا بمعنی نتیجه نیز آمده و نیز بمعنی بهتر و خوب **گل** بالکسر خاک آب آمیخته و گاهی بمعنی خاک منجمد و خشک شده نیز باشد از برهان و غیر آن۔

گل چشم سفید کوچک که بر سیاهی چشم پیدا آید

گلزار ابراهیم در لفظ سین منقول ست وقتیکه نمرود ابراهیم علیه السلام را در آتش انداخت آتش بحکم الهی سرد گردیده اقسام گلها در انجا شگفتند

گلیم بکسر تین جامه پشمین معروف که از پشم میش بافند از بهار عجم

گلپا نام گلی از گلهای معروف

گلخن بالضم و خای معجمه مفتوح بمعنی آتشگاه و نوعی از آتشدان حمام که دران برگ‌ها گرم غله بریان کنند و معنی ترکیبی این لفظ آتش خانه باشد چه گل بالضم بمعنی اخگر آتش ست و خن مخفف خانه از برهان و سراج و مدار و کشف و مؤید و بمعنی جای انداختن خس و خاشاک نیز گفته اند و تحقیق آنکه در لغت اصح آنست که گلخن مرکب باشد از گل که بالضم کلمه عربی در ترکی [illegible] اگو [illegible] لفظ ست ترکی دیده شده و خن مخفف خانه و در [illegible] اطلاق این لفظ [illegible] هر [illegible] که مذکور شد درست میشود و الا [illegible] عرفی در قصیده آورده است [illegible] شده بیست عرفی شاید از گلبن [illegible] در گلخن از فیض [illegible] ها [illegible] انگیزد از سر تا سر گل

گل کردن بالضم بمعنی ظاهر و نمودار شدن و بمعنی خاموش کردن و روشن کردن چراغ نیز آمده از برهان و مصطلحات و سراج و بهار عجم و در مصطلحات نوشته که گل کردن در [illegible] کلام [illegible] لازم [illegible] شده [illegible] و در [illegible] که [illegible] چشم [illegible] و [illegible] آورده و [illegible] ظاهر و نمودار گردیدن

گل شدن ظاهر شدن از بهار عجم

گلگون بمعنی سرخ رنگ و نام اسپ شیرین [illegible] فرهاد [illegible] بود و نیز [illegible] اسپ [illegible] سرا گلگون [illegible] از برهان و سراج [illegible]

گلبن بالضم و حرف سوم بای موحده مضموم بمعنی درخت گل سرخ از برهان و بفتح بای موحده خواندن خطاست۔

گلفشان نوعی از آتشبازی که بهندی پهلجهری گویند

گل فرستادن و گل بخشش فرستادن کسی را برای مقابله خود طلبیدن از مصطلحات

گلشن جای گل و این مرکب ست از گل و شن که کلمه نسبت ست از سراج۔

گلستان بضم اول و کسر ثانی و سکون سین مهمله و گاهی بضم اول و سکون ثانی و کسر سین مهمله نیز می آید معنی معروف ست

گلال بالضم قسمی از زنان میده از سراج

گل تبه انداختن باصطلاح قماربازان این ولایت همه نقد خود را در یکبار بر داو نهادن چه وقتیکه همه نقد خود را یکبار بر داو می نهند آنوقت لفظ گل بضم کاف فارسی بر زبان میرانند چنانچه قماربازان هند و چپکن جالست لفظ جبل بضم جیم عربی بخلاف استعمال سپاهیان میگویند

گل زمین باضافت و بلا اضافت بمعنی [illegible] از مصطلحات

گل چیدن مردم فرد بمعنی تماشا کردن از مصطلحات

گل میزان زهره چرا که میزان خانه زهره است

گل خود رو و در آخر دال مجهول بمعنی از گلهای نباتات متعارفه و غیر متعارفه که بی [illegible] خود بخود روید مثل لاله کوهی و غیره

گل خود رو با گل خود رو بمعنی [illegible]

گل شگفتن [illegible] گلگونه که بر رو مالند از برهان

گلکار بالضم و حرف سوم کاف فارسی جیم عربی شادی که تا روز عقیقه مولود کنند از برهان

گلگونه رنگیست که زنان بر رو مالند از برهان و در یکی از کتب طبیه بنظر آمده که گلگونه دوای مرکبیست از سفیده و سفیده و شحم حنظل و روغن یاسمین که برای جلا و صفای رنگ بر چهره مالند و بعد از نیم ساعت بآب گرم بشویند

گل پیاده هر گلیکه بوته کوچک داشته باشد مثل نرگس و لاله و سوسن و بنفشه و نیز بمعنی گل خود رو از بهار عجم و رشیدی و چراغ هدایت و مصطلحات و برهان۔

گلماله بالکسر آلتی ست که آنرا که بدان گل و آهک بر دیوار مالند بهندی آنرا کرنی گویند

گله بکسر اول و فتح ثانی بتخفیف شکایت از بهار عجم و برهان۔

گلاله بضم اول موی مجعد و پیچیده و بمعنی زلف از رشیدی و جهانگیری و برهان و سراج و در سراج و برهان نوشته که این لفظ بکاف عربی نیز آمده و برهان بمعنی قمیص نیز آورده۔

گلاندره بضم اول و ضم کاف عربی و سکون نون و دال مهمله مفتوح و مخفف گول کنده نام ولایتی که بقا صاحب کرده از حیدرآباد و اقع ست

گل کوزه گل سفید مشابه بگل نسرین مگر قدری از ان کلان باشد و در تو خوشبو کم از سراج۔

گلغونه بمعنی گلگونه۔

گلستان زاده بمعنی گل و سبزه و بمعنی داه زاده و کنیزک زاده از مصطلحات

گلابه بکسر گل و لای گل آب سرشته که بدان دیوار اندایند۔

گل آتشی گل که آنرا بهندی سدا گلاب نامند و بعضے نوشته که همین گل سرخ ست که از ان گلاب گیرند از چراغ برآیت
گل جعفری گلی ست زرد رنگ۔
گل حبشی و گل همکاری یعنی گل کشتی
گلاب طبری گلابیکه در طبرستان حاصل شود۔
گلنار فارسی قسمی از انار که گل آن صد برگ و بغایت سرخی و کلانی بمقدار گل صد برگ باشد
گل کشتی گلے که پهلوانی باراده کشتی نزد پهلوانی دیگر فرستد و این رسم در ولایت شائع ست و نام مثنوی از میر نجات در اصطلاحات کشتی از چهار شربت۔
گلشن تخلص شاعری۔
گلابی بضم اول و کسر یاے موحده نوعی از شیشه کوچک مدور و رنگین و منقش باشد و تسمیه از امرود از مصطلحات۔
گلابی بضم اول و کسر نوعی گلفروش و باغبان
گلین گوهی بالکسر کنایه از زمین از سراج اللغات و برهان۔
گل مشکی بالضم نام گلی که رنگش سیاه باشد۔

فصل کاف فارسی مع میم

گمیز بکسر میم و یاے معروف فرزانی تجمه بول که در عرف آنرا پیشاب گویند از برهان و جهانگیری و مؤید۔
گم گم بضم هر دو کاف فارسی ؟ و ا ز ه
گندیدن نقصه از شرح۔
گمرا بالضم معدوم و خراب کننده و ترک
گمان بمعنی شک۔

گمزده گمراه۔
گم گرفتن چیزی معدوم انگاشتن آنچیز را و قصد نه نمودن بآن چیز۔
گم بودگی بالضم هراسان شدن از شروح سکندرنامه۔

فصل کاف فارسی مع نون

گندنا بالفتح نوعی از سبزه خوردنے مثل سیر از برهان۔
گنبد آب عبارت از حباب۔
گنج دیوار بست یعنی گنجے که مثل دیوار بلند افتاده باشد و نام گنجیست که شخصے پسر صغیر داشت بوقت مردن مال خود را برای آن پسر در بنای دیوار نهاد و بعد از مدتی چون دیوار قریب افتادن گشته بود حضرت خضر برفاقت موسیٰ آن دیوار را شکسته باز درست ساخت که تا مال یتیم از دست دیگران محفوظ ماند۔
گنج بالضم بمعنی گنجایش از لطائف و در برهان گنج بالفتح بمعنی مال کثیر بدانکه خسرو پرویز را هشت گنج بود اول گنج عروس که خود جمع کرده بود دوم گنج باد آورد سوم گنج دیبا خسرو چهارم گنج افراسیاب پنجم گنج سوخته و در بعضی لغات سوخته سنجیده است ششم گنج خضرا هفتم گنج شاداورد هشتم گنج بار۔
گنج باد آورد بفتح دال و گنج دوم از هشت گنج خسرو پرویز و وجه تسمیه اش آنکه قیصر روم از خوف پرویز چند کشتی از زر سرخ پر کرده بجزیره میفرستاد و باد مخالف آن کشتیها را بسوی ملک پرویز آورد و پرویز آن مال را گرفت لهذا آن مال را گنج باد آورد نام کردند از برهان و رشیدی و مؤید و مدار و کشف و در چهار شربت نوشته که گنج باد آورد را باصطلاح مال مفت گویند
گنبد بالضم و بای موحده مفتوح و دال مهمله نوعی از عمارت مدور که معروف ست و بمعنے جستن لیکن نوعی از جستن ست چنانچه بچهار پا جستن آهو و اسپ و کنایه از سرین نیز باشد از سراج و مصطلحات و برهان۔
گنبد چار سند عبارت از دنیا بلحاظ اربعه عناصر و بعضے آسمان را نیز گویند باعتبار مشرق و مغرب و جنوب و شمال از سراج۔
گند بالفتح بوی بد و در هندی گنده بدال مخلوط التلفظ بها بمعنی مطلق بوی همین سبب عطار را گندهی گویند از خیابان۔
گنده پیر بالضم و دال مهمله موقوف و کسر بای موحده و یای معروف و رای مهمله بمعنی زال و عجوز یعنی پیرزن سال خورده از برهان و رشیدی و در سراج اللغات نوشته که گنده پیر بفتح کاف فارسی نیز آمده اند که بضم کاف عربی و بای فارسی باشد بمعنی کسیکه حافظه اش کند بود و بمجاز بمعنی پیر خرفت مستعمل شده لهذا قند فیر لغات و فا معرب آن آمده است اگر بکاف فارسی میبود در تعریب بجیم بدل میشد و قند فیر معرب را نیز در قاموس بنظر آمده که قند فیر معرب گنده پیر ست پس از قاعده تعریب دریافت میشود که گنده پیر بکاف عربی و بای فارسی ست

گنجور خزانه دار در اصل گنج ور بود مرکب از گنج و کلمه ور که بمعنی دارنده و خداوند ست پس ماقبل واو را بجهت تخفیف تلفظ ضمه داده واو را ساکن کردند و همین حال ست رنجور و مزدور را از سراج و غیر آن۔
گنجشک بالضم و جیم عربی مکسور پرنده است مشهور از مؤید و برهان و فرهنگ و در جهانگیری بفتح جیم مگر بودن کاف فارسی در اول باتفاق ست۔
گنبد گل بمعنی غنچه گل و پیاله از برهان۔
گنگل بالفتح و سکون نون با غنه و فتح کاف فارسی بمعنی هزل و ظرافت از لطائف
گنبد ناگون کنایه از سبز رنگ مائل باندک سیاهی
گندیدن بوی بر دادن چیزے۔
گنج شایگان این هم نام گنج باد آورد ست که مذکور شد چون شایگان بمعنی فراخ و لائق و سزاوار ست و هر چیز بهتر و خوب را نیز گویند که لائق شاه باشد چه شایگان در اصل شاهگان بوده یعنی لائق شاه چون گنج باد آورد گنج فراوان و بهتر بود لهذا شایگان نیز نام کردند و کار نیم وزر را نیز شایگان گویند چون گنج باد آورد و نیز بے محنت بدست افتاده بود لهذا گنج شایگان نام کردند از برهان و غیر آن
گنج روان کنایه از گنج قارون چرا که بموجب نفرین موسیٰ در زمین حرکت بسوی تحت میکند۔
گنج قارون امام فراگفته که چهل شتر کلید های گنج قارون میکشیدند و هر کلید

بقدر انگشت بود و امام ثعلبی گفته که خزانهٔ قارون چهار صد هزار و چهل هزار انبان بود پُر از زر و نقره و بدعای موسی علیه السلام قارون با همه خزانهٔ او بزمین فرو رفته و تا قیامت بسوی اسفل روان خواهد ماند۔

گنبد ساختن کنایه از سر بر خود برداشتن برای فعل بد از مصطلحات۔

گنجاسره بالفتح بمعنی گلگونه از برهان۔

گنده بالضم در مقابلهٔ باریک چنانچه ریسمان و جامهٔ گنده و بمعنی گلولهٔ خمیر که برای نان بهر دو دست مدور سازند از برهان۔

گنجه بالفتح نام شهر نظامی علیه الرحمة۔

گنجینه منسوب بگنج و جای گنج و مجازاً باطلاق ظرف بر مظروف بمعنی مال کثیر نیز آید۔

گنج گاو نام گنجیست از گنجهای جمشید و آن در زمانهٔ بهرام گور ظاهر شده بود گویند دهقانی زراعت را آب میداد ناگاه سوراخی در آنجا بود که تمام آب در آن سوراخ میرفت دهقان بهرام را خبر کرد مردمان بهرام گور آنجا را کندند عمارتی وسیع ظاهر شد و در آن عمارت گاو میشها از طلا ساخته بودند مرصع بجواهر قیمتی و گرد آنها دیگر شکلهای وحوش و طیور از زر و جواهر ساخته بودند بهرام گور آن گنج را گرفته بفقیران و محتاجان داد از رشیدی و برهان۔

گنج الهی قرآن مجید از سراج۔

گنده مغزی بمعنی تکبر گفتن از رشیدی۔

فصل کاف فارسی مع واو

گوارا بالضم اول هر چیز که خوش مزه باشد و بطبیعت خوش آید و زود هضم بود و بالفتح خطاست از برهان و جهانگیری و مدار و بهار عجم و کشف لطائف۔

گونیا بواو معروف و کسر نون و یای تحتانی تختهٔ مثلث باشد مائل بطول که معماران و نجاران دارند کجی و راستی چوب و عمارت را بدان معلوم نمایند از سراج اللغات و برهان۔

گویا بمعنی گوئی الف در آخر زیاده است استعمال این لفظ اکثر بجهت تشبیه باشد۔

گوا بالضم اول و بالفتح مخفف گواه از مدار و کشف و برهان۔

گوداب بواو مجهول و دال مهمله و بای موحده نام طعامی ست که از گوشت و برنج و مغز نخود و مغز گردگان بپزند و آنرا بسرکه و دوشاب ترش کنند از برهان و سراج و نیز در سراج نوشته که بمعنی طعام زیر بریان گفته و در شرحی نوشته که برنج را در شوربا پر کرده بپزند۔

گوشت بفتحتین و شین معجمه و تای فوقانی نام یکی از شش آوازهٔ موسیقی و آن نوروز و مایه و سلمک و گوشت و شهناز و گردانیه باشد از سراج و برهان و چراغ هدایت۔

گوشت بمعنی گوشال از سراج۔

گوگرد سرخ کنایه از اکسیر۔

ساخته شود و آن جزو اعظم اکسیر است۔

گوگرد بضم و کاف دوم که فارسی ست مکسور دوائی ست معدنی که آنرا بهندی گندهک گویند از برهان۔

گوسفند بمعنی میش مقابل بز چنانکه معز در عربی مقابل ضانست کما یستفاد من لغات و شرح الصراح و بعضی نوشته اند که اطلاق گوسفند بر میش و بز هر دو آمده از سراج۔

گوارش بضم اول هر چیز خوردنی یا نوشیدنی که بذائقه خوش مزه آید و زود هضم باشد و بالفتح خطاست از برهان و جهانگیری و بهار عجم۔

گور بالضم و واو مجهول خر صحرائی که آنرا گورخر گویند و این مجازست بجهت تخفیف گورخر را گور فقط گفته اند و در رشیدی چنین نوشته که گور بالفتح نام ملک قومی ست از هر همهان نام ولایتی ست از بنگاله و بالضم بواو مجهول بمعنی قبر و بمعنی دشت هموار و انجا ست که خر وحشی را گورخر گویند یعنی خر دشت۔ و در برهان بواو مجهول بمعنی دشت و بیابان و عشرت و شهر و بمعنی صحرا و زمین هموار۔

گورخر بمعنی خر صحرائی چه گور بمعنی صحرا و زمین هموار و دشت است از برهان۔

گوهر ذات شی و اصل هر چیز و جوهر معرب آنست خواه بمعنی یاقوت و لعل و غیره باشد خواه بمعنی جوهر شمشیر و غیره و در برهان گوهر بمعنی مروارید و بمعنی مطلق جواهر است چنانچه لعل و یاقوت و زمرد و الماس و غیر آن و بمعنی اصل و نژاد و ذات و بمعنی فرزند و بمعنی صفات نهانی و عقل و فرهنگ۔

گویر بفتح اول و یای مجهول و رای مهمله در شرح نصاب بمعنی زمین هموار و در برهان بمعنی سراب که از دور آب نماید و بمعنی صحرا۔

گوشیار بر وزن هوشیار لقب حکیمی که آن حکیم نام داشت شیخ ابو علی سینا شاگردی او نموده از برهان و رشیدی بکاف عربی نام منجم۔

گوشهٔ زنجیر بمعنی حلقهٔ زنجیر۔

گولبار بالضم و بای موحده بار سنگین۔

گوشت خر کنایه از چیزی که هیچ بکار نیاید۔

گودرز بالفتح و دال مهمله مفتوح نام پهلوانی از ایران و نام پادشاه از برهان۔

گوز بفتحتین و زای معجمه مخفف گوزن و بفتح اول و سکون واو بمعنی گردگان و جوز معرب آنست و بواو مجهول باد که از راه پائین با آواز برآید از برهان و بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون زای معجمه در ترکی چشم را گویند۔

گوارش بضم اول و کسر رای مهمله خوش مزگی و هضم طعام و نام دوائی مرکب برای هضم طعام بشرطیکه خوش مزه باشد و جوارش معرب آنست از برهان و سراج و مؤید و مدار و کشف۔

گوش بواو مجهول معروف ست و مخفف گوشت و نام روز چهاردهم از هر ماه شمسی از جهانگیری و رشیدی و سراج و برهان۔

گوش تا گوش از ین سر تا آن سر۔

گوک بفتحتین و در آخر کاف عربی بمعنی که خندق کوچک و بضم اول و واو غیر ملفوظ

و سکون کاف فارسی دوم در ترکی آسمان و رنگ کبود را نیز گویند۔

گول بالضم و واو مجهول ابله و نادان و احمق و بمعنی مکر و فریب بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون لام در ترکی بمعنی تالاب کوچک و بفتحتین بمعنی پشمینه اموای آویخته که درویشان قصاجان پوشند از برہان و سراج و مصطلحات و سروری و رشیدی۔

گوال بضم اول بمعنی جوال و جوال معرب آنست از سراج۔

گوچشم نوعی از جامه حریر که در بافت آن بشکل چشم گوزنان نقوش کنند چنانکه در ہندوستان پارچه بلبل چشم رواج دارد از سراج و برہان۔

گوزهم بالضم و زای معجمه بمعنی چشم من چه در ترکی گوز بمعنی چشم و میم برای متکلم و این لفظ بلهجه ازبکان بکاف عربیست و بلهجه قزلباشان بکاف فارسی از لطائف۔

گورگان بواو مجهول هردو کاف فارسی بمعنی کسیکه لائق عیش و عشرت باشد چه گور بمعنی عیش و عشرت و شراب است و گان بمعنی لائق و سزاوار از برہان و لقب شاه تیمور نیز از بعض کتب دریافت میشود و هر پادشاه جلیل القدر را گورگان گویند۔

گورخان لقب پادشاه خطا و ختن از سراج۔

گوش کردن بمعنی شنیدن۔

گوش مالیدن برون دعوی بکار عظیم مستعد شدن از شرح سکندرنامه۔

گوی گریبان تکمه که بر گریبان و زند۔

گوزن بفتحتین و زای معجمه جانوریست و آن نوعی از گاو کوهی ست که بهر دو شاخش چند شاخ دیگر رسته باشد بهندی آنرا باره سنگها گویند از سراج و برہان۔

گوی بردن فوقیت یافتن و زیاد کردن و غالب آمدن از برہان۔

گون بواو معروف بمعنی رنگ از سراج۔

گوهرخاتون نام زن سلطان سنجر۔

گوان بفتح بمعنی پهلوانان و دلاوران۔

گوبان بواو مجهول و دال مهمله و بای موحده بمعنی کوهان شتر و غیره از لطائف۔

گورکن بفتح کاف دوم عربی نام جانوری چهارپایه بهندی بجو گویند۔

گوالیدن بضم و بفتح بالیدن درخت و نمو کردن درخت و غیره از مؤید برہان۔

گوش دادن شنیدن۔

گوش ساغر مالیدن ساغر را بلطف آوردن می نوشی کردن۔

گو بفتح اول و سکون واو مثال که زمین نشیب بمعنی شجاع و معتبر و بزرگ و بواو معروف بمعنی گوی که بچوگان بازی با آن کنند و بواو مجهول بمعنی گاو که بعربی بقر خوانند از برہان و سراج۔

گودر بواو معروف و دال مهمله لفظ ترکی است بمعنی بردن و تمن از مصطلحات۔

گوشواره باصطلاح اهل دفتر وسط عرض دفتر است که مقدار میزان آنجا نویسند و باصطلاح شعرا مطلع که بعد مطلع آرند و نام مرواریدیست۔

که در گوش کنند از مصطلحات و غیر آن۔

گوی انگله بضم هردو کاف فارسی و فتح همزه و سکون نون تکمه و حلقه که بر گریبان و غیره دوزند گوی بمعنی تکمه و انگله بمعنی حلقه که در ان تکمه گذارند از سراج و برہان۔

گوساله بالضم و واو مجهول بچه گاو باشد و بمعنی بچه شتر و بچه فیل نیز و بمعنی مطلق بچه هم آمده چه گو بواو مجهول بمعنی خرد و کوچک آمده است پس گوساله بمعنی خرد ساله باشد و گو بواو مجهول بمعنی گاو هم نوشته اند و ها برای نسبت باشد پس معنی گوساله گاو یکساله باشد از برہان و در سراج چنین نوشته که گوساله بالفتح بچه گاو چه گو بالفتح مخفف گاو است و ساله در اصل بالبود چه بال بمعنی آرام و قرار است یعنی جنبیکه گاو بدان آرام میگیرد و آن بچه او است۔

گوه بالضم رنگ و لون و طرز و وضع و اسلوب۔

گوپاره طعامیست متعارف در بلخ از برہان و بعضی نوشته که نام تره بدبو۔

گوگرده بضم اول و واو غیر ملفوظ و سکون کاف فارسی و فتح دال در ترکی لفظ مرکب است بمعنی در آسمان چه گوگ بمعنی آسمان و ده برای ظرفیت بمعنی در۔

گوچی بالفتح مغاک کوچک از برہان۔

گوهی پاهی بمعنی صدف و پیاله از برہان و سراج۔

گوهی صیغه مخاطب است از گفتن و بازآ

بمعنی تشبیه نیز آید از چراغ ہدایت و برای شک نیز می آید۔

گوتاری بفتح اول و تای فوقانی و رای مهمله لاف و دعوی بی حقیقت در غلبه و زور و بر حریف۔

فصل کاف فارسی مع ہای ہوز

گهنبایت نام شهریست در دکن۔

گهگیر بهر دو کاف فارسی اسپی که تن بسواری ندهد از مصطلحات۔

گهواره و لوفی ست از فنون کشتی که دو حریف یکدیگر را چنانکه هندیان یکی دیگری را غافل کرده بر زمین اندازد و گاهی کنایه باشد از آدم بدطینت۔

گهواره بالفتح نوعی از چارپائی که برای ساختن اطفال در ہوا آویزند۔

گهی بالفتح بمعنی جائی و وقت و بمعنی صبح و بمعنی لوله زرگران که زر و نقره در ان گدازند و بمعنی زود و شتاب و بمعنی کوچک نیز آمده از برہان و جہانگیری۔

فصل کاف فارسی مع یای تحتانی

گیا بالضم اول بمعنی گیاه از برہان۔

گیپا بالکسر و یای معروف و بای فارسی قسمی از پلاو که در لغات ترکی بکاف عربی نوشته لهذا در فصل کاف عربی بتفصیل مرقوم شده۔

گیرا بیای معروف بمعنی گیرنده۔

گیت بیای معروف تای فوقانی بزبان ہندی نوعی از سرود است مثل دوہره۔

گیومرث بفتح میم نام پادشاهی که اول در جهان پادشاهی کرد و بیانش در فصل

بکاف عربی مع یای تحتانی گذشت.

گیج بیای مجهول وجیم عربی پریشان و پراگنده منوی از لطائف و مصطلحات.

گیرودار فرمانروائی حکومت حکمرانی و بمعنی جنگ نیز آمده از خیابان و برهان و مدار الافاضل و در شرح گلستان نوشته که گیر و دار هر دو صیغهٔ امرست یعنی این را بگیر و آن را نگاه دار و گاه بمقام حکومت گفته میشود و کنایه از کرّ و فرّ سلطنت و امیری.

گیسو دار رو ولازاده یعنی پسر غلام و بمعنی ستارهٔ دم دار از مؤید.

گیرنگ بالکسر بروزن نیرنگ نام قصبه از برهان.

گیل بالکسر ملکیست که آنرا گیلان گویند.

گیلن بیای معروف صاحب و خداوند و بمعنی پر و مملو و درین صورت مخفف آگین ست از رشیدی.

گیهان بالفتح بمعنی روزگار و جهان از برهان و در سراج نوشته که گیهان بالکسر و قیل بالفتح بمعنی جهان و روزگار بکاف فارسی و عربی هر دو صحیح ست باعتبار تغیر لهجه و بعضی از محققین نوشته اند که گیهان بیای مجهول اماله گاهان ست منسوب بگاه یعنی وقت و زمانه چون اکثر اشیای عالم تعلق باوقات دارند لهذا بمعنی جهان آید.

گیلان بالکسر نام ملکیست و نام دهی نزدیک بغداد مولد حضرت شیخ عبد القادر رحمة الله علیه و جیلان معرب آنست.

گیسو بیای مجهول خان آرزو در سراج نوشته که توسع گویند گیسو موی درازی که از هر دو جانب رانه کشیده باشد چنانکه در گلستان سیاهی گیسوان تافته و بعضی مرادف زلف نوشته و از اشعار متاخرین ظاهر میشود که گیسو غیر زلف ست قاسم مشهدی گوید بیت بکسر مو در سر لیلی ا وشان بر کار نیست ٭ آنچه آید زیاد از زلف گیسوی شود.

گیو بالکسر و یای مجهول نام پسر گودرز پهلوان ایرانی از برهان.

گیسو بریده زن بیحیا.

گیوه نوعی از کفش نرمی.

گیتی بالکسر عالم و دنیا از سراج.

گیلی بالکسر هر دو یای معروف منسوب بگیل که ملکی ست از طبرستان و گیلی کنایه از اسب بهتر چرا که اسپ آنجا خوب و بهتر باشد و گیلی قومی از مغلان نیز ست و قیس نام امیری از امرای مغل.

گیدی بهر دو یای معروف مرکب از گید که بمعنی غلیواز ست و یای نسبت و غلیواز شش ماه نر و شش ماه ماده میگردد لهذا بر مرد که رجولیت و غیرت ندارد اطلاق کنند از رسالهٔ معتبره.

باب لام

فصل لام مع الف

لالا بمعنی بنده و غلام و خدمتگار و بمعنی روشن و درخشان مگر استعمال این لفظ بمعنی روشن و درخشان اکثر با لفظ لولو می باشد از بهار عجم و سراج و برهان و جهانگیری مؤید.

لا بعربی حرف نفی ست بفارسی بمعنی پرده ولو که آنرا تو نیز گویند و لا بر لا بمعنی تو بر تو از مؤید و بمعنی مقراض ظاهرا بمعنی کنایه است بمقراض بمشابهت شکل لا.

لاریب بفتح رای مهمله بی شک و آنچه در آن شک نباشد.

لازب بکسر زای معجمه و بای موحده بمعنی چسپنده از کشف و صراح و مفردات لازب.

ضربی را گویند که نشان آن بعد رستن باقی ماند.

لاک پشت بکاف عربی باخه که بهندی کچهوا گویند و لاک بمعنی کاسهٔ چوبین ست از برهان.

لات بتای فوقانی نام بتی که قوم ثقیف علیه السلام او را می پرستیدند از شرح نصاب.

لاهوت عالم ذات الهی ست که سالک را در آن مقام فنافی الله حاصل میشود و مظهر صفات را جبروت و مرتبهٔ اسما را ملکوت نامند از کشف اللطائف و بعضی گویند که لاهوت در اصل لاهو الا هو ست حرف تا زائده و قانون عربیست که چون کلمات منقله گویند چیزی حذف نمایند و چیزی زیاده کنند تا نامحرمان محروم از حقیقت آن باشند پس لا هو نفی ست یعنی نیست تجلی صفات مر طالب را افراد او لفظ هو اسم ذات ست الا هو مگر تجلی ذات حق نیست که لاهوت در اصل لغت مصدرست بروزن فعلوت مشتق از لاه چنانکه رغبوت و رهبوت و لاه در اصل لفظ الله ست ما خوذ از لیه بمعنی پوشیدن و در پرده رفتن و هکذا فی الصراح.

لاخ بحای مهمله درخشان و پیدا شونده از منتخب و صراح.

لاقح بکسر قاف و حای مهمله آبستن و آنچه نخل را بوی گشنی دهند و باد که ابر پیدا کند و درخت را بارور کند لواقح جمع آن از منتخب.

لاخ بخای معجمه بمعنی جای و مقام مگر بدون ترکیب گفته نمیشود چون سنگلاخ بمعنی جاییکه در آن سنگها باشد و دیولاخ بمعنی جای دیوان و لاخ بمعنی بسیاری و انبوه نیز می آید از سراج و برهان و سروری.

لابد بضم بای موحده و تشدید دال مهمله بمعنی ناچار و ناگزیر و بالضم مرکب از لا که حرف نفی ست و بد بمعنی چاره و عوض از منتخب.

لاد بدال مهمله توده دیوار و نوعی از دیبا و نوعی از عطریات و بمعنی قلعه از برهان.

لاغ بفتح غین معجمه بمعنی معروف ست از بهار عجم و غیره.

لاذ بفتح فوقانی و فتح ذال معجمه

صیغهٔ نهی بمعنی مگذار۔

لاچار یعنی ناگزیر مستعمل میشود لیکن صحیح ناچار بنون ست چه ترکیب لفظ چار که فارسی ست با لفظ لا که کلمهٔ عربیست برای نفی با وجود موجود بودن نا که لفظ فارسی ست وجهی ندارد از بهار عجم۔

لاهور نام شهر یست۔

لال شهباز نام درویشی که صاحب کمال بوده است مگر اکثر قلندران با و اعتقاد تمام دارند و بوقت بنگ نوشی یاد او میکنند

لاقیس بکسر قاف و یای معروف و نون مهمله نام ولیی که در نماز بجا آوردی و سو انداز دار سروری مرا بود و کشف صاحب رشیدی بجای قاف فا گفته و نوشته که بعضی کسان بجای فا قاف خوانند و در برهان بفا نوشته و گفته که بقاف هم نیز آمده و در سراج اللغات بقاف است و از منتخب هم قاف مستفاد میشود۔

لاس بسین مهمله ابریشم فرومایه از برهان

لامساس بکسر میم اقتباس ست از آیهٔ کریمه فاذهب فان لک فی الحیوة ان تقول لا مساس یعنی گفت موسی علیه السلام سامری گوساله ساز را که پس برو از میان ما پس بدرستیکه هست تراz از عقوبت در زندگی که گوئی هر کرا که نزد تو آید که سودن مکن مرا یعنی دور شو از من چرا که هر که نزدیک شدی با او و او آن کس هر دو تب گرفتی از این هم مردمان از او و او از مردمان گریزان بود از تفسیر حسینی

لاش بشین معجمه در ترکی تن مرده را گویند و بعربی جثه لاشی که معدوم عیان از آن ست۔

لامع روشن و درخشان از منتخب۔

لاذع بکسر ذال معجمه و عین مهمله سوزان و سوزنده از منتخب وغیر آن۔

لاغ بغین معجمه هزل و ظرافت و خوش طبعی از برهان و لطائف۔

لادغ بکسر دال مهمله و غین معجمه بمعنی گزنده و نام درویست که پوست را میگزد و چنانکه مار و کژدم میگزد از منتخب و شرح نصاب و بعضی شارحان نصاب نوشته که بذال معجمه و عین مهمله نام درویست که صاحبش نپذیرد که گویی از آتش میسوزد۔

لاکُفت بضم کاف و تشدید فا از باب تفعیل بمعنی باز ایستاده میشود و باز ایستادن لیکن

لاحق بکسر حای مهمله آنکه از پس آمده و واصل شود و آنچه از عقب چیزی پیوندد

لالنگ بفتح لام ثانی و سکون نون و کاف فارسی یعنی زلهٔ پس خورده از لالا۔

لال در ترکی بمعنی گنگ یعنی زبان گرفته و بمعنی رنگ سرخ مشترک ست میان فارسی و هندی و لالا هم گویند انه لال که بمعنی سرخ ست با یکه کلمهٔ نسبت ست و جوهریست سرخ رنگ قیمتی که آن را لعل گویند و لعل معرب لال ست از بهار عجم و برهان و سراج۔

لایتقل بفتح تحتانی و کسر قاف

و باستعمال فارسیان لام آخر بوقت خوانده میشود صیغهٔ مضارع منفی ست برای استمرار می آید و در صفت حیوان واقع میشود بجهت اظهار کمال نادانی او یعنی الحال هم بیعقل ست و در استقبال هم بیعقل خواهد ماند

لاطائل بیفائده چه طائل بمعنی فائده است از منتخب۔

لایزال دائم و بیزوال این صیغهٔ مضارع منفی ست از باب خاف یخاف که برای استمرار در صفت حق تعالی واقع شود بجهت اظهار کمال بیزوالی او یعنی الحال هم بیزوال ست در استقبال هم بیزوال خواهد ماند۔

لالای چشم عبارت از مردمک چشم باعتبار سیاهی آن چرا که لالا غلام را گویند و غلام حبشی سیاه باشد۔

لائم بکسر همزه که حرف سوم ست بمعنی ملامت کننده از صراح۔

لایعلم بفتح لام دوم صیغهٔ مضارع منفی ست و میم این در محاورهٔ فارسیان بوقف خوانده میشود و این برای استمرار نیز می آید و صفت حیوان واقع میشود بجهت اظهار کمال نادانی او یعنی الحال هم نادان ست و در استقبال هم بیعلم و موصوف بنادانی خواهد ماند۔

لام زره یا و یک زره را لام گویند و نام حرف که زلف خوبان را بآن تشبیه کنند از منتخب و در شرح خاقانی نوشته که

در فارسی نوعی از کلاه نمدی که فقیران بر سر نهند و نیز حرف لام برای تعلیل مستعمل شود و بکاف عربی نیز۔

لئیم ناکس و بخیل از منتخب و صراح و بعضی نوشته که فرق در لئیم و بخیل آنست لئیم آنکه نه خود میخورد و نه دیگری را میدهد و بخیل آنکه خود میخورد و دیگری را نمیدهد۔

لاعلاج ناگزیر و بالفتح در لاعلاج چه لا حرف نافیه است و جرم بفتحتین بمعنی علاج و گزیر و چاره۔

لازم مقابل متعدی و آنکه در عرف لازمی میگویند بزیادت تحتانی غلط است چرا که لازم خود صیغهٔ اسم فاعل است حاجت بیای فاعلیت ندارد و در متعدی یای اصلی ست مقابل لازم کلمه زیرا که صیغهٔ اسم فاعل ست از تعدی که بمعنی گذشتن چیزی باشد از یکی بدیگری۔

لاَنُسَلِّم بضم نون و فتح سین مهمله و کسر لام مشدد و ضم میم بمعنی سلامت نمیداریم یعنی قبول نمیکنیم مگر در نظم فارسی ضم میم را تلفظ نمیکنند و میم را موقوف خوانند۔

لا و نعم بفتح نون و فتح عین مهمله هر دو حرف ایجاب اند لا برای نفی و انکار بمعنی نی و نیست و نعم برای اثبات و اقرار بمعنی آری و بلی۔

لالایان غلامان و خدمتگاران

باب الکاف مع الواو

باب الکاف مع الهاء

باب الکاف مع الیاء

باب اللام مع الالف

از جهانگیری و برهان-

لایبدن سخن گفتن ولاف زدن و هرزه گوئی کردن از سراج و برهان-

لاتشکن نام کوهی ست از برهان-

لاان نام کوهی ست.

لاچین در ترکی شاهین شکاری را گویند

لادن بالفتح دال مهمله نام خوشبوئی که مثل دوشاب سیاه و رقیق باشد آنرا عنبر عسلی نیز گویند از برهان-

لامان بمعنی فریب و دروغ از شرح خاقانی وابوسعید و بمعنی بیوفائی وارست بمعنی بخنیان و بمعنی مغاک از لطائف.

لاکن کوهی ست از برهان-

لاور آخر واو گل سفید که بدان دیوار خانه سفید کنند از برهان-

لابه بالفتح بای موحده و های مختفی بمعنی تملق و چاپلوسی و خوشامد و بمعنی فریب و عجز و اخلاص مجاز ست از برهان و کشف و سراج-

لانه بالفتح نون و های مختفی بمعنی خانهٔ زنبور و اشیانهٔ مرغان از برهان و کشف-

لاغیه بکسر غین معجمه و تحتانی گیاهی ست شیر دار بسیار گرم و بعربی بمعنی باطل و ذات بیهوده گو را گویند از برهان و منتخب-

لاهر نوعی از صورت کشتی که بدان از دریا عبور کنند و این لفظ هندی ست-

لاجرعه بضم جیم و سکون را مهمله یکبارگی همه نوشیدن آنچه در پیاله باشد بی آنکه قوم گرفته اندک اندک نوشند-

لاحقه بکسر حای مهمله آنکه از پس اصل شده باشد و آن چیزیکه بعد اول در رسد ماخوذ از لحوق که بمعنی از دنبال چیزی پیوستن ست-

لامحاله بالفتح میم و حای مهمله و در آخر های مصدریه که بحالت وقف ها شده است معنی لفظی آن این ست که نیست بازگردیدن در اصل چنین ست لامحال من هذا الامر یعنی نیست بازگردیدن ازین کار پس خلاصه معنی لامحاله بالضرورت ست از ترجمهٔ مشکوة شریف و کسانیکه میم را مضموم خوانند و در آخر های ضمیر دانند غلط کرده در سراج و منتخب نوشته که محاله بالفتح میم بمعنی چارهٔ دگر بود و لامحاله بمعنی ناچار و ناگزیر-

لامسه بکسر میم و سین مهمله قوتی ست در جلد بدن انسان که بسودن چیزی ادراک نرمی و سختی آن چیز میکند

لامه بمعنی زره که از حلقهای آهنی سازند از منتخب و صراح.

لاوه بواو نام بازی اطفال که بهندی گلی ڈنڈا گویند از برهان-

لاونه بدال و نون گیاهی ست که از پوست ساق آن رسن بافند بهندی سن گویند از برهان-

لایه بیای تحتانی لایهٔ دیوار و تای جامه و کاغذ که در عرف آنرا ته گویند-

لازقه بکسر زای معجمه و قاف هر چیز که چسپنده باشد مثل سریش-

لاله منسوب بلال بمعنی سرخ یا آنکه بای زائده لاحق شده مثل خانه و خانه و آن گلیست معروف که چند قسم میباشد لالهٔ کوهی و لالهٔ صحرائی و لالهٔ نعمانی و لالهٔ شقائق و لالهٔ دلسوخته و لالهٔ دلسوز و لالهٔ خطائی و لالهٔ خودروی و لالهٔ سفید و لالهٔ زرد و لالهٔ عباسی و لالهٔ پیکانی و لالهٔ منقاری و لالهٔ دو ختری از برهان و مصطلحات و منقول از تزک نامهٔ ظهیر الدین محمد بابر پادشاه در واقعات بابری نوشته که قریب پنجاه نوع لاله در بعضی از اطراف کابل بملاحظه آمده-

لاشه بمعنی زبون و لاغر و ضعیف مطلق خواه انسان خواه حیوان و اکثر این لفظ صفت اسپ و خر واقع میشود و بمعنی خرنیز آمده و مردار آدمی و دیگر حیوانات از برهان و بهار عجم و کشف و خیابان و سروری و مدار و مؤید و جهانگیری

لآلی بالفتح اول و مد ثانی و کسر لام بر وزن بحالی بمعنی مروارید های بزرگ و این جمع لؤلؤ است بضم اول چنانکه مشهور شده خطاست

لامانی بکسر نون زره پوشی از مؤید زیرا که لام زره را گویند و در شرح دیوان خاقانی منسوب بفریب و دروغ و در جهانگیری بمعنی گزاف.

لانی بکسر نون منسوب بلان که نام کوهی ست از مضافات آذربیجان و تریاک لانی منسوب بآنست از لطائف

لابدی بضم بای موحده و تشدید دال بیچه که بالضرور باشد و از ان چاره نبود

لامی گل تیره که در ته حوض و جوی آب باشد و بمعنی درد شراب و تای جامه و کاغذ و ریسمان چنانکه یک لای جامه و یک لای ریسمان و بعربی آنرا طاقه گویند و بمعنی گفتار و کلام و نوعی از بافتهٔ بریشمی از برهان و سراج و رشیدی-

لادوام ذاتی سلب کردن صفتی از شئ در وقتی از اوقات چنانکه کل کاتب متحرک الاصابع بالضرورة مادام کاتبا و لا دائما ای لاشئ من الکاتب بمتحرک الاصابع بالفعل-

لاابالی بضم حرف ثالث که همزه است صیغهٔ متکلم واحد از مضارع بمعنی باک ندارم در فارسی بمعنی شخص بی باک و بی پروا مستعمل است و بجای همزهٔ مضموم واو نوشتن و خواندن خطاست از مؤید و مدار و کشف-

لااحصی بضم الف و سکون حای مهمله و کسر صاد مهمله اشارت است بحدیث شریف نبوی صلی الله علیه و آله و سلم لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک یعنی شمار نتوانم کرد صفات را بر تو ای حق تعالی چنانکه تو صفت کردی بر ذات خود-

فصل لام مع بای موحده

لبا بکسر لام یعنی فله آن شیر غلیظ است که از وقت زادن حیوان تا سه روز میباشد بهندی کهیس گویند و پیوی نیز نامند از شرح نصاب و منتخب.

لب چرا آنچه از قسم نخود و میوه که مردم

بوقت صحبت داشتن در میان از خته با هم بچسبند از برهان۔

لب بالضم و تشدید بمعنی عقل و خالص هر چیز و مغز بادام و مثل آن از منتخب و کشف

لباب بضم اول و هر دو بای موحده مغز و خالص هر چیز و نام کتابی از منتخب۔

لبوب بضمتین خلاصه های هر چیز و مغز هاست تخم بعضی درختان میوه۔

لبیب بروزن نصیب عاقل و دانا از سهروردی و منتخب۔

لبلاب بالکسر هر دو بای موحده نام گیاه که آنرا عشق پیچان گویند از برهان۔

لباسات بکسر اول کنایه از تملق و چاپلوسی و این جمع لباس ست چنانکه جمادات و نباتات جمع جماد و نبات۔

لبث بالفتح و در آخر ثای مثلثه بمعنی درنگ و دیر کردن از منتخب۔

لباده بضم اول و دال مهمله چوبیکه برگردن گاو و قلیه و گاو گردون نهند بهندی آنرا جوا گویند بضم جیم و لبادة بالفتح اول بمعنی جامه بارانی از نوادر سراج و لطائف و برهان۔

لبد بضم لام و فتح بای موحده و دال مهمله مال بسیار و نام نهاده از شرح نصاب۔

لبید بفتح اول و یای معروف و دال آخر دو نام شاعری مشهور از عرب از منتخب و لطائف

لبس بالضم و بالفتح پوشیدن جامه بالکسر جامه پوشش از صراح و منتخب۔

لب چشش چاشنی که برای دریافت مزه چیزی کنند از مصطلحات۔

لبق بفتح اول و سکون ثانی زیرکی و هوشیاری و تملق و چرب زبانی و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی زیرک و هوشیار و چرب زبان از منتخب و صراح و لطائف و نیز در لطائف نوشته که بفتحتین لائق شدن و اُستاد شدن در کار۔

لبیک بالفتح و تشدید بای موحده مفتوح و سکون تحتانی یعنی استاده ام در خدمت تو استادنی و گاهی بعد لبیک لفظ سعدیک نیز می آید و معنیش چنین باشد یاری بعد یاری یاری دادنی از منتخب و این کلمه ایجاب ست هرگاه مخدومی خادمی را بالبیک ندا کند خادم در جواب گوید لبیک و حاجیان نیز این لفظ را در مقام عرفات بار بار میگویند۔

لبن بفتحتین شیر خوردنی و بفتح اول و کسر ثانی بمعنی خشتهای خام یکی واحد آن از منتخب۔

لبان بالفتح صمغی ست که آنرا کندر گویند از منتخب و برهان۔

لبون بالفتح بمعنی شیردار و گاهی لبون بمعنی ابن اللبون و بنت اللبون نیز آمده و ابن اللبون و بنت اللبون بمعنی شتر بچه دو ساله که پا در سوم نهاده باشد از شرح نصاب۔

لب بلب جستن بضم جیم کنایه از بسیار جستن و از هر کسی سراغ مقصود پرسیدن از مصطلحات۔

لب برچیدن فراهم آوردن لبها برای گریه و خنده از مصطلحات

لب بدندان خاموش شدن و هم ستیز گفتن و این از قسم اضداد است از مصطلحات

لب داشتن و لب و دندان داشتن لیاقت و شایستگی داشتن۔

لب گزیدن تأسف کردن و نفرت کردن و خشمگین شدن و شرم و حیا نمودن و بمعنی منع کردن۔

لب شیرین کردن تبسم کردن

لبستان باضافت کناره نان۔

لبنان بالضم و حرف ثالث نون نام کوهی ست در شام نزدیک جبل عامل که مسکن فقراست از منتخب و خیابان برهان۔

لبیشه بفتح اول و کسر ثانی و یای مجهول و شین معجمه بروزن همیشه آله لیکن لباشه آن حلقه ریسمان باشد که بر چوبی نصب کنند و لب بالای اسپ بدفعال را در آن نهاده تاب دهند تا عاجز شود و حرکت ناپسندیده نکند از سراج و رشیدی و برهان۔

لبنه بکسر لام و سکون موحده و فتح نون خشت واحد و بمعنی اندرسه براآمدگی مرغ که بهر دو طرف خضا دو اصطلاب باشد و سوراخی در آن میباشد۔

لباچه بفتح بمعنی فرجی و بالاپوش از سراج و برهان ظاهراً نوعی ست از قبا۔

لباس عباسی کنایه از لباس سیاه زیرا که از بعض تواریخ بثبوت میرسد که خلفای عباسیه سیاه پوشی را شعار خود ساخته بودند

فصل لام مع تای فوقانی

لت بالفتح بزدن و کوفتن و در رشیدی بمعنی لگد زدن نوشته و چندلیست مخفف لات چون توافق دیرین و بان بسیار صحیح باشد و لت بمعنی پاره نیز آمده چنانکه گویند بست لت کردم یعنی پاره پاره کردم و لته که بمعنی پاره جامه مستعمل ست ازین ماخوذ باشد و لت بمعنی کتان که تماشی میزند و لت بمعنی شکم و ازین مرکب ست لت انبان از سراج اللغات و برهان۔

لت انبار و لت انبان بالفتح بمعنی بسیار خوار و شکم پرست مرکب از لت که بمعنی شکم است و لت انبان کسیکه شکم او مثل انبان باشد و انبان چرمین مثل مشک نمیتوان گفت مرکب از لته بالضم باشد که مخفف لوت ست و لوت بمعنی طعام لذیذ ست درین صورت لت انبان و لت انبار بضم اول بود از سراج و در جواهر الحروف نوشته که نون در آخر لت انبان در بدلی را و مهمله آمده است۔

فصل لام مع ثای مثلثه

لثه بضم و تشدید ثای مثلثه بوسیدن بوسه دادن چیزی را لثه بحرکات ثلثه و تشدید ثای مثلثه گوشت گرداگرد دندان از منتخب و شرح جزری ملا علی قاری و بالکسر نزد اکثر ست۔

لثقه بفتح لام و کسر ثای مثلثه و فتح قاف نوعی از تپ بلغمی و بالکسر خطاست۔

فصل لام مع جیم عربی و فارسی

لجاجت بالفتح مبالغه کردن و ستیزه کار

کردن از کشف و صراح و منتخب و کنز-

لجاج بالفتح اول و هر دو جیم عربی بمعنی ستیزه از کشف و مؤید و صراح و مدار و منتخب

لجج بالضم لام و فتح جیم اول جمع لجه که بمعنی میان دریا و عمیق ترین موضع دریاست

لجوج بر دو جیم بمعنی ستیزه کننده-

لجلاج بالفتح و هر دو جیم عربی آنکه در سخن زبانش در ماند و سخن درست گفتن نتواند و نام واضع شطرنج و بعضی نوشته‌اند نام شاطر شطرنج ست نه اسم واضع و بعضی گویند نام شاطر شطرنج و مرشد قمار بازان از کشف و منتخب و برهان و سراج و جهانگیری و مؤید و رشیدی و بعضی که لجلاج گویند جیم اول را بجای حلی گران برند و بعضی بجای جیم اول یای تحتانی خوانند این هر دو طور غلط محض-

لچ بالضم و جیم فارسی جرثوم قوم است که بزرگان ایشان سیه عریان می‌داشتند از مؤید-

لچک با جیم فارسی و کاف عربی ... ترکی ست بمعنی ... و پاک مروج کردن ... بکار برند از مصطلحات-

لجام بکسر معرب لگام از سراج و منتخب و رشیدی-

لجین بضم اول بر وزن حسین بمعنی سیم خالص از منتخب

لچن بضم اول و فتح جیم فارسی ... برهان بمعنی برهنه ...

لجه بالضم و تشدید جیم عربی میان دریا و عمیق ترین موضع دریا از رشیدی از منتخب

و لچه بالفتح و تشدید جیم فارسی مفرس لچک که اکنون بند لیست-

لچی بضم لام و تشدید جیم عربی منسوب به لجه یا دریای ژرف چیزی آبی از منتخب-

فصل لام مع حای مهمله

لحا بالضم و تحیه بالکسر که بمعنی ریش مردانست سخن نفتحتین نوعی از قبر از منتخب-

لحاظ بکسر و ظای معجمه نگاه بگوشه چشم چیزی را و بفتح دنباله چشم از صراح و مدار الجواهر-

لحاف بکسر جامه‌ای که در شب خوابی در گردن کنند از منتخب-

لحوق بضمتین بهم پیوستن و چیزی با چیزی پیوستن از منتخب-

لحیان بالکسر نام ... از ... شکال ...

... صاحب ریش دراز-

لحن بالفتح و سکون حای آواز خوش که با نغمه باشد و خوش خواندن قرآن و بدان ... خطا ... از منتخب ... قرآن-

...

فصل لام مع خای معجمه

لخت بالفتح گرزآهنی و بمعنی پاره چیزی و بمعنی اندکی از برهان و رشیدی

لخ بالضم گیاهی ست که بدان بوریا بافند و آن بر کناره آبها روید از منتخب-

لخت در بمعنی تخته در دروازه-

لخاف بکسر لام بمعنی سنگهای سپید تنک یعنی کم حجم از شرح نصاب و منتخب-

لخشیدن بالفتح لغزیدن از برهان-

لخشان بالفتح چیزی صاف که بران دست و پا بلغزد-

لخچه شعله آتش و اخگر از برهان-

لخچه بالفتح و شین معجمه شعله آتش و اخگر از برهان-

لخلخه بفتح هر دو لام و هر دو خا ... خوشبوی چند که آنها را بهم آمیخته ... از منتخب و برهان-

فصل لام مع دال مهمله

لد بالضم جمع الد که بمعنی گمراه ...

...

لدنی بفتح اول و ضم دال مهمله و نون مشدد مکسور آنچه کسی بدون سعی و کوشش و بغیر تحصیل بفیض الهی از نزد خود حق تعالی عطا فرموده باشد یا بدون تعلیم غیر از نزد طبیعت و ذهن او باشد این منسوب بلدن که بمعنی نزد ست-

فصل لام مع ذال معجمه

لذائذ بفتح اول و کسر همزه که حرف ... جمع لذت مستفاد از شروح شافیه-

لذع بالفتح و ذال معجمه و عین مهمله سوختن آتش کسی را و سوزش دادن کسی را از منتخب

لذاع بالفتح و تشدید ذال معجمه سوزاننده-

فصل لام مع رای مهمله

لر بالفتح و رای مهمله در ترکی ... علامت جمع که چون ... مفرد آید جمع گرداند چنانچه اسپ لر یعنی اسپها ... و ... بالضم ... کرد نشین ... موجود آمده و بمعنی روستائی و مردم احمق ستعمل از مصطلحات-

فصل لام مع زای معجمه

لزب بالفتح اول و کسر ... بوده و چسپیده ... از صراح-

لزوجت بفتحتین و جیم عربی ... چسپیدگی از منتخب-

لزج بفتح اول و کسر زای معجمه و جیم چیزی که چسپنده باشد مثل ...

فصل لام مع سین مهمله

لسع بالفتح و سکون سین مهمله و عین ...

ما و کثر دم و غیره از کشف و صراح و منتخب-

لسان الحمل بفتح حای مهمله و میم گیاهی است برگش مشابه بزبان بره و تخمش را بفارسی بارتنگ گویند برای دفع اسهال نافع-

لسان بکسر اول زبان بفتح و تشدید سین مهمله فصیح الکلام و تیز زبان-

لسن بفتح اول و کسر سین مهمله و در آخر نون فصیح و زبان آور و بضمتین جمع آن یعنی فصیحان و زبان آوران و بضم اول و سکون ثانی جمع السن که بمعنی فصیح و زبان آور است و بفتحتین فصاحت و زبان آوری از منتخب و غیر آن-

فصل لام مع شین معجمه

لشکری مرد سپاهی از شرح گلستان-

فصل لام مع صاد مهمله

لص بالکسر و تشدید صاد مهمله دزد و سارق جمع آن لصوص از منتخب-

فصل لام مع طای مهمله

لطمات بفتحات طپانچها-

لطف بالضم نرمی و نازکی از صراح-

لطیف نیکوکار و پاکیزه و نرم از بهار عجم و منتخب

لطائف الحیل بکسر حای مهمله و فتح یای تحتانی نکوییهای حیلها و خوبیهای حیلها-

لطیم سیلی خورده و نام اسپ نیم از شرح نصاب-

لطمه بالفتح طپانچه-

لطیفه نکوئی و چیز نیک و نازک از منتخب

لطائف ستة بکسر سین مهمله و تشدید تای فوقانی مقرر است که سالک را تیب علیا و معرفت اصل نمیگردد تا این شش لطیفه او را روشن نگردد اول لطیفه نفس است محل آن ناف باشد دوم لطیفه قلب است محل آن دل است که جانب یسار باشد سوم لطیفه روح است که محل آن در سینه جانب یمین چهارم لطیفه سر محل آن فم معده که مابین یمین و یسار سینه است پنجم لطیفه خفی است که محل آن در پیشانی باشد ششم لطیفه اخفی است محل آن تحت سر است و اینها را اطوار سبعه نیز گویند-

فصل لام مع ظای معجمه

لظی بفتحتین و ظای معجمه نام دوزخ و آتش زبانه زننده از منتخب و مؤید و کشف و صراح و مدار-

فصل لام مع عین مهمله

لعب بفتح لام و کسر عین مهمله بمعنی بازی از منتخب و در صراح بفتح لام و سکون عین و بفتح لام و کسر عین هر دو طور نوشته-

لعل مذاب بضم میم و ذال معجمه و موحده یعنی لعل گداخته و این کنایه است از شراب سرخ انگوری از برهان-

لعاب بالضم اول آب دهن و آب هر چیزی که غلظت و چسپیدگی دارد و بفتح اول و تشدید عین بازیگر-

لعبت بالضم و بای موحده مفتوح چیزی که آن بازی کنند و تصاویر جامه که دختران بازی کنند از منتخب و صراح و مؤید-

لعوق بفتح داروی رقیق که لیسیده شود از منتخب و کشف-

لعمرک بفتح اول و ثانی و ضم را مهمله اشارت بدین آیه لعمرک انهم لفی سکرتهم یعمهون یعنی سوگند بحیات تو ای محمد بدرستی که کفار قوم تو بهر قوم لوط در گمراهی خویش حیران سرگردان اند-

لعل بفتحتین و تشدید لام مفتوح حرف ترجی است بمعنی امید چیزی که حصول آن ممکن باشد و گاهی بمعنی شاید آید از منتخب و لطائف و لعل بفتح اول و سکون ثانی معرب لال یعنی هر چیز سرخ عموماً و بمعنی جوهر سرخ قیمتی خصوصاً از رساله معربات و در سراج نوشته که لعل معرب لال است که بهندی و فارسی مشترک باشد یا لعل فارسیان عربی دان است و در بهار عجم گفته که لعل جوهری است سرخ رنگ و این در اصل بالف بود که فارسیان متعرب بعین ساختند میر صدر الدین محمد در جواهر نامه آورده است بنا بگویند معدن لعل و بدخشان ساخته تیات است زیرا که معدن آن مخفی بود تا در زمان خلافت اوائل عباسیان از زلزله عظیم پدید آمده و کوه سکنان شگافته شد و کان لعل پیدا گشت و لعل از شهر بدخشان نخیزد بلکه از معادن دیگر در بدخشان آورده سیفر و شندید بدان شهرت گرفته و لعل انواع میباشد رمانی و پیازی و تمری و نخی و عنابی و نقلی و آدریسی و وشابی و لعل پیکانی و لعل عقربی و لعل قطبی و آن نگینه دار پهن باشد

لعلین یعنی سرخ و این منسوب بلعل که جوهر است معروف-

لعل پیکانی لعلی که آنرا بشکل پیکان تراشیده باشند و زنان از آن گوشواره سازند از مصطلحات-

لعل پیازی نوعی از کم رنگ-

لعل قطبی قسمی از لعل که نگینه دار پهن باشد

لعل عقربی نوعی از لعل-

لعلی بالفتح رنگی است سرخ که مصوران و نقاشان بکار برند-

فصل لام مع غین معجمه

لغوب بفتحتین رنجوری و درمانده شدن از منتخب و کنز و لطائف-

لغت بضم اول و فتح غین معجمه زبان قوم را گویند هر زبانی که باشد و باصطلاح الفاظیکه معانی آن شهرت نداره و لفظ لغت در اصل لغو بود واو متحرک ما قبل آن مفتوح آن واو را بالف بدل کردند بعده التقای ساکنین شد میان الف و تنوین الف را حذف کردند و عوض آن تا در جایش در آوردند لغت شد-

لغات جمع سالم بحذف لام کلمه

لغز بضم لام و فتح غین معجمه و زای معجمه سوراخ موش و دشتی و آن پیچاپیچ باشد لهذا نام نوعی از کلام مبهم که بفارسی چیستان گویند-

لغ بالکسر کلمه ایست که در ترکی افاده

اثبات کنند بمعنی هست از مدار۔

لغو بالفتح بیهوده گفتن و سخن باطل هرچه بکار نیاید و بالضم نوع سخن و زبان قومی از منتخب و صراح۔

لغوته بمعنی آرایش و گلگونه از مدار۔

فصل لام مع فا

لفت بالکسر و تای فوقانی بمعنی شلغم از منتخب۔

لفج بالفتح و جیم فارسی و قیل عربی در اصل بمعنی پارچهٔ گوشت بی استخوان و مجازاً بمعنی لب سطبر آید و گاهی بمعنی مطلق لب آید از سراج و برهان و رشیدی و لطائف۔

لفاح بالضم و تشدید فا و حا نوعی از بوئیدنی چون بادنجان که زرد شود از صراح و منتخب و در تحفة المؤمنین نوشته که ثمر یبروح ست و یبروح بحای مهمله بیخ نباتی ست بصورت انسان که بفارسی مردم گیا گویند۔

لفظ بالفتح و ظای معجمه بیرون افگندن از دهان و سخن گفتن از منتخب و غیاث التحقیق و بعضی بمعنی مطلق انداختن نوشته اند۔

لف بالفتح و تشدید فا بمعنی درپیچیدن و لف النشر بمعنی درپیچیدن پراگنده را۔

لفیف هر چیز پیچیده و در پیچیده و دو کلمه که در آن دو حرف علت باشد از منتخب۔

لفچن بالفتح و جیم فارسی را فتح و کسر بمعنی مردیکه لب سطبر و بزرگ داشته باشد از سراج و برهان۔

لفچو بالفتح و جیم فارسی بمعنی کله برگاو گوسفند۔

شلهٔ استخوان از برهان و مؤید و رشیدی۔

فصل لام مع قاف

لقا بکسر اول و قاف بمعنی دیدار صراح و مؤید و کشف و مدار و در سروری بفتح بمعنی جماع نوشته۔

لقب بفتحتین نامیکه دران معنی مدح یا ذم منظور باشد بخلاف علم که دران هیچ معنی منظور نباشد از لطائف۔

لقاح بکسر اول و در آخر حای مهمله آبستن و حامله شدن از منتخب۔

لقوماجس این لفظ را خان آرزو در شرح سکندرنامه لقوماجس تحریر کرده بفتح نون و قاف و کسر جیم عربی و سین مهمله نام حکیم که پدر ارسطو بود۔

لقط بالفتح چیز افتاده را برداشتن و برچیدن از منتخب۔

لقیط بچه که در راه افتاده یافته باشند و آنرا از زمین برداشته باشند از شرح نصاب و منتخب۔

لق و دق لفظ اول بفتح اول و لفظ دوم که تابع اول ست بفتح دال بمعنی زمین هموار و سخت که گیاه و درخت نداشته باشد و این در اصل لغ و دغ بغین معجمه بود از سراج اللغات۔

لق بالفتح بی موصافت از لطائف اللغات۔

لقلق بفتح هر دو لام مرغیست کلنگ که دائم آبی ست مارو ماهی را شکار کند۔

لقطه بالضم چیز افتاده که برداشته شود از زمین و برچیده شده از منتخب۔

لقمه بالضم فراق و سلامت از لطائف۔

لقمه رخلیفه نوعی از حلوا است که بغایت نفیس باشد از برهان۔

فصل لام مع کاف

لکنت بالضم گرفتگی زبان در هنگام سخن گفتن که بهندی هکلانا گویند۔

لک بالفتح و کاف عربی ابلوی دان و نیز عدد معروف که صد هزار باشد لیکن باین معنی هندیست زیرا که هندیان برای شماره مرتبها مقرر کرده اند چنانکه در کتب حساب مرقوم ست و نزد فارسیان و تازیان این مرتبه مقرر نیست غیر از یک و ده و صد و هزار و بمعنی چیزیکه مثل صمغ برسبب و کناره وغیره در هند بهم میشود و نیز هندیست مگر آنکه تعریب کرده اند و بالضم بمعنی گنده و سطبر و ناتراشیده و لته کهنه از سراج و در لغات ترکی نوشته که بالضم گشته سطبر گنده ترکی ست و در برهان و لطائف بالضم بمعنی چیزیکه از رنگ سرخ گیرند۔

لکوک بفتحتین جمع لک که مرتبهٔ معروف ست و آن هندی نام عدد صد هزار ست۔

لکلک طائر آبی ست۔

لکس بفتحتین و کاف فارسی بلغت زند که دران وسعت شنیده و ترکی جلاوی گویند و بمعنی شهر ازان و منتقل شده از جهانگیری و مصطلحات و سراج و برهان۔

لکه بالضم و تشدید کاف عربی و های مختفی داغ و پارچه از بهار عجم۔

لگد بکسر لام و سکون کاف فارسی زدن از انگشتان پا که بهندی لات گویند۔

قلب لنگ است۔

لکهنوتی در زمانهٔ سابق شهری بوده است در اقصای شرقیهٔ ملک بنگاله و بعضی نوشته که نام ملک گور که ولایتی ست از بنگاله۔

فصل لام مع میم

لما بفتح لام و تشدید میم بمعنی هرگاه و بمعنی الا و یکی از حروف جازمه نافیه استغراقیه۔

لمعات بفتح اول و ثانی روشنیها و نام کتاب در علم حدیث۔

لمتر بفتح لام و سکون میم و ضم تای فوقانی و رای مهمله فربه و قوی و گنده از لطائف۔

لمس بالفتح سودن چیزی را بدست یا بعضوی و بمعنی حاجت و بمعنی جماع از منتخب و لطائف۔

لموع بضمتین درخشیدن بمعنی روشنیها و تابشها این جمع لمع است که بمعنی درخشیدن باشد۔

لم یزل همیشه و پاینده و بی زوال و عبارت از ذات حق تعالی و لم یزل در اصل یزال بود چون لم جازم بر یزال در آمد و آخرش را جزم کرد الف بالتقای ساکنین افتاد۔

لم بالفتح و سکون میم حرف نفی و بکسر لام و فتح میم بمعنی چرا فارسیان در محاورات خود با معنی نیز میم را ساکن خوانند و بمعنی سبب پرسی و حجت و اعتراض مستعمل تا بزرگ ورهٔ عربی در صورت الحاق یای نسبت میم را مشدد خوانند۔

لمعان بالفتح درخشیدن از صراح۔
لمحه بالفتح درخشیدن برق یکبار اندک ودیدن چیزی را از منتخب و مدار و کشف و مجازاً درمانهٔ اندک که بمقدار قلیل باشد۔
لمه بکسر لام و تشدید میم موی که از بناگوش گذشته باشد از منتخب۔
لمعه بالفتح روشنی اندک و بالضم پارهٔ از عیدان که خشک مانده باشد در وضوء و غسل از منتخب۔

فصل لام مع نون

لنج بالضم و جیم عربی بمعنی لب و بالفتح خرام ناز از سراج و برهان۔
لنگر بکسر لام و اضافت نام فنی از فنون کشتی که پای خود را در پای حریف بند کردن و زور بر کرش آوردن است تا بر زمین افتد از مصطلحات۔
لنگر چیزیست آهنی گران وزن که کشتی بدان بر جای خود نگاه دارند و طعام که بفقرا و مساکین دهند و جای که در آنجا طعام بفقرا دهند از مصطلحات و غیر آن۔
لنگ سر کشتی بکسر فنی ست از فنون کشتی و آنچنان باشد که پای خود را بطور غلط از عقب حریف بند کرده بزور کشیدن۔
لنگ بالفتح لام و سکون نون کرد مشدد بمعنی ست و فتح یای مجهول و کاف عربی نام سرخای ولایت بهرام گور که در دو سته و مهمان قوانی شهر شما هم داشت برهان۔
لنگ بالفتح آنکه پا رفتن نتواند و بمعنی الت تناسل و روانه شدن در سفر و جدا جای کردن و بالضم فوطه و لنگی کرد
بمعنی ساق و از بیخ ران تا ناخن پا و در هندی لنگ بالکسر بمعنی الت تناسل از سراج و مصطلحات و برهان۔
لنگر انداختن قرار گرفتن و مقام کردن
لنگ بر بر لنگ زدن کنایه از مصطلحات و برهان۔
لنگ قسمی از آتش ست که از نار گندم می‌سازند و بر ران نهاده مثل رسن تا بند و بریان کرده در گوشت پزند۔
لنگ خای بکسر حرامیه را چابک اندازند پا بر شکم زدن از مصطلحات۔
لنگری بالفتح نوعی از طشت بزرگ و منسوب به لنگر۔
لن ترانی هرگز نخواهی دید مرا و مجازاً بمعنی خودستائی باشد و بیانش در لفظ ارنی گذشت۔

فصل لام مع واو

لوا بکسر اول علم نوح و قتال و بفتح اول خلاست از بهار عجم و مؤید و کشف و صراح و مدار
لوقا بواو معروف و قاف نام حکیمی یونانی پدر قسطا و بعضی گویند که قسطا نام کتاب است از برهان۔
لوشا بواو معروف و شین معجمه نام حکیم از برهان و مؤید
لوح پاکیزه بعضی که جولاهه با انگشتان پا محکم میگیرد از شرح نصاب۔
لوب بالضم و واو معروف و با سه موحده زمین سنگستان بمعنی آب از شرح نصاب۔

لواهب آتشهای شعله زن و این جمع لاهبه است چنانکه سواحل جمع ساحل
لوزیات بفتح حلوای بادام۔
لوعات بالفتح و عین مهمله سوزشهای دل در دوستی که از منتخب و صراح۔
لوعت بالفتح سوختن دوستی دل را و سوزش دل از عشق از منتخب۔
لوت بواو معروف و تای فوقانی برهنه و بواو مجهول اقسام طعامهای لذیذ و بمعنی کودک امرد از برهان۔
لوت پوت اقسام طعامهای لذیذ از لطائف۔
لوث بالفتح و ثای مثلثه بمعنی آلودگی از منتخب۔
لوزینج معرب لوزینه۔
لوچ بالضم و با واو معروف و جیم فارسی بمعنی احول و بمعنی برهنه از رشیدی و در لغات ترکی بهرو و بمعنی مذکور بضم لام و واو غیر ملفوظ و سکون جیم فارسی نوشته ظاهرا همین اصح است۔
لواعج بعین مهمله و جیم بمعنی سوزشها جمع لاعجه که بمعنی سوزنده است از صراح۔
لوح هر تخته که آنرا مثل مکتوب بچیند چنانکه در الواح و الطلس ساخته
لوح بالفتح و واو و حای مهمله هم بمعنی باشد و زرا ستای از چوب سنگ و غیره و دو دو شیر است
برق و پیدا شدن ستاره و جز آن بالضم هوای میان زمین و آسمان بمعنی جو و فرجه که میان زمین و آسمان است از منتخب

و شرح نصاب و صحاح۔
لوائح بالفتح روشنیها جمع لائحه و نام کتابیست در تصوف از مدار و آنچه در ابتدای تاج المدائح ظفر لوائح بمعنی جمع لوح مستفاد میشود در هیچ کتاب لغت و صرف به ثبوت نمی‌رسد۔
لوخ بواو معروف و خای معجمه گیاهی ست که بر کنارهٔ آبها روید و بوریا از آن بافند و بوریا گفته بواو مجهول و فتح کاف عربی گیاهی که از سیل بر زمین پیدا میشود از برهان۔
لوید بفتح اول و یای مجهول بمعنی دیگ از رشیدی و در برهان دیگ مسین که سر گشاده
لوره بالضم و بواو مجهول زمینی که سیلاب آنرا کنده باشد و کمان حلاج و نوعی از کشتی و سفینه از رشیدی و برهان۔
لوز بالفتح و زای معجمه بادام از منتخب۔
لوس بواو مجهول و سین مهمله تملق و چاپلوسی
لواش بفتح و شین معجمه بر ترکی نان تنک و نرم از گندم از رشیدی و برهان و مدار
لوش بواو مجهول و شین معجمه بمعنی لای و بمعنی دهن و غلاف و گل سیاه و بمعنی گنج و حوض و صاحب خدام تغیرآمده از رشیدی و برهان
لوط بالضم نام پیغمبر که زن او کافره بود و قوم او با مادر وفا علم بپیشه چون تعالی زن او شهر ایشان را منقلب ساخت و بر باقی ماندگان سنگ و آتش بارید۔
لواحظ بالفتح اول و کسر حای مهمله و ظای معجمه و بالحاء چشم از صراح۔
لوامع بالفتح اول و کسر میم از شرهای روشن

و پرتو نادرخشان این جمیع لمعوالاسب است -

لوک بالضم و واو مجهول و کاف شتر غرزی و نوعی از شتر که باری برد و آنکه بزانو و دست راه رود و اطفال از شدت ضعف و سستی و بمعنی عاجزی و زبون از رشیدی و سروری و لطائف -

لولاک - اشارتست بلولاک لما خلقت الافلاک یعنی اگر نمی بودی تو البته نه پیدا کردمی افلاک را و این حدیث قدسی ست حدیث قدسی آنرا گویند که آنحضرت را بجای وحی رسیده باشد

لوی یکیل - بواو مجهول اسال شده است که نزد ترکان مقررست -

لول - بواو مجهول بمعنی شرم و بحیا و بمعنی بی شرمی و بحیائی از رشیدی و غیر آن و لولا آبریزی که آنرا بهندی لوٹی گویند -

لوم - بالفتح ملامت کردن از کشف و مدار و صراح و قاموس و بمعنی بخیل نیز نوشته اند ظاهرا این مجاز باشد -

لولیشم - بالفتح هر دو لام و فتح شین معجمه بعض شارحان سکندرنامه نوشته که اسمیست

لوح طلسم - لوحه باشد که طریق کشادن طلسم که برای گنجینه تقریر کرده و بیان طلسم تعبیه نمایند -

لوکان - بواو مجهول و کاف عربی آنکه بزانو و دست راه رود و بمعنی عاجز باشد از رشیدی -

لوریان - بواو مجهول و رای مهمله و یای تحتانی قومی ست صحرانشین که اکثر ایشان راهزن باشند و بازیگری و گدایی کنند

سرایشیدن باشد نیز بشیدا از شیدهم تیر است بلو نیز بازی کننده بلوری کنایه از پیاله بلور از برهان و شرح خاقانی -

لوزینه - بالفتح و زای معجمه حلوایی که درآن مغز بادام اندازند باشد از برهان -

لوحش الله - بفتح لام و فتح حای مهمله در اصل لا اوحشه الله بود و معنی آن وحشت ندهاد او را الله تعالی فارسیان در وقت تعظیم و استعجاب بمعنی خواهش و تحسین استعمال کنند چنانکه گویند بروی فلان صد لوحش الله ای صد آفرین و صد تحسین باد از بهار عجم و رشیدی -

لوح - با خواندن علم الرمل و در بعض شروح مراد از کتب غیر مروج و در بعضی شروح کنایه از لوح محفوظ -

لوشه - بفتح و یای معروف و شین معجمه ریسمانی که بر قسمت فعلبندی بسته آید بان بند از سروری و رشیدی -

لواشه - بکسر اول و شین معجمه نام شخص از فنون کشتی از چراغ هدایت -

لوکی - بیای معروف ... که چیزی بر آن گذارند یا بشکمی ... تابانی ... از رشیدی -

لوزی - بالفتح و زای ... مثلث و مربع و ... یا چیزی ... از منتخب و شرح قصاید و ... از سراج -

لوطی - بواو معروف زن یا کودک باشد ... که ... پرستش ... بمعنی ... گویند -

لولی الولی - یعنی یا کمال ... نشان

با آنکار را بجد اشسوب کرده اند -

لوسی - نام طائفه است که بازیگری و سر بریدن کبوچه ها پیشه ایشان باشد از بهار ان -

فصل لام مع های هوز

لهب - بالتحریک و بای موحده شعله آتش

لهیب - بفتح اول آتش شعله زدن -

لهراسپ - بضم اول و سکون ها و فتح را و سین مهمله نام پادشاهی ست از مؤید و برهان -

لهاة - بالفتح و تای فوقانی بمعنی ملازه یعنی گوشت پاره که در حلق معلق باشد از بحر الجواهر و ...

لهانور - یکی از نامهای شهر لاهور است

لهو - بالفتح و زای معجمه در آمیختن و مشت زدن بر سینه از منتخب و لطائف -

لهث - بالفتح تا و یبس و بفتح نوردن در کشیدن زبان از ماندگی و در آن از منتخب -

لهو - بالفتح بازی بیهوده کردن از منتخب -

لهیه - بالفتح و ... تربیه ... که برای ... آید و در اصل الحیه بود بکسر همزه -

لهنه - بالضم و ... پیشین نون طعام شتا یعنی آنچه بهاز خور ... از کشف و شرح ... بمعنی طعام قلیل که بزودی پیش مهمان آرند ... از ... ضیافت -

لهی - ... و جیم طعام ناشتا که ... و ... از ... و ...

فصل لام مع یای تحتانی

لیالی الاسمر - ... سراج -

لیلا - ... که ... هست -

لیثی - بالکسر ... و فتح ... نون ...

و بعده فوقانی بمعنی ملائی تری از کشف -

لیست - بفتح لام و سکون تحتانی و فتح فوقانی کلمه ایست که بوقت آرزوی چیزی گویند و بفارسی ترجمه آن کاشکی باشد از منتخب و بعضی نوشته اند که لیست برای آرزوی چیزیست که حصول آن ممکن باشد بخلاف لعل که برای آرزوی چیزیست که حصول آن ممکن باشد -

لیامت - بکسر ملامت کردن از لوم بالفتح

لیث - بالفتح و ثای مثلثه شیر درنده که آنرا اسد نیز گویند از منتخب -

لیاقت - بکسر اول و آخر قاف بمعنی سزاوار گشتن

لیلة البدر - شب چهاردهم که در آن نور ماه بکمال میرسد -

لیلة القدر - بفتح قاف و سکون دال شبیست در سال یکبار و در تعیین آن اختلاف روایات است گزند یک اکثر شب بیست و هفتم رمضان ست عبادت این شب بهتر از عبادات هزار ماه ست -

لیوس - بفتح لام و ضم تحتانی و سین مهمله عرب است از شرح نصاب -

لیقرغس - بکسر اول و ضم ... شاگرد ... نیز سرسام ... از مدره والامراض

لیع - بالکسر و غین معجمه بدل و ... لطائف -

لیف - بالکسر و یای معروف ... باشد که آنرا از پوست درخت خرما ...

باب اللام مع النون

باب اللام مع الفاء

۱۴۴

یسانند از برهان و کشف و منتخب
ریشهٔ پوست درخت خرما و کتانیه نوشته که
چیزیست نرم که از درخت خرما حاصل شود.
لیام - بکسر لام خیلان این جمع لیم
است از سروری و مؤید.
لیق - بالکسر صوف دوات.
لیین - بالکسر نرمی منتخب و شرح از منتخب
و شرح نصاب لیین دا و و الف و یای تحتانی
ساکن ما قبل مفتوح -
لیسیدن - خائیدن از برهان و در تحفه
چیزی را بانگشت یا زبان گرفته خوردن است
لیینه - بالکسر درخت خرما از صراح و شرح نصاب
لیقه - بالکسر و یای معروف صوف دوات
که در سیاهی ترکنند از منتخب و برهان -
لیلی - بفتح لام و سکون تحتانی و کسر لام
دیگر و یای معروف و مجهول هر دو صحیح
درست نام معشوقهٔ قیس و این اسم
مفرس است باین تصرف که لیلی باعتبار
قاعدهٔ عربی شاید که در اصل لیلاء
باشد بمد بهمزهٔ ممدوده صفت مشبهه بمعنی
لون و عیب و غیرهما مشتق باشد
بروزن فعلاء سے آید چه لون
آن معشوقهٔ مذکوره سیاه بود لهذا
باین اسم مسمی شد فارسیان همزهٔ آخر
را اعتبار نکرده لیلا را بقاعدهٔ اماله
لیلی کردند بیای مجهول چون
نزد ایشان اکثر جا یای مجهول را
معروف خواندن افصح است
لهذا یای آخر لیلی را معروف
خوانند -
لیالی - بفتح جمع لیل است بمعنی
شبها -

باب المیم

فصل میم مع الالف

ما - بدون همزه حرف نفی است بمعنی نیست
و کلمهٔ استفهام است بمعنی چه چیز است و اسم
موصول است بمعنی آنچه از منتخب و کنز و ما
با همزه بمعنی آب است سیاه جمع آن از منتخب
مانا - بمعنی شبیه و نظیر و مانند شونده و بمعنی
تحقیق و بمعنی شاید و همانا یعنی پنداری
و گویی از رشیدی و برهان و خیابان -
مؤدی - بضم میم و فتح همزه که بصورت واو
و دال مهمله مفتوح مشدد و الف مقصوره
نوشته شود یعنی ادا کرده شده و رسانیده شده و
گاهی بمعنی مضمون بمعنی نیز آید از منتخب و کشف و کنز
ماوی - در آخر الف مقصوره بصورت
یا بمعنی بجای برگشتن یعنی خانه خود از منتخب
مانیا - بکسر نون و بعده تحتانی نوعی از جنون
است که صاحبش را خصلت درندگان باشد
اکثر غضبناک بودن فقط صاحب آن از مرهم نمود
خاصیت او بوده از کفایهٔ منصوری -
ماشری - بکسر شین معجمه ورمی و موی
بود که در سر و روی و پیشانی ظاهر شود
و این لفظ سریانی است از حدود الامراض
و برهان و بهار عجم و غیر آنها -
مالیخولیا - خلل دماغی و سودا و خیال
خام و صحیح مالنخولیا بنون از برهان و
بهار عجم و غیر اینها -
مالنخولیا - بواو معروف مخفف مالنخولیا
که بکسر لام و سکون نون و ضم خای معجمه و واو
معروف و کسر لام دوم و تحتانی بالف کشیده
لغت یونانی است بمعنی مرضی که در دماغ پیدا شود
و ترجمهٔ این خلط سیاه بود چون مرض آن بکور
سوداوی لهذا باین نام خوانند از عالم نسخه
المثنی با اسم ماخوذ مالیخولیا به تحتانی بجای نون
چنانکه مشهور شده غلط است از بهار عجم و
خیابان و برهان و در حدود الامراض
نوشته که لفظ یونانی است بعد لام اول
نون است قبل یای تحتانی و همزه. لام
مکسور است مشهور و در اصل لام اول
مفتوح نوعی از جنون که در فکر فساد
بهم رسد که صاحبش ایذا بکسی نمیرساند
ماجرا - آنچه گذشته باشد و سرگذشت
و احوال زمانهٔ گذشته -
ماهیشا - بکسر میم دوم و یای معروف
و شای مثلثه بلغت سریانی نام گیاهی است
بغایت بدمزه عصارهٔ آن را نیز
ماهیشا گویند و بشین معجمه و ماهشا خواندن
و نوشتن خطاست از برهان -
مارافسا - افسون گیران از برهان
و مجازاً بمعنی مطلق افسون گر نیز می آید
ماسوا - بکسر سین مهمله آنچه سوای ذات
باری تعالی است آن همه موجود و مخلوقات است
ما مضی - آنچه گذشت و زمانهٔ گذشته -
ما من رضا - یعنی جای امن رضا
این شهاریست بمشهد مقدس منسوب کرده از
سلطان امام علی موسی رضا در آنجاست این یعنی
حکم کعبه دارد هر گنهگار که در آنجا آید از
بازخواست گناه امین باشد از خیابان
مادر بخطا - دشنام مشهور و مادر بخطن
که در فیست در مقابل آن کرسی نشین
ما بقا - آنچه از چیزی باقی مانده باشد
و بمعنی پس خورده نیز مستعمل -
مآب - بمد همزه جای بازگشتن از منتخب
مآرب - بمد همزه که بروزن مطالب است
بمعنی جاهای حاجت خواستن جمع مأرب
که اسم ظرف است هم مصدر میمی ماخوذ
از ارب بالکسر که بمعنی حاجت است
از منتخب و منقول از زبدة الفوائد -
ماهتاب و مهتاب - بمعنی ماه و
پرتو ماه هر دو آمده و بمعنی دوم مشهور است
و بمعنی اول خواجه جمال الدین
سلمان راست بیت از زین دقیق
چه حاصل سپهر را چو از ان ❊
قرص مهر برآید نگردد مهتاب ❊

[illegible]

خواجه نظامی فرماید بیت حریر آفاق
در پرنیانی چو مهتاب تا بشده وزنه
روشنی به از مهتاب عمر -

ماه نخشب ماهی که حکیم ابن عطا مشهور بابن مقنع بسحر و شعبده از سیماب و دیگر اشیا ساخته بود آن ماه تا مدت دو ماه هر شب از چاهی که در پایین کوه سیام بود بر می آمد چهار فرسنگ نورش میرسید و نخشب بفتح نون و سکون خای معجمه و با موحده نام شهریست در ملک ماوراء النهر از منتخب -

ماه نیم قند سه روزه ماه است از آن جاه ماه نخشب و فرسنگ است و این ... میم و فتح حاء و تشدید نون مفتوح و عین مهمله از رشیدی و برهان -

ماه در عقرب بوقت بودن ماه در آخر برج عقرب کردن کار نیک ممنوع است -

مات در اصطلاح شطرنج بازان گرفتار و مقید شدن شاه شطرنج ظاهراً لفظ مات در اصل صیغه ماضی عربی بود بفتح تای فوقانی از موت حالا بکثرت استعمال تا آنرا موقوف خوانند و بکسر اول و فتح همزه ... یعنی صد که عدد معروف است و بکسر میم و همزه بروزن جرا یعنی صد از کنز -

مائت حرف سوم همزه ... -

مافات - آنچه فوت شده -

ما قوت - نوعی از حلوا از برهان -

ماهیت بکسر ها و تشدید تحتانی ... حقیقت چیزی ... [illegible]

ماهیت ... این شهر ان باشد که گوئی ماهی ... بکسر یا و فتح با ضمیر مؤنث واحد باشد یا ... مشدد و لا ... و ... یعنی ... لفظی ... پادشاه ... شده است -

ماء الحیوة - آب حیات باصطلاح مهوسان دوائیست مرکب که شنگرف و ... رو روغن زرد که هر فلز کشته را چون آتش دهند آن فلز زنده میگردد -

مؤنث - بفتح میم و ضم همزه و سکون واو و فتح نون ... یعنی محتاج مؤنث چون لفظه کسوت و ... در ... کشیدن از منتخب و کشف و کنز و ... در غیاث ... نوشته که مؤنث در اصل یعنی بار ... از ... یعنی تخم -

مؤ الفت بضم میم و حرف ثانی همزه مضمومه واو باکسی پیوستن و خو گر شدن از کنز -

مواخات - بضم میم و حرف ثانی همزه مضمومه واو و خای ... یا هم برادری کردن -

ما ... [illegible]

ما بجوز الصلوة ... [illegible]

ما ... بکسر عربی ... از برهان -
مار ... آتش ... [illegible]

ما ... ... [illegible]

کشته که گویا چند بار با هم پیچیده اند -

ما یحتاج بیعنی تحتانی در اصل ما یحتاج الیه بود یعنی آنچه حاجت کرده شود بسوی آن در استعمال لفظ الیه را که صله است حذف نمایند -

مائده بمعنی ... طبق ... و ... خوان ... ابر خوان ... عیسی علیه السلام نازل گردید و در آن ماهی بود بریان ... نزدیک سر آن نمک و متصل دم آن سرکه بر حوالی خوان انواع تره ... و ... روغن زیتون بر دیگری عسل و بر سوم روغن زرد و بر چهارم ... از تفسیر حسینی -

مالح - بکسر لام و حای مهمله شور و ... از کنز -

مانح - بکسر نون و حای مهمله بخشنده از منتخب و کنز -

ما ... - ... سپیدی ... با لفتح ... از کنز -

ما ... بکسر ... یعنی ... و ...

ما ... بفتح ... [illegible]

ما را ... بکسر همزه ... -

ما ... ... [illegible]

ما ... ... [illegible]

ماخذ - بفتح خای معجمه و ذال معجمه جائیکه چیزی را از آن گیرند -

ماخوذ - گرفته و گرفتار -

ماهر - بکسر ثالث استاد کار از منتخب و سراج -

ماهور ... و معروف ... نام شعبه موسیقی از برهان -

مؤخر بضم میم و فتح همزه ... و تشدید خای معجمه مفتوح و رای مهمله یعنی در آخر آورده شده و نام منزل بیست و هفتم از منازل قمر از منتخب -

ماجور - اجر داده شده و ثواب داده شده از منتخب -

ماوراء النهر مخفف ماوراء النهر یعنی آنچه آن روی رود باشد چون ملک توران از ایران آن روی رود جیحون واقع است لهذا ملک توران را ایرانیان از جهت آن ماوراء النهر نامند -

مادندر - زن پدر که مادر غیر حقیقی این کس باشد -

ماحضر بفتح حای مهمله و فتح ضاد معجمه آنچه که حاضر شده در غیاث ... اسم طعام قلیل ... و تکلف که موجود و حاضر باشد لهذا ... است ... در آخر آورده ماحضری ... فعل ماضی ... لفظ ما دام که از جهت ... اسم شده است برای ... چیزی ... لیکن ... فارسیان مادام را ... اسم ... مستعمل

[illegible]

اشده است لهذا با تنگ دیران آورده اند خطا است زیرا که مصطلح ایشان با اشیا است

مآثر — بفتح هم و کسر ثای مثلثه آثار و نشانها نیک کار پسندیده از منتخب و کشف

ماه چهر — بضم میم دوم چهره باشد که از سحر بیرون آمده نیز یعنی فارسی انیس یاران

ماه نخشب — بفتح نون کنایه از فلک از برهان بجای آنکه مجموع فلک شب طلبی است

ماقوت — بضم یای مثلثه اشتر شده و چیزی داده شده و بمعنی عربی یعنی ساره مگر فارسیان آن را ترشیح بجای آن بنا نهاده اند و عربیان یاقوت یعنی او است که از آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم و صحابه منقول است از مدار و منتخب

ملک بینا — لقب یکی از اولیا الله است روزی آن بزرگ در کشتی نشسته بود یک دینار از ناخدا گم شد آن ناخدا بر آن بزرگ تهمت دزدی کرد آن بزرگ گریه کنان ماهیان آنقدر دینار در کشتی ریختند که اگر آن ناخدا توبه نمی کرد کشتی از بار دینار غرق شدی از منتخب

مایوس — آن چیز که از وی امید بریده شده باشد و بمعنی نا امید که آن را در عربی امید گویند و لفظ مایوس بمعنی نا امید مگر مستعمل فارسیان است

مانوس — خو گرفته و خو کرده شده و بمعنی پسندیده از منتخب

مادر آتش — یعنی گرد کننده پاسبان و گداز از برهان

ماه پیکر و ماه فش — کنایه از معشوق با جمال آسمانی

مالیده گوش — ادب یافته و تنبیه شده

مائع — بکسر همزه که حرف سوم است بمعنی رواں هر چیز که رقیق باشد مثل روغن و سرکه و شیره و امثال آن از مدار

ماه مقنع — بفتح میم و قاف و فتح نون مشدد و عین مهمله همان ماه نخشب که ذکر کرده شد چرا که مقنع نام حکیمی است که ماه از طلسم ساخته بود و دو فرسخ چهار فرسنگ میتافت

ماش — بمعنی معروف است سیاه که اکثر آب آشیده و بمعنی سفید و بمعنی بخار که در ایام سرما گاه گاهی به وقت صبح می باشد و بهندی کوهر گویند و نوعی از کبوتر و بمعنی اب رق نیز آمده از برهان و رشیدی

مازاغ — اشارت است بآیه کریمه ما زاغ البصر و ما طغی یعنی آنحضرت در شب معراج در مقام قرب نگردانید چشم را بسوی دیگر اشیا و نه بیرون فرمانی کرد و حکم خدا را تا فی و زاغ صیغه ماضی است از زیغ که بمعنی کجی و میل کردن است

ماوف — بفتح میم و بضم همزه که حرف دوم است و سکون واو بر وزن منقول بمعنی آفت رسیده شده از منتخب

مالوف — مخو گرفته شده و دوستی کرده شده

مالیخولیا — بالضم یاء تحتانی اسپند و بهلول مراد و قتام ماده مانی که پیدا شود کسی باشد از سته اطبا است

ماق — بخار دوم الف یعنی گوشه چشم که از طرف بینی است و همین لفظ بفتح میم و سکون همزه که بودرست

الف است نیز بمعنی گوشه چشم که طرف بینی است از شرح نصاب

مارق — از دین بیرون رونده و گمراه از منتخب

ماصدق — بفتح صاد و فتح دال مهمله در اصل ماصدق علیه بود یعنی آنچه صادق بر آن و تا ماده بمعنی مضمون و معنی مستعمل

ما لا یطاق — بفتح تحتانی آنچه که در قدرت و طاقت کسی نباشد

مالک — بکسر لام نام سوداگری که یوسف علیه السلام را از اخوان او خریده بود و نام فرشته که موکل دوزخ است و بعضی گویند که دربان دوزخ است

مامک — بفتح میم دوم تصغیر مام که بمعنی مادر است و این تصغیر برای ترحم باشد و بعضی تصغیر حقیقی و تصغیر تحقیری در مخاطبات بوقت ترحم دختر را نیز گویند و نام بازی اطفال که آن را سرما کنیز نامند

مارضحاک — یعنی دو مار که بر شانه پشت ضحاک پیدا شده بود و همیشه مغز سر آدمی میخورد و نیز کنایه از سر نیزه و شمشیر

مال — معروف است و مال را مال از آن گویند که طبع انسان مائل بسوی آن می باشد از مؤید و باصطلاح اهل حساب مال آنرا گویند که عددی در نفس خودش ضرب کنند آنچه حاصل شود آنرا مال گویند چنانکه چهار را در چهار ضرب کردیم شانزده حاصل شد پس این شانزده را مال گویند و مجذور نیز نامند و آن چهار را جذر

خوانند لیکن این قدر در مال و مجذور فرق است اول را در تجرد و مقابله اطلاق کنند و ثانی را در عددیات

مآل — بمد همزه بر وزن مقال جای رجوع و جای بازگشت و بمعنی انجام کار مستعمل است و این لفظ صیغه اسم ظرف است از اول که بر وزن قول است بمعنی باز گردیدن

مال المال — اگرچه بمعنی بسیار کثیر است لیکن بمعنی مذکور مستعمل نشود و دولت گوید هر چند که در کتب عربی و فارسی تلاش نموده نگردید یافت فقیر که در ترکیب مال المال لفظ مال برای کدام معنی است آخر بعد از اتفاق غیبی چنان قریب است بنماید که درین ترکیب مال مصطلح اهل حساب است که چون عددی را در نفس خودش ضرب کنند آنچه حاصل شود آنرا مال گویند پس مال المال باضافه ایصال بمعنی مال مال باشد و ازین کثرت مال مفهوم شد و مثال کثرت مال این است چنانکه پنج را در پنج ضرب کردیم بیست و پنج حاصل شد این مال است پس این مال را که بیست و پنج باشد در بیست و پنج ضرب کردیم ششصد و بیست و پنج حاصل شد چون ششصد و بیست و پنج را ضرب کردیم سیصد و نود و هزار و ششصد و بیست و پنج سیصد علی هذا القیاس پس از اجتماع مالها را کثرت لازم است لهذا مال المال

في اثبات الالفاظ

باب السین

بمعنی وافر و فراوان باشد و فراوانی شیء موجب پر شدن نیست ازین باعث مجازاً بمعنی پر هم آمد این مجاز در مجاز ست و بعضی گویند درین ترکیب مال مخفف مالی است اسم فاعل از ملا و همزه اسم فاعل بسبب کسره ما قبل یا گردیده مالی شد بعده بکثرت استعمال یا افتاد چنانکه از لفظ صافی یا ساقط شده صاف ماند مال بمعنی پر حاصل شد بعد از آن الف اتصال لاحق نمودند پس مالامال شیء پر با پر باشد ازین کثرت پری چیزی حاصل گشت۔

مامول امید داشته شده۔

ماکول خوردنی و آن چیز که خورده شود و خورده شده۔

مؤجل بضم میم و فتح همزه که بصورت واو ست و فتح جیم مشدد بر وزن منور بمعنی فرصت و مهلت داده شده از منتخب۔

مأول بضم میم و فتح همزه که بصورت الف ست و تشدید واو مفتوح بر وزن منور تاویل کرده شده و کلام از ظاهر بخلاف ظاهر گردانیده شده۔

مائل بکسر همزه که حرف سوم ست خمیده و میل کننده و خواهش کننده و در شرائق و نام جزو اعظم فلک قمر که در آن حامل مرکوز ست و در حامل قمر و مرد در تدویر قمر و بیانش در تحقیق لفظ تدویر گذشت۔

مالا یکل آنچه قابل خوردن نیست

ماکل بالف ممدوده و کسر کاف جمع ماکل که مصدر میمی ست بمعنی خوردن و اطلاق این بر ماکول بطریق مجاز شد از قبیل اطلاق مصدر بر مفعول چنانچه خلق بمعنی مخلوق۔

ماقل و دل بفتح قاف و دال و تشدید هر دو لام کنایه از کلام قلیل که دلالت کند بر مراد و مدعای بسیار۔

مآثم بمد همزه که حرف دوم ست و کسر ثای مثلثه گناهها جمع مأثم که مصدر میمی ست بمعنی اثم۔

ماهم بمعنی مادر از برهان۔

مادام از افعال ناقصه است بمعنی تا وقتی بدانکه ما در لفظ مادام مصدریه است که فعل مدخول خود را بمعنی مصدر گرداند و مادام صورةً فعل ست و در معنی اسم و احکام اسم برین جاری نیست چنانچه توضیحست پس این لفظ مادام برای توقیت مضمون جمله مدخول خود می آید و بمعنی مدام و همیشه نیز آمده چنانچه در تحفة القرآن گرفته بمعنی الف اول زائد باشد۔

ماعون بضم عین مهمله بمعنی زکوة مال و آنچه بدان مدد خواهند چو هیزم و اسباب خانه مثل دیگ و تابه و آتش و کلند و مثل آن از منتخب و شرح نصاب۔

ماکن دو رویه گواز منتخب۔

مامون امن کرده شده و محفوظ و صیغه مبالغه اش نام خلیفه بغداد که پسر هارون رشید بود۔

مامن بفتح میم دوم بمعنی جای امن۔

مارن بکسر رای مهمله بمعنی سر بینی آن قدر که نرم باشد از منتخب و شرح نصاب۔

ما قارشین سوم فا و پنجم قاف مکسور ولایتی ست از شرح خاقانی۔

ماء معین بفتح میم دوم و کسر عین مهمله و یای معروف بمعنی آب روان که ظاهر و صاف باشد و معین صیغه اسم مفعول است از عین چنانکه مبیع از بیع از منتخب و قاموس و صراح۔

ماهوان بضم یای موحده شخصی که مرض علت ابنه گرفتار باشد از لطائف۔

مازندران بفتح زای فارسی ملک طبرستان از توابع ایران در اقلیم چهارم و در زمانه قدیم آن ملک مسکن دیوان بود از برهان و غیر آن۔

ماچین ملکیست در جنوب چین و مشرق هندوستان۔

ماکیان بکاف عربی لفظ مفرد ست بمعنی مرغ خانگی که ماده باشد و نر آنرا خروس گویند از برهان۔

مادیان لفظ مفرد ست جمع نیست بمعنی اسپ ماده و حاجت باتحاق لفظ اسپ اردیس اسپ مادیان گفتن خطا باشد و ماده دیگر جموانات را مادیان نمی گویند خاص ماده اسپ را گویند ظاهرا همین ست که مادیان تمام با اسپ لفظ ... تو ... چون ... الف ...

مان بمعنی خانه و اسباب و متاع و بمعنی ما باشد که ضمیر متکلم مع الغیر ست و بمعنی ما را و مرا نیز می آید و صیغه امر ست از ماندن بمعنی بگذار و بمعنی باش و بمان نیز آید و بمعنی شبیه و نظیر و مانند از برهان و لطائف و خیابان۔

مائتین بکسر میم و فتح همزه و فتح تای فوقانی لفظ عربیست بمعنی دو صد چرا که تثنیه مائة است که بمعنی صد باشد و در اصطلاح موسیقیان عجم نام یکی از اصول موسیقی است از بهار عجم و چراغ هدایت۔

مئین بکسر میم و کسر همزه و سکون یای تحتانی بمعنی صدها این جمع مائة است بحذف تای فوقانی۔

ماه کنعان کنایه از یوسف علیه السلام

ماهیران بیای معروف بجی ست مشابه بزیره و چوبی که بدوای چشم بکار آید از مدار و برهان۔

ماهتاب بگز پیمودن کنایه از کردن کار محال و حرکت بی فائده از بهار عجم و غیر آن۔

مؤتمن بضم میم و سکون همزه که بصورت واو ست و فتح تای فوقانی و فتح میم ثانی بمعنی معتمد و امین از منتخب و بهار الفواید۔

مادون ماسوا و بمعنی فرود نیز آمده۔

ماشو بضم شین معجمه غربال از مصطلحات۔

ماکو بضم کاف عربی و واو معروف آلتی ست آهنی که جولاهگان را که بجولاهگی آمد ... از رشیدی ... لطائف و برهان۔

باب المیم مع الالف

باب اللام مع الواو

باب اللام مع الهاء

۴۸۵

مائده بکسر حرف سوم که همزه است یعنی خوان پر از طعام و نعمت از کشف و کنز و مدار -

ماشه بفتح شین معجمه آلتی ست آهنی آهنگران را که آهن گرم کرده بدان میگیرند و گاهی چیزی محکم بدان بیرون میکشند و بهندی سنسی گویند و بمعنی قوت بندوق که در ما فتیله بمعنی فوره نهاده و در بندوق پیوسته باشد بندوق و آتش میرساند از برهان جهانگیری -

ماهیچه آنچه از زر و سیم شکل ماه درست ساخته و صیقل زده بر سر علم فوج نصب کنند از برهان -

ماهیچه بکسر ها و یای معروف و جیم فارسی رشته‌ها مید گندم که بپخته با شیر و شکر بخورند بعربی اطریه گویند از کشف -

ماشوره بضم شین معجمه و واو معروف بمعنی پاره کوچک میان تهی که جولاهگان اندو ریسمانی بران پیچیده در ماکو نهاده میبافند و نیز بمعنی ریسمان قاسم که بر دوک پیچیده میشود بهندی آنرا پُلّه یا کوکیند و مطلق لوله را ماشوره گویند از بهار عجم و برهان و کشف -

ماکوره بضم های مثلثه جزا داده شده و داوید باکوره بمعنی ادعیه که از آن حضرت صلعم منقول ست از منتخب و مدار -

ماشطه بکسر شین معجمه بمعنی زنیکه موی سر زنان را شانه میکرده باشد و عروس را آرایش کننده آنرا مشاطه نیز گویند اینجا از منتخب و مشاطه با الف که بمعنی شانه است -

ماسکه بکسر سین مهمله نام قوتی ست که نگاهدارنده غذا در معده از منتخب -

متولده بضم میم و فتح همزه که بصورت داو ست و تشدید لام بکسر قوتی ست که از خون تحصیل منی کند و آنرا استعداد قبول صورت انسان و غیره کند -

ماچوره بکسر جیم زن پرکار -

ماسه بمعنی برگ بید ساخته‌اند به شکل مرکب کتابت و نون ست از برهان -

ماده بضم دال مهمله و فتح با ای صدر خسیا ماشته باشد کرده شده از رسالهٔ لغت -

مادگره بضم کاف فارسی و سکون را و مهمله و فتح زای معجمه مار سیاه که زهر دارد -

ماریده دایه مادر خوانده از موید -

مایه بمعنی اصل و ماده و بمعنی مقدار از بهر آمده از خیابان و در برهان نوشته که مایه بمعنی ماده که قدر نر باشد و نام گاو که فریدون را شیر داده و بمعنی دستگاه و سامان و بنیاد -

ماده بتشدید دال اصل هر چیز و سامان آن هر شیئی که مدد باشد برای چیزی تمام و متصله بچیزی از منتخب و زبدة الفوائد و در صراح بمعنی افزونی پیوسته و لفظ ماده در خطوط و مراسلات گاهی بجای لفظ بابت و لفظ مقدمه مستعمل میشود چنانکه گویند ماده فلان و درباره ارسال فلان -

ماریچ نام ... گویند که در کشتی از شیر که گیاهی ست دارای هر دو مار گزیده و هم گر ... بار دوده -

مافیه بمعنی گذشته -

مانی نقاشی بود در روم که دعوی پیغمبری کرد و نقاشی را معجزه خود ساخته خلایق را دعوت میکرد و کتاب ارژنگ او هم تصنیف کرده از تحفة السعادة -

ماحی بکسر حای مهمله محو کننده و نیست و نابود کننده -

ماحضری بفتح حای مهمله و فتح ضاد معجمه و رای ... حاضر شده طعام قلیل که بوقت حاجت موجود و حاضر باشد -

مالا یعنی آنچیز که مراد ندارد کسی از وی مالی پر کننده و پر شونده -

ماورای آنچه پس چیزی باشد و بمعنی ماسوا نیز آید -

ماقی بکسر قاف و تخفیف یا گوشه چشم که بطرف بینی ست از شرح نصاب -

ماه جلالی عبارت از هر ماه شمسی که منسوب است بتاریخ جلال الدین ملکشاه سلجوقی و بعضی ماه جلالی مراد از ماه فروردین و اردیبهشت که آفتاب را شرف در آن ماه میباشد و ابتدای او فروردین است و هم ابوالفضل

ماه جلالی منسوب است بتاریخ جلال الدین محمد اکبر بادشاه که آنرا ماه الهی گویند و ابتدای آن ماه از تحویل آفتاب است به برج حمل -

مارهی در ترکی بمعنی هلاکت -

ماکانی بکاف عربی و کسر نون نام شهری و ماکان نام پادشاهی که شهر مذکور منسوب باوست از شرح خاقانی -

مالی بمعنی آلتی که ... باشد -

ما در ... از ... -

مارچوبهٔ بکسر های مهمله و سکون میم و فتح بای تحتانی کنایه از چخماق که از آن آتش برآرند -

مالنگری بکسر لام و شین معجمه و کاف فارسی ملاعبت با زنان از بهار عجم -

مازنی بکسر زای معجمه اسم نحوی است که منسوب بسوی مازن که قبیله است از تمیم از لب اللباب -

مانویانی روی سرور کائنات صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم از رشیدی -

فصل میم مع بای موحده

مبرا بضم میم و فتح موحده و تشدید رای مهمله بیزار شده و پاک کرده شده از منتخب و کنز -

مستغنا بضم میم و سکون سین مهمله و فتح فوقانی و غین معجمه خواسته شده و آزرده از منتخب و کنز -

مبالا بضم مخفف مبالات یعنی پاک و اشتن -

مبالغه مخفف مبالغه است از رسالهٔ لغت -

مبارا بضم در اصل مبارات بود بمعنی بیزاری از هم جستن از یکدیگر از رسالهٔ لغت -

مبدا بالفتح صیغه اسم ظرف از ثلاثی مجرد بمعنی محل آغاز کردن و جای آشکارا شدن -

مبدی بالضم و دال مهمله مکسوره و بعده همزه صیغه اسم فاعل از باب افعال بمعنی آغاز کننده و آشکارا کننده و آفریننده

و بالضم و دال مهمله مفتوح صیغه اسم ظرف از باب افعال بمعنی محل آغاز کردن و جای آشکارا کردن و ازین لفظ در نسخه مذکوره گاهی ذات حق تعالی مراد باشد و در صورت ظرفیت بمعنی منشأ ظهور و مصدر چیزی آید -

مهباسطت بالضم میم وفتح سین مهمله یکدیگر خوابیدن و بیر شیدن این اباحت از ده شیخی مهباعدت دوری نمودن ازیکدیگر ستعده دور شدن مزابعت است.

متبغیات بضم میم وسکون فتح موحده وفتح فوقانی وفتح غین معجمه وبعده تحتانی یعنی آرزو ها از شمس.

مبردات بضم اول وفتح ثانی وتشدید رای مهمله مکسور سرد کنندگان و ادویه سرد که مزاج را سردی بخشند از کنز وغیر آن.

مبرات بضم میم وفتح موحده وتشدید رای مهمله جمع مبرت که پاک کرده شده باشد میمون شته چیزان از کشف مدار اسم مفعول از مبرت که بضم اول بمعنی حیرت.

مبالات بضم یا کرو اشتن اندیشه کردن از کشف شرح مو سروری و منتخب و کنز.

مبارزت بتقدیم رای مهمله مفتوح برزای معجمه بمعنی جنگ کارزار از کشف و منتخب.

مبادرت بفتح دال پیشی گرفتن و شتابی کردن و دیری نمودن از کشف و منتخب و کنز.

مباشرت بالفتح شین معجمه جمع کردن بکونه یکارسی و شدن از کنز و منتخب و

مبایتت بالفتح میم و کسر با موحده و یا و فوقانی یعنی شب گذرانیدن و جای شب گذرانیدن با خود اثر یافته یعنی آرزومندان اوال یعنی شب که در آن بادشتق از بیتوتت که مصدر یعنی شب گذرانیدن از منتخب و غیر آن.

مبیت بالفتح شب گذرانیدن و جای شب گذرانیدن.

مبهات بالفتح یای تحتانی کرمت چهارم ست از بهجت جدا شدن از منتخب.

مباهات بضم اول نازیدن تفاخر کردن بچیزی از منتخب و کنز.

مبهت بالفتح عار و ننگ از لطائف.

مبثوث شده و آخر ثای مثلثه برانگیخته شده یعنی پیدا کرده شده از کنز.

مبتهج شادان.

مبتهج بالضم و سکون بای موحده و کسر های و جیم بالضم میم و فتح موحده و تشدید های مکسور یعنی خوش و شادمان کننده.

مباح بالضم حلال داشته شده و باز و شده.

مباداه بفتح جیم و بضم نیز لفظ نفی یا و کر برای دعا باشد.

مبرم بالکسر میم لام بالضم میم و فتح با و رای مشدده مکسور کننده و بفتح را استوار شده نام نحوی ست یا هر زبان نحو از منتخب.

مستبر بضم اول و فتح ؟ و حده و فتح تای فوقانی مشدده قوم بریده و سیاه قرنه نر و تراب و یعنی دشمن نیز آورده.

مبشر بضم میم و فتح بای موحده و کسر شین معجمه مشدده خبر خوش رساننده.

مبذر بضم میم و فتح با و ذال معجمه مشدده مکسور اسراف کننده و بیجا خرج و دریغ خرج کننده از منتخب و کنز.

مبروص کوهی کرده شده.

مبشر بضم میم و کسر شین معجمه اقتدا کننده و بجای آوردنده و بجای آرنده.

مبرمسا بالفتح و تقدیم رای مهمله بر زای معجمه مفتوح بمعنی با آنچه از منتخب بضم میم و فتح با و تشدید رای مهمله مکسور بمعنی ظاهر و روشن و بزرگ و نامور.

مبارز بضم اول و تقدیم رای مهمله برزا کسی که با کسی بجنگ بیرون آید و آن سپاهی باشد و این صیغه اسم فاعل از مبارزت که بمعنی بیرون آمدن باکسی در جنگ بمقابله حریف از منتخب و شرح نصاب از یوسفی.

مبیش بفتح میم و یای خارسی و یای مجهول و شین معجمه امالهٔ مباش یعنی عربیه.

مبدی فیاض بضم میم و سکون موحده و کسر دال مهمله و کسر همزه یعنی آغاز کننده.

مبسوط بسیار فیض رساننده از حق جل وعلی تعالی بامبسوط فراخ کرده شده و نام کتاب فقه از کنز.

مبدع بضم میم و دال مکسور از خود چیز پیدا کننده از کشف.

مبتدع بالضم و فوقانی مفتوح و کسر دال مهمله بدعت کننده از لطائف.

مبرح بکسر میم و فتح ضاد معجمه نیشتر فصّاد از منتخب و جراح.

مبیع بفتح میم و کسر بای فروخته شده و فروخته شد از کشف.

مبرص بضم اول و فتح موحده و سکون رای مهمله و فتح قاف و چیزی که اسم افشره از سوفی از سرای و چراغ برای ...

مبارک بالفتح جای بسیار به مقام ...

مد و نهایت یعنی مقدار انتهی اندرک یعنی بسیار از موید و کشف یا بارج و مبالغ بوزن متنفس یعنی رسانیده شده و بکسر لام رساننده و مبلغ بضم میم و سکون فتح موحده و فتح لام نیز یعنی رسانیده شده صیغهٔ اسم مفعول از ابلاغ ست و متفرع از بلوغ که بمعنی رسیدن و کامل شدن ست چنانچه گویند که این کودک بالغ شده و در فارسی نیز ترجمه بلوغ کرسیدن ست یعنی کامل شدن بسیار می آید چنانچه می گویند که این میوه رسیده است یعنی پخته و کامل شده است همچنین مبلغ نیز بمعنی کامل و مجمد ست این لفظ اکثر و اشتباه صفت زر و نقد واقع میشود و دیگر اینکه قبل از موصوف می آید چنانچه مبلغ ده روپیه یعنی چنین روپیها که ساز نده آنرا جمید و کامل یعنی خوش ساخته است و نا سره و غیره جید ... و بمعنی نوشته اند که مبلغ بفتح اول و سوم مصدر میمی ست که در صفت زر نقد بمعنی اسم مفعول واقع میشود.

مبارک بضم میم و فتح موحده و سکون دال مهمله و کسر رای مهمله یعنی بیمن و مبارک بالفتح رای یکدیگر کرده شده و ... بزرگ کرده شده از منتخب.

مبال بفتح جای بول از ... که عبارت از قبیح ... باشد.

مبال بالفتح ...

...

مشکل و حلیه یعنی مبتلی
مبتذل بالضم و ذال معجمه مفتوح یعنی ذلیل و خوار و بی‌قدر.
مبطل بالضم و طای مهمله بکسر باطل کننده.
مبلّ بضم میم و کسر ثانی ریزنده و صحت یابنده و بهتر کننده و اشکبار از لطائف.
مبرم بالضم محکم و استوار از کشف.
مبهم بالضم پوشیده و فرو بسته از منتخب.
مبتسم بضم میم و سکون بای موحده و فتح تای فوقانی و کسر سین شگفته کننده و دندان سفید کننده.
مبین بضم میم و کسر موحده آشکارا کننده و آشکارا شده و بضم میم و تشدید یای تحتانی مکسور بیان کننده و بفتح تحتانی بیان کرده شده از منتخب.
مبرهن بضم میم و فتح موحده و سکون رای مهمله و فتح ها یعنی روشن بدلائل قاطع ثابت کرده شده.
مبسوطه فراخ و فراخی کرده شده و چیز غیر مرکب.
مبرّد بضم اول و فتح ثانی و تشدید رای مکسور چیزهای سرد کننده و سردی دهنده.
مبطخه بالفتح و طای مهمله و خای معجمه یعنی فالیز خربزه از لطائف.
مبثوث بفتح میم و سکون موحده و دو ثای مثلثه پراگنده و پریشان از صراح و منتخب.
مبادی علیه ملائکه عقول عشره.
مباهله با هم دیگر نفرین کردن یعنی دعای بد کردن از منتخب و کنز.

مبالغه بضم میم و فتح لام نهایت کوشیدگان در کاری و باصطلاح صفات محموده یا مذموم شخصی را به طریقی بیان کردن که مستبعد نماید یا محال اگر بعقل و عادت ممکن باشد مبالغه تبلیغ گویند و اگر بعقل ممکن و بعادت ناممکن باشد مبالغه اغراق خوانند و اگر بعقل و عادت هر دو محال باشد مبالغه غلو نامند.
مباهی بضم میم ناز کننده و فخر کننده.
مبقی بضم میم و کسر قاف باقی دارنده چیزی را قائم و برپا دارنده.
مبادی بضم میم آشکارا کننده صیغه اسم فاعل از مبادات که معنی آشکارا کردن ست و بفتح میم جمع مبدا که صیغه اسم ظرف ست بمعنی جای آشکارا شدن.
مبیّی بتشدید یای موحده بر یای تحتانی پیدا کننده قوت باه و بدون یای تحتانی و تشدید باه غلط است از زیرا که مبیی منسوب بباه که صیغه اسم فاعل ست بر وزن مصور از باب تفعیل ماخوذ از باه بحذف یای تحتانی مکسور بقانونی که بعد یای مکسور از یای مشدد که ما قبل او حرف صحیح باشد در وقت نسبت چون سیدی و جیبی.
مبنی بفتح میم و سکون یای موحده و کسر نون بنا کرده شده و در اصطلاح صرفیان لفظی که حرف آخرش همیشه بر وضعیکه هست ثابت باشد و باختلاف عوامل متغیر نشود و بفتح میم و سکون یا و فتح

نون و در آخر الف بصورت یا بمعنی بناهای چیزی.
مبانی بفتح میم بناهای بناها و این جمع مبنی ست که بفتح میم و فتح نون بمعنی جای بنا ست گاهی بمعنی مضامین باشد و گاهی کنایه از اعضا و اندام باشد.
مبتنی بضم میم و سکون موحده و فتح فوقانی و کسر نون بنا کننده و بنا شونده و بفتح نون بنا کرده شده.
مبتجلی بضم اول و خای معجمه بخیلی و بخل نسبت کرده شدن.

فصل میم مع تای فوقانی

متکا بالضم و تشدید تای مفتوح بمعنی تکیه گاه از کشف و مدار و متکای ریحانی عبارت ست از رسنی که از ریسمان پنبه یا پشم بافند و درویشان بوقت مراقبه گرد زانو و کمر و هر دو زانو بکشند آنرا کنند و صدرت نیز گویند بهندی سیلی نامند.
متنی بفتح میم و فتح تای بمعنی کی و چون و هر گاه از کنز.
متمنّی بضم میم و فتح تا و فتح میم و نون مشدد مفتوح و الف بصورت یا بمعنی آرزو کرده شده از کنز.
متبنّی بضم میم و فتح تا و فتح بای موحده و نون مشدد مفتوح و در آخر الف بصورت یا بفرزندی گرفته شده یعنی شخصیکه او را کسی بفرزندی گرفته پرورده باشد از شرح نصاب.
متوفی بضم میم و فتح فوقانی و واو

و تشدید فا و فا بالفتح مفعول از توفی که تفعل ست.
متاب بالفتح بازگشتن و جای رجوع از منتخب.
متراکب بر هم نشسته از منتخب.
متعاقب بضم میم و کسر قاف از پس همدیگر دونده و از پس دونده.
متاعب بفتح میم و کسر عین مهمله رنجها و مشقتها جمع تعب خلاف قیاس.
متعذب بالعین مهمله و ذال معجمه مشدد مکسور خوشگوار.
متانت بفتح میم و فتح تا استواری و محکمی از منتخب.
متشابهات آیات مخفی المعنی از کنز.
متممات بضم میم اول و میم دوم مشدد مکسور تمام کنندها و کامل کننده‌ها.
متمنیات بضم اول و فتح تای فوقانی و فتح میم و نون مشدد مفتوح آرزوها و آرزو کرده شده‌ها.
متبرکات برکتها و چیزهای بابرکت.
متعنتت بضم میم و فتح تای فوقانی و فتح عین و نون مشدد مکسور سهو و خطای کسی جوینده و عیب گیرنده از کنز.
متحات بضم میم و فتح تا و فتح حای مهمله و تای فوقانی مشدد مکسور ابتغی ندگان متاع رغبی ست کنایه از متاع کم بها که در بیرون دکان نهاده اند یا برد نهاده و بی‌قدر و شمرده از بهار عجم.
متوّج بضم میم و فتح تای فوقانی و واو مشدد مفتوح یعنی تاج نهاده شده.

متفرج بفتح راء مهمله مشدده جای تماشا۔
مترشح بکسر شین معجمه تراونده۔
متلطخ بتشدید طای مهمله مفتوح و خای معجمه آلوده از صراح و منتخب۔
متعود بفتح عین مهمله و سکون واو مشدد مکسور و در آخر دال مهمله بمعنی خو کرده و عادت کننده از منتخب۔
متضاد بضاد معجمه و دال مهمله مشدد بمعنی با هم مخالفت کننده۔
متردد متفکر و بمعنی رونده نیز آمده۔
متعند بکسر نون مشدد بر وزن متفکر دشمن و بدخواه و عناد کننده۔
متعبد بکسر بای موحده مشدد عبادت کننده و بسیار عبادت کننده و بتکلف عبادت کننده۔
متصاعد بضم میم و کسر عین مهمله بالا برآینده و به بلندی رونده۔
متمرد بکسر رای مهمله بر وزن متولد بمعنی سرکش و نافرمان رهی از منتخب۔
متبلد بر وزن متردد کند ذهن و احمق۔
مترصد امیدوار و چشم داشته و انتظار برنده از صراح۔
متکسر بکسر سین مهمله مشدد و شکننده و شکسته شونده۔
متبحر بضم میم و فتح تای فوقانی و فتح بای موحده و حای مهمله مکسور مرد بسیار علم از منتخب۔
متضرر بفتح رای مشدده اول ضرر رسانیده شده و بکسر آن ضرر رساننده۔
متشاعر خود را بزور شاعر گوینده۔
متعسر دشوار۔

متعذر بکسر ذال معجمه مشدده دشوار از منتخب و کنز۔
متنفر رمنده و نفرت کننده از کنز۔
متبادر بکسر دال مهمله پیشی گیرنده و بسرعت شتابنده بسوی ذهن۔
متلبس جامه پوشنده و پنهان شونده و پوشیده۔
متعطش تشنه۔
مترش بفتح رای مهمله مشدد بصیغهٔ اسم مفعول از باب تفعیل مرد ریش تراشیده و این تصرف فارسی زبانان منسوب است که از تراشیدن که کلمهٔ فارسی ست بطور عربی اشتقاق کرده اند از بهار عجم۔
متفحص کاونده و جست و جو کننده مستفاد از منتخب۔
متخصص خصوصیت دارنده۔
متعرض پیش آینده و سائل۔
متسلط بفتح لام مشدد برگماشته شده و کسیکه بر وی دست یافته باشد و بکسر لام بمعنی دست یابنده و غلبه کننده از منتخب و کنز۔
متساقط با هم فرو ریزنده۔
متورع بکسر رای مهمله مشدد پرهیزگار و پارسا از کنز۔
متوزع بکسر زای معجمه مشدد پراگنده و پریشان از منتخب و کنز۔
متاع هر چه از و نفع گیرند از مدار۔
متفرع بکسر رای مهمله مشدد و فرع چیزی شونده و از چیزی مثل شاخ بیرون آینده۔
متصدع بکسر دال مهمله درد سر یابنده

و این لفظ بجای متصدع بکسر دال که بمعنی درد سر دهنده است آوردن خطاست چنانچه بعضی در انشا نویسند که متصدع نشوم قدم پیش و درین صورت متصدع باید نوشت۔
متسع بمعنی فراخ شونده۔
متدرع زره پوشش۔
متضرع زاری کننده۔
متبوع پیروی کرده شده۔
متنوع بضم میم و فتح فوقانی و فتح نون و کسر واو مشدده گوناگون شونده از صراح۔
متضعف بر وزن متعرف بسیار ضعیف شونده چراکه باب تفعیل برای مبالغه نیز می آید یا برای صیرورت۔
متکاثف انبوه و سطبر شدن ضد متخلخل از منتخب۔
متصف بفتح صاد صفت کرده شده از کنز۔
متلف بالضم و لام مکسور بمعنی تلف کننده و خراب و ضائع کننده۔
متحف بالضم و تشدید تای فوقانی مفتوح و کسر حای مهمله تحفه دهنده و بفتح حای مهمله تحفه کرده شده۔
متقشف بفتح عین مهمله و کسر و تشدید قاف اول متقی و پارسا۔
متضایف با همدیگر نسبت دارنده۔
مترادف در پس یکدیگر سوار شونده و بمعنی از پی در آینده نیز مستعمل میشود و دو سه لفظ که در معنی شریک باشند چنانچه قلب و جنان و فؤاد که هر سه بمعنی دل ست۔
متلهف بر وزن متعرف افسوس

خورنده و اندوهگین از منتخب۔
متعنت سرزنش کننده و درشت خوئی نماینده۔
متمزق بکسر زای معجمه پاره پاره شونده از منتخب و صراح۔
متطرق بر وزن متفرق راه یابنده و راه پیدا کننده۔
متضایق با هم تنگی کننده۔
متعارک بعین مهمله و کسر رای مهمله مالنده گوش و گوشمال دهنده و عرا شنده و محو و مندرس کننده و حاجت روائی کننده و کامیاب شونده و کارزار کننده و انبوه شونده از صراح و منتخب۔
متکفل ضامن و متعهد از منتخب و کنز۔
متزلزل بفتح زای معجمه اول و کسر زای معجمه دوم لرزنده و جنبنده از کنز و منتخب۔
متفائل بکسر لام مشدد اول فال زننده۔
متماثل بکسر تای مثلثه مشابه و مانند بیکدیگر شونده۔
متفاول فال گیرنده این لفظ را بواو نوشتن خطاست بجای واو همزه نوشتن و خواندن صحیح باشد باین شکل متفائل۔
متأهل صاحب اهل بیت و خداوند خانه و صاحب زن و فرزند۔
متمائل میل و خواهش کننده و در خم و چم شونده مأخوذ از تمایل بمعنی خمیدن۔
متداول بفتح واو از یکدیگر نوبت بنوبت گرفته شده و دست بدست آینده۔
مترسل بر وزن متحمل نامه فرستنده۔

متعال بالضم بلند شونده در اصل متعالی بود اسم فاعل از تعالی که ناقص واویست از تفاعل در حالت رفعی ضمه بر یا ثقیل بود ساقط کردند بعده اجتماع ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند و در آخر وقف کردند تنوین هم ساقط گردید متعال باقی ماند.

متألم بکسر لام مشدد درد رسنده و دردناک از کنز.

متلاطم بکسر طای مهمله بهم دیگر طپانچه زننده و بیکدیگر لطمه زننده و این الفاظ اکثر در صفت دریای شدید الموج واقع میشود از منتخب.

مترجم بضم میم و سکون را مهمله و فتح جیم ترجمه کرده شده از زبانی بزبانی دیگر بیان کرده شده و بکسر جیم ترجمه کننده.

متنفس بکسر سین مهمله مشدد بمعنی آهسته شنونده که بهیچ آوازش از دهن و بینی بیرون نیاید و بمعنی شگفته نیز مستعمل میشود از کنز.

متراکم بکسر کاف بر هم نشیننده و گرد آینده و کنایه از انبوه و انبوه کننده از کشف و منتخب و کنز.

مترسم بکسر سین مهمله مشدد نویسنده و رسم کننده و صاحب رسم.

متعلل بکسر لام مشدد دادخواه.

متسحر بضم میم و تشدید تای فوقانی مفتوح و فتح سین مهمله داغ کرده شده و نشانی مخصوص کرده شده از صراح.

متحتم بالفتح حای مهمله و کسر تای فوقانی مشدد واجب و لازم از حتم بالفتح بمعنی استوار کردن از کنز و منتخب.

متعلم بکسر لام مشدد تعلیم گیرنده یعنی تلمیذ و شاگرد از کشف.

متزنم بکسر نون مشدد سرایندە از منتخب.

متیم بضم میم و فتح تای فوقانی و فتح یای تحتانی مشدد مشتاق و دردمند از اداة الکتابت.

متمم بکسر میم مشدد اول تمام کننده و کامل کننده.

متنعم بناز و نعمت گذران کننده.

متندیر بفتح دال مهمله و کسر یای تحتانی مشدد بمعنی و نیداریت.

متن بالفتح میم و سکون تای فوقانی بمعنی پشت و بمعنی استوار و جای بلند و مجاز آنچه عبارت کتابی که شرح آن توان کرد بمعنی مذکوره بفتحتین خواندن خطاست که متن بفتحتین در فارسی صیغه نهی است از شنیدن.

متین بالفتح استوار و محکم و یکی از اسمای رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم.

متهاون بضم میم و کسر واو سستی کننده و در منتخب بمعنی خوار و حقیر داشته شده.

متقصص بکسر صاد مهمله مشدد و بیدار آنکه بیدار باشد تا قالی قصه شنود.

متألهین بضم میم و فتح فوقانی و فتح همزه و تشدید لام مکسور و کسر یا بمعنی پرستش حق کنندگان و عبادت کنندگان حق تعالی و حکمای صاحب اسلام.

متقن بالضم قاف مفتوح استوار و محکم از شرح نصاب و منتخب.

متباین بکسر همزه از هم جدا شونده.

متکون بکسر واو مشدد هست شونده و موجود شونده.

متلون بکسر واو مشدد رنگ برنگ شونده.

متمکن بکسر کاف مشدد مکان گیرنده و جای گیرنده و باصطلاح اسمی که در آخر آن اعراب مختلف پیدا آید باختلاف عوامل.

متکلمین صاحبان علم کلام و علم کلام علمیست که در آن مقدمات علم منقول را بدلائل عقلی ثابت کنند و عقائد را باولهٔ عقلیه سوجه سازند.

متنبه بفتح نون و بای موحده مشدد مکسور و بای ملفوظ خبردار و آگاه.

متداول بواو مفتوح از یکدیگر بنوبت گرفته شده و دست بدست گردانیده شده.

متفنن بالضم و تا مفتوح بمعنی استوار و محکم شدن و گوناگون شونده و نوع نوع شونده و اقسام اقسام شونده.

متخیله خیال کرده شده و محل خیال که دماغ باشد و بکسر یای تحتانی قوتیست در دماغ که ترکیب بعضی صور ببعض معنی می کند و گاهی چیزها را که دیده و نادیده است با دروغ سازند می نماید.

متاجره باهم تجارت کردن.

متجبره بفتح جیم و کسر بای موحده فرقهٔ ظالمان و جماعت ظلم کنندگان.

متضاده بدال مشدد مفتوح با یکدیگر ضدیت کننده.

منتها بمعنی بپایان چیزی رسنده و بمنتهای چیزی رسنده.

متتالیه بدو تای فوقانی مفتوحه بمعنی پیاپی در پی آینده و پس یکدیگر رونده ماخوذ از تلو بفتحتین و تشدید واو بمعنی در پی کسی رفتن از منتخب.

متدارک دریابنده چیزی را که از دست رفته باشد.

متنه بفتح اول و ثانی بمعنی برمه که نجاران چوب را بدان سوراخ کنند.

متغص بر خوردنی و نوشیدنی ناخوشگوار و عقوبت و عذاب کننده.

متکی بضم میم و تای مشدد و بفتح و کسر کاف تکیه کننده.

متناهی بپایان رسنده و بنهایت رسنده.

متولی برسر کار باشنده و دو دست دارنده از منتخب.

متمنی آرزومند و بفتح نون مشدد آرزو کرده شده.

متعدی تجاوز کننده از حد خود و باصطلاح علم صرف و نحو فعلی را گویند که معنی آن فعل از فاعل تجاوز کرده تعلق گیرد بمفعول و ضد آن لازم است که معنی آن فعل بفاعل تمام شود و مفعول را نخواهد.

متمشی بکسر شین معجمه جاری و روان شونده از منتخب.

متواری بضم میم و فتح تای فوقانی و کسر رای مهمله پوشیده شونده و پنهان شونده.

از کشف و آنوری بسکون دوم نیست و این سکون نوعی از تفریس ست -
متوازی بکسر زای معجمه باهم برابر شونده از منتخب
متساوی باهم برابر شونده -
متصدی پیش آینده از تصدی که بمعنی پیش آمدن ست از منتخب و صراح و از پیش آینده درینجا مراد از پیکار ست -
متشاذی بفتح سوم و ذال معجمه مشدد مکسور ایذا یابنده و آزرده شونده -
متعالی بلند شونده اسم فاعل از تعالی که بکسر لام ست باب تفاعل از ناقص ماخوذ از علو -
متوالی پیاپی شونده و پی در پی آینده -
متلالی بضم میم و فتح تای فوقانی روشن و تابان اسم فاعل از تلالو که بر وزن تفعلل ست رباعی مزید ماخوذ از لولو که بمعنی مروارید ست و این قسم اشتقاق انجا مردم کلام عرب مستعمل ست چنانچه عرق بمعنی رسید در عراق ماخوذ از عاق که جا مرست -
متلقی بکسر قاف مشدد ملاقات کننده و بفتح قاف مشدد بمعنی ملاقات کرده شده
متجلی بفتح جیم و کسر لام مشدد روشن و آشکارا -
متحلی بفتح حای مهمله و کسر لام مشدد زیور پوشنده و آراسته شونده -
مترقی بکسر قاف مشدد افزون شونده -
متراقی بقاف افسون خوان -
متلاشی بکسر شین معجمه پریشان و خراب

و بمعدوم و درین صورت ماخوذ ست از لاشی و این قسم اشتقاق از مرکبات بسیار آمده و انچه که در مردم متلاشی بمعنی تلاش و تلاشی کننده مشهور ست محض غلط چراکه تلاش لفظ ترکیست و از الفاظ ترکی و فارسی بطور عربی اشتقاق کردن خطاست اگرچه نیز درست بعضی فارسیان کرده اما النادر کالمعدوم -
متماوی بضم میم و فتح فوقانی و کسر واو بمعنی دراز -
مستغاثی فریاد خواه که زبان زد بعضی مردم می شود محض غلط چراکه این راز ثلاثی مزید ناقص میدانند و حال آنکه مصدر که بمعنی است اجوف ست صحیح بجای آن مستغاثی ست بمعنی داد خواه بدو وجه یکی آنکه مستغاث صیغه اسم مفعول ست بمعنی کسیکه از وی داد رسی خواهند چنانکه مستعان و یای تحتانی در آخر یای نسبت یعنی منسوب بمستغاث و آن داد خواه باشد و دیگر آنکه مستغاث صیغه مصدر میمی نیز میتواند شد چراکه مصدر میمی بر وزن صیغه اسم مفعول باشد ... آید و یای تحتانی برای نسبت یعنی منسوب باستغاثه ...
متجلی ...
بهره ور اسم فاعل از تحلی که تفعل ست مجرد آن حلو بالکسر که ناقص واویست بمعنی بهره مندی از صراح -

فصل میم مع ثای مثلثه

مثنی بالضم و ثای مثلثه مفتوح و تشدید نون مفتوح دو بار کرده شده و دوم گردانیده شده از منتخب و کنز -
مثوی بالفتح و در آخر الف مقصوره بصورت یا جای آرام و قرار از کشف و کنز و منتخب
مثقب بالکسر و قاف مفتوح و بای موحده آنچه بدان و ریچه سوراخ کنند بهندی بانزابر گویند این صیغه اسم آله است از ثقب که بالفتح ست بمعنی سوراخ کردن از منتخب -
مثالب بکسر لام و بای موحده عیبها و زبونیها از منتخب -
مثیب بضم اول و کسر ثانی پاداش دهنده و با عتدال مزاج باز آینده از منتخب
مثابه بالفتح اول و در آخر بای موحده جای باز آمدن و جای انبوه آمدن جای انبوه آمدن مردمان و بضم راهی که در کوه باشد و بمعنی جزا و پاداش و ثواب داده شده از لطائف و منتخب -
مثبت بضم اول و سکون ثای مثلثه و فتح بای موحده نوشته شده و ثابت کرده شده و بفتح ثای مثلثه و بای موحده مشدد و مفتوح بقرار داشته شده از منتخب
مثوبت بالفتح میم و ضم ثای مثلثه و ... مصدر ... بمعنی ...
مثوبات عوضهای نیکی و جزای نیکی و این جمع مثوبت بمعنی ثواب داده شده و ثواب بمعنی مزد و پاداشت در آخرت بر کشتن و غیر آن -
مثلث سه کرده شده و سه تا و سه

گوشه و نام خوشبوی که از عطرهاست آنرا سه گوشه میسازند و بعضی گویند که آن خوشبو را مثلث از آن گویند که از مشک و صندل و کافور ترکیب سازند و نوعی از شراب که بعد صاف کردن سوم حصه خود مانده باشد و آنرا الفارسی سیکی نامند چه در اصل سه یکی بود و با صطلاح فقها نوعی از شراب و آن شیره انگور باشد که دو ثلث آن بجوشیدن بسوزد و ثلث باند منافع آن قریب به گذشت و با صطلاح اهل لغت بمعنی لفظی که برای یک معنی حرف اول آنرا بهر سه حرکت که فتحه و ضمه و کسره است خواندن صحیح باشد و گاهی بغیر از کلمه سه حرکت باشد چنانکه لفظ مهر و ماه که هر یک در مثلث اند و شکل مربع انسان نیز مثلث ست چنانکه شکلش در فصل حای مهمله مع الواو مرقوم شد و مثلث نام شکلی ست از اشکال علم تعویذات سه درسته که هر خانه دارد و آن نسبت مربع مؤثرتر باشد و ترجی از نصاری که بسه خدا قائل اند و نوعی از جلوس و به نام شکلی سه گوشه از اشکال علم هندسه از مدار و تحفه الهند و برهان و دیگر کتب ...
مثالث ... بفتح میم و کسر لام ... گناهان که باشد از سه نوع ...
مثمر بالضم و سکون ثای مثلثه و کسر میم میوه دار کننده و میوه آورنده -
مثرودلیطس بالفتح ... و کسر دال مهمله و یای ... و ثای مثلثه

وواو معروف وسین مهمله بزبان یونانی دوائی است معجون و این مخفف مثرودیطوس است.

مثرودطاس بالفتح وحرف چهارم دال مهمله مراد از طاس کلان که دران عربان ثرید میخورند و ثرید پارهای نان در شوربا تر کرده شده را گویند.

مثلث متساوی الاضلاع شکلی ست سه گوشه از اشکال علم هندسه که هر خطی مستقیم آن برابر باشد مثالش بر حاشیه نوشته میشود وجهت تیسیر مثلث متساوی الساقین ومثلث مختلف الاضلاع نیز بر حاشیه نوشته میشود.

مثلثات الافلاک مراد از بروج افلاک ست چرا که منجمله دوازده بروج سه برج آتشی اند حمل اسد قوس و سه برج بادی جوزا میزان دلو و سه برج خاکی ثور سنبله جدی و سه برج آبی سرطان عقرب حوت.

مثقال بالکسر نام وزنی ست که چهار ونیم ماشه باشد از کشف وقرابادین محمد شریف خان شاهجهان آبادی اگرچه درین اختلاف بسیار کرده اند مگر قوی همین ست.

مثیل بکسر ثا و یای مجهول امالهٔ مثال.

مثال بکسر اول شبیه ونظیر وتصویر وحکمنامهٔ قاضی وبمعنی مانند وفرمان پادشاهی وپروانه ومطلق حکم وعالم مثال عالمی ست فروتر از عالم ارواح وآنچه درین عالم ظاهر نیست مثل آن در عالم مثال ست وخواب که می بینند آنرا صور عالم مثالی

گویند از چراغ هدایت وکشف.

مثل بالکسر بمعنی مانند وبفتحتین مانند وصفت حال وداستان وقصه که مشهور شده باشد وقصه وحکایتی که برای ایضاح مطالب آرند از منتخب ودر شرح مثنوی نوشته که مثل بالکسر مساوی در جمیع صفات را گویند ومثال را مساوات در جمیع صفات شرط نیست.

مثمن بضم میم وفتح ثای مثلثه وتشدید میم مفتوح هشت پهلو وهشت کرده شده وگاهی کنایه باشد از بهشت زیرا که بهشت نیز هشت اند.

مثلث فشان دیگران را با دب پیش خود فشاننده ای وزانو نشاننده وظاهرست که در حالت وزانو نشستن شکل مثلث ظاهر میشود.

مثلث آتشین کنایه از حمل واسد وقوس.

مثابت ومثابه بفتح اول وحرف چهارم بای موحده این لفظ برای تشبیه آید بمعنی مانند از کشف واین لفظ در حقیقت اسم ظرف ست مشتق از ثوب که ثوبان که بمعنی بازگشت باشد مثل منزل که از نزول ست پس تجرید کرده بمعنی مطلق جای باشد وبمعنی حدود مرتبه مستعمل میشود.

مثال بکسر میم فرمان پادشاهی ومنشور.

مثانه بفتح کیسهٔ بول که در شکم میباشد.

مثله بضم میم وفتح لام گوش وبینی بریدن وعقوبت کردن از منتخب وصراح لیکن این

مصدر بمعنی اسم مفعول استعمال میشود چنانکه خلق بمعنی مخلوق ودر بعضی کتب بمعنی اعضا بریده شده وپوست برکنده وموی تن برکنده نوشته اند.

مثوبه بفتح میم وضم ثای مثلثه وچهارم بای موحده جزای نیکی واجر عبادت در آخرت از صراح.

مثانی بفتح دوتا های وبمعنی سورهٔ فاتحه از آن که دو باره خوانده میشود در دو رکعت وبمعنی تمام قرآن مجید بسبب اقتران آیت رحمت با آیت عذاب از صراح وبعضی از محققان نوشته که مثانی جمع مثنی ست که بفتح میم وسکون ثانی وفتح نون باشد معدول از اثنان بمعنی دو دو یا آنکه مثانی جمع مثنی باشد که بضم میم وفتح ثانی وتشدید نون مفتوح باشد بمعنی تثنیه کرده شده.

مثنوی منسوب بمثنی که بفتح میم وسکون ثای مثلثه وفتح نون والف مقصوره اسمی ست معدول از اثنین بمعنی که تکرار آن بفارسی دو دو باشد والف مقصوره مطابق قاعده در حالت الحاق یای نسبت بواو بدل کردند چون در ابیات مثنوی در هر بیت دو قافیه علیحده باشد لهذا ابیات مختلف القوافی را مثنوی نام کردند.

مثلث بادی عبارت از جوزا ومیزان ودلو.

مثلث خاکی عبارت از ثور وسنبله وجدی.

مثلث آبی عبارت از سرطان

وعقرب وحوت.

فصل میم مع جیم

مچلکا لفظ ترکی ست بمعنی عهدنامهٔ مجرمان.

مجرا بالضم روان کردن وجای روان کردن وروان کرده شده وبالفتح جای روان شدن وجای جاری شدن ونام حرکت روی از منتخب وکشف وشمس العلوم وبرسم الخط عربی در آخر این لفظ الف مقصوره بصورت یاست وباصطلاح بعضی متاخرین هندوستان ملاقات علی امرا وسلام وتسلیمات را گویند.

مجتبی بالضم ودر آخر الف مقصوره بصورت یا برگزیده شده از منتخب وکنز.

مجسطی کشا کسیکه حل مسائل کتاب مجسطی نماید از برهان.

مجاز بالضم مخفف مجازات بمعنی یکدیگر را جزا دادن وبدل دادن واین تصرف فارسیان ست چنانکه مواسات ومدارات را مواسا ومدارا گویند از خیابان.

مجزا بضم میم وفتح جیم وتشدید زای همه پاره پاره کرده شده وجزو جزو علیحده کرده شده.

مجاذیب بالفتح کشیده شدگان وربوده شدگان واین جمع مجذوب ست از منتخب.

مجیب بالضم جواب دهنده وقبول کننده از منتخب.

مجاب بالضم جواب داده شده

ملاحظه: مثال متساوی الاضلاع ونیز شکل متساوی الساقین ومختلف الاضلاع بنا بر سهولت عبارت بر حاشیهٔ صفحهٔ هذا تحریر شده ملاحظه فرمایند ۱۲

مثلث متساوی الاضلاع

مثلث متساوی الساقین

مثلث مختلف الاضلاع

و قبول کرده شده از منتخب۔

مجتنب بالضم و نون مکسور از چیزی دوری کننده از کنز۔

مجردات عبارت از عقول عشره و نزد بعضی ارواح و ملائک۔

مجملات آیاتی که معنی آن محتاج بر تفصیل باشد۔

مجهورات نزد قاریان از جملهٔ حروف تهجی نوزده حرف است سوای ده حروف مهموسه۔

مجانبت بضم اول و فتح نون و فتح موحده واز چیزی دور شدن و از کاری یک سو شدن از منتخب۔

مجاعت بفتح و عین مهمله و فوقانی گرسنگی از منتخب۔

مجاملت نکوئی کردن از منتخب۔

مجانست بفتح نون بمعنی هم جنسی۔

مجاورت بضم میم و فتح واو قرب و همسایگی۔

مجیت بفتح میم و کسر جیم و تشدید تحتانی و عبده فوقانی بمعنی آمدن۔

مجالست بضم میم و فتح لام همنشینی۔

مجابات بضم میم بمعنی جواب داده شده۔

مجازات بضم پاداش دادن جزا دادن در نیکی و بدی از کنز و منتخب و کشف۔

مجتث بضم میم و سکون جیم و فتح تای فوقانی و تشدید ثای مثلثه بمعنی از بیخ بر کنده شده و نام بحریست از نوزده بحور شعر که اجتثاث از بیخ برکندن است چون مسدس این بحر را که مستفعلن فاعلاتن است از بحر خفیف برکنده گرفته اند زیرا که در ارکان

این هر دو بحر اختلاف همین است که درین بحر مستفعلن مقدم است بر دو فاعلاتن و در خفیف در میان است و از زحافات این بحر و زن اکثر آید مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلات۔

مج بالفتح و تشدید جیم باشش که غلط مرسوست از منتخب و در رسالهٔ معربات نوشته که

مج بالضم و تشدید جیم معرب منگ که به هندی ماش گویند بمعنی ماش مغیر است۔

مجمع بروشن مفتح صاحب جنانی بمعنی صاحب بازو۔

مجتهد بالضم جهد کننده و اجتهاد کننده در راه صواب پیدا کننده۔

مجید بزرگوار و گرامی از صراح۔

مجعد بضم میم و تشدید میم مفتوح چیز رفیقی که از سردی بسته شده باشد از لطائف۔

مجهود استطاعت و قدرت کرده شده و کوشش کرده شده۔

مجعد بضم میم و فتح جیم و تشدید عین مفتوح موی مرغول۔

مجدد بکسر دال مهمله مشدد اول از سر نو کننده و بفتح دال از سر نو پیدا کرده شده از منتخب۔

مجدود صاحب بخت و روزی نام حکیم سنائی از منتخب۔

مجاهد بکار فرمان کارزار کننده و کوشش کننده۔

مجد بفتح اول و سکون ثانی بزرگی و بزرگوار شدن و بالضم بضم میم و کسر جیم و تشدید دال کوشش کنندگان در کار از منتخب و صراح۔

مجرد تنها و تارک دنیا و مجرد بودن و باصطلاح حکما چیزی را از حرکات که منزه

از ماده بود چون عقول و نفوس که اهل شرع ملائکه و ارواح خوانند۔

مجمر بالکسر و میم دوم مفتوح آنچه دران عود سوزند و منقال افروزند از کشف و بهار عجم و مؤید و مدار و قاموس و صراح اللغات و منتخب بالکسر و بالضم نام شکل سیزدهم از پانزده اشکال جغرافیه که آتش صفت است

مجیر بضم اول و کسر جیم بمعنی دستگیر و پناه دهنده از لطائف۔

مجدر بروزن منور آنکه آبله در آبله داشته باشد مجازاً بمعنی منقش این صیغه اسم مفعول است از تجدیر یا ماخوذ از جدر بفتحتین که بمعنی نشان گزیدن شتر که بر گردن شتر و خر باشد کذا فی المنتخب و صراح۔

مجذور حرف ثالث ذال معجمه مضموم در اصطلاح حساب مضروبی که از ضرب حاصل آید مثلاً دو را در دو ضرب کردند چهار حاصل شد این چهار را مجذور میگویند از مدار و منتخب۔

مجاور بکسر واو همسایگی کننده۔

مجبور از شکستگی بسته شده و بزور بر کاری داشته شده از منتخب۔

مجتاز بالضم و تای فوقانی و زای معجمه گذارنده شده و تجاوز کننده از منتخب۔

مجاز بالفتح راه و جای گذشتن و ضد حقیقت و بمعنی لفظی که در غیر معنی حقیقی خود مستعمل شود و موضوع حقیقی آن متروک نشده باشد یا بمعنی موضوع به غیر موضوع له اطلاق کرده شود بعلاقه یا قرینه یا سببیت مجاز آن

متحقق باشد چنانچه خر در اصل بمعنی حیوان ناطق است مجازاً بمشابهت که حماقت باشد بر مرد احمق اطلاق کنند و علاقهٔ ظرفیت چنانچه خوان خواستند یعنی طعام خواستند و علاقهٔ سببیت چنانچه اطلاق شمس بر ضوء و اطلاق کل بر جزو مثلاً انامل را اصابع گفتن چنانچه یجعلون اصابعهم فی آذانهم و اطلاق جزو بر کل مثلاً تمام سورهٔ فاتحه را الحمد گفتن و اطلاق آلهٔ شئ بر آن شئ مثلاً حرف و خط را قلم گفتن و کلام را زبان و تسمیهٔ الشئ باسم ما یؤول الیه مثل شیرهٔ انگور را شراب گفتن کقوله تعالی انی ارانی اعصر خمراً و تسمیه الشئ باسم ما کان چنانچه یتیم گفتن کسی را بعد بلوغ و تسمیه الشئ باسم مادته چنانچه تیغ را آهن گفتن و علی هذا القیاس چون بیان اقسام مجاز خالی از تطویل و تکلف نبود برای مثال آن همین قدر بسند نمود۔

مجوز بتشدید واو مکسوره روا دارنده کاری و بفتح واو تجویز کرده شده و روا داشته شده از منتخب و غیره۔

مجاهر بزای معجمه ساختگی کننده و جهاز انداز

مجس بفتحتین و تشدید سین مهمله جای دست نهادن طبیب بر نبض بیمار از منتخب و صراح بکسر میم و فتح جیم

مجلس بکسر لام جای نشستن و بفتح لام نشستن از منتخب۔

مجالس بالفتح میم و کسر لام جمع مجلس۔

مجلس نویس حضور نویس یعنی واقعه نویس دربار بادشاهی۔

مجوس قوم آتش پرست که از تابعان زردشت اند از برهان و منتخب پرستندگان ماه و آفتاب و آتش مجوسی احد آن و در قاموس رساله سربات نوشته که مجوس معرب منجگوش یعنی صغیر الاذن چون واضع دین مجوس مرد خرد گوش بود لهذا چنین گفتند۔

مجصص گچ کرده شده از لطائف۔

مجامع بفتح میم اول و کسر میم ثانی جاهای جمع شدن۔

مجداف بالکسر چوبی پهن سه پهلو که بر پهلوی کشتی می بندند و کشتی را بآن میرانند بهندی آنرا پانگ گویند از منتخب و شرح نصاب۔

مجوف بروزن مشرف بمعنی چیزی که مجوف کرده شده باشد و از اندرون خالی باشد۔

مجمجه بضم میم و فتح جیم و خای اول مشدد و کسر خای کننده از کنز۔

مجهول ناداسته شده و نوعی از فعل که فاعل آن معلوم نباشد۔

مجال بفتح جای جولان کردن میدان باشد و مصدر میمی بمعنی جولان و مجازاً بمعنی قدرت و طاقت مستعمل از کشف و منتخب۔

مجمل بفتح میم دوم فراهم آورده و در هم کرده و آنچه که بیان که معنی آن محتاج به تفصیل باشد از منتخب۔

مجهول حرف سوم باى موحده مضموم

آفریده شده و طبعی و جبلت کرده شده از منتخب۔

مجذوم کسیکه آنرا بیماری جذام باشد و آن علتی ست که خون فاسد شده اعضاء صغار میریزند۔

مجزوم مقطوع و بریده شده و بمعنی یقین کرده شده۔

مجان بالفتح و تشدید جیم مفت و بی مزه و رایگان از منتخب و شرح نصاب۔

مجون بضمتین بیباکی کردن و شوخی و هزل از منتخب۔

مجن بکسر میم و فتح جیم و تشدید نون سپر که پناه زخم تیغ و تبر ست از شرح۔

مجنون جنون زده و دیوانه و لقب قیس که عاشق لیلی بود از منتخب۔

مجانین بفتح دیوانگان و این جمع مجنون ست۔

مجمع البحرین جائی که دران دو دریا جمع شده باشند و نام مقامی که موسی و خضر علیهما السلام دران ملاقات کرده اند و آن جائیست که آنجا دریای روم و دریای فارس جمع شده اند۔

مجزو بزای معجمه بحر مسدسی ست که در اصل وضع مثمن باشد آنرا مجزو گویند باعتبار دور کردن جزوی ازان۔

مجاهده بیچ و مشقت و کوشش و با کافران جنگ کردن از منتخب۔

مجمجه بضم میم و فتح جیم و نون مشدد مفتوح جمع کرده شده و جای جمع شدن

از تجنید که بمعنی لشکر جمع کردن ست از منتخب مداره مجازاً بمعنی پامال چراکه جای جمع شدن لشکر را پامالی ضرورست۔

مجمع علیه بضم میم اول و فتح میم دوم اجماع کرده شده بران یعنی متفق علیه۔

مجنه بکسر میم و فتح جیم و تشدید نون مفتوحه نام بازاری قریب بمکه معظمه از شرح نصاب۔

مجاوبه بضم میم و فتح واو کسی را جواب دادن از منتخب و کنز۔

مجره بکسر میم و فتح جیم و رای مشدده مفتوح کهکشان و آن خط سفیدیست مشبه که در آسمان دیده میشود از منتخب۔

مجسطی بکسر میم و فتح جیم و سکون سین مهمله و کسر طای مهمله نام کتابیست در علم ریاضی مشتمل بر دلائل و اصول اشکال علم هندسه موجد آن بطلیموس ست و اصل نام علمی ست بهیئت افلاک و زمین و مقادیر حرکات و کمیت ابعاد و اجرام و بزبان یونانی بمعنی ترتیب ست زیرا که این علم پیش از بطلیموس برین ترتیب نبود و بعضی نوشته که از حکیم اقلیدس ست بالفعل که مجسطی موجود است ترجمه آن ست که نصیر الدین طوسی تحریر کرده۔

مجلی بضم میم و فتح جیم و تشدید لام مکسور روشن کننده و نام اسپ اول که از همه اسپان رهان پیشتر باشد و معمول سواران عرب چنان بود که در میدان مسابقت آمده گرو بسته بجهت امتحان همه اسپان را برابر استاده کرده یکبار گی

اسم فی تاختند هر اسپی که از همه اسپان پیش شود آنرا مجلی گویند و هر که عقب او باشد آنرا مصلی نامند از تصلیه که بمعنی سرین گرفتن ست و نمازی را که مصلی گویند ازان جهت ست که در سجود سرین بر میدارد و چون اسپ دوم سر خود را در سرین اسپ اول نهاده مصلی گویند و هر که پس از مصلی باشد آنرا مسلی خوانند و ازین ترتیب چهارم را تالی و پنجم را مرتاح بالکسر و علی هذا القیاس تا ده دوازده را نام ست و باقی را نیست چنانچه دوازدهم را که از همه پس باشد آنرا فسکل نامند و تا سکیت که اسپ دهم باشد چه اهل لغت متفق اند و در صحت فاشور و فسکل که یازدهم و دوازدهم باشند شک کرده اند از شرح نصاب۔

و بضم میم و فتح جیم و لام مشدد مفتوح جلا داده شده و روشن و آشکارا کرده شده و بفتح میم و سکون جیم و فتح لام صیغه اسم ظرف بمعنی جای زدودن و روشن و آشکارا کردن۔

مجازی بالفتح منسوب بمجاز یعنی غیر حقیقی و بضم میم جزا دهنده و پاداش دهنده از کشف۔

مجالی بفتح میم و کسر لام جمع مجلی ست که بفتح میم و فتح لام صیغه اسم ظرف ست بمعنی جای جلا که آئینه باشد یعنی مجالی آئینه ها ست و بمعنی جاها جلوه۔

مجاری بفتح میم و رای مکسور جاهای

جاری شدن چیزی و راه یافتن روان
شدن چیزی۔
مَجی بفتح میم و کسر جیم بمعنی آمدن از
شرح نصاب۔

فصل میم مع حای مهمله

مَحابا بضم اول در اصل محابات ست که
فارسیان بحذف تا استعمال کنند بمعنی
فروگذاشتن و مروت و اعانت و صلح و تنگ داشتن و
محافظت از منتخب و شرح کشف و مدار۔
محاکا بضم میم مخفف محاکات که بمعنی
با هم سخن گفتن ست از منتخب۔
مِحْذی بالکسر و ذال معجمه مفتوح آلتی ست
که بدان چرم دوزان چرم را قطع کنند
بهندی رانپی گویند از شرح نصاب۔
مُحَلّی بضم میم و فتح حای مهمله و فتح لام مشدد
آراسته شده و زیور داده شده و صفت
کرده شده و مجازاً بمعنی چهره آید از
منتخب و مدار و کنز۔
مُحَیّا بضم اول و فتح حای مهمله و تشدید
یای تحتانی بمعنی چهره انسان و غیر آن
و در آخر این لفظ الف مقصوره
بصورت یا هم می نویسند۔
محمد پسر یحیی امام محمد غزالی رحمة الله علیه
محب بضم میم و کسر حای مهمله دوست دارنده۔
مِحراب بالکسر خانه و صدر مجلس و طاق
درون مسجد که بطرف قبله باشد چون
طاق مذکور آلت حرب شیطان است
لهذا محراب نام کردند۔
محسوب بشمار آورده شده۔

مِحْلَب بالکسر و لام مفتوح و بای موحده
ظرفی باشد که شیر در آن دوشند و نیز نام
درختیست خوشبودار که تخم آن را حب المحلب
گویند از منتخب و لطائف و برهان۔
مُحْتَسِب نهی کننده از چیزهای که در
شرع ممنوع باشد و شمارنده از منتخب۔
مُحْتَجِب بضم میم و کسر جیم در پرده شونده
و پوشیده و پنهان شونده۔
مَحْمِدَت بفتح میم و سکون حا و کسر میم
ثانی و فتح دال ستایش از منتخب و صراح۔
محتشم بضم میم و فتح سین مهمله
جمع حشم انچه نیک داشته شده باشد
و بمعنی نکو نیز مستعمل۔
محاملت با هم بار برداشتن۔
محجبات بالضم و جیم مکسور و بای
موحده زنان پرده نشین۔
محاربات بفتح با رحمها جنگها و کارزارها
محاکمات بضم میم جمع محاکمه که بمعنی
رفع نمودن خصومت ست۔
محکمات بضم و کاف مفتوح آیاتی
ظاهر المعنی یعنی آیاتی که معانی آن
صریح باشد بر یک وجه۔
محاکات بضم میم با هم حکایت
کردن از منتخب۔
محبت بفتح میم ست انچه بضم
است غلط چه مصدر میمی از ثلاثی مجرد
بضم اول مستعمل نشده از تحفة است
[illegible]
محاورت بضم اول [illegible]

مقابله و رو برو شدن و برابر هم شدن
چیزی بچیزی دیگر از منتخب۔
مُحَیّات بضم میم و فتح حا و تشدید یا
جماعت زنده کرده شده۔
محاضرات بضم میم و فتح ضاد معجمه
معلومات و یاد داشته شده یا نکتهای
موافق حال و حکایات و سلوک مناسب
مقام یعنی علم تواریخ و نحوی حاضر شده نیز آمده
محاورت بالضم پاسخ دادن۔
محاورات جمع اوست۔
محمول بالمواطات باهم در اصطلاح
منطق خبر بودن از شیء بلا واسطه کلمه
دیگر یعنی بدون ترکیب کلمه دیگر چنانچه
ضارب در زید ضارب دیگر محمول بالاشتقاق
باشد و این محمول ست بواسطه کلمه
دیگر چنانچه لفظ مال در زید ذو مال که محمول
است بواسطه ذو۔
محاماة بضم از کسی دفع کردن
چیزی را و نگاه داشتن از صراح۔
محاولت طلب کردن و خواستن۔
مُحْدِث بضم میم و سکون حای مهمله
و کسر دال و ثای مثلثه نو پیدا کننده و
بفتح دال نو پیدا کرده شده و چیزی نو
گردیده و بضم میم و فتح حا و تشدید دال
مکسور دانندهٔ علم حدیث و اخبار نبوی
صلی الله علیه و آله و سلم۔
محلوج بالفتح و آخر جیم پنبهٔ بیرون
دانه پاک کرده شده۔
محمّر بضم میم و تشدید بسرخی رنگ زده

تخم مرغ از کنز۔
محامد بفتح میم اول و کسر میم دوم
ستایشها و خصلتهای نیک
این جمع محمدت ست۔
محمود حمد کرده شده و نام پادشاهی
است و نام فیلی ست از فیلان ابرهه
که بقصد هدم کعبه آورده بود و نام شخصی
که از مشاهیر سخنوران ایران بود در عهد
اکبر به هند آمده از منتخب و مصطلحات
محمد صلی الله علیه و آله و سلم بن عبد الله
ابن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف
ابن قصی بن کلاب بن مره بن کعب بن
لوی بن غالب بن فهر بن مالک
ابن نضر بن کنانه بن خزیمه بن مدرکه
ابن الیاس بن مضر بن نزار بن معد
ابن عدنان تا اینجا بالاجماع ست بعده
مختلف فیه و النضر هو ابو قریش فی قول اکثر
مطلب بضم میم و طای مشدد و مناف بفتح
میم قصی بصیغه تصغیر کلاب بکسر مره بضم
و تشدید رای لوی تصغیر فهر بالکسر نضر بفتحتین خزیمه
صیغه تصغیر مضر بضم میم و فتح ضاد نزار
بکسر معد بالکسر از کرمانی شرح صحیح بخاری و
معنی لفظ محمد بسیار ستوده شده از منتخب
مِحْوَر بالکسر و واو مفتوح صیغه اسم آله
از حور بالفتح که بمعنی گشتن ست یعنی تیر
چرخ که چرخ و دولاب بدان همی گردد
و باصطلاح هیأت خطی ست موهوم
که یک سر آن قطب شمالی و یک سر آن
قطب جنوبی پیوسته است از کشف و منتخب

محیر بضم میم و فتح حا و تشدید تحتانی مکسور نام پردهٔ موسیقی موافق کوڑے هندرار و غیر آن و بعضی گویند که پردهٔ بسینی ست
محل نظر بمقام فکر و کنایه از جای اعتراض
محتکر بالضم و کاف عربی مکسور غله فروش که بنیت گرانی غله را نگاه دارد -
محرور گرم مزاج و لاغر از منتخب
محشور حشر کرده شده یعنی روز قیامت برانگیخته شده -
محضر بالفتح و ضاد معجمه مفتوح سجل قاضی و مصدر و حاضر شدن و جای حاضر آمدن و وقت حاضر آمدن و نیک محضر کسیکه غائب را بنیکی یاد کند -
محرر بضم میم و کسر را مهمله نویسنده و آزاد کننده و بفتح راء اول نوشته شده و آزاد کرده شده از منتخب -
محشر بالفتح و شین معجمه مکسور مطلق جای گرد آمدن مردم و روز قیامت و این لفظ بفتح شین نیز آمده از صراح و قاموس و منتخب و ترجمهٔ مقامات حریری -
محذور بضم ذال معجمه آنچه از ان ترسیده شود از منتخب -
محظور بظای معجمه حرام کرده شده و منع کرده شده از منتخب -
محترز بالضم و رای مکسور احتراز کننده یعنی پرهیز کننده و خویش را نگاه دارنده از لطائف -
محبس بالفتح و سکون حای مهمله و کسر موحده و سین مهمله جای حبس و زندان -

محسوس دانسته و دریافت شده یکی از حواس خمسه و بمعنی آشکارا از منتخب و لطائف -
محروس نگاهداشته شده -
محشوش بالفتح و هر دو شین معجمه سوخته شده و آلوده شده و مکروه ماخوذ از حش بالفتح و تشدید که بمعنی افروختن آتش و چسپانیدن تیر و مراد و قضا حاجت است چنانکه در صراح و قاموس و منتخب است
محیص بروزن فعیل و بصاد مهمله گردیدن از چیزی و رستگاری یافتن و خلاص گردانیدن از لطائف -
محرص بضم میم و فتح حای مهمله و کسر راء مهمله مشدد و صاد مهمله و حرص آرا نده از نده و بفتح رای و حرص و از آن انداخته شده -
محرض بضم میم و فتح حا و کسر را مشدد و ضاد معجمه در غلانده و کسی را بر جنگ انگیزنده و بفتح را و رغلانیده شده و بر جنگ انگیخته شده -
محیض بروزن فعیل و بضاد معجمه حالت حیض از لطائف -
محض بالفتح و ضاد معجمه شیر خالص و هر چیز خالص از منتخب
محیط در گیرنده و احاطه کننده و دریا شور که تمام زمین را احاطه کرده است و نام کتابی از امام محمد در فقه از منتخب -
محظوظ بهره مند و تمتع از منتخب -
محظ بالضم بهره یاب و مجاز آسیب رسیدهٔ خشنی و سرور -
مخوف ... [illegible]

محذوف بریده شده و اسپ دم بریده از منتخب و مدار و باصطلاح عروض رکنی که از آخر آن سبب خفیف که دو حرف باشد انداخته باشند چون از مفاعیلن لن بیندازند مفاعی بماند فعولن بجای آن نهند
محرف بضم میم و فتح حا و تشدید را مهمله مفتوح برگردانیده شده از راستی یعنی کج و بکسر را برگرداننده از راستی یعنی کج کننده -
محرف بالضم و را مهمله مکسور هم مشید -
محترق بالضم و فتح تا و کسر را مهمله سوخته شونده و سوخته از منتخب -
محقق بضم میم و فتح حای مهمله و قاف اول مشدد مکسور تحقیق کننده و آنکه سخن را بدلیل ثابت کند و در عرف آنکه دلیل بدلیل ثابت کند و باصطلاح صوفیه کسیکه بر وحقیقت اشیا کما ینبغی منکشف گشته باشد و این معنی کسی میسر است که از مجاهدت بدرجهٔ کشف الهی رسیده باشد و بعین العیان مشاهده نموده باشد که حقیقت همه اشیا حق ست بغیر از وجود واحد مطلق موجودی دیگر نیست موجودیت اشیای دیگر بجز اضافت بیش نیست از لطائف و در صورتیکه قاف اول را مشدد مفتوح خوانند بمعنی آنچیز که تحقیق شده باشد و نام خطی از شش خط که ابن مقله آنرا وضع کرده است -
محقوق راست و درست کرده شده از لطائف -
محق بفتح میم و سکون حا باطل کردن

و پاک کردن و کاهیدن و کاهانیدن و سوختن گرما چیزی را و بضم میم و کسر حا آنکه حق بجانب او باشد از منتخب و لطائف و بمعنی امر معقول -
محاق بضم و بکسر و بفتح هر سه آمده که آخر ماه و ابتدای آن از شب پانزدهم باشد و بمعنی سه روز آخر ماه که دران ایام ماه ناپدید میشود از لطائف و منتخب و کشف و مدار -
محرق بضم میم و سکون حا و کسر را سوزاننده و بفتح را سوزانیده شده -
محک بفتحتین و بکسر اول و فتح حای حطی نیز بمعنی سنگ زر کش که سیاه باشد و بران آزمایش زر کنند از بهار عجم و مؤید و کشف و مدار -
محراک بالکسر بسیار حرکت دهنده و بسیار افسوس کننده و یکی از نامهای اسرافیل علیه السلام از لطائف -
محافل بالفتح جمع محفل که بمعنی جای جمع شدن مردم است ماخوذ از حفل بالفتح که بمعنی گرد آمدن است از صراح -
محال بضم اول امر نابودنی که بودن آن ممکن نباشد و بفتح اول جاهای فرود آمدن و جاهای کشادن مستعمل میشود و بمعنی مطلق جای و درین صورت جمع محل ست و محال بالفتح در اصل محاول بود لام را در لام ادغام کردند محال شد و محال بکسر میم و تخفیف لام مکر و حیله از مؤید و کشف و مدار -
محلول حل کرده شده -
محتمل بضم میم و ثانی مفتوح احتمال کرده شده

محمل بالفتح ومیم دوم مکسور کجاوه که بر شتر بندند و هودج واین صیغهٔ اسم ظرفست از حمل بالفتح که بمعنی بار برداشتن ست-

محاول بضم گرد گردنده و حواله کننده-

محجل بضم میم و فتح حا و تشدید جیم مفتوح اسپ سرخ رنگ یا سیاه که هر چهار پای او سفید باشد از منتخب-

محصل بضم میم و فتح حا و تشدید صاد مهمله مکسور تحصیل کننده و بسیار حاصل کننده و به تشدید صاد مفتوح حاصل کرده شده و به فتح میم و سکون حای مهمله و فتح صاد مهمله جای حاصل شدن-

محیل بضم میم و کسر حای مهمله و سکون تحتانی حیله‌گر-

محول بروزن مصور بواو مکسور گرداننده و حواله و سپرد کننده و بفتح واو مشدد سپرد کرده شده-

محمول بمعنی مظنون یعنی گمان کرده شده و بار برداشته شده و باصطلاح منطقیان بمعنی خبر که در مقابل مبتداست و این محمول مقابل موضوع میباشد و منطقیین مبتدا را موضوع گویند چنانچه الانسان حیوان پس انسان موضوع ست حیوان محمول ست-

محتوم واجب کرده شده و حکم کرده شده-

محتشم بالضم و شین معجمه مکسور صاحب خدم و حشم-

محرم بضم اول و فتح حا و را و حای مهمله مشدد مفتوح بصیغهٔ اسم مفعول حرام کرده شده و حرام داشته شده و نام ماه چون درین ماه در ایام جاهلیت قتال بمردم حرام بوده لهذا ماه مذکور باین اسم مسمی گردید از رسالهٔ نجوم و دیگر کتب و بضم میم و کسر رای مخففه کسیکه احرام حج بسته و بمعنی در حرم رونده و بالفتح و رای مفتوح آنکه در حرم راه یابد و آن نکاح حرام باشد و مجازاً بمعنی واقف کار نیز آید از کشف و صراح و مدار-

محن بکسر میم و فتح حا جمع محنت و بالفتح و سکون حا بمعنی آزمودن از کشف و مدار-

محزون بالفتح اندوهگین-

محجن بالکسر و جیم مفتوح چوگان از شرح نصاب-

محضرون بالضم حاضر شدگان از لطائف-

مححصن بالضم و صاد مهمله مکسور و بعده نون مردیکه زن کند از مدار و منتخب-

محیی الدین بضم میم و سکون حا و کسر یا و بضم میم و فتح حا و تشدید یای مکسور نیز صحیح-

محاسن بفتح میم و کسر سین نکوئیها این جمع حسن ست خلاف قیاس و بمعنی ریش مردان نیز از صراح و منتخب-

محو بفتح میم و سکون حا ستردن و زائل کردن و پاک کردن حروف و نقوش را از لوح و جز آن و نیز نام موضعی ست و سیاهی ماه و باصطلاح صوفیان گم نابود و زائل و معدوم شدن است وجود بنده است بشرین فارسیان بمعنی شیفته و عاشق و دیوانه نیز آمده از لطائف و چراغ هدایت و غیر آن-

محشو بفتح و شین معجمه مضموم و تشدید واو آگنده و پر کرده شده و ملو فارسیان بتخفیف نیز آورند-

محبره بالفتح و حرف سوم بای موحده مفتوح و فتح رای مهمله دوات منتخب و در صراح باتثلیث بالکسر مجاز آمده بمعنی قلمدان نیز آمده-

محفه بفتح اول و ثانی و تشدید فای مفتوحه و بکسر اول و باقی بدستور نیز شتغه هودج مانند چیزیکه کهاران بردوش برند از منتخب و مدار-

محله بالفتحتین و تشدید لام مفتوح جای فرود آمدن منزل و مقام مردم از مؤید و کشف و بضم خطا ست-

محوطه بضم میم و فتح حای مهمله و تشدید واو مفتوح و طای مهمله جای احاطه کردن و جا نگاهداشتن و جا گرد آوردن و این صیغهٔ اسم ظرفست از باب تفعیل که در و حرف علت ست سوای لام کلمه تفعایل و تبدیل نمی‌پذیرد و بفتح میم و سکون حا غلط ست چه صحیح داشتن حروف علت در صیغهٔ ظرف اجوف از ثلاثی مجرد بدون مانع ثابت نشده یا آنکه در اصل محوطه بوده باشد بفتح میم و ضم حا و سکون واو از کثرت استعمال واو الف با سه حذف شده فقط محوطه بمعنی اسم ظرف مستعمل شده است-

محرابکه عبارت از مسجد-

محاربه با کسی جنگ و کارزار کردن-

محاکمه بضم میم و فتح کاف نزد حاکم رفتن برای دفع خصومت منقصمت شده و فتح ...

محکمه بالفتح جای حکم کردن قاضی-

محجوب بروزن پرده نشین و چیزیکه در پس دروازه نهند از کشف-

محیله بضم میم و کسر حا زن حیله کننده-

محافه بضم چیزیست مانند هودج که زنان دران سوار شوند بدانکه محافه بضم میم بدون تشدید درست نباشد صحیح بتشدید فاست چراکه این صیغهٔ اسم ظرف مضاعف ست از باب مفاعلة مگر آنکه فارسیان اگر بتخفیف خوانند جائز باشد-

محجمه بالکسر و حرف سوم جیم عربی مفتوح آله حجامت کردن و آن آستره باشد کوچک که بهندی پچهنه گویند یا شیشهٔ حجام یا کدوی حجام که دران خون می‌کشند و حجامت درینجا بمعنی آستره زدن ست برای خون کشیدن و بمعنی کسب حجام عرفی نیز آمده-

محتاله بالضم زن حیله‌گر و مکاره از کشف و منتخب-

محروسه نگاهبانی کرده شده و ممالک محروسه کنایه از ملک خود ست چراکه اکثر آدمی چیز خود را حراست میکنند و در عرف کنایه از ملک پادشاهی-

محاوره بضم میم و فتح واو با دیگر کلام کردن و پاسخ دادن یکدیگر را از صراح و کنز و غیر آن-

محاصره بضم میم و فتح صاد از گرد اگرد بند کردن راه کسی از منتخب-

محترفه بالضم و دای مهمله مکسور و فا پیشه وران و صنعت گران و ذکر این در اصل صیغهٔ اسم فاعل واحد مؤنث است از باب افتعال که صفت واقع شده موصوف او مثل لفظ فرقه و جماعه همیشه محذوف میباشد ازین جهت اطلاق در معنی جمع نمایند چنانکه معتزله۔

محکیه بالفتح و کاف مکسور و تشدید تحتانی حکایت کرده شده۔

محکوم علیه و محکوم به بیان هر دو درین ترکیب ست چنانچه زید قائم پس درینجا لفظ زید را محکوم علیه گویند و لفظ قائم را محکوم به نامند بدانکه لفظ هو در عربی و لفظ است در فارسی و لفظ استین در یونانی و لفظ هی در هندی برای نسبت حکمیه دلالت میکند۔

محموده بالفتح سقمونیا کرده است تلخ و مسهل برای صفرا و بلغم از تحفة المؤمنین و برهان۔

محادثه باهم سخن گفتن۔

محتوی گرداگرد گیرنده و محیط شونده از منتخب۔

محاذی بضم اول و کسر ذال معجمه مقابل و روبرو و برابر شونده از منتخب مشتق از حذو بالفتح که بمعنی برابر کردن دو چیز ست۔

محی بضم میم و سکون حا زنده کننده در اصل محیی بود بر وزن مکرم ضمه بر یا ثقیل بود انداختند یا را ساکن کردند اجتماع ساکنین شد میان یای ثانی و تنوین یا را حذف نمودند محی ماند و بضم میم و فتح حا و تشدید یا نیز بمعنی زنده کننده و این در اصل محیی بوده ضمه بر یا دشوار بود انداختند باجتماع ساکنین یا حذف شد محی ماند درینصورت از باب تفعیل ست۔

محرابی نوعی از شمشیر و بمعنی مسجد نیز آمده۔

فصل میم مع خای معجمه

مخلی بضم اول و فتح ثانی و فتح لام مشدد رها کرده شده و خالی کرده شده از کنز و منتخب۔

مخاطب بضم میم و کسر طای مهمله رو برو سخن گوینده و گاهی مراد از ان خشم و عتاب کننده باشد و بضم میم و فتح طا کسیکه با او سخن گفته شود و بمعنی نام و لقب کرده شده و گاهی مراد از ان خشم و عتاب کرده شده نیز باشد۔

مخلب بکسر میم و سکون خای معجمه و فتح لام و بای موحده چنگال مرغ شکاری و چنگال شیر از منتخب و کنز۔

مخالب بفتح میم و کسر لام چنگالها جانوران شکاری مثل باز و چره و شیر و غیرها۔

مخرب بضم میم و فتح خای معجمه و تشدید رای مهمله مکسور ویران کننده۔

مخضب بضاد معجمه مشدد مفتوح رنگین کرده شده و وسمه بسته شده۔

مخاطبات بضم میم و فتح طای مهمله با هم کلام کردنها و گاهی مراد از ان مراسلات و مکاتبات باشد۔

مخادعت بضم میم و فتح دال مهمله مکر و فریب دادن از منتخب۔

مخادعات بضم میم و فتح دال مهمله مکر و فریبها از شمسی۔

مخدرات بضم میم و فتح خای معجمه و فتح دال مهمله مشدد زنان پرده نشین ماخوذ از خدر بالکسر که بمعنی پرده است و بکسر دال مهمله مشدده ادویه که بی خوابی و سستی اندام آرد از منتخب و صراح و کنز۔

مخالطت با کسی در آمیختن از منتخب و کنز۔

مخافت بفتح میم و فتح فا بمعنی خوف و ترسیدن از کنز و منتخب و این مصدر میمی ست از ثلاثی مجرد در اصل مخوفت بود واو متحرک ما قبل آن حرف صحیح ساکن حرکت واو نقل کرده بما قبل دادند واو در اصل متحرک بود ما قبل آن اکنون مفتوح گردید آن واو را بالف بدل کردند مخافت شد و بضم میم و کسر فا آهسته خوانده و بفتح فا آهسته خوانده شده۔

مخلاة بالکسر توبره که بدانه چیزی کرده بر دهان اسب بندند از شرح نصاب۔

مخزونات بزای معجمه و نون کنایه از پوشیده گیها و اسرارهای مخفی۔

مخطورات فکرها و اندیشهها و آن چیزها که بخاطر رسیده باشند و چیزها که در ان خوف باشد۔

مخالفت بفتح لام نه بکسر لام۔

مخافتت بضم میم و فتح خای معجمه و دو تای فوقانی بر وزن مفاعلة آهسته خواندن از قاموس۔

مخنث بفتح میم صیغهٔ نهی ست از نخفتن بر خلاف قیاس شرح عبد الواسع۔

مخنث بمعنی هیز یعنی کسیکه او را بدستکاری از رجولیت ساقط کرده باشند اسم مفعول از تخنیث که ماخوذ ست از خنث بالکسر که بمعنی سستی و تاست چون او از مردی رجولیت دور کرده شده و بالاکی و استهوار مرد اندکی باشد لهذا مخنث گفتند و خنثی بمعنی مذکور صراح و سکوریه۔

مخرج بفتح اول و سوم جای بیرون بر آمدن و بضم میم و کسر را بیرون بر آورنده۔

مخ بالضم و تشدید مغز و مغز استخوان و مجازا خلاصه هر چیز را گویند از منتخب و تحفة المؤمنین۔

مخمخه ... ومخنه پاک کرده شده از خار از منتخب۔

مخلد بضم میم و فتح لام مشدد بمعنی همیشه۔

مخطور بمعنی کنزدیک کرده شده و اندیشه و آنچه در دل گذرد۔

مخدر بضم میم و فتح خای معجمه و تشدید دال مهمله مکسور بی حس و سست کننده اندام و بمعنی در پرده نشاننده و بفتح دال مهمله مشدد بی حس و سست کرده شده و در پرده نشانیده شده۔

مخبر بالضم و بای موحده مکسور خبر دهنده و گاهی ازین لفظ چهرهٔ انسان نیز مراد باشد چرا که چهره از احوال باطن خبر میدهد و مخبر صادق عبارت از حضرت رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم۔

مُحَیِّر بضم وفتح خاو یای تحتانی مشدد مفتوح اختیار داده شده وبکسر یای تحتانی مشدد اختیار کسے دهنده ومرد نیکو تر بسیار خیر کننده وسخی۔

مُخَمَّر بروزن منور سرشته شده وتیار از منتخب۔

مُخَمَّس پنج گوشه کرده شده ونوعی از نظم که معروفست ونام نوعی از اصول موسیقی که بهندی آنرا تال گویند ونزد عجم اصول هفده است چنانکه مخمس وترکی ودویک ودورلو ثقیل وخفیف وچهارضرب ورفشان وماتین وضرب الفتح واصول فاخته وچنبر ونیم ثقیل وازفر وارقصد ورمل وهزج۔

مُخَدَّوش خراشیده شده وخراش داشته شده از منتخب ومراد ازان وسوسه کرده شده۔

مَخْرُوش خراشیده شده مشتق از خرش بالفتح که بمعنی خراشیدنست چنانکه در منتخب وقاموس واقع ست ودرین لفظ نوعی از تبدیل توافق لسانین ست درعربی وفارسی

مُخْلِص بالضم وکسر لام اخلاص کننده وبضم میم وفتح لام خالص کرده شده وبفتح میم وفتح لام جای اخلاص ومحل اتمام وهم مصدر میمی ست بمعنی رهائی وخلاصی بروزن منور بمعنی آزاد ورهانیده شده وپاک کرده شده وخلاصه کرده شده۔

مَخِیض بفتح میم وکسر خای معجمه وضاد معجمه دوغ وروغن گرفته شده از منتخب وشرح نصاب۔

مَخَاض بفتح میم وضاد معجمه درد زه یعنی دردیکه بوقت ولادت زنان را لاحق میشود وبمعنی شیر ماده که آبستن ودر نصاب مراد از فاض ابن مخاض وابن مخاض شتر بچه که بسال دوم درآمده باشد واگر بچه ماده باشد بنت مخاض نامند وبمعنی درکاری درآمدن وجای درآمدن از منتخب وشرح نصاب۔

مُخَلِّط بضم میم وفتح خای معجمه وتشدید لام مکسور آمیخته کننده وفتح لام مشدد آمیخته شده از منتخب۔

مَخْلُوط آمیخته شده۔

مِخْیَط بکسر میم وسکون خای معجمه وفتح یای تحتانی وطای مهمله سوزن و بفتح میم وکسر دوم دوخته شده از لطائف۔

مُتَخَبِّط بالضم وتای فوقانی وکسر موحده وطای مهمله خواهنده چیزی از کسے بی وسیله وسابقه معرفتی ودر شب سوال کننده از جهت شرم وعار از منتخب۔

مُخَطَّط بضم میم وفتح طای مهمله مشدد اول هرچه با خط‌ها باشد ومعشوق صاحب خط۔

مُخَبَّط بضم میم وفتح خای معجمه وبای موحده مشدد مفتوح درهم آمیخته وگاهی ازان مراد یا معنی فاسد وتباه از لطائف غرائن۔

مُخَاطِ بضم میم ودر آخر طای مهمله آب بینی از کشف وبحر الجواهر ومنتخب۔

مَخْرُوط خراشیده شده وجسمیکه بشکل گزر یعنی زردک یک سرآن سطبر ویک سرآن باریک باشد۔

مُخَلَّع بضم میم وفتح خا وتشدید لام مفتوح ویعنی مهمله خلعت داده شده۔

مَخْلُوع بیرون آورده شده وبرآورده شده

مُخْرِج بالضم وراء مهمله مکسور اخراج کننده وکنایه از بیرون آرنده از منتخب۔

مُخَادِع بضم میم وکسر دال مکر وفریب کننده

مُخَلّٰی بالطبع رها کرده شده بالطبیعت یعنی بلا تکلف وبے اندیشه۔

مُخَالِف باصطلاح موسیقیان نام شعبه بمقام عراق ومخالف کیبانه پنج نغمه باشد وآنرا بوقت زوال می سرایند۔

مُخَلَّف بضم میم وفتح خای معجمه وتشدید لام واپس گذاشته شده وبضم میم وسکون خای معجمه وکسر لام شتری که از نه سالگی درگذشته باشد از صراح وغیره۔

مُخْتَلِف بالضم ولام مکسور اختلاف کننده وکنایه از هندو چراکه هندوان باهم در اکثر مقدمات اختلاف دارند ودر مقابله متفق که عبارت از مسلمان ست ومختلَف بالضم ولام مفتوح اختلاف کرده شده ومعنی مقامی که دران اختلاف باشد که جمیعت فارسی

مَخُوف بروزن مقبول یعنی ترسیده شده ونوعی ناک از منتخب وصراح وغیره وبعضی نوشته اند که خوف مصدر لازم ست بمعنی ترسیدن نه متعدی بمعنی ترسانیدن پس صیغه اسم مفعول از وی آمدن محل تامل ست غالبا حرف جر درین لفظ مقدر باشد یعنی در تقدیر مخوف عنه باشد چنانکه لفظ مشترک که از مصدر لازم ست در حقیقت مشترک فیه بود ثم کلامه ومخوف بروزن منور صیغه اسم مفعول از تخویف ست ودرین صورت بکسر واو بمعنی ترساننده باشد۔

مَخَاوِف بفتح میم وکسر واو جاهای خوف از منتخب۔

مِخْرَاق بالکسر بمعنی دسته که از کرباس بهم تابیده وبکسے زنند از منتخب۔

مُخَرِّق بضم میم وفتح خای معجمه وتشدید رای مهمله مکسور پاره کننده واز هم درنده۔

مُخَنَّق بضم میم وسکون خای معجمه وفتح نون گلو گرفته شده۔

مَخْنُوق گلو افشرده شده۔

مَخْذُول خوار کرده شده از منتخب۔

مَخَاذِیل جمع مخذول ست۔

مُتَخَیَّل بالضم وتای فوقانی مفتوح وتشدید لام ودر فارسی بتخفیف لام مستعمل بمعنی خیال یافته شده۔

مُخَلْخَل بفتح هردو خای معجمه چیزیکه اجزایش باهم خوب چسپان ومتصل نباشد

مُخْتَال بالضم متکبر از منتخب۔

مَخَائِل بفتح میم وکسر همزه جمع مخیله که بمعنی محل خیال ست وبمعنی آثار وعلامات وجاهای خیال وگمان بردن از منتخب وغیره۔

مَخَادِیم مخدومان وبزرگان واین جمع مخدوم ست۔

مُخَیَّم بضم میم وسکون خای معجمه وفتح یای تحتانی جای برپا کردن خیمه وبضم میم وفتح خای معجمه وتشدید یای تحتانی مفتوح بروزن معظم جای استاده کردن خیمه ودر صورت اول از باب افعال ودر صورت ثانی

از باب تفعیل و فتح اول خلاصت چیزی که از شلاش مجرد گرفته شود مخام باید گوت چنانکه مقام و منام از منتخب بهار عجم و سراج ـ
مختصم بضم میم و کسر صاد مهمله خصومت کننده ـ
مختوم مهر کرده شده و مقفل و بسته کرده شده از کشف ـ
مختم بضم میم و فتح خا و تای فوقانی مشدد مفتوح مهر کرده شده و مقفل ـ
مخاتیم جمع مختوم ست و مختوم بمعنی مهر کرده شده پس بپا نهاده مخاتیم از آن ناسند که مهر بادشاه بر آنها بپا شد از شرح قصاید ـ
مخازن بفتح میم و کسر زای معجمه جمع مخزن که بمعنی جای نهادن خزانه است ـ
مخزون در خزانه نهاده شده از منتخب ـ
مخزان بالفتح نام معبد ترسایان که با سم بانی معروفست ـ
مخطو بستن خواستگاری کرده شده از منتخب ـ
مخدره بضم میم و فتح خای معجمه و دال مهمله مشدده مفتوح زن پرده نشین یا خود از خدر بالکسر که بمعنی پرده است از سراج و منتخب ـ
مخرقه بالفتح و قاف شرمندگی و تیرگی و بالکسر تیغ چوبین که بعضی قلندران از نر و نام آله بازی از لطائف و سراج و بعضی بمعنی خرقه درویشان نوشته ـ
مخیدو بفتح اول و کسر خای معجمه بنیده و لغزیده و مجازا بمعنی خراب کرده از برهان ـ
مخاصمه با هم خصومت و دشمنی کردن ـ
مخیل بضم میم و فتح خای معجمه و فتح یای تحتانی مشدد مفتوح محل تخییل که دماغ باشد چراکه دماغ جای خیال ست و بضم میم و فتح دوم و تشدید تحتانی مکسور نام قوتی ست که آنرا خیال نیز گویند ـ
مخمصه گرسنگی مفرط و سوزشی که از گرسنگی در سینه و شکم پیدا شود و مجازا بمعنی غم عظیم اضطراب انگیز مستعمل از مدار و منتخب ـ
مخمل دوخوابه نوعی از مخمل که هر دو طرف پشم دارد رنگین و ملائم یکسان باشد ـ
مخطی بالضم و طای مهمله مکسور کسیکه اراده صواب کند و بی قصدانه و خطا ظاهر گردد و خاطی کسیکه باراده خود خطا کند از سراج ـ
مخاطی بضم میم و کسر طای مهمله خطا کننده از باب مفاعله و قسمی از بلغم که مشابه آب بینی باشد ـ
مخروطی باصطلاح علم اشکال هندسی چیزیکه یک سر آن مدور و پهن باشد و سر دیگر باریک بتدریج بود چنانکه شکل گزر باشد ـ
مخلصی بفتح ربائی مخلص بالفتح مصدر میمی ست و زیادت یا مقدر بعد مصدر عربی از تصرفات فارسیان چنانچه سلامت و سلامتی و فضول و فضولی ـ

فصل میم مع دال مهمله

مداوا بالضم میم دوا کردن و درمان کردن و این مخفف مداوات ست که بمعنی درمان کردن باشد چنانچه محابا و مواسا مخفف محابات و مواسات ست از کنز ـ
مداوی بضم میم و در آخر الف بصورت یا صیغه اسم مفعول دوا کرده و درمان کرده شده از کنز ـ
مدارا بضم میم رعایت کردن و صلح و آشتی نمودن و این در اصل مدارات بود و در کلام فارسی گاهی تا از بیخ افتد و در عربی تا مستعمل ست و همچنین محابا و مواسا از منتخب ـ
مدی بفتح اول و ثانی و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی غایت و نهایت از منتخب ـ
مدحت بالکسر ستایش از سراج و کشف ـ
مداهنت بضم میم و فتح ها و فتح نون ظاهر کردن بخلاف آنچه در دل باشد از قاموس و منتخب بمعنی نفاق و دروغ گفتن و در سراج و مدارا بمعنی چرب زبانی و خوشامد و در کنز بمعنی سستی کردن ـ
مدرکات بالضم عقلها و دانشها ـ
مداوات بضم اول دوا کردن و درمان نمودن ـ
مداعبت مزاح و خوش طبعی و بازی کردن ـ
مدارات بضم میم صلح و آشتی و رعایت کردن و بفتح میم منزلهای سیر کواکب که حکما بر کره افلاک فرض کنند ـ
مدعیات بضم میم و تشدید دال مهمله مفتوح و فتح عین مهمله جمع مدعا الف در حالت جمع بیا بدل شده ـ
مدت عدت بکسر عین مهمله و تشدید دال مفتوح ایام بعد طلاق که در آن عرصه زن شوهر نکند برای مطلقه سه حیض یا سه ماه و برای بیوه چهار ماه و ده روز و برای زنان حامله وضع حمل ـ
مدیح بر وزن فصیح ستایش ـ
مدائح بفتح میم و کسر همزه که حرف چهارم است جای مدیح ستایشها و این جمع مدیح است ـ
مداد بکسر میم سیاهی دوات از منتخب ـ
مدید کشیده شده و دراز و نام بحری از عروض ـ
مد بالفتح کشش و افزونی و درازی و نظر کردن بسوی چیزی و خطیکه بر الف نویسند و خطی دراز که در حساب نویسند از منتخب و بالضم و تشدید دال مهمله نام پیمانه و آن نزد اهل عراق دو رطل باشد از سراج ـ
مدار جای دور و جای گردش از منتخب و بمعنی دائره و دوره و حلقه نیز آید ـ
مدر بفتحتین کلوخ و گاهی کنایه باشد از زمین و بضم میم و کسر دال و تشدید را جاری کننده بول از منتخب ـ
مدبر بضم میم و سکون دال و فتح بای موحده پشت داده شده یعنی کسیکه دولت و بخت او را پشت داده باشد یعنی برگشته باشد و بضم میم و فتح دال و تشدید بای موحده مکسور تدبیر کننده و صاحب تدبیر و بفتح بای موحده مشدد پرورده شده و تدبیر کرده شده و بنده که از پس مرگ صاحب خود آزاد شود از منتخب ـ
مدرار بالکسر بسیار آب ریزنده و ابر بسیار بارنده و بمعنی باران نیز آید از منتخب و صراح و شرح قصائد ـ
مداروس بسین مهمله کهنه شده

ونا پدید شده و بیرون نی وخوانده شده۔

مدارس بکسر را جمع جاهای درس گفتن جمع مدرسه از منتخب۔

مدهوش بواو معروف بروزن مسرور لفظ عربیست صیغهٔ اسم مفعول بمعنی متحیر و سرگشته وحیران از صراح ومنتخب واینکه فارسیان این لفظ را بواو مجهول بمعنی بیهوش می آرند لوی از تفریس ست چنانکه خان آرزو در خیابان نوشته که مدهوش لفظ عربیست بواو معروف بمعنی متحیر ماخوذ از دهش فارسیان گاهی واو معروف لفظ عربی را مجهول خوانند چنانکه مخوط و مدهوش پس این نوعی از تفریس باشد و لفظ مدهوش که بمعنی متحیر ست فارسیان مجازاً بمعنی بیهوش استعمال کنند۔

مدقوق کوفته شده ولاغر وباریک کرده شده از لطائف۔

مدقق کار باریک کننده ونکتهای باریک پیدا کننده ودر لطائف نوشته آنکه دلیل بدلیل ثابت کند۔

مدرک بضم میم وسکون دال وکسر راء مهمله فهمنده و رسنده و دریابنده از لطائف ومنتخب۔

مدخل بالفتح وخای معجمه نیز مفتوح دخل کردن وداخل شدن وجای دخل و در صورت معنی اول مصدر میمی ست و در صورت معنی ثانی اسم ظرف وبضم اول وخای معجمه مکسور بمعنی بخیل وبفتح خا جای۔

دخل کردن وداخل کرده شده از مؤید ومنتخب وکشف۔

مداخل بالفتح میم وکسر خای معجمه جاهای دخل بمعنی آمدنی نزد مستقبل وباهم ملتن ودر هم رفتن دو چیزی وحنای بوتهدار که زنان رعنا بر دستها بندند واماکن و بیوت را نیز گویند از مصطلحات۔

مدلبل زنان بلبل

مدلل بضم میم وفتح دال وکسر لام مشدد بدلیل ثابت کننده وبفتح لام مشدد بدلیل ثابت کرده شده

مدمل بضم میم اول وفتح میم دوم مشدد مکسور آنچه جراحت را از ریم پاک کرده فراهم آرد۔

مدلول باصطلاح اهل منطق معنی آنکه گوشید

مدعم بالکسر وعین مهمله مفتوح نام غلام آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و بمعنی بغین معجمه غلط از شرح نصاب۔

مدغم بالضم وغین معجمه مفتوح حرفیکه در مجانس خود درآمده باشد و بمعنی پیوسته و درهم رفته و درج کرده و پوشیده نیز آمده و در اصل معنی ادغام لگام در دهان اسپ آوردن ست از منتخب وصراح وغیره۔

مدام بضم شراب و بمعنی همیشه داشته شده و اسم مفعول از ادامت از صراح وکشف ومنتخب ومدار۔

مدلهم بضم میم وسکون دال وفتح لام وکسر ها سخت سیاه وتاریک از شرح نصاب۔

مدینة الاسلام لقب کوفه که دار الملک عراق عرب ست۔

مدین بفتح میم وسکون دال وفتح تحتانی نام شهریست بر کنار دریای مغرب از برهان ولطائف۔

مدائن بفتح میم وکسر همزه جمع مدینه وآن هفت شهر بودند آبادان در حوالی بابل اکنون همه خراب اند از برهان وغیر آن ودر شرح دیوان خاقانی ومنتخب نوشته که شهریست در عراق عرب تختگاه نوشیروان۔

مدهامتان بضم میم وسکون دال وفتح ها وسکون میم مشدد مفتوح وتای فوقانی باغ سبز وسیراب که از غایت سبزی بسیاهی زند از منتخب بعضی بمعنی دو برگ سبز نوشته۔

مدن بفتحتین شهرها واین جمع مدینه است که بمعنی شهر باشد

مدیون قرضدار از کشف ومدار

مدون بروزن ملون جمع کرده شده از مدار ومنتخب۔

مده ولین مده بالفتح وتشدید دال باصطلاح صرفیان حرف علت ساکن که حرکت ما قبلش موافق آن باشد چنانکه واو ساکن ما قبل مضموم ویای ساکن ما قبل مکسور والف ساکن ما قبل مفتوح باشد ولین بالکسر حرف علت ساکن سوای الف که ما قبلش مفتوح باشد۔

مدینه بمعنی مطلق شهر ونام شهر خاص که مرقد مغفرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم در آنست ولفظ مدینه ماخوذ ست از تمدن که بمعنی جمع شدنست چون انواع مردم و انواع مردم در شهر جمع می شوند لهذا مدینه میگویندش

مدرسه بالفتح وراء مهمله مکسور جای درس وتدریس از منتخب

مده بالکسر وتشدید دال ریم که از جراحت برمی آید وبالفتح وتشدید باصطلاح صرفیان حرف علت ساکن که حرکت ما قبلش موافق آن باشد چنانچه واو ساکن ما قبل مضموم از صراح وغیره۔

مدرکه بضم میم وسکون دال وکسر راء مهمله قوتیست در انسان که ادراک حقائق اشیا کند وآن عقل ست وذهن۔

مدنی بفتحتین وکسر نون باشنده شهر ومنسوب بمدینه از لفظ مدینه در حالت نسبت یا و ها حذف کرده شده است۔

فصل میم مع ذال معجمه

مذکی بضم میم وفتح ذال معجمه وتشدید کاف مفتوح گلو بریده شده وبسمل از منتخب وشرح نصاب۔

مذهب بالفتح بروزن مکتب جای رفتن وراه ومجازاً بمعنی دین وآئین و بضم میم وفتح ذال وهای مشدد مفتوح زراندود کرده شده وبکسر ها مشدد زراندوده کننده از منتخب وکنز۔

مذاب بضم میم ودر آخر بای موحده گداخته شده از کشف وبرهان۔

مذهوب زرنگار و زراندوده۔

مذنب بضم میم و سکون ذال معجمه و کسر نون گناهگار از کنز۔

مذبذب بضم اول و فتح ذال اول و سکون نون ثاني و فتح ذال معجمه ثاني متردد در میان دو چیز که به یکجا قرار نگرفته شده۔

مذلت بفتح اول و ثاني و تشدید لام مفتوح خوار شدن۔

مذ بالضم در عربي بمعني ابتداي زمان و آن زمان از منتخب و در فارسی بالضم و بالفتح بمعنی صاحب خداوند و اکثر ترکیب می آید چو اسفندارمذ از برهان۔

مذکر بضم و فتح ذال معجمه و کسر کاف مشدد یاد دهنده و بفتح کاف بمعنی مرد و نر که ضد ماده باشد از منتخب۔

مذکور اگرچه در عربي صیغه اسم مفعول است فارسیان بمعنی ذکر نیز استعمال کنند از چراغ هدایت۔

مذاق بفتح میم و تخفیف ذال معجمه چشیدن و بمعنی چشیدن گاه و محل قوت ذائقه که کام و زبان ست مذاق صیغه اسم ظرف مشتق از ذوق که بمعنی چشیدن است از منتخب و در مصطلحات نوشته که مذاق در اصل بمعنی ظرافت و اظهار شوق پیش معشوق۔

مذموم بدو زشت و آنکه او را بد گفته باشند از کشف و منتخب۔

مذاق زدن بفتح عبارتست از ظاهر نمودن بی اختیاری شوق پوش کنا

و غیر آن که در محل رغبت شهوت و مهر از چراغ هدایت۔

مذخوره ذخیره کرده شده۔

مذموم هر چیز که بد و زشت باشد۔

مذکر سماعی مردیکه مطیع زن خود باشد از مؤید و برهان۔

مذی بفتح رطوبت ست که در غلبه شهوت ظاهر میشود از بحر الجواهر۔

فصل میم مع را مهمله

مرتجا بضم میم و سکون را مهمله و فتح فوقانی و جیم امید داشته شده از لطائف

مراء بکسر جدال و ستیزه کردن خودنمائی از منتخب و غیر آن۔

مرعی بفتح میم و سکون را مهمله و فتح عین مهمله و در آخر الف مقصوره بصورت یا چراگاه و بمعنی گیاه سبز و چریدن از منتخب۔

مربی بضم میم و فتح را و تشدید با موحده مفتوح و در آخر الف بصورت یا تربیت کرده شده و پرورده شده و آنچه از قسم میوه در قوام قند یا شکر پرورند۔

مرتضی پسندیده از منتخب و کنز و لقب حضرت علی کرم الله وجهه۔

مرضی بالفتح و ضاد معجمه مفتوح و در آخر الف بصورت یا بیماران این جمع مریض ست از منتخب و بضم میم و فتح را و تشدید ضاد معجمه مفتوح بمعنی پسندیده۔

مرحبا این لفظ در عرب برای تعظیم مهمان گویند مرحب مصدر میمی ست بمعنی فراخ شدن و الف علامت نصب ست

چراکه در ترکیب مفعول مطلق واقع شده بحذف فعل در اصل چنین بود رحبت لک الدار مرحبا یعنی فراخ شده برای تو خانه فراخ شدنی پس بجهت تخفیف فعل را مع متعلق حذف کردند و نصب برای دلالت حذف آن باقی گذاشتند مرحبا باقی از...

مرایا بفتح اول و حرف چهارم یای تحتانی آئینها این جمع مرآت ست خلاف قیاس و مرائی که موافق قیاس ست مستعمل نیست از صراح و غیر آن۔

مرغ عیسی شپره و خفاش از برهان۔

مردم گیا بالفتح گیاهی باشد که بیخ آن شبیه بپیکر آدمی میباشد و بعضی نوشته که بشکل تمام جسم آدمی هم ماده و هم نر بود و برکننده آن هلا نرم بمیرد از برهان۔

مرغ مسیحا شپره و خفاش۔

مروا بضم و حرف سوم واو فال نیک از برهان و لطائف۔

مرغ قبله نما از مس شکلی نرد بصورت مرغ سازند بهر طرف که خواهند بگردانند مگر سر آن مرغ بطرف قبله قرار میگیرد۔

مرکوب سواری کرده شده۔

مرغوب پسندیده و مقبول و خواهش نموده شده۔

مرعوب بعین مهمله ترسانیده شده۔

مرعب بالضم و بعین مهمله مکسور ترساننده

مرهوب صیغه اسم مفعول از رهب درست نباشد چراکه رهب بالضم ترسیدن لازم ست و صیغه مفعول از لازم درست نباشد بجای آن مرعوب بعین مهمله صحیح باشد از رعب که بمعنی ترسانیدن است چنانکه در صراح۔

مرحب بالفتح و حای مهمله مفتوح فراخ شدن جا فراخ و فراخی سال از منتخب

مرطوب طوبت ناک و تر از منتخب

مراقب بضم میم و کسر قاف چشم دارنده یعنی امیدوار و ترسنده و مراقبه کننده و نگهبان۔

مرلوب بفتح یعنی مخلوق از لطائف۔

مرسوب تهنشسته شده و در هر چیز۔

مرکب بضم میم و فتح را و تشدید کاف مفتوح بروزن منور سیاهی نوشتن که در دوات انداخته بدان کتابت کنند و بمعنی چیزی در چیز نشانیده شده و ترکیب داده شده و بفتح میم و سکون را و فتح کاف آنچه بران سوار شوند از قسم مواشی و کشتی مگر اکثر بمعنی اسپ مستعمل گاهی بمعنی کشتی و سفینه می آید از کشف و منتخب و صراح۔

مراکب بفتح میم و کسر کاف آن چیزها که بر آنها سوار شوند۔

مرتب راست و درست کرده شده و در جه بدرجه در مرتبه و مقام هر کدام آورده شده۔

مرتکب بالضم و کاف مکسور شروع کننده در کاری سوار شونده و بعمل آرنده و گناه کننده از کنز و منتخب۔

مرتبه اول حساب کنایه از احاد ست و آن از یک تا ده باشد

مرتبهٔ دوم حساب کنایه از عشرات و آن از ده تا صدست۔

مرابطات بضم میم باهم ربط و نسبت داشتن۔

مرافعت بضم میم و فتح فا و عین مهمله پیش بردن و سخن دعوی نزد حاکم بردن از منتخب و کنز و صراح۔

مرافعات عرض داشتها که نجدمت بزرگان نویسند۔

مراسلات نامه‌ها که بسا او یان نویسند۔

مرئیات بالفتح و همزهٔ مکسوره و یای تحتانی مشدد چیزها که دیده میشوند۔

مرارت بالفتح تلخی از مؤید و منتخب۔

مرو دشت نام جائے۔

مرابحت بالفتح بای موحده و حای مهمله بسود و منفعت بیع کردن از کنز اللغات۔

مراقبت بضم میم و فتح قاف بای حذر چشم داشتن و نگهبانی و حراست از منتخب و کنز۔

مراجعت بفتح جیم بازگشتن از منتخب۔

مراغبت خواهش و رغبت۔

مرافقت بفتح فا و قاف همراهی و رفاقت کردن از صراح۔

مرحمت بفتح میم و سکون را و فتح حای مهمله و فتح میم مهربانی نمودن۔

مروت بضمتین و تشدید واو بمفتوحه مروی و مروی و این خود ست از مرء که بمعنی مرد باشد از مؤید و کشف و مزیل و صراح و بضم اول و فتح ثانی غلطی ست۔

مراعات بضم باهم چرا کردن و نگهداشتن و نگوشهٔ چشم نگریستن مجازاً بمعنی سلوک و رعایت از منتخب وغیره۔

مرامات بفتح مقاصد و مطالب۔

مرآة بالکسر و سکون را مهمله و مد الف و تای فوقانی آئینه این صیغهٔ اسم آلت است از رویت بمعنی اسباب دیدن این در اصل مرئیة بوده بر وزن مفعلة یای متحرک ما قبل مفتوح آن یا را بالف بدل کردند مرآة شد و کسانیکه مرآة بکسر میم و سکون را و فتح الف غیر ممدوده بر وزن مفعل گویند خطاست چرا که تائے این اصلی نیست که در مقام لام فعل افتد بالکسر نادره است و مرآة بالفتح و الف غیر ممدوده مفتوح بمعنی زن از منتخب و بحر آن۔

مرکب زرین پشت کنایه از شتر زرد و کوهان از شرح قران السعدین۔

مرقات بالکسر و حرف سوم قاف نردبان و زینه این لفظ را تبعاً مردم بهم نویسند از صراح۔

مرغبات بضم اول و فتح دوم و تشدید غین معجمه مفتوح بمعنی چیزها پسندیده و مرغوب۔

مرکز مثلث کنایه از زمین باعتبار ابعاد ثلاثه که طول و عرض و عمق دارد از شرح دیوان خاقانی۔

مرگ پیچ نوعی از پیچ دستار و آن چنان باشد که یک پیچ از دستار تابیده او حلقه وار بطرف گوش و گردن سه اویزند و آنرا مرگ پیچ ازان نامند که دارندهٔ آن خود را از غایت شجاعت گرفتار مرگ میدانند و این معمول بهادرانست۔

مرج بفتحتین و جیم عربی آشفته شدن کار شد فساد و تباهی گردید و نیکی بالفظ هرج بهم آید بسکون را خوانند و هرج مرج هر دو لفظ را بسکون ثانی آرند و لفظ مرج بالفتح میم و سکون را بمعنی چراگاه و زمین سبزه از منتخب و مزیل اللطائف و صراح۔

مراح بفتح و حای مهمله نرمی و دادن شتران و بمعنی جای راحت و آسایش و بالضم موضعی که شتران ابوی آن روند و آرام گیرند و بکسر میم نشاط و شادی از شرح مقامات حریری و منتخب و شرح نصاب۔

مروح بضم میم و فتح را مهمله و تشدید واو مکسوره و حای مهمله راحت و نشاط و آسایش دهنده و خوشبودار گردانده و بفتح واو راحت و آسایش داده شده از منتخب و کنز۔

مرح بفتحتین و حای مهمله سخت شاد شدن و تکبر کردن و فاسد شدن از منتخب و لطائف۔

مربح بضم میم و فتح را مهمله و تشدید بای موحده مکسوره و حای مهمله سود مند و نفع بخش۔

مرابح بفتح منافع و سودها بمعنی بریح۔

مرجوح بمعنی مغلوب۔

مرتاح بالضم و بالکسر تای فوقانی و حای مهمله صاحب راحت و نشاط و اسب بنجم از ده اسپان که تفصیل آن در مجلی گذشت از منتخب و شرح نصاب۔

مرشح بفتح شین مشدد چکیده شده و سیراب۔

مرغ مسیح خفاش که بفارسی شپره نامند گویند که چون عیسیٰ علیه السلام خواست که مرغی بسازد صورت مرغ مرتب ساخته نفس در دمید بقدرت حق تعالیٰ زنده شد لیکن چون مقصدش فراموش ساخته بود و بر و بعد ازان حق تعالی مرغے بهمان صورت پیدا کرد۔

مرغ صبح بلبل و خروس۔

مرخ بالفتح و خای معجمه درختی است که ازو آتش زنه سازند از لطائف و منتخب۔

مرکز سرخ کنایه از زمین۔

مرداد بضم و بهر دو دال مهمله نام ماه فارسی که در آن آفتاب بسنبله میباشد و اسد و آن تقریباً بهندی بهادون باشد و نام روز هفتم از هر ماه شمسی از کشف و برهان و جهانگیری و در رشیدی بفتح۔

مرتد بضم میم و سکون را و فتح فوقانی و تشدید دال مهمله از اسلام و مسلمانی برگشته شده۔

مرمد بضم میم اول و فتح میم دوم رمد کرده شده و رمد بفتحتین درد و سرخی چشم را گویند از منتخب و لطائف۔

مردد بضم میم و فتح را مهمله و فتح دال مشدده اول بازگردانیده شده۔

مرید بفتح میم متمرد و سرکش و بیرون رونده از فرمان خدای تعالی و رانده شده و بضم میم اراده کننده از منتخب و لطائف و کشف۔

مرقد بالضم و قاف مفتوح خوابگاه از لطائف۔

مرقد بالفتح و قاف نیز مفتوح خوابگاه صیغهٔ اسم ظرف از رقود که بمعنی خواب است و مجازاً قبر را گویند از کشف و منتخب۔

مربد بالکسر و بای موحده مفتوح جای بستن شتر وغیره و بمعنی جائیکه خرما و ان خشک

کنند از منتخب و شرح نصاب۔

مرقد بالکسر و فای مفتوح کاسهٔ بزرگ از شرح نصاب و منتخب۔

مرد بالفتح بے ریش شدن، از حد درگذشتن و بالضم جمع امرد و بفتحتین بدست مالیدن و در آب تر کردن و میوهٔ تازهٔ درخت اراک از منتخب و لطائف۔

مرصاد بالکسر و صاد مهمله و دال راه فراخ از کشف و مؤید و لطائف۔

مرصد بالفتح جای نگاه داشتن و موضع چشم داشت و انتظار چیزے و مراصد جمع آن از منتخب۔

مرشد بالضم و شین معجمه مکسور راه راست نماینده از منتخب۔

مرصود چشم داشته شده و از رصد معلوم کرده شده و کواکب مرصوده در فصل کاف مع الواو مذکور شد۔

مرغ بیضهٔ فولاد تصویر مرغ که از آهن ساخته بر خود فولاد نصب کنند چرا که بیضه بمعنے خود فولادی ست کذا فی المنتخب۔

مراصد جمع مرصد۔

مرزاد یعنی در لغزش مباد۔

مرگ نو مبارکباد در محلّے گویند که تشنّا زده پیدا شود از مصطلحات۔

مرور بفتحتین گذشتن و رفتن۔

مر بالضم و تشدید راء مهمله در عربی بمعنے تلخ و پدر قبیله است از عرب و صمغ و رنجے است که بهندی آنرا مول گویند و بالفتح ریسمان و کلند و بمعنے گذشتن و رفتن

و در فارسی بالفتح و تخفیف بمعنی عدد و شمار از ین سبب عدد را مر گویند و گاهے مجازاً بمعنی شمار آید و گاہے بمعنی عدد بسیار باشد و این لفظ فائدهٔ معنی حصر کند و گاهی زائد هم آید برای تحسین کلام از منتخب و لطائف و شرح نصاب۔

مرمرہ توانا و بازهره و رسن دراز جفت یافته از صراح و منتخب۔

مرغزار بفتح میم و سکون را و غین معجمه موقوف جاے را گویند که دران سبزه بسیار رسته باشد چه مرغ بالفتح نوعی از گیاه باشد که آنرا فرزد نیز گویند و بهندی دوب نامند بواو معروف و موحده از لطائف و برهان۔

مرغ آتش خوار کبک و بعضی گفته که بمعنے سمندر۔

مرغ سحر بمعنی بلبل و بعضے گفته که خروس لیکن اول اقوی ست از برهان۔

مرغ نامه بر کبوتر و هدهد۔

مریخ زحل خوار کنایه از آنگشتدان و مجمر از مؤید۔

مراعات النظیر رعایت کردن آن قسم الفاظ را که باهم مناسبت دارند یعنی اسمای چیزها را جمع نمودن که بایکدیگر مناسبت داشته باشد مثل گل و خار و بلبل و تیر و کیش و کمان و زه و قربان وغیره۔

مرکوز محکم نشانیده شده ماخوذ از رکز که بمعنی سرنیزه و جز آن در زمین فرو بردن است۔

مرجز بالضم میم و فتح را و فتح جیم عربی مشدد و زای معجمه نوعی از شعر و باصطلاح اهل انشا

قسمی از اقسام نثر که مرجز و مسجع و عاری ست پس مرجز نثری باشد که کلمات فقرتین اکثر جاها هم وزن باشند در تقابل یکدیگر بدون رعایت سجع مثال خیال ناظم بے تعلق قامت دلربائی نامور نیست و قیاس ناشر بے تمسک کاکل مو میانے نامربوط و علی هذا القیاس مثال دیگر از نثر مرجز نثری راست حرف اوقات بی فکر واهب کارساز و ترجیح انفاس بے ذکر قادر کردگار مفرّت تمام و خسر کمال دارد عنایت قادر تدبیر و عواطف واهب کریم نصیب حال و قرین کار باد و این قسم نثر بسیار قلیل الاستعمال ست مسجع عبارتیکه کلمات فقرتین یک جا یا زیاده در مقابل چنان واقع شوند که قافیه متواتر شده و عاری آنکه از شرائط مرجز و مسجع عارے بود لیکن با سلاست آن متانت هم باشد۔

مرز بالفتح و در آخر زای معجمه زمین و بعضے گفته که زمین آبادان قابل زراعت و بمعنی سرحد و بمعنی خیابان و بمعنی موش بالضم سوراخ مقعد و بمعنی مجامعت نیز آمده از برهان و مدار و سروری و لطائف و جهانگیری۔

مرغز بفتح میم و سکون را و مهمله و فتح غین معجمه و زای معجمه نام موضعی در ولایت۔

مرکز میان چیزی و محل استاده کردن چیزی و نقطه که میان دائرهٔ پرکار باشد در اصل این لفظ صیغهٔ اسم ظرف از رکز بالفتح که بمعنی چیزی نوک دار مثل نیزه و جز آن

در زمین فرو بردن ست پس نقطهٔ دائرهٔ پرکار را بهمین جهت مرکز گویند که آن جای ست که نوک پرهٔ پرکار را دران فرو برده پرهٔ دیگر دائره می کشند و مرکز خاک عبارتست از زمین یا وسط کرهٔ ارض۔

مرؤس بفتح میم و سکون را و ضم همزه و سکون واو و سین مهمله تابع و خادم و کنایه از رعیت۔

مرس بفتحتین و سین مهمله بمعنی رسنیکه در گلوی اسپ و سگ وغیره بندند از چراغ هدایت و در برهان چنین نوشته که مرس بالفتح نام میوهٔ می خوش و بعربی بدست مالیدن و مکیدن طفل انگشت را و بفتحتین طبیب بکمال و در منتخب نوشته که مرس بالفتح مرد بسیار ممارست کننده و درمان کننده و تر کردن خرما در آب و انگشت خائیدن کودک و دست بمندیل پاک کردن و در وش و نوی و بفتحتین بمعنے رسن و رسن آویختن از دلو۔

مرزنجوش بفتح میم و سکون را مهمله و فتح زای معجمه و سکون نون و ضم جیم عربی و واو معروف و شین معجمه معرب مرزنگوش و آن نوعی از ریحان ست که خوشبودار باشد و زلف و خط معشوق را بدان تشبیه کنند بهندی دونا گویند در اصل مرزه گوش بود چه مرزه بمعنی موش ست چون برگش شبیه گوش موش باشد لهذا باین اسم مسمّی گشت از رشیدی و کشف و منتخب و رسالهٔ معربات۔

مرتعش بضم میم و سکون را و فتح فوقانی و کسر عین و شین معجمه رعشه دار و لرزان از لطائف -

مرعش بالضم و فتح عین مهمله و شین معجمه نوعی از کبوتر که در هوا معلق میزند و حلقه میشود از منتخب و بعضی نوشته که این نوع کبوتر اکثر نامه بر باشد -

مرغش بالفتح و غین معجمه مفتوح شهریست در شام از منتخب -

مرغیش بالفتح بمعنی ریش بکر امی خمی و بعرض گس و بمعدل مرزیا چرا که نامی مجمه بشین معجمه تبدیل میبابد چنانکه درجواهر الحروف

مرشوش هر دو شین معجمه چکیده شده و پاشیده شده از آب و غیر آن از صراح -

مرصوص بالفتح و هر دو صاد مهمله استوار کرده شده و بنا با ارزیز برآورده شده از منتخب

مرتاض بضم میم و تای فوقانی و ضاد معجمه ریاضت کننده و صاحب ریاضت و باصطلاح اهل تصوف ریاضت بمعنی رام کردن نفس سرکش ست و رنج کشیدن در عبادات و علم و هنر از منتخب -

مربض بفتح میم و سکون را و کسر بای موحده و ضاد معجمه جای گوسپندان از منتخب و شرح نصاب -

مروض بفتح میم و ضم را مهمله ریاضت داده شده و رام نموده شده و در لطائف بضم میم و فتح را و واو مشدد و مفتوح ریاضت داده شده و بواو مکسور ریاضت دهنده -

مرض بفتحتین بیماری از منتخب -

مرط بالکسر و طای مهمله گلیم از صوف و خز و جز آن از منتخب و در مهذب نوشته که نوعی از چادر ست -

مربط بالفتح و بای موحده مکسور جای بستن خصوصاً مکان بستن حیوانات و بالکسر چیزیکه بدان چیزیرا بندند از منتخب

مرتع بفتح میم و سکون را و فتح فوقانی و عین مهمله چراگاه و سبزه زاریکه بهائم در ان چرند و چراگاهیکه آب و علف در ان بسیار باشد از کشف و منتخب و صراح -

مراتع بفتح میم و کسر فوقانی چراگاهها چهارپایان این جمع مرتع ست از منتخب -

مرقع بضم میم و فتح را و تشدید قاف مفتوح کتاب تصاویر و خرقه درویشان چراکه این هر دو چیز رقعه رقعه و پاره پاره بهم جمع کرده شده میباشد از کشف و غیر آن -

مربع بفتح موحده مشدده هر چیز که چهار گوشه باشد و هر چیز که عرض و طول آن برابر باشد و نوعی از نشست امرا و سلاطین که متعارف ست و نوعی از نقش تعویذ که شانزده خانه دارد -

مرابع بفتح میم و کسر موحده منزلها و مکانها -

مرصع بفتح صاد مهمله مشدد اسم مفعول از ترصیع مادهٔ آن رصع بفتحتین بمعنی پیوستن چیزی و در استعمال بمعنی آنچه که دران جواهر بسته نشانده باشند و بمعنی نظم و نثری که الفاظش با هم مقابل

خود هم وزن و هم سجع باشند -

مرصوع بمعنی مرصع -

مرتفع بالضم و فای مکسور بلند شونده و بلند و از جای بیرون شونده و بفتح فا برداشته شده -

مرجع بفتح میم و کسر جیم جای بازگشتن از صراح -

مرفوع بلند داشته شده و برداشته شده و رفع کرده شده و حرکت رفع داده شده از منتخب و کنز -

مروع بضم میم و فتح سوم مشدد ترسانیده شده و نگاهداشته الروع الفزع از قاموس و لطائف -

مرتبه جمع آن مراتب مقام و درجه و طبق و ایوان -

مرغ بالفتح و غین معجمه نوعی از گیاه که بتازی آن را رویه گویند بغایت سبز و نازک باشد بعضی دوب گویند و بعضی بمعنی غلط دانسته مشهور در علف بجز آن و بالضم بمعنی آفتاب و هر طایر که بال و پر و منقار دارد و نوعی از مراحی و بفتحتین در لب آب دهن را گویند از رشیدی و منتخب و برهان و کشف و مرغ سروری و جهانگیری و صاحب بهار عجم نوشته که خاص خروس را مرغ گفتن اصطلاح هندیانست -

مراوغ بضم میم و کسر دال روباه که کشتنده و فریبنده لقبای خدا و دیگری معنی شریک باشد -

مروق بضم میم و فتح رای و فتح واو مشدد صاف کرده شده و مصفا و

شراب پالوده که اصلاً غش در ان نبود و بکسر واو رواق سازنده یعنی معمار و کسیکه پرده بر سقف خانه بندد و بکسر اول و سکون دوم و فتح سوم و رشگفت آوردن و خوشحال ساختن از لطائف و منتخب -

مراق بکسر میم و تشدید قاف اصل نام پرده غشائی ست که زیر جلد محسوس شکم ست و زیر آن صفاق و زیر آن پرده ثرب ست که بر معده و جگر و طحال و امعا محیط ست چون مادهٔ سودا در معده یا طحال وغیره جمع شود نفخ در پردهٔ مراق واجب کند پس اجزاء از ان مادهٔ سودا و تصاعد کرده بدماغ رسیده باعث اختلال حواس و خیالات فاسد میشود و لهذا سبب این مرض را که مالیخولیای مراقی همین فقط مراق نامند و بعضی نوشته که صاحب این مرض را بسبب تصاعد ابخرهٔ متکاثره گردن گنده و سطبر میشود و سوزش شانه هم لازم

مرفق بالکسر و فای مفتوح آنچه که بر تکیه گاه ساعد یا بازو ست و بفتح میم نیز آمده از منتخب و صراح -

مرق بفتحتین شوربا از منتخب و شرح نصاب -

مراهق بضم میم و کسر ها کودکی که نزدیک بلوغ رسیده باشد از منتخب -

مرافق بضم میم و کسر فا همراه و رفاقت کننده و بفتح میم و کسر فا بمعنی آنچها و آن چیزها که بدان نفع یابند کذا فی العراق -

مرزنگوش بالضم نام سبزه و انشرح قران

مرده ریگ بالضم و یای مجهول و کاف فارسی ناچیز و فرومایه چیزی و چراغ بیت آ... و در لطائف و برهان بمعنی فرومایه و وامانده یعنی چیزی را گویند که از مرده بازمانده باشد و آنرا بعربی میراث گویند و مرده ریگی نیز آمده۔

مرغ زیرک مرغیست معروف که برود پا از درخت آویزان شده باواز بلند حق حق گوید و بعضی طوطی نیز نوشته اند و بعضی مراد از ابلیس دانند و بعضی از زاهد و عارف مراد نمایند از لطائف

مرغ شب آهنگ بمعنی بلبل

مرکز خاک کنایه از زمین یا میان اندرون زمین۔

مردمک سیاهی کوچک که در میان سیاهی چشم میباشد و مردمک آنرا بدین سبب گویند که صورتی کوچک بشکل آدمی دران مینماید و ازین جهت در عربی انسان العین گویند و بدین جهت در هندی پتلی نامند اگرچه درین زمان پتلی در هندی سیاهی کلان را گویند و آن سیاهی کوچک در حقیقت پتلی همان ست که از آن تل نامند۔

مرجل بالکسر جیم عربی مفتوح بمعنی دیگ مسین بزرگ از کشف و منتخب۔

مرتجل بالضم میم و فتح فوقانی و فتح جیم عربی شعر و خطبه که بدیهه گفته شده و لفظیکه از معنی بمعنی دیگر بی مناسبت نقل کرده شده باشد با وجود علاقه معنی اول از منتخب و دیگر کتب

مرغول بر وزن مقبول پیچ و تاب و بمعنی موی پیچیده و آواز مرغان نوعی از آواز خاص مطربان که با پیچیدگی باشد از بهار عجم و برهان و رشیدی و جهانگیری۔

مرسل بضم میم و فتح سین مهمله فرستاده شده و بمعنی نبی صاحب کتاب الله۔

مرسول این لفظ من حیث اللغت عربی صحیح نیست بجای لفظ مرسول لفظ مرسل بفتح سین مهمله بمعنی فرستاده شده استعمال باید کرد از بهار عجم و لفظ مرسول بمعنی فرستاده شده در هیچ کتابی یافته نشده چرا که اسم فاعل و اسم مفعول از رسالت که مصدر ثلاثی مجرد ست در کلام عرب مستعمل نشده۔

مرفه الحال بضم میم و فتح را و مهمله و تشدید فای مفتوح و حای مضموم و سکون لام آسوده حال و خوش معاش از مدار۔

مراحل بفتح میم و کسر حا منزلها و این جمع مرحله است از منتخب۔

مربع مستطیل جسم چهارگوشه دراز دارنده چنانکه تقطیع کتاب باشد۔

مرسوم آئین کرده شده و نشان کرده شده و گاهی مراد از لفظ مرسوم درماهه و روزینه باشد زیرا که هرچه امرا و سلاطین برای کسی معین کنند آنرا در دفتر نشان کنند از... بهار عجم

مراسم نشانها و آئینها از منتخب و غیر آن

مرجوم رانده شده و سنگسار کرده شده از منتخب و غیر آن۔

مرمسم بضم میم و کسر سین مهمله نقش گیرنده از منتخب۔

مرام بفتح مراد و مطلب مرام صیغه اسم ظرفست مشتق از روم بالفتح که بمعنی طلب جستن و قصد ست از قاموس و منتخب و صراح۔

مردم بمعنی یک آدمی و بسیار آدمیان زیرا که این لفظ را بمعنی مفرد و جمع هر دو استعمال کنند و سیاهی چشم که محل بصرست و مردمک تصغیر آنست از بهار عجم و رشیدی و مدار۔

مرخم بضم میم و فتح را و خای معجمه مشدد مفتوح نرم گردانیده شده و کلمه منادی که حرف آخر آن انداخته شده باشد بجهت تخفیف و نمونه او بیان هر کلمه که حرف آخرش انداخته شده باشد منادی بودن آن ضرور نیست۔

مراحم مهربانیها جمع مرحمت۔

مراهم مرهمها که بر زخم نهند۔

مرتهن بضم میم و فتح فوقانی و کسر ها گرو دهنده و گرو گیرنده و میر نور الله در شرح گلستان نوشته که چون ارتهان بمعنی قبول نمودن رهن ست بایدکه مصدر لازم باشد پس صیغه مفعول نمودن مستعمل و صیغه اسم فاعل درین عبارت بشکل او مرتهن راست نمی آید مناسب درین محل مرهون ست مگر آنکه مرتهن بفتح های بحذف و ایصال مثل مشترک که اصلش مشترک فیه است مرتهن فیه ملاحظه نمایند و حاصل آن عبارت مرهون شود مگر چون صاحب هدایه لفظ ابتیاع را که بمعنی قبول نمودن بیع ست متعدی استعمال نموده و کالای خریده را متاع بصیغه مفعول آورده و همچنین اشترا را نیز متعدی آورده مشتری بالفتح را بمعنی مبیع استعمال کرده پس مرتهن بصیغه مفعول درست باشد

مرکن بکسر میم و سکون را و فتح کاف عربی بمعنی تغار و لگن از صراح و منتخب۔

مردان بضم میم و سکون را و بعده دال مهمله بمعنی کودکان ساده رو این جمع امرد ست

مرهون گرو کرده شده۔

مرجان بالفتح مروارید خرد و لولو بمعنی مروارید کلان از تفسیر بحر مواج و صراح و قاموس و صحیح یکی ازین لغات عربی بمعنی جوهر سرخ رنگ که بهندی مونگا گویند نوشته بلغات معتبره فارسی مثل فرهنگ جهانگیری و رشیدی هم یافته نشده مگر در برهان نوشته که مرجان در عربی بمعنی مروارید خرد ست و بمعنی جوهر سرخ رنگ نیز عربیست و در مدار هر دو معنی آورده و در منتخب نوشته که مرجان مروارید خرد و بمعنی بسد نیز آمده ظاهرا این معنی فارسی ست زیرا که در لغت عرب این معنی یافته نشده تم کلامه و مسموع ست که مرجان بمعنی جوهر سرخ رنگ ست در آب دریای شور مثل نباتات میروید چون از آب بیرون آرند سنگ می گردد و گاهی مثل چوب کرم خورده میشود و بیخ مرجان در ادویه با... مستعمل آمده

مرزبان بالفتح و حرف سوم زای معجمه موقوف سیندار و مالک زمین چرا که مرز در فارسی زمین را گویند و کنایه از حاکم و پادشاه و نگاهدارندهٔ سرحد و بفتح زای معجمه معرب آنست از برهان و جهانگیری۔

مرغ سلیمان هدهد از برهان۔

مرغ مجنون مرغیکه در موی سر مجنون آشیانه کرده بود۔

مرغ زرین مرغیست برابر ماکیان مشابه بقبل و دراج و اندکی بطاوس نیز مشابهتی دارد و پرو بالش مانند زر درخشان و لعلان میدارد و گرپون و سبزی مائل میباشد و کاهی نیز سپید دارد۔

مرغ آمین بالف ممدوده ستاره ایست کف الخضیب زیرا که نزد منجمین مقرر است که هر کس که وقت طلوع کف الخضیب دعا کند مستجاب شود و در مصطلحات نوشته که فرشته ایست که در هوا پرواز کند و همیشه آمین گوید هر دعائیکه با مینش رسد مستجاب شود۔

مرغ شبخوان کنایه از بلبل چرا که اکثر در ایام بهار بوقت شب آواز میکند۔

مرو شاهجهان نام شهریست از خراسان

مرو میدان کنایه از حریف مقابل

مربع نشستن چار زانو نشستن چرا که طور نشستن امرا و سلاطین ست۔

مرگ نو در مصطلحات بمعنی فتنهٔ تازه نوشته است و بعضی بمعنی عشق نوشته اند۔

مرغوب بالفتح و جیم مضموم و تشدید واو

امید داشته شده از منتخب۔

مرغ حق گو مرغیست که شبها بدو پا از درخت آویزان شده باواز بلند حق حق گوید و آنرا مرغ زیرک نیز گویند از برهان۔

مرو بالفتح بروزن سرو نام شهریست از خراسان و نام گیاهیست خوشبو دار از برهان

مره بالکسر و تشدید را صفرا که خلطی ست زرد و رنگ تلخ مزه از جملهٔ اخلاط چهارگانه و بمعنی قوت و توانائی و عقل و بالفتح و تشدید بمعنی یکبار از منتخب و صراح و کنز۔

مراره بالفتح میم و هر دو رای مهمله زهره هر حیوان که بهندی آنرا پته گویند از منتخب و شرح نصاب۔

مرصوص هر دو صاد مهمله با رزیر استوار کرده شده۔

مرتبه بالضم میم و فتح را و تشدید فوقانی مفتوحه درست کرده شده و درجه بدرجه داشته شده

مرده بفتحات پر سه حرف اول در عربی بمعنی دیوان سرکش و تمردان و سرکشان این جمع مارد است از منتخب و بفتح میم و سکون را در فارسی بمعنی شجاع و بها در و بالضم معروف و مجازا بمعنی عاشق آید۔

مرغوله بالفتح پیچ و تاب موی پیچیده و آواز مرغان و نوعی آواز خاص مطربان که با پیچیدگی باشد از بهار عجم و برهان و رشیدی و جهانگیری۔

مرد حد بالکسر واو و حای مهمله هر دو مفتوح بادکش و باد زن این صیغهٔ اسم آلت است از روح که بالفتح باشد بمعنی آسایش نسیم

از مؤید و بهار عجم و منتخب۔

مرسله بالضم و سین مهمله و لام هر دو مفتوح فرستاده شده و آویخته کرده شده و زیوریست که زنان در گلو آویزند ظاهرا بهندی آنرا مالا گویند از بهار عجم و کشف۔

مرسوله بمعنی فرستاده شده غلط است و بجای آن صحیح مرسلاست بفتح سین زیرا که این از مصدر ارسال آمده است نه از رسالت از مزیل۔

مرضعه بالضم و ضاد معجمه مکسوره و فتح عین مهمله زن شیر دهنده اطفال را یعنی دایه۔

مرحله بفتح میم و فتح حای مهمله منزل گاه و کوچگاه و منزل و بمعنی جای رخت و اسباب ماخوذ از رحل بالفتح بمعنی پالان شتر و رخت و اسباب است و هم بمعنی پالان نهادن بر شتر و کوچ کردن از منتخب و کنز و بمعنی مقدار مسافت چهار فرسنگ و نوعی از عمارات که پیرامون قلعه جنگی ساخته و بران نشسته جنگ کنند۔

مراغه بفتح میم و غین معجمه نام شهر از ولایت آذربیجان و در عربی بمعنی غلطیدن جانور نیز ست خواه طائر باشد خواه چهارپایه و درین صورت اسم ظرفست از روغ بالفتح بمعنی غلطیدن حیوان از قاموس و صراح و منتخب و بهار عجم و کشف و برهان۔

مراقبه بضم میم و فتح قاف نا پسند داشتن و نگاه داشتن چیزی را و ترسیدن و گردن فرو انداختن و باصطلاح صوفیه دل ست با خدا و غیبت از ما سوا۔

مرصود از رصد معلوم کرده شده بدانکه کواکب مرصوده یک هزار و بیست و دو ستاره ثوابت اند که اهل هیئت از قوانین رصد معلوم کرده اند و چهل و هشت صور که بر فلک مرتسم ست از انها مرکب اند و تفصیل آن صور در فصل های موحده مع سین مهمله مذکور شد۔

مرافعه دعوی پیش حاکم بردن۔

مروه بالفتح و واو مفتوح کوهی ست در مکه معظمه از منتخب۔

مرثیه بالفتح و کسر ثای مثلثه و فتح یای تحتانی صفت مرده از کشف و صراح و مدار و منتخب و بسین مهمله نوشتن و تشدید تحتانی خواندن خطا ست۔

مراتب ستّه باصطلاح صوفیان اول احدیت که اعتبار ذات فقط ست و بعالم غیب نیز مسمی میگردد و بقول بعضی وحدت که مسمی بتعین اول و برزخ کبری و قابلیت محض میشود و ثانی احدیت که اعتبار ذات ست باسما و صفات آن تفصیلا ثالث ارواح مجرده که عبارت از عقول عالیه و ارواح ابشریه است رابع ملکوت که مادی از نفوس سماوی و بشریه است و آنرا عالم مثال هم گویند خامس عالم ملک که کنایه از اجسام و اعراض باشد و بعالم شهادت نیز مسمی میگردد سادس عالم انسان کامل که محل جمیع مراتب ست۔

مراتب چهارگانه شریعت و طریقت و معرفت و حقیقت۔

مرغان اولی اجنحه بضم الف وکسر لام وفتح الف وسکون جیم وکسر نون وفتح حای مهمله طائران صاحب بازوها واین کنایه است از فرشتگان

مرکبات امتزاجیه از یازده تا نوزده وغیر امتزاجیه از بیست و یک تا نود و نه۔

مرتقی بالضم وقاف مکسور بلند شونده و بالا رونده۔

مرهی بالفتح و واو مکسور روایت کرده شده۔

مرطی بالفتح اشتر لیکن در شرح نصاب یافته شده۔

مردم آبی نوعی از حیوان آبی است که بصورت انسان میباشد سفید پوست نهایت نازک اندام۔

مرتشی بالضم وشین معجمه مکسور رشوت ستاننده از منتخب۔

مروتی مروت ورعایت۔

مربی پرورش کننده وبفتح بای مشدده ودر آخر الف بصورت یا پرورده شده وانچه از قسم میوه در شیرهٔ قند پرورده کنند۔

مرضی بفتح اول وکسر سوم صیغهٔ اسم مفعول بمعنی پسندیده وبضم میم وفتح را وتشدید ضاد معجمه مفتوح ودر آخر الف بصورت یا نیز بمعنی پسندیده۔

مری بفتح میم وکسر را وتشدید یا بروزن امیر تحتانی ست بصورت روده اندرون گلو که راه آب وطعام است وتصغیر آن که منفذ روشنست بالا

مری مذکورست بمعنی گوارا وبضم وبضم میم وتشدید یا وتشدید را مهمله چیزیست که بفارسی آنرا آبکامه وبهندی کانجی نامند وآن آبی باشد که دران غلهٔ مطبوخ انداخته ترش کنند وبکسر نون ویا مجهول در فارسی کوشیدن وستیزه وبرابری کردن باکسی در مرتبه از منتخب وبحر الجواهر وکشف وبرهان وصراح ولطائف وکنز۔

مرتضوی بضم میم وفتح تا وفتح ضاد معجمه منسوب بمرتضی علی کرم الله وجهه هر لفظیکه در آخر آن الف مقصوره باشد چون یای نسبت در آخر آن آرند الف را بواو بدل کنند در عربی یای نسبت را مشدد خوانند ودر فارسی مخفف۔

مراعی بضم میم وکسر عین مهمله رعایت کننده ونگهبانی کننده وچراننده وبفتح میم سبزه زارها که ستوران را در ان چرانند و بمعنی چرانیدن شدگان وبمعنی رعایتها نیز آمده۔

مردی بکسر میم وکسر دال بمعنی مهمله بمعنی چوبی دراز که ملاحان کشتی را بدان رانند از منتخب۔

مربع طولانی هر چیز چهار گوشه که طولش از عرض آن زیاده باشد۔

مرئی بفتح میم وسکون را وکسر همزه بمعنی دیده شده این صیغهٔ اسم مفعول ست از رویت ودر اصل مرئوی بود بروزن مفعول واو ویا در یک کلمه بهم آمدند واو را یا کردند ویا را در یا ادغام ساختند وما قبل یا را بکسر بدل

کردند برای مناسبت یا مرئی شد۔

مرائی بضم ریا کننده نعوذ بالله وآن صیغهٔ اسم فاعل ست از ریا که مصدر قلیل الوقوع از باب مفاعله است ودر اصل مرائی بروزن مقارب بود ضمه بر یا ثقیل بود انداختند اهل عربی بجهت التقای ساکنین که یا وتنوین ست یا را حذف کنند وفارسیان بجهت عدم استعمال تنوین حذف یا روا نمیدارند۔

مرجان حبشی قسمی از مرجان که از طرف جنوب جزائر سراندیب آرند۔

مرجان مرسولی نوعی از مرجان که تیره رنگ وناقص باشد۔

مرکب تقییدی آن مرکب را گویند که صفت وموصوف باشد چون جل قائم یا مضاف الیه چون غلام زید درین هر دو صورت موصوف ومضاف مقید بصفت خود ومضاف الیه خودست۔

مرطولی شخصی فربه طبعی فراخ که فربهی او بدون اسباب ظاهری باشد۔

مرازی بفتح میم وکسر زای مثلثه جمع مرزبه

مرگی بالفتح وکاف فارسی بمعنی وبا از مصطلحات

فصل میم مع زای معجمه

مزکی بضم میم وفتح زا وتشدید کاف مفتوح ودر آخر الف بصورت یا زکوة داده شده وپاک کرده شده از منتخب

مزایا بالفتح افزونیها جمع مزیت که بمعنی افزونی وفضیلت ست مجازاً بمعنی مطلبها وانعامات مستعمل میشود۔

مزیب بضم میم وفتح زای معجمه وتشدید تحتانی مفتوح وبای موحده آراسته وزیب داده شده واین لفظ صناعی ست ماخوذ از زیب که کلمهٔ فارسی ست از عالم مزلف ومستشدر ومالیب۔

مزاحمت بفتح حای مهمله تنگی نمودن بر کسی از منتخب۔

مزلت بفتح میم وکسر زای معجمه وتشدید لام لغزیدن وبفتح زای معجمه جای لغزیدن

مزخرفات بضم میم وفتح دوم وسکون خای معجمه وفتح را مهمله جمع مزخرف بمعنی دروغهای که مثل راست آراسته شده باشند از صراح وغیره

مزیت بفتح میم وکسر زای معجمه وتشدید یای تحتانی مفتوح افزونی وزیادت وفضیلت از منتخب ومؤید وصراح وبضم میم وفتح زای معجمه وتشدید تحتانی روشن زینت مالیده شده ودر بعض نسخ توقیعات کسری بجای این لفظ مزین نوشته است واین اصح ست۔

مزجات بالضم اندک بی اعتبار از کنز وامیر نور الله در شرح گلستان نوشته که مزجات صیغهٔ اسم مفعول ست بتای تانیث از ازجا و ترجیه مثل اعلا وتعلیه بمعنی چیزی را بسهولت از جای بجای بردن چون متاع قلیل بسهولت از جا بجای برده میشود لهذا متاع قلیل را بضاعت مزجات گویند مؤلف گوید بر تقدیر یکه از ازجا باشد که باب افعال

دراصل مزجیة بود بروزن مکرمة یا بجهت فتح ماقبل الف گشته مزجات گردید چونکه لفظ بضاعت بسبب وجود تای مونث لفظی ست لهذا الفظ دراینجا مزجات که صیغهٔ مونث ست صفت آوردند۔

مزاولت چیزی را با چیزی قرین کردن از کشف و در کنز در چیزی کوشیدن و در صراح رسیدن بکاری۔

مزاحفات بضم میم و کسر حای مهمله و فتح فا بحوری که در آنها زحاف واقع شده باشد و زحاف بکسر اول باصطلاح عروض افتادن و ساقط شدن یک حرف یا دو حرف از رکن اصلی بحری یا زیاده شدن حرفی بر رکن اصلی۔

مزگت بالکسر و کاف فارسی نیز مکسور و تای فوقانی بمعنی مسجد از جهانگیری۔

مزدوج بالضم با دال مهمله و واو مفتوح و جیم بهم قرین و بهم آمیخته شده و باصطلاح اهل بدیع بمعنی مثنوی۔

مزاج بکسر آمیزش و باصطلاح اطبا کیفیتی که از آمیختن چیزها بهم رسد مثلاً رنگ سرخ که از آمیختن برگ تنبول و کتهه و چونه پیدا شود و سرشت و طبیعت انسان را بهمین سبب مزاج گویند که کیفیتی ز امتزاج عناصر اربع بهم میرسد۔

مزیج بکسر میم و یای مجهول و جیم عربی آمیخته مزج بالفتح و جیم آمیختن از منتخب۔

مزاح بکسر میم و حرف دوم زای معجمه و در آخر حای مهمله با هم خوش طبعی کردن و بضم میم خوش طبعی از منتخب و در صراح بالضم و بالکسر مصدر است بمعنی لاغ و خوش طبعی کردن۔

مزید بفتح زیادتی و افزونی و افزون کرده شده و در صورت معنی اول و دوم مصدر میمی ست و بمعنی سوم اسم مفعول ست از زاد یزید زیادة که اجوف یائی باشد مثل باع یبیع از منتخب و کشف۔

مزرد بضم میم و فتح زای معجمه و تشدید راء مهملهٔ مفتوح زره پوش۔

مزادن بفتح و در آخر دال مهمله نوشته دالن و بضم میم زیاده کرده شده از لطائف

مزعفر بضم میم و فتح زای معجمه و سکون عین مهمله و فتح فا زعفرانی زرد رنگ و لونی از پلاو شیرین که برنج آن زعفران وغیره رنگ کنند۔

مزامیر بفتح میم اول نیهایی که آنرا بنوازند جمع مزمار بالکسر که بمعنی نای ست از منتخب و در عرف جمیع ساز مطربان اگویند۔

مزدور بالضم مرکبست از لفظ مزد که بمعنی اجرت ست و کلمهٔ ور که بمعنی صاحب خداوندست بجهت رفع ثقل ما قبل واو را ضمه داده واو را ساکن کردند و بفتح میم که مشهور ست خطاست از برهان۔

مزوره بروزن منوره آنچه از قسم غذای برای تسلی بیمار بپزند و طعام زرهم که مریض را دهند بکسر واو مکر و فریب کننده و دروغگو

مزمار بالکسر نی که آنرا بنوازند از منتخب و شرح نصاب۔

مزر بسخت و صلب از صراح۔

مزار بفتح جائی یارت اکثر اطلاق این لفظ بر قبر کنند از منتخب۔

مزمر بکسر میم اول و فتح میم دوم سانه عود که بنوازند از منتخب و در لطائف بمعنی بربط نیز نوشته که مخفف مزمار ست که بمعنی نای باشد۔

مزّ بالفتح و تشدید زای معجمه مکیدن و بالضم مزه ترش و شیرین بهم آمیخته که آنرا بفارسی مخوش گویند و بالکسر بمعنی افزود از منتخب و در ضیا بالفتح نوشته که مز بالضم رعی لذتی ست که از امتزاج ترشی و شیرینی بهم رسد

مزارع بضم میم و بکسر راء مهمله زراعت کننده و کشاورز و بفتح میم جمع مزرع که جای کاشتن و دیه کوچک ست۔

مزاد کردن متاع نرخ متاع بالا کردن از مصطلحات۔

مزالف بفتح میم و کسر لام جاهای انبوه و جای جمع شدن از منتخب۔

مزاحف بضم میم و کسر حای مهمله باصطلاح عروض رکن غیر سالم یعنی رکنی که در آن تغیر شده باشد۔

مزلف بروزن منور معشوق صاحب زلف و نوخط و این تصرف فارسی زبانان متعرب است محمد اسحق شوکت گوید بیت مزلف ست رخ خامه ام ز بخت سیاه ✽ سواد شام فراقم خط لب جام ست ✽ از بهار عجم و در مصطلحات بمعنی معشوق نوخط و در چراغ هدایت نوشته که مزلف لفظی ست صناعی فارسی زبانان متعرب که بطریق صیغهٔ عربی آورده اند ماخوذ از زلف که لفظ فارسی ست از عالم نزاکت که او لفظ نازک تراشیده اند۔

مزخرف بضم میم و فتح دوم و سکون خای معجمه و فتح رای مهمله و فا آراسته و زر اندوده و دروغ که مثل است آراسته کرده شده باشد از صراح و منتخب۔

مزالق بفتح میم و کسر لام جاهای لغزیدن

مزدک بالفتح نام مردی در غایت فصاحت و کیاست در زمان نوشیروان مذهب اباحت یعنی اشیا اختراع کرده چون نوشیروان بادشاه شد مزدک را با رفیقانش بقتل رسانید و این اسم بزای فارسی صحیح است از برهان وغیره

مزال بضم لغزش و جای لغزش

مزیل بضم میم و کسر زای معجمه و تحتانی معروف دور کننده و آثار چیزی۔

مزاحم بکسر حای مهمله تنگی بر کسی کننده و رنج رساننده و انبوهی کننده۔

مزدحم بضم میم و سکون زای معجمه و فتح دال مهمله و فتح حای مهمله از دحام کرده شده و بکسر حای مهمله از دحام کننده و انبوه کننده

مزمن بالضم و میم ثانی مکسور دیرینه و کهنه و بمعنی لنگ و برجا مانده شونده و کسیکه دست و پایش از حرکت و رفتار باز مانده باشد از منتخب و مهذب و لطائف وغیره۔

مزین بضم میم و فتح زای معجمه و تشدید یا

تحتانی مفتوح آراسته و بکسر تحتانی مشدد در محاوره بمعنی عریان حال بمعنی حلاقی که در حرف آخر آنرا حجام گویند.
مزن بالضم باران از منتخب و در شرح نصاب بمعنی ابر و در صراح بمعنی ابر سفید
مزیدن بالفتح مکیدن از برهان.
مزدلفه بضم میم و فتح دال مهمله و لام مفتوح و فا نام جایی بمکه معظمه.
مزبله بالفتح و بای موحده و لام مضموم و مفتوح جای سرگین انداختن و جای خاک انداختن از بن است ما خوذ از زبل بالکسر که بمعنی سرگین ست از منتخب و کشف و
مزابله بالفتح میم و کسر بای موحده جای انداختن سرگین از لطائف این جمع مزبله است
مزدوج بالضم و دال مهمله و واو و جیم مفتوح جفت شده از منتخب
مزاده بالفتح توشه دان از صراح و منتخب و لطائف.
مزلقه بالضم و لام مکسور و بعده قاف لغزش جای شده از منتخب.
مزلفه بالضم و لام مکسور و فا نزدیک آورده شده و فراهم آورده شده و انبوه کرده شده از منتخب.
مزفه نام یکی از آلات جولاهه.
مزی بالفتح مخفف مزید بمعنی زیادت و افزونی از کنز و غیره.

فصل میم مع زای فارسی

مژگان بالضم و بالکسر جمع مژه است گاهی بر مفرد استعمال شود در اصل بالفتح زای فارسی ست مگر بسکون ابیشتر مستعمل گردیده مسیح کاشی گوید بیت حشمت برامن مژگان برکباب دل آتش زده که بال سمندر شکسته است بهار مصطلحات.
مژده بالضم و بالکسر بشارت و خبر خوش از برهان و کشف و مدار.
مژدگانی بکاف فارسی چیزی نقدیکه بمژده رسان دهند از مصطلحات.

فصل میم مع سین مهمله

مسا بر وقت شام از منتخب لطائف.
مستثنی بالضم و تای فوقانی مفتوح و سکون تای مثلثه و فتح نون بیرون آورده شده و خاص کرده شده و جدا کرده شده صیغه اسم مفعول ست از استثنا اصل او ثنا بمعنی چیزی را ممتاز کردن و باصطلاح نحویان آن چیز یکه بیرون کرده شده باشد از حکم ما قبل بعید الا یا با نحو در معنی الا است از کنز و منتخب و غیر آن.
مسیحا لقب حضرت عیسی علیه السلام بدانکه در قرآن مجید لفظ مسیح واقع است پس زیادت الف تصرف فارسیان باشد از بهار عجم و در رساله معربات نوشته که مسیحا معرب مشیحا است که بشین و خای معجمه باشد بمعنی مبارک در زبان سریانی.
مستوفا تمام گرفته شده و الف این لفظ را بصورت یا هم می نویسند.
مسمی بضم میم و فتح سین مهمله و میم ثانی مشدد مفتوح نام کرده شده یعنی منا نام.
مسبحان ملأ اعلی بضم میم و فتح سین مهمله و تشدید بای موحده مکسور و کسر نون و فتح میم و فتح لام و کسر همزه که بصورت یا نوشته است و فتح الف و سکون عین و فتح لام و در آخر الف بصورت یا تسبیح کنندگان گروه برتر و این کنایه است از فرشتگان.
مسجد اقصی در آخر الف مقصوره بصورت یا اسم بیت المقدس که مسجد بیت المقدس ست از رشیدی.
مسلوب بر وزن مغلوب ربوده شده از منتخب و کنز.
مستوجب بضم میم و فتح تای فوقانی و کسر جیم سزاوار و لائق از کنز.
مستطاب بالضم خوش آمده و پاکیزه و لذیذ اسم مفعول از استطابت ماخذ این طیب است از منتخب و کشف و لطائف.
مستحب دوست داشته شده از منتخب و لطائف و باصطلاح فقها آن فعل را گویند که رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ثواب آن بیان فرموده اند یا گاهی عود کرده باشند.
مستجاب جواب داده شده از منتخب و مجازاً بمعنی قبول کرده شده مستعمل.
مستجیب اجابت کننده از لطائف.
مستصحب بسکون صاد مهمله و کسر حای مهمله صحبت دارنده از لطائف.
مسیلمه کذاب بضم میم و فتح سین و سکون تحتانی و کسر لام نام کافری که بزمان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دعوی نبوت کرده بود.
مستودعات بالضم و تای فوقانی مفتوح و سکون واو و فتح دال مهمله عین
مهمله انتها از منتخب در شمسی چیزها می امانت داشته شده.
مسامحت بضم میم اول و فتح میم دوم و حای مهمله با هم کار آسان گرفتن و گاهی تجرید کرده بمعنی آسان کردن کار کسی و آشتی و آسانی کردن و سهل گرفتن و دلیر و چیزی را سهل پنداشته توجه بآن نکردن مشتق از سمح بالفتح که بمعنی جوانمردی و آسان گرفتن است از منتخب و لطائف و کشف و مدار.
مسألت بفتح میم و سکون سین و فتح همزه که بصورت الف ست و فتح لام بر وزن منقبت بمعنی در خواستن آنچه که بعضی مردم ناواقف بر وزن متانت خوانند خطاست.
مساهمت بضم میم و فتح ها بمعنی مشارکت از منتخب.
مسالمت با هم صلح کردن و آشتی از صراح.
مستعلیات حروفیکه خواندن آنها زبان را بجانب اعلی بردارد و بعضی نوشته که سر زبان بکام رود و آن هفت حرف ست صاد و ضاد و طا و ظا و خای معجمه و غین معجمه و قاف و حروف منخفضه سوای اینهاست.
مساهلت بضم آسان گرفتن و سهل پنداشتن از منتخب و مجازاً بمعنی سستی کردن نیز مستعمل.
مست بالضم غم و اندوه و گله از برهان و بهار عجم.
مسکرات بالضم و کاف عربی مکسور آن چیزها که نشه و مستی آرد

مثل شراب و بنگ و امثال آن۔
مستلذات بالضم و لام مفتوح و ذال معجمه مشدد چیزهای مرغوب که بدان لذت گیرند
مسافت بالفتح دوری بیابان و این ماخوذ است از سوف بالفتح که بمعنی بو گرفتن است چون راهبر در بیابان راه گم میکند خاک آنجا گرفته می بوید و معلوم میکند که در راه راست ست یا راه را گم کرده پس بکثرت استعمال نام دوری میان منازل و غیره شد از منتخب و صراح و کنز۔
مساحت بکسر میم پیمودن زمین از منتخب و کشف و صراح و بهار عجم و بحر الجواهر و لطائف و بفتح میم خطاست۔
مساعدت بالضم میم و فتح سین و فتح عین مهمله یاری کردن از کنز۔
مسخنات بالضم میم و فتح سین و خای معجمه مشدد و مکسور و نون گرم کنندگان از کنز۔
مسواة بالکسر پنجه باشد که بدان زمین زراعت راست کنند شرح نصاب۔
مسحات بالکسر و حای مهمله بیلی که بآن از زمین گل کنند از منتخب و در شرح نصاب بمعنی بیلچه۔
مسارعت باهم شتابی و جلدی نمودن
مساومت حرف چهارم واو بکسی نرخ کردن در بیع برای گران فروختن و قیمت نمودن در خریدن و فروختن از منتخب۔
مساوات بضم میم بر وزن ملاقات برابری کردن و برابر آمدن از کشف و منتخب و کنز۔

مسکنت بالفتح و کاف مفتوح بر وزن مفعلت مفلسی از شرح نصاب۔
مسئولات آن مقدمات که در واقعات موجود باشند و اکثر مردمان ایران اطلاع بآن باشند
مسکت بضم میم و کسر کاف خاموش کننده
مستنبطات بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون نون و فتح موحده و طای مهمله و فوقانی با الف بیرون آوردن چیزی و بیرون آورده شده و این جمع مستنبط است اسم ظرف و اسم مفعول است از استنباط و این ماخوذ از نبط که بمعنی آب برآمدن از زیر زمین و چاه است از صراح
مستغیث بالغین معجمه و در آخر ثای مثلثه فریاد خواه یعنی داد خواه از منتخب۔
مستحث بالضم و حای مهمله مکسور و ثای مثلثه برانگیزنده و بفتح حای مهمله برانگیخته شده از لطائف۔
مستغاث بالضم کسیکه از وی داد خواهند
مستحدث بالضم و حای مهمله ساکن و فتح دال مهمله چیز نو پیدا کرده شده و بکسر دال مهمله چیز نو پیدا کننده از لطائف
مستخرج بکسر رای مهمله بیرون آورنده و بفتح را بیرون آورده شده۔
مسیح دو ست و بسیار پیمایش کننده زمین بمناسبت این و بمعنی لقب عیسی علیه السلام زیرا که آنحضرت دوست حق بودند و از باعث تجرد اکثر بسیر گشت میبودند و بمعنی دروغگو و بمعنی آنکه یک چشم و یک ابرو نداشته باشد بمناسبت این

دو معنی لقب دجال نیز ست و بعضی گفته اند که لقب دجال مسیح ست بر وزن سکین و مسیح ست بر وزن صحیح لقب عیسی و مسیح بمعنی پاره و نقره و زر بی سکه که سکه اش فرسوده شده باشد از منتخب و لطائف
مسح بالفتح دست مالیدن و جماع کردن از منتخب۔
مساح بالفتح و تشدید سین بسیار پیمایش کننده زمین از منتخب۔
مستلم بالضم نگین۔
مسامح بضم میم و کسر میم دوم آشتی کننده و در کاری با کسی آسانی کننده و دلیر کننده
مستراح بالضم و حای مهمله جای آسایش و فراغت و جای راحت و مجاز گاهی پاخانه نیز مراد باشد چرا که آن هم جای آسایش و فراغت ست و لفظ مستراح بالفتح مرکب ست از لفظ مست و لفظ راح که بمعنی مست شراب ست پس مستراح باضافت مست بسوی راح بمعنی مست شراب ست چنانکه ملا نظامی در سکندرنامه بند مستزاد گفته مصرع که هم مستراح ست هم مستراح
مستروح بالضم و رای مهمله و الف و واو مکسور آسوده شونده و بوی خوش جوینده و بفتح واو جای آسایش در مصدر این که استرواح ست تعلیل نکرده اند بر اصل خود گذاشته اند از صراح و کنز۔
مستقبح بقاف و موحده و حای مهمله زشت و بد اسم فاعل از استقباح۔
مسطح بضم میم و فتح سین مهمله و فتح طای

مشدد و حای مهمله زمین گسترده شده
مسلح بضم میم و فتح سین مهمله و کسر لام مشدد و حای مهمله سلاح دار و مسلح
مسخ بالفتح و خای معجمه گردانیدن صورت بصورتی دیگر که بدتر از صورت نخستین باشد و در قرآن شده چیزی از منتخب و سیزده چیز ست که حق تعالی بسبب فعال بد ممسوخ گردانیده اول فیل که مرد لوطی بود دوم خرس که کود دکان را بخت میکرد سوم خرگوش که زنی بود از حیض غسل نکردی چهارم کژدم که غماز بود پنجم سوسمار که غارتگر بود ششم خوک که خلاف امر پیغمبر شکار ماهی کردی هفتم روباه که دزد بود هشتم باخه که زانی بود نهم زاغ که متکبر بود دهم فاخته که سوگند دروغ خوردی یازدهم کنجشک که کلاه مردم میخوردی دوازدهم موش که زنی بود که با جرت لوطی کردی سیزدهم بوم که پیغمبر بسبب خود کرده بود و در بعضی نسخه نوشته والله اعلم بالصواب
مسلخ بالفتح میم و فتح لام جای پوست کندن چهار پایان و گاهی مجاز بمعنی ذبح کردن حیوانات۔
مسلوخ گوسپند و بز پوست کنده شده
مسیح بیزه از صراح
مستمند بالضم اندوهگین و غمگین مجاز بمعنی حاجتمند و این مرکب است از مست بالضم که بمعنی غم و اندوه باشد و کلمه مند بمعنی صاحب و خداوند کذا فی البرهان قاطع در خیابان نوشته که مستمند بالضم حاجتمند

چه مست بالضم یعنی حاجت است ـ
مستبعد بکسر عین بمعنی دور شمرنده و بفتح عین بمعنی بعید شمرده شده و دور شمرده شده و بمعنی بعید و دشوار نیز مستعمل میشود ـ
مسبل بفتحتین تنیده در رخت و ریسمان بعضا خزها در ریسمان پیچیده از منتخب ـ
مستسعد بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون سین مهملهٔ دوم و کسر عین مهمله نیک بختی و سعادت جوینده و یاری خواهنده از منتخب ـ
مستزاد بالضم و زای معجمه زیاده کرده شده و نوعی از شعر که در آخر هر مصرع کلمهٔ زیاده از وزن آورند از لطائف ـ
مسترد بالضم و راء مهمله مفتوح و دال مهمله مشدد باز پس داده شده و واپس داده شده از منتخب ـ
مساعد بضم میم و کسر عین مهمله یاری دهنده ـ
مسند بر وزن منور سهارا کرده شده ـ
مسند بالفتح تکیه گاه و بالش بزرگ از منتخب و بهار عجم و لطائف و بالضم و نون مفتوح روزگار و زمانه و سپهر خوانده و حرام زاده و چیزی که بآن تکیه داده باشند چیزرا و چیزی که پشت بآن داده شود و کسیکه پناه باو برده شود و باصطلاح نحویان خبر را مسند و مبتدا را مسند الیه گویند و فعل نیز مسند میشود چنانکه در ضرب زید ضرب مسند است و زید مسند الیه ـ
مستبد بالضم و بای موحده مکسور تنها بکاری ستاده شونده از منتخب ـ

مستجد بالضم و تای فوقانی مفتوح و کسر جیم ماخوذ از جدید است از لطائف ـ
مستند بالضم و تای فوقانی مفتوح و فتح نون چیزیکه بآن پشت داده شود و کسیکه پناه باو برده شود از منتخب و بکسر نون پشت بچیزی دهنده و پناه جوینده از لطائف ـ
مستعد ساختگی و آمادگی چیزی دارنده از منتخب ـ
مستعاد بالضم و تای فوقانی مفتوح و عین مهمله و دال مهمله سود و نفع گرفته شده و این صیغهٔ اسم مفعول استعاده را ماخوذ است از عائده که بمعنی سود و نفع باشد چنانکه در صراح است و نظیر این مستفاد است ماخوذ از فائده ـ
مستفاد بالضم و فا و دال مهمله فائده گرفته شده و آنچه که بطریق فائده حاصل شده باشد ـ
مسترشد بالضم و شین معجمه مکسور راستی و رشد خواهنده و هدایت طلب کننده و بمعنی مرید مستعمل ـ
مسرد بالکسر و راء مهمله مفتوح و دال مهمله آلتی است آهنی که بدان در چرم سوراخ کنند از شرح نصاب ـ
مستلذ بالضم و لام مکسور و ذال معجمه مشدد لذت گیرنده و مزه یاب ـ
مسخر بضم میم و فتح سین مهمله و خای معجمه مشدد و مفتوح رام و فرمانبردار کرده شده و مطیع از منتخب ـ
مستقر بالضم و قاف مفتوح و تشدید راء مهمله جای قرار و مستقر الخلافه در عهد

اکبر بادشاه لقب بلدهٔ آگره بود ـ
مستور پوشیده شده و پوشاننده آمده صیغهٔ اسم مفعول بمعنی اسم فاعل نیز آمده کما قال الله تعالی حجابا مستورا از منتخب ـ
مستجیر بالضم و جیم مکسور پناه جوینده و زنهار خواهنده از منتخب و در لطائف بمعنی پناه و پناه دهنده نیز آورده ـ
مستعار بعاریت گرفته شده اسم مفعول از استعاره ماخذ آن عاریت ـ
مستعیر بالضم و عین مهمله مکسور بعاریت خواهنده ـ
مسمار بالکسر میخ آهنی از بهار عجم و منتخب ـ
مستشار بالضم و حرف چهارم شین معجمه صیغهٔ اسم مفعول بمعنی مشورت کرده شده یا آنکه باو مشورت کنند [illegible]
مستنیر بالضم و کسر نون که حرف چهارم است طلب روشنی کننده و نور جوینده و بمعنی مطلق روشن نیز آمده ـ
مستجار بضم آنکه طلب امن از او کنند ـ
مسیر بفتح اول و کسر ثانی مصدر میمی است بمعنی رفتن و سیر کردن و صیغهٔ اسم ظرف بمعنی جای رفتار از منتخب و لطائف ـ
مستبشر شاد شونده و مژده طلب کننده از منتخب ـ
مستنکر بد و زشت ـ
مستیسر بالضم و تای فوقانی مفتوح و کسر سین مهملهٔ دوم آماده شونده از صراح ـ
مستکبر بالضم و بای موحده مکسور گردن کش و متکبر و مغرور ـ
مستمر بضم میم اول و کسر میم دوم

و تشدید راء مهمله استوار و روان و همیشه و دائم از منتخب ـ
مستظهر بالضم و سکون ظای معجمه و کسر ها یاری خواهنده و قوی پشت شونده از منتخب ـ
مسمر بضم اول و فتح سین و میم ثانی مشدد مفتوح میخهای آهنی نقره وغیره کوفته شده ـ
مسکر بضم میم و سکون سین مهمله و کسر کاف هرچه که نشه و مستی آرد ـ
مستبصر بکسر صاد مهمله بینا دل شونده از لطائف ـ
مستتر بر وزن معطر بمعنی پوشیده ـ
مستنصر نام یکی از خلفای عباسیه ـ
مستدیر بضم میم و کسر دال هرچه گرد باشد [illegible]
مسفر بضم میم و فتح فا روشن و سفید از منتخب وغیره ـ
[illegible] روان از آب از منتخب و صراح ـ
مستتر بالضم و تای فوقانی اول مفتوح و فوقانی دوم مکسور پنهان و در پرده شونده و این لفظ بفتح تای فوقانی دوم خطاست چراکه استتار بمعنی در پرده شدن لازم نه متعدی و ظاهر است که صیغهٔ اسم مفعول از لازم نمی آید ـ
مستشعر پنهان در دل خود ترسنده ـ
مستخبر بالضم و کسر بای موحده خبر جوینده ـ
مساس بکسر میم و بر وزن سین مهمله سود بدست و جماع کردن از بهار و کشف ـ
مس بالفتح و تشدید سین مهمله بدست مالیدن و سودن است و جماع کردن از منتخب و بهار ـ

مستأنس بالضم میم و کسر نون الفت گیرنده و خوگر شونده از منتخب.
مسدس بالضم میم و فتح سین و تشدید دال مهمله مفتوح شش پهلو و قسمی از اقسام شعر که بر اصل بیت چهار مصرع افزوده باشند.
مسقط الراس بالفتح و قاف مکسور و طای مهمله مولد و وطنی که در آنجا تولد شود و مسقط بکسر قاف صیغهٔ اسم ظرف است از نصر ینصر بر خلاف القیاس یعنی جای افتادن راس و راس بمعنی سر چون وقت ولادت اول سر مولود بر زمین می آید لهذا خصوصیت سر کرده تحقیق لفظ اسقاط از جاربردی و سعدیه تفتازانی.
مستوحش وحشت جوینده.
مستنبط بالضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون نون و کسر موحده و طای مهمله بیرون آورنده آب و علم و مانند آن و بفتح بای موحده بیرون آورده شده و جای بیرون آوردن چیز از منتخب.
مستنباط این لفظ غلط است بجای آن مستنبطات صحیح است که مذکور شد.
مسمط بالضم میم و فتح سین و تشدید میم دوم مفتوح و طای مهمله در رشته کشیده شده و سلک مروارید در اصطلاح صنعت شعری است که شاعر در سه مصراع یا بیشتر یک قافیه را رعایت کند و مصراع چهارم یا فوق آن را بر حالت خود گذارد پس مربع و مخمس و مسدس و مسبع و مثمن و معشر از افراد مسمط است و مسمط صیغهٔ اسم مفعول است از تسمیط که بمعنی مروارید در رشته کشیدن باشد چون در صنعت مسمط در اواخر چند مصراع قوافی متماثل بهم می آرند به مروارید در رشته کشیدن مناسبتی تمام دارد یا آنکه مسمط از آن گویند که تسمیط در لغت چیزی بفتراک زین بستن است چون شاعر چند مصراع خود را با بیت دیگری مربوط و منضم می کند گویا که چیزی بفتراک زین بستن است.
مسلط بالضم میم و فتح سین و تشدید لام مکسور بر گمارنده کسی را بر کسی و زبان آور بمعنی غالب و زور آور و بفتح لام بمعنی کسی که او را بر کسی گماشته باشند و مجازاً بمعنی مطلق.
مستیقظ بالضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون یای تحتانی و کسر قاف و ظای معجمه بیدار از منتخب.
مسبع بالضم میم و فتح سین و تشدید بای موحده مفتوح هفت بخش کرده شده و چیزی که هفت پهلو داشته باشد و نوعی از شعر که هر بند او هفت مصرع داشته باشد.
مسرع بالضم میم و کسر را مهمله شتابی کننده و شتابنده و تیز رفتار.
مستودع بالضم و فتح دال امانت گاه و بکسر دال امانت نگاه دارنده از منتخب.
مسمع بالکسر گوش و بمعنی دستهٔ سیاه دلو از منتخب.
مستبدع بدیع و عجیب شمرده شده.
مساجع بالفتح میم اول و کسر جیم دوم [illegible]
مستطیع بالضم صاحب استطاعت و صاحب قدرت.
مستتبع بالضم و تای فوقانی اول مفتوح و تای دوم ساکن و کسر بای موحده پیروی کننده.
مستطلع بالضم خبردار و اطلاع خواهنده از لطائف.
مستوسع بالضم و تای فوقانی مفتوح فراخ از لطائف.
متساوی الاضلاع بالضم چیزی مثلث یا مربع و غیره که همه گوشه های آن برابر باشند.
مستجمع بالضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون جیم و کسر میم دوم جمع کننده و فراهم آرنده.
مسجع بالضم میم و فتح سین و تشدید جیم مفتوح سخن با قافیه و نام صنعتی که شاعر شعر را چهار حصه کند و در رعایت سجع حصهٔ چهارم را بر قافیه که بنای شعر آنها ست تمام کند چنانچه درین بیت حضرت شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی بیت
باز آ و در چشمم نشین ای دلستان نازنین / کاشوب و فریاد از زمین تا آسمانم میرود
و همچنین نثری در عبارت تسجیع رعایت چند سجع در هر فقره نماید.
مساغ بالفتح میم و در آخر غین معجمه جای روانی چیزی و جای روان شدن و جواز و در کتاب الف نوشته که مأخوذ از سوغ است که بمعنی آسان گلو فرو شدن آب و طعام باشد.
مستحیف بالضم و حای مهمله مکسوره ستم کننده از لطائف.
مستوحش بالضم و حای مهمله مکسور ترسنده و خوفناک از لطائف.
مسرف بالضم و را مهمله مکسور بی اندازه خرج کننده و بیجا خرج کننده از لطائف و منتخب.
مستغرق بالضم و را مهمله مکسور غرق شونده و همه را فرا رسنده و تمام توانائی خود کار بری کننده و کالای بفتح را خواندن خطاست از منتخب و [illegible].
مساق بالفتح جای راندن از لطائف و منتخب.
مسبوق آنکه کسی یا چیزی بر و سابق شده باشد و بمعنی گذشته از لطائف.
مسترق بالضم و را مهمله مفتوح دزدیده شده و از استراق بالضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و فتح را دزدیده شده بقاف مشتبه گرفته شده و سر نهان دزدیده شده از لطائف و منتخب.
مستشرق بالضم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون شین معجمه و کسر را مهمله روشن و تابان از لطائف.
مستوثق بالضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و کسر ثای مثلثه استوار گیرنده و استوار.
مسلک بالفتح میم و فتح لام راه و راه رفتن صیغهٔ اسم ظرف است از سلوک که بمعنی رفتن باشد از لطائف و منتخب.
مسالک بالفتح میم و کسر لام راهها و این جمع مسلک است.
مستهلک بالضم میم و کسر لام هلاک شونده.
مسلک [illegible] نام سازی که [illegible] نوازند.
مسلوک رفته شده و راه رفته شده.
مستمسک بکسر سین مهملهٔ دوم چنگ در زننده از منتخب.

مسک بکسر معرب مشک که بالضم و فتح هم اسپوتانی وای خوشبو معروفست از منتخب
مستأصل بالضم و صاد مهمله مفتوح از بیخ برکنده شده از منتخب۔
مستأهل بضم میم و سکون سین مهمله و فتح فوقانی و سکون همزه و کسر ها سزاوار لائق
مستبذل بفتح ذال معجمه خوار و ذلیل داشته شده۔
مسال بفتح میم و تشدید لام جوال دوز باشد و این جمع مسله است بمعنی سوزن کلان از لطائف۔
مستحیل بالضم و حای مهمله مکسور محال و ناممکن و از حالی بحالی گردنده و حیله گر از منتخب و لطائف و غیره۔
مستمال بالضم بسوی خود میل داده شده و تسلی و دلاسا نموده شده از منتخب
مستقل بالضم و قاف مکسور و تشدید لام صاحب استقلال و محکم و برجا و تنها بکار خود ایستاده شوند و بمعنی اندک شمار کننده از منتخب و لطائف و در اصطلاحات نو که در استعمال فارسیان بمعنی زن منکوحه و دکانی یا دیر خانه که مالک از کرایه آن منتفع شود
مستقبل بالضم و بای موحده مکسور رو بچیزی آرنده و پیش آینده و زمانه آینده که مقابل ماضی و حال ست و بفتح بای موحده باصطلاح مصوران تصویر در حقیقتی که چشم و ابرو و رخساره دارد در مقابل نیم رخ باصطلاح مصوران تصویر یک چشمی گویند
مستعجل بالضم و جیم مکسور شتابنده و شتاب کننده از منتخب۔
مسیل بفتح میم و کسر سین مهمله و سکون تحتانی جای روان شدن آب از منتخب۔
مسجل بضم میم و فتح سین و تشدید جیم مفتوح سجل کرده شده و سجل بکسرتین و تشدید لام قباله و مهر است از منتخب و گاهی مجاز بمعنی درست و آراسته۔
مستطیل بالضم و تای فوقانی مفتوح و کسر طای مهمله و سکون یای تحتانی جسم دراز و باصطلاح هندسه جسمی را که طول و عرضش برابر نباشد شکلش اینست [ ] از کشف و بهار عجم و غیر آنها۔
مسحل بالکسر و حای مهمله مفتوح گورخر از شرح نصاب۔
مسؤول بالفتح و همزه مضموم و واو ساکن خواسته شده۔
مسلول بالفتح و لام اول مضموم برکشیده شده و برآورده شده از منتخب و کشف و مسلول بمعنی شمشیر برهنه که برکشیده شده باشد از نیام و نیز مسلول بمعنی کسیکه او را مرض سل باشد نعوذ بالله منها۔
مستدل بالضم و دال مکسور و تشدید لام طلب دلیل کننده از لطائف۔
مستبدل بالضم و کسر دال بدل کننده و بفتح دال بدل کرده شده از لطائف۔
مسهل بضم میم و کسر ها دوائیکه کار اجابت کند
مسلسل بضم میم و فتح هر دو سین مهمله بزنجیر بسته شده و باهم پیوند داده شده و از قسم نقش دور عماری و غیره و وزنه
از منتخب و چراغ هدایت۔
مستهام بالضم سرگشته و حیران از صراح۔
مسموم بالفتح کسیکه او زهر خورده باشد۔
مساهم بالضم و کسر ها شریک و انباز۔
مسام بالفتح سوراخها بغایت باریک که در تمامی جلد بدن آدمی و غیره به بیخ هر موی باشد و عرق و بخارات از آنها دفع میشود این لفظ در اصل مسامم بود جمع مسم که صیغه اسم ظرف باشد از سم که بالفتح بمعنی سوراخ ست پس در صیغه واحد و جمع میم را در میم ادغام کرده مسم و مسام ساختند مسم بفتح اول و ثانی و تشدید میم واحد ست و مسام بفتح اول و ثانی و تشدید میم جمع آنست فارسیان بتخفیف میم خوانند۔
مستقیم راست که ضد کج باشد و بمعنی هر چه که راست استاده باشد۔
مستخدم بضم میم و کسر دال خدمت خواهنده و بفتح دال کسیکه از و خدمت خواهند
مستدام بالضم همیشه و همیشگی خواهنده از منتخب و صراح۔
مستلزم بکسر زای معجمه لزوم خواهنده و لازم گیرنده۔
مسلم بضم میم و سکون سین و کسر لام آنکه اسلام دارد و بضم میم و فتح سین و تشدید لام مفتوح باور داشته شده و سلامت داشته شده و سپرده شده از منتخب۔
مستنجح طلب روشنائی کننده و روشن از لطائف۔
مستتم طلب تمامی کننده و تمام از لطائف
مستشم بالکسر و کسر میم بوم بوینده۔
مستهان بضم میم و سکون سین و فتح تای فوقانی ذلیل و خوار و سبک در نظر مردم۔
مستهجن بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون ها و فتح جیم مکروه و زشت و عیب گرفته شده از صراح۔
مستعان بالضم یاری خواسته شده یعنی کسیکه از و استعانت کنند و یاری خواهند
مستعین بالضم اعانت خواهنده و مددجو
مستبین بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و کسر موحده و تحتانی واضح و روشن و ظاهر و آشکارا از لطائف۔
مسن بکسر میم و فتح سین و تشدید نون نوعی از سنگ ست که بران کارد و شمشیر تیز کنند بفارسی فسان گویند و این غیر چرخ ست که بهندی سان گویند و بضم میم و کسر سین پیر سالخورده و بضم میم و فتح سین بمعنی صاحب سنان از منتخب و شرح نصاب و غیره۔
مسکین بالکسر صیغه مبالغه بر وزن مفعیل بمعنی بسیار بی حرکت و بی قوت و در قاموس گفته کسیکه تنگدستی و فقر او را از حرکت و قوت باز داشته باشد و اهل شرع مسکین کسی را گویند که هیچ ندارد و فقیر کسی را نامند که آن قدر مال داشته باشد که زکوة بران واجب شود۔
مساکین بالفتح جمع مسکین۔
مسکن بالفتح و کسر کاف خلاف قیاس

چراکه این صیغهٔ اسم ظرفست از باب نصر یَنصُرُ یعنی جای سکونت و مقام و بعضی بفتح کاف نیز گفته اند موافق قیاس از جار مجروری از منتخب وغیره و بضم میم و کسر کاف مشدد تسکین دهنده و فرونشاننده

مسمن بضم اول و فتح میم دوم بر وزن محکم بمعنی فربه از روی خلقت و بر وزن معظم فربه کرده شده و بکسر میم دوم فربه کننده از منتخب ـ

مسلمان اگرچه تحقیق لفظ مسلمان کماحقه دشوار مگر آنچه بتقریر میرشید این ست نوشته اند که مسلمان در اصل مسلم مان بود مان بمعنی مانند یعنی مانند مسلم چنانچه آسمان مرکب است از لفظ آس و لفظ مان چون در فارسی حرف آخر لفظ اول و حرف اول لفظ آخر از یک جنس باشد یک را حذف کنند لهذا از مسلم مان یک میم را حذف کردند مسلمان شد بر این تقدیر مرکب از لفظ عربی و فارسی ست و بعضی گویند که مسلمان جمع مسلم ست بطریق فارسی مثل مومنان جمع مومن لیکن بمعنی واحد مشهور ست چنانچه حور که جمع حوراست و بمعنی واحد شهرت گرفته و جمع آن حوران می آرند همین طور جمع مسلمان مسلمانان آرند ظاهرا هر دو توجیه مذکور کماحقه صادق نمی آید چراکه بهر دو وجه سکون سین ثابت نمیشود و حال آنکه هیچ جا در اشعار متقدمین و متاخرین سین مسلمان بسکون واقع نشده بلکه همه جا مفتوح ست احق این ست که در لفظ مسلمان که بضم میم و فتح سین لفظ فارسی ست و لفظ مسلم که کلمهٔ عربیست اتفاقاً مادّه متحد افتاده چنانچه درخلب و خلاب که اول بضمتین عربیست بمعنی جل و ثانی فارسی و اسوار بالضم عربیست بمعنی براسب نشیننده و اسوار بالفتح فارسی پس ضرور نیست که مسلمان از اسلام ماخوذ باشد بلکه فارسی بحت ست مفرد ست از جمع و واحد ست نه جمع والله اعلم بالصواب ـ

مستحسن بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی و سکون حای مهمله و فتح سین مهمله و دوم و نون بمعنی نیکو شمرده شده و پسند نموده شده و بکسر سین دوم نیک پندارنده ـ

مسئله بفتح میم و سکون سین و فتح همزه که حرف دوم ست و فتح لام درخواستن و پرسیدن چیزی را که از آن چیز مردم پرسنده و مردم پرسیده شود و محل پرسیدن و مقدمات عقلی و نقلی این لفظ بفتح اول و ثانی و فتح لام و بدون همزه نیز درست ست از منتخب وغیره و بعضی مردم که بسکون و بدون همزه خوانند خطا و غلط است ـ

مستقه بفتح میم و سکون سین و کسر فوقانی و سکون بای ملفوظ واحدی بمعنی پوستین از سیتهیدن بمعنی ... از لطائف و بضم میم و سکون سین و فتح فوقانی در عربی بمعنی ... بازوبند ... ـ

مستحاضه بالضم زنیکه او را زیاده از ایام حیض خون آید ـ

مسیح یکشنبه غمر و شباب ـ

مسرجه بفتح میم و سکون سین و فتح رای مهمله و جیم چراغدان از کنز ـ

مستمره بضم میم و سکون سین مهمله و فتح فوقانی و کسر میم و تشدید رای مهمله بمعنی روان و استوار و دائمی از منتخب ـ

مسیچه بضم میم و کسر سین مهمله و یای معروف و جیم فارسی مخفف موسیچه و آن طائری ست سفید مشابه بقمری و بعضی مسوده را گویند از برهان و مدار ـ

مستطاعه بالضم قدرت داشته شده و دسترس داشته شده ـ

مسایره برابری گرفتن از صراح ـ

مسوده بالضم میم و سکون ثانی و فتح واو و تشدید دال بمعنی سیاه و مجازاً بمعنی نوشته و انچه اول مسوده نوشته باشد تا بار دیگر آنرا بصفا و تعدیل نویسند و این لفظ ماخوذ از اسود و اسودا که بر وزن افعلال ست چراکه بسیار لفظ که در آن معنی لون باشد اکثر از باب افعلال می آید چنانکه احمرار و اخضرار و اصفرار و اسوداد و در کلام الله مجید نیز لفظ مسوده از باب افعلال واقع شده و اذا بشر احدهم بالانثی ظل وجهه مسودا وهو کظیم و آنچه که بعضی مسوده گویند بضم میم و فتح سین و تشدید واو غلط ست چراکه لفظ مسوده از باب تفعیل در کلام عرب مستعمل نشده و بعضی محققان فرموده اند که آنچه تقریر مذکور راست نمی آید چراکه مسوده بتشدید دال در کلام مجید بمعنی مطلق سیاه ست نه بمعنی سیاه کرده شده و نه بمعنی نوشته شده پس مسوده بضم میم و تشدید واو درست باشد و فتح سین چراکه تسوید بمعنی نوشتن که مصدر آنست در کلام اکابر و ثقات بسیار آمده اگرچه اسم مفعولش در کلام عرب نیامده و آنچه بعضی مسوده گویند بفتح میم و فتح سین و سکون واو محض غلط ست و آنکه بعضی مسوده بر وزن مشغله گویند و آن نیز غلط ست ـ

مستگذاره مست که مستی او از حد گذشته باشد ـ

مستانفه بضم اول و کسر نون از سر نو گیرنده و آغاز کننده و رام و آهسته و بیکسو استاده شونده و مجازاً بمعنی جدا و علیحده نیز آمده از صراح و منتخب وغیره ـ

مسبحه بضم میم و فتح سین و کسر موحده مشدد و حای مهمله انگشت شهادت که آنرا سبابه نیز گویند از کشف ـ

مستکره بضم میم و کسر رای مهمله مکروه و ناخوش و زشت داننده چیزی را ـ

مستمرخی بکسر خای معجمه سست و فروهشته شونده از منتخب ـ

مستقصی بالضم و قاف و صاد مهمله بنهایت چیزی رسنده ـ

مستولی بالضم و تای فوقانی مفتوح برکسی دست یابنده و غلبه کننده ـ

مسی بضم میم و کسر سین و تشدید یای تحتانی

بدکردار و بد افعال از کشف۔
مستحی بفتح میم و سکون حای و کسر حای مهمله نوعی از موزه که صلحا و امرا و زنان کفشدار پوشند
مستدشی بالضم و ضاد معجمه مکسور رو گیرنده و تشنیه یعنی خواهنده۔
مستوفی بالضم و تای فوقانی مفتوح و کسر فا تمام را فرا گیرنده و سردفتر اهل دیوان که از دیگر محاسبان حساب گیرد از کشف وغیره۔
مستلقی بالضم و قاف مکسور بر قفا خوابنده یعنی پشت بر بستر کرده و دست و پا دراز کننده۔
مستسقی بضم میم و کسر قاف آب خواهنده برای نوشیدن صاحب مرض ربست تا چون بعضی قسام استسقا تشنگی بسیار باشد لهذا صاحبش را مستسقی گویند
مستدعی بکسر عین مهمله درخواست کننده از کسی۔
مستوی بالضم برابر و هموار از لطائف
مساوی بالضم میم برابر و بفتح جمع مساوی که بمعنی بدی ها است از کشف۔
مستکفی کفایت خواهنده و در سر کار و نام خلیفه بغداد۔
مستغاثی بالضم و غین معجمه و تای مثلثه بمعنی فریاد و هی او خواه صحیح باشد و وجه دیگر آنکه مستغاث صیغه اسم مفعول است بمعنی کسی که از وی داد رسی خواهند و آن حاکم باشد یای تحتانی که در آخر لفظ مستغاثی ست برای نسبت باشد

یعنی منسوب بمستغاث و منسوب بمستغاث داد خواه باشد و وجه دیگر آنکه مستغاث صیغه مصدر میمی باشد چرا که مصدر میمی بر وزن صیغه اسم مفعول و ظرف می آید و یای تحتانی برای نسبت یعنی منسوب باستغاثه یا آنکه یای تحتانی برای فاعلیت باشد درین صورت مستغاثی بمعنی مستغاث کننده باشد چنانچه کسبی بمعنی کسب کننده باشد فافهم۔
مسلی بضم میم و فتح سین مهمله و تشدید لام مکسور ماخوذ از تسلیه که بمعنی غم از دل بردن ست همین بناسبت نام سلیم است از وده اسپان که تعدیه باش در مجلی گذشت و بکسر میم و تشدید لام مکسور نام درزی که صاحبش خیان پندارد که کسی سوزن کلان در دستش میخلاند از شرح نصاب۔
مساعی بفتح میم و کسر عین مهمله و دویدنها و شتاب کردنها جمع مسعاة که مصدر میمی است بمعنی سعی۔
مسترضی بضم میم و کسر ضاد معجمه رضا جو و خوشنودی خواهنده و بفتح ضاد معجمه آنکی ور رضا مند۔

فصل میم مع شین معجمه

مشتها بالضم مرغوب در لطائف بمعنی آرزو
مشرب بفتح میم و فتح را مهمله آشامیدن و جای آشامیدن از منتخب بمعنی مذهب و دین و آیین مجاز ست بمناسبت انتفاع معنوی از وی و بالکسر پیاله و کوزه۔
مشعوب بفتح میم و ضم شین معجمه و سکون

واو و موحده و سیروزن مفعول آمیخته شده و مخلوط از منتخب و لطائف و کشف۔
مشارب آشامیدنها و جایهای آشامیدن
مشاورت بضم میم و فتح واو مشورت کردن از منتخب۔
مشایعت بضم میم و فتح تحتانی و عین مهمله مفتوح باکسی همراهی کردن و پیروی نمودن و چند قدم همراه کسی رفتن برای رخصت از منتخب و کشف۔
مشاکلت بضم کاف همشکل بودن و مانند شدن از منتخب۔
مشتهیات بضم میم و سکون شین و فتح فوقانی و فتح ها و بعده تحتانی اشیای مرغوب و آرزو داشته شده ها۔
مشکات بالکسر طاقی فراخ که در ان چراغ و قندیل گذارند و رسم الخط صحیح این لفظ مشکوة بواو و تای مدوره لکن نخوانند الف خوانده شود و ذکر این حالش و لفظ صلوة و زکوة و حیوة درینجا بجهت افاده عام بالف و تا دراز نوشته شد از منتخب کشف وغیره۔
مشرقات بضم میم و کسر را چیزهای روشن و کنایه از ستارگان۔
مشکوت بدو تای فوقانی پراگنده و بجاز آثار بای جامه و قبل ازبافتن۔
مشمومات عطریات و چیزهای خوشبو که بوئیده شوند۔
مشتمت بضم میم و فتح شین معجمه و تای فوقانی مشدد مفتوح و بعده فوقانی دیگر

پریشان و پراگنده و متردد۔
مشیت بفتح میم و کسر شین معجمه و تشدید تحتانی مفتوح خواستن از منتخب و کنز مگر استعمال این لفظ مختص گشته بمعنی خواهش و مرضی حق تعالی و در خیابان نوشته که مشیت اراده الهی و پیش بعضی مشیت خاص ست از اراده چنانچه از امام جعفر صادق علیه التحیات مرویست که از بعضی ارادتهای الهی انبیا و اولیا را خبر میشود و نجلاف مشیت که از ان انبیا و اولیا را اطلاع نباشد۔
مشائخ بفتح میم و کسر همزه که حرف چهارم ست پیران این جمع شیخ ست خلاف القیاس از منتخب و غیر آن نیز بجای دیگر در منتخب نوشته که مشائخ جمع مشیخه است و مشیخه جمع شیخ ست پس ازین ثابت شد که مشائخ جمع الجمع شیخ ست عجب که در عرف مشائخ را بر شخص واحد اطلاق کنند و برای جمع الف و نون زائد کرده مشائخان گویند۔
مشک را کافور کرد یعنی موی سیاه را سفید کرد از مؤید۔
مشهد بالفتح جای حاضر شدن و شهادتگاه و قبرستان شهیدان و نام شهری در ایران که بزمانه قدیم آنرا طوس میگفتند چون مزار شریف حضرت علی موسی رضا علیه السلام دران شهر واقع ست لهذا آنرا مشهد مقدس گویند۔
مشید بفتح میم و کسر شین معجمه گچ کرده شده

و مجاز بمعنی استوار و محکم کرده شده
و بضم میم و فتح شین و تشدید بای مفتوحه
بگچ و چونه محکم کرده شده و بکسر بای مشدد
بگچ و چونه محکم کننده و این هر دو از منتخب است
که بالفتح باشد یعنی گچ و چونه از منتخب
مشک بید نوعی از بید که انواع
بید که گل آن خوشبو باشد آنچه که بعضی
شاعران مشک بید بمعنی چوب سیاه
بسته اند و حال آنکه چوب درخت مشک بید
سیاه نمی باشد غالبا مناسبت لفظ مشک
که سیاه باشد چنین تجویز کرده اند.
مشعر بالضم و عین مهمله بکسر خبر دهنده و
بالفتح و عین مهمله مفتوح جای قربانی
حج در مکه و جای موی سر تراشیدن
حاجیان و جای عبادت از منتخب و صراح
مشاعر بفتح میم و کسر عین جایهای عبادت
حاجیان حج جایهای قربانی کردن جمع مشعر
و آنچه مشاعر بمعنی راهها شهرت گرفته در
کتب لغات معتبر یافته نمیشود و مگر بجای
آن مشارع باشد بفتح میم و کسر راء مهمله بمعنی
راهها جمع مشرع که اسم ظرف باشد مأخوذ
از شرع که بمعنی راه کشادن است.
مشتهر بر وزن منتظر مشتهر خود
از شتر و این ترشیده فارسی با بان
عربی دادن است از بهار عجم.
مشجر بر وزن منور جامه که نقش
درختها در حاشیه آن باشد از منتخب.
مشکور پسندیده و ستوده از منتخب.
مشار بضم اشارت کرده شده از مؤید.

مشاهیر بالفتح جمع مشهور و عجب آنکه
بمعنی بزرگان و ناموران.
مشیر بضم میم و کسر شین معجمه صاحب
مشورت از مؤید و مدار و در لطائف
بمعنی مشورت کننده و اشارت کننده.
مشتهر بکسر ها باشهرت دهنده و بالفتح
باشهرت داده شده.
مشهر بر وزن منور شهرت داده شده.
مشبه بضم میم و فتح شین و تشدید بای موحده مکسور
دامن بیابان بر زننده برای دویدن
بالفتح بمعنی دوم عبارت از تشبیه است.
مشدد و دوران از شرح خاقانی.
مشوش بضم میم و فتح شین و واو و تشدید
و کسر واو پریشان کننده و بفتح واو
پریشان کرده شده از منتخب.
مشمش بکسر هر دو میم و سکون شین اول
شین معجمه زرد آلو و آنرا خوبانی نیز گویند
و آن میوه ایست شیرین از منتخب.
مشت و درفش کنایه از امر
بی در شو از اصطلاحات.
مشاطه بالضم و بالکسر شانه که آنرا در موی
و غیره کشند از منتخب و شرح نصاب.
مشاع بضم میم و عین مهمله مشترک
تقسیم نا کرده شده و آشکار او فاش
کرده شده از لطائف و منتخب و بمعنی اول استعمال
آن در زمین بسیار است و مراد از مشاع
زمین مشترک که قسمت کرده شده نباشد.
مشارع بالفتح میم و کسر راء مهمله بمعنی راهها
جمع مشرع که اسم ظرف باشد مأخوذ از

شرع که بمعنی راه کشادن است.
مشبع بضم میم و سکون شین و فتح بای
موحده و عین مهمله سیر کرده شود و فتحه
ضمه و کسره آنقدر خوانده شده که از الف
از فتحه و واو از ضمه و یا از کسره پیدا شود.
مشعشع و مشعشع بضم میم و فتح هر دو
شین معجمه و سکون عین مهمله و کسر شین دوم
باده آمیخته از صراح.
مشاع بضم و سکون شین معجمه و تای
فوقانی و عین مهمله آشکار کرده شده
و فاش کرده شده از منتخب.
مشعله بضم میم و فتح شین و تشدید لام
مفتوح و عین مهمله بر وزن مشعلها
کرده شده.
مشرف بضم میم و سکون شین معجمه و کسر
راء مهمله بلند و بر بالا پیشرونده و خبر
دارنده که بالای نویسندگان متعین
شود و با از صفات الهی است خبردار بوده
و قریب بمستعد شدن ظهور امری از
خیر یا شر از منتخب و شمسی و لطائف نیز
در لطائف مشارب است که بفتح اول
و سوم بمعنی جای بلند و با اول مضموم
و ثالث مفتوح و راء مشدد مفتوح
بزرگی داده شده.
مشعوف بالعین مهمله شیفته و عاشق
و شیفته از منتخب و صراح.
مشفق بالفتح و کسر فا ترسنده که اندرون
پر درد باشد از بیم چیزی از صراح و منتخب.
مشتاق بالفتح بمعنی آرزومند و مشتاق بسیار

این جمع مشقت است و بالفتح میم و تشدید
شین بسیاری مشق کاری کشنده.
مشفق بضم میم و کسر فا مهربانی
کننده و ترسنده از چیزی از منتخب و صراح.
مشتق بضم اول و سکون ثانی و فتح فوقانی
و تشدید قاف نام فارسیان شقیق هم آمده
لفظی از لفظ گرفته شده از صراح.
مشوق بضم میم و فتح شین و تشدید
واو مکسور آرزو دار بمعنی کسی و بفتح
واو مشدد آرزو دار آورده شده از
منتخب و بالفتح میم و ضم شین بر وزن مقبول
بمعنی مشتاق و اگر مخفف مشتاق خوانده
هم درست است از لطائف.
مشبک بضم میم و فتح شین و تشدید
بای مفتوح و کاف چیزی پر سوراخ که در آن
سوراخ سوراخ باشد و بمعنی پنجره هم گویند.
مشک بالضم و بالکسر هر دو صحیح است
چرا که اهل فارس بکسر میم و اهل عرب بالضم
بضم میم خوانند و مشک با کاف و سین مهمله معرب
آن است از رشیدی و بهار عجم.
مشتک بضم میم و فتح شین بر وزن
نوعی از غله و بمعنی زرد و ادراز آن.
مشترک با اصطلاح اهل لغت لفظی
دو یا زیاده از دو معنی دارد و آن لفظ را
برای هر معنی وضع کرده باشند و علاقه
از علاقهای مجاز در آن نباشد چنانکه
جاریه که بمعنی کنیز و آفتاب و کشتی و از این
قبیل لفظ که آنرا لسان عرب بسیار معنی است.
مشکل بضم میم و کسر کاف دشوار باشد و نیز...

در مشکل شونده و زمام بجز است از نو زده بچه و زرد فی از منتخب وغیر آن —
مشتمل بضم میم اول وکسر میم دوم گرد گیرنده و بر بالای چیزی محیط شونده از منتخب
مشتعل بضم میم وکسر عین مهمله شعله زنان و سوزان بزبانه کشی —
مشتغل بضم میم وکسر غین معجمه مشغول شونده و بمعنی روی گردانند چنانچه درین بیت ببیت رسوا جانان بجان مشتغل + بهر حسیب از جهان مشتغل در مصرعه اول بمعنی مشغول شونده و در مصرعه ثانی بمعنی رو گردانند یعنی بسبب عشق معشوق بجان و دل مشغول اند از ته دل و صدق جان خواهان او هستند و بیاد او از جهان روی گردانیده اند لفظ اشتغال از باب افتعال است که متغیر صله معنی آن متغیر میشود چنانکه لفظ رغبت که بمعنی خواهش است چون صله آن عن آید بمعنی اعراض گردد چنانکه در حدیث من رغب عن سنتی فلیس منی بمعنی لفظ اشتغال را هرگاه بلفظ از که ترجمه عن است استعمال کنند بمعنی آن رو گردانیدن باشد و شرح بوستان از عبد الواسع —
مشتمال بالضم آلتی ناشی کشتی گیران بر بازو خود با هم مشتمال زنند تا سخت گردد —
مشمول از همه سو فرا گرفته شده و احاطه کرده شده از منتخب —
مشام بفتح میم اول و تشدید میم دوم مگر در استعمال فارسی بتخفیف میم خوانده شود محل قوت شامه که در منتهای بینی مقدم دماغ است در حقیقت این لفظ صیغه جمع است که بمعنی واحد استعمال یافته مشام در اصل مشامم بود جمع مشمم که صیغه اسم ظرف است از شم که مصدر است بمعنی بوییدن پس صیغه واحد و جمع میم را در میم ادغام کرده مشم و مشام ساختند —
مشعر الحرام بفتح میم وسکون شین و فتح عین و ضم را مهمله یکی از جاهای قربانی حج در مکه معظمه که یکی از مقامهای عبادت از منتخب و شعیره قربانی حج را گویند —
مشئوم بفتح میم وسکون شین وضم همزه وسکون واو بر وزن مفعول بمعنی منحوس صحیح است چه این صیغه اسم مفعول است از شام لیشام شوما که مهموز العین است و مشئوم بر وزن مفعول نیز جائز است آنچه که در عوام شهرت یافته که میشوم است بفتح میم وسکون یای تحتانی وضم شین وسکون واو غلط است چنانکه صاحب ضوء در تعریف کلمه با معنی اشارت نموده است و صاحب مزیل الاغلاط نیز همین تحقیق کرده و صاحب صراح نوشته که عامه میشوم گویند —
مشعل وادی کلیم تجلی که موسی علیه السلام را در وادی ایمن در تاریکی ظاهر شده بود —
مشعل کشان توییست از کفار ازبهار عجم گویند که ایشان مشعل را کشته نگاه تا یک جا نه دختران ساخته بجهد پسران امر کنند که هر یکی جامه بردارد صاحب آن جامه در نکاح او باشد —

مشائین بفتح میم و تشدید شین معجمه وکسر همزه که حرف چهارم است جمع مشاء که صیغه نسبت است مثل حداد یا مبالغه مثل قتال چون یا بعد الف زائده واقع شد بهمزه بدل شد مشاء گردید چون بیا و نون جمع کردند مشائین شد و مشائین طائفه است از حکما که در ادراک حقائق بسیار اشیا مشی در رفتار بدلائل میکنند یعنی بدلائل و علامات بمقصود فائز میشوند —
مشحون پر کرده شده از منتخب —
مشت زن کشتی گیر چه معمول کشتی گیران است که قبل کشتی بر دوش بازوی خود مشت زنی کنند تا بدان سخت و استوار شود از خیابان —
مشرقین بفتح قاف عبارت از مشرق و مغرب بدانکه مشرق و مغرب را دو مشرق گفتن بنا بر تغلیب است و تغلیب آنرا گویند که یک شی غالب را از دو شی که با هم متقابل باشند غلبه داده اطلاق آن بر دیگری نموده همان اسم شی غالب را تثنیه نمایند چنانکه مشرق و مغرب را مشرقین گویند بلحاظ شرافت طلوع از مشرق و شمس و قمر را قمرین گویند بلحاظ آنکه شمس در محاوره عرب مؤنث سماعی است و قمر مذکر است و مذکر از مؤنث غالب و اشرف است و والدین بلحاظ آنکه والد از والده غالب و اشرف است چرا که نسب پسر به پدر تعلق دارد یا آنکه مشرقین بجهت آن گویند که مشرق دو هستند یکی مشرق صیفی که مطلع طول الایام باشد دیگر مشرق شتوی که مطلع اقصر الایام باشد پس بعد میان این مشرق شتوی و صیفی بلحاظ درجات کره ارض سه هزار و ششصد و سی و هفت کروه یا و بالا میشود والله اعلم بالصواب —
مشک بر زخم افشاندن کنایه از تازه کردن زخم و ایذا رسانیدن چرا که زخم از مشک تباه میشود —
مشک در شراب کردن کنایه از بیهوش کردن از چراغ هدایت —
مشاهره بضم میم و فتح ها ماه بماه چیزی دادن ماهیانه از منتخب و خیابان —
مشاهده بضم میم و فتح ها دیدن و یا کسی در جائی حاضر بودن از منتخب و لطائف —
مشوره بفتح میم و ضم شین وسکون واو صلاح بینی و کنگاش و باین معنی بسکون شین و فتح واو نیز آمده از صراح و منتخب و قاموس بفتح واو چنانکه مشهور است بثبوت نمیرسد و آن غلط موافق وجه اول تعلیل پسند نموده —
مشرفه بضم میم و فتح شین وکسر رای مشدده نامه و رساله که از طرف شخص اعلی باشد بسوی ادنی —
مشرعه بالفتح جای آبخوردن از لطائف —
مشافهه بفتح فا و بعده های هوز و بعده تای فوقانی که بوقف ها شده است بر وزن مفاعله روبرو شدن و روبرو سخن گفتن از منتخب و کشف و کنز —
مشربه بالکسر ظرفیکه از آن آب خورند از منتخب و لطائف —

مشاعره بضم میم و فتح عین بروزن مفاعله باهم شعر خواندن۔
مشعره بالفتح جای شعر خواندن از کشف۔
مشغله بالفتح و غین معجمه شور و غوغا و کار با از کشف و منتخب و شرح نصاب۔
مشیمه بالفتح و یای معروف پوست رقیق که بر بچه وقت ولادت پیچیده می باشد و نام پرده ششم از هفت پرده های چشم از کشف و منتخب و صحاح و غیره۔
مشار الیه بضم میم و تنوین ضمه بر رای مهمله کنایه از معتبر و ترجمه این لفظ اشارت کرده شده بسوی و یعنی انگشت نما و در خیابان وغیره نوشته که چون شخص ذی عزت را مردم به یکدیگر باشاره می نمایند لهذا بمعنی کسی که به جاه و جلال رسد که مردم بسوی او با انگشت اشاره کنند۔
مشعله بالفتح و بالکسر بمعنی شعل از شمسی۔
مشاطه بالفتح و تشدید شین زن شانه کش که موی زنان را شانه کردن و جز ساز را آرایش دادن پیشه او باشد و با لضم خطا است از منتخب و کشف و بهار عجم و بعضی نوشته که مشاطه در استعمال فارسیان بتخفیف نیز آمده اگرچه کم آمده و در عرف حال دلاله را نیز گویند از خیابان و چراغ هدایت۔
مشتری بالضم اکثر بمعنی خریدار و گاهی بمعنی فروشنده نیز آید و نام ستاره که بر فلک ششم است اهل تنجیم آنرا سعد اکبر دانند و آنرا قاضی فلک نیز گویند بفارسی برجیس بهندی برهسپت نامند خانه او قوس.

دعوت و شرف او در سرطان و با صطلاح کیمیا گران و مهوسان مشتری بمعنی ارزیز است که بهندی رانگ گویند۔
مشکوی بالضم و کاف عربی مضموم و واو مجهول بتخانه و مجازاً حرم سرا امرا و ملوک از سروری و برهان و جهانگیری و مؤید و کشف و در برهان بالفتح نیز گفته است۔
مشتی بیای مجهول کنایه از اندک مقدار و بمعنی جماعه قلیل۔
مشقی تخته و کاغذ که بران مشق حروف کرده باشند۔
مشوی بالفتح و کسر واو بمعنی بریان از منتخب۔
مشی بفتح میم و سکون شین رفتن عربی از منتخب و شرح نصاب۔
مشتهی بالضم و حرف سوم تای فوقانی و های مکسور خواهش کننده و آرزومند و بمعنی اشتها پیدا کننده غلط است چراکه این متعدی بیک مفعول است و برای معنی اشتها پیدا کننده مشهی صحیح باشد۔
مشهی بضم میم و فتح شین و تشدید های مکسور صیغه اسم فاعل است متعدی بدو مفعول بمعنی آرزو دهنده یعنی اشتها پیدا کننده از تشهیه که مصدر است از تفعیل و باب تفعیل از ناقص بروزن تفعله می آید۔

فصل میم مع صاد مهمله

مصلا بضم میم و تشدید لام مطلق جای نماز و عیدگاه هر شهر خصوصاً عیدگاه شیراز که آن جائیست بغایت خوش و خرم و سیرگاه۔
مصطفی برگزیده شده از منتخب۔

وصاف کرده شده ای مصفا از صفات و میمه لبشری از فردوس اللغات و غیر آن۔
مصاب بضم میم مصیبت زده و رنج رسیده شده۔
مصائب بفتح میم و کسر همزه که حرف چهارم است و بای موحده بکثرت و شده اند و در اینجا از کنز بدانکه همزه مصائب مبدل از یاست خلاف القیاس کما فی زبدة الصرف۔
مصب بفتحتین و تشدید با جای ریختن آب وغیره۔
مصاعب بفتح میم و کسر عین دشوار یها و جاهای دشوار۔
مصیب بضم میم و کسر صاد و تحتانی و موحده نیک سنجه بحقیقت کاری یا چیزی و صواب یابنده از کشف و لطائف۔
مصافات بضم میم و حرف چهارم تا دوستی و اخلاص از منتخب و کشف و کنز۔
مصابرت بفتح موحده صبر کردن از منتخب۔
مصفات بالکسر و حرف سوم فا آنچه بدان چیز را صاف کنند و پالاینده از صراح۔
مصمت بضم میم و سکون صاد و فتح میم دوم و تای فوقانی آگنده میان خلاف مجوف و بمعنی صندل و زنبیله از اندرون پر شده و هر دو لب آن بهم آمده پیوسته شود و بمعنی اسپ یک رنگ و جز آن مخمس بمعنی خاموش کرده شده از منتخب و شرح نصاب و کنز۔
مصارعت بضم میم و فتح را مهمله کشتی گرفتن و با هم یکدیگر را بر زمین زدن از منتخب و کنز و غیر آن۔
مصالحت بفتح لام صلح کار بمقابل

شده و از صراح و منتخب۔
مصاهرت بضم میم و فتح ها داماد کردن و خسر کردن و این از هر دو جهت باشد از صراح۔
مصادمت باهم سپیده صدمه رسانیدن۔
مصلح بضم میم و سکون صاد و کسر لام و حای مهمله بصلاح و نکوئی آرنده۔
مصالح بکسر لام جمع مصلحت فارسیان درین مقام مصلحت را بمعنی مصلح که صیغه اسم فاعل است استعمال نمایند چراکه مصالح را بمعنی اسباب و سامان چیزی مستعمل کنند از بهار عجم وغیره و در منتخب نوشته که مصالح بمعنی چیزها که بدان اصلاح چیزها دهند ضد مفاسد و در چراغ هدایت مصالح بمعنی ضرریات عمارت مثل چوب و خشت و آهک نوشته و عبد الواسع در شرح بوستان نوشته که مصالح بفتح لام مقلوب اصلح است از قسم جاه که اصل آن احصل و همچنین بواجب بمعنی اوجب صیغه جمع علیست و نزد مؤلف غالب آنست که اصلح در اصل اصلح به باشد یعنی آنچه مصلح باشد چیزها را درست کنند که مصالح جمع مصلح باشد که بضم میم و کسر لام صیغه اسم فاعل است از اصلاح چنانکه مطافل و مشادن جمع مطفل و مشدن۔
مصطبح بالکسر و حای مهمله چراغ و بمعنی پیاله که دران صبوحی خورند و نام کتاب در نحو از منتخب و کنز۔
مصابیح بفتح میم و کسر بای موحده و تحتانی و حای مهمله جمع مصباح که بمعنی چراغ باشد و نام کتابیست در علم حدیث۔

مصاعد بفتح میم وکسر عین مهمله جاها که بالا برند
مصعد بالفتح جای بالا بر دن و بضم و فتح عین مهمله مشدد بر جای بلند بر آینده از منتخب
مصاید بفتح شکارگاه‌ها جمع مصید
اصلاف الیهاس چنانکه محاسن جمع حسن است
مصرعه تنده معنی خوبی که بی ذکر نقیض مبدء فیاض از غیب بزبان بر آید از مصطلحات
مصدر بالفتح جای صادر شدن و جای بازگشتن و جای بیرون آمدن و کلمه را که ازان افعال و صفات اشتقاق کنند
و بضم میم و تشدید دال مفتوحه مقدم داشته شده و صدر کرده شده یعنی بالا دل واشده آورده شده از منتخب
مصر بالکسر بمعنی هر شهر که باشد و نام شهر خاص و مصر بمعنی تیزی هر چیز آورده بمعنی شمشیر و مصر میان دو چیز و بالضم و کسر صاد و تشدید را معلمه بر کاری استاده شده از منتخب و لطائف و بربان —
مصیر بفتح بازگشتن و جای بازگشتن ماخوذ از صیر بالفتح که بمعنی گشتن و میل کردن است از کشف و شرح نصاب و منتخب —
مص بالفتح و تشدید صاد مکیدن از منتخب
مصوص بفتح میم و ضم صاد در آخر صاد مهمله مرغ بریان که از ادویه گرم مثل کرفس زیره و مصدا بیمبر کرده و در سرکه پرورده باشند از کشف و منتخب
مصدع بضم میم و فتح صاد و کسر دال مشدد درد سر رساننده و جدا جدا کننده از منتخب

مصرع بالفتح و مصرع بدون الف هر دو درست است بمعنی یک تخته در که دو دو تخت در طبقه در نیز گویند و بهندی کواڑ نامند و نیمه بیت را ازان جهت مصرع خوانند که همچنانکه از در و طبقه هر کدام طبقه را که خواهند باز و فراز توان کرد بی دیگری مقدور اند بود و چون هر دو طبقه را بهم فراز کنند یکی در باشد از بیت نیز هر کدام مصرع را که خواهند بی دیگری بیت نتواند بود از منتخب و بهار عجم و دولتی سیتی —
مصرع بضم میم و فتح صاد و تشدید را مهمله مفتوح و عین مهمله مصرع آورده شده
مصنع بالفتح و نون مفتوح و بضم مضموم و عین مهمله قلعه و کاریز و آبگیر و حوض از منتخب و صراح —
مصانع بفتح میم و کسر قاف جمع مصنع بالکسر که بمعنی فصیح و بلیغ است از منتخب
مصاف بالفتح میم و تشدید فا جمع مصف که بفتحتین و تشدید فا اسم ظرفست بمعنی جای صف زدن اگرچه معنی لفظ مصاف جاهای صف زدن است لیکن مجازاً بمعنی جنگ و مقام جنگ مستعمل می شود و بضم خطاست و لفظ عربی که حرف آخران مشدد باشند فارسیان بتخفیف خوانند چنانکه در قد و خد و بعض فارسی مصاف را در فارسی بتخفیف خواندن درست باشد از نقل لغات و مدار و خیابان —

مصاحف بفتح میم و کسر حاء مهمله جمع مصحف
مصحف بالضم و با کسر نیز یکی از صحف و رساله جمع کرده شده و از منتخب و در اصطلاح بمناسبت همین معنی مستعمل است بمعنی قرآن مجید و بضم میم و فتح صاد و تشدید حاء مفتوح لفظی که بتغییر نقاط لفظ دیگر شود چون از خیبر چیند و از توبه بوسه —
مصارف بفتح میم و کسر را جمع مصرف که بالفتح است بمعنی محل صرف کردن
مصروف باز گردانیده شده —
مصرف بفتح میم و کسر را اسم ظرفست بمعنی جای خرج کردن و بضم میم و کسر را صیغه اسم فاعل بمعنی صرف کننده —
مصداق بالکسر آله صدق و مجازاً آنچه موافق چیزی باشد و بمعنی گواه و گواهی نیز از منتخب و بمعنی دلیل و تمثیل سخن و چیزی که آن ماهر دهم راست و از تن او زد بمدد القواعد کننده —
مصقول روشن و صاف کرده شده
مصقل بضم میم و فتح صاد و سکون قاف و قاف مفتوح زدوده کرده شده و از زنگ پاک کرده شده و بکسر قاف روشن کننده و صاف کننده از منتخب و این ثلاثی است ملحق برباعی بزیادت میم —
مصاقل بفتح میم و کسر قاف جمع مصقله
مصون بفتح میم و ضم صاد و سکون واو بر وزن مقول بمعنی نگاه داشته شده و محفوظ و کسانی که مصئون نویسند و خوانند بزیادت همزه میان صاد و واو غلط محض است —

زیرا که اجوف است مأخوذ از صون نه مهموز العین
مصران بالکسر تثنیه مصر کنایه از کوفه و بصره از شرح خاقانی —
مصادره بضم میم تاوان جرم ستانیدن و تاوان دادن از منتخب و کشف
مصطبه بفتح میم و سکون صاد و فتح طای مهمله و فتح بای موحده میخانه از مدار و در قاموس نوشته که مسطبه با کسر میخانه و بصاد مهمله و ضاد معجمه هر دو آمده —
مصوره قوتیست که صادر میشود از وی خطوط و اعضا و شکلها که بهمه معنی این قوت با ذن تعالی هر چیزی منی را میسازد و بصورت عضوی که مقتضای نوع صاحب منی باشد لیکن اگر منی مخلوط از دو نوع متولد حیوان شود از ان با هر دو نوع من وجه مشابهت میکند چنانچه لیل یعنی استر که بهم بشکل فرس میماند و هم بشکل حمار —
مصافحه بضم میم و فتح فا و حای مهمله دست همدیگر گرفتن بوقت ملاقات و این قائم مقام معانقه است از منتخب و غیر آن —
مصرع رنگین کنایه از مصرع بسیار بی تکلف که بی محنت فکر موزون شده باشد از بهار عجم و چراغ هدایت —
مصرع پیچیده عبارت از مصرعی که مضمونش دقیق باشد —
مصرع برجسته مصرعی بهتر که بی تکلف و بی محنت فکر بفیض مبدء فیاض از غیب بخاطر برسد از مصطلحات —
مصطلح بالکسر آلت اصلاح یعنی که بدان

کارد و شمشیر و آئینهٔ فولادی را از زنگ پاک نمایند و روشن کنند از کنز۔

مصلی بضم میم و فتح صاد و کسر لام مشدد نماز گزارنده و درود بر نبی فرستنده و نام اسپ دوم از ده اسپان که از همه متقدم باشد و از اول مؤخر و تفصیلش در تحقیق لفظ مجلی گذشته و بضم میم و فتح صاد و فتح لام مشدد نمازگاه و جای نماز گزاردن و در اصطلاح فقها بمعنی عیدگاه است و گویند که مصلی شیراز یعنی عیدگاه آنجا فضای نفیس دارد چنانچه سیرگاه اکثر خلائق آنجاست۔

مصری منسوب بمصر و آنچه که مردم نبات را مصری گویند غلط نگر او چون چاشنه هم میگردد که سابق در ملک عرب نبات بهتر سوای مصر از هند و غیره نمی‌رسید چون چیزی بملکی بسبب خوبی مخصوص باشد اسم آن ملک بیای نسبت و بدون یای نسبت اسم آن چیز میگردد چنانچه ظروف چین را چینی و اسپ ترکستان را ترکی و نمک سانبهر را سانبهری و علی هذا القیاس ـ

مصطکی بضم میم و سکون صاد و فتح طاء و کاف عربی مفتوح و در آخر الف مقصوره یا مشدده صمغ زرد رنگ مگر بیا شهرت گرفته لهذا در اینجا نوشته شد۔

مصطفوی بدانکه این لفظ بزیادت واو خطاست چرا که در لفظ مصطفی و مرتضی الف را که خامس بود حذف کرده یای نسبت می آرند درین صورت مصطفی و مرتضی هر دو بیای معروف صحیح بود و مرتضوی و مصطفوی بزیادت واو خطا باشد چنانکه باکثر مقام در کلام خواص و عوام واقع است مگر چون در فرمانیف ثقات بسیار آمده است لهذا چندان محل تعرض نیست از چار بری و دیگر کتب و رسائل

فصل میم مع ضاد معجمه

مضی یا مضو بالفتح هر سه میم و فتح هر دو ضاد معجمه بمعنی گذشت آنچه گذشت

مضا بالفتح روانی و درگذشتن از منتخب و غیر آن۔

مضراب بالکسر آنچه بدان ساز را نواز ند از کنز۔

مضاربه مال کسی دادن برای تجارت که نفع آن مشترک باشد از منتخب

مضاجعت با هم یکجا خفتن از کشف و کنز

مضادت بضم میم و تشدید دال مهمله با هم ضد بودن و با کسی دشمنی کردن۔

مضافات بضم متعلقات و منسوبات

مضاها بضم میم بچیزی مانند شدن از منتخب

مضلت بفتح میم و کسر ضاد معجمه و تشدید لام مفتوح جای گمراهی و زمین که در راه گم شود از صراح۔

مضجع بفتح میم و فتح جیم جای خواب و پهلو نهادن از بحر و منتخب

مضغه بالضم میم دوم مفتوح و در دل و شکم پنهان و پوشیده ماخوذ از ضمیر بمناسبت آنکه ضمیر که پنهان باشد بضم میم اول و فتح ثانی و تشدید میم دوم مفتوح اسپ لاغر شده را گویند و بمعنی اسپ فربه نیز آمده از منتخب و غیر آن۔

مضمار بفتح میم و تشدید را جهان جمع مضمرت که بمعنی کنند و نقصان است۔

مضمار بالکسر میم اسم آلت از ضمر که بفتح و ضم و در لغت بمعنی لاغری است و محصول عربان چنان است که اول اسپان را فربه کنند و بعده بتدریج بمیدان بگردانند پس عرق از بدن اسپان جاری میشود و قدری از بین ریاضت لاغر میشوند و بدین مناسبت مضمار میدان را گویند که در آن اسپان را دوانند از شرح مقامات حریری و مکیه۔

مضامیر جمع مضمار است که بمعنی میدان ریاضت اسپان باشد

مضطر بالضم و طای مهمله مفتوح بضرر رسیده شده و مجازاً بمعنی بی اختیار و بیچاره از منتخب این صیغه اسم مفعول باشد از اضطرار که از باب افتعال است بدانکه هر مصدر که از باب افتعال باشد و فاء کلمه ضاد معجمه یا صاد و طای مهمله واقع شود تای افتعال را بطای مهمله بدل کنند چنانچه در اضطراب و اضطرار و اصطلاح و امثال آن که در اصل اضتراب و اضترار و اصتلاح بوده ـ

مضمر بضم میم و فتح ضاد و راء مهمله نام چیز پوشیده و پنهان کرده شده و بمعنی اسپ لاغر ساخته و بضم میم و فتح ضاد و تشدید میم دوم لاغر ساخته شده

مضیق گذرگاه تنگ و جای تنگی از منتخب

مضغ بالفتح و جیم مفتوح خوابگاه از کشف و منتخب ـ

مضاجع جمع خوابگاهها ـ

مضارع بضم میم و کسر ضاد معجمه مشابه کننده

مضارعه بضم میم و کسر راء مهمله شریک شیر خوردن از منتخب و مانند شونده از صراح و مضارع اسم فاعل است از مضارعت که بمعنی مشابهت باشد و صیغه مضارع را مضارع از آن گویند که مشابهت دارد باسم فاعل در حرکات و سکنات و عدد حروف و صفت نکره چون رجل یضرب ضارب و دخول لام ابتدا چون ان زیدا لیضرب و لضارب و نیز مشابهت دارد باسم جنس در عموم و خصوص یعنی چنانچه اسم جنس اطلاق کرده میشود و مشترک میباشد در میان افراد و مخصوص میباشد بلام عهد چون الرجل همچنین مضارع مشترک میباشد میان حال و استقبال و مخصوص میباشد بسین و سوف و لام مفتوح و وجه اشتقاق مضارعت بمعنی مشابهت از ضرع آمده که گویا اسم فاعل و مضارع از زمانه که بمنزله ضرع واحد است شیر خورند پس هر دو انجو این رضاعی شدند و وجه دیگر آنکه چون مضارعت در حقیقت ماخوذ است از ضرع که بالفتح بمعنی پستان گاو و گوسپند است پس مضارع بمعنی شریک باشد که با بچه دیگر از پستان مادر شیر خورد و گویا معنی دال بر مشابهت باشد و بچه اند که از لفظ

واحد که بمنزلهٔ پیتا لست با هم شیر مخلوط زند لیکن بوجود می آیند و دینجا مجازا باطلاق ظرف بر مظروف لفظی را بمعنی حال و استقبال از ان پیدا می آید مضارع نام کردند مضارع نام بحریست از بحور اشعار و آن بحر را از ان مضارع نامیدند که مضارع بمعنی مشابه است و این بحر نیز به بحر منسرح مشابه است که در ان جزو دوم هر یکے ازین دو بحر مشتمل ست بر وتد مفروق و بعضے نوشته اند که این مشابه است به بحر هزج درین ست که در ارکان این هر دو بحر اوتاد مقدم اند بر اسباب -

مضاف بضم میم منسوب و متعلق -

مضاعف بضم میم و فتح عین دو چند و در اصطلاح صرف هر کلمه که در آخر آن دو حرف از یک جنس آیند -

مضائق بفتح میم و کسر همزه که حرف چهارم است جاهاے تنگ از کنز -

مضیق بفتح میم و کسر ضاد معجمه جاے تنگ از منتخب -

مضحک بالفتح و حای مهمله مفتوح جاے خندیدن و چیزی که سبب خنده شود و بضم میم و کسر حا خنده آرنده از منتخب وغیره -

مضمحل بضم میم اول و فتح میم دوم و کسر حای مهمله و تشدید لام مگر در فارسی تشدید لام خواندن ضرور نیست بمعنی نیست و محو شونده و ناچیز و سست از کشف و منتخب و زبدة الفوائد -

مضمون معنی لغوی آن در میان

گرفته شده ماخوذ از ضمن بالکسر -

مضاده بضم میم و تشدید دال مهمله با هم ضد بودن درین صورت مصدر است از باب مفاعله و بمعنی چیز مؤنث با یکدیگر ضد کننده و باین معنی صیغهٔ مؤنث اسم فاعل است از باب مفاعله -

مضله بفتح میم و کسر ضاد معجمه و تشدید لام جاے ضلالت و گمراهی -

مضایقه بضم میم و فتح تحتانی نه بکسر آن همچنین هر لفظیکه بر وزن مفاعله باشد حرف چهارم آن مفتوح باشد بعض مردم از جهة التقاقی مکسور خوانند چنانچه مباشرت و مطابقت و مخالفت و مطالعه و معالجه و معانقه و مکالمه و ملایمت و ملاحظه و منافقه و مراسله و قس علی هذا البواقی -

مضغه بالضم و غین معجمه گوشت پاره از صراح و آن مقدار چیزی که در یکبار خائیده شود -

مضی بضم میم و کسر ضاد و تشدید تحتانی روشن شونده و روشن کننده اسم فاعل از اضاءت که لازم و متعدی است -

مضاهی بضم میم بمعنی مانند و مشابه -

فصل میم مع طای مهمله

مطایا بالفتح چهار پایهای که بر پشت آنها سوار شوند مثل اسپ و اشتر و غیر آن و این جمع مطیه است از منتخب و صراح -

مطرا بضم میم و فتح طای مهمله و تشدید را مهمله تازه و تازگی کرده شده و گاهی مجازاً بمعنی مصفا و آبدار -

مطا بفتح بمعنی پشت از شرح نصاب -

مطلب بفتح اول و ثانی و تشدید موحده جائیکه طبیب در ان نشسته معالجه مریضان نماید -

مطیب بضم میم و فتح طای و تشدید تحتانی مکسور بوی خوش دهنده و پاک شونده و بفتح تحتانی پاک و خوشبو کرده شده -

مطلب بالفتح جای طلب و بفتحات ثلاثه نهی از طلبیدن و بضم میم و تشدید طای مفتوحه و کسر لام اسم ابن عبدالمناف جد رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم -

مطنب بضم میم و کسر نون دراز سخن دهنده و بسیار گو از منتخب -

مطویات بفتح میم و سکون طا و کسر واو و تشدید تحتانی چیزهای پیچیده شده و مطویات ضمیر کنایه از ارادها -

مطعومات خوردنیها و طعامها -

مطرات بفتح میم و فتح طا بارانها جمع مطره که بمعنی باران ست -

مطاوعت فرمانبرداری کردن از منتخب -

مطارحات با هم سخن انداختن و خوشامد و تملقها -

مطلع جای بلند داشتن نظر از صراح و منتخب جای افتادن و مجازا بمعنی جای طمع -

مطرح بالفتح جای انداختن چیزی و کمینه و ظرف صیادان که صید را گرفته در ان نگاه دارند از منتخب وغیره -

مطبخ بفتح و بای موحده مفتوح جاے پختن و بضم میم و کسر موحده پخته کننده طعام و آنرا در عام باورچی گویند -

مطبوخ هر چیز که آنرا بآتش پخته باشند

خصوصاً دوای جوشانیده شده -

مطرود بر وزن مردود رانده شده از منتخب -

مطرد بضم میم و تشدید طای مفتوح و کسر را مستقیم و بر یک وتیره شونده و پی یکدیگر شونده و بکسر میم و سکون طا نیزه کوتاه که بدان جوش را زنند و صید کنند از منتخب و صراح و در شرح دیوان خاقانی جامه که در زیر جامه پوشند -

مطر بفتحتین باران از منتخب و صراح و مؤید و مدار و در شرح خاقانی مطر بکسر میم و فتح تحتانی بمعنی تازگی نوشته -

مطیر بر وزن فعیل بارنده ماخوذ از مطر که بفتحتین بمعنی باران ست و بضم میم و فتح طا و یای تحتانی مشدد و مفتوح بمعنی تجلیت زده و مصور و قصاویر طیور -

مطار بفتح پریدن و جای پریدن از کشف -

مطرز بضم میم بر وزن منور زینت داده شده و طراز کرده شده از منتخب -

مطلس بضم میم و فتح طا و لام مشدد مفتوح و سین مهمله روپیه بے سکه و درم و دینار بے نقش -

مطلع بضم میم و تشدید طا و کسر لام خبر دهنده و بفتح لام خبردار کرده شده و بفتح میم و کسر لام جاے بر آمدن کوکب و مجازاً بیت اول از غزل و قصیده که در هر دو مصراع قافیه داشته باشد -

مطالع بفتح میم جمع مطلع و نام کتابیست در علم منطق -

مطبوع طبع کرده شده -

مطامع بفتح جمع طمع ست خلاف قیاس چنانکه محاسن جمع حسن -

مطمع بفتح هر دو میم جای طمع داشتن چیزی

مطبوع خوش آینده و مرغوب طبع -

مطاوع بضم میم وکسر واو و عین مهمله فرمانبرداری کننده از منتخب -

مطاع بضم اطاعت و فرمانبرداری کرده شده یعنی کسیکه مردم اطاعت او کرده باشند و مطیع او شوند -

مطرف بضم میم و فتح طای مهمله و فتح رای مهمله مشدد بمعنی آنکه سر و دم او سپید باشد یا سیاه و دیگر اعضا برنگ دیگر از صراح و منتخب و نوعی از سجع و آن الفاظی ست که موافق باشند بحرف روی و مختلف بوزن اعداد حروف چون وقار و اطوار و حال و خیال و در شرح قران السعدین بمعنی مزین و پر زینت ماخوذ از طرف بفتحتین که بمعنی بند زر و نقره است که بر کنار جامه دوزند و بضم اول و فتح را جا در علم وغیره از صراح -

مطاف بفتح میم جای گرد اگرد گشتن و طواف کردن از منتخب -

مطلق آزاد شده از قید و حصر و بمعنی مخصوص و روان کرده شده و آنکه آنرا قید نباشد از کشف و منتخب -

مطبق بضم میم و فتح طا و بای موحده مشدد مفتوح تو بتو کرده شده و سرپوش دار و نوعی از پارچه که از طرف خلج آرند -

مطوق بضم میم و فتح طا و تشدید واو مفتوح در طوق کرده شده -

مطاعم بفتح میم و کسر عین مهمله خوردنیها و طعامها جمع مطعم که مصدر میمی ست بمعنی اسم مفعول -

مطران بالفتح و بالکسر سر گروه نصاری و سرگروه و مهتر قوم کفار و گویند که مطران اکثر زنجیر بر اندام خود پیچیده دارد از قاموس وغیر آن -

مطلق العنان آزاد و بی تعرض وگذاشته شده عنان -

مطحن بالکسر و حای مهمله مفتوح آسیا از لطائف -

مطعون بسنان نیزه زده شده و مجازاً بمعنی عیب و خواری یاد داده شده از منتخب و غیر آن -

مطین بر وزن مزین گل اندوده شده

مطمئن بضم میم و سکون طا و فتح میم دوم و کسر همزه و بعده نون که مستعمل مشدد است آرمیده و سکون گیرنده -

مطارحه بضم میم باکسی سخن گفتن و مجازاً بمعنی مشوره نمودن و گاهی بمعنی خوشامد نیز مستعمل میشود -

مطایبه بضم میم و فتح تحتانی و بای موحده باکسی خوش طبعی و مزاح کردن از منتخب و کشف

مطموره پنهان کرده شده مشتق از طمر بالفتح که بمعنی در زیر خاک کردن و پوشیدن است و مطموره کنایه از نهانخانه و تهخانه از سرور و زبدة الفوائد و منتخب و کشف -

مطیه بالفتح میم و کسر طای مهمله و تشدید تحتانی بمعنی سواری و مرکب از منتخب و کشف

مطوعه بضم میم و تشدید واو مکسور و عین مهمله جماعتی جهاد کننده بی آنکه بر ایشان واجب باشد -

مطالعه بضم میم و فتح لام چیزی نگریستن برای وقوف یافتن بران از منتخب -

مطهره بالکسر و سکون طا و فتح ها آفتابه و ظرف آب که بدان وضو کنند -

مطرقه بالکسر و رای مهمله مفتوح و قاف تیک و چکش آهنگران که بهندی هتوڑا و گهن گویند از منتخب و کنز -

مطالبه طلب نمودن و باز جستن -

مطرب بضم میم و کسر رای مهمله و بای موحده زنیکه مردمان را بشادی و طرب آرد -

مطنجی بالفتح باورچی -

مطوی بالفتح و کسر واو در هم پیچیده شده از منتخب -

مطاوی بفتح میم و کسر واو پیچیدگیها و شکنها و لوره با جمع مطوی از منتخب و غیره -

فصل میم مع ظای معجمه

مظاهرت بالضم کسی را پشتی دادن و حمایت کردن از کشف -

مظفر فیروزمند و ظفر داده شده و نام پادشاه

مظلل بکسر میم و فتح ثانی و تشدید لام سایبان -

مظالم بفتح میم و کسر لام ستمها این جمع مظلمه است که بفتح میم و کسر لام بمعنی ستم باشد و عدالت گاه جای که در آن داد مظلومان را بسر انجام رسانند -

مظلم بضم میم و سکون ظای معجمه و کسر لام تاریک از منتخب و شرح نصاب و بفتح میم و کسر لام جای تاریک -

مظان بفتح اول و ظای معجمه و تشدید نون جاهای گمان بردن اگرچه این لفظ جمع است مگر گاهی بمعنی واحد هم می آید چنانکه لفظ مشام -

مظنه بفتح و کسر ظای معجمه و تشدید نون موضع ظن یعنی جای گمان بردن از قاموس و موید و مدار و منتخب و کنز و صراح -

مظله بکسر میم و فتح ظا و تشدید لام مفتوح بمعنی سایبان از صراح -

مظلمه بفتح میم و سکون ظای معجمه و کسر لام ستم کردن و دادخواهی کردن از صراح و بضم میم و سکون ثانی و کسر لام تاریک -

فصل میم مع عین مهمله

معما بضم میم و فتح عین مهمله و میم دوم مشدد مفتوح پوشیده شده و کور و نابینا کرده شده از کنز و منتخب و در لطائف نوشته که معما بمعنی مکان پوشیده و باصطلاح کلامیکه بوجه صحیح دال باشد بر اسمی بطریق رمز و ایما که پسند طبع سلیم باشد و در بعضی کتب معتبر نوشته که معما بمعنی کسیکه دیده او بی نور و در اصطلاح کلامیکه دلالت کند بطریق رمز و ایما بر اسمی بطریق قلب یا تشبیه یا بحساب جمل یا بوجه دیگر -

معهود بالفتح اول و ثانی بمعنی دانسته با وجود این معنی -

معزز بالضم میم و فتح عین مهمله و فتح زای معجمه مشدد سوگوار و ماتم زده -

معاوادہ بضم میم و دال مهمله بایکدیگر عداوت داشتن و جهت بهم بیابانی کردن و این مخفف معاودات است۔

معمّر بضم میم و فتح عین و تشدید را بمعنی برنا و معنی بکسر میم و فتح عین بمعنی رده و کوه شکم باشد از کنز و شرح نصاب۔

معاتب بضم میم و کسر تای فوقانی عتاب کننده و بفتح فوقانی عتاب کرده شده از کنز۔

معایب بفتح میم و کسر یای تحتانی عیبها و بدیها جمع معیب که مصدر میمی است بمعنی عیب از صراح۔

معاقب بضم میم و کسر قاف عقوبت و عذاب کننده۔

معیّب بضم میم و کسر عین بروزن منیر عیب کننده و عیب دار و بفتح عیب کرده۔

معجب بالضم و جیم مکسور و باء موحده متکبر و خود را بهتر بین و خود پسند اسم فاعل از اعجاب که بمعنی خوبی خود دیدن و بخود نازیدن است از منتخب و کنز و صراح۔

معرّب بضم میم و فتح عین و تشدید را مهمله مفتوح از عجمی بعربی آورده شده و این نوعی از لغت است که در اصل عجمی باشد و عرب در آن تصرف کرده از جنس کلام خود ساخته باشند و بالضم و تخفیف را مفتوح اعراب داده شده و اعراب که حرکات حروف را گویند در اصطلاح نحو لفظیکه مختلف گردد آخر آن باختلاف عوامل۔

معقّب بضم میم و فتح عین مهمله و تشدید قاف مکسور در پس آینده۔

معاذیر بفتح میم و سکون عین و کسر ذال معجمه عذرخواستن از صراح۔

معاندت باهم دشمنی و عناد کردن۔

معدلت بالفتح و دال مهمله مکسور عدل و داد۔

معیشت بفتح میم و کسر عین و تشدید یای تحتانی مفتوح همراهی و نگاهی از ین لفظ اشاره باشد باین آیت و ان لها معیشة ضنکا و برین قیاس معیشت زندگانی و زیستن و آنچه بآن زندگانی گذرد از کنز و صراح۔

معاودت بفتح واو یاری کردن از صراح۔

معاشرت بضم میم و فتح شین معجمه باهم زیستن کردن و با کسی زندگانی نمودن از منتخب و غیر آن۔

معاودت بازگشتن از منتخب و غیر آن۔

معاقبت عذاب کردن یعنی زدن و بستن کسی را از منتخب و کنز۔

معاتبت عتاب کردن از منتخب و کنز۔

معطلات تعطیلها۔

معضلات بضم اول و سکون دوم و کسر ضاد معجمه بمعنی مشکلات است۔

معاضدت یاری دادن و بازوی یکدیگر بودن۔

معونت بفتح میم و ضم عین و سکون واو و فتح نون یاری دادن از منتخب و صراح و بضم و کسر را عطا شناختن۔

معاداوت بالضم بایکدیگر عداوت کردن و با کسی دشمنی کردن۔

معراج بالکسر آله عروج و آن نردبان است

از منتخب۔

معاریج نردبانها این جمع معراج است از منتخب و صراح۔

معلوج بضم میم و سکون عین مهمله و واو مفتوح و جیم مشدد و کج و نا راست از منتخب۔

معرج بالکسر نردبان و بالفتح محل برآمدن و بضم میم و فتح عین و فتح را مهمله مشدد و جیم جامد است بمعنی شخص و منقش و متموج گر پیچنده باشد معرج و معرج گردان فلک عبارت از قضا و قدر که کارخانه داران افلاک اند از منتخب و مؤید و شرح سکندرنامه و بعضی نوشته که عبارت است از عقول عشره و آن ده فرشتگان مقرب اند که باعتقاد حکمای افلاک ساخته اوشان است۔

معابد بفتح میم و کسر با جای پرستیدن و عبادتخانهای کفار جمع معبد است۔

معید بضم میم و کسر عین و سکون یای تحتانی اعاده کننده و بار بار کننده کار است از لطائف۔

معدّ بضم میم و کسر عین و تشدید دال آماده و تیار کننده و بفتح عین آماده و تیار کرده شده۔

معدّ آماده و مهیا کرده شده و تیز اند کسی۔

معتضد بالضم و ضاد معجمه مکسور یاری گیرنده از منتخب۔

معاقد بفتح میم و کسر قاف جاهای گره بستن و جاهای پیمان و عهد کردن از منتخب۔

معبد بالفتح و بای موحده نیز مفتوح عبادتگاه و جای پرستش نصاری۔

از مؤید و بمعنی جای عبادت مسلمانان نیز آید و بضم میم و فتح عین مهمله و تشدید بای موحده مفتوح عبادت کرده شده۔

معبّد بروزن منور خوار و ذلیل گردانیده شده و سازو سامان داده شده از منتخب۔

معربد بضم میم و فتح عین مهمله و سکون را و فتح موحده جنگجو و بدخو از منتخب۔

معاد بفتح جای عود بمعنی جای بازگشت و مجازاً عالم آخرت را گویند۔

معتمد بالضم و میم ثانی مکسور اعتماد کننده بر کسی و بفتح میم دوم اعتماد کرده شده بر وی۔

معاند بضم میم و کسر نون عناد کننده و دشمن۔

معهود بالفتح و بهم و کینه و پیمان کرده شده۔

معتاد بالضم عادت گرفته شده و عادت گیرنده از منتخب وغیره۔

معتدی بضم میم و سکون عین و در اصل معتدی بود یا در حالت جری و رفعی ساقط شد بمعنی از حد درگذرنده و سخت ستمگار۔

معاذ بفتح و در آخر ذال معجمه جای پناه و پناه دادن۔

معدل النهار بضم میم و فتح عین و تشدید دال مکسور و این دائره ایست که تنصیف فلک نماید از مشرق بسوی مغرب و قطب شمالی این دائره محسوس و معروف است و قطب جنوبی این دائره دیده نمیشود مگر بر زمین خط استوا و مایقرب منه و این را معدل النهار از آن گویند که چون مهر شمس برین دائره واقع میگردد۔

بطیء و نهار برابر نشود و در جمیع نواحی تقریباً گاه در عرض تسعین برابر نشود و شمس را بر این دائره اتفاق سیر در سال دو بار می افتد یکی در اول حمل و دیگر در آخر سنبله و در تحت این

دائره و در عین محاذات دائره دیگر بر روی زمین فرض کنند چنانکه اگر دائره معدل النهار قاطع عالم شده زمین را هم قطع نماید پس زمین از جائی که قطع شود همانجا خط استوا است

شکل دائره معدل النهار و منطقة البروج نوشته می شود

معیار بالکسر ترازوی از شیخ و شکست که ... از منتخب و کشف و شرح نصاب — معشر بالفتح میم و سکون عین مهمله و فتح شین معجمه صیغه اسم مکان است از عشرت که بمعنی زندگانی کردن است از ... گروه و دوستان و خویشان را معشر گویند شرح نصاب و لطائف — معصفر بضم میم و فتح عین و تشدید فای مفتوحه یعنی رنگ کرده شده — معاشر بالفتح میم و کسر شین جمع معشر بمعنی گروه ها و دوستان ... — معاش بفتح میم ... زندگانی کننده یعنی ... — معاشر بضم میم و سکون عین و فتح شین ... میم و فتح عین ... مشدد یعنی ... از لطائف.

معمار بالکسر بسیار عمارت کننده و این صیغه مبالغه است چنانکه مفعال بمعنی بسیار ... عمارت بمعنی آبادی لهذا ابشار که بفتح و تشدید صیغه نسبت بجهت آن صول و همین معمار گفتند و بعضی گویند که معمار صیغه اسم آله است چون آن بالتشدید محکم بانی یعنی حاکم بنا ... مجاز این اطلاق کرده شد ... — معصفر بضم میم و فتح عین و سکون صاد مهمله و فتح فاء ... رنگ کرده باشند چیزی ... که آن زرد ... بمعنی ... اسپرک ... — معصفر که ... بمعنی گل کاجیره ... از بهار عجم و منتخب بضم میم و سکون عین و فتح صاد و فتح فا ... یعنی کاجیره آورده است.

معشار بالکسر یک گرفتن از منتخب و کشف. معسکر بضم میم و فتح عین لشکرگاه از منتخب و مؤید و بفتح خواندن خطاست چرا که اسم ظرف رباعی بضم آید. معبر بالفتح و بای موحده نیز مفتوح بمعنی عبور و جای عبور و محل گذر و جای گذشتن از دریا و بکسر بای موحده و مفتوح کشتی و آنچه بدان از دریا عبور کنند و بضم میم و فتح عین و بای موحده مشدد مفتوح تعبیر کرده شده و بکسر بای مشدد تعبیر کننده و بیان کننده از منتخب و لطائف. معابر بفتح میم و کسر بای موحده کشتیها که بدان از دریا عبور نمایند و گذرهای دریا که از آنجا مردم عبور کنند. معیّر بضم میم و کسر عین و یای تحتانی بعاریت دهنده چیزی را. معاصر بضم میم و کسر صاد هم عصر و هم زمانه ... با یکدیگر ... بازار ... از بهار عجم. معجر بالکسر ... پوشش زنان از منتخب و مؤید. معجز بضم میم و سکون عین و کسر جیم و زا عاجز کننده و حرف ... معجز بفتح میم و سکون عین و کسر زای معجمه ... آنرا ... معجزه ... سازد. معاشر بفتح میم و کسر نون ... دختران ...

معرس است که مصدر میمی باشد بمعنی فاعل که عانس است ماخوذ از عنس و عنوس که بمعنی دیر ماندن زن است بعد بلوغ بخانه پدر بی شوی. معارس بسین مهمله منزلهاست فرود آمدن از صراح. معاش بالفتح زندگانی کردن و آنچه بآن زندگانی کنند و جای زندگانی و نیز دنیا را گویند از لطائف و منتخب. معایش بفتح میم و کسر یای تحتانی اسباب زندگانی جمع معیشت از منتخب. معقوش فراهم آورده شده و کسب کرده شده و پیراهن رقعه دوخته شده از منتخب و نیز نام منفی از شعر. معرافش بالکسر ... چیزی بر که آنرا بفارسی نیزه گویند از منتخب و آن نیزه باشد که مردم آن را یک ... سطر چون راست شود تحریف شده از مجمع ... معرض بالفتح و رای مهمله مکسور جای ظاهر کردن چیزی و بفتح را مهمله نیز درست از منتخب و صراح. معرض بفتح میم و فتح عین مهمله بمعنی ... بمعنی ... الاخ ... افت و آنچه ... مردم بجای ... بر بایست ... آنکه آنرا ضمیر ذکر احد دانند و بضم ... بوقت ... منتخب. معرفت بفتح میم و فتح عین مهمله و ...

باب الميم مع الكاف

را بکسر و تعریف کنند و شناخته شده و بمعنی کسی که در مجلس سلاطین و امرا و دیگر جاهای با اتفاق هر یکی را نام و نشان ... شخص شده و بمعنی چون کسی پیش سلاطین و امرا رود و مجهول الحال شده و نام و نسب او بیان کنند تا در حضور آن ... شناخته شود او شود و باصطلاح منطق چیزی که موصل باشد بسوی مطلوب تصوری چنانکه حیوان ناطق موصل است بسوی انسان و بفتح را مشدد شناخته شده و تعریف کرده شده

معروف شناخته شده و مشهور و بمعنی نکویی و نام ولی الله و باصطلاح اهل صرف فعلی که نسبت بفاعل داشته باشد و مجهول فعلی باشد که نسبت بمفعول دارد

معارف بفتح میم و کسر را شناسایی و جاهای شناختن و شناسایان و اهل علم و فضل و ناموران -

معلف بکسر میم و سکون عین و فتح لام آخور اسپان و چیزی که بدان اسپان را علف خورانند از شرح نصاب -

معتکف بضم میم و کسر کاف در مسجد برای عبادت نشیننده و از چیزی باز ایستاده شونده از منتخب -

معافات بضم میم در اصل معافی بود بر وزن مناجی صیغه اسم مفعول از باب مفاعله که مصدر میمی معافات است بر وزن مناجات ماخوذ از عفو یعنی استعمال فارسیان الف از آخر ... که ... یا ساقط شده چنانکه در لفظ مناجات که در اصل مناجی بود صیغه اسم فاعل ... فارسی یا از آخر آن ... چنانکه از لفظ ... که در اصل ... بود یا از آخر آن ... حالت وقف ساقط شد پس معافات بفتح میم چنانکه شهرت دارد غلط است -

معطوف ... پیچانیده شده -

معترف بالضم و را بکسر و اقرار کننده

معلق بضم میم و فتح لام آویخته شده و معلق زدن حرکت کردن دار بازان و بازیگران بوضعی که واژگون گشته عقب باز راست شدن چنانکه کبوتران کنند بهندی کلا گویند بفتح کاف عربی و بهندی بازی نیز گویند بمعنی قسم دوم از ورزش کشتی گیران است -

معوق بضم میم و فتح عین و تشدید واو مفتوح باز داشته شده و درنگ داشته شده و مجازاً بمعنی مشکل و دشوار مستعمل -

معلاق بالکسر آنچه بدان چیزی را در آویزند و خار آهنی که قصابان بدان گوشت را بیاویزند از منتخب و غیره -

معارک بفتح میم و کسر را مهمله جاهای جنگ و میدانهای کارزار و این جمع معرکه است از شرح نصاب -

معظم الملائک لقب شیطان ...

معول بفتح میم و ضم عین و سکون واو بر وزن مقول بمعنی اعتماد کرده شده صیغه اسم مفعول از عول که بمعنی اعتماد و تکیه کردن ست کذا فی المنتخب و بفتح میم و سکون عین و فتح واو جای تکیه و اعتماد و جای استعانت و در خیابان

معول بضم میم و فتح عین و تشدید واو مفتوح اعتماد کرده شده و هم بمعنی اعتماد کردن زیرا که صیغه اسم مفعول از تعویل مصدر میمی هم آمده و تعویل بمعنی اعتماد کردن ست و بکسر میم و سکون عین و فتح واو بمعنی کلنگ آهنی که بدان سنگ را شکافند کذا فی الکشف و المنتخب -

معاقل بفتح میم و کسر قاف ... جاهای پناه و مکانهای قلب و مشکل ... قلعها -

معامل بضم میم اول و کسر میم ثانی معامله کننده و در سکندر نامه کنایه از ... و آرزومند چنانکه اکثر شارحین نقل ... نوشته اند و بمعنی خریدار و فروخت کننده -

معضل بضم میم و سکون عین و کسر ضاد معجمه دشوار و مشکل کننده از منتخب

معقول بمعنی بسته شده و پناه برده شده و پسندیده عقل

معیل بضم میم و کسر عین شخصی بسیار عیال دارد از منتخب -

معطل بیکار مانده و فرو گذاشته از کشف و آنکه بثبوت ذات حق تعالی منکر باشد

معقل بالضم میم و فتح قاف مشدد شتری که بازو و ساق ... باهم بسته باشند ماخوذ از عقال -

معجل بضم میم و فتح عین و جیم مشدد بکسر شتاب کننده و ... و بفتح جیم مشدد شتاب کرده شده و ولی ...

معاول جمع معول آن ... ضروری او ثابت کرده باشند و بمعنی بیمار خطاست زیرا که از علت که بمعنی بیماری ست صیغه صفت علیل می آید نه معلول از قاموس و رساله ابن حاجب و منتخب لیکن ... واقع شده

معلم اول کنایه از ارسطو از بهار عجم چرا که علم حکمت اول ارسطو بقید کتابت آورده ... قبل از ارسطو حکمای سابق حکمت ... زبانی تعلیم ...

معتل بالضم و تشدید لام ... از اعتلال یعنی بیمار شونده و باصطلاح صرفیان فعلی یا اسمی که ... حرف علت باشد

معجم بکسر میم و سکون عین و فتح صاد ... زبانی ست ... یعنی ...

معجم بالضم و جیم مفتوح حروف آ ب ت ث الی آخره چرا که این ترکیب ترتیب ... عرب ... وضع کرده عجم است و بمعنی حروف نقطه دار از کشف و مؤید و صاحب قابوس ... نوشته که حروف منقوطه را از آن جهت معجمه نامند که اعجام در لغت بمعنی ازاله اشتباه است چون نقطه ... اشتباه ... لهذا حروف منقوطه را معجمه گویند و بعضی ... حروف ... را معجم میخوانند چرا که چنانکه نقطه ... اشتباه ... نقطه نیز ازاله اشتباه ...

... بر وزن معظم نوعی از لغات عرب آن لفظی ست که در حقیقت عربی باشد اگر اهل عجم آنرا بسیار استعمال کنند از جنس کلام خود دانند از شرح نصاب

معمم بضم میم و فتح عین و کسر میم مشدد صاحب عمامه و دستار.

معزم بضم میم و فتح عین و کسر زای معجمه مشدده عزیمت خوان و افسونگر و بفتح زای معجمه بمعنی افسون زده.

معاهم کنایه از مال و زر و درم و دینار و بمعنی [illegible] از کشف و مدار و شرح گلستان و در خیابان نوشته که معاهم در فارسی بمعنی زر مستعمل است بدان جهت که زر از همه مشهورست که دارد احتیاج نام بردن نیست چنانکه [illegible] بمعنی مرگ [illegible] گفته اند.

معالم بفتح میم و کسر لام عبارتست از عالم و جهان چه عالم جمع معلم بکسر میم و سکون عین صیغه اسم آله است بمعنی علامت چون این جهان همه دلالت و علامتهاست بر صانع خود و لهذا جهان را معالم گفتند.

معتصم بالضم و فتح تای فوقانی [illegible] چنگ زننده در چیزی برای استعانت و نجات و پناه گیرنده.

معلم بضم میم و فتح لام نقش دار و مخطط منقش چنانکه [illegible] بمعنی نشان و نقش از منتخب و بضم میم و فتح عین و کسر لام مشدد آموزاننده و ناخدا و ملاح جهاز را نیز گویند چرا که او ماهر احکام کشتی و جهاز باشد و بفتح لام تعلیم داده شده و آموخته شده و اکثر استعمال این لفظ در چیزی [illegible] چون سگ معلم و یوز معلم و طوطی معلم.

و علی هذا القیاس.

معصوم نگاه داشته شده و باز مانده شده از گناه از خیابان و منتخب.

معان بفتح میم جای باز [illegible] و [illegible] بمعنی مطلق جا گفته از شرح [illegible].

معجان بالفتح [illegible] و [illegible] [illegible] بمعنی [illegible] [illegible] از شرح [illegible].

معدن [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

معین بالفتح [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] از [illegible] بمعنی [illegible] [illegible].

معلق [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] که سر بر زمین گذاشته از طرف غلطیدن باشد [illegible] کلا بازی گویند.

معلق زدن واژگون گشتن باز سر راست شدن چنانکه کبوتران و بازان.

معلق زن دار باز و باز یگر [illegible] از بهار.

معموران [illegible] شده و خم کرده شده در اصطلاح [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] با قوام [illegible] [illegible] باشد خوش مزه باشد [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] خوش مزه بودن شرح [illegible].

معین بالفتح میم و کسر عین جاری و روان از قاموس و شرح نصاب و [illegible] [illegible] و صراح و این صیغه اسم مفعول است از عین و عیبان چنانکه [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] و بضم میم و کسر عین یاری دهنده و بضم میم و فتح عین و یای تحتانی مشدد مخصوص و مقرر.

کرده شده از منتخب.

معدن بالفتح و دال مهمله مکسور بمعنی کان از موید و مدار و منتخب و کشف و بهار عجم و بحر الجواهر.

معادن بفتح میم و کسر دال [illegible] [illegible] که جمع معدن که بمعنی کان است.

معقود بفتح میم و سکون عین و ضم قاف [illegible] [illegible] واو [illegible] کرده شده و [illegible] [illegible] [illegible].

معاهده بضم میم و فتح ها با یکدیگر عهد و پیمان بستن.

معانقه با هم گردن فرا آوردن و با هم [illegible] [illegible].

معهود بالکسر جای [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] از شرح نصاب.

معصره بکسر میم و سکون عین و فتح صاد آنچه چیزی را بآن افشرند و جواز روغنگران و بضم میم و فتح عین و [illegible] [illegible] صاد [illegible] افشرده شده.

معنی [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] که پیش از وی کسی نه بسته باشد.

[illegible] [illegible] در آخر [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] و آورده [illegible] [illegible] [illegible] خراب و همین قسم در [illegible] [illegible] مصطلحات و خیابان.

معجزه بالضم و جیم مکسور عاجز کننده چون خرق عادتی از نبی صادر شود که از آوردن مثل آن خلق عاجز آید این را معجزه گویند و چون از ولی خرق عادتی پیدا گردد آنرا کرامت خوانند و چون خرق عادتی از کافر بظهور آید آنرا استدراج گویند.

معزی الیه بفتح میم و سکون عین مهمله و کسر زای معجمه و یای تحتانی بمعنی منسوب الیه [illegible] [illegible] زای معجمه بدون یای تحتانی غلط است چه معزی بر وزن مرمی صیغه اسم مفعول است از عزی بمعنی عزا و در ادا و در لغت نسبت داشتن کسی یا بچیزی کذا فی المنتخب و الصراح.

معاینه رو برو چیزی را دیدن از منتخب و با هم چشم چار شدن.

معده بفتح میم و کسر عین عضو آدمی که طعام دران قرار یابد و هضم شود از منتخب و کشف و قاموس و صراح و [illegible] بکسر میم و سکون عین و بفتح میم و [illegible] [illegible] ثانی نیز آمده است.

معشوقه [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] مفعول دل [illegible] شده و [illegible] [illegible] که گاهی [illegible] دلدادگان کلام کنند و گاهی بوضع عاقلان از صراح و خیابان.

معرکه بفتح میم و سکون [illegible] [illegible] و [illegible] راء مهمله جنگ گاه و جای کارزار [illegible] [illegible] [illegible] از [illegible] [illegible] [illegible] و گوشمال دادن و خراشیدن [illegible] چون دلیران در کارزار [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] جنگ گاه را معرکه [illegible] [illegible].

[illegible]

و شرح نصاب از یوسف بن محمد.

معذبه بضم میم و فتح عین و تشدید ذال معجمه مکسور و بای موحده شکنجه و عذاب کننده یعنی در رنج انداخته.

معامله بضم میم اول و فتح میم دوم باهم عمل کردن و کار کردن.

معتدبه بالضم شمار گرفته شده یعنی معتبر و قابل اعتبار.

معاذ الله بفتح میم و فتح ذال معجمه مصدر میمی است که در ترکیب مفعول مطلق فعل محذوف واقع شده و آن اعوذ باشد پس در اصل اعوذ معاذ الله بود یعنی پناه می‌جویم پناه خواستن بخدای تعالی.

معتزله بضم میم و سکون عین و فتح تای فوقانی و کسر زای معجمه فرقه ایست که میگویند که بندها را آخرت دیدن حقتعالی ممکن نیست و نیز میگویند که نیکی از خداست و بدی از نفس و مرتکب کبیره نه مومن است نه کافر و اصل ابن عطا که مقدم این جماعت است شاگرد شیخ حسن بصری بود یک روز در مسجد با شاگردان دیگر این حکایت میکرد که مرتکبان کبائر نه مومن اند نه کافر و در منزله بین المنزلتین میباشند شیخ این سخن بشنید و فرمود اعتزل عنا یعنی جدا شد و دور شد از ما و ازین سخن این اسم معتزله بر ایشان ثبت شد از ابراهیم صحیح و در آخر اللغه معتزله و بمعنی یکسو شده و در استعمال فارسی بمعنی موقوف و معطل کرده شده و جای قصد کردن اینجا ... خواستن از مؤید و کنز و منتخب و کشف.

معنی در اصل معنوی بر وزن مفعول بود واو را بیا بدل کرده بقاعده که چون واو و یا جمع شوند و اول ایشان ساکن باشد واو را بیا بدل کنند پس یا در یا ادغام کردند و ضمه نون را بکسره بدل کردند برای مناسبت یا بعده یای اول را برای تخفیف حذف نموده کسره را بفتح بدل کرده یا را بالف بدل نمودند معنی شد مگر نوشتن بیا موید و فارسیان نظر بصورت مکتوبی معنی خوانند بکسر نون و اگر معنی اسم ظرف گیرند از بر وزن مفعل باشد یای متحرک ما قبل مفتوح یای را بالف بدل کردند پس صورت تعلیل کمتر میشود.

معانی بفتح جمع معنی است و نام علمی است که شناخته میشود بآن احوال لفظ عربی و غیره بنحویکه بسبب آن مطابق باشد لفظ مقتضای حال را و آنچه نگاه دارد از وقوع خطا در ادای معانی مطلوبه و آنچه باز دارد از سختی و دشواری مضمون بر اسلوب عبارت و حاصل میشود بدان بلاغت کلام و آن منحصر میشود در هشت باب باب اول در احوال اسناد خبری ثانی در احوال مسند الیه ثالث در احوال مسند رابع در احوال متعلقات فعل خامس در قصر سادس در بیان انشا و انواع آن که غیر خبر است از انجمله تمنی و ترجی و استفهام و قسم و تعجب و امر و نهی و غیره سابع در بیان وصل و فصل چنانچه عطف بعضی جمله بر بعض و ترک آن ثامن در ایجاز یعنی آوردن کلام مختصر که حاوی معانی کثیره باشد بحذف مضاف و غیره و در اطناب و مساوات و آن برای ایضاح و تفصیل اجمال باشد و چه علم بیان و علم بدیع در تحت علم معانی مندرج میشود لهذا ذکر آن هر دو نیز اینجا مناسب است بیان علمیست که شناخته میشود بآن ایراد معانی در انحای مختلفه بکمی و بیشی در وضوح دلالت آن منحصر در سه باب باب اول در تشبیه باب دوم در مجاز و استعاره باب سوم در کنایه بدیع علمیست که شناخته میشود بآن وجوه تحسین کلام بعد رعایت مطابقت کلام بمقتضای حال و بعد وضاحت دلالت الفاظ بر معنی و بدیع دو قسم است لفظی و معنوی بیان بدیع لفظی و انواع آن بسیار است منجمله آن ترصیع و تجنیس و مقلوب و ... و التزام ما لا یلزم و این را اعنات نیز نامند و ... و توشیح و تعطیل و تنقیط و ... و تضمین المزدوج و غیره بیان بدیع معنوی و انواع آن نیز بسیار است از انجمله ایهام و محتمل الضدین که آنرا ذو الوجهین نیز نامند و تاکید المدح بما یشبه الذم و حسن التعلیل و تجاهل العارف و مبالغه و لف و نشر و سیاقة الاعداد و تنسیق بصفات و ارسال المثل و جمع مع التفریق و تلمیح و اعتراض الکلام و التفات و مراعات النظیر و معما و لغز و تاریخ و غیره.

معافی بضم میم و کسر فا صیغه اسم فاعل یعنی عفو کننده.

معزی بضم میم و فتح عین و کسر زای معجمه مشدد تعزیت کننده و بکسر عین و یای نسبت منسوب بمعز که نام خلیفه ... فاطمی ... یکی از ... معزی تخلص شاعریست از شعرای ... ایران و معزی بالفتح بر وزن ... منسوب به ...

معطی بالضم و کسر طای ... عطا کننده ...

معلم ثانی کنایه از ابو نصر فارابی چه ... کتب حکمت یونانی را که ارسطو ... ترجمه کرده اند اول ابو نصر فارابی آنها را از یونانی بعربی ترجمه نموده تعلیم کرد.

معدنی نام جامه است سرخ رنگ از شرح قران السعدین.

معنی بضم میم و سکون عین و فتح نون و کسر نون تیمار دارنده و اهتمام کننده.

معالی بفتح بلندیها جمع معلی است که بفتح میم و سکون عین و فتح لام ... است یعنی ...

معرورى بضم میم و سکون عین و فتح راء ... و سکون واو و کسر راء ... بر وزن مخشوشن ست از باب افعیعال اعرورت الفرس ... یعنی ... اسپ برهنه پشت ...

[illegible]

فصل میم مع غین معجمه

مغبر بالضم میم و فتح غین معجمه و تشدید رای مهمله شگفته و تعجب داشته شده و نیز بمعنی چسپانیده شده از منتخب و صراح -

مغادرت با یکدیگر بیوفائی کردن

مغیث بضم میم و کسر ثانی در آخر ثای مثلثه فریادرس از منتخب -

مغاث بضم میم و ثای مثلثه نام چوب دوای و آن پوست درخت صحرائی ست از برهان و منتخب -

مغمد بضم میم و فتح غین معجمه و فتح میم مشدد پوشیده کرده شده و شمشیر در غلاف کرده شده

مغفر بکسر میم و فتح فا خود آهنی صیغه اسم آله است از غفر که بمعنی پوشیدن و پنهان کردن ست از کشف و بهار عجم -

مغیر بضم میم و کسر غین معجمه غارت کننده و شتاب کننده از لطائف -

مغبر بضم میم و غین معجمه ساکن و فتح بای موحده و تشدید رای مهمله غبار آلوده و تیره رنگ از منتخب

مغمز بضم میم و فتح غین معجمه و کسر میم مشدد و زای معجمه چشم و ابرو اشاره کننده و غمازی کننده

مغموز در آخر زای معجمه متهم و معیوب از صراح

مغز بفتح اول و ثانی و زای فارسی صیغه نهی از غژیدن که بمعنی آهسته رفتن ست بطور اطفال -

مغرس بالفتح و سکون غین معجمه و فتح را و بعده سین مهمله جای نشاندن درخت

مغشوش بدو شین معجمه خیانت کرده

شده و آمیخته کرده شده و هر چیز که غیر خالص باشد از لطائف و منتخب

مغص بالفتح و صاد مهمله پیچش شکم و پیچش ناف و درد کردن روده از منتخب و لطائف -

مغتبط بالضم و در آخر طای مهمله بمعنی محسود از منتخب -

مغبوط محسود -

مغ بالفتح عمیق و ژرف ست بمعنی عمیق و رود خانه و بالضم آتش پرست از برهان و لطائف -

مغرف بالضم و رای مهمله مکسور بکف دست آب گیرنده از لطائف -

مغلاق بالکسر قفل و فلاکه بدان در را بندند از منتخب -

مغلق بضم میم و سکون غین معجمه و فتح لام در بسته شده و کلامیکه در یافت معنی آن مشکل باشد از منتخب -

مغلوق بالفتح در بسته شده -

مغاک بفتح لفظ فارسی ست معروف منسوب بمغ که بمعنی عمیق ست و کلمه اک برای نسبت ست -

مغلول طوق تعذیب گردن انداخته شده

مغزل بالکسر زای معجمه مفتوح دوک

مغول بضمتین و بلو معدوله و سکون لام قومی ست معروف در لغات ترکی آمده که این لفظ ترکی ست بمعنی فرومایه و بمعنی ساده دل نیز از لغات ترکی و در بعضی از فرهنگها بمعنی شمشیر نیز نوشته اند

مغسل بالضم و سین مهمله غسل داده شده -

مغتنم بفتح نون غنیمت پنداشته شده و غنیمت گرفته شده -

مغابن بفتح میم و کسر بای موحده بنهای ران از صراح -

مغیلان بضم میم و یای معروف درخت ببول که بهندی کیکر نیز گویند و در اصل ام غیلان بود که معنی آن مادر دیوان ست چه ام بالضم و تشدید بمعنی مادر و غیلان بالکسر جمع غول و لفظ ام مجازاً برای مقارنت و مجاورت هم آید همزه الف ام و میم را با الف بجهت تخفیف حذف کردند پس لفظ مغیلان مفرد ست و جمع مغیل نیست چنانکه بعضی گمان برند از منتخب و بعضی شروح گلستان و در برهان نوشته که مغیلان بر وزن سلیمان نام درخت خار دار و در صراح و قاموس قوم ست که ام غیلان بضم اول و فتح غین معجمه درخت سمره که اعراب طلح نیز گویند و آن درختان بزرگ اند خاردار در ریگستان عرب -

مغبون حرف ثالث بای موحده بمعنی زیان رسیده شده از منتخب

مغز در سر کردن بخاموش شدن از برهان

مغز تر کردن سخن گفتن -

مغار بفتح میم غاریکه در کوه باشد از منتخب و کنز و بمعنی جای غارت کردن چراکه اسم ظرف از غارت هم درست باشد از شرح نورالشد

مغلق بالضم در بسته شده و سخن مشکل

مغفر بالکسر حروف چهارم فا کلاه خود از منتخب و کنز و شرح نصاب -

مغلظ بالضم اول و فتح لام مشدد و ظای معجمه سطبر و درشت از منتخب و کنز و بمعنی استوار کرده شده -

مغالطه بالفتح و طای مهمله جائیکه مردم در آن باشتباه و غلطی افتند -

مغبوطه در فرهنگ کشایش بالضم جلد کرده شده نوشته و در کتب لغت یافته نشده مگر بمعنی تشبیه کرده شده -

مغره بالفتح گلیست سرخ رنگ که بهندی گیرو گویند بکسر کاف فارسی -

مغربی اشرفی و درست زر بعضی نوشته که در ملک مغرب کان طلاست که طلای آن سرخ و بهتر می باشد اشرفی که از طلای آن کان ساخته می آرند آنرا مغربی گویند و در اصل درست مغربی بود چون چیزی بسبب خوبی بجای خصوصیت دارد بجهت تخفیف نام آنچیز حذف کرده یای نسبت بنام الحاق کرده اسم آنچیز قرار دهند چنانکه بعضی که نوعی از جامه ابریشمی باشد در اصل منسوب ست بروم که نام شهریست شیخ سعدی فرماید بیت زشت باشد دیبقی و دیبا که بود بر عروس نازیبا

مغنی بضم میم و فتح ثانی و تشدید نون مکسور مطرب و سرود گوینده و بضم میم و سکون ثانی و کسر نون بی نیاز گردانند -

مغری بالضم چسپنده و آنچه چسپیدا کنند و در خلاصه گیسی را بر چیزی

۳۸۹

مغتذی بالضم غذا یابنده از لطائف۔
مغزی قسمی از حلوا ست که لعابات سفید با مغز پسته و بادام دران آمیخته قرصها بندند۔

فصل میم مع الفا

مفاجا بالضم میم و حرف چهارم جیم عربی مخفف مفاجات بمعنی ناگاه۔
مفاجات بالضم میم و حرف چهارم جیم عربی ناگاه شدن۔
مفاخرت بالضم میم و فتح خای معجمه بیکدیگر فخر کردن و نازش کردن به بزرگی و هنر از منتخب۔
مفاوضت بواو و ضاد معجمه با هم راز گفتن و مشوره کردن و بیان کردن سخن نرمی از صراح و غیر آن۔
مفاوضات بالضم میم و فتح واو و مکتوباتی که اعلی بادنی نوشته باشد و مراسلات مکتوباتی که مساوی نوشته باشد۔
مفردات جمع مفرد که بمعنی تنها ست و در اصطلاح حروف تهجی که علیحده علیحده نویسند و اسامی اعداد از یک تا ده۔
مفروضات بالضم چیزها فرض کرده شده۔
مفلوج فالج زده۔
مفلج بالضم میم و سکون فا و کسر لام اول خام و ناپخته دارنده و این ضد منضج است۔
مفرح بالضم میم و فتح فا و کسر رای مهمله مشدد و بعده حای مهمله فرحت بخشنده و نام دوا مرکب که شیرین و خوش مزه و خوشبو و مقوی دل و جگر باشد از منتخب و غیر آن۔
مفسد بالضم میم و فتح فا و کسر ضاد معجمه مشدد و حای ... کننده۔

مفاتیح بالفتح جمع مفتاح که بمعنی کلید ست۔
مفتاح بالکسر نام کتاب از سکاکی در علم معانی۔
مفسخ بالضم میم و فتح فا و سین مهمله مشدد و مکسور و خای معجمه نام دردیست که صاحبش چنان می پندارد که آن عضو پاره پاره میکنند از شرح نصاب۔
مفقود گم کرده شده و یافته نشده از منتخب۔
مفتقد بضم اول و قاف مفتوح گم کرده شده و نایافته شده و در لطائف بمعنی تفقد کرده شده یعنی بازپرس کرده شده۔
مفرفی بضم اول و سکون فا با صطلاح بعضی فارسیان بنده و فرمانبردار از شرح گلستان۔
مفکر بضم میم و فتح فا و کسر کاف مشدد فکر کننده۔
مفتقر بالضم و حرف چهارم که قاف ست مکسور بمعنی محتاج۔
مفخر بالفتح مصدر میمی ست بمعنی فخر و نازیدن بچیزی۔
مفر بفتح میم و فتح فا و تشدید رای مهمله اسم ظرف از فرار بمعنی جای گریختن یعنی جائیکه دران گریخته نشیند و از آفت امن یابد و بمعنی راهی که از آن راه توان گریخت و بمعنی گریختن نیز آمده۔
مفلوق ... شکافته شده از منتخب۔
مفروز ... جدا کرده شده از منتخب۔
مفاز بفتح و زای معجمه رسیدن گاه۔
مفاوز بالفتح میم و کسر واو جای رسیدن و منازل و مقامات و این جمع مفازه ست۔
مفرش بالفتح آنچه جامه و خواب در آن بندند ... فرش۔

خواب از گشت و بهار عجم و بمعنی جامه دان که آن را از چرم سازند مثل صندوق زمویله۔
مفروض فرض کرده شده۔
مفوض بکسر واو کار کسی واگذارنده و بفتح واو بکسی واگذاشته شده از منتخب۔
مفیض بضم میم و کسر فا فیض رساننده۔
مفرط بالضم و رای مهمله مکسور و طای مهمله از حد درگذرنده و مجازاً بمعنی کثیر و بسیار از کنز و منتخب و صراح۔
مفزع بفتح میم و سکون فا و فتح زای معجمه و عین مهمله پناه گاه از منتخب۔
مفرغ بفتح میم و سکون فا و فتح رای مهمله و غین معجمه جای ریختن آب از صراح۔
مفروغ ریخته شده۔
مفرق بضم میم و فتح فا و کسر رای مهمله مشدد پراگنده کننده و بالفتح و رای مهمله مکسور بمعنی فرق و آن خطیست که ظاهر میشود از دو نیم کردن موی سر هندی مانگ گویند از شرح نصاب۔
مفیق بضم میم و کسر فا بهوش آرنده و هوشیار از لطائف و غیر آن۔
مفلوک مبتلای فلاکت یعنی فلاکت زده و مفلس و تباه و این اسم مفعول از مصدر جعلی ست۔
مفضل بضم میم و فتح فا و فتح ضاد معجمه مشدد افزون کرده شده و فوقیت داده شده و بکسر ضاد معجمه افزون و فوقیت دهنده و بضم میم و سکون فا و کسر ضاد معجمه نکوئی کننده و افزون کننده از منتخب۔
مفضول فضیلت داده شده۔

مفصل بفتح میم و سکون فا و کسر صاد مهمله بروزن منزل پیوندگاه اندام از بحر الجواهر و بضم میم بروزن منور تفصیل کرده شده و نام کتابی ست۔
مفاصل بفتح میم و کسر صاد مهمله پیوندگاههای اندام۔
مفتول پیچیده تار تافته خواه از ابریشم خواه از کلابتون۔
مفخم بضم میم و فتح فا و فتح خای معجمه مشدد بزرگ داشته شده از منتخب۔
مفتتن بضم اول و سکون دوم و هر دو تای فوقانی مفتوح فتنه انگیخته شده و در فتنه انداخته شده از لطائف۔
مفتون در فتنه انداخته شده و شیفته و عاشق از لطائف و منتخب۔
مفتنین فتنه اندازان۔
مفاوضه بیکدیگر را سپردن در صراح انبازی کردن و برابری کردن در کار و در محاوره اهل انشا بمعنی خط و رسالها مستعمل کنند و در خیابان نوشته که بمعنی انبازی کردن و مجازاً بمعنی جماع کردن نیز مستعمل شده شارح فاضل نوشته که چون معنی اصل ماده این لفظ سپردن ست مفاوضه که بروزن مفاعله است بمعنی سپردن کسی خود را بدیگری و ازین کنایه جماع ...
مفرغه بفتح میم و غین معجمه جای ریختن چیز رقیق از صراح و منتخب۔
مفرده بالضم در لغت بمعنی تنها و در اصطلاح اهل فن جمع را گویند از جهت آنکه ...

مفازه بفتح میم و زای معجمه جای هلاکی بافتن و جای فیروزی تیمناً و تفؤلاً بمعنی بیابان نیز آید تا بآسانی ازو گذشته شود از منتخب و کنز و لطائف وغیر آنها۔

مفتری بالضم دروغ گوینده بر کسی و بهتان و تهمت نهنده بر کسی۔

مفضی بضم میم و کسر ضاد معجمه رساننده و مباشرت کننده از منتخب۔

فصل میم مع قاف

مقتدا بالضم کسیکه مردمان پیروی او نمایند۔

مقلیاثا بالفتح و لام مکسور و حرف ثالث تای مثلثه لغت سریانی ست بمعنی تخم تره تیزک که آنرا بالون گویند از برهان۔

مقتضب بضم میم و فتح ضاد معجمه بریده شده و نام بحر چون این بحر را از بحر منسرح بریده اند یعنی ارکان این دو بحر یکیست باختلاف همین ترتیب اصل منسرح مستفعلن مفعولات ست چهار بار و اصل مقتضب مفعولات مستفعلن چهار بار با آنکه عروض و ضرب این بحر را گاهی قطع هم مینمایند ای می اندازند۔

مقیت بضم میم و کسر قاف و در آخر تای فوقانی توانا و روزی دهنده و نگاهدارنده و گواه و حاضر از منتخب و صراح۔

مقاوست بضم میم و فتح واو با کسی برابری کردن از کنز۔

مقدرت و مقدرت بالفتح میم و کسر سوم قدرت یعنی توانائی و توانگر بودن از لطائف و صراح۔

مقت بالفتح دشمنی۔

مقتنیات بالضم اسباب دنیوی و سرمایه کرده شده۔

مقامات بفتح کنایه از مراتب و قواعد و حکایات عبارت عربیه چنانکه مقامات حریری و مقامات بدیعی و مقامات هندی و محاورات عربیه۔

مقاسات بضم رنج کشیدن از منتخب و کنز۔

مقالت بفتح اول مصدر میمی ست بمعنی گفتار از کنز۔

مقبوح دور داشته شده از خیر از خیابان و دران منقول ست از قاموس و در صراح بمعنی زشت شده۔

مقصد بفتح میم و کسر صاد مهمله جای قصد و بفتح صاد مهمله چنانکه شهرت دارد درست نباشد چراکه قصد یقصد از ضرب یضرب آمده است کذا فی الصراح۔

مقاصد بفتح میم و کسر صاد نام کتابیست در علم کلام۔

مقام محمود درجه اعلی از حسنات و نام مقامی ست که آنحضرت در شب معراج آنجا رسیده اند از لطائف و غیر آن۔

مقلد بضم میم و فتح قاف و تشدید لام مکسور و دال مهمله عمل کننده بر قول کسی بغیر دلیل و مجازاً بمعنی نقال آید۔

مقعد بالفتح جای نشستن و مجازاً محل مخصوص که دبر باشد از مدار و منتخب و بحر الجواهر و مؤید و منتخب۔

مقاعد بفتح میم و کسر عین جاهای نشستن مقعود بالکسر و او مفتوح ریسمان و پا...

مقالید بفتح میم جمع مقلید که بالکسر است بمعنی کلید و این معرب است از منتخب۔

مقر بفتحتین و تشدید را جای قرار و آرام و بضم میم و کسر قاف و را مشدد اقرار کننده از منتخب۔

مقشر بروزن منور پوست دور کرده شده و این از تقشیر ست که بمعنی پوست دور کردن باشد و تقشیر از باب تفعیل ست که برای ازاله ماخذ می آید از منتخب و غیره۔

مقامر بضم اول و کسر میم دوم قمار باز و حریف از مدار و کشف و مؤید و منتخب۔

مقطر بروزن منور قطره قطره چکانیده شده۔

مقور بروزن منور بمعنی قواره و گرد کرده شده از شرح خاقانی۔

مقعر بضم میم و فتح قاف و تشدید عین مفتوح جای عمیق و جای مغاک و سطح باطنی کره که مجوف باشد۔

مقولات عشر یک جوهر و نه عرض پس افراد جوهر پنج ست یکی جسم دوم هیولی سوم صورت چهارم نفس ناطقه پنجم عقل یعنی ملائکه و نه عرض اینست اول کم دوم کیف سوم این چهارم متی پنجم اضافت ششم وضع هفتم فعل هشتم انفعال نهم ملک بالتمیم و تفصیل این همه در فصل لغت مع الهمزه در بیان لفظ عرض مذکور خواهد شد۔

مقاط بضم میم و کسر طای حطی چکاننده آب و نقل آن۔

مقرور ... کوتاه کرده شده و بمعنی منحصر و کفایت کرده شده و شکسته شده۔

مقادیر بفتح میم اندازها و این جمع مقدار ست۔

مقابیر بفتح قبر کرده شدگان جمع مقبور۔

مقوقس بضم میم و فتح هر دو قاف و سین مهمله مرغی ست که طوق دارد و لقب حاکم مصر اسکندریه که ترسا بود و بحضرت ایمان آورده و لقب هر که پادشاه مصر اسکندریه باشد از منتخب و لطائف۔

مقیاس بالکسر اندازه و آنچه که بدان اندازه گیرند از منتخب و لطائف۔

مقتبس بضم میم و کسر موحده آتش گیرنده و روشنی گیرنده از لطائف و منتخب۔

مقوس بالکسر و واو مفتوح ریسمان ... بضم میم و فتح قاف و تشدید واو مفتوح چیزیکه خمیده باشد مانند کمان از منتخب۔

مقناطیس بالکسر سنگ آهن ربا که بهندی چمک گویند بضم جیم فارسی و تشدید میم مفتوح از مدار و مؤید و کشف و در بحر الجواهر بالفتح و بجای قاف غین معجمه نیز آمده و در رساله معربات نوشته که مقناطیس معرب مکناطیس که لفظ یونانی ست۔

مقرنس بضم میم و فتح قاف و فتح نون عمارتیکه آنرا الصورت قرناس ساخته باشند و قرناس بالضم بمعنی کوه و مراد از مقرنس عمارت بلند و بنای عالی از منتخب و برهان و بمعنی منقش و بمعنی بامیکه بهاران بران نشینند هر دو نادر ست۔

مقدمة الجیش بضم میم و کسر دال مهمله لشکریکه پیش فرستاده شده باشد و کسیکه از غایت شجاعت پیشرو لشکر باشد...

اول از منتخب و صراح بزرگ لشکر -
مقیش بر وزن مشوش تارهای نقره و
کفه آنرا پهن کرده باشند از بهار عجم و بخاطر
مؤلف میرسد که این صیغه اسم مفعول
از باب تفعیل خود از قیش چون لفظ
قیش در قاموس و صراح و منتخب وغیره
یافته نشده ظاهر الفظ عربی نیست و
فارسی هم نباشد چراکه قاف در فارسی
نیاید غالباً قیش معرب کیس باشد که لفظ
هندی ست بمعنی موی سر و تعریب از لفظ
هندی بسیار آمده است چنانکه فوفل
معرب پوپل و اطریفل معرب تری پهل پس
ماده قیش را در باب تفعیل برده اسم مفعول
از آن مقیش بر آورده اند بر وزن مشوش
و در حقیقت مقیش بمعنی چیزیست که بر اطراف
تارهای نقره وغیره تراشیده بطور موی
سر دوخته باشند حالا بعضی بی پروایان
هند بر تارهای نقره که بریده باشند
اطلاق مقیش کنند چنانچه گل عصفر را
گل معصفر گویند پس آنچه مقیش بضم میم
و تشدید قاف مفتوح و سکون تحتانی
شهرت دارد درست نباشد چراکه برین
وزن صیغه اسم مفعول از هیچ باب نیامده
و سوای آن معمول چنانست که هرگاه اسم
مفعول یا اسم فاعل از لفظ عجمی یا جای
ماخوذ نمایند اکثر از باب تفعیل میسازند -
مقتنص بضم میم و سکون قاف و فتح
فوقانی و کسر نون و صاد مهمله شکار کننده
و اسیر کننده و کسب کننده از منتخب و لطائف -

مقصص بکسر میم و فتح قاف و تشدید صاد
مهمله رسنی که بآن هر دو دست و پا با هم
بندند در وقت دوشیدن از منتخب -
مقضب بالکسر و فتح بای موحده و ضاد
معجمه زمین که بیشترها سپان را کشیده دارند
تا راست گردند از صراح -
مقط بکسر میم و فتح قاف و تشدید طای
مهمله بمعنی قط زن و آنرا قط گیر نیز گویند -
مقرط بضم میم و فتح قاف و فتح رای مهمله
مشدد و طای مهمله گوشواره زینت داده شده -
مقنع بر وزن ملمع نام مردیکه پسر این
مقنع کنیت داشت و عطا نام او بود و عطا
بسحر و طلسم ماه از چاه بر می آورد که تخشب
و کش وغیره از نور وی روشن میشد و آن ماه را
مقنع نیز گویند اگرچه ساخته ابن مقنع بود
و این اطلاق از آن قبیل ست که گویا
منصور را بر دار کردند چه آن کسیکه انا الحق
گفت و او را بر دار کردند حسین بن منصور
نام داشت نه منصور فقط از شرح
قران السعدین -
مقاطع بضم میم و کسر طا قطع کننده چیزی را
با جاره گیرنده و بفتح میم بمعنی جاهای تمام انتها -
مقطع بضم و طای مکسور قطع کننده معاملات
و دعاوی مردمان و بضم میم و فتح قاف
و طای مشدد مفتوح بریده مرشده و چیزیکه
زوائد را از اطراف آن بریده و آراسته و پیراسته
کرده باشند و بکسر میم و سکون قاف و فتح طا
بمعنی مقراض و بفتح میم محل انتها و اتمام و
آخر بیت غزل و قصیده و بمعنی قطع کردن نیز آمده -

درین صورت مصدر میمی است -
مقراض مگس ناخنی ست از کشتی و آن چنان
باشد که هر دو پای خود را همچو مقراض گردن
حریف انداخته زور کردن از چراغ هدایت -
مقال بالفتح میم گفتگو این مصدر میمی ست -
مقبل بضم میم و سکون قاف و کسر بای
موحده قبول کننده فرمان حق و روی کننده
کننده و صاحب اقبال و دولت و بفتح بای
موحده قبول کرده شده در آورده شده و بضم
میم و فتح قاف و تشدید بای موحده بوسیده شده -
مقتل بالفتح جائیکه اگر در انجا زخم رسد
بمیرد و زمینی که کسی دران قتل شده
باشد بمعنی اول از لطائف -
مقاتل بضم میم و کسر تای فوقانی
مقاتله و کارزار کننده و بفتح تای
فوقانی مقاتله و کارزار کرده شده -
مقل بالفتح سخن چینی کردن و گفتن
کسی را پیش کسی و نگریستن بچیزی و فرو
بردن آب و غیر آن و بضم صمغی ست معروف
که بهندی گوگل گویند و میوه درختی ست
مانند کنار و بضم میم و کسر قاف و تشدید لام درویش
و فقیر و اندک کننده از منتخب و لطائف
و بضمتین جمع مقال که بمعنی سخن ست نیز
در لطائف بمعنی گرز و گوپال نوشته -
مقلقل بضم میم و فتح قاف مفتوح مقرار بمعنی جراحت
مقول بالکسر و واو مفتوح زبان از منتخب -
مقیل بالفتح نیمروز خفتن و چاشتگاه
شراب خوردن از لطائف -
مقام بضم میم و فتح میم مصدر بمعنی

ایستادن و نیز بضم میم و فتح میم ظرف ست بمعنی
جای ایستادن کذا فی الصراح و در مدارس نوشته
که بفتح میم جای قیام و بضم میم مصدر بمعنی اقامت
و در کشف مقام بالفتح جای ایستادن و در
اصطلاح موسیقی مقام پرده سرود را گویند و
آن دوازده اند اول راست دوم شباب
سوم بوسلیک چهارم عشاق پنجم زیر بزرگ
ششم زیرکوچک هفتم حجاز هشتم عراق نهم
زنگله دهم حسینی یازدهم رهاوی دوازدهم
نوا از کشف و بهار عجم و رساله موسیقی مگر
صاحب کشف بجای حجاز و زنگله باخرز
نهاد آورده و بعضی بجای شباب صفاهان
آورده اند و در لطائف نوشته که مقام
در اصطلاح سالکان اقامت بنده است
در عبادت در آغاز سلوک بدرجه که با حق
توسل کرده است و شرط سالک نیست
که از مقامی بمقامی دیگر ترقی کند تا از نود
و نه مرتبه تلوین در گذرد و بصدم مرتبه
تمکین مقام کند و مراد از تمکین زوال
بشریت ست که آنرا مرتبه فقر و فنا گویند
مقدم بفتح میم و سکون قاف و فتح
دال از سفر یا از جای باز آمدن و هنگام
قدم نهادن و جای قدم نهادن و بضم میم و
کسر دال پیش رونده و دلیر و بفتح چشم که بطرف
بینی باشد و بضم و فتح قاف و تشدید دال
مکسور پیش کننده و بفتح دال پیش کرده شده
و نام منزلیست و ششم از منازل قمر و
آن دو ستاره روشن ست در برج دلو که بفاصله
یک نیزه دیده میشود و باصطلاح منطقیان

جزو اول قضیهٔ شرطیه را مقدم نامند و جزو ثانی را تالی گویند چنانچه ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود جملهٔ اول که ان کانت الشمس طالعة باشد مقدم ست و جملهٔ ثانی که فالنهار موجود باشد تالی ست.

مقسّم بفتح اول و کسر سین مهمله جای تقسیم از صراح.

مقدم بضم میم و سکون قاف و کسر راء مهمله شتر نر از شرح نصاب.

مقتحم بضم میم و سکون قاف و تای فوقانی و حای مهمله بکسور اختیار کننده و نا اندیشیده و ناآزموده در کاری.

مقحم بضم میم و سکون قاف و فتح حای مهمله در چیزی انداخته شده از منتخب.

مقوّم بکسر واو مشدد بر وزن مصور قیمت کننده و راست دارنده از کشف و منتخب.

مقدم اجیبن بضم میم و سکون قاف و کسر دال گوشهٔ چشم که بطرف بینی ست از شرح نصاب و صراح.

مقصود کن فکان کنایه از ذات حضرت صلی الله علیه و آله و سلم.

مقنّن بضم میم و فتح قاف و نون اول مشدد مکسور قانون برآرنده و قانون شناس اسم فاعل از تقنین که مصدر جعلی ست ماخوذ از قانون که لفظ رومی ست مستعمل در عربی.

مقراض شترگردن بضم شین معجمه و فتح کاف فارسی نوعی از مقراض که کج باشد از چراغ هدایت.

مقبره بفتح میم و سکون قاف و ضم و فتح و ضم بای موحده گورخانه از کنز و صراح.

مقلقله بضم میم و فتح هر دو قاف آواز صراحی و شیشه از فرهنگ.

مقاسمه با کسی سوگند خوردن و کسی را چیزی بخشیدن.

مقلد پیشه مراد از نقال و رقاص و خنیاگر.

مقصوره بالفتح بمعنی حجرهٔ کوچک از قاموس و در کنز بمعنی تخت و حجله و در بهار و کشف جای استادن امام در مسجد.

مقابله بضم میم و بای موحده مفتوح با یکدیگر برابری کردن و با هم دیگر روبرو شدن و باصطلاح علم نجوم نظر ستاره به ستارهٔ دیگر بفاصلهٔ نصف دور فلک که یکصد و هشتاد درجه باشد یعنی شش برج مثلاً قمر در چهارم درجهٔ سرطان باشد و مشتری در چهارم درجهٔ جدی و این دلیل بر تمام دشمنی ست.

مقدمه بضم میم و بکسر دال مشدد پیش رونده و آنچه پاره لشکر که پیش فرستند یا مطلبی که پیشتر گفته شود برای آسانی فهم مطالب دیگر از مدار و مؤید و منتخب و بفتح دال مشدد اسم مفعول ست بمعنی پیش داده شده از منتخب و بتخفیف دال خطا.

مقنعه بالکسر چادر باریک یک عرض باشد از کشف و منتخب و بحر الجواهر.

مقراضه بالکسر نوعی از ریکان و شاخه دار حلوا نیست از رشیدی و برهان و مصطلحات.

مقرعه بالکسر چوبکی که بآن بزنند و تازیانه و این صیغهٔ اسم آله است از قرع بالفتح که بمعنی کوفتن ست.

مقله بالضم تمام کاسهٔ چشم با سفیدی و سیاهی و این مقله نام خوشنویس که هفت خط ایجاد کرده.

مقارنه جمع شدن دو کوکب در یک برج از منتخب.

مقایسه با کسی قیاس کردن از منتخب.

مقری بضم میم و سکون قاف و کسر راء مهمله خواناننده و تعلیم کنندهٔ قرآن اطفال را و کور مقری عبارت از حافظ نابینا که کودکان را خواندن قرآن می آموزاند و بیشتر چنین حافظان نابینا که از ایام طفولیت نابینا میگردند در جوانی و پیری خود را گاهی در خواب بینا می بینند و شخصی که در جوانی و یا پیری نابینا میگردد همیشه خود را در خواب بینا می بیند.

مقتدی بالضم و دال مهمله مکسور پیروی کننده و بفتح دال آنکه مردم پیروی وی کنند یعنی پیشوا.

مقتضی بالضم و کسر ضاد معجمه تقاضا کننده و بفتح ضاد معجمه و الف مقصوره تقاضا کرده شده از لطائف.

مقضی بالفتح و ضاد معجمه مکسور گزارده شده و تمام کرده شده از منتخب و لطائف.

مقتفی بالضم از عقب در آینده از لطائف.

مقتنی بضم میم و سکون قاف و فتح فوقانی و کسر نون سرمایه دار و سرمایه نهنده از لطائف.

مقنی بضم میم و سکون قاف و کسر نون کاریز کننده.

مقدمهٔ نحو زمخشری نام کتابی در علم نحو از جار الله زمخشری مصنف تفسیر کشاف.

مقراضی قسمی از حلوا.

مقراض هندی مقراض هند که بهتر باشد و بعضی گویند که نوعی از مقراض کج برگ تنبول فروشان دارند که پان یعنی برگ تنبول را بآن پیرایش میکنند یا آنچه فوفل را بآن ریزه ریزه کنند.

فصل میم مع کاف

مکتسب بضم میم و سکون کاف و فتح فوقانی و کسر سین مهمله بسعی خود حاصل کننده چیزی را و بفتح سین مهمله بسعی و طلب حاصل کرده شده و جای حاصل کردن چیزی بسعی خود.

مکب بضم میم و کسر کاف و تشدید بای موحده بر رو در افتنده و بر رو در اندازنده و بفتح کاف بر رو انداخته شده مشتق از اکباب که بمعنی بر رو افگندن و بر رو افتادن است لازم و متعدی هر دو آمده از منتخب و کنز و خیابان.

مکوکب بضم میم و فتح هر دو کاف عربی و بای موحده ستاره وار کرده شده و آنچه از زر و نقره مسمار روشنه باشد.

مکعب بضم میم و فتح کاف و عین مهمله مشدد مفتوح و بای موحده چهار گوشه کرده شده و زنبیلهٔ نارپستان باشد.

مکاسب بفتح میم و کسر سین مهمله پیشه‌ها و این جمع کسب ست خلاف القیاس.

مکروب اندوهناک از لطائف.

مکاتب بضم میم و فتح تای فوقانی و بای موحده غلامی که برضای مالک خود قیمت خود را متکفل شود که از مزدوری خود بمالک خویش داده باید و آزاد گردد.

مکونات بضم میم و فتح کاف و تشدید واو مفتوحه و نون و تای فوقانی بمعنی

مخلوقات و موجودات۔
مُکنت بضم میم بمعنی قدرت و توانگری از مدار و مؤید و منتخب و بالفتح بمعنی خطاست۔
مکاوحت بضم میم و حرف پنجم حای مهمله کوشیدن و دشمنی کردن و دشنام دادن از منتخب و کنز و صراح۔
مکرمت بضم رای مهمله بزرگی و نوازش از کشف و صراح و منتخب و غیرها۔
مکاشحت بشین معجمه و حای مهمله دشمنی کردن از کنز۔
مکیدت بفتح میم و کسر کاف بداندیشی از منتخب و صراح۔
مکانت بفتح پایگاه و مرتبه و عزت از صراح۔
مکافات بضم میم با هم برابر شدن و برابر استادن و پاداش و سزای بد از منتخب و صراح و کنز و غیر آن و این در اصل مکافیه بود یای متحرک ما قبل او مفتوح آن یا را بالف بدل کردند مکافات گردید و این بمصدر بمعنی حاصل بالمصدر مستعمل میشود۔
مکث بالفتح و سکون کاف و ثای مثلثه درنگ کردن و انتظار نمودن و بالضم و بالکسر بمعنی درنگ از صراح و منتخب۔
مکاید جمع مکیده بمعنی بدسگالی و بداندیشی از خیابان۔
مکید بضم کید کننده از لطائف۔
مکثار بالکسر و ثای مثلثه کثیر الکلام و بسیارگو از شرح مقامات حریری۔
مکسور شکسته و کسره داده شده یعنی حرکت زیر داده شده۔

مکفّر بضم میم و فتح کاف و تشدید فای مکسوره کفاره دهنده و کافر خوانندهٔ کسی از منتخب۔
مکرر بار بار کرده شده و باصطلاح بمعنی غیر مرغوب است۔
مگس گیر بهر دو کاف فارسی عنکبوت۔
مکنوز خزانه کرده شده و مجازاً بمعنی نهان داشته شده۔
مکاس بضم میم و کاف عربی و سین مهمله توقف کردن صاحب مکس از سبع از مصطلحات۔
مکناس بالکسر نون و سین مهمله جاروب از لطائف۔
مکیس بضم میم و کسر کاف و یای مجهول و سین مهمله اما له مکاس در معامله نهایت طلبیدن و تنگی گرفتن در بیع از جهانگیری و کشف و منتخب و صاحب مؤید نوشته که مکیس بمعنی مرد با وقار و در اصل این لفظ بثای مثلثه بود و فارسیان بسین مهمله بنگارند و بعضی بمعنی نقصان و کمی نوشته اند و در برهان بمعنی نهایت تاکید و مبالغه کردن در کاری و بمعنی باج و خراج اول اصح است۔
مکتنس بالضم و تای فوقانی مفتوح و کسر نون و سین مهمله خس و خاشاک روبنده از لطائف۔
مکتنف بالضم پناه جوینده و پیوسته شونده از لطائف۔
مکفوف در لغت پیراهن لف کرده و باصطلاح عروضی رکن هفتم که حرف هفتم ساکن را از آخر او انداخته باشند چون مفاعیلن چنانکه مفاعیل بماند بضم لام۔
مکوک بفتح میم و ضم کاف بمعنی ماکو که بهندی نال گویند که جولاهه دارد۔
مکبول حرف سوم بای موحده

بند کرده شده و محبوس از منتخب۔
مکلّل بضم میم و فتح کاف و فتح لام مشدد بمعنی درخشان و ملمع کرده شده و تاج بر سر نهاده شده از منتخب۔
مکحل بضم میم و تشدید حای مهمله بروزن منقح سرمه سا و بالضم و حای مهمله مفتوح بمعنی سرمه دان از منتخب۔
مکحول بحای مهمله سرمه سا۔
مکیل بفتح میم و کسر کاف و سکون تحتانی به پیمانه پیموده شده۔
مکاییل بفتح میم جمع مکیال بالکسر که بمعنی پیمانه است از شرح نصاب۔
مکمّل بضم میم و فتح کاف و تشدید میم مکسور تمام و کامل گرداننده و بفتح میم ثانی تمام و کامل گردانیده شده۔
مکیال بالکسر پیمانه۔
مکتتم بالضم و هر دو تای فوقانی مفتوح پوشیده از لطائف۔
مکارم بفتح میم و کسر را نوازشها و بزرگواریها و این جمع مکرمت است۔
مکرم بالضم و رای مهمله مکسور نوازنده و بخشش کننده و بضم میم و فتح کاف و تشدید را مفتوح گرامی کرده شده و بزرگ داشته شده و بکسر را گرامی کننده۔
مکتوم پوشیده و کنایه از راز از منتخب۔
مکوّن بضم میم و فتح کاف و تشدید واو مفتوح هست نموده شده و پیدا کرده شده۔
مکان جای بودن صیغهٔ اسم ظرف است مشتق از کون بالفتح که بمعنی بودن

و بمعنی مطلق جای مستعمل۔
مکنون پنهان داشته شده و این صیغهٔ اسم مفعول است ماخوذ از کن بالفتح که بمعنی پوشیدن است از کشف و منتخب و غیرها چون گوهر قیمتی و خوش آب را بمحافظت پوشیده دارند لهذا مجازاً گوهر مکنون گوهر قیمتی و خوش آب را گویند۔
مکین مکان دارنده و صاحب مکان۔
مکمن بفتح هر دو میم و سکون کاف بمعنی جای نهان شدن و کمینگاه صیغهٔ اسم ظرف از کمون که بضمتین بمعنی نهان شدن است از منتخب۔
مکامن بفتح میم اول و کسر میم ثانی جمع مکمن که بمعنی جای پوشیده شدن است از منتخب۔
مکران بفتح نام شهر۔
مگسران بفتحتین و کاف فارسی بهندی مورچهل و چوتری گویند که از پرهای دم طاؤس و موی دم گاو کوهی سازند۔
مکتسب بالضم کسب کرده شده و بمحنت حاصل کرده شده۔
ماکره بفتح مشک آب از لطائف۔
مکابره بزرگی خود بر دیگری ثابت کردن و معارضه و غلبه و جنگ کردن با کسی از منتخب و کشف۔
مکنسه بکسر میم و سکون کاف و فتح نون و سین مهمله جاروب از صراح۔
مکتب خانه اگرچه بعند التحقیق این ترکیب غلط است چراکه لفظ مکتب صیغهٔ اسم ظرف باشد بمعنی جای کتابت حاجت بلفظ خانه ندارد اگرچه بعضی استادا

بسنبیل تجرید در شعر خود آورده اند
چنانچه میرزا محمد علی صائب گوید بیت
تا مبادا آگاه از ذوق گرفتاری شوند
می کنم آزاد طفلان را ز مکتب خانه ها مگر اوی
همین ست که ازین قسم الفاظ اجتناب نمایند
مکلاوه بضم لفظ هندی ست بمعنی گونا که موی
سنبد انست که بر عروسها بجا نه آرند۔
مکاره بفتح میم و تخفیف کاف و کسر راء
مهمله و ذکر ملفوظ بر وزن جبا به بمعنی مکر و با
یعنی ریخ و سخیتها و بفتح میم و تشدید کاف
و فتح راء و های مختفی زن بسیار مکر کننده۔
مکاتبه با هم دیگر نامه نوشتن و مجازاً آن
را نیز گویند که بنده را بمال و فروختن از منتخب
مکاشفه بمعنی آشکارا کردن و جنگ
بر ملا کردن و ظاهر شدن اسرار و امور
غیبی در دل ولی الله۔
مکتسی بالضم و سین مهمله کسوه پوشنده و گلیم
در برکننده از اکتسا کذا فی المنتخب۔
مکاری بضم میم خر بنده و کرایه دهنده یعنی
کسیکه اسپ و شتر و غیره بکرایه دهد از منتخب
و لطائف و مصطلحات۔
مکتسبی حاصل کرده شده چیزی کسب بضم
میم و فتح سین مهمله مصدر میمی نیز هست
بمعنی اکتساب چون یای نسبت بمصدر ملحق
شود گاهی بمعنی مفعول حاصل می آید۔
مکفی بالضم و فای مکسور کفایت دهنده۔
مکتفی کافی و بسند کننده بچیزی از صراح
مکافی بضم میم بمعنی مساوی و برابر از صراح

فصل میم مع لام

ملجا بالفتح و حرف چهارم همزه که بصورت
الف ست بمعنی جای پناه ماخوذ از لجا
که بمعنی پناه گرفتن ست۔
ملا بفتح میم و در آخر الف بمعنی آشکارا
و گاهی عبارت از انجمن و محفل و بفتح میم
و در آخر همزه بمعنی گروه مردم اشراف و
بزرگ از کنز و منتخب و بضم میم و تشدید لام
و بعد الف همزه صیغه مبالغه بمعنی بسیار پر
یعنی پر بسیار از علم ماخوذ از ملو که بمعنی پری ست
چنانچه کبار بضم و تشدید بمعنی بسیار بزرگ
فارسیان این قسم الف ممدوده را مقصوره
خوانند مگر در اضافت و صفت۔
ملتجا بالضم و جیم عربی جای پناه و پناه
گرفتن از شرح نصاب و لطائف۔
ملتقی بضم اول و فتح قاف جای بهم رسیدن
دو سیز و جای وصل از منتخب۔
ملکا بفتح میم و سکون لام نام مردیکه فقیه
و مجتهد ترسایان بوده است از مؤید۔
ملک بدانام شخصی۔
ملأ الاعلی بفتح میم و ضم همزه که حرف
سوم ست و سکون لام و فتح همزه و سکون
عین و فتح لام در آخر الف بصورت یا گروه
فرشتگان در عالم علوی چه ملأ بفتحتین بر وزن
فعل بمعنی گروه مردم اشراف و اعلی
بمعنی برتر صیغه اسم تفضیل۔
ملبب بضم میم و فتح لام و تشدید موحده
مفتوحه و بعده موحده دیگر بمعنی لبالب
و این لفظ از روی حقیقت غلط است مگر چون
بمعنی دارد لهذا جائز باشد چنانکه از ظرایف

بوقت ظرافت الفاظ فارسی را بوضع
الفاظ عربی می تراشند چنانکه مرغنت بمعنی
بسیار روغن دار و مشفتر بمعنی متحیر و متعجب
و مزلف بمعنی معشوق صاحب زلف انتهی از مل و غیره
ملتهب بضم میم و سکون لام و فتح فوقانی
و کسر ها و بای موحده شعله زن چو آتش زبانه
کشنده و فروزان از منتخب و لطائف۔
ملاعب بفتح میم و کسر عین بازیها۔
ملازمت بفتح زای معجمه پیوسته بودن
بجای یا نزد کسی از منتخب و کسانیکه بدال
معجمه نویسند محض بیجا۔
ملاحت نمکینی و نوعی از لون آدمی
که مائل بسیاهی باشد چون درین قسم
رنگ یک گونه تابشی و لمعان میباشد
که طبیعت ادراک خوبی و کیفیت آن را مطبوع
و مرغوب میداند لهذا بلحاظ مرغوبیت
آن را به نمکینی صفت کردند فافهم۔
ملکت بالضم پادشاهی از منتخب۔
ملکات بفتح میم و فتح لام جمع ملکه قوت
حصول هر شی ست در طبیعت۔
ملاست بفتح نرمی و صافی و هموار از صراح
ملابست با هم دیگر آمیختن از منتخب
ملامست جماع کردن و بهم دگر پسائیدن از منتخب
ملبوسات جامهای که از آن لباس
ساخته شود و جامهای پوشیدنی۔
ملایمت بضم میم و فتح یای تحتانی
سازواری و دو چیز را فراهم آوردن
و مجازاً بمعنی نرمی از منتخب و صراح۔
ملک شده بضم میم و کسر فا برگشته و ...

کسی یا چیزی نگرنده از صراح۔
ملت بکسر میم و فتح لام مشدد در منتخب
بمعنی دین و در لطائف و شرح نصاب بمعنی
گروه و در صراح کیش و شریعت۔
ملکوت بفتحتین پادشاهی پروردگار
و تصرف و عالم فرشتگان و باصطلاح صوفیان
عالم معنی که عالم ارواح ست از مدار و
کنز و بعضی بمعنی عالم غیب نوشته و در بعضی
از رسائل تصوف مسطور ست که ملکوت
مقام عبادت فرشتگان ست یعنی طاعت
بی قصور و بی فتور حاصل شود چنانکه
مقام عبادت ملائکه است۔
ملوث بضم میم و فتح لام و تشدید واو
مفتوحه و ثای مثلثه آلوده از منتخب۔
ملیح نمکین و مجازاً اضد صبیح که سفید لون
باشد از منتخب و کنز و غیرها۔
ملح بضم میم و کسر لام و تشدید حای مهمله
مبالغه کننده در کاری۔
ملاح کشتیبان و این ماخوذ ست از
ملح بالفتح که بمعنی بهر دو بال طپیدن
مرغ ست از منتخب۔
ملواح بالکسر و حای مهمله مرغیکه بدام
بندند تا آن را دیده دیگر مرغان بیایند
از سروری و منتخب۔
ملاخ بفتح میم و خای معجمه نام شهری
از سروری و در برهان نام جزیره۔
ملحد بضم میم و کسر حای مهمله از راه حق
برگردنده و فاسق و بیدین از منتخب
ملنبه بفتح اول و لام مضموم و نون

و دال مهمله صیغهٔ نهی ست بمعنی لاف وگزاف مزن از لند بالضم که بمعنی لاف وگزاف باشد از لطائف۔

ملتحد بالضم و حای مهمله پناه گاه از لطائف و صراح۔

ملاذ بفتح جای پناه و بفتح اول و تشدید ذال معجمه بمعنی چیزهای لذیذ جمع ملذ که بر وزن مهم ست و بفتح اول و تشدید لام دروغگو که گوید و نکند از کشف و منتخب۔

ملک عنبر پادشاه عنبریان که قومی بود از عرب که در بعضی بلاد دکن تسلط داشتند۔

ملک نیمروز رستم چرا که او پادشاه سیستان بود و ملک سیستان را نام نیمروز ست از برهان۔

ملبوس جامهٔ پوشیدن مثل پیراهن و قبا و دستار و کلاه وغیره۔

ملابس بفتح میم و کسر موحده و سین مهمله جمع ملبس بمعنی پوشش و لباس کما فی الصراح۔

ملتبس بالضم و بای موحدهٔ مفتوح پوشیده و اشتباه کرده شده۔

ملماس بالکسر در ابیات ملحقهٔ نصاب بمعنی قلم آورده و در دیگر کتب لغت یافته نشد۔

ملخص بضم میم و فتح لام و خای معجمه مشدد مفتوح و صاد مهمله پاک کرده شده و خالص و خلاصه کرده شده از منتخب و شرح نصاب و بمعنی مختصر نیز آمده۔

ملاط بالکسر میم و طای مهمله گلی که بآن سنگ و خشتهای دیوار را وصل کنند از منتخب و شرح نصاب۔

ملتقط بضم میم و فتح قاف و طای مهمله برچیده شده و رفو کرده شده و برداشته شده و بکسر قاف برچیننده و رفو کننده و بردارنده از لطائف۔

ملحوظ بدنباله چشم نگریسته شده از صراح۔

ملمع روشن کرده شده و درخشان کرده شده و آنچه بورق طلا روشن کنند و در اصطلاح صنعتیکه یک مصرعه عربی و یک مصرعه فارسی یا بیتی عربی و بیتی فارسی داشته باشد۔

ملتاع بالضم و حرف ثالث تای فوقانی و عین مهمله بمعنی سوزنده و مجازاً بمعنی مشتاق و حریص۔

ملهوف اندوهگین و مظلوم از کشف و منتخب۔

ملق بفتح میم و کسر لام آنکه بزبان چاپلوسی کند و در ذال خالص نداشته باشد و بفتحتین محو کردن و دوست داشتن و چاپلوسی و بفتحتین زمین هموار از لطائف و بعضی نوشته که بفتحتین آن و از آب که از خشت انداختن بر می آید۔

ملصق بضم میم و کسر صاد مهمله و چسپنده و بفتح صاد چسپیده شده از منتخب۔

ملحق بکسر حای مهمله در رسنده و در رسانیده و در یابنده و آنچه بآخر چیزی پیوسته شود و بفتح حای پیوسته شده از صراح و منتخب۔

ملک بفتحتین فرشته و آنچه قائم شود با و کاری و بفتح میم و کسر لام بمعنی پادشاه و بالکسر مالک چیزی شدن و آنچه حق کسی بوده و راه راست و معنیی که از جا بر بوسی حاصل شود و گاهی مجازاً بمعنی جامه آید و بالضم پادشاه شدن از منتخب و در شرح اصطلاحات صوفیه نوشته که ملک بالضم ماسوا الله از ممکنات موجوده و مقدوره و در اصطلاح صوفیه از عالم شهادت عبارت ست چنانچه ملکوت عالم غیب و جبروت عالم انوار قاهره و لاهوت عالم ذات حق و بعضی نوشته که ملک بفتح میم و کسر لام بزبانهٔ قدیم امیر را نیز میگفتند۔

ملیک بفتح میم و کسر لام مالک و صاحب و نام حق تعالی از لطائف۔

ملاک بکسر میم اصل چیز و آنچه چیز باو قائم باشد از منتخب۔

ملا جلال کتابی در منطق و این شرح تهذیب ست از ملا جلال۔

ملل بکسر میم و فتح لام اول جمع ملت که بمعنی دین و مذهب و اطلاق ملت بر دین حق و باطل هر دو آمده و ملل و نحل یعنی فی ما بینهما و نیز صاحب نحل جمع نحله است که بالکسر بمعنی مذهب سوای اسلام باشد کذا فی المنتخب۔

مل بضم میم شراب از لطائف و برهان۔

ملک الکلام بفتح میم و کسر لام لقب شخصیکه ملک قمی نام داشت از مصاحبان ابراهیم عادل شاه ممدوح ظهوری۔

ملثوم بالفتح و ثای مثلثه بوسیده و بوسه داده شده از منتخب۔

ملثم بضم میم و فتح لام و تشدید ثای مثلثه مفتوح بوسیده شده۔

ملتئم بضم میم و سکون لام و فتح تای فوقانی و فتح همزه زخمی که به شده هر دو لب آن بهمدیگر پیوسته شده باشد و بکسر همزه التیام و بهم پیوستگی دهنده از صراح۔

ملثم بضم میم و حرف چهارم ثای مثلثه مفتوح جای بوسه و بوسیده شده و بکسر ثای مثلثه بوسنده۔

ملحم بضم میم و سکون لام و فتح حای مهمله نوعی از پارچهٔ ابریشمی که نهایت ملائم باشد از منتخب و مؤید۔

ملتزم بضم میم و فتح زای معجمه موضعی ست نزدیک رکن یمانی در مجاز که حاجتمندان در آنجا دعا میکنند و بکسر زای معجمه بر خود لازم گیرنده از منتخب۔

ملوم بفتح میم و ضم لام ملامت کرده شده از منتخب و صراح۔

ملازم بضم میم و کسر زای معجمه همیشه باشنده بجای یا نزد کسی از منتخب و بمعنای همین معنی نوکر را گویند۔

ملام بفتح اول مصدر میمی ست بمعنی ملامت کردن و جای ملامت۔

ملهم بضم میم و سکون لام و کسر ها الهام کننده یعنی در دل افکننده از جنس خیر و آن حق تعالی ست و بفتح ها الهام کرده شده۔

ملائم بضم میم و کسر همزه که حرف چهارم است بمعنی نرم و فراهم آینده و بمعنی موافق و مناسب طبع۔

ملوین بفتح روز و شب از کشف و بحر الجواهر و مؤید و منتخب۔

ملک یمین بکسر میم در اصطلاح فقه بمعنی کنیز و غلام چه یمین در لغت بمعنی غلبه است و غلام و کنیز از غلبهٔ اسلام می آید حالا مجازاً غلام و کنیز زرخرید را نیز ملک یمین گویند۔

ملوّن بضم میم و فتح لام و تشدید واو مفتوح رنگ آمیزی کرده شده و زنگار رنگ کرده شده -

ملقّن بالضم و قاف مفتوح تلقین کرده شده و بکسر قاف تلقین کننده از لطائف -

ملاعین بفتح میم و کسر عین جمع ملعون است -

ملآن بفتح میم و سکون لام و مد همزه و نون بروزن فعلان بمعنی پر کننده و مجازاً بمعنی پر از شرح نصاب -

ملطیه بفتح اول و ثانی و کسر طای حطی و تشدید یای تحتانی نام شهریست در روم که در ابتدای اسلام مسکن کفار بود و آنچه در بعض نسخ گلستان ملیطه بروزن قصیده نوشته است غلط است از صراح و تقویم البلدان -

ملتهب بضم میم و کسر های حطی طبقه اول بیرونی کره ماس هوا است از هفت طبقات چشم که عکس صور و اشکال که دیده می شود اول دران می افتد -

ملازه بضم میم و فتح زای معجمه گوشت پاره که اندرون حلق آویخته می باشد بهندی آنرا کاگ گویند از برهان در بیان زای فارسی -

ملاحظه بضم میم و فتح حای حطی و ظای معجمه بگوشه چشم نگریستن از کشف -

ملاطفه باکسی نکوئی کردن و مجازاً مکتوب و مراسله را نیز گویند معنی اول از منتخب -

ملکه بفتحات ثلاثه قوت حصول شیٔ در ذهن و قدرت کردن کاری که متمکن گردد بطبیعت کسی از منتخب و بحر الجواهر و بفتح میم و کسر لام زن بادشاه

ملاعنه بفتح میم و کسر عین جمع ملعون است خلاف القیاس و بضم میم و فتح عین صیغه اسم مفعول از مفاعله تا در آخر برای تانیث چرا که این لفظ صفت لفظ جمع واقع است و لفظ جمع نزد نحویان حکم مؤنث دارد که در ابو الفضل افاعنه ملاعنه است -

ملازاده نام کتابی در علم معانی ست و در اصل نام مصنف اوست و در اصطلاح کنایه از آلت رجولیت -

ملاحده بفتح میم و کسر حای حطی جمع ملحد و این اصل ملاحد بود تا یعنی ها در آخرش بجهت تاکید معنی جمع زیاده کرده چرا که گاهی در آخر صیغه جمع منتهی الجموع وغیره تا بجهت تاکید جمع زائد می آرند چنانچه ملائک ملائکه و صیاقل و صیاقله جمع صیقل از شرح فصول اکبری -

ملکشاه نام پادشاه عظیم الشان از سلجوقیان که نظام نام وزیری داشت که بسیار سخی و کریم الطبع بود -

ملکات فاضله چهارگانه حکمت و شجاعت و عفت و عدالت -

ملکات ردیه هشتگانه حسد و بغض و بخل و حرص و کذب و غضب و کبر و بیحیائی -

ملکات فاضله خصائل خوب -

ملحمه بالفتح و حای حطی جای جنگ عظیم و در صراح فتنه و جنگ بزرگ گویا ماخوذ از لحم است چنانچه مسلحه از سلح از لطائف -

ملاعبه بضم میم و فتح عین حطی باکسی بازی کردن از منتخب -

ملائکه فرشتگان جمع ملک است و اصل ملائک بود تا بجهت تاکید معنی زیاده کرده اند چنانکه ملاحده جمع ملحد و صیاقله جمع صیقل -

ملعقه بکسر و عین حطی مفتوح و بعده قاف چمچه و قاشق از منی و باصطلاح اطبا نام وزن معین ست از معجونات و عسل چهار مثقال را ملعقه نامند و از دواهای دیگر یک مثقال را ملعقه گویند و مثقال چهار و نیم ماشه باشد و لفظ ملعقه بضم میم نیز نوشته اند و از منتخب بالکسر و از برهان بالفتح -

ملک آوازه بلند آوازه -

ملهی بضم میم و سکون لام غافل کننده و در بازی آرنده -

ملاهی بفتح بازیها از کشف و منتخب -

ملک قمی ملک الشعرای پایه تخت سلطان عادل ابراهیم شاه تخت نشین بیجاپور او دختر خود را بظهوری داده بود -

ملتوی بالضم پیچیده و پیچ در پیچ شونده و نوعی از حرکت نبض که بمحو ریسمان پیچیده محسوس شود -

ملتانی در ولایت سطلق هند و ملتانی گویند انه چراغ هدایت -

ملتجی بالضم پناه جوینده از لطائف -

ملی بالضم و لام مکسور توانگر از لطائف -

فصل میم مع میم

مملکت بفتح اول و سکون ثانی و ضم لام و فتح کاف مقام سلطنت و بمعنی پادشاهی و بفتح و کسر لام نیز آمده از قاموس و منتخب و کنز -

ممات بفتح مرگ از کشف و کنز و ممات مصدر میمیست در اصل موت بروزن مفعل بود واو متحرک ما قبل آن حرف صحیح ساکن حرکت واو نقل کرده بما قبل دادند و او در اصل متحرک بود و اکنون ما قبلش مفتوح گشت آن واو را بالف بدل کردند ممات شد -

مماثلت مانند شدن از منتخب -

ممازجت آمیختگی و ارتباط -

ممانعت بضم اول و فتح نون باز داشتن و منع کردن -

ممرضیت بکسر میم اول و سکون ثانی و ضاد معجمه مکسور و تشدید تحتانی بسیار مریض شدن و مجازاً بمعنی غلطی

ممقوت بقاف و تای فوقانی بروزن مفعول دشمن گرفته شده و مبغوض از مؤید و کنز و خیابان -

ممیزت حرف نجم زای معجمه جدا ساختن و تمیز کردن -

ممارات بفتح گذشتها و اجزا از لطائف و بضم اول باکسی رفتن و خصومت و عداوت و ستیزه کردن از منتخب -

مماشات بضم اول و شین معجمه باکسی رفتن و همراهی کردن از منتخب -

مماطلت بطای حطی دفع الوقت کردن و فرصت دادن پس افگندن کاری از منتخب -

ممارست بضم اول و فتح را و حطی کوشیدن و تفحص کردن و تجربه نمودن در کاری رنج نمودن و درمان کردن از مدار و صراح و منتخب و کنز و کشف و سروری -

ممزوج آمیخته شده و شرابیکه با گلاب یا بدیگر عرق بارد آمیخته باشند -

ممتزج بالضم و زای معجمه مکسور آمیزنده و آمیخته شونده -

ململوح در آخر حای مهمله یعنی نمکین و ملیح کرده شده و درین صورت قلب ململیح ست -

ممرّج بضم میم اول و فتح میم دوم و فتح رای مهمله مشدد و حای مهمله جامه است قیمتی از ترکستان یعنی آب طلا از شرح دیوان خاقانی و در دیگر کتب معتبره یافته نشده -

ممسّح بضم اول و کسر سین مهمله و حای مهمله مسخ کننده یعنی برگردانندهٔ صورت اصلی را بصورت زشت -

ممتدّ کشیده شده و دراز شده از منتخب -

ممهّد بضم اول و فتح ثانی و های مشدده مفتوحه گسترده شده و نیکو کرده شده و بکسر ها گسترانده از منتخب -

ممرّد بضم اول و فتح میم دوم و در آخر دال مهمله بر وزن معوّد بنای درخشان و ساده و هموار از منتخب -

ممدّ بضم اول و کسر دوم و تشدید دال مدد کننده از منتخب -

ممدّد بضم اول و فتح دوم و کسر دال مشدد اول نام رگی از ان عصب انرا نام کشیده میشود از شرح نصاب -

ممکن الوجود دانست که نه وجود وی ضروری و نه عدم آن ضروری بود و آن مخلوقات است -

ممر بفتحتین و را مشدد راه و جای گذشتن و مجازاً بمعنی سبب نیز مستعمل است از مدار و مؤید و منتخب -

ممطر بضم اول و سکون دوم و کسر طای مهمله بارندهٔ باران -

ممیّز بضم اول و فتح ثانی و تشدید تحتانی مکسوره و زای معجمه تمیز کننده و جدا کننده خوب را از زشت -

مماسّ بضم اول و سین مهمله مشدده باهم ساییده شده و باهم ساینده و جای باهم سودن چه این اسم فاعل و اسم مفعول و اسم ظرفست از مفاعله و ماخذ این مس باشد بفتح و تشدید که مضاعف است -

ممضوغ بضاد و غین معجمتین خاییده شده -

ممالک بفتح مقامها پادشاهی و این جمع مملکت ست از کشف و منتخب -

مملوک بنده از منتخب -

ممالیک بفتح اول و کسر لام جمع مملوک است و آن غلام و کنیز و دیگر اشیا باشد -

ممسک بضم و سین مهمله مکسور چنگ زننده و باز دارنده از خروج و بمعنی بخیل از صراح -

مماثل بضم میم بچیزی مانند شونده و برابر از منتخب -

مملّ بضم میم اول و کسر میم ثانی و تشدید لام ملول کننده -

ممتحن بالضم و تای فوقانی و حای مهمله بر وزن مفتوح آزموده شده از منتخب -

ممنون بالفتح نعمت داده شده و منت نهاده شده و نقصان کرده شده از لطائف -

ممتهن بالضم خوار کرده شده و ماخوذ از مهانت از لطائف -

ممکن بالضم و کاف مکسور دست دهنده و پیدا شونده و گاهی بمعنی مخلوق و انسان نیز آید و بضم اول و فتح دوم و تشدید کاف مفتوح قائم و پابرجا کرده شده و بکسر کاف مشدد قائم و پابرجا کننده کسی را -

مملوّ بفتح اول و سکون دوم و ضمه لام و تشدید واو پر کرده شده صیغهٔ اسم مفعول ست از ملا و در اصل مملوء بود بر وزن مفعول پس همزه را بواو بدل کردند و واو را در واو ادغام کردند مملوّ شد و فارسیان بتخفیف هم آرند و نیز درست باشد بضم میم اول و سکون میم و فتح لام بر وزن مفعل و بمعنی نیز صیغهٔ اسم مفعول از باب افعال ماخوذ از ملا که بمعنی پر کردن باشد

مموّه بضم اول و فتح ثانی و تشدید واو مفتوح زر اندوده و طمع کرده شده از منتخب و دروغی که بفریب زراندود گردانیده باشند و نام صنعتی ست -

ممسح بالکسر و سین مهمله و حای مهمله آله یعنی چیزی که بدان چیز دیگر را بمالند و بمعنی کلمال معماران مستعمل از شرح نصاب -

ممسک الاعنة و ممسک العنان نام شکل دوازدهم از اشکال شمالی بصورت مرد استاده بیکدست تازیانه و بدست دیگر عنان اسب کواکبش چهارده -

ممضّی بفتح میم اول و سکون میم ثانی و کسر ضاد معجمه و تشدید یا گذشته شده و روان کرده شده

ممتلی بالضم پر و آگنده و این اسم فاعل ست از امتلا -

فصل میم مع نون

منا بکسر اول موضعی ست در مکه معظمه که مقام بازارست و حاجیان در انجا قربانی کنند و بضم اول امید با چرا که جمع منیه است که بالضم بمعنی آرزو و مقصد باشد و بالفتح مقدار و اندازه و برابر دو من که در وزن و سنجیدن مقرر ست و بمعنی منازل نیز آمده برین تقدیر مخفف منازل باشد از منتخب و غیر آن -

منادی بضم میم و فتح دال و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی آواز داده شده و خوانده شده و مراد از خدا نیز آمده از منتخب -

منسا بکسر میم و سکون نون و سین مهمله عصا از کنز و شرح نصاب و صراح -

منشا بفتح میم و سکون نون و فتح شین معجمه و بعده همزه بصورت الف آنچه که مردم بعد الف که در حقیقت همزه است همزه دیگر نویسند خطاست اگر نویسند بالای الف باید نوشت بجهت اشارهٔ آن معنی که این الف نیست همزه است بمعنی جای پیدا شدن و جای بودن مگر در عرف بمعنی سبب مستعمل میشود -

منقّی بضم میم و فتح نون و تشدید قاف مفتوح و در آخر الف بصورت یا پاک کرده شده و صاف کرده شده چنانچه مویز منقی و آنکه منقی مویز میوه معروفست که در دوا بکار آید و منقی صفت آنست یعنی مویزیکه آنرا از تخمش پاک و صاف کرده باشند و بعض مردم که مویز را منقی گویند و از لفظ مویز غافل میشوند غلطی عظیم ست -

منقلا بالکسر و حرف سوم قاف فوج پیش یعنی هراول -

منکوب خرابی بدحال و سختی

رسیده شده از منتخب و کشف و کنز۔

منتخب بالضم و خای معجمه مفتوح برگزیده شده و این صیغهٔ اسم مفعول ست از باب افتعال از کنز و کشف۔

منکب بالفتح و کاف بکسر کتف دوش از صراح و موید و منتخب و کنز و مدار۔

منجلاب بالفتح و جیم عربی مفتوح مغاکی باشد که آب حمام یا آب باور چیخانه و امثال آن دران جمع شود و ظاهر ست که آن نهایت مکروه و بدبو باشد از برهان و جهانگیری و در خیابان نوشته که صاحب بهار عجم گوید در ترکیب این لفظ ظاهر آنست که مرکب باشد از منجل که اسم ظرف ست از نجل که بمعنی انداختن چیز ایست و لفظ آب پس منجلاب بمعنی جای انداختن آب باشد۔

مناقب بفتح میم و کسر قاف مناقب حمیده

منصب بفتح میم و کسر صاد مهمله جای بر پا شدن و مجازا بمعنی رتبه و عهدهٔ جلیل القدر که برای امرا از حضور پادشاه هندوستان مقرر گردد و بفتح صاد خطا ست از موید و کشف و مزیل آن از تحقیقات خان آرزو چنین بتحقیق رسیده که لفظ منصب که بفتح صاد شهرت دارد باقتضای ضابطهٔ تصریف بکسر صاد باید و این غلط عام ست غلط عوام بدانکه غلط بر دو گونه است یکی غلط عام چنانکه لفظ منصب که بکسر صاد ست بفتح صاد گرفته شود چنانکه شعرای عجم با لفظ لب و غضب قافیه کرده اند دیگر غلط عوام چنانکه لفظ تعینات بمعنی شخص تعین کرده شده بطرفی و کاری و این استعمال عوام ست نه کلام

منسکب بضم میم و سکون نون و فتح سین مهمله و کسر کاف آب ریزنده و گریه بسیار کننده از منتخب۔

مناب بفتح میم و در آخر بای موحده جای استادن و نیز بمعنی ایستادن بجای کسی از منتخب۔

منتسب بالضم و سین مهمله مکسور نسبت دهنده با کسی۔

مندوب بالفتح لفظی که در حالت مصیبت با گریه بطریق نوحه تلفظ نموده شود۔

مناکب بفتح میم و کسر کاف دوشها و کتفهای مردم۔

منقلب بضم میم و کسر لام برگردنده و واژگون شونده و باصطلاح منجمین قسمی از اقسام ثلاثهٔ بروج دوازده گانه باعتبار تاثیرات سعادت و نحوست در طالع برج منقلب کار ساز و درست نباید و بفتح لام مصدر میمی بمعنی برگشتن و هم اسم ظرف بمعنی جای برگشتن و واژگون شدن و چون این از باب انفعال ست لهذا اسم مفعول ازین آید از قاموس و غیر آن ابجد و منتخب بمعنی مفعول نوشته از تصرف کاتبان ست۔

منسجب بسین مهمله و جیم کشیده شونده از لطائف و منتخب۔

مناکیب بفتح میم و کسر کاف جمع منکوب یعنی بد حالان و سختی رسیدگان این جمع منکوب ست

منوب بفتح میم و ضم نون و سکون واو و بای موحده نیابت کرده شده۔

منشعب بالضم و شین معجمه مفتوح و کسر عین مهمله شاخ در شاخ شونده و نام کتابی در علم صرف۔

مناسبت بفتح سین مهمله باهم نسبت داشتن از منتخب۔

منادمت بضم میم و فتح دال بمعنی ندیمی از منتخب

منافرت با کسی نزد حاکم رفتن برای اثبات بزرگی حسب و نسب از منتخب و صراح۔

منعوت نعت کرده شده و صفت کرده شده۔

منافات بضم از هم جدا شدن و نفی کردن باهم هر دیگری را نیست کردن چنانکه نقیض و ضدیت که میان شب و روز و گرمی و سردی ست از کشف۔

منشآت بضم میم و سکون نون و فتح شین معجمه و الف ممدوده و تای فوقانی بر وزن مفعولات انشا کرده شدها و این جمع منشی است که بضم میم و سکون نون و شین معجمه صیغهٔ اسم مفعول باشد از انشا و مراد از منشآت مسودات و عبارات تصنیفات ست۔

منیت بضم میم و سکون نون و فتح تحتانی آرزو و مقصود و بفتح میم و کسر نون و تشدید تحتانی مفتوح مرگ از منتخب و مدار و بحر الجواهر و کنز۔

منقصت بفتح میم و سکون نون و کسر قاف و فتح صاد مهمله نقصان و عیب ضد مزیت

منقضت بفتح میم و کسر قاف و ضاد معجمه نقیض و شکستگی از منتخب۔

منحوت بحای مهمله تراشیده شده از لطائف

منحت بالکسر و حای مهمله تیشه و رنده از شرح نصاب

منجات بالکسر و جای مهملة رنده نجاران از شرح نصاب

منامات بفتح بمعنی خوابها۔

منبت بفتح میم و سکون نون و کسر موحده جای روییدن بضم میم و فتح نون و فتح موحده

مشدد رویانیده شده و باصطلاح نقاشان و معماران نقشیکه از زمین پا اندکی بلند باشد چنانکه نقش سکه بر دیوار از کنز و غیر آن

منهیات بفتح میم و سکون نون و کسر ها و تشدید تحتانی افعال بد که کردن آنها در شرع منع کرده شده است۔

منات بفتح میم نام بتی در عرب که هذیل و خزاعه که بهره و قبیله از اعراب عرب آنرا می پرستیدند از لطائف۔

منفعت بفتح میم و سکون نون و فتح فا و فتح عین مهمله سود و مندی از صراح۔

منت بالکسر و تشدید نون مفتوح نکوئی و احسان کردن با کسی از منتخب و مدار و صراح نوشته که منت نهادن بیان کردن نکئی خویش بر کسی و در بعض کتب نوشته که شمار کردن بضم نعمتها خود را بر منت نهاده شده و بار نعمت بر کسی نهاده و ممنون احسان خود داشتن و معترف شدن بضم علیه بنعمتهای منعم و صاحب بهار عجم نوشته که لفظ منت با لفظ داشتن و نهادن و برداشتن و بستن و کشیدن و پذیرفتن مستعمل میگردد۔

مناکحت بضم میم و فتح کاف نکاح کردن از منتخب

منازعت بفتح میم و فتح زا با کسی در چیزی کوشیدن با کسی برآوردن حق خود کشاکش کردن و خصومت کردن از منتخب و لطائف

منقبت بفتح میم و سکون نون و فتح قاف هنر و ستودگی و باصطلاح مدح و ثنای اهل بیت و اصحاب کبار رضوان الله تعالی علیهم اجمعین۔

مناظرات بضم میم و فتح ظای معجمه با کسی بحث کردنها۔

منبعث بضم میم و سکون نون و فتح موحده و کسر عین مهمله و ثای مثلثه برانگیخته شونده۔

منطقة البروج بالکسر دائره است که هر دوازده برج بر همین دائره واقع شده اند و این دائره را شکل منطقه یعنی میان بند بر حوالی افلاک محیط برآمده است این دائره منطقة البروج و دائره معدل النهار را تقاطع نموده است حائلی چون شمس بمیر و نقطه محل تقاطع معدل لیل و نهار حمل ۴ در جمیع بقاع غیر ارض تسعین بقرب منه برابر باشد و این دو محل تقاطع را دو نقطهٔ اعتدال گویند و آن نقطه که چون آفتاب از و گذرد شمالی شود وی را اعتدال ربیعی نامند و آن راس حمل است نقطهٔ دیگر که متقابل آنست چون آفتاب ازو گذرد جنوبی شود آنرا اعتدال خریفی گویند و آن راس میزان است و سیر شمس همیشه برین دائره واقع میباشد و شکل دائرهٔ منطقة البروج و دائرهٔ معدل النهار اینست۔

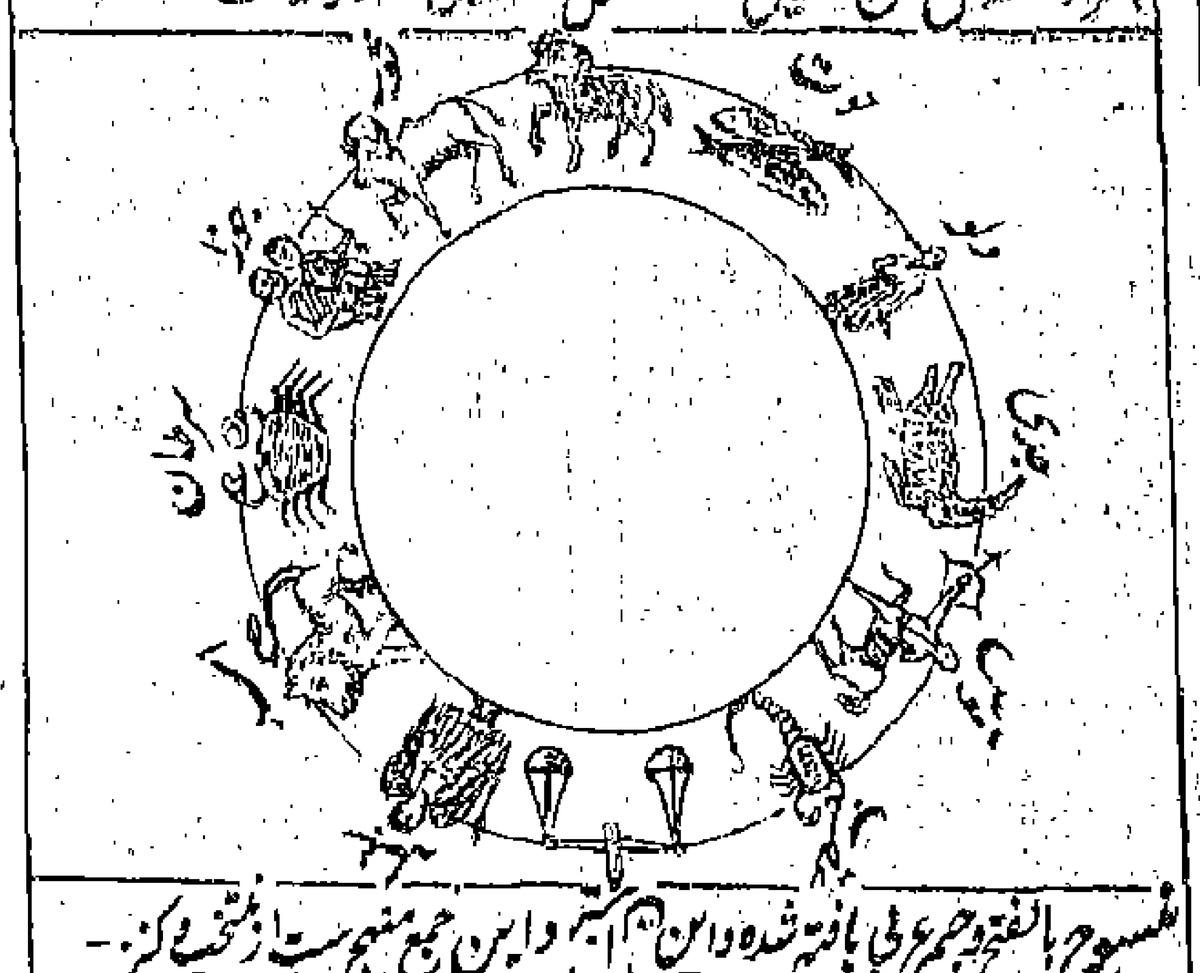

منسوج بالفتح و جیم عربی بافته شده و این اسم مفعول است از نسج که بمعنی بافتن است نیز قسمی از بافته ابریشمی از شرح بوستان۔ و این جمع منهج است از منتخب و کنز۔

منهاج بالکسر راه راست و کشاده از کنز و منتخب و صراح۔

منتج بالضم و تای فوقانی مکسور نتیجه دهنده۔

مندرج در آمده در چیزی از منتخب۔

مندمج بضم اول و کسر میم دوم در هم رفته و داخل شونده۔

منفسح بضم میم و سکون نون و فتح فوقانی و فتح سین مهمله بافته شده

منهج بالفتح راه راست و راه کشاده از منتخب و صراح۔

منضج بالضم نکس سبز که گوشت را گنده کند و کرم اندازد۔

منضج بضم میم و سکون نون و کسر ضاد معجمه و جیم پخته کننده و پزنده میوه و ریش و خلط و ماده را از صراح۔

مناهج بالفتح میم و کسر ها راههای راست

منقح بضم میم و فتح نون و فتح قاف مشدد و حای مهمله پاک کرده شده و صاف کرده شده و چیزیکه از دروغ پاک باشد۔

منسرح بضم میم و سکون نون و فتح سین مهمله و کسر رای مهمله و حای مهمله آسانی در روان کرده شده و نام بحری چون در ارکان این بحر سببها مقدم اند بر وتد لهذا آسان گفته میشود و بعضی نوشته اند که انسراح از جامه بیرون آمدن است این بحر هم در نقصان زحافات تجری میرسد که بمقدار دو رکن خویش میرسد لهذا این اختصار را به بیرون آمدن از جامه تشبیه کردند۔

منفخ بالکسر و حرف سوم فای مفتوحه و بعده خای معجمه دمهٔ آهنگران آن پوستی میوان باشد که ازان باد با آتش میرسانند از منتخب و بضم میم و فتح نون و کسر فای مشدد و دمنده و آنچه که باد و شکم بسیار پیدا کند۔

منسوخ نیست گردانیده شده و رد کرده شده۔

منتسخ بکسر سین مهمله نسخه گیرنده و نسخه خواننده و بفتح سین نسخه گرفته شده و بعضی بمعنی رد کرده شده نیز نوشته اند۔

مناخ بالفتح محل خواب و جای آسودگی از لطائف۔

منفسخ بفاء و سین مهمله فاسد و تباه۔

منقاد بالضم و قاف مهمله رام و مطیع و فرمانبردار و فروتنی کننده از منتخب و لطائف۔

منعقد بالضم و عین مهمله مفتوح و کسر قاف بسته شونده از منتخب۔

منسد بضم میم و سکون نون و فتح سین مهمله و تشدید دال بسته شونده۔

من یزید نوعی از بیع که هر کدام از دیگر خریداران قیمت زیاده دهد خرید نماید و بمعنی فروخت کالا و بمعنی بازار نیز نوشته اند۔

منشد بضم میم و سکون نون و کسر شین معجمه شعر خواننده۔

منضد بضم میم و فتح نون و فتح ضاد معجمه مشدد بر همدیگر چیده شده از منتخب۔

منجمد بالضم و فتح جیم و کسر میم دوم بسته و فسرده شونده چنانکه آب یا روغن وغیره از سردی بسته گردد۔

منقد بالضم و قاف مکسور نقد ستاننده و بفتح قاف سره کرده شده و پاک از لطائف۔

منهمر بضم میم و کسر رای مهمله تنها۔

منذر بضم میم و فتح نون و کسر دال مشدد اول پرده درنده که راز کسی فاش کند از شرح نصاب۔

منفذ بفتح میم و سکون نون و فتح فا و ذال معجمه جای در گذشتن و جای جاری شدن و از نیمعنی راه مراد است۔

منقار بالکسر نول مرغ و آلت دانه چیدن و آله چوب کندن از شرح نصاب۔

منشار بالکسر و شین معجمه اره که بدان چوب را قطع کنند از منتخب۔

منذر بضم میم و سکون نون و کسر ذال معجمه ترساننده و یکی از اسمای پیغمبر ما صلی الله علیه و آله و سلم که آنحضرت نیز کفار را از عذاب دوزخ می ترسانیدند از شرح نصاب۔

منظر بالفتح و ظای معجمه مفتوح جای نظر برانکه این لفظ گاهی بمعنی چشم باشد چرا که

چشم محل خروج نظر و جای پیدا شدن بصرست وگاهی بمعنی چهره و رو می آید زیرا که چهره موضع واقع شدن نظرست چنانکه اکثر نظر بر چهره می افتد وگاهی بمعنی دریچه که بر سر بام وغیره باشد مستعمل میشود چرا که دریچه جائیست که در آنجا نشسته نظر باطراف میکنند اجمالا از کشف و از تتبع کلام اساتذه معلوم شده۔

مناظر جمع منظر۔

منخر بکسر میم وسکون نون و فتح خای معجمه سوراخ بینی و بفتح میم وکسر خای معجمه نیز آمده از منتخب وغیر آن۔

منکر بالضم وکاف مفتوح بد و قبیح و ناشناسته و امر قبیح که هر که بیند انکار کند و نامشروع و بمعنی ناشناخته شده و نام فرشته از دو فرشتگان که در گور سوال کنند و بالضم وکاف مکسور انکار کننده از مدار و کشف و فرهنگ و منتخب و لطائف۔

منجر بضم میم وسکون نون و فتح جیم کشیده شونده در اصل منجرر بود دو را ادغام یافت بصیغه اسم فاعل از انجرار که بر وزن انفعال است ماخوذ از جر که بمعنی کشیدن باشد۔

منار بفتح چراغ دان و جای بلند که بران چراغ افروزند چرا که این صیغه اسم ظرف است بمعنی جای نور و مجازا جای بلند اذان گفتن و دو ستون که از خشت و یا سنگ بر یمین و شمال مساجد بنا کنند شاید که در زمانه قدیم بران چراغ می افروخته باشند بهمین سبب آنرا منار گویند و درین زمان که آن را مینار گویند بزیادت تحتانی غلط

محض ست از فرهنگ و منتخب و مؤید وغیره۔

منشور پراگنده شده و فرمان پادشاهی از منتخب و بعضی گویند بمعنی فرمان پادشاهی که لطف و عنایت باشد۔

مناشیر بفتح فرمان های پادشاهی این جمع منشورست۔

منتشر بالضم پراگنده از منتخب۔

منبر بالکسر آله بلند شدن که جای خطیب باشد و این صیغه اسم آله است از نبر که بمعنی برداشتن ست از صراح۔

منابر بفتح میم وکسر بای موحده جمع منبر

مندبور بفتح میم وسکون نون و دال مهمله و ضم موحده و واو معروف مانده و پریشان حال از کثرت حرکت و رفتار۔

منوچهر بکسر میم و واو معروف مخفف مینوچهر بمعنی بهشت رو که نام نبیره ایرج است از جانب دختر و ایرج پسر فریدون بود از برهان۔

مناصر بضم میم وکسر صاد یاری دهنده اسم فاعل از مناصرت و بفتح میم جای یاری دادن از لطائف۔

منکدر تیره از لطائف۔

منکسر بضم میم وکسر سین مهمله شکسته۔

منصور یاری داده شده و نام فقیر کامل مشهورست در تواریخ ابن خلکان مسطور که نام ایشان حسین بود و نام پدر ایشان منصور با اسم پدر خود مشهور گشته اند و ایشان را حلاج ازان گویند که روزی بر دکان حلاجی نشسته بودند حلاج را کاری فرمود حلاج انکار کرد که من بکار خود مشغولم

ایشان گفت که تو بر و من عوض تو کار کنیم حلاجی برای کردن کار ایشان رفت چون حلاج بعد اندک پاز آمد همه پنبه دکان خود محلوج یافت متعجب دید ازان روز لقب ایشان حلاج مشهور شد۔

منثور بثای مثلثه در ناسفته و بمعنی متفرق و پراگنده و کلامی که منظوم نباشد۔

منخر بفتح میم وکسر خای معجمه جمع منخر که بکسر اول بمعنی سوراخ بینی ست۔

مناخیر بفتح میم جمع منخر که بالکسر بمعنی سوراخ بینی ست و مناخیر در کنایه تخته کم عرض که بکناره یک تخت ملصق کنند تا تخت دیگر بوقت بستن دروازه بران قرار گیرد و آنرا بینی در گویند و مناخیر اگرچه صیغه جمع ست لیکن در ترکیب بالفظ در بمعنی واحد مستعمل میشود۔

منحدر بالضم و حای مهمله مفتوح وکسر دال مهمله از بالا بزیر آینده از منتخب۔

منجز بزای معجمه و جیم عربی بازماننده

منفطر بفا و طای مهمله شگافته شونده

من الاخیر بالفتح آن مقدار بار که چون بر کشتی نهند کشتی غرق شود از لطائف۔

منتهز بضم میم وکسر های معجمه فرصت یابنده و غنیمت شمار کننده یعنی غنیمت داننده و جنبش دارنده۔

منغمس بالضم و غین معجمه وکسر میم دوم و سین مهمله آب فرو رونده یعنی غریق از صراح و

مندرس بالضم وسکون نون و فتح دال مهمله وکسر رای مهمله و سین مهمله کهنه فرسوده خصوصا جامه کهنه از منتخب و لطائف وغیر آن۔

منکوس بالفتح و سین مهمله نگونسار و سرنگون از منتخب و لطائف۔

منطمس بالضم و طای مهمله و سین مهمله فرونشیننده و نیست و محو شونده از لطائف

منگلوس بفتح وسکون نون و کاف فارسی و ضم لام نام شهری در هند که در نواحی آن فیل خوب بهتر پیدا میشود از رشیدی۔

منقوش بقاف و شین معجمه نبیره و نقش کرده شده ای یکسان نقش نمانی از هم پاشیده شده۔

منقاش بالکسر و قاف و شین معجمه صیغه آله بدان موی را از بدن برکنند از منتخب و بمعنی نهرنی که بدان ناخن و حرف غلط تراشند

منش بفتح میم و کسر نون خو و طبیعت از مدار و برهان و کشف و جهانگیری و بهار عجم

منچوش با جیم علم ظاهر مبدل منجوق

مینوش بفتح میم وسکون نون و ضم جیم و شین معجمه صیغه نهی ست از نوشیدن بمعنی مشنو برای

مناص بفتح میم و صاد مهمله گریختن و باز پس شدن و خویشتن را باز کشیدن و گریزگاه از منتخب و صراح۔

منصوص بصاد و صاد مهمله بکمال نص تحقیق رسانیده شده و آنچه از آیت صحیح غیر محتاج بتاویل یا از حدیث صحیح به ثبوت رسانیده شده باشد۔

منفتح بضم میم و فتح نون و فای معجمه مشدد و مفتوح و صاد مهمله بلند و نشر از صراح

منقرض بالضم و قاف وکسر و ضاد

معجمه بریده شونده -
منخفض بالضم و خای معجمه و کسر فاء و ضاد معجمه بنشیب افتاده و پست شونده -
منقبض گرفته شونده و تنگ بسته شونده -
مناقض بضم میم و کسر قاف شکننده و نقض کننده -
مناط بفتح میم مصدر میمی ست بمعنی در آویختن و بمعنی در آویختگی و پیوستگی که مستعمل حاصل بالمصدر ست و هم صیغهٔ اسم ظرف ست بمعنی جای در آویختن چیزی ماخوذ از نوط که بمعنی در آویختن ست و مجازاً گاهی بمعنی مطلب و مقصد نیز مستعمل میکنند از لطائف و منتخب و غیر آن -
منوط بفتح میم و ضم نون وابسته و بچیزی در آویخته شده از منتخب -
منخرط بضم میم و فای معجمه و کسر رای مهمله چیزیکه بسبب تراشیدن همهٔ اطراف صاف و مصفا شده باشد و مجازاً بمعنی آراسته و درست شونده و در مجموع اللغات منخرط بمعنی در میان چیزی در آینده و در خراط در کشیده شونده و در رشته -
منبسط بضم میم و سین مهمله مکسور کشاده شونده و گسترده شونده و گاهی مجازاً بمعنی مسرور و خوشحال و انبساط آرنده آید -
منیع بروزن فعیل بازدارنده و مجازاً بمعنی محکم و استوار چرا که هر چیز استوار غیر را از مداخلت باز میدارد -
مناع بالفتح و تشدید نون بسیار منع کننده و بسیار منع کننده از لطائف -
منقنع بکسر نون دوم قناعت کننده لطائف -
منبع بفتح میم و سکون نون و فتح بای موحده چشمه و این صیغهٔ اسم ظرف ست از نبوع که بمعنی برآمدن آب ست از زمین -
منابع بفتح میم و کسر بای موحده جمع منبع
منتجع بضم میم و فتح جیم نیکو کار و جایگاه آب و گیاه از لطائف و صراح -
منطبع بالضم و طای مهمله و کسر موحده منقوش شونده از منتخب -
منافع بفتح میم و کسر فا جمع منفعت
مندفع بضم اول و کسر فا دفع شونده
منازع بضم میم و کسر زای معجمه باکسی در چیزی واکوشنده -
منتهی الجموع وزن جمعی که باز آنرا جمع نتوان ساخت چنانچه وزن مفاعل و مفاعیل که این هر دو وزن را بار دیگر جمع کرده جمع الجمع می خوانند بخلاف دیگر اوزان جمع چنانچه اکالیب جمع اکلب و اکلب جمع کلب ست -
منصبغ بضم میم و سکون نون و فتح صاد مهمله و کسر موحده و غین معجمه رنگین شونده -
منیف بضم میم بروزن مقیم بالا و بزرگ و بلند و زیاده از منتخب
منزحف بفتح زای معجمه و کسر حای مهمله دور شونده از سمت متوسط دور شونده از وزن صحیح از شرح خاقانی -
منکشف بکسر شین معجمه وا شونده و کشاده و برهنه شونده -
منحرف خمیده و برگشته شونده -
منعطف بکسر طای مهمله خم گردیده و برگردنده
منصرف بکسر را مهمله از جای بجای و باصطلاح نحو اسمی که قبول کند کسره و تنوین را بخلاف غیر منصرف که کسره و تنوین را قبول نمیکند
منجنیق بفتح میم و سکون نون و فتح جیم و کسر نون دوم و یای معروف نوعی از فلاخن بزرگ که بر سر چوبی تومی تعبیه کنند و سنگهای کلان دران نهاده بر دیوار قلعه زده دیوار را می شکنند و این معرب من چه نیک ست الا در خاص عربی جیم و قاف در هیچ کلمه نیامده است چون در زمانهٔ سابق آلهٔ مذکور بجهت قلعه گیری کمال مفید بود لهذا افتخاراً باین اسم مسمی گشت بعد ازان معرب کردند از مدار و کشف و برهان و لب اللباب مؤید و منتخب وغیره -
منجوق بالفتح و جیم عربی مضموم ماهچهٔ علم و چتر و آن چیزی باشد که از زر و سیم وغیره راست کرده بر سر علم لشکر وغیره می نهند و این لفظ معرب ست از مدار و مؤید و کشف و برهان و بعضی نوشته که طاسکی که بر سر علم نصب کنند -
منشق بضم میم و سکون نون و فتح شین معجمه و تشدید قاف شگافته شونده و پاره شونده -
منفق بضم میم و کسر فا نفقه دهنده از لطائف
منخرق دریده شونده
منطیق بالکسر و طای مهمله نیز یکسو و سکون یای تحتانی فصیح الکلام نیک سخنگو از منتخب -
منطق بالفتح و طای مهمله مکسور سخن گفتن و سخن و گفتار و نام علمی ست معروف تعریفش این ست آلة قانونیة تعصم مراعاتها الذهن عن الخطأ فی الفکر و بکسر طای مهمله مفتوح میان بند و کمربند و بضم میم و کسر طا گویا و کلام کننده از منتخب و غیر آن -
منطوق سخن و کلام و بمعنی مضمون و معانی نیز آمده -
منطبق بضم میم و کسر موحده بر هم نهاده شونده و مجازاً بمعنی برابر و موافق آمده -
منفک بضم میم و سکون نون و فتح فا جدا گردنده از لطائف -
منهتک بضم میم و سکون نون و فتح ها و کسر تای فوقانی پرده دریده شونده از لطائف
منهمک بالضم و میم دوم مکسور کوشنده در کاری مبالغه کننده دران کار از منتخب و صراح
مناسک بفتح میم و کسر سین مهمله جاهای عبادت حاجیان و بمجاز ذکر محل و ارادهٔ حال بمعنی افعال و اعمال حج چنانچه طواف کعبه و رمی الجمار و سعی میان صفا و مروه یعنی دویدن میان صفا و مروه و وقوف عرفات یعنی استادن در عرفات و قربانی و بستن احرام و غیر آن جمع منسک ست که بمعنی عبادتگاه حاجیان باشد -
منسک بفتح میم و سکون نون و فتح سین مهمله عبادتگاه و جای قربانی حاجیان و این ماخوذ است از نسک بالضم که بمعنی

عبادت کردن و قرآن خواندن و قربانی کردن است از منتخب۔

مندک بالفتح پاره پاره و در فرهنگ میرعضدالدوله بمعنی کشاده و نارسائی متاع مرقوم ساخته از لطائف۔

منسلک بالضم ولام مکسور در آینده در چیزی و مسلک شونده از منتخب و منقول از زبدة الفوائد۔

منسلک خود را در هلاک اندازنده از لطائف۔

منسوک بالکسر در لغت بمعنی از جمله و در اصطلاح اهل فن خرج را گویند۔

منهل بفتح میم و سکون نون و فتح ها بمعنی چشمه و جای آبخور که مردم به آنجا آب نوشند و این ماخوذ از نهل است که بمعنی سیر آشامیدن باشد از منتخب و صراح و غیر آن

مناهل بفتح میم و کسر ها جمع منهل بمعنی چشمه باشد۔

منزل بفتح میم و کسر زای معجمه جای فرود آمدن لیکن اکثر بمعنی جائی مستعمل است که مسافران بجهت خواب و آرام در آن فرود آیند و بمعنی مطلق خانه و مکان نیز مستعمل میشود و بضم میم و فتح زای معجمه فرود آورده شده و فرو فرستاده شده۔

منازل جمع منزل و منازل قمر نزد اهل نجوم بست و هفت اند و هندیان منزل قمر را نچهتر گویند اول شرطین که بهندی اسونی گویند دوم بطین بهندی بهرنی سوم ثریا بهندی کرتکا چهارم دبران بهندی روهنی پنجم هقعه بهندی مرگسر ششم هنعه بهندی ارد را هفتم ذراع بهندی پنربس هشتم نثره بهندی پکه نهم طرفه بهندی اسلیکها دهم جبهه بهندی مگها یازدهم زبره بهندی پوربا دوازدهم صرفه بهندی اتّرا سیزدهم عوا بهندی هست چهاردهم سماک بهندی چترا پانزدهم غفره بهندی سواتی شانزدهم زبانا بهندی بساکها هفدهم اکلیل بهندی انورادها هژدهم قلب بهندی جیشتها نوزدهم شوله بهندی مول بستم نعائم بهندی پورباکهاڑ بست و یکم بلده بهندی اوتراکهاڑ بست و دوم سعد ذابح بهندی سرون بست و سوم بلع بهندی دهنشتها بست و چهارم اخبیه بهندی ست بکها بست و پنجم سعود بهندی پوربابهادرپد بست و ششم مقدم بهندی اوترابهادرپد بست و هفتم موخر بهندی ریوتی بدانکه هر یکی از بروج دوازده گانه از دو منزل و یاؤ بالا مرتب است۔

منمل بضم میم اول و کسر میم دوم حاجتیکه کوشش فراهم آمده شده باشد

منجل بالکسر و جیم عربی مفتوح داس که بدان زراعت و غیره درو کنند و بالفتح جای انداختن چیزی باشد از شرح نصاب و منتخب

منعل بضم میم و فتح نون و عین مهمله مشدد آنچه نعل بسته باشد و عین منعل کنایه از هلال

منحل بالضم و حای مهمله مفتوح و تشدید لام کشاده شونده از منتخب۔

منخل بکسر میم و فتح خای معجمه پرویزن و غربال و بضم میم و ضم خای معجمه بفتح خا الفتح از منتخب و صراح

منقل بفتح میم و فتح قاف انگشتدان که آنرا مجمر نیز گویند از مدار و در کشف بضم الف و سوم

مندیل بکسر میم و دال مهمله دستار و دستارچه که بر میان بندند از کشف و مؤید و منتخب بمعنی رومال و پارچه نادوخته نیز نوشته اند

مندل بفتح میم و سکون نون و فتح دال مهمله دائره که افسونگران و عزائم خوانان گرد بگرد خود بر زمین کشند و بزبان هندی نوعی از دهل که آنرا پکهاوج نیز گویند از برهان و سروری و مصطلحات

منحول بالفتح و حای مهمله شعر دیگری که بی تغیر الفاظ و مضمون بنام خود خوانده باشد از منتخب و سروری و صراح۔

منوال چوبی باشد جولاهگان را که هر قدر جامه بافته میشود بر آن می پیچند و مجازاً بمعنی طور و دستور مستعمل کنند از منتخب و شرح مقامات حریری و صراح بمعنی دیبه بافنده۔

منال بفتح میم جای یافتن چیزی و محل حصول شی چنانچه ارضی ملک و جاگیر و باغ و مزرعه و دکان که ازینها محل حصول اموال و زر باشند از مؤید۔

منبل بالفتح و حرف سوم بای موحده نیز مفتوح کاهل و سست و باعتقاد از برهان و در لطائف بمعنی کاهل و باعتقاد معنی محل زخم و نامه دوائی که بر زخمها تا زه استعمال کنند

منفعل بضم میم و کسر عین مهمله شرمنده و اثر چیزی پذیرنده از منتخب

منتقل بضم میم و کسر قاف از جائی بجائی برونده۔

منام بالفتح جای خفتن و خوابگاه از منتخب

منهوم حریص و گرسنه از لطائف و منتخب

منعم بالضم میم و سکون نون و کسر عین بالدار و نعمت دهنده۔

منعام بالکسر و عین مهمله بسیار بخشش کننده از منتخب و صراح

منتسم بضم میم و سکون نون و فتح فوقانی و کسر سین مهمله نسیم گیرنده و مجازاً بمعنی بوسه خوش گیرنده۔

منهزم بضم میم و کسر زای معجمه از میان جنگ گریزنده و لشکر شکست خورده

منهدم بضم میم و کسر دال مهمله ویران شونده و عمارات افتاده و از هم ریخته

منسجم بسین مهمله و جیم آب و اشک روان شونده از منتخب و صراح

منجم بجیم مکسور روشن و تابان از لطائف

منخرم بخای معجمه بمعنی بریده و گوش سوراخ کرده شده از لطائف۔

منتقم بضم میم و کسر قاف انتقام گیرنده و کینه کشنده از کسی۔

منتظم بضم میم و کسر ظای معجمه بسته و درست شونده از صراح و منتخب اگرچه از باب افتعال است مگر متعدی نیامده

منضم بفتح ضاد معجمه و تشدید میم پیوسته شونده و آمیخته شونده و فراهم آینده

مناظم جای آمیختن و جای ترتیب و نظم

منم بضم میم و کسر نون و تشدید میم سخن چینی کننده از لطائف۔

منع کلیم کنایه از جواب لن ترانی۔

منعدم بکسر دال نیست شونده و در خیابان نوشته که بعضی گویند این لفظ غلط است صحیح معدوم ظاهراً از آنست که انفعال قبول فعل میخواهد و معدوم چیزی نیست که شئ آنرا قبول کند و صاحب فرزال الاغلاط نوشته که انعدام لفظ غلط است چرا که باب انفعال مختص بعلاج تاثیر است مگر استعمال آن بسیار است۔

منان بالفتح و تشدید نون اول بسیار نیکی کننده و نعمت دهنده و منت نهنده و یکی از اسماء حق تعالی۔

منون- بفتح میم و ضم نون بازور و ریب المنون بمعنی حوادث روزگار از منتخب

و بضم میم و فتح نون و فتح واو مشدد بخشش داده شده

منن بکسر میم و فتح نون اول جمع منت از لطائف۔

منتن بضم میم و سکون نون و کسر تای فوقانی گنده و بدبو از کشف۔

منکبین بفتح میم و کسر کاف و فتح موحده هر دو کتف و این تثنیه منکب است۔

منگیدن بالفتح و کاف فارسی آهسته در زیر لب سخن گفتن از لطائف

منخرین بکسر میم و فتح خای معجمه و فتح رای مهمله هر دو سوراخ بینی۔

من- بالکسر بزبان عربی ترجمه لفظ از بمعنی بر تیز آمده و بالفتح بمعنی کسی و آن کس و کیست با نیمعنی برای جمع و مفرد هر دو آمده و بالفتح میم و تشدید نون نعمت دادن و منت نهادن و نقصان کردن و ترنگبین ترنجبین و هر رطوبتی شیرین که بر برگ بعض درختان منجمد شود مثل بید انگبین و شیرخشت بمعنی ترنجبین که بر قوم موسی علیه السلام باریده بود و نام وزن معین که دو رطل باشد و این من بیشتر مستعمل اطباست و من هندی چهل سیر است و وزن سیر در هر ملک مختلف باشد از منتخب و برهان و کشف و صراح وغیره و صاحب بهار عجم چنین نوشته که لفظ من در فارسی ضمیر متکلم واحد است گاهی بصیغه غائب هم عائد سازند چنانچه در قصه شاه و گدا مصرعه کاش من هم کبوتری بودی؛ و بمعنی نسبت هم چنانچه دشمن بمعنی شخص منسوب بشر که مخفف دشمن است بمعنی زشت یعنی کسیکه در ذاتش شر باشد و لفظ من بمعنی توده نیز آمده چنانچه خرمن بالفتح بمعنی توده کلان و سوراخی که در وسط شاهین ترازو سازند که رشته از آن گذرانیده بوقت سنجیدن بدست گیرند و من بمعنی مرا نیز آمده سامعانی هروانی گوید شعر بیت بسکه عادت دل من برد بر دست ها گر نم گرنه انگشت امست باشد

منهیان بالضم خردمندگان درینجا این لفظ بجهت بعضی متدبان نوشته شد

منصه بفتح میم و فتح نون و تشدید صاد مهمله مفتوح جای ظاهر شدن چیزی لهذا بلحاظ همین معنی بمعنی تخت یا سریر که عروس را بران نشانده جلوه دهند و او را بردا ماد و دیگر ناظرین آنجا ظاهر کنند مستعمل و این لفظ بکسر میم نیز آمده و بضم میم با تشدید نون غلط است از منتخب و زبدة الفوائد و مؤید مدار و در صراح بکسر آلت بر داشتن یعنی تخت و سریر که بران عروس را از دیگران ممتاز و بلند گردانند۔

مفسفه بالکسر و سین مهمله و فا چوب آن چوبی باشد نخجستانه که خرمن کوفته را بدان می گردانند و آنرا علف افگندن چیزیست که خرمن کوفته را بدان بر باد دهند از شرح نصاب و منتخب و سروری و برهان۔

مناظره بضم میم و فتح ظای معجمه باهم نظر کردن یعنی فکر کردن در حقیقت و ماهیت چیزی و بمعنی باهم بحث کردن مستعمل شود و نام علمیکه در آن قوانین مباحثه مندرج از منتخب وغیره۔

منطقه بالکسر و طای مهمله مفتوح و قاف میان بند که بهندی آنرا پٹکه گویند از کشف و کنز و منتخب بحر الجواهر و منطقة البروج نام دائره است که بیانش در همین فصل گذشت۔

منکوحه زن نکاح کرده شده از کنز۔

منیژه بفتح میم و یای مجهول و زای فارسی نام دختر افراسیاب که بیژن نام پهلوان پسر گیو بروی عاشق بود از جهانگیری برهان

مناره بفتح نشان که در راه از سنگ و خشت برپا کنند و در اصل لغت بمعنی چراغ پایه باشد ظاهراً وجه تسمیه آن باشد که سابق برای راه یافتن مسافران چراغ بر مناره می افروختند زیرا که در بلاد عرب بشبها میرو ند از خیابان۔

منطوقه کلام و سخن

مناصفه بضم میم و فتح صاد مهمله برو نیم کردن چیزی را از منتخب و کنز۔

منقله بضم میم و قاف بروزن سنبله بمعنی مجمر از برهان۔

منوعنه بفتح میم و ضم نون و تخفیف واو شخصیکه کسی بکارش نایب او باشد

منزلگاه مخفی نماند که منزل خود بمعنی جای نزول است لفظ گاه باوی بیکار مینماید لیکن جواب است که ترکیب منزلگاه از قبیل اضافت است که در اصل گاه منزل بود و لفظ گاه بمعنی مطلق زمین یا مقید بظرفیت طارقه و منزل بمعنی مکان خاص پس درین صورت اضافت عام بسوی خاص باشد و در کلام فصحا منزلگاه بسیار آمده است و منزل با لفظ کردن و گرفتن و بردن و افتادن مستعمل از بهار عجم

مناحه بفتح میم و حای مهمله مصدر میمی ست بمعنی ماتم کردن و نیز بمعنی جای نوحه و ماتم از شرح نصاب

منزه بضم میم و فتح نون و زای معجمه مشدد مفتوح پاک دور گردانیده شده از تشبیهات و بکسر زای معجمه در اصطلاح صوفیه شخصی ست که ذات حق را بصفت منزه دانسته باشد حقیقت ظهور و نظائر بر عیده ونداسته باشد

منافسه بضم میم و فتح فا و بعده سین مهمله رغبت کردن در چیزی بطریق مساوات

و معارضه کردن حسد بردن از منتخب و صراح۔

منتبه بضم میم و سکون نون و فتح فوقانی و کسر موحده و های ملفوظ بمعنی آگاه از لطائف۔

مناقشه بضم میم و فتح قاف باهم برکندن و بر آوردن چیزی را بسوی خود و نزاع کردن باکسی دور و دراز گرفتن در چیزی۔

مناصله بصاد مهمله باکسی برابری کردن و تیراندازی از منتخب و مجازاً بمعنی مسافت آمده۔

منکسر شکسته شونده و فرقه شکسته حال۔

منصوبه چیزی برپا کرده شده و تدبیر کار و بازی شطرنج و نام بازی که هم از هفت بازی نرد۔

منهدفه بضم میم و دال مهمله و فای حذف کرده و فراهم آورده که بهندی گاله گویند از مصطلحات۔

منحنی بضم میم و حای مهمله مفتوح و کسر نون ثانی خمیده و کوز پشت و مجازاً بمعنی ضعیف و ناتوان نیز استعمال کنند۔

منطوی بالضم نورد دیده شونده و در هم پیچیده شونده۔

منسی بفتح میم و سکون نون و کسر سین مهمله و تشدید تحتانی فراموش کرده شده از کشف و منتخب وغیره۔

منقی بضم میم و فتح نون و تشدید قاف مکسور پاک و صاف کننده از آلایش و بفتح قاف پاک کرده شده و آنچه که بعضی مردم مویز را که میوهٔ معروف است منقی نامند و لفظ منقی را صفت [illegible]

نمیدانند غلطی عظیم است بیانش تفصیل کند۔

منافی بضم میم نیست کننده و باطل کننده۔

منتفی نیست شونده۔

منفی بالفتح نیست کرده شده۔

منوی بالفتح و واو مکسور نیت کرده شده۔

مناهی بفتح افعال بازداشته شده یعنی افعالیکه در شرع ممنوع باشد و این جمع منهی است که بفتح میم بمعنی بازداشته شده باشد از منتخب۔

منی بفتح میم و کسر نون و تشدید تحتانی در عربی بمعنی آب پشت و بتخفیف تحتانی در فارسی بمعنی تکبر و خودبینی مرکب از لفظ من و یای مصدری و بکسر میم و سکون نون و یای مجهول جای که منا که بازاری است مکهٔ معظمه که محل قربانی است۔

منبلی بالفتح و حرف سوم بای موحده بداعتقادی و منکری و کاهلی از برهان۔

منبی بضم میم و سکون نون و کسر موحده خبر دهنده از کشف و منتخب۔

منهی بضم میم و سکون نون و کسر ها خبر دهنده از کشف و بفتح میم و سکون نون و کسر ها نهی کرده شده و منع کرده شده و مجازاً بمعنی بد و زبون۔

منزوی بضم میم و زای معجمه مفتوح یکسو شونده از خلق و گوشه نشین از منتخب۔

منجلی روشن و آشکارا و از وطن بیرون رونده از منتخب۔

منطفی چراغ فرونشیننده یا آتش و گرمی فرونشیننده۔

منثنی بضم میم و سکون نون و ثای مثلثه و کسر نون دوم سرنگون و دوتا از لطائف۔

منشی آغاز کننده و از خود چیزی گوینده از منتخب۔

منادی بضم میم و کسر دال ندا دهنده که برای اظهار امر حاکم در شهر می گردد و فاعلاً بمعنی ندا استعمال کنند از کشف و منتخب و نیز صاحب منتخب نوشته که منادی بضم میم و فتح دال صیغه اسم مفعول بمعنی خوانده شده یعنی ندا داده شده و بمعنی ندا نیز آمده بدین تقدیر مصدر میمی است یا آنکه در اصل منادات باشد تا را حذف کردند چنانکه در مدارا که در اصل مدارات بود و فارسیان منادی بکسر دال خوانند چنانکه موسی و عیسی و لیلی و صاحب بهار عجم چنین نوشته که منادی آنرا نامند [illegible] که برای آگاهی مردم باشد [illegible] وزن مستعمل۔

فصل میم مع واو

مواسا بضم میم یاری کردن و رعایت و صلح کردن و غمخواری نمودن و این لفظ در اصل مواسات بود در استعمال فارسیان تا را حذف کردند همچنین مدارا و محابا هر دو لفظ بضم میم بمعنی مصالحه و نرمی در اصل مدارات و محابات بود و ضابطهٔ فارسیان است که حرف تا از آخر الفاظ عربیه حذف کنند [illegible] از سراج و بهار و منتخب و مدار۔

موسی در عربی اسمی که از ان موسی [illegible] شده و نام پیغمبر معروف علیه السلام بمعنی لفظ موسی مرکب است از مو و سا که بزبان [illegible] یانی اول بمعنی تابوت و ثانی بمعنی آب است چون ایشان را فرعون اندر دریای نیل در تابوت یافته بود لهذا باین اسم مسمی شد زمعنی اول از منتخب و معنی ثانی از رسالهٔ عبد الواسع و سید لیثی در شرح مقامات حریری نوشته که بزبان قبطی بمعنی آب و شا بمعنی شجره یعنی جسد چون ایشان نزد آب قرب اشجار یافته بود لهذا موشا نام کردند بعده معرب کرده شین معجمه را بسین مهمله بدل ساختند و بطور اسمای ناقص الف را بیا نوشتند و بالف خوانند۔

مولی بفتح میم و فتح لام آزاد کننده و غلام و یاری دهنده و بمعنی خداوند و دوست و همسایه و یار و غلام آزاد کرده شده از کنز و لطائف و منتخب [illegible] انصاف آن لفظ مصدر [illegible] اسم مفعول استعمال میشود و فرموده اند که صیغهٔ اسم مفعول باشد بدین تقدیر در اصل مولوی بود بروزن مفعول واو و یا بهم آمدند اول ایشان ساکن آن واو را بیا بدل کرده یا را در یا ادغام نمودند و ضمهٔ لام را بکسره بدل ساختند برای مناسبت یا در یای اول [illegible] تخفیف حذف کردند کسره را بفتح بدل کردند [illegible] مقتضی یا را بالف بدل [illegible] شد مگر [illegible] الفاظ [illegible] فارسیان گاهی مولی بالف نویسند چنانکه اجرا که در رسم الخط عربی مجری نویسند و

موهبی بضم میم و فتح واو و تشدید [illegible]

مهمله مفتوح وصیت کرده شده بضم میم و سکون واو و فتح صاد نیز درست -

موفا بضم میم و فتح واو و تشدید فا وفا کرده شده و بمجاز آمده بمعنی تمام و کامل نیز می آید

موتی بالفتح و تای فوقانی مفتوح مردگان از کنز و این جمع میت است -

موش خرما جانوریست که بهندی گلهری گویند از چراغ هدایت -

موجب بکسر جیم لازم کننده -

مواجب بفتح میم و کسر جیم جمع موجب که بفتح جیم است یعنی لازم گردانیده شده و مقرر کرده شده از سیح و مثل آن آنچه گویند که مواجب او در سرکار شما هست یعنی لازم گردانیده شده بمعاشرا و صلیست یا مقرر داشته شده در بیع اوقات و جیست پس مواجب که جمع است بمعنی واحد مستعمل میشود از قسم ورود مثل نخبر و جمع است و بمعنی واحد مستعمل یا آنکه مواجب بفتح میم و فتح جیم مقلوب او جب است بمعنی آنچه که لازم شده و چنانکه محاصل مقلوب محصل میشوند که مواجب بضم میم و فتح جیم صیغه اسم مفعول باب افعال است از باب مفاعله بمعنی لازم گردانیده شده و مقرر داشته شده و این وجه آخر بی تکلف است فافهم -

موکب بالفتح و کاف عربی مکسور مواره گروه سواران که در سواری امیر خود باشند از کشف و منتخب و در برهان بفتح کاف بمعنی سپاه و لشکر و در صراح نوعی از رفتار و جمع سواران و در کنز بمعنی گروه سواران

مواکب بفتح میم و کسر کاف گروهها سواران و لشکرهای سواران -

موذّن بضم میم و فتح همزه که بصورت واو است و تشدید دال مکسور اذان گوینده و بفتح دال شده او را وارد شده -

مواهب بالفتح و کسر ها بخششها جمع موهبت

مواظبت بضم میم و فتح ظای معجمه با می موحده دائم بر یک کار بودن و همیشه کردن کاری و مداومت نمودن بر کاری از کشف و منتخب و کنز -

موالات بضم میم با هم دوستی و پیوستگی داشتن و پی در پی کردن کاری از کشف و منتخب و کنز و صراح -

مواسات بضم میم یاری کردن و بمال و تن با کسی غمخواری کردن از منتخب و صراح و کنز و کشف و لغت مواسات بهمزه الف اوقاموس که همزه آن بواو مقلوب یکتوب شده مثال واوی نیست چنانکه بظاهر دیده میشود -

مواصلت بضم میم و فتح صاد پیوستن از منتخب و صراح

موات بالفتح آنکه بیجان باشد و زمین خشک و بی خداوند و بالضم مرگ از منتخب و صراح

مواخات بضم میم و خای ثانی همزه بصورت واو و خای معجمه برادری کردن و برادر گرفتن کسی را از کشف و کنز -

مودت بفتح میم و واو و فتح دال مهمله مشدد دوستی داشتن از صراح -

موهبت بفتح میم و کسر ها و فتح موحده بخشش از کنز و صراح -

مواطات بضم میم و طای مهمله بمعنی موافقت کردن از صراح و باصطلاح منطقیین خبر گشتن چیزی بلا واسطه بر مبتدا را می دون انضمام کلمه ذو و غیر آن چنانچه زید قائم بخلاف زید قیام که آن حمل صحیح نمیباشد مگر بواسطه ذو ای زید ذو قیام -

موعظت بالفتح و عین مهمله مکسور پند دادن و پند از صراح -

موازات بضم میم و زای معجمه مقابله و برابر -

مؤنت بفتح میم و ضم همزه و سکون واو و فتح نون بار و گرانی و تعب از صراح و در منتخب نوشته که احتیاج معیشت چون نفقه و توشه سفر و رنج و محنت -

موازرت تقدیم زای معجمه بر رای مهمله وزارت و وزیری کردن و یاری دادن از منتخب

موادعت وداع کردن -

مؤثرات بضم میم و فتح همزه که بصورت واو است و تشدید تای مثلثه مکسوره تاثیر کنندگان و گاهی کنایه باشد از ستارگان -

موامرت با کسی مشورت نمودن از منتخب

مواریث بفتح میم و در آخر تای مثلثه جمع میراث

مورث بضم میم و کسر را میراث رساننده و بمجاز یا تجربه بمعنی مطلق رساننده مگر بکتب معتبره لغات باین معنی یافته نشده و از منتخب و قاموس دریافته میشود که مورث بضم میم و فتح واو و تشدید رای مهمله مکسور باشد بمعنی برانگیزنده و افروزنده و مشتعل کننده -

مومیج بواو معروف و فتح سین مهمله و فتح رای مهمله و میم عربی معرب مومیسره و آن خروج طبقه عنبیه و آن در ابتدا بقدر سر مور باشد از حدود الامراض -

موشّح بضم میم و فتح واو و فتح شین معجمه مشدد و حای مهمله زیور داده شده و آراسته صیغه اسم مفعول از توشیح و توشیح در لغت شاح در گردن انداختن است و وشاح بضم و کسر حمائل و گلوبند مرصع را گویند که نوعی از زیور زنان است و توشیح باصطلاح اهل بدیع نام صنعتیست در شعر که اگر یک حرف از سر مصرع یا از سر بیت گرفته جمع کنند اسم شخصی یا مصرعی حاصل شود -

مؤذن تسبیح امام تسبیح و مؤذن تسبیح فلک عبارتست از آفتاب -

مولد بفتح میم و کسر لام جای ولادت و وطن و زمان ولادت و بضم میم و فتح واو و کسر لام مشدد زاینده و پیدا کننده و بفتح لام مشدد شخصی عجمی که در عرب پرورش یافته باشد و بمعنی لفظ عجمی که عرب در کلام خود استعمال کنند و شخصی دو تخمه چنانچه پدرش از هند و مادرش از حبش باشد و نوعی از لغت عرب و آن لفظی است که در اصل موضوع نیست مگر از لغت اصلی گرفته اند از منتخب و مؤید و شرح نصاب

مورود بر وزن موجود ورد کرده شده و وظیفه خوانی نموده شده -

مولود زائیده شده و آن پسر و دختر باشد و بمعنی زمان زائیدن نیز آمده از منتخب -

موالید بفتح فرزندان و این جمع مولود است و گاهی از موالید موالید ثلاثه مراد باشد که نباتات و جمادات و حیوانات است زیرا که این هر سه بچگان عناصر افلاک اند

موعد بفتح میم و کسر عین وقت وعده کردن و جای وعده کردن -

مواعید بفتح میم وکسر عین جمع میعاد است بمعنی وعده کردن وجای وعده وزمان وعده ا
موعود وعده کرده شده ـ
مودود دوست داشته شده ـ
مواجید بفتح میم وکسر جیم حالتها وقصدها که باستماع نغمه صوفیان را میباشد واین جمع وجدست خلاف القیاس ـ
موجد بضم میم وکسر جیم از خود پیدا کننده چیزی را ـ
موبد بالضم وواو معروف وکسر موحده حکیم ودانشمند آتش پرستان از برهان ودر مؤید وسروری وجهانگیری بفتح موحده ودر رشیدی وغیره نوشته که موبد بمعنی پیر میفروش چه موو رز کی بمعنی درخت انگورست چون مغان درخت انگور را پرورش مینمایند از ان شراب سازند لهذا مو بد گویند ولفظ بد بفتح بمعنی صاحب وخداوندست وبعضی مو بمعنی پند وحکمت نوشته اند پس معنی ترکیبی آن خداوند حکمت باشد وبعربی بضم میم وفتح همزه که بصورت واوست وتشدید موحده مفتوح بمعنی همیشه ماخوذ از ابد ـ
مواد بفتح میم وتشدید دال مگر فارسیان بتخفیف خوانند جمع ماده که بمعنی اصل هر چیز وزیادت متصل بچیز نیست ـ
موائد بفتح میم وکسر همزه که حرف چهارم است جمع مائده که بمعنی خوان پر طعام باشد
موکد بضم میم وفتح واو وکسر کاف مشدد تاکید کننده وبفتح کاف تاکید کرده شده واستوار ـ
مورد بفتح میم وکسر رای مهمله جای آب خوردن مردم وبهائم در صحرا وآبخور ومحل فرود آمدن وهمچنین هر اسم ظرف که از مثال واوی ویائی باشد بکسر عین آید چنانچه موطن وموضع وموعد مورد وموقف وموقع وموسم ومولد ومیسر وگاهی مصدر میمی باشد بمعنی ورود وبضم میم وفتح واو وفتح رای مهمله مشدد بمعنی گلگون ونیز گل سرخ نام مشابه بگل ولفظ مورد در فارسی بضم میم وسکون واو معروف وسکون رای مهمله نام درختیست که آنرا بعربی آس گویند برگش بغایت سبزی وطراوت باشد کذا فی البرهان ـ
موفور بسیار کرده شده تمام از صراح ومنتخب ـ
موسیقار بالضم نام سازیست که از نیها کوچک بزرگ بانداز متفاوت باهم وصل کنند ونوشته که موسیقار نام پرنده ایست که در منقار او سوراخها بسیار باشد واز ان سوراخها آوازها گوناگون می بر آید حکما علم موسیقی را از ان استخراج کرده اند از برهان ومؤید وکشف ـ
موثر بضم میم وواو معروف وکسر ثای مثلثه اثیا کننده از لطائف وبضم میم وفتح همزه که بصورت واو باشد وثای مثلثه مشدد مکسور تاثیر کننده ـ
موسر بضم میم وواو معروف وکسر سین مهمله توانگر از لطائف ـ
موتمر بضم میم وواو معروف وتای فوقانی مفتوح وکسر میم دوم فرمانبردار ومشورت کننده از لطائف ومنتخب ـ
موخر بضم میم وسکون واو وکسر خای معجمه گوشه چشم بطرف گوش از شرح نصاب وبضم میم وفتح همزه که بصورت واو باشد
نام منزل بیست وهفتم از منازل قمر وآن دو ستاره است شکل مقدم در برج حوت
موفر بضم میم وفتح ثانی وتشدید فای مکسور زیاده کننده وبفتح فا زیاده کرده شده وبسیار کرده شده ـ
موت احمر موت سخت از لطائف ـ
موش کور وموشک کور قسمی از موش که بروز کور ونابینا باشد وبشب بینا ـ
موجز بالضم وجیم عربی مفتوح وزای معجمه کوتاه ومختصر ونام کتابی در علم طب ـ
موز بالفتح وزای معجمه بر وزن جوز درختی که کیله که میوه معروفست از برهان ـ
موج خیز دریا چراکه در اصل بمعنی جای خاستن موج ست زیرا که چون امر با اسم مرکب گردد پنج قسم معانی حاصل می شود چنانچه معنی اسم فاعل از تیر پرد وتیر انداز ظاهرست ومعنی اسم مفعول از خاک ریز وپارچه بیز یعنی خاک بیخته شده واز پارچه بیخته شده ومعنی مصدر چنانچه خونریز بمعنی خون ریختن ومعنی اسم ظرف چنانچه موج خیز بمعنی جای خاستن موج که دریا وتالاب باشد ومعنی اسم آله چون بکس ران که بهندی آنرا جنیار گویند وتدون غنه ـ
مویز بفتح ویای معروف قسمی ست کلان از انگور که خشک کرده نگاه دارند ومردم عام آنرا منقی گویند وبهندی داکه نامند
مونس بضم میم وکسر نون وسین مهمله همدم وآرام دهنده از منتخب ـ
موسس بضم میم وفتح همزه که بصورت واو
وسین مهمله اول مشدد ومکسور استوار کننده
موشح بتشدید حای مهمله مکسور پیرایه زن مصور بمعنی رساننده ودرستگی دهنده وبضم اول وسکون ثانی وکسر حای مهمله اندوهگین کننده از صراح ومنتخب ـ
مواعظ بفتح میم وکسر عین مهمله وظای معجمه پندها ونصیحتها ـ
موقع بفتح میم وقاف مکسور جای واقع شدن وجای افتادن از منتخب وبفتح قاف نیز آمده وبضم میم وفتح واو وتشدید قاف مفتوح توقیع کرده شده وبلند کرده شده ـ
مواقع بفتح میم وکسر قاف جاها ومحلها جمع موقع
موجع بضم میم وکسر جیم بدرد آرنده ودرد کننده از منتخب ـ
مودع بضم میم وکسر دال مهمله بدرود کننده یعنی رخصت کننده وبفتح دال بدرود کرده شده
موزع بضم میم وفتح واو وتشدید زای معجمه مکسور پراگنده کننده وتقسیم کننده از منتخب
موضع بالفتح وضاد معجمه مکسور جای نهادن چیزی وبمعنی مطلق جا مستعمل ـ
مولع بضم میم وواو معروف وفتح لام وعین مهمله بصیغه اسم مفعول بمعنی حریص گردانیده شده از منتخب ومدار وکشف وصراح ـ
موضوع نهاده شده وساخته شده ودر اصطلاح علمی بمعنی چیزی که از ان در علمی بحث کنند ودر اصطلاح منطقیان بمعنی مبتدا که در مقابله خبر باشد وچیزی که در مقابله مبتدا باشد آنرا محمول گویند چنانچه الانسان حیوان از اینجا الانسان موضوع وحیوان محمول ومقابله

موی وفانغ شخصی که محل عیش و سبب بیداغی باشد از بهار عجم و چراغ هدایت و مصطلحات و در چهار قهرست بمعنی کسیکه زبدهٔ مصاحبان کسی باشد ـ

موقف بفتح میم و سکون واو و کسر قاف جای استادن از صراح و جای استادن حاجیان و آن صحرائی ست بفاصلهٔ هفت کروه از مکه و حاجیان در آنجا شب باش شده از صبح تا آخر ظهر استاده باشند و آنرا عرفات نیز گویند ـ

مواقف بفتح میم و کسر قاف جاهای استاده شدن این جمع موقف ست ـ

مؤلف بضم میم و فتح همزه که بصورت واو است و کسر لام مشدد الفت دهنده و جمع کننده چیزهای متفرق را با همدگر و بفتح لام جمع کرده شده از منتخب ـ

موظف بضم میم و فتح واو و ظای معجمه مشدد مکسور وظیفه کننده و وظیفه دهنده و بفتح ظای معجمه وظیفه کرده شده و وظیفه داده شده ـ

موصف بضم میم و فتح واو و فتح صاد مهملهٔ مشدد توصیف کرده شده ـ

موقوف ایستاده کرده شده و باصطلاح صرف حرف اخیر لفظیکه از پیوستن ما بعدش باز ایستاده کرده شده باشد مانند حرکت او و باصطلاح عروض رکنی که حرف هفتم متحرک او را ساکن کرده باشند چنانچه تای مفعولات بوقف ساکن کنند ـ

مؤتلف خو گرفته شونده و سازوار آینده

از منتخب و صراح ـ

موفق بضم میم و فتح واو و کسر فای مشدد توفیق ده ـ

موثق بضم میم و فتح واو و کسر ثای مثلثهٔ مشدد بمعنی استوار ماخوذ از وثوق از منتخب

مواثیق بفتح میم و کسر ثای مثلثه عهدها و استوارها و پیمانها و این جمع میثاق ست که بکسر اول بمعنی عهد و پیمان و استواری باشد ـ

موق بضم میم و سکون واو گوشهٔ چشم بطرف بینی از شرح نصاب ـ

موق بضم میم و سکون همزه که بصورت واو است گوشهٔ چشم بطرف بینی از شرح نصاب ـ

مؤتفکات بضم میم و سکون همزه که بصورت واو است و تای فوقانی و کسر فا برگردانده و بازگرداننده از چیزی و در صراح نوشته که مؤتفکات شهرهای قوم لوط که برگردانیده شده است و بادهای که مختلف وزد از هر جهتی ـ

موصل بفتح میم و سکون واو و کسر صاد مهمله نام شهری ست در عراق و نام جزیره و جای وصل و بضم میم و صاد مهمله مکسور بمعنی رساننده و بضم میم و فتح واو و صاد مهمله مشدد مفتوح وصل کرده شده و پیوند کرده شده از مؤید و کشف و مدار و مزیل لب اللباب ـ

مورچال و مورچل بواو مجهول و جیم فارسی مفتوح مغاکی را گویند که بجهت گرفتن قلعها در اطراف آن کنند از برهان و اهل این دیار آنرا مورچا گویند ـ

مؤجل بضم میم و فتح همزه که بصورت واو است و کسر جیم مشدد مهلت دار و نام اسمیست ... که

بضرورت قافیه در بیت نصاب بمقام مستغرق واقع شده است از شرح نصاب ـ

مؤجل بضم میم و فتح همزه که بصورت واو است و بفتح جیم مشدد و فرصت داده شده و مهلت داده شده ـ

موکل بضم میم و فتح واو و فتح کاف مشدد شخصیکه کار با و سپرده شده باشد و بکسر کاف سپارندهٔ کار بدیگری از لطائف ـ

مول بالضم معشوق زن و نار سیده و حرامزاده و درنگ و تاخیر و امر ست بمعنی باش و بمعنی توبه و بمعنی ناز و غمزه از برهان و لطائف ـ

موهم بضم میم و سکون واو و کسر ها در وهم و غلطی اندازنده ـ

موسوم نام نهاده شده و نشان کرده شده و بمعنی داغدار ـ

مولم بضم میم و سکون واو و کسر لام دردمند کننده و درد رساننده از صراح و منتخب

مؤثم بضم میم و فتح همزه و ثای مثلثهٔ مشدد مفتوح گنهگار و مجرم از لطائف ـ

موسم بفتح میم و سکون واو و کسر سین مهمله هنگام چیزی و بفتح سین غلط ست از کشف و مؤید و صراح و موسم بضم میم و فتح همزه که بصورت واو باشد و سین مهمله مشدد مفتوح بمعنی اسم کرده شده ـ

مو برآوردن زبان قلم بیکار ماندن قلم از نوشتن چه وقتیکه موی پاره شده بر زبان قلم می آید حرف درست نوشته نمیشود ـ

موطن بفتح میم و کسر طای مهمله جای وطن از کشف ـ

موازین بفتح جمع میزان ست ـ

مؤتمن بضم میم و سکون همزه که بصورت واو است و فتح فوقانی و کسر میم امانت دار و این اسم فاعل ست از ائتمان بر وزن افتعال ماخوذ از امانت ـ

موقن بضم میم و کسر قاف یقین کننده ـ

مؤذن بضم میم و فتح همزه که بصورت واو است و تشدید ذال معجمه مکسور بانگ نماز گوینده و بضم میم و سکون واو و کسر ذال معجمه اسم فاعل از باب افعال بمعنی آگاهی دهنده و بانگ نماز گوینده ـ

موئیدن بواو مجهول گریستن و نوحه کردن

مویان بالضم و یای تحتانی گریان و نوحه کننده ـ

مو بر تن تیغ کشیدن در کمال غضب و خشمناکی آمدن ـ

مو بکفت برآمدن محال بودن کاری از رشیدی ـ

مو برآوردن زبان کنایه از محال بظهور آوردن ـ

مولو بضم اول و ثالث که لام باشد هر دو واو معروف شاخ حیوان ست که آنرا لوکیان نوازند مثل قرص و آنرا بهندی سنگی گویند از کشف و برهان و در رشیدی نوشته که شاخ درخت ست که آنرا مجوف کرده نوا زنند ـ

موچه بضم میم و واو معروف و کسر سین مهمله و یای معروف و جیم فارسی بمعنی سفید بها برقری از مدار و کشف و برهان و نیز در برهان نوشته که بمعنی

صوره را موسیچه گویند

موازنه بضم میم و زای معجمه مفتوح ترازو باچیزی هموزن بودن از کشف و کنز —

موقنه بضم میم و واو معروف و کسر قاف و نون زن صاحب یقین از لطائف —

مودعه بضم میم و فتح دال و عین مهمله سپرده شده از لطائف —

موافقه بضاد و جیم معجمه و عین مهمله باهم شرکت کردن از منتخب —

موسیه بالضم و واو مجهول و تحتانی گریه و نوحه بسیار و معروف کشف اللغات و شیدی

موحی الیه لفظا موحی بضم میم و واو معروف و بفتح میم دوم بر وزن مرضی بمعنی اسم مفعول است از ایحا پس معنی موحی الیه یعنی اشاره کرده شده بسوی او و کسانیکه بواو مجهول بکسر میم ثانی و یای معروف خوانند غلط است از فرهنگ و دیگر کتب صرف —

مواجهه بضم میم و فتح جیم بر وزن مقابله باهم رو برو شدن —

موجه بضم میم و فتح واو و تشدید جیم مفتوح و های ملفوظ خوب سنجیده و آنچه بسوی او رو کرده شود از منتخب —

موچینه بالضم و جیم فارسی معروف و یای معروف و نون آلتیست که از آن موی را از بدن بر کنند —

مو الید ثلاثه بفتح میم کنایه از نباتات و جمادات و حیوانات نباتات آنچه که از زمین بر روید و بالیدگی دارد مانند گیاه و درختان باشد و جمادات آنچه که از قسم سنگ و گل باشد و حیوانات آنچه که جاندار باشد

و بابا و که خود جنبش و حرکت کند —

موادعه یکدیگر را وداع کردن —

موله بضم میم و فتح واو و کسر لام مشدد و های ملفوظ شیفته و عاشق و دیوانه از منتخب مجازا نوعی از انواع درخت بید که آن را بید مجنون نیز نامند —

مواخذه بضم میم و فتح خای معجمه و ذال معجمه گرفت کردن —

موئینه بمعنی پوستین یعنی لباسیکه از پوست حیوانات پشمدار سازند —

مورچانه بجیم فارسی و نون زنگار یکه بر ذات آهن بود و بصیقل دور کرده شود از خیابان و در جواهر الحروف نوشته که مور بمعنی معروف و چانه حرف نسبت مفید معنی تشبیه به معنی زنگ آهن —

مورچه نوعی از مور که بغایت خرد باشد و زنگ که بر ذات آهن در رود —

موریانه بحرف چهارم تحتانی بر وزن و بمعنی مورچانه —

مولوی بفتح میم و فتح لام منسوب بمولا که بمعنی خداوند است بعد الحاق یای نسبت الفی که را بیج بود بواو بدل شد زیرا که الف مقصوره در آخر کلمه سه حرفی و چهار حرفی بوقت نسبت بواو بدل می شود —

مواشی بفتح جمع ماشیه که بمعنی ستور بسیار رونده است از صراح و لطائف این لفظ مطلق چارپایان بارکش —

موهی بضم میم و فتح هاء که بصورت واو سست و لشه و بدوال زده که بمعنی زر باشد

موری بضم رهگذر آب صحن خانه و این در فارسی و هندی مشترک است از شرح قران السعدین و در برهان نوشته که موری بمعنی رهگذر آب خانه و لوله کوزه و کوزه باشد ابریقی و نام ولایت از ترکستان و بعضی نوشته که موری نوعی از آتش است

موازی بضم میم مقابل و محاذی —

موهبی بمعنی تشکیک کرده و مهمل و بی سبب یا غی باشد از بهار عجم و چراغ هدایت و مصطلحات و در چهار شربت بمعنی کسیکه زیر که مصاحبان خلاصه قدردان کسی باشد

موالی بفتح میم یاران و خداوندان جمع مولا است —

موشک دوانی نوعی از آتشبازی اطفال که در هندوستان نیز متعارف است و مصطلحات نوشته که موشک دوانی کنایه از فتنه انگیزی و موشک از انواع مشهوره آتشبازی است —

مومیائی چیزیست سیاه رنگ و آن دو قسم باشد یکی عملی دوم کانی عملی چنان باشد که طفلی سرخ رو و سرخ مو گرفته پرورش بنمایند چون عمرش قریب بسی سال رسد کنند و یعنی بسلطنت رسانند و آن کنند و را لنفسه داو به پرا کنند و آن جوان را در آن کنند استاده کرده بند نموده تا ریختن باران همگان بندند چون صد و بیست سال منقضی گردد آنرا بیرون کشند هرچه از آن شهد آدمی در آن کنند مومیائی باشد برای اصلاح شکستگی

هر عضو همان عضو آن شخص بکار برند و محققان چنین نوشته که مومیائی نام قریه ایست از مضافات پارس و قریب آن در کوه غاریست بعد از سالی دران چشمه جوشش می آید بر کنار رش و سومی ها شبد موم همچو میگردد و مردمان حاکم آنجا بران چشمه نگهبان رسم است را اسیکه بند و آنرا با آن قریب نسبت کرده مومیائی نامند از مدار کشف و نیز صاحب کشف نوشته که بر در آن چشمه غربالی از سرب وصل کنند و بعد از سال غربال را برآورند و در آن چند مرهم مومیائی یابند و صاحب فرهنگ رشیدی نوشته که در اصل موم آئین بود و چون از کان بر می آرند مانند موم نرم باشد از کثرت استعمال تغیر داده مومیائی گفتند

موسیقی نام علم سرود و این لفظ یونانی است گاهی بحذف چهارم که یای تحتانی باشد استعمال کنند و موسقی گویند از بهار عجم و مصطلحات و در زبان یونانی بمعنی لحن است بدانکه ابتدای موسیقی بقول فخر الدین رازی از حکیم فیثاغورس تلمیذ سلیمان علیه السلام است و نزد بعضی از حضرت داود علیه السلام و بعضی گویند که تا هر غیبت از آواز شن حکما استخراج علم موسیقی کرده اند و مطابق دوازده برج فلکی دوازده مقام کرده اند و شش آواز مقامات را موافق ساعات لیل و نهار و چهار قرار داده اند و ساعی مقامات دوازده گانه اینست اول راهوی دوم — بمعنی منسوب است چهارم تحتانی چهارم

ست نهم کوچک هشتم عراق ششم صفاهان
هفتم نوا دهم عشاق یازدهم زنگله دوازدهم
بوسلیک و هر مقام دو شعبه دارد یکی از
پستی آن مقام خیزد و دیگر از بلندی
آن مقام پیدا شود و هر شعبه مرکب از چند
نغمه باشد بدانکه شعبهای مقام رهاوی
اول نوروز عرب و آن مرکب از شش نغمه
باشد دیگر نوروز عجم و آن نیز مرکب از شش نغمه
باشد شعبهای مقام حسینی اول دوگاه و
آن مرکب از دو نغمه باشد دوم محیر و آن
مرکب از هشت نغمه شعبهای مقام راست
یکی پنجگاه و آن مرکب از پنج نغمه دوم مبرقع
شعبهای مقام حجاز اول سه‌گاه و آن مرکب
از سه نغمه دوم حصار و آن مرکب از هشت نغمه
شعبهای مقام بزرگ اول همایون دوم
نهفت شعبهای مقام کوچک اول رکب و
آن مرکب از شش نغمه دوم بیات
و آن مرکب از پنج نغمه شعبهای مقام
عراق اول مخالف و آن مرکب از پنج
نغمه دوم مغلوب و آن مرکب از هشت نغمه
شعبهای مقام نوا اول نوروز خارا و آن
مرکب از پنج نغمه دوم ماهور و آن مرکب
از شش نغمه شعبهای مقام صفاهان
اول تبریز و آن مرکب از پنج نغمه دوم
نشابور و آن مرکب از شش نغمه شعبهای
مقام عشاق اول زابل و آن مرکب از سه
نغمه دوم اوج و آن مرکب از شش نغمه
شعبهای مقام زنگله اول چهارگاه
و آن مرکب از چهار نغمه دوم عزال و آن مرکب

از پنج نغمه شعبهای مقام بوسلیک اول
عشیران و آن مرکب از ده نغمه دوم صبا
و آن مرکب از پنج نغمه بدانکه از ترکیب
دو دو مقام شش آهنگ پیدا کرده
اول سلمک و آن از پستی صفاهان و بلندی
زنگله خیزد دوم گردانیه و آن از پستی عشاق
و بلندی راست سوم نوروز و آن از بلندی
حسینی و پستی بوسلیک چهارم گوشت
و آن از پستی حجاز و بلندی نوا پنجم ماهور
و آن از پستی کوچک و بلندی عراق
ششم شهناز و آن از پستی بزرگ و
بلندی رهاوی خیزد بدانکه گوشه جمله
چهل و هشت است از انجمله آنچه بتحقیق
رسیده اینست اول بهار نشاط دوم
غریب سوم سوار چهارم عمروا پنجم بیات
ترک ششم سبزه در سبزه هفتم بسته نگار هشتم [illegible]
گردانیه نهم [illegible] دهم صفاهانک یازدهم [illegible] دوازدهم
اوج کمال سیزدهم نگار چهاردهم وصال
پانزدهم شهری شانزدهم عشیران هفدهم
غزال هیجدهم عشرت انگیز نوزدهم [illegible] کمال
بیستم اصلی بیست و یکم اعتدال بیست و دوم
گلستان بیست و سوم [illegible] بیست و چهارم [illegible]
[illegible] بیست و پنجم [illegible] بیست و ششم [illegible]
[illegible] بیست و هفتم معتدله بیست و هشتم
معنوی بیست و نهم پهلوی و دیگر نغمات
موسیقی بسیار اند از انجمله [illegible]
باغ صبا و [illegible] و [illegible] و نوروز و [illegible]
[illegible]
[illegible]

و بوستکان و تخت اردشیر و باروزنه و تیزی
باخرز و خارکش و خانه عنقا و خراسان
و خرنای بزرگ و خسرو داد و آفریدو
دل انگیزان و [illegible] و [illegible] دریا [illegible]
و [illegible] دران و راه خسروانی و راه قلندر
و راهگان و روح [illegible] و [illegible] زنگانه
و زیر بزرگان و زیر خرد و سبز بهار [illegible]
و سیوار [illegible] و شادو با دوست [illegible]
فانوس و قول کاسه گر و قیصران و گنج فریدن
و لیلی و نار شیرین و نار نوروز زرد
تا قوسی و نخجیرگاه و نغمه عنقا و نواسی
چکاوک و نوای خارکن و نوروز [illegible]
[illegible] لیلی و نوشین [illegible] راست [illegible]
و آزاد وار و [illegible] و [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] آن در کتب
نوشته مرقوم است اوقات
سرائیدن مقامات بدانکه
وقت سرائیدن رهاوی از صبح صادق
تا طلوع و بعد از آن وقت حسینی است تا یکپاس روز
برآمده باز وقت عراق تا نیمروز و پس از آن
وقت [illegible] نیمروز و پس از آن وقت
کوچک تا یکپاس روز باقیمانده و بعده
بوسلیک و بعده وقت عشاق است
تا زردی آفتاب شام و وقت زنگله
تا یکپاس شب و بعده وقت حجاز و بعده
بزرگ و بعده در نیم شب وقت نوا و بعده
وقت صفاهان تا طلوع صبح صادق
بیان بحر اصول [illegible]
[illegible]

مخمس [illegible] ترک ضرب [illegible] و [illegible] چهاردهم دور
پنجم ثقیل ششم خفیف هفتم چهار ضرب هشتم
ورافشان نهم ماتین دهم ضرب الفتح یازدهم
فاخته ضرب که آنرا اصول فاخته نیز
گویند دوازدهم چنبر سیزدهم نیم ثقیل
چهاردهم [illegible] پانزدهم [illegible] شانزدهم
رمل هفدهم هزج چون از موسیقی
فارسیان قدری بیان
نموده شد بالضرور از
راگ هندیان نیز اندکی نوشته
میشود باید دانست که الحان و آواز
را در اصطلاح اهل هند بضم سین مهمله
[illegible] گویند [illegible]
[illegible]
[illegible]
نون و جیم فارسی [illegible]
دال [illegible] و یای مجهول
و فتح واو و تای فوقانی [illegible]
[illegible] اشارت باین
سرهاست [illegible] اول اسامی اینها دال
یا مجموع یک حرف است این هفت [illegible]
را در عرف هندیان سرگم گویند بدانکه
نزد هندیان [illegible] شش راگ است و
هر راگ پنج راگنی متعلق است اسامی شش
راگ اینست اول بهیرون دوم مالکوس
سوم هندول چهارم سری راگ پنجم میگهه
راگ ششم دیپک [illegible] [illegible] راگنیها هر
راگ [illegible] [illegible] است لهذا [illegible]
[illegible] بیان کرده [illegible]

باب النون مع الصاد

قوانق راگنیها بر آگماتز علاوه رضاموتک
رساله اصول النغمات الآصفی و دیگر متأخرین
این فن ثابت است که نگویند راگنیهاے
بهیرون اول بهیروی دوم راگ کلی سوم
گوجری چهارم کهٹ پنجم کنده‌هار ششم
اساوری راگنیهای مالکوس اول کهیبر
دوم ٹوڈی سوم دیسی چهارم سوها پنجم
کهری ششم ملتانی راگنیهاے
هنڈول اول بلاول دوم بسنت سوم
للت چهارم پنجم دهناسری ششم
مارو راگنیهای سری راگ اول گوری
دوم پوربی سوم کوزا چهارم تیردن
پنجم مالسری ششم جیت سری راگنیها
میگه راگ اول مالوت دوم گونڈ سوم
سهانگهه چهارم بلابس پنجم سارو
ششم سورٹهه راگنیهای دیپک اول
نات دوم ... سوم کلیان چهارم
کدارا پنجم بهاگ ششم ... بعضے
چنین تقسیم کرده اند راگنیهای بهیرون
اول بهیروی در سهرت وقت صبح خوانند
دوم بیراری وقتش در سهرت اول آخر
روز سوم مدمات و آنرا در سهرت
در اول روز خوانند و نزد بعضے در وسط
روز چهارم سندهوی در سهرت در
اواخر روز پنجم بنگال در سهرت در
اواخر روز خوانند راگنیهای مالکوس
اول ٹوڈی آنرا در سهرت بعد از یک
پهر روز بر آمده خوانند دوم گوری آنرا
در سهرت در اواخر روز خوانند سوم

کنکلی و آنرا کنکری نیز گویند آنرا در سهرت
بوقت صبح خوانند چهارم کهنباوتی
آنرا در سهرت بعد نصف شب خوانند
پنجم کوکب آنرا در سهرت در آخر شب
خوانند راگنیهای هنڈول اول ...
رام کری آنرا رام کلی نیز گویند
در بسنت رت بوقت صبح خوانند دوم
دیسا که آنرا در بسنت رت در اوائل روز
خوانند سوم للت در بسنت رت وقت
صبح خوانند چهارم بلاول آنرا ... در
... در بسنت رت در اوائل روز
خوانند پنجم ... آنرا در بسنت
رت در نصف شب خوانند راگنیها
دیپک اول دیسی آنرا در گریکهم رت
در دوم پهر روز خوانند دوم کامود آنرا
در گریکهم رت در دوم پهر شب خوانند
سوم نٹ آنرا در گریکهم رت در آخر روز
خوانند چهارم کیدارا آنرا در گریکهم رت
در نصف شب خوانند پنجم ... آنرا
در گریکهم رت در پهر اول شب خوانند
راگنیهای سری راگ ... اول
مالسری آنرا در هیم رت در ... خوانند
دوم مارو ابراری ... وقت آن ...
در هیم رت در اواخر روز خوانند سوم
دهناسری و آنرا در هیم رت در اواخر
روز خوانند چهارم ... آنرا در ...
بسنت ... خوانند ...
و آنرا در ... بر آمده خوانند ...
سر راگ ... راگ ...

در نصف شب خوانند دوم ملار آنرا در
برسات در نصف شب خوانند ...
دوم ... برسات ... وقت خوانند سوم
گوجری آنرا در برسات در پهر اول روز
خوانند چهارم بهوپالی آنرا در برسات
در پهر اول شب خوانند پنجم دیسکار آنرا
در برسات در اواخر شب در اوائل روز
خوانند پسرهای بهار رجاهای
راگهای مذکوره پسرهای بهیرون
بنوسا که ... و سرکهه و ماده و بلاول
و بنگال و بهاس و پنجم ... بهار رجا تشنگان
پسرها مذکوره ... و بلاولی و سورٹهی کنهاے
و اندراهی و ... گوجری و ... منجهری
و بهروی پسرهای مالکوس گندهار
و ... و ... و ... و ... د
سنگیت بلته و ... کورا و کاموه بهاررجاها
پسرهای مذکوره دهناسری و مالسری
و ... و ... و گنده ... و ... بلاسے
و ... پسرهای هنڈول بسنت
و مالوا و مارو ... بهاررجا
و ... بهاررجاهای پسرهای مذکوره
... و ... پسرهای ... و ...
... و ... و ... و ...
... بهاررجاهای پسرهای مذکوره
گوجری ... و ...
... پسرهای
سرراگ ... و ...
... راگ ...

و دیسکار بهاررجا پسرهای مذکوره ... و
دهیان ... و ... و ... و ...
و ... پسرهای میگه راگ کلای
و ... و ... و ...
و ... و ... بهاررجاهای پسرها
مذکوره ... و ... و ...
و بهاری و ... و ... و ...
و ... و بعضے چنین نوشته اند که
نزد هندیان ششش راگ است آنرا
سوده گویند و شش راگنی است که آنرا
سنکیرن نامند و چهل و هشت پسر بعضے
لیلان راگنی های آنرا سالنگ گویند
باقی همه بهاررجاهاست آنرا سوده رانگه
نامند پس سر راگ را پنج پنج راگنی
سنکیرن و هشت هشت پسرسالنگ چهل
نه در سوده سالنگ یعنی بهاررجا باراسچار
باید دانست که سنکیرن آن راگنیهاست
که بر وقت راگ سر آیند و سالنگ آنکه
وقت معین ندارد و بدانکه اول راگ
بهیرون است ... کوار ...
وقتش از ... تا ... باقیمانده
تا صبح پنج سنگیرن یعنی راگنیهاے
وقتی او این است ... راگنی دوم
رام کلی سوم ... چهارم ...
پنجم بلاول ... سالنگ یعنی راگنیها
... او این است ...
دوم ... سوم ...
... سنگیرن ... ششم سوده
... راگ دوم

باب النون مع الطای

مالکوس فصلش دواه اگهن و پوس وقتش از طلوع تا یکپاس پنج راگنی وقتی دارد است یکی گوجری دوم جلاولی سوم تودی چهارم مالسری پنجم آساوری و هشت راگنی مختلف الاوقات و این ست یکی الیا دوم بنگال سوم گندهاری چهارم کلیان پنجم ایمن ششم بنگالی هفتم پت منجری هشتم بیراته راگ سوم هندول فصلش ماگه و پهاگن وقتش از یکپاس روز برآمده تا قریب دوپهر پنج راگنی وقتی او این ست یکی بسنت دوم للت سوم بیم پلاسی چهارم دیسکار پنجم کهنباوتی و هشت راگنی مختلف الاوقات او این ست یکی پنجم دوم دهول سوم بنبس چهارم بهوپالی پنجم سیام ششم جیت سری هفتم پیچ هشتم بهیلاراگ چهارم سری راگ فصلش جیت و بیساکه وقتش از یکپاس روز باقیمانده تا شام پنج راگنی وقتی او این ست یکی دهناسری دوم تنک سوم پوربی چهارم گوری پنجم کنکلی و هشت راگنی مختلف الاوقات یکی سری رون دوم مالی گورا سوم تردن چهارم راج هنس پنجم مروا ششم پنچم هفتم مالوا هشتم کرنت بهار سه راگ پنجم دیپک فصلش جیته و اساره وقتش از دو پهر تا یکپاس روز باقی مانده پنج راگنی وقتی او این ست یکی سارنگ دوم دیوگری سوم گور سارنگ چهارم کانی پنجم نت و هشت راگنی مختلف الاوقات

او این ست یکی کیدارا دوم بنگال سوم کور چهارم بدهاده پنجم پوربا ششم پروه هفتم کهمایچ هشتم کلاهی راگ ششم میگهه ملار فصلش ساون و بهادون وقتش از نیم شب تا صبح کاذب در هنگام بارش باران از یکپاس روز گذشته تا تمام روز و شب پنج راگنی وقتی او انست یکی ملار دوم جهنجهوتی سوم کامودا چهارم سورته پنجم سنکرابهرن و هشت راگنی مختلف الاوقات و الیست یکی کموده دوم اژانه سوم گوند چهارم سهاگ پنجم جهنجهوتی ششم کلا هفتم سالنگ هشتم ملاری باقی سرود سالنک بیچ بهار جا و این راشمار نیست اسامی بعضی ازان نوشته میشود ماده پیالی سرپرده کی ماد هولی گوند کری مانده جاسنی سوهنی ماسیهی تیلنگی گوجری سهرئی کوکهرالا کادیلی سوچهاسا کهر مارو جهنجهوتی جیند رباس کالنگا کرناتی بهال ساونی باونی جنگلی کانگنی کهمرواتی پنچم سنکرالا سیراری ساتیجهر سهان لاندری بجها باک جیند رسیب پنچهم شدر کوس سترتی سکهرائی ایمن بالی کونکگ مپند مواذبندرائی اوتهار کودائی کور کامودی کورنک بربل داوتی کیسری اچر ترینی اوکهن پهن کهل چشک کودهنی کچهنی کنبهاری پانچم سنکم اهیری کوانرا ان جمل

کانگره کونا کری کال بیلی سس سود ساکر سانهیری و سیکلی نیک ال سنده وئی کلاتی لیلاوتی جیت بهاری چلنی پرپوی نیکهاری سیام کلی دلیکلی مهنکم بهولا لوائی کلانت دیاوتی پوریا کن ساگر روپ منجری سنکهو ستاری کهادومون رخاره دروست گت بگت بادهی مال ساگ سالنک مات آگیر و کت تالی گرنج سازگری سندرا دستی تاک دهن کهتری سورتهی جالند نت نرائن جهیاوری گومل سوده باسه دهوریا آینده اقسام انها بسیار ست اسامی دوازده تال که نزد هندیان مشهور اند اول جلد اکتاله دوم تال هولی که آنرا دهیاکه اکتالا نیز گویند سوم تال رپک که آنرا دوهر نیز گویند چهارم جلد تتالا که آنرا تیتالا نیز گویند پنجم تال تهمر که بتوسط باشد در جلد تتالا و دهیا تتالا ششم دهیما تتالا هفتم تیوره هشتم سور نافهه نهم چهتالا دهم چوتالا یازدهم آره چوتالا دوازدهم تال سواری که آنرا بیتالن نیز گویند

فصل میم مع با

مهر گیا بکسر اول و کاف فارسی بکسر مرد گیا که بعربی بیروح گویند و بهندی لکهمنی گویند بهر که بیخ آنرا که بصورت انسان می باشد با خود دارد همه خلق برو مهربان باشند و او را مهر مرد و دلک نیز گویند که مهر گیا گل آفتاب پرست ست

که آنرا سورج مکهی گویند از برهان و لطایف

مهنا بضم میم و فتح ها و تشدید نون گوارا و با ضم و خوش مزه از بهار عجم و منتخب

مهرا بضم میم و فتح ها و تشدید را انبک پخته شده ای چیز یکه در آب بگرمی آتش خوب پخته شده ملائم گردد از منتخب و مهربان و مداره

مهلا بفتحتین و تنوین مصدر که مفعول مطلق واقع بشود و تجرید فعل و فاعل یعنی امر مستعمل میگردد و معنی اصل یعنی مهلت باش از صراح و شرح نصاب

مهشفا بضم میم و کسر شین معجمه انچه عزایم خوانان بر ریسمان دمیده گره سازده در گلوی مریضان اندازند

مهر تب مهره است که با نجا صیت دفع تب کند

مهر سب بفتح اول و سوم و بای موحده گریزگاه مهارب جمع است از لطایف مهروب گریخته

مهیب بفتح میم و کسر ها مرد مهنا که خوف و بیم ازو بارو و مردم از و ترسند از بهار و شارح فاضل نیز در شرح گلستان نوشته

که مهیب بفتح میم بمعنی مهیب ست بضم میم که شهرت گرفته خطا ست چرا که استعمال این ماده مستعمل نشده و مؤلف گوید از مهیبت که مصدر لازم مهیب بفتح میم صیغه اسم مفعول بدون تقدیر حرف جر درست نباشد یعنی مهیب در حقیقت مهیب بمعنی ترسیده شده از وی

و قاموس نیز مؤید فتح میم است۔

مهذب بضم میم و فتح ها و کسر ذال معجمه مشدد و بای موحده پاک کننده از عیوب و بفتح ذال معجمه مشدد پاک کرده شده از عیوب و نام کتابیست در علم لغت عرب و مهذب الاخلاق بمعنی خوش خلق و نیک خصلت از منتخب و کنز۔

مهب بفتحتین و بای موحده مشدد جای هبوب یعنی جای وزیدن باد از منتخب و آنند۔

مهتاب معروف و این لفظ مقلوب است که در اصل تاب مه بود و این اطلاق آن بر ماه درست نباشد لیکن آمده است چنانکه در لغت قدیمه نوشته شده و اطلاق آن بهلال و ماه و بدر درست نباشد مگر آنکه بمعنی روشنی مجازاً گرفته آید چنانچه سعید اشرف گوید بیت
پیران چو نوجوان نبود مهتاب هلال
و بدر یکسان نبود لیکن این توجیه از اشنا
در همین بیت فهمیده شده از چراغ هدایت۔

مهارت بفتح میم و رای مهمله استادی از صراح و بحر الجواهر۔

مهلت بالضم درنگ آهستگی و فرصت از منتخب و صراح۔

مهابت بالفتح میم و فتح بای موحده لفظ عربی ست بیم و ترس و شکوه و بزرگی از صراح فارسیان بمعنی شکوه و شان آرند از چراغ هدایت و بهار عجم۔

مهیج بضم میم و کسر ها و بای تحتانی و جیم برانگیزنده و غبار برانگیزنده و بر انگیخته۔

مهی بضم میم و فتح ها و تشدید یای تحتانی مکسور نیز آمده و اصل این مهی است۔

مهج بضم میم و فتح ها و جیم جمع مهجه بمعنی جان و روح است۔

مهراج بالفتح لقب پادشاهان زنگبار قیاس میخواهد که لقب سلاطین سلف هند باشد۔

مهند بضم میم و فتح ها و تشدید نون مفتوح شمشیر که ساخته هند باشد از صراح۔

مهد بفتح میم و سکون ها گهواره و گستردنی و هر موضعی که برای طفل مهیا سازند از صراح و منتخب و برهان۔

مهاد بکسر میم بستر و بساط و فرش از منتخب و صراح بدانکه این لفظ مفرد است و جمع آن مهد است۔

مهره سفید ناقوس که بهندی سنکه گویند۔

مهذار بالکسر بسیار بیهوده گو از منتخب۔

مهذار بکسر میم و حرف سوم ذال معجمه بیهوده گو از صراح۔

مهاجر بضم میم و کسر جیم مفارقت کننده از خانه و اقربا یعنی مسافر و کسیکه با رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم هجرت نموده باشد از مکه بسوی مدینه۔

مهر بالکسر محبت و بمعنی آفتاب و نام ماه هفتم شمسی که آنرا بهندی کاتک گویند و نام روز شانزدهم از هر ماه شمسی و در عهد قران السعدین بمعنی آمده از صحبت مهر کنایه از جهان که چه جهان در هندی کتابی آفتاب را گویند و مهر بالفتح در عربی بمعنی کابین آن قدر نقد یا جنس که بوقت عقد نکاح زن در ذمه شوهر مقرر کنند۔

و بالضم معروف است و مصدر باللفظ کردن دزدون و گذاشتن و بستن و نهادن مستعمل میشود و مهر چهار معنی دارد از رشیدی و جهانگیری و برهان و باقی از بهار عجم۔

مهجه الاحجار بالضم کنایه از جواهرات مثل زمرد و لعل و یاقوت و غیره۔

مهار بکسر چوبی کوچک که در بینی اشتر کنند و ریسمان بدان بندند و در عرف بمعنی ریسمانیکه بدان چوب بندند از مؤید و منتخب و در برهان نوشته است بضم میم۔

مهجور جدائی کرده شده و گذاشته شده و سخن پریشان و ناحق و منه قوله تعالی اتخذوا هذا القرآن مهجوراً از منتخب و صراح۔

مهموز نزد ایشان بمعنی معیوب و عیب کرده شده و کلمه که یکی از حروف اصلی او همزه باشد از صراح و منتخب۔

مهمازه بالکسر خار آهنی که بر پاشنه موزه سواران باشد و این صیغه اسم آلت است از همزه که بمعنی فشردن و زدن است از منتخب و صراح۔

مهمیز بالکسر و میم ثانی نیز مکسور و یای مجهول و زای معجمه میخ آهنی که بر پاشنه موزه سواران باشد و این در اصل مهماز بود و بقاعده اماله الف را بیا بدل کردند از منتخب و مؤید و بهار عجم و مدار و کشف۔

مهره نماز قرصی باشد برابر کف دست از خاک شفا که شیعه از اولاد حسینیان در نماز سجده بران گذارند۔

مهر سازی سکه مفعول باشد ای الا ز عجمه

مهندس بضم میم و فتح ها و سکون نون و سین مهمله اندازه گیرنده و کسیکه در علم هندسه و اشکال عالم باشد از منتخب و ...

مهبط بفتح میم و سکون ها و کسر موحده و طای مهمله جای فرود آمدن۔

مهجع بضم میم و کسر جیم و عین مهمله خواب رونده و بفتح میم خوابگاه از منتخب۔

مهالک بفتح میم و کسر لام جاهای هلاکت۔

مهلل بضم میم و فتح ها و لام اول مشدد تهلیل کننده یعنی کلمه لا اله الا الله خواننده۔

مهبل بفتح میم و سکون ها و کسر بای موحده دهان فرج زن از شرح نصاب۔

مهمل بضم اول و میم ثانی مفتوح فرو گذاشته شده یعنی متروک و بیکار از مدار و کشف اللغات۔

مهول بفتح میم و ضم ها ترسناک از لطائف۔

مهیل بفتح میم و کسر ها و سکون تحتانی جای خوف ناک و از هول یعنی فروریخته مشتق از هیل بالفتح که بمعنی فروریختن است از صراح و منتخب۔

مهل بفتحتین آهستگی و درنگ و بالضم مس گداخته از صراح و بفتح میم و سکون ها فارسی صیغه نهی است بمعنی مگذار از امهیدن که بمعنی گذاشتن و رها کردن است۔

مهلهل بفتح میم و فتح هر دو های هوز و لام اول مشدد و جامه باریک و تنگ رقیق بافته شده از صراح۔

مهموم اندوهگین

مهام بفتح میم اول و تشدید میم آخر و این در اصل مهامم بود از شرح ... کتب قواعد عربیه۔

مهم در میان هم اندازنده و مهم بالفتح و تشدید میم بمعنی اندوهست پس مجازاً امر عظیم و کار دشوار را مهم گویند چرا که کار دشوار طبیعت را در اندوه و فکر می اندازد و کنایه از ضروری از بهار عجم و منتخب و صراح و کشف و خیابان۔

مهر بر کوهان مرکب نام مهره و شست ۔

مهان بضم میم اهانت کرده شده یعنی ذلیل و خوار از کشف و سروری و منتخب

مهین بکسر یا دلیل آخر زائده در فارسی بمعنی بزرگتر و بفتح میم و کسر ها و یای معروف در عربی بمعنی سست و ضعیف و مجازاً بمعنی حقیر و خوار و مائر مهین بمعنی آب ست از آسمانی از کشف و از شمس خوار دارنده اسم فاعل از اهانت

مهیمن بضم میم و فتح ها و سکون تحتانی و کسر میم ثانی آنکه ایمن کند دیگری را از خوف و گواه صادق و این یکی از اسمای الهیست از صراح و مدار و در کشف بمعنی نگهبان و در منتخب نگهبان و مهربان و محققین را در تحقیق مهیمن سه قول ست یکی آنکه اصلش مؤامن ست اسم فاعل از آمن یؤمن ایمانا ماخوذ از امن با بقای همزه باب افعال در مضارع و اسم فاعل و غیره همزه اول را بها بدل کردند و ثانی را بیا بخلاف قیاس چنانچه در صحاح صراح مذکورست دوم آنکه اصلش مأمین ست بر وزن مفعیل اسم فاعل از آمن بر وزن فعیل که ملحق ست بدحرج بالحاق یا بعد فا پس همزه را بها بدل کردند بخلاف قیاس و این قول محتاج مختار بیضاوی و مدارک و غیره است سوم آنکه اسم فاعل ست از هیمنه که بمعنی حفاظت ست ملحق بدحرج و رمیصور ها اصلی ست و یا برای الحاق و این مختار صاحب شمس العلوم و جلالین ست۔

مهرگان بالکسر و کاف فارسی نام ماه خزان و آن مدت ماندن آفتاب ست در برج میزان۔

مهرجان بالفتح و رای مهمله مفتوح معرب مهرگان از منتخب۔

مهران بالفتح نام دوائی۔

مهمان بالکسر معروفست و این کمپاز سه که بمعنی بزرگ ست و مان بمعنی خانه و یا آنکه لفظ مان برای تشبیه باشد یعنی بزرگست در عزت و لفظ مهمان بمعنی مهمانی نیز آمده است از بهار عجم و رشیدی و دیگر کتب

مهما امکن بفتح میم و سکون ها و فتح حرف ثانی و ماهیم بمعنی تا وقتیکه ممکن باشد مها حرف شرط است و امکن که صیغه ماضی ست فعل شرط اوست۔

مهره چیدن۔ بازیگر و حقه باز۔

مهتاب بگز پیمودن کنایه از کار محال که سرانجامش ممکن نباشد

مهره بدل سر انداختن در چراغ هدایت نوشته که مهره بطلا سر انداختن تشبیه است که ساقی بر درگاه سلاطین طاس مفت جوش میگذاشتند و در وقت انقضای ساعت مهره که بدان تعبیه کرده بودی فتاد و آوازی برمی آمد و در عرف حال بمعنی گوز زدن نیز می آید۔

مهجو بفتح میم و سکون ها و ضم جیم عربی و تشدید واو هجو کرده شده۔

مهمه بفتح هر دو میم بیابان از شرح نصاب و بضم میم اول و کسر و تشدید میم دوم در اندوه اندازنده و مجازاً بمعنی ضروری چرا که کار ضروری آدمی را در اندوه و غم اندازد

مهموسه نوعی از حروف تهجی که بصورت نرم و پست ادا شود و آن این ست سین مهمله و تای فوقانی و شین معجمه و حای مهمله و تای مثلثه و کاف عربی و خای معجمه و صاد مهمله و فا و های هوز و مجموع اینها مجموعه سکت فحثه شخص

مهیلیه بکسر اول و ثانی بزرگ۔

مهنه بکسر میم و سکون ها و بعده نون موضعیست در خراسان مسکن انوری

مهجه بضم میم و سکون ها و فتح جیم عربی بمعنی جان و روح و خون میان دل و مجازاً بمعنی خلاصه هر چیز از شرح نصاب و منتخب

مهچه بالفتح و جیم فارسی مخفف ماهچه و آن چیزیست که بصورت ماه و دور از زر و سیم ساخته و صیقل زده بر سر علم و نوج نصب کنند کذا فی البرهان

مهلکه بفتح میم و کسر لام جای هلاک از منتخب

مهره بالضم در فارسی معروفست که بهندی منکا گویند و در عربی بمعنی کره اسب از منتخب و صراح و بمعنی جهرکا سیان از لطیفین جمع ماهر که بمعنی استاد

مه بالفتح بمعنی مکن و این از اسمای افعال است بمعنی امر و در فارسی بالکسر بمعنی بزرگ و سردار قوم و بالفتح مخفف ماه است۔

مهی بضم میم و فتح ها و تشدید یای تحتانی در عربی بمعنی آماده کننده و بکسر تین و تخفیف تحتانی در فارسی بمعنی بزرگی و سرداری

مهربانی شفقت و نوعی از جامه لطیف از بهار عجم۔

مهتدی بضم میم و کسر دال هدایت کننده و بفتح دال هدایت کرده شده۔

مهتابی چیزی بمهتاب سپیده چنانچه کتان مهتابی یعنی کتان مهتاب سپیده ای کتان شق گردیده و بمعنی رنگ شکسته و عمارتی کوچک که بر لب حوض برای سیر مهتاب سازند و نوعی معروف از آتشبازی از مصطلحات۔

مهدی بالفتح هدایت کرده شده و بالضم هدایت کننده و رهنما۔

فصل میم مع یا

میرزا بیای معروف بیشتر از القاب شهزادگان بود و حالا بر سردار زادگان استعمال کنند و در ایران بر سادات اطلاق نمایند غالباً در اصل امیرزاده بود که الف آن از کثرت استعمال حذف شده چنانچه در بوجهل و ابولهب بمعنی کیمی آن امیرزاده باشد برین تقدیر میرزا بحذف تحتانی چنانچه مشهورست درست نباشد مگر بعض استادان آورده اند چنانچه عبدالرزاق فیاض گوید بیت

بدین وسیله که مرزا سعید باشها چه خوب
کرد که فیاض رفت از دل بادوستی گی انس
شعر گفته بیت مرزا هم وقت جامه
زرتاری نیست - پیوسته سپهر بر سر
یاری نیست - از بهار عجم و چراغ هدایت
مینا بالکسر شیشه شراب و نیز آبگینه
رنگین که بدان بر طلا و نقره نقاشی کنند
و آن اکثر سبز باشد یا لاجوردی اگرچه
سپید و سرخ نیز باشد و در مجمع الفرس
نوشته که جوهریست سبز و بالفتح طلا کردن
که سیاه رنگ باشد بدین معنی لفظ [illegible]
از بهار عجم و برهان و غیر آن -
میم کاف کنایه از کور چشم از برهان
میر آب باغبان که آب ساقی
درختان دهد و باشد و داروغه که [illegible]
کرکثیها باختیار او باشد -
میزاب بالکسر و یای معروف و زای
معجمه و بای موحده ناودان یعنی پرناله
که راه بدر رو آب بام باشد و این معرب است
از شرح نصاب و صراح -
میت بالفتح میم و تشدید یای مکسور تای
فوقانی یعنی مرده و میت در اصل میوت
بروزن فیعل بود واو را بیا بدل
کرده ادغام نمودند گاهی تخفیف کرده
میت گویند بالفتح میم و سکون یا در بین مذکر
و مونث برابر است از صراح -
میمنت بالفتح میم اول و فتح میم دوم
و فتح نون برکت و سعادت از کنز [illegible]
میقات بالکسر یعنی وقت و هنگام کار
و وعده گاه و یعنی آنجا که احرام حج در آنجا
بندند و آن پنج اند ذو الحلیفه و ذات
عرق و جحفه و قرن و یلملم از مؤید و صراح
و مختصر فقه و میقات با اسم موسی علیه السلام
عبارت است از وقت وعده و جای وعده
که حق تعالی به موسی در آن کلام کرده بود
و موسی سوال دیدار ساخت جواب
لن ترانی رسید یعنی هرگز نخواهی دید
مرا لیکن نگاه کن بسوی کوه که قوت
تحمل از تو بیشتر دارد پس اگر کوه برقرار ماند
بجای خود هنگام تجلی من پس میتوانی
که تو نیز ببینی مرا پس آن هنگام که تجلی
کرد حق تعالی بدان کوه گردانید آن کوه
را پاره پاره و بیفتاد موسی بیهوش شده
میلاد بالکسر زمان ولادت از منتخب
شهری و نام پهلوانی ایرانی از برهان [illegible]
میعاد بالکسر یا یک گره وعده کردن و جای
وعده کردن و زمان وعده از منتخب و صراح
میمند بفتح هر دو میم قصبه ایست از مضافات
غزنین از سروری در [illegible]
میسر بضم میم و فتح یا و تشدید سین [illegible]
مفتوح آسان کرده شده اسم مفعول از
تیسیر [illegible] بمعنی آسانی
و کسانیکه [illegible] بفتح میم گویند غلط است
و بفتح میم و سکون یا و کسر سین قمار بازان
از منتخب و کشف و صراح -
میسر بالفتح و حرف ثالث [illegible]
[illegible]
کشف و در برهان نوشته که [illegible]
قیصر دستار و مندیلی که بر سر بندند و در منتخب
نوشته که پیزی بالکسر و یای معروف یعنی
زیر جامه و شلوار [illegible] میزر بالکسر و یای
معروف عربیست بالفتح فارسی است
چنانکه از صراح مفهوم میگردد -
میسر بالفتح آسان و میسر شدن [illegible]
مصدریست بر وزن مفعول از کشف و منتخب
میر بالکسر مخفف امیر -
میرآخور داروغه اصطبل -
میرشب کوتوال شهر که وقت شب گرد
پاسبانی که در کوچه و بازار گردد -
میربحر داروغه گذر دریا -
میز بالکسر و یای مجهول فارسی معنی
ضیافت یعنی کرسی که بدان طعام
نهاده بخورند از برهان و در منتخب [illegible]
میخ [illegible] عدیم الحرکت -
میشخوش نام غلام -
میخوش بالفتح و جیم [illegible] واو
معدوله و شین معجمه مزه ترشی که در آن
شیرینی هم باشد از برهان -
میرآتش داروغه توپخانه -
میغ ابر سیاه و گاهی مطلق سیاه
گرد و قبیله در مقابله بارغ آید که معنی سفید است
از لطائف -
میثاق بالکسر و قاف عهد و پیمان
و استواری از شرح نصاب و صراح و روز
میثاق عبارت است از روز ازل
که ارواح به ربوبیت حق اقرار کردند که
آیت الست بربکم قالوا بلی بیان نشست
میق بالفتح میم و کسر یا بمعنی گریان از
شرح نصاب -
میم مطوق بضم میم و فتح طا و تشدید
واو مفتوح کنایه از الف کوفیان که عبارت
از آلت مردی باشد از برهان و بمعنی
میم بمعنی حلقه دار نوشته -
میرک شانه از لطائف
میلک بالکسر و یای معروف نام
پارچه که از شهر [illegible] در آرند -
میل بالفتح در عربی خمیدن و خمیدگی
جنبیدن و خواهش و توجه بالکسر فارسی است
یعنی آنچه که بدان سرمه در چشم کشند و منار
که بجهت علامت فرسنگ در راه سازند
و یعنی کروه و آن چهار هزار ذراعست
و هر ذراع بست و چهار انگشت از منتخب
و صراح و غیرها و یوسف بن مانع در شرح
نصاب نوشته است که میل چهار هزار قدم
باشد و میل بمعنی میخ آهنی یا مسی که بر سر راه
نصب کنند و در بعضی نوشته که میل ثلث
فرسنگ است که آنرا کروه گویند چون بر سر
هر کروهی علامتی برای تمام شدن کروه
بصورت میل ساخته باشند مجاز آن مسافت
را میل گویند و نیز لفظ میل بمعنی چوب
وزن دار که بکار ورزش پهلوانان
آید هندی مگدر گویند -
میکال و میکائیل نام فرشته که بر روزی
رسانی مخلوقات مامور است از صراح
میم این حرف در فارسی برای چند معنی
آید اول برای ضمیر متکلم که فاعل باشد

باب النون مع الالف

چون کردم وگفتم و دوم بیای نسبت آید چنانچه نیلم منسوب برنگ نیل و آن جوهری باشد تعیینی سوم بمعنی خود آید بیت گفتم که برم کلاف زر و سیم ۔ او رخت عیار غم ببرم چهارم بمعنی هم آید چنانچه مصرعه ستم زعشق تو ام ستم ز وای مست ستم پنجم بمعنی اضافت اسے بمعنی مضاف الیه چنانچه دلم و زبانم ششم بمعنی تعیین سی برای تفضیل محل در اعداد و چون چهارم و پنجم و غیره و اصل این نسبت که صاحب جوهر الحروف نوشته که میم را و آخر اعداد و افادهٔ کیفیت کنند چنانکه در یکم و دوم و سوم و مانند آن ای ماقام به الوحدة و ما قام به الاثنینیة و علی هذا القیاس لهذا در عربی واحد و ثانی و ثالث و مانند آن می آید و ما قبل این میم در لفظ دوم مفتوح باشد بجهت رفع ثقالت اجتماع ضمات در سایر اعداد مضموم و گاهی این میم در آخر عدد مجرد بمعنی هم آید هفتم بمعنی تانیث چون خانم و بیگم هشتم میم زائد چنانچه بجای نه خوردم میرم و چرام و چرام بمعنی چریدن نهم بمعنی نفی چنانچه مکن و مگو و مدان و هم بمعنی ضمیر متکلم که مفعول باشد و افادهٔ معنی لفظ مرا دهد چنانکه نظامی فرماید مصرعه عمر بکن دارم ای مصلحت خواه من یعنی برای دارمرا و گاهی بنون بدل شود چون بجیم و نجین بمعنی برگستوان و بام و بان بمعنی رنگ و گاهی بجای معجمه بدل شود۔

چون برم و برخ بالفتح بمعنی بالاپوش نعین معجمه چون بیمانه و پیغانه و لیکا چون مخچیر و فخچیر بمعنی خار و شیر و نها چون تارم و تاره بمعنی خانهٔ چوبین و طارم معرب آنست و هم علامت مصدر و ماضی و مضارع و امر و اسم فاعل بیای تحتانی بدل شود چون آلیدن و آلیدن و غیره میشوم بالفتح این لفظ غلط است و صحیح مشوم بفتح میم و سکون شین است و تفصیلش در فصل جیم مع الشین قوم دراکجا باید دید۔

میمون بالفتح خجسته و مبارک و نام مردی و در فارسی بمعنی بوزنه از برهان و این لفظ را بمعنی مبارک کم استعمال باید کرد باحتمال معنی دیگر که کرده است۔

میان وسط چیزی و بهمین جهت بمعنی کمر مستعمل میشود زیرا که کمر در وسط بدن واقع شده است و بهمین سبب غلاف تیغ وغیره را گویند چرا که سلاح در میان آن میماند از بهار عجم۔

میلان بالفتح خمیدن و خواهش از صراح۔

میامن بفتح میم اول و کسر میم ثانی برکتها و سعادتها و این جمع میمنت است و اندامها و جانبهای راست جمع میمنه که بمعنی بامنت باشد۔

میزبان بالکسر و یای مجهول و زای معجمه کسیکه مهمان را طعام خوراند چه لفظ میز بمعنی اسباب ضیافت و کرسی طعام است و کلمهٔ بان بمعنی دارنده۔

میدان و او دن جای خالی کردن برای کسے از ردی تعظیم۔

میدان بالفتح بروزن فعلان از مید بفتح بمعنی جنبیدن پس اطلاق بر زمین فراخ بطریق مجاز باشد و میدان بکسر میم بروزن میزان اسم آله باشد از ودن بفتح اول و سکون ثانی بمعنی لاغر ساختن چون سواری گشت زمین فراخ چارپایه را لاغر میکند لهذا میدان گفتند چنانچه مضمار از ضمر ماخوذ است و ضمر بالضم و بضمتین بمعنی لاغر میان شدن است و بعضی نوشته اند که میدان بفتح فارسی میدان بالکسر معرب آن از شرح گلستان از نور الله و باصطلاح جوهریان بمعنی عرض و طول یاقوت و زمرد وغیره۔

می درگریبان کردن در شراب زده و میدان کشیدن خود را جمع کرده پس رفتن برای جستن از چراغ هدایت۔

میامین بفتح میم اول و کسر میم ثانی و تحتانی مبارک چیزهای مبارک این جمع میمون است۔

مین بفتح میم و سکون یای تحتانی دروغ و گفتن دروغ از منتخب بکسر میم و یای غیر ملفوظ و سکون نون در شرکی ضمیر متکلم مفرد و ترجمهٔ لفظ من۔

منتین بکسر میم و یای مجهول و کسر فوقانی منحیست آهنی که بدان در سنگ شگاف اندازند از برهان وغیره۔

میل زائی کشیدن یا ازبرداری کردن میل در دیده یا در چشم کشیدن کسے را نابینا ساختن چرا که میل را گرم کرده در چشم کشیدن باعث کوری است۔

میگون بفتح و کاف فارسی بکسیست مائل بسرخے۔

مینو بکسر میم و یای معروف و ضم نون و واو معروف عالم علوی و بهشت و بعضی بمعنی فلک نوشته و نیز بمعنی آبگینهٔ رنگین که بزیور ها بکار برند که انرا مینا نیز گویند و بمعنی زمرد از رشیدی و مدار و کشف و بهار عجم و در مؤید نوشته که گوهریست نفیس۔

میاه بکسر میم آبها جمع ماء که در اصل ماه بود بمعنی آب از کشف و غیر آن۔

میوه بالکسر و بالفتح هر دو آمده از شرح سکندر نامه از خان آرزو و بهار عجم و برهان۔

میمنه بالفتح طرف دست راست و نام فوجیکه بطرف دست راست باشد و یا میمنه در وقت جنگ استاده باشد از کنز۔

میسره بالفتح توانگری و طرف دست چپ و نام فوجیکه بطرف دست چپ پادشاه در وقت جنگ استاده باشد از کنز وغیره۔

میان خانه باصطلاح موسیقیان آواز متوسط را گویند از مصطلحات۔

میذنه بالکسر و ذال معجمه و نون جای اذان گفتن از لطائف۔

میمونه نام فنی ست کشتی از چراغ هدایت۔

میده بالفتح آرد باریک و نیز مخفف مائده که بمعنی خوان پر طعام است۔

میانجی قاصد و نیز بمعنی ایلچی گری ظاهر ام کسیست از میان و لفظ جی که بکاف فارسی کلمهٔ نسبت است پس

کاف را بجیم بدل کرده چنین خوانده انداز بهار عجم و مصطلحات مؤلف گوید که چون لفظ میانه را بیا متصل کرده یای تحتانی یکاف فارسی بدل شده بجیم عربی بدل گشته و یا آنکه مرکب باشد از میان و

لفظ چی که کلمهٔ نسبت که برای معنی صاحب خداوند و دارنده است پس بجهت تخفیف جیم فارسی بجیم عربی بدل گشته
میل کلی بفتح میم و ضم کاف و تشدید لام دوم محل غایت بعید بمنطقة البروج از معدل النهار

و سیاق نسبت آن بسبت سیم و رجه است
میر آخور باشی سردار کارکنان اصطبل پادشاهی-
میخی نوعی از جبه و خرقهٔ درویشان که دو تهٔ جامهٔ سفید را بر شتهای نخلی سطر

جا بجا دوزند از برهان و غیاث
میاندار می لالی در کاری و اصطلاح بود و قلتبانی و قرمساقی و باصطلاح کشتی گیران دو کس با هم کشتی گیرند نهار از هم وا کردن و نگذاشتن که با هم زد به کنند از مصطلحات

باب نون

باب نون مع الف

نا حرف نفیست بر مشتقات و صفات که کنایه از صیغهٔ اسم فاعل و اسم مفعول است داخل میگردد چنانچه نابالغ و نامسموع و نامطلبی بر اسمای غیر صفت که مصادر و اسمای جامد باشند داخل میشود چنانچه نا علم و ناسبب شور لیکه زرد و زرچند موضع بر خلاف این قاعده مستعمل است چنانکه نامراد و ناچار و نا انصاف و ناتوان و ناامید و ناسپاس و ناامن و ناکام اما لفظ ناقبول وجهی دارد که قبول بمعنی مقبول در استعمال فارسی آمده است چنانچه سلامت بمعنی سالم و لفظ ناقوت بمعنی بی قوت و نایاب و نادان به ثبوت نمیرسد مگر آنکه دان مخفف دانا باشد یا آنکه دان بمعنی داننده آمده است پس میتواند که لفظ نا بران داخل شده باشد و نا در این لفظ ناساز بمعنی سازنده کننده و این چنین خلاف قاعده در کلام ساتذه بسیار است شمس فخری گوید بیت آسیمهٔ پرستندگان مخلوق را کی ناامید گردند

زآستان آن دو جهان فرماید بیت
حافظ از مشرب قسمت گلهٔ ناانصافیست
طبع چون آب و غزلهای روان ما را بس
ناشتا بکسر شین معجمه گرسنه بودن یعنی نهار با بودن از بامداد که چیزی نخورده باشد از کشف و مؤید و برهان-
نان و حلوا نام کتاب و آن مثنوی است مختصر در جواب مثنوی مولوی روم از شیخ بهاء الدین آملی-
ناهم خدا باضافت بمعنی قیمه از شرح الشعراء
ناخدا ملاح از برهان و در اصل ناو خدا بود واو را حذف کرده اند-
نازا بزای معجمه ماده هر حیوان که زاینده نباشد
نان با مخفف نان ابای که طباخ و نانبا باشد
ناب در فارسی خالص و صاف و بی غش و تیزی شراب ناب و بیره و دندان نشتر سایخ که آنرا بفارسی نزلان گویند هندی بچکلی نامند و بمعنی سنید یا کریالا نامند بیای معروف انداخته شده از کشف و برهان و شرح نصاب و صراح-

ناصب بر پا و قائم کننده و دشمن دارنده و حرکت زبر دهنده در کلمه سعید
ناخن آفتاب آتش از مؤید
ناسوت عالم اجسام که دنیا و این جهان باشد و گاهی مجازاً بمعنی سرشته و عبادت ظاهری-
ناشرات بکسر شین معجمه و رای مهمله و فوقانی بادهای تند از منتخب-
ناجیت بکسر جیم سوده سوپانند و ریخته
ناخواست بی اختیار از بهار عجم و در برهان بمعنی بی طلب و تلاش
نادار مخفف بمعنی مفلس-
ناگرفت بمعنی ناگاه از برهان-
ناشناخت بمعنی ناشناخته شده بدانکه ناشناخت بر خلاف قیاس واقع شده بجای بی شناخت از خیابان-
ناگاج بکاف فارسی و جیم عربی ناگاه از برهان-
ناجیح بکسر جیم عربی راه رونده وراه فراخ پیدا کننده از صراح-
نارنج معرب نارنگ از رساله معربات

ناف پیچ درد پیچش ناف-
ناضح بضاد معجمه و حای مهمله شتر آب کش از شرح نصاب و صراح-
ناچخ بفتح جیم فارسی و سکون خای معجمه نیزهٔ کوچک از سروری و رشیدی و برهان و کشف و در مؤید بضم جیم فارسی-
ناسخ بکسر سین مهمله نویسنده و نیست کننده و رد کننده-
ناگزیر بضم کاف فارسی و فتح زای معجمه بمعنی ضروری و ناگزیر-
ناورد بفتح واو جنگ و جدل و تاختن از برهان-
ناقد بکسر قاف سره کننده درم و دینار
نامراد این لفظ غلط است صحیح نامراد است ازین بل مگر از بهار عجم مستفاد میشود که اگرچه این لفظ خلاف قاعده است لیکن چون نظایرش بسیار است جایز باشد چنانچه ناامید و ناسپاس و غیره-
نامهٔ سفید نامهٔ صالح و نیکیها
نار و بفتح رای مهمله و سکون واو جانوریست که بر پوست تیرواثات پیدا شود

باب النون مع المیم

و خوردن نکند از برهان۔
ناپدر بکسر با و دختر نار پستان و دختریکه پستانش نو برآمده باشد از برهان و منتخب۔
ناهید بهای معروف ستارهٔ زهره که بر فلک سوم تابد و آنرا مطربهٔ فلک گویند از برهان۔
نافذ بکسر فا و ذال معجمه جاری شونده و این لفظ اکثر صفت امر و حکم واقع میشود از منتخب۔
ناگوار بضم کاف فارسی بد مزه و بد ذائقه و بطبیعت ناخوش آینده و ناهاضم و بفتح کاف فارسی خطاست از برهان۔
ناچار لاعلاج و لابد و بالضرور از برهان و بمعنی عاجز و بیچاره نیز آمده لیکن لاچار گفتن صحیح نباشد چرا که چار کلمهٔ فارسی ست مخفف چاره پس نفی آن بلفظ لا که کلمهٔ عربیست درست نیست
ناهار کسیکه از صبح چیزی نخورده باشد در اصل ناآهار بود الف ممدوده را بجهت تخفیف حذف کرده اند و آهار بمعنی خورش و طعام ست از رشیدی بمعنی ناشتا نیز آمده۔
ناگزیر ناچار و لاعلاج یعنی بالضرور۔
ناسور این لفظ بسین و صاد هر دو وضع صحیح ست از بحر الجواهر و منتخب و کشف۔
ناصر یاری دهنده۔
ناظر نگرنده که بالای نویسندگان مقرر گردانیده شود تا معاملهٔ ایشان را نظر کرده باشد از شمسی یعنی خواجه سرا نیز آمده۔
نافر رمنده و نفرت کننده و غائب از منتخب
ناهموار درشت و … و بمعنی بی ادب و نالائق

ناقور بفتح قاف نای بزرگ که صور از لطائف و منتخب۔
نادر بمعنی قلیل و کمتر چرا که در روایت بمعنی بر آمدن و بمعنی قلیل نیز از ندر گذشت بر مدها از شرح مقامات حریری و گاهی نادر بمعنی معدوم نیز می آید و در صراح نوشته که نادر اسم فاعل از ندور که بمعنی افتادن است و بمعنی تنها و غریب شدن نیز آمده
ناطور بطای مهمله نگهبان۔
نار بمعنی انار که میوهٔ معروف ست و بعربی آتش را گویند از برهان۔
ناموس اکبر قاعده و دستور بزرگ شریعت چرا که در لغت حکما ناموس بمعنی تدبیر سیاست ست لقب جبرئیل علیه السلام از اخلاق جلالی و دیگر کتب
ناشر پراگنده و فاش کننده و دوا کنندهٔ چیزی و خوشبو دهنده۔
ناشز بکسر شین معجمه و زای معجمه بلند نشیننده از صراح و منتخب۔
ناز بزای معجمه نورسته و درخت سرو و صنوبر و بمعنی بید نامی و بی پروائی و استغنائی معشوق و بمعنی نخره آمده از برهان و بهار عجم و مدار۔
ناموس عصمت و سنت و توقع حرمت از خلق داشتن و نیکنامی و تدبیر و سیاست و ملائکه و احکام الهی و جبرئیل علیه السلام و قاعده و دستور و بانگ و صدا و صاحب راز و کارهٔ صیاد و مکر و حیله و چشم نهانی از برهان و منتخب و صراح و غیرها۔
ناکس بفتح کاف کسی که بی قدر باشد و نالائق

و نا اهل و بکسر کاف در عربی بمعنی نگونسار۔
ناخس بکسر خای معجمه و سین مهمله دردی که صاحبش پندارد که سوزن می خلانند
نارس بفتح رای مهمله میوهٔ خام و نا رسیده از چراغ هدایت۔
ناوس بر وزن طاوس و جهانگیری بمعنی آتشکده و در مؤید و غیره عبادت خانهٔ کفار۔
ناس اسم جنس ست بمعنی آدم و بمعنی آدمیان مفرد و جمع هر دو آمده۔
ناقوس خرمهرهٔ کلان که هنود و ترسا بوقت عبادت خود نوازند و در شرح گلکشتی نوشته که ناقوس عبارت از چوب بزرگ ست که ترسایان در وسط کلیسا از سقف خانه آویزند و بروز یکشنبه از صبح تا وقتیکه مردم از نماز فارغ شوند نوازند
ناتراش ناهموار و بی قید و بی ملا از برهان
نانوش … شنیدن شراب نوشیدن حاصل معنی عشرت و طرب از بهار عجم و خیابان۔
نانخورش آنچه که نان بآن خورده شود خواه آن چیز نمکین باشد خواه شیرین خواه ترش بهندی سالن گویند۔
ناعش بکسر عین … از قاموس
ناشخص … تحقیق و نامعین … مصطلحات نوشته که بمعنی کسی ست که بر یک وضع و یک حالت نباشد
ناقص کم شونده و باصطلاح صرفیان

لفظیکه که حرف آخری از حروف اصلی آن حرف علت باشد۔
نافض بکسر فا و ضاد معجمه افشاننده یعنی جنباننده و تپی که بلرزه آید از صراح و بحر الجواهر و کشف۔
ناحفاظ بکسر حای مهمله و فا و ظای معجمه بی شرم و فاسق و بی احتیاط از بهار عجم
ناصع بکسر صاد مهمله و عین مهمله خالص از منتخب و قاموس و کشف و صراح۔
نان کلاغ بفتح کاف عربی و غین معجمه گیاهیست که تخم آن مثل نان باشد آنرا زاغ دوست دارد و بهمین جهت نان کلاغ نامند از رشیدی و بهار عجم و برهان
ناهق بکسر ها خر نر از منتخب و شرح نصاب
ناسق بکسر سین مهمله منظم و ترتیب کننده
نازک بضم زای معجمه و بمعنی آن معروف ست و فارسیان نزاکت را از لفظ نازک تراشیده اند لفظ نزاکت در شعر استادان بسیار ست از بهار عجم و برهان
ناوک بفتح واو نوعی از تیر و آن که کوچک تر باشد و ناوک در اصل مصغر ناو ست و آن چوبی باشد مجوف میان خالی و بعضی گویند که نای باشد میان آهنین که تیر را در آن گذاشته بوضع مخصوص بزه کمان بند کرده می اندازند کمان آنرا کمان نخش گویند بکثرت استعمال تیر آنرا مجاز ناوک نام شده و این مجاز باطلاق ظرف بر مظروف است از بهار عجم و برهان …

باب النون مع الواو

نابِک بکسر سین مهمله عبادت کننده در راه حق تعالی و قربانی کننده از منتخب و کشف و لطائف.

ناپدا آنگ آسیب نا رو خلاصه نا ر از لطائف.

نافِ خاک کنایه از مکه معظمه از برهان و گاهی بمعنی مطلق زمین آید.

نا ای لفظیست که برای اتصاف موصوف بصفتی در آخر کلمات آرند و بمعنی الوهی و آغشته از برهان و در مدار رشیدی بمعنی خداوند و صاحب آمده.

نال آنچه باشد رشته از میان قلم وقت تراشیدن بر می آید و بمعنی نیشکر و در و خانه کوچک و نی میان تهی از منتخب و کشف و برهان و ظاهرا بمعنی اول مشترکست در میان عربی و فارسی.

ناعِم بکسر عین مهمله نام یکی از قلاع خیبر از شرح نصاب.

ناعم بکسر همزه که حرف سوم ست خفته و خوابیده.

ناتمام ناقص و نابالغ.

ناطلاکم نامناسب و درشت و ناهموار و خراب.

ناکام نامراد و بمعنی ناچار بالفور از برهان.

نادِم پشیمان.

ناخن عالم که معلم.

نامردم بالکس همزه لفظیست که بر مفرد و جمع اطلاق کنند از مصطلحات.

ناف جام کسیکه نکولی آنرا کار زده آنشته باشد و لفظ ناف دیبام خلاف قیاس باشد از عالم نامراد نا هنجار ناخوش ار ان.

نافه بیرون کنایه از مکه معظمه باشد که چشمه چشمها باشد منقول ست.

بام کعبه تا بیت المعمور که بر فلک هفتم باشد نوری ملاصق ست و لطیفست میان آسمان و زمین چنانچه جنین را در رحم مادر بواسطه ناف میرسد همچنین خیر و برکات سماوی از کعبه باطراف و اکناف زمین میرسد لهذا کعبه را ناف زمین گفتند لیکن مجاز آسم کرده شده و اگر مکه در وسط کره ارض بودی بالضرور بر وسط حقیقی خط استوا بودی و حال آنکه از خط استوا بسبت درجه بطرف شمال واقع ست نیز در وسط ربع مسکون هم نیست چراکه در اقلیم دوم ست چهارم.

ناردون بفتح دال و قسمی از انار که آنرا گلنار فارسی گویند گلش کلان و صد برگ باشد بغایت انبوه و نهایت سرخی و در صد ابر ابر گل سرخ و نام درختی ست بغایت خوش اندام و پر برگ سایه دار از بهار عجم و برهان جهانگیری و نیز صاحب بهار عجم نوشته که ناردون بضم دال و بمعنی نارون ست که درخت انار باشد.

نازنین مکسورست از ناز و لفظ نین که کلمه نسبت است از بهار عجم و صاحب کشف نوشته که نازنین بضم زای معجمه بمعنی نازک اندام ست.

ناگزاران بضم کاف فارسی بمعنی ناگزیر و ضرور و لابد.

ناتوان با وجود این خلاف قیاس ست بلی توان باید اگر گوئی مخفف نا توانا است ...

که این چند لفظ بر عکس قاعده مستعمل ست چنانکه ناانصاف و ناامید و ناسپاس و ناتوان و نامراد و ناکام.

ناتوان بین یعنی حاسد زیرا که کسی را توانا دیدن نمی تواند.

ناردان دانه انار و در برهان نوشته که انار دانه ترش.

ناودان راه بدر رو آب بام.

نارپستان بضم میوه درخت انار.

ناپیدن فخر کردن از برهان.

نابان نگهبان خار چرا که نا بمعنی خار آمده از فرهنگی نوشته شد.

ناخن بدل زدن اثر کردن بدل و بیقرار کردن از چراغ هدایت و مصطلحات.

ناف دن قطع کردن ناف طفل نو زائیده.

نام بیخ زدن فراموش کردن و محو کردن از برهان.

نان در روغن افتادن خاطر خواه کامیاب شدن نفع یاب گشتن از چراغ هدایت.

نازک خیالان عارفان و فکر کنندگان در صنائع حق تعالی.

ناسکان بکسر سین مهمله عبادت کنندگان.

ناخن بسنگ آمدن کنایه از اعتنا لا کم بمشقت پیش آمدن.

ناخن گذار شوق کنایه از کمال هم و حجت از چراغ هدایت.

ناخنه بضم خای معجمه و فتح نون و میم گوشتی باشد مائل بسفیدی مشابه بناخن که در کنج چشم پیدا شود و اگر علاج آن نکنند سیاهی چشم را فرو پوشد و کور گرداند از برهان و کفایه.

نائزه لوله آفتابه و نی میان خالی از برهان و نی پاره که سیل ناگواران میگذرانند.

نائره بمعنی حوادث زمانه از منتخب.

نائبه بکسر همزه که حرف سوم ست و بای موحده مفتوح حادثه و واقعه و تب گرم از کشف و منتخب و زبدة الفوائد.

ناله آواز بلند که از سوز دل باشد و بمعنی مطلق آواز نیز آمده و بمعنی چوبی خرد از بهار عجم و برهان جهانگیری و کشف و مدار.

ناچخه بکسر همزه و حای مهمله گرچه ناله و مصیبت.

ناصیه موی پیشانی از صراح و منتخب و کرد کتب فارسی بمعنی پیشانی مستعمل ست.

نانخواه تخم گیاه است چون خوردن آن اشتهای طعام پیدا میکند نانخواه نام کردند بهندی اجواین گویند در اصل نام این بهندی اجاین بود ...

نافه بنای معجمه ...

ناوه ...

باب النون مع الهاء

باب النون مع الالف

نابه بای موحده شراب خالص از فرهنگی نوشته شد۔

نامیه قوتیست در جسم حیوانی و نباتی که جسم را در طول و عرض و عمق بالیدگی بخشد

ناسره بفتح سین مهمله بمعنی خالص و در رقم و دینار که عیبی در آن پیدا باشد گاهی مجاز آمیغه سخن نیز آید و درین لفظ کلمه نا برای نفی است

ناحیه بکسر حای مهمله کرانه ملک و طرف از ولایت از صراح وغیره۔

نابهره بفتح بای موحده و سکون ها بمعنی بزرگ و عظیم و بمعنی فرومایه از رشیدی و برهان۔

ناجیه بکسر جیم و بعده تحتانی نجات یابنده و رستگار از عقوبت۔

ناف هفته روز شنبه۔

نازل منزله بمعنی قائم مقام۔

نابغه بای موحده و عین معجمه نام شاعر مداح نعمان بن منذر۔

نائره آتش و شعله و بمعنی دشمنی و گزنده و رسنده و بهمین مناسبت نام حرف آخر از حروف قافیه چون این حرف بر کناره حروف قافیه است گویا از میان حروف گریخته و رسیده کناره گرفته است از صراح در رساله عطائی۔

ناشی پیدا شونده و نوجوان از لطائف

ناسی بکسر سین مهمله فراموش کننده از لطائف

نامتناهی بی پایان و بی انتها۔

ناهی منع کننده و باز دارنده از کاری

ناواستی منسوب بسیار سختی و خلاف از برهان

نامی بمعنی نی که آنرا نواخته و بمعنی گلو و حلقوم از برهان و بمعنی کوچه نیز آمده و در شرح نصاب نوشته که بمعنی بمعنی نزدیک کردن و دور کردن این از لغات اضداد است

نامی ترکی قرنامی از برهان۔

نامی و فارسی بمعنی نامور و مشهور و در عربی بمعنی بالنده و نمو کننده از برهان

ناجرمکی بفتح جیم عربی نام یکی از اعیان ترسا از شرح خاقانی۔

ناجی بکسر جیم رستگار از عقوبت و نجات یابنده و صاحب راز۔

نارسی جن و پری و بمعنی دوزخی نیز آمده

ناشپاتی بشین معجمه و بای فارسی و تای فوقانی میوه است مشابه بامرود و زرد۔

نار فارسی دانها باشد که بر جلد بدن پیدا شود و پر آب بقیق شدید الحرقه۔

نانبائی مخفف نان آبائی یعنی طباخ که نان و آبا می فروشد۔

فصل نون مع بای موحده

نبا بالفتح خبر از منتخب و کشف۔

نبات بفتح گیاه و هر سبزه و درخته که از زمین روئیده و نوعی از قند سفید که بعض اهل هند آنرا مصری گویند۔

نبت بالفتح گیاه و رستن گیاه از منتخب

نبالت بفتح بزرگواری و آگاهی و مشهور شدن از منتخب۔

نبوت بضمتین و تشدید واو خبر دادن و پیغمبری

نباح بالضم و بکسر بانگ سگ و مانند آن و در عرف آنرا بانگ گویند از منتخب و کشف و صراح

نبرد بفتح اول و ثانی جنگ و جدال و قتال از برهان۔

نبیذ بالفتح و ذال معجمه چیزی اندک پاره و چیزی که بهندی زیادت پائی می گویند بعضی دانند که از منتخب بالجیم و کشف و صراح

نبیذ شرابی که از خرما و جو و غیره سازند و استعمال فارسیان این لفظ بدال مهمله نیز صحیح باشد از منتخب و لطائف و صراح و بعضی چنین نوشته که بهندی آنرا بوزه گویند۔

نبائر بفتح پسرزادگان جمع نبیره و این جمع متصرفه فارسیان عربی است یعنی آن لفظ فارسی را بطور عربی جمع کنند چنانکه فرامین جمع فرمان و خوانین جمع خان آورده اند۔

نباش بالفتح و تشدید ثانی و شین معجمه کفن دزد و کفن کش از منتخب و صراح۔

نباض بفتح نون و تشدید موحده و ضاد معجمه نبض شناس و این مبالغه نیست بلکه صیغه نسبت است چنانچه عطار و حداد

نبع بالفتح بیرون آمدن آب از چشمه

نبق بالفتح بار درخت کنار سدره از منتخب

نبیل بکسر بلا بفتح و بای موحده و یا معروف بزرگ و دانا و نیکو و فربه از منتخب لطائف

نبائل بزرگان و کارهای بزرگ و نیکوها و این جمع نبیل است از منتخب

نبل بالفتح تیر انداختن و تیر و آگاهی از منتخب و در لطائف بمعنی تیر انداختن و کشیدن و بمعنی بزرگی و خرد و بمعنی از لغات اضداد است کذا فی شرح النصاب و الصراح۔

نبهره بالفتح و در آخرهای ملفوظ آگاه شدن

نبی بالفتح اول و کسر ثانی و یای ملفوظ نام غلام پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم که آزاد کرده بود نذا ورا از منتخب و در شرح نصاب بضم نون و فتح با نام غلام مذکور۔

نبیره بروزن صغیره فرزند زاده عموماً فارسی ست و بمعنی پسرزاده خصوصاً گاهی دخترزاده را نیز گویند از برهان و رشیدی و جهانگیری۔

نبله بالضم سنگ که بدان استنجا کنند از شرح نصاب۔

نبرده بفتحتین دلاور و بهادر از رشیدی و لطائف و برهان۔

نبیه در آخرهای ملفوظ بروزن فعیل آگاه و آگاهی دهنده از لطائف

نبیسه بیای معروف و بسین مهمله بفارسی دخترزاده و بعضی گویند که بمعنی پسرزاده نیز آمده از برهان و رشیدی۔

نبی فعیل ست بمعنی فاعل اگر مشتق از نبا است که بمعنی خبر دادن باشد پس بمعنی خبر دهنده بود یا مشتق از نبو که بمعنی علو و ارتفاع باشد چون مرتبه نبی از دیگر مخلوقات رفیع و اعلی است نبی گفتند و نبی عام است خواه صاحب کتاب باشد یا نباشد و رسول خاص ست آنکه صاحب کتاب باشد از شرح نصاب و نبی بضم اول و کسر ثانی موحده و یای معروف بفارسی قرآن و مصحف کلام الهی از رشیدی و برهان و در کشف بالضم بمعنی بکسر ثانی نیز آمده۔

نبض بالفتح جنبش رگ

که مانند ریسمان پیچیده محسوس میشود و این دلالت بر سوء حال مریض کند

فصل نون مع تای فوقانی

نتایج زادگان جمع نتیجه از منتخب.

نتایج و آثار موالید ثلاثه و حرارت و برودت و رطوبت و یبوست.

نتن بالفتح بوی بد از کشف و کنز.

نتین بالفتح نون و کسر تای فوقانی چیزی که دران بوی بد آید

نتو بضمتین ارتفاع و برآمدگی هر چیز

نتیجه بیرون آورده شده و تراشیده مشتق از نتج بالفتح که بمعنی تراشیدن و بیرون کردن ست و باصطلاح منطق قولیست حاصل شود از امتزاج جزو صغری و کبری بانداختن لفظ مکرر که آنرا حد وسط گویند چنانچه از العالم متغیر و کل متغیر حادث نتیجه العالم حادث حاصل میشود

فصل نون مع ثای مثلثه

نثا بفتح نون و ثای مثلثه بمعنی خبر از شرح نصاب و صراح.

نثر بالفتح و تشدید فاش کردن از منتخب و کشف

نثار بضم آنچه بریزند از هر چیز از منتخب و کشف و صراح نوشته که نثار بکسر بمعنی افشاندن و پاشیدن از قسم نقد و جنس بر فرق کسی بطیل تصدق و بالضم آنچه از زر و گوهر که پاشیده شود.

نثر بالفتح پراگنده کردن و پراگنده و پاشیده از کشف و بحر الجواهر و صراح.

نثره بالفتح منزل سیزدهم از منازل قمر و آن دو ستاره است از قدر چهارم نزدیک یکدیگر در برج اسد از صراح و آئین اکبری و در یکی از رسائل معتبره هیئت و نجوم نوشته که نثره چون پاره ابریست سپید سر طان در میان چهار کوکب بشکل مربع

فصل نون مع جیم

نجبا بضم نون و فتح جیم و بای موحده بزرگواران و برگزیدگان و این جمع نجیب است از منتخب.

نجوهی بالفتح و در آخر الف مقصوره بصورت یا بمعنی راز از شرح نصاب و صراح

نجیب مرد اصیل و شریف و بمعنی شتر گزیده و نیک رفتار از منتخب و صراح

نجائب بفتح شتران و این جمع نجیبست که بمعنی شتر گزیده است از منتخب و صراح

نجابت بفتح اصالت و بزرگواری و گرامی شدن از کشف و صراح.

نجاست بفتح پلیدی از کشف.

نجدت بالفتح شجاعت و دلیری از صراح

نجابت بفتح رستگاری از بهار عجم و قاموس و صراح.

نجاح بفتح اول و در آخر حای حطی رستگاری و فیروزی و روائی حاجت از بهار و کشف و صراح و منتخب.

نجح بالضم و در آخر حای حطی فیروزی و برآمدن حاجت از صراح و منتخب.

نجد بالفتح زمین بلند خلاف تهامه و نام ملکی از عرب میان حجاز و عراق [illegible] بصره و [illegible] [illegible]

شجاعت و رنج دیدن و بمعنی پناه و خوشی و خرمی از منتخب و لب اللباب و شرح نصاب و قاموس و صراح.

نجاد بکسر نون و دال حطی بند شمشیر که بر دوش و سینه حائل اندازند از صراح.

نجار بفتح نون و تشدید جیم درودگر.

نجس بفتحتین بمعنی پلید شدن پلید و ناپاک و بمعنی دوم بفتح نون و کسر جیم نیز آمده از منتخب و صراح و مؤید.

نجف بفتحتین نام شهریست که مرقد حضرت علی کرم الله وجهه درانست.

نجاق بجیم فارسی نام سلاحیست از بهار عجم و چراغ هدایت.

نجل بالفتح نسل و اولاد و فرزند و بمعنی انداختن چیزی را از منتخب و صراح.

نجم بالفتح ستاره و هر گیاهی بی تنه که آنرا بهندی بیل گویند مثل درخت کدو و خیار و خربزه و بادنجان وغیره و نام پروین که آنرا ثریا نیز گویند و بدین معنی الف و لام لازم آن باشد از منتخب.

نجده بالضم شجاعت و دلیری [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

فصل [illegible] حای حطی

[illegible]

از منتخب و بحر الجواهر و صراح.

نحت بالفتح تراشیدن از کشف.

نحلت بالکسر کابین زن دادن بی عوض و بی طلبی و پیدا کردن دعوی کردن و قرض حسن و بخشش بی عوض و مذهب باطل از صراح و منتخب.

نحر بالفتح شتر کشتن و بر سینه زخم زدن از منتخب و کشف و لطائف.

نحریر بالکسر بر وزن شگیر دانشمند و زیرک از کشف و منتخب.

نحاریر بفتح دانشمندان و زیرکان این جمع نحریرست که بمعنی دانشمند باشد.

نحاس بضم نون و سین مهمله مس که بهندی تانبا گویند و دودی که [illegible] آتش و بکسر نون [illegible] از منتخب و صراح و شرح نصاب.

[illegible] لاغر و نزار و مرد حاجتمند از شرح نصاب و منتخب.

نحس بین فلک [illegible] سین مهمله [illegible]

نحول بضمتین لاغری و گداخته شدن از [illegible] صراح.

نحل [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

نام [illegible] عرب بدان و النسه [illegible] [illegible] و اسلوب [illegible] از منتخب وغیره.

نحله بالضم بخشش و عطا و صدقه و بالفتح کابین دادن زن بی طلب زنشوهر و احداز قاموس و صراح۔

نحی بالکسر و سکون حای مهمله مشک که از پوست گوسپند سازند از شرح نصاب و در صراح مشک روغن۔

فصل نون مع خای معجمه

نخشب بالفتح و شین معجمه مفتوح و بای موحده نام شهر در ترکستان که حکیم ابن عطا که بنقع شهرت دارد از چاهی که در نواحی آن شهرست بسحر و شعبده ماه بر می آورد که قریب چهار فرسنگ روشنی آن میرفت و باز در همان چاه پنهان میشد از برهان۔

نخل تابوت نوعی از آرایش ست که بر تابوت مردگان سازند و این رسم در ایران شایع بود حالا در هنود هم یافته میشود بشرطیکه میت پیر سالخورده باشد ملا شانی تکلو گوید بیت کشته عشقم و آن نیست که در شهر کسی بنخل تابوت مرا بیند و شیون نکند بنا از چراغ هدایت و سفطلحات۔

نخوت بالکسر و خای معجمه بزرگی و کبر از منتخب و مدار۔

نخ بالفتح تار و رشته خواه از ابریشم باشد خواه از جنس دیگر و همان نسکر و پلاس و گلیم از برهان۔

نخشلیه بمعنی محمود نام موضعی ست ما بین مکه و طائف از موید و در برهان نوشته که باغ خنا ست در راه مکه معظمه۔

نخیر بکسر تین و یای معروف در آخر بمعنی آواز بینی از بحر الجواهر و نخیر بر وزن فقیر در فارسی بمعنی زمینیکه تخم دران پاشند چون سبز شود از آنجا بجای دیگر نقل کنند و بمعنی مرد فرومایه و بمعنی کمین کردن نیز آمده از برهان۔

نخچیر بالفتح و جیم فارسی شکار کردن و شکار کرده شده و جانور صحرائی مثل آهو وغیره و شکارگاه از برهان و بهار عجم و مزیل و بجیم عربی خطاست۔

نخل طور درختیکه موسی علیه السلام را در وادی ایمن بجوالی کوه طور تجلی نور حقتعالی بران درخت مشاهده شده بود۔

نخاس بفتح نون و تشدید خای معجمه و سین مهمله بازاریکه دران غلامان و اسپان و دیگر حیوانات فروخته شوند و نخاس باینمعنی مجازست چه بحقیقت سوق النخاسین باشد زیرا که نخاس صیغه النسبت بمعنی برده فروش بهائم فروش ماخوذ از نخس که بمعنی سر انگشتان بکسی فشردنست چون معمول بهائم فروشانست که برای دریافت فربهی و لاغری و دریافت دیگر عیوب در جسم حیوانات جابجا سر انگشتان میخلانند و می افشرند لهذا نخاس گفتند۔

نخاع بالضم و بالفتح و بکسر حرام مغز یعنی مغز مهرهای پشت از منتخب و بحر الجواهر و صراح۔

نخع بالفتح و عین مهمله آب بینی از شرح نصاب و صراح۔

نخل بالفتح درخت خرما و بمعنی تخمین آرد و غیره از منتخب و صراح۔

نخیل بر وزن وکیل درخت خرما و درختهای خرما بر مفرد و جمع اطلاق این لفظ میشود و ظاهرا جمع نیست بلکه اسم جمع ست از صراح و غیر آن۔

نخله بنی هلال نام موضعی ست در راه مکه معظمه و آن نخلستانیست از نخلستان و بنی هلال قبیله است از عرب۔

نخل ماتم نخل تابوت که مذکور شد۔

نخل مریم عبارت از نخلیکه چون حضرت مریم در زمان تولد حضرت عیسی علیه السلام از درد زه بیقرار شده در صحرا زیر درخت خرما که خشک بود رفتند از برکت آن عفیفه درخت مذکور سبز شد۔

نخل موم درخت پرگل یا پرمیوه که از موم الوان سازند۔

نخست و نخستین هر دو بضمتین بمعنی اول از مدار و برهان و کشف و مزیل و موید و در تشریح الحروف نوشته که یا و نون در آخر نخستین زائدست۔

نخل بن بضم موحده درخت خرما۔

نخجوان بفتح اول و حرف سوم جیم عربی نام شهریست۔

نخله بالفتح یک درخت خرما از صراح۔

نخاله سبوس یعنی آنچه که بعد بیختن آرد در غربال وغیره باقی ماند از صراح۔

نخودی نوعی از رنگ ست که مشابه برنگ نخود باشد۔

فصل نون مع دال مهمله

ندا بالکسر آواز کردن و بالفتح تری و نم از شرح نصاب۔

ندماء بضم اول و فتح دال مصاحبان و این جمع ندیم ست از منتخب۔

ندب بفتحتین و موحده و او بهفت باشد در بازی نرد و در عربی شرط و گرو قمار از رشیدی برهان و در شرح خاقانی نوشته که ندب افزونی کردن بازی در دست و قتیکه بازی چرب شود و مرتبه هفت رسد و چون از هفت بیازده رسد که نهایت افزونی بازی است گویند که فره برد و آنرا تمامی ندب نامند چنانکه بی در پی یازده ندب برد گویند که عذرا برد۔

ندب بالفتح گریستن بر مرده و خواندن محاسن او و بفتحتین نشان زخم از صراح و منتخب۔

ندرت بالضم تنهائی و کمی تنها بودن از کشف و منتخب۔

نداوت تری و نمناکی۔

ند بالکسر و تشدید مانند و همتا و نظیر و نام بت نیز ست از لطائف و شرح نصاب و صراح۔

ندید همتا و نظیر از لطائف و صراح۔

ندیم منفرد و تنها و غریب از صراح و منتخب۔

ندم بفتحتین پشیمانی از منتخب و صراح۔

ندیم همنشین امرا و سلاطین پشیمان از صراح و منتخب۔

ندمان بالفتح پشیمان از صراح۔

ندبه بالضم و بای موحده مفتوح نوحه و شیون و استعاره تمامی خواندن از منتخب وغیره۔

فصل نون مع ذال معجمه

نذیر بفتح نون و کسر ذال معجمه بر وزن

در زیر زمین ساننده و یکی از اسمای پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم از کشف و لطائف و منتخب و صراح۔

نذر بفتح نون و سکون ذال معجمه پیمان و آنچه بر خود واجب گردانند مثل روزه و صدقه برای خدای تعالی و طعام فاتحه روح بزرگان و آنچه از نقد و جنس پیش امرا و سلاطین گذرانیده ملاقات کنند و بفتح اول و ضم ثانی جیران ترسان و بفتحتین ترس و بیم از مدار و کشف و لطائف و صراح۔

فصل نون مع رای مهمله

نرگس شهلا بفتح شین معجمه نوعی از نرگس که بجای زردی دران سیاهی می باشد از مدار و در چراغ هدایت و غیره نوشته که نرگس شهلا نرگسی ست سفید مائل بسیاهی۔

نرد بالفتح نام بازی ست در مقابله شطرنج و بمعنی تنه درخت نیز آمده از جهانگیری و برهان۔

نرگس بکسر کاف فارسی زدار و برهان

نرجس بکسر جیم معرب نرگس از صراح

نرک بفتح نون و سکون رای مهمله و کاف فارسی حلقه زدن لشکر برای شکار و نیز زورخانه پهلوانان از شرح گل کشتی۔

نرم نرم آهسته آهسته۔

نریمان بفتح نون و یای معروف نام جد رستم از برهان۔

نردبان بالفتح زینه۔

نرگسی زدن چشمک زدن از چراغ هدایت

نره دیو بمعنی دیو نر از برهان۔

نره بفتحتین و تشدید و تخفیف نر آمده بمعنی آلت رجولیت که بعربی ذکر گویند و بمعنی شاخ درخت و بمعنی درشت چنانکه نره دیو از لطائف۔

نرگسه بالفتح و کاف فارسی قبه که از سنگ یا چوب و غیره که بر سقف عمارات و دروازها میسازند و بر گرد آن گلها نشانند از شرح خاقانی و در بعض از کتب نوشته که آنچه از عاج گلهای نرگس تراشیده بر سقف و غیره خاتم بندی کنند۔

نرم آهنی عاجزی و زبونی۔

نرگسی یعنی قلیه نرگسی و آن چنان باشد که بیضهای مرغ را جوش داده پوست دور کرده در قیمه پیچیده می پزند و وقت خوردن هر بیضه را از کارد دو نیم کرده می نهند زردی و سفیدی آن مشابه بگل نرگسی بنماید و قسمی از پلاو و بمعنی اشاره کردن بچشم از عالم چشمک زدن و بمعنی طنز کردن و نام شاعری معروف از مصطلحات۔

نرسی بالضم نام شاهزاده و بالفتح نیز نوشته چنانکه در جهانگیری۔

فصل نون مع زای معجمه

نزاکت بفتح فارسیان اشتقاق این لفظ از لفظ نازک بطور الفاظ عربی کرده اند و حال آنکه فارسی ست و در عربی هیچ اصل ندارد از ...

نزاهت بالفتح دور شدن از بدی و پاکی از عیب از کشف و صراح و منتخب

نزهت بالضم دوری از عیب و زشتی و بمعنی پاکیزگی و نکوئی از کشف و صراح و لطائف و منتخب و در خیابان بمعنی خوشحالی۔

نزد بالفتح مخفف نزدیک از برهان و مدار و صاحب مؤید از کشف نوشته که بالکسر ست و قیل بالفتح۔

نژاد بفتح و زای فارسی اصل و نسب از مدار و مؤید و کشف و در برهان بکسر

نژند بفتح و کسر اول و زای فارسی مفتوح سرنگون و پست و خوار از لطائف و مؤید و کشف و زفان گویا و در برهان بفتح و کسر اول و فتح ثانی اندوهگین و بمعنی سرگشته و پست و خشمگین۔

نزر بفتح اول و سکون دوم اندک و قلیل از شرح نصاب و منتخب و کشف و صراح

نزار بفتح لاغر از رشیدی۔

نزع بالفتح کشیدن چیزی را از جای خویش و جان کندن از لطائف و منتخب و صراح۔

نزاع بکسر اول آرزومند شدن و آرزومندی و باهم کشاکش کردن مخصوص است از منتخب و صراح۔

نزف بالفتح همه آب از چاه کشیدن و سست گردانیدن و رفتن خون ... و صراح و منتخب۔

نزل بالضم ... مهمان گذارند از کشف و بهار عجم و منتخب و صراح

نژم بکسر نون و فتح زای فارسی بخاری که در هوای زمستان صبح پدید آید بهندی کهر از رشیدی و در جهانگیری بفتح و در برهان بکسر و فتح۔

نزاکت کردن اظهار نازک مزاجی خود کردن از چراغ هدایت۔

نژاده بفتح زای فارسی اصیل و نجیب از برهان و سروری و کشف۔

نزه بفتح اول و کسر زای عربی و های ملفوظ پاک از عیب و مجاز بمعنی تازه و خوب از لطائف۔

نزول محل فرود آمدن سپاه و مردم و پادشاه و امیر۔

فصل نون مع سین مهمله

نسار بکسر اول زنان و این جمع امرأه است خلاف قیاس که از ماده مفرد خود نیست از صراح

نسیاً منسیاً بفتح نون و سکون سین مهمله و فتح میم و سکون نون دوم و کسر سین دوم و تشدید تحتانی بمعنی فراموش از یاد رفته یعنی کمال فراموش۔

نسیب بر وزن نقیب تخلص عالی مشرب همدانی از لطائف۔

نسب بفتحتین نسل و نژاد از صراح و بکسر اول و فتح ثانی جمع نسبت۔

نسبت کنایه از مناسبت سرود یا وقت چه سرود و نغمه را با وقتی معین نسبتی ست یا آنکه نسبت ... سرود باشد چرا که هر پرده صورتی ...

از نسبت و ترکیب آوازهای پست و بلند از شرح سیف الله احمد آبادی و خان آرزو۔

نسوات بفتحتین و مهاو بوهای خوش
نسوة بکسر نون و فتح واو و تای فوقانی زنان این جمع امرأة است خلاف القیاس از صراح۔
نسیج بفتح نون و یای معروف و جیم بافته و جامه و نوعی از حریر بافته از کشف۔
نساج جمع نسیجه که بمعنی جامه باشد و نوعی از حریر زربافته۔
نسلج بالفتح و تشدید سین مهمله و جیم بافنده جامه۔
نسج بالفتح و جیم بافتن جامه و بافته۔
نسخ بالفتح و خای معجمه دور کردن و نقل کردن چیزی را بچیزی که بهتر از آن باشد و بمعنی کتاب نوشتن و نیز نام خطی ست از شش خط که اختراع کرده خواجه جمال الدین یاقوت مستعصمی است چون خواجه مذکور خط نسخ را اختراع کرده خطوط دیگر پیش آن منسوخ شدند ... از مؤید و منتخب و کشف ... بضم اول و فتح ثانی جمع نسخه که کتاب باشد۔
نسق بفتحتین ... [illegible]
نسر بالفتح کرکس و نام ... [illegible]
نستر بالفتح مخفف نسترن۔
نسطور بالفتح نام مردی ... [illegible] ترسایان از مؤید ... [illegible]

نسر طایر شکلی ست بر فلک بصورت کرگسی که پران باشد بجانب شمال از منطقة البروج و آنرا عقاب نیز گویند۔
نسناس بالفتح و دو نون و دو سین مهمله نوعی از حیوان که بریک پای جهد از منتخب و کشف و صاحب حیات الحیوان نوشته که نسناس بالکسر نوعی از حیوانست که بصورت نصف آدمی باشد چنانچه یک گوش و یک دست و یک پای دارد و بطور مردم در عربی کلام کند و صاحب برهان نیز بالکسر نوشته است و در تواریخ عجائب العالم نوشته که نسناس در نواحی عدن و عمان بسیار است و آن جانوری است ... [illegible] دست و یک پا و یک چشم دارد و ... او بر سینه او باشد و بزبان عربی تکلم کند و مردم آنجا او را صید کرده ... [illegible]
نسر واقع ستاره ... [illegible] بصورت کرگسی که از بالا بفرود آینده باشد و آن بجانب قطب جنوب است از منتخب و ... [illegible] ستاره ... [illegible] کرکسی که بال ... [illegible] و ستاره ... [illegible]
نسوه بالفتح ... [illegible]
نام ... [illegible]
... [illegible]

دادن از بهار عجم و مؤید و منتخب و مدار۔
نستعلیق نام خطی معروف در اصل نسخ تعلیق بود چرا که این خط را از خط نسخ و خط تعلیق استخراج کرده اند چون اسم خطی بقرار گشت و در اسم تخفیف ضرور است بجهت تخفیف خای معجمه را حذف نموده اند۔
نسک بفتح اول و سکون ثانی و کاف عربی نام غله عدس که بهندی آنرا مسور گویند و بالضم هر دفتر را نام باشد از دفاتر پازند باین هر دو معنی فارسی ست و بالضم در عربی بمعنی عبادت و قربانی و بضمتین قربانیها در نصورت جمع ست از لطائف و برهان و صراح۔
نسم با دزم از مدار و صراح و منتخب و ... چیزیکه بوی خوش دارد از خیابان۔
نسیان بالکسر فراموشی و فراموش کردن و بالفتح آنکه فراموشی بروغالب باشد از صراح۔
نسرین بالکسر نام گل سفید خوشبودار که بفارسی آنرا نسترن گویند و بهندی سیوتی نامند و بالفتح چنانکه مشهور است دیده نه شده و بفتح اول و ثالث ... نسر و آن دو ستاره است هر یک بصورت کرگس یکی را نسر طائر گویند و دیگری را نسر واقع از کشف و بحر الجواهر و لطائف و برهان۔
نسترن بفتح اول و ثالث و رابع لفظ فارسی ست و آن گلی ست خوشبودار که بعربی آنرا نسرین گویند و بهندی ... [illegible]
... [illegible] از برهان و بهار ... [illegible]
نسوان بالکسر ... [illegible] زنان این جمع امرأة

از ماده مفقود است از صراح۔
نستعلیق حرف زدن الفاظ فصیح و بلیغ بتکلف گفتن و الفاظ بمخرج ادا کردن۔
نسو بفتح نون و ضم ثانی و واو معروف نرم و هموار از برهان۔
نستعلیق گو کسیکه الفاظ صحیح و بلیغ بتکلیف گوید و الفاظ بمخرج ادا کند۔
نسبت حکمیه علاقه که میان موضوع و محمول بطریق اثبات یا نفی واقع باشد چنانچه العالم حادث و زید قائم و زید لیس بقائم و العالم لیس بقدیم چنانچه آوردن کلمه است یا نیست در اواخر جملهای عبارت فارسی۔
نسیه بالکسر آنچه که نقد نباشد و بزمانه بعید وعده ادای آن کرده باشند از منتخب و مؤید
نسخه بالضم نوشته شده از کشف۔
نسقچی بفتح اول و ثانی و قاف و جیم فارسی چوبدار و انتظام کننده شهریان لشکریان۔
نسطوری نام دانشمند ترسایان و در برهان بمعنی ترسائی۔

فصل نون مع شین معجمه

نشا بفتح اول و سکون ثانی و همزه ... بعد خط مستقیم خطی که معنی نویسند ... و اگر بالفرض نویسند بالای خط مستقیم ... تا اشارت شود که خط مستقیم درینجا الف نیست بلکه همزه است این لفظ را بزبان ... گفتن غلط است ... هم ... است بمعنی آفریدن و پیدا شدن ... و مجازاً بمعنی جهان ... [illegible]
نشیب بکسر شین و یای مجهول ... [illegible]

و زمین پست از کشف و مدار و برهان و موید
نشدرت بالکسر شت جو کردن گم شده را از منتخب
نشکنج بالکسر و کاف عربی مضموم و نون و جیم عربی گرفتن گوشت کسی بدو سر انگشت یا بدو سر ناخن چنانکه بدرد آید از برهان و جهانگیری و در کشف بفتح اول و سوم۔
نشید بفتح اول و کسر شین معجمه و یای معروف شعر خواندن و آواز بلند کردن از منتخب و صراح و در محاوره فارسیان بکسر تین و یای مجهول بمعنی سرود و آواز خواندگی از لطائف و در برهان و مدار بکسر تین و یای مجهول سرود و آواز خواندگی۔
نشتر بکسر مخفف نیشتر آلت فصد کردن از برهان و بهار عجم۔
نشر بالفتح بوی خوش و دگرباره سبز شدن گیاه و بریدن چوب باره و گستردن و فاش کردن خبر و مجازاً بمعنی زندگی و بفتحتین پراگنده شدن و پراگنده و پراگندگان و واحد و جمع یکسان آمده از منتخب و صراح۔
نشخوار بالضم اول و خای معجمه بروزن دشوار انچه گاو و شتر و گوسفند خورده که خود را باز از معده بدهن آورده بخایند و فرو برند بهندی جگال گویند از برهان ظاهراً این لفظ ترکی باشد چرا که در لغات ترکی هم بنظر آمده۔
نشوار بالکسر نشخوار
نشور بضمتین زنده شدن و صبح نشور مراد از صبح روز قیامت از صراح و منتخب
نشاپور بکسر اول نام شهری در خراسان

و اصل این نیشاپور است چه لفظ نی بمعنی شهر است و شاپور نام پادشاه و نشاپور نام شعبه از مقام نوا از برهان۔
نشز بالفتح و زای معجمه بلند نشستن و بلندی جستن و جای بلند و بفتحتین نیز آمده
نشوز بضمتین و زای معجمه ناسازگاری کردن زن با شوهر از منتخب۔
نشاط بالفتح خوشی و شادمانی و بکسر اول بآنمعنی غلط مگر بکسر اول جمع نشیط است که بمعنی شادمان باشد چنانکه کرام جمع کریم از منتخب و بحر الجواهر و بهار عجم و موید و مزیل و صراح
نشاف بالفتح و تشدید شین معجمه جاذب و درخود کشنده و بفتح و تخفیف جنون و دیوانگی و خبط از لطائف۔
نشف بالفتح جذب کردن و درخود کشیدن جامه عرق را و بفتحتین نوعی از سنگ سیاه که با خشونت باشد با کاسه سر و قدح چوبین از لطائف۔
نشوق بفتح انچه ادویه رقیق در بینی اندازند
نشیمن بکسر تین و یای مجهول و معروف هردو درست و مخفف نشیمن بمعنی آشیانه و آرامگاه از برهان و رشیدی۔
نشیمن بکسر تین و یای مجهول و فتح میم خانه و خوابگاه و آرامگاه و آشیانه مرغان از جهانگیری و کشف و برهان و موید و بهار عجم۔
نشاندن بفتح متعدی نشستن۔
نشا ئین بالفتح و حرف ثالث همزه مفتوح بصورت الف آنچه بالای خط مستقیم خط کج و منحنی نوشته میشود و اشاره است بسوی آنکه الف

نیست بلکه همزه است غرضکه بلفظ نشأتین بروزن کعبتین و فرقدین است و آنکه بعضی مردم بروزن ماهین گویند محض غلط است و معنی نشأتین دنیا و آخرت است۔
نشان علم فوج و فرمان شاهزاده
نشو بفتح نون و سکون شین معجمه پیدا شدن از لطائف و گاهی بمعنی روییدن و بالیدن است و نشو و نما هردو لفظ بفتح نون است و کسانیکه بلفظ نما بالضم نون خوانند غلط خوانند
نشاره بضم براده چوب و عاج و غیرها از بحر الجواهر و منتخب۔
نشاسته بفتح نه بکسر معروفست چون در ساختن آن کوردی مغز گندم در آب می نشانند بهمین سبب نشاسته گویند
نشره بالضم رقیه که برای طفلان نویسند و بمعنی تعویذ و افسون نیز آمده از منتخب و صراح و در مدار بالفتح بمعنی شادی ختم قرآن و در برهان بالفتح انچه با زعفران و شنگرف بروز مکتب نشینی بروی تخته اطفال نویسند
نشم بفتح نون و شین معجمه شند بروزن پشه سپوهتی و گندی که آهن از خوردن زنگ و غیره پیدا شود و کسانیکه بر این معنی نشا با الف و همزه نویسند غلط است۔
نشگرده بالکسر و کاف فارسی که نشو دام آلتی ست آهنی که بدان کفش دوزان چرم را قطع کنند و بهندی رانپی گویند از برهان

فصل نون مع صاد مهمله

نصاب بکسر نون آن مقدار مالی که زکوة بران واجب شود و اقل ان آن

از نقره دو صد درم بود و از طلا بست مثقال و اکثر درهم آنرا حد معین نیست و وزن درم شش دانق است و دانق چهار طسوج و طسوج دو حبه و حبه دو جو و بحو نشش خردل و وزن مثقال بست قیراط و قیراط پنج برنج زکوة مال چهلم حصه آن مال باشد بعد هر سال از شرح نصاب لفظ نصاب در کتب فارسی اکثر بمعنی مال فربه و سامان مستعمل می شود۔
نصب بالفتح برپا کردن و دشمن داشتن و حرکت زبر در کلمه معرب چنانکه فتح در کلمه مبنی و بفتحتین است انچه برپا کنند بهر پرستش و بدین معنی بضمتین و بفتح اول و سکون ثانی نیز آمده از منتخب و صراح
نصفت هر سه حرف اول بفتح داو و انصاف از صراح و منتخب و بکسر اول و سکون ثانی غلط چنانکه مشهور است۔
نصرت بالضم یاری کردن و یاری دادن و بالفتح خطاست از کشف و منتخب و بهار عجم۔
نصوح بفتح و حای مهمله صاف و خالص و توبه استوار که باز گناه هرگز نکنند و نیز نام مردیکه در حمام بود تا آنکه سبکدوش و قصه توبه کرد او در مثنوی معنوی مشروح است از لطائف۔
نصر بالفتح یاری دادن و بضم نون و فتح صاد مشدد یاری دهندگان از منتخب و نام پدر قبیله از عرب و اسد از منتخب۔
نصیر بفتح نون مددگار و نیز قبیله از یهود از لطائف۔
نص بالفتح و تشدید صاد ...

باریکی کردن در پرسیدن تا غایت آنرا بدانند و بلند کردن چیزی از صراح و منتخب و بمعنی آشکارا کردن از کشف و لطائف و باصطلاح علم اصول نوعی از آیات قرآنی که ظاهر و ممتاز گردانند دو کار متشابه را که این نیکوست و آن بد چنانچه قوله تعالی احل الله البیع و حرم الربوا چرا که کفار می گفتند که بیع و ربا هر دو برابر است و گاهی اطلاق نص بر آیت ظاهر کنند که بوضاحت بر معنی مقصود دلالت داشته باشد بلکه فارسیان هر کلام صریح و هر ظاهر را نص گویند۔

نصوص آیات قرآن که معنی آنها صریح و آشکارا باشد۔

نصیف بفتح چادر نادوخته یعنی یک عرض باشد و نیمه هر چیز و خادم از شرح نصاب۔

نصل بالفتح و سکون صاد پیکان تیر و نیزه و نصول بضمتین و نصال بکسر اول جمع آن از شرح نصاب۔

نصال بکسر پیکانها۔

نصب العین بالفتح منظور و ملحوظ خاطر و مقابل چشم۔

نصرانی بالفتح عیسوی بمذهب چرا که یکی از اسمای عیسی علیه السلام ناصری است از آنکه مولد آنجناب قریه ناصره بوده است از مضافات بیت المقدس و ولایت شام این نسبت بحذف الف و زیادت الف و نون چنانکه در حقانی۔

نصیری بالضم نوعی بفتح صاد و سکون تحتانی نام طائفه است منسوب به نصیر که یکی از فدائیان حضرت علی کرم الله وجهه بود که آن حضرت را خدا گفت و آنحضرت او را بقتل رسانیده از او زنده میشد و قصه حیات و ممات او مشهور است از مصطلحات بمعنی نصیری یعنی فدوی جان نثار و راسخ الاعتقاد مستعمل است۔

نصفی نوعی از پیاله شراب از مدار و برهان و کشف و بهار عجم و سروری و ضبط حرکت کسی نکرده بخاطر مؤلف میگذرد که نصفی بالکسر یای معروف بمعنی آن پیاله شرابخوری که بتخته دو نیم ساخته نصف اسفل اضافه کرده پیاله سازند و مجازا هر پیاله را گفته باشند

فصل نون مع ضاد معجمه

نضارت بفتح نون تازگی و آبداری از منتخب۔

نضرت بالفتح تازگی از منتخب۔

نضج بالضم و جیم رسیدن میوه و پختن هر چیز و پختن رای و پختن ماده و خلط از صراح و باصطلاح اطبا لایق خروج شدن خلط بغلیظ شدن رقیق یا برقیق شدن غلیظ۔

نضیج میوه پخته و گوشت پخته و ماده پخته و هر چیز که پختگی آن از آتش بنا شد

نضح بالفتح و حای حطی آب کشیدن از صراح

نضار بضم نون زر و بمعنی طلای خالص هر چیز از لطائف و صراح

نضیر تازه و آبدار و بمعنی زر و نیز نام قبیله از یهود از لطائف و منتخب۔

نضر بفتح اول و سکون ثانی زر و بمعنی تازه رو لی از صراح و بفتحتین چیز خالص از لطائف۔

فصل نون مع طای مهمله

نطاة بفتح و طای مهمله و تای مدور نام قلعه خیبر از شرح نصاب۔

نطع بالفتح بساط و فرش چرمین پوستی که در و پیشان بر میان بندند از لطائف و غیره و در منتخب بالفتح و بفتحتین بساط۔

نطاق بکسر نون کمربند که بهندی پتکه گویند از بهار عجم و منتخب۔

نطق بضم نون و سکون طای سخن گفتن و بضمتین جمع نطاق بمعنی میانبند است و بمعنی قوسی از فلک از منتخب۔

نطول بفتحتین بر عضو ریختن آب که بدوا ها جوشانیده باشند و بفتح اول و ضم ثانی بمعنی آن آب که دواها جوشانیده بر عضو ریزند از صراح و منتخب۔

نطع پوشان کنایه از پهلوانان چرا که وقت کشتی تنبان از چرم می پوشند از مصطلحات۔

نطعی تنبان چرمی که استاد کشتی گیران پوشند از مصطلحات۔

نطی این لفظ بنون و طای مهمله و تحتانی که بنام دوزخ شهرت دارد غلط است و بلام و ظای معجمه مفتوح و الف مقصوره است۔

فصل نون مع ظای معجمه

نظام الدین اولیا خان آرزو علیه الرحمه در جایی نوشته است که بالتباس لقب ایشان نظام الاولیا است مردم نظام الدین اولیا گویند و اطلاق اولیا که جمع ولی است بر یک فرد کنند۔

نظافت بالفتح پاکیزگی از کشف و مدار و منتخب

نظارت بفتح نظر کردن و نگریستن بچیزی از منتخب۔

نظر تثلیث بیانش در تثلیث گذشت

نظر بفتحتین نگاه و بمعنی فکر نیز آمده۔

نظر غلط انداز عبارتست از آنچنان نگاه معشوق که عاشق را بغلطی اندازد ای هر کی چنان پندارد که خاص نگاه بسوی من کرده است۔

نظیف بفتح اول و کسر ظای معجمه بر وزن شریف حلال پاک طاهر از کشف۔

نظر تنگ مرادف تنگ چشم۔

نظم بالفتح بهم پیوستن و سلک مروارید و درج کشیدن جواهر در رشته از بحر الجواهر و منتخب و صراح و مجازا کلام موزون که در مقابله نثر باشد۔

نظام بالفتح و تشدید ظای معجمه نام حکیمی که از معتزله بود با آنکه قائل اجزای غیر متناهی بالفعل در جسم گردیده و اعتقادش بر این است که قطع مسافت نامحدود در زمان محدود متعذر است مگر بطفره و بکسر نون و تخفیف ظای معجمه رشته جواهر و آراستگی هر چیز و نام وزیر ملکشاه سلجوق که اسم تمام آن نظام الملک است و بضم نون و تشدید ثانی جمع ناظم۔

نظم آرایی شعر دان کنایه از خاقانی

نظر یافتن ترتیب یافتن و فیض پذیر شدن از مصطلحات۔

نظاره بفتح و تخفیف نگریستن بچیزی و فارسیان بمعنی تفرج استعمال کنند از بهار عجم و بالفتح و تشدید بمعنی نظر کنندگان از منتخب و صراح و قاموس.

نظارت پیشه نگهبان و خواجه سرا.

نظارگی بکاف فارسی بمعنی نظر کننده و قیاس مقتضی آن نیز هست که بمعنی مصدر باشد از بهار عجم.

نظری بفتحتین و آن قسم اول ست از هر دو قسم حکمت و حکمت نظری را حکمت علمی نیز گویند و آن تصور حقائق موجودات باشد و قسم دوم حکمت عملی ست و اقسام نظری بسیار ست چنانچه علم هیئت و علم مناظره و مرایا و تشریح و علم معادن و نباتات وغیره.

فصل نون مع عین مهمله

نعماء بفتح اول و سکون ثانی و در آخر همزه بمعنی نعمت و این اسم جنس ست نه صیغه جمع چنانکه بعضی گمان برند چراکه فعلاء بفتح اول و سکون ثانی از اوزان جمع نیست از صراح و قاموس و بعضی شراح و محشیان نوشته اند که این اسم جمع نعمت ست و اسم جمع آنرا گویند که بمعنی جمع دارد و از اوزان جمع نباشد.

نعل بها مالی که بقدر ولایت خود و بعد دشمن قوی یا مهمانان تا ارتاج کنند.

نعاب بالفتح و تشدید عین و در آخر موحده بچه زاغ چنانچه در دعای داود علیه السلام یا رزاق النعاب فی عشه از سکرالجواهر عش بالضم و تشدید شین آشیانه مرغ.

معجمه آشیانه و گویند که بچه زاغ را در بدو خروج سپید باشد مادر و پدر بمحض دیدن آن ترا آن بچه ها را بگذارند و بچه را بحکم الهی پشه ها از آن نیز می افتند و پروانه وار در دهان بچه می افتند و قوت آن بچه همان می باشد.

نعیب بفتح اول و در آخر موحده آواز زاغ از شرح نصاب.

نعمت بالکسر دسترس و مال و روزی و ناز و آسایش و نکوئی و عطا از منتخب و بحرالجواهر و کشف.

نعت بالفتح تعریف و وصف کردن از منتخب اگرچه لفظ نعت بمعنی مطلق وصف ست لیکن اکثر استعمال این لفظ بمعنی مطلق ستایش و ثنای رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم آمده است و بمعنی صیغه اسم فاعل و اسم مفعول و صیغه صفت مشبه نیز می آید.

نعوت بضمتین جمع نعت.

نعاج بکسر اول و در آخر جیم جمع نعجه که بمعنی میش ست.

نعاس بضم نون و سین مهمله غنودگی و سخواب شدن از لطائف و مدار و منتخب.

نعش بالفتح و شین معجمه جنازه خواه مسلمان باشد خواه نامسلمان باشد و بنات النعش را نیز گویند که آن هفت ستاره اند مشهور.

نعل در آتش هرچه در آن هرگاه کسی را بیقرار کنند نام وی بر نعل اسپ نوشته در آتش نهند و افسونی خوانند مطلوب بی طاقت شود و بیقرار میگردد و حاضر شده مطیع میشود از رشیدی و لطائف.

و در بیان بمعنی اضطراب و بیقراری نوشته و همین وجه تشبیه بیان ساخته.

نعوظ بضمتین و ظای معجمه استادگی ذکر از بحرالجواهر و منتخب.

نعناع و نعنع بالفتح و در آخر عین مهمله پودینه از شرح نصاب.

نعیق بروزن فریق بانگ زاغ از منتخب.

نعال بکسر نون جمع نعل که بمعنی کفش است و نعل اسپ.

نعل بالفتح کفش و بمعنی آهنی که زیر پا و سم ستور کوبند.

نعل تعبیه کنند و چیزیست از چوب کنده گران سنگ که کشتی گیران برکشیده بر سر و دوش گردانند و هم چیزیست از عالم ریسمان که بکار توپ کشی آید از ... .

نعم البدل بکسر نون و سکون عین مهمله و فتح میم و فتحتین و بای موحده و دال مهمله یعنی بهتر بدله و نیک عوض نعم فعل مدح بمعنی علی الفتح و لفظ بدل فاعل او ... بالمدح همان چیزیست که آنرا ... .

نعم بکسر نون و فتح عین مهمله جمع نعمت.

نعم بفتحتین کلمه ایجاب و تصدیق بمعنی آری و بلی نیز و بفتحتین بمعنی چارپایان مثل شتر و گاو و گوسپند و بالضم تازگی و شادی و نکوئی و بکسر نون و سکون عین مهمله و فتح میم فعل مدح بمعنی بسیار خوب بمعنی نیکو است از منتخب و لطائف و صراح و مؤید.

نعائم بالفتح نام منزل بستم از منازل قمر و آن چهار ستاره است بشکل ... در برج قوس که بر نصل نسبتی دارد از صراح.

وغیره و جمع نعامه که شتر مرغ باشد و آن پارهای آهن گرم آتشین را ببخورد و هضم کند و بهشت و بمعنی آهست و نیکوئی و شتر مال و ناز از کشف و منتخب و صراح و مؤید.

نعمان بالضم نام یکی از ملوک عرب که آنرا النعمان بن منذر گویند و او برای بهرام گور کوشکی خورنق نام از سنمار معمار تعمیر کرانده بود و نیز نام امام اعظم ابوحنیفه رحمة الله علیه ... و نیز نام مردی که او را زیر پای پیل انداخته بود و بالفتح نام رود خانه است از منتخب و کشف و صراح و لاله النعمان و شقائق النعمان نوعیست از لاله که بغایت سرخ باشد گویند که آنرا النعمان پادشاه از کوهستان بشهر آورده بود و بعضی گویند که نعمان او را بسیار دوست میداشت.

انعل افگندن و نعل ... دویدن و ماندن اسپ از رفتار از لطائف.

نعل در آتش نهادن کسی را بیقرار کردن از لطائف.

نعل برزدن داغ بصورت نعل بر بدن ستور ... از مصطلحات.

نعل واژگون ... مردم راه در جستجوی خود در شک اندازند ... دلالت ... و سرگردان کردن.

نعلین ... آنچه مثل کفش از چوب ساخته ... استعمال ...

نغانغ بکسر ... نون ... شتر مرغ از شرح نصاب از منتخب و صراح.

باب الواو مع الزاء

باب الواو مع السین

نعجه بالفتح و جیم میش از لطائف -

فصل نون مع غین معجمه

نغمات بفتحات آوازهای خوش از کشف -
نغمهای نیم رنگ نغمهای ناتمام -
نغنغک بالفتح و زای معجمه مفتوح هر شئی
خوب لطیف و هر کاره اندک که بخوبی باشد
و نام میوه هندی که آنرا انبه گویند از
برهان و غیر آن ظاهرا نغزک نام انبه
اینجا مهندیان فارسی دان ست -
نغل بفتح اول و کسر غین معجمه جا شب
باشی چهار پایان در صحرا و بمعنی سیر آ-
شدن و در عربی بمعنی بد سرشت کینه ور شدن
و بفتحتین تباه شدن باز لطائف -
نغول بفتح اول و واو مجهول معروف
نیز جائیکه در صحرا برای شب باشی گاو آن
و گوسفندان سازند و بفتحتین بمعنی عمیق و
ژرف و بمعنی دور و بعید و دراز و تمام و
کامل و بکسر اول نیز دیده از لطائف -
نغم بفتحتین جمع نغمه از منتخب -
نغنغه بفتح هر دو غین معجمه آواز لطیف
و نغمه سرود از لطائف -
نغوله بفتح اول و واو مجهول موی
پیچیده که آنرا بهندی جوژه گویند از
بهار عجم و در جهانگیری و مجمع الفرس
و برهان بمعنی زلف خوبان -
نغوری بمعنی عمق و غور از لطائف -

فصل نون مع فا

نفس بالفتحتین کلامیکه خواندن آن
لاف از آن سهل باشد و بد شواری -

نفاست بفتح رنجه شدن زن حسد
و بخیلی کردن و بمعنی خوبی و پسندیدگی و
لطافت از منتخب و کشف و صراح -
نفرت بالکسر نوعی رمیدگی از چیزی
و بالفتح یکبار رمیدن و رمیدگی -
نفحات بفتحات بوهای خوش -
نفخات بفتح اول و ثانی و خای معجمه
وزیدنهای باد جمع نفخه -
نفت بالفتح و بمعنی بالکسر نیز روغنی است که از زمین جوشد و بیان آن در لفظ نفط با طای مهمله
خواهد آمد از لطائف و مؤید برهان و مدار -
نفاثات بالفتح و تشدید فا و ثای مثلثه
زنان دمنده بر عقدهای زنان ساحره -
نفث بالفتح دمیدن و فضله چیزی
از دهان انداختن از منتخب و صراح -
نفح بالفتح و حای مهمله و دمیدن بوی
خوش و وزیدن باد از لطائف و صراح -
نفائح بفتح نون و کسر حرف چهارم که
همزه است و حای مهمله بوهای خوش -
نفخ بالفتح و خای معجمه دمیدن برباد شدن
نفوخ بفتح اول و ضم ثانی و خای معجمه
ادویه خشک که در بینی دمند - صراح
نفاد بفتح اول بدال مهمله نیست شدن از چیزی
نفاذ بالفتح ذال معجمه گذشتن از جائی که
بدان رسد و جاری شدن فرمان نامه از منتخب
و صراح و نام حرکت وصل قافیه که خروج باو
و حرکت خروج و مزید را نیز نفاذ گویند
نفوذ بضمتین و ذال معجمه گذشتن و جاری
شدن فرمان و نامه اثر کردن

از منتخب و صراح -
نفس الامر حقیقت کار و اصل مدعا
و بمعنی ثابت و محقق و کار واقعی -
نفیر فریاد و ناله و آواز و بمعنی گریزنده
و نفرت کننده و بمعنی کرنای -
نفر بفتحتین گروه مردم از سه تا ده و رسیان
بر یک کس اطلاق کنند و بمعنی جای رمیدن هم آمده
از لطائف و منتخب و صراح و بهار عجم و مدار -
نفور بفتح اول و ضم ثانی گریزنده و رمنده
نفاس بکسر ایام زچگی زن از قاموس
و صراح و کشف و بحر الجواهر و منتخب
و بمعنی خون ولادت -
نفائس بفتح اول و کسر همزه که حرف
چهارم باشد جمع نفیسه -
نفس بفتحتین دم و آن جذب نسیم
از راه بینی یا دهان برای ترویح قلب
و دفع بخارست باز دهان او و این هر دو
حرکت یعنی بر آمدن و فرو رفتن دم
مجموع یک نفس باشد و جمع آن انفاس
آید و نفس بفتح اول و سکون ثانی بمعنی
جان و روح و حقیقت شئی و هستی و عین
هر چیز در ین صورت جمع آن نفوس
و انفس باشد و نفس را اصطلاح تصوف
سه قسم ست اگرچه در حقیقت همین یک
روح ست مگر چون بهر صفتی که موصوف
میگردد مناسب آن صفت باسم موسوم
میشود و آن سه قسم اینست اول
نفس اماره یعنی سخت امر کننده به طرف
لذات و حظوظ فانی ممنوعه کما قال الله

تعالی اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوْءِ
دوم نفس لوامه یعنی بسیار ملامت کننده
خود را بوقوع معاصی بهدایت نور دل
و این نفس صلحا و اولیا را حاصل باشد
از ین سبب الله تعالی او را مقسم به
گردانیده لَا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ
سوم نفس مطمئنه و آن از صفات ذمیمه
صاف شده با خلاق حمیده متصف گشته
بقرب الهی فائز شده باطمینان میرسد
لهذا باین خطاب مشرف ست یَا اَیَّتُهَا
النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِیْۤ اِلٰی
رَبِّکِ رَاضِیَةً مَّرْضِیَّةً از کشف
و نزد بعضی نفس چهار قسم ست سه
قسم همان ست که مذکور شد و چهارم
نفس ملهمه آنکه ارادت مختلفه از ان در
دل راه یابد و در قاموس و صراح
نفس بالفتح بمعنی روح و خون و تن
و چشم زخم نیز آمده و در چراغ هدایت
نوشته که نفس بمعنی آلت تناسل نیز مستعمل
نفوس بضمتین جانها و اروح
این جمع نفس ست که بفتح اول و سکون
ثانی باشد بمعنی جان -
نفیس چیزیکه قیمتی و گرانمایه و بطبع
و پسندیده باشد از منتخب و صراح و در
لطائف بمعنی حاسد و بخیل ست که از
قاموس نقل کرده و در صراح نیز
باین معنی یافته میشود -
نفض بالفتح و ضاد معجمه افشاندن
و جمع نافض از ینجاست از منتخب و صراح

نفط بالکسر و بالفتح مگر بکسر افصح است روغنی ست و آن دو قسم باشد سیاه و سفید بهتر سفید ست در ملک شیروان از زمین میجوشد و گاهی مجازاً باروت را نیز گویند و نفط معرّب نفت ست از لطائف و منتخب و مؤید و مدار و در خیابان نوشته نفط بالکسر داروئی که حکما ساخته اند هر جا که انداز ند آتش درگیرد۔

نفّاع بالفتح و تشدید ثانی و عین مهمله بسیار سود رساننده و بالضم جمع نافع۔

نفاغ بکسر نون و غین معجمه قدح بزرگ از برهان۔

نفاق بفتح روائی و رواج یافتن متاع ضد کساد و بالکسر دو روئی از منتخب و کشف۔

نفل بفتح اول و سکون فاء عبادتیکه برتو واجب نباشد از کشف و منتخب و صراح۔

نفول دور و بعید و عمیق فهمیدگی و غور از لطائف و برهان۔

نفس کل کنایه از عرش۔

نفی کردن دور کردن و نیست کردن و از شهر بدر کردن۔

نفرین بالکسر دعای بد از برهان۔

نفس گشادن بفتحتین کلام کردن

نفس سوختن بمعنی تنگ شدن دم از کثرت رنج بردن و محنت کشیدن چنانکه بعد از دویدن و غوطه زدن حالتی طاری شود از بهار عجم و در چهار شربت نوشته که نفس سوختن کنایه از محنت۔

نفس راست کردن کنایه از توقف کردن و آرام گرفتن۔

نفس امّاره خواهش طبیعت انسان که بسوی لذات دنیوی باشد امّاره بفتح اول و تشدید میم صیغه مبالغه است بمعنی بسیار امر کننده و سخت حکم کننده۔

نفوس ثلاثه امّاره و لوّامه و مطمئنه یا آنکه کنایه از ارواح ثلاثه که روح حیوانی و روح نباتی و روح جمادی ست۔

نفوس قدسیه ذات های پاک و ارواح ابرار و اخیار و ملائک۔

نفس ناطقه باصطلاح حکما روح و جان را گویند۔

نفقه بفتحات اول و ثانی و ثالث آنچه بعیال و اطفال خورش و سند از مدار۔

نفخه بالفتح و خای معجمه یکبار دمیدن از منتخب

نفحه بالفتح و حای مهمله بوی خوش

نفاجه بفتح نون و جیم عربی بمعنی رقعه و نقعه بر زیر آستین و این معمول عرب ست از قاموس

نفطه بالکسر آبله از صراح و منتخب و شرح نصاب

نفس کلی هیئت مجموعی نفوس انواع موالید ثلاثه۔

نفس بهیمی جان حیوان چهارپایه و مراد ازین نفس امّاره۔

نفس نباتی روحیکه در نباتات بمعنی سبزه و درختان می باشد۔

نفی بفتح اول و سکون ثانی راندن و دور کردن و دور شدن از صراح و بمعنی شهر بدر کردن چنانچه نوشته در شرح گلستان نوشته اند۔

فصل نون مع قاف

نقاوه بالضم پاکیزگی از لطائف۔

نقبا بضم نون و فتح قاف و مد جمع نقیب

نقره پا نام طائریست که رنگ پای آن سفید باشد۔

نقد بمعنی بالفعل و فی الفور مستعمل۔

نقاب بکسر پرده که بر رخ آویزند یا بر چیز نفیس اندازند و بفتح نون بمعنی خطاست و بالفتح و تشدید قاف سوراخ کننده و نقب کننده از منتخب و صراح و مدار و مؤید و بهار عجم۔

نقطه انتخاب نقطه که بر حاشیه کتاب برای یادداشت محاذی بیت مطبوع و چیز پسندیده گذارند و باصطلاح صوفیه ذات بحت حق سبحانه تعالی۔

نقب بفتح اول و سکون ثانی سوراخ کردن دیوار و سوراخ بمعنی سرنگ نیز آید از بهار عجم و منتخب و صراح۔

نقمت بالکسر عقوبت و کینه و عذاب از لطائف و منتخب و قاموس۔

نقابت بکسر سرداری و بفتح ستودن از صراح

نقرات بالکسر نقرات سرود که آنرا می سرایند هندیان آنرا تک گویند بضم فوقانی و بعضی کرهی نامند۔

نقاوت بالفتح پاکیزگی از صراح

نقل روح عمل بعضی از اهل ریاضت که روح خود را بجسم دیگری برند بشرطیکه آن جسم از جان خالی باشد و این عمل را خلع بدن نیز گویند

نقّاد بالفتح و تشدید قاف بسیار سره کننده درم و دینار را از منتخب۔

نقد بالفتح آماده کردن و دادن و سره کردن درم و دینار از منتخب و صراح و بمعنی سیم و زر مسکوک گاهی مجازاً بمعنی ان فوت آید و بمعنی فی الحال و بمعنی پسر نیز آید۔

نقش نه باد در برهان نوشته که اسم بلا مسمی و آنچه قابل بودن نباشد کلام و در لطائف وغیره نوشته که نام بازی دوم از هفت بازی نرد چراکه هر نقش که در کعبتین افتد هنگام باختن یکی از آن زیاده بازند و در سراج اللغات نوشته که در بازی مذکور در هر نقش یک خال زیاده کرده اند و تحقیق این بیان لفظ خال بتفصیل مذکور شد همان اصح ست

نقار بکسر اول و رای مهمله کینه و عناد

نقیر اصل و حیت و چاک خرد که بر پشت تخم خرما باشد و بمعنی خسته خرما و رشته که در شگاف خرما باشد و ظرفی باشد از بیخ درخت که در آن شراب نگاه دارند و بمعنی نادان و بمعنی حقیر و نقیر و قطمیر از اندک چیز مراد دارند و گاهی بلحاظ نسبت اندکی و هیچی کنایه از ... شد از لطائف و منتخب و کشف و مدار و دیگر کتب و نزد فقیر نقیر و قطمیر کنایه از جزئیات مقدمات از مردم عوام که در شناس نباشد۔

نقر بالفتح کوفتن از لطائف و در منتخب بمعنی دانه چیدن مرغ و در صراح بمعنی دانه چیدن مرغ و کندن چوب و صور و دمیدن و عیب کردن۔

نقد برجا بکسر کنایه از زمین۔

باب الواو مع الطاء

باب الواو مع العین

نقطهٔ نوک قلم قطرهٔ کوچک مقدار نقطه که از نوک قلم بر کاغذ ریخته شود۔
نقوماجس بفتح نون و واو معروف و کسر جیم و سین مهمله نام پدر ارسطو و او استاد سکندر بود و شرح سکندرنامه خان آرزو۔
نقرس بالکسر و رای مهمله نیز بکسر نام درد که شدید باشد و خاص با نگشتان پای و شتالنگ پیدا میشود۔
نقش بالفتح جنسی از سرود قوالان که وضع کردهٔ خراسانیانست و بمعنی اوّل بازی نرد که بر وفق مراد آید و بمعنی لیاقت سزاواری چنانکه شاعری فرموده بیت
لباس زرکش شاهی چه نقشها دارد ٭ تن برهنهٔ ما نقش بوریا دارد ٭ از شرح دیوان خاقانی و مدار و تحفة السعادة۔
نقص بالفتح و صاد مهمله کمی و کم شدن و کم کردن و بالضم چنانچه مشهور شده خطاست از صراح و مزیل و منتخب و کشف و بهار عجم و میر نور الله در شرح گلستان نوشته که نقص بالفتح متعدی ست و نقصان لازم۔
نقض بالفتح شکستن از منتخب۔
نقیض در لغت معنی شکننده و باصطلاح منطق رفع شئ یعنی نفی وی چنانکه کل انسان حیوان لا بعض الانسان لیس بحیوان این هر دو قضیه باهم نقیض اند باعتبار نفی و اثبات اول صادق است و دیگر کاذب انکه میان نقیض و ضد فرق کرده اند نقیض آنکه جمع شود و نه مسعد نم چنانکه هست و نیست و حیات و ممات ضد آنکه جمع نشود و نه مر

معدوم گردند چنانکه سفید و سیاه ممکن نیست که جمع شود دیگر میتوانند که هر دو نباشند بلکه زرد باشد۔
نقط بضم نون و فتح قاف جمع نقطه۔
نقاط بکسر اول جمع نقطه و بضم نون محض خطاست چرا که وزن فعال بالضم از اوزان جمع نیست از کشف و بهار عجم و منتخب۔
نقع بالفتح غبار و گرد از شرح نصاب و صراح۔
نقوع بفتح آنچه از قسم ادویه میوه در آب ترکنند از کشف و منتخب و در بحر الجواهر آبیکه در آن ادویه ترکرده باشند۔
نقیق بانگ خوک و ماکیان از صراح۔
نقطهٔ شک نقطه که برای یادداشت مقام بر حاشیهٔ کتاب محاذی لفظ مشکوک گذارند و باصطلاح صوفیه این جهان ظاهری را گویند۔
نقرهٔ خنگ بی اضافت اسپ سفید که رنگ آن مانند سیم روشن باشد و لفظ خنگ در فارسی بمعنی مطلق سفید است چنانچه بت خنگ بمعنی بتی که سفید باشد از بهار عجم و چراغ هدایت۔
نقل بالفتح و سکون قاف از جائی بجائی بردن و از جائی بجائی رفتن از لطائف و منتخب و در بحر الجواهر و منتخب نوشته که آنچه بعد شراب از قسم ترش و نمکین و کباب و غیره خورند آنرا النقل بضم اول گویند و در قاموس و مزیل نوشته که بامعنی بفتح نون است صحیح و بضم نون چنانکه در عالم مشهور شده غلط است و در صراح نوشته که نقل بالفتح از جائی بجائی بردن و بضم با نقل علی الشراب

نقول بضمتین جمع نقل۔
نقطهٔ مقابل کنایه از همسر و گاهی کنایه از حریف باشد از بهار عجم۔
نقطهٔ موهوم بمعنی نقطه که آن قدر باریک باشد که وجود آنرا وهم تصور کند و نظاهر محسوس نباشد و بعضی آنرا جزو لا یتجزی و جوهر فرد نیز گویند از بهار عجم و دیگر۔
نقطه ریختن کنایه از فال زدن رمل از مصطلحات۔
نقش نو دن و آوردن از مصطلحات
نقش بد نشستن نقشیکه هر اد نه نشیند
نقش جهان باغیست در اصفهان
نقش بر آب کشیدن کنایه از کار عبث کردن و ارتکاب امر بی ثبات
نقطهٔ سهو نقطه که بسهو بر حرف غیر منقوط داده باشند و آن قابل حک باشد از بهار عجم
نقش قرینه مراد از نقش مقابل آن نقشیکه در مقابله نقش دیگر باشد هر دو باهم مطابق میباشد۔
نقاوه بضم نون برگزیده و خلاصه از صراح و منتخب و مزیل و بفتح خطاست
نقله بفتحات اول و دوم و سوم نقل کنندگان و این جمع ناقل است۔
نقره بالضم سیم گداخته و بمعنی جای که خصوصاً جای پس گردن انسان و منتهای موی سر و نام قریه است از صراح و غیره۔
نقطهٔ زره عبارت از سر میخ که در حلقه زره وصل میکنند تا سر حلقه کشاده نگردد۔
نقطه بالضم معروفست و در اصطلاح حکمت و هندسه بمعنی منتهای خط از منتخب
نقبه بضم و حرف سوم موحده خارش که آن مرض باشد از یبوست و غلبهٔ خون۔
نقیعه بالفتح و یای تحتانی و عین مهمله نام ضیافت قدوم سفر از شرح نصاب و صراح۔
نقی بفتح اول و کسر قاف و تشدید یا پاک و خالص و بکسر اول و سکون قاف مغز استخوان از منتخب و لطائف۔
نقصانی بمعنی نقصان درین لفظ یای تحتانی در آخر زائد است چنانچه در سلامتی و خلاصی و غیره و همچنین در شیدائی نیز زائد است از خیابان۔
نقش عروسی سرود که در هنگام شادی نکاح مخصوص است بهندی مهر گویند

فصل نون مع کاف

نکبا بالفتح و حرف ثالث بای موحده باد که از سه طرف وزد و آن بغایت بد خصوصاً در حق جهاز از منتخب و غیره و در شرح نصاب نوشته که نکبا بمعنی باد کج وزد یعنی از مشرق بوده از مغرب و نه از جنوب بوده و نه از شمال بلکه از یک گوشه از هر چهار گوشها میان این چهار طرف مذکوره وزد مثلاً از میان جنوب و مشرق یا از میان مغرب و شمال علی هذا القیاس۔
نگیسا بکسر نون و کاف فارسی یای

نهوبل و بسین مهمله نام مطربیکه ذکر خسرو پرویز بود از مدار و کشف و برهان و ابراهیمی و جهانگیری و مؤید و فقیر مؤلف گوید که اگرچه اهل لغت یای مجهول نوشته اند مگر هر گاه که معروف خوانده شود فصیح تر باید و مجهول را معروف خواندن جائز ست
نکبت بالفتح خواری و رنج و خشکی از قاموس و صراح و کشف مگر در منتخب و مدار و مؤید بالکسر
نکهت بفتح اول و سکون کاف عربی بوی خوش و بوی دهان از منتخب و صراح
نکهت فارسی محض غلط چراکه کاف فارسی در الفاظ عربی نمی آید و در آخر کلمه تای فوقانی ماقبل مفتوح در فارسی نمی آید مگر آنکه نوعی از تفرس گفته شود۔
نکات بکسر جمع نکته از منتخب و مدار و بهار عجم و مؤید و بضم مخفف غلط چراکه وزن فعال بضم از اوزان جمع نیست
نکایت بکسر اول و فتح موحده گزند رسانیدن از منتخب۔
نکت بضم اول و فتح کاف جمع نکته بفتح اول و سکون ثانی و بکسر زمین بسر انگشت از منتخب و صراح و [illegible]
نکث بکسر اول و سکون کاف و ثای مثلثه تاب باز کردن از رسن و شکستن عهد از منتخب و مجازا بمعنی مطلق شکستن و [illegible]
نگار بکسر نقش و بت که بعربی صنم گویند و بمعنی معشوق و محبوب و بمعنی نقش از حنا برد و پای معشوقان کنند از برهان و کشف۔
نگین سوار نگینه [illegible] که در انگشتری یا زیور دیگر نشانیده باشند و غیر نشانیده

رانگین یاده گویند از مصطلحات بهار عجم
نکر بالضم و بضمتین ناسپاسی و ناخوشی و شگفت و مجازا بمعنی عذاب از لطائف
نکس بالضم و بسین مهمله بازگشتن بیماری یعنی عود کردن مرض و بالفتح سرنگون کردن و نگونسار افتادن از لطائف و منتخب و صراح
نکوهش بکسر اول سرزنش و ملامت از کشف و مدار و رشیدی و جهانگیری مگر در سروری و برهان بفتح اول۔
نگین عاشق و معشوق و نگین مختلف الالوان که در یک خانه نشانیده باشند از بهار عجم۔
نگ بالفتح و کاف فارسی مخفف نگینه۔
نکال بفتح عقوبت و رنج از لطائف و منتخب و صراح و مدار۔
نکل بکسر نون و سکون کاف بند آهنی که بر پای مجرمان نهند از منتخب و شرح نصاب و صراح۔
نکول بضمتین از سوگند خوردن باز ایستادن و بددلی و اعراض از لطائف
نگون بکسر نون و ضم کاف فارسی خم شده از برهان و مؤید۔
نکوهیدن بکسر اول سرزنش و ملامت کردن از مدار و مؤید و رشیدی و جهانگیری و در برهان بفتح اول و بکسر اول نیز گفته
نگران بکسر نون و فتح کاف فارسی بیننده و منتظر از برهان۔
نگینه [illegible] آبگینه که پوشیده باشد یعنی هر کس آن را نداند و بمعنی لفظ [illegible] نیز آمده از منتخب و بهار عجم۔

نکره بفتح اول و کسر ثانی ناشناسی و ناشناختگی یعنی ضد معرفه از منتخب و کشف۔
نکوهیده بفتح اول ملامت کرده شده و بد و زشت از برهان و مؤید مگر در جهانگیری بکسر اول۔
نگار بسته بمعنی معشوق۔
نگار ارمنی مراد از شیرین که فرهاد بر وی عاشق بود۔

فصل نون مع میم

نما بفتح بالیدن و افزایش و بلند شدن از کشف و مؤید و منتخب و صراح۔
نموذج بفتحتین و ذال معجمه و جیم معرب نمونه از مؤید و از جای دیگر معلوم شده که معرب نموده است نه معرب نمونه فافهم و تامل۔
نمرود بالضم نام پادشاه کافر از مؤید۔
نمود و نمود هر دو لفظ بضمتین بمعنی لفظ اول مشهور ست و معنی لفظ دوم علامت و نشان چیزی یعنی ظاهری و رونق و خوبی ظاهری و بمعنی وجود نیز آمده
نمر بالفتح نون و کسر میم پلنگ که درنده مشهور ست از لطائف و شرح نصاب
نمیر بر وزن فقیر آب خوشگوار و شیرین از کشف و شرح نصاب۔
نماز بالفتح پرستش و خدمتگاری [illegible] از برهان و جهانگیری و کشف۔
نمش [illegible]
[illegible]

نغص بالفتح و صاد مهمله بوی چیزی از منتخب
نمط بفتحتین و طای مهمله فرش و بساط رنگین و بساط شطرنج و روش و دستور از مدار و منتخب و صراح و بمعنی پرده نیز آمده
نمارق بفتح اول و کسر رای مهمله جمع نمرقه که بمعنی مکتوب ست۔
نمارق جمع نمرقه که بمعنی بالش ست از منتخب۔
نمطهای تنگ پردهای دقیق از سروری از شرح سکندرنامه۔
نمل بفتح اول و سکون میم مور و نام مرضی که دانهای خرد بر اندام ظاهر شوند از منتخب
نموم بفتح اول و ضم ثانی بسیار غمازی کننده۔
نمام بالفتح و تشدید میم سخن چین و غماز و نام گیاهی خوشبو دار از منتخب و صراح۔
نمیم بفتح غماز۔
نمکین بفتحتین منسوب به نمک و بسکون میم در اصطلاح بمعنی سبزه آمده۔
[illegible]
[illegible]
نماز [illegible]
نمایان [illegible]

باب الواو مع القاف

نمو بضمتین و تشدید واو بالیدن و افزایش از منتخب و کشف و صراح و در فارسی بتخفیف هم آید
نمیقه بر وزن فعیله نوشته شده و مکتوب مشتق از نمق که بمعنی نوشتن ست از صراح
نموقی بضم حرف هر دو بالضم و رای مهمله بالشی کوچک از منتخب و در کشف بالفتح ـ
نموبه بضمتین نمودار کار از مدار و در جواهر الحروف نوشته که نموره در اصل نموده بود چون دال به نون بدل شود ـ
نماله بالفتح نوری چند صد قراوی بود که بتدریج بهم گشته بیکدیگر متصل شوند مائل بصفرت از کفایه منصوری ـ
نماره چادر سیاه نوری باشد شبیه نکالمس در وصل آن سرخ و سر آن سفید از کفایه منصوری
نماحی بالفتح و تشدید غمازی ـ

فصل نون مع نون

ننگ بفتح نون و کاف فارسی در فارسی بمعنی شرم و بالکسر در ترکی ترجمه لفظ را و برای اضافت نیز آید ـ
ننگین معیوب و زشت از لطائف ـ

فصل نون مع واو

نوا بالفتح مطلق آواز و نام مقامی از دوازده مقام موسیقی و بمعنی ساز و اسباب توانگری و لشکر و سپاه و لشکر و سپاس و فرزند و نبیره و پیشکش و نذرانه و بمعنی ساز گاری و قوت و خوراک و بمعنی گرفتار و قید و بعضی کسی دیگر برادر قید بفرستاد ـ
و نام ساز ... از ... مخفف نواله که بعربی ...

و رشیدی و بهار عجم و چراغ هدایت ـ
نوروز خارا بخای معجمه نام شعبه از مقام نوا از برهان ـ
نوش گیا گیاهی ست که دفع سموم کند
نواب بالفتح و تشدید واو بسیار نیابت کننده و بالضم و تشدید نیابت کنندگان جمع نائب ـ
نوائب بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست موحده مصیبتهای این جمع نائبه است از کشف ـ
نوروز عرب نام شعبه از بادی از مدار و بهار عجم و مؤید و چراغ هدایت ـ
نواسه بالفتح خسته خرما یعنی تخم خرما از منتخب
نواخت بمعنی موافق و مطابق و برازنده و لائق از مصطلحات ـ
نوابت بفتح اول و کسر بای موحده رستنیها و گیاهها ـ
نوبت بالفتح وقت چیزی و بمعنی مصیبت و کرت و مرتبه از منتخب و در برهان بمعنی نقاره و خیمه و پاس و محافظت ـ
نوشت اول بضم و ثانی ... بمعنی تیز و بودن ... از جهانگیری
نوافج بفتح اول و کسر فا و در آخر جیم جمع نافجه ست که بفتح فا ست معرب نافه ...
نوند بفتحتین و سکون نون ثانی بمعنی تیز رفتار از سروری و کشف ... و برهان ...
نوشاد بالفتح و شین معجمه شهر ... که بخوبان منسوب ست از جهانگیری ...
و برهان ... و در کشف بالضم ...

نوید بضم نون و کسر واو و یای مجهول خبر خوش از جهانگیری و برهان و لطائف و بهار عجم و مؤید بفتح نون و یای مجهول و نیز در مردم بفتحتین مشهور شده خطاست ـ
نورد بفتحتین پیچ و تاب و بساط و فرش و چوبی باشد جولاهه را هر قدر جامه که بافته میشود بر آن می پیچد و بمعنی برابر و جنگ و خصومت و بمعنی در خور و لائق و دامن پیراهن از برهان و جهانگیری و لطائف و در مؤید و مدار نوشته که نورد بمعنی پسندیده و جنگ و بساط و پیچیدن و جامه و کنج و گوشه و سوراخ و در بعض شروح سکندرنامه نوشته که نورد عبارت از سوراخ روباه چرا که آن هم پیچ در پیچ میباشد ـ
نوبر میوه نورس و دختر نارپستان ـ
نوز بالفتح بر وزن جوز و نور بمعنی شکوفه سفید و شکوفه زرد از بحر الجواهر و صراح و منتخب و کشف ـ
نوبهار نام آتشکده از برهان و در کشف نام بتخانه ـ
نوکر بضم نون و واو مجهول بمعنی چاکر از مؤید و کشف و برهان و بهار عجم و در رشیدی بفتح نوشته و گفته که ظاهر این لفظ ترکیست
نوش آذر نام آتشکده ـ
نوار بضم و فتح اول چیزی باشد بطور رسن که بدان پلنگ و پالکی بافند و بضم ... و بکسر اول خطاست از مدار و کشف ـ
نوشادر بالضم و واو مجهول و شین معجمه و ضم دال مهمله دوائیست مشهور ...

نوش بمعنی تریاق ست و آذر بمعنی آتش یعنی تریاق ست که از میان آتش هم میرسد از برهان و جهانگیری بفتح دال ـ
نوائر بفتح شعلهها این جمع نائره است که بمعنی شعله باشد ـ
نوذر بفتح اول و فتح ذال معجمه نام پسر منوچهر از جهانگیری ـ
نوشهر نام قصبه ایست نزدیک شروان
نونیاز عاشق نو و طفل نومشق ـ
نوز بالضم مخفف هنوز از برهان ـ
نوروز روز اول ماه فروردین که رسیدن آفتاب ست بنقطه اول حمل از برهان و مدار نام پرده حسینی ـ
نورس میوه نو رسیده و هر چیز تازه و نام کتابی ست بقوانین علم موسیقی به زبان هندی که سلطان ابراهیم عادل شاه ممدوح ظهوری تصنیف کرده و در هندی نورس حالت ست که بنای اشتغال هندی بر آن باشد اول سنگار بکسر سین مهمله و خفای نون باغنه و کاف فارسی و آن بیان آرایش و زیور و لباس معشوق ست دوم باس ... و طربست که بشنیدن ذکر محبوب حاصل شود سوم کرنا ... بفتح کاف عربی و ضم رای مهمله و نون بالف کشیده و آن حالت افسردگی غم ... که احتمال هلاک ارد چهارم ... بضم را و سکون دال و ... رای مهمله ... و آن حالت خشم ...

موحده و یای معروف و آن حالت بشجاعت و زورمندی باشد ششم بجی رس بفتح بای موحده مخلوط التلفظ بها و سکون تحتانی مجموع بروزن نی و آن حالت خوف و هیبت باشد هفتم بی بهتش رس بکسر بای موحده و یای معروف و فتح موحده مخلوط التلفظ بها و سکون تای فوقانی و سین مهمله حالت استکراه از خباثت و نجاستها باشد هشتم او بهت رس بفتح الف و سکون دال و ضم بای موحده مخلوط التلفظ بها و سکون تای فوقانی حالت استعجاب که بدین اشیای عجیب حاصل شود نهم سانت رس بسین مهمله بالف کشیده و نون و تای فوقانی هر دو ساکن بروزن کاریان وحدانیت ذات حق تعالی و حقائق فقر و تجرد باشد۔

نوامیس جمع ناموس۔

نوش بواو مجهول شیرین و گوارا و آب حیات و بمعنی زندگی و فاوزهر تریاق و شهد از لطائف و برهان و شرحی و کشف۔

نوط بالفتح آویختن از منتخب۔

نوخط چیز نو بروی کار آمده و بمعنی معشوق خط نو دمیده از مصطلحات و غیره۔

نوع بالفتح گونه و قسم و اهل منطق کلی را گویند که بر ذاتهای که حقیقت آن یکی باشد واقع شود چنانکه انسان که بر زید و عمرو و خالد اطلاق کنند و فرس که بر فرسها و میتوان گفت و بقر که بر بقرها اطلاق کنند۔

نوفاغ بالضم و فا و غین معجمه نام شهریست از برهان۔

نوروز بزرگ نام نغمهٔ از موسیقی از برهان

نول بالفتح و سکون واو در عربی عطا و بخشش و در فارسی بضم نون و واو مجهول منقار مرغان و نایژه مشربه و کوزه از لطائف و برهان

نوع سافل نوعی را گویند که تحت جمیع انواع باشد و تحت آن نوع دیگر نباشد اگرچه صنف و اشخاص باشند چنانچه انسان نوع سافل گویند که تحت حیوان و جسم نامی و جسم مطلق است که هر یکی ازینها نوع اضافی اند و مندرج اند تحت جوهر که جوهر را جنس عالی گویند۔

نواخل بفتح اول و کسر خای معجمه جمع نخل خلاف قیاس۔

نوال بفتح عطا و بخشش از صراح۔

نون والقلم کنایه از دنیا چراکه دوات و قلم از نوشتن و خواندن همه از لوازم دنیا و نام نیا و نام سورهٔ در سیپارهٔ بیست و نهم

نوم بالفتح خواب از صراح۔

نواختن بمراد رساندن و نوازش کردن و بمعنی سرائیدن و از ساز و نقاره آواز بر آوردن از برهان و زبدة الفوائد و باصطلاح کشتی گیران زمین دادن حریف را نواختن گویند از شرح گل کشتی۔

نوان بفتح خرامان و بمعنی جنبان و لرزان و کوز و خمیده و دوتا و کهنه و لاغر و آگاه و هوشیار از برهان۔

نون مخفف کنون و تنهٔ درخت و در عربی بمعنی ماهی و شمشیر و نام شهری و بمعنی دوات و سیاهی دوات و بمعنی شب و چاه زنخدان و حرف نون بحساب جمل یعنی ابجد پنجاه عدد دارد از لطائف و صراح و کشف و برهان و بیاض و جهانگیری و نیز حرف نون برای افادهٔ چند معنی آید اول معنی نفی کند چون نکرد و نگفت دوم بمعنی تردید کلیم گوید رباعی

اسپت که حنا زیب فزای تن او است
کوهی ست که لاله زار در دامن او ست
نی نی غلطم که آسمان دگر ست
از رنگ حنا شفق به پیراهن او ست

سوم نون مصدر چنانچه در لفظ کردن و گفتن چهارم نون ربط که افادهٔ حکم کند چون نا خوش بمعنی خوش است و دبیرن بمعنی دبیر است پنجم زائد چون پادزهر و پازهر و دامن ششم نون استفهام چنانچه سعدی گوید بیت

نه ما را در جهان عهد و وفا بود
جفا کردی و بد عهدی نمودی

هفتم نون نسبت چنانچه رمن منسوب به رم و برخن منسوب به برخ و گاهی بمیم بدل شود چون بان و بام بمعنی پشت سقف خانه و بلام بدل شود چون نیلوفر و لیلوفر و چنبه و چندل که صندل معرب آنست و بها چون مرزن و مرزه بمعنی موش۔

نوشیروان بضم نون و واو مجهول و کسر شین معجمه و یای معروف بمعنی شیرین جان نام پادشاه چون کمال عادل و خوشخو بود باین لقب ملقب شد از مدار و کشف و برهان و مؤید و در شرح معشر چنین نوشته که نوشیروان مرکب است از لفظ نو بالفتح که ترجمهٔ جدید است و شیر بمعنی اسد و لفظ وان حرف تشبیه یعنی مانند شیر نو ای شیر جوان۔

نوئین بضم نون و واو مجهول بروزن روئین در اصل دارا و امرا گویند و ترکان سلاطین را باین لفظ خطاب کنند و بمعنی امیر اعظم از برهان و کشف و مؤید و در رشیدی ضبط حرکت نکرده و بمعنی پادشاه زاده و امیر اعظم نوشته و در بهار عجم نوئین بفتح نون بروزن پروین مخفف نوآئین است مرکب از لفظ نو بمعنی تازه و لفظ آئین بمعنی رسم و آرایش اگرچه نوئین لفظ آئین را بمعنی آرایش گیرند نوئین بمعنی شخصی باشد که بطرز تازه با آرایش جلوه گر شده باشد و بمناسبت خوبی آن اطلاق این لفظ بر داماد و امیر کنند و اگر لفظ آئین را بمعنی رسم منظور دارند نوآئین بمعنی پادشاهی یا امیری باشد که رسمهای نو ایجاد کند۔

نوبر کردن میوهٔ تازه که اول بار در آن فصل خوردن یا چیدن۔

نوربان بالفتح و رای مهمله بفتح چیزی را گویند که کسی از جای فرستد و تحفه و سوغات و مژده و عطا و صله شعر از برهان و کشف و سروری۔

نوآئین زیبا و آراسته از برهان۔

نوشتن بکسر نون کتابت کردن و نوشتن را بمعنی پیچیدن و نوردیدن از برهان

باب الواو مع اللام

و مدار و در جهانگیری بفتح اول و کسر ثانی بمعنی کتابت و بمعنی پیچیدن و نوردیدن۔

نوشین شیرین منسوب بنوش که بمعنی شهد باشد از برهان۔

نوازان بفتح و زای معجمه نام پرده از موسیقی از شرح قران السعدین۔

نوشدارو تریاق و شراب پازهر از برهان آنچه در کتب طب مسطور است نوشدارو معجونیست شیرین مزه مفرح قلب مقوی معده و دماغ و کسیست که دفع جمیع الالام و جراحتها کند۔

نواخانه زندان از سروری و برهان۔

نوباوه بالفتح و ثالثه بای موحده در جهانگیری نوشته معنی میوه و بمعنی میوه که اول رسیده باشد یعنی میوه تازه و نو رسیده و بمعنی مطلق تازه نیز می آید از کشف و رشیدی و سروری و بهار عجم و چراغ هدایت و جهانگیری و در لسان الشعرا و برهان بمعنی تحفه و یکی از ثقات در شرح بوستان نوشته که نوباوه بمعنی آنچه که باغبانان از گل و میوه و تره ها سبدی بطریق مطبوع هم چیده بخدمت ملوک و امرا برند۔

نوره بالفتح آهک یعنی چونه قلعی و مشهور بالضم ست از منتخب و در مصطلحات نوشته که نوره بضم اول و فتح دوم چیز بسیسه که برای دور کردن موی بدن بکار برند و آن آهک و زرنیخ بهم سائیده است و در برهان باین معنی بضم اول و سکون ثانی است

نوای فاخته نوعی از مقید[?] با موسیقیان که آنرا سور فاخته نیز گویند

نواله بکسر معروف ست از مؤید و کشف و در برهان بفتح۔

نوشابه بضم نون و واو مجهول نام ملکه که پادشاه ملک بردع بود با سکندر ملاقات کرد از جهانگیری۔

نوشته بکسر متن کتابت کرده شده از مؤید۔

نوکیسه نو دولت از چراغ هدایت۔

نوشه بالفتح پادشاه نوجوان و نوداماد را نیز گویند و بالضم و واو مجهول بمعنی خوش و خرم از برهان۔

نوبرده بفتح موحده غلام نو خریده و برده بالفتح در ترکی غلام را گویند

نوحه بالفتح و حای مهمله گریه کردن با آواز و بیان مصیبت۔

نوچه بالفتح و جیم فارسی جوان نو خاسته از چراغ هدایت۔

نوبهاری نام نوائی از موسیقی بدار و مؤید

نوی بفتح اول و کسر واو تازگی و بضم نون و کسر واو و قران مجید و در عربی بفتح نون و در آخر الف مقصوره بمعنی تخم خرما و غیر آن از منتخب و برهان و لطائف۔

نوادی بفتح نون و کسر دال مهمله بهلو شارح دیوان حافظ نوشته که لفظ ترکی ست بمعنی ندیدی۔

نوروزی تحفه که بروز نوروز بخدمت شاه برند از شروح۔

نوبتی نقارچی و پاسبان و خیمه بزرگ و اسپ کوتل از برهان و بهار عجم۔

نوری بواو معروف طوطی سفید از

چراغ هدایت و در مصطلحات نوشته که نوری جانوریست قرمز رنگ براق که تمام تنش چون منقار طوطی سرخ باشد لیکن مرادف طوطی ست و نیز قسمی ست از زرد آلو۔

نوخوانی سرود سرائیدن و در مصطلحات نوشته که نوا مقامی ست از شرح و نوخوانی بمجاز سخن خوب و خوش را گویند و آنچه بطریق طنز و استهزا گفته شود۔

نورانی بالضم روشن منسوب بنور الف و نون زائده است چنانچه حقانی و ربانی و بالفتح منسوب بنور که بفتح اول بمعنی شگوفه است۔

نواصی جمع ناصیه که بمعنی پیشانی است

نواحی بکسر حای مهمله کنارهای ملک و این جمع ناحیه است۔

نواهی جمع نهی یعنی آنچه که در شرع ممنوع باشد

فصل نون مع ها

نها بضم عقلها۔

نهیب بکسر و یای مجهول ماله نهاب است که لفظ عربی باشد بمعنی هیبت و ترس و بیم و عظمت و آواز مهیب و غارت و بفتح اول بر وزن نقیب بمعنی غارتگر از مدار و صراح و مؤید و کشف و منتخب و جهانگیری۔

نهاب بکسر اول غارت کردن و جمع نهب از منتخب

نهب بالفتح غنیمت و غارت از صراح و منتخب و

نهوکت بفتحتین فرسودگی و لاغری از صراح و منتخب۔

نهمت بالفتح همت بستن و قصد و اراده کردن بر چیزی و حریص شدن و بمعنی مراد از لطائف و کشف و صراح و منتخب و مدار و مؤید۔

نهضت بالضم و ضاد معجمه از منتخب و کشف بمعنی برخاستن و قصد کردن لیکن بمعنی کوچ مستعمل میشود۔

نهفت بکسر اول و ضم ثانی پنهان و نام شعبه موسیقی از مقام بزرگ از برهان و رشیدی۔

نهج بالفتح راه راست و راه پیدا و راه گشاده از منتخب و صراح و کشف و کنز و بهار و نیز صاحب بهار عجم نوشته که فارسیان بفتحتین نیز استعمال کرده اند چنانچه درویش واله هروی راست بیت

هر کسی بر نهجی رفت ره آسایش ٭ غنچه از راه دل تنگ و گل از روی گشاده

نهاد بکسر بنیاد و خلقت از برهان۔

نهاوند بضم اول نام شهر از عراق عجم و نام پرده از موسیقی که به عجم سنت سرا و نهاوند بضم نون اصلش نوح آوند بوده حای حطی را بهای هوز بدل کردند و واو بجهت تخفیف حذف نمودند و لفظ آوند کلمه نسبت چون شهر مذکور را بنا کرده نوح علیه السلام است لهذا نهاوند گویند یعنی منسوب به نوح و در اشارات بضم نون و قاموس و لب الالباب متفق اند و در مدار و برهان بکسر نون و در رشیدی نهاوند بکسر اول در اصل نه آوند بوده یعنی شهرستان چه نه بکسر بمعنی شهر و آوند بمعنی ظرف چون آن شهر عظیم بوده بدین جهت آنرا آوند شهرها نام کردند۔

نهار بفتح اول چیزیکه از بامداد و چیزی نخورده باشد در اصل ناهار بوده آنرا بمعنی خورش ست و در عربی بمعنی روز از برهان

نهی منکر بضم میم و فتح کاف عربی باز داشتن و منع کردن از ممنوعات شرعیه۔
نهاز بکسر اول و زای معجمه بزکاده که گله را بار ور گرداند از شرح نصاب و در برهان نوشته که نهاز بضم اول گوسپند نر که پیش رو گله بود۔
نهشتن بالفتح گزیدن مار و سنگ و غیره و بدندان پیش گرفتن از منتخب و صراح۔
نهوض بضمتین و ضاد معجمه کوچ کردن و آماده شدن و حرکت کردن و برخاستن از صراح و غیر آن۔
نه عرض بدانکه موجود منقسم ست بدو قسم یکی واجب الوجود دوم ممکن الوجود پس واجب الوجود واجب بالذات ست که وجود ضروری باشد باعتبار ذات و آن حق سبحانه تعالی ست که بسیط محض ست و مرکب از جنس و فصل نیست و ممکن الوجود آنکه وجود ضروری نبود و نه عدم آن ضروری باشد و آن مخلوقات ست بدانکه ممکن الوجود بر دو قسم یکی جوهر و آن عبارتست از ممکنی که قائم بذات خود باشد یعنی محتاج محل نباشد بخلاف عرض و آن افراد جوهر پنج ست یکی جسم و آن عبارتست از چیزیکه قابل ابعاد ثلثه بود و ابعاد ثلثه طول و عرض و عمق باشد دوم هیولی سوم صورت چهارم نفس ناطقه پنجم عقل که بلسان شرع آن را ملک گویند یعنی فرشته و آن نزد حکمای مشائین منحصر اند در ده که آن را عقول عشره گویند و نزد اشراقیه و متکلمین غیر محصور اند و قسم دوم ممکن الوجود عرض ست و آن نه است اول کیفیت و آن باعتبار ذات خود نه مقتضی قسمت بود و نه مقتضی عدم قسمت اگرچه بتابعیت محل خود قسمت یا عدم قسمت قبول کند چنانچه سواد و بیاض و حرارت و برودت و غیر آن که بجسم عارض شوند منقسم گردند و چون بنقطه عارض شوند اصلاً منقسم نگردند و این کیفیت دو قسم ست یکی کیفیت جسمانی چنانکه بیان کردیم و دیگر کیفیت نفسانی که بنفس ناطقه عارض شود چنانکه علم و جهل و جود و بخل و غیر آن دوم کم و آن عرضی ست که تعقلش موقوف بر تعقل غیر نبود و باعتبار ذات خود قابل قسمت باشد و آن دو قسم ست منفصل که در وی اجزای متمایز الوجود بالفعل موجود باشند چون عدد که مرکب از احاد و آن احاد در وی جدا جدا موجود باشند و متصل که قابل تقسیم بود لیکن اجزای متمایز الوجود در وی بالفعل موجود نباشد چنانکه امتداد چیزی که چند گز باشد سوم این و آن هیئتی ست که عارض شود جسم را بسبب بودن آن در مکان چهارم متی و آن هیئتی ست که عارض شود جسم را بسبب بودن آن در زمان پنجم اضافت و آن عبارتست از نسبتی در میان دو چیز چنانچه وحدت ابوت نسبتیست میان اب و ابن ششم وضع و آن عبارتست از هیئتی که حاصل میشود در چیزی باعتبار نسبت جزوی او بسوی جزو دیگر و باعتبار نسبت اجزای او بسوی امور خارجیه چنانکه هیئت قیام و قعود و استلقا که نسبت بزمین ملحوق کردن ست هفتم فعل و آن هیئتی ست غیر قار که حاصل شود در فاعل بطریق تجدد بسبب تاثیر کردن وی در منفعل چنانکه هیئتی که حاصل میشود در اره کش بوقت اره کشی هشتم انفعال و آن هیئتی غیر قار که حاصل شود در منفعل بطریق تجدد بسبب تاثیر کردن فاعل بران بطریق مذکور چون هیئتی که حاصل میشود در چوب وقت اره کشی بسبب قبول کردن وی تراره کشی نهم ملک بکسر میم که آن را جده نیز گویند بکسر جیم و فتح دال مهمله مخففه و آن هیئتی ست که حاصل شود در جسم بسبب احاطه کردن امور خارجیه که انتقال کند بانتقال جسم از مکانی برابرست که احاطه جمیع اجزای جسم کند یا بعض اجزای او را چون هیئتیکه حاصل شود آدمی را از بر قع پوشیدن یا از جبه یا ازکلاه پوشیدن یا عمامه بستن ازین بیت هر یکی جامع یک جوهر و نه عرض ست که نشته میشود۔ بیت مردی بلکم دراز نیکو در شهر خویش امروز باجبه استاده نشسته بهر خوش بیتی ضرورت پیری عاشق دل شکسته بسیه کرده جامه جمع نشسته

نهیق بالفتح بانگ خر از منتخب و شرح نصاب۔
[illegible] بالفتح جانور آبی معروف از برهان۔
نهال بکسر درخت موزون نو رسته و بمعنی کاسه نیز آمده و بمعنی بستر و توشک هم آمده است و بمعنی نشکار نیز از برهان و بهار عجم۔
نهال ساختن بمعنی کاشتن۔
نهالین توشک و بمعنی لحاف نیز آمده۔
[illegible] بضمتین و سکون نون و فتح دو جهد سر ریسمان دیگ از برهان و جهانگیری و رشیدی و در سروری بفتح اول و ضم ثانی۔
نهفتن بکسر نون و ضم ثانی بمعنی معروف است از رشیدی و مؤید و برهان و در مؤید بضمتین و در جهانگیری بکسر اولین۔
نهانخانه تهخانه از برهان۔
نه بالفتح در ترکی بمعنی باکه ترجمه حرف نفیست۔
نهیه بضم نون و سکون ها و فتح تحتانی خرد و عقل از شرح نصاب و صراح۔
نه سیزده بضم نون و سکون ها نوعی از قمار که بهندی آن را نو تیرهی گویند۔
نهبر بالضم و حرف سوم بای موحده غارت از لطائف و در منتخب بانگ کردن۔
نهی بالفتح و سکون ها باز داشتن و منع کردن و بضم نون و فتح ها و در آخر الف مقصوره بشکل یا عقلها و خردها و این جمع نهیه است از صراح و لطائف و منتخب۔
نهاری کنایه از طعام صبح و معروف نوعی از شوربای گوشت که بوقت صبح خورند۔

فصل نون مع یای تحتانی

نیا بکسر جد یعنی پدر پدر و بمعنی پدر مادر نیز آمده و بمعنی برادر مادر که بهندی ماموں گویند و بمعنی قدر و عظمت از برهان و رشیدی و لطائف و کشف مدار و زفان گویا۔
نیاب بکسر اول و در آخر موحده دندانها که در میان ثنایا و [illegible] سیاه دندان شیرین واقع شده اند و این جمع ناب ست چنانچه در بهار عجم دارد از لطائف و غیر آن۔
نیرنجات بالفتح و رای مهمله مفتوح و سکون نون و جیم عربی سحرها و افسونها

واین معرب نیرنگست بعد تعریب بالف و تا جمع کرده شده از لطائف و بهار عجم و کشف

نیابت بکسر بجای کسی ایستادن از کشف و منتخب۔

نیارست بفتح نون یعنی نتوانست از جهانگیری

نی بست حرف سوم بای موحده مفتوح بهندی چهپیر۔

نیم بست مسند کوچک از مدار و بهار عجم

نیمراست پرده موسیقی از بهار عجم۔

نیت بالکسر و یای مشدد عزم و اراده و در فارسی بتخفیف هم آمده۔

نیم سفت کنایه از ناتمام از برهان۔

نیرنج بالفتح معرب نیرنگ۔

نیم تاج نوعی از تاج ست که از دیبا بافند و بجواهر مرصع کنند از مصطلحات۔

نیم رخ تصویر یک چشمی چرا که آن نصف چهره دارد۔

نیلیه کبود و قسمی ست از رنگ اسپان۔

نیر بالفتح و تشدید تحتانی مکسور صیغه مبالغه است یعنی بسیار نور کننده بمناسبت کثرت نور آفتاب را گویند و گاهی نیر اصغر ماه را نامند از کشف و مدار و بکسر نون و یای معروف چوبیست که بر گردن گاو نهند از شرح نصاب۔

نیلوفر دو قسم باشد آفتابی و ماهتابی آفتابی سرخ باشد بوقت طلوع آفتاب شگفته میشود بهندی آنرا کول گویند و دیگر ماهتابی آن و نوع ست یکی سفید محض دیگر سفید مایل بکبودی این هر دو بوقت

شام شگفته میشود و در اداویه یونانیان همین بکار برند و خان آرزو در چراغ هدایت نوشته که نیلوفر سوای گل معروف که در آب روید گلیست دیگر که بیاره آن بر درخت دیگر به پیچد و آن نیلی باشد قاسم کون آبادی در شاهنامه اسمعیل صفوی گوید بیت سپر محکم و نیکبختان چو نیلوفر که بپیچد بر درختان و در رساله معربات نوشته که نیلوفر معرب نیلوپل ست۔

نی عسکر مراد از قلم چرا که قلم عسکر که موضعیست از اهواز خوب میباشد از شرح خاقانی

نیشاپور بالفتح نام شهریست در خراسان که معدن فیروزه در حد و آنست و نام شعبه از موسیقی از برهان و در کشف بالکسر و در رشیدی و غیره نوشته که در اصل نه شاپور بود یعنی شهر شاپور چرا که در فارسی قدیم نه بالکسر شهر را گویند های هوز بیای تحتانی بدل شده۔

نیک محضر یعنی نیک حضرست یعنی حضور کما فی الصراح یعنی کسیکه او نیک حضور باشد از خیابان۔

نیم کار صنعت گری را گویند که بر صنعت او دیگران کار کنند و آنچه اجرت یابد بمالک دست افراز حصه دهد۔

نیمبر فتحی ست از کشتی از چراغ هدایت۔

نیمروز ولایت سیستان در عجائب البلدان مرقوم ست که حضرت سلیمان علیه السلام در آنجا رسیدند یعنی دیدند

پر از آب دیوان را فرمود تا خاک پر کنند دیوان در نیم روز خاک پر کردند لهذا نیمروز موسوم شد از رشیدی و برهان و در بعضی شروح چنین دیده شده که چون خسرو چنین بآنجا رسید آنرا بوقت نیمروز لشکرگاه کرد از ان روز بدین اسم موسوم شد و بعضی گویند آن ملک را رستم در وقت نیمروز فتح کرده بود و نام پرده از موسیقی۔

نیاز بکسر حاجت از رشیدی و جهانگیری

نیریز بالکسر و سر دو یای مجهول و در آخر زای معجمه نام شعبه از پرده صفاهان و نام دهی از فارس از رشیدی و مدار و برهان و مؤید

نیایش بکسر اول زاری و ستایش و تحسین و دعا و آفرین از مدار و مؤید و زفان گویا از برهان و بعضی از محققین نوشته اند که نیایش در اصل نیازش بود بزای معجمه بیای تحتانی تبدیل یافته و این تبدیل در جواهر الحروف نیز نوشته است

نیوش بکسر اول و واو مجهول صیغه امر ست بمعنی بشنو اگر با اسم مرکب شود بمعنی اسم فاعل آید

نیش سوای معنی معروف بمعنی دندان و بیاز و گدار که دو جانب دهان سباع و خوک باشد و نیز نام

نیاق بکسر نون جمع ناقه۔

نیاک بفتح اول و سکون ثانی جاع و نام حقیقی جاع در عربی همین ست و دیگر اسما مشهوره مجاز ست بکسر اول و یای مجهول

و در فارسی مرادف خوب یعنی بسیار نیز آمده۔

نیرنگ بالکسر و یای معروف مکر و فریب و طلسم و سحر و افسون و مجازاً بمعنی عجایبات نیز آید و بمعنی نقشه و تصویر که بر کاغذ

طرح کنند از بهار عجم و جهانگیری و کشف و مؤید و مدار بفتح و در برهان بکسر و بالفتح

نیم لنگ بالکسر و لام مکسور و کاف فارسی قربان کمان از بهار عجم و برهان و ابراهیمی۔

نیم رنگ رنگ باخته و ناقص و ناتمام از شرح الشعرا۔

نیلک نوعی از جامه ابریشمی۔

نیل بالفتح بر وزن سیل یعنی یافتن از کشف و لطائف و صراح و منتخب۔

نیال نام پادشاه و نام غلام سلطان سنجر

نیم لال کنایه از لب معشوق از برهان

نیام بکسر نون جمع نوم که بمعنی خواب باشد چنانچه صیام جمع صوم و هم جمع نائم که بمعنی خفته باشد چنانچه تجار بکسر جمع تاجر و در فارسی معنی غلاف کارد و شمشیر۔

نیر اعظم عبارت از آفتاب۔

نیلم بکسر نون و فتح لام جوهریست قیمتی نیلگون و نیلوفر نام سیه پوشان نام گل نیلوفر را از جهت سیه رنگی بر شمرده اند از مصطلحات

نیاگان بکسر نون و کاف فارسی اجداد و این جمع نیاست خلاف قیاس چرا که کاف فارسی در جمع بدل از های مختفی می آید و حال آنکه درینجا نیست از لطائف و رشیدی۔

نیرین بفتح نون و تشدید یای مکسور و فتح رای مهمله تثنیه نیر مراد از آفتاب و ماه۔

نیران بالکسر و یای معروف جمع نار که بمعنی آتش ست چنانچه تیجان جمع تاج از شرح مقامات حریری۔

نیوشیدن بکسر اول و یای مجهول

بمعنی شنیدن از برهان۔

نیدلان بفتح نون و ضم دال مهمله بروزن مردمان سنگینی و گرانی که در خواب بر مردم افتد یا صورتی مهیب در خواب نماید و آدمی از دیدن آن می ترسد بعربی کابوس گویند از جهانگیری و برهان و رشیدی بضم دال و در منتخب و صراح بضم و بفتح دال و این لفظ عربیست که در جهانگیری و رشیدی آورده اند۔

نی انبان نام سازیکه از نی و چرم سازند از بهار عجم و لطائف۔

نیسان بالفتح و سین مهمله نام ماه هفتم از ماههای سریانی و آن مدت ماندن آفتاب در برج حمل از قطرات باران این ماه در صدف مروارید پیدا شود و باران این ماه را نیز مجازاً نیسان گویند از برهان و شرح نصاب۔

نیلین بفتح نون و کسر یای تحتانی اول و سکون یای دوم منسوب به نی یا و نون برای نسبت است چنانکه در نیلین زرین و خانه نیلین را بهندی چهپر گویند که در هندوستان رواج دارد از خیابان۔

نیمجان۔ عاشق۔

نیمته کردن از کار کسی فرو انداختن از مصطلحات۔

نیل کشیدن داغ گذاشتن۔

نیل بر زبان رفتن کنایه از شهرت امر غیر ممکن چراکه چون نیل سیاه شود امر دراز کار را شهرت دهند و این مثل مشهور است در ایران و هند از مصطلحات۔

نیم کاسه در زیر کاسه داشتن کنایه از مکر و حیله از مصطلحات۔

نیکی کردن و در آب انداختن بے توقع عوض نیکی کردن۔

نی در ناخن کردن نوعی از تعذیب است۔

نیو بالکسر بیای مجهول و واو زور و قوت از مدار و برهان و کشف و مؤید و منتخب و در جهانگیری بیای معروف و مؤلف گوید ظاهر اینست که یا و واو هر دو معروف خوانده شود و فصحای ایران معروف است که در اکثر جا بلکه همه جا مجهول را معروف میخوانند۔

نیم کله بکاف عربی نیم ساخته و ناتمام۔

نیمکاره ناکام و نیم ساخته و ناقص از برهان۔

نیمه بالکسر و یای معروف نصف و بمعنی طرف و جانب۔

نیم خایه کنایه از خایه عنبار آنکه کروی و شکل مستوی نیم خایه نظر می آید و نیم از

حباب زمین مخفی می ماند۔

نیشه بالفتح نی کوچک میان تهی با چند سوراخ در اصل نیچه بود جیم فارسی با شین معجمه بدل کردند و آنرا شبابان نیز از ند۔

نیلم جانوریست صحرائی کلان تر از گوزن که آنرا نیله گاو نیز گویند۔

نیفه بکسر و یای مجهول و فا بندکش ازار که معروفست و بمعنی پوستین و بمعنی نیچه از لطائف و خان آرزو در شرح سکندرنامه نوشته که نیفه بمعنی پوستینی که از پوست حوالی ناف روباه سازند و آن بغایت نرم و لطیف باشد و در برهان نیفه بمعنی پوستینی که از پوست شکم روباه سازند و بمعنی نیچه نیز آمده مؤلف گوید که نیفه بمعنی بندکش از ازار نافه باشد یعنی چیزیکه نسبت بناف دارد چه حرف با در نافه برای نسبت است بهمین جهت نافه مشک را نافه گویند که از ناف آهوی بر آید و هارا نسبت بسیار آید چنانچه دسته و دنبه منسوب بدست و دم۔

نیزه بالفتح ترجمه رمح از بهار عجم و بالکسر شهرت دارد مؤلف گوید که در اصل بمعنی نی کوچک است چراکه مرکب است از لفظ نی

بالفتح که معروف باشد و لفظ یزه که برای تصغیر آید چنانکه در مشکیزه و نای بیزه لیزان لفظ نیزه یک یا بجهت تخفیف حذف کرده اند۔

نی بالفتح معروفست۔ بالکسر و یای مجهول کلمه ایست که برای نفی آید از برهان و بهار عجم۔ و بکسر نون و تشدید تحتانی و لهذی بمعنی خام چنانچه گوشت خام و هر چیز ناپخته۔ و بکسر اول و یای معروف در ترکی بمعنی لفظ ار که علامت مفعول باشد بمعنی عدلی از منتخب و شرح نصاب۔

نیزه خطی بفتح اول یا بکسر اول علی اختلاف القولین و فتح خای معجمه و تشدید طا بمعنی نیزه که بسیار راست باشد منقول از جدول کتاب از برهان و بهار عجم و در مصطلحات نیزه خطی بکسر خای معجمه و تشدید طای مهمله بمعنی نیزه که منسوب بخط است و خط نام موضعی ست بر یا مه که در اینجا نیزه خوب پیدا میشود و بعضی گویند که در اینجا از جای دیگر آورده میفروشند۔

نیم آدمی کنایه از مطلق زن بر اکه دو زن را در گواهی بمنزله یک مرد داشته و در دیوان خاقانی کنایه از والده خاقانی است از شرح۔

باب واو

مع الواو مع الالف

فصل واو مع الالف

وا بمعنی گشاده و کشاده و جدا از برهان و اشارت از واویلا۔

والا بمعنی از جا و بلندی و بمعنی باریک و بمعنی بزرگ قدر منقول از کشف المعانی۔

واویلا بمعنی افسوس و چه لفظ واکلمه ندبه است و ندبه بالضم بمعنی نوحه و ماتم و ویل بمعنی افسوس خوانده و در آخر الف برای مد صوت که در حالت ندبه در آخر الفاظ پیدا می کنند۔

واهی الغرا بالفتح بمعنی معالیست آو نیز است از لطائف۔

واجب دائم و همیشه و بمعنی لازم و سزاوار شونده و باصطلاح حکما آنکه در وجود و بقای خود محتاج غیر نباشد و آن حق تعالی است

واهب بکسر های موحده بخشنده۔

واقعه طلب مفسد و جنگجو.

والی عقرب کنایه از ستارهٔ مریخ چراکه برج عقرب خانهٔ مریخ ست۔

وافی الحسب بفتح حای مهمله و فتح سین مهمله و بسکون سین نیز کسیکه در شرف مال و دین و علم و دیگر کمالات کامل باشد۔

واضع چار کتاب حق تعالی که توریت بر موسی علیه السلام و زبور بر داود علیه السلام و انجیل بر عیسی علیه السلام و قرآن بر محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم نازل ساخت

واخواست محاسبه و مطالبه باز خواست

وارث میراث گیرنده۔

واضح روشن و هویدا و بمعنی درخشان و تابان از شرح نصاب۔

واسطة العقد بکسر سین مهمله و ضم تای فوقانی و کسر عین مهمله و سکون قاف گوهر کلان بیش قیمت که در وسط عقد یعنی گوهرهای گلوبند و حمائل باشد و انچه بمعنی امام تسبیح شهرت گرفته خطاست۔

وارد در آینده و بمعنی قاصد و پیک از شرح نصاب و غیره۔

وان یکاد اشارتست بتمام آیتکه برای دفع چشم زخم خوانند و آن اینست و إِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ۔۔

واقه بکسر قاف هیولی پیش پیش رونده و آنکه بر مرکب نجیب سوار شود از منتخب۔

واجب الوجود آنکه ذاتش مقتضی وجود او باشد چنانچه ذات باری تعالی که ذات او در وجود محتاج غیر نیست۔

وامانده بسکون نون با غنه بمعنی افتاده قیام و باقی ماندن از شرح سکندر نامه۔

وار بمعنی مانند و لائق و طرز و روش و دستور و کلمهٔ نسبت چون سوگوار و تصفیه دار

واشر بکسر شین معجمه نام شهر۔

واگیر بکاف فارسی نشست پهلوانان را که یک پای دست بر دیوار نهاده بجانب همان دست بر سینه زور کنند تا سینه برآمده و پهن شود از چراغ هدایت۔

واسط بکسر سین مهمله نام شهریست در عراق عرب و واسط ازان نام کردند که میان بغداد و بصره واقع ست و در بیشه زمین آن قلم خوب بهم میرسد و سوای این چهار قریهٔ دیگر نیز واسط نام دارند از لب الالباب و منتخب و غیره۔

وازع بزای معجمه و عین مهمله بازدارنده و سالار لشکر و حاکم و سلطان از منتخب۔

واضع نهنده چیزی بجای و بمعنی پیدا کننده و سازنده مستعمل۔

واقف ایستاده شونده و بمعنی داننده از منتخب و کشف۔

وامق بکسر میم دوست دارنده و نام کسیکه بر عذرا عاشق بود از لطائف و برهان۔

واق نگهدارنده یعنی تطبیع و نام پرنده ایست۔

وابل بکسر موحده باران بزرگ قطره و نام قبیله ایست از عرب از منتخب و صراح و لب الالباب و شرح نصاب۔

وائل بکسر همزه که حرف سوم ست قبیله ایست از عرب و نام قریه از لب الالباب۔

وال در فارسی نوعی از ماهی خلوس دار و بعربی پناه برنده پناه از جهانگیری و منتخب و رشیدی

وام قرض و بمعنی رنگ و لون نیز آمده از برهان۔

وارون برای مهمله مضموم در برهان و جهانگیری بمعنی اثر گونه و نگون و معکوس و در بهار عجم بمعنی نامبارک۔

واژون بضم زای فارسی نگون و نامبارک از بهار عجم و برهان و در خیابان نوشته که مخفف واژگون ست۔

والان بادبان که بندند بمعنی لغت بنادر ازبرهان

وان شهریست از ولایت ترکان و حرف تشبیه بمعنی مانند و بمعنی ارزنده نیز آید از برهان

وادی ایمن عبارت از صحرائیکه موسی علیه السلام با زوجهٔ خود بوقت شب در آن صحرا میرفتند اتفاقاً بسبب وضع حمل آن عفیفه جستجوی آتش نمودند ناگاه از دور روشنی نظر آمد چون قریب رفتند بر درختی نور یافتند در آنجا بموسی علیه السلام از غیب ارسید و اولین معراج ایشان این بود و ایمن بفتح اول و سکون یا و فتح میم بمعنی صاحب جانب یمین صفت مشبه ماخوذ از یمین که بمعنی دست راست ست چون وادی مذکور جانب دست راست موسی علیه السلام واقع بود لهذا وادی ایمن گفتند و بعضی نوشته که وادی مذکور جانب راست کوه طور واقع ست۔

واشدن شگفته شدن و بمعنی جدا شدن و از تکلیف برآمدن از مصطلحات۔

واخوردن و برخوردن۔ ملاقات کردن از بهار عجم

وارث تاج و نگین کنایه از شاهزاده

واقع شدن کنایه از دوچار شدن۔

واکشیدن واز کشیدن و بزور و حیله چیزی از کسی حاصل کردن۔

وابوسیدن بباء موحده و سین مهمله اعراض کردن۔

واکردن کشادن و فارغ نمودن۔

واسوختن باصطلاح شعرای ایران بیزار شدن و اعراض و روگردانی کردن از معشوق ظاهرا و اسوخت شعرا ازینجاست از چراغ هدایت۔

واو این حرف در کتب فارسی چند قسم آید اول واو لزوم که میان لازم و ملزوم در آید چنانکه درین مصرع مصرع من و دست و دامان آل رسول ۔ و درین بیت

ما و می زاهدان و تقوی ۔ تا یار سر کدام دارد ۔ دوم واو استبعاد و آن میان مستبعد بکسر عین و مستبعد بفتح عین آید چنانچه در میان مصرع انکار در شعر حافظ شعر من و انکار شراب این چه حکایت باشد ۔ غالبا این قدرم عقل کفایت باشد ۔ مثال دیگر بیت

از تو بر گیرم و دل با دگری یار کنم + ای
بقربان تو صد دل مرا این کار کنم + سوم
واو عطف و آن اکثر در میان دو مفرد
واقع شود و ساکن خوانند مفتوح نباید خواند
چنانچه ع من و تو در میان کاری
نداریم + خواه در نظم باشد خواه در نثر
و اگر در میان دو جمله واقع شود او را
مفتوح علحده باید خواند و گاهی محذوف
هم باشند صائب گوید ع بقدر هر سکون
راحت بود بنگر مراتب را + دویدن
رفتن استادن نشستن خفتن مردن +
و در بعضی محل حذف واو عاطفه موجب
مزید فصاحت و بلاغت باشد چنانکه
بیت قربان شوم ترا که ندانسته هنوز
اخلاص من محبت من اعتقاد من +
و میان اعداد واو عطف آوردن
مخل فصاحت ست چنانچه درین مصرع ع
بوسه گرفتم از لبش یک و سه و چار و پنج و شش +
چهارم واو تصغیر و آن در آخر اعلام و اسما
واقع شود چنانچه پسرو یعنی پسر کوچک و
تیغو یعنی تیغ کوچک پنجم واو قسمیه آن
جزو اول اسمای عربی در نیاید چنانچه
واللیل و الشمس و الضحی و والله و واو
قسم اسم ما بعد خود را جر دهد یعنی حرف آخر
آن اسم را کسره می دهد ششم واو زائد
و آن آنست که در کلام احتیاج نیست
نباشد خصوصا بر لفظ لیکن و مخففات
او چنانچه و لیکن و ولی و ولیک سعدی
گوید ه کرامی نیک بخت این مشکل

من ست + و لیکن قلم در کف دشمن ست
هفتم واو بمعنی مع آید سعدی گوید ع
پیری و صد عیب چنین گفته اند و بعضی
این واو تسویه گویند یعنی پیری برابر
صد عیب ست هشتم واو بمعنی تقابل بعضی
گوید بیت عشق ست و هزار شعله در
تاب + عقل ست و هزار پنبه در آب +
و نزد بعضی این واو برای تسویه است
و بعضی این واو تشبیه گویند نهم واو
چنانچه هندو و جادو و نیکو و پهلو کوهی از
بافته شده است چه پیچ یعنی پشم نرم
واکو یعنی نیلوفر دهم واو حالیه چنانکه گوید
بیت واغم ز ناتوانی و افسوس گوید بیت
دندان نماند در دهن و لب گزیدنست
یازدهم واو اشمام ضمه چنانچه در لفظ خو
و خود و خورد و این واو را معدوله نیز نامند
دوازدهم واو بمعنی با چنانچه سعدی گوید
بیت گل همین پنج روز و شش باشد
وین گلستان همیشه خوش باشد سیزدهم
واو تخفیف یعنی مخفف کردن لفظ او
پیدا نشود چنانچه در بیت بیت دل متحیر
چه داند و را + عقل درین مرحله چه خواند
و را + چهاردهم واو معدوله چنانچه در لفظ
تو و چو و دو و این واو را بیان ضمه
هم گویند پانزدهم واو برای معادضمه (?)
چنانچه عرفی گفته بیت ز شوق کوی تو
یا در گلم ز غمزه چه سود + هزار جان گرامی
و یک زدم رفتار + و باید دانست که واو
گاهی بالف بدل شود چون فروغ و فراغ

بالفتح یعنی تاب و روشنی و کوس و کاس
یعنی نقاره بزرگ بیای عربی بدل شود
چون توسنه و تبسنه و بیای فارسی چون
دام و پام یعنی رنگ بقا چون باده و
یاده و کلاوه و کلافه و بدال مهمله چون کاشته (?)
و کالیده یعنی پریشان که به هم حرف سیم (?)
و پرواسیدن و پرباسیدن یعنی کرکردن
چیزی را و بیای تحتانی چون هوز و هیز و
انگور و انگیر و بشین معجمه چون خدیو و
خدیش یعنی خداوند -
واقعه بکسر قاف و فتح عین مهمله خواب و
جنگ و حادثه و سختی و زمان قیامت و
مردن حالتی کرار از کشف و منتخب و مصطلحات
واله بکسر لام و های ملفوظ یعنی عشق تحقیق (?)
لفظ عربیست صیغه اسم فاعل یعنی
شیفته و سرگشته در عشق و مفتون و بفتح
لام بالنسبی غلط است از منتخب و مدار
و صراح و کشف و لطایف و بفتح لام
و های مختفی قسمی از حریر ابریشمی باریک
از جهانگیری و لطایف و برهان قاطع
واهله نام زن نوح علیه السلام از لطائف
واعیه بکسر عین مهمله و یای تحتانی حافظ
نگاهبان و فریاد کننده از کشف لطایف و صراح
وارسته بالفتح رها شده و آزاد و فارغ از لطایف
واقصه بقاف و صاد مهمله نام منزلی
است در راه مکه از صراح -
وامانده یعنی پس مانده و باقیمانده
و پس خورده -
واکوه بکاف فارسی با یای تحتانی

گفتگو و چراغ هدایت و آکو به معنی
با گفتن حرف شنیده از که بهتر نبی آن (?)
واعجباه بمعنی ای تعجب و این در مقام
تاسف گویند الف و ها در آخر الفاظ در
حالت ندبه بجهت مد صوت زائد کنند -
واجیه حرف چهارم یای تحتانی ست (?)
هم فتاده از کشف و منتخب و مدار (?)
واهمه قوتیست که ادراک معنی جزئیه کند
که بمحسوسات تعلق دارد مثل صداقت
و عداوت و بعضی محققان چنین نوشته اند
که کار واهمه آنست که چیزی که دیده و نادیده
راست یا دروغ نقش می نماید خواه آن چیزها
در عالم صورت باشند خواه نباشند مثلا
هزار آفتاب بر آسمان تصور کنند و حال آنکه
یکی ست بیش نیست این قوت تابع عقل
نگردد بخلاف قوتهای دیگر چنانچه شخص
در خانه تاریک تنها با مرده مقابل باشد
هر چند عقل حکم کند مرده جماد ست
از وی ترس نباید کرد قوت واهمه وسوسه
می دهد و خائف گرداند -
والا نه بدانکه در مقام لفظ والا استعمال
لفظ والا نه غلط محض است چرا که چنین
مقام الا مرکب ست از لفظ ان که کلمه
شرط ست و از لفظ لا که کلمه نفی ست
پس آوردن لانه که در لفظ نه (?)
برای نفی باشد هیچ حاجت ندارد -
وایه حاجت و مراد و مجاز بمعنی (?)
و بمعنی معتاد و هر روزه مثل خوراک (?)
وانمودن از مصطلحات و چراغ هدایت

٥٣٩

واشی بکسر شین معجمه دروغگو از منتخب و صراح
واهی بمعنی سست از مدار و صراح۔
دارستگی بفتح رای مهمله آزادگی و فارغبالی
وافی۔ بکسر فا تام و کامل۔
واقی۔ بکسر قاف نگاهدارنده مشتق از وقایت که بمعنی حفاظت ست۔
واعی بکسر عین مهمله نگاهدارنده و یاد گیرنده از لطائف و صراح۔
والی۔ دوست و حاکم و مالک و بمعنی خویش و قریب نیز آمده
وادی۔ رود خانه و رهگذر آب سیل یعنی زمین نشیب هموار کم درخت که جای گذشتن آب سیل باشد و بمعنی صحرای مطلق نیز آمده و بمعنی مقدمه و معامله نیز مستعمل میشود از لطائف و شرح نصاب وغیره
واجبی بمعنی وظیفه و روزینه
وارفتگی بمعنی منفعل شدن و گداز یافتن از چراغ هدایت۔
واسوختگی بمعنی سوختگی۔

فصل واو مع بای موحده

وبر۔ بفتح واو و سکون موحده و را مهمله جانوریست شبیه گربه و بفتحتین بمعنی پشم شتر وغیره از صراح۔
وبص۔ بفتح واو و کسر موحده و صاد مهمله بمعنی درخشیدن از صراح۔
وبال۔ سختی و گرانی و عذاب منقول از تاج اللغات بدانکه وبال آفتاب در دلو باشد و وبال قمر در جدی و وبال عطارد در قوس و حوت و زهره را در عقرب و حمل

و مریخ را در میزان و ثور و مشتری را در جوزا و سنبله و زحل را در سرطان و اسد۔

فصل واو مع تای فوقانی

وتد بفتحتین میخ چوبین از منتخب و شرح نصاب و در لطائف و مدار و صراح و کشف و شرح نصاب دیگر بفتح واو و کسر فوقانی۔
وتر بالکسر تنها و طاق که بمقابله جفت ست و بفتحتین زه کمان و تار ساز از منتخب و صراح
وتیره راه و روش و نهاد و دستور از لطائف و صراح۔

فصل واو مع ثای مثلثه

وثاق۔ بفتح و کسر بند و قید از منتخب و لطائف و مدار و کشف و صراح و همه اهل لغت درین متفق اند و برای معنی خانه و حرم سرای مختلف اند در لطائف وثاق بضم و کسر بمعنی خانه و در کشف بضم بمعنی خانه و در سروری بهارعجم بفتح بمعنی خانه و در مدار بامعنی بغلط نوشته۔
وثوق بضمتین استواری و اعتماد از منتخب و تاج اللغات۔
وثیق استوار از صراح۔
وثن بفتحتین بت که از سنگ و دیگر اشیا سازند از منتخب و کشف و لطائف و صراح
وثیقه استواری عهد و پیمان و عهدنامه از منتخب و صراح۔
وثنی بفتحتین و کسر نون بت پرست۔

فصل واو مع جیم عربی

وجا بکسر خصی کردن و کشتن و بفتح ترس واندوه و سیلی زدن از صراح۔
وجب بفتحتین و بای موحده لفظ عربیست

بمعنی بدست که بهندی وی را بالشت گویند از آنکه
وجوب بضمتین واجب شدن و لازم شدن و سزاوار شدن و مقرر شدن و تقاضا کردن ذات وجود خود را ای هستی خود را و ناممکن بودن عدم او از صراح وغیره و گاهی مراد از آن ذات حق تعالی باشد۔
وجنات بفتحات بر سه حرف اول جمع وجنه که بمعنی خساره آدمی باشد که بلند بر آمده باشد و موی ریش از آنجا بر آید و آن پهلوی بینی و زیر چشم پیدا شود و گاهی موضع اگرچه جزو رخساره است مگر مجازاً رخساره را گفته میشود از منتخب و کشف۔
وجاهت بفتح خوبروئی و روشناسی و عزت و بلندی و خطاست از کشف و صراح۔
وج بالفتح و تشدید جیم نام دوائیست که آنرا اگر ترکی گویند و نام شهریست از لطائف و منتخب
وجد بالکسر توانا شدن و توانگر شدن و یافتن و بالفتح اندوهگین شدن و شیفته شدن از منتخب و لطائف و صراح و در عرف حالتی و ذوق و شوق که صوفیان را سماع پیدا میشود۔
وجود بضمتین یافتن مطلوب و هستی از لطائف و منتخب و کشف و صراح و بمعنی جسم و بدن که در عرف مستعمل ست در کتب لغت یافته نشد مگر آنکه مجاز باشد و چون زبان و بعضی لغات ست ظاهر آن درست باشد
وجار بکسر جا ماندن گفتار گرگ از شرح نصاب
وجوه بفتح واو و ضم جیم اروی رقیق که در حلق ریزند از منتخب وغیره۔
وجیز برای معجمه بر وزن فعیل کوتاه

و مختصر از شرح نصاب۔
وجع بفتحتین درد از کشف۔
وجیع دردناک از منتخب۔
وجل بفتح واو و کسر جیم کسیکه او و هم ترسان باشد و بفتحتین مصدر ست بمعنی ترسیدن از منتخب و لطائف و شرح نصاب۔
وجدان بالکسر گم شده را یافتن و دانستن و دریافتن از کشف و کنز و منتخب و صراح۔
وجه بالفتح رو و چهره و طریقه و طور و بمعنی ذات و حقیقت چیزی آنچه بدان معاش کرده شود چنانچه زمین مشاهره و بمعنی سوی و جانب از منتخب و مدار و کنز و صراح۔
وجهه بالکسر های مفتوحه و در آخر این لفظ تای فوقانی ست که در حالت وقف ها میشود و در صورت اضافت و صفت بکسر متحرک شده با تا میگردد و بر وزن فعلت میشود و لفظ وجهه بمعنی طرف و قبله و موضعی که رو بطرف آن کرده شود از منتخب و کشف۔
وجنه بهر سه حرکات او و فتح نون موضع رخساره آدمی که بلند بر آمده است از منتخب
وجه بفتحتین جمع وجه که معنی آن بالا گذشت۔
وجیه بر وزن فعیل مهتر در روشناس خداوند جاه و مرد خوب صورت و هر چیز خوشنما از منتخب و صراح۔

فصل واو مع حای مهمله

وحدت یگانه شدن و تنهائی و یکی بودن از منتخب۔
وحید یگانه و تنها۔
وحدة الوجود باصطلاح متصوفین موجودات را همه یک وجود حق سبحانه تعالی

دانستن وجود ما سوا را محض اعتبارات شمردن چنانچه موج و حباب و گرداب و قطره و ژاله همه را یک آب پنداشتن
وحش بفتح واو و سکون حا وحشیان صحرا و این جمع وحشی ست و بفتح واو و کسر حا بمعنی دشت از لطائف ـ
وحوش بضمتین جمع وحش و وحش جمع وحشی ست یعنی جانوران صحرائی
وحل بفتحتین و حای مهمله گل و لای که آب نرم شده باشد از منتخب و مدار و قاموس
وحدان ـ بالضم جمع واحد ـ
وحی منزل بضم میم و فتح زای معجمه عبارت از قرآن مجید ـ
وحی بالفتح پیغام خدا و سخن نرم ـ
وحدت نوعی واحد بودن از روی نوع چنانچه زید و عمرو و خالد و ولید را باهم وحدت نوعیست زیرا که ایشان همه انسان اند ـ
وحشی جانور صحرائی رمنده از مردم از جانب چپ و جانب بیرونی از بعض اندام در مقابله انسی که جانب درونی اندام را گویند مثلاً پشت دست را جانب وحشی گویند و کف دست را جانب انسی نامند از منتخب و کشف ـ
وحدت ارادی واحد دانستن خدا تعالی را یعنی مسلمان شدن باعتقاد خود و اراده خود از گفته انبیا و بعضی چنین نوشته که یکدل بودن مردمان باراده خود بلا اجبار چنانچه تابعان انبیا باشند
وحدت قهری ـ واحد دانستن خدای تعالی یعنی مسلمان شدن بقهر و غلبه سلاطین اسلام و بعضی چنین نوشته وحدتیکه سر دماغ از قهر و غلبه کسی حاصل شود چنانچه نوکران سلاطین را که بظاهر بحکم حاکم متفق و متحد باشند و بباطن اتحادی ندارند

فصل واو مع خای معجمه

وخامت بالفتح ناسازگاری هوا و دشوار و گرانی از منتخب ـ
وخ بالفتح مراد و وقت واه واه ـ
وخ وخ کلمه ایست که در وقت خوش آمدن چیزی گویند از مصطلحات ـ
وخشش بالفتح و شین معجمه نام شهریست از ولایت ختلان و بفتحتین نام مرغی ست که بالضم را باشد از لطائف و سروری و در لب الالباب گفته که شهریست نواحی بلخ و در برهان بفتحتین نام بخاری ست که سپاه و دریا بشود و بالفتح نام شهریست از بدخشان
وخم بفتح اول و کسر ثانی ناگوار و ناسازگار از لطائف ـ
وخیم بفتح اول و کسر خای معجمه و یای معروف دشوار و گران و بدگوار از منتخب و در کشف بمعنی بد و زشت ـ

فصل واو مع دال مهمله

ود ... از منتخب ـ
وداج بکسر اول و جیم عربی و بفتح اول نیز آمده بمعنی رگ گردن و آن دو رگ است بهر دو را ودجین و ودجان گویند ـ
ودود بفتح اول و ضم ثانی دوست دارنده از لطائف
ود بالضم و تشدید بمعنی دوستی و دال و بالفتح و تشدید نام بت قوم نوح علیه السلام که بصورت مرد بود از شرح نصاب
وداع بالفتح بدرود کردن از منتخب و مدار و بهار عجم و کشف و صراح و مزیل بکسر خواندن نوعی از تفریس باشد ـ
ودع بفتحتین مهره سفید که از دریا برآید بهندی سنکه گویند از منتخب و برهان
ودائع ... انتها جمع ودیعت از منتخب

فصل واو مع رای مهمله

ورا بالفتح و مد بمعنی پس و عقب و جانب پس و بمعنی فرزند و بمعنی سوا و غیره و بفتح و بقصر یعنی بهدن بمعنی مخلوقات از جن و انس و در فارسی مخفف او را از لطائف ـ
ورومری بفتح واو و ضم میم و فتح موحده مشدد و در آخر الف بصورت یا بمعنی کلقند
ورقا بالفتح و سکون را و قاف فاخته و کبوتر از منتخب و صراح ـ
وریج بالفتح و خای معجمه مفتوح و جیم عربی زبون و پلید از برهان ـ
ورتیج بالفتح و تای فوقانی و یای معروف و جیم عربی نام طایری که بعربی آنرا سلوا و سمانی گویند از برهان ـ
ورد بالفتح گل سرخ که عرق آنرا گلاب گویند از منتخب و بکسر کار هر روزه از الهی و وظیفه مقرر ... از شرح نصاب
ورود بضمتین بجای اندر آمدن از شرح نصاب و صراح ـ
وریدو ... رگ گردن از منتخب و نزد اطبا رگیست که در آن جهندگی و حرکت نباشد بخلاف شریان ـ
ورحص ورمیکه در بن ناخن پیدا شود
ورع ـ بالفتح پرهیزگاری و بفتح واو و کسر را پرهیزگار از منتخب ـ
وراق بالفتح و تشدید کاغذ برنده و ورق دهنده و درم بسیار دارد و بمعنی نویسنده و بتخفیف سبز زمین از گیاه از لطائف و منتخب و مؤید
ورق بفتحتین برگ درخت و کاغذ بریده و بفتح واو و کسر را درم نقره و بضم سکه و بضم واو و سکون را کبوتران جمع اورق که بالفتح بمعنی کبود تره و فاخته باشد ـ
ورک بفتح واو و کسر را سرین و کفل و بسکون را نیز آمده از منتخب ـ
وروک بروزن مردود در آخر کاف عربی لفظ فارسی ست آنچه از کاه می رسد کلند بهندی چهپر گویند از برهان و رشیدی
ورناک بالکسر و حرف سوم نون نام چشمه که در کشمیر است ـ
ورل بفتحتین جانوریست شبیه بسقنقور و سوسمار از برهان ـ
ورق الخیال بنگ بهندی بهنگ گویند
ورم بفتحتین آماس و دماغ کردن از منتخب و مدار و کشف و صراح ـ
ورق خاتم بخای معجمه کاغذ اهل دفتر که ... از او باشد ... دیانت و ... جماعت معلوم میشود
ورق گردانیدن ... کردن و فراهم آوردن
ورق ... شدن ملاقی شدن
ورق ... فعل ... کردن

باب الهاء مع الدال

باب الهاء مع الراء

وعیب بے علمی خود نهفتن و فضع قیمی خودکیا ـ گی ترک نمودن ـ

وریطه بالفتح محل هلاکی و زمینی که در آن راه نباشد و مجازاً بمعنی گرداب مستعمل بکسر واو خطاست از منتخب و بحر الجواهر ولطائف و صراح و کشف ـ

ورثه بفتحات ثلاثه میراث یابندگان این جمع وارث ست از منتخب و مدار ـ

وری بفتح واو و کسر رای مهمله و یای مجهول اماله وراء که بمعنی مخلوقات ست ـ

فصل واو مع زای معجمه

وزارت بکسر از صراح ـ

وزر ـ بکسر گرانی و بار گران و بفتواره و بر داشتن بار بر پشت و بمعنی گناه و بمعنی سلاح و جمع آن اوزار از منتخب و لطائف و صراح

وزیر آنکه در برداشتن بار کسے شریک باشد از منتخب ظاهراً چون وزیر در مقدمه برداشتن بار سلطنت و ریاست با سلطان متفوق میباشد لهذا باین لقب ملقب شده ـ

وزش بفتح اول و کسر ثانی وزیدگی باد و این حاصل بالمصدر ست از وزیدن ـ

وزغ و بزغ بفتحتین و غین حربا از منتخب و وزیدار و در جهانگیری و رشیدی بمعنی غوک نوشته اند و در برهان نوشته که نوعی از حلپاسه ست و در صراح بمعنی جانوریست چون کرپسه

وزن بفتح اول و سکون ثانی از صراح و بفتحتین خطاست و در فارسی بمعنی عزت و وقار نیز مستعمل ست ـ

وزان بالفتح و تخفیف در فارسی بمعنی

روانست و در عربی بالفتح و تشدید بسیار وزن کننده و بالضم و تشدید وزن کنندگان ـ

وزغه بفتحتین و غین معجمه حربا از منتخب و در مدار و جهانگیری و رشیدی بمعنی غوک نوشته اند و در برهان نوشته که نوعی از حلپاسه ست و در صراح نوشته که جانوریست چون کرپسه

فصل واو مع سین مهمله

وسطی بضم واو و سکون سین مهمله و در آخر الف بصورت یا بمعنی انگشت میانگی و این تانیث اوسط ست یعنی درمیان افتاده و در خنصر و بنصر نون زائده است بر بصر و خصر پس اول دلالت بر وضوح و قوت میکند و خصر که بمعنی خردی و کوتاهی ست دلالت بر معنی عجز و کوتاهی میکند و این هر دو باعتبار قوت و ضعفت خود مسمی باین اسم شدند شرح نصاب از یوسف بن بالغ ـ

وستا بالفتح ستایش خدا از مدار و در سکندری بضم ـ

وسعت بالضم فراخی از منتخب ـ

وساطت بفتح درمیان شدن و واسطه و وسیله شدن از منتخب و کشف و صراح

وسمت بالفتح داغ کردن و مجازاً تهمت کردن از مدار ـ

وسیت بالفتح نزدیکی و دست آویز از لطائف

وسخ بالفتح و بفتحتین و خای معجمه چرک و ریم که بهندی آنرا میل گویند و بمعنی ریناک نیز آمده از منتخب و صراح و مدار و لطائف و کشف

وسائد بفتح واو و کسر همزه که حرف چهارم ست بالشها و این جمع وساده ست

وساوس بفتح واو اول و کسر واو ثانی جمع وسواس ـ

وسط بالفتح و سکون ثانی بمعنی درمیان و میان هر چیز و بفتحتین چیزیکه میانه باشد یعنی متوسط بود در طول و قصر و فربهی و لاغری و دیگر کیفیات از کشف و منتخب و صراح و لطائف و مدار و در شرح نصاب نوشته که بفتحتین بمعنی میانه که عبارت از میان حقیقی و مرکز باشد و اسم چیزیست که درمیان واقع شود مثل انگشت وسطی و بفتح واو و سکون سین ظرف مبهم ست بمعنی درمیان

وسائط بفتح اول و کسر همزه که حرف چهارم ست جمع واسطه و بمعنی وسیلها مستعمل از منتخب

وسیدا بالفتح بر وزن فعیل آنکه در نسب میانه و در محل رفیع باشد و کتابی ست در فقه از لطائف و منتخب و صراح ـ

وسع بالضم فراخی و دسترس و توانائی از منتخب و کشف و صراح ـ

وسم بالفتح نشان کردن و عیب و نشان و داغ از لطائف و صراح ـ

وسیم بر وزن فعیل بمعنی حسن الوجه یعنی خوبصورت و جمیل و نشان کرده شده از صراح و غیره و بعضے نوشته که نام درختیست که شاخ آن سیاه و سفید باشد ـ

وسن بفتحتین بر وزن چمن خواب و غنودگی که مقدمه خوابست از لطائف و بفتح واو و کسر سین و نون بمعنی خفته از شرح نصاب و صراح

وساده بکسر بالش و بالین از منتخب و صراح و مدار و کشف ـ

وسمی بالفتح باران بزرگ قطره از شرح نصاب و باران اولین بهار از منتخب

وسنی بالفتح واو و سکون سین و کسر نون دو زن که یک شوهر داشته باشند هر یکے مر دیگری را وسنی باشد از برهان ـ

فصل واو مع شین معجمه

وشتا بالضم و تای فوقانی نام شرح زند که کتاب دین آتش پرستان ست از برهان

وشاست بضم واو و تخفیف شین و تای فوقانی سخن چینان و غمازان و دروغ گویندگان جمع واشی چنانکه قضات جمع قاضی ـ

وشت بالفتح خوب و خوش از لطائف

وشاح بکسر و بضم واو و شین معجمه و حای مهمله که بهندی هار گویند و بمعنی گلوبند از منتخب

وش بالفتح خوب و خوش و سرد بمعنی شبیه و نظیر و مانند نام شهر از ترکستان و نوعی از بافته ابریشمی و شمله و دستار از برهان و جهانگیری

وشق بفتحتین در عربی باریک شتر را گویند و آن شصت صاع باشد از منتخب و در ترکی بفتحتین نوعی از پوستین و آن در اصل جانوریست در ترکستان برابر روباه سفید رنگ که داغهای سیاه بر آن باشد از برهان و در لطائف نوشته که بفتحتین نوعی از پوستین و بفتحتین غلام ساده رو ظاهراً بایمعنی مخفف وشاق ست ـ

وشاق بضم خدمتگار و غلام ساده رو و این ترکی ست از لطائف و کشف و رشیدی و سروری و در برهان بکسر اول بمعنی غلام ساده رو و بمعنی کنیز آمده ـ

وشیک بفتح واو وکسر شین معجمه و یای معروف و کاف عربی شتابی کننده و بمعنی پیک تیز رفتار از صراح وغیره ـ
وشل بفتحتین آب اندک از صراح ـ
وشتن بالفتح رقص کردن از برهان ـ
وشی بفتح نوعی از جامهٔ ابریشمی منسوب بشهر وش ست از مؤید و در منتخب بمعنی جامهٔ رنگین ـ

فصل واو مع صاد مهمله

وصایا بالفتح جمع وصیت ـ
وصب بفتحتین و بای موحده بیماری و رنج از منتخب و شرح نصاب ـ
وصلت بالضم پیوند و خویشی و پیوستگی و بالفتح پارهٔ چیزی از منتخب ـ
وصمت بالفتح عیب از بحر الجواهر و صراح
وصیت اندرز کردن عازم سفر یا شخصی قریب الموت دوست خود را که بعد من چنان و چنین باید کرد ـ
وصید آستانه از لطائف و صراح
وصال بالفتح و تشدید بسیار پیوند کننده و بضم واو و تشدید جمع واصل و بکسر و تخفیف پیوستن ـ
وصله بالفتح پارهٔ جامه و کاغذ وغیره
وصی آنکه باو وصیت کرده باشد از منتخب و نیز کنایه باشد از حضرت علی کرم الله وجهه

فصل واو مع ضاد معجمه

وضع بالفتح نهادن از منتخب و بمعنی ترتیب و بمعنی ساختن نیز مستعمل و بضم واو و سکون ضاد معجمه بمعنی آن بچه که نطفه برای جسم او در آخر ایام طهر نزدیک بحیض در رحم مادر بسته شود و ضعیف گردد و آن بچه ضعیف الخلقت باشد از شرح نصاب و منتخب و صراح ـ
وضیع بفتح واو و کسر ضاد معجمه و عین مهمله بر وزن فعیل فرومایه و ناکس از منتخب و کشف و صراح
وضو بضمتین مصدر ست بمعنی روشستن و بفتح اول بمعنی دو دست و پا شستن برای نماز و بفتح واو بمعنی آبیکه بدان وضو کنند از منتخب و مدار و کشف و عزیزیل و شرح نصاب از یوسف بن مالغ ـ
وضیمه بالفتح بر وزن مدینه ضیافت ماتم از شرح نصاب و منتخب و کشف ـ
وضاحت بالفتح و تشدید ثانی و حای مهمله بسیار روشن و بمعنی روشن کننده ـ

فصل واو مع طای مهمله

وطا بالفتح رفتن و پایمال کردن و بکسر واو و همزه در آخر با کسی موافقت کردن و جامه که بر هودج وغیر آن بیندازند و بمعنی بستر نهالین و لباس از منتخب و لطائف وغیره
وطر بفتحتین حاجت از منتخب ـ
وطواط بفتح واو و طای مهمله پرستو که آنرا خطاف نیز گویند و بهندی ابابیل نامند و لقب شاعری بسبب کوتاهی و لاغری جسم او و معنی اول از منتخب ـ
وطی بفتح واو و سکون طا بمعنی جماع و پایمال کردن از لطائف و صراح ـ

فصل واو مع ظای معجمه

وظیفه چیزیکه برای کسی هر روزه مقرر شده باشد از منتخب و صراح ـ

فصل واو مع عین مهمله

وعا بکسر واو و مد آوند و ظرف از کشف و صراح
وعید وعده بد و این خاص در باب شر و بدی مستعمل ست چنانچه کسی گوید که من ترا فردا خواهم زد و مثل آن بخلاف وعده که آن در خیر مستعمل ست از بهار عجم و منتخب و لطائف ـ
وعود بضمتین جمع وعده ـ
وعوع بفتح هر دو واو و سکون هر دو عین مهمله آواز سگ از لطائف و در شرح نصاب آواز شغال و گرگ ـ
وعده نوید دادن در نیکی و خبر دادن در بدی مگر اکثر در نیکی و خیر مستعمل ست از منتخب و لطائف و بهار عجم ـ

فصل واو مع غین معجمه

وغا بفتح واو و غین معجمه جنگ و شور و غوغا و بکسر واو خطاست از صراح و کشف و منتخب
وغد بفتح اول و سکون غین معجمه کمینه و فرومایه و ناکس از منتخب و صراح ـ

فصل واو مع فا

وفا بالفتح وعده بجا آوردن و بسر بردن دوستی و عهد سخن از منتخب و صراح ـ
وفات بفتح مصدر ست از مجرد بزیادت تا و بمعنی مرگ از منتخب وغیر آن ـ
وفاق بکسر موافقت و سازگاری کردن
وفد بفتح واو و سکون فا برسولی و ایلچیگری پیش کسی رفتن و جمع وافد نیز آمده از منتخب
وفود بضمتین و در آخر دال مهمله جمع وفد ست و بالفتح اسم جمع وافد ست و وافد بمعنی برسولی پیش رونده و بمعنی آنکه بر مرکب نجیب سواره شود پیش رود و دیگر جمع الجمع وافد ست بمعنی رسولان و پیغام برندگان و سواران مرکب نجیب باشد از منتخب و صراح و بمعنی گروه و قبیله نوشته اند مگر در کتب معتبرهٔ لغات باین معنی دیده نشده ـ
وفور بضمتین تمام شدن و بسیار شدن بمعنی بسیاری مستعمل از منتخب و صراح و بفتح خطاست
وفاق بکسر واو سازگاری کردن از صراح و منتخب و بمعنی صحبت و اتفاق مستعمل می شود
وفق بالفتح سازوار و موافق و بسند از منتخب و صراح و کشف و مدار ـ
وفضه بضاد معجمه بر وزن قبضه بمعنی ترکش از شرح نصاب ـ
وفی بفتح واو و کسر فا و تشدید یا تمام و کامل از صراح ـ

فصل واو مع قاف

وقاحت بفتح بیحیائی و بیشرمی بی ادبی از منتخب و کشف و صراح و مدار و خیابان ـ
وقایت بکسر نگهداشتن و پناه چیزی و هر چیز بدان چیزی نگاهدارند و مقوای کتاب و نام کتابی در فقه از صراح و مدار و منتخب و کشف ـ
وقیعت بفتح بمعنی ملامت و عیب گوئی از عقب مردم و غمازی از منتخب وغیره ـ
وقعت بالفتح سختی و آسیب کار از منتخب و صراح
وقیح در آخر حای مهمله بر وزن فعیل بی شرم از لطائف ـ
وقاد بفتح واو و تشدید قاف در آخر دال مهمله فروزنده و بسیار افروخته شونده ـ
وقود بفتح واو و ضم قاف و در آخر دال مهمله هیزم و آنچه بدان آتش افروزند و بضمتین مصدر ست بمعنی آتش افروختن از منتخب ـ

وقید بفتح واو وکسر قاف آنچه بدان آتش افروزند مثل هیزم وکاه از منتخب
وقار بفتح آرمیدگی و آهستگی وحلم وتمکین وگرانباری با خود از وقر بالفتح بمعنی گرانبار شدنست از صراح ومنتخب وکشف ومؤید وقاموس وبحر الجواهر وکنز اللغات
خواندن نوعی از تقریس است -
وقر بالکسر وسکون قاف باری که آنرا خر یا استر تواند برداشت ومقدار آن چهل صاع باشد وبالفتح وسکون قاف گرانی گوش وگران شدن ومجازاً بمعنی حلم وتمکین از منتخب وصراح وغیره -
وقاص بالفتح وتشدید قاف وصاد مهمله گردن شکننده از صراح ومنتخب ومدار وکشف بمعنی جنگجو ودر شرح دیوان حافظ نوشته که نام یکی از اصحاب که در فن کمانداری وتیراندازی مهارت تمام داشت -
وقاع بکسر جماع وجنگ از لطائف وصراح
وقع بالفتح جای بلند از صراح ومجازاً بمعنی اعتبار وعزت -
وقائع بفتح رویداد ها وحوادث واحوال واخبار کارزار جمع وقعه که بمعنی نقصه ونقل است ومعانی اول مجاز باشد بمعنی خبر از صراح وغیره وکسانیکه جمع واقعه دانند خطاست
وقوع بضمتین افتادن وفرود آمدن از منتخب ومجازاً بمعنی ظاهر شدن وپیش آمدن
وقیع بلند وفیع ماخوذ از وقع که بمعنی جای بلند وسرکوه است -
وقف بفتح واو وسکون قاف ایستانیدن در جائی ایستادن وتوقف نمودن در کلام ودانستن ومطلع شدن وآنچه در ملک کسی نباشد وبراه خدا آنرا گذاشته شود ودر بعضی جا بمعنی مطلق عطا مستعمل میشود از صراح
وقوف بضمتین دانستن وآگاهی وبمعنی ایستادن از کشف ومنتخب وصراح ولطائف
وقواق بالفتح نام جزیره ایست در آنجا درختان باشند که ثمر آنها بصورت انسان باشد نر وماده طول هر یک بقدر یکدست از مقام ناف چوب بدرخت پیوسته بوقت شب گریه کنند وسخن هم مینمایند ومی جنبند وچون از درخت جدا کنند بمیرند ومجازاً آن درخت را نیز وقواق گویند از برهان وشرح خاقانی
وقایه بکسر نگهداشتن وپناه چیزی وهر چه بدان چیزی را نگاهدارند ومقوای کتاب ونام کتابی در فقه از صراح ومدار ومنتخب
وقیه بضم واو وکسر قاف وتشدید تحتانی نام وزن معروف وآن چهل درم باشد از لطائف
وقی بفتح اول وسکون ثانی نگهداشتن -

فصل واو مع کاف

وکالت بفتح وبکسر از منتخب وکشف وصراح
وکر بالفتح آشیانه مرغ از منتخب وکشف وصراح ولطائف -
وکس بالفتح وسین مهمله نقصان وزیان از لطائف
وکاف بکسر پالان است خر از منتخب وصراح
وکیره بفتح بر وزن فعیله ضیافت بنای خانه نو از شرح نصاب وصراح -

فصل واو مع لام

ولا بکسر دوستی ومحبت ویاری کردن کاری ونزدیکی یا امری وبفتح یاران ومیراث بنده آزاد از کشف ومنتخب ولطائف وکنز -
ولد الزنا زاده حرام ودر اصطلاح پروانهاء کرمها ودیگر حشرات که در ایام برشکال پیدا میشوند ودر طلوع ستاره سهیل بمیرند -
ولات بضم واو وتخفیف لام وفوقانی جمع والی بمعنی حاکمان ودوستان وتشدید لام خطاست همچنین قضات بتخفیف ضاد معجمه جمع قاضی -
ولادت بکسر زائیدن از منتخب وکشف
ولایت بکسر کسی ملک پادشاه وزمین آبادان ومتکفل کار کسی شدن وتصرف ودوستی وحکومت وامارت سلطان وتقرب بنده نیک با خدا تعالی وبفتح یاری دادن وصداقت از تفسیر جلالین وقاموس ومدار ومؤید ومنتخب وبهار عجم وکشف وصراح
ولوج بضمتین وجیم عربی در آمدن چیزی بچیزی از منتخب -
ولی عهد متصرف وصاحب وقت وباصطلاح بمعنی کسیکه پادشاه او را بجهت حیات خود باراده ومرضی بجای خویش نشانده مختار سلطنت گرداند -
ولود زنیکه فرزندان بسیار آرد -
ولیک کوچک ونام چند اشخاص از منتخب
ولع بفتحتین وعین حریص وشیفتگی وبالضم بمعنی دروغ از کشف ومنتخب وخیابان
ولوع بضمتین حریص شدن وبفتح اول وضم ثانی حریص از منتخب وصراح -
ولوغ بضمتین وغین معجمه آب خوردن سگ ودهن بآب نهادن سگ بقصد خوردن از منتخب وغیره -
وله بفتحتین سرگشتگی وعشق وخشم وغضب از لطائف ومنتخب -
ولوله بفتح هردو واو واویلا گفتن از منتخب وبمعنی جوش وخروش مستعمل است ودر برهان بمعنی آشوب وغوغا ودر صراح بانگ وفریاد
ولیه بفتح واو وکسر لام وتشدید یای تحتانی پالان خر واسب از شرح نصاب
ولیمه بر وزن رقیمه بمعنی ضیافت عروسی یعنی ضیافت شادی که خدائی از منتخب وکشف وصراح
ولی دوست وصدیق ویاری دهنده وناصر وصاحب وخداوند وبنده نیک مقرب چنانکه حق تعالی واین لفظ مقطوع الاضافت می آید چنانکه ولیعهد وولی نعمت از قاموس وبهار عجم

فصل واو مع نون

ون بالفتح میوه زیره که اندرون آن مغزی باشد بهندی چیرونجی گویند وکلمه تشبیه است بمعنی مانند از جهانگیری -
ونده بالفتح تره تیزک از جهانگیری -
ونی بفتح واو وسکون نون سستی کردن در کارها وماندگی از صراح وشرح نصاب

فصل واو مع ها

وهاب بالفتح وتشدید ها وبای موحده بسیار بخشنده -
وهاج بالفتح وتشدید ها افروخته وفروزان ودرخشنده از منتخب وکشف ومدار وصراح
وهج بالفتح شعله زدن آتش وبفتحتین افروختگی وسوزش آتش از منتخب -

وهاد ـ بکسر واو و در آخر دال مهمله زمینهای پست و نشیب و این جمع وهده است از صراح
وهق ـ بفتحتین کمند از شرح نصاب ـ
وهم ـ بالفتح رفتن دل بسوی چیزی بی قصد و گمان بردن از منتخب و صراح
وهن ـ بالفتح بروزن همن بمعنی سستی از منتخب و کشف و لطائف و مولانا یوسف ابن مالع در شرح نصاب نوشته که استعمال این لفظ در سست شدن اعضاست

وهده ـ بالفتح زمین پست و نشیب و هموار از شرح نصاب و صراح
وه ـ بالفتح کلمه تعجب و تحسین و افسوس از خیابان ـ
وهله ـ بالفتح ترسیدن و ترس و نوبت و کرت از منتخب و صراح ـ
وهمه ـ بالفتح درد زه یعنی درد ولادت
وهبی ـ بالفتح بخشیده شده و عطا کرده شده
وهی ـ بالفتح سست شدن و استعمال

این لفظ در چیزهای نرم کنند مثل سست شدن جامه از شرح نصاب یوسف بن مالع ـ

فصل واو مع یای تحتانی

ویس ـ بالکسر و یای مجهول و سین مهمله نام معشوقه که رامین برو عاشق بود و بالفتح در عربی کلمه استحقارست از لطائف و منتخب و برهان ـ
ویح ـ بفتح واو و سکون تحتانی و حای مهمله کلمه مدح و بمعنی زهی و کلمه ترحم و تحسین و کلمه

افسوس و کلمه تنبیه و کلمه از جهر نیز هست ـ
ویل ـ بالفتح در عربی بمعنی وای باشد که کلمه افسوس است و بمعنی عداوت و سختی و شور و فغان و مصیبت و بمعنی هلاک و نام وادی است در دوزخ از صراح و لطائف و منتخب و بهار عجم و در شرح نصاب نوشته که ویل در اصل وای بوده است بمعنی حزن لام را زیاده کرده اند و از اصل انگاشتند ـ
ویران ـ بالکسر و یای معروف معنی آن معروفست از بهار عجم ـ

باب ها

فصل ها مع الالف

ها ـ در عربی اسم فعل امرست بمعنی بگیر از شرح نصاب و در فارسی حرفیست جمع و گاهی زائد نیز می آرند چنانچه آدابها چه آداب جمع ادبست حاجت بلفظ ها ندارد و حرف ها بر دو قسم است اول هاى مظهر الفتحه یعنی خوب بتلفظ آید و آن در اول و اوسط و آخر کلمات آید چنانچه لفظ سر چند و همه و مهر و چهره و ماه و گواه دوم هاى مختفی و آن در آخر کلمات واقع شود و بتلفظ در نیاید و اکتفا بحرکت ما قبلش کنند و این هاى مختفی بر چند قسمست اول آنکه ملحق بمفعل ماضی گردد بجهت انتها و اتمام حرکت و این ها نامد باشد برای فصاحت چون گفته و کرده و نشسته و برخاسته و این ها را بتلفظ آوردن فصاحت نیست و همچنین هاى استکاره و خاره که بالف مبدل شده

مستحسن است تلفظ نباشد دوم هاى نسبت چنانچه زمانه منسوب بزمان نوعی است از هاى نسبت اگرچه آن در حقیقت ها زائده است مگر اینقدر هست که اکثر بعد یا و نون نسبت ملحق شود چنانچه زرینه و پشمینه و سفالینه و کمینه و نظائر این بسیارست و قسمی دیگرست از هاى نسبت که بعد یا و نون نسبت واقع شود و منسوب الیه را باده صورت منسوب نباشد چون دسته یعنی آنچه از اجزای بعضی اشیا که بدست گرفته شود سوم هاى فاعل چنانچه بر کاره و ناکاره و گوینده و جوینده چهارم هاى مفعول و آن بعد صیغه واحد ماضی مطلق آید و معنی شده ازو مستفاد شود چنانچه خریده و گزیده و چکیده و کشته و غیره پنجم هاى تسمیه و آن آنست که در اواخر اسما و افعال الحاق سازند و به نسبت

اصل ماده علم قرار دهند چنانچه لاله و سبزه و زرده و تیله و سفیده و دیده و گرده و خاکه و سپیده و نشانه و ریزه ششم هاى مقداریه و آن برای تعیین مقدار در اواخر اسما آید چنانچه یک جنده و یکشنبه و دو ماهه و صدساله و ده مرده هفتم هاى وقف و آن در اواخر اسمای عربی در بدل تای قرشت و گاهی در بدل تای مصدریه و گاهی در بدل تای تانیث و غیره آمده چنانچه رحمت و رحمه و دولت و دوله و حکمت و حکمه و عاقله و کامله و بالغه و زاهده و جمیله و مستوره هشتم هاى ضمیر مذکر مخفف هو و آن در عبارت عربی آید چنانچه دام اقباله و نواله و کماله و جلاله و سلمه نهم هاى تشبیه و آن در اواخر اسما بعد الف و نون جمع آید چون دوستانه و حکیمانه و عاشقانه و دلبرانه و شاهانه و غریبانه و کریمانه

و عاقلانه و دیوانه و دندانه یعنی چیزیکه مشابه بدندان باشد و زبانه بمعنی شعله زیراکه مشابهت بزبان است و گوشه مشابهت بگوش زیراکه گوش بر دو کناره روی است نه در وسط روی دهم هاى حالیه و آن بعد فعل ماضی و غیره آید و معنی حالت ازو مراد دارند چون خفته افتاده بود و نشسته میخورد و سواره میرفت یازدهم هاى حاطه که موصله نیز نامند چنانچه خورده رفت و کشیده برد و طعام خورده فراغت یافته سوار خواهم شد و بعضی این ها را هاى تتابعیه نیز گویند دوازدهم هاى باشد که در وسط کلمه زاید آید چنانچه رستم و رستهم نام پسر زال بن سام و زردست و زردهشت نام واضع دین آتش پرستی سیزدهم هاى تعمیم زیراکه در آخر بعضی اسما واقع میشود چون خامه و نامه یعنی دوات و جامه و قلم

وکلمه چهاردهم هاى مصدریه چنانچه زاره
یعنى زارى و بدانکه هاى گاهى بالف بدل
شود چون هیچ و پیچ و بهاى عربى چون کره
و کریه بکاف عربى و واو مجهول یعنى موج آب
و بگاف فارسى چون کوه و کوه بترجمه جبل و بجیم
عربى چون ناگاه و ناگاج و باه و باج [illegible]
بحاى مهمله چون هاپوش و خلاپوش یعنى
آشوب و بخاى معجمه چون هیره و خیره [illegible] یعنى
مقر و معقر [illegible] و بدال چون شنبه و شنبد یعنى
اول روز هفته و بسین مهمله چون [illegible] و درس
و بشین معجمه چون ملهم و ملشم بوزن و معنى مرهم
و بفا چون ته و تف بالضم و بکاف عربى
چون پروانه و پروانک جانوریکه پیش پیش
شیر آواز کند و بلام چون چاه و چال و بمیم
چون باسره و باسرم بحاى عربى و سین
و [illegible] آراسته
باشد و بناه و بنام و بنوا و نیز بدل شود و بیا
چون راهگان و رایگان.
هنا بفتح هاى اول بعده الف در
[illegible] در کتابت بضم ها و هم [illegible]
بالف کشیده یعنى اینجا.
هائب بکسر همزه که حرف سوم [illegible] و باى
موحده ترسنده و بیمناک از شرح نصاب.
هارب بکسر راى مهمله و موحده گریزنده
از لطائف و منتخب.
هادم اللذات یعنى ویران کننده
لذتها و این لقب ملک الموت است
یعنى فرشته که قابض ارواح ست.
[illegible]

بخشش و بسیار از منتخب.
هاروت نام یکى از آن دو فرشته که در
چاه بابل آویخته شده اند اگر کسى بر سر آن
چاه بطلب جادو رود او را تعلیم کنند از بطن [?]
هار یعنى افتاده و [illegible] شونده از منتخب.
هار در اصل هایر ست چون [illegible] است
و در اصل [illegible] حذف کردند خلاف
قیاس مثل شاک و مقلوب هایر است
چنانکه بعضى گمان برده اند زیرا که اعراب
و مثل اعراب صحیح ست مثل قاضى از
[illegible] و لفظ هار در هندى بمعنى
حائل گسسته و در فارسى نیز مستعمل [illegible]
هابور نام شهر قریب بابل.
هاویه بکسر باى موحده [illegible]
فرود آینده از شرح نصاب.
هاج [illegible] دل [illegible] از صراح
هائج [illegible] دل [illegible] از منتخب و صراح
هاتف بکسر تاى فوقانى آواز دهنده
و [illegible] فرشته که از عالم غیب آواز دهد
و این اسم فاعل ست از هتف [illegible] آواز
دادن از کشف و منتخب و لطائف.
هاجى [illegible]
قافیه [illegible] کنایه از [illegible]
هال [illegible] فارسى ست [illegible]
و قرار و آرام و [illegible] چوگان بازى
[illegible]
هاطل بکسر طاى مهمله ابر بارنده
از منتخب و لطائف.
هابیل نام فرزند آدم علیه السلام

که قابیل او را کشت.
هائل بکسر همزه که حرف سوم ست
هولناک شدید و ترساننده مشتق از هول.
هادم بکسر دال مهمله شکست کننده عمارت
و خراب و ویران کننده بناها.
هائم شیفته و سرگشته شونده در عشق
و سرگردان در غیر راه راست و سخت
تشنه شونده از منتخب.
هاشم بکسر شین معجمه نام جد رسول الله
صلى الله علیه و آله و سلم که کمال خوش خلق بود [illegible]
هارون نام پیغمبر که برادر کلان موسى
علیه السلام بودند و در رفاقت موسى قیام
داشتند و نام خلیفه بغداد که او را هارون رشید
مى گفتند نهایت صاحب مروت بود
و بمعنى قاصد و پیک و نقیب و پاسبان نیز
آمده است از کشف و برهان و شرح.
هامان نام کافر که وزیر فرعون بود
از کشف و برهان و لطائف.
هاون بفتح واو چیزى باشد از چوب یا
از آهن یا برنج که در آن غله یا دوا کوبند
[illegible]
[illegible] هاون بفتح واو [illegible]
[illegible] آن [illegible]
قانون [illegible]
واو ثانى را فتح دادند و واو اول را چرا که
در کلام عرب فاعل [illegible] نیامده.
[illegible]
[illegible]
هان یعنى خبردار باش و این کلمه تنبیه است

از برهان.
هامه کاسه سر و پیشانى و مهتر و بمعنى
بوم و نیز جانور خزنده از منتخب و کشف.
هائله هولناک و ترساننده.
هاله بفارسى آنرا خرمن ماه گویند و آن
دائره باشد که گاه گاه گرداگرد ماه و آفتاب
پیدا میشود و آن علامت باران باشد و
بعضى نوشته که هاله ماه دلیل باران و هاله
مهر دلیل [illegible] از منتخب و غیرها و در فارسى
بمعنى لون و رنگ و بمعنى قرار و آرام از برهان.
هاویه نام دوزخ هفتم و آن آخرین و اسفل
طبقه است از هفت طبقات دوزخ از لطائف.
هالگاه میدان چوگان بازى.
هاروى یعنى قاصد و نقیب و پاسبانى
هاروتى یعنى ساحر و ساحرى از فرهنگ
نوشته شده.
هاشمى منسوب به هاشم که جد عبدالله پدر [?]
عبدالمطلب و پسر عبد مناف بود.
هاى هوائى یعنى هاى هوز.

فصل ها مع باى موحده

هبا بفتح غبار و گرد [illegible] که از روزن
در آفتاب پیدا آید از منتخب و لطائف
و صراح [illegible]
[illegible] و در آخر [illegible] موحده
[illegible] از منتخب و صراح.
[illegible] بکسر اول و فتح باى موحده و
در آخر فوقانى [illegible]
[illegible] بفتح اول و سکون موحده فرود
آوردن و نقصان کردن از منتخب.

ہبوط بفتحتین فرود آمدن از کشف و منتخب و آنکه ہبوط کواکب ضد شرف است چون کوکب بمحل ہبوط رسد دلیل است بر پستی احوال منسوبات آن کوکب و ہبوط آفتاب در میزان است بدرجهٔ نوزدهم و ہبوط قمر در عقرب بدرجهٔ سوم در منازل تریا —
ہبل بضم اول و فتح موحده نام بتی که در کعبه نهاده بودند و بکسر اول و فتح موحده و تشدید لام بمعنی کاهل و گران تن از منتخب و صراح و قاموس منتخب
ہبه بکسر اول و فتح موحده مخففه بخشیدن از منتخب
ہب لی — بفتح ها و کسر لام اشارت و تلمیحست بدعای سلیمان علیه السلام که گفت رب هب لی ملکا لا ینبغی لاحد من بعدی یعنی ای پروردگار ببخش مرا ملکی که سزاوار نیست هیچ کس را از پس من

فصل ہا مع تای فوقانی

ہتر بکسر اول و سکون تای سخن بیفائده و بمعنی زمانه و مجازاً بمعنی غیبت و دروغ از منتخب وغیره —
ہتاک بالفتح و تشدید فوقانی پرده در کسیکه پرده از راز مردم بدرد از شرح نصاب
ہتک بالفتح اول و سکون تای فوقانی پرده دریدن از صراح و منتخب —
ہتلی بپوه بمعنی ہول
... باسم جای که در عهد شاه جهان پادشاه ... برای سیاست کی را ... بگیرالبوی ... نشنیدند ... کسیکه ... بسال ...

مندیست یعنی توپ جنگ که پشت پیلان

فصل ہا مع جیم

ہجا بالکسر ہجو کردن و نکوهیدن با عراب و ادا کردن حروف را از کشف و منتخب و صراح و حروف ہجا کنایه از الف تا یا تا آخر —
ہجر بالکسر گذاشتن و جدا شدن از کسی و از آن —
ہجعت بالفتح و عین مهمله مفتوح خواب و خفتن از شرح نصاب —
ہجود بضمتین بشب بیدار بودن و خفتن و بشب نماز کردن این از لغات اضداد است از کشف و صراح —
ہجرت بالکسر مصدر است بمعنی جدائی کردن با اسم مصدر بمعنی جدائی از کشف و لطائف و صراح
ہجیر بالکسر و تشدید جیم مکسور و تحتانی و رای مهمله خوی و عادت و ہجیر بفتح ها بکسر جیم بر وزن فعیل گرمای نیمروز و حوض فراخ از منتخب و شرح نصاب و صراح —
ہجوع بضمتین و عین مهمله خواب و آرام از کشف و صراح و مدار و منتخب —
ہجل بالفتح زمین نشیب میان دو کوه از شرح نصاب و صراح و در منتخب بفتحتین
ہجو بفتح اول و سکون جیم مذمت کردن و بعضی مردم ازین التزام ... بفتح اول و ضم جیم خوانند ...
ہجیج ... شتران ...
زیاده ... از شرح نصاب ...
ہجری منسوب بهجرت ... علیه و آله وسلم ... و آن ... از ...

وضع تاریخ ہجری آنست که ابی موسی اشعری که حاکم یمن بود در زمان خلافت حضرت عمر رضی الله عنه نامه نوشت که از جانب شما مکتوبات که بمن صدور مینمایند تاریخش معلوم نمیشود که کدام وقت نوشته شده باید که اگر بار دیگر نامه بنگارند به تعیین تاریخ آن باید پرداخت پس خلیفه دوم با اصحاب پیغمبر علیه الصلوة و السلام بجهت وضع تاریخ مشوره نمود بعضی گفتند که بنای تاریخ بر وفات سرور کائنات باید نهاد که واقعه عظیم بود خلیفه دوم این پسند نکرده که مرا ازین امر سبب یاد وفات آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم غمی تازه رو خواهد داد و بعضی گفتند که بنا بر کار بعثت آنحضرت موجود است باید ساخت یعنی ازین پسندید که ازین اندوه و الم زیاده خواهم دید زیرا که در آن وقت بضلالت گرفتار بودم هرگاه که تاریخ کفر خود یاد خواهد آمد شکنجه رسوم کشیده خواهم شد پس این عقده مالا ینحل مرقوم ساخته بحضرت علی مرتضی علیه السلام فرستادند آنحضرت اشارت بهجرت نمودند پس بنا بر اشارت آنحضرت ابتدای تاریخ از ہجرت کرده چه ہجرت ابتدای ظهور و قوت اسلام بود از آن وقت ... بروز ... ترقی ... ہجرت ... از آمدن ... ہجرت ... بست ... تاریخ ... در ... از دارد ... از ...

ربیع الاول بمدینه داخل شدند و این تجویز تاریخ ہجری بسال هفدهم بوده از ہجرت یعنی بوقت معین کردن تاریخ ہجری هفده سال بر ہجرت گذشته بود چون آنحضرت اراده ہجرت از ابتدای محرم پیشتر نهاده خاطر داشتند لهذا بوقت تاریخ ابتدای محرم معتبر داشتند این تفاوت یک ماه و بیست و شش روز از نظر انداختند با آنکه محرم اشهر از شهور حرام بود ازین باعث ابتدا از محرم کردند —

فصل ہا مع دال مهمله

ہدا بضم اول راستی و راه راست از منتخب
ہدایا — بالفتح جمع ہدیه یعنی تحفها از منتخب
ہدات بضم ها و تخفیف دال تای فوقانی ہدایت کنندگان و این جمع ہادیست —
ہدر بفتحتین مباح شدن خون ریختن کسی و باطل و ضائع و ناچیز شدن از کشف و صراح و لطائف و منتخب —
ہدیر بالکسر ... بانگ شتر از منتخب و صراح
ہدہد بدال مهمله و دال ... از کشف و در لطائف ... بانگ اول و ذال ... مرغیست ... و در قاموس ...
ہدم بالفتح ویران کردن بنا ... و در صراح و لطائف ...
ہدان ... از منتخب و صراح
... بالفتح ... از منتخب
... ہدنه ...

باب الهاء مع النون

هدیه - بفتح اول وکسر دال وتشدید یای تحتانی بمعنی تحفه، وبسکون دال وفتح یای تحتانی نیز بکلام اساتذه مستعمل ست وباصطلاح قیمت قرآن مجید را گویند از منتخب وصراح وبهارعجم وکشف ومؤید ولطائف.

هدی - بفتح اول وسکون دال شتر وگوسپند که بمکه برای قربانی فرستند از لطائف ومنتخب وبالضم ها وفتح دال ودر آخر الف مقصوره بمعنی راستی وراه راست نمودن از صراح.

فصل ها مع ذال معجمه

هذیل - بضم اول وفتح ذال معجمه وسکون تحتانی نام قبیله ایست از عرب از لطائف.

هذیان - بفتحتین وبذال معجمه سخنهای بیهوده گفتن در بیهوشی مرض از منتخب وکشف. صاحب بهارعجم نوشته که این لفظ را فارسیان بسکون ثانی نیز استعمال کنند.

فصل ها مع رای مهمله

هرا - بالفتح وتشدید رای مهمله گلولهای زر ونقره مشابه بهلیله که در ساخت زین اسپ بکار برند مجازاً بمعنی مطلق زیور مجالس اسپ، وبالضم وتشدید شور وفریاد وآواز مهیب وبمعنی ترس وبیم ودرخشیدن وبکسر اول وتخفیف را مخفف هرات از جهانگیری وبرهان.

هرب - بفتحتین وبای موحده فرار کردن وگریختن وشدت حزن از مؤید ولطائف وصراح.

هرات - بالفتح از مؤید، صاحب بهارعجم نوشته که اگرچه لفظ هرات نام شهری که دارالملک خراسان ست بکسر شهرت دارد وکمال جلبی در حاشیه مطول هرات بالفتح اول آورده تمام کلامه ودر لب اللباب وبرهان نیز بفتح ست.

هر هفت - کنایه از زینت زنان وآن هفت آرایش ست مر زنان را وآن وسمه وحنا وگلگونه وسفیداب وزرک وغالیه وسرمه از برهان وبهارعجم ظاهراً این آرایش زنان ولایت ست ودر بعضی فرهنگ چنین بنظر آمده وزبانی بعضی نیز مسموع شده که آرایش هر هفت زنان هندوستان اینست پوشاک وزیور وحنا وسرمه وپان ومسی وآراستگی موی سر.

هرج - بفتحتین وجیم عربی سرگشتگی شتر از تشنگی گریا وبالفتح فتنه وآشوب از منتخب وصراح.

هر - بالکسر وتشدید بعربی گربه که گویند که حیوان معروف ست وبالفتح وتخفیف در فارسی کلمه ایست که افاده معنی عموم کند وگاهی افاده معنی شرط کند چنانکه گوئی هر که اینجا آید او را اسلام کنم وآوردن این لفظ بر صیغه جمع در کلام قدما شایع ست خصوصاً در قصائد خاقانی وهمچنین درین عبارت ابوالفضل که بر آمدن بهر وجوه مناسب میداند از بهارعجم ولفظ هرا بالفتح وتشدید بمعنی ساخت اسپ مثل زین ولگام از سروری.

هر پیر - زن فقیر پانگ ستگ از منتخب وکنز.

هرگز - بفتح بمعنی هیچ وقت وهیچ زمان وهمیشه ولایزال از رشیدی وبرهان.

هرموز - نام جای قریب یزد.

هرمز - بضم اول وسوم ودر آخر زای معجمه نام روز اول از هر ماه شمسی ونام ستاره مشتری ونام پسر نوشیروان که پدر خسرو پرویز بود از جهانگیری.

هرماس - بالکسر شیر درنده از منتخب.

هرمس - بکسر اول وسوم وسین مهمله اسم ادریس پیغمبر علیه السلام که هم نبی وهم بادشاه وهم حکیم بودند ریاضی را که حساب وهندسه وهیأت ونجوم باشد پیدا کرده از برهان ومدار مگر صاحب برهان این لفظ را بالضم اول وسوم نوشته وگفته که دو حکیم دیگر هرمس نام بوده اند وصاحب جواهر الحروف نوشته که معرب هرمزست که مخفف هورمزست بمعنی مشتری.

هراول - بکسر اول وضم واو فوجیکه از همه پیش باشد از لغات ترکی.

هرقل - بکسر ها وکسر قاف لقب بادشاه روم وآنرا عظیم الروم نیز گویند واین لفظ بکسر اول وفتح ثانی وسکون قاف نیز آمده است از منتخب وصراح.

هرم - بفتحتین پیری وسخت پیر شدن وبفتح اول وکسر ثانی مرد پیر کهن سال از بحر الجواهر وکشف ومنتخب وشرح نصاب وصراح ومدار.

هروم - نام شهر ونام پهلوان از فرهنگی نوشته شد.

هرزشان هرزشان - بمعنی بقعه ومکان شان از فرهنگ مثنوی.

هرمان - بفتحتین بنائیست در ملک مصر وآن دو گنبد ست سنگین بغایت قدیم که حکما قبل از طوفان تعمیر کرده اند وبعضی گویند که ادریس علیه السلام ساخته اند وآن از طوفان خراب نشده حضرت علی کرم الله وجهه از صورت طلسمش که کرگسی ست چنگ پا را در پنجه گرفته تاریخ بنایش معلوم فرموده یعنی الهرمان النسر فی السرطان ازین ظاهر میشود که تقریباً پنج هزار سال بیشتر از آدم از جن بنا شده است چه حالا نسر در جدی ست ونسر در دو هزار سال یک برج طی میکند.

هرسه دکن - کنایه از بیجاپور وحیدرآباد ودولت آباد.

هرو - بالفتح ودر آخر واو وزن بهراوه وهراوه بکسر اول چوب دستی گنده را گویند از شرح نصاب وصراح.

هراسه - بکسر اول صورتیکه باغبانان در باغ وفالیز برای محفوظ ماندن از طیور سازند از مصطلحات.

هرزه - بالفتح بیهوده از مدار وبهارعجم.

هرآسه - بفتح اول وسکون ثانی والف ممدوده بمعنی ناچار وبفتح را چنانکه بعضی گمان برند غلط است از جهانگیری ومؤید وبرهان.

هراة - بکسر هرات.

هرمسیه - بکسر اول وسوم وچهارم که سین مهمله است وتشدید تحتانی منسوب بهرمس که نام ادریس علیه السلام ست ونام حکیم.

هره - بکسر وتشدید گربه ماده از شرح نصاب.

هروله - بفتح اول وسکون ثانی وفتح واو نوعی از رفتار که آنرا دویدن نیز گویند از لطائف.

هریسه - بسین مهمله نوعی از آش ست

که از گندم کوفته و گوشت و روغن و نمک و مصالح راست کنند از آئین اکبری۔

هری بکسر تین نام شهریست در خراسان مشهور به هرات از برهان و بعضی نوشته که هری بکسر تین بمعنی فرو ریختن گنج ست چون آن شهر را بسبب فرو ریختن گنج تعمیر کرده اند لهذا باین اسم مسمی گشت۔

هرای بفتح و تشدید رای مهمله بمعنی هلیله و گلولهای زر و نقره مشابه هلیله که در ساختن زین اسپ و براق بکار برند و بالضم بمعنی ترس و خوف و درخشیدن و آواز و هیبت و باین معنی بفتح اول هم درست و بالکسر بمعنی فرو ریختن از برهان و در بعضی شرح مجاز بمعنی این مصرع نیز نوشته بمعنی گلوله که در جرس و زنگ میباشد۔

هر دو پلی یای آخر معروف فنی ست در کشتی که پلید ست از بالای دوش حریف گذرانیده بر پشت کمرش رسانیده و دست دوم در میان هر دو ران ش آورده هر دو دست خود را باهم منضم ساخته بر زمین زدن ست از مصطلحات شرح گل کشتی۔

هرزه درای بکسر فتح دال مهمله بیهوده چه درائیدن بمعنی آواز کردن ست چون زنگ بهمین جهت درا گویند از خیابان۔

هرزه لای بیهوده گو چرا که لائیدن بمعنی گفتن ست۔

هروی بفتحتین منسوب بسوی هرات که شهریست بخراسان و هروی بفتحتین نام قسمی از هفت اقسام فارسی و ظاهرا این نیز منسوب بهرات ست از خراسان

از لب اللباب باقی از جای دیگر

فصل ها مع زای معجمه

هزار آواز کنایه از بلبل۔

هزار جریب نام مقام که مسکن شیعیان ست در ایران از مصطلحات۔

هزت بالفتح و تشدید زای معجمه مفتوحه عیش و طرب۔

هزلیت بالفتح شکست از منتخب۔

هزج بفتحتین و جیم در لغت آواز با ترنم خوش آینده است و نام بحری از بحور شعر چون شعرای عرب اکثر باین وزن ست لهذا این بحر بدین اسم مسمی گردید و وزنش هشت بار مفاعیلن ست بلحاظ زحافات اصناف این بسیار ست۔

هزار میخ نوعی از لباس فقرا که بر تنها گنده جا بجا دوزند۔

هزبر بفتح تین جانوری که آنرا هندی [illegible] گویند بوادجهول و بتر کی قند زاز جهانگیری۔

هزار بابل نام بازی چهارم نرد از برهان و کشف [illegible] و در رشیدی نوشته که هزار نوعی از بلبل ست۔

هزبر بکسر اول و فتح ثانی که زای عربیست شیر درنده از کشف و منتخب و بعضی [illegible] و زای فارسی چنانکه بعضی گمان برده اند۔

هزاهز بالفتح [illegible] جنبش گره [illegible] تنگی [illegible] از ترس خصم و رزشاکر [illegible]۔

هزل بکسر اول [illegible] [illegible]

بدول از قاموس و صراح۔

هزال بالضم اول لاغری از کشف و منتخب و صراح

هزک بالفتح اول و سکون ثانی [illegible]

بیهوده و مسخرگی لاغر کردن از منتخب و صراح

هژده هزار عالم صاحب بصائر آورده که در هر ربعی از ارباع عالم از شرقی و غربی جنوبی و شمالی چهار هزار و پانصد عالم ست که مجموع هژده هزار باشد و در خلاصة التفاسیر از سید علی همدانی مذکور ست که عالم سه صد و شصت هزار باشد و بعضی گویند هفتاد هزار و بعضی هژده عالم گویند چنانچه عقلیه و نوریه و روحیه و نفسیه و طبعیه و جسمیه و عنصریه و مثالیه و خیالیه و برزخیه و حشریه و جنانیه و جهنمیه و اعرافیه و رؤیتیه و صوریه و جمالیه و کمالیه مجموع این عوالم در دو عالم ظاهر و باطن که غیب و شهادت ست مندرج ست از لطائف و بعضی چنین نوشته که عالم عقول و عالم ارواح و عالم افلاک که نه است و عالم عناصر که چهار ست و عالم موالید که سه باشد مجموع هژده میشود۔

هزار داستان بلبل از برهان۔

هزمان بالفتح مخفف هر زمان از جهانگیری

هزه بالفتح و تخفیف و تشدید جنبانیدن و بالکسر جنبش سواران و غوغای ایشان از لطائف

هزار پایه کرمی ست معروف که در بدن کننده لاک گویند۔

هژبر [illegible] برزن و بمعنی خزینه و بمعنی خرج و نفقه عیال [illegible] از برهان [illegible]

هزار رشته [illegible] گویند [illegible]

چهار خانه نیز گویند۔

هزاری [illegible] کشتی گیران که [illegible] هزار تکنیک [illegible] شاید۔

فصل ها مع شین معجمه

هشت بهشت یکی خلد دوم دار السلام سوم دار القرار چهارم جنت عدن پنجم جنت الماوی ششم جنت النعیم هفتم علیین هشتم فردوس۔

هشتن بالکسر صیغه ماضی ست از هشتن بمعنی گذاشتن۔

هشت صفات معرفة الله و علم و شکر در همه حال و رضا بقسمت ازلی و صبر بر بلا و وقات رزق و التعظیم لامر الله والشفقة علی خلق الله و عفت۔

هشن بالفتح و تشدید شاد و گشاده رو از منتخب و هشیره بالضم در فارسی مخفف هوش

هشاش بالفتح و تشدید شین معجمه خندان روا از صراح۔

هشت و چهار و ششم فلک کنایه از دوازده برج فلک۔

هشتن بالکسر گذاشتن و رها کردن از برهان

فصل ها مع ضاد معجمه

هضم بالفتح و ضاد معجمه شکستن چیزی و گشتن طعام در معده از لطائف و صراح

هضبه بالفتح و بای موحده زمین بلند و پشته از صراح و نفایس۔

فصل ها مع طای مهمله

هطلان بالفتح باران دمادم که تا چند روز متواتر بارد از صراح و منتخب و غیره۔

فصل ها مع فا

هفت دریا دریای اول دریای اخضر که [illegible] آن [illegible] باشد [illegible] جزایر آباد

باب الهاء مع السین

باب الهاء مع الطاء

باب الهاء مع العین

بسیار دارد و یکی از جزایر آن هرندیست بر جانب شرقی آن چین و بغربی آن یمن و بشمالی هند و بجنوبی دریای محیط و طول این بحر هزار فرسنگ دوم دریای عمان بجانب شرقی آن فارس و غربی آن قصبهٔ عمان بهمین سبب آنرا بحر عمان گویند و بر شمالی آن عراق عرب و خوزستان و جنوبی بحر هند و طول این یکهزار و چهار هفتاد فرسنگ سیوم دریای قلزم چه قلزم شهریست کوچک بر کنارهٔ دریا که دریا را بآن نام خوانند و آنرا بحر احمر نیز گویند و طولش برابر طول ربع مسکون و عرضش چهار صد و شصت فرسنگ چهارم دریای بربر و آن بحریست از بحر هند و جزیرهٔ قنبلو از بلاد فرنگ درین بحرست که در عهد خلفای عباسیه مسلمانان فتح کردند و طول این بحر یکهزار و سه فرسنگ و عرضش متفاوت بعضی محل و سه فرسنگ تنها پهنایش دو صد و شصت فرسنگ پنجم دریای دقیانوس که بابادی اقصای ملک مغرب بساحل این بحر منتهی میشود و جزایر خالدات درین بحرست و ابتدای این از خط استوا بجانب مغرب و چون این بحر بر شمالی و غربی روسیه و فرنگ ست بحر ظلمات نیز خوانند و در آن جا نور آفتاب کمتر رسد بوقت نصف النهار مثل صبح صادق روشنی بود باقی همه وقت شب طول این بحر یکهزار و سه صد و سی و شش فرسنگ ششم دریای قسطنطنیه که آنرا بحر الروم نیز گویند و طولش از بحر قالن که شعبه بحر محیط است تا انتهای اسکندریه یکهزار و سه صد فرسنگ و عرضش از اسکندریه تا دیار فرنگ دو صد و شش فرسنگ هفتم دریای اسود که آنرا بحر ازاق نیز گویند چه ازاق موضعیست بر ساحلش بجانب شرقی آن طابان ست و آن حد ملک چنگیز خان که بدشت قفچاق مشهورست و طول این دریا یکهزار و سه صد میل آز کعب الاحبار رضی الله عنه روایت ست که حق تعالی هفت بحر بیافرید تفصیل آفریده اول بحر محیط که آنرا نیطش نام باشد دوم بحر قیس سوم بحر اصم چهارم بحر مظلم پنجم بحر مرماس ششم بحر ساکن هفتم بحر باکی ازین بحرها هر یکی بر دیگری محیط کما قال الله تعالی و البحر یمده من بعده سبعة ابحر از تذکرهٔ مرآة الخیال مرقوم شده و در برهان نوشته که هفت دریا اینست اول دریای چین دوم دریای مغرب سوم دریای روم چهارم بحر نیطش پنجم بحر طبریه ششم بحر جرجان هفتم بحر خوارزم هفت قرا بضم قاف و تشدید را اول نافع دوم ابو عمرو سوم ابن عامر چهارم عاصم پنجم حمزه ششم کسائی هفتم عبد الله بن کثیر هفت بالضم دمی از شرب آب که بترکی قرت و بعربی جرعه نامند از برهان - هفت هشت کنایه از گفتار خصومت انگیز از مصطلحات - هفوت بالفتح لغزش و خطا کردن و مجازا بمعنی بیهوده گوئی از منتخب و صراح هفت قرائت قرائت اول از نافع مدنیست قرائت دوم از عبد الله بن کثیر مکی قرائت سوم از ابو عمرو بصری قرائت چهارم از ابن عامر شامی قرائت پنجم از عاصم کوفی قرائت ششم از حمزهٔ کوفی قرائت هفتم از علی کوفی ملقب بکسائی - هفتاد و دو ملت باید دانست که همگی ملتها هفتاد و سه اند یکی از آن سنت و جماعت و هفتاد و دو سوای آن بدانکه در اصل شش گروه اند رافضیه خارجیه جبریه قدریه جهمیه مرجئیه و هر گروهی از پنهاد دوازده فرقه دارد بیان فرقهای رافضیه اینست علویه که حضرت علی کرم الله وجهه رانبی گویند ابدیه علی را شریک دانند شیعیه گویند هر که حضرت علی را از جمیع صحابه دوست تر ندارد کافر ست اسحاقیه گویند که نبوت ختم نشده است زیدیه گویند امامت نماز بجز اولاد علی دیگری را نشاید عباسیه بجز عباس بن عبد المطلب کسی را امام ندانند امامیه زمین را از امام غیب خالی ندانند و نماز نگذارند مگر پس بنی هاشم نارشیه گویند که هر که خود را بر دیگری فاضل داند کافر ست تناسخیه گویند چون جان از قالب بر آید زوا ست که در کالبد دیگری در آید لاعنیه طلحه و زبیر و عائشه را لعنت کنند راجعیه گویند که علی بار دیگر بدنیا خواهد آمد و حالا در ابر میاند مرتقضیه گویند که بجنگ مشترآ بمران بایدشنا مسلمان روا ست بیان فرقهای خارجیه ازرقیه گویند کسی خواب نیکو نبیند زیرا که وحی منقطع شده ست اباضیه گویند که ایمان قول صالح و عمل صالح بنیت و سنت ست ثعلبیه گویند که کارها حاصل شده اند بجواب حق تعالی نه بقدرت و خواهش او خازمیه گویند که فرضیت ایمان شناخته نشده است خلفیه گویند که گریختن از مقابلهٔ کفار که دو چند باشند کفر ست کوزیه گویند که بدن بدون بسیار مالش پاک نمیشود کنزیه گویند که دادن زکوة فرض نیست معتزله گویند که شر بتقدیر الهی نیست و نماز با فاسق روا نیست و ایمان از کسب بنده است و قرآن مخلوق ست و مردگان را از دعا و صدقه نفع نمیرسد و معراج جسمی از بیت المقدس نیست و کتاب و حساب و میزان هیچ نیست و فرشتگان از مومنین افضل اند و رویت حق در قیامت نخواهد شد و کرامات اولیا هیچ نیست و اهل جنت را خفتن و مردن سنت و مقتول بموت خود نمیمیرد و علامات قیامت مثل دجال و غیره هیچ نیست میمونیه گویند که ایمان بالغیب باطل ست محکمیه گویند حق تعالی را بر خلق حکم نیست سرحیه گویند که احوال پیغمبران نه حجت ست و انکار کردن بران واجب اخنسیه گویند نیز جزای عمل و اجر آن به بنده نمیرسد بیان فرقهای جبریه مضطریه گویند که خیر و شر همه از خداست و بنده را در هر دو اختیار نیست افعالیه گویند برای بنده فعل ولیکن بدون قدرت و اختیار نجاریه گویند برای بنده فعل و قدرت ست مجبریه گویند طاقت دادن حق تعالی تا کبیه گویند که بعد از ایمان چیز دیگر فرض نیست بجنیه گویند

هر که هست نصیب خود میخورد بس چیزی
دادن کسی را ضرور نیست سمنیه گویند که خبر
آن خبر است که نفس ان تعلق باید کراتیه
گویند ثواب و عذاب زیاده نشود به عمل
حشبیه گویند که دوست هرگز عذاب
نه کند دوست خود را خوفیه
گویند که دوست هرگز نترساند دوستان را
فکریه گویند که فکر در معرفت حق از عبادت
بهتر است خشبیه گویند که در عالم قسمت نیست
تحقیقیه گویند که چون کارها بتقدیر خداست
بر بنده هیچ حجت نیست که بدان گرفتار شود

بیان فرقهای قدریه که میگویند

بنده مختار فعل خود است در اتمام امور
بعد حق تعالی محتاج نیست احدیه گویند
که ما را بفرض اقرار است در سنت انکار
ثنویه گویند که نیکی از یزدان است و بدی از
اهرمن کیسانیه گویند که افعال ما مخلوق نیست
بلکه شیطانیه گویند که شیطان را وجود نیست
شریکیه گویند که ایمان غیر مخلوق است گاه باشد
و گاه نباشد وهمیه گویند که فعلهای ما را
مکافات نیست رویدیه گویند که دنیا فانی
نیست ناکثیه گویند که خروج بر امام جایز است
متبریه گویند که توبه گنهگار قبول نیست قاسطیه
گویند که کسب عالم و مال حکمت [illegible]
[illegible]
[illegible]

بیان فرقهای [illegible]

[illegible]

و حوض کوثر و ملک الموت و کلام حق موسی
علیه السلام اند و اختلاف دارند در میان
خود با معطلیه گویند که اسمای حق تعالی
و صفات او مخلوق اند متربصیه گویند علم
و قدرت و مشیت مخلوق اند و خلق غیر
مخلوق است مترافقیه گویند که حق تعالی
در مکان است واردیه گویند هر که در دوزخ
رود باز بیرون نخواهد آمد و مومن در دوزخ
نخواهد رفت حرقیه گویند که اهل دوزخ
چنان سوزند که از ایشان یک اثر در
دوزخ نماند مخلوقیه گویند که قرآن مجید و توریت
و انجیل و زبور مخلوق اند عبریه گویند که محمد
رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم مردی بود
عاقل و حکیم نه رسول فانیه گویند بهشت
و دوزخ هر دو فنا خواهند شد واقفیه
گویند که بر معراج بروح تنها حق تعالی
[illegible] گویند و قیاس
را منکر اند لفظیه گویند قرآن کلام قاری است
نه کلام الهی مگر معنی قرآن کلام الهی است
قبریه منکر عذاب قبر اند افضیه گویند که در
[illegible] قرآن ما را توقف است

بیان فرقهای مرجیه که بر [illegible] اند

که پیغمبران برای [illegible] عالم [illegible]
[illegible]
[illegible]

شنانیه شک دارند در ایمان خود گویند
که رنج ایمان است نهمیه گویند که ایمان علم است
هر که نداند جمیع اوامر و نواهی پس آن
کافر است عملیه گویند که ایمان عمل است
منقوصیه گویند ایمان گاهی زیاده میشود
و گاهی کم مستثنیه گویند ما مومنان ایم
ان شاء الله تعالی اشبهیه گویند قیاس
باطل است [illegible] بدعیه
گویند اطاعت امیر واجب است اگرچه جابر کند
معصیت مشبهه گویند حق تعالی آدم را
بر صورت خود آفریده است حشویه گویند
واجب و سنت و مستحب همه یکی اند
و ابو القاسم رازی هفت فرقه دیگر هم
از ایشان بر آورده که [illegible]
[illegible]
بعضی از ایشان سوفسطائیه و فلاسفه و
[illegible] و مجوسیه هم یافته شده.

هفت دوزخ

گویند که دوزخ یکی [illegible]
[illegible]
[illegible]
بلا [illegible] سوم لظی
چهارم حطمه پنجم سعیر ششم جحیم هفتم هاویه
[illegible]
[illegible]

سوم نامند و جای بفلک اول دوم عطارد
که بفارسی تیر گویند و بهندی بدهه نامند و
جایش بفلک دوم سوم زهره که بفارسی ناهید
و بهندی سکر نامند و جای آن فلک سوم
چهارم شمس که بفارسی خور گویند و بهندی
ایت نامند و جای او فلک چهارم پنجم مریخ
که بفارسی بهرام گویند و بهندی منگل
نامند و جای او بفلک پنجم ششم مشتری
که بفارسی برجیس گویند و بهندی برهسپت
نامند جای او بفلک ششم هفتم زحل که
بفارسی کیوان گویند و بهندی سنیچر نامند
جای او بفلک هفتم.

هفت کشور

عبارت از هفت ملک
که در آن سلطنت کلان هستند ظاهراً آن
چین و ترکستان و هند و توران و ایران
و روم و شام و بعضی بجای ترکستان فرنگ
را شمار کنند و بهتر آنست که هفت کشور
مراد از هفت اقلیم باشد که حکما هفت حصه
ربع مسکون را قرار داده اند.

هفت [illegible]

مراد از هفت قاری که
اسمای شان اینست اول نافع مدنی دوم
عبد الله بن کثیر مکی سوم ابو عمرو بصری
چهارم ابن عامر شامی پنجم عاصم کوفی ششم
حمزه کوفی [illegible] هفتم [illegible] کسائی
[illegible]

باب الباء مع [illegible]

باب [illegible] مع الفاء

باب الباء مع اللام

باب الباء مع الميم

[illegible]

باب الباء مع الواو

[illegible]

باب الباء مع الهاء

[illegible]

هفتخوان اسفندیار بیاید شرحش بعد هفتخوان رستم مذکور خواهد شد۔

هفت جوش هفت فلزات یعنی آمیخته که آنرا از دهات گویند و آن بغایت محکم باشد و آن هفت فلز است یکی زر دوم نقره سوم مس چهارم جست پنجم آهن ششم اسرب هفتم ارزیز پوشیده نماند که فلزات همه نه اند هفت مذکور شد هشتم روی نهم سیماب و روی که از کان برمی آید بغایت کمیاب است و آنچه درین دیار متعارف است روی جعلی ست مرکب از مس و ارزیز و برنج که بهندی پیتل نامند نیز مرکبست از مس و جست و سیماب لیاقتی ندارد که یکی از فلزات آمیخته شده ظرفی باشد آری ساخته شود تا لفظ هم آمیخته از بهار عجم و باقی از برهان و جای دیگر۔

هفت خط خطوط سبعه که در جام جمشید بود بدین ترتیب اول خط جور که بفتح جیم و رای مهمله است و این خط بر کناره جام بود و بالای همه خطوط دوم خط بغداد که زیر خط جور است سوم خط بصره چهارم خط ازرق و این خط را خط سبز و خط سیاه و خط شب نیز گویند پنجم خط اشک و این را خط دریا و خط خطیر نیز گویند ششم خط کاسه گر هفتم خط فرودینه و این خط را خط مزور هم خوانند از بهار عجم و برهان و رشیدی۔

هفت سبع سبع بروزن ربع هفت حصه قرآن مجید که آنرا هفت منزل گویند بجهت آنکه قاریان بعضی یکهفته ختم قرآن مجید بقرائت نموده اند چنانکه تعیین سورتها بحروف فمی بشوق کرده اند و ترتیبش اینست اول روز از سوره فاتحه شروع کنند دوم روز از سوره مائده سوم روز از سوره یونس چهارم روز از سوره بنی اسرائیل پنجم روز از سوره شعرا ششم روز از سوره والصافات هفتم روز از سوره قاف و نزد بعضی بلحاظ معنی کلام الله هفت قسمست اول وعده دوم وعید سوم وعظ چهارم قصص پنجم امر ششم نهی هفتم ادعیه از شرح لغات۔

هفت اورنگ هفت ستاره بنات النعش

هفت رنگ سیاه و سفید و سرخ و سبز و زرد و کبود و عباسی که آنرا گل گز و قرمزی گویند

هفت هیکل هفت دعاست که در هر روز یک دعا از و خوانند که موجب امن و سلامت باشد

هفت امام امام اعظم ابو حنیفه امام شافعی امام مالک امام احمد بن حنبل امام ابو یوسف امام محمد امام زفر رحمهم الله۔

هفت لای چشم هفت پرده چشم چه لفظ لا بفارسی بمعنی تو است۔

هفت پرده چشم یعنی هفت طبقه چشم و آن هفت طبقه اینست اول طبقه ملتحمه که از همه بیرون ست و بیاض چشم دوم طبقه قرنیه سوم عنبیه و لون آن مختلف باشد در اشخاص چهارم عنکبوتیه پنجم شبکیه ششم مشیمیه هفتم صلبیه و مابین عنبیه و عنکبوتیه رطوبتی ست که بیضی نام دارد و مابین عنکبوتیه و شبکیه دو رطوبت اند یکی جلیدی و دیگری زجاجی از کتب طبیه قوم منقول۔ ... بهار عجم نیز۔

هفت قلم کنایه از هفت خط معروف و آن هفت اینست اول ثلث دوم محقق سوم توقیع چهارم ریحان پنجم رقاع ششم نسخ هفتم تعلیق از بهار عجم و برهان۔

هفت اندام بحسب ظاهر اول سر دوم سینه سوم پشت چهارم و پنجم هر دو دست ششم و هفتم هر دو پا و بحسب باطن دماغ و دل و جگر و سپرز و شش و زهره و معده و بعضی بجای معده گرده نوشته اند از لطائف موافق تفسیر حسینی و گوش و زبان و بطن و فرج و دست و پا و نام رگی ست و آنرا اکحل و هفت اندام گویند که بفصد آن خون سر و سینه و پشت و دست و پا خارج میشود۔

هفت اقلیم آنچه از مفرح القلوب شرح جغمینی و شرح تذکره محقق طوسی و مرآة الخیال و تقویم البلدان و دیگر کتب به ثبوت پیوسته اینست که زمین کروی الشکل است بصورت گوی دو ربع جنوبی و یک ربع شمالی آن در آب غرق است و یک ربع شمالی مکشوف و آن را ربع مسکون گویند هفت اقلیم و جزو آن خرابها و جبال و زمین محصور است حکما ارض ربع مسکون را از خط استوا تا دو درجه تقسیم کرده اند و از انجمله سی درجه از سمت قطب شمالی خارج نموده عرض اقالیم سبعه را از شصت درجه یافته اند و عدم قابلیت آبادی سی درجه مذکوره بنا بر غلبه برودت ست که بسبب بعد آفتاب است هفت اقلیم مانند هفت بساط مطوله از مشرق تا مغرب در ربع مسکون واقع ست برابر یک دیگر و خط استوا از جنوب عرض چین شروع شده بر گنگ و نهر که از زمین چین ست و مستقر شیاطین مشهور بر آمده و بر جزیره جکوت گذ بعد ازان بجزائر ارض ذهب بر جنوب سراندیب و جزائر زنگ میرسد و بر شمال جبال قمر گذشته و بر جنوب بیابان مغرب در آمده بجر او قیانوس منتهی شود اقلیم اول اماکن که درو ست اینست جزیره و قواق که آن در سرحد مشرق و بعضی بلاد چین مثل زیتون و خانقوه و خانجو و نضا و سیلی و جزیره سراندیب و دیگر جزائر سند و یمن و تخا و بندر و ثغره و سبا و حضر موت و عدن و مرسات و شجره و ظفار و قلهات و زبید و شرجه و حلی و جبله و صعده و مارب و ذنار و جرش و نشرین این هر هشت از یمن ست و ارم که بشداد منسوب ست و بلاد زنگبار معدن الذهب و بلاد النوبه و قصبه عمان و حبشه و بربره و بکر و رود نقله و بلد سنوال و بلد شیلا و سفاله و سلجماسه جابلسا و غانه در سیاه و رغاده این هر سه نیز از سودان و زنج ست و جزیره کرک و بعضی بلاد حجاز طول این اقلیم سه هزار و بیست و دو فرسنگ است و عرض یکصد و چهل و هفت فرسنگ و درین اقلیم بیست کوه و سی نهر و مردم این اقلیم سیاه رنگ باشند طول نهار درین اقلیم دوازده ساعت و ربع و صباح آن سیزده ساعت و نصف اقلیم دوم اماکن که درین

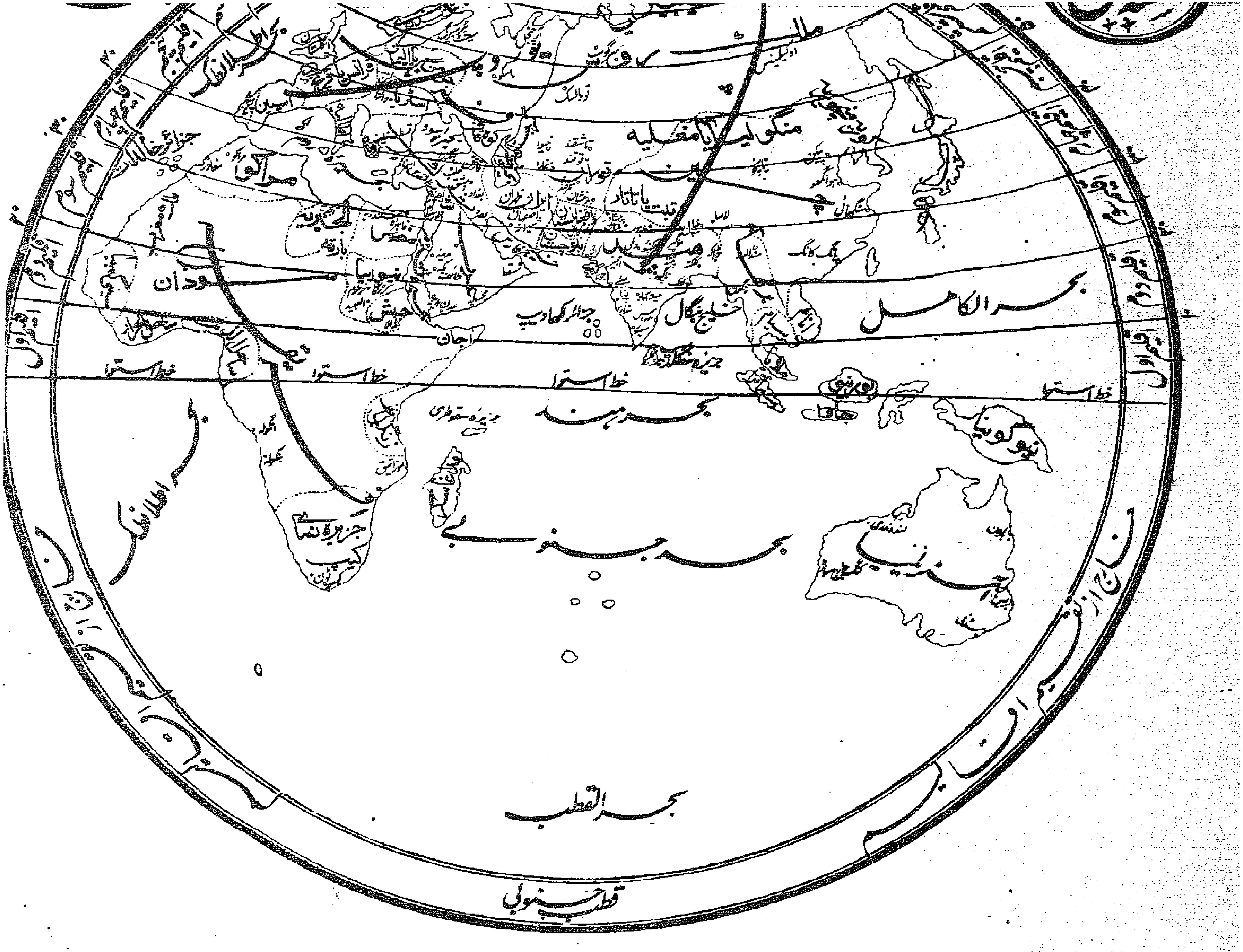
منكوليا يا مغليه
چين
تبت يا تاتار
هند
مراكش
سودان
حبش
خليج بنگال
بحر الكاهل
خط استوا
بحر هند
نيو گوينيا
بحر جنوبی
بحر اطلانتيك
بحر القطب
قطب جنوبی

اقلیم ست منسوب تواریخ عمان و توابع یمن
و یمامه و توابع حجاز ست و تهامه و مکه مبارکه
که در ابتدای اقلیم دوم ست و مدینه منوره
قریب وسط دوم و طائف و هجره و قید و قطیف
و خیبر و توابع حبش و قیروان و بعضی بلاد
افریقیه و بلاد صعید و مصر مثل قفط و قوص
و اخمیم و عیذاب و اسیوط و منفلوط و حلوان
و القصر و ارمنه و بعضی بلاد ملک مغرب مثل
درعه و سوس و دونت و سبلا و ولایت
بحرین و جده و سقوطره و اکثر بلاد هند مثل
منصوره و دولت آباد که سابق دیوگیر نام داشت
و احمدنگر و پٹن و جیلپور و بندر و ولایت تلنگانه
و گلکنده یعنی حیدرآباد که تختگاه تلنگانه
دست و بیدر و اورنگ آباد و گجرات و برهان پور
که سرحد خاندیس ست و کهنبایت و سورت
و سومنات و ناگور و صوبه برار و اجمیر شریف
بنارس و شریف آباد و سالکام و سلیم آباد
و کور دسماره و نوسری و عمیت جفت آباد
و کورکات و بارکپور و جهانگیر آباد و اکبر آباد
مسمی براج محل و اوریسه و لاتی ست
حیدرآباد و بنگاله و بهار و کوچ از توابع بنگاله
و گورکان حسب تصریح حقیقی فارسی مراة الخیال
دهلی را ازین اقلیم شمرده اند و صاحب منتخب اللغات
که از متاخرین باشد گوید دهلی ست داخل از
اقلیم سوم نوشته طول این اقلیم دو هزار و
صد و سی و دو فرسنگ ست و عرضش
یکصد و سی و دو فرسنگ و درین اقلیم
هفت کوه و همین قدر انهار و رنگ مردم
میان سواد و سمرت یعنی گندم گون باشند

بسیاهی و درین اقلیم غایت طول نهار سیزده
ساعت و نصف و ربع باشد اقلیم سوم اماکن
که درین اقلیم باشند بیت المقدس
و شام و فلسطین و لاذقیه ست و سوس و بعضی
بلاد افریقیه و توابع قیروان و طرابلس مغرب
و بعضی بلاد ملک مغرب مثل اسفی که در منتها
ملک مغرب ست و مالطه و فارس و قسطنطنیه
و سطیف و افریقیه کشوریست از ملک مغرب
بجانب مشرق سبطه داخل افریقیه در ابتدا
ملک مغرب و سوسه از افریقیه و طرابلس از افریقیه
در شرقی قیروان و دمشق شهریست از شام
و بعلبک قریب دمشق عسقلان و یافا و رمله
و قیساریه و شوبک و کرک و این هشت شهر
نیز از شام ست و از بلاد عراق عرب مثل
حله و نهروان و از بلاد کرمان هرموز و
یزد و سیرجان و زرنده و سیرجان و مدین و سیاه
و طبریه و مداین و حلوان و نهروان و قلنبه و
فسطاط و قاهره و اسکندریه مصر و بیرون
و عین الشمس و قراه و قیوم و بلبیس و النفصا
و اشمونین و منیه ابن خصیب و منیه قلزم
شهریست بر کنارۀ بحر یمن نسبت او و قلزم
بدان دریا و تنیس و این دوازده
از نواحی مصرست و در جبال از بلاد فارس
و شیراز و بغداد و کوفه و بخت شهریست
دو فرسنگ از کوفه و تبوک ازو و از بصره
و واسط و دیدوا و تبوه و اصطخر و بیضا
و کازرون و عسکره و قا و سپیده
عراق عرب با اصفهان و فیروزآباد و
شستر کرک و تبت و کیچ و بست و پنجگور

و خواش و خوزستان و ورق و بیهق و
غزنین و کابل و میمنه و قندهار و سند و دیبل
و ملتان و کچه و مکران و ولایت افغانان
و زابلستان و سیستان و پشاور و لاهور
و نگرکوت و سرهند و هانسی و حصار و تهانیسر
و پانی پت و دهلی و شاه جهان آباد و سهسو
مسمی مصطفی آباد و آگره معروف به اکبرآباد
و لکهنو و اوده و بلگرام و کالپی و متهرا و کشمیر
شمال و ترکستان و معظم بلاد چین و طول
این اقلیم دو هزار و دو صد و چهل و چهار
فرسنگ و عرض یکصد و شانزده فرسنگ و
درین اقلیم سی و سه کوه و بست و دو نهر
و رنگ مردم این اقلیم اسمر ست یعنی گندم گون
غایت طول نهار درین اقلیم چهارده ساعت
و نصف اقلیم چهارم اماکن که درو باشند این
است طنجه در منتهای مغرب و افرنجه و جزیرۀ
رودس و قبرس و غرناطه و مالقه در جنوب اندلس
و انطاکیه و طرسوس و طرابلس شام و
حلب و حمص و حماه و رقه و دمشق و تلمسان و امد
و نصیبین و تدمر و موصل و ارمیه و سرمن را
و دیلم و الموت و تفرش و قم و قومس و کاشان
و سمنان و استرآباد و جرفا و قان و قرقان
و اسفراین و جرجان و طوس و نیشاپور و جرجیا
و جنوب شاش و تر شیز و غبا و قهستان و زلا
که طبس و بر جند از مضافات اوست و توران
و زوزن و سرخس و فاریاب و بسطام
و قالی و قصر شیرین و دینور و طالقان
و نسا و ترقان و رقاس و ختلان و خشن
و ستوماں از بلاد ترک و خراسان و ولایتی

و سبع و مرو شاهجان و مرو رود و دهستان
و دشت خاوران و غور و بلخ و میمنه و اندخود
و ترمذ و بدخشان و غرجستان و کردستان
و بادغیس و توابع فارس و اصفهان و شیراز
و قومس و اصفهان و عراق و مشهد و طهران
و دماوند و طبرستان و اربل و استرآباد و ساوه
و گیلان و قزوین و آبر و زنجان و سهرورد
و طارم و اردستان و لاهیجان و سقمن
و پنجاه ده و خواف و جام و تربت و سبزوار
و توابع هرات و سلطان و زواره و سلطانیه
و ری و همدان و نهاوند و آذربیجان و تبریز
و از بعضی دیار بکر و روم در دیل و مراغه
و اردبیل و ختلان و تبت و بعضی بلاد خطا
و ختن و بلاد شمال و چین طول این اقلیم دو
هزار و دو صد و شصت و شش
فرسنگ و عرض نود و نه فرسنگ و درین
اقلیم بست و پنج کوه و بست و دو نهر و رنگ
مردم در میان گندم گونی و سفیدی غایت
طول نهار درین اقلیم چهارده ساعت باشد
و نصف و ربع اقلیم پنجم اماکن که درو باشند
این است جبل البرتات و اندلس و بعضی بلاد
روم مثل عموریه و قونیه و اقسرای و قیصریه
و سواس و ملطیه و توقات و ارزن الروم و تردان
و سمرقند و بیلقان و جرجانیه و زمخشر و بخارا
نزد بعضی از پنجم و نزد بعضی از چهارم
و ایلاق و قسطنطنیه یعنی استنبول
که تختگاه روم ست و یونان و طلیطله
و بعضی بلاد اندلس مثل قرطبه که دو تکرر
اندلس ست و مدینه ... و طلیطله و قرمه

وشاطبه و طرطوسه و لارده و طرگونه و این هشت شهر از اندلس ست و برشلونه در آخر اقلیم پنجم خارج از اندلس ست و داخل فرنگ و شاخی و قیا و شاش و طنطله و قلیج داران و سجستان و ارمینیه و گرجستان و بیلقان و گنجه و خوارزم و شمالی بلاد خراسان ماوراءالنهر و لایتی ست مثل تیمش فرغانه غربیش خوارزم و شمالیش تاشکند جنوبش بلخ و سمرقند از معظم بلاد توران کش و نسف یعنی نخشب و اوس نقلیس غشتیان و اندجان و اسفره و خجند و حدود طراز و حدود کاشغر و وسط بلاد ترکستان طول این اقلیم یکهزار و هفتصد و هشتاد و هفت فرسنگ و عرض هشتاد و چهار فرسنگ و درین اقلیم سی کوه و پانزده نهر و لون مردم سفید و غایت طول نهار درین اقلیم پانزده و نصف ساعت اقلیم ششم اماکن که درو باشند

انیست صقالبه و غیلونه در اوایل ششم در شرق اندلس و امپونه در شرق اندلس متصل به بلاد فرنگ و بروال و بعضی بلاد ترکستان مثل جند و فاراب و توابع بلاد روم رومیه وافرنجه و مقسین و باب الابواب و ختلان و سلیبوزین و بلاد روس مثل آس و الان و مروقان و برطاس و خرز و بلاد فرنگ اسبیجاب و فرخار و جرکس و معظم بلاد ترکستان مثل المالغ و بشین تالغ و قراقرم و اکثر مردمان ایشان صحرائی اند و فاریاب و طراز و ختن و چگل و تاتار و خوزکیاک طول این اقلیم یکهزار و پانصد و یازده فرسنگ و عرض هفتاد و یک فرسنگ و درین اقلیم ده کوه و چهل نهر و مردم این اقلیم سرخ رنگ و طول نهار پانزده ساعت و نیم ربع اقلیم هفتم اماکن که درین اقلیم اند نیست جابلقا

و بلاد صقالیه و صقلاب و توابع روس و توابع فرنگ هرقله و بلغار و در جنوب این اقلیم بلاد ترکستان مثل خلخ و ترخان و کیمال و دیگر ترکان صحرانشین و در مابین شمال و شرق این اقلیم دیار یاجوج و ماجوج آنطرف سد سکندر و درین اقلیم عمارت کمتر و بلغار شهریست درین اقلیم که در اوایل فصل گرما شفق از آنجا غائب نمیشود که سفیدهٔ صبح ظاهر میگردد و کوتاهی روز در بلغار سه چهار ساعت و شب بست ساعت باز برعکس میشود طول این اقلیم یک هزار و یکصد و سه فرسنگ و عرض شصت و یک فرسنگ و درین اقلیم ده کوه و چهل نهر و لون مردم این اقلیم سرخ ست مگر مائل بسفیدی و باید دانست که طول معمورهٔ ربع مسکون از ساحل

غربی بحر محیط تا ساحل شرقی آن نزد بطلیموس یک صد و هفتاد و هفت درجه و عرض هفتاد و نه و نزد اکثری از جزائر خالدات که در منتهای جانب غربی آبادی ربع مسکون ست تا کنگ دز که در منتهای شرقی ست طول آبادی یک صد و هشتاد درجه است و عرض از خط استوا که در منتهای جنوبی ست تا منتهای آبادی جانب شمال شصت و شش درجه بدانکه مقدار مسافت هر درجهٔ ارضی شصت و شش و نیم میل باشد و شش صد و شصت و شش گز و دقیقهٔ ارضی یک میل و چهار صد و چهل و چهار گز و میل گروه را گویند و گروه چهار هزار گز باشند.

اٹک	طول یکصد و شش درجه و پنج دقیقه	عرض سی و سه درجه و بست و چهار دقیقه	اقلیم سوم	ملک سند
اجمیر	طول یکصد و یازده درجه و پنج دقیقه	عرض بست و پنج درجه و پنجاه دقیقه	اقلیم دوم	ملک سند
اجّین	طول یکصد و دوازده درجه و سی دقیقه	عرض بست و دو درجه و پنجاه و پنج دقیقه	اقلیم دوم	مالوه ملک سند
احمد آباد	طول یک صد و هشت درجه	عرض بست و سه درجه	اقلیم دوم	ملک سند
اسکندریه	طول شصت و یک درجه	عرض سی درجه	اقلیم سوم	ملک مصر
اصطخر	طول هشتاد و هشت درجه	عرض سی و دو درجه	اقلیم سوم	ملک فارس
اصفهان	طول هشتاد و دو درجه و چهل دقیقه	عرض سی و سه درجه و پنجاه دقیقه	اقلیم چهارم	ملک ایران
آگره یعنی اکبرآباد	طول یکصد و دوازده درجه و چهل و پنج دقیقه	عرض بست و هفت درجه	اقلیم سوم	ملک سند
آله آباد	طول یکصد و شانزده درجه و پنجاه دقیقه	عرض بست و شش درجه و پنجاه و دو دقیقه	اقلیم سوم	ملک سند
امروهه	طول یکصد و چهارده درجه و چهل و پنج دقیقه	عرض بست و هشت درجه و چهل دقیقه	اقلیم سوم	ملک سند
انطاکیه	طول هفتاد و یک درجه و بست و شش دقیقه	عرض بست و پنج درجه و سی دقیقه	اقلیم چهارم	ملک شام
اورنگ آباد	طول یکصد و یازده درجه و سی دقیقه	عرض نوزده درجه و پنج دقیقه	اقلیم دوم	ملک سند
اودهه	طول یکصد و شانزده درجه و پنجاه و پنج دقیقه	عرض بست و سه درجه و چهل و پنج دقیقه	اقلیم سوم	ملک سند

باب الابواب	طول هشتاد و پنج درجه	عرض چهل و سه درجه	اقلیم پنجم	ملک ارمینیه
بابل	طول هشتاد درجه	عرض سی و دو درجه	آخر اقلیم سوم	ملک عراق عرب
پانی پت	طول یکصد و سیزده درجه و بست و دو دقیقه	عرض بست و هشت درجه و پانزده دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
پٹنه	طول یکصد و نوزده درجه و دوازده دقیقه	عرض بست و شش درجه و چهل دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
بخارا	طول نود و هفت درجه	عرض سی درجه	اقلیم چهارم	ملک توران
بدخشان	طول هشتاد و چهار درجه و بست و چهار دقیقه	عرض سی و چهار درجه و سی دقیقه	اقلیم چهارم	ملک توران
بداؤن	طول یکصد و چهارده درجه	عرض بست و هفت درجه و بست دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
برهانپور	طول یک صد و هشت درجه	عرض بست و دو درجه	اقلیم دوم	ملک دکن هند
بسطام	طول یکصد درجه و سی و پنج دقیقه	عرض سی و پنج درجه و ده دقیقه	اقلیم چهارم	ملک ایران
بست	طول یک صد درجه	عرض سی و سه درجه	اقلیم سوم	ملک ایران
بصره	طول هشتاد و چهار درجه	عرض سی درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
بعلبک	طول هفتاد درجه و چهل و پنج دقیقه	عرض سی و پنج درجه و پانزده دقیقه	اقلیم چهارم	ملک شام
بغداد	طول هشتاد درجه	عرض سی و هشت درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب

[illegible]

بلخ	طول هشتاد و هفت درجه و پنج دقیقه	عرض سی و شش درجه و پنج دقیقه	اقلیم چهارم	ملک خراسان
بنارس	طول یکصد و هفتده درجه	عرض بست و شش درجه	اقلیم دوم	ملک هند
بهوپال	طول یکصد و یازده درجه	عرض بست و سه درجه	اقلیم دوم	ملک دکن
بیجاپور	طول یکصد و پنج درجه و سی دقیقه	عرض هفده درجه و بست و دو دقیقه	اقلیم دوم	ملک دکن
بیت المقدس	طول شصت و شش درجه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک شام
پشاور	طول یکصد و شش درجه و چهل دقیقه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک هند
تبریز	طول هشتاد و دو درجه	عرض سی و چهار درجه	اقلیم چهارم	ملک ایران
تبوک	طول پنجاه و سه درجه	عرض سی درجه	اقلیم دوم	ملک عرب
تبت	طول یکصد و ده درجه	عرض چهل درجه و پنج دقیقه	اقلیم چهارم	ملک هند
تلمسان	طول بست و چهار درجه	عرض بست و سه درجه	اقلیم سوم	ملک مغرب
تهانیسر	طول یکصد و دوازده درجه و سی و سه دقیقه	عرض بست و نه درجه	اقلیم سوم	ملک هند
ٹھٹھه	طول هشتاد و دو درجه و سی دقیقه	عرض بست و پنج درجه و دو دقیقه	اقلیم دوم	ملک هند
جده	طول هفتاد و هفت درجه	عرض بست و یک درجه و پنج دقیقه	اقلیم دوم	ملک عرب
جرجان	طول نود درجه	عرض سی و هفت درجه	اقلیم چهارم	ملک ایران
جلال آباد	طول یکصد و پنج درجه و چهل دقیقه	عرض سی و چهار درجه	اقلیم سوم	ملک هند
جهلوٹ	طول یکصد و هفتاد درجه و پنج دقیقه	عرض ده درجه	اقلیم اول	ملک جزایر هند
جند	طول نود و هفت درجه و ده دقیقه	عرض چهل و سه درجه و سی دقیقه	اقلیم پنجم	ملک ترکستان
جنوه	طول چهل و یک درجه و پنج دقیقه	عرض چهل و یک درجه و بست و دو دقیقه	اقلیم پنجم	ملک صنعا
جونپور	طول یکصد و شانزده درجه و سی و شش دقیقه	عرض بست و شش درجه و یازده دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
حجر	طول هفتاد و دو درجه	عرض بست و سه درجه	اقلیم دوم	ملک عرب
حلب	طول هفتاد و دو درجه و سی دقیقه	عرض سی و چهار درجه و یازده دقیقه	اقلیم چهارم	ملک شام
حله	طول هفتاد و نه درجه	عرض سی و یک درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
حمص	طول هفتاد و پنج درجه	عرض سی و پنج درجه	اقلیم چهارم	ملک شام
حیدرآباد	طول یکصد و چهارده درجه و پنج دقیقه	عرض هفده درجه و بست و دو دقیقه	اقلیم دوم	ملک دکن
خانقو	طول یکصد و شصت و هفت درجه و پنج دقیقه	عرض چهارده درجه و پنج دقیقه	اقلیم اول	ملک چین
خانجو	طول یکصد و شصت و دو درجه و پنج دقیقه	عرض چهارده درجه و پنج دقیقه	اقلیم اول	ملک چین
ختن	طول یکصد و هشت درجه و پنج دقیقه	عرض چهل و دو درجه	اقلیم پنجم	ملک ترکستان
خجند	طول یکصد درجه و سی و پنج دقیقه	عرض چهل و یک درجه و پنجاه و پنج دقیقه	اقلیم پنجم	ملک ترکستان
خوارزم	طول نود و چهار درجه و پنج دقیقه	عرض چهل و دو درجه و پنج دقیقه	اقلیم پنجم	ملک ایران

دمیاط	طول شصت و سه درجه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک مصر
دمشق	طول هفتاد درجه	عرض سی و سه درجه	اقلیم سوم	ملک شام
دولت آباد	طول یکصد و یازده درجه و پنج دقیقه	عرض بست و دو درجه و سی دقیقه	اقلیم دوم	ملک دکن
دهلی	طول یکصد و دوازده درجه و بست دقیقه	عرض بست و هشت درجه و یازده دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
ڈھاکه	طول یکصد و بست و دو درجه و یازده دقیقه	عرض بست و نه درجه و سی و پنج دقیقه	اقلیم سوم	ملک بنگاله
دنار	طول هفتاد و هفت درجه	عرض سیزده درجه و سی دقیقه	اقلیم اول	ملک یمن
رامپور	طول یکصد و چهارده درجه و سی و شش دقیقه	عرض بست و هشت درجه و چهل دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
راج محل	طول یکصد و بست و یک درجه و پنج دقیقه	عرض بست و پنج درجه و پنجاه و پنج دقیقه	اقلیم سوم	ملک بنگاله
رمله	طول شصت و شش درجه و یازده دقیقه	عرض سی و دو درجه و ده دقیقه	اقلیم سوم	ملک فلسطین شام
زبید	طول هفتاد و چهار درجه و بست دقیقه	عرض یازده درجه و سی و چهار دقیقه	اقلیم اول	ملک یمن
سرهنج	طول یکصد و چهارده درجه و چهل دقیقه	عرض بست و چهار درجه و چهل و شش دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
سری نگر	طول یکصد و دوازده درجه و پنجاه و دو دقیقه	عرض سی و سه درجه و ده دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
سراندیپ	طول یکصد و سی درجه و سی و پنج دقیقه	عرض دو درجه و سی دقیقه	اقلیم اول	جزیره هند
سرمن رای	طول هفتاد و نه درجه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
سنبهل	طول یکصد و چهارده درجه و بست و شش دقیقه	عرض بست و هشت درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
سومنات	طول یکصد و هشت درجه	عرض بست و دو درجه	اقلیم دوم	ملک دکن
سمرقند	طول نود و نه درجه	عرض چهل درجه و پنج دقیقه	اقلیم پنجم	ملک توران
سوس	طول چهل و پنج درجه و سی دقیقه	عرض بست و دو درجه	اقلیم دوم	ملک مغرب
سهرند	طول یکصد و یازده درجه و سی دقیقه	عرض بست و نه درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
سیالکوت	طول یکصد و نه درجه و سی و پنج دقیقه	عرض سی و دو درجه و چهار دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
سمیساط	طول شصت و یک درجه و چهل و پنج دقیقه	عرض بست و هفت درجه و ده دقیقه	اقلیم سوم	ملک مصر
شیراز	طول هشتاد و هشت درجه	عرض بست و نه درجه	اقلیم سوم	ملک فارس ایران
صنعاء	طول هفتاد و هفت درجه و چهارده دقیقه	عرض چهارده درجه و سی دقیقه	اقلیم اول	ملک یمن
طائف	طول هفتاد و شش درجه و بست و دو دقیقه	عرض بست و یک درجه و پنجاه دقیقه	اقلیم دوم	ملک عرب
طرطوس	طول هفتاد درجه و پانزده دقیقه	عرض سی و چهار درجه و ده دقیقه	اقلیم سوم	ملک شام
طرابلس شام	طول شصت و نه درجه	عرض سی و هشت درجه	اقلیم چهارم	ملک شام
طرابلس مغرب	طول چهل درجه	عرض سی و دو درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک مغرب
طنجه	طول هفده درجه	عرض سی و پنج درجه	اقلیم چهارم	ملک مغرب
طوس	طول نود و دو درجه	عرض سی و هفت درجه	اقلیم چهارم	ملک ایران خراسان

[illegible]

[illegible]

غیاث اللغات

یاب ها

عدن	طول هفتاد و پنج درجه	عرض ده درجه	اقلیم اول	ملک یمن
عسقلان	طول شصت و شش درجه و سی دقیقه	عرض سی و دو درجه	اقلیم سوم	ملک شام
غزنه	طول یکصد و پنج درجه	عرض سی و سه درجه	اقلیم سوم	ملک زابلستان
فاریاب	طول نود و نه درجه و سی و پنج دقیقه	عرض سی و شش درجه و چهل و پنج دقیقه	اقلیم چهارم	ملک خراسان
فید	طول هفتاد و هشت درجه	عرض بست و شش درجه	اقلیم دوم	ملک عرب
قبرس	طول شصت و شش درجه و چهارده دقیقه	عرض سی و شش درجه	اقلیم چهارم	ملک شام
قطیف	طول هفتاد و چهار درجه	عرض بست و پنج درجه	اقلیم دوم	ملک عرب
قلزم	طول شصت و چهار درجه	عرض سی و سه درجه و ده دقیقه	اقلیم سوم	ملک مصر
قنوج	طول یکصد و پانزده درجه و پانزده دقیقه	عرض بست و شش درجه و پنجاه دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
قندهار	طول یکصد و شش درجه	عرض بست و هشت درجه و پنج دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
قیروان	طول چهل و یک درجه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک مغرب
کابل	طول یک صد و پنج درجه و بازده دقیقه	عرض سی و یک درجه و بست دقیقه	اقلیم چهارم	ملک هند
کانگرا	طول یکصد و ده درجه و سی و پنج دقیقه	عرض سی درجه و پنجاه دقیقه	اقلیم سوم	ملک پنجاب
کالپی	طول یکصد و پانزده درجه	عرض بست و پنج درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
گجرات	طول یکصد و هشت درجه و بست و هشت دقیقه	عرض بست و سه درجه	اقلیم دوم	ملک هند
کرانه	طول یکصد و سیزده درجه	عرض بست و هشت درجه و چهل دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
کشمیر	طول یکصد و هفت درجه و هشت دقیقه	عرض سی و سه درجه	اقلیم چهارم	ملک هند
کوفه	طول هفتاد و نه درجه	عرض سی و یک درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب

گوالیر	طول یکصد و چهارده درجه	عرض بست و سه درجه و پنجاه و شش دقیقه	اقلیم دوم	ملک هند
لاهور	طول یکصد و نه درجه و بست و دو دقیقه	عرض سی و یک درجه و پنجاه دقیقه	اقلیم سوم	ملک پنجاب
لکهنو	طول یکصد و شانزده درجه و سیزده دقیقه	عرض بست و شش درجه و سی دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
لودهیانه	طول یکصد و ده درجه و چهل دقیقه	عرض بست و نه درجه و ده دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
مدینه	طول هفتاد و پنج درجه و بست و دو دقیقه	عرض بست و پنج درجه و هشت دقیقه	اقلیم دوم	ملک عرب
مداین	طول هشتاد درجه	عرض سی و سه درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
مدین	طول شصت و هفت درجه	عرض بست و هشت درجه	اقلیم سوم	ملک عرب
مرعش	طول هفتاد و یک درجه و چهل دقیقه	عرض سی و شش درجه	اقلیم چهارم	ملک شام
مرو	طول نود و چهار درجه و چهل دقیقه	عرض سی و چهار درجه و سی دقیقه	اقلیم چهارم	ملک خراسان
مصر	طول شصت و سه درجه	عرض سی درجه	اقلیم سوم	ملک مصر
مکه	طول هفتاد و هفت درجه و ده دقیقه	عرض بست و یک درجه و چهل دقیقه	اقلیم دوم	ملک عرب
مونگیر	طول یکصد و بست درجه و بازده دقیقه	عرض بست و شش درجه و شش دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
مندراس	طول نامعلوم	عرض سیزده درجه	اقلیم سوم	ملک هند
موصل	طول هفتاد و هفت درجه	عرض سی و شش درجه و سی دقیقه	اقلیم چهارم	ملک عراق عرب
نهروان	طول هفتاد و نه درجه و چهل و پنج دقیقه	عرض سی و دو درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
واسط	طول هشتاد و دو درجه	عرض سی و سه درجه	اقلیم سوم	ملک عراق عرب
هرات	طول نود و چهار درجه و بست و دو دقیقه	عرض سی و چهار درجه و سی دقیقه	اقلیم چهارم	ملک خراسان
هردوار	طول یکصد و سیزده درجه	عرض بست و نه درجه و چهل دقیقه	اقلیم سوم	ملک هند
همدان	طول هشتاد و سه درجه	عرض سی و پنج درجه	اقلیم چهارم	ملک عراق عجم
یمامه	طول هفتاد و هشت درجه	عرض بست و یک درجه	اقلیم دوم	ملک عرب

هفت مردان عبارت از رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و خلفای اربعه و حسنین و بعضی نوشته که اشارت از اقطاب و اوتاد و نقبا و نجبا و ابدال و غوث و اخیار و بعضی گویند که مراد ازین اصحاب کهف اند که هفت مرد هستند و یک سگ ۔

هفت زمین صاحب جواهر التفسیر از تکملة القصص نقل کرده که زمین هفت اند نام اول زهکا دوم افلده و آن مسکن عقارب جهنم است سوم عرقه و آن محل عقارب دوزخ است چهارم حربیا و آن آشیان بازان نیز است پنجم ملتا ششم سجین و دران دفتر اعمال فساق است هفتم عجیبا و آن موضع ابلیس و اتباع او ست تم کلامه و بعضی نوشته اند که هفت زمین عبارت از هفت اقلیم است

هفت خواهران کنایه از هفت کوکب بنات النعش ۔

هفتخوان عبارت از هفت منزل است که رستم ازان راه برای خلاص کیکاوس که دیوان او را بحوالی قلعه مازندران قید کرده بودند بهفت روز رفته بود و در هر منزل آفتی پیش می آمد رستم آنرا دفع میکرد چنانچه در منزل اول رستم بخواب بود که شیری قصد رستم کرد رخش رستم آن شیر را کشت در منزل دوم اژدهائی پیدا شده آخر از دست رستم کشته شد در منزل سوم زن ساحره فریب داد آن رستم آنرا آخر از دست رستم کشته شده در منزل چهارم اولاد نام دیوی با لشکر خود بجنگ آمد رستم لشکر او را قتل کرد و اولاد گریخت در منزل پنجم اولاد را گرفتار ساخت در منزل ششم ارژنگ نام دیوی بجنگ آمد بعد از کشتی بسیار رستم سر او را از تن بر کند در منزل هفتم بسیار دیوان را کشت و سپید نام سردار دیوان را مطیع کرد بعد ازان با دیو سپید که سردار بسیار دیوان بود رستم کشتی کرده زیر ساخت و بخنجر سینه او را چاک کرده و کاوس را از بند رها کرده و شاد با مازندران رانید از جنگ بسیار رستم مظفر و منصور با ایران آمد

هفتخوان اسفندیار عبارت ست از هفت

منزل راه روئین تن که دران هفت مهلکه عظیم بود اسفندیار برای رهائی خواهران خود بان رفته بود چنانچه در منزل اول دو گرگ بود که خونخوار در منزل دوم شیر و در منزل سوم اژدها و در منزل چهارم زن جادوگر و در منزل پنجم مرغ و در منزل ششم باد و باران و برف و در منزل هفتم آب عمیق پیش آمد اسفندیار هر هفت بلا را دفع کرده سلامت بروئین دژ رسید و از هر عقبه که سگذشت خوان شکرانه می کشید چون اسفندیار بروئین دژ رسید بمکر و حیله لشکر ارجاسپ شاه را که او خواهران اسفندیار را در قلعه قید کرده بود شکست داد و شهر او را بسوخت و مهر و خواهران خود را از قید رها کرده با غنائم کثیر پیش پدر آورد۔

هفته بالفتح معروف و بمعنی کسیکه از بسیار راه رفتن مانده شود از سروری۔

هفت تنه آرایش عروس و زیور واسباب عروسی و زنده نیز گویند و میتوان که هفت تنه مراد از تارهای ساز باشد چه رباب مشتمل است بر هفت تار می بندند از شرح قران السعدین۔

هفت گاه عبارت از هفت اقلیم۔

هفت گنجینه خان آرزو در شرح سکندرنامه نوشته که ظاهرا اسم سلاطین ایران بود که هفت جا خزانه مهیا داشتند یا آنکه هفت گنجینه مراد از هفت گنج خسرو پادشاهان باشد و آن هفت است اول گنج عروس دوم گنج بادآورد سوم گنج افراسیاب چهارم گنج شادآورد پنجم گنج سوخته ششم گنج ... هفتم گنج ... تا غایت۔

هفت کوه اول کوه قاف در کتاب معجم البلدان مسطور است که کوه قاف بگرد عالم بر آمده است بلندی او قریب دو فرسنگ رسیده و جرمش از زمرد است و کبودی هوا از پرتو اوست دوم کوه دماوند و بلندیش پنج صد فرسنگ است سوم کوه سراندیپ و نقش قدم آدم علیه السلام دران کوه است از انگشت پا تا پاشنه هفتاد گز شمرده اند در عجائب المخلوقات آورده که بران نقش قدم هر روز باران می بارد چهارم کوه گلستان در نواحی طوس واقع است و طول او بسیار نوشته اند پنجم کوه ورن و آن کوهی بلند است از بلاد مغرب تخمینا هزار فرسنگ ششم کوه لرستان آنرا جبل فتق نیز گویند و این کوه کشیده شده است از ساحل بحر خزر نزدیک دربند بجانب جنوب و این کوه وسعت عظیم دارد هفتم کوه چین و آن کوه از حدود چین می آید و کشیده بجانب مغرب تا حدود فرغانه و کشمیر و سمرقند و متصل بشود بکوه جبال بدخشان و می پیوندد بکوه بلخ و غور و غزنین و زمین کابل و افغانستان در آید در نواحی پنجاب و کشمیر بگذرد و شاخی از ان تا حدود بنگاله و اصفهان رسد و بکوه قارن پیوندد و متصل بشود بجبال ... آسام و سلهت ... بنگاله ... و کمایون ... و نیپال داخل همین کوه است این کوه عظیم ترین کوهها است بجز کوه قاف ... و سوای اینها دو کوه دیگر نوشته اند که جبل ...

دوم جبل قمر از تذکره مرآة الخیال۔

فصل ها مع قاف

هقعه بفتحتین و عین مهمله نام منزل ششم از منازل قمر و آن سه ستاره اند نزدیک یکدیگر از منتخب۔

فصل ها مع کاف

هکذا بالفتح ها که در تلفظ مبدل از الف است و فتح کاف و فتح ذال معجمه بمعنی همچنین۔

هکهک بضم هر دو ها و سکون هر دو کاف بعربی فواق که بهندی آنرا هچکی گویند از برهان۔

فصل ها مع لام

هلا بالفتح کلمه تنبیه است بمعنی آگاه باش از مدار و برهان و منتخب و مجمع الفرس۔

هلب بالضم و بای موحده موی خوک از شروح و صراح۔

هلاک بالضم هلاکی و نیستی از منتخب و لطیفین در فارسی بکوهک فواق بالضم اول چرمی که آنرا مانند پله ترازو و ساز نموده از سر چوب منجنیق آویزند و پیراز سنگ کرده بجانب خصم اندازند از برهان۔

هلاهل بفتح های اول و کسر های دوم نام زهر قاتل که هیچ دوا و تریاق علاج پذیر نباشد از مدار و برهان و کشف و رشیدی و منزل و جهانگیری و در تحفة المؤمنین مسطور است که هلاهل نام گیاهی است در چین و بیخ نباتی با تخم ... آن ... تا غایت ... اگر هلاهل ... لفظ ... اولی ... مینماید۔

هلیل بالکسر قافله ... صفیده و صدا ... هلیله ... آن نخاله که بعد از ... دهنده ...

دانم بمعنی آغوش و بالفتح در عربی کلام استفهام بمعنی آیا چنین باشد از لطائف و مصطلحات۔

هلال بکسر اول ماه نو ماسیه شب و این ماخوذ از هلل است که بمعنی کمی و ضعیفی باشد از شرح نصاب ابو نصر یوسف بن نافع و در اصطلاح فارسیان بمعنی تراشه ناخن نیز آمده چرا که آن نیز بصورت هلال باشد و هم کنایه از پیاله۔

هلال هلال پاره پاره و لخت لخت۔

هلم بفتح ها و ضم لام و تشدید میم مفتوح بمعنی بیا صیغه امر است از آمدن۔

هلکم بفتحتین و ضم لام دوم نام بازی است که اطفال شهریان بازند۔

هلیدن بکسر تین یای معروف گذاشتن از برهان۔

هلیون بکسر اول و فتح تحتانی گیاهی است که تخم آن ساید و ابکار برند از صراح۔

هلاکو بضم اول لفظ ترکی است و اصل هولاکو خان ... بن تولی خان بن چنگیز خان و آن پادشاهی بود ظالم که در سنه ششصد و پنجاه و شش بغداد و دیگر امصار را مستاصل نمود از نفائس الفنون۔

هلیسه بفتح اول و کسر لام و یای معروف و سین مهمله ستونی باشد که آنجا مردمان کشتی را بر وی می آرند و بران ستون ریسمانی ببندند مردمان بجانب خود میکشند که تا بکناره برسد از فرهنگ ... و در ... نوشته که هلیسه چیزی باشد ... که کشتیهای کوچک را بران مانند و الاحالات ... ازین ... هلیسه ...

هلیمه بالفتح ... که کشتیهای ...

کوچک را بدان رانند از مصطلحات
ہلی بکسر تین بمعنی بگذاری صیغۂ امرست
از ہلیدن با یای خطاب۔

فصل ہا مع میم

ہماتا بالفتح این لفظ برای ظن آید یعنی
برای گمان غالب بمعنی پنداری و گویا و شاید
از مدار و برہان و کشف و رشیدی وغیرہ و در
تفیۃ آداب الفضلا بمعنی بالیقین ۔ بالضم
غلط است و در خیابان نوشته که ہماتا مرکبست
از ہم که زائده نیز آید چنانکه ہچنان و ہچنین و از
لفظ ماتا بمعنی ہمانا نیز بمعنی پنداری باشد
ہما بضم اول مرغیست که استخوان میخورد
و بر سر ہر که سایۂ او افتد بدولت و سلطنت
رسد و نام دختر بہمن که بشریعت زردشتی در نکاح
بہمن بود دارا ازو متولد شد از جہانگیری وغیرہ
ہمتا بالفتح و حرف سوم فوقانی برابر و مثل و مانند
ہمت بالکسر و تشدید چون فکر و مجازاً ارادۂ
بلند و قصد دل و اندازه از بہار عجم و منتخب و کشف و
صراح وغیرہ و مجازاً بمعنی اعانه مستعمل ۔
ہمیا ہمراہ ۔
ہم پشت ممد و مددگار ۔
ہمدست شریک و متفق و برابر و ہم پا بر نشر
از برہان ۔
ہم آورد حریف جنگ بمعنی با وصل
که سیلی وغیرہ را و سپر از فرہنگی و مصطلحات
ہمسر بمعنی برابر در درجه و منکوحه ۔
ہمار بفتح اندازه و حساب و ہمیشه و در
عربی بالفتح و تشدید بسیار گو ۔
ہمخر بالفتح در زای معجمه ہمیشه اشاره کردن

و افشردن به نیزه و ضغطه آوردن و عیب
کردن و زدن و سوختن از صراح ۔
ہمس بالفتح و سین مهمله نرمی آواز و
آواز نرم از منتخب وغیر آن ۔
ہمنفس رفیق و ہم کلام
ہمنشین شوہر خواہر زن ۔
ہمسایگی آنکه آنرا ہندی سمدھی گویند ۔
ہمتنگ موافق و برابر ۔
ہمسنگ برابر و ہم وزن ۔
ہمال بالفتح بر وزن کمال بمعنی انبار
و ہمتا از مدار و برہان و کشف و جہانگیری و در
برہان مسطور ست که این لفظ بفتح اول نیز آمده ۔
ہم مقیل ہمخوابه از لطائف ۔
ہموم بضمتین اندوہها و اندیشه ها و این
جمع ہم ست که بفتح ہا و تشدید میم بمعنی اندوه باشد
ہمم بکسر ہا و فتح میم اول ہمتها و قصدها
و این جمع ہمت ست ۔
ہمام بالضم مهتر قوم و مرد بزرگ از مدار و
لطائف و کشف و در شرح نصاب نوشته
که ہمام بمعنی مهتر قوم که با رای و تدبیر باشد
و این ماخوذ از ہمت است ۔
ہم بالفتح و تشدید میم لفظ عربی ست بمعنی اندوه
و بمعنی قصد کردن از کشف و منتخب و در شرح
نصاب نوشته که بفتح اندوه و اندیشه و مصدر
نیز آمده بمعنی خواستن و قصد کردن و بکسر
و تشدید میم مرد سخت پیر که ضعیف باشد و در
مفرح القلوب نوشته که ہم بالفتح حالتی ست
که بیک لفظ ملحق شود و بیک لفظ
رجا پس ہم حالتی ست میان خوف و رجا

و در صورت فتح اول و تخفیف میم لفظ فارسی ست
مرادف نیز و صاحب بہار عجم نوشته که فرق
در لفظ نیز و لفظ ہم آنست که آوردن لفظ
ہم بر معطوف و معطوف علیه ہر دو صحیح باشد
چنانکه گویند ہم نماز کردم و ہم روزه گرفتم
بخلاف لفظ نیز که تنها بر معطوف آید و ایضاً
لفظ ہم در مفردات آید چنانکه ہم زید را زدم
و ہم عمرو را بخلاف لفظ نیز که جز در جمله نیاید
چنانکه زید را زدم و نیز عمرو را و اگر جملۂ دوم
بنا بر ضرورت در صورت مفرد باشد اصل
جمله خواهد بود و ایضاً لفظ ہم بر لفظی داخل میشود
که آن لفظ محمول بمواطات بر مدخول شود مثلاً
ہمراز گویند یعنی دو کس که راز دار یکدیگر
باشند نه آنکه ہمراز گویند و ہمین قسم ہمداستان
و ہمراه و امثال آن غرضکه لفظ ہم از حروف
عاطفه است و افادۂ اشتراک فی الامر کند
چنانکه در امثلۂ مذکوره و در چراغ ہدایت
مسطور ست که لفظ ہم با لفظ نیز گاہی
جمع میشود و گاہی تنها فقط زائد باشد ۔
ہمگنان بفتح اول و سکون میم و کسر کاف
فارسی و حرف چهارم نون بمعنی ہمه کسان
و این جمع ہمگین ست بآوردن الف و نون
جمع و حذف یای تحتانی و این لفظ در اصل
بفتحتین بود و بجهت توالی حرکات میم را
تخفیف ساکن کرده اند چنانکه مژگان بسکون
ثانی خوانند جمع مژه که بفتح ثانی باشد و
ہمگین بفتحتین منسوبست بلفظ ہمه بآوردن یا
و نون نسبت چنانکه در سیمین و زرین و الی
که در آخر لفظ ہمه بود بحالت نسبت حذف

فارسی بدل شده است و بعضی نوشته اند
که ہمگنان جمع ہمگی است بجهت تخفیف تحتانی را
حذف کرده اند و نون زائده آورده و میم را
ساکن کرده اند و نزد بعضی مخفف ہمگی اینانست
یعنی اینان ہمگی و بجای عربی خوانند
غلط است از بہار عجم و مدار و کشف و
برہان و رشیدی و جہانگیری ۔
ہمایون بضم مبارک و خجسته از برہان و این
لفظ مرکبست از ہما و کلمۂ یون که برای نسبت آید
ہمیدون بیای مجهول بمعنی ہمچنین و اکنون
از بہار عجم و جہانگیری و برہان و خیابان و در شرح
سکندرنامه بمعنی ہمیدان نیز نوشته چرا که در
لهجۂ ایرانیان اکثر الف بواو بدل میشود
ہمیان بالفتح و بفتحتین کیسۂ زر و بالکسر معرب
آن از بہار عجم و جہانگیری و برہان و منتخب
ہمقران این لفظ درست آمده است
مگر در لفظ ہمقرین لفظ ہم زاید زیرا که قرین
صیغۂ صفت مشبه است بمعنی یار و مصاحب
نه بمعنی مصدر از بہار عجم ۔
ہمان بفتح اول صحیح است و بضم اول غلط است
چرا که در اصل ہم آن بوده و این از ثقات
و محققان مسموع است و اشارتست بچیزیکه در
خاطر ملحوظ باشد و مرادف لفظ دیگر ہم می آید
ہمدان بالفتح قبیله ایست از یمن و بفتحتین نام
شہریست از ایران و ہمذان بفتح و ذال معجمه
معرب آن از منتخب و خیابان ۔
ہمداماان دو کس که دو خواهر بنکاح داشته باشند
ہر یکی مرد دیگر را ہمداماان باشد در محاوره
اہل زبان از بہار عجم و چراغ ہدایت ۔

همداستان متفق و هم داستان از برهان۔
همعنان همراه و برابر از برهان۔
همچو حرف تشبیه و بمعنی همچنین نیز آمده از چراغ هدایت۔
همتراز و مقابل و هم قوت و برابر۔
همچو ابه در آخر این لفظ ها زائده است۔
هماره بفتح اندازه و حساب و بمعنی همیشه که بمعنی مخفف همواره است از لطائف و برهان
همهمه بانگ کردن شیر درنده از منتخب۔
همه برای احاطهٔ افراد و شمول جزء آمده و جمع کردن آن بهای وحدت خطاست از طالب کلیم گوید مصرعه کوتاه میشود همه شبی ز سوختن + سعدی ره گوید بیت همه تخت و ملکی پذیرد زوال + بجز ملک فرمانده لایزال و دلیل آن اینست که همه بمعنی هر استعمال کرده چرا که هرگاه کلمهٔ هر بر لفظ همه داخل میشود مرکب افادهٔ معنی هر یکی کند و فرق درمیان لفظ هر و همه آنست که هر برای شمول افراد است من حیث المجموع و همه من حیث الافراد لهذا خبر هر مفرد و جمع واقع میشود چنانکه صائب گوید بیت زهره کیست که عشاق ترا صید کند + میشناسد همه کس بلبل بستان ترا
همای بضم اول مرغ معروف که استخوان میخورد و بر سر هر کسی که سایهٔ آن افتد بدولت و سلطنت میرسد و در آخر این لفظ یای تحتانی ضروری نیست گاهی می آید و گاهی نمی آید از برهان وغیره۔
همگی بفتحتین و کاف فارسی مزید علیه همه بمعنی تمامی همه یا آنکه همگی مخفف همگین است و همگین مرکب از همه و گین که حرف نسبت است بسبیل زیادت چنانکه لفظ مند در خردمند از بهار عجم و مدار و کشف۔
همراهی بمعنی برابری و مدد نیز آمده از مصطلحات

فصل ها مع نون

هند با بالکسر و دال مهمله و بای موحده تخم کاسنی از برهان و شرح نصاب۔
هنگفت بالفتح و کاف فارسی مضموم بمعنی غفص و سطبر و گنده از کشف و رشیدی و سروری۔
هندوی چرخ کنایه از ستارهٔ زحل از برهان
هند بالکسر نام زنی که قاتل امیر حمزه رض بوده است از منتخب وغیره۔
هنجار بالفتح راه و جاده و مجازاً بمعنی طرز و روش و قاعده و رنگ و لون از بهار عجم و لطائف و برهان جهانگیری و مدار و کشف۔
هنگامه گیر هجوم کننده و بازیگر و شخصیکه بر سر کوچه هنگامه گرفته نشیند و بفریب تعویذات و ادویه مردم را جمع کند تا چیزی از ایشان اخذ نماید شرح بوستان از میر عبد الواسع و برهان
هنوز بفتح اول و ضم نون و واو معروف بمعنی تا حال و تا اکنون و کسانیکه تا هنوز بزیادهٔ لفظ تا گویند غلط است چرا که فقط لفظ هنوز بمعنی تا موجود است از مدار و برهان و کشف۔
هنگ بالفتح و کاف فارسی قصد و قوت و هوشیاری و زور و قوت و بمعنی [illegible] و قوم سپاه و فوج و ضربه و صدمه از لطائف و برهان
هنگام بمعنی وقت و بمعنی هنگامه و مجمع از برهان و رشیدی۔

هندوستان ملکی است وسیع بر اقلیم اول و دوم و سوم و قدری از چهارم و صاحب مرآة العالم آورده که طول ممالک محروسه هندوستان از لاهری بندر متعلق تهته تا تهانه بندر اسال متعلقه صوبهٔ بنگاله یکهزار و هفت صد و چهل کروه و عرض از سرحد تبت انتهای صوبهٔ کشمیر تا قلعه نیلاگر یکهزار و یکصد و هفتاد و شش کروه و تحصیل هندوستان نه ارب بست و چهار کرور و شانزده لکهه و شانزده هزار و هشتاد و دو و صد دام است چون چهل چهل دام را یک روپیه میشود بحساب روپیه ها زر تحصیل هندوستان بست و سه کرور و ده لکهه و چهل و دو هزار و نهصد و هفت روپیه میشود در سنه پانصد و هشتاد و هشت هجری سلطان قطب الدین ایبک غلام سلطان معز الدین سام که او را سلطان شهاب الدین نیز خوانند اول از همه سلاطین اسلام هندوستان را فتح کرده و تفصیل صوبه های هندوستان اول صوبهٔ شاه جهان آباد دهلی طول آن یکصد و شصت و پنج کروه و عرض آن صد و چهل کروه حد غربی این صوبه لودهیانه شرقی پلول جنوبی ریواری شمالی کوه کمایون دوم صوبهٔ مستقر الخلافه اکبرآباد عرف آگره طول این صوبه یکصد و هفتاد کروه و عرض آن صد کروه حد شرقی این صوبه [illegible] شمالی دریای گنگ و جنوبی [illegible] و غربی پلول سوم صوبهٔ اله آباد طول [illegible] تا کوه جنوبی صد و شصت کروه و عرض از گذر دریای گنگ تا گهاتم پور صد و بست کروه شرقی صوبهٔ بهار غربی صوبهٔ اکبرآباد شمالی صوبهٔ اوده جنوبی باندهو گدهه چهارم صوبهٔ اوده و اوده شهری بود بزرگ هندی آنرا اجودهیا نامند و بهرایچ و لکهنؤ و خیرآباد و بلگرام داخل این صوبه است طول این صوبه از سرکار گورکهپور تا قنوج سی و پنج و صد کروه و عرض از کوه شمالی تا سدهور تابع اله آباد صد و پانزده کروه پنجم صوبهٔ پتنه مشهور به عظیم آباد این صوبه را صوبهٔ بهار نیز گویند طول این صوبه از گدهی تا رهتاس صد و بست کروه و عرض از ترهت تا شمالی کوه صد و ده کروه شرق رویهٔ این صوبه صوبهٔ بنگاله و غرب رویه اله آباد و شمالی جنوب کوه بزرگ سرکار بهار و حاجی پور و مونگیر ششم صوبهٔ بنگاله دار الامارت این صوبه شهر دهاکه موسوم به جهانگیرنگر است و سرکار بنگالا نه بر ساحل دریای شور است و نزدیک آن کامروپ که آنرا کاورو گویند و پیوسته آن ولایت آشام بسیار وسیع طول این صوبه از بندر چاتگام تا گدهی چهار صد کروه و عرض از کوه شمالی تا پایان سرکار مداون دو صد کروه شرق رویهٔ این صوبه دریای شور و غرب صوبهٔ بهار و شمال ولایت [illegible] و جنوب [illegible] سرکار [illegible] و فتح آباد و سلیمان آباد و [illegible] هفتم صوبهٔ [illegible] و طول این [illegible] کروه و عرض [illegible]

صد کروه هشتم صوبه خجسته بنیاد اورنگ آباد
اول این شهر را نام دهارانگری مشهور بود
بعد از ان بدیوگڈه موسوم شده بود و بعد
سلطان محمود فخر الدین دولت آباد نام
کرد اورنگ زیب عالمگیر نزدیک قلعه مذکور
اورنگ آباد طرح کردند طولش صد و پنجاه
کروه و عرضش یکصد کروه نهم صوبه برار صوبه ایست
ملکی است میان دو کوه طولش دو صد کروه
و عرضش صد و هشتاد کروه و پونا داخل این
صوبه است دهم صوبه خاندیس بران پور
دار الملک این صوبه است طولش هفتاد
و پنج کروه و عرضش پنجاه کروه سمت جانب
شرق این صوبه برار است و شمالی مالوه یازدهم
صوبه مالوه دار الملک آن اوجین است
طولش دو صد و چهل کروه و عرضش دو صد
و سی کروه در شمالی این صوبه نرور و غربی
گجرات و اجمیر دوازدهم صوبه دار الخیر اجمیر
قلعه چتور از توابع این صوبه است و حاکم
این قلعه را رانا گویند شهر سانبهر نزدیک
شهر غدیری ست بطول چهار کروه و عرض
یک کروه آب نهایت شور و درون غدیر
بسیار قطعات زمین بسان مزرعه شالی
از ان اطراف کناره ملبد کنند و زمین را از
گلمند نرم کرده از آب غدیر پر می کنند بعد
یازده شانزده روز که زمین تمام آب را
جذب سازد تمام قطعه زمین نمک سود شود
و آنرا از گلمند پاک کنده بر کناره می اندازند
طول این صوبه از آسیر تا بیکانیر یکصد
و شصت و هشت کروه و عرض از

نهایت سرکار اجمیر تا بانسواڑه صد و پنجاه
کروه و شرق رویه او اکبرآباد و غرب رویه
بالیور توابع ملتان و شمالی مضافات شاهجهان آباد
و جنوب گجرات احمدآباد و سرکارهای این
صوبه چتور و اجمیر جودهپور ناگور و سرهی بیکانیر
سیزدهم صوبه گجرات سورت که بندر مشهور
و چند بندر دیگر از توابع اوست و بهروچ
داخل همین ست از بندر گهوگه تا بندر [illegible]
صد و بیست و پنج کروه طول اوست و هفتاد
و دو کروه عرض دارد و جانب شرقی این
صوبه احمدآباد است شمالی کچه جنوبی غربی
دریای شور چهاردهم صوبه ٹھٹھه درین صوبه از
حدود ملتان و اوچ و کیچ و مکران شمال رویه
کوههای خارا بلند و ساکن قوم بلوچ
و [illegible] افغانان جانب جنوب از اوچ تا گجرات
کوههای ریگ [illegible] تا جیسلمیر است طول
این صوبه از کیچ و مکران دو صد و پنجاه کروه
و عرض از قصبه بدهن تا بندر لاهری
صد کروه شرق رویه این صوبه گجرات
احمدآباد است و غرب رویه کیچ و مکران شمال
بهکر جنوب دریای شور و سرکار چهار دارد
ٹھٹھه و سیوستان و نصیرپور و امرکوٹ
پانزدهم صوبه ملتان پاک پٹن و دیپالپور
توابع این صوبه است چون از نهر [illegible]
آب [illegible] جنگل انبوه بسیار است لهذا این
دیار را لکھی جنگل نیز گویند طول این صوبه
از فیروزپور تا سیوستان چهار صد کروه
عرض از خط آبپور تا جیسلمیر صد و بیست و پنج کروه
خاور رویه سرکار سرهند غرب رویه کیچ

مکران شمالی سور کوٹ جنوبی اجمیر سرکارهای
این صوبه ملتان ست دیپالپور و بهکر
شانزدهم صوبه دار السلطنت لاهور لاهور
شهر یست بزرگ بر کنار دریای راوی
و باغ شالامار بتقلید باغ کشمیر شاهجهان شاه
در قرب شهر لاهور احداث فرموده است
و پنج دریای ملک پنجاب اینست اول ستلج
دوم بیاه سوم راوی چهارم چناب
پنجم دریای بهت و ما بین دریای بهت
و دریای سنده دوآبه سنده ساگر مشهور است و این
دریای سنده در میان هندوستان و کابل
و ملتان حائل ست طول این صوبه از آب
ستلج تا دریای سنده صد و هشتاد و نه کروه و
عرض از بهمبر تا چوکهندی هشتاد و
هفت کروه شرق رویه سرهند و غرب
ملتان شمال کشمیر جنوب و بالیور هفدهم
صوبه کشمیر درین صوبه [illegible] زمین
که دران زعفران روید سرکار پکهلی داخل
این صوبه است طول این صوبه از [illegible] تا
دریای کشن گنگ صد و بیست کروه و عرض
هشتاد هجدهم صوبه کابل و این صوبه چند
تومان دارد یکی از ان پشاور ست طول
این صوبه از اٹک بنارس تا هندوکوه صد
و پنجاه کروه عرض از قراباغ قندهار تا
چقان سرای صد کروه شرق رویه دریای
سنده و غرب رویه غور شمالی اندراب
و بدخشان و هندوکوه و جنوبی [illegible]
نوزدهم صوبه قندهار طول این صوبه [illegible]
کروه و عرض [illegible] صد و شصت کروه شرقی

آن سنده شمالی غور و غرجستان جنوبی
و غزنین میان شرق و شمال [illegible]
مسافت بعضی بلاد هندوستان [illegible]
از شاهجهان آباد تا لاهور یکصد و پنج کروه
جریب تا سرهند پنجاه و دو کروه از سرهند
لاهور پنجاه و سه کروه از سرهند کانگڑه
چهل و نه کروه بجواڑه بیست و پنج کروه
و کانگڑه از بجواڑه بیست و چهار از
لاهور تا اٹک شصت و دو کروه از انجا
پشاور چهارده و نیم و از کابل غزنین
سی کروه و از لاهور ملتان هفتاد و از
ملتان بهکر یکصد و شش از بهکر سیوستان
پنجاه و پنج کروه و از ٹھٹھه هفتاد و پنج کروه
و از بهکر تا قندهار یکصد و هفتاد و هفت
و از لاهور کشمیر براه پنجال هفتاد و شش
کروه تا ٹھٹھه سی و چهار کروه از انجا کشمیر
چهل و دو و از شاهجهان آباد اکبرآباد
براه راست چهل و چهار کروه و از اکبرآباد
بنارس بیست و نه کروه و نصف از بنارس
سهسرام بیست و شش کروه از انجا پٹنه
چهل و یک و از انجا مونگیر سی و هفت و
از انجا گڑهی سی و یک و از انجا اکبرنگر
عرف راج محل بیست و دو کروه و از اکبرنگر
جهانگیرنگر عرف ڈهاکه یکصد و شانزده
کروه از اکبرنگر اوڈیسه یکصد و سی کروه
از شاهجهان آباد اجمیر هشتاد و یک کروه
و از شاهجهان آباد سورت براه برهانپور
سه صد و یازده کروه اکبرآباد چهل و چهار
کروه و از انجا برهانپور یکصد و هفتاد

و هفت کروه و از انجا سورت نود کروه که جلگی سه صد و یازده باشد از شاهجهان آباد احمد آباد براه اجمیر دو صد و پنجاه سه کروه و از احمد آباد سورت پنجاه و یک و از شاهجهان آباد خضر آباد پنجاه و دو و از آباد براه گذر مکلیسر یکصد و سی و شش و نوزنگر چهل و سه از نوزنگر مخلص پور بیست یک کروه و از مخلص پور کانگره شصت و هشت کروه از شاهجهان آباد اوپینگر عرف سیول هشت کروه و خاص ننکار پور شش و نیم کروه و پالم پور چهار کروه و تال هت پنج کروه و از اکبر آباد برهانپور یکصد و هفتاد و هشت گوالیار بیست و هفت از انجا سرونج پنجاه و هشت و از انجا زبده پنجاه و یکی و نیم و از انجا برهان پور چهل کروه و از انجا اورنگ آباد و صد و بیست و یک کروه از شاهجهان آباد رن تهنبور نود و چهار کروه اکبر آباد چهل و چهار کروه و از اکبر آباد اجمیر هشتاد و چهار کروه منند و سی و سه بهشتاد از انجا تو تک سی و یک دهاتی اجمیر از شاهجهان آباد بهرار چهل و چهار کروه و از آباد چهل و حصار چهل و چهار و از اکبر آباد باری بیست و دو کروه از انجا ریباری یازده و از شاهجهان آباد جونپور یکصد و هفتاد و شش کروه اکبر آباد یکصد و پنجاه و پنج و از انجا جونپور بیست و یک و از اکبر آباد فتح پور بیست کروه و از اکبر آباد سه کرسیزده کروه و گوالیار بیست و چهار کروه آگره بیست و هشت کروه و از شاهجهان آباد گورکهپور یکصد و شصت اکبر آباد

الکهنو و شصت و هشت از انجا اوده بیست و هفت و از انجا گورکهپور بیست و یک ... شاهجهان آباد قنوج نود و شش کروه مانی کپور بیست و شش از انجا انباله نوزده و از انجا سرهند بیست و از انجا دریای ستلج گذر لودهیانه نوزده و از انجا گذر گوبند وال نوزده و از انجا لاهور سی و هفت و از شاهجهان آباد حیدر آباد سه صد و هفتاد و از گلبرگه و از نگ آباد دو صد و شصت و پنج و از انجا حیدر آباد دو صد ... اندرون پنجاه و از انجا پنجاه و شش از انجا شاهجهان آباد بیجاپور سه صد و پنجاه و هفت اورنگ آباد دو صد و شصت و پنج و از انجا بیجاپور نود و دو و احمد آباد بیست و ... نربده بیست و هشت بیجاپور سی و پنج از اورنگ آباد مسافه شولاپور هفتاد و دو کروه قلعه بدر یکصد و پنج و نیم قلعه اوده گرکیه شصت و سه از شاهجهان آباد کشمیر براه سوپچ دو صد و از کشمیر تبت خورد شصت کروه و از اورنگ آباد قلعه کلیانی یکصد و بیست کروه و از شاهجهان آباد جهانپور چهار صد و چهل و هفت کروه ... شصت و از انجا نود و هفت و از انجا بهار ... از شاهجهان آباد کابل دو صد و شصت ... سه صد و شصت و هشت و از کابل قندهار یکصد و هفتاد ... و از کرانج یازده کروه ... سی کروه و از قندهار اصفهان ... و شصت ... یک کروه

از انجا سیر الی پنجاه و نه از انجا بهرات پنجاه و از انجا مشهد هفتاد و پنج و از انجا اصفهان پنج صد و چهل و نه و از شاهجهان آباد حسن ابدال یکصد و هفتاد و شش و از حسن ابدال کوه پنج هفت کروه و از شاهجهان آباد متهرا سی و یک و نیم کروه ... کلکته بیست و سه رهتاس ... دو صد و بیست کروه و خیر آباد یکصد ... و از کشمیر تا پشاور نود و هفت کروه ... هفتاد و دو و از انجا بیست و پنج پشاور از اتک جلال آباد تا کابل ... کروه از شاهجهان آباد ... یک صد و ده کروه براه سرهند و از ... تا کابل ... و از اورنگ آباد شصت و چهار کروه و از اکبر آباد ... و پنجاه و سه ... هشتاد و یک کروه و از ... براه ... نود و هشت ... براه ... شاهجهان آباد ... و صد ... از اکبر آباد ... بیست ... از شاهجهان آباد تا احمد آباد دو صد ... هر یک یکصد و بیست ... سه ... از سلطان پور ... بیست و هشت تا شاهجهان آباد ... و چهار ... از اکبر آباد ... شاهجهان آباد ... نیم کروه ... کروه

یکصد و یک کروه و سه ربع کروه می باشد و این بطرف مشرق و مغرب ... با قصد هشتاد و هشت کروه و طرف مغرب قراباغ بیست ... شش کروه ... خرد از شاهجهان آباد که سمت شمال سه صد و سی کروه از شاهجهان آباد قلعه شولاپور که بطرف جنوب است سه صد و چهل و ده کروه است طول و عرض ممالک محروسه هندوستان که نوشته آمد.

هند و زن زن ساحره از شرح سکندرنامه هندوانه ... هیم ... هیجان ... کلان ... هند وانه ... کنایه از ... سیاه و ... نسبت ... داده ... در ... ماهی ... و ... الفتح ... الفتح ... الف ... در کلام ...

بی فاصله در کلمه جمع نمیشود لهذا ازارا
بسین مهمله بدل کردند هندسه شد
از منتخب وصراح ودر حاشیهٔ تحریر اقلیدس نیز
همچنین بنظر فقیر مؤلف در آمده وهندسه
نام علمی ست که از آن معرفت اشکال
ومقادیر اشیا حاصل میشود ورقم اعداد را
نیز گویند از مدار و مزیل وکشف و برهان
این لفظ را باکسر نوشته ودر بعضی فرهنگها
این لفظ را بمعنی مکر وفریب نوشته اند۔
هندو کوه نام کوهی که از کابل جهل
کرده بیش ست از شمسی۔
هنگامه مجمع مردم وبمعنی وقت هنگام
نیز آمده از رشیدی۔
هنی بفتح اول وکسر نون وتشدید یا
بروزن فعیل خوشگوار وگوارنده وبا ضم
از منتخب وکشف وصراح۔
هندی کنایه از تیغ وشمشیر از برهان۔
هنگامه بندی متو داری۔

فصل ها مع واو

هوا ر بالمد بعد فلک یعنی فرشتهٔ میان
آسمان وزمین ست وبمعنی خالی با دسان
که در جوف هر مکان باشد وبالفتح بمعنی
آرزو واشتیاق ومیل نفس اماره ولی
فرزندی مادر از مدار ولطائف وصراح
وکشف ترجمهٔ حریری وانچه در مردم هوا انجا
لفظ با مستعمل میشود غلط محاوره اهل
علم ست لفظ هوا باصطلاح شاعران بمعنی
گرمی وگرم نمودن ساز از آتش۔
هویت بالضم اول وکسر واو وتشدید تحتانی
منقوطه وبعده فوقانی مرتبهٔ وحدت
وذات باریتعالی ولاهوت از کشف۔
هودج بالفتح ودال مهملهٔ مفتوحه وجیم
عربی کجاوه که دران زنان سوار شوند
وعماری شتر از منتخب وکشف۔
هوادج بفتح اول وکسر دال عماریهای
شتر که دران زنان می نشینند جمع هودج ست۔
هوج بالفتح وبفتحتین نادانی وشتابی از منتخب
هود بالضم بواو معروف نام پیغمبریست
علیه السلام که بدعای او بر قوم عاد طوفان
باد آمده بود ونام سورهٔ قرآن شریف وبمعنی
توبه کردن وبمعنی بازگشتن از لطائف وصراح
هورمز بضم اول وواو معروف وضم میم
وسکون زای معجمه ستارهٔ مشتری از
جهانگیری ومؤید۔
هور بالضم وبواو مجهول در فارسی بمعنی
آفتاب وگویند که نام ستاره نیز ست که
بعد از هزار سال طالع میگردد از کشف ودر
خیابان نوشته که هور بمعنی آفتاب ست وظاهرا
هور در اصل سور باشد بسین مهمله وواو مفتوحه
چنانکه در زبان کتابی اهل هند ست وسین
مهمله بها در هر دو زبان بدل میشود وکثرت
توافق این هر دو زبان مشهور ست۔
هواجس بفتح اول وجیم عربی مکسوره
وسین مهمله خطرات شیطانی که در دل گذرند
واین جمع هاجسه است وهاجس بمعنی چیزیکه
در دل گذرد از منتخب وکشف وقدر شمسی نوشته
که ماخوذ از هجس ست وهجس بمعنی آواز نرم
شنیده شود وبضم نیا یافته ایں چی ست۔
مراد باشد وبمعنی جنس صراحی بوزن ست۔
هوس بفتحتین وسین مهمله نوعی از جنون
از صراح وقاموس ودر منتخب بمعنی دیوانه شدن
وباصطلاح فارسیان بمعنی آرزو و
شوق چیزی وعشق خام وناقص۔
هوش بواو مجهول زیرکی وبمعنی جان
وبمعنی مرگ وهلاک از رشیدی وبرهان۔
هول بالفتح ترسانیدن از منتخب و
لطائف وصراح وبمعنی خوف وبیم ودر
شرح نصاب نوشته که نیز لفظ هول بالفتح
بمعنی گولی که بدان طفلان بازی کنند۔
هوی اول بالضم وباصطلاح کشتی گیران
بمعنی بار اول از مصطلحات۔
هوام بفتح اول وثانی وتشدید میم بروزن
مشام بمعنی حشرات الارض مثل مار وکژدم
وجانور اسود وموره وهر خزنده وگزنده واین
جمع هامه است از منتخب وکشف ولطائف۔
هون بالفتح در عربی بمعنی آرام وآهستگی
ووقار ونرمی وسبکی ودر فارسی بمعنی زر
که بر کلوخ باشد وبالضم در عربی بمعنی خوار
دبی عزتی ودر فارسی کلمه تاکید کلمه استکرا
از منتخب وصراح وبرهان ولطائف ونیز
در برهان نوشته که نوعی از دینار ست که در
ملک دکن رائج ست فقیر مؤلف گوید که
بالفتح بضم ها وسکون نون وواو غیر ملفوظ
از الفاظ هندی ست وهون اجترائی قسمی
از هون ست که واضع آن اجترائی نام
راجه بوده باشد والله اعلم بالصواب۔
هوان بالفتح خواری در عربی از
منتخب وصراح ومؤید۔
هوا گرفتن پرواز کردن از مصطلحات
هوائی شدن پرواز نمودن گم شدن
هوا یافتن تصرف کردن هوا در
مزاج از مصطلحات۔
هو بالضم وواو معروف بمعنی خوف از
برهان واسم ذات باریتعالی وباصطلاح
لوطیان ایران آواز یکه کشتی گیران برای
گرمی هنگامه دفعتاً بر کشند۔
هوو بفتح اول وضم واو وسکون واو دیگر
بروزن سبو بمعنی باناج یعنی هر یکی از آن زن
که در نکاح یک مرد باشند ودر برهان بفتحتین
هواله بفتح وتشدید واو هولناک۔
هوا خوردن باده کنایه از زائل
شدن کیفیت شراب چه تصرف هوا در زایل
نشئه شراب است از مصطلحات۔
هوائی محب وعاشق ودوست وآرزومند
وبوالهوس وپریشان وباجی که مولے
مقرری بخزانهٔ سلاطین سازه مصطلح
وقسمی از آتشبازی۔
هولکی بفتح اول وکسر لام وکسر کاف
فارسی ویای معروف بمعنی ترسانیده شده
وهراسان ومجازاً بمعنی مضطرب این لفظ
است کهوله که بالفتح باشد که بمعنی یکبار ترسیدن
بروزن فعله بالفتح برای مرت باشد بس
بحالت الحاق یای نسبت های هوز موافق قاعده
فارسی بکاف فارسی بدل شده چنانچه در دیگر

فصل ها مع یای تحتانی

هیجا بالفتح کارزار وجنگ از کشف ومنتخب

هیولا مادهٔ هر شی و ماهیت هر چیز و اصل هر شی و حکما چنین تعریف کنند که جوهریست که محل باشد صورت جسمی را و جوهر اول را نیز گویند و نزد صوفیه دو قسم ست یکی روحانی که آنرا روح اعظم نامند دوم جسمانی که آنرا طبیعت کل خوانند و متکلمان حقائق اشیا نام کنند و بعضی نوشته که هیولی مخفف و مرکب هیئت اولی ست یعنی اصل شی۔
هیمیا بالکسر و یای معروف علم طلسم ست۔
هیهات بعید شد و این اسم فعل ست یعنی اسمیکه معنی فعل ماضی دارد و آنکه در مقام سعت هیهات هیهات گویند معنی آن چنان باشد یعنی بعید شدم از مقصود از منتخب و مدار و کشف و فارسیان بمعنی تحیر و تعجب استعمال کنند۔
هیأت بر وزن غیرت ساخته شدن و صورت و شکل و تهیه ازینجاست و نام علمی ست که بدان اشکال افلاک و مساحت کرهٔ ارض یافته میشود و هیات بالف ممدوده بر وزن خیرات جمع هیات ست از کشف و غیر آن۔
هیلاج بیای معروف و جیم عربی حسابی ست منجمان را که بدان طول عمر را شناسند و مجازاً آنچه مولود را نیز گویند از مؤید و شرفنامه۔
هیج بالفتح و جیم عربی غبار و بمعنی بر انگیخته شدن و بتشدید یای تحتانی مکسوره بر وزن سید بمعنی برانگیزنده از منتخب۔
هیربد بالکسر و یای معروف و ضم بای موحده خادم آتشکده چراکه هیر بمعنی آتش ست و بد بمعنی صاحب و خداوند از سروری و برهان۔
هیز بالکسر و زای معجمه مخنث از برهان و جهانگیری۔
هیجکس ناکس از مصطلحات۔
هیاکل بفتح اول و کسر کاف جمع هیکل۔
هیکل بالفتح جثهٔ بزرگ و اسپ دراز جسم و شکوه و عظمت و بنای بلند و بتخانه و صورت و شکل و حمائل و تعویذ از منتخب و کشف و برهان و مدار و صراح۔
هیل بالکسر و یای معروف دوائی که بهندی آنرا الایچی سفید نامند و ظاهراً این معرب هیل ست که بیای مجهول باشد و بعربی قاقله صغار گویند از منتخب و برهان۔
هیولای اول کنایه از جوهر اول۔
هیکل الروم نام تبخانه که در روم بوده است۔
هیم بالفتح سرگشتگی و بالکسر تشنه و در فارسی بیای مجهول بمعنی هیزم سوختنی۔
هیزم بالفتح و زای معجمه مضموم چوب خشک سوختنی از بهار عجم و خان آرزو در شرح سکندرنامه نوشته که بلغت کردستان تمیشه را گویند درین صورت مخفف هیزم ست۔
هیصم بالفتح و صاد مهمله مفتوح شیر درنده از منتخب و صراح و قاموس۔
هیچمدان نادان و بی علم۔
هیون بفتح اول و واو معروف شتر و اسپ از مدار و کشف و برهان و جهانگیری و رشیدی۔
هیجان بالفتح و بفتحتین برانگیخته شدن از مؤید و کشف و منتخب و صراح۔
هین بالکسر و یای معنی اینک و مگذار و بشتاب و آگاه باش و کلمهٔ زجر از مدار۔
هیمان بالفتح سرگشتگی و حیرانی از صراح و منتخب۔
هیاسه بالکسر بمعنی دوال۔
هیمه بالکسر و یای مجهول هیزم سوختنی و بفتح نیز آمده از برهان۔
هیلیه بالکسر و یای مجهول مخفف هلیله از شرح خاقانی۔
هی بالفتح بزبان دری و هندی بمعنی هست و کلمهٔ تنبیه است که برای آگاه کردن گویند و گاهی بمقام تحسین آید و بمعنی افسوس و زجر نیز آمده از لطائف و برهان۔
هیولانی منسوب به هیولا که مادهٔ هر شی را گویند و در حالت نسبت نون زائد هم می آرند چنانکه در حقانی و ربانی و روحانی الف و نون زائده است۔
هی هری لفظ ترکی ست از الفاظ بارگیر که ترکان در مخاطبات خود آرند از لطائف۔

باب یای تحتانی

فصل یای مع الف

یا در فارسی از حروف عاطفه و افاده تردید کند گاهی بر معطوف علیه و معطوف هر دو آید سعدی فرماید بیت یا مکن با پیلبانان دوستی ٭ یا بنا کن خانه در خورد پیل ٭ درین صورت قول یکی منفی و دیگر لازم مثبت باشد و گاهی واو عاطفه نیز باشد جمع شود خصوصاً هرگاه در شمار قدما و در عربی برای ندا آید از بهار عجم و چراغ هدایت و بدانکه حرف یا بر دو قسم ست معروف و مجهول معروف بر چند قسم ست یای خطابی و مصدری و یای نفی و ضمیر فاعلی و مفعولی و تشبیهی و برای مبالغه و اول یای نسبت چنانکه حجازی و هندی و در و نیز لاجوردی و آبی و روغنی و حریری و جلوی و چون یای نسبت بعد الف و واو واقع شود همزهٔ مکسور از آنرا قبل از یا آرند بجهت دفع اجتماع ساکنین چون طلائی و کهربائی و عیسائی و صفائی و رو و سیاهی موی و گاهی لفظ کاه آخر اسم باشد حذف کنند و درین همزه را زائده نیارند چنانکه بخارا و بخاری و اگر یای نسبت بعد از یای مختفی در آید درین صورت گاهی گاف زائد در لفظ همزه مکسوره بدل کنند و یا را در کتابت داخل نمیکنند و علامت همزه بالای آنها نویسند چنانچه جامه پیسته و شکل میوهٔ و گاهی یا ساکنست مانند حلوای سری و آن دال ست بای خطاب چنانکه گفته بسته و کرده و بسته و شرمنده و چون سکلیه

کرده آخر الف یا واو یا تحتانی باشد یای نسبت لحق کنند آن الف و یا را و او و بدل کنند چون سماوی و سماوات و عیسوی و دنیاوی و جوی و ساماوی و سانی و مهنوی و مهنوی گنجوی و دهلوی و دهلوی و گاهی یای آخر را در حالت نسبت حذف نمایند چنانچه مکه و مکی و بنگاله و بنگالی و گاهی آخر کلمه را بوقت الحاق یای نسبت بکاف فارسی بدل کنند چون خانه و خانگی و پرده و پردگی و بیگانه و بیگانگی و گاهی الف و نون زائده قبل از یای نسبت در آرند چنانچه ربانی و حقانی و نفسانی و ظلمانی و جسمانی و نورانی و چون در کلمه حروف ثالث یا تحتانی باشد در حالت الحاق یای نسبت آن یا را گاهی حذف نمایند چون مدنی منسوب بمدینه و قرشی منسوب بقریش و حنفی منسوب بحنیفه یعنی ابوحنیفه و گاهی قبل یای نسبت زای معجمه زیاده آرند چون رازی و مروزی منسوب بری و مرو دوم یای خطاب و آن بعد اسما و افعال آید و در آخر افعال معنی تو دهد چنانچه گفتی و شنیدی و گاهی گرفت و بردی و هرگاه بعد اسما آید معنی هستی از و مستفاد شود چنانچه بهتر فلی یعنی طفل هستی و مرد تیز هوشی یعنی تیز هوش هستی سوم یای مصدری و آن بعد اسما آید چنانچه تری و تازگی و پاکی و سوائی و نوائی و بینوائی و ساده لوحی و شکستگی و اندوهگینی و یای مصدری با مصدر عربی نیز الحاق نموده اند بعضی صحیح و نزد بعضی غلط لیکن اصلی صحت ندارد چون سلامتی و خلاصی و صفائی چهارم یای لیاقت و آن در اواخر مصدر آید چنانچه

خوردنی و کشتنی و رفتنی و گفتنی یعنی لائق خوردن و لائق کشتن و لائق رفتن و لائق گفتن پنجم یای متکلم و این تقلید عربیان است و در آخر اسما و القاب آید چنانچه آلهی و مخدومی و استادی و معتقدی و قبله گاهی یعنی آله من و استاد من و مخدوم من و معتقد من و قبله گاه من صاحب آنکه میگوید نوبیده نور چشمی آفتاب آن صفحه رو برابر نوقبلگاهی خواند آن صاحب دولت ششم یای فاعل و آن بعد اسما آید و معنی کننده دهد چنانچه کسبی و کفایتی و منافق فربی و دعائی یعنی کسب کننده و کفایت کننده و عوغا کننده و فریب کننده و دعا کننده هفتم یای نسبت قریب است هشتم یا تعلیل چنانچه مولوی و مسند حقانی یعنی مرکز و شده و مسند کرده شده و انتخاب کرده شده و این نیز یای نسبت قریب است هشتم یای تشبیهی نظامی گوید بیت زاغ بفر تو همائی کند سر که بپیش تو پائی کند و این یا نیز نسبت قریب است نهم یای مبالغه چنانچه علامی و فهامی و آن یای مجهول است نیز رجند قسم است یای وحدت و یای توصیف و یای تنکیر و یای تخصیص شرط و جزا و تمنا و استمرار و اظهار الفاظ یا تعظیم و تحقیر و زائده و یای مقدار و وقایه جمع اول یای وحدت و آن معنی یکی دهد و همیشه مجهول لحق با کره گردد و اسما و معرفه لحق نشود چون پادشاهی و درمی گدائی و نگاهی و اگر بعد یای تحتانی آید همزه بدل گردد سعدی گوید بیت یکی بر سر شاخ بن میبرید دوم یای توصیفی و این را یای اشخاص

و یای بیانی نیز گویند و کاف بیان که بعد آن آید خواه متصل چنانچه در مصرعه یا بوصلی که دل از هجر خبردار نبود خواه کاف را بفاصله آید چنانچه در بیت قاتلی خون مرا که بحث کرد روز جزا بدان از نازش نگاه محشر نکند مثال یای توصیفی بعد از مصرعه اول و یای زائده در مصرعه ثانی خوش جنده که باشد منظور از دید پاک هر جند که دار این قدر در زمانه سوم یای تنکیر و معنی مطلق استفاده شود و تعیین نباشد چنانچه در مصرعه درخرابات مغان است چو من شیدائی چهارم یای تخصیص و آن در بکاتب خاص در زبان ایرانند بیت من واله دور تماشای گلستان کسی نگاهی شده خرسند ز بستان کسی و در این مصرعه ساقیا باده ایام ولی دیر آمد پنجم یای شرط و جزا و آن گاهی بعد شرط و جزا هر دو آید چنانچه در این بیت گرامروز بودی خداوند جاه نکردی خود از کبر در ما نگاه ششم یای تمنا که در مقام حسرت بر آخر صیغه ماضی لحق سازند چنانچه در بیت چه بودی که یارم درین کار گل بگنجی فرورفتی باز کام دل هفتم یای استمرار و آن بر آخر صیغه ماضی مطلق آید و معنی دوام استفاده شود چنانچه درین ابیات گرفتی کمربند زور آزمای دو دو کوه بودی بکندی ز جای و نخوردی کف از کشیدی بر آسمان آن بزادی که فرد افکار آید هشتم یای اظهار اضافت آن بعد الف

دو او ساکن آید چنانچه در بیت جای او در در داده پیکر سعی مقطع چنانچه در بیت بعد دارم فروش مجلس ابل شده چون سمن اندام ما سینای دهم یای تحقیر و آن تحقیر اندک و استخفاف و حقارت آید چنانکه درین بیت حافظ شیرازی بیت یار دارد سر صید دل حافظ یاران شاهبازی بشکار مگسی می آید درین بیت یای شاهباز برای تعظیم است و یای مگسی برای تحقیر یازدهم یای زائده آن بعد نعت واو آید که اگر دور کنند در معنی خلل نباشد چنانکه خسرو گفته و هم جهانی را او دلبری خود خوی مصرع هم از بهشت مسلم بزرگی الطاف و درین مصرعه مصرع یای برسر مرغان تو زان شرف دارد و نیز یای زائده باشد که در بعضی اسمای عربی و فارسی لحق شود چنانکه نوری و نورانی و ربانی از ربان و رحمانی و فلانی و جسمانی و همیانی و قربانی و زیادی و زیاد تی و فضولی و فضول و انتظاری و انتظار و حضوری و حضور و غلطی و غلط و تحدی و تحدی و خلاصی و خلاص و نقصانی و نقصان در جواهر الحروف برای این همه الفاظ سند شعر اساتذه مسطور است دوازدهم یای جمع چون یای آدمی و کریمی و تیمی سیزدهم یای مقدار چنانچه درین بیت سخن را بار خاطر کوه کوهی بود مثقالی چهار دهم یای ملحق با حروف ابجد گردد چون ناحی و دانا ست و شیدا ستی بمعنی شیدا ستی پانزدهم یای وقایه و این منادی

وحرف ندا برای اسطلاح باشد واصلی نباشد چنانکه در لفظ ابدا یا تحلات ساقیا وحرف یا گاهی بدال بدل شود چون نیاگ ونداگ ونیام ونیاز چون نامی ونال بمعنی نی ونیها چون روینده ورویند بمعنی نشو ونماکننده از جواهر الحروف

یاسا بسین مهمله ترکی ماتم را گویند واز برهان مجازاً بمعنی قتل مستعمل و در لغات ترکی بمعنی قتل و غارت و قصاص نوشته۔

یاراقوت وتوانائی وطاقت از برهان۔

یا اسفا بفتح همزه که حرف ندا است و فتح سین مهمله و فتح فا و در آخر الف بلفظ عربی بمعنی وای افسوس است نشتقاق الف وه و ضم و نقطها در اول الف آخر هر دو برای تعجب کنایه از فریاد وآه و بجای تعجب و تحیر نیز آید از کشف و لطائف۔

یاقوت نام خوشنویس که غلام معتصم بالله بود و معتصم بالله یکی از خلفای عباسیه بوده است و یاقوت جوهریست معروف وآن چهار نوع است سرخ و زرد و کبود و سفید و یاقوت سرخ هفت لون باشد رمانی و در مانی وارغوانی و وردی و خمری و شفلی و سمی و بعضی کبدی یعنی جگری نیز نوشته اند از جواهر نامه مرقوم شد و یاقوت نوعی از بلاوست که سرخ آن سرخ باشد و نام جزیره

یاسج بفتح سین مهمله و جیم عربی تیر پیکان کمانه از برهان و در فرهنگ معتبر بمعنی پیکان دو کاره نوشته و بعضی بمعنی نیزه نوشته اند و گاهی مراد ازین آه مظلومان باشد۔

یافوخ بضم فا و در آخر خا بمعنی نرمه سر که در حالت شیرخوارگی متحرک باشد در هندی

تالو نامند از صراح وغیره۔

یاد چنانکه بمعنی مقصد آید بمعنی دل و خاطر نیز می آید چنانکه گویند فلان چیز از یاد من رفت از چراغ هدایت۔

یاد بود بمعنی یادگار۔

یادگار نشان از برهان و مجازاً بمعنی فرزند نیز می آید و در چراغ هدایت نوشته که یادگاری بیای نسبت نیز بمعنی یادگار آید۔

یار غار کنایه از یار صادق چرا که پیغمبر علیه الصلوة والسلام وقتیکه از مکه باراده هجرت برآمدند براه در میان غاری سه روز متواری بودند حضرت صدیق همراه بودند ازین جهت یار غار کنایه از یار صادق است

یازده در کنایه از یازده منفذ مجری که در بدن است اول و دوم هر دو سوراخ گوش سوم و چهارم هر دو سوراخ بینی پنجم و ششم هر دو مجرای چشم هفتم و هشتم دهان که مشتمل بر دو منفذ است یکی راه آب و طعام که آنرا مری گویند دوم راه نفس که بقصبه ریه تعلق دارد نهم و دهم راه بول که دو مجری است یکی سوراخ بدر رفتن بول و دیگری راه انزال منی یازدهم منفذ براز و بعضی چهار دیگر برین افزوده در بدن یازده در قرار داده اند یکی سوراخ کام و دوم دهن که از دماغ بسوی حلق آمده دوم ... که راه قوت چنین است سوم و چهارم منافذ هر دو پستان۔

یاوه بفتح واو و هادگار این لفظ در اصل یاره بود و تشدید... برای مهمله بود...

کمر زیر علیه یار است بعده قلب مکانی کردند میان راد و دال را دلدر شد از بهار عجم مؤلف گوید که شاید در اصل یاری در باشد که بجهت تخفیف را و یا را حذف کردند۔

یاقوت میدان از رمضیاد دهم دال مهمله یاقوت که چنین باشد و سطح آن مستوی و هموار بود۔

یاردگار مخفف یاد آگار بمعنی طاقت است

یاور بفتح دال و زرد وارد بسم از برهان شمس اللغات

یاتمشل بفتح یا و سکون تای فوقانی و الف و غیر ملفوظ و کسر میم و سکون شین معجمه و فتح لام و را مهمله در ترکی بمعنی داخل شدن اند

یاس در فارسی مخفف یاسمن و معنی ناامیدی از برهان۔

یابس بکسر بای موحده و سین مهمله خشک و خشکی کننده۔

یای معکوس یای کلان که طویل بانغمه بجانب دست راست کاتب۔

یالغ بکسر نون و بعده یای حطی مهمله و کسر... مشبه از منتخب و کشف و لطائف صراح۔

یاغ بفتح غین معجمه ترکی بمعنی روغن از لغات ترکی نوشته شد۔

یارق بضم رای مهمله روشن و سفید این لفظ ترکی است۔

یال گردن که ترجمه عنق است و بمعنی موی گردن اسپ و این معنی مجاز است از بهار عجم و جهانگیری و برهان و رشیدی و سروری و ایاک... و از لغات ترکی دریافت شد که این لفظ ترکی

یال سوپال بضم کاف عربی و واو معروف

و یای فارسی مرکب بمعنی شان و شوکت و تن و توش از چراغ هدایت۔

یا و دال براو عاطفه اسم دو حرف است حرف یا اشکلیکه بر مفردات منویسند در تقویم علامت برج دلو است و هم علامت مشتری و دال علامت برج اسد است و هم علامت عطارد

یاوکیان گمرهان۔

یاسین نام یکی از سورتهای قرآن مجید که در ابتدای آن ثنای رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم مذکور است و بمعنی یا سید یکی از اسمای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم و نیز نوشته اند که یا حرف ندا و سین کنایه از لفظ سید از تفسیر حسینی وغیره و در بیضاوی مسطور است که سین مخفف انیسین که تصغیر انسان است تصغیر در ینجا برای تعظیم باشد

یاخاتن بخای معجمه دست بقصد کاری دراز کردن و بیرون کشیدن و ظاهر کردن از کشف و رشیدی و برهان۔

یازدن و یازیدن هر دو بزای معجمه دست درازی کردن بقصد کاری و دراز کردن و بالیدن از کشف و مدار و برهان

یازان حمله کردن و دست بر آورنده از کتاب...

یاسمین گلی است خوشبوی دو قسم است سفید و دیگری زرد و بعضی سه قسم گفته اند سرخ و زرد و سفید... گویند از ابتدای الالاد و بعضی گفته اند المؤمنین و در منتخب نوشته که گلی است زرد و خوشبوی و در برهان نوشته که یاسمین و یاسمن هر دو واحد بمعنی گل معروف وآن سفید و زرد و کبود و سه... است

یارستن بفتح را ... توانستن از برهان

یاهو بواو معروف نوعی از کبوتر که آواز او یاهو از دهان آن برآید۔
یابو ترکی ست بمعنی اسپ بارکش۔
یارنامه بالفتح بمعنی کارنیک از برهان۔
یاوه گم و ناپدید و هرزه و بیهوده از برهان و این لفظ ترکی ست۔
یانه بمعنی یاوست الف بالفتح ترکی و بفتح نون در ترکی بمعنی طرف و جانب۔
یاقه بقاف هندی گریبان جامه را گویند۔
یافه بفا گم شده و مفقود و بمعنی بیهوده و پوچ از لطائف و برهان جهانگیری۔
یارنده بمعنی کاری ست یاری کننده۔
یاسه بسین مهمله آرزو و بمعنی حکم و قانون و سیاست از لطائف و برهان۔
یاره بفتح رای مهمله زیوریست که بدان آرایش ساعد کنند هندی آن را کنگن گویند از کشف و رشیدی و برهان و سروری۔
یارگی بکاف فارسی قدرت و توانائی از برهان۔
یارفروشی کنایه از تحسین و تعریف کردن یار از برهان و مصطلحات۔
یاوگی بواو و کاف فارسی گم شدن و بیهوده گوئی از برهان۔
یای در ترکی کمان تیراندازی و موسم تابستان از لغات ترکی۔
یاغی بکسر غین معجمه دشمن و بمعنی بغی از لغات ترکی۔
یافه درای بیهوده گو۔
یافتن بازی فریب خوردن۔
یا بشری کلمه [illegible]

بشارت منادی یعنی ای بشارت بیا که این وقت تست یا بمعنی تعجب یعنی ای عجب بشارت ست یا آنکه بشری نام یار [illegible] یوسف علیه السلام ست از چاه که منادی نمود [illegible] سراج۔
یاقوت رمانی بضم رای مهمله و تشدید میم نوعی از یاقوت که رنگش مشابه برنگ دانه انار باشد۔
یاقوت گرگانی بدو کاف فارسی نوعی از یاقوت که معدن آن در نواحی شهر گرگان واقع ست و گرگان شهریست در عراق عجم که معرب آن جرجان ست۔
یاقوت جگری نوعی از یاقوت که رنگ سرخش مائل بسیاهی باشد مشابه برنگ جگر۔

فصل یای تحتانی مع بای موحده

یباب بالفتح بمعنی خراب از منتخب و صراح
یبوست بضمتین خشکی از منتخب۔
یبروح بالفتح و واو [illegible] بیخ لفاح که بفارسی مردم گیاه و بهندی [illegible] گویند از الفاظ الادویه و منتخب و قاموس۔
یبس بالضم خشک شدن از منتخب۔
یبروح الصنم بحای مهمله بمعنی مردم گیا و آن بیخ گیاهی ست که شبیه بر دو تن آدم پیوسته دستها بهمدیگر حائل کرده پاها درهم محکم ساخته [illegible] نر و ماده باشد ماده را بعکس آن [illegible] از زمین جدا کند بمیرد از شرح خاقانی۔
یپلاو بفتح اول و فتح بای فارسی و سکون نون [illegible] از شهر ده اسباب و غله و غیره برای فروختن بآنجا آرند بهندی آنرا منڈی و گنج گویند از لطائف و در برهان بتقدیم نون ست بر بای فارسی و در رشیدی بمعنی قافله و متاع۔

فصل یای تحتانی مع تای فوقانی

یتوع بفتح اول و ضم فوقانی و واو معروف و عین مهمله هر درخت که شیردار باشد مثل زقوم و انجیر و عشر یعنی آک از کشف و منتخب و برهان و الفاظ الادویه۔
یتمش بفتح اول و سکون فوقانی و کسر میم و سکون شین معجمه در ترکی بمعنی سی و بمعنی رسیده و یتمش بکسر میم بجای [illegible] مفعول۔
یتورش بفتح یا و ضم تای فوقانی و واو غیر ملفوظ و سکون رای مهمله و کسر میم و سکون شین معجمه در ترکی بمعنی رسانیده۔
یتاق بفتح یا پاسبان یعنی چوکی نهنده از بهار عجم و کشف و برهان و رشیدی۔
یتیم طفل بی پدر و گاهی بمعنی بی مادر باشد و طفلیکه مادر و پدر هر دو ندارد یتیم الطرفین گویند و کسانیکه آنرا یتیم و یسیر گویند خطاست از مدار و غیره و بمعنی غلام و دزد و عیار و در صراح بمعنی ستور بی مادر و جوهر بی نظیر و طفل بی پدر۔
یتن بالفتح بچه که برعکس معمول تولد شود یعنی اول پای او بیرون آید از شرح نصاب و صراح
یتاقی پاسبانی از سروری و برهان۔

فصل یای تحتانی مع ثای مثلثه

یثرب بفتح اول و سکون دوم و کسر رای مهمله و بموحده بای موحده نام مدینه منوره از کشف و منتخب و صراح

فصل یای تحتانی مع حای مهمله

یحیی بالفتح نام پیغمبریست علیه السلام و نام مردیکه بغایت سخی و جواد بوده است۔
یحمور بالفتح و واو معروف و رای مهمله گورخر از شرح نصاب۔
یحموم بالفتح دود سیاه از منتخب و شرح نصاب و صراح

فصل یای تحتانی مع خای معجمه

یخ نور بهشت نوعی از حلوا از برهان۔
یخاچ بتحتانی مفتوح و خای معجمه و در آخر جیم فارسی بلغت رومی ست بمعنی تصویر حضرت عیسی علیه السلام که بر دیوار معابد نصاری میباشد آنرا میشویند و آب آنرا تبرکاً میگیرند
یخ بالفتح فرق میان برف و یخ آنست که برف مثل غبار می بارد و یخ چون موم گداخته بر کوه و دشت قطره قطره میچکد و مثل سنگ سفید سنگ میشود۔
یخدان صندوق [illegible]
یخ خوردن [illegible] سرد مهری کردن و افسرده دلی از شرحی۔
یخچه ژاله از برهان۔
یخشی بفتح اول و سکون خای معجمه و کسر شین معجمه و یای معروف خوب و نیک و مبارک و بهتر از کتاب ترکی نوشته شده
یخنی بفتح و کسر نون ذخیره یعنی آنچه بردارند از مال یا طعام که بوقت حاجت بکار آید از سروری و لطائف و کشف و صاحب برهان [illegible]
یخنه [illegible] و ذخیره و آن هر چیز که از انبار و غله نگاه دارند که بوقت حاجت بکار آید و گوشت پخته [illegible]

فصل یای تحتانی مع دال مهمله

[illegible]

ید بیضا دست روشن و سفید که دست موسی علیه السلام باشد که بآتش سوخته شده بود حق تعالی آنرا بعوض آن معجزه ایشان کرده که هرگاه در بغل خویش دست را ضم کرده می برآوردند مثل آفتاب روشن بنظر آمدی و مجازاً بمعنی کرامات و خرق عادات۔

ید طولی بفتح اول وکسر دال مهمله و واو معروف و فتح لام مهرد و لفظ موصوف و صفت بمعنی دست دراز و این کنایت ست از مهارت و کمال بصنائع و هنرها که بدست تعلق دارد۔

یدی بالفتح و تخفیف دال بمعنی نعمت و نیکی و احسان و منت و قدرت و خواری از منتخب و شرح نصاب۔

ید بیضا نمودن معجزه و کرامات نمودن چون موسی علیه السلام دست از گریبان خود کرده می برآوردند روشن چون خورشید می تابید۔

فصل یای تحتانی مع رای مهمله

یرغا بالفتح و غین معجمه راهوار و تیزرو و بمعنی یلغار نیز نوشته از لطائف۔

یرت بالضم و تای فوقانی منزل را گویند از رساله ترکی نوشته شد۔

یراق بضم و شین معجمه بمعنی جمع از لطائف۔

یرلیغ بکسر اول و لام مکسور و یای معروف و غین معجمه فرمان پادشاهی لفظ ترکی ست از کشف و بهار عجم۔

یراق بفتح اسلحه سپاه مثل شمشیر و سپر و تیر و کمان و غیره و گاهی بمعنی مطلق سامان و اسباب و مصالح ... از لغات ترکی و مدار و اصطلاحات۔

یرقان بفتحتین زردی چشم و بدن از ... و درد و الام القرض بسکون ثانی نیز جا ...

استادان بسکون دوم نیز آمده و در این صورت لفظ عربی و لفظ حرکت را که هردو متحرک اند بسکون دوم نیز توان خواند۔

یرملون لفظیست که درین لفظ برای یادداشت قاعده قرأت نقش حروف را جمع کرده اند هرگاه که بعد نون ساکن و نون تنوین یکی از حروف یرملون آید تنوین آن نون را از جنس آن حروف گردانیده باهم ادغام کنند باغنه مگر در لام و را ادغام بی غنه مثل ... چنانچه من یقول و من ربهم و من لدنه و من مال و من نور و غفور رحیم ...

یرغو بالفتح و ضم غین معجمه و واو معروف بمعنی سیاست از رساله ترکی۔

یرامه بفتحتین و میم مهمله مفتوح بمعنی قلم و کرم شب تاب و بدل از ... و شرح نصاب۔

یره بفتحتین ترکی بمعنی ... از لغات ترکی نوشته شد۔

فصل یای تحتانی مع زای معجمه

یزک کدار سردار فوج طلایه۔

یزدجرد بفتح و جیم عربی مضموم نام پادشاه که پسر زاده نوشیروان عادل بود از برهان۔

یزک بفتحتین و زای معجمه و کاف عربی ... لشکر و مقدمه لشکر که آنرا قراول نیز گویند و آن جمعی از سواران است که از لشکر خود پیش روند تا از فوج دشمن خبردار باشند و فوج طلیعه که بهندوستان آنرا ... گویند ... فوج نیز آمده ... و سرورگی ... از جهانگیری۔

یزدان بالفتح نامی از اسمای حق تعالی در فارسی ...

سپاس ستندکی یزدان آنرا فاعل خیر گفتند و دیگر اهرمن که آنرا فاعل شر گفتند از برهان۔

یزنه بالفتح و زای معجمه و نون ترکی شوهر خواهر از رشیدی و لغات ترکی و برهان۔

یزدی منسوب به یزد که بالفتح و دال مهمله نام شهریست از توابع شیراز۔

فصل یای تحتانی مع سین مهمله

یسارت توانگری از مدار و منتخب و لطائف۔

یسار بفتح توانگری و ثروت و دست چپ از منتخب و کشف و صراح۔

یسر بالضم و بضمتین آسان شدن و آسانی و بفتح اول و کسر سین بمعنی آسان از منتخب و صراح و لطائف۔

یسیر بر وزن فقیر اندک و بمعنی آسان از کشف و منتخب و صراح۔

یسارق بفتح ... و تای ... جنگ و بمعنی ... و در ... از لغات ترکی۔

یساول بالفتح اول ... لفظ ترکی بمعنی ... نقیب و چوبدار۔

یسل بفتحتین و یسال بفتح هردو لفظ بمعنی پره فوج از اصطلاحات۔

فصل یای تحتانی مع شین معجمه

یشب بالفتح و در آخر بای موحده نام سنگی قیمتی که مائل بسبزی باشد از کشف و منتخب و برهان۔

یشک بفتح اول و سکون ثانی و کاف عربی دندان بزرگ شتر و فیل و گرگ و اسپ و سگ که بعربی ناب و بهندی کچلی و کیلا گویند ... از رشیدی و سروری ...

یشم بالفتح ... یشب نام سنگی قیمتی که مائل بسبزی باشد از کشف و منتخب و برهان۔

فصل یای تحتانی مع عین مهمله

یعقوب کبک نر و نام نبی علیه السلام که پدر یوسف علیه السلام بودند و این لفظ عربی نیست عبرانی ست و نام امام ابو یوسف که شاگرد امام اعظم ابو حنیفه بود و نام مردی از مردم مذهب نصاری از کشف و برهان و صراح و غیاث۔

یعسوب بر وزن یعقوب بمعنی امیر زنبوران ... آن زنبور نر باشد کلان تر از تمامی زنبوران شهد هرجا که او رود همه زنبوران شهد تابع باشند و مجازاً بمعنی سر گروه قوم و یعسوب المؤمنین لقب مرتضی علی رضی الله عنه زیرا که در هنگام خلافت آنحضرت تمامی مؤمنین و صلحا و قیمتی ... و پیروان آنجناب بودند۔

یعوق بفتح اول و ضم عین مهمله نام بتی از بتان قوم نوح علیه السلام که بصورت اسپی بود از شرح نصاب و منتخب۔

یعنی ... احمد ... از ... بمعنی ... و مصدر آن عنایت است که بمعنی قصد کردن ست چنانچه در منتخب۔

فصل یای تحتانی مع غین معجمه

یغما بالفتح و غین معجمه غارت و تاراج و نام شهری از ترکستان که خوبرویان منسوب اند از کشف و برهان۔

یغوش بفتح اول و غین معجمه و تای مثلثه نام ... ست که ... شیر بود از شرح نصاب۔

یغمائی غارت کرده شده و منسوب به یغما که شهریست از ترکستان۔

فصل یای تحتانی مع فا

یفاع بفتح ... عین مهمله ... از شرح نصاب و صراح و منتخب۔

[illegible]

یقین بفتحتین سرمه و توتیا از شرح نصاب

فصل یای تحتانی مع قاف

یقلمش بفتح یا و سکون قاف و فتح لام و کسر میم و سکون شین معجمه در ترکی بمعنی خوش آمده اند

یقین بی شبه و بمعنی مرگ نیز آمده از منتخب و بعضی اهل تحقیق تعریف یقین چنین کرده اند که یقین چیزیست که زائل نشود بتشکیک مشکک و شک آنست که مساوی الطرفین باشد در وجود و عدم و الا طرف راجح را ظن باشند و طرف مرجوح را وهم گویند و در صراح نوشته که گاهی از یقین عبارت ظن باشد و از ظن یقین بدانکه یقین سه مرتبه دارد اول علم الیقین دوم عین الیقین سوم حق الیقین علم الیقین دانستن امری یا چیزی باشد باقوال ثقات یا بطریق تواتر که اصلا شک و شبهه دران نباشد و عین الیقین آنست که چیزی را بچشم خود دیده بر ماهیت آن یقین حاصل کرده باشد و حق الیقین آنست که کیفیت ماهیت چیزی را کما ینبغی بجمیع حواس دریافته باشد و این قسم اعلی ترین اقسام یقین است۔

یقظان بفتح یا و کسر قاف و ضم قاف هر دو آمده و طای معجمه بیدار که ضد خفته است از صراح۔

یقظان بالفتح بیدار از صراح۔

یقطین بالفتح و طای مهمله کدو و هر درختی که بر زمین پهن شود مثل خیار و خربزه و غیره از منتخب

یقظه بفتحات حرف اول و ثانی و طای معجمه بیداری که ضد خواب است از منتخب و غیره از جواهر و کشف

فصل یای تحتانی مع کاف

یک رقیب کنایه از حق تعالی۔

یک دست یکسان از چراغ هدایت۔

یک جهت متفق۔

یک صدی ذات بالکسر منصب یک صدی ذات را گویند و لکه دام مقرر باشد جو یک روپیه را چهل دام باشد پس یک لکه دام برابر دو هزار و پانصد روپیه باشد

یکتاز کنایه از اندک۔

یک چشمه کار کار خوب و آراسته از مصطلحات

یک بغل کنایه از مقدار بسیار از چراغ هدایت

یک چشم مرکب بمعنی آفتاب از شرح سکندرنامه از سیف الله احمدآبادی و خان آرزو۔

یک قلم همه و بالکل۔

یکگان یکسان مردمان با سین مهمله اصل یک گان بوده است کاف عربی را بجهت تخفیف حذف نموده اند۔

یکران بفتح اول و سکون کاف فارسی اسپ اشقر یعنی سرخ رنگ که موی یال و دم او سفید باشد از مدار و شرفنامه و کشف و در سروری بکاف فارسی بمعنی اسپیکه رنگ آن میان زردی و سرخی باشد و کمیت گویند کذا از ین تقریر سمند مفهوم میشود و در جهانگیری بکاف عربی اسپ خوب سرآمد۔ در برهان نوشته که بکاف عربی اسپ اصیل و خوب را گویند و نیز نوشته که بعضی گویند اسپیکه اشقر رنگ باشد و بعضی گویند موی یال و دم سفید دارد و نیز نوشته که بعضی گویند بمعنی اسپیکه بوقت ایستادن سه پا استاده شود و یک پای بسین را قدری کوتاه ساخته کنار سم بر زمین نهد و چنین اسپ بسیار خوب باشد و در رشیدی بمعنی اسپ بزرگ گران قیمت گرفته بکاف عربی وارد کرده و بعضی نوشته اند که بمعنی مطلق اسپ هم مستعمل میشود

یکی خوردن از صولت کسی خود را پس گرفتن و حیران و اسیر شدن از مصطلحات۔

یک خانه گشتن کمان لوازم کمان که یک خانه کمان غالب خانه دیگر مغلوب باشد ای کج شود از شرح قران السعدین

یک رو کردن قطع کردن بالکلیه از مصطلحات

یک پشت ناخن کنایه از مقدار قلیل۔

یک طرف افتادن مقابل شمول بطرف شدن

یک جلو بکسر جیم عربی و فتح لام سریز از مصطلحات

یک و مخلص صادق بی نفاق که در حضور و غیبت یک گوید۔

یگانه در اصل یک گانه بود چنانکه دوگانه و سه گانه

یک دله متفق و شجاع۔

یک نمانه یکسان از مصطلحات۔

یکی مزید علیه یک است بمعنی هر دو برابر است فرقی ندارد و گاهی بمعنی محل فرق آن طبع سلیم پیدا از بهار عجم

یک کالی حرف شم با موحده بمعنی نشانه در کاری شتابی از رشیدی و در برهان بمعنی اسپ کوتل و بمعنی مستعد کاری شدن۔

یک چشمی بیک نظر همه نیک و بد را دیدن از شرح سکندرنامه۔

یکهی بفتح فوقانی جامه یک تهی چنانچه در ایام گرما پوشند۔

یکرنگی بی نفاق از برهان۔

فصل یای تحتانی مع لام

یلدا بالفتح شب تاریک و درازترین شب است که در آخر قوس در جدی واقع شود یعنی در فصل ماه آذر که بهندی پوس گویند واقع شود و آن درازترین از همه شبهای سال است و آغاز زمستان گرفته اند از برهان و بهار و صاحب کشف از زعفران گویا نقل کرده که شب یازدهم که آفتاب در جدی باشد یعنی شب یازدهم ماه دی که آنرا بهندی ماه گویند و آنچه مولف را از علم نجوم تحقیق شده آنست که روز یکه آفتاب یازدهم درجه برج قوس طی نماید کوتاه تر از همه روزهای سال جهان و زمستان دراز تر از همه شبهای سال شب آن باشد و این اتفاق بعشره دوم آذرماه می افتد و آن مطابق پوس باشد بانکه یلدا

یلسب مرد یکه پهلوان هم از بدو رایج عمل نماید از شرح قصاید خاقانی۔

یلوج بفتحتین و ضم واو و جیم عربی بمعنی پیغمبر از رساله ترکی و مدار۔

یلغار بالفتح ترکیست بمعنی دویدن بر فوج دشمن و در اصل یلغار بود چون در ترکی هر یکی را از حرکات ثلاثه بشکل مناسب هر یکی از حروف علت نویسند الف اول فتح یای تحتانی والف دوم فتح غین معجمه پس یلغار بر تحقیق در تلفظ بوزن خنجر باشد نه چنانکه در کتابت الف اول را نمی نویسند۔

یلدگز بفتح اول و سکون ثانی و ضم دال مهمله و فتح کاف فارسی نام اتابک یلدگز پدر قزل ارسلان

یلمق بالفتح و میم مفتوح منزلیه بمعنی قبا از منتخب

یلماق بالفتح نام پادشاه ترک از شرح خاقانی

یل بالفتح پهلوان و شجاع و آزاد از سروری و برهان و بالضم در ترکی راه را گویند از لغات ترکی

یلمان جوانان شیدن تیغ از مصطلحات

یلمه بفتحتین قبای سوهن تویی از زره کلاه پوست دوخته جوانان سازند از شرح نصاب و صراح

یلنگوش بالفتح بسیار شده و سر تراشیده از شرح نصاب و بر سر افراشته شده و آزاده و بمعنی جوان تیز نازک و نیز فلاخن از برهان و رشیدی

یلمه بالضم آنچه در تغار بحیوانات خورانند لفظ ترکی ست از شرح گل کشتی۔

یللی بفتح اول و تشدید لام اول و کسر لام دوم و یای مجهول کلمه ایست که جوانان در هنگام نشاط گویند از مصطلحات۔

یلچی بالضم ایلچی یعنی پیک و گذربان و گدای ره نشین

یلین بالضم در ترکی نام راه و چی یعنی ازنده از برهان۔

فصل یای تحتانی مع میم

یماک بفتح اول و کاف عربی نام پادشاه ... و نام غلام قیصر روم از سوید و غیره۔

یمک بفتحتین نام شهریست حسن خیز و نام پادشاه معیست از برهان۔

یمام بالفتح کبوتر صحرائی از کنز۔

یم بالفتح و تشدید میم دریا از منتخب و در استعمال فارسی بتخفیف هم می آید۔

یمان بفتح منسوب بیمن که ملکی ست بطرف جنوب هند مائل بمغرب از کشف و منتخب۔

یمن بالضم خجسته شدن و برکت و مبارکی و بفتحتین ملکیست معروف چند در اقلیم اول و دوم چون آن ملک بجانب یمین کعبه است لهذا یمن گفتند چه اهل کعبه مشخص قرار داده اند که روی کعبه مشرق ست و پشت بمغرب از صراح و شرح نصاب ...

یمین بفتح دست راست و طرف راست و بمعنی سوگند و توانائی و قوت و منزلت نیکو از منتخب و کشف اللغات۔

یمکن بضم اول و سکون میم و کسر کاف و ضم نون صیغه مضارع معروف یعنی امکان میدارد ماخوذ از امکان مگر فارسیان بمحاورات خود نون یمکن را مثل نون های ساکن میخوانند۔

یمیشی بکسر یا و فتح میم یعنی خوراک و این لفظ ترکی ست از لغات ترکی نوشته شد کسانیکه ... روز نیاران ... نوشته خطا اصح یمیه ایرانی ست

یمانی منسوب بیمن که نام ملکیست معروف بجانب یمین کعبه از طیبی شرح مشکوة شریف و در اللطایف نوشته یمانی عوض یکی از یای نسبت الف آورده پس گفتند یمانی و یمانی بالف و تشدید یا نا صحیح است و عوض و معوض مگر یمانی بتخفیف تحتانی یا یمنی بتشدید یا۔

فصل یای تحتانی مع نون

ینگا بالفتح و کاف فارسی زن برادر و زن عم و بمعنی کدبانو و بمعنی مشاطه نیز آمده از لطائف۔

ینبوع بالفتح چشمه بزرگ از کشف و منتخب و لطائف۔

ینابیع بفتح و یای تحتانی معروف عین مهمله چشمهای بزرگ آب این جمع ینبوع ست از منتخب۔

ینیاک آئین و روش و نام جزیره۔

ینپلو بفتح یا و فتح نون و سکون بای فارسی و ضم لام نام کاروان و قافله و بازاریکه دران از هر طرف اجناس آورده فروشند از برهان و در لطائف بتقدیم بای فارسی بر نون۔

فصل یای تحتانی مع واو

یوم الحساب روز قیامت که مدت پنجاه هزار سال باشد۔

یواقیت بفتح جمع یاقوت۔

یوح بواو معروف و حای مهمله آفتاب از منتخب و قاموس کشف و مدار۔

یوم التناد روز قیامت چراکه یکی مر دیگری را دران روز ندا خواهد داد که بفریاد من برس کسی نخواهد رسید از لطائف و از ندا مشتق ست و در اصل تنادی بود مصدر از باب تفاعل یا از آخر بسبب تخفیف ... قطع ساقط شده است۔

یوم النشور روز رستخیز چه نشور بمعنی زنده شدن ست از صراح۔

یورت بضم یا و واو غیر ملفوظ و فتح رای مهمله اول در ترکی بمعنی جای سکونت

یوم الباحور رحروف شتم بای موحده و حای مهمله یعنی روز بحران ... و تعیین آن نزد اکثر اطبا چنین ست که از روز ابتدای مرض روز ششم و نهم و یازدهم و چهاردهم و هفدهم و نوزدهم و بستم و بست و یکم و بست چهارم و بست هفتم

یوز بواو معروف و زای معجمه درنده که آهو را صید کند و خوردن شیر را بسیار دوست دارد و هندی چیتا گویند و بمعنی جستن و تلاش کردن یوزه از همین است و در ترکی لفظ یوز بمعنی صد باشد که نام عدد معروفست از لطائف و خیابان و غیره۔

یونس بالضم و هر سه حرکات نون مگر ضم نون افصح ست اسم نبی علیه السلام که ماهی نهنگ او را فرو برده بود از قاموس و صراح۔

یواش بضم اول و شین معجمه اسپ تحمل الاسیر رفتار همه یا صفت داده که الفخ سواری بزرگان باشد و این ترکی ست از لطائف۔

یورش بضم یا و واو غیر ملفوظ و ضم رای مهمله و شین معجمه لفظ ترکی ست بمعنی بر دشمن و بدرگاه سواری کردن برهم به جمیل کوچ کردن مدار و لطائف و لغات ترکی۔

یوتاق بالضم و غین معجمه و واو مجهول خیمه که برگرد گاه و قلعه بند... جوانان بندند از لطائف۔

یونت ییل بضم یا و واو معدوله که غلامت ... یای تحتانی ساکن نون و فوقانی و کسر تحتانی ... تحتانی دیگر بمعنی سال اسپ است رساله ترکی نوشته شده است۔

یونان بالفتح مگر مشهور بضمه و آن ملکی ست در اقلیم پنجم داخل روم که بنام یونان بن یافث بن نوح آباد شده از لب اللباب۔

یوزیدن طلب نمودن و جستن۔

یویه بواو مجهول حرف ثالث یای تحتانی قصد و عزم

یوزتگه بضم اول و واو معدوله و سکون رای مهمله و فتح فوقانی و کاف فارسی جای یوز نشیند و بمعنی جای چوکی نوشته از لطائف۔

یوزه بواو معروف و زای معجمه تنه درخت مویز

یوفی بواو معروف و فای مکسور بیهوده گو از لطائف

یولچی بضم یا و واو معدوله و سکون لام و کسر جیم فارسی محافظ راه و داهدار از لغات ترکی یعنی یولچی بالضم در ترکی راه و چی یعنی ارنده یعنی گدائی که سر راه مردم نشیند و سوال کند۔

یونی بواو معروف و آخر یای حذف یونی او معروف بمعنی دانگ ست از شرح خاقانی۔

یوزباشی سردار صد کس از لغات ترکی۔

فصل یای تحتانی مع های هوز

یهودا بالفتح نام برادر کلان یوسف علیه السلام و نام مردی دیگر۔

یهود جمع یهودی یعنی جهودان امت موسی علیه السلام از لطائف و منتخب۔

فصل یای تحتانی مع یای تحتانی

ییلاق جای سرد که تابستان در آن باشند و این ترکی ست از مصطلحات مد نکتر

ییل بروزن فیل بمعنی سال از لغات ترکی نوشته

ییلات بروزن نیلان لفظ مفردست بمعنی مار از لغات ترکی۔

تمام شد غیاث اللغات

و چون این قسم اختلاف
نقد نیست چنانکه در لفظ اشتر
اصل ستری ست چنانکه لفظ اشتر باشد سوم
یکی که کلمه درشت ست و فارسیان معنی
الکن بر ضرورت استعمال نموده و لیکن
عالم است آوردن باشد و از این
که فارسیان در کلام خود آورده‌اند
و درین تا اعلام بسند
چنانکه یحیی کاشی غلط واقع شده

[illegible]

باب الیاء

[illegible]

[illegible]

باب الباء الفارسیه

با واو [illegible] با نون [illegible] نوشته

[illegible]

۵۶۸

۵۸۹

باب ... در تازی

... جای فلانی ... جای فلانی ...

شرح

[illegible]

[illegible]

۵۹۸

[illegible]

۱۰۲

[illegible]

۵۸۴

[illegible]

باب [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

باب الحاء المهمله

۵۸۵

فلان شخص را سلام رد کرد

[illegible]

[illegible]

۵۹۳

باب الراء المهمله

باب الذال المعجمه

باب السین المهمله

سرای غضنفر خان

[illegible]

۴۰۰

[illegible]

۹۰۱

[illegible]

باب الشين المعجمة

[illegible]

[illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible]

۶۰۳

[illegible]

[illegible]

باب الصاد والسين

[illegible]

فصل واو

باب الغين المعجمه

باب الطاء المهملة

۶۰۵

باب العين المهمله

یاقوت ... بمعنی ... یاقوت ...

[illegible]

باب الغین المعجمه

[illegible]

۶۰۸

[illegible]

باب القاف

۶۱۰

۲

کشتی قدر بودن [illegible]

[illegible]

۴۱۱

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

باب کاف فارسیه

[illegible]

٦١٣

[illegible]

مقابل

[illegible]

باب اللام

[illegible]

باب السین

۶۱۸

[illegible]

باب النون

[illegible]

۶۳۳

و وا زردی مجاز بیرون [illegible]
را سا معلوم درست شود و نیز فورس نام
رساله ایست از مصنفات [illegible]
طوسی و [illegible] تسمیه اوست که بنام
عادل شاه بیجاپوری که ممدوح اوست
نوشته است لفظ فورس بسیار خوش آمد
که نام شهر بنا کرده [illegible]
[illegible] اشعار [illegible] فورس کرده
بیگفت نیز فورس [illegible] بزبان دکن
نیز [illegible] سعدی نا [illegible]
گوید بمعنی فارسی [illegible]
و در بعضی فارسی [illegible] هندی [illegible]

[illegible]

[illegible]

باب الباء

[illegible]

١٦٣٦

[illegible]

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
قصص الانبیاء کلاں نظامی	ہ	۸ر
قصص الانبیاء خورد	ہ	۶ر
روایح المصطفیٰ فی [illegible]	ف	۱۲ر
مجموعہ [illegible]	ہ	[illegible]
مناجات کلاں	ہ	۰ر
[illegible] حبیب	ہ	۰ر
مخزن الرزق	ہ	۱ر
نسب نامہ	ف	۰ر
نسیم جنت	ہ	۲ر
روایت بسم اللہ	ہ	۰ر
قیامت نامہ فارسی	ف	۱ر
تکمیل الایمان	ف	۲ر
معجزۂ آل نبی	ہ	ـ
مے باید دید	ف	ـ
بہجۃ الاسلام	ہ	۰ر
بہشت کا دروازہ	ہ	۰۱ر

کتب تصوف واخلاق

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
صراط المستقیم	ف	۵ر
ارشاد الطالبین از قاضی ثناء اللہ صاحب پانی پتی رح	ف	۱۲ر
تذکرۃ الاولیاء	ہ	۴ر
ارشاد مرشد	ہ	۰ر
انوار محمدی	ہ	۴ر
تحفۃ العاشقین	ہ	۲ر
گلزار ابراہیم	ہ	۲ر
گلدستۂ کرامت	ہ	۰۴ر
مثنوی بو علی قلندر رح	ف	ـ
مثنوی شیخ بہلول رح	ف	ـ
ذخیرہ کرامت حصہ اول	ہ	۹ر
ذخیرہ کرامت حصہ دوم	ہ	۱۲ر
کلیات امدادیہ	ہ ف	۸ر
اعجاز غوثیہ	ہ	۰۱ر
کرامات حضرت محبوب سبحانی	ہ	ـ
منظوم غوثیہ	ہ	ـ
نظم قادریہ	ہ	۲ر
حکایات الصالحین	ہ	۴ر
مقاصد الصالحین	ہ	۰۴ر
زاد التقویٰ	ہ	۱۰ر
مناقب حافظیہ	ف	۸ر
رفیق السالکین	ہ	ـ

میلاد وقصائد نعتیہ

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
مولود جدید	ہ	۲ر
مولود شہید	ہ	۳ر
مولود دلپذیر حصہ اول	ہ	۰۱ر
ایضاً حصہ دوم	ہ	۱ر
مولد کمال البصر	ہ	۰۱ر
مجموعہ مولد بہار	ہ	۰۱ر
مولد بہار جنت	ہ	۰۱ر
مجموعہ خدا کی رحمت	ہ	۱ر
گلدستۂ معراج	ہ	ـ
مولد بہار خلد	ہ	۰۲ر
مولد راحۃ القلوب	ہ	۰۴ر

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
قندیل عرش	ہ	ـ
انتخاب عرشی	ہ	۱ر
[illegible] العاشقین	ہ	۱ر
گلزار نعت	ہ	۱۲ر
نعت عرشی	ہ	ـ
میلاد صمدیہ	ہ	ـ
میلاد احمدیہ	ہ	۰۱ر
اختر محمدی	ہ	۰۲ر
نعت مصطفیٰ	ہ	۱ر
شان رحمت	ہ	ـ
مولود دلپسند	ہ	ـ
مثنوی نعت حصہ اول	ہ	ـ
ایضاً حصہ دوم	ہ	ـ
ایضاً حصہ سوم	ہ	ـ
نعت احمدی	ہ	۰۱ر
نجم الضیاء حصہ اول	ہ	۰۱ر
ایضاً حصہ دوم	ہ	۲ر
مولود سعدی	ہ	۰۱ر
تحفۂ اخیار	ہ	ـ
زیور ایمان	ہ	۴ر
مولود کی دھوم دھام	ہ	۳ر
مرآۃ السرور	ہ	۰ر
باغ رسول	ہ	۳ر
مولود شمس الضحیٰ	ہ	۱ر
مولد سعیدی	ہ	ـ
مجموعہ دیوان لطف	ہ	۰۱ر
عین الیقین	ہ	۰۱ر
احیاء القلوب	ہ	۰۱ر
مولد برزنجی مترجم	ع ہ	۷ر
فضائل درود وسلام	ہ	ـ
دافع البلاء والوباء	ہ	۱ر
[illegible]	ہ	ـ

کتب شہادت

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
جنگ نامۂ کربلا	ہ	۴ر
جنگ نامۂ [illegible]	ہ	ـ
شہادت نامہ مع نوحہ جات	ہ	ـ
جنگ نامۂ محمد حنیف	ہ	۰۳ر
جنگ نامۂ زنگیا	ہ	۳ر
جنگ نامۂ حضرت علی رض	ہ	۰۱ر
جنگ نامۂ زیتون	ہ	۲ر
مقاصد الشہادتین	ہ	۹ر
ذکر الشہادتین	ہ	۴ر

کتب درسی اردو وفارسی

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
مجموعۂ حروف تہجی مع		
پند نامہ مترجم نظم	ف	۰۱ر
الف بے مع فوائد [illegible]	ہ	۰۱ر
تشریح الحروف	ہ	۰ر
دستور تہجی	ف	۴ر
لڑکوں کا کھیل	ہ	ـ
فارسی نامہ	ف	ـ
قانون نامہ	ف	ـ

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
کریما	ف	ـ
کریما واضح	ف	ـ
کریما مترجم	ف ہ	ـ
کریما مترجم نظم	ف ہ	ـ
مسدس کریما	ف ہ	ـ
مامقیمان	ف	ـ
خالق باری	ف	۰ر
خوشحال صبیان	ف	۰ر
آمد نامہ	ف	ـ
دستور الصبیان	ف	ـ
میزان فارسی	ف	۰ر
محمود نامہ فارسی	ف	۰ر
تعلیم عزیزی	ف	۱ر
انشائے نامی	ف	۰ر
پند نامہ فرید الدین عطار	ف	۱ر
آبادی الحساب حصہ اول	ہ	۲ر
مصدر فیوض	ہ	۰۲ر
ربانی حساب	ہ	ـ
سلک سلسل	ہ	ـ
مخزن الحساب	ہ	۴ر
گنگ نامہ	ہ	۰۳ر
نسخۂ تعلیمیہ	ف	ـ
گفتگو نامہ فارسی	ف	ـ
انشاے خرد افروز	ہ	ـ
گلستان مع فرہنگ	ف	۶ر
ایضاً انتظامی	ف	۶ر
گلستان مترجم	ف ہ	۶ر
بوستان مترجم	ف ہ	۹ر
بوستان مع فرہنگ	ف	۸ر
ایضاً انتظامی	ف	۱۰ر
بہار دانش	ف	۱۱ر
قصائد عرفی	ف	۴ر
انشاے صفدری	ف	۲ر
انشاے منیر	ف	۰۱ر
انشاے عجیبہ	ف	ـ
انشاے تمیز	ف	۱ر
انشاے بہار عجم	ف	ـ
انشاے خلیفہ	ف	۲ر
انشاے خلیفہ مترجم	ف ہ	۴ر
انشاے [illegible]	ف	۱ر
انشاے دلکشا	ف	۰۱ر
انشاے جامی	ف	۰۲ر
انشاے منظور	ف	ـ
فصیح الانشاء	ف	۲ر
رقعات عالمگیری	ف	۰۱ر
رقعات [illegible]	ف	ـ
رقعات امان اللہ حسینی	ف	۱ر
عبد الواسع	ف	۰۴ر
قواعد فارسی	ف	ـ
جواہر الترکیب	ف	ـ
چہار گلزار	ف	۴ر
اخلاق محسنی رزاقی	ف	۴ر
بہارستان جامی	ف	۳ر

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
جنگ نامہ [illegible] خان	ف	ـ
حسن عشق	ف	ـ
مینا بازار	ف	ـ
شرح مینا بازار	ف	۳ر
شرح گلستان محمد اکرم	ف	۸ر
لیلیٰ مجنوں نظامی	ف	۳ر
لیلیٰ مجنوں خسرو	ف	۱ر
زلیخا انتظامی نہایت صحیح	ف	۸ر
زلیخا مترجم	ف ہ	۱۲ر
سکندر نامہ انتظامی	ف	۱۳ر
انوار سہیلی مصطفائی	ف	عدر
قواعد اردو حصہ اول	ہ	۹ر
ایضاً حصہ دوم	ہ	ـ
ایضاً حصہ سوم	ہ	۰۳ر
ایضاً حصہ چہارم	ہ	۴ر
ہدیۂ نگارین حصہ اول	ہ	
برائے مشق حروف	ہ	۱ر
ارژنگ چین	ہ	۰۲ر

کتب دواوین واشعار

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
دیوان مصحفی	ف	۳ر
دیوان حافظ مترجم	ف ہ	عـ
دیوان مراد	ہ	۱۲ر
دیوان ضامن	ہ	۰۲ر
دیوان صادق	ہ	۲ر
قانون راگ	ہ	۲ر
مجمع الاشعار	ہ	۳ر
چمن بے نظیر	ہ	۹ر
راگ چمن	ہ	ـ
واسوخت امانت	ہ	ـ
گلدستۂ امانت	ہ	ـ
گلزار سخن	ہ	۱ر
واسوخت قلق	ہ	ـ
بہار گلشن	ہ	ـ
عندلیب چمن	ہ	۱ر
ترانۂ عشاق	ہ	۱ر
دیوان فریدی	ف	ـ

کتب قصص

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
باغ وبہار	ہ	۴ر
حاتم طائی یعنی آرائش محفل	ہ	۵ر
گل صنوبر	ہ	۰۱ر
مجموعہ شاہ روم وعجم	ہ	۱ر
اندر سبھا با تصویر	ہ	ـ
ایجاد رنگین	ہ	ـ
[illegible] نامہ با تصویر	ہ	ـ
لیلیٰ اردو	ہ	۰۲ر
[illegible] نامہ	ہ	ـ
لیلیٰ مجنوں	ہ	۰۱ر
مجموعہ [illegible] زادہ با تصویر	ہ	۱ر
[illegible] نامہ [illegible]	ہ	ـ
مجموعہ [illegible] نامہ	ہ	ـ
قصہ شاہ روم [illegible]	ہ	ـ

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
مثنوی میر حسن با تصویر	ہ	۰۱ر
آگر گل	ہ	۰۱ر
بکٹ کہانی	ہ	ـ
بیتال پچیسی	ہ	۳ر
سنگاسن بتیسی	ہ	۰۲ر
پدماوت	ہ	۰۲ر
تصویر عصمت	ہ	ـ
سراپائے پیری	ہ	ـ
طلسم روحانی	ہ	۲ر
قصۂ سیاہ پوش	ہ	ـ
گوپی چند	ہ	ـ
قصۂ گلفام	ہ	ـ
اندر جال	ہ	۲ر

کتب لغت

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
غیاث اللغات مع نقشۂ کرہ زمین		
منتخب اللغات مع چراغ ہدایت	ف	۳ر
کریم اللغات مع عظیم اللغات	ہ	۷ر

لغات قرآن قرآن شریف کی یہ پوری لغت جسکا تاریخی نام عمدہ لغات قرآن ہے درحقیقت ہم بالیقین کہتے ہیں کہ آج تک ایسی لغت نہیں چھپی تھی۔ اسمیں ہر لفظ بلحاظ عربی اور کریم اللغات کی ترتیب پر کالم کر کے سب سے پہلے درج ہوا ہے تاکہ تلاش میں دیر اور دقت نہ ہو۔ ہر لفظ کے معنے اردو میں لکھے ہیں تاکہ کم علم بھی باسانی سمجھ لیں اور قرآن شریف میں جو کسی آدمی یا مقام کا نام آیا ہے اسکا تھوڑا حال اس لغت میں درج ہے تاکہ معلومات زیادہ ہو۔ اس عمدہ لغات قرآن کی ایک ایک جلد ہر مسلمان کے پاس رہنی ضرور ہے تاکہ قرآن شریف کے معنی سمجھ کر ثواب سے مالا مال ہوں کیونکہ ترمذی میں ہے کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا جس نے قرآن پڑھا اور یاد کیا اسکے حلال کو حلال اور حرام کو حرام جانا یعنی سمجھ کر اسپر عمل کیا اللہ تعالیٰ اسکو بہشت میں داخل کریگا اور اسکی شفاعت اسکے گھر والوں میں سے دس شخصوں کے حق میں قبول کریگا جنکو دوزخ کی آگ واجب ہوگی۔ باوجودیکہ یہ لغت پورے قرآن شریف کی ہے اور اسکا کوئی لفظ چھوڑا نہیں گیا تاہم اسکی قیمت [illegible] کم رکھی ہے جو لوگ اسے خریدیں [illegible]

جہانے چند دادم جان خریدم
بحمد اللہ عجب ارزاں خریدم

نام کتاب	زبان کتاب	قیمت کتاب
قیصر در خیر [illegible]		
فیض شاہ جہانی	ہ	۱ر
صراح مع ترجمہ	ع	[illegible]
منتخب اللغات [illegible]	ع ف ہ	۴ر
فرہنگ گلستان	ف	ـ
فرہنگ بوستان	ف	ـ
الفاظ [illegible]	ف	۱ر

نام کتاب	زبان	قیمت	نام کتاب	زبان	قیمت	نام کتاب	زبان	قیمت	نام کتاب	زبان	قیمت	نام کتاب	زبان	قیمت
منتخب اللغات نہایت صحیح	ف	۱۴/	تقریب الاطفال	ہ	۲/	قال اقول	ع	۲/	شرح میزان منطق	ف	۴/	سیرت ابن ہشام	ع	۴/
کتب درسیہ عربی			ترکیب اصل جملہ	ہ	[illegible]	شرح سلم ملا حسن	ع	۱/	شرح مسلم الثبوت	ع	عدد	مقدمہ ابن خلدون	ع	۸/
			فصول اکبری	ف	۱۳/	دیوان سید کا علی	ع	۶/	مطول	ع	۱۲/	ہدیہ سعیدیہ	ع	عہ
شرح میزان الصرف	ف	۲/	ہدایۃ النحو	ع	۳/	اخوان الصفا	ع	عہ	تاریخ فرشتہ مقالہ دوم			**کتب طب**		
پنج گنج انتظامی	ف	۱۲/	کافیہ مع شرح سید شریف	ع	۹/	نفحۃ الیمن محشی	ع	۸/	تقدیر نصاب جماعت سوم					
صرف میر	ف	۱/	شرح جامی مع حاشیہ			مختصر معانی محشی	ع	عہ	مدرسہ عالیہ کلکتہ	ف	۵/			
دستور المبتدی	ف	۱۳/	عصام کامل	ع	[illegible]	فتوح الشام محشی			تاریخ فرشتہ مقالہ دوازدہم			تدابیر معالجہ محشی	ف	۱/
نحو میر	ف	۱۲/	شرح تہذیب مع تحفہ			اقلید نصاب مدرسہ کلکتہ	ع	۷/	اقلید نصاب جماعت دوم	ث	۵/	رسالہ قارورہ	ہ	۵/
منشعب مائۃ عامل	ع	۲/	شاہ جہانی	ع	۱۳/	تیموری محشی قدر نصاب	ع	عہ	تاریخ الخلفا	ع	عدد	شرح دری الطب	ہ	/
ایضاً کلان نظامی	ع	۸/	مجموعہ منطق	ف	۴/	قلیوبی محشی	ع	عہ	مقامات بدیع ہمدانی	ع	۵/	درس نامہ رنگین	ہ	/

اعلان - واضح ہو کہ نسخہ نور الہدایہ یعنی ترجمہ شرح وقایہ بیست بار مطبع نظامی مین چھپا اور ہر مرتبہ طالبون کی کثرت سے ہاتھون ہاتھ بکا چنانچہ چوتھی مرتبہ وہ نسخہ نہایت عمدہ طبع کیا اور اسکی تصحیح و درستی مین محنت و مشقت کے ساتھ ایک زمانہ گذرا اور اصل نسخہ عربی کی عبارت سے اسکے تمام مسائل اور دلائل کے ملانے اور جا بجا عبارات گھٹانے بڑھانے اور جدید حواشی چڑھانے مین صرف کثیر ہوا اور بہت خرچ پڑا اب کامل طور سے جیسا کہ جی چاہتا تھا صحیح اور درست ہو گیا تصدیق اس کلام کی ناظرین کو وقت مطالعے کے ہوگی اور خود وہ کتاب اس دعوے کی شہادت دیگی فی الحال اُس نسخہ مصححہ محشی کو اپنے مطبع رزاقی واقع کانپور مین بعد تصحیح و نظر ثانی محشی اول یعنی والد ماجد جناب مولانا الحاج الحافظ محمد عبد الغفار صاحب لکھنوی مرحوم طبع کیا ہے نسخ مطبوعہ سابق سے عمدہ و زیبا بنایا ہے جن صاحبون کو مطلوب ہو بارسال زر قیمت ۱۲ یہ کتاب دکان کتب حاجی محمد سعید صاحب واقع کلکتہ خلاصی ٹولہ نمبر ۸۵ یا مطبع رزاقی واقع کانپور سے منگوا لیں لیکن کوئی صاحب نفع دنیا کی طمع سے اس دین کی کتاب کو بلا اجازت راقم کے چھپوا کر مواخذہ سرکاری کا بار نقصان نہ اٹھائیں اسواسطے کہ حق تالیف و تحشیہ وغیرہ اسکا مالک مطبع نظامی نے مجھ مشتہر کے ہاتھ بیع کر دیا اور حسب منشاء قانون نمبر ۲۰ ۱۸۴۷ع داخل رجسٹری ہو کر مطبع ہذا مین محفوظ رکھا گیا اب کوئی صاحب بغیر میری اجازت صریح کے اسکے چھاپنے کے مجاز نہیں۔

دیوان حافظ مترجم

مسلمانون مین کون ہے جو حضرت حافظ علیہ الرحمۃ کو نہین جانتا کون ہے جو آنکے فضائل و کمالات کا معترف نہین کون ہے جو آنکے تقدس اور مقبول بارگاہ یزدانی ہونے کا قائل نہین کون ہے جو انکو عزت کی نگاہ سے نہین دیکھتا یون تو کون مسلمان ہے جو انکا نام تعظیم و تکریم سے نہین لیتا لیکن سچ فرمایا ہے کسی نے [illegible] جو کچھ آنکی قدر و منزلت ہے اُسکو اہل ذوق ہی خوب سمجھ سکتے ہین اور آنکے کلام کے ساتھ جو کچھ آنکو دلبستگی اور شیفتگی ہے اُسکا اندازہ اہل ذوق کر سکتے ہین آنکا دیوان کیا ہے اسرار معرفت کا گنجینہ اور رموز حقیقت کا خزینہ ہے جسمین انھون نے اپنی واردات قلبی کو اس خوش اسلوبی سے ادا کیا ہے کہ اہل دل غش کر جاتے ہین اور حالات اور کیفیات کو اس خوبی سے تحریر کیا ہے کہ صاحب حال دل تھام کے رہجاتے ہین لیکن باوجود ان سب باتون کے وہ دیوان فارسی زبان مین تھا اسلیے اُسکا پورا لطف حاصل کرنے سے اکثر اہل ذوق محروم رہا کرتے تھے اور ایسے نایاب در بیش بہا سے استفادہ نہ حاصل کر سکتے تھے اور اپنے ارمان بھرے دل کو فارسی زبان مین کامل مہارت نہ رکھنے کی وجہ سے مسوس مسوس کر رہجاتے تھے اس لحاظ سے مطبع کچھ عرصہ سے جویان تھا کہ اسکا اگر ترجمہ اردو ہو جائے تو بہت ہی مناسب ہے چنانچہ خوش قسمتی و حسن اتفاق سے جناب مولوی منشی میرزا جان صاحب ہیڈ فارسی مشن اسکول کانپور ساکن دہلی نے اس کار خیر کو اپنی عالی ہمتی سے اپنے ذمہ اور نہایت کوشش و جانفشانی سے مطلب خیز با محاورہ اردو ترجمہ فرمایا۔ حق یہ ہے کہ نہ مطبع زر کثیر صرف کرتا اور نہ ایسا قابل قدر لٹریچر سلیس با محاورہ ترجمہ دستیاب ہوتا یہ مطبع کی خوش نصیبی کا باعث ہے کہ سارے اسباب بسہولت جمع ہو گئے اور پھر اسکے طبع کرنے میں جیسی صفائی اور حسن ترتیب سے کام لیا گیا ہے وہ دیکھنے کے متعلق ہے ہر شعر فارسی کے نیچے ساتھ ہی ساتھ اردو ترجمے درج کر دیے ہیں گویا صورۃ الجمع بین الترجمتان الادبیہ کا پورا سماں بندھ گیا ہے حافظ علیہ الرحمۃ کی فارسی نظم تو نظم ہی ہے آسکے ہمرکاب اردو ترجمہ کی سلاست و روانی بھی باوجود نثر ہونے کے نظم سے کچھ کم لطف نہین دیتی ہم زیادہ تعریف فضول سمجھتے ہین اور اسکی عمدگی کا فیصلہ ناظرین کی انصاف پسند طبیعتون کے حوالہ کرتے ہین لیکن بغیر استدعا کیے ہم نہین رہ سکتے کہ ناظرین ہمارے کہنے سے ایکبار تو اسے ضرور ملاحظہ فرمائین پھر اسکی خوبیان اسکی خریداری پر خود ہی آپکو مجبور کرینگی قیمت اُس گوہر بے بہا کی [illegible] ہے۔ جن صاحبون کو مطلوب ہو وہ جلد طلب فرمائین ورنہ بعد ختم ہونے کے طبع ثانی کا انتظار کرنا ہوگا۔

المشتہر محمد سعید تاجر کتب کلکتہ خلاصی ٹولہ نمبر ۸۵

CALL No. { ٩١٥٥٣ ع ٩٩٤ غ ن ٨
ACC. NO. ١٢١٣٤
AUTHOR غياث الدين
TITLE

Date	No.	Date	No.

MAULANA AZAD LIBRARY
ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY
RULES:—
1. The book must be returned on the date stamped above.
2. A fine of Re. 1-00 per volume per day shall be charged for text-books and 10 Paise per volume per day for general books kept over-due.